image
not
available

R. BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE V. E. II
8
32 C
28
ROMA

Digitized by Google

P-32-C-28

DEI NVMINE INVOCATO

F. THADDAEI PERVSINI EREMITAE AVGVSTINIANI

SACRAE THEOLOGIAE PROFESSORIS

EX ILLVSTRI PERVSINO THEOLOGORVM COLLEGIO.

Explanatio

IN ESAIAM PROPHETAM

duobus Tomis compræhensa.

Adiectis quibusdam discussionibus, ac digressionibus pro vberiori dictorum intelligentia.

Ad Sanctissimum D. N. CLEMENTEM VIII.

Additum est praterea Opusculum de Triplici Conuiuio ad Illustrissimum & Reuerendissimum Dominum Augustinum de Castro Archiepiscopum Braccarensem, & Primatem Hispaniarum.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

TOMVS PRIMVS.

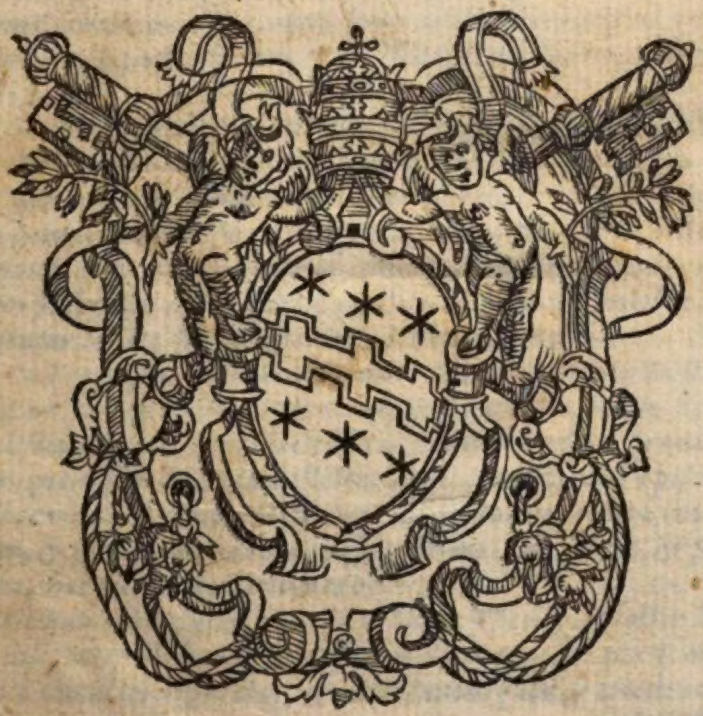

IVSTITIA, ET IVDICIVM PRAEPARATIO SEDIS TVAE. Psal. 88.

PERVSIAE, Apud Vincentium Columbarium. M. D. XCVIII.

SVPERIORVM PERMISSV.

Digitized by Google

FRater Andreas Fiuizanenſis Ordinis Eremitarum Sancti Auguſtini Prior Generalis licet indignus Tibi Reuerendiſſimo Patri, & Sacræ Theologiæ Doctori egregio Magiſtro Thadæo Peruſino eiusdem inſtituti, harum litterarum ſerie facultatem concedimus, vt tua ſcripta ſuper Eſaiam Prophetam ad communem Eccleſiæ vtilitatem, & Chriſtiani populi ædificationem, in publicum dare, & præmiſſis præmittendis, prælo mandare valeas. In quorum fidem &c. Datum Romæ Die 11. Iulij 1597. Frater Andreas Generalis Indignus.

NOMINA VIRORVM, ET DOCTISſimorum Patrum, qui approbarunt vniuerſum hoc opus.

EGo M. Antonius Canonicus, & Sacræ Theologiæ Doctor, legi bonam partem Expoſitionis, in Eſaiam Prophetam Reuerendiſſimi Patris Magiſtri Thadæi Peruſini in qua nihil eſt contra fidem Catholicam neque contra bonos mores, immo eam dignam iudico, vt impreſſa legatur, & ita fidem facio. Die 20. Nouembris 1597.

EGo Ioannes Paulus Sotius Canonicus & Sacræ Theologiæ Doctor, iuſſu admodum Reuerendi Patris Inquiſitoris. Peruſiæ & Vmbriæ perlegi partem Commentariorum in Eſaiam Prophetam Reuerendiſſimi Patris Magiſtri Thadæi Peruſini iccirco hos Commentarios, vti vtiliſſimos atque fructuoſiſſimos iudico imprimi poſſe, cum neque fidei Catholicæ neque bonis moribus aduerſentur. & ita ſentio. &c. Die 21. Nouembris 1597.

EGo Franciſcus Vicinus Canonicus Sacræ Theologiæ Doctor: Eam partem operis Commentarij in Iſaiam Prophetam Reuerendiſſimi Patris Magiſtri Thadæi Peruſini Ordinis Eremitarum, quam pro Admodum Illuſtri & Reuerendiſſimo Epiſcopo vidi, eam nihil continere, vel contra fidem, vel contra mores teſtor, & ideo Typis mandari poſſe exiſtimo. Ita ſentio, & ſubſcribo, hac die 24. Nouembris 1597.

EGo Rubinus Salutius Canonicus Sacræ Theologiæ Doctor legi diligenter lib. hunc, & præſertim illam partem, quæ de multiplici Conuiuio diſputatur, & nihil inueni quod & ortodoxæ fi-

dei, & bonis moribus non maximè consonum videatur. Quarè imprimi posse ac debere arbitror. Die 24. Nouembris 1597.

EGo frater Petrus Paulus Philippus Ordinis Prædicatorum Sacræ Theologiæ professor, ac studij Perusini in Conuentu S. Dominici Regens, huius libri partem legi, ac nihil inuenisse me fidei sanæ ac bonis moribus contrarium fateor, & ideo digna esse, quæ impressioni tradi valeant, his propria manu scriptis attestor, hac die 24. Nouembris 1597.

EGo Frater Hieronymus Rubertus Perusinus Regens S. Francisci, Min. Con. vidi quædam in Esaiam a Reuerendissimo Patre Magistro Thaddæo Perusino elaborata, in quibus quicquam à fide abson um non reperi. propterea impressori tradenda esse existimaui, & manu propria, me illis subscripsi. die 24. Nouēb. 1597.

EGo Frater Augustinus Genest. Ordinis Sancti Augustini Regens Gymnasij Sancti Augustini magister in Sacra Theologia, vidi, & perlegi commentarios luculentissimos & omni scientiarum genere refertos, quos edidit Reuerendissimus Pater Magister Thaddæus Perusinus Dominus, & patronus meus colendissimus, & nihil adinueni, quod repugnet fidei, atque bonis moribus, ea propter maximè expedire posteritati, iudico vt in lucem prodeant. Manu mea subscripsi die 24. Nouembris 1597.

EGo Frater Anselmus de Settis Ordinis Seruorum Sacræ Theologiæ Magister, huius libri partem legi nihilquè quod fidei, aut bonis moribus non consentiat, inueni. Eamobrem impressoribus tradi posse minimè dubito. Hæc mea sententia est. Die 24. Nouembris 1597.

VIsis itaquè ac diligenter inspectis suprapositis attestationibus. RR. Patrum Theologorum, quos secundum sacri Indicis nuper impressi documenta omnium librorum censuratores constituimus. Nos Neapoleon Comitolus Dei & Apostolicæ Sedis gratia Episcopus Perusinus, & Frater Vincentius Castruccius Ordinis Prædicatorum, Sacræ Theologiæ Magister, ac Perusiæ & Vmbriæ Generalis Inquisitor; opus hoc tanquàm Catholicum, bonisquè moribus valde consonum; censuimus ad plurimorum vtilitatem atquè commodum imprimendum.

SANCTISSIMO

SANCTISS.^mo DOMINO NOTSRO CLEMENTI VIII.

FRATER THADAEVS PERVSINVS EX SODALITATE EREMITARVM S. AVGVSTINI. F.P.

CVM superioribus annis, negociorum onere depositio, quod diu sustinueram, in patriam me, ideſt in ocium, ac tranquillitatem, recepiſſem, cumque animum ad studia sacrarum literarum, quæ intermittere ab occupationibus coactus fueram, reuocaſſem, cœpi abditiſſimos Eſaiæ Prophetæ ſenſus perluſtrare, ac perſcrutari; multaq. interlegeudum annotaui, quæ adnotatione, ac commentatione digna viſa ſunt. Ex quibus animaduerſionibus cum volumen ſatis iuſtum confeciſſem, idque mox in duas partes diſtribuiſſem, viſum eſt aliquibus meorum amicorum non indignum, quod in lucem hominum prodiret, quorum iudicio cum parere decreuiſſem, volui meos hoſce labores qualescumq. ſub fœlici tuo nomine, Beatiſſime Pater apparere, nul-

lam profecto aliam ob cauſſam, niſi, vt tenui hoc argumento, leuique munuſculo promptiſſimam meam ad te obſeruandum omnique reuerentia proſequendum voluntatem declararem. Id quod alias etiam ſæpe præſtare volueram, ſed nulla vmquàm alia oblata eſt mihi occaſio, niſi hæc, quam diuturnam cupiditatem meam explere cupiens, auidiſſime arripui. Accipe igitur, Beatiſsime Pater, prompto animo, alacrique vultu hæc qualiacumque induſtriæ meæ monumenta, quæ tibi offero, partumque extrema ſenectute editum; quem ſi non omnino ingratum tibi accidiſſe cognouero, ſatis magnum me laborum meorum fructum percepiſſe exiſtimabo. Viue diu fœlix ad Communem omnium vtilitatem. Dat. Peruſiæ die 29. Menſis Nouemb. 1597.

AD

AD FRATRES SVOS EX SODALITATE EREMITARVM, S. AVGVSTINI.

AVCTOR.

IRABIMINI, certò scio, me adeò ætate proiectum de meis laboribus in lucem edendis cogitasse, verum cum huiusce rei causam noueritis, tolletur, nisi fallor, omnis admiratio. Scire igitur debetis, sicut Angelus Ecclesiæ Ephesi admonitus fuit, me quoque à cura, & regimine Nostri Ordinis quorundam opera amotum talibus verbis admonitum fuisse, Memor esto, vnde excideris, & prima opera fac. Prima quidem mea opera, quibus ab ineunte ætate deditus eram, & in quibus per totam vitam versatus fui, ea erant, videlicet lectioni, & contemplationi vacare, quibus operibus dubio procul, & mihi, & alijs absque multo labore corporis, animique prodesse poteram. At in alijs moderandis permulti sunt labores, multæ inuidiæ, multæ æmulationes, ita vt Summus quidam Pontifex, quamquàm nullius nisi summi Dei censuræ subditus, non fuerit veritus aliquando dicere, In ea sede, vbi residebat, multas quotidie spinas, multosque tribulos exoriri. Quamobrem non absque ratione cœlestis spiritus in aurem meam insusurrauit, Prima opera fac. Ad sacrarum igitur literarum studia priore munere deposito me recepi, meorumq. laborum qualescumq. sint, non semel à vobis rogatus, participes vos facere volui. Quod vero Esaiam potius, quam alium Prophetam, aut scriptorem interpretandum susceperim non temere id à me, sed magna cum ratione, vti arbitror, factum est. Volui enim monitis Sancti Ambrosij

Aug lib. 9. confess. c. 5. vna cum Patre noſtro Auguſtino parere, qui, vt ipſemet 9. Confeſſ. cap. 5. refert, cum aliquando Sanctum Ambroſium conſuleret, quid ſibi ex libris ſacræ ſcripturæ legendum eſſet, iuſſus eſt a ſanctiſſimo eodemq. Doctiſſimo Epiſcopo Eſaiam ſibi deligere, quem aſſiduè legeret. Quòd cæteris Euangelij, vocationisq. gentium ſit pronuntiator apertior. Et quamquam ea de cauſſa id illi præceptum fuit, quòd cum Catecumenus eſſet, facile indeq. quæ ad Chriſtianam Religionem pertinerent, haurire poſſet, adeo tamen Dei ſpiritu repletum fuiſſe Auguſtinum exiſtimo, vt ego, licet ab infantia in vera religione eruditus, longe me tamen eo, vel catecumeno, inferiorem eſſe fatear. Si quid autem in noſtris hiſce commentationibus, minus recte, vel clare expoſitum reperietis, veniam dare debebitis, quan-

In proemio ſuper 18 librum in Eſaiam. doquidem (Auctore D. Hieronymo) non ſimplex à Prophetis hiſtoriarum, & geſtorum ordo narratur, ſed enigmatum plena ſunt omnia, & aliud verba, aliud ſenſus ſonant nequè cuiquam etiam mirum ſit, ſi quadam verborum elegantia ſcripta hæc noſtra referta non ſunt, nam præter quàm quod eiusmodi ſermonis leporem numquàm profeſſus ſum, ſcio à Sancto Ambroſio admonitus, in doctrinis

Epiſt. 5. ad Sabinum. veritatem, non elegantiam requiri. Accipite Igitur, quod à me ſepius efflagitaſtis, munuſculum. Erroresq. admiſſos, qui plurimi erunt, per vosmetipſos corrigite. Valete. Dat. Peruſiæ die 29. Menſis Nouemb. 1597.

TORQVA-

Digitized by Google

TORQVATVS BONTADOSIVS AD LECTOREM IN LAVDEM REVERENDISSIMI PATRIS MAGISTRI THADEI PERVSINI.

NNVS in æternum resonandus voce sonora est,
Scribere quum cæpit scriptor, & ille dies.
Principis archanum commostrans omne Prophe-(tæ
Inuarios sensus; sed meliora capit.
Detegit occultam doctrinam prouidus author
Eterni referens grandia dona Dei.
Fidus Aristotelis magni est, sophiæq; Thadeus
Interpres, (dignum est) si hunc colit oīs homo.
Cæruleus Ganges, resonant, Tigrisq; rapaxq;
Albula, Meander nomine sæpe suo.
Fœlix ille fuit, qui secum viuere vitam
Cœlipotens tribuit Christus vbiq; simul.
Nunquā lingua huius posset mea (cādide lector)
Insignes laudes ferre per ora virum.
Multa tulit, fecitq; senex, nunquamq; grauauit
Hunc labor imminensus nocte, dieq; grauis.
Pro quo munificus Christus, dulcisq; rependat
Fœlices annos, innumerosq; dies.

REVE-

REVERENDISSIMO PRAECEPTORI SVO, MAG.RO THADAEO PERVSINO.

Terentius Cauſidius.

VT prior, & primus cenſetur filius Amos
Vates, & Sacri ſcriptor Euangelij
Sic illum exponens, ſtudio, ſummoq; labore
Cenſeris digne, primus & eſſe prior.
Eccleſia quantum profeceris ipſe fideli
Dicat, & extollat, qui tua ſcripta leget.
Lucidus explanas, doctus, veraxq;, diſertus
Quicquid Iſaia protulit ore Deus.
Gaudeat exultans Auguſta Peruſia, ſemper
Ex te parta ſibi, gloria, ſummus honos.
Diceris hoc merito Thadæus nomine, quando
Te Deus elegit, te Deus altus amat.

PETRVS

PETRVS AVGVST. A PETRALONGA CLERICVS PERVSINVS.

IN LIBRVM REVERENDISSIMI PATRIS MAGISTRI THADDAEI PERVSINI.

ON hæc humana repleta eſt pagina voce,
Non hæc humanis pagina plena iocis.
Non Citharæ hic adſunt molles, non vana voluptas,
Non cũ flammeolis blandus Amor facibus.
Vox cæleſtis adeſt, vox, quæ demonſtrat vbique,
Quicquid habent ſuperi, ſydera quicquid habent.

IDEM.

T Sol, qui tenebras pellit, lucemq; reducit,
Et manè Eois gratior exit aquis.
Sic tenebras pellis, ſic priſca volumina luſtras,
Sic profers tenebris, quæ latuère diu.
Quin magè tu felix, rurſus noctem aſpicit ille,
Per te perpetuum Pagina, at iſta diem.

AD REVERENDISS. P. M. THADDAEVM PERVSINVM AVCTOREM.

IO: ANTONIVS NERVTIVS Perusinus. C. C. S.

MAIOR an is Vates, qui arcana Oracula reddit,
An qui eadem referat, quærere forte iuuet?
Pectora cum Vatis diuino agitante calescant
Numine, & interno mota furore canant: (ram
Tu Carmen referans, studiumq;, & Numinis au-
Coniungens, duplici cingis honore caput.
Vel si concedas illi, qui exiuit in auras
Purus; & excessit Martyr; & Astra tenet:
Qui Regum de stirpe satus, superauit Hebræo
Eloquio reliquos, Regia verba canens:
Tu tamen vtilior nobis, qui Arcana resoluis
Et Latio Hebræum differis Eloquium.

AD EVNDEM SENEM IDEM Distichon

Splendentem ex alio Phœbus tibi portat Eoo
Quem veniens adimit Nox odiosa Diem.

AD REVERENDISSIMVM PATREM THADDAEVM.

IO: MARIA DE MONTE.

VANTO inter reliquos fama eſt fulgere Prophetas
Eſaiam, certo dum canet ore Deum.
Hoc tu pro reliquis fulges Thadæe magiſtris,
Dum reſeras tanti myſtica ſacra ſenis.
Diuinus Vates: Diuinum Numen in illo eſt.
Tu quoq; mortali grandius ore ſonas.

Digitized by Google

Digitized by Google

INDEX VOCVM INCOMPLEXARVM.

Abies 808.E
Abolitio 475.B
Abortivus 663.C
Aceruus 341.C
Acies 415.A
Aculeus 501.C
Adamantissimus 585.C
Adsertus 440.A
Ænum 743.A
Aggeres 366.B
Agmen 145.A
Agonia 188.B
Alchimici 256.C
Allegoria 265.E
Alleluia 467.C
Allusio 444.D
Alma 189.B
Alueus 366.C
Amen 467.
Amentia 455.B
Amita 85.A
Annona 456.D
Anastrophe 509.E
Anathema 239.C
Antiphrasis 179.D
Antithesis 106.C
Aper 506.B
Apex 280.A
Apologia 27.A
Apostasia 774.B
Apostata 181.E
Aposiopesis 119.B
Aposteriori 42.C
Apostrophe 217.B
Aranea 223.B
Arca 103.A
Arcanum 153.D
Arcanum 537.A
Ariel 553.C
Ariolus 56.B
Armamentarium 414.E
Arphad 259.E
Arma 484.D
Arx 414.E
Assecla 315.C
Assur 258.D
Astronomia 374.C
Atrium 31.C
Atrox 417.B
Auena 592.C
Anguires 187.D
Ania 4.E
Aula 711.D
Aura 778.D
Auriga 601.B
Aurifex 734.C
Austrum 787.E
Auulsus 431.A
Axima 92.C
Axioma 284.E

B

Babylonia 293.A
Balthassar 9.B
Barrabas 77.A
Barachias 209.B
Basiliscus 315.B
Basis 137.C
Bel 893.C
Belial 502.C
Biblia 371.D
Bibliotheca 656.A
Bissus 366.B
Blasphemia 23.C
Bostra 647.E
Botrus 112.E
Brucus 631.E
Butyrum 195.A
Buxus 583.C

C

Cacumen 50.B
Cadus 121.D
Calamus 260.D
Calculus 158.D
Caliga 87.D
Caluitium 85.C
Canon 417.A
Canticum 160.B
Carbo 160.B
Carcamus 260.D
Cardo 255.D
Carectum 574.D
Caritas 252.C
Carmen 107.B
Carybdim 460.D

Canones 256.C
Chachinnus 528.E
Chirurgus 78.A
Chirographum 473.A
Ciatus 121.D
Ciconia 851.C
Cydar 244.A
Clades 167.D
Clamor 120.E
Clangor 357.B
Clypeus 391.A
Cloaca 60 E
Cognatus 236.A
Cognitio 77.A
Colaphus 84.D
Collisio 350.A
Colonia 432.A
Coluber 315.B
Comitus 547.D
Compago 500.D
Complosio 150.B
Concilabulum 220.C
Concinnus 786 E
Concisio 79.B
Concors 82.B
Concubitus 824.D
Concupiscentia 103.A
Conflagratio 303 E
Confractio 220.D
Congeries 146 A
Congressus 749.D
Connubium 57.B
Consternatio 300.D
Contusio 220.D
Connulsus 356.B
Cornu 108.B
Cortex 656.A
Cosmographia 234.C
Cruor 755.D
Crus 87.D
Cuneus 348.C
Cunctatio 301.A
Curtus 350.A
Cuspis 137.C

D

Damula 300.C
Declivium 724 C
Delubrum 260.E
Dementia 408.A
Depopulator 388.B
Desidia 61.E
Dialogismus 304.D
Dysabus 528 E
Directiculum 295 A
Dogma 648 E
Dorsum 816 B
Dumetum 808.D

E

Eiulatus 431.A
Elegiacum 252.C
Emanuel 171.D
Emath 269 E
Emporium 429.E
Empusa 650.B
Enconia 408.D
Enigma 147.C
Ephebus 125.A
Ergastulum 718 A
Esuries 73 G
Ethnicus 468 A
Ethrurus 331.A
Euentus 855.B
Excidium 265.E
Excoctio 101.D
Excubia 391.A
Exoticum 250.C

F

Factum 80.D
Fastus 420 C
Fastice 187.D
Fax 176 A
Fadus 180.C
Fanum 74.D
Fanerator 452.C
Farus 506 B
Fatus 663.C
Fibula 86.B
Figmentum 466.E
Figulus 362.A
Flagitium 310.B
Fletus 417.A
Forcipe 158.D
Fragor 584 D
Fretum 783.A
Fruges 669.A
Frustum 812.E
Frutex 666.B
Fucus 44 E
Fullo 785 E

G

Gehenna 127.B
Geminatio 353 E
Genimen 337 A
Geographia 234.C
Geographus 400.B
Germen 99.D
Globus 621.E
Gramen 692 C
Grando 855.D
Grus 622.B
Guttur 82.E

H

Hericius 314 B
Herinaceus 650.B
Hiatus 387.E
Hierarchia 153.B
Hymnus 152.D
Himni 269.E
Hinnitus 350.A
Hyperbaton 121.E
Hyperbolem 309.E
Hypostesis 152.C
Hircus 81.D
Hirundo 851.C
Hispidus 899.D
Histrio 537.E
Holocaustum 31.D
Homonima 194.E
Honos 71.E
Humus 554.A

I

Iacula 199.C
Ibis 650.B
Ilius 411.C
Idioma 201.E
Ignavia 82.A
Illecebra 442.B
Illustor 537.A
Imbellis 508 B
Imber 606.D
Impubertas 715.C
Impunè 553.B
Inaures 87.C
Incola 435 C
Infernus 127 B
Infula 381.E
Ingluries 119.C
Inops 78.C
Insania 855 A
Inflat 18.C
Insilsum 609.B
Interpollatio 481 C
Inultum 81.A
Iota 663.A
Ironia 131.A
Ingenium 121.D
Ingulum 54.E

K

Kalenda 82.D

L

Labrusca 109.E
Lacertus 515.D
Lagunculæ 121.D
Lamia 650.E
Lamina 391.B
Lapis 108.D
Larua 650 B
Latibulum 332.C
Later 722.B
Legio 393 E
Lemures 650.B
Lenocinium 199 C
Lethargus 87.C
Leuita 376.A
Limen 155.A
Linteamina 88.A
Locuples 78.D
Locusta 631.E
Lucus 512.B
Lusth 323.D
Lunula 86 E
Lupanar 949.E
Lustrum 551 D
Luxus 122.B

M

Macerie 111.D
Magnates 361.C
Malus 587.B
Mammona 446.D
Mancipium 563.C
Membrana 656.A
Metaphora 109.A
Metamorphesis 37 B
Metonimice 12.E
Metonymia 299.E
Migma 592.C
Milvus 652.D
Mimus 538.A

Minium 35.C
Mitra 86.D
Mania 415.E
Moles 640.C
Mentle 86.D
Monocerati 648.D
Mussa 159.C
Munificentia 488.A
Murcula 87.E
Mussito 491.D
Mussitator 565.E
Mutatoria 87.E

N

Naulus 783.A
Nebula 346.B
Nembut 260.E
Nemus 263.D
Neomenia 31.D
Nimbus 523,C
Nöbe 269.B
Notio 4 B
Nouacula 199.C
Numen 417.
Nutus 85.A

O

Obrizum 299 C
Obsidio 301.B
Obulus 267.E
Oleum 108.B
Olfactoriola 87.A
Olimpiades 551.D
Omonyma 123.C
Onager 614.D
Onocentaurus 650.D
Onocrotalus 649.C
Opificium 366.B
Optimates 262.C
Orificium 687.A
Ornatus 320 B
Osanna 467.C
Ostentatio 161.C

P

Pabulum 18.B
Palmus 652.E
Palliola 87.E
Palmes 307.B
Paradoxum 875.D
Paradoxon 436.D
Parentheſis 227.E
Parmulis 107.B
Pauillus 423.B
Pecus 353.E
Pedagogia 17.E
Penu 632 C
Periſcelides 87 C
Perperam 470.A
Perpeſſio 78.A
Phalanges 434 D
Phantaſma 854 B
Pharus 476.B
Pharmacum 726.A
Phraſis 53.D
Philtra 636.A
Phinocerati. 648.D
Piaculum 488.B
Pigmentum 35.C
Pila 430 E
Pileus 786.C
Pinguedo 195.A
Pinna 786.E
Piſcina 366.C
Pyto 227.E
Pytoniſſa 131.D
Pixides 87.A
Plantula 808.E
Plaſtes 761.A
Plauſtrum 439.C
Portentum 702.C
Praxis 220 B
Praco 393.C
Prædo 77.E
Preſſura 220.E
Principatus 243.C
Procella 387.E
Proceres 220.C
Prologomenon 21.A
Propugnaculum 318.D
Proſopopeia 89.A
Proſpicientia 21.D
Pruna 849.A
Puſillum 467.A

Q

Quæſtus 76.D
Quæſtio 194.B
Quercus 62.B

R

Rabſaces 679.D
Raca 407.C
Racemus 344.D
Raphanus 344.D
Regula 443.A
Regulus 315.B
Religioſi 782.B
Remorſus 80.C
Reptile 725.D
Robor 855.E
Ros 497.D
Rubus 160.E
Rumcina 808.D
Rufo 829.C

S

Sanitia 140.D
Sagena 307.D
Saltus 263.B
Sanies 26.B
Sarcina 583.A
Sceptrum 241.A
Scoria 39.B
Schiſma 719.C
Scriptus 573.C
Sculptile 754.C
Sertum 524.D
Securis 692.C
Serra ibid.C
Segnis 484.D
Sibilus 159.D
Sicarius 623.B
Signum 191.A
Silla 460.D
Symbolum 253.A
Symphonia 124.B
Synaxis 467.A
Syndones 88.B
Smedacho 91.A
Syndones 88.B
Sinodus 416.C
Situla 734.A
Sobales 565.A
Socordia 174.C
Sodalitium 686.E
Solium 145.B
Specus 387.E
Specula 396.B
Sbicolu 88.E
Spiritus 201.C
Squamma 381.A
Stabularius 56.B
Stagnum 234.D
Stannum 191.D
Stilla 734.A
Stipula 736.D
Stolidus 17.E
Subſannatores 132.B
Suburbanum 335.A
Suffugium 460.D
Supercilium 261.A
Superſtites 262.D
Suppetia 186.A

T

Tabeel 879.D
Taurus 81.D
Tautologia 77.C
Techna 84.B
Tegmen 86.D
Telum 414.E
Tellus 549.B
Temerium 394.A
Teſſa 585.D
Theophanium 743.C
Theriſtra 88.B
Thiara 154.C
Tyfus 151.D
Torcular 108.E
Torpor 61.B
Torques 86.A
Tribus 527.C
Trieris 641.A
Tritura 395.A
Thronus 145.A
Tropus 121.E
Tumor 865.E
Tumulus 368.D
Turbo 736.D
Turtur 851.C

V

Valua 694.B
Vaſtitas 412.B
Vbertas 195.A
Vecors 508.B
Vehiculum 723.B
Veſtigal 603.A
Veſtes 480.D
Ventriloqui 229.C
Venuſtas 85.E
Vepreceta 203.A
Verſutia 564.C

Vertex 85 B
Vertigo 369 A
Vespertilio 65 B
Vicissitudo 310 B
Vltima 31 C
Vindex 84 D
Vinea 108 A
Vir 32 C
Vita 88 E
Vocula 314 B
Voracitas 250 C
Vorago 64 A
Vsia 253 A
Vulua 687 A

X.

Xpus 49 C

Z.

Zabulon 237 E
Zelus 406 A
Zizania 507 D
Zona 201 D
Zorobabel 61 D

INDEX

INDEX VOCVM COMPLEXARVM.

A Deo dependet cælum, & tota natura 63.c.2
A quibus cantabitur canticũ nouũ. 478.c.1
Ab exaltatione tua, dispersa sunt gentes quomodo intelligatur. 631.c.2
Abalienati sunt retrorsum, Iudas 24.d.1
Abel fuit primus iustus inter homines occisus, & Zacharias fuit quasi postremus inter omnes Prophetas. 212.b.1
Abhominatio est qui elegit vos, quomodo intelligitur. 760.d.1
Ablactates a lacte, auulsos ab vberibus, multipliciter exponitur. 536.c.2
Abraham fuit Pater multarum gentium. 509.a.1
Abraham fuit longè antiquior Moyse. 656.d.1
Abscõdit Deus faciem suam a domo Iacob, & quare. 225.a.2
Abundantia doctrina Euangelica, & donorum spiritualium, futura erat post Christi Aduentum. 670.a.2
Accedam, & tunc loquentur quomodo. 750.c.1
Achaz filius Ioathan. 171.b.2
Achaz appellatur domus David, & quare. 174.b.2
Achaz, Latinè, interpratatur Fortis, vel Fortitudo. 180.c.2
Achaz, omnem ex animo trepidationis scrupulum poterat eijcere. 182.d.2
Achaz cur non petijt signũ à Deo. 187.c.1
Achaz pater Ezechiæ, in maxima necessitate constitutus, iniit fœdus cum Rege Assyriorum. 677.c.1
Achaz Rex impijssimus, & maximè Deo exosus. 185.c.1
Actiones secularium quandoque sunt laudabiliores vita Religiosorum. 434.c.1
Actus ebrietatis, vel ebrietas ipsa, est species intemperantiæ. 530.c.1
Actus intellectus, est prior actu voluntatis. 134.c.2
Ad tria capita, Christiana fidei regula, reducitur. 289.d.2
Adagium vulgatum, & tritum. 218.d.2
Adagium commune. 263.c.1
Adagium vulgatissimum. 421.c.1
Adequare faciem campi, quid sit. 548.c.2
Additio ad quadragesimum quartum caput Esaiæ 811.c.2
Additus est annus ad annum. Hæc particula multas habet expositiones 552.b.2
Admirabilis visio Esaiæ Prophetæ. 142.a.1
Admiratio Authoris. 82.d.2
Adnotatio pulcherrima D. Tho. super illud Esa. Iustus comedet fructum adinuentionum suarum. 82.c.1
Adnotatio illorum verborum. Ecce merces eius cum eo. 731.a.2
Adnotatio D. Hieronymi in c. 44. 802.b.2
Adnotatio quarundam Propositionum: D. Hieronymi. 489.b.2
Adnotatio Cyrilli super illud Matthæi. Venite ad me omnes, &c. 50.c.2
Adoptio quandoque filiorum, potest sumi lætori vocabulo. 16.b.1
Aduena accedens ad domum Iacob, quomodo intelligatur. 307.a.1
Aduerbium nunc, ad quod tempus referatur. 38.c.2
Aduersarij Dauidis erant cæci, & claudi. 552.d.1
Adulatores, & assentatores, damnantur. 83.c.2
Ægyptij, occiderunt sanctum Regẽ Iosiam, & popul Iuda sibi subiecerunt. 201.b.2
Ægyptus vocatur cymbalum alarum, & quare. 353.a.2
Ægyptus, allegoricè significat mundum. 362.b.1
Ægyptus angulus populorum. 368.b.2
Ægyptus præter cæteras nationes, vitijs turpissimis fuit inquinata, & fœdissima Idolatria, ac superstitione conspurcata. 376.c.1
Ægyptus, põt significare tenebras. 379.a.1
Ægyptus secundum Augustinum, multa potest importare. 379.a.2
Ægyptus, & Æthyopia fuerunt propitiatio populo Dei. 783.d.2
Ægyptij, piscatione parabant sibi cibum; 366.a.1

Ægyptij mœrebunt, & lugent, & quare. 386.d.2

Ægyptij primi omnium, cepetunt colere, multas Deos. 367.b.1

Ægyptij cognoscent Dominum, et vouebunt Domino vota, & soluent. 367.d.1

Ægyptij velut mulieres imbecilles, & pusillanimes. 371.a.1

Ægyptij grauia damna, sunt passi, & quare. 388.c.2

Ægyptij nudi erant, & discalceati. 385.a.1

Ægyptij cur dolore affici debent. 434.c.1

Ægyptij tumidi, & superbi. 581.c.1

Ægyptij, & Æthyopes, bifariam laborauerunt. 829.e.1

Ælam secundum quosdam fuit filius Sem. 389.d.1

Aelamita pro vehendis curribus, vtebantur Camelis. 392.c.1

Aer quandoque vocatur cœlum. 646.a.1

Aeratum quid sit: 414.c.1

Æstus cupiditas, & anaritia Iudæorum. 470.a.1

Aetas septuaginta annorum conueniens Regibus. 439.b.2

Aetas hominis pro maiori parte, qua. 439.c.1

Aethyopia sumitur pro omnibus terminis, ac locis orbis terrarum. 356.d.1

Aethyopia, per Matthæum Euangelistam, fuit Christo incorporata. 784.d.2

Affectata Iudæorum ignorantia. 79.c.2

Affectus terrent, inebriant hominem, & trahunt ipsum extra seipsum. 527.b.2

Affligere faciem, est locutio metaphorica. 452.d.1

Agatha, & Lucia virgo audaciter, & intrepide confitebatur fidem Christi. 670.a.1

Agni, quid significent. 129.d.1

Agnus angelus nuncupatur. 329.b.2

Agnus Dei, Angelus, & dominator terræ. 329.c.2

Agricolæ, et vinitores, filium patrisfamilias, occiderunt. 844.a.2

Alarum complosio, & multitudo, quid indicet. 150.b.1

Ala, quid significent. 150.d.2

Albedo simpliciter, & absolute contrariatur nigro. 35.a.2

Allegoria, maxime in Prophetijs, speculanda est. 219.d.1

Alexander Macedo, occupauit, & expugnauit Tyrum. 428.c.2

Alia opinio de serta cymbali alarum. 354.c.1

Alia expositio quinti tex. 18. cap. 359.c.2

Alia est ratio in ædificijs materialibus, & in ædificio spirituali. 545.c.1

Aliam quarrimoniam aggreditur Prophetæ. 432.c.2

Alij expositores aliter exponunt. Secundum text. 28. cap. 355.b.2

Alij aliter exponunt illud. Non erit opus Aegypto. 370.b.1

Aliorũ interpretationes circa primum Tex. 28. cap. 353.c.2

Aliorum curam gerentes, videntes dicuntur esse, et oculi populorum nuncupari. 11.c.1

Aliqui per Pueros alienos, intelligunt filios procreatos ex mulieribus alienigenis. 56.c.2

Aliqui concipiunt spiritum salutis, aliqui dolorem, & pariunt iniquitatem 494.c.1

Aliqui inebriantur, & non a vino, sed ab ingenti rerum cupiditate. 559.a.2

Aliqui sunt scripti in libro vitæ irreuocabiliter, et aliqui secundum tempus, & secundum quid. 661.b.2

Aliqui sistent in iudicio vniuersali, non vt iudicent, sed vt pereant. 663.d.1

Aliqui sistent in iudicio, vt iudicentur, & pereant. 663.d.1

Aliqui ex damnato coitu, oriuntur. 836.e.1

Aliquo morbo laborantes, aliqua tamen signa emendationis præferentes, non sunt confringendi. 769.e.1

Aliqua dubia circa litteram, & solutiones. 362.c.1

Aliqua dubia Authoris, ac eorundem solutiones. 325.b.2

Aliud incommodum Aegyptijs futurum, prædixit Esaias. 365.d.2

Aliud est præsidere aliquod onus, & aliud, ipsum ferre. 338.a.2.

Aliud est trasmitti procul, & aliud est fugere. 409.e.2

Aliud est solui peccatum, aliud dimitti. 721.c.1

Alma quid significet. 189.b.2

Alpha, & Omega vniuersum Alphabetum continent, & claudunt. 751.d.2

Altare erectum in medio Aegypti, quid significet. 375.a.

Ambitiosi, sunt Cymbali alarum. 354.a.2

Ambrosius admirari videtur, Prophetam pris verbis turpibus, & obscenis. 440.a.1

Ambulare in veritate, quid ſit. 699.b.2
Amen, Alleluia, Raca, Oſanna, dictiones Hebreæ. 467.c.1
Amen quid ſignificet, & quando fuerit in uſu. 467.b.2
Amen eſt rota, & ſignaculum orationum, & confeſſionum. 467.b.2
Amen quotuplex. 467.a.2
Amentia, & ebrietas decem Tribuum, fuit cauſa deſtructionis Iudeorum. 527.b.1
Amici Iob, neganerunt Dei prouidentiam. 23 c.2
Amici quandoq. dicuntur ſerui. 688. c.2
Amore præcipuo, proſequebatur Deus populum ſuum. 16.d.1
Amos pater Eſaiæ, cur dicatur Propheta. 687.b.1
Ample ſtumitra, & in genitis, quæ. 439.a.1
Amplifimum Regnum Gallia. 364.c.1
Ampliſſimum Regnum Pannonia 409.b.2
Amplificatione, & verborum repetitione, quid velit innuere Propheta. 440.b.2
An vnus fuerit currus, an plures in viſione Eſaiæ cap.21. 402.a.2
Anes pediat imagines facere in Eccleſia. 745 c.1
Angeli prædixerunt ruinam Ciuitatis Hyeruſalem. 79.e.1
Angeli multa futura contingentia, & animi cogitationes ignorant. 150 b.2
Angeli ſtantes ante Deum, velabant faciem. 151.b.1
Angeli clamabent alter ad alterum. 152.c.1
Angeli ſunt in cælo collocati, & quare. 153. c.1
Angeli acclamantes, cur dicunt, ter ſanctus. 154b.1. & 152.d 2
Angeli ſunt ab omni materia corporali exuuio ſemeti. 159.e.1
Angeli non poſſunt eſſe formæ interſecatæ locatus corporis. 159.b.2
Angeli admirantur, et quare. 245.d.1
Angeli dicuntur gigantes. 296 c.1
Angeli tam boni, quam mali fingunturo officio legationis. 297.c.2
Angeli Dei ſunt cuſtodes cæli, & porta paradiſi. 480.c 1
Angeli comparantur Leoni, et Aurbus et quare. 602.c.1
Angeli dicuntur aquæ, quæ ſuper cælos ſunt. 628 a.1
Angeli dicuntur legati, et miſſi. 633.b.1
Angeli pacis amare ſibuunt, quomodo debet intelligi. 635.b.1
Angeli quandoque aſſumunt corpora, et in corporibus aſſumptis exercent operationes. 744.d.2
Angeli alati conſueuerunt depingi. 822.a.1
Angelus, et Eſaias, poſſunt dici ſpeculatores, et quare. 401.d.c.2
Angelus poteſt dici Lex, et quare. 402 c.1
Angelus Camers, Author libri Bibliothecæ Veteris. 656 a.2
Anglorum Rex impiſſimus, et inſolentiſſimus. 313.e.1
Angulus populorum Aegypti, quid ſignificat. 368.b.2
Angustia mulieris parturientis. 390.c.1
Anna mater Samuelis, et Timotheus laudantur, et quare. 4.d.2
Annus terribilitatis, qualis. 648 c.2
Anima cuiuſcunque poteſt dici vnea, et præſertim hominis fidelis 106 b.2
Anima hominis iuſti, et pij, quomodo amet, et diligat Deum. 495.b.2
Anima rationalis, nulli eſt corruptioni obnoxia. 728.c.2
Anima eorum in captiuitatem ibit, quomodo intelligatur. 840.d.2
Anima noſtra quandoq. poteſt dici virgo. 848.b.1
Anima ante omnia perpetuo, ac intentiſſime eſt conſulendum. 698 d.2
Animalia ſequuntur impreſſionem cæleſtem. 855.d 1
Animalia piloſa, quæ. 301.c.1
Antichriſtus dicitur ſilius perditionis. 475.a
Antiquus Rex Pharao, non erubuit fateri, ſe non noſſe Dominum. 367 b.1
Appellat Eſa. Hebræos cuiuſcunq. Tribus, a tribu Ephraim. 527.c.1
Aper de ſilua, et ſingularis ferus, quid. 506.b.1
Aper eſt typus eorum, qui voluptatem vitam degunt. 506.b.2
Aperiam in ſupinis collibus flumina, et eo quomodo intelligitur. 756.a.2
Appetitus mexauſti rerum terrenarum, nũquam dicunt ſufficit. 671.c.1
Apollo quandoque pythius appellatur. 228.a.1
Apponit Propheta aduerbium dubitandi, et quare. 547 a.2

Apoſtoli,

Apostoli, ex Iudais progeniti. 42.a.1
Apostoli sedebunt super sedes duodecim in iudicio vniuersali. 84.d.1
Apostoli, & Sacerdotes, sunt Duces portarum cœli. 295.b.1
Apostoli per Aegyptios fuere connulsi, & per Iudaos. 356.b.2
Apostoli fuerunt constituti piscatores hominum. 367.c.2
Apostoli, & Martires, bene fuerunt triturati, & excussi. 396.c.2
Apostoli, maxime fuerunt ab infidelibus uexati. 509.d.2
Apostoli quandoque fuerunt valde rudes, & insipientes. 513.d.1
Apostoli quandoq errauerunt a vino, quomodo intelligitur. 527.c.1
Apostoli, et ministri Christi, clamabunt foris. 634.c.2
Apostoli Christi velut Miluus. 654.d.1
Apostoli quandoq. sui generis nobilitatem secundum carnem ostenderunt. 4.c.1
Apostoli quo pacto, tot mirabilia ediderunt. 670.b.1
Apostoli dicuntur egeni, & pauperes. 756.b.1
Apostoli quandoq fuerunt veluti colles supini, aridi, & inaccessibiles. 757.d.1
Apostoli, & Euangelistæ in diuersas prouincias profecti, veritatẽ Euangelicam docuerunt, & pro Christi nomine sanguinem fuderunt. 785.a.1
Apostoli, & Propheta, dicuntur Ecclesiæ fundamenta. 810.c.2
Apostoli iure optimo possunt nuncupari viri sublimes. 828.c.2
Apostolis peculiari quodam modo, infusa fuit gratia Spiritus sancti. 669.c.2
Apostolis quædam fuerunt occulta. 150.b.2
Apostolus dicitur virginitatem vouisse. 98.c.2
Apotheca qua dicatur. 714.b.2
Apprehendere dexteram quid sit. 816.a.2
Apprehendẽt septem mulieres virũ vnum, quomodo intelligitur. 91.a.2
Approbare peccatum, & summis laudibus efferre, est malum grauissimum. 81.a.1
Apud Matthæum discrimen est, inter Gessemanim, & Gethsemanim. 522.c.1
Apulia est regio fructifera. 336.c.2
Aqua lutosa, oppleta, arefacta, & exsiccata, qua. 366.d.2
Aqua quoque inebriat secundum Plinium. 530.b.1
Aqua, & ignis quid significent. 783.c.1
Aquæ fideles, et infideles, quæ. 639.c.1
Aquæ, qua vadunt cum silentio, quid significent. 215.b.2
Aqua, quandoq. significans. dona Spiritus sancti. 290.b.1
Aquila, insigne Imperatorum. 58.c.2
Aquila comparantur Dei serui, et sectatores. 739.b.2
Moabitarum, qua secundum D. Hieron. vocatur Ariopolis. 318.c.1
Ar sive Arriopolis interpratur aduersaria, sive sapientia sæcularis. 320.c.2
Arabes secundum Cyrillum, qui. 301.d.1
Arabes, Mauri, et Turcæ, incolunt nunc Hierosolymam. 621.a.1
Arabes, et Saraceni superstitiosissimi. 774.b.2
Arbor bona, quæ dicatur. 36.a.2
Arca fœderis, et simulacra, ad ornatum Templi attinebant. 260.c.2
Arcana secretorum, quæ. 817.d.1
Arcana, et misteria, non sunt reuelanda, illusoribus Prophetarum. 537.a.2
Archangelus Mich præfuit populo Israel, et Synagogæ Iudæorum. 102.d.1
Arces, et muros construxerunt, et munierunt Iudæi. 62.d.2
Arcta est via qua ducit ad vitam. 51.d.2
Arcus fuit signum datum inter Deum, et hominem. 770.d.2
Argentum fallax, & alchimicum. 39.d.2
Arena maris innumerabilis. 266.e.1
Arguere multiplicitèr sumitur. 53.c.1
Argumentum doloris, et tristitiæ. 318.c.2
Argumentũ lætitia, ac prosperitatis 318.d.2
Argumẽtum efficax contra Iudaos, et Gentiles. 6.c.1
Argumentum infirmum adducit Rabsaces. 682.c.1
Argumentum satis euidens pœnitentiæ, et hominis contriti, quale: 686.c.1
Argumenta Græcorum concinnata. 608.a.2
Ariel interpretatur Leo Dei. 551.b.2
Ariel potest sumi pro templo, vel altari Holocaustorum. 552.a.2
Ariel potest denotare populum Iudaorum. 553.c.2
Ariel multa significat. 554.e.2
Ariolí sub arris, et delubris dæmonum diuinabant.

rabant. 73.a.1
Ariels vnde dicantur. 365.c.1
Ariolus quandoq. ſumitur in bonam partem. 72.d.2
Ariſtotelis Philoſophorum Principis ſententia. 735.d.1
Arma Romanorum, deuouerunt gentem Iudaorum. 37.a.1
Armamentarium, quid ſit. 414.b.2
Arnon eſt quidam fluuius in finibus Moabitarum. 331.a.1
Arnon ſignificat ſcientiam veritatis. 331.b.1
Arnon ſecundum quoſdam, eſt quidam terminus Moabitarum, et Amorreorum. 331.b.1
Aroer quid ſit. 341.c.2
Arrogãtia, et preſumptio Regis Aſſyriorum. 259.e.2
Arrogantia quid ſit. 334.d.2
Aſcendere non ſemper capitur iuxta proprium eius ſignificatum. 173.e.1
Aſcendet fumus eius a generatione, in generationẽ, quomodo intelligatur. 648.e.2
Aſcenſor litterę eſt Moyſes, aſcenſor vero Spiritus, eſt germanus littera intellectus. 404.d.1
Aſini, et Cameli, trahentes currũ 392.b.1
Aſinus animal vile, humile, et abiectum. 404.a.2
Aſinus eſt nota eorum, qui extremam rationis inopiam patiuntur. 506.b.1
Aſinus eſt animal durum, et tardum in obſequium Domini ſui. 517.c.2
Aſperitas vitæ Ioannis Baptiſtæ. 725.e.1
Aſſiduitas eſt quædam circunſtantia peccati. 541.d.2
Aſſiduitas peccãdi, quomodo faciat vnum peccatum grauius. 541.d.2
Aſſyrij comparantur Apibus, et Ægyptij Muſcis, et quare. 199.b.1
Aſſyrij, & Ægyptij omnia ſunt occupaturi. 199.d.2
Aſſyrij, hoſtes Raſin. 250.a.1
Aſyrij, bellum gerebant, tanquam Deo ſuperiores. 264.a.1
Aſſyrij deleti fuere, a Babilonijs. 264.a.2
Aſſyrij inſitum habebant, pudenda celare. 382.e.1
Aſſyrius ſignificat diabolum. 217.b.2
Aſſur conditor Vrbis Tyri. 427.a.2
Aſſur fundauit eam, quomodo intelligatur. 438.b.1
Aſtrologia an ſit damnanda, ac probro aſficienda. 848.c.2
Attenuabitur gloria Iacob, quomodo intelligatur. 343.d.2
Attenuati ſunt oculi mei, et c. ſenſus horum verborum duplex eſt. 708.d.2
Attenuatio oculorum ad quid referatur. 709.a.1
Athalia mulier nequiſſima. 517.c.1
Auaritia eſt radix omnium vitiorũ. 431.c.1
Auaritia ex calumnia, qua. 638.a.2
Auaritię, et voluptatibus dediti, fuerunt Iudei. 83.a.1
Audire poſt tergum monentis, quid ſit. 590.d.2
Auferetur gloria Moab, &c. quomodo intelligatur. 339.a.2
Auguria non ſunt omnino prohibita 57.c.2
Auguſta Peruſia ſita eſt in montibus. 406.b.1
Auguſta Ciuitatis Peruſinę, quinque ſunt portęduces, et primarię. 294.e.2
Auguſtinus interpretatur illud Eſaiæ. Populo grauis iniquitate. 21.d.1
Aug. de Scribarum, et Phariſeorum nequitia, diſſerit. 83.a.2
Aug quid intelligat per ſeptem mulieres. 94.a.1
Aug. plurimum commendat, decantationem laudum diuinarum. 440.e.2
Auguſt. multa perloquitur in declaratione munerum ipſorum Tyriorum. 443.e.1
Aug. ſuper illud Pſal. 86. Memor ero Raab, et c. Ecce alienigena, et c. multa dicit in commendationem gentium. 443.e.1
Aug. quid per flatum, intelligat. 770.e.1
Aug. quid dicat ſuper his verbis. Tacui, et ſemper ſilui. 776.b.2
Aug. admonet nos ſeruire Domino in timore. 495.d.2
Auis vocata a Deo vino, qua. 843.e.1
Auſter quid ſit, ſecundum metheorologicos. 388.a.1
Auſter habet duas collaterales. 388.a.1
Auſus fuit damon aggredi, et tentare Dominum, et quare. 760.e.1
Author preter alias expoſitionem, aliam affert. 48.c.2
Author inniititur ſententię Ezechielis 56.d.2
Author iunititur ſententię Roberti Abbatis. 78.e.2
Author quid intelligat per verticem decaluatum. 85.d.2

Author duo proponit dubia, eaque soluit. 1764.c.2
Author aliqua considerandà ponit. 208.a.2
Author sensit, & expertus est iudicium, & iustitiam Dei. 248.a.2
Author, proponit duo dubia. 363.a.2
Author respondet tacitæ obiectioni. 369.c.1
Author respondet cuidã difficultati. 336.a.2
Author in expositione vigesimi secundi cap. diu laborauit. 418.c.2
Author respondet tacitæ obiectioni. 466.d.1
Author soluit quandam difficultatem circa Textum. 486.c.2
Author reprobat quorundam virorum opiniones. 505.a.1
Author vehementer admiratur, & quare. 551.b.1
Author quattuor rationibus videtur impugnare traditiones, & deinde eas soluit. 578.a.2
Author dirimit quandam difficultatem. 581.c.2
Author satis cuidam difficultati facit. 599.c.1
Author sumpsit exponendum text. qui valde circumfertur. 17.b.1
Author quorundam sita subscribit. 27.b.1
Author proponit optimam difficultatem, & deinde eam soluit. 673.a.1
Author secutus videtur sententiam 719.b.1
Author tollit è medio difficultatem quandam. 721.b.2
Author soluit difficultatem. 739.c.1
Author dirimit quod tam dubium. 742.a.2
Author soluit quandã difficultatẽ. 744.c.2
Author absoluit dubium quoddam 756.c.1
Author triplicem assignat distinctionem in Cap 44. 810.c.2
Authoris instantia. 57.a.1
Authoris sententia super illud Esa. Non sum medicus, &c. 78.c.1
Authoris sententia. 107.a.1
Authoris instantia super illud. Vide Dominum sedentem, &c. 144.b.2
Authoris opinio circa mentionem Oziæ. 172.a.2
Authoris dubitatio & solutio. 196.b.2
Authoris dubitatio. 216.c.1
Authoris opinio probabilior. 234.c.1
Authoris dubitatio. 237.a.1
Authoris dubitatio. 315.a.1
Authoris dubitatio, & solutio. 375.d.2
Authoris conclusio, & determinatio circa strictatem Loth, & filiarum. 533.d.2
Authoritas Pontificia, prior est, & dignior, quam potestas Imperialis. 87.b.1
Authoritas quædam B. Leonis primi circa traditiones [illegible] 577.c.1
Auxilium, & gratiam Dei, semper debemus quærere. 399.b.2
Azotus, urbs munitissima. 380.a.2

B

Babylonij, quam maximè fuerunt infensi, & molesti Iudæis. 198.c.2
Babylonij timidi, ac abiecti, fugam capient. 300.d.1
Babylonia, mons caliginosus. 293.a.2
Babylonia, mons campestris. 293.c.2
Babylonis, dicitur confusio. 294.d.1
Babylon significat ciuitatem diaboli, & congregationem impiorum hominum. 301.c.2
Babylonia dicitur omnis ciuitas, et congregatio mala. 302.a.1
Babylonia significat diabolum. 378.c.2
Babylonia urbs vetustissima, et potentissima. 386.a.1
Babylonia mare desertum. 386.a.2
Babylonis cur vocatur mare. 387.a.1
Babylonis dicitur secundum Lyranum mare desertum, et quare. 387.d.1
Babylonia dicitur secundum Anth. mare desertum, et quare. 387.d.1
Babylonia, ciuitas contemptibilis. 387.e.1
Babylonis, ciuitas magna, et fortissimorum hominũ multitudine constipata. 388.c.1
Babylonia appellatur profundum, et quare. 811.a
Babylonia, quatam magna, et potens erat. fuit desolata. 811.b
Babylonia Metropolis, et sedes Caldeorum. 846.a.2
Babylonia dua. 294.c.1
Babylon filia vocatur, et quare. 28.c.1
Babylon dilecta. 390.d.2
Babylon virgo, et filia. 84.b.1
Balaam quæ verba protulerit. 9.c.2
Balthassar Rex Caldeorum, quid viderit in pariete. 9.b.2
Balthassar Rex Caldeorum, habuit visionem, sed non intelligentiam. 9.b.2
Baptisma fideles, et ydabiles efficit, quicunq. eo digni habentur. 639.a.
Baptista innuit Prophetæ quibusdam verbis,

bit. 33.b.1
Baptismi lauacrum, constat ex aqua, & Spiritu sancto. 33.b.1
Barcham petrus, quam Christum ingratissimi Iudaei gratificandum elegerunt. 544.d.2
Barabas seditiosus, & homicida. 77.a.1
Barachias interpretatur benedictus a Domino. 209.b.2
Barbã deserre, an sit res laudabilis. 324.d.2
Barba significat fortes, iuuenes, strenuos, impigros, & alacres. 326.d.1
Bartholomeus D. Petrus, Io. Baptista, & plerique alij, deposuerunt pristinam vestem, & veterem hominem exuerunt. 4.b.1
Bartholus, & Baldus, iuris lumina. 619.c.1
Basiliscus, sine Regulus, quid sit. 315.b.2
Basilius quarit, quomodo acquiratur dilectio erga Deum, & cognito. 18.b.1
Beata virgo Maria, exaltata est super choros Angelorum. 153.d.1
Beata Virgo Maria, Prophetissa. 213.a.2
Beatitudo in nulla alia re, praterquam in Deo potest constitui. 147.b.2
Beatitudo vera non potest esse, sine visione, & dilectione Dei. 148.d.1
Beatitudo duplex in spe, & in re. 674.a.2
Bel Idolum. 839.c.1
Belsical quomodo interpretatur. 501.c.1
Bellæ materia, & graniora quæ. 597.e.1
Bella perpetua Iudæorũ quæ fuerint. 597.d.1
Bellum Assyriorum aduersus Ezechiam, fuit illicitum. 677.d.1
Bene, vtile, & salutare, est bene operari. 81.c.1
Benedicta anima Christi. fuit quasi ferrum ignitum. 196.d.1
Benedictio Iacob, in quo consistit. 345.b.2
Beneficia quæ contulit Deus populo Iudaeorum, indicant præcipuum: quendam amorem, quo prosequebatur populum suum. 16.d.1
Beneficia fidelibus à Deo collata, quæ. 525.c.1
Beneficia summatim, quæ contulit Deus in populum Israel, explicat Esaias in c. 45. 815.b.2
Beneficium collatũ, ipsi Ezechiæ. 701.b.1
Benignitas Dei spectanda est, & summopere mirãda. 543.b.1
Bernardus, quid dicat super illud. Ecce in pace amaritudo mea. 711.b.1
Biblia impressa Antuerpiæ fuit approbata per Clementem VIII. 402.b.2
Bifariam Deus potest offendi. 48.c.1
Byssus quid sit. 360.b.2
Blandis sermonibus, & diuinationibus, nulla fides adhibenda. 83.c.1
Blasphemia, quid sit. 23.c.2
Blasphemia Iudæorum, qua. 23.c.1
Blasphemia, est peccatum grauissimum. 23.b.1
Blasphemias multas effutuit Rex Assyriorum. 687.c.2
Bonum perfectè non cognoscitur, nisi quando malum experimur 196.b.1
Bonus, & innocens Prælatus, qui rector, qualis esse debet. 424.c.2
Bonus Princeps, qualis esse debet. 588.d.1
Bos cognoscit possessorem suum, & quomodo. 17.b.1
Bos, & asinus quodam naturæ motu, & impulsu, mouentur ad obsequium Dominorum suorum. 17.c.2
Bos, & asinus sunt animalia stolidissima, & omni ratione carentia. 17.c.1
Bos sumitur pro Tauro iuxta tex. 17.d.1
Bos, & asinus designant populum Israeliticum, & Gentilem. 18.d.1
Bos est animal docile, & domabile. 517.c.2
Bosra est ciuitas Idumeæ. 647.e.2
Boues quamuis indomiti circulo xaruis appesito, trahuntur quo volumus, & circumferuntur. 693.b.1
Boues facile sustinent iugum molle, & pernanctum. 269.c.1
Brenis discussio super illud. Mulieres venientes, & docentes eam. 514.b,1
Bruchi, et locustæ vim maximam ad nocendum habent. 631.e.2
Butyrum, & mel quid significent. 191.a.1
Buxus est lignum satis durum, & firmum, nec facile putrescens. 483.c.1
Buxus sterilitatem notat. 583.d.1

C

Cadauera putrida proijciũtur in locum profundum, & subterraneũ. 812.d.2
Cadere in faciem, quid sit. 541.e.1
Cadere retrorsum, quid sit. 541.a.2
Cayn, post perpetratum fratricidium, currens, & pronus in terrã incedebat. 80.a.1
Cayn, occidit Damasci, Abel fratrem suum. 341.b.1
Calamitas Iudæorum, nemo scit quando sit futura. 202.b.1

Cala-

Calamitates Iudæorum, quæ. 167.a.2
Calamitas de longè veniens, quid significet. 257.d.2
Calamitas de longè veniens, comparatur tempestatibus, & inundationibus. 257.b.2
Calamitas Moabitarum, quæ. 330.c.2
Calamum quassatum non conteret, et c. multifariam exponitur. 766.c.2
Calamus quid sit. 796.b.1
Calculo ignito, verbum Dei incarnatū comparatur. 160.d.1
Calculus multiplicitèr sumitur. 160.a.1
Calculus ignitus, quid significet. 160.c.2
Calculus acceptus de altari, quid significet. 161.a.1
Caldæi mirum in modum gestiebant, intumescebant, ac gloriabantur, & quare. 301.c.1
Caldæi, in quibus gloriabantur. 792.a.1
Callidi tas, & astutia Rabsacis, maxima. 680.a.1
Camelus, & asinus, quid significēt 392.d.1
Campus totus Galilææ, est Saron consitus arboribus, vinetis, & lucis amœnissimis. 666.c.2
Camus quid sit. 693.c.1
Canis ad vomitum reuertitur. 442.a.2
Cantabo dilecto meo canticū Patruelis mei, & c. quomodo intelligitur. 106.b.1
Canticum nouum quid sit. 478.a.1
Canticum quid sit. 106.a.2
Canticum luctus, mœroris, ac perpetuæ afflictionis. 505.b.1
Canius cur institutus in Ecclesia. 440.c.2
Cantum cum Cythara coniungere, & annectere, quid significet. 441.d.1
Capitula decimoni, diuisio. 361.a.2
Cappuccini saccos quosdam deferunt, quos hæretici, & profani saccos mendicitatis per ignominiam appellant. 382.c.1
Caput sextum, & septimum habent maximam connexionem cum priori cap. sacrosancti Euangelij Ioan. Euangelista. 271.b.1
Caput nonum est difficil'imum, & quare. 230.b.1
Caput, & cauda in Magistratu Illustrissimo Perusino, quæ. 250.c.2
Caput nonum Esa. carmē Elegiacum potest appellari. 252.c.2
Caput, & ductor, Assyriorum, Diabolus. 350.d.2
Caput decimumnonum, multas habet interpretationes. 361.a.1
Caput vigesimumprimum diuiditur in tres partes principales. 386.b.1
Caput vigesimumseptimū est apprimè difficillimum, & obscurissimum. 449.a.1
Caput vigesimumseptimum in quattuor partes potest rationabiliter secari. 499.b.1
Carbo ignitus, aris appositus, solet obesse. 161.c.2
Carbo ignitus non comburebat labia Esaiæ. 162.a.1
Caro, mundus, & Sathanas, nos perpetuò aggrediuntur, & infestant. 220.b.2
Caro, dæmon, & mundus, nos valdè oppugnant. 378.c.2
Caro cito corrumpitur, & putrescit. 601.a.1
Carmelus, Mons Galilææ. 366.b.2
Carmelus, & Saron, quid. 666.d.2
Carmelsta, a quo denominationem ceperint. 96.c.2
Carmē Virgilij Maronis, Mātuani. 371.a.2
Carmen Virgilianum. 411.b.1
Carmen, & Va, quid continent. 659.b.2
Carmen egregium Virgilianum. 680.c.1
Carmina quędā de Cruce, & imagine Christi. 745.a.2
Castigatio, & increpatio Domini, liberat nos a morte. 280.b.2
Catharina Alexandrina, coram Maximino, quinquaginta Philosophos superauit, & vicit. 514.c.2
Catherina Senensis, apud summos Pontifices, peroranit. 515.a.1
Caueudum est a falsis Prophetis, fabulis Iudaicis, & hominum mendacijs. 513.b.2
Caupo non iustificabitur à peccatis labiorum. 442.a.2
Caupones, vinum aqua miscentes, 256.c.1
Causa propria omnium bonorum, & retectionis omnium malorum, quæ sit. 242.b.2
Causa præcipua vastationis, & destructionis populi Iudaici. 255.a.1
Causa calamitatis Assyriorum. 259.d.1
Causa desolationis vrbium, & locorum. 298.b.2
Causa efficiens, & concilians omnia bona ipsi homini, qualis. 376.b.2
Causa imbrium, fulgurum, & horribilium tempestatum, quæ. 388.a.1
Causa desolationis Tyri. 434.c.2
Causa luctus, & lamentationis super Hierusalem. 553.c.1
Causa, ob quas Deus misit filium suum in mun-

mundum. 770.e.2
Cedar quid sit. 773.e.1
Cedar est locus in Arabia. 400.a.2
Cedar de quo mentitus Esaias. Fuit nepos Abrahæ, & filius Samuelis. 400.d.2
Cedarens, sive Agarens unde dicuntur. 400.d.2
Cedri Libani, quandoque in scriptura commendantur. 62.c.1
Cedri, quid significent. 249.c.2
Cedri sunt arbores firmissima, & tenacissima. 249.c.2
Cedrus, spina, myrtus, oliua, abies, & ulmus, buxus, quid. 758.c.1
Cælum, & terra sunt testes in iudicium peccati, sicut fuerunt testes obligationis præcepti. 13.c.1
Cælum, & terra sunt in testimonium contra Iudæos. 12.c.2
Cælum, & terra quid significent. 144.b.2
Cælum turbari, & terram moueri quid sit. 299.d.2
Cælum appellatur sedes, & solium, & quare. 311.d.1
Cerusia quid sit. 530.b.1
Cete, hebraice, quo interpretatur. 501.a.2
Cethim, insula Cypri. 430.b.2
Cœtus Iudæorum quid importent. 31.c.1
Chartas secundum se, lata est. 238.b.1
Cherubin, referunt Diaconos, & quare. 162.d.2
Chori Angelorum secantur in tres Hierarchias, & quare. 154.d.1
Chrysostomus egregie exponit illud Esaiæ. Iratus est furor Domini. 138.d.1
Christicola quando dicuntur nasci, & renasci. 781.e.2
Christus tacens in præsepio, fuit quasi pabulum Bouis, & asini. 18.b.2
Christus dixit Iudæ. Amice ad quid venisti, & quare. 22.d.1
Christus est lapis angularis. 43.b.1
Christus est Pater orphanorum, & Iudex viduarum. 256.e.2
Christi fideles, pupillæ. 256.d.2
Ciatus, aut Cadus, est vas, sive mensura. 121.d.1
Cilicium sunt Prophetis ingenium, & peculiare. 381.b.1
Cingulum vel Zona, est signum Principatus. 281.d.1
Circa textum octauum decimum cap. D.
Circa textum secundum cap vigesimi metuetur dubium, & soluitur. 382.b.2
Cito, & alacriter discipuli vocati a Domino, secuti sunt eum. 292.c.2
Ciuitas Hyerosolima non fuit adamussim purgata. 45.c.2
Ciuitas Hyerosolima cum multis aliis Vrbibus, & Oppidis destructa, & euersa. 312.d.1
Ciuitas a Deo fundata, non potest ab hominibus dirui, ac euerti. 316.c.2
Ciuitas Damasci, sub Tolomeo Rege rursus extructa, & readificata. 342.d.2
Ciuitas Solis, quæ. 374.a.2
Ciuitas Dei insignis, & præclara, vocabuntur olim ciuitas sancti 407.b.2
Ciuitas Hyerusalem reprehenditur, & increpatur, & quare. 408.c.1
Ciuitas clamoris plena, vrbs frequens, & ciuitas exultans quo intelligitur. 408.e.1
Ciuitas Hierosolyma fuit repleta cadaueribus. 410.c.2
Ciuitas Hyerusalem filia, non filius dicimeretur. 411.c.1
Ciuitas Hyerosolima, & Vrbs Roma omnium famosissima non semel, sed iterum, atque iterum, fuerunt obsessæ, & expugnatæ. 428.c.2
Ciuitas Neapolitana, appellat ciuitas Principum, & Dominorum. 436.d.2
Ciuitates conculcata, & oppida Iudææ in puluerem redacta. 359.b.1
Ciuitates, & regna ob multa facinora, & flagitia, destruuntur. 299.b.1
Ciuitates, & Regna, hac nostra tempestate, destructa. 343.a.2
Ciuitates a Tyro dependentes. 433.a.1
Ciuitatem Babyloniam praedicit Esa. esse destruendam, ac solo aquandã. 388.c.1
Ciuitas sublimis quæ. 482.d.2
Clades Assyriorum. 631.a.2
Clamauit Leo. Ista littera est obscurissima. 393.b.2
Clamor improbus, Iudaici conciliabuli, frustus est. 100.d.
Clamor duarum ciuitatum. 323.b.1
Clamor Moabitarum, deueniet vsque ad puteum Elim. 324.c.1
Clamor, & repetitio non inutilis, & vana. 403.c.1
Clamor hirundinis, & meditatio Columbæ, quid significat. 708.c.2
Clamor multiplex. 769.a.1
Clangor tubæ, est signum exercitus aduentantis.

tanis. 357.d.1
Clara expositio Diui Hieronimi. 287.d.2
Clemens VIII. successor Sixti V. 478.b.2
Clementia, pietas, & misericordia, magis quam sanctia, & crudelitas, vigere debet in Principe. 312.a.2
Cogitare Dei, est facere. 435.e.2
Cogitationes impuræ, & peruersæ, sunt nostræ. 33.a.2
Cognitio practica, & approbatiua, qualis. 17.d.2
Cognitio Prophetarum, congrue potest dici visio. 10.e.2
Cognitio misteriorũ, tam rudibus, quã eruditis, erit sicut verba libri signati. 559.e.1
Colles Hierusalem, & montes ipsius regionis madebant sanguine. 645.c.1
Color coccineus, quid sit. 35.e.1
Columba, qua descendit super Christum, nõ fuit subsistãtia Spiritussancti. 742.d.2
Comedere stercora, & bibere vrinam pedum, quid sit. 680.a.2
Comitia Generalia nostri ordinis Neapoli celebrata. 325.c.1
Commemoratio bonorum operum, quam tam audaciter, & liberè fecit Ezechias, non est improbanda. 705.a.2
Commessationes necessario consequũtur turpissimæ actiones, & gesta. 528.a.2
Comminatio, & protestatio facta Iudæis, debet nobis, magnum horrorem, & timorem inuitere. 29.a.2
Comminationes, & pronunciationes facit Esaias. 208.a.1
Comminationes Christi, contra peccatores. 636.a.1
Cõminationes diuinæ, formidabiles. 776.a.2
Comminationes, præsuras, ac mala prædixit Deus per Prophetam Babylonijs, ob plures causas.
Comminatur Esa. multitudini populorum persequentium Christum, & seruos eius. 349.c.2
Commota sunt super luminaria cardinum, & cap. egregie exponitur. 155.d.1
Comparatio Esaiæ, & Ezechielis. 162.c.2
Comparat Propheta Regem Assyriorum, & eius exercitum, aquis fluminis. 355.b.2
Comparatio duplex Authoris. 378.d.1
Comparat Esaias Iudæos, fœno, gramini, herbis ruetectorum. 692.c.2
Compendium legis, quid sit. 268.d.1
Complacuit sibi in illo anima mea, quomodo intelligitur. 765.b.1
Completa est malitia vestra, quomodo intelligitur. 719.e.2
Compotationibus dedits, non sunt diuinorum eloquiorum capaces. 536.a.2
Communis conditio Afflictorum. 441.a.2
Communis interpretatio illius Particulæ Sola vexatio dabit &c. 546.c.1
Concidit ut paries Hierusalem, quomodo intelligitur. 79.c.1
Concionatores, nubibus & cælo comparantur. 115.c.2
Concipere, præferre congressum viri, & fœmina. 193.a.1
Concludit Esaias, lachrimabilem Iudæorum statum. 141.a.1
Conclusio Cantici Ezechiæ. 712.b.2
Conditio puerorum, qualis. 194.b.2
Conditio hominum, qui sunt valdè loquaces. 322.c.2
Conditio amicorum, qua. 378.d.1
Conditio hominum Politica. 407.b.2
Conditio, & proprietas boni viri. 411.a.2
Conditio, & vis Probatiæ Piscinæ. 415.a.2
Conditio veri Pastoris, & Rectoris. 423.d.1
Conditio, & proprietas ebriorũ, qua. 533.c.2
Conditio veri, & iusti Principis. 610.c.1
Conditiones testium. 210.a.1
Conditiones boni Iudicis. 383.c.2
Conditiones personarum distinguit D. Thomæ tria. 73.a.2
Conditiones, & proprietates caudæ. 350.c.2
Conditor Damasci, extitit quidam Eleazar. 341.a.1
Conditor ciuitatis Chartaginis. 429.e.1
Confessio vestrorum peccatorum, est salubris. 161.c.2
Confessio hæreticorum, siue protestatio, nihil eis prodest. 295.d.2
Confortare, confortabit faber æraríus, &c. quomodo. 752.d.2
Confortari super inimicos, quid. 755.d.2
Confundantur confusione, quomodo intelligitur. 777.c.1
Confutatio opinionis quorundam. 47.d.1
Congregamini populi, & vincimini. Particula ista est difficillima. 217.d.2
Congregatio ministrorum, Regum terræ, & in carcere clausorum, de quibus intelligi debet. 463.c.2
Congruum, & iustum fuit, vt Tyrij, maximas luere debeant pœnas. 427.c.2
Connexio dictorum, pariter, & sensus, quan-

quam leg. est plurimum asper, & durus. 329 a.2
Comburitio, & ad quid ponitur. 307.a.1
Conquaeritur Dominus vineae. 108.c.2
Cõsanguinei, dicuntur bra. hium. 252.d.1
Confitentia est testis verax, & infallibilis, vostrarum cogitationum. 491.a.2
Cõsideratio illius dictionis, pariter. 726.b.2
Consiliarius, quis dicatur. 73.b.2
Consilium Dñi manet in aeternum. 179.d 1
Consilium, & concilium, quomodo differant. 331.a.2
Consilium quale debet esse. 365.a.1
Cõsilium perniciosum Ægyptiorũ 368 c.1
Consilium Domini erga Iudaam. 371.c.2
Consiliũ Iudaeorũ aduersus Iesum. 570.b.1
Constitutio Sixti V. 855.b.2
Constructio intransitiua, quid sit. 574.d.1
Consuetudo quarundam gentium, & Hebreorum. 51.d.1
Consuetudo, & assuefactio, quandoq; efficitur necessitas. 224.b.1
Consuetudo bonorum hominum, & maximè Principum, & Dominorum. 314 c 2
Consuetudo diuina scripturae. 345 b.1
Consuetudo Prophetarum, quae. 391.d.2
Consuetudo Victorum, qua. 776.a 1
Consummato abbreuiata, quid sit. 267.a.1
Contagio, pestifera, & mortifera, quae. 410 a.2
Contextus capitis 18. est valdè obscurus. 332.a 1
Contingit Deum tentari dupliciter. 190.c.1
Contrahere Deum manum, & extendere, quid sit. 692 b.2
Contulit Deus populo Christiano, maiora beneficia, quàm populo Iudaeorũ. 12.d 2
Conuenit, quandoque pro malis, mala retribuere. 401.a.1
Conuenticula, seu conuentiones haereticorũ, non possunt dici Ecclesia. 507.c 2
Conuersio Regis Ezechiae ad parietem. 705.a.2
Conuersi sunt retrorsum, quomodo intelligitur. 777.c 1
Conuitia, & commessationes, penes quinque conditiones. 122.c.1
Conuitia nõ sunt oĩno damnanda 123 a 2
Conuitium longe praestantius, & opulentius quocunq; alio. 472.b.1
Creatura, est instrumentum diuinae vltionis. 13.c.1
Creatura in Dei conspectu, est velut quaedam lignũ, putredini obnoxium, & mox in pulueres redigendum. 262.c.1
Creabit Dominus super omnem locum, montem Syon, quomodo intelligitur, 102.a.1
Credentes in Christum, diuersis nominibus nominantur. 226.d.1
Creatu ę non dicuntur propriè admirabiles, sed admirandę. 245.c.2
Crudelis, quis dicatur. 297 d.2
Crux Christi significatur littera T. 240.b.2
Crux Principatus Christi. 244.b.1
Culpa filiarum Syon. 85.a.1
Cultus Dei debet esse ab imis segregatus. 51.c.1
Cum inimicis, & hostibus, modestè tractandum. 22.d.1
Cum ira furoris mei fuerit, iterum sanabo; quomodo intelligitur. 177.c.2
Cupiditas radix omnium malorũ. 118.a.1
Cupiditas, & timor sunt duo tanua. 181.b 1
Cupido eorum, qui libenter accipiunt praefecturas. 323.d.2
Cur Apostoli, & Martyres non plorabant in afflictionibus. 588 c.2
Cur ciuitatibus Iudea iubetur primum praedicari. 780.c.1
Cur David finxit se insanum. 534.b 2
Cur Deus dicitur ad iudicium vocare ipsos Iudaeos. 757.b.2
Cur d. Deus. Aquiloni da & Austro noli prohibere. 787.c.2
Cur Deus fuit usque adeò exacerbatus aduersus Babyloniam. 847.b.1
Cur Deus loquitur ad populum verba tam pia, suauia & dulcia. 540.d.1
Cur Deus expostulat quem sit missurus. 163.a 2
Cur Deus in scriptura sacra vocatur Dominus exercituum. 61 d.2
Cur de tot ordinibus assumpsit Deus tantum Seraphim, & cur ex illo ordine duos tantum. 153 a.1
Cur Deus iustus tam diu sustinuerit Reges Idolatras. 185.b.1
Cur Deus iustificaturus Leuiathan & eiusdem confessores sit debuit gladio duro, & forti. 500 b.2
Cur Deus permisit cor regis, & totius populi commoueri. 175.b.2
Cur Deus perdat sapientiam sapientum. 216.c.2.

Cur Deus proiecit domum Iacob. 56.c.1
Cur Deus tam diu sustulit dæmonem condemnare. 500.b.1
Cur Deus vocat Israel, & Iacob simplici, & puro nomine. 800.a.1
Cur Deus voluit aliquos damnari & superesse, aut præsse cæteris. 627 c.2
Cur d. Esa. lætitia sempiterna super capita eorum. 674.c.2
Cur dicit Esa. os domini locutum est. 37.c 1
Cur domus Ierusalem fuerint enumerata. 415.d.1
Cur Ezechias scidit vestimenta sua, & obuolutus est sacco. 686.c.1
Cur Ezechias conuertit faciem suam ad parietem. 699 d.1
Cur Ezechias conqueritur. 714.a.2
Cur fingit propheta se audisse vocem clamantis, & præcipientis. 726.d 2
Cur fructus arborum deperdantur. 358 d.2
Cur genitalia corporis membra potius quam brachia, siue alia membra sunt pudenda. 383.d.1
Cur in deserto, & solitudine prædicabat Ioannes. 723.a.1
Cur Ioannes clamabat. 725.c.2
Cur in illo extremo die iudicij homines sint rursus iudicandi. 663.c.2
Cur Isaias numerum septenarium mulierum elegit. 92.d 1
Cur in veteri lege prohibitum fuit ne quis sterilis esset. 98 a 2
Cur Esaias mentionem facit ipsius Oziæ. 172.c.1
Cur Esa. appellat Ægyptios muscas & assyrios Apes. 199.a 1
Cur Esaias interpellat res inanimatas 316.a.1
Cur Esaias populum Arabitarum sexu fœmineo voluit nuncupari. 331.b.1
Cur Esaias cap 19. meminit dūtaxat duarum ciuitatum. 368 e.2
Cur Esaias posuit exemplum penès messem stritici, penes vindemiam, & collectionem oliuarum. 345.c.1
Cur Israel vocatur fortis. 40.d 2
Cur nuncij Regis, et præfecti dicunt ad Rab. sacè loquere ad seruos tuos Syra lingua. 680.d.1
Cur oportuit tam cito amouere, & de medio tollere Iudæam. 461.c.2
Cur Propheta dixit futuras esse quinque ciuitates loquentes lingua Chanaam. 374.c.1
Cur Propheta indignat aduersus Hebreos. 416.d.1
Cur Proph. in 25.cap. & non alibi agit gratias Deo, p redemptione generis humani, & pro destructione Regis Iudea. 466 a.1
Cur Propheta quater apposuit illam distinctionem prauaricationis. 459 e.2
Cur Propheta vaticinatur id quod post aliquod tempus erat futurum. 674.a.2
Cur Propheta primo dicit si volueritis, deinde audieritis. 36.a 2
Cur Propheta vocat nō equos, equos. 403.d.2
Cur praui homines vasa appellantur. 609 c.2
Cur Propheta tam promptè se offert ad obeundum munus sibi de mādatū. 164.b.2
Cur Propheta præcipitur vt vadat ad extremum aquæ ductus &. 181.c.1
Cur Propheta sub figuris & vmbra, misteria fidei proponunt, interitum, & abolitionem. 204.b.1
Cur Propheta speciatim aduocat duas Tribus. 232.c.1
Cur Propheta in cap. 17. prædicit quod futurum est in die illa. 347.c.1
Cur Propheta subticuit fausti̇um, & præclarum nomen Romanorum. 201.c.2
Cur Propheta tribus vicibus profert hoc verbum vincimini. 219.b.1
Cur propheta describunt auersionem finitimarum regionum. 339.b.2
Cur Propheta dicit faciens, & formans. 803.a.1
Cur Iacob vocat Deum rectissimū. 803.c 1
Curiosi, & vani, obseruatores futurorum euentuum. 227.a.2
Cur oportebat sumere librū grandē. 207 b.1
Cur peccatum publicum dicitur grauissimum. 80.c 2
Cur præcipitur Apostolis vt neminem per viam salutent. 356.a.2
Cur Rex Ezechias reprahenditur. 714.a.2
Cur sapientes Ægyptij tantopere aberrarint & in grauissimas calamitates inciderint. 368 e.2
Cur spiritus Angelici ponūtur alati. 153.a.1
Cur spiritus sanctus voluerit in specie Columba super Christum apparere. 743.a 1
Cur superioribus annis fuerit coactum Concil. Trident. 417.b.1
Cur tam abundè fleuerit Ezechias. 70.d.2
Cur tempus pœnitentiæ præscribitur numero septe-

ſeptenario. 455.c.1
Cur vniuerſæ regiones Ægypti Eſaias minatur perniciem, & deſolationem. 353 a 1
Currus, quo Chriſtus vehitur, qualis 396.c.1
Currus pòt ſignificare multitudinem Angelorum. 398.d.1
Currus quid importet, tropologicè loquendo. 404.c.1
Cyrillus mouet, & ſoluit dubitationem vnicam. 376 b.2
Cyrillus plurimum commendat Sanctiſſimum. Vatem Eſaiam. 10.c.1
Cyrillus interpretatur illud Eſa. Iſrael me non cognouit. 17.c.2
Cyrillus quid intelligat per ſapientem Architectum. 73.d.2
Cyrillus per ſeptem mulieres, quid intelligat. 95.a.1
Cyrillus declarat. Si abluerit Dominus ſordes filiarum Syon. 100.d.2
Cyrillus pulchra vtitur ſimilitudine. 176 a 2
Cyrillus egregie exponit. Quis abſcondit faciem ſuam a domo Iacob. 225.b 2
Cyrillus, ad optinendum de Ægyptijs. 355.d.2
Cyrillus narrat quãdam fabulam 355.c.2
Cyrillus vocat Ægyptios, populum deſpectum. 356.a.1
Cyrillus comparat ipſum Tyrum, cantico meretricis exoleta. 440 b 1
Cyrilli documentum. 349 a.2
Cyrillus quid intelligat per Ephraim. 522.c 1
Cyrillus oſtendit, quam pius, & miſericors ſit Deus. 781.e.1
Cyrus, & Darius Reges Perſarum expugnauerunt Babyloniam. 380.b 1
Cyrus aſcenſor aſini, quid denotat 403 b.2
Cyrus fuit a Deo deſignatus Rex, & Paſtor populi ſui. 816.c 1
Cyrus Rex, Creſum Regem patentiſſimum captiuum duxit 819 b 2
Cyrus, cui fuerit aſſimilatus. 819.d.2
Cyrus, & Nabuchodonoſor, viri voluntatis Dei. 843.c 2
Cythara deſignat ſacramentum Pœnitentiæ 441 a 2

D

Dabo homines pro te, quomodo intelligatur. 787.b.1
Dabo in Syon ſalutẽ, quomodo &c. 844.b.2
Dabo ei ſpiritum, &c. quomodo intelligatur. 689.a.1
Damaſcus ciuitas Syriæ, nobiliſſima et Metropolis. 341.a 1
Damaſcus interpretatur ſanguinem fundens. 341 b.1
Damaſcus deſinet eſſe ciuitas, quomodo intelligitur. 341 b.1
Damaſcus, quid ſit. 344 a 2
Damaſcus non deſiit prorſus eſſe ciuitas. 344 c.1
Daniel quid facit, quomodo homines facilius adhibeant fidem rebus magnis non tam cito euenturis. 204.c 1
David in canticis eruditus, harmonicã muſicam maximè dilexit. 440 d.2
Darius aſcenſor Camelꝰ, quid denotet. 403.b.2
David, citharam pulſante, ſpiritus maligꝰ recedebat a Saule. 337 a.2
De quo loquatur Propheta cum inquit. Hæc eſt requies mea, &c 539.b 2
De ventre montium clamabunt, quomodo allegoricè intelligitur. 774.a.1
De imaginibus B. Virginis, & Sanctorum, quid ſentiendum. 812.c.1
De pluribus librorum generibus, in ſcripturis frequenter fit mentio. 662 b.1
Debemus meminiſſe beneficiorum Dei. 390 b.2
Decem Tribus, hoſtes duarum Tribuum, 172.b.1
Decem cordæ Cythara, quid denotent. 441.b.2
Decem cordæ bene tenſa, & exiccata, quæ ſint. 441 b.2
Decimatio, quid importet. 167.d.2
Decretum, ac deliberatio Domini exercituum. 435.d.2
Decreta facta a Deo, dicuntur eſſe fidelia firma, & ſtabilia. 466.c
Decretum Sacroſancti Concilij Tridentini. 811 c 2
Dedit, quaſi pulueremꝰ gladio eius quomodo &c. 750 b 2
Dedi propitiationem tuam Ægyptum, quomodo &c. 783.c.2
Deduc me in memoriam, quomodo intelligitur. 798 c 1
Defecit Princeps mundi, cum Chriſtus ſurrexit. 564.b.2
Delet Deus peccata noſtra, tanquam nebulam. 810.a 2

Delubra Deorum, quid significent. 301.c.2
Demon fuit primus Idolatriæ inuentor. 760.d.1
Demon gloriatur de viribus malitiæ suæ. 264.d.2
Demon varia sortitur nomina. 308.c.1
Demon, & aduersaria Potestates, quomodo influant aduersus animam. 351.b.2
Demon multifariam multisq. modis appellatur in sacris literis. 501.a.1
Demõ, cur dicitur serpens tortuosus. 502.c.1
Demon magnæ mentis. 264.c.2
Demon illudit mentes hominum, ac dementat. 564.c.2
Demon, & vniuersa eius potentia, detestabilis est. 839.c.2
Demones multa futura prædixerunt. 853.d.1
Demones perpetuo igne cruciantur. 242.d.1
Demones possint appellari gigãtes. 295.b.2
Demones vocat Deus, vt expleat iram, & furorem. 296.a.2
Demones diuum nobis apparẽre, vt plurimum, sub monstruosa mole conspiciunt. 309.c.2
Demones, opera Tyrannorum, & Hæreticorum, vim omnem faciunt, qua destruant Ecclesiam. 470.a.2
Demones lapidibus, & lignis assidentes, sunt authores diuersarum sectarum. 488.c.1
Demones, fere, semper miseros homines decipiunt. 759.b.2
Demones in quibus gloriantur. 792.c.1
Denominatio debet semper fieri a superabundanti. 410.d.1
Depopulator quid sit. 388.b.2
Descendentes ab Abraham, arenæ comparantur. 266.c.2
Desertum de quo loquitur Esa. cap. 35 quale sit futurum. 671.c.1
Descriptio Natiuitatis Christi. 241.c.1
Descriptio loci, & Regni, in quo præcipuè residebit Christus. 247.c.2
Descriptio Principatus Christi. 243.b.2
Descriptio temporis quo Synagoga, & lex Moysis erat duratura. 461.c.2
Describit Propheta onus, & flagellum, quod immittet ipsi Duma. 398.c.2
Describit Esa. apparatum belli, et alia multa. 412.b.2
Desolatio, & sterilitas terræ. 365.c.2
Destructio facta tempore Guidonis Regis per Saladinum. 410.c.2
Determinatio Conc. Triden. 856.a.2
Detractio est grande peccatum. 136.a.1
Detrahentes viris probis, & insignibus, dicuntur ponere os in cælum. 12.a.2
Deo vidente, & spectante, iusti affliguntur, & quare. 492.d.2
Deo tribuuntur differentiæ situs, & corporis dimensiones. 742.c.2
Deum timentes, & non timentes quid consueuerunt facere. 417.b.2
Deum nihil prorsus latet. 178.a.1
Deum inclinare manum quid sit. 601.a.1
Dei benignitas, & clementia. 28.b.2
Dei voluntati, nullus resistere potest. 238.b.1
Dei præcepta, sunt dulcia, et amara. 658.c.2
Dei sapientia est infinita, & est idem q̃ sua essentia. 738.c.1
Dei potentia, semper est eadem, & infinita. 827.d.1
Deus prænaricationem Iudæorum, et deprauatos mores, vniuerso orbi ostendit. 14.c.2
Deus conqueritur, & lamentatur. 15.c.2
Deus, Israel in amplissimam gentem, & magnificentissimam Rempublicam eduxit. 15.d.2
Deus, Iudæos genuit, enutriuit, & exaltauit. 16.b.2
Deus conqueritur de populo vniuerso, duodecim Tribuum, & quare. 18.c.1
Deus nõ delectatur in perditione hominum. 19.c.1
Deus dicitur sanctus multiplicater. 23.d.1
Deus, afflictiones, & flagella nobis immittit, & quare. 25.c.2
Deus reliquit nobis semẽ, nisi quale. 28.c.2
Deus dissimulat peccata hominum. 29.a.2
Deus est semper paratus, ad nos recipiendos. 29.c.1
Deus inquirit, & sãctitatẽ requirit. 31.d.1
Deus dixit tollerat nostra crimina. 32.b.1
Deus detestatur hypocrisim, dolum, ac simulationem, quæ fit penes cultum Dei. 32.b.2
Deus est Pater orfanorum, & iudex viduarum. 33.c.2
Deus non mentitur. 34.b.1
Deus exercituum profert sententiam contra Iudæos. 40.c.2
Deus arguit præfectos, & Doctores. 40.c.2
Deus fere, vbique vocatur Deus Iacob, & Deus Israel, & quare. 51.c.1
Deus mandauit vnicuique de proximo suo. 56.a.1
Deus omnia videt, & intuetur. 60.a.2

Deus q̃q. habet doctrinã veritatis. 316.e.2
Deus est summè simplex, & omnis passionis expers. 138.a.2
Deus extendit manum suam, est locutio metaphorica. 138.b.2
Deus quo pacto dicitur sedere. 145.a.2
Deus an videri possit. 146.d.1
Deus multisariam pòt considerari. 146.a.2
Deus, præsentiã suã solet q̃q. nobis ostendere, nebula, caligine, aut fumo. 155.e.2
Deus non est causa peccati. 166.e.2
Deus clemens, non est passus Achaz rursus debellari, & quare. 174.a.1
Deus multis flagellis attrivit populum suum per Syros, & Assyrios. 215.b.1
Deus in eum credentibus, erit in sanctificationem. 223.b.1
Deus erit in laqueum, & in ruinam, habitantibus Hierusalem. 223.d.1
Deus iusto suo iudicio, Iudæos vertet in tumultum. 25c.b.1
Deus suapte natura, est benignus, & misericors. 258.c.2
Deus caput nostrum; varto modo se habet erga nos. 259.d.2
Deus solus habet vniuersi orbis, absolutum Imperium. 260.c.1
Deus vocatur Dominus exercituum, & dominator. 262.d.1
Deus per creaturas irrationales, punit hominum peccata. 263.b.2
Deus potest uti suis creaturis, ad quodcunque voluerit. 264.c.1
Deus est solus, & vnus. 265.c.1
Deus potentia, & sapientia sua, comprehendit orbem terrarum. 265.c.1
Deus, qui corda hominum inspicit, nullo modo potest seduci. 280.a.1
Deus, quando percussit terram virga eius fuit. 281.a.1
Deus, quando tratus est nobis. 289.a.1
Deus, quando consolatus est nos. 289.b.1
Deus quandoq. dormire dicitur. 298.b.e
Deus subuertit Sodomam, & Gomorram. 301.c.1
Deus est Dominus, dux, & caput militiæ cœli, & omnium exercituum. 313.e.2
Deus cur vocat Iudæam terram suã. 314.e.2
Deus interficit, & perire facit. 316.a.1
Deus non fuit causa perditionis Moabitarum. 338.e.2
Deus sumet vltionem de domo Iacob, & quando. 347.c.1
Deus erit velut lux meridiana, hostibus oppugnaturis Ægyptios. 357.c.2
Deus, cum vult aliquem punire, auferit & cerebrum, & mentem. 365.a.1
Deus cum sit misericors, dicitur quandoque crudelis, & quomodo. 365.c.2
Deus potest mutare Regna, & Imperia, & ea destruere & reflamare. 365.d.2
Deus lumine gratiæ præsentientis nos excitat. 376.d.2
Deus custos noster, & protector. 398.a.2
Deus est vigilantissimus custos, qui clamat ex Seir. 400.a.1
Deus est perpetuus speculator. 402.a.1
Deus est cã, malis pœna, non culpæ. 411.d.2
Deus nunquam nos flagellis cædit, nisi prius ad pœnitentiam vocet. 418.a.2
Deus vocat Eliachim seruum suum, & quare. 423.a.1
Deus cur creauit mare. 432.b.2
Deus non est velut homo, qui mutetur, & mentiatur. 453.e.1
Deus est suis fidelibus spes a turbine, & vmbraculum ab æstu. 469.e.2
Deus est fortitudo pauperi, & egeno in tribulatione. 469.c.1
Deus præcipitabit telam, quam orditus est expertus opifex diabolus. 472.d.2
Deus coronam spineã, commutabit in triumphum gloriosissimum. 524.a.1
Deus erit corona gloriæ, residuo populi Dei. 524.d.1
Deus non semper punit, neque semper ignoscit. 548.b.2
Deus æternaliter punit pertinaces, & animo inflexibiles. 548.c.1
Deus vltionum Dñus, euardescit, & commouetur aduersus impios. 556.b.2
Deus cur obcæcauit Iudæos. 561.a.1
Deus quasi ad iracundiam prouocatus, alloquitur Esaiam. 583.b.1
Deus, cur iubet Isaiam, in scripta redigere prophetias, & seruari vsque ad diem nouissimum. 583.a.2
Deus dicitur Dñus iudicij, et quare. 588.e.1
Deus creauit cælum Empyreum pro electis, & infernum pro reprobis. 597.c.2
Deus contulit Romanis, totius orbis Imperium. 618.c.2
Deus vocatur in scripturis Sanctus Israel. 600.a.1
Deus verè, realiter, & propriè, dicitur Domi[illegible]

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Deus non dicitur Dominus, vel creator niſi ex tempore. 628.c.1
Deus eſt ignis conſumens, deuorans peccata, & peccatores. 634.a.2
Deus eſt acriter incenſus, & incitatus contra omnes gentes. 643.b.2
Deus quandoque loquitur more humano. 32.a.1
Deus potius debet vocari excelſum, quàm excelſus. 67.c.2
Deus quo cõtingatur, vel attingatur. 67.d.2
Deus eſt actor, & Iudex, pro populo ſuo, & miniſtris ſuis. 85.a.1
Deus vult omnes homines ſaluos fieri, & c. quomodo intelligatur. 662.a.1
Deus adducet vltionem retributionis, quomodo intelligitur. 668.e.2
Deus ipſe veniet, & ſaluabit nos. 669.a.1
Deus eſt author, dux, & comes noſtræ peregrinationis. 673.a.1
Deus non deeſt ijs, qui tota mente illis confidunt. 677.b.1
Deus, dicitur Dñus Eſa & quare 688.a.1
Deus exprobat, ac detegit Regis Aſſyriorum inſaniam. 691.d.2
Deus conſolatur Regem Ezechiam, nec deſperet. 693.e.1
Deus mutat ſententiam, ſed non conſilium. 704.b.1
Deus, homines impios, & probos, quandoque flagellis cedit. 705.c.1
Deus ſemper nos punit citra condignum. 720.e.2
Deus nunquam deficit, nunquam defatigatur, neque vlla ex parte virtus eius imminuitur. 738.b.1
Deus alicubi vocatur ſenex, & antiquus dierum. 742.c.1
Deus verus omnium Pater, & Dominus. 750.b.1
Deus nullam temporis differentiam concretam, & limitatam habet. 751.d.2
Deus quo dicatur antiquus dierum. 743.b.1
Deus eſt primus, & nouiſſimus. 761.c.2
Deus ſecundũ ſe, eſt omnibus idẽ 224.b.1
Deus, quo vociferatur, & clamat. 776.c.1
Deus creando infundit animam, & infundendo creat. 781.d.2
Deus pluribus nominibus voluit nuncupari. 782.b.2
Deus nulla temporis, aut loci differentia circunſcribitur. 791.d.1
Deus [illegible] quomodo. 899.a.2
Deus excludit tacitam Iudæorum obiectionem, & murmur. 794.e.2
Deus iure de nobis poteſt conqueri. 811.d.1
Deus quid facit, dum vult aliquas vrbes, & gentes corrigere. 816.d.2
Deus quandoq. permittit malum, & quare. 824.d.1
Deus cur dicatur abſconditus. 830.b.1
Deus non ſaluans, qui. 832.d.2
Deus eſt prima omnium cauſa. 854.c.1
Deus eſt actus purus, ſimplex, & omnino immaterialis. 159.e.2
Dextera, & ſiniſtra, quid ſignificãt. 252.b.1
Diabolus, fortis armatus. 500.c.2
Diabolꝰ, qui ante prauale bat, magnopere imminuta eſt potentia. 564.c.2
Dialogiſmus quid ſit. 504.d.1
Dibon, vel Dimon excelſi montes Moabitarum. 318.a.2
Dibon, ſeu Dimon, poteſt eſſe etiam nomen fluminis in terra Moab. 320.b.2
Dicitur Ægyptus hõ, & non Deus. 601.a.1
Dictio illa, ſuper, eſt aquiuoca. 7.c.2
Dictio illa, ſuper, apponitur propoſitionibus ſignificantibus aliquid fœlix, & proſperum, atque etiam aliquid infauſtũ. 7.c.2
Dictio, ly, coram quid ſignificet. 27.a.1
Dictio illa, Heu, poteſt eſſe nota, & ſignum inſultantis. 41.b.1
Dictio iſta, &, non vno tantum modo accipitur. 47.d.2
Dictio hæc, nouiſſimum, plura ſignificat. 48.a.2
Dictio quædam Hebrea, eſt multiplex, & ambigua. 92.a.2
Dictio, &, non eſt inutilis. 272.c.1
Dictio illa (Saluator) poteſt ad duo referri. 479.b.1
Dictio (enim) poteſt eſſe nota reddens cauſam dictorum, & poteſt eſſe nota aduerſatiua. 512.a.2
Dictio illa (verbum) quomodo ſumatur in princ. 39 Cap. 714.c.2
Dicta de vniuerſa India, poſſunt nobis aptari. 44.b.1
Dicta quædam de Chriſto, corpori eius miſtico poſſunt conuenire. 281.d.1
Dicta notabilia Cyrilli, & Lyrani. 680.c.1
Dictum cuiuſdam ſtrenui militis. 41.a.2
Dictum Veſpaſiani Imperatoris. 62.c.2
Dictum notabile prudentis Comici Terentij. 292.b.2
Dictum notabile D. Tho. Aquinatis. 461.c.1

Dictum notabile D Io.Chryſoſtomi. 361.a.2
Dictum notabile D.P.Auguſtini. 212.a.2
Dictum cuiuſdam nobilis Matrona Peruſina. 701.c.1
Dido ſuaſiens fratrem, delapſa eſt ad teras Aphrica. 429.e.1
Dies Domini crudelis, & ſauus. 298.c.1
Dies aſſus quid ſit, & ad qua referatur. 511.a.1
Dies tribulationis, qua. 687.d.1
Differentia inter gentiles, et Iudaeos. 236.c.2
Differentia viri, & mulieris, qualis. 491.d.2
Differentia inter Semitã, & Callẽ. 483.d.1
Differentia inter timorem ſeruilem, & initialem. 496.a.1
Differentia inter Neptunnũ, et Minernam. 516.a.2
Differentia inter balbutiem linguæ Iudaeorum, & linguæ gentium. 607.a.2
Differentia inter non peccare, & non habere peccatum. 34.a.1
Differentia inter ſemitam, et viam. 671.d.2
Differentia Veteris, & Noui Teſtamenti. 724.b.1
Differentia textuum notanda. 766.c.2
Differentia inter Idolum, Simulacrum, & Imaginem. 777.e.1
Difficile eſt cum Principe contendere. 6.a.1
Difficilis eſt Text. ſeptimus vigeſimitertiũ cap. 438.b.1
Difficultas circa litterã, & ſolutio. 313.c.1
Difficultas quadam, & ſolutio. 333.b.1
Difficultas penes viſionem Eſaiæ in c. vigeſimoprimo 402.b.1
Difficultas penes currum duorũ Equitum. 402.e.1
Difficultas in illis verbis. Cunſti Principes tui fugerunt ſimul, &c. 409.b.2
Difficultas quadam Authoris. 413.a.2
Diffidentia Iudaeorum, qua. 23.b.1
Digreſſio ſuper caput trigeſimumſecũdum. 618.b.1
Dij nullam opem nobis afferunt. 319.a.1
Dilectio, eſt ipſa merces, fortior. 246.d.1
Dilucidatio Cyrilli optima. 52.e.1
Diſcipuli Chriſti, racemis comparantur. 344.d.2
Diſcrimen inter arrogantem, & ſuperbum. 62.a.1
Diſcrimen inter Moyſem, & Eſa. 165.a.1
Diſcrimen inter Principem Chriſtum, & alios Reges. 244.e.1
Diſcrimen inter Principes, & Tyrannos. 312.b.2
Diſcrimen apertum inter Chriſtum Dei filium, & creaturas quaſcunque. 489.b.2
Diſcrimen inter ſtultum, & fraudulentum. 608.d.1
Diſcrimen inter iudicium Dei, & iudicium hominis. 769.b.1
Diſcrimen inter herbas, & ſalices. 804.d.1
Diſcuſſio ſuper illud. In cunctis capitibus calumnium. 324.c.2
Diſcuſſio Authoris egregia, de libro Domini. 655.c.2
Diſcuſſio ſuper Caput Quadrageſimum. 740.a.1
Diſcuſſio ſuper caput 41. vſque ad 47. 850.a.1
Diuerſa interpretatio, diuerſum requirit ſenſum. 492.b.1
Diuus Cyrilli Alexandrini, quattuor expoſitiones ſuper primũ tex. primi cap. 24.a.1
Diuus Hyeronimus expoſitio. 60.d.1
Diuus Cyrilli dictum. 65.c.2
Diuus Hyeronimus difficultatem non mediocrem diremit. 47.c.2
Diuus Greg. ſuper Ezech. Hom. 2. quid dicat. 48.e.1
Diuus Hyeron. omnium linguarum peritiſſimus teſtatur in verbis Eſa. maximam obſcuritatem. 418.d.2
Diuus Cyrillus, egregiè deſcribit indignationem Dei aduerſus Tyrios. 428.c.1
Diuus Ambroſius, reprehendit immenſam hominis cupiditatem. 433.e.2
Diuus Tho. oſtendit neceſſitatem, ſeu congruentiam cantus in Eccleſia. 441.b.1
D. Tho. quid de ebrietate ſentiat. 532.c.1
Diuus Cyrillus, optimè interpretatur illud. Quem docebit ſcientiam, &c. 536.b.2
Diuus Paulus, accepit legem quandoque, pro quocunq. libro Veteris Teſtam. 539.c.1
Diuus Tho. egregiè philoſophatur ſuper illud Apoſtoli, ad Gal. ſi quis euangelizauerit vobis, &c. 579.a.2
Diuus Tho. diſtinguit, varia, quæ ſuis credentibus, Deus pollicetur bonorum genera. 671.a.2
Diuus Tho. per bellè ſatis, & egregiè, ſecat 43. in tres partes 780.c.1
D. Hyer. an inſufficienter arguat. 827.c.1
Diuinationibus, & blandis ſermonibus, nulla fides adhibenda. 83.c.1
Diuinatores, & Aſtrologi, factis ſunt quaſi ſtipula. 848.a.2

Diuinitas vbique præſto eſt. 545.c.1
Diuinum conſilium, eſt regina omnium, quæ fiunt. 826.d.1
Diuiſio quam faciunt Geographi de parte Aſiæ. 400.b.1
Doctrina ſanctarum ſcripturarum, eſt neceſſaria homini. 13.d.1
Doctrina Euangelica qualis, & quanta ſit per Apoſtolorum prædicationem. 541.a.1
Doctrina Chriſti, in quo conſiſtat. 591.b.1
Documentũ nobis valdè neceſſariũ. 393.b.2
Documentum optimum ipſius Authoris. 401.c.1
Documentum ſalubre elicitum non ex ſacris litteris tãtum, ſed ex quibuſdam prophanis. 679.a.1
Dodanim filius Iauan Rhodij vnde prodierunt. 431.a.1
Dolor Iudæorum, nihil eis profuit. 349.a.1
Dolores, & anguſtia, quibus quandoq. premimur, comparantur mulieri quæ concipit dum fuerit victima partus. 491.c.2
Doloris, ac mœſtitiæ cauſam, Eſa. adducit. 411.c.1
Dominium Imperatoris Turcarum, quale. 620.e.2
Dominus veniet cum poteſtate magna. 61.d.1
Dominus loquens, nos vehementer excitat, & attentos reddit. 14.b.2
Dominus inſtus, & miſericors, per multum temporis, nos ad pœnitentiam expectat. 61.b.1
Dominus exercituum, dominatur exercitibus Angelorum, & hominum. 222.c.1
Dominus breui admodum tempore, conſummationem faciet. 267.d.2
Dominus vocat populum Iſrael, populum ſuum, & quare. 268.b.1
Dominus percuſſit Madianitas, manu Gedeonis. 268.d.2
Dominus dicitur aſcendiſſe ſuper nubem leuem, tanquàm ſuper currum quendam leuiſſimum, & expeditiſſimum. 362.a.2
Dominus Ieſus Chriſtus, non dedignatur ſeruus appellari. 688.b.1
Dñe vim patior, q̃o intelligatur. 709.b.1
Domine ſi ſic vimitur. Particula iſta plures habet expoſitiones. 710.b.1
Domus crudeles, & Domini fortes qui. 369.d.1
Domus Iſrael, non eſt ſola gens Iudaica. 313.c.1
Domus deſtructa, qualis. 416.d.2
Dona Spiritus ſancti, fuerunt in Chriſto, ſecundum excellentiam, & ſummam perfectionem. 281.c.1
Dracones terreſtres, atque marini, qui. 501.a.2
Draconum cubile quid ſit. 671.c.2
Duabus cauſis mulier eſt ſubiecta viro. 516.c.1
Dubia, & ſolutiones Authoris. 377.c.1
Dubia contra litteram. 303.c.2
Dubitant aliqui Deo Patri optimo æquam ſimilitudinem impingere. 812.a.1
Dubitat Author. 833.b.2
Dubium circa illud Eſa. lauamini mundi eſtote, &c. 38.c.1
Dubium de numero donorum. 277.a.2
Dubium circa hoc nomen, Aroer. 342.c.1
Dubium quoddam optimum deſumit Author a B. Ambroſio. 454.c.1
Dubium, quod oritur ex textu facilè ſoluitur. 575.a.1
Dubium de Rege Romanorum, electo in Imperatorem. 624.c.1
Dubium, & ſolutio Authoris. 829.b.1
Dubitatio circa illud pronomen, Mc. 17.b.2
Dubitatio circa viſionem Eſaiæ. 8.d.2
Dubitatio ſuper cap. ſecundum Eſa. 46.b.2
Dubitatio circa illud Eſa. Venite aſcendamus ad montem Domini. 52.a.1
Dubitatio circa ſecundum cap. Eſa. tex. 5. 55.a.2
Dubitatio quadam Authoris. 58.c.2
Dubitatio circa initium quarti cap. 91.a.1
Dubitatio quadam, & ſolutio Authoris. 146.a.1
Dubitatio Authoris. 165.b.1
Dubitatio circa dictionẽ copulatiuã. 171.c.1
Dubitatio circa illud. Multiplicaſti gentem, &c. 238.c.2
Dubitatio optima Authoris. 263.d.1
Dubitatio, & ſolutio Authoris. 367.a.1
Dubitatio Authoris, & ſolutio. 384.d.1
Dubitatio Authoris in tex. 6. vigeſimiſeptimi cap. 436.c.2
Dubitatio, & ſolutio Authoris. 841.d.2
Duces, & Principes potius mercatoris, quam generoſis, & ingenuis artibus, occupantur. 435.b.2
Ducis appellatio, eſt multiplex. 624.c.2
Duæ expoſitiones vna cum ſuo tex. reſellũtur, & quare. 38.b.2
Duæ tribus conſtituunt quam domũ Iſrael, & decem

& decem Tribus aliam domum. 222.c.2
Dua, populi Iudææ, desolationes. 255.c.
Dua Turres famosissima, & munitissima conflictus in Hyerusalem. 613.d.2
Duma quid sit. 397.b.1
Duma, quomodo interpretetur. 399.c.1
Duo mala fecit populus Iudæorum 13.d.2
Duo populi referunt duos lapides, qui coniungendi erant per lapidem angularem. 18.b.2
Duo Seraphim velabant caput, & quare. 150.c.2
Duo tantum Seraphim, fuerunt missi, & quare. 153.c.2
Duo vaticinia tanguntur in 6.c. secundum Chrysostomum. 166.b.2
Duo Testamenta sunt velut tota, in tota. 189.d.2
Duo capita omnium malorum, quę. 197.c.1
Duo exempla optima Esaiæ. 261.c.1
Duo Doctoris notanda. 383.a.1
Duo Authores fuerunt desolationis Babylonis. 394.b.2
Duo vulgatissima dicta. 460.d.1
Duo nomina Christi, quæ. 484.a.1
Duo sunt luminaria magna in hoc mundo. 619.b.1
Duo sunt vobis maximè considerandæ. 29.c.1
Duo fuerunt proposita in locũ Iuda. 655.d.1
Duo potissimum licèt expectari a Deo. 668.c.2
Duo notanda notabilia Authoris. 688.b.2
Duo sunt certissima quæ a dæmonibus nunquàm scire potuerunt. 759.c.2
Duo magna beneficia, Deus Indis contulit. 791.b.2
Duodecim Alæ, quid significent. 154.b.1
Duodenarius Apostolorum numerus, est perfectus, & completus. 655.c.1
Duplex illorum verborum dilucidatio. Abscõde fugientes & vagos in gladio. 331.d.2
Duplex ordo originis, potest Deo attribui. 743.d.2
Duplicia suscepimus de manu Domini multiplicitèr exponitur. 720.a.1
Duplicitèr, quis dicitur scriptus in lib. vitæ. 658.c.2

E

EA, quæ sub ipso erant, replebant templum, quomodo intelligitur. 149.b.1
Ea, quæ habentur in text. 7. vigesimiquarti Cap. possunt referri ad tempus passionis Christi. 461.d.1
Eadem, ferè, sæpissimè repetit Esaias, & quare. 61.a.1
Eadem causa semper eundem effectum producit, vide quomodo sit verum. 849.a.2
Ebrietas fugienda. 125.a.2
Ebrietas cùiusmodi sumpta, quid sit. 529.d.2
Ebrietas quo ad quid nominis, quid notet. 528.c.2
Ebrietas metaphorica, est multiplex. 529.b.2
Ebrietas qua in re propriè, & formaliter cõsistat. 530.a.1
Ebrietas an sit peccatum, & an sit mortale: 530.a.1
Ebrietas quid efficiat sũm D. Aug. 530.c.2
Ebrietas mortaliter culpabilis, qua sit. 533.c.2
Ebrietas non omnino mortalis, qua. 533.c.2
Ebrietas, quomodo dicatur causa aliorum peccatorum. 536.c.1
Ebrietatem esse voluntarium dæmonem, immo detestabiliorem dicit Chrys. 531.a.2
Ebrijs, & potatoribus, minatur Esa. 122.d.1
Ebrioſi, musto plens. tra, vel furore 324.a.2
Ebrius meretur duplicem maledictionem, et quare. 536.a.2
Ebrius, & crapulosus, non a seipso, sed aliunde regitur. 369.d.2
Ecce dies Domini veniet crudelis, &c. quomodo intelligitur. 297.d.2
Ecce Dominus asportare te facit, &c. quomodo intelligitur. 420.d.1
Ecce ego addam, vt admirationem faciam populo huic. 657.c.2
Ecce in pace amaritudo mea amarissima a Diuo Hieronymo egregiè exponitur. 710.b.1
Ecce servus meus suscipiam eum, quomodo intelligitur. 764.b.2
Ecclesia vocatur iure omni, rectissima. 803.d.1
Ecclesia Romana, est elevata super omnes Ecclesias. 49.c.2
Ecclesia Dei, mons Sanctus. 283.d.2
Ecclesia Dei, est velut mare operiens terram. 284.b.1
Ecclesia Dei, potest dici sepulchrũ. 285.c.1
Ecclesia Tabernaculum Dei. 333.d.2
Ecclesia vocatur mons, & quare. 471.c.1
Ecclesia ciuitas fortis. 478.c.2
Ecclesia cur dicatur vinea meri. 505.a.2
Ecclesia dicit conuocationem. 506.c.2

Ecclesia Catholica stabilis, immobilis, & inconcussa. 640.c.1
Ecclesia dicitur sublimis, & excelsa, & quare. 49.c.1
Ecclesia, quamuis sit vna, dicitur tamen septiformis, & quare. 94.a.1
Ecclesia Christi, non solum ex gentibus, sed ex omnibus populis, & nationibus quæ sub cælo sunt, collecta. 667 b.1
Ecclesia, similis est sagenæ missæ in mare. 672.d.1
Ecclesia, erectio futura. 46.a.2
Ecclesia fundamenta sunt constituta in montibus sanctis. 514.a.1
Editio vulgata nuper approbata per Sixtum Quintum. 343.b.1
Edom est nomen ipsius Esau, a quo originem trahunt Idumæi. 647.c.2
Educ foras populum cæcum, &c. 788.b.1
Effectus eorum, qui patiuntur aliquod damnum, & calamitates. 346.d.1
Effectus, qui procedunt a causis naturalibus, num ab angelis, & hominibus cognosci possint. 759.d.2
Efficacia passionis, et satisfactionis Christi. 721.a.1
Ego sum, et ego sum Dominus, quomodo, &c. 790.d.2
Ego suscitaui eum ad iustitiam. Verba hæc dupl. habent intellectum. 826.b.1
Egregia Auth. dubitatio, & solutio. 276.a.1
Egregia Authoris similitudo. 353.c.1
Egregia vtitur similitudine ipse Doctor. 345.b.1
Egregia Authoris similitudo. 559.c.1
Egregia Authoris expositio. 156.c.1
Egregia somniantis vitiur similitudine summus noster vates. 557.d.1
Egregiæ, ac preclaræ similitudines, ac figura Esa. 263.c.2
Egregiè D. Hier. exponit primam particulam 2. tex. trigesimi cap. 580.c.1
Egregium dictum D. Thomæ. 774.1
Egregium dictum D. Gregorij. 401.b.1
Egressus filij, qui. 775.a.1
Elatio, & superbia Regis Assyriorum. 361.a.2
Eleale interpretatur Dei Ascensio. 323.c.1
Eleale, quid sit. 356.d.1
Eleganter, & copiosè D. Cyrillus, exponit trigesimum primum cap. 599.a.1
Eliachim, quem Deus suffecit in locum Sobnæ, quis fuerit. 433.d.1
Elias fuit maximus Prophetarum. 212.a.1
Elisabeth Anglorũ Regina improba, audax, ac temeraria. 848.a.1
Elim quid sit, & quid significet. 324.c.1
Elongasti omnes terminos terræ. Hæc Propositio duos habet sensus. 490.a.2
Eloquium nostrum cum Deo, est confessio peccatorum. 34.d.1
Emanuel quid significet. 193.d.1
Emanuel est quoddam agnomen, sinè cognomen. 194.c.1
Emanuel potest etiam esse proprium nomen Christi. 194.c.1
Enumerat Isa. partes vniuersi orbis. 787.a.1
Ephraim desinet esse populus, & caput Ephraim Samaria. 183.c.1
Ephraim, & Manasses inuicem contrarij. 252.a.2
Ephraitæ dicuntur ebrij, & quare. 520.d.2
Ephraita, & Iudæi erant aliqua sanguinis propinquitate coniuncti. 174.c.2
Episcopatũ quandoq. licet appetere. 165.a.2
Equi sunt caro, non spiritus. 601.a.1
Erit Tyro quasi canticum meretricis, quomodo intelligitur. 439.a.2
Esaias loquitur quandoque in persona Dei. 84.a.2
Esaias excitat Iudæos differentes, & reuertentes ad Dominum conuertit. 55.c.2
Esaias quid intelligat per sordes, & sanguinem. 100.b.2
Esa. ostendit non omnes Israelitas esse perdendos. 100.b.1
Esa. quid intelligat per spiritum iudicij, et ardoris. 101.b.2
Esa. fuit Spiritu sancto afflatus. 107.b.2
Esa. describit qualitatem vineæ. 108.b.1
Esa. nominat domum Israel, et virum Iudæ, et quare. 109.b.1
Esa. quid intelligat per vineam electam. 112.a.1
Esa. duo præsertim Iudæorum vitia taxat. 117.c.2
Esa. vidit visionem sub Rege mortuo, & quare. 143.c.1
Esa. vidit Dominum sedentem, tanquam iudicem. 146.c.1
Esa. cur dicit a voce clamantis, et non clamantium. 155.c.1
Esa. fuit obnoxius peccato secundum Cyrillum. 157.c.1
Esa. fatetur se fore pollutum labijs. 157.a.2
Esa. non audebat loqui, et quare. 157.c.2

Esa.

Esa. fuit serra dissectus, & quare. 164.c.2
Esa. more prophetico post minas, & terrores, aliquam innuit consolationē. 168.b.2
Esa. sensata vtitur similitudine. 175.b.1
Esa. vocat duos Reges tittones fumigantes. 176.b.2
Esa. duos habuit filios. 181.e.2
Esa. cur dixit. Nisi credideritis, non intelligetis. 184.a.1
Esa. loquitur Achaz. Pete tibi signum, &c. 186.a.2
Esa. monuit Achaz, vt sileret. 187.d.2
Esa. quid vult innuere illis verbis. Butirū, & mel comedet. 194.a.2
Esa. prædicit tres horribiles casus, & infortunia. 198.b.2
Esa. quid per muscas, & quid per apes intelligat. 198.d.2
Esa. quid intelligat per montes. 203.e.2
Esa. vocat duos testes, & quare. 208.d.2
Esa. ponit discrimen inter duos diuersos situs, quibus aqua constituta sunt. 215.a.2
Esa. quid innuit cum exclamat ad Christum d. O Emanuel. 216.e.2
Esa. gradatim exprimit damna, & incommoda, qua passuri sunt Christi rebelles. 223.e.1
Esaia quid intelligat per domum Iacob. 225.b.2
Esa. quid intelligat per pueros. 226.d.1
Esa. describit duas Iudæorum captiuitates. 230.b.2
Esa. per lapides quadros, & dolatos, quid intelligat. 249.e.2
Esa. prædicit, quid sit futurum, post liberationem factam per Christum. 288.a.1
Esa. vocat Iudæam terram Domini, & quare. 308.c.1
Esa. vaticinatur qua Iudæi sint dicturi post liberationem, aut dicere poterunt aduersus Babylonem. 308.d.1
Esa. vaticinatur Babylonem fore possidendam, & incolendam a feris, & monstris cuiuscunq. generis. 314.c.1
Esa. vaticinatur etiam sub Rege Ezechia. 315.c.1
Esa. per nominationes tot virorum, indicat consumem, & generalem totius regionis destructionem. 390.d.2
Esa. comparatur excidio Babylonis. 390.d.2
Esa. Leo potest dici, & quare. 402.c.1
Esa. adducit exemplum galli gallinacei. 420.a.2
Esa. quid intelligat per pauillum. 425.a.2
Esa. prædicit in princ. cap. vigesimi tertij. Onus, & gramamen ipsius Tyri. 427.a.1
Esa alloquitur Tyrios, monens eos, ne conquerantur. 431.c.1
Esa. quid per habitatores insula, intelligat. 431.b.2
Esa. modos, & artes explicat meretricis. 440.a.2
Esa paucis verbis innuit destructionem, & euersionem quatuor regnorum. 444.a.2
Esa. quid velit innuere per illa verba. Secretum meum mihi, &c. 458.c.2
Esa. comparat diuinam gratiam, rori lucis, & quare. 497.a.2
Esa. quid per vineam intelligat. 502.b.2
Esa. cur repetit nomen pacis. 508.b.2
Esa. vocat Hyerusalem, speciosam amplatiuè, aut ironice. 512.d.2
Esa. iram & furorem fortis exercitus, comparat turbini confringenti. 522.d.2
Esa. cur eadem visa, toties repetit. 527.e.2
Esa bis meminit fortitudinis Pharaonis, & quare. 571.b.1
Esa. comparat Iudæorum vanam fiduciam parietis tunam minantis. 585.d.1
Esa. comparat Iudæos in fugam versos, arbori nauis tam prosectæ. 587.c.2
Esa. cur consulit Deum cum Leonc. 602.c.1
Esa. quibus verbis indicat singularem curam, & protectionem, quam de nobis suscipit Deus. 602.b.2
Esa. deplorat, ac detestatur ruinam Hyerusalem. 611.c.2
Esa. paucis verbis explicat excellentiam ciuitatis Syon. 641.e.2
Esa. pulcherrima vtitur similitudine. 645.c.2
Esa. quorsum meminit tot animalium. 650.c.1
Esa. quid intelligat per bona terræ. 36.c.2
Esa. cur damnat Cedros Libani. 62.c.1
Esa. satis cuidam difficultate facit. 81.a.2
Esa. quid velit innuere per semitam, & viam. 671.d.2
Esa. consolatur duabus vicibus, Regē Ezechiam. 790.d.2
Esa. vtitur more Prophetico. 692.e.1
Esa. quid per colles intelligat. 692.d.1
Esa. offendit, Deum nihil omnino latere. 692.d.2
Esa. explicat incomparabilem Dei iram, erga Ezechiam. 696.a.1

Esa. a Deo monitus, monet Ezechiam. 698.a.1
Esa detidet Idolorum vanitatem. 761.b.1
Esa. quid intelligat per lucem, & tenebras. 820.d.1
Esa. ingenium in edēdis vaticinijs. 274.d.2
Et erit super omnem gloriam protectio, multifariam exponitur. 102.b.1
Et descēdent fortes eius, et populus eius, &c. quomodo intelligitur. 127.c.2
Et incurvabitur homo, & humiliabitur vir. quomodo. 128.b.1
Et pascentur Agni, iuxta ordinem suū, &c. quomodo. 138.d.2
Et erit iustitia cingulum lumborū eius, &c. 281.c.1
Et erit mihi quasi Ariel. Ista particula multipliciter exponitur. 553.a.2
Et iustitia oriatur simul, ego Dominus creavi eum, quomodo. 822.b.1
Euangelij prædicatio, per vniuersum orbem diffundetur. 751.c.1
Euersio Assyriorum facta per Angelū signa fuit euersionis diabolicæ potestatis, facta per Christum, & Apostolos. 270.b.2
Euersio Babylonica, iussu Dei effecta est, & quare. 295.c.1
Euersio Moabitarū, quid significet 332.c.2
Euersio facta per Tytum & Vespasianum, & postmodum per Adrianum Imperatorem. 457.c.1
Euersio Iudæa postrema, fuit omnium maxima, & infaustissima. 27.c.1
Eunuchi, multiplices. 715.d.1
Euphrates fluuius irrigabat Babylō 294.c.1
Eusebius exponit illud Esaiæ. Populo graui, &c. 31.c.1
Eusebius quid intelligat per eos, quos Deus decreuit, igne comburi. 242.c.1
Eusebius Cæsariensis accuratè considerat illa verba. Tritura mea filia, vel filij area mea.
Ex locutione Rabsacis Ducis Assyriorum exercitus, duo occurrunt adnotanda. 680.c.2
Ex multis Iudæis, pauci remāserūt. 694.a.1
Ex text. 5. vigesimiprimi cap. duo colligūtur. 392.c.2
Ex quo, uel ex quibus procedit silentium. 399.d.1
Exaggeratio Prophetæ. 200.c.1
Exaltabitur Dominus in iudicio, & sanctificabitur in iustitia. quomodo. 128.b.2
Excæca cor populi huius, &c. quo. 166.c.2
Execratio Iudæorum, qualis fuerit 541.a.1
Excelsum est nomen Dei. 290.b.2
Excessus Amoris, quandoque reddit hominem promptum, & alacrem. 151.d.2
Excidium Babylonis. 298.c.2
Excitat omnes Prophetā, ad considerandam immensam Dei potentiam. 736.d.2
Exclusio duarum hæresum, ex quadam loquendi formula. 273.b.1
Excusatio peccandi, quę. 133.c.2
Exempla pulcherrima. 19.d.2
Exemplo optimo, & sensato vtitur Esaias. 562.c.1
Exemplo Doctorum, alij præcipites ruunt. 40.c.2
Exemplum pulchrum Nauclerī. 140.a.1
Exemplum Authoris optimum. 161.a.1
Exemplum quoddam, Author de seipso assignat. 310.d.1
Exemplum Authoris egregium. 523.a.2
Exemplum optimum ipsius Prophetæ, desumptum ab agricola. 548.c.1
Exemplum nobis lucidissimum præbuit. B. Agnes. 516.d.2
Exercitus Romanorum, Leonis rugitus comparatur 140.d.2
Exercitus copiosus, comparatur densissimæ, ac copiosissimę sylvę. 263.b.1
Exercitus copiosus dum mouetur, fit magnus tumultus. 350.a.2
Exercitus Assyriorum comparatus ad potentiam Dei, vocatur nubes leuis. 361.b.2
Exercitus ferus, & acer, neque Dijs Babylonis pepercit. 394.d.2
Exercitus magnus comparatur grandini. 532.c.2
Exercitus potest comparari famulę transeunti. 555.d.2
Exmius uates Virgilius, plurimum commendat Chartaginem. 429.a.2
Existimant quidam postrema uerba cap. quadragesimisecundi ad Iudæos referri. 776.c.3
Explanatio uisionis Esa. in cap. vigesimoprimo. 401.c.1
Explicatio beneficiorum Dei, erga populum suum. 269.a.1
Explicatio aliorum donorum, qua sunt conferenda Eliachim. 423.d.2
Exponitur illud Esaiæ. Semini nequam. 21.c.1
Exponitur triplicitor illa particula. Tacete, qui

quis habitaris in insula. 431.c.1
Exponitur primus tex. 4 cap. 452.a.1
Exponitur a D. Cyrillo, tex. sextus vigesimi quarti cap. 460.d.1
Exponitur causa animaduersionis in praua ricatores. 460.c.2
Exponitur Anagogicè secundus tex. trigesimi cap. 582.c.1
Exponitur illud Esa. dicite iusto, &c. 82.a.1
Exponitur illud. Pater filius notam faciet veritatem tuam. 712.c.1
Expositio verborum Dauid. In populo grauis laudabo te. 21.a.1
Expositio illorum verborum Nisi Dominus exercituum, &c. 29b.1
Expositio Authoris super illud Esa. Heu consolabor, &c. 41.d.1
Expositio D. Tho. super illud. Erubescetis super hortis, quos elegeratis. 43.d.1
Expositio illorum verborum. Venite ascendamus ad montem Domini, & 30.c.2
Expositio grauissimorum virorum. 54b.1
Expositio facilis, & textui magis consona. 203.a.1
Expositio primæ particulæ, vnici cap. 233.c.1
Expositio illorum verborum optima. Non secundum visionem oculorū, &c. 280.b.1
Expositio quadam, satis exserta videtur Authori. 343.a.1
Expositio Tropologica super cap. decimi noni. 378.a.2
Expositio litteræ: Ille vir biga equorum 394.a.2
Expositio secundi tex. vigesimisecundi cap. 407.c.2
Expositio Authoris super illud. Interfecisti vos, &c. 410.c.2
Expositio tex. secundi vigesimiquinti cap. 457.c.2
Expositio Tropologica super illud. Et erit cubile Draconum, &c. 652.c.2
Expositio quarti text. trigesimi quinti cap. 670.d.2
Expositiones varia super illud. Vt mihi quia tacui. 156.a.2
Expositioni Authoris super illud. Quis incredulus est, &c. videtur assentiri Diuus Hieronymus 389.a.1
Expositores, quid sentiant in cap. vigesimoseptimo. 499.a.1
Exprimitur aliqua Dei perfectio in singulis Angelorum ordinibus. 154.a.2
Exprobat Deus, & exagerat Cyri Regis ingratitudinem, & impietatem. 820.a.2
Exprobatio in ipsum Regem Babylonis. 311.c.1
Exprobationes aduersus Regem Babylonis, commodè possunt referri in ipsum draconem. 314.c.1
Expugnatio, siue excidium Vrbis Romæ. 319.d.1
Extrema, & incredibilis vanitas sculptilium. 841.a.1
Exultatio, gaudium, & corona sanctorum, Christus. 100.a.1
Ezechias Rex potentissimus 930.b.2
Ezechias cur miserit legatos ad Esa. Prophetam. 680.b.2
Ezechias fuit primus veri Dei cultor, & Idolorum, & Idolatrarum hostis acerrimus. 705.c.1
Ezechias, tertia die, postquàm conualuit ascendit ad templum Domini. 713.b.1
Ezechiæ canticum, licet sit tritum, non est satis facile. 705.c.2
Ezechia, fuit loquutus Esaias, secundum visiones indistas rebus. 703.d.2
Ezechiæ confessionem, Dominus non despexit. 700.b.1
Ezechiæ Regis nobilis prosapia, & progenies. 701.d.2
Ezechiel prænunciat, qua ventura sunt mala, super Tyrum. 428.c.2

F

Faber ferrarius operatus est in brachio fortitudinis suæ quomodo, &c. 807.c.2
Fabri sunt ex hominibus, quomodo intelligatur. 807.c.2
Fabula quædam, & somnium Hebreorum, 702.c.2
Facere veritatem, quid. 480.a.2
Facere verbum, quid sit. 702.b.1
Facies cuius: unque hominis, ostendit, qualis vnusquisq. sit. 79.c.2
Facies Dei, indicat eius notitiam 144.d.2
Facies olei, quid importet. 269.a.1
Faciem alicuius subsistere, quid sit. 679.d.2
Facilè est in prosperis periclitari. 715.d.2
Facite mecum benedictionem, quomodo intelligitur 681.c.2
Facta sunt simulachra eorum, &c. Hæc particula habet duos sensus. 840.a.1

Fallacia aquinocationis, seu accidentis. 234.a.1
Falsa Regis Assyriorũ, existimatio. 260.e.2
Falsa Moabitarum superstitiosissimorum, opinio 338.d.1
Falsa existimatio Babyloniorum, seu Tyriorum. 435.e.2
Falsa Iudeorum, opinio. 463.e.2
Falsa Scribarum, & Pharisæorum existimatio. 560 b.2
Falsa prauorũ hominum, cogitatio. 562.a.2
Falsa, & hæretica, quorundã opinio 646 b.2
Falsum est, quòd Rex Ezechias, abstulerit excelsa, & euerterit altaria. 678.c.2
Falsum est, & a veritate alienum, Ezechiam Regem, a Pharaone auxilium petiisse. 678.d.1
Falsum est imagines sanctorum, non audire, nec loqui. 841.e.2
Fami'iare est Prophetis, indifferenter uti, quibuscunq temporibus. 468.b.1
Fam liaritas inter Ægyptios, & Assyrios. 377 d.2
Fastus ingens, & pompa Iudaorũ 257.e.2
Fastus & ambitio Sacerdotis Sobna quid designat. 420.c.1
Fastum ipsius Tyri, vocat Esa. sup rbiam omnis gloriæ. 436.b.1
Fatuit es, a perfidia Iudeorum. 579.d.2
Fatuita stultissima, & insania, nunquàm satis deploranda. 808.b 2
Fauus secundum Grammaticos, a fando dicitur. 609 a.1
Fecerunt Iudæi vitulum in Oreb. 56 a.2
Fœdissimæ Veneri, aut etiam Adonidi, vulgo dediti, qui. 382 c.2
Fœdus quoddam initum, inter peccatum, & mortem. 472 e.1
Fœdus, et amicitia, inter quos ineat. 816 b.2
Fœlicitas, & consolatio eorum, qui residui fuerint. 203.b.1
Fœlix successus bellorũ, quid exigit 218.b.1
Fœlix, frequens, copiosa negotiatio, & omnium bonorum vbertas, & affluentia, Sydonis, & Tyri. 431 e.2
Fœlix, quis dicatur. 638 d.2
Fœlix, & iocunda conscientia, qua. 699 c.2
Fœmineæ imbecilliores, & infirmiores viris. 331 c.1
Fœno ita in Tauro, & stoliditas, & amentia in asino, auferre non possunt cognitionem Dominorum suorum. 17.e 1
Fœtrum, & carbo, distinguuntur ab igne. 160.c.1
Festa Iudæorum, quæ, & qualia fuerint. 32.b.2
Festinatas, quandoque sumitur, pro quadam cerimonia. 356 d.2
Festinationes, cerimoniæ, & sacrificia veteris legis in aduentu Christi euanuerunt. 553.a.1
Fides est manus, & brachium, quo Deum apprehendimus. 183 a.2
Fides est tanquam noster Pædagogus, & ductor. 183.c.2
Fides, quid sit. 543.b.2
Fiducia nostra, vna cum nobis, succendetur, & non erit qui extinguat. 44.a 1
Figura metonymia, quid sit. 299.c.2
Figura alini, & camelo. 404.a.1
Figura Anastrophe, quid. 509.c.1
Figura, qua dicitur Chatachresis. 560.c.2
Figura Hyperbole, quid sit. 622.a 1
Figura, quibus vtitur sacra scriptura, penes numeros, quæ. 91.a 2
Filiabus Syon, quid deest. 94.d.1
Filiarum Syon petitio, et ingens desiderium. 93.b 2
Filiæ Syon, ambulauerunt extento collo. 85 d 2
Filij puniuntur pro iniquitate Patrum suorum. 313.a.2
Filij Abraham secundum carnem, & secundum spiritum. 566.a 2
Filij desertores, qui dicantur. 570 c.1
Filij interfectionis, dicuntur Iudæi, & peccatores. 647.b.2
Filij Israel sine Rege, sine Principe, sine sacrificio, & sine altari. 29 a.1
Filij Dei, qui. 787.c.1
Filij mendaces, sunt hæretici. 584 b.1
Filij legimati, an de iure communi, excludantur a successione hæreditatis Paternæ. 836.d.2
Filij illegitimi, non debent tam grauiter de progenitoribus conqueri. 837 a.1
Filius Dei, dicitur Patris imago, & figura subsistentiæ Patris. 148.a 2
Filius Isa. dicitur reliquus, et quare. 177 a.1
Filius Tabeel, quis fuerit. 178.c.2
Filius Esa. quid significat. 181.d.2
Filius Achaz nullibi vnquam, fuit appellatus Emanuel. 193.d.1
Filius Dei procedit a Patre per modum naturæ, & intellectus, concomitante voluntate. 743.c 2

Finis

Finis, & terminus Moabitarum. 324.d.1
Finis impiorum, & improborum. 351.c.1
Finis, & intentio Christiana fidei. 53.b.2
Flagellum contra Assyrios. 268 d.2
Flagellum multiplex. 545 e.2
Flagellum inundans fuit anno 1590. & sequentibus. 546.c.1
Flamma ignis devorantis, & absumentis homines, qua sit. 556.e.1
Flamma ignis, appellatur lingua. 127.c.1
Flatus Domini, nunquam deficit. 597.e.2
Fletus, & planctus non sunt synonima. 417.d.2
Flos, & virga, quid significent. 272.b.2
Flos, & virga, quid significent, secundum sensum allegoricum. 273 d.1
Fluctuare, & vacillare, quomodo dicuntur. 558.c.1
Fluent ad eum omnes gentes, quomodo intelligatur. 50.b.1
Flumen famosissimum in Etruria, quod vulgo dicitur Arno. 331.a.1
Fluuius propè Iordanem, quid significet. 666.a.1
Fluuius inundans, qui. 216 d.1
Fluuius Nilus incredibilem copiam piscium, producere solet. 366.c.2
Fluuius Nilus porrigebat fruges, & alia, ipsis Tyriis necessaria. 432.a.1
Fluuius Nilus, erat ipsi Tyro, velut semen, messis, & fruges. 432 c.1
Fontes Dei, quantum distent à fluuijs Ægypti. 290.a.1
Foramina, quid sint. 60.b.1
Formica parat in æstate sibi cibum. 17.a.1
Fornicatio, quid sit. 442 d.1
Forte mendacium est in dextera mea, quomodo intelligitur. 809.a.1
Fortis, potens, & vigorosus videbitur Christus, in primo, & in secundo adventu. 730 b.2
Fortis, & inconcussa est Ecclesia, qua Christum habet fundamentum, & basim omnino immobilem. 826.c.2
Fortitudinis, & virtutis Christi, Dauid fuit typus, & figura. 731.a.1
Fortitudo, robur, & virtus. 737.b.2
Fortitudo Christi maxima. 516 b.2
Fouentur a Deo quandoque peccatores. 116.c.2
Fratres mendicantes, & Monachi, non deferebant barbam. 325.a.1
Fraudulenti, vasa pessima sunt. Ista particula potest duplicitèr construi. 629.d.1
Fraudulentus, quis propriè dicatur. 608.a.1
Frequens sit in scripturis, variatio personæ. 640 d.1
Frequens vsus loquendi Euangelistarum. 6.b.2
Frequenter vnum peccatum, est causa, & origo alterius. 570 a.2
Fructus, & efficacia prædicationis Apostolorum. 239.b.2
Fructus, aut flos, cum ex arbore prodit, in lucem dicitur ascendere. 273 d.1
Fructus spiritus, qui sint. 273.c.1
Fructus omnis flagellorum. 511.b.2
Fructus est multiplex. 82.d.1
Fuerunt instituta sanctorum imagines, multarum ob causas. 811 e.2
Fumus excitat lachrimas. 316.c.1
Fundamenta Hyerusalem, sunt in montibus sanctis. 42.b.1
Fundamentum nostrum debet esse in Sion. 431.b.1
Furia, & amentia sunt potius agritudines, & pœnæ, quàm culpæ. 534.d.2
Furor, & ira, secundum similitudinẽ Deo, attribuuntur. 251 b.2
Furor Dñi grauis, & implacabilis. 594.e.1
Furor, & indignatio Domini cessabit. 268 d.1
Furor, quid designet. 596.e.2
Furor, & indignatio Domini. 644.a.2
Fusius, & latius exponitur illa pars. Manus dissolutas, & remissas corroborate. 667.c.2
Futura negociatio alterius Tyri, longe celebrior, & opulentior. 442 c.2
Futura totius orbis. desolatio. 642 e.1
Futura contingentia, qua sint. 760.a.2
Futura, & ventura, quo differant. 806.a.1
Futura contingentia, a quo possint euidenter cognosci. 806.a.2
Futurum, sine, cognitio futuri, potest esse duplex. 851.c.2
Futurum iudicium, non longè distat ab vnoquoque nostrum. 306.d.2

G

Gabriel Angelus accessit ad B. Virg. pronuncians ipsam filium Dei paritaram. 213.d.1
Gaetanus ponit discrimen inter donum linguarum,

guarum, & Prophetæ. 340.c.1
Galilea superior, & inferior. 234.d.2
Galilea, cur dicatur gentium. 234.c.2
Gallim, & puteus Elim, sunt in finibus Moabitarum. 320.b.2
Gallus gallinaceus, quid sit, secundum Grammaticos. 420.c.2
Garrulus est proprium ipsarum auium. 261.d.2
Gaudia in luctum, lacrymasque vertenda. 431.d.1
Gaudium, & lætitia, quomodo differant. 418.a.1
Gaudium, et festiuitates Rusticorũ. 595.a.2
Gedeon, quid significat. 240.a.2
Gedeon cum paucis delectis militibus, profligauit Madianitas. 306.b.2
Gemina illius particulæ expositio. In consilium rege concilium. 331.c.1
Generale documentum affert Esa. 81.d.1
Generatio hæc temporalis, comparatur tabernaculis pastorum. 707.d.2
Generatio filij Dei, duplex. 833.a.1
Gens, populus, semen, & filij, dicuntur de Israele. 22.c.1
Gens Hebræa, fuit valdè potens. 113.c.1
Gens conuulsa, & dilacerata, omnibus pœnis obnoxia. 356.b.2
Gens, quomodo dicatur expectans, & conculcata. 356.d.2
Gentes a Deo maledictæ, erũt greges ouium Christi. 343.d.1
Gentes, & vulgus indoctum Iudæorum, punientur virga, & baculo. 548.d.2
Gentes visum receperunt, Israel autem est obcæcatus. 561.e.1
Gentes quædam colebant Deum in montibus. 51.d.1
Gentes ad Deum collatæ, nihil sunt propemodum, neque vllam habent proportionem nisi ordinis. 734.c.1
Gentes, colla submiserunt diuinæ vocationi. 776.d.2
Gentes maritimæ, pluribus, & grauioribus, quam Mediterraneæ, dicuntur vitijs esse obnoxijs. 235.d.1
Genus Moabitarum, semper mala cogitantium. 323.d.1
Germana illius loci intelligentia. Et post multos dies visitabuntur. 463.d.1
Germana D. Cyrilli expositio. 313.d.2
Germanus intellectus horum verborũ, quam magnam habent emphasim. Idola pe-

ritus conterentur. 64.c.1
Germanus illius particulæ sensus. Pone quasi nocte umbram tuam in meridie. 331.c.1
Germanus sensus textus 4. cap. 16. 333.e.1
Germanus intellectus primi tex. cap. quadragesimiquinti. 815.c.2
Germania penè tota, Anglia, & bona pars Galliæ, receſſerunt a Deo salutari suo. 113.c.2
Germen, pulcritudo, & speciositas Hierusalem in nihilum redigetur. 137.a.2
Germinans germinabit, &c. quomodo intelligatur. 666.d.1
Gigantes ab inferis suscitati, qui. 310.a.1
Gigantes non resurgent, quomodo intelligatur. 489.a.1
Gith, est genus leguminis. 548.d.2
Gladius verus, & materialis. 37.a.1
Gladius, metephoricè dictus. 37.b.1
Gladius est verbum Dei. 37.b.1
Gladius dñi grandis, durus, et fortis. 500.a.2
Gladius non hominis, sed Angeli deuastauit Ægyptios. 603.c.1
Gladius Dei inebriatus, quomodo intelligatur. 647.c.2
Gladio Patris Æterni, & verbi Dei, cecidit Assur. 663.a.2
Gloria nostra, quæ sit. 43.c.2
Gloria Carmeli, quid significet 203.b.1
Gloria exultationis Tribus Ephraim, deprimenda, & exungenda. 523.a.2
Gloria cœlestis Patris, dicitur vmbra, & quare. 574.b.1
Gloria Carmeli, quæ. 666.b.2
Glosa interlinearis, super illud Esa. Vulnus, &c. inuor, &c. 25.c.2
Gnostici, & diuinatores, qui. 759.c.1
Godolia fuit a Rege Nabuchodonosor, suffectus in Regem. 569.c.1
Gradus quatuor in peccando quidam admittunt. 80.c.2
Grande miraculum quale. 561.d.1
Grandia sub Nerone bella consurrexerunt. 556.b.1
Grando subducitur speciem mendacij, quomodo intelligatur. 545.d.2
Gratia Spiritus sancti, quæ. 33.c.1
Gratia, fumo, & igni comparatur, & quare. 102.c.1
Gratia iustificans, appellatur semen gloriæ. 509.d.1
Gratia Spiritus sancti, non discernit inter virum,

vtrum, & mulierem. 317.b.1
Gratia Spiritus ſancti, eſt neceſſaria viatoribus. 33.c.1
Gratia Dei, monet noſtrum liberum arbitrium. 81.d.2
Grauc, & intollerabile facinus, quale. 528.b 1
Graue aliquid poteſt dupliciter dici. 20.c.1
Grauia mala non permiſit Deus multa remanere. 81 a.1
Grauis et intollerabilis blaſphemia. 738 a.1
Grauiſſimum malum eſt ebrietas. 530 b 2
Grauitas, & vis peccati. 20.b.2
Grauis iniuria, qua 681.d.2
Graue incommodum paſſa eſt Iudea. 27.c.2
Graue malum omnino flebile, prædicit Iſa 27.c.2
Gregorius, quid intelligat per calamum, & vuncum. 671 a.1
Gregorius quid intelligat per mortuos, & gigantes. 489 a 2
Grex Chriſti, vocatur Chriſti hæreditas. 243.c.2

H

HAbet tec. vigeſimi ſecundi cap. aliquam difficultatem. 409.d.1
Habet Iſa. in calce cap. vigeſimi ſecundi, verba ſatis luctuoſa. 424 c.2
Habet illud aduerbium, nunc, peculiarem quæ ndam vim, penes reſpectum ad præcedentia. 802.c.2
Habitabit lupus cum agno, &c. quomodo intelligitur. 282.a.1
Habitabunt apud te profugi mei. Dupliciter exponitur. 332 b.1
Habitare in excelſis, quid ſit. 639 c.1
Habitus malus, cauſatur in nobis. 29.c.2
Habitus non ſatis facilè tolluntur per pœnitentiam. 444.d.2
Hebræi, cur vocantur Principes Sodomorum. 31 a 1
Hebræi dicunt in text. Hebraico, non legi. Virgo concipiet. 189 b.2
Hebræi fuerunt valdè addicti, Idolorum vanitati. 527 d.2
Hebræi, habent velamen in oculis eorum. 225 c.1
Hebræi, loco huius dictionis, viſio, habent quaddam aliud nomen, quod ſignificat aliquid plus. 11 d.1
Hebræi nulla ratione poſſunt ſe excuſare, de ſua infidelitate. 226 a.2
Hebræi non vno tantum morbo peccati laborabant, ſed multis. 21 b.1
Hebræi, opus manuum eorum adorauerunt. 58.b.1
Hebræi, peccatum ſuum quaſi Sodoma prædicauerunt. 80 a.2
Hebræi, produxerunt ſpinas, ex quibus coronam contexerunt capiti Chriſti, eas etiam dederunt vinum felle cõmixtum loco meri puri. 113 a.1
Hebræi nos calumniantur, et quare. 179.d 2
Hebræi perſiſtebant in peccato, & quare. 131.c.2
Hebræi, putantes ſe in loco tuto conſiſtere, gladio, fame, & peſte corruerunt. 324.c.2
Hebræi ſolent plerunq. vti nominibus propriis, loco pronominum. 186.a.2
Hebræorum infortunia contigerunt ſub Senacherib Rege Aſſyriorum, ſub Rege Babyloniorum, & Ægyptiorum, & ſub Imperio Romano 203.c.1
Hæc verba Iſa. Quieſcite ergo ab hoie, &c. ſunt ſublimia, & varias habent, interpretationes. 67.b.2
Hæc particula. Apprahendet vir fratrem ſuum, domeſticum patris ſui, vel debet legi diſiunctim. 77.d.1
Hæc vox. Ecce, oſtendit eminentiam Virginis ſuper mulieres. 191.d.2
Hæc vox. Ecce, quid denotet. 191.d.2
Hæc dictio (vt) poteſt accipi bifariam 195.c.1
Hæc verba. Tu vulneratus es ſicut, & nos, &c. poſſunt etiam referri, ad omnes Principes. 310.d.2
Hæc verba. Dñus exercituum decreuit, &c. non ſolum tangunt difficultatem, ſed impoſſibilitatem. 315.d.1
Hæc eſt pars eorum, qui vaſtauerunt nos, &c. quomodo intelligitur. 351.b.2
Hæc particula De terra Cethim reuelatum eſt eis, multifariam exponitur. 430 c.2
Hæc locutio. Miſereamur impio, videtur eſſe totius Trinitatis. 455 b.1
Hæc erit vobis directa via, non obliqua, &c. quo modo intelligitur. 673 a.1
Heliopolis, Ciuitas Solis. 374 b.2

Hæretici, veritatem corrumpunt. 39.b.2
Hæretici, sunt reijcendi, & quare. 161.b.1
Hæretici, dicuntur profugi. 332.c.1
Hæretici, & Philosophi tropologicè, possunt appellari cimbalum alarum. 353.d.2
Hæretici sunt cymbals alarum. 354.c.2
Hæretici sunt multo diligentiores Catholicis. 354.d.2
Hæretici, dicuntur cauda. 370.b.1
Hæretici sunt omni charitate, destituti. 447.b.2
Hæretici vanam, & inanem philosophiam, cum verborum elegantia cõiunctam profitentur. 591.b.2
Hæretici, sunt similes, Hipocritæ. 610.a.1
Hæreticis, contingit velut ijs, qui se tuto nauigare iactitant. 447.c.2
Hæresum, secta. 180.e.1
Herodes illusit Christum. 76.c.1
Herodes Rex, & omnis Hyerosolima, turbata fuit cum illo. 242.c.1
Hasebon, Eleale, & Iasa, Vrbes Moabitarum. 319.b.1
Hasebon, Latinè dicitur numerus. 323.c.1
Hi, qui detinentur in Purgatorio, post aliquot dies visitabuntur. 463.c.2
Hierarchia quotuplex sit, & vnde dicatur. 153.b.1
Hierarchiæ distinguntur in nouem ordines. 154.d.1
Hieremias, aliàs adductus ab Authore. 370.c.2
Hieremias redarguit Iudæos. 16.e.2
Hieremias dãnat cãtũ in Ecclesia. 441.c.2
Hieroboam fuit primus Rex, decem Tribuum. 175.a.1
Hieroboam, Author segregationis. 520.b.1
Historia, quid sit. 268.c.2
Hoc nomen, Alma, quid significet. 192.b.1
Hoc nomen, Deus, quomodo conueniat vero Deo, & quibusdam creaturis. 245.d.2
Hoc nomen, Princeps, latissimum habet significatum. 260.c.1
Homines, contemnũt audire Christũ 13.b.2
Homines, rationis capaces, ad similitudinem Dei, creati. 59.a.2
Homines, duo incommoda, in obsidionibus vibtum, patiuntur. 78.a.2
Homines, fuerunt aggrauati peccatorum, pondere. 234.d.1
Homines, caudæ comparantur. 250.c.2
Homines sũt instabiles, & infirmi. 266.a.1
Hoies frequẽter, passionibus ducũt. 279.c.2
Homines feroces, tyrannis, similes vrsis, & leonibus. 282.d.2
Homines pilosi, qui sint. 301.e.1
Homines criminosi, impudentes, elati, & multis sceleribus obnoxij. 572.c.2
Homines quidam, quid de Ioanne senserint. 723.c.2
Homines fœno comparantur. 727.d.1
Homines perditi in cultu damonũ, venient de vniuersis pagis, ab ortu Solis; vsque ad occasum. 514.a.1
Hominũ superbia præsumit in rebus incertis, velut nauta in flatibus ventorũ. 431.a.1
Homo, penes quandam rõnem, dicitur magis esse ad similitudinem Dei. 741.b.1
Homo, miseriam suam, seu potius stolditatem, deplorare debet. 20.b.2
Homo potest falli, & facilè deludi. 33.b.2
Homo incuruauit se, & quare. 58.c.1
Homo lignis, ac lapidibus est multo præstantior. 59.c.2
Homo quicunque est mendax. 110.a.2
Honesto sermone, & verborum circuitu, cum pueris turpitudinem demonstrat Isaias. 56.c.2
Honorabilis vultu, quis sit. 73.e.1
Horatius, quid de ebrietate sentiat. 531.c.2
Horrendum facinus, & turpe flagitium. 488.d.2
Horologium Achaz, erat in palatio Regis constructum. 702.b.2
Huic Propositioni, ego Deus, & non est alius, omnis fides est adhibenda. 834.e.1
Humilitas, potest bifariam sumi. 554.c.1
Hyeronimus, quid intelligat per Principem. 73.d.1
Hyeronimus, respondet cuidam obiectioni. 95.e.2
Hyeronimus, vult in cap. octauo, sub alia figura virginalẽ partũ describi. 206.a.1
Hyeronimus, taxat inconstantiam quorundam. 437.e.2
Hyeronimus, respondet facilè obiectioni in text. 7.24. cap. 462.b.1
Hyeronimus, pulchra vtitur similitudine. 755.b.1
Hyeronimus, soluit quandam obiectionem. 729.e.1
Hyeronimus, distinguit populum Israelis, & Iacob. 780.a.1
Hyeronimus, egregiè interpretatur illud. Facta est hæreditas mea, &c. 553.d.2
Hyerusalem, ferunt aliqui, esse velut vmbilicum

bilicum totius mundi. 267 b.2
Hierusalem, Isa. appellat vallem visionis, & quare. 406.a.1
Hierusalem, Arx Dauid. 414.c.2
Hierusalem, potest appellari vallis, & quare. 449.a.2
Hierusalem, ciuitas vanitatis 456.c.1
Hierusalē appellat Syon, et quare. 478 b.2
Hierusalem terrestris, fuit pluries expugnata. 478.d.2
Hierusalem olim, nō solum turribus, ac mœnibus triplicatis, verum etiam custodia Angelorū, erat fortiter munita 512.b 2
Hierusalem, quinquies capta, & euersa. 551 c.1
Hierusalem, ciuitas gaudij. 613.d.1
Hierusalem, diuersis nominibus appellatur. 194.d.1
Hylarius, quid per laborem Ægypti, & negociationē Æthyopiæ intelligat. 828.a.2
Hinnire, quid sit. 457.d.2
Hypochrisis cōparatur fœtuthioni, & quare. 653.a.1
Hypocrita, omnium virtutum inopia, et egestate laborant. 76.c.1
Hypocrita, fraudulter ad Dominum loquuntur. 610.a.1
Hypocrita cōparantur Leopardis 234.b.1
Hypocrita exterminant facies suas. 80.a.1

I

Iacob noluit ambulare cum Esau fratre suo. 22.a 1
Iacob, & Israel, sunt vna, & eadem persona. 782 a.1
Iacobus clement, occidit Henricum, tertium Gallorum Regem. 55.d 1
Iasub, filius Esaiæ. 179.b.2
Iasub, Latinè dicitur conuersio, siue conuersatio. 182.d.1
Iasa vixa, vel contemplatio interpretatur. 323.a 2
Iazer, Sabama, Esebon, & Eleale, quid sint. 335.a 2
Idola muta, & vana. 761.d 1
Idola, muta, & surda. 43.b.2
Idolorum cultores, sunt impij. 761.a.2
Idolatra, & grauiori aliquo crimine inquinatus, ut comparetur. 591.a 2
Idolatria est peccatum grauissimum. 16.c 2
Idolatria multum vigebat apud Babylonios. 59.a.1
Idolatria potissima causa destructionis Iudæorum. 255.a.1
Idolatria inter fœdissima omnium crimina, est reponenda. 591.a.2
Idolum nihil est, & nihil habet numinis. 760.a.2
Idumea quid significet. 647.d.1
Idumea grauiter vexata. 397.b.2
Idumea hispida, siue pilosa. 398.b.1
Ierusalem cur dicitur Virgo. 690.c.2
Ierusalem, quando despexit, & subsannauit Senacherib. 691.a.1
Ierusalem Euangelistam dabo, quomodo, &c. 761.d 2
Iesus filius Naue, dimisit terram promissionis. 580 a.2
Ignis est multiplex. 487.b.1
Ignis Inferni perpetuus. 597.d.2
Ignorantes Deum, sunt ex eorum numero, qui Ecclesiæ Dei sunt infensi. 379 b.1
Ignorantia est duplex. 79.c 2
Illa particula. Ponam in deserto viam, & in inuio flumina, varias habet expositiones. 793.d.2
Illa particula. Apprehendet homo fratrem suum domesticum Patris sui, debet legi disiunctiuè. 77.c.1
Illa dictio, vtilis, duplicitèr potest sumi. 579 d.1
Illa dictio (Beth) quid importet. 580.c.2
Illa verba. dic ciuitatibus Iuda, ad quos referantur. 730.a 2
Illa verba. Quod non erit transiens per eam, multas habent expositiones. 649.b 1
Illa dictio, ideo, consecutiue capitur non caussaliter, in tex. 18. 26.c. 494.b.1
Illa dictio, si, potest accipi loco negationis. 419.b.1
Illa dictio, omnis, est ponderanda. 408.b.1
Illa dictio (quasi) non tantum est nota similitudinis, quàm affirmationis. 29.c.1
Illegitimi sunt in duplici differētia 835.c.2
Illud Dauid Cum sancto sanctus eris, &c. non est vniuersaliter verū. 21.d.2
Illud pronomen (me) ad quod referatur. 398.c.1
Imago Dei vtrique sexui, est cōis. 741 d.1
Imbecillitas, & pusillanimitas Ægyptiorum. 370.c.2
Imbecillitas, & tenuitas legis Mosayca. 749.c.2
Immensa pietas, & patientia ipsius Dei. 490.c.1

Immensa Dei potentia, ac bonitas 378.b.1
Immissiones fiunt a angelos malos. 393.d.2
Immunitates, & priuilegia, quibus tuti, & pij, frnun ur in hoc seculo. 639.b.1
Immunitates, & prarogatiua, olim concessa populo Iudaico m, s nun. ab eodem subtracta, & Ecclesia collata. 666.b.2
Impetus tempestatis, comparatur motui curruum. 140.c.1
Impetus de quo loquitur Esa. similis est illi, de quo loquitur Lucas cap. 5. 509.b.1
Impetus aquarum multarū inundantium, quid efficiat. 522.c.2
Impietas, & inhumanitas, quam Arabes exercuerunt aduersus populū D. 400.b.1
Impij quasi plumbum demerguntur inaquis vehementibus. 311.c.2
Impij, cum suorum criminum panas luunt, de seipsis conquarumtur 391.a.1
Impijssimum est, aliqua de Deo minus prope cogitare. 733.c.1
Impius consultus in malo, nec loqui, nec mutire audet. 280.c.1
Imperator secundum aliquos est Dominus, Princeps, & caput vniuersi orbis in temporalibus. 618.b.2
Imp., triplici corona solet coronari 619.c.1
Imperatores Romani, quandoque fuerunt nuncupati Pontifices Maximi. 619.d.1
Imperatores, & Reges, quomodo sint a Deo. 627.c.2
Impossibile apud homines, possibile est apud Deum. 30.a.1
Imprecatio Sancti Martiris Ignatij. 220.d.2
Imprecatio Prophetæ aduersus impios, & rebelles Dei. 486.a.1
In sola Dei Ecclesia, docemur vias Domini. 51.a.2
In auibus meis fuit hæc, quomodo intelligitur. 119.c.1
In medio populi mei, habito quomodo intelligitur. 120.d.1
In Christo Iesu nulla est diuersitas, ob diuersitatem donorum. 274.b.2
In illo tempore deferetur Domino exercituum a populo dimulso, & dilacerato. Horū verborū sensus ad literā 359.e.1
Initiū salutis nr̄æ, gratiæ potius est. 151.c.1
In Ægypto, non sunt pluuiæ. 366.d.1
In primo Christi aduentu, omnia sculptilia Deorum fuerunt contrita. 935.c.2
In hominum vita, & mundi huius peregrinatione, sunt plures aquæ, & pluuiæ animalia. 404.c.1
In die iudicij, fiet separatio bonorum, & malorum. 452.b.2
In die iudicij, nulla erit graduum distinctio. 452.d.2
In calce 9. text. 24 cap vaticinatur Esa. gloriam Dei omnibus patefaciendam. 464.b.1
In terra Iuda viget cognitio Dei 478.b.2
In terra sanctorum iniqua gessit, quomodo intelligatur, & de quo 485.c.1
In Archa Noe, erant animalia munda, & immunda. 507.c.1
In Iudea, qua fuit olim terra promissionis, non erit semo doctrina, aut scripturarum. 513.b.2
In ponderibus, & mensuris, debet omnimoda qualitas seruari. 545.d.2
In quibus debemus consulere Deum, & vitos probos. 575.c.1
In futuro iudicio vniuersali, Apostoli præerunt. 605.c.2
In capite libri scriptum est de me, quomodo intelligitur. 658.a.2
In libro, quem vidit Ezechiel, tria erant scripta. 659.c.2
In libro quem vidit Ezechiel, tria nobis necessaria reperiuntur. 660.b.2
In mente diuina, qui sint scripti. 661.a.2
In rebus tristibus, & funestis, necessaria est præsentia viri prudentis. 716.a.2
In ipsa dormitione, intellectus magis recipit, influentias corporum cœlestium. 859.b.1
Inanis spes Iudæorum, & turpis tactantia. 249.b.2
Incensum, suauem solet reddere odorem. 31.d.2
Incommodum, & infelicitas futura aduersus Ægyptios. 364.a.1
Incommodum, & tactura bellorum. 413.b.2
Incommoda, qua superuenient vniuerso orbi. 456.d.1
Incredibilis erit cunctorum admirantium stupor. 457.b.1
Incredibilis Aegyptiorum stupor, ac luctus prædicitur. 370.d.1
Increpat Isa. acriter quorundam stoliditatem. 735.a.1
Increpare quid sit. 350.c.2
Increpationes, comminationes, & promissiones ad vniuersas Tribus Israelis, facta sunt. 7.c.1

Indigeni, *solent calcare proprias vuas*. 336.c.2
Indignatio Dei, *posita est in manu*, *& potestate Assyriorum*. 258.b.2
Indignatio, *non est mihi*, *quomodo intelligatur*. 507.a.2
Indultum, *& priuilegium editum a Sixto Quarto*. 836.d.2
Inexplicabilis Dei misericordia erga nos. 289.d.2
Inexplicabilis, *& incredibilis insania*, *& furor Iudaeorum*. 410.d.1
Inexpugnabilis est pugna infidelium, *post huius vitæ consummationem*. 694.b.2
Infantes, *resurgent in Iudicio vniuersali*. 663.b.2
Infantia humani corporis, *diuina sapientia præiudicare non potest*. 195.a.2
Infelix conditio Ebræi. 530.c.2
Infelix Iudaeorum natio, *post Christi passionem*, *et Hyerosolima*, *excidiũ*. 592.d.1
Infernus dilatauit animam suam. 126.d.2
Infernus multipliciter accipitur. 127.b.1
Infernus fuit aggranatus, *per Christi mortem*. 233.d.2
Infernus conturbatur in excipiendis Magnatibus. 309.c.2
Infernus comparatur Lacui, *non sine ratione*. 812.a.2
Infideles, *qui dicantur*. 39.e.1
Infortunia Solna, *possunt traduci ad sensum allegoricum*. 421.b.2
Infortuntium Iudaeorum, *quod tangit Isa.* *multipliciter exponitur*. 202.b.2
Ingemuerunt omnes, *qui lætabantur corde*, *quomodo intelligatur*. 456.a.1
Ingens perfidia Iudaeorum. 356.b.1
Ingens præculũ, *& fama impietas*. 488.b.2
Ingens, *vbiq. miserum tumultus*. 517.c.2
Ingens miraculum, *tãgit Propheta*. 563.b.2
Ingens beneficium, *humano generi collatum*. 727.e.2
Ingratitudo maxima, *Iudaeorum*. 33.a.2
Ingrediente Domino Ægyptum, *fuerunt commota eius simulachra*. 367.e.1
Iniquorum potentia, *fœni floribus comparatur*. 728.c.1
Initium sexti Cap. est consonum cum initio Euangelij D. Io. secundum grauissimos Doctores. 148.b.2
Innumeri ferè conuersi sunt ad Christum. 233.b.2
Inordinata vini potatio, *est valdè pernitiosa*. 521.b.2
Insania duplex. 383.d.2
Insigni metaphora, *vtitur Propheta*. 170.c.1
Insignis, *& præcipua totius Regni Ægypti*, *Ciuitas*. 374.c.2
Insignis, *& elegans metaphora Isa*. 546.a.2
Insignis quorundam ignauia. 795.a.2
Insignia, *& vexilla Turcharum*. 264.b.1
Insigne Imperatorum, *quale*. 58.c.2
Insipientia eorum, *qui non Deo*, *sed propria virtuti*, *aut aliorum consilio fidunt*. 600.e.2
Insipientia Iudaeorum, *processit ex malitia*. 513.a.2
Instantia quadam Authoris. 147.d.1
Instantia Doctoris. 158.b.2
Instantia, *& solutio Authoris*. 376.b.2
Institores vnde dicantur. 376.b.2
Instrumenta, *quibus purgamur a peccato*. 159.c.1
Instrumentum, *sine mouente*, *nullas habet vires*. 262.a.1
Instrumentum musicum, *hominum aures demulcet*. 440.b.2
Insula multipliciter sumitur. 748.c.2
Insulæ etiam dicuntur domus, *in vrbe consistentes*, *ab alijs separatæ*. 773.b.1
Insulæ Maris, *receperunt fidem*. 186.c.1
Insulæ dicuntur filiæ Maris, *& quare*. 436.b.2
Intellectus creatus, *potest aliquando videre Deum aperte*, *& clarè*. 147.e.2
Intellectus creatus videt essentiã, *per ipsammet essentiam*. 148.d.1
Intellectus quandoq. præcedit verbum, *quod credere oportet q̃que*, *eccnira*. 183.e.2
Intellectus illorum verborum. *Et cor Ægypti tabescet in medio eius*. 363.a.2
Intellectus D Hyer. circa illud. *Regnum pugnabit aduersus Regnum*. 364.a.2
Intellectus illorum verborum. *Posuit desertum in stagna aquarum* 670.c.1
Intellectus planus litteræ. *Custos quid de nocte*. 398.d.1
Intellectus expositorum, *horum verborum diuersus*. *Glorificate Deum in insulis maris*, *&c.* 458.d.1
Intellectus germanus 3 tex. 27 cap 503.c.2
Intellectus illorum verborum. *Et circumdabo quasi spherum in circuitu tuo*. 554.a.1
Intellectus illorum verborum. *Quia scissæ sunt in deserto aquæ*, *&c.* 670.c.1
Intellectus illorum verborũ. *Nonne ipse est*

cuius abſtulit Ezechias excelſa, & altaria. 678.a.2
Intellectus illius partis. Ego dixi in dimidio dierum meorum. 706.a.1
Intellectus illius particulæ. Ex quo honorabilis factus es in oculis meis. 786.a.1
Intellectus quinti tex. 43. cap. 795.a.1
Intelligentia ſecundi tex. 18. cap. 355.d.1
Intelligentia illius partis, & reliquiæ numeri, ſagittariorum fortium, &c. 400.c.2
Intelligentia illius particulæ occurrentes ſitientis, &c. 400.e.2
Intelligentia illius tex. nuper correcti. In aquis multis ſemen Nili. 431.d.2
Intelligentia tex. quinti, 23. cap. 435.e.1
Intelligentia quarti tex. 43. cap. 792.d.2
Intentio dirigit opus, & fides intentionem. 36.b.2
Intentio Prophetæ in cap. 13. 292.a.1
Intentio ſãctiſſimi Vatis in cap. 35. 665.a.1
Intentio Prophetæ in cap. 14. 305.b.1
Intentio Eſa. in cap. 15. 317.a.1
Intentio, & ſcopus huius operis vbi appareat. 10.a.2
Intentio Eſa. in cap. 40. 718.a.2
Inter Prophetas minores vndecimum locum eſt ſortitus Zacharias, quem Eſaias adhibuit ſibi teſtem. 211.d.1
Inter montes, & colles eminentiſſimos valles quadam infimæ interiacent. 406.a.2
Inter Eccleſiaſticas traditiones, cõputantur decreta, & cõſtitutiones Eccleſiæ. 577.e.1
Interficere contingit multipliciter. 409.d.1
Interpretatio cuiusdam nominis. 398.b.1
Interpretatio, huius nominis, Moab 321.b.1
Interpretationes diuerſorum nominum tangit D. Hyer. in cap. 15. iuxta ſenſum Allegoricum, Anagogicum, ſiue Tropologicum. 320.d.2
Interruptio cadens, qua. 584.c.2
Ioannes Baptiſta magnopere commendatur, & quare. 6.a.1
Ioãnes Baptiſta enarrat opera Chriſti. 6.a.2
Ionathan, qui fuit annus Ezechiæ, noluit Propheta meminiſſe. 198.a.2
Ioſeph vnus fuit ex illis, qui per aliquot dies, latuit in cauernis. 60.a.
Ipſi ſunt teſtes eorum, quomodo intelligatur. 807.c.1
Ira, & indignatio hominum, lino fumigantis comparatur. 793.c.1
Irrefragabile, & inſolubile argumentum. 6.a.2
Iſaias, quid intelligat per Iſrael. 7.c.1
Iſa. in operis exordio, non diſſentit a Philoſopho. 8.a.2
Iſa. interpretatur ſalus Domini. 3.d.1
Iſa. ex Regia Proſapia, originẽ duxit. 3.d.2
Iſa. inuitat cælum, & terram ad audiendum. 13.a.1
Iſa. exprobrat ingratitudinem, duritiam, ac pertinaciam Iſraelitarum. 16.c.2
Iſa. redarguit Iudæos, comparatione brutorum. 16.d.2
Iſa. apponit nomen Patris, & quare. 3.a.1
Iſa. loquitur de ſeipſo, in tertia perſona, & quare. 5.b.2
Iſa. potius Euangeliſta quàm Propheta nũcupandus. 5.c.1
Iſa. explicat, quo tempore prophetauerit. 5.a.2
Iſa. vidit viſionem, ſub Rege Oziæ. 5.a.2
Iſa. clarè, apertè, & copioſe, miſteria Saluatoris, & Eccleſiæ magnificentiam, ſplendorem, ac dignitatẽ expreſſit 5.d.1
Iſa. multis tropis, figuris, & velamentis vtitur, & quare. 5.d.1
Iſa. eſt Propheta, Apoſtolus, & Euangeliſta. 10.c.1
Iſa. fuit egregius, & inſignis Poeta 11.c.2
Iſa. cum vtitur verbo futuri temporis, & præſentis, quid oſtendat. 218.b.2
Iſa. hortatur, & monet Regem, & populum, vt ſuis rebus conſulant. 331.d.1
Iſa. conſolatur Iudæos. 333.e.1
Iſa. refert miſeriam Moabitarum. 334.d.2
Iſa. non fruſtra apponit aduerbium, valde. 334.e.2
Iſa. quid intelligat per ventrem. 337.a.1
Iſa. prædicit ruinam, & deſolationem Regni Syriæ. 342.a.2
Iſa. prædicit futuros euentus Iſraelitarum, poſt obſidionem, qua fuerunt obſeſſi ab Aſſyrijs. 344.b.1
Iſa. non ſolum prædicit conuerſionem gentium, ſed etiam Iudæorum. 346.e.2
Iſa. prædicit Ægyptijs, pœnam, quam ob eorum audaciam, ſunt perpeſſuri. 357.b.1
Iſa. maximo vtitur artificio, ſimilitudinibus, tropis, & figuris. 366.e.2
Iſa. non ab re, ſpeciatim nominauit Ciuitatem Solis. 374.c.2
Iſa. trium annorum ſpatio, nudus inceſſit ſecundum quosdam. 382.a.1
Iſa. cur appellat Babyloniam, triturã ſuam. 395.a.1

Isa. quid intelligat per Aream. 395.e.1
Isa. tanquam speculator, & custos. 398.c.1
Isa. affert causam ignominiæ, ciuitatis Hyerusalem. 409.c.1
Isa. maxima tristitia, & mœrore est confectus & quare. 411.c.1
Isa. quid velit innuere pervilla verba. Ducent eam pedes sui, longè ad peregrinandum. 435.c.1
Isa. certiores reddit Tyrios, facilè destruendos, ac euertendos. 438.d.1
Isa. multa prædicit in die iudicij, esse futura. 452.b.1
Isa ostendit, Deum nobis daturum pacem firmam, stabilem, & solidam. 481.c.1
Isa. cur bis vtitur hoc verbo. Humiliabit. 482.c.1
Isa. accipit singulare pro plurali, & quare. 482.d.1
Isa. optimè argumentatur a minori ad maius, affirmatiuè. 483.a.2
Isa. quasi reuocat, & retractat sententiam suam. 486.d.1
Isa. cur non exprimit futurum diem iudicij. 505.c.1
Isa. Spiritusancto afflatus, nunc minatur decē Tribubus, nunc consolatur. 520.d.1
Isa. cur vtitur quibusdam similitudinibus. 522.b.2
Isa. enumerat potestates dæmonum pessimorum. 582.c.2
Isa. camelis, & asinis, comparat animas stolidas, & peruersas. 583.c.2
Isa. comparat Iudæorum commutationem, lagenæ figulis, magno cum impetu ad terram proiectæ, & contritæ. 585.c.1
Isa. cunctam Iudæorum nationem redarguit. 10.c.2
Isa. cur bis eandem vocem, repetit 718.c.2
Isa confert Christum Pastori. 732.b.1
Israel datus in blasphemiam, quomodo intelligitur. 799.b.2
Israelita non solum, sed multi in statu gratiæ, ambulauerunt per siccum in medio mari. 782.d.2
Israelita secundum spiritum, qui. 781.c.2
Ista interiectio (væ) potest esse multiplex nota. 19.c.1
Ista particula. Negociatores Sydonij, transfretantes mare. Potest dupliciter exponi. 431.c.2
Iuda, interpretatur confessio. 238.a.1
Iudæ proditoris locum, Mathias obtinuit. 245.d.2
Iudas proditor, quomodo vocetur a Christo. 626.d.1
Iudas fuit proditor, fur, & latro. 40.b.2
Iudas quid interpretetur. 730.e.1
Iudæa insula, quid sit. 384.e.2
Iudæa, est constitutus, circa medium orbis habitabilis. 457.c.1
Iudæi in grauissimum Idolatriæ facinus, prolapsi sunt. 15.d.1
Iudæi dicuntur filij Dei, & quare. 15.b.2
Iudæi comparantur luto platearum. 259.a.1
Iudæi fuerunt authores ipsorum calamitatis. 81.d.1
Iudæi dicuntur filij Dei per figuram. 15.c.2
Iudæi dicuntur filij Dei per creationem. 15.c.2
Iudæi spreuerunt, & reprobauerunt Christum. 16.a.1
Iudæi, quodammodo dicuntur filij Dei, nuncupatiuè. 16.a.2
Iudæi non cognouerunt Deum, vide quomodo. 17.d.2
Iudæi dicuntur, populus grauis iniquitate. 20.d.1
Iudæi fuerunt bestijs irrationabiliores, & canibus impudentiores. 30.c.2
Iudæi impudenter negauerunt Christum, esse filium Dei. 30.d.1
Iudæi, absque vllo pudore, & verecundia. Clamabant, tolle, tolle, crucifige eum. 30.d.2
Iudæi secum adduxerunt nonnullos ex Babylonijs, & Assyrijs in seruos, & ancillas. 308.b.1
Iudæi Primogeniti dicunt, et quare. 315.e.2
Iudæi ipsorum agnoscentes ingratitudinem, reuerentur ad Dominum. 346.c.2
Iudæi, allegoricè, interfecti fuerunt, non gladio, aut mortui in bello, sed corpore, & anima fuere defuncti. 410.e.1
Iudæi, & sacerdotes ad gentes comparati, puniuntur grauioribus pœnis. 541.e.2
Iudæi cōfidebāt in vmbra Ægypti. 574.b.2
Iudæi dicuntur filij mendaces, & filij volentes audire legem Dei. & quare 583.d.2
Iudæi sunt longè abiectiores fragmine aliquo testaceo. 585.e.1
Iudæi in tribus solemnitatibus, consueuerūt adire Ierusalem cum letitia 595.b.1
Iudæi comparantur cineri, qui supereſt de incendio. 636.e.1
Iudas velut spina simul iuncta, igne comburen-

burentur. 638.a.2

Iudas ferro, fame, & incendio consumpti sunt. 80.d.2

Iudæi, præter lumen rationis, naturæ nobis inditum, adepti fuerant ex lege, non mediocrem Dei cognitionem. 670.b.2

Iudæi, nihil habent excusationis. 735.c.1

Iudæi trifariam peccauerunt. 778.a.2

Iudæis multa dona, & præclara beneficia, contulit Deus. 15.d.1

Iudæis dedit Deus potestatem, filios Dei fieri. 16.a.1

Iudæi, in primis promissum est Regnum cælorum, & credita fuerunt eloquia Dei. 55.a.2

Iudæorum exclusio, subuersio Ierusalem, prædicatio Euangelij, & conuersio gentium. 771.c.2

Iudæorum infantes, & illorum Patres, velut sarmenta fuere præcisa in eorum excæcatione. 339.e.2

Iudæorum saluti Deus magnopere prospiciebat. 428.e.1

Iudæos videmus sine Rege, sine lege, & sine sacerdotio. 396.d.1

Iudæorum incredulitas, & pertinacia. 249.d.1

Iudex iustus, dicit sedete, et quare 525.a.1

Iudices veteris legis, qui fuerint. 42.b.1

Iudices plerique loquaces, & verbosi. 766.a.1

Iudices sedent dum volunt solemnem, & inappellabilem ferre sententiam. 142.c.2

Iudicium, discretionis, quale. 52.c.2

Iudicium duplex. 84.e.1

Iudicium quale proferet nobis Christus. 765.c.2

Iudith occidit Holofernem. 55.d.1

Iulius Cæsar, primus apud Romanos fuit nuncupatus Imperator. 620.b.1

Iumenta Austri benè granata, & magnopere onusta. 580.c.1

Iustitia potest significare legem Euangelicam. 281.c.1

Iusti sunt annumerandi inter senes, & quare. 464.c.1

Iustis suis pedibus calcarunt terram, id est omnem mundi gloriam. 482.c.2

Iustitiam iusti, auferre contingit bifariam. 135.e.1

Iustus suscitatus ab Oriente, quis. 750.e.1

Iuuenes, ac pueri ignorant, quid agant. 370.a.2

K

Kalenda primis diebus mensium celebrari consueuerunt. 32.d.1

L

Labor Christi, ad reducendos dispersos Israel. 286.a.1

Lac triplicitèr potest sumi. 536.c.2

Lactantij Firmiani, notabile dictũ. 770.a.

Lactantij Firmiani, proclamatio aduersus simulacrorum cultores. 802.c.2

Lacuna quid sint. 366.c.2

Lacus amplus, & copiosus. 366.a.1

Lacus inter duos muros. 416.c.2

Lamina sculptilium, quid significat. 591.b.2

Lapidibus, & operi manuum suarum, cultum, & venerationem, exhibuere homines. 59.b.2

Lapides, & ligna, & quæ ex illis conficiuntur, facilè possunt conteri, & confringi. 840.b.2

Lapides angulares, ædificio maximè pro omnibus conferunt. 544.c.2

Lapis offensionis, & petra scandali. 223.a.1

Lapis probatus, stabilis, & firmus, quis dicatur. 543.d.2

Lapis angularis, quis dicatur. 544.d.1

Largitur Dominus Regi Achaz, duo signa. 187.d.1

Lateres facilè franguntur, & colliduntur. 249.d.2

Latet nos dies Iudicij. 544.a.1

Laudabilis cuiusdam Poetæ, sententia. 73.c.1

Laus vocalis erit in cælis, & quando. 457.c.2

Legati, non appellant Ezechiam, titulo Regis, & quare. 687.c.1

Leges impiæ, quæ sint. 256.a.1

Legis Canonicæ decretum, circa ebrietatem. 533.a.1

Leges, in quem finem sunt institutæ. 256.e.1

Leo fame pereuntes, ac communitus, rugitu perterret animalia. 601.b.2

Leo est animal, valde audax, & truculentum. 602.a.1

Leonem, quasi bouem paleas comedere, quid sit. 282.e.2

Letabitur deserta, & inuia, &c. quomodo intelligitur. 665.b.1

Lætatur populus cum deiecti sunt Tyranni. 809.c.1

309.c.1
Latantur terra, & arbores. 309.e.1
Laetitia, priuat quandoque hominem vita. 533.a.1
Latos, & gratos Nuncios, excepit Ezechias. 689.c.1
Leuare orationem, quid sit. 688.d.1
Leuiathan, quid sit. 500.e.2
Leuiathan fuit captus hamo & fn. 501.c.1
Lex data Moysi non prodijt de Syon, sed de Sinai. 52.d.2
Lex Euangelica praecipit nos reticere, & euitare omne bellum. 54.e.2
Lex Moysi euacuanda, & sacerdotium commutandum. 375.e.2
Lex positiua Romanorum, aduersus mulieres. 516.c.2
Lex cuiusdam Pittaci, aduersus ebrios. 536.b.1
Lex vetus, est quaedam vmbra nouae legis 573.c.2
Lex vetus, fuit vmbra futurorum bonorum. 573.b.2
Lex Euangelica vocatur panis arctus, & aqua breuis, & quare. 589.d.2
Lex Mosayca, & Euangelica quomodo discriminantur. 52.d.1
Lex vetus, & ministri eius, non loquebantur ad cor. 719.c.1
Ly coniunctio (quoque) quid dicat 408.a.1
Ly (vt) quomodo sumatur in vigesimo octauo cap. 541.d.1
Libanus, & Charmel, quid. 563.a.1
Libanus, & cedri Libani, commendantur in scriptutis. 563.c.1
Libanus, dicebatur locus valdè sublimis, & amenus. 633.a.2
Liber grandis, & nouus, quid sit. 207.d.1
Liber Christi, est liber vitae. 266.c.2
Liber obsignatus, cur dicatur. 558.c.2
Liber Domini, quis, qualis, & quotuplex. 654.c.2
Liber vnde dictus. 655.d.2
Liber multiplex. 656.c.2
Liber creaturarum, potest dici liber signatus. 657.b.1
Liber signatus, dicitur esse vnus tantum. 657.a.2
Liber signatus, fuit apertus praedicatione Christi, & Apostolorum. 657.c.2
Liber viuentium, quid sit, & qualis, secundum D. Hyeron. 658.c.2
Liber signatus intus, & foris, habens sigilla septem, quis. 659.c.2
Liber generationis Adam, quis dicatur. 659.c.1
Liber, de quo meminit Ezechiel, capite secundo, quid sit. 659.b.2
Liber datus Ezechieli, erat scriptus intus, & foris 659.c.2
Liber bellorum Domini, qualis. 660.d.1
Liber institorum, qualis. 660.a.2
Liber Domini, qualis. 660.b.2
Liber vitae, quid sit. 660.d.2
Liber conscientiae, qualis. 662.c.1
Liber conscientiae, vocatur volumen volans, & liber monumenti. 662.c.1
Liber vitae, quid sit, secundum D. Augustinum. 662.a.2
Liber militiae, triplex modis intelligit. 662.b.2
Liberi arbitrij concursus, necessarius ad meritoriè operandum. 36.b.2
Liberum arbitrium, diuina gratia praeuentum, quid. 31.b.1
Libri dicuntur ij, qui ex plurib. conscripti sunt cartis, ex quacunq. materia praeparatis. 656.c.1
Libri sigilla, quae. 558.c.2
Libri quomodo differant inter se. 662.b.2
Libri Regis Assyriorij, qui fuerint 690.c.1
Liga testimonium, signa legem in discipulis meis, quomodo intelligatur. 224.b.2
Lingua maris Aegypti, quae. 287.b.1
Lingua Chanaam, quae. 373.b.1
Lingua blesa, quid sit. 699.e.2
Linguae, quibus loquebantur Apostoli in die sancto Pentecostes, dicebantur linguae alterae apud Iudaeos. 539.b.2
Lyra cythara, tympanum, & tibia, quae. 123.c.2
Lyranus, quid dicat, pro complemento verticuij, & totius historiae Regis Ezechiae, & Regis Assyriorum. 694.c.2
Linteamina, syndo & acus, quid importent. 88.a.1
Linum multum temporis, & laboris requirit. 306.c.2
Linum candidissimum quomodo appellatur. 366.b.2
Littera quam habet D. Th. & glosa, quomodo exponatur. 493.c.1
Literarum inuentor, quis fuerit. 656.c.1
Litium, & contentionum, rarus, aut nullus est aliquando finis. 698.c.2
Locus, in quo multi insurgunt aduersus D. Hyerem. 526.c.2

Locus,

Locus, ex quo quidam ſumunt occaſionem erroris. 701.e.2
Loca, quæ prius erant paſcua gregum, erunt gaudium Onagrorum. 614.a.2
Loco vnius Apoſtoli, fuit alius ſufficitus. 655.a.1
Locutio ſymbolica, qua ſit. 1154.a.1
Locutione impropria, vtitur Iſaias. 46.d.2
Locutio hyperbolica, ſiue ſimilitudinaria quid. 366.a.1
Locutio iſta. Quid nam quoque tibi eſt, &c. habet emphaſim. 407.a.2
Locutione quadam typica, & metaphorica, quid velit innuere Eſaias. 641.b.2
Locutio metaphorica eſt illa. Aperiatur terra, &c. 831.a.2
Locutiones Arabicæ, ſunt admodum difficiles. 571.d.2
Locutionibus metaphoricis, quid velit innuere Iſaias. 733.c.1
Loqui ad cor, quid ſit. 719.d.2
Loqui veritatem quid ſit. 638.a.2
Loquitur Deus, more humano. 32.a.1
Loquitur Iſaias nunc in tertia, & nunc in ſecunda perſona. 43.c.1
Loquitur Iſaias inſtar hominis. 58.b.2
Loquitur Dominus ad tribus Iſrael. 109.a.2
Loquitur Iſaias de inferno, tanquam de quodam regno. 310.b.1
Loquitur Dominus per manum, vel in manu Eſaiæ, filij Amos. 380.b.2
Loth fuit pater Moabitarum. 336.e.1
Lucas mentionem facit de tempore, quo Ioannes Baptiſta prophetare incepit. 5.c.2
Lucas vocat mulierem quandam in ciuitate peccatricem, & quare. 20.a.1
Luciſer fuit electus, & expulſus a Paradiſo. 150.a.1
Luciſer ſua natura ſplendore, ac pulchritudine, omnes alios ſpiritus excedebat. 311.c.1
Luciſer dicitur de mane orti, & quare. 311.d.1
Luciferi ſuperbia, & elatio. 311.a.2
Lucrum regni cœlorum, aſſimilatur negociatori, quærenti bonas margaritas. 445.a.1
Luctus, & lamenta fœminarum. 410.c.2
Luctus, & planctus, abſtinentia, & ſordida veſtes, quid faciant. 418.a.2
Luith, quid ſit. 323.d.2
Lumen gloriæ, neceſſarium exiſtentibus in patria. 148.a.1
Lumen gloriæ, non eſt medium in quo, ſed medium ſub quo Deus videtur 148.b.1
Lumen Iſrae, quid ſignificet 262.c.2
Lumen rationis valde modicum, vigebat aliqua ex parte apud gentes 670.a.2
Lux dicitur obtenebrata in caligine, & quare. 141.a.2
Lux matutina, quid ſit. 228.d.1
Lux magna, Chriſtus. 235.d.2
Lux meridiana, nullam ſecum admittit obſcuritatem. 357.d.2
Luxit, & defluxit terra, &c. quomodo intelligitur. 453.e.1
Luxuria, ſeminarium, & origo vitiorum eſt. 431.c.1
Luxuria, eſt mater auaritiæ, & quare. 431.c.1

M

Macetia, quid ſignificet. 114.c.2
Magna Iudæorum ſoboles. 93.c.1
Magna hominis arrogantia. 259.b.2
Magna virtus, & potentia Dei. 269.c.1
Magna ſerè, & incredibilis Iudæorum proſperitas. 307.e.1
Magna infamia a mulieribus reprehendi. 513.b.1
Magna, & valdè deteſtabilis noſtri cordis durities, & ſocordia. 792.c.2
Magna ſecuritas, eſt habere Deum protectorem. 669.b.1
Magnum, & ſingulare beneficium nobis attulit, Chriſti fides. 377.e.2
Magnus hominum concurſus. 408.d.2
Maior, eſt ingratitudo noſtra erga Deum, quam pertinacia Iudæorum aduerſus Chriſtum 12.c.2
Maior eſt aduitor, quã oppugnator. 388.c.1
Maior, eſt Domini miſericordia quàm noſtra iniquitas, & vecordia. 510.c.1
Maior, eſt proportio, & affinitas inter lutum, & figulum, quam inter Deum, & creaturam. 824.b.2
Mala quæ immittet incredulis, vide. 42.d.2
Mala horribilia, quæ victis inferũt. 300.b.1
Mala, & impertinens conſequentia, ſiue conſecutio, qua. 681.a.1
Malum nuncium, & triſte vaticinium, audiuit Ezechias ab Eſaia. 715.c.1
Malum pœna, & malum culpa. 81.b.1
Malus nauis, quid. 587.b.2
Manaſſes de ſuis impietatibus, egit pœniten-

ventiam. 6.c.2
Manasses, fuit impijssimus, & causa noua euersionis Ierusalem. 605.a.1
Maledicta, qua iaciebant Iudas in Christũ. 23 c.1
Mane, & Nox, quid significent. 399.a.2
Manus Domini extensa, & porrecta ad prodegendum nos. 124.c.2
Manus Dei, indicat eius potẽtiam. 144 d.2
Manus Dei inuisibili fortitudine propulsat inimicos. 174.a 2
Manus Dei extenta. 251.a.2
Manus Dei excelsa, ac prapotens. 412.a.1
Manus eius diuisit sartem, &c. quomodo intelligitur. 655.c.1
Mare desertum derelictum, & fluctuosum, quid. 388.d.1
Maria, concepit ex virtute Spiritus sancti. 193.b.1
Martyres Sancti illesi a feris animalibus. 383 a.2
Mater nimis afflicta, conqueritur, & lamentatur. 15.a 1
Matthæus nominat Manassem in genealogia Saluatoris. 6.c.2
Maxima, est vis penitentia. 34.a 2
Maxima vis, & efficacia Spiritus sancti. 50.a.2
Maxima calamitas, quando pueri dominantur. 75.c.2
Maxima Dei beneficia. 100.d.1
Maxima Authoris instantia. 146.d.1
Maximus difficultas inter doctores. 193.c.2
Maxima Virginis, modestia. 194.a.1
Maxima, & penè incredibilis, Iudaorum calamitas. 202 a.1
Maxima cordis duritia, Iudaorum. 251 b.1
Maxima Hebræorum impietas. 251.c.2
Maxima inopia, & caritas omnium bonorum. 252.c 1
Maxima Dei potentia. 262.b.2
Maxima miseria, & calamitas Regis Assyriorum. 262.c.1
Maxima, & copiosa Moabitarum multitudo. 339.c.1
Maxima verborum obscuritas, & interpretum diuersitas. 348.b.2
Maxima Iudaorum impietas, ac sauitia aduersus Christum. 351.a.2
Maxima Paganorum, & Saracenorum impugnatio, & crudelitas contra Ecclesiam. 351.b.2
Maxima improborum Hæreticorum præsumptio. 351.c.2
Maxima rerum inopia anni 1590 358.c.2
Maxima, Ciuitatis oppressio. 457.b.1
Maxima pars orbis, centum ferè annis, post Christi passionem accessit ad ipsum. 509.c.1
Maxima pars vniuersi orbis a Christi fide defecit. 787.c.2
Maxima controuersia pœnes intẽtionem sanctissimi Vatis in cap 45. 815.a.1
Maximè displicent Deo superstitiones diuini cultus, & simulata religionis. 32.d.1
Maximè expedit iustorũ virorum precibus nos commendare. 338 b.1
Maxima sunt futura dissentiones, & dissidia inter Ægyptios, & quando. 367.d.1
Maxime fuit cordi Ezechiæ, cultus religionis. 700 c.2
Maximum dedecus, & ignominia in Principibus. 39.c.2
Maximas angustias passa est, & patitur Ecclesia propter nomen Christi. 494 d.1
Medaba, et Nabo ciuitates Arabia. 318.a.2
Medaba Vrbs Arabia, in Tribu Gad. 318.b.2
Medaba, Latinè, dicitur aqua doloris. 322.d.2
Medela ponitur in calce cap. 38 quam iussit Esaias apponi super vulnus Ezechiæ. 712.d.2
Medi homines crudi, immites, & feri. 300 c.2
Medi, atque Persi, vocantur sanctificati, & quare. 295.a.2
Medi, & Persi, oderant Babylonios, ob eorum superbiam. 303.c.2
Meditari timorem, quid sit. 640.c.1
Meditari, quid sit. 640.c.2
Melius, est, cum multis viris clarissimis errare, quàm cum paucis bene sentire. 349.e.2
Melior, & conuenientior inscriptio est. Onus Ægypti, quam visio Ægypti. 362.a.1
Memoria nostra est suapte natura, valde labilis. 656.a.1
Memoria quid sit. 810.e.1
Mensura, & propendiculum, quid significant. 651.c.2
Mercatura, nõ est omnino illicita. 440.d.1
Mercaturam Isaias comparat arti meretricia. 440 d.2
Mercennarius, expectat annum & quare. 400.c.1

Meretrices cantibus, & foris, prater formam corporis, allicium adolescentes. 440 b. 1
Meretrix senio confecta, fratrias de Lucias, solet commemorare. 440 c. 1
Merum, quid sit. 503 c. 1
Mesopotamia, & Assyria, dicta Babylonia. 296. d 1
Messis gemina, qua. 348 d 2
Metaphora pulcherrima vtitur Propheta Esaias. 850. c. 1
Metaphora pulcherrima Isaia. 261. e 2
Moab conticuit, quo intelligatur. 321. b. 1
Moab interpretatur Pater, vel a Patre. 321. a. 2
Moab fuit exortus a patre, ex incestuoso concubitu. 321 c. 2
Moabitarum principium, concupiscentia carnis. 323. c. 2
Moabita Idolatra, & inimici Dei, fuerunt vehementer infensi, & infesti, populo Dei. 317. a. 1
Moabita potant aquam timiditam. 322. c. 2
Moabita gloriabantur in superbia, in arrogantia, in indignatione, & fortitudine. 334. c. 2
Moabita in montibus, & locis eminentibus, colebant Deos suos. 338. a 1
Moabita conduxerunt Balaam ad maledicendum, populo Dei. 339 a 1
Modi, & rationes, quas adinuenit diuina sapientia, vt nos saluos faceret, 290. a 2
Modus loquendi quo vtitur scriptura. 111. a. 1
Modus loquendi per hyperbolem. 309 c. 1
Moyses præcepit filijs Israel, vt recederent a tabernaculis hominum impiorũ. 22. a. 1
Moyses increpat Iudæos, & recenset beneficia sibi a Deo collata. 22. b. 2
Moyses, legis, fuit eximius promulgator. 812 a. 1
Moyses occidit quẽdam virum Ægyptium, & quare. 55 c. 1
Monachi primi omnium post Apostolos, fuerunt in Ecclesia. 373 b 2
Monasteria religiosorum, & sanctimonialium vocatur terra, & habitationes sanctorum. 485 c. 2
Monet Isaias Tyrios, vt quàm primum se cedant, & alio proficiscantur. 437. c. 2
Montales radunt, seu tondent, capillos capitis. 823 c. 1
Mons multifariam dicitur. 48. c. 2
Mons domus Domini, quid sit. 49. a. 1
Mons in numero singulari, quid significet, & quid in plurali. 62. d. 1
Mons filia Syon, designat Ciuitatem Ierusalem. 330. b. 1
Mons Syon designat Ecclesiam. 557 c. 2
Mons Testus, & mons amabilis, quid. 729. b. 1
Montes conturbati sunt, est locutio hyperbolica. 138 c. 2
Montes plura significant. 138. d. 2
Montes, & colles, quid significent. 49. a. 2
Morbus Iuuenis, & morbus calculosus, qui. 323. a 1
Morbi animi, qua ratione tollantur. 26. a. 1
Mors in bello, est longè melius, & gloriosius, quàm mors fœmæ, & fœti. 409. a. 1
Mors, vmbra mortis, regio mortis, & tenebra, differunt. 236. c. 1
Mors assensor litteræ, vita vero spiritus. 404 b 1
Mors sanctorum, qua verè non mors, sed somnus, aut dormitio, est vocitanda. 497. d. 1
Mortalia omnia ruunt. 361. c. 2
Mortus in peccato infidelitatis, & obstinationis. 489. a 1
Mos, & consuetudo Prophetarum, cum aliquid narrauerint de Christo. 6. b 2
Mos sacra scriptura in misterijs diuinis nobis enucleandis. 318. a. 1
Mos sanctarum scripturarum. 334. c 1
Mos quorundam animalium. 370 b. 2
Mos gestientium, lætantium, & pre gaudio triumphantium. 376. a. 2
Mos ferè omnium Principum, & Magnatum. 422. d. 2
Mos, & consuetudo sacra scriptura. 451. b. 1
Mos, & consuetudo Prophetarum. 473 d. 2
Mos olim, & consuetudo apud Græcos. 516 c. 1
Mos D Thomæ, parens sacrarum scripturarum, studia. 575. d. 1
Mos, & consuetudo Prophetarum. 638. d. 1
Mos Prophetarum, qualis. 677. c. 2
Mos Isaiæ Prophetæ. 778 d. 2
Muliebria ornamenta, varia, & multiplicia. 86. c. 1
Mulieres qua de caussa velantur. 516. d. 1
Mulieres veteris testamenti, loquutæ in Ecclesia qua. 514. c. 2
Mulieres noui testamenti, loquutæ in Ecclesia.

desis. 514 b.2
Mulieres opulentæ, filia confidentes, quomodo intelligatur. 618 c.2
Mulieres in longitudine, & pulchritudine cervicum, vt plurimum gloriantur 85 b.2
Mulieres lasciui de ira, ex capitis confusionem comam. 85 d.2
Mulier Pythonissa, qua fuerit. 853 c.2
Mulier Pythonissa voluit decipere Saulem. 854 b.1
Mulieribus interdicitur ius, & officium docendi. 516 b.2
Multa sunt nobis facienda. 33 c.2
Multa consideratione digna, ponit Author. 64 c.2
Multa contigerunt, sub Tito Vespasiani filio. 72 b.1
Multa dicuntur de Christo. 74 d.1
Multa dicuntur de Paulo Apostolo. 75 a.2
Multa inconuenientia sunt in regno perturbato. 77 a.1
Multa incommoda sunt in plerisq. Regnis, de ciuitatibus. 304 c.1
Multa, qua dicuntur de Christo, & de piis hominibus, possunt ad Ecclesiam iuxta allegoriam, referri. 470 c.1
Multa solent esse prohibita, vel concessa de communi lege, qua non sunt prohibita, vel concessa secundū speciale legē. 515 c.2
Multa fiunt, & accidunt praeter intentionem 534 b.2
Multa sunt, qua hominem iustum, & sanctum, venia dignum faciunt. 535 d.1
Multa dicuntur pro confusione, ignominia, ac digna pena ipsius Sina herb 693 c.1
Multa damna intulit Deus Ægyptijs, & quare. 784 c.1
Multa praedixit Isaias, qua sunt futura post Christum. 829 c.2
Multa plura cognoscunt Angeli, & dæmones quàm homo, & longè melius, & efficacius. 854 c.1
Multa praeditorum hominum societates, ac conuenticula. 97 c.2
Multa interpium expone superillud. Deus purgabit sordes filiarū Syō, &c. 101 b.2
Multa fuerunt facta reuelationes Isaiæ sub Rege Oziæ. 5 b.2
Multi Principes, & maximè Prælati, depascunt vineam Christi. 84 c.2
Multi Ægyptij, ut salus reuersi sunt in patriam. 373 b.1
Multi pusillanimū multa pertulerūt. 399 c.1
Multi sub nomine, & titulo S. Basilij fuerunt. 96 c.1
Multas habet expositiones illa particula. Dicite timido, &c. 81 c.1
Multas nobis gratias elargitur Deus, & quare. 694 d.1
Multi tēporis fuit insumptum, priusquàm insulas Orientales, & Occidentales acceperent verbum Dei. 772 c.2
Multum tēporis intercessit inter vaticinium Esaiæ, & Iudeorum captiuitatē. 306 c.1
Multiplex optimo circa intentionem Sanctissimi Varis in cap. 24. 451 a.1
Multiplex timor. 494 b.c
Multipliciter potest homo formi ari 443 c.1
Multitudo fortis ultio & crudelitas Xerxis aduentantis ad vsq; Ierusalē. 556 b.1
Multitudo gentium accessit ad Christum, & Ecclesiam, & quomodo. 51 a.1
Mundus nouus, quid. 972 d.1
Munera, quandoque damnantur in sacris literis. 130 b.1
Munera sunt multiplicia. 137 a.1
Muntmerta saxorum, sublimitas iusti, quomodo intelligatur. 639 c.1
Murus, & antemurale, quid sit. 479 d.1
Musitare, quid sit. 491 d.1
Michol filia Saul, deridebat Dauid, & quare. 381 c.1
Mygma, quid sit. 592 c.1
Mygma in area vendi ilatum, quid significet. 592 d.2
Milites intexerunt manus in Iesū. 241 d.2
Milites sūt tanq; vepres, & spina 262 d.2
Milites ingrediuntur principales portas ciuitatis, insignum potestatis dominij, & obtente victoria. 294 c.2
Militia multiplex. 721 a.2
Militia cali, qua sit. 462 c.2
Minus, Rex Ægyptiorum. 368 c.1
Ministerium, quo vocatur Deus ad deprimendo Iudaos. 258 a.2
Ministri Demonis quales fuerint. 634 c.2
Ministri Dei sancti debent appellari, & quare. 23 a.2
Minimum diuina manifestatis, est longè maius, quam tota gloria mundi. 149 d.1
Minium, quid sit. 35 c.1
Miseria, & maxima Moabitarum, calamitas. 335 d.2
Misera, & infelix Iudæorum natio, & quare. 347 a.2
Misera peccatoris conditio. 460 d.2

Misera,

Miſera, & infelix Ciuitas Ieruſalem, & quare. 554.a.1
Minus beneficium præponitur maiori, & quare. 791.c.2
Mira, certè obedientia Iſaiæ. 380.c.2
Mira, & in perſcrutabilis eſt virtus diuina. 30 d 1
Mira rerum viciſſitudo Tribus Ephraim. 523.d.1
Mirum artificium ſanctiſſimi Vatis 842.b.2
Mirum, & præclarum vaticinium. 378.b 1
Mirabilia, quæ contigerunt in Ægypto. 300.a.1
Miſericordia Dei, magna eſt. 19.a.2
Miſericordia Domini, ſuperexaltat iudicium. 38.b.2
Miſericors, & clemens Deus, inſigne quoddam ſuæ virtutis ſpecimen nobis exhibuit. 307.c.1
Miſerimam Iudæorum conditionem, prædicit Iſaias. 64.d.1
Miſertus eſt Dñs humano generi. 306.a.2
Miſteria diuina, non poſſunt intelligi, niſi fides præcedat. 184.c.2
Mittere radicem deorſum, & facere fructus ſurſum, quid. 694.b 1
Mues, qui dicantur. 564.a.1

N

NAbo Ciuitas Moabitarum in Tribu Ruben. 318.b.2
Nabo interpretatur loquela. 322.c.2
Nabo Idolum. 839.d.2
Nabuchodonoſor inuaſit Ieruſalem, & vniuerſam Iudæam vaſtauit. 201.c.1
Nabuchodonoſor fuit exhumatus a filio, & in minutiſſimas partes diſſectus, & proiectus in agrum. 312.c.2
Nabuchodonoſor, terram deſperdidit tributis, & exactionibus. 313.b.1
Nabuchodonoſor fuit maximus Princeps. 621.d 2
Natantes, quid faciant, dum natãt 475 c.2
Nathan Propheta non vera nunciauit Dauidi. 9 d 2
Natio Hebræorum in duas partes ſcindebatur. 109 c.1
Natura, & conditio hominis, in aliquod ſcelus prolapſi. 80.c.1
Naues Tharſis dicuntur naues magnæ, & quare. 429.a.1
Nec fortitudo ſine conſilio, neque conſilium ſine fortitudine, quicquàm valet. 687.c.2
Negociationes huius mundi ſunt peritura. 431.d.1
Negociationes rarò fieri ſolent abſque fornicatione. 442.c.1
Nembroth Regem tollerauit Deus, & quare. 627 b.2
Nembroth, quis fuerit. 200.c.1
Nemrim interpretatur Leopardus, rebellio, amaritudo, ſiue commutatio. 324.c.1
Neomenia quid ſignificet. 31.d.2
Nephalim ſignificat Chriſtum Dominum, & quare. 237.c.2
Nephalim, Hebraicè, dicitur dilatatio mea. 238.a.1
Neque ſoluetur cingulum renum eius, &c. quomodo intelligatur. 140.d.1
Nicolas Lyranus adnotatio. 689.d.1
Nigredo in Cornu, poteſt accipi in bonam, & malam partem. 651.a.2
Nihil contra iuſtitiam expetere debemus. 33.d.2
Nihil magis decorum, & honeſtum, quam Deo obedire, 381.a.1
Nihil turpius, quã Deo repugnare. 381.a.1
Nihil ex nobis ipſis ꝓſtare poſſumus 487 d.2
Nihil eſt in mundo, quod poſſit quicquam contra Deum. 60.d.2
Nihil temerè in ſacris litteris poſitum eſſe, credendum eſt. 672 b.2
Nihil temerè fieri in hoc mundo, quomodo intelligatur 854.c.1
Nilus flumen, difficilè poterat pertranſiri. 287 d 1
Ninive Ciuitas magna. 438.d.2
Ninuita ad prædicationem Ionæ, ſi protinus conuerterunt. 418 c.1
Nobiles, præcipui, ac illuſtres viri, ſunt velut mercennarij. 435 c.2
Nobiles interierunt fame, & multitudo eius ſitis exarſit. 126.c.1
Nobiles eius, non erunt ibi, &c. quomodo intelligatur. 651.d.2
Nobilitatem Eccleſia ex gentibus conſtituta, prædixit Eſaias. 517 d.
Noctu vaſtata eſt Ar, ſiuè areopolis, quomodo intelligitur. 321.c.2
Noli timere ſeruus meus Iacob. Quid velit Deus innuere per hæc verba. 803.a.2
Nomine cœli, poſſunt intelligi virtutes cæleſtes. 11 c.2
Nomine terræ, poſſunt intelligi homines. 11.c.2

Nomine cœli, possint intelligi homines iusti. 12.b.1
Nomine cœli intelliguntur peccatores, & quare. 12.b.1
Nomen blasphemia non invenitur in scriptura, nisi per circumlocutionem, aut per suum contrarium. 23 d.2
Nomine capitis, cordis, & pedum, quid intelligatur. 25.c.1
Nomine vulneris, livoris, & plagæ tumentis, quid importetur. 25.c.2
Nomine subversionis, & desolationis, quid intelligat Isa. 26.b.2
Nomine verbi, quid intelligatur. 30.c.1
Nomine scelestis, & peccatoris, quid importetur. 43.a.1
Nomina collectissima exigunt post se, virunq. numerum. 309.b.2
Nomina Militum scribi solent. 203.a.2
Nomina quibus Deus vocatur, non sunt synonima. 782.b.2
Nomina eorum, qui fuerunt a Deo dilecti, scripta sunt in cœlo. 781.b.1
Nomina bestiarum in cap. 43. metaphoricè capiuntur. 794.c.1
Non adjiciet residuum Israel, quomodo intelligitur. 205.c.2
Non inconvenit homines pravos, & perversos, quandoq; prophetare. 854.c.2
Non quacũq. memoria, fit ex sensu. 853.d.2
Non est discendũ, Astrologiam omnem, esse damnandam. 848.c.2
Non potuit unquam Rex Assyriorum, expugnare Ægyptum. 827.b.2
Non est inconveniens dæmones aliquod futurum, præscire. 759.b.2
Non audietur vox eius foris, quomodo intelligitur. 766.a.1
Non sine causa introducit Esa. Dominum loquentem. 771.c.1
Non est novum, & insolitum, Ecclesias, vocari insulas. 773.b.1
Non fuit in vobis alienus, &c. quomodo intelligitur. 791.a.1
Non dormit, neque dormitat, qui custodit Israel. 84.b.1
Non est dicendum a conditionibus pacis, Ezechiam recessisse. 677.c.1
Non est asserendum, Rabsacem, fuisse filium ipsius Esa. 677.d.2
Non licet cuiquam sacra facere, in lucis, & montibus. 678.c.2
Non inconvenit quenquam pluribus in locis versatum, diversis linguis posse loqui. 680.d.2
Non videbo Dominum Deum, &c. quomodo intelligatur. 706.d.2
Non aspiciam hominem ultra, &c. quomodo. 707.a.1
Non solum vino superfluè potato, contingit aliquem inebriari, sed rationibus, & vijs, longe diversis. 521.c.1
Non satis congruebat Iudæis malevolis, & pervicacibus, evangelicam doctrinam, sub claris verbis proponere. 541.c.1
Non sunt illudendi Prophetæ, neque Dei nuncij, & ministri. 547.d.1
Non diutius prorogabit Deus, ultionem, quam est facturus. 547.c.2
Non parua convenientia, inter Christum, & Davidem. 552.c.1
Non est aliquid addendum, vel minuendum in Sacra scriptura. 578.c.2
Non omnia examina Apum, vni subjiciuntur Duci. 622.b.1
Non permittit nos Deus tentari, super id quod possumus. 351.b.1
Non sine emphasi, & miro quodam artificio. d. Propheta Altare Domini fore in illa die, erigendum in Ægypto. 375.c.2
Nonnullæ difficultates circa cap. vigesimumtertium. 443.b.2
Non est, aliquod temporis momentum, in quo nos Deus, non vocet. 399.a.2
Non est inconveniens, Deum omnium creatorem, Sechi. 403.b.2
Non inconvenit Christum, humilem, & abiectum, curru vectum. 404.c.2
Non adjicies ultra; quo exponitur. 437.d.1
Non est idem elevari a spiritu, & assumi ab eo. 466.c.1
Non idem est intelligendum per gentes robustas, & per Spiritum robustorum. 476.c.1
Non est recurrendum in necessitatibus ad Magos, incantatores, & Phytones, sed ad Deum. 290.c.1
Non Iudæorum tantum Deus, sed, & gentium. 315.d.1
Non est sapientiæ, non est consilium, neque fortitudo contra Dominum. 321.b.1
Non refert homines, quandoque nasci, & & produci a Patre iam purgato per Baptismum, & alia sacramenta. 321.b.2
Non potest esse error in voluntate, quia prius fuerit in ratione. 527.c.2

Non

Non oportebat renouari solium, ipsius Ezechiæ. 334.b 1
Non licet alicui, priuatam iniuriam vlcisci. 55 c 1
Non debet quisque deputari, ad magna negocia pertractanda. 163.d.2
Non in tex. quadragesimisecundi cap. Intellectus. 774.c.2
Nos iuxta qualitatem, & quantitatem delicti, visita Deus. 320 d.1
Nos debemus meditari, vt columba. 640.c 2
Nota conditionalis multipliciter potest sumi. 190 a 2
Notabilis sententia D. Chrysost. 285.a.2
Notabilis astutia, fastus, & superbia Imperij Rabsacis. 677.d.2
Notabile dictum Salustij. 435.d.1
Notanda sunt vltima ferè verba quadragesimisecundi cap. 778.a 1
Notandum circa illud verbum. Clamat. 397.e.2
Notandum notabile Authoris. 436 c.2
Notandum notabile Authoris circa opera nostra. 487.e.2
Notandum notabile D. August. ex sententia D Cypriani. 450 c 2
Notandum notabile D. Basilij. 558.e.2
Notandum optimum Authoris. 501.c.1
Notandum, & notabile documentum, quod potest elici a Propheta. 649.d.1
Notitia quam habet Deus de prædestinatis, potest dici liber vitæ 661.c.1
Notitia prædestinandorum, quomodo differat ab ipsa prædestinatione. 661 d.1
Notitia, & institutio perfectè habetur, per doctrinam traditam vtroq. testamento, & ex alijs libris, qui inde proficiscuntur, approbatis ab Ecclesia Catholica. 661 d.1
Noua lux inclaruit ad Christi potentiam. 309 a 1
Noua Ierusalem, quæ sit. 615 a.1
Nonem Oliua, quid designent. 345 c.2
Nouissimi dies, quid indicent. 48.a.2
Nouus Orbis accessit ad Christum 280 d 1
Nox, & diluculum, orationi, & contemplationi, maxime sunt idonea. 484 d.1
Nubes leuis, qua. 361.d 1
Nubes leuis dicitur Corpus Christi, secundum Eusebium. 362.c 2
Nubes, qua. 821.d 2
Nuditas potest latius accipi. 382.d.1
Nulla potuit fieri perfectio ablatio, nisi tempore noua legis. 33.a.2
Nulla in hominibus est reponenda securitas. 224.a.2
Nulla spes, & fiducia, est collocanda in homine. 265 c.2
Nulla remedia, imò nobis pro sanitate tuenda, aut recuperanda a Deo præstita, sunt negligenda. 713.a 1
Nulla erit pars orbis, aut plaga mundi, in qua non laudetur Deus. 774.c 1
Nulla gens ita fuit dedita Idolatriæ, sicut Ægyptus. 829 a.1
Nulla vires humanæ (secluso Deo auxilio) poterunt nobis in magnis angustijs, aliquas ferre suppetias. 678.c.1
Nulli Deus, est conferendus. 841.c 1
Nullum est peccatum, cui non detur locus veniæ 386.c.2
Nullus hominum, potentiam, aut voluntatem Dei subterfugere potest. 562 d.1
Nullus Dei iudicium, ac sententiam, subsistere potest. 34.b.1
Nullus Prophetarum, est Christo conferendus. 668.c.1
Nullus existimet imagines Beatorum, perpetuam fuisse institutas. 811.d 1
Nullus debet curiosè perscrutari, mirabilia opera Dei. 825.c 1
Num Esa. incesserit per vrbem nudus, & discalceatus. 381 a.2
Num Esa. nudus incesserit, varia sunt sententia. 881.c.2
Num quicunq. facimus, ex sacris literis sint petenda. 575.c 2
Num Deus in tex. 37. capi. alloquatur ad Sennacherib, vel ad Isaiam. 692.a.1
Num Esa. fuerit mentitus, cum dixit Ezechiæ, morieris, & non viues. 703.a.2
Numerosus, & copiosus exercitus Assyriorum. 350 c.1
Numerus determinatus, pro indeterminato sumitur quandoque. 91.a.2
Numerus septenarius dicit perfectionem 91 c 2
Numerus septenarius in scriptura, valdè commendatur. 92 c.2
Numerus senarius secundum Augustinum dicit perfectionem. 92.b.1
Numerus decenarius, ac duodenarius, dicuntur perfectionem. 92.n.1
Numerus olivarum in summitate rami quid significet. 345 c 2
Numerus olivarum, cur distinctiuè legatur. 946.a 1

virorum sanctorum. 373.c.2
Numerus quinquagenarius est numerus sacer, & Spiritus sancti missionem significat. 74.c.2
Numerus septenarius, & denarius, familiaris est Iudæis, & quare. 92.d.2
Nuncij præcipiuntur egredi in occursum Achaz, & quare. 375.c.2
Nuncij Iudæorum, quid ab Ægyptijs fuerint lucrati. 580.a.1
Numquid parum vobis est, molestos esse hominibus, &c. tex. iste multipliciter legitur. 128.c.1
Numquid ipsi Deo possit pons aliquis imago. 745.c.2

O

OBstinationem, vel impotentiam, malitiosis imminentibus, nō occurritur. 318.d.1
Obiectio Authoris. 192.d.1
Obiectio quædā Authoris, et solutio. 284.a.2
Obiectio Authoris, & solutio. 310.d.1
Obiectiones Authoris. 211.a.2
Oblatio Dei, est causa omnis mali. 347.c.2
Oblatio, quid denotet. 810.c.1
Obsequium, quod fidelis præstat Christo, indignū facimus appellāt Profanū. 381.d.1
Obsidio Ierusalem, qua. 76.c.1
Obstupescere, quid sit. 559.b.1
Obtauianus Augustus, dicitur regnasse annis 56. & mensibus sex. 620.c.1
Oculi sublimium deprimentur. 128.b.1
Oculi nostri in futuro iudicio, in decore suo conspicient Regem. 639.c.2
Oculi mentis dicuntur attenuari, duplicitet. 709.a.1
Oculus hominis facillimè decipit. 279.b.2
Occultatio figurarum est vtilis, vide ad quid. 233.b.1
Occupato Regno ab Assyrijs, piscatores mærebunt, & quare. 367.c.2
Occurrit Author cuidam instantiæ. 790.a.2
Occurrit Propheta cuidam Scribarum obiectioni. 359.b.2
Officium arduum, & difficile, quale sit. 165.c.1
Officium multerum, quale. 526.a.2
Officium Sacerdotis, & Prophetæ. 527.d.2
Officium Curatorum, quale. 669.a.1
Officium Prædicatoris, quale. 727.a.1
Officium boni Pastoris, quale. 731.c.1
Officium Iudicum, quale. 769.d.1
O fasciola, in aures, mutatoria, & palliola, quid significent. 87.a.2
Omnia sunt præsentia, ipsi Deo. 306.c.1
Omnia, velut vmbra, præterierunt 420.a.2
Omnia Imperia, aduentente Christo, singulatim corruerunt. 620.a.1
Omnia in sacris litteris posita, et ipsi apices, diligenter sunt inuestiganda. 672.b.2
Omnis, qua aduersus Regem Assyriorum asseruntur, possunt referri ad Principes Iudæorum. 691.c.1
Omnia Deus fecit, in numero, pondere, & mensura. 733.c.2
Omnia dona, & beneficia, auferet Deus a Iudæis. 74.c.1
Omne peccatum præsertim mortale, habet suum oppositum. 582.d.1
Omne caput languidum, & omne cor mœrens, quomodo intelligitur. 25.d.1
Omnes Hebræi, Hipocritæ, & homines nequam. 251.c.1
Omnes ferè orationes Isa. sunt Ecclesiasticæ, & quare. 432.c.2
Omnes percussiones, & flagella, iniuesta contra Iudæos, euenient peccatoribus in die Iudicij. 556.b.2
Omnes libri legis, & Prophetarum, sunt vnus liber. 559.b.2
Omnes ferè Principes, in principio nascentis Ecclesiæ, infidelitate laborabant. 627.a.2
Omnes Assyrij Ierusalem obsidentes, combusti fuere. 634.c.1
Omnes Iudei, vna cum quinque ciuitatibus corruerunt. 29.c.1
Omnes sancti degentes, in terra montes dicebantur. 50.a.1
Omnes ferè concupiscunt explere, reliquum vitæ spatium. 706.a.2
Omnes simul obdormierunt, &c. duplicitet exponitur. 793.a.1
Omnis, qui illius fuerit recordatus, &c. quomodo intelligitur. 371.a.2
Omnis Vallis exaltabitur, &c. quomodo intelligitur. 724.d.1
Onager est asinus siluestris. 614.d.1
Onerbus, qua minatur Propheta subiacebunt prosequentes Ecclesiā Xpi 379.a.2
Onocentaurus, Ibis, Corum, Pilosus, Lamia, & Strubio, quid. 650.b.1
Onocrotalus, & Hericius, quid. 649.c.2
Onus, quid sit. 293.c.1
Onus, & munus, quomodo differāt. 293.d.1
Onus Ciuitatis Babylonicæ. 387.b.2
Onus, quod præcipit Isa. est maximè graue. 388.d.1

Onus in Arabia, quo intelligatur 400 a.1
Opera, & studia nostra, dicuntur adinuentiones. 81 d 2
Opera nostra, facta in gratia, non sunt fruſtatoria. 81.e 2
Opera Trinitatis ad extra sunt indiuisa. 144 b 1
Opera nostra comparantur panno, mulieris menstruata. 493 d.2
Opinio propria Authoris circa subuersionem, & desolationem Populi Iudaeorum. 27.b.1
Opinio Authoris optima de secunda visione Esa.a. 46.c.2
Opinio D. Cyrilli optima, circa illa verba ascendamus ad montem Dñi, &c. 52 b.1
Opinio D. Io. Chrysost. super illud. Vae mihi, quia tacui. 157.d.1
Opinio D Aug. super Genesim. 197.a 2
Opinio D. Tho. circa testes, ab Esa. adductos. 212.c.1
Opinio propria Authoris, cui dicantur illa verba Congregamini populi &c. 218.a.1
Opinio Authoris egregia, quid intelligatur per Zabulon. 239.b.1
Opinio Authoris inter varias Doctorum sententias. 265 d.1
Opinio D. Cyrilli optima, quid intelligatur per Colubrum. 315.d.2
Opinio Authoris, satis probabilis 356 a.2
Opinio D Aug. Herodoti, Antonij Possemi, & Plinij, circa nuditatem. 382 e.2
Opinio quorundam, non probatur ab omnibus. 410.b.1
Opinio quadã reprobat ab Authore. 410.c.1
Opinio propria Authoris circa intentionem Isa. in cap. vigesimoquarto. 451.b.2
Opinio Authoris egregia, circa leges, iura, & fœdus sempiternum. 455 b.1
Opinio Origenis erronea. 463.e.2
Opinio D. Hyeronimi in cap. vigesimooctauo quomodo possit sustineri. 527.d.1
Opinio quorundam Modernorum arbitraria. 551.d.2
Opinio Bartholi, & Baldi, circa Imperatoris potestatem. 619.c.1
Opinio quorundam Rabinorum, circa tempus, in quo aegrotauit Ezechias 697.e.1
Opinio doctorum diuersa, circa text. Quintum quadragesimi secundi cap. 771.d.2
Opiniones diuersa expositorum, circa adificationem, & instauratione Tyri. 427.a.1
Optima expositio tex. septimi cap. secundi. 427.a 1
Optima D Cyrilli interpretatio, super illud. Leuate manum, &c. 294 c.2
Optima Authoris similitudo. 339 c.1
Optima D Hyer. similitudo. 353.b.2
Optima Authoris difficultas. 388.c.2
Optima Authoris difficultas. 402 c.2
Optima consideratio D. Cyrilli super tertium tex. vigesimisecundi cap. 411 c.2
Optima adnotatio D. Cyrilli 413.c 2
Optima Sanctiss Vatis similitudo. 457 e.1
Optima D. Hyer. interpretatio super text. octauum vigesimi quarti cap. 464.a 1
Optima quorundam expositorum similitudo. 471 c.1
Optima D. Hyer. adnotatio. 29 d.1
Optima retributio fuit data Iudaei. 92.b.1
Optima Caietani adnotatio, super librum Danielis cap 7. 661.d.2
Optima D. Augustini sententia super Psal. 68. & 38. 661.c.2
Optimum, & sensatum exemplum Authoris. 829.d.2
Optimum D.Cyrilli exemplum. 312.d 2
Optimum, & manuductuum exemplum. 341.c.1
Opus Domini, quale. 124.e.1
Opus praedestinationis, & praescientia, est opus sapientia, & potentia. 315.d 1
Opus Dei, quod ad iustitiam spectat, est alienum ab eo, & peregrinum 546.c.2
Opus Dei, non sinit vllum peccatum, fore impunitum. 547 a.1
Opus iustitiæ, Pax. 616 b.1
Opus, summopere dignum memoratu, proponit Propheta. 766 c.2
Oppugnatio Regni Iuda. 171.b.1
Ora Prophetarum, Dei sunt ora. 145.c.2
Oraculum Prophetarum, licet suboscurè denunciari. 193.d.2
Oratio ista. Ne ergo dimittas eis, est vox praedicentis, quod futurum est. 58 c.2
Oratio Prophetæ mutila, & manca. 430 b 1
Oratio Esa quàm efficax fuerit. 689 c.1
Oratio Ezechiæ Regis, qua. 690.b.2
Oratores quidam, & Philosophi, dicuntur impudentes. 640.a 1
Orbis vniuersus, per Ægyptum figuratur. 370.a.2
Orbis terrarum, soluendus est, & quare. 454.d.1
Ordinarium tempus, vita hominis, cur dicitur esse LXX. annorum. 439.c 2

Ordo inter titulares, qualis. 625.a.2
Ordo D. Benedicti, plurimum commendatur, & quare. 96.d.2
Ordo observandus, ne facile in peccata prolabamur. 34.b.2
Ornatus mulierum. 88.a.1
Oronaim, vrbs excelsa. 320.b.1
Oronaim, quid sit, secundum quosdam. 333.c.2
Ortu, passione, & morte Christi, restaurandum est genus humanum, & potestas diabolo reprimenda. 272.b.1
Ostendit Isa. Deum nullo consultore, aut Doctore, vnquam indigere. 734.c.1
Obstinati in malo, nulla correctione, & castigatione corriguntur. 485.c.1
Ostendit Isa quis nam sit verus Deus. 760.b.2
Ostendit Propheta Christum esse Dei filium, & Deum ipsum. 770.c.2
Oues sunt animalia obsequentia, & mansueta. 614.c.1
Ouidij Nasonis carmina. 770.a.1
Ozias, Rex multimonius. 143.c.1
Ozias, fuit Annus Regis Achaz. 172.c.1

P

PActum, & fœdus inierunt Reges Iuda, cum Rege Assyriorum. 633.c.1
Palatia Regum, delubra. 301.c.2
Panes hordeacei, & siligmei, malè pascunt corpus. 71.b.2
Panis arctus, & aqua brevis. 589.c.1
Panis, quo cibatur iustus, est Christus. 639.a.2
Parabola contra Regem Babylonis, quomodo capienda. 309.c.1
Parare viam Domini, quid sit. 733.c.2
Parva est nomen Ciuitatis nobilissimæ, & nomen fluuij. 342.d.1
Pars illa. Et operatorem eius, de longè non vidisti is. 416.b.1
Particula illa. Argentum tuum versum est in scoriâ, multipliciter exponitur. 39.a.1
Particula illa. Vinum tuum, mixtum est aquæ, quomodo intelligatur. 39.c.1
Particula illa. In die illa proijcies homo Idola argenti sui, &c. potest multipliciter exponi. 65.c.2
Particula illa. Pone mensam, &c. quomodo intelligitur. 391.c.1
Particula. Sicut in manu fortis, &c. maximam habet difficultatem. 222.b.1
Particula illa. Et erit vir, sicut, qui abscondit a vento, multipliciter exponitur. 605.d.2
Particula illa. Procul fugerunt, suboscura est. 409.d.2
Particula illa. Infantent cultores eius, quomodo intelligatur. 455.c.1
Particula illa. Vetus error abijt, multipliciter exponitur. 481.a.2
Particula illa. Et erit fortitudo reuerentibus de bello ad portam, multipliciter exponitur. 525.a.1
Parthi, & Medi, sunt populi distincti. 389.a.2
Partitio, & diuisio Cantici Esa. 478.a.2
Parturio, & pario, quo differant. 433.b.2
Parum eruditi, in suo sensu abundantes, grauiter errant. 412.d.2
Parvulus datus est nobis, & filius datus est nobis. 241.b.2
Passiones, & afflictiones huius sæculi, quomodo sint brevissimæ. 268.a.2
Pater, Filius, & Spiritus sanctus, licèt non sint tres Domini, ratione tamen trium personarum, appellantur Dominus. 709.c.2
Patriarcha Iacob, progenitor insignis, & excelsus. 55.c.2
Patriarcha, Propheta, & Apostoli, luminibus cœlestibus comparantur. 266.d.2
Pauci, & rari, saluabuntur ex familia Iacob. 347.c.1
Paucitas hominum Regionis Babylonicæ. 301.c.1
Paucibunt Principes eius fugientes, quomodo intelligitur. 603.c.2
Paulus, cur præfert, vinum mulieri. 516.d.1
Paulus ostendit sui generis nobilitatem. 4.e.1
Paulus accepit litteras, a Principibus sacerdotum, & quare. 343.a.1
Pauperes spiritus qui dicantur. 564.b.1
Pauperes, & pupilli, plerunq. opprimuntur. 280.a.1
Pax duplex, interna, & externa. 54.c.1
Pax, qua perpetuo fruuntur anima beata, est sempiterna. 247.b.2
Pax a Deo expetenda. 483.c.
Pax, est opus iustitiæ. 615.d.2
Pax, est quies conscientiæ. 615.e.2

Paxillus, quid sit. 423.d.2
Paxillus stabilis, & firmus, quid sit. 424.b.1
Paxillus, vbi fuit fixus. 424.c.1
Peccatum habitatores eius. Quomodo ista particula intelligatur. 455.e.1
Peccatores moribus hyspidi, atque pilosi. 399.d.1
Peccatores, non possunt effugere manũ Dei. 64.a.2
Peccatores, quandoque per flagella, facilè corriguntur. 485.b.1
Peccatores obstinati, comparãtur Aiaculis, quæ sunt in manibus puerorum. 541.e.2
Peccata nostra, comparantur cocco, & vermiculo. 35.b.1
Peccata, sunt obliquitates, & scelitates animarum. 35.d.2
Peccata sunt funiculi. 130.a.2
Peccata, & scelera nobis afferunt intellerabile damnum. 258.b.2
Peccata, vocantur sanguines. 35.c.2
Peccatorum duo genera. 583.d.2
Peccatum Iudæorum, fuit longè grauius, peccato Sodomorum. 30.b.2
Peccatum, est sicut plaustrum. 130.a.2
Peccatum addere peccato, quid sit. 570.b.2
Peccatum, est vinculum. 132.a.1
Peccatum Syria, graue coram Deo. 341.a.1
Peccatum grauissimum quale. 455.b.1
Peccatum, & iustitia, longissimè inter se distant. 844.c.1
Pedes Christi, sunt Apostoli, & quare. 482.a.2
Pedes Christi, sanctimonium locutum, terram calcarunt. 482.a.2
Pedes pauperis, & egeni, conculcabunt terrestrem Ierusalem. 482.c.2
Pedes Dei, indicant eius præsentiam. 144.d.2
Pœna aliquibus inflicta, alios sanctificat. 263.a.1
Pœna, quas propria gignis conscientia. 510.c.2
Pœne, incommoda, & res aduersa, se inuicem consequuntur. 460.c.1
Pœnitentiam, & dolorem male actorum, toto vitæ nostræ tempore, debemus retinere. 709.d.2
Pœnis Regis Achaz, responsum, varia sunt hominum sententia. 187.b.1
Pœnis quorumdam hominum interpretatio-nes, vide Hyeronimum in fine Bibliorum. 667.a.1
Perfecta Pax, habetur in Patria. 54.c.1
Per Dominum exercituum, sine virtutum, quid intelligatur. 29.d.1
Per faciem Dei, quid intelligatur. 31.a.2
Per bona terra, quid. 30.c.2
Per terram, quid. 36.d.2
Per Pueros alienos, quid. 57.a.1
Per cedros Libani, & per quercus Basan, quid. 62.b.1
Per montes excelsos, & per colles elevatos, quid. 62.c.1
Per omne, quod visu, pulchrum est, quid. 63.c.1
Per simulacra auri, & argenti, quid. 65.a.1
Per virum fortem, & bellatorem, quid. 72.b.1
Per Iudicem, & Prophetam, quid. 72.b.2
Per discriminalia, periscelides, & murenulas, quid. 87.b.2
Per septem mulieres. quid. 93.c.2
Per fidem copulamur Christo, & per intellectum, vnificamur. 283.c.2
Per fidem Christi, inimici reconciliantur, & fiunt vnum. 286.c.1
Per conturbationem cœli, quid. 300.b.1
Per montem testamenti, quid. 311.b.2
Per Luciferum, quid. 314.a.2
Per Torrentem salicum, quid. 320.a.2
Per additamenta, quid. 320.c.
Per flumina Æthiopiæ, quid. 354.c.2
Per Titulum Domini, quid. 371.d.1
Per signa exteriora, facilè excitamur ad laudem Dei. 377.a.1
Per Insulam, quid. 384.d.2
Per tempestatem a deserto prodeuntem, quid. 388.b.1
Per Ierusalem, quid. 416.a.2
Per Eliachim suffectum in locum Sobnæ, quid. 422.d.1
Per Sobnam ab officio deturbatum, quid. 423.c.2
Per ipsum Sobnam, potest etiam designari Moyses. 425.b.1
Per insulam, quid intelligat Diuus Cyrillus. 434.c.1
Per Tyrum, quid. 444.c.2
Per Tyrum, Tropologicè, quid. 445.a.1
Per Vallem visionis, quid. 449.d.1
Per murum, & antemurale, quid. 479.a.2
Per scripturam Ezechiæ, quid. 704.c.2

Per

Per Iudices terra, & perscrutatores secretorum, quid. 736 a 1
Per lassum, quid. 738 b.2
Per eum, qui suscitatus est ab Aquilone, quid. 760.d 2
Per Iacob, & Israel, quid. 764.b.2
Per creationem, & per formationem quid. 781.d.2
Per aquas, flumina, ignem, & flammam, quid. 782.c.2
Per Ægyptum, Æthiopiam, & Syenem, quid. 784.c.1
Per Aquilonem, & Austrum, quid. 787.e.1
Per cognitionem habemur fides, & per fidem cognitio, & intelligentia. 790.c.1
Per Testes, quid. 790 c.1
Per Israel, quid. 792.e.1
Per interpretes, quid. 799.c.1
Per calas, montes, colles, & siluas, quid. 810 d 2
Per serpentem, quid. 811.c.1
Per malitiam celi, quid. 825.d.2
Per viros sublimes, quid. 829 b 2
Per domum Iacob, & Israel, quid 841.c 1
Per vanitatem, quid. 456.a.2
Per lætitiam, & gaudium: non penitus idem intelligitur. 457.c 1
Per Moabitas, quid. 475.a.2
Per Verbum fortitudinis, quid. 479 a.1
Per eos, qui habitant in excelso, quid. 482 a 1
Per siccitatem messis, quid. 513.c.1
Per vinum, quid. 528.c.2
Per mendacium, quid. 543 a.1
Per montem disionis, & per vallem Gabaon quid. 546 c.2
Per Gith, & Cymmum, quid. 548.d 2
Per frumentum, siue panem quid. 548 d.2
Per eadem similia, intelliguntur iusti, & peccatores. 548.c.2
Per Prophetas, quid. 559.a.1
Per tumentia, Leonem, Leenam, viperam, & Regulum volantem, quid 581 e.1
Per calumniam, & tumultu quid 584 d.2
Per panem arctum, & aquam brevem, quid. 590 d.1
Per agnum, pullos asinorum, tauros, & boues, quid. 591.a.2
Per nomen Domini, quid. 594 d 1
Per ignem in Syon, quid intelligat Isa. & per caminum. 603 d 2
Per stultum, & fatuum, quid. 608.d 2
Per mulieres, quid. 610.c.2
Per domos gaudij, quid. 612.b 2
Per domum desolatam, quid. 613.c.2
Per tenebras, & palpationem, quid. 614 a.1
Per orbem, quid. 621.c.1
Per Principes, & Duces, quid. 626.c.1
Per vocem Angeli, quid. 631.a 2
Per eos, qui erant longè, & per vicinos, quid. 636.b.2
Per Hypocritas, quid. 636.c.2
Per panem, & aquam quid. 639.d.1
Per populum alis sermonis, & diserta linguæ quid. 642.b.1
Per Syon Ciuitatem, quid. 642.c.1
Per populum imprudentem, quid. 642.a.1
Per verba, seu titulos, quos Propheta tribuit Christo, quid. 643.d.1
Per Idumeam, quid. 647.b.1
Per Vnicornes, Rinocerotes, Monocerotes, & Tauros, quid. 648.d.1
Per Torrentes, quid. 648.d.2
Per spinas, & vrticas, & per Palmarum, quid. 652.d.1
Per librum Domini, quid. 653.c 1
Per sapientem Architectum, quid intelligat D. Cyrillus. 73.d 2
Percussio Dei duplex. 377 d.1
Perpetua pugna in hac vita. 54.c.1
Persians dictum. 762 a 2
Persona Patris dicitur prima, & quare. 150.c.2
Perusina Ciuitas, potest dici aggranata, & quare. 232.b.1
Pestilens Reguli conditio. 315.c.2
Petra Oreb, quid significet. 868.d 2
Petra, quæ. 772.d.2
Petrum Christus grauiter reprehendit, & accerrimè fuit comminatus. 55 b.1
Petrus inter alios, & Paulus, fuerunt præclari Iudices, & consiliarij. 41 e.2
Pharaone opprimente populum Dei, multa, & manifesta signa de cælo prodierunt. 14 b.1
Philistæi, non debent ob mortē ipsius Achaz congaudere, & quare. 315 b 1
Phinees occidit virum Israelitam, & quare. 55.c.1
Pila cum sit spherica figura, facilè projicitur, & reuoluitur. 420 c 2
Priorum hominum officia. 561 b.1
Piscina triplex in Ierusalem. 177.c.1
Piscina superior, quid significet. 181 c.2
Piscina inferior, quid significet. 181 d.2

Plaga insanabilis, quid sit. 308.d.2
Plantatio fidelis, qua. 348 c.1
Plantatio infidelis, & non benè defossa, quid producat. 348.e.1
Plantationes, quas faciunt auari, superbi, & luxuriosi, qua. 348.d.1
Plasta Idoli, confecerunt Idola, quomodo intelligatur. 812.a.1
Plena erit omnis terra, gloria diuina Maiestatis. 152.b.2
Plerique ex Babylonijs, & Assyrijs, adiuncti fuerunt ad Iudaos, dum redierunt in Ierusalem. 308.a.1
Plerique ex hominum generibus, qui cum detecti fuerint ab aliquo honoris, ac dignitatis gradu, nunquam amplius exurgunt. 313.c.2
Plerique hæreticorum confusi. 312 d.1
Plerique fideles ex Iudæorum gente, sunt miserati infelicissimam hanc eorum sortem. 349 a.1
Plerique ignari sactorum dogmatũ 351.c.2
Plerique sanabantur ad vmbram ipsius Petri. 360.a.1
Plerique Iudæorum, in omnibus locis finitimis, erant dispersi, & quare. 428.a 2
Plerique. quod petunt, non assequuntur, & quare 833 a.1
Plèrique fidunt mendacio. 542 e 2
Plerique exponẽtium, sunt decepti in tex. 4. 34. cap. 646 d 2
Plerique pseudo Prophetæ, habuerunt multas visiones, sed non verum intellectum. 9 b 2
Plures fuerunt Zachariæ. 310.b.1
Pluribus rationibus arguit Author, Angelos cognoscere futura. 850.c.1
Plurimũ Dei Maiestatem offendit, qui addit peccatum, peccato. 418.b 2
Plutarchus, quid referas de Iugurtha Numidarum Rege. 532 e 2
Pluuia, plurimum confert, ad fruges producendas. 591.e 2
Pompeius, et quidam alij Imp. Romanorum parum extimarunt templum. 251.a.1
Pontifex habet omnem potestatem, & dominium tam spirituale, quam temporale. 623.e.1
Pontifex est custos, & Magister fidei, & Christianæ Religionis. 622 d.2
Populus Israelis conducens Arcam Domini in templum, vitur modo loquendi Tropico. 14.a.1
Populus Christianus, propriè dicitur filius Dei. 16 a.1
Populus Israel, fuit magis stolidus, & insipiens, quam fuerint bos, & asinus. 17.b.2
Populus Israel constituit habuum in peccando. 18 c.2
Populus Israel, diuersis nominibus nominatur. 18.c.2
Populus Israel reducetur ab iniustitia, et infidelitate, in iustitiã, & sanctitatẽ. 42.b.2
Populus meus factus est captiuus quomodo intelligitur. 126 a 1
Populus Hebræus, indignus, obstinatus, durus, & ceruicosus. 164 c.1
Populus Iudaicus, erit velut asus irretitus, & illaqueatus. 238.e 2
Populus Zabulon, & Neptalim, ambulauit in tenebris, & quare. 235.c.1
Populus durus, & impœnitens, non agnouit Dominum suum. 250 a 2
Populus Iudaicus erit esca, & pabulũ ignis. 252.a.1
Populus olim electus, nunc dicitur gens fallax, & populus furoris Dei. 258.c.2
Populus Iudaicus conculcabitur velut lutũ, & stercus. 259.a.1
Populus Iudæorum grauiter delebit, & quare. 348.e.2
Populus Ægyptiacus, est maximè leuis, rudis, & imperitus. 355.c.2
Populus Ægyptiacus, memoria repetens, quæ fecit Deus populo Iudaico, non potuit, non pauere. 356.b.2
Populus Tyri, duplex. 438.e.2
Populus Romanus fuit populo Caldæorum, potentior, ac robustior. 438.b.2
Populus Hebræus, cecus, surdus, & vnmundatus. 777 a.2
Populus antiquus, quis. 805.d.2
Populus Iudaicus, & Populus gentium, egredientur a Iacob. 508.e.2
Populus Iudæorum, fuit vehementer exacerbatus, multitudine præceptorũ. 540.a.2
Populus Iudaicus, factus est cibus vulpium, & immundorum spirituum. 563 a.2
Populus Iudæorum, poterat olim dici Carmel, vel Carmelus. 614 d.2
Populi, qui prodierunt a filijs Iauan, qui. 431.a.1
Populi Christiani ingratitudo, fuit longè maior, quàm fuerit pertinacia Iudæorum aduersus Christum. 12.e.2

Paulo

Porta matoris, quid significat. 89.a.1
Porta cœli, quibus aperienda. 480.e.1
Porta in sacris litteris, multiplices 480.b.2
Portus Hispalensis, Portus Ancona, & Portus Liburni. 432.d.1
Post Christi aduentum, omnia videntur in vnum redacta. 378.a.1
Post Imperatoriam maiestatem, atque Regalē sunt multa alia dignitates. 624.d.1
Post excidium Iudea, pauci remanserunt. 455.c.2
Postrema verba cap. 41. possunt referri, etiam ad Isa. 762.a.2
Postremum omnium malorum, qua passura est Iudea, quale. 461.a.2
Potentia mundi, pulueri comparatur, & quare. 332.d.1
Potentia Creatoris, nulla vnquam potest aquari, aut ullo modo conferri. 736.c.2
Potestas spiritualis, & temporalis est in Christo, & in eius Vicario. 623.e.1
Potus dē immoderatus, dupliciter. 533.d.2
Precationes, & gratiarum actiones Christi, potius ad membra, quam ad ipsum sunt referenda. 469.e.1
Præceptum Platonis, quale. 3.b.2
Præceptiuæ consilium, quid sit. 364.e.2
Præcipua munera, & officia Regum, & Principum. 53.e.1
Præcipua, immo vniuersa ferè, Prophetarum intentio. 329.c.1
Præcipua beneficia, in Iudam collata. 780.b.2
Præcipuum Charitatis munus, & officium, quale. 753.a.2
Præcisa dies mortis, nulli hominum est præstituta secundum D. Hieron. 703.a.2
Præda, quid sit. 140.c.2
Prædicatio Euangelij excellens admodum, & fœcunda. 513.d.2
Prædicit Esa. Iudæos captiuandos, & postea redimendos. 306.a.1
Prædicit Esa. & adumbrat, futurum Iudæum, sub figura vastationes Babylonicę. 306.b.1
Prædicit Esa. aliam Ægyptiorum calamitatem. 364.b.2
Prædicit Vates, omnes miserias, & infortunia Sobnæ. 420.d.2
Prædicitur consolatio Ægyptiorū. 356.c.2
Prælium graue, quid sit. 400.e.1
Præmium summum abrietatis. 529.e.2
Præsumptio, & arrogantia, fructus cordis magnifici. 261.d.1
Præuaricatio, quid sit. 26...1
Primordia Regni Chartaginis, Nambus floruerunt. 429.a.2
Primum caput, est veluti argumentum totius libri. 14.a.2
Primus, vini bibendi inuentor, quis fuerit. 535.d.2
Princeps huius mūdi, & tenebrarum eiectus est foras. 247.a.2
Principatus, super humerum Christi, dicitur ratione Dominij. 243.c.2
Principatus, super humeros, quid significet. 244.a.1
Principe viuente, non audet quisquam loqui. 143.b.2
Principes Iudæorum, & primates Populi, dicuntur Principes Sodomorum, & quare. 30.c.2
Principes, determinatam habent distinctem. 260.b.1
Principes, ac duces tenebrarum concutiunt, ac perturbant Ecclesiam, ac ciuitates fidelium, variis hæresibus, persecutionibus, ac scandalis. 265.a.1
Principes, & Magnates Tyrij, Mercaturis ditis. 435.b.2
Principes, huius sæculi, sunt velut pulueris. 555.c.2
Principes nostri, & maximè Prælati, depascunt Ecclesiam Christi. 84.c.2
Principium aliorum temporum est. ly Nūc. 781.a.2
Principium essendi, non quomodocunque essendi, est Deus gloriosus. 147.b.2
Probat Author, fortissimis rationibus, ebrietatem nō esse peccatum mortale. 532.b.1
Probatica Pisina, representat sacrosanctum Baptisma. 416.e.1
Probitas vita, & austeritas Eremitarum Camaldulensium. 325.c.2
Proceres, & Primates Iudæorum, fuere a Romanis vastati, & a Regno Cœlorum, penitus exclusi. 520.b.1
Proceres, & Magnates, dicuntur excelsi statura. 270.c.1
Processus, & Martinianus, Apostolorum prædicatione commoti, Christi fidem susceperunt. 784.c.2
Profunda misteria reuelata Prophetis, non debent patefieri, nisi tempore legis gratię. 225.b.1
Profundus, ac propè diuinus intellectus,

Sanctissimi Vatis. 958.c.2

Progenitorum nobilitatem, & ingenuitatem recensere, plurimum confert ab eis dependentibus 4.d.2

Promissio, facta Regi Ezechiæ. 702.c.1

Promissio facta Eliæ him, in nullum unquàm hominum tegitur factâ, nisi in Christum. 423.c.1

Promissiones, in Ciuitate Ierusalem, nondum sunt impletæ, neque implebuntur. 41.d.2

Pronomina demonstratiua, apud Hebræos, quæ. 504.a.2

Propheta ad Altare lapideum, sermonem conuertit, & quare 134.a.2

Propheta præcipit cœlo, vt tantum audiat, terra vero, vt auribus percipiat, & quare. 14.d.1

Propheta Isa. sanctissimum supplicium pertulit. 5.c.2

Propheta Isa. ex sui animi constantia, non mediocrem laudem est assecutus. 5.c.2

Propheta Isa. nullam illarum reuelationum, quæ in hoc libro recensentur, habuit Manasse regnante. 7.a.1

Propheta vnde dicitur. 9.a.2

Propheta Isa explicat sigillatim, peccata in quæ prorumpat Israel. 22.a.2

Propheta Isa. ostendit, quid vniuersa Iudæa promeruerit. 28.b.2

Propheta Isa. vocat Iudæos, Principes Sodomorum, & populum Gomorræ. 30.d.1

Propheta cum loquitur, perinde est, ac si Deus, vel Angelus loqueretur. 213.a.2

Propheta deridet Reges Syriæ, & Samariæ. 221.b.1

Propheta Isa. prædicit incommoda Iudæorum. 228.c.1

Propheta docens mendacium, quid præsefert, secundum D. Hyer. 230.d.2

Propheta Isa. clamat super montem caliginosum. 294.b.2

Propheta Isa. prædicit quid futurũ est, dum Ciuitas Babylon, fuerit obsessa. 296.c.2

Propheta egregiè describit mares, & vitia Tyrannorum. 308.c.2

Propheta loquitur de Inferno, tanquam de quodam homine vino. 309.d.2

Propheta quid intelligat per Gigantes. 309.c.2

Propheta prædicit Ciuitatem Babylonicam, omnino destruendam. 314.d.1

Propheta describit punitionem Ethiopum, & Ægyptiorum. 880.a.1

Propheta deridens Tyrios, ad illorum memoriam, reducit tumorem, & iactantiam. 435.a.1

Propheta tantisper Tyrios consolatur. 438.d.1

Propheta comparat mercaturam fornicationi, & quare 442.d.1

Propheta recenset iactationes impij Regis Assyriorum, illumq. exprobrat, ac redarguit. 691.d.2

Propheta pulchra vti similitudine. 755.d.2

Propheta de quo tempore loquatur cum d. A more tuo Domine concepimus, &c. 496.c.2

Propheta cur post coronam gloriæ, addidit sertum exultationis. 524.b.2

Propheta de qua ebrietate loquatur in c. 28. 528.c.2

Propheta excitat dormientes. 546.b.1

Propheta, Ciuitatis Ierusalem, futuram mox ruinam prædicit. 555.a.2

Propheta de rebus magnis loquuturus, quem ordinem seruet. 11.b.2

Propheta redarguit tam sapientes, quam insipientes 657.c.2

Prophetæ vtuntur nunc præterito, nunc futuro. 14.b.2

Prophetæ dicuntur videntes. 12.a.1

Propheta, & Apostoli, sunt colles, & montes. 49.a.2

Propheta, quandoque etiam articulum temporis, quo res est futura, prædicunt. 182.c.2

Prophetæ accipiunt præteritum, pro futuro. & quare. 230.c.2

Propheta grauissima auspicantur, & præuident mala, super Idumæos, futura. 397.a.2

Prophetæ dicuntur oculi, & Duces populorum. 558.a.2

Prophetia vera distinguitur a falsa, vide quomodo. 9.d.2

Prophetia, de Patris Virginis. 171.a.2

Prophetia Isa. incussit terrorem, Babyloniæ. 402.c.1

Prophetia Isa. ad quæ tempora se extendat. 59.b.2

Prophetia, non potest subesse falsum. 704.c.2

Proponit nobis, Isa. duo genera utentium. 672.d.2

Proponit Author, duo dubia, circa christianam.

tem', illaque soluit. 531.c.1
Propositio vulgatissima. 242.c.2
Propositio Aristotelis optima. 244.b.2
Propria Authoris optimo. 436.c.2
Proprietas hominis insolentis, & superbi, qua. 691.d.1
Proprietas Columbæ, qua. 708.a.2
Proprietas Hirundinis, qua. 708.b.1
Proprietas Cerui, qua. 654.b.2
Prorogatio vitæ Regis Ezechiæ, quid significet. 705.b.2
Prospicientia, perspicuitas, & præcognitio, significant aliquid plus, quàm visio. 11.d.1
Prostratur, & comminatur Deus, aduersus incredulos, & rebelles. 36.c.2
Prouerbium, quo passim homines vtuntur. 236.c.2
Prouerbium vulgatissimum. 434.a.2
Prouerbium, & dictum quoddam Iuuenalis. 541.d.1
Prouincia Cyrenica, qua. 387.c.2
Prouisiones, & præparationes, profundæ Ciuitate. 415.c.1
Puer dicitur velox duobus modis. 213.b.2
Puer, decem, vel octo annorum, vix nouit numerare, vsque ad decem. 203.c.1
Pueri, acclamantes. Osanna filio Dauid. 669.d.2
Pueri, quandoque dicuntur serui 689.a.1
Pueritia non est detestanda, sed maximè colenda. 243.c.1
Pugna inter Ægyptios. 304.c.1
Pulcherrima, & elegans similitudo. 25.a.1
Pulcherrima D. Hyeronimi, ac grauis expositio. 370.d.1
Pulcherrima Lactantij Firmiani, adnotatio. 687.b.2
Pulcherrimum discrimen, inter Christum, & Moysem. 731.c.2
Pulchra gemma laudo. 38.c.2
Pulchra, & sensata similitudo. 250.d.2
Pulus, vestorabido commotus, est lenis, & valde mobilis. 350.d.2
Pullus Hirundinis, respectans cibum a matre, semper clamat 708.c.1
Pupilli depredati. 256.c.2
Purgatio, & modus purgationis, Isaiæ. 158.d.1
Pusillanimitas, est genus non paruum, infelicitatis, & miseriæ. 370.c.2
Pyro, & Phyton, quid sint. 227.c.2
Pythones, dicuntur a Pythone nomine veteris Greci. 383.c.1
Pythones, & diuini, quid significent. 227.c.2
Pythones, & Negromãtes mẽdaces. 554.b.2
Pythones vnde dicantur. 338.d.2

Q

Qua ratione, dicatur Deum deambulare, post meridiem. 744.d.1
Qua ratione imago Sanctæ Crucis, colis debeat, & honorari. 745.b.1
Qua ratione, & a quibus futura cognoscãtur præterquam a Deo. 852.b.2
Qua visitatione, visitaturus est Deus, Dæmonem. 300.a.1
Quale sit, & iam olim fuerit. Imperium Turcarum. 620.c.1
Qualis erit status, & conditio eorum, qui fugerunt aduersus Ierusalem. 556.d.2
Qualis debet esse, bonus Iudex. 280.d.1
Quam belle, explicat Prophetæ, excidij Ierusalem, propinquitatem, ac celeritatem. 555.c.2
Quam fuerit intrepidus Isaias in prædicando. 5.d.1
Quam grande malum, sit peccatum linguæ. 332.d.2
Quam fugax, & vana, sit huius sæculi, prosperitas. 420.d.1
Quam sapienter fuerit locutus Deus, per Prophetam. 971.a.2
Quam ioco fuit exaltata, & demonstrata gloria Dei. 486.c.2
Quando carebit vinea meis. 505.d.2
Quando inuicabis. Deus in mensura, non contra mensuram, sed secundum mensuram. 510.a.1
Quando, & quomodo mulieres, possint instruere, & docere. 517.a.2
Quando vir abiecit Idola argenti sui, & Idola auri sui. 603.b.1
Quando cœperunt dominationes, & Imperia. 626.d.2
Quando dicimus, vias esse dissipatas, & fractas. 633.d.1
Quando, præsertim humana corpora, languescunt, & infirmantur. 646.c.2
Quando prauaricationibus, addimus prauaricationem. 29.d.2
Quando debemus apprehendere arma. 54.d.2

Quando Deus disposuit, pœnam de Moabitis, sumendam esse. 339.a.1
Quando fuit Moabitarum, euersio 339.b.1
Quando dicitur ascendisse nubem leuem. 363.b.1
Quando fuerunt confracta simulacra Ægypti. 363.c.2
Quando Christus illuxerit. 399.a.1
Quãdo quis nudatur secundum Cyrillum. 452.b.1
Quando terra affligitur. 452.d.2
Quando dicatur terra pollui, & contaminari. 454.b.2
Quando terra dicatur iniqua, & impia, secundum Cyrillum. 454.c.2
Quando gloria Dñi erit patefacta. 457.d.2
Quando, & quo pacto, Christus prædixerit Diabolum. 473.a.1
Quando Rex Babylonis, misit literas, & munera, ad Ezechiam. 714.b.1
Quando fuit reuelata gloria Domini. 726.c.1
Quandoque propter peccata, populi præpediuntur, ac detinentur a spiritu Dei. 359.d.1
Quanta erit in consummatione seculi, vniuersi Orbis rerum, confusio. 452.b.2
Quanta fuerit Vox Domini. 596.c.1
Quanta sit bonorum virorum dignitas, & existimatio. 686.c.2
Quanti referat, esse virum bonum. 786.b.2
Quantum Ecclesia ministri, huius mundi Regibus, debeant præferri. 463.c.1
Quantum Ægyptij defecerint, in prudentia, & sapientia. 371.a.1
Quantum Populus Iudaicus, fuerit infensus, & ingratus diuinæ bonitati 372.b.1
Quantum referat esse virum bonum. 786.b.2
Quare Christus mittit Apostolos. 356.c.1
Quare Isa. peccata nostra confert coloribus. 35.b.2
Quare Isa. idem repetit. 366.a.1
Quare Propheta de ijs, qui conficiunt lignũ, vtitur nomine operis. 366.b.2
Quare Propheta sæpius appellat Deum, Dominum exercituum. 374.c.1
Quascunque iniurias confestim remittere debemus, præter eas, quæ sunt contra Deum. 41.b.2
Quasi Leo dicitur dolor mortis, quomodo intelligitur. 708.b.1
Quatuor sunt necessaria homini Dei, & Doctori Christiano. 378.d.2
Quatuor Conclusiones, continentur in cap. 44. 806.c.2
Quatuor Imperia, olim primaria, quæ. 619.d.2
Quatuor, & quinque olina, quid referant. 345.d.1
Quæ sint Dei iudicia. 490.a.1
Quæ requiruntur ad remissionem peccatorum obtinendam. 512.b.1
Quæ sit intentio Sanctissimi Vatis, in cap. vigesimoctauo. 520.a.1
Quæ sint peccata directè contra Deum. 531.c.2
Quæ præcepta Deus instituerit. 540.a.2
Quæ firmiter sint credenda. 576.a.2
Quæ contigerint, sub Tito, Vespasiani filio. 72.b.1
Quæ dicatur dies Domini. 61.b.2
Quæ de Lucifero, & de Rege Babylone dicuntur, aptissime possunt tribus magno Duci Turcarum. 316.c.2
Quę Sobne, dues iubeat Deus. 419.d.2
Quæ dicãtur cogitationes antiquæ. 466.a.2
Quæ Christus docuerit Apostolos. 655.d.1
Quæ sit nostra domus. 699.a.1
Quædam, expertis terræ colonis, debent esse nota. 549.b.1
Quædam traditiones, sunt prorsus inutiles, & vanæ. 576.b.2
Quædam Isa. percunctatio, similis est ei, quam facit Regius Propheta. 638.c.1
Quædam proprietates, & munia, non sunt attribuenda Christo. 640.b.1
Quędam adnotatio D. Hyeronimi. 51.b.2
Quędam opinio reprobatur ab Authore. 56.c.1
Quędam adnotatu digna, cuiusdam viri eccellentis Hebræi. 247.a.1
Quædam loca, enumerata ab Isa. aduersabantur Iudæis, & postmodum fidelibus. 285.c.2
Quędam notanda Authoris post explicationem cap. 23. 445.c.2
Quem alloquatur Dominus, dum inquit. Ego vocauit te. 770.d.1
Quercus, non perducunt nisi fructus idoneos, porcis nutriendis. 62.b.1
Quærendus est Deus, in simplicitate cordis. 399.d.2
Querimonia, & lamentatio Apostatarum, & Idolatrarum. 42.c.2
Querimonia Iudæorum, aduersus Babylonios.

lonias. 308.a.8
Quæritur a plerisque qua orationis pars sit. Amen, & quomodo sumat Isa.467 b.2
Quæstio rationabilis. 194.b.1
Qui dicantur esse de Ecclesia Dei. 507.b 1
Qui in mensura, contra mensuram, & qui in mensura secundum mensuram, puniantur. 510.b.2
Qui dicantur festinare. 544.b.1
Qui sunt illi Pastores, qui forti Leoni occurrunt. 602 d 1
Qui loquitur veritatem, deluditur, & videtur. 609.b.2
Qui peccat in filium Dei, siue in sanctos, eius misericordiam consequitur dummodo faciat iustitiam, & subueniat proximo. 36.c 1
Qui vinctis manibus, & compedibus strictis dicantur. 828 d.2
Qui dicantur, oculi sublimes. 61 e.1
Qui tentationibus non resistit, onere maris deseritur, opprimitur. 388.c.1
Qui incredulus est, infideliter agit 388.a.2
Qui res suas parui faciunt, in maximas afflictiones incidunt. 397 d.1
Qui dicantur habitare terrã Austri 461.b.1
Qui fuerint illi dies, in quibus agrotauit Rex Ezechias. 697.a.1
Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, quomodo intelligitur. 739.b.1
Qui Deo, sunt nullam debent, cum peccatis, & damone, habere societatẽ. 781.e.
Quibus verbis vtebantur vates, & viri missi a Deo. 538.a. 1
Quibus, placatur Deus. 686.a.2
Quibus, prædicabat Ioannes. 725.b.1
Quibus præcipit Propheta vt cantent Canticum nouum. 772 a 2
Quicunq. fuerint scripti in libro vitæ, nunquam deleri poterunt. 266.c.2
Quicunq videt se propinquum morti, debet consulere paci, & quieti familiæ suæ. 698.c.2
Quid per gloriam D.i intelligatur. 485.e.2
Quid, per manum, & brachium 486 b.1
Quid per pacem. 487 a.2
Quid per spiritum. 493.b.1
Quid velit innuere Isa. per illa verba. Iustitiam, vel salutes, non fecimus in terra. 493 c.2
Quid per cubicula, & quid per ostia. 497.d.2
Quid cantabit vinea, cui cantabit, & quid sit merum, quod ipsa producit. 503.c.1
Quid per vinum rubeum intelligi possit. 505.b.2
Quid per merum possit intelligi. 505.c.2
Quid cõtigerit per exercitum Romanorum. 508 a.1
Quid sit punire in mensura, contra mensuram. 510 b 2
Quid ijs nominibus, lucorum, delubrorum, lapidum, & sculptilium, innuat Isa. 512.d 1
Quid per Vitulum. 512 d 2
Quid, allegoricè, per mulieres venientes, & docentes Ciuitatem. 513 c.1
Quid per populum insipientem. 513.e 1
Quid indicet modus iste loquendi. Vnus, & vnus. 513.c.2
Quid voluerit innuere Apostolus cum inquit. Mulieres sint subditæ viris. 516.e.2
Quid per florem decidentem, quid ve per coronam superbiæ. 521.e.1
Quid per Ephraim. 521.e.2
Quid per loquelam labij, & per linguam alterum. 539.d.1
Quid velit innuere Isa. per illud. De humo audietur eloquium tuum. 554 a.2
Quid sit spiritus Soporis, & spiritus compunctionis. 558 b.2
Quid per Principes intelligat D Cyrillus. 559.c.1
Quid per locum latũ, & spatiosum 592.d 2
Quid per montes, & colles, quid ve per riuos aquarum. 793.d.1
Quid per vasa fraudulenta, velit innuere Propheta. 609 d 1
Quid per syluam, et Carmelum antiquum, tam conuersum in syluam. 617.c.1
Quid per Bouem, & asinum. 617.c.2
Quid per munimẽta sublimium murorum. 476.a.2
Quid per sanguinem. 638.c.2
Quid per terram Iudam. 478.c.1
Quid per litteratum, quid per eum, qui verba legis ponderat, & per Doctores Parulorum. 641.a.2
Quid per Gentiles. 643.d 2
Quid per sanguinem Agnorum, Hircorum, & medullatorum Arietum. 646.c.
Quid velit innuere Propheta illis verbis. Nocte, & die, non extinguetur in sempiternum. 648.e.2
Quid significent quædam animalia, quorum meminit Isa. 651.a 1
Quid noie cæli, & terra intelligatur. 11.c.2

Quid

Quid voluerit innuere Isa. cum inquit. Alienati sunt retrorsum. 24.d.1
Quid per vulnus, liuorem, & plagam tumentem. 25.c.2
Quid per colores tenaces, & diuturnos, denotetur. 35.c.2
Quid sit coccinum, & vermiculus. 35.c.1
Quid intelligat Isaias per Naues Tharsis. 63.b.1
Quid per validum, & fortem 71.a.1
Quid per robur panis, & robur aquæ. 71.d.1
Quid per Arsilam, & senem. 72.d.2
Quid per prudentem eloquij mistici. 73.c.2
Quid per iuuenes, pueros, & effeminatos. 76.a.2
Quid per illusores. 76.c.1
Quid per domesticum patris sui. 77.c.1
Quid per mulieres. 83.a.1
Quid sit incedere composito gradu. 85.c.1
Quid intelligat Propheta per filias Syon. 85.b.2
Quid per lunulas, torquem, monilia armillam, & mitram. 80.a.2
Quid per septem mulieres repræsentetur. 94.c.2
Quid per germen Domini. 99.c.1
Quid per Patruelem Isa. 107.c.1
Quid intelligat D. Hyeron. per illud. Vinea Domini, domus Israel est. 112.a.1
Quid per imbrem, & pluuiam. 116.d.2
Quid per nationes procul existentes, & per fines terræ intelligat Isa. 139.c.1
Quid per sagittas, & arcus extentos, quidue per vngulas equorũ, & rotas. 140.a.2
Quid intelligatur per domum plenam mæstate. 148.c.2
Quid sit expectare Deum. 225.c.2
Quid per Zabulon, Neptalim, & Iudam. 238.a.1
Quid per reliquias. 266.a.2
Quid significet, secundum D. Hyeronimum, Haruspex. 314.c.1
Quid per Colubrum. 315.c.2
Quid Esa. per vectes intelligat, & per vitulam conflatilem. 319.b.2
Quid per Arnon intelligat Diuus Cyrillus. 331.a.1
Quid per propagines, & flagella 335.b.2
Quid per Mirabilitas. 339.b.2
Quid per excelsa, & sancta. 338.b.1
Quid innuit Propheta cum d. Non erit qui exterreat. 342.a.1
Quid per Damascum, allegorice loquendo. 343.c.2
Quid per duas Oliuas. 345.c.2
Quid per labrusciam. 348.c.1
Quid per legatos. 355.a.1
Quid per Papyrum. 355.b.2
Quid Ægyptij dixerint, & præcipere legatis. 355.d.2
Quid per vasa Papyri, moraliter intelligatur. 355.c.2
Quid per gentem conuulsam, & dilaceratam. 357.a.2
Quid intelligat Propheta per urbem, secundum glosam 357.c.2
Quid per nubem leuem. 362.d.2
Quid per Regem fortem. 365.a.2
Quid per Nilum intelligat Isaias. 366.c.2
Quid per alueum riui. 366.c.2
Quid per sementem irriguam. 366.d.2
Quid per aquam Nilo arefactam, & deficientem. 366.d.2
Quid per quinque Ciuitates. 374.a.1
Quid sit iurare per Deum. 374.c.2
Quid fecerit Esdras propter peccata Populi. 381.b.1
Quid dicat Ioseph de Regina Bernice. 381.b.2
Quid dicat Leo Papa, de Beata Virgine. 273.b.2
Quid referat Eusebius de nudipedalibus, apud Lacedæmones. 361.b.2
Quid prædicat Isa. & vaticinetur cum inquit. Onus deserti maris. 386.a.2
Quid sentiat Plinius de turbine commoto, & excitato a vento Australi. 387.d.2
Quid referat Pithagoras in singulis, de nudipedalibus. 381.b.2
Quid Anib anauerit a festibus, fide dignis. 388.a.2
Quid intelligat D. Bernardus per mare desertum. 388.c.1
Quid innuit Propheta illis verbis Babylon dilecta mea, posita est mihi in miraculum. 390.a.2
Quid per leonem intelligitur. 393.c.1
Quid per timorem nocturnum sagittam volantem, negocium perambulans in tenebris, quidve per meridiem, & dæmonium meridianum. 393.d.2
Quid per Camelum, & asinum. 394.a.1
Quid contigerit Romæ, & insulæ Cipri. 394.c.2
Quid per Currum, asinum, & camelum, designatur. 396.d.2

Quid

Quid sit clamare, super specula. 398.a.1
Quid Isa. tropologicè intelligat, per currum, casum Babylonis, quid per dromedarium, & camelum. 396.c.1
Quid per usuram, filiam, seu filium, aut filios arcae ipsius Domini intelligatur. 396.b.2
Quid per Turcas, & Paganos. 401.c.1
Quid per duo Equites. 402.b.2
Quid per tecta. 408.d.1
Quid contigerit in expeditione facta, adversus Regem Turcarum. 409.b.2
Quid innuant illa verba. Ponent sedes suas in porta. 413.c.2
Quid per operimentum Iuda intelligitur. 414.a.1
Quid per domum salutis. 414.d.2
Quid per lacum factum inter duos muros, allegoricè intelligatur. 417.c.1
Quid senserit Divus Hyeronimus de Selva. 419.c.2
Quid per vasa craterarum intelligatur, & mustorum. 424.c.1
Quid per diversa genera vasorum intelligatur quo ad allegoriam. 424.c.2
Quid fuerit Cethim, varia sunt scriptorum sententia. 430.d.2
Quid per maris fortitudinem. 432.d.2
Quid per Sydon. 432.c.2
Quid per illa verba intelligant Hyeronimus, & Cyrillus. Transite maria, &c. 434.b.2
Quid per Canaam intelligat noster Vates. 437.c.1
Quid velit innuere Isa. cum d. Sume Cytharam, bene cane, &c. 441.c.2
Quid Isaias intelligat per novem oculos. 446.b.1
Quid per immensa Austri, figuratur. 449.c.2
Quid passim videre liceat in Curia Romana. 453.b.1
Quid per leges, ritus, & foedus sempiternum. 454.c.2
Quid per domum clausam intelligatur. 456.c.2
Quid per vinum. 456.d.2
Quid per mare. 457.c.2
Quid per fines terrae. 458.c.2
Quid per formidinem, foveam, & laqueum. 460.c.1
Quid accident in plerisque Civitatibus, & Oppidis Regni Galliae, & praesertim in amplissima, & nobilissima Lutetiorum Civitate. 460.c.2
Quid per lacum. 463.a.2
Quid innuat Isa. per illam distinctam. Amen. 467.a.1
Quid per Populum fortem, & per Civitatem gentium robustarum. 468.c.2
Quid sit consumtum pinguium medullatorum, & commixtum vindemiae defecatae. 471.b.2
Quid per facies vinculi colligati. 472.c.1
Quid sit praecipitare mortem in sempiternum. 473.b.1
Quid sit liber in communi. 655.d.2
Quid, per librum grandem intelligat Deus. 658.c.1
Quid per librum Dei intelligendum. 661.b.1
Quid per leonem, & malam bestiam, intelligat Isa. 673.d.2
Quid per baculum arundineum confractum, intelligatur. 678.c.1
Quid per Esaiam consulentem, seu manus praecipientem Regi Ezechiae. 705.d.1
Quid per terram viventium. 706.c.2
Quid per mortem, in sermum, & lacum. 711.b.2
Quid per solitudinem intelligatur. 723.c.2
Quid per montes, & colles. 724.c.2
Quid sit praedicare in deserto. 726.a.1
Quid per foenum. 728.a.1
Quid Sanctissimus Vates, Dei ministris, & praeconibus, praecipiat. 728.d.2
Quid per tres digitos. 733.c.2
Quid per stillam situlae. 734.a.2
Quid per militiam Coeli. 737.a.1
Quid velit innuere Isa. illis verbis. Deficient Pueri, &c. 738.c.2
Quid per gentes, & quid per insulas. 748.a.2
Quid per amatissima intelligatur. 806.c.2
Quidam per Ariel non Ierusalem, sed Arcem Syon minutissimam intelligi velint. 352.b.1
Quidam Hebreorum Magistri, & Doctores valde decipiuntur. 648.b.2
Quidam ponunt discrimen, inter coccum, & vermiculum. 36.d.1
Quidam aderant opera manuum suarum. 59.d.2
Quidam non verentur capita, & supercilia radere, & quare. 382.d.1
Quidam ex Antiquis, vocabantur nudipedales. 383.a.2
Quidam, aliter exponunt hanc particulam Quis credidit, &c. 389.b.1

Qui Deum, fui facineris, non solum testem, sed Autorem, affirmant esse Deum. 682 d.1
Quidam Moderni interpretantur postrema verba, dicta ab Ezechia. 713 a 2
Quinque Ciuitates Ægypti. 373.a.2
Quis poterit habitare de vobis, &c. quomodo intelligitur. 637 a.2
Quis propriè dicatur Peccator. 19.d 2
Quis omnino dicatur iustus. 73.c.2
Quis fuerit Dominus, sedens super solium. 143.c 2
Quis fuerit speculator constitutus a Propheta. 401 b 2
Quis dicatur in valle reperiri. 407.e 1
Quis fuerit clamans, de quo loquitur Isa. cap. 40. 722 d.2
Quis verè dicatur Deus. 759 b 1
Quo iure sint instituta Dominia. 628 a.1
Quo pacto exstare quis potest ignem deuorantem, & ardores sempiternos. 637.c.1
Quo pacto vindicatur Deus, de inimicis suis. 41 b 1
Quo tempore terra Iudaeorum fuerit repleta Idolis, secundum aliquos. 58.c 1
Quo tempore, Dominator auferet à Iuda, & Ierusalem, validum, & fortem. 70.c.2
Quo pacto dona Spiritus sancti, fuerunt in Christo. 274 c.2
Quo pacto Apostoli comprahendebant, & rapiebant homines. 286.c.2
Quo tempore, & sub quo Rege, fuit Eliachim substitutus a Deo, in locum Sobnę. 423.c 2
Quo loco sunt reponendi, peruersorum dogmatum Principes. 449 a.2
Quo iudicio iudicaturi sunt impij. 663.b.2
Quod homo stultum iudicat probatur a Deo, & quod homo sapientius vocat, apud Deum stultum est. 673 c.2
Quod sit bonorum praemium, & quale reproborum supplicium. 458.b.1
Quoddam consolationis genus esse videtur, flere, & plorare. 389.b.2
Quoddam genus est instar quorundam lapidum, aut lignorum. 365.e.1
Quomodo, & quando anima concipiat, parturiat, & pariat. 497.a.1
Quomodo intelligatur illud. Qui crediderit, non festinet, &c. 543.a 2
Quomodo idem lapis dicatur reprobatus, & probatus. 544.c.2
Quomodo Christus dicatur lapis in fundamento fundatus. 545.b.1
Quomodo intelligatur illud. Deus erudiet agricolam iuditio, & docebit illum. 549.a 1
Quomodo intelligatur D. Hieronimus cum d. Dominum abusum esse verbis Isaię. 560 c 2
Quomodo Deus protegat populum suum, super montem Syon, & super collem eius. 601.b.2
Quomodo potest saluari Isa. arguens a maiori ad minus affirmatiuè contra Regulas Dialecticorum. 612.c 2
Quomodo intelligatur illud. Christus in Iordane lauit nostra crimina. 36.b.1
Quomodo intelligatur illud Isa Si peccata fuerint vt coccinum. 35 a.2
Quomodo Deus dicitur consolari. 41 a.2
Quomodo intelligatur. Vocaberis ciuitas iusti, & vrbs fidelis. 42.c.1
Quomodo intelligatur illud. Fluent ad eum omnes gentes. 50 b.2
Quomodo multitudo gentium, accesserit ad Christum. 51.a 1
Quomodo intelligatur illud. Conflabunt gladios suos in vomeres, &c. 53.b 2
Quomodo intelligantur illa verba. Non leuabit gens, contra gentem gladium. 53.c.2
Quomodo auguria sint prohibita. 57.d.2
Quomodo intelligatur illud Esa. Non est finis thesaurorum eius. 58.a.1
Quomodo intelligitur. Abscondere in fossa humo. 59.d.1
Quomodo intelligatur illud. Cant.2. Veni in foraminibus petra. 60.b.1
Quomodo interpretetur D. Gregorius. Ingrederem in petram. 60 c.1
Quomodo debemus orare. 60 a 2
Quomodo Deus dicitur excecare, & obdurare. 167.a.1
Quomodo, & quale debemus petere signum. 190.d.2
Quomodo Christus dicitur Pater futuri saeculi, & Princeps pacis. 240.c.1
Quomodo intelligantur illa verba. Hinni voce tua filia Gallim. 269.e.1
Quomodo intelligitur illud. Adhuc dies est, vt in Nebe stetur. 269.b.2
Quomodo, quando, & quibus vijs, sit futura Iudaeorum deiectio. 272 c.1

Quomodo intelligatur illud. Puer parvulus mirabit eos. 282.a.2
Quomodo intelligatur illud. Moab ululabit ad Moab. 335 a 1
Quomodo intelligatur illud Dauid. In Camo, & freno, &c. 346.a 2
Quomodo intelligatur illud In die illa, erūt ciuitates fortitudinis eius, &c. 347.b 1
Quomodo intelligatur illud. Ablata est messis in die Laeditatis. 349.d.1
Quomodo intelligatur illud. Et relinquent simul auibus montium, &c. 359 a 1
Quomodo dicens Plato ait, &c. Habet duplicem sensum. 368 c 1
Quomodo intelligatur illud. Propterea replets sunt lumbi mei, dolore. 390.a.1
Quomodo, & quando debemus quarere Deum. 398 c.2
Quomodo D. Bernardus exponat illud. Si quaeris, quarite. 399.b 2
Quomodo Author exponat hanc eandem parabolam. 399 b.2
Quomodo intelligitur illud Apostoli. Nulli malum pro malo, &c. 401 a 1
Quomodo intelligat illud Aba huc. 3 Qui ascendes super aquos tuos, & quadriga tua salutis. 403.c 2
Quomodo intelligatur Hierusalem ascendisse in tecta. 408.c.1
Quomodo Apostoli, & Martires fuerunt interfecti. 410 b.2
Quomodo intelligatur illud. Et parietem nudauit Clypeus. 413.d.1
Quomodo intelligitur illa Particula. Quid tu hic &c 419 d.1
Quomodo intelligatur illud. Erubesce Sydon, &c. 432 c.2
Quomodo dicatur Vox, Ioannes 723 b 1
Quomodo differant, exultare, & laetari. 474 b.2
Quomodo illud Exodi intelligatur. Dele me de libro, quem scripsisti. 661 a 2
Quomodo illud Danielis 12 intelligatur. In tempore illo saluabitur populus tuus &c. 662 a 1
Quomodo sint intelligenda illa verba. Latabitur deserta, & inuia. 665 a.1
Quomodo illa particula est construenda. 668.a 2
Quomodo intelligatur illud. Incerta, & occulta, sapientiae tuae, manifestasti mihi. 704 a.2
Quomodo sperabat Ezechias, id quod tantum exhorrebat. 708.c.1
Quomodo differt, esse imaginem, & ad imaginem. 740.c.2
Quo Christus sit dextera Patris. 818 d.1
Quomodo nobis, loquatur Deus. 830 d.1
Quomodo intelligatur illa Propositio. Oppositorum est eadem disciplina. 854.d 2
Quorundam sententia, libenter subscribit Author. 382.a 1
Quot sunt cuiusque bonorum operum, finis, & intentio. 716 a 1
Quos visitabit Dñus in die Iudicij. 463.b.1
Quot modis, visitauerit Deus Ierusalem. 556 c.1
Quot modis debemus quarere Deū. 399.d.2
Quo: Currus vidit Propheta. 403 a.1
Quot fissura sint in Ecclesia. 416 b.2
Quotidie fere exurgunt, & insualescunt, varia haresum species, & opiniones. 57.c.2

R

Rabsaces callidus, quid Regi Ezechiae persuadeat. 679.b.1
Rabsaces effrenis, & improbus, quam impudenter loquatur de Ezechia Rege. 681.c.2
Racemus dicitur a remanendo. 344.d.2
Raphaim multa significat. 344 d.2
Rata fratrum concordia. 77.c.2
Rasura barbae, & capitis, est signum luctus, dedecoris, & infamiae. 300.a.2
Ratio Rabsacis, mendacissima. 681.d.2
Ratio resecti, secundum Augustinum, non est contemnenda. 93 b 1
Ratio secundum se, nunquam iudicat fuisse licitum. 134.d 2
Ratio, qua Dominus percussit, Prouinciam Arabiae, quae. 400.b 1
Rationes inditae rebus, explicantur per opus naturae, & voluntatis. 703.d.2
Rationes seminales, quae. 817 a.2
Rationes, & modi, quibus Angeli, & daemones, possunt cognoscere futura contingentia. 853 d.1
Rationabilis concentus, concordi varietate compactus, bene ordinatae ciuitatis, insinuat unitatem. 440.c 2
Rebus insensatis, quomodo loquatur Isa. 13.a.1
Rebus inanimatis, tribuuntur actiones rerum animatarum. 13.c.2
Recensetur Prophetae actiones, quae proficiscentur a Christo, dū fuerit adultus. 765.a.2

Recordatio, & memoria nominis Dei, excitant in nobis, desiderium ipsius 483.d.2
Rectoribus Populorum, quandoq. concessum erat visiones, & revelationes a Deo habere. 559.c.1
Redarguitur Democritus, & quare. 8.c.2
Reddita sunt Iudæis, mala pro malis, quæ ipsi commiserunt. 81.b.1
Redite, prævaricatores ad cor, quomodo &c. 842.a.2
Reges Ægyptij, dicebantur sacerdotes Vulcani. 689.a.2
Reges, quorum meminit Isa. non fuerunt immunes a peccato. 6.d.2
Reges præsentes, conspiraverunt contra Regem Iuda. 179.b.2
Regis Assyriorum, exercitus numerosus. 679.d.1
Regis Assyriorum, finis, & exitus 694.b.2
Regina Austri percelebri Salomonis fama, fuit commota. 784.a.2
Regina Anglorum Elisabeth, mulier nequissima. 619.d.1
Regio Zabulon, & Neptalim aggravata. 231.c.2
Regio Moabitarum, vineis abundabat. 336.c.1
Regio Samariæ, fertilissima. 521.c.2
Regiones, quam olim coluere Iudæi, nunc alieni devorant, & consumunt. 27.a.1
Regiones, lætæ, amplæ, spatiosæ, & bonis omnibus fœcundæ. qua. 786.b.1
Regna, Civitates, & oppida, qua ratione illustrantur, & decorantur. 232.a.1
Regnum Christi, erit Regnum omnium sæculorum. 249.c.1
Regnum militantis Ecclesiæ, comparatur sagenæ. 248.b.1
Regnum cœleste, est perpetuis temporibus, duraturum. 248.a.1
Regnum David, quandoque fuit interruptum. 248.c.1
Regnum Ægypti, possessum a Barbaris, est Mauumetica superstitione addictum. 375.a.2
Regnum cœleste est longè desiderabilius, & optabilius, quocunque bono desiderabili. 612.a.1
Regnum meum non est, de hoc mundo, quomodo intelligatur 623.c.1
Regula vivendi, sub sanctis Apostolis constituta, qua. 443.a.1
Reficere lassum, quid. 540.b.2
Reiectio quarundam expositionum. 330.a.2
Respublica afflictio. 397.d.1
Religiosi, dum regularem vitam, & habitum eidem congruentem assumunt, haud nomine prius ipsis imposito, nuncupantur. 782.b.1
Reliquiæ Iudæorum remanserunt, & salvæ factæ sunt. 223.d.2
Reliquiæ, paucitatem significant. 266.c.1
Reliquiæ typus fuerunt, & figura Iudæorum, qui post Christi passionem in Christum crediderunt. 266.b.2
Remedium, quod attulit Esa. Regi Ezechiæ, quale. 713.b.1
Remorsus conscientiæ erit damnatis, tanquam pœna delictorum. 80.c.1
Renuit Deus omne genus sacrificij, quo utebantur Iudæi. 796.c.1
Reparatio, et restauratio ipsius Tyri. 442.b.1
Repentinus turbo, figura ultimæ consummationis mundi. 387.c.2
Repetit id idem Propheta, & quare. 84.c.1
Repetitio quid sit. 205.b.2
Repetitio casus Babylonis. 394.a.2
Repetitio magnâ, habet Emphasim 459.a.1
Reprehendit Deus, eos, qui dubitant de filijs suis, & de operibus manuum suarum. 825.c.2
Reprobatio cuiusdam opinionis. 40.b.1
Reprobatio cuiusdam sententiæ. 84.d.1
Reprobatio operis, quorundam Modernorum expositorum. 336.c.2
Reprobatio cuiusdam sententiæ. 78.d.1
Reprobatur quorundam opinio. 58.d.2
Reprobatur quorundam hominum temeritas, insania, & insolentia. 734.c.2
Requiescere manus Domini, super aliquem, vel in aliquo, quid sit. 474.d.2
Requisita ad rectum iudicium. 524.c.2
Res, & verbum, quomodo se habent inter se. 715.a.2
Residuum populi Iudaici, sunt Tribus Iuda, & Beniamin. 526.d.2
Residui Iudæorum, fuerunt sicut malus Nauis. 588.b.1
Respondet Author cuidam rationi, non satis concludenti. 351.d.2
Respondet Au: hoc tacitè objectioni. 383.a.1
Respondet quidam Rusticus, cuidam peritiori, eum interroganti. 385.a.2
Respondet Author cuidã instantiæ 495.a.2
Respondet Author duabus tacitis obiectionibus. 509.c.1

Respondet Author cuidam difficultati. 589.c.2
Respõdet Propheta tacita obiectioni. 722.b.2
Respõdet Auth cuidã difficultati. 727.d.2
Respondet Author cuidam tacitæ instantiæ. 742.a.1
Respondet Cyrillus cuidã quæsito. 774.a.2
Respondet, & occurrit Propheta cuidam dubitationi. 788.c.2
Respondet quidam, Authoris cuidam difficultati. 826.c.1
Respondet Doctor, & satis optimè facit, pluribus rationibus. 852.b.2
Respondeo, est verbũ multiuocum 403.c.1
Respondere, non semper sumitur, cum ad interrogata respondemus. 394.d.1
Responsio Authoris ad quãdam Iudæorum obiectionem. 615.c.1
Responsio Ezechiæ. Bonum verbum Domini, quod locutus est, quomodo intelligatur. 715.c.1
Responsum Ezechiæ, quid præseferat. 715.c.2
Respublica, quandoque tumultibus, vixis, & contentionibus, repletur. 109.c.2
Retrocessio solis, tempore Ezechiæ. 702.b.2
Rex Oziæ, quis fuerit. 142.c.2
Rex Iudæ, grauissima damna pertulit, & populus eius. 272.c.2
Rex Iudæ, tantum vnico bello, fuit deuictus, secundum D. Hyeron. 175.b.1
Rex Achaz, quis fuerit. 172.c.2
Rex Achaz, potest facilè defendi, & excusari. 187.a.2
Rex Syriæ, & Rex Samariæ, Ciuitatem obsederunt, & muros vrbis attigerunt. 174.d.1
Rex Assur, erit virga, qua Deus ostendet iram suam. 258.d.1
Rex Assyriorum, quid significet. 258.d.1
Rex Assyriorum, vir impurus, & vorax. 260.d.1
Rex Ammonitarum, spreuit seruos Dauid. 325.c.2
Rex Assyriorum, venit Damascum, cum exercitu. 341.b.2
Rex fortis, dominabitur eorum, quomodo intelligatur. 365.d.1
Rex Ægypti, & Rex Æthiopiæ, surrexerunt aduersus Regem Assyriorum. 380.b.1
Rex Babylonis incredulus, & depopulator. 389.a.1
Rex Dauid eripuit Iebusæi Arael, quæ antea vocabatur Iebus. 552.a.1
Rex cæli, & terræ, vocatur Deus viuens, & quare. 687.c.2
Rex Assyrius, homo impudentissimus, & male conscius diuinorum secretorum 689.c.2
Rex Assyriorum, spreuit, subsannauit, & despexit filiam Syon. 691.c.1
Rex Ezechias, cur seipsũ extollat. 699.c.2
Rex Turcarum, vocat se Regem Regum, & Dominum Dominantium. 847.c.2
Rex Babyloniæ Balthassar, interfectus. 313.c.2
Rius aggerum, quid sint. 366.b.1
Roboam durus, & inurbanus. 198.b.1
Rogandus est Deus, ne a principio sinat nos inuolui. 654.a.1
Roma vocatur Babylonia. 448.b.2
Romana Ecclesia, est Mater omnium Ecclesiarum. 42.d.1
Romani totum orbem dñabantur. 201.c.2
Romani, post passionem Christi, præsertim dominabantur Assyrijs, & vniuersõ orbi 264.c.2
Romani expugnauerunt Ierusalem, & magnas ei clades intulerunt. 351.a.2
Romanorum Imperium, quàm sit hodie angustum, humile, & abiectum. 620.a.2
Romanum Imperium, fuit figura Romani Pontificis. 358.d.2
Romanum Imperium, nunquàm fuit tam latum, & amplum, vti nunc est. 648.b.2
Romanus Pontifex, non solum Mitra, sed Corona vtitur. 87.b.1
Ros, quid sit. 497.c.1
Rude ingenium quorundam Hebræorum. 281.c.2
Ruina Iudæorum, inenitabilis, & irreparabilis. 257.a.1
Ruina hæc, sub manu tua, quomodo intelligatur. 77.d.2
Ruina, & desolatio, non Iudæorum tantum, sed omnium ferè gentium, ad quid potest referri. 203.c.1
Ruinam Ciuitatis Ierusalem, multa signa, & prodigia, præuenerunt. 79.b.1
Runcina quid. 808.d.1
Rusticus quidam, ruinam, & excidium Ierusalem prædixit. 79.a.2
Ruth, de cuius progenie natus est Christus, erat de natione Moabitarum. 329.c.2
Ruth vocatur petra deserti, & quare. 330.a.1

S

Saccus quid. 381.a 1
Sacerdotes Idolorum, cultris brachia sua incidebant, & quare. 318.e.2
Sacerdotum, & Prophetarum mensa, quales. 528.d.1
Sacra Scriptura comparat homines lignis, & arboribus. 335.c.2
Salices & herba. 804.e.1
Salices, sunt arbores infructuosa. 324.c.1
Salomon alloquitur hominem impigrum. 16.c.2
Saluator in oratione Dominica, nos instruit, quid, & quomodo orare debemus. 24.a.1
Saluberrimum praeceptum Authoris. 682.c.2
Samaria, est regio decem Tribuũ Ephraim. 175.a.1
Samaria, & Syria, quid significent 197.a.1
Samuel, Moyses, & Iosue, fuerunt Iudices veteris legis. 42.b.1
Sanctis sunt bonis omnibus, refertissimis. 81.c 1
Sancti Dei, vermes appellantur. 754.e.2
Sancti, dum viuerent, fuerunt vna Christi membra, & templum Spiritus sancti. 814.d 1
Santificatio, quid sit. 222.d.2
Santificatio potest bifariam sumi. 263.a.1
Sanctissimus Vates deridet, & subsannat, Principes, & Sapientes Ægypti. 368.a.1
Sanctorum imagines, quomodo sint adorandae. 814.b 1
Sanguinem Hircorum, & vitulorum, Deus amplius non requirit. 31.c.1
Sanguis Dominica Passionis clamabat ad Dominum. 100.e.
Sanguis Abel clamauit ad Deum. 376.c.2
Sapientia, quid dicat secundum D. Thom. 73.d.2
Sapientia saecularis, nostre periit, quomodo intelligitur. 320.e.2
Sapientia, ac doctrina D. Virg. Chaterina. 322.c.1
Sapientia consistit in tribus. 73.a 1
Sapiens, & prudens, quomodo differant. 135.c.1
Sapientes huius mundi. 370.c.2
Sapientes huius saeculi designantur in scriptis metaphoricis, & parabolicis Prophetarum, tempus insumere. 657.d.2
Sapientis monitio. 21.e.2
Saul interfecit eos, qui habebant Pythones in ventre. 228.c.1
Scala, quam vidit Iacob, cuius rei typus, & figura extiterit. 639.d.2
Scelera Iudaeorum tangit Propheta, secundum Auth. 56.a.2
Sceptrum exactoris, quid significet. 240.c.1
Scissura Ciuitatis. 414.d.2
Scoria, quid sit. 39.b.1
Scotista ponunt quatuor signa originis. 744.b 1
Scribarum, Pharisaeorum, & sacerdotum impietas. 84.d.2
Scriba, & Pharisei, multa populorum Iudaeorum promittebant. 83.d.1
Scriba, & Phatisaei, simulabant se praetextu legis, & religionis, populum auertere a Christo. 251.c.1
Scriba, & Pharisaei, cur non intellexerunt scripta Prophetarum. 560.c.1
Scriba, & Pharisaei sceleribus, & flagitijs, impunè scatebant. 560.d.1
Scriba, & Pharisaei, peccare faciebant homines in verbo. 564.d.2
Scripta Prophetarum, non tantum continent misteria praeter sensum historicum, & literalem, sed facta, ac gestus, & gesta illorum. 204.a.2
Scriptura consueuit appellare, gloriam Domini, fumum seu nebulam. 155.d.2
Scriptura sacra, veluti pellis extenditur. 265.d.1
Scriptura, vbique sibi ipsi constat. 287.c.2
Scriptura diuinitus inspirata, comparat Ecclesiam, Carmelo. 635.c.2
Scriptura Ezechiae, duas continet particulas, a se inuicem abiunctas. 705.d.2
Scrutatores secretorum. 735.d.2
Seculi voluptates, & commoda, sunt contemnenda. 391.b.2
Securitas negligentiam, negligentia pariit contemptum. 490.c.1
Securitas perpetua non habetur in hac vita. 616.b.2
Seductores arbitrantur technas, & artes. 84.b.2
Segetes, ante maturitatem erumpentes, cito pereunt. 358.c.2
Seges est ciuitas parvula, sed fortis. 319.c.2
Seges allegoricè, designat paruam paenitentiam. 321.c.1
Seges appellatur vitula conterenda. 321.c.1

Sem

Selr expugnata ab Assyriis. 397.b.1
Seir est civitas sita in montibus, valde aspe-ris. 398.b.1
Semen pessimorum, non potest diu persistere. 313.d.1
Semen generationis principium. 321.b.2
Semen potest sumi in significatione passiua, & actiua. 21.b.2
Semen mulieris, ad generationem passiuè concurrit. 321.d.2
Semen Paluri contra scorpiones, est efficacissimum, & prodest calculosis, et tussi. 652.e.1
Semen est multiplex. 28.c.2
Semen Abraha dupliciter dicitur. 753.d.2
Semitam pedibus eius non apparebit, quo modo intelligitur. 752.c.1
Semper diuinos impulsus, rerum natura sequitur. 437.e.2
Sennaar Hebraicè dicitur excussio dētium, aut fœtor eorum. 294.a.2
Senacherib multinomius. 380.c.2
Senacherib exercitus multus, & copiosus. 231.b.1
Senacherib vastauit Ægyptum, & quando. 380.a.2
Seneca, quid de Deorum simulacris sentiat. 541.c.2
Senes necessarij sunt. 73.a.2
Senes per nimiam ætatem desipiunt, ac deliruant. 370.a.2
Senes, & iuuenes, sunt iam in malitia roborati. 362.d.2
Senfata Authoris similitudo. 357.d.2
Sensus illorum verborum. Si fuerint peccata vestra, vt coccinum, &c. 34.c.2
Sensus visus inter alios sensus, priorem obtinet locum. 47.d.2
Sensus horum verborum. Væ impio in malum. 82.a.1
Sensus Allegoricus, potest dici quandoque litteralis. 110.b.2
Sensus illorum verborum Semen sanctum erit id quod steterit in ea. 168.a.2
Sensus moralis spectat ad animmam. 180.d.2
Sensus littera manifestus. 188.d.2
Sensus illorum verborum. Non nocebunt, neque occident in vniuerso monte sancto meo. 283.e.1
Sensus Allegoricus super illud. super montem caliginosum, leuate signum &c. 395.a.1
Sensus horum verborum. Miserebitur enim Dominus Iacob, &c. 306.d.1
Sensus illius particulæ. Iuranit Dominus exercituum. 314.b.2
Sensus mistici⁹ eorum verborum. In cunctis capitibus erit calcātium, &c. 326.a.2
Sensus illius partis. Et cessabit adiutorium, ab Ephraim, &c. 342.d.1
Sensus illorum verborum. Ante messem. u. totus effloruit. 358.e.1
Sensus illius particulæ. Dominus miscuit in medio eius, spiritū vertiginis. 369.a.1
Sensus germanus horum verborum. Et non erit in Ægypto opus, &c 369.c.2
Sensus horum verborum. Qui incredulus est, &c 388.d.2
Sensus illius partis. Ascende Ælam, obside Mede. 389.c.1
Sensus Propheta Allegoricus super illud. Custos quid de nocte. 398.c.1
Sensus Moralis super illud. Ad me clamat ex Seir. 399.d.1
Sensus illorum verborum. Propterea dixi. Recedite a me amare flebo. 411.c.1
Sensus illius partis. Excidisti tibi, hic sepulchrum. 420.a.1
Sensus illius particulæ. Vlulate naues maris. 428.d.2
Sensus illius partis. Dissipatione dissipabitur terra, &c. 453.c.1
Sensus illius particulæ. Cum cantico non bibent vinum. 456.b.1
Sensus illorum verborum. Misereamur impio, &c. 485.a.1
Sensus illius Partis. Ego Dominus seruo eam, repente propinabo ei. 504.e.1
Sensus omnium verborum primi text. c. 28. 521.a.2
Sensus illorum verborum. Manda, remanda, &c. 542.a.1
Sensus illorum verborum Abacuch 3 In medio annorum notum facies. 552.c.2
Sensus illius Partis. In silentio, & in spe, erit fortitudo vestra. 586.e.2
Sensus verborum text. 4 cap 33. 633.c.1
Sensus Anagogicus super illud. Ad me clamat ex Seir. 399.b.1
Sensus litteralis 8. text. cap. 37. 693.d.2
Sensus illorum verborum. Numquid sculptile conflauit faber. 734.c.2
Sensus illorum verborum. Iudices terræ. velut inane fecit, &c. quomodo. 736.a.1
Sensus illius partis. Vnusquisque fratri suo

auxiliabitur, &c. quomodo. 752.c.1
Sensus verborum text quinti 45.c. 827.c.
Sententia irrevocabilis, & tremebunda. 37.c.1
Sententia Authoris super illud. Quomodo falla est, &c. 37.b 2
Sententia postrema, & prognosticum. 43.c.2
Sententia Iustini super illud. Nam levabit gens, contra gentem gladium. 54.a.1
Sententia D. Hier. Augustini, & Chrysostomi super idem. 54.a.1
Sententia Authoris, consonat opinioni Modernorum. 63 d.1
Sententia quedam magis probabilis. 233.a.1
Sententia Authoris in ultima verborum obscuritate, & interpretum diversitate. 348.b.2
Sententia ferè omnium interpretum circa 7. Tex. 17 Cap. 348.d.1
Sententia Authoris citra cuiuscumq. iniuriam. 350.b.1
Sententia ferè communis, omnium, interpretum. 352.a.2
Sententia adversus Arabes ex parte Dei. 400.a 2
Sententia notabilis M.T. Ciceronis. 488.b.1
Sententia Authoris propria, circa Vineam meri. 505.a.2
Sententia quorumdam, circa Civitatem Ariel. 552.a.1
Sententia Lyrani, circa solis retrocessionem 702 a.1
Sape idem repetit Propheta, & quate. 84.c.1
Sepelirí in sepulchro Patrum suorum, magna felicitas est. 306.d.2
Septem Mulieres, representant septem dona spiritus sancti. 95.b.2
Septem vitia capitalia, qua reducuntur ad ad tria, nos valdè oppugnant. 180.d.2
Septem ritui sunt 7. dona Spiritus sancti, vel 7. Ecclesia sacramenta. 287.a.2
Septuaginta Interpretes, quid sentiunt de de Civitate Damasci. 342.c.1
Septuaginta Interpretes, trepidaverunt timore, ubi non erat timor. 193 b.1
Sepulchrum Christi gloriosum. 285 b.1
Seraphim cuius ordinis sunt inter Angelos, & per quos articulos declinantur, vide. 149.b 2
Seraphim sunt præmuniti sex alis. 150.a.1
Seraphim dicuntur stare, & volare. 150.d.1
Seraphim, dicuntur volare duabus alis, & habere faciem velatam, & pedes velatos. 150.d.1
Seraphim summa admiratione, contemplantur Deum. 151.c.1
Seraphim consolatur Isaiam, penè defitutum, & quasi vita functum. 158.c.1
Seraphim in coelesti Hierarchia, referunt Sacerdotes. 162.c.2
Serpentis prudentiam debemus imitari. 54. c. 2
Sertum potest accipi pro Flosculus. 1524 a.2
Servitus duplex. 377.c.2
Sessio, quomodo tribuatur Deo. 744 a.2
Saua fuit olim Tyrus, & terribilis. 437.a. 1
Sexta mundi ætas. 49 b.1
Si Virgo Maria, manens Virgo non concepisset, ac peperisset, vana fuisset illa interrogatio. Quomodo fiet istud, &c. 192 b.2
Si dimittitur iniquitas hac, &c. 3. exponitur. 418. c. 2
Sibilare quid sit. 239.c.2
Sibilus sumitur in bonam, & malam partem. 239. d.2
Signa, & portenta contigerunt in Israel, in Christi Nativitate. 226. c.1
Signa præcipua dilectionis, & cura, qua. 782 d.1
Signi Diffinitio. 191. a. 1
Signum supremum, & infra nos. 286.d.1
Signum omnium signorum. 186.c.2
Signum petere à Deo, non licet. 190.a.2
Signum semper debet præcedere signatum. 191.b.2
Signum allatum, non immediate respondet voluntati Achaz. 191.a 2
Signum in profundum inferni, sive in excelsum supra. 191.d.1
Signum dedecoris, & ignominia. 318.c.2
Signum luctus, & mœroris. 318.d.2
Signum manifestum conversionis Aegyptiorum. 374.c.2
Signum, & testimonium Domini exercituum, quale. 376.b.1
Signum, & portentum, quomodo differant. 383. a. 2
Signum adventus Christi, fuit destructio Idolorum. 591.d.1
Signum doloris, ac tristitia. 683.a.1
Signum futura victoria Regis Ezechia, ad duo maximè opportuna deservit. 693.a.2
Simeon Spiritu sancto repletus; qua verba protulerit. 474.b.1

Simia, Vlula, & quid Syrenes. 301 a.1
Similitudo pulchra Authoris. 111 d.1
Similitudo optima D.Chrysostomi. 153.b.2
Similitudo Authoris egregia. 160.d.2
Similitudo Authoris optima. 168.c 1
Similitudo Authoris pulcherrima. 223.b 2
Similitudo Authoris optima. 251.d.2
Similitudo, & Symbolum inter Carmelum, & loca Moabitarum. 336 d.2
Similitudo D. Greg egregia. 337.b.1
Similitudo optima ipsius Isa. 358.c.2
Similitudo quadam Auth. egregia. 424.c.1
Similitudo Isa. in cap. vigesimoquinto, tex. 2. exponitur a Lirano, & a quibusdam alijs. 470.c 2
Simulacra fuerunt ablata per Ezechiam Regem. 360.d.2
Simulacra falsorum Deorum, nullo pacto, sunt pro sacris numinibus habenda. 310.d 1
Singula verba, & dictiones, sacra scriptura, sunt ponderanda. 145.c.2
Sobna praepositus templi. Thesaurarius, sacerdos, & Pontifex. 419 c.1
Sobna ex sanguine Leuitico, duxit originem. 419.a 2
Sobna, populis vehementer exosus, & quare. 419 a 2
Sobna, missus ab Ezechia Rege, non est ille, de quo scriptum est supra cap 22. 677.a.2
Sobna, cur magnam partem Ciuitatis, in manus Assyriorum tradidit. 681.a.2
Socij furum. 404.1
Socordia, ineptitudo, nequitia, & malignitas Iudaeorum. 415 c.2
Sodomia, & Idolatria, simul creperunt, & simul creuerunt 42.c.2
Sodomita, igne, & sulphure, consumpti sunt. 80.c.2
Sodomorum peccatum, & incendium, fuit typus, & figura persecutionis Iudaeorum contra Christum. 80 c 2
Sol, Luna, & Angeli, non sunt munda in conspectu Dei. 464 b.2
Sol retrocedens, dum aegrotaret Ezechias, quid mistice significet. 705.a.1
Sola traditione veterum Patrum, & vniuersalis Ecclesiae, multa facimus. 576 b.1
Solis retrocessio, sola Dei virtute, & potentia fuit facta. 703.c 1
Sola diuina, sunt stabilia. 301.d.2
Sola Dei bonitas, & misericordia, sufficit ad expiandu peccata. 797 a 2
Solemne est ipsi Deo, eos punire, qui persequuntur bonos. 268 c 2
Solium, super quod Dominus sedet, non est aliquid corporeum. 144.c.2
Solus Dei, est purgare, & illuminare mentes hominum. 159.b.1
Solut Author, quandã difficultatẽ. 847 e.1
Solut Author duas obiectiones. 810 c.1
Sonus Apostolica praedicationis, exiuit in omnem terram. 831 c.2
Sonus aquarũ inundantiũ, quid sit 350 b 2
Sors, & finis Iudaeorum. 523 c 2
Sperabam vsque ad mane, &c. quomodo intelligitur. 705.a.1
Spiritus Domini peccatorum tenebras illuminat. 668.a 1
Spiritus diuinus appellatur ignis. 342 c.1
Spiritus durus, quid sit. 510 d.2
Spiritualis vnca, tunc non putatur, neque solitur, cum scilicet nullus est qui neque verbo instruat, aut exemplo moueat. 115.a.2
Spiritum sanctum, Apostoli, vnanimes voluerunt. 655.c.1
Spiritus sanctus cecidit super Apostolos in linguis igneis. 539.b.1
Spiritus sanctus, est velut ignis comburens. 603.d.2
Spiritus sanctus, perpetuo nos inflammat, nos adurit, & incendit amore Dei. 638 b 1
Spiritus sanctus, dicitur quieuisse in Christo. 174 c.1
Spiritus sanctus, per Isa indicat miraculum factum in Cana Galilea. 332 b 2
Spiritus sanctus, variis nominibus appellat iustos, & peccatores. 282 c 1
Spiritus sancti dona, alio modo fuerunt in Christo, & in nobis. 276.d 1
Spiritus sancti dona, non semper manent in nobis, in Christo autem sic 277.d.1
Spiritus sancti dona, quo pacto, & in quem finem. erunt in Patria. 277 c.1
Spiritus sanctus, comparatione rerum dissimilium nos monet. 17.b.2
Spiritus sancti missio, dicitur effusio. 615 d.1
Spiritus sapientiae, qualis, & sic de alijs donis. 276.d 1
Spiritus robustorum, quid. 470.c.1
Spiritus robustorum, sunt velut vehemens turbo. 470 d.1
Spiritus, quomodo potest dirumpi 364.c.1
Spiritus vertiginis, non ab re Aegyptijs imputatur. 369.c.1

Splendor ignis, flammantis in nocte, quid. 102.d.1
Stabilitur, & corroboratur, quibusdam verbis, Doctrina Conc. Trid. 643.d.1
Stare super Templum, quid sit. 149.c.2
Stella, quam viderũt Magi in Oriente, fuit signum nati Xpi, effica ifimum. 6.c.1
Stella, quam Magi viderunt in ingressu Ierusalem, euanuit ab oculis eorum, & quare. 6.c.1
Stellas Cœli amittere splendorem suum; Solem etiam, & Lunam obtenebrari, quid sit. 298.d.2
Stephanus vidit Dominum stantem, tanquàm Procuratorẽ, & aduocatũ. 146.b.1
Steriles in lege veteri, erant maledictionis, obnoxij. 93.b.2
Sterilitas futura, in agris, et vineis. 121.d.1
Sterilitas magna, penè in vniuersa Italia. 121.d.2
Stetit Sol, ad preces Iosue. 136.c.2
Stilo hominis, Scriptura sacra, scribenda. 207.b.1
Striges, & Lamiæ infœlices, & omnium miserrimæ. 43.a.2
Struthiones sunt Aues, corpore magno, & grani, & sũt alia voracissima 301.d.1
Stultissimum est imaginari, Deum esse molem aliquam corpoream. 144.a.2
Stupor, & confusio Iudæorum. 380.b.1
Subdola, ac peruersa hæreticorum mens, & omnia. 321.c.1
Sublimitas oculorum, & altitudo, ad quæ referantur 61.c.1
Suburbana Hesebon, & vineam Sabama Domus gentium, exciderunt, quomodo intelligentur allegorice. 335.c.2
Sumere tu librum grandem, multipliciter exponitur. 207.c.1
Sumitur quandoque pars, pro toto. 429.d.2
Summa stoliditas, & insignis nequitia Iudæorum. 192.a.2
Summa Dei benignitas. 22.c.1
Summa residui cap 5. text. 19. 136.b.2
Summa 25. 49 465.a.1
Summi Pont Sixti V. decretum. 343.a.1
Summi Sacerdotes, & viri graues vestes talari, & cingulo vtebantur 423.c.1
Super hoc plorabo, in fletu, Lazer vineam Sabama, &c. quomodo, &c. 336.b.1
Super montes, & colles, Dei beneficio, ædificata est Ecclesia. 50.b.1
Superbia, & auaritia, dicuntur principium omnium malorum, diuersimodè 197.d.2
Superbia, arrogantia, & indignatio, in quibus consistant. 334.d.2
Superbia, quid sit. 334.d.2
Superbia, & mentis iactantia, nimiaq; præsumptio Damasci. 341.d.1
Superliminaria cardinũ commota. 155.d.1
Sycomori, sunt vilis pracij, & nullis ferè vsus. 249.c.2
Sydon denotat stabilitatem, & immobilitatem eorũ, qui sunt in lege positi. 434.d.1
Syloe, interpretatur missus. 216.b.2
Synagoga, a quo sumpserit denominationem. 304.a.1
Synagoga Latinè dicit congregatio. 506.c.2
Synagoga, & Ecclesia, quomodo fuit eadem prorsus, & quomodo non. 507.a.1
Syria est regio Asiæ, valde lata, atque potens. 173.c.1
Syria, quomodo requiescit supra Ephraim. 174.b.2
Syria iniit consilium malum, in malum Ephraim. 178.c.1

T

Tabeel apud Hebræos, quid significet. 179.a.1
Tabernacula pastorum, dum mutant locum, dicuntur conuolui, & complicari. 707.b.2
Taciturnitas, & pollutio labiorum Isa. ad quid debeat referri. 158.a.2
Talpa quid sit, & quale animal. 65.c.1
Tam magnam duorum populorum mutationem, nullus vnquam imaginari, ne dum facere potuisset, nisi Deus. 757.d.1
Tancos, & Memphis, quid sint. 368.c.2
Tancos est ciuitas, in qua Moyses, multa signa fecit. 368.c.2
Tancos Ciuitas, a quo fuerit ædificata. 368.d.2
Tani, & Hanes, quid sint. 579.c.2
Tauri, quid significent. 129.c.2
Tautologia, quid importet. 77.c.1
Tegumenta, & vmbracula posita super arcam fœderis. 103.a.1
Templum Dei, fuit incensum, & diruium. 155.c.1
Templum Salomonis pulcherrimum erat, & miro artificio constructum. 63.c.1
Tempore bellorum, & pestis, domus manent obiecta, vacua, & desolata. 456.b.2

Tempore Pauli Quarti 1558. maxima annona caritas, & penuria panis, & vini. 450.d.2
Temporis descriptio visionis, quam vidit Isaias. 380.b 1
Temporibus Danid, & priorum ætatum, iustitia maximè viguit. 38.c.1
Temporibus Vespasiani, & Adriani, maxima vrbium, et virorum multitudo, fuit fusa subuersio. 62 c 2
Tempus præscriptū, captiuitati Iudaicum. 443 a.1
Tenebræ, in quibus Populus ambulabat, quæ. 235 c.2
Tentare Deum, quid sit. 190.c.2
Terebinthus, & quercus, amittunt frondes, & fructus. 168.c.1
Terminus iste Aclamitæ, quomodo sumatur. 413.b.1
Terra arida postulat aquam, & herbarotem matutinum. 13.d.1
Terra audi verbum Domini. 13 d.2
Terra multipliciter sumitur. 12 d 1
Terra Iudæorum est deserta, destructa, & desolata, & ciuitates eorum igne succensa. 27.a 2
Terra, ad quam loquitur Deus per Hieremiam, quæ. 197 b.1
Terra, quando dicatur alleuiata, & aggrauata. 231 .d.2
Terra Zabulon, & terra Neptalim, quomodo dicitur aggrauata, & alleuiata. 334 a.2
Terra Sennaar fertilis, & amena 294.a.2
Terra Iudæa, montuosa. 314.c.2
Terra deserti, designat terrestrem Ierusalem. 330.d.1
Terra Iuda erit Ægypto in pauorem. Variè exponitur 372.b 2
Terra Iuda erit Ægypto in festinitatem, quomodo, &c 356 c 2
Terra infecta ab habitatoribus, quæ 454 a 2
Terra tota erit sterilis, totaq; culta, & omni benedictione destituta. 455.d.1
Terra est duplex. 639.d.2
Terra quandoque sumitur pro elementato. 646.c.1
Terra quandoque sterilis efficitur. 647.a.1
Terra viuentium, quæ sit. 706.c.2
Terræmotus in die Passionis Domini, concussit templum, & sanauit eum 556.a 2
Tonitruo cōparatus exercitus Romanorum. 556.d 1
Tonitruum perterrefecit omnes habitatores orbis. 356.d.2
Terror, ac pauor Regis Assur. 270.b 2
Terror brachij Domini, qualis. 396 a.1
Testimonia Prophetarum, sunt maiora, & clariora, ad probandum Christi misteria, quam stella apparitio. 6 a 2
Textus rosteri habet. In ira furoris Rasin Regis Syriæ, & filij Remel.a 177 b 2
Textus emendatior, qualis. 178 b 2
Textus ille. Super quo percutiam vos vltra, multas habet expositiones. 24.a 2
Textus quidam habent. Ecce Virgo in vtero accipiet. 193 a.1
Textus decimustertius, duas admittit expositiones inter se contrarias. 200 a 2
Textus verus, a Iudæis abrasus. 244 d 1
Textus quartus vndecimi cap. est totus metaphoricus. 281 b.2
Textus quinti cap. 16 duplex expositio. 334.d.1
Textus 6. cap. 17. aliter exponitur, secundum sensum Allegoricum. 349.c.2
Textus 3 cap 18 exponitur iuxta spiritualem sensum. 358 a.1
Textus 10. cap. 19. vario modo legitur, & interpretatur. 371.d.1
Textus vndecimus 19. cap. Triplicitèr exponitur. 378 a 2
Textus primus vigesimiterij cap. esset clarior, si legeretur, vt quidam legunt. 429.d.2
Textus septimus 23. cap. variè exponitur. 438 b.1
Textus sextus 25. cap. plures habet expositiones. 475 b.2
Textus 2 26. cap. multipliciter exponitur. 480 a.1
Textus 9 26. cap. multifariam exponitur. 482.b 2
Textus decimus 26 cap. quomodo interpretetur. 484.a 2
Textus 19. 26 cap. quem exponi D. Hie. in quo differat a textu quem exponit. Diuus Hieronimus. 492.c 1
Textus supradictus, quomodo communiter legatur, & interpretetur. 492.a.2
Textus 5 27 cap quomodo legatur in Bibliis nuper correctis, & emendatis. 5 9 a 1
Textus septimus cap 28. multipliciter exponitur. 538.c.1
Textus 8 cap. 28. breuiter, & summariè potest exponi. 542.d.1

Text. tertius cap. 29. quomodo exponatur. 554.b 1
Tex. decimus vigesimnonj cap videtur populumarguere hypocrisis, aut temeritatis. 560.b.2
Tex. 14 cap. 29. exponitur ab Authore ad litteram. 565.a.2
Text. 12. cap. 30 multas habet expositiones. 593.c 2
Text. 2. cap 31. exponitur ad litteram 606.c 2
Text 5. cap. 32. multas habet expositiones. 610.b.2
Text. 6. c. 32 exponitur ad litterã 611.c 2
Text. primus cap. trigesimotertij cap. littera luer exponitur. 630.a.1
Text. 3. cap 33. litteraliter, & spiritualiter exponitur. 632 c.1
Text. 8. 34. cap. exponitur litteraliter, & spiritualiter. 653.e.1
Text. habreus habet dictionem, magis sonãtem iustum, quàm iustitiam. 38 b.2
Text. 3. 37. cap. intellectus. 689.c 2
Text. 9 37. cap. intelligentia. 694.d.1
Text. 5. cap. 38. dilucidatio. 707.e.1
Tex. 9. cap. 40 intellectus. 737.e.2
Text. 4. quadragesimiprimi cap. initia. 753.b.2
Tex 5. quadragesimiprimi cap plures habet sensus. 755.a.2
Text. 9 42. c. duplsciter exponitur. 777 e.2
Text. 2 c. 44. dilucidatio 803.b 2
Text. 5. c 44 germanus intellectus. 809 c.2
Text. 3 45. c. optimè exponitur. 820.e.1
Text 6 45. cap. intellectus. 830.a.2
Text. septimus 45. cap. egregiè exponitur. 832.c.1
Text. 8. 45 cap dilucidatio. 834.b.1
Text. 3 cap. 46. intellectus. 841.e.1
Text 2. cap 47 optimè exponitur. 846 c.2
Text. 3. & 4 cap. 47. egregiè exponitur. 847 b.2
Text. 5 cap. 47. explanatio. 848.e.2
Tharsis, est nomen aquinocum. 429 d.1
Tharsis, est quadam regio India 429.c.2
Tharthan Dux, & prafectus militia Regis Assyriorum. 380 c 1
Theolomeus, quid intelligat per alterius diem. 706.d 1
Thesauri recondendi. 715.e.2
Thesauri absconditi. 817 b.1
Thesaurus, potest dupliciter sumi 632 d.2
Thomas de Ajuino, distinguit conditiones personarum. 93.a.2
Timebunt, & confundentur Egyptij, quomodo intelligatur. 384 a.2
Timere mortem, & illam quad fieri potest euitare, non est malum. 701.a.2
Timor Dei, multiplex. 275.a.2
Timor, & pauor. 297.a.2
Timor seruilis, duplex. 494.c.2
Timor initialis, & filialis. 494 c.2
Timor perfectus, castus, & filialis, stat cum charitate, & ab ea separari nequit. 495.b 1
Timor mundanus, & mercenarius, quid sit 496.a.2
Timor Domini, est thesaurus diuitiarum salutarium. 632 c.2
Timor filialis, in quo consistat. 640.e.1
Timoris effectus. 297.c.1
Tiranni dem ipsius Sathana, Christus sua virtute proiecit. 674 b.1
Tituli Curialium, & seruorum eorum, ac Prapositorum. 422.b.2
Titulus Domini, positus in sublimitate Crucis. 375.d 2
Tonitrua, comparatur exercitus Romanorum. 556.d.1
Tonitruum perterrefacit, omnes habitatores orbis. 556.d 1
Tophet quid sit, & quid designet. 597 b.1
Torcular, quid importet. 111.d.2
Tota facultas, & copia diuitiarum, in tribus potissimum reperitur. 119.e.2
Tractanda proponuntur. 3.b.1
Tractus, quo situr ad mare trans Iordanem. 235 c.1
Traditio duplex. 576.d.2
Traditio ex parte materia. 577.a.2
Traditiones Apostolica, & traditiones Ecclesiastica, qua sint. 577 a.1
Traditiones, vnà cum scriptura, veluti magistrorum diuinum debemus recipere. 577.c 1
Traditiones ex parte materia, diuiduntur in vniuersales, & particulares. 577.b.2
Traditiones diuina, possunt vocari Apostolica, & Ecclesiastica, & è cõtra. 577.c.2
Traditionũ, quadam sunt necessaria, quadam libera, & voluntaria. 577.c.2
Trahere iniquitatem in funiculis vanitatis, quid sit. 132.d.2
Transi terram tuam, &c. quomodo intelligatur. 436.d.2
Transitiones personarum in personas, & temporum

Tempora in tempora, maximam asse-
runt difficultatem. 329 d.1
Tres D Tho. expositiones, super illud. Au-
gustio vultus eorum respondit eis. 80 b.1
Tres ordines, in quacunque Ecclesia repe-
riuntur. 201.a.1
Tres hominum status. 201.b.1
Tres expositiones tex. 13 9. cap. 251 c.1
Tres rerum vicissitudines futura. 347 d.2
Tres annos oportet nos ire nudos, & discal-
ceatos. 385.a.2
Tres expositiones iuxta vulgatã editionem.
super illud. Omnem gemitum cessare fe-
cit. 389 d 2
Tres opiniones grauissimorum virorum, cir-
ca vineam meri. 504.c.1
Tres expositiones super illud. Mulieres ve-
nientes, & docentes eam. 515.b.1
Tres ordines hominum. 799.c 2
Tres hominum status. 805.c.1
Tria genera fælicitatis describit Isa. circa
tempora futuri Messiæ. 605.d.2
Tria dona iubet Isa. loqui ad cor Ierusa-
lem. 721.d.1
Tria compendio facit Isa. super illud. In
diebus illis. Egrotauit Ezechias. 696.a 2
Tria Hebræorum, scelera. 56 a.2
Tria flagella pertulerunt Iudæi, vna cum
æterna damnatione. 647 e.1
Tria sunt genera munerum. 638.b 2
Tria miracula tangit Propheta. 563.d.1
Tria notat Author circa illud nomen Artel.
554.c.2
Tria oppressionum genera, prædicit Esa.
300.c.2
Tria grauamina, quibus miseri homines
opprimuntur. 240.a 1
Tria requiruntur in martirio. 238.b 1
Tria vitia, quæ tangit Ioannes, reducun-
tur ad duo. 180 e.2
Tria instrumenta concurrunt, in Laborum
purgatione. 262.b 1
Tria sunt, quæ nunquã satiantur. 227.d.1
Tribui Iuda, sorte contigit, pars Australis,
ipsius Palestinæ. 580.a.2
Tribulatio murmuris, doctrina Dei. 491.d 2
Tribus Iuda, germen delectabile. 109 e.1
Tribus Ephraim, erat nobilior, & potentior,
aliis Tribubus. 185.b.1
Tribus Iuda, & Beniamin immemores be-
neficiorum Dei. 526 d.2
Tribus Iuda, & Tribus Beniamin, fuerunt
segregata a cæteris. 3.a.1
Tridentinum Concilium quid decreuit, de
traditionibus. 578.d.1
Trifariam exponitur illud Isa. Consumma-
tionem, & abbreuiationẽ Dominus Deus
exercituum, faciet in medio omnis terra.
267.b.1
Trinitas Personarum, & vnitas essentiæ.
153.a 1
Triplex est ius. 628 c.2
Triplex, fuit falsa diuisio, & quando.
628.b 2
Tripliciter exponitur illud. Venite, & argui
te me, &c. 34 a 1
Tripliciter Iudæi abberrabãt, auersi a Deo.
46 b.1
Tripliciter exponitur illud. Non est cingu-
lum, vltra tibi. 436 a.2
Triplicẽ in sacra scriptura, reperiri librum,
testatur Euthymius. 661.b.2
Tristitia, occidit multos. 532.c 2
Tristitia, & mœror, non sunt omnino sy-
nonima. 553.c.1
Tritura mea, &c. Hæc pars, est obscura.
395 a 1
Tritum, & vulgatum verbum, apud sapien
tes huius mundi. 218.c.2
Trium diuinarum Personarum, est vna, &
eadem voluntas, vnum propositum, &
consilium. 245.b.1
Tu Domus Iacob, & vniuersa Synagoga,
quomodo intelligitur. 348.b.1
Turbatio animi, quid sit. 351.a.1
Turbines ventorum, pulueremtia cient, &
commouent, vt oculos astantium, vel
deambulantiũ, obcecare queant. 387.b 1
Turbo, astus, & pluuia, quid importent.
103 b 1
Turcarum Imperium est valdè latum, am-
plum, & extensum. 620.c.1
Turcarum Princeps, appellat se Regem Re-
gum, & Dominũ Dominantium 620 e.1
Turca, & hæretici, vbi sint verum Domi-
nũ. 217.c 1
Turpe est pracio emere Vatum mendacia.
228.d.1
Turres, quid designent. 593.e.1
Turris, quid significet. 111.e.1
Tyranni, & spatia ergà parentes 256.c 2
Tyrũ turpissima, & enormissima scelera,
perpetrarunt. 427.e 2
Tyrij, a quibus fuerint, tam grauiter af-
flicti, ac denastati 428.b.2
Tyrij, similes hi, qui præ fame, aut time-

re fugientes, hac, atque illac, diuersa maria peragrant. 432.c.2
Tyrij, luxuria dediti. 434.d.1
Tyrij, non solum Iudeos, sed ipsum Deum habuere derisui, & contemptui. 437.d.2
Tyrij, cur præscribitur tempus LXX annorum. 430.b.2
Tyrus, quid significet. 449.b.2
Tyrus, filia Sydonis dicitur virgo, & quare. 437.a.2
Tyrus vrbs florentissima, munitissima, & bonis omnibus referta. 435.a.2
Tyrus, ciuitas coronata. 435.a.2
Tyrus, quando condita. 435.b.1
Tyrus debuit lugere, cum habitatoribus illius. 432.d.1
Tyrus, Sydonis Colonia. 431.c.2
Tyrus, fuit clarissimum totius orbis emporium. 429.c.2
Tyrus quid sit. 427.a.1

V

VAlde errabant, & decipiebantur Ægyptij. 368.c.2
Valde deteriores, Iudæi sunt effecti. 56.a.2
Valerij Maximi dictum. 56.a.2
Vallis Cedron dicit in montem Olimarum. 406.a.2
Vallis Iani, prope Ciuitatem Perusinam. 407.a.1
Vallis visionis, potest dici mundus iste, & quare. 407.c.1
Vallis pinguissima vbi, & quomodo vocatur. 521.c.2
Vana demonum societas. 43.b.2
Vana, & manis, impudicitia Mulierum. 85.d.1
Vanissimus Idolorum cultus. 363.d.2
Varia pugna, & concertationes. 367.d.2
Varia expositorum sententia super illud. Quomodo facta est, &c. 37.c.1
Varia Interpretum Expositiones super cap. secundum Esa. 46.a.1
Varia hæresum species, & opiniones. 57.c.2
Varia interpretum expositiones, circa primam particulam 9 cap. 231.a.1
Varij Doctorum sententiæ, super octauum text. 9. cap. 248.d.2
Varij Authorum locutiones, insignis calamitates Iudæorum. 252.d.2
Varia, clarissimorum virorum, sententia. 265.d.2
Varia expositiones super illud. Et erit in die illa, adijciet Dominus secundo manum suam. 285.b.2
Varia interpretatur illud. Ego quiescam, & considerabo in loco meo 357.d.1
Varia opiniones super illud. In die illa, erunt quinque Ciuitates, &c. 373.d.1
Varię expositiones tertij text. vigesimi secundi cap. 411.d.1
Varie exponitur illa particula. Vastata est domus. 429.d.2
Varia expositiones super illud. Non parturiui, neque peperi. 433.b.1
Varia interpretationes illius Partis. Erubescе Sydon. 433.c.2
Varię expositiones Doctorum, in primo text. trigesimi cap. 569.a.1
Varia corporis membra, attributa Deo, quid significent. 144.d.2
Varia mysteria continentur sub Hymno Angelorum. 152.d.2
Varij sensus, quo ad sonum cytharę 337.c.1
Varij status, & gradus hominum in Ecclesia 424.d.1
Varia Monachorum genera. 373.b.2
Varius loquendi modus, eiusdem vici, & Ciuitatis. 373.d.1
Vasa Samia, qua. 824.c.1
Vates Isa fuit intrepidus in prædicando. 5.d.2.
Vates Isa Regum arguit impietatem. 6.b.2
Vates Isa. non meminit ipsius Manasses, & quare. 6.b.2
Vates sanctissimus per Israel, vniuersum populum Iudaorum intelligit. 7.c.2
Vates noster, super, & contra omnem populum Iudaicum, vaticinatus est 7.a.2
Vates Isa. vidit visionem super Iudam, & Ierusalem. 8.a.1
Vates, suam Prophetiam, appellat visionem. 8.b.1
Vates, de rebus magnis loquuturus, eo scribendi modo vtitur, quem solent seruare sapientes, & viri graues. 11.b.2
Vates noster, cur alloquitur corpora inanimata, & insensibilia. 428.c.2
Vates, deplorat gentem Hebreorum. 19.b.2
Vates vocat Israel, gentem peccatricem, & quare. 19.c.2
Vates vocat populum Israel, filios scelleratos, & quare. 22.b.1
Vates sanctissimus expostulat a Deo, & inquirit vnius dubij solutionem. 589.b.2
Vates Isa ostendit Deos gentium, esse Deos fictitios,

fictitios, & mendaces. 789.a.2
Vaticinia Prophetarum, sunt praecognitiones futurorum. 11.d.1
Vaticinia aduersus Iudeã vniuersã. 76.b.1
Vaticinia Prophetarum, quomodo temporis differentia, possint accommodari. 218.d.1
Vaticinium Isa. in c. 42. non potest accommodari nisi Christo. 766.d.2
Vaticinium quoddam Isa. in cap. 2. quando fuit adimpletum. 53.d.2
Vaticinia aduersus Iudaeos, Principes, Tyrannos, & omnes, & singulos persecutores. 408.a.2
Vaticinium aduersus Tyrum. 428.d.2
Vaticinium latissimum, & funestissimum nuncium ipsis Tyriis. 442.b.1
Vaticinium Prophetae adimpletum. 443.a.2
Vaticinia Isa. aduersus filias Syon. 88.d.2
Vbertas, & copia panis, quid designat. 592.c.1
Vbi non est sensus, non potest esse experientia. 858.d.2
Vbi cupiditas, & animi elatio viget, nec sanatio sequitur vera, & contemptio. 323.a.2
Vbique Pax, Charitas, & gaudium, regnare debet. 58.b.2
Vae qui trahitis in quitatem in funiculis vanitatis, &c. 130.d.1
Vt possit esse nota communantis, & condolentis. 132.c.2
Vt, est nota communantis, & praedicentis, ruinam ipsis Assyriis. 258.d.1
Vt, quandoque est vera communantis quandoque condolentis, ac deploratis, non autem vocantis. 350.d.1
Vt, accepit D. Hyeronimus pro planctu. 551.a.2
Vae qui contradicit filiorum suo, quomodo intelligitur. 822.c.2
Vellis est genus instrumenti, quo ostia claudantur, & portae. 502.a.1
Velare, & cooperire faciem, quid significet. 150.c.2
Velociter spolia deferte, cito praedare, quomodo 208.b.1
Venti, & mare obediunt Christo. 13.b.2
Venti impetuosissimi, praedicunt ab Aphrico. 387.a.2
Ventura interrogate, &c. quomodo intelligatur. 824.c.1
Vepres, & spina, ascendent super vineam meam. 116.b.2
Verba Domini sunt consideranda, & animo reuoluenda. 14.d.2
Verba Domini maximum terrorem, & horrorem incutiunt, si diligenter expendantur. 14.c.1
Verba Domini, quandoque habent Emphasim, & indignationem maximam. 16.b.2
Verba illa Isa. Regionem vestram coram vobis alieni deuorant, &c ad quid referantur. 27.c.1
Verba illa. Desolabit, sicut in vastitate hostili, quomodo intelligatur. 27.d.1
Verba illa. Si peccata vestra fuerint rubra, quomodo intelligantur. 33.c.2
Verba Domini, non sunt verba hominis. 37.c.1
Verba Prophetae, diligenter sunt expendenda. 84.a.1
Verba illa Isa. In manu forti, erudiuit me Dominus, ponderanda sunt. 222.a.2
Verba Regis Assyriorum, plena iactantia, & fastu vanitatis. 260.a.2
Verba efficaciter dicta à Iudice recto, et tremendo, comparantur virgae. 281.b.1
Verba Dei, sunt firma, & stabilia 342.b.2
Verba 2. text. 18 cap. non habentur in editione vulgatae, nunc accepta. 355.a.2
Verba Abachuc & Nicolaus Lyranus trahit ad visionem Isa. in cap. 21. 403.c.2
Verba, quae a peccatore, peccatis immerso, dici solent. 418.c.1
Verba c. 1. 8. 24 cap. multas habet expositiones. 462.c.1
Verba modi optativi, quibus quandoq. vtuntur Prophetae, quid significant. 488.b.2
Verba hominis, Dei patientiam, & longanimitatem admirantis. 494.a.1
Verba, & grandes promissiones, quae habentur in text. 4. 28. cap. ad quos dirigantur. 524.d.1
Verba Scribarum, & Pharisaeorum, quos vocat Isa. dominatores populi, &c. 542.c.1
Verba Prophetarum, accuratè sunt expendenda. 559.d.2
Verba Dei, Ezechiae Regis precibus, & tetus populi, commotis, quae. 633.d.2
Verba eorum, qui malè affecti, loquuntur contra Deum. 637.d.2
Verba illa. De Syon exibit lex, &c possunt habere duplicem sensum. 32.b.2
Verba, qua Ezechias dixit, bellatoribus suis, in platea portae ciuitatis. 678.b.1
Verba Rabsacis, partim comminatoria, & partim lactatoria. 680.c.1

Verba

Verba postrema quadragesimi cap luculenter exponuntur a D. Hyeron. 738.c.1
Verba felicis record. Pij V. 784.b.1
Verba illa. Quis in verbis annunciet istud quomodo exponantur. 789.c.1
Verba illa. Nunquid arans, tota die arabit terram dupliciter exponunt. 824.c.2
Verba quædam Esa. possunt referri ad tribus Reginæ Angloram Elisabeth. 843.a.1
Verbi divini contemptores, non possunt sustinere faciem Domini. 64.c.1
Verbis, cum nota interrogationis appositis, quid velit Isa. ostendere. 734.a.1
Verborum quorunda inculcatione, quid innuat Isa. 758.d.1
Verbum Domini multiplex. 727.b.2
Verbum, corde conceptum, præcedit ipsam vocem. 723.b.1
Verbum, quomodo possit videri, fieri, & audiri. 47.c.1
Verbum transiens, quid denotare potest. 602.d.2
Verbum imperantis, potest sumi pro verbo adhortantis, & commonentis. 611.b.1
Verbum Domini, verbum omnino tremendum. 453.d.1
Verbum salutis, primum factum est ad Iacob. 249.d.1
Verbum factum ad populum Iudæum, devolutum est ad gentes. 249.d.1
Verbum multipliciter sumitur. 47.b.1
Verbum, & visio, quasi idem sunt. 47.c.1
Verecundia, notatur in velatione pedum. 151.a.1
Vera, & propria causa, euersionis, ac desolationis gentis Iudaicæ. 560.a.2
Verissimè, & propriissimè Deus Opt. Max. vocatur Dominus. 803.c.1
Veridefertores, & Apostatæ, qui sint, & cui comparentur. 574.c.2
Veritas, intrepidè est prædicanda, & vitia reprehendenda. 6.b.1
Veritas Prophetæ. 5.c.2
Veritas, Fides, & Iustitia vnita est humanitati Christi, sicut ignis ferro cadenti. 281.c.1
Veritas, quandoque ab homine peccatore, & Deo odibile, profertur 678.c.2
Versiculo 1 text 4 cap. 9. Tres expositiones aptari possunt. 239.d.2
Verus, ex quo generetur secundum Medicos. 369.a.2
Verus, & præcipuus Isa. intellectus super illud. Dominus ascendet super nubem leuem. 362.c.2
Verus Deus, & Dominus vniuersorum, est fortis, & constans in suis promissionibus. 481.d.2
Vespæ, suis aculeis, accerrimè pungunt. 199.c.1
Vespera, quid designet. 449.a.1
Vespertilio quid sit, & quale animal. 65.b.2
Vestimentum tibi est, Princeps esto noster. Quomodo intelligatur. 77.b.2
Vestimentum mixtum sanguine, quomodo intelligitur. 241.b.2
Vestimentum Christi, fuit, & erit Iudæis, in combustionem. 242.a.2
Vestimenta Christi, fuerunt divisa, in eius passione. 241.c.2
Vestitus ignobilis, & contemptibilis, qualis, vel quis dicatur. 686.c.1
Veteris Testamenti Patres, nõ optabant mori, sed diutius hic vivere. 706.d.2
Viator, non est ita suæ salutis certus, quin peccare vereatur. 224.c.1
Victoria Christi, Gedeonis victoria, comparatur. 240.a.2
Victoria Gedeonis contra Madianitas. 241.a.1
Videbunt gloriam Domini, &c. quomodo intelligitur. 667.b.1
Videbunt Insulæ, &c. quomodo intelligitur. 752.c.1
Videtur sibi Propheta contradicere. 601.d.1
Videtur quasi Propheta in spiritu Dei agnouisse Deum iratum. 418.c.2
Videtur Propheta irridere Tyriorum Consiliatorum, & vanè. 437.c.2
Vidua est defendenda: 33.c.2
Vidua præda Scribarum. 256.b.2
Via, & semita, quomodo differant. 51.c.2
Via Christi dicuntur esse rectæ, & directæ. 826.c.2
Vincula, cur vincula dicantur, & quid sint. 547.d.1
Vindemia, quomodo lugere dicitur. 455.d.2
Vindicta aduersus Iudæos, est duratura, usque ad finem mundi. 139.b.1
Vinea Domini, vocatur filia Syon, & mare. 28.c.1
Vinea facta est, dilecto meo, in cornu filio olei, &c. quomodo intelligitur. 108.a.1
Vinea multipliciter sumitur. 111.c.1
Vinea spiritualiter intellecta, semper est eadem. 113.c.1

Vinea Sabama, quid ſit. 335 a.2
Vinea, quomodo luget. 455.d.2
Vinea diuerſis modis vſurpatur in ſacris litteris. 502 b.2
Vinea, de qua diſſerit Iſa. in cap. 27. cur dicatur vinea meri. 504 b 1
Vinea produnt aliquando ſpinas, & quomodo 112.c.2
Vinum rubeum ſolet eſſe optimum, & valde preciоſum: 503.e.2
Vinum felle, & aceto mixtum, in Cruce Chriſto propinatum. 504 a.1
Vinum ſubtrahit intelligentiam, & ſapientiam. 527.b.2
Vinum, citra neceſſitatem ebibitum, quid efficiat. 528 b.2
Vinum rubeum extraxit vinea de latere Chriſti. 504.b.1
Violenta prædatio cum tumultu. 241.d.1
Vir grauis, ſe locuturum proponens, omnes aſſurgunt, & aures erigunt. 14.c.2
Vires, potiſſimum in brachijs, manibus, & cruribus, conſiſtunt. 667 a.2
Vires, ob motum remitti, ac diſſolui conſpiciuntur. 667.b.2
Virga humeri, quid ſit. 240.b.1
Virga, & baculus, quo Deus explet furorem, & indignationem. 258.d.1
Virga Aaron, typus fuit Chriſti reſurrectionis. 273.d.2
Virga, nunquam a damnatis, eſt amouenda. 596 c.2
Virga fororis Domitii, cuius proprietatis ſit. 596 c.2
Virgilij Maronis Carmen. 840.e.1
Virginis Mariæ imago, quo cultu debeat venerari. 812.c.1
Virginitas non fuit prohibita in veteri lege. 98.c.2
Virgo Maria, cur dixit Angelo. Quomodo fiet iſtud. 192.c.2
Virgo Maria, nulla hominis ope, ſed ſola Spiritus ſancti obumbratione, genuit Chriſtum: 273.c.2
Virgo Maria, ſecundum Ambroſium, tanquam nubes, pluit in terras, gratiam Chriſti. 303.a.1
Virgo Maria, ſpeciali gratia, fuit a Deo præſeruata. 321 d.2
Viri fortes, ſunt quaſi veſtes. 792 b.1
Viri Sodomitæ, peſſimi fuerunt. 30.d.2
Viri Illuſtres, qui ſcripſerunt ex omni regularium ſocietate. 97.c.2
Viri graues, & experti, ſunt adhibendi ad tractanda, & conficienda magni ponderis negocia. 677 d.2
Vis diuina, accepit nomen libri, & quare, 663.a.2
Viſio Iſa. fuit facta, ſuper duas Tribus. 7 a.1
Viſio, quā vidit, &c. eſt impropriè dictum. 8.c.2
Viſio diſtinguitur ab Hiſtoria, Prophetia, & reuelatione. 9.c.2
Viſio, quæ Eſa teſtatur ſe vidiſſe Dominum propriis oculis, non fuit imaginaria, aut intellectualis, ſed corporea, ſecundum alios. 158 b 2
Viſio multipliciter ſumitur. 293.b.2
Viſio Eſa. in cap. vigeſimoprimo, eſt ſatis obſcura. 401.a.2
Viſio Eſa. in hac eodem cap. fuit potius imaginaria, quam realis, & ſenſata 401 b 2
Viſio creaturarum, fuit ſcientibus, & neſcientibus, quaſi verba libro ſignata, quomodo intelligatur. 657 b.2
Viſitatio multipliciter accipitur. 257.b.2
Viſitatio duplex. 442.c.2
Viſitatio non ſemper ſumitur in bonam partem. 299 a.1
Viſus neque interior, neque exterior, poteſt aliquid videre, niſi moueatur a viſibile. 148.c 2
Viſus noſter tàm interior, quam exterior, non mouetur a Deo. 146 d.2
Virtus maxima maieſtas, & robur venturi Meſſiæ. 280.c.2
Virtus, & efficacia, prædicationis Euangelij. 281.c.2
Virtus, & potentia Dei præparata, & reſoluta, ad puniendum Ægyptios. 371.c.2
Virtus Dei, & potentia infinita. 594.d.2
Virtus eſt diſcenda, & imitanda, non viribus natura comparanda. 34.d.2
Virtutes morales, diſponunt ad vitam contemplatiuam. 615 e.2
Virtutes ad actiuā vitam ſpectātes 639 a.2
Vita humana, cōparatur telæ Aranearum. 574.e.
Vita, quā Deus viuit, eſt ei naturalis, & per eſſentiam. 661.c.2
Vita noſtra qualis, ſecundum Baſilium. 701.c.1
Vita noſtra, eſt vt quadam tela 703.b 2
Vita hominū præſens, amariſſima. 711 c 2
Vita duplex, corporis, & animæ. 712 a.2

Vitia spiritualia, sunt longe maiora, quàm carnalia. 532 a 1

Vitia, qua coinquinant hominem, qua. 861 b 2

Vitia, & peccata, possunt dici, Reges & Principes animorum nostrorum. 181 a 1

Vitium labiorum, quid sit. 539 a 2

Vltima verba, oriuntur capitis sunt cõsona vltimis verbis totius libri. 44 a 2

Vlulatus, quid sit. 297 a 1

Vmbra quid sit, quid conferat, quos effectus producat, & quàm varias habeat significationes. 571 c 1

Vmbra mortis, quid sit. 574 c 1

Vmbra alicuius rupis præminentis, est vehementer grata. 696 b 1

Vna est tantum via, prima et præcipua tendendi ad sanctam Syon. 672 d 2

Vnde habuerit mutum, tam magnus, & frequens cultus Idolorum. 809 a 2

Vnde dicantur Diuini. 265 b 1

Vnitas, & Trinitas Personarum. 330 a 2

Vniuersa sacra Scriptura iure optimo appellatur liber in singulari, & quare. 658 b 2

Vniuersale Iudicium, quando erit, & particulare, quando fieri possit. 84 c 1

Vniuersus Israel non periit 635 c 2

Vnius Dei metus, vniuersi erroris, timores expellit. 669 b 1

Vnius Dei, nec alterius cuiuspiam, munus potuit esse, corroborare dissolutos, vita reddere mentibus, & simulta. 669 c 1

Vno præcepto, tota lex continetur 540 b 1

Vnus, & idem Deus est valdè dissimulis, respectu bonorum, & malorum. 223 a 2

Vnus non potest imperare vniuerso Orbi, & singulis eius partibus. 623 b 2

Vocare alios, ad laudem Dei, quantum confert. 290 d 1

Vocat Isa. Israelitas, coronam superbiæ, & quare. 520 a 2

Vocat Isa ex Persona Dei, Populum suum, duplice nomine. 802 a 2

Vocat Deus ipsum Cyrum, Christũ meum, & quare. 816 c 1

Voces Angelorum, audite fuerunt, & quando. 634 c 2

Voci, & locutioni, quã vulnerati in terram cadentes solent emittere, comparãtur ij, qui sub terra in aliqua fouea latuant. 554 c 1

Vociferabitur, & clamabit, quomodo intelligatur. 771 c 2

Volare in humeris, quid sit. 885 a 1

Voluit Deus Tribus Iuda, graviter punire, & quare. 353 b 1

Volumen fœderis, quale. 659 a 2

Voluntas beneplaciti, & voluntas signi, qua. 843 c

Voluntas Dei fuit, quòd Iudæi punirentur, non vt penitus delerentur. 259 c 2

Vomitus, ex quo procedat. 528 a 2

Vouere, bonum est 377 b 1

Vox Domini, quasi mare sonabit. 140 c 2

Vox multitudinis, erit in montibus, quomodo intelligatur. 296 b 2

Vox Prophetæ, commiserantis. 319 a 2

Vox eorum, qui a peccati, & dæmonis seruitute, sunt liberati. 488 d 1

Vox, qua aliqui vocantur, est vox liberi arbitrij, diuina gratia præuenti, atque eidem consentientis. 51 a 1

Vox, est quasi quoddam verbi vehiculum. 723 b 1

Vrbes, & oppida, in quibus non colitur virtus, & religio, non sunt appellandæ vrbes. 249 a 2

Vrbes Iudæ, subtrahente Deo manum suã, deletæ fuerunt, & penitus absumptæ 692 b 2

Vrbi, præsertim Primariæ, non deberet adiacari prope mare. 335 d 1

Vrbs olim eminentissima debebat in vallem profundissimam reduci. 407 b 2

Vrbs Ierusalem, triplici muro cincta, & præmunita. 415 c 1

Vrbs Romana, solet nuncupari Ciuitas Prælatorum. 436 d 2

Vria Sacerdos, & Zacharias filius Barachiæ, fuerunt fideles. 208 d 1

Vrias & Zacharias, qd significent. 209 a 2

Vrias Sacerdos, qui ad imperium Regis Achaz, erexit altare in templo Domini, fuit Idolatra. 209 c 2

Vrias speculator. 402 b.

Vsque ad terminum loci, quomodo intelligatur. 318 a 2

Vsquequo Domine: quomodo intelligatur. 167 d 1

Vsus, & mos Prophetarum. 262 c 2

Vt vino affluentes. Ista particula bifariam exponitur. 122 a 2

Vtitur Isa. in text. 2. 34. cap. elegantí Hyperbole. 647 d 1

Vtitur Propheta quatuor Synonimis idem referen-

referentibus, & quare. 841 a 2
Vna fellis, & horrus amarissimus procedit de Sodomorum vinea. 111 e 2
Vulgare dictum. 261.b 1
Vulgare dictum. 356 c.2
Vulgatum dictum, ne sterna lingua 485.e 1

X

Xpus dicitur gladius pungentissimus. 37.b.1
Xpus dicitur vermis, & non homo. 26.e 1
Xpus convertit aquam in vinum. 394 2
Xpus est verus Messias. 50 c.2
Xpus habitabit gentes. 52 d.2
Xpus cur dixit. Non veni pacem mittere in terram, sed gladium. 54 b.2
Xpo multa consentiunt. 74.a 2
Xpum possimus appellare, prudentem eloquij mysticis. 75 a 1
Xpus fuit prudens an liter. 75 c.1
Xpus quandoque interrogatus, non respondebat. 75.c.1
Xpus fuit repletus, ab instanti conceptionis suæ, omnibus donis. 75.e.1
Xpus dicitur germen Domini, exultatio, & fructus terræ sublimis. 99 b.2
Xpus dicitur frater noster. 107 c.1
Xpus, Apostoli, & Iudæi fideles, germen delectabile. 99 d.2
Xpus, quandoque vocatur eorum salutis, & quare. 111.d 1
Xpus est filius olei. 111 e.1
Xpus tactu loculo, mortuum vidua filium suscitauit. 160 a 2
Xpus linitis oculis, cæci a natiuitate, visum restituit. 160 b 2
Xpus nihil commune habet cum Achaz Rege Iuda. 180.e.1
Xpus per suum sanguinem, diluit, & tergit, cordis nostri maculas. 181.d.1
Xpus est Piscina superior. 181.e 2
Xpus duos habuit filios. 181.e 2
Xpus Iesus verè, & propriè dicitur Emanuel. 193.d.1
Xpus nobiscum est multis modis. 193.d 1
Xpus vocatur Iesus. 194.b.1
Xpus, cur bellator, præda, & spoliorum detractor, nuncupatur. 208 c.1
Xpus varijs nominibus nũcupatur. 214.b 2
Xpus ratione qua Deus est infinitorum nominum. 214 d 2
Xpus magna cum patientia sustinet nos. 216 a.2
Xpi iugum suave. 216.c.2
Xpi dissimilitudo, maximum, & invincibile argumentum 489 d 2
Xpi nomen per vniversum orbem, corruscauit, & illuxit. 219.c.2
Xpi promissio stat firma, & immobilis 220.c.1
Xpus dicitur lapis offensionis, petra scandali, & ruina. 323 c.2
Xpus non est in causa, quòd aliqui offendant, & cadant. 213.d.2
Xpus multos ex Iudæis, & nonnullos ex gentibus, ad se pertraxit. 233.e.1
Xpus vera lux. 235.a.2
Xpus vicit mundum, & diabolum. 240.a.2
Xpus natus est nobis, & datus est nobis, & pro nobis. 242 c.2
Xpus vocatur Parvulus, & quare. 243 c 2
Xpus dicitur filius, & puer. 243.a.2
Xpus Princeps, Principatus, & Principum bonorum omnium. 243 b.2
Xpus verè dicitur Princeps noster, & quare. 243.d 2
Xpus gerit Principatum, super humerum eius. 243.e.2
Xpus Iesus plura nomina habet. 244 a 2
Xpus dicitur admirabilis, & quare. 244 c 2
Xpus, magni consilij Angelus. 245.c.1
Xpus Propheta. 245 b.2
Xpus dicitur consiliarius. 245.a.2
Xpus qñ se declaravit verum Deũ. 246.b.1
Xpus solus vicit ipsum mortem. 246.a.2
Xpus fuit ex semine Dauid. 273 a.1
Xpus originem duxit, ex progenie Isse. 273.b.1
Xpus potest dici, virga, & flos, & quare. 273 a.2
Xpus non sine causa, dicitur flos campi. 273.c.2
Xpus cur dicitur flos campi, & non flos horti, aut pomerij. 273 c.2
Xpus non potuit timere malum. 275 d.2
Xpus est futurus Iudex rectissimus. 279 a.2
Xpus percutiet homines virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium. 280.d 2
Xpus dicitur insans, qui delectabitur ab vbere super foramina aspidis, & in cauerna regulj. 283 d.1
Xpus positus est in signum. 284.a 2
Xpus cepit facere, & docere. 286.e 2
Xpus dicitur Saluator, & quare. 289.d 1
Xpus dicitur, & Deus fortitudo nostra, & laus. 289 a.2

Xpus poteſt dici Saluator meus, & Saluator omnium. 389.b 2
Xpus pro nobis ſuſtulit inexpugnabilem dæmonis tirannidem, & multa alia fuit operatus. 290.c 2
Xpus eſt in medio noſtri, & quo 291.a 1
Xpus Ieſus dicitur Oriens. 294.c.1
Xpus, Arabs dictus metaphoricè. 303 a 1
Xpus ſua ſingulari ſapientia, Scribas, & Phariſæos confundebat. 322.d.1
Xp temporibus erat venerandum, & inſtauradum ſolium Dauid. 334.c.1
Xpus elegit ſpicas. 344.d 2
Xpus nominat Apoſtolos veloces. 356.c.1
Xpus fructus benedictus, productus ex vtero Virginis Mariæ. 359 c.1
Xpus fuit figuratus, per Cyrum, & Darium Reges Perſarum. 392 a 2
Xpus dicitur Leo, & quare. 402.d.1
Xpus vehebatur diſcipulis, tanquam camelis, & aſinis. 404.c.2
Xpus ſolus eſt iuſtus, bonus, & inter mortuos liber. 458.d.2
Xpus multa fecit vt homo, & multa quæ fieri nõ poterant, niſi eſſet Deus. 459 a.2
Xpus dicitur pauper, & egenus, & quare. 469.c.1
Xpus iuſtus, tenuit ſemitam rectam ad ambulandum. 483.c 1
Xpi hæreditas, & poſſeſſio. 488 c.2
Xpus eſt fortitudo Patris. 508.c 1
Xpus de radice Iacob, ſecundum carnem duxit originem. 509 b.1
Xpus eiecit foras, Principem huius mundi. 525.c.1
Xpus eſt porta, per quã ingredimur aulam regni cæleſtis. 526.a.2
Xpus verè videns appellatur. 528 a 1
Xpus appellat Iudæos, generationem praua, & adulteram. 536.c.2
Xpus dicitur lapis preciosus. 543 c.1
Xpus fuit lapis a Iudæis reprobatus, & a Deo probatus. 544 d.2
Xpus dicitur lapis ſũmè angularis. 544 e.1
Xpus eſt angulus, & eſt in fundamento fundatus, & eſt fundamentum. 545.c.1
Xpus vocat caput anguli, & quare. 545.d.1
Xpus ponit iuſtitiam in menſura, & quando. 545.c.2
Xpus cur venit in hunc mundum. 560.a 1
Xpus fuit liber, ſeptem ſigillis ſignatus. 560.b.1
Xpi fideles, dicuntur Pauperes, & egeni. 564.d.1
Xpus, & Apoſtoli, in vicis, & plateis, vitia reprehendebant. 565 a.1
Xpus, & Apoſtoli multa docuerunt verbo, quæ non ſunt literis mandata 576 c.1
Xpus dicitur panis arctus, & aqua breuis. 590.b.1
Xpus dicitur doctor, & præceptor. 590.a 2
Xpus dicitur verus Sol. 594 a 1
Xpus, vt Leo, eiecit, & abolenit dæmonem. 601.c.2
Xpus Ieſus, Leo, fulgur, & grando. 602 a.1
Xpus, & Apoſtoli dicuntur aues, & quare. 602 a.2
Xpus ſolus, & abſque aliquibulo, abſolutè Rex dicendus eſt 605 c 1
Xpus verè, nuncupatur iuſtus, pariter, & iuſtitia. 605.d 1
Xpus eſt Princeps pacis, & Pater futuri ſæculi. 610.c.1
Xpus eſt iuſtitia, & Pax noſtra. 616.c.1
Xpus eſt theſaurus oium bonorum. 632.d.2
Xpus ab inſtante conceptionis ſuæ, fuit purus. 640.c.1
Xpus eſt fluuius. 642.d.2
Xpus Iudex, & legifer. 641 b.1
Xpus Dominus, eſt omnium Prophetarum finis. 46.b 2
Xpus dicitur mons pinguis, & quare 49.c 1
Xpus eſt vertex, & ſummitas omnium montium. 49.d.2
Xpus fuit homo ſecundum carnem ſpirãs, & reſpirans, ſicut alij homines. 67.d.2
Xpus fuit Artolus, & Diuinator. 74.a.2
Xpus prædicauit Diſcipulis carmen, & va. 659 b.2.
Xpus nullum librum ſcripſit. 660.d.2
Xpus flos humilitatis, innocentiæ, ſanctitatis, & omnium virtutum. 666.c.1
Xpus eſt finis, & complementum omnium Prophetarum. 722 a.1
Xpus vocatur dextera Dei Patris. 754.d 1
Xpus, qua ratione dicatur vermis 755.b.1
Xpus Dei filius, ſeruus vocatur. 764 c 1
Xpus ſolus ex diuinis perſonis, carnem ſuſcepit. 764.c 1
Xpus non ſolum fuit electus, verum etiam magnopere dilectus 765 a.1
Xpus inquantum homo fuit ſpecioſus forma, pra filijs hominum. 765.b 1
Xpus mitis, humilis, & manſuetus. 766.a.1
Xpus an debeat dici ſeruatus, aut ſeruator. 770.b.2

Xp̃us multifariã ſuſcitauit Zelum. 775 c.1
Xp̃us voluit oſtendere, quis eſſet, quantus eſſet, & quantum poſſet. 776.c.1
Xp̃us dedit hominẽs pro Eccleſia. 787.b.1
Xp̃us habet eandem naturam cum Patre, et quacunq. ſunt in Deo, p̃ter tria. 790 b.2
Xp̃us, qua ratione poteſt dici, factus, & formatus. 790 c.2
Xp̃us ſeruiuit in peccatis noſtris 797.b.1
Xp̃us a triplici morte nos liberauit 797.d.2
Xp̃us Dominus Rex, & Redemptor, & gentium, & Iudaorum. 805.a.2
Xp̃us Primogenitus omnium creaturarum. 821.a.1
Xp̃us Dominus, ſuſcitatus ad iuſtitiam. 826 a.2
Xp̃us dicitur Amis. 844.a.1
Xp̃i corpus dicitur ciuitas, & templum Dei. 826.c.2
Xp̃i humanitas fuit inſtrumentum diuinitatis. 798.c.1
Xp̃iani, & miniſtri Dei, ſubiecerunt ſibi magiſtratus, & Principes Iudaorum, & gentium. 307 d.2
Xp̃ianus Populus, vinea Dei electa 112 c.1

Z

Zabulon deſignat Eccleſiam ſanctam Orthodoſſam. 237.c.1
Zacharias pater Ioannis, in qua verba prorupuerit. 474.a.1
Zacharias pater Ioannis Baptiſtæ laudatur, & quare. 4 d.2
Zelantes populi, poſſunt dici ipſi gentiles, & quare. 486.c.2
Zelus eſt in triplici differentia. 486.a.2
Zenonis Imperatoris dictum. 621.a.1
Zizania vna cum tritico, reperiuntur in agro. 307.d.1
Zona, vel cingulum, quid ſit. 281.d.1
Zorobabel, filius Salatiel. 601.d.2

FINIS INDICIS.

ADNOTATIO DOCT. AB AVTHORE CITAT. IN PRIMO TOMO.

ABbas Tuitiensis.
Abdias.
Aggæus
Albertus Pighius
Alex. Imol.
Ambrosius
Amos
Andreas Tiraquell.
Antonius Posiou.
Aristoteles
Athanasius
Auerroes
Augustinus

B

BAldus Bartholus
Basilius
Benedictus
Benedictus Pererius
Bernardus
Berosus

C

CAesar Baronius Caietanus
Calepinus
Castaneus
Cassiodorus
Chrysostomus
Ciprianus
Cyrillus Alex.
Cœlius
Columnella
Concil. Trid.

D

DAmascenus Daniel
Dionisius
Dioscorides
Domjnicus Soto
Dried

E

EGidius Romanus.
Epiphanius
Euripides
Eusebius Cęsarienſis
Euthimius
Ezechiel

F

FLauius Iosephus Franciscus Toleto
Franciscus Prierius
Franciscus Forerius

G

GLosa interlinearis
Gregorius
Gregorius Magnus
Gregorius Nissenus.

H

HAbacuc Hærodotus
Hieremias
Hyeronimus
Hylarius
Hireneus
Horatius.

I

IAcobus de Valentia
Innocentius Tertius
Ioannes
Ioannes de Turre Cremata
Ioel
Ionas
Iosephus
Isidorus Clarius
Iustinus Martir.

Lan-

L Ancellotus Corradus
Lactãtius Firmianus
Leo Papa
Lucanus
Lucas.

M

M Agiſter ſententiarum
Magiſter Didacus de tunica
Malachias
Marcus
Marcus Tullius Cic.
Martinus Pereſius
Matthæus
Menander
Metaphraſtes
Michael Salon
Michæas.

N

N Aum
Nicolaus de Lyra

O

O Ecumenius
Origenes
Oroſius
Oſeas
Ouidius.

P

P Apinianus
Pereſius
Petrus Berchorius
Philo
Plinius
Polidorus
Procopius
Propertius.

Q

Q Vintilianus.

R

R Vbertus Abbas
Rubertus Belarminus.

S

S Alicetus
Salomon
Saluſtius
Simmacus
Sophonias
Stephanus Durantes
Sueſſanus.

T

T Erentius
Tertullianus
Theodoretus
Theophilactus
Thiconius
Tomas de Aquino.

V

V Alerius Max.
Vgo
Virgilius
Vulpianus.

Z

Z Acharias.

Digitized by

EXPLANATIO

IN PROPHETIAM ISAIÆ

A F. THADDAEO
PERVSINO ORDINIS EREM. S.
AVGVSTINI SACRAE THEO-
LOGIAE DOCTORE CONSCRIPTA.

CAPVT PRIMVM.

PROPHETIAE INSCRIPTIO.

VISIO Isaiæ filij Amos, quam vidit super Iudam, & Tex. 1.
Hierusalē in diebus Oziæ, Ioathan, Achaz, & Eze- 2.
chiæ Regum Iuda. Audite cæli, & auribus percipe
terra, quoniam dominus loquutus est. Filios enu- 3.
triui, & exaltaui: ipsi autem spreuerunt me. Co-
gnouit bos possessorem suum, & asinus præsepe domini sui: Israel 4.
autem me non cognouit, & populus meus non intellexit. Væ gēti
peccatrici, populo graui iniquitate, semini nequam, filijs sceleratis: dereliquerūt dominum, blasphemauerunt Sanctum Israel, abalienati sunt retrorsum. Super quo percutiam vos vltra; addētes
prævaricationem? Omne caput languidum, & omne cor mœrens. 5.
A planta pedis vsque ad verticem non est in eo sanitas: vulnus, & 6.
liuor, & plaga tumens, non est circumligata, nec curata medicamine, neque fota oleo. Terra vestra deserta, Ciuitates vestræ succensæ igni: regionem vestram coram vobis alieni deuorāt, & de- 7.
solabitur sicut in vastitate hostili. Et derelinquetur filia Sion, vt 8.
vmbraculum in vinea, & sicut tugurium in cucumerario, & sicut
Ciuitas, quæ vastatur. Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis 9.
semē, quasi Sodoma fuissemus, & quasi Gomorrha similes essemus.
Audite verbum Domini principes Sodomorum, percipite auri- 10.
bus legem Dei nostri populus Gomorrhæ. Quo mihi multitudinē 11.
victimarum vestrarum, dicit Dominus? plenus sum. holocausta arietum, & adipem pinguium, & sanguinem vitulorum, & agnorum, & hircorum nolui. Cum ueniretis ante conspectum meum 12.

quis, quæsiuit hæc de manibus vestris, vt ābularetis ī atrijs meis? ne offeratis vltra Sacrificium frustra: incēsum abominatio est mihi. Neomeniam, & Sabbatum, & festiuitates alias non feram, iniqui sunt cœtus vestri: Calendas vestras, & sollemnitates vestras
13. odiuit anima mea: facta sunt mihi molesta, laboraui sustinens: Et cum extenderitis manus vestras, auertam oculos meos à vobis: & cum multiplicaueritis orationem, non exaudiam: manus enī
14. vestræ sanguine plane sunt. Lauamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis: quiescite agere peruersé, discite benefacere: quærite iudicium, subuenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam. Et venite, & arguite
15, me, dicit Dominus: Si fuerint peccata vestra vt coccinum, quasi nix dealbabuntur: & si fuerint rubra quasi vermiculus, velut la-
16. na alba erunt. Si volueritis, & audieritis me, bona terræ comedetis. Quòd si nolueritis, & me ad iracundiam prouocaueritis;
17. gladius deuorabit vos, quia os domini loquutum est. Quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis, plena iudicij? Iustitia habitauit in ea, nunc autem homicidæ. Argentum tuum versum est in scoriam: vinum tuum mistum est aqua. Principes tui infideles, socij furum: omnes diligunt mùnera, sequuntur retributiones. Pupillo non iudicant: & causa viduæ non ingreditur ad illos.
18. Propter hoc ait dominus Deus exercituum, fortis Israel: heu cōsolabor super hostibus meis, & vindicabor de inimicis meis. Et conuertam manum meam ad te, & excoquam ad purum scoriam tuam, & auferam omne stannum tuum. Et restituā iudices tuos
19. vt fuerunt prius, & consiliarios tuos sicut antiquitus: Post hæc
20. vocaberis ciuitas iusti, vrbis fidelis. Sion in iudicio redimetur, & reducent eam in iustitia: & conteret scelestos, & peccatores simul: & qui dereliquerunt dominum, consumentur. Confundentur enim ab idolis, quibus Sacrificauerunt: & erubescetis super hortis, quos elegeratis, cum fueritis velut quercus defluentibus foliis, & velut hortus absque aqua. Et erit fortitudo vestra, vt fauilla stuppæ, & opus vestrum quasi scintilla: & Succedentur vtrumque simul, & non erit qui extinguat.

PROPHETIAE INSCRIPTIO.

Caput primum.

VISIO *Isaiæ filij Amos, quam vidit super Iudam, & Hierusalem in diebus Oziæ, Ioathan, Achaz, & Exechiæ Regum Iuda.*

EXPOSITIO.

Auctoris intentio.

POSQVAM Deo opt. Max. inspirante, & suam opem afferente opus hoc tam grande explanare, seu potius quæ ab eruditis viris in hanc vsquè diem pluribus verbis allata sunt in summam, & compendium redigere decreuimus, ab explicatione verborũ, quæ veluti titulus, & inscriptio operis posita sunt, initiũ faciemus. Inquit ergo. *Visio, quam vidit Isaias &c.* Super his hæc omnia figillatim videbimus. Primum quidem de nomine ipsius Prophetæ, quomodo reuera debeat nuncupari, quia non omnes idem sentiunt. Deinde videbimus quis fuerit iste Propheta videlicet qualis, & quantus. Tertio quando prophetauit. Quarto ad quos, vel vbi prophetauerit. Quinto quomodo vocat, & inscribit hanc suam prophetiam. Postremò quid ipsa contineat. His omnibus breuiter explicatis, rem ipsam aggrediemur. De primo igitur proposito dicimus, quod idiomati hebraico addicti, & ab eorum vsu nequaquam recedentes, appellant hunc Prophetam Iesaiam, quèadmodum etiam alium prophetam appellant Hieremiam, nec ab re, quia vt D. Hieronymus in tractatu de nominibus hebraicis interpretatur, hoc nomen, salus Domini appellatur, & merito quidem eiusmodi interpretatio conuenit huic Prophetæ, quia reuera (vt inferius ostendemus) salutem domini ideſt quæ futura erat per dominum Iesum nobis aperte patefacit, ac denunciat Verùm quia nominibus vtendũ est vt plures, vt inquit Aristoteles, & viri graues, & eruditi modi-

Tex.

Tractanda proponuntur.

Quò 1.

Isaias 1. salus domini.

Lib. 3. Rhet. cap. 2.

Auer. 1. Phi. cõ. 1.

cam habent sollicitudinem de nominibus, sumus in ea sententia, vt potius Esaias, vel Isaias debeat nuncupari, vt plures nostrorum nuncupant, quàm priori vocabulo, & ea potissimum ratione id fieri debere sentimus, ne nouitate vocabuli aures legentium offendamus. Est & alia ratio, quoniam septuaginta Interpretes hunc in modum huiusmodi nomen de hebræo idiomate in græcum transtulerunt: Sic & D. Paulus, & Lucas, & plerique alij in Sacris literis noui testamenti ipsum appellant; quin & nonnulli Iudeorum, vt Philo, & Flauius Iosephus non aliter ipsum nominant. Quare præceptum Platonis seruari optimum erit, ne. s. moueantur quæ mouenda non sunt, dum præsertim quædam nobis vocabula, ac dictiones occurrunt, quæ horridum, & absurdum sonum habent. Dicatur ergò, & nominetur Esaias, vel Isaias vti malueris Quis autem, aut qualis fuerit Sanctissimus iste Vates, quod secundo loco monstare proposuimus, primum quidem quantum ad eius genealogiam, & conditionem, seu potius originem attinet, ipsemet in principio huius sui operis manifestat dum inquit: *Visio Isaiæ filij Amos, quam vidit &c.* Cum autem omnes ferè Interpretes, & priscorum temporum scriptores asserant hunc Amos patrem huius Prophetæ fuisse fratrem Amasiæ Regis Iuda, de quo habetur 4. Regum cap. 14. clarissimè constat hunc Prophetam ex regia prosapia originem duxisse. Non itaq; hic Amos, cuius filius esse perhibetur ille est, quem inter duodecim Prophetas sacræ literæ recensent, tametsi nonnulli existiment & eum, qui Pater Isaiæ perhibetur inter Prophetas esse

Philo. & Iosephus.

Platonis Præceptum.

Quò 2.

4. Reg. cap. 14.

numerandum, cum præsertim opinentur, non solum eos Prophetas, & in Prophetarum numero esse reponendos, qui verè, & propriè hoc prophetiæ munus habuere, verum etiam & patres, & auos, nec non & atauos eorum in prophetarum albo esse describendos, neque mireris, quòd Prophetæ sui generis secundum carnem conditionem explicant. Apostoli autem & Euangelistæ non ita frequenter sui generis, & natalium notionem prodant, quoniam Christi Iesu seruituti prorsus addicti, & eius familiæ plusquam alij ascripti, & tanquam denuo renati, modicam, vel nullam rerum temporalium curam habuerunt, cuius rei exemplum manifestum sumere possumus ab ijs, qui voluerunt ingredi in regnum cœlorum, quippè qui deposuerunt pristinam vestem, & veterem hominem exuerunt, vt Bartholomæus, D. Petrus, Ioannes Baptista, & plerique alij, vt expeditius ad regnum cœlorum euolarent, id quod & nos, qui arctiorem, & puriorem vitæ rationem auspicamur, facere oportet, quemadmodum D. Pater Augustinus admonet cum inquit. Qui ad illam Sanctam societatem ex paupertate venerunt, non de parentum diuitum dignitate, sed de pauperum fratrum societate studeant gloriari: Cui admonitioni subscribere voluere Patres eiusdem instituti, dum in suis legibus, & Constitutionibus præcipiunt, ne patres gradus parentelæ suæ recitent, nec de generis nobilitate se iactent, vndè factum puto quòd olim apud viros probos, & verè cordatos, quique arctiorem viuendi regulam profitebantur, non erat in vsu familiarum suarum cognomina retinere, vt qui à familijs terrenis, & carnalibus ad alias familias, nempe spirituales se transtulerunt, quæ quamuis ita sint (vt prædiximus) tamen nõnunquam Apostoli quoq; ob aliquam rationabilem causam sui generis secundum carnem mentionem fecerint, vt videre est Philip. 3. & 2. ad Corinth. 11 vbi occasione accepta à pseudo Apostolis, & ipse quoque D. Paulus gloriatur secundum carnem, & ostendit sui generis nobilitatem, Afferunt aliqui & aliam causam cur Prophetæ sui generis, vel prosapiæ rationem habebant, quia .s. verebantur, ne sua vaticinia scribentes, nullius, aut modicæ apud posteros auctoritatis existerent: contra verò Apostoli, qui futuri erant noui testamenti præcones, non solum Iudęis, sed & gentibus se gratos, & amabiles reddere studuerunt, & propterea nõ curarũt suis literis, & scripturis suos natales recẽsere & suorũ maiorũ nomen iactare, cum præsertim nomen Iudæorum non satis gratum, & plausibile apud gentes haberetur. Et est peculiaris ratio, qua permotus Isaias suum nomen, pariter & Patris voluit apponere, id enim non ex inani gloria, vt plerique faciunt, sed Deo mouente, & dirigente eius intellectum hoc feciſſe credendum est, vt scilicet Pater honoraretur in filio, filius enim sapiens est honor, & gloria patris, quemadmodum & Pater solet esse aliquando gloria filiorum, vt patet Prouerb. 17. Corona senum filij filiorum, & gloria filiorum Patres eorum: Vnde Lucę primo commendatur Ioannes baptista, quòd ortum duxerit à probis, & honoratis parentibus, dicens, quòd ambo erant iusti coram Deo super qua re vide quid ait Amb. supra Lucã cap. 1. in principio, vbi dicit quod scripturę diuinæ non solum mores in ijs qui prædicabiles sunt sed & parentes consueuit laudare, sic enim laudatus est Zacharias Pater Ioann. Baptist. sic etiam Anna mater Samuelis Prophetæ, sic & Timotheus laudatur à D. Paulo, quòd originem duxit à probis, & honestis parentibus dũ inquit 2. Thimot. cap. 1. gratias ago Deo, cui seruio à ꝓgenitoribꝰ in cõsciẽtia pura, & paulo post, Vt gaudio ĩplear, recordationẽ accipiens eius fidei, quæ est in te non ficta, quæ & habitauit primum in auia tua Ioide, & matre tua Eunice, certus sum autem quòd & in te. Certe dici non potest quantum conferat ad commendationem bonorum, & eorum virtutis attestationem, quòd originem duxerint à viris probis, & fidelibus, & præclaris virtutibus exornatis, vt quasi

8ª regula.

Prouerb. 17

Par. 2 cap. 3. constitu. 11

Philip 3. 2. Cor. 11.

2. Timoth. cap. 1.

iure

iure quodam hæreditario bonitatem contraxisse existimentur: propter igitur honorem, & gloriam patris, & ad ostendendam sui erga ipsum animi gratitudinem, vti filium bonis moribus imbutum, & eleganter instructũ ac disciplinatum decet, voluit nomen patris apponere. Qua in re nec prætereunda est insignis modestiæ, & humilitatis suæ consideratio, cùm vt supra diximus loquatur de se ipso in tertia psona quasi alius sit de quo loquitur ad euitandã iactantiam, & inanem gloriam, qua plerique tùm veteres tùm moderni laborant, quippe qui potius humanæ laudis aucupandæ caussa, aut ob alicuius Principis fauorem promerendum, dum aliquid in lucem produnt, non solum nomina, & cognomina suis opusculis inserunt, sed quoscunq; gradus, & dignitates, quas quomodolibet fuerint adepti, libenter apponunt, non sic autem hic noster Propheta, sed hoc solum nomine, & inscriptione est contentus, vt dicat *Visio Isaiæ Prophetæ filij Amos &c*

Porrò de dignitate eius, & excellentia quo ad eius scripturam, & prophetiam, non est cur multa dicamus, ipsa enim eius scripta declarant, & manifestè produnt eius excellentiam, & dignitatem, vt communi omnium consensu, verius Euangelista, quàm Propheta sit nuncupandus: ita enim clarè, & apertè, quin etiam & copiosè misteria saluatoris nostri, & Ecclesiæ magnificentiam, splendorem, ac dignitatem expressit, vt nulla, vel modica verborum explicatione indigeamus, tametsi in plerisq; rebus arcanis describendis, & cõtexẽdis, multis tropis, & figuris & varijsq; velaminib⁹ vtatur, quẽ admodũ & alij Prophetæ feciſſe videntur, id quod nõ sine caussa factũ esse putãdũ est, ne videlicet margaritas porcis, neq; Sãctũ canibus attuliſſe videantur, atq; etiam, vt nostra in Sacrarum literarum studio diligentia, & assiduitas continuè haberetur, qua & alijs proficere, & nos quoquè æternæ vitæ præmio aliquandò potiri valeremus, iuxtà illud Ecclesiastici. Qui elucidãt me, vitam æternam habebunt.

Isaias potius Euangelista Quam Prop.

Matt. cap. 7.

24 Cap.

A Quò ad tertium ab initio propositũ videlicet quo tẽpore prophetauerit, ipsemet explicat cum inquit. Indiebus Oziæ, Ioathan Achaz, & Ezecchie Regum Iuda ideſt sub principatu, & dominio omnium istorum Regum Isaiæ prophetauit; licet nonnulli dubitent num aliqua fuerit facta reuelatio huic Prophetæ sub Rege Ozia dum ipse viueret, cum ea, quæ habetur 6. cap. fuerit facta post obitũ ipsius. Propterea B dicũt aliqui, quòd multæ fuerĩt factę reuelationes huic Prophetæ sub hoc Rege Ozia antè obitum ipsius, alioquin difficilè admodum sustineri posset quòd hic dicit videlicet ĩdiebus Ozię, & aliorũ Regũ prophetasse, & quãuis propter modestiam de aliena persona loqui videatur, ipse tamen est qui loquitur, & profitetur se sub eo Rege visionem vidisse, id autem ab eo factum esse creditur, primo, ad demonC strandam veritatem prophetiæ, ne quis fortè suspicaretur hoc esse somnium, aut puram imaginationem, sicut etiam fecit D. Lucas, vt habetur cap. 3. cum voluit mentionem facere de tempore, quo Ioannes Baptista prophetauit, vel prophetare incepit. Anno quintodecimo Imperij Tiberij Cæsaris, procurante pontio Pilato Iudeam &c. factum est verbum domini D super Ioannem Zachariæ filium in deserto &c. fecit hoc etiam vt ostenderet, quòd omnipotens, & misericors Deus diuersis temporibus iuxtà vniuscuiusq; mores, & vitam volebat per hunc Prophetam viam salutis demonstrare, & fidei initia patefacere; fuit etiam valdè oportunum tot Principum, sub quibus ille prophetauit, tempora describere, vt agnoscamus quam fuerit intrepidus Sanctissimus iste vates in prædicando, & denunciando E quæ parum grata futura erãt illis Principibus, nec sub vno tantum Rege voluit isthæc prodere, & propalare, sed sub diuersis, in tantum quòd sub vno illorum Regum, cuius nomen hic subticetur sæuissimum supplicium pertulit, & mortẽ obiuit, ex qua animi cõstantia, non mediocrem laudem est assecutus, quem admodum & Ioannes

Quò 3.

baptista magnopere apud sacros Euan A Spiritus sanctus maiora, & clariora ibi
gelistas commendatur, quandoquidem non est veritus & ipse Herodem esse testimonia, ad probandum Christi
Matth. 14 arguere d. Non licet tibi habere vxo- misteria, quam stellæ apparitionem.
Mar. 6. rem fratris tui. Difficilè quidem est Præterea non ne interrogatus Christus
Matth. 11. dominus noster à discipulis Ioannis
Eccl. 4 cum Principe contendere, & eius vo- Baptistæ Tu es, qui venturus es, an a-
cap. luntati resistere vt habetur Eccles. 4. lium expectamus, postquam propo-
At ipse Isaias fuit adeò fortis, & con- suit, & enarrauit opera, & miracula,
stans, quòd sub tot Regibus ausus est quæ ipse egerat, quia Cæci uident, clau
prædicere, & palam denunciare quæ di ambulant, quæ quidem erant notis-
ventura sunt præter, & contra opinio- sima, tanquam irrefragabile, & in so-
nem illorum, & eorumdem arguere B lubile argumentum, adduxit testimo-
Veritas intrepidè est prædicanda, & vitia reprehendenda. impietatem. Nec prætereunda est ea nium Isaiæ Prophetæ. Quamobrem
causa, quã mox tetigimus, hoc ideò fa solent frequenter Euangelistæ dicere,
ctũ Deo inspirante, ne videlicet Genti- cum aliquid de Christo narrauerint.
les & Iudei dicerent, aut putarent quæ Hoc totum factum est, vt adimplerentur
Act. 1. dicimus, & prædicamus de Christo do Scripturę Prophetarum, & in Actis
mino esse, & fuisse hominum commen Apostolicis. Oportuit adimpleri scri-
ta ad decipiendas, & dementandas eo- pturam, quam prędixit Spiritus San-
rum mentes, cum ante octingentos, ctus, & alibi sępè hoc ipsum reperies.
& plus annos ante Christi aduentum, Sed dubitatur cur Propheta hoc loco
& eius passionem, misteria fidei no- non meminit etiam ipsius Manasis,
strę fuerint prædicta, & prædicata C cùm sub eo etiam prophetauerit. Di-
Quòd aũt hoc sit efficax argumentum cunt aliqui hoc ideò factum, quia per
aduersus Iudeos, & gentiles, & quos- Spiritum Sanctum præuiderat se ab eo
cunq; homines pertinaces, constat ex fore occidendum. At hæc responsio
eo, quòd licet Christus dominus post non plenè satisfacit, nam diximus pau
resurrectionem suam se visibilem, & lò ante, quòd Isaias fuit vir maximè
palpabilem coram discipulis ostende- constans, & intrepidus ita, quòd non
ret, quo firmiter crederent, se eum es- verebatur dicere veritatem quodcunq;
se Christum, qui fuerat mortuus, & se- euenerit, propterea non debebat ob
pultus, verè resuscitatum, voluit ta- mortem, quam subiturus erat præ-
men per veterum scripturarum testi- termittere nomen eius, quòd quidem
monia idipsum confirmare, propte- D ad veritatem Prophetiæ plurimum
rea aperuit illis sensum, vt intelligerent conferre demonstrauimus: Obid alij
Luc. 24 scripturas. Et incipiens à Moise, dicunt eum subticuisse nomen ipsius,
& Prophetis interprætabatur illis scri- qui erat vir impius, & maximè odibi-
pturas, quæ de ipso erant. & D. Petrus lis. & abominabilis coram Deo, de cui
post enarrata quædam misteria, dona, similibus dicit Propheta ps. 15. Non
Psal. 15. ac beneficia, nobis à Deo opt. max. col congregabo conuenticula eorum de
lata, & præsertim manifestationem glo sanguinibus, nec memor ero nomi-
riæ suæ in monte sancto, & declara- num eorum per labia mea. Sed nequè
2. Petri cap. tionem Filij sui dilecti, subdens inquit hæc solutio mihi valde arridet, quia
1. 2. cap. 1. Habemus firmiorem prophe nec etiam alij Reges, quos nominat
ticum sermonem, cui benefacitis at- E fuerunt immunes à peccato, & præte-
tendentes quasi lucernæ lucenti in cali rea legitur 2. & 4 reg. & Paralip. 33.
ginoso loco, donec dies elucescat, & quòd ipse Manasses de suis impietati-
lucifer oriatur in cordibus vestris: Vn- bus egit pœnitentiam; quarè non erat
de & stella, quam viderant Magi in o- inconueniens, vt ipsum nominaret,
riente, quæ erat signum satis efficax quemadmodum D. Matheus non est
Matth. cap. Christi nati, in ingressu Hierusalem, Matth. 1.
2. vbi erant scripta Prophetarum eumuit
ab oculis eorum, hac ratione insinuãs

quia

quia, & si fuerit eius tempore, & fortasse etiam sub eodem aliquándò Prophetauerit, nullam tamen illarum reuelationum, quæ in hoc libro recensentur, habuit eo regnante. Quæ &c.

Q. 4. Quartò proponit Isaias in principio huius operis, vbi, & ad quos fuerit facta ista visio, & inquit super Iudam, & Hierusalē i. super duas tribus, quę remanserunt segregatę, & seiunctæ ab alijs decem tribubus, & hę duæ fuerunt Tribus Iuda, & tribus Beniamī, quę duę Tribus regnum Iuda constituerunt, cuius regni Metropolis erat Ciuitas Hierusalem, nec immerito huius seorsum meminit, quoniam quæ ad vniuersum regnum pertinent, peculiari quadam ratione ad primariam Ciuitatem pertinere videntur: Nec ab eorum sententia prorsus recedo, qui legi volunt super Iudeam, & Hierusalem vt etiam videtur inuere D. Hier. ī expositione huius loci, non super Iudam, & Hierusalem, ad insinuandum, quòd huiusmodi increpationes, & cōminationes, pariter, & promissiones, de quibus aliquando fit sermo, non solū adillas duas Tribus, videlicet Iudā, & Beniamin, verùm ad vniuersas Tribus Israelis factæ fuerint, quemadmodum in progressu operis palam videbimus, nec solum existimes velim eiusmodi ad eos tantum populos quarumcumq; Tribuum dicta esse, sed ad alios multos, quin, & ad nos quoq; in quos fines secundum deuenerunt, velut etiam indicauit Apostolus dicens *Rom. 15.* Quecunq; scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt; & quemadmodū *Rom. 11.* alibi ait. Si Deus naturalibus ramis non pepercit, nec etiam nobis, qui in eorum locum insiti, & cooptati sumus *AEusebius.* est parsurus. Et eusebius Cęsariensis lib. 2. demonstrationis Euangelicæ. demostrat 6. Asserit Prophetam hoc loco omnem Iudeorum nationem coarguere, dum inquit, Israel me nō cognouit, & populus meus non intellexit; per Israel vniuersum Iudeorum populum intelligens. Sed fortè quis dicet Ipse Prophetauit sub illis Regibus tantū, qui dominabantur super Iudam, & Hierusalem i. super illas duas Tribus, non ergo ad omnem gentem Iudeorum. Iam diximus, quod pleriq; legunt super Iudeam, & Hierusalem, quorum lectio non omnino dānatur, qua admissa, dubitatio est nulla: At si velimus persistere solum Et admittere lectionem vulgatæ editionis, dicemus, quòd reuera super, & contra omnem populum Iudaicum vaticinatus est, nec inconuenit, quòd licet sub illis regibus euentura Prophetauerit, multa etiam ventura superalias Tribus prędicere potuerit, quamuis priore loco super illas duas Tribus Super hac re etiam aduertendum est quòd non sine ratione aliqui legunt de Iuda, & Hierusalem, & aliqui contra Iudam, & Hierusalem, ita quòd textus noster, qui habet super Iudam, & Hierusalem potest commodè aptari vtriq; lectioni, & videtur vtrūq; complecti, quandoquidem illa prępositio, super, videtur esse æquiuoca, vel ambigua ad contra, & de, adeoquod potest legi super Iudam, & Hierusalē ideſt in fauorem, & commendationē Iudæ, & Hierusalem, & contra Iudam, & Hierusalem, quando in hoc opere, & vaticinio, non solum aduersa, verū & prospera de eis dicantur: Nec dubium, quòd ita dictio, super, apponitur verbis & dictionibus, seu mauis propositionibus significantibus aliquid felix, & prosperum, atq; etiam propositionibus significantibus aliquid infaustum, vt Deut. 32. Descendit Imber super herbam, & nomen Domini inuocabo, & alibi Spiritus Domini super me. Iudem facta est manus Domini super me, & alibi sepe. In malam quoq; partem frequenter sumitur, vt cum dicit Apostolus Reuelatur ira Dei super omnem impietatem, & iniustitiam hominum, & Psal. Adhuc escæ erant in ore ipsorum, & ira Dei ascendit super eos, Vbi vides, quòd ista prępositio, super, inutramq; partem potest accipi in bonā, & in malā. videlicet pro, & contra. Proponit ergo Isaias hoc loco se manifestaturum, & reuelaturum visionem, quam vidit super Iudam, & Hierusalem ideſt ruinam & excidium, quod passura erat vniuersa Iudea. quæ

Hęc nota: super, duplicitèr accipitur.

Rom. 8.

Psal. 77.

denominationem sumpsit à Iuda filio Iacob Patriarchę, vel à Tribu Iuda, quæ fuit conditstincta, & segregata ab aliis decē Tribubus, vel à maiori parte illarum, sub qua tamen Tribu, tanquam principem locum inter alias obtinente, postmodum comprehenduntur omnes Iudei. Prophetauit etiam, & vidit visionem super Iudam, & Hierusalem ideſt bona plurima, quæ promittuntur, & conferuntur, vel conferenda erunt gentibus, & ijs, qui ex Circuncisione erant crediturí. & hæc de Quarto capite à nobis proposito dicta sufficiant.

Quæſt. 5. Quinto quod proposuimus a principio videndum est quo pacto inscribat hanc suam Prophetiam ipse Propheta Isaias, cui petitioni facilè respōdetur, quòd eam appellat Visionem, sic enim ait visio Isaiæ filij Amos, quam vidit super Iudā, & Hierusalem. Ecce quod proponit se descripturum, & explicaturum visionem, quam ipse vidit. Nec mireris vt supra diximus, quòd loquitur de se ipso perinde ac si esset quædam alia persona, quæ vidit hanc visionem, id enim ex singulari quadā modestia ipsum feciſſe manifestum est: sic .n. Glosa interl. ait, quòd verecundè de se, quasi de alio loquebatur, ne videlicet videretur de se ipso gloriari, & sibi ipsi tribuere se hanc visionem vidisse. Sed priusquam de huiusmodi visione loquamur, qualis videlicet fuerit, & quot modis eiusmodi visiones fieri cōtingat, occurrendum est tacitæ cuidā obiectioni, qua posset aliquis nobis, aut ipsi Prophetæ obijcere, quomodo s. ipse proponit à principio se explicaturum visionem, quam vidit super Iudā, & Hierusalem, cum non à visione inciat, sed à correctione, & comminatione, vt mox videbitur. Potest huic respōderi, quòd non semper in operis exordio explicant Prophetæ, & ceteri Scriptores quòd primò proposuerint, sed frequenter aliundè incipiūt, vel ad prępparandos animos, vel ad iacienda fundamenta quædam pro maiori, & faciliori declaratione subiecti, & principalis instituti quēadmodum Arist. tractaturus de principijs rerum naturaliū prius, & viam, & ordinem doctrinę nobis proponit, idquod obseruauit hoc loco noster hic Propheta, qui prius aliqua prę̄mittit, quibus præmissis aggreditur principale propositum, & incipit commemorare visiones, vt videbis in principio 6. cap. & deinceps, quo loco sic orditur. Vidi Dominū sedentē super soliū excelsum &c. Potest ēt dici, ꝙ licet 6. cap explicet visionem illam, quæ post mortem oziæ contigit, in prioribus tamen cap. alia proponit, quæ ei reuelata fuerūt, nec forte minoris æstimanda, quam ea, quæ sequntur, vt facilè est videre ponderādo, & expendendo singula quæ in prioribus cap. continentur. Esset alia difficultas, quæ prius videtur explicanda, quam ad propositum caput enarrandū accedamus, quo scilicet ad modum loquendi ipsius Prophetæ, inquit enim Visio, quam vidit, quod est improprie dictum visio namq́, dicit actum videndi, non ipsam rem visā, vt etiam docet Arist. 2. de Anima Tex. 140. inquit .n. ibi Actus visus visio dicitur: ūde non immeritò redarguit Democritum, qui dicebat visionem esse apparitionem rei, vt habes lib. de sensu, & sēsili, quarè visiò non potest esse res uisa. Cui obiectioni dicitur, quòd reuera comuniter loquendo Visio dicit actum, seu actionem, per quam res obiecta sensui videtur, sed in more hominum positum est, vt etiam visio tamquam obiectum quoddam nobis opponatur, quando scilicet nobis dormientibus, vel tāusper vigilantibus multa simul connexa nobis offerūtur, quæ aliquid occultum, aut inopinatum nobis ostēdunt, seu representant, & tunc dicimus nos habuisse visionem quandam cum aliqua præter vsum nobis apparent. His obiter explicatis, videamus nunc qualis fuerit ista visio, quam vidit Isaias. Dicimus autem ex comuni sentētia grauissimorum virorum, quòd ista visio non fuit qualis est visio sensuum exteriorum cum mouentur à sensilibus exterioribus, vt cum video lignū, aut lapidem, siuè quid aliud: nec fuit visio imaginaria, qualis est ea, quæ fit per species desumptas à sensibus exte-

2. de Anima Tex. 140.

rioribus

rioribus, & receptas in ſenſu interio- A
ri; nec fuit viſio merè intellectualis,
ita vt nihil amplius præter intelligen-
tiam ipſam requiratur, quandoqui-
dem poteſt fieri viſio intellectualis per
lumen naturale intellectus agentis,
dum ſcilicet percipimus aliqua viſibi-
lia per principia rationis; poteſt etiam
fieri viſio intellectualis per lumen fi-
dei, quando, ſcilicet intellectus noſter
eleuatur ad contemplationem miſte-
riorum Dei, & rerum credibilium, quæ B
quidem viſio non eſt eiuſdem rationis
cum ea, de qua in præſenti loquimur,
immò nec ea viſio, qua beati vident
Deum facie ad faciem, aut per modũ
tranſeuntis, vt contigit D. Paulo, &
Moyſi, aut per modum permanentis,
qualis eſt ſtatus, & conditio beatorum
in patria eſt eiuſdem rationis cum ea,
de qua loquitur Iſaias, quia hic loqui-
tur de viſione, per quam intellectus
noſter eleuatur ad cognitionem futu- C
rorum contingentium ad vtrumlibet
per lumen gratiæ gratis datæ, quod
eſt donum Prophetiæ, & quemadmo-
dum d. D. Tho. huiuſmodi viſio, quæ
eſt donum prophetiæ non attingit ad
videndum Deum prout eſt obiectum
beatitudinis, ſed ſolum vt eſt ratio eo
rum, quæ pertinent ad diſpoſitionem
hominum in hoc mundo exiſtentiũ:
Viſio quò di- quarè manifeſtum eſt, quod viſio co-
ſtinguitur muniter dicta differt ab hiſtoria, quia D
ab hiſtoria viſio eſt rei inopinato apparentis, & ſi-
& prophe- gnificantis aliquid occultum, vel natu
tia, & reue raliter ignotum. Hiſtoria verò eſt nar-
latione. ratio, vel expoſitio rerum geſtarum,
tametſi latiori vocabulo dicatur etiam
de quauis interpretatione, ſeu expo-
ſitione, aut potius narratione aliqua-
rum rerum naturalium, quo pacto Ari-
ſtot. opus quoddam edidit, quod inſcri
pſit de hiſtoria animalium, vbi narrat
naturam, & proprietatem, ſeu paſſio- E
nem eorundem: & Plinius ſimiliter
aliud opus edidit, quod voluit inſcribi
de naturali hiſtoria. Differt etiam viſio
latius accepta à prophetia, & reuelatio-
ne, quoniam reuelatio aliquid plus in
ſui ratione continet, quam ſimplex vi-
ſio, ſic & prophetia, quia omnis pro-
phetia poteſt dici viſio, non autem e

contra, quandoquidem viſio poteſt eſ-
ſe de quibuſcunq; prophetia verò ſolũ
de futuris contingentibus ad vtrum li-
bet & de his, quæ procul ſunt, & natu-
raliter latent, & valdè ſemota ſunt à
ſenſibus noſtris, vndè hinc volunt di-
ctum eſſe hoc nomen Propheta à pro-
cul fari, vt Prophetæ dicantur, quia fan
tur ea, quæ ſunt procul. Quòd autem
viſio poſsit eſſe quandoq; ſine reuela-
tione, & abſquè prophetia, manifeſtũ
eſt ex libro Dan. 7. cum Balthaſar Rex
Caldeorum vidit in pariete manũ ſcri
bentis has dictiones videlicet, Manè,
Thetel, Phares, habuit quippè viſionẽ,
ſed non intelligentiam, & reuelatio-
nem ſcripturæ; & pleriq; pſeudo pro-
phetæ habuerunt multas viſiones, ſed
nullius verum intellectum: poteſt etiã
contingere Deo, ſic permittente, vel
etiam ordinante, quòd etiam impij, &
falſi prophetæ habeant alicuius rei vi-
ſionem, pariter & intelligentiam, vt
patet Num. 24. de Balaam, qui hæc mi *Num. 24.*
rabilia verba protulit videlicet orietur
ſtella ex Iacob, & cõſurget Virga de Iſ
rael, & percutiet Duces Moab, vaſta-
bitq; omnes filios Seth & cæt. quæ ſe-
quuntur. Contingit item quandoq;
veros Prophetas, nec viſiones vllas, nec
reuelationes habere, ſed ſpiritu quo-
dam prophetico ductos aliquando ve-
ra nunciare, aliquando verò non, vt
patet in Nathan Propheta, qui, vt pa-
tet 2. Regum 7. prædixit Dauidem
ædificaturum templum, & domum
Dei, quod tamen non euenit, vt ibidem
eſt videre, cum per eundem prophe-
tam Dominus ei dixerit, filius qui egre
dietur de vtero tuo, ipſe ædificabit do-
mum nomini meo, & ſtabiliam Thro-
num regni eius vſq; in ſempiternum.
Quomodo autem prophetia vera di-
ſtinguatur à falſa, & quomodo pro-
phetia vera diſtinguatur à ſpiritu pro-
phetico & quomodo eadẽ ab inſtictu,
& ſpiritu proprio Prophetarũ ſecernat,
quo videlicet ſpiritu ducti aliqñ nõnul
la prædicũt, alias videbimus ſatis ſit ſcire
ad præſens quòd non omnis viſio etiã
intellectualis eſt verè prophetia, &
quòd ad omnem viſionem, quæ Pro-
phetam conſtituat neceſſaria eſt intel-

Propheta ũ-
dè dicitur.

Prophetia
vera quomo
do diſtin-
guitur à fal
ſa.
Dan. cap.
10.

ligentia

ligẽtia, vt habes apud Dan. cap. 10 ex quibus colligi põt qualis sit istavisio, de qua loquitur Isaias, & quotuplex sit.

6. propositũ seu Quæst. 6.

Reliquum nũc est explicare id, quod fuit postremo loco propositum, quid videlicet in ista visione viderit Isaias, & quid ea contineat. Ad quod breuiter dicendum est, quòd præmissis correctionibus, increpationibus, & comminationibus, quas frequenter adducit aduersus impios, rebelles, & incredulos, præuidit, etiam, & prędixit misteria Incarnationis Christi, & omnia misteria per eundem futura, nec nõ vocationem gentium, & ecclesiæ exaltationem, quin, & promissiones æternę hæreditatis, & ineffabilem ac perpetuò duraturam fœlicitatem iustorũ, sic enim D. Hieronymus in proemio huius operis enarrat quasi sub compendio prępcipua totius huius operis capitula, inquit. n. quòd vniuersa Domini Sacramenta prępsens scriptura continet, vt Incarnationem, ac Natiuitatem eius de Virgine, operationem virtutũ & miraculorum, mortem, ac resurrectionem ipsius, postremo vocationem gentium, & quodipse tandem sit salua tor omnium gentium, & denique hæc de hoc Propheta, diuina verba profatur dicens. Sic Isaiam exponam, vt nõ solum Prophetam, sed, & Apostolum, & Euangelistam doceam. D. etiam Cirillus de hoc Sanctissimo Vate loquẽs sic ait. Mihi videtur hic Sanctus Propheta non sola prophetię gratia plurimum exornatus, sed decoribus Apostolicis etiam maximè præditus. & commendatus. D. etiam Thomas, cuius doctrinam ab incunte ætate sum libenter amplexus, breuiter, & ipse explicans quid sub ista visione contineatur, & quid sit principalis intentio huius operis, dicit eam esse circa aduentum Christi, & vocationem gentium. At quoniã viæ domini misericordia, & veritas, non solum ea, quæ respiciunt misericordiam, verum & ea, quæ diuinam Iustitiam concernunt, in hoc opere continentur: Proinde quidam alij totius operis negotium paucis verbis explicantes dicunt, quòd in hoc Propheta quẽadmodum in omnibus ferè alijs inueniũtur hæc tria videlicet prænunciatio futurorum, eorum præsertim, quę ad humani generis salutem spectant, comminationes deinde, & consolationes: verùm nõnulli magnę auctoritatis viri dicunt, quòd intentio & scopus huius operis satis apparet in illis verbis, in ipsa operis inscriptione positis cum inquit. Visio, quam vidit super Iudam, & Hierusalem, namq; illa præpositio super, cũ sit æquiuoca, & ambigua vt diximus ad contra, & de, siuè pro, innuitur, quòd Propheta hìc loquitur de malo, & excidio vrbis Hierusalem, & totius Iudeæ, nec non de eius profectu, & instauratione. Propterea dicunt isti, quòd non temerè ĩ primo cap. Septuaginta Interpretes legunt contra Iudam, & Hierusalem, in 2. verò cap. de Iudea, & Hierusalem, quasi velint innuere, quòd loquitur, & prędicit de excidio Vrbis Hierusalẽ, & totius Iudeæ, nec non de eius profectu, & instauratione, cuius sententiæ est Eusebius Cesarienſis lib. 2. de demonstratione Euangelica, cuius hæc sunt verba Magnus hic, diminusq; Propheta totius Prophetiæ argumentum ob oculos ponit, cum dicit se locuturũ de visione, quam vidit super Iudam, & Hierusalem. Vbi cunctam Iudæorum nationem redarguit; deiude vero cõmutata ratione meliora quædã prædicere videtur de eijsdem secundũ spiritum nõ secundum carnẽ. Sed ex dictis posset oriri dubitatio apud iuniores, & minus eruditos, si videlicet ĩ hac visione, quam vidit Isaias illa continẽtur, & scribuntur, quę sunt futura per tot secula, quo pacto talis cognitio appellata est visio. Dici potest, quòd dicta est sic, vt ostendatur certitudo eorũ quæ per ipsum Prophetam dicuntur, cum spiritus, quo dictante, & reuelãte talia dicuntur non possit mentiri, & longe clariora, & manifestiora sunt, quã ea q̃ proprijs oculis cernuntur, & iccircò eorum cognitio, congruè potest dici Visio, similitudine sumpta à cognitione sensuum, inter quos sensus visus excellit: neq; obstat tam longi temporis distantia quominus hãc pręcognitionẽ visionem vocaret, quia ille,

Hæc dictio super. 2. cæpit.

Cap. 36.

qui

qui vocat ea, quę non ſunt tanquam ea, quæ ſunt, oculos quoq; dedit Prophetis, quibus manifeſtè cognoſcerẽt, & viderent ea, quę nondũ erant. Quãobrem cum volumus in nuere alicuius rei certitudinem nos habere, dicere ſolemus, id proprijs oculis vidiſſe, quin, & ſaluator noſter volens oſtendere ſe eſſe Chriſtum illum Crucifixum, qui reſurrexit, Videte inquit ad ſuos diſcipulos, manus meas, & pedes meos, quia
Ioan. Cap. 20. ego ipſe ſum, & D. Thomas Niſi videro, inquit, in manibus eius fixuram clauorum, non credam. Vnde non ab re
2. Paralip. 26. Prophetæ appellari ſolebant videntes, vt 2. Paralip. 26. vbi legitur, quod oziae exquiſiuit Dominum in diebus Zachariæ intelligentis, & videntis Deum & 33. eiuſdem libri Prophetas appellat videntes, & clarius primo Reg. 9. legitur Venite, & eamus ad videntem, qui enim Propheta dicitur hodiè, vocabatur olim vidẽs, & iure quidem, quia ſcilicet eiuſcemodi viri videbant quę alijs abſcondita, & occulta erant, & quorum munus erat proſpicere, & videre, quę populorum vtilitatem concernebant; Et profectò quia aliorum curam gerunt, videntes debent eſſe, & oculi populorum nuncupari, quandoquidem nihil debent ignorare, aut prętermittere eorum, quæ ſpectant ad reip. commodum, & gubernationem. Memini me quõdã legiſſe apud puoſdam auctores, quòd Hebrei loco huius dictionis, Viſio, habent quoddam aliud nomen, quod ſignificat aliquid plus, quàm viſionẽ, hoc eſt Proſpicientiam, & perſpicuitatem quandam, ac præcognitionem futurorum: & absq; dubio vaticinia Iſaię, & aliorum Prophetarum ſunt præcognitiones futurorum quæ longè procul à nobis diſtant, quemadmodum in propoſito fuit vaticiniũ de Chriſto, & Ec-
Ad Heb. ij. cleſia, de quo ait Apoſtolus ad Heb. ij. quòd Patres veteris teſtamenti iuxtà fidem defuncti, non acceptis repromiſſionibus, ſed à longe eas aſpicientes, & ſalutantes, & confitentes, quia peregrini, & hoſpites ſunt ſuper terram, ex quibus ſatis liquet, quod non ab re, & non ſine maximo fundamento voluit Propheta hanc eius Prophetiã nũcupare viſionem, cum inquit Viſio Iſaię filij Amos, quam &c. His omnibus expeditis tamquam prologomenis, cõſequens eſt, vt ad rei enarrationem accedamus, ſic autem ſanctiſſimus iſte vates zelo diuini amoris accenſus, & feruore charitatis inflammatus hunc ĩ modum exorditur. *Audite Cœli, & auribus percipe terra, quoniam Dominus locutus eſt.* Primũ nota, quod Propheta de rebus magnis loquuturus, & longe ſemotis à noſtris ſenſibus, eum ſcribendi modum ſeruat, quem ſolent ſeruare ſapientes, & viri graues, nam *p:* uerb. 8. hunc inmodum loquitur ſa-*Prouerb. 8.* pientia. Audite, quoniam de rebus magnis locutura ſum, & aperientur labia mea vt recta prędicent, & conuenienter admodũ rogat ſibi pręſtari auditum, quoniam, vt idem ſapiens inquit, Vbi non eſt auditus, non offun-*Eccl. 32.* das ſermonem: ſed videamus quos rogat, & interpellat ad audiendum, Cœlum inqnã, & terram, cum dicit. Audite Cœli, & auribus percipe Terra. Magnificum certè, & admirabile prĩcipium, cui reliquũ opus omne reſpõdet, & ex quo manifeſte deprehenditur, hunc Prophetam fuiſſe, pariter, & celeberrimum Vatem, & eligantiſsimum prędicatorem, nec non, & egregium Poetam, quandoquidem (vt vide re eſt) vtitur tropis, & figuris, & alijs loquendi modis, quibus frequenter ipſi Poetę vtuntur, vt prima facie hic eſt videre, qui aduocans celum, & terram adaudiendum, ſecundum quoſdã vtitur methonimia, quæ continens pro contento accipitur, aut proſopopeia, cum rebus inanimatis ſenſus, & cognitio tribuitur. Sed cur cęlum, & terram, aduocat, vt audiant, opere pręcium eſt diligenter expendere; Vnde dicere poſſumus, quòd id facit, vt ſint in teſtimonium contra eos, qui non agnouerunt Dei beneficia, & pręſertim contra Iudeos: nequè enim dubium vllum eſſe debet, quòd nomine cœli poſſunt intelligi virtutes cœleſtes, vt Angeli, & ſpiritus beati, & per terram, homines, qui inhabitant terram, aduocat igitur huiuſmodi

creaturas

creaturas, vt agnoſcant, & deteſtentur ingratitudinẽ Iſraelitarum: Quòd autem nomine cœlorum intelligantur virtutes cęleſtes patet ex Pſal. cum dicitur Cœli enarrãt gloriam Dei, vbi ſecundum Cyrillum, & alios Doctores per cęlos eo loco intelliguntur Angeli, per terram uerò homines in ea habitantes. ex multis ſcripturę locis habetur vt Eccl 10. Quid ſuperbis terra, & ciniſ. Matt. 5. Vos eſtis ſal terrę ideſt hominum habitantium in terra; & illud fiat voluntas tua ſicut in cœlo, & in terra: & profectò magna res eſt, quam dicturus eſt, & quam audiri oportet, quando ad eam audiendam inuitat cœlum, & terram, & ab ijs principalibus creaturis, & partibus vniuerſi digna eſt vt audiatur. Dicere etiam poſſumus, quòd per cœlum intelligat viros iuſtos, & ſanctos, qui contemptis rebus terrenis, ſolum cęleſtibus inhiant; per terram vero homines peccatores, & rebus terrenis addictos, nanq; cum dicitur apud Iſaiam 66. Cœlum mihi ſedes eſt, volunt plerique Doctores per Cœlum intelligi animam Iuſtorum quemadmodum alio in loco legitur Anima Iuſti ſedes eſt ſapientię, & Pſ. Dominus in cœlo parauit ſedem ſuam ideſt in corde Iuſti: per terram intelligi poſſunt omnes peccatores rebus terrenis addicti, quod ex ſcriptura facillimè habetur, vt cum Geneſiſ. 6. legitur Corrupta eſt terra coram Deo, & repleta eſt iniquitate, & Iſaię 11. Percutiet Deus terram ideſt hominem virga oris ſui, & ſpiritu labiorum ſuorum interficiet impium, & apud Hierem. cap. 22. legitur Terra, Terra, Terra audi verbum Domini, vbi proculdubio alloquitur Propheta, & comminatur homini, qui eſt ex terra, qui colit terram, & ſapit terram; nec profectò in conuenit nomine Cœlorum intelligi Iuſtos, & Sanctos, quia cum anima verius ſit vbi amat, quàm vbi animat, cõſequens eſt, vt illi cęleſtes, & cœli ipſi nuncupentur, qui cęleſtia potius, quã terrena concupiſcunt; & e contra non immeritò peccatores, & impij terræ nomine ſunt nuncupandi per illud Auguſtini 1. Io. cap. 2 Si terrã amas terra es, ſi cœlũ amas, cœlũ es. Hinc deductum eſt, vt qui Dijs, hoc eſt viris probis, & inſignibus, & aliqua dignitate, vel authoritate fulgentibus, aliquo modo detrahunt, dicantur ponere os in cœlum, & proindè reprobentur, & damnentur. Iure quidem, & maxima cum ratione Propheta aduocat creaturas cęleſtes, ac terreſtres ideſt Angelos, & homines, vt ſint in teſtimonũ contra nequitiam, & impietatem Iudeorum, poſtquam ſuis ſceleribus, & impietatibus Deum abiecerunt, & eius dicto nequaquam paruerunt; quia ſic etiam fecit Moiſes daturus legem, & pręcepta illi populo, ſic enim inquit Deuter. 32. Audite Cœli quę loquor, audiat terra verba oris mei: hoc idem Regius Propheta teſtatur dicens pſ. 49. Aduocauit cœlum deſurſum, & terram diſcernere populum ſuum. Vocat in quam cœlos tanquam diſtantes, & terram .i. homines nobis preſentes; & cuncta intuentes, vt hi omnes ſint in teſtimonium contra Iudeos, & contra omnes, qui non agnoſcentes, & conſiderantes Dei beneficia erga hominum genus, quotidie illum offendunt, & blaſphemant, neq; tantillum eius potentiam reuerentur. Magna certè, & ineſtimabilia ſunt beneficia, quę contulit omnipotens Deus populo Iudeoſum, vt bene dixerit Propheta de eo loquens Non fecit taliter omni nationi, & Notus in Iudea Deus, in Iſrael magnum nomen eius & multa huius generis teſtimonia reperies in ſacris literis, veruntamen ſi veritatem fateri libeat, ea ſunt multo inferiora beneficijs quę populus Chriſtianus ab eo acceperit, vt verè dixerit Apoſtolus, Multifariam, multisq; modis olim Deus loquęs patribus in Prophetis, nouiſsimè diebus iſtis loquutus eſt nobis in filio. Quo fit, & omnino conſequitur, vt longe maior ſit noſtra erga Deum ingratitudo, quam fuerit pertinacia Iudeorum aduerſus Chriſtum. Sed proſequamur vlterius. Hucuſq; adduximus expoſitiones illorum, qui per cœlum & terram metonimicè eos intelligunt, qui cœlum, & terram incolunt; afferamus nunc expoſitiones illorum,

Pſal. 18. *Eccl. 10.* *Matth. 5.* *Matth. 6.* *Pſal. 101.* *Gen. 6.* *Eſa. 11.* *Hiere. 22.* *Terra multiplicitèr ſumitur.* *Pſal. 49.* *Pſal. 147.* *Hebr. 1. capi*

ãlorum qui per figuram, quam græcè
prosopopeiam vocant intelligunt corpora ipsa vt cumq; inanimata: & iure
quidẽ dubitatur quomodo rebus istis
insensatis Propheta loquatur, & quomodo eas ad audiendum inuitet, cum
non habeant sensum neque auditum.
Dicunt ergo aliqui, quòd propterea inuitat cœlum, & terram ad audiendum
postquam homo se ad id difficilem præ
bet, vt vniuersa mũdi fabrica, quę so-
lo Dei verbo propter ipsum hominem
facta est, testimonium ferat contra eũ;
& ratio est, quia dominus locutus est,
non quiuis homo, aut quęuis creatura,
sed ipse Deus, qui solus fecit hominẽ,
& omnem creaturam. D. Chrysost. inquit, quòd Isaias aduocat hoc loco cœlum, & terram, quę sunt creaturæ irrationales, & insensatę, ad confusionem hominum, qui sunt multo magis
irrationabiles, propriæ voluntatis arbitrio quàm eæ creaturæ, quæ sunt suapte natura irrationales, & alludit Propheta ad verbum Moisis, qui similiter
volens increpare Iudęos, & prędicere
illis, quòd ob eorum blasphemias, &
peccata in Christum filium Dei, expellendi erant quandoq; de terra promissionis, vtitur ferè eisdem verbis vt supra, dicens. Audite Cęli, quę loquor,
audiat terra verba oris mei, & sequitur.
Concrescat vt pluuia doctrina mea,
fluat vt ros eloquium meum: quibus
verbis ostendit, quòd sicut terrę aridę
necessaria est pluuia, & ros matutinũ,
sic verbum Dei est necessariũ hominibus, pariter, & doctrina sanctarũ scripturarum, q. d. Vtinam verba, quæ sũ
dicturus audiantur à populo, ad quem
meus est sermo, quemadmodum terra
arida postulat aquam, & herbę rorẽ
matutinum.

Alij dicunt, quòd Propheta aduocat
Cœlum, & terram, vt sint testes in iudicium peccati, quemadmodũ fuerũt
testes obligationis pręcepti, sicut habetur ex auctoritate ꝑallegata Duter.
32. & quandoq; etiam requiritur, & aduocatur creatura, vt sit instrumentum
diuinę vltionis, vt habetur sapient. 16.
Creatura creatori inseruiens excandescit in tormẽtum aduersus impios.

A Et alibi. Armabit Deus creaturam ad
vltionem inimicorum sap. 5. Neq; hic *Sap. 5.*
modus loquẽdi est inusitatus apud Prophetas, namq; 3. Reg. 13. quidam ex *3. Reg. 13.*
Prophetis missus ad Ierobaam, non ad
eum loquitur, ad quem mittebatur, sed
ad Altare lapideũ sermonẽ cõuertit, d.
Altare altare hæc dicit dominus Deus
Ecce filius nascetur domui Dauid Iosi-
as nomine, & immolabit super te sacer
dotes excelsorũ, qui nũc in te thura suc
B cẽdunt, & ossa hominum super te incẽdet: quibus verbis à Propheta prolatis
altare scissum est. & cinis effusus, qui
in eo erat: qua re facilè notantur homines duri, & obstinati corde, qui plerũq;
tales existunt, vt multo duriores, existant, quam sint res inanimatæ, & lapides insensati. Legimus. n. apud sãctos Euangelistas, quòd venti, & ma-
re obediunt Christo, homines aũt au- *Matth. Cap*
dire contemnunt. Sol audiuit vocem *8.*
C Iosiæ vt habet' Iosuę 10. cui ꝑcepto
ne, moueretur cõtra Gabaonẽ, stetit, &
nõ est aliter motus, nisi ad vocẽ Prophetę. Ignis audiuit Heliã loquentẽ, & præcipientem, vt descenderet de Cœlo, &
descendit, vt habetur 4. Reg. cap. 1.
Populus autem Israel fuit adeò durus,
& pertinax, vt noluerit audire verbum
domini? quamobrem non est mirum,
si hoc loco Propheta interpellat, & rogat cœlum, & terram, vt suis verbis a-
D ures adhibeant, quoniam dominus locutus est, nec fuit, qui audiret vocem
eius. Hoc etiam fecit Hieremias Propheta, vt habetur cap. 2. dicens. Obstupescite Cœli super hoc, & portæ
eius desolamini vehementer dicit Dominus: Duo mala fecit populus meus &c. Et alibi, vt supra dictum est
alloquitur terram d. Terra terra audi verbum Domini; sic & in hoc loco
Propheta noster alloquitur Cœlum,
E & terram, quamuis ex sui natura non
queant percipere sermonem, & frequens est (vt diximus) hic modus loquendi in sacris literis, vbi rebus inanimatis tribuuntur actiones rerum animatarũ, quẽ admodũ attestatur Dauid
Propheta, quòd in exitu Israel de ægipto, Montes exultauerunt vt Arietes,
& Colles sicut Agni ouium. Similiter

quando

quandò populus Israelis conducebat Arcam Domini in templum, vtebatur eodem modo loquendi tropico d. Eleuamini portæ æternales, & introibit Rex gloriæ, quibus eisdem verbis vtitur Ecclesia, dū ingressum domini in limbum Patrum nobis proponit, ac repræsentat. D. Cyryllus Alexandrinus adducit quattuor expositiones super his verbis, quas ferè omnes, (si nos memoria non fefellit) tetigisse credimus, inter quas hæc nobis præcipua, & misterioſa vjdetur, dum inquit quòd Propheta aduocat Cœlum, & terram tanquam ea corpora, quorum obsequio vsus est Deus pro liberatione populi Israelis nam cum Pharao opprimeret populum illum multa, & manifesta signa de Cœlo prodierunt, sic & de terra, nā cœlum demisit grandinem, terra produxit ranas, & in sanguinē cōuersa est, & alia plagarum genera inuaserunt Aegyptios, quæ notissima sunt ex lib. exo. & nunc elementa illa, quasi frustra pro illis laborauissent aduocantur tanquam testes ad condemnandam illius populi ingratitudinem, vt mox diximus ex lib. sap. cap. 5. Pugnabit pro illo. s. Deo. & pro quocunq; iusto orbis terræ contra insensatos. i. contra peccatores incredulos, & rebelles, & insigniter obstinatos, & hæc pro intellectu illorum verborum dicta sufficiant.

Dubitant nonnulli Cur vario modo loquendi vtatur Propheta, inquit. n. Audite Cæli, & auribus percipe, terra, quoniam Dominus locutus est, præcipit enim Cælo, vt tantum audiat, terræ verò, vt auribus percipiat. Dubitatio ista leuissima est, sed vt tollamus omnem ambiguitatem, afferemus sententiam quorundam, qui dicunt plus esse aliquid auribus percipere, quàm simpliciter audire, quoniam aure aliquid percipimus, quando illud non solum aure mentis excipimus, sed interius digerimus, penetramus, & firmiter retinemus; simpliciter autem audire nihil vltra significat, quam auribus aliquid percipere, sed re vera hoc dictum mihi videtur arbitrarium. Propterea dicendum quod Terra secundum sui rationem est crassior & hebetior cœlo, ideo oportet eam maiorem vim adhibere ad percipiendum verbum Dei, quam simplicem auditionem. Est & aliud considerandum hoc loco, Nunquid ea, quæ hic dicuntur, sint benè posita, & constituta, quia nondum erat vastata regio, vt hic dicitur, propterea volunt aliqui hoc primum caput esse veluti argumentum totius libri, positum à Propheta instar cuiusdam cōcionis, & post omnes reuelationes editum; sed hoc non est necessarium, Prophetæ. n. solent indifferenter vti nunc præterito, nunc futuro, præterito quidem, ad ostendendam certitudinem, & infallibilitatem eorum, quæ prædicunt, ideo quæ futura sunt, velut iam præterita proponunt. Dicit ergo Audite Cœli, & auribus percipe terra, quoniam dominus locutus est, dicens. n. dominus locutus est, nos vehementer excitat, & attentos reddit, nam sine dubio cum quis vir grauis, & sapiens aliquid loquitur, vel se locuturum proponit, omnes assurgunt, aures erigunt, & summam præstant attentionem: multo magis id fieri debet cum Deus loquitur, quippe qui est infinitè sapiens, & ipsa met sapientia. Quod in idiomate nostro legitur, loquutus est, hebrei legunt, loquitur, in ratione præsentis temporis, quemadmodum omnes illæ dictiones verbales in principio primi ps. quæ apud nos leguntur sub tempore præterito, alibi leguntur, & intelligi debent secundum tempus præsens. sicut & in alio ps. cum dicitur Non. n. qui operantur iniquitatem, in vijs eius ambulauerunt. i. ambulant. Dominus itaq; locutus est, & quidnam locutus? *Filios (inquit) enutriui, & exaltaui, ipsi autem sprouerunt me*, quæ verba sunt adeò considerandа & animo reuoluenda, vt nulli non maximum terrorem, & horrorem incutiant, si diligenter expendantur; & hæc non ad Iudeos loquitur tanquam eos, qui supramodum Deum offenderant, & exasperauerant, sed cœlum, & terram alloquitur, vt Iudeorum præuaricationē, & depraua-tos mores vniuerso orbi ostenderet, & patefaceret: Quemadmodum. n. euenit matri erga filium nimis affectę, cum

Textus.

videt eum peruicacem, in malis obduratum, non illum alloqui audet, sed veluti nimis afflicta, alios alloquitur, & ad cœlum vſq; ſuſpiria, querulas voces, & verba nimio dolore conſperſa, emittere ſolet, in huiuſmodi, & ſimilia quaſi verba prorũpens. Heu me miſerã, videte obſero quicunq; adeſtis noti, & propinqui mei, qualis, & quantus ſit dolor meus, & quantum ſit iuſta indignatio mea, genui hunc filium, enutrii, & educaui, eumq; allactaui, ſuauiter admodum, & dulciter, & ſupraquam dici poſsit ſecum egi, quæq; ſunt ei placita nunquam negaui, ipſe autem receſsit à me, longè abeſt, me reijcit, neque vult meis vnquam acquieſcere conſilijs, & mea ſemper monita contemnit, & ſubſannat, omni vitiorũ genere, & turpitudine ſe ipſum commaculans: hunc quaſi in modum videtur Deus hoc loco de populo Iſraelitico, de quo peculiarem curam perpetuò geſsit, & multis gratijs, & muneribus exornauit, querimoniam agere, proinde inquit filios enutrii, & exaltaui, ipſi autem ſpreuerunt me. Enutrii inquam non quocunq; modo quemadmodũ videlicet homines, & iumenta nutrinntur, ſed peculiari quadã ratione, hoc eſt cibo tum ſpirituali, tum corporali, doctrina. ſ. legis, & ſanctorũ Prophetarum inſtitutis, & panem Cœli dedit eis, hoc eſt manna de Cœlo deſcendens, & exaltauit. i. in ampliſsimã gentem, & magnificentiſsimam rempublicam euexit, & multa alia dona, & præclara beneficia illis contulit, vt ſacræ literæ vbiq; teſtantur. Ipſi autem ſpreuerũt me, quia non ſolum tranſgreſsi ſunt pactum meum, ſed me prorſus abiecerũt, & præter alia multa peccatorum genera, quę indies perpetrarunt, in grauiſſimum quoquè Idolatrię facinus proruerũt. Vereor autem, ne (ſicut D Hieronymus inquit) huiuſmodi querimonię, quę locutus eſt Deus de Iudeis, nõ Iudeis ſolũ, ſed & nobis õnibus, qui Chriſto nomẽ dedimus aptari queant, ſuſcepimus vt potè qui multo maiora beneficia, quã illi, & lõgè ſumus eiſdẽ deteriores. Cęterũ occaſione horũ verborũ nõnulli dubitant Nunquid

A Iudei potuerint verè, ac realiter nuncupari Filij Dei, quę dubitatio oritur non ſolum ex his verbis, ubi dicitur filios enutrii, & exaltaui, ſed quoniam 70. Interpretes legunt alio modo. i. filios genui & exaltaui. Ad hoc dubium videtur reſpondere D. Ciprianus in ſermone 6. de oratione dominica d. non eos poſſe dici verè filios Dei, qui per regenerationem ſpiritualem non fuerĩt nati ex Deo, ſed

B dicuntur Iudei potius filij Dei, quòd fuerint exaltati, magnificati, & ad maximas dignitates, & præeminentias euecti, & ſublimati, & hunc in modum vult ſacrę ſcripturę dicta debere intelligi vt Deut. 32. legitur. Nonne ipſe eſt Pater tuus, qui poſſedit, & creauit te? & Deum, qui te genuit dereliquiſti, & oblitus es domini creatoris tui. & alibi, filius meus primogenitus Iſrael, & ego ero illi in Patrem,

C & ipſi erunt mihi in filium. Poteſt etiam dici, quòd filij Dei appellabantur, & per conſequens geniti à Deo per creationem, ſimiliter & nutriti, quia per tot annos in Aegypto, per deſertum, & alibi fuerunt cibati, alti, & conſeruati per manum Dei; fuerunt præterea exaltati, quia præter omne meritum tot victorijs, opibus, ac dignitatibus honeſtati, quod nemo queat ſatis explicare, de qui-

D bus loquitur Paulus ad Rom. 9. Hęc ſolutio non ſatisfacit vllo modo, quia & omnes alię gentes poſſunt hac ratione nuncupari filij Dei, quia ſunt creati à Deo, rebus ad vitam neceſſarijs prouiſi, & adiuti, quin & multis opibus ditati, & ad magnos honores, & dignitates euecti, attamen peculiari quadam ratione dicuntur Iudei Filij Dei, quod ſatiſclarè oſtendit Dominus noſter, cum

E ponens diſcrimen inter Iudeos, & gentiles. Non eſt bonum (inquit) ſumere panem filiorum, & mittere canibus. Poteſt igitur dici, vt multi ſacri Doctores ſentiunt, quòd Iudei dicebantur eo tempore filij Dei per figuram, quia videlicet erant figura, & ſignum eorum, qui verè futuri erant filij Dei. ſic Theophylactus ait ī 1. cap. Ioãnis, & alij.

Qua ratione Iudei dicuntur filij Dei.

Rom. 9.

Matth. 15.

& alij. Quidam aliter exponunt dicẽtes. Filios enutriui, & exaltaui .i. dedi eis potestatem, vt essent filij Dei per fidem in Christum, & per regenerationẽ sacri baptismatis, & per alia vere fidei Sacramenta. Ipsi autẽ spreuerũt me, hoc est, reprobauerunt quando dixerũt *Io. 19.* Non habemus Regem, nisi Cęsarem, *Psal. 117.* vt verum sit quod dixit Propheta Da- *Matth. 20.* uid lapidem, quem reprobauerunt ędificantes, hic factus est in caput anguli. *Rom. 9.* Si verò quis dixerit. Paulus ad Rom. 9 testatur, quod & ipsi obtinuerunt adoptionem filiorum cum inquit quorum est adoptio filiorum & gloria, & testamentum, & legis latio, & obsequium & promissa, quorum patres &c. Dicas quòd vtiq; hanc adoptionem adepti essent, nisi Deum contempsissent. Aut dicas, quòd adoptio filiorum sumitur eo loco latiori modo, quatenus scilicet maiorem curam, & peculiarem affectum erga populum illũ Deus ostẽdit, cum enim omnia sint Dei iuxtà illud *Psal. 22.* psal. 22. Domini est terra, & plenitudo eius, orbis terrarum, & vniuersi, qui habitant in eo, & alibi omnes animę meæ sunt, voluit tamen specialiter eligere in portionem, & hęreditatẽ suã populum istum, vt habetur Deut. 32. Pars aùt domini populus eius, Iacob funiculus hęreditatis, & vbiq; ferè in sacris literis vocat se Deum Abrahã Deum Isaac, & Deum Iacob, quæ omnia satis indicãt pręcipuum quendam amorem, quo Deus prosequebatur populum illum: & proculdubio si ipsi cognouissent conditionem, & statum suum, & gratiam Dei, verè, & propriè filij Dei fuissent: Nihilominus habita ratione eorum, quæ supra diximus, videlicet quòd Deus tot gratijs, & prærogatiuis israeliticum populum refersit, & toties in sacris literis seruum, filium, & hęreditatem suam nominauit quòd vtiq; prę alijs populis sortiri poterat nomen filiationis, & non figuratiue solum, & impropriè, verum est tamen, quòd illa signa corporalia, opes, & prodigia, & quæcunq; fiebant in illo populo, prætẽr veritatẽ historiæ, quę maximam Dei potentiam, & prouidẽtiam commendabant, figuræ erant rerum, & actionum spiritualium, quæ futurę erant in nouo testamẽto: breuiter tamen, & compendio dici potest quòd populus Israeliticus collatione ad populum gentilem poterat magis propriè dici filius Dei, nec per creationem solum, collatione verò, & relatione ad nos, qui regenerati sumus p baptismum, minus propriè, & quodammodo nuncupatiuè dici possunt filij Dei. Ipsi autem spreuernnt me. Emphasim habent hæc verba, & indignationem maximam ostendunt, quemadmodum, & alibi saluator noster alloquens ait. Ego honorifico Patrem meum, & vos inhonorastis me, Me inquam, qui vos genui, enutriui, & exaltaui, spreuerunt quidem, quia alios Deos sibi constituerunt, & vt ait alius Propheta Hier. 13. Abierũt post. Deos alienos: hoc enim sũmopere displicet diuinæ maiestati · & reuera est peccatũ grauissimum, quemadmodum testatur Iob. 31. cum inquit Hoc enim nefas est, & iniquitas maxima, videlicet cognoscere alium Deum, & prętẽr ipsum ponere in quoquã alio spem suã. *Hier. 13.* *Iob. 31.* *Cognouit Bos possessorem suum, & Asinus Præsepe domini sui. Israel autem me nõ cognouit, & populus meus nõ intellexit &c.* Prosequitur Isaias exprobrare, & patefacere ingratitudinem, duritiem, & & pertinaciam Israelitarum, vt aliquã- *Textus.* do tanti sceleris pœnitentia ducti confundantur, & ad Deum creatorem, patrem, & largitorem omnium bonorũ conuertantur, & quemadmodum in prędecedentibus verbis detestatus est eorum duritiem aduocans cœlum, & terram, quæ secundum sui naturam sunt res innanimatæ sic in præsenti eos detestatur, & redarguit comparatione brutorũ animantiũ, vt Bouis, & Asini cũ inquit. *Cognouit Bos possessorem suũ & Asinus Præsepe domini sui.* Hunc in modum eos redarguit etiam Hierem. cum inquit cap. 8. Cognouit Miluus i Cęlo spiritum suum, Turtur, & hirũdo, & Ciconia custodierunt tempus aduentus sui, populus autem meus non cognouit iudicium domini; & salomõ Prouerb. 6. inquit Vade ad formicam ò piger, & cõsidera vias eius, & disce *Hier. cap. 8.*

sapien-

sapientiam, quæ cum non habeat ducem, nec præceptorem, nec principem, parat in æstate cibum sibi, & congregat in messe quod comedat. Hunc in modum etiam Saluator noster. Mat. 6. hortatur exemplo, & comparatione volatilium, cum inquit Respicite volatilia Cæli, quoniam non serunt, neq; metunt, & pater vester pascit illa. Iob. etiam cap. 12. Interroga inquit iumenta terræ, & docebunt te. Multa alia huius generis loca reperies in sacris literis, vbi comparatione rerum valde dissimilium, & inæqualium Spiritus sanctus nos monet, & excitat ad nostri ipsius cognitionem, & peccati detestationem, sic ergo facit hoc loco dum inquit. *Cognouit bos possessorem suum &c.* Et quonam modo dicemus illum cognoscere possessorem suum? hac nempè ratione, qa nunq; desistit ei benefacere: s. arare, triturare aream, & alia præbere officia, quæ sunt in obsequium hominis, & vterq; horum animalium quodam naturæ motu, & impulsu, mouentur ad obsequium dominorum suorum, & prohis, quæ illis proponuntur ad cibum, & refectionem, rependunt suis dominis subiectionem, & obedientiam, & proficiscuntur quò à suis dominis diriguntur, & impelluntur absq; vlla repugnantia. Bos, & Asinus sunt animalia stolidissima, & omni ratione carentia, vt notum est vnicuiq; veruntamen suis dominis obsequuntur. At populus Israel fuit magis stolidus, & insipiens, quàm fuerint ista animalia, vt mox videbitur. Dicunt autem aliqui quòd per illud animal, quod in nostra vulgata editione legitur Bos, iuxta textum hebraicum intelligitur, non quicunq; Bos, sed ille, quæ ferocior, & insolentior est aliis, qui comuni nomine vocatur Taurus, qui aliòs præit, & ducit, & est aliis ferocior, vt hinc arguatur Iudeos fuisse magis reprobos, feros, & intractabiles, quàm Tauri, quandoquidem nec in Tauro ferocitas, nec in Asino stoliditas, & amentia auferre possunt cognitionem, & obsequium in eos, qui illa nutriunt, & possident, nec solum in eos, qui ea diu possederunt, & obtinuerunt, verum etiam in quoscunq; qui nuper ea susceperint, vel acquisierint. Israel autem me non cognouit. Quia iudicia, præcepta, cæremonias, ac legem Dei contempserunt, & aduanitates, & in fanias falsas delapsi sunt Notandum autem est est, quòd in quibusdam textibus non legitur pronomen demonstrationum v. g cognouit bos possessorem suum, & Asinus præsepe domini sui, sed dominorum suorum, & cum dicitur Israel me non cognouit, non ponitur pronomen, Me, sed tantum Israel non cognouit, & populus non intellexit. Dicimus ad hæc, quòd hoc non est nobis curæ quid videlicet alij textus habeant, quia nos sumpsimus exponendum textum qui vulgo circumfertur: veruntamen nulla est difficultas, quòd primum alicubi legatur in numero plurali quod nos legimus in singulari, & e contra, vt plerisq; in locis facile est videre, & præsertim apud hebreos. Circa illud pronomen *Israel non cognouit me*, dicimus, quòd licet in quibusdam textibus non sit appositum illud pronomen, facilè tamen intelligitur, quoniam qui Deum non cognoscit, quemadmodum erant hebrei, & quicunq; transgrediuntur legem Dei, nihil cognoscere existimandi sunt, nihil inquam cognoscunt, nihil sapiunt, sunt vecordes & stulti qui deum non cognoscunt, & propterea cõgruè dicitur absq; alio addito Israel non cognouit, & populus non intellexit qui videlicet Deum non cognouerunt. Sed dices quomodo Israel non cognuit Deum, cum in Psal. 75. habeatur Notus in Iudea Deus, in Israel magnum nomen eius. Respondemus, quòd dicitur ille populus non cognouisse Deum, quia. s. non cognoscebat cognitione practica, & approbatiua, non. n. reuerebantur eum, nec timebant, sed violarunt legem eius & præcepta eius contempserunt, & Dijs alienis adhæserunt. D. Cirillus ita locum istum interpretatur, quamuis, inquit, populus iste legis pedagogia fuerit initiatus, proindeq; gloriam, et maiestatem Dei didicisset, tamen in effrenatam quandam peruersitatem de lap-

Iudei non cognouerũt deum: vide q̃s.

delapsus est, & quasi pro nihilo Deũ habuit, ac si nullus esset, qđ quidẽ eò probatur, q̃ nisi sic esset nunq̃ dixisset ligno, & lapidi Deus meus es tu, tu me genuisti. Quòd si hæc ad fidẽ in Christum referri volumus, multo certius id constat, quòd ipsum non nouerunt .i. cognoscere noluerunt: propterea apud Matth. 23. conqueritur d. Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti. D. Basilius quest. 212. quærens quomodo acquiritur dilectio erga Deum, & per consequens cognitio. Respondet si cum bona conscientia, & bono animo fuerimus affecti erga eius beneficia, vt apparet in brutis, & præsertim in boue, & Asino, inquibus ex beneficio Altoris dilectio erga ipsum sponte nascitur, proculdubio facilè cognoscemus eum, & consequenter amabimus, & reuerebimur; Incognita.n diligi non possunt.

Matt 23.

A

B

C

Est aliud hic considerandum, nam cum legimus in textu, *Israel me non cognouit*, patet, quòd non de sola Tribu Iuda, & Hierusalem, vt existimabant aliqui, sed de populo vniuerso duodecim Tribuum cõqueritur Deus per Prophetam, quæ ita nuncupantur, quia omnes ducunt originem à Patriarcha Iacob, qui dictus est Israel. D. Hieronymus post multa, quæ digreditur super boue, & Asino, tandem iuxtà sensum anagogicum, vult per hæc duo animalia significari populum gentilem, & Israeliticum, vt per bouem intelligamus populum Israeliticum, qui portauit legis iugum, & mundum animal est respectu aliarum nationum: Per Asinum verò populum gentilem, & idolatram, qui innumerabilium peccatorum onere fuit prægrauatus, & omni veritatis luce destitutus: vterq; tamen cognouit possessorem suum .i. dominum quando vna die crediderũt tria millia ex Iudeis, alia verò die quinque millia, & de gentibus quidem innumerabiles in Christum crediderunt: quo inquam modo verum est quod dicit Propheta, cognouerunt possessorem suum .i. Christum dominum Israel autem secundum carnem nequaquam cognouit.

D

E

A

D. Chrisost. & D. Augustinus asserunt hoc per Isaiam prædictum in ipsa domini Natiuitate fuisse adimpletum, in qua quidem legitur Dominum natum fuisse reclinatum in præsepio. & D. Ambr. super lucam lib. 2. cap. 2. Audis (inquit) infantis vagitus, & non audis bouis dominum cognoscentis rugitus. & D. Athanasius Hęc (inquit) animalia, interquæ positus est dominus, & quæ cognouerunt dominum suum figura fuere populi gentilis, & Israelitici, & hi duo populi referunt illos duos lapides, qui coniungendi erant per lapidem illum angularem, qui est Christus dominus. Alij per Christum positum, & iacentem in præsepio volunt spiritualiter intelligi quasi Christus fuerit pabulum bouis, & Asini .i. populi gentilis, & Iudaici, Alij alias afferunt interprætationes, & allegorias, sed hęc pauca adduxisse sufficiat. *Va genti peccatrici populo graui inquitate, semini nequam, filijs sceleratis &c.* Increpat Propheta hunc populum Israeliticum, quòd iam constituerit habitum in peccando, & velut professionem emiserit in delinquendo instar artificum, qui profitentur aliquam artem, vel officium, & sunt adeò faciles ad peccandum, quòd sine vllo scrupulo, & difficultate quotidiè labuntur in peccatum, & ex stirpe, & progenie parentum peccatorum originem ducunt, ipsorumq; vitam, ac mores imitantur, & deniq; nullum sceleris genus prætermittunt, vt verè dicere possint peccauimus cum Patribus nostris, iniustè egimus, iniquitatem fecimus; & de eisdem loquens Moises Deut. 32. inquit Generatio peruersa, & in fideles filij & D. Ioannes baptista Progenies, & genimina viperarum quis vos docuit fugere à ventura ira. Et apud lucam inquit dominus Generatio praua, & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionę Prophetæ. & paulo infra Profectò testificamini, quòd consentitis operibus

Textus.4.

Psal. 105.

Deut. 32.

Matth. cap. 3.

Matth. 12. Luc. xi.

patrum

patrum veſtrorum, quoniam ipſi occiderunt prophetas, vos autem ædificatis eorum ſepulcra; & Pſal. 57. Alienati ſunt peccatores à vulua, errauerunt ab vtero, & hoc eſt quemadmodum nos vulgo dicere ſolemus de aliquo viro prauo, & vitioſo, qui nunquam didicit facere bonum, iſte fuit malus in vtero matris ſuæ. Actorum. 7. Dura ceruice, & incircumciſis cordibus, & auribus, vos ſemper ſpiritui ſancto reſtinctis, ſicut patres veſtri, ita & vos. & Ezzechielis 2. Filij Iſrael receſſerunt à me ipſi, & patres eorum præuaricati ſunt pactum meum vſq; ad diem hanc. & Hierem. 9. Ambulauerunt poſt Baalim ſecundum quòd didicerunt à patribus ſuis: Et 44. Nunquid non ſacrificium ſacrificaſtis in Ciuitatibus Iuda, & in plateis Hieruſalem, vos, & Patres veſtri &c. ex omnibus his locis, & pleriſque alijs facilè colligitur, quòd non immeritò Propheta in hæc verba prorumpit cum inquit. Væ genti peccatrici. Vbi notandum, quòd iſta interiectio (Væ) poteſt eſſe nota condolentis, & commiſerantis, poteſt etiam accipi tanquam nota, & ſignum comminantis, & prædicentis aliquod graue exitium, & irreparabile damnum: ſi priori modo accipiatur, clarum eſt, quòd per hæc verba innuitur pietas, & miſericordia, qua Deus erga peccatores commouetur, quemadmodum etiam Geneſi. 3 legitur, poſtquam Deus cognouit Adam peccaſſe, non ſtatim tulit in eum ſententiam, ſed prius interrogat Adam vbi es? q. d. Quid teciſti o, miſer, vbi es? quo vadis? non ne agnoſcis peccatum tuum, quaſi volens per ea, verba eum ſubducere ad cognitionem ſui facinoris, vt cognito peccato, & errore, & pudefactus facilius reſipiſceret: Vndè facilè poſſumus conijcere quòd Deus non delectatur in perditione hominum, ſed potius humano more loquentes dicere debemus, eum triſtari, & dolore, cum nobis infert penam, quemadmodum legimus de Saluatore noſtro, quòd appropinquans Ciuitati Hieruſalem, & prævidens illam ſubuertendam eſſe per Romanos, fleuit ſuper illam lucæ 19. Proinde non abre Dauid pſal. 50. miſericordiam Dei appellat magnam, & alibi, Miſerationes eius (inquit) ſuper omnia opera eius. D. Paulus teſtatur d. quòd Deus diues eſt in miſericordia, & Eccleſia canit, Deus cui proprium eſt miſereri ſemper, & parcere. Sic itaquè hoc loco dum Propheta ait *Væ genti peccatrici*, videtur omnino condolere, compati, & miſereri ruinæ, & deſtructionis populi Iſraelitici ſic exponit Euſebius 2. de demoſt. cap. 36. d. quod his verbis deplorat gentem iudeorum. Poteſt etiam illa dictio, ſeu interiectio eſſe nota comminantis, & prædicentis ruinam, & excidium ciuitatis Hieruſalem, & vniuerſi illius populi ob maximas impietates, & abominationes, quas ipſi, & Patres eorum perpetrarunt. Vocat eam peccatricem, vt iam diximus, quia non ſimpliciter quandoq; peccant, & errant, ſed continuè delinquunt, & perſiſtunt in peccatis, & quemadmodum diximus in eis perpetrandis habitum quendam conſtituerunt & in eiſdem penitus inſorduerunt, & quaſi in naturam tranſiuit iniquitas, & hac ratione vocat gentem illam peccatricem, vt indicet facilitatem, & aſſiduitatem in malis perpetrandis. Namq; non quicunque peccat poteſt congruè dici peccator, ſed qui conſueuit frequenter peccare, & qui maxima facilitate, & quacumq; occaſione oblata peccat, quemadmodum nos non dicimus aliquem eſſe infirmum ſeu valetudinarium qui laborat aliquando aliqua infirmitate, ſed qui aſſiduè fermè lecto decumbit; aut aliqua mala affectione detinetur, vt non poſſit perficere neceſſarias operationes, qui potius dici ſolet valetudinarius, aut malè affectus, quàm infirmus, ſicut etiam non vocatur artifex, qui ſemel aliquod opificium, vt ſcamnum, vel ſerram quomodocunq; effecerit, ſed qui habet habitum artis, & frequenter operatus,

Pſal. 57. *Act. 7.* *Ezech. 2.* *Hier. 9. quæ antea dicit propheta.* *Et 44. poſt medium.* *Veh: multi ſæpe ſumitur.* *Gen. 3.* *Luc. 19.*

ratur, & maxima cum facilitate perfecit ea, quæ ad artem pertinent, & quæ poteſt alios docere. Hunc in modum apud lucam cap. 7. appellabatur mulier illa in ciuitate peccatrix, quia communis erat opinio, & talis apud omnes habebatur, quòd ipſa eſſet penitus dedita vanitatibus, & illecebris huius mundi. Conſiderandum eſt etiam, quòd Propheta vocat populum illum, peccatricem gentem cum dicit. *Væ genti peccatrici.* Hoc.n. facit ad maiorem illius populi abhominationem, & vituperationem: Dedecus .n. erat eo tempore nomen gentis, tanquam populi, qui viueret quaſi ſine Deo, ſine lege & vt vno verbo dicã more beſtiarum: vndè cum dixit Saluator noſter Ioannis 7. Quo vado vos non poteſtis venire, dixerunt Iudei ad ſemetipſos. Quò hic iturus eſt; nunquid indiſperſionem gentium, & docturus gentes? Perindè tunc erat ac ſi nos hoc tempore diceremus, hic vult proficiſci ad lutheranos, vel Turcas, aut Saracenos, Et Paulus Rom. 1. enumerat prauos mores, & conditiones ipſarum gentium, & Clarius 2. cap. eiuſdem Epiſtolæ, & ad Galat. 2. Nos (inquit) natura Iudei, & non ex gentibus peccatores & prima, ad Theſal. cap. 4. monet eos, vt nouerint vas ſuum, poſsidere in ſanctificatione, & honore, non in paſsione deſiderij, ſicut gentes, quæ ignorant Deum.

Luc. cap. 7. *Io. 7.* *Rom. 1. Et 2. Galat. 2. 1. Theſ. cap. 4.*

Poſteà vocat populum grauem iniquitate, dicitur populus grauis iniquitate ſecundum quoſdam cuius cor eſt obcęcatum, & aures eius agrauatæ. q. d. populum iſtum, & gentem iſtam grauem eſſe infidelitate, quia videlicet non credit verbo Dei, Dicit Gloſa quòd gens illa dicitur grauis iniquitate, quia quodlibet peccatum ſi non ſtatim diluatur, ſua grauitate ad aliud trahit. Sed proclariori intellectu huius dicti notãdũ q̃ graue aliquid poteſt bifariam dici. Vel quia maximè ponderat, vel quia eſt multiplex, ſeu numeroſum: primomodo graue eſt ſaxum, & oneroſa eſt arena Prouerb. 27. Vtroq; autem grauior eſt ſtultus, ſicut impijs, & malè agentibus grauis eſt vir bonus, & iuſtus, vt ſap. 2. Grauis eſt nobis etiam ad videndum, de homine probo, & iuſto loquens. Et Iob. 7. Factus ſum mihi metipſi grauis. Hoc modo accipiendo graue, nulli dubium, quòd peccatum valde aggrauat animam; quemadmodum D. Hier. adducit teſtimonium Zachariæ cap 5. quòd .2. iniquitas ſedet ſuper talentum plumbi. Et Dauid Iniquitates meæ ſupergreſſæ ſunt caput meum, & ſicut onus graue grauatæ ſunt ſuper me. Quibus verbis vnusquiſque facilè poteſt inſpicere quanta ſit vis peccati, & quam graue ſit pondus ipſius, quod Angeli ſuſtinere nequierunt, qui à Deo recedentes, & tam graue onus ſuſtinere non potentes, è tam ſublimi loco cæciderunt, & in infimum orbis terrę locum fuere deiecti, quem magnum, & irreparabilem caſum hic ſanctus Propheta admiratus inquit cap. 14. Quomodo cæcidiſti lucifer, qui mane oriebaris; & Saluator noſter. Videbam (inquit) Sathanam ſicut fulgur de Coelo cadentem. Quarè ſi peccatum eſt adeò graue pondus, quod non potuerunt ſuſtinere ſpiritus illi tot prędclaris dotibus præmuniti, non eſt quòd dubitemus de eius grauitate & difficultate ad ſuſtinendum: quarè valde inſipientes ſunt homines, qui hac in parte ſunt multo ſtoliliores brutis animantibus, videmus enim ſi quod onus graue, & importabile ſuperimponatur alicui iumento, vt equò, aut Aſino, ſtatim reijcit illud, aut potius ſuccumbit, & proſtratus humi iacet; nos autem ſuper humeros animæ noſtrę tot onera peccatorum imponi permittimus, quæ tandem demittent nos ad infernum, & tamen illa ſuſtinemus, vbi miſeriam, ſeu potius ſtoliditatem noſtram deplorare debemus. Conſtat igitur, quòd non ab re Propheta comminatur genti illi peccatrici, & vocat eam gentem grauem iniquitate, quia ſcilicet non quæcunq; peccata perpetrabat, ſed grauiora ſcelera, & vſquè adeò oneroſa, vt difficilè admo-

Sap. 2. *Iob. 7.* *Zach. cap. 5.* *Pſal 37.* *Eſa cap. 14* *Luc. 10.*

Graue 2. *Prou. 27.* *Quò pãcipiũtur grauia.*

admodum potuerint ab eis releuari.

Secundo modo sumitur graue pro multiplici, siuè numeroso, quo modo accipit Propheta cum inquit in psa. 34. In populo graui laudabo te. i. in populo numeroso frequenti, & multo, & Ezechiel. 7. Ciuitas plena est iniquitate, & hoc modo septuaginta Interprætes legunt, nam vbi Textus noster legit, populo graui iniquitate, ipsi legunt. Populo pleno peccatis; & propterea dicebatur grauis iniquitate, quia non vno tantum morbo peccati laborabāt, sed multis, & varijs morborū generibus, vt auaritia, superbia, inuidia, & æmulatione, & multis alijs scelerum generibus erant coinquinati, quemadmodum vbiq; per sanctos prophetas notantur, & redarguuntur, idquod facit etiam saluator noster, vt est videre apud sacros Euangelistas in pluribus locis, præsertim Matt. 23. vbi Saluator illis etiam comminatur eo sanè modo, quo facit hic Isaias dicens. Væ vobis scribæ, & Pharisei væ, væ, & multoties vsus hac nota, siue comminationis, siue commiserationis. Dicitur ergo, Populus ille grauis iniquitate, vel quia magna, & enormia peccata perpetrauit, & in illis quasi prostratus iacebat; vel quia multa & ingentia peccata commisit. Sic enim exponit Eusebius, loco iam citato. populo pleno peccatis. Cum vero psalm. 34. Propheta nominat Populum grauem dicens in populo graui laudabo te, per populum grauem intelligit grauem ideſt numerosum vel grauem ideſt nobilem, insignem, & præpotentem, qualis erat futurus populus gentilis, post Christi passionem. Diuus Augustinus exponens hanc partem dicit Populum grauem eum esse, qui velut triticum, non facile sicut palea eleuatur à terra, ideſt non facile à rebus terrenis commouetur, sed firmus & stabilis manet in laude, & confessione fidei. Hæc particula, semini nequam, non solum potest referri ad progenitores eorum, qui tunc erant, & futuri erant imitatores, & sectatores illorum scelerum,

Psal. 34

Ezech. 7.

Matth. 23.

contra quos adduximus testimonia, ex multis locis scripturæ, sed potest etiam referri ad posteros, & descendentes eorum, de quibus, & ad quos tunc loquebatur. Proph. q.d. Væ semini nequā .i. væ illis, à quibus procedunt, & producuntur filij nequam .i. homines nullius valoris, nullius roboris, & nullius pensi, quandoquidem semen est id, ex quo aliqua proueniunt: propterea Iudei, qui tunc erant, poterant conuenienter vocari semen nequam ità quòd semen hoc loco potest accipi in significatione actiua, & significatione passiua, hoc est semen, quod est principium generationis, & semen genitum .i. proles, & stirps ab alio descendens, & semen, quod est causa prolis; & vtrunq; potest congruè dici semen nequam, & semen pessimū, quemadmodum alius textus habet, semen in quam, pessimum, quia ab iniquis, & pessimis patribus processit, semen generans pessimum, quia pessimos, & iniquissimos filios produxit, quod insinuauit Saluator cum dixit Io. 8. Vos ex patre diabolo estis, & desideria patris vestri vultis perficere. Contingit.n. sæpenumero, quòd Pater impius, & peccator generat filios sibi similes; & quilibet homo praue conditionis, & mali moris, eos, cum quibus ille versatur, & consuetudinem habet, sui similes facit, vt inquit Propheta ps. 17. Cum sancto sanctus eris, & cum peruerso peruerteris, tametsi hoc non fit vniuersaliter verum; quoniam vt habetur 4. Regum 22. & 2. Paralip. 34 Iosias erat vir bonus, & gratus Deo, fecitq; quod placitum erat coram domino, & tamen pessimos, & valdè impios habuit progenitores: quòd attinet ad malorum societatem, nulli dubium, q̄ est valdè pernicioſa, & maximè idonea ad corrumpendos mores, propterea monebat sapiens prouerb. 1. d. Fili mi si te laudauerint peccatores, ne acquiescas eis, & paulo post. Ne ambules cum eis, prohibe pedem tuum à semitis eorum; & per omnes illos libros, & volumina, in quibus de moribus, & vita hominum pertractatur, eadem, vel similia documenta habebis. Cauen-

Io. 8.

Psal. 17.

4 Reg. 22. 2 Paral. 34.

Proverb. 1

dum est ergo,& rogandus Deus, ne malorum hominum societatem incurramus,quia periculum est, ne similes illis efficiamur, legimus .n. Gen. 33 quòd Iacob noluit ambulare cùm Esau fratre suo,quia erat malus. tametsi placasset eum muneribus , & multa signa dilectionis ostendisset , & Num. 16. legitur quòd Moises præcepit multitudini filiorum Israel , vt recederet à tabernaculis hominum impiorum. Nolite (inquiens) tangere, quæ ad eos pertinent,ne inuoluamini peccatis eorum. Reuertẽtes ergo vndè digressi sumus, dicimus,quòd non iniuria Isaias Propheta iussu Dei comminatur populo Israelitico dicens. Væ genti peccatrici, væ populo graui iniquitate, væ semini nequã , & postremo subdit filijs sceleratis. Nescio sanè quid turpius, quid horribilius , & ignominiosius dici poterat de illo populo ; vocat autem populum illum filios sceleratos , hoc est omni vitiorum turpitudine commaculatos, & qui ita in peccatis perpetrãdis exoleuerant, vt palam, & absq; vllo pudore ea committere non vererentur. Sed considera quæso , & aduerte summam Dei benignitatem , quòd licet in eo essent statu , & vitæ ratione populi isti Israelitici, nihilominus vsquè adeò benignus,& misericors est Deus, quod nõ dedignatur vocare eos filios, vt hoc nomine audito, fortasis commouean-

Gen. 33.

Num. 16.

Cum nimicis & hostibus molestè tractandum.

tur,resipiscant , & ad eum reuertantur, quemadmodũ & Saluator noster dum instaret tempus passionis suæ, eum discipulũ , qui eum traditurus erat ad se accedentem,amicũ vocauit (inquiens) Amice ad quid venisti ? qua uoce audita, si præuaricator ille fuisset homo & non lapis, procul dubio resipuisset,quemadmodũ vnusquisq; nostrum resipiscere debet,dum considerat, & aduertit summam Dei benignitatem,& ineffabilem eius erga nos misericordiam. Nota etiam secundũ D. Hierony. quòd licet Propheta vtatur diuersis vocabulis, & nominibus videlicet gens , populus, semen, & filij, omnia ista nomina de ipso Israele dicuntur,quibus facilè innuitur, quòd nullum genus peccati , nulla grauitas, & enormitas scelerũ poterat

Matth. 26.

A reperiri, quæ in populo habreorum nõ fuerit. *Dereliquerunt dominum , blasphemauerunt sanctum Israel,abalienati sunt retrorsum*. Cum propheta explicauerit repudiationẽ populi Israelis,quòd.scrpudiauerit,& spreuerit dominum creatorẽ suũ, & demonstrauerit brutalẽ eorũ fatuitatẽ,nec nõ cõminatus fuerit& pterefecerit populũ suũ,nũc explicat sigillatim peccata , in q̃ prouerat, & inquit. Dereliquerũt Dñum, blasphemauerũt &c. Dereliquerũt inq̃ eũ,qui erat & qui est,& sẽper erit,& à quo non solũ ipsi,sed cætera omnia,quę sunt,habent id, quod sunt . Recesserunt ab eo , tanquã à fonte omnium bonorũ , & à quo innumerabilia bona receperũt : de hac defectione,& derelictione,abundè satis loquebatur Moises , vt habetur Deut. 32. vbi inquit Generatio praua,atq; peruersa hæcine reddis dominò populestulte, & insipiens, nũ quid ipse non est pater tuus, qui possedit, fecit, & creauit te ? Et post pauca subdit, postquam recensuit alia quædam beneficia,quæ cõtulit illi populo . Incrassatus est dilectus , & recalcitrauit , incrassatus; impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorẽ suum, & recessit à Deo salutari suo,& quæ sequuntur . Hoc idem Hierem. cap. 2. Me (inquit) dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt sibi cisternas dissipatas &c. Deniquè nõ est locus nequè in vetere , nequè in nouo testamẽto, vbi non fiat mentio de ista insigni & profunda ingratitudine populi Iudaici erga dominum suum . & nota, quòd non ab re ponitur illa dictio (Dominũ,cũ inquit . Dereliquerũt dominũ, quod notat extremã,& insignẽ illius populi stultitiã, & grauissimu scelus, qp nõ quemcũq; dereliquerunt, sed eum, qui solus est dominus , & verè est dominus,& illius populi peculiari quadam ratione dicebatur Dominus.

Deut. 32.

Hierem. 2.

Nec solum dereliquerunt , verũ ẽt blasphemauerunt Sanctũ Israel , hoc est conuitijs lacessierunt , & velut quid pollutũ,& contaminatũ abiecerunt,sũmã eius bonitati , & Sanctitati contumeliã irrogãtes, nec sine rõne ad exaggerandũ,& aggrauãdũ eorũ facinus, & flagitiũ dicit Sãctũ Israel, hoc est blasphema-

Textus. 8.

phemauerũt eũ,qui ſumma veneratione,cultu, & reuerentia iã olim habebatur ab Iſraele, & vt vno verbo dicam qui omnium erat Deus,& dñus, & verè ſãctus dicebatur tm̃ Deus Iſraelis,quippe quem ſolum pro numine, pro Deo, & ſuo patrocinio habebant veteres Patres. Profectò graue peccatũ fuit eos dereliquiſſe dominum, receſsiſſe ab eo à quo habebant eſſe, bene & fæliciter eſſe, & à quo tandem velut à fonte inexhauſto omnia bona receperunt, et ſine quo nihil boni facere, nec habere, vel vllo vnquam tempore expectare poterant, vt benè Hierem. cap. 5. et cap. 7. atteſtatur, ſed longè maius, et grauius delictum fuit ſanctum eius nomẽ blaſphemare, illi detrahere, et varijs cõtumelijs laceſſere,quæ oĩa facilè cõprobare poſſumus,ſi verba Prophetarũ in memoriam reuocemus, cum ipſi de Dei potentia diffidebant dicentes. Nũ quid poterit Deus parare menſam in deſerto: Et apud Ezechiel. 18. cum dicerent. Non eſt æqua via Domini, melius erat nobis, cũ Deos coleremus, & alia multa huiuſmodi, quæ ſi referamus ad Chriſtum dominum Saluatorem noſtrum, facilè nobis occurrent plures blaſphemiæ, & maledicta, quæ iaciebant in eũ,cum dicerent. Si non eſſet hic malefactor, non tibi tradidiſſemus eum. Et alios ſaluos fecit, ſeipſum non poteſt ſaluum facere: & multa alia blaſphemantes dicebant in eũ, vt Demoniũ habes, & alibi. Seductor ille dixit,& multa eiuſmodi. Nec parua ſunt hæc, ſi velimus aliquantò prolixius expendere rationem, & ſignificatum iſtorũ nominũ videlicet blaſphemare,& Sanctũ. Sãctũ.n. ſignificat, ſuè dicitur id,qd eſt purũ,& mũdũ,& ſegregatũ, & ſeparatũ ab oĩbus alijs rebus, & quaſi ſuper excedẽs oẽm bonitatem, & perfectionem; vnde eſt illud præceptum leuitici cap 20. Sancti eritis mihi,ſicut & ego Sanctus ſum. i. quemadmodũ ego ſuper oẽs alios excellentia puritate,munditia, & perfectione ſum ſegregatus ab alijs,& excedo oẽs alios, ita & vos mihi eritis populus ſegregatus,& maiori excellentia,& perfectione prædictus, & decoratus, quã alij. Sanctus etiã dr Deus ab effectu ſanctificãdi,& mundandi alios, quemadmodu & miniſtri Dei ſancti debent appellari ab effectu ſanctificandi,& mundandi. Sanctũ itaq; dr illud,cui cultus, obſequiũ, & religio,pariter & deuotio ipſa natura inſtigante ab oĩbus debetur. Nihil ergo indignius, nihil abſurdius fieri, & eſſe pòt aut excogitari quàm eum, quẽ ſanctè, & religioſè, & magna cũ reuerentia ac deuotione colere debemus, execrari, & blaſphemare ac deteſtari, quaſi rem turpẽ, immundã, & pollutã. Vt aũt huius rei exemplum ponamus, quò oſtendamus quàm graue facinus cõmiſerint Iudei. Accipiatur quis, qui aliquem deſeruerit, nec velit illius vlla tenus admittere cõſortium,aut vllã cũ eo inire ſocietatẽ, ſed nihil vltrà facere,nec aduerſus eũ quicquã moliri, ſatis profectò eiuſmodi tolerabilis erit: At ſi præter hæc abominetur,& deteſtetur illũ,& iniuriã fecerit, proculdubio valdè intolerabilis erit,nec poterit vnquã ſine culpa tranſigi. Hunc in modũ ſe habuere Iudei aduerſus dominum, qui non ſolũ eũ dereliquerũt, verũ etiã blaſphemauerunt. Blaſphemia nãq;(vt de ea aliqd dicamus) nil aliud prorſus eſt,quã rẽ indignã de Deo cogitare,vel illi tribuere,quod nõ cõuenit, aut alijs tribuere,quod ipſi ſoli cõpetit,quemadmodum amici Iob negantes Dei prouidentiã,dicebãt. Circa cardines cœli perambulat,nec noſtra conſiderat,qd quidem peccatũ,& vitium ita eſt Deo exoſum & ſecundum quoſdam Hebreos eruditos,nomen blaſphemiæ circa nomen Dei non inuenitur in ſcriptura ſacra,niſi per circumlocutionem, aut per contrarium ſuum:huius rei exemplum habemus Iob. 1. Vbi dixit Satanas ad Deum de Iob. Tange illum, niſi in faciem benedixerit tibi.i.inferas illi aliquod malum, & videbis, ſi non publicè maledixerit tibi, & eius Vxor dixit ad eũ, Benedic Deo, & morere i. maledic. Et Michael Archãgelus teſte Iuda Apoſtolo,cũ diſputans cum diabolo altercaretur de Moiſi corpore,non eſt auſus inferre nomen blaſphemiæ,ſed dixit Imperet tibi Deus: ex quo ſatis colligi poteſt quã abhominabile extiterit hoc vi-

Hiere. cap. 5. & 7.

Pſ 77.

Ezech. 18.

Ioan. 18.

Deus dicitur Sanctus multiplicter

Iob. 1.

Iud capi.

tium coram domino, quòd ét confirmatur ex eo, quod Saluator noſter in initio oſionis dominicæ, qua hõies inſtruit quid, & quomodo orare debeãt, priori loco illud proponit. i. Sanctificetur nomẽ tuũ. i. de tuo nomine, de tua
Matt. cap 6. virtute, ac maieſtate, vbiq; digna dicantur, & ſentiãtur. q̃ aũt Deus vocetur Sanctus Iſrael clarũ eſt ex innumeris penè locis ſacrarũ ſcripturarũ pſal. 72.
Pſa. 72. Quambonus Iſrael Deus his, qui recto
Pſal. 72. ſunt corde & pſ 72. Benedictus Dñus
Iſal 88. Deus Iſrael. & Pſ. 88. Dñi eſt aſſumptio
Iſa. x. noſtra, & ſancti Iſrael Regis noſtri, Iſa.
Hier. 2. x. Innitetur ſuper Dñm Sanctũ Iſrael. Hierem. 2. Sanctus Iſrael dño primitię frugum eius &c. Dñus ergo Deus vocatus ſanctus, vocatur ſanctus ſanctorum, Sanctus Dei, & ſanctus Iſrael. Et illa dictio Iſrael debet accipi in caſu obliquo ipſius genitiui, non in caſu recto; ſed quid laboramus in explicatione blaſphemiæ, aut potius in explicatione huius delicti, qđ perpetrarunt filij Iſrael, cum nõ ſolũ Deum derelique rint, & ſanctũ Iſrael blaſphemauerint, ſed ad manifeſtandam magis eorum inſaniam, & peruerſiſsimam mentem ſubdit Propheta dicens. Abalienati sũt retrorſum. i. omnino receſſerũt à Deo, terga verterunt illi, & ad Idola muta, & ſurda ſe penitus couerterunt, nec de Deo quicquã amplius intelligere, & ſcire voluerunt, hoc eſt quod ait. Abalienati ſunt retrorſum, quo verbo vult innuere Propheta ſceleratiſsimam, ac perditiſsimã Iudeorũ mẽtẽ erga Deũ.

Textus 6. *Super quo percutiam vos vltra addentes prauaricationes? Omne caput lãguidũ, & oẽ cor mœrẽs, à planta pedis vſq; ad verticẽ capitis non eſt in eo ſanitas, vulnus & liuor, & plaga tumens, non eſt circumligata, nec curata medicamine, neq; fota oleo.* Hoc loco Propheta ex perſona domini videtur conqueri, & quaſi dolore confici, videns pertinaciam, & incorrigibilitatem populi ſui, quòd ſ. nec timore pœnæ, nec virtutis amore à peccato recedit, ſed indies maiora, & grauiora peccata cõmittit: propterea poſtquã paulo ante manifeſtauit eorum ſtatum, & cõditionẽ, & incredibilẽ, ac deteſtabilẽ ingratitudinem, q̃ videliçet dereliquerũt dñum, & ſanctũ Iſrael blaſphemauerunt, ac prorſus ab eo receſſerunt, & alienati ſunt, ob q̃ defectionẽ, multis ab eodẽ flagellis, & plagis ſunt pcuſi, vt qñdoq; moniti, & excitati reſipiſcerẽt, neq; tãdẽ reſipuerunt, tanq̃ de eorũ ſalute diffidẽs, inquit. Super quo pcutiã vos vltra. Textus iſte multas habet expoſitiones; prior eſt ſuper quo pcutiam vos vltrà. i. quis nã ſupeſt ex oĩ populo, quis reliquus eſt in toto regno, ſup quo pcutiã in quo videlicet potẽtiã meã, & virtutẽ oſtẽdã, qua cognita, & pſpecta ad me redeatis? Nullus inq̃ ſupereſt, qa oẽ caput lãguidũ, & oẽ cor mœrẽs, Aplanta pedis vſquè ad verticẽ capitis non eſt in eo ſanitas, oẽs inq̃ tam maiores, q̃ minores, tã principes, quã populi, tam ſacerdotes, & miniſtri, q̃ infimæ ſortis homines, & oẽs tandẽ declinauerunt, & inutiles facti ſunt, quarè, nullus eſt, qui nõ fuerit hucuſq; percuſſus, & varijs modis diuexatus, vndè non eſt ſuper quo percutiam vos vltra D. Tho. innuẽs ferè hunc eundẽ ſenſum ſic exponit. Sup quo pcutiã vos vltra q.d. nõ eſt q̃ pcutiã vos amplius, quia ſemp additis peccata peccatis, neq; vllus eſt pfectus huius meæ correctionis nequè ſe offert qſquã ĩ toto populo qui vos arguere poſsit, & ad ſemitã reducere, neq; cõſulendo, aũt quouis modo ſuffragando, aut bene operando, quia omne caput languidum, & oẽ cor moerẽs &c. Datur 2. expoſitio, & eſt meo iudicio textui magis conſona. Super quo percutiam vos vltra. i quo genere pœnarũ, & ſuppliciorum vlterius vos percutiã, cùm tot flagellis ac penis vos affligẽs, vt quandoq; de reſipiſcentia, & emendatione cogitaretis, & grauiſsimas offenſiones, quas in hanc vſq; diem in me dominum veſtrum intuliſtis ad memoriam reducentes, deſiſtere tandem deberetis, nihilominus ſemper additis prævaricationem, ità, vt nulla amplius ſuperſit plaga, qua vos ea ratione percutiam. & ſecundum hanc expoſitionẽ præſens particula optimè conuenit cũ ea, q̃ ſtatim ſequit videlicet, Addẽtes p̃uaricationẽ. Affertur & alia expoſitio ſup his verbis, ſup quo pcutiam vos vltra addẽtes p̃uaricationẽ. i. cur,

& ob

& obquam cauſam, inquem finem vo A
lo vos vlterius affligere, moleſtijs affi-
cere, & flagellis cædere, cum hæc mea
afflictio, & pœnarũ inflictio nihil pro-
ficiant, & nihil conferant ad eum finẽ
conſequendum, quem maximè cupio
& requiro: Ego enim vos percutio,
flagris verbero, diuerſis pœnis afficio,
vt aliquando reſipiſcatis, & à peccato
deſiſtatis, vos tamen præuaricamini,
& peccatis prioribus alia rurſus pecca-
ta ſuperadditis, fruſtra ergo percutio; B
fruſtra laboro. Non eſt qui faciat bonũ
non eſt vſq; ad vnum. Omne caput lã
guidum, & omne cor mœrens, à plan-
ta pedis vſq; ad verticem capitis non
eſt in eo, vel in toto regno, vel inquo-
uis homine vlla ſanitas, prior expoſi-
tio reſpicit ſubiecta, & perſonas, ſuper
quas fit percuſsio, vel etiam partes re-
gni, vel perſonarum. Secunda expo-
ſitio reſpicit genera plagarũ q. d. Nul-
lum eſt genus ſupplicij, aut plagæ, C
quod ſuper vos excitandos, aut excu-
tiendos non fuerim expertus, & nihil
hucusq; profeci. Poſtrema expoſitio
refertur ad cauſam, ſeu rationem, qua
motus eſt Deus ad nos percutiendos,
& innuit causã fuiſſe vanam, & fruſtra-
toriam, cum per eam Deus nequaquã
fuerit aſſecutus ſuam intentionem: &
quamuis nonnullum diſcrimen inter
prædictas expoſitiones eſſe videatur,
omnes tamen ad vnam ſolam intentio D
nem diriguntur, ad oſtendendum .s.
quòd inanis erat, & ſuperuacua omnis
diligentia, quæ ad hibebatur pro reſi-
piſcentia, & correptione Iudeorum,
quia apud eos nihil erat boni, omnes
erant contaminati, & coĩquinati à ma
ximo vsq; ad minimum, & econtra:
propterea dicit Propheta Omne caput
languidum, & omne cor mœrens: ſi lo
quamur de toto regno Iudeorum ad ſi-
militudinem corporis humani, nulli E
dubium, quòd per caput debent intelli-
gi omnes principes, & magiſtratus,
per Cor, intelligi poſſunt Sacerdotes,
qui & miniſtri Dei in populo: per pedes
extremè & infimè ſortis homines, qui
omnes tam hoſtili gladio conciſi, quã
fame, & ſterilitate domiti in ſummæ
miſeriæ diſcrimẽ erant adducti. Prin-
cipes enim qui ſunt duces. & capita po
pulorum ſunt impij, iniuſti, rapaces,
& increduli: Scribę verò, & legis Do-
ctores, ac Miniſtri templi, qui velut
cor totius populi exemplo vitæ, & ſin
ceritate doctrinæ debent alios inſtruere,
& monere, ſunt in perpetuo moe-
rore, & triſtitia, non modo ob eorum
propria, & aliorum peccata (vt quidam
opinãtur) ſed ob inopiam, ac defectũ
virtutis, & doctrinæ. Reliqui verò
omnes à planta pedis usq; ad verticem
capitis ſunt infirmi, plagis, & vlceribus
contaminati (nec mirum) qui, (vt vul
go dicitur) quando caput languet, om
nia membra dolent, & hæc ad mores &
cuiuſq; priuati hominis actiones refe-
rendo; nam quando quis laborat infi-
delitate, habet caput languidum, quia
fides eſt fundamentum omnium virtu-
tum, dum laborat inſipientia, triſtatur
& mœret, vt potè neſciens ponere di-
ſcrimen inter bonum, & malum, vt
nouerit hoc eligere, illud verò reſpue-
re: Et qui his malis eſt affectus, dubio
procul in eo nõ eſt ſanitas .i. nulla vir-
tutis operatio, ſed ſola preparatio ad
perpetuam gehennam. Quare hæc
genera malorum, quæ hominem lan
guentem, & mœrentem afficiunt, ex
plicans Propheta inquit. *Vulnus, &
liuor, & plaga tumens &c.* Vt per vul-
nus intelligi poſsit etiam peccatũ ma-
niueſtum: per liuorem, inuidia latens,
per plagam tumentem vitium ſuper-
biæ, qui morbi ſi fuerint obfirmati,
nec præcepto legis diuinæ, nec verbo,
& exemplo maiorum, neq; operibus
miſericordię ſolis poſſunt vllum me-
dicamentum ſuſcipere. hoc eſt quod
dicit Propheta *Vulnus, & liuor, & pla-
ga tumens non eſt circumligata, neq;* cu
*rata medicamine, neq; Fota oleo, propte-
rea inquit Deus Super quo percutiam Vos
vltra addendes prauaricationem*; Qui-
bus verbis facile poſſumus intelligere
Deum ſepænũo afflictiones, & flagel
la nobis immittere, quo à peccatis re-
cedamus, & recto itinere incedamus.

Sed quamquam eiuſmodi morbi, ſi-
ue peccata difficile tollantur, veruta-
men faſcisorationum (inquit Glos. In
terl, vulnus .i. malitia poteſt circum li

gari

gari, liuor, hoc est inuidia exercitio bonorum operum potest aboleri, plaga tumens, hoc est superbia, & ambitio, lacrymis pœnitentiæ, & operibus misericordiæ curatur, iuxta illud Danielis, peccata tua eleemosinis redime. D. Basil: huiusmodi morbos, & prauas affectiones ad ecclesiam adaptans inquit, quod vulnera, quę in corpore humano fiunt per diuisionem continui, in corpore mistico ipsius ecclesię sunt hęreses, & scismata, Hypocrisis verò, & inuidia, sunt veluti liuor, ꝙ si sanies redundat, & non extrahatur, & prę-sẽtaneum remedium adhibeatur, fit veluti plaga tumens, & fit lãguor penè insanabilis. & perpetuo per elationem animi, & superbiam turbat Ecclesiam, & totum corpus misticum. Cum verò dicebatur. Super quo percutiã uos vltra addentes pręuaricationẽ, præterquamquod his verbis vult inuere Propheta auersionem à Deo, nolle illum respicere, nec eius audire p̃cepta, & monitiones vt supra diximus aliud qd vult ẽt inuere, vt mox exponemus, cũ prius quid propriæ sit pręuaricatio aperiemus. Qui enim huius vocabuli vim explanãt, dicunt eum esse prævaricatorem, qui aliud quamquod facere debet, & dicere, dicit, & facit, aut contrariũ illius, aut non eo modo quo debet, qua descriptione facile est videre, quam malum sit, & pnicio-sum hoc genus peccati. Quod alij difinientes, vel describẽtes dicunt, quod prævaricatio significat peruersum dogma, & ea scelerum genera. per quæ omnino à deo auertimur. Cum vero dicit Propheta Super quo percutiam vos vltra addentes prę-uaricationem q. u. dicere, non satisfuit vobis tot plagis Dei filium affecisse, alapas ei dedisse, & sacrum illud caput contudisse, & ꝓterea clauis sacras eius manus, & pedes confixisse, & deniq; lancea latus eius confodisse, sed nec solum in ipsum Christum tam sacrilegas manus iniecistis, verum, & post eius necem in Apostolos, & seruos eius tã crudeliter seuistis, ita vt verè possit dici de eo omne caput languidum, ideſt totum languens, & affectum vulneribus: omne cor moerens .i. tristitia affectum, vt ipsemet d. Tristis est anima mea vsque ad mortẽ, et cætera quæ sequuntur possunt vtcũq; actionibus saluatoris nostri accommodari. Verũ vt dicam quòd sentio, difficile admodum potest ista expositio nostro textui accommodari, sed hanc volui huc aduxisse propter eos, qui varias expetunt interprætationes. *Matth. 26.*

Morbi animi qua ratione tollãt.

Terra vestra deserta est, Ciuitates vestræ succensæ igni, regionem vestram coram vobis alieni deuorant, & desolabitur sicut in vastitate hostili. Totus iste contextus facilis est & ex se ipso intelligitur sed difficultas est de qua subuersione, & desolatione loquatur Propheta. Quidam enim volunt, ex quibus est D. Hieron. quòd Proph. loquatur de vastatione facta à Babilonijs incenso tẽplo, & subuersa Hierusalem, quando regionem decẽ Tribuum possederunt samaritani · plenius autem, atq; perfectius fuit facta ista desolatio p̃ Romanos tempore Vespasiani, & Titi, & Aelij Adriani, quãdo eorum exercitus vniuersam Iudeam vastauit, vt copiosè describit Iosephus in lib. de bello Iudaico, & in lib. de Antiquit. Nicolaus de Lyra vult. et ipe, quòd Propheta hoc loco loquatur prius de desolatione decem Tribuum, & postea de desolatione, & persecutione duarum tribuum, quę desolatio partim ab Assirijs et partim à Babilonijs facta fuit. Quidam moderni sunt longè alterius opinionis & sententiæ, asserunt enim hoc loco Prophetam intelligere, ac prędicere solum destructionem factam post Crucem, & passionem Domini per exercitum Romanorum: nam (vt inquiunt) licet à babilonijs fuerit aliquando capta Hierusalem, reliquæ tamen ciuitates illius regni, aut regionis, non fuerunt ab eis incensæ. nec deuastate, at post mortem Christi omnes vici, & vrbes vniuersæ illius prouinciæ cõflagrarunt, & Iudei ferè omnes absumpti fuere igne, gladio, & peste: Deinde dici non potest, quòd tempore captiuitatis babilonicę coram ipsis Iudeis regionẽ ipsorum alieni deuorarent, cum ipsi tam longe essent ab illis remoti, quòd huiusmodi deuorationem, seu desola-

Textus 7.

tionem

Nos ly. corã Gobis.

tionem per alienos ipsi spectaret. Nã si fuerunt Iudei in captiuitatem adducti videre non poterant suę regionis desolationem non poterat ergo dicere Propheta, corã vobis alieni deuorãt at post mortem Christi vtiq; id euenisse manifestum est, luce enim meridiana clarius est, quòd regionem, quam olĩ coluere Iudei, nunc alieni deuorant, & consumunt. Nam (vt refert Iustinus in Apologia pro Christianis cõtra Iudeos) lege cautum erat, ne quis Iudeorum pedẽ inferret in Vrbes Iudeę, quòd si quis introisset, capite plecteba tur; hęc autem mala, & incommoda non aduenerunt Iudeis, nisi paulo post passionem domini. In hac autem opi nionum diuersitate, non sum ego tanti, vt possim iudicium ferre. sed consideratis ijs, quæ hac in re considerandа occurrunt, ego potius illorum sententię subscribo, qui exustimant Prophetam fuisse loquutum de varijs calamitatibus, & euersionibus, quas passa est vniuersa Iudea; tamẽtsi omniũ maxima, & infaustissima fuerit illa postrema, quæ fuit per Romanos: nam, vt inquit Cyrillus exponens hanc particulam; sæpe numero quidem accidit, vt caperetur Iudea ab Assirijs, & ab Egyptijs, Syris, & Moabitis, & ab Idumeis, & ab alijs, qui Palestini vocantur; at leuia pertulit, & in mala incidit tolerabi lia, & opitulante Deo, ipsoq; vulneran te percutientem, rursus emersit: Verum post Domini Crucem Vespasiano, ac Tito eãde populãtibus, funditus est deleta; quã sententiam si sequamur, quæcumq; hic à propheta dicuntur, facile possunt veritatẽ habere. Cum enim inquit superius, super quo percutiam vos vltra addentes pręuaricationem, hoc in loco attestatur Iudeos iam olim fuisse aliquando percussos, cum inquit Terra vestra deserta ciuitates vestrę succensę igni, & quæ sequuntur: cum verò subdit Regionem vestram coram vobis alieni deuorant, & desolabitur si cut in vastitate hostili, & reliqua hic posita, sine vlla difficultate, & absq; vllo scrupulo possũt referri ad desolatio nem, & euersionem, quę fieri prędicitur per Romanos. sic enim exponit Eusebius lib. 2. Demost. cap. 36. in prin. Nec sit nobis multum curæ, quòd Propheta nunc vtatur verbo temporis præteriti, nunc futuri, quoniam, vt notũ est ijs, qui in sacris literis sunt versati, Prophetæ in explicandis Dei arcanis, nunc prętcrito, nunc futuro, & alijs tẽporibus frequenter vtuntur. Verum est ergo, & auribus nostris audiuimus & plerique suis oculis perspexerũt terram Iudeorum esse desertam, destructam, ac desolatam, & ciuitates igne succensas. Quòd autẽ sequitur Regionem vestram coram vobis alieni deuorant, hoc ipsum nos quoq; possumus attestari, alieni quippe non religione solum, & moribus, sed alieni locorum diuersitate, & quacumque societate politica, qui deuorant, & consumunt regionem illam vsque adeo dilectam, & custoditam, atque id coram illis. i. illis scientibus, illis videntibus, ac spectantibus, nec reluctantibus, aut resistentibus, quodquidem maximam & grauissimam affert molestiam; nam (vt inquit Cyrillus) Absentes, auribus percipere quippiam molestum, dolorẽ poterit fortasis afferre sed tollerabilẽ pręsentes verò intueri, nec auxilij quicq; posse afferri, necessarijsq; condolere, & ingemiscere calamitatibus, intollerabile quidem est; & sanè valdè molestum: prędicit aliud graue incõmodum, cum inquit, & desolabitur sicut in vastitate hostili i. verè desolabitur quemadmodum solent deuastari aliqua ab hostibus, qui exuti omnem humanitatem, more hostili, & implacabili odio inuadunt aliena, quemadmodum fuit etiam prædictum per alios Prophetas, vt Amos 2. Mittã ignẽ in Iudam, & deuorabit ędes in Hierusalem, & Hierem. 4. Aspexi, & ecce Carmelus desertus, & omnes vrbes eius destructæ a facie Dñi, & à facie furoris eius. Et Deuter. 20. Deuoret frumẽtum iumentorũ tuorum, ac fruges terræ, donec intereas: & hic idem Propheta inferius cap. 3. Vepres (inquit) & spinæ erunt in vniuersa terra. Nec fistit hoc loco sapientissimus iste Vates, sed sequitur, & prędicit aliud malum omnino flebile, & dignum perpe-

Amos. *Hierem 4.* *Esa. cap. 3.*

tua

tua, & sempiterna lamentatione, & effusione lacrimarum, cum inquit. *Et dereliquetur filia Syon vt umbraculum in Vinea, & sicut tugurium in Cucumerario, & sicut ciuitas, quæ vastatur.* Pulcherima certè, & elegans similitudo, quam ad percipiendum magnitudinem huius ruinæ, aut desolationis. Hierusalé ad lucit hoc loco Propheta, facile quidem intelligitur quod pro similitudine affert, certum est enim quòd quam diu in Vinea sunt racemi vuarum, & alij fructus, substruitur ibi aliquod vmbraculum, siue casula ad custodiendũ vineam, ne à furibus, aut feris deuastetur, aut vuæ, & reliqui fructus surripiantur, sicut etiam erigitur tugurium aliquod in Cucumerario quandiu cucumeri sunt in agro, vel in pomerio; at racemis comportatis, & fructibus, qui in cucumerario sunt ablatis, custodes recedunt, & relictis vmbraculis, aut tugurijs, tanquam nulli vsui amplius futuris, liberam ingrediendi potestatẽ faciunt quibuscunq; voluerint: Ita profecto in filia Syon contingere Propheticus sermo nos docet. Dum enim populus Israeliticus, & primaria Ciuitas, quæ hoc loco non absq; ratione vocatur filia Syon, propterea quod erat constructa supra montem Syon, fructus iustitię produceret secura munitione & custodia, & omni ea misericordia dignatus est eam Deus. Dixit enim Ego ero illi murus ignis circumclusus, & gloria ero in medio eius. Canit etiam beatus Dauid ecce non dormitabit, neq; dormiet qui custodit Israel. Cũ autem vinea Domini Sabaoth cępit producere spinas, & tribulos, derelicta est à Deo, & tradita opprimẽtibus eam, inquit enim per Isaiam cap 5. Auferam sępem eius, & erit in direptionem. & auferam maceriem eius, & erit in conculcatione, & relinquam vineam eius, & non putabitur, neq; fodietur. Vocatur filia sion, quia & si nunc defecerit & apostatauerit ab eius priori ĩstitutione, seu plantatione, quia tamen quãdoque filia fuit, proinde hoc loco filia nuncupatur, quemadmodum, & Babilon filia vocatur vel quia quãdoq; poterit, & ipsa esse filia sic dicta ampliati

Textus 8.

Esai. cap. 5.

A ue more dialectico vel sic nuncupatur quia natura sumus oẽs filij Dei per creationem: *Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi sodoma fuissemus, & quasi Gomorra similes essemus.* Prædictus, & prænunciatus ruinis, & calamitatibus, Quas passuri erant Iudei, nunc iuxta sententiam quorumdã consolatur eos aliquantulum, & monet quid imposterũ debeant efficere. Ego autem existimo, quòd Propheta hoc
B loco velit ostendere quid vniuersa Iudea promeruerit, ita, vt nullus se futurum immunem ab imminenti, malo auderet præsumere, & pariter explicat summam Dei benignitatem, & clementiam erga illum populum, cum inquit, dominum reliquisse nonnullos, quorum ope, & opera non totus Israel pessum iret· inquit ergo: Nisi dominus exercituũ reliquisset nobis semen &c. Quibus verbis manifestè ĩuuitur
C quòd nisi dominus hac pietate, & misericordia fuisset vsus, nolle scilicet in omnes, vt par erat, animaduertere omnes omnino in vnum corruissent. Sed quod nam est illud semen quod nobis reliquit. Inquit D. Thomas, quòd hoc est semen à diuersis locis, & regionibus adductum, & congregatum, vt habetur inferius 43 cap. Ab oriente videlicet (inquit Deus) adducam semen tuum, & ab occidente congregabo te.

Esa. 43.

D Est etiam semẽ benedictionis promissum, vt ad Gal. 3. dicitur Abrahæ dictæ sunt repromissiones, & semini eius: & apud Lucam 1. Suscepit Israel puerum suum, recordatus est misericordiæ suæ. sicut locutus est ad Patres nostros Abraham. Fuit etiam semen prædicationis diffusum per vniuersum orbem, vt Isaię 27. Qui egredietur impetu ad Iacob florebit, & germinabit Israel, & implebunt faciem orbis
E semine. Fuit postremum semen, & posteritas sanctorum, vt habetur cap. vltimo huius libri Sicut (inquit) cœli noui, & terra noua, quæ ego facio stare coram me dicit dominus, sic stabit semen vestrum, & nomen vestrum. Tandem D. Hieron. vult intelligi per hoc semen relictũ, Apostolos, & ministros Saluatoris nostri, & quotquot

Gal. 3.

Luc. 1.

Isa. 27.

per

per eorum prædicationes crediderunt in Christum, & in eum spem omnem coniecerunt. Et extremis tandem temporibus reliquiæ saluæ fient, vt inquit Apostolus Rom. 9. ex filijs Israel, vt habetur Oseæ 3. Dies multos (inquit Deus) expectabis me, & non fornicaberis, & non eris viro, sed & ego expectabo te, quia dies multos sedebunt filij Israel sine Rege, sine Principe, sine Sacrificio, & sine Altari &c. et post hęc reuertétur filij Israel, & quærent Dominum Deum suum, & Dauid Regem suum, & pauebunt ad Dominum, & ad bonũ eius in nouissimo dierum. Nonnulli ex his verbis hoc loco à Propheta adductis, eliciunt, quod Propheta Isaias in toto hoc opere loquatur de vltima desolatione Iudeæ, licet interim de desolat onibus aliorum locorum agere videatur, & hoc arbitrantur fore scopum totius huius prophetiæ: sensus itaque est prædictorum verborum, quòd nisi dominus reliquisset, & asseruasset quasdam reliquias ex populo Israel, nihilo minor fuisset vastatio Hierosolimæ, & totius Iudeæ, quàm illarum quinque Ciuitatum, in quibus nullum habitatorem superstitem relictum esse cõstat & omnes vnà cum prædictis Ciuitatibus corruerunt. Vbi aduerte, quòd illa dictio (quasi) non tam est nota similitudinis, quàm affirmationis, quo quidem modo hoc loco sumitur. Per dominum exercituum, siue dominum virtutum, non solum Patrem, sed, & filiũ possumus intelligere, vt benè notat D. Hierony. qui æque ac pater potest appellari dominus exercituum, dominus virtutum, Rex gloriæ, & quęcumq; de eo dicuntur, exceptis his, quę relatiuè dicuntur, quemadmodum Ioannis 19. attestatur ipsemet Christus, cũ inquit omnia mea, tua sunt, & tua mea sunt, & glorificor in eis. Cum autem videamus quam grauiter comminetur Deus per Prophetã populo Israelis, duo nobis considerãda occurrunt. Primũ, quòd non iniuria Deus vsque adeò contra illos irascitur, & acriter obiurgat, quoniam peccata, quibus erant contaminati, erant tam grauia, vt nulla ratione potuerit Deus ad eã cõniuere, quẽ admodum videtur Deus aliquandò dissimulare peccata hominum, & continere manum suam, ne super nos irruat, dum presertim leuiora mala committimus, vt per Ezechielem dicitur Zelus meus recedet à te, & non irascar tibi ãplius; Verum vtcumq; sit hniusmodi cõminatio, & protestatio facta Iudeis, debet etiam nobis magnum timorem, & horrorem incutere, quippe qui fortè nõ sumus illis multo meliores; sed rogandus est Deus, vt auferat à nobis cor durum, & cor lapideum, & rribuat cor carneum, vt aliorum exemplo admoniti, non solum non addamus præteritis peccatis alias præuaricationes, sed obuixè caueamus, ne illas vnquam appetremus. Est & aliud in hac parte cõsiderandum, quòd licet aliquando peccata nostra sint grauissima, & oculos diuinę maiestatis vehemẽter offendãt, non est tamen dicendum, nec ullo pacto sentiendum, quòd si quando isti hic delinquentes resipuerint, non eos audiat, & excipiat Deus, quandoquidem dum sumus in via semper est paratus Deus ad nos recipiendos, & amplectẽdos: non est enim abbreuiata manus domini, vt saluare nequeat; & multo maior est misericordia Dei, quam sit iniquitas nostra, ipse .n. est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris tãtùm, sed pro totius mũdi: At nos curare debemus, & rotis vitibus eniti, ne obduremus corda nostra, & quiescamus in sordibus, & peccatis, ac delectemur in illis, quòd si per carnis fragilitatem, & cõcupiscentiam, delectatio obrepit, vt delectemur in eis, non tamen in eisdem nobis complaceamus & ea defendere, ac approbare velimus; dicit .n. Abbas Tuiuensis, quòd tunc præuaricationibus addimus præuaricationem, cum non solum peccamus, sed peccatum ipsum tueri volumus. Nempè cum sic fecerimus, causatur ĩ nobis quidam habitus, & quædam securitas, vt liberè, ac palàm Deum offendere non vereamur, & quod nobis adlubet, licere etiã arbitremur, & hac ratione ĩ peccata quotidiè prolabimur, & quandam in peccando consuetudinẽ facimus, cui nisi obuietur, efficitur necessitas,

Rom. 9 Oseæ 3.

Ioannis 19.

ceſsitas, neq; quodammodo fieri poteſt quin peccemus. Veruntamen quod impoſsibile eſt apud homines, poſsibile eſt apud Deū, apud quem non eſt impoſsibile omne verbum, & qui potens eſt de lapidibus ſuſcitare filios Abrahę, non enim illorum ſtultitię ſubſcribimus, qui, vt refert Ioſephus lib. 6. cap. 13. de bello Iudaico dicūt; nequè ipſi Deo facile eſſe aliquod magnum ſine labore perficere; cum Regius propheta teſtetur, quòd Verbo Domino cęli firmati ſunt, & ſpiritu oris eius ōnis virtus eorum. Sed proſequamur expoſitionem textus, ſequitur. *Audite verbū Domini principes Sodomorum, Percipite auribus legem Dei noſtri populus Gomorrę.* Quo (inquam) mihi multitudinē victimarum veſtrarum dicit Dominus, Plenus ſum &c. Cum velit Iſaias hoc loco noua quædam proponere & prædicere populo Iudeorum, & ea fortaſsis, quę valde ab eorum ſententia, vel opinione ſemota erant, prius ſuo more petit attentionem quemadmodū paulo ātę, cum dicebat. Audite Cæli, & auribus percipe terra, quoniam dominus locutus eſt ſic, & hoc loco. Audite prīcipes ſodomorum. Vbi notat quòd non vocat Iudeos quicumq; illi fuerint, ſiuè magni ſiuè parui principes ſodomorū, quaſi hoc ſolo vitio laborauerint, cum multa alia delictorū genera illis attribunt Prophetæ; ſed cum homines, & viri Sodomitę peſsimi forent, velletq; Propheta innuere, & indicare populum illum grauiſsimis, & enormiſsimis vitijs, ac ſceleribus irretitum, & contaminatum, & proinde verè peſsimum, iccircò vocat eos principes Sodomorum, & populum Ghomorræ præcipit autem primatibus, vt ſcribis, & phariſeis, vt audiant verbum Domini. i. decretum, & voluntatem Dei, ad quos pertinet iuſſa Dei facere errores pręcauere, & ſubditis rectè viuendi normā & regulam pręſcribere. Vbi per Verbum, nō intelligas ſimplicem vocem, aut dictiouem, ſed integram ſententiā ſeu propoſitionem cum omnibus ſuis partibus, & circumſtantijs. Cyrillus per verbum, intelligit legem, quā iubet nos attendere, aut increpationē, quam dicit nos animaduertere, atq; timere. Populo autem præcipit auribus percipere, corde retinere, & ipſis operibus exequi legem Dei, & pertimeſcere eius minas, ac terrores; alloquitur autem iſtos ſeorſum, quia duri admodum erant & tardi corde ad percipiēda mandata Dei. Sed prius maiores deinde minores quia (vt notat Diuus Thomas) quæ ſunt à maioribus audita, facile percipiuntur a minoribus, monet ergo primum, & ſermonem dirigit ad Prineipes, & magnates, quos vocat Principes Sodomorum deinde ad populum Gommorrę. Quod autem peccatum eorum fuerit longe grauius peccato ſodomorum manifeſtum eſt, quoniam illi repulerunt Ioth, Iudei Chriſtum, qui tāto maior eſt, quā to ipſa veritas maior eſt umbra. Illi repulerunt hoſpitem, & aduenam, Iudei repulerunt illum, qui tamq; Dñus & hæres in propria venit. Illi in Angelos, iſti vero in Deum peccauerunt. Alij dicunt, quod Principes Iudeorum, & primates populi vocantur Principes Sodomorum, non quod eo ſcelere fuerint contaminati, ſed quia fuerunt ſimiles in rōne, & ī modo peccādi. Nā illi palam contra naturam beſtijs irrationabiliores, & canibus impudentiorei peccauerunt. Hi verò contra naturam, & contra omnem rationem, videntes ſigna, & mirabilia, quæ faciebat Chriſtus, quibus nimirum oſtendebat ſe vere filium Dei, iſtud impudēter negabant, & ſicut illi abſq; vllo pudore, & verecundia cūpellebant Ioth, vt educeret ad eos iuuenes illos, qui īgreſsi erant ad eum, vt illis abuterētur ſic Iudei abſq; vllo pudore, & verecūdia clamabant tolle tolle, Crucifige eū. Et ſi hunc dimittis non es amicus Ceſaris &c. Sicut illi inferebant vī, & effrī gebant portas eis, ita hi vī maximā inferebant ipſi Chriſto iuxtā illud p̄s. vim faciebant q querebant animā meā *Matth. 10.* Vnde non immerito dixit Chriſtus Matth. 10. quod tollerabilius erit Terrę Sodomorum, & Gommorreorum in die iudicij quam illi Ciuitati, quæ .S. non receperit verbum Domini, & miniſtros eius. Eus loco ſupra

Tex. 10.

citato

citato circa, finem capituli 36. inquit, quod proph. vocateos principes sodomorum &c. quia manus eorum erant plenæ sanguine, & quia iniquitatẽ suam, vt Sodomorũ p̃dicauerunt, atq; indicauerunt. Est aliorum opinio forte verior, & sanior, quod Principes, & Magistratus Iudeorum, & reliqui de populo præter alia multa vitiorum genera, quibus laborabant, etiam hoc turpi, ac nefando scelere erant inquinati, quemadmodum inferius hanc notam illis impingit hic idem Propheta, dum capite sequenti inquit, quod augures habuerunt, vt philistijm, & pueris alienis adhæserunt. Quid ergo vult Propheta eiusmodi viros vsq; adeo labefactatos, & conspurcatos audire? Vide quid sequitur. *Quo (inquit Deus) mihi multitudinem victimarum vestrarũ: plenus sum*, q. d. quorsum, & in quem finem, cuius rei causa mihi offertis tot victimàs, & holocausta? Vos.n. putatis eiusmodi oblationes mihi placere, me delectare, quòd probem illas aut fortasis indigeam. Sed toto cęlo aberratis; quoniam sanguinem hircorũ, & vitulorum nolui, meæ sunt omnes ferę Siluarum, iumenta, in montibus, & boues, Si esurierò, non dicam tibi, meus est.n. Orbis Terræ, & plenitudo eius, mea sunt omnia. Plenus sum, satur sum, vel potius tedio sum affectus, ista amplius non requiro, neq; à vobis quicquam horum expeto, cum nulli sint vsui; neq; vobis, aut etiam mihi fructum vllum queant afferre. At multo magis mihi adlubet lustitia, sanctitas, & misericordia, vĩa autem sacrificia, & holocausta abs̃q; his, nihil profecto apud me sunt, & velut res inanes, & vacuas prorsus reijcio. Nũ quid ego manducabo carnes taurorũ, aut sanguinem hircorum potabo. quin potius immola mihi sacrificiũ laudis & redde altissimo uota tua; deinde sequitur. Cum veniretis ante conspectum meum, quis quesiuit hæc de manibus vestris? Ne offeratis vltra sacrificium frustra. Incensum abhominatio est mihi. Neomeniam, & Sabbatum, & festiuitates alias non feram. Iniqui sunt cœtus vestris: Kalendas vestras, & solẽnitates vestras odiuit anima mea: facta sunt mihi molesta, laboraui substinens &c. Litera ista plana est, & non multa indiget explanatione. Sed nota quod per faciẽ Dei & eius conspectũ intelligẽdus est locus ille, in quo Deus colitur, Deus adoratur, & vbi præces nostras effundimus; & gratias expetimus, & tandem vbi à Deo exaudimur, templum.n. Dei, est domus orationis In ea omnis, qui petit accipit. Venire ergo aut accedere ante conspectũ Dei, nihil aliud est, nisi conferre se, & accedere in templum, orationis causa, & animo Deum laudandi, aut aliquid expetendi, & deniq; pro agendis gratijs. Satis æquidem audax, & impudens est quicumq; mente prophana, & corde peruerso, cum Deo præfata negocia acturus, templum accedit. *Aduersus hos indignatur* Deus, & inquit *Cum veniretis ante conspectum meum, quis quesiuit hæc de manibus vestris*. Hæc inquam holocausta, victima, & sacrificia. Quis iterũ quesiuit hæc de manibus vestris, vt ambularetis in atrijs meis; quotidiè per huiusmodi atria, erecta, & constructa ad honorẽ nominis mei absq; vllo fructu perambulare pedibus ipsis conuertere, & obuersari? frustra quidem id efficitis, nec est necesse, vt diutius in eo laboretis, frustra.n.i. sine vllo fructu offertis sacrificium quando quidem nec vobis vllam præbet vtilitatem, sed potius affert detrimentum, nec mihi laudem vllam, & honorem. Incensum, quod suauem solet referre odorem abhominatio est mihi, fętorẽ potius, & nauseam quandam mihi præbet, sic Neomeniam, & Sabbatum, & festiuitates alias non feram, Neomenia idem est, quod nouilunium, & prima dies cuiusq; mensis, quæ apud Grecos Kalende nuncupantur. Iniqui sunt cœtus vestri, hoc est, conuocationes, congregationes, & conciliabula vestra sunt iniqua, quia nihil ibi peragitur, tractatur ac diffinitur, quod non in alicuius perniciem conuertatur. Et quo odio, ac indignatione. Deus horu actiones prosequatur, rursus, quod mox dixerat repetit. d. Kalendas vestras, & solemnitates vestras, in quibus

Tex. 11. *Textus 12.* *Psal. 49.*

bua quidem Deus offenditur, & proximus, odiuit anima mea inquit Deus, qui loquitur more humano ac si haberet animam, quemadmodum, & homines. Facta sunt (inquit) mihi molesta, non possum amplius ferre laboraui sustinens hoc est diu patiens; loquitur hic etiam Deus more humano. Quando enim quis per multum temporis sustinuit iniurias, & opprobria contra omnem rationem, & contra eius naturam, & consuetudinem dicitur laborasse sustinens, cum presertim nullã videt ĩ offendẽte resipiscentiam, ac emendationem. Hunc ĩmodum clementissimus Deus, cũ diu tollerauit nostra crimina, ac præuaricationes expectans nos ad pœnitentiam nihil tamen resipiscimus, sed in dies cœno peccatorum magis ĩuoluimur, aut potius demergimur; dr̃ laborare sustinens. Non quidem, quod Deus quicquam patiatur, aut laborem vllum sustineat sed tanq; defatigatus dr̃ laborasse sustinens, tollerando videlicet nrãs in,pbitates. Sed cur repetit in tã breui verborum spario, quod dixerat. Dixerat enim neomeniam, & Sabbatum, & festiuitates alias non feram, & vno, aut altero verbo interiecto, inquit Kalendas vras, & solennitates vras odiuit anima mea. Dicendum, quòd illud idẽ repetit ad exaggerandum & ostendendum, quantopere displiceant illi eiusmodi superstitiones, & externæ, ostẽtationes diuini cultus, & simulate religionis, aut etiam hoc repetit, vt ostendat quòd Kalẽdæ, preter id quod sunt prima dies cuiusq; mensis, sunt etiam dies festi, qui primis diebus mensium celebrari consueuerant. Propterea dixit primum Neomeniã, & Sabbatũ, & festiuitates alias non feram, & rursus postea subdit Kal. Vras, & solemnitates vestras odiuit anima mea. Sed vereor ne quæ hic dicuntur à Propheta aduersùs Iudeos, multo verius aduersus nos christicolas proferri debeant, & possit. Quot enim ex his, qui Christianã religionem profitentur, fictam, & simulatã eorũ sanctitatẽ ceremonijs hisce externis ostẽtare nitũtur. Est enim facile videre quosdam, qui quotidie frequentant Ecclesias, deosculantur imagines nullum diem prætermittunt, quin missas audiant, diuinisq; officijs intersint, & tamen à uitijs nihil, aut parum recessisse videntur. proinde non iniuria aduersus eiusmodi hõium genus insurgere potest omnipotens Deus sub eisdem verbis: quo mihi multitudinem victimarum vestrarũ? quis q̃ęs iuit hæc de manibus vestris; ut ambularetis in atrijs meis? incensum abhominatio est mihi Kalendas vestras, & solemnitates vestras odiuit aĩa mea. Et quoniam de festiuitatibus sermonem habet opere prœcium mihi fore videtur, vt defectis Iudeorum quæ, & qualia fuerint aliqua dicamus. Sed ne tædio lectorem afficiamus, quę, & qualia fuerint, & quæ pariter eorum sacrificia exuterint, videbitur in calce huius operis id ad prœs̃es sufficiet scire, qualiter hoc in loco detestatur Deus omnem Hypocrisim, & omnem dolum, ac simulationem, quę sit penes cultum Dei. *Auami mũdi este auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis.* Tex. 13. Dubiũ est ad quos eiusmodi verba diriguntur, & qui sunt illi, quos hortatur Prophe ta vt lauentur si enim dicamus ad ipsos Iudeos prœsentem sermonem referri, certe mirum est, quoniam cum hactenus ira fuerit eos detestatus, difficile admodum videtur, vt ad eos cohortãdas animũ adjecerit. Propterea dicũt aliqui sic exponenda fore ista verba; q. d. Vos estis prorsus à me reiectu, neq; existimare debetis me vestras orationes, ac prœces auditurum, neq; amplius remissurum peccata vestra, nisi laue mini, hoc est nisi pœnitentiam agatis, & baptizzetur vnus quisq; vestrum: sæpius enim dimisi vobis peccata vestra, & restitui vos in regnum, licèt sœpe numero me offenderitis; At nunc vos Iudei, qui me cruci affixistis, non amplius dimittam post tam graue peccatum in me ppetratum, nisi lauemini. Hæc profecto est satis bona expositio, sed possumus etiam conuenienter exponere absq; cõnexione præcedentium verborum, vt sit principium seorsum alterius sermonis, in quo postquam Propheta explicauit, & detexit eorũ scelera

lera & prauitates, vult nunc, ne quisquã desperet de salute recuperanda, afferre remedia, quibus homo potest in meliorem statum reduci. & propterea inquit: lauamini, mundi estote, quibus verbis duo præcipit facienda videlicet ablutionem, & absterſionem omnimodam a peccato, & vitæ puritatem sectari, quæ duo, & si fieri potuissent, ac debuissent in statu veteris legis p aliquã pœnitentiam, & vitæ reformationem, nulla tamen poterat fieri perfecta ablutio, & recta absterſio, nisi tempore nouę legis. Proinde veteres patres oppinantur, quòd his verbis velit innuere Propheta, sacramentum baptismi, & vitæ puritatem, cum ergo inquit, lauamini, mundi estote duo præcipit facienda videlicet baptismi lauacrum, quòd constat ex aqua, & Spiritu Sancto, & uitæ Sanctimoniam. Dicit ergo lauamini, & curate, vt lauemini. Non enim potestis à vobis ipsis lauari, aliun de vos oportet expectare auxilium, quo rite lauemini, & à vestris sordibus, & immunditijs detergamini. Et hoc necessarium & oportunum vobis auxilium, nullum aliud profecto est nisi gratia Spiritus sancti. Ob id dicebat Saluator nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto non potest introire in regnum coelorum. Nec solum oportet à peccatis purgari, & immunẽ se reddere, nisi etiam studeat omni diligentia vitam ita componere. & coaptare, vt verè mundus, & purus ab omni labe existat. Id quod mox clarius ostendit Propheta dicens. Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis, quiescite agere peruersè, discite benefacere. Bene inquit, aufferte malum cogitationum vestrarum, quia nõ est satis præcauere malum, ne videlicet in opus procedatur: & continere manus à furto vel homicidio, sed opere præcium est purificare cor & omnẽ prauam cogitationem, ab eo pœnitus abijcere. Proprerea dicebat Saluator apud D. Matth. cap. 5. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbũt; & B. Iohann prima cap. 3. Si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciã habemus ad Deum &c. Dicit etiam cogitationum vestrarum, quia cogitationes impuræ, & peruersæ sunt nostræ, à nobis prodeunt, non aliunde proueniunt, nisi quandoq; suggerente Diabolo. Hinc dicebat Saluator, vt quid cogitatis mala in cordibus vestris? & alibi, de corde exeunt cogitationes male, furta, homicidia, adulteria, quæ coinquinant hominem, Dicit postmodum, ab oculis meis, quia non est satis, vt hominibus ostendamus nos in melius vitam commutasse, sed necesse est, vt coram oculis Dei istud appareat. Deus non irridetur, homo quidem potest falli, & facile deludi, quia solum videt ea, quæ patent, at Deus intuetur cor, propterea subdit ab oculis meis, & sequitur adhortationem dicens. Quiescite agere peruerse, discite bñfacere, hoc est planum, manifestum, & necessarium documentum. Non.n. sufficit desistere à malo, neminẽ amplius offendere, nullum iniurijs lacessere, aliena non appetere; sed oportet etiam benefacere, se in bonis operibus exercere, & studere Deo, & hominibus, in omnibus, & per omnia placere: Sicẽt monuit Regius Propheta. d. Declina a malo, & fac bonũ; explicat ipse Deus per Prophetam aliqua genera bonorum, quæ fieri oportet erga proximum videlicet. Querite iudicium, subuenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam, & venite, & arguite me, dicit Dominus, querite inquam Iudiciũ, quia nihil certe contra Iustitiam debemus expetere; quod alterius est per fas, & nefas non debemus exigere, Iudices in causis decidendis, & absoluendis non debemus per vim, & metum subuertere, & iniustam Sentẽtiã emanibus subtrahere: subuenire oppresso, ei ſ3., qui violentiam à potentiore patitur, & violenter opprimitur; debemus iudicare pupillo .ſ. iudicium facere erga pupillum, qui ob ætatis imbecillitatem suam causam tueri nõ potest, similiter defendenda est vidua, quæ cum sit omni auxilio destituta, nõ potest se ab aliorum improbitate tueri, & id quidem congrue, quia Deus est pater orfanorum & Iudex viduarum. Nota ex augustino differentiam

Matth. 15.

Et 36. Psal. 33.

Ia. 5. cap. 3

inter non peccare, & non habere peccatum, qui non habent desideria carnis, & huius sæculi dicuntur non habere peccatum, quod propriè non contingit perfectè, nisi in alio statu: illi verò dicuntur non peccare, & in quibus non regnat peccatum, qui non obediunt desiderijs carnis. Tho. 4. fol. 389. Et venite, & arguite me dicit Dominus. Planus sensus est. d. Si vos feceritis hęc omnia, quæ prædixi vobis, & monui, & ego, qui sum Deus, & non mentior, nõ præstitero q̃ vobis promisi, nec stabo pollicitis, venite, & arguite me quasi non sim verax, & iustus. Propterea dicebat Dauid Miserere mei Deus &c. *Psal. 50.* vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris. Sed quis est, qui possit disceptare cum Deo, & arguere ipsum? quippe qui si iniquitates nostras obseruare voluerit, nemo illius iudicium, ac Sententiam sustinere poterit. & alibi, non ne dicebat ipse Prophe- *Psal. 129.* ta non intres in iudicium cum seruo tuo, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Sed certe magna est clementia Dei, vt dignetur nobiscum disceptari causam nostram, & quot, quamq; maiora omni existimatione cõtulerit in nos beneficia, & quot pro tot beneficijs rependerimus ei mala, nobis tamen omnia condonat, & nos ita reddit audaces, vt cum eo in iudicium venire patiatur. Verum ex his eliciendum, quantam bonis operibus ipse Deus fiduciam præstet, vt nos idoneos reddat, non iam per deprecationis meritum, sed per fiduciam auctoritatis, suis animaduersionibus obuiare. D. Augustinus super *Aug. in psal. 103* psal. 103 Super illud. Iocundum sit ei eloquium meum, d. quod eloquium nostrum cum Deo non est, nisi disputatio hominis ad Deum, & hæc nihil aliud est, nisi confessio peccatorum, confitere Domino, quod es, & disputasti cum illo, disputa cum illo, fac bona opera, & disputa, vbi uides quantum tribuat ipse Deus ipsi pœnitentiæ, & puritati vitæ, vt his muniti possimus cum Deo in iudicio contendere. Poterimus ergo quodamodo Deũ expostulare si nobis eius mandata cu-

A stodientibus non præstituit, quod pol licetur, Tribus inquam modis reperi apud varios authores particulam istã exponi, vel quòd Deus sistat se à nobis iudicandum, & redarguendum si nou steterit promissis, vel quòd non amplius de nobis conqueratur, & iudicet, aut tertio, & pugnaturi simus cum eo, & penè competituri de Iustitia et Sanctitate cũ eo dum à peccatis resipuerimus: & tanta erit uis ipsius pœnitentiæ, & quemadmodum sequitur in textu: si fuerint peccata nra vt coccinum, sicut nix dealbabuntur: et si fuerint rubra quasi uermiculus, velut lana alba erunt. Sed priusquã exponamus istam particulã, prius annotanda sunt quædam super his, quæ mox dicta sunt. Ponit n. D. Thomas hunc ordinem obseruandum, ne facile in peccata prolabamur, posti quam fuerimus aliqñ ab eis liberati; Primũ, ne corde, et animo de his vltra cogitemus, sed cordis puritatem, & mũditiã, quò ad fieri potest tueamur; propterea dicebat sapiens, fili peccasti, ne adijcias iterum, & de præteritis deprecare, vt tibi dimittãtur. Secundũ si forte quicquã in mentem surrepserit, & mali quippiam cogitaueris, caue ne cogitatum opere prosequaris, quibus cõminatur proph. Mich. cap. 2. Væ, qui cogitatis mala in cordibus vestris, et operamini malum in cubilibus vrs. 3. studere oportet ne mala coepta prosequamur, propterea dicit hic Deus per Prophetam quiescite agere peruerse. Supponit n. quòd illi quos alloquitur multa iã mala perpetrauerint, quibus optime conuenit documentum illud mox adductũ. fili peccasti ne adijcias iterum et c. et merito dicit discite benefacere, quoniã uirtus est discenda et immitanda, non viribus naturæ comparanda, et si ratio non corrupta semper deprecetur, ad optima. Sed uideamus, quid uult Proph. per uerba, quæ sequuntur, dum inquit.

Ecclı. 21.

Mich cap. 2 in princ.

Si fuerint peccata vestra, vt coccinum, sicut nix dealbabuntur: & si fuerint rubra, quasi vermiculus, velut lana alba erunt.

Sensus est, quod quæcunq; peccata nos vnquam fecerimus, quantum vis grauia et horrenda, nec non diuturna,

et per

et per longum tempus inueterata, siqñ
reſpuerimus, & iudicium, & miſericordiam fecerimus omnia nobis condonabuntur. Vnde D. Chriſoſt. in cap. 7. Epiſtolę ad Hębreos Inquit. Nemo eorũ, qui in profundum iniquitatũ deuenerunt de ſe ipſo deſperet, quandoquidem pęnitentia ductus, ſi habitum vitiorum inueteratum contraxeris, nõ ſolum ſanaberis, ſed ſicut lana candida dealbaberis; Vbi vides quanta ſit vis pœnitentiæ, quòd ſi fueris inquinatiſſimus, ſicut niuẽ te dealbabit, hoc etiã inuebat pſal. 67 loquens de gratia Dei nobis per pęnitentiam collata. D. qui educit vinctos in fortitudine; Similiter eos, qui exaſperant, qui habitant in ſepulchris, & Danielis 7. Veſtimentum eius ſicut nix candidum & capilli eius quaſi lana munda. Et quoniam peccata nŕa hoc loco comparantur cocco, & vermiculo, pro inde notandum eſt, qđ coccus, & vermiculus, ſiñ quoſdã idẽ ſunt, & plerumq; vnũ pro alio accipitur, vt eſt videre, apud D. Hieronymũ, Secundum alios diſtinguitur, quia coccus, vel coccinum dr eſſe color habẽs ſplendorem ruboris, quod vulgo dicitur grana. Vermiculus autem eſt ipſum minium. Minium eſt quoddam genus pigmenti laudatiſsimi coloris, quod in metalis argentarijs cum argento viuo ſolet inueniri. De hoc genere pigmenti, ſeu coloris loquitur Plinius lib. 33. cap. 7. & alij quoq; ſcribunt 13 non omnes idem ſentiant. Alij volunt coccũ eſſe quoddam genus fruticis, ſeu plantulę, ex cuius granis vermiculi oriunt, ex quibus efficitur quidam color, quo veſtes tinctę cocineæ appellantur, & vulgo ſcarlato. Solent aũt veſtes hoc colore ſemel tingi, Quandoq; vero pluries. Et quæ ſunt pluries eo colore tinctæ, ſunt aliquanto ſubobſcuræ neq; ita lucidæ velut hæ, quæ ſemel tantũ fuerint tinctæ. De hoc genere coloris loquitur Plinius pluribus in locis, præſertim lib. 9. cap. 41. & lib 21 cap. 8. dicit hunc colorem coccineum fulgere, & ſplendere gratius, & ſplendidius, quà roſę. Ego autem neſcio qnid dicam. Scio me (dum eſſem in Luſitania, habuiſſe præmanibus uas quoddam valde præcioſum, quod coccum appellabãt, mihi dono traditum à Sereniſsima Regis Luſitaniæ amita, quod quidem vas erat coloris admodum nigri; qua re admiſſa optime quadraret comparatio, vel contrapoſitio poſita hoc in loco videlicet Si peccata fuerint coccina; i. excellenter nigra, vt nix dealbabuntur, in ſuum inquam oppoſitum redigentur albedo nanq; ſimpliciter & abſolute contrariatur nigro vt è ſententia Ariſt. 5. phi. 19. & alibi Vermiculus autem eſt quoddam animal minutiſsimum, quod vel naſcitur ex granis illius fruticis, quem appellant coccum, vel ſunt animantia quædam, quæ materna lingua apud nos vocantur baciarelli, ex quibus miro labore, ac ſtudio ſericæ lanæ contexuntur, Dices autẽ, cur voluit Propheta peccata nŕa conferre his duobus coloribus. Dicunt hoc ideo factum, quia ſunt duo colores valde tenaces, & diuturni, quo deſignatur grauitas, diuturnitas, & perſeuerantia in peccando, nec non, & denominatio ipſorum peccatorum, quæ vocantur ſanguines iuxta illud Prophetæ libera me de ſanguinibus; i. de peccatis. Et alibi viri ſanguinum & doloſi non dimidiabunt dies ſuos, & quoniã iſti duo colores ſm̃ opinionẽ communem habent exuberantiã quandam, & ſplendorem ruboris, ideo eiſdem peccata conferuntur iuxta proprietatem, quam diximus.

At nõ nulli eiuſmodi expoſitionem videntẽ abhorrere, male quidem eos habet & abſurdum illis videtur, peccata, quæ ſunt obliquitates, & fęditates ipſarum animarum debeant conferri cũ pulcherrimis, et ſplendidiſsimis coloribus, propterea volunt hunc in modum hanc ſimilitudinẽ exponi, videlicet ſi fuerint peccata nŕa vt coccinum .i. ſi fuerint aſperſa, et abluta ſanguine Chriſti, procul dubio erunt alba, i mũda, et cãdida, ſicut nix, et ſi fuerint rubra ſicut vermiculus .i. ſi corona martirij fuerint, rubricata, et eo ſanguine conſperſa, erunt uelut lana alba, aut ſi qui fuerint rabie, et furore perciti, et Chriſti paſſionem, et eius ſanguinem pro nobis effuſum fuerint meditati, uelut lana

erunt; ideſt uſq; adeò molles et pacifici, ac manſueti euadent, ut ſint molliores, quam ſit ipſa lana: quam eorum expoſitionẽ, cum ſic ueterũ patrũ non audeo improbare, multo minus reijeere, ſed parũ mihi uidetur ad textum facere. Namq; non ſunt peccata, quæ Chriſti ſanguine mũdantur ſed anima nſa a peccatis mundatur iuxta illud. Lauit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo, et in Apocalipſi lauerunt ſtolas ſuas, c.i. aïas ſuas in ſanguine agni, nec refert, qđ aliqñ legimus qđ Xpus in Iordane lauit nſa crimina, hoc.n. intelligitur non ẽm ſenſum, quem uerba faciunt, ſed iuxta ſenſum, in quo fiunt. Senſus-n. eſt, quod lauit nſa crimina. i. mundauit nos à peccatis. Abſtulit ea, et omnifariam dimiſit: id quod præcipue contingit in Baptiſmo. Et dum cõparantur peccata coccino, et uermiculo, non debet attendi, neq; animaduerti iſta comparatio, pp pulchritudinem, et ſpecioſitatem, qua eiuſmodi colores ſunt referti, ſed debet ea tantum ratio haberi, qua ſunt eo rubore perfuſi, tincti, et quodammodo infecti et maculati; Propterea (inquit Deus) per Prophetam, quęrite iudicium, facite iuſtitiam, et miſericordiã cũ proximo et c. Quòd ſi feceritis, peccata uſa, hoc eſt uſæ actiones, et opera ſi fuerint infecta, et conſpurcata, et uelut ſanguine conſperſa, et appareant rubicunda, ut coccinũ; ut nix dealbabuntur, ideſt non apparebit amplius ulla fæditas, et macula, ſed aïa uſa erit pura, innocẽs, et munda uelut nix. Quidam ponunt diſcrimen inter coccum, ut uermiculũ, quod coccus refert ſanguinẽ Prophetarum, et Sanctorum Martirum, quo ſanguine fuere madefacti pleriq; Iudeorũ, et preſertim Reges, et Principes; per uermiculum uero rubrum intelligunt ſanguinem Xpi, qui dicit aliqñ ſe eſſe uermen et non hominem. Peccata ergo illorum, qui effuderunt ſanguinem Prophetarum, ſunt rubra uelut coccinum, qui uero Xpum Dei filium occiderunt, et uarijs pœnis affecerunt, horũ peccata, ſunt rubra ſicut uermiculus. Si quis ergo fecerit iudiciũ, et iuſtitiã, ſubuenerit ipſi proximo, ſiue peccauerit in Filium Dei, ſiue in Sanctos eius, miſericordiam conſequetur. Proſequitur Eſaias exortationẽ iam cæptã, dum inquit. *Si uolueritis, & audieritis me.* Ideſt ſi mihi obſequentes eritis, bona terrę cũmedetis, cõueniẽter inquit primũ ſi uolueritis. Deïde audieritis, quoniã opportet prius, quo arbor faciat bonos fructus, habeat ſtirpẽ et radicẽ bonã, ſolidã & nulla ſui parte infectã, unde ſi qs externè bonũ opus proſequatẽ, nec tñ recta intẽtione procedat, nihil effĩcit, ĩtẽtio nãq; dirigit opus, & fides ĩtẽtionẽ. *Deinde* hic manifeſte oñdit nſri liberi arbitrij neceſſariũ cõcurſum ad bene, ſalubriter, & meritorie operãdũ propterea dicit, ſi uolueritis, & audieritis me; i. ſi uolẽtes, & libere mihi aures pbueritis, & feceritis, q̃ ego pcipio uobis, bona Terræ cõmedetis, hoc eſt illis bonis, & facultatibus, quas Deo largiẽte Terra producit, ut, & frui poteritis, iuxta illud, qđ in pſal. legimus. Spera in Dño, & fac bonitatẽ, & paſceris ĩ diuitijs eius. Hoc dictũ ſit ad lĩam, ſed altioriẽ, & ueriorẽ intellectũ aſſumendo, dicimus p bona Terræ hic fore intelligenda bona cęleſtis pñæ, ſumpta ſimilitudine ab eius firmitate, & ſoliditate, de qua Terra loquæbatur ipſe Propheta Dauid, cum dicebat Placebo Dño in Terra uiuentiũ, & alibi. Credo uideſ bona dñi in terra uiuentium, & Saluator nſ Matth. 5. Beati mites, qm̃ ipſi poſſidebunt Terram. Per terram quoq; pleriq; æ ueteres intelligũt ipſa corpora, noſtra, cum fuerint glorificata, Tũc. n. bona Terræ commedemus, ideſt tunc perfecta erit nſa fælicitas, & gloria: tũc uerè aïa lætabiẽ, & pgaudio nũquam geſtire deſiſtet, cum fuerit reunita ſuo corpori, & æterna uita nunquam amplius moritura, fruetur in Domino. Quòd ſi nolueritis, ſupple (audire me) & me ad iracundiam prouocaueritis, gladius deuorabit uos; quia Dominus locutus eſt, Proteſtatur hoc loco, & comminatur Dominus aduerſus incredulos, & rebelles, quod ſi noluerint illi obtemperare, ſed potius illi obſiſtere & conſequenter ad iracundiam prouocare; ideſt efficere, ut ipſe alioqui benignus, & mi-

Tex. 16.

Hoc idem Iuſtus Leuit. 26.

Pſal. 114.

& misericors, more eorum, qui prouocati irascuntur. Suam exerceat potentiam, prædicit, & pollicetur eis, quid futurum sit & inquit, gladius deuorabit vos. Gladius inquam verus, & materialis, qualia fuerunt arma Assiriorum, Iacedemoniorum, Persarum, & aliorũ Principum, & deniq; arma Romanorum, qui deuorauerunt vniuersam gẽtem Iudeorum, innumeris, cladibus, cædibus, & rapinis, ita vt verè deuorati esse dicantur, quando nihil planè superfuerit ex eis. Nec solum eiusmodi gladio materiali, sed gladio metaphorice dicto deuorati sunt Iudei, quia fame, peste, & demum igne perpetuo sunt absumpti, & quotidie absumentur. Gladius etiam, quod est verbum Dei, & ipse Christus, deuorabit eos, quia arguet eos de peccato, de Iustitia, & de Iudicio, vt habes apud Iohan. cap. 16. & Deniq; Christus erit gladius eorum pungentissimus, & ex vtraq; parte acutus; Deuorabit eos, cum irreuocabili, & tremebunda sententia dicet eis. Discedite à me maledicti, & ite in ignem eternum, qui paratus est Diabolo, & Angelis eius. Et ne quis forte crederet, verba hæc comminatoria, frustratoria fore, & fortassis ab homine dicta ob terrorem incutiendum, subdit Propheta os Domini locutum est, q. d. non sunt verba hominis mendacis & instabilis sed sunt verba Dei, qui non est, vt homo, qui mentiatur, aut vel vt homo, qui mutetur, sed sunt verba ipsius Dei, immo est verbum ipsum, sine quo factum est nihil. Quare dũ quicq̃ nobis euenit preter intẽtionẽ, nõ existimemus id fato cõtingere, sed quia os Dñi locutum est, i. quia sic Deus voluit, sed Nota qđ pmanentibus hominũ peccatis Dei sentẽtia non põt mutari at si nos cõuertemur & ipse cõuertetur, dicit D. Hierem. quare &c.

Quomodo facta est, meretrix Ciuitas fidelis plena iudicij? Iustitia habitauit in ea, nunc autem homicida. Aliqui expositores opinantur, quòd Propheta velit his verbis demonstrare iustã Dei vltionem in populum Iudeum ob ea peccata, quæ perpetrauit in proximum, cum antea offenderit iustam pu-

Iohan. cap. 16.

Matth. 25.

Sequitur Text. 17.

A nitionem eiusdem populi propter peccata, quæ sciens, & volens perpetrauit in Deum. Quidam Iuniores volunt hoc loco Prophetam auspicari aliud caput suæ prophetiæ præcipuũ, qđ est spiritualis redẽptio nouæ Hierusalẽ, sed prius oportunũ fore iudicauit recẽsere scelera illius terrenę Ciuitatis, & totius ferè illius nationis. Propterea, quasi admirans, & obstupescens hunc in modum exorditur. d. quomodo facta est

B meretrix Ciuitas fidelis? Mihi autem saluo semper meliori iudicio videtur hoc loco Prophetã prosequi, quam antea aduersus Hierusalẽ susceperat inuectiuã, seu obiurgationẽ: reprehẽderat. n. Ciuitatem de maxima ac det establi ingratitudine erga Deũ, de cultu Idolorũ, & de alijs vitijs, quibus populus ille scatebat, et exaggerãdo, seu mauis admirando, & hanc turpẽ, & mõstruosam metamorphesim detestando, inquit.

C Quomodo facta est meretrix Ciuitas fidelis plena iudicij, & equitatis? Iustitia nãq; olim habitauit in ea nũc aũt homicidq, q.d. Qui fieri, põt, & q̃ nã causa, aut infortuniũ accidit, vt ea Ciuitas q̃ tã prudẽ erat plena iudicij q̃q; tot causis, aut pretia se bñe gerẽdi diuinitus suscepit, nũc fuerit effecta meretrix, cauponaria fallax, & hipocrita qs vnq̃ credidisset aut suspicari potuisset id aliqñ futurũ (nõ est hic dubitandũ de qua Ciuitate loquatur. 70. n. Interp. in suo textu

D explicant prophetã de Ciuitate Syon, vbi constucta erat Ciuitas Hierusalem, locutum esse. Hæc. n. Ciuitas dicebatur olim Ciuitas Fidelis primo quia fidei doctrinam sectabatur, verumq; Dei cultum præ ceteris vniuersi Orbis partibus retinebat, deinde Ciuitas fidelis vocabatur ratione patrum & progenitorum suorum, quorum vestigia, mores, & vitam complectebatur, & in alias

E Iudeæ Vrbes, ac loca diffundebat suã doctrinam & erat veluti mater, & domina ac magistra ceterarum Vrbium. Hęc autem Ciuitas sic nuncupata fidelis, & magistra, & plena iudicij & equitatis, dicitur facta meretrix, quia se subtraxit à cultu veri Dei, & subijci voluit, ac substerni potestatibus tenebrarum, & ab illis gubernari. Cum autem

dicitur fuisse plena iudicij, aliqui secus intelligunt, quàm nos exposuerimus. Dicunt.n. quod plena erat iudicij, quia plena erat castigatione cum multis eā plagis Deus punierit. Quæ correctio, & punitio appellatur iudicium, quia p illud discernuntur non solum, qui mę-rętur puniri. & gastigari ab ijs, qui moc rętur protegi, & defendi, verum etiam tali iudicio discernūtur pœnę puniendorum quandoquidem non omnes pari pœna puniuntur. Athęc expositio mihi non satisfacit, quia neq; etiam cō uenit litteræ quam exponimus: namq; prius eam Ciuitatem commendat, appellans eam fidelem, & plenam Iudicij, post modum vero nullo verbo interiecto eam damnat, ac detestatur. Dicitur ergo plena iudicij. i. consilij, rectitudinis, & ęquitatis vt pote in qua nulli fiebat iniuria, & cuiq; quod suum est, reddebatur, & omnia prudenter, & secū. um ordinem tractabantur, id, quod melius per verba sequentia declarat cū inquit, Iustitia habitauit in ea, quoniā vt diximus vnicuiq;, quod suum erat reddebatur, & aduersus improbos, & male agętes exercebatur Iustitia, neq; erat vlla personarum acceptio: Id quod temporibus Dauid, & Salomonis contigisse dicunt, & multo magis eo tempore, quo Resp. Iudeorum per Iudices, i. viros quosdam Dei nute selectos & probatos regebatur. Non autem existimes, licet dicat Propheta Iustitiā habitasse in ea Ciuitate, non fuerint etiā multi hominis facinorosi in eo populo, vt habes ab ipso Dauide psal. 54. cū ait Vidi iniquitatē, & cōtradictionē in Ciuitate. Die, ac nocte circundabit eam super muros eius iniquitas, & labor in medio eius, & iniustitia, & non defecit de plateis eius vsura, & dolus. Sed verba Prophetę capienda sunt iuxta comparationem, quoniam- v. g. temporibus Dauid, & priorum ętatum iustitia magis vigebat, magis exercebatur, & videbatur iam firmam sedem constituisse', & ibidem quieuisse: at posterioribus seculis iustitiam pœnitus recessisse, & iniustitiam, suam sedem occupasse, propterea ait, nunc autem homicidę, Sed nolo prætertre, quod aliqui Interpretes annotarunt. quòd vbi nos legimus iustitia habitauit in ea, ipsi legunt, dormiuit, insinuantes, quod Iustitia et quæcūq; virtus, quæ sub iustitia, & per iustitiam intelligitur dormiuit; ideſt cessauit in Sion, quia mirumimmodum vitia inualuerant, & plerią. omnes dediti erāt voluptatibus ac delitijs, & hoc fuit in causa, quod populus ille fuit adeo Segnis, & durus ad recipiendum Christum. Alij legunt. Iustitia non habitauit, neq. requieuit, sed habitabit, & requiesceet in Ciuitate Hierusalem, quod futurum est tempore Christi, sed hæ duæ expositiones vna cū suo textu re fellūtur p ea quę diximus: dic saltē et notat D. Hieronimus quòd vbi nos habemus Iustitia, in tex hæbreo habetur dictio, quæ magis sonat iustum, quam iustitiam, & sic omnis amouetur difficultas quod scilicet iustus videlicet Christus Dominus prius in ea Ciuitate, hoc est tęporibus Patriarcharum, & Prophetarum commoratus est, quam posterioribus temporibus cum omnia fuerint repleta in credulitate. Et hoc est, quod dicit Propheta. Nunc autem homicidæ, vbi illud aduerbium præsentis tęporis, conuenięter potest referri ad tempus quo iudei occiderunt Xpum, quandoquidē illud homicidium fuit grauissimum, & quo nullum maius fieri vnquam potuit aut poterit, sed hoc non obstante dicimus cum D. Hieronymo, quod illud aduerbium potest referri ad vtrunq; hoc est ad tempus ipsius Prophetæ & ipsius Christi & vnum fuit signum, & figuratiuum alterius, nec tamen (vt diximus) existimandum est, quod populus ille, quem elegit Dominus in hęreditatem sibi non fuerit aliquando bonus, licet re vera nos simus veri hęredes ipsius Dei choęredes autem Christi: monstrat autem Propheta pulchra similitudine sumpta a rebus innanimatis, quàm turpis, & ignominiosa fuerit illius Vrbis transformatio dum subdit. Argentū tuum versum est in scoriā: Vinum tuum mistum est aqua; Hoc aūt probatur signo manifesto cū dr. Principes tui infideles

Psal. 54

les, ſocij furum, omnes diligunt mu-
nera, ſequuntur retributiones. & quod
his deterius eſt, pupillo nō iudicant: &
cauſa viduę nō ingreditur ad illos. Par
ticula illa argentum tuū verſum eſt in
ſcoriam multifariam pōt exponi, pri-
mum ad lram, vt referatur ad Ciuitatē
Hieruſalem, hoc eſt ad Principes, & Ma
giſtratus, & ad vniuerſum populum, q.
d. Ciuitas hæc prius erat inſignis nobi-
liſsima & viris illuſtribus, omniq; virtu
te præditis copioſsiſsime referta, vt po
te in qua quieuerat, & cōſederat Iuſti-
tia, nunc vero verſa eſt in Scoriā & tur-
pitudinem, ac ſpumā: Scoria.n. voca-
tur ſpuma illa, ſiue ſpurcitia, aut ſor-
des, quæ ex metallo inter quoquēdum,
extrhaitur, ac in Terrā deijcitur: Et ſe-
cundum Plinium, lib. 33. cap. 4. Spur-
citia, quę in oī metallo reperit̄, ac proij
cit̄ ſcoria vocat̄. Vide ergo & cōſidera
ac diligēter ꝓpēde ex hac ſimilitudine,
in quam ignominiam & turpitudinem
deuenerit Ciuitas illa vſq; adeo cele-
bris, & magnifica ſummiſq; laudibus,
apud omnes exteras nationes ad Cęlū
vſq; exaltata. Nec dubium ea verba re
ferri iuxta ſenſum ꝓpriū & literalē ad
ſcribas, & Phariſeos, & alios legis Do-
ctores, qui legē diuinā, & Dei mādata,
quæ ſunt vel vt argentū igne examina-
tum, verterunt in Scoriam hoc eſt ſuis
traditionibus, & vanis interprætatio-
nibus, corruperunt, &, vt ita dicam,
adulterauerūt, quemadmodū illis Salua-
tor nr̄ apud Matth. impingit, cū in-
quit, ꝙ illi tranſgreſsi erāt mādatū Dei
propter eorū traditionē, pōt hæc par
ticula referri ad quēcūq; noſtrum, quia
pleriq; reperiuntur qñq; quæ fideles, &
morigeri, & pleriſq; virtutibus decora-
ti, qui reuera ſunt velut argentum reſo-
nās, ac relucēs, & magno p̄cio extima-
tū, qui poſtea, vel ſugeſtu demonis, vel
ob prauas aliorū cōſuetudines verun-
tur in Scoriā, hoc eſt efficiuntur iniqui,
rebelles, & increduli, & multis vitijs, &
criminibus coinquinati, immo potius
referu: de his iure dicere poſſumus, ar-
gentum veſtrum verſum eſt in Scoriā.
Et vinū miſtū eſt aqua: i. ſinceritas, &
puritas dogmatū, nec non vitæ & mo-
rū deturpata eſt, & deformata p aquā,

Plin. lib. 33. cap. 4.

A ideſt per ea, quæ non ſunt de eſſentia
vini, quin potius minuunt eius vigorē,
& tollūt eius puritatem, ac ſinceritatē,
& contrario modo operantur, quam
egerit Xp̄us qui aquam conuertit in vi
num, iſti vero vinū in aquam, vnde Pro
copius d. ꝓ Iudei offerunt, & bibunt vi
num mixtum aqua, quia merum illud
ſcripturarū, quod hominū animos ad
ſe conuertit, & ebrietate quadam cele-
ſti afficit, & delectat, ac lętificat cor ho
B minis, fabuloſis quibuſdam commen-
tarijs, & interpretationibus, velut aqua
diluunt, & ſinceritatem vini hoc modo
corrumpunt, ſic etiam faciunt hę-
retici, & pleriq; alij doctores, qui
velut caupones, & tabernarij tur-
pis lucri gratia, aut alia ratione ad-
ducti ſacras literas peruertunt & mi-
ſcent ſacra profanis docentes quæ non
oportet. Correctores etiam Iudices, &
magiſtrimorū, dicuntur & ipſi miſcere
C vinum aqua, cum à ſeueritate legis in
mollitiem quādam deflectunt, & ſatis
ſe feciſſe arbitrantur ſi ſubditi mollio-
ra, & leuiora quędam obſeruēt, modo
quæ grauiora ſunt legis reijciant, & cō-
tennant, dicuntur etiā miſcere vinum
aqua, qui nihil ex animo, & recta inten-
tione faciunt, quamuis exterius bona,
& Sancta videantur eſſe quæcunq; fa-
ciunt opera iſti re vera miſcent vinum
aqua, & argentum eorum nō eſt purū,
D & verum, ſed fallax, & alchimicum, &
vocatur ab alijs argentū reprobatum
ſic quidem multi ſunt, qui Chriſti
nomen habent, & Chriſtiani vocan-
tur, veram tamen Chriſti effigiem, &
figuram non habent, quemadmo-
dum etiam dicebat Apoſtolus, confi-
tentur ſe noſſe Deum factis autem
negant. Id autem quod dixit, mani-
feſtat à ſigno, cum inquit Principes
tui infideles, non ſolum, vt aliqui ex-
E ponunt, quia ſunt inobedientes, im-
morigeri, diuinis eloquijs nullam pla-
ne fidem adhibentes. verum etiam
infideles eos appello, & appellari exi-
ſtimo, quia non ſeruant fidem, neq;
pactum initum cum illis, cum quibus
rem agunt, & aliquid negociantur, qd
quidem eſt maximum dedecus, & i-
gnominia in principibus & in ijs, qui

alijs dominatur. Nihil enim turpius dici vel excogitari pōt in quocūq; hominum genere at presertim in ijs, qui alijs prẽsunt, ac dñantur, non constare sibi ipsis in ijs, quæ dicunt, & pollicentur; vnde Virgil Tu modo promissis maneas, seruataq; serues
2. Eneidos. Troia fidem. Dicuntur socij furum, vel quod ipsi quoq; furantur, vel quod fures tuentur, & fouent vel quod sunt participes earum rerum, quæ alij rapiunt, & furantur quemadmodum in varijs vniuersi orbis regionibus usu uenit, vbi sunt multi latrones, exules & sicarij qui sub tutela & presidio quorundam principum viatores depredantur & mactant Deinde occulte cuiusdam rapacitatis, & auaritiæ eosdem sugillat, dum inquit, omnes diligunt munera, sequuntur retributiones. Non approbo, quod dicit D. Hieronymus, maius esse peccatum diligere munera, quàm accipere, cum alibi scriptum sit, beatus, qui manum suam excutit a munere, & psal. 14. ille habiturus domicilium in Dei tabernaculo prædicatur, qui munera super innocentem non accepit, & Iob cap. 15. Inquit, ignis deuorabit tabernacula eorum, qui munera libenter accipiunt, & præterea, qui accipit munus ab aliquo, aliquid ei subtrahit quod forte in eius qui donat, aut propinquorum maximũ cedit detrimentum. Qui verò diligit solum, & nihil accipit, nulli præterquam sibi ipsi iniuriam facit, nec solum hoc peccant, sed sequũtur retributiones, quia ſ3. nihil per Iustitiam faciunt sed ob id solum quod aliquid sub spe, lucri & mercedis, se accepturos arbitrantur. si aliquod iudiciũ in alicuius fauorem & beneficium exercent. At vbi se nihil accepturos arbitrantur, obdormiunt, vel silent, aut cõniuent, & plerunq; ob eandem causam dant impunitatem criminum, & impios iustificant, & absolunt, inopes ac egenos miseros omniq; auxilio destitutos opprimi patiuntur id, quod manifeste nobis ostendit, cum inquit. Pupillo non iudicant, & causa viduæ non ingreditur ad eos, quia videlicet nullum est ibi lucrum, neq; vlla retributio.

A Ad eorum tribunal non ingrediũtur viduæ, neq; pupilli possunt vllatenus exaudiri, & deniq; oĩa in deterius sunt conuersa, veritas in mendacium, iustitia in homicidium, argentum in Scoriã, & vinũ in aquã, & hæc oĩa facile referuntur ad Xpum, & suæ passionis tempore contigerunt; Principes. n. Iudeorum fuerunt in fideles, quia defecerunt à Xpo, & abierunt retrorsum dicentes, non habemus Regem, nisi Cesarem: fuerunt socij furum; 1. Scribarũ, B & Pharisæorum, qui corruperũt scripturã & vaticinia Prophetarũ, vel socij furum; 1. Iudę proditoris, qui fuit fur, & latro: dilexerunt munera, & sequuti sunt retributiones cum dixerunt. Venite occidamus eum, & habebimus hę reditatem eius. His dictis, & ennaratis Iudeorũ erratis, & grauissimis impietatibus, nunc Propheta in medium affert & profert iudicium, & sententiã C Dei aduersus eos, & inquit. *Propter hoc* *Tex. 18.*
ait Dominus Deus exercituũ, fortis Israel
heu, cõsolabor sup hostibus meis, & vindicabor de inimicis meis: Quòd Propheta explicet ipsum Dñum exercituum proferre sententiam suam, indicat profecto rei euentum certissime futurum, quandoquidem Deus, non est vel vt homo, qui mutetur, eo ipso dicente ego Deus, & non mutor. Vocat eum Dominum exercituum ad demonstrãD dam eius virtutem, et potentiam: oĩs. n. militia Cęli, & exercitus Angelorum sub ipso militant, et ab eo cuncti reguntur, sicut ipsemet testatus fuit dicens Matth. 26. An putas quia non possum rogare pꝛem meum, et exhibebit mihi plusquam duodecim legiones Angelorum: proinde non ab re vocatur etiam fortis Israel: nam in Iacob, et in Israel demonstrauit Deus quam fortis, et potens sit, et quotidie id ipsum ostendit in E oĩbus creaturis. Sed nota vbi nos habemus. Deus fortis Israel. 70 Interp. habẽt. Veh potẽtes Israel, quibus verbis ostẽdit Esaias stm Cyrillũ, ꝙ Deus pꝛcipue arguit pꝛfectos, et doctores aliorũ, et eis pꝛceteris cõminat, quorũ exẽplo alij pꝛcipites ruũt. et ideo alibi scriptũ est, potẽtes, potẽter tormenta patiẽtur. Quid ergo dicit Dominus exercituum

forus

fortis Israel. Heu, inquit, ego consolabor super hostibus meis, & vindicabor de inimicis meis; dicit, heu, ostendens dolorem, & afflictionem, quam instar hominum loquens, habere dicitur Deus, cum cogitur sumere pœnas de nobis, & scelera nostra vlcisci quēadmodum pij patres dolere solent, & contristari, cum filios verberare cogūtur. At dices, si dolet, quo pacto consolatur? nulli dubium, quod ob reprimenda peccata, quę Deus, cum sit summe bonus, & iustus, maxime detestatur, dicitur consolari cum ea punit, & obid maxime quia tandem ad pœnitētiam conuersi meliorem vitam auspicātur, Adeo quòd Deus pariter, & simul delectatur, & dolet, dū aliquos punit: delectatur quidem propter ostentionem Iustitiæ, & propter eorum resipiscentiam, dolet, ac tristatur ob pœnam, quā patiuntur Alij dicūt, quòd illa dictio heu, est potius nota, & signum insultātis, & comminantis Dei, quam dolentis, quandoquidem non potest Deus nō maxime delectari cum punit iniuriam sibi illatam: De qua vltione habet psal. 43. & Deut. 32. reddam inquit vltionē hostibus meis & his qui oderunt me retribuam, hoc est ergo quod dicit, heu consolabor super hostibus meis, qui sunt Scribæ, & Pharisei, & quicumq, mihi obsistunt, & reluctantur, & vindicabor de inimicis meis id est non permittam eos absq; vindicta liberos ptrā sire. Hæc fere est communis aliorum expositio. Sed pace illorum mihi visū est, aliam afferre expositionem. Dico enim quod Deus volens vltionem sumere, & vindicari de inimicis suis, cōsolatur sup alijs inimicis suis .i. vtitur opera, & manu illorum, & hac ratione consolatur super illis, quia non potest non magnopere, & vehementer delectari, & consolari cum per hostes suos & ei aduersarios punit, & castigat alios Id quod sæpissime fieri videmus, & priscis quoq; temporibus factitatum esse legimus. Quot enim clades ruinas, & cædes ppessi sunt Iudei ab Assirijs Iacedemonijs, & Persis. Quot clades, & ruinas perpessi sunt christiani a paganis, turcis, & hereticis, propterea nō sine causa dicit ipse Deus, heu consolabor super hostibus meis, & vindicabor de inimicis meis. Magna certe, & grādis est consolatio sumere vindictam de inimicis sicut quōdam strenuus quidā miles mihi dixit, nihil esse dulcius in hominum vita, quam vindictam sumere de inimicis, quæ verba non sunt simpliciter admittenda, quia sic accepta è diametro procul absunt a fide, quam profitemur; nobis inquam præceptum est vt quascumq; iniurias confestim remittamus preter eas, quæ sunt contra Deum neq; sol occidat super iracundiā nostram De nostris autem, diuino iudicio reseruari velimus, iux: illud, mihi vindictam, & ego retribuam, & quonam pacto vindicabitur Deus de inimicis suis, Inquit, & conuertā manum meam ad te, & ex coquā ad purū Scoriam tuam, & aufferam omne stānum tuum; vult dicere, quòd cum per alias pœnas, persecutiones, & damnā, quæ aliàs passa fuit Ciuitas Hierusalē non fuerit ad amussim purgata, & purificata, nec omnino fuerit abrasa, & extincta vitia, quibus laborabat, vult conuertere manum suam ad ipsam, & rursum apponere manum, hoc est adhibere alias clades, & supplicia, vt omnino Scoria, sordes, & īmūditiæ proijciātur, & ōne stannū, quod exterius apparet argētum, penitus tollatur, & Ciuitas vniuersa, & populus ad puritatem, & pulchritudinem suam restituatur; & quid vltra; & restituam Iudices tuos, vt fuerunt prius, & consiliarios tuos sicut antiquitus: post hæc .i. ōnibus his peractis, vocaberis Ciuitas Iusti, Vrbs fidelis, nulli dubium, quod eiusmodi promissiones in Ciuitate Hierusalem non dū impletę videntur, sed neq, vllo vnquam tempore ad implebūtur. Propterea ad tempora nouę Ciuitatis, hoc est Ecclesiæ Christi easdem ad impletas esse per Dei gratiam videmus. Iudices nāq; restituti fuere duodecī Apostoli qui nihilo iferiores, imo longe superiores, & præstantiores fuere priscis illis Iudicibus, qui inter sanctos recensentur. Namq; Petrus īter alios, & ipse Paulus fuerunt præclari Iudices, & egregij consiliarij, de qui

Psal. 34
Deut. 32.

bus

bus Iudicibus, & Consiliarijs Sanctus Propheta Dauid ipsam Ierusalem alloquens dicebat. Pro patribus tuis nati sunt tibi filij, quandoquidem Apostoli Christi erant ex Iudeis progeniti, & ipsi quoq; alios in Christo filios genuerunt; vt sæpe Apostolus Paulus, & D. Iohann: filios appellant, qui per eorũ prædicationẽ in Christum crediderũt. Dicuntur autem isti Iudices, & consiliarij restituti vt prius, quoniam scilicet non per sacrificia, oblationes, & obseruationes iudices fuerũt veteris legis vt Samuel. Moises, Iosue, & quidã alij, sed per fidem, quam habuere in Christum venturum. *Post hæc* inquit Prophe ta .i. cum purgata fuerit, & ablata omnis spurcitia à Ciuitate Hierusalem, .i. ab ea Ciuitate, cuius fundamenta sunt in montibus sanctis, & restituti fuerint Iudices, & consiliarij, vt prius, Tunc, ò, Ciuitas Sancta nobilis, & præclara, Vocaberis Ciuitas Iusti, & Vrbs fidelis. Vocabitur inquam Ciuitas Iusti .i Ciuitas Dei, & Ciuitas dilecta à Deo, cõstructa. & protecta ab eo, & in qua vera, & solida Iustitia perpetuo residebit. Et vocabitur Vrbs fidelis, tum ratione sui, quia colet, & adorabit verum Deũ, tum quia à Sanctissimis, & fidelissimis Patribus, & Prophetis originem ducet, tum tertio, quia alijs Vrbibus .i. cæteris Ecclesijs vite, & doctrinæ regulam ac formam perscribet, & erit mater, & magistra aliarum gentium, quemadmodum Romana Ecclesia est mater omnium Ecclesiarum, & verum erit, quod infra 62. cap. hĩ. Non vocaberis vltra derelicta nec vocaberis ultra desolata, sed vocaberis voluntas mea in ea. Dein de Subdit. *Sion in iudicio redimetur, & reducent eam in Iustitia & conteret sceleStos, & peccatores simul, & qui dereliquerunt Dominum confundentur.* Prosequitur Esaias ad demostrandam futuram gloriam Ciuitatis Hierusalem, quæ appellatur Sion, qñquidem super eũ mõtem dicunt fuisse constructam, sed, & hæc quoq; prædictio, seu prænũciatio non de Hierusalẽ Terrestri, sed de Hierusalem à Christo Domino constructa, & edificata debet intelligi. Redimetur quidem in iudicio, quia qui digni inuẽti fuerint, redimentur; quandoquidem non omnis Israel saluus erit, & reducẽt eam in Iustitia .i. per Dei misericordiã saluabuntur. Iustitia namq; Christi ꝑ quam redempti sumus, congrue põt appellari misericordia, quemadmodum 70. Interp. videntur inuere. Aut dicamus, quod ista redemptio, & reductio erit in iudicio, & Iustitia, quia expensis, & discussis rõnibus & causis eorum captiuitatis erunt liberati, vt Hieremię 23. Regnabit Rex, & faciet Iudicium, & Iustitiam in Terra. Si vero legatur in accusatiuo, hoc est reducent eam in Iustitiam, sensus est, quod Populus ille Israeliticus reducetur ab iniustitia, & infidelitate quam vsq in illũ diem operatus fuerat in Iustitiam, & sãctitatem, & qui nam erũt, qui hoc munus obibunt? dubio procul post Christi passionem discipuli Christi, & prædicatores verbi Dei sed biblia correcta hñt in iustitia, & sic debet exponi. Aliqui volunt per Iudicium, & Iustitiam intelligamus sanctificationem, qua ꝑ Dei misericordiam sanctificati sumus, ita vt sion .i. Ecclesia, & congregatio electorum sit redempta à captiuitate diaboli per Iustitiam Christi quam diximus appellari misericordiã. Vnde psal. Confitemini Domino quoniã bonus, quoniam in seculum misericordia eius. Dicant qui redempti sunt a Domino, quos redemit de manu inimici, & de regionibus congregauit eos &c. Et subdit. *Et cõteret sceleStos, & peccatores simul*, & qui dereliquerunt Dominum consumentur: Consequens erat, vt explicatis bonis, quæ euenient his, qui abiecta impietate, & iniquitate Deo adheserint, nunc ostendat, quæ mala illis immineant, qui increduli fuerint, & pertinaces, Redimetur itaq; Sion, & Hierusalem; attamen scelerati, & peccatores, & qui dereliquerunt Dominũ nullam habebunt partem cum his, qui repempti fuerint, D. Thomas, perscleStos intelligit idolatras, per peccatores vero eos, qui voluptatibus, ac delitijs presertim venereis sunt dediti vult enim D. Tho. quod præ ceteris sceleribus sodomia, & idolatria simul cęperũt & simul creuerunt 4. dist. 1; q. 2. Alij

Textus 19. *Tex. 20.* *Psal. 106*

per

per sceleſtos intelligunt eos, qui cæteris præſunt, per peccatores vero, ſubditos. Ego vero exiſtimo, quod per ſceleſtos intelligat Propheta, eos, qui ſunt omnino peccatis immerſi per peccatores vero, quoſcumq; diuinę legis tranſgreſſores. Per eos qui dereliquerunt Dominum intelligamus, eos, qui poſt veritatem agnitam receſſerunt à Deo, quemadmodum illi, qui reiecto Chriſto dicebant non habemus Regẽ niſi Ceſarem. Illi igitur Priores conterentur, poſteriores verò, conſumentur, vt nulla ſit amplius ſpes eorum ſalutis. & reſipiſcentiæ iuxt illud, quod dixit Hieremias cap. 17. Domine omnes, qui te derelinquunt, cõfundẽtur, recedentes ate in Terra ſcribẽtur, & iuxta illud, quod legitur Matth. 21. Chriſtus eſt lapis angularis, ſuper quẽ, qui ceciderit confingetur. Super quẽ vero ille ceciderit conteretur, ille ſcilicet ſuper quem ceciderit lapis.

Hier. cap. 17.

Matt. 21.

Et præter hæc Confundẽtur ab Idolis, quibus Sacrificauerunt & erubeſcẽt in hortis, vel ſuper hortis, quos elegerant: Loquebatur Propheta in tertia perſona de illis, cum dicebat conſumentur, & confundentur, poſtea per apoſtrophen mutat perſonam, & loquitur in ſecunda dicens, Erubeſcetis ſuper hortis quos elegeratis. D. Thomas priſtens in ſua expoſitione priorum verborum, vult quòd Propheta hoc loco carpat Idololatras, & voluptuoſos luſuriæ deditos d. Erubeſcetis ſuper hortis, quos elegeratis, ad explendam, ſcilicet luxuriã, iuxta illud Pauli Apoſt. d. Quem fructum tunc habuiſtis in illis, in quibus nunc erubeſcitis? Sed alij referunt hæc omnia ad cultum Idolorum, quibus quidem ſacrificabant in hortis, in lucis & nemoribus, in collibus, & locis eminentibus, & iure quidem poterant conqueri, & erubeſcere & ſecum ipſi in hæc verba prorũpere. O nos miſeros, & inſanos, & tota mente captos, qui cõſtruximus, & elegimus hos hortos, & nemora, vt in illis placaremus Deos noſtros, & propitios eos haberemus in noſtris anguſtijs. & neceſſitatibus, qui tamen nobis nihil omnino profuerunt, contra quos, & vnicuiq; noſtrũ poteſt illud deuteronomij in faciem obijci videlicet Vbi ſunt Dij tui, in quibus habebas fiduciam? opitulentur vobis, & in neceſsitate vos protegant. Hoc idem poſſumus iacta re contra ſtriges, & lamias, quæ infelices, & omnium miſerrime, vt ſuas quasdã expleant cupiditates ſe ſe demonis ſeruituti dedunt, & aliorum ſpirituum nefario conſortio ſeſe adiungunt quæ tamen poſt modicum tempus magno ſuo malo, & certiſsimo ſuarum animarum detrimento, quàm fallax, & vana fuerit demonum ſocietas, facile experiuntur, quippe quę nullum inde poſſunt excipere tutamen, & auxilium; Nec multo ſecus nobis quoq; euenit, qui adoramus idola muta, & ſurda, quę ſunt opera manuum noſtrarum, vt ſunt opes, fauores, conſilia, & quę cumq. ab hominibus prę ſtari poſſunt: quæ in ãguſtijs, & neceſsitatibus, niſi adſit virtus, probitãs, & Iuſtitia parum admodum, vel propè nihil proficiunt. Et experto mihi crede ruberto: Gloria noſtra ſola hęc eſt, teſtimonium conſcientiæ noſtrę: Vt verò melius id oſtendat ſubdit. *Erunt enim quaſi terebinthus,* Vel quaſi quercus defluentibus folijs, & velut hortus ſine aqua. Nemo eſt, qui neſciat, quam turpe, & horridum ſit inſpicere arbores, quaſdam aridas, & deſiccatas, ita vt nec flores, nec folia illic appareant, ſimiliter, & hortos ſine aqua: hunc inmodũ cum ingruerit Tẽpeſtas, & repentina calamitas apparebit Ciuitas Hieroſolima, quę prius erat conſita, & adornata tot oliuetis, hortis, arboribus, ac pomerijs, & poſtmodum omnibus iſtis ornamentis expoliata, ac denudata, & omnino deformis effecta. Et vt amoueat omnem ſpem reparationis, & reintegrationis ab iſtis incredulis, & pertinacibus, ſceleſtis, peccatoribus, et improbis deſertoribus, ponit hãc poſtremam ſententiã, & hoc prognoſticum. Et erit fortitudo veſtra .i. Turres, et mœnia, ciuitatis munitio, multitudo Ciuiũ, ingẽs numerus armatorũ, quaſi fauilla ſtuppę, quæ cito euaneſcit, et opus veſtrum .i. cõſilia, præparationes, et auxilia quibus nitimini erit quaſi ſcintilla, et vtrumq; ſimul

Deut. 32.

simul succẽdetur, & non erit qui extinguat; succendetur tunc simul, .i. idolũ & Hierusalem, & non erit, puniẽte Domino, & exardescente ira Dei, qui extinguat. Vel vtrunq; simul succẽdetur .i. tam qui prę est, quam qui laborat, & profert auxilium, & vt vno verbo dicã, fiducia nostra, & ij in quibus erat collocata, vna cum nobis, succendetur, & nemo erit qui extinguat. Quamquã autem hæc omnia, quę mox dicta sũt de incendio, & ruina Ciuitatis Hierusalem, & vniuersa Iudea facta per exercitum Romanorum intelligi possint, & debeant, nobis tamen, qui xpi fidem profitemur, & Ecclesię Dei haud difficile pñt aptari cui maxima quidem dãna huc vsq; contigerunt; perierũt quidem enim Ecclesię cum suis cultoribus, & habitatoribus, & nemo hactenus fuit, qui extinguat, & succurrat. Et quisq; nostrum subibit eandem sententiam nisi pœnitẽtiam egerimus. Sed vide, quo modo vltima verba huius capituli consona sunt, & concordant vltimis verbis totius libri, vbi dicitur. Vermis eorum non morietur, & ignis non extinguetur, vt agnoscamus, quã sibi ipsi constet ipse Propheta, & quam firmiter persistat in eodem argumento pro excitandis, & conuertendis peccatoribus ad pœnitentiam.

VERBVM, *Quod vidit Isaias filius Amos super Iudã,* 1.
& Ierusalẽ. Et erit *in nouissimis diebus præparatus mõs domus Domini ĩ vertice mõtiũ, & eleuabitur sup colles, & fluẽt ad eũ omnes gẽtes.* Et ibunt 2.
Populi multi, & dicẽt: Venite, & ascẽdamus ad mõtẽ Domini, & ad domũ Dei Iacob, & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis eius: quia de sion exibit lex, & verbũ Domini de Ierusalem. Et iudicabit *Gentes, & arguet populos* 3.
multos, & conflabũt gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces: nõ leuabit gens contra gentem gladium, nec exercebũtur vltra ad prælium. Domus *Iacob venite, & ambulemus in* 4.
lumine Domini. Proiecisti enĩ populum tuum, domum Iacob: quia repleti sunt vt olim, & augures habuerunt vt Philisthiim, & pueris alienis adhæserunt. Repleta *est terra argento, & auro: & non est finis thesaurorum eius: Et repleta est terra eius* 5.
equis: & ĩnumerabiles quadrigæ eius. Et repleta est terra eius idolis: opus manuum suarum adorauerũt, quod fecerunt digiti 6.
eorum. Et incuruauit se homo, & humiliatus est vir: ne ergo dimittas eis. Ingredere in petram, & abscondere in fossa humo 7.
à facie timoris domini, & à gloria maiestatis eius. Oculi *Sublimes hominis humiliati sunt, & incuruabitur altitudo virorũ* 8.
exaltabitur autem Dominus solus in die illa. Quia dies Domini exercituum super omnem superbum, & excelsum, & superõnem arrogantem: & humiliabitur. Et super omnes cedros libani sublimes, & erectas, & super omnes quercus Basan. Et super omnes montes excelsos, & super omnes colles eleuatos. Et super omnem turrim excelsam, & super omnem murum munitum, & super omnes naues Tharsis, & super omne, quod visu pulchrum est. Et incuruabitur *Sublimitas hominum, & humiliabitur* 9.
altitudo virorũ, & eleuabitur Dominus solus in die illa: & idola penitus conterentur. Et introibunt in speluncas petrarũ, & in voragines terræ á facie formidinis Domini, & à gloria maiestatis eius, cum surrexerit percutere terram. In die *Illa proiiciet homo idola argenti sui, & simulacra auri sui, quæ fecerat sibi, vt adoraret talpas, & vespertiliones.* Et ingredietur *Scis-* 10.
suras petrarum, & in cauernis Saxorum à facie formidinis Domini, & á gloria maiestatis eius, cum surrexerit percutere terram. Quiescite ergo ab homine, cuius spiritus in naribus eius 11.
est, quia excelsus reputatus est ipse.

IN DEI NOMINE.

EXPLANATIO IN SECVNDVM CAPVT ISAIAE PROPHETAE.

Textus.

VERBVM, *Quod vidit Isaias filius Amos Super Iudam, & Hierusamem.*

IVVS Tomas iuxtà suum morẽ procedẽs, vult quòd hoc loco ipse Propheta increpet, et coarguat culpam Iudeorum ex parte conuersionis posteaquam in priori capite reprehẽdit eos de peccatis commissis exparte auersionis: constat enim, quod bifariam Deum offendimus, vel quia auertimur ab eo tanquam à bono incõmutabili, in quo consistit tota ratio peccati, vel quia conuertimur ad bonum commutabile, qua ratione tripliciter Iudei aberrabant. Primo in cultura Idolorum; deinde in oppressione hominum, postremo in abusu rerum: pones hæc tria versatur Propheta secundum hunc Doctorem vsquè ad Caput sextum. Alij verò dicunt, quòd postquam Propheta in primo capite prædixit Regni Iudæ, et Hierusalem Dei ectionem, et euersionem, nunc prædicit Ecclesiæ Christi erectionem; et certè hoc apparet in ipso huius capitis initio, vt facile est videre. Verùm, et hic, et ibi facit vtrunque, sed (vt ex Diuo Hieronymo colligitur) in prima visione post commĩnationem, prospera, et læta promittuntur, in hac verò prospera prius, deinde aduersa, vndè rectè quidem mihi videtur dixisse Cyrillus, ea quæ hic proponuntur sint similia, et cognata ijs, quæ dicta sunt, et pari quodammodo sententiarum tenore procedant. Sed his non obstantibus, sentẽtiã quorundam Modernorũ mihi multomagis arridet, & summã rei magis indicare videtur, vt scilicet dicamus, quòd prædicto, et pronuntiato in primo capite Iudeorum excidio, et ipsius Ecclesiæ erectione futura, hoc in loco prædicit Isaias tempus, quo id futurum est, et inquit *Et erit in* nouissimis diebus præparatus Mõs domus Domini in uertice montium, et eleuabitur super Colles, et fluẽt ad eum omnes gẽtes. sed propositã Intentione præsentis Capituli, cõsequens est, vt singula verba expendamus. Primũ quidem oritur dubitatio apud quosdam. Nunquid Visio, de qua hic loquimur sit eadẽm cũ præcedẽte, aut altera, et distincta. Nõ nulli volunt, quòd hæc sit prima visio, seu Profetia quę, etiã durat vsq; ad sextum caput, et non abre primo loco ponitur, quia est de Christo Domino omnium Prophetarum fine, et de dignitate, ac excellentia Religionis et Ecclesiæ, quam ipse instituit, et fundauit; nec non de Vastatione Israelis, et Iudæ ob ingentia eorum crimina, et de sanctis reliquijs, quę seruate sunt &c. Ego autem existimo, saluo semper meliori iudicio, quòd præsens Visio sit alia, & distincta à priori Visione, nec video qua ratione aliqui velint hanc esse primam Visionem, aut explicationem prioris, cum apertè in primo cap. dicatur Visio esaiæ, quam vidit super Iudã, & hierusalem. Hic autem sic habetur, verbum quod vidit Isaias filius Amos super Iuda, & Hierusalem. Et etiam notandum, quòd incongrua viderur

Iudei 3. aberrabant auersi à deo

locutio

locutio cum dicitur Verbum, quod vidit Esaias, quandoquidem verba non videantur, sed dicantur, & audiantur: Quę dubitatio facile tollitur, sequamur Textum 70. Interpretum. sic enim habet illorum Textus. Verbum, quod factum est ad Esaiam filium Amos, verùm nec per hoc tollitur difficultas, quia nequè Verbum fit, sed dicitur: Priusquam tollatur eiusmodi difficultas, quæ re vera facilis est, & leuis, videndum est quid per Verbum hoc loco intelligat propheta, volunt enim plerique viri graues, & docti, quod hoc loco accipiatur pro filio Dei carnem suscepturo, vt dicamus, quod esaias vidit Verbum, hoc est, cognouit Christum filium Dei venturum in carnem, & constructurum, & fundaturum Ecclesiam suam, vndè cum dicitur Verbum, quod vidit Esaias, siue Verbum, quod factum est ad Esaiam, perinde sit, ac si dicamus. Verbum Patris, Verbum Deus, filius Dei vnigenitus factus est, idest missus ad Esaiam, adeò quòd Verbum, & Visio quasi idem sint, & quemadmodum Diuus Augustinus in Cap 5. super Ioannem tractatu. 18. inquit filius Dei audit, & videt, & est ipsa auditio, & Visio, & hoc est illi audire quod esse, & hoc est illi videre quod esse, Cum ergo dicimus Verbum quod vidit Esaias, hunc in modum possumus intelligere, & plaribus verbis explicare, filius Dei locutus est ad Esaiã. Quanquam hęc Interprætatio sit valde conueniens, & idonea, verumtamen (pace tantorum Virorum dixerim) parum videtur cõsona ijs, quæ sequuntur; propterea mihi videtur dicendum, vt per verbum, quod vidit Esaias „intelligamus decretum, voluntatem, propositum firmum & stabile ipsius Dei, quod fuit reuelatum ipsi Prophetæ per Verbum, hoc est per filium Dei, & per Spiritum Sanctum illum illustrantem, & instruentem, nec inconuenit Verbum sic acceptum videri, fieri, & audiri, quorum omnium manifestissima habentur exempla, legitur enim apud Lucam. Vide amus hoc Verbum, quod factum est; Quod fecit Dominus, & ostendit nobis dicitur ergo, verbum videri hoc est, manifestum fieri. Et lib: 15. de Tri: cap. 13. dicit Augustinus. Per Verbum Dei intelligi doctrinam Dei. Cũ autẽ sensus visus inter alios sensus principẽ locum obtineat, non inconuenit, si, & actiones aliorum sensuum quandoquè ei tribuuntur; sequitur super Iuda, & Hierusalem. Hic oporteret repetere quęstionem superius motam inter D. Hieronimum, & quosdam alios Patres, propterea quod septuaginta Interpretes legunt De Iudea, & de Hierusalem & In primo Cap. Contra Iudeam, & Hierusalem, ex qua lectionis varietate volũt innuere, quòd in primo Cap. fuerit vaticinatus Propheta contra Iudeam, & Hierusalem, hoc est prædixerit ruinam, & destructionem populi Israelitici, In hoc verò capite prædicat ea, quæ sunt prospera, & iocunda populo Israeli; Sed iam nos diximus, vtrobique eadem tractari, hoc vno discriminantur, quod in prima visione prius tristia, & mœsta prædicuntur, in secunda verò prius lęta, & prospera, quàm tetra, & obscura, proponuntur; proinde sapienter, & egregie Diuus Hieronymus hanc difficultatem dirimit, cùm vtrobique eodem modo legit, videlicet super Iudam, & Hierusalem. His præpositis, videamus modo quid cõtineat ista visio. *Et erit) inquit) in nouissimis diebus præparatus Mons Domus Domini.* Equidem primo loco mihi occurrit ista dubitatio. Quid velit, & cur posita est illa coniunctio, &, Ego certe non putabam quenquam me priorem super hac re quicquã dubitasse verũtñ inuenio quosdã dixisse, quòd Iy, &, ponitur, p causali cõiũctione, videlicet quia, aut quoniã, & hoc pacto legũt septuagĩta Interpretes, quasi dicat Necessarium erat Hieruſalem destrui, legem aboleri, templum euerti, & cætera Iudeorũ munia cessare, quoniam In nouissimis temporibus erit præparatus Mons Domus Domini, & omnia debebũt innouari, alia sacrificia institui, alias ceremonias haberi, & cætera, quæ postmodum sigillatum afferentur, sic enim origenes in leuiticum Cap. 16. Hom. 10. Necesse erat (inquit) cum venisset veritas

Verbũ multifariã accipitur,

Aug. in cap. 5. Iohan. tract. 18.

Luc. cap. 2.

Ista dictio, & non tam tantũ modo accipitur.

veritas deleri vmbram, & cum lex noua inciperet, aboleri veterem, sic etiã
Chrisost. D. Chrisostomus videtur innuere in serm. De Natiuitate Ioannis Baptistæ. Sed quanquam iste sensus ob excellentiam tot insignium virorum nullo pacto sit reijciendus, crederem tamen dici posse, quod si illa coniunctio, &, debet accipi pro quia, vel pro quoniam, consecutiuè potius, quam causaliter exponatur, quod videlicet ad destructionem templi, ad euersionem legis B Iudaicæ, & ad illius populi excidium, diuina benignitate, & singulari eius prouidentia factum est, ut In nouissimis diebus Mons esset præparatus Domus Dei, ad quem confluerent omnes gentes, quemadmodum in plerisque locis sacræ scripturæ id ipsum legimus. videlicet hoc totum factum est vt adimplerentur scripturæ, & Ductus est Iesus in desertum à spiritu, vt tentaretur à Diabolo. Sed præter has ex- C positiones mihi rogo concedatur afferre aliam, quæ non videtur insana. Cum enim in priori Visione nos Esaias valdè admodum perterrefecerit, & in fine illius capitis nonnulla adduxerit, quæ non modicam tristitus videbantur affere consolationem nunc corroborando, & confirmando imbecilles animos, & vehementer perterrefactos, subijcit statim hanc eximiam, & inexpectatã consolationem, propterea inquit, præ- D ter ea, quę diximus. Hèu consolabor super hostibus meis, & vindicabor de inimicis meis, & cętera quę sequuntur paulo ante finem præcedentis capitis: Non diffidatis, quasi dicat, nec desperetis de benignitate, & misericordia Dei, quoniam pręter ea, quæ prædixi, vidi etiam, & reuelatum est mihi, quòd erit in nouissimis diebus prępараtus Mons Domus Domini &c. cui expositioni videtur aliqua ex parte suffragari sen- E tentia Diui Cirilli in expositione huius loci. Possumus etiam afferre expo-
Gregorius super Ezech. Hom. 2. sitionem quam affert Diuus Gregorius super Ezzechielem Homilia secunda, quod videlicet ista nota coniũctionis, &, coniungit, & continuat verba quæ profert Visioni intimæ, quam habet, subiungit enim hoc, quod exterius loqui incipit, ac si & illud foris sit, quod intus vidit. Dicit ergo & erit in nouissimis diebus præparatus Mons Domus Domini in vertice montium; Nouissimi isti dies dubio procul indicant sextam ætatem, & postremum seculum, *Hæc dicta.* inquo ventutus est Christus, post quod *Nouissimũ* seculum non est aliud futurum, que- *plura signi-* madmodum & post Christum non est *ficat.* alius futurus qui redimat mundum; De his nouissimis diebus locutus est *Gen. 49.* prius Iacob Patriarca cùm in extremis laboraret, alloquens filios suos hunc in modum. Congregamini (inquit) vt annunciem vobis quæ ventura sunt in nouissimis diebus. Hæc eadem ferè verba habentur & apud Micheam cap. *Mich. cap.* 4. dum inquit & erit in nouissimo die- *4.* rum mons domus Domini prępараtus in vertice montium, & sublimis super colles, & fluent ad eum populi. De his nouissimis diebus locutus est & Paulus Apostolus prima ad Cor. 10. di- *1. Cor. 10.* cens. Hæc autem omnia in figura contingebant illis, scripta sunt autem ad correctionem nostram, in quos fines seculorum deuenerunt. Hos nouissimos dies tetigit etiam D. Ioannes in Epistola sua prima Cap. 2. dicens filio- *Io. p. cap. 2.* li nouissima hora est: Nec velim existimes per hos nouissimos dies intelligi debere extremum diem Iudicij, post quem diem nullus alius expectetur, sed postremam vt diximus mundi huius ętatem, quam alibi D. Paulus ple- *Gal. 4* nitudinem temporis appellare voluit: Dicitur autem aliquid nouissimum per contemptum, & ignominiam, quemadmodum Esaias cap. 53. de Christo *Esa. cap. 53* loquens (inquit) Et vidimus eum, non erat ei species, neque decor, & desideravimus eũ despectum, & nouissimũ, virorum. sic, & Paulus Apostolus prima Cor. 4. vocat se, & sui similes homi- *1. Cor. 4.* nes nouissimos, & inter alios homines viliorem, & ignobiliorem locum tenentes, d. Deus nos Apostolos nouissimos ostendit tanquam morti destinatos, hoc est homines viles, & abiectos, & tanquam hac temporali vita indignos, sed hæc huius nominis acceptio, & significatio, non facit ad rem nostram. Dicit ergo Propheta, quod

in his

in his nouissimis diebus erit præparatus, hoc est dispositus, ac designatus, & sine vllo creaturæ adminiculo, & nulla interposita tẽporis mora, ac dilatione, consistet. apparebit, & ob oculos omnium erit Mons domus Domini, idest Mons, inquo, & super quem fundata, & constructa erit domus Domini, & non qualiscunque erit iste Mons, nec vbicunque statuetur, sed erit in uertice, & sublimitate aliorum Montium, & eleuabitur super colles ita, vt omnibus, & apud omnes facilè conspicuus appareat. Sed quonam tempore fiet ista præparatio, & designatio montis, tam sublimis, & excelsi? Ab æterno siquidem fiet ista præparatio, sed manifestatio erit in tempore, hoc est in sexta mundi ætate, vt diximus, & hoc textus septuaginta Interpretum perspicuè indicat, cùm sic habet. Erit in nouissimus diebus manifestus Mõs Domini, & Domus Dei. De hoc Monte loquebatur Propheta psal. 67, dum inquit Mons Dei, mons pinguis, Mons coagulatus, mons pinguis, Mons, inquo beneplacitum est Deo habitare in eo, & reuera cùm Christus Dei filius sit iste Mons, de quo loquimur, verè, & propriè, & iure optimo, & absquè vllius iniuria potest appellari mons pinguis, quia in ipso sunt omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ Dei reconditi. Dicitur iste Mons constitutus, & positus in vertice Montium, quia scilicet nulla est altitudo, nulla sublimitas, nullus excessus, qui possit illi coęquari, sed neque vlla ratione comparari, id, quod magis exprimit cum inquit. Et eleuabitur super omnes colles; quòd si super hunc Montem fundata est Domus Dei, quæ est Ecclesia, nulli dubium, quod & ipsa est verè sublimis, & alta, & omnibus vbiquè notissima; non enim potest Ciuitas latere, nequè abscondi, quæ est super eiusmodi Montem posita: dicitur etiam Ecclesia sublimis, & excelsa, quia nihil terreni sapit & supra res omnes terrenas est & solius Dei gloriam quærit. Possumus etiam eiusmodi verbis alium sensum adhibere,

Psal. 67.

Mons multiplicem dicitur.

quòd Montes, & Colles sint omnes Prophetæ, Apostoli, & electi Dei iuxta psal. 124 Montes in circuitu eis; & Dominus in circuitu populi sui. super quos omnes constituitur Mons ille magnus, & excelsus, qui est Christus Dominus, de cuius plenitudine gratiæ, & sanctitatis omnes acceperunt, quin potius omnes illi quicũque sunt, aut fuerunt, vel inposterum sunt futuri, super hunc Montem sunt constructi, et fundati, iuxtà illud Apostoli fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id, quod positum est, quod est Christus Iesus. Aut etiam dicere possumus, & fortè magis ad literam, quòd Colles sunt omnia magna, & excelsa, quæ veneratur, & colit hic mundus, vt sapientia, potentia, Virtus, industria, & quicquid mundus pro magno habet, & admiratur, cuiusmodi sunt Imperia, honores, dignitates, & opes: Mons autem iste, de quo loquitur Vates consistit in vertice Mõtium, super omnes colles eleuatur, idest super omnem sapientiam, potentiam, virtutem, & cætera huiusmodi, quæ nihil sunt in comparatione illius, & nullo pacto possunt attingere altitudinem, & magnitudinem illius, stultam enim fecit Deus sapientiam huiusmũdi, & quicquid ab homine cogitari potest est velut exigua arena in comparatione illius, & tanquam lutum æstimabitur argentum &c. Idipsum de domo Dei, idest de Ecclesia super illum montem constituta dicere possumus, ac debemus, quod ipsa .s. est constituta in uertice Montiũ, idest in Christo, qui est vertex, et summitas omnium Montium, & eleuabitur super omnes colles, idest super omnes alios cętus, & congregationes hominum: Nec ab re eiusmodi conditiones, & excellentiæ Ecclesiæ Romanæ tribuuntur, quandoquidem ipsa est eleuata super omnes alias Ecclesias, & est Dux, & Magistra fidei, & veritatis, & caput omnium Ecclesiarum; nec te perturbet, quod Christus Dominus, pariter, & Ecclesia vocetur Mons, quia quemadmodum Natura Montis est, ut interra situs, se vsquè

1. Cor. 3.

sup. 7.

ad sydera attollere videatur, ita caro Domini iuxtà hominis conditionem terra erat, quia tamen Verbo vnita erat, coelos omnes transcendit, nec solum ipse, sed qui eum imitantur ab eo denominationem suscipiunt, vt et ipsis Montes, Petrę, & Colles dicantur, domum Dei supra se sustinentes, qualis erat Petrus, cui dictum est Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam: quarè omnes sancti, cùm in terra erant, quòd conuersarentur in Coelis, Montes dicebantur, quòd verò in terra degebant, corde, & animo transcendebant sydera; super hos Montes, & super hos colles Dei beneficio ædificata est Ecclesia. Diuus etiam Augustinus in Oratione, quam edidit aduersus Iudeos, Mons (inquit) Christus est secundum carnem, constitutus super ea cumen Montium, quòd omnes eorum celsitudines eius celsitudo transcendat; nam Montes Prophetæ, & Patriarchæ appellantur, super quos positus dicitur esse Dominus, propterea quod ab his prænunciatus, & prædictus, & quia tanto interuallo Christus secundum carnem superauit Moisen omnium Prophetarum maximum, quanto maiorem honorem habet Dominus familiæ, qui fecit ipsam domum, seruo, qui præest familiæ. De quo monte subdit Propheta, & inquit,

3. *Et fluent ad eum omnes gentes, Et ibunt populi multi, & dicent &c.* Mira, & imperscrutabilis est virtus diuina, nec facilè explicari potest quanta celeritate, quanta alacritate, et iubilo trahat ad se homines, nec difficultas vlla, nec labor itineris potest eos retinere, cùm semel fuerint à spiritu sancto moti, quin adimitandum Christum, ad eius præcepta iugiter obseruanda concurrant, et fortasis hęc Prophetia fuit adimpleta, quando Christus abiens trans mare Galileę quod est Tiberiadis subijt in montem cum discipulis suis, et sequuta est eum multitudo magna, vt habetur Ioh. cap. 6. Obserua quæso, quod à quibusdam subtiliter admodum, et ingeniosè obseruatum est, quòd licet Ecclesia Dei et fides nostra fuerit super altissimum Montem constituta, cum summa tamen festinatione, et festiuitate gentes ad illam confluxisse dicuntur, ut indè conijcias eius magnificentiam, quæ, etsi ardua, et difficilia multum sensui, nec non et rationi proponat, et præcipiat, tot tamen ad ipsam confluere dicuntur, non secus ac flumina ab aliquo eminentiori loco deorsum labuntur; Tanta est uis, et efficacia Spiritus Sancti, cùm menti nostrę illabitur; cùm verò dicit fluent ad eum omnes gentes, Intelligas pro generibus singulorum, non pro singulis generum, idest, de omni natione, quæ sub coelo est, aliqui ad eum concurrent, Vel accipias omnes pro magna multitudine confluentium, tametsi posteà dicat, et ibunt populi multi. Verùm nonnulli interpretes sic distingunt, vt per omnes gentes intelligamus eos, qui ex gentibus credituri erant, per populum multum intelligamus, qui ex Circuncisione in Christum verum Messiam credent, vt hinc insinuetur, quod multo plures ex gentibus, quàm de Iudeis ad Christum accedent: At ego magis existimo, quòd vtrobiquè sit idem sensus, sed vnum alterius expositiuum, seu declaratiuum, aut potius corroboratiuũ, Ibunt ergo populi multi, et dicent, Venite ascendamus ad montem Domini, hoc est ad Christum, et ad domum Dei Iacob, idest ad Ecclesiam Sanctam orthodoxam, & dicent Adeste, et venite ad Montem Domini, venite inquam, *Psal 121.* non expectate, non contrahite moram, sed festinate, tempus enim faciendi dissipauerunt legem tuam. vbi nota, quod verbum istud imperatiuum, non accipitur vt uerbum imperantis, sed exhortantis potius, aut excitantis, seu mauis inuitantis, ut Propheta Dauid Venite (inquit) exultemus Domino, et Christus Dominus apud Matth. Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis. Notat hoc loco Cyrillus, populos multos, qui alios ad fidem pertraxerunt, fuisse exgentibus, et qui similiter vocati fuere et consensere, fuisse ex gentibus, vndè ma-

magnopere, inquit, commendanda est Dei benignitas, quandoquidem multitudo gentium accesserit ad Christum, et ad Ecclesiam, non per instructionem legis, aut Prophetarum, sed diuina potius, et occulta quadam gratia, quae eorum mentes irradians, et salutis ardorem, ac desiderium instillans, congregauit eas in eam fidem. Vox proindè vox illa, qua aliqui vocantur, et excitantur ad huius Montis ascensum, vox est liberi arbitrij diuina gratia praeuenti atq; eidem consentientis, ascendere autem ad Montem, et profiteri Christum, atquè eius praeceptis fidem adhibere, ac morem gerere, virtutis est, et operis nostri diuina ope suffulti, nisi enim prius nos uocaret Dominus, et nos quodammodo compelleret, nemo ad illum Montem ascenderet, cùm omnes in unum declinauerimus: Nam quis quaeso ascendit in montem Domini, aut in locum Sanctum eius? respondeat Regius Propheta, et dicat. Innocens manibus, et mundo corde, et quae sequuntur; proindè, vt congruè, et absque multo negotio ascendere possimus, disponamus in corde nostro ascensiones in corde nostro in valle lacrymarũ. In hoc loco carceris, exilij, ac porpetuj luctus, ac tristitiae: de istis ascensionibus quae, et quales sint et quomodo fiant, vide Augustinum ser. primo de Annunciatione. To. 10. et 2. de Doctrina cap. 7 Priusquam vlterius progrediar, nolo praeterire obseruationem quandam ab alijs propositam, quod sci licet non ab re proponit Dominus per Esaiam Montem magnum, et excelsum, ad quem confluere oporteat eos, qui salui fiunt, vt alludat ad morem, et consuetudinem quarundam gentium et haebreorum quae libenter colebant Deum in Montibus, vt habes apud Ioannem capite. 4. qui ea forte ratione mouebantur, quoniam cultus Dei debet esse ab imis segregatus, et ægrè admodum possunt diuinis vacare, qui terrena non transcendunt. Ascendamus igitur ad Montem domini, et ad domum Dei Iacob: vocabatur enim Deus ferè vbiq; Deus Iacob,

A Deus Israel, non solum quia re vera erat eorum Deus et dominus, sed quia Haebrei non agnoscebant alium Deum nisi Deum Iacob, et Deum Israel, et sub his nominibus eum appellabant, et laudabant, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis eius. Hic primo nota, quod in hac sola domo idest in Ecclesia Dei, docemur vias eius, et extra hanc domum, non est vera doctrina, quemad
B modum neque uera salus, propterea rogabat Propheta dicens Vias tuas Domine demonstra mihi, et semitas tuas edoce me, et alibi Beatus homo, quem tu erudieris Domine, et de lege tua docueris eum, ponit discrimen ipse Vates inter vias, et semitas, inquit enim Docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis eius. Notat Diuus Hieronymus, quod prius docendae sunt viae, et regulae, per quas nobis
C eundum est ad hunc montem altum, et excelsum, deindè ambulandum in semitis eius, proindè Hierem. 6. Interrogate (inquit) de semitis antiquis, quae sit via bona, & ambulate in ea. Quidam hac ratione distingunt semitas à vijs, quòd viæ sint præcepta omnibus indistinctim data, semitæ verò cùm sint angustiores, & arctiores, quàm viæ publicæ, pro consilijs accipiantur; & reuera prus homines
D sunt educandi, & manducendi ad obseruantiam præceptorum, deinceps verò cùm fuerint in illis satis educati, & quodam quasi modo assuefacti, ad arctiora sunt deducendi; Nanque, arcta est via, quæ ducit ad vitam; & magna profectò est difficultas, & ingens labor, si proprias vires inspiciamus, excelsos montes, & colles ascendere, tametsi diuina ope præmuniti, & brachio dexteræ Dei sustentati, pos-
E sumus facilè quoduis arduum iter arripere, iuxtà illud, quod dicit Saluator Matth. 11. Iugum meum suaue est, & onus meum leue Nota quòd à semitis antiquis petendum est quę sit via bona iuxta illud Deutero. 32. Interoga patres tuos & annunciabunt tibi &c. Post hæc affertur ratio, quà nos libenter debeamus confluere ad

Via & semita quo differunt.

Montem Domini, & ad Domum Dei Iacob, & quod ibi docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis suis. quia .s. de Syon exibit lex, & Verbum Domini de Hierusalem. *Dubium est*, apud expositores, cui nam tribui debent illa verba. Nunquid ipsi Prophetæ, vel ijs, qui vocant, & inuitant alios ad ascensum Montis. Nulli dubium quod verba sunt ipsius Prophetæ, quatenus tamen gerit hoc loco personam credentium. Alij tamen volunt esse ipsius verba, quibus adducit causam cur tanta multitudo confluxerit ad Christum. Diuus autem Cyrillus opinatur hoc esse dictum ab ipsis credentibus, quorum mentes, & corda Deus illustrabit, vt dicerent simul, & sentirent quod mox dictum est. quæ verba duplicem videntur habere sensum. Prior est, quod lex data Hebræis prodijt de Syon, ideſt de loco illo, in quo verè fuit data lex Moisi, & per eum vniuerso Israeli; Euangelium autem, quod verè est Verbum Dei processit de Hierusalem, ideſt ab ipso Christo, qui instituit Apostolos & dimisit eos per vniuersum orbem, vt prædicarent Euangelium omni creaturę adeo, vt hic fiat distinctio de lege Mosaica, & de lege Euangelica, vt vna de Syon, altera de Hierusalem prodierit: sed reuera ista sententia hunc in modum stare non potest, quia lex data Moisi non prodijt de Syon, sed de Sinai: Veruntamen isti persistentes ferè in eadem sententia dicunt, quod vtiq; ponitur discrimen inter legem, & Euangelium, quod videlicet lex exibit de Syon, & relinquet ipsam terrestrem Hierusalem, & Verbum Dei pariter exibit de Hierusalem, & transibit, & commigrabit ad gentes; hoc enim satis perlucidè describit Cyrillus, postquam enim (inquit) Iudei sæuierunt in Christum, & regnum eius negauerunt, eos reliquit orfanos, & destitutos, illudq; secutum est, quod dictum est per Prophetam Zachariam cap. 11. Non pascam (inquit Deus) vos, quod moritur, moriatur, & quod succiditur succidatur, & reliqui deuorent vnusquisque carnem proximi sui. & quod Paulus Act 13. Vobis oportebat primum loqui regnum Dei, sed quia repellitis illud, ecce conuertimur aegentes. Alia datur expositio, & est magis communis, & vera iudicio meo quod videlicet de Syon exibit lex, lex inquam spiritualiter intellecta, idquod magis explicat dicens, & Verbum Domini de Hirrusalem, ideſt lex eo modo accepta, pariter & Euangelium de Syon exibit, & de Hierusalem, quia salus ex Iudęis est, & hæc videtur esse sententia D. Augustini in Oratione aduersus Iudæos dum inquit. De Syon exibit lex ideſt ex eo loco vbi Christus est affixus Cruci lex, & verbum Domini processit ad gentes, quoniam lex data Moisi non processit ex Syon sed de Monte Syna, vt dictum est. & 18. libro de Ciuitate Dei Cap. 50. & Iustinus in Apolog. pro Christianis inquit Verbum domini exijsse de Hierusalem, quia inde prodierunt duodecim Apostoli, qui conuertere totum Orbem. Sequitur Esaias, & proponit alios effectus, & alia officia, quæ prodibunt ex Domo Dei, fundata in vertice Montium, & super omnes colles, & inquit.

Et iudicabit gentes, & arguet populos multos. Tex. 4

Et conflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas falces, & vltrà non leuabit gens contrà gentem gladium, nec exercebuntur vltrà ad prælium, tametsi Propheta non explicet, qui nam futurus sit ille, qui iudicabit gentes, & arguet populos multos, facilè tamen potest exprę-missis intelligi, quod .s. ille, qui præfidebit domui Iacob, quiq; docebit nos vias suas, ille inquam iudicabit gentes, Christus .s. Dei filius, verus Deus, & Saluator, & quicunque fuerint vocati abeo tanquam Aaron, Iudicabit inquam gentes, quia scilicet iuxtà earum merita, ac demerita pœnas infliget, & præmia, quandoquidem Pater dedit ei omne iudicium; aut etiam dicamus gentes per eum fore iudicandas iudicio discretionis, discernendo .s. & segregando fideles

Syon & Sinaij.

Zach. ca. 11.

Act. 13.

les ab incredulis, & oues ab hædis. Dicere etiam possumus diligentius eiusmodi verba perpendentes, quòd Deus iudicabit gentes, quòd tantus erit iste Deus, quod Gentes, quæ uidentur omnino alienæ, & segregatæ ab eius cultu, & imperio erunt subiectæ suis legibus, & mandatis, & eas tanquam subditas iudicabit, leges, & iura imponet, & in transgressores pro arbitrio animaduertet; arguet populos multos, eos videlicet, qui eius doctrinam, non suscepерunt, quemadmodum habemus apud Ioannem decimo sexto quòd cùm venerit Paraclitus spiritus ille veritatis, arguet mundum de peccato, de iustitia, & de iudicio. De peccato quidem, quia non crediderunt in eum, de iustitia, quia illi resciterunt, de iudicio verò, quia falsitatem, & mendacium defenderunt. Alios habent intellectus hæc verba, sed non est præsentis negocij ea declarare; hoc vnum scias velim, quòd arguo, & arguere, multifariam sumitur: Vel pro arguere verbis, & verberibus, vel pro conuincere, quomodo sumitur aliquandò in sacris literis, vt cùm Dominus noster dicebat turbis Iudeorum quis ex vobis arguet me de peccato? & quemadmodum Paulus ad Titum cap. 1. dicit quòd Episcopus debet esse potens, exhortari in doctrina sana, & eos, qui contradicunt arguere. Similiter cum ait 2. Timot. 4. Argue, obsecra, increpa in omni patientia, & doctrina, ideſt peccantes conuince, & ostende eos peccasse: sed aduertè, quòd non omnes, qui sunt conuicti, sunt persuasi, & adducti ad credendum: hoc autem loco iuxta phrasim hæbream existimo capi arguere pro ea reprehensione, quæ fit verbis tantum, non autem minis, ac verberibus, & sic potest accipi pro ea, quæ fit conuincendo. De hoc modo arguendi loquitur infra cap. ij. cùm inquit Iudicabit in iustitia pauperes, & arguet in æquitate pro mansuetis terræ. *Caterum dicit Propheta*, Conflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas in falces. Duo sunt præcipua munera, & officia, quæ Principes, & Reges perpetuò debent exercere: Vnum quidem, vt seruent iudicium, & iustitiam, ne .s. boni opprimantur à malis, & vt impij, & seditiosi corrigantur, vt tandem omnes in pace viuant; & quietam vitam ducant; Aliud munus est, vt pacem seruent, & ab omni dissidio, & perturbatione suos subditos tueantur. Pro vtroq; munere obeundo pollicetur hoc loco Vates, quod nulla erunt amplius bella, nullæ seditiones, & congressus hominum, sed omnes paci studebunt, & perpetua quiete, ac securitate fruentur, id, quod est præcipuus, ac ferè solus finis, & intentio Christianę fidei, vt .s. vbiquè regnet pax, charitas, gaudium, & cætera, quę Paulus ad Gal. 5. enumerat, & hoc est quod ait sub his verbis, conflabunt gladios suos in vomeres, &c. quasi dicat instrumenta bellica, quibus homines vtebantur vt mutuo se se concidant, & contundant, ac perimant, conuertentur in instrumenta agriculturæ idonea, quæ maximè bella detestatur, & sola pace lætatur. Vt autem id magis explicet subdit. Non leuabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur vltra ad Prælium; quod sic potest exponi. Non leuabit, ideſt, non arripiet, gens contra gentem gladium, aut, non leuabit ideſt non mouebit arma gens contra gentem, nec exercebuntur vltra ad prælium, ideſt non cogetur consilium, neque vlla fiet amplius deliberatio ad excitandum prælium, vel ad mouenda, & capienda arma contra alium quod quidem vaticinium dicitur fuisse impletum, quando Romani vniuersum Orbem suo subiugarunt Imperio. Huius sententię est Eusebius Cęsarien sis libro nono de demõstratione Euangelica cap. 17. sic enim dicit. Si diligenter tempora obseruaueris, facile intueri poteris, quemadmodum ab Augusti temporibus, & à Saluatoris nostri aduentu, qui per ea tempora emicuit, cum ad vnum redactum Romanorum Imperium omnia obtinuisset, veteres gentium differentię, & mul-

Ioan. 16.

Arguere multipliciter accipitur.

Tit. cap. 1.

Gal. 5.

Euseb. lib. 9. cap. 17.

multiplices Principatus aboliti sunt; atq; tunc quę ad pacem, quam Prophetę prędixerunt, ea finem suum continuę cæperunt, tempus autem veniet, cum plenissime prophetia cõplebitur, quando gentium plenitudo intrauerit. Huius etiam sententię videntur esse D. Hieronymus, Chrysostomus, & Augustinus. Iustinus autem videtur aliud sentire, quòd scilicet tempore Christianę fidei, non leuabit gens contra gentem gladium, quia scilicet fideles non se defendent armis aduersus iufideles, qui armis consurgent aduersus Dominum, & aduersus Christum eius, sed sponte prębebunt iugulum, & petent martyrij coronam; & hac ratione totum Orbem subiugarunt. Prior expositio quamuis sit grauissimorum virorum quorum sententiam uenerari teneor & obsculari, mihi tamen videtur ea parum exprimi, & designari magnitudo et excellentia Christi aduentus, vt scilicet eo tantum tempore quo ipse uenit in hunc mundum debuerint cessare prędia. Existimo quid amplius, et diuturnius uoluisse Prophetam innuere. Sententia Iustini tametsi ostendat mansuetudinem, & patientiam contra infideles, non uidetur tamen attingere sensum ipsius Prophetę, non enim uidetur his uerbis Esaias innuere, seu prędicere quòd Martyres tempore persecutionis eorum non obsistent, nec leuabunt arma contra gentes, quandoquidem non erat in eis tantum robur, et fortitudo, ut potuissent arripere gladium contra persequentes, & mutuò sese exercere ad prędium, sed igne charitatis accensi, quoscunq; cruciatus, & tormentta patienter obibant. Propterea saluo semper meliori iudicio dicerem, hoc Prophetę uaticinium intelligendum esse, non de pace externa, sed de interna quę debet esse inter spiritum, & carnem, quę quanquam non habeatur perfectè dum sumus in hac mortali uita, in qua est perpetua pugna, perfectissimè tamen habebitur in patria: quod si etiam de pace externa uelimus hoc uaticinium intelligi, nulli dubium, quòd ex lege Euangelica præcipimur reijcere, & cuitare omne bellum, præsertim in causa priuata & citius omne bonum externum est nobis amittendum, quàm pacem, & charitatem amittere, iuxta illud Matthęi. 5. Si quis vult tollere tunicam, relinque ei, & pallium, & præsertim id fieri debet vbi nullum est fidei detrimentum, nec Dei contemptus. Nec mouearis Dominum & Saluatorem nostrum olim dixisse Matth. 10. Non veni pacem mittere in terram, sed gladium, quoniam satis constat in quem finem, & cuius causa hæc verba dixerit, namq; si quando Deus offenditur, & eius Maiestas imminuitur, debemus præliari, totis uiribus obsistere, & aduersus quoscunq; etiam nobis coniunctissimos, immò contra nos ipsos arma suscipere, iuxta illud eiusdem Saluatoris Iohannis 12. qui odit animam suam in hoc mundo in vitam æternam custodit eam, & qui diligit animam suam plusquam me, non est me dignus. Nos enim oportet serpentis prudentiam imitari qui totum corpus permittit incidi modo caput integrum seruetur. Sed neq; etiam ex verbis Esaiæ Prophetæ reprehendendi sunt qui non solum pro defensione veritatis, & Catholicæ fidei, sed & qui pro salute, & conseruatione Reipublicæ & propriarum substantiarum suscipiunt arma aduersus Turcas, Hæreticos, & omnes turbulentos, ac seditiosos, quemadmodum exempla testantur priscorum temporum, atq; etiam huius nostri seculi, quibus semper licuit contra omnes nefarios, & publicæ pacis, & quietis perturbatores arma suscipere, atq; id multò magis, & quam maxime dum nos, & res nostras inuadunt, ac diripere nullo iure conantur, proinde explodenda est eorum opinio, qui ex his verbis Esaiæ Prophetæ & alijs consimilibus volunt Christianos prohiberi, ne arma suscipiant aduersus eos, qui contra omne ius volunt alijs præesse,

Matth. 5.

Matth. 10.

Ioann. 12.

esse, ac dominari. At in causis priuatis (vt mox dictum est) homo christianus, & verè fidelis potius omnem iniuriam sufferre quàm aduersus proximum gladium suscipere ex se ipso debet: Sed reuera rari admodum sunt hoc nostro seculo qui id exequantur, sed potius non solum oculum pro oculo, & dentem pro dente, verum etiam propriam uitam, pro quauis leui iniuria auferre nituntur, non ita loquitur Christus, non ita præcepit, sed vbiq; pacem, vbiq; concordiam nobis commendat, & proponit. Id quod manifestè declarauit, dum Petrum, qui dum milites vellent apprehendere ipsum Dominum, Exempto gladio, & & percusso seruo Principis Sacerdotum amputauit ei auriculam; grauiter reprehendit, & accerime fuit comminatus dicens. Conuerte gladium tuum in vaginam: Omnes enim qui gladium acceperint gladio peribunt, & Math. 5. Etiam præcepit non esse malo obsistendum. Et Paulus ad Rom. 12. Non vos (inquit) defendentes charissimi, sed date locum Iræ. Sed fortè quis dicet, nonne Moises, vt habetur Exodi. 2. occidit quendam ægyptium vt liberaret hominẽ Iudeũ? & ipse Phinees nonne ausus fuit occidere virum Israelitam, qui fuit ingressus ad mulierem Madianitidem Num. 25. & ipse Aod occidit Regem Moabitarum vt patet Iud. 3. quemadmodum & Iudith occidit Holofernem, & his temporibus nostris nonnè quidam vir apprime religiosus Sacri Ordinis Prædicatorij, vocatus Iacobus Clement occidit Enricum Tertium Gallorum Regem stipatum magna copiâ militum, & armatorum? Sed dicendum, nulli hominum licere proprio motu, & priuata authoritate quemquam occidere, sed sola authoritate publica, aut iussu Principis legitimi, aut Dei nutu seù voluntate firmiter impressa, reuelata. Secus facientes grauissima pœna sunt digni. Sed de hoc alias.

Isaac. 1 8.

Matth. 5.

Non licet a-licui priuata tam mini-stra vlcisci.

Tex. 5.

Sequitur Propheta. *Domus Iacob*

venite, & ambulemus in lumine Domini. Hoc etiam loco dubitatur, cuiusnam sint istæ voces, & salutiferè cohortationes. Quidam arbitrantur esse voces ipsius Prophetę, tanquam eius qui compatiatur calamitati Iudeorum, quibus in primis promissum est Regnum cœlorum, & credita fuerunt eloquia Dei. Tristatur ergo Propheta quod tam magno, & præcellenti beneficio, proruperit in hæc Verba. Alij volunt, quod hæ sint voces eorum, qui ex gentibus crediderunt in Christum, quippe qui doleant, ac tristentur, quod Iudei nolint habere eundem Deum cum ipsis, & ei eundem cultum præbere; mirariq; plurimum, ipsos excidisse a Dei promissis, neq; velint rursus ei inseri; sed potius eum renuant, & contemnant, quàm velint eidem adhærere, à quo tanta beneficia susceperè: Quarè Propheta eorum gerens personam, excitat ipsos Iudeos differentes, seu potius renitentes ad Deum conuerti, & Inquit, Domus Iacob. q.d. O Israelitæ, qui habetis progenitorem tam insignem, & excelsum ipsum videlicet Patriarcham Iacob, de cuius domo, & familia vos estis, à quo genus trahitis, & de cuius posteritate gloriamini, venite inquit, quid cunctamini? Quid expectatis? quæ mora vos tenet? & quę causa? Venite inquam, & ambulemus in lumine Domini, accedamus ad eum, quia salus mundi & est lux quę illuminat omnem hominem accedentem ad ipsum qui clamat, & inuitat omnes ad se, inquiens Venite ad Sanctuarium eius quod sanctificauit in æternum, seruite domino Deo vestro & auertetur ira eius à vobis & per Prophetam ministrum, & prœconem suum hortatur omnes, & ait Accedite ad eum, & illuminamini, & facies vestrę non confundentur, & alibi chs ipse. Ambulate, inquit, dum lucẽm habetis, ne tenebræ vos compræhendant. O, bone Deus quotus quisque est inter Christicolas, qui eiusmodi charitatis

2. Paral. cap 3.

Psal. 33.

officia præstet? qui exhortetur alios ad bene faciendum, ad Dei beneficia passim consideranda, & alios excitet ad resipiscentiam; Vtinam non multo sint plures, qui alios dehortentur, & suadeant ad vindictam de proximo sumendam, & ad omnia malorum genera consectanda, non potius iuuent, & comitentur: Nonne Deus mandauit vnicuiq; de proximo suo? non ideo quisquam excusandus venit, quod ad eum non pertineat aliorum cùram suscipere, inanis est talis excusatio, repugnat manifestè diuino præcepto qui alibi ait. Diliges proximum tuum sicut te ipsum; Et præcepit stabulario dicens. Curam illius habe, qui tamen nihil ad eum attinebat. Sed prosequamur vlterius. *Proiecisti enim populum tuum Domum Iacob*: & quam ob causam? quia .s. repleti sunt, vt olim: & Augures habuerũt vt Philistijm. & pueris alienis adhęserunt. Postquam Propheta ex persona credentium rogauit, & excitauit Hębreos, ne amplius in perfidia persisterent, sed potius ad Deum Patrem, & creatorem omnium properarent; nunc videns eos renuentes, ac detrectantes ad Xpum accedere rationem affert qua fuerint à Deo proiecti, & quasi alloquatur Deum ipse Propheta, sic dicit, Proiecisti enim populum tuum Domum Iacob; quibus verbis intelligenda est Domus Iacob secũdum carnem; superius verò cum inquit. Venite ascendamus ad montem Domini, & ad Domum Dei Iacob, accipitur ibi domus Iacob secundum spiritum, vt rectè aduertit Diuus Augustinus aduersus Iudeos; causa autem huius proiectionis triplex affertur. Prior, quia repleti sunt vt olim, De qua repletione loquatur Propheta nõ satis constat: Quidam enim volunt eos repletos fuisse omnibus bonis temporalibus vt olim, dum .s. omnium rerum copia fruebantur quæ fuit in causa, vt à vero Dei cultu desciscerent. Sed hęc opinio stare non potest, quia paulo infra manifestè adducit hanc causam eorum proiectionis. Propterea longè melius est, vt dicamus eos repletos fuisse vt olim, repletos inquam omni spurcitia, dolis, & impietatibus vt olim, putà quando fuerunt in Egipto, ac etiam in deserto quum .f. fecerunt Vitulum in Horeb, & adorauerunt sculptile, & mutauerunt gloriam Dei in similitudinem Vituli comedentis fęnum, & ab eo tempore vsq; in hanc diem nihilò meliores sunt effecti, immò valde deteriores, cũ tñ in terim fuerint multa mala ppessi, & multis ęt qñoque beneficijs affecti Et põt fortè verius dici eos fuisse repletos vt olim, dum .s. ea regio erat possessa à Chananeis. Aliud scelus, & impietas fuit, quòd augurijs, & magicis artibus operam dabant cõtra expressum Dei mandatum; Nanq; fuit eis præceptum à Deo Deut. 18. Non inueniatur in te qui ariolos scisciteur, & obseruet somnia, & auguria, & alibi sæpè. Postremò peccauerunt, quia pueris alienis adhæserunt. quam particulam quo pleriq; de turpi vitio, iudei laborare dicebantur, intelligi volunt, à qua sententia non abhorret D. Hieronymus, qui asserit eo morbo & græcos, & Romanos olim vehementer laborasse, & Symmachus videtur idem sentire, dicens quodam verborũ circuitu, & honesto sermone voluisse prophetam plaudentium eandem cum pueris turpitudinem demonstrare. D. etiam Tho. videtur in huius loci expositione idem asserere, quibus non faciebam ego re vera adhærerem, nisi offenderem sententiam quandam Ezecchielis. 16. vbi Deus conqueritur, & comminatur Synagogę quòd fecit sibi imagines masculinas, & fornicata est in eis: & paulo post inquit, fornicata es cum filijs Aegipti magnarum carnium. Præterea notum est, quod legitur. 2. Maccab. cap. 4. de ijs, qui laborabant hoc vitio. Sunt tamen pleriq; qui annituntur vindicare hanc nationem ab ciusmodi calumnia, & graui ignominia: dùm aliqui volunt per pueros alienos de quibus hic loquitur Propheta, intelligendos esse filios, & pueros procreatos ex mulieribus alienigenis, de quibus loquebatur Propheta Dauid ex persona omnipotentis Dei, filij alieni

Eccl. 17.

mentiti

mentiti sunt mihi. Sed quomodo tueri possumus verbum ipsius Prophetæ, vbi dicit ipsos hębreos pueris alienis adhæsisse? dicunt sic intelligendum istud verbum, quod scilicet adhæserūt, idest conquieuerunt, oblectati sunt, & sibi ipsis satisfecisse visi sunt si habuerint filios ex mulieribus alienigenis, & quidam alij per pueros alienos intelligunt discipulos, & varijs in disciplinis præter legem Mosaicam instructos, vt qui in augurijs, magijs, necromantia, & cæteris damnatis artibus īstructi erāt, quibus pleriq; hębreorum adhęrebāt: fuerunt etiam quidam ex hæbreis, qui per pueros alienos intelligebāt nō pueros masculini generis, sed puellas, quippe quę libentius iungebantur hominibus extraneis, cum quibus inibāt connubia; aut verius dicendum ipsos hębreos, vt mox dictum est, puellis alienis, vt Moabitarum, & Madianitarū & cæterarum eiusmodi adhęsisse, & cō nubium contraxisse, asserentes isti sic sentientes dictionem hæbream vtrūq; significare. Non desunt etiam qui per pueros alienos hoc loco intelligant ipsos Deos, qui qua ratione pueri hoc loco dicantur, ego re vera coniectari nō valeo. Verum verba quædam apud Iosue. 23. Cap. videntur quoquo pacto huic opinioni fauere, dum inquit. Si volueritis harum gentium, quæ inter vos habitant erroribus adhærere, & cū eis miscere connubia, atq; amicitias copulare, iam tunc scitote, quòd Dominus Deus vester non eas deleat ante faciem vestram, sed erunt vobis in foueam ac laqueum, & offendiculum ex latere vestro. His interpretationibus & sententijs pleriq;, vt vidistis tuentur partes hæbreorum, & vindicare se existimāt eos ab hac ignominia. qua in re nolo ferre sententiam, sed aliorum esto iudicium. Constat.n. nequè potest negari exclusos esse Iudeos à diuinis promissionibus; quia inter cetera delicta seu peccata, pueris alienis adhæserunt, quouis modo, & significatu pueri hoc loco accipiantur. Nā si pueri alieni intelligantur, vt in priori expositione ex aliorum sentētia diximus nemo non videt non maioris infamiæ, & turpitudinis fore adhærere pueris alienis, quām ijs qui sunt eiusdem generis, tribus, & nationis: hoc .n. nobis pro certo tenendum est, nunquam Deum projcere quemq; à facie sua, & excludere ab eius regno cęlesti nisi nos prius reiecerimus eum, & eius præceptis fuerimus inobedientes, & parum morigeri. Quis enim ignorat quàm maxime Deus prę cæteris hunc populū elegerit, & innumera beneficia contulerit? nihilominus multis flagitijs, & sceleribus diuinam eius maiestatem offenderunt, eius præcepta contempserunt, & sæpissimè irritauerunt eum in adinuentionibus suis, & ppea multiplicata est in eis ruina, & optimo iure fuerunt ab eo proiecti, & in eorum locum gentes alienigenæ quibus olim ad hęrere cupiebāt suffectę, & substituræ. Caueamus interim nos ne, & nobis id ipsum contingat. Videmus enī quòd fides, & religio nobis aliqua ex parte reiectis, & exclusis transiuit ad exteras nationes, & penes nos quotidie ferè exurgunt, & excitantur, ac inualescunt variæ hęresum species, & opiniones, quæ vix Deum agnoscunt. Et quoniā inter alios defectus, & errata, quibus hic populus fuit proiectus hoc vnū fuit quod Augures habuerūt vt Philistijm. Notādū est, quod Auguria non sunt ō- *Auguria nō sunt omnino prohibita.* nino prohibita, vt quæ fiunt ex garritu auium ex motu piscium, & ex actio nibus extemporaneis quorundam animaljum, nō enim incōuenit ex causis quibusdam naturalibus de futuris augurari, vt hoc loco Diuus Thomas, & reliqui videtur asserere. At si volumus ex his motibus animalium, & quibusdam coniunctionibus siderum de his quæ pendent à nostro libero arbitrio quicquam auspicari aut futurum prædicere, proculdubio peccatum incurrimus, & Idolatriam quandam committimus: non enim cælestia necessario operantur in ea quę pendent à libero voluntatis nostræ arbitrio; verùm de hoc alibi fusius, & clarius dicemus. *Sequitur textus. Repleta est terra eius argento, & auro, & non est finis thesaurorū eius, & repleta est terra eius equis, & innumerabiles quadrigæ eius.* Quibus Tex 6.

verbis

verbis ostendit Propheta summam fœ licitatem, ac prosperitatem illius reip.
Psal. 2. Iudeorum, quemadmodũ etiam Oseę 2. habetur, vbi Deus inquit Dedi eis frumentum, & vinum, & oleum, & argentum multiplicaui eis, & aurum quę fecerunt Baal, & cum inquit. Non est finis thesaurorũ eius, vult innuere thesauros, quos habebãt fore innumerabiles & penè infinitos, aut quia eorum cupiditas erat inexplebilis, aut quia in dies augebantur, & multiplicabantur opes, diuitiæ, & quæcunque bona, nec illis quicquam deerat ad luxum, & voluptatem, & hoc ĩnuit cum inquit Repleta est terra eius equis, & innumerabiles quadrigę eius. Sed vide quid sequitur, & quam retributionem, quas vices attulerit populus ille clementissimo Deo tot bonorum largitori? sequitur Propheta, & inquit. *Et completa est terra eius idolis*, opus manuum eorum adorauerunt, quod fecerunt digiti eorum, quid vltra, & incuruauit se homo, & humiliatus est vir, &, quasi dicat, Postquã populus iste tot beneficia accepit, tot muneribus est affectus, quid quæso retribuit ipsi Deo pro omnibus, quæ retribuit tibi; id, quod sequitur videlicet, Cõpleta est terra eius Idolis, vt verissime admodum prędi-
Deut. 32. xerit Moises, Incrassatus est dilectus, & recalcitrauit, incrassatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem suum, & recessit à Deo salutari suo, & quæ secuuntur. Deut. 32. Nec solum opus manuum eorum adorauerunt, & quod ipsi suis ipsorum digitis fabricauerunt (rem certè turpem, & ignominiosam) sed incuruauit se homo, & humiliatus est vir q. d. omnis vtriusq; sexus tam viri, quam fęminę tam nobiles quam ignobiles, & cuius uis sortis, & conditionis homines, sponte, volũtate propria, nullo cogente, se se ad huiusmodi Idola humiliauerunt, genuaflexerunt, & quodammodo se ipsos prostrauerunt, hoc enim indicant ista verba cum tali, ac tanta amplificatione verborũ; vbi notat Cyrillus, quòd cum maiori artificio vsus sit Deus creando hominem, quàm alias creaturas, quia in alijs dixit fiat, & factum est; ho

A minem autem delimo terrę suis manibus ad imaginem suam fecisse perhibetur, & tamen in tãtam est prolapsus indignitatem, vt neglecto creatore suo, opera manuum suarum adoraret. Propterea sequitur Propheta, & ĩquit, Ne ergo dimittas eis q. d. Iustissime, & potentissime Deus posteaquam populus iste vsque adeò inobediens, & ingratus extitit maiestati tuæ, ne ergo dimittas eis hanc noxam, vindica hanc
B iniuriam, fac, vt agnoscant huius culpę grauitatem, loquitur enim hoc loco Propheta instar hominis, qui iudicat secundum rectam rationem, quod videlicet iustum esset, vt ijs, qui tam turpia commiserunt facinora, non dimitteres, aut condonares culpam iuxta illud psal. 58. Nõ miserearis õnibus qui operantur iniquitatem, at quia misericordia Dei super exaltat iudicium; idcirco si forte se correxerint, & ad pœni
C tentiam redierint, citra controuersiam illis dimittatur. Alij dicut, quod oratio ista. Ne ergo dimittas eis, non est vox imprecantis & optantis illis malũ sed prædicentis quod futurũ est, quod nisi resipuerint, quemadmodum pro certo maiori ex parte non resipiscent, peccatum non dimittatur. *Sed* quæritur hoc loco quo nã tempore terra Iu- *Dubium*
deorum fuerit repleta Idolis. Dicunt enim quidam, hoc fuisse tempore, quo
D Romani subuerterunt Ciuitatem Hierusalem, & templum Dei, qui tunc nõ adorauerunt Deum, vt qui victoriam illis præbuit, sed idola manuum suarũ. Hęc opinio stare non potest, quia Propheta inuehitur hoc loco, & insurgit contra Iudeos, non contra Romanos. Alij opĩnatur id accidisse penes tempora Christi, & Paulo ante quam ipse veniret in mundum, sed & hoc stare non
E potest, quia illis temporibus Iudei palam damnabant imagines, & statuas Deorum, & quorumcunque hominum vt refert Iosephus lib. 1. dè Bello Iudaico cap. 9. & lib. 2. cap. 1. 8. & nono *Cap. 21.* vbi refert multas turbas, & tumultus fuisse concitatos inter Iudeos propter statuam Cæsaris, & propter Aquilam quod erat Insigne Imperatorum, quam nolebant apponi neq; in templo, neq;

in Ci-

in Ciuitate Propterea dicunt alij id accidisse tempore, quod præcesſit captiuitatem babilonicam, nam tunc Idolatria quę apud eos .i. babilonios multum vigebat, fuit iuſto Dei iudicio ſuper eos inducta, vt colligitur ex 4. Regum, & ex 2. Paralip. cuius ſententiæ videtur eſſe Nicolaus de lyra in expoſitione huius loci; ſed dicerem ego, quod non ſemel Iudei in hãc amẽtiã inciderũt, ſed ſemel atq; iterũ vt eſt videre apud ſacros Auctores: Propterea Prophetia Eſaiæ nõ poteſt extẽdi, & applicari ad vnum tantum tempus; verũ ad omnia illa tempora, & ſtatus, quibus ipſi à vero Dei cultu receſſerunt, & quoniam tam graue ſcelus, & peccatũ fuit illud, quod perpetrarunt Iudei, eo præſertim, quo ſeruierunt Idolis, & Deum ipſum abnegauerunt, proinde vir Dei incredibili diuinæ maieſtatis zelo accenſus, & iuſta indignatione commotus, aduerſus eos; qui non ſolũ neglecto Dei cultu, verum etiam propria eorum conditione penitus deiecta ſe proſtrauerunt coram Idolis, inſurgit inquam aduerſus eos, & vehementer increpat dicens. *Ingredere in petram, & abſcondere in foſſa humo à facie timoris Domini, & à gloria maieſtatis eius* q. d. O populе ſtulte, & inſipiens, indigne prorſus, vt inter homines cẽſearis, ingredere in petram, ſegreges te à conſpectu hominum, illorum euites conſortium, nuſquam inter eos appareas, & vſq; adeo te demittas, & detrudas, & in temetipſum colligas, & recipias, pinde ac ſi inter fiſſuras, & aperturas petrarum, tãquam in cellas abditiſsimas claudaris: Quod manifeſtius oſtendit cum ſubdit Abſcondere in foſſa humo .i. fodias terram aut in terram iam defoſſam te ipſum proijcias, vt præ pudore, & verecundia nuſquam videaris, id quod profecto facere debent impij ob timorem Domini, qui corrigit, & punit grauiter omnes delinquentes, & præſertim diuini nominis contemptores, & propter gloriam, & decorem maieſtatis eius, quæ tanta eſt, & tam ſpectãda, & admirabilis, vt propter eam ſolã, ne vel leuiter offẽdatur, debẽt õnes præcauere, & præſertim ĩ re tam deteſtãda, & ignominioſa, vt homines, qui ſunt rationis capaces, & ad ſimilitudinem Dei creati, rerumq; omnium creatarum Domini conſtituti, & ſub eorũ pedibus omnibus ſuppoſitis; & viri quibus conuenit grandia appetere, & confiderare, pariter, & efficere non erubeſcant coram lapidibus, qui nec ſenſum habent, nec vllam virtutem, ſeu poteſtatem, genua flectere, & procidentes in terram eos adorare; quæ quidẽ grauis iniuria, & inſignis contumelia in Deum ipſum redundat, & in ipſam ipſius hominis præſtantem naturam. Cũ enim debuiſſent homines ex pulchritudine, & magnificentia rerum creatarũ earum artificem perſpicere, & intueri nequaquam miſeri, & imprudentes id fecerunt, ſed lapidibus, & operi manuum ſuarum, quod ſuis ipſorum digitis perfecerunt, venerationem, & cultum exhibuere, nec intellexerunt ſuã quique propriam naturam contumelioſè fuiſſe deformatam, quandoquidem homo ſit lignis, ac lapidibus multo præſtantior. Non ergo iniuria ſubiraſcitur Propheta, & atrociſsime inuehitur in huiuſmodi hominum genus, dum inquit. Ingredere in petram, & abſcõdere in foſſa humo à facie timoris Domini, & à gloria maieſtatis eius. At quoniam noſtra hac tẽpeſtate pauci admodum reperiuntur, qui adorant Idola, & eiuſmodi opera manuum ſuarum, dicere poſſumus quod hoc Dei beneficio factum eſt: Verumtamen ſunt qui dam, & fortè multoplures, quam nos exiſtimemus, aut agnoſcamus, qui adorant opera manuum ſuarum .i. eorũ opiniones, phantaſias, & commenta, & ſicut inquit Diuus Hieronimus, qui ſuſtinent dogma contrarium veritati adorant opus manuum ſuarum; & qui ſuis opinionibus vſqueadeo adhærent, & ipſis adglutinãtur, quemadmodum coniuges ſuis vxoribus, vt ab eis nequaquam auelli poſsit. Hæc quidem eſt prima expoſitio huius loci quę mihi plurimum ſemper adlubuit. Verum alij nolunt hoc loco Prophetã inuehi, aut exaggerare aduerſus impios qui ſpręto Dei cultu coram lapidibus incuruantur, ſed potius paternè eos monere

Tex. 7.

Petra multa ſignificat.

monere, & hortari, vt posteaquam tam maximè Deum offenderunt, & propriam dignitatem dejcere, ac deturpare non sunt veriti, debent ingredi petram & abscondi in fossa humo, hoc est debeamus resipiscere, & confugere ad petrã ideſt ad Christum, quem aduocatũ habemus apud Patrẽ p̃ peccatis nostris, de quo Dauid Psal. 60. inquit Petra est refugium herenacijs, & Psal. 13. In Petra exaltasti me, & Moses absconditus, & latens inforamine Petræ vidit posteriora Dei, & Cant. 2. surge propera amica mea. Veni in fora minibus petræ. Hec foramina quid aliud sunt nisi plagæ corporis Christi? & Diuus Paulus affirmat, quod bibebant Israelitæ de spirituali consequente eos Petra, & in fossa humo debemus abscondi, hoc est peccata, quæ nonnunquam in corde p̃petrauimus, intra eius latibula velimus occultare ne per operationẽ foris prodeant, nec solum in corde diutius tenere verum ita conterere, et in puluerem redigere ne um vnquam exurgendi, & in lucem prodeundi habeãt. D. Greg. 31. Mor. cap. 22. aliter exponit, & intelligit hoc dictũ. Ingredere in petrã hoc est penetra duritiã cordis tui. & abscõdere in fossa humo. i. terrenas cogitationes proijce, & a facie timoris Dñi apud temet ipsum abscondas, & cæles, neq; velis audacter tamquam innocens prodere vultum tuum. D. Hieronimus, præter quas adduximus expositiones, vult Prophetam hoc loco non arguere, aut increpare, sed prænũciare quæ ventura sunt mala, & hortari, vt ingrediantur petras, & absconda̅tur in speluncis ob metum Romanorũ vel Babiloniorum, conforme ijs quę in Euangelio legimus Lucæ: 23. cum dicitur, qui in Iudea sunt fugiant ad Mõtes, & dicent montibus, cadite super nos, & collibus operite nos. Moneri-gitur Propheta, vt fugiant, & se absco̅dant à facie Domini, quem admodum re vera factum fuit, tempore, quo vniuersa Iudea, & ciuitas Hierusalem fuit obsessa à Romanis, quia pleriq; fugerũt ad montes, & non nulli in cauernis terræ, Criptis, cloacis atque speluncis, per aliquod tempus latuerunt, vt diffu-

Psal. 60.
Psal. 13.
Luce. 23.

A sẽ refert Iosephus in libro de Bello Iudaico, qui & vnus fuit ex illis, qui in eodem loco per aliquot dies latuit; sed quis poterit latere cum, qui omnia videt? Inquit enim Propheta. Quo ibo à spiritu tuo, & quo à facie tua fugiam? Psal. 138. Quis enim locus te excipiet fugientem, vbi eius potentia, te non ĩueniat? si descendero in infernum ades. Nos ita q; absconda̅mur in petra i ingrediamur Cubiculum cordis nostri, &
B clauso Ostio adoremus patrem, vt in terreno corpore constituti, & varijs periculis agitati, trãseuntem huiusmodi tempestatem, aliquando securi, & incolumes fugiamus. D. n. Augustinus Hom. 50. Nemo recte fugit ab eo, nisi ad eum ipsum, ab eius seuerĩtate. s. ad eius bonitatem. Nec fugientes ab eo possumus aliquò ire, nisi ad eius misericordiam, cuius potestatem peccãdo contemp simus, sequitur textus. *Oculi sublimes hominis humiliati sunt, &*
C *incurvabitur altitudo virorum, exaltabitur aũt Dominus solus in die illa, quia dies Domini exercituum super omnem superbum, & excelsum, & sup omnẽ arrogantẽ, & humiliabitur, & super ones cedros libani sublimes, & erectas, & super omnes quercus Basan. Et super omnes mõtes excelsos, & super ones colles elevatos, & super ẽtum excelsũ, & sup ones muros munitũ, & sup ones naues Tharsis, & sup ẽ quod vi*
D *su pulchrum est.*

Isa. 2. cap. 14.
Psal. 138.
Text. 8.

In omnibus his versiculis, nihil aliud intendit Propheta, nisi prædicere, & prẽmonstrare, quod nihil est in mundo, quod possit quicquam contra Deum, & quo vis pacto æquari ei, & quod omnia tandem subijciuntur ei, & si quid aliquando voluerit insurgere contra ipsum, in nihilum tandem redigetur, ita vt nec potentia, nec dignitas, aut nobilitas, aut vlla diuitiarum copia, sed neq; huius seculi prudentia, vel sapientia, nec bonitas apparens vel existens aut pulchritudo, vel sanitas, & robur corporis, & quicquid denique magnificat, aut æstimat iste mundus, quicquam est, aut potest si conferatur ad Deum, & quicunque veneratur, & colit quecunq; vel natura, vel arte fuerint constituta, contempto

E

Deo,

Deo, facile corruunt, & ad nihilum re A &c. Huiusmodi verò oculi sublimes
digentur. Quare datur nobis occasio dicuntur deprimi, & humiliari, quan-
hæc omnia inferiora contemnendi, & do prę confusione, & pudore non audẽt
in solo Deo spem omnem nostram col- eleuari, & quẽquam inspicere sed neq;
locandi. Præterea nobis aduertendũ ab aliquo videri, & incuruabitur alt tu
est, quod in hoc eodem cap, eadem ferè do virorum. Idem quasi repetit, nisi
sępissime repetuntur, id quod non ab quod sublimitas oculorũ ad superbiã,
re à sanctissimo, & prudentissimo Va- seu potentiam videtur referri, altitudo
te factum est, vt.s. cognoscamus om- verò ad nobilitatẽ generis, aut ad quã
nes, & diligenter expendamus, quod cunque dignitatem seu plationẽ. exal
serio loquebatur Propheta, & non loco B tabitur autem Dominus solus in die il-
aut ex tempore, vel fortuito, vt videli- la, indie.s. illa, qua decreuerit Domi-
cet nos excitet, & in re tanti momenti nus potentiam suam exerere, & super-
desidiam, & torporem à cordibus no- bos deijcere, & humiliare, iuxtà illud
stris euellat; Nanq; iferius iquit, quod Lucę; 1. fecit potẽtiam in brachio suo,
hęc omnia mala, quæ ab eo prædicun- & quæ sequuntur, cuius facti rationem
tur illis euenient, vel in iudicio vniuer adducit Propheta cum inquit, quia
sali, vel in iudicio vniuscuiusq; particu- dies Domini exercituum super omnẽ
lari, cum videlicet Dominus surrexerit superbum, & excelsum, & super omnẽ
percutere terram, & notanter dicit Cũ arrogantem, & humiliabitur. Vbi no-
surrexerit percutere terram, quò intel ta, quod dies Domini dicitur propriè
ligamus, quod Dominus iustus, & mi- dies illa, quam sibi soli reseruauit, de
sericors per multum temporis nos ad C qua nemo scit· dicitur propriè dies illa
pœnitentiam expectat; interim videtur quam sibi soli reseruauit, de qua nemo
quasi vel ignorare, quæ fiunt, vel ea scit neque Angeli de Cęlo neque filius
prorsus negligere, aut potius obdor- hominis, cùm omnes alios dies totius
mire. Vnde scriptum est Eccle 8 quia decursus temporis nobis cõcessisse vi-
contra malos non cito profertur sentẽ deatur, & illa nempè dies, in qua Deus
tia idcirco filij hominũ perpetrãt mala facit iudicium, & iustitiã in terra, quẽ *Psal. 74.*
At qui cum surrexerit q dormire vide- admodum inquit per Prophetam Cum
batur, tunc euenient absq; vllo timore accepero tẽpus ego iustitias iudicabo, *Psal. 9.*
omnia, quæ fuerint predicta mala, id- & alibi Psal. 9. Cognoscetur Dominus *Esa. 63.*
quod profecto contigit Israelitis, quã iudicia faciens, & infra 63. Dies vltio-
do regiones eorum fuerunt euersæ à D nis in corde meo, annus retributionis
Caldæis, Babilonijs, & postremo à Ro- meæ venit, idq; non solum intelligi de
manis, & multopeius erit, cum Domi- bet, de Die Vniuersalis Iudicij, verùm
nus ad extremum, & nouissimum Iu- de quacunque die in qua complacitum
dicium venerit cum potestate magna, erit ei, cuicunq; hominum particulari
& maiestate. Hoc est ergo quod in his reddere mercedem boni operis, vel ma-
verbis exprimit Propheta cum inquit. li, antequã veniat dies ille Domini ma
Oculi sublimes hominis humiliati sũt gnus, & horribilis. Aduerte etiã. quòd *Cur deus in*
& incuruabitur altitudo virorum: quã- Dominus vocatur Dominus exercituũ *sacris literis*
doq; Propheta vtitur verbo temporis literis habetur sermo, vel de vindicta, *vocatur Do-*
preteriti ad demonstrandam certitudinẽ E quam decreuit sumere de peccatoribus *minus exer-*
rei q prędicitur quandoq; vtitur verbo *cituum.*
temporis futuri quia reuera futurũ est vel de Victoria aliqua, quam Deus ha-
est quod prædicit. Qui dicantur oculi bet de hostibus, vt hac phras omnes in
sublimes, facile est intelligere; qui e- telligant, non deesse Deo vires, & fa-
nimalta percupiunt, & de se ipsis ma cultatem hostes debellandi, atq; de eis
gna præsumunt, dicuntur habere ocu- iustam vltionem sumẽdi, cum ei tanta
los sublimes, propterea dicebat Pro- subijciatur obsequẽtium multitudo, &
Psal. 130. pheta Dauid, Domine non est exalta- nullus oũ possit subterfugeſ, vnde ali-
tum cor meũ, neq; elati sunt oculi mei bi scriptum est Pugnabit orbis terrarũ *Sap. 5.*

contra

contra insensatos, & Paulo ante arma bit Deus creaturam ad vltionem inimi
Superbus & Arrogans. corum suorum. Postremò nota discri men inter arrogantem, & superbum, quia superbus ille est, qui de magnis, quæ habet extollitur, Arrogans verò is est, qui sibi tribuit quod non habet.
Proverb. 6. De vtroque Proverb. 6. dicitur Arrogantiam, et superbiam, & viam prauam, & os bilingue detestor. Dicit postea & super omnes cedros libani sublimes, et super omnes quercus Basan. Per cedros libani, quæ sunt arbores in altum vehementer porrectæ, notat homines, qui nimium de suis viribus præsumunt; per quercus Basan notat eos, qui delitijs, & voluptatibus huius seculi detinentur, & nihil præter eas videntur expetere, et procurare; et commodè quidem quercubus comparantur, quę non producunt nisi fructus idoneos porcis nutriendis; Nec mireris, quòd hoc loco Cedri libani damnantur, cùm tamen in scripturis aliquandò commendentur, et inobsequium Domus Dei fuerint constitutę, quoniam, vt inquit D. Hieronymus ex eodem genere hominum, aliqui sublimantur ad regnum, aliqui verò ad pœnam, quemadmodum ex eodem ligno potest aliquid construi in honorem, et aliquid in contumeliam. Et cum subdit et super omnes montes excelsos, et super omnes colles eleuatos haud dubiè repetit, quod mox dixerat, hoc est uiros superbos, et de suis uiribus, vel sapientia, et prudentia summoperè confidentes, innuens, quòd et super istos erit aliquando dies Domini, mons
Greg. 33. Mor. cap. 1. enim, ut inquit D. Gregorius libro 33. Moralium cap. 1. cum in numero singulari ponitur, aliquando significat Dominum nostrum incarnatum, vt Inprincipio huius 2. cap. Erit in nouissimis diebus præparatus Mons domus Dei significat aliquando Ecclesiã Dei.
Psal. 144 iuxtà illud Psalmi 144. Qui confidunt in Domino sicut Mons Syon Quando-
Cap 3. què significat testamentum Dei, vt apud Abacuch. Deus de libano veniet, et Sanctus de Monte Pharan, idest de Monte vmbroso, et condenso. Significat etiam, quandoq; Dœmonem, vt

A Esaiæ 13. Super montem caliginosum leuate signum: Et nonnunquam significat Hęreticum iuxtà illud Psal. *Psal. 10.*
10. In Domino confido, quomodo dicitis Animę meę transmigra in montem sicut passer: At Montes in plurali numero designant quandoquè celsitudinem Apostolorum, atq; Prophetarum, vt Psal. 35. Iustitia tua sicut Mon *Psal. 35.*
tes Dei, et alibi leuaui oculos meos in *Zpsc. 120.*
Montes, vndè veniet auxilium mihi,
B et aliquando Montes significant fastũ, et superbiam secularium potestatum de quibus Psalmo. 96. Montes sicut ęra fluxerunt à facie Domini, quo pacto *Psal. 96.*
hoc loco sumuntur Montes, et Colles, quibus etiam per Ezechielem cap. 6. *Ezech. cap. 6.*
comminatur Dominus dicens. Haec dicit Dominus Deus Montibus, et collibus et rupibus, et Vallibus, et quémadmodum inter magnates aliqui sunt maiores, et potentiores, aliqui ue
C rò minus potentes, propterea Esaias de vtrisq; facit mentionem, ponens inter eos discrimen, designatos per montes excelsos, et per colles eleuatos. Nec solum dies Domini apparebit, et exaltabitur super omnes montes, et colles, sed et super omnem turrim excelsam, et super omnem murum munitum: Perquae possumus intelligere omnem
D tus, quae omnia fuerunt frustra, ut rei euentus manifestissimè demonstrauit, ut verè admodum dixerit Propheta. Ni
si Dominus custodierit ciuitatem, fru *Psal. 126.*
strà uigilat qui custodit eam. De hac turri excelsa, et muro munito legas velim Iosephum De bello Iudaico lib. 6. c. 6 et cap. 9. lib. 7. et alibi, ubi uidebis quas turres, quas arces, quos muros construxerint et munierint Iudei pro defensione Ciuitatis, ut Vespa
E sianus Imperator suo ore protulerit, non humanis opibus, nec uiribus quibuscunq; hominum, sed ira Dei tantùm capi potuisse, et praeter eam, proditum est quinquaginta Vrbes munitissimas Iudeae fuisse subuersas, & vicos celeberrimos nongentos octoginta quinque, tẽporibus Vespasiani, & Adriani vñ cõstat nihil õnino profecisse

feciſſe iſtas munitiones, & defenſiones A chab.2.& apud Ioſephum in lib. De bel *1. Mach. 1.*
locorũ. Deinde exaltabitur Deus ſup lo Iudaico, & in lib. Antiquitatum pul *3. Reg. 6.*
omnes Naues tharſis, & ſuper omne, cherimum erat,& miro artificio cõſtru *& infra.*
quod viſu pulchrũ eſt. Quibus verbis ctum. Alij per pulchrum viſu intelli
ſummatim nihil vltra vult innuere Pro gunt vniuerſam regionem Iudeę, &
pheta quod tanta eſt virtus, & potentia Galileæ, quæ erant refertę delitijs õ
Dei, vt ei nulla vis, nulla poteſtas, nul nibus, vt pomerijs, viridarijs, diuerſis
lum robur, aut quicquam quouis ingenio, arborum fructibus, ſiluis,nemoribus,
aut artificio elaboratum, & perfectum poſsit vllo pacto reſiſtere, quan vinetis, oliuetis, & alijs omnibus bo
doquidem, & Cedri libani, quæ altas nis, quę beneficio aeris, & aliorũ ele
& firmas habent radices, ita, vt non fa B mentorum à terra nobis producuntur
cile conuelli poſsint, & quercus Baſan ita vt nulla pars ſoli ſterilis eſſet, & in
quæ pariter eſt fortis, & dura, vt nõ fa fœcunda. Nonnulli,vt.D. Thomas in
cile frequentibus ictibus ſcidatur, vno telligit mulieres Hębreorum, de qua
momento quatiatur, & in puluerem rum pulchritudine Iudith 1. legitur. *Iudith. 1.*
redigatur ita, vt neq; terra neq; mari Quis contemnet populum Hębreorũ,
neq; quicquid eſt infra Deum poſsit vl qui habet tã decoras mulieres? At.D.
lo pacto reſiſtere eius poteſtati. Sed vi Hieronymus per pulchrum viſu intel
deamus quæſo pauliſper quid per Na ligit, quicquid pulchrũ videtur verbis
ues tharſis hoc loco velit Eſaias. D. Hie & humana ratione confictum, & hoc
ronymus inquit, per Naues tharſis in item nihil eſt, ſi ſe erigat contra Deum,
telligit ipſum mare q. d. Deus exalta Proinde ſequitur. *Et incuruabitur ſu-* *Tex. 3*
tur, & prævalet ſuper omnem potentiã C *blimitas hominum, & humiliabitur al-*
& fortitudinem prouenientem aut cõ *titudo virorum, & elevabitur Dominus*
ſiſtentem ex nauali pugna, & militiæ, *ſolus in die illa &c.* Quæ ſequuntur in
& aliorum opiniones refert .D. Augu toto huius capitis reſiduo, non aliam
ſtinus ſuper Pſal. 47. per Naues tharſis poſtulant elucidationem, cum ſint ferè
intelligit, Naues Carthaginis, & quæ à eadem cum ſuperioribus, niſi dicamus
Dño, & poteſtate Carthaginis exeũt quòd hæc ſubijcit Propheta, vt intelli
& hoc loco multũ digreditur. Alij vo gamus nõ aduerſus creaturas, quæ cul
lunt, per Naues tharſis intelligamus pa vacant præfata mala irruere,& iram
Naues, quæ ex Tharſo Cilicæ progre Dei demonſtrandam eſſe,ſed aduerſus
diũtur & huius opinionis eſt Ioſeph li. ſublimitates hominum, & altitudines
1. antiquitate cap. 11. & alij, quorum D virorum,aduerſus eos inquam, qui eiuſ
omniũ ſentẽtias non facile reijcio nec modi prauis affectibus erunt imbuti.
pariter admitto, propterea diceré vna tales inquam incuruabuntur, & humi
cum quibuſdam modernis, quod per liabuntur, & Dominus ſolus in die illa
Naues Tharſis voluit innuere Prophe qua id efficere decreuerit, ipſe ſolus, in
ta Naues quaſdam magnas, & egregie quam,eleuabitur,& cognoſcetur, quod
conſtructas, quæq; maris tempeſtati non eſt alia ſublimitas, neq; alia altitu
bus ſuſtinendis eſſent reliquis aptiores do præter eam, qua ipſe ſolus eſt, & à
quæ tamen vtcunq; fuerint conſtructę qua cætera dependent, & per quam ſo
non poterunt obſiſtere diuinæ potẽtiæ lam quiſque ſublimis prępotens, & al
quin vno temporis momẽto facile frã E tus eſſe perhibetur; & cognoſcetur
Poſtremo gãtur, & demergantur, Per omne, qd tandem, quod non eſt alius Deus præ
viſu polchrũ eſt, nonnulli intelligunt ter ipſum, à quo, dubio procul, depẽ
quædam ornamenta ſiuè nauium, ſiue det cœlum, & natura, & quęcunq; ſub
domorum, que maximè viſum dele his continentur. ſed tantisper quęſo
ctant, & admirationem injciunt, & ꝓ conſideremus, & contemplemur hæc
pterea nonnulli Templum Salomonis verba, & accõmodemus ad nos ipſos,
intelligunt, quod vt habetur in ſacris quia reuera quandoq; tempus erit, vt
literis vtriuſq; Teſtamẽti, & primo Ma incuruetur ſublimitas hominũ, & hu
milietur altitudo virorũ. Non loqua
mur ad

mur ad præsens de illa, quæ continget in nouissimo die Iudicij. sed de ea, quã passi proprijs oculis ꝓspicimus: quot enim hominum reperiuntur, & magnorum virorum, qui cum aduenerit tempus senectutis, aut ægritudinis, vel cuiuslibet aduersitatis, qui videbantur sublimes, fortes, & indomiti, incuruãtur, deflectuntur, & omne robur amittunt, & in die illa solus Dominus erigitur, ipse solus eleuatur, solus ipse cognoscitur & ꝓdicatur, & solus ipse magnis vocibus interpellatur, & reliqui õnes, prꝛeter ipsum incuruantur, & infirmãtur, id quod perspicens Regius Propheta Dauid, inquit Ne derelinquas me intẽpore senectutis, cum defecerit virtus mea ne derelinquas me. Quid vltra eueniet, cum eleuabitur Dñs ĩ die illa? cum suam voluerit exerere virtutẽ, ac potentiam? Subdit Propheta d. & idola penitus cõterẽtur, Vbi illa dictio, &, magnã habet emphasim, & manifeste satis coarguit miseriã, & calamitatẽ hominũ, eorũ .s. qui spreto Deo, inoperibus manuũ suarũ confidebant. Hic ꝓprius, & germanus videtur esse intellectus horum verborum & idola penitus conterentur q. d. nõ solum incuruabitur, & humiliabitur, ac penitus deijcietur sublimitas, & altitudo virorum, sed idola, quibus ipsi confidebunt, in quibus spem omnem collocauerãt, penitus conterentur, & cõtrita in puluerem, aut potius in nihilum couertẽtur: Idolum nanq; vt inquit, D. Paulus, nihil est, vnde & cultus eorũ prorsus nihil est, & omnino inanis. Quarẽ ter miseri sunt illi, qui in huiusmodi falsis Dijs spes suas constituunt. Sed quid tãdem eueniet his, qui ea pro Dijs colebant? subdit Propheta incredibilem, & miserrimam illorum cõditionẽ Introibunt (inquit) ĩ speluncas petrarũ, & in voragines terrę a facie formidinis Dñi & à gloria maiestatis eius, cum surrexerit percutere terrã. Paulo supra declarauimus hãc particulam de Die, & hora, qua Deus decreuerit, & quasi à sõno excitatus, & crapulatus à vino, surrexerit percutere terram. Tunc enim delinquentes, & diuini Verbi contemptores non potentes sustinere faciem

Psal. 7.

A Domini, quæ maximam, ac terribilem incutit eorum animis formidinẽ, neq; poterunt sustinere gloriam, & splendorem maiestatis eius, introibunt in speluncas petrarũ, & in voragines terræ, & abditissima locorum latibula, existimantes hac ratione effugere manũ Domini, & declinare furorẽ eius, id quod considerans patientissimus Iob, hac ratione precabatur Deũ dicẽs Manum tuam Domine longe fac à me, & formi
B do tua non me terreat. prosequamur textum, & Prophetiam ipsius Esaiæ *In Die illa cum .s.* Deus surrexerit percutere terram, proijcient homo Idola argenti sui, & simulacra auri sui, quæ fecerat sibi, vt adoraret talpas, & vespertiliones. & ingredietur scissuras petrarum, & cauernas saxorum à facie formidinis Domini, & à gloria maiestatis eius Nequè hic textus aliam postulat elucidationem, quandoquidem quę hic
C dicuntur consona sunt superius dictis: Sed quædam dum taxat sunt considerãda. Primum quidem, quòd multiplici ex causa proijcient homines, cum Dominus eos percusserit, Idola, & simulacra argenti, & auri metu, & formidine Iudicij Dei, qui sine dubio eorum cultores puniet, proijcient etiã & eiusmodi simulacra, ne sint eis impedimento ad fugam, ad quam properabunt, velut
D cũ quis proijcit merces in mare ad euitandum naufragium, & vitam conseruandam, aut ea proijcient, cum iam re ipsa comperiant vana extitisse, & inutilia ad ferendum suffragium. Postremo fortasis ea ratione proijcient tanquã agnoscentes eiusmodi simulacra causas fore ruinę, & perditionis ipsorum, quo loco egregiè quidem notatur à quibusdam, quòd sæpe numero contingit ea studia quæ inuexerunt nobis mala, calamitates, & incommoda illa eadem
E fore nobis impedimẽto, ne ab ipsis nos expedire, & extricari possimus; quoniam relinquere ea non permittit amor, aut lucrum, vel inueterata cõsuetudo: & eadẽ retinere prohibemur, vel quod obmurmurat cõscientia, vel ob metum superiorũ, vel saltem ob timorem diuini iudicij: atq; interim cum in dubio est animus, venit sponsus, & claudit

ianuam

Ps. 10.

ianuam, quia iam præterijt tempus ad deliberandum: propterea rogandus est Deus, ne à principio finat nos inuolui, aut nimis affici penes ea, quæ certissimo nobis possunt esse detrimento. Tropicè verò per simulacra auri, & argenti intelligere possumus sapientiam, & eloquentiam quorum alterum auro, reliquum verò argento comparatur, & hæc proculdubio sunt dona Dei expressa hominibus data in obsequium suæ diuinæ maiestatis. Cum autem istis donis abutimur ad fraudes, & dolos, & ad circumuentionem populorum, & quod peius est & intolerabilius in manifestam Dei offensam, & in salutis nostræ pernitiem, ac iacturam, debemus procul abijcere idola ista, & simulacra auri, & argenti, quemadmodum monuit etiam aliquādò Saluator noster d. Si oculus tuus scandalizat te, erue eum, & proijce abte. O Bone Deus quot homines agnoui, & eorum mores & consuetudinem sæpenumerò aduerti, quibus tua sola benignitate, & clementia, ingenium perspicax, prudentiam, eloquentiam, & pleraſq; corporis, & animi dotes contulisti, quibus non modo amabiles, & spectabiles, verum & admirabiles cunctis reddebantur, & tamen his omnibus bonis ad pleraq; flagitia perpetranda vti non erubescebant, de quibus verè dici poterat illud Prophetæ Sapientes sunt, vt faciant mala, de quibusq; non iniuria conqueritur Deus apud hunc Prophetam cap. 31. Dedi eis argentum, & aurum ipsi verò operati sunt in Sacrificium Baal. Dicit ergo Propheta. *In die illa proijcet homo idola argenti sui, quæ fecerat sibi*, ideſt, quæ suis manibus ea formauerat, Sibi, ideſt in obsequium suum, in commodum suum, iuxtà voluntatem suam, & vt sibi ipsi satisfaceret. Et fecerat inquam, vt adoraret talpas, & vespertiliones, hoc est imagines, & simulacra istorum animalium, quemadmodum D. Paulus reprehendit etiam romanos, quod & ipsi mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium; Talpa enim, vt refert Diuus Hieronymus est animal absq; oculis, quod terram fodit & humum egerit, & radices sub terram comedens, frugibus maximā nocumentum præbet. Sed quid sit, & quale sit hoc animal vide Arist. primo lib. de Hist. animalium cap. 9. & 2. de Anima tex. com. 131. & non nihil apud Plinium de Naturali Historia lib. 30. cap. 3, Vespertilio autem est exiguum animal lucifugum, & de nocte volitans quod stridore potius, quàm voce, & cantu percipitur, & sentitur. De natura Vespertilionis vide Arist 4. de partibus animalium Cap. 13. penes finem & pli. lib. 10. cap. 61. Quare quicunque adorant ea, quæ sunt cæca, & sensibus, ac ratione carentia adorare dicuntur talpas, & vespertiliones, cuiusmodi sunt plerique nostrorum temporum, atq; hi nimirum sunt, qui sectantur opera tenebrarum, & in ijs toti incúbunt, & persistunt. Diuus Cyrillus ait, quicunque mentis Idola suscipiūt, & phantasias, ac opiniones absurdas admittunt, sciant se fore nidos vespertilionum, hoc est immundorum spiritum & quicunque turpes, & obscenas cogitationes in se ipsis admittunt, & depascunt, nouerint animam suam, & cor suum esse velut stabulum brutorum animalium, vnusquisq; enim tentatur à proprijs concupiscentijs, sed non sunt admittendæ, at citissimè proijciendę, & ad petram allidendæ, quoniam dum in corde conceperint, pariunt peccatum, quod cum fuerit consummatum generat mortem. Reijcienda sunt ergo à principio malorum initia: & eiusmodi mentis Idola, quæ sola cogitatione proueniunt, omnino propulsanda.

Esa. 31.

Rom. cap. 1.

Et ingredietur scissuras petrarum, & in cauernas saxorum, à facie formidinis domini & a gloria maiestatis eius, cum surrexerit, percutere terram &c. Tex. 11.

Particula ista cum præcedenti, vbi inquit, in die illa proijciet homo idola argenti sui, & simulacra auri sui &c. quæ iam est exposita, potest meo, & aliorum iudicio multi fariam exponi, vt dies illa de qua loquitur propheta, referatur ad tria tempora,

siue ad tres status, & conditiones hominum. Primum quidem existimo facile posse referri ad id temporis, quo euertenda erat Ierusalem, & vniuersa Iudæa per exercitum Romanorum. Tunc enim procul dubio proijciet quicunq; homo, qui erat in Ierusalem idola argenti sui, & simulachra auri sui, siue accipias ad literam eiusmodi idola, & simulacra, quibus illi maximè confidebant, vel spiritualiter pro dono sapientiæ, prudentiæ, regiminis, & abundantiæ opum, & diuitiarum, quibus rebus, nemo est qui ambigat, primates illos scribas, & phariseos plurimum fuisse confisos. Tunc quisque perterrefactus, & omnis auxilij, & consilij inops, neque vllum habens refugium, aut patrocinium, ingredietur scissuras petrarum, & in cauernas Saxorum à facie formidinis Domini, cum in tanta rerum turbulentia, & maximo discrimine viderint, & cognouerint Deum illis maximè iratum, & præpotentem se omnibus ostendentem, iam paratum, & constitutum, vt percuteret terram: tunc enim (vt supra etiam dictum est) nullum erat latibulum, nullus erat locus adeò reconditus, in quem ipsi Iudæi non sese abderent; perterriti, vt diximus, à facie formidinis Domini, & à gloria maiestatis eius, nouerant enim ipsum esse prępotentem, dominum virtutum, principem exercituum, & regem gloriæ, & supremum iudicem, ac vindicem omnium malorum: possunt etiam ea verba referri, quò omnes cuiusq; gentis, & nationis homines comprehendat, ad diem Iudicij, tunc enim nullum erit discrimen inter Iudæos, & græcos, inter liberos, & seruos, mares, & fœminas, omnes cuiuscunq; status, conditionis, & sexus, stabimus ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque, pro vt gessit in corpore siue bonum, siue malum. Et hoc dubio procul erit, cum dominus apparuerit in sede maiestatis suæ. Tunc quidem qui in corpore male se gessisse agnouerint, ingredientur, si fieri poterit, in scissuras petrarum, & in cauernas saxorum, vt se abscondant à facie formidinis Domini, & à gloria maiestatis eius, quam nulla ratione, studio, atq; arte poterunt vnquam substinere. Potest etiam, si rectè sapio, dies illa de qua loquimur, referri ad tempus illud faustissimum, quo prædicatum fuit, & promulgatum Christi Euangelium, tunc enim iustissimo Dei iudicio adeò exarsit ira, & odium aduersus idolatras, vt qui prius pro idolis se aduersus Christum erexerant, persequentes, interficientesq; Christianos, nunc certè querant quoscunq; idola colentes, interficere, & penitus tollere de medio, vt qui nunc persistunt in idolatria, sollicite querant, vbi se abscondant, cum sacrificare volunt, vel vbi Deos suos retrudant, ne à Christianis inueniantur pariterq; & ipsi cultores occidantur. Vt asserit Diuus Augustinus de consensu Euangel. lib. 1. cap. 27. & 18. de Ciuit. Dei cap, 50. factum est enim, vt qui prius diabolico furore beatorum Martyrum sanguinem fuderunt, nunc Christiano amore ipsos venerentur, ipsiq; Reges, quorum legibus vastabatur Ecclesia, ei nomini salubriter subdantur, quod iam olim de terra crudeliter auferre sunt conati. Postremò suspicor diem illam, de qua loqui sumus aggressi, referri ad saluberrimum illud tempus, quo viri probi, Christiana fide imbuti, & diuini spiritus charitate inflammati, vt se se subtrahant a concupiscentijs huius mundi, & delicias, ac voluptates procul effugiant, ingrediantur scissuras petrarum, & in cauernas Saxorum, vt quemadmodum, inquit Diuus Hieronimus non in terræ puluere, & vili luto vel etiam super arenam, sed in firma, & solida ratione versentur, & inueniant sibi diuersa virtutum foramina, perquæ ad veritatem valeant peruenire. Hoc autem facient, & faciunt quicunq; sunt huiusmodi, a' facie formidinis Domini, quia scilicet timore quodam non omnino seruili, sed timore quodam initiali, pertimescunt dominum, & quàm vehementer anhelant aliquan

do vi-

do videre gloriam maiestatis eius. Ne scilicet quandoq; paueant, cum surrexerit dominus percutere terram. Sequitur nunc vltima particula huius capituli videlicet.

12. *Quiescite ergo &c.*

Posteaquam Propheta iam prædixerat; & prænunciauerat minas, & pericula ijs, qui Deum contemnunt & suis vanitatibus magnopere confidunt, tandem concludit, quid nobis sit faciendum, & inquit. Quiescite ergo ab homine, cuius spiritus in naribus eius est, quia excelsus, vel excelsum reputatus est ipse. Hæc postrema verba licet sint difficillima et varias habeant interpretationes, tamen ne vos confundam, vnam, vel alteram adducam expositionem. Diuus enim Hieronymus inquit in expositione Sanctarum scripturarum, veritatem nos debere sequi, non contentionem. Prior ergo expositio erit ista. Quiescite vos mortales ab homine, cuius spiritus in naribus eius est ideſt, qui spirat, & respirat sicut cæteri homines, qui tandem nihil aduersum vos poterit efficere, cum sit morituras, & finem habiturus, sicut & uos; quanquam dum inter vos vitam agit, excelsus, & magnus reputetur, volens innuere prophetæ hęc verba iudæos quandoq; dicturos aduersus Christum Dominum, cum praedictum esset a' prophetis ipsum quoq; quandoq; morituram. Sed hæc eorum interpretatio, vt inquit Hieronymus inanis est et vacua, quae enim est, inquit ille, verborum consequentia, & qui ordo rationis, ac sensus, vt dicatur, quiescite ab homine, & cauete ne offendatis eum qui est mortalis veluti cæteri homines. Propterea datur alia expositio, & est uera, et consona ijs, quæ hactenus dicta sunt, & dicentur; nam cum hactenus Propheta (vt vidimus) terq; quaterq; quae euentura sunt ijs, qui ignorant Deum, & venerantur opera, quae fecerunt digiti eorum, enarrauerit incommoda', tandem, vt possint praecauere quae dicta sunt mala, monet, & concludit dicens, Quiescite ab homine &c. ideſt, cauete ne molestetis, neq; proruatis in hominem, qui habet spiritum in naribus, qui scilicet est ita fortis, & potens, ut cum fuerit ad iracundiam prouocatus facile possit omnia diruere, & prorsus in nihilum redigere. Dicit enim Diuus Thomas ex Homero, quòd uiri fortes austeram uitutem per singulas nares exufflant: et experimento compro batur, dum fuerit quis maximè concitatus ad iram propter multiplicationem spirituum exufflat per nares, et per omnes ferè corporis partes praemostrat iram, & indignationem conceptam, id quod egregie considerans Dauid praecabatur Deum dicens, Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me. et alibi; ab Increpatione tua Domine, ab inspiratione spiritus iræ tuae. *Psal. 6. Psal. 17.*

Et eò magis, ab eo cauendum est, et quiescendum, quia excelsus reputatus est ipse, excelsus inquam reputatus a' Sanctis Angelis, & hominibus, iuxta' illud Psalmi; Excelsus super omnes gentes Dominus, et super Cœlos gloria eius, iuxta textum uulgatae aeditionis sic habetur. Sed quidam textus sic habent apud hębreos excelsum reputatus est, et re uera si uelimus rei, de qua loquitur naturam, et conditionem respicere, potius debet uocari excelsum, quam excelsus, potius altum, quam altus, quia uidelicet ipse Deus est ipsa altitudo, ipsa sublimitas, & excellentia. Dicit Augustinus quòd Deus est excelsus, & omnium excellentissimus, qui tamen non elatione sed humilitate contingitur, vel attingitur, at in rebus visibilibus si quis vult excelsa contingere, in excelsum erigitur, non sic penes Deum. Dicamus ergo paucis verbis, quòd licet Christus Dominus fuerit homo secundum carnem spirans, & respirans, sicut alij homines, fuit tamen verus Deus secundum diuinam maiestatem: Secundum communem modum loquendi, cum dicimus alicui, vel aliquibus, quiescite ab homine, cuius spiritus in naribus est, volumus innuere, quiescite ab eo, ideſt ne tentetis, neq; molestetis illum, aut

illudatis ei, quia habet spiritum in naribus ideſt est homo, qui percipit, qui sentit, se ipsum cognoscit, & in se ipsum redit, atq; vbi fuerit molestatus, statim commouetur, neque sinit se vllo pacto contemni, aut iniuria lacessiri. sic volebat innuere Propheta de Christo Domino, qui cum fuerit ad iracundiam prouocatus, reddet vltionem hostibus suis, & ijs qui oderunt eum, retribuet. Deuteronom. 32.

Et sic est finis huius secundi Capituli.

EXPLANATIO IN CAPVT TERTIVM ISAIAE PROPHETAE.

1. Ecce.n.dominator *Dominus exercituũ auferet à Hierusalẽ,& à Iuda validũ,& fortẽ, oẽ robur panis,& oẽ robur aquæ: fortẽ,& virũ bellatorẽ,Iudicẽ,& pphetã,& ariolũ,& senẽ: Principẽ sup quinquaginta,& honorabilẽ vultu, & cõsiliariũ, & sapiẽtẽ de architectis,& prudẽtẽ eloquỹ mystici. Et dabò pueros prĩcipes*
3. *eorũ,& effœminati dominabũtur eis.* Et irruet *populus,vir ad virũ,& vnusquisquè ad Proximũ suũ: tumultuabitur puer cõtra senẽ,&*
5. *ignobilis cõtra nobilẽ.* Appræhẽdet *Enim vir fratrẽ suũ domesticũ patris sui: vestimẽtũ tibi est, princeps esto noster, ruina aũt hæc sub manu tua.Respõdebit in die illa dicẽs: Nõ sũ medicus, & in domo mea nõ est panis, neq; uestimẽtũ: nolite cõstituere me*
4. *principẽ populi.* Ruit.n. *Hierusalẽ,& Iudas cõcidit: quia lingua eorũ,& adinuẽtiones eorũ cõtra dominũ,vt prouocarẽt oculos maiestatis eius.Agnitio vultus eorũ respõdit eis:& peccatũ suũ quasi Sodoma prædicauerũt, nec absconderũt:væ aiæ eorũ,quoniã reddi-*
8. *ta sunt eis mala.* Dicite Iusto *quoniã bene,quoniã, fructũ adinuẽ-*
6. *tionũ suarũ comedet.* Væ impio *In malũ; retributio.n.manuũ eius fiet ei. populũ meũ exactores sui spoliauerũt,& mulieres dominatæ sũt eis. Populeus:,q te beatũ dicũt,ipsi te decipiũt,& viã gres-*
7. *suũ tuorũ dissipãt.* Stat ad Iudicandum *Dominus,& stat ad iudicãdos populos. Dominus ad iudiciũ veniet cũ senibus populi sui,et principibus eius:vos.n. depasti estis vineã, & rapina pauperis in*
9. *domo vestra.* Quare atteritis *Populũ meũ, & facies pauperũ cõmolitis,dicit Dominus Deus exercituũ?* Et dixit Dominus: *Pro eo*
16. *qđ eleuatæ sũt filiæ Syõ, & ambulauerũt extento collo,& nutibus oculorũ ibãt,& plaudebãt,ambulabãt pedibus suis,& cõposito gradu incedebãt: Decaluabit Dominus verticẽ filiarũ Syõ, & Dominus crinẽ earũ nudabit.* In die illa auſert *Dominus ornamẽtũ calceamentorũ, & lunulas, & Torques,& monilia,& armillas, & mitras, & discriminalia,& periscelidas, & murenulas,& olfactoriola,& inaures,& annulos,& gemmas in frontè pendentes,*
21. *& mutatoria,& palliola,& linteamina,& acus,& specula,& sindones,& vittas,& Theristra.* Et erit pro suaui *odore fœtor, & pro*
22. *zona funiculus,et p crispãti crine caluitiũ,et p fascia pectorali cilicĩũ.* Pulcherrimi quoquè *Viri tui gladio cadẽt,et fortes tui ĩ prælio.Et mærebũt,atq; lugebũt portæ eius,et dsolata in terra sedebit.*

IN DEI NOMINE.

EXPLANATIO IN TERTIVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

1. Tex. *ECce enim dominator Dominus exercituum aufert ab Hierusalem & à Iuda validum, & fortem, omne robur panis, & omne robur aquæ.*

IOquitur hic Propheta à diuino spiritu edoctus, & inspiratus de futuris euersionibus, ac destructionibus Iudæ, & Hierusalé, siuè quas habituri erant à Babylonis, & Caldæis, siuè postremam, quã habituri erãt à Romanis post passionem Christi, & propter passionẽ Christi, quẽ admodum & prius dictũ est sed magis speciatim. Dicit ergo, continuando, & connectendo præsens capitulum cũ præcedenti: Quiescite ab homine, in cuius naribus viget spiritus, intelligendo per hominem hoc loco positum, Christum Dominum, quia nisi quiescatis & cessetis ab eo molestando, & ad iracundiam prouocando, vt nouissimè fecerunt Iudæi, existimantes ipsum esse purum hominem: Ecce, hoc est non longè abest multo prius, quàm vos putetis, cito veniet quod prædicimus, quin Deus, dominator, quatenus habet in promptu actum proprium dominandi, & imperandi cuilibet creaturæ, & Dominus, quatenus habet potentiam, & virtutem dominandi, quæ est ipse Deus, auferet à vobis, hoc est ab Hierusalem, & à Iuda omne id, in quo vos putatis consistere omnem potentiam, & fortitudinem, qua possitis resistere eius imperio, ac dominio. Aliqui satis ingeniosè, & artificiosè hac ratione initium præsentis capitis cum fine præcedentis coniungunt. Quiescite inquàm vos ab homine, qui habet spiritum in naribus, ideſt Ne complaceatis vobis in homine, nec spem vllam collocetis in eo qui est cito moriturus, & paruo tempore duraturus quamuis alioqui magnus, & excelsus apud vos existimetur; volens innuere, & alludere ad inanem fiduciam Iudeorum, quam habebant in eorum satrapis, & magnatibus, quia s. Ecce dominator dominus auferet à vobis validũ, & fortem, & omne robur panis, & quę sequuntur. Diuus Thomas vult, quòd in hoc loco, & in præsenti Capitulo Propheta redarguat peccata Iudæorum, vti antea cæperat, quatenus primates eorum, et potentiores, alios op primebãt. Prior expositio qua ea verbà vltima præcedentis textus referuntur ad Christum est longe melior. Proposita intentione dicendorum, expendamus verba Primum, Cur Deus appellatur quandoq; dominus exercituum, paulo ante dictum est.

At quo tempore iste Dominator, & Dominus auferet à Iuda, & Hierusalé validum, & fortem? Num in ea ipsa clade, quam sunt perpessuri, an antea? Ego certè crediderim, quod antè, quò facilius possent ab hostibus debellari: adde quod si per vim, & virtutem hostium fuissent ad tantam miseriam, & calamitatem deducti, præterquam, quod excusatione, & commiseratione digni haberentur, non adeò posset hęc eorum calamitas, & miseria in ipsum

Deum

Deum vindicem eorum, ingratitudinis, & incredulitatis, ac seuitiæ, referri, Verùm vtrumq; dixerimus, nulli debet esse dubium omnem eorum calamitatem à diuina Iustitia processisse cum propter multa eorum scelera, tũ vel maximè propter passionem, & mortem Xpo allatam, Auferet (inquit) validum, & fortem. Cõmuniter exponẽtes iuxtà propriam significationem accipiunt istas dictiones, vt per validum, & fortẽ intelligamus eũ, qui est optimę complexionis, ac dispositionis, & ità in ossibus, & neruis, & reliquis corporis partibus compactus, & consolidatus, vt non facilè quamcunq; lęsionem patiatur. D. autem Cyrillus hanc fortitudinem, non ad corporis dispositionem, sed ad animum refert, atq; mentem, vt illi intelligantur fortes, qui virtutem fortiter exercere norũt, & pẽrtim in ea pugna, qua caro insurgit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem, in quo conflictu quam inferior fuerit ipse spiritus penes Iudęos, nemo est qui dubitet, cùm nullus fermè ex eis appareat, qui affectus carnis reprimere, aut monstruosarum voluptatum insultus deijcere studuerit: Nec mirum, cùm non habeant eum, de quo dicere possint. Omnia possum in eo, qui me confortat. *Subdit omne robur panis, & omne robur aquæ auferet.* s. ipse Deus ab ipsis, Per robur panis, & per robur aquæ iuxtà literã intelligere possumus quicquid ad sustentationem vitæ hominis necessariò requiritur, quæ à principio in pane, & aqua sola consistebat iuxtà illud Initium vitæ hominis panis, & aqua & vestimentum & domus tegens turpitudinẽ D. Augusti. in qstionis bus sup Numeros lib 4. q. 62. per robur panis intelligit virtutem & efficaciam panis .i. cibi ipsum, quo sublato deficit virtus .i corporis vires. D. Cyrillus iuxta' suum morem interpretatur hunc locũ de pane cęlesti, qui est diuina sapientia, de quo genere panis dicebat Dauid Panem cœli dedit eis, panem Angelorum manducauit homo. *Psal. 77.* Sic & de aqua Io. 4. Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam, & *Io. 4.*

A Esaias infra Hiurite inquit, aquas in gaudio de fontibus Saluatoris, & apud Salomonem Cibauit illum panę vitæ, & Intellectus, & aqua sapientiæ salutaris potauit illum, vbi per aquas istas spirituales, & intellectuales, non solũ cęlestis sapientia, sed & gratia, qua filij Dei efficimur intelligi debet. D. Basilius per robur panis & aquæ, intelligit sacramẽ corporis & sanguinis Christi, sed parum ad propositum hoc loco. *Eccl. 15.*

B Vbi etiam aduerte, quòd Deus non abstulit Iudęis absolutè panem, & aquã, quia videlicet gloriantur, & ipsi in lege, & Prophętis, & quòd filij Abrahæ dicantur & similia at non habent robur panis, et aquę, idest' non habent veram et perfectam substantiam panis, qui perfectè nutriat, & corroboret, sed habent panes hordeaceos, & siligineos, qui malè pascunt corpus, & difficile digeruntur, hoc est non habent veram

C intelligentiam, & perfectam notitiam scripturarum, quippe quæ testimonium perhibent de Christo, quem ipsi nolunt accipere, idquod confirmatur per Apostolum dicentem quòd vsq; hodiè Iudęi habent velamen super cordibus eorum, Rursus scriptum est, lex & Prophetæ vsq; ad Ioannem, ita quòd post ipsum, non sunt amplius apud eos nec lex, nec Prophetæ, sicq: nec panem habent, neq; aquam, abstulit enim *2. Cor 3.* *Io. cap. 1.*

D ab illis Dominus, & nobis tradidit; quòd si ipsos Prophetas legunt, & audiunt, non intelligunt, vt benè prædixit Esaias cap. 6. & Matth. 13. & in actis. 28. & alibi Aure. s. audietis, & non intelligetis: propterea subdit, *Et fortem, & virum bellatorem*: Iudicẽ, & Prophetam, & ariolum, & Senem: principem super quinquaginta, & honorabilem vultu. & consiliarium, et sapientem de Architectis, & prudentem *Matth. 13.*

E eloquij mistici. Et in summa vult innuere Propheta, vt inquit D. Hieronymus, quòd omnes gratię, & donationes sublatę sunt à Iudęis, & quemadmodum etiã Theodoretus inquit, cùm Iudęi fuerunt obsessi à' Romano exercitu, nulla senibus eo tempore pręstabatur reuerentia, nec generis, aut diuitiarum splendori vllus habebatur ho-

nos, pauperes potentibus insultabunt, & adolescentes deridebunt seniores, q̃ omnia euenerunt illis propter blasphemias, quibus prouocarunt Dominum, quemadmodum in Sacris Euangelijs legimus, & quemadmodum D. Hieronymus inquit, tunc nec ætatis, nec scientiæ vllus ordo seruabatur, sed rebellabant pueri senibus, ignobiles nobilibus & mutuo se concidebant, atq; ita oẽs corruerant, & fuit impletum illud Apostoli ad Galat. 5. Mordentes se inuicem, & comedentes, & tandem ab invicem cõsumpti, atque destructi, & hęc omnia contigerunt subtito Vespasiani filio: Sed expendamus singulatim verba iuxtà literam, deinde iuxtà sensum mysticũ. Auferet inquam Deus virum fortem, & virum bellatorem. Per virũ fortem hoc loco D Thomas intelligi vult eum, qui sit fortis animo, constãs, & intrepidus in quo videlicet vigeat virtus fortitudinis, cum paulo ante acceperit idem nomen pro fortitudine, & soliditate corporis. Alij p fortẽ hoc loco intelligunt, non quicunq; fortitudinem vtcunq; habet, sed qui alijs est fortior & robustior & corpore & aĩo vt de Hectore, & Acchillẽ legimus, &, vt vno verbo dicamus de eo loquitur Propheta, qui propter singularem eius fortitudinem alijs præest, & Dux in bello est, quod videtur innuere textus sepuaginta Interpretum, quia vbi nos legimus (fortem) ipse habet Gigantem, per quẽ Diuus Cyrillus intelligit prævalidũ, præpotentem, siue Heroem Per virum bellatorem intelligimus hominũ bellis assuetum, & in disciplina militari egregiè instructum, & educatum: quæ oĩa relata ad spiritualem intelligentiã, dicere possumus secundum Cyrillum, quod ille potest vocari Gigas, qui ad terminum, ac metam spiritualis fortitudinis peruenit; præpotens verò, & bellator qui nondum ad eam perfectionem accessit, sed in via qua tendit ad ipsam: Nec mirum, quia non omnibus datum est adire Corynthum neq; vllus repentè fit perfectus. Apud Iudeos igitur, qui respuerunt Christum Dominum non fuit Gigas, nec bellator, pẽsertim, tempore necessitatis: Nos autem, quo fide A regem glorie, & hominum virtutum, & potentem colimus, ab eo neruosi redimur, ac robusti, & idonei efficimur ad oppugnandum pravas, impuraſq; potestates. Nam non est nobis colluctatio aduersus carnẽ, & sanguinẽ, sed aduersus principes, & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarũ harũ, aduersus spiritualia nequitiæ in coelestibus: Propterea Saluator p Ecclesiam & in Eccles. monet Apostolos, et discipulos suos dicẽs. Estote fortes in bello, & pugnate cũ antiquo serpẽte et c. Per Iudicẽ intellige magistratus, qui pẽsunt, ac regũt populũ, quiq. rectè nouerint iudicare, & in cũctis rebus, tã pẽsperis, quam aduersis, quæ passim occurrunt, oportunum adhibere remedium, Per Prophetam facilè est intelligere quid velit Esaias, cõstat.n. quod veri Prophetæ illi propriè nuncupantur, per quos Deus suam voluntatẽ notificare, consueuit, C quiq; in maximis angustijs cõsolabantur populum, atq; in rebus, penè desperatis quid fieri oporteret p mõstrabãt, vt est videre apud Hieremiam. & alios Prophetas; Hoc genus hominũ vsq; adeò necessariũ pro salute populorũ auferet ẽt Deus à populo Israel iuxtà illud Psal. Iã nõ est Propheta, & nos non cognoscet amplius. Ariolũ, & senem alij textus habent Diuinũ, et senẽ Textus 70. coniectorem, et præsbiterum; D Hæc omnia facilè exponuntur, ut per diuinũ, aut Ariolum, siuè coniectorem intelligamus eum, qui profunda, & exquisita rerum cognitione sit prẽditus, & perspicaci mẽtis oculo singulari quadam prouidentia euentus rerum intueatur, vt rebus futuris contingentibus probè prouidere, & singula prudenter administrare queat, vnde Ariolus hoc in loco in bonam partem sumitur, Per senem autem intelligimus eum, qui longa rerum experientia, atq. prudẽtia circunstantijs omnibus inter se collatis, solet alijs consulere, et quemq; ad munus suum exequendum, & pacis, et belli tempore noverit monere, et exhortari. Hoc loco Diuus Thomas ait, quòd ad gubernandum populum, et ad exercenda iudicia, requiritur sapientia, quæ

Ephes. 5.

Cal 5.

quæ consistit in tribus, videlicet in differetione boni, & mali, quod fit per humanam institutionem, & obid dantur Iudices, vel per diuinam inspirationē p qua obtinēda Deus ordinauit Prophetas, vel per Dęmonum reuelationem, quo pacto dantur Arioli, qui .s. sub Aris, & delubris Dæmonum diuinabant, & quandoq; vera dicebant. At huiusmodi cōsultatio parū dicebat, vt uidebimus. Vult ergo Propheta ostēdere extremā illius populi calamitatem quia .s. illo tempore, quo præmebantur ab hostibus, nullum habebant Prophetam, vel Ariolū, qui bene, aut male illi consuleret, & quę sunt futura vllo modo præuideret, ac prouideret, id quod sępe numero contingit i plerisq; locis, vbi nullus adest Ductor aut Doctor, qui nos admoneat, aut demōstret quid agere debeamus, in rebus pręsertim ambiguis, ac difficilimis, quæ sūma est animi calamitas, ac miseria, vt per Amos Prophetam Deus aliquando comminatur. Non mittam (inquit) vobis famem panis, & vini, sed esuriem Verbi Dei. Hæc ipsa calamitas, & miseria mihi non nunquam cōtigit, dum posito, & constituto in maximis angustijs, & afflictionibus, nullus penè affuit, qui me consuleret, aut auxilium vllum præberet, vt hac ratione addiscerem me ipsum melius cognoscere, & in nullo præterquam in solo Deo fiduciam collocare. Auferet etiam principem super Quinquaginta. Per huiusmodi Principem D. Hieronymus vult intelligi omnes Principes, & Præfectos ac Duces belli: intelligens per partem totum, qui cum aliqua manu militum valeant se hostibus opponere & vt lingua vernacula dicere solemus Che posśi far testa contra gli inimici. Aliqui dicunt, quod eo tempore solebant esse multi ex istis quinquagenarijs quibus īquauis necessitate Princeps vtebatur ad repellendam iniuriam. Eiusmodi Quinquegenarios,, siue Principes, & capita quinquaginariorū dicit Propheta auferendos esse à Iudeis. Per honarabilem vultu intelligendus est ille, qui præsefert in vultu maiestatem quandā & auctoritatē qua possit sola presentia alios coercere D Thomas distinguit has conditiones personarum penes tria in quibus consistit auctoritas, qua quis necessario colitur, & in prætio habetur videlicet potestas, seu dignitas officij, & obid sunt necessarij Principes in Republica. Alterum est honestas in moribus, & actionibus; quocirca sunt necessarij sænes, non modo ætate sed moribus, & virtutibus. Postremum est grauitas, & obid oportet aliquos i reperiri, qui sint aspectu venerabiles & conspicui, & sola vultus præsentia timiorem quendam, vt ita dicam reuerētialem, alijs ingerant. Per consiliarium cum sine cōtrouersia intelligimus, qui nouerit in rebus arduis ac difficilibus consilium afferre, ne videlicet, quicquā in consulto, & pręcipitanter agatur: & hunc auferet Deus a Iudea, & Hierusalem. Et certē magnū est malū qñ respicit hoc hominū genere destituta; laudat nāq;. D. Hieronimus laudabilē illius poetæ sētētiā d. primū beatū esse illū q p se sapiat, & nullius egeat consilio 2. q libenter sapiētē audiat. Qui autem vtroq; careat, hunc esse omnino inutilem, tam sibi quam alijs. Auferet etiam sapientem de Architectis, videlicet Ne quis Architectorum ibidem haberetur, quod quidem plurimū facit ad cumulum calamitatis eorum, vt nemo esset in ciuitate, qui machinis conficiendis, aut extruendis propugnaculis foret idoneus, quod quidem est magnum & incredibile detrimentum reip. & prę sertim eo tempore, quo Ciuitas obsidetur ab hostibus. Notat hoc loco Diuus Thomas quod sapientia non solum dicit cognitionem quandam vniuersalē primarum causarum, sed etiam dicit actionem, vt est sapientia particularis propterea nullus miretur, si vocatur sapiens Architectus. D. Cirillus more suo per sapientem Architectum intelligit allegorice illum, qui sciat diligenter construere, & ędificare Ecclesiam in templum Sanctum in Domino. Postremo auferet Deus à Iudea, & Hierusalem prudentem eloquij mistici p quē fere omnes intelligunt hominem peritum in facultate orandi, qui videlicet sciat vi eloquentiæ, & facultate dicēdi

Amos. 8.

aliosp ersuadere ad bene, rectéq; viué dum, & ad ea exercenda munia, quæ tam belli, quam pacis tempore fuerint reip. necessaria. Quidam moderni dicunt per prudentem eloquij mistici debemus intelligere, qui conceptis, & præmeditatis verbis causam agit, ita vt quod animo iam conceperat, obtineat & euincat, vnde oratores, apud eosdé incantatores, & exorcistæ possunt appellari. Glossa ĩterlinearis habet, quod ille est prudens eloquij mistici, qui est maxime exercitatus in lege, & euangelio, longè melius meo iudicio. D Tho. qui per prudentem eloquij mistici intelligit eum, qui nouit misteria, & arcana legis interpretari: & quoniã vbi nos habemus prudentem eloquij misti ci, textus 70. Interpretum habet prudentem auditorem. D. Cyrillus p hũc intelligit eum, qui habet in ecclesia di scretionem spirituum. vt colligamus ĩ summa quæ hoc loco prescripsimus. Propheta nihil aliud vult innuere, nisi quod in principio diximus, videlicet quod Deus Dominator, & Dñs propter passionem Christi filij sui omnes gratias, & omnia dona, & cuncta beneficia auferet à Iudæis, id quod nos ꝓspicuè videmus effectum, quoniam nihil horum à passione Christi vsq; ad hæc tẽpora, ipsi habent, & rerum euentus est optimus scripturarum interpres & si quid hac in re dubitandum est nulli dubium esse potest, quod Christus est ablatus ab eis qui est omnia, quæ supra posita sunt: fuit enim Gigas quã summo cœlo egressus, cucurrit viam suã: fuit etiam fortis, & potens iuxta illud Psal. Dñs fortis, & potens dominus potens in prælio: fuit etiam vir bellator, quia triumphauit de potestatibus aereis vñ psal. 44. dr̃ ei, Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime, & cũ fortis armatus fuit etiam verus, & sapiens Architectus, quia omnia per ipsum facta sunt & sine ipso factum est nihil & omnia in sapientia fecisti Domine; & iste sapiens Architectus fundamenta iecit ciuitatis magnę Hierusalem, quæ ædificatur vt Ciuitas, cuius Participatio eius in idipsum. & hæc Ciuitas est tam magna, & ampla, quæ nõ

Psal. 88.

Psal. 23.

Psal. 131.

A vnam tantum gentem sed omnes vbiq; terrarum gentes & nationes complectitur: fuit etiam Christus Ariolus & Diuinator (hoc enim nomen potest sumi in vtramq; partem) & profecto fuit non solum Diuinator sed Diuinus, quia nimo ipsamet diuinitas, ipse nãq; præuidebat, & pręcognoscebat oña, quin & intimas, & reconditas hominum cogitationes. Deus scit cogitationes hominum ipse aũt vt vidit cogitationes, &
B alibi quid cogitatis mala in cordibus vestris: fuit quoq; & erit in consumatione sęculi Iudex viuorum, & mortuorũ, Pater enim omne iudicium dedit filio. Quòd fuerit Propheta nulli est dubiũ, *Io. 5.* scriptum est enĩ Propheta magnus surrexit in nobis, & Deus visitauit plebem *Luc. 7.* suam, & Deut. Prophetam suscitabit *Deut. 18.* vobis Deus de medio vestri &c. Inter senes etiã, & presbyteros iure optimo computandus propter dignitatem, &
C maiestatem officij sui, venit enim peccatores saluos facere, & illuminare his qui in tenebris, & vmbra mortis sedẽt, & ad dirigendos pedes nostros in viam Pacis. præterea dicitur, quod antiquus dierum sedit, primo in principio quidem erat verbum &c. Potest etiam dici, & vere nuncupari Princeps super quinquaginta, idest super numerum, & multitudinem sanctorum, & Beatorum, quandoquidem numerus
D quinquagenarius est numerus sacer, & Spiritus sancti missionem designat, qui post quinquaginta dies à resurrectione Christi fuit missus super Apostolos, & huius numeri Princeps, & auctor est ipse Christus. Prętera nõne frequẽter in scripturis apellatur dñs exercituũ? fuit item honorabilis vultu, quia. s. omnes eum admirabantur propter seueritatẽ vultus, & propter excellentiam sanctitatis, & doctrinæ, & operationis miraculorum: Vnde mirabantur Iudęi dicẽtes Quomodo hic literas scit, cum nõ *Io. 7.* didicerit? & alibi mirabantur õnes de *Luc. 8.* doctrina, & responsis eius. specioſus forma ꝑ filijs hominũ Vultũ tuum de- *Matth. 7.* precabuntur omnes diuites plebis. Cõ nenienter etiam dici potest cõsiliarius quandoquidem hic idem Prophęta apellat eũ infra, magni Consilij Angelũ

fuit

fuit etiam sapiens et doctor, imò ipsa- A
met sapientia patris. Io. 7. mea doctrina non est mea Luc. 2. in medio doctorum. Et super Io. 7. Luc. 2 Matt. 7. Postremò non iniuria possumus eũ nominare, et appellare prudentem eloquij mistici, quia .s. ipse solus nouit profunda misteria, et arcana cęlestis sapientiæ, et potens erat soluere omnia, et singula ænigmata, ac difficultates sanctarum scripturarum: ipse enim solus erat verus præceptor, et doctor, B
et omnium magister; ipse nanq; sciebat omnia, et non opus erat, vt quis eum interrogaret, et testimoninm perhiberet de homine, ipse.n duobus, discipulis euntibus in Emaus interpretabat illis omnes scripturas quę de ipso erant Luc. vlt. et alibi dixit Nolite vocari magistri, vnus enim est Magister vester, qui est in cœlis Christus Dominus. si verò legatur vt septuagin
ta interprætes, Videlicet Prudens Au- C
ditor, potest hoc etiam facilè aptari Christo Domino, qui fuit prudens auditor, quia .s. recte capiebat, et intelligebat quæ dicebantur à doctis, optimeq; nouerat, et discernebat quando tempus erat loquendi, et quando erat tempus tacendi, legimus enim, quod quandoq; interrogatus nihil respondebat ut Matth 15. et Io. 19. quare vides omnes perfectiones, omnes titulos, et
prerogatiuas, quæ erant quandoq; in D
populo Israelitico, facilè, et multò melius, et verius reperiri in Christo, ita, vt non solum ablati sunt ab eo et auulsi qui eiusmodi prærogatiuis, et muneribus erant decorati propter eorum immanitatem, et iniquitiam in Christum Dominum, verum etiam quando fuit ab eis ablatus Christus, fuerunt illis itidem et pariter omnia prædicta bona sublata et nobis concessa iuxtà illud Saluatoris Auferetur à vobis re- E
Matth. 21. gnum Dei, et dabitur genti facienti fructus eius: Nanq; non solum Christus fuit repletus, et ditatus ab instanti conceptionis suę omnibus illis donis, et virtutibus, verùm etiam pleriq; Discipulorum suorum, et eorum, qui tota méte, et toto cordis affectu illi seruiit, et adhærent, referti sunt omnibus illis
muneribus, ac donis postquam receperunt Spiritum sanctum. Nonne Paulus Apostolus potuit citra omnem controuersiam nominari Gigas, Vir bellator, fortis, et potens? Perlege quęso Acta Apostolorum Perlege quas ipse ad diuersas Ecclesias scripsit Epistolas, et videbis quas pugnas, quas lites, et cõtrouersias pertulit pro nomine Christi, et de omnibus illis vsq; ad extremum vitę diem faeliciter triumphauit; Non ne fuit et sapiens Architectus, qui segregatus à Iudæis, in ędificationem Domus Dei posuit vnicum illud fundamentum, quod est Christus Iesus. Fuit quippè Ariolus, et Diuinator, quia pręuidit omnes insidias pseudo fratrum pariter et Iudæorum nec non et gentilium, et prudenter, ac viriliter omnes euasit: Nec defijt vbi oportuit obire officium Iudicis, senis, et Presbyteri, reprehendendo, arguendo, et increpando eos, qui reprehensibiles erant. fuit etiam Princeps quinquagenarius, quia instituit Episcopos, et Presbyteros super tot Ecclesias. Habuit quoq; omnes alias conditiones, quę necessarię erant ad recte instituendam Ecclesiæ Christi remp. vt facilè est demonstrare, si legerimus, et expenderimus singulas eius actiones. Nec solus ipse, sed plerique alij discipuli, et ministri Christi, et serui Dei cuiuscunq; sexus, conditionis, ac ętatis his eisdem titulis, et prerogatiuis fuere honestati, qui omnes Dei beneficio sunt nobiscum aggregati, et in societatem nostram aduocati. Pręter ea damna, ac detrimenta, quę Iudaei sunt perpessi propter eorum duritiem, alia damna, et multo maiora fuerunt eis a diuina Iustitia illata; vndè subdit in
textu. *Et dabo pueros Principes eorum,* 3.
& effœminati dominabuntur eis. Hoc
loco Propheta mutat personã, hucusq; enim locutus est ipse infilio, et inspiratione Dei vel gerés personam deinuree introducit ipsummet Deum loquentẽ, et inquit Dabo pueros etc. Haec est vna, et fortasis praecipua inter calamitates, quę regnis, et ciuitatibus contingunt, quando .s. pueri dominantur, in quibus de communi lege non est iudicium,

neq;

neq; intelligentia, et multò minus experientia, vndè legitur. Vae ciuitati, cui Eccl. x. ius Princeps iuuenis est, et mane comedit, hoc est solum gulae, et ebrietatibus incumbit, nilque magis expetere, et desiderare videtur, quàm propriis voluptatibus, ac delitijs operam dare. Quīquàm nō accipiūtur hic iuuenes, et pueri praecise iuxtà rationem temporis, et ętatis, sed secundum sensum, et intellectum, quo pacto exponit D. Cyrillus. Et Sacrae literae testantur, Salomonem fuisse duodecim annorū cum regnare caepisset. Per effeminatos proculdubio intelliguntur viri molles, et lasciui, qui more faeminarum statim succumbunt; et multo plus temporis in delitijs, quàm in actionibus virtutum, consumunt: Hos textus septuaginta vocat Illusores, quos iure optimo Iudaei habuere Principes, et Dominos, quandoquidē et ipsi nō erubuerunt illudere Christo Domino dicentes Si filius Matth 26. Dei es, salua temetipsum, et nos, et alia huiusmodi verba effutiebant aduersus eum: Sic et Herodes illusit eum indutum veste alba. Sed per Illusores nonnulli intelligunt eos, quos nos dicimus Hipocritas, hi enim simulant se aliquid esse, cum nihil sint, et omnium virtutum, quae verae sunt virtutes, inopia et egestate laborant. Alij per Illusores intelligunt quicunq; ambiunt honores, ac dignitates, siuè pecunijs, siuè alijs obsequijs aut muneribus ea ipsa aucupantes, vel propter studium quaestus, vel vt praedas a' populis accipiant, et deuorent plebem Dei sicut escam panis, aut propter aliquā mundi gloriolam at nullus istorum sensuum praesenti litterae quadrat Sed quosnam appellat hoc loco Propheta effeminatos qui dominabūtur Iudaeis, num Iudaeos ipsos aut alios externarū nationum? Non nulli volunt, Iudaeos intelligi, quoniam quando ciuitas Hierusalem debebat euerti, ac penitus destrui, paulò ante nonnulli iuuenes, et inexperti, mundi cupiditatibus intenti, et maximè seditiosi sumptis prioribus Magistratibus, et deiectis viris probis, ac senioribus, occuparunt vniuersam Ciuitatem Hierusalem, et caeperunt dominari ei, vt poteris videre apud Iosephum in libro debello Iudaico. Alij per effœminatos intelligunt quosdam Idolorum cultores, qui se ea strabant, vt maiori cultu sacrificarent Dijs, et ideo effęminati dicebantur, et pleriq; ex his Idoloatris dominati sunt Iudaeis post euersionē ciuitatis Hierusalem: et praesertim illis qui ducti fuerunt in captuitatem. Sed verè magis, et propriè per istos effęminatos hoc loco intelliguntur Romani, qui absq; dubio non modo post euersionem sed et ante, dominati sunt Iudaeis, et vocantur effœminati propter delitias, et voluptates, quibus plus debito occupabantur licet in re militari nequaquam essent molles et, effęminati. Sequitur textus. *Et irruet populus vir ad virum, & Tex. 5.*
vnusquisque, Ad proximum suum: Tumultuabitur puer contra senem, & ignobilis contra nobilem. Haec oīa absq; vlla probatione sunt per se ipsa manifesta, quibus facilè colligitur, quòd in illa ciuitate, et in vniuersa Iudea nullus erit ordo, nulla quies, sed omnia erunt perturbata confusa, et confracta, quia (vt legitur Prouerb 11.) Vbi *Prouerb. 11*
non est Gubernator, corruet populus, et mutuò confundetur: sic etiam praedictum fuit per Hieremiam Prophetā Ego (inquit Deus) dabo populū istum in ruinas et ruent in eis Patres cum filijs simul, vicinus, et proximus simul peribunt, hoc est quod inquit hoc in textu Esaias. Iurret populus, et vir in virum i. alter aduersus alterum, tumultuabitur puer contra senem, et ignobilis contra nobilem. Haec enim eueniunt ciuitatibus, et Regnis, ubi non dominantur Sapientes, et viri honorabiles, iustitia, et virtute insignes, de quo malo loquebatur sapiens Ecclesiastes. 10 Est malum, quod vidi sub so- *Eccl. 8.*
le quasi per errorem egrediens a' facie principis. Positum stultum in dignitate sublimi, et diuites sedere deorsum: Vidi seruos in equis, et principes ambulantes super terram quasi seruos, Nō ergo est mirum, si in tali peruersitate, et inordinatione omnia perturbantur, et confunduntur idquòd accidit in obsidione Ciuitatis Hierusalem, dum mutuis

tuis ædibus se ciues trucidabãt, & puer contra senem arma capiebat, & ignobilis contra nobilem. Nec mirum hoc accidit eis, quia elegerunt Barrabam seditiosum, & homicidam, propterea permisit Deus, vt, & ipsi homicidę, & seditiosi, nec non & proditores ad sę inuicem efficerentur. Et egregie qdē dicit. D. Tho Super hūc locum ꝙ in regno perturbato sunt omnia ista ī cōuentia, videlicet vlis dissensio, amicitiae dissolutio, & ordinis confusio· his põt et inseri lamentum, & q̄rimonia q̄ hēt Hierem. cap. 9. Deinde sequitur, Apprę hendet enim vir fratrem suum domesticum Patris sui vestimentum tibi est, Princeps esto noster, ruina autem hæc sub manu tua. Apprehendet inquam vir fratrem suum, apprædender, non quomodocunque rogaturus, & ad eum accedet, sed quasi quadam vi ad impertū capessendum pertrahet, atq; compeller, & apprædendet domesticum Patris sui. Quid per domesticum Patris sui intelligat hoc loco Propheta, non satis constat; si enim est frater, non ne etiā erat domesticus Patris sui? & magna et familiaritate, & consanguinitate cōiunctus, tametsi nonnunq; fratrū quoq; gratia rara est. videtur enim esse hoc loco Tautologia, hoc est eiusdē sermonis iteratio; propterea dicūt aliqui qūod ista particula debet legi disiunctim, vt legunt Septuaginta, videlicet Apprædendet homo fratrem suum, vel domesticū Patris sui, & sic nulla est difficultas, neq; vlla ī hac oratione superfluitas, & iuxta vulgatam editionem dicimus, quod per domesticum Patris sui possumus intelligere fratrē, & germanum suum, qui tamen ex alia mulie re fuerit exortus, et hac ratione dicitur domesticus, & filius eiusdem Patris, vt in eadem domo natus, & educatus, & cohabitans Sed & hæc solutio meo iudicio est valde impropria, vt qui filij seu fratris denominationē habet, domesticus appelletur. Alij recentiores per fratrem domesticum Patris sui intelligunt eum, qui est natus ex eadem familia. & ex eadem stirpe, & qui vel consāguinitate, vel etiam affinitate est coniūctus alicui. Sed pace omnium istorū dixerim, mihi magis adlubet, & satisfacit, vt per fratrem hoc loco non intelligamus eum, qui ex eodem Patre est progenitus, & eum, quem nos proprie germanum appellamus, sed quemcūq; obuium habuerit modo sit eiusdem gētis, & cognationis, & hic propriè potest vocari domesticus Patris illius hōmis qui apprehendit, ob aliquam necessitudinem, seu familiaritatem Patris sui, & hic, apprædenso Fratre suo, & domestico Patris sui, dicet, modo viderit eū dem aliquanto decentius, quàm alij vestitum. Vestimentū tibi est, Princeps esto noster, Ruina autem hæc sub manu tua Id. n. in more hominum positū est, & opinione, ꝙ existimentur ditiores et potētiores alijs qui speciosis uestibus induuntur. Tanta inquā erit miseria, & infelicitas illius Vrbis, vt in tā ta rērum perturbatione, & confusione nullus esset, præter quosdam tirānos, & seditionum auctores quos omnes fugiebant ob eorum sæuitiam, & immanitatem, qui vellet suscipere curam, & dominatum super alios, & super ipsam Vrbem: sed quemcumq; reperirent vel ex plebe, qui vix vestem haberet, & modicum panis, vt. s. alijs aliquanto locupletior haberetur, vellent accipere in regē, & Principē, & propterea dicunt, vestimentum tibi est, tibi inest aliquid domi, nullius eges, aliquid super est, quo possis nostram miseriam subleuare, & inter calamitatibus ac miserijs nobis subuenire: quarè Princeps esto noster & hanc ruinam vel potius hanc curam, ne. s. Ciuitas ruat, & prorsus intereat, ac labefactetur, suscipe pro omnibus nobis, tibi subijcimur, & sub manum, ac protectionem tuam omnes confugimus. Textus septuaginta Interprætū vbi nos legimus. Ruina hæc sub manu tua, habet. Cibus noster sub te sit: quæ verba possunt hunc sensum habere, qd. s. Miseri illi, & infelices ludæi oēs suas opes, & quicquid ī bonis habēt lubenti, & animo summopere propenso & absoluto, sub illius ditione, & potestate constituerent, & conseruarent modo, è sicarijs, & prædonibus euaderent; sed in ipsa vulgata editione persistentes; dicimus, quod optime consonat

nat vulgati dictū, videlcet Ruina hæc sub manu tua, q d. quod totum hoc negocium, & salutis, ac Patriæ diſcrimē ſit ſub manu tua, tua ſit cura, & tuum ſit onus tot imminentibus malis remedium ad hibere, inſtar eorum, qui grauj, & periculoſo morbo laborantes, ſub cura, & opera alicuius Medici, quem ſibi profuturum opinantur, ſe ſe totos dedunt, & conſtituunt. *Et ſpondebit q; in die illa dicens. Non ſum Medicus, & in domo mea non eſt panis, neq; veſtimentum, nolite conſtituere me principem populi &c.* Appoſite quidem reſpondebit ille, qui fuerit apprehenſus, & rogatus vt aliorum curam ſuſcipiat. Non ſum (inquit) Medicus. Difficile admodum videtur, quo nā pacto eiuſmodi reſpōſio faciat ſatis illorū petitionibus, quia aliud eſt expetere Medicum, qui corporis infirmitatibus medeatur & aliud eſt petere, & rogare aliquem, vt in commotione, & perturbatione Ciuitatis aliorum curam ſuſtineat; ob id ſeptuaginta legunt. Non ero tuus Princeps qua ratione nulla eſt difficultas; ſed cū in uulgata editione legatur, Non ſum Medicus, difficile eſt petitioni ſatiſfacere niſi dicamus, vt ferè dicunt omnes quòd illud innuitur his verbis Non ſū Medicus, .i Non ſum eius virtutis, ac potentiæ, vt poſsim mederi malis, & calamitatibus veſtris, vt morbus hoc loco metaphoricè capiatur: Infirmitas enim hæc veſtra longe maioré, & prudentiorem, nec non, & fortiorem poſtulat curatorem, cuius reſponſionis cauſam affert reijciens, & denegans ſe ea habere commoda, quæ ipſi opinabātur dicens, in domo mea non eſt panis neq. veſtimentum, propterea Nolite conſtituere me Principem populi: Hīc aliqui ſapienter, & artificioſe colligūt, oportere eos, qui alijs præſunt, aut præeſſe cupiunt, imitari Medicos, & Chirurgos, ut .ſ. morbis, & vulneribus animorum, & reip. mederi ſciant, domiq; habere, & præſeruare non quæ ſibi ſolis ſufficiunt, ſed quibus alijs in tēpore ſubuenire poſsint vide hoc loco deregimine Principum ſed præ alijs lege cap. 34 Ezech. & Aug. tot 9. de paſtoribus. At ego volo hoc in loco ſuſtinere oportuniſsimam, & aptiſsimam fore reſponſionem illius ad petita, cùm inquit. Non ſum Medicus, vt Medicum, non ſolum pro Medico quocunque modo, ſed magis propriè pro chirurgo accipiamus. Neminem quippè noſtrum latet, duo eſſe potiſsimū quæ in bellis, & præſertim in obſidionibus Vrbium incommoda homines patiuntur, fames videlicet, & vulnerum, ac mortis peſsio: Propterea ad hęc duo euitanda neceſſarius eſt qui alimenta ſubminiſtret, & vulnera alliget; & illis medeatur, ne mortem oppetere cogamur, propterea dicit ille. Non sū medicus .i. Non ſum Chirurgus, qui poſsim vulnera inflicta curare, neq; in domo mea eſt panis, neque veſtimentum, quibus poſsim corporeis neceſsitatib' occurrere, vt fami, & nuditati, Dicit .D. Thomas ſuper hunc locum, quod rationabiliter ille requiſitus cōfutauit illam præfecturam, aut dominiū, quia .ſ. non erat potens ad repellendum hoſtes, nec ad ſubleuandos inopes, neq; ad conſeruandum eos, qui viuunt, quia illa electio non erat iuſſu Dei, non autoritate Prælati, nec conſenſu multitudinis, quę qdem facta eſt ab vno nullā auctoritatem habente, ſed ſola neceſſitate cogente; quo loco docemur: nō acquieſcere ſtatim cum vocamur ad aliquod onus ſubeundum, ſed metiri nos ipſos quanti ſimus, & quantum valeamus: Non approbo ſententiam illorum q dīxit hanc petitionem eorum fuiſſe, qui erant locupletes, & aliorum primates, qui libenter fortunas ſuas cū pauperibus cōmutare volebant, & ſub illorum præſidio deliteſcere, ne ab eis Tirannis vexarentur, qui in illos præ cęteris inſaniebant, & ſæuiebant Minus etiam placet eorum opinio, qui dicunt hanc Petitionem, & poſtulationē fuiſſe eorum, qui poſt ciuitatis euerſionem remanſerunt; ignoro enim, nec vlla ratione video, cui fundamento ſic dicentes innitantur. Verum vnuſquiſq; eam apprehendat ſententiam, quam preſenti literę magis conuenire iudicabit. Sed ſenſū huius orationis, & colloquij allegoricum à Ruberto Abbate allatū, nolo ſilentio præterire. Dicit enim

enim, quòd ille vir, qui appræhendit domesticum Patris sui est figura populi Iudaici, qui accessit ad Moisen tanquã domesticum Dei, vt eos instrueret, & curaret, & Moises respondit Non sum Medicus: in domo mea nõ est vestimẽtum, ego nanq; non dedi legem, sed fuit digito Dei scripta. Nec est panis ĩ domo mea, sed ab eo descendit, qui dat escam omni carni, ille solus Medicus est, qui solus venit curare infirmitates nostras, quem vos blasphemastis, & occidistis. Illũ vos adire oportet, si vultis a ruina, & ab hoc excidio liberari sequitur textus. *Rust enim Hierusalem & Iudas concidit, quia lingua eorum, & ad inuentiones eorum contra Dominum, vt prouocarent oculos maiestatis eius* Plerique opinantur hæc verba debere referri ad domesticum illum, qui requisitus, & rogatus, vt curam aliorum susciperet, abnuit, & detrectauit Imperium, hac ratione motus, quia videbat iam Hierusalem ruere, & Iudã concidere, vel concidisse, quasi diceret Non est opus, me ad vestri curam suscipiendam requiratis, quia iam conclamatum est, res ad vltimum discrimen est redacta, tempus iam præterijt, nulla est amplius spes, & via salutis, concidit vt paries Hierusalem, & veluti murus Iuda; & huius ruinæ, & subuersionis causa est lingua eorum, blasphemãdo, & despectus habendo Dominũ Deum; & ad inuentiones, ac studia eorũ contra ipsum, vt .s. occasionem aliquã prætenderent, & præferrent, cur eius mandata contemnerent, & ab eo omnino desciscerent, fuerunt in caussa, vt prouocarent oculos maiestatis eius sic etiam habetur infra 57. super quem lusistis? super quem dilatastis os, & eecistis linguam vestram? dicentes ei. Samaritanus es, & Demonium habes & alia multa effutientes in eum .D. autẽ Hieronymus existimat hoc loco Prophetam loqui in persona sua propria, non in persona illius, qui electus ĩ Prĩcipem, aut Dominum reiecit onus: hãc ruinam Ciuitatis Hierusalem, & vniuersæ Iudææ Angeli magna voce, prædixerunt. cum Tẽplo Hierosolimitano (vt *Ioseph. lib. 7.* refert Iosephus lib. 7. de bello Iudaico cap. 12.) maximo cum strepitu emigrãtes dixerunt, emigremus hinc .i. derelinquamus has sedes, & aliò transeamus; similiter, & ille vocatus Iesus Anani filius plebeius, & rusticus, quadriennio ante hanc ruinam fuit eam protestatus, qui nullis cruciatibus potuit prohiberi, quin per vniuersam vrbem perambulans, clamaret, clamor ab oriente, clamor ab occasu, clamor à quatuor ventis, clamor aduersus Hierosolimã, & aduersus Templum. Prætereo multa alia signa, & prodigia, quæ præuenerunt eiusmodi ruinam, & excidium, vt poteris videre ex eodem loco nunc adducto. Quòd autẽ dicit, Propter adinuentiones eorum contra Dominum, eiusmodi ruinam, & concisionem fuisse perpessos Iudæos, ostendit, quod de industria, & propria malignitate, & non ex ignorantia, aut fragilitate peccauerunt, quanquam alicubi dicat Apostolus. Scio quòd per ignorãtiam feciſtis, sicut prĩcipes vestri; quãdoquidem illa fuit ignorantia affectata non fuit inuincibilis, aut crassa; signãter autem dicit quod lingua, & adinuẽtiones eorum contra Dominum prouocauerũt oculos maiestatis illius, vt hac ratione demonstraret, quòd quocũq; modo Deum offendissent, tamet si nequaquam eum morti tradidissent, satis fuisset huiusmodi temeritas, & audacia ad pœnas, & quęunq; supplicia subeunda. Sequitur textus. *Agnitio vultus eorum respondit eis: Et peccatum suum quasi sodoma prædicauerunt, nec absconderunt; væ anima eorum, quoniam reddita sunt eis mala*: particula ista est aliquantulum suboscura, nec facile potest coniectari, quis sit eius sensus. Mihi quidem videtur, vt proprius, & germanus sit iste sensus videlicet si quis in vultus eorum oculos conijciat, facile videbit, & cognoscet nequitiam, & malignitatem illorum, & talis agnitio vultus respondebit eis .i. quadrabit, conformis erit eorum malitiæ, & eorũ naturam manifestabit, nanq; vulgo dicere solemus. Vultus, & facies cuiusq; hominis ostendit qualis vnusquisq; sit, sicut Petro dictum fuit, loquela tua manifestum te facit, & Psal. Respice in faciem

Cap. 11.

Ioseph. ibidẽ vt .s.

Tex. 4

Tex. 5.

2. operari, et committere peccatum. 3. pertinaci animo peccato adhærere, & in illo sibi ipsi complacere 4. uerò omnium pestilentissimus est peccatum approbare, et summis laudibus efferre, quemadmodum fecerunt isti, de quibus hic loquitur Propheta, et quia iustitia Dei (ut dicit Diuus Thomas) non permittit tam grauia mala inulta remanere, ideò Propheta, quasi condolés miseriæ, & calamitati peccatorum, subdit Væ Animæ eorum, quoniam reddita sunt eis mala .i. mala pœnæ, quæ pro malis culpæ admissis promeruerunt: & reuera reddita sunt ei mala pro malis, quæ ipsi commiserunt, quoniam inierunt consilium cõtra Iesum, & contra ipsos eorum consilium est peractum, atq; suum finem consecutum: nec dubium, quòd hæc omnia mala euenerunt ipsis propter Christum, quẽ Cruci affixerunt, dicant alij quicquid volunt. *Sequitur textus, Dicite iusto quoniam benè, quoniam fructum adinuentionum suarum comedet.* Particula ista multas habet expositiones sed ea mihi valde Satisfacit, vt sit quædam Apostrophe, & adhortatio ad viros probos, vt.s. moneantur, & pro re certissima, & manifestissima habeant, neq; credãt aliud vnquam, & opinentur quod benè est, & delectabile, vtile, & iocundum benefacere, & bene operari, & quoad fieri potest à peccatis abstinere: Nam cum Propheta de subuersione gentis Iudaicæ fuerit locutus, & eos suæ ipsorum calamitatis fuisse auctores, enarrasset, noluit quenquam existimare illa ad Iudæos tantùm pertinere, sed voluit omnes mortales admonere, vt exemplo Iudæorum disceret vnusquisque sibi ipsi cauere & recte sapere. Generale ergo documentum affert, quod omnibus est alta mente reponendum, & inquit. Dicite ò, mortales hoc Iudæorum exemplo, & alieno incommodo sapere, & prouidere, ne talia vobis eueniant, hoc dicite, hoc prædicate, quoniam benè, vtile, & salutare est bene operari. Item dicite iusto quoniam bene, quoniam .s. bene illi erit, si iustitiã seruauerit, & ab offensione Dei, & proximi sese abstinuerit, quoniam .s. fructum adinuentionum suarum comedet. Item Dicite iusto quoniam bene .s. quoniam benè, & rationabiliter factum est, vt impijs, & peccatoribus pro suis demeritis, & culpis reddantur mala pœnæ, iuxta illud Psal. 57. Lætabitur iustus cum viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris. Atsi hæc admonitio prodest cunctis mortalibus cur præcipit, vt iusto tantum commendetur. Hoc facit Propheta, vt contra ponatur, siuè correspondeat è diametro alteri propositioni mox subijciendę cum inquit. Væ impio in malum: retributio enim manuum eius fiet ei. iuxta lxx. Sic dicitur. Alligate iustum .i. Christũ qñ bonum vel bñ nobis erit .i. vtile. qñ iste iustus inutilis est nobis, & contrarius operibus nostris, vt dr̃ sap. 2. Dicuntur autem boni comedere fructũ, adinuentionũ suarum .i. percipere cum gaudio, & delectatione mercedem operum suorum, hinc Dauid de homine probo loquens dicit. labores manuum tuarum, quia manducabis, beatus es, & bene tibi erit: comedimus enim nos pro appetentia, naturęe indigentia sedanda. At sancti cum sint omnibus bonis refertissimi, comedunt .i. potiuntur statu fælicissimo cęlestis Patrię, quemadmodũ Dominus luc. 22. Ego (inquit) dispono vobis, vt edatis, & bibatis super mensam meam in Regno meo. Dicuntur opera, & studia nostra adinuentiones, quoniam sicut mali sunt solliciti, & sagaces ad inueniendos modos, quibus peccatur, sic & boni solliciti sunt aut esse debent ad inueniendos modos, quibus Deo placere possunt, & huiusmodi adinuentiones dicuntur suae, non qd ipsi soli eas adinueniant, sed quia præueniente, & præeunte Dei gratia, & mouente nostrum liberum arbitrium, nos quoq; aliquid facimus, & cooperamur. Dicitur autem merces, & præmium, quod consequimur, & quod percipimus, fructus adinuentionum nostrarum, vt hinc agnoscas, & fatearis, opera nostra facta in gratia non esse frustratoria, vt aliqui nugantur, sed esse meritoria, & causas, aut concausas mercedis æternę, quę sunt illa nouissima, sola, & præcipua, quibus frui cupimus,

Psal. 57.

Psal. 127.

pimus,& quibus tãdẽ beatificamur sed sũmoperẽ dolẽdũ est, ꝙ teste Saluatore apud Lucã,filij huius seculi sunt prudẽtiores filijs lucis ingeneratione sua,prudẽtiores qdẽ .i. magis astuti & callidiores.22.q. 92.art: primo ad primũ Circa illã particulã,(Vę impio ĩ malũ) supplẽdẽti & properanti d. Glosa. Alij dicũt Væ impio in malũ, i. pro malo, qđ sibi imminet,sed siuè sic,siuè sec⁹ exponat, parũ refert,vñ sequitur. Retributio manuũ eius fiet ei. .i. sm̃ opus,qđ operatus est reddet ei, vñ Psal. In operibus manũ suarũ comphẽsus est peccator. Optima quidẽ retributio fuit data Iudæis, qm̃ quidẽ ipsi tradiderũt Xp̃m Romanis,& ipsi traditi sũt armis,& potestati Romanorũ,ipsi flagris Xp̃m cæciderũt,& ipsi flagris cæsi sunt à Romanis. Ipsi illuserẽ Dño & ipsi pariter fuerũt illusi,& pudefacti à Romanis, vndè verum fuit, quod Ezechiel anteà prædixit cap. 9. sicut feciſti, fiet tibi. Quidam legunt sic. Retributionẽ manuũ suarũ faciet sibi.q.d. ꝙ improbi manibus suis sibi ipsis mortẽ & pditionẽ acquirẽt, nã quemadmodũ Pij sibi fructꝰ parãt,quos alij cõmedãt, sic improbi sibi ipsis vicẽ repẽdunt, Deus.n.nõ vult mortẽ peccatoris, sed magis vt conuertatur, & viuat. Sed nota ex D. Thoma pulcherrimam cõsiderationem super id, quòd dictum est quod.s. Iustus comedet fructum adinuentionum suarum, quoniã aliqui sunt fructus, quos boni tanquam arbores bonæ edunt, & pariunt, & alij sunt fructus, quos recipiunt; pariunt quidem, & reddunt fructum sanctæ operationis, salutaris prædicationis, & puræ confessionis iuxtà illud ad Heb. vlt. Offeramus hostiam laudis Deo.i. fructum labiorum confitentium nomini eius,& Psal. Immola Deo sacrificium laudis, & redde altissimo vota tua. Recipiũt aũt fructũ remissionis culpæ, & iste est oĩs fructus, vt auferat peccatũ. Mox participationẽ gr̃æ,de quo fructu loquit̃ Apost. ad Gal. 5. fructus aũt spiritus,Charitas, gaudiũ, pax,patiẽtia, & ꝙ sequũt̃. Postremò recipit fruitionẽ Dei, de quo cãtic.2 fructus eius dulcis gutturi meo. Rogemus Deũ opt.max. vt̃ nobis cõferat hãc virtutẽ,qua vberrimos

Luc.cap.16

Psal. 9.

Ezech. 9.

Hebr. vlt.

Cant. 2.

illos fructus ꝓducere,& alios eisdẽ cõsẽtaneos,& cõformes aliqñ ꝓcipere valeamus. Sed ne quis ignauię nos infimulet, nolumus ꝑterire,qđ aliq̃ ingerit difficultatẽ, qm̃ in superioribꝰ verbis legitur hũc ĩ modũ. *Dicite Iusto quoniã bene quoniã fructũ adinuẽtionũ suarũ comedet*, Quã̃ particulã expositurꝰ referẽdo ad ipsum Iustũ qđ .s. ipse Iustus comedet fructũ adinuẽtionũ suarum. Diuus aũt Hieronymus vnà cũ septuaginta,& plures alij Doct. legũt ĩ numero plurali,videlicet fructũ adinuẽtionũ suarũ comedẽt referẽdo ad ipsos Iudęos,de quibus supra dictũ est Vę aĩæ eorũ q. d. qualia Iudęi fecerũt aduersus Xp̃m, talia ipsi patiẽt̃,& metent,iuxtà illud Pauli q̃ seminauerit hõ,hæc & metet; qm̃ vtrãq̃ lectio hẽt claris simos auctores,& potest vnaq̃q; eõrũ cors esse cũ ĩtẽtione ipsiꝰ Prophetę,ideò nolo vllam reijcere,sed vtrã q̃ libẽter amplectendam esse existimo. *Sequit̃ textus. Populũ meũ exactores sui ipsi iniuerunt,& mulieres dominatæ sunt eis.* Conq̃ritur rursus Propheta ꝺ̃ scribis, & Phariseis,nec nõ & dehostiũ exercituꝰ, qñquidẽ oẽs indistinctim Dei populũ satis iniq̃ ꝑtractarũt: exactores inq̃.i. Scribæ & Pharisæi expoliauerunt populũ cũctis bonis, exigẽtes primitias, & decimas ab eis, quos potius docere, & enutrire debuerãt. Pollumus ẽt hoc loco ꝓ exactores intelligere dæmones, q̃ sunt duri exactores aĩarũ nostrarũ. Et nota ꝙ q̃us populus ille Israeliticus parũ gratũ se exhibuisset corã Deo, nihilominus Deus ꝓ sua infinita pietate, & misericordia adhuc dignatur appellare illum populũ suum, quandoquidẽ nõdũ erat omnino ab ea coniunctione, & cõsuetudine, q̃ erat cũ ipso auulsus, & ꝑsertim si vellet ad id, qđ ipsi collubitũ erat, se trãsferre & mulieres dominatæ sunt eis. Mirũ qua rõne ipse Propheta repetit hoc loco id,qđ supra dixerat, dixerat.n. paulo post prĩcipiũ huius capituli. Dabo pueros prĩcipes eorũ,& effœminati dominabunt̃ eis; qđ ferè idẽ est cũ eo,qđ hic ait. Dicimus, hac rõne hoc repetitum, quia nũc in ipsos principes, & magistratus inuehit̃ qđ supra nõ satis cũmodè fieri poterat,cùm digressus esset ad populi calamitatẽ describẽdã;

nunc

nūc aūt ad Magistratus,& eorū uitia de tegēda,& coarguēda redit, quos fœminis similiores,q̄ viris asserit, nimiumq; auaritiæ,& voluptatibus deditos, & oī humanitate,& beneficentia destitutos. Pōt ēt dici,ꝙ hic p mulieres nō iniuria possumus intelligere ipsas fœminas, q̄ ꝓculdubio dominabāt̄ viris ꝓtrahētes eos ad Idolatriā,& ad alia scelera perpetrāda,id qd facillimū ē,& vsitatissimū. Hoc aūt cōtigisse existimādū ē eo tpe, quo gēs illa in summa pace & trāquilitate vigebat,& sui iuris, ac dñij erat, ꝙ si intelligi velimus de oppressione, q̄ passi fuerūt à Babilonijs vel Chaldæis, aut ēt à Romanis post mortē Xpi, nullū existimo incouenies, constat.n. ꝙ illi populi multas augustias,& grauamina ptulerūt posteaquā fuerūt in captiuitatē adducti, & sub dura seruitute, & tyranide cōstituti:sed prior sentētia videtur magis cōsona huic loco. *Sequitur textus Populę meus qui te beatū dicūt, ipsi te decipiunt, & viā gressuū tuorū dissipant.* Hucusq; locutus est Deus p Prophetā ad populū Iudæorū,nūc aūt loqtur ad me, & ad quascūque gentes monēs ne cōfidāt i verbis mēdacij,nec falsis p̄dictionib⁹,& pollicitationib⁹, nec nō stultis,& vanis opinionibus aliorū; & pulcherimū est documētū,ꝙ pueris, licet Hl⁹ aliys de te, q̄ tu tibi credere nolī. Plerisq;.n. vel adulando, vel exteriora q̄dā aīaduertendo sępe numerò dicunt nos beatos,& fœlices,& grādia nobis aurant̄,qua rone dissipāt,ac destruūt, aut saltē impedīūt viā gressuū nostrorū .i. rectitudinē operū ad ea,q̄ sunt vera,& lōgè meliora.ac diuturniora bona obtinēda,parū memores illius sēnæ Ecclesiastici 11.Ne beatū dicas quenq̄ ātemortē:& aperti⁹. Ne laudaueris hōem in uita sua. Sic faciebāt Scribę, & Pharisæi cū populo Iudæorū,cui oēm securitatē pacē,& trāquillitatē,quò ab eo aliq̄d extorq̄rēt, ꝓmittebāt. dicebāt.n.ꝙ ille esset popul⁹ Dei peculiaris, & tanq̄ primogenit⁹,ꝙ sol⁹ ille verū Deū agnoscerēt & colerēt & cętera,quæ refert Iosephus de bello Iudaico. ac proinde nihil sibi timēdū esse, & hac rōne dissipābāt viā bonorū gressuū,nec sinebāt populū illū ire ad Xp̄m,& ad salubrē Euāgelij p̄dicationē. Dehorū nequitia uide D. Aug. lib 3.cōtra Epistolā Parmeniani,& clarius apud D.Matth.23.dum inquit, qđ alligāt onera grauia, & importabilia,& ponūt in humeros hoīū & c. Perlege totū illud cap. à principio vsq; in finē,& apud eūdē cap 15. Vos aūt dicitis.Mun⁹ quodcūq; est ex me ubi ꝓderit & c. Propterea Deus hunc populū alloquit̄,& detegit i sidias,& occulta cordiū dicēs. Populę me⁹ qui te beatū dñt, quicunque sint illi, mō non sint a Deo, te decipiūt,& seducūt,& qua tibi eundē erat uia,dissipant, & contorquent, & à recto itinere abducunt, quo loco monemur,ne nō solum alijs sed nec nobis ipsis vnq̄ placeamus:sed neq; etiam multa,& magna de Dei bonitate, & misericordia,q̄q̄ infinita polliceamur,sed multo minus de fauore, & bñficētia Principū,vel amicorū,quia hęc oīa sunt vana, & instabilitati subiecta, quicunque sint illi. Perlege q̄so lector totū cap.undecimū Ecclesiastici,& Ps.145.Nolite confidere in Prīcipib⁹,neq; in filijs hoīum, in quib⁹ nō est salus. O bone pariter & Iustissime Deus, nonne mihi hoīnculo,& seruulo tuo hęc oīa contigerunt? Quid q̄so nō pollicebant̄ hoīes? & illi quidē graues,& primarij? Quid non augurabātur? Quid amici pariter & socij nō p̄stolabant̄? Sed oīpotēs,& iustissimus Deus,dū adhuc ordirer,succidit telā.Misericordiā,& iudiciū cantabo tibi dñe. De his Prophetis, & Primaribus, qui seducūt populū legitur Micheae.3. Haec dicit Dñus sup Prophetas qui seducunt populū meū,qui mordē. dentibus,& p̄dicāt pacē,sic ēt apud Hieremi. 14. Prophetae dicunt eis. Non videbitis gladiū,& fames nō erit in vobis, pacē verā dabit vobis in loco isto, In gladio, & fame consument̄ Prophetae illi Isti profecto sunt similes ijs vendunt oleum.qui scilicet suę falsa, siue ignorata laudantes animas in errorem mittūt,vana gaudia ꝓmittēdo, sub spe aliqua mercedis & lucri,lege Aug-Hō.12. inter 50.& quomodo damnantur adulatores,& assentatores,iuxta illud psalmi. 9. Laudatur peccator in desiderijs aīæ suae & iniqu⁹ bñdicit̄ Sequit̄ alia parti

Diuinitatis nobis & blādis sermonibus nulla fides adhibenda.

Eccl. 11.

Eccl. 11.

Psal. 145.

Micha 3.

tula i hoc eodē ca. Tex. 8. ſtat ad iudicā dum dñs, et ſtat ad iudicādos populos, dñs, ad iudiciū veniet eū ſenib⁹ populi ſui, & cū Prīcipib⁹ ei⁹: i. hoc loco ſermo couertat, & no ap̄li⁹ De⁹, ſed Propheta loquat, di ligēter tñ ſunt expendenda hęc verba p̄ q̄ vult innuere cito futurū iudiciū: n. eq; exiſtimēt, Deum Op. Max. diuitus ea toleraturum: aut dicendū, q̄ hęc uerba p̄ponātur ad tollēdā oēm credulitatē, ſeu vanā fiduciā ab illis ſeductorib⁹. q. d. Vos ſeductores arbitramini has technas, & artes, qb⁹ veniui ad decipiēdos populos, nunq̄ detegēdas, & vīdicādas, ſed vos fallimini, & toto cę lo aberratis, q̄nquidē ſtat, non dormit, neq; dormitat q̄ cuſtodit Iſrael, ſed ſtat expectās tēpus oportunū, quo uos iudicet, & d malefactis ſumat vltionē, ſtat īq̄ ad iudicādū paratus, & p̄ptus, & ad firmo, ac deliberato, vt tpe cōſtituto ferat ſētētiā. ſtat ēt ad iudicādū, & tā nō ſedet vt iudicet, vt p̄beat delīquētib⁹ locū, & tēpus quo ſuā cām tueātur. & ſtat ad iudicādos populos, & vniuersū mundū de peccato, de iuſtitia, & de iudicio, vt ſuperius tactū eſt, Et tandē Dñus ad Iudiciū veniet cū ſenibus populi ſui, & cū principib⁹ eius. Mira certe res hęc, q̄d ter idē repetit, & inculcat Dñus s. p̄ſto eſſe ad iudiciū, ſed nō ab re fit iſta repetitio, vt. ſ. terreat ſcribas, & Phariſęos, & q̄cūq; iniq. & crudeliter ſe geſſerunt aduerſus populū, atq; ēt certiores, īmò certiſſimos reddat de iſto infallibili, & inuitabili Dei iudicio futuro. Nō ap̄p̄bo illorū ſētētiā, q̄ dicūt Dñm vēturū ad iudicādū i. vt iudicet à Pilato, & Prīcipibus Iudæorū, ſed potius cū D. Aug. ſup Pſal. 49. & 121. q̄ 5. Dñus veniet ad iudicādū cū Prīcipibus, & ſenioribus. i. cū Prophetis, & Patriarchis, & cū Apoſtolis, q̄ dñr ēē Prīcipes cōſtituti ſup oēm terrā, & ſedebūt ſup ſedes duodecī iudicātes duodecī tribus Iſrael in quo numero iudicātiū itelligunt oēs q̄ pp̄ euāgeliū oīa ſua dimiſerunt, & ſecuti ſunt dñm. Aug. Hō. 50. cap. 4. & quāuis hoc vniuerſale iudiciū erit in nouiſsimo, & extremo iudicio, nihil tñ p̄hibet quin & multo antea fieri poſsit, ac debeat iudiciū aliq̄ ſ particulare ſup vnū populū, ſup vnā domū, ſup vnū hoīnem, & q̄q; ſupra vnā Ciuitatē, & ſup aliq̄ Regnū & deniq. ſup totū orbē, quemadmodū cōtigit in dieb⁹ Noe. Cū hæc fuerit locutus Propheta, nūc cōuertit ſermonē & loquit̄ in p̄ſona Dei, qui tanq̄ puniturus ſcribas, & Phariſęos prorūpit i hæc verba dicēs. *Cur depaſti eſtis vineā meā?* 9.
Vos ꝛc. depaſti eſtis illa, & rapina pauperū in domo veſtra. Vinea. n. Dñi, domus Iſrael eſt, q̄ depaſti ſūt, & ſucceſſerunt, qñ Agricolas, & Vinitores, et deniq; filiū Patris familias turmatim ceperūt, et occiderūt, dicētes Hic eſt hæres, nos habebim⁹ hereditatē eius. Rapina pauperis, hoc eſt opes, facultates, ſupellectilia p̄ vim, et metū pauperib⁹ abſtuliſtis, et rapta in domū veſtram aſportari feciſtis, ibiquidē ſunt, ibi recōdūtur nō poteſtis illa operire, aut denegare: Nec quēcūq; deſp̄dati eſtis, et oppſiſtis, ſed hoīem miſerū pauperē, et egenū, qui hoīem nō hēt, q̄ reſpōdeat p̄ eo, qui illius cām agat, atq; illū p̄tegat, et tueat. D. Hieron. hoc genus peccati nō ſolū ad Prīcipes Sacerdotū Iudęorū uerū ad Principes noſtros, & maximē Prelatos, qui depaſcūt vineā i. Eccleſiā Xp̄i, et bona ei⁹ diripiūt aut ſuis largiūtur et pauperes, et egenos fame perire ſinunt, qui quidem q̄ grauiter peccent oſtēdit D. Tho. 22. q. 188. ar. 7. Et p̄ſequit̄ magis exaggerādo caſum, Quare (inquit) attenteris populū meū, et facies pauperū cōmolitis? dicit Dñus exercituū. Illi nēpē Scribae, et Phariſęi, et Prīcipes Sacerdotū, et reliqui potētes non ſolū Vineā i. populū Dei d paſcebāt, et corrodebāt decimis, atq; primitijs, ſed p̄ter id faciei eorū cōtūdebāt, et cōmoliebāt, et exte nuabāt pugnis et colaphis, et deniq; (vt vno verbo dicāus) oī genē iniuriarū afficiebāt, et vexabāt. Dicit Dñs exercituū. Diximus ſupra, q̄ vbi Prophetę loquūtur de Deo tanq̄ vindice, et punitore ſcelerū, aut q̄n de hoſtibus triūphat, Dñm exercituū eū appellare cōſueuerūt, quo noīe rōnabiliter vtunt, ut eo noīe audito, et intellecto, caueamus ipſū offendere, quia vindicās vindicabit. Quae oīa mox dicta veriſsima ſunt, ſi ad tempora Chriſti, et diſcipulorum referantur, quos omnes dubio procul varijs cruciatibus, et tormentis affecerunt Iudæi, et in

Aug. ſupra pſal. 49. & 121.

& in hac ipsa causa Deus profecto est Actor, & Iudex pro populo suo, & ministris suis. *Et dixit dominus Deus: Pro eo quod Elevatæ sunt filiæ Syon, & ambulaverunt extento collo, & nutibus oculorum ibant, & plaudebant, & ambulabant, & pedibus suis composito gradu incedebant.* In hoc loco loquitur Propheta, & manifestat culpam filiarum Syon, & illarum delitias, & superbiam, & inanem gloriam, Iussu, & verbo Domini cum inquit & dicit Dominus Deus, quæ verba sumuntur hoc loco, vice proemij respectu dicendorum, & non vltima verba textus præcedentis, vt opinantur quidam Moderni. Per filias Syon intelligit mulieres Ciuitatis Hierusalem, & etiam mulieres aliarum Vrbium, & oppidorum, quæ erant in vniuersa Iudea, & in locis propinquis, quæ referebantur, & dependebant à Ciuitate Hierusalem tanquam metropoli vniuersæ illius Regionis: Nec data venia possum approbare eorum sententiam, qui per filias Syon intelligunt non ipsas mulieres, sed per Metaphoram ipsas Vrbes, & oppida, quæ dependent, & referuntur ad ipsam Hierusalem, quæ propterea nuncupatur filiæ Syon, quia erat constructa, & edificata super Montem Syon, vt dictum est supra, & fusius infrà dicetur. Carpit ergo hoc loco Esaias eiusmodi mulieres de incessu, quia scilicet ambulauerunt extento collo, vbi notatur fumus, & superbia, & magna quædã præsumptio de se ipsis, deindè & nutibus oculorum ibant, & plaudebãt, & ambulabãt. Vbi designatur vanitas, & praua, & malitiosa intentio, quia s. huiusmodi nutibus, & alijs gestis homines ad sui amorem allicere, & pertrahere cupiebant. Postremò inquit & pedibus suis composito gradu incedebant. Quid sit incedere composito gradu, facile quiuis potest intelligere. Est enim ambulare cum maxima grauitate, & innitè; ne pedem vllum moueat incassum, ac si nos vernacula lingua diceremus *Non metter' piede in fallo*, aut ludicrè. *Camina co'l passo della Ronca*. Plaudere autem nihil aliud est, nisi manibus pulsando, strepitumq; pedibus faciendo lætitiam ostendere, vt Virgilius. 6. Eneid. Pars pedibus plaudunt Choreas, & carmina dicunt. Breuiter D. Chrisostomus per oculos, per uestimenta, per pedes, per incessum ipsa castitas, vel impudicitia se facilè manifestat & Beatus Augustinus in Regula Impudicus oculus impudici cordis est nuncius. Postquam Propheta patefecit vanitates, & culpas filiarum Syon, nunc apponit pœnam, & prædicit earum supplicium d. Decaluabit Dominus verticem filiarum Syon, & Dominus crinem earum nudabit. Facilis est & horum verborum expositio: Nemo enim est, qui nesciat quid per verticem sit intelligendum, quòd.s. est posterior pars capitis, & decaluabit ipsum verticem ipse Deus, quia auferet, & expelari faciet longitudinem, & pulchritudinem capillorum, in quibus solent vt plurimum mulieres gloriari, & quærere ab hominibus videri, propterea infrà repetit Propheta dicens. Pro crispanti crine in capitibus earum erit calu:tium, & hoc est, quòd ait hoc ipso loco, & Dominus crinem earum nudabit. Dicit hic Diuus Thomas quod per hæc verba innuit Propheta, Deum ablaturum quandóq; ab illarum capitibus non solum capillos veros, & naturales, verum etiam ascititios, & adulterinos quemadmodum solent etiam hac nostra tempestate Mulieres vanitatibus, & lasciuijs deditæ conficere comam, & pulciriorem reddere, non solum ex veris, & naturalibus capillis, verum etiam ex pilis aliundè accersitis, & præsertim ex caudis equorum. At ego existimo, per verticem decaluatum, & crinem denudatum, voluisse Prophetam innuere, totum caput, tam partem anteriorem quàm posteriorẽ, deturpatum iri, et spoliatum omni venustate, & quacunq; pulcritudine indita ei à natura, vel etiam ab arte. Nec solum Deus puniet ipsas mulieres eiusmodi pœnis, quę respiciunt dona, & pulcritudinem quasi à natura illis insitam, verum etiam auferet ab illis omnia ornamenta, quæ studio, & arte, & magnis impensis comparantur. quæ quidem omnia ornamenta his verbis ex-

Vanitas & impudicitia mulierum.

plicat, cum inquit. *In die illa auferet Dominus ornamentum calciamentorum* ℣ 1. *& lunulas, & torques, Et monilia, & armillas, & mitras, & discriminalia, & periscelidas, & murenulas, & olfactoriola, & inaures, & anulos, & gemmas in fronte pendentes, & mutatoria, & palliola, & linteamina, & Acus, & specula, & sindones, & Vittas, & tersitra.*

Enumerat hoc loco sapientissimus Vates & mirũ in modum expertus, omnia fere, & singula, quæ spectant ad ornatum muliebrem, quo mediante miseræ, & infoelices eorum animæ, sunt parum prudentes, & cautæ, facilè decipiuntur, & pertrahuntur ad illecebras cupiditates, & actiones, quemadmodũ *Prou 7.* Prouerb. 7. legitur, Ecce occurrit mulier ornatu meretricio, præparata ad capiendas animas. Distinguit autem suo more D. Thomas, omnia ista muliebria ornamenta, quoniam aliqua deseruiunt ornatui quarundam partium *Muliebria ornamenta varia & multiplicia.* corporis, aliqua ad totum corpus, aliqua ad vestimenta, & totius corporis, & aliquarum partium, non nulla ad ornatum ipsorum ornamentorum; nonnulla verò ad contemplandum, & discernendum rectam, & congruam dispositionem ipsorum ornamentorum, ne.s. aliquid incomptè, & præter ordinem, ac decorem efficiat cuius generis sunt ipsa specula, quibus mulieres discernunt, & conspiciunt vtrùm omnia penes vultum sint bene ordinata, & suo loco disposita. Primũ quidem quantum ad ornamentum pedum, auferet Deus huiusmodi ornamenta calciamentorum, vt puta calceos factos ex serico, aut alio ditiori, & molliori panno, vel mã cum laqueolis aureis, vel argenteis, aut etiam de serico confectis, vel de holoserico villoso quod vulgo dicitur vellutum, de quibus pedibus hoc modo elaceatis scribitur Cantic. 7. Quam pulcri sunt pedes *Cantic. 7.* tui in calciamentis filia Principis.

Lunulæ secundum D. Hieronymũ sunt quaedam bullulae instar lunae, quas ferunt mulieres pendentes à collo. D. Thomas dicit, has lunulas esse quasdam picturas factas, in calciamentis ex corio deaurato. Quidam alij per lunulas intelligunt quaedam ornamenta, seu potius instrumenta, quibus vestes mulierum inter se connectebantur in modum lunae. Per torquem intelliguntur quaedam ornamenta colli, & summi pectoris, ex auro, vel argento, aliaue preciosa materia confecta, quę materna lingua dicimus collana, vti ex profanis authoribus colligitur; de quo legitur Prouer. primo, vt addatur gra capiti tuo, et torques collo tuo. Et hoc ornamentum, inquit, D. Tho. *Prouer. 1.* in signum, et honorem victorię confertur. Per monilia intelliguntur fibulae, quibus munitur pectus: Alij intelligũt ornamentum gutturis, quod solet de collo puerarum pendere, vnde Ouid. Meta. Dat longa monilia collo. Secundum D Tho. monilia dicuntur quęcunq; ornamenta, sed praesertim fibula quaedam, quibus munitur pectus, ne vestes illud cooperientes, aperiantur, quas nos vulgo appellamus fibie, o, bottoni. Sic existimant aliqui. Armillae sunt ornamenta brachiorũ, quae sunt veluti catenulae de quibus legitur exodi 32. vidi, cum mulieribus praebuerunt armillas ad faciendum opus tabernaculi testimonij. Alij dicunt esse ornamenta instar circulorum quae viri militares ab Imperatoribus donata in sinistris brachijs deferre cõsueuerũt, cuius opinionis videtur esse D. Tho. Quidam alij scriptores dicunt, Armillas esse instrumentum, et apparatum versutiarum ab armis dictum, pro dolis, et fraudibus, contexendis; Sed ego hanc interpretationem non capio, nec existimo sententiam fore ipsius Isaiae. Mitra dicitur esse pileum curuum, et velut corona mulieris, ad capitis ornamentum confecta: et secundum quosdam dicitur absolutè tegmẽ capitis mulierum. Coelius dicit Mitram, olim ex fascijs horarijsq; conexam corollam: dicitur quoq; secundum eundem lib. nono. cap decimo, eodem nomine Zona, quam soluere consueuerant primum parientes dicareq; Dianae, Sed si loquamur de Mitra iuxta consuetudinem nostrorum temporum, dicimus Mitram esse tegumentum

mentum siue Cydarim, qua vtuntur Episcopi, & Abbates, & cæteri Apostolicæ, ac Romanæ Ecclesiæ Præsules, quam quidem deferre solent, dum sollenniter, rei diuinæ dant operam, de qua, & plerisq; ornamentis hic enarratis habetur lib. Iudith. cap. x. quod ipsa profectura ad Holofernem imposuit Mitram super caput suum. Sed nota, quòd Innocentius Tertius in sermone primo in festo Sancti Siluestri asserit, Romanum Pontificem, non solum Mitra, sed corona vti solere; corona quidem quę regnum nuncupatur insignum imperij vtitur, in signum vero pontificiæ auctoritatis vtitur Mitra, sed ea semper, & vbiq;, regno verò seu corona, nec vbiq; nec semper quia pōtificialis authoritas, Prior est, & dignior, et diffusior quam potestas imperialis. Per diseriminalia intelliguntur pariter iuxta D. Tho. instrumenta quædam de auro, vel argento, vel de quauis alia materia confícta instar acuti, quibus mulieres diuidunt capillos suos ante frontem, hoc idem asserunt dictionarij, dicentes esse acus, quæ diuidunt crines. Periscelides secundum D. Thomā est quidam ornatus ex auro confectus instar circuli, qui poni solet circa collum mulierum. Alij dicunt esse ornamentum, vel instrumentum, quibus mulieres gressus suos componere solebant. Nonnulli verò (ne aliorum opiniones, & fantasias prętermittam) dicunt hoc nomine significari caligas, quibus crura, & pedes teguntur. Alij dicunt esse ornamenta, quę ponuntur in caputijs, & fimbrijs inferioribus. Cęteri dicunt eas esse pectoralem fasciam mulierum. Cœlius dicit periscelides, nihil esse aliud prætet id quod nos vulgo dicimus gremialia. Vide de hoc ornamento Numeri 31 offerimus in Donarijs domini singuli, quod in præda auri potuimus inuenire, Periscelides, & Armillas, Anulos, ac murenulas, vt depreceris pro nobis dominum. Per murenulas intelligunt isti quasdam catenas virgulis aureis, & argenteis vermiculatas in modum Murenae, quæ ponuntur circa collum, de quibus canticorum primo. Murenulas aureas

Iudith. cap. 10.

Ibi. 2. cap. 61.

A faciemus tibi vermiculatas argento. Sic etiã sensit D. Tho. Hucusq; posuit Esaias omnia ferè ornamenta capitis, & membrorum, quibus tùm viri, tùm mulieres vti solent, nunc enarrat ornamenta, vel instrumenta, quæ recreant organa sensum, & præsertim odoratū. Et primum ponit olfactoriola, quæ sunt quidam pixides, aut vasa, in quibus ponuntur quidam liquores suauissimum odorem emittentes, inter quę

B vasa fortè recenseri possunt, quaedam ex Argento, vel ære perforata instar Thuribuli, in quibus ponit ignis, vt ex eo varia aromata tantisper calefaciat, quò facilius emittant odorem, quæ nos vulgo dicimus, scalda viuande. Non nulli dicunt hæc olfactoriola esse florum, vel rosarum, vel cuiusuis alterius rei odoriferę fasciculum delectãdis naribus, vel olfactui comparatum, de quo Plinius lib. 30. cap 11. dicens,

Plinius lib. 30. cap 11.

C Lethargum olfactorijs excitari; & in canticis, fasciculus Mirrę dilectus meus mihi. Inaures est aliud genus ornamenti, quod auribus mulierum in hunc finem perforatis, solet apponi, & eiusmodi inaures, qui sunt quidam circuli, velut Anuli Aurei, vel Argentei, non solum mulieres in auribus deferre, sed etiam pleriq; adolescentes, & viri effęminati deferre solent, quemadmodum ego vidi in Gallijs, & in Pro-

Cant. 1.

D uintia Galitię; de hoc genere ornatus legitur exodi. 33. Per Anulos, & gemmas in frontem pendentes, non est, qđ quicquam dubitemus satis. n. hęc ornamenta manifesta sunt omnibus, quę digitis manuũ vbi viget sensus tactus inferri solent. Et veteres (vt aiunt scriptores) solebant gerere Anulum in digito sinistrae manus, qui est minimo proximus, de Gemmis item in fronte pendentibus ornatur sẽsus visus, & his

Exo. 33.

E inquit D. Tho. ornabantur mulieres AEgiptię: sunt deĩde mutatoria, quae pertinent ad totius corporis ornamẽta & vt puto hoc nomine nihil aliud nisi diuersa vestimentorum genera põt indicari, quibus quidem tàm homines, quàm fęminae prò uarijs temporum et locorum conditionibus solent uti. Sunt etiam palliola quae ad quandam

corporis partem cooperiendam deseruiunt. at secundum D. Hieronymum huiusmodi palliola sunt ornamenta vestium muliebrium, quibus humeri, & pectora proteguntur. Sunt praeterea linteamina, quae, ut inquit D. Tho. deseruiunt totius corporis quieti, & commoditati. D. autem Hieronymus innuit haec linteamina ad delitias, & maiores uoluptates captandas plurimum deseruire, aut etiam dicuntur panni lintei, quibus in balneis, & alijs negocijs ad extergendum corpus utimur, & possunt etiam accipi pro illo panniculo, quo nos omnes vti consuevimus ad extergendum nasum.

Sunt item Syndones, quae sunt secundum D. Tho. uestes quaedam ad operiendos humeros adinuentae quas nos uulgo appellamus (supergetti) & possunt etiam syndones intelligi pro pannis illis lineis, quae deseruiunt ad accumbendum, uelut etiam diximus de linteaminibus; & iuxta hoc significatum fortasis poterit accipi syndon, quo scribit D. Marcus, amictum fuisse quendam adolescentem, quem cum tenuissent milites, qui apprehenderunt Iesum, eo relicto nudus fugit ab eis. Reperi dum huic rei insisterem, quosdam ponere discrimen inter Palliola, & Syndones, qd Palliola sint uestes ad tegendū totū corpus super alias uestes appositae, & Vulpianus expresse d. Palliū seu Palliolū esse uestem exteriorē, quę reliquis injicitur: syndonem uero uolunt accipi pro ueste illa, qua cooperiuntur humeri mulierum super alias uestes iniecta ut uelo tenuissimo confecta, ut supra diximus. postremo quidam alij scriptores uolunt syndonem dici amictum ex lino Aegiptiaco, quòd significatum non discrepat, ut reor, ab eo, quod nos diximus: Quid etiam per acus intelligi debeat notum est, quan quam sub hoc nomine possunt comprehendi etiam illa minutissima spicula, quae uulgo appellantur, spilletti, aut etiam illa iustrumenta, quibus ornatorum, & compositorum crinium ipsarum mulierum compago retinetur, ne capilli hàc, atq; illàc diffluant.

Vittæ sunt quædam instrumenta, si- A uè ligamenta, quibus mulieres ligant capillos, facta instar retis. Alij per Vittas intelligūt id genus vestium, aut instrumentorum quo nos cooperimus caput, præsertim in nocte, quæ vulgo appellantur Toccati. Alij volunt vittas significare, id quod nos vulgo dicimus, benda. Postremò ponit aliud genus ornamentorum muliebrium, quod est vestis quædam subtilissima, ac tenuissima, qua in magnis caloribus solent comuniter vti, vt Burattum, & quædam B alia huius generis indumenta quę vocantur theristra. Vid. Gen. 38. Et nota quòd satis, artificiosè ponit Isaias ornamenta non solum corporis, et membrorum, verum etiam instrumenta ornamentorum, vt rectè etiam Diuus Thomas ex sacris litteris omnia confirmat. Diuus Hieronymus quęcunque in hac postrema parte dicuntur refert & ad mores, & ad Ciui- C tates Iudeorum, videat qui velit ostendi locum, sed fortè alibi dabitur occasio, hoc tractandi, & vtinam hoc vaticinium non fuerit impletum in pluribus locis, hacnostra tempestate. Hos omnes ornatus tā circa corpus, quàm circa corporis partes, et membra, et ita circa interiora, sicut et exteriora corporis indumenta Deus aufert à mulieribus illis diuitibus, et lasciuis, et ab omnibus vitijs effeminatis; & ab hu- D ius mundi illecebris omnifariam dedatis in die illa, in ea. s. quando fuerint capti à Romanis, et omnia vestium, atq; gemmarum, auriq; ac monilium ornamenta, & diuersas suppellectiles amittent. Nec solum hæc in dedecus, et ignominiam, ac perpetuum damnū amittent, sed maiores etiam pœnas, et supplicia sustinebunt. *Erit namq; pro* 12.
suauis odore fœtor, & pro Zona funiculus, & pro crispante crine caluitium, & pro fa-
scia pectorali cilicium. Nec solum hęc E sed adhuc maiores pœnas, atq; cruciatus intus, et extra patientur, *Quoniam*
pulchritudo fortitudinis tuæ, Quorum 13.
pulchritudine, et consortio fruebaris gladio cadent, erunt videlicet occisi, et velut pecudes interfecti, et fortes viri tui, quibus plurimum confidebas, et ipsi quoq; in prælio cadent, et perimen-

quia,

tur. Postremò his oĩbus incõmodis, Miserijs, ac calamitatibus exactis, et occursis, *Mœrebunt, atq; lugebunt porta Hierusalem, & ipsa Vrbs desolata in terra sedebit*. Dicuntur quidem portæ mœrere, atq; lugere metonimicè, quia .s. auferentur boni viri, et nullus erit, qui inhabitet, nec qui eas claudat, et aperiat. Est etiam elegantissimus iste mos loquendi metaphoricus iuxtà figurã Prosopopeiam, vt dicamus portas lugere, et mœrere ad demonstrandum, et explicandum summam desolationem alicuius loci. Non nulli per portas mœstas, ac lugentes intelligunt Iudices, et Rectores Ciuitatis, qui sedebant in portis ad iudicandum. De hac desolatione, et destructione loquitur Hierem. 1. Tren. Posuit me desolatam, tota die mœrore confectam, et Tren. 2. Destructæ sunt in terra portæ eius, et contriuit vectes eius. locutus est autem hoc loco Esaias aduersus mulieres, quoniam, et ipsæ, quia imperabant uiris, et coniugibus suis, fuerunt in causa non modica persecutionis, et Passionis Domini nostri Iesu Christi.

24.

Et sic est finis huius tertij Capituli.

EXPLANATIO IN CAPVT QVARTVM ISAIAE PROPHETAE.

1. ET *Apprèhendent septem mulieres virum vnum*
in die illa, dicentes: Panem nostrum comede-
mus, & vestimentis nostris operiemur: tantũ-
modo inuocetur nomen tuum super nos, aufer
2. *opprobium nostrum.* In die *Illa erit germen do*
mini in magnificentia, & gloria, & fructus terræ sublimis,
& exultatio his, qui saluati fuerint de Israel. Et erit: Omnis
qui relictus fuerit in Syon, & residuus in Ierusalem, Sanctus
4. *vocabitur, omnis qui scriptus est in vita in Ierusalem.* Si ab-
luerit *dominus sordes filiarum Syon, & Sanguinem Ierusalem*
6. *lauerit de medio eius in spiritu Iudicij, & spiritu ardoris.* Et
creabit *Dominus super omnem locum Montis syon, & vbi in-*
uocatus est, nubem per diem, & fumum, & splendorem ignis
flammantis in nocte: super omnem enim gloriam
protectio. Et tabernaculum erit in vm
braculum diei ab æstu, & in
securitatem, & abscon-
sionem à turbine,
& à pluuia.

IN DEI NOMINE.

EXPLANATIO IN QVARTVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

ET Apprehendent septem mulieres virum vnum id die illa dicentes: Panem nostrum comedemus, & vestimentis nostris operiemur tantummodo inuocetur nomen tuum super nos: Aufer opprobrium nostrum.

DVbitatur in primis circa initium huius capitis. An sit quemadmodum comuniter legitur vel secus. Nam septuaginta Interpretes, & Diuus Hieronymus, & reliqui ferè omnes posteri hoc loco faciunt initium præsentis Capituli; At in textu hæbraico, hic est finis, et veluti conclusio cap. præcedentis: sed vt cunq; sit; clarum est, ea, quæ dicuntur in huius cap. initio, et quæ nunc proposita sunt, optime consequi ad ea, quę sunt in postrema parte cap. præcedentis. Nanq; cũ describsisset Esaias miseriam, et calamitatem euenturam filiabus Syon ob earum scelera, impudentiam, et insignem, ac detestabilem vanitatem, atq; inter cætera extremam virorum inopiam, quia pulcherrimi quiq; et viri fortes ceciderunt in prælio quẽadmodũ fuit prædictum, vt habes ĩ fine p̃cedentis capituli videlicet pulcherrimi quoq; viri gladio cadent nunc facilè consequitur, vt multo plures fœminæ quã viri post ipsam cladem superstiterint, cũm non consueuerint milites, et eorum Duces, ac principes expugnatis hostibus, ita sęuire in feminas, et eas morti tradere, quemadmodum ĩ viros: Quare cum tam magna fuerit virorum inopia, et quæ remanserant mulieres, optarent esse immunes ab opprobrio, & dedecore eisdem à lege indicto, cupiebant habere viros, qui earũ opprobrium auferrent, & propterea apprehendent septem mulieres virum vnum in die illa, & dicunt, septem, inquit .i. multæ (dicunt aliqui) ponens numerum determinatum pro interminato, vt consueuit scriptura quemadmodum .D. Aug. in 3. de doct. Christ. attestatur cap. 35. iuxta regulã tichonij, qua solet scriptura vti quandoquè figura synedoche; quandoq; numeros, quos vocant legitimos assumere, ciusmodi sunt numerus septenarius, vel denarius, aut etiam duodenarius, qui aliquando sumuntur p̃ vniuerso tempore, vt cum dicitur psal 118. septies in die laudem dixi tibi, per in deest ac si dicat, semper laus eius in ore meo: sic ergo possumus hoc loco dicere Apprehendent septem mulieres virum vnum .i. multę vel õnes. Clarius dicunt alij, & ipse idem Augustinus posuit numerum septẽnarũ, quia numerus iste dicit perfectionem; quã doquidem constat ex his duobus, ternario .s. primo impari toto, & quaternario primo pari toto; & ꝓptereà fortasse dixit Deus visitabo iniquitatem Patrum in filios vsq; in tertiam, & quartam generationem: & illud Amos 1. In tribus, & Quatuor impietatibus non aduersabor, per quod voluit intelligere vniuersas impietates, vt exponit Augustinus. Cæterum quis non nouit septimo die quie

De numerus determinatus pro indeterminato quandoq; accipitur.

Figura quibus vtitur scriptura pro numeros.

visse

uisse Deum abomni opere quod patrarat; vnde non immeritò perfectio tribuitur septenario numero; sed dices, hęc expositio non plenè satisfacit, quoniam non sola huius numeri species dicit perfectionem, verum numerus etiã Denarius, Senarius, & alijs, & præsertim numerus ternarius, quo solo Deus gaudet, teste etiam Aristotele 1. Cœli: cùr ergo voluit Propheta potius accipere numerum septẽnarium, quam alium? Quòd enim numerus Senarius dicat perfectionem probat Aug. de Ciu: Dei lib. 11. cap. 3. quia numerus Senarius primus completur in suis partibus. s. sexta sui parte, tertia, & dimidia, quae sunt vnum, duo. & tria, quae in summam ducta, sunt, & cõficiunt numerum senarium, per partes autem cõstituentes aliquem numerum totum, & perfectum non accipi debent quæcumq; sed aliquotae, sicut dimidia, tertia, quarta, & deinceps ab aliquo numero denominatae, nam in nouenario numero, quatuor, pars aliqua vtiquè est totius huius numeri, sed quota non est, vnum autem, & tria patres quotae sunt seorsum acceptę, at simul nequaquam. V. G. ter tria faciunt, & complent nouem, vnum nonies, vel nouem vicibus repetitum, conficit nouem, sed tria ter repetita, & vnum faciunt decem, & non nouem, sic in duodenario: sed his non obstantibus numerus denarius, ac duodenarius, propter multa, quae significant sacra memoranda, nõ est qui ambigat ea quoque dicere perfectionem Propterea si tot aliæ species numerorũ dicunt perfectionem, cur potius voluit Propheta numerum septẽnarium harum mulierum eligere, quam aliũ quẽpiam? Mihi certe videtur D. Hieronymum rem attigisse, cum inquit. Hoc ideo fecisse Prophetam, quia numerus septẽnarius & denarius familiaris est Iudęis pp Sabbatũ, & decẽ praecepta legis, et ideo frequenter his duobus numeris abuntur; Sic etiam legitur Zach. 8. Zacharię 8. In diebus illis appræhendent decem homines, ex omnibus linguis gentium, & apprachendent fimbriam Viri Iudęi, dicentes ibimus vobiscum, audimus enim, quod Deus vobiscum est. At si pro quia, verum est, quod subdit hoc loco D. Hieronymus, quòd s. dictio Hiebrea hîc posita sit multiplex, & ambigua, quia nunc septem, nunc plures, aut multitudinem significet, tollitur omnis scrupulus; verùm quia communiter sic legitur, & communis interpretum sensus hãc lectionem approbauit, ac retinuit, dicamus, & nos non absq; misterio voluisse Prophetam hunc numerum eligere dicens, quod apprehendent septem mulieres, non quinq; vel decem, virum vnum; Certè si volumus de perfectione huius numeri aliquid fusius enarrare, multa nobis in sacris litteris occurrunt loca quibus numerus iste commendatur. D. Ciprianus commendat hunc numerum, ex eo quod legimus septem Sacerdotalibus tubis clangentibus, confestim muros Hiericho corruisse. Quòd leprosus septimae diei inspectione à sacerdote iudicatur. Quod item summi Sacerdotes cõsecratio septem diebus consumatur. Praeterea septem diebus in Paschate editur Azima, septem diebus mense septimo tabernaculorum solemnitas consumatur, in septem annis templum à Salomone constructur, septem brachijs, & totidem luminibus candelabrum adornatur. Deniq; nihil fermè recolitur & celebratur in vet: testamento quod non redoleat hunc numerum: cui non immeritò benedixit deus & sanctificauit illum. Et si respexerimus ad nouum testamentum, scimus septem petitionibus Patrem adeundum, et exorandum fore Dominum praecepisse. Remissio peccatorum duplicato septies septemnario, Petro cõmendatur. Dominus Iesus septem panibus quatuor millia hominum satiauit. Et iustus quisq; septies in die laudare Deum pdicatur, & alia multa in sacris litteris est reperire, quibus numerus iste commendatur. Praeterea quid dicemus de septem spiritibus, missis in omnem terram, vt laudarent, et magnificarent Deum? quid de septem stellis, quae illuminant mentes hominum? de septẽ tubis, quorum sonitus, & clangore deijciunt septem capita peccatorum mortalium?

Ioſue. 6.
Leuit. 13.
Leuit. 8.
Exo. 12.
Leuit. 23.
3 reg. cap. 6.
Matt. 6
Matt. 18.
Mar. 8.
Pſal. 118.

Numerus septẽnarius in ſacris literis valde commendatur.

talium? Quid dicturi sumus de septẽ candelabris, & lampadibus lucentibus ante Dominum? De septem pariter sigillis, & columnis, de quibus .D. Ioannes in suis reuelationibus honorificam facit mentionem? Nolo hic recensere septem fratres, & totidem Machabeos, qui pro gloria Dei, & obseruantia legis crudele martyrium subierunt. Postremo quid Aug.: & cæteri scriptores sacri de huius numeri perfectione, & celebritate litteris mandarit non est opus hic referre, ne plus debito simus longiores, sed illa eius sententia xi. de Ciuitate Dei cap. 3. est memoriæ commendanda, cum inquit ratio numeri non est contemnenda, quę in multis sanctarum scripturarum locis, quam magni æstimãda sit, elucet diligenter intuentibus, vt non ab re dicatur de Deo, quod omnia fecit in numero, pondere, & mensura. Sed prosequamur vlterius, & quod opus iam cœpimus perficiamus. diximus n. ex textu, quòd septem mulieres apprehẽderunt virum vnum dicentes: Panem nostrum comedemus, & vestimentis nostris operiemur, tantummodo inuocetur super nos nomen tuum.

Apprehendent itaq; virum vnum, vt ab eo harum singula fęcundetur, id quod ex sententia contigit eis (nam vt ex Priscis scriptoribus habetur) tanta Iudæorum prodijt soboles, vt toti terrarum orbi admirationi pariter, & terrori exiterit, adeo vt nulla vnquam clades videretur inuecta Iudæis. Apprehenderunt igitur virum vnum, & nequaq; simpliciter apprehenderunt, sed ita apprehenderunt, vt quodammodo ipsum cogerent, & uim facere viderẽtur vt permaneret cum ipsis, id enim significat dictio Hebraica, in hanc latinam translata, & hoc quãdo erit? In die illa dicit Propheta, in ea scilicet, qua destructa erit Hierosolima, & maxima pars hominum in captiuitatem adducta, quod eo tempore nimirum contigit, quo fuit obsessa à Romanis, & euersa sub Vespasiano, & Tito eius filio Romanis principibus, quam quidem intentionem penes cõnexionem textuum, non parum iuuat illa dictio copulatiua, &, quæ videtur coniungere, & connectere particulam istam cũ præcedenti; Atq; vt res hec manifesta reddatur, considera, & vide quid septẽ istæ mulieres exposulant, & qua arte, & ratione virum illum præoccupant, & tacitè illius obiectioni, & confutationi respondeant, cum dicunt panem nostrum comedemus, & vestimentis nostris operiemur, tantummodo inuocetur nomen tuum super nos, & aufer opprobrium nostrum: hęc est illarum petitio, hoc ingens earum desiderium, videlicet tantummodo inuocetur super nos nomen tuum, vt scilicet dicamur tuæ vxores, tibi in matrimonio coniũctæ, tu verò sponsus, & maritus noster, sub tua cura, & patrocinio nos degere, & sub tui nominis vmbra volumus conquiescere, tu vero aufer opprobrium nostrum, ne. s macula sterilitatis, & infecunditatis inuramur, & consequenter diuinæ legis edictum, & maledictionem incurramus; ille autẽ sic apprehensus, facillimè se poterit excusare, & abnuere postulatis, dicẽs. Nõ expedit mihi, & vobis, vt mecum cohabitare velitis, quia sum pauper, & inops, post hãc vrbis nostræ destructionem, quò vos sustinere, vestrisq; necessitatibus occurrere queã, nihil plane mihi superfuit, vt vix tantum suppetat panis, quo vt cunq. me sustineã propterea illæ præoccupando dicunt. Panem nostrum comedemus, & vestimentis nostris operiemur, vt verum sit quod ait Apostolus 1. Tim. 6. Habẽtes alimenta, & quibus tegamur his contenti simus. q d. Nolumus te in aliquo grauari, neq; vlli detrimento esse, nos ipsę nobis ipsis, quo ad victum, & vestitum prouidebimus: quibus verbis facile conijcitur quòd ille vir apprehensus non erat locuples, quia non se ipsas vltro exibuissent ad propriam eorum, quæ victui sunt necessaria sustentationem. At quia non est credibile, aut saltem veri simile, eiusmodi mulieribus post euersionem vrbis tantam bonorũ copiam suppetere, vt exse ipsis, absque aliorum ope, et opera, in victu, & vestitu potuissent sustentari, cum præsertim paullo ante legerimus quemdam obnixe ro-

Sterilitas in vet. lege erant maledicti obnoxij.

1. Tim. 6.

septẽ mulieres nubere sibi gestiunt.

xe rogatum,& vehementer expetitum, ac requisitum, aliorum curam vt susci peret, respondisse. In domo mea non est panis neq; vestimentum id circo oportet hoc loco ad spiritualem intelligentiam animum adijcere. D. Augustinus vel sub eius nomine, ac titulo quis quam alius in q. ex uet. testa dicit; Certissimum esse, & absolutissimum per septem mulieres iutel ligendas esse septem Ecclesias, vt quamuis vna sit tantum, dicitur tamen septiformis, vt corpus vnum septemplici constet membrorum numero: Non solùm autem nos sed & superni ciues ecclesiæ membra sunt, huius caput est Christus. Nonnulli, has septem Ecclesias referunt ad congregationes, seu societates Iudæorum, Quas Propheta iducit, vealut supplices, & rogantes Christum Saluatorem, hominem factum, vt auferat ab illis opprobrium. Intellexerunt enim ad hoc natum esse Christum, vt auferret opprobrium. Primum quidem sub lege sua degentium, deinde aliorum. Meminerant quidem scriptum esse, venier ex Sion, qui auertat impietatem, à Iacob. Quid ergo petunt istę mulieres: istæ septem conciones Iudæorum? Si enim habẽt panem, quo possint refici, & vestimentum, quo possint indui, quid quæso illis deest? Habent quidẽ, quibus pascuntur verba legis, quia nõ in solo pane viuit homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei. habent quoq; vestimenta, quibus induantur, quia nihil deest timentibus Deum, & hoc præsertim quia vocantur populus dei. Quid ergo illis deest? Deest inquam cognitio, & inuocatio filij Dei quo duce hæredes fieri possint Regni Cœlorum, hæc Aug. quidam alij trahunt hanc parabolam ad Ecclesias gentium, quę quidem, cum re vera essẽt nudæ, steriles, & abiectæ, sine Deo sine Lege, & a via veritatis longe procul distantes, & auersæ, iure optimo apprehenderunt hunc uirum, dum venit plenitudo temporis: & quamquam abundarent opibus, sapientia, prudentia, consilio. & fortitudine, & cunctis ferè bonis temporalibus, omnes tamẽ peccauerunt, & egent gloria, & beneficio diuinæ largitatis. Sed vt eumq; accipiantur istæ septem mulieres, siue pro Ecclesijs Iudæorum, siue pro Ecclesijs gentium omnes tamen suo quęque rempore apprehenderunt hunc virum vnum, vt eius nomen super eas inuocaretur, & non amplius Synagoga Iudæorum, aut delubra Idolorum, seu Dæmoniorum, sed Ecclesiæ fidelium & Christi seruorum nũcuparentur: Quique prius erant Hospites, & aduenæ, fierent ciues, & domestici Dei, super ædificati supra fundamentum Apostolorum & Prophetarum. Et conuenienter quidem numero septenario, qui numerus est perfectus (vt supra dicebatur) describuntur istę Ecclesiæ, quo significetur, qui in eiusmodi septem Ecclesijs fuerint ascripti, perfectiorem, & faciliorem ad regnum Cœlorum eos viam appræhendisse. Nolo tamen subticere quorumdam obseruationem dicentium, propterea per septem mulieres septem Ecclesias, non omnes, aut plures fore intelligendas, quia pauci ad modum tum ex Iudæis tum ex gentibus Christi fidem apprehẽderunt. Sed vt eumq; accipiantur huiusmodi Ecclesiæ, siue Iudæorum, siue Gentilium, nõ absq; mysterio mulieribus comparantur, vel per mulieres designantur, quo niam, sicut mulieres grauidæ viro pariunt filios, & educunt in lucem, ita & pemodum Ecclesiæ, Christi fide imbutæ, perfidem, & sacramenta parũt multos filios in Christo, & eos adducũt in gloriam. Nonnulli vero nõ ponũt hoc discrimen inter Ecclesias gentium & iudæorum, sed indistinctim per istas septem mulieres, quascumq; Ecclesias in obsequium Dei extructas, & erectas volunt intelligi: & recte quidem quoniam non est distinctio Iudæi, & græci, idem enim est Dominus omnium, dues in omnes, qui inuocant illũ. Nec istæ Ecclesiæ duntaxat, quæ in terris vitam degunt, & continuis fructibus, ac tempestatibus subduntur petunt super ipsas inuocari nomen Dei, & ab eisdẽ auferri opprobrium, sed & supernæ virtutes, atque Angelicæ potestates id ipsum postulant, & incessanter efflagitant, quæ quidem, tam & si spirituales sint,

Per septem mulieres repræsentatur ecclesia iudæorum, & gentium.

9.

fiat, & ecclestes, opprobrio tamen sub iacebunt, si à creatore suo quicquam recesserint. D. Cyrillus per septē istas mulieres, multas hominum animas vult prænotari, quæ Christi fidem receperunt, queq; eumdem, vt panē, & cibum spiritualem, & vt salutis indumentum quærunt, & poscunt; dicuntur autem, & animæ Christi fide imbutæ, velut mulieres, multas virtutes parere, vt continentiam, pudicitiā modestiam, sobrietatem, & reliquas huiusmodi virtutes, vt merito dixerit Dauid de Domino saluatore nostro. Qui habitare facit sterilem in domo matrem filiorum lætantem, & hic idem Propheta, quem nunc exponimus, exultabit inferius dicens, lætare sterilis, quæ non paris, erumpe, & clama, quæ non parturis. Sterilis in quam vocabatur, quando erat sine Deo, neque agnoscebat Deum. effecta est postea genitrix, & fœcunda; & multo plures fuere filij desertæ, quam eius, quæ habet virum: sed siue per mulieres istas accipiamus Ecclesias. siue animas quorumcumque fidelium, qua ratione poterant expostulare Deum dicentes, panem, nostrum comedemus vestimentis nostris cooperiemur, tantummodo inuocetur super nos nomen tuum, cum, quicquid habemus, siue corporalia sint siue spiritualia nihil à nobis, & ex nobis, sed dona sint Dei; poterant ergo sano, ac recto intellectu hæc earum verba intelligi vt dixerint. Panem nostrum, idest nobis tua benignitate collatum comedemus, uestimento tuo, hoc est inuocatione nominis tui, & Baptismi sacramento poterimus indui, quo turpitudines nostras tegamus, & operiamus iuxta illud Apostoli, quicunq; baptizati estis, Christum induistis. *Gal. 3.*

Sed quamuis quidquid habemus ex ineffabili Dei benignitate susceperimus, vt intellectum, memoriam, voluntatem, & cæteras animi virtutes, ac potentias quibus naturaliter pascimur, & vestimur, ne velut alia animantia expoliati, & nudi inueniamur, verumtamen oportet deponere veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria cordis, & indui nouum hominem qui secundum Deum creatus est in iustitia, & sanctitate veritatis: & hac vna via & ratione poterit auferri opprobrium nostrum, quod contraximus dum in Adam perdidimus quæ fuerant nobis dona à Deo gratiosè collata.

At qui præter has veterum sententias, & expositiones libet afferre expositionem Origenis, & D. Hieronymi cōmuniter receptam, & approbatam; inquiunt enim per has septem mulieres fore spiritualiter intelligenda septem dona Spiritus Sancti: De quibus loquitur hic Propheta cap. ij. Hæc enim dona videlicet sapientia, consilium, & fortitudo, & reliqua apprehēderunt Christum Dei filium sub his verbis. Panē nostrum comedemus, & vestimentis nostris operiemur. i. nos habemus nostrum decorem, & ornatum, sumus satis superq; ab omnibus expetita exculta, & cohonestata, verum absq; te nihil sumus, nihil proficimus, & potius vmbra, quam veritas dici, & haberi possumus. Propterea, vt auferatur opprobrium nostrum volumus tuo nomine vocari, & ego sapientia, ego consilium, ego fortitudo, & sic cætera nominemur Iesus, & in omnibus, nomen Iesu adsit, præsit, & resplendeat; sic ait Origines. D. Hieronymus super caput ij. mox citatum, sic ait. Absq; Christo Iesu nec sapiens quis esse potest, nec intelligens, nec fortis, aut eruditus, vel plenus timoris Domini. Propterea, vt quis vere, hæc dona habere dicatur, oportet sint vnita, & coniuncta cum Iesu Christo Domino Nostro. Hæc autem expositio non placet. D. Cyrillo, non enim dicit ipse, possunt dona Spiritus Sancti conuenienter dicere; auferopprobrium nostrum cum ob eorum decorem nullum possint habere opprobrium. Cui obiectioni respondet D. Hieronymus. d. Hæc dona non referri neq; considerari, vt respiciunt personā Spiritus Sancti, neq; secundum quòd sunt in anima ipsius Domini Iesu, sed quatenus sunt in viuente, qui scilicet non viuit, vt dona Spiritus Sancti expoſcunt, propterea cupiunt sibi inuocari nomen Iesu, vt sic ab

Per septem mulieres representatur septē dona Spiritus Sancti

eis

eis auferatur opprobrium, vt videlicet, quod in lege pariter, & natura imperfectum erat, in Euangelio compleretur; nec ab re Spiritus sancti dona mulieribus conferuntur; quoniam nobilissimos effectus veluti filios producunt, qui eiusmodi sacris muneribus fuerint ditati. Apprehenderunt itaq; mulieres istæ virum vnum, vt ab eis auferretur opprobrium, & uem nullum præter hunc vnum inuenissent, in eo solo quieuerunt, & perpetuo permãserunt, iuxtà illud Ioannis. Super quem videris spiritum descendentem, & manentem super eum hic est, qui baptizat in Spiritu sancto sed prędictis non obstantibus, quod dicit hic Esaias de septem mulieribus, quæ apprehenderunt virum vnum, vt super eas inuocato eius nomine auferret ab illis opprobrium, potest etiam trahi, & deduci, non modo ad diuersas Ecclesias, aut quorumcumquè fidelium animas aut etiã ad septiformem gratiam Spiritus sancti, verum ad plerasq; alias piorum hominũ societates, & familias. Scimus enim, & cuiq; notum est multos viros, & homines, probos, ac Religiosos, vtriusq; sexus, & ætatis, frequenter in vnum conuenisse & præter Christum Dominum (qui est pater, pax, & caput omnium) sub vnius regula, & instituto uitam Christiano homine dignam apprehendisse, et solemniter eam fuisse professos, vt v.g. sub nomine, & regula D. Patris Augustini, non solùm septem, sed multo plures vtriusq; sexus erectas, & institutas fuisse societates manifestum est, ex quibus aliqui vocantur canonici regulares Sancti Augustini, quidam alij sub eiusdem regula, & instituto Canonici Sancti Saluatoris nuncupantur, Equites quoq; hierosolimitani, et plerique alij: vt Equites Sancti Iacobi. Sancti Lazari et Equites, sub nõe Christi et alij permulti. Nos vero tamquam filij eius primogeniti vocamur Eremitæ Sancti Augustini, et attestatione summorum Pontificum, et communi totius Ecclesię consensu, et approbatione, veri fratres, et ilij eius nuncupamur. Sunt præterea Regulares ordinis prædicatorij, qui quãquàm Patrem, ac Ducem habeant Sanctissimum virum Dominicum, à quo fuerunt instituti, Regulam tamen, & formam viuendi à D. Augustino iam olim propositam elegerunt, et suscepe runt. Plerique alij ordines, et congregationes Regularium, ac Militiarum, quæ vbiq; terrarum diffunduntur, apprehenderunt hunc virum i. Regulam, & formam viuendi ab eo præscriptam; sed quia res est nota lippis, et tonsoribus non est opus hic eas recensere. In super multi, et ferè innumerabiles viri, et mulieres apprehenderunt alium virum videlicet. Beatum Franciscum Assiatem, et voluerunt super eos, illius nomen inuocari, et Franciscani dici, et appellari; et quo maior humilitas, ac demissio in eorum vita & conuersatione ppetuò haberetur, prę cæteris, qui hanc viuendi rationem apprehẽderunt, minores, et minimi appellari voluerunt, et paulò ante hęc nostra tempora, permulti fuere huius nominis viri, qui sub eadem regula degentes, abiectissimam vitæ rationem professi, Cappuccini voluerunt nuncupari. Sed quid dicam, de illo hominum statu, et conditione mirifica, qui sub Regula, et titulo. D. Benedicti Abbatis vitam degunt, et eius nomine vocari uoluerunt, quò opprobrium ex seculi huius vanitatibus, ac delitijs contractum siue contrahendum, fore t ab eis ablatum? Dici non potest, nec paucis uerbis explicari, quàm maxime is ordo floruerit, et quàm latè se per vniuersum orbem diffuderit, vt uerè ob eorum sanctitatem, pietatem, doctrinã, et miraculorum excellentiam Christianus Orbis mirabiliter fuerit illustratus, vnde etiam tot summi Pontifices et Præsules amplissimi, atq; etiam uiri omnium virtutum genere præstantissimi prodierunt. Sic dici oportet, et credi de Beato Basilio, sub cuius nomine, et titulo multi floruerunt, et præsertim sanctissimi illi, et summis laudibus extollendi qui à, monte Carmelo denominationem ceperunt, et Carmelitę vocantur. Sed praeter hos ordines mendicantium, et monachorum hæ septem mulieres, quae apprehenderunt

Per septem mulieres varia & permulta congregationes regularium.

Io. cap. 1.

A B C D E

derunt virum vnum longe congruentius referunt septem illos uiros, quos in Hetruria ferunt fuisse Duces, & authores illius honoratissimi, & deuotissimi, fidelium Coetus, qui serui Beatissimæ Virginis Dei genitricis Mariæ nuncupantur, & quo nomine plurimũ gaudent, & velut mulieres grauidæ & foecũdæ multos pariunt filios, ita hæc religio multos peperit filios, hoc est viros plenos scientia, & sanctitate, quiq; multos etiam fructus in Ecclesia Dei, ceu filios pepererunt, & pariunt. Præterea pleraſq; alias vtriuſq; sexus virorum, & mulierum Congregationes, quæ hoc seculo ablicatæ, & ab eo penitus segregatæ sub alicuius sancti viri patrocinio, quem pro sua quęq; deuotione apprehenderunt, vni Christo domino se se dediderunt, vt Cistercienses, Camaldulenses, Prædmonstratenses, Cœlestini, Siluestrini, Clarevalenses, Cluniacenses, & pleriq. alij huius vitæ generis, ac formulæ consortes, qui uitæ Sanctimonia, singulari doctrina, & miraculorum gloria vniuersum orbem illustrarunt. De quibus omnibus singulatim B. Anto: 2. parte suæ Historiæ tit. 15. & 16. & Bart. Cassaneus in Catalogo gloriæ mundi par. 4. consi. 52. & deinceps, & plures alij vbertim scripserę, vt Eps signinus, & Sixtus Senen: nouissimè verò hoc est sub anno Domini xxxviij. vel circa super annum milleſimum quingenteſimum, exurexerunt viri quidam admodum spectabiles, & Religioſi numero decem vt mihi relatum est, qui & ipsi cum maiori ex parte haberent quæcunq; ad vitam hanc honestè tranſigendam sufficerent, relictis omnibus huius seculi, curis, & facultatibus, hunc vnum virum hoc est Iesum Christum apprehenderunt, & solo eius nomine vocari prælegerunt, vt à Sanctissimo Christi Iesu nomine Iesuitæ vocarentur. Et sub anno quadragesimo supra præfatum numerum M. D. horum societas & institutio fuit approbata & confirmata à fœl. reco. Paulo III Pont. Max. quos equidem existimo prefiguratos fuisse, ac prenunciatos per illos decem viros, quorum memi-

De viris illustrib⁹ ex omni regularĩ societate & secti, qui scripserunt.

nit Zacharias Cap. 8. Ex omnibus linguis gentium, qui apprehenderunt himbriam viri Iudęi dicentes, ibimus vobiscum, audiuimus enim quoniam Deus vobiscum est, neq; me existimo falli, cum quæcunque prædixerint Prophetę, certissimè sint aliquando futura, Hi quidem singularis vitæ exemplo, & incredibili erga omnes modestia, & pietate quantum profecerint, & Christi fidelibus, vt in officio persisterent quàm sedulam operam præbuerint, non potest paucis explicari; Paulo ante hæc tempora prodierunt quidam alij admirandæ sanctitatis viri qui Theatini vocitantur, arctissimam & ipsi viuendi formulam aggressi, & post ipsos multi alij Clerici regulares eandem vitę rationem apprehenderunt, de quibus omnibus satius est penitus silere, quàm pauca pro iusta eorum cõmendatione in medium afferre. Atqui vereor, nè pleriq; ex his qui sese alicui Religioni addixerunt, eadem verba istis septem mulieribus consimilia impudenter effutiant, & in rem suam illis abutantur, dicentes Panem nostrum comedemus, & vestimentis nostris operiemur; tantum (inquam) subsidij, & rei familiaris nobis suppetat, vt per nos ipsos absq; aliorum incommodo possimus vitam ducere, tantum super nos inuocetur nomen tuum, ideſt vt habeamur, & vocemur Religioſi, neq; ullus audeat nobis inferre moleſtiam, & possimus quandoq; perpetrare quidquid libet. Est etiam facilè quosdam reperire qui in vnum coeuntes apprehendũt virum aliquem prępotentem, qui eorum tutelam, & patrocinium suscipiat, quiq; pariter vt cęteri dicunt, panem nostrum commedemus, & vestimentis nostris operiemur, tantummodo super nos inuocetur nomen tuum, vt pro seruis, domesticis, & familiaribus tuis, cunctis habeamur, atq; ita simus immunes ab omni opprobrio.

Contra verò non erit difficile in multis, ac diuersis huius seculi regionibus multas perditorum hominum societates, & conuenticula reperire, qui apprehendent non virum vnum, sed quoscunq; potuerint viros locupletes, &

bene ſtantes, quibus dicent. Non panem noſtrum comedemus, ſed panem tuum comedemus, & veſtimentis tuis cooperiemur, tantùmodo inuocetur ſuper nos nomen tuum, ideſt volumus tuis opibus ditari, ex tuis facultatibus vitam noſtram ſuſtentare, noſtris neceſsitatibus occurrere, vt auferatur opprobrium noſtrum, ideſt ne fame pereamus, ne tanquàm inopes, & mendici oſtiatim petere cogamur, & ſimus apud omnes opprobrio, O miſeri, & infelices homines nonnè putatis aliquando futurum ex hac impudentia, ac temeritate condignas vos pœnas eſſe luituros? quis poterit ex vobis effugere manum Dei? exaltare qui iudicas terram, redde retributionem ſuperbis, fatuis, & prædonibus; væ vobis inquit Iſaias qui prædamini quoniam & vos prædabimini, & qui alios ſpernitis vos quoq; ſpernemini. Poſtremò ab eiuſcemodi ſeptem mulierum parabola ſimpta ſimilitudine, haud quaquam excludendas eſſe ducimus multas, & varias ſibiq; inuicem diuerſas, & contrarias Hæreticorum ſectas, quę quidē & ipſe apprehendunt virū vnū. i. Chriſtum dominum, quem ſolis verbis confitentur, & agnoſcere ſe proteſtantur, factis autem negant; iſti quidem veluti impudentes, & temerarij dicunt panē noſtrum comedemus &c. Ideſt noſtram quiq; ſententiam volumus tueri, quidquid adlubet credere, & ſuſtinere; tantumodo inuocetur ſuper nos nomē tuum vt videlicet Chriſtiani nuncupemur, non Turcę, vel Iudęi, vt ſic auferatur opprobrium noſtrum, quanquàm hi reuera ſint longè peiores Turcis, atq; Iudęis, Sed ad rem noſtram. Quid quęſo prohibet quin per ſeptem mulieres, de quibus hucuſq; ſumus locuti, non fuerint præſignatae ſeptem illae Eccleſiae quarum peculiarem curam habuiſſe videtur D. Iohannes in ſuis reuelationibus? Nonnè etiam conſultò factum eſſe putandum eſt; inſtar harum ſeptem mulierum quæ apprehenderunt virumvnum ſtatas fuiſſe ſeptem illas Eccleſias Romae, quibus adeundis, ac viſitandis, praecibus, ac ſupplicationibus apprehendamus hūc virum unum, ideſt Chriſtum dominū; ſed hac ad præſens conſideratione poſt habita, videamus obſecro cur in vet: lege fuerit prohibitum, ne quis ſterilis eſſet apud eos tā in hominibus, quàm in gregibus vtriuſq; ſexus, cum non ſit in poteſtate cuiuſquam ſterilem eſſe aut fœcundum. Dicit hoc loco B. Cirillus Deum hoc praecepto voluiſſe innuere quemq; debere eniti feracem eſſe, & procreatorem bonorum operū; neuè eſſemus velut arbores infructuoſae quae nullum ex ſe producūt fructū bonum, quas propterea ſaluator iubebat ſuccidi, & in ignem proijci. Lyranus ſuper Iud: cap. 11. dicit nequaquā Deum præcepiſſe, nullum futurum ſterilem in populo Dei, ſed fuiſſe promiſſionem quandam factam obſeruantibus legem matrimonij de faecunditate prolis habēda, ſic vt in noua lege multiplicatio prolis exiſtentibus in matrimonio reputatur beneficium diuinum. Quod autem Virginitas non fuerit prohibita in uet: lege, patet ex eo quod Helias propheta, & Hazias 2. Mach. 14. Beata etiam virgo votum virginitatis emiſit, cum dixerit ipſi Gabrieli annuncianti ſe parituram filium qui vocabitur Ieſus, quomodo inquit fiet iſtud, quoniam virum non cognoſco? Paulus etiam Apoſtolus vet: legis æmulator dicitur virginitatem vouiſſe &c. Cum ergo iſtæ mulieres apprehendiſſent virum vnum, ideſt Chriſtum, vt auferret illis opprobrium, nos quoq; earum exemplo totis viribus enitamur apprehendere ipſum Chriſtum, & ad nos trahamus, & nobis vniri, & coniungi ſtudeamus, quoniam tametſi quandoq; eius munere quibuſdam bonis abundemus, vt ſapientia, prudentia, conſilio, fauoribus, ac dignitatibus, nihil tamen ea profutura credamus. neq; vllum auferre opprobrium, niſi Chriſtum habeamus, niſi eum corde, ore, & opere fateamur, & imitari ſatagerimus.

Deut. 7.

Sequitur textus: In Die illa erit germen Tex. 2.
domini in magnificentia, & gloria, & fructus terræ ſublimis, & exultatio his qui ſalvati fuerint de Iſrael. & erit: omnis qui relictus fuerit in Sion; & reſiduus in Hieruſalem, Sanctus vocabitur, omnis qui ſcri-

scriptum est in vita, in Hierusalem.
iuxta diuisionem ac distinctionem hæbreorum, hic est principium quarti capituli huius libri.

Sed quia nos (vt par est) Sequimur vulgatam aeditionem, de eorum partione non est nobis curæ. Dicimus ergo iuxtà diuum Hieronymum quòd egregius iste vates, postquam prædixit excidium, ac ruinam ipsius Hierusalem, & Cladem, ac occisionem omnium bellatorum, & quorumcunq; aliorum, quodq; pleræq; mulieres suis viris orbatæ remanserunt, ne quis existimaret omnes Iudæos in vniuersum perdendos, prædicit Israelem populum aliquando fore susceptandum iuxtà illud apti. Non repulit deus plebem
Rom. ca. 11. suã quã præscivit, & inquit. in Die illa erit germen Domini &c. Ista particula q̃ nunc exponendam sumpsimus, plures hẽt expositiones Sed plerum duas.

Prior est consequens ad intentionem iam prepositam, quòd scilicet, per Germen Domini velit Esaias intelligere Iudæos ad fidem conuersos, cum paulo inferius sic eos nominet. d. Viri Iuda germen delectabile eius &c. Adeo q̃ per germen istud futurum, intelliguntur Israelitæ & præsertim apostoli & hi qui sunt, & denominantur à Iuda, secundum spiritum quibus omnes istas prærogatiuas, & munia tribuit hoc loco. Vocantur ergo primum germanè dñi, quia videlicet, à dño producuntur, & ab eo fouentur & sustentantur. Vocatur germen delectabile, quia deus in
Io. 15. eis sibi complacet, & delectatur, vt alibi dicit. vos amici mei estis si feceritis
Ibidem. quæ ego præcipio vobis. & paulo post. Iàm non dicam vos seruos, sed amicos &c. & Vocantur magnifici, & glorioſi, quandoquidem fuerunt a deo maxime subuecti. & exaltati magnis q; muneribus eo honestati, & hac gloriæ claritate ditati; Gloria namq; nihil aliud est nisi clara notitia. Acceperunt enim potestatem contra Spiritus immundos, vt eos ejicerent. & curarunt multos infirmitatibus affectos. Fructus etiam terræ sublimis extiterunt, de quo fructu sublimi loquebatur Christus cum
Io. 12. dixit. Nisi granum frumẽti cadens in terrã mortuum fuerit ipsum solũ manet, si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. At quis ignorat qualẽ, & quantum in terra .i. in hominibus qui terrã incolunt, atq; inter homines versantur protulerint apostoli & ministri domini, suis p̃dicationibus, miraculis, & prodigijs, atq; in primis vitæ sanctitate fructum, vt non immerito dixerit ali quando Christus: Qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, & ma- *Io. 14.*
iora horum: Dicitur ergo istud germẽ, fructus terrę sublimis, tum quia productus à deo mirabiliter, & excellenter, tum quia germen istud produxit fructus vberrimos, excellentes, & magnificos. Erit etiam Germen istud exultatio his qui saluati fuerint ex Israel exultatio quidem erit, lubilus, & tripudiũ, his qui saluati fuerint ex Israel. ideſt qui liberati fuerint ab incendio, & vastitate illius incredulitatis qua Israelitæ secundum carnem detenti erant, quibus non erit nisi perpetuus dolor, & tristitia. Nota etiam hic quòd ista particula potest exponi, & fortè melius alio pacto. Vt dicamus quòd non solum germen illud delectabile erit exultatio his qui saluati fuerint, licet resp. aliorum, sed ita vt sit gratia, & donum seorsum .i. secundum se, non relati ad alios, quòd silicet in die illa erit germen dñi in magnificentia, & gloria; deinde erit fructus terræ sublimis; tertio quòd in Die illa erit exultatio his qui saluati fuerint ex Israel. Est altera expositio totius huius particulæ. *Christus dominus Apostoli, & Iudæi credentes in Xpm Germen delectabile.*
Quòd hęc omnia attributa, siue prædicata attribuantur, & asscribantur Christo Domino Saluatori nostro: vt ipse dicatur Germen dñi, & fructus terrę sublimis, quibus titulis, & prædicatis, Christi diuinitas, & humanitas insinuatur, iuxta illud Psal. Terra dedit fructum suũ; *Ps. 84.*
& alibi. Rorate cęli de super &c. *Esa. 45.*

Dicitur Germen dñi quia iuxta diuinitatem solius dei est Germen, quia à solo pr̃e processit, & secundum humanitatẽ, potuit & dici Germen dñi, quia non virili semine, sed virtute spiritus sancti fuit conceptus.

Dicitur fructus terræ sublimis, quia ab istanti conceptionis suæ fuit omni

gratia plenus, fuit magnificus, & glorioſus, quia conſtitutus caput ſuper homines, & Angelos, & data eſt ei poteſtas in cœlo, & in terra, De eius gloria, & maieſtate omnes paginæ ſanctarum ſcripturarum manifeſtiſsima teſtimonia ferunt. Fuit etiam exultatio, & eſt, quia é gaudiũ, & corona ſanctorũ; Hęc expoſitio ab ītentione p̃poſita nõ multum abeſt; Et ſi dixerimus à principio velle Eſaiã in hoc loco oſtendere, non omnes Iſraelitas eſſe perdendos, ſed aliquos relinqui, & non omnino deſtitui quod probat ex hoc; quia in die illa quando ſcilicet ea quę ſunt prenũtiata euenient; erit Germen domini in magnificentia, & gloria hoc eſt, emicabit, & conſurget Deus in magnificentia, & gloria, & virtute magna, vt exaltet, & glorificet quòd eſt reſiduum Hieruſalem. Hoc autem erit in illa die, quando ſilicet fuerit penitus euerſa, & deſolata ciuitas Hieruſ. vt ſupra dictũ fuit, aut etiam quando fuerit tranſacta nox infidelitatis, aut quando venerit plenitudo temporis; vel in illa die qua dei promiſsiones fuerint adimpletę, & ſacramentum fidei declaratum. Nec ſolum iſtud erit, verum etiam ad cumulum gloriæ, & fœlicitatis eorũ qui reliqui fuerint in Syon, & reſidui in Hieruſalem Sanctus vocabitur omnis q ſcriptus fuerit, & deſignatus in vita, hoc eſt in libro vitæ in Hieruſalem .i. in Eccleſia triũphante. Dicimus.n. quæ ſunt certa, & irreuocabilia fore ſcripta in Hieruſalem certe hoc poſtremum beneficium quod confertur huic germini, de quo ſupra dictum eſt, excedit oĩa alia beneficia nempe magnificentiam, gloriam, iocunditatem, & omnia bona, namq; ſanctitas vitæ, ſplendorem, gloriam, & amplitudinem ſecum affert & quicunq; eſt præditus uitae ſanctimonia habet ſecum omnia bona. Vnde optimè dicebat ſaluator diſcipulis ſuis, Nolite (inquit) gaudere quòd Demonia ſubijciuntur vobis, ſed potius gaudete, & exultate quòd nomina veſtra ſcripta ſunt in cœlis. Neq; mireris quòd toties repetit hoc loco Iſaias idẽ verbum. Dicit n. qui reliqui fuerit in Syon, qui reſiduus fuerit in Hieruſ. quoniam repetitio eiuſdem vocis denotat vehemẽtiã, & enærgiam rei q̃ proponit Dicit Aug. quòd bona eſt repetitio ne ſubrepat obliuio. hom. 42.

Luc. 10.

Sequit deinde propheta dicẽs: *Si Ablauerit dominus ſordes filiarũ Syon; & ſanguinẽ Hieruſalẽ lauerit de medio eius, in ſpũ iudicij & ſpiritu ardoris.* Senſus eſt Quòd tunc qui relictus fuerit in Syon, & reſiduus in Hieruſalem Sanctus vocabitur. ſi pro quia, aut quando, vel poſtquam Dominus abſtulerit, & expurgauerit ſordes filiarum Syon; & ſanguinem Hieruſalem lauerit. Poteſt etiã accipi nota illa conditionalis in proprio ſenſu ad denotãdã libertatẽ arbitrij. Per ſordes intelligẽdo maculas, & peccata, q̃ nos ipſos maculãt, & ĩficiũt, Per ſanguinẽ verò peccata q̃ non ſolũ nobis obſunt, verũ ẽt proximũ laedũt; aut p̃ ſanguinem poſſumus intelligere Sanguinẽ quẽ iudęi extraxerũt ex ſantiſſ. corpore dñi nr̃i quẽ ſup ſe fuerunt im̃pcati cũ dicebãt. Sãguis eius ſuper nos, & ſup filios noſtros. Non aũt ſanguis ille puriſſ. indiget ablutione vlla vel purgatione, ſed pẽtm̃ quo sãguis ille fuit extract⁹, maxime ĩdigebat ablutione. Cum ergo Chriſtus lauerit ſanguinem eorum, qui ſe ipſos contamina uerunt ob ſanguinem, & homicidium in perſonam ipſius perpetratum, tunc erunt germẽ delectabile, sãctũ, magnificum, & glorioſum. Hoc egregiae declarat Cyrillus innuens, quòd hoc in loco prophetare reſpõdet cuidam obiectioni, qua poſſet quiſquã diuina oppugnare iudicia. Dicere namq; quis poſſet, quò nam pacto reſtituentur in priſtinum filij Hieruſ. & ornabuntur gloria, & magnificentia, & in libro uitae ſcribentur; cum Prophetas occiderint, miniſtros Chriſti lapidibus obruerint, & demum Chriſtum ipſum morti tradiderint, eorumq; manus ſanguine redundauerint? Reſpondet itaque huic obiectioni Eſaias. Quòd haec omnia praeclara, nunquam ſatis admiranda illis contingent beneficia ſi, aut, quando dominus ſordes illorum abluerit, & ſanguinem eorum lauerit de medio eorum, vel ipſius Hieruſ. De medio inquã, hoc eſt oĩno abſtule-

3

Mat. cap. 27

abstulerit, et de intimis visceribus, et penetralibus, ac ipsissimis quoquè cogitationibus eruerit, et extirparit. Hoc ipsum clare admodum dixit etiam Petrus coram Iudæis, vt legitur Act. 3. Vos sanctũ, et iustũ negastis, & petistis virum homicidam donari uobis, autho rem uerò uitae interfecistis, quẽ Deus suscitauit a mortuis, his tamen non obstantibus potè aliquot uerba, subdit Petrus. Penitemini igitur, et con uertimini, ut deleantur peccata uestra. Et quae sequuntur.

Act. 3.

Hoc autem faciet deus in spiritù Iudicij, et ardoris. in spiritu iudicij hoc est iudicando, et iuste puniendo, ac discernendo bonos à malis, et exhibendo quantitatem, et qualitatem penae iuxta qualitatem culpae. In spiritu ardoris, quia silicet, per tribulationes, et afflictiones purgabit culpas, et peccata populorum nec solum in hoc mundo, sed et in futuro seculo, igne purgatorio, ut innuit Aug. 20 ciuit. cap. 25. Aut in spũ iudicij, et spũ ardoris, hoc est per Aquam, et ignem, hoc est per Baptismum, et ignem diuinum, ac intelligibilem nos purgabit, quemadmodum praedixit Io. Baptista. Ille vos Baptizabit spiritu sancto, et igne.

Matth. 3.

Nec dubium quòd si loquamur de filijs, et filiabus Iuda, quae post ruinã, & desolationẽ ciuitatis remãserũt, qd sordes, & peccata eorũ fuerũt ablata, et purgatam spiritu iudicij, et ardoris qñ uidelicet deus, vt primo cap. uisum est, conuertit manum suam ad populum illum, & excossit ad purum scoriam suam, et abstulit omne stannum eorum; quò facto pollicitus est restituere magistratus, et iudices, ut fuerunt olim, talis autem excotio, et purgatio fuit facta per Romanos, in qua reprobi, igni, et morti traditi sunt, reliquiae autem quaedam remanserunt quae totius sanctitatis in uniuersa Ecclesia propagandae causa extiterunt. De hoc iudicio locutus est Ioannes Baptista dicens Matth. 3. Dominus habet uentilabrum in manu ad purgandum aream suam, et triticum quidem in horreum congregabit, paleas autẽ comburet igne inextinguibili. De

Matth. 3.

A hoc eodem Iudicio locutus est Malach. cap. 3. d. et accedam ad uos in Iudicio (inquit Deus) et ero testis uelox maleficis, adulteris, et perituris et c. Sic et Hierem. cap. 6. Sed quid clarius, et apertius, quã id, quod apud Matth. 25. dicit ipsemet saluator Cum uenerit in sede maiestatis suae.

Malach. cap. 3.

Hier. cap. 6.

Alij dicunt In spiritu Iudicij, et ardoris ideſt secundum formam, et rationem congruentem recto, et incorrupto Iudicio, nihil eorum, quae ad recti Iudicij normam spectant praetermittens: In spiritu ardoris, hoc est iuxtà formam, et conditionem seueri Iudicis, et animi erga Dei contemptores vehementer affecti, de quo dicit Regius Propheta. exardescet sicut ira tua. Alij non multum diuersi ab expositione priori loco posita d. quòd Deus purgabit sordes filiarum Syon in spiritu Iudicij, & in spiritu ardoris, hoc est in

Psal. 88.

C star venti, qui spiritus appellatur, & instar ignis; hæc. n. duo corpora, siue elemẽta, a vt mixta imperfecta maximam habent vim separandi, purgandi, & probandi, & præsertim si de vento, qui boreas appellatur, loqui velimus. Cum itaquè tempus affuerit, quo Deus velit exercere iustitiam, In spiritu Iudicij, & spiritu ardoris prosequetur. Nonnulli mirius loquuntur, dicunt enim quod In spiritu Iudicij. i. per fidem, quam ex

D auditu Verbi Dei nanciscimur, nos purgabit, et In spiritu ardoris, hoc est per charitatem, qua de morte transferimur ad vitam, nos ipsos purgabit.

Postremò omissis multis alijs expositionibus tùm veterum, tùm modernorum Interpretum, D. Cyrillus per spiritum Iudicij intelligit Iudiciũ, siuè calculum ex recto iudicio, et perfecta iustitia factum, & latum in nos, de quo dicebat Saluator apud Ioannem

E Nunc iudicium est mundi, nunc Princeps mundi huius eijcietur foras Nõ eam habebit amplius, quam hucusq. in nos habuit potestatem. Per spiritum verò ardoris intelligit et ipse sancti spiritus gratiam, quæ nobis in baptismo confertur, baptizati namq; sumus spiritu sancto, & igne. In nonissima particula huius cap. prædicit iste Va-

tes alia, quæ nobis conferenda sunt beneficia, nobis inquam, & his, qui relicti fuerint in Syon, et residui in Hierusalem, & quæ nam sunt hæc? *Creabit (inquit) Dominus super omnem locum Montis Syon ideſt super omnem partem, & in omni circuitu ipſius & à ſummo uſquè deorſum, & denique in omni loco, vbi fecit inuocatus, nubem per diem, & fumum* Alij sic legunt Creabit Dominus super omnem locum montem Syon i. In omni loco orbis terrarum erit Mons Syon ideſt Eccleſia. Quidam alij sic. Erit omnis locus monis Syon, siue Mõtis Syon ideſt omnes conuocationes, & ſynodi, et congregationes bonorum erunt Montis ſyon ideſt ad vniuerſalem eccleſiam ſpectabunt, et ad illam referentur, & ab illa pendebunt, eruntq; velut partes, & membra illius, et ſuper huiuſmodi Eccleſia creabit Dominus nubem per diem, vt eam defendat ab æſtu perſecutionum, et prauorum affectuum, & fumum impedientem oculos aduerſariorum, ne illam impediãt, quò minus ingrediatur ſanctam Ciuitatem, et ſplendorem ignis flammantis in noctem, ſic enim legitur de filijs Iſrael, quòd eos deduxit in nube diei, et tota nocte in illuminatione ignis. Sic etiam Exo. 14. habetur, quòd ſtabat Angelus inter caſtra Aegyptiorum, & caſtra Iſrael, et erat nubes tenebroſa, et illuminans noctem ita, vt ad ſe inuicem toto noctis tempore accedere non valerent, Per ſplendorem ignis flammantis in nocte, dubio procul intelligenda eſt gratia ſpiritus ſancti illuminantis corda noſtra in ipſa nocte ideſt in ignorantia peccatorum, et obſcuritate Dæmonum. Et notandum dicit Creabit, quia reformati per Chriſtum, et illuminati, dicuntur, Noua creatura in Chriſto. Vel dicas, quòd ſicut id, quod creatur, ex nihilo producitur, ſic etiam qui relicti fuerunt in Syon, & reſidui in Hieruſalem, cum ad tantam gloriam fuerint euecti, dicuntur quaſi ex nihilo creati. Eſt etiam not. quòd non abſquè cauſſa, quæ nobis in hoc ſtatu confertur gratia, fumo, et igni comparatur, non autem puro, et ſolum igni, quia dum ſumus in hac vita, non ſumus omnino immunes à peccato propter carnem ſpiritui reluctantem, nec proindè poſſumus clarè, et perſpicuè uidere Deum, at cum erimus in Patria vbi nullus erit fumus impediens illius luminis claritatem, videbimus eum ſicuti eſt. Et præter hęc ſubdit.

Et erit ſuper omnem gloriam protectio, & tabernaculum erit in vmbraculum diei ab æſtu, & in ſecuritatem, & abſconſionem à turbine, & à pluuia. Super omnem gloriam ideſt ſuper omnes vitos gloria, & exaltatione dignos. Tales inquam viri nihil incommodi patientur, quia habent Deum protectorẽ & adiutorem. vndè Pſaltes dicebat, Dominus mihi adiutor, non timebo quid faciat mihi homo, & aliquandò precabatur dicens, eſto mihi in Deum protectorem, et in locum refugij, ut ſaluum me facias. Alij sic exponunt, ſuper omnem gloriam protectio ideſt, ptectio, qua Deus protegit ſuos eſt ſuper omnem gloriam ideſt ſuper omnem gratiam, & magnificentiam, et ſuperat omnem maieſtatem, quam unquam dederit Deus populo ſuo, aut multò maiorem, quam unquam habuerit Arca foederis, quæ conſueuit appellari gloria Dei. Dicit Cyrillus, quòd protectio Dei eſt ſuper omnem gloriam, quià nõ aliqua perticularis gloria dabitur electis, ſed omnis honor, ac theſaurus miſericordiæ illis tribuetur, quæ expoſitio poſtulat bonum intellectum, quia in domo Patris manſiones multę ſunt, nec omnibus datur omnis gloria, ſed iuxtà qualitatem, & quantitatem meritorum ſecũdum diuerſos gradus gloria confertur, quanquam ſecundum eſſentiam una, et eadem in omnibus reperitur. Propterea dicunt aliqui, quòd protectio Dei excedit omnem gloriã ideſt omne auxilium, quodcunq; munus, aut præſidium, quod poſſit aliundè nobis prouenire, de qua protectione dicebat Saluator Matt. 7. quòd qui ſub ea fuerit repertus, aſsimilabitur uiro ſapienti, qui ædificauit domum ſuam ſupra petram, quam melius declarat ipſe Propheta ijs, quę ſequuntur, videlicet & tabernaculum erit in umbraculum diei ab æſtu ideſt a tentationibus, et

Pſal. 77. *Exo. 14.*

Dicunt aliqui quod Archangelus Michael pręerat populo Iſrael, & ſynagogę Iudeorum Ex Daniel. cap. 12.

Pſal. 117.

Io. 14

conco-

concupiſcentijs carnis,quæ interiorem hominem lędunt. & alludit (vt puto) ad illa vmbracula, ſiuè tegumenta, quę poſita erãt ſuper Arcam foederis, et ſuper Propitiatorium, ne moleſtiae quicquam pateretur ab aere, Aut potius alludit ad curam,et protectionem, quam filij Iſrael dum per deſertum in terram promiſsionis incederent,habuere. Erit etiam in ſecuritatem, & abſconſionem à turbine, et à pluuia, ab impetu videlicet perſecutionum et à quibuſcunq; rebus, ſiuè proſperis, ſiuè aduerſis quae nos impediunt, aut remorantur à conſecutione ſalutis ; de quibus dicebat Pſaltes. Abſcondes eos in abſcondito faciei tuae a' conturbatione hominum,proteges eos in tabernaculo tuo a' contradictione linguarum. Per haec tria videlicet aeſtum, turbinem, et pluuiam methodicè loquendo deſignantur tria malorum genera,quæ nos maximè abducũt nos a' Deo,videlicet concupiſcentia carnis,concupiſcentia oculorum,& ſuperbia uitę. Verùm (vt mox dicebamus) qui ſunt fundati ſupra firmam Petram,nihil horum debent pertimeſcere. Deſcendit pluuia, flauerunt venti, & irruerunt in eos, et non ceciderunt. Quidã volunt,p hęc vltima verba huius cap. velle Iſaiã innuere quòd filij electi Dei in illo nouiſſimo Iudicij die, erunt immunes ab omni poena et ab omnibus illis in commodis, quae ſuper malos, et impios ventura eſſe loquitur Propheta d. Pluet ſuper peccatores laqueos ignis, ſulphur, ſpiritus procellarum pars calicis eorum, a' quibus pœnis Deus omnipotens per ſuam miſericordiam nos eripiat. Sunt et aliae expoſitiones ſuper his verbis, ſed hae mihi ſatis fore videntur.

Pſal. 30.

Matth. 7.

Pſal. 10.

Et ſic eſt finis huius quarti Capituli.

CAPVT QVINTVM.

1. CANTABO *Dilecto meo canticum patruelis mei*
2. *vineæ suæ.* Vinea *facta est dilecto meo in cornu*
filio olei. Et sepiuit eam, & lapides elegit ex
illa, & plantauit eam electam, & ædificauit tur
rim in medio eius, & torcular extruxit in ea:
3. *& expectauit vt faceret vuas, & fecit labruscas.* Nunc ergo
habitatores Ierusalem, & viri Iuda, iudicate inter me, & vi-
neam meam. Quid est quod debui vltra facere vineæ meæ, &
non feci ei? an quod expectaui vt facere vuas, & fecit labruscas?
4. Et nunc *ostendam vobis quid ego faciam vineæ meæ, auferam se-*
pem eius, & erit in direptionem: diruam maceriam eius, & erit
in conculcationem. Et ponam eam desertam: non putabitur, &
non fodietur: & ascendent vepres, & spinæ: & nubibus manda
5. *bo, ne pluant super eam imbrem.* Vinea enim *Domini exercitu*
um dominus Israel est: & vir Iuda germen eius delectabile: &
expectaui vt faceret Iuditium, & ecce iniquitas. & iustitiam,
6 *& ecce clamor.* Vę qui *coniungitis domum ad domum, & agrũ*
agro copulatis vsque ad terminum loci: numquid habitabitis vos
soli in medio terræ? in auribus meis sunt hæc dicit Dominus exer
7. *cituum:* Nisi *domus multæ desertæ fuerint grandes, & pulchræ*
8. *absquè habitatore.* Decem *enim iugera vinearum facient lagun-*
9. *culam vnam, & trigita modÿ sementis facient modios tres.* Vę
qui *consurgitis mane ad ebrietatẽ sectandam, & potandum vsq;*
ad vesperam, vt vino æstuetis. Cythara, & lyra, & tympanũ,
& tibia, & vinum in conuiuijs vestris: & opus domini non res
10. *picitis, nec opera manuum eius consideratis:* Propterea *captiuus*
ductus est populus meus, quia non habuit scientiam, & nobiles e-
11. *ius interierunt fame, & multitudo eius siti exaruit.* Propterea
dilatauit infernus animam suam, & aperuit os suum absquè vllo
termino: & descendent fortes eius, & populus eius, & sublimes
12 *glorioſiq; eius ad eum.* Et incuruabitur *homo, & humiliabitur*
13. *vir, & oculi sublimium deprimentur.* Et exaltabitur *Dominus*
exercituum in iuditio, & Deus Sãctus sanctificabitur in Iustitia.
14. Et pascentur *agni iuxta ordinem suum, & deserta in vbertatẽ*
15. *versa aduenæ comedẽt.* Vę qui trahitis *iniquitatẽ in funiculis va-*
nitatis, & quasi vinculũ plaustri peccatũ. Qui dicitis: festinet,

& cito

& cito veniat opus eius ut videamus: & appropriet, & ueniat cō
silium sancti Israel, & sciemus illud. Vę qui *dicitis malum bo-* 18.
num, & bonum malum: ponentes tenebras lucem, & lucem te
nebras: penentes amarum in dulce, & dulce in amarū. Væ qui 17.
sapientes *estis in oculis vestris, & coram vobis metipsis prudentes.* Væ qui *potentes estis ad bibendum vinum, & viri fortes ad* 18.
miscendam ebrietatem. Qui iustificatis Impiū pro muneribus
& iustitiam iusti auferris ab eo. Propter hoc, *sicut deuorat stipu-* 19.
lam lingua ignis, & calor flammæ exurit, sit radix eorum quasi
fauilla erit, & germen eorum vt puluis ascendet. Abiecerunt
enim legem Domini exercituum, & eloquium sancti Israel blas-
phemauerūt. Ideo *iratus est furor Domini in populū suū, &* 20.
extendit manum suam super eum, & percussit eum; & conturbati
sunt montes, & facta sunt morticina eorū quasi stercus in medio
Platearū. In his *omnibus nō est auersus furor eius, sed ad huc ma-* 21.
nus eius extenta. Et leuabit *signum in nationibus procul, & sibi* 22.
labit ad eum de finibus terræ: & ecce festinus velociter veniet:
Non est deficiēs, neq; laborans in eo: non dormitabit, neque dormi
et, neque soluetur cingulum renum eius, nec rumpetur corigia cal
ceamenti eius Sagittæ eius acutæ, & omnes arcus eius extenti.
Vngulæ equorum eius vt silex, & rotæ eius quasi impetus tempestā
tis. Rugitus *eius vt leonis, rugiet vt catuli leonum: & frendet,* 23
tenebris prædā, & āplexabitur, & non erit qui eruat;
Et sonabit super eum in die illa sicut so-
nitus maris. Aspiciemus *in terrā,* 24.
& ecce tenebræ tribulationis,
& lux obtenebrata est
in caligine
eius.

EXPLANATIO IN QVINTVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. *CANTABO Dilecto meo canticum patruelis mei vineæ suæ &c.*

CAPITVLVM Istud .V. continet sub metaphora, & sub quadam similitudine querelã & lamẽtationem Dei de Populo Israelitico, siuè duarum tribuum tantum, siuè omnium, & minatur pœnã, & supplicium, quòd illis imminet, inferens etiam, & annectens fœlicitatem, & prosperitatem bonorum. Huius aũt capitis initium nõ eodem modo legitur apud omnes: sed nos cum lectionem, quæ pauciores habet difficultates, & vulgatæ editioni magis conuenit, eligemus. Nostra editio sic hẽt: Cantabo dilẽcto meo canticum patruelis mei vineæ suæ, Alij legunt: Cantabo canticũ dilecto meo, canticum dilecti mei vineæ suæ. Quidam alij sic: Cantabo cãticum dilecto meo, amatori inquam meo propter vineam suam. Queritur ergo propter intelligentiam dicti, quale fuerit istud canticum. Quis sit ille, qui cantat, quis sit ille dilectus, cui cantatur, quis sit suus patruelis. Postremo, quæ, & qualis sit ista vinea, de qua cantatur. & ne de primo errare contingat, opere precium est prius videre, quid sit canticum, & quid nomine cantici debeamus intelligere: Secundum Grammaticos, canticum proprie dr̃ (Authore Quintiliano) elegans, & lasciuus cantus. D. Augustinus in enarratione psalmi 67. describit, canticũ esse id quod ore profertur, & significatur intelligentia mẽtis. Sanctus Hilarius in prologo expositionis psalmorum dicit: Cãticum est laus quędam cantantium chorus, libertate sua utens, non astrictus conformari, & obsequi ipsi organo, hymno canere vocis per seipsum canit, Ponit etiam discrimen inter canticum, hymnũ & psalmum, & inter canticũ psalmi, & psalmum cantici. Sed hæc nõ sunt ad prẽsens necessaria ñrę persecutioni. D. autem Hyeronimus vult, canticum hoc loco accipi pro carmine quodam lugubri, & luctuoso, quod facit Propheta dilecto suo; & proprie cantica dicuntur carmina quædam, quæ cantando dicuntur, quibus explicatur hylaritas, & iucunditas animi, quæ tamen aliquando contrario modo vsitantur, vt recitando aliquid luctuoso, & lamentabile, & quandoq; etiam aliquid fabulosum ad excitandum gaudium, & lætitiam.

Descriptio cantici.

Canticum multiplex.

Hic verò (vt dicebamus) accipitur cãticum per antitheſim .i. pro carmine lugubri, & luctuosum. Diuus chrisostomus dicit canticum hoc loco esse carmen obiurgatorium, & hac ratione proponitur, vt modulatione cantici facilius, & frequentius quis meminerit male actorum, & rubore suffusus pęniteat: Versibus hexametris, & pentametris incedere, & constare canticum istud testatur Isidorus. Incipit autem secunda particula huius capitis, vbi inquit: *Vinea facta est dilecto meo* vsq; ad vij particulã exclusiue huius eiusdem capitis. Quis verò sit ille, qui cantat, non idem sentiunt omnes, aliqui volunt, Deum

Patrem

Patrem eum esse, qui cantat Dilecto suo hoc est, Dei filio, quem vbiq; in sacris litteris appellet dilectum suum. Alij dicunt, quod, ipse Dei filius est ille, qui cantabit Deo patri, vel populo Iudæorum canticum patruelis sui, ideſt populi Israelitici. Nonnulli volunt, Spiritum Sanctum esse illum, qui cantabit. At ego existimo, Prophetam eum esse, qui Spiritu Sancto repletus cantabit dilecto suo ideſt populo Iudaico canticum patruelis sui ideſt ipsius Christi Domini: Christus enim Dei filius dici poterat patruelis ideſt pater consobrinus, non autem germanus ipsius prophetæ, quia nondum natura humana, coniuncta erat filio Dei, in vnitate suppositi, quemadmodum contigit, aduentante plenitudine temporis, in qua misit Deus filium suum in Mundum, factum ex muliere, factum sub lege, Vnde nos tutius, & cõuenientius possumus appellare Christũ Dei filiũ fratrem nostrũ, quemadmodum in figura dixerunt filij Iacob de Ioseph. Caro nostra, & frater noster est, Sic etiam dixit Dauid psalmo xxi. Sub figura Christi, Narrabo nomen tuum fratribus meis, & ipsemet Christus apud Iohannem cap. xx. dixit Mariæ Magdalenę: Vade ad fratres meos, subintelligens eiusdem Apostolos. Christus ergo Dei filius non poterat dici fratrem ipsius Prophetæ, sed vtiq; patruelis, quia scil. ex eadem gente, & cognatione, ex qua fuit Esaias, hoc est, de tribu Iuda Christus erat originem ducturus. Potuit etiam Christus vocari dilectus ipsius prophetæ, quia vnusquisq; natura diligit gentem suam: & nutrit, & fouet eam: sed magis conformiter huic textui dicimus, quod per dilectum, cui propheta pollicetur cantare canticum, dicitur esse populus Iudaicus, quem iurè optimo poterat vocare dilectum suum.

Christus dominus frater noster dicitur.

Non mihi videt in congrua, aut impertinens eorum opinio, qui per patruelem Esaiæ, cuius canticum vult assumere in honorem, aut opprobrium dilecti sũ intelligunt quendam propinquum, aut agnatum ipsius, qui quidé solebat aliquando (vt falleret tempus) cantare, de quadam vinea sua, quam plantauerat, & multis modis adornarat, ex qua tamen nullum ferè fructũ suscipere consueuerat: sed quisquis ille fuerit, dubio procul figura est, & repræsentatio filij Dei, qui ob ea, quæ diximus, dici poterat ipsius prophetæ patruelis, qui in alijs editionibus dilectus nuncupatur. Patet ergo ex his, quid sit canticum, quis ille, qui cantat. Cui cantatur, in gratiam cuius; Quis fuerit patruelis, quæ vinea, ex textu ipso nobis eluceſcet. Hucusq; enim habemus ipsum prophetam, spiritu Sancto affilatum proposuisse, & stazuisse, & cantare ideſt alta, & clara voce pronunciare, & deplorare canticum, ideſt carmen elegiacum funestũ, & lugubre dilecto suo, ideſt populo Iudico, quem iurè, & meritò appellet dilectum, quia vnusquisq; vt diximus natura diligit gentem suam. Vocat Esaias hunc populum dilectum ad maiorẽ sui confusionem, vt qui fuerat à Deo, tot beneficijs auctus, fuerit in eum tã uecors, & ingratus, sic exponit Chrysosthomus; & canticum istud. quod vult canere, est canticum patruelis sui, quod quidem cantare solebat de eodẽ dilecto, hoc est, de populo Iudaico.

Diximus autem, canticum istud hic incipere, videlicet, *Vinea facta est dilecto meo; in cornu filio olei*: Alij dicunt, canticum istud ibi incipere, vbi dicit: Expectaui, vt faceret iudicium, & iustitiam. Alij volunt, canticum istud inchoare vbi dicit: Væ qui coniungitis domũ ad domũ, & quæ sequuntur vsq; in finẽ præsentis capitis. Nonnulli volunt, canticum istud, illud esse, quod cantauit Dominus noster apud Lucam 19. capite; Dum videns Ciuitatem Hierusalem fleuit super illam dicens. Quia si cognouisses, & tu, & quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi &c. Ego autem existimo cum plerisq; alijs, canticum istud, quod hoc loco proponit Esaias cantare, fit illud ipsum, quod cantauit iste patruelis apud Matthæum 21. Hoc est parabolam illam de vinea, quam plantauit quidam pater familias, quæ quid significet videbitur postea.

Defin-

Decri ergo Esaias qualitatem huius vi
neæ, quo inquam loco fuerit plantata,
quibus cõmodis fuerit exculta, & coa-
ptata, & sic ait: *Vinea facta est dilecto*
meo in cornu filio olei, & sæpiuit eam, &
lapides elegit ex illa, & plantauit eam ele
ctam. & ædificauit turrim in medio eius,
& torcular extruxit in ea, & expectauit,
vt faceret vuas, & fecit labruscas. Hæc
est prima pars huius cantici. Hę sunt
priores eius rimæ, & versiculi. Vinea
quidem facta est dilecto meo, hoc est
in gratiam, & cõmodum, & obsequiũ
ipsius. Et facta est in cornu filio olei,
In cornu .s. hoc est est in loco tutissi-
mo, & amoenissimo qui quidem locus
vsq; adeo erat amoenus pinguis & ferax,
& cuiusq; boni copiosissimus, vt conue-
nienter admodũ, dici potuerit filius o-
lei. Deinde vsq; adeo cõstruxit hãc vi-
neã & aptauit eã, vt nihil illi deesset ad
cumulũ, & perfectionẽ vineæ optimè
cõstitutæ, sæpiuit eã, hoc est, munuit
sæpibus, & arbusculis, vepribus, ac spi-
nis, ne à feris aut prauis hominibus fo
retvnquã deuastata, diruta, ac dissipata.
Lapides elegit ex illa quos ĩ locũ satis
oportunũ ponere cõgruebat vt nõ fue-
rit satis pro eius custodia, sepẽ, cõstrux
isse; sed voluerit etiã supra vepres, &
spinas, seligere lapides, ex quibus for-
tior, & tutior haberetur. Sed quoniã
quidã textus heñt, quod lapides eiecit
ex ea, hoc etiam pot libenter admitti,
quòd .s. cultor vineæ eiecit lapides ex
ea, lapides iquã, qui cõstructioni vineę
nõ satis erãt idonei: sed magis erãt im
pedimẽto, pductioni fructuũ lapides e
nĩ, quãdoq; in bonã, & quãdoq; ĩ ma-
lã partẽ capiũtur & cuidã cõstructioni
quida optime cõgruũt, quidã verò mi-
nus. Præterea iste patruelis plãtauit
hãc vineã electã ex vitibus ĩquã vber-
rimis, & summa diligentia delectis, &
ædificauit turrim in medio eius ad eius
munitionem, & custodiam, vt .s. qui ĩ
eius custodiam positi erant possent su-
bingredientes vineam, vndequaq;
perspicere. Postremo torcular extru
xit in ea. Torcular inquam ad pre-
mendas vuas, vt conficiatur uinum
Vbi vides quàm ritè, q; prudenter, &
diligẽter fuerit hæc vinea erecta, & cõ
structa. Primũ quidem in loco amẽ
nissimo & feracissimo, deinde sæpibus,
& muro ex electis lapidibus confecto
præmunita, Turri ĩ medio cõstructa &
erecta nec non torculari in ea posito, &
extructo, ita vt nihil omnino defuerit
quod satis esset ad vineam, quæ perfec-
tissimum, & suauissimum proferret
vinum conficiendam, & adornandam.
Sed quid tũ? Vide qđ sequitur. Dile
ctus, in quam, meus, qui vsq; adeo insti
tit, & elaborauit in excolẽda hac vinea,
expectauit tandem, sũmo cum deside-
rio expetiuit, & credidit, vt faceret v-
uas, & fecit labruscas, & quandoq; etiã
spinas, vt aliqui textus habẽt. Hęc est
prima pars cantici. Ad quam nonnul
li volunt totum istud Canticum termi-
nari; quod mihi nõ placet. Totum e-
nim Canticum parabolicum est, quod
sequitur esse significatum illius. Audi
secundam: *Nunc, ergo, (inquit dominus*
vineæ). Nunc inquam habitatores Hie-
rusalem, & Viri Iuda iudicate inter me,
& vineam meam. Quid est, quod debui
vltra facere vineæ meæ, & non feci ei? An
quod expectaui vt faceret vuas, & fecit
labruscas? Quibus verbis Propheta o-
stendit quam maximè vineæ cultor de
testetur, ac exprobret vineam suã. Cũ-
q; rem suam, & suum hoc nego ciũ co
ram iudicibus proposuerit, & eorum
iudicium expectauerit, ipsis nihil affe-
rentibus; ipse per se ipsum quid sit ipso
iure facturus exponit, & ĩquit, Et nũc
q d. Postea q; vos in mei tutelam ac de
fensionem nihil adducitis, neq; iusticiæ
partes exequimini, nunc ostendam vo-
bis quid ego facią vineæ meæ. Magna
certè res est, vt qui nullius erat consci
us mali, neuè quicquam preterijsse in
excolenda vinea sibi ipsi certo persua-
deret, voluerit cũ ea ipsa, ĩ iudicio siste
re & aliorũ expectare sententiam. Nõ
enim poterat de negligentia redargui,
quin omnĩ fuerit vsus diligentia, quò
vinea perduceret vuas, & vinũ suauis-
simũ, aut quod fuerit nimis morosus,
aut ĩportunus ad repetendũ fructũ ãte
tempus. Certè nihil horum affuit, vñ
cũ aduersus ipsũ non posset iustè quic
quam adduci, ipsemet iure optimo pro-
tulit sententiam, quæ continet aliam,

& postre-

& postremam huius cantici particulam
4. & inquit; *Auferam sepem eius, & erit in direptionem, diruam maceriam eius, & erit in conculcationem. & ponam eam desertam, nō putabitur, & non fodietur: Et ascendent vepres, & spina, & nubibus mandabo ne pluant super eam imbrem.* Et hic quidem mea sētētia completur canticū istud quòd ad sensum litteralem.

Iam nunc expedita metaphora præassūpta, videamus op3 quid significet. sed ne frustra laboremus, explicat Prophe- B ta verum, & germanum eius intellectum, indicans quid per vineam olim bene cultam, & postea derelictam intelligere deberemus; Quid item per vuas, & labruscas, & inquit.

5. *Vinea hac Domini exercituum, domus Israel est, & Vir Iuda (* sic habēt Biblia nup correcta*) germen delectabile eius, & expectauit, vt faceret iudicium, & ecce iniquitas: & iustitiā, & ecce clamor:* Nominat hæc, duo videlicet, Domum Israel, & virū Iuda, quia, vt supra diximus, vniuersus populus hębreorum, & cūcta illa natio in duas partes scindebat, quarum altera complectebat decem tribus, reliqua vero duas tantum videlicet tribum Iuda, & tribum Beniamin; & propterea omnes hoc loco nominat vt ostendat non vnam, vel alteram tantum fore destruendam sed omnes indistinctim. Nominat autem viros, aut virum, & tribum Iuda, germen dele- D ctabile; secundum alios textus, plantationem delectationum; aut secūdū 70. interpretes, nouellam plantationem dilectam, quia ista tribus magis persistit in cognitione, & cultu veri Dei quam aliæ tribus: non enim conflauit vitulos, & adorauit eos, vt aliæ tribus; & preterea ex ea tribu natus est Christus, qui fuit verè germen delectabile, quo lętatus est; & gauisus totus orbis. Dicit Augustinus sup: psalmum 103. E quòd vir Iuda erat germen delectabile cum primum fuit plantatum, sed cum spinas produxit factus est germen damnatum. Alij dicunt quòd dicitur germen delectabile tribus Iuda, quia in ea erant sacerdotes, leuitæ, & viri religiosi. Dicitur plantatio delectationum, quia in ea tribu maxime Deus delectabatur, vt appellaretur delitiæ Dei, quēadmodū apud Salomonē Deus īducit dicens, Delitię meę sunt cum filijs hominum: & profectò quæ maiores delitię esse potuerunt, quando eorum erat adoptio, gloria, testamentum, &c. quę .D. Paulus enumerat. Quid g. dicit Deus ad istas tribus? quid loquitur? quod negocium, vel quas querelas habet aduersus eas? Expectaui inquit, vt faceret iudicium, hęc est vua & ecce iniquitas, hę sunt labrusce; Expectaui vt faceret iustitiam, ecce vuæ, & ecce clamor, hę sunt labrusce: expectaui .i. diutius sustuli, non morosus, & importunus fui, tempus, & ocium præbui, quò aliquando, (vt par erat) opportune fructus redderent, vt scilicet facerent iudicium, ex animo inquam sincero, & incontaminato, cuiq; quod suum est redderent. Neq; vllius personam pro veritatis tutela respicerent, sed iustum C iudicium facerent. Sed ecce iniquitas, & huiusmodi vitis non vuas, sed spinas & labruscas peperit; & quae fuit iniquitas ista? non recte iudicare, iudicium peruertere, in fauorem partis aliquid decernere, & contra ius, & fas pp munera, & alia obsequia à recto tramite declinare: Similiter expectaui vt faceret iustitiam, causarum merita diligenter intuendo, & singula cuiq; reddendo & ecce clamor. Clamor iste potest intelligi bifariam apud eos contigisse. Vel clamor eorum, qui patiuntur iniustitiam, qui opprimuntur à fortioribus & potentioribus, nec se possunt tueri contra eos,, & contra iudices iniquos, & alterius partis fautores, ita vt per huiusmodi clamorem possimus intellige re stridores populorum, fletus, & querimonias iniuste oppressorum; aut clamor ītelligatur non habita ratione ad grauamina, & iniustitias principum, & magistratuum (vt mox diximus) sed potius habita ratione, & consideratione vnius ad alterum, quo .s. inter eos non sit pax, & concordia, sed maxima confusio, & perturbatio, ita vt omnia in Republica tumultibus, rixis, & cō tentionibus repleantur, tametsi hoc malum iure optimo in principem, & rectores vrbium plerūq; referatur, nāq;

Clamor multis modis accipit.

vbi

vbi princeps, & rector non est sagax, & prudens, scinditur incertum studia in contraria vulgus. & Ecclesiast. 10. secundum iudicem populi, sic, & ministri eius: & qualis est rector ciuitatis tales habitãtes ĩ ea. Propterea. D. Paulus ad Eph: 4. dicit, et mõs, ônis clamor, & ira. & furor, & maledictum tollatur à vobis: aut sic, omnis amaritudo, & ira, & ĩdignatio, & clamor, & blasphemia tollatur à vobis cum omni malitia; estote autem inuicem benigni, misericordes, donantes inuicem, sicut & Deus in Xpo donauit vobis. No. n. decet eos, qui Christi velint esse imitatores, stolidis vti vociferationibus, id quod magis conuenit, quibus vita est labilis & lubrica, & ad omne facinus procliuis & intenta, quiq; furore magis, quàm prudentia vitam instituunt. Ita ferme Diuus Cyrillus exponit huius nominis significationem. Quod si allegoricum intellectum spectare velimus, hac dictione videtur ipse Vates atrocissimam iudæorum exclamationem subinnuere, quam contra Christum excitarunt; Proponente namq; Pilato an Regem suum in crucem agi vellent, omni decoro, & pietate posthabita, exclamarunt, tolle tolle, Crucifige eum, & si hunc dimittis non es amicus Cæsaris, iste ergo clamor improbus iudaici conciliabuli fructus est. Ita Cyrillus. Hunc in modũ D. quoq; Hieronymus videtur exponere, quoniam inquit, expectauit Deus, vt populus Iudæorum faceret iustitiam, vt. s. Christum largitorem tantorum munerum a patre missum susciperet, & fecit clamorem, quo vociferatus est contra ipsum, & clamauit dicens. Tolle, tolle, crucifige eum. Aut pro clamore intelligere possumus vocem, quam emittebat voce magna Sanguis dominicę passionis ad dominum, cum diceba, in manus tuas Domine commendo spiritum meum, & Deus Deus meus vt quid dereliquisti me? & huiusmodi clamor est is, quo iusti clamant ad Dominum cum fuerint oppressi, & miserabiliter afflicti, vt Gen: 4. Dicit Deus ad Cain, vox sanguinis fratris tui clamat ad me; Deus autem cum audit ipsos clamantes ad se, non obliuiscitur clamorẽ pauperum. Hucusq; vidimus quantopere conqueritur Deus de ingratitudine, et malignitate iudæorum, qui cum ob innumera, quæ acceperant à Deo beneficia, tenebantur reddere pietatẽ, mansuetudinem, & ipsius legis verã, & sinceram obedientiam, ipsum tamẽ neglexerunt, blasphemauerunt, & denique cruci affixerunt. vereor, & maxime timeo ne id ipsum nobis cõtingat, & iustè quidem simus aliquando, & nos similes, aut grauiores daturi pœnas, Sed de hoc alĩs. Priusq; vltra progredi amur necesse est alias parabolæ partes explicare, cur. s. dicta est esse plantata in cornu filio olei.

Vinea quidem hæc dicitur facta, & plantata in cornu filio olei; nulli dubium, quòd iuxta sensum literalem, & allegoricum, qui dicitur literalis, quia talis é principaliter intentus à Prophæta si cõferatur ad sensum purum, quẽ facit illa parabola, quę loquitur de plãtatione veneæ, & cornu etiam olei, à vinea enim hæc, est populus iudaicus, quemadmodum hoc loco explicat Propheta dicens, vinea enim Domini exercituum domus Israel est, & Vir Iuda, germẽ eius delectabile. De hac vinea loquitur etiam Dauid dicens. Vineam de Aegipto transtulisti, eiecisti gentes & plantasti radices eius, hi sunt lapides quos eiecit ex vinea. Sm̃ vnum textum per cornu debemus intelligere locum illum, vbi ædificata est ciuitas Hierusalem, videlicet Palestinæ regio, quæ dicitur cornu rõne situs, quia plus habet longitudinis, quam latitudinis; & ratione virtutis, quia erat regio valde fortis, & potens. Dicit hoc loco Chrysostomus loca tuta, & bene munita vocari cornua, siue Cornu, quod quidẽ fortion est pars in eo animali, quod est omniũ fortissimum. Sic etiam appellatur Mõs oliueti, qui vt mihi relatum est ab his, qui in ea regione sunt versati, est instar cornu, plus habens longitudinis, quã latitudinis: & iure optimo vocatur mons ille filius olei ppreaq; ibi maxima erat copia, & frequentia oliuarum, & ideo mons ille vocatur filius olei. Nec dubium quòd cõsueuit scriptura,

Sensus allegoricus potest dici quã doq; literalis.

cum

cum quis abundat aliquo bono vel malo dici filius illius, v.g. cum quis est plenus sceleribus, & maledictionibus dici solet filius iræ, filius mortis, seu filius perditionis. Contra verò cum quis abundat omnibus bonis dicimus ipsum esse filium Dei, aut filium fortunæ, & filium bene fortunatum, & nos vulgo solemus dicere, figlio dell' Oca bianca. Et Diuus Thomas in cap. 10. Epistolæ ad Hæbreos, propè finè inquit. Quòd quis dicitur filius alicuius, cum scilicet illi quicquam dominatur, aut præest, vt filius peccati, cui dominatur peccatum, & in quo regnat peccatum. Propterea dicebat Apostolus non regnet peccatum in vestro mortali corpore, vt obediatis concupiscentijs eius, quandoquidem mos est filiorum obedire parentibus. Dicitur ergo mons ille filius olei, quia maxima erat illi copia, & quoddam quasi dominium, vel congeries ipsarum oliuarum, quæ scilicet occupabant totum illum montem, & videbantur illi superesse. Per quæ omnia sic describitur designatur vbertas, & fœcunditas illius terræ, quæ erat fluens lacte, & melle. At si volumus intimius isthæc considerare, & quod res ipsa est palam fateri, dicemus, vt supra, quòd ista vinea ideſt gens iudaica fuit plantata in cornu, ideſt in maxima virtute, & potentia, quæ per cornu designatur, quoniam sicut animalia per cornua se ipsa defendunt ab omnibus illis insultantibus, sic in quibus est potentia, & virtus facilè se tuentur ab hostibus. Vnde Christus Dominus aliquando vocatur cornu salutis, quia eius virtute & potentia diiecit aduersarias potestates, & nos liberauit à captiuitate Sathanæ: Et alibi scriptum est, In te inimicos nostros ventilabimus cornu, & spernemus insurgentes in nos. Per filium olei debemus etiam intelligere Christum Dominum, qui ex proprio nomine dicitur Christus ideſt vnctus: nam quemadmodum antiquitus solebant Reges, & sacerdotes oleo inungi. sic Christus cum fuerit Rex, & sacerdos fuit oleo inunctus, & non quocunq; oleo, sed oleo sanctitatis, & virtutis, ac iucunditatis. & lætitiæ. Vnde psalmus Propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo lętitiæ præ consortibus tuis. Nec vtcunq; fuit hoc oleo vnctus, sed in summa, & singulari abundantia, & plenitudine omnium donorum, & gratiarum, vt de eo verè dicere possimus, & plena voce canere, & clamare, Tu solus Sanctus, Tu solus Dominus, Tu solus altissimus: quamobrem iure optimo potest appellari filius olei, & filius pinguedinis. Vinea ergo hæc ideſt Gens, & natio iudaica, fuit facta huic dilecto ideſt Christo quia in ipso, & per ipsum fuit facta, & plantata, & per ipsum aliquandiu conseruata, & ipsi peculiareter commendata. Fuit etiamfacta hæc vinea filio Dei, dilecto meo, non acquisitione auri, & argenti, sed operatione multorum mirabilium, quæ fecit in terra AEgipti & facta est illi, vt præparatam sibi ille aduenies in carnem possideret, & per suum sanguinem sanctificaret. Non nulli vt Ireneus, per vineam, quam plantauit Deus, intelligit humanum genus, dicés, quòd primo plantauit eam per plasmationem Adæ, & electionem Patrum, tradidit eam colonis per legis dationem, sepem circundedit, ideſt circumterminauit eorum culturam; & turrim ædificauit, ideſt Hierusalem elegit. Torcular fodit ideſt receptaculũ Prophetici spiritus reparauit, ideſt Prophetas misit. Et Hilarius supra Mathæum maceriam, siue sepem sanctificationem Abrahæ, & populi circumcisionem interpretatur. Torcular Prophetas vocat, in quos instar musti vbertas quædam spiritus sancti influit, vt ex eorum scriptis in ecclesiam exuberet. Turrim verò eminentiam legis appellat, quæ cum in terra sit ad cœlum homines subuehit, & ex ea poterãt speculari aduẽtũ Christi. Verũquamuis hæc rectè dicta sint mihi tamen videtur in peculiari intellectu horum verborum ne latum quidẽ

Rom. cap. 6.

Explicatio parabolæ.

Vinea multipliciter accepta.

Psal. 45.

Psal. 43.

ungu-

vnguem esse recedendum à D. Hieronymo vult enim, sub hac methaphora vineæ describat populum iudæorũ, qui ex vniuerso hominum genere fuit selectus à Deo, dicit enim tex. Vinea Domini domus Israel est. Pro cuius tutela circundedit sepem, ideſt, Angelorum multitudinem, ædificauit Turrim in medio eius, hoc est templum in media ciuitate, quò facilius conuenirent omnes ad precationes faciendas, & sacrificia offerenda, & Torcular extruxit in ea, hoc est altare, in quo holocausta fiebant, & hostiæ immolabantur. Lapides elegit ex ea, hoc est, apostolos, doctores, & antea prophetas, tanquam idoneos ministros ad illam fulciendam, custodiendam, & manutenendam, & si quis vellet oppugnare, aut expungere, quò se facilè tueri, defendere, & conseruare posset elegit, & constituit in ea gente viros bellatores fortissimos, vt nihil prætermitteret cum iactura, & detrimento vitæ huius corporalis, & omnium bonorum temporalium. Legimus enim quòd hæc gens fuit valde potens, multos.n. deuicit Reges, multos populos subiecit, & multas, ac memorabiles victorias obtinuit. Sed quia vbi nos legimus, lapides elegit ex ea, aliqui tex: vt mox diximus, habent, lapides eiecit ex ea, id quod possumus iure optimo admittere, quòd.s. Deus ex hac vinea eiecit gentes, quæ impediebant, & infesta bant populum illum. Nouissimè verò ex vinea eius dilecta eiecit lapides, hoc est iudæos, qui aduersabantur Christo huius vineæ cultori: nam gens iudaica, quæ fuit vinea prius extructa, & plantata ab optimo Deo, cum fuerit maximè sterilis, & infœcunda, fuit reiecta, eradicata, & reprobata à Deo, & in eius locum fuit suffecta, & supposita alia vinea, cuius illa prior erat simbolum, & figura. Huic vineæ denuò erectæ, & plantatæ, ne vnquam amplius excideret, maceriam circumposuit, & vallum fecit. vbi per vallum intelligũt palos, & pedamenta, quæ subsitnent vites, ne in terram decidant, ac deiciantur. Et huiusmodi pedamenta abiq; dubio fuere apostoli, doctores, & prophetæ, et ad presens illorum successores, & Vicarij. qui animas hominum ad cælestia subleuare nituntur, nec patiuntur illas humi prostratas succumbere; &. iacere. Plantauit certè vineam electam, ideſt viros delegit, et constituit qui producerent fructus suauissimos, qui fuerunt in primis Patriarchę, & Prophetę, & omnis generis homines eruditi, & iustitia, ac sanutate repleti, qui verbo, & exemplo docerent, monerent, & arguerent populum illum, vt in præceptis Dei permanerent, neq; ab eius obedientia vlla ratione recederent; & deniq; nullum fuit beneficij genus, & pręfidij, aptum, & idoneum ad excolendam vineam illam, quod non fuerit largissimè collatum, referendo semper id omne ad populum iudaicum; sed postremo ad nos ipsos, quia omnes transferentes secundum aliquam similitudinem transferunt, vt d. Aris. Sed videamus quęso finem huius operis, de fatigationis, & diligentiæ, Expectaui inquam, vt hæc vinea sic diligenter exculta, protecta, & custodita faceret vuas, & fecit labruscas.

Magna quidem expectatio, & fœlix cõpensatio extitit tot operũ, & laborũ, vt dum expectabatur fructus operi cõueniens, & tam diuturna expectatione condignus, prodierit oppositum; expectauit inquam dilectus meus, vt hæc vinea faceret vuas, ideſt fructus dulces, & pręclaros bonorum operũ, & fecit labruscas, ideſt vuas fętidas, & acerbas, cuiusmodi sunt vitia, sordes, & turpitudines, quæ maximè diuinæ maiestatis oculos offendunt, & super hæc omnia incredulitatem, & pertinaciam: & quia vbi nos habemus labruscas, alius textus habet spinas, dubiũ est quomodo vineæ producunt spinas, nam labrusca magis opponitur vuæ bonæ, quàm spina, sed huic dubio satis fit. Primò quia vinea inculta, & paulo minus quam deserta ita spinas. quemadmodum & labruscas apta est producere. Deinde quemadmodum de vinea sodomorum vua fellis, & botrus amarissimus procedit: Ita etiam ab ea, (vt diximus) inculta, possunt spinæ

Vid. Aur. sup. psal. 79.

Populus Christianus vinea electa.

Vinea prona ducunt aliquando spinas.

Prou: 4. mne produci. Vnde Prouer. 4. legitur, vinea viri stulti vrticis est repleta; & profectò vinea, vt diximus, inculta, & penè deserta, spinis, & herbis luxuriatur, quamobrem dominus hac similitudine est vsus apud Math. 7. Num quid colligunt de spinis vuas, & de tribulis ficus? Nec mirum quòd vinea illa, populus inquam Israeliticus loco
Matt. cap. 7. vuarum, & Sanctorum operum produxit spinas, quia, scilicet ex illis coronã contexerint capiti huius dilecti cultoris vineæ, cui etiam dederunt vinum felle commixtum loco meri puri, & sinceri. Vnde D. Chrisostomus Hom. 2. de Cruce, & latrone; in hæc verba prorumpit: Deus dederat tibi manna in deserto, tu illi fel offers: de terra tibi produxit delitias, tu illi spineam coronam imponis. Sed nota, quòd quæ hactenus dicta sunt de populo iudaico sub parabola vineæ intelliguntur etiam de populo Christiano, qui & ipse est vinea
Aug. super psal. 103. conc. prima. Christi, sic enim D. Augustinus super psal. 103. vbi postquam ostendit dominum Israel vineam esse Domini Sabaoth, (subdit) Nunquid domus Israel vinea fuit, & nos non sumus? Cum timore audiamus quod iudæis dictum est, videte quomodo Apostolus terreat ramos insertos de ramis fractis, & in ramis fractis commendet timendam seueritatem, & in ramis insertis commendet amandam bonitatem, & paulo post concludit, Vinea ergò es ò Ecclesia & habes Agricolã Deum. Quarè & nobis cauendum est, ne dum Deus ingenti desiderio, & incredibili anxietate, (vt ita loquar) expectat à nobis vuas, idest opera iustitiae, & Sanctitatis, reddamus ei spinas, & labruscas. Et ne quis fallatur, aduertendum, cum in textu habetur, quòd vinea hæc domini exercituum, de quo parabolicè loquitur Propheta, domus Israel est, sit Sola gens iudaica,
Aug. in ps. 79. circ. medium. & sola Synagoga, verum etiam Ecclesia militans, & congregatio fidelium, quae sub Christo Dei filio huius vineæ instauratore intelligitur. Hæc enim vinea spiritualiter intellecta semper est eadem, & eadem erit vsq; ad consumationem seculi. Iesus Christus n. (ait A Apostolus ad Hebr. 13.) hæri, hodie, & ipse in secula. Verum est quòd alij fuerunt, & sunt vites, & palmites, & racemi in hac, & in illa. In vinea quidem veteri erant Patriarcæ, & Prophetæ, & plerique alij illustres, & præclari omni sanctitate præcipui. In hac eadem vinea spiritualiter intellecta, sunt Apostoli, vt diximus, & innumera multitudo ex omnibus gentibus, tribubus, & populis, & linguis B stantes ante thronum in conspectu agni, amicti stolis albis, & palmae in manibus eorum. Quę igitur fuit illa vinea, à qua eius cultor vult auferre sepem; & maceriam & dimittere eam in conculcationem, est vinea secundum carnem, populus ille iudaicus, Deo rebellis, & præuaricator legis diuinæ, non quidem vinea ipsa, sed suppositi, palmites, qui erant in illa. Propterea verendum est ne ex C eadem vinea noui palmites euellantur, & alij in eorum locum inserantur. Videmus enim Germaniam penè totam, Angliam, & bonam partem Galliæ à Christo Dei filio recessisse, & alium cultorem sibi ipsis præfeciſſe. Taceo alias orbis regiones, quæ iam diu recesserunt à nobis. Quid ergo faciet Dominus huic vineę carnali, & materiali? Malos malè perdet, & vineam suam locabit alijs a- D gricolis, qui reddant ei fructum temporibus suis. At non solùm per hanc vineam gens iudaica Vir Iuda & tribus Israel secundum carnem; nec sola eorum congregatio, qui Christiani appellantur, intelligendum est; verùm cuiuscunquè anima, præsertim eorum, qui Christo nomen dederunt, intelligenda est. Quod quidem anima cuiusquè possit dici vinea nulli dubium: ipsa enim est à Deo plantaE ta, & infusa in corpore nostro, & multis aucta beneficijs, vt si loquamur de anima cuiusquè hominis, sepem circundedit ei, idest custodiam Angelorum, vel, vt alij dicunt, timorem domini, ego autem existimo legem, & præcepta esse sepem, quam Deus ædificauit, & circundedit huic vineæ, De qua sepe legitur Ecclesiastici 35. Vbi

non est sepes, diripitur possessio, Sic etiam vbi nō est lex omnia pessundantur. Vnde non ab re Deus, qui dedit legem, & præcepta, vocatur ad Esaia c. 58. Aedificator sepium. Fodit in ea torcular. 1. aduersitates, & præssuras, quibus quatimur in hoc mundo, quæ tamen, cum premuntur suaue vinum, iocundum, ac delectabile emittunt. videlicet eruditionem veritatis, donum patientiæ, & tædium præsentis vitae & desiderium futurum. Aedificauit Turrim in hac vinea, per quam possumus intelligere cognitionem boni, & mali, presentium, & futurorum, et quaecunque alia vitae hominis expediunt.

Si verò loquamur de anima hominis fidelis. & Christiani, quis dubitat animam huius esse vineam Electam domini exercituum Israel, quam elegit & ibi desponsauit ab initio seculi, Fodit in ea Torcular, hoc est ipsam conscientiam, Aedificauit Turrim, hoc est gratiam eius nobis assistentem, & perficientem. Construxit sepem, hoc est apposuit timorem suum, et misericordiam. Timor enim domini est initium sapientiae, et ut sapiens dicit; qui timet Deum faciet bona, Misericordia eius est etiam sepes, & securitas nostra, ne ab insidijs Demonum perturbemur, Vnde psal. Qui coronat te in misericordia, et miserationibus. Hæc itaquè vinea cuiusquè hominis indistinctim, et praesertim hominis Christiani quas attulit vuas, i. fructus bonorum operum? Non quidem vuas, sed potius labruscas, idest uitia, luxus, auaritiam, hipocrisim, & simulatam Sanctitatem, vnde non iniuria conqueritur sponsus. Cant. primo. Vineam meam non custodiui, quia .s. homo est parum diligens suae salutis, nec animam tuetur ab insidijs diaboli, quarè caueamus oportet, ne simus alijs deteriores &c. sed prosequamur textum iuxtà verum sensum à propheta intentum. Textus.

Psal. 102.

Et nunc oſt endam vobis; quid ego faciam vineæ meæ, auferam ſepem eius, & erit in direptionem, diruam maceriam eius, & erit in conculcationem, & ponam eam deſertam; Non putabitur, & non fodietur, & aſcendent ſuper eam vepres, & ſpine, & nubibus mandabo ne pluant ſuper eam imbrem, &c.

Hoc loco Propheta gerens personam domini proponit se explicare, & aperire sententiam contra ipsam vineam, posteaquam illi, qui tanquam iudicaturi petebantur, nihil attulerunt, et inquit, et nunc; quasi dicat, Postquam vos non vultis sententiam ferre, neq; decernere quid nam hęc vinea sterilis, et inculta debet promoeri; Dicam ego, et ostendam quid faciam vineae meae. Auferam inquam sepem eius, et erit in direptionem; sic enim euenit his, qui pro bonis mala reddunt. Namq; vt legitur 36, Eccli. Vbi non est sepes, ibi diripietur possessio vti mox diximus. Per sepem namquè diximus intelligi allegoricè custodiam Angelorum. Et D. Thomas vna cum Cyrillo, praesidium praelatorum, siue magistratuum, aut etiam robur, et fortitudinem Ciuitatis, et gentis, et tandem omne sepimentum; & aliqui verum legis intellectum, et obseruantiam, et alij aliter applicando parabolam ad Synagogam, vel ad Ecclesiam aut etiam ad cuiusquè animam. Et diruam maceriam eius per quam iuxtà litteram intelligere debemus munitionem quandam, ex structura lapidum confectam, qua deruta vinea ipsa erit in conculcationem; ita vt quibuscunquè, tam bestijs quàm hominibus pateat aditus, iuxtà illud psal. 79. Dextruxisti maceriam eius, et vindemiant eam omnes, qui prętergrediuntur viam.

Eccl. 36.

Psal. 79.

Allegoricè verò per maceriam intelligunt nonnulli protectionem Dei, et Angelorum pręsentiam, Diuus Cyrillus. Per Maceriam intelligit omnem, quam prius habebat populus ille securitatem, cum diuinis mandatis obtemperabat. Nec dubium quòd diruta, vel amota dei protectione, homines erunt in conculcationem, quia deprimentur ab aduersarijs potestatibus, et ab hostibus visibilibus, et inuisibilibus; vt exitus rei comprobauit, et tandem per huiusmodi mu-

ui:io-

nitiones, et adaptationes uineę, siue sepem, siue maceriam, & quicquid aliud, quod spectet ad perfectionem, & securitatẽ vineæ, intelligit iuxtà sensum typicũ, quemadmodum & supra: & repetit, vt magis confirmet: & ponam eam desertam, sicut etiam legitur Ioel primo: Posuit vineam meam in desertum, & ficum meam decorticauit. Præter alia damna, & incommoda mox allata, proponit, & prædicit aliud damnum, & incommodum, quod est quasi cumulus, & complementum omnium aliorum: Ponam inquit eam desertam, ideſt incultam, & penitus destitutam, ac desolatam, quemadmodum etiam prædixit ipse dominus apud Luc. 13. Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta: In editione 70. interpretum ita legitur. Dimittam vineam meam: quibus verbis solet vti scriptura loquens in persona Domini, quotiescunque vult innuere, & demonstrare aliquos esse excludendos à regno Dei, vt est videre apud hunc Prophetam in pluribus locis, & apud alios.

Ioel. primo.

Luc. 13.

Vt autem cognoscas quantum referat, & quot damna prouenient dum vinea fuerit dimissa, ac derelicta ab eo, qui custos est vineæ, his quæ sequuntur palàm manifestatur, dum subditur:

Non putabitur neq; fodietur, & ascendent vepres, & spina super eam, & mandabo nubibus ne pluant super eam imbrem &c.

Nulli dubium quòd vinea, quae suis temporibus non putatur, neq; foditur, est prorsus inutilis, neq; vllum idoneum, & conuenientem fructum reddit temporibus suis, & nulli est vsui, nisi vt in ignem mittatur, & ardeat; namq; super eam vepres, & spinę ascendent, quæ vites, & malleolos opprimunt, & quodammodo suffocabunt, vt nequeant se exerere, & germen aliquod proferre, & presertim cum terra non fuerit madefacta, & adiuta rore, & pluuia. Hæc omnia sub metaphora proponuntur. At quantum ad sensum typicum, & moralem, dicimus tunc vineam, ideſt Ecclesiam, aut cuiusq; animam, non putari, neq; fodi, cum scilicet nullus est, qui neq; verbo instruat, aut exemplo moneat, sed neq; etiam qui puniat flagro, ut homines emendentur, & ad rectam semitam reducantur; at tunc putatur, & foditur, cum homines corriguntur, & superfluitates amputantur, & vsq; ad viuum resecantur, quæ progressum, & inclinationem ad bona opera impediunt, vti sunt cupiditates, & vitia, quae intrinsecus latent in animo; cuiusmodi sunt peccata spiritualia, de quibus supra diximus, vt hypocrisis, ambitio, & simulata Sanctitas. Ascendunt super nos vepres, & spinæ cum deficit correctio, aut castigatio, quia peccatorum multitudine opprimimur, ac detinemur; & varijs calamitatibus, & miserijs vehementer affligimur, & vexamur. Nubibus mandat, ideſt prophetis, & prędicatoribus, ne pluant super nos imbrem, ideſt veritatis doctrinam. Quòd autem per nubes (iuxtà allegoriam) intelligantur Apli, declarat Diuus Augusti in psal. 88. Dicit enim super ijsdem verbis. Missi sunt Apostoli tanquam nubes, vt pluerent iudæis, ideſt veritatis viam demonstrarent, et illi verbum Dei repellentes prouuis spinas dederunt, Vnde dixerunt Apostoli, Ad vos missi eramus, sed quia repulistis verbum, imus ad gentes; et tunc ceperunt nubes non pluere pluuiam super vineam illam, ideſt super synagogam. Sed quomodo prædicatores veritatis dicunt nubes? & alibi vocãtur cœli? iuxtà illud psal. 8. Cœli enarrant gloriam Dei, etc. dicuntur cœli propter fulgorem veritatis; dicuntur nubes propter occulta earnis: et supra psal. 96. hoc idem attestatur, videlicet Prædicatores veritatis appellari nubes, nam quemadmodum nubes in cœlo, ideſt in aere est nebulosa, obscura, et habet intus nescio quid latens; si coruscat, emicat splendor, et ex eo ipso, quod contemnebas, inde prodijt quod ex-

Aug. 3. Psſ. 88.

Prædicatores nubibus; & cœlo cõparãtur.

Psſ. 96.

paueſcas. Sic Dominus noſter Ieſus Christus miſit Apoſtolos ſuos, prædicatores ſuos ſanctos, velut nubes: Videbantur homines, & contemnebantur, quemadmodum videntur nubes, & contemnuntur, antequam de eis exiliat quod mireris. Erant enim primum homines carnem portantes, infirmi, deinde idiotæ, & ignobiles; ſed erat in illis quod fulgura ret, & corruſcaret: erat Petrus homo piſcator, orabat, et reſuſcitabat mortuos: forma humana nubeſerat, ſplendore miraculi coruſcatio erat. Theodoretus inquit, & Prophetæ, & Apoſtoli appellantur nubes, quia ſicut nubes baiulant pluuias, & effundunt eas ſuper terras, ſic Prophetæ, & Apoſtoli accipiũt verba à Spiritu Sancto, & effundunt ea ſuper rationalem creaturam. Alij dicunt, quòd prædicatores comparantur nubibus, quoniam ſicut nubes ex terra eleuantur, ita hi & ſe, & alios à terra eleuant, & ad cæleſtia adducunt. Nec mireris, Scripturam Sacram vti iſtis metaphoris, & ſimilitudinibus, quoniam, vt inquit Auguſtinus ſuper pſal. 103. vt clauderet ſapientiam, ſuam, non ſtudioſis, ſed negligentibus, & aperiret pulſantibus, & vt in his, quæ de corporali, & viſibili creatura dicuntur, quęramus aliquid ſpiritualiter abſconditum, quo inuento gaudeamus. Et ſuper pſ. 146. dicit idem pater Aug. ſupra illis verbis. Qui cooperit cœlum nubibus: & parat terræ pluiam: qui niſi haberemus occaſionem obſcuritatis ſcripturarum, vobis fortaſſe non diceremus ea quibus gaudetis: ipſe inquam deus eſt qui cooperit cœlũ nubibus &c. Scripturam Sacram figuris & Sacramentis: Ad hoc ergo cooperit cœlum nubibus, vt paret terræ pluuiam. Voluit .n. deus obſcura eſſe dicta prophetarum, vt haberent ſerui dei quid influerent ſuper aures & corda hominum. Item ſecundum eundem D. Auguſtinum prædicatores nubibus comparantur, quoniam ſicut nubes non de ſuo munere pluunt, ſic & Apoſtoli & prædicatores verbi, non de ſuo pectore aut ingenio quicquam exprimere aut eloqui præſumant. Qui enim de ſuo loquitur, non niſi praua & immunda loquitur, quia omnis homo mẽdax; propterea dicebat Chriſtus. Dabo vobis os & ſapientiam cui non poterunt reſiſtere omnes aduerſarij veſtri. Et alibi. Non vos eſtis qui loquimini, ſed ſpiritus patris veſtri qui loquitur in vobis. Et notant aliqui ſuper literam, non incongruè dicere Prophetam, quòd ſuper vineam incultam aſcendent vepres, & ſpinae, quia videlicet ſua ſponte ſuccreſcent, & producentur nullius opera, ac labore ſed ſola ipſius terræ natura, et communi beneficio ſolis, quò intelligi poteſt, quod ſi peccatores, et impij, qui per vepres, et ſpinas intelliguntur, in hoc mundo quandoquè fæliciter vuunt, & ducunt in bonis dies ſuos, prouenit non ex vllo eorum merito, ſed ſola Dei benignitate, qui ſolem ſuum facit oriri ſuper bonos, et malos, et pluit ſuper iuſtos, et iniuſtos. Sed dices quonam pacto Deus opt. Max. præcipit, ne doctrina veritatis prædicetur, cum ipſe venerit in hunc mundum ad demonſtrandam, & manifeſtandam veritatem, et cum ſit lux illa, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum? et de ſe ipſo dixit. In hoc natus ſum, et ad hoc veni in mundum, vt teſtimonium perhibeam veritati, et vbiquè præferet veritatem, & commendat eam', ſic enim preſens litera habet; Mandabo nubibus ne pluant ſuper terram imbrem, quòd enim per imbrem', et pluuiam intelligatur doctrina, teſtis eſt Moiſes Deuter. 32. Cum inquit concreſcat in pluuiam doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum. Huic dubio poteſt reſponderi, quòd Deus proprie, & abſolutè loquendo nequaquam præcepit ne doctrina veritatis prædicetur; neq; aufert à nobis poteſtatem prædicandi neq; ſubtrahit verum legis intellectum; ſed ob noſtra ſcelera, & mentis pertinaciam ſubtrahit lumen

Aug. ſ. pſ. 103.

Peccatores quandoq; floreant adeo.

Deus quando; prohibet doctrinã veritatis.

lumen gratiae à Prophetis, & legis pe-
rius, atq; alijs diuini verbi miniſtris,
ne intelligant, aut doceant veritatem,
quemadmodum alibi dicit, Ero Spiri-
tus mendax in ore omnium prophetа-
rum 3. Regum. 22. Hoc autem ſcien-
tię, & verę cognitionis beneficium ab
indignis aufertur, vt per huiuſmodi
ſupplicium Deus aliquando cognoſca-
tur, qui beneficijs cognoſci non potuit.
D. autem Chriſoſtomus huic dubio
hunc in modum ſatisfacit. Dicit enim
quòd Deus opt. max: nihil, quod ad ſe
pertineret, prętermiſit, Sed ingratiſ-
ſimi homines nihil vtilitatis inde perce
perunt, quia poſt tot, & tanta allata re-
media in morbis etiam perſeuerant: &
genus quoddam curationis eſt, futura
mala prędicere, & eos, quos non pæni-
tet, deſerere, & deflere, vt qui volęt,
alieno malo edocti, ſapiant, & metu ſup
plicij à peccatis abſtineant. hac ra-
tione reſpondet cuidam obtrectatori,
qui videbatur arguere Deum; quòd
mundo laboranti, & labanti non por-
rigit manum, ſed potius eius videtur
deflere miſeriam. Sed rurſum dices
quod nam fuit tempus illud, quo nu-
bes non dederunt imbrem ſuper ter-
ram? Nonnè fuerunt Apoſtoli, aut
prophetæ, qui viam veritatis præmon-
ſtrarent, & docerent? Sunt quidem
nonnulli, qui ſuſpicentur hoc accidiſ-
ſe Iudęis tempore quo captiui ducti
fuerunt in Babilonem, & ibi per aliquot
annos detenti fuere. Verùm qui rectè
ſapiunt & rationes temporum diligen-
ter aduertunt, ſubſtinent nequaquam
hæc accidiſſe Iudęis, dum captiui fuę-
runt apud Babiloniam, tametſi ob eo-
rum vitia, & prævaricationes eo tem-
pore multa fuerint perpeſsi incommo-
da: Attamen nō fuit tunc penitus euul
ſa, & eradicata vinea illa; adhuc enim
remanſerunt vites, & aliqua ex parte il
lius Reip: forma videbatur: non.n. fuit
omnino dirutus, & euerſus murus il-
lius Sanctae ciuitatis, nec templum pe-
nitus dirutum: ſed poſtquam Chriſtū
Dei filium occiderunt, per Titum, &
Veſpaſianum, et poſt aliquod tempus
per Adrianum ciuitas illa fuit penitus
deſtructa, ac deſolata, regibus, ſacer-
dotibus, ſacrificijs, & omni eius orna-
tu penitus orbata, ac deſtituta. Sic ad
verbum loquitur Cyrillus. Ex his quae
dicta ſunt per Prophetam, licet perſpi
cere non ante aduentus Chriſti tem-
pora filijs Iſrael talia aduenisſe, ſed poſt
quam in Chriſtum debaccati fuerunt:
non.n. memorari, vel demonſtrari po-
terit tempus quo Iſrael Sanctis prophe
tis fuerit omnino deſtitutus, quando-
quidem alijs temporibus licet plu-
ribus ac diuerſis captiui fuiſſent, & in
Perſarum, ac Medorum regiones de-
ducti cum vxoribus, ac liberis. Verū
tamen ſine prophetis Sanctis nunquā
extiterunt, & praeſertim cum in Aegy
ptum deſcenderunt, Et cum Babilonij
ciuitatem Sanctam expugnaſſent, ade-
rat cum illis Hieremias miniſtrans ſu-
pernis, ac diuinis ſermonibus. At verò
cum in Chriſtum Dominum blaſfe-
miam euomuiſſent ſepimento ſuo, &
omni prorſus ſecuritate caruerunt. Ceſ
ſauit.n. inter illos omnis Sanctorum
prophetarum oratio, et inſtar pluuiae
inhibita eſt eis praedicatio, et praenun
ciatio, atq; ſanctorum voces intermiſ-
ſae. Et hoc eſt quod per Amos Prophe
tam prædictum fuit Ecce dies venīūt *Vide ſupra*
dicit Dominus, et inducam famem in *hunc locum*
terram; non famem panis, et ſitim a- *Diuum ad*
quæ, ſed famen audiendi verbi Dei. Se *guſt. 3. pſa.*
quitur textus. *56.*

Væ qui coniungitis domum ad domū, Tex. 6.
& agrum agro copulatis, vſq; ad terminū
loci. Numquid habitabitis vos ſoli in me-
dio terra? In auribus meis ſunt haec dicit
Dominus exercituum.

Incipit hoc loco canticum illud Pa-
truelis, de quo ſupra diximus, iuxta
ſententiam quorundam. Explicat
nunc Propheta ſpecialiter, magis
quàm ſupra egerit, quos fructus, quas
labruſcas, vel ſpinas reddiderit iſta
vinea electa Dei, hęc domus Iſrael,
germen illud delectabile. Et duo
præcipuè taxat, ac reprehendit eo-
rum vitia, auaritiam.s. et immodera-
tum luxum, quę ſunt ea, quibus faci-
lius auertimur à Deo, et ad idola-
triam prolabimur. Auaritia enim eſt
idolorum ſeruitus, et quemadmodum
habetur Eccleſiaſt. 10. Auaro nihil

sceleſtius, et D. Paulus inquit, cupiditas eſt radix omnium malorum. Auaritia namq; vbi vires poteſt exercere in proximum, vim, & tirannidem exercet iniquiſsimam, & pro cumulandis opibus nihil non agit, nihil prętermittit, Deiq; minas, ac præcepta deridet, & habet pro nihilo, Sic enim legimus apud Luc: 16. cap. Quòd cum Saluator aliquando moneret Iudæos, Scribas, & Phariſeos, Deo potius, quàm diuitijs inſeruire ſtuderent, Audientes hęc Phariſei, qui erant auari, deridebant illum. Vnde Diuus Cyrillus ſuper hunc locum egregiè diſcurrit, dicens, quòd diues eſt quid inſatiabile, ſi quidem accedat quoq; vt quod velit non poſsit rectè conficere, nunquam profectò quieſcet, neq; deſinet ad proximi bona, & facultates aſsilire, quod non dum adeſt ſitit, & ſummopere concupiſcit. Propterea d. Propheta, Væ his qui volunt copulare, & iungere ſuis ædibus alienas, & agros agris, vt proximo aliquid auferant. Semper enim cauſam ſtudent obtendere, cur plus ipſi poſsidere debeant, & cur alios ſibi contiguos eſſe non oporteat. Præterea imbecilliores cogunt, & impiè rapiunt ab illis eiulantibus, & contra eorum ſæuitiam, ac ferociam vociferantibus. Huius facinoris præclarum teſtimonium habes. 3. Reg. 12. De Acab rege, qui ui, & dolo ſuſtulit, & rapuit vineam ipſius Naboth. Et multa alia ſimilia facilè eſt reperire apud ſcriptores tam ſacros, quàm prophanos, & frequenter eiuſmodi extorſiones, & rapinæ contingunt temporibus noſtris. De quibus raptoribus, & iniuſtis poſſeſſoribus loquit' Micheas Propheta cap. 2. d. Et concupierunt agros, & violenter tulerunt, & domos rapuerũt, & calumniabantur virũ, & domũ eius virũ, & hæreditatẽ eius. Et cõformiter ad hunc locum loquitur Hierem. cap. 22 Væ qui ędificat domũ ſuam in iniuſtitia, & cœnacula ſua non in iudicio, amicum ſuum opprimet fruſtra, & mercedem eius non reddet ei, quiq; dicit ędificabo mihi domum latam, & mercedem eius non reddet ei. Hoc eſt quod damnat hoc loco Eſa: d Væ qui coniungitis domum domui, et agrũ agro copulatis vſquè ad terminum loci, hoc eſt, vſquè ad terminum loci iam praefixi, & conſtituti ab eis, non attendentes, neq; reſpicientes iacturam proximi, ſed tantum exoptantes explere cupiditatem ſuam, & eorum deſiderio ſatisfacere. Vel vſq; ad terminum loci, ideſt agrum agro copulare, & domum domui coniungere annituntur, & quærunt vſquè ad terminum loci, ideſt quouſq; ad eum terminum peruenant, vltra quem non detur alius locus, qui poſsit ab eis occupari. Vel tertio dicunt aliqui, agrum agro copulare vſq; ad terminum loci, ideſt quouſq; veniant ad loca publica, vt ſunt viae communes, et publicę quae ſunt tanquam termini agrorum, & praediorum, vltra quos pertranſire non licet. Nonnulli hunc in modum exponunt hanc particulam, quae erit quarta expoſitio. Quod aliqui copulant agrum agro, vſq; ad terminum loci, quia .s. ſunt adeò inſatiabiles, & percupidi. vt nunquam quieſcant, ſed ſemper quærant aliquid poſsidere, & acquirere, quouſq; aliena rapiant. Alieni namq; agri, & alienæ domus, & praedia videntur eſſe termini loci, quos nullus poteſt legitimè pertranſire; ſed aliqui Neoterici dicunt, quòd hoc loco non intendit Eſaias arguere iſtos, contra quos loquitur. quòd re vera aliorum poſſeſsiones diripuerint, aut per violentiam extorſerint, ſed potius damnare iſtud ſtudium, et vehemens deſiderium ſemper acquirendi, quoniam huiuſmodi labor, et ſtudium ſemper ferè ſecum affert hoc incommodum, vt alijs vim inferant, aut minis cogant, et plerunq; minoris, quàm decet, emant. Idcircò reprehenduntur à Deo, et oſtenditur, quòd tales fructus ſunt nimis acerbi, et ipſi Deo vehementer ingrati, et exoſi. Propterea dicit Deus, Nunquid vos ſoli habitabitis in medio terræ? Exprobrando, et increpando dicuntur haec verba. Volens innuere, non propter ipſos ſolos conditum, et factum eſſe mundum in tanta latitudine, et

Cupiditas radix omnium malorum vide.

3. Reg 12.

Micheas cap. 2.

Hierem. 22

Vſq; ad terminum loci.

A B C D E

am-

amplitudine, vt pauci solum, eo fruantur, sed plures, & omnes iuxtà suum quisq; laborem, & conditionem, seu mauis necessitatem, illius partem obtineant. Vnde eleganter hoc loco aduersus istos inuehitur D. Hieronymus. Inquit enim. Quae enim est ista rabies, cum tecta, et agri ad depellendos imbres, et ad serendas fruges haberi debeant, ea habere cupere, in quibus omnibus habitare non possis, et ea colere, quae non sufficias, alterutrisq; necessitatem tuam facere voluptatem? Vnde rectè quidem Valerius Maximus inquit. Cupidos, et auaros non possidere diuitias, sed possideri ab eis, lib: 9. Cap. 4. et Diuus Chrysostomus Hom. 22. super Mathaeum. Et ne quis existimet, ista vehemens cupiditas, et inexplebile desiderium habendi, lateat Deum, non cognoscatur ab eo, neq; percipiat huiusmodi voluntatem, seu potius ingluuiem, Sequitur Textus. *In auribus meis sunt haec. Dicit Dominus exercituum*, Quasi dicat, Vos putatis huiusmodi cupiditates, et desideria, nec non oppressiones, quas facitis, me latere, eos non audiam, non ad aures meas peruenire, sed longè fallimini, quàm maximè aberratis, quandoquidem in auribus meis sunt omnia haec, ad aures meas citissimè peruenerunt, quandoquidem ego sum Dominus. praesto sum omnibus, omnia complector, ambio, & contineo. & quæcunq; fiunt optimè perspicio, qui plantauit aurem non audiet, & qui finxit oculum non considerat. psal. 93. Alius textus habet, In auribus meis sunt hæc, domini exercituum, Vbi loquitur ipse Propheta, quasi dicat, Verba, quæ loquutus est dominus, resonant in auribus meis, ideſt continuè pulsant ad aures meas, & timorem incutiunt menti meæ, ne videlicet Deus irascatur aduersum nos, quòd simus vsq; adeò tardi, & segnes ad increpandum eos, qui talia agunt. Nec solùm ea verba, quæ hucusq; audiuimus, sed quae mox sequuntur, vbi dicit dominus. Nisi domus multæ desertæ fuerint grandes, & pulchræ, absq; habitatore, supple, non mihi amplius fidem adhibeatis, aut non quiescet ira mea. Quibus verbis comminatur Deus his, qui adeò sunt sollicti, & studiosi in cumulandis opibus nec desistunt pro eorum cupiditatibus explendis alijs vim inferre. Propterea dicit Deus, Nisi domus multæ grandes, & pulchræ fuerint aliquando desertæ, mihi non credatis, aut ego non sum Deus, vel non deficiet, nec cessabit ira mea, Vbi est quædam figura, quam Apostopesim vocant, quę fit cum per iram, vel indignationem pars orationis reticetur, Vt est illud Virg: Quos ego, sed motos præstat componere fluctus. Deest enim hoc verbũ puniam, quod subticetur. Et Plautus, non sum is, qui sum, nisi (supple) hoc fiet. Minatur ergo. Propheta hoc loco ijs, qui spes suas collocarunt in opibus, & ædificijs Vrbis: futurum est enim, vt nihil illa omnia iuuent, cum venerit tempus desolationis: hoc idem Sophonias cap primo prædixit, & inculcat; erit (inquit) fortitudo eorum in direptionem, & domus eorum in desertum: ædificabunt domos, & non habitabunt: plantabunt vineas, & non bibent vinum earum. Propterea dicit hic Deus per Prophetam. Nisi domus multæ desertæ fuerint, &c. dicite quòd ego non sum Deus. Aut quemadmodum supra adiunximus, non quiescet furor meus. Propterea Sapiens egregiè monebat. d. prouerb. 23. Noli laborare, vt diteris, sed prudentiæ tuæ pone modum, ne erigas oculos ad opes, quas non potes habere, quia faciunt sibi pennas vt Aquilę, & volabunt in cœlum. Et paulo post subdit, Ne attingas paruulorum terminos, et agrum pupillorum non introeas, propinquus enim illorum, qui est Deus, fortis est, & ipse iudicabit contra te causam illorum. Tota nempe facultas, & copia diuitiarum, quæ cõsistit penès domos, in tribus potissimũ reperitur, videlicet in multitudine, & abundantia ipsarum, cum quis multas possidet domos, & prætoria, villas, & oppida: Deinde in pulchritudine, quòd scilicet sint ritè, & summo cum artificio, & studio constructæ, & ædificatæ,

D. Hieronymus.

Soph. cap. 1.

Prou. 23.

atq; in optimo situ constitutæ, & aeris salubritate, cœliq; aspectu, & amœnitate prædotatæ Postremò quòd sint magnę amplæ, & ingentis populi, & multorum cohabitantium capaces, & optimorum ciuium numero excultæ. Hæc omnia complectitur illa Prophetæ comminatio, nisi domus multę desertę, &c. Sed nota quòd non ab re Propheta mentionem fecit de domibus multis, pulchris, & magnis, quòd scilicet desertę erunt omnes, vt probet per locum à fortiori, quòd si videlicet domus magnę, pulchrę, & multę deserentur, & desolabuntur, quantò magis erit de minoribus, & tenuioribus aedificijs? Nulli dubium, quòd tota Vrbs deuastabitur, & domus supra domum cadet. Præter ea, quæ diximus, circa presentem textum iuxtà editionem vulgatam, praestat etiam non parum afferre expositiones iuxtà textũ hæbreum, qui haec verba nunc exposita, non per modum interrogationis, sed secundum assertionem accipit hũc in modum. Vos agrum agro, & domum domui copulatis, vt uos soli habetis in medio terrae, quasi velit innuere. Vos omnia ad vos trahere, omnia praeripere, cuncta possidere tentatis, vt vos soli optimis quibusq; rebus fruamini, & velut rerum domini, cuncta subsint vestrae potestati, Sic etiam in 4. lib. Reg. cap. 4. Intelliguntur ea verba, quae dixit quaedam mulier sunamitis ipsi Eliseo. In medio populi mei habito, Cum quaesita fuisset ab eo, si qua in re opus erat, illi vt faueret, & auxilium quoddam afferret apud Regem, siue Principem militiae. Quibus verbis nihil certè aliud innuere videbatur illa, nisi quòd ipsa nullius erat indigens, & omnia ei necessaria, vel appetibilia praesto erant, & abundè, & copiosè supererant, propterea dixit in medio populi mei habito. Sic & de istis poterat dici, Vos agrum agro copulatis &c. Vt vos soli habitetis in medio terrae, ideſt vt nulla re prorsus îdigeatis, sed omnia vobis abundè supersint. Quae expositio, quàmuis meo iudicio possit aliqua ratione probari, prior tamen est longè melior, & longè maiorem habet efficaciam ad confutandam, & condemnandam auaritiae labem, tametsi D. Cyrillus videatur modo quodam adhaerere posteriori expositioni. Sic enim ait, Si vos ò diuites, & praepotentes propinquorum bona rapueritis, si vicinum odio habueritis, & ex suis sedibus deturbare, ac eijcere conabimini, vsu veniet sanè vt vos soli habitetis regionem, exturbatis alijs omnibus; desolatam proinde terram, & vacuam habitatoribus habeatis, & quid nam proderit colere, & inhabitare terram habitatoribus destitutam, & pene desertam? Itaq; optimũ, & consultissimum erit, vt curent ea solum, quae ad vitam se ipsa contentam, ac moderatam attinent: Quandoquidem portio tenuis cum timore Domini longè melior, q̃; multi prouentus cum iniustitia. Quemadmodum Prouerb. 16. Melius est parum cum iustitia, q̃ multi fructus cum iniquitate. Et ps. 36. Melius est modicum iusto super diuitias peccatorum multas. Hæc ad verbum Cyrillus satis consona textui Hæbreo. Sed posteaquam nos de diuitibus, ac locupletibus sermonem susceptmus, non est prætereunda reprehensio, & admonitio Diui Iacobi ad eosdem, dum inquit. Agite nunc, diuites plorate vlulãtes ĩ miserijs vestris quae aduenient vobis, diuitiae vestrae putrefactae sunt, & uestimenta vestra à tineis comesta sunt, aurum, & argentum vestrum eruginauit, & erugo eorum in testimonium vobis erit; & mãducabit carnes vestras, sicut ignis; thesaurizastis vobis iram in nouissimis diebus, ecce merces operariorũ, qui messuerunt regiones vestras, quae fraudata est à vobis, clamat, & clamor eorũ in aures Dñi Sabaoth introiuit. Quae verba profectò eadem ferè sunt, his, quae hoc loco habemus, cum .d. Esa. *In auribus meis sunt haec, dicit Dominus exercituum, seu Dominus Sabaoth.* Vbi aduerte, q̃ clamor, qui peruenit ad aures Domini, ut supra diximus, quandoq; in malam, quandoq; in bonã partem sumitur. Clamauerunt iusti ad Dominũ, & exaudiuit eos. Voce mea ad Dominum clamaui, & intendit mihi.

4. Reg. ca. 4.

In medio terrae habitare.

A B C D E

Prouer. 16.

Psal. 36.

7.

hi. Vtrobiq; in bonam partem accipi tur. At cum ait. Clamor sodomorum ad aures Domini puenit, in siniſtram, parte accipitur. Sed uide quod iſte cla mor, qui fit coram Domino, & ad au res eius pertingit, non eſt ſemper magnæ uocis emiſsio. ut not: Diuus Hie ronymus cap. 4. ad Gal. ſed eſt ſcīæ, & dogmatum magnitudo, & cor con punctum. Moyſes enim ſupprimens linguam, cor ad Deum porrigebat, & Dominus illarum precum efficaciam, clamorem vocans, ait Quid clamas ad me, & nihilominus illius voces non audiebantur, impiorū autē opera, & af fectus praui abſq; vllo uocis ſtrepitu pariter ad deum clamare dicuntur, nō quidem ad propitiationem, & ad ueni am conſequendam, ſed ad uindictam, & punitionem ſubeundam. De quo clamore loquitur Eſa: hoc loco, cum dicit: In auribus meis ſunt hæc, uide licet, furta, rapinæ, et cupiditates, ac deſideria, quæ nunquam habent finē Denique per clamorem hoc loco uolu it Propheta innuere nimis anxiam, et immodicam acquirendi cupiditatem, iniuſtam indignationem, iram, ſenſus et rationis expertem, pugnas, conten tiones, et rixas. Chriſoſt. Audiuiſtis nunc culpam, et prauum iudęorum af fectum, conſequens eſt audiamus quæ illorum culpas pœna conſequatur. *Inquit enim decem iugera uineæ uacuum facient laguncul am unam, & triginta modij ſemē tis facient modios tres.* Quibus uerbis deſcribitur, & deſignatur quātaſit futura ſterilitas in agris, et uineis. Nempe quis non uidet quanta ſit differentia in cultura decem iugerum ad laguncu lam unam? Iugerum enim ſm̄ Pliniū lib. 18. cap. 3. eſt quantum terræ par bobum uno die arare poteſt. laguncula autem, uel ciatus, aut cadus eſt uas, uel menſura ualde impar, et improportionata ad culturam uineæ, factam ex decem iugeris, uel iugeribus (utrūq; dici poteſt) Et quanquam nonnulli ſcri ptores exiſtiment hoc loco Prophetā hiperbaton fuiſſe uſum, attamen, ut abſq; tropis loquamur, arbitror hanc lagunculam eſſe uelut aliquod dolium paruum, quod nos materna lingua ca rattellum nuncupamus; aut aliquod huiuſmodi uas aliquanto minus, aut etiam aliquid plus. Similiter penes diſcrimen, et proportionem triginta modiorum ſementis ad tres tātum mo dios tritici inde collectos facilè; percipitur quam magna fuerit ſterilitas, et penuria utriuſq; potus ſcilicet, et panis aut cibi, Non multo minor ſterilitas fu it pene in vniuerſa Italia ſub anno Dñi 1590. & duobus ſequentibus, in qui bus, qui decem, vel duodecim tritici ſalmas agri ſolebant producere, vix vnam, aut alteram produxerunt, & in agro quodam fertiliſsimo non multū à Peruſia diſtante, vbi ſingulo quoq; an no 118. & 120. ſalmæ tritici colligebā tur, quodam anno uix 18. habitæ ſunt tanta fuit ſterilitas terræ. Id quod lu culenter, & ſatis fuſè deſcribit Ioſe phus lib. 5. & 6. de bello iudaico, & fe rè per totum illud volumen. Ex his quæ diximus prius notandum eſt nō eſſe intentionem ipſius Prophetæ dam nare eos, qui diuitias accumulant, & multas domos, & plures agros coeme re nituntur, modo id fiat citra iniuriā ipſius Dei, & proximi, nec ſtudeat in huiuſmodi negocio, & mercatura cir cumuenire proximum, neq; in eis tan tam adhibeat curam, vt obliuiſcatur o perum Dei, & mandata eius non requi rat: hoc innuit Dauid pſal. 61, d. Diui tiæ ſi affluāt nolite cor apponere. Ve rum de hac re quo nam pacto diuitijs, & opibus cumulandis inhiare contin gat abſq; Dei offenſa, aliàs fuſiùs, & copioſiùs forſan oſtendemus. Sed in terim videre licet. D. Thomam 2.2. q. 118. quæſtionibus de malo q. 13. dein de ſuper his conſiderandum eſt quod attinet ad inſtructionem noſtram, & ad mores componēdos. Putandū namq; eſt nos fore agricolas, nobiſq; incum bere, vt agrum noſtri cordis, & animi ita colere ſtudeamus, & tale ſemen in ſerere, vt ex vno modio multo plures colligamus, hoc eſt ex vna virtute, & dono nobis à Deo collato procuremus Dei gratia præueniente, multos fru ctus producere, vt cum illo prudente, ac ſolerti famulo dicere poſsimus, Do mine quinq; talenta tradidiſti mihi, ec ce alia

Tex. 8. *Pſal. 61.*

Text. 8.

se alia quinq; lucratus sum, Math. 25. Sequitur textus. *Vt qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, & potandum vsq; ad vesperam, vt vino æstuetis. Cithara enim, & lira, & timpanum, & tibia, & vinum in conuiuijs vestris, & opus Domini non respicitis, nec opera manuum eius consideratis.* Omnes ferè sacri Doctores, & interpretes sanctarũ scripturarum in hanc penè sententiam conueniunt, vt duo fuerint præcipua mala, & grauiores culpæ quibus populus Israeliticus Deum offendit, & auersus fuit ab eo, videlicet Auaritia, & luxus, aut libido, vt nunc etiã diximus Præterea cum mox fuerit eis comminatus sterilitatem terræ, & desolationem Vrbis pp insignem auaritiam, nunc eisdem comminatur ob luxum, & lasciuiam, ac immoderatas delitias. Hoc indicat illa interiectio, vę, Quæ, vt diximus in 1. capite huius operis, accipitur plerunq; tanquam nota, & signum cõminãtis, & quandoq; tanquam nota cõdolentis. Hic ergo comminatur illis ob nimium luxum quantum ad abusũ & deprauationem ciborum, & iuxta D. Thomam, notat eorum conuiuia, & commessationes penès quinq; cõditiones, videlicet prępropere, lautè, nimis ardenter & studiosè. Cõtra quos etiã

Prou. 23.

sapiens Prouer: 23. vehementer insurgit, & comminatur, cum inquit cuiuę? cuius Patriuæ? cui rixæ? cui foueę? cui sine causa vulnera? cui suffosio oculorum? nõne his qui cõmorãtur in vino, & studentcalicibus potandis? & paulo ante blandè nos monet dicens, Noli esse fili in conuiuijs potatorũ; nec in cõmessationibus eorum qui carnes ad vescendum conferunt, quia vacantes potibus, & dantes simbola consumentur, & vestietur pannis dormitatio. Vnde non ab re Propheta etiam insurgit, & minatur istis ebriis, & potatoribus, quia non solum studentsuam ingluuiẽ explere, sed præpropere, & importunè citra horam, & consuetudinem humani conuictus ebrietati incumbunt, & eam sectantur, ita vt nihil magis cogitent, neq; vlli rei tantopere inuigilent, ac ipsius ebrietati, & potationi. Nec semel ī die, & quousq; necessitati naturæ, superq; fuerit satisfactum, sed mane quasi prima hora diei è stratis exurgunt, vt inebrientur, atq, ita semper & assiduè vsq; ad vesperam, hoc est ad finem vsq; diei ad ebrietatem sectandam, & potandum insistunt; sed vice versa prius potationibus incumbunt, ide postmodum ebrietatem sectantur, *Vt vino æstuetis*. Quæ particula bifariam pt exponi, vel causaliter; vt more scholastico loquamur, vel consequutiuè, quòd propterea ad ebrietatem sectandam, & ad vesperam vsq; potandũ persistebant, vt vino æstuarent, vt in calescerent vino, & vndequaq; æstum, & calorem, imo potius ignẽ, foras emitterent, aut sic dicamus, Illos ex nimia ebrietate, & ex nimio, ac superfluo potu vino æstuasse, & totos fore ignitos, & calefactos. D. Ireneus opinatur hunc locũ Prophetæ esse ferè eundẽ cum eo, qui apud lucã legitur de diuite Epulone, & Lazaro mẽdico, ostẽdens hanc fore ītẽtionẽ Prophetę in hoc loco demõstrare scilicet qd ludæi dediti voluptatibus, ac delitijs, obliti sunt Deum, & proinde in maximas calamitates inciderunt, vt contigit illi Epuloni. Hic ergo apparet prima conditio, aut prima species eorum qui crapulæ, & ebrietati incumbunt; cum verò dicit ad ebrietatem sectandam, innuitur illa ista rum Epulonum conditio quod ardenter, & magno cum desiderio, & feruore seu potius furore ad ebrietatem accurrunt. Cum verò subditur, vsq; ad vesperam in potationibus persistunt. Palàm ostenditur quod nimis, & citra vllam necessitatem vino se ingurgitant, obliti illius vulgati dicterij (Ne quid nimis). Quod autem studiosè, & summa cum diligentia huiusce modi commessationibus se se dederint; insinuatur ex eo, quod mox subdit. videlicet Cithara, & Lira, & Timpanum, & Tibia in conuiuijs vestris adducitis: non enim satis erat, vt varia ferculorum genera excellenter, & summo cum studio condita, & preparata secum attulissent, Verum vt nihil omnino deesset eorum, quæ ad voluptates, & ad delitias parari cõ sueuerunt, ad cumulum, & complemen-

mentum voluere adduci Citharam, & Lyram, & huiusmodi musica instrumenta, quę licet fuerint instituta, & adinuenta ad laudandum Deum, verum datorem, & largitorem omnium bonorum, transtulerunt, & vti voluerunt ad explendas suas cupiditates, & prouocandam libidinem. Cum postremò subditur, & vinum in conuiuijs vestris, designatur quã lautè, & speciosè conuiuare, & epulari curauerint, quandoquidem conuiuia non nisi magno cum apparatu, & esculentis exquisitis, ac poculentis fieri solent. Re vera lauta conuiuia, & modestè pręparata non sunt omnino damnanda, sed eorum immoderatus, & superfluus abusus à Deo damnatur, et hoc loco latenter reijcitur. Legimus enim Dominum interfuisse nuptijs, et Angelos conuiuio exceptos, et Iob filios fecisse conuiuium fratribus suis, et sororibus. Diuus Gregorius primo Mor. capitulo 5. dicit quod conuiuia vix sine culpa celebrari possunt. et lib. 2. cap. 37. epist. describit qualia esse debent conuiuia. De conuiuijs, et conuiuantibus loquitur Plinius lib. 28. cap. 2. sed parum ad rem nostram, nos opitulante Deo fusius in fine huius operis de cõuiuijs agemus.

Conuiuia nõ sunt omnino damnãda.

Greg. li. 1. mor. cap. 5.

Plinius lib. 28. lib: 2.

Quarè expetendum est, & exequutioni mandandum sapientis decretum ecclesiast. 9. cum inquit, Viri iusti sint tibi conuiuæ, & in timore Dei sit tibi gloriatio, & in sensu sit tibi cogitatus Dei, & omnis enarratio tua in prœceptis altissimi. & prouerb: 23. quãdo sederis, inquit, vt comedas cum Principe, diligenter attende quæ apposita sunt ante faciem tuam, & statue cultrum in gutture tuo. Si tamẽ habes in potestate animam tuam, ne desideres de cibis eius, in quo est panis mendacij. Non est opus hoc loco recensere, & ad memoriam redigere singula mala, & incommoda, nec non quot, & quæ contigerunt in conuiuijs proditiones, & homicidia, q̃ po. est quis à varijs scriptoribus tum sacris, tum prophanis absq; vllo negocio excipere. Et quemadmodum non simpliciter conuiuia esse damnanda censemus, neq; etiam vti quãdoq; & delectari instrumentis musicis; Ita neq; etiam damnandi sunt omniquaq; qui mane consurgunt ad potandum, & corpus reficiendum, sed nimia anxietas, & sollicitudo, aut etiam superfluus, & immoderatus esus, & potus. Potest enim contingere quod aliqui mane comedant, & quadam tenus reficiantur, vt possint reliquum diei rebus agendis incumbere, aut alia corporis exercitia peragere. At qui secus faciunt, hoc loco manifestissimè damnantur. Iuxta illud Prouerb 23. Quando euigilabo dicebat ille, crapulator, & ebriosus, & rursus vina reperiam? Sic etiam Ecclesiast: 10. scriptum est Væterræ, cuius Principes mane comedunt. Quod autem attinet ad illa musica instrumenta, quæ Esaias hoc loco enumerat, tam etsi non multum ad rem conferat, ne quis tamen existimet illa esse omonyma, libet singula describere, & explicare discrimen inter ea. Cythara ergo dubio procul, vti de ea loquimur, est profectò musicum instrumentum, de quo Diuus Hieronymus hoc loco facit mentionem, & plures alij: qui autem sint ipsius inuentores, non satis constat, sed Plinius lib. 7 cap: 56. multos enumerat. Lira etiam, quamuis, & ipsa multa significet, hic tamen sumitur pro musico instrumento, in quo quot sunt fides & cordæ, tot resonant voces, de qua Ouid: 10. Metamorph & alij quoq; mentionem faciunt, vt Pliuius lib. 9. cap. 10. dicit habere formam testudinis, neq; multum differt à Cythara, licet sub his temporibus aliud per Cytharam, aliud per Lyrã capiatur; Huius inuentorem dicũt fuisse Mercuriũ, quidam Apollinem; nos autem dicimus fuisse Deum viuum, & verum, à quo ōnis harmonia, & quicquid boni est ab eo procedit. Tympanum verò multis modis accipitur, vt est videre apud varios scriptores, hoc tamen loco sumitur pro quodam instrumento, quod baculo, aut virga, vel etiam quãdoq; manibus pulsatur; Estq; ex vna

Ecclesi. 9.

Prouer. 23.

Cythara.

Plinius lib. 7. cap. 56.

Lyra

Tympanũ.

parte

parte planum, membrana clausum, intus verò vacuum, de quo Ouid: 4. Metamorph. Quacunq; ingrederis clamor iuuenilis, & vnà, Femineę voces, impulsaq; tympana palmis. Et Exo. 15. Exo. 15. Sumpsit Maria Prophetissa tympanum in manu sua. De tympano loquitur Aug. psal vlt. quod fit de corio siccato, atq; firmato. Tibia est aliud instrumentum musicum oblongum, teres, & foraminosum, quod inflatum, & digitis modo adductis, modo reductis temperatum, non ingratam, & iniucundam reddit Symphoniam, & vulgo dicitur Pifera, vt recor. Dicit ergo Esaias, Cythara, & Lyra, & Tympanum, & Tybia, & vinum in conuiuijs vestris, (supple, adducitis, & affertis) & opus Domini non respicitis, nec opera manuum eius consideratis. Per opus Domini, quamuis multa possint intelligi, tamen haec praecipua mihi veniunt in mentem, Primùm, vt per opus Domini intelligamus causam, & rationem; qua Deus voluit haec fieri, quandoquidem sunt facta ad laudandum Deum, & Dauid nouissimo psal. Laudate Dominum in sono tubae, psalterio, & Cythara &c. Conuenit quidem laudare Deum in tympanis, & cytharis, & alijs musicis instrumentis modo nihil impurum, aut prophanum illis misceatur. vt Concil. Trid. Sess. 22. Vos autem illa operamini, & eis abutimini ad luxum, & luxuriam, & ad excitandam concupiscentiam ad omnè opus prauum. Aut opus Domini hoc loco intelligitur dignitas, & conditio naturae humanæ, aut finis, in quem, et ad quem Deus fecit hunc hominem; opus inquam admirandum, paulo minus ab Angelis imminutum, gloria, & honore coronatum. & vniuersae creaturae principem constitutum. Vos itaq; opus Dei non respicitis, idest dignitatem, & conditionem vestram; nec finem, in quem, & pp quem estis producti, animo perpenditis, & vobis ipsis, non solum prouidere, sed omni conatu obesse contenditis? Aut etiam opus Domini nequaquam respicere iuste culpamini, quia scilicet nihil ad eius honorem, cultum, et obseruantiam

Ouidius.

Exo. 15.

Aug: super Psal. vlt.

Concil Trid. sess. 22.

Opus Domini quale sit.

facere videmini, cum tamen omnia bona vobis suppeditent ab eodem vobis abundè donata. Deniq; opus Domini est passio Christi, et mors eius, quod certè est magnum pietatis opus, quia tunc mors mortua fuit, et princeps huius mundi eiectus est foras, Nõ ergo decet dum dominus noster se exponit morti, et passioni, nos delitijs, et voluptatibus operam dare, opus ergo Domini tam magnum, tam salubre, tam viuificans non respicitis, nec opera manuum eius consideratis. Opera quippe manuum Dei sumus nos ipsi, sic enim dixit ipsemet per Prophetam, opus manuum mearum tu es, haereditas mea Israel, et nos quoq; eum deprecantes dicimus, opera manuum tuarum ne despicias. Et psal 118. Manus tuae Domine fecerunt me, et plasmauerunt me, da mihi intellectum. Postremò opera manuum eius sunt ea, quæ ipse, tum ad manifestandam gloriam nominis sui, tum ad vtilitatem nostram operatus est in nobis, Quæ sunt adeò nota, & manifesta vniuersõ Orbi, vt nulla possint ratione celari, & abscondi, cuiusmodi sunt, creatio, Redemptio, Gubernatio, conseruatio, Protectio, & multa alia huius generis beneficia, quę longum esset recensere, & ex sacris literis vtriusq; legis facillimè colliguntur. Vnde Deuter: 32. dicit Moses, non nè ipse est pater tuus qui possedit te, fecit te, & creauit te? Nõnè hic est ille, cuius verbo cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum? Nonnè ipse est, qui aperit manum suam, & implet omne animal benedictione? Postremo nonnè ipse est qui dat omnib⁹ affluenter, & non improperat? Tu autem populе stulte, & insipiens hæc opera non consideras, quæ sunt opera dumtaxat manuum Dei? Dominus solus dux eius fuit, & non erat cum eo Deus alienus. Non ne manus domini fecit hæc omnia? Sed vide ne fallaris quoniã licet manus Dei sit extensa, & porrecta ad protegendum nos, & custodiendum, habet etiam manus ad puniendum, & condemnandum eos, qui obliuiscuntur domini creatoris sui,

lus

quiq. creaturas ad noſtram ſalutem, & obſequium productas in propriã eius damnationem conuertunt, quibus per Hieremiam hunc in modum cõminatur Dominus, Ego debellabo vos in manu extenta, & in brachio forti, & in furore, & in indignatione, & in ira grandi. Et Dauid, Domine percuſſiſti inimicum, & in multitudine gloriæ tuæ depoſuiſti omnes aduerſarios tuos. Et Deuter: 32. Ignis inquit ſuccenſus eſt in furore meo, & ardebit vſq; ad inferni nouiſsima; & parũ infra; Videte, inquit, quòd ego ſim ſolus, & non ſit alius Deus præter me; ego occidam, & ego viuere faciam, percutiam, & ego ſanabo, & non eſt qui de manu mea poſsit eruere; & ſi acuero vt fulgur gladium meum; & arripuerit iudicium manus mea, reddam vltionem hoſtibus meis & his, qui me oderunt, retribuam. Opera ergo manuum eius conſiderare, & quę nobis contulit beneficia memoria frequenter repetere neceſſum eſt: quas etiam pœnas, & quæ ſupplicia ſumat de peccatoribus, licet quandoq; diſsimulet peccata hominum pp pœnitentiã. Veruntamen cum nos obdureſcimus, & in peccatis perſiſtimus, & pſeueramus extendit manum ſuam ſuper nos.

Deuter. 32.

Quod probè conſiderans Iob precabatur Deum, ſic dicens. Manum tuam longè fac à me, & formido tua non me tetreat. Et .D. Paulus ad Hæbreos 10. Horrendum eſt inquit incidere in manus Dei viuẽtis. Illi deniq; opera manuum Dei non conſiderant, qui ex creaturis viſibilibus inuiſibilia Dei, hoc eſt ſempiternam eius virtutẽ, atq; diuinitatem non comprehendunt, biſcerebus terrenis, & caducis nimium addicti, & ſeculi huius delitijs, & voluptatibus obcæcati. Et pp hãc ignorantiam, ſiue inconſiderationem, aut potius dementiam .D. Deus per Prophetam, *Textus 10.* *Populus meus captiuus ductus eſt, quia non habuit ſcientiam, & nobiles eius interierunt fame, & multitudo eius ſiti exaruit.* Sed priuſq; ad huius parti culæ expoſitionem accedamus, notandum eſt, & frequenter animo repetendum, quod notat Diuus Hieronimus videlicet, Multos reperiri, qui valdè mane conſurgunt ad ebrietatem ſectãdam, per hanc ebrietatem omnem animi perturbationem, & prauum mentis affectum capiendo, quippe qui non ſolum vbi è pueritia, & ephebis exceſſerint, ſed in ipſa quoq; pueritia vitijs, & turpitudinibus ſe ſe dedunt, & contaminari permittunt, & quod deterius eſt vſq; ad veſperam .i. ad finem vſq; ętatis in malo perſeuerant. Heù heu Domine quam pauci ſunt illi, qui cuſtodiunt iunocentiam ſuam, & conſeruare nouerint ſui corporis integritatẽ? Pleriq; ex his ſunt pueri centum annorum qui cum ad decrepitam ætatem deuenerint, debiles ſunt vſq; adeò effecti, & ita viribus deſtituti, vt è cœno peccatorum nequeant vllo pacto reſilire. Quarè infœliciſsimi ſunt illi, qui vſq; ad hanc ætatem, gulæ, & ventri, cæteriſq; voluptatibus addicti non intelligunt opera domini, & finem vitæ corũ Pergat ergo, & ſurgat velociter vnuſquiſq; & cum Dauide precetur Dominum dicens. Domine vſq; in ſenectã, & ſenicem ne dereliquas me. Nec tibi ſit ſatis ea verba referre; Delicta iuuentutis meæ, & ignorantias meas ne memineris, ſed potius adde, & dicas. Delicta totius vitæ meę, & ignorantias meas ne memineris, vt aliquando cũ eodẽ Propheta dicere poſsis. Velociter exaudi me Domine, quia defecit ſpiritus meus. Dicebat ergo Deus per prophetam, Propterea populus meus captiuus ductus eſt, quia non habuit ſcientiam. Sed qua ſcientia caruerunt? ea ſcilicet quam habere potuerunt, & habere tenebantur, quo fit vt omnino inexcuſabiles habeãtur. Nõ habuerunt inquam ſcientiam, ideſt intelligentiam ſanctarũ ſcripturarum, nolebant audire Prophetas, ſed potius illos deridebant, & ſubſanabant quod crimen impingit illis ſaluator, cum Iohannis cap. 5. inquit. Scrutamini ſcripturas, in quibus vos putatis vitam habere, & illæ ſunt, quę teſtimonium perhibent de me, & non vultis venire ad me, vt vitam habeatis, & in calce. *Ioh. cpa. 6.*

Nolite putare quia accuſaturus ſim

sim vos apud patrẽ, est qui accusat vos Moyses, in quo speratis. Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi, de me enim ille scripsit, si autẽ illius literis non creditis, quomodo verbis meis credetis? D. Basilius aperte testatur quod Iudęi occupati, ac dediti cõuiuijs, & epulis nullũ sibi reliquere locum ad contemplandum scripturas, & cognoscendum Deum. Textus 70. interpretum sic habet. Populus meus factus est captiuus, quia nõ cognouerunt Dominum, Textus hæbreus. Populus meus captiuatus est propter non scire, aut non cognoscere gloriã eius .i. ipsius eiusdem populi, cuius gloria erat Xps vt dixit Simeon, lumen ad revelationem gentium, & gloriã plebis tuæ Israel. Quod autem populus ille fuerit factus, & ductus captiuus nulla indiget probatione, hoc enim re ipsa videmus, & ipsimet suo eorum malo experiuntur, qui, & si aliàs in captiuitatem fuerint adducti, ad propria tamẽ aliquando redierunt, sed post passionẽ Christi eam captiuitatem sunt perpessi, à qua non modo non sunt liberati, sed neque unquam liberi erunt. Huc etiam spectat quod legitur sapien. 13. Vani sunt omnes homines, quibus nõ subest scientia Dei. *Et nobiles iterierũt fame*, quia .s. tota aut maior vis malorum recidit, & retorta est in capita Phariseorum, & Principum, quorum erat inexplebilis cupiditas, interierunt fame. *Et multitudo eius siti exaruit*, quia tanta erat penuria non modo vini, sed & ipsius aquæ, vt nequaquam satisfuisset ad refrigerandam, & extinguendam sitim ipsius multitudinis. Quòd autem hæc omnia, quæ hucusq; diximus vera exstiterint, videre oportet Iosephum 4. de Bello iudaico cap. 22. & lib 6. cap. penultimo, & per totum, &c. ũde dicendũ est quod ex adipe prodijt iniquitas eorum, & transierunt in affectum cordis &c. *Propterea dilatauit infernus animam suam, & aperuit os suum absq; vllo termino, & descendent fortes eius, & sublimes gloriosiq; eius ad eum, & incurvabitur homo, & humiliabitur vir, & oculi sublimium deprimentur.*

Luc. 2.

Ioseph. de bello Iudaico.

Tex. 11.

A Prosequitur esaias enarrare incommoda, pœnas, & supplicia, quæ sequta sunt iudæos pp immane illud facinus, quod perpetrarunt, & commisserunt aduersus Christum dominum filium Dei. Nuper dixit, quod ob hanc causam populus ille captiuus ductus est, & nobiles interierunt fame, & multitudo eius siti exaruit. Vide quę so, & considera pulcherrimam anthitesim, & quomodo ferè singula ab eis

B cõcupita cõtrarios pepererẽt effectus. Volebant illi summo mane surgere ad ebrietatem sectandam, nunc vice versa fame, & siti moriuntur, quæ quidem mors est magis dura, & acerba, quàm occidi gladio, quemadmodum dicebat Hierem. Tren. 4. Deinde ipsi potabant, & crapulabantur lõgè plus debito, & nullus erat finis epulandi, ac potandi, Nunc poterunt absq; vlla difficultate saturari, quia

C adest infernus, quia aperuit os suum, & ipsi vnà cum Diabolo habebunt õnem saturitatem, sed longè diuersam ab ea, quam olim concupierant, & hoc est, quod nunc dicit Propheta, *Propterea dilatauit infernus animam suam, & aperuit os suum absq; vllo termino. q. d.*

Vos nihil vltra, & nihil magis curare videbamini, quam ventrem implere, & omnibus delitijs, & voluptabitur exaturari, iam nunc habetis

D vestri comparem vestræ cupiditati, & vitæ rationi consimilem; Vos omnia deglutire, ac deuorare cupiebatis, en præstò est, qui itidem concupiscat, & exequatur, Infernus inquam, qui dilatauit animam suam ideò se totum exibuit, & aperuit os suum, & voraginem suam præ se tulit ad deglutiendas animas, & aperuit os suum absq; vllo termino, vt nunquam sit

E cessaturus, neq; defatigandus, aut vlli parsurus, quò omnes indistintum absorbeat, qui digni fuerint eius habitaculo. Nota quòd Propheta vtitur hoc loco quadam figura, quæ vocatur Prosopopeia, & possumus etiam tutò appellare Metaphoram, qua ostendit infernum esse velut cete grandem, aut aliud quodam monstrum animatum

matum, quod velit omnes deglutire, A quòdq; habeat animam, & os velut cętera animantia. Hoc est quod dicit, dilatauit Infernus animam suam, ideſt affectum, & desiderium suum absorbẽdi, & deuorandi omnia. Et hoc perindè est, ac si dicamus, Infernus præstò est, patet, & obuium offert se cuicunq; voluerit ingredi eius domicilium, & habitare in eo, & cum eo. Dicit Gregor. per hæc verba voluisse Prophetam explicare immensam eius loci latitudinẽ. B Deinde aduerte, quòd hoc nomen Infernus non vno tantum modo sumitur, neq; rem vnam signat. Quandoq; quidem sumitur pro Gehenna, & pro loco damnatorum, & hoc, meo quidem iudicio, est proprium eius significatum, iuxtà illud Lucæ, Mortuus est diues, & sepultus in inferno,

Infernus multifariam accipitur.

Cap. 16.

Aliquando pro loco patrum veteris testamenti, & puerorum, quorum animæ non fuere aqua baptismi ablutæ, iuxtà illud Pet: Loquentis de Christo quem Deus suscitauit solutis doloribus inferni, ideſt limbi 3. pro loco purgationis, iuxtà illud Apostoli, omne genus flectatur cœlestium, terrestriũ, & infernorum 4. sumitur pro loco, in quo mortuorum corpora humantur, iuxtà illud Gen: Deducetis canos meos ad inferos. 5: solet accipi pro separatione animæ à corpore, quæ mors nũcupatur, iuxtà illud Prouerb. 30 Tria D sunt, quæ nunquam satiantur, videlicet Infernus, hoc est mors, os vuluę, & terra, quæ non satiatur aqua: & ignis, qui nunquam dicit sufficit. Et postremò solet appellari etiam infernus status illorum, qui sunt in maxima angustia constituti, iuxtà illud Dauidis. Eduxisti animam meam ex inferno inferiori. Non ignoro tamen plerosque in alium sensum accipere hoc loco infernum inferiorem, at infernum nunc E puto nõ incongruè posse accipi tribus, aut quatuor modis mox enumeratis; Infernus inquam, hoc est locus damnatorum, nulli dubium potest intelligi aperuisse os suum ad deglutiendas, & perpetuò torquendas eorum animas, qui crucifixerunt Dominum, neq; etiã dubium alicui esse potest, quin pleriq;

Cap. 44.

eorum, qui persequuti sunt Dominum, fuerint in mortem adducti, cum multa millia hominum legantur interrempta in illa obsidione Hierosolimitana, tum gladio, tum peste, & sæuissima fame, Dicere etiam possumus eo tempore, quo fuerunt obsessi, & postmodũ deuicti, & superati, fuisse in maximis angustijs constitutos. Et quamquam multa eorum corpora inhumata extiterint, & pleraq; à canibus dilacerata, nonnulla in fluuium proiecta, multa etiam igne combusta & in cinerem redacta; attamen & ista, quæcunq; fuerit illorum corporum sepultura, dicere poterimus quòd & illa fuerit illorũ infernus. Nec volo præterire quod memini me legisse apud quosdam Historicos, quòd multi summo studio quærebant propinquorum corpora sepelire, nec vllo modo poterant. Dicit ergo textus, propter ingentia illorum C scelera dilatauit infernus animam suã, & aperuit os suum absq; vllo termino, quid tum sequitur? *Et descendent fortes eius, & populus eius, & sublimes gloriosiq; eius ad eum.*

Vide quæso rerum consequentiam Illi primum nimiùm studebant, & superfluam curam adhibebant in conuiuijs, in condiendis epulis, & maximis viris ad epulas conuocandis. Nunc omnes, magni, & parui, nobiles, & ignobiles, diuites, & pauperes descendent in infernum, & humiliabuntur. Per istos gradus hominum, videlicet fortes, sublimes, & glorioſos, secundum quosdam Propheta intelligit homines cuiuscunq; status, ideſt summos, hoc est magnates, medios, & infimos, quòd. s. de quocunque statu homines vtriusque sexus descendent ad Inferos, eo modo quo diximus, Et quemadmodum dicit psal. 48. Introhibit in progenies patrum suorum, & vsq; in æternum non videbit lumen: præter quosdam pauperes, qui dimissi sunt liberi, & nonnullos etiam de primis, & locupletibus, qui captiui ducti fuerunt, ve essent ludibrio omnibus hominibus, & dura, & aspera seruitute tenerentur; cæteri ferè omnes fuerunt interempti. Ego autem (pace aliorum dixe-

Psal. 48.

rim)

rim) per fortes existimo Prophetam A intellexisse, eos, qui robore corporis confidebant, neq; suspicabantur, aliquid posse eis accidere mali: Per sublimes eos, qui erant in dignitatibus constituti, & suspiciebantur ab omnibus, velut illis præeminentes. Per gloriosos eos intelligo, qui ob honorem, & reuerentiam olim sibi præstitam, plurimum de se præsumebant, & vanè admodum gloriabantur. Per populum, cuius etiam hoc loco meminit, B eum accipi existimo, qui huiusmodi magnatibus adhærebat, & eorum virtuti, & animo fitati confidebat, plurimùm. Vnde sequitur Propheta, & dicit, *Et incuruabitur homo, & humiliabitur vir, & oculi sublimium deprimentur*; quasi idem repetit quod nunc, nunc dixerat, verùm id facit vt magis imprimat, corroboret, atq; confirmet. Incuruabitur ergò homo, qui s. potens erat in diuitijs, & opibus: Incuruabi- C tur inquam, quia dimittent eum, & inclinabunt, ne possit eleuare faciem, vincietur, & ligabitur, vt ducatur ad spectacula, & obijciatur bestijs, & feris in ludum, & contemptum, inhonorabitur vir, qui prius magno in precio habebatur post modum verò pro nihilo æstimabitur, & risui, ac despectui habebitur: oculi sublimes deprimẽtur, ideſt qui alta sapere videbantur, et nihil præter se fore, aut esse existimabãt, D deprimentur, ideſt deijcientur, & infimo loco habebuntur. Nec mirum, quòd oculi sublimium deprimantur, quando authores, & causæ interitus fuerunt sibi, & alijs: Nec secus fieri poterat, vt mortis terrore, & intolerabili calamitate detenti, non humiliarentur. Hæc erunt præmia digna his, qui Christum contempserunt, qui manè surgebant ad ebrietatem sectandam, & vsq; ad vesperam illam vitæ consue- E tudinem protrahebant, quiq; non intelligebant opera manuum Dei, nec habebant, ideſt habere noluerunt scientiam sanctarum scripturarum; hi profectò sunt, ex eorum numero, quos infernus, aut mors, aut perpetuus cruciatus deglutiuit. Contra verò, & vice versa dicit Textus.

Et exaltabitur dominus exercituum in iudicio, & Deus sanctus sanctificabitur in iustitia. 16.

Existimabant Iudæi Christum Dominum esse penitus deletum, atq; extinctum, at oppositum palàm vsu venit, & patefactum est. Cum enim suo recto, & sacrosanto calculo in populum superbum, & voluptuosum animaduertit, exaltatus est, & commendatus, tanquam iustus iudex, & Sanctus, potens, & verus, cum ea quæ de ipso prædicta sunt, in effectum deducentur. Exaltabitur ergo dominus in iudicio, qui prius iudicabatur iniustus. Proinde rogabat Deum, dicens, Iudica me Deus, & discerne causam meam. Et apud Io. 17. inquit, Pater iuste, mundus te non cognouit. Et Deus sanctus sanctificabitur in iustitia, ideſt Sanctus, & iustus apparebit, iuxtà illud, Quod petimus in oratione, dicentes: Sanctificetur nomen tuum, i. Sanctum credatur, agnoscatur, & ab omnibus prædicetur, quippe qui prius seductor, malefactor, & violator legis, ac blasphemus dicebatur. Exaltabitur ergo dominus exercituum in iudicio, quia iustè iudicabit gentes, & dominabitur populis, & Deus Sanctus Sanctificabitur, ideſt reputabitur, & declarabitur in iustitia, quia .s. iustus, bonus, & Sanctus, & ab omni labe semotus, & seiunctus, sicut ipse dixit, Sancti estote, quoniam ego sanctus sum. Et apud Ezech: cap. 15. Et scietis, quia ego dominus cum posuero faciem meam in eos, & dedero terram 15. *Ezech. cap.* inuiam, & desolatam, eo quòd præuaricatores extiterint.

Et pascentur agni iuxtà ordinem suum, & deserta in vbertatem versa aduenæ comedent. 14. Iste Textus, & hæc particula multas habet expositiones, & valde diuersas, quemadmodum etiam varij sunt textus, ac traductiones. Nos iuxtà textum vulgatę traditionis priùs exponemus secundum sensum literalem, deinde secundum allegoriam. Iuxtà sensum literalem quidam intelligunt per agnos ipsamet animalia, quæ come sta erant ab hostibus, quemadmodum & deserta in vbertatem versa ab eisdẽ

hostibus

hostibus, & aduenis diripientur, & eo medentur, & hæc est pœna respondens illi culpæ, & vanæ cupiditati, qua nobiles iudæorum curabant lautè, & opiparè sua facere conuiuia, & lectissimis cibis ea referre: Deus autem in eorum pœnam permisit, quòd agni, & cætera animalia comestibilia pascerentur ab extraneis iuxtà ordinem suum, ideſt prius meliora, & pinguiora, post hæc deteriora. Vel agni pascerentur, ideſt pascua habebunt iuxtà ordinem suum, ideſt turbò, & absq; eo, quòd in fugam vertantur, aut greges confundantur. Non est admittenda eorum sententia, qui existimant ab eodem populo iudaico agnos, & deserta in pinguedinem versa esse comedenda, quos dicunt vocari hoc loco aduenæ, quia scilicet fuerunt aduenæ in terra Chaldeorum, Non est inquam admittenda ista expositio, quia maximam vim infert textui, nón enim esset imprecatio, sed boni auguratio, & prædictio. Dicamus ergò, vt iam dictum est, quòd post obsidionem, ac desolationem ciuitatis Hierusalem, & totius Iudeæ pascentur, & assumentur agni, & cætera quæq; animalia, & quæcunq; loca ad meliorem frugem reducta ab ipsius hostibus, siue Romanis, siue alijs nationibus, pascentur inquam, ideſt auferentur, & illis potientur. Allegoricè verò, & iuxtà sensum spiritualem dicimus q̃ per agnos debemus intelligere viros pios, & Sanctos, qui adhærebunt Christo, & propter puritatem, & mansuetudinem appellantur agni. Hi inquam pascent, & nutrientur iuxtà ordinem suum, ideſt absq; vllo impedimento, dicunt aliqui; sed melius est vt per ordinem intelligamus desiderium, & voluntatem, seu intentionem, quòd videlicet homines pij, & Christo per fidem coniuncti tempore quo Christus fuerit exaltatus, & declaratus Dei filius, & lex etiam Euangelica fuerit propagata, & recepta, pascentur iuxtà ordinem suum, ideſt iuxta eorum intentionem, ac voluntatem, & maxima cum libertate nemine eos impediente, ac distrahente. Pascentur inquam à Domino in pascuis vberrimis; et ingredientur, & egredientur, ad libitum suum, et pascua inuenient, vt habes apud Iohannem cap. 10. Huiusmodi autem animalium pastus, & hæc tanta eorum libertas ingrediendi, et egrediendi vbicunq; vel quòcunq; voluerint, signum est, et argumentum quietis, et pacis, quæ futura est tempore gratiæ, & legis Euangelicæ. Deserta verò in vbertatem versa aduenæ comedent, hoc est lex vetus, & promissa patrum à iudæis deserta, ideſt non intellecta, neq; approbata, Versa in vbertatem, ideſt in gratiæ pinguedinem resoluta. Aduenæ comedent, ideſt gentes, quæ erant alienæ à Dei cultu, & expertes legis diuinæ, vt verè adimpletum sit quod apud Lucam scriptum est. Alius est qui seminat, & alius est qui metit, quidam enim seminauerunt, & alij in labores eorum introierunt. Quamuis hæc sit vera, et germana intelligentia huius particulæ, tamen ad vberiorem notitiam eorum, quæ hîc tractantur, prodest mihi afferre etiam expositionem congruam literæ. 70. interpretum; sic enim habet. Et pascentur direpti quasi tauri: et deserta eorum, qui capti sunt, agni comedent. Vbi per tauros nonnulli intelligunt ipsos primates, & principes iudæorum, qui tanquam pingues, & inflati, & summa grauitate, et authoritate turgidi, veluti tauri, pascentur, et diripientur, et ducentur ad supplicia. De quibus taris dicebat Saluator per Prophetam. Tauri pingues obsederunt me. erunt ita q; tauri isti direpti; et deserti; hoc est domus, et agri deserti, et relicti ab istis tauris. Erunt pabulum agnorum, hoc est virorum fidelium, et innocentium, atq; iustorum. *Psal. 117.*

Alij per Tauros modo satis apposite intelligunt Sanctos Martires, qui velut tauri erunt direpti, dilaniati, et ad patibulum conducti. Et vocantur tauri propter fortitudinem, et robur animi, et summam constantiam; ijdem vocantur agni propter innocentiam, mansuetudinem, ac patientiam. De quibus, vel ad quos dicebat Saluator.

uator. Luc. 10. Ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos, et deserta eorum agni comedent, hoc est quæ Iudæi dereliquerunt, diuina scilicet eloquia; agni, idest Christiani in Ecclesia possidebunt, vt paulò ante dictum est. Hæc est expositio textus. 70. interpretum, quam adhibere placuit ob ea, quę ibi dicuntur.

Sequitur Textus: Vbi Deus per Prophetam cõminatur diuersis peccatorũ generibus, p cuius intellectu liber nũc afferre ipsissima verba. D. Cyrilli. inquit enim quòd summus opifex sua clementia per Sanctos Prophetas alloquutus est Scribas, et Pharisæos, vt ad meliora se reciperẽt, et deteriora relinquerent. Deniq, à vitijs, et scelerib us desisterent, et quod bonum est, et rectum summo studio persequerentur, ob id nunc illis præmia multa proponit; nunc suppliciorum genera peccatorum magnitudine digna exponit, vt omnibus modis ad id, quod vtile est, perducat. Sed cum nullus esset modus, et uia, quæ Iudæorum ignauiæ depellendæ satis esse posset, quando in auaritiam, et libidinem magnopere prolapsi essent, et morbo contumaciæ in Deum extremæ laborarent, sanctosq; prophetas minimè vererentur, & aliis eorum dictis nullam fidem adhiberent, Deus iustus Iudex illis hoc loco multa comminatur. Et præter ea, quæ diximus, inquit

v. 5.

Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, & quasi vinculum plaustri peccatum, qui dicitis festinet, & citò veniat opus eius, vt videamus, & approprietur, & veniat consilium Sancti Israel, & sciemus illud.

D. Thomas adducens intentionem huius partis dicit hoc loco Prophetam reprehendere, & comminari ijs, qui persistunt in peccatis, neque volunt, quibusdam falsis, & vanis opinionibus adducti, ab eis recedere: quæ vanitas trifariàm demonstratur. Primùm quidem in contemptum iudicis, qui est Deus: Deinde in excusationem peccati. Postremò quantum ad præsumptionem peccandi; & hic triplex modus, aut occasio, qua delinquentes perseuerant in peccatis, est ille funiculus triplex, qui iuxtà sententiam Eccles. 4. difficilè rumpitur. Primùm ergo trahitur iniquitas per funiculum vanitatis ratione exempli, quoniam cum quis labitur in aliquod peccatum, nec statim corripitur, in peccando progreditur, præbet alijs exemplum id ipsum committendi. Vnde prouerb. 7. dum loquitur sapiens de adolescente seducto à mulie re compta, & ornata, & c. statim eam sequitur quasi bos ductus ad victimam, & ignorat quòd ad vincula stultus trahitur. Deinde peccatum est quasi funiculus, quo trahimur in vsum peccandi, quia vt dicit beatus Gregorius Peccatum, quod mox per pœnitentiam non diluitur, statim suo pondere ad aliud trahit. Postremò trahit nos funiculus iste ad æternæ mortis interitum, de quo Prouerb: 24. Erue inquit eos, qui ducuntur ad mortem, & qui trahuntur ad interitum liberare ne cesses. Sic ergò manifestum est peccatum esse velut funiculum vanitatis, & quasi vinculum plaustri, quo funiculo perierunt suspendio duo vanissimi homines, & grauissimi peccatores, videlicet Architofel, & Iudas, quorum alter Dauid, alter dominum suum prodiderat, & vterquè sibi ipsi mortem consciuit, existimantes, vt dicit diuus Hieronymus malum conscientiæ presenti morte finiri, & nihil esse post mortem. Nequè ab re, & absquè rationabili causa Propheta comparat hoc loco peccata funiculis, quoniam sicut funiculus ex filis tenuissimis, & leuissimis conficitur, ita peccatum facilè texitur, & conficitur, sed cum inde voluerimus extricari, solidissimis vinculis nectimur, cum autem funiculus difficilè dissoluatur, sic & peccatum. Comparatur etiam & plaustro, sicut plaustrum onustum, & plenum mercibus, & varijs ponderibus est valde graue, & non facilè trahitur; sic fermè est ipsum peccatum. Vt psal. Iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, & sicut onus graue gra-

Peccata sunt funiculi.

Peccatum sicut plaustrum.

uatæ

natæ sunt super me. De huiusmodi plaustro, ideſt de impietate dicebat Zach. 5. quòd ſedebat ſuper talentum Plumbi oſtendens grauitatem peccati. Aegyptij quoque perſequentes Hæbreos, deſcenderunt quaſi plumbum in aquis vehementibus quoniam grauati erant multitudine peccatorum. Hæc ex Diuo Hieronimo. D. Thomas vult peccatum comparari plaustro, quia opprimit, & grauat, quod ferè in idem redit. Opprimit inquam quia non ſinit nos quieſcere, neque quicquam habere ſolatij, & die, noctuquè fluctibus agitari, ſicut hic idem Proph: inferius dicit c. 57. Cor impij eſt quaſi mare feruens, quod quieſcere non poteſt. Et Diuus Auguſtinus feciſti domine, & ita factum eſt, vt pœna ſit ſibi omnis inordinatus appetitus. Poteſt etiam peccatum appellari vinculum, quia re vera nos vincit, & ligat ligat namquè intellectum ne videat, & conſideret id quod bonum, & rectum eſt, propterea dicebat ille, Omnis malus ignorans. Ligat etiam pedes, & affectum, ne quid boni faciat peccator, aut apperat. Ob id dicebat ille pater familias, ligatis manibus & pedibus proijcite ipſum in tenebras exteriores. Dicitur quoquè vanitas, quia re vera peccatum nihil eſt, & quicunque homo delectatur his rebus terrenis, & caducis, vanus eſt & improuidus, quia hæc velut vmbra tranſeunt. Et tanquam nuncius præcurrens, & in medio curſu ſæpenumero deficiunt. Sed licet ita ſit, & teſtimonio ſcripturarum comprobetur, vt eſt illud pſal. Funes peccatorum circumplexi ſunt me. Prouerb. 5. Iniquitates ſuæ capiunt impium, & funibus peccatorum ſuorum conſtringitur, tamen ſi volumus rectè verba textus expendere, & conſiderare non eſt eorum ſenſus, quòd peccata ſint velut funiculi, & plaustra, & huiuſmodi, ſed ſunt ea, quæ committuntur, & protrahuntur his medijs, tanquam occaſionibus, & inſtrumentis, quæ ſtatim enumerat. Qui enim trahunt iniquitatem in funiculis vanitatis, ideſt qui addunt peccata peccatis: his rationibus permouentur, & adducuntur. Primùm quia vident Deum differre pœnas, & ſupplicia delinquentibus, & dicunt.

Peccatum eſt vinculũ.

Pſal. 88.

Feſtinet, & citò veniat opus eius, vt videamus, & appropiet, veniat conſilium Sancti Iſrael, & ſciemus illud.

Quæ verba dicta ſunt per ironiam, propterea quod Prophetæ ſæpiùs admonentes populum Iſraeliticum, Principes Sacerdotum, ſcribas, & Phariſæos, vt haberent timorem Domini, & à peccatis reſilirent, prædicebant multas calamitates, & miſerias illis euenturas, illi autem deridebant eos, & parùlpendebant eorum comminationes, & huiuſmodi verba aduerſus eos, immò & aduerſus Deum effutiebant, quemadmodum etiam deridebant Chriſtum Dominum in Cruce pendentem, cum dicebant ſine videamus an veniat Helias, & liberet eum, & ſi filius Dei eſt, deſcendat nunc de Cruce, & credimus ei. Et ob id, quia non ſtatim adeſſe videbant quod mocrebantur ſupplicium, propterea perſiſtebant in peccato, & trahebant peccatum in hoc funiculo vanitatis, exiſtimantes Deum fore mendacem, aut nequaquam facturum quod illis minabatur. Et hac ratione prolongauerunt iniquitates ſuas, quod eriam Sapiens affirmauit, cum dixit, quia non profertur citò contra impios ſententia, filij hominum abſque vllo timore perpetrant mala. Hoc inani, & leuiſſimo fundamento perſuadebat Saul 1. Reg. 28. Cuidam Pythoniſſæ, vt faceret contra Dei præceptum dicit, Viuit Dominus, quia non eueniet tibi quicquam mali propter hanc rem. Dicit ergo Propheta orationem dirigens, & lamentum ad Hebreos, Væ vobis, qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, qui dicitis; feſtinet quaſi dicat, ſi Dominus vult nos punire, & varijs calamitatibus afficere, & caſtigare cur tardat?

sceleſtius, et D. Paulus inquit, cupiditas eſt radix omnium malorum. Auaritia namq; vbi vires poteſt exerere in proximum, vim, & tirannidem exercet iniquiſsimam, & pro cumulandis opibus nihil non agit, nihil prętermittit, Deiq; minas, ac præcepta deridet, & habet pro nihilo, Sic enim legimus apud Luc: 16. cap. Quòd cum Saluator aliquando moneret Iudæos, Scribas, & Phariſeos, Deo potius, quàm diuitijs inſeruire ſtuderent, Audientes hęc Phariſei, qui erant auari, deridebant illum. Vnde Diuus Cyrillus ſuper hunc locum egregiè diſcurrit, dicens, quòd diues eſt quid inſatiabile, ſiquidem accedat quoq; vt quod velit non poſsit rectè conficere, nunquam profectò quieſcet, neq; deſinet ad proximi bona, & facultates aſsilire, quod non dum adeſt ſitit, & ſummopere concupiſcit. Propterea d. Propheta, Væ his qui volunt copulare, & iungere ſuis ædibus alienas, & agros agris, vt proximo aliquid auferant. Semper enim cauſam ſtudent obtendere, cur plus ipſi poſsidere debeant, & cur alios ſibi contiguos eſſe non oporteat. Præterea imbecilliores cogunt, & impiè rapiunt ab illis eiulantibus, & contra eorum ſæuitiam, ac ferociam vociferantibus. Huius facinoris præclarum teſtimonium habes. 3. Reg. 12. De Acab rege, qui iui, & dolo ſuſtulit, & rapuit vineam ipſius Naboth. Et multa alia ſimilia facilè eſt reperire apud ſcriptores tam ſacros, quàm prophanos, & frequenter eiuſmodi extorſiones, & rapinæ contingunt temporibus noſtris. De quibus raptoribus, & iniuſtis poſſeſſoribus loquit' Micheas Propheta cap. 2 d. Et concupierunt agros, & violenter tulerunt, & domos rapuerũt, & calumniabantur virũ, & domũ eius virũ, & hæreditatẽ eius. Et cõformiter ad hunc locum loquitur Hierem. cap. 22 Væ qui ędificat domũ ſuam in iniuſtitia, & cœnacula ſua non in iudicio, amicum ſuum opprimet fruſtra, & mercedem eius non reddet ei, quiq; dicit ędificabo mihi domum latam, & mercedem eius non reddet ei. Hoc eſt quod damnat hoc loco Eſa: d Væ qui coniungitis domum domui, et agrũ agro copulatis vſquè ad terminum loci, hoc eſt, vſquè ad terminum loci iam praefixi, & conſtituti ab eis, non attendentes, neq; reſpicientes iacturam proximi, ſed tantum exoptantes explere cupiditatem ſuam, & eorum deſiderio ſatisfacere. Vel vſq; ad terminum loci, ideſt agrum agro copulare, & domum domui coniungere annituntur, & quærunt vſquè ad terminum loci, ideſt quouſq; ad eum terminum peruenient, vltra quem non detur alius locus, qui poſsit ab eis occupari. Vel tertio dicunt aliqui, agrum agro copulare vſq; ad terminum loci, ideſt quouſq; veniant ad loca publica, vt ſunt viae communes, et publicę quae ſunt tanquam termini agrorum, & praediorum, vltra quos pertranſire non licet. Nonnulli hunc in modum exponunt hanc particulam, quae erit quarta expoſitio. Quod aliqui copulant agrum agro, vſq; ad terminum loci, quia .s. ſunt adeò inſatiabiles, & percupidi vt nunquam quieſcant, ſed ſemper quærant aliquid poſsidere, & acquirere, quouſq; aliena rapiant. Alieni namq; agri, & alienæ domus, & praedia videntur eſſe termini loci, quos nullus poteſt legitimè pertranſire; ſed aliqui Neoterici dicunt, quòd hoc loco non intendit Eſaias arguere iſtos, contra quos loquitur. quòd re vera aliorum poſſeſsiones diripuerint, aut per violentiam extorſerint, ſed potius damnare iſtud ſtudium, et vehemens deſiderium ſemper acquirendi, quoniam huiuſmodi labor, et ſtudium ſemper ferè ſecum affert hoc incommodum, vt alijs vim inferant, aut minis cogant, et plerunq; minoris, quàm decet, emant. Idcircò reprehenduntur à Deo, et oſtenditur, quòd tales fructus ſunt nimis acerbi, et ipſi Deo vehementer ingrati, et exoſi. Propterea dicit Deus, Nunquid vos ſoli habitabitis in medio terræ? Exprobrando, et increpando dicuntur haec verba. Volens innuere, non propter ipſos ſolos conditum, et factum eſſe mundum in tanta latitudine, et

Cupiditas radix omnium malorum vide.

3. Reg 12.

Micheas cap. 2.

Hierem. 22

Vſq; ad terminum loci.

A B C D E

am-

amplitudine, vt pauci solum, eo fruantur, sed plures, & omnes iuxtà suum quisq; laborem, & conditionem, seu mauis necessitatem, illius partem obtineant. Vnde eleganter hoc loco adD. Hieronymus. uersus istos inuehitur D. Hieronymus. Inquit enim. Quae enim est ista rabies, cum tecta, et agri ad depellendos imbres, et ad serendas fruges haberi debeant, ea habere cupere, in quibus omnibus habitare non possis, et ea colere, quae non sufficias, alteriusq; necessitatem tuam facere voluptatem? Vnde rectè quidem Valerius Maximus inquit. Cupidos, et auaros non possidere diuitias, sed possideri abeis, lib: 9. Cap. 4. et Diuus Chrysostomus Hom. 22. super Mathaeum. Et ne quis existimet, ista vehemens cupiditas, et inexplebile desiderium habendi, lateat Deum, non cognoscatur ab eo, neq; percipiat huiusmodi voluntatem, seu potius ingluuiem, Sequitur Textus. *In auribus meis sunt haec. Dicit Dominus exercituum*, Quasi dicat, Vos putatis huiusmodi cupiditates, et desideria, nec non oppressiones, quas facitis, me latere, eos non audiam, non ad aures meas perueniãt, sed longè fallimini, quàm maximè aberratis, quandoquidem in auribus meis sunt omnia haec, ad aures meas citissimè peruenerunt, quandoquidem ego sum Dominus. praesto sum omnibus, omnia complector, ambio, & contineo. & quæcunq; fiunt optimè perspicio, qui plantauit aurem non audiet, & qui finxit oculum non considerat. psal. 93. Alius textus habet, In auribus meis sunt hæc, domini exercituum, Vbi loquitur ipse Propheta, quasi dicat, Verba, quæ loquutus est dominus, resonant in auribus meis, ideſt continuè pulsant ad aures meas, & timorem incutiunt menti meæ, ne videlicet Deus iratscatur aduersum nos, quòd simus vsq; adeò tardi, & segnes ad increpandum eos, qui talia agunt. Nec solùm ea verba, quæ hucusq; audiuimus, sed quae mox sequuntur, vbi dicit dominus. Nisi domus multę desertæ fuerint grandes, & pulchrę, obsq; habitatore, supple, non mihi am

A plius fidem adhibeatis, aut non quiescet ira mea. Quibus verbis comminatur Deus his, qui adeò sunt sollicitti, & studiosi in cumulandis opibus nec desistunt pro eorum cupiditatibus explendis alijs vim inferre. Propterea dicit Deus, Nisi domus multæ grandes, & pulchræ fuerint aliquando desertæ, mihi non credatis, aut ego non sum Deus, vel non deficiet, nec cessabit ira mea, Vbi est quædam figura, B quam Aposiopesim vocant, quę fit cum per iram, vel indignationem pars orationis reticetur, Vt est illud Virg: Quos ego, sed motos præstat componere fluctus. Deest enim hoc verbũ puniam, quod subticetur. Et Plautus, non sum is, qui sum, nisi (supple) hoc fiet. Minatur ergo. Propheta hoc loco ijs, qui spes suas collocarunt in opibus, & ædificijs Vrbis: futurum est enim, vt nihil illa omnia iuuent, C cum venerit tempus desolationis: hoc idem Sophonias cap primo prædixit, *Soph. cap. 1.* & inculcat; erit (inquit) fortitudo eorum in direptionem, & domus eorum in desertum: ædificabunt domos, & non habitabunt: plantabunt vineas, & non bibent vinum earum. Propterea dicit hic Deus per Prophetam. Nisi domus multæ desertæ fuerint, &c. dicite quòd ego non sum Deus. Aut quemadmodum supra adiunximus, D non quiescet furor meus. Propterea Sapiens egregiè monebat. d. prouerb. 23. Noli laborare, vt diteris, sed pru- *Prou. 23.* dentiæ tuæ pone modum, ne erigas oculos ad opes, quas non potes habere, quia faciunt sibi pennas vt Aquilę, & volabunt in cœlum. Et paulo post subdit, Ne attingas paruulorum terminos, et agrum pupillorum non introeas, propinquus enim illorum, qui est Deus, fortis est, & ipse iudicabit con E tra te causam illorum. Tota nempe facultas, & copia diuitiarum, quæ cõsistit penès domos, in tribus potissimũ reperitur, videlicet in multitudine, & abundantia ipsarum, cum quis multas possidet domos, & prætoria, villas, & oppida: Deinde in pulchritudine, quòd scilicet sint ritè, & summo cum artificio, & studio constructæ, & ædificatæ,

atq; in optimo situ constitutæ, & aeris salubritate, cœliq; aspectu, & amœnitate prædotatæ Postremò quòd sint magnę amplæ, & ingentis populi, & multorum cohabitantium capaces, & optimorum ciuium numero excultæ. Hæc omnia complectitur illa Prophetæ comminatio, nisi domus multę desertę, &c. Sed nota quòd non ab re Propheta mentionem fecit de domibus multis, pulchris, & magnis, quòd scilicet desertę erunt omnes, vt probet per locum à fortiori, quòd si videlicet domus magnę, pulchrę, & multę deserentur, & desolabuntur, quantò magis erit de minoribus, & tenuioribus aedificijs? Nulli dubium, quòd tota Vrbs deuastabitur, & domus supra domum cadet. Præter ea, quæ diximus, circa presentem textum iuxtà editionem vulgatam, praestat etiam non parum afferre expositiones iuxtà textũ hæbreum, qui haec verba nunc exposita, non per modum interrogationis, sed secundum assertionem accipit hũc in modum. Vos agrum agro, & domum domui copulatis, vt uos soli habetis in medio terrae, quasi velit innuere. Vos omnia ad vos trahere, omnia praeripere, cuncta possidere tentatis, vt vos soli optimis quibusq; rebus fruamini, & velut rerum domini, cuncta subsint vestrae potestati, Sic etiam in 4. lib. Reg. cap. 4. Intelliguntur ea verba, quae dixit quaedam mulier sunamitis ipsi Eliseo. In medio populi mei habito, Cum quaesita fuisset ab eo, si qua in re opus erat, illi vt faueret, & auxilium quoddam afferret apud Regem, siue Principem militiae. Quibus verbis nihil certè aliud innuere videbatur illa, nisi quòd ipsa nullius erat indigens, & omnia ei necessaria, vel appetibilia praesto erant, & abundè, & copiosè supererant, propterea dixit in medio populi mei habito. Sic & de istis poterat dici, Vos agrum agro copulatis &c. Vt vos soli habitetis in medio terrae, ideſt vt nulla re prorsus îdigeatis, sed omnia vobis abundè superſint. Quae expositio, quàmuis meo iudicio possit aliqua ratione probari, prior tamen est longè melior, & longè maiorem habet efficaciam ad confutandam, & condemnandam auaritiae labem, tametsi D. Cyrillus videatur modo quodam adhaerere posteriori expositioni. Sic enim ait, Si vos ò diuites, & praepotentes propinquorum bona rapueritis, si vicinum odio habueritis, & ex suis sedibus deturbare, ac eijcere conabimini, vsu veniet sanè vt vos soli habitetis regionem, exturbatis alijs omnibus; desolatam proinde terram, & vacuam habitatoribus habeatis, & quid nam proderit colere, & inhabitare terram habitatoribus destitutam, & pene desertam? Itaq; optimũ, & consultissimum erit, vt curent ea solum, quae ad vitam se ipsa contentam, ac moderatam attinent: Quandoquidem portio tenuis cum timore Domini longè melior, q̃ multi prouentus cum iniustitia. Quemadmodum Prouerb. 16. Melius est parum cum iustitia, q̃ multi fructus cum iniquitate. Et psal. 36. Melius est modicum iusto super diuitias peccatorum multas. Hæc ad verbum Cyrillus satis consona textui Hæbreo. Sed posteaquam nos de diuitibus, ac locupletibus sermonem suscepimus, non est praetereunda reprehensio, & admonitio Diui Iacobi ad eosdem, dum inquit. Agite nunc, diuites plorate vlulãtes ĩ miserijs vestris quae aduenient vobis, diuitiae vestrae putrefactae sunt, & uestimenta vestra à tineis comesta sunt, aurum, & argentum vestrum eruginauit, & erugo eorum in testimonium vobis erit; & mãducabit carnes vestras, sicut ignis; thesaurizastis vobis iram in nouissimis diebus, ecce merces operariorũ, qui messuerunt regiones vestras, quae fraudata est à vobis, clamat, & clamor eorũ in aures Dñi Sabaoth introiuit. Quae verba profectò eadem ferè sunt, his, quae hoc loco habemus, cum .d. Esa. *In auribus meis sunt haec, dicit Dominus exercituum, seu Dominus Sabaoth.* Vbi aduerte, q̃ clamor, qui peruenit ad aures Domini, ut supra diximus, quandoq; in malam, quandoq; in bonã partem sumitur. Clamauerunt iusti ad Dominũ, & exaudiuit eos. Voce mea ad Dominum clamaui, & intendit mihi.

4. Reg. ca. 4.

In medio terra habitare.

Prouer. 16.

Psal. 36.

3.

hi. Vtrobiq; in bonam partem accipi tur. At cum ait. Clamor ſodomorum ad aures Domini peruenit, in ſiniſtram partẽ accipitur. Sed uide quod iſte clamor, qui fit coram Domino, & ad aures eius pertingit, non eſt ſemper magnæ uocis emiſsio. ut not: Diuus Hieronymus cap. 4. ad Gal. ſed eſt ſcĩæ, & dogmatum magnitudo, & cor compunctum. Moyſes enim ſupprimens linguam, cor ad Deum porrigebat, & Dominus illarum precum efficaciam, clamorem vocans, ait Quid clamas ad me, & nihilominus illius voces non audiebantur, impiorũ autẽ opera, & affectus praui abſq; vllo uocis ſtrepitu pariter ad deum clamare dicuntur, nõ quidem ad propitiationem, & ad ueniam conſequendam, ſed ad uindictam, & punitionem ſubeundam. De quo clamore loquitur Eſa: hoc loco, cum dicit: In auribus meis ſunt hæc, uidelicet, furta, rapinæ, et cupiditates, ac deſideria, quæ nunquam habent finẽ Denique per clamorem hoc loco uoluit Propheta innuere nimis anxiam, et immodicam acquirendi cupiditatem, iniuſtam indignationem, iram, ſenſus et rationis expertem, pugnas, contentiones, et rixas. Chriſoſt. Audiuiſtis nunc culpam, et prauum iudęorum affectum, conſequens eſt audiamus quæ illorum culpas pœna conſequatur. *Inquit enim decem iugera vineæ arum facient* *Laguncul am vnam, & triginta modij ſemẽtis facient modios tres.* Quibus uerbis deſcribitur, & deſignatur quãtaſit futura ſterilitas in agris, et uineis. Nempe quis non uidet quanta ſit differentia in cultura decem iugerum ad laguncu lam unam? Iugerum enim ſm̃ Plinĩ lib. 18. cap. 3. eſt quantum terræ par bobum uno die arare poteſt. laguncula autem, uel ciatus, aut cadus eſt uas, uel menſura ualde impar, et improportionata ad culturam uineæ, factam ex decem iugeris, uel iugeribus (utrũq; dici poteſt) Et quanquam nonnulli ſcriptores exiſtiment hoc loco Prophetã hiperbaton fuiſſe uſum, attamen, ut abſq; tropis loquamur, arbitror hanc lagunculam eſſe uelut aliquod dolium paruum, quod nos materna lingua carratellum nuncupamus; aut aliquod huiuſmodi uas aliquanto minus, aut etiam aliquid plus. Similiter penes diſcrimen, et proportionem triginta modiorum ſementis ad tres tãtum modios tritici inde collectos facilè percipitur quam magna fuerit ſterilitas, et penuria utriuſq. potus ſcilicet, et panis aut cibi, Non multo minor ſterilitas fuit penè in vniuerſa Italia ſub anno Dñi 1590. & duobus ſequentibus, in quibus, qui decem, vel duodecim tritici ſalmas agri ſolebant producere, vix vnam, aut alteram produxerunt, & in agro quodam fertiliſsimo non multũ à Peruſia diſtante, vbi ſingulo quoq; anno 118. & 120. ſalmæ tritici colligebãtur, quodam anno uix 18. habitæ ſunt tanta fuit ſterilitas terræ. Id quod luculenter, & ſatis fuſè deſcribit Ioſephus lib. 5. & 6. de bello iudaico, & ferè per totum illud volumen. Ex his quæ diximus prius notandum eſt nõ eſſe intentionem ipſius Prophetæ damnare eos, qui diuitias accumulant, & multas domos, & plures agros coemere nituntur, modo id fiat citra iniuriã ipſius Dei, & proximi, nec ſtudeat in huiuſmodi negocio, & mercatura circumuenire proximum, neq; in eis tantam adhibeat curam, vt obliuiſcatur operum Dei, & mandata eius non requirat: hoc innuit Dauid pſal. 61, d. Diuitiæ ſi affluãt nolite cor apponere. Verum de hac re quo nam pacto diuitijs, & opibus cumulandis inhiare contingat abſq; Dei offenſa, aliàs fuſiùs, & copioſiùs forſan oſtendemus. Sed interim videre licet. D. Thomam 2.2. q. 118. quæſtionibus de malo q. 13. deinde ſuper his conſiderandum eſt quod attinet ad inſtructionem noſtram, & ad mores componẽdos. Putandũ namq; eſt nos ſore agricolas, nobiſq; incumbere, vt agrum noſtri cordis, & animi ita colere ſtudeamus, & tale ſemen inſerere, vt ex vno modio multo plures colligamus, hoc eſt ex vna virtute, & dono nobis à Deo collato procuremus Dei gratia præueniente, multos fructus producere, vt cum illo prudente, ac ſolerti famulo dicere poſsimus, Domine quinq; talenta tradidiſti mihi, ecce alia

Tex. 8. *Pſal. 61.*

ce alia quinq; lucratus sum, Math. 25. Sequitur textus. *Vt qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, & potandum vsq; ad vesperam, vt vino æstuetis. Cithara enim, & lira, & timpanum, & tibia, & vinum in conuiuijs vestris, & opus Domini non respicitis, nec opera manuum eius consideratis.* Omnes ferè sacri Doctores, & interpretes sanctarũ scripturarum in hanc penè sententiam conueniunt, vt duo fuerint præcipua mala, & grauiores culpæ quibus populus Israeliticus Deum offendit, & auersus fuit ab eo, videlicet Auaritia, & luxus, aut libido, vt nunc etiã diximus Præterea cum mox fuerit eis comminatus sterilitatem terræ, & desolationem Vrbis pp insignem auaritiam, nunc eisdem comminatur ob luxum, & lasciuiam, ac immoderatas delitias. Hoc indicat illa interiectio, vę, Quæ, vt diximus in 1. capite huius operis, accipitur plerunq; tanquam nota, & signum cõminãtis, & quandoq; tanquam nota cõdolentis. Hic ergo comminatur illis ob nimium luxum quantum ad abusũ & deprauationem ciborum, & iuxta D. Thomam, notat eorum conuiuia, & commessationes penès quinq; cõditiones, videlicet pręproperè, lautè, nimis ardenter & studiosè. Cõtra quos etiã sapiens Prouer: 23. vehementer insurgit, & comminatur, cum inquit cuiuę? cuius Patriuæ? cui rixæ? cui foueę? cui sine causa vulnera? cui suffosio oculorum? nõne his qui cõmorãtur in vino, & student calicibus potandis? & paulo ante blandè nos monet dicens, Noli esse fili in conuiuijs potatorũ; nec in cõmessationibus eorum qui carnes ad vescendum conferunt, quia vacantes potibus, & dantes simbola consumentur, & vestietur pannis dormitatio. Vnde non ab re Propheta etiam insurgit, & minatur istis ebriis, & potatoribus, quia non solum student suam ingluuiẽ explere, sed præproperè, & importunè citra horam, & consuetudinem humani conuictus ebrietati incumbunt, & eam sectantur, ita vt nihil magis cogitent, neq; vlli rei tantopere inuigilent, ac ipsius ebrietati. & potationi. Nec semel ī die, & quousq; necessitati naturæ, superq; fuerit satisfactum, sed mane quasi prima hora diei è stratis exurgunt, vt inebrientur, atq; ita semper & assiduè vsq; ad vesperam, hoc est ad finem vsq; diei ad ebrietatem sectandam, & potandum insistunt; sed vice versa prius potationibus incumbunt, ĩde postmodum ebrietatem sectantur, *Vt vino æstuetis*. Quæ particula bifariam pt exponi, vel causaliter; vt more scholastico loquamur, vel consequutiuè, quòd propterea ad ebrietatem sectandam, & ad vesperam vsq; potandũ persistebant, vt vino æstuarent, vt in calescerent vino, & vndequaq; æstum, & calorem, imo potius ignẽ, foras emitterent, aut sic dicamus, Illos ex nimia ebrietate, & ex nimio, ac superfluo potu vino æstuasse, & totos fore ignitos, & calefactos. D. Ireneus opinatur hunc locũ Prophetæ esse ferè eundẽ cum eo, qui apud lucã legitur de diuite Epulone, & Lazaro mẽdico, ostẽdens hanc fore ītẽtionẽ Prophetę in hoc loco demõstrare scilicet qd ludæi dediti voluptatibus, ac delitijs, obliti sunt Deum, & proinde in maximas calamitates inciderunt, vt contigit illi Epuloni. Hic ergo apparet prima conditio, aut prima species eorum qui crapulæ, & ebrietati incumbunt; cum verò dicit ad ebrietatem sectandam, innuitur illa ista rum Epulonum conditio quod ardenter, & magno cum desiderio, & feruore seu potius furore ad ebrieatem accurrunt. Cum verò subditur, vsq; ad vesperam in potationibus persistunt. Palàm ostenditur quod nimis, & citra vllam necessitatem vino se ingurgitant, obliti illius vulgati dicterij (Ne quid nimis). Quod autem studiosè, & summa cum diligentia huiuscemodi commessationibus se se dederint; insinuatur ex eo, quod mox subdit. videlicet Cithara, & Lira, & Timpanum, & Tibia in conuiuijs vestris adducitis: non enim satis erat, vt varia ferculorum genera excellenter, & summo cum studio condita, & preparata secum attulissent, Verum vt nihil omnino deesset eorum, quæ ad voluptates, & ad delitias parari cõ sueuerunt, ad cumulum, & complemen-

Tex. 8. *Prou. 23.*

mentum voluere adduci Citharam, & Lyram, & huiusmodi musica instrumenta, quę licet fuerint instituta, & adinuenta ad laudandum Deum, verum datorem, & largitorem omnium bonorum, transtulerunt, & vti voluerunt ad explendas suas cupiditates, & prouocandam libidinem. Cum postremò subditur, & vinum in conuiuijs vestris, designatur quā lautè, & speciosè conuiuare, & epulari curauerint, quandoquidem conuiuia non nisi magno cum apparatu, & esculentis exquisitis, ac poculentis fieri solent. Re vera lauta conuiuia, & modestè prępparata non sunt omnino damnanda, sed eorum immoderatus, & superfluus abusus à Deo damnatur, et hoc loco latenter reijcitur. Legimus enim Dominum interfuisse nuptijs, et Angelos conuiuio exceptos, et Iob filios feciſſe conuiuium fratribus suis, et sororibus. Diuus Gregorius primo Mor. capitulo 5. dicit quod conuiuia vix sine culpa celebrari possunt. et lib. 2. cap. 37. epist. describit qualia esse debent conuiuia. De conuiuijs, et conuiuantibus loquitur Plinius lib. 28. cap. 2. sed parum ad rem nostram, nos opitulante Deo fusius in fine huius operis de cōuiuijs agemus.

Conuiuia nō sunt ōnino damnāda.

Greg. li. 1. mor. cap. 5.

Plinius lib. 28. lib: 2.

Quarè expetendum est, & exequutioni mandandum sapientis decretum eccleſiast. 9. cum inquit, Viri iusti sint tibi conuiuæ, & in timore Dei sit tibi gloriatio, & in sensu sit tibi cogitatus Dei, & omnis enarratio tua in prępcepus altissimi. & prouerb: 23. quādo sederis, inquit, vt comedas cum Principe, diligenter attende quæ apposita sunt ante faciem tuam, & statue cultrum in gutture tuo. Si tamē habes in potestate animam tuam, ne desideres de cibis eius, in quo est panis mendacij. Non est opus hoc loco recensere, & ad memoriam redigere singula mala, & incommoda, nec non quot, & quæ contigerunt in conuiuijs proditiones, & homicidia, q̄ po. est quis à varijs scriptoribus tum sacris, tum prophanis absq; vllo negocio excipere. Et quemadmodum non simpliciter conuiuia esse dā nanda censemus, neq; etiam vti quā doq; & delectari instrumentis musicis; Ita neq; etiam damnandi sunt omniquaq; qui mane consurgunt ad potandum, & corpus reficiendum, sed nimia anxietas, & sollicitudo, aut etiam superfluus, & immoderatus esus, & potus. Potest enim contingere quod aliqui mane comedant, & quadam tenus reficiantur, vt possint reliquum diei rebus agendis incumbere, aut alia corporis exercitia peragere. At qui secus faciunt, hoc loco manifestissimè damnantur. Iuxta illud Prouerb 23. Quando euigilabo dicebat ille, crapulator, & ebriosus, & rursus vina reperiam? Sic etiam Ecclesiast: 10. scriptum est Væterræ, cuius Principes mane comedunt. Quod autem attinet ad illa musica instrumenta, quæ Esaias hoc loco enumerat, tam etsi non multum ad rem conferat, ne quis tamen existimet illa esse omonyma, libet singula describere, & explicare discrimen inter ea. Cythara ergo dubio procul, vti de ea loquimur, est profectò musicum instrumentum, de quo Diuus Hieronymus hoc loco facit mentionem, & plures alij: qui autem sint ipsius inuentores, non satis constat, sed Plinius lib. 7 cap: 56. multos enumerat. Lira etiam, quamuis, & ipsa multa significet, hic tamen sumitur pro musico instrumento, in quo quot sunt fides & cordæ, tot resonant voces, de qua Ouid: 10. Metamorph & alij quoq; mentionem faciunt, vt Pliuius lib. 9. cap. 10. dicit habere formam testudinis, neq; multum differt à Cythara, licet sub his temporibus aliud per Cytharam, aliud per Lyrā capiatur; Huius inuentorem dicūt fuisse Mercuriū, quidam Apollinem; nos autem dicimus fuisse Deum viuum, & verum, à quo ōnis harmonia, & quicquid boni est ab eo procedit. Tympanum verò multis modis accipitur, vt est videre apud varios scriptores, hoc tamen loco sumitur pro quodam instrumento, quod baculo, aut virga, vel etiam quādoq; manibus pulsatur: Estq; ex vna

Ecclesi. 9.

Prouer. 23.

Exchle. 10.

Cythara.

Plinius lib. 7. cap. 56.

Lyra

Tympanū.

parte

parte planum, membrana clausum, in-
tus verò vacuum, de quo Ouid: 4. Me-
Ouidius. tamorph. Quacunq; ingrederis cla-
mor iuuenilis, & vnà, Femineę vo-
ces, impulsaq; tympana palmis. Et
Exo. 15. Exo. 15. Sumpsit Maria Prophetissa
tympanum in manu sua. De tympano
Aug: super psal. vlt. loquitur Aug. psal vlt. quod fit de co-
rio siccato, atq; firmato. Tibia est aliud
instrumentum musicum oblongum,
teres, & foraminosum, quod inflatum,
& digitis modo adductis, modo redu-
ctis temperatum, non ingratam, &
iniucundam reddit Symphoniam, &
vulgo dicitur Pifera, vt reor. Dicit er-
go Esaias, Cythara, & Lyra, & Tym-
panum, & Tybia, & vinum in conui-
ijs vestris, (supple, adducitis, & affer
tis) & opus Domini non respicitis, nec
opera manuum eius consideratis. Per
opus Domini, quamuis multa possint
intelligi, tamen haec praecipua mihi
veniunt in mentem, Primùm, vt per
opus Domini intelligamus causam, &
rationem; qua Deus voluit haec fieri,
quandoquidem sunt facta ad laudan-
dum Deum, & Dauid nouissimo psal.
Laudate Dominum in sono tubae, psal-
terio, & Cythara &c. Conuenit qui-
dem laudare Deum in tympanis, & cy-
tharis, & alijs musicis instrumentis mo
do nihil impurum, aut prophanum il-
Concil Trid. sess. 22. lis misceatur. vt Concil. Trid. Sess. 22.
Vos autem illa operamini, & eis abuti-
mini ad luxum, & luxuriam, & ad ex-
citandam concupiscentiam ad omne
opus prauum. Aut opus Domini hoc
loco intelligitur dignitas, & conditio
naturae humanae, aut finis, in quem,
et ad quem Deus fecit hunc hominem,
opus inquam admirandum, paulo mi-
nus ab Angelis imminutum, gloria,
& honore coronatum. & vniuersae crea
turae principem constitutum. Vos
itaq; opus Dei non respicitis, idest di-
Opus Domini quale sit. gnitatem, & conditionem vestram, nec
finem, in quem, & pp quem estis pro-
ducti, animo perpenditis, & vobis ip-
sis, non solum prouidere, sed omni co
natu obesse contenditis. Aut etiam
opus Domini nequaquam respicere iu-
ste culpamini, quia scilicet nihil ad eius
honorem, cultum, et obseruantiam

A facere videmini, cum tamen omnia
bona vobis suppeditent ab eodem vo-
bis abundè donata. Deniq. opus Do-
mini est passio Christi, et mors eius,
quod certè est magnum pietatis o-
pus, quia tunc mors mortua fuit, et prin
ceps huius mundi eiectus est foras, Nõ
ergo decet dum dominus noster se ex-
ponit morti, et passioni, nos delitijs,
et voluptatibus operam dare, opus er-
go Domini tam magnum, tam salubre,
B tam viuificans non respicitis, nec opera
manuum eius consideratis. Opera
quippe manuum Dei sumus nos ipsi,
sic enim dixit ipsemet per Prophetam,
opus manuum mearum tu es, haereditas
mea Israel, et nos quoq; eum depre
cantes dicimus, opera manuum tua-
rum ne despicias. Et psal 118.
Manus tuae Domine fecerunt me,
et plasmauerunt me, da mihi intel-
lectum. Postremò opera manuum
C eius sunt ea, quae ipse, tum ad manife
standam gloriam nominis sui, tum ad
vtilitatem nostram operatus est in no-
bis, Quae sunt adeò nota, & manifesta
vniuerso Orbi, vt nulla possint ratione
celari, & abscondi, cuiusmodi sunt, cre
atio, Redemptio, Gubernatio, conser
uatio, Protectio, & multa alia huius
generis beneficia, quę longum esset re
censere, & ex sacris literis vtriusq; le-
gis facillimè colliguntur. Vnde De-
D uter: 32. dicit Moises, non nè ipse est
pater tuus qui possedit te, fecit te, &
creauit te? Nõnè hic est ille, cuius
verbo cœli firmati sunt, & spiritu o-
ris eius omnis virtus eorum? Nonnè
ipse est, qui aperit manum suam, & im
plet omne animal benedictione? Po-
stremo nonnè ipse est qui dat omnib⁹
affluenter, & non improperat? Tu
autem populе stulte, & insipiens haec
opera non consideras, quae sunt opera
E dumtaxat manuum Dei? Dominus so-
lus dux eius fuit, & non erat cum eo
Deus alienus. Non ne manus domini
fecit haec omnia? Sed vide ne fallaris
quoniã licet manus Dei sit extensa, &
porrecta ad protegendum nos, & cus-
todiendum, habet etiam manus ad pu
niendum, & condemnandum eos, qui
obliuiscuntur domini creatoris sui,

lus

quiq. creaturas ad nostram salutem, & obsequium productas in propriã eius damnationem conuertunt, quibus per Hieremiam hunc in modum cõminatur Dominus, Ego debellabo vos in manu extenta, & in brachio forti, & in furore, & in indignatione, & in ira grandi. Et Dauid, Domine percussisti inimicum, & in multitudine gloriæ tuæ depotuisti omnes aduersarios tuos. Et Deuter: 32. Ignis inquit succensus est in furore meo, & ardebit vsq; ad inferni nouissima; & parũ infra; Videte, inquit, quòd ego sim solus, & non sit alius Deus præter me; ego occidam, & ego viuere faciam, percutiam, & ego sanabo, & non est qui de manu mea possit eruere; & si acuero vt fulgur gladium meum; & arripuerit iudicium manus mea, reddam vltionem hostibus meis & his, qui me oderunt, retribuam. Opera ergo manuum eius considerare, & quę nobis contulit beneficia memoria frequenter repetere necessum est: quas etiam pœnas, & quæ supplicia sumat de peccatoribus, licet quandoq; dissimulet peccata hominum pp pœnitentiã. Veruntamen cum nos obdurescimus, & in peccatis perstitimus, & pseueramus extendit manum suam super nos.

Deuter. 32.

Quod probè considerans Iob precabatur Deum, sic dicens. Manum tuam longè fac à me, & formido tua non me terreat. Et .D. Paulus ad Hæbreos 10. Horrendum est inquit incidere in manus Dei viuẽtis. Illi deniq; opera manuum Dei non considerant, qui ex creaturis visibilibus inuisibilia Dei, hoc est sempiternam eius virtutẽ, atq; diuinitatem non comprehendunt, hisce rebus terrenis, & caducis nimium addicti, & seculi huius delitijs, & voluptatibus obcæcati. Et pp hãc ignorantiam, siue inconsiderationem, aut potius dementiam .D. Deus per Prophetam, *Textus 10.* *Populus meus captiuus ductus est, quia non habuit scientiam, & nobiles eius interierunt fame, & multitudo eius sitis exaruit.* Sed primũ; ad huius partis declarationem accedamus, notandum est, & frequenter animo repetendum, quod notat Diuus Hieronimus videlicet, Multos reperiri, qui valdè mane consurgunt ad ebrietatem sectãdam, per hanc ebrietatem omnem animi perturbationem, & prauum mentis affectum capiendo, quippe qui non solum vbi è pueritia, & ephebis excesserint, sed in ipsa quoq; pueritia vitijs, & turpitudinibus se se dedunt, & contaminari permittunt, & quod deterius est vsq; ad vesperam .i. ad finem vsq; ætatis in malo perseuerant. Heù heu Domine quam pauci sunt illi, qui custodiunt innocentiam suam, & conseruare nouerint sui corporis integritatẽ? Pleriq; ex his sunt pueri centum annorum qui cum ad decrepitam ætatem deuenerint, debiles sunt vsq; adeò effecti, & ita viribus destituti, vt è cœno peccatorum nequeant vllo pacto resilire. Quarè infœlicissimi sunt illi, qui vsq; ad hanc ætatem, gulæ, & ventri, cæterisq; voluptatibus addicti non intelligunt opera domini, & finem vitæ eorũ Pergat ergo, & surgat velociter vnusquisq; & cum Dauide precetur Dominum dicens. Domine vsq; in senectã, & senectem ne dereliquas me. Nec tibi sit satis ea verba referre; Delicta iuuentutis meæ, & ignorantias meas ne memineris, sed potius adde, & dicas. Delicta totius vitæ meę, & ignorantias meas ne memineris, vt aliquando cũ eodẽ Propheta dicere possis. Velociter exaudi me Domine, quia defecit spiritus meus. Dicebat ergo Deus per prophetam, Propterea populus meus captiuus ductus est, quia non habuit scientiam. Sed qua scientia caruerunt? ea scilicet quam habere potuerunt, & habere tenebantur, quo fit vt omnino inexcusabiles habeãtur. Nõ habuerunt inquam scientiam, id est intelligentiam sanctarũ scripturarum, nolebant audire Prophetas, sed potius illos deridebant, & subsanabant quod crimen impingit illis saluator, cum Iohannis cap. 5. inquit. Scrutamini scripturas, in quibus vos putatis vitam habere, & illæ sunt, quę testimonium perhibent de me, & non vultis venire ad me, vt vitam habeatis, & in calce.

Ioh. cpa. 6.

Nolite putare quia accusaturus

sum

sim vos apud patrẽ, est qui accusat vos Moyses, in quo speratis. Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi, de me enim ille scripsit, si autẽ illius literis non creditis, quomodo verbis meis credetis? D. Basilius apertè testatur quod Iudęi occupati, ac dediti cõ uiuijs, & epulis nullũ sibi reliquere locum ad contemplandum scripturas, & cognoscendum Deum. Textus 70. interpretum sic habet. Populus meus factus est captiuus, quia nõ cognouerunt Dominum, Textus hæbreus. Populus meus captiuatus est propter non scire, aut non cognoscere gloriã eius .i. ipsius eiusdem populi, cuius gloria erat Xps vt dixit Simeon, lumen ad revelationem gentium, & gloriã plebis tuæ Israel. Quod autem populus ille fuerit factus, & ductus captiuus nulla indiget probatione, hoc enim re ipsa uidemus, & ipsimet suo eorum malo experiuntur, qui, & si aliàs in captiuitatem fuerint adducti, ad propria tamẽ aliquando redierunt, sed post passionẽ Christi eam captiuitatem sunt perpessi, à qua non modo non sunt liberati, sed neque unquam liberi erunt. Huc etiam spectat quod legitur sapien. 13. Vani sunt omnes homines, quibus nõ subest scientia Dei. *Et nobiles iterierũt fame*, quia .s. tota aut maior vis malorum recidit, & retorta est in capita Phariseorum, & Principum, quorum erat inexplebilis cupiditas, interierunt fame. *Et multitudo eius siti exaruit*, quia tanta erat penuria non modo vini, sed & ipsius aquæ, vt nequaquam sufficeret ad refrigerandam, & extinguendam sitim ipsius multitudinis. Quòd autem hæc omnia, quæ hucusq; dixi-

Luc. 1.

Iosep. de bel lo Iudaico.

mus vera exstiterint, videre oportet Iosephum 4. de Bello iudaico cap. 22. & lib 6. cap. penultimo, & per totum, &c. ũde dicendũ est quod ex adipe pro dijt iniquitas eorum, & transierunt in affectum cordis &c. *Propterea dilatauit infernus animam suam, & aperuit os suum absq; vllo termino, & descendent fortes eius, & sublimes gloriosi; eius ad eum, & incurvabitur homo, & humiliabitur vir, & oculi sublimium deprimentur.*

Tex. 11.

A Prosequitur esaias enarrare incommoda, pœnas, & supplicia, quæ secuta sunt iudæos pp immane illud facinus, quod perpetrarunt, & commisserunt aduersus Christum dominum filium Dei. Nuper dixit, quod ob hanc causam populus ille captiuus ductus est, & nobiles interierunt fame, & multitudo eius siti exaruit. Vide quęso, & considera pulcherrimam anthitesim, & quomodo ferè singula ab eis

B cõcupita cõtrarios pepererẽt effectus. Volebant illi summo mane surgere ad ebrietatem sectandam, nunc vice versa fame, & siti moriuntur, quæ quidem mors est magis dura, & acerba, quàm occidi gladio, quemadmodum dicebat Hierem. Tren. 4. Deinde ipsi potabant, & crapulabantur lõgè plus debito, & nullus erat finis epulandi, ac potandi, Nunc poterunt absq; vlla difficultate saturari, quia

C adest infernus, quia aperuit os suum, & ipsi vnà cum Diabolo habebunt õnem saturitatem, sed longè diuersam ab ea, quam olim concupierant, & hoc est, quod nunc dicit Propheta, *Propterea dilatauit infernus animam suam, & aperuit os suum absq; vllo termino. q. d.*

Vos nihil vltra, & nihil magis curare videbamini, quam ventrem implere, & omnibus delitijs, & voluptabitur exaturari, iam nunc habetis

D vestri comparem vestræ cupiditati, & vitæ rationi consimilem; Vos omnia deglutire, ac deuorare cupiebatis, en præstò est, qui itidem concupiscat, & exequatur, Infernus inquam, qui dilatauit animam suam ideò se totum exibuit, & aperuit os suum, & voraginem suam præ se tulit ad deglutiendas animas, & aperuit os suum absq; vllo termino, vt nunquam sit

E cessaturus, neq; defatigandus, aut vlli parsurus, quò omnes indistintim absorbeat, qui digni fuerint eius habitaculo. Nota quòd Propheta vtitur hoc loco quadam figura, quæ võcatur Prosopopeia, & possumus etiam tutò appellare Metaphoram, qua ostendit infernum esse velut cete grandem, aut aliud quodam monstrum animatum

matum, quod velit omnes deglutire, A quòdq; habeat animam, & os velut cętera animantia. Hoc est quod dicit, dilatauit Infernus animam suam, idest affectum, & desiderium suum absorbẽdi, & deuorandi omnia. Et hoc perindè est, ac si dicamus, Infernus præstò est, patet, & obuium offert se cuicunq; voluerit ingredi eius domicilium, & habitare in eo, & cum eo. Dicit Gregor. per hæc verba voluisse Prophetam explicare immensam eius loci latitudinẽ. B Deinde aduerte, quòd hoc nomen Infernus non vno tantum modo sumitur, neq; rem vnam signat. Quandoq; quidem sumitur pro Gehenna, & pro loco damnatorum, & hoc, meo quidem iudicio, est proprium eius significatum, iuxtà illud Lucæ, Mortuus est diues, & sepultus in inferno, Aliquando pro loco patrum veteris testamenti, & puerorum, quorum animæ non fuere aqua baptismi ablutæ, C iuxtà illud Pet: Loquentis de Christo quem Deus suscitauit solutis doloribus inferni, idest limbi 3. pro loco purgationis, iuxtà illud Apostoli, omne genus flectatur cœlestium, terrestriũ, & infernorum 4. sumitur pro loco, in quo mortuorum corpora humantur, iuxtà illud Gen: Deducetis canos meos ad inferos. 5: solet accipi pro separatione animæ à corpore, quæ mors nũcupatur, iuxtà illud Prouerb. 30 Tria D sunt, quæ nunquam satiantur, videlicet Infernus, hoc est mors, os vuluę, & terra, quæ non satiatur aqua: & ignis, qui nunquam dicit sufficit. Et postremò solet appellari etiam infernus status illorum, qui sunt in maxima angustia constituti, iuxtà illud Dauidis. Eduxisti animam meam ex inferno inferiori. Non ignoro tamen plerosque in alium sensum accipere hoc loco infernum inferiorem, at infernum nunc E puto nõ incongruè posse accipi tribus, aut quatuor modis inox enumeratis; Infernus inquam, hoc est locus damnatorum, nulli dubium potest intelligi aperuisse os suum ad deglutiendas, & perpetuò torquendas eorum animas, qui crucifixerunt Dominum, neq; etiã dubium alicui esse potest, quin pleriq;

Infernus multipliciter accipitur.

Cap. 16.

Cap. 44.

eorum, qui persequuti sunt Dominum, fuerint in mortem adducti, cum multa millia hominum legantur interremta in illa obsidione Hierosolimitana, tum gladio, tum peste, & sæuissima fame, Dicere etiam possumus eo tempore, quo fuerunt obsessi, & postmodũ deiecti, & superati, fuisse in maximis angustijs constitutos. Et quamquam multa eorum corpora inhumata extiterint, & pleraq; à canibus dilacerata, nonnulla in fluuium proiecta, multa etiam igne combusta & in cinerem redacta; attamen & ista, quæcunq; fuerit illorum corporum sepultura, dicere poterimus quòd & illa fuerit illorũ infernus. Nec volo præterire quod memini me legisse apud quosdam Historicos, quòd multi summo studio quærebant propinquorum corpora sepelire, nec vllo modo poterant. Dicit ergo textus, propter ingentia illorum scelera dilatauit infernus animam suã, & aperuit os suum absq; vllo termino, quid tum sequitur? *Et descendent fortes eius, & populus eius, & sublimes, gloriosiq; eius ad eum.*

Vide quæso rerum consequentiam Illi primum nimiùm studebant, & superfluam curam adhibebant in conuiuijs, in condiendis epulis, & maximis viris ad epulas conuocandis. Nunc omnes, magni, & parui, nobiles, & ignobiles, diuites, & pauperes descendent in infernum, & humiliabuntur. Per istos gradus hominum, videlicet fortes, sublimes, & glorioſos, secundum quosdam Propheta intelligit homines cuiuscunq; status, idest summos, hoc est magnates, medios, & infimos, quòd .s. de quocunque statu homines vtriusque sexus descendent ad Inferos, eo modo quo diximus, Et quemadmodum dicit psal. 48. Introhibit in progenies patrum suorum, & vsq; in æternum non videbit lumen: præter quosdam pauperes, qui dimissi sunt liberi, & nonnullos etiam de primis, & locupletibus, qui captiui ducti fuerunt, vt essent ludibrio omnibus hominibus, & dura, & aspera seruitute tenerentur; cæteri ferè omnes fuerunt interempti. Ego autem (pace aliorum dixe-

Psal. 48.

rim)

rim) per fortes existimo Prophetam A intellexisse, eos, qui robore corporis confidebant, neq; suspicabantur, aliquid posse eis accidere mali: Per sublimes eos, qui erant in dignitatibus constituti, & suspiciebantur ab omnibus, velut illis præeminentes. Per gloriosos eos intelligo, qui ob honorem, & reuerentiam olim sibi præstitam, plurimum de se præsumebant, & vanè admodum gloriabantur. Per populum, cuius etiam hoc loco memi- B nit, eum accipi existimo, qui huiusmodi magnatibus adhærebat, & eorum virtuti, & animositati confidebat, plurimùm. Vnde sequitur Propheta, & dicit, *Et incuruabitur homo, & humiliabitur vir, & oculi sublimium deprimentur*; quasi idem repetit quod nunc, nunc dixerat, verùm id facit vt magis imprimat, corroboret, atq; confirmet. Incuruabitur ergò homo, qui s. potens erat in diuitijs, & opibus: Incuruabi- C tur inquam, quia dimittent eum, & inclinabunt, ne possit eleuare faciem, vincietur, & ligabitur, vt ducatur ad spectacula, & obijciatur bestijs, & feris in ludum, & contemptum, inhonorabitur vir, qui prius magno in precio habebatur postmodum verò pro nihilo æstimabitur, & risui, ac despectui habebitur: oculi sublimes deprimẽtur, ideſt qui alta sapere videbantur, et nihil præter se fore, aut esse existimabãt, D deprimentur, ideſt dejcientur, & infimo loco habebuntur. Nec mirum, quòd oculi sublimium deprimantur, quando authores, & causæ interitus fuerunt sibi, & alijs: Nec secus fieri poterat, vt mortis terrore, & intolerabili calamitate detenti, non humiliarentur. Hæc erunt præmia digna his, qui Christum contempserunt, qui manè surgebant ad ebrietatem sectandam, & vsq; ad vesperam illam vitæ consue- E tudinem protrahebant, quiq; non intelligebant opera manuum Dei, nec habebant, ideſt habere noluerunt scientiam sanctarum scripturarum; hi profectò sunt, ex eorum numero, quos infernus, aut mors, aut perpetuus cruciatus deglutiuit. Contra verò, & vice versa dicit Textus.

Et exaltabitur dominus exercituum in iudicio, & Deus sanctus sanctificabitur in iustitia. 16.

Existimabant Iudæi Christum Dominum esse penitus deletum, atq; extinctum, at oppositum palàm vsu venit, & patefactum est. Cum enim suo recto, & sacrosanto calculo in populum superbum, & voluptuosum animaduertit, exaltatus est, & commendatus, tanquam iustus iudex, & Sanctus, potens, & verus, cum ea quæ de ipso prædicta sunt, in effectum deducentur. Exaltabitur ergo dominus in iudicio, qui prius iudicabatur iniustus. Proinde rogabat Deum, dicens, Iudica me Deus, & discerne causam meam. Et apud Io. 17. inquit, Pater iuste, mundus te non cognouit. Et Deus sanctus sanctificabitur in iustitia, ideſt Sanctus, & iustus apparebit, iuxtà illud, Quod petimus in oratione, dicentes: Sanctificetur nomen tuum, i. Sanctum credatur, agnoscatur, & ab omnibus prædicetur, quippe qui prius seductor, malefactor, & violator legis, ac blasphemus dicebatur. Exaltabitur ergo dominus exercituum in iudicio, quia iustè iudicabit gentes, & dominabitur populis, & Deus Sanctus Sanctificabitur, ideſt reputabitur, & declarabitur in iustitia, quia .s. iustus, bonus, & Sanctus, & ab omni labe semotus, & seiunctus, sicut ipse dixit, Sancti estote, quoniam ego sanctus sum. Et apud Ezech: cap. 15. Et scietus, quia ego dominus cum posuero faciem meam in eos, & dedero terram 15. inuiam, & desolatam, eo quòd præuaricatores exiterint. *Ezech. cap.*

Et pascentur agni iuxtà ordinem suum, & deserta in vbertatem versa aduenæ comedent. 14.

Iste Textus, & hæc particula multas habet expositiones, & valde diuersas, quemadmodum etiam varij sunt textus, ac traductiones. Nos iuxtà textum vulgatę traditionis priùs exponemus secundum sensum literalem, deinde secundum allegoriam. Iuxtà sensum literalem quidam intelligunt per agnos ipsamet animalia, quæ comesta erant ab hostibus, quemadmodum & deserta in vbertatem versa ab eisdẽ

hostibus

hostibus, & aduenis diripientur, & eo medentur, & hæc est pœna respondens illi culpæ, & vanæ cupiditati, qua nobiles iudæorum curabant lautè, & opiparè sua facere conuiuia, & lectissimis cibis ea referre: Deus autem in eorum pœnam permisit, quòd agni, & cætera animalia comestibilia pascerentur ab extraneis iuxtà ordinem suum, ideſt prius meliora, & pinguiora, post hæc deteriora. Vel agni pascerentur, ideſt pascua habebunt iuxtà ordinem suum, ideſt tutò, & absq; eo, quòd in fugam vertantur, aut greges confundantur. Non est admittenda eorum sententia, qui existimant ab eodem populo iudaico agnos, & deserta in pinguedinem versa esse comedenda, quos dicunt vocari hoc loco aduenæ, quia scilicet fuerunt aduenæ in terra Chaldeorum, Non est inquam admittenda ista expositio, quia maximam vim infert textui, non enim esset imprecatio, sed boni auguratio, & prædictio. Dicamus ergò, vt iam dictum est, quòd post obsidionem, ac desolationem ciuitatis Hierusalem, & totius Iudeæ pascentur, & assumentur agni, & cætera quæq; animalia, & quæcunq; loca ad meliorem frugem reducta ab ipsius hostibus, siue Romanis, siue alijs nationibus, pascentur inquam, ideſt auferentur, & illis potientur. Allegoricè verò, & iuxtà sensum spiritualem dicimus qp per agnos debemus intelligere viros pios, & Sanctos, qui adhærebunt Christo, & propter puritatem, & mansuetudinem appellantur agni. Hi inquam pascent, & nutrientur iuxtà ordinem suum, ideſt absq; vllo impedimento, dicunt aliqui; sed melius est vt per ordinem intelligamus desiderium, & voluntatem, seu intentionem, quòd videlicet homines pij, & Christo per fidem coniuncti tempore quo Christus fuerit exaltatus, & declaratus Dei filius, & lex etiam Euangelica fuerit propagata, & recepta, pascentur iuxtà ordinem suum, ideſt iuxta eorum intentionem, ac voluntatem, & maxima cum libertate nemine eos impediente, ac distrahente. Pascentur inquam à Domino in pascuis vberrimis; et ingredientur, & egredientur, ad libitum suum, et pascua inuenient, vt habes apud Iohannem cap. 10. Huiusmodi autem animalium pastus, & hæc tanta eorum libertas ingrediendi, et egrediendi vbicunq; vel quòcunq; voluerint, signum est, et argumentum quietis, et pacis, quæ futura est tempore gratiæ, & legis Euangelicæ. Deserta verò in vbertatem versa aduenæ comedent, hoc est lex vetus, & promissa patrum à iudæis deserta, ideſt non intellecta, neq; approbata, Versa in vbertatem, ideſt in gratiæ pinguedinem resoluta. Aduenæ comedent, ideſt gentes, quæ erant alienæ à Dei cultu, & expertes legis diuinæ, vt verè adimpletum sit quod apud Lucæ scriptum est. Alius est qui seminat, & alius est qui metit, quidam enim seminauerunt, & alij in labores eorum introierunt. Quamuis hæc sit vera, et germana intelligentia huius particulæ, tamen ad vberiorem notitiam eorum, quæ hîc tractantur, prodest mihi afferre etiam expositionem congruam literæ. 70. interpretum; sic enim habet. Et pascentur direpti quasi tauri: et deserta eorum, qui capti sunt, agni comedent. Vbi per tauros nonnulli intelligunt ipsos primates, & principes iudæorum, qui tanquam pingues, & inflati, & summa grauitate, et authoritate turgidi, voluti tauri, pascentur, et diripientur, et ducentur ad supplicia. De quibus tauris dicebat Saluator per Prophetam. Tauri pingues obsederunt me. erunt itaq; tauri isti direpti; et deserti; hoc est domus, et agri deserti, et relicti ab istis tauris. Erunt pabulum agnorum, hoc est virorum fidelium, et innocentium, atq; iustorum. *Psal. 117.*

Alij per Tauros modo satis apposite intelligunt Sanctos Martires, qui velut tauri erunt direpti, dilaniati, et ad patibulum conducti. Et vocantur tauri propter fortitudinem, et robur animi, et summam constantiam; ijdem vocantur agni propter innocentiam, mansuetudinem, ac patientiam. De quibus, vel ad quos dicebat Saluator.

uatæ sunt super me. De huiusmodi plaustro, ideſt de impietate dicebat Zach. 5. quòd ſedebat ſuper talentum Plumbi oſtendens grauitatem peccati. Aegyptij quoque perſequentes Hæbreos, deſcenderunt quaſi plumbum in aquis vehementibus quoniam grauati erant multitudine peccatorum. Hæc ex Diuo Hieronimo. D. Thomas vult peccatum comparari plaustro, quia opprimit, & grauat, quod ferè in idem redit. Opprimit inquam quia non ſinit nos quieſcere., neque quicquam habere ſolatij, & die, noctuquè fluctibus agitari, ſicut hic idem Proph: inferius dicit c. 57. Cor impij eſt quaſi mare feruens, quod quieſcere non poteſt. Et Diuus Auguſtinus feciſti domine, & ita factum eſt, vt pœna ſit ſibi omnis inordinatus appetitus. Poteſt etiam peccatum appellari vinculum, quia re vera nos vincit, & ligat ligat namquè intellectum ne videat, & conſideret id quod bonum, & rectum eſt, propterea dicebat ille, Omnis malus ignorans. Ligat etiam pedes, & affectum, ne quid boni faciat peccator, aut apperat. Ob id dicebat ille pater familias, ligatis manibus & pedibus proijcite ipſum in tenebras exteriores. Dicitur quoquè vanitas, quia re vera peccatum nihil eſt, & quicunque homo delectatur his rebus terrenis, & caducis, vanus eſt & improuidus, quia hæc velut vmbra tranſeunt. Et tanquam nuncius præcurrens, & in medio curſu ſæpenumero deficiunt. Sed licet ita ſit, & teſtimonio ſcripturarum comprobetur, vt eſt illud pſal. Funes peccatorum circumplexi ſunt me. Prouerb. 5. Iniquitates ſuæ capiunt impium, & funibus peccatorum ſuorum conſtringitur, tamen ſi volumus rectè verba textus expendere, & conſiderare non eſt eorum ſenſus, quòd peccata ſint velut funiculi, & plauſtra, & huiuſmodi, ſed ſunt ea, quæ committuntur, & protrahuntur his medijs, tanquam occaſionibus, & inſtrumentis, quæ ſtatim enumerat. Qui enim trahunt iniquitatem in funiculis vanitatis, ideſt qui addunt peccata peccatis; his rationibus permouentur, & adducuntur. Primùm quia vident Deum differre pœnas, & ſupplicia delinquentibus, & dicunt.

Peccatum eſt vinculũ.

Pſal. 118.

Feſtinet, & citò veniat opus eius, vt videamus, & appropiet, veniat conſilium Sancti Iſrael, & ſciemus illud.

Quæ verba dicta ſunt per ironiam, propterea quod Prophetæ ſæpiùs admonentes populum Iſraeliticum, Principes Sacerdotum, ſcribas, & Phariſæos, vt haberent timorem Domini, & à peccatis reſilirent, prædicebant multas calamitates, & miſerias illis euenturas, illi autem deridebant eos, & parulpendebant eorum comminationes, & huiuſmodi verba aduerſus eos, immò & aduerſus Deum effutiebant, quemadmodum etiam deridebant Chriſtum Dominum in Cruce pendentem, cum dicebant ſine videamus an veniat Helias, & liberet eum, & ſi filius Dei eſt, deſcendat nunc de Cruce, & credimus ei. Et ob id, quia non ſtatim adeſſe videbant quod moerebantur ſupplicium, propterea perſiſtebant in peccato, & trahebant peccatum in hoc funiculo vanitatis, exiſtimantes Deum fore mendacem, aut nequaquam facturum quod illis minabatur. Et hac ratione prolongauerunt iniquitates ſuas, quod eriam Sapiens affirmauit, cum dixit, quia non profertur citò contra impios ſententia, filij hominum abſque vllo timore perpetrant mala. Hoc inani, & leuiſsimo fundamento perſuadebat Saul 1. Reg. 28. Cuidam Pythoniſſæ, vt faceret contra Dei præceptum dicit, Viuit Dominus, quia non eueniet tibi quicquam mali propter hanc rem. Dicit ergo Propheta orationem dirigens, & lamentum ad Hebreos, Væ vobis, qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, qui dicitis; feſtinet quaſi dicat, ſi Dominus vult nos punire, & varijs calamitatibus afficere, & caſtigare cur tardat?

tardat? cur tamdiu differt? cur non exequitur quod ipse prædixit? & citò veniet opus eius? vt citò videamus quid futurum est, & appropiet, ad nos accedat, loquatur nobiscum, veniat consilium Sancti Israel (quod etiam ironicè proferunt) quasi deridentes ipsos Prophetas, qui futurum Messiam, & redemptorem omnium ob reuerentiam, & obseruantiam nominabant Sanctum Israelis, Et sciemus illud, ideſt cognoscemus, et fortasse apprehendemus consilium eius. Hæc omnia arroganter, & ironicè dicebant, & repetebant. Hoc idem per Ezech: c. 12. Causabatur Deus aduersus istos subsannatores hunc in modum. Filij hominum quod est prouerbium istud vobis in terra Israel dicentes. In longum differentur dies, & peribit omnis visio, ideò dic ad eos, Hæc dicit dominus Deus, quiescere faciam prouerbium istud, neq; vulgò dicetur vltra in Israel, et loquere ad eos, quòd appropinquauerint dies, et sermo omnis visionis: Non enim erit vltra omnis visio cassa, neque diuinatio ambigua in medio filiorum Israel, &c. quæ in hoc eodem cap: continentur maximè ad hanc rem pertinentia. Ratio ergò, & causa inanis, & vana, qua isti trahebant iniquitatem, erat iste funiculus vanitatis, et hoc plaustri vinculum, videlicet dilatio iræ Dei, et incredulitas penes verba ipsorum Prophetarum, et vanæ opiniones, quibus adhærebant, et spes omnino inanes, quibus nitebantur, et est opinio quorundam quòd ex his verbis imprudenter, et ironicè prolatis poterat facilè conijci, quòd isti contemptores, et illusores negabãt Dei prouidentiam, neque putabant diem iudicij aliquando futurum. Sed videtur hoc difficilè: Non enim vero est simile, quòd Principes Sacerdotum, Scribæ, et Pharisei ita sentirent. Cum enim ipsi essent aliorum magistri, et Sanctarum Scripturarum interpretes, quo nam pacto poterant reicere scripturas? et non maximam illis fidem adhibere? Hoc profectò ita esse congruebat, veruntamen auaritia, et cupiditate referti, et delitijs, ac voluptatibus addicti, re vera non credebant his, quæ alios docebant, et profitebantur. Sic enim Diuus Cyrillus attestatur. d. Primores, & nobilissimi iudaicæ sinagogæ, et qui inter alios cognitione diuinarum legum emicuerunt, iudiciaque apud Deum exercuerunt grauiter huius criminis arcessebantur, quasi ad largitiones accipiendas inexplebilem manum extendentes, et fratres iudicio perfundere volentes, facilè à recto tramite recedebant; et Saluator noster clariùs, et manifestiùs huius criminis eos redarguit, cum inquit; Quomodo potestis credere qui gloriam ab inuicem accipitis, et gloriam quæ à solo Deo est non quæritis? Io: cap. 5, His declaratis cõsideremus paulisper diligentius uerba presentis litteræ. Primùm quidem illud Væ, quamquam nos exposuerimus esse notam uel signum comminationis. Cyrillus tamen existimat esse notam condolentis, quasi ipse Propheta diuino spiritu afflatus prævidens ruinam, et excidium populi sui ob eius perfidiam, et obstinationem, doleat, tristetur, et defleat. Cuius expositionem, siue sententiam non reijcimus, ueruntamẽ ejusmodi interiectiones, potiùs uidentur innuere minas, et terrores, quàm lamentationes, presertim hoc in loco, vbi recensentur errata Scribarum, et Pharisæorum. Væ, sm̃ Chrisost. significat extrema mala, ut pote sempiternas pœnas. Deniq; trahere iniquitatẽ in funiculis uanitatis est uel trahere, et producere in longũ ipsa peccata, nec uelle ab illis resilire, aut peccatis grauioribus addere grauiora, v. g. ludis, aut potationibus addere furtum, adulterium, uel homicidium, uel peccata tã perpetrata uelle alijs peccatis operire, cuius sententiæ est D. August. super Io: tractatu x. Hæc uerba habet, quomodo peccata adduntur peccatis cum peccata, quæ facta sunt, cooperiuntur

Ezech. cap. 12.

Io. cap. 5.

Aug: supra Ioh. trac. 10.

alijs

alijs peccatis. v. g. furtum fecit, ne inveniatur, qui fecit, quærit Mathematicum. Sufficeret furtum fecisse, quare vis adiungere peccatum peccato? Ecce duo peccata cum ad Mathematicum prohiberis accedere, blasphemas Episcopum, ecce tria peccata, & sic de singulis, & super ps. 108. In modũ funis trahit peccatum, qui ex pluribus minimis crescit in multum, peccata semper tamquam longo fine tendũtur. Nonnulli volunt hoc loco accipi iniquitatem, non pro ipsis delictis, & criminibus, sed pro supplicijs, & pœnis debitis pro peccatis, quasi trahere iniquitatem in funiculis vanitatis nihil sit aliud, quàm damnationem, & supplicium sibi acquirere, quemadmodũ dicit Apostolus de his, qui abutuntur Dei patientia, & longanimitate, videlicet, Thesaurizas tibi iram in die reuelationis, & iusti iudicij Dei. Et ita per funiculos vanitatis volunt intelligi peccata leuiora, quæ facile remittantur, per vinculum plaustri, quod est operosius, & longè grauius, peccata grauiora, quæ non tam facilè remittuntur. Hoc tantum hic annotare licet, quòd licet Diuus Hieronymus & alij existiment hæc verba, & huiusmodi minas, aut lamentationes, dirigi ad Principes Iudeorum, quos suprà redarguit dominus de auaritia, atq; luxuria, neq; prouocati ab eo ad pœnitentiam, voluerunt resipiscere, sed potius in eorũ, obstinatione persistere & perseuerare; ego tamen existimo, & pro comperto habeo ad nos etiam Christicolas verissimè huiusmodi verba dirigantur: Quotus enim quisq; nostrum est, qui non solum eadem peccata sæpissimè committat, & quasi funem longam conficiat, verùm etiam peccatis leuioribus peccata multo grauiora adiũgat? Nos etiam adducti vana spe, & fiducia diuinæ pietatis, & misericordiæ, aut etiam de longiori vita nobis ipsis promittentes, & diem in diem differentes, veram, & absolutam vitæ resipiscentiam porogamus, ac differimus; surgamus ergò & resipiscamus, neq; longiorem funiculũ vanitatis protrahamus.

Aug. supra psal. 108.

Tex. 16. *Væ qui dicitis malum bonum, & bonum*

A *malum ponentes tenebras lucem, & lucem tenebras, ponentes amarum dulce, & dulce in amarum &c.* Hoc loco, & his verbis comminatur Propheta ijs, qui protrahunt peccata, & in illis persistunt ligati, & astricti alio vinculo vanitatis leuiori: ac debiliori: quod est excusatio peccandi, quam excusationem afferunt, & prætexunt, & quoad intellectum quia existimant tenebras fore lucem, & lucem tenebras: & quantum ad
B affectum, quia putant malum bonum, & bonum malum; Postremò quantum ad effectum ponentes amarum dulce, & dulce in amarum. Nec dubium aliquos ex iudæis extitisse, qui fuerunt huius genij, & prauæ conditionis, vt etiam testatus est Saluator. Io. 3 Dilexerunt homines magis tenebras, q; lucem. Quòd autem eiusmodi excusationes nihil afferant adiumenti, & in maximum discrimen homines conijciant testis est Dauid, qui precabatur
C Deum his verbis. Non declines cor meum in verba malitiæ ad excusandas excusationes in peccatis, Huiusmodi tamen excusationes reuera non poterant afferre præfecti iudæorum, qui erant instructi in lege, & sciebant voluntatem Dei. Propterea dicamus q; & si optimè nossent hæc omnia habebant tamen voluntatem peruersam, & omnes eorum cogitationes detortas, et
D obliquatas, vt potè à Principe tenebrarum obsessas, ac deuinctas, quales, et hodie quoq; sunt pleriq; nostrum, qui mortificãt animas, quę non moriuntur, & viuificant, quæ non viuunt, cuiusmodi fuerunt primates iudæorum, qui petierunt Barabam latronem, et homicidam, ac seditionis authorem, et reiecerunt Christum humani generi redemptorem. sic enim legitur apud Io cap. 18. Gens tua, & Pontifices *Io. cap. 18.*
E tui tradiderunt te mihi. Tales etiam sunt, qui Christum qui est lux mundi, et lux uera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, respuunt, et Diabolum sequuntur, qui est nox obscurissima: et Princeps tenebrarum. Tales sunt qui patientiam, et humilitatem, ceu res viles, et abiectas damnant, Superbiam verò, et iactan-

ctantiam, tanquam res viro nobili dignas laudant, & sectantur. Eiusmodi quoq; sunt qui legem domini, quæ dirigit pressus nostros in semitis eius, aut respuunt, & postliminio habent, vel multis superstitionibus, & præceptis inutilibus, ac traditionibus humanis opplent, & confundunt. Tales sunt hodie, & ante hac etiam fuere hæretici, qui falsa pro veris nobis obtundere, & nostris auribus imprimere curauerunt, quibus iure optimo vnà cum Propheta comminari possumus, & eorum deflere miseriam, qui relicto Christo & eius Ecclesia quę est columna, & firmamentum veritatis, quæq; nullam habet maculam, aut rugam, nouas, & falsas adinuenerunt doctrinas, & eas nobis obtrudere omni via studuerunt. Væ ergò illis sic affectis, quia (vt inquit Cyrillus) in se ipsos impij, & stulti iudices extiterunt, cum enim malum bonum esse dicerent, & tenebras lucem, & amarum dulce, & dulce in amarum cõuerterent, grauissimis, & atrocissimis malis diuexati fuere. Christus enim est verè bonus iuxtà illud Psal. Quàm bonus est Deus is qui recto sunt corde. Est vera lux, quandoquidem Io. perhibuit testimonium de illo. Dulcis, & suauis iuxtà illud ps. 33. Gustate, & videte quoniam suauis est dominus. Quãtum ergò mali, quam absurdum, & mõstruosum facinus est rejicere, bonum, & apprehendere malum, reijcere, & euomere id, quod suaue est, & deglutire amarum, euitare lucem, & tenebras appetere? Quæ conuentio lucis ad tenebras? Quæ conuentio Christi ad Belial? Væ ergò miseris sic affectis, et iudicio deprauatis, vt dicant bonum malum, et malum bonum.

Psal. 72. *Psal. 33.*

Sed dices qui fieri potest, vt quis dicat bonum malum, et malum bonum cum sint contraria, et non possint eidẽ ineſſe? dicit D. Thomas, quòd reuera bonũ, quatenus bonũnõ põt esse malũ, sed nihil prohibet id, quod est bonum sm̃ vnam rationem, dici malum secundum aliam rationem, v. g. Plato, vt homo, est bonus, sed quatenus adulter est malus. Qui verò dicebant bonum simpliciter bonum esse malum, grauissimè errabant, propterea illis minabatur Esa: d. Væ illis, qui dicunt bonum malum, et malum bonum. D. autem August. hoc idem prolixius declarat. Enchiridion. cap. 13. et quæ sequuntur: potest enim idem subiecto esse bonum, et malum, at non secundum eandem rationem, puta Socrates secũdum naturam, et substantiam, quo homo, bonus est; Verùm vt iniquus, et iniustus est malus. sic debet intelligi quod ait Saluator, Matth. 12. Bonus homo de bono thesauro profert bona, et malus homo de malo thesauro profert mala. Vocatur ergo homo malus non ratione qua homo, sed ratione qua fallax, et iniquus. Qui ergò diceret, quatenus hõ, est malus, et quatenus fallax bonus, iste diceret bonum malum, et malum bonum. Sed iterùm quæres, quæ causa est, quòd intellectus, qui secundum se, secundum Arist: semper est rectus, apprehendit id quod est secundum se bonum sub ratione mali, et qđ secundum se est malum, sub ratione boni. V. g. remittere iniurias est secundum se bonum, sanctum, et laudabile, vt puta præceptum à Deo; quidam verò existimant id esse turpe, malum, et ignominiosum. Dico hoc prouenire ab ipsa voluntate, quandoquidẽ voluntas illecta, et abstracta à concupiscentia, apprehendit id quod est malũ. v: g: furtum, et adulterium sub ratione boni, et illud offert intellectui; et hac ratione id quod est secũdum se malum iudicat esse bonum, et inde si datur facultas, et occasio progreditur in opus. At ratio secundum se nunquam iudicabit furtum esse licitum, sed decepta, et seducta ab ipsa voluntate sub ratione vtilis, et delectabilis iudicabit illud esse bonum, quemadmodum B. Greg. in p. Moralium cap 3. Nec mireris q̃ ratio, vel intellectus seducatur, et deprauetur ab ipsa voluntate, cum actus intellectus sit prior actu voluntatis, q̃n̄ licet actus intellectus sit prior actu voluntatis, et consequenter error voluntatis debet prouenire ab errore intellectus, et non è contra; verũtamen, vt dicit Arist: lib. 3. Ethic cap. 1. quando intellectus peccat per ignorantiam, cum

D. Thomas *Aug. Ench. cap. 13.* *Matth. 12.* *Greg. primo moralium. cap. 3.* *Arist. 3. Eth. cap. 1.*

cum.s. apprehendit rem aliter quam sit, tunc error intellectus præcedit errorem in voluntate; At quando intellectus peccat ignorans, ideſt deceptus, & seductus, tunc error in voluntate præcedit errorem in intellectu. De huiusmodi errore loquebatur Salomõ,

Prou. 14. Prou. 14. Est via quæ videtur homini iusta, nouissima autem eius deducunt ad mortem. Oportet igitur plurimùm cauere ne à concupiscentia trahamur,

Iacob. 1. quoniam vt inquit præfatus Apostolus Iacobus primo cap. cum concupiscentia conceperit, parit peccatum, peccatum verò cum consumatum fuerit generat mortem. Sequitur textus.

17. *Væ qui sapientes estis in oculis vestris, & coram vobis met ipsis prudentes, &c.*

Comminatur Propheta huic generi personarum, quales sunt hæ, quæ de se ipsis nimiùm præsumunt, & sunt sapientes dumtaxat in oculis suis. Quibus verbis vult Esa: redarguere magis-

Sapiens & Prudens. quo differũt. tratus, & rectores populorum, quorũ interest alios instruere, & docere, sapientes inquam, qui sua sapientia, discursu, & consilio debent aliorum commodis prouidere; Prudentes autem, qui sua prudentia, & dexteritate alios regere, & quasi manu ducere, de quibus loquitur etiam D. Paulus, dum in-

Rom. 12. quit, Nolite esse prudentes apud vos met ipsos. Isti igitur, qui sunt sapientes in oculis suis, & prudentes apud se met ipsos, sunt ij, qui spreto iudicio, & iustitia, & aliorum consilio, suas tantum opiniones mordicùs amplectuntur, & vias suas ingredi volunt. Contra quos Saluator dicebat. Vę vobis, qui habetis clauem scientię, nec vos introitis, neq; alios introire permittitis. Legimus apud D. Paulum hęc duo, videlicet, Ne sitis stulti, & alibi ne sitis sapientes apud vos ipsos, quæ duæ enunciationes, seu monitiones, idem significare videntur, Non sic est: nam stultus appellatur qui non intelligit voluntatem Dei. Sapiens apud se ipsum dicitur ille, qui proprio sensu vtitur, & non secundum fidem verba Dei sectatur. Vtrumq; hoc loco redarguere videtur, & taxare diuinus Propheta. Et quidam volunt hoc loco Prophetam innuere, & præmonstrare consilium illud, & stultam sapientiam, atq; prudentiam, quæ fuit ostensa aduersus dominum, cum fuit concluſum in concilio Pontificum, & Phariseorum contra ipsum, quòd expediebat, vt vnus homo moreretur pro populo, ne tota gens periret. Aliam cõminationem subijcit hîc Propheta, cum inquit.

18. *Væ qui potentes estis ad bibendum vinum, & viri fortes ad miscendam ebrietatem &c.*

Mihi re vera videtur, quòd ista comminatio propriè referatur ad magistratus, quorum munus, & potestas est ad publicos vsus ordinata, qui tamen per potentiam, & authoritatem, qua pollent, sua officia post habentes, suis tantum delitijs, & voluptatibus, incumbunt, & hac in re ostendunt se fore potentes, & magnanimos, contra quos nihil habere virium cęteros quicunq; illi sint; Veruntamen væ illis, quia alibi scriptum est. Potentes potenter tormenta patientur. Miscere autem ebrietatem, est vnà cum vino multa perpetrare flagitia. Et sub hac comminatione tangit etiam eos, qui muneribus iustitiam deludunt & inquit *(supple væ vobis) qui iustificatis impium pro muneribus & iustitiam iusti auferetis ab eo.* Hoc profectò est grauissimum peccatum; immò sunt duo peccata, quorum quodq; est in se, & seiunctum ab alio, valde detestandum; & à Deo optimo maximo qui iustus est, & iustitiam dilexit magnopere damnatum, & maledictum, cum autem hæc duo fuerint coniuncta simul, peccatum erit dubio procul grauissimum. Auferre iustitiam iusti, ideſt condemnare eum, qui iustus est. Et quouis modo, aut per industriam, & data opera, vel minis, aut promissionibus quorumcunq; aut etiam ex ignorantia, seu neglecta, seu affectata iniuriam inferre piaculum est, & illud sanè quam maximum. *Prouer. 17.* Con quos legitur Prouer. 17. Qui iustificat impium, & qui condemnat iustum abhominabilis est vterque apud Deum. Contingit autem bifariam auferre iustitiam iusti ab eo, vel in foro iudiciali, vel in priuatis colloquijs, vel

etiam in hominũ consortio; detrahere videlicet, aut minuere, vel denigrare famam proximi, quod etiam facinus non est leuiter puniendum. Aduersus huius conditionis hominem loquitur
Ps. 100. psal.d. Detrahẽtẽ secretò proximo suo, hunc persequebar. Et alibi commendatur vir, & cælesti dignus habitaculo reputatur, qui loquitur veritatem in corde suo, & non egit dolum in lingua sua, nec fecit proximo suo malum, & opprobrium non accepit aduersus proximos suos. Accipere quoq; munera quandoquè damnatur in sacris litteris.
Iob. 33. Scriptum est enim Beatus qui excutit
Iob. 15. manum suam à munere. Et Iob. 15. habet. Ignis deuorabit tabernacula eorum, qui munera libenter accipiunt. Quare cum vnumquodq; eorum seorsum sit maximè detestandum, facilè est videre, & citrà omnem controuersiam concludere, & inferre possumus quàm maximum sit crimen pro munere, quodcunq; sit illud; siue à manu, siue ab obsequio auferre iustitiam iusti: proinde iure optimo commendatur à Propheta qui munera super innocentem non accepit. Et eadem ratione hoc vltimo loco minatur illis Esaias maximum exitium, qui iustificant impium pro muneribus, & iustitiam auferunt ab eo. Licèt huiusmodi comminationes hîc enarratæ, designatæ per hanc notam interiectionis, Væ: sint tantummodo sex. Abbas tamen Tuitien enumerat octo, & totidem vult eas esse, quæ per Christum dominum fuere Scribis, & Pharisæis indictæ, Matth. 23. Quare innuere videtur maximam inter vtramq; scripturam concordiam, & consonantiam. Omnes istas comminationes, siuè querelas aliqui volunt reducere ad illas octo beatitudines,
Matth. 5. quas enumerat Saluator apud Matth. cap. 5. Existimantes hæc omnia esse peccata sicut defectus oppositos illis beatitudinibus. Ego autem ne vim faciam præsenti litteræ, arbitror potius per illas indicari illa peccatorum genera, quibus maximè unusquisq; in se ipsum delinquit, atque etiam in proximum: dum quidam primò peccant per auaritiam: nonnulli per concupiscentiam carnis, quæ penes gulam, & luxuriam versatur: nonnulli per superbiam peccata excusando: alij qui sunt faciles in exequutione malorum: quidam contra proximum peruersè iudicando. Et omnes hi grauiter peccant ob pertinaciam in peccando; sex illæ comminationes ad ista sex peccandi genera facilius reducuntur. Sequitur Textus. *Tex. 19.*

Propter hoc, sicut devorat stipulam lingua ignis, & calor flamma exurit, sic radix eorum quasi favilla erit, & germen eorum, vt pulvis ascendet, &c.

Consequenter hoc loco Propheta prædicit pœnam tot scelera, & flagitia consequuturam post comminationes iam propositas, & expressas. Et summa totius huius capitis residui, est prædictio, & propalatio summę, & extremæ desolationis gentis iudaicæ, quæ desolatio, vt videbis, est furtum propter immane scelus, quod commiserunt cõtra Christum dominum. Neq; talis desolatio referẽda est ad illud excidium, quod passi fuerunt sub Rege Chaldeorum, quando, 2. fuere ducti captiui in Babiloniam, quia vt aliàs diximus non fuit totale excidium, nec radicitus fuit extirpata ciuitas Hierusalem, quorum sententiam efficaciter impugnat Diuus Hieronymus, Sed loquitur de excidio, ac destructione facta per Romanos. Nec interim abnuo illorum sententiã, qui dicunt hoc futurum tempore Antichristi, quamuis & nunc Antichristi multi sunt. Vt habetur prima Ioh. 2. *Ioh. 2.* Dicit ergo sanctissimus Vates. Propter hoc, ideſt propter multa scelera, & abhominationes, quas hactenus fecistis, & nunc quoq; facitis, et præsertim propter hoc vltimum scelus, & iniquitatem, qui iustificatis impium, hoc est Barabam hominem scelestum, & nefarium, et iustitiam iusti, ideſt Christi domini Redemptoris nostri auferentis ab eo, dicentes illum fore seductorem, blasphemum, & diuinæ legis contemptorem: & postremò morte turpissima condemnantes, propter hæc omnia inquam, maxima vos manet ruina, vt mox dicemus. Sed dices quibus muneribus attracti, & corrupti hoc fecere? Respondeo quòd munera

sunt

sunt multiplicia, inter quæ sm Arist: ad Nicomacum locantur fauores, & gratiæ Principum, spes honoris, & dignitatis consequendæ, aut alicuius lucri, vel commodi cupiditatum, aut etiam sæpe numero metu alicuius mali, vel damni; hæc omnia lato vocabulo inter munera computantur. Propter hoc ergo sicut lingua ignis ideſt flãma deuorat, & absumit stipulam, siue paleam, aut quascunq; quisquilias, & sicut calor flammæ exurit, cum prescrtim fuerit nimius, & facilè combustibili propinquus; sic radix eorum sicut fauilla erit, quia statim dissoluetur, & euanescet; Et germen eorum, quod ab ipsa radice procedit, vt puluis ascenderet, quia statim dissipatur, & in nihilũ recidit. Dubium est, cur flamma ignis appellatur lingua? Respondeo secundum quosdam, quoniam flamma ignis multam habet similitudinem cum lingua, quoniã sicut lingua habet basim, seu radicem aliquanto laram, cuspidẽ verò acutam, sic flamma inferiores partes habet crassiores, cuspidem verò acutam; & ratio est, quia partes flammę inferiores sunt terrestriores, superiores vero sunt valde puriores, & tenuiores, proinde, & acutiores. Alij dicunt quod flamma ignis comparatur linguæ, quia est rubea, vel rubescit sicut lingua, & in acutiem tendit. Ego autem existimo, quod flamma comparatur linguæ, ratione velocitatis, quoniam quemadmodum lingua absq; vllo negocio facile mouetur, vnde psal. lingua mea calamus scribæ velociter scribentis; sic & flamma ignis velocissimo mouetur, & sursum tẽdit. Cum autem inquit, quod radix eorum quasi fauilla erit, nulli dubium. per radicẽ intelligendã esse ciuitatẽ Hierosolimã, quæ erat velut radix totius Israeliticæ gentis. Germen autem eius intelligi potest omnis eius magnificentia, decor, & ornatus: Vel per germẽ quod procedit à radice, intelliguntur alię ciuitates, oppida, & loca Iudeæ. Inquit ergo quòd radix eorum, ideſt metropolis, & primaria ciuitas totius Iudeæ, quasi fundamentum, & firmamentum, ac robur totius illius populi redigetur in fauillam ideſt exterminabitur, & fugditus euertetur. Germen etiam ideſt decor, & pulchritudo, & speciositas illius ciuitatis, & populi, vt puluis ascendet, & prorsus in nihilum redigetur D. Hieronymus per radicem videtur innuere initium, & principiũ omnium malorum. Quod quidem fuit cupiditas, & auaritia, quæ verè est radix omnium malorum, ex qua radice, & arbore mala prodit hoc germen, quod est Dei contemptus, vt paulo post videbimus. Dicit etiam iste sanctus Ecclesię Doctor. possumus intelligere malas cogitationes, & praua desideria, vnde prouenit hoc germen, quod est opus malum, & tandem cogitationes, desideria, vanitates, & cuncta hinc procedentia facilè in vnum comburentur, & in summa vult innuere Propheta, quod quicquid roboris, virtutis, ac fortitudinis in ipsis Israelitis reperiebatur quicquid virile, & solidum, atq; quicquid pulchrum, & magnificum, tota nãq; ipsa arbor ideſt Hebræorũ natio, quæ radicibus, trunco, ramis, foliis, & fructu constat, veluti quid putridum & marcidum statim dissoluetur, & in puluerem redigetur. Et hanc similitudinem videtur ĩnuere Diuus Thomas, dum inquit, quòd patres, vel cognati, & germen eorum ideſt filij, in quibus maximè confidebant Iudæi, quasi fauilla dissoluentur, & tanquam puluis citò euanescent; id quod fuit prædictũ per Malachiam Prophetam cap: vlt. & erunt omnes superbi, & omnes facientes impietatem stipula, & inflammabit eos; sic etiam Iob: 21. erunt impij sicut paleæ ante faciem venti, & sicut fauilla cum turbo dispergit. Aliqui dicunt, quod ponentes radices in peccatis flamma ignis exurit, vt magis propinqua, & idonea, calor verò vt magis distans; sed vtcunq; fuerit, dicam, quòd radix ideſt cogitationes praue, & quicquid ab illis procedit, facilè comburetur, uel à flamma, vel a calore, cũ venerit dies vltimus. Affert statim Esai: hoc loco rationem, qua tam facilè ruent: inquit enim. *Abiecerunt enim legem domini exercituum, & eloquium sancti Israel blasphemauerunt.* Vide

Malachias cap vlt.

Iob. 21.

Psl. 44.

A B C D E

quęso

quæso, & obserua, quod prudenter ad
Hieronym. modum aduertit D. Hieronimus cum
multa peccata perpetrarunt Iudæi, qui
bus valde admodum offenderunt Deũ
nullius eorum meminit ipse Vates, nec
aliquod aliud exprobat eis, nisi quia
abiecerunt legem euangelij, & sermo-
nem domini blasphemauerunt. Vo-
cat hoc loco sanctum Israel, tum quia
re vera ipse solus sanctificabat Israel,
vel etiam quia pro Sancto ab illis habe
batur. Ex his potest conjci non ab re
adducere Esaiam rationem, quare fue-
rit tanta vastitas, & desolatio Iudæorũ,
Vt scilicet agnoscerent non perperam
& ioco, sed serio, ac pro rei veritate il-
la eum predixisse; atq; ita resipiscerent,
& auerterentur a via sua mala, & ab a-
bhominationib⁹, quas hucusq; fecerũt.
Dicit enim quod abiecerunt legem do-
mini exercituum non vt palam, & aper
tè illam reicerent, sed quia corde, &
animo, & spiritu interiore contemne-
bant, & pleriq; absq; vllo timore, & re-
uerentia eam peruertebant, eloquium
Sancti Israel blasphemauerunt, dubio
procul, verbum, quod mandauit De-
us per Prophetas respuerunt, & postre-
mo sacrosanctum Dei euangeliũ, quod
Deus pater loquutus est nobis in filio,
quod verè, & propriæ dicitur eloquiũ
Dei, blasphemauerunt, cum dicerent,
Non est hic homo à Deo, qui sabba-
Io. 9. thum nõ custodit Io. 9 Et aliàs Io. 8.
Io. 8. Samaritanus es tu, & demonium habes,
& hic si esset propheta, sciret vtiq; quæ
& qualis est mulier, quę tangit eum.
Et multa alia dicebãt blasphemantes ĩ
Tex. 20. eum (ideo sequitur in textu) *Iratus est furor Domini in populum suum, & ex-
tendit manum suam super eum, & percus-
sit eum, & conturbati sunt montes, & fa-
cta sunt morticina eorum quasi stercus in
medio platearũ.* Diuus Chrysostomus
Chrysost. egregie exponit hunc locum dicens p
hæc verba innui grauem vindictam af-
futuram quandoq; peccatorum, quæ
perpetrarunt Iudæi, vt ne corpora qui-
dem eorum permissurus sit Deus dari
sepulturę, vt futuri superstites cõsidera
tione alienæ calamitatis aliquid pręci-
dant ex sua ipsorum malitia. Sic etiã
Hier. 8. prędixit Hier. cap. 8. Non colligentur

A neq; sepelientur, ita sterquilinium su-
per faciem terrę erunt. Sẽsus horum
verborum facilis est, & planus, sed pp
verba; aliqua sunt repetenda vt prius.
Primum ne existimes in Deo, qui est
summe simplex, & omnis passionis ex
pers, sit ira, & furor, sed cum grauiter
animaduertit in aliquem, dicimus in
eo esse iram, & furorem; & hac ratione
precabatur Dauid dicens, Domine ne *Psal. 6.*
in furore tuo arguas me, &c. Deinde vo
B cat hoc loco iudęos populum suum pp
patres, qui verè dici poterant populus
Dei, iuxta illud, Iacob funiculus hęre
ditatis eius 3 cum dicitur Deum extẽ
disse manum suam, nihil aliud vult in
nuere, nisi quod incępit exercere virtu
tem, & potestatem super eum, qui per-
cutitur, & est loquutio metaphorica.
Cum enim Deus dissimulat peccata
nostra, & non punit ea, dicitur habere
manum complicatam; at cũ post mul-
C tam, & diuturnam tolerantiam, & pa-
tientiam incipit aliquem percutere,
aut flagellis cedere, dicitur extendisse
manum suam. Propterea dicit Iob.
manus Domini tetigit me. Et quẽad-
modum supra quoq; diximus, Manum
tuam longè fac à me &c.
4. Cum dicit conturbati sunt montes,
& facti sunt morticinia quasi stercus ĩ
medio platearũ: Neq; etiã existimes
quòd montes re vera conturbentur, &
D commoueantur, tamet si apud Deum
non sit impossibile omne verbum, sed
hęc est loquutio hyperbolica ad insinu
andum, scilicet tantam fore confusio-
nem, perturbationem, & illius populi
commotionem, ac dissipationem; et
plagam illis immissam, et inflictã vsq;
adeò fore validam, et præpotentem,
vt montes ipsi videantur perturbari, et
commoueri. Aut dicas quod per mon
tes hoc loco possumus intelligere ma-
E iores, et potentiores in populo, quip-
pe qui præ alijs ẽnibus molestias mul-
tas pertulere, et in maximas angustias
et afflictiones, et in mortem ipsam tã
dem deuenere. Diuus Hieronymus p *Hieron.*
montes vult hoc loco posse intelligi a-
duersarias potestates, et ministros Dei
ad puniendos malos. Sed vide tandẽ
quod sequitur.

Cum

Cum tot, et tanta fuerint perpeſsi Iudęi, vt aliquando tandem reſipiſcerent, & conuerterentur ad Deum, minime omnium id pręſtiterunt, & pprea d. Propheta, *Quod in his omnibus, & poſt hac omnia non eſt auerſus furor Dei (ſupple aduerſus illos) ſed adhuc manus eius extenta*, Hoc eſt præparata ad plures, & grauiores pœnas illis infligẽdas. Nondum complicuit manum, ſed adhuc permanet in actu exercito, hoc eſt etiam num exercet illam puniendo, & corrigendo gentem iſtam perditam, & obſtinatam. Quibus verbis non nulli volunt oſtendi vindictam fore perpetuam, & vſq; ad finem mundi duraturam aduerſus Iudæos, & poſt conſumationem ſeculi aduerſus eos, qui non fuerunt conuerſi ſine vllo fine permanſuram. *Et leuabit ſignum in nationibus procul, & ſibilabit ad eum de finibus terra, & ecce feſtinus velociter veniet &c.* In poſtrema parte huius capituli deſcribit diſpoſitionem, & prępparationem exercitus, & conuocationem, qui contra vniuerſam Iudeam iubẽte Deo eſt profecturus: & pdicit ẽnẽ eius belli apparatũ, & ruinam, & calamitatẽ ipſius Regni futuram. Dicit ergo, *Et leuabit ſignũ in nationibus procul.* Signũ iſtud, quod leuabit ipſe Deus eſt ſignũ quo vocabit exteras gentes aduerſus Iudæos, quod nihil aliud eſt, niſi indicere bellum, vel propalare bellum. Aut ſignum iſtud accipitur pro vexillo quod eleuabitur, & erigetur cõtra Iudęos, ſub quo multi ad eorum deſtructionem accurrent. Et poteſt etiam accipi, & longe melius pro ſigno crucis, ad quod, & ſub quo gentes ad fidẽ vocatæ depoſitis oneribus peccatorum velociter accurrent, atq; crediderint. Vbi non mireris, quod licet ſignum primo modo acceptum accipi videatur in malam partem quandoq; tamen ſumitur in bonam vt Eſa: 62, dicitur leuate ſignum ad populos, confortamini. & nolite ſtare &c. Per nationes procul exiſtentes, & per fines terræ, nihil aliud vult innuere, quam regiones longinquas, & valde diſtantes ab ipſa Paleſtina. Nec ſolum erunt procul reſpectu regionũ, & locorũ, verũ etiam erũt procul à Iudęa moribus, & lĩgua; cum quibus difficile admodũ poterant Iudęi paciſci, aut fœdus inire, quod pleriq; intelligunt de exercitu Romanorum, & de alijs nationibus, quæ non ſatis pcul reſpectu Iudeę, ab Vrbe diſtabant, id quod prædictum fuit, Nũ. 24. per ipſum Balaam, cuius verba ſunt hæc. Veniẽt in Triremibus de Italia ſuperabũt Aſsirios, vaſtabuntq; Hebreos, & ad extremũ ipſi quoq; peribũt. Et Deuter 28. Adducet inquit, Dominus ſup te gentẽ de lõgĩquo, & extremis terræ finibus in ſimilitudinẽ Aquilæ volãtis cũ impetu, cuius linguã ĩtelligere nõ poſsis, gẽtẽ procaciſsimã, quæ nõ deferat ſeni, nec miſereatur paruuli, & quæ ſequũtur &c. Neq; etiã mireris, quod ipſe Deus à tã lõgĩquis partibus & ab extremis terræ finib⁹ cõuocet tãtã armatorũ multitudinẽ, cũ & ipſe ſit potẽs de lapidib⁹ ſuſcitare filios Abrahę cũ etiã ſaluator noſter dũ eſſet, ppin quus ſuæ paſsioni dixit Petro. An putas quia nõ poſſũ rogare patrẽ meum, & exibebit mihi modò plus quã duode cim legiones ãgelorũ? Dicit etiã Eſa: 7. quod Dñus Deus, cũ venerit tẽpus vltionis, ſibilabit ad eum de finibus terræ. Sibilare. n. eſt ſimplici quodam nutu aliquid innuere, vel quempiam vocare quo ſibilo Deus mouebit vniuerſum orbẽ, & cõgregabit õnes gẽtes de cũctis partibus terrę. Vbi nota ne forte deciparis, quod ſibilus ,pprie non eſt vox vlla articulata, ſed potius quidã motus cũ curſu lĩguę, & aliarũ partiũ corporis, quæ ad formãdã vocẽ requiruntur, & propriè lingua noſtra materna italicè vocatur: fiſchio· & talis ſibilus ſumitur, & ipſe ĩ bonã, & ĩ malã partẽ. In malã Eſa: 7. Et erit ĩ die illa, & ſibilabit Dñs Muſcæ, quę eſt ĩ extremo fluminũ Aegypti, & Api, quæ eſt in terra Aſſur, & quę ſequuntur. In bonã partem accepit Zacha· 10. dum inquit, ſibilabo eis, & congregabo illos, quia redemi eos. Deus ergo ſibilat in bonum, dum nos ad bonum prouocat, & mouet interius ac ſpirat. Sibilat ĩ malum cum excitat aliquos ad vindictam ſumendã de aliquibus impijs, & diuini verbi cõtemptoribus, & pulcherrima quidem

Tex. 11. *Num. 24* *Deut. 28.* *Tex. 12.* *Eſa. 7.* *Sibilũ quid.* *Eſa. 7.* *Eſa. 62.* *Zacha. 10.*

vtitur

vtitur hoc loco Methaphora sanctissimus hic vates cum dicit Deum sibilare ad eum de finibus terræ, vt ostendat nõ minus facilè esse Deo in modico temporis momento innumeram hostium multitudinem conuocare, & coadunare, quàm sit homini sibilare; Et sicut in Naui ad sibilum Nauclerj omnes ministri præstò adsunt ad ipsâ Gubernatoris exequenda, ita ad quodcunq; domini uotum, & iussionem ex omnibus terræ partibus citissimè possunt quotcunq; voluerit congregari. Sequitur postea appositissime. *Et ecce festinus velociter veniet*, Hæc namq; particula ei correspondet, qua derisorie dicebãt illi contra Propheram, Festinet, & citò veniat opus eius, vt videamus, Nunc ait Propheta: Et ecce festinus velociter veniet, & multò celeriùs, ac citiùs, quàm vos vnquam putassetis. Habito namq; præcepto, & erecto signo, seu vexillo festinus veniet vltor, & velociter, quia scilicet nulla interposita mora, aut temporis dilatione tractus, vel attractus, & Dei potentia, ac virtutæ prænonitus accedet, non tam ad pugnandum, quàm ad prædandum, & vorandum præstò aderit, vt prædixit Hiere: Tren: 4. Velociores fuerunt per sequutores nostri aquilis cæli. Non est deficiens, aut laborans in eo, in eo inquam exercitu nullus erit deficiens, qui præ nimia corporis lassitudine desistat, aut laborans, qui in itinere fatigetur, id qodu lingua materna diceremus; nullus erit, *Ghe zel viaggio si stracchi, ò venghi meno*.

Hier. Trẽ. 4

Deinde *non dormitabit neq; dormiet*, nullus erit, qui tam profundo somno opprimi patiatur, vt cessẽt ab itinere, aut à labore desciscat. *Neq; soluetur cingulum renum eius, nec rumpetur corrigia calceamenti eius*, Quo ostenditur milites illos, qui ad debellandos hæbreos fuerint selecti fore tam vigiles, & prõptos ac expeditos, quòd cubitum adeũtes, & diluculo exurgentes, ne tempus conteratur in se ipsis cingendis, & coaptandis, non soluent cingulum renum, neq. corigiam calceamenti, sed vestiti, & armis induti decumbent, & modicum, ac leuem captabunt somnum.

A Præterea nè iste militum apparatus ratione equorum, aut aliorum iumentorũ, quæ necessaria sunt exercitui, ullũ habeat impedimentum, neq; vllam tarditatis causam, & arma sint egregiè præparata (inquit) *Sagitta eius, ideſt exercitus, acuta, ideſt*, Fortiter, & acriter pungentes, & penetrantes, iuxtà illud; Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus desolatorijs; *Et omnes arcus eius extenti*, vt nulla mora intercedat ad emit

B tendas sagittas, quando fuerit opus: *Et vngulæ aquorum vt silex*, ideſt duræ, & infatigabiles, ac non facilè consũptibiles; *Et rotæ eius quasi impetus tempestatis*. Rotæ inquam curruum, quibus vehuntur homines, & arma, & reliqua supellex, ob eorum multitudinem, & cursus velocitatem, eum sonitum, & strepitum efficient, velut impetus tempestatis.

Deinde rugitus eius, ideſt ipsius exercitus, erit velut rugitus Leonis, Rugiet vt catuli leonum, & frendet, & tenebit prædam, & amplexabitur, & non erit qui eripiat. De impetu tempestatis, qui cõparatur motui curruum dicebat Hier. cap. 4. Ecce quasi nubes ascendet, & quasi tempestas currus eius. Exercitus autem rugiet, vt Leo, non solum dum est in acie, & cum hostibus congreditur, verùm cum deprædatur &, rapit quicquid ad eius manus deuenerit.

23.

Hier. ca 4

D Aut dicas exercitũ Romanorum Leonis rugitui comparari ob ferocitatem, sæuitiam, & crudelitatem: Vnde Oseę 11. dicitur. Post dominum ambulabunt, quasi Leo rugiet, & formidabũt filij matris; Postmodum (inquit) *& tenebit prædam*, ne alius suffuretur, *& amplexabitur*. Amplexabitur (inquam) quia strictè, & firmiter secum illam habebit: nam quos amplectimur, non permittimus vt facilè excidant, & à nobis seiungantur. Propterea subdit, *non erit qui eripiat*: præda enim dicitur esca, vel quicquid aliud, quod vi capitur, aut surripitur, *& sonabit super eum in die illa sicut sonitus maris*: quemadmodum etiam Hiere. 6. dicitur, Vox eius quasi mare sonabit. Solet enim mare cum fremit incutere timorem his, qui

E

Hier. 6.

sunt propè. Id quod aliquando sum

ex-

expertus, dum ob assiduum ipsius fremitum maximè pauebam, cum propè adessem. Tandem Esa: concludit miserum, & lachrimabilem illius populi statum, & conditionem, quandoquidem nullus erit adiutor; sic enim dicit

Tex. 24. *Aspicientes in terram, & ecce tenebre, scilicet tribulationis, & afflictionis, & lux obtenebrata est in caligine eius q. d.* Aspicere cœlum non possumus, quia lux cœli obtenebrata est in caligine eius: Sic etiam per Hier. dicitur. Aspexit terram & ecce vacua erat, & nihil: & Cœlos, & non erat lux in eis. Diuus Hieronimus dicit, Aspicimus terrā quia nō audemus aspicere cœlum, cum eius habitatorem offenderimus. Et lux dicitur obtenebrata in caligine, quia tota gloria illius populi videbatur extincta. Cirillus dicit; lux obtenebrata est in caligine, quia mentes eorum erant confusæ, & inopes consilij. Omnem hanc ruinam, & desolationem Diuus Hieronimus refert ad eam, quæ fuit facta per exercitum Romanorum, alij ad captiuitatem babilonicam, nonnulli vero ad extremum diem iudicij.

CAPVT SEXTVM.

Tex. 1. IN *Anno, quo mortuus est Rex Ozias, vidi Dominū, sedentem super solium excelsum, & eleuatum; & ea quae sub ipso erant replebant templum: Seraphim stabant super illud: sex alæ uni, & sex alae alteri, duabus velabant faciem eius, & duabus velabant pedes eius, & duabus volabant. clamabant alter ad alterum, & dicebant, Sanctus,* 2. *Sanctus, Sanctus Dominus Deus exercituum, plena est omnis* 3. *terra gloria eius.* Et commota *sunt super liminaria cardinum, à voce clamantis, & domus repleta est fumo,* Et dixi *væ mihi, qa tacui, qa vir pollutus labijs ego sum, & in medio populi polluta labia habentis, ego habito, & regem Dominum exercituum vi-* 4. *di oculis meis.* Et volauit *ad me vnus de seraphim, & in manu eius calculus, quem forcipe tulerat de altari, & tetigit os meū & dixit: Ecce tetigit hoc labia tua, & auferetur iniquitas tua,* 5. *& peccatum tuum mundabitur:* Et audiui *vocem Domini, dicentis; quem mittam, & qs ibit nobis? & dixi, ecce ego, mitte me, & dixit: Vade, & dices populo huic; audite audientes, &* 6. *nolite intelligere, & videte visionem, & nolite cognoscere:* Excęca *cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne forte videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde* 7. *suo intelligat, & conuertatur, & sanem eum.* Et dixi, *vsq; quo Domine? & dixit, donec desolentur ciuitates absq; habitatore,*

& do-

8. *& domus sine homine, & terra reliquetur deserta.* Et longe *faciet Dominus homines, & multiplicabitur que derelicta fuerat*
9. *in medio terra*, Et ad huc *in ea decimatio, & conuertetur:* Et
10. erit *in ostensionem, sicut terebitus, & sicut quercus, quæ expandit ramos suos: semen sanctum erit id, quod steterit in ea.*

EXPLANATIO IN SEXTVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

CAPVT Istud sextum multas habet particulas, quemadmodum multa sunt, quę continet misteria, primum quidem ponitur, & describitur Admirabilis visio, quam habuit hic Propheta Esaias, cum omnibus circunstantijs, & conditionibus adiacentibus, vt visio clara, & sensata videatur, uti suo loco videbitur. 2. explicat Propheta, quid ei contigerit post hanc visionem, & quid secum ipse persenserit, & meditatus fuerit. tertio & vltimo quid fuerit ei præceptum, ac demandatum, & quæ inter ipsum, & Seraphim fuerint habiti sermones, & colloquia. Prima pars à principio huius capitis vsq; ad illam, Et dixi, ab hac parte vsq; ad illā, & volauit ad me vnus de seraphī. Tertia, & vltima ab hoc puncto vsq; in finem. Volunt nonnulli, hanc visionem, quæ in hoc capitulo proponitur esse omnium primam, quam habuerit Esaias: quæ. n. ante hac ab eo prędicta sunt, nō visiones, sed cōminationes, potius ac prędictiones nuncupari volunt: at priusq; res hęc determinetur à nobis, quando, & quomodo fuerit ista visio, videamus primum intentionem istius capituli, & A quò tendat ista visio; deinde quis fuerit iste Rex Oziās, & cur eo mortuo Esaias habuerit hanc visionem. Dicimus ergo quòd ipse Propheta patefecit hāc admirabilem visionem, quam habuit sub Ionata filio Regis Ozię, & voluit eam hac ratione monumentis tradere, vt ostenderet, quam habebat au ctoritatem, ideoq; suis dictis indubitata fides haberetur quibus prędicebat vastitatē Iudęorum, tamet si quidām ex eis per fidem in Christum venturum essent aliquando salutem consecuturi. B D. Thomas vult ipsum prophetam intendere afferre vltimā, & extremam sē tentiam, quam Deus est allaturus, tāquam index iucorruptus, & in solemni forma iudicij aduersus pertinaces, & incredulos Iudęos, propterea dicit se vidisse Dōm, nō quomodocunq;, sed, sedentem, non vbicūq; sed sup soliū ex C celsum, & eleuatum, & ab Angelis, ac potestatibus super cęlestib⁹. vndequaq; septum, & circundatum; quemadmodum fieri solet apud Iudices, dum sup aliqua re graui diu discussa, & agitata volunt solemnem, et inappellabilem ferre sententiam. Id autem fit, vt nos homunculi, tantam, et tam maximā supremi iudicis virtutem, ac potentiā vereamur, et pertimescamus iudicia eius, quæ sunt vera, et iustificata in seme tipsa Deinde quis fuerit iste Rex Ozias

ex 4.

ex 4. Reg. capite 15. & ex 2. libro Paralipom. ca. 26. potest facilè videri: sed illius progressum, ac finem egregiè describit Cyrillus; inquit enim; quod postquàm, Dei auxilio, & beneficio expugnauit finitimas gentes aduersarias, & plures mirificas, atq; magnificas res præclarè gessit, hoc fœlici successu inebriatus est, & ad superbiæ scopulum impegit; namq; eò amentiæ deuenit, vt sacrum ministerium sibi ipse arripuerit, sed & sponte nõ vocatus ad sacrificandi munus accesserit; ingressus enim Dei templum, non leuitarum vel Sacerdotum opera vicaria in offerendis Deo Hostijs vti voluit, sed ad diuinũ altare assiliens, præter morẽ, & legem ausus est incẽsum adolere, ac reprehẽsus quidem est à tribu sacerdotali, qua si impiè agens, & legem violans: At ille regali dignitate insolescẽs, hanc sibi Sacerdotij functionem arrogauit, spretoq; Sacerdotum consilio, confestim à Deo redarguitur lepra videlicet percussus, morbo in ipsa propria fronte germinante. Is ergo est Ozias, qui & Azarias nuncupatur, & alicubi etiã Zacharias vt refert idem Chrisost. de quo loquitur nũc Propheta, & sub quo iam vita functo, vidit visionem. Cur autẽ eo mortuo, vel post eius mortem fuerit facta hæc visio ipsi Prophetæ, ea ratio est, quia adeò displicebat ipsi Deo sub impuro, & immundo principe cœlestia secreta cuiq; innotescerent, quod existente isto rege, de quo loquimur, leproso, & immundo, quam leprã ob suam temeritatem, & sacrilegium contraxerat, non congruebat aliquod misterium ipsi Prophetæ reuelari. Vnde Diuus Hieronymus manifestè asserit, mortuo Ozia, & imperante Ionatha, Esaiam vidisse Dominum, sic etiam Origenes in cap: 2. lib: Iudicum Hom: 1, videtur sentire.

Ozias Rex multinomius.

Sic quoq; legimus in exodo, quòd mortuo Pharaone, qui opprimebat Israel, populus cœpit clamare ad Dominum, quod quidem nõ ideo factũ est à deo, quasi suos Prophetas oderit, aut voluerit eos affici contumelia, sed potius volens ostendere, ac declarare eos, qui præter legislatoris voluntatem immundo, & contagioso morbo affecti cohabitare volebant fore indignos admonitione, & consilio Prophetarum, id quod per Ezechielem Dominus aliquando demonstrauit, dum ad eum sic ait cap. 3. linguam tuam ligabo, & obmutescẽs, nec eris illis corrector, & censor quia domus exasperans est.

Dicimus etiam, quod postq; obijt Ozias, desijt tempus silentij diuinasq; visiones Sanctis Prophetis clementissimus Deus reddidit. Quodquidem singulis ferè temporibus fieri cõspicimus: quã doquidem cum præest, ac regit aliquis Princeps, tirannus, & sæuus, nõ audet quis quicq; loqui, sed neq. etiã veritatẽ fateri, aut patefacere, ne veritas ipsa opprimatur, & ipsi videantur tentare Deũ, manifesto piculo se se exponẽtes.

His præmissis, & declaratis accedamus ad explicationẽ textus. Diximus .n. quòd Esaias post varias cõminationes, & correctiones vult propalare sententiã contra Iudæos in solemni forma Iudicij, vnde oportebat illum demonstrare, quo prætextu, cui nixus fũdamẽto, & qua auctoritate hãc ferebat sẽtẽtiam, & inquit. *Vidi Dominũ sedẽtẽ super solium excelsum, & elenatum &c.* Vbi cõsequẽs est videre quis fuerit iste Dominus Dicũt aliqui, fuisse Angelum id quòd stare nõ potest ob ea quæ mox sequũtur. Nõnulli dicũt fuisse Deum Patrẽ, & hoc nõ est cõtra rationẽ, neq; etiã cõtra veritatẽ, quia de eo scriptũ est, Cœlũ, & terram ego ĩpleo. D. Paul. actorũ 28. dicit fuisse Spiritũ sãctũ cũ inquit, bene Spiritus sãctus locutus est p Esaiã, dicẽs. vade ad populũ istũ & dic ad eos. Aure audietis, & nõ intelligetis &cetera quæ sequũtur ĩ hoc capitulo. Quidã alij volũt hoc loco p Dñm intelligi Dei filiũ, & eius maiestatẽ, de qua testatus est Ioãnes cap. 12. cũ dixit adducens testimonium Esaiæ, videlicet excecauit oculos eorum, & indurauit cor eorum, vt non videant oculis &c. & continuò subdidit. Hæc dixit Esaias quando vidit gloriam Dei, & locutus, est de eo; constat enim Ioannem, cum dixit hæc verba fuisse locutum de Xpo filio Dei, & consequenter, cum dicit hic Esaias, vidi Dñm sedẽtẽ sup solũ excelsum

Actor 28.

Io. cap. 12.

excelsum, per Dominum intellexisse filium Dei. Atquis non videt, quòd vbi est filius, est etiam Pater, & Spiritus Sanctus, cum vna, & eadem sit omnium essentia, & natura, & opera Trinitatis ad extra sint indiuisa? Quarè vnà cum patribus tuto possumus affirmare, ibi affuisse totam Trinitatem: Vnde super illis verbis D. Ioannis cap: 16. non sum solus, sed qui misit me Pater. D. Ambrosus super Psalmũ 118. vult verificari in hoc loco dictum Esaiæ; sed dices. Si tota Trinitas hic affuit, cur loquitur Propheta in singulari, dicens, vidi Dominum? Iam diximus opera Trinitatis ad extra esse indiuisa, nominatur tamẽ solus filius, quia ipse est sapientia Patris, & verbum Patris, quicquid operatur Pater, operatur per filium, quarè non inconuenit eum solum fuisse nominatum. Præterea dicunt aliqui, vbi nos legimus Dominum, iuxta textum Hæbreum, debet legi dominantes, & sic tollitur omnis scrupulus. Vidi inquit Dominum super solium excelsum, & eleuatum. De hac eadem visione habetur 3. Reg. cap. vltimo vbi Micheas Propheta sic ait: Vidi Dominum, sedentem super solium suum, & omnem exercitum cœli assistentem ei à dextris, & à sinistris; vbi dubitatur ab Interpretibus, & expositoribus sacrarum litterarum, qd per solium, super quod sedere visus est Dominus intelligere debeamus: Quidam nimis crasse (meo iudicio) imaginantur, hoc solium esse templum à Salomone constructum ex tribus coenaculis, siue atrijs confectum, & compactum, videlicet supremo medio, & infimo, & imaginantur Deum apparuisse, tamquam iudicem in forma hominis pergrandis, extensi, seù ampli, cuius caput, & collum occupabat supremam partem templi; per manus, & brachia, seù manibus, & brachijs secundam partem templi; pedibus, ac tibijs infimam partem, ex quibus facilè innotescit, iuxta horum opinionem, per solũ excelsum eleuatũ, super qd Dñs sedere videbãtur intelligendam esse supremam partem templi. Contra horum imaginationem D. Aug. ser. 14. in festo omnium Sanctorum, acriter insurgit, dicens: cogitanti tibi de Deo, occurrit fortassis aliqua mira, & amplissima magnitudo in humana specie, constituisti eam in conspectu cogitationis tuæ, tamquam magnum aliquid, amplissimum, grande, ingentissima mole diffusum, sed finire non potuisti: Nam si finiuit Deus non est, si non finisti, facies vbi est? cogitas molem, & vt membra distinguas, definis molem, nec membra distinguere potes, nisi moli dederis finem, at Deus est infinitus. Sed dices, videtur Deus habere terminum, quia dicit Esaias, vidi Dominum sedentem super solium excelsum. Et alibi. Cœlum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum. Sed hoc nihil est, quia per Cœlum intelliguntur Sancti, per terram homines iusti, qui habitant in terra, non quòd Cœlum, & terra dicantur loca, quæ capiant, & comprehendant ipsum Deum, tamquam rem aliquam finitam, & terminatam. Qui enim fieri potest, vt cum Deus palmo suæ manus metiatur cœlum, sedeat in palmo suo? sic enim oporteret, vt idem Cœlum fieret latum, cum Deus in eo sedet, & fieret angustum, cum Deus illud metitur: aut oporteret, Deum tantum esse, & tam magnum in sedendo, quantus in palmo. Cum igitur hæc sint omnia impossibilia, non est putandum, Deum aliquo loco posse comprehendi, & terminari. Quarè noli cum loqueris de Deo, & legis ipsum habere brachium, manus, & pedes, ipsum sedere, aut stare, noli inquit Augustinus membra humana cogitare, & instar hominis de Deo suspicari. Manus enim Dei indicat eius potentiam. Facies Dei eius notitiam, pedes Dei eius præsentiam. Sedes Dei vbi quiescit Deus, ad eò quòd quisq; nostrum, si velimus possumus esse sedes Dei: Nam anima iusti sedes est Sapientiæ, & scimus Christum Dei virtutem, & Dei sapientiam esse, & dici. Non ergo per solium, super quod Dominus sedere dicitur debemus intelligere aliquid corporeum, neque Deum corpus aliquod esse, aut fieri. D. Thomas refert opinionẽ quorundam,

Amb. super ps. 118.

3. Reg. cap. vltimo.

Aug. serm. 14. in festo omnium Sanctorum tomo. x

Stultissimũ est imaginare Deum esse molem aliquam corpoream.

Varia corporis mẽbra attributa deo quid significant.

dam, qui putabant solium excelsum, & eleuatum fuisse constitutum in supremo cœnaculo, vnde procedebat splendor, & gloria in secundum cœnaculũ, de quo habetur in hoc textu. Et plena erat domus à maiestate eius. Cum post ea subdit. Et ea, quæ sub ipso erant replebant templum, ideſt Troni eius ornamenta, vel splendor vestimentorum, aut agmina subditorum replebant templum ideſt partem illam, quã intrabant Sacerdotes: Sed hæc expositio præterquam, quod parum differt à prima, non est conformis nostro textui, quia in biblijs nuper impressis, & & magis correctis, non habetur ista particula D. Hieronymus aliquanto subtilius, & altius per solium, super quod sedere dicitur Dominus, vult intelligi Angelos Dei ministros. Dionisius 13. cap. cœlestis hierarchiæ per solium, super quod sedere Deus dicitur, vult significari eminentiam diuinæ naturæ, & dicitur solium excelsum, propter nobilitatem, & excellentiam ipsius, dicitur eleuatum, quatenus omnia quæcunq; sunt, & quæ fuerunt, et sunt possibilia fieri, & esse in infinitum excedit, super qd sedere dicitur Deus ad designandam suæ naturæ immobilitatem. D. Chrisostomus considerat ipse hæc duo verba, seu dictiones, quas non vult esse Synonimas, sed dicit excelsum, et eleuatum, loquens de eius Cathedra, quam incomprehensibilem fore demonstrat. Nam excelsum respectu inferiorum est; eleuatio vero dicitur sublatio eius naturæ incomprehensibilis, quàm nec cogitatione concipere, nec verbis eloqui quisquam potest. Dicit idem Chrisost: propterea describitur Deus sedere super solium excelsum, quoniam consuetudo Iudicum est cum de aliqua re graui sunt daturi sententiam non clanculùm; & in abscondito, sed pro sublimi, & excelso loco astantibus & cunctis spectantibus, iudicium ferre, iuxta illud

Psal. 9.

psal. 9. qui sedes super thronum, qui iudicas iustitiam &c. quid autem significet ista sessio, iam planè dictum est, non enim intelligendum Deum propriè sedere, neq; vllo circunscribi loco, sed abusiuè, et methaphoricè tales proprietates Deo tribuuntur, quoniam Sacra scriptura hominibus loquens humano more loquitur. Quare sessio ista, quæ Deo tribuitur nihil propemodum aliud significat, quam firmitatem, stabilitatem; et constantiam in eodem tenore, et possessione bonorum?

Deus quo pacto dicitur sedere.

Sic enim dicit Dauid. Deus sedet in trono maiestatis suæ; et Baruch 3 dicit ad eundem. Tu sedes in sempiternum, & nos pereimus in euum, semper enim et omnino creatura omnis est obnoxia mutabilitati, et eorum, quæ actum habent, mensura quædam est, ac terminus: summa autem rerum omnium, architectatrix, et opifex sapientia immota est, et eodem modo permanet, velut etiam Regius Propheta canebat dicens ipsi peribunt, tu autem permanes, et omnes sicut vestimentum veterascent. D. autem Thomas ex D. Hieronymo, vult per sedem significare filij Dei maiestatem: Sed iam diximus, quòd per Dominum intelligendus est Dei filius, adeò, quòd sessio ista designat eius maiestatem, et excellentiam; aut dicamus. quòd ista sessio denotat authoritatem iudicis, actu iudicantis, et sententiam ferentis, aut regnantis potestatem, et dominatum, cum vtraquè istarum interpretationum sit consona rei, quam tractamus, neutram reijciendam esse arbitror: Nec displicet eorum sententia, qui per huius sessionem, volunt itelligi tranquillitatem regni cœlestis: et plenissimam, ac pacatissimam subiectionem totius creaturæ inferioris, quę nondum est, ideſt quæ subiectio pacatissima nondum est: sed post hanc vitam erit, Sed forte dices, cur huiusmodi verba, ac dictiones vsq; adeò ponderantur, ut non sit satis simplicem habere intelligentiam? Respondebo vna cum Chrisostomo Tomo primo Hom secunda super hoc eodem capite quod Prophetarum ora, Dei sunt ora, ut nihil temerè positum sit in propheta; Deus loquitur singulas litteras, singulos apices oportet diligenter expendere. Preterea dicit August. super illud psal. Qui extendis cœlum; sicut pellem, quod diuina scriptura plu-

Singulæ voces & dictiones scripturę sũt ponderandæ.

res habet intellectus, et omnes sunt admittendi, modo non sint contra fidem, & contra Dei verbum. Proinde non ab re vni, & simplici dictioni tot adijcimus expositiones; sed circa hanc dictionem, nunc expositam, quòd videlicet Esaias vidit Dominum sedentem, dubitatio est, Cur Stefanus Prothomartir, dum lapidaretur à Iudæis, dicitur vidisse Iesum, stantem à dextris Dei? & nunc propheta dicit, se vidisse Dominum sedentem? Soluitur ista quæstio in quæstionibus veteris, & noui testamenti, quòd Stefano visus est Dñs vt stans id quòd fuit propter calumniam Iudæorum, quia Stefanus causa Saluatoris vim patiebatur, ideo filius Dei, tanquam procurator, & aduocatus, tanquam qui causam diceret, stabat coram iudice Deo, & quia causa erat iusta, & bona ad dexteram virtutis Dei Iudicis stabat, quia omnis, qui dicit causam stet necesse est: At cum apparuit Prophetæ, apparuit, tamquam iudex, tamquam Dominus, & tamquam Rex, & Dominator, propterea decebat, vt Sederet. Non autem, vt circumscribatur loco.

Sed quicquid per solium istud excelsum, & eleuatum, & per istam Dei sessionem intelligamus parum refert, modo nihil præter fidem, aut veritatem, vel præter doctrinam Sanctorum patrum afferatur: sed maior, & præcipua difficultas in eo versatur, quòd Esaias hic dicit, se vidisse Dominum, sedentem super solium &c. cum tamen exodi 33. dixerit Dominus ad Moisem: non poteris videre faciem meam; & non videbit me homo & viuet. Et in fine dicit idem Dominus: videbis posteriora mea, faciem autem meam videre non poteris: & Iob. 11. cap. Forsitan vestigia mea comprehendes, & omnipotentem vsq; ad perfectum reperies? & cap. 36. Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram; sed multò clarius, & apertius Saluator noster Ioannis primo cap. Deum nemo vidit vnquam; vnigenitus filius, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit. Et Matt. 11. nemo nouit filium nisi Pater neq; Patrem quis nouit, nisi filius, & cui voluerit filius reuelare, & prima Timot. 3. D. Paulus appellat Deum immortalem, & inuisibilem. Quomodo igitur Esaias dicit hic; vidi Dominum sedentem, aduersus cumulum & congeriem tot scripturarum, sicut etiam Micheas 3. Reg: vltimo dicit se vidisse Dominum? Dicendum, vt ferè omnes sacri Doctores dicunt; Deum posse considerari multifariam, vel secundum essentiam suam, & naturam eius absolutam, vel secundum humanitatem assumptam, aut etiam secundū multa, varia & mirabilia opera eius aut sīn figuras, & similitudines rerum, siuè interiores, siuè exteriores, quibus, quando vult, quantum vult, & quomodo vult apparere hominibus dignatur, & voluntatem suam patefacere. Si ergò loquamur de Deo secundum puram, simplicem, & modis omnibus absolutam ipsius essentiam, nullus vnquam vidit, nec videre potest, nisi ipsemet solus, & hoc est, quod volebant innuere auctoritates illæ ex Sacris litteris desumptæ mox adductæ, & hoc rationabile est quia vt inquit D. Tho. prima parte quæst. 12: non potest visus, neq; interior, neque exterior videre aliquid, nisi moueatur à visibili, & secundùm quod magis, aut minus mouetur à visibili, sic magis, vel minus videt: cum autem visus noster tam interior quàm exterior non moueatur à deo, quod probatur quia Deus à nulla creatura perfectè, & modis omnibus comprehenditur, ideo, vt sic à nulla creatura, quæcunq; sit illa perfectè comprehenditur aut videtur; loquendo scilicet de Deo secundum puram, & simplicem eius essentiam, et hoc est, quod dicit D. Chrisost; super Io. cap. 1 ipsum, quod est Deus non solùm Prophetæ, sed nec Angeli viderunt, neq; Archangeli. Quod enim creabilis est naturæ, qualiter videre poterit, quod increabile est, & super hunc locum sic ait: Nudam illam Dei maiestatem, et sentiamq; modis omnibus sinceram, nemo exactè perspexit præter vnigenitum; Propheta verò profitetur se vidisse

An Deus videri possit.

disse Deum, sed quatenus eam videre poterat: Quod enim est Deus, is nequaquam videre poterat, sed uelamine quopiam, & in volucro decenti opertum contemplatus est, et eatenus se demittentem, quatenus infirmitas contemplantis poterat eò vsq; assurgere spirituali ascensu. Sed præter hæc si loquamur de essentia Dei non in signis, aut figuris, sed de ea secundum se, & secundum quod quid est eius, non tamen secundum totam eius amplitudinem, potest ab intellectu creato, vt ab Angelo, vel ab homine uideri, non tamen oculis corporal bus, nisi postq̃ surrexerit à mortuis, & in cœlesti patria. Hoc est, inquit Augustinus 12. de Genesi ad litteram, quod ipse Moises concupierat, uidere inquam Deum, non sicut uiderat in monte, nec sicut uiderat in Tabernaculo, aut in flamma ignis, sed in ea substantia, qua Deus est, nulla assumpta corporali creatura, quæ mortalis carnis sensibus præsentatur, neq: in figuratis similitudinibus corporum, sed per speciem suam, quantum eam capere potest creatura rationalis, & intellectualis seuocata ab omni corporis sensu, & ab omni significatiuo Enigmate spiritus. Hoc est, quod ille dicebat exodi: 33. uidelicet si inueni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi faciem tuam, ut sciam te, & inueniam gratiam ante oculos tuos. Hoc enim modo, quem ipse petebat, Beati mundo corde ipsum uidebunt. Quod autem essentia diuina à nullo intellectu creato possit modis omnibus uideri, non est ex parte sua, cum sit maximè cognoscibilis, et splendida, sed est ex parte nostri, qui non sumus adeò perspicui, & acuti uisus, ut possimus tam excellens obiectum, ut par est, comprehendere: possumus quidem ipsum attingere, & aliquo modo apprehendere, nullo aũt modo comprehendere, nisi eo modo, quo tenere cõtingit, quem attingimus.

Quod autem oporteat, intellectum creatum aliquando uidere Deum eo modo, quo potest, non in figuris, & similitudinibus, sed apertè, & clarè, demonstratur: quoniam si creatura nõ posset, unquam clara uisione uidere Deum, & eius essentiam; uel nunquam beatitudinem assequeretur, uel in quodam alio extra Deum eius beatitudo consisteret, id quod est ualdè inconueniens, & absurdum & ab omni ueritate prorsus alienum, quoniam teste Diuo Augustino fecit Deus rationalem creaturam, ut summũ bonum intelligeret, intelligendo amaret, amando possideret, & possidendo frueretur. Quod autem beatitudo in nulla alia re, præterquam in Deo possit constitui patet, quia Nostra beatitudo consistit in attingendo, & coniungendo nos ad id, quod est principium essendi nobis, non quomodocumq; essendi, sed quatenus sumus renati denuo, prædestinati ad salutem, & filij Dei effecti. Hoc autem principium, nullum est aliud, nisi Deus glorioſus. propterea si res aliter esset, uidelicet quòd nunquam intellectus hominis, uel Angeli posset uidere diuinã essentiam, frustraretur suo naturali desiderio cognoscendi caussam, vnde ab ipsis emanant tot actiones, & effectus, præter ordinem naturæ. Hoc autem est inconueniens: igitur oportet dicere, & fateri, Deum se præbere aliquando nobis uisibilem: Prætereà in hoc nostra beatitudo consistit dicit ipse Deus, scire, & nosse me, at si diceres, quod satis est ipsi creaturæ cognoscere Deum, ut est primum ens, & prima caussa omnium rerum, & ut creator, & conseruator ipsius uniuersi: respondeo, ut mox dicebamus, quod hîc non loquitur de creatura rationali quomodocumq; sed de creatura rationali, renouata per Baptismum, & illuminata per gratiam.

Sed iterum dices quonam pacto poterit diuina essentia ab intellectu creato uideri, cùm nulla sit proportio uidentis ad rem uisam, neq; in ipsa re uisa, hoc est essentia diuina, possit poni aliqua similitudo, per quam ualeat uniri uirtuti uisiuæ, cum nulla res superior, & excellens possit per aliquam similitudinem inferioris ordinis nobis præsentari, & manifestari. Propterea dicendum, omnino requiri aliquam similitudinem & aliquod medium, quo es-

sentia diuina uniatur uirtuti nostræ uisiuæ & uideatur ab ea & hoc est lumẽ gloriæ, quod quidem necessarium est, existentibus in patria ad videndum clara visione ipsum Deum, quod quidem lumen, non tàm requiritur, vt confortet, & subleuet intellectum ad videndum Deum, sed etiam vt faciat ipsum intellectum creatum Deiformem, & diuinæ naturæ consortem: Et quanto quis maiori charitate feruet, ac desiderio, videndi Deum, quàm alius tanto plùs de hoc præclaro lumine participat, & per consequens dicitur magis beatus Nec lumen istud quod est medium quoddam ad subleuandum intellectum, quo videt ipsum Deum est medium in quo, sed mediũ sub quo Deus videatur, & licet Augustinus. 9. de Tri. cap. 11. dicat. cum Deum nouimus fieri aliquam similitudinem Dei in nobis est intelligendus de similitudine, ideſt de lumine gloriæ. Sed nota, quod non valet consequentia, ego desidero plusquam alius videre Deum, ergo plus alijs videbo, dico, quòd re vera non valet hæc consequentia; veruntamen, quãtitas desiderij reddit desiderantem magis dispositum, & præparatum ad consequendum id quod desiderat. Vnde B. Augustinus 12. de Genesi ad litterã cap: 25. dicit quod vna, & tota virtus, est amare, quod videas, & summa fœlicitas habere quod amas. Dicitur etiã quòd per ipsammet essentiam diuinã, intellectus ipsam videat, vt sic in tali visione diuina essentia sit, & quod videtur, & quo videtur vt expresse dicit D. Tho. 3. lib. contra Gentiles cap. 51. & li. soli loqui cap. 31. dic. Aug. nemo te amat ò deus nisi qui te videt, & nemo te videt nisi qui te amat. Non potest ergo vera beatitudo esse sine visione & dilectione dei.

Sequitur textus, *Et ea, quæ sub ipso erant replebant templum.*

Sic legitur in textu nostro. In textu septuaginta interpretum habentur hęc verba, & plena erat domus à maiestate eius, vel plana erat domus gloria eius, sed hæc particula paulo infra legitur: sub his verbis. plena est omnis terra gloria eius; sed ea verba, quæ habentur in textu septuaginta interpretum, sic exponunt aliqui, vt per gloriam intelligant personam filij, qui in Sacris litteris appellatur gloria Patris, vt Heb. 1. quandoq; splendor patris quandoque imago, & similitudo patris, & quandoque figura substantiæ Patris, adeò quòd secundum istorum sententiam in principio huius capitis nominatur pater, cum dicit. Vidi Dominum sedentem, cùm autem subdit. Plena erat domus gloria eius, volunt, hæc dici propter filium, vbi etiam subintelligitur spiritus sanctus, ideſt tota Trinitas, quæ postea clarius explicatur ab ipsis Seraphim cum trina repetitione eiusdem nominis insinuantibus tres personas, & volunt huius capitis initium respondere, & consonum esse cum initio Euangelij D. Ioannis, videlicet In principio erat verbum &c. Quamuis hæc expositio sit grauissimorum doctorum, quorum auctoritati me humiliter, ac reuerenter subijcio, mihi tamen nõ videtur necessaria, nam ex communi consensu multorum patrum, diximus filium Dei intelligi per Dominum, sedentem super solium excelsum: nulla ergo erat necessitas hoc loco rursus filium intelligere. D. Tho: per domum plenam maiestate, intelligit Ecclesiam triumphantem, quę re uera cũ sit repleta spiritibus Angelicis, & beatis animabus plena dici potest diuina maiestate. Dionysius autem (vt refert D. Tho.) intelligit per domum vniuersam creaturam, quæ dicitur plena maiestate, quatenus impletur participatione diuinæ bonitatis iuxtà suam capacitatem. Alij per domum, hoc loco intelligunt Ecclesiam militantem, cuius sententiæ videtur esse, Cyrillus, ponens differentiam inter sinagogam, & Ecclesiam fidelium; dicit enim quòd quandiu Israel non admisit impietatem contra Dominum Nostrum Iesum Christum, gloria Dei Ierosolomitanam Domum impleuit, sed postq; negarunt regnum eius, & in impietatẽ nullo modo ferendã proruerũt, audierunt eundẽ Xpm, dicentem; Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.

Filius dei dicitur patris imago, & figura substantiæ patris.

ſerta. Alij vero perſiſtentes in priori ſententia, quòd per Domum plenam maieſtate debet intelligi Eccleſia, quæ iam tuta in Cœlis triumphat, dicunt, Eccleſiam, quæ ſurſum, non quæ deorſum maieſtate repletam, quia videlicet Beati cognoſcunt, quantus ipſe eſt, qui dominatur cunctis gẽtibus quamuis non plenè, aut perfectè, ſed multo magis quàm quæ deorſum eſt, quemadmodum cognitio per ſpeculum in enigmate: Sed ſiue per hanc domum quis intelligat Eccleſiam militantem, ſiue triumphantem, aùt etiam vniuerſam creaturam, manifeſtum eſt, quòd vbiq; apparet Diuina maieſtas, licet ſecundum magis, & minus, vt iam diximus. Sed quoniam hæc particula, non eſt in textu noſtro, idcirco de ea nihil amplius. Propterea proſequamur expoſitionem textus, vbi habetur, *Quod ea, quæ ſub ipſo erant replebant templum.* Quæ verò fuerint ea, quę ſub ipſo erãt, dicunt nonnulli ea nimirum eſſe, quæ Chriſtus geſſit in carne, vtputa omnia humanitatis miſteria, & quecunq; ad noſtram ſalutem Sacramenta reliquit: quæ omnia nõnulli appellãt fimbrias, aut extremitates veſtimentorum eius, & dicuntur fimbriæ, aut extremitates ad oſtendendum minimum diuinæ maieſtatis, ſi conferatur cum illa immenſa gloria, quæ reuelabitur in nobis qñ videbimus eum ſicuti eſt, ſortitur denominationem fimbriæ, ſiue limborum reſpectu veſtium, & tamen iſtud minimum diuinæ maieſtatis, & extremum eſt maius, quàm tota gloria mundi. Iuxtà hanc metaphoram, ſeu ſimilitudinem imaginari oportet, Dominum ſedere ſuper ſolium excelſum, & eleuatum, veſtibus valdè longis indutum ob honeſtatem, grauitatem, & dignitatem, qua pollere debent viri graues, & inſignes, velut ſunt veſtes Pontificum, prælatorum, ac etiam Religioſorum, & ideo, quæ ſub ipſo erãt, appellantur fimbriæ. Gloſa interlinearis vult ea, quæ ſub ipſo erant, & replebant templum fuiſſe, vel deſignaſſe tot agmina Angelorum, tàm ſuperiorum, quàm inferiorum, quæ replebãt templum, ideſt Eccleſiam militantem, in cuius beneficium erant veluti miniſtri, & coadiutores deſignati. Deinde Sequitur in Textu. *Seraphim ſtabant ſuper illud ſex alarum, & ſex ala alteri; duabus velabãt facie eius, & duabus velabant pedes eius, & duabus volabant: & clamabant alter ad alterum, & dicebant, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus exercituũ; Plena eſt omis terra gloria eius &c.* Circa partẽ iſtam primo Not. ℣ Seraphin eſt primi ordinis primæ Hierarchiæ cœleſtiũ ſpirituũ, & dñr Seraphin (vt notum eſt oĩbus) à ſeraph, qđ eſt ardeo, ſiuè incendo, quia iſte ordo Angelorum eſt plenus, & inflamatus dilectione, & charitate ergà Deũ, & flectuntur pergenus maſculinũ, fœminiñ, & neutrum, et in numero ſingulari deſinunt in (n) & cũ fit mentio de vno, appellatur Seraphin, in plurali verò numero deſinunt in (m) & appellãtur Seraphim Neq; obid mireris, quoniã Angeli nullo ſexu diſcernuntur. dicuntur enim Angeli, Archãgeli, Throni; per genus maſculinum. In genere fœmino, virtutes, Dominationes, & poteſtates: Neutro, Cherubim, Seraphim in plurali: et beata quoquè Seraphim, & Cherubim: In ſingulari Cherubin, & Seraphin, et per omnes caſus Cherub, & Seraph ita flectuntur. Hi ergo dicuntur ſtetiſſe ſuper templum. ideſt ſuper choros aliorum Angelorum, et beatorum ſpirituum, qui Chori dicuntur templu Dei. Stabant igitur iſti duo Saraphim ſupra omnes Angelos in ſupremo, et eminentiſſimo loco, & ſecundùm aliquos in circuitu Dei, et coram Deo ipſo, vt qui maximè ardent charitate, et ſummoperè diligunt Deum, et ſint dilecti à Deo. Stabant ergò iſti duo Seraphim ſuper templum; dicunt alij ſuper Eccleſiam tanquam cuſtodes, et Præfecti cuſtodientus Eccleſiam, et perpetuò laudibus Deum proſequentes. Dicuntur etiam ſtare ſuper templum, quia proximè aſsiſtunt ante Thronum Dei, et quia ſunt ualdè ſemoti ab his rebus terrenis, et caducis: dicebantur ſtare, quia ſcilicet oſtendebant, ſe fore promptos, et paratos ad ſeruiendum Deo, et quodcumq; miniſterium eius iuſſu obeundum Et præterea ſummæ honeſta-

Seraphim cuius Ordinis ſint inter Angelos & per quos articulos declarantur.

neſtatis erat, ac reuerentiæ coram ſupremo omnium Iudice, ac dominatore totius vniuerſi, quòd ſtarent, & nõ federent: Nam quia vnus eorum voluit coram Deo ſedere, & non ſtare, fuit iectus, & expulſus è paradiſo, vt habetur Eſa: 14: dicebat enim ſedebo in monte teſtamenti in lateribus aquilonis. Dicebantur iſti Seraphim eſſe prẽmuniti quiſq; eorum ſex alis: Nam ſex alæ vnì, & ſex alæ alteri. Quæ alarum compoſitio, ac multitudo miſticè intellecta indicat mirabilem, & ſuperexcellam horum ſpirituum naturam, vt potè ſingularem velocitatem, & miram, & alacrem eorum agilitatem, ſic etiam de Deo dicimus, Qui ambulat ſup pennas ventorum. Pennæ ventorum inquit Aug. ſunt virtutes animarum, quibus ſe velut pœnnis à terrenis timoribus in auras libertatis attollunt, ſupra pſ. 17. Neq; erat ſuperflua, & otioſa multitudo iſtarum alarum, propterea quod duabus alis velabant faciem, aut ſuam, aut Dei; iuxtà variam ĩterpretũ expoſitionem, & duabus velabant pedes, aùt ſuos, aut ipſius Dei, & duabus volabãt. Sed fortè dices, qui fieri poteſt, vt volarent, & ſtarent? Reſpondeo, ꝙ volabant, quia ſcilicet demonſtrabant Dei maieſtatem, & illam patefaciebant, et manifeſtabant, & ſtabant, quia .s. nunq̃ à Dei contemplatione recedebãt. Dicuntur etiam iſti Seraphim ſtare, & volare, quia in ſtatione immutabilitas in volatu alacritas deſignatur, nè videlicet inſenſibilis quædam, & quaſi lapidea ſtabilitas eſtimetur, ſtabant ergo volando, & volabãt ſtando, ita Ber. Dicuntur etiam Seraphim ſtare, quia charitas,, qua ipſi replentur, et ardent nũquam excidit. Dicuntur duabus alis volare, ideſt cognitione, & amore, intellectu, & voluntate, Zelo Dei, & charitate; neq; enim vna ala ſufficiens eſt auibus ad volandum: dicuntur etiam volare, & ſtare, quia volant per contemplationem, & ſtant per ſubiectionem, & obſeruantiam erga Deum. Dicuntur habere faciem velatam, & pedes velatos, habent faciem velatam, quia quæ fuerunt ante mundi, nouitatẽ ſcire posuerant, & habebant pedes velatos ad deſignandum, & denotandum, quòd neq; etiam, quæ futura ſunt poſt hunc mundum ex ſe ſcire poſſunt. Quę verò ſunt inter hæc duo, media vtiq; ſcire poſſunt, quamuis neq; etiam omnia, quia multa futura contingentia, neq; animi cogitationes; ſolus enim Deus ſcrutatur renes, & corda. Sed neq; et Apoſtoli omnia nouerunt, vt. v. g. Natiuitatem, & Aſſumptionem Beatæ Virginis, & quædam alia Dei opera fuere adeò recondita, & occultata ipſis Apoſtolis, vt Sacri Euangeliſtæ, de his, præſertim prefatis duobus miſterijs, & quibuſdam alijs, vt puta de futuro die Iudicij Act. 1. nullam habuerit notitiam nec obſtat id quod legitur apud Io: 15. iam non dicam vos ſeruos, ſed amicos, quia omnia, quæ audiui a patre meo, nota feci vobis; nota inquam feci quæ tunc, & illis ſcire expediebat & D. Auguſtinus primo de tri. cap. 12. ſic exponit, Nota feci vobis, .i. faciam. Et ĩtelligitur de die illa & hora. Dicitur etiam, quod iſti duo Seraphim velabãt caput, quia non perfectè norant primã in Trinitate perſonam, non dico primam Tempore, vel origine, aut etiam dignitate, ſed primam quia priore loco nominatur: velabant etiam pedes, quia neq; tertiam perſonam, quæ eſt ſpiritus Sanctus apprimè nouerunt: ſecũdã verò perſonam, quæ eſt perſona filij partim nouerunt, partim verò non: Nã quatenus in principio erat verbum in comprehenſibile eſt, quatenus verò homo, dedit ſe manifeſtum omni, populo ante mortem, poſt mortem verò non omni populo, ſed teſtibus præordinatis à deo. Aut per alas, quæ velabant faciem, intellige contemplationem eorum, quæ ſunt ſuper naturam illorum, per alas quæ velabant pedes, intellige contemplationem eorum, quæ ſunt infrà naturam Angelicam, per eas verò alas, quibus volabant, intellige contemplationem ſuæ ipſorum naturæ. Poſtremò dicuntur velare, & cooperire faciem ſuam ad ſignificandum; quòd tanta eſt puritas, maieſtas, & ſanctitas Dei Noſtri, vt non audeant: ipſi illius vultum intueri & tãm immenſum diuinæ maieſtatis fulgorem, & ſplen-

Aug. 3. pſ. 17.

splendorem intueri: velabant verò pedes propter honestiam, & modestiam, quam coram Deo assistentes præseferre debebant, vt in velatione faciei designetur reuerentia quam habebant erga diuinam maiestatē. In velatione pedum notetur verecundia quæ consequitur ipsam reuerentiā. Qua in re id nobis considerandū occurrit, q̄ si Angeli, qui sunt natura purissimi, & Dei amore succēsi et inflamati, velabant facies suas, & pedes ob honestatē, & reuerētiā ergà Deum, quanto magis nos homunculi, qui natura sumus impuri, et sordidi, et mille maculis inquinati debemus ante cōspectū Dei facié, & pedes obtegere, neq; vnq̄ audere leuare oculos ad Cœlum. Sed præter has, quas adduximus expositiones, quibus declarauimus causam, qua Seraphim velabant faciem, & pedes nolo præterire sententiam ipsius Cyrilli id. quòd velabant faciem, & pedes non suos, sed ipsius Dei, quia nemo potest principium, vel finem verborum Dei percipere, aut de eo cogitare, quia caret principio ipsa diuinitas, & finem ignorat. D. quoquè Hieronymus vult utrunq̄; posse intelligi, quòd. s. uelabant pedes suos, ac pedes Dei. Deinde dicuntur uolare, quia nihil abiectum, et conculcatum habent, sed semper in altum eorum mens in Deum fertur. Os quoq; eorum plenum est semper diuinis laudibus. Dicuntur quoq; habere faciem uelatam, & pedes uelatos, quia principium Nostræ salutis, et finem ipsi non sunt operati, sed omnia sunt à Deo in nobis. sine nobis, quæ autem in medio sunt, ideſt consentire uocationi, & iustificationi, partim est a nobis partim à Deo, sic ait Bernardus. inquit enim ser. 4. super Esaiam, quod sic oportet accipere corpus, & pedes cuiusquè nostrum, quemadmodum sub Typo, et figura dicuntur Angeli habere caput, corpus, et pedes in uerbis Apostoli, dicentis Rom. 8. Quos præsciuit, et prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui: ecce caput, quos uocauit, hos et iustificauit, ecce corpus. Et quos iustificauit, hos magnificauit, ita q̄ minimum salutis nostræ, solius gratiæ est, et nihil est à nobis, non sic in opere iustificationis, in quo non ita sumus alieni, vt gratia quicquam operetur sine nobis, sed planè nobiscum: porrò consummatio quidem, et ipsa solius gratiæ est, nec est, quo in hac parte, uel cum ea, siue in ea possimus gloriari, quasi coadiutores, aut cooperatores uideri possimus. Velat itaque Seraphim caput suum, uel faciem, duabus pennis, si ueraciter cognouerit, et humiliter fateatur, quia sola misericordia eum præuenit. Velat et pedes suos, alis equè duabus, si misericordię quoquè, quæ subsecutura est nec ignarus extiterit, nec ingratus, sed mirum certe est, quo pacto dicuntur isti duo Seraphim, usquè adeo igniti, et inflammati amore, et desiderio uidendi ipsum Deum, & tamen, cum astant ante ipsum dicuntur uelare faciem, ne uideant ipsum. Dicendum primo secundum sententiam aliquorum, quòd uelabant faciem non suam, sed Dei, quia. s. summa admiratione, et ueneratione contemplabantur ipsum Deum, uelabāt pedes, non suos, sed Dei, quia uidelicet fidelitate, et prudentia, Dei profunda misteria pertractare, ac reuelare debebant fidelitate quidem, ne cunctis et præsertim malignis spiritibus dei misteria reuelarent; prudentia verò, quando et quomodo ipsi nouerint ea detegere, et quibus debeant ea manifestare at si dicamus, quòd uelabat faciem suā, et pedes suos; dicendum, quòd quamuis summopere, et quàm maximè diligerent Deum, et cuperent ipsum uidere: ueruntamèn ob immensitatem, et pulchritudinem diuinæ maiestatis, uerebantur ipsum uidere; quemadmodum e cōtra excessus dilectionis, et amoris quandoq; reddit homine mata promptum, et alacrem, ut non uereatur uidere maiestatem Principis, et assistere coram eo. Eiusmodi quoque uelant pedes, qui facilè possiunt sordescere, et propterea, qui non satis diligenter de pedibus pulueren excutiunt, uelant pedes, ne turpes, et sordidi appareant coram Deo. Breuiter quęcunq; hactenus dicta sunt de uolatu Angelorum, et de ipsa uelitatione, infigura, et similitudine dicta sunt. Qno ad illam partem r qua dicitur, *Et clamabant alter ad alterum, & dicebant Sanctus,*

Angeli stantes ãte Deũ velabant faciem.

ctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus exercituum: & plena erat omnis terra gloria eius. Clamabant, inquit, ideſt non leuiter, & ſubmiſſe, ſed alta, & intelligibili voce, quaſi præ lætitia geſtientes, & ab omnibus audiri cupientes, dicebant. Sanctus, Sanctus, Sanctus, qua eiuſdem nominis repetitione deſignabant, immò palàm oſtendebant miſterium Sanctiſsimæ Trinitatis.

Necabre dicit Textus, quòd clamabant, & non dicit clamauerunt, vt innueret eos, ſemper in hoc eodem officio verſari, & nunquam à Dei laudibus deſiſtere: B. quoq; Amb: lib: de S. Sancto inquit. Angeli non ſemel dicũt, Sanctus. ne ſingularitatem credas, neq; bis, ne ſpiritum excludas, neq; dicit Sanctos in plurali, ne pluralitatem exiſtimes Deorum, ſed vnitatem diuinitatis intelligas, cum ſubiungit, Dominus Deus exercituum, innuens, qđ illa tria nomina, ſeù tres voces, Sanctus, Sanctus & c. non demonſtrant tres Deos, aut tres ſubſtantias, ſeu tres eſſentias, ſed tantum tres perſonas, auttres Hypoſtaſes in vna tantum eſſentia, ſeu Deitatis natura, eadem omnino in eſſe, & eſſentia conſiſtentes.

Clamabant alter ad alterum, non tanquã laſsi, & defatigati, ſed honore mutuo ſe inuicem præuenientes, & vt dicit D. Tho: clamabant alter ad alterum ex deuotione, & affectus magnitudine, & ſecundum quemdam ordinem, quẽadmodum nos Clerici ſolemus in Eccleſia alternatim pſalmos, & melodias canere, & recitare: clamabant item alter ad alterum ad deſignandum vnum teſtamentum in altero contineri, & ſummam inter ea concordiam reperiri. Præterea clamabant iſti Seraphim, & non humili, ſed alta voce vt dictum eſt, quia mirabantur ineffabilem Dei clementiam, & bonitatem, quod in terras deſcendere, crucem ſubire, & pro nobis omnibus mori decreuerit.

Subdit. Plena eſt omnis terra gloria eius, Ideſt Chriſti filij Dei, id quod fuit tempore gratiæ, & in plenitudine temporis, quo tempore non ſolùm Iudæa, in qua tantum notus olim erat Deus, ſed in omni terra, & in omni gente ſciſſo

Amb. lib. de Sp. Sancto.

Angeli clamabant alter ad alterum.

D. Tho:

velo, quod diuidebat inter atrium interius, & atrium exterius. Et hoc per bellè, & eleganter oſtendit D. Cyrillus d. priuſquam verbum caro factum eſſet, Demon exitialis, & Draco deſertor orbem terrarum occupauit, & creatura tunc pro creatore, & conditore adorata eſt; & vbi verbum factus eſt homo, vnigena Dei ſermo. i. vnius, & eiuſdem naturæ Deus verbũ, omnis terra maieſtate eius repleta eſt, quandoquidem omne genus ei ſe flectit Cœleſtium, Terreſtrium, & Infernorum, & omnes Tribus, & linguæ ſeruiunt ei. Id quod etiam proclamauit, & prædixit Regius Prophe ta Dauid .d. Omnes gentes quaſcumquè feciſti, venient, & adorabunt coram te Domine. At qui tunc verè erit omnis terra plena gloria diuinæ maieſtatis, quando fuerit impletum, quod dicitur in oratione Dominica. Adueniat regnum tuum, fiat voluntas tua, id quod profectò tunc erit, & non ante, cum ſcilicet aduenerit in ſede maieſtatis ſuæ, & ſedebit ſuper ſedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Iſrael, & omnes Angeli eius cum eo. Dicit Chryſoſt: in hoc celebri, & præclaro hymno, quòd canebant Seraphim, tria præcipuè contineri: Primum quidem, æternã laudẽ conditoris, quam ſumma concordia cãtabant illi duo Seraphim. Deinde erat vaticinium illorum bonorum, quæ explicanda erat, & manifeſtanda ſuo quequè tempore vniuerſo orbi per eoſdem Angelos, & præſertim in natiuitate Domini. Poſtremò hic hymnus continet in ſe apertam, & manifeſtam notitiam eorum dogmatum, quæ præcipuè ſunt tenenda, & præſertim dogma Sanctiſſimæ Trinitatis, quod quidem in hoc conſiſtit, vt credamus, & firmiter teneamus Patrem, & filium, & Spiritum Sanctum, vnum eſſe naturaliter Deum, nequè tamen ipſum Patrem eſſe, qui filius eſt, neq; filium ipſum eum eſſe, qui Pater eſt, nec Spiritum Sanctum ipſum eſſe, qui Pater, aut filius eſt. Vna enim eſt Patris, & filij, & S. Sancti eſſentia,

D. Cyrillus.

pſal. 85.

D. Chryſoſt.

Varia myſteria contẽta ſub hymno Angelorum.

quam

quam Græci vſiam vocant. in qua non eſt aliud Pater, aliud filius, aliud Spiritus ſanctus, quamquam perſonaliter ſit alius Pater, alius filius, alius Spiritus ſanctus, quę omnia nobis demoſtentur in iſto Cantico. in quo facilè apparet Trinitas perſonarum, & vnitas eſſentię diuinę, vt etiam habes in Symbolo Athanaſij. Hic tamen ſolet quęri, cur de tot ordinibus Angelorum, quorum omnium officium eſt aſsiſtere coram Deo, & miniſtrare ei aſſumpſit tãtum ſeraphim, & cur ex illo ordine duos tantum? Nam conſtat ex Dyoniſio in ſua Hierarchia tres conſtitutas eſſe à ſupremo Deo Angelorum Hierarchias, videlicet ſupremam, mediam, & infimã, & dicitur Hierarchia à Hierõ qđ eſt ſacrũ, & archos princeps, quaſi velit dicere, ſacer principatus, & in quarum qualibet ſunt tres ordines, & ſic in vnũ ſunt nouem ordines Angelorum, ſeu beatorum ſpirituũ. In prima, & ſuprema ponuntur Seraphim tamquàm ſupremi, deinde Cherubim, in tertio ordine ponuntur Throni, in ſecunda Hierarchia ponuntur Dominationes, Principatus, & Poteſtates. Poſtremò in tertia ponuntur Virtutes, Archangeli, & Angeli & quemadmodum dicit Diuus Tho: prima par: q: 66. articulo tertio Angeli ſunt in Cœlo collocati, non ſolum, vt æternaliter contemplãtes Dei maieſtatem, ſed etiam, vt generaliter præſidentes, quia preſunt omni corporeæ naturæ, ideò in ſupremo loco debẽt collocari poſt Chriſtum, qui præeſt õnibus iſtis ſpiritibus, & cunctis creaturis: Dicitur etiam, & communiter ſuſtinetur quod Beata Virgo Maria exaltata eſt ſuper choros Angelorum, quod probant per illud 3. Regum cap. 2. vbi legitur Poſitus eſt Thronus Matris iuxta Thronum Regis: & pſal: 49. Aſtitit Regina, à dextris tuis in veſtitu deaurato, &c. Cum ergo queritur, cur de tot ordinibus Angelorum, quorum õnium officium eſt aſsiſtere coràm Deo &c. fit mentio tantum de iſtis ſeraphĩ quòd ſcilicet Clamabant alter ad alterum &c. Dicendum eſt ſm̃ opinionem quorundam non eſſe verum, quòd Angeli iſti, qui aſsiſtebant coràm Deo, & ſtabant ſuper templum, fuiſſe propriè Seraphim, ſed potius ex numero corũ, qui de communi lege mittuntur ad aliquod miniſterium. ſed re uera horum opinio mihi non ſatis probatur; ppea quòd abſq; vlla ratione cõtradicit Textui. Idcirco longe tutus tenẽdum eſt angelos, qui aſtiterunt in hac viſione, fuiſſe ſeraphim, tamquam eos, qui fũt magis coniuncti, & coherentes diuinę maieſtati, & multo magis capaces diuini Conſilij quam alij Angeli aliorum ordinum: & præſertim, cum prædicãdum eſſet, & manifeſtandum primum & maximum, ac profundiſsimum ipſius diuinitatis archanum, cuiuſmodi eſt miſterium Sanctiſsimæ Trinitatis. Et Diuus Chryſoſtomus ponit ſimilitudinem ex his, qui ſunt primates Regũ terræ, quorum, qui maiori dignitate præpollent, ſolent aſsiſtere pœnes Regem, ſic nimirum & ſeraphim propè Deum. Quod autem duo tantum Seraphim ad hoc miniſterium fuerĩt miſſi, & deſtinati, dicendum id non fuiſſe præter rem, ad deſignanda, ſiue præfiguranda duo teſtamenta, videlicet vetus, & nouum quæ duo congruè admodum deſignantur per duos ſeraphĩ tamquam per duos ſpiritus ignitos, & inflammatos amore, & Charitate, quã profectò Deus vtrobiq; demonſtrauit videlicet tàm per legem veterem, quã per Euangelium, quamuis multo clarius. & efficacius, atq, ſalubrius in Euãgelio quàm in lege. Dicuntur etiam duo Seraphim tantum conſtituti, ad præcinendum illud Canticum, ob prę figurandam ſcilicet naturam Angelicã & humanam, quæ duæ naturæ præ cæteris omnibus creaturis maximè debebant ipſi Deo. Prætereo illorum ſententiam, qua dicitur, melius eſt eſſe duos ſimul, quam vnum, idcirco non ab re fuerunt hic duo ſeraphim deſtinati. Reijcio, & reprobo vnà cum diuo Hieronimo illorum ſententiam, qui dicunt, hos duos ſeraphim referre filium & Spiritum ſanctum. D. Clemẽs Alex: lib. 8. conſtitutionum cap 16. aſſerit, non tantum duos ſeraphim Domino aſtitiſſe ſed plures, & innumerabiles, id quod ego non abnuo, ſed duos tantum

Dionyſius de cæl. Hie. *D. Chryſ.* *D. Tho.* *Regis 3. cap. 2.* *Pſal. 44.* *Actor 28.* *Io. cap. 12.*

tum coram eo cecidisse existimo, vt habet littera, quam exponimus.

Solet etiam quæri, cur isti duo Spiritus Angelici, & ordinis primarij ponũtur alati, cum re vera, Spiritus sint purissimi, & ab omni qualitate corporea seiunctissimi. Iam dictum est, quòd locutio ista est Symbolica; dicuntur.n. habere alas, & pennas secundum quãdam similitudinem; quia ad superna assiliunt, & in illis commorantur, quòd iuxta sensum nostrum fieri non potest nisi ab ijs, qui habent alas. Dicuntur etiam sic, quia sunt velocissimi in ministerijs, & actionibus obeundis, vel quia habent contemplationem liberam, & semotam à curis terrestribus, & caducis, vel ob alias causas quas facilè poterit quisq; videre apud sacros Authores: Dicuntur autem habere simul duodecim alas, quibus significantur duodecim lapides altaris, quos ferrum non tetigit, aut duodecim gemmas, quæ ponebantur in diademate, vel Thiara sacerdotis, aut sunt figuræ duodecim Apostolorum, quorum volatu, per vniuersum orbem propalata est, & diuulgata doctrina Euangelij, & manifestata veritas, & prædicatio Crucis Christi, & vnus quisq; eorũ dictus est habere sex alas, & non absq; misterio, vt.s. ostẽdatur eos habuisse cognitionem creationis, & sex ætatum, quę senario numero continentur. Nihil equidem fit absq; misterio. & singulari iudicio ac ratione, quę sola maiori ex parte patent apud solum Deum. vt putà dicuntur Chori Angelorum partiri in tres Hierarchias, vt dictum est pp misterium Trinitatis, dicũtur istæ tres Hierarchiæ distinctæ in nouem ordines, designatos per nouem lapides vt habetur de penitentia dist. 2. cap prĩcipium. sed apoc. 21. numerantur duodecim lapides vt ibi; dicuntur quòq; duo Seraphim stare super templum, super quod Dominus seder, & alterum ad alterum clamare Sanctus, Sanctus, Sãctus Dominus Deus Sabaoth cũ stare & sedere non propriè conueniat deo, & creaturis Spiritualibus: sunt etiã quidam, qui in vnoquoq; ordine ipsorũ Angelorum describunt numerum Angelorum existentium in singulo quoq; illorum ordinum, sed hoc non est nobis curæ, quia non facit ad rem nostrã, verum non displicet illorum consideratio, qui volunt in singulis his ordinib⁹ designari, vel exprimi aliquod Dei munus, seu perfectionem, vt scilicet ipse Deus, qui omnia operatur in omnibus, diuidens singulis prout vult, amat in Seraphim, vt Charitas, eos, qui ardore charitatis in Deum, & proximũ incenduntur. In Cherubim amat, & nouit, vt veritas, quicunq; veritatem amplectuntur Sedet in. Thronis, vt æquitas fauens, & fouens quicunq; iustitiam amplectuntur. Dominatur ĩ dominationibus tamquam maiestas, cõplectendo quicumq; suos Dominos reuerentur, & non tantum bonis, & modestis, sed etiam discolis libenter obsequuntur, & subditi sunt: Regit in prĩcipatibus, vt principium, & creator õnium rerum. Tuetur vt virtus in virtutibus, reuelat vt lux in Archangelis & p eos multa nobis misteria, & secreta reuelã⁹ur. Assistit vt pietas in Angelis, per quos nos custodit, nos tuetur, & multa beneficia continuè confert pp ea non absq; magna ratione Ecclesia p̃catur ipsum Deum, vt per Angelos, & ministrantes, & ei in cœlo assistentes, in terris vita nostra muniatur. Postremò solet quæri, cur isti duo Seraphim, laudantes Deum, & ipsi acclamantes dicebant ter Sanctus, sola sanctitate ipsum commendabant, & non etiam Sapientia, Iustitia, Bonitate, & alijs titulis insignibus, qui citra controuersiã ei tribuuntur. Dicẽdum secũdũ quosdam id factum, vt ostendatur generationem filij à Patre, & processionem Spiritus sancti ab vtroq; esse puram, candidam, & immunem abomni suspitione carnalis consortij, & generationis terrenæ, id quod non ita commodè poterat insinuari per alia Deo attributa: aut dicas, hoc ideo factum, vt ostenderetur non alio nomine, atq; ratione posse quempiam sanctificari nisi per eum, qui est Sanctus Sanctorum, & Sanctificans quicũq; Sanctificantur; vnde suis præcipiebat Deus, dicens Sancti estote quoniam ego Sanctus sũ,

Sic

Sic ergo non pperam, aut incongruè clamabant iſti duo Seraphim, dicentes & canentes ipſi Deo Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus exercituum, et inquit, *Quod à voce clamantis commota ſunt ſuper liminaria cardinum, & domus repleta eſt fumo.* Nec mirum, quòd ad vocem clamantis cõmota sũt ſuper liminaria cardinũ; quoniã vt dicit D. Clemens lib. 8. conſt. Apoſtolicarum cap. 16. erant cum illis Seraphĩ qui clamabant innumerabiles copiæ Angelorum, & omnium virtutum cœleſtium, & nullo temporis momento, & ſine vlla vocis intercapedine clamabant, & dicebant præfatum hymnũ Sanctus Sanctus &c Qui hymnus eſt tàm dulcis, & tàm deſiderabilis, quòd ſi diu noctuq; proferatur. & cantetur, nunquam poterit faſtidium gignere, vt etiam teſtatur Iohannes Euangeliſta Apoc: 4. qui dicit ſe vidiſſe quatuor animalia, quorum ſingulũ habebat ſex alas in circuitu, quæ requiem non habebant die, ac nocte, dicentia Sanctus, Sanctus, Sanctus, & non immeritò, quia vt dicit Diuus Ambroſius nihil p̃tioſius nos iuenire poſſumus, quo Deum laudemus, niſi vt Sanctum appellemus. ſed cum plures, aut ſaltem duo eſſent ſeraphim, qui clamabãt, cur dicit à voce clamãtis, & nõ à voce clamãtiũ? facilis eſt reſponſio, quia alter ad alterum clamabant, & cum vna tantum eſſet oratio, & præconium clamantium ideo dixit à voce clamantis. Sed quæ ſunt iſta ſuperliminaria templi: ſeu cardinum? ſunt poſtes, & baſes templi, & ea quibus cardines portarum ſubſtẽtãtur. dicit ergo eiuſmodi poſtes, cõmotas à voce clamantis, quando ſciliꝯ cet euerſum eſt templum, & conflagrata ſunt omnia, id quod contigit, dũ Chriſtus pateretur, & poſt mortẽ eius. Vel hoc accidit, quando fuit facta magna commutatio rerum, & perſonarũ Rerum quidem, quando ipſum Dei tẽplum fuit incenſum, & dirutum, & tota ciuitas repleta fumo ob incendium factum ab exercitu Romano; fuit facta etiam maxima commotio ratione perſonarum, quia correcerunt, qui in ſublimi ſtatu degebant, & qui derecti erant, ſurrexerunt, & maximè lętabãtur, ſicut prædictũ fuit per Amos Prophetam cap. 9. d. percute cardinem, & commouebuntur ſuper liminaria; & apud hunc eundem Prophetam Eſaiam dicitur cap. 65. Ecce ſerui mei comedent, & vos eſurietis. Ecce ſerui mei bibent, & vos ſitietis. Ecce ſerui mei iudabunt præ exultatione cordis, & vos clamabitis præ dolore cordis, & præ cõtritione ſpiritus vlulabitis. Nõne magna eſt iſta commotio? cum non ſolum ciuitas, & templum fuerint quaſi in nihilum redacta, ſed vniuerſa Iudea euerſa, & diſſipata. Sed ad huc aliꝛ exponitur iſta particula, & forte melius quod à voce clamantis commota ſunt ſuper liminaria cardinum, ideſt à prędicatione Chriſti, ſuper liminaria cardinum ideſt vetus, & nouum teſtamẽtum facta ſunt eminentiora, & ſublimiora, & multo magis firmiora, quia ſcilicet clarior, & eminentior fuit fides & notitia vtriuſq; teſtamenti, & præſertim veteris legis, quæ antea fuit maxime obſcura, cum cœperit diuulgari paſsio Chriſti, & domus videlicet domus Iacob ſecundum carnem impleta eſt fumo ignorantiæ ſcilicet infidelitatis, & tenebrarum. Alij dicunt cõmota eſſe ſuper liminaria, quia videlicet amota ſunt legalia, et ceremoniæ, quibus, tamq̃ vmbris, et obſtaculis impediebatur ingreſſus ad ipſa domus penetralia ideſt ad veram notitiã Chriſti, quæ obſtacula dubio procul ſunt non ſolum commota, verum etiam amota, aduenięte Chriſto Ieſu in terrã. Et tunc domus, ideſt vniuerſus mũdus impletus eſt fumo, ideſt gloria Dei. Ipſum enim fumum, ſeu nebulam gloriã Domini conſueuit appellare Scriptura Pſalmus 17. inclinauit Cœlos, et deſcendit, et caligo ſub pedibus eius, et 2. Paral; cap. 6. Dominus pollicitus eſt, vt habitaret in caligine. Nec mirum, quod nebula, ſeu caligine, aut fumo, Deus præſentiam ſuam nobis ſolet quãdoq; oſtendere, ſeu præmonſtrare, quia ipſe habitat lucem inacceſsibilem ſicq; nullo pacto [illegible] Propterea quicunq; [illegible] ipſius

Superliminaria cardinũ cõmota.

Amos cap. 9.

Pſal. 17.

ipsius gloriam intueri, tenebris inuoluantur necesse est, & omnia ferè sint illis nebulosa, & fumo plena: quòd, si quid splendoris illis interdum illucescit, modicum admodum est, & quasi peregrinum, presertim si cum luce Euangelica conferatur: Legitur enī quòd neq; in faciem Moysis, quæ tantis per quondam resplendebat, poterāt intendere filij Israel pp gloriam vultus eius. At Apostoli gloriabantur in Domino Iesu, se reuelata facie gloriam Domini speculari, quia scilicet mysteria diuina, quæ occulta tantum erant in veteri testamento, non āplius sub tropis & figuris, sed reuelata facie ac explosa vmbra, intelligebant ipsi, & alijs aperuerunt. Præter omnes istas ītерpretationes, quas hucusq; ex sentētia aliorum adduximus (bona venia lectoris) volumus, & breuiter nostram quoq; in medium afferre, & dicere iuxtà vulgatum dicterium, Nos quoq; poma natamus.

Dicimus ergo, quòd à voce clamantis commota sunt super liminaria cardinum, quia scilicet à prædicatione, & doctrina sanctissimæ Trinitatis misterij, non solum tota Iudæa, non solum duo testamenta, non solum omnia legalia, & ceremonialia, sed totus mundus concussus est, & vniuersa sapientia huius mundi perterrita est, & stupefacta, ppea quòd nunquam potuit, tàm abstrusum, & profundū misterium comprehendere, ob id videmus, quot hæreses, quot errores, & extraneę, seu potius monstruose opiniones occupauere hominū ingenia. Vnde benè sequitur, et domus repleta est fumo. Illa enim domus, quæ fuit constructa, et fundata super istis liminaribus, neq; isti commotioni restitit, et superstitit, repleta est fumo, hoc est cæcitate, et damnatione perpetua, et sempiterno incendio, illa verò domus quæ permansit, neq; ad cōmotionem super liminarium a solo excidit impleta est fumo, idest, gloria, et maiestate Dei. Prior domus fuit constructa ex lapidibus mortuis, et inanimatis, idest ex Iudęis carnalibus. D. Cyrillus dicit, hos Iudęos, non credentes fuisse magis insensatos, quàm lapides, altera verò fuit constructa ex lapidibus viuis, et preciosis, sed videamus nunc, quid euenerit, quid vedixerit ipse Propheta post hāc visionem, et post hanc commotionem super liminarium, et hæc est 2. pars principalis huius capituli. *Vę mihi (inquit) quia tacui, quia vir pollutus labijs ego sum, & in medio populi polluta labia habentis ego habito, & regem Dominum exercituum vidi oculis meis.* Tex. 3. Interiectio ista, qua ipse Propheta ostendit se commoueri, ac turbari, et timore quodam affici, secundum aliquos fuit ex eo, quia audierat Angelos Dei laudes canentes, et eius misteria cum magna voce, iubilo exultatione proferentes, ipse autem de rebus humanis agere solum, et loqui videbatur, aut quia non loquebatur, vbi, et quando oportebat, et dum loqui necessium erat: Alij dicunt, ipsū voluisse quidem Dei laudes prędicare, sed timebat, ne reijceretur à Deo ob suorum pollutionem labiorum, et suam ipsius indignitatem, quia scilicet ī medio populi polluta labia habentis habitare cogebatur, cum prohibitum sit cum impijs, et peccatoribus, nullum haberi debere cōmercium vt. Nū. præcepit Deus dicens. Recedite à tabernaculis impiorum hominum, et nolite tangere, quæ ad eos pertinent, ne inuoluamini in peccatis eorum. D. aūt Hieronymus nō existimat sanctissimum hunc Prophetam aliquo modo deliquisse, sed ex humilitate, et quia immundis labijs se fore iudicabat, si conferatur ad labia ipsorum Seraphim indignumq; se Dei laudes fateri existimabat, verebatur enim ne increparetur à Deo d. Quare tu enarras iustitias meas (Psal. 94) et assumis testamentum meum per os tuum? Alij dicunt, quòd ipse vtiq; deliquit triplici errore. Primo quidem peccato ommissionis, ppea quòd non reprehendit Oziā Regem Sacrilegum, et alios legis transgressores, et Dei contemptores, quē admodum poterat, ac debuerat, neq; Dei laudes, vt par erat, cecinit, et de cantauit. Deinde peccauit peccato cō missionis cum pollutus labijs esset, et

Num. 16.

Psal. 94.

cum

cum hominibus pollutis cõuersaretur sed parum erat habere labia polluta, ni si mens polluta fuisset. Postremò dicunt eundem peccato præsumptionis deliquisse, quia ausus est videre Dominum Deum, cum esset pollutus, & impurus, quandoquidem Iudicum 14. scriptum est morte moriemur, quia vidimus Dominum, quamquam alibi legatur, quòd visio Domini sit vita, & salus hominis; sic enim habetur Gen 42. Vidi Dominum facie ad faciem, & salua facta est anima mea, verumtamen illud est præsumptionis, & audaciæ, hoc verò confidentiæ. Ego autẽ inter has quasi contrarias partes media via, & forte tutiori incedendum arbitror. Non enim censeo Prophetam fuisse omnino immunem à peccato, velut sentit D. Hier. cùm paullò post promittat ei Angelus auferre iniquitatem suam, & peccatum suum, & ipsemet fateatur se tacuisse, & pollutum esse labijs. Cyrillus etiam hoc in loco, nullum existimat fore inconueniens, si dicamus Esaiam fuisse obnoxium alicui peccato, tũ quia erat homo, de quo dixerat Dauid omnem esse mendacem, tum quia fuit ex semine Israel. Proinde timore correptus dicit, & conqueritur: væ mihi. Sed neq; etiam tot peccata, quæ postrema illi tribuit opinio eundem commisisse existimo sed potius ex reuerentia, & singulari quadam veneratione, se reum fore coram diuino conspectu existimasse, cum nõ alio crimine teneretur obnoxius, nisi quatenus in sermone peccauit, non quidem suo vitio, sed solùm, quòd cogebatur cum populo labijs polluto interdum sermonem habere. Et hoc innuebat D. Hier. cum dixit de eo fœlix conscientia, quæ tantum in sermone peccauit, nõ suo vitio.

D. Chrisost. videtur secus opinari, quòd videlicet Esaias non deliquerit vt dicunt aliqui quia non reprehendit Regem Oziam ob sacrilegium, sed potius ipse fuit opinatus, quòd ipsum reprehendisset, si fuisset præsens, cum ille Rex, renuentibus ministris templi voluisset adolere iucensum, quoniam, vt dicit D. Paulus ad Rom. x. Esaias erat audax, & audacter loquebatur; immo

Iud. 14.

Gen. 42.

Esaias num fuerit à peccato immunis.

Rom. x.

A constat, eum pp libertatem dicendi multos pertulisse cruciatus. Præterea quamuis ipse fateretur se fore pollutũ labijs, non ob id potest inferri ipsum deliquisse, sed hoc debet accipi si conferatur ad naturam ipsorum Angelorũ Postremò si habitabat in medio populi, habentis labia polluta, nõ ob id erat ipse culpandus, cum longè alia ratione pollutus diceretur ille populus, vt potè transgressione legis diuinæ, & B multiplici iniquitatum, & scelerum perpetratione, quibus minimè quidem erat inquinatus Esaias.

Dico ergo, quòd ipse doluit, & contristatus est, & timebat sibi aliquid mali futurũ, quia tacuit aliquãdo Dei laudes enarrare, & eius misteria referare, fortè ob timorẽ populi, & principum huius seculi, tametsi, aliquoties pp Deum se audacem ostenderet, & demonstraret. Qui cum pœnitentia adduceretur qa .s. prætermisit facere quòd debebat, dum præsertim audiret duos Seraphim alta voce glorificare Deum, & Trinitatis misterium patefacere, mox in se reuersus, statuit explere munus suum, & prestare quod debuit. At cõtinuò sibi ipsi obstitit, & opposuit, cõsiderans suam indignitatem, & pollutionem suorum labiorum, quàm fortè fuerat consecutus quia Dominum vidit proprijs oculis, velut contigit Abræ D Moisi, & plerisq; alijs; quod quidẽ solet contingere quibuscunq; ferè hominibus, qui dùm sistunt coram principi, aut sunt loquturi cum eo, videntur omnino demittere animum, & facultatem loquendi, & balbutire potius quam quicquam apertè proloqui, & enunciare; Ita vt Esaias, quasi ita loqueretur. Ego libenter Dei laudes predicarem, & eius misteria cunctis populis enunciarem, sed quia habeo labia E polluta, & sum incircũcisus labijs, non audeo loqui: Veruntamen his difficultatibus non obstantibus, Dei clementiam, & benignitatem admiratus, subdit: Et regem Dominum Exercituũ vidi oculis meis, Dominum inquam non quemcumq; sed Dominum exercituum, creatorem, & conseruatorem omnium, cui mare, & venti obediunt

&

& cuius est terra, & plenitudo eius, orbis terrarum, & vniuersi qui habitant in eo. Hunc ergo Regem, & Dominũ exercituũ vidi oculis meis: Quæ verba dicunt aliqui exponentes, cum maxima grauitate, & verborum pondere legenda, & consideranda esse. Sed ego potius existimo cum maxima admiratione, & attestatione diuinæ bonitatis legi debere, quòd scilicet Clementissimus Deus non fuerit dedignatus se visibilem præbere homini alioquin nõ satis puro, & mundo, sed polluta labia habenti, quo altissima eius misteria tantisper agnoscere potuisset. Vnde nonnulli volunt visionem istam, de qua loquimur, & qua Esaias testatur se proprijs oculis Dominum vidisse, non imaginariam, vel intellectualem fuisse, sed re vera corporalem, ita scilicet quòd sub humana specie suam præsentiam eidem præmonstrare voluerit, vt ipse, absq; vllo timore, & dubitatione Dei voluntatem patefaceret, & populo Iudaeorũ suam prædiceret reprobationem, & reliqua mala, quę iusto Dei iudicio erant super eũ ventura, sed vt cumq; sit nullus existimet voluisse Prophetam innuere se vidisse Dominũ simpliciter, & absolutè, neq; nos sic intelligendum esse putemus, sed eo modo vidit, quo fuit capax illius visionis, vt superius dictum est.

Tex. *Et volauit ad me vnus de Seraphim, & in manu eius calculus, quem forcipe tulerat delaturi &c.* Hęc est tertia & vlt. pars huius capitis vbi cum Propheta iam cõfessus fuerit errorẽ, & peccatũ suũ tãm omissione q̃ cõmissione & quouis modo perpetratũ, & tã timore correptus, totusq; pauidus, & tremebundus existeret: describit hoc loco suam purgationem, & emundationem, modumq; & rationem purgationis, & quo Auctore cuiusue ministerio, & quibus vijs ac rationibus fuerit effecta, & inquit. Et q.d. Posteaquam ego territus, & tremefactus verebar, ne aliquid mihi accideret mali, volauit ad me vnus de Seraphim, qui me iam penè destitutũ, & quasi vita functũ suscitauit, erexit & cõsolatus est, & veluti quodam cauterio, labiorum meorum pollutionem, et omne locutionis impedimentum abolevit. (Si tamen admittamus illum quouis modo deliquisse) ac si taciturnitatem, & pollutionem labiorum, non ad culpam, sed ad pœnam referamus, vt (volunt nonnulli) quia scilicet fuerit ausus videre Dominum, dicemus, quòd Deus miserit Angelum suum ad purgandum ipsum, & ad condonandam omnem pœnam, & quodcunq; impedimentum remouendum, quo amoto redderetur habilis, & idoneus, ad prophetandum, & quodcumq; aliud ministerium obeundum, & ad mortem ipsam (si contigerit) libenter, & fortiter pp gloriam Dei subeundam. Sed dices quo pacto missus est vnus de Seraphim ad Prophetam purgandum, si eiusmodi ordo Angelorum est ex numero eorum, qui semper assistunt ante Dominum, & tamquã primarij cõsules, & consiliarij sũt perpetuò in circuitu eius, cum præsertim supra habuerimus quòd ipsi stabant super ipsum templum, aut super solium Dei, vel in circuitu Dei? Respondeo primum, quòd omnes actiones ad nostram salutem pertinentes administrantur à supremis potestatibus, & cœlestibus spiritibus iuxta illud psl. Qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis Et D. Paulus ad Heb. 1. Nonnè omnes sunt administratorij spiritus in ministerium missi pp eos, qui hereditatem capiunt salutis? Quarè non inconuenit, quòd aliqui ex primo Angelorum ordine mittantur à Deo ad aliquid ministerium peragendum, cum præsertim, teste D. Cyrillo, hoc sit ferè iugum omnibus Sanctis spiritibus, vt nutui Dei inseruiant, & obsequantur, non indignam censentes eiusmodi seruitutem, sed honori laudiq; ducentes. Alij dicunt, quòd Angelus, qui missus fuit ad Esaiam, non fuit de primo ordine Angelorum, neq; etiam Seraphin, sed hoc loco appellatur Seraphim ab officio quia eo illuminante, & instruente Angelos, qui sunt inferioris ordinis ad purgãdum labia ipsius Prophetæ calculo ignito, quod est proprium munus ipsorum Seraphim, dictus est hoc loco Seraphin volasse, & missus fuisse ad

ipsum

ipsum Prophetam. Dictus est ergo Seraphin ab effectu, & à proprietate rei, nõ à propria nominis descriptione, vel quia eo illuminante, & instruente inferiorem Angelum. Dicitur ergo volasse, ideſt velociter, & quàm primum aduenisse, quia non tardat ipse Deus suam gratiam cõferre, & veniam prebere ijs, qui toto corde ad eum conuertuntur, quo pacto Dauid rogabat Deum. d. Velociter exaudi me Domine, quia defecit spiritus meus; neq; existimes, quãquis hoc loco dicatur vnus de Seraphim missus ad purgandum Prophetam, id effectum propria Angeli virtute, quia solius Dei est purgare, & illuminare mẽtes hominum, & peccatis oĩbus exuere, & à pœnis, quas pro his moeremur eripere, iuxtà illud Esaiæ. Ego sum, ego sum, qui deleo iniquitates tuas propter me. Deus ergo est primus, & principalis Author, quo labia ipsius Prophetæ purgantur: Angelus, siue Seraphin, siue quicunq; alius sub eo titulo nuncupatus, fuit huius purgationis minister: neq; vllum est inconueniens, si dicatur Angelus missus ad Esaiam verè, et propriè fuisse vnus de Seraphim, quia sic Deo, qui est hominum, & Angelorum caput, placuit, & sic voluit; tametsi munus eorum proprium sit assistere semper coram Deo, aut in circuitu eius, sicut exempli gratia Illustriss. Domini S. R. E. Cardinales de communi, lege, ac veteri consuetudine Romano Pontifici, & Ecclesiæ vniuersalis Episcopo semper assistere tenentur, quandoq; tamen ad aliquod graue negocium, vel ad regimen, seu administrationem alicuis vrbis vel prouinciæ consueuerunt legari, & destinari.

Instrumenta verò, quibus facta est ista purgatio per Angelum, his verbis describuntur; *In manu eius calculus, quẽ forcipe tulerat de altari*: Quibus verbis, non existimes, vt quidam rudes opinãtur, Angelos esse corporeos, & habere manus, & pedes, licet supra dictum fuerit, eos habuisse alas, quibus velabant pedes, & facies, cum sint ab omni materia corporali omnino soluti, sed sunt merè spirituales, & ab omni alia potentialitate seiuncti, præter eam, de qua infra dicemus. Dicuntur autem quandoq; habere manus, & pedes, vel quia assumunt similitudinem hominis, vel secundum metaphoram, aut proprietatem quamdam dicuntur habere manus, & pedes, & secundum Euthimium dicuntur Angeli habere manus, quia habent intelligentiam, & viuacitatem, qua mediante nostras preces illustrant, & in mente sua transformant. Dicuntur etiam manus Angelorum, Societates, & auxilia illorum per quæ nostrarum precum imbecillitatem adiuuant; neq; enim possunt Angeli esse forma intrinseca alicuius corporis, nec vniri materiæ, aut corpori intrinsecè, essentialiter, & communicare ei suum esse existentiæ, & fieri vnum suppositũ cum illo; & consequenter, neq; opera vitæ sensibilis, aut animalis, seù vegetabilis, quæ sunt videre corporaliter, audire & cætera, huiusmodi uitæ sensitiuæ munia exercere, tàmetsi ex aere, aut alia materia præexistente possint formare corpora quædam fantastica, quibus possunt dare formam, & figuram quandam accidentalem, non autem substantialem, in quibus quidem corporibus sic assumptis possunt aliqua opera exercere similia operibus vitæ sensitiuæ. Vnde Archangelus Raphael dicebat. cum essẽm vobiscum per voluntatem Dei, videbar quidem manducare, & bibere; ego autem cibo, & pomi inuisibili vtor, quòd autem suprà diximus, in Angelis nullam reperiri cõpositionem, sed esse merè spirituales, ne fallaris, neq; existimes ab Angelo nos remouere quasdam alias compositionis species, quas Theologi, & aliqua ex parte etiam nõnulli Philosophi comminiscuntur, vt est compositio ex actu, & potentia, ex genere, & differentia, ex intellectu, & intelligibili, ex esse & essentia & reliqua huiusmodi; sed nos locuti sumus de illis partibus, quæ constituũt suppositũ, ut materia, & forma in rebus corporalibus; similiter cũ diximus eos fore merè spirituales, & ab oĩ potentialitate semotos, intellexi-

Tob. 12.

Instrumenta quibus purgamur à peccato.

mus semper respectiuè ad alias creaturas excludendo semp ipsum Deum. qui est actus purus, simplex, & oĩno immaterialis;

Calculus multifariã sumitur.

rialis; & ab oĩ compositione, semotus. *Calculus in manu eius, quem forcipe tulerat de altari, & tetigit os meum &c.* Calculis iste in manu Angeli, multifariam accipitur; quemadmodũ hæc uox multa significat, vt est videre apud Doctores latinos, in presenti tamẽ oratione accipitur pro lapide quodam parculo, seù carbunculo ignito, quem Seraphin forcipe tulerat de altari ad purgandum labia ipsius Prophetæ, & secũdum quosdam calculus iste moraliter repræsentat, aut significat donum Prophetię collatum ipsi Prophetæ. Alij per ipsum calculum designari volunt sermonem Dei, qui velut carbo ignitus accendit hominum corda, de quo dicebat Regius Propheta. Ignitum eloquium tuum vehemẽter, & seruus tuus dilexit illud.

Quidam alij viri graues, & Spiritu sancto afflati, per calculum istum intelligi volunt allegoricè Dominum Nostrum Iesum Christum. Qui pp nos, & pp nostram salutem descẽdit de Cœlis, & assumpsit carnem humanam, quę ita fuit diuinitati vnita, vt carboni, seù ligno accenso, aut ferro cãdenti vnitus est ignis. Et quemadmodum ferrum, & carbo distingũtur ab igne, itavt natura vnius, non mutetur in naturam alterius, sic tamen inuicem vnita, & coniuncta, ut nulla sit pars ferri, aut carbonis, quin sit ignita. Ita contingit in Christo Domino incarnato, vt natura humana ita sit vnita verbo, vt nulla ratione possit ab eo diuungi, & tamen natura diuina nõ transit in humanam, neq; natura humana transit, aut mutatur in diuinam. Nec te perturbet, quòd verbum Dei incarnatum calculo ignito comparetur, quoniam consueuit scriptura, diuinitus inspirata naturam diuinam igni comparare: Sic enim apparauit Israeli in Monte Synai, sic & Moysi in Rubro ignis & ꝓptereaDeus ignis consumens appellatur, & Dominus noster manifestè dixit, ignem veni mittere in terram, & quid uolo nisi vt ardeat? & quamquam Deus factus sit homo similis nobis, omnis tamen plenitudo diuinitatis in eo corporaliter hoc est verè, & realiter residet. Non enim est credendum quod diuinitas sit corpus, aut quid corporeũ, sed dicitur in Christo habitare omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, quia in illo implentur omnia quæ in vmbris figurata sunt de eo, vt quasi ipse sit corpus illarum umbrarum, hoc est figurarum, & significationum illarum ipse sit veritas, & complementum, sic docet D. Aug. lib. 12. super Gen. cap. 7. Ideo quę & caro sua, diuinissimam operandi virtutem habere comperta est. Tacto nanq; loculo, mortuum viduæ filium suscitauit, & cum fecisset lutum ex sputo, linitis oculis Cęci à natiuitate visum restituit. Conuenienter ergo Christus Dominus calculo ignito comparatur, qui si quando labiam nostra tetigerit; ptocul dubio peccata omnia, & nostras iniquitates absumet. Dicitur calculus accipi forcipe, tamquam instrumento, cum scilicet fide, & charitate apprehendimus, & cum ex legalibus, & propheticis institutionibus, nec non ex doctrinis Apostolicis velut quadam forcipe, per quam duo testamenta designantur nos apprehendimus Dominum Nostrum, & vere calculum ignitum accipimus, hoc est veram, & salutarem doctrinam, qua Deum cognoscimus, & vitam tandem æternam consequimur, cum palàm ipse Saluator per Ioannem testatur, quòd hęc est vita eterna, vt cognoscamus Deum verum & qui misus est Iesum Christum: & alibi ipse idem dixit: Scrutamini scripturas, in quibus vos putatis vitam habere. Postremò sunt quidam, alij, qui existimant, hoc ignito calculo præfigurari nõ solùm Christum Dominum incarnatum; verum etiam eundem qua in Eucharestia sub specie panis, & vini nobis porrigitur; Itaq; sicut, corpus, & sanguis Christi consecratus non potest esse sine speciebus Panis: & vini, neq; è contra, si videlicet loquamur de hoc genere & modo quo Christus existit in sacramento, sic profectò videmus cõtingere in ferro ignito, aut vice versa, dicas quòd quemadmodum cõtingit in ferro ignito respectu ignis, ita contingit in Sacramento Eucharistiæ, & speciebus panis, et vini respectu veri corporis, & veri sãguinis Christi. Qua similitudine nonnulli eliciunt.

Aug. lib. 12. super Gen.

Ioan. 17.

hoc

hoc documentum, quòd quemadmodum Seraphin non manu, sed forcipe sumpsit de altari calculum ignitum, ita sacerdotes non solo tactu transmutant panem, & vinum in corpus, & sanguinem Christi, sed forcipe idest verbis consecrationis hoc efficiunt; & aduerte, quòd calculus iste fuit acceptus de altari, ad significandum, quòd fides, & notitia sanctarum scripturarũ & verus earum intellectus, non debet accipi vndecumq; sed de altari, hoc est de loco sacro, & de sensu à patribus erudito & constituto, ut indè erudiamur, & instruamur de his, quę ad nostram spectant salutem, propterea reijcienda sũt hęretici, qui de locis absconditis, & tenebricosis, volunt sanctarum scripturarum intelligentiam eruere, & per eam mentes hominum dementare. Quo circà, non ab re monebat Saluator discipulos suos dicens. Attendite à falsis Prophetis, qui veniũt ad uos in uestimẽtis ouium, & quę sequuntur. Et D. Paulus. 2 Thess. cap. 3 Denũciamus, inquit, uobis fratres in nomine Domini nostri Iesu Christi ut subtrahatis uos ab omni fratre, ambulãte inordinatè, & non sm̃ traditionẽ quã acceperũt à nobis. Nõ est hoc loco prætereunda silẽtio, neq; dissimulanda detestabilis obscitãtia, seu negligẽtia nostrorũ hominũ, qui se fideles profitẽtur, & in numero beatorũ volũt ascribi, qui cũ semel in anno Christum Dominũ nõ solũ visuros, sed manducaturos se se prębeant, sic se ipsos exponunt, ac præparant, ac si ad epulas, & conuiuia corporalia sint acceſſuri. Legimus n. quòd sanctissimus hic Propheta Esa. maximè uerebatur, & pauebat se Dominũ Regem exercituum, pprijs oculis vidisse, cum pollutus esset labijs, & in medio populi polluta labia habentis habitaret, nec tamen propriè Deum ipsum sua in substantia uidisset, sed tãtum in aliqua specie humana, aut similitudine imaginaria, vel intellectu apprehensa. At nostri non solùm uidere, sed intra sua ipsorum uiscera ipsum deglutire præsumunt, quorum nõ solum labia sunt maximè polluta, sed inquinatæ sunt eorum mens, & conscientia. Quicumq; ergo ad hanc mensam accedere concupiscunt, meminerint se non solùm Deum uisuros, verum ore contrectare, & sibi ipsis eundem coniungere debere, & vnà cum eo fore mansuros; iuxta illud Ioannis, qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem in me manet, & ego in illo. Quarè nullus ad hanc mensam accedat, nisi prius se ipsum discutiat, & suam conscientiam examinet, qualis, & qualiter illùc accedat, nisi enim fuerit Christi discipulus, non audeat accedere. Dicebat n. Christus facio Pasqua cum discipulis meis. id quod non est ociosè prætereundum.

Sed' prosequamur, quod iam cœpimus. Diximus n quòd unus de Seraphim habebat calculum in manu, quẽ forcipe tulerat de Altari; videamus nũc oportet in quem finem, & in quem vsũ & cuius rei gratia ipsum tulerit. Dicit Propheta. *Et tetigit os meum, & dixit. Ecce tetigit hoc labia tua, & auferetur iniquitas tua, & peccatum tuum mundabitur.* Quibus ex verbis duo nobis indicãtur. Primum, quòd citra controuersiam Propheta nonnihil deliquerat, neq; erat ominò immunis à labe peccati, quãquã non satis grauiter deliquisset. Alterum quod ex eiusmodi actione colligitur quam salubris, & proficua sit nostrorũ peccatorum confessio. Nam se ipsum Propheta accusauit. d. Væ mihi, quia tacui, & sum vir pollutus labijs &c. Et statim purgatus est per Angelum; Non tamen existimes solam apud te ipsum, & in corde tuo confessionem satis fore ad salutem, sed oportet sacerdotem adire, & ab eo peracta confessione absolutionem accipere. Dicit n. Chrisost. quod mũdanis & forẽsibus iudicijs, post accusationem, & criminũ cõfessionem restat mors: sed apud diuinũ tribunal, post accusationem & cõfessionẽ criminũ datur corona. Hom 3. super Esa. to. 1. Sed qui fieri poterat, vt calculo ignito purgaret Angelus labia polluta, & immunda, & redderet ipsum Prophetam ad loquendum magis idoneum, cum teste experientia, carbo ignitus ori appositus soleat potius obesse, & impedimentum afferre, quàm facultatem, seu maius aptitudinem loquendi: facilè potest

reſponderi, diuina uirtute id fieri, quẽ admodum etiam Rubus ardens non cõburebat, neq; ignis accenſus in fornace, vbi detenti erant tres pueri quicq; nocumẽti illis afferebat. Dicit Chriſoſtomus, quòd ignis ille ppea non comburebat neq; incendebat labia Prophetæ, quia non ſubiacebat ſenſui corporis: Quo autem pacto hoc fieri poſſet, non eſt curioſius inquirendum, aut ſuper id ſuperfluam, & inanem operam inſumere actiuus enim iſte ignis, & ſenſibus ſubiacens, qui circa corpora verſatur, nõefficit ea, quę cõpetunt igni ſpirituali; nullus itaque debet mirari, ſi multis alijs, & penè innumeris præter hominum opinionem geſtis, os Prophetæ igne expurgauit, nec tamen illud exuſsit. Quod autem in iſta labiorum purgatione tot inſtrumenta concurrerint, vt Calculus, forceps, & altare, nõ mirum, quia tot ferè eadem requirun tur in ſacramentis, dignè percipiendis quibus & labia, & cor pariter, & totum corpus aliquando purgantur, & emundantur videlicet verbum, & elementum, pariter & actio miniſtri. Tetigit ergo Seraphin os Prophetę calculo igni to, mediante forcipe, ne poſthac ex eius ore immundus ſermo prodiret, & meritò de altari ſumptus eſt ignis, quoniam hoc eſt altare, quod vidit Ioãnes in Apoc Plenum calculis ignitis, quibus nimirùm purgabantur peccata. Ex hac autem purgatione conſecutus eſt Propheta hoc ſingulare beneficium, cũ dicitur: *Et auferetur iniquitas tua, & peccatum tuum mundabitur.* Optimè quidem inquit, auferetur, & non auferam d. Angelus, quo demonſtratur ſolùm Deum eſſe eum, qui aufert peccata, vt ſupra diximus. Ponunt iſti diſcrimen inter peccatum, & iniquitatem, quoniã peccatum appellatur offenſa, quę in Deum committitur, quæ verò contra proximum, iniquitas, & non abſq; ratione d. Angelus Auferetur iniquitas tua, & peccatum tuum mũdabitur. D. Chriſoſtomus tandem dicit, Deum uoluiſſe vti tot inſtrumentis ad purgandum labia ipſius Prophetę, ut ſcilicet doceret, & oſtenderet, quãm ſe Deus demittat, & humilietur cauſſa noſtri; & non ſine myſterio, vult calculum iſtum accipi de altari, ſuper quo hoſtiæ afferuntur, & ſacrificia, quia indè veniunt expiationes peccatorum. Quid tùm poſtea effectum de ipſo Propheta poſteaquàm tactu calculi igniti labia ſua purgata ſunt, & iniquitas ſua, & peccatum ſuũ prorſùs ablatum, ſequitur in textu, & *audiui inquit ipſe vocem Domini dicentis. Quem mittam? & quis ibit nobis? & dixi Ecce mitte me.* 5.

Antequàm particulam iſtam exponamus (ne quid intactũ remaneat) volo nõnihil dubij remouere ſuper his, quæ dicta ſunt. Quia Ezechiel. 10. legitur, quod Cherub extendit manus ad ignẽ & dedit in manus Ezechielis, & Seraphin, qui eſt longè ſuperioris ordinis, non manu, ſed forcipe tulit ignem de altari, & tetigit os Eſa: Prærerea legimus Dominum extendiſſe manum ſuã ad Hier. & tetigiſſe, atq; ita contulſſe ei donum Prophetię, & facultatem annuntiandi verbum Dei; Ipſi verò Eſaiæ non Dei manus porrigitur, ſed vnus de Seraphim mittitur, & calculo ignito labia eius purgantur, ad duos ergo Prophetas videlicet Hieremiam & Ezech. non tot medijs, & inſtrumentis collatum eſt donum Prophetiæ, ad Eſaiam verò mediãte ipſo forcipe. Reſpondeo ad primum dubium, quòd Seraphim in cœleſti Hierarchia analogicè, vel typicè habent locum, quem in Eccleſiaſtica Hierarchia tenent ſacerdotes. Cherubim autem, qui ſunt inferioris ordinis referunt diaconos, qui ſunt immediatè poſt ſacerdotes, & quoniam Sacerdotes, vtcumq; ſint magis coniuncti Deo, & referant Chriſtum Magnum ſacerdotum, non poſſunt tamen manu tangere corpus Chriſti, ſed tantum forcipe. ideſt ui conſecrationis verborum, vti quodam inſtrumento, comitante fide, & recta intẽtione. Quare, neq; etiam Seraphim manu de altari calculum ignitum ideſt Chriſtũ Dominum. Diaconi verò, qui ſunt inferioris ordinis, manu tangunt, non corpus Chriſti conſecratum, ſed panem, & vinum, ex quibus fit corpus Chriſti, ſano modo intelligendo: ſcimus enim & ita crẽdimus, & fatemur, hoc modo

Cõparatio Eſaiæ & Ezechiel per manus vtriq; dem ãdatum præ di ãdi verbum Dei.

expa-

ex pane fieri corpus Christi, quia scilicet substantia panis transubstantiatur in verum corpus ipsius Christi. Et quia Cherubim, vt diximus representant diaconos, Idcirco permissum est eis manu absq; alio medio tetigerint ignem. Vel dicas ad litteram, propterea id factum est, quia Ezech. non erat pollutus labijs, vt Esa: Ideo non erat necessarium, vt forcipe, uel alio instrumento susceperit ignem ad purgandum; & hunc in modum respondet D. Hier. ad illud dubium de Hiere. & de Esaia.

His expeditis redeamus ad expositionem propositæ particulæ, cum inquit Esa. Et audiui vocẽ Domini, dicentis, quem mittam? & quis ibit nobis? super quibus verbis duo consideranda occurrunt. Vnum Auctoritas, & deliberatio eius, qui mittit. Alterum consensus eius, qui mittendus est, vt scilicet prompte, & alacriter exequatur quod ei commissum est, & non coactè, aut per vim aut metum (vt dici solet) rem aggrediatur. Sed videre necessium est, vt prò bè res intelligatur. Quis est, qui loquitur. Deinde cui, vel ad quem, seu ad quos mittendus est iste nuntius, & quid facturus. Dico ergò iuxta verba Prophetæ, Dominum Deum tore, cuius uocem se audiuisse Propheta testatur, aut etiam Angelum in persona Dei. Dicit enim D Aug. lib. 3. de Tri. cap. vlt. quòd eum Deus apparere dicitur Patribus ve teris testamenti, ante mearnationem Saluatoris, voces illę, ac species corporales, vel imaginarię. factæ per Angelos sunt, seu ipsis loquentibus, vel agentibus aliquid sub persona Dei, sicut etiam Prophetas solere credimus, siue assumẽtibus ex creatura, quod ipsi non sũt vbi figuratè aliquid demõstrẽtur hominibus. Sed siue Deus, siue Angelus ex persona Dei fuerit locutus, non absq. ratione dicit, quem mittam ad ostendendã veritatẽ substantię, & voluntatis diuinę quia vna est essentia, & volũtas in Deo Patre, filio, & spiritu sãcto, & propterea loquitur in singulari, dicẽs quem mittã? sed vbi tres personę debẽt insinuari numerus pluralis vsitatur, vt cum dicitur. Faciamus hominẽ ad imaginẽ, & similitudinẽ nostrã & alibi. Eamus, & cõ

A fũdamus linguas eorũ; & similiter hoc in loco. Quis ibit nobis? V.G. Quẽ mittemus, cui cõmittemus hoc negociũ? Vel quis ibit nobis? ideſt quis nobis obsequetur, vel ad honorem, & gloriã nostrã manifestandã idoneus erit? Vel ad vindictã de nostris hostibus sumendã, ita vt non ad cõmodum, & vtilitatẽ ꝓpriã destinetur. At fortè dices, si Deus ipse loquitur, cur ipse expostulat, aut q̃rit, quẽ sit missurus? Deest ne fortè ipsi

B Deo cõsiliũ, vt aliorũ sentẽtias exquirat? Nunquid erat ei difficile Angelos, vel homines aduocare? Qui eius mãdata ꝓficerẽt? Nõnè, cũ propinquus esset passioni redarguẽs Petrũ, qui percusserat seruum Principis sacerdotum, & cui amputauit Auriculam dixit, An pũtas quia non possum rogare Patrem meum, & exibebit mihi pluſquam duodecim legiones Angelorum? cur ergo sic loquitur? Enimuerò non deerat ei

C consilium, neque ulla inerat difficultas accersendi quoscumque uoluisset ad quodlibet opus exequendum, cum in eius ditione cuncta sint posita; nec sit, qui suæ possit resistere voluntati. Sed hoc dixit, ut perstringeret, ac demonstraret duritiem, & pervicaciam populi Israelitici, quiquidem nulli eorum qui vsque in eam diem fuit missus ad eos coercendos, & reprehendendos, voluit aures porrigere, quin potius, vt

D habetur Matth. 21. & Lucę: 20. alios ejecerunt, alios cæciderunt, & alios occiderunt.

Cæterùm, ex hac Domini expostulatione, potest colligi non esse cuiusuis hominis ad quemcumq; populum seu principem ob res graues, & difficiles pertractandas destinari; & præsertim, cum hi, quibus cum est agendum durę sint cerucis, ac obstinati animi: Sed eum, qui mittitur ad hu-

Non debet quisque deputari ad magna negocia pertractanda.

E iusmodi negocia pertractanda, fortem esse oportet, & prudentem, quique didicerit, & in mandatis habuerit, omnia studeat perficere, & ad finem debitum deducere. Vide quid super hoc dixerit Dominus ad Ezechielem cap. 3. uidelicet fili hominis, omnes sermones meos, quos loquor ad te, assume in corde tuo, & auribus tuis audi, &

vade, & loqueris ad eos &c. Dicunt Alij, Dominum hoc fecisse, quia consueuit expetere, & expectare voluntarios ministros. Poterat quidem imperare seruo suo Esaiæ, sed maluit de spontanea oblatione sua nequaquam eum fraudare, & debitam ei mercedem reddere, & quàmuis eius iam nosset affectum, expectauit tamen uocem, ut cumularet gratiam. Hæc D. Ambro. super psal. 118. Vnde rectè quidem dicebat Dauid; Voluntariè oris mei beneplacita fac Domine. Deinde ex hoc verbo colligitur, quàm sint grata ipsi Deo quęcumque spontè, ac libenter in eius obsequium efficimus. Vnde Dauid Voluntariè sacrificabo tibi &c. Cum postea quęritur quò, vel ad quem mittendus est iste nuntius in verbis sequentibus apertè monstratur, cum inquit. Vade, & dic populo huic, non explicato nomine istius populi, fortè vt intelligamus eiusmodi prædictiones, & minas dirigi adquemcumq; populum, quia reuera omnes declinauerunt simul neque est, qui faciat bonum. Sed persistentes in sensu præsentis litteræ, tutò dicere possumus Prophetam hoc loco loqui de populo Iudaico, de quo quasi per contemptum sic ait. Vade, & dic populo huic, Populo inquam indigno, proprio, & peculiari nomine vocari. Populus inquã obstinatus, durus, & ceruicosus, & profectò, qui non agnoscunt Deum, neque reuerentur, quiq; neq; etiam sunt cogniti à Deo, non merentur proprio, & peculiari titulo nuncupari, dùm è cõtra, qui cognoscunt Deum sunt multo magis, & multo prius cogniti ab eo, vt ait Paulus ad Gal. 4. & 1. Cor. 8 qui diligit Deum, cognitus est ab eo. Sed priusquam videamus verba, quę sunt referenda huic populo, perscrutemur, quis fuerit iste nuncius, qui hæc verba Dei est relaturus; d. enim textus, quòd cum dixisset Deus, Quem mittam? & quis ibit nobis? confestim Esaias omni cunctatione postposita respondit, dicens Ecce ego præsto sum Domine, mitte me, is ego sum, qui cum antea tacuissem, nec auderem loqui, quia pollutus eram labijs, nunc cum sim calcu-

Amb. supe. Is. 118.

A lo ignito, ab ipso Seraphin tuo iussu purgatus, & ab omni labe tua gratia mundatus, paratus sum, ac expositus ire quò cumq; volueris, & quęcumq; præceperis omni timore abiecto, & omni difficultate postposita te adiuuante perficere. Quarè ecce ego mitte me: voluit. n. hic sanctus vates hac spontanea, & prompta sui ipsius oblatione expurgare, seu delere maculam illam indebitæ taciturnitatis, & silentij, quòd videlicet nõ
B reprehendisset (vt par erat) secundum opinionem quorumdam Oziam regem neq; Dei laudes, & opera pro eorum magnitudine enarrasset. Et hoc est, in quo D. Paulus videtur modo quodam ipsũ carpere vel fugillare, eũ dicit Rom. 10. Esaias audet, & dicit inuentus sum à nõ quærentibus me &c. Sed re uera nõ est ita: Nam cum dicit Paulus, Esaias audet, non vult innuere suis viribus, eum ita confidere, & de se ita præsumere,
C quòd non vereretur tantum onus subire, sed vult innuere, quod ipse contemnebat mortem, & quascumq; persecutiones, quas sibi pro Dei gloria imminere cernebat. Audet igitur, & prædicat verbum Dei, & annunciat populo scelera sua. Non ergò illa eius spontanea oblatio vlli vitio est tribuenda, sed eximiæ voluntati in exequendis Dei mandatis. Vnde nonnulli existimant hanc ob rem eum fuisse serra
D dissectum, Et non quia dixerit, se vidisse Dominum super solium sedentem, quia illud idem propalarunt Moyses, & alij Prophetæ, non tamen huiusmodi mortem obierunt, sed eam potius causam suæ eius mortis fuisse putandum est, quia attulit nuncium Iudaeis, ipsos fore excæcandos, & deuastandos post Christi aduentum. Alacriter igitur, & promptè respondit. Ecce ego mitte me. Et certè mirum est, quòd hic Propheta tàm spõtè, & audacter pollicetur se iterum, & laturum hunc nuncium, cum tamen Moyses iussus accedere ad Pharaonem Exod. 3. & 4. longè difficilem se præbuerit & morosum. Sic Hieremias vt habetur cap. 1. renuit hoc onus accipere dicens A: A: A: Domine Deus ecce nescio loqui, quia puer ergo sũ: sic

Cur Esa. sũ prõpte se offert ad eundũ munus eidemã datũ Moys. vero & Hieremi. secus agunt.

Ezechiel,

Ezechiel, vt habetur 3. cap. & Ionas cap. 1. & plerique alij detractarunt hanc Dei legationé, & mandatū. D. Chrisost. super hunc locum excusat, & ponit differimen inter Moysem, & Esaiam d. quòd Moyses mittebatur in Regionē Barbaram, et ad Tyrannum vecordi insania, ac rabie percitum, Esaias verò ad Domesticæ notos, et qui eū aliàs audierant docentem, quiq. ab ipso fuerant non exiguo tempore eruditi. Quidam alij dicunt Esaiam se ita promptū & alacrem ad hoc munus obeundum præbuisse, cum vidisset Dominum, & Seraphin ad se missū qui sua purgaret labia, dum se, & populum suum pollutum fuisse confessus esset. Propterea non est eadem conditio hic, & ibi. Cęterùm occurrit hic aliud dubium. Post quam Esaias ita se obtulit ad hoc munus obeundum, & se ipsum patefecit d. Ecce ego, cur oportuit subdere, & inferre d. mitte me? nonnè satis erat, se obtulisse primum? fecit hoc ut demonstraret, ac doceret, neminem debere aggredi aliquod munus, vel officium, præsertim arduum, & difficile, nisi fuerit ei demandatum, idq; eo magis fieri debet, & obseruari in his, quæ sunt ad Deum, & ad vtilitatem populi, quod quidem munus, nullus debet assumere nisi fuerit missus à præposito, iuxta illud Apost. ad. Rom. 10. Quomodo prædicabunt nisi mittantur, sed dices, cur ergo Hier. iussus à Deo ad prędicandum renuit, & se excusauit ratione, ętatis, & tardioris linguæ, seu nescienti loqui? D. Greg. quem sequitur etiam D. Tho. 1. par. past. cap. 7. dicit quòd ad prædicationis officium nonnulli laudabiliter coacti pertrahuntur, Quidam vero laudabiliter illud appetunt, et quęrunt. Qui enim proximis per actiuam vitam prodesse cupiunt; prædicationis officium libenter accipiunt, vt Esaias; Qui verò per contemplatiuam Deo inherere magis cupiūt non satis libenter officium prædicationis accipiunt, vt Hier. & multi alij. D. Aug. super ps. 50. dicit, longè fœliciores esse, qui audiunt, quam qui loquuntur. Ex his verbis, & ex hoc facto Esaiæ nonnulli eliciunt, nequaquam illicitum fore, quandoq; appetere episcopatum, & alias dignitates, vt ostendit D. Tho. 22. q. 184. art. 1. appetere .s. Episcopatum, & assumere munus prædicandi, ut alijs prosimus, est laudabile, & virtuosum; appettere autem hac sola ratione eiusmodi officia, vel dignitates, gradus, aut honores tantummodo propter celsitudinem honoris, & dignitatis, aut propter bona temporalia; hoc est illicitum, presumptuosum, & quandoq; etiam peccatum mortale. At appettere eiusmodi, non tamquàm finem, neq; tamquam rationem appetendi, sed velut ea, quæ sunt ad finem vel consequuntur finem, qui est episcopalis actio videlicet pascere oues, non est illicitum, sic enim dicebat Apostolus, Qui episcopatum desiderat, bonum opus desiderat, Vide Caietanum ibidem, et alios doctores. Sed videamus, quæ dicturus est Sanctissimus iste vates, et Dei nuncius ac legatus populo huic. Audite (inquit) audientes, et nolite intelligere, et videte visionem, & nolite cognoscere. Incepat quidem eos, qui audient, et videbunt, sed instar eorum se exibebunt, qui nunquam audierunt, nec viderunt. Audierunt inquam sanctos Prophetas, Deinde sanctos Apostolos, et postremò Christum ipsum Dei filium, et nequaquam credere voluerunt. Viderunt quidem opera Dei mirabilia, ut leprosos morbo releuatos, claudos ambulantes, Cęcos videntes, Mortuos è monumentis exurgentes, et tamen hęc visa, minimè profuerunt. Quod autē non crediderint mirabilibus Christi operibus non est mirum, quia neq; etiam crediderunt Moysi, et Cæteris Prophetis. Vndè rectè dicebat Christus Io: S. si credideris Moysi, crederes forsitan et mihi, de me enim ille scripsit, Cum ergo hæc ita sint, neq; quicquam prodesse videantur ad eos suscitandos, et ad semitam reducendos prophetarum monita, et vaticinia adeò durę ceruicis, et pertinacis animi se ipsos ostendebant, Deus præcipit ipsi Prophetæ d. *Excæca cor populi huius & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne fortè videat oculis suis, & auribus*

Episcopatū nunquid licet appetere.

Aug. super psal. 50.

suis audiat, & corde suo intelligat, & cõ uertatur, & sanem eum. Optimè, & Clementissimè Deus, quàm magna est multitudo misericordię tuæ, tu enim primo præcipis ipsi Prophetæ, ut excæcet cor populi huius, & aures eius aggrauet, ne fortè oculis videat, & auribus suis audiat, & postmodum quasi videatur Deus ambigere de eius resipiscẽtia, & conuersione, ita ut quodammodo cogatur Deus præter voluntatem suam, & meritum illius eiusdem populi, eidem ignoscere, & suam in gratiam recipere (inquit) ne fortè conuertatur & sanem eum. Vnde benè dicit Aug. super hunc locum hoc fortè de supernę medicinæ misericordia factum intelligatur, ut quoniam superbę, & peruersæ voluntatis erant, & suam iustitiam volebant constituere, ad hoc desererentur, vt excæcarentur, & excæcati offenderent in lapidem offensionis & impleretur facies eorum ignominia atq; ita humiliati quęrerent nomen Domini, & non suam, qua inflatur superbus, sed iustitiam Dei, qua iustificatur impius. Hoc enim multis profecit in bonum, qui de suo scelere compuncti, in Christum postea crediderunt, & salutem sunt consecuti; sed quis dicet, & iurè quidem, Qui fieri potest, ut homines non peccent, si Deus præcipit ipsi Prophetæ d. excæca cor populi huius? &c. Rursus dubitabit aliquis, qua ratione, vel qua virtute poterat ipse Propheta excæcare cor eorum, & aures aggrauare, & cætera, quę præcipit illi Deus efficere? Ad primum dicendum, per hæc verba non præcipitur, populum Israeliticum esse excæcandum, sed prædicitur per Prophetam, id quod futurum est, quòd videlicet ipsi ludęi, quia habent cor impenitens, & durum excęcabuntur tandem, & peribunt. Alij dicunt, quòd hæc verba sunt Prophetæ, quibus præcatur Deum, vt excęcet cor eorum, quia nolunt audire, & intelligere, quæ illis proponuntur, & prædicuntur. Nicolaus de lyra, & plerij; alij, sic exponunt hęc verba uidelicet. Excęca cor populi huius &c. ideſt percute eum, tùm in intellectu, tùm in affectu; quæ tamen percussio non fit immittendo culpam, sed subtrahendo gratiam vt etiam frequenter dicit Aug. Ad aliud dubium dicendum, quod verba dicta ipsi prophetæ non sunt uerba quasi animi irati aduersus populum, non ita, vt Esaias debeat oculos excæcare, & aures aggrauare, sed denotant, & demonstrant ipsum populum ob malitiam suam talem futurum, vt audiens non audire, neq; intelligens intelligere queat, & ita iubeatur ipsi Prophetę, ut proferat, et enunciet, quod omnino futurum esse Deus illi significauit, vnde iuxtà D. Chrysost. duas habemus in hoc capitulo prædictiones, seu vaticinia. Vnum quidem de Ecclesia prędictum ab ipsis Seraphim, vbi denunciantur summa bona orbi terrarum affutura, alterum vero de captiuitate, & pœnis ludęorum, quod vaticinium Deus voluit ore Prophetarum promulgari: & certè mirum est, quomodo præsens Vaticinium tot locis Sanctarum Scripturarum fuerit commendatum, & repetitum, quamquam sub diuersis significationibus, uel modis enunciandi D. enim Matt. cap. 13. refert illud per modum prędicentis, ac prophetantis D. Marcus adducit eãdem Prophetiam instar enũciantis morem quorumdam, cum inquit, sunt quidam, ut videntes uideant, & non videant, & audientes audiant, & non intelligant &c. Mar. 4 & Lucę 8. quasi eodem modo D. Ioannes cap. 12. refert hanc eandem prophetiam, demonstrans, id quod fecit Deus aduersus populum istum d. Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum &c. Prophetæ enim indifferenter utuntur temporibus, quandoque præterito pro futuro, quandoque verò è contra, & nonnunquam utuntur tempore præsenti pro alterutro eorum, de hoc eodem uaticinio meminit Paulus ad Rom. xi. & in Act. Apostolo. cap. vlt. quasi super eisdem uerbis, quibus vtitur hoc loco Propheta. Vt autem difficillimam hanc quæstionem unico uerbo absoluamus dicim⁹ quòd Deus nullo modo potest dici causa peccati licèt dicat Esaias, aut prædixerit oculos eorum excæcandus, & cor-

Aug.

Matt. 13.

Mar. 4 & Luc. 8. Ioan. ca. 12

Rom. 11.

Deus non ẽ causa pecca.

eorum

eorum indurandum, ita ut, non videant oculis, & intelligant corde, quia sic dicitur Deus excæcare, & obdurare v delicet deserendo, & non adiuuando, & sicut paullò ante diximus subtrahendo gratiam, non immittendo culpam, quod occulto iudicio facere potest, iniquo non potest, & ut subdit Aug. Trac. 53. super Ioannem, Deus, siue quando nos adiuuat misericorditer facit, siuè quando non adiuuat iustè facit, quia non temeritate sed iudicio facit. *& dixi, vsque quo Domine? & dixit, donec desolentur ciuitates absque habitatore, & domus sine homine, & terra derelinquetur deserta, & longe faciet Dominus homines, & multiplicabitur, qua derelicta fuerat in medio terra, & adhuc in ea decimatio, & conuertetur, & erit in offensionem sicut terebynthus, & sicut quercus, qua expandit ramos suos: semen sanctum erit id quod steterit in ea.*

Aug. tract. 53. super Ioan.

Cum Propheta ex verbis Domini tàm apertis, & manifestis intelligeret populum suum esse exceçandum, & oculos claudendos, & cætera quæ audiuistis; velùt anxius de salute populi sui, & admiratus de hac comminatione facta Dei iudicio, de quo locutus est quandoque Saluator noster dicens. In iudicium in hunc mundum veni, ut non videntes uideant, & qui vident cæci fiant, confidenter accedit ad Dominum Deum suum, & scisitatur ab eo dicens. Vsquequò Domine? hoc est quamdiu durabit ista maledictio in populo Israelis, quem iam olim præ alijs gentibus delegisti? Nùm scilicet in perpetuum, aut vsque ad aliquod præfixum, & determinatum temporis spatium? Nonne cessabit aliquando ista eorum calamitas, & miseria? Huic petitioni respondit Dominus, & dixit ea verba, quæ suprà: videlicet, donec desolentur &c. Ex quibus verbis iuxtà expositionem Diui Thom. octo, vel decem referuntur, & prædicuntur genera eiusmodi maledictionis, & miseriæ, ita scilicet intelligendo, nunquam eiusmodi calamitates, & castigationes finem habituras, donec quęcumque hic enarrantur euenerint. Prima est desolatio ciuitatum, itaut in eis nullus sit amplius, qui inhabitet, & quemadmodum supradictum est, relinquetur domus uestra deserta. Secunda est, quòd domus erunt sine homine, quia videlicet omnes ferè captiui ducentur, quemadmodum Hier. Tren: primo posuit me desolatam tota die mœrore confectam. Tertia terra videlicet agri, & prædia relinquentur deserta, quòd nullus erit, qui cólat ea, vepres, & spinæ germinabunt in agris. Quarta & longè faciet Dominus homines ideò tanta hominum persecutio, & tantus vbiquè terror, & timor erit, quòd homines fuga salutem quęrent, & in uarias, & diuersas regiones dispergentur, vt nullus sit situs, & vestigium pedum eorum. Quinta & multiplicabitur, quæ relicta fuerat in medio terræ, quia scilicet adeò longa, & diuturna erit eorum dispersio, seu fuga, aut potius exilium, vt in medio terræ, hoc est per vniuersum orbem sint multiplicandi, & filios, & nepotes, & pronepotes habituri, iuxta illud Hier. 29. Hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel omni transmigrationi, quam transtulit de Hyerusalem in Babylonem edificate domos, & habitate in eis. Dicuntur etiam habitare in medio terræ, qui nullum habitant prorium, & determinatum locum, sed habitant in loco omnibus communi. Porrò sexta maledictio, & castigatio & adhuc in ea decimatio; quæ verba duos recipiunt intellectus. Primus est, quòd tàm magna erit desolatio illius Regionis, & tam magna clades, & captiuatio, quòd ex tot millibus hominum vix remanebit decima pars. Alius intellectus, quòd licet qui captiui ducentur in alias regiones sint mirum immodum multiplicandi, & filios, ac filias genituri adhuc in ea gente erit decimatio q. d. non erit tanta hominum multiplicatio vt referat decimam partem eorum, qui olim erant in Ciuitate Hyerusalem, & in omni eorum regione, sicut prædictum fuit Deut. 28. Et remanebitis parui numero, qui prius eratis sicut

Calamitates Iudęorũ

Hier. Trẽ. 1

Hier. 29.

Deut. 28.

astra Cœli. Septima maledictio, & conuertetur, siue, vt aliqui textus habent reuertetur, sensus est, quòd licet quandoq; ciuitas Hierusalem, & vniuersa Iudea, & resumat vires, & in pristinum reuertatur, nihilhominus ad huc in ea erit decimatio id quod procùl dubio contigit sub Adriano imperatore, sub quo rursus in captiuitatem venerunt, posteaquam per Titum, & Vespasianum fuerat antea desolati Sequuntur postea tres alij modi siue species miserandæ eorum calamitatis, & punitionis, quod scilicet erunt in ostensionem, sicut Terebintus, & sicut quæreus, quæ expandit Ramos suos; erunt (inquit) in ostensionem, hoc est in derisionem, & contemptum, quemadmodum dicere solemus de hominibus abiectis, et aliqua graui afflictione, vel ignominia affectis digito monstrantur, et super eos mouent homines capita sua et quemadmodũ Terebyntus, et quęr eus expandit ramos suos, cum folia et fructus defluxerint, et cæciderint nulli sunt usui, nisi vt pręcidantur, et prosternantur, et in ignem mittantur; sic isti erunt in ostensionem, vel ut alij dicunt excisionem. De his tandem subditur. Semen sanctum erit id quod steterit in ea, sensus est, quòd licet horum obduratio, & excęcatio, de qua locuti sumus habitura sit uel passura omnia ista incommoda, quę enarrauimus, nihilominus, qui reseruati fuerint, et in fide perstiterint, salui erunt neq; solũ pauci isti saluabuntur, verũ & erunt semẽ sanctũ multorũ filiorum Dei, qui dicuntur verè Israelitæ, ex quibus semimbus, et benedictis radicibus alij uiri perfecti progredientur. Chrisost. dicit per hæc verba indicari prosperitatem temporis succesſuram his, qui relicti fuerint Vnde ipse Esaias more prophetico post minas, et terrores uoluit aliquam innuere consolationem, et ostendere, quòd licet multi, et ferè innumerabiles Iudęi sint perdendi, et exterminandæ amissuri non solum bona tẽporalia, uerùm etiã ꝙ magis refert, bona spiritualia, reliquiæ tamen saluæ fient, et queamadmodum habet alius textus licet Terebintus, et Quęreus amittant frondes, et fructus, et quandoque decidant, remanebit saltem Truncus, et radix, unde poterit aliquandò rursus excrescere, et alios ramos proferre, et educere: et hic est sensus ultimorum verborum præsentis capituli, et finis totius capituli.

De terebynto vide Plinium li. 13. cap. 6.

CAPVT SEPTIMVM.

ET factum est in diebus Achaz filij Ioathan, filij Oziæ regis Iuda, ascendit Basin Rex Syriæ, & Phacee filius Romeliæ Rex Israel, in Ierusalem, ad præliandum contra eam: & non potuerunt debellare eam. 1. Et Nunciauerunt domui Dauid &: Requieuit Syria super ephraim, & commotum est cor eius, & cor populi eius, sicut mouentur ligna siluarum à facie venti. 2. Et dixit Dominus ad Isaiam: egredere in occursum Achaz tu, & qui derelictus est Iasub filius tuus, ad extremum aquæductus piscinæ superioris inuia agri fullonis. 3. Et dices ad eum: Vide vt sileas: noli timere, & cor tuum ne formidet à duabus caudis titionum Fumigantium istorum in ira furoris Rasin Regis Syriæ, & filij Romeliae: eo quòd consilium inierit contra te Syria in malum Ephraim, & filius Romeliæ, dicentes: Ascendamus ad Iudam, & suscitemus eum, & auellamus eum ad nos, & ponamus Regem, in medio eius filium Tabeel. 4. Hæc dicit dominus Deus: non stabit, & non erit istud, sed caput Syriæ damascus, & caput damasci Rasin: & adhuc sexaginta, & quinque anni, & desinet Ephraim esse populus: & caput Ephraim Samaria, & caput Samariæ filius Romeliae. Si non credideritis, non permanebitis. 5. Et adijciet Dominus loqui ad Achaz, dicens: Pete tibi signum à Domino deo tuo in profundum inferni, siuè in excelsum supra. 6. Et dixit Achaz: non petam, & non tentabo dominum. Et dixit: Audite ergo domus Dauid: nunquid parum vobis est, molestos esse hominibus, quia molesti estis & Deo meo? Propter hoc dabit dominus ipse vobis signum. Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel. Butyrum, & mel comedet, vt sciat reprobare malum, & eligere bonum. Quia antequàm sciat Puer reprobare malum, & eligere bonum, derelinquetur terra quam tu detestaris à facie duorum regum suorum. 7. Adducet dominus super te, & super populum tuum, & super domum patris tui dies, qui non venerunt à diebus separationis Ephraim à Iuda cum Rege Assyriorum. Et erit in die illa: Sibilauit dominus muscae, quae

est in extremo fluminum Aegypti, & api, quae est in terra Assur, & venient, & requiescent omnes in torrentibus vallium, & in cauernis Petrarum, & in omnibus Frutetis, & in uniuersis foraminibus. 8. In die illa radet dominus in nouacula conducta in his, qui trans flumen sunt, in Rege Assyriorum, caput, & pilos pedum, & barbam uniuersam. 9. Et erit in die illa: Nutriet homo Vaccam, Boum, & duas oues, & prae ubertate lactis comedet Butyrum: Butyrum enim, & mel manducabit omnis, qui relictus fuerit in medio terrae. 10. Et erit Indie illa: Omnis locus vbi fuerint mille vites, mille argenteis, in spinas, & in vepres erunt. Cum sagittis, & arcu ingredientur illuc: uepres enim, & spinae erunt in uniuersa terra. Et omnes montes, qui in sarculo sarrientur, non veniet illuc terror spinarum, & neprium, & erit in pascua bouis, & inconculcationem pecoris.

EXPLANATIO IN SEPTIMVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. *ET factum est in diebus Acaz filij Ioathan, filij Oziæ Regis Iuda, ascendit Rasin Rex Syriæ, & Phacee filius Romeliæ Rex Israel in Hyerusalem ad præliandum contra eam, & non potuerunt debellare eam.*

ISTVD capitulũ non solum est diligenter, & summo cum studio, ac attentione legẽdũ, & considerandum, verum etiam summa cum veneratione, ac deuotione ex oculandum, & obseruandum, quando in eo prædicitur & pronunciatur primum, & principale nostræ salutis mysterium, & quemadmodũ sacri quidem expositores Sanctarum scripturarum asseuerant, capitulum istud pariter, & præcedens maximam habent connexionem, cum priori capite Sacrosanti Euangelij Io. Euangelistæ, in quo de æterna, ac temporali diuini verbi generatione sermo habetur. Inexpositione igitur præsentis capituli, primum videbimus, quantum nostri intellectus imbecillitati poterit concedi, quæ fuerit ipsius Prophetæ intentio, deinde exponemus litteram iuxtà textũ ęditionis vulgatæ: postremo eliciemus ex ea, quo ad fieri poterit sensus mysticos, & allegoricos ad percipienda fidei nostræ Sacramenta, & Christianam vitam sanctis moribus, & institutis imbuendam. Intentio itaq; prima & principalis ipsius Prophetæ est prædicere, ob oculos mentis nostræ ponere incarnationẽ filij Dei in vtero Virginis, salua semper, & integra permanente eius virginali pudicitia, nec non mirabiles ac verè diuinos ipsius filij Emanuelis effectus, & actiones, & quo pacto sumus etiam & nos filij Dei effecti, & compotes Regni celestis, diuinęq; consortes naturæ. At priusquam ad huiusmodi misterium propalandum Propheta descendat, refert historiam quandã desumptam ex quarto libro regũ cap. 16. cuius occasione miro quodam, ac planè diuino artificio ad illud tam grãde mysterium nobis aperiendum accedit. vnde prophetiam de partu Virginis, quæ post longum tempus erat adimplenda cum ijs quæ breuiori tempore euenient cõnectit, & vt ex credulitate ipsius, facilius habeatur fides posterioris. Dicit ergo; *Et factum est in diebus Achaz filij Ioathan, filii Oziæ Regis Iuda, ascendit Rasin Rex Syriæ, & Phacee filius Romeliæ Rex Israel in Hyerusalem.* Describit hoc loco Propheta oppugnationem Regni Iuda tempore quo regnabat in eo Achaz filius Ioathan, id quod anno 4. regni sui euenisse tradunt scriptores; & refert, ac narrat eius liberationem. Vbi tria sunt consideranda, primum modus loquendi ipsius Prophetæ dum auspicatur, & aggreditur narrationem huius historiæ ab illa copula, &. Inquit enim, & factũ est, illa dictio copulatiua, &, nullam videtur habere connexionem cum præcedentibus, ita vt quæ in hoc capitulo dicuntur possint coniungi, & copulari cum præcedentibus; sed non ita res habet, nam cum in præcedenti capitulo dixisset se vidisse Dominum sedentem super solũ & c & patefactum, seu reuelatum ei fuisset altissimum Sacræ Triadis mysterium, quęque sunt futura excidia, post aliquod tẽpus Populi Iudaici, nunc consequenter accedit ad eadem excidia pronuncianda; vt quisq; facilius

4. reg. c. 16.

facilius credat ea esse futura, nec putet ea perperam vel temerè, & absq; ratione, & fundamento fore predicta. Prophetiæ nanq; nobis proponuntur non solum vt futura præscimus, sed vt metu propheticæ comminationis à peccatis recedamus, & promissione bonorum simus ad bonos mores, & ad Christianam vitam promptiores; ideò dicit. Et quasi dicat; cum mox dixerimus populum hæbreum fore obcęcandum, & ciuitates eius esse desolandas, & euertendas; nunc audite, quid post hæc futurum est. D. Thomas arbitratur in præcedenti capitulo habitum sermonem cõtra duas tribus; nũc verò contra decem tribus, tamquam hostes duarum tribuum; & ideo conuenienter incepit ab illa copulatiua, &, Vnde dicit & factum est, in debus Achaz filij Ioathan, filij Ozie Regis Iuda, q.d. Non solum duę tribus grauissimam sunt habituræ miseriam: verum & aliæ tribus, idcirco dicit. Et factum est. Præterea est aliud hic aduertendum, q̃ in descriptione, & enarratione temporis quo ista contigerunt facta est mentio ipsius Oziæ, qui fuit auus ipsius Regis Achaz, nec absq; ratione, quia aliqui forte suspicari possent satis fore meminisse patris ipsius, qui fuit Ioathan, propterea dicũt aliqui ideo Isaiam hoc loco mentionem feciss̃e ipsius Oziæ, vt ostenderet quòd hostes ipsius Achaz acceperũt audaciam inuadendi ipsum, vt qui originem ducebat ab eo, qui fuerat aliquando exosus ipsi Deo ob sacrilegium temerè, & violenter perpetratum, atq; ob id, ab eodem lepra percussus; vt igitur illius hostes de victoria obtinenda spem concipere potuissent, ipsius Oziæ mentionem fecit; vel dicas hoc loco commemoratum fuisse Oziam ab ipso Propheta, vt ostenderet longe maiorem fuisse Dei misericordiam erga ipsum Achaz, quàm quis vnquam posset arbitrari quia non obstante quod descenderit ab auo olim sacrilego; Deus tamẽ misertus est illius. Alij dicunt quod in hac temporis descriptione exprimuntur pater, & auus ipsius Achaz, vt cognoscatur beneficiũ diuinum sibi factum, de quo paulopost

A loquemur, non fuisse factum à Deo ob aliqua eius merita, sed ob merita patris sui Ioathan, & Oziæ auisui, qui tametsi aliquãdo deliquisse perhibeatur, libenter tamen, & summa cum patientia, suæ temeritatis pœnam substinuit. At ego saluo semper aliorum iudicio existimo patrem pariter, & auum fuisse hoc loco commemoratos ob maiorem historię certitudinem & prouidandis quibuscunq; dubitationibus, quę

B inde facilè possent exoriri. Postremo loco notandum, quòd ista oppugnatio, seu obsessio de qua nunc loquitur Propheta facta aduersus Regem Achaz ab illis duobus Regibus, videlicet à Rege Syriç, & à Rege Israel non ea est, de qua libro 2. Paralipomenon capite 28. satis abundè tractatur, sed ea est de qua quarto Regum 16. capite; sermo habetur quandoquidem in priori bello de quo liber Paralipomenon lo-

C quitur Rex Iuda grauissima damna pertulit et ipse, & populus eius, ita vt innumera hominum multitudo fuerit cęsa, & ingens præda omnium bonorũ ab hostibus facta, & tota ferè illa regio fuerit depopulata, ac denastata: atq; id quidem nulla prorsus iniuria, sed maximo iure quando iste Rex Achaz fuerit omnium scriptorum testimonio satis impius & scelestus, diuinę legis cõtemptor, idolorum cultor, multorum

D què subinde scelerum perpetrator insignis, cuius rei causa Deo iubente Rasin Rex Syriæ, & Phasee filius Romeliæ Rex Israel mouerunt exercitus, & arma contra ipsum; & grauissima, & penè incredibilia ei & vniuerso regno (vt diximus) damna intulerunt, quę non contigit in hoc bello, & in hac obsidione, de qua nunc loquitur Esaias. Sed non facilè constat ex dictis Sanctorum: numquid vnico tantum bello

E Rex Iuda tot incommoda subierit an pluribus. In prefato enim libro Paralipomenon sic legitur. Dominus Deus tradidit Achaz Regem Iudæ in manu Regis Syriæ, qui percussit eum, magnāq; prædam cœpit de eius imperio, & adduxit in Damascum. Postea immediatè subdit. Manibus quoq; Regis Israel traditus est, & percussus pla-

gagrandi, occiditq; Phacee filius Romeliæ de Iuda 120. millia in die vno omnes viros bellatores, eò quod reliquissent Deum Patrum suorũ: ex quò modo loquendi videtur conijci, duo fuisse bella & certamina, quibus infelix Rex Iuda fuit grauiter afflictus, & percussus, semel inquam à Rege Syrię, postmodum alia vice à Rege Samariæ; & sic videntur sentire plerique exponentes, & de recentioribus Niccolaus de Lira, & alij post ipsum. D. autem Hieronymus videtur innuere vnico tantum bello fuisse deuictum Regem Iuda ab his duobus Regibus, verum quicquid horum fuerit, parum refert: voluimus exercitationis causa hanc rem potius innuere, quam tractare & diffinire sed videamus circa particulam textus primo loco assumptam, quæ vt inquit Cyrillus, loco præfationis, posita est, cur ibi dicatur, quod Rasin Rex Syriæ ascendit in Hierusalem; Nonnè poterat Esaias vti alioverbo v3. perrexit, seu profectus est, vel exercitum duxit, aut quid simile. Dicunt, ideo Prophetam vsum fuisse hoc verbo iuxtà propriam eius significationem, quia Syria vnde mouebatur Rex cum exercitu suo, erat satis eminens, & montuosa, & propterea si Rex Syriæ proficisci statuerat in Hierusalem oportebat illum ascendere, quandoquidem Syria secundum Geographos est, vel Armenia, vel pars Armeniæ, quæ Regio altissima fertur, & omnibus alijs orbis terræ partibus valdè supereminens; Quod potest ex eo comprobari, quod legitur Gen. 8. quod Archa iussu Domini fabricata per Noe, peracto diluuio requieuit super montes Armeniæ. Sed mihi rogo parcant isti grauissimi expositores. Ego sum tam imbecillis ingenio, quod non possum capere qua ratione oportuerit illum ascendere si ex Regione altissima in Regionem decliuiorem erat profecturus. Propterea salua semper eruditorum sententia, existimo, hoc verbum (ascendere, non semper capiatur iuxtà proprium eius significatum, videlicet ex loco declui petere locum sublimem; sed quando; transferatur ad quicquam aliud significandum, verbi gratia, ascendere ad aliquem locum sit perinde, ac de loco moueri, in quo quis residet, aut quescit, alicuius negocij causa, & alium petere, verbigratia cum mouetur exercitus, aut Princeps aliquis de domo sua, vel de Palatio, seu Patria, in qua solet residere, & aliò vadit, potest dici exercitus uadit, vel ascendit, aut Princeps vadit, vel ascendit in Senatum, aut aliquid huiusmodi, quo pacto possumus intellige-

Ioan. 7.

re dixisse Saluatorem fratribus suis Ioseptimo. Vos ascendite ad diem festum hunc, ego autem non ascendam. q. d. Vos ite ad diem festum hunc, vestra interest illùc proficisci ego autem non ascendam, idest non ibo, quia tempus meum nondum impletum est. Dicimus etiam cum aliquis promouetur ad aliquē gradum quod ascendit; & Cyrillus hoc in loco exponit, illud verbum ascendit per uenit, siue peruenerunt: Quod attinet ad Regnum Syriæ non habeo quod referam, nisi quod reperi apud scriptores, quibus in hac parte oportet addiscentem, seu legentem credere. Dicunt enim, quòd sit Regio Asię, valdè lata, atq; protensa, multisq; Ciuitatibus fluuijs, Montibus, & collibus exornata, & multas sub se cõtinẽs regiones, videlicet Assiriam, Cœlesiriã, Leucosiriam, & alias quoq;. Plinius in duas tantum diuidit, in Palestinam scilicet, & Sammariam. Vide ipsum lib. 5. naturalis historię capite 12. Dicit ergò Propheta, quòd *Rex Syria. & Rex Israel ascenderunt in Hierusalem, ad prælandum contra eam & non potuerunt eam debellare.* Totum, quod hucusq; dictũ est, accipitur velut inscriptio, & prefatio eorum; quæ in toto hoc capite enarrantur, vbi etiam breui sermone ipsius rei exitum ponit, dum inquit. Et non potuerunt eam debellare. Hic certè nil aliud nobis agendum occurrit, nisi vt misericordiam, & iudicium Domini contemplemur, & vnà cum Propheta dicamus. Misericordiam, & iudicium cantabo tibi Domine. Iste Rex Achaz valdè impius, & sceleste, vt diximus, post acceptas clades, prædas, ac direptiones omnium bonorum sui imperij nihil minus in suo semper scelere

lib. 5 naturalis Hist. cap. 12.

Gen. 8.

Psal. 100.

lere permansit, nec minimum quidem à suis vijs pessimis vnquam recessit, &
2 Paralip. cap. 28. quemadmodum legitur, secundo Paralip. loco prælegato, tempore angustiæ suæ auxit contemptum in Domino. Veruntamen Deus clemens, & misericors non est passus eum rursus debellari, & expugnari ob eas fortè causas, quas nos ex sacris litteris excipere tentabimus; sed prius considerandæ est hoc loco multa, & admirabilis Dei sapientia, atq; prouidentia pro salute Iudæorum. Non enim statim à principio commotionis repressit bellum, neque impediuit quò minus iunctis copijs ascenderent in Hierusalem, & eam obsiderent hi duo confœderati Principes, sed neq; et permisit, vt exercitus ingruës, & circũ Moenia existens pualeret, & quicquam mali afferret obsessis, sed verbo tantum fieri permisit commi nationes. Contra verò ciuibus, qui intra Ciuitatem continebantur ademit socordiam, & suam pariter declarauit potentiam, qua possit eos in maximo discrimine constitutos, & ad finem malorum pene deductos eripere, non secus, quàm eos, qui nondum sensere quicquam mali, quemadmodum etiã potest eos, qui iam sunt in aliquod periculum prolapsi, ita conseruare, vt nihil omnino patiantur mali, quemadmodum contigit illis, qui missi fuere in fornacem ignis ardentis, & his, qui
Dan. 3. & 14. in lacum Leonum. Quid ergo fecerũt isti duo Reges? Ciuitatem obsederunt, muros Vrbis attigerunt, & tamen ciuibus intra timore concussis nihil attulerunt detrimenti, & pugna erat valdè inequalis. Apud illos enim erat multitudo infinita, tum Sirorum, tum Samaritanorum; & populi decem tribuum, qui conspirauerunt aduersus fratres suos, & alienæ gentis hominibus se coniunxerant. Hierosolimis verò nihil horum, sed solum Ciuitas vna; & tamen nullo arma mouente, neq; aduersus illos exeunte, vel ad congressum præparato, victoria ex hostium manibus est elapsa, & eorum maligni conatus in nihilum reciderunt. Dicit.n. texus. *Et non potuerunt debellare eam*, & quid fuit impedimenti? nullum cer-

A tè aliud, nisi manus Dei, quæ inuisibili fortitudine propulsauit inimicos.

Sequitur in textu, *Et nunciauerunt domui Dauid dicentes, Requieuit Syria* 2. *super Ephraim, & commotum est cor eius, & cor populi eius, sicut mouentur ligna Sil marum a facie venti.*

Nunciauerunt (inquit) domui Dauid, hoc est, Curiæ Regiæ, & his, qui in Prætorio degebant, quiq; curam, & administrationem ipsius Regni tenebant;
B Rumor enim, & fama huius commotionis peruaserat vniuersam Vrbem, & pene totum Regnum, quod scilicet illi duo Reges iunctis viribus decreuerant Ciuitatem aggredi, & illam omnino expugnare, & euertere, & licet in domo Dauid eo tempore regnaret ipse Achaz, appellatur tamen domus Dauid *Psalm 101.* quia Achaz erat de eius domo, ac familia, & in eius Regno successor. At quo modo requieuit Syria super Ephraim?
C Dicunt ferè omnes quod dicitur requieuisse, quia in vnum fœdus, & amicitiã conuenerant, & aduersus Hierusalem conspirauerant. Vel dicitur Syria requieuisse super Ephraim, quia scilicet exercitus Regis Syriæ conquieuit, & coniunctus fuit cum exercitu Ephraim Ita quod exercitus Syrorum accessit ad exercitum Ephraim, & ibi consedit, & requieuit, vel vt vulgo dicitur massam fecerunt. Melius opinor iuxtà propriũ
D illius uocis significatum, quod requieuit Syria super Ephraim, quia Syria, quæ magnopere cupiebat capere & destruere Hierusalem, requieuit, ideò spẽ suam, & sui desiderij progressum, & euentum fundauit, & locauit super ephraim, tanquam comitem, & ducem totius belli, quoniam licet vires Regis Syriæ essent fortasse maiores, quàm ipsius Regis Ephraim, vt videtur sentire D. Thomas, tamen quia Ephraitę
E erant ardentiores, & audaciores, atque etiam magis experti Regionis Iudæ, ideo rationabiliter Syria requieuit super Ephraim, & eò magis, quod maior solet esse emulatio inter eos, qui alia qua sanguinis propinquitate sunt coniuncti, quemadmodum erant Ephraitæ, & Iudæi, quàm inter extraneos, *lib. de antiq.* vt dicit Iosephlib. 6. antiq. cap 3. li. *6. cap. 3.*

quet

quet tamen hic videre insignem malignitatem decem tribũ, qui non modo aduersus fratres susceperant bellũ, & aduersus eos concitauerant seditiones & arma, verum etiam viris alienæ tribus, & gentis se coniunxerant, vt eosdem suos fratres perimerent, & destruerent. Dicitur Samaria, quæ est Regio decem Tribuum Ephraim, quia Hieroboam, qui fuit primus Rex istarum decẽ Tribuum, erat de Tribu Ephraim & præterea sic nominatur, quia tribus Ephraim erat nobilior, & potentior alijs Tribub⁹. Vnde sequitur. *Et cõmotum est cor Regis, & cor populi illius, sicut mouentur ligna à facie venti.* Iurè quidem, & non sine maxima ratione motum erat cor Regis, & concussum, quia cum recordaretur se aliàs ab altero tantum illorum Regum maximam cladem accepisse, nunc multo magis, & longè maiorem se cladem accepturũ poterat suspicari, dum vires in vnum essent coniunctæ duorum Regum potẽtissimorum. Nec solum dicitur cor Regis, sed etiam cor totius populi esse commotum; quò facilè est percipere trepidationem, & timorem fuisse vniuersalem. Nec mirum, quoniam, vt inquit Cyrillus, ex grauibus terroribus solet vehementer mens concuti, & animus exagitari; & ponit similitudinem ipsarum Arborum, & lignorum dum mouẽtur à facie vẽti, mouẽtur qdẽ, dũ fuerit ventus vehemens, & impetuosus nõ folia arborũ solũ, ꝙ certè facillimũ est, verũ ẽt ligna, & arbores ipsæ q̃ non mouẽtur solũ, & agitãtur, verũ ẽt qñq; franguntur, & eradicantur. Quemaddum ergo arbores; & ligna mouentur, cum ventus vehemens irruit in ea, sic, & cor regis, & cor populi eius commotum fuit, & perturbatum à facie illius exercitus, quandoquidem conuenerãt illi duo Reges iunctis viribus, vt rursus Ciuitatem Hierusalem, & vniuersum illud Regnum expugnarent, ac diriperent, rati hoc prælio se omnino victoriam consecuturos.

3. *Tunc dixit Dominus ad Esaiam, Egredere in occursum Achaz tu, & quæ derelictus est Iasub filius tuus ad extremum aquæductus Piscinæ superioris in via agri*

A *fullonis, & dices ad eum, vide vt sileas nolis timere, & cor tuum ne formidet à duobus caudis titionum fumigantium.*

Cum Rex Achaz in tot angustijs, & calamitatibus versaretur, & tot mala tamquam præsentia sibi obijcerentur, Deus optimus clemens, & misericors eius sortem miseratus, pollicetur auxilium, & certissimam liberationem futuram, sicque ob id nuncios destinauit, per quos Rex moneatur, & certus B reddatur ac securus de liberatione obtinenda. Quęret aliquis cur Deus permisit cor Regis, & populi totius commoueri, & timore concuti, & non prius illi suam operam polliceri? Dicas hoc ideo factum, vt euidentius cognosceret potentiam Dei, & eius beneficium; sic enim consueuit Deus cum est facturus quippiam operis admiratione dignum permittere prius hominem tangis sensu malorum, & perspicere im- C minens periculum, & deinde opem afferre, vt liber à periculo cognoscat liberatorem suum, & ei gratias agat, & veneretur. Dicit ergo Dominus ad Esaiam vel inspirando interius, vel per subiectam creaturam exterius instruẽdo, egredere in occursum Achaz tu, et filius tuus. Dicunt aliqui exponentes, quod nuncij præcipiuntur egredi in occursum ipsi Achaz, quia fortasse ille perrexerat, vt se opponeret multi- D tudinibus copijs ipsorum hostium, & impediret, ne vltra progrederentur. Alijs verò videtur, quod Rex timore perterritus iam fugam parabat ne forte in manus hostium deueniret. D. Chrisostomus in expositione huius loci dicit, ꝙ Rex non quiescebat, sed frequenter egrediebatur muros circunspectans iuxtà portas ambulans, & singula diligenter inquirens, animumq; macerans anxijs, superuacuisue quæstionibus quo- E modo se habent res hostium, & ideo iubet Propheta iussu Domini, vt fileat, ne verbum vllum faciat, neq; fuga, aut alio quodam signo timorem vllum, & pauorem demonstret, sed spem in ipso Deo collocet iuxtà illud Esaiæ, in spe, & silentio erit fortitudo nostra. Alij textus habent. Vide ut Sileas, ideſt circũspectus, & quiesce, q. d. ne mouearis,

ris, siste gradũ, noli timere, neq; te dedas, aut vllo pacto quicquam vile committas; sed ne mireris, in tanta rerum turbulentia. et tam manifesto periculo, quod imminebat ipsi Regi Iudæ, Deus præcipiat illum silere, neq; motionem vllam facere; qui enim fieri poterat, vt non exclamaret non fleret, non omnia susq; deq; moueret, cũ se, et populũ suũ tot periculis expositum, et penè deprẽsum inspiceret? Sed Deus sicus, agit se eus operatur, et sic fieri vult à suis, quos ille protegit, ac tuetur; inquit enim. Mihi vindictam, et ego retribuam: et
Psal. 12. Dauid Qui tribulant me exultabunt si motus fuero, ego autẽ in te speraui: sed filij huius seculi, cum aliquid in commodi patiantur, franguntur desperatione, et omnia tumultibus ac blasphemijs replent, neq; vmquam quiescunt, donec de inimicis extremam vltionem
Vs. 17. sumant iuxtà illud psal. 17. persequar inimicos meos. et comprehendam illos, et non conuertar donec deficiant. Confringam illos, nec poterunt stare donec cadant sub pedes meos. Deinde sequitur. *Et cor suum ne formidet a duabus caudis titionum fumigantium istorum in ira furoris Rasin Regis Syriæ, & filij Romeliæ.* Insigni metaphora vtitur hoc loco ipse Deus per Prophetam, cũ illos duos Reges alioqui robustissimos, et potentissimos comparat duabus caudis ideſt extremitatibus, et minimis quibusdam residuis lignorum fumigantium, volens ostendere impotentiam, et imbecillitatem eorum, qa nil nisi fumum poterunt excitare, quiq; modica nimirum aqua poterint extingui, vocantur etiam caudæ, quia erant in extremitatibus sui imperij, et numeratim, duæ tantum caudæ dicuntur, vt vt ostendatur duo tantum ligna fumigantia non posse magnum ignem, aut ingentem flammam emittere. Et summatim hoc vult innuere propheta, qd omnes vires, et omne robur principum huius seculi si conferuntur ad Deum sunt velut titiones fumigantes nihil habentes solidi, ac diuturni, quemadmodum caudæ, ideſt extremitates titionum parum durant, cito finiunt, et consumuntur, ita mundi potentia:

A sic etiam Dauid ps. 36 tanquàm fœnum velociter arescent, et quemadmodũ olera herbarũ cito decident. Dicit Cyrillus, quod quemadmodum lignum, seu titio, qui ex igne extrahitur, fumigat quidem, sed ignem in se habere desinit, ita homo, vel uitæ, vel rei alicuius finem facturus, meritò dici potest, fax aut lignum ad huc fumigans. D. Chrisost. ait, quod Esaias cõparat illos duos Reges titionibus fumigantibus, vt ostẽ
B dat duram, et acrem illorum vehementiam, et inuentionem, simulq; ostendens quàm facilè possunt opprimi, dicit postmodum; *In Ira furoris Rasin Regis Syriæ, & filij Romeliæ*, vocat Prophe ta hos duos Reges caudas titionum fumigantium, quia propediem finienda, et extinguẽda erãt eorum imperia, aut potius ipsi extinguendi erant, et eorũ regna ad alios transferenda, et iurè quidem appellantur titiones fumigan-
C tes, quoniam fumum è naribus efflare dicebantur, sic facere consueuerunt, vt plurimum, qui aduersus aliquos valdè irascuntur. Super his quæ dicta sũt duo occurrunt dubia Primum qua causa præcipitur Esaiæ, vt in ea legatione secum duceret, et comitem haberet filium suum, qui sibi relictus fuerat nomine Iasub, alterum quæ sit illa Piscina superior, ad quam fuit iussus Esaias debere proficisci, et occurrere ipsi
D Achaz. De primo dicendum, quantũ ad id quod ex historia licet conijcere, voluit Deus Prophetam secum ducere filium suum pro dignitate legationis obeundæ, et fortasis etiam pro se curitate suæ ipsius personę, vt eum instrueret, quemadmodum se gerere deberet in denotantis rebus publicis, et negocijs arduis ac dificilibus. Alij alias adducunt causas, quas prudens lector poterit ex se ipso videre ac etiã iuenire.
E At secũdũ D. Chrisost. dicendum, quod non erat solus Iasub, qui comitabatur Esaiam, sed pauci quidam qui relicti fuerant ex tot cladibus acceptis in prioribus bellis, ex quibus non pauci etiã fuerunt ab hostibus adducti; quomodo autem potuerit egredi Propheta, cum Ciuitas esset ab hostibus circumdata. Respondet qd ex vno muro Ciuitatis

uitatis ad alium processit, non autem prorsus extra Ciuitatem, verum sub his verbis, & sub hoc facto grande latet misterium: vt videbimus infra; dicebatur autē iste filius Prophetæ relictus, quia secūdum huius loci interpretes, Esaias habuit alium filium nomine Rapsacē, qui relicto patre defecerat ad Regem Assiriorum, cū nō satis honorificè tractaretur à Rege Iuda, vt habetur. 4. Regum cap. 18. Dicunt alij Iasub non fuisse filium secundum carnem Esaiæ, sed secundum spiritum, quod tamen non recipitur ab oībus. D. Chrisost. est huius Sētētię, qđ fuerit filius sīn Spiritū, dicit. n. quod illi Sancti Patres, pleni charitate, & solerti quadā ꝓuidētia gerebant officium Patris erga populū, imo superiores erant his, qui dicuntur patres sīn carnem. Quod attinet ad piscinam superiorē, dicimus sīn beatum Thomam, quod erant in Hierusalē tres piscinæ q̄ constructæ erāt ob inopiam aquarum fluentium, vna, q̄ erat ad vsum sacerdotum, & sacrificiorum, q̄ probatica dicebatur, secūda inferius in Ciuitate, q̄ munda seruabatur ad cōmunem vsum Ciuitatis, tertia erat extra Ciuitatē, q̄ habebat aquam immundā in qua fullones lauabant lanas, & totus ille ager in quo erat constructa illa piscina, & vbi lanæ postquam lotæ erant, extēdebātur, appellabatur ager fullonis q̄ ad usum fullonum constituta esse videbatur, id quod neq; etiā caret misterio, & eo quidem altissimo, vt paulopost videbimus; sed melius meo quidē iudicio, distinguit istas piscinas quidā modernus interpres, asserens & ipse quod in Hierusalem tres erant, vna superior, quæ ex aquis à montibus diffluentibus conficiebatur extra Vrbis mœnia sita; vndè aquæ dimanabant pro commoditate ipsius Vrbis, de qua piscina sermo est 4. Regum 18. & penes illam piscinam morabantur fullones, pro lauandis lanis. Altera Piscina erat inferior intra Vrbis mœnia constituta, quæ ex aquis desuper aduenientibus, cogebatur, et de ea volunt Esaiam fuisse loquutum cap. 22. erat & alia, circa templum, cuius fit mentio 3. Reg. 7. quam vis difficile admodum ex eo loco elici possit.

4. Reg. ca. 18

4. Reg. 18.

A Profectus est ergo Esaias ad extremum aquæductus piscinæ superioris, vbi obuiam esset habiturus ipsum Regem Achaz. Ioseph de bello Iudaico, lib. 6. cap. 6. vbi describit situm; & constitutionem Ciuitatis Hierusalem, non videtur alias aquas meminisse, nisi fontem, siuè natatoria Syloe, de qua Io. cap. 9. & stagnum quoddam Salomonis; & circa ipsum templum dicit fuisse quædam aquarum pluuialium receptacula: & paulo post de quibusdam cisternis, & balneis facit mentionem, nullibi autem nominat vllam piscinam: sed fortè res est eadem licet diuersis nominibus; sed vt iam diximus, totum istud negocium, & singula hæc verba continent in se magnum, & profundum misterium. Est & aliud supra dictum textum nequaquam silentio prætereundū, quoniam vbi nos habemus illa vltima verba in ira furoris Rasin Regis Syriæ, & filij Romeliæ, alij textus habent cum ira furoris mei fuerit, iterum Sanabo; quibus verbis vult innuere ipse Deus, quod tametsi aliquando ob nostra scelera ad iracundiā prouocatus, aliquem punit, quemadmodum contigit Tribui Iuda, & ipsi Regi, qui dimicantes, & cōgressi contra Regem Israel, ceciderūt, & grauiter fuerunt afflicti, iterum tamē sanat, & reficit, quod vsu veniſſe Regi Achaz, & subditis suis, in hoc postremo prælio in eum susceptо manifestum est. Quarè magnopere nobis aduertendum est, & magnæ Deo gratiæ semper habendæ quòd nisi fuerimus omnino peruicaces, nunq̄ Deus nobis irascitur, & in ira furoris sui nos punit, quin etiam sanitatem adducat iuxta illud Abacuch 3. Cum iratus fueris, misericordiæ recordaberis, & alibi Iob. 3. post tempestatem tranquillum facis; & ps. 54. expectabam eum, qui me saluū fecit à pusillanimitate spiritus, & tempestate, ex eisdem verbis, quæ habentur in textu. 70. interpretum possumus, et colligere quòd nunquam Syrij, & Israelitæ obtinuissent aduersus Regē Iuda, nisi Deus permisisset immò tradidisset eum ob punitionem tot scelerū in manum hostium suorum, & consequenter iuxtà morem Prophetarum

Ioseph. lib. 6 & bello Iud. cap. 6.

Io. cap. 9.

Abacuch. 3.

Iob. 3.

psal. 54.

manifestat, & reuelat consilium illorũ Regum contra Regem Iuda. d.

Scio quod consilium inierit contra te Syria in malum Ephraim & filius Romeliæ dicentes, Ascendamus ad Iudam, & suscitemus eum, & euellamus eum ad nos; & ponamus Regem in medio eius filium Tabeel, Scio, inquit, quod consilium inierit contra te

Quis dubitat Deum omnia scire? nihil prorsus eum latere? intelligite insipientes in populo, & stulti aliquando sapite dicebat Regius Propheta, qui plantauit aurem, non audiet, & qui finxit oculum non considerat, nõne omnia sunt nuda, & aperta oculis eius? Deus enim est qui scrutatur renes, & corda: & alibi dicit idem Propheta Dñe tu scis insipiẽtiam meam, & delicta mea non sunt á te abscondita. Proindè non est, ꝙ homo quicquã meditetur, & cogitet, ꝙ putet ipsum Deum latere, ne fallatur, nec sibi ipsi quisq̃ blandiatur, & dicat, quomodo scit Deus, & si est scientia in excelso, & existimet vt quidã, qui dicebãt, qd. n. nouit Deus, & quasi p caliginem iudicat, nec nostra considerat, & circa cardines cœli perambulat, hi quidem plurimum decipiuntur, quia ipse nouit hominum vanitatem, & apud ipsum est sapiẽtia, & fortitudo, ipse habet consilium, & intelligentiam, & propterea p Prophetam sic loquitur, & dicit, Scio non immaginor, non ambigo, non sum p plexus, sed pro comperto habeo, quod Syria, & Ephraim inierunt consilium contra te, o Rex Iuda, in malum, idest in perniciem tuã, atq; in tui regni destructionem, ac desolationem; cum nominat Ephraim, & filium Romeliæ, vult innuere, de tribu Ephraim non solum Principẽ, & Regẽ ipsum, verum, & ipsos subditos concorditer, & pari consensu, & voto conueniſſe, & conspirasse aduersus Iudam in malum, dicentes, Ascendamus ad Iudã et c. Sed hic aduerte quẽdã textũ aliter legere hãc particulam videlicet Syria iniit consilium cõtra te in malum Ephraim, quorum verborum sensus est, ꝙ Syria, & filius Romeliæ inierunt cõsilium malũ in malum Ephraim, hoc est in pniciẽ, & graue detrimentum, & irreparabile damnum ipsius Ephraim, i. ipsius Populi Israelitici, quod vtiq; verũ fuit? & qã nam erat consilium istud? quæ eorum consultatio? quale cõmentum? illud sanè. Ascendamus ad Iudã, & suscitemus eum, seu velut è somno excitem⁹, quia tamq̃ securus, & liber aboĩ molestia torpescit, quodãmodo quiescere vĩ, ac dormire, & nihil ptimescere. Propterea dicunt, suscitemus eum, & vigilare faciamus à sõmno; quibus verbis arrogãtia profectò, & superbia, seu potius insignis eorum temeritas demonstratur, quia minus facilè sibi futurum esse existimãt, eum expugnare, & debellare, q̃ à somno dormientem excitare, sed ñ Ephraim erat iunctus & vnitus cũ rege Syriæ, quo pacto intelligi põt regẽ Syriæ inire cõsiliũ in malũ .i. in pniciẽ & dãnũ ipsius Ephraim, quaĩ illa expõ 2. loco adducta non potest admitti, ideo prior habeat. Textus n. emendatior sic hẽt, ꝙ Syria, Ephraim & filius Romelię inierũt consilium contra Iudam. Dicunt præterea, auellamus eũ ad nos, idest ptrahamus in potestatem nostrã abducamus eũ ad nos, suis è sedibus ui deturbemus, & nostrę ditioni subijciamus; alius textus habet, euellamus eum ad nos, hoc est extrahamus eum de hoc regno, & ita eijciamus, & eradicemus, vt nomen eius nõ memoretur amplius, & ponamus Regem in medio eius. Per hæc verba D. Chrisost. existimat, quòd horum arrogantia, & ꝑsumptio ea fuerit, vt sibi persuaderent, & pro compto haberent nõ armis, neq; vllo exercitus apparatu, se victoriã cõsequturos, et Ciuitatẽ vnà cũ Rege, & populo, sola eorũ pręsentia obtenturos, cum primum, scilicet in eorũ cõspectum venerint, illi sese dedant & captiuos omnes abducãt. Deus aũt fefellit eorum opinionem, & eius ꝓuidentia deduxit omnes ad pniciem. Cum aũt dicunt. *Ponamus Regem in medio eius*, Perinde est, ac si dicãt, cõstituamus Regem in toto Regno, nõ in vna sui parte tm̃, proclamemus, & ꝓnunciemus Regem apud omnes, & corã oib⁹ & eiusdem Regni cõstituamus Dñum, & Regem filium Tabeel. Quis aũt fuerit iste filius Tabeel, nõ satis clarum habetur. Quidam n. volunt hunc Tabeel fuisse Idolũ quoddam

Isa. 33.

Ps. 68.

dam ab eis celebratum, & ſummæ veneration tamquam Deum habitum, quia Tabeel lingua Hæbreorum ſignificat bonum Deum, ſed hæc opīo nō cōgruit textui niſi velimus, dicere qđ nitebantur conſtituire regē in Hieruſalem Idolū qđ vocat Tabeel, vel filium eius, qa. ſ. volebant trahere gentem Iudaicā ad Idolatriā, & puertere, ac dducere in ſententiā ſuā. Non nulli exiſtimant hunc Tabeel fuiſſe hominem, quendā, ſic proprio nomine appellatum, & non nulli Rabini, vt refert Nicolaus de lira, opinantur ipſum phaceam, ſic dictū, cuius filium decreuerunt in Regno Iudę conſtituere Regem, quę opinio reuera non multum abeſt à vero, vel ſaltem à veriſimilitudine, qñquidem magna videbatur inſipientia, aut īprudentia iſtorum Regum, velle tot copias ducere & ſuas oēs uires exerere, quo Regē iurè ſibi debito velint expoliare & extraneū quempiā eius loco ſufficere, tametſi nō nunq̄ id fieri videamus ſed rō poſtulare videtur, vt ipſi potius eo regno potiren tur q̄ alteri extraneo concederet, verum hoc facto deſignatur, & ferè delineat īgēs quoddā malū, q̄ nos ſępenumero, magno noſtrarum aīarum detrimēto fieri cōſpicim⁹, & experimur q. ſ. filij huius ſeculi nunq̄ nō q̄runt à cordibus nr̄is euellere Deum verum oīs boni datorē, & in eius locum nō ſubſtituere ſolū, ſed tamq̄ primariū, & principalē Dñum conſtituere ipſum Tabeel, i. Deum malū, & prauum Cacodemonē. dr̄.n: Tabeel bon⁹ Deus p Antiphraſī i. à cōtrario ſenſu ſed Dñus diſſipat cōſilia gentium, reꝓbat cogitationes populorum, & reprobat cōſilia principum, cōſilium aūt Dñi manet in ętternum. Propterea ſequitur in textu, & inquit.

pſal. 32.

Tex. 4. *Hæc dicit Dominus Deus: nō ſtabit, & non erit iſtud, ſed caput Syriæ Damaſcus & caput Damaſci Raſin, & adhuc ſexaginta, & quinq; anni, & deſinet Ephraim eſſe populus &c.* Priuſquam exponamus hunc textum, & vlterius progrediamur, uideamus, ſi q ex dictis hauriri pñt miſteria, nec nō, & aliqua ad mores cōponendos & ad uitam rectè inſtituendam pcepta, & documēta: habuimus. n. hucuſq; locos ſatis obſcuros, ex quibus aliqua debent elici miſteria, quandoquidem ideo ſcripta ſunt, ut p eorum doctrinā ſpem aliquam habeamus. Primum qui dem Hiſtoria mox declarata proponit duos Reges valdè robuſtos, & præpotēs iniſſe fœdus contra vnum Regem, & omnes ſunt æque ſcelerati, & digni grauiſsimis ſupplicijs, verūtamē Deus eum, qui imperitur, & oppugnatur, protegit, ac tuetur. Deinde præcipitur ipſi Prophetæ ut ſe conferat ad extremum aqueductus Piſcinę ſuperioris, & occurrat ipſi Regi trepidanti, & graui timore perculſo, ut ſileat, et quieſcat, neq; ſe dedat, aut vile quicquam committat. Poſtremo iubetur, vt ſecū ducat filium ſuum Iaſub, qui ſolus ei relictus fuerat. *Solu. primi dub.* Quo ad primum D. Hieron: et plerique alij volunt p hos Reges, qui conſpirarunt contra Regem Iuda deſignari, ac denotari duo gna hominum, qui perpetuo contra verum Deum, et Sponſam ſuam Eccleſiam dimicare nituntur videlicet populus infidelis, et etiā ignobile vulgus hæreticorum, qui mutuo conſentientes oppugnant Eccleſiā Dei, tametſi ſuis in opinionibus, et fantaſijs maximè diſſentiant, hi quidem rationibus, ſophiſticis, et varijs, ac uanis argumentationibus Dei populum ſeducunt Illi verò innixi ſapientiæ, et prudentię ſeculari, et rationibus quibuſdam à ſolo ſenſu deductis, reſpuunt, quæcunq; nos credimus, et tenemus, at ex noſtris qui parum firmis, ſolidiſq; arboribus nituntur, cōtremiſcunt, et facilè ruunt. Non ſic euenit illis, qui ſunt fundati ſupra firmam petram, ſed quia Hæbrei nos calumniantur, quod quecunq; in ſacris litteris continentur trahimus, et deducimus ad ſpiritualem intellectum, nos facilè poſſumus illis demoſtrare id magnopere noſtræ ſaluti conducere, ut paulopoſt oſtendemus. Nūc autem ſit ſatis ad ſoluendum propoſitas difficultates imprimis ſtatuere, et decernere nihil temerè à Sanctis Prophetis poſitum eſſe, quandoquidem, ora Prophetarum ſunt Dei ora, et voces prophetarum ſunt ipſius Dei oracula & cum Deus loquitur, ſingulas lit

teras singulos apices, et puncta considerare oportet, et quemadmodum d. B. Aug. lib. 22. contra faustum Manicheū cap. 34. & 35. & alibi non solum verba, & scripta, verum etiam facta Prophetarum prophetias esse credendum est. Sic enim dicit. Hoc primum dico illorum hominum, hoc est, ipsorum Prophetarum nō tantum linguam, verum etiam vitam fuisse prophetiam, totūq; illud regnum gentis hæbreorum magnum quidem, quia, & magni cuiusdam fuisse Prophetam. Quocirca, quod ad eos attinet qui illis erant eruditi corde in sapientia Dei, non solum in ijs, quæ dicebant, sed etiam in ijs, quæ faciebant prophetia venturi Christi, & Ecclesiæ perscrutanda est, & in Epistola ad Volusianum, tanta est, inquit, Christianarum profunditas litterarum, vt non solum in verbis, quibus ista dicta sunt, verum etiam in rebus, quæ intelligendæ sunt latet altitudo sapientiæ. Quid ergo significat, & præfigurat hoc fœdus intra duos Reges initum aduersus Regem Iuda? certè nihil magis, quam quod prædixit Dauid psal. 2. cum dixit. Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania. Astiterunt Reges Terræ, & Principes conuenerunt in vnum aduersus Dominum, & aduersus Christum eius. Sed dices quid commune habet Christus Dominus cum Achaz Rege Iuda, cum ille fuerit impijssimus, & malis omnibus inquinatus Christus autem summa bonitas, & prorsus immunis ab omni labe peccati, quæ cōparatio vel similudo potest esse inter eos vt verè cū Paulo dicere possimus. Quæ cōuentio Christi ad Belial? 2. Cor. 6. de illis duobus Regibus nulli dubium, quod figurant Reges gentium, & principes Iudæorum, qui licet nullam inter se fœderis necessitudinem haberent, attamen in persequendo Christum, & Ecclesiam Dei maiorem immodum conuenere; id ipsum affirmare possumus de multis hæresum sectis, quæ quamquam inter se maximè dissideant ac distent plusquàm distet orientis ab occidente, concorditer tamen omnes concurrunt in persequendo Ecclesiam Dei, & Catholicam fidem. Eusebius lib. 7. demostrationis Euangelicæ Cap. primo longè post principium, & per totum illud capitulum declarat hoc septimum cap. Esaiæ, vult per istos Reges fœdere vnitos intelligamus demones, ac inuisibiles potestates, quæ non solum Iudaicam gentem, sed vniuersum hominum genus oppugnare contendunt, nec oppugnare solum, sed expugnare conantur, neque solum in omne malitiæ genus, sed in simulacrorum cultum verè religioni contrarium proruere compulerunt. At hæc bene se habent, verum quo pacto poterit Achaz præfigurare, & referre Christum Dominum? Dico non est necesse figuram semper vndequaq; respondere figurato, sat est penes aliqua, aliquam fore similitudinem inter ea, sicut enim Achaz Rex Iuda fuit grauiter vexatus, & afflictus à duobus Regibus, & eorum subditis, sic, & Christus à Iudæis, & gentibus. Præterea Achaz secundum istos interpretes latinè dicitur fortis, vel fortitudo. Cum itaq; Dominus sit fortis, & potens immo ipsa fortitudo satis commode potest figurari per ipsum Achaz iuxtà nominis interprætationem. Et quemadmodum illi duo Reges nequaquam potuerunt opitulante Domino quicquam facere aduersus Regem Iuda, sic nulla potestas demonis, aut cuiusuis creaturæ poterit quicquam facere aduersus Christum, & Ecclesiam. Præter hos intellectus allegoricos est etiam intellectus moralis, qui spectat ad animam. Habemus enim plures Reges, qui nos oppugnant, nec duos solum, sed multo plures, & hi præsentim septem vitia capitalia, quæ postmodum reducuntur ad tria, quæ detexit D. Io. in Epistola sua prima cap. 2. d. omne quod est in mundo concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & superbia vitæ, quæ non est ex patre, sed ex mundo, & mundus transit, & concupiscentia eius. Et hæc tria tandem in duo resoluuntur videlicet

Aug. lib. 22 cōt faust. c. 34. & 35.

Psal. 2.

Pau. 2. Cor. 6.

Io. 1. cap 2.

in odium Dei. & odium proximi, nec potest quis odisse Deum, nisi & proximum oderit, & e contra, dicit enim Io. in prœf. Epistola cap. 4. Si quis dixerit, quoniam diligo Deum, & fratrem suum oderit, mendax est, & postmodum, qui non diligit fratrem suum, quem videt, Deum, quem non videt quomodo potest diligere? Quòd vero huiusmodi uitia, & peccata possint dici Reges, & Principes animorum nostrorum. Dominus ostendit Io. 8. D. qui facit peccatum seruus est peccati, & Paulus Apostolus, non regnet inquit peccatum in vestro mortali corpore, vt obediatis concupiscentijs eius. Per duos reges qui nos oppugnant etiam moraliter possumus intelligere, cupiditatem & timorem: quæ sunt duæ ianuæ per quas ingreditur & occupat cor nostrum ipsum peccatum, vt dicit Augustinus hom: siue ser. 20. de diuersis. Sed cur præcipit ipsi Propheræ vt vadat ad extremum aquæductus piscinæ superioris in via agri fullonis nuncium allaturus ipsi Regi, ne moueatur. Dico secundum Cyrillum, & alios exponentes, quòd Isaias qui tipum, & figuram gerebat ipsius Dei ad extremum aquæductus, hoc est in fine temporum, & in extremitatibus, et complemento, seu termino legis Mosaicæ, mittit nos ad piscinam superiorem, hoc est ad baptismum quo ducimur ad superiora, hoc est ad gloriam regni coelestis, quod non præstabat piscina inferior, hoc est ipsa circuncisio, neq; alia sacramenta veteris legis, & in hac piscina lauantur lanæ, hoc est sordes, & macule nostræ mentis per ipsum fullonem, qui in via agri qui appellatur ager sanguinis aderat fullo, ideſt Christus Dominus, qui per suum sanguinem diluebat, & tergebat, & quotidie tergit cordis nostri maculas, & ab inquinamentis liberat & emundat. Non ergo ab re, nec sine grandi misterio præcipitur ipsi Isaiæ vt occurrat ipsi Achaz in maximis angustiis cõstituto per quem Achaz, non solum populus Iudæorum, sed vniuersi homines intelliguntur qui peccatis obruti, & sub potestate demonis constituti in-

Ioan. ibidē.

Ioa. 8.

A uocantes, & confitentes Dominum per salutarem aquam baptismi mundantur à peccatis, quæ illis dominantur. Possumus etiam per Piscinam hanc superiorem intelligere sacramentum pœnitentiæ, quod cordis compunctione, & lachrimarum effusione, & pura, ac sincera morborum nostrorum detestatione, & confessione conficitur, quod est extremum aquæductus, cum scilicet non alia supereſt uia post naufragium

B mortem auadendi, vel cum in extremũ omnium malorum, & penè omnibus destituti auxilijs adducti sumus, vt nõ multum absimus ab ipsa desperatione, & dei electione animi.

Tunc.n valdè opportunũ est ad hanc piscinam superiorẽ accedere, sicut ille dixit. Qui luxt veniat ad me, & bibat, & alibi venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiã vos. Propterea, Dauid quemadmodũ desideC rat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus meus. Sitiuit anima mea ad Deum fontẽ viuũ. Non ergo incõuenit per Piscinam hãc superiorẽ intelligere Christum Dominum, sicut ipse per Hieremiam conquerebatur dicens. Dereliquerunt me fontem aquæ viuę, & foderunt sibi Cisternas dissipatas, hoc est auxilia, & subsidia humana quæ non valent continere aquam. Postremò quid nobis sub fiD gura proponit, & pretendit, quod Esaias iubetur secum ducere Iasub filium suum, qui ei relictus est. Breuiter dicũt omnes, per istum filium Esaiæ, hoc est ipsius Dei relictum, debemus intelligere; quod ex omnibus Iudæis, qui à Deo apostatarunt pauci quidem remanserunt, qui in lege, & mandatis Dei perstiterunt, nec ambulauerũt post Deos alienos quique figuræ sunt illorum Iudæorum, qui post Xpi passio

E nẽ relictis sũt, alijs in incredulitate pmanentibus Xpm Dñum sunt sequuti. Sicut.n. Esaias duos habuit filios, vnũ, qui recesserat ab eo, & tanq; rebellis, & apostata se contulit ad Regem Assiriorum, & alium, qui secutus est patrem, sic, & Xpus Dñus dicitur duos habuisse filios ex eadem matre scilicet Synagoga progenitos; & vnus recessit ab

eo, & defecit ad Regem Assiriorum, A
ideſt ad Diabolum, & alium, qui latinè
dicitur qui relictus est conuertetur, p̃figurantem illas reliquias, quæ ex Israel
remanserunt, & saluæ factæ sunt. Non
enim oīs Israel cæcidit, & præuaricatus est, sed cecitas ex parte contigit in
Israel, donec plenitudo gẽtiũ intraret.
Nec solum de Iudæis hoc dictũ putes,
sed de cunctis gentibus, quarum quædam abierunt retrorsum, quędam permanserunt, & permanent in fide, & B
obseruantia mandatorum Dei. Id legimus etiam contigisse, cũ Dñus loquebatur ad turbas, & ad discipulos
suos, qm̃ quidam crediderunt, quidam
verò abierunt. Nec mirum, qm̃ vt dixit
aliq̃n Saluator. Multi sunt vocati, pauci verò electi. Et duo erunt in agro, vnus assumetur, & alter relinquetur. Sũt
etiam isti duo filij præfigurati per illos
duos, quos legimus Abraham, patrem
omnium habuisse, quamuis vnum de C
ancilla, reliquum de libera, quæ procul
dubio sunt per allegoriam dicta. Voluit itaq; Deus, vt Esaias, vnà secum duceret filium suum Iasub, ideſt filium
eius derelictum, vt simbolum esset, &
figura eorum, qui ex semine Israel relicti p̃stiterant in fide sui Regis Achaz,
ideſt Dñi nr̃i, & permansuri erant. Ex
eo nãq; & ex eius progenie futuri erãt,
qui ex Israel saluandi erant. D. autem
Chrisost. super hunc locum Esaiæ aliD
ter interpretatur nomen Iasub. Primũ
quidem non admittit, vt diximus ipsum fuisse filium verè secundum carnẽ
ipsius Prophetæ. Deinde vult Iasub latinè dici conuersionem, seu conuersationem, hoc est aggregationem multorum. Vult ergo sic intelligi mandatũ
Dei ad Esaiam. Duc tecum, cum adibis allocuturus Regem Iasub filium
tuum, ideſt plures assistentes, & tamquam testes futuros eorum quę dixeris
ei, ut nunquam se nihil tale audiuisse,
aut forsan è memoria excidisse causaretur. Quod autem tales homines secum adducendos Deus appellet filios,
hoc est ut diximus supra; intelligitur
sm̃ spiritum, non sm̃ carnem. Circa huius nominis interp̃tationẽ nolo ãplius
immorari. Hactenus dicta sufficiant.

Sed prosequamur expositionem textus. Iam diximus Prophetam ex Domini mandato omnem præstitisse operam, vt Regem Iuda omni metu & trepidatione liberaret, præcipiens ei, vt sileret, neq; in aliquo titubaret, veruntamen cum pericula imminentia ob oculos posita videret, qui fieri poterat, ut ne trepidaret, & parum credulum se præberet. Propterea Vates magnum adhibet signum, quo illius dictis fides haberetur. Aperit enim et in medium profert consultationes hostium, & singula quæq; ab eis pertractata, & quæcunq; aduersus Ciuitatem fuerant moliti. Proinde erectis tãtisper eorum animis subijcit, & cõfert absolutum ipsius Domini decretum d. *Hæc dicit Dominus Deus. Non stabit, & non erit istud*; non stabit inquam, quod ipsi imaginantur & sibi ipsis persuadent, vt sint expugnaturi Ciuitatem, auulsuri sint Regem è loco suo, & ad eos abducturi, ut aliũ ibi Regem constituant. Non erit hoc, toto cœlo aberrant. Non stabit, nullus erit effectus suæ ipsorum consultationis, nec dubitationi vllus relinquetur locus, quia hoc est decretum illius, qui mentiri non potest, cuiq; nulla potest vis obsistere, & contradicere. *Sed caput Syriæ Damascus, & caput Damasci Rasin*. Pro spatio aliquot annorum vnusquisque in suo regno manebit, & in eo statu, in quo hactenus fuerunt, illorum res erunt, neq; augmentum, neque diminutionem vllam susceptura, *Sed postquam completi fuerint sexaginta quinq; annt: desinet Ephraim esse populus & caput Ephraim Samaria. Et caput Samariæ filius Romeliæ*. Poterat sanè Rex Achaz omnem ex animo trepidationis scrupulum eijcere, cum temporis articulum assignat Propheta, quo Rex Samariæ est in suo vetere statu per E
mansurus. Nam maximè euidens est veritatis demonstratio, quando Prophetæ et articulũ tẽporis, quo res est futura, prædicunt At qui dixerit hæc temporis præfixi designatio, quò Regnum Ephraim p̃dicitur finẽ habiturum nullum affert gaudium, & emolumentum ipsi Achaz: potuisset. n. dicere, si nobis nunc arreptis, & in captiuitatem adduc-

tus,

ctis, post. 65. annos illi disperdentur, quid nobis affert emolumenti? Propterea dixit Propheta. Inter hoc temporis spatium filius Romeliæ potietur suo regno, neq; vltra progredietur, sed intra sui regni limites continebitur. Exacto eo tempore, desinet Ephraim esse populus; qui dicunt aliqui) ad alia loca, & ad alias regiones transferetur, vel deducetur. Et quod dicitur de Ephraim, & de Samaria, id ipsum de Syria, & Damasco subintelligendum, qui scilicet post illud tempus deficiet. Sic exponit D. Cyrillus. Quod autem attinet ad illũ numerũ annorum, notandum est, ex D. Hieronymo, ne quis forte minus versatus in sacris litteris errore decipiatur, quandoquidem ab eo tẽpore, quo fuit factum hoc Vaticinium, vsq; ad euersionẽ, & dispsionẽ populi Israelitici sub Rege Osea per Salmanasar rẽ Regẽ Assiriorũ fluxerũt viginti quatuor anni, & propterea nõ est standũ in præcisis, & absoluus verbis huius vaticinij, sed computandi sunt anni ab eo tempore, quo prædixit Amos Propheta hanc eandem ruinam, & desolationẽ Samariæ, cuius populus fuit inde eductus, & alius populus, & aliæ gentes, vt puta Medi, vel Persæ illùc cõducti quò regnum illud incolerent, & inhabitarent. Et propterea inquit Propheta post illud tempus Ephraim desinet esse populus. Et caput Ephraim Samaria. Et caput Samariæ filius Romeliæ sed quomodo Ephraim desinet esse populus, si fuerit cõductus in Medos, vel Persas, sic intelligas, quod populus Ephraim, ideſt regnum Ephraim, post tot annos cessabit, vel dicas vt supra, quod ad alia loca trasferetur, & nõ erit amplius populus vnus sub vno Rege, & sub vna, & eadem lege, seu forma viuendi, quia ad diuersa Regna, & sub diuersis Regibus subsistere cogetur. Quod autem vnum non est, nihil est. d. Aristoteles. Post hæc subdit ipse Propheta. Si non crediderit is, non permanebitis q.d. uos etiam non diu persistetis in regno vestro, neq; permanebitis in vestris hisregionibus, nec fruemini bonis, & facultatibus vestris, nisi fidem adhibeatis verbis meis, sed captiui eritis, velut

A hi duo populi, de quibus prædixi vobis. Sic enim legitur Abacuch cap. 2. *Abac. cap. 2.* Ecce qui incredulus est, non erit recta anima eius in semetipso, & secundo Paralip. cap. vigesimo. *2. Paralip. cap. 20.* Credite in Domino Deo vestro, & securi eritis, credite Prophetis eius, & cuncta vobis euenient prospera. Vbi vides quam maxime sit necessarium prębere fidem verbis Domini, quandoquidem fides est manus, & brachium, quo Deum apprehendimus, & ad nos ipsos trahimus, & ī qua, & per q̃ firmi, & stabiles efficimur. Vnde Eccl. 2 dicitur contra incredulos, & insipientes corde. Væ dissolutis corde, qui non credunt Deo, & ideo nõ protegentur ab eo. Quarè Iure optimo dicit Esai; si non credideritis non permanebitis, hoc est non subsistetis, neq; firmi eritis, sed eijciemini, & dilabimini hàc, atq; illàc, velut alij. Sed alius textus habet, si non credideritis, non intelligetis. Quam propositionem D. Augustinus exponit multis in locis; & primo quidem lib. 2. de doctrina christiana cap. 12. Sic enim dicit nisi crediderit is, non intelligetis, ideſt non peruenietis ad notitiam rerum inuisibilium, quia fides tanquã noster pædagogus, & ductor nos vti paruulos quibusdam cunabulis rerum temporalium, quasi lacte nutrit: Et quia ea ad quę per fidem tẽdimus sunt res pmanentes, ppea concordans hunc textum cum eo, quę mox exposuimus. d. nisi crediderimus, ideſt si non habuerimus fidem, non permanebimus, ideſt non pueniemus ad speciẽ, quæ nõ transit, sed semper permanet, i. ad bona inuisibilia. Difficile est enim inquit Aug. huiusmodi interpretes, ita inter se diuersos fieri, vt non se aliqua vicinitate contingant, & in 14. cap. sup Matheum, quasi eamdem sententiã habet. In Euangelium Io. tractatu 27. dicit idem Aug. quod nisi crediderimus, non intelligemus, quia per fidem copulamur ipsi Christo, sed per intellectum viuificamur. Prius ergo oportet credere, & postea viuificari, i. lumen veritatis accipere. In sermone. 27. de verbis Apostoli cap. 6. d. quandoq; intellectum præcedere verbum, quod credere oportet, qñq; verò è contra v. g. si ego ali-

Tract. 27

cap. 6.

quos doceo,hortor,aut moneo,vt aliqd credãt,nisi quos doceo intelligãt verbũ meũ,& orõnem meã, nõ credẽt,& hoc pacto intellectus præcedit fidem: at fides præcedit verbum benè intellectũ, et firmiter aïo impressum. Vndè sic ait,intellige vt credas verbum meum, crede ut intelligas verbum Dei, vbi vides quomodo fides præcedit intellectũ et in tractatu de uerbis Dñi, ser. 51. cap. 1. vbi dicit,quòd fides debet præcedere intellectũ,vt intellectus sit fidei præmiũ. Quod n. simpliciter p̃dicat, credendũ est,qđ verò subtiliter disputa ter intelligẽdũ est. Et sup illa verba Io. si quis voluerit voluntatẽ eius facere,cognoscet ex doctrina mea. Vbi dicit. Cum Dñus nr̃ fuerat hortatus ut verbis,et operibus suis credendum esset, subdit. Hæc est uita æterna, ut cognoscãt te Deum verum,et quẽ misisti Iesum Xp̃um,vbi vides,qꝑ fides p̃cedit intellectum. Aug. et Homelia. 32. ĩter 50. hom. diffuse,et ꝓspicue declarat hãc eã dẽ ꝓpõnẽ quasi per totum. Dicit.n.qđ fides hẽt quoddam lumen suũ in scripturis,in ꝓphetia, in Euangelio,in Apostolicis lectionib⁹. Oĩa.n. ista q̃ nobis ad tp̃s recitãtur,lucernæ sunt in obscuro loco,vt nutriamur ad Dñm. Vt Apost. Petrus d. 2. cap. 1. Habẽtes propheticũ sermonẽ &c. D. Chrisost. sup Esaiã habet eãdẽ sentẽtiã,d. si fidẽ habuerimus dictis, intelligemus et cognoscemus, q̃ta sit ipsius Dei virtus, et potẽtia. Hãc eãdẽ sẽtẽtiã ante oẽs protulit ipse David d. Credidi propter qꝑ loquutus sum, q̃ sibi quoq; sũpsit d. Apostolus 2. Cor. cap. 4. d. Habentes eũdẽ spiritum fidei sicut scriptũ est. Credidi ꝓpter quod loquutus sũ,& nos credim⁹ ꝓpter quod, & loquimur. Nec mireris D. Paulum vti testimonio desumpto ex vetere testamẽto, qm̃ hæc duo testamẽta sunt velut rota in rota,nec tñ ob id existimes maioris auctoritatis fore testamẽtum vetus ,, q̃ nouum, immo d. idem Chrisost. quod testimonia,auctoritates, & sentẽtiæ, q̃ sunt in vetere testamẽto,tãto sunt inferiores ijs,q̃ in nouo, quãto inferior est Cœlo ipsa Terra. Cyrillus et sup eisdẽ verbis habet hãc sentẽtiã, q, nobis in esse nõ põt cognitio bona, & salutaris, nisi prius sit insita, vel infusa fides eorũ, quæ à Deo nobis ,pmittuntur, nec fieri põt,vt ipsius Dei cognitione digni vnq̃ habeantur, qui Dei verbis fuerint increduli. Quòd si queras, cur Propheta prorupit in hæc verba,nisi credideritis,non intelligetis,facilè est vnicuiq; ex se ipso huius dicti cãm percipere. Nouerat.n. Propheta animum Regis, & totius populi fore suspensum,nec facilè ipsius dictis fidem adhibere,nec certè mirum quia q̃ dixerat humanum captũ excedebant,& quo vis discursu,& rõnum efficacia videbantur lõge maiora, & forsas sis ipsemet Esaias consideratis viribus humanis; tametsi nullo pacto de ipsius Dei potentia dubitabat, rei tñ difficultatem perpendebat,propterea præter illud signum,quod attulerat reuelando,s. & manifestando omn a consilia, tractatus, ac molimina suorum hostium : ut Regi Achaz timorem incuteret, subdit ea verba,nisi credideritis nõ intelligetis,vel non permanebitis. Daũt Chrisost.quasi in eãdẽ sententiam deueniẽs, vult Prophetam apposuisse, vel subiũxisse ea verba, quasi respondens tacitæ obiectioni. Cum enim ipse Propheta prædixisset,& nunciasset Regi se liberandũ esse ab illa obsidione,& eo existimante id fore non modo difficile, verum impossibile, confirmat eum. d. Ne queras, quo pacto hæc fient, Deus est.n. qui operatur, tu tantum fidem præsta dictis meis, & facilè intelliges virtutem Dei, quòd nisi credideris, non intelliges. Eusebius autem aspiciens à longe profundum misterium, & admirabile Sacramentum, quod mox est prolaturus hæc verba protulit,quæ sunt tanquam principium doctrinæ supernaturalis, & totius fidei nostræ, ac sacrosanctæ cognitionis, quam habemus de Deo, & de misterijs diuinis, quæ quidem misteria intelligi nequaquam possunt, nisi fides præcedat, propterea non immeritò præponit Esaias, & supponit hoc Axioma, nisi credideritis, non intelligetis. Cumq; his non obstãtibus,nec dum videretur ipse Rex quicquam assentiri,quæcumq; dicebantur,& parui etiam facere, hanc veluti comminationem ipsius Prophetæ.

D. ver. dominis ser. 51

Io. cap. 7.

Io. 17.

2. Cor. ca. 4.

Adiecit

Tex. 5. *Adiecit Dominus loqui ad Achaz d. pete tibi signum à Domino Deo tuo, siue in profundum inferni, siue in excelsum supra.*

Qua in re, magna, & in scrutabilis Dei misericordia manifestatur, qua vult allicere hominem, & quasi pertrahere, ut cognoscat eius clementiam, & bonitatem. Hoc enim insinuat illud verbum, adiecit, q.d. Deus rursus voluit experiri eius animum, et mentem, & nouas illi rationes, & occasiones præbere, quibus agnoscat Dei bonitatem, & virtutem promissionum Dei, committit eius arbitrio, ut petat aliquod signum, siue supra se, velut è cœlo demissum, aut infra se hoc est, ab inferis deductum, modo certus reddatur eorum, quæ pollicitus est ipsi Deus.

Sed priusquam discurramus super hoc signum, quod allaturus est Propheta in corroboratione dictorum. Videamus parumper quamobrem Deus omnipotens, et iustus, tamdiu voluerit sufferre illos Reges in suis sedibus, cũ essent Idolatræ, & aliorum scelerum nequissimi Authores, et Sectatores, et præsertim ipsum Regem Achaz, quem non modo Deus, tamquam rebellem, & incredulum, et Idolorum cultorem sustinuit in multa patientia, verum etiam voluit protegere, ac tueri, ne suis ab hostibus diuexaretur, et expugnaretur. His dubitationibus nulla profectò potest afferri verior, et efficacior causa, nisi ipsa Dei bonitas, qui quamquam sit iustus et sapiens, et vindex malorum, est etiam misericors, et longanimis, et misericordia superexaltat iudicium. Voluit ergo Deus tam diu sustinere istos impios, et proditores, vt aliquando resipiscerent, et cognoscerent, ac laudarent Dei potentiam, et maiestatem, cum præsertim iuxta sententiam sanctorum Propheticæ comminationes solent quandoq; permutari quando scilicet resipiscimus; at quando persistimus, et perseueramus in flagitijs, et sceleribus perpetrandis confirmantur, et stabiliuntur, id quod profectò contigisse in his tribus Regibus de quibus nunc est sermo, manifestũ est. De Rege autem Achaz, extant peculiares causæ, et rationes, quibus Deus voluit eum protegere, ac tueri. Primum quia Deus neminem punit ultra condignum, cum autem iamdudum grauissima damna, et contumelias, ac suorum cædes fuisset ab illis duobus Regibus perpessus, noluit eadem, et multo maiora denuo ab illis pateretur cum præsertim Deus non contineat in ira misericordias suas. Deinde ne forte superbirent hostes eius, et dicerent, manus nostra excelsa et non dominus fecit hęc omnia.

Dubitatio.

Tertio non permittit Deus, vt eo in consulto quisquam uelit sumere vltionem de inimicis suis. Inquit enim mea est vltio, et ego retribuam eis in tempore. Quarto Deus non tam voluit eius misereri, quam populi sui qui fortè nõ mærebat tot mala pati, quot in eum iam parata et constituta erant, Et præterea d. D. Thomas hoc ideo factum, quia Deus proposuerat ex eo populo suum filium incarnandum, vt paulo infra de ipso Achaz videbis. Postremò voluit Deus eum omnino eo tempore expugnari, et ad nihilum redigi, quo eius occasione Propheta predicceret, et pronuntiaret filij Dei incarnationem. His, et alijs rationibus potest quis opinari Deum, tunc Regem Achaz sustinuisse, nec permisisse, quiquã mali pateretur sed quis cognouit sensum Domini? aut quis consiliarius eius fuit? mors et vita in manu Dei. Ipse mortificat, et viuificat, deducit ad inferos, et reducit, et omnia facit quęcunque velit, neque potest ei quisquã dicere, cur ita facis? Propterea præter eas causas, quas adduximus ista erit potissima, quia sic voluit. Verum ex hac largitate, et beneficentia Dei nostri, qua per sexaginta quinque annos sustinuit illos Reges, debemus nos admoneri, et documentum sume re, quamdiu sumus in hoc mundo, et tam longum, et diuturnum tempus nobis conceditur eniti, vt operemur bonum, et nostræ ipsiusmet animæ misereri, quærentes in omnibus et per omnia placere Deo. Illos præsertim moneo, qui sunt similes mei, quique pueritiam, et reliquum vitæ decursum iam transegimus, nec toto hoc

Deut. 32.

tempore

tempore eam, quæ nos decet, uitam duximus, vbi Dei beneficio 75. annos iam expleuimus, hoc est ad ętatem penè decrepitam, qua, terrenę hominũ cupiditates flaceſcere ſolent, ac tepeſcere, reuertamur ergo ad Dominũ Deũ noſtrum. Et vnàcum Propheta Regio deprecemur illum dicentes. Ne proij
Pſal. 70. cias nos in tempore ſenectutis, cum defecerit uirtus noſtra, ne derelinquas nos. Et ſi fieri poteſt opitulante Deo irritũ faciamus dictum illius qui dixit
Prouer. 28. Prouer. 22. Adoleſcens iuxta uiam suã etiam cum ſenuerit, non recedet ab ea; Porrò qui poſt ſexaginta quinque annos non fuerint conuerſi, qui ſcilicet toto vitæ ſuę decurſu, quod per ſexaginta annos inſtar ſex dierum, quibus conditus eſt mundus, ſuis voluptatibus, ac delitijs, quæ per quinque ſenſus deſignantur, & explentur, obedire & inſeruire voluerit, procul dubio diſperdentur, & non erit amplius nequè Rex, nequè populus.

Proſequamur expoſitionem textus, quem propoſuimus, ubi d. *Et adiecit Dominus loqui ad Achaz dicens. Pete tibi ſignum à Domino Deo tuo, in profundum inferni, ſiue in excelſum ſupra*; iam dixi mus, quod tanta eſt benignitas, & miſericordia Dei Saluatoris noſtri quod modis omnibus curabat allicere prę fatum Regem ad fiduciam, & certiſsimam fidem promiſsionum Dei, quod cum ipſe detrectaret, idem Dominus proponit ei, vt petat aliquod ſignum, quo omni incredulitate, vel dubitatione poſtpoſita, credat verbis eius; & conſulto hoc facit Dominus, quia ſciebat morem Iudęorum qui ſu-
Paul. 1. Cor. per ſigna petunt, vt Paul. prima Cor. 1.
Matth. 12. & Matth. 12. & propterea dicit, pete tibi ſignum, tibi in quam, ideſt in vtilitatem tuam, in obſequium tuum, in tuum beneficium, ut ſcilicet deducaris ad credendum, quæ tibi dicuntur, & promittuntur, & hoc ſignum pete nõ à phitonibus, neque fatidicis, ſed à Domino Deo tuo, qui verè eſt Dominus & pater tuus, & ipſe ſolus eſt, qui auxilium pollicetur, & ſolus ipſe præſtare poteſt, non oracula Idolorum, non delubra Deorum, neque uani, & Pſeudo

A Prophetæ ex hoc modo loquendi, vbi inquit, pete ſignum à Domino Deo tuo, inferunt quidam exponẽtes, quod non Deus nunc fuerit loquutus ipſi Achaz, ſed ipſe Propheta, nam ſi Deus ipſe eſſet loquutus, nõ dixiſſet à Domino Deo tuo, congruẽtius erat ipſum dicere, pete ſignum à me, ſed hanc argutiam diluit, vel explodit D. Thomas d. quod Hębrei ſolent plerumq; uti nominibus proprijs loco pronominum.

B Verùm modica, & ferè nullius momẽti eſt iſth æc conſideratio, ſeu verborum ponderatio. Iubet ergo Propheta, vel Deus per Prophetam, quod verius eſt, ut Rex petat ſignum, ſiue in profundũ inferni, ſiue in excelſum ſupra, in profundum inferni, quemadmodum ad increpationem Moyſis aperta eſt terra, & deglutiuit Dathan, & Abiron, in excelſum ſupra, quemadmodum fecit Elias, cũ precatus eſt, ut deſcendat ignis

C de Cœlo, inquiens. Deſcendat ignis de Cœlo, & deuoret te, & quinquaginta tuos, & ſic factum eſt, aut quemadmodum ad prĕces Ioſuę ſtetit ſol per aliquot horas, neque peregit curſum ſuũ per ſpatium unius diei. Propoſuit illi Deus, vt expeteret ſignum vel in profundum inferni, vel in excelſum ſupra quo agnoſceret Dominũ fore creatorem, & Principem, atque abſolutum

D Dominum Cœli, & Terræ, & eorum quę ſupra nõs, & quæ infra nos exiſtũt; & ſuper hæc omnia liberam, & abſolutam habere poteſtatem, hac etiam ratione, ut intelligat quod ſi poteſt Dominus facere aliquod ſignum, ſiue in Cœlo ſurſum, ſiue deorſum in inferno, multo facilius poterit ipſum liberare de manibus duorum Regum. At ſi volumus altius erigere mentem noſtram & diligentius perſcrutari, quod ſignũ ſupra nos, & infra nos afferri poteſt,

E quoquidem maius, & præſtantius afferri nequit, dicemus, quod deſcenſus Chriſti è cœlis in terram, & poſtmodũ eius deſcenſus ad inferos, hoc eſt ſignũ omnium ſignorum, quibus noſtra redemptio, & liberatio poteſt oculis noſtræ mentis repręſentari, & eiuſdem aſcenſus in Cęlum, eſt ſignum, quo nos poſſumus fieri certiores de glorificatio

ne

ne noſtrarũ animarũ. Ipſe.n. aſcẽdẽs in altũ captiuã duxit captiuitatẽ & dedit dona hominibus, & quemadmodum dixit idem Saluator, & redemptor noſter, nemo aſcendit in Cœlum, niſi qui deſcendit de Cœlo filius hominis, qui eſt in Cœlo, ipſe idem eſt qui aſcendit, & deſcendit, primum quidem in inferiores partes terrę, deinde aſcendit ſuper omnes Cœlos Eph. 4. Hoc eſt ergo ſignum, ſiue in profundum inferni, ſiue in excelſum ſupra. Hoc etiam prędixit futurum Ioel Proph. cuius verba adducit D. Petrus act. 2. videlicet dabo prodigia in Cœlo ſurſum, & ſigna in terra deorſum &c. Quid reſpondit Achaz huic amplę, & magnificę oblationi. *Non petam inquit & non tentabo Dominum.* Penes hoc Regis reſponſum variæ ſunt hominum ſententiæ, num ſcilicet, ipſe ueniat arguendus nec ne? videtur enim prima facie inciuilis admodum, & parum gratus ipſi prophetæ namque ſi Deus illi proponit, & prę cipit, vt petat aliquod ſignum à Deo, nulla erat vrbanitas, & modeſtia id ipſum refellere, ſed magis decebat ſe obtemperantem prębere Dei iuſſioni, & huius ſententiæ videtur eſſe D. Hieronymus, & quidam alij. Contra verò D. Auguſt. lib. 1. queſt. ſuper Gen. ipſum commendat, exiſtimans timore & reuerentia adductum ipſum Regem non petiſſe ſignum. Epiphanius quoque in Anciroto, inquit, quod Achaz per humilitatem reſpondit, non petã, quàm Regis humilitatem duobus ſignis remunerauit Dominus, quod prius unum tantum fuerat pollicitus. Largitur enim Dominus duo ſigna, ab excelſo, uerbum ſuum, quod miſit, a profundo carnem, quam propria voluntate verbum aſſumpſit. Orig etiam dicit, quod verecundè fecit Achaz, nolẽs petere ſignum quamquam, poſtea fuiſſet culpatus. D. etiam Chriſoſt. inquit, quod ſi Rex Achaz ſignum aliquod reiecciſſet, qualiſcumq; fuiſſet momenti ſatis aperte commoſtraſſet, & detexiſſet ipſius ſuperbiam, & fucatam illius Hipocreſim, & præterea ſi voluiſſet accipere ſignum, facilè oſtendiſſet Dei verbis fidem non præbere. In cuius rei argumentum eſt obiurgatio Saluatoris aduerſus quoſdam d. niſi ſigna, & prodigia uideritis, non creditis, & alloquens phariſeos, dicebat aliquando, generatio praua, & adultera ſignum quærit, &ſignum non dabitur ei, niſi ſignum Ionè Prophetæ. Poſtremò poteſt facilè defendi, & excuſari Rex Achaz quod noluerit petere ſignum, ne videretur agere contra preceptum Dei, Deut. 6. cap. non tentabis Dominum Deum tuum. Verùm his non obſtantibus poſſumus tueri illorum ſententiam, qui volunt ipſum fore culpabilem, & maxima reprehenſione dignum, propterea, quod iubente Deo, vt peteret aliquod ſignum, ſiue in profundum inferni, ſiue in excelſum ſupra, debebat omnino petere, & ſecus agens manifeſtam redolet inobedientiam, atque impietatem, quòd autem uerba legis obſtẽdit hoc erat potius ſubdolo, & falſo religionis prętextu; quam ob reuerentiam, & humilitatem. Alij dicunt, quod ad aliud refertur illa prima negatio, nõ petã, & ad aliud refertur quod ſequitur. Nã cũ inquit, non petam, vult innuere, quod iam dictum eſt, quod ipſe, vel ob reuerentiam, ut dicunt quidam, uel ob praua, & peruerſam illius naturam & cõditionem, & velut inquit Cyrillus, ob manifeſtam impietatem, negauit ſe petiturum aliquod ſignum, ſed potius volebat deliramenta fatidicorũ ſectari, & augurum reſponſa curioſè ſciſcitari, & demonum præſidia implorare, quàm diuinos ſermones, & fauores amplecti, cum autem dicit, non tentabo Dominum, volebat innuere, non ſibi cõducere, nec benè ſecum agi, ſicut Eſa. illũ monuit, ut ſileret, & quieſceret, neque quicquam attentaret pro defenſione ſui, & Ciuitatis, id enim facere, dicebat ille, propriè, & verè eſt tẽtare Deum; quippe qui in huiuſmodi periculis, & neceſſitatibus, vult nos ipſos facere quęcumq; poſſumus, & ſecum ipſe fortè loquebatur, & cogitabat, cur debeo ſilere, cur debeo ſiſtere nihil agere, & ocio torpere cum videã Ciuitatem undiq; ab hoſtibus obſeſſã? Nonnè poſſum ego pręſidia querere, & uxiliares copias expetere, cum mihi

Eph. 4. *Tex. 6.* *Ioan. 4.* *Matth. 12.* *Deut. ca. 6.*

non

non desint pecuniæ, quas in tanta rerũ turbulentia effundere necessum est? ad hæc itaque volunt referri dictum illud. Non tentabo Dominum, quorũ sententiam non audeo improbare, cum sit satis ingeniosa, verumtamen aliorum sententia mihi magis probatur, ut supra ex diffidentia vel incredulitate negaret petere signũ, id quod ex verbis sequentibus potest conjci. Quod autem aliqui exponunt, non tentabo Dominum, hoc est nolo ipsum extollere, neque magnificere, difficile admodum potest presenti litteræ adaptari. Sequitur & dixit. *Audite ergo Domus Dauid, numquid parum vobis est, molestos esse hominibus, quia molesti estis, & Deo meo?* Cum enim audisset Dominus Achaz Regem tam stupidum, & insolentem. Deniq; præcepta, & consilia negligentem, non vltẽrius ipsum alloqui dignatur, sed domum potius dauidicam compellat, domum illam videlicet ex qua nasciturus erat Christus, secundum carnem, & ratione quidem eos alloquitur non solum ob id, quod dictum est verum etiam, quia isti de domo Dauid non omnino Deum contemserãt, sed aliqua ex parte ipsum cognouerant, & venerati sunt, neque vniuersa domus illa est prorsus damnanda, sed ex parte saluabitur vtsepius dictum est. Dicit ergo, nunquid parum uobis est, molestos esse hominibus, quia molesti estis, & Deo meo? Presens textus multifariam legitur. Aliqui legũt parum est vobis exhibere certamẽ. Alij parum est, vobis fatigare homines, qui etiam fatigatis Deum meum, & alij aliter. Hic autem labor, seu fatigatio, aut certamen, seu molestia, & quodcumque aliud simile, dicatur, secundum Eusebium nil aliud est sensu anagogico. Nisi quodammodo compellere Deum ad hominem accedere, fieri hominem, & de Virgine nasci, vt nostra deleret peccata propterea dicit alibi laborare me fecistis in peccatis vestris, secũdum Origenem, ille prestat, & exhibet Deo certamen, tropologicè qui cum Deus venerit, ut saluet hominem, procul recedit ab eo, & aliundè quærit salutem. Alij dicunt allegoricè quod illi fatigãt Deum, & præstant ei certamen, qui sũt molesti prophetis missis ab eo, & suis ministris, iuxta illud Matth. Qui vos spernit, me spernit. Cuius sententiæ videtur esse auctor D. Hieron. Qui hũc laborẽ, seu molestiam illatam ipsi Deo dicit esse persequutionem, qua Iudęi sũt persequuti, non solum Prophetas, sed Deum ipsum, qui de hoc labore, & molestia sibi à Iudęis illata, conquæritur primo cap. huius libri dicens. Laborasti sustinens: septuaginta interpetres, quia loco molestiæ legunt agonem, sic dicentes, Numquid parum vobis est Agonem exhibere hominibus, & quomodo Domino exhibetis agonẽ? Ob id D. Hie. exponit ipsũ Prophetã allegoricè & loqui de Agone, quẽ passus est Dominus noster, quando existens in horto, factus in Agonia prolixius orabat, præsudore sanguinem effundens, ibi enim Saluator luctabatur, & viriliter certabat, quia sensus, & ratio inferior pugnabat cum ratione superiori, spiritus enim promptus erat ad subeundã mortem, caro autem infirma. Dicitur etiã agonizare Saluator cum hominibus peccatoribus, qui nolunt subijcere collum seruituti eius. Sed ego existimo laborem & molestiam afferri ipsi Deo pariter, & hominibus, quando non creditimus uerbis Prophetarum, nec ipsi Deo, nisi nobis afferantur signa, ut dixit aliquando Saluator, vbi supra. Nisi signa, & prodigia videritis, non creditis: Perinde est ergo inferre certamen, & molestiam ipsi Deo, ac nullam de eius virtute, & potentia habere rationem. Propterea dicit Propheta, non paruum est crimen, nec leuis est iniuria nolle fidẽ pbere hominibus, hominibus præsertim probis, ac fide dignis, ut pote Dei ministris, at multo magis graue est & criminosum nolle credere Deo, & ipsum habere suspectum, expositio D Chrisost. secundum alios dicuntur illi esse Deo molesti, qui in afflictionibus, & angustijs ad ipsum, non confugiunt, sed in præsidijs humanis spẽ suam collocant, id quod re vera grauẽ iniuriã infert diuinæ bonitati, cum eo relicto, & post habito ad alia subsidia confugimus, quandoquidem ipse solus est

Tex. 7:

Hic est sensus litera manifestus

sensu moraliter supra.

est nostrum refugium, & virtus, & adiutor in tribulationibus, quique dicere solebat, uenite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis vt supra. Vt autē resolutè, & sub compendio afferamus intellectum huius particulæ: Dicimus, illos præbere molestiam Deo, & Prophetis, qui illis non credunt, aut qui illos persequuntur, aut etiam, qui in suis ipsorum afflictionibus aliena subsidia quærunt, & præsertim penès ea, quæ spectant ad salutem animarum. Sed adhuc clarius, & expressius dico, illos uerè molestos esse Deo, & hominibus, qui uisis tot signis & miraculis, & tot scripturis in lucem productis, & emanatis nondum credunt messiam uenisse, aut nullam sperant ab eo obtinere salutem.

Nec est pretereundum quod Propheta vocat hic Dominum Deum suum, cū inquit. Molesti estis, & Deo meo, quo modo loquendi insinuatur maxima pietas, & obseruantia ipsius Prophetæ in Deum, & suprema charitas in proximū, Vocat etiam Deum meum, quia tantus erat animi affectus, & deuotio ipsius erga Deum quod in nulla alia re, quæcumque sit illa, videbatur constituisse spem suam, omne bonum suum nisi in Deum, quem ita amplecti, & vsqueadeò sibi coherere mostrabatur, vt quodammodo proprium, & peculiare eum sibi fecisse videretur, D cit Eusebius, quod Propheta vocabat Dñum Deū suū peculiariter ad differētiā eorum, ad quos sermo dirigebatur, qui erant ex eorum numero, qui inferebant Deo certamen. D. Aug. in lib. de oubus tomo. 9. cap. 16. dicit, qđ ille verè potest dicere Deum suum, qui illi credit, illū sequitur, & peculiariter amat, non ita tñ dicitur deus esse alicuius. nisi etiam sit alterius, quia super omnes est, omnibus se communicat, & se fruendū præbet, in omnibus integer & in singulis integer. *Et subdit, propter hoc dabit Dominus ipse uobis signum* q. d. vt nunc, & deinceps mihi credatis, nec molesti amplius sitis, nec Deo, nec hominibus, dabit Dominus ipse vobis signum, Quāmquam hactenus ostenditis nequaquam credere, neque ob id voluisse tis petere signum, quo certiores redderemini promissionis diuinæ & liberationis futuræ. Dabit inquam Dominus ipse signum propter eos, qui ex ista domo seruandi erunt. Nouit enim Dominus, qui sunt eius. Et quod nam obsecro erit signum istud? Hoc est profectò attendite, aures arrigite, intenti estote, non oscitemini, signum magnū, & admirabile. *Ecce Virgo concipiet & pariet filiū, & vocabitur nomē eius Emanuel, Butirum, & mel commedet, vt sciat reprobare malum, & eligere bonū.* Laborant nonnulli exponentes in expositione huius loci propter Iudæos, qui dicunt in textu hębraico non legi, Virgo concipiet. Sed alma, siue puella aut abscondita, & ita ex hoc loco non potest astrui beatam Virginem concepisse, & peperisse Dei filium, vti nos dicimus, & prędicamus, & credimus. Priusquam examinemus hanc partem, & hoc signum mox adductum, quo ad fieri potest, intelligamus; videamus primum, Quis hic loquitur ad domum Dauid, & quis affert hoc signum, Deus an Propheta? Deinde considerēmus si licet aliquando petere signum à Deo, & nunquid verè peccauerit Achaz nolendo petere signum à Deo. Postremo videbimus si istud signum allatum à Propheta, quicquam confert rei, de qua agitur. Post hæc examinabimus uerba prophetię huius, quantum Dei gratia, & spiritu sancti assistentia nobis dederit, De primo igitur, vt patet ex textu, Dominus loquutus est ad Achaz. Vbi D Hieron. inquit. Qui prius per Prophetam loquutus est ad Achaz, & vide ut sileas, noli timere. Illo non credente, & consequenter non intelligente, ipsemet loquitur ad Achaz, vt saltem auctoritate Domini territus suscipiat, quæ dicuntur Alij volunt nō Dominum, sed prophetam hic locui iussu tñ Domini, & eo inspirante, & prę mostrante quid loqui deberet, ducti hac ratione, quia sermo fit de Deo in tertia persona, cum dicit pete signum à Domino Deo tuo. Sed huic rationi responsum est supra, ut scis: Proindè nihil impedit, ut dicamus tam Dominum, quam Prophetam fuisse loquutū;

Isa. 8.

Sed

Sed Deum per inſpirationem, & Prophetam per denuntiationem, vt dicit D.Thomas. Sed dices friuola hæc eſt reſponſio. Namq; Deus vbiq; loquitur in Prophetis inſpirando, & ipſi poſtea denuntiant ea de quibus inſpirantur, & inſtruuntur à Deo. Reſpondeo quod vbiq; loquitur Deus per Prophetas eos inſpirando, ſed hic nouus fuit motus, nouus influxus, & inſpiratio ipſius Dei, id quod verba hic poſita oſtendunt cum dicitur. Et adiecit Dominus loqui ad Achaz, ideſt præter ea quæ locutus fuerat per Prophetam, voluit etiam rurſus, ac denuò loqui ad Achaz per eumdem, qui cum agnouiſſet Regem negligere, aut paruifacere eius dicta deſpexit illum, nec eſt amplius eũ allocutus indignum reputans, & abſurdũ, cũ homine, ſtulto & inſipiẽte habere ſermonem iuxta illud ſapientis, vbi nõ eſt auditus non effundas ſermonẽ. Eccl. ca. 32 Propterea conuerſus ad populum, hãc propoſuit orationem dicens. Audite ergo domus Dauid q.d. poſteaquam is cuius magis intereſt, non vult audire ſermonem, nec oblatum petere ſignum, alloquar uos omnes, qui eſtis de domo Dauid, quamobrem diligenter quæſo audite, & attendite. Nunquid parum eſt vobis moleſtos eſſe hominibus, quia moleſti eſtis, & Deo meo? q.d. uos tot ſigna habuiſtis, quibus oportebat credere dictis meis, cum vobis denuntiarem hoſtium veſtrorum conſultationem, ac proditionem ab eis pertractatã, nec non futuram captiuitatẽ & deſolationem Iſraelitarum, & quo tempore ſit futura, noluiſtis tandem credere, nec ſignum aliquod petere uobis oblatum ſiue in Cœlum, ſiue in infernum, ideſt quocumq; locorum, quę cõtinet ipſum vniuerſum moleſti eſtis non ſolum hominibus, verum etiam & Deo meo, propter hoc dabit dominus ipſe vobis ſignum: pphera ergo eſt qui loquitur, ſed iuſſus à Deo, ex pręcepto Dei. Quo ad ſecundum iam propoſitum ſi videlicet nobis licet, aut expedit aliquãdo petere ſignum à Deo quod videtur eſſe quædam tentationis ſpecies. Dico quod cum in Deo ſit ſcientia, voluntas, & potentia, tentare Deũ

A uel petere ſignum aliquod ad videndũ ſeu cognoſcendum nũquid Deus ſciat, & poſſit aliquid, ſtultum eſt, & abſurdum, cum manifeſtum ſit, cuicumq; modo non ſit omnino deſtitutus ſenſu & ratione, quòd Deus omnia ſciat, & omnia poſſit preter ea, quæ implicant contradictionem, & quæ repugnat ſũmæ eius bonitati, & perfectioni. At tentare voluntatem Dei circa aliquod particulare negotium, aut rem noſtrã, B quid videlicet ipſe velit aut probet cũ ignoremus, aut dubitemus de eius voluntate, licet aliquando (ſeruatis debitis circunſtantijs) per aliqua ſigna tẽtare, et experiri Dei uolũtatem. Quod autem voluntas Dei ſit bona, & immutabilis. dubitare nequaquam licet, & ꝙ velit oĩbus eſſe propitius, quantũ in ſe eſt, & volũtate, q̃ dicũt aliqui ãtecedẽte nulli debet ẽẽ dubiũ cõtingit aũt tẽtare Deũ verbis, et factis ꝙ quomodo cõ C tingat, erquot modis, declarat D.Tho. 2. 2. qſt. 97. art. 1 et 2. Vbi etiã dicit, ꝙ petere auxilium in magnis periculis, et grauiſsimis neceſsitatibus à Deo, et eius opem implorare, ei ſoli ipſi fidere, non eſt tentare Deum, cuius rei exẽplum habemus, 2. Paralip. cap. 20. At velle ſoli Deo confidere, et reliqua omnia remedia nobis propoſita renuere, ſeu negligere, hoc eſt tentare Deum, et conſequenter grauiter ipſum offen- D dere, cuius rei dat exemplum D. Aug 22. lib. contra fauſtum cap. 36. de Domino noſtro Ieſu Chriſto, et de Paulo, Apoſtolo, ut ibi videri poteſt. Docet Orig. quomodo, & quale debeamus petere ſignum. Dicit enim ſignum nobis petẽdum eſſe Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum de quo legitur Eſa. 11. quod ſtat in ſignum populorum, et Lucę 2. quod eſt ſignum, cui contradicetur. Hoc ergo ſignum accipere non ſolum E nobis licebit, ſed maximè expediet. Accipiamus ergo in excelſo, et in profundo, ideſt conſideremus quanta ſit latitudo, longitudo, et profunditas ſcientiæ Dei, et Iudiciorum eius, ac ſuarum miſerationum Eph. 3. Nunquid verò peccauerit Achaz non petendo ſignum ex ſupradictis patet. Ad poſtremum illud propoſitum nunquid videlicet

An liceat petere ſignum à Deo.

D.Thom. 2. 2 q. 97.

2. Paralip. cap. 20.

Eſai. 11. Luc. 2.

Eph. 3.

licet signum allatum à Propheta de ipsa Virgine paritura, emolumenti quic quam potuerit afferre ipsi Achaz, quandoquidem signum, quod proponitur non est inditium alicuius rei propediẽ futurę, sed multos post annos. Dici potest qđ reuera non poterit quicquam facere ad id, quod ipse expetebat, & magnopere indigebat, quamprimum videlicet ab hostibus liberari, id quod videtur esse de ratione signi. Prętereа si gnum semper debet præcedere signatũ, at hic contrarium apparet, propterea non videtur esse conuenienter allatum. Ad huiusmodi obiectiones respondent, quod si ipse Rex Achaz, & populus suus fidem prębuisset ipsi Prophetæ, ac Domino, penes ea, quæ dicebantur, proculdubio fuissent etiam liberati ab illa obsidione, qua detinebantur, quandoquidem multo facilius erat credere Deum posse illum liberare ab illis imminentibus periculis, quam facere vnam mulierem, Virginem existentem, concipere, & parere. Propterea licet signum allatum, non directè, & immediatè foret inditium illius liberationis ab hostibus, attamen si fidem prębuissent, & firmiter credidissẽt Dei nutu, & potestate Virginẽ pariturã, consequuti essẽt ónimodã liberationẽ, quia sic ẽt credidissent se posse liberari ab hostibus, si n. de quo minus videtur in esse, & inest, ergo de quo magis, non ergo perperam allatum fuit istud signũ. Alij dicunt, quod signum datum hic à Propheta, re uera non respondet desiderio & presenti necessitati ipsius Regis, & totius populi, sed respondet illi signo, quod volebat Deus peti ab ipso Achaz, quod erat siue in profundum inferni, siue in excelsum supra. Huic ergo signo respondet signum nunc allatum à Propheta, quod ut supra tetigimus erit in profundum inferni, siue in excelsum supra, cum videlicet filius Dei ex Deo secundum naturam aboterno genitus descendit in Terram, de Virgine carnem assumens, ad inferos ęret, è Sepulcro resurget, & in cœlos perpetuo regnaturus ascendet. Et cum hęc erunt, erit etiam procul dubio extrema vastitas Iudęorum, & perpetua salus, & libertas Israelitarum secundũ spiritum. Non ergo mirum si signum allatum, non immediatè respondet voluntati Regis Achaz, quamuis & ipse forte dubitaret iam tum aduenisse tempus supremæ vastitatis, ac desolationis iam olim prædictæ à Moise, & alijs Prophetis. Alii dicunt, signum non sẽper accipi pro eo, quod aliquid futurũ vel occultum indicat, iuxta propriam signi diffinitionem, qua dicit, quòd signum præter speciem, quam ingerit sensibus, facit aliquid aliud in cognitionem uenire, sed accipitur signum etiam, quandoque pro aliqua re mirabili, & inusitata, quemadmodum sunt miracula, & prodigia, & quæcumq; accidũt pręter communem cursum naturę, sic itaq; dicunt hoc loco signum accipi, nõ pro eo quod indicat aliquod futurum, uel occultum, aut secretum, sed pro miraculo, & pro re numquam aliàs audita, ut puta. Quod Virgo manens Virgo sit paritura, & iuxta hanc solutionẽ facilè eluditur alterum argumentum quo dicebatur signum semper pręcedere signatum; quamuis illa propositio non sit vniuersaliter uera, ut benè ostẽdit D. Thomas. His visis, atque discussis, accedamus nunc ad expositionem huius textus, vbi proponitur hoc signũ siue ingens & stupendum miraculum inquit enim ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emanuel. Inquit enim (Ecce) qua voce ostenditur hoc esse maximum, & admirabile signum, hęc enim uox ostendit eminentiam Virginis super mulieres; quia Virgo, super Virgines, quia concepit, super Angelos, quia peperit, non enim Angelos Christus apprehendit, sed semen Abrahæ. Heb. 2. D. Chrisost. Inquit quod propterea ponitur ista vox (Ecce) ad denotandum quod ipse Propheta erat quasi perspiciens ea, quæ fieri debebant, & intellectu benè instructus, & plenam fidem retinens eorum quæ à se dicerentur; ipsi enim Prophetæ, quæ non uidebantur, longè perspicacius cernebant, quàm nos propriis oculis quicquàm intueamur; namq. sensibilis noster visus, quandoq; potest decipi, & Prophetæ, spiritus sancti gratia illustrati *Paul. hebr. 2.*

lustrati nequaquam possunt falli, penes ea, quæ ipso docente pronuntiant & referunt. Ecce Virgo. Hoc est verbum. Hic est locus in quo laborant Iudæi, immò potius quo nos desipere, ac decipi imaginantur. Inquiunt enim primo, quod Virgo non potest parere, & quod nunquam Esa. Propheta protulit hanc sententiã, quod s. Virgo concipiet, & pariet, quoniam in textu Hæbraico dicunt ipsi, non legitur Ecce Virgo, sed Ecce Alma, quare dicimus nos, vt ex D. Hieronymo & alijs doctoribus desumpsimus. Hęc vox Alma, significat quandoq; Virginem, quandoq; Puellam, vel adolescentulam, quandoq; absconditam, idest, quæ nunquam patuit virorum aspectibus, sed magna parentum diligentia custoditur, & non nunquam, Alma dicitur Sancta: Dicitur etiam secundum aliquos Vetula; sed iuxtà D. Hieronymum, non solum dicitur de Virgine quacunq; sed de Virgine iuuencula, & adolescentula, & quæ nunquam fuerit nupta, quandoquidem Mulier 60. annorum, quæ nunquã virum cognouit, poterit dici Virgo, sed non Alma. Vnde proprium significatum huius nominis erit non solum Virgo nunquàm cognita viro, nec quæ sit eius ætatis, vt non sit habilis ad concubitum, vt est Puella sex, vel octo annorum, Sed dicitur de Virgine, quæ sit Puella, & apta nuptui. Et quidam in sacris litteris exercitati, dicunt hoc nomen Alma, nunquam nisi Virginibus tribui consueuisse, & secundum sententiam eiusdem D. Hieronymi Alma, lingua punica, propriè dicitur de Virgine. Sed quęso ommittamus hæc omnia, & ponamus, quod Alma significet Virginẽ, posset adhuc aliquis Iudęus obsistere, & arguere, non inde sequi Virginem peperisse, sed quod ea quæ antea fuit Virgo postea peperit. Veru huic obiectioni, aut proteruæ imaginationi facilè est respondere, et vnũquemq; conuincere, & reprobare. Nam si Propheta ponit ipsi Achaz, & domui Dauid dare aliquod signum, cum inquit, propter hoc dabit Dominus ipse signum. Quale quęso erit signum istud? quod vna puella, seu adolescentula prius sit Virgo, & postea coniuncta alicui viro cõcipiat, et pariat? O summam stoliditatem & insignem nequitiam, quin potius extremam hominum malitiam. Ecce Virgo concipiet, si mulier concipiens, Virgo non esset, signum aliquod non fuisset, de ratione enim signi admirabilis & stupendi est, vt communẽ rerum ordinem prætergrediatur, & excedat nouumq; sit, nec prius auditum ita vt singuli, spectatores, & auditores ingenti applausu, ac fauore illud approbent, commendent, & admirentur; hac enim ratione dicitur signum, inquit Chrisost. quod à cæteris insigni, & mirabili nota sit distinctum. At non fuerit insigne, si delituerit intra communitatem aliarum rerum. Præterea si Virgo, manens Virgo non concepisset, & peperisset, debilis, ac vana fuisset ea interrogatio facta ab ea ipsi Angelo eamdem salutante, cum dixit. Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? potuisset enim Angelus statim ei respondere, si hactenus virum non cognouisti; cognosces postea, & sic facilè poteris concipere, et nulla erat difficultas, aut impotentia; sed quia sancta, et immaculata hæc Virgo iã statuerat, et firmiter suum in animum induxerat perpetuam seruare virginitatem, propterea audacter, et intrepidè dixit Angelo, Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? si verò quæsieris, si res ita habet, cur Propheta non addidit ad tollendam omnem suspitionem, et falsam immaginationem, qua ratione, et quomodo ista Virgo concipiet, et pariet, quia. s. aduenięte & supueniẽte spiritu sancto? Respõdet huic dubitationi D. Chrisost; id qđ dicebat, Propheticum erat oraculum, quarè conuenichat illud subobscurè denuntiare propter perfidiam, et maligniratem Iudæorum, ne dum cuncta manifestè didicissent, omnes libros sacros igni comburendos tradidissent. Nam qui non pepercerunt ipsis Prophetis, quin eos occiderent, et mactarent, multo minus se temperassent ab eorũ scripturis lacerandis et comburendis, sed quod Propheta prudenter, et artificiosè

Hoc nomen Alma quid significet.

ficiosè subtricuit, poterant quidem, qui secus opinantur existimare non potuisse aliundè Virginem concipere, nisi ope illius, qui naturam ipsam condidit. quandoquidé eius legem soluere nulli us alterius est iuris, & potestatis, nisi illius qui naturam condidit. Quidam textus habent. Ecce Virgo in vtero accipiet id quod aliqui dicunt, non sine causa factum, propterea quod concipere videtur præse ferre, et de signare congressum viri, et fœminæ quem ne quis fortè vnquam putaret, propterea illud verbum ponere videlicet concipiet, 70. interpretes formidarunt; verum enimuerò isti timuerunt timore, vbi non erat timor. Maria ergo habet, vel habuit et concepit non ex congressu alicuius viri, sed ex virtute spiritus sancti. Sic enim Diuus Lucas Euangelista refert Angelum dixisse. Ecce Virgo concipies, et paries filium, et vocabis nomé eius Iesum, spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Et D. Matth. inuenta est in vtero habens de spiritu sancto quod. n. prædixit Esa. futurum, Euan. retulit iam factum. Amota est ergo illa difficultas, quæ perturbabat nonnullos propter illud verbum concipiet, fuit quippe in illa congressus duorũ. i. beatę Virginis, & spiritus sancti obũbrantis vterũ eius. *& vocabis nomen eius Emanuel.* Risu digni sunt flagris & verberibus, qui volunt hæc dici de Ezechia filio Achaz cum nullibi fuerit vnquam appellatus Emanuel, præter alias ineptias quas effutiunt hebræi, Vocatus itaque fuit filius ille Emanuel, ideſt nobiscum Deus, & verè fuit Emanuel, quia ipsemet dixit. Ego vobiscum sum omnibus diebus, vsquè ad consumationem seculi, & propriè quidem nobiscum est multis modis, seu multis nominibus, & rationibus. Primum qui dem tamquam frater per naturæ consortium, tamquam pater per regenerationis principium, tamquam sponsus, per amoris vinculum, tamquam pastor per singularem custodiam, tamquam Saluator per defensionis auxilium, & tamquam ductor, & doctor per boni operis exemplum, ut eleganter, & egregiè notauit D. Thomas et D. Chrisost. diffusè admodum ostendit quo pacto Christus Dei filius conueniẽter fuerit dictus Emanuel, ideſt nobiscum Deus, tunc enim maximè fuit nobiscum Deus, quando super terram uisus, et cum hominibus conuersatus summam nostræ salutis prouidentiam declarauit. Non quidem Angelus, non etiam Archangelus nobiscum est, sed ipse suo descensu Dominus Deus omnem in se ipso recepit medelam, et correctionem, cum meretricibus loquitur familiariter, cum publicanis recumbit, domos ingreditur peccatorum, latronibus se conueniendi, liberã præbet facultatem, ad se magos aduocat, et attrahit, omnia perlustrat, nihil non reformat in meliorem statum, et cõditionẽ, Deniq; nostram hãc naturã sibi ipsi coniunxit, itaut verè, et, ppriè possit dici Emanuel. i. nobiscũ Deus.

Sed hic est dubium inter sacros doctores, quia in editione vulgata, quã nos præmanibus habemus sic legitur, et vocabitur nomen eius Emanuel. 72. interpretes legunt, et vocabis nomen eius Emanuel, D. Matth Euangelista sic habet, et vocabunt nomen eius Emanuel, Et re vera illorum pace dixerim, quæstio ista vel contentio mihi videtur impertinens, cum de veritate et identitate rei satis constet. Quia enim Propheta loquebatur de eo, quod futurum est apud omnes gentes, & nõ tantum apud hunc, uel illum, propterea loquitur in tertia persona d. et vocabitur, scilicet a gentibus, vel ab ijs, qui erunt verè de domo Dauid, ideſt ab ipsis Christianis. Sic Euangelista Matth. indiferenter loquitur cum ait & vocabunt eum. 72. interpretes respicientes ad domum Dauid, ad quam peculiariter sermonem direxerat propheta, vtitur, secunda persona in numero singulari, videlicet, tu domus Dauid vocabis eum Emanuel, quam prolationem, siue allocutionem in hũc modũ Cyrillus adornare, & amplificare voluit. Tu o domus Dauid, quæ nunc renuis Deo credere, signumq; ab eo postulare, vocabis hunc filium

Christus Iesus verè & propriè dictus Emanuel

Emanuel, ideſt confiteberis Deum in humana forma apparuiſſe, quod per indè eſt, ac ſi diceret nobiſcum Deus, ſic, & apud Lucam dum alloquitur Gabriel Angelus beatam Virginem, eadẽ fere verba repetit, quæ dixit Eſaias, & uocabis eius nomẽ Ieſum. Quæ cũ ipſa fortè leperat, & audierat apud Eſaiam reſpondit. Quo modo fiet iſtud quoniã virum non cognoſco? Noluit ea præmodeſtia dicere, egoſum Virgo vel ego ea ipſa ſum de qua loquutus eſt Eſaias. Sed ſolum dixit, uirum nõ cognoſco. Nulla eſt ergo difficultas in his verbis, & ſi differentes legantur; Sed alia eſt quęſtio multo rationabilior ſi Propheta ſpiritu ſancto afflatus vnà cum ceteris Euangeliſtis, & aliis interpretibus dicunt hunc filium uocandũ eſſe Emanuelem, cur Angelus Gabriel uſus ſit, vt vocaretur nomen eius Ieſus, cum preſertim non ſatis conſtet, vbi, & quando fuerit ei impoſitum illud nomen. Dici poteſt Ieſum fuiſſe proprium nomen; At Emanuel, quod dam agnomen, ſiue cognomen, quæ nominum genera imponuntur hominibus plerumque ab aliqua proprietate, ſeu ab aliquo accidente ſuperueniente, ſeu ab aliquibus actionibus denuo patratis, ut contingit in multis, qui præter nomina propria, & cognomina domus, & patriæ alia nomina ſortiuntur, vt Scipio Affricanus, & quidam alii. Diuus Chriſoſtomus inquit, quod Dominus noſter ſortitus eſt hoc nomen a rebus ipſis, quia ſcilicet ad nos venit, & nobiſcum ſtetit, ac permanſit, idcirco vocatus eſt Emanuel, & ab huius rei effectu hanc ſibi aſciuit appellationem, & affert exemplum de Hieruſalem, quæ aliquando appellatur Ciuitas Dei, quandoque Ciuitas pacis, & Iuſtitiæ, & quandoque meretrix, & fornicaria. Aut dicas quemadmodum aliqui viri graues, & eruditi, quod Emanuel ſit etiam proprium nomen ipſius Chriſti, neque vllum eſt inconueniens, vt vni, & eidem rei, ſiue naturę, imponamus plura nomina, vt ſit homonima, ſiue ſynonima; vt eſis, gladius, cultellus, & huiuſmodi, ſic & veſtis, & indumentum: ſi velis ſcire quot nominibus Chriſtus Dei filius appelletur uide Euſebium, & catalogum glorię mundi 3. p. conſid. p. & 2.

Christus vo cans Ieſus.

Sequitur poſtmodũ *butyrum, & mel comedet, ut ſciat reprobare malum, & eligere bonum*. Adducuntur hæc ad probandam ueritatem carnis, & naturę aſſumptæ. Quandoquidem pueri ſolent libenter vti pinguibus, & dulcibus, velut ijs quæ ſunt magis amica naturę. Acta autem, & acerba ſolẽt illi abhorrere, & deteſtari; Vult ergo his verbis Propheta circumloqui conditionem puerorum, vt oſtendat Chriſtum futurum verè, & verum hominem, & non Deum tantum, immò per hęc non minus oſtenditur in carnationis ſacramentum, quam per ea, quæ ante ſunt dicta de Virgine grauida, & paritura. Namque ſi iſte Emanuel non erat verè Deus, ſed tantum homo non opportebat dicere, quòd butyrum, & mel comedet ſuperfluè quidem eiuſmodi fuiſſent adiecta, cum conſtet homines & præſertim pueros, & infantes comedere lac, & mel. Ad hoc igitur oſtendendum, quod ille, qui naſciturus erat de Virgine, non ſolum erat verus Deus, ſed verus homo, voluit hęc apponere. Et pręterea, vt oſtenderet contra quoſdam fatuos hæreticos, Deus non aſſumpſiſſe hominem iam factum, & formatum, ſed hominem, qui ſecundum conditionem aliorum hominum debebat ex vtero cuiuſdam fœminę naſci, & ad perfectam quantitatem paſsim deduci, quẽadmodum, & alij homines. Alii dicunt, per butyrum, & mel uoluit innuere quoſcumque cibos, quibus communiter ſolent homines veſci, vt ex parte totum intelligamus. Quę omnia ſuos habent miſticos intellectus. Dicitur enim quod Emanuel, ideſt Chriſtus, butyrum, & & mel comedet, quia ſcilicet docebit doctrinam, quæ pinguis, & vberrima gratiarum eſt, dulcis, & ſuauis, cuiuſmodi eſt doctrina Euangelica. De qua Matth 11. ſcriptum eſt. Tollite iugum meum ſuper uos, quia mitis

Tex. 3.

Matth 11.

mitis sum, & humilis corde, iugum enim meum suaue est, & onus meum leue, & psal. 18. Iudicia Domini iustificata in semetipsa, desiderabilia super aurum, & lapidem prętiosum multum, et dulciora super mel, et fauum; Diuus Augustinus in annota. in Iob. cap. 20. d. per pinguedinem Butyri, Charitatis vbertatem, per dulcedinem mellis, mentis hilaritatem fore intelligendam, et alibi per butyrum, volunt designari iuxtà allegoriam, humanitatem Christi; propterea quòd de terrę nutrimento venit, per mel autem ipsam diuinitatem, quòd de rore Cœli colligitur. Habuit quidem naturam sine corruptione, sicut butyrum sine caseo, et attulit ad nos consolationem sine iudicio scilicet condemnationis, quasi mel sine aculeo. Non enim venit, vt iudicet mundum, sed ut saluetur mundus per ipsum. Iste ergo puer, qui vocatur Emanuel, butyrum, & mel comedet, ut sciat reprobare malum, et eligere bonum. Sic enim habemus in littera; vbi nota secundum omnes, quod illa dictio (vt) potest accipi bifariam, & secundum quod dicit causam, uel ut dicit consecutionem. Primo quidem modo sic exponetur. butyrum, et mel comedet, vt sciat reprobare malum, et eligere bonum, q. d. cibis vtetur humanis, velut alij homines, ut sciat idest, ut ostendat se quando fuerit ad perfectam ętatem deductus, qua poterit nosse discrimen inter bonum, et malum, se etiam scire bonum, et malum, hoc eligere, illud reprobare. Altero modo, vt consecutionem notat, sic exponas. Emanuel butyrum, et mel comedet, vndè continget, et sequetur temporis progressu quòd sciet reprobare malum, et eligere bonum. Reprobabit inquam malum, nunquam tamen illud in se ipso expertus, nouerit eligere bonum sua ipsius natura, et singulari propensione animi, nullo aliorum adiutus, et instructus consilio, sic enim de se ipso dicit Sap. cap. 7. Deus mihi dedit horum, quæ sunt scientiam veram vt sciam dispositionem orbis terrarum, et virtutem elementorum.

Sed re vera huiusmodi sententia potius in Salomonem, quam in Christum Dominum potest conferri. D. Hieronymus inquit hæc verba apposita fuisse videlicet, vt sciat reprobare malum, et eligere bonum, ne quis forsitan crederet infantiam humani corporis diuinæ sapientiæ quicquam prędiudicare. Et Eusebius inquit, quòd per hæc uerba toties repetita ostenditur ipsum Emanuelem, fore maioris virtutis, et potentiæ, quam quot cumque hominum genera, cum sciat eligere bonum, priusquam cognouerit malum, sed hoc in sequenti particula melius declarabitur, quæ tamen non eodem modo ubique legitur, textus enim Hæbreus sic habet. Antequam puer sciat, reprobauit malum, & elegit bonum, idest antequam sciat idest antequam discurrat, et opera uitæ exerceat, reprobauit malum, et elegit bonum, tex. 70. interpretum ita habet. Antequam puer sciat bonum, et malum non credet malitiæ, vt eligat bonum, q. d. tantæ erit perfectionis, et excellentiæ Puerulus iste, quod etiam in puerili etate cõstitutus, ita approbabit bonum, et sic illud apprehendet, vt numquam noluerit malum, si tamen de malo cui pæ fuerimus locuti. Iux. à illud psal. Dilexisti iniquitatem, et odisti iniquitatem. Et prima Petri c. 2. Qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. Et alibi dixit ipse Christus, Venit Princeps mundi huius, et in me nõn habet quicquam. Et apud Iohannem. Quis ex Vobis arguet me de peccato? At si loquamur de malo pœnæ posuit in eo Dominiquitatem omnium nostrum, id. est pœnas, quas nos omnes pari mœrebamur. Vulneratos est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra, et eius liuore sanati sumus: optimè quidem d. Diuus Augustinus 8. super Gen. ad literam cap. 14. quod eligere bonum sine experimento mali, summæ, et singularis

psal. 18.

Sap. cap 7.

psal. 44

1. et. 2. cap.

Io. cap. 14.

Io. cap. 8.

laudis est, quod propterea tribuitur illi puero, qui ex Israel factus Emanuel, ideſt nobiſcum Deus reconciliauit nos Deo; ſed dices, quomodo quod neſcit, poteſt contemnere, aut eligere, certe non alia ratione, niſi quia hęc duo vario modo ſciuntur, aliter enim per prudẽtiam boni, aliter per experientiam mali, Per prudentiam boni, malum ſcitur, & ſi non ſentitur, tenetur enim bonum, ne eius amiſſione ſentiatur malum. Et per experientiam mali ſcitur bonum, quoniam quod amiſerit ſentit: quàm de bono ammiſso ei male fuerit, & id quod vulgo dicitur nũquàm bonum pfectè cognoſcitur & amatur niſi quando malum experimur. vide Aug. lib. 8. ſuper Gen. cap. 14. Priuſquam ergo puer iſte ſciret per experientiam, aut bonum, quo careret, aut malum, quod amiſsione boni ſentiret, contempſit malum, ut eligeret bonum: non ſic fecit prim⁹ homo qui uolens facere voluntatem ſuam, nõ voluntatẽ Dei, quin potius volens aderere voluntati Sathanæ, eligit malum, & reprobauit bonum, per cuius inobedientiam peccatores conſtituti ſunt multi, quemadmodum per alterius obedientiam plerique facti ſunt iuſti, ut benè d. D. Paulus Rom. 5.

Rom. 5.

Origenes etiam & ipſe ad eundem modum in hac materia loquitur, dicens. quòd licet Chriſtus anima rationali, prædituſ boni, & mali capax videri potuit, ſic tamen eligit iuſtitiam; vt pro immenſitate dilectionis, per ipſam dilexit, incommutabiliter ei inhereret, quemadmodum ferrum quidem capax eſt caloris, & frigoris, ſi tamen ſit ſemper ignis candens, nequaquàm poterit recipere frigus; ſic illa beata, & benedicta anima Chriſti, quaſi ferrum ignitum, ſic erat vnita Deo vnione Hypoſtatica, quòd nullo modo poterat peccare.

Et D. Cyrillus d. priuſquam ſciat puer bonum vel malum, malitiæ non obtemperat vt eligat bonum. Hunc in modum explicatur iſta particula iuxta literam ſeptuaginta interpretum Textus autem vulgatus alio modo legit, & facit punctum, ſic videlicet. Antequam ſciat puer reprobare malũ & eligere bonum, derelinquetur terra quam tu deteſtaris à facie duorum Regum: quibus verbis nonnihil conſolationis afferre videtur Propheta ipſi Regi promittens liberationem ab obſidione duorum Regum, & quòd terra, ſiue regio quam deteſtatur, & deſertum fore ac deſolatam magnopere timet, relinquenda eſſet, neque amplius retinenda ab illis duobus Regibus, ſed ab eorum conſpectu, & principatu omnino ſubtrahenda; & hoc futurum prędicit antequam puer de virgine naſciturus, ſciat reprobare malum, & eligere bonum.

Sed dubium eſt quę ſit illa terra quã Rex iſte deteſtatur, & execratur. Dicunt aliqui exponentes eam eſſe quam obſidebant hi duo Reges, Terra (inquam) Iudeæ. Sed hoc non apparet rationi conueniens, neque veritati, cum Iudęa regio ſub eius ditione maneret, quamquam ſub id temporis foret obſeſſa. Et dicunt eam tunc Regem deteſtari, vel quia timebat eam amittere, neque amplius ſub eius ditione futuram, vel deteſtabatur quia propter eam occupandam magnum illi duo Reges negocium ipſi faciebant; alij dicunt quòd eam Regionem deteſtabatur propter cultum Idolorum. Sed neutra iſtarum opinionem ſatisfacit obiecto, neq; tollit ambiguitatem. Non enim eſt vero ſimile hunc Regem eam Regionem deteſtari, quæ erat ſui iuris ac ditionis, & pro qua tuenda, & conſeruanda totis ipſe uiribus decertabat, propterea lõgè melius mihi dixiſſe videntur qui per terram, quam Rex Achaz deteſtatur non quam illi duo Reges obſidebant, ſed quam ipſi poſſidebant, deteſtatam fore & execratam ab ipſo Rege Achaz exiſtimant, & iuręquidem, quia ob eius opes, & Theſauros, & pro eadem ampliãda, & extendenda terra videlicèt Syriæ, & Samariæ, ab illis duobus Regibus oppugnabatur Iudeæ Regio, & ſuę res in magno diſcrimine verſabantur. Eandem terram ſiue Terras nos omnes deteſtari, fugere, & abhorrere debemus:

Quod

Quid n. aliud ſamaria quàm vepres & ſpinas ſignificat? quid item Syria? niſi fraudes, dolos, & maledictiones? fugienda eſt ergo eiuſmodi terra, in qua nihil præter Vepres, & ſpinas eſt reperire, nihil tenerum, aut molle, ſed quæcunque pungunt, ac feriunt, & nihil habent ſuauitatis. Sic etiam quid prodeſt eiuſmodi terram appetere in qua nil niſi fraus, aut deceptio, & maledictionibus, ac blasfemijs omnia conſtant? Terram hanc deteſtemur fratres, non in illam inhiemus, non illam appetamus, ſurſum cor habeamus, quę ſurſum ſunt ſapiamus non quæ ſuper terram. Hæc eſt ea terra ad quam loquitur Deus per Hieremiam Prophetã dicens Terra, terra, terra, audi verbum domini, ad nos eiuſmodi dirigun tur, nos ſumus illa terra, cui præcipitur audire verbum domini, non hæc terra quę pedibus calcatur. Hanc Terrã quã deteſtatur Rex Achaz. quicũq; uidet quicũq; intelligit, & cognoſcit, atque diſcernit inter bonum, & malum & eligit bonum, & reprobat malum, hi duo reges occupare nituntur, videlicet cupiditas, & ſuperbia. Achaz enim interpretatur videns, propterea qui videt; cupiditatem, & ſuperbiam deteſtatur. Quodquè horum eſt radix, fõs & caput omnium malorum. Neque mireris nos ponamus duo capita, ſiue initia, aut radices omnium malorum, quoniam non eadem ratione ſingulum horum eſt caput, ſed ſuperbia, eſt caput omnium malorum, ſi conſideretur ordo intẽtionis, at penes ordinem executionis auaritia, ſeu cupiditas diuitiarum eſt radix omnium malorum, modo auaritia capiatur prout eſt ſpeciale peccatum, cui tanquam regi potentiſſimo omnia obediunt Eccl. x. Poteſt etiam dici ſuperbiam eſſe principium omnium malorum ex parte auerſionis, auaritia vero ex parte conuerſionis, & licet aliqui ponant inordinatum amorem ſui ipſius eſſe principium, & radicem omnium malorum, nihil tamẽ prohibet inordinatum amorem proprię excellentię ſoruri hunc Principatum reſpectu cuctorum malorum, quia hæc duo, vel ſunt ferè idem, uel vnã redigitur ad aliud, vel eſt pars alterius. Hęc ex D. Thoma. 1.2.q.84.art. 1. & 2. & ibidem Caiet. Diuus autem Auguſtinus 11. ſupra Geneſim cap. 14. videtur ſentire ſuperbiam pariter, & inuidiam eſſe primas, & principales cauſas omnium malorum & quòd hæc duo fuerunt in cauſa quod Angeli ceciderint à ſupernis ſedibus, dicit tamen idem ſanctiſſimus Doctor Inuidiam potius oriri ex ſuperbia, quàm contra diuidi ad ſuperbiam, nam cum ſuperbia, dicit ipſe, ſit amor proprię excellentię, inuidiaverò ſit odium fœlicitatis alienę, ſatis in prõptu ẽ Inuidiã à ſuperbia ꝓficiſci, nõ autem è contra, & propterea ſcriptum eſt Eccl, 10. Initium omnis peccati ſuperbia, & idem Auguſtinus eodem loco cap. 11. oſtendit, & declarat quo pacto cupiditas, vel auaritia ex ſententia D. Pauli 1. Thimo. 6. ſit caput, & radix omnium malorum. Sed vt concludamus id quòd intendimus, deteſtemur terram, quam nos iuxta metaphorã hoc loco aſsumpſimus, & auſpicemur, & enitamur Deo duce ingredi Terram viuentium, & poſsidere eam, quam nõ niſi mites, ſunt poſſeſſuri, teſte Domino noſtro, Mathei 5.

Hier. ca. 22

Eccl. 10.

Eccl. 10.

Prædixit ergo Propheta Terrã, quã ipſe deteſtabatur derelinquendam eſſe à facie duorum Regum, antequam puer naſciturus de Virgine ſciat reprobare malum, & eligere bonum: quamcunq; terram accipias, ſiue quam hi duo Reges poſsidebant, ſiuè quam obſidebant & eiuſmodi terram, ſiue terras euertit dominus, & perdidit eas vſquè ad fundamentum. Id autem nonnulli dicũt eſſe futurum tempore Aduentus Chriſti, ideſt cum virgo concipiet, et pariet filium. Tunc enim non ſolum Reges Siriæ, & Samariæ deſinent eſſe Reges, verum etiam illa duo Regna ceſſabunt eſſe regna, neque amplius peculiares habebunt Reges, quia reducentur in Prouincias, & ſub Romanis Ducibus ſubſiſtent. Hoc autem d. Propheta ad amouendum, & depellendum ex animo Regis timorem, qui fortè ſuſpicabatur vidẽs illos duos Reges iunctis viribus aduerſus eum conueniſſe, fore vltimam deſolatio-

nem Iudeę, iram prædictam, à Moise, & Prophetis. At secundum Diuum Hieronymum Terra Syriæ, & Sammariæ uastabitur, & desolabitur à Rege Syriorum multo anteaquàm virgo concipiat, & pariat, & domus Dauid liberabitur ab illis duobus Regibus ad misterium, & inuocationem nominis Emanuel, & licet illa duo Regna sint euertenda à Rege Assyriorum, nihilominus post modicum tempus, & ipsa Iudęa uastabitur ab Assyrio. Et hoc est quod habetur in littera sequenti cum inquit.

Tex. 10. *Adducet Dominus super te, & super populum tuum, & super domum Patris tui dies, qui non venerunt à diebus separationis Ephraim à Iuda cum Rege Assyrorum.* Nota, est Historia ex 3. libro Regum Cap. 12. quòd regnante Roboam super vniuersum populum Israel ob eius duritiem, & inurbanitatem recesserunt omnes Tribus, prętęr vnam ab eo, & constituerunt sibi Regem Hieroboam, & tunc Ephraim in quo intelliguntur omnes illę Tribus, recessit à Iuda, & separatus est ab eo. Ne verò Rex Achaz, nimium confideret, & speraret se omninò liberum fore ab angustijs, & perturbationibus, ac tumultibus, subdit Propheta, & prædicit multo plura, & grauiora se passurum esse incommoda, quàm vsque in eam diem &c. Hoc autem comminatur ipsi Regi propheta ob eius inobedientiam, & obstinationem, in ipsa incredulitate, & propter alia multa scelera quibus erat irretitus, & illaqueatus. Alij volunt in his paucis verbis denunciari salutem, & liberationem, denunciari pariter pernitiem, & desolationem; quę tamen hac ratione distinguntur, quòd salus, & liberatio quandoque futura per Christum, datur pijs, & his qui ex familia Dauidis ex qua nasciturus est Christus prodibant, & ijs omnibus qui erant in eum crediturj; nuncius verò tristis, & valdè horribilis prædicitur, & denunciatur impiis, incredulis, & obstinatis hominibus; propterea dictum est. Adducet Dominus super te, & super populum tuum, & super domum Patris tui, idest super domum Iuda, uel super domum Ionathan qui fuit Auus ipsius Ezechiæ, cuius noluit Propheta ob modestiam meminisse, habita ratione probitatis illius, adducet ergo super hanc domum dies adeò infaustos, & male fortunatos quales nunquã fuerunt, à diebus separationis, quando non solum ab alijs Regibus finitimis, & consuetis eum debellare, verùm à Rege Assyriorum in suum eorum auxilium & Patrocinium olim accersito, multa, & grauia damna patietur, nec solum ab Assyrijs, sed ab aliis longè remotis hostibus quemadmodum habetur in textu. *Et erit inquit in die illa, sibilabit Dominus Muscæ quæ est in extremo fluminum Egipti, & Api quæ est in terra Assur.* In toto residuo huius capitis Propheta uaticinatur, & prędicit tres horribiles casus & infortunia, quę sunt euentura in illa die, & quanquam videatur hoc loco Prophęta exprimere & aperire quibus eiusmodi casus horribiles sint euenturi, non tamẽ est satis vnicuique manifestum. Similiter quæ sit illa dies, & quãdo sit futura in qua eiusmodi casus, & ruinę sint euenturæ non satis constat, cum præsertim ter explicet ipse vates diem illam, in qua eiusmodi mala contingent; propterea videbitur in progressu expositionis huius loci. Sed primum exponamus ea verba quæ sunt in hoc textu, qui totus videtur esse metaphoricus. Nam cum dicit. In die illa sibilabit dominus muscę, quæ est in extremo fluminum Aegipti, quid quęso per muscas intelligit ipse vates; communis opinio est eum intelligere Aegiptios, & per Apes quæ sunt in terra Assur, intelligere Assirios, quibus verbis apparet, Iudęos non solum ab Assiriis, verum etiam ab Aegiptijs multa damna pertulisse, qui habetur 4. Reg. Cap. 23. sanctum Regem Iostiam occiderunt; deinde Babilonii sub Rege Nabuchdonosor quàm maximè fuerunt infensi, & molesti ipsis Iudæis, vt mox videbimꝰ. Lyranus autẽ nõ admittit Aegiptios fecisse molestos Iudęis sed gentes quasdam Libię quæ sunt prope Aegiptum: verum hæc eius opinio non à cunctis approbatur.

Tex. 11.

Sed

Sed cur appellat Propheta Aegiptios
muſcas? dicunt aliqui, quia in ea par
te Nili, qui eſt in terra Aegipti, vel in
extremo fluminum Aegipti, eſt ingẽs
copia muſcarum; quidam alij ob mul-
titudinem gentium quæ ibi communi
ter degunt, aut etiam propter moleſ-
tiam, & importunitatem illarum, con
ſueuimus enim dicere dum videmus
alicubi copioſam hominum multitudi
nem penè innumerabilem, iſti ſũt mul
tò plures, quàm muſcè; Sic etiam dum
aliqui ſunt nimis importuni, & aliis mo
leſti, dicimus eos eſſe veluti muſcas.
Secundum Cyrillum Aegiptij compa-
rantur muſcis, propter abſonam, quam
emittunt vocem. Aſirij autem com-
parãtur Apibus, vel propter copiã mel
lis & in ea Regione ſolet reperiri, vel
quia gentes illæ cum fuerint aduocatę
velut apes modico temporis momen-
to agglutinantur: vel etiam, quia ab an
teriori parte, hoc eſt, verborum leno-
cinio, mel videntur habere ſuauitatis,
& dulcitudinis, à poſteriori verò, ſi ope
ra conſideremus, aculeum perſecutio-
nis, & fœditatis uidentur habere: aut
etiam ſic dicti, quia em trendis iaculis
ſe maximè potentes, & validos oſten-
dunt. Nec diſplicet eorum opinio qui
volunt nomine apium intelligamus e-
tiam veſpas, quæ ſuis aculeis acerrimè
puagunt, & libenter vbi mel inuenitur
aduolare conſpicimus, nequè facilè eſt
eas abiicere dum circa nos ſunt. Non-
nulli uolunt Aſirios apibus compara-
ri quia elegantiæ ſtudioſi apparent, &
veſtes uariegatas ſolent deferre, quem-
admodum & apes eiuſmodi colore de-
corantur: & quia ſunt homines valdè
cupidi rei militaris, ac dominii ſangui
nis & & vindictæ valdè appetẽtes, teſte
Euſebio ſub hoc loco. Vult ergo innue
re Propheta, vtroſq; Populos tam Ae
giptios quàm Aſirios fuiſſe olim, quã
maximè infeſtos Iudęis.

Notandum eſt etiam verbum illud
ſibilabit, quo ſignificatur Deum non
abſolutè, & expreſsè illis populis præ
cepiſſe ut Iudæos inuaderent, & mo-
leſtia eis afferrent, ſed potius immiſ-
ſe in mentem eorum per Angelos ma
los & quodãmodo impuliſſe, id ut per-
ficerent. Dicitur inquã, Deus ſibilare,
hoc eſt in inſtanti cõmouere, & perage
re quidquid uelit ſumpta metaphora
ab ipſis Naucleris, ad quorum ſibilum
omnes miniſtri præſto adſunt, & iuſſa
complent, immo lõgè facilius eſt Deo
innumeram hominum multitudinem
cogere aduerſus quos velit armare,
quàm cuicunq; homini aliquid innue-
re, aut ſibilare. deinde ſequitur in textu
*Et ventent, & requieſcent omnes in tor-
rentibus vallium, & in cauernis petrarum
& in vniuerſis foraminibus, & in omnibus
fruticetis.* vult per hæc verba Propheta in-
nuere quòd Aſſyrii, & Aegiptii, aut
quicunque fuerint illi, Perſæ, vel Ly-
bici, omnia tam foris, quàm intus tã
agros, quàm Vrbes, tam Pauperum
domicilia, quàm palatia Regum deni
que loca tam arte, quàm natura rectè
munita, omnia ſint occupaturi: aut per
hæc vult innuere tantam futuram,
& tam magnam hoſtium inuadentiũ
multitudinem, quòd nullus erit locus
in quo ex miſeris Iudæis quiſquam
poſsit deliteſcere, vt non facilè admo-
dum poſsit ab hoſtibus inueniri. *Tex. 12.*

*Rurſus in die illa (inquit Propheta) quã
do ſcilices venerit aſtus, & afflictio, radet
Dominus in nouacula conducta, in his qui
trans flumen ſunt in Rege Aſſyrorum, ca-
put, & pilos pedum, & barbam vniuerſã.*

Nouacula conducta metaphoricè
dicuntur ipſi hoſtes, quibus quidem
mercede conductis per Regem Aſſy-
riorum Deus vtitur ad ſuorum caſtiga-
tionem iuxta illud. Vindicabo me de
inimicis meis, cum inimicis meis; &
conuenienter, inquit in die illa, ad
denotandum tempus à Deo præfixum
& diffinitum ad vindicanda ſcelera ſuo *pſ 74*
rum populorum, iuxta illud pſal.
74. Cum accepero tempus, ego iu-
ſtitias iudicabo. Et quoniam noua-
cula intelligitur inſtrumentum illud
raſurę idoneum, quod ideò conduc-
tum appellatur quia conduci ſolet per
totum corpus, ideo Propheta voluit
innuere quòd Deus tanquam tonſor
radet caput, pilos pedum, & barbam
vniuerſam, ideſt abolebit, & in ter-
ram deiciet Principes, & infimos quoſ
que & auferet omnẽ ornatum. Quod

barbam describitur, radet etiam caput 1 amouebit omnem fortitudinem, pulchritudinem atquè potentiam, quæ omnia per pilos capitis designatur, quemadmodum per pilos pedum infimi quiquè. Dicit enim Cyrillus, quòd rasura barbæ. & capitis est signum luctus, et dedecoris, aut infamię. In cuius signum legati Dauid hunc in modum turpiter, et
2 Reg. 10. malè fuere tractati ab Amonitis, vt habetur 2. Reg Cap. 10. Diuus Augustinus Sermone 20. de diuersis Cap. 17. facta est inquit nouacula ad radendos capillos, hoc est ad tollenda, et abijcienda superflua, cuiusmodi sũt cap lli in corpore. Sic Deus consuenit è medio tollere, hoc est de mundo eiicere omnes qui operantur iniquitatem. Sed dices quomodo vult radere pilos pedum, quando natura in pedibus non seuerit pilos; Dicunt aliqui per pilos pedum voluit circum scribere omne genus pilorum, ex necessitate materiæ nostris in corporibus à natura productorum, & honesto vocabulo sic eos nominare libuit. Vel dicas hoc modo loquendi hunc sapientissimum vatem vti voluisse ad exaggerationem, q.d. Radet ipse Deus per ministros suos omnes pilos, eos etiam qui sunt in pedibus, si pedes pilos haberent, volens innuere nihil omnino futurum in illo Populo incredulo, & pertinaci quòd non abradatur, & aboleatur; nequè erit vir, vsqueadeo potens, qui in illo totius regni exterminio non sit multa passurus, vt verum sit quod alibi dicit Propheta à maximo, vsquè ad minimum lugebit omnis terra, et alibi. A planta pedis vsquè ad verticem capitis non est in eo sanitas. Quando autem futurum sit istud exterminium, cuius regni, & à quibus; paulò post videbitur.

Tex. 15. Prosequamur textum. *Et erit in die illa* (cum scilicet Deus faciet hæc signa et portẽta) *nutriet homo vaccã boũ & duas Oues, & pre vbertate lactis comedet butirum, butirum enim, & mel, manducabit omnis qui relictus fuerit in medio terræ.*

Præsens textus duas admittit expositiones non parum inter se se contrarias, prima est, qua ostenditur mira desolatio illius Regionis Iudeæ cũ describitur tantam ibi forè penuriam & paucitatem habitantium, propterea quòd omnes ferè, aut ferro perempti, aut fame, & peste absumpti, aut in captiuitatem abducti quòd nutriet homo uaccam boum, & duas oues, ex quibus tantam habebit copiam lactis, quòd poterit ex eo absque alio cibo, substentari, aut dicas, tantam fore penuriam animalium quibus illa Regio solebat olim plurimum abundare, quòd qui habebat magnum, & copiosum numerum, vel armentum horum animalium vix sit habiturus vaccam vnam: Et qui olim amplissimos Ouium greges possidebat vix sit habiturus, dum fuerit magna hæc desolatio, & ruina quæ prædicitur, duas Oues, & pre vbertate lactis comedet butirum: namque vbi desunt habitatores, & incolæ, & cultores agrorum, agri non excoluntur, & non existente agricultura, pascua fiunt vberrima, & vbi pinguia sunt pascua, magna profecto habetur copia lactis & butyri: proinde ad maiorem dicti confirmationem hoc idem repetit dicens. Butyrum enim, & mel comedet omnis homo qui relictus fuerit in medio terræ. Qui enim resilui fuerint, et à cladibus, & alijs incommodis superstites extiterint, butyrum, & mel comedent, aut quia nullus erit qui eos impediat, aut quia tanta erit copia harum rerum quòd quisque pro arbitrio poterit eis vesci, aut quia nihil vltra superetur, quo nutriri queant & substentari. Altera expositio est vt quæ mox dicta sunt prædicentia futuram Iudæorum calamitatem, penès allegoriam, referantur, & applicentur ad eorum fœlicitatem qui relicti fuerunt ex Israel, & qui ad Deum conuertentur, quòd scilicet omnes isti butyrum, & mel comedent idest optima quæque & suauia degustabunt,

omnibus

omnibus bonis abundabunt, summáq; quiete, ocio. & pace perfruentur, quæ omnia accipient à puero illo Emanuele, qui butirũ, & mel comedet, & quisq; horum qui relicti fuerint in terra, aut Iuuencam boum, aut duas oues prædicitur esse nutriturus, hoc est tres ordines in quacunq; Ecclesia eorum qui relicti fuerint ex Israel, erit reperire: Vnum quidem eorum qui præsunt, reliqui verò, aut eorum qui credunt & iam sunt renati per baptismum, qui verè filij Dei appellantur, vel eorum qui nondum ad lauacri regenerationem sunt vocati, quos alloquens Apostolus ait. Lac vobis potum dedi, non escam, quales sunt Cathecumeni: aut etiam dicamus, quòd horum duorum Ordinum quidam sunt incipientes, quidam proficientes, qui verò sunt in statu perfectiori, quippè qui perfecti dicuntur, hi sunt qui Iuuencam boum nutriunt, quibus fuit ipse Apostolus (vt refert Eusebius) & reliqui Dei ministri, & sectatores, de quibus rectè loquebatur Deus per hunc eundem Prophetam Cap: 65. vbi ait. Qui seruiunt mihi, manducabunt, vos autem esurietis: ipsi bibent; vos sitietis.

Supra dicebamus non satis notum esse, nec liquidò apparere, quæ sit dies illa, in qua prædixit Propheta tot strages, & ruinas euenturas, neque quibus, vel à quibus. Quidam enim certò credunt eiusmodi mala, & infortunia euentura iusto Dei iudicio, super Assirios regnante Senacherib eorum Rege, quãdo cum ingenti exercitu venit expugnaturus, & funditus euersurus vniuersam Iudæam & Ciuitatem Hierusalem, quo tempore, & qua die cæsi fuerunt vna nocte cẽtum octuaginta quinque milia virorum, cuius opinionis, & sententiæ videtur esse Liranus: sed hæc opinio difficile potest huic loco aptari, quoniam ex serie textus, & verborum, magis videtur Esaias innuere desolationẽ Iudæorum, quàm Assiriorum. Non ergo Assirij passi sunt hanc desolationem & excidium, vt habet illa opinio. D. Hieronymus opinatur hunc diem eum fuisse, quando Nabuchdonosor inuasit Ciuitatem Hierusalem, & vniuersam Iudæam vastauit, templum incendit & sacra vasa abstulit, quæ quidem non potuerunt vna tantum die contingere, sed totum illud tempus pro vna die qua Deus iustus Iudex decreuit populum illum vecordem & ingratum vlcisci, computatur, vt habetur 4. Regum 25. Huius sententiæ, & opinionis fuit D. Hieronymus, & Cyrillus, vt ex eorum dictis videri potest.

De alia strage, & clade Iudæorum vult etiam D. Hieronymus Esaiam loqui, qua Aegiptij occiderunt sanctum Regem Iosiam, & populum Iuda sibi subiecerunt, vt habetur 4. Regum 23. Quidam alij vt Procopius, & Eusebius lib. 7. demonst. Euang. Cap. 2. & lib. 1. Cap. 39. Existimant hanc Iudæorum stragem, & ruinam fuisse, & contigisse quando Romani sub Tito, & Vespasiano, & postmodum sub Adriano Imperatore fuerunt expugnati, & ad extremum interitum, ac desolationem abducti, quandoquidem nõ legitur apud quẽdam historicum, & scriptorem rerum antiquarum quempiam dictorum Regum, neq; Aegyptiorum, neque Babyloniorum, aut quoruncunq; aliorum Principum, vsq; adeo exarsisse in populum Iudaicum, velut præfatos duces, & Imperatores Romanorum. Sed dices. Si res ita habet cur igitur Propheta non nominauit hoc in loco Romanos, sed Assirios, & subticuit faustum, & præclarum nomẽ Romanorum? Respondeo iuxtà sententiam istorum præclarissimorum interpretũ, non abs efficaci ratione, & singulari iudicio id fuisse peractum; primum quidem quoniam sub nomine Assiriorum volunt intelligendos esse populum Romanum qui sub illud tẽporis, hoc est post passionem Christi vniuerso Orbi dominabatur, & quoniam Assirij Idiomate Hæbreo gubernantes dicuntur, idcirco Romani qui totum Orbem gubernabant, & omnia Regna sub eius Imperio subegerant, per Assirios possunt intelligi. Quod autem noluerit ipse Vates eos proprio nomine nuncupare. Respondit Eusebius loco nuper adducto, de industria id factum, ne videli-

4. Reg. 23.

Vide 4. reg. 19

cet

cet Romani his prophetarum vaticinijs prouocati impedirent, ne vllibi eorum scripta haberentur, & hac ratione, & via tolleretur è medio tam salubris, & necessaria diuinorum misteriorum cognitio. Ego autem quidquid alij dixerint impetrata venia huius meæ temeritatis, & audaciæ existimo diem illam cuius tot vicibus meminit ipse Prophæta prædicens & ob oculos nostros obijciens tam maximam & penè incredibilem Iudæorum calamitatem, eam fore, de qua nemo scit quando futura sit, neque Angeli de Cœlo, sed neque etiam filius hominis vt eam deberet alijs patefacere, & reuelare, dico enim diem illam in qua reddituri sumus omnes coram omniũ Principe, & dominatore Deo rationem operum nostrorum, tunc enim sibilabit dominus muscę & api, quæ est in terra Assur, & reliquis terræ huius habitationibus, tot demonibus, Angelis malis, atq; etiam spiritibus Angelicis; & in ictu oculi, & in nouissima tuba mortui resurgent incorrupti, siue qui in torrentibus vallium, siue in cauernis petrarum & in quibusq; foraminibus sepulti iacuerint, & omnes immutabimur.

In illa die radet dominus in nouacula conducta caput, & pilos pedum, & barbam vniuersam, hoc est nihil remanebit intactum .i. tam Principes, & Duces, & populi magnates, quàm reliqui cuiuscũq; cõditionis homines, oẽs (inquã) stabimus, ante tribunal Christi, vt referat vnusquisquè, & reportet prout gesit in corpore suo siue bonũ, siuè malum, vt qui benè egerint, transferantur, vel deducantur in vitam æternam, qui verò mala in ignem ęternũ. Credimus ergo sub nomine, et titulo Iudæorum subintelligi vniuersum populum cuiuscunq; sit Ordinis, ætatis, & conditionis, quemadmodum sub nomine Assiriorum quidam volunt intelligi populum Romanum.

Et erit in die illa omnis locus vbi fuerint mille vites mille argenteis in spinas & in vepres erunt. Cum sagittis, & arcu ingredientur illuc, & spinæ erunt in vniuersa Terra. Explicat hoc loco Pro-

Tex. 14

A pheta aliud grauamen, & incommodum quod futurum est in die illa tam horribili, & ærumnosa, quod scilicet post tempus illud vltionis diuinæ maxima erit illius loci solitudo, sterilitas et valdè modicus habitantium numerus, et vbi quondam erat maxima vbertas, decor, et fœcunditas illarum vinearum quod vna uitis emebatur precio mille argenteorum, tunc omnia versa erunt in spinas, et in vepres, et si qui volebant ea loca olim plena delicijs, et voB luptatibus postmodum cum sagitta et arcu ingredientur illuc. quoniam uepres, et spinæ erunt in vniuersa Terra. Hoc autem infortunium multifariam potest exponi et primum quidem in sé su litterè persistentes, dicimus eos qui volent illuc ingredi ingredientur cum sagittis, et arcu, quia scilicet illic non aderunt nisi bestiæ feroces, et animalia immunda, & quæcunq; alia horroC rem potius et metum, quàm vllam corporis, et animi voluptatem incutiętia, quemadmodum communiter solent esse loca aspera, siluestria, et nemorosa, deinde potest intelligi quod loca illa vsq; adeò inculta, et vepricosa ita erunt incolis destituta quòd cum sagittis, et arcu ingredientur quicunq; voluerint, quia scilicet facilis eis patebit accessus absq; vllo impedimento, vepres enim, et spinæ erunt in vniuersa Terra: autD tertio dicamus quod tantus erit pauor, et formido eorum qui ibi morabuntur, quod seuientibus vndique gladijs, et impetu inimicorum, quòd nullus audebit ingredi agrum suum aut vineam, sine arcu, et sagitta, quemadmodum nostris quoque temporibus in plerisque Orbis terræ regionibus summo Principum dedecore, et infamia vsu venire conspicimus, dum tanta quãdoque prędonum, et sicariorum multitudo perE spicitur, aut inuenitur quod nullus audet egredi domo absque arcu, & sagitta, et aliquo peiore instrumento. Postea subdit. Et omnes montes qui in Sarculo Sarientur, non veniet illuc terror spinarum, et veprium, et erit in pascua bouis, et in conculcationem pecoris; particula ista vltima multas et ipsa habet expositiones.

Sed

Sed quæ facilior et textui magis cõueniens mihi videtur, hæc est quòd montes omnes qui consueuerant diligenter excoli, et summo studio laborari, et Sarculo tantum Sariri vt vineæ, pomeria, vt horti illic struerentur, quo essent magis tuta à prætereuntibus reducta erant in spineta, et vepriceta, nec vllus ibi erat terror spinarum, et vepriũ à quibus solebant olim eiusmodi loca circumuallari, et præmuniri, quia erant omnia reducta in pascua bouis, et in conculcationem pecoris, quòd scilicet animalia cuncti generis poterant ibi tuto pasci et enutriri. Alij dicunt quod post hanc ruinam, tanta erit fœlicitas, et consolatio eorum qui residui fuerint ex tot cladibus et miserijs, quòd omnes montes i loca semota, et diligẽter costodita, et à natura, vel ab arte in monticulos quosdam redacta, quæ solent à vepribus, et spinis esse discreta, et tuta, erunt adeò in vbertatem, et pinguedinem redacta quòd erũt in pascua bouis, et conculcationem pecoris.

Sed prior expositio (vt dixi) mihi magis videtur conuenire textui, Sed priusquã ad sensum spiritualem accedamus reuertamur ad id quod antea vestigauimus, videlicet quæ dies sit ista, in qua eiusmodi infortunia contigerunt, diximus enim supra quod iuxtà opinionem Nicolai de Lira, & quorundam Hebreorum contigerunt sub Senacherib Rege Assiriorum, quo tempore volũt nonnulli multam benedictionem, & copiam rerum Deum contulisse Hæbreis. Diuus autem Hieronymus & Ciryllus sub Rege Babiloniorum, & Aegiptiorum. Quidam alij sub Imperio Romanorum post passionem Christi quo tempore coacti fuerunt Iudæi vt (predixit dominus Math. 24. fugere ad montes, & abscondi in torrentibus Vallium, & cauernis petrarum, & agros qui non poterant per vomeres, & alia instrumẽta agriculturæ idonea arari, Sarculo, & manibus fodere, vt est videre apud Iosephum, & alios scriptores qui referunt acta belli Iudaici, & destructiones Iudeæ. Nos autem diximus hanc grauem ruinam & desolationem non Iudæorum tantum, sed omnium ferè gentium ad extremum illum diem vniuersalis Iudicij posse referri, tũc enim erit maxima sterilitas, & solitudo hominũ in vniuersa terra, & qui relicti fuerint in medio terræ, qui quidem erunt paucissimi, quoniam valdè exiguus est numerus electorum, habebunt copiam lactis, & mellis, quandoquidem ingredientur terram iam olim à Deo promissam fluentem lac, & mel: Si verò volumus hæc omnia non ad futuram diẽ, verum ad præsentem in qua voluit dominus percutere terram Iudęorum nõ solum in temporalibus, verum etiam in spiritualibus, quod satis multũ est, dicemus & hi cum viderint scripturas Prophætarum, & quecunq; fuere de Christo ab eis prædicta in actum manifestè deducta, & effectum sortita, fugient ad montes ideſt, ad loca aspera, & inaccessibilia, quę sunt interpretationes inutiles & vanę suorum Rabbinorum: neque ad illos accedit terror spinarum, & vepriũ .i. nolũt audire rõnes solidas, & efficaces, & veras interpretationes Sacrorũ Doctorum: Neque pertimescunt minas, & terrores Sanctarum scripturarum contra rebelles, & incredulos: quòd si qñquè de Sanctis scripturis voluerint aliquid effari, omnia spinis, & vepribus, & varijs inuolucris replẽt, & eorum animus, & mens fertur in pascua bouis, & conculcationem pecoris, ideſt in prauos affectus, & seruitutem immundorum spirituum. De ijs verò qui ex Iudæis relicti fuerint in medio terræ, Si ad sensum spiritualem velimus reducere, nulli dubium, qui residui fuerunt ex hæbreis qui scilicet ab incredulitate recesserunt, & Christum Dei filium verum Messiam apprehenderunt, ad montes se contulerunt; ideſt ad Christum, & Ecclesiam, quæ per montem significatur, iuxtà illud. Qui confidunt in Domino, sicut mons Syon. *Psal. 124.* Et illud. Non potest Ciuitas abscondi supra montem posita. Nec solum Ecclesia, sed quicquid in ea magnum, & excelsum est, quedq; ad Cœlum nos deducit, qualia sunt Sacramenta, prædicatio Verbi Dei &c. Potest congruè Mons appellari, quo nullus potest terror accedere veprium, & spinarum i. tenta-

Matthæi. 5

tentationũ,& prauorũ affectuũ, iuxtà il lud. Non accedet ad te malum, & flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo. Et ibidem hoc est in Ecclesia non iam deserta, & vepricosa, sed bene instructa, & instaurata, erunt pascua vberrima ouis, & bouis, quia non solum simplices, sed etiam proiecti habebunt, vndè sufficienter alantur; Sed in his dictis, & plerisq; alijs eiusdem rationis occurrit dubium commune, & vniuersale; Cur Prophetæ sub figuris, & vmbra misteria fidei proponũt, & hoc loco præsertim interitum,& abolitionem gentis Iudęorum? Dico vt supra hoc ideo fieri, vt scripturæ Prophetarum in nostrum commodum, & vtilitatem editæ tutius seruarentur. Nam si Prophetæ palàm, & expresse Iudæorum interitum prodidissent, gentibus autem bona præcarentur,eas de medio tollere omnino studuissent. Sicq; nobis nulla fuisset recta via, qua possemus eos refellere, & de Saluatore nostro testimonia afferre, præterquàmq; priuati essemus tam grande, & præcioso Thesauro. Nota etiam secundum D. Chrisost. Eusebium, & alios doctores, quod mos est ferè omnium Prophetarum, quò homines facilius adhibeant fidem rebus magnis non tam cito euenturis, prædicere aliqua citius futura, vt cum viderint ista euenisse, facilius credant posterius futura:Id quod prõptum est videre in hoc capitulo, in quo prædicit Virginem parituram, & Messiam venturum, Prædicit enim primo duos Reges potentissimos re infecta domum redituros. Deinde Regna Syriæ, & Samariæ breui casura, & ad alios transferenda, 3. prædicit Virginem parituram. Postremo quod tempore Christi aduentus vniuersa Iudęa destruetur à Romanis. Sic, & Daniel, vt fides ei daretur, ad misteria magna de Christo, & Ecclesia propalanda, interpretatur, primo Somnium Nabuchdonosor, & illa verba, quæ in pariete viderat quadam manum scripta ipse Rex Balthasar. Vbi etiam notato ex eisdem doctoribus: quod non solum dicta, & scripta Prophetarum, aliqua misteria in se continent pręter sensum historicum, & literalem; verum etiam, & facta, ac gestus, & gesta illorum. Quid enim conferebat Esaiæ loqui de vinea, & vitibus, vel incedere per vias nudis pedibus, & ferè toto corpore, sicut ei præceptum fuit? Quorsum Hieremias iubetur abscondere lumbare in ripa fluuij Euphratis, & post aliquot dies illud repetere? Aut cur iubetur Ezecchiel Propheta pane tosto vesci ex fimo bubalorum, & alia quædam huius generis similia,nisi aliquòd misterium referant quod suo loco, & tempore declaretur? Et vt aliquando finem faciamus expositionis præsentis capituli, nota quod omnes istę afflictiones & ruinæ, quas passi sunt Iudæi, semel atq; iterum ab Aegiptijs, & Assyrijs, quamuis verè, & realiter contigerint illis temporibus, quibus regnabat Achaz, Ionatas, & alij, omnes tamen typus, & figura fuere illius magnæ cladis, & persecutionis, quam subiere post mortem Christi ab exercitu Romanorum: fuere itidem typus, & figura grauissimæ illius persecutionis, quàm passuri sumus tempore Antechristi; Et deniq; sunt typus, & figura passionis & afflictionis, quam vnusquisq; nostrum patitur in hoc mundo, & in futuro seculo ob inobedientiam, & transgressionem mandatorum Dei, quorum & ego pars magna fui. Placeat diuinæ bonitati proijcere post tergum omnia peccata mea, & præbere mihi gratiam, nè de cætero illum offendam: Sed eius mandata perpetuo ad impleam.

Psal. 90. Cap. 5. Cap. 20. Cap. 13. Cap. 4.

CAPVT OCTAVVM.

ET dixit *Dominus ad me: sume tibi librum grandem, & scribe in eo stylo hominis: Velociter spolia detrahe, cito prædare.* Et adhibui *mihi testes fideles, Vriam Sacerdotem, & Zachariam filium Barachiæ.* Et accessi *ad Prophetissam, &* 1. 2. 3. *concepit, & peperit filium. Et dixit Dominus: Voca nomen eius, Accelera, spolia detrahere: festina prædari.* Quia *Antequam sciat puer vocare patrem suum, & matrem suam, Auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ coram Rege Assyriorum.* Et adiecit *Dominus loqui ad me ad huc, dicens pro eo* 4. 5. *quod abiecit populus iste aquas Siloe, quæ vadunt cum silentio, & assumpsit magis Rasin, & filium Romeliæ: Propter hoc ecce Dominus adducet super eos aquas fluminis fortes, & multas, Regem Assyriorum, & omnem gloriam eius; & ascendet super omnes riuos eius, & fluet super vniuersas ripas eius, & ibit per Iudam, inundans, & transiens vsque ad collum veniet.* Et erit 6. *extensio alarum eius, implens latitudinem terræ tuæ ô Emanuel: congregamini populi, & vincimini, & audite vniuersæ procul terræ: confortamini, & vincimini, accingite vos, & vincimini: inite consilium, & dissipabitur: loquimini verbum, & non fiet: quia nobiscum Deus.* Hæc enim *Ait Dominus ad* 7. *me: Sicut in manu forti erudiuit me, ne irem in via populi huius, dicens: Non dicatis, coniuratio: Omnia enim quæ loquitur populus iste, coniuratio est: & timorem eius ne timeatis, neque paueatis. Dominus exercituum ipsum sanctificate: ipse pauor vester, & ipse terror vester.* Et erit *vobis in sanctificationem.* 8. *In lapidem autem offensionis, & in petram scandali duabus domibus Israel, in laqueum, & in ruinam habitantibus Ierusalem.* Et offendent *Ex eis plurimi, & cadent, & conterentur, & irretientur, & capientur.* Liga testimonium, *Signa legem in* 9. *discipulis meis. Et expectabo Dominum, qui abscondit faciem suam à Domo Iacob, & præstolabor eum.* Ecce ego, *& pueri* 10. *mei, quos dedit mihi Dominus in signum, & in portentum Israel à domino exercituum, qui habitat in monte Syon.* Et cum 11. *Dixerint ad vos.* Quærite *à pythonibus, & à diuinis, qui stridٍent in incantationibus suis: Nunquid non populus à Deo suo re-* 12. *quiret pro viuis à mortuis? Ad legem magis, & ad testimo-*

nium. Quod si non dixerint iuxtà verbum hoc non erit eis
13. *matutina lux.* Et transibit *per eam, corruet, & cum esurierit, irascetur, & maledicet Regi suo, & Deo suo, & suspiciet sursum. Et ad terram intuebitur, & ecce tribulatio, & tenebrae, dissolutio, & angustia, & caligo persequens, & non poterit auolare de angustia sua.*

EXPLANATIO IN OCTAVVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

1. *ET dixit Dominus ad me, sume tibi librum grandem, & scribe in eo stilo hominis, velociter spolia detrahe, cito praedare & c.*

AM multa in prę-
sen ti capitulo, & tam difficilia nobis proponuntur, vt non facile breui compendio compræhendi queãt. D.n. Hieron. vult in
Hieron. hoc capitulo, sub alia figura virginalem partum describi, & id quidem stilo hominis, ideſt humanis verbis, & ijs, quibus homines vti solent, aut eo stilo, qui ab hominibus possit intelligi, & quadamtenus, vt cumq; apprehendi. Ob id Eusebius opinatur, &
Eusebius. sentit, pñs caput connecti, & continuari cum præcedenti: ibi namq; dicebatur Virginem pariturum filium, cuius nomen sit Emanuel, ideſt nobiscum Deus, hic verò dicitur, eamdem parituram filium, cuius nomen sit velox depredator spoliorum, & alia multa hic refert explicanda, quæ cum prioribus magnopere consentiant; vt pas-
D. Thomas. sim videbimus. D. Thomas d. in hoc capitulo, tria potissimum contineri, primum destructionem decem tribuũ per manus Assyriorum: deinde molestiam, & perturbationem aliqua ex parte duarum tribuum. Et 3. vult Prophetam consolari eos, promittendo futuram liberationem: sed explicatius suo loco singula videbimus: at citra omnem controuersiam manifestũ est, hic describi aut rursus prædici ipsius glorioſę Virginis partum, & mirabiles effectus atq; opera filij ex ea nascituri. Sed nonnulla hoc in loco satis manifestè explicantur, nonnulla verò sub inuolucris verborum & sub enigmate; manifestè quidem illorum regnorum casus, & euersio: mistícè verò, & subobscurè victoria Christi aduersus Sathanam, & eius imperium, deniq; glorioſa Christi Domini resurrectio, & eiusdem in Cœlum ascensio: Nec mireris eadem sępius repeti, quãdoquidem eiusmodi repetitio, tam grandis, & profundi sermonis est corroboratio, quemadmodum dixit Ioseph Regi Pharaoni Gen. 41. Quod vidisti secũdo ad eãdẽ rẽ pertinens, firmitatis inditium est, eò quòd fiat sermo Domini, & velocius impleatur. Ideo quoq; id factum est vt ad fidem huiusmodi promissionibus habendã, magis excitarentur Iudæi, atq; hac ratione ab incredulitate secederent. Diuus Augustinus lib. 5 super Genesim Cap. 3. d. quòd sacra scriptura sic loquitur vt altitudine superbos irrideat,

profun-

profunditate attentos terreat, veritate magnos pascat, affabilitate paruulos enutriat. Inquit ergo Propheta. & dixit Dominus ad me. Non frustra, nec sine causa præposita est illa particula &, ea namq; refertur ad internos clamores ipsius Prophetæ, anxiè cupientis sortem, & hæreditatem in illa beata generatione Emanuelis habere, nec pro se solum sed pro his, qui sunt eiusdem tribus; aut ponitur illa coniunctio, &, vt conectat, quæ dicta sunt, cum his quæ dicentur, q. d. non solũ ex his, quæ dicta sunt credere debetis, Christum Dei filium cito venturum, sed & ex his, quæ mox iubente Domino sum dicturus. Dicit ergo Dominus. Sume tibi librum grandem, & nouum iuxtà. tex. 70. interpretum, & scribe in eo stilo hominis. Inquit Cyrillus, quòd oportebat accipere librum grandem, quia in eo res grandes, res multæ, & res nouæ nunquam amplius auditę scribendæ erant, non res leues, aut modici ponderis, sed res graues, ac sublimes: Vel oportebat sumere librũ nouum, quia si esset vetus, literæ facilè delerentur, ac perirent, oportuit etiam sumere librum nouum, quo multo tempore duret, ac deseruiat ad reuincendum, qui dictis Prophetarum audent refragari: Prætereo, quòd cõgruebat magnopere sumere librum grandem, & nouum, cum in eo noui testamenti misteria, quæ sunt longè prestantiora, & clariora ijs, quæ in veteri testamento continentur, scribenda erant. Et cur in his rebus magnis, & admirabilibus inscribendis non oportet sumere librum grandem? quando teste Io. Euangelista mundus capere non posset, qui conscribendi essent libri de operibus tam multis, tã magnis, tamq; admirabilibus admirabiliter gestis à Saluatore nostro? Magna quidem opera Domini dicebat Propheta, exquisita in omnes voluntates eius. Quæritur deinde, cur dicit ei Dominus, sume tibi librum grandem, nonnè satis erat dixisse. Sume tu librum illum? Dicunt exponentes, propterea dixit sume tibi, vt ostenderet librum illum, non cuiq; præmanibus habendum nisi ab eo, & sui similibus, & à quibuscũq; recta fide, & sano intellectu verba ibi conscripta aprehendentibus, non ab incredulis, & contumacibus: Aut sume tibi, ideſt Sit hæc tua cura, tuum munus, tua diligentia, sint hæc tua negocia: aut Sume tibi. i. Sis tu vnus de citharedis citharizãtibus in citharis suis? vel deniq;, sis tu vnus de testibus Virginei partus, & misteriorum eius. Deniq; sume tibi, cui .s. reuelata sunt hęc misteria. Pręcipitur et ei, vt scribat in eo stilo hominis, .i. humanis uerbis d. D. Hieronimus. Alij dicunt stilo hominis, ideſt stilo, quo ab hominibus possit intelligi, & comprehendi, & non solum ab Angelis, & potestatibus supercœlestibus. Aliqui multo subtilius hunc modum, & hanc rationem scribendi interpretantur, quod videlicet in hoc libro scribi oportet stilo hominis, quia in eo non nisi de misterijs humanitatis Christi, quæ facilius ab humano intellectu possunt apprehendi, hic est tractandum quale est misterium natiuitatis Christi passionis, & mortis, nec non resurrectionis, & ascensionis in Cœlum, & eiusdem ad dexterã Patris sessione, & postremo de iudicio per eum futuro in consumatione seculi. At loqui de misterio Trinitatis, de processione filij á Patre & Spiritu sancti ab vtroq; & quomodo pater sit prior filio, nec tamen ille posterior, & cętera his similia, non humano stilo, sed multo altiori, & perspicaciori est opus. Post hæc explicat ipse Deus, & ostẽdit, quæ sunt scribenda in isto libro grandi, & nouo, qui quidem non ratione continentis, sed ratione virtutis, & magnificentię rei contentæ peroptimè, & incomparabili iure dicitur grandis, & nouus. Quæ ergo scribenda erant, hæc sunt, *Velociter spolia detrahe, cito præda re*. Hæc verba re vera pauciſsima sunt, nec ea sunt, quæ postulent librũ tam grandem, & magnum, si sola uerba consideres: at si perpendas, quæ, & qualia sunt, & quid significant tot profectò, & tanta sunt, quod postulant multo maiorem librum, quàm nostra paruitas, ac tenuitas possit opinari, quæ etenim hic scribuntur, ciusmodi literis, & cha-

Cyrillus.

Stilo hoĩs scriptura sacra scribenda.

Liber grandis & nouus sacra scriptura.

psal. 110.

& charateribus scribenda erant, & tam grandibus, vt non solum ab ijs, qui prope, verum & ab ijs, qui longè sunt legi queant, neq; ab ijs tantum, qui per spicuo sunt oculo, sed & ab ijs, qui aliqualē cæcutiunt, & lippis sunt oculis. Eanamq; significant, quæ magna, quæ multa, obscura, & difficilia existunt, Et licet nonnulli velint per ea verba innui celerem, & planè inexpectatam vastationem ac destructionem illorum regnorum, de quibus supra diximus, tamen re uera vult per ea prædicere, ac præsignificare spoliationem inferni, & potestatis eius perindè, ac si intelligamus, Deum Patrem alloqui filium de Virgine nasciturū, & mortē subiturū, ac tādē ab inferis suscitādū. Inquit ergò ei Pater, accelera fili, spolia detrahe, cito prædare, i, nō patiaris amplius neq; sustineas Diabolum regnare, nec fortem hunc armatum diutius, quę possidet, in pace retinere, sed vniuersa eius arma, in quibus confidit, velis auferre, & spolia distribuere: Sed hic dubitatur. Si Christus suo sanguine redemit nos, cur bellator, prędo, et spoliorum detractor nuncupatur in hoc loco. Dñt, aliqui eum fuisse suo sanguine humani generis redēptorē, habitare latione ad Deum patrē. dr autem fuisse bellator hīta relatione ad ipsum Demonem. vide Driedin tractatu de redēptione generis humani.

Postea quàm præceperat Deus, & declarauerat, quid in eo libro grandi, & nouo, stilo hominis scribi debuisset, præcipit nunc iuxtà tex. 70. Interpretum eidem Prophetæ, vt faciat sibi testes fideles homines, quos, & nominatim explicat, videlicet Vriàm Sacerdotem, & Zachariam filium Baracchiæ. Sic enim habet tex. Testes mihi fac fideles homines. At vulgatus non tribuit hæc verba Deo, sed vult ipsummet Prophetam absq; alio iussu prænominatos testes sibi asciuisse. Verum hoc parum refert. Constat enim ipsum Prophetā, nihil ex se ipso, sed solo ductu, & magisterio Spiritꝰ sāncti effecere: & hæc dictare. Et sic habetur in tex. nostro.

Tex. 2. *Et adhibui mihi testes fideles Vriam Sacerdotem, & Zachariam filium Barachiæ.*

A Verum super his verbis, ne vllus dubitationi locus relinquatur, nōnulla sūt sigillatim consideranda. Primum, cuius rei voluit Deus eiusmodi testes adhiberi? deinde, cur oportuit ad eam rem comprobandam testes adhiberi, cum Deus qui est via, veritas, et vita, nullis indigeat testibus, sed suum ipsius verbum, sit quàm maximè satis, cum nec fallere possit, nec mentiri. Præterea, cur duos voluit esse testes, &
B non plures, & eos quidem probos, & fideles. Postremò quæritur, cur hos tantum videlicet Vriam, & Zachariam voluit expresse vocari, & non alios? Ad primum dubium, quo quæritur. Cuius nam rei testes debuerint esse. Dicunt aliqui, eos debere esse testes quemadmodum Deus per hunc Prophetam denuntiauit Iudęis destructionem, & euersionē Regni Samariæ pariter, & Syriæ, nec non, & ipsius Iudeæ,
C cum omnes eadem ferè pice fuerint inquinati, & eodem sanè morbo cuncti laborarint. Alij volunt, istos testes aduocatos futuros testes partus Virginei iam dudum prædicti, & prænunciati ab eodem Propheta. Sed quæso, quid prohibet, vt dicamus, eos fuisse adductos in testimonium vtriusq; Vaticinij? Ad aliud quæsitum. D. Chrysost. respōdet, & inquit. Ne quis fortè parum cre- *chrysostom⁹*
dulus existimaret, quæ à Propheta di-
D cuntur, non iussu Dñi, & Spiritus sāncti afflatu, sed à se ipso fore prædicta, & conficta, propterea voluit esse testes viuos, qui dum hæc scriberentur, & quo tempore fuerint scripta, & pronunciata, veluti testes oculati omnia asserarent, & confirmarent, quo facilè ora eorum, qui audent imprudenter loqui, obturarentur. Cui sententiæ pleriq; Ve- *Duo testes ab Esaia vocati Curiose.*
teres, & Moderni videntur acquiescere.
Sed quoniam res est cōtrouersa vt paE lo post videbimus, propterea dicendū, voluisse Prophetam adhibere testes sui Vaticinij ad corroborationem ipsius, quādoquidem multa prædicebant Prophetæ, quibus Iudæi non solum nullā eis fidem adhibebant, verum sæpissime eos deridebant, vt est videre apud hunc eundem Prophetam, & apud Hieremiam. Voluit ergo Deus, vt quædā

magna

magna vaticinia eximijs quibuſdam Prophetis reuelata, innoteſcerent, & iam Sacerdotibus, & Sacræ legis doctoribus; Vitæ, Sanctitate, ac doctrinæ inſignibus omnique exceptione maioribus, vt ludæi horum opinione, & fama permoti, maioribus vaticinijs fidem præberent, aut ſaltim, non pertinaciter obſiſterent. Ad tertium dubiũ propoſitum videlicet, cur duos, & non plures, facilis eſt reſponſio, quia in ore duorum, vel trium ſtat omne verbum, ſed præcipue duo hic adducuntur propter legem, & Prophetas, nam teſtimonia quidem legis, & Prophetarum abunde ſufficiunt ad comprobandam veritatem, ac doctrinam de Chriſto nobis traditam, volunt & duos teſtes pp duo teſtamenta, vel pp duos populos, qui ſunt accepturi & cõfeſſuri Xp̃m Dñm. Deinde voluit Deus huiuſmodi teſtes, quos adhiberi iuſſit fore fideles. Ratio eſt, quoniam oportebat eos intelligere, & apprehendere veritatem eorũ, quæ prædicebantur. At niſi fuerint, fideles non intelligent iuxtà id, quod ſupra dictum eſt. Niſi crediderit is, nõ intelligetis: Deinde neceſſarium erat, eos eſſe fideles, ideſt firmos & conſtantes, nec à veritate vnquam deuiaturos, quod eſt proprium, & peculiare donum ipſius fidelitatis, & conſtantiæ Non ergò incongrue, & præter rem voluit Deus adhiberi teſtes fideles. Non curo autem cuius, vel cui dicãtur eſſe teſtes, an Dei an ipſius Prophetæ: poteſt.n. dici vtrunq; & quod ſint teſtes Dei, & ſint teſtes ipſius Iſaiæ Prophetæ, qm̃ Deus loquitur per Prophetam, & Propheta, non niſi ſpiritu Dei afflatus loquitur, & vaticinatur. Ad dubium vltimo loco poſitum, iam diximus, quod Deus iubet vocari hos duos, vz; Vriam Sacerdotem, & Zachariam Prophetam, filiũ Barachiæ, & non alios, ſed quamobrẽ? Nihil profectò fateor me poſſe aliud reſpõdere, niſi q; ſic viſum eſt ſpiritui Sãcto, & ipſi Prophetę. Verũ ſi liceat quicquam aliud ex hoĩs ingenio depromptũ in medium afferre, dicemus vnà cũ alijs, quorũ veſtigia ſequi haud quaquã dedignamur, quin potius ſumma cũ reuerẽtia amplectimur, & deoſculamur;

A dicemus inq̃, quod p Vriã ſacerdotem deſignatur ipſa lex, qñquidẽ Vrias interpretatur lux, vel illuminatio, & ipſa lex, ſeu cognitio, & doctrina legis interpretatę lux iuxtà illud pſal. Præceptum Dñi lucidũ illuminãs oculos. Et prou. 6. Mãdatũ lucerna eſt, & lex lux. Adeò q; p Vriã Sacerdotẽ intelligẽdũ eſt teſtimonium ex lege deſumptũ ad probãdam veritatẽ Meſsiæ. Zaccharias aũt, quẽ interpretantur Memoriã Dñi, qui,

B videlicet, ſemp in mente gerit Dei imaginem, & die, ac nocte meditatur in lege Dñi; & vocatur filius Baracchiæ, qđ nomẽ ꝛ. Barachias interpretatur Benedict⁹ à Dño, vel filius bñdictionis Dñi. Vocãtur ergò hi duo teſtes ad teſtificãdũ de aduentu Meſsię, & de deſtructione Regni Satanæ ſc3. Vrias, & Zaccharias filius Barachiæ, hoc eſt lex, & Prophetæ, aut quicumq; fuerit illuſtratus

C à Dño, & qui perpetuo meditatur in lege ſua, & benedictus erit à Dño. Aut dicas magis ad lrãm, quod vocauit ipſos duos, in quibus, & p quos voluit intelligere oẽs, tum Sacerdotes, ac legis doctores tũ, et Prophetas per eam figurã, qua ex vno plures, vel oẽs intelligũtur, quę eſt intelligere totum pro parte, quemadmodũ etdixit Virgilius. Crimine ab vno diſce oẽs, quod ſi quis nolit approbare has expõnes iuxtà ſenſũ allegoricũ, vèl moralẽ maximè labora

D bit in ſoluẽdis, ac diluẽdis difficultatibus, q̃ hic occurrũt. Nã ſi volumus opinionẽ ſequi, eorũ qui volunt hos teſtes Vriã, & Zachariam verè, & realiter fuiſſe duos homines ab eo in teſtimonium, & corroborationẽ ſui vaticinij vocatos, & nõ ſm̃ allegoriam ſiue ſm̃ quamdã collationẽ ſeu ſimilitudinẽ accipi debere, in maximas anguſtias, ac difficultates incidemus. Primo.n. dubitatur de Vria, quis nã fuerit iſte, qui in teſtẽ adhibẽ

E ab ipſo Eſaia. Nõn.dici põt, qđ aliqui dñt eũ fuiſſe, illũ Vriã Sacerdotẽ, q ad Imperiũ Regis Achaz erexit altare in templo dñi inſtar illius qđ viderat ipſe Rex in damaſco, qm̃ hic erat Idolatra, vir improbus, & male fidei, & ob id non poterat eſſe bonus teſtis. Nec valet eorũ defenſio, qui dñt, tametſi fuiſſet Idolatra, nihilominus poterat eſſe verus ac

fidus testis eorum, quæ prædicta erant adde quòd ab infidelitate resipuerat: at hoc nullibi apparet. Testes enim debẽt esse constantes, in corrupti, & vitæ integritate conspicui, iuxtà illud, integer vitæ scelerisq; purus. Si verò per Vriam intelligant prophetam illum probum, & sanctum, de quo legitur apud, Hieremiam cap. 26. non potuit ille esse testis eorum, quæ prædicta erant per Esaiam, quia longo post tempore fuit ad Esaiam. De Zacharia itidem non video quis verè, & realiter potuerit eo nomine dici, quiquidem potuerit esse testis eorum quæ vaticinatus est Esaias; quia nullus eorum de quibus scripturæ loquuntur (præter vnum) potuit esse testis illius. Nanq; libro secundo paralip. cap. 24. Fit mentio de Zacharia filio Ioiade summo Sacerdote qui fuit Iussu Regis Ioas in atrio domini lapidibus interfectus, de quò etiam fit mẽtio eodem libro cap. 26. at iste cum primis non fuit filius Barachiæ, sed filius Ioiade vt dictum est, & secundum alios filius Iebrechiæ, vt refert Isidorus clarius, & præcessit Esaiam annis plus minus nonaginta. Fuit alius Zacharias filius Ieroboam Regis Israelitarũ, qui fuit occisus à Sellum filio Iabes, viro seditioso in conspectu ferè omnium, vt patet 4. Regum cap. 15. Neq; hic potuit esse testis Esaiæ prophetæ quandoquidem annos octuaginta sex fuit ante ipsum; Et præterea non legitur hunc fuisse Prophetam. Legitur de Alio Zacharia, qui inter duodecim prophetas recensetur qui qnamuis, hoc loco dicatur filius Barachiæ, verum quia non legitur fuisse occisus inter templum, & altare, vt refert Christus apud Matheũ 23. non existimatur fore adductus in testem ab Esaia, præterquam quod legitur, fuisse post ipsum per annos ducentos sexaginta. Alius extat Zacharias Hæbreus sacerdos, & propheta pater Ioannis Baptistæ, de quo legitur apud Lucam cap. 1. qui cum non fuerit filius Barachię, neq; etiam tempore Esaiæ, sed septingentos nonaginta duos annos post ipsum, nulla ratione videtur potuisse adhiberi in testem ipsi Esaiæ Prophetæ, licet pleriq; viri graues, & summæ auctoritatis secus opinentur. Postremo legitur quidam alius Zacharias Hebræus extitisse filius Baruch, vir probus, & illustris, qui & ipse fuit à seditiosis in medio templi occisus à coluuie, & in fami secta Zelorũ vel Zelotarum (Vt refert Iosephus libro quinto de bello Iuadaico cap. 1.) Et citra omnem controuersiam, & communi omnium sensu, minime omnium potuit iste adhiberi testis ab Esaia, cum fuerit post passionem Christi quatragesimo anno vel circa. Quare non videtur Ex his, qui Vrias nuncupantur, quorum scriptura meminit neq; item vllus ex his qui Zacharias appellantur potuisse adduci in testem ab ipso Propheta Quid ergo dicendum? nunquid scripturę mendaces, nunquid Esaias propheta protulit hoc in loco quod ex scripturis probari non potest? minime quidem omnium; Sed dicendum iuxtà sententiam. D. Chrysostomi, & aliorum. quòd iste Vrias, pariter & Zacharias propheta, quos Esaias ipse sibi adhibuisse fatetur in testes fuerunt pęnes tempora ipsius; Vrias quidem sacerdos fuit is de quo legitur quarto Regum. cap. 16. aut forte quisquam alius cuius ego non memini me legisse: de Zacharia autem propheta hic adducto in testem, magna est controuersia inter Auctores, & expositores sacrarum literarum. Diuus enim Hieronymus vnà cũ pleriq; alijs qui sequuti sunt eum, opinatur hunc Zachariam de quo loquitur hic propheta, eum esse de quo scribitur secundo libro paralip. cap 24. & 26. qui secundum ipsum dictus est filius Barachię non secundum rei veritatem vel propriam nominis appellationem, sed iuxtà nominis interpretationem, quoniam Barachias interpretatur Benedictus à Domino: Cum autem hic Zacharias de quo nunc loquimur, fuerit vir Sanctus, & verè benedictus à domino aut verius dicamus, Ioiada, cuius dicebatur prędictus Zacharias esse filius, fuisse summum Sacerdotem, & summopere gratum ipsi Deo, idcirco appellatum esse Barachiã. Hæc D. Hieronymi sententia quamuis ob eximiam huius viri auctoritatem à pleriq;

Iosephus li. 5. de bell. Iud.

paral. 24.

4 reg. ca 15

4 reg. 16.

lib. 2. paral. cap. 24. & 26.

risq; vt diximus, approbetur, mihi tamen omnium minimo, neq; aliqua ex parte digno, vt possim ac debeam huius sanctissimi, & præcipui viri ac doctoris Ecclesię sententiam reprobare, ductus tamen sola conscientiæ puritate, vel integritate, non video cur, & quomodo expressa verba Domini Saluatoris, & ipsius Esaiæ hoc in loco possint variari, & in alium sensum abduci, & præterea hic Zacharias de quo loquitur fuit longe ante ipsum Esaiam, (vt diximus) quidam alij dixerunt hunc Zachariam, de quo loquitur hic Propheta, eum fuisse quem diximus patrem D. Ioannis Baptistę quam sententiam plerią, tum veteres tũ moderni sunt sequuti, & præsertim nostra hac etate Dominus Cęsar Baronius in suo Martyrologio, & in ecclesiasticis Annalibus Tomo primo quem ego reuera ob eius singularem eruditionem, & præcipuas animi dotes mirũ in modum veneror, & obseruo: veruntamen neq; huic opinioni ob eandem rationem possum adherere, quandoquidem neq; iste Zacharias dictus est vnquam filius Barachię, Neq; etiam fuit quò tẽpore vaticinatus est Esaias, quod autem vterq; istorum, de quibus sumus loquti pro patrijs legibus, & pro Dei gloria, & corrigendis Iudæorum moribus in atrio domini aut pœnes templum, & altare, aut inter vtrunq; fuerint occisi nihil refert quoniam non tollitur inde præcipuę difficultas cum neuter illorum fuerit filius Barachię vt hoc in loco refert ipse Esaias, propterea consideratis difficultatibus hinc inde emergentibus, bona aliter sensientium venia, & salua eorum pace inhanc sententiam deuenio, vt sentiam Zachariam illum quem Esaias adhibuit sibi testem, fore eum qui inter duodecim prophetas minores vndecimum locum est sortitus. Huius autem sententiæ testimonium habeo cęteris longe maius, quia scilicet ipse de se ipso loquans, dicit se esse filium Barachiæ filij Addo Prophetam. Quid clarius? quid expressius? volumus hęc expetere? hæc enim quam prefero sententiam habet prę ceteris longè maius testimonium; & hic idem Zacharias est de quò loquebatur Saluator noster apud Math: cap: 23. & cuius causa minabatur Iudęis, & prędicebat, super eos venturum omnem sanguinem iustum, qui effusus est super terram à sanguine Abel iusti vsq; ad Sanguinem Zacharię filij Barachię quem occiderunt inter templum, & altare. Sed video, Quosdam mihi protinus obiecturos tum quia non constat hunc Zachariam fuisse occisum inter templum, & altare cum eo tempore templum Iam olim dirutum nondum esset instauratum; tum etiam quia prędictus Zacharias fuit multo post tempore quam fuerit Esaias. Ad has obiectiones facile est rèspondere. Dicimus enim ad primam, quòd licet templum nondum eo tempore fuisset plenè instauratum, tamen vt patet ex Esdra Cap: 3. licet templum nondum fuisset perfectum, & plenè instauratum, tamen iam inceperat instaurari, & tanta erat instauratio iam inchoata, vt quę tunc erant refarcita, templi, & altaris nomine, possent iure vocari, vt rectè demonstrat quidam modernus interpres mei amantissimus.

Math. 23.

Esdra ca 3

Ad aliam obiectionem dicere possumus eo loci loqui Deum aut prophetam vice, & spiritu Dei, Vndè cum dixit Deus ad Esaiam, fac mihi duos testes fideles, immisit in mentem ipsius prophetę vt sibi adhiberet in testem tam qui eum prę ceesset, quàm qui post eum erat futurus, cum omnia sint prę sentia ipsi Deo, & vocat ea quę non sunt tanquam ea quę sunt. Si autem quæras. cur voluit Deus per prophetam eligi hos duos testes videlicet Vriam, & Zachariam? dicas id factum vt per hos duos intelligamus legem, & prophetas, & quęcunq; de Christo Rege, & Messia continentur in lege, & prophetis iuxtà præceptũ, Saluatoris. Ioan: quinto Scrutamini scripturas, quę testimonium perhibent de me, & in quibus vos putatis vitam habere, & alibi. Necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi prophetis, & psalmis de me: & possumus etiam per hos duos

Ioa. 5.

Luc. vlt.

hic adductos, intelligere quoscunq; sacrę legis doctores, & prophetas per figuram Synedochen, vbi per partem intelligitur totum, sicut etiam legimus dum voluit Dominus noster suę maiestatis gloriam, suis discipulis patefacere, & in monte coram illis transfigurari, iussit illic Moysem, & Eliam cum eo loquentes apparere, quorum alter haud dubie referebat ipsa legem cuius ille fuerat eximius promulgator, reliquus verò videlicet. Elias maximus prophetarum. Nec existimes absquè ratione dominum prędixisse ruinam, & desolationem Iudęorum propter effusum sanguinem ipsius Abel, & ipsius Zacharię quoniam constat omnibus Abel vel Abelem fuisse primum iustum inter homines occisum, & hunc Zachariam de quo loquimur fuisse quasi postremum inter omnes prophetas. Quod si alicui fortè nostra hęc opinio parum arrideat, quia Zacharias iste non fuit sub temporibus vel per tempora Esaię: quoniam. D. Cirillus videtur sentire vna cum. D. Chrysostomo testes illos ab Esaia adductos fuisse illi contemporaneos, afferemus aliam solutionem sumptam ex. D. Thoma super hunc locum; dicit enim ipse quòd Zacharias adductus in testem ab Esaia Propheta non est filius Ioiade, neque est ullus ex duodecim prophetis, multo minus qui fuit Pater Ioannis Baptistae sed quidam alius exprogenie illius qui dicebatur filius Barachię quem diximus esse filium Ioiade Sed nec cuasio hęc salua reuerentia tanti Doct. quietat intellectum. Quod autem Cirillus ita senserit, patet ex eius verbis super hunc locum. d. quòd eo tempore quo sermo de his rebus habebatur à Deo ad Esaiam, Vrias propheta, & Zacharias Sacerdos, & legis doctor aderant; & D. Chrysostomus, testes inquit adducti quo tempore scriptę sunt litere, ob id adesse debebant, ut si quam patiantur calumniam, perspicui fiant, & possint ob urare os ijs qui sic loquuntur; sic ergo iuxta sententiam horum uirorum qui scientia, doctrina ac sanctitate quam maximè prędicti fuere dicendum est scilicet hos duos testes adductos ab Esaias, fuisse prędentes aut contemporaneos ipsi Esaiæ prophetę: quidam alij ut audisti, secus opinantur. Ego autem in hac difficultate nolo proteruire, sed efficere quod monet. D. Augustinus 8. super Gen: cap. 5. ubi d. melius est dubitare de occultis, quàm litigare de incertis; sed præter ea quę diximus nolo præterire opinionem quorundam, qui per Vriam, Zachariam, & Barachiam hoc loco nominatos ab Esaia, nihil horum eum propriè intelligere, uel iuxtà proprium significatum ipsarum uocum, sed simbolice tantum intelligi, cuius opinionis videtur esse etiam. D. Hieronymus, ut scilicet per Vriam intelligamus eos qui sunt, illustrati à Deo: per Zachariam eos qui sunt memores ipsius Dei, & per Barachiam qui sunt benedicti á Deo, quò intelligamus testes & prędicatores misteriorum, Dei oportere homines esse diuinę legis doctores, integritate uitę prefulgentes, & moribus incorruptos; & quamquam nos approbemus hanc sententiam secundum allegoriam, non reijcimus tamen eam quàm nos adduximus iuxtà sensum literalem.

Aug. 3. Ge. lib. 5. cap. 5.

Sed prosequamur textum. *Et accessi ad Prophetissam, & concepit, & peperit filium. Et dixit Dominus ad me. Voca nomen eius. Accelera. Spolia detrahe festina prædari. Quia antequam sciat Puer vocare patrem suum, & matrem suam auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ coram Rege Assyriorum.*

Tex. 3.

Ego non possum adduci, ut credam per prophetissa hoc loco intelligi debere uxorem Esaię, sed neque etiam Spiritum Sanctum, multo minus ego possum existimare, nomen filij, qui nascitur ex prophetissa, posse attribui uni ex filijs Esaię; quod certe minimè

nime consonans est prioribus dictis, quandò nulla ratione admittimus, vt per Prophetissam intelligatur vxor Esaiæ. Dicimus ergò per prophetissam intelligi Beatam Virginem Mariam quę verè poterat dici prophetissa, cum & de se ipsa prophetauerit, & de alijs, vt ex eius cantico manifestum est. Ipsa enim prædixit quòd futurum erat, & re ipsa euenisse diximus, & fatemur. De ipsa quidem, cum cecinit, Beatam me dicent omnes generationes. De alijs verò subdidit. Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles, quo circa iure optimo Prophetissa dici debuit: quando, & in ea dominus, & spiritus omnium Prophetarum consedit. Et præterea consequens est, vt mente conceperit, quem iam carne peperit. Quòd in super de alio puero quàm de Christo Iesu Dei filio, tàm præclara mentio fiat, & tot magnificis titulis præter ipsum decoretur, vix possum credere, quandoquidem solus ipse fuit verus prędo ipsius inferni, & fortiter ac viriliter non furtim ac petulanter, & insolenter, sed iuste detraxit spolia Sathanæ. At si quis velit contendere eiusmodi titulos posse tribui filio Esaiæ quæmadmodum vni suorum filiorum, qui vocabatur Searesiasub tributum erat, quòd reliquiæ saluæ fient, poterit aliquo modo concedi sed non satis ad rem. Cum autem dicit Propheta se accessisse ad Prophetissam, quæ concepit, & peperit filium, nulli dubium, Prophetam hoc loco spiritu Dei afflatum gessisse personam Spiritus sancti, aut etiam Angeli Gabrielis; quorum quisque legitur accessisse ad Beatam Virginem, quam verè diximus prophetissam extitisse. Angelus enim Gabriel accessit ad eam prænuncians ipsam filium Dei parituram, & Spiritus sanctus itidem accessit ad eam, & superuenit, & virtus altissimi obumbrauit ei, & mox illa concepit, & præfinito tempore peperit, cuius filius ore prophetico fuit nuncupatus velox prædator, & spoliator vt non immerito hic Propheta fuerit dictus alius Euangelista: nec mireris quæ dicta sunt à propheta tribui Deo vel Angelo, & e contra, quoniam, vt inquit Aug. 9 de Trin: cap 11. Cum propheta loquitur perinde est ac si Deus, vel Angelus loquatur. Iste igitur puer erit vsq; adeò celer, & velox, quòd antequàm sciat vocare patrem suum, & matrem suam, auferet fortitudinem Damasci, quæ consistebat in diuitijs: & præsertim in auro; auferet etiam spolia Samariæ, hoc est Idolatriam quæ maximè vigebat in illo populo vt d. Augustinus ser. 32. de temp; Quòd autem iste puer dicatur adeò velox, &c. potest intelligi duobus modis, primum quod his nominibus designentur effectus futuri virtute, & potentia ipsius, vt velox spoliatio, & depredatio inferni, quod certè futurum est antequàm sciat Puer iste scientia exprimentali, & acquisita vocare Patrem, & Matrem, quia multi per fidem in ipsum venturum, & in fide nominis eius in locò salutatoris consistent, & de sua felicitate securi erunt, & quàm primum fuit in lucem editus, & Verbum caro factum, omnis potestas Satanæ, & cultus Idolorum minui cepit, & aboleri: id quod Vniuerso Orbi palam factum est, quando Magi ab Oriente venerunt Ierosolimam Puerum illum adoraturi, & in cunabalis iam tum vagienti varia munera oblaturi. Alio? exponitur quòd, scilicet, ista velox expoliatio; aut deprædatio velit designare Aduentum ipsius, qui erit maximè velox, & inopinatus, cuius velocitas explicatur per illam particulam, quæ ponitur in textu septuaginta interpretum, videlicet adest. n. quibus Verbis vult innuere Propheta secundum istos interpretes, quod videlicet Christus adest; & quòd quàm primum Spiritus sanctus accessit ad Prophetissam, ipsa concepit, & peperit. Iuxtà id, quod scriptum est apud Lucam. Spiritus sanctus superueniet in te, & Virtus Altissimi obumbrabit tibi. Propterea cum dicitur in text: Accessi ad Prophetissam, quidam (vt diximus) volunt Verba illa esse Spiritus sancti, & non ipsius Prophetæ: & hoc modo loquendi voluisse loqui Prophetam, qui est stilus homi-

Beata virgo Maria Prophetissa.

Aug. 9. de Tri. 11.

Ser. de tẽp. 32.

Luc. 1.

nis, ideſt modus, quo loquuntur homines, cum de aliquo coniugio, ac concubitu verba faciunt; dicimus enim quod vir accedit ad Mulierem, dum vult illam ſuo tẽpore concepturam, & pariturem, ſic dicitur de Spiritu ſancto reſpectu Virginis immaculatæ.

Nec tibi videatur durum, aut inſolens, quod huiuſmodi Verba de Chriſto domino Ieſu proloquamur, & de eo dicta fatemur quoniam (vt inquit Rubertus Abbas) quicquid nos loquimur in ſcripturis & tractamus, nihil debemus reſpicere, & referre niſi Chriſtum Ieſum, & quicquid aliud ſenſerimus maieſtati Sacroſanctæ Scripturæ maximè detrahemus: nihil enim (dicebat Apoſtolus) arbitramur nos ſcire niſi Chriſtum Ieſum, Sed ex prædictis poſſet aliquis non immerito dubitare, cur ſcilicet fuit neceſſe hoc aliud nomen imponi huic puero ex Virgine naſcituro, videlicet velox ſpoliator, & feſtinus deprædator cum in præcedenti capitulo fuerit iuſſus Eſaias, & cuiquam alij præter ipſum, vt vocarent nomen eius Emanuel? & præterea cur hoc nomen tam durum, aſperum, & horendum, videlicet ſpoliator, detractor, & deprędator imponitur huic puero.

Primum quidem nullam debet afferre dubietatem, quandoquidem habita ratione multorum effectuum, & operationum, quæ ab ipſo Dei filio, tanquã omnium rerum artifice, & conditore pro ratione temporum, & perſonarũ, emanant, diuerſis nominibus nuncupetur, immò ratione qua Deus, eſt infinitorum nominum. Dicitur ergo Emanuel, quia cum ſit Deus verus in ſui natura in ſe ipſo exiſtens, factus homo noſtramq; naturam aſſumens dictus eſt Emanuel, hoc eſt, nobiſcum Deus. At cum iam factus homo cum Sathana congreſſus, vtpotè, multo fortior illo, eum viciſſet, & ſpolia, atq; arma ei detraxiſſet, & ſpolia diſtribuiſſet iure optimo debuit hoc nomen ſortiri videlicet velox ſpoliator, & feſtinus deprædator, & hac ratione, patet ſolutio ad ſecundum poſtulatum. Nemo ergo admiretur, & exhorreſcat, tam aſperum, & horribile nomen Saluatori noſtro, cuius miſericordia ſuperexaltatiud cium tribuatur; Eſt enim procul dubio mitis, & ſuauis omnibus invocantibus eum, & præſtabilis ſuper malitia; ſed his, qui ſunt peruicaces, incredula, & obſtinato animo eſt ſeuerus, aſper & terribilis, iuxtà illud pſa. *Pſal. 75.* Tu terribilis es, & quis reſiſtet tibi? ex tunc ira tua. Cum autem Sathan, & Satellites eius continue oppugnent filios eius, & omnem moueant lapidem, quò ab eius fide, & obedientia recedant, & alienentur, Deus tunc maxime illis obſiſtit, & eius vires, & arma detrahere, & ſpoliare contendit, habita itaq; ratione variæ, multæ ac diuerſæ conditionis & operationis ipſius Dei, ob varias, ac diuerſas neceſſitates, & opitulationes ſuarum creaturarũ varia, & diuerſa nomina ſortiaturoportet Sed dices, quomodo fuit tam celeriter facta iſta prædatio, & ſpoliorum detractio, cum tot ſecula præterierint, ex quo fuerunt hæc prædicta vſq, ad Chriſti aduentum, quo talia contigiſſe dicimus; Reſpondetur, tunc reuera aliquid, celeriter efficitur, quando oportuno, & conuenienti tempore peragitur. Tunc enim dicimus lentè feſtinari, at cum præpoſtere, & citra, temporis opportunitatem aliquid efficitur, res non benè geritur, & noxia eſt huiuſmodi celeritas. Deus autem, qui dux ſapientiæ eſt, & ipſamet ſapientia per eſſentiam, ad congreſſum cum Sathana ineundum, & ad eius ſpolia detrahenda, hoſtemq; humani generis conculcandum, & dubijciendum, & foras omnino ejciendum, non ita feſtinauit, vt tempus oportunum anteuerteret, neq; rurſus ita lentus fuit, vt temporis præteriret congruitatem, ſed cum venit plenitudo temporis miſit Deus filium ſuum in mundum, vt nos ab eius poteſtate liberaret. Et profectò hunc in modum agit nobiſcum clementiſsimus Deus. Expectat enim nos per longum tempus, vt reſipiſcamus, & recedamus a peccatis, atq; ad eum conuertamur; Cum autem viderit nos pertinaciter in peccatis perſiſtere, & indureſcere, comminationes, ac terrores negligere, & parui facere,

Christ⁹ Dei filius multis & variis nominibus nõ ab re nuncupetur.

cere, nulliſq; adhortationibus coimmoueri, velociter, & inſperato nos aggreditur, ſpolia detrahit, & omnia deprædatur, ſubtrahit in primis gratiam ſuam, deinde aufert opes, honores, præſidia, atq; dignitates, & quæcunq; ſuppeterant præſidia, et uſque ad eo celeriter agit, vt cum iudicij tempus aduenerit, nulla nobis facultas adſit, qua conſulere, auxilia expetere, & refugium vllum habere poſsimus, vt congrue fuerit impræcatus Regius Propheta aduerſus inimicos ſuos, dum ait *Pſal. 6.* Erubeſcant, & conturbentur vehementer omnes inimici mei, conuertantur, & erubeſcant valde velociter. Sed forte quis mirabitur, quòd pleriq; nos Deus punit, & flagellat per manus hominum impiorum, qui ſunt feces, et extrementa vniuerſi orbis, quemadmodum in præſenti negocio quod tractamus, legimus ipſum Deum, viſitaſſe populum ſuum multiſque flagellis, & calamitatibus attriuiſſe per Syros, & Aſſyrios, aliaſque exteras, et feras nationes ipſi Deo maximè infenſas, et exoſas, vtpotè idolorum cultrices, et cunctis improbitatibus, et nequitijs, refertas. veruntamen nihil eſt, quod mirari debeamus, iudicia enim Dei abiſſus multa: & præterea idem ipſe Deus ſic ſe facturum proteſtatur dum ait Vindicabo me de inimicis meis, cum inimicis meis, non deeſt autem, et contra eos extendere manum ſuam, et exercere iuſtitiam, vt de maxima clade Aſſyriorum, et aliarum nationum, de quibus multa nobis exempla ſacræ literæ ſuppeditant, manifeſtum eſt.

Et adiecit Dominus loqui ad me adhuc dicens. Proco, quod abiecit populus iſte, aquas Siloe, quæ vadunt cum ſilentio, & aſſumpſit magis Raſim, & filium Romelia. Propter hoc Ecce Dominus adducet ſuper eos aquas fluminis, fortes & multas Regem Aſſyriorum, & omnem gloriam eius: & aſcendet ſuper omnes riuos eius, & fluet ſuper vniuerſas ripas eius, & ibit per Iudam inundans, & tranſiens vſq; ad collum veniet. Et erit extenſio alarum eius, implens latitudinem terræ tuæ, o, Emanuel &c. *Tex. 4.*

Præſens verborum contextus, quo ad externum literę ſenſum planus eſt, et facilis, quamuis ſit totus metaphoricus. Proponit hic Propheta diſcrimen inter duo genera aquarum, aut potius inter duos diuerſos ſitus, quibus aquæ conſtitutæ ſunt. Vnus enim eſt locus ille, et ſitus, vbi exiſtunt aquæ Siloe, alius ſitus eſt, et locus, in quo fluunt aquæ fluminis cuiuſdam per regiones Aſſyriorum. Differentia eſt, quod aquæ Siloe vadunt leniter, et cum ſilentio, aquæ autem fluminis Aſſyriorum ſunt multæ, et fortes, et magno cum impetu diffluentes. Dicit ergo Deus, neceſſe eſt, quod iraſcar aduerſus populum decem tribuum, quoniam abiecit aquas Siloe, quæ vadunt cum ſilentio, et aſſumpſit, hoc eſt adheſit magis Raſin Regi Syriæ, et filio Romeliæ, Regi Samariæ: per aquas, quæ vadunt cum ſilentio iuxtà metaphoram intelligendi ſunt illi Principes, et Rectores terrarum, qui ad vindictam, et punitionem malorum non ſtatim proſiliunt, ſed magna cum patientia, et longanimitate ſuſtinent, et expectant ad pœnitentiam, quòd ſi poſt diuturnum tempus non reſipuerint grauiter admodum et vehementer aduerſus eos commouentur, de quibus dici ſolet, & læſa patientia vertitur in furorem, contrà verò per aquas fluminis fortes, et multas, intelliguntur, et deſignantur hi, qui in delictis, et erroribus vindicandis magno cum impetu, et furore procedunt nullam humanitatis, et pietatis ſpeciem præſeferentes, hunc immodum agit aliquando nobiſcum Deus vt paulo ante diximus, cum videlicet in peccatis nimium obdureſcimus: Quam vindictę formulam, et rationem animo perpendens Regius Propheta precabatur Dominum dicens. Domine ne in furore tuo arguas me, neq; in ira tua corripias me. Qui ergò abiecunt aquas quæ vadunt cum ſilentio iuſto Dei iudicio coguntur ſuſtinere aquas flummis fortes, et multas, hoc eſt grauiſsima ſupplicia, et irreparabile damnum. Hoc eſt, quod dicit Propheta in his verbis. Propter hoc, quia videlicet populus iſte abiecit aquas Siloe, Ecce Dominus

Qualis ſit iſta aqua, & vbi ſit. vt. hoc loco D. Hieron.

pſal. 6.

dinē Terræ tuæ.i.vniuersam Regionē A ribi iam olim deditam, & deunctam occupabunt, nulla erit pars totius terræ latitudinis, quæ sit immunis, & libera ab Assyrijs. At hic videre oportet numquid illa exclamatio sit precātis, aut dolentis. Dicunt aliqui uelut etiam nos tetigimus quòd exclamando vocat ipsum Christum, ut ostendat sui iuris esse peculiarem curam gerere illius terræ, quàm præ aliis selectam populo suo concrediditi & in qua ipse B est nasciturus, & multa miracula, & prodigia facturus, denique ipsam mortem subiturus. Q. d. ò, Emanuel nisi tu velociter manū admoueas, ista inundatio replebit latitudinem terræ tuę hoc est tota Iudea destruetur. Alii volunt hanc exclamationem nonnisi cū maximi doloris participatione profectam.

Non enim poterat non vehementer tristari piissimus iste uates, cum spiritu præuiderit quæ passuri erant Iudei quorum est testamentum legislatio, & præsertim si in spiritu præuiderat vastationem illam, quę postremo futura erat per Romanos, aut etiam ad vastationem illam factam posterioribus seculis non solum in Iudea, & in vniuersa regione Palestinę, uerum etiam in toto Oriente, & magna ex parte in occidente vbi Turcæ, & Hæretici sunt citrà controuersiam, & summo nostri D dedecore ac detrimento, sunt inquam rerum domini, ità ut nos omnes cum Propheta ingemiscere, & exclamare debemus O Emanuel tanta ne erit perfidia Sathanæ, vt magna pars orbis desciscat à fide. Aliqui dicunt, quod hæc prophetę exclamatio non sit neque dolentis, neque præcantis, sed potius iucunditate, & lætitia gestientis signum, quasi iam propheta Christi misterium agnouerit, quod per Aduentum Regis Assyriorum in Iudeam, & tam magnificum belli apparatum voluerit sub enigmate prefigurare futurum Christi Regnum quod vsque adeò alas suas extendere, & dilatare debebit ut terræ latitudinē sit impleturū, quòd ut ostenderet, se voluisse, mētesq; & animos auditorum ad hoc percipiendum permoueret, fecit hanc apostrophem, dicens, O Emanuel ideſt O Deus qui nobiscum es, et nobiscum te esse concupiscis prædicationibus, & miraculis implebis latitudinem terrę quem admodum Assyrii vniuersam terram occupabunt, Abbas quoq; Tuit vult & ipse quod Propheta glorietur, & gratuletur ipsi Christo sed non ob eandem causam, at quod eo protegente tot exercitus Assyriorum nihil potuerint aduersus Iudam.

Licet nulla istarum expositionum valeat improbari, mihi tamen videtur sub eiusmodi apostrophæ ad ipsum Emanuelem eum fore admonendum, & excitandum & rogandum ut suæ terrę tutelam ac protectionem suscipiat, quoniam si differat de die in diem facillimè continget vt Assyrius, hoc est diabolus, suis dolis, ac suasionibus imple at latitudinem terræ tuę, ideſt seducat C vniuersos homines, qui sunt terra tua, possessio tua, & figmentum tuum, Quemadmodum regius propheta quādoque vtitur hoc modo loquendi cum inquit. Exurge quarè ob dormis domine, exurge & ne repellas in finem. Quarè faciem tuam auertis, & obliui scēris inopie, & tribulationis nostræ

Sequitur textus. *Congregamini populi, & vincimini, & audite vniuersi de procul terra. Cōfortamini, & vincimini, accingite uos, & uincemini, inite consilium, & dissipabitur, loquimini verbum, & non fiet, quia nobiscum Deus.* Tex. 5.

Particula ista est etiam difficillima, tum propter varios textus, tum etiam propter varias interpretum expositiones, primum in editione vulgata aliqui textus legūt, vincimini, aliqui in futuro, vincemini. Sed præter id, quod parum refert sunt multæ aliæ verborum diuersitates, & quod attinet ad intentionem presentis loci, dubium est, quos alloquatur Propheta, & contra quos insurgit, dum aliqui volunt hæc verba dirigi aduersus Regem Syriæ, & Regem Samarię, qui una coniuncti decreuerant, & statuerant aggredi Regnum Iuda, contra quod tandem, nihil efficere potuerunt, aliqui uerò uolunt sermonem dirigi contra Regem Assyriorum,

riorum, & milites eius qui & si uenerint aduersus istos duos Reges, & postremo etiam contra Regem Iuda, mirabili tamē Dei virtute, ac potentia, fuerē subuersi, ac destructi. Ego tamen collatis ijs, quæ præcedunt ad ea quæ sequuntur, existimo priorem sententiam esse meliorem. Sed quicquid sit, certum est hoc loco Prophetam colludere, & irridere eos, qui oppugnaturi uenerant Ciuitatem Hierusalem, existimantes illam penitus euertere ac destruere, propterea inquit congregamini populi, & uincimini, q. d. Agite quicquid uultis, omnes uires, & neruos adhibite, & quicquid potestis facite, nihil tandem o brinebitis.. Tria namque ut bella prospere succedant, & optatum finem consequantur fieri necessum est. Primum quidem copiarum multitudinem cogere, & coadunare, deinde bellatores quærere, qui corporis, & animi fortitudine, & animositate polleant, postremo, ut arma parata habeant, & idonea ad offēsionē pariter, ac defensionē. Propterea dicit Propheta quasi insultādo, ac deridēdo. Congregamini populi, hoc est vos populi Syriæ, & Sāmariæ cōgregamini. i. coadunamini cogite gētes numerū facite, simul cōuenite, ficus tam multi ut ferè non sit locus numerationi, nihilominus vincimini, seu vincemini: Neque refert, aut verbo temporis presentis, aut futuri siue etiam preteriti Prophetæ utantur, quoniam, quæ ab eis prædicuntur sunt adeo certa, & indubitata, ut cuiusuis tēporis differentiæ possint accommodari. Congregamini ergo populi, quicunque decreuistis oppugnare, & expugnare Ciuitatem Dei, conuenite inter uos, & consulite, armatos exercitus colligite, uos tandem vincemini, & hoc vestrum negocium perperam susceptum in maximum uestrum dedecus, & ignominiam innotescet, & diuulgabitur apud ōnes ita ut etiā terræ & regiones, quę procul sunt, & valde à nobis distant audituręque sunt hunc nouum, & insolidum huius audaciæ profectum, & finem, itaut omnes, qui hunc belli finem sunt audituri, subsanare uos, & irridere cogan

Felix successus bellorum quid exigit.

A tur. q̄ scilicet duo potētissimi Reges inuasuri Ciuitatem Hierusalem iunctis viribus concesserint, veruntamen Deo illam protegente re infecta abire fuerint coacti, & sequitur Confortamini videlicet robur corporis procurate, & animosiores efficiamini, & omnem à vobis timorem excutite, & mutuis uiribus, fortiores effecti pugnaturi accedite, & vincemini. At confortamini, hoc est, lætamini, & iubilabitis cum aliquando prævalebitis, & nihilominus tandem vincemini. accingite vos tanquam viri fortes, & strenui ad bellum, & gladiis auincti, & variis armorum generibus præmuniti ad prelium accedite, & cum hostibus congredimini, & tandem vincemini. Vbi nota cum vtitur verbo futuri temporis præ dicit quod futurum est, cum vtitur uerbo temporis præsentis ostendit certitudinem rei futuræ perinde ac si esset præsens. Et hoc idem significat, ac si nos diceremus alicui irronicè loquendo, & hostiliter insultando. Accipe hanc vestem, quam quis inuito domino deprædari volebat aut se meruisse iactabat, sic etiam Vergilius. Egregiam veno laudem et spolia ampla refertis, aut aliud quid simile. Sic & Propheta certò sciens quod omninò futurum erat, inquit Congregamini, & vincimini, q.d coegistis exercitum, oppugnastis Ciuitatem, iam vitistis q.d. frustrà hoc bellum suscepistis, & ità sequitur. Inite consilium, & dissipabitur, iuxta illud Prophetæ Dominus dissipat consilia gentium, & reprobat cogitationis populorum, & reprobat consilia principum. loquimini verbum, & non fiet, quia nobiscum dominus, & hoc idem est, quod vulgo dicitur Homo proponit, & Deus disponit. Hoc enim est loqui verbum, proponere, & secum animo quicquam deliberare nulla habita ratione finis, neque eorum quæ ducunt ad finem, atque in primis non respicere Dei verbum, immò potius negligere, & nullam rationem habere eorum quæ Dei sunt, quemadmodum apud sapientes huius seculi tritum, & vulgatum est verbum, quòd in his quæ spectant ad principatum, & dominium

Psal. 32.

rerum

rerum terrenarum non est habenda ratio eorum, quæ ad conscientiam spectant, quandoquidem iuxta eorum sententiam longe diuersa est ratio utri usq; At Iob. 5. scriptum est quod Deus comprehendit sapientes in astutia eorum, & consilia prauorum dissipat. Et Prouer. 21. prou. 21. Notum est illud pulcherrimũ axioma. Non est sapientia, non est prudentia, neque est consilium contra Dominum. Et D. Paulus. Sapien- 1. Cor. 3. tia huius mundi, stultitia est apud Deum prima Cor. 3. & ibidem cap. 1. Dicit ergo Propheta. Inite consilium, & dissipabitur, quia est contra Deum. Deus autem est nobiscum: & si Deus pro nobis, quis contra nos? & Hierem. 3. Bel Hierem 3. labunt aduersum te non præualebunt, quia ego tecũ sum. Sed quid causæ est, quòd Propheta tribus vicibus profert hoc verbum, vincimini? Nonne satis erat semel dixisse. Congregamini populi, & vincemini, seu vincimini? Respondeo, quod propterea fit ista repetitio, & eiusdem verbi inculeatio, vt certissimum fore, quod predicitur ostenderet: aut etiam, vt demonstraret, ꝙ quantàcumqueuis, & quantusuis apparatus fieret ab eis, & quãquã semel atq; iterũ innouaret exercitu & redintegrarent bellum nihil tamen fieret, sed omnifariam victi, & superati essent, & hoc quidem iuxta sensum historicum, & litteralem, quando sic profecto euenit, quòd omnia illa regna post modicum tempus fuerunt extincta. At secundum Allegoriam, quæ maxime in his prophezijs spectanda est, vt dicit Eusebius, & alij veteres patres, dico ꝙ totus iste uerborum contextus, potest habere duplicẽ intellectum, aut quòd Propheta ipiritu Dei afflatus, & edoctus ea, quæ futura sunt, hostiliter insultet Iudeis qui Christo credere noluerunt, sed eum pœnitus reiecerunt, quòd non obstantibus tot eorum congregationibus, concilijs, & consultationibus aduersus Christum, & Ecclesiam, nihilominus, victi sunt, & superati a Christo, & per vniuersum orbem dispersi, aut iuxta sententiam veterum Patrum Propheta vel sua personam gerens vel ipsorum Apostolorum aut etiam ipsius Dei hortatur Iudæos, & gentiles, & quoscunque nominis Christi aduersarios vt permittant se vinci, & superari à sacræ legis doctoribus & diuini verbi prædicatoribus nec pertinaciter, & obstinato animo veritati contradicant, & suæ saluti certissimam uiam præcludant: propterea inquit iuxta primum intellectum. Congregamini populi videlicet vos Iudæi, & vos deigentibus congregamini idest simul conuenite, inuicem consultate, & pro vestra securitate diligenter animaduertite, & tandem, quicquid vultis, & potestis exequimini nihilominus vincimini, nihil tandem consequemini oleum & operam proculdubio estis perdituri. Conspirauerant enim Iudæi, vt si quis confiteretur Christum extra Synagogã fieret, Ioan. 9. Collegerunt Pontifices Ioan. 11. & Pharisei concilium aduersus Iesum, decernentes, & concludentes expedire pro totius populi, & gentis conseruatione Christum mori, & post eius mortem Sacerdotes, & magistratus tẽpli, Principes, & seniores populi, & quicunque primates Iudeorum denuũciauerunt Apostolis, & præceperunt, ne omnino loquerentur, neque docerent in nomine Domini Iesu. Verum his non obstantibus, & minime quidẽ omnium quicquã impedientibus, Christi nomen, virtus, ac potentia per vniuersum orbem corruscauit, & illuxit. Id ipsum de gentibus, & idolorum cultoribus dicendum est, contra quos verissime admodum prædictum vaticinium induci potest, quandoquidem, & ipse gentes, & quicunque simul iuncti, & coadunati, & cunctis viribus adhibitis præmuniti aggrediuntur Ecclesiam, & conantur eam destruere, funditusque euertere dici inquã potest aduersus eos. Congregamini populi, & gentes Idolatræ, confortamini consociamini, & mutuo vos ipsos coniungite, qui machinamini aduersus Christum, quique Dei seruos, & ministros variis tormentis, & cruciatibus affligitis uos quoque tandem vincimini, nec uobis proderit, contumelijs nos afficere, dicentes, humilem, & seruilem esse uitam Christianorum quandoquidem

iuxta

iuxta veritatem, & certissimam nostram fidem multo est præstantior christiana humilitas, & seruitus, quamquot cunque, & quęcumque regum opes, & magnificentiæ. Scimus enim & tamq̃ rem compertissimam nos habemus, quod vos quoque vincemini, inite consilium, mutuo uos ipsos fouete, alter alteri vires, & animum prębete, quia tandem vincemini. Loquimini verbũ discurrite, pertractate, & quæ placita sunt vobis decernite, & non fiet. Quid causę est? quia nobiscum Deus, ipse .n. dixit, ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi. Compello vel appello vos hæreticos, quandoquidem & vos conueniistis, & coniuraſtis aduersus Dominum, & aduersus Christum eius, Nullum enim est Ecclesiæ sanctę dogma, nullum decretum, nulla constitutio, quam vos non inuertere, peruertere, ac deprauare curaueritis, propterea ad vos quoque Prophetæ sermo dirigitur, cum ait. Congregamini populi, & vincimini, confortamini & vincimini, accingite vos, & vincimini, hoc est inuicem conuenite, simul in vnum vestras insanias conferte, conciliabula vestra, & collocutiones indicite, & quicquid vultis, executioni mandate, nihil tandem pro pemodum efficietis, stat enim firma, & immobilis Christi promissio, quòd portæ inferi non prævalebunt aduersus eam, quare & uos quoque vincemini, nec difficile fuerit negocium, cum satis constet vos in paucis admodum cõuenire, si enim Sathanas in se ipsum diuisus est & cõtra Sathanã pugnat, quomodo stabit Regnum ipsius? Et quãquam omnis virtus robur, & potentia tum Iudæorum, tum infidelium, tum quoque hæreticorum, & quorumcumque veritati aduersantium, dextera manus Dei facile confringentur, & prosternentur, aliis quoque vũs, & rationibus contingit aliquando eiusmodi infideles, et apostatas, Christique aduersarios à fidelibus vinci, & superari. Frequenter enim euenit, vt cum homines isti nefarii rident fidelium, & piorum hominum bona opera, & præsertim maximam eorumdem in pressuris, & afflictionibus patientiam, & constantiam, facilè conuertuntur, & hac ratione dicuntur vinci. Quod si etiam noluerint conuerti, sed in sua infidelitate permanere, vincuntur tamen in illis, & ab illis, qui eosdem conuertere enituntur, aut ab his, qui pro Christo patiuntur, quandoquidem nõ ea fuit virtus, & potentia eorum, vt potuerint Christi fideles á veritate tantillum auertere, quippe qui potius mortem subire, quam à fide, & veritate recedere sunt parati. Eà autem, quæ p allegoriam ad conuersationem, & praxim Christi aduersariorum deduximꝰ possumus etiam ad vnumquemque nostrum referre quandoquidem quisquè tres habet hostes infensissimos videlicet carnem mundum, & sathanam qui nos perpetuò iunctis uiribus aggrediuntur & mille modis infestant. Credimus tamen ex prædictis victoriis voluisse quoq; Prophetã innuere id quod dicebat Apostolus, nihil esse damnationis ijs, qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant. & quod nemo potest rapere de manu Dei, quos ipse eligit, & constituit sub vmbra alarum suarum. Proinde dicebat Regius Vates. si consurgant aduersum me castra, non timebit cor meũ. si exurgat aduersum me prælium in hoc ego sperabo, & alibi. Dominus mihi adiutor, non timebo quid faciat mihi homo & rursus Dominus mihi adiutor & ego despiciam inimicos meos. Propterea cõgregamini populi, cõfortamini simul, & confirmamini, qui si aliquando prævalebitis aduersum me, postremo tandem vincemini. Dicebat sanctus Martir Ignatius, ignis, crux, bestie confractio ossium, membrorum diuisio, & totius corporis contusio, & omnia tormenta Diaboli in me veniant, nihil existimo, modo Iesum Christum inueniam, & eo fruar, & D. Paulus. certus sum, inquit, quia neque mors, neque vita, neque Angeli, neque Principatus & tandem nulla creatura poterit me separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro. *psal. 26.* *psal. 17.* *Rom. 8.*

Summa itaque est, quòd qui cumq; populi fuerint congregati contra Dominum

mium, quicunmque sint illi, siue Iudęi, siue Greci, & quicumque mundi huius sapientes, aut hęretici, siue etiam, quicunque mali Christiani, quiquamuis confiteantur se nosse Deum factis autem negant, nullis viribus, nullis artibus, aut dolis, nullis insidijs seu machinationibus potuerunt quicquam facere aduersus eum, sed neque aduersus seruos eius. Sed Dominus qui habitat in Cœlis irridebit eos, & subsannabit eos, quemadmodum nunc Propheta deridet Reges Syrię, & Samariæ, qui iunctis uiribus, & animis, cum ingenti armatorum multitudine venerant, vt expugnarent Hierusalem, qui tamen uicti, & superati recesserunt. At præter illos modos, quibus diximus aliquando impios uinci, cum tamen se existiment alios uicisse, extat alius modus, quo sæpe eos vinci, & reprimi, atque eorum vires attenuari contingit: Idque tum maxime, cum aliqua graui molestia, & animi, & corporis, perturbatione tăguntur. Dicebat enim Regius vates. Imple facies eorum ignominia, & quærent nomen tuum Domine. Et alius Propheta vexatio dat intellectum. Qui verò sic á Deo percussi et excitati non vincuntur (hoc est) nõ resipiscunt, neque ad se redire conantur, de illis proculdubio actum est. nec pro eis orare oportet. De quibus Hieremias cap. 5 loquitur in hunc modum. Percussisti eos Domine, et non doluerunt, attriuisti eos, et renuerunt accipere disciplinam, indurauerunt facies suas supra petram, et noluerunt reuerti. Hi quidem quamquam prima fronte videantur uicisse quia Dei mandatis se pertinaciter oppoſuere, et à statione sua non permiserunt se amoueri. vincuntur tamen, quia suę corũ temeritatis, et peruicacie pœnas aliquãdo dabunt. Sed de huiusmodi impiorum, et perditorum hominum genere alias sese offert occasio plura dicendi. Restat videamus, quem alium sensum iuxta allegoriam afferant patres huic uaticinio, cum inquit Propheta Congregamini populi, et vincimini. Dicũt enim quod Esaias hoc loco gerens personam propriam, aut Apostolorum, vel totius Ecclesiæ non irridet, neque insultat populis tum Iudæorum, tum gentium, sed hortatur, et monet, ut Ecclesiæ dogmata apprehendant, predicationibus euangelicis, aures prębeant, et se vinci patiantur: Et hunc sensum ex textu 70. Interpretatum elicũt, qui sic habet. Scitote gentes, et vincimini. Victi quippe sunt omnes, qui ex Iudæis, et gentibus manus dederunt Christo, in quo nimirum conflictu vinci est peculiare lucrum, et gloriosa victoria: Namque sic vincimur, et succumbimus, quia adueniente duce depellimus tenebras, et arrepta veritate, error, et ignoratia longe procul eiicitur. Intelligite ergo gentes, et scitote populi et uincimini, salutari admodum, et iocunda victoria videlicet subiicere colla Domino, expellere Demonum insidias, et a crudele Sathane tirannide ac seruitute liberari, et fœlicissimam assequi, et amplecti seruitutem, qua Deo seruietis, cuiquidem seruire dubio procul regnare est. D. autem Cirillus hũc in modum huius parricułæ orationem distinguit ac explanat. Quod prius Christi misterium prævidens Propheta et conuersionem gentium, prægaudio gestit, et exultat, propterea dicit, scitote gentes, et uincimini, nolite nobis aduersari, quia nobiscum Deus. Et personam Apostolorũ, et Euangelistarum assumens primum eum gentibus deinde cum Iudæis congreditur. Gentibus inquam præcipit, ut cognoscant Christi misterium, et se vinci patiantur ab his, qui illud docent propterea inquit Scitote gentes, nobiscum enim Deus Ideo eius sermonem capite, et vincimini, ideſt cedite, et sanctis sacrorum prædicatoribus nolite resistere, sed illis potius obsecundate. Vos autem inquit, o Iudei, qui prævaluistis, vincimini Prævaluistis enim contra Christum cum miseri vos eum cruci tradidistis, et consilia contra eum inuistis, quæ stabiliri non poterant, neque enim fieri potuit, vt morte oppressum tenerent auctorem vitæ. Proinde si aliquando prævaluistis, et victores quodamodo contra eum fuistis, tamen postea uincimini, hoc est præ-

Psal. 82.

Hier. cap. 5.

state obedientiam, fidem amplectimini et Dei seruuos, ac ministros nolitet vlterius prosequi, illud scientes, quòd si post hac præualueritis, et his qui euangelium annunciant, crudeliter insultaueritis, de integro uincimini à Iudice, qui punit impostorum, et tantę, tanquę diuturnę insanię pœnas expetit, id quod haud dubie factũ est, quia cum post Christi resurrectionem et in Cælos ascensionem crudeliter fuerint persequuti sanctos Apostolos, et multas eis astruxerint insidias, et multos ex eis post carceres, et uerbera neci tradidissent, uicerunt tandẽ Christi discipuli, et Apostoli, et illi ac cerbissimas pœnas dederunt Romanis copijs uolentes nolentes subacti.

Sequitur post hæc uerba idem Propheta, et inquit. *Hæc enim ait Dominus ad me. Sicut in manu forti erudiuit me, ne irem in uia populi huius.* Versus iste cum multis sequentibus quantam habeat difficultatem non est opus ullis uerbis commostrare, qui enim aliqua uel mediocri attentione legetit, facile percipiet. Ego autem existimo hunc esse huius particulę intellectum. Monuit, et erudiuit graui, et potenti manu mirabilique sancti spiritus fulgore ipse Dens Prophetam ne iret in uia populi huius, ideſt populi Iuda quippe qui cum intellexisset duos illos Reges uidelicet Regem Syriæ, et Regem Israel coniurauisse aduersus Regnum Iuda, usque adeo fuit per terrefactus, ut uehementer timeret, et expauesceret eorum aduentum, neque quicquam magis habere uidebatur in ore, neque passim quicquam aliud dicebatur, et mutuo susurrabant, et colloquebantur nisi coniuratio coniuratio. q.d. Quid amplius moramur, quid ulterius differrimus, quominus eos excipiamus, et illorum ditioni nos ipsos dedamus: tantusque populum illum innasserat timor, et pauor ut plerique ex his, qui intus erant de fuga, uel de deditione cogitarent. Et forte ex his unus erat Esaias, quem propterea Deus in manu forti erudiuit, et monuit, ne iret in uia populi illius ne scilicet conueniret cũ eis, aut ulla ratione illis accederet: quin potius illos moneret, ne non solum nõ explerent opere, sed nec uerbo quidem auderent quicquam dicere, et significare de coniuratione. Ponderãda nempe sunt ea uerba, in manu forti erudiuit me Dominus, quandoquidem uerbis, et sermonibus fieri solet eruditio non manu; Ob id aliqui dicũt; per istam eruditionem debemus intelligere aliquam correptionem, non solum uerbis, sed etiam facto peractam alij dicunt per eruditionem intelligendum esse sermonem quemdam ipsius Dei terribilem, et irrefragabilẽ, robore spiritus firmatum in eius mente, ac stabilitum, uel in manu forti, ideſt in uirtute Dei qui fortis, et potens est, aut in Christo, quod idem est qui est fortis et sapiens Sed fortæ melius, quòd Deus erudiuit Esaiam in manu forti, ideſt potente, et efficaci illuminatione; et subdit. *Timorem eius ne timeatis, o populi Iuda, nec paueatis. Dominum exercituum ipsum sanctificate, ipse pauor uester, & ipse terror uester, timorem scilicet populi coniurati, & conspiratis, ne timeatis, neque paueatis.* Hoc est ob eius timorem atq; pauorem, nulla ratione moueamini, neque quicquã attentetis, quod in uestram pernicię, atque ruinam cædat. Dominum exercituum, qui scilicet dominatur exercitibus Angelorũ, & hominũ, illũ inquã uos timere oportet, & pauere. Ipsum sanctificate, hoc est sanctum colite, sanctum prædicate, ad eius cultum alios induci satagite, & ei toti subiacete. Ipse erit vobis in sanctificationem, hoc est per ipsum, & eius munere & dono ditati, sãctificationẽ corporũ & animarũ accipiemus, quæ sãctificatio est quę dã animi stabilitas, puritas, & confirmatio, quam secundum non nullos D. Lucas appellat resurrectionem vel dicat breuius, erit vobis in sanctificationẽ. i. sãctos vos faciet, & hic Deus erit in lapidem offensionis, & petrã scandali duabus domibus Israel. i. duabus tribubus Iuda, quæ duæ tribus constituunt vnam domum Israel, & decem tribus, quæ constituunt aliam domum. Erit ergo Dominus in lapidem offensionis, & petram scandali duabus

domi-

domibus Israel, & in laqueum, & in Ruinam, habitantibus Hierusalem. *Et offendent, ideō impingent ex eis plurimi, & cadent, & conterentur, & irretientur, & capientur.*

VI. hoc idē infert cap. 28.

Super his verbis vbi Propheta ponit diuersam rationem, & habitudinem, qua se habet Deus respectu diuersitatis hominum, quoniam quibusdam futurus prędicatur in sanctificationem, quibusdam vero in lapidem offensionis, & in petram scandeli, & quibusdam in laqueum, & in ruinam est notandum; quod timentibus Deum, & in eum credentibus nulli dubium, quod erit in sanctificationem: Sanctificabit eos, purgabit, & ab omni malo eripiet, & glorificabit: Incredulis vero, & Dei verbum aspernantibus erit in lapidem offensionis, & in petram scandali, idest quidam istorum dum fuerint in uia, tamquam parum accurati, & velut cęci impingent in lapidem, & lædent pedem, & in petram scandali, hoc est, non solum impinget in lapidem, & pedibus lædentur verum etiam quandoquè in terram cadent, & qui nam erunt istu? dicit Propheta istud continget duabus domibus Israel, hoc est, domui Iuda, & domui Israel, & non vt quidam dicunt domum Phaceæ, & domum Oseæ, cum vtraque fuerit ab Assyriis deleta, & extincta, nec per istas duas domos intelliguntur scribę, & Pharisei quia eo tempore non dum erant in vsu, neque eorum mentio habebatur. Et qui sunt illi quibus Deus erit in laqueum, & in ruinam? Habitantibus Hierusalem, Non enim satis fuit Prophetæ prędixisse ruinā domus Iuda, in qua, tam quā Metropoli, & primaria Ciuitate qualis erat Hierusalem, sed voluit speciatim, & seorsum illam nominare, propterea quod eius habitatores, & incolæ aduersus Christum longe duriores, & attrociores extitere, quam ceteri. Et nota, quòd gradatim exprimit Propheta damna, & incommoda, quæ passuri sunt Christi rebelles, & increduli nanque minor est lęsio pedis quam casus, & casus minor est, quam in terram decidi, quia qui cadit potest resurgere nisi conteratur vel confringatur at qui illaqueatur non ita Ruina est, peior, quam laqueus, & hæc omnia mala siue singulatim, siue omnia simul non solum hębreis cōtigerunt sed passim contingunt reliquis gentibus, & prauis hominibus. Nec mireris, quod vnus, & idem Deus, vnus Dominus & pater omnium sit adeo dissimilis, ac diuersus, respectu bonorum, ac malorum quandoquidem eiusmodi diuersitas, ac dissimilitudo prouenit ex parte nostri non ratione sui, quia secundum se est omnibus idem; quemadmodum .n. vnus, & idem flos sumptus ab apibus, & comestus, conuertitur in mel, sumptus autem ab araneis conuertitur in venenum, cum tamen sit vnus, & idem. sic Christus, quid est flos campi pulcherrimus, & suauissimus, aliis est in sanctificationem, aliis vero in ruinam, ac destructionem. Hoc idem prædixit Simeon Senex apud Lucam cap. 2. Dicens. Ecce hic positus est in ruinam, & resurrectionem multorum. Dicitur autem Christus esse lapis offensionis, & petra scandali, laqueus, & ruina, quia cū viderint, & intellexerint, Christum fuisse hominem, de muliere natum, mortuum, & crucifixum, non poterant adduci ad credendum ipsum fuisse, & esse filium Dei, tametsi miracula, & prodigia fecerit, quæ nemo alius fecit. Propterea dicebat ipse apud Iohannem Beatus qui non fuerit scandalizatus in me. Non ergo est ipse in causa, quod aliqui offendant, & cadant, aut quod aliqui ruant, & perdantur, sed ipsimet sunt in causa, quia nolunt credere, & ideo subdit Propheta .d. Et offendent ex eis plurimi, non d. omnes, quia non omnes Iudæi ceciderunt, sed reliquiæ remanserunt & saluæ factę sunt, sic & de nobis credentibus multi cadent, quia impingent in lapidem, & cadent, quia filij regni eijcientur in tenebras exteriores, & conterentur; quia poterit esse talis percussio super petram, quod cadeās conteret; brachia, & pedes, & totum corpus, cōfringetur, & irretientur, quia retibus complexis, & complicatis inuoluentur, & detinebuntur, ne possint explicari,

Luca 2.

cari,& extricari, & sic tandem capientur ab hostibus, & prædonibus, hoc est ab inimicis tam visibilibus, quàm inuisibilibus. Hoc procul dubio contingit non solum incredulis, sed omnibus, qui sunt assueti peccatis, qui Iure optimo possunt conqueri, & dicere funes peccatorum circumplexi sunt me, & prouerbiorum quinto, funibus peccatorum suorum constringit peccator. Proinde omni ope, & conatu debemus efficere ne peccatis assuescamus quia si consuetudini,& assuefactioni nõ resistitur, efficitur necessitas, quo difficile admodum possumus deinceps euitare peccatum. In tex. Septuaginta interprætum habentur hæc verba,quę, vt inquit D. Hieronymus, non sunt in tex. Hæbreo nec in editione vulgata, hæc inquam. Appropinquabunt,& capientur homines in securitate existentes. Appropinquabunt,ideſt Iudæi,qui erant dispersi per Ciuitates Iudeæ, appropinquabunt.i. accedent Ierosolimã ad celebrandum Pascha, qui iam securi erant cum euaserint vim belli, & tamẽ omnes perierunt. Aut qui erant Ierosolimis, imaginabantur se in securitate, & in loco tuto consistere,qui tamẽ gladio,fame,& peste corruerunt. Diuus Cirillus sic exponit. Appropinquabunt, ideſt accedent propè Iudæos illi, qui quærent eos percutere & pessumdare. Neq; vlli dubium est, quòd infelices Iudæi existentes Ierosolimis existimabant se in securitate manere, & tamen fuerunt capti, occisi, ac deprædati à Romanis, id, quod sæpenumero contingit & nobis ipsis, & ego pro cæteris sum expertus in memetipso, quippè qui dum sumus in Via, & dum inter homines versamur nullam nobis, nec de Deo alioqui iustissimo & clementissimo neq; hominibus securitatem vllam de[illegible]mus polliceri. De Deo quidem, quia nemo potest scire num amore, vel odio sit dignus. Et D. Paulus monet,vt cum timore, & tremore nostram salutem operemur. Et qui stat videat ne cadat. Et B. Ioannes in suis reuelationibus, Beatus (inquit) qui semper est pauidus, propterea nemo debet ità suæ saluti esse certus, & sicut rus, quin peccare vereatur.

prou. 5.

Ioan. in apoc.

Quòd verò in hominibus nulla sit collocanda, & reponenda securitas,est adeò clarum, & manifestum, vt nullum sit opus alias probationes afferre. Inquit enim Dauid psal.17. Nolite confidere in principibus,neq; in filijs hominum, in quibus non est salus. Verisimè ergo dicit hic Esaias iuxtà tex. 70. interprætum, quòd capientur homines in securitate existentes. Sequitur tex.

Liga testimonium,signa legem in discipulis meis &c. Si verborum superficem spectemus, reuera sunt obscurissima, nec facile possum applicare intellectũ expositioni quorundam: Verum cum diutius in horum sensu eruendo laborassem, mihi visum est hanc fore intentionem,quòd videlicet Dominus alloquatur. Prophetam, & ei præcipiat, vt testimonium fidem, ac intelligentiam misteriorum, quæ de incarnatione verbi filij Dei, vel de reprobatione Iudæorum, & deuocatione gentium cognouerat, ligaret ideſt absconderet, nulli communicaret, sed recondita, & celata teneret in discipulis suis, i. quamdiu accederent illi, & comparerent, quos doceri congruebat. Hi autem erant discipuli, & electi Dei, quibus vnis datum erat nosse misterium regni Dei ceteris autem in parabolis,& enigmatibus quod enim ab alijs nolumus videri, scire ac ligare consueuimus & obuoluere. Dicit ergo Deus liga testimonium, signa legem in discipulis meis, hoc est vaticinia tua, & misteria in verbis tuis abscondita, liga, ideſt clausa, & circumligata tene nec soluas alijs vel explices alijs preterquam discipulis meis, quibus post eius resurrectionem Dominus aperuit sensum, vt intelligerent scripturas incipiens à Moyse, & Prophetis, & quod hic dicit per Esaiam Prophetam aliquanto obscurius longe clarius per Danielem 12.cap confirmat dum inquit. Claude sermones, & signa librum vsque ad tempus statutum. D.Cirillus alium textum habet, sic enim legit, tunc manifesti erũt qui obsignant legem, vt non discant, q.d quando manifestata erit gloria Saluatoris nostri, & plenitudo gentium intrare

Tex. 7.

Dan.ca.12

intrare cæperit, tunc manifesti erunt, qui sunt obsignati, idest, ij super quos lumen spiritus sancti signatum est. & immago Dei refulget. Manifesti inquã erunt apud Deum, & mundo quoque satis conspicui, ita tamen, vt legem non discant, non ut illam prorsus ignorent, aut abijciant, cum scriptum sit, omnis scriba doctus in regno cęlorum similis est homini diuiti, qui profert de thesauro suo noua, & vetera, sed prohibente eam discere, ne videlicet secundum eam viuere attentarent, quã do D. Paulus sub his verbis protestatur dicens. Dico vobis, & manifestè prænuncio, quod si circũcidamini, Christus vobis nihil prodetit. Abalienati estis à Christo, quicumq; in lege iustificamini à gratia excidistis. Quãuis, n. vt vides hæc doctor subobscure loquatur in candẽ tñ sententiã veniat vt profũda misteria reuelata. Prophetis, nõ debeant patefieri, nisi tẽpore legis gratię, & id q dẽ p seruos & discipulos ipsius Christi, qui est finis ipsius legis. Aliqui alitãpręfatis uerbis afferũt expositionẽ. Liga testimoniũ, signa legẽ in discipulis meis. i. fac, vt hæc mea, siue tua vaticinia & reuelationes tibi factæ, & carũ intelligẽtia sint ligatę, & ipressę in mẽte meorũ discipulorũ, postq̃, Iudæi illa cõtẽnunt deridentes ac reijciunt. Habent. n velamẽ in oculis eorũ. Post hæc verba sequitur in tex. *Et expectabo dominũ, qui abscõdit faciẽ suã à Domo Iacob, & præstolabor eum* Alius tex. habet, & confidam ei: quæ verba congruè dicta fuerunt à Prophęta, nam cum Deus ei præcepisset ut misteria superius prædicta, ac testimonia ligaret, & absconderet, atque inuoluta teneret quousque aduentarent, quibus reuelanda erant, & qui ea explicare, & manifestare debebant Prophęta tamquam de diuina voluntate contentus, nec velut importunus postulator, aut more impatiens in hæc verba prorupit. Postquam tu Clementissime Deus sic decernis, & iubes, expectabo te futurum Messiam, ac redemptorem meum, nec expectabo solum, sed maxima cum patientia, anxietate & ingenti desiderio præstolabor te, qui si diutius aduenire decreueris, non à spe tuæ promissionis decidam, sed ad huc expectans expectabo, & sustinebo Dominum meum quamdiù uenerit. Quod autem dicit. *Qui abscondit faciem suam à Domo Iacob*, ita planè intelligas, quod maior pars populi Iudaici prouocauit Deum in Dijs alienis, propterea ab eius Domo abscondit Deus faciem suam, idest uoluit eis manifestare filium suum, ex his tamen pauci admodum salui fient. Aut latius exponentes hunc textum dicemus quòd Deus abscondit faciem suam à Domo Iacob idest ab omnibus illis, qui spreto Euãgelio, voluerint legis vmbram sectari, & per illã iustificari. Isti õnes quotquot sunt ad Domũ Iacob possũt referri, cũ filijs Iacob fuerit data lex. D. Cirillus egregiè/meaquidẽ sẽtẽtia) exponit hũc locum, adeò ut omnia, & eius singula verba ellẽt hic inserenda, & diligenter cõsiderandа: Verũ (nẽ longiores simus & ne videamur aliorũ pascuis velle satiari id unũ cõsiderem⁹, videlicet, Quid sit expectare Deũ. Inquit. n quòd ille expectat Deum, qui curat q̃ ipsi placẽt & eius nutui obtẽperare studet, quiq; pro iustitia & pietate, quæcunq; certamina libẽter substinet. Hac voce psal. excitat spiritus sanctus inquiẽs. Viriliter agite cõfortetur cor vestrũ, & sustinete Dominum. Nam vniuersi qui te expectant non confundentur Proinde alibi dicebat idẽ Propheta. Expectãs expectaui Dominũ, & intẽdit mihi. Nec sine misterio Propheta subijecit hæc verba dicens. Qui auertit faciã suã à Domo Iacob, uolens non solũ obedientiam in nuere, verum etiã prudentiã, quãdo ipse Propheta illuc dirigit animum suũ & stabilẽ, ac tutũ minimèq; lubricũ reddit, unde cæteri impegerũt in lapidẽ offenderunt: q. d. Ego expectabo illũ, & sustinebo à quo cæteri ob impatientiã, & incredulitatẽ sunt auersi, quales fuerunt qui de Domo Iacob sunt recensiti. Nõ. n. satis est Deũ tãtisp expectare vt nobis subueniat, verũ pstolari oportet, & cum patiẽtia sustinere, quia tãdẽ veniẽs veniet, & nõ tardabit Qui. n iã olim fidẽ receperũt, Deiq; gratiã cognouerũt seseq; tãdẽ ab illa auerterũt, loco Jõgè peiori habebũtur, quã qui nũq̃; cognoue

gnouerũt, iuxta illud Petri 2. ca. 2. Melius nõ erat illis no cognoscere uiam veritatis, q̃ post agnitã auerti ab eo, q̃ traditu é illis sãcto mãdato. *Sequitur deinde. Ecce ego, & pueri mei, quos dedit mihi Dominus in signũ, & i portẽtũ Israel à Domino exercituũ, qui habitat in Mõte Sion.*

Tex. 8.

Hæc verba referũt ad Christũ, quasi ip se sit qui loquitur, vt ex Epist. ad Heb. cap. 2. elicitur, sed in hũc finẽ, ut p hæc verba demõstraretur Christũ fuisse verũ hominẽ, cũ immediatè sequat. Quia Pueri mei comunicauerũt carni, & sanguini, & ego similiter participaui eisdẽ. At in hoc loco ĩ aliũ sensũ dicunt hęc verba in persõna Christi cũ d. Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi dñs. Nunquã pmittemus deleri penitus & extingui locũ, in quo sũ nasciturus, & vbi sũ cõpleturus ministeriũ meũ, tãeti pleriq; vrum diffidãt de auxilio, & p fectione mea. Erũt inq; ego & pueri mei in signũ & in portẽtũ, quãdoquidẽ pleriq; ludęo rũ re, pbabũtur, gẽtes autẽ peccatrices, & alienæ à Deo vocabũtur ad fidẽ, & erũt participes salutis. Signa etiã, & portẽta cõtigerũt in Israel in Natiuitate filij Dei sm̃ carnẽ, & in toto illius vitę p gressu, & ea plurima, quæ p Apostolos, & alios Dei seruos incredibili totius orbis admiratione, & stupore gesta fuere. De quibus dicit idẽ Christus. Qui credit in me, opera, quę ego facio, & ipse faciet, & maiora horũ faciet. Et nota hic

Ioan. 14.

q̃ verè, & pfectè credẽtes ĩ Christũ omnia hæc nomina sortiũtur. Dicũtur. n. Pueri, dicuntur filij, icuntur fratres et dicuntur serui, neenon et discipuli. Dicũtur pueri pp simplicitate, & inocẽtiã. iuxta illud. Nisi efficiamini sicut pueruli nõ intrabitis ĩ regnũ Cœlorũ. Dicũtur filii, quia sunt p fidẽ, & sacramẽta ĩ Xpo regenerati & comunicationẽ. Di

vi Rom. ca 8. cũ clamamus ad eũ Abba pater

cũt fratres pp vnitatẽ Naturę & spualẽ cõiũctionẽ, q̃ habẽt cũ Xpo, quẽ ad modũ ipse dixit. Narrabo nomẽ tuũ fratribꝰ meis. Et alibi. Vade ad fratres meos & dic eis, ascẽdo ad patrẽ meũ, & patrẽ vestrũ ꝓterea dicũt serui pp obedięntiã. Hic quidẽ Christus dñs, pater, frater, & magister dicitur cuius nominis ratione,

Ioan. 20.

qui credũt in eũ, & eruditũtur ab eo dicunt discipuli; sm̃ nãm diuinã, qua

A æqualis est patri, omnia quæ sunt Dei, sunt etiã ipsius filij, at vbi est homo factus dr̃ quæcunq; habet Pr̃, & ipse à Patre ac cepisse. Nisi dicamus, q̃ sm̃ ętnaturã diuinã quicqd̃ habet filius habet à patre, quia & ipsu esse habet à Patre, à quo ꝓcedit secũdũ, origĩ h o. 7. ĩ Esa. oẽs hõies dũ sũt ĩ hac vita posśũt dici pueri et de pueris sic acceptis loqtur hic Esa. Iudæi nulla ratione se posśũt excusare de sua ĩpietate, & infidelitate, q̃ cũ tot si

B gna, & ꝓdigia uiderĩt, dicebãt in Belzebub prĩcipe Demon. hæc fieri, & nõ in virtute, digito, ac potẽtia Dei. Propheta autẽ manifeste dicit, q̃ ipsi pueri sũt dati in signum, & portẽtum Israel à Dño exercituũ, & nõ ab aliquo demone, vel homine, aut à qua vis alta præstãti, & excelleti creatura, ab illo inquã Dño, qui habitat in Mõte Sion: ubi nota, q̃ nõ in cõgrue, aut pperam videt idem repete re cum dicit quod sunt dati ipsi pueri à

C Domino, & rursus inquit, à Dño exercituum, quoniã (ut aliqui dicunt) ista repetitio fieri solet, ut indicet singulare Dei ꝓuidẽtiã sup his, q̃ fiunt, & q̃ eiusmodi sunt res magni põderis, quas Dñs singulari cõsilio occulto, iudicio patrare cõsueuit. Exprimit autẽ clarius, quis sit Dñs iste exercituum, cũ inquit Qui habitat in Mõte Sion: Locus. n. iste erat in quo colebatur Deus, & euidentiora signa suę virtutis ac potẽtiæ demõstrabat, atq; vnde respõsa ꝓdibãt, tẽplum

D que illud erat, veluti quãdã regia Dei ĩ terra. Si autẽ volumus hęc verba nũc expositа de ipso Propheta intelligere cũ inquit, ego, & pueri mei, quos dedit mihi Dñus &c. Dicemus ipsum demostrare prõptitudinẽ suã, & puerorũ suorũ. n. aliorũ Prophetarum, ab eo dependentium, seu quo uis pacto descendẽtiũ, qui possunt vocari pueri, & filii maiorum Prophetarum ac si velit dicere

E ego, & pueri mei expectabimus Dominum, & præstolabimur auxilium eius, nec timebimus Assyrios, & quoscumq; alios potẽtiores exercitꝰ qui. n cõfidũt in Dño sicut mons Sion, nõ cõmouebitur in æternũ, qui habitat in Hierusalẽ, & sic erimꝰ ĩ signũ & ĩ portẽtũ ĩ Israel quia vꝫ illi timẽtes, & ꝓterrefacti mirabuntur, & expauescẽt, cũ viderĩt nos

nihil

nihil horũ ptimescer̃,& cõfidẽtes esse? Nouerãt.n.nõ esse timẽdos, qui occidũt corpus,sed qui possũt occidere corpus,& animã. Qui p hos pueros intellẽgũt filios Esaię,p quos repbatio Iudęorũ,& salus gentiũ disignatur,valdè aberrant Sequitur postea necessaria quædã admonitio ipsius Proph. vel potius ipsius Dei p Prophetã, qua nos monet & instruit, quid nobis in rebus dubiis, ac difficillibus sit agẽdũ.& quos cõsulere,& quorũ refugiũ expetere debeam⁹ ac pquirere, & inquit, *Et cũ dixerint ad vos: quærite à Pythonibus,& à diuinis, qui strideãt in incãtationib⁹ suis, Suplesic respõdebit populus à Deo suo requirit visionẽ pro uiuis, à mortuis?* q.d. si homines curiosi & scrutatores diuinorũ secretorũ pcupientes scire tũ futura, tũ quid in rebus dubijs, & difficilibus fieri oporteat dixerit ad uos. Querite à Pyhtonib⁹ & à diuinis Vos respõdebitis, nõnè õnis populus requirit à Deo suo visionẽ, & notitiã rerũ futurarũ& nõ à mortuis quid pro uiuis fieri oporteat? Quo respõso Propheta vult redargui, & increpari eos, qui à mortuis, vel ossibus mortuorũ notitiã rerũ futurarũ expectabãt cũ lõgè magis cõueniat, vt viui cõsulãtur si quis ãbiat, ant anhelet pscire statũ & cõditionem mortuorũ. Nõ ergo uos decet cõsulere Pythones, ac diuinos, ne q; mortuorũ sepulcra effodere aut penetrare, aut eor ũmanes adire, si qd credere quid sperare, qd expetere, quid timere, & fugere debeatis, necessitas, aut cupido nulla uos teneat, sed magis ad legẽ, & ad testimoniũ, supple, est recurrendũ. leges.n. & testimonia.i. præcepta & dei promissa ea sũt, quæ vos spectare & curare debetis quæq; cõsulere necessũ est. Et re vera mihi sũmopere placet aliquorũ sñia, qp v3 iste tex. *Cũ dixerint ad vos quærite à Phytonibus, & à Diuinis* sit cõiungẽdus cũ superioribus uerbis, vbi dicebatur. Liga testimoniũ. signa legẽ in discipulis meis. Cætera uerò, quę sũt interpolita sint loco parẽtesis apposita. Dicebatur.n. liga testimoniũ.i. conuolue,& claude secretũ, & archanũ eorũq; diximus,& signa legẽ, appone sigillũ, ne v3 quisq; eã intelligat, quousq; oriãtur, & ĩ lucẽ pdeãt discipuli mei, qui A bus eiusmodi misteria erũt reseruata. Quòd si curiosi aliqui, & vani obseruatores, et cupidi rerũ futurarũ dixerint ad uos, cur nã in rebus dubijs ac difficilib⁹ & ĩ arduis negocijs Prophe. cõsulitis, qrito à Phythonib⁹ et diuinis & seqẽ. qp si nõ dixerĩt iuxta verbũ hoc .i. si qs hoc modo reqsitus, et psuasus nõ respõderit iuxta hoc verbũ, quòd .s. oporteat ĩ rebus dubijs, et difficilibus recurrãt ad legẽ, et testimoniũ magis q; ad B pythones, et ariolos, nõ erit eis matutina lux, hoc est, nihil habebũt boni, et cõmodi, õnia erit illis cõfusa, offuscata, et obtenebrata: Aut nõ erit eis matutina lux, quia nullã habebũt rerum agẽdarũ cognitionẽ verã, et aptã, potest ẽt sic exponi. Si nõ dixerint iuxta verbũ hoc, .i. si nõ fecerĩt iuxta hoc cõsiliũ, seu pceptũ, nõ solũ Iudęis, sed õnib⁹ alijs, q sũt in ãgustijs cõstituti, nõ erit matutina lux .i. nõ poterũt facere quicq; C boni iuxta illud, qp dicit Apo. Nox pcessit, dies autẽ appropinquauit. Abijciam⁹ ergo opera tenebrarũ, et induamur arma lucis, sicut ĩ die honestè ãbulemus. Aliæ expositiones dãtur huic loco, sed hæc mihi videt planior, et cõsona magis textui, nec ullã patitur violentiam ut sic dicam⁹. Nõ erit eis matutina lux .i. nõ habebũt intellectũ neq; scientiam ignorabũt quid dicũt, et erũt orbati iudicio. Quòd si p Pythones, et diuinos, D volumus iuxta allegoricũ sẽsũm intelligere Rabbinos, qui tẽpore uastationis Iudeę, et presertim in illa vltima destructione facta p Rom: cõsulebãt Iudæis, ne quicq; timerẽt, ponẽtes illis multa loca scripturarũ, et multas ꝓmissiones factas patrib⁹ antiquis, et à vero, et germano scripturarũ sẽsu retrahebãt, nõ erit incõgruũ: sed qp ad mores, et institutionẽ nostrã maxime spectat, illud est, vt ĩ õnib⁹ negocijs nostris, et rerũ difficultatib⁹, nõ ad uanos hominũ fauores E et psidia, sed ad Deũ optimũ, & clementissimũ patrẽ, ac Dominũ nostrũ recurramus, ut ait Propheta, Pax multa diligẽtibus legẽ tuã, & nõ est illis scãdalũ Vt autẽ intelligam⁹ quid sint pytones ac diuini, sciẽdũ qp pytho, seu phythõ, sñm quosdã est spiritus quidã in sepulcris mortuorũ delitescẽs, et plerũq; ĩ lo-

cis subterraneis, q uoce stridula respõ
sa dare solet; unde hi, qui hos spiritus
ad huiusmodi respõsa ferẽda cõpellũt
pythones appellãtur, et dictos volũt à
dracone quodã serpẽte, qui diuinatoriũ
spiritũ habebat, quo correpti, pythones
appellabãtur vel pytonici. Et qñ ferũt
Appollinẽ serpẽtẽ illũ interfecisse, ideo,
quãdoq; Appollo pythius appellat'. Di-
uini autẽ nũcupãt' spirit' qui ex locis
mortuorũ dabãt respõsa, aut qui eius-
modi artẽ exercẽt, vel tertio ut dicit Ni
cho. de Lira Pythones vocãtur qui p ap
parẽtẽ alicuius mortui suscitationẽ ali
quid p̃dicebãt, vt habet 1. Reg. 28. De-
niq; in vniversũ illi dici solẽt diuini seu
diuinatores, qui vacãt incãtationibus
& huiusmodi: & dicũtur diuini, quia Dei
actũ sibi vindicãt, qui ẽ p̃dicere futura.
Dicũtur autẽ hi, suis incãtationib' stri
dere, vel quia cũ difficultate loquũtur,
et verba quædã aspera, et inintelligibi
lia eructãt, vel quia ore clauso, et cõpſ
sis dẽtib' ex vẽtre velut ex quodã vase
verba p̃mũt, quo fit ut eiusmodi hom
nes vẽtriloqui appellẽtur, ita ut stridere
potius, q̃ loqui videantur. et 1. Reg.
28. legitur quòd Saul interfecit eos qui
habebãt pythones in vẽtre, quãuis po-
stea timore philisteorũ p̃territus quę si
erit mulierem habentẽ pythonẽ vt su-
scitaret sibi Samuelẽ, p̃ cuius rei int. uid.
Aug. ad Simpl lib. 2. cap. 3. Et D. Tho.
2. 2. q. 95. art. 4 et seq. Verba illa paul
lo ante exposita. Si nõ dixerint iuxta
verbũ istud, non erit eis lux matutina:
D. Cirillus habet, nõ est dona dare pro
ipso, q̃ sic declarat. Turpe est velle do-
nis, et p̃cio emere vatũ mẽdacia, posti-
sine ulla mercede nobis affertur plegẽ
et Euãgeliũ veritatis cognitio, et earũ
rerũ notitia, quę futura sũt, et quas scire
et fieri oportet, iuxta illud Esa. cap.
55. Sitientes venite ad aquas, et qui non
habetis argentũ, properate venite, et e-
mite absq; argẽto, et absque vlla cõmu
tatione uinũ, et lac. *Posteremo signatur Prophetæ enarratæ incommoda eorũ, quibus uel sup quos nõ fulgebit lux matutina. Inquit ergo quod trãsibit p̃ eãs ruina, & destructio trãsiuit p̃ eã i. p̃ vniversã Iudæã, uelut diuit* D. Hie. trãsibit peã, .s. lux matutina, vel
trãsibit p eã, sed nõ firmabitur in ea,
neq; stabit. Et corruet. i. in præceps abi
bit ipsa Iudæa, uel cõgregatio eorũ q̃
relicta lege et testimonio credũt mẽda
cio. et cõsulẽt pythones et diuinos, et
esuriet, iuxta illud psal. famẽ patientur
ut canes et cũ esurierit irascetur, q̃si
qui esuriũt in furorẽ aut accidiã uertũ
tur, et maledicet Regi suo, cũ ob eius
ignauiã, aut prauitatem, tot mala, et in
euitabilia dãna obuenerint, maledicet
ẽt Deo suo, qui nõ ẽ tutat' populũ suũ,
sed p̃misit cũ potius in summũ, et extre
mũ discrimẽ adduci, et suspiciet sursũ,
et ad terrã deorsũ ituebit' ut uideat si
aliũde quicquã opis, et subsidij fortasse
p̃ueniat. Et cũ nul. ibi ob ei' putea ciã,
auxiliũ, et p̃sidiũ queat reperire, et ecce
tribulatio, et tenebre dissolutio, et ãgu
stia, et caligo persequens, et nõ poterit
auolare de ãgustia sua. Qui uolũt hic
prædici cladẽ factã Iudæis p Assyrios
maledixisse eos Regi, et d Deo suo, ítel
ligit' de Rege Achaz, et de Deo uino, et
uero. Qui uerò volũt hic p̃dici, et p̃figu
rari cladẽ factã Iudæis p Romã: Regẽ
eui maledicebãt ítelligũt eos q̃ regebãt
Ciuitatẽ, et p Deũ cui maledicebãt
Põtifices et magistratus tẽpli, q̃ Dñs ap
pellãtur. Erit inq̃ tribulatio, q ẽt ísperato, et in opinato cueniet, q̃ inuit' p
illã dictionẽ ecce, q d. cũnihil tale exp
ctaretur, nec minus de supuẽturis ma-
lis quicq̃ cogitarẽt. Ecce tribulatio. i.
magna corporis afflictio, et tenebræ. i.
mẽtis cõfusio, et animi cõsternatio, Ec
ce dissolutio, qa nõ poterit ullibi stare
et cõquiescere, usq; adeo corporis mem
bra, et totũ corpus erit cõfractũ, ac dis-
solutũ, et ãgustia qa nesciet, q̃ sit reme
diũ reperturus et cũ ĩ dubio ẽ anim' huc
atq; illuc ĩpellit' & ecce caligo psequẽs,
qa ubiq; difficultatẽ ĩuenerit et nullũm
habit fibi affor. p̃sidiũ, quĩ multę illũ dif
ficultates ĩpediãt, et p̃sequãtur: et tãdẽ
nõ poterit auolare de ãgustia sua. i. nõ
poterit ullo pacto liberari, et de illa p
turbatione expediri nisi vsq; ad tẽpus, di
cit tex. 70. hoc ẽ usq; ad cõsumationẽ se
culi, ĩ quo reliquię saluæ fiẽt. Erit iste,
uelut auis irretitus, et illaqueatus, cui'
retopositũ cõtigit uiris, q̃ bis et piis, q
dicere possũt illud ps. ãima nostra sicut
passer erepta est de laqueo uenãtiũ etc.

Tex. 10.

CAPVT

CAPVT NONVM.

PRIMO tẽpore alleuiata est terra Zabulon, & terra Nephtali: & nouissimo aggrauata est via maris trans Iordanem Galileæ gentium. Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnã: habitantibus in Regione Vmbræ mortis, lux orta est eis. Multiplicasti gentem, & non magnificasti lætitiam. Lætabuntur coram te, sicut qui lætantur in messe, sicut exultant Victores capta præda, quãdo diuidunt spolia. Iugum enim oneris eius, et virgam humeri eius, & sceptrum exactoris eius superasti, sicut in die Madian. Quia omnis violenta prædatio cum tumultu, & vestimentum mistum sanguine, erit in combustionem, & cibus ignis. Paruulus enim natus est nobis, & filius datus est nobis, & factus est Principatus super humerum eius, & vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus fortis, Pater futuri seculi, Princeps pacis Multiplicabitur eius Imperium, & pacis non erit finis: super solium Dauid, & super Regnum eius sedebit: vt confirmet illud, & corroboret in Iudicio, & Iustitia ammodo, & vsq; in sempiternum: Zelus domini exercituum faciat hoc. Verbum misit dominus in Iacob, & cecidit in Israel. Et sciat omnis Populus Ephraim, & habitantes Samariam in superbia, & magnitudine cordis dicẽtes. Lateres ceciderunt, sed quadris lapidibus ædificabimus: Sycomoros succiderunt, sed Cædros immutabimus. Et eleuabit dominus hostes rasin super eum, & inimicos eius in tumultum vertet: Syriam ab Oriente, & Philistijm ab Occidente: & deuorabunt Israel toto ore. In omnibus his non est auersus furor eius, sed adhuc manus eius extenta: & Populus no est reuersus ad percutientem se, & dominum exercituum non inquisierunt. Et disperdet dominus ab Israel Caput, & Caudam, incuruantem, & refrenantem die vna. Longæuus, & honorabilis ipse est Caput: & Propheta docens mendacium, ipse est Cauda. Et erunt qui beatificant Populum istum, seducentes: & qui beatificantur, præcipitati. Propter hoc super adolescentulis eius non lætabitur dominus: & Pupillorum eius, & Viduarum non miserebitur: quia omnis Hypocrita est nequam, & vniuersum os locutum est stultitiam. In omnibus his non est auersus furor

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13.

14. *eius sed adhuc manus eius extenta.* Succensa *est enim quasi ignis*
impietas, Veprem, & Spinam vorabit; & succendetur in densi-
15. *tate saltus, & conuoluetur superbia fumi.* In *ira Domini exer-*
16. *cituum conturbata est terra, & erit Populus quasi esca ignis:* Vir
fratri suo non parcet, & declinabit ad dexteram, & esuriet,
& comedet ad sinistrā, & nō saturabitur, vnusquisq; carnem Bra-
chij sui vorabit: Manasses Ephraim, & Ephraim Manaßen, si-
mul ipsi contra Iudam. In omnibus his nō est auersus furor eius
sed adhuc manus eius extenta.

EXPLANATIO IN NONVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

PRIMO tempore alleuiata est terra Zabulon, & terra Neph-
talim: Et nouissimo aggrauata est uia maris trans Iorda-
nem Galileæ gentium &c.

ISTVD capitulum quamuis vulgatissimum sit, quia singulo quoque anno in natalitijs Domini Nostri Iesu Christi ad horas matutinas legi consueuit, difficillimum tamen est, & obscurissimum tum propter varias, nec parū diuersas interpretū traductiones, tum etiam pp uarias, & maximè inter se se dissidentes scriptorū expositiones. Veruntamen in scopo & primo authoris intento omnes ferè videntur conuenire. Quod scilicet hic de incarnatione filii Dei, de vocatione gentium, nec non de electione, & deputatione duodecim Apostolorum Propheta mistice, & figuratè loquatur. Postremo uerò prædicit perturbationem & desolationem regni Israel ob eius audaciam & incredulitatem, ut huius capitis initium sit fœlix, & fastum, altera uero pars sit tristis & gemebūda. Sūt ergo in his primis verbis, & in priori parte huius capituli quæ profecto difficillima est, & in qua per multos dies laborauimus tres adminus expositiones à se inuicem maximè distantes, præter eam, quæ est, sm̄ interpretationem 70. interpretum, de qua loquemur inferius. Quod autem attinet ad vulgatam editionem, una est expositio ipsorum Iudæorum adhuc cecutientium, & velamen etiamnum super oculos habentium, quòd Propheta in hoc loco describit duo tempora, & in quibus eorū regiones, & regna multas clades sunt perpessa & duas captiuitates obierunt quamuis una fuerit longè grauior altera. Et post hęc tertiam quandam obsidionem subindicat, à qua admirabili & præpotenti manu Dei, fuit vniuersa illa Regio liberata. Prima itaque fuit dum per Regē Assyriorū Teglat Phalasar duę tantum tribus, & pauci quidā fuerunt in captiuitatem ducti. Secunda persecutio fuit multo grauior, quando per Salmanasar Regem quoque Assyriorum omnes ferè tribus fuerunt ultra captiuitatem, multis affectę miseriis, & calamitatibus, si tamen ulla præter captiuitatem atrocior pœna potest reperiri. Dicunt præterea fuisse vniuersam Iudęam in maximo discrimine sub Rege Ezechia constitutam, quando exercitus Senacherib decreuerat illam prorsus absorbere, & pessum dare

dare, qui tamen fuerunt ab illa obsidio-
ne liberati occisis una nocte centum
octuaginta quinque millibus homi-
num, Sic itaque exponunt hunc tex-
tum. Primo tempore ideſt In prima
obsidione alleuiatam fuiſſe Terram Za
bulon, & terram Nephtalim, & uiam
maris Transiordanem ab incolis,
& habitatoribus vniuerſę Regionis,
cum multi fuerunt ducti in captiuita-
tem, & pauci admodum remanſerint.
Nouiſsimè autem, uel nouiſsimo tem
pore dicitur aggrauata fuiſſe illa Re-
gio, quando in ſecunda expugnatione
& debellatione omnes fere deteceruntaut peremptigladio, aut fame necati,
aut in captiuitatem ducti. & ad alia Re
gna tranſuecti. Cum demum exerci-
tus Senacherib multus, & copioſus ad
uentarit, quo omnes pertimeſcebant,
& expaueſcebant, quid facere, aut quò
ire penitus ignorarent, velut hi, qui in
tenebris uerſabantur, & maximis erãt
anguſtiis detenti dum illis, nihil tale
cogitantibus, & ſumma trepidatione
perculſis apparuit illis Angelus percu-
tiens, & occidens tot millia virorum,
tunc populus ille, qui ambulabat in
tenebris, uidit lucem magnam. Sic
itaque exponunt primam particulam
huius capituli. Sed re vera talis expoſi
tio nullo pacto cohæret, quia ſi Terra
Zabulon, & terra Nephtalim dicitur al
leuiata, quoniam quidam ex habitato-
ribus fuerunt ducti in captiuitatem
multo magis dicetur alleuiata, & non
aggrauata, quando longè plures, & fe
re omnes erant captiuati.
Si tamen velis hæc verba iuxta ſenſum
allegoricum interpretari, dicemus cõ-
formiter huic expoſitioni, quod Terra
dicitur alleuiata, quando pauci quidam
ex tot hominum millibus ſunt conuer
ſi ad Chriſtum, & dicuntur alleuiati,
quia ſunt ab onere peccatorum libera-
ti, dicetur autem Regio ipſa eſſe aggra
uata quando ſcilicet inualuit manus Do
mini ſuper ipſam, & non pauci ſed nul
ti, & quaſi innumerabiles crediderunt
in Chriſtum, & Diabolus amiſit ſuum
regnum. Dicitur autem tunc Regio ip-
ſa Zabulon, & Nephtalim aggrauata,
quia poſt mortem Chriſti per predica-

A tionem Apoſtolorum, & per ſigna, &
prodigia, quæ fiebant per manus illo-
rum, omnes gentes ad Chriſtum con-
uertebãtur iuxta illud Iohan. cum exal
tatus fuero a Terra, omnia traham, ad
me ipſum. Dicitur quidem tunc illa Re
gio aggrauata quia manus Domini
multum inualuit, & abundauit ſuper
illas extrahens de manu, & poteſtate
Diaboli. Eſt alia expoſitio horũ verbo *Ioan. 12.*
rum, quod ſcilicet primo tempore fuit
B alleuiata Terra Zabulon, & Terra Ne
phtalim, quia à multis erroribus, & ſu
perſtitionibus vaniſq; opinionibus fuit
p Chriſtũ liberata, cu primũ cępit illis
predicari, d. Pœnitentiã agite appropi
quauit enim regnum Dei, & eiuſmodi
terra ſiue regio fuit prima ad recipien-
dã fidẽ, & pleriq; ex ea prodiere Apoſto
li, & diſcipuli Chriſti: nouiſsimè vero,
vel nouiſsimo tẽpore fuit aggrauata, i.
deterior facta ut poté ad vomitũ reuer
C ſa, & cõſequẽter iuſto Dei iudicio ma-
iori ſupplicio affecta. Huic expoſitioni
nõ habeo qd obijciam, cũ ſit D. Hier.
Sed habet in ſe nõ nihil difficultatis ob
ea, quę ſequũtur, cũ inquit propheta. *Po
pulus, qui ambulabat in tenebris uidit lu-
cem magnã* Quæ uerba ſi referantur ad
ea, quæ dicta ſunt, quomodo populus
ad uomitum reuerſus vidit lucem ma-
gnam? Propterea alij dicunt, & longè ſe
cus exponunt, ut per terram alleuiatã
D intelligamus Terram vilem, & abiec-
tam & per terram, & Regionẽ aggraua
tam intelligamus Terram præclaram,
nobilem, & illuſtrem, ac glorioſam, ita
ut eadem Regio videlicet Zabulon, &
Nephtalim, & vniuerſa Regio Galileæ
& totus ille tractus vſque ad Iorda
nem erat olim valdè vilis, & contemp
tibilis, nulla re pręclara inſignitus, ut
habemus apud Ioa. 7. Nõnẽ tu galileus
es? ſcrutare ſcripturas, & vide, quod à
E Galilea Propheta nõ ſurgit; & illud. à
Nazaret poteſt aliquid boni eſſe? primo
ergo tempore ideſt iam olim. Terra Za
bulon, & Terra Nephtalim erat alleuia
ta, i. uilis & abiecta nouiſsimè verò, *Ioan. 7.*
ideſt poſt aliquod tempus, aggrauata
eſt, ideſt illuſtris, & glorioſa effecta ob
præſentiam, & cohabitationem, doctri
nam, & prædicationem, & miracula

Christi Saluatoris Nostri, quæ ibi primum edidit, & propter discipulos eius quorum maxima pars inde prodiuit; Vbi vides, quod pleraq; regna, Ciuitates, & oppida decorantur, & illustrantur quia inde prodeunt, & oriuntur viri spectabiles, & maximarum virtutũ, aut quia ibi nutriuntur, et diuturnam habent consuetudinem, aut tandem, quia nõnullas actiones, & opera laude & admiratione digna ibidem operantur. Ob has rationes indubiè ciuitas nostra Perusina dici potest aggrauata quia legibus & armis est plurimum decorata, & multi insignes viri inde prodierunt, & prodeunt continuè. Ista ex positio re uera est valdè subtilis, et ingeniosa, et qui hæbraici sermonis sũt bene periti possunt illam verius commendare, et approbare: at nos, qui fẽ quimur editionem vulgatam, & latinum sermonem amplectimur non possumus tuta conscientia illam approbare, aut reprobare. Constat enim hæc duo uerba alleuiare, & aggrauare nunquam apud latinos sub illo significatu quo diximus posse assumi, et propterea ommittenda est ista expositio. Iuxta tex. 70. Interpretum non est ista difficultas quoniam sic habet illorum tex: Hoc primum bibe, fac velociter, sensus est. O Terra Zabulon, et Terra Nephtalim, cum iam audieris Christo nobis esse credendum, et ei soli confidendum, quippe qui sit futurus in eum credentibus in sanctificationem, & non in lapidem offensionis, et petram scandali; hoc primum bibe fac velociter, idest absque vlla temporis dilatione, et sine vlla mora, in primis, et ante omnia bibe, idest imbue te Christo Domino suscipe illũ, et quoad fieri potest, totũ absorbe, bibe inquã de petra, de petra hac spirituali, quæ est Christus, bibe illum, qui est fons vitæ, bibe illum, qui est flumen illud, cuius impetus lętificat Ciuitatem Dei. Bibite inquam omnes, et inebriamini carissimi Sed dices. Nulla ẽ cõuenięntia horũ verborũ cum hæbreo textu nec cũ editione vulgata, nec ꝓterea uidere ẽ quorsũ hęc verba dicãtur Dicẽdũ, ꝙ re uera nulla ẽ cõue ueniẽtia huius textus ad reliquos text⁹ qui ꝓmanib⁹ habẽtur. Verumtũ nõ sũt extra propositũ. Nã cum antea Prophe ta monuisset suos vt Dominum exercituum sãctificarẽt in cordibus suis, et ei soli confiderent; et aliquanto infra vt puta cap 55. moneat sitientes uenire ad aquas, 70. Interpretes spiritu sancto aspirati, ex illis verbis hanc admonitionem susceperunt d. O Terra Zabulon, et Terra Nephtalim ne amplius immoreris. Hoc primum bibe, omnem alĩ curam post habeas, hoc tibi sit primũ, et præcipuum intentum, et negocium, Bibe de aquis fluẽtibus ex latere Xp̃i, fu scipe eius doctrinã, arripias p̃dicationẽ Euãgelii, et hoc fac velociter. i. cito ne veniat alii, et accipiãt coronã tuã: p hęc rursũ verba, hoc primũ bibe voluit spiritus sãctus p os hui⁹ Prophetę idicare miraculũ factũ ĩcana galileę d aqua ĩ uinũ cõuersa, p̃pea d. hoc primũ bibe .s. Deũ factũ hominẽ, et legẽ ĩ Euã. mutatã. Cũ uerũ subdit, fac velociter ĩnuit ac p̃dicit q̃; citò, et alacriter Discipulivocati à Dño relictis retib⁹ secuti sũt eũ. Matth. 4 Speciatĩ verò aduocat, et cõpellat has duas trib⁹ v3. Terrã Zabulõ et terrã Naphtalim, qa homines horũ locorũ fuerũt primi ad credẽdũ, et ex his prodierũt post Apostolos pmulti. Vñ ps. 67. Prĩcipes Iuda duces eorũ Prĩcipes Zabulõ, et Prĩcipes Nephtalĩ, aut dicam⁹ uoluisse Prophetã phas duas tribꝰ intelligere cęteras, q̃ crediderũt in Xp̃m. Alii aliter exponũt hũc locũ et ferè oẽs redeũt ĩ vnũ Quòd autẽ ex ea regine prodierĩt aliquot Apostoli patet ex ca. 4. Matth. ubi habẽ quòd ãbulãs Iesus iuxta mare galileæ vidit duos fratres Simonẽ qui vocat⁹ Petr⁹, et Andreã fratrẽ eius, mittẽtes rete in mare. Et ꝓcedẽs inde vidit alios duos fratres Iacobũ Zebedei, et Iohãnẽ fratrẽ ei⁹ in naui cũ Zebedeo Patre eorũ, qui oẽs statim relictis retib⁹, et naui, atq; ẽt patre secuti sũt eũ, quo adimpletũ est illud, ꝙ dictũ fuit à Proph. iuxta tex. 70. ĩterp. Hoc primũ bibe, et fac velociter, uti mox annotauimus. Ommissa ad p̃s lectione pariter, et expositione p̃ntis literæ 70. Interp. videamus, quæ reliquarum expositionum sit magis probabilis, et consona rei, de qua agitur.

Lucæ 2.

Credide-

Crediderim ego eam magis fore probabilem, qua asseritur Esaiam omnino præuidisse, & prænunciasse victoriam per Christum Dominum futuram contra Iudæos, Gentes, & hæreticos, & aduersus quoscumq; qui persecuturi erãt Ecclesiam Christi, sed primum oportuit prædicere aduentum ipsius Domini per quem sumus liberati ab onere peccatorum, à iugo legis, & à potestate diaboli, & eius tyrannide. Sed quoniam hæc sunt archana, & secreta profundissima, & occultissima, quippe quæ non facile poterant hominibus persuaderi; qui carnales sunt, & terrenis voluptatibus addicti, idcirco sub typo, & figura rerum temporalium, quæ aliquando gesta facilè poterant cunctis innotescere, voluit Spiritus sanctus per Prophetam ea tegere, & modo quodam adumbrare. Hæc enim occultatio figurarũ est vtilis de exercitium studiosorũ & contra irrisiones infidelium. Tho. prima p. q. prima art. 9. Primo ergo tempore, idest in prima obsidione, & expugnatione populi Israelitici; Terra Zabulon, & Terra Nephtalim cum cæteris locis finitimis, & cohærentibus alleuiata est, ideſt modicã iacturam passa est, quandoquidem solum duę tribus cum dimidia in captiuitatem fuerunt adductæ per Teglat Phalasar Regem Assyriorum. Nouissime verò, hoc est, post aliam obsidionẽ, & expugnationem sub Rege Salmanasar eadem Terra Zabulon, & Terra Nephtalim aggrauata est, quia multo maiora damna, & incomoda quamprius sub eo Rege passa est, quandoquidem omnes pene tribus in captiuitatem abierunt. Hæc iuxtà historiam, & sensum literalem sint dicta. Quo verò ad intellectum spiritualem, & veriorem sententiam, dicemus, hæc omnia contigisse per Xp̃m & in Christo Primo quidem tempore, ideſt cũ Christus filius Dei inclinauit Cœlos, & descendit, & in hũc mundum terrestrem, & caducum aduenit, multos quidem ex Iudæis, & non nullos ex gentibus ad se pertraxit, & primum quidem, cum stella duce magos ad se adorandum perduxit, & præterea cum cepit prædicare, & miracula, ac signa multa facere, per multos vt diximus à peccatorum pondere ab Idolorum cultu, & à demonis seruitute liberos, & immunes reddidit, & in suam ipsius seruitutem, & captiuitatem redegit, & hac ratione Terra illa cum toto illo tractu vsq; ad Iordanem iure optimo alleuiata dici potest. Nouissimè verò, ideſt post mortem ipsius Christi, & per prædicationem Apostolorum, & per stupendissima, & admirabilissima eorum signa, & prodigia maximè est aggrauata præfata regio, & terra, quia multo plures, & ferè innumeri fuerunt in captiuitatem ducti, & serui effecti ipsius Dei, quando vno die quinq; millia, alio tria milha, & sic singulis quibusq; diebus conuersi sunt ad Christum, & in eius captiuitatem reducti, iuxtà illud Iohan. prius adductum. Cum exaltatus fuero a Terra omnia traham ad me ipsum, cum postea idem Christus Dominus ascendit in altum, captiuam duxit captiuitatem. Vide ergo quomodo primo tempore, ideſt in primo, Christi aduentu Terra Zabulon, & Terra Nephtalim fuit alleuiata, ideſt pauci ex ea respectiuè fuerunt ad fidem conuersi, & Sinagoga leue detrimentum est passa, tametsi, qui Christo adhęserunt fuerint alleuiati ab onere peccatorum &c. vt diximus. Nouissimè verò, ideſt postquam Christus per mortem suam vicit mundum, & prostrauit diabolum, & foras prorsus eiecit, aggrauata est Terra, ideſt infernus, & potestas demonis, & cultus Idolorum maximam profecto, & incredibilem iactu ram passus esse dicitur, & mirumimodum aggrauatus; quamquam, qui ab eo cultu recesserunt, & Christi fidem apprehenderunt non aggrauati, sed supra modum alleuiati, & pugilliores facti esse perhibentur, et sic non inconuenit sub diuersis rationibus idem aggrauari, et alleuiari, namquè eiusmodi terra fuit aggrauata corporaliter loquendo, et secundum sensum, quia maxima pars Iudæorum fuit in captiuitatem ducta, et ipsa regio, cædibus, et rapinis, grauiter admodum vexata. Sed hæc interpretatio nulla ratione mihi pro-

probatur, quandoquidem non loquitur de ipsa Terra Zabulon &c. Secundum eandem rationem, & committitur fallacia æquiuocationis, seu accidentis, vt videlicet esse alleuiatum, & aggrauatum conueniat vni, & eidem nomini secundum alios modos plurimum inter se dissidentes. Alij dicunt terram Zabulon, & terram Nephtalim penes eundem modum consideratas, hoc est secundum sensum spiritualem, sed diuersimode susceptum dici aggrauatas, & alleuiatas v. g. Terra Zabulon, & terra Nephtalim, hoc est homines illarum Tribuum, seù Regionum, fuisse alleuiatos primo tempore, vtputa subleuatos ab onere peccatorum, & à seruitute legis. Nouissimo verò tempore Sinagogam Sathanæ aggrauatam quia dempta est illi potestas, & vigor, quo prævalebat in hominum mētes, & corda, seducens ea, & auertens à Deo. Sed nequè hæc opinio mihi placet, quia esse alleuiatum, & esse aggrauatum non tribuuntur vni, & eidem rei eodem modo & secundum eandem rationem specificam consideratæ, licet ambo capiantur secundum Spiritum, & non secundum sensum. Propterea mihi videtur esse dicendum, vt de eadem re, & eodem modo considerata, at non respectu eiusdem temporis Prophæta sit locutus v. g Primo tempore, ideſt, Cū primum Christus filius Dei venit in mundum terra Zabulon, & terra Nephtalim fuit alleuiata, ideſt ab onere peccatorum, & à iugo legis erepta, & subleuata, ob eas rationes quas paulo supra adduximus, nouissimo verò tempore, eadem terra Zabulon, et terra Nephtalim ideſt, homines illarum Regionum fuere aggrauati, sub pondere inquam peccatorum constituti, quando scilicet viderunt Christum multas cōtumelias pati à Principibus Sacerdotum derideri, ab omnibus blasphemari, & denique in Crucem agi, tunc enim qui prius crediderunt, retrorsum abierunt, et in sua perfidia perstiterunt, tunc profectò terra illa fuit aggrauata quia nouissimus error fuit peior priore. Nec mirum quod Saluator cum videret multos discipulorum eius abijsse A retrò, & iam non amplius cum illo ambulare, dixit ad duodecim Nunquid et vos vultis abire? Sed dices qui fieri *Ioan. 6.* potest vt eiusmodi terra Zabulon et c. fuerit eo tempore aggrauata, cum statim habeatur in textu quòd populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam? Respondeo eiusmodi verba, & totum id quod sequitur esse connectendum, et coniungendum cum prioribus dictis videlicet terra Zabulon, et terra Nephtalim, et via maris trans Iordanem et c. fuit alleuiata. B Illa verò particula nouissimo aggrauata est, posita est velut parenthesis, sic ergo nullum est inconueniens, aut incompactum. Eadem enim terra secundum spiritum quæ primo tempore dicitur alleuiata, eadem secundum spiritum nouissimo tempore dicitur aggrauata. Porrò quod attinet ad descriptionem istarum regionum seù terra- C rum (quod idem est) consule eos qui terras illas peragrarunt, aut cosmographiæ, vel geographiæ sedulò operam dederunt. Scio equidem Plinium lib. 5. cap. 14. et sequentibus meminisse huiusmodi locorum, et quantum satis fore cognouit de illis fuisse locutum. Si verò spiritualem sensum auspicemur, (vt par est) Diuus Hieronymus hoc in loco, et alibi pariter et Diuus Augustinus super psalmum 67. Satis D accuratè sunt locuti vt suisus infra dicemus. Cum autem subdit Esaias in textu. Via maris trans Iordanem, intelligit viam qua itur ad mare, quod non propriè dicitur mare, cum fuerit quoddam stagnum, sed appellatur mare secundum vsum scripturæ, quo congregationes aquarum solent appellari maria. Postea subdit, Galileæ gentium; qua loquendi forma nonnulli existimarunt duplicem fore Galileam, unam cuE ius pars excurrit in meridiem, et dicta est inferior, reliqua verò quæ vergit ad septentrionem propinqua Tyro, et Sydoni, et dicta est Galilea superior. Io- *Ioseph. de bel. Iud.* seph. libro tertio de bello Iudaico cap. 2. duas vult omnino esse Galileas, vocatur autem Galilea gentium, quoniā (vt inquit etiam Diuus Ambrosius) *Ambr. 1. psl.* Super psalmum 43: multæ nationes *43.*

gentium

gentium erant permixtæ in illis regionibus, tribubus Iudęorum, vt per has tribus ad exteras nationes aliqua lux & cognitio veri Dei dimanaret: potest etiam dici fuisse appellatam Galilęam gentium, qa erat satis propinqua locis in quibus morabantur gentes Idololatręquin etiam legitur Salomonem nonnullas illius regionis Vrbes, & oppida dono dedisse Hyram Regi ob accepti beneficij gratitudinem. Non desunt tamen ex probatis auctoribus, qui non duas sed vnam tantum esse Galilęam affirmarũt, dicta aũt est Galilea gentiũ ob cãs quas adduximus. Sequitur tex.

Populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam, habitantibus in Regione vmbræ mortis lux orta est eis. Hoc loco prius videndum est de quo populo loquitur Esaias; deinde quæ sunt illę tenebræ in quibus populus ille ambulabat, & postremo quæ sit illa umbra mortis, & reliqua quæ hic apponuntur. Diuus Hieronymus vult Prophetam hic loqui de populo Israel, hoc est, de populo illo qui incolebat, & morabatur in terra Zabulon, & in terra Nephtalim, & tandem in toto illo tractu quo itur ad mare trans Iordanem, quandoquidem de huiusmodi populis fuit locutus à principio, nec vlli dubium populum illum ambulasse in tenebris, quoniam in superficie literę suæ ipsorum vitæ cursum peragebant, nec satagebant eleuare mentem ad veram scripturarum intelligentiam. Nec mirum eiusmodi populos ambulasse in tenebris quia gentes maritimæ pluribus, & grauioribus quàm Mediterraneæ dicuntur vitijs esse obnoxię. Propterea præcipit Plato, vt refert Eus. lib. 12. de præparatione Euan. cap. 27. Ne quisquam deberet condere Vrbem præsertim primariam, propè mare, ne incolæ alienis moribus, ac vitijs ob frequentem consuetudinem corrumpantur, atqui multum referret per decem millia passuum ad minus propinquam habere quò vtilitate, iucunditateq. maris aliquando homines frueretur, sicq; non tam facilè alienis moribus corrumperentur. His ergo, in tenebris ambulantibus, apparuit lux magna, quando Christus filius Dei qui est vera lux illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum, & qui verè est lux mundi apparuit in terris. Nec immaginetis (vt dicunt plerique Iudæorum) hanc lucis apparitionem de tempore illo intelligi, quo populus Hæbreorum erat obsessus à Rege Senacherib, cui velut in tenebris, ac maximis difficultatibus, & augustijs constituto, apparuit lux magna, dum Angelus ea nocte occidens tot millia hominum subleuauit, & erexit animos illorum populorũ. Proinde cæteri volunt hic haberi sermonem de cunctis populis tám Israelitis, quàm Gentibus, cum terram Nephtalim, & terram Zabulon nominet, deinde Galileam gentium, quandoquidem omnes indistinctim ambulabant in tenebris, nec sciebant quo irent, neque quò suos gressus dirigerent: verũ non eo inficias, quin prius de populo Israelitico mox prædicta intelligantur, cum veritas diuina prius illi populo, deinde reliquis nationibus illuxerit, in tenebris quidem versabantur ignorantiæ, & multorum quibus impliciti, & obuoluti tenebantur errorum, nec mirum quia veram lucem non modo ignorabant, sed quandoquè agnitã detestabantur: tandem clementissimus Deus nostram sortem miseratus, visitauit nos oriens ex alto, illuminare his qui in tenebris, et vmbra mortis sedẽt, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. Manifestum est ergo quales fuerint tenebræ in quibus populus ille ambulabat, quique fuerit ille populus, & quæ fuerit ea lux magna quam viderũt: fuit nempè (vt sæpe dictum est) Christus dominus, Dei filius, qui de se ipso dixit. Ego sum lux mundi, & quandiù sum in mundo, sum lux mundi. Sed quam ob rem vocatur lux magna? nulli dubium vocari lucem magnam collatam ad alios qui nuncupãtur lux, sed non ita magna quemadmodum ea de qua sumus locuti. Moises enim Aaron, Iosue, & reliqui Prophætę pariter & apostoli, et quicunque Spiritu sancto edocti, et illuminati alios docent, & viam salutis alijs demonstrant lucis nominationem sortiuntur. iuxtà illud

Tex. 1.

Eus. lib. 12. de prap Euang. ca 27

Ioh. 8.

Eccl. 24. lud Eccles. 24. Qui me elucidant vitã æternam habebunt, & Apostolis dictũ fuit à, Christo domino, & præceptore *Math. 5.* nostro. Vos estis lux mundi Math. 5. Dicitur etiam Christus lux magna, quia non solum mentes nostras illuminat, verum quia fortius, & intensius illumi nare dicitur, quia solus ipsæ illabitur mentibus nostris, & eis quodammodo imprimit bonos cogitatus, vt psal. 118. Declaratio Sermonum tuorum illuminat, & intellectum dat paruulis, & me lius Propheta declarans hoc beneficiũ, generi humano collatum subdit. d.

Habitantibus in regione vmbræ mortis, lux orta est eis. Nec te perturbet, quòd. D. *Mat. cap. 4.* Matth cap. 4. habeat hæc verba, non nihil in speciem diuersa videlicet, & sedentibus in regione, & vmbra mortis, lux orta est eis, quoniam omnia idem significant, nam tã qui habitant, quam qui sedent, vtrique videntur alicubi suum constituisse domicilium, adeò quòd tam habitantes, quam sedentes in tenebris, iàm se ibi collocatos, & stabilitos fore censentur. Et his habitantibus, aut sedentibus in regione vmbrę mortis, tamquam proprio domicilio lux orta esse prædicatur, Vide *Mors.* quòd non est idem mors, vmbra mortis, regio mortis, & tenebra, quoniam mors de morte spirituali loquendo, quę sola fit per peccatum mortale, est separatio animæ à Deo, vmbra mortis est di sp ositio quedam, & præparatio ad eam mortem, idest ad separationem qua anima separatur: & sic iungitur à Deo, peccata namq; sunt, quæ diuidunt inter nos, & Deum, & in vmbra mortis sedere dicuntur; & hi qui in maximis vitæ periculis versantur, de quorum vita solent vehementer homines dubitare, sic nonnulli homines eruditi vm- *Hieronym.* bram mortis fore existimant. Regio vero vmbræ mortis est status in quo peccatores velut oscitantes, & nihil aliud, quam suas cupiditates explere cogitantes persistere videntur; D. verò Hieronymus hoc ponit discrimen inter vmbram mortis, & huius vmbræ regionẽ, quoniam in vmbra mortis dicuntur esse, qui in peccatis adhuc viuunt, in regione vmbræ mortis ij existere, & per-

A manere dicuntur, qui obruti peccatis ad inferos demerguntur: verum hæc declaratio patitur calumniam, quia qui cum malis operibus, & prauis affectionibus ad inferna descendunt, his nulla potest lux apparere, nisi forte intelligas de Sanctis Patribus qui antequam Christus resurgeret, detinebantur in limbo. At illi non eò descenderunt cum malis operibus, sed potius onusti, & muniti Sanctis actionibus.

B Tex. autem habet, quod habitantibus in regione vmbræ mortis, lux orta est eis, Non ergo per regionem vmbrę mortis intelligendus est status eorum qui cum peccatis ad inferos descendũt. Propterea ego dicerem illos esse in regione vmbræ mortis, qui differunt vsq; infinem, & ad extremam horam à peccatis resilire. Tenebra verò est priuatio lucis, & iuxtà propositum sermonem, qui sunt destituti vera notitia Dei, aut priuatiuè, aut negatiuè, dicuntur ambulare vel habitare, seù mauis sedere in tenebris uis. Quidã auctor in nominatus inter opera Chrysostomi ponit differentiam penès hoc inter gentes, & Iudæos quod hi in tenebris, illi verò in regione, & vmbra mortis sedent, quia non agnoscebant verũ Deum, omnes tamen quàmdiu sunt in hoc seculo sunt in regione mortis & non in vera uita: sed in umbra vitæ. Prætereo alios significatus quibus hoc nomen tenebra accipitur, & diligenter aduertas, quòd lux ista ingens, & magna non illuxit solum, & apparuit ijs qui in tenebris. & in umbra mortis sedent, verum etiam super Apostolos, & quoscunq; alios homines, quibus datum est nosse misteria Regni Dei, & quàmuis Esaias loquatur de istius lucis ortu secundum tempus præteritum, ne confundaris, quia mere prophetarum quo demõstret certitudinem rei, accipit præteritum pro futuro, quemadmodum dicit Terrentius, dictum puta, sic etiam de re omnino futura dicere solemus, factum puta, & accipe rem quam promitto pro re iam facta, & Augustinus exponens illud Ioannis cap. 15. quæcunq; audiui *Aug. 2. Io.* à Patre meo nota feci vobis, exponit,

feci,

Augu. sup. N. 107.

feci, ideſt faciam; Vide etiam Auguſtinum ſuper pſal. 107. Tex. 70. interpretum eſt liber ab hac difficultate, quia ſic ipſi legunt. Lux orietur ſuper uos, tamquam Propheta vtatur apoſtrophè ad omnes mortales de quibus antea Prophetam locutum eſſe dicebamus iuxtà ſententiam Origines, & Ambroſij:

Sed cur voluit Deus prius inuiſere has duas regiones videlicet Terram Zabulon; & terram Nepthalim quàm alias aliarũ tribuũ, & ſuis prædicationibus ac miraculis colluſtrare? D. Hieronymus ſuper Matth. dicit hoc factum quoniam ſatis congruum, & rationi cõſonum videbatur, vt quę prior fuerat ab Aſſyrijs in captiuitatem ducta Chriſti præconio, & præſentia, prima omniũ frueretur. Inſuper eum præfatæ regiones propter oportunitatem maris, & rerum omnium opulentiam, per multis, & grauiſsimis vitijs forẽt obnoxiæ, oportuit, ſeu decuit, priuſquam alijs nõ eo morbo laborantibus remedium adhibere. Præterea cum Chriſtus dominus Dei filius homo factus in ea regione ſeù regionibus nutriri, & educari voluiſſet, prius alleuiari, & à peccatorum ſordibus quàm quamcunq; aliam, eas expurgari operepręcium erat. Poſtremo id factum opinor, vt quod prædixit Iacob, cum benediret filijs ſuis, vt habetur Gen: cap: 49. adimpleretur; nam dum prædiceret quæ eũq; eorum loca obtingerent in terra Chanaan eorũ. De Zabulon qui fuit ordine generationis filiorum Iacob decimus, & ſextus eorum quos ex Lia habuit, inquit. Zabulon in littore maris habitabit, & in ſtatione nauium pertingens vſq; ad Sidonem. quę verba cum D. Ambroſius in libro de benedictionibus Patriarcharum cap. 5. fuerit interpretatus, dixit per Zabulon deſignari Eccleſiam Sanctam orthodoxam, quæ tamquam portus, aut littus, firma in fide, & immunis à naufragio, quamuis non omnino ab aquarũ fluctibus ſemota, in ſinũ ſuũ recipit in hoc mundo tanquam mari magno fluctuantes, qui ad eam tamquã ad tutiſsimum portum confugiunt: Hi ſunt, qui in tenebris, ideſt in magnis erroribus, & periculis ſempiternæ damnationis exiſtentes, cuiuſmodi ſunt omnes infideles, Iudæi, & Hæretici, & quicumq; ex Chriſtianis in malitia, & nequitia fuere pertinaces, vident lucem magnam, dum ex illis erroribus, & prauis, ac peruerſis opinionibus Dei gratia præuenti in rectam fidei, & veritatis cognitionem exurgunt. Zabulon ergo, ideſt Eccleſia dicitur alleuiata, dum tot hęriſibus profligatis, & vanis gentium opinionibus prorſus euulſis, vnam, veram, & ſolidam veritatem apprehendit, & ſuſtinuit, & hæc eſt illa habitatio quam Chriſtus Saluator elegit in habitationem ſibi, de qua Pſal. Hæc requies mea in ſeculum ſeculi, hic habitabo quoniam elegi eam. Nepthalim quoq; vt habes eodem loco, filius fuit Iacob Patriarchiæ, filius inquam ſexus ex Bala ancilla Rachelis prognatus, qui deſcribitur, & appellat Ceruus emiſſus dãs eloquia pulchritudinis. i. eloquia pulchra, grata, ſpetioſa, & valde Saluberrima, eloquia caſta, dulciora ſuper mel, & fauum: quæ verba diuoproculi conueniunt & per optimè quadrant in Chriſto Ieſu Domino noſtro, qui velut Ceruus emiſſus, à ſuarmó cœlo egreſſus, velociter cucurrit viam dñicæ incarnationis, Euãgelicæ p̃dicationis paſsionis, & mortis, qui vere dedit eloquia pulchra, quandoquidem nũquam loquutus eſt homo ſicut iſte, & dum foret circumſeptus à miniſtris, & militibus ſcribarum, & phariſeorum timens ne apprehenderent quemquam ex diſcipulis dixit. Si me quæritis ſinite eos abire, & paulò ante ſimilia verba pulchra, fidei, & charitatis plena patrem alloquutus dixit quos dediſti mihi non perdidi ex eis quemquam, & pendens in cruce, nam minora, nec pauciora verba protulit ſuauitatis, & pulchritudinis, & incomparabilis ſapientiæ, & bonitatis plena, vt verè admodum Spiritus ſanctus per os Dauid fuerit ei prolocutus dicens: pſ. 44. diſtuſa eſt gratia in labijs tuis. Si ergo terra Zabulon, & Nephtalim fuerunt præ ceteris regionibus peculiariter Chriſti præſentia inſignitæ, & colluſtratæ, non debet eſſe alicui mirum nec præter uſ-

pſ. 131.

ſitia

ſtitiam, & æquitatem. D. etiam Augu A
ſtinus ſuper pſal. 67. horum duorum
nominum miſticam ſignificationem
adducit, oſtendens per Zabulon quod
Hebraicæ dicitur habitaculum fortitu-
dinis, & per Nephtalim quod Hæbraicè
dicitur dilatatio mea, adiuncto ſi-
gnificatu huius nominis Iuda, quod hę-
braicè diçitur confeſsio, vult inquam
innuere glorioſos Martires in con-
feſsione vere fidei cęteris Dei famulis
anteferendos; quandoquidem in mar- B
tirio hæc tria requiruntur, primum
fortitudo, quæ deſignatur per Zabu-
lon, deinde finitis anguſtijs, ſequitur
latitudo præmij præfigurata per Ne-
phtalim; aut per Zabulon poſſumus
intelligere donum ſpei, quæ maximè
eſt neceſſaria in tollerando martyrio,
per Nephtalim debemus intelligere
charitatem, deſignatam per latitudi-
nem, quandoquidem charitas ſecundũ
ſe lata eſt, & facilè diffundit erga Deũ, C
& proximum. Deeſt primum quod eſt
fides quæ per nomen Iuda ſignificatur,
& hoc eſt quod dicit Propheta ĩ eo pſal-
mo, principes Iuda duces eorum prin-
cipes Zabulon, & principes Nephta-
lim, vbi etiam ſubdit Auguſtinus per
hæc tria nomina perſonarum ſeù prin-
cipum intelligere poſſumus hos fore
principes fidei, ſpei, & charitatis: Qui-
bus autem inſunt hę virtutes videlicet
fides, ſpes, & charitas ſunt primitus á D
Deo uiſitati, in eius ſignum receptι, &
deniq; ſummis præmijs ab eo cõhone-
ſtati; ſed vt redeamus ad nos ipſos, &
expendamus ac perſcrutemur, ſi quid
aliud per Zabulon, & Nephtalim mi-
ſticè nobis intelligendum proponatur
cum præſertim ſubdatur in textu, quòd
populus qui ambulabat in tenebris vi-
dit lucem magnam; & verè quidem ſi
per Zabulon poſſunt figuratè intelligi
quicunque huius mundi commodita- E
tibus ac diuitijs, qualeserant Zabulo-
nitę qui negotiationibus, & mercemo-
nijs vehementer intendebant fuerint
referti, vt nihil propemodum ad hanc
vitam ſplendidè, & plauſibiliter ducen-
dam illis deeſſe videatur, hi profectò
ambulant in tenebris & quandiù huiuſ
modi rebus oblectantur, & eõquieſcũt,
in graui admodum periculo ſunt conſ-
tituti. Eadem ratione, qui habent elo
quia pulchritudinis, qualis ſunt Neph
talitę quippequi ſciunt rectè loqui, &
ſuas res ac negocia diligenter explica-
re, & ſuadere, quo facile mentes homi
num capiant ac dementent vt ad ſuas
cupiditates, & deſideria trahant, hi ni-
mirum ambulant in tenebris, & in umb
bra mortis ſedent, niſi ex alto oriatur
lux diuina ſuper eos · tandem quoſcun
que inanis tumor, aut ſuperbia, vel
tenax cupiditas, & auaritia poſſederit
vel oppleuerit, per Zabulon, & per
Nephtalim facilè deſignari, & præſigu-
rari credimus, & ſuſtinemus. propte-
rea huiuſmodi regiones, & terras, et vi-
am maris translordanem, vbi viget ga-
lilea gentium procul euitemus. & aliá
terram vbi videre licebit bona domini
adire, & poſsidere aliquãdò ſtudeamus.

Poſt hæc ſequitur in textu. *Multipli-*
caſti gentem, & non magnificaſti lætitiam
lætabuntur coram te ſicut qui lætantur in
meſſe, ſicut exultant victores capta præda, Tex. 8.
quando diuidunt ſpolia &c.

Dubium eſt quorſum hæc verba diri
gantur, & quonam pacto debeant intel
ligi: Latet enim in his non parum ſcru
puli. Dicunt enim quidam hoc loco
Prophetam ſpiritu edoctum dirigere
verba ad Regẽ Senacherib qui magno
cum exercitu venit expugnaturus Hie-
ruſalem, qui tamen victus, et confra-
ctus indè confuſus abijt, et ita verè poſ
ſunt ĩ eum hęc verba iactari videlicet,
multiplicaſti gentem, et non magnifi-
caſti lætitiam, quorum ſententia non
poteſt facil refellιè, ſed melius hæc
verba poſſunt intelligi ſi iuxtà ſenſum
allegoricum capiantur, ſed perſiſten-
tes adhuc in ſenſu literali, poſſumus
quorundam ſententiam admittere, qui
dicunt Eſaiam allocutum Deum quem
E ait multiplicaſſe gentem, videlicet Iu
dæorum: hæc enim gens ſecundum ge
nerationem carnis fuit multa, et ſatu
numeroſa, ac valdè pauca, et exigua
quo ad participationem gratiæ, et glo-
riæ, quia vt ait Apoſtolus, in pluribus
eorum non eſt beneplacitum Deo. Alij
magis ad allegoriam ſic exponunt par- 1. Cor. 10.
ticulam iſtam. Quamuis multi fuerint

ex

ex Iudęis, et gentibus conuersi ad Chri-
stum, et eius gratiam perceperunt, non
tamen in ea persisterunt, et ideò multi-
plicata fuit gens, non autem magnifica-
ta est lętitia, quia non persisterunt, sed
gaudium de conuersione illorum cito
recessit. Non displicet illorum senten-
tia qui dicunt, multiplicatam fore gen-
tem, eam scilicet, quæ sponte hylarter,
ac toto corde Christo nomen dederi-
unt, cuius rei causa gaudium est coră
Angelis Dei, quia tamen, qui crediderunt, et in confessione verę fidei fortes persisterunt, multis fuere cruciatibus obnoxij, idcirco non multa fuit lętitia quamuis ipsi plurimum gauderęt, quia digni fuere pro Christo mortem, et contumeliam pati. Præter hęc omnia, ego sic opinor hanc partem fore intelligendam, quòd scilicet multę nationes non solum Iudæi, uerũ etiam ex gentibus vt Persę, Medi, Germani, Galli, et nouissime Angli, et plereq; alię nationes acceperint fidem, et postea retrorsum abierunt; D. Hieronymus existimat multos ex gentibus ad Christum conuersos, sed quoniam plurimi Iudęorum in sua incredulitate permanserunt, ideò tristati sunt Apostoli, et hoc est quod dicebat Apostolus ad Roman: 9. tristitia mihi magna est, et continuus dolor cordi meo, optabam enim ego ipse Anathema esse à Christo pro fratribus meis qui sunt cognati mei secundum carnem, tristabatur, inquam, gentes ad fidem conuerti, Iudęos autem qui erant cognati sui, secundum carnem, et quorum tot immunitates, et prærogatiua gratis extiterunt in ipsa incredulitate permanere. textus 70. interp. est longè diuersus ab hac nostra lectione; Sic enim habet, multiplicasti gentem, et magnificasti lætitiam. Quidam alij sic legunt. Plurimam partem populi deduxisti ei in lætitia. Priorem textum sic exponunt videlicet, Multiplicasti gentem, tu Pater omnipotens ei scilicet Christo, hoc est multitudinem credentium, & magnificasti lętitiam, quia multitudinis, credentium erat anima vna, & cor vnum in Deo. ex qua vnione, et animorum conformitate magna profectò rerultat lę-

Rom. 9.

A titia, iuxtà illud psal. quàm bonum, & quàm iocundum habitare fratres in vnum. Alia verba sic exponunt. Tu Pater plurimam partem populum dedixisti ei scilicet Filio in lętiria, iuxtà illud quod dicebant Pharisei apud Ioan. *Ioan. 12.* Ecce mundus totus post eum abijt. Et quod Pater adducat credentes ad filiũ, patet Ioan. 12. Nemo venit ad me nisi *Ioan. 12.* pater meus traxerit eum, Et filius quò- *Ioa. cap 6.*
B què adducit multos ad Patrem, quando ipse dicit, nemo venit ad Patrem nisi per me. Quibus verbis designatur fructus, & efficacia prædicationis futuræ per Apostolos, et veros ac fideles diuini verbi ministros, & notanter ait plurimam gentem adduxisti ei, non omnem, quia non omnes obediunt Euangelio. At qui adducti fuerunt, & qui adduxerunt repleti fuerunt gaudio, sicut qui lętantur in messe, quando colligunt fructus sementis, de qua messe
C loquebatur Christus ad Apostolos d. *Ioan. 4.* Leuate oculos, & videte regiones quia iam albæ sunt ad messem vt gaudio, & lętitia hoc videntes replerentur, et sicut exultant victores capta præda, qũ quidem absq; vlla probatione manifestum est, ipsi quidem Apostoli, conuictores mundi et secularis sapientiæ diuiserunt vniuersi orbis regiones inter se, & cuncti abierunt, fidem, ac doctrinam Saluatoris nostri prædicatum,
D qua prædicatione, et victoria Verbi Dei omnes hi triumphi, & trofea prodierunt quæ Propheta Christum Dominum alloquens his paucis verbis complectitur dum inquit.

Iugum enim oneris eius & virgam humeri eius & sceptrum exactoris eius superasti sicut in die Madian. *Tex. 4.*

Huic versiculo tres expositiones optimè aptari posse non dubito. Primo. arbitror Prophetam hic alloqui, & con-
E laudare Dominum Deum, quod sua virtute, & potentia liberauerit populũ suũ ab oneribus, et duris, grauissimisq; exactionibus, quibus vexabatur ab Assirijs; Verum eiusmodi liberatio Typus erat, et figura liberationis futuræ per Christum à seruitute legis, et à potestate diaboli, et tandem existimo hanc victoriam fore Typum, et figuram victoriæ,

aptari. Reddit enim causam dictorũ, sed quorum? variæ sunt expositiones; sed ego bifariam ex dictis posse deduci existimo. Primo quia dictum est, quod Christus superauit iugum oneris, & virgam humeri, & sceptrum exactoris, sicut in die Madian. Hoc est, sine armis, & absq; strepitu bellorum, quemadmodum contigit ipsi Gedeoni, contra Madianitas; hoc ideo factum est, quia omnis violenta prædatio cum tumultu, ideſt cum disidijs, & contentionibus animorum; & vestimentum, hoc est, facultates, quæ maximè sunt necessariæ ad hominis vitam tuendam, & conseruandam, mixtæ sanguine; ideſt per vim, & metum arreptę erũt in combustionem; ideſt facilè consumentur, velut ea, quæ in ignem proijciuntur, & cibus ignis; ideſt pabulum Inferni, ad eos, qui eas arripuerint; & propterea non vi, aut strepitu armorum conquirendi sunt hostes, aut attrahendi, sed rationibus & blandis sermonibus obtinendi, quia paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis, qui non tolum amator est pacis, sed princeps, & auctor, & pater futuri sęculi, in quo qdẽ sęculo, alius planè erit modus, & rõ uitæ, quàm fuerit in hunc vsq; diem. Noluit ergo Deus obtinere contra hostes, tũ visibiles tum inuisibiles meru bellorum, sed sicut Gedeon absq; armis, quia oĩs violenta p̃datio cum tumultu. Alio modo potest hæc particula cum præcedentibus connecti sed longè diuerso. Nam cum dixisset Propheta Deum ipsum allocutus, tu superasti iugum oneris, & virgam humeri, sicut in die Madian, posset quis dicere, non oportebat in superandis hostibus & debellandis tirannis vllas vires adhibere, & cum illis bellum committere, cum solo nutu voluntatis tuæ potuisses illos opprimere. Respondet hic Propheta Dei partes susciipiens, quòd oportuit in manu potenti, & brachio excelso illos deprimere, quia omnis violenta prædatio fit cum tumultu, & fieri non potest absquè eo. Oportuit, inquam fortem cum forti congredi, & vi ipsum subigere, & sub pedibus detinere, & conculcare, & spolia eius diripere, quare, cum Christus Iesus ad nos venerit, ut oneroſum legis, & peccati iugum quo nimis durè præmebamur, amoueret, & sceptrum ac potentiam, quam Sathan in nos miserabiliter exercebat deijceret, non poterãt hæc omnia absquè tumultu, & commotione fieri potestatum huius mundi, vt rei euentus comprobauit, & vestimentum mixtum sanguine; ideſt corpora humana, quæ sunt animarum indumenta, si fuerint admixta sanguine, hoc est si fuerint foedata peccatis (peccata namquè sub nomine sanguinum capiuntur iuxtá illud psal. libera me de sanguinibus) Erunt in combustionem, & cibus ignis, quibus nimirum ignis inferni nutrietur, & succrescet, & perpetuò manebit. Huius autem ratio est, quia paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis, q. d. alia vitæ ratio nobis est ineunda, alia erit forma viuendi, non quidem amplius sub demonis tyrannide, & sub dura, ac dira seruitute legis, & peccati, sed sub libertate spiritus & vitæ. Inter has duas expositiones hoc interest, quòd prior in his verbis nullum admittit bellum; reliqua vero sic. Deindè iuxtà priorem expositionem, tota illa oratio est vna sola propositio copulatiua: secundum aliam duæ sunt propositiones, seorsum acceptę. Eiusmodi autem verba, iuxtà allegoricum sensum ad Christi Domini passionem relata, hunc in modum exponuntur. Primum quidem innuitur quomodo in ipsa Christi passione milites iniecerunt manus in Iesum, & quemadmodum eum violenter apprehenderunt, & cum tumultu & clamore, magnisquè vocibus duxerunt ad Pilatum dicentes. Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum. Ioan. 18. & sic tandem eodem furore, ac rabie in crucem egerunt; & sic verum est quod in ea passione fuit violenta prædatio, & cum tumultu. Deindè videre est; & meminisse, quomodo post eius crucem, & passionem diuiserunt vestimenta sua & super ea miserunt sortem. Quarè non ab re hoc in loco fit etiam mentio de vestimento mixto sanguine, quale fuit ve-

Victoria Gedeonis cõtra Madianitas

Omnis violenta prædatio cum tumultu.

Psal. 50.

Vestimentũ mistum sanguine quomodo.

Io. 18.

mentum Christi, ab eis diuisum, & in
ſortem missum. Hoc autem vestimen
tum fuit & erit ipsis Iudæis in combu
stionem, & in extremam eorum perni
ciem. & cibus ignis inquam, quo pri
mum à Romanis, deinde à demonibus
crudelissimè cruciabuntur. Nonnul
li veteres, propter textum 70 Interp.
sic exponunt, quicquid prædati fuerint
Iudæi, & quamcunquè intulerint ipsi
Christo pœnam. & supplicium reuer
tetur in capita eorum; & fortasis mul
to abundantius, & locupletius, quàm
ipsi vnquam crediderint. Nam tex.
ille sic habet. Quoniã oẽm stolã con
gregatam dolo, & vestimentum cum
commutatione restituent; & volent, i.
cupient esse igni combusti priusquam
peccatum illud grauissimum perpetras
sent: aut cupient igni esse combusti,
quoniam puer natus est nobis, & filius
datus est nobis, quemadmodum etiam
Herodes Rex, & omnis Hierosolima
turbata fuit cum illo, cum audierunt à
Magis puerum quẽdam natum Regẽ.
Sic D. Chrysostomus, & Eusebius ex
posuerunt hanc partem, sed valdè di
uersam à Tex vulgato. Eusebius per
eos, quos Deus decreuerit igne combu
ri, vel esse combustos, intelligit impios,
qui salutem gentium cuius ipse est au
tor abhominantur, et implacabili odio
persequuntur, & in eius auctorem cre
dere nolunt: aut etiam ipsos demones
qui perpetuo igne cruciantur. Quòd
si propositionem illam iam expositam
ad actionem hominum referamus, dice
mus, quod omnis violenta prædatio
cum tumultu, & vestimentum mistum
sanguine, erit in combustionem, & ci
bus ignis, quia nullus furor, aut cona
tus, quantumcunq; magnus poterit diu
subsistere, & opes quecunquè, per iniu
riam partę cito consumentur, quia de
malè acquisitis non gaudebit tertius
hęres.

Moderni quidam satis eruditi, & in
genioſi dicunt ex his verbis Prophetã
velle commostrare nullam esse ferociam, nullam barbariem, nullam sæuiti
am, quæ obstare possit, & resistere
spiritui diuino, qui hoc loco appellatur
ignis; Deus nanq; ignis consumens est,
quoniã omnes gentes venient, & ado
rabunt coram te Domine. Nolo hanc
expositionem reijcere, sed quomodo va
leat presenti literæ accommodari cer
tè non video. Sed consideremus verba,
quæ sequuntur; & diligenter expenda
mus. *Paruulus inquam natus est nobis, & filius datus est nobis: & factus est principatus super humerum eius: & vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus fortis, Pater futuri seculi, Princeps pacis.* Tex. 6.

D Hieronymus iungens hunc Textũ
cum præcedenti, d. quòd ideo Diabo
lus, & omnis eius violenta prędatio, qua
humanum genus oppræſserat, & san
guinem sanguini miscuerat, erit in cõ
bustionem, & cibus ignis ęterni, quia
natus est nobis hic puer de Virgine, &
datus est nobis. Vult ergò summatim
innuere, quod causa propria, & præci
sa omnium bonorum, & reiectionis, ac
expulsionis omnium malorum est in
carnatio, & Natiuitas filij Dei, qui ne
rè ueram salutem nobis attulit. Dicit
ergò Puer natus est nobis, natus inquã
ratione humanitatis assumptę, quia se
cundum diuinitatem est ab ęterno geni
tus, & datus est nobis obeã causam, &
in hunc finem, ut saluemur, & ab eo
protegamur. Sic enim Deus dilexit
mundum, ut filium suum unigenitum
daret &c. Datus est inquam nobis, non
à se electus, nec à se missus, nisi qua
Deus, sed datus, & missus à Deo, non
sibi, aut pro se, quia nullius indigebat
sed pro nobis; i. pro grege, & ouibus ei
commissis, datus est ergo nobis, & pro
nobis; nobis inquam. qui in eum credi
dimus, qui in Galilea gentium conuer
samur, et sumus, quibus nimirum fa
ctus est auctor luminis, et lętitię, et
recentis nouiq; potus misterij, nouis te
stamenti, de quo potu sumendo hor
tabatur Propheta dicens. Hoc primum
bibe, fac uelociter. Natus est ergò pa
ruulus iste nobis, quia homo factus in
quantum filius Dei ęternus, datus
est nobis, non natus, sed in quan
tum puer, et ex Virgine ortus, di
citur etiam natus esse nobis. Vocatur
paruulus non absq; misterio, ut scili
cet eximiam Dei erga nos dilectionẽ,
et beneuolentiam agnoscere mus, quòd

voluc-

voluerit filium suum per omnia sibi
æqualem supremum, et maximum om-
nium, effici paruulum, et omnium
abiectissimum cuiusmodi se exhibere
debent omnes, qui Christi vices gerũt,
qui quidem licet habeant in terris prin
cipem locum, debent tamen pro salu-
te, & beneficio animarum, quæ illis sũt
creditæ, fieri paruuli, & omnium mini-
mi: id quod fecisse testatur Paulus Apo
stolus his verbis, facti sumus paruuli
1. Thess. 2. in medio vestri, vt vos magni efficere-
mini ante Deum; quemadmodum etiã
monuit Saluator noster: id qui voluerit
inter vos maior fieri, sit velut minister.
Dicitur etiam Christus paruulus, quia,
quemadmodum pueri, & infantes in
omnibus, quæ agunt genitoris volun-
tatem sectantur, & eius nutu dirigun-
tur, ita Xpus Dñus non solum dum es-
set paruulus, verũ et in omni vita sua
nihil se dicere, aut agere profitebatur,
nisi acceperit à Patre, & nisi viderit pa-
trem facientem. Et quemadmodum
Xpus instar bonorũ puerorũ erat maxi
me obediens Deo Patri, immò, dum ad
huc esset puer, erat subditus illis .s. pa-
Luc. 2. rentibus, vt refert d. Lucas, ita, & nos
decet esse benevolos, & obsequentes pri
mũ erga Deũ, deindè erga progenitores
nros. Dicit quidam ex nris, quòd nõ de
dignatus est Xpus vocari puer, qñquidẽ
hinc monemur pueritiam nõ esse dete-
standam, sed maximè colendã, & obser-
uandã non solum, quia Xpus Dñus eũ
vitæ cursũ pegit verũ et pp innocen-
tiam, simplicitatem, ac puritatem ei æta
ti maximè conuenientem. Nec solũ
ipse Xpus Dñus, & magister nr, verum,
& sancti, ac electi Dei vocantur pueri,
Luc. 1. sicut primo cap. Lucæ Euang. Suscepit
Psal. 68. Israel puerum suũ, & psal. 68. Ne auer-
tas faciẽ à puero tuo, quoniam tribu-
lor &c. & cap. præcedenti. Ecce pueri
mei, quos dedisti mihi; & hic puer seu
paruulus figuratus est, & præsignatus p
puerum illũ, qui describitur Exo 4 cap.
qui fuit quasi termin⁹, & finis circũcisio
nis iuxtá illud, quod iuxtá tex. heb. di-
xit Sephora, Stetit sanguinis circũcisio-
nis pueri mei. Hic est ille puer, de quo
supra dictũ est, antequã sciret vocare
patrem, aut matrem, cępit spolia damas-

A sci, paruulus ergo natus est nobis, &
filius datus est nobis: Dicitur quidem
filius hic, puer, qui datus est nobis, vt
non serui solum, aut ministri munus
obeat, sed filij, vt scilicet talem & tam
maximam curam, gloriæ patris habere
cognoscatur velut hæres constitutus
vniuersorum, qualem, & quantam ha
bet ipsemet Pater. Et factus est princi-
patus super humerum eius. Descripta
huius pueri natiuitate, & volũtaria eius
B ad nos collatione, & concessione, de- *Dicitur prin*
scribit eius principatum. d. Et factus *cipatus esse*
est principatus super humerum eius. *super hume*
Q d. Nẽ credas hunc puerum nobis da *rum Chri*,
tum, fore tam vilem, & abiectum, vt *quia ipse est*
nulli sit futurus vsui, & in infimo statu *radix & pri*
mansurus perpetuò. Sed erit princeps, *cipium oĩã*
Dominus, & Rex omnium. Nec solum *virtutum, et*
erit Princeps, & principatus, verum, & *bonorum.*
principium bonorum omnium: Ipse
quidem principium & radix erit inte- *Dicitur 2.*
C gritatis, pudicitiæ, castitatis, & pati- *principat⁹ su*
tiæ, & tandem radix, & principium tũ *per humerũ*
nobis omnium virtutum, & bonorum *eius ratione*
iste principatus est quòddam domi- *dominij qđ*
nium, quod habet hic puer super gre- *hẽt sup oẽs*
gem suum, qui sunt omnes creaturæ *creaturas ra*
rationales, & præsertim, qui in ipsum *tionales.*
firmiter credunt, vt habetur Ezech. 34. *Ezech. 34.*
in persona Dei d. Vos autem greges
mei, greges Pasquæ meę homines estis.
Qui quidem grex, vocatur etiam Chri *Psal. 2.*
D sti hæreditas, vt dicit Dauid in perso-
na Patris, filium alloquentis postula à *Dicitur 3.*
me & dabo tibi gentes, hęreditatem *pricipat⁹ ei⁹*
tuam, & verè Christus dicitur esse no- *per humerũ*
ster Princeps, quippe qui nostri curam, *eius propter*
& sollicitudinem gerit. Ipse nos regit, *generalẽ cu*
& gubernat. Ipse nos tuetur, ac fouet, *rã, & prote-*
aperit manum suam, & implet omne *ctionẽ quã*
animal benedictione, & deniq; percur *hẽt à nobis.*
re, & diligenter consideratque, quæcumq; e- *Ps 146.*
narrantur à Regio Propheta in psal *4 hẽt princ-*
E 146. & alibi sæpe. *patum sup*
Dicitur, hunc Principatum gerere *humerũ su-*
super humeros suos, quia scilicet om- *um, qui a ac-*
nes infirmitates; & curas subditorum *cipit 3. se*
suorum sustinet, & patienter fert quem *nes infirmi-*
admodum D. Paulus huius pueri imi- *tates nostras*
tator dicebat; sollicitudo mihi incum *& distinue*
bit omnium Ecclesiarum, & alibi, quis *bit Paulus.*
scandalizatur, & ego non uror? quis

infirmatur, & ego non infirmor? Et
2. Tim. 2. iterum. Omnia sustineo propter electos, vt & ipsi salutem consequantur.
Principatus super humeros quis. Et præterea ille portat principatum super humeros suos, qui dominium, & regimen, non vt sibi ipsi, & suis tantum commoditatibus inseruiat, sed vt eis, qui suæ fidei sunt commissi prouideat; Dicit Augustinus serm: 71. de tempore, quòd Christus portauit super humerum suum hunc principatum, quando admirabili humilitate portauit ipsam Crucem. Nec incongruè Crux dicitur principatus eius, quia per ipsam Diabolum vicit, & mundus totus ad sui notitiam, & gratiam fuit adductus, & ipse Christus super omnem Creaturam sublimatus, quandoquidem per eam acquisiuit dominium, & principatum super omnia, ita vt ei omne genuflectatur cœlestium terrestrium, & infernorum &c. & quemadmodum ipsemet alibi dixit, cum exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsum. Et postremò, quid clarius, illis uerbis, quæ frequenter canit Ecclesia, quèquæ proculdubio desumpta fuere ex psal. 95. ipsius Dauid. Dicite in gentibus, quia Dominus regnauit à ligno; nec te perturbet quod in textu, quem nos habemus, non sit illa particula, à ligno, quoniam iuxtà veriorem sententiam, quorundam veterum patrum, illa particula ab hostibus Christianæ fidei fuit inde abrasa, ac detracta; sed hoc non obstante plerique omnes Catholici Patres admittunt ac probant, & frequenter repetunt hanc eandem sententiam, dicite in gentibus, quia Dominus regnauit à ligno; & mirum est, quod cum Propheta hic loquetur de paruulo nobis dato, asserit ipsum super humerum suum habiturum esse principatum, vt hinc agnoscas, & fatearis hunc puerum non esse tam imbecillem, & inualidum, vt tanto oneri ferendo, non sit satis, quandoquidé non homo solus, sed homo, & Deus esse credendus est. Et certè magnum discrimen est inter hunc Principem, & alios Reges, propterea quod alij Reges, aut manibus, aut in capite insignia Regiæ potestatis deferre solent præmanibus quidem sceptrum, in capite vero cyderim, aut coronam. Solus autem Christus Iesus Rex nouus, apud nos, & Prīceps ab alijs diuersus, in signe Regię potestatis humero defert.

Crux principatus Christi.

Tex. vetus à Iudæis abrasus.

Tertio loco recenset, & enumerat hic Propheta nomina, quibus paruulus iste nominatur, & inquit. Et vocabitur nomé eius admirabilis, cõ filiarius, Deus, fortis, Pater futuri seculi, Princeps pacis etc. Hec sunt nomina, quibus nuncupatur iste paruulus; neq; existimes alteri, quam huic, de quo supra diximus, hæc nomina conuenire, nec respicias ad illas ineptias, quas effutiunt ludæi, quod videlicet Deus vocabit hunc paruulum Principem pacis, Ezechiam filium Achaz. Namq; Tex. habet vocabitur, & non vocabit. Sed quolibet proferente contraria solicitum esse stultum est, vt dicit Aristot. Vocabitur itaque nomine suo admirabilis, qui supra dicebatur Emanuel, ob multas quidem rationes, primum, quia mirabilia multa faciet, vndè cum eiecisset demonium, & loquutus esset mutus admiratæ sunt turbæ. Et plerunq; videntes Turbę signa et mirabilia, quæ faciebat, admirabantur, et aliquando eum Prophetam, aliquando Dei filium, et aliquando alijs præclaris titulis, et nominibus vocitabant. Dictus fuit etiam admirabilis ob præcipuam, et singularem curam, quam erga suos habere dignoscitur, nullus.n.i. tel lectus, nulla ratio potest vnquam satis cognoscere, et perspicere quibus artibus quibus vijs, aut rationibus, qua prudentia, quo consilio, et sapientia regat hunc mundum, et quo pacto sæpe numero deludat hominum mentes, vt longè secus hæc inferiora disponat, ac administret, quàm homines opinentur, ac decernant. Propterea dicebat quidam Propheta meæ viæ, non sunt vię uſræ; et hinc profectò longè admirabilis redditur, et apparet, quemadmodũ psal.d. Tu es Deus, qui facis mirabilia. Nonnè mirabilis fuit Deus, quando eduxit populum suum de Egipto? Non nè mirabilis fuit, quando traduxit populum suum per desertum? et diuisit mare rubrũ i diuisiones? quemadmodũ

Nomina hic posita nõ possunt attribui Ezechiæ.

Aristot. 1. phy tex. 39.

Christus admirabilis.

Psal. 78.

cecinit

psal. 104. 105. 106.

ecinit Dauid in psal. 104. 105. & 106. vndè hortatur, vt confiteantur domino misericordiæ eius, & mirabilia eius filijs hominum. Et postremò dicitur paruulus iste admirabilis, qæ est Deus, & homo simul; quod quidem est inauditum, & omnē mētis capacitatē excedit. Dicitur etiam consiliarius, non quidem, quòd patri, quasi ignoranti consilium vllum afferat, sed potius, qđ consilij, & voluntatis diuinæ sit perfectissime capax, quando omnium trīū personarum sit vna, & eadem voluntas, vnum sit propositum, & vnum cōsilium, nonnulli volunt coniungi hęc duo admirabilis consiliarius, sed ego

Hieron.

volo sequi lectionem D. Hieronymi, vt vnumquodq; horum seorsum capiatur. Alius Tex. habet; Magni consilij Angelus. Et verè quidem potest dici nuncius, & prædicator magni consilij, quia nemo nouit filium, nisi pater, & nemo nouit patrē nisi filius, &

Chris magus consilij Angelus.

cui voluerit filius reuelare, & præsertim illius consilij, aut decreti præscius fuisse non dubitatur, quod fuit ab ęterno, in secretissimo Dei pectore recondítum demittendo scilicet filium suum vnigenitum, in hunc mundum, vt hominem omnino perditum restitueret & recuperaret; Quæ res tantam peperit hominibus admirationem, & ipsis quoq; Angelis vt eius consideratione perterriti, & quodammodo concussi, inter se quærerent, quis est iste, qui venit de edom tinctis vestibus de Bosra? Iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine virtutis suæ. Quibus verbis demonstrant Angeli se admirari pulchritudinem stolę suæ; ideſt innocentiæ, puritatis, & iustitiæ, quam ille numquam deturpauit, & eo admirabilior erat, quod eiusmodi stola tincta sanguine sui corporis immaculati nullo pacto erat deformata, sed longè omnium pulcherrima, & candidissima. Dicebatur etiam esse gradiens in multitudine virtutis suæ, quia nulla creatura vtcumq; pulchra, vtcumq; fortis, & immaculata graditur in multitudine virtutis suæ. Et proindè non immeritò vocatur iste puer admirabilis consiliarius, vel magni consilij Angelus. Postremò dicitur magni consilij Angelus, quia missus fuit à Patre in hūc mundum ad annunciandum, & manifestandum ipsum Patrem, & declarandam eius voluntatem, vt Io. 15. testatur. Quæ ego audiui à Patre meo nota feci vobis. Et alibi Pater manifestaui nomen tuum hominibus. Et præterea cum sit ipsa sapientia Patris, omnium creaturarum magister, & doctor non iniuria vocari potest admirabilis consiliarius, magni consilij Angelus & Angelus testamenti sicut à Malachia nuncupatur, nec mireris, Christum cū sit Pater, Dominus, caput, & Creator Angelorum vocari ab istis Angelum, quia est etiam Dominus, & Pater Prophetarum, & tamen etiam Propheta nuncupatur: Dicitur ergo Angelus, quia nunciauit, & nunciat quotidie aliquid humano generi proficuum & periocundum nunc affuturum. dicebatur Propheta, quia prædicebat aliquid futurum. Et quoniam verbum Dei caro factum est, non solum Angelus, et Propheta sed Angelorum, & Propheratū Dominus iurę appellatur. Sic ait Augustinus tract. 4. super Iohan. & idem Augustinus in annot. super Iudic. 13. cap. existimat, quod hic puer, qui hoc loco vocatur admirabilis, vel magni consilij Angelus, sit ille idem, qui lib. Iudic 13. cap. Et Genes. 32. quęsitus, quo nomine vocaretur, respondisse legitur nomen meum esse admirabile. & propterea non esse quibuscunq; facilè manifestandum. Tertio vocatur iste puer Deus, vbi nota, quod hoc nomen Deus, singulariter prolatum dicitur solum de Deo verò, vno, & sempiterno, vno in substantia, & trino in personis. In numero verò plurali dicitur de Angelis, de Iudicibus, & de Sanctis hominibus, sic etiam hoc nomen Deus absconditus, Deus admirabilis, Deus fortis, Deus potens, de solo Deo dicuntur. De creaturis nulli dubium, quod, & aliquæ dicuntur fortes, dicuntur potentes, sed nunquam absolutè sicut Deus, neq; propriè dicuntur admirabiles, sed potius ob aliquam singularem prærogatiuam dicuntur admirandæ. Qui verò hæc duo

Malachiæ

Christus propheta.

Aug. tract. 4 sup. Ioa.

sup. Iudic. cap. 13. Genes. 32.

Hoc nomen Deus quòd cōmunicatur verò Deo, & quibusdā creaturis.

dam annotata à quodam uirò excellenti Hæbreo, priusquam Christus aduenirет in mundum. Dicebat enim iste, considerans, & expendens uaria nomina, quibus hoc loco filius Dei nuncupatur. Quia inquit Messias est futurus Deus, & homo uocatum est nomen eius Emanuel, idest nobiscum Deus, Item quia Deus est; mirabilis consiliarius appellat, & quia magna cū ui & celeritate uicit Demonem, & arma eius diripuit, uocatus est accelera, spolia festuna prædari. Et quoniā ipsius Christi est omnis fortitudo, propterea appellatur fortis. Et quoniā est æternus, neq; principium habens neq; finem, uocatur pater, auctor, & Princeps æternitatis. Nullus enim post hoc seculum in quo sumus, posset constituere, & erigere, & substinere aliud seculum nisi Deus. Postremò, quia in diebus eius pax multiplicabitur cuius nullus umquam erit finis, nocatur Princeps pacis. Prꝛeter hęc, quia saluos faciet omnes ad se accedentes, & in cœlestem patriam adducet, conuenienter appellatus est Iesus, & nulli dubium, quod illa pax, quę nullum habet terminum, neq; finem, nullum potest habere auctorem nisi ipsum Deū. Qui ergo tot nominibus est insignitus, dubio procul appellatus est Deus. Propterea benè subditur.

Multiplicabitur eius Imperium, & pacis non erit finis; Sic enim dictum fuit ab Angelo cum allocutus est Beatam Virginem, ut habetur Luc. 1. Multiplicabitur, inquit, eius Imperium: nam ipsemet dixit. Data est mihi omnis potestas in Cœlo, & in Terra. Et psal. Dominabitur amari usq; ad Mare, & á flumine usq; ad terminos Orbis Terrarum. Et multiplicatur quidem, quia non in una tantum gente, sicut olim, regnabit, sed super omnes Reges Terꝛ, & Regnum suum erit regnum omnium seculorum; multiplicabitur autem, et augebitur istud Imperium per ꝓdicationē Apostolorū, & successorū, & per signa, & miracula, quæ quotidie in Christi nomine fient, et per operum Sanctitatem, et excellentiam. In omnem enim Terram exiuit sonus eorum et in fines Orbis Terræ uerba eorum, & pacis uon erit finis, hoc est, nihil amplius erit, quod perturbet hominum conscientiam; & eorum mentes, ab amore, & cultu ueri Dei abstrahat, & detineat, quandoquidem Princeps huius mundi, et tenebrarum ejectus est foras, neq; timendum est, ut contra Deum, et filios eius amplius insurgat, nec solum pax erit sempiterna inter Deum, & hominem, sed uniuscuiusque hominis conscientia poterit habere quietē, & pacē: ꝙ si quandoq; homines pij, & electi ceciderint, et perturbati fuerint non collidentur, quia Dominus supponit manum suam, si uerò loquamur de illa pace, quæ in Cœlis habetur qua perpetuo fruuntur animæ beatæ, & cœlestes illi spiritus, nulli dubium, quod pax ista, est sempiterna, et nullum unquam est habitura finem.

Super solium Dauid, & super regnum eius sedebit vt confirmet, & corroboret illud in iudicio, & iustitia amodo, & vsq; in sempiternum. Zelus Domini exercituum faciet hoc.

Conuenienter hoc loco explicato adnentu Saluatoris, et enarratis nominibus quibus est appellandus, prædicto etiam, quale, & quantum sit futurum eius Imperium, ac potestas, nunc describit locum et regnum, in quo prꝛcipue residebit, et modum, ac formā, quo ipsum reget, et confirmabit, et perpetuo integrum manutenebit. Inquit ergo super solium Dauid et super regnum eius sedebit, quę eadem uerba Gabriel Angelus ad beatam Virginem repetijt. Dixit enim. Dabit illi Dominus sedem Dauid patris sui, et regnabit in domo Iacob in ęternum, et regni eius non erit finis, regnabit inquam in iudicio, et Iustitia, quia nulli dubium, quòd si loquamur de Regno cœlesti, ac de regno spirituali militātis Ecclesię, i. de sola congregatione, et societate bonorum, certum est, quod nihil apud eos sit prꝛeter iudicium, et iustitiam, uel absq; iudicio et iustitia: At si loquamur de regno militantis Ecclesię nulli quoquè dubium esse potest, quod in iudicio, et Iustitia confirmabitur, et corroborabitur. Namq; licet multas fre-

Tex. 7. Luc. 1.

Matth. 28.

Psal. 76.

quæter hoc regnum patiatur anguſtias, & calamitates, & aliquando ferè prorſus ruere, & deleri videatur, ſemper tamen ſurgit incolume, & integrum manet. Veruntamen beati ſunt illi, qui cuſtodiunt iudicium, & faciunt Iuſtitiam in omni tempore. At fortaſsis quæres, quanto tempore, ſiue quot ſeculis regnum iſtud ſtabile, & firmum conſiſtet? *Ammodo, & vſq; in ſempiternum*. Hoc eſt perpetuis temporibus eſt duraturum, & ab exordio noſtræ ſalutis vſq; in ſecula ſeculorum. Ex quibus verbis facilè colligitur quòd eiuſmodi promiſsiones, quas enarrat Propheta, & futura bona huius pueri, de quo loquimur intelligi debent de regno cœleſti, & ſempiterna gloria beatorum, potius quam de hoc regno militantis Eccleſiæ, quandoq; finem habituro. In hoc.n. regno, quod comparatur Sagenæ miſſæ in Mare ſunt permixti boni & mali. At in eo regno beatorum nihil eſt impurum, nihil immundũ, ſed erunt omnes, ſicut Angeli Dei. Sed fortè quis dicet; qui fieri poteſt vt Regnum Dauid fuerit neceſſe, vt confirmetur et corroboretꝛ̃qñ oĩpotés Deus hęc verba de eius regno manifeſtè ꝓtulerit, dum inquit, Ponam in ſeculũ ſeculi ſemen eius, & thronum eius, ſicut dies ſeculi. Et rurſus ſemel iuraui in Sancto meo ſi Dauid mentiar Semen eius in æternum manebit &c. Cum ergò Deus tam multa promiſerit ipſi Dauid, quo pacto igitur ipſius regnum fuit concuſſum, dirutum, & omnino extinctum? cum poſt babilonicam captiuitatem nullus amplius de ſemine Dauid regnauerit apud Iudęos; Huic dubio facilè eſt reſpondere per ea, quæ in eodem pſal; referuntur. Spiritus.n. diuinus per Prophetam hunc in modũ inſurgit aduerſus ſemen Dauid, & ipſũ redarguit d. Tu vero repuliſti, & deſpexiſti, diſtuliſti Chriſtum tuum, auertiſti teſtamentum ſerui tui, profanaſti in terra ſanctuarium eius: Propterea non eſt mirum, quòd regnum Dauid, quandoq; fuerit interruptum, & permãſerit abſq; vero, et legitimo Rege uſq; ad Chriſti aduentum. Poſtquam vero Dominus Saluator noſter Ieſus Chriſtus, qui de ſemine Dauid ortus eſt, cępit inſtaurari regnum Dauid, & confirmari & corroborari, tunc abſq; vllo impedimento permanebit in ęternum, velut ſol in conſpectu Dei. Iſte quidem eſt rex ille potentiſsimus, qui facit iudicium, & iuſtitiam in omnes gentes, & ego fateor me ex illis vnum fore, qui ſenſi, & expertus ſum iudicium, & iuſtitiam Dei, quamuis non abſq; ingenti miſericordia. De hoc Rege futuro locutus eſt Angelus Gabriel ad Beatam Virginem cum dixit Ne timeas Maria, inueniſti enim gratiam apud Deum Ecce cõcipies in vtero, & paries filiũ &c. Dabit ei Dominus Deus Sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in ęternum, & regni eius non erit finis Sed vndè nobis hoc tantum beneficiũ? quis nobis conferet tot bona, & commoda? Reſpondet Propheta & inquit. Zelus Domini exercituum faciet hoc, ideſt ſumma, et ineffabilis bonitas & dilectio, qua Dominus exercituum ideſt Angelorum, & hominum diligit nos, faciet hoc; ideſt iubebit, & exequetur, quæcunq; mox diximus; ideſt reſtituere, & corroborare regnum Dauid. Aut faciet hoc; ideſt miſterium incarnationis, velut D. Iohan. 3 cap. dixit. Sic Deus dilexit mundum, vt filium ſuum vnigenitum daret. Licet enim hæc dictio (Zelus) poſsit accipi, quandoquè pro æmulatione, nonnunquam pro indignatione quæ naſci ſolet plerumquè ex immoderato amore, ſumitur etiam pro intenſo amore, quo nos aliquem diligimus, & cui bona omnia optamus. Hoc loco exiſtimo accipi pro amore hoc tertio modo accepto, nec ſecus poſſe capi exiſtimo.

Verbum miſit Dominus in Iacob, & cecidit in Iſrael. Quid hic velit Eſaias, non omnes conueniunt. Aliqui volũt hic afferre aliud vaticinium contra decem tribus. Alij volunt, quod proſequatur prophetiam iam inchoatam aduerſus illas decem tribus, ſed interrutam pro declarando miſterio incarnationis filij Dei, ſed quicquid horum ſit, ſatis clarum eſt nunc prophetam alium ſonum emittere & canticum longè diuerſum canet. Hucuſq; enim cecinit &

Pſ. 105. *Pſ. 88.* *Ioã. 3. cap.* *Zelus multiplicitèr accipitur.* *Text. 8.*

præ-

prædixit res admodum lętas & iocundas: nunc verò tristes funestas, & lamẽtabiles. Dicit ergo quod Dominus misit verbum; ideſt verbum comminationis, et ruinæ in Iacob, hoc est in tribum Iuda, aperuit mentem suam, & per Prophetam indicauit se castigaturum tribum Iuda, quod præsertim fuit, quo tempore conuenerant duo Reges, & conspirauerant aduersus Hierusalẽ, et tamen verbum illud, & illa comminatio cecidit in Israel, ideſt conuersa est, & reiecta in decem tribus. Sic mihi videtur exponendus iste locus, neq; enim possum assentiri his, qui per Israel, & Iacob idem intelligunt, neq; etiã possum admittere, quòd per Iacob intelligant, omnes Iudæi, per Israel verò ipsę gentes, dum enim possumus literam absq; vllis ambagibus, & difficultatibus saluare, mihi videtur omnino faciendum; sed cur Deus comminatus fuit ipsi Iacob, et demum iram, & indignationem suam super Israel immisit? Respondeo, quod licet tam illi qui erant ex tribu Iuda, quam qui de tribu Israel grauissime deliquerint, verumtamen populus decem tribum multo grauius peccauit, & eo præsertim, quod primi recesserunt à cultu Dei, et gentibus idolatris tenacius adhe serũt, qui vero per Iacob intelligunt populũ Iudæum, per Israel vero populum gentilem, litera huius tex. longè secus est exponenda: namq; verbum non amplius comminationis, sed verbum saluris primum factum est ad Iacob, ideſt ad populum Iudęum, sed quia repulerunt illud, cecidit in Israel; ideſt deuolutum est ad gentes, et apud eas, et in eis permansit, et permanebit opitulante Deo vsq; in finẽ. Huius aũt mutationis, & uariationis rõ, et cã fuit, ipsorũ Iudæorum incredulitas, et pertinacia, recedentes à cultu veri Dei, et adherentes, et se ipsos deuouentes Dijs, quos ignorabant, et quos non coluerunt patres eorum. Propterea Deus per Moysem ita conquerebatur: d. Ipsi me prouocauerunt in eo, qui non erat Deus, et irritauerunt in vanitatibus suis: Et ego prouocabo eos in eo qui non est populus, et in gente stulta irritabo illos.

A Populus enim gentium tunc non populus vocabatur, et nunc quoq; omnes illę nationes, et populi, in quibus nulla viget virtus, et religio, Iure non populus vocari debet, quemadmodum neq; Vrbes, et oppida, in quibus non colitur virtus, et Religio, Teste Platone sunt appellandæ Vrbes. Sed ommisso hoc posteriori intellectu sequamur priorẽ expositionem, quod scilicet hoc loco Esaias prædicit ruinam, et destructionem decem tribum, et primum referr, ac deridet inanem illorum spem, et turpem iactantiam, quasi suis uiribus, ac opibus confidentes, et de se ipsis longè plus, quàm par erat præsumentes nihil mali verẽri videbantur. Et inquit. Et sciet omnis populus Ephraim, et habitantes Samariam (quod idem est) in superbia, et magnitudine cordis dicentes. *Lateres cecidernnt, sed quadris, ac dolatis lapidibus, ædificabimus: Sicomoros succiderunt, sed cedros immutabimus.* Ostendit per hæc verba Esaias iactantiam, ac temeritatem Israelitarum, qui gloriantur, et præsumunt, si hactenus aliquam iacturam, siuè domi, siuè foris, siuè in Vrbibus, siuè in agris pertulerunt omnia in meliorem, et nobiliorem formam et statum redacturos. Sed quia Esaias præuidit hoc nequaquam futurum, propterea derideteos, et subsannat. d. et sciet omnis populus Ephraim, et habitantes Samariam. Videbit inquit populus iste, quid ei eueniet ob hanc suam fiduciam, et arrogantiam, sensus facilis est: Et sienim domus nostrę bellorum iniuria fuerint diruta, et agri, et pomeria, ac prædia fuerint deuastata, nos maioribus impensis, et accuratiori opere cũcta instruabimus. Loco enim laterum qui facilè franguntur et colliduntur, nos ędificabimus lapidibus marmoreis, singulari artificio elaboratis. Si hostes succiderunt sicomoros, quę sunt vilis pręcij, et nulli ferè vsui, loco illarum accipiemus cedros, quæ sunt arbores firmissimę, et tenacissimæ. Per lapides quadros, et dolatos volebant fortassis innuere viros prudentiores, et sapientiores, et regendis populis multo aptiores: per cedros innuebant

Plato.

Tex. 9.

banthomines potentiores, et robustio-
res, & bellandi, ac decertandi arte ma-
gis peritos, & exercitatos. Sed vide,
Tex. 10. quod sequitur. *Et eleuabit Dominus hostes Rasin*, Quem supra legimus fuisse Regem Syriæ, eleuabit inquam Dominus illius hostes, quales sunt Assyrij super eum, ideſt super populum Israel, & inimicos eius; ideſt ipsius populi vertet in tumultum, quia scilicet commoti, & cõcitati, nec nõ audaciores facti prodibunt contra Israel cum tumultu, & clamore, qualis fieri solet, dum plurimi conueniunt in vnum, & aggrediuntur aliquem locum. Nanq; vbi est multitudo, ibi etiã est confusio.

Aliqui alĩ accipiunt hanc particulã, videlicet Dominus inimicos eius vertet in tumultum, quia scilicet Dominus iusto iudicio suo inimicos eius; i. Iudæos vertet in tumultum, quia tanta erit inter eos confusio, quod in maximis angustijs constituti, ignorabũt quid agant. Confusi enim sunt, quoniam Deus spreuit eos. Deinde sequitur. Syriam ab oriente, & Philistijm ab occidente, hoc est ex omni parte circundabunt Samariam, et deuorabunt Israel toto ore; ideſt cum magna auiditate, immo potius uoracitate, sine vlla spe miserationis, & clemẽtiæ, sumpta metaphora ab ijs, qui cum magno comedendi desiderio tenentur. os quantum possunt adaperiunt; vt facilius, & citius deglutiant totum cibum, & nihil ex eo deperdatur. Sic propemodum eueniet Israeli cum fuerit circumseptus ab eiusmodi hostium multitudine, qui nihil relinquent intactum, & omnia pessundabunt. Dicit postea Esaias manifestans, & declarãs pertinaciam Iudæorum. d.

Tex. 11. *In omnibus his non est auersus furor eius, sed adhuc manus eius extenta.* Litera est plana; demonstrat enim quod tametsi multas clades, & ruinas passi fuerint Iudæi, & frequenter Deus extenderit manum suam, & grauiter eos percusserit, non est tamen auersus furor ipsius Dei, nec dum retrocesserit, & manum auertit ab eius percussione, sed adhuc extenta constans, & directa manus eius ad percutiendum illum popu-

A lum. Ratio autem eius est; quia neq; etiam populus durus, & impenitens agnouit Dominum suum, & reuersus est ad percutientẽ se: & Dominum exercituum non inquisierunt, ideſt non profecti sunt ad eum, rogantes, & misericordiam implorantes, vt à vijs pessimis aliquando recederent. Propterea per Hieremiam cap. 2. conquerebatur. *Hier. ca. 2.* Deus. d. frustra percussi filios vestros, disciplinam non receperunt, proinde
B rursum sequitur comminatio aduersus Israelem in hunc modum.

Et disperdet Dominus ab Israel caput, & caudam, incuruantem, & refrenantem die vna Longeuus & honorabilis, ipse est caput: & Propheta docens mendacium ipse est cauda. Et erunt, qui beatificant populum istum seducentes, & qui beatificantur præcipitati. *Tex. 12.*

In his verbis nihil est declaratione dignum. Ipse namq; Propheta exponit quid per caput, & caudam intelligat, vt non alia indigeat explanatione: sed nota titulos & proprietates, quas attribuit caudę, videlicet incuruari; & deprauari, siue refrenare quòd certe nihil aliud est, quam à recto legis tramite secedere, & deuiare, & in alios exoticos; & extraneos vsus conuertere. Nec iniuria huius conditionis homines caudę comparantur, quoniam quẽadmodum cauda est posterior pars corporis, ac cęteris membris deterior, ita
D hoc hominum genus postremum inter alios locum tenet, neq; inter homines recensẽri dignum est. D Hieronymus per Prophetam docentem mendacium *Hieronym.* vult hęreticos intelligi, qui velut iumẽta sua cauda; ideſt falsa doctrina quibusdam sententijs sacræ scripturæ malè perceptis, & contextis cooperiunt sua stercora; ideſt suas fęditates, & altera parte caudæ eos, qui ad veritatem
E capiendam anhelant more quorumdã animalium arcere, & procul ammouere satagunt. Cauda hoc loco, ut uides *Caput & cauda i Magistratu perusino.* in sinistram partem accipitur, sed non sic semper. Nam Illustris. Magistratus Patrię meæ ex decem uiris constitutus duos præcipuos Ciues in eo semper cooptat, quorum alter vocatur caput, et est omnium primus; reliquus

ve-

verò cauda nũcupatur, qui vt plurimũ, ciuis est honestissimus, & spectatę pbitatis, ac inter primarios computatur. Sed prosequamur Tex. dum inquit. Et erunt, qui beatificant populum istum, et qui beatificantur, præcipitati, omnes enim in vnum ruent, & concident, & velut ex alta spe in maximum, & profundissimum exitium cadentes præcipitabuntur. Constat enim quod Iudęi deridebant Prophetas, et Prophezias, & persuadebant populum ut persisterent in lege Moisis, et non crederent dictis Prophetarum, neq; postea Christum sequerentur. *Propter hoc inquit.* Esaias; ideò propter hanc maximam cordis duritiam, quia scilicet noluerũt credere verbis Prophetis, & potius voluerunt considere in verbis mendacij.

Propter hoc, inquam, Dominus non lætabitur super adolescentulis illius populi, & pupillorum eius, & viduarum non miserebitur; quia omnis hipocrita est, & nequam; & vniuersum os locutum est stultitiam. Tex. 13.

Nominat hoc loco Propheta ea genera personarum, quæ solent mouere quemquam ad misericordiam, veluti sunt adolescentuli ob corporis vigorẽ, et valetudinem, & pupilli propter teneram etatem, & propter parentum orbitatem, et viduę propter impotentiam, et desolationem, quia vt plurimũ sunt omni auxilio destitutę. Inquit ergò quod nõ lętabitur Dominus super adolescentulis, & iuuenibus, hoc est nullum signum lętitię, et miserationis erga eos ostendet, aut non lętabitur super illis, quia nulla erit causa, qua lętari debeant, quandoquidem permittet eos trucidari et in captiuitatem duci. Vel dicas, quod non lętabitur Dominus super illis quoniam nullum virtutis specimen in illis deprehendebat quo facilè potuerit conijci, quòd boni, & proficui futuri essent Reip. vel sic. Non lætabitur dominus super adolescentulis, idest non faciet Deus quicquam in gratiam, & vtilitatem illorum: vndè possint lætari et tuti esse. Vocat omnes hipocritas, & homines nequam; idest nullius frugi, ac vtilitatis, & verè quidem hipocritas, præsertim scribas, & pharisęos, quia simulabant se A prætextu legis, & religionis populum auertere à Christo, & nihilominus id faciebant ne perderent decimas, & primitias. Sic ait D. Hieronymus. Et cum nullis vnquam monitis, & flagellis ab impietate recederent, neque etiã Deus retrahebat manum à punitione eorum, & hoc est; quod iterum inculcat Propheta. d. in omnibus his, non est auersus furor eius, hoc est Dei; sed adhuc manus eius extenta, hoc est dispositа, ac præparata ad puniendum. *Dei manus extenta,* B Namq; si non habet finem impietas, sed semper vltrius progreditur, & in peiora dilabitur, neq; etiam vltio finem habebit. Nam vt pœnitentiam hominum consequitur Dei misericordia, ita perseuerantiam in peccato consequitur ira. Neq; existimes (vt aliàs diximus) quod ira, & furor in Deo ponantur, quemadmodum in nobis, qñquidem ipse Deus est immunis, & expers omnium passionum, sed secundum quandam similitudinem Deo attribuuntur. Et procedit Esaias ad describendam maximam impietatem, C quæ vigebat apud Hæbreos, nec non incredibilem miseriam, & calamitatẽ quam merito suorum operum iure patientur, Et inquit,

Succensa est, quasi ignis impietas, veprem, & spinam vorabit. Tex. 14.

Q. d. vsq; adeò creuit impietas, im- D probitas, & malitia Iudæorum, vt non facilè ab eorum cordibus possit amoueri. Sicut enim cũ accẽditur ignis inter vepres & spinas, & in aliqua Silua satis cõdensa non facilè extinguitur, sic impietas ita inualuit, & obtinuit corda Iudæorum, ut non facilè possit remitti, & ab eorum animis aboleri; sed conuoluetur in superbia fumi, hoc est, tanta erit eorum impietas, & nequitia, qua nec Deum, nec homines verentur, & existimant se aliquid esse cum E nihil sint, conuoluetur in superbia fumi, hoc est ita facilè dissoluetur, & in nihilum recidet velut fumus extincto igne. Audisti quanta fuerit horum impietas, & quousq; progressa. Audi nunc, & cum pauore considera eorum flagellum, & punitionem. Inquit. n.

In ira Domini exercituum conturbata est Tex. 15.

Terra,

Terra, & erit populus quasi esca ignis.

Quibus verbis manifestè innuit, quod existẽte, & prævalente ira Dei cõtra populum istum, vniuersa Terra cõturbabitur, & commouebitur, omnia susq; deq; vertentur. nullus erit ordo, omnia igne confragrabunt; & populus ipse erit esca, & pabulum ignis; ò miserrimam istius populi conditionem; sed progredere vltra, & ad finem vsq; procede.

Vir fratri suo non parcet, & declinabit ad dexteram, & esuriet: & commedet ad sinistram, & non saturabitur. Tex. 16.

Q d. homo quocunq; se vertet, modo huc, modo illuc, vt aliquid inueniat, quo saturetur, & famẽ depellat, nec tamen quacunquè se verterit poterit satiari, vel per dexteram, & sinistram intellige domesticos, & amicos pariter, & inimicos, & contradicentes; quasi velit innuere, quòd neq; ab amicis, & parentibus, neq: ab hostibus, & malè affectis, quicquam subsidij, aut opis recipiet. Aut per dexteram intellige viros potentes, ac locupletes, per sinistram, intellige viros inopes, & omni facultate destitutos, ibit ergo quisquè, ad dexteram, vel ad sinistram vt tantisper saturetur, nec inuenire poterit, quo suo apetitui faciat satis: quin potius tanta erit inopia, & caritas omnium bonorum, quòd vnusquisquè carnem brachij sui vorabit; qui locus potest bifariam intelligi, vel ad literam, & iuxtà proprium significatum istarum dictionum, vt scilicet per brachium intelligamus ipsummet brachium, quia pleriquè carnem brachij sui vorabant, hoc est præ fame, & rabie sibi brachia lacerabant quẽadmodum ego de quibusdã audiui, vel per brachium possumus intelligere fratres, et consanguineos nostros, secundum quem sensum possumus exponere, quod quisquè carnẽ brachij sui vorabit: ideſt absumet per vim, et metum, ac potius deripient facultates et modica illa subsidia, quibus fratres, et consanguinei necesse habent sustentari. Et vt magis hanc in ĩmanem audaciam, et impietatem exprimeret, ponit exemplum de duobus fratribus vtermis, qui se mutuo persequebantur, et infestabant videlicet Manasses Ephraim, et Ephraim Manassem: et simul ipsi contra Iudam. Sensus est, qđ ij duo fratres ĩter sese digladiabãtur, et nihilominus ambo concurrebant, et conueniebant aduersus Iudam, et per illos duos fratres; quos in exemplum hic adduxit, intellige quoscũquè alios, ijsdem sanguine coniunctos in gente illa perfida, et maledicta dum ira Dei ascendit super eos. Tandem tertia vice repetit Propheta eamdem sententiã, quod scilicet in omnibus his non est auersus furor Dei, sed adhuc manus eius extenta; ideſt in actu posita, et constituta siue præparata, vt exeret iram suam super eos: cum non obstantibus tot calamitatibus, tot cædibus, et incendijs, adhuc Iudæi persistunt in suis sceleribus, et Dominus quoquè persistit in indignatione q̃ cæpit aduersus eos.

Ephraim et Manasses inuicem contrarij.

Consanguinei dicuntur brachiũ.

Et vide quæso maximam varietatem eorum, quæ in hoc capite aguntur, quandoquidem initium fuit omniquaquè lętum, suaue, et iocundum, reliquum verò, vná eũ fine lugubre, totum funestũ, et plenũ amaritudine, ita ut verè dixerit hic idem Propheta extrema gaudij luctus occupat. Et rite quidem potest totum hoc caput appellari Canticum hoc est carmen elegiacum, quandoquidem elegia secundum probatos authores significat non solum carmina tristia, lugubra et funesta, uerum etiam læta et iocunda, vt est videre in hoc loco.

Caput 9. carmen elegiacum.

De hac insigni calamitate variè loquuntur auctores.

Quidam enim volunt eiusmodi calamitatem contigisse Iudæis cum fuerunt in Assyrios deducti, ac translati.

Alij volunt quod ea contigerit illis dum inter se mutuis odijs et seditionibus conflictabantur, et se ipsos crudeliter persequebantur, et enecabant; primum quidem Israelitę, hoc est populi decem tribum inter se, deinde omnes iunctis viribus aduersus duas tribus; ideſt tribum Iuda, et tribum Beniamin. Aliqui verò, volunt totam hanc cladem, miseriam et calamitatem hic descriptam, et predictam referri ad illam vltimam cladem, et occisionem,

nem, ac omnimodam destructionem factam per Romanos post, et propter passionem Christi Quorum ratio est quia in nulla earum persecutionum, quæ aliàs contigerunt Iudæis, nec Vrbes illorum incendio conflagrarunt, nec tanta fuit egestas, & inopia vt quisque carnem brachij sui comederit sicut contigit, quo tempore fuit à Romanis destructa, et euersa.

CAPVT DECIMVM.

VÆ qui condunt leges iniquas: & scribentes iniustitiam scripserunt: ut opprimerent in iudicio pauperes, & vim facerent causæ humilium populi mei: vt essent uiduæ præda eorum, & pupillos diriperent. 1.
Quid facietis in die visitationis, & calamitatis de longè uenientis? ad cuius confugietis auxilium? & vbi derelinquetis gloriam vestram, ne incuruemini sub uinculo, & cum interfectis cadatis? Super omnibus his non est auersus furor eius, sed adhuc manus eius extenta. 2.
Vę Assur, Virga, furoris mei, & baculus ipse est, in manu eorum indignatio mea. 3.
Ad gentem fallacem mittam eum, & contra populum furoris mei mandabo illi, ut auferat spolia, & diripiat prædam, & ponat illũ inconculcationem quasi lutum platearũ. Ipse autẽ non sic arbitrabitur, & cor eius non ita existimabit: sed ad coterendũ erit cor eius, & ad internitionem gentium non paucarũ. 4.
Dicet.n. Nũquid nõ principes mei simul reges sũt? nũquid nõ vt carchamis, sic calano: & ut Arphad, sic Emath? nũquid nõ ut Damascus, sic Samaria? 5.
Quomodo inuenit manus mea regna Idoli, sic & simulacra eorũ de Ierusalẽ, & de Samaria. Numquid non sicut feci Samariæ, & Idolis eius, sic faciam Ierusalem, & simulacris eius? Et erit: cum impleuerit dominus cuncta opera sua in monte Syon; & in Ierusalem, uisitabo super fructum magnifici cordis Regis Assur, & super gloriam altitudinis oculorum eius. 6.
Dixit enim: in fortitudine manus meæ feci, & in sapientia mea intellexi: & abstuli terminos populorum & principes eorum depradatus sum, & detraxi quasi potens insublimi residentes, Et inuenit quasi nidum manus mea fortitudinem populorum: & sicut colliguntur oua, quæ derelicta sunt, sic uniuersam terram ego congregaui: & non fuit qui moueret pennam, & aperiret os, & gãniret. Numquid gloriabitur securis contra eum, qui secat in ea? aut exaltabitur serra contra eũ á quo trahitur? quomodo si eleuetur virga contra eleuantem se, & exaltetur baculus qui vtiq; lignum est? 7.
Propter hoc mittet do

minator

8. minator dominus exercituum in pinguibus eius tenuitatem: & subtus gloriam eius succensa ardebit quasi combustio ignis. Et erit lumen, Israel in igne, & sanctus eius in flamma: & succendetur, & deuorabitur spina eius, & vepres in die una. Et gloria saltus eius, & carmeli eius ab anima vsque ad carnem consumetur, et erit terrore profugus. Et reliquiæ ligni saltus eius præpaucitate numerabuntur, & puer scribet eos. Et erit in die illa, non
9. adijcet residuum Israel, & hi, qui fugerint de domo Iacob inniti super eo, qui percutit eos: sed innitetur super dominum sanctum
10. Israel in veritate. Reliquię conuertentur, reliquiæ, inquam, Iacob ad Deum fortem. Si enim fuerit populus tuus Israel quasi arena maris, reliquiæ conuertentur, ex eo, consummatio abbreuiata inundabit iustitiam. Consumationem enim & abbreuiationem dominus Deus exercituum faciet in medio omnis ter-
11. ræ. Propter hoc hæc dicit dominus Deus exercituum: Noli timere populus meus habitator Sion, ab Assur in virga percutiet te, & baculum suum leuabit super te in via Aegipti. Adhuc enim pau
12. lulum modicumque, & consummabitur indignatio, & furor meus super scelus eorum. Et suscitabit super eum dominus exercituũ flagellũ, iuxta plagã Madian in petra Oreb, & virgam suã
13. super mare, & leuabit eam in uia ægipti, Et erit in die illa: auferetur onus eius de humero tuo, & iugum eius de collo tuo, & computrescet iugum à facie olei. Veniet in Aiath, transibit in Magron apud Machmas commendabit uasa sua. Transierunt cursim Gaba sedes nostra: obstupuit Rama, Gabaath Saulis fugit. Himni voce tua filia Gallim, attende Laisa paupercula Anathoth. Migrauit medemena: habitatores Gabim confortamini. Adhuc dies est, ut in Nobe stetur: agitabit manum suam super montem filiæ Sion. Collem Hierusalem. Ecce dominator dominus exercituum confringet Lagunculam in terrore, & excelsi staturæ succidentur, & sublimes humiliabuntur. Et subuertentur condensa saltus ferro: & libanus cũ excelsis cadet.

EXPLA-

EXPLANATIO IN DECIMVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

VAE qui condunt leges iniquas, & scribẽtes iniustitiam scripserunt, ut opprimerent in iudicio pauperes, & uim facerẽt causæ humilium populi mei, ut essent uiduæ præda eorum, & pupillos diriperent &c.

QVID velit Propheta in hoc x. cap. uerba ipsa contextus satis indicant. Vult enim Propheta in priori parte huius capitis ostendere, quæ fuerit præcipua causa uastationis, ac destructionis populi Iudaici quæ primũ per Assyrios aut alios quosdam, & postremò per Romanos inuecta fuit, et ostendit fuisse iniustitiam, & oppressionem pauperum, & uiduarum, & eorum qui, & propriis utribus & omni humano fauore sunt destituti, sic enim inquit D. Cyrillus, quòd expositis, et manifestatis calamitatibus Iudæorum, & incommodis per manus hostium futuris nunc commodissime affert causas quibus eiusmodi ruinam patiantur. Et reuera uidetur magis consonum ueritati, ut hic loquatur Propheta de uastitate inuecta à Romanis, cum in hoc eodem capitulo propè finem d. quod tandem reliquiæ saluę fient ex Israel. Videtur autem, quod reliquiæ ex Israel saluandæ, sint illæ potius, quę remanserunt, & superfuerunt post desolationem factam a Romanis, quę fuit magis propinqua temporibus euangelicis quam de reliquis, quæ remanserunt post desolationem factam ab Assyriis, aut à Caldeis. Constat enim, priusquam exercitus Senacherib Hierosolimis manum admouisset, uniuersum ferè una nocte ab Angelo fuisse deletũ, & consumptum. Sed dices alias non semel dictum est potissimam causam destructionis Iudæorum fuisse Idololatriam, & insignem stultitiam, & uanitatem eorum, qui demonibus adhærebant, & in quibus omnem spem suam collocabant. Et secundum D. Thomam quoddã aliud nefandum facinus. Respondeo, quod iuxtà diuersas rationes potest unaqueque in genere suo appellari præcipua, & principalis causa destructionis Iudaicæ. Nam si habeatur ratio illius officii, uenerationis, & obseruantiæ quam homo iure ipso debet habere ad Deum, nulli dubiu, quod præponere cultũ, & uenerationẽ Idolorũ cultui, quo debemus soli Deo ipsa Idololatria præter alias trãsgressiones, quibus Deum offendebant, erat præcipua causa eorum destructionis. At si consideremus habitudinem hominis ad homines, constat, iniquitates, & iniustitias esse potissimam causam eiusmodi destructionis, & ruinę. Minatur itaq; hoc in loco Esa. grauissima damna, & incommoda, quæ sunt uentura super omnes Iudæos, præsertim super duas tribus, quas mox alloquitur, et inquit, Væ his qui condunt leges iniquas, & non solum condunt, et uerborum ita tuunt sed habita meditatione, & iuxta quadam consideratione scribentes scribunt

bunt iniuſtitiam, ut ſcilicet eorum leges, quantum uis iniquæ, & impiæ, firmiores, & diuturniores maneant, nec poſsint vllo ignorantię, & obliuionis titulo præteriri. Per huiuſmodi leges *leges impia* ſic impias, & iniquas nonnulli intelligunt leges quaſdam politicas, quas ferebant principes, & magiſtratus ludęorum ad propriam ipſorum vtilitatem, cum ſumma pauperum, & miſerorum iactura & iniuria, & huiuſmodi leges ferebant ad occultandam eorum tirannidem, & violentiam, cum alioqui potuiſſent per vim, & metum opprimere pauperes abſq; ullis legibus ſed volebant ſub prætextu obſeruantiæ legis ſibi licere, quicquid liberet. Alij per leges iniquas, quas iſti condiderunt, volunt intelligi quaſdam additiones, ſeu interpretationes, valdè impias, quas afferre ad diuinam legem nequaquam ſunt veriti, quemadmodũ ipſi ſcribę, & Phariſei docuere, præter mittendum honorem parentum & ſubuentionem ipſorum, modo aliquid offerrent, & afferrent in templum, fuerunt enim iſti uelut Caupones, vinum aqua miſcentes, & argentum purum adulterantes quemadmodum faciunt alchimici. Quidam alij per leges iniquas conditas, & latas volunt intelligi leges, & ſtatuta, quæ ludęi poſt Chriſti paſsionem condiderunt, & per vniuerſum orbem diffuderunt, & ſparſerunt contra Chriſtianos, præcipientes omnibus Iudæis, ubique locorum exiſtentibus, & nuncios mittentes, & mandata ad ōnes Synagogas ut Chriſti nomen execrarentur, & omnino diris deuouerent. Hęc eſt ſententia Iuſtini Martiris in Dialego aduerſus Triphonem Iudæum, nec mihi uidetur reprobanda, quamuis, & aliæ expoſitiones ſint admittendæ. Nolo hic verba facere pęnes qualitatem legum, & quas debent habere conditiones, & inquem finem debent inſtitui, quia non eſt hic locus hoc recenſendi, ſed oportet ea ſupponere: Conſtat enim leges debere eſſe iuſtas & rationabiles, & ad cōmunẽ reipublicę utilitatem, & nō ad cuiuſquam particulare commodum inſtitutas. Quòd ſi ad alium finem præter-

Caupones uinũ aqua miſcentes.

Iuſtin. Mar. aduerſus Triphonem.

Leges inquẽ finem ſint inſtituta.

quam ad commune bonum inſtituantur, neminẽ ligant, nec poſſunt ad earũ obſeruantiam quemquã aſtringere, aut compellere. Sed videamus quales fuerint hæ leges, de quibus loquitur Propheta, & in quem finem fuerint ab illis optimis viris conditę, & latę inquit textus. *Vt opprimerent in iudicio paupes, & ium facerent cauſa humilium*, ut videlicet viri humiles, & abiecti caderent à cauſa, quamuis iuſta cum non haberent, qui eorum cauſam tueretur ob timorem, & oppreſsionem potentiorũ, deindè, ut eſſent uiduę præda eorum & pupillos deriperent. Horum uerborum ſenſus eſt planiſsimus, nulla indiget explanatione. Dicebantur viduæ præda illorum tum ad explendam libidinem, cum eſſent uiris orbatæ, tum ad diripiendum earum facultates, & ſubſtantias Huius conditionis homines non paucos agnoui qui modica, uel leui cauſa moti, audacter, & impudenter diripiunt bona viduarum, & pupillorum quauis magna egeſtate præmantur, adde, licet ſint affines, & conſanguinitate coniuncti. Nec erat eis difficile pupillos diripere, ac deprędari, cum nec ſcirent, nec poſſent ob ætatis imbecillitatem ſuam cauſam tueri, nec tutores haberent, qui audacter eorum iura ſuſciperet, ac ſubſtineret. Demum per pauperes, uiduas, & pupillos plerique intelligunt Chriſti fideles quippequi reliquerunt omnia, ppter Chriſtum, & quibus mundus crucifixus eſt, ſicut & ipſi mundo, neque habent aliũ uirum, præter Chriſtum. Et re uera uim faciunt cauſæ humilium populi Dei, quia non permittunt prædicari nomen Chriſti, & perſequuntur qui Chriſto adhęrent, docentęq; eius nomen blaſphemari: & quia hi ſunt pauperes, & abiecti, non poſſunt niſi per aquam, & ſanguinem tueri ius, & nomen ſuum. Cum ergo Scribę, & Phariſei, duces, ac doctores aliorum, eiuſmodi leges fuerint commenti in perniciem, & damnum pupillorum, & viduarum, & eorum preſertim, qui ſequuntur pauperem Chriſtum, id quod maximè Deus deteſtatur, & odit, quia ipſe eſt pater orphanorum, & Iudex viduarum, nunc

Vidua præda ſ. rbarũ

Tyranni & ſæuus erga parente s.

Pupilli deprędati.

Chriſti fideles pupilli.

Propheta

Prophetа uelut illorum conditionem misereatur, hunc in modum eos percunctatur. *d. O uos miseri, & infoelices & omnium miserrimi, quid facietis in die uisitationis, & calamitatis de longè uenientis? ad cuius confugietis auxilium? & ubi derelinquetis gloriam uestram ne incuruemini sub uinculo, & cum interfectis cadatis?* Ostêdit profectò his uerbis extremam, & irreparabilem, ac prorsus ineuitabilem istius populi ruinam, cum uenerit tempus quo Deus eum uisitare decreuerit, & iudicium de illis facere, ac de tot malis, erroribus ac flagitus ab eo per uaria temporum curricula perpetratis ultionem sumere. Propterea per diem uisitationis plerique expouunt diem ultionis. Sed ut perstamus in uidictionis hic appositę, dicamus, diem uisitationis conuenienter appellari diẽ illum, & tempus, quo ab eo qui pręest, exquiritur, ratio dictorum factorumq; ut pro bene, uel malè factis, præmium referamus, uel supplicium, iuxta illud psal. Intende ad uisitandas omnes gentes, non misereris omnibus, qui operantur iniquitatem, & eiusmodi uisitatio licet persępe fiat dũ sumus in hoc seculo, & cuius ego in utramq; partem particeps fui, planissimè tamen, & exacte fiet in extremodie iudicij. Sumitur etiam quandoq; hoc nomen uisitatio in bonam partem, ut illud Zachariæ apud Lucam, uisitauit nos oriens ex alto illuminare ijs, qui in tenebris, & umbra mortis sedent: nec solum in die uisitationis nobis ingés cruciatus aduenier, sed in die calamitatis de longe uenientis maximus terror, & pauor irruet super nos, & tandem seuissima clades, & interitus. Per calamitatem de longe uenientem nonnulli ex ueteribus intelligunt calamitatem illam, & obsidionem, quam passi fuerunt Iudęi ab Assyrijs sed quidam alij, tum ueteres, tum moderni, dicunt non posse eam intelligi de calamitate, & ruina ab Assyrijs illata, quia ut dicunt, Assyrij non multum distabant à Iudęis, & utrorumq; regiones erant satis propinquæ, & conterminę ob id uolunt calamitatem illam de longè uenientem intelligi eam, quæ omnium maxima, & postrema fuit inuecta à Romanis ut toties dictum est, quippèqui longe satis distabant à Iudę i: sed ut omittamus controuersiam istam, dicamus, quod ea calamitas, quæ nunquam expectabatur, neque ullo pacto timebatur, & ex improuiso nobis aduenit, & super caput nostrum repentè ingruit, nosq; in terram dejcit ac humi prosternit, illa, illa inquam dicitur profectò calamitas de longè ueniens, quæ calamitates sic de longè uenientes sunt longè graviores, & longè maiorem, quam aliæ dolorem, & tristitiam afferentes, quandoquidem minus iacula feriunt, quæ pręuidentur, & istę calamitates, sic aduenientes comparãtur tempestatibus, & inundationibus, quæ de longè ueniunt, quippèquæ maiori impetu in arbores, & domos irrumpentes; omnia in terram dejciunt; possumus etiam verè, & propriè per eiusmodi calamitatem procul uenientem, intelligere eam, quę superuenerit in extrema die iudicij, de qua die, & hora nemo scit, neq; Angeli de Cœlo, neq; filius hominis. adeòquod per diem uisitationis, & calamitatis intelligit eundem diem, & idem tempus quo scilicet uisitabit eos, & inferet calamitatem. Et cum dicit ad cuius confugietis auxilium? ostẽdit, quod qui fuerint immanes, & seui aduersus miseros, & pauperes, nullũ & ipsum angustijs, & necessitatibus habebunt ad quem confugiant patronũ & locum, & cuius tutelam & patrocinijũ habere mœreantur. Contra uero ijs, qui sunt misericordes iuxta illud ps. Beatus qui intelligit super egenum, & pauperem, in die mala liberabit eum Dominus & Matth 5 Beati misericordes, quoniam, & ipsi misericordiam consequentur, & 25. Satis aperte declaratur quãtum proficiant opera misericordię cum fuerimus ante tribunal Dei. Præterea dicit, ubi derelinquetis gloriam uestram? cum inter tot angustias uersare cogemini? Ubi erit pompa uestra, magnificentia uestra & tam ingens fastus quo ab omnibus timeri, suspici, & uenerari uolebatis, apud quem deponetis & custodiri mandabitis, gloriam hanc uestram, ne prorsus deprædatur, aut in

Tex. 21.

Calamitas de longe uenies

Visitatio multipliciter

Psal. 58.

De uisitatione fusius dicendum.

Psal. 40.

Matt. 5.

Matt. 25.

Psal. 48. tereat. O miseri, benèdixit Prophe- A rint populum suum, ipsi quoque sint ac
Dauid, cum interierit, non sumet om cepturi partem suam. Assur uirga furo
nia, neq; descendet cum eo gloria eius ris mei, q.d ne credatis me vobis illu
curate quidem, & quantum potestis dere, ostendam vobis, & manifestabo
efficite ne incuruemini sub vinculo, per quem sum ego vos visitaturus, & cu
hoc est sub iugo & potestate victorum, ius ministerio vtar ad uos deprimen
aut sub vinculo, quo alij deuicti & supe dos, & corrigendos. Hæc expositio
rati vinciuntur, & captiui ducuntur, ut videtur magis libera ab omni obiectio
quandoquè in spectaculis sint alijs ludi ne, & difficultate, cum præsertim mox
brio, & quandoquè etiam bestijs laniandi subdit, in manu eorum, hoc est Assyrio
pro ioco tradantur, & cum interfe rum indignatio mea, ideſt per manus
ctis cadatis, q.d. nihil efficietis, frustra B eorum ostendam, & exeram indignatio
laborabitis, nullum habebitis locum nem meã, in eorum manu, & potestate
aut refugium, quo positis euadere, ne posita est indignatio mea. Sequitur. *Ad*
incuruemini sub vinculo, & ne cũ alijs *gentem fallacem mittam eum, & contra po*
interfectis, & gladio peremptis cadatis, & *pulum furoris mei mandabo illi, ut auferat*
ẽ captiuitatẽ ducaminiquia sic decreuit *spolia, & diripiat prædam, & ponam illum*
Deus, & nemo potest resistere voluntati *in conculcationem quasi lutum platearũ.* Vi
eius, neq; stare ante faciẽ indignationis, de quam intollerabile damnũ nobis af
Isal. 75. eius iuxta illud ps. Tu terribilis es & quis ferant scelera, & peccata, & actiones
resistet tibi? & in his õnibus subdit Pro quibus Deum offendimus, & proximũ:
pheta, nõ est auersus furor eius, sed ad Populus enim ille quem antea Deus vo
huc manus eius extenta, q.d. cũ tãta, & C care dignabatur populum dilectum, pò
tã grauia dãna passi fuerint Iudæi, non pulum suum, & peculiarem filium, nũc
dum tamen placatus est Deus, nondum appellat gentem fallacem, & populum
satisfactum est iustitiæ, & voluntati eius furoris Dei, qui scilicet excitauit, ob
& ratio quia scilicet ipsi non propterea innumeras eius transgressiones furo
resipuerunt. *Væ Assur uirga furoris mei* rem, & indignationem in Deo, qui suã
Tex. 3. *& baculus ipse est, in manu eius indigna-* ptè natura est benignus, & misericors.
tio mea &c. Cum Propheta fuerit com Vel dicitur populus furoris Dei, qui cõ
minatus his, qui condunt leges iniquas, ut sub earum prætextu opprimãt pulit quodammodo ipsum Deum ad ost
pauperes, pupillos, & viduas, nunc endendum furorem suum in eundem
ostendit, cuius manu, & opera velit eos D populum: qui vocatur populus fallax,
corrigere, & castigare, & explicat Re quia non stetit promissis, ergà Deum.
gem Assyriorum, quem elegit, & acce Nam exod. 19. cum audierit ea, quę præ *Exo ca. 19.*
pit pro virga, & baculo, quo expleat cepit Deus, respondit: Cuncta quæ lo
furorem, & indignationem suam, & il cutus est Dñs faciemus, veruntamen
lud uæ videtur secundum quosdam es pleriq; ex ijs ad Idola defecerunt, & alia
se nota, qua aduocat, & compellat ip multa perpetrarunt scelera, quibus
sum Regem Assur q.d. ò Assur tu eris vir maxime fuit commotus Deus. propte
ga, qua ego ostendam iram meam, & rea, alicubi conqueritur Moyses dicẽs. *Deut. ca 32*
baculus quo ego percutiã, & verberabo Dereliquisti Dominum Deum tuum
rebelles meos, sed quoniam difficilè & oblitus es Dñi Creatoris tui; ob id nõ
est accipere notam illam tamquam si impropriè populus iste appellatur gẽs
gnum aduocantis, & compellantis, me E fallax, aut etiam quia erant velut hipo
lius mihi videtur esse dicendum, ut sit critę, qui exterius quamdã virtutis spe
nota comminantis, & prędicentis rui ciẽ habere videbantur, veram autẽ vir
nam ipsis Assyrijs, quos licet Deus tã tutẽ pœnitus abnegabant, sed quid de
quam Virgam sui furoris delegerit, ip istis decernit iratus Deus efficere? *Man*
si tamen non se existiment fore tutos, *dabo Assyrijs, ut auferant spolia, & diripiat*
& immunes ab omni malo, sed cum *prædam & ego ponam illum in conculcatio*
Dei permissu flagellauerint, & percusse *nẽ, & quasi lutum platearum: eam* sicut lu
tum absq; vlla resistentia conculcatur

à præ-

à prætereuntibus, ita etiã populus iste peruersus, & incredulus conculcabatur à militibus velut lutum, & stercus. Sic enim Regius Propheta etiam prædixit psal. 17. Comminuam eos, vt puluerẽ ante faciem venti, vt lutum platearum dolebo eos. Sed cur luto platearum cõparat eos & eorum cadauera? quoniam lutum quod efficitur in plateis longè magis quã aliud cõculcatur ob frequẽtem prętereuntium obambulationem Namq; si legimus quæ contigerũt Iudęis post passionem Christi ab exercitu Romanorum (de qua re dicemus postea) tanta erat multitudo cadauerum strata per vias, vt conculcarentur à militibus, non secus ac lutum platearum vt refert Ioseph. & alij Historici cum de euersione, ac destructione populi Iudaici verba faciũt, & iux. Tex. 70. Inter. Cõculcatę fuerunt plerę; Ciuitates, & oppida Iudeæ, & in puluerem redacta: Id quod vnumquemque nostrum, non solum Ciuitates, & regna mouere debet, et excitare ad ambulandum semper in via Dei, quia nos ipsi experimur in nobis, dum benefacimus, Deus nos adiuuat, & prospera nobis elargitur. Cum autem à via Dei recedimus, et peccatis immergimur, Deus nos odit ac detestatur: et qui antea eramus filii Lucis, et diei efficimur filii noctis, et tenebrarũ. Deinde sequitur, *Ipse autem videlicet Assur, non sic arbitrabitur & cor eius non ita existimabit. Sed ad conterendum erit cor eius, & ad internitionem gentium non paucarum &c.* Horum verborum sensus est facilis, et planus, nulla indiget explicatione, sed iuxtà secundam explicationem nuper allatam incipit Propheta ostendere, quam ob causam fuerit dictum væ ipsi Assur; et quæ immineant ei mala fuere prædicta, fastus enim et superbia et nimia eius præsumptio, qua mouebatur, in causa fuere, quòd ipsi quoq; multæ calamitates aduenerint. Deus etenim iusit illi, aut potiùs sibilauit ut populum Iudæum aggrederetur, et vexaret atquè ob id exequendum vires, et animum illi contulit, quo Dei mentem uiriliter expleret. Ipse autem non sic arbitrabitur, et cor eius non ita existimabit, sed putabat, et sibi ipsi tribuebat, motu proprio, & ex se ipso aggressum esse hanc prouinciam ut percuteret populum illum, et satis vires ex se ipso habere, quibus secluso dei auxilio effectum consequeretur. at Deus non ita instituit, nec erat eius mens ut omnino populus ille deleretur, sed tantum vt percuteretur, et calamitatem aliquã sustineret, quo tandem resipiscere cogeretur. At ille in hunc finem hanc prouinciam susscepit, et ita cor eius erat succensum et inflãmatum, ut populũ illum contereret, et pleraſque gentes deduceret ad internitionem. Vide quę so quam magna sit hominis arrogãtia, non enim satis nobis esse putamus, si intra proprios limites contineamur, & si Dei iussa non prętereamus, sed plerumquè aut multò minus aut lõgè plura, quam fuerint præcepta efficere audemus cum tamen nobis fuerint præceptum, non esse transgrediendos terminos, quos posuerunt patres nostri, et multò minus quod præcepit ipse Deus: voluntas namque Dei fuit, quod Iudæi aliqua ex parte punirentur, sed nõ ut pœnitus eorum Vrbes, et Regna delerentur. Id ipsum puto accidisse, quibusdã aduersũ me, et in causa quadam mea, quibus haud dubiè fuerat cõmissum negocũ, me ut monerẽt, et corriperent vel etiã corrigerent quãdoquidẽ nemo est, qui aliquando non peccet, et verè beatus potest nũcupari qui verbo aut facto quãdoq; nõ deliquerit: At illi me haudquaq; corrigere, & paternè monere cõtenti fuerunt, sed pœnitus deturbare me, et exterminare satagerũt; parcat illis Deus. Nouimus n. Deũ cũ sit caput nostrũ et nos mẽbra eius vario modo se habere erga nos, vt inquit Aug. super ps. 85. al a quidẽ mẽbra recipit, alia flagellat, alia corrigit, alia cõsolat, q̃dã redintegrat: sed redeamus ad Regẽ Assyriorũ, et cõsideremus cũ Proph. quãta fuerit illius arrogãtia, et vana psũptio Dicit n. *Nũquid nõ principes mei simul reges sunt? Nũquid nõ ut Carcamis, sic Calano, & ut Arphad sic Emath? Nũquid nõ ut Damascus, sic Samaria?* Verba sũt plena iactãtię ac temeritatis, primũ inquit, quod principes sui. i. proceres, et barones

Ps. 17.

Tex. 4.

Tex. 5.

barones, & qui ei famulãtur, & aſsiſtũt
ſimul ſunt Reges q.d. non credas eos q̃
mihi nũc ſeruiunt non fuiſſe olim prĩ
cipes, ac duces, et poſtea ſic effectos aut
electos Reges, ſed ſimul, hoc eſt, eodem
tempore ſunt Reges, & mihi famulan-
tur, & obediunt, Non ſic euenit ei, ut
quibuſdam nobilibus, & cuiuſuis ge-
neris hominibus, etiam tenuioris fortu
næ qui poſtea quam inſeruierint alicui
principi, præſertim ſummis Pontifici-
bus promouẽtur ad maximas dignita-
tes. At iſte Aſſur gloriabatur ſe habere
viros, qui principes ſimul, & reges erãt
à principio. Alij volũt: ſic intelligẽdã eſ
ſe illã propoſitionẽ, quòd Principes ſi-
mul Reges ſunt, quia non ſolũ habent
determinatum quoddam, & præfixum
dominiũ, ſed longè lateq; ſe extẽdit eo
rũ ditio, atq; ita principes ſimul ſunt, &
Reges. Principes. n ſunt q̃ determinatã
nec ſatis amplã habent ditionẽ, cæterũ
ſunt etiã Reges: at ſolus Deus eſt, qui ha
bet vniuerſũ Orbis abſolutũ Imperiũ,
nõ præfixũ, aut limitatũ. dominatur. n.
à mari, vſq; ad mare, & à flumine vſq; ad
terminos orbis terrarũ. Omitto quod
hoc nomẽ prĩceps latiſsimũ habet ſigni
ficatũ: Nãq; Reges, & Imperatores dicũ
tur principes nõ è cõtra, ſed poſſumus
dicere hũc Regẽ appellare ſuos duces
reges ob excellentiam quandam. Per
illa verba aut dictiones, quas hic nomi
nat Proph. ut Carcamis, & Calano. & re-
liquas ĩtelligit quaſdã Ciuitates prima
rias, quas Rex Aſſyriorũ ſibi ſubegiſſe
gloriatur. Per Carcamũ quidã intelligũt Caramaniã, per Calanũ, id quod eſt
contra Regionẽ Babilonis: & dicũt eſſe
Terrã illam, vbi Nembrot cæpit ædifica
re Turrim, in qua confuſè ſunt linguæ,
per Emath & Arphad intelligunt loca
vtriuſq; Arabię. Quid ſit Damaſcus, &
Samaria, & in qua orbis parte ſint ſitæ fa
cilè eſt videre apud Plinĩ, & reliquos
Authores. quis porrò fuerit Nẽbrot, &
nũ fuerit ille turris Babilonis fũdator,
& caput nõ eſt eadẽ ſententia apud om
nes. Quidam. n. uolũt ipsũ fuiſſe Ninũ
filiũ Beli, quidã alij ipsũmet Belum pa-
trem Nini. Et hunc fuiſſe primum con-
ditorem Babilonis affirmant, quamuis
poſtea per Semeramidem aucta, poſtre

A mò per ipſum Nabochodonoſor penè
deſtructam velut de integro inſtaura-
tam, et ampliatam, ut rectè d. Benedi.
Per lib. 15 in Gen. Gloriatur ergo & ſe *lib. 5. natu-*
extollit iſte Rex Aſſur ſe omnes iſtas *ralis hiſto.*
Ciuitates, & omnia iſta loca ſuo ſubie *cap. 18. &*
ciſſe Imperio, & quo magis ſui animi *lib. 33. cap.*
B elatio ac faſtus demonſtretur, & pateat *8.*
ſubdit etiam hæc alta verba plena iac-
tantiæ, ac fucatæ vanitatis. Quomo
do inuenit manus mea Regna Idoli,
ideſt Regna, in quibus coluntur Idola
ſic & ſimulacra eorum, ideſt Idolorum,
de Hieruſalem, et Samaria, ſupple in-
uenire poterit manus mea q. d. non
minus potens, et valida erit manus
mea ad inueniendum, hoc eſt ad ſubi-
gendum, et ad partes meas pertrahen-
dum ſimulachra, hoc eſt Deos tutela-
res de Hieruſalem, etc. Dicitur autem
manus inuenire aliquid quando ſi-
ne multo labore, et induſtria ali-
C quid obtinemus, aut quando caſu, et
fortuna, aut Dei nutu aliquid per-
uenit ad manus noſtras, quia ergo iſte
Rex Aſſur modico, uel nullo fermè
negocio occupauit ea omnia loca, pro
pterea, inquit, inuenit manus mea
Regna Idoli, et propterea iſte mi-
les glorioſus ſubdit etiam, et animo
ſuo concipit, hæc alia verba, reliquis
haud quicquam diſsimilia videlicet.
Numquid non ſic feci Samariæ, et' Ido
D lis eius, ſic faciam Hieruſalem, et ſi-
mulacris eius? q. d quemadmodum
ego non timui Idola Samarię, quin cæ
perim eam, ac deſtruxerim neq; eorum
Dij potuerunt illam defendere, ac tue
ri, ſic faciam Hieruſalem, et ſimula-
cris eius, quibus verbis uolebat innue
re iſte vir impius, et vorax ſimulacra
etiam fuiſſe in Hieruſalem, quod ta-
mẽ nõ eſt vſquequaq; eõ cedendũ, cũ ea
fuerint ablata per Ezechiam Regem:
E aut dicamus, quod vocat ſimulacra, arcam fœderis, et cætera, quę ad ornatum templi: aut dicamus ipſum credidiſſe, in templo Hieroſolomita-
no eum cultum haberi, qui in tem-
plis, vel delubris Idolorum: vel e-
tiam iſte perfidus homo exiſtimabat
Deum vnum, et verum, velut alio
rum Deorum ſimulacra habendum aut

parum

parum discriminis inter ipsum, & Idolatrae fore. legimus nanq; Pompeium, & quosdam alios imperatores Romanorum parum extimauisse, aut etiam cõ temptui habuisse templũ, & religionẽ Iudęorũ, propterea dicunt Iudæi ob eiusmodi contemptum, vel irreuerentiã, quã habuit Pompeius templo, & sacris Iudęorum omnia illi pessimè cessisse. Sed de hoc aliàs. Sed his non obstãtibus non admitto quod aliqui dicunt aliquid inueniri manu, quod absque labore, vel casu possidetur, quãuis vulgo dici solet. Hęc res cecidit in manus meas, ad manus meas peruenit. At hoc loco vult innuere studium, diligentiã ac propriam virtutem ut patet ex textu. Cum hucusq; Propheta Dei spiritu imbutus, quasi cogitationes cordiũ ipsius Regis Assur, & sociorũ prænoscens eas omnes aperuerit, & recensuerit, nũc explicat, quid tãdẽ sit facturus Deus, & inquit: *Et erit* (õnino futurũ est) & citra

Ecc 6. oẽm dubitationẽ: *cũ impleuerit Dominus cũcta opera sua, quæ facturus est, aut facere decreuit in Monte Sion, & in Hierusalem*, quod idẽ est dum Ciuitas hæc fuerit superẽũ monte cõstructa, & ędificata, quẽ admodũ sępius dictũ est, *visitabo (inquit Deꝰ) & requiram fructũ magnifici cordis Regis Assur, & sublimitatem oculorũ eius*. i. videbo, quæ opera prodierint ab eius corde, quibus fundamentis fuerint innixę eius cogitationes, et desideria, & vndènã prodierit tanta eius præsumptio, & arrogãtia, et vana sui ipsius extimatio, hæc. n. sunt fructus cordis illius, quod dicitur esse magnificum. quia magna cogitabat, & magna continue die noctuq; animo versabatur, et habebat oculos elatos, itaut omnia despiceret excelsa tãtumodo, et difficilia meditabatur, & pręse nihil haberi arbitrabatur. Quare cũ hoc maximũ sit vitiũ, et inexcusabilis error, nõ iniuria gloria-

Psal. 130. batur Dauid in Dño d. Dñe non est exaltatũ cor meũ, neq; elati sunt oculi mei. Neq; ambulaui in magnis, neq; in mirabilibus super me. Vocatur gloria altitudinis oculorũ. i. hilaritas, et circumspectio, et festiuitas quędã, qũapparet in oculis eorũ, qui de se magna cogitãt, et quibus omnia pro voto succedunt, et con-

A gruè quidẽ fructus cordis hæc omnia dicuntur, quoniam profectò de corde exeũt, vt dicebat saluator apud Matthe- Matth. 15
um cap. xv. At ego potius existimo per gloriã altitudinis oculorũ intelligi superciliũ quoddã, & elationem, quã præ
B ferunt in oculis, ut neminẽ ferè dignentur respicere, et ad magnalia semp cogitare videãt, sic erat Rex iste Assyriorũ. Videamus nũc, quid in corde suo magnifico meditabatur iste Rex Assur. Dixit. n. *In fortitudine manus meæ feci, hoc est in potẽtia, & virtute, quæ ego magno opere præstabam, & in sapientia mea intellexi* q.d nõ temerèet inconsultò, sed consilio, atq; iudicio, et frequenti meditatione proposui, quid essem facturus, et hac meditatione animatus, et commotus abstuli terminos populorũ. i. aliorũ prĩcipũ fines attigi, et occupaui, et in meã
C potestatem transtuli, et redegi, et principes illorũ sum deprędatus, illorũ scilicet populorũ, seu finiũ, et detraxi quasi potens, et nullius resistentiã ferè patiens in sublimi residẽtes, hoc est viros principes, magnates, in alto cõstitutos, et alijs præsidentes. Quid ultra? progredere miles gloriose, et inuenit (inquit) quasi nidũ manus mea fortitudinẽ populorũ. i ea facilitate deuici fortitudinem, et potentiam populorũ, qua quis
D potest adire, et euertere nidum pullorũ siue columbarũ: erant. n. populi omnes, quos ego deuici, uelut pulli galinacei, dum sunt aliquo pauore cõcussi. Alia similitudo, et sicut colliguntur oua in nido, quæ sunt derelicta à matre, vbi non est qui resistat, ac tueatur, sic ego vniuersã Terrã cõgregaui, et sub mea potestate et dominio attraxi, et non fuit, qui moueret pennã, et aperiret os et gãniret seu potius garriret, quod est propriũ ipsarũ auiũ. Qua quidem metaphora ostendit ipse iactator maxima
E cũ facilitate, tã amplũ, et latũ obtinuisse imperiũ nullo Dei auxilio, sed suis tãtum uiribus, cõsilio, prudentia, uirtute ac sapientia. Sed vide quæso, et diligenter expende, quid aduersus eius iactantiam ac temeritatẽ, dicat Deus per hũc Prophetam *Numquid gloriabitur securis contra eum qui secat in ea? aut exaltabitur serra contra eum à quo trahitur?* hæc

enim eum in modum fieri possunt, quo modo si eleuetur uirga contra eleuantem se, & exaltetur baculus, qui vtiq; lignum est, q.d. quemadmodum instrumentum sine mouente, & sine principali agente nullas habet vires, nedum, ut contra artificem possit consurgere, sic nullus homo, quantumuis prudens, quantumuis sapiens, & fortis potest quicquam agere, sine Dei motu, & auxilio, ideſt nisi moueatur, & sustentetur à Deo. Sic etiam qui trahitur à potenti manu Dei, dum à gratia præuenitur, non potest exaltari, neque eleuari contra eum à quo trahitur, sicut nec serra contra eleuantem se. *Tex. 7.* *Propter hoc mittet dominator Dominus exercituum in pinguibus eius tenuitatem: & subtus gloria eius succensa ardebit quasi combustio ignis.* his verbis Dominus animaduertit erga istum Regem, & exercitum eius, & deprimit iactantiam eius, ac temeritatē, & ostendit se nihil posse, ac omnino nihil esse absq; Dei manu cum in eius conspectu sit veluti quoddam lignum putredini obnoxium, & mox in puluerem redigēdum, propter hoc, ideſt propter hanc eius præsumptionem, & arrogantiam mittet Dominus in pinguibus eius, hoc est in principibus, & optimatibus suis, & in tanta multitudine exercitus, qua ipse tantopere confidebat, & qua se in expugnabilem fore arbitrabatur atq; etiam in vniuersa substantia sua, & in multitudine diuitiarum suarum mittet inquā tenuitatem, qui scilicet reddet, & reduceet exercitum eius, ad tam exiguum numerum, ut pauci admodum sint futuri superstites, Vocatur autem Deus Dominator, quia semper in nobis operatur, nos perpetuò regit, & gubernat, vocatur Dominus exercituum, quia omnem cœli militiā sub suo regit imperio, & facit Angelos suos spiritus, & vocatur Dominus exercituum, tunc præcipuè quando est facturus aliquod insigne miraculum, aut quando de hostibus est sumpturus vltionem, aut suis victoriam ullam præbiturus, & subtus gloria eius, ideſt Regis Assur succensa ardebit, quasi combustio ignis, videlicet tanta eius gloria statim cua-

Deus cur nocatur Dominus exercituum.

A nescet, & consumetur, velut ea, quæ igne comburuntur. Dicunt aliqui quod in ipsa destructione, & occisione Assyriorum per manum Angeli gloria eorū subtus existens, ideſt corpora bellatorū comburentur, arma vero eorum, & vestes illesę permanebunt. Sed hæc sententia non ab omnibus approbatur. *Et præterea, erit lumen Israel in igne, & sanctus eius in flamma, & succendetur, & deuorabitur spina eius, & vepres in die vna* *Tex. 8.* B *Et gloria saltus eius, & carmeli eius ab anima vsque ad carnem consumetur, & erit terrore profugus. Et reliquiæ ligni saltus eius pra pauciate numerabuntur, & puer scribet eos*, prosequitur Esaias prædicere, & explicare ruinam, & extremam calamitatem Regis Assyriorum, & exercitus eius, & inquit, quod lumen Israel erit in igne ad comburendum, & consumendum uniuersum exercitum illum, qui obsidebat Ciuitatem Hierusa-
C lem, & volebat eam conterere, & in puluerem redigere. Vbi per lumen Israel quidam intelligunt Angelum deputatum ad custodiam populi Israelitici quem dicunt fuisse Michaelem Archangelum. Alii, quibus magis subscribo per hoc lumen, & per hunc sanctum intelligi volunt ipsum Dominū, qui quidem Israelitis est lux, & quem ut sanctū Israelitę colebāt: Hoc ergo lumē ī igne, & hic sanctus in flamma comburet Assy-
D rios, ideſt Deus ipse, qui est ignis consumens succendetur, ideſt in iram, & indignationem commouebitur aduersus rebelles, & ipsius contemptores, & vno die ideſt simul, & breui tempore, aut die una, ideſt in nocte, quę est pars diei naturalis deuorabit spinas, & vepres, ideſt uniuersum exercitum, tam magnos, quam paruos aut etiam opes, & peccata. Dicuntur autem milites qui obsident aliquem locum veluti ve-
E pres, & spinę, quia semper sunt parati ad pungendum, & feriendum quoscūq; ex hostibus obuios habuerint. 70. interp. sic legunt, & erit lumen Israel in ignem, & sanctificabit eam in igne ardenti, ubi p lumen Israel, quidam uetores intelligunt gloriam illam, & magnificentiam Israel, qua populus Dei dicebatur & Illustris erat. Illud inquā.

Milites sunt tanquā vepres, & spina.

lumen,

lumen, & illa gloria erit in ignem, id est considebit in medios ignes, & vniuersa conflagrabit incendio, & cum inierit, & sanctificabit eã in igne ardenti, id est consumet præfatam terram Iudææ & purgabit, & castigabit in igne ardenti, Nam secundum quosdam hæbreos sanctificatio potest accipi in bonam, & in malam partem, & secundum D. Augustinũ super num. lib. 4 cap. 3. sanctificare pro castigare, quãdoque accipitur, eo quòd pœna aliquib⁹ iniũcta, alios sãctificet, & Deum timere faciat. Cum verò dicit. Et gloria saltus eius, i multitudo exercitus, quę erit velut dẽlissima & copiosissima silua, & gloria carmeli. i abundãtia omnium rerum, qua refertus, & munitus erat ille exercitus ab anima, vsq; ad carnem. i. penitus, et omnino consumetur: aut ab anima, vsq; ad carnem, hoc est, tam in corpore quam in anima patientur: anima quidem ad infernum descendet perpetuo igne cruciandã, & in carne quia ipsa tota dissoluetur, & in cineres redigetur, & erit terrore profugus, quia videlicet ipse Rex ob maximam, & repentinam sui exercitus cladem perterrefactus procul aufugiet & postremò subdit, reliquiæ ligni saltus eius præ paucitate numerabuntur, & puer scribet eos, egregijs quidem, & præclaris similitudinibus, ac figuris utitur sanctissimus iste vates. Cõparat, ut mox diximus exercitũ Assyriorũ ligni saltus, hoc est alicuius magni nemoris, aut cuiuspiam amplissimę siluę quia re uera erat valdè multus, & copiosus, vt ligna Syluarum, quę fuerint multis arboribus consitæ, & constipatę, & certè si consideremus numerosum aliquẽ exercitũ in ordinẽ redactũ, et vno in loco coactũ & vnitũ, cũ lanceis, & galeis, et alijs instrumẽtis militaribus optimè instructum et adornatum apparet, quasi magna quædam, & spatiosa Sylua, qui tamẽ reliqui fuerũt post maximã illam cladẽ, tam pauci erunt, ut puer facilè possit eos scribere, & numerare, solemus autẽ nos materna lingua dicere dũ aliqui sunt valdè pauci, si potrebbono numerar con l'naso: constat autem, quod pueri decem, vel octo annorum vix nouerint numerare vsq; ad decem. Hoc autem dicit quoniam nomina militum scribi solent, qui cùm multi fuerint nequaquam à puero cõscribi possunt, aut numerari: super hoc pueri scriptura latet aliquod misteriũ de quo dicimus infra ĩ hoc eodẽ capitulo. Sed priusquã reliquũ textum exponentes aggrediamur duo sunt nobis dubia breuiter absoluenda. Primum, qua ratione Deus vtatur ministerio, et manu prauorum hominum ad corrigendum alios, et maximè qui sunt sui. Alterum numquid uerè de Assyriis hic Propheta loquatur, an de quoquam alio.

Sãctificatio bifariam.

Aug. lib. 4 supra Num. cap. 3.

Ad primum facilè respõdetur, quòd cũ Deus sit omnipotens, Dominus, et creator omniũ creaturarũ potest vti, ut vult suis omnibus creaturis ad quæcũq; vtilitatẽ nec solũ prauis, et peruersis hominibus ad alios corrigẽdos, sed irrationabilibus, et plerunq; etiã inanimatis rebus vt lignis, lapidibus, fulgore, imbribus, tonitruis, ac diluuiis, vtitur cũ punit et castigat iniquitates hominũ, quẽadmodũ sępissimè magnonostro malo experiri cogimur. Dicit. n Prop. posuit terrã ĩ stagna aquarũ, et terrã sine aqua ĩ exitus aquarũ ps. 106. Dedit terrã fructiferã in salsuginẽ à malitia inhabitãtiũ in ea: facit etiã hoc ipse Deus ad maiorẽ confusionẽ, et ignominiã eorũ, qui delinquunt, cũ viderint se ab eis puniri, et castigari, qui sunt lõgè peiores, et pernicioſiores; proindè priori capite dicebat heu ego cõsolabor super hostib⁹ meis et vindicabor de inimicis meis. sed dices si Deus vtitur malis hominib⁹ tãquã suę ipsi⁹ Iustitię ministris ad irrogãdas pœnas, puniẽdosq; malos cur etipsi postmodũ puniũt, quẽadmodũ legimus de Assyriis, qui posteaquã deuastarũt Samariã, et grauitur afflixerũt omnẽ illã regionẽ grauissimè tãdẽ fuerũt, et ipsi quoq; puniti, et penè õnes ceciderũt? Huic petitioni respõdetur, quòd hi homines mali, quos Deus seligit, ac decernit ad perturbãdos ac vexãdos alios delinquentes non id faciunt, vt seruiant Deo, ueq; putant, se Dei ope illud fecisse, sed suis viribus, ac potentia, nec non ut expleant suas cupiditates, et prauas desideria perficiant, ut paulò ante diximus et ideò meritò pœnas luunt, sic

Deus permittit irrationales pulsare homines ad peccata.

Psal. 106.

cap. 3.

Assyrijs contigisse nouimus, qui non tamquam Deo inseruientes bellum gerebant Israelitis, sed potius tanquam Deo superiores, quasi pro nihilo habentes diuinam maiestatem bellum illud aduersus eos commouerunt. Quòd.n. superiores Deo esse se crediderint ostenditur 4. Regũ ca. 18 et 19. cum dixerũt Regi Iuda. Nõ te seducat Deus tuus, neque dicas. Nõ tradetur Regnũ Israel in manibus Regis Assyriorũ. At ego dum essem in Hispania vidi quędam insignia et vexilla turcharũ quibus erant inserpta hæc verba. solus Deus vincit, quibus apparet, non vsquequaq; verum esse quod homines impij, et infideles, qui sæpissime Dei permissu nos oppugnãt et vexant suis ipsorum viribus confidant. Verum ad hoc potest dici non ita ut dicunt, et scribunt eos opinari, sed suis viribus ac industria id tribuere credendum est. Et præterea cum non agnoscant uerum Deum, parum refert quid de eo sentiãt. At de hac questione quomodo scilicet Deus optimus maximus per prauos, et peruersos homines tamquam suos ministros alios castiget non est mirũ, quoniam Deus ut supra diximus potest vti suis creaturis ad quod cunq; voluerit, sic.n. dicit. Diuus. Aug. lib. de gratia et libero Arbitrio cap. 20. Deus bonas hominum voluntates quas ipse quandoq; facit ex malis, et in bonos actus dirigit sic etiam illas quæ sunt malę Deus inclinat, uel ad beneficia quibusdam prestanda, vel ad pœnas quibusdam inferẽdas, sicut ipse iudicat occultissimo quidẽ iudicio, sed absq; ulla dubitatione, iustissimo. Ad aliud dubiũ dico q̃ reuera ut patet ex progressu et cõtex. præsentis capitis videtur Prophera semper loqui, et sermonem habere de Assyrijs, et cõtra Assyrios, neq; oportet opinari de aliis nationib⁹ quã de Assyrijs hoc loco eundem loqui. Sed aliqui tũ ueteres tum moderni nõ id libenter admittũt, quoniã in bello moto per Senacherib. nõ permisit Deus quæ cunq. Rex ille fieri statuerat in actũ deduci quoniam priusquã exercitus Hierusalem attigisset, vniuersus ferè nocte vna ab Angelo fuit extinctus, et sic ab imminenti plaga fuere Iudæi liberati.

A Et hinc sequitur nũquã Assyrios superasse Babilonios quin potius Assyrij deleti fuere à Babilonijs paullopost tempora Esaiæ. At in hoc tex. legitur hunc Regem Assyriorũ accepisse Carcamũ & Calanum, & omnes ferè Regiones, quæ erant supra Babilonem. Tertio hoc probatur, quia legitur in hoc eodem cap. Quod cum impleuerit Dominus, seu perfecerit cuncta opera sua in
B monte Sion, & in Hierusalem visitabit & castigabit, ac deprimet superbiam Regis Assur. Constat autem, quòd cũ Deus castigauit hunc Regem, nondũ perfecerat cuncta opera sua, quæ factu rus erat in Monte Sion, & in Hierusalem. Postremò non est verum quòd Assyrii contriuerint Israel, & deleuerint, sed captiuũ duxerunt, at in hoc tex. habetur quòd ipse firmauerat animum suum, & cor eius ad conterendum Israel
C & ad internitionẽ gẽtium non paucarum, ideſt multarum gentium. Propterea dicunt isti, hæc omnia, quæ referuntur hoc loco de Assyrijs intelligi debere de Romanis, quandoquidem tũc Romani, præsertim post passionẽ Christi, dominabantur Assyrijs, & vniuerso Orbi, & cum nominat Assyrios capit partem pro toto per figuram Sinedochen. Alij quidẽ opinantur ex his, quę hoc loco dicũtur, aliqua referri ad ipsũ demonem, & nonnulla ad ipsum Deũ
D opt. max. Nam cum dicitur Visitabo super fructum magnifici cordis Regis Assur, volũt hęc verba referri ad demonem, qui gloriatur de viribus malitiæ suæ, quibus putat se posse Vrbes ab altissimo Deo Angelis concreditas ab eorum manibus abducere, & tenebris impietatis inuoluere, & huic opinioni videtur astipulari tex. 70 interp. qui sic legit inducet scilicet Dñus super mentẽ magnã, super Principẽ Assyriorũ ubi p
E mentem magnã intelligi volunt ipsũ Demonem, qui vocatur magna mens, seu magnus sensus, quia eo abutitur ad instruendos sapientes huius mundi, vt componant, & confingant falsa dogmata, & uarias sectas introducant. Nec mirũ q̃ Demon magna mens nũcupetur, quia iã legimus apud Gen. ca. 3. q̃ serpens, qui figuratur per demonẽ erat

Demon magna mens.

erat callidior omnibus animatibus, quę erant super Terram, & filij huius seculi prudentiores filijs Lucis in generatione sua à Domino describuntur. Hic ergo Demon, hic magnus sensus, & hæc magna mens est princeps ille, & dux tenebrarum, qui gloriabatur in corde suo. d. in fortitudine manus meę, & sapientia intellectus mei commouebo Ciuitates, quæ inhabitantur, id qđ frequentissimè fieri conspicimus dum concutit, & perturbat Ecclesias, ac Ciuitates fidelium varijs hęresibus, ꝓsecutionibus, & scandalis hunc in modum

Luc. 16.

Hylarius. Orig. Euse-bius.

D. Hylarius, Origenes, & Eusebius lib. 4. demost. cap. 9. exponunt hunc locum: nec mirum, quod ipse Demon talia de se imaginetur, & cogitet, qui ausus fuit dicere Domino nostro ostensa ei omnium regnorum gloria, hæc omnia tibi dabo, si cadens in Terram adoraueris me. Postremò quidam alij ea verba, quæ leguntur in Tex. 70. Interp. videlicet Persuadebo Ciuitates habitatas, siue commouebo, & omnẽ orbem comprehendam manu vt nidum, &c. Intelligunt, & existimant verba esse ipsius Dei, cui verisimè, & appositissimè illa conueniũt, quippequi, est solus, & vnus, qui manu i potentia, & sapientia sua comprehendit Orbem Terrarum, & conseruat, ac administrat, cui Cœlum Thronus est, & Terra Scabellum pedum suorum.

Quid faciam ego inter tot hominũ, & clarissimorum virorum varias ac diuersas sniãs, dum quidam volunt ea verba comminatoria intelligenda fore de Rege Assyriorum, alij de Romanorũ Imperatore, nonnulli de Principe Demoniorum, alij de Christo Domino, & Saluatore nostro? Dicam ego, quod scriptura Sacra, cum plures habeat intellectus, & veluti pellis extendatur, nullum inconueniens putabo, si iuxtà literam referatur, primum ad Assyrios, deindè verò ad Romanos, et secundum allegoriam referatur ad Christũ iuxtá modum quemdam intelligendi vt ſ. eiusmodi verba secundum veritatem proferantur, nec non & ad ipsum demonem, si cum tumore, & superbia, & apparentia quadam, ac falsitate capiatur: immò si volumus eadem verba in sensu tropologico, & morali intellige re ad vnumquemq; nostrum possunt facillimè referri, quotus enim quisq. nostrum est, qui cum aliquam virtutis, aut potentię imaginem præseferat, non existimet sua se sapientia, & virtute, quemcunq; honoris, aut dignitatis gradum promoereri, vel attigisse? contra quem insurgit Apostolus .d. 1. Cor. 4. Quid habes quod non accepisti, si autẽ accepisti quid gloriaris, quasi no accepe ris? quandoquidem omne datum optimum & omne donum perfectum desur sum est descendens à pře luminum, et innumera sunt in sacris literis testimonia, quibus arguitur, et reprimitur eorum vanitas, et iactantia, qui à se ipsis hoc est suo merito existimant se bonũ habere, quod habent.

1. Cor. 4.

Iac. cap. 1.

Sequitur Textus, *Et erit in die illa: non adijciet residuum Israel, & hi qui fugerint de domo Iacob, inniti super eo, qui percutit eos, sed innitetur super Dominum Sanctum Israel in veritate:* Tex. 9.

Prædixit hoc loco Esaias, quid facturi sunt, si sapere voluerint, qui post tot ruinas, et calamitates residui fuerint de domo Israel, et inquit, quòd in die illa, quando scilicet vastata fuerit omnis Iudęa, et Hierusalem, non adijciet, idest non cogitabit, neq; amplius decernet, residuum Israel, idest qui relicti fuerint de domo Israel, et hi, qui fugerint de domo Iacob inniti, et fundamentum facere, et spem suam collocare super eo, qui percutit eos. Dicit autem hoc Propheta propter eos, qui olim in angustijs positi, & à Rege Syriæ, et Samarię vexati, postularunt auxilium ab Assyrijs, qui tandem ex amicis in odium versi percusserunt eos, et accesserunt, vt obsiderent Ciuitatem Hierusalem, qui postmodum fuerunt ab Angelo vna nocte percussi, trucidati, et igne combusti. Cum ergo viderint illi, qui relicti fuerant post illud excidium, et quòd in hominibus nulla est spes, et fiducia collocanda, et quòd longè melius est sperare in Domino, quam in Principibus, statuerunt, et firmiter induxerunt in animum, non amplius in homine, cuius vana est salus, sed in Domino confidere,

dere, & non in speciem tantum, & simu-
late, et ad horam, sed in veritate,
et tempore perpetuò. Quod quidem
debet nobis in exemplum, et actionũ
nostrarum certissimum esse documen-
tum quippèqui in angustijs, et necessi-
tatibus nostris non in hominibus, qui
sunt instabiles, et infirmi, sed in Deo
vero, qui est verus, potens, et immutabi
lis, spem omnem nostram debemus co
gitationes nostras, et desideria colloca
re, cuius rei signum habemus in libe-
ratione populi Iuda ab obsidione Re
Rom. 15. gis Assyriorum: Quæcunq; enim scri-
pta sunt ad nostram doctrinam scripta
sunt, vt per patientiam, et consolatio-
nem scripturarum spem habeamus.
Psal. 21. Propterea dicebat Dauid: cum clama-
rem ad Dominum exaudiuit me, et ex
omnibus tribulationibus eripuit me;
et in afflictionibus constitutus frequen-
ter ad eum confugiebat. d. de necessita-
tibus meis eripe me Domine Alij ali-
ter exponunt. d. non adijcietet residuum
Israel, ideſt qui reliqui fuerint, et perma
nebunt post ruinam, et destructionem
Ciuitatis Hierusalem non adijcient; i.
non adhærebunt, neq; amplius coniun-
gentur cum Israel .i. cum populo Iudai
co, neq; sectabuntur suas leges, et cerimo-
nias, sed innitentur super Dominũ
Sanctum Israel in veritate; ideſt qui est
Israel, secundum spiritum, et non se-
cundum carnem, et hoc magis decla-
rat, cum inquit reliquiæ conuertentur,
reliquiæ inquam; i. pauci illi, qui remã
serint post omnimodam destructionẽ
Iudææ, reliquiæ Iacob, quæ videlicet
descendunt ab illo vetere Patriarca cõ-
uertentur ad Deum fortem; Deus. n. vt
sæpè dictum est, re vera est solus for-
1. Reg. 2. tis, et potens, cuius potentiæ nemo po-
test resistere: sic. n. habetur 1. reg. in cã
tico Annę, non est fortis sicut Deus no-
ster. Et ne quis fortè putaret magnũ
fore numerum eorum qui ex Israelitis
conuertendi sunt ad Dominum, vocat
eos reliquias, quandoquidem hoc no-
men reliquia, vel reliquiæ paucitatem
significat, et quod supereſt ex multis.
Propterea sequitur, et inquit. Si fuerit
populus tuus ò Israel, quasi arena Ma-
bris, uæ profectò est innumerabilis, re-

liquiæ conuertentur ex eo. O infeli-
cem, et malè fortunatum populum! per
reliquias iuxtà literam possumus intel-
ligere, vel paucos illos homines, qui
euaserunt post expugnationem, et capti
uitatem Samariæ, vel eos pauciſsimos,
qui viui superfuerunt poſt maximam
illam cladem Assyriorum manu Angeli
peractam, vel tandem sub intellectũ
cadit, et hoc quidem maximè, nume-
rus ille Iudæorum, qui post magnum
illud excidiũ Vrbis Hieroſolimæ, Dei
beneficio, ac benignitate Romani Im-
peratoris supſtites esse moeruerũt; quo
cunquè autem horum modorum eiuſ-
modi reliquias accipias, typus, et figu-
ra fuere illorum Iudæorum, qui poſt
Chriſti paſsionem in Christum Domi-
num crediderunt Et impleta est pro-
phetia quæ habetur 1. Reg. cap. 2. pro *1. Reg 2.*
qua vide Aug 17. de ciui. cap. 5. Et vſq; *Aug 17 de*
adeò pauci fuerunt, quòd puer ſcribet *ciu. cap. 5.*
eos, et verè quidem puer ſcribet in li-
bro ſuo, qui est liber uitæ, et quicunq;
fuerint in eo ſcripti nunquam poterunt
deleri; Et quis nam fuit iſte puer? ille,
inquam, de quo ſupra dictum fuit,
puer natus est nobis, et filius datus est
nobis, et antequam ſciat vocare patrẽ
ſuum, et matrem ſuam, auferetur for-
titudo damaſci, et ſpolia Samariæ co-
ram Rege Aſſyriorum, ſed vide queſo,
et mecum ipſe conſidera, quemadmodũ
Deus promiſit Abrahæ ex ijs, qui oritu- *Genes. 22.*
ri erant ab eo, quod aliqui futuri eſſent,
ſicut ſtellæ Cœli, reliqui verò ſicut are
na Maris, illud certè verum, quod vete-
res Patriarchę, et Prophetæ, et Saluato-
ris noſtri Apoſtoli, et diſcipuli, quibus
ipſe Teſtimonium reddidit, vos eſtis
lux Mundi, luminibus cœleſtibus ipſo
ſplendore comparantur, reliqui verò,
qui ſecundum carnem ab Abraham de-
ſcenderunt, tamquam terreni, et ter-
ram ſemper ſpectantes, et appetentes
arenæ comparantur. Ex his ergò ho-
minibus terrenis pauci admodum ſalu-
abuntur, et huius rei quaſi affert cauſ-
ſam. d. Conſumatio abbreuiata inun-
dabit Iuſtitiam; ideſt finis, et perfec-
tio legis reducta in compendium, et
mirumimmodum abbreuiata, ac de-
curtata, inundabit Iuſtitiam, hoc eſt,

tam

tam magnam gratiæ,& Sanctitatis copiam proferet, & producet,quod effundetur in omnem Terram, iuxtà illud
Pſ.18. pſal. In omnem Terram exiuit ſonus eorum, & in fines Orbis Terrę verba eorum; & hæc conſumatio abbreuiata nil certè aliud eſt, quam lex euangelica, quæ tota in duobus præceptis conſumatur & perficitur,in dilectione videlicet Dei, & proximi; ſuppoſita quoq; lege naturę, quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris; & quis nam fuit author huius conſumationis, & abbreuiationis,quis nã potuit abbreuiare, & quodammodo concidere legem Dei? Reſpondit Eſaias, & inquit. *Conſummationem, & abbreuiationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ.*

Quæ ſententia trifariam poteſt intelligi, vel quia ipſe Chriſtus Dominus noſter condidit iſtam legem, & explicauit, vt videlicet, Diligamus Deum, & proximum, cum interrogatus á quodam,Magiſter bone, quid faciendo vitam æternam poſsidebo? vel quod eſt
Matth. 22. Mar. 10. Luc. 18. mandatum magnum in lege? Matt. 22. & Mar. x. Lux. 18. Reſpondit illi,in lege quid ſcriptum eſt? & ſtatim protulit illi ſententiam.d. diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo,& ex omnibus viribus tuis, & proximum tuum ſicut te ipſum. In hoc vniuerſa lex pendet, & prophetæ & D. Paulus finis & conſumatio legis eſt dilectio, & qui diligit proximum, legem impleuit, & hanc expoſitionem affert etiam D. Auguſtinus in tractatu de diſciplina Chriſtiana. cap. 2. dicens quod voluit Deus facere verbum abbreuiatum & conſumatum propter eos qui ſe poſſent excuſare, vel quia eis non vacat legere, vel, quia non norunt legere, vel quia non poſſunt facilè intelligere, vt excuſationem nemo habeat in die iudicij, voluit ergo facere hoc verbũ conſummatũ, & breuiatũ necobſcurũ,vtoés itelligerẽt, breue,ne non vacaret legere,ideò apertum, ne quis dicat non mihi licuit intelligere, & verbum iſtud conſumatũ, & apertum eſt obulus, ſiue nummus argenteus, quem præcepit Deus offerendum à quocumq; qui remanſerit in domo Dei, vt perbellè ſatis, & acutè more ſuo exponit Auguſtinus 17.de Ciuit. Dei cap. 5. circà finem. Aut dicamus, quod hanc abbreuiationem fecit Dominus, quia ipſe penitus, & ad ũguem legem ipſam impleuit, quemadmodum ipſe de ſe dixit, non veni legẽ ſoluere ſed adimplere, quæ fuit penitus adimpleta, quomodo ipſe docuit; Cępit enim Ieſus facere, & docere vſq; in diem quo fuit in cœlum aſſumptus; Vel tertio dicas,quòd conſumationem, & abbreuiationem fecit Dominus, quia quæcunq; de eius paſsione, morte, & reſurrectione iam olim prædicta fuerant tribus tantum diebus perfecit. Et hoc quidem in medio terrę.i. in Hieruſalem, dicunt aliqui quam ferunt eſſe velut vmbilicum totius mundi; aut in medio terræ.i palàm & omnibus ſpectantibus & ex omni genere hominũ, videlicet latinis, Gręcis,& Hębreis aſſiſtentibus,vel aſtantibus. Præter hæc dicunt aliqui quòd Dominus facit abbreuiationem & paucitatem hominum, qua licet velit omnes homines ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire, in pluribus tamen non eſt beneplacitũ ei vt dicit D.Paulus 1.ad Cor.ca. 10. *1 cor.10.*

Proſequitur Eſaias, & quaſi ex dictis infert conſolatiouem populo Iſrael.d.

Propter hoc dicit Dominus Deus exercituum. Nolis timere populus meus habitator Syon ab Aſſur: in virga enim percutiet te,& baculum ſuum leuabit ſuper te in via Aegipti. Nonnulli ad literam hunc in modum deducunt particulam iſtam, quia ſcilicet Dominus breui admodum tempore conſumationem faciet, & abbreuiationem in medio omnis terræ.i. quæ erit nota, & manifeſta vniuerſo orbi liberando populum ſuum ab oppreſſione Regis Aſſyriorum occidendo p manum Angeli vniuerſum eius exercitum propter hoc, dicit Dominus Deus exercituum noli timere ab Aſſur, quia vtiq; aliqua dãna tibi inferet, & aliquã moleſtiam tibi præbebit, me non ſolum permittente, verum etiam inclinante,attamen non te omnino delebit, & ad nihilum deducet, ſed deprædabitur, & vaſtabit ea, quæ foris ſunt in via Aegipti,hoc eſt quando eum exercitu proficiſcens Aegiptum, aut indè redẽs

per tuas Regiones pertranſibit ; aut in via Aegipti, hoc eſt percutiet te, & baculum ſuum mouebit contra te in via Aegipti.i.quemadmodum fecerunt Egiptij, qui te grauiter afflixerunt,quæ tamé afflictio nõ fuit ſatis diuturna neq; extrema maiorum tuorum deperditio; & hoc magis confirmat dicens.

Adhuc enim paululum modicumq; ideſt poſt breue admodum temporis ſpatium cõſumabitur indignatio mea, & furor meus ſuper ſcelus eorum. ceſſabit, finem habebit indignatio mea, & furor meus commotus aduerſus populum meum, non propter ipſum, neq; ſuper ipſum, ſed propter ſcelera eorum, et ſuper eorum inſignem malitiam, & iniquitatẽ. Vocat enim populum Iſrael populum ſuum,quia ſcilicet peculiariter præ cæteris illum elegit : aut verius appellat Iſrael,vel habitatorem Syon populum ſuum, quia ſcilicet futurus eſt ſuus, vt potè in eũ crediturus: Et propterea quę hic promiſsiones leguntur, quòd conſummationem, & abbreuiationem facit, et quod nolit timere ab Aſſur, & quod non ſit amplius ſuper eum indignationem habiturus, vult per eas innuere quòd poſt modicum tempus liberabit eum à ſeruitute diaboli, à ſeruitute legis, & peccati ; et conteret omnem diaboli potentiam, et omnem legis ambitum, & circuitionem, ac multitudinem præceptorum concidet, & abbreuiabit, reducens vniuerſam legis obſeruantiam ad duo tantum præcepta vt ſuperius diximus. Volunt tamen nonnulli, illud pronomen demonſtratiuum, videlicet Conſumabitur indignatio mea, & furor meus ſuper ſcelus eorum, ly eorum referatur ad Aſſyrios, q. d. Indignatio mea,& furor meꝰ, quem cępi aduerſus Aſſyrios citò conſumabitur ; ideſt citò apparebit, et manifeſtabitur ; ſed hæc expoſitio parum mihi arridet, cæperat enim loqui Propheta, et prædicere gratiam, et fauorem, quem facturus erat Deus erga populum ſuum,vbi colligẽdum nobis eſt, quod etſi homines iuſti, et pij, quandoquè affligantur, et puniantur à Deo, talis tamen correctio, et punitio non eſt ſatis diuturna,ſed breui tempore durat,neq; eſt ad conſumptionem, ſed ad correctionem. Non enim relinquit Dominus virgam peccatorum ſuper ſortem iuſtorũ, ut non extendant iuſti ad iniquitatem manus ſuas. Et prætereа ſi conferamus paſsiones, et afflictiones, quas in hoc mundo patimur ad ipſam æternitatem in qua beata viſione fruimur,breuiſsimę admodum ſunt, et ferè nullę, vt Paul. ſecunda Cor. cap.4. d.. Id quod in preſenti eſt momentaneum, et leue tribulationis noſtræ, ſupra modum in ſublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis. Et alibi. Non ſunt inquit condignę paſsiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. Et ſequitur. *Et ſuſcitabit ſuper eum Dominus exercituum flagellum iuxtà plagam Madian in petra Oreb ; & Virgam ſuam ſuper Mare & leuabit eam in via Aegipti.* Mirum eſt, quod cum mox fuerit locquutus Propheta de beneficio nobis afuturo per Chriſtum, nunc tam citò ad hiſtoriam redeat, hoc eſt ad correctionem, et caſtigationem futuram per Dominum Deum aduerſus Aſſyrios. Sed ne mireris, quia hoc eſt in vſu, et more Prophetarum, quoties hiſtoria eſt vmbra quædam, et delineatio futurę veritatis, vt ab uno perſæpè trauſeant ad aliud. Et plerumq; prędicunt aliquid futurum poſt aliquod tempus penès res temporales, et caducas, vt facilius fidem adhibeant alijs rebus futuris potioribus, et maiore fide dignis. Dicit ergo hoc in loco ,quod Dominus exercituum ſuſcitabit flagellum contra Aſſyrios iuxtà plagam Madian in petra Oreb, ideſt tam facilè, et celeriter nec non et mirabiliter Dominus exercituum percutiet Aſſyrios, quemadmodum percuſsit Madianitas manu Gedeonis in petra Oreb, ideſt in eo loco, et ſuper petram illam duriſsimam, in qua, et ſuper quam fuere occiſi Oreb, et Zeb Principes Madianitarum, vel in petra Oreb,i. in loco tribulationis. Et Virgam ſuper Mare in via Aegipti, quãdo ſcilicet percuſsit Aegiptios dum perſequerentur populum Iſrael : Solemne enim eſt ipſi Deo eos punire, et caſtigare, qui perſequuntur bonos, et ſeruos eius ;

pſ. 124.

2. Cor. ca. 4.

Rom. 8.

Tex. 18.

Iudic. ca. 7.

eius: Et sequitur explicatio beneficiorum Dei erga populum suum, cum inquit; *Et erit in die illa*, Cum. S. Deus decreuerit sumere vltionem de hostibus suis, *Auferetur onus eius*; *Regis Assur de humero tuo, non amplius grauabit te, & iugum de collo tuo, & computrescet iugum à facie olei*; Ideſt ceſſabit eorum dominium ad aſsiſtentiam, & præſentia bonitatis, & miſericordiæ Dei, vel cõputreſcet iugum à facie olei; ideſt diſſoluetur, & facilè rumpetur, & diſsipabitur iugum à facie olei; á præſentia Regis, qui vnctus dicitur; i. ipſius Ezechiæ, qui fuit vnctus in Regem Iuda, vel ut alij Reges vngebantur. Vel 3. per faciem olei intelligas abundãtiam omnium bonorum, & donorum quæ largitur Deus, cum n. Deus, & Chriſtus vnà cum donis, & virtutibus comparebit pro ſuis, computreſcet, & emarceſcet iugum, quo præmebamur, ita vt non poſsit amplius nos opprimere, & grauare: aut dicas, pro amore, & deſiderio cœleſtis patriæ tam facilè iugũ Domini ſuſtinebimus, quemadmodum boues facilè ſuſtinent iugum molle, & perunctum, Et ſequitur. Veniet in Aiath &c.

Tex. 32.

Vt Propheta nobis declaret, quam magna ſit virtus, & potentia Dei, & qua ratione confundat, & nihili faciat audaciam, ac temeritatem noſtram, deſcribit, quanta cum prõptitudine animi, celeritate, & feſtinatione Rex Aſſyriorum fuerit profectus cum exercitu ad expugnationem Ciuitatis Hieruſalem. Propterea inquit. Veniet ſupple Rex Aſſur in Aiath, tranſibit in Magron, apud Machmas, cõmendabit vaſa ſua, hoc eſt ſuppellectilem ſuam, & quæ impedimento fortaſsis erant proſequendo itineri, nec exercituiualdè neceſſaria. Poſtmodum tranſierunt curſim Gaba ſedes noſtra, quia ſic fortè erat, aut ſic ſtatuerant penes ſe Aſſyrij locum illum in eorum ditionem quãdoq; futurum, aut quòd ibi exercitus per aliquantum temporis ſiſtere, & vires præ itinere laſſas paululũ reſumere, & recreare decreuiſſet. Obſtupuit Rama, Gabath Saulis vel fugit audito nuncio tã copioſi exercitus aduentantis. Hinni voce tua filia Gallim; ideſt eiula, mitte clamores, & gemitus, quia iam propè adeſt hoſtium exercitus, in ianuis eſt, arripe fugam, & te commẽda Deo; attende Laiſa, hoc eſt vos qui habitatis Laiſæ, vobis attendite, vigiles eſtote, vobis ipſis conſulite, nec deſpiciatis voces, & clamores eorum, qui ſunt vobis propinqui, vt eſt viculus, & paupercula Terra Anathot, quæ fortaſsis paupercula dicebatur, aut quia non multis opibus erat referta, vel quia fuerat ab hoſtibus deſtructa, & depopulata, aut quia re vera erat paruula, & valdè exiguo Terræ ſpatio concluſa, migrauit Medemena habitatores Gabin confortamini. *Adhuc dies eſt, vt in Nobe ſtetur*: Quaſi velit dicere, Non tam cito ad vos veniet, aut nondum acceſſit nox, nondum adueſperaſcit, volens innuere, priuſquam nox ipſa prætereat liberos fore ab exercitu iam propè menia conſtituto; Aut dicendum, confortamini habitatores Gabin, hoc eſt vires in vnum colligite, & fortes eſtote, quia propè eſt exercitus, qui facilè, niſi reſiſtatis, vos delebit, & abſorbebit. Non multum refert, quę hic recenſentur locorum nomina diligentius excutere, vt quæ ſint, in qua orbis parte ſint ſita, quidue ſignificent. Sat ſit nobis ſcire, & intelligere intentionem Prophetæ, quæ eſt deſcribere, quam fuerit vanus tam ingens belli apparatus, et quam vana fuerit, & pen ſi nullius tam velox itineris profectio, illius tam numeroſi exercitus feſtinatio tametſi multa intulerit Iudæis damna cũ pergeret in Aegyptum, & multo peiora cum reuerſi fuere ex Aegypto, quia multas eorum Vrbes incenderunt. Prædicit tandem Eſaias, quid ſit facturus Rex Aſſur cum perfecto itinere propinquus erit Vrbi Hieruſalem, & inquit, *Agitabit manum ſuam ſuper montem filiæ Syon, & Collem Hieruſalem*. Agitabit inquam manum, ideſt crebro ipſam mouebit per modũ comminantis, & indicantis prauam mentem, quam habebit aduerſus illam Ciuitatem, & eius ruinam decernentis, ac omnino futuram deſignantis, verum quam fallax, & vana fuerit eius mens, & deliberatio verbis ſequentibus demonſtratur, cum inquit.

Hymni. vel Hinni.

Ecce, cum videlicet nihil tale expectare- Tex. 33.

tur,

tur, ex templo, & præter omnem opinionem dominator Dominus exercituum, Hoc est, verus Deus, *Qui verè dominatur super omnia Regna, & qui est Princeps Regum Terra confringet lagunculam in terrore.*

Lagũcula. Seu cum maxima violentia, ad quam violentiam mox sequitur terror; Lagũcula est paruum vas fictile, cui Esaias comparat exercitum Assyriorum, vbi vult innuere, quod ea facilitate Deus confregit, & dissipauit exercitum illũ, qua quis potest confringere lagunculã, quæ de Terra efficitur. Et quemadmodum, cum vas aliquod terreum in terram deijcitur, & confringitur, gignit quendam strepitum, & per consequens non nihil terroris his, qui strepitus, & insperati rumoris causam ignorant. Talis fuit terror, timor, ac pauor ipsius Regis Assur, cum fuit ex templo totus eius exercitus vna in nocte occisus, cõbustus, & in cinerem redactus, pauciss imis admodum relictis. & in fugam conuersis. Tunc excelsi statura, quales sunt proceres & magnates. & magni quoquè corporis moles succidentur, & minuentur, vel vt rami ab arbore, & sublimes, ideſt magni, et nobiles, & alij præcellentes humiliabuntur ideſt deijcientur, & subuertentur; condensa saltus eius, hoc est milites, qui velut arbores in aliqua Silua condensa manent vnà coniuncti, et constipati, ferro subuertentur, occidentur, & in nihilum redigentur, & Libanus, ideſt Rex cum excelsis; ideſt cum principibus, & Ducibus, ac magnatibus suis cadet, quia paulò post fuit et ipse à filijs interfectus.

Hæc vltima pars Textus ad literam quam nos habemus fuit exposita, sed iuxtà alium textum, vbi nos habemus. Agitabit manum suam super Montem filiæ Syon, alius textus habet, e conuersò, videlicet Mons Syon agitabit manum suam super Assyrios, quasi insultans illis, & deridens eos, sicut apud Virgilium.

En agros, & quã bello Troiane petisti,
Hesperiam metire iacens; q. d. futurum est quandoquè, ut Iudæi debeant insultare Assyrijs, ut re ipsa contigit, cum diluculo è lecto surgentes viderunt omnia corpora mortuorum. Sed nota, quod licet hic textus loquatur de euersione Assyriorum facta per Angelum Dei, talis tamen euersio signum fuit, & figura euersionis, ac destructionis diabolicę potestatis factę p Christũ Dominum, & per Apostolos eius cum prædicatum est uerbum Dei, & lex Euangelica per uniuersum orbem diuulgata, tunc enim non solum uis, & potestas demonis fuit imminuta, & foras proiecta, sed tyranni, ac primates gentilium, et Iudęorum vná cum excelsis, & sublimibus corruerunt, præter eos, qui uidentes signa, & miracula, quę fiebant per Apostolos, & Dei ministros, crediderunt in Christum, & iugo fidei se subijecerunt.

Nota etiam, quod per lagunculam fractam, & in terram deiectam possumus intelligere iuxtá allegoriam, Christum Dominum, cuius humanitas in passione fuit confracta, & uarijs modis attrita, post cuius passionem excelsi, & sublimes, humiliati, condensa saltus subuersa; ideſt impietas Iudæorum cum omni sua altitudine, & magnificẽtia destructa est, & ad nihilum redacta. &c.

CAPVT.

CAPVT VNDECIMVM.

ET egredietur virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet. Et requieſcet ſuper eum ſpiritus domini: ſpiritus ſapientiæ, & intellectus, ſpiritus conſilij, & fortitudinis, ſpiritus ſcientiæ, & pietatis, & replebit eum ſpiritus timoris domini: non ſecundum viſionem oculorum iudicabit, neque ſecundum auditum aurium arguet. Sed iudicabit in iuſtitia pauperes, & arguet in æquitate pro manſuetis terræ. & percutiet terram virga oris ſui, & ſpiritu labiorum ſuorum interficiet impium. Et erit iuſtitia cingulum lumborum eius: & fides cinctorium renũ eius. Habitabit lupus cum agno: & pardus cum hoedo accubabit: vitulus & leo, & ouis ſimul morabuntur, & puer paruulus minabit eos. Vitulus & vrſus paſcentur: ſimul requieſcent catuli eorum: & leo quaſi bos comedet paleas. Et delectabitur infans ab vbere ſuper foramine aſpidis: & in cauerna reguli, qui ablactatus fuerit, manum ſuam mittet. Non nocebunt, & non occidẽt in vniuerſo monte Sancto meo: quia repleta eſt terra ſcientia domini, ſicut aquæ maris operientes. In die illa radix Ieſſe, qui ſtat in ſignum populorum, ipſum gentes deprecabuntur, & erit ſepulchrum eius glorioſum. Et erit in die illa: adiiciet dominus ſecundo manum ſuam ad poſſidendum reſiduum populi ſui, quod relinquetur ab Aſſyrijs, & ab Aegypto, & à Phethros, & ab Aethiopia, & ab Aelam, & à Sennaar, & ab Emath, & ab inſulis maris. Et leuabit ſignum in nationes, & congregabit profugos Iſrael, & diſperſos Iuda colliget à quatuor plagis terræ. Et auferetur zelus ephraim, & hoſtes Iuda peribunt: Ephraim non æmulabitur Iudam, & Iudas non pugnabit contra Ephraim. Et volabunt in humeros Philiſthiim per mare, ſimul prædabuntur filios orientis: Idumæa, & Moab præceptum manus eorum, & filij Ammon obedientes erunt. Et deſolabit Dominus linguam maris Aegypti, & leuabit manum ſuam ſuper flumen in fortitudine ſpiritus ſui: & percutiet eum in ſeptem riuis, ita vt tranſeant per eum calceati. Et erit via reſiduo populo meo qui relinquetur ab Aſſyrijs: ſicut fuit Iſraeli in die illa, qua aſcendit de Terra Aegypti.

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12.

EXPLA-

EXPLANATIO IN VNDECIMVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. *ET egredietur virga de radice Ieſſe: & flos de radice eius aſcendet. Et requieſcet ſuper eum ſpiritus Domini, ſpiritus ſapientiæ, & intellectus, ſpiritus conſily, & fortitudinis, ſpiritus ſcientiæ, & pietatis, & replebit eum ſpiritus timoris Domini &c.*

EGO exiſtimo quēadmodū potui colligere ex uerbis D. Hieronymi, quòd Propheta intendēs prædicere deſtructionē, & euerſionem impietatis Iudaicæ, ueluti iam ſuperius ſubfiguris, & umbris inchoauit, primo prędixit Virginem paritura, deindè explicauit nomina filij de ea naſcituri iuxtà diuerſas eius actiones, & ꝓprietates. Tertio indicauit eius paſſionē ꝑfractura lagūculę, ſiue ꝑcuſionis rami aut torcularis, et exindè ſucceſſionē arborū excelſarum, & caſum libani iam præciſi, quibus denotatur, uel circumſcribitur ſublimitas, & altitudo ſuperborum deiecta, & proſtrata; conſequens erat declarari, quomodo, & qñ eſt naſcituruſ iſte filius cuius ortu, et paſſione, & tandem ipſa morte reſtaurandum eſt genus hominum, et poteſtas diaboli reprimenda. Propterea, inquit, *Et egredietur Virga de radice Ieſſe*. Vbi non ab re nec ſuperfluè ponitur iſta dictio Et, q. d. poſtquam prędiximus deſtructionem Aſſyriorum ueluti figuram, et præſagium deſtructionis Iudæorum, & prędiximus etiā, cuius ope, & opera eſt hæc deſtructio peragenda, nota nunc, & aduerte, quomodo, et quando, aut quibus uijs, et rationibus ſit futura iſta deſtructio. Inquit ergò.

Egredietur Virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet.

A Nemo quidem exiſtimet id ſtatim fieri debere, cum uſ Aſſyrij fuerint deſtructi, excelſi fuerint ſucceſſi, ſublimes humiliati, et deiecti, & libanus unà cum illis collapſus, et confractus, ſed in tempore præfinito à Deo, ac ꝑſtituto iuxtà illud Apoſtoli. Cum uenit plenitudo temporis miſit Deus filium ſuum natum ex muliere, factū ſub lege, ut eos, qui ſub lege erant redi- *Gal. 4.*

B meret &c. Quāmuis autem pleriquè uelint per Virgam, et florem hoc loco intelligi, et inſinuari Chriſtum Dominum, ut per Virgam regia eius poteſtas denotetur, quandoquidem ſignum regni, aut ipſius Regis, aut alicuius dominantis ſit Virga: & per florem eiuſdem puritas, et pulchritudo deſignetur, nos tamen cum D. Hieronymo, per Virgam, beatam Virginem, per florem uero Chriſtum Dominum, ex ea uirga

C prodeuntem uolumus intelligi, quādoquidem prius oportebat Virgam et ſurculum ex aliqua radice prodire, mox ex uirga florem, Dicit enim de ſe ipſo Chriſtus Ego flos campi et lilium cōuallium. Dicitur beata Virgo meta- *Cant. 2.*
phoricè Virga, quia gracilis erat paupertate, et humilitate, flexibilis uerò ratione pietatis, et manſuetudinis, Et eiuſmodi Virga dicitur de radice Ieſſe, q fuit pater ipſius Dauid, nō de radice

D Dauid prodiſſe, ne quis fortè putaret ob ipſius Dauid dignitatem, atq; excellentiam aliquid ſplendoris huic flori acceſ-

acceſsiſſe, et præterea inquit de radice Ieſſę, ut in memoriam reuocetur quam debile fuerit initiũ, et quã miſterij plenum exaltationis Chriſtianę fidei principium, non autem negamus quin fuerit ex ſemine Dauid, cum fuerit ei dictum à Deo de fructu uentris tui ponam ſuper ſedem meam pſ. 131. et Paulus Rom. primo cap. qui factus eſt ei ex ſemine Dauid ſecundum carnem Nec propriè hoc in loco radix pro ea parte, quæ eſt ſubterra, ubi radix reuera fundatur, ſed pro ſtirpe, uel pro eo trunco, qui ſuper terram eſt, accipi debet, quod perinde eſt ac ſi dicamus Dominum Ieſum originem duxiſſe ex progenie Ieſſę. At cum dixit Propheta egredietur Virga de radice Ieſſę, conſequens erat eum dixiſſe, flos de Virga eius aſcendet, et non de radice eius, uerum non ſine cauſa id factum eſt, vt rectè quidam aduertunt. Nam ex hac loquendi formula duæ hereſes excluduntur, altera, quæ aſſerit Chriſum Dominum non habuiſſe ueram carnem: reliqua quæ opinatur ueram quidem carnem eum habuiſſe, ſed à parentibus non traductam, neq; propagatam, in utero tantũ beatę Virginis à Deo creatam, & à primis parentibus diſtinctam, ſicut lux quædam nulla peccati labe infecta: propterea dicit, flos de radice eius aſcendet; ideſt exiliet, prodibit, et pullulabit, et propriè quidem, quando flos, aut fructus ex arbore prodit, in lucem dicitur aſcendere.

pſal. 131. *Paul. Ro. c. 1.*

Qui uerò dicunt per Virgam, et florem intelligi debere XpmDñum, aliter exponunt hunc locum, ſed potius iuxtà ſenſum allegoricum, quam iuxtà ſenſum literalem. Dicunt enim quod his, qui tardiores ſunt, et negligentiores ad opus Dei exequẽdum dicitur Chriſtus tamquam Virga egredi, et exire, et nõ aſcendere, quandoquidem, qui ſegnieres ſunt, et pigriores exire debent ex eo ſtatu, in quo ſunt, et ad eum commigrare in quem Virga compellit, hominibus uerò iuſtis, qui uelut palma floreſcunt, Chriſtus aſcendit ut flos, quo uſquè afferant fructus ſpiritus, qui ſunt charitas, gaudium, pax, patientia, et longanimitas et c. Vt docet Paulus Apoſtolus ad Gal. cap. 5. Ego certè non abhoreo eorum ſententiam, qui Virgam, et florem metaphoricè dici de Chriſto exiſtimant, cum multi ueteres patres iſtud ſentiant, et multis in locis oſtendant congruè Chriſtum appellari Virgam, quemadmodum eſt illud pſal. Virga directionis Virga regni tui, et alibi Virgã uirtutis tuę emittet Dominus ex Syon; ſed hoc in loco mihi uidetur conuenięntius, ut Beatiſsima Virgo Maria de radice Ieſſe egreſſa, dicatur Virga; flos uerò de eadem radice progreſſus dicatur Chriſtus. Vndè Beatus Leo Papa Ser. 4. de Natiuitate Domini inquit. Nulli dubium, quod Beata Maria, quæ de radice Ieſſę progenita eſt, Virga illa rectiſsimè poteſt appellari, quæ Spiritu ſancto foecundata, nouum florem carnis humanæ utero quidem materno, ſed partu enixa eſt Virgineo, et præter D. Hieronymum, immò multo ante ipſum, Tertullianus lib. de Carne Chriſti habet hæc uerba, ipſe Chriſtus eſt flos de Virga, nata de radice Ieſſę, radix autem Ieſſe, genus Dauid, et tantundem eſt dicere, Virga eſt de radice ieſſe quòd Maria ex Dauid, flos ex Virga, filius ex Maria, qui, et ipſe fructus uentris Mariæ exiſtit, flos enim fructus, quia ex florem, et ex flore omnis fructus. Alio quin, quod Chriſtus Virga dicatur propter dignitatem regiam, et quod Paſtor eſt, et quod Rex Regum, quod Prophęta, quod Iudex, non habeo pro aliquo inconuenienti, quin potius exiſtimo, quod Virga illa Aarõ typus fuerit Chriſti reſurrectionis, quòd quemadmodũ illa arida, et ſicca reuixit, et refloruit, ſic Dñus mortuus reuixit, et rurſus in lucẽ prodijt. Dicitur etiam, et rectè quidem ipſe Chriſtus flos, tum propter pulchritudinem, ut diximus, tum pp odoris ſuauitatem, et fragrantiã, nec ab re flos campi potius uoluit appellari, quã flos horti, aut cuiusuis pomerij, quoniam flores qui naſcuntur in hortis, hominũ ſtudio exurgunt, quemadmodum, et qui naſcuntur in agris, ex ſe ipſis abſq; hominum induſtria, exotiuntur, ſic etiam, et beata Virgo nulla hominis ope atq; opera, ſed ſola Spiritus ſancti obũbratione protulit hunc ſanctiſ-

Gal. cap. 5. *Chriſtus poteſt dici uirga & flos.* *pſal. 44.* *pſal. 109.* *Leo Papa,* *Tertullian⁹* *Chriſtus nõ ideo caſtus dicitur flos campi.*

ctiſsimum,& ſuauiſsimum florem Chri A
ſtum Dñum. Præterea flores, qui na-
ſcuntur in hortis nõ ſunt omnibus ex-
poſiti, quemadmodum qui naſcuntur
in agris, ſic & Xp̃us non vni tantum
genti natus eſt, ſed vniuerſis, tametſi
Matth. 15. quandoq; dixerit, non ſum miſſus niſi
ad oues, quæ perierunt Domus Iſrael,
quorum verborum ſenſus alibi declara-
tur. Conſtat enim ex D. Paulo, quòd il
le vult omnes homines ſaluos fieri, &
ad agnitionem veritatis venire. Poteſt B
etiam dici, quod velut flores in agris exi
ſtentes á feris animantibus conculcan-
tur, & conteruntur; ſic Dñus Ieſus dũ
fuit in hoc mundo, fuit à feris, ac ſeuiſ-
ſimis hominibus, beſtijs longè immanioribus, illuſus, deſpectus, flagellatus,
pedibus conculcatus, & tandem crudeliter cruci affixus. Poſtremò flos odorem ſuum quamuis conciſus adhuc reſeruat, & contritus accumulat, nec auul
ſus ammittit, ita Dñus Ieſus cum fuit C
cruci affixus; nec contritus emarcuit,
nec auulſus euanuit, ſed illa lanceæ pun
ctione, & vulnere illato ſucciſus ſacro,
ſpecioſior fuſi coloris cruore vernauit,
mori ipſe neſcius, & mortis æternę vi
tæ munus exalauit. In hoc igitur ſpiri
tus ſanctus Virgę regalis flore requieuit. Sic enim habet pñs textus. d. Et re
quieuit ſuper eum Spiritus Dñi; p quæ
verba innuitur, quod in eo fuit plenitudo gratiæ, & Sanctitatis, permanens ac D
ſempiterna numquàm mutabilis, ac de
ſitura. Quò reſpexit Euangeliſta cum
Ioan. ca. 1. dixit, ſuper quem videris ſpiritum deſcendentem, & manentem, hic eſt, qui
baptizat. Et quẽadmodũ dicit. D. Tho.
Spiritus Sãctus requieuit ĩ eo; quia gratia nõ fuit ĩ eo augmẽtata, nec p culpã
ĩterrupta, nec prepugnẽtiã carnis vllo
modo perturbata. Dicitur etiam requieſcere ſuper eum Spiritus Domini,
quia licet omnia dona gratiæ gratum E
facientis alicui ſimul quandoq; infundantur, nullus tamen habet perfectum
vſum omnino, velut habuit Chriſtus, de
Spiritus ſanctus dicitur quieuiſſe in Chriſto. quo verè ſcriptum eſt. Non eſt inuentus
ſimilis illi; ſed neq; reperitur vllus in
ter uiuentes, qui habeat ſimul omnia do
na gratiæ gratis datę, cum ſecundum
D. Paulum, alij detur per ſpiritum ſermo ſapientiæ, alij ſermo ſcientiæ, ſecun
dum eundem ſpiritum, alij fides in eodem ſpiritu. At Chriſtus omnia ſimul
perfectè habuit. Non enim ad menſuram dat Deus ſpiritum ſuum; & poſtea,
pater inquit, diligit filium, & omnia dedit in manu eius. Nec exiſtimes p tot
genera ſpirituum, quæ hic enumerantur, iu Chriſto diuerſitatem vllam repe
riri ſeù multiplicitatem, eſt enim vnus
& idem ſpiritus diuidens ſingulis prout
vult, vnus, & idem eſt ſpiritus ſapientię, *In Chriſto Ieſu nulla fons omnium virtutum in tantum, p eſt diuerſitas ob diuer ſitatem de ſpiritus Domini requieuit ſuper Chri-norum.*
fortitudinis, quoniam ipſe Chriſtus eſt
ſine Chriſto nullus eſt ſapiens, nullus
fortis, nullus intelligens &c. Et nota p
ſtum non per temporis progreſſum, ſeù
ſucceſsionem, ſed ab inſtanti conceptio
nis ſuæ habuit omnem plenitudinem
gratię, et virtutum, quia ipſe eſt virtus
& ſapiẽtia Dei Patris. Vndè ſcriptum
eſt omnia in ſapientia feciſti, i. omnia
fecit in Chriſto, & per Chriſtum. Sed
priuſquam vlterius progrediar, uide
quęſo, & conſidera quam mirabiliter, &
artificioſè procedat iſte vates, ne quiſq̃
frangatur animo, & diſperdat; Nanq;
in præcedenti cap. vaticinatus eſt, & prę
dixit virgam prodituram, quæ dicebatur virga furoris, & baculus indignationis, nunc verò pollicetur virgam de radice Ieſſe progreſſuram, quæ ſit futura *Eſaia ingenium in edẽdis vaticiniis.*
virga pietatis, gratię, & manſuetudinis,
virga ſuper quam, & in qua quieſcere, &
ſubſtentari poſsimus, & de qua egredietur flos in quo, & ſuper quem requieſcat
ſpiritus Domini, & omnis plenitudo diuinitatis. Non fuit contentus Propheta, nec ſatis illi fuit, explicaſſe huius floris decorem, & ſanctitatem, quod quidẽ ſufficere poſſe videbatur, ſed voluit
ſigillatim enumerare ſingula dona Spiritus ſancti, quę fuerunt in eo, cum ſubdit, ſpiritus ſapientiæ, & intellectus, ſpiritus conſilij, & fortitudinis, ſpiritus
ſcientię, & pietatis, & c. Sed dicet quis
quomodo fuit in X p̃o ſpiritus ſapiẽtię,
& requieuit in eo. Fuit inquam quia iux
tà fluenta eloquij pleniſsima reſidens,
& diuinitati ſibi naturaliter ab æterno
inſitæ ſemp ĩtẽtus, oẽs diaboli tẽtationes & argutias euicit uiriliter, & euita-
Quo poſito dona Spiritus ſancti fuerunt in Chriſto.
uit:

uit; ſpiritus intellectus in eo mirabiliter reſedit, cũ nouerit apprimè, quibus miſteria regni Dei aperire, & quibus in parabolis loqui oporteret. Spiritus conſilij in eo fuit, quia abſcondebat archana cęleſtia ſapientibus, & prudẽtibus, & reuelabat ea paruulis. Nonnè fuit in eo ſpiritus fortitudinis, & valdè fortis, & efficax de quo loquitur propheta,

Exo. 15. ca. Quis ſimilis tui in fortibus domine, quiq; paſsim in ſcripturis ſacris appela-

1. Cap. viij. tur fortis, & potens: Et paulò ſupra fortis bellator, ſpoliorum detractor, & prędator, cuius quidem fortitudinis ipſe benè conſcius, protulit hæc verba. Nemo poteſt rapere de manu patris mei.

Ioã. 10. Et ego cognoſco oues meas, & non rapiet eas quiſquam de manu mea. Non defuit in eo ſpiritus ſcientiæ, quippequi nouerat de omni ſcriptura congruũ proferre ſermonem ꝙ& de quacumque re fuerit interrogatus irrefragabilẽ fer-

Ioan. cap. 7. re ſententiam. Ita vt mirarentur ludęi

Luc. 2. dicentes, quomodo hic literas ſcit, cum non didicerit? Et alibi: mirabantur de doctrina, vel ſtupebant ſuper prudentia & reſponſis eius Et alij dicebant. Nũquam loquutus eſt homo ſicut iſte. Nũ ſpiritus pietatis fuerit in eo, & perpetuò quieuerit, quis dubitat? cum videns turbam multam ad eum acceſsiſſe, dixit, miſereor ſup turbã, quia iam triduo ſuſtinent me, nec habent quid man-

Ioan. 7. ducent. Et multiplicatione ſeptem pa-

Mar. 8. num ſatiauit quatuor millia hominum.

Ioan. 6. Marc. 8. & alia vice cum propè mare galileę quod eſt Tyberiadis vidiſſet quòd multitudo magna ſequebatur eũ, prouidit ex quinq; panibus & duobus piſcib⁹ quos habebat puer vn⁹, & ſatiauit quinq; millia hominũ, exceptis paruulis, & mulieribus: ꝓterea quot cęcis, & claudis, & varijs morbis laborãtibus ſanitatẽ reſtituit, & mortuos in vitã reduxit? Itẽ de

Luc 19. ſe ipſo dixit. Filius hoĩs nõ venit aĩas pdere, ſed ſaluare. Deniq; fuit in eo ſpiritus timoris dñi, cũ oẽs eius actiones, cogitatus, & opera in ſinu & volũtate patris ſui ſtatuerit, & poſuerit dicẽs. Pater

Quõ fuit in Chriſto ſpiritus timoris. nõ mea, ſed tua volũtas fiat. Luc. 22, ſed nota ꝙ cũ multiplex ſit timor quo timemus Deũ, nõ timere debemus, nec eſt ullo mõ ſuſpicãdũ timorẽ ſeruilẽ quo qs

A recedit à malo timore penę fuiſſe ĩ Xpo dño, neq; timorẽ illũ filialẽ quo qs pp Deum cauet aut recedit à malo culpę fuiſſe vnq̃ in eo: multo minus timorẽ illũ mundanũ quo quis pp mala q timet recedit à Deo, vel à virtute, ſeù à veritate dicẽda, uel tuẽda, ſicut fuit in Petro Matth. 26. qui Xpm dñm, & ꝓceptorẽ ſuũ ad vocẽ ancillæ oſtiarię, & corã ſeribis, et phariſeis ter negauit, ſicut ẽt pleriq; hominũ facere, nõ verentur quos arB guit, & monet dñus dicẽs. Matth. 20. & luceę. 12. Nolite timere qui occidũt corpus poſt hæc non habent amplius quid faciãt, ſed potius eũ timete, qui põt aĩã, & corpus mittere in geheęnnam. Sed timor iſte quo repletus erat Xpus dñus dr̃ eſſe timor quidã caſtus, plenus charitate, & reuerẽtia, quo nos amamus, & reueremur ipſum Deũ. Sed D. Tho. 1. 2. dicit timorem quo fuit repletus dñus

Tho. 1. 2. q. 68. nr̃ importare cõiũctionẽ eius ad Deũ,

C Nã cũ timoris obiectũ ſit malũ, nõ põt eſſe in Deo, ſed magis receſſum ab aliqbus rebus pp reuerẽtiã Dei. At tertia par: q. 7. Art: 6. dicit hunc timorẽ qui

Tho. 3. par. q. 7 art. 6. eſt donũ ſpiritus Sancti fuiſſe in Xpo, vt reſpicit ipſam diuinã eminẽtiã, circa q̃ mouebat quodã affectu reuerẽtię, cuius aĩa erat acta, & mota à Spiritu Sancto, quę affectũ Xpus ſm̃ ꝙ hõ habuit ple-

Chriſtus nõ potuit timere malum. nioremẽ cunctis hominibus; ppea dr̃ de eo. replebit eũ Spiritus Dñi. Vbi Notat

D Caetanus, ꝙ Xps timebat eminentiam diuinã, potẽtẽ infligere malũ, quamuis aĩa Xpi, cũ eſſet determinata à diuina volũtate, ne poſſet ſibi infligere aliquod malũ, ſecura eſſet, & libera ab oĩ timore mali: timebat ergo Xps vt hõ, maieſtatẽ Dei potẽtẽ infligere malũ, & quaten⁹ põt infligere malũ, q̃uis non ei, neq; in eum, ſed ſolũ in mẽbra eius. Timebat ergo i. venerabatur, ſuſpiciebat, & colebat ipsã diuinã eſſentiã, ſeù eminẽtiã,

E quemadmodũ q̃nq; timẽtur patres à filijs, aut prĩcipes à miniſtris, & ſeruis q̃ ſunt eis maximè grati, & dilecti, qui qdẽ poſſent infligere malũ, veruntamẽ quia ſummopere diligunt filios, aut ſeruos timẽtur ab eis, nõ quia illi ſuſpicẽtur ſe aliquod malũ recepturos ſed potius quia illos ſuſpiciunt, venerantur, & colũt. Sed melius, & tutius dicẽdo cũ

Timor dei multiplex.

Matt. 26.

Matt. 20. Luc. 12.

domino Caetano, q̃ licet timor sĩ̃ sere
spiciat malũ, tñ vt eleuatur ad donũ, p̃
prie respicit bonũ, & sic fuit in X̃po, q
si respiciebat actorẽ mali. i. vt potẽtem
infligere malũ, nõ tñ vt exequitiuũ, nisi
in mẽbra X̃pi, nõ in ipsum Christum.
Dubium. Sed forte quis dicet, Si Christus Dei fi-
lius est Deus, & est sapiẽtia patris, coæ-
ternꝰ illi, & consubstãtialis, cur oporte-
bat eũ repleri spiritu Sancto, & huiuſ-
Solutio pri-ma. modi dona tam varia, & multiplicia illi
imparturi? Respondẽt quidã, dñum no-
strum septem hæc dona accepisse, q̃ in
populo Iudaico cessanda essent, & finem
tãdẽ habitura, & ab ipso X̃po deberent
aliq̃n in suos fideles diffundi, & dimana
re, & numq̃ amplius apud incredulos Iu
dæos futuri essent prophetę, neq; eiuſ-
modi dona apud eos, vel eis conferẽda,
quæ olim diuidebantur, vt cũ Salomo-
ni datus fuit spiritus sapientiæ, Dante-
li spiritus intellectus & consilij, & alia
alijs iuxtà rõnẽ temporum, & perſona-
rũ, & sĩ̃ beneplacitum voluntatis diui-
Soluto secũ da. nę. Vel dic breuius sĩ̃ Irenęum lib. 3.
Iren. lib. 3. cap. 10. cap. 10. ista dona fuisse data ipsi X̃po,
quatenus hõ erat ex radice Ieſſe, & filiꝰ
Abrahæ, nõ rõne qua Deus, & verbum
patris Cum hactenus viderimus, qua
rõne, & quo pacto fuerunt hęc dona ſpi
ritus Sancti in X̃po dño, videamus, quo
modo, & qñ sunt in nobis. Credimus. n.
Spiritus sanctꝰ dona aliomõ fuerunt in Christo & in nobis. spiritus sapientia qualis. tunc quempiã habere spiritum sapien-
tiæ, dũ cognoscit, & apprehendit q̃ ve-
rè bona sunt, & salutaria; & in his perſi
stit, nec quibuscumq; leuiculis rebus à
summo bono, & vero demouetur. Per-
spiritum intellectus, intelligimus spiri
tum illum, quo quis optimè nouit, quæ
sunt agenda, & quæ sunt euitanda, nec
præcipitanter fertur in oĕ, quod ei obij-
Spiritus intellectꝰ qualis. citur, sed discurrendo, & conferẽdo pro
bat ea, quæ sunt faciẽda, & respuit, quæ
sunt euitanda. Hoc donum quidã vo-
lunt appellari prudẽtiã, cũ v3. quis in
rebus agendis industriam habet, atq; pe
Spiritus consilij qualis. ritiã. Spiritus consilii consistit in iudi-
cando, & amplectendo quod bonum, &
iustum est, quo dono repleti erant Apo
stoli dum coram magistratibus præci-
pientibus, ne prædicarent in nomine
domini Iesu, audacter dixerunt. Oportet magis obedire Deo, quam hoibus;

A aut dicamus, & fortè melius, quod ſpi-
ritus consilij est donum illud Spiritus
sancti, quo quis non temerè, sed maturè
aliquid agit, & prius optimè cogitat qd
fieri expediat, qd vero minus. Post hoc
donum sequitur spiritus fortitudinis, *Spiritus fortitudinis qualis.*
quo quis constanter, & intrepidè exe-
quitur, quod statuerat esse faciendum,
neq. vlla difficultate ab eo exequendo,
aut perficiendo dimouetur. Sequitur
deindè spiritus scientiæ, & pietatis, vt
B per spiritum scientiæ intelligamus di- *Spiritus scientia & pietatis qualis.*
uinę legis cognitionem, & perfectam
scripturarum intelligentiam, & quæ ex
huiusmodi studio, & cognitione oriun-
tur, vt est reuerentia, cultus, & religio,
quæ per spirium pietatis nobis afferun-
tur. Sed aliqui spiritum scientiæ appel-
lant illũ spiritum, quo quis pro loco, &
tempore, & iuxtà alias circũstantias no-
uerit quicquã efficere, vel differre, seù
prorogare, aut prorsus ommittere, ha-
C bita solũ rõne Dei honoris, & vtilitatis
proximi, id quod fortè insinuabat Apo-
stolus arguens Iudæos, quod Zelũ Dei
habebant, sed non secundum scientiã.
Et pietas si referatur in Deũ nihil aliud
est præter id, quod diximus nisi reueren
tia, cultus, & religio erga Deũ, à quò vi-
tam, & bona oĩa accepimꝰ, & iuxtà hãc
rõnẽ parum aut nihil differt à timore
quẽ inter dona spiritus enumeramus,
at si referatur, & respiciat proximum, si-
D gnificat propensionem, & affectum ani-
mi ad benèmoerendum de illo, & inser
uiendum illi propter Deum, vt dicebat
Apostolus, exerce te ad pietatem. i. ad
opera, quibus benefacias proximo. Nã
corporalis exercitatio ad modicum vti
lis est, pietas autem ad omnia vtilis est,
promissionem habens vitæ quæ nunc
est, & futurę. 1. ad Thim 4. Postremò *prima Tim 4*
Donum timoris quo nos maximè indi- *Donum timoris quale.*
gemus, est timor nobis necessarius cõ-
E tra cõcupiscentiam inordinatã rerũ de-
lectabilium, quo timore declinat oĩs à
malo, vt legitur prouerbior ũ 16. Propte *Prou 16. Psl. 118.*
rea rogabat Dauid Deum dicens. Conh
ge timore tuo carnes meas à iudicijs. n.
tuis timui. Verum est tñ quòd timor
iste non est omnino bonus, neq; est sim-
pliciter malus, sed q̃ ipsum timorẽ de-
ducimur ad timorem omnino bonum

& san-

& sanctum qualis est timor de quo loquebatur Dauid, dicens timor domini castus permanet in seculum seculi. hic est ille timor cuius teste Diuo Augusti no Dedit nobis Deus spiritum qui est timor virtutis Charitatis, & continentię. Hic est ille spiritus qui facit nos omnia libenter pati propter Christum, de quo Paulus ad Rom. 5. hunc in modū loquebatur dicens, gloriatur in tribulationibus scientes quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem, spes autem non confundit, quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum Sanctum qui datus est nobis. D. Thomas 1.2.q 68. Art: 4. quasi eodem modo demonstrat dona spiritus sancti nobis aliquando conferri, & in eundem finem quę nos hic adhuximus, sed postea plurimum differt eiusmodi dona reperiri in Christo Domino nostro, atquè in nobis, quoniam in eo, vt supra diximus, non est datus ad mensuram, sed secundum omnem plenitudinem, & perfectionem, quia fuit perfectus in omni gratia, & virtute, iuxtà illud Ioannis ca. 1. vidimus eum plenum gratiæ, & veritatis, & D. Paulus inquit, habitat in eo omnis plenitudo diuinitatis corporaliter: nobis autem non sic. Deindè eiusmodi dona Spiritus sancti non semper manent in nobis, in Christo autem semper manent. & licet de timore quis forte posset dubitare quia scriptum est charitas foras mittit timorem: dicimus tamen id uerum esse de timore quem uocant seruilem, aut initialem, sed timor domini filialis, & castus semper manet in patria in Angelis, & Christo, & Sanctis animabus, quem timorem non solum charitas non excludit, sed magis auget, & confirmat, undè timor filialis erit in patria quo ad actum reuerentiæ quem exhibemus Deo. Fortitudo facit nos adherere Deo. Pietas congaudere beatis. Consilium eligere bonum. Intellectus aspicere, & contemplari, quę Dei sunt. Scientia quo pacto debet quisq; se habere ad alterum & mutuo gaudere, & lætari cum Deo uiuo, & uero. porrò sapientię munus erit frui Deo, & eius beatifica uisione perpetuò satiari at in hoc statu, & in præsenti vita eiusmodi spiritus sancti dona non semper sunt in nobis nisi ex speciali gratia, & priuilegio, vt legimus de Beata Virgine, & de quibusdam Dei electis, & Sanctis hominibus.

Sed penes hanc materiam dubitatur à quibusdam nunquid huiusmodi dona Sancti spiritus sint plura aut pauciora. Audio quosdam fuisse opinatos, sex tantum fore hæc dona, non enim existimant vltimis verbis Prophetæ explicari aliquod donum, sed effectum tantum ipsius Dei in omnes credentes, & ab horum numero amouent spiritum pietatis: volunt enim, vt quem nos spiritum pietatis nuncupamus, spiritus timoris appelletur. Quidam alij putant plura esse dona quam septem, quia secundum Apostolum Ephesios cap: primo datur Spiritus reuelationis. At ego nullo pacto auderem quicquam aliud sentire præter id quod dicit Esaias, quòd videlicet septem sint dona spiritus Sancti, non plura, neq; pauciora, videlicet spiritus sapientiæ, & intellectus, spiritus consilij, & fortitudinis, spiritus scientiæ, & pietatis, & replebit eum spiritus timoris domini. Quòd autē aliqui dicunt spiritum pietatis esse eundem cum spiritu timoris, longissimè aberrant, quia aliud est timor, & aliud est pietas, vt ex dictis patuit. Quod autem dicunt de spiritu reuelationis, dicimus eundem esse cum spiritu sapientiæ vel intellectus: Pro cuius rei solutione vide D. Thom. 12 q. 68. art. 4. Si autem queras cur tot sunt & non plura, neque pauciora? Variæ sunt sententiæ Quidam dicunt ea tot esse, quoniam tot etiam sunt vitia capitalia, pro quibus cohibendis, aut abolendis eiusmodi dona conferuntur. Sed hæc opinio præter quàmquòd in Christo Domino nullum habet locum, etiam si de nobis habeatur sermo difficilè poterit substineri, vt postea videbimus. Propterea dicunt alij, quod cum dona spiritus Sancti perficiant vitam contemplatiuam, & actiuam multo efficacius, quàm habitus intellectuales, & morales, quando quidē cōparantur ad virtutes, velut perfectio-

Ps. 18.

Rom: 5.

Tho. 1.2. q. 68. art. 4.

Ioan. cap. 1.

Dubium de numero donorū an sint plura, vel pauciora quā septem.

Eph. primo

Dona Spiritus sancti nō semper manent in nobis: In Xpo autem sic.

Quo pacto & in quem finem dona spiritus sancti erunt in patria.

nes ſupadditę facilè demoſtrabit, ipſa debere numero ſeptẽnario contineri. Nãq;, vel perficiunt virtutẽ pertinentem ad vitam contemplatiuam, vel eandem virtutem pertinentem ad vitam actiuã. Si primum, vel perficiunt ipſam virtutem per modum experientiæ, & guſtus, & hoc fit per donum ſapientię, aut per modum intimæ penetrationis, aut profundæ ſpeculationis, & hoc fit per donum intellectus. Si verò conſiderentur eiuſmodi dona, quo perficiũt vitam actiuam, aut ipſam perficiunt penes receſſum à malo, & hoc fit per donum timoris, quo homo peccatum timet, & vitat, non quidem propter poenam, ſed ob ſolam Dei dilectionem, quo timore Eccleſia ſponſum ſuum quanto ardentius diligit tanto diligentius cauet offendere, vt dicit B. Auguſtinus ſuper pſal. 18. vel ipſa dona perficiunt virtutem, qua homo inclinatur ad benè operandum, quoniam ſi illud bonum oẽs debemus operari, et actum ipſum exercere, ſic eſt neceſſarium donum pietatis, at ſi opus ipſum bonum dirigere ac diſcernere oporteat, neceſſarium eſt donum ſcientiæ. Si verò cõſideretur operatio boni ad quod nõ omnes tenentur, ſed in eius executione neceſſe eſt viriliter agere tamquam opus arduum executuri, requiritur donum fortitudinis, ſi verò non exequi, neque actu exercere, ſed tantum dirigere, & prius diligenter aduertere, & meditari, ſic datur donum conſilij. Et hac ratione apparet, quod neceſſariò ſeptẽ ſunt dona Spiritus ſancti, non plura, neque pauciora, & huius numeri ratio, & ſufficientia excipitur ex D. Thoma in expoſitione huius loci. Si alia uis noſſe quę reſpiciunt huius rei copioſiorem notitiam, vide ipſum prima ſecundę q. 68 vbi etiam facilè diſces, quid nobis conferant iſta dona, & quemadmodum ſint nobis neceſſaria, tametſi non nihil hucuſq; de eiſdẽ dubijs tetigerimus.

Nunc vnum ſupereſt in hac materia nobis diſcutiendum, qualis ſcilicet ordo reperitur inter huiuſmodi dona. Eſaias enim hoc in loco primum ponit Spiritum ſapientiæ, & intellectus, poſtremò ponit ſpiritum timoris Domini. Veruntamen legimus in Propheta pſal. 110. Initium ſapientiæ timor Domini. Vbi D. Aug. ſerm. p. de Annunciatione Dominica, inquit, Eſaiam enumerantem ſeptem illa dona Spiritus Sancti incepiſſe, à ſapientia & ab ea peruenisſe ad timorem Dei, tanquam de ſublimi deſcendens ad nos, vt doceret nos aſcendere: Sicut ergo ille nõ deficiendo, ſed docendo à ſapientia vſquè ad timorem Dei deſcendit: Sic nos non ſuperbiendo, ſed proficiendo à timore, uſquè ad ſapientiam oportet aſcendere. Initium enim inquit ſapientiæ timor Domini. Nam Eſaias cum propoſuiſſet ſapientiam (lumen inquã intellectus indeficiens) adiunxit intellectum tamquam quærentibus, vndè ad ſapientiam veniretur? reſponderit ab intellectu, vndè ad intellectum? à conſilio, vndè ad conſilium? à fortitudine, vndè ad fortitudinem? à ſcientia, vndè ad ſcientiam? à pietate, vndè ad pietatem? à timore Domini, et ſic vides verũ eſſe, quod ait Propheta Dauid Initium ſapientiæ eſt timor Domini: & idem lib. 2. de doctri. Chriſtiana cap. 7. fuſius declarat quomodo per iſta dona Spiritus ſancti tanquam per quoſdam gradus aſcendimus ad vltimum qui eſt donũ ſapiẽtię. D. & Ambroſius perſiſtit in eo, quod legimus apud Eſaiam quod videlicet ſpiritus timoris vltimũ locum inter dona debeat ſuſtinere, vt ſcilicet ipſe timor Dei debeat informari, & perfici per ſapientiam, inſtrui per intellectum, dirigi conſilio, virtute firmari, cognitione regi, pietate decorari, tolle timori Domini iſta præſidia, & erit timor irrationalis, & inſipiens.

Ad huiuſmodi dubia facilè eſt reſpõdere, primum quidem non eſt dubium, via generationis, & originis, dum ſcilicet volumus perfici in via Dei, ſecũdum gratiam quam nobis elargitur, à timore nobis inchoandum eſſe. vt alibi notatum legimus videlicet, à timore tuo Domine concepimus, & peperimus ſpiritum ſaluris, & ab hoc principio viarum Domini tendimus ad culmen ipſius perfectionis, quod eſt donũ ſapientiæ. Poſtquam per huiuſmodi ſapientiæ donum ſumus adepti aliquã perfe-

A
B
C
D
E

Pſal. 110.
Auguſt.
Eſa. 26.

perfectionem, qualis in hac vita haberi
poteſt, gradatim deſcendimus ad timo
rem, qui timor eſt quædam firmitas, &
ſtabilitas in dilectione, & amore Dei
conſiſtens, qui quidem adeò perfectum
reddit hominem, vt illi, in quo ſit, nihil
deſit, iuxtà illud Prophetæ nihil deeſt
timentibus Deum. D. autem Thomas
aliam affert rationem penes ordinem,
& enumerationem huiuſmodi dono-
rum. Dicit enim quod talis ordo, ſeu
dignitas poteſt bifariam attendi, &
conſiderari: vno modo per comparā-
tionem ad proprios actus, ſecundum
quod procedunt á ſuis principijs: alio
modo per comparationem ad materiā
in qua, & circa quam verſantur. Con-
ſtat autem, quod cum dona ſint ſuper
addita virtutibus, quemadmodum in-
ter virtutes ſecundum ſe vna alteram
præcedit in dignitate, & perfectione,
ſic & dona, quæ perficiunt ipſas virtu-
tes ſe ipſa præcedunt. Et hac ratione
donum ſapientiæ, & intellectus præce
dunt donum ſcientiæ, & conſilij, & hęc
duo dona præcedunt reliqua tria, vide-
licet donum pietatis, fortitudinis, ac ti-
moris: at ſi reſpiciamus materiam cir-
ca quam verſantur, donum fortitudi-
nis, & conſilij præferuntur ſcientiæ, &
pietati, quia fortitudo, & conſilium ha-
bent locum in arduis: ac difficillibus,
& magnis periculis, pietas autem, &
ſcientia penes communia verſantur.
Vndè cum D. Paulus prima ad Tim. 5.
d. quod pietas ad omnia vtilis eſt, non
confert eam omnibus donis, quæ à
Deo dantur, ſed ſolum corporali exer
citationi. De timore autem iam dixi-
mus quod in via acquirendę perfectio-
nis primo loco ponatur tanquam pri-
mordium quoddam perfectionis acqui
rendæ. Vndè alibi ſcriptum eſt, Qui
ſine timore eſt, non poteſt iuſtificari.
Et deniq; d. D. Thomas prima 2. q. 68.
art. 7. dona, quæ ſunt directiua, vt quæ
pertinent ad rationem, ſunt præſtan-
tiora donis, quibus aliquid exequimur.

Pſal. 33.
Thomas.

Paulus prima Tim. 5.

Tex. 2.

Sequitur Textus, *Non ſecundum viſionem oculorum iudicabit, neq; ſecundū auditum aurium arguet, ſed iudicabit in Iuſtitia pauperes, & arguet in æquitate pro manſuetis Terræ &c.*

A Cum oſtenderit Prophęta, quibus do
nis, ac virtutibus debeat eſſe refertus
flos ille, qui prædiſinito tempore egre-
dietur de radice Ieſſe, per hæc verba,
quæ ſequuntur oſtendit, qualis ſit futu-
rus erga illos, quibus præerit, & iuxtà
ſententiam quorundam oſtendit hic
Propheta ipſum futurum Iudicem, &
habiturum iudiciariam poteſtatem re-
ctiſsimam, & æquiſsimam, neq; vllam
ſe habiturum acceptionem perſonarū.
B Propterea inquit. Non ſecundum vi-
ſionem oculorum iudicabit; ideſt non
ſecundum externam ſpeciem, aut hu-
manum iudicium, quandoquidem ho-
mines ea tantum vident, quæ patent,
& plerunq; vnum pro altero ſupponi-
tur, & oculus hominis facillimè deci-
pitur exiſtimans aliquid eſſe rectum,
quod eſt penitus curuum, aut obliquū:
neq; ſecūdum auditum aurium arguet,
ideſt non iuxtà relatum quorumcunq;
C iudicabit, propterea quod homines fre-
quenter paſsionibus ducuntur, neq; rei
veritatem percipiunt, ſed iſte rectiſsi-
mus Iudex, qui iuſtitiam diligit, & cu-
ius vultus æquitatem videt, ac proſequi
tur, ſecundum iuſtitiam proferet ſen-
tentiam. Quidam Textus ita habet.
Non ex opinione iudicabit, neq; ex ſer-
mone redarguet Ille quidem iuxtà D.
Cyrilli expoſitionem ex opinione iudi- *Cyrillus.*
cat, qui hominis perſonam reſpicit, vel
D diuitijs, vel ſermonis elegantia, aut pſtā
tia cultus, aut aliqua dignitate inſigni-
ti, quamquam alios perimere velit, ſeu
diripere. At qui non ex opinione iudi-
cium fert, eumdem, velut iniquum cō-
demnat prorſus, & deuouet; ille porrò
ex ſermone iudicat, qui blandis adula-
torum ſermonibus acquieſcit; & eos
arbitratur honore dignos, qui laudare
norunt, & in negocio didicerint circū-
uenire proximum. At Dominus noſter
E verus Emanuel qui blandè loquuntur,
neq; verè ſunt boni, & vana loquuntur,
grauiter obiurgat, & ſe longè eſſe ab eo
apertè demonſtrat, dū inquit. Nō oīs, q
dicit mihi Dñe Dñe intrabit in Regnū
Cœlorum, ſed qui fecerit voluntatem
prīs mei, qui in Cœlis eſt; & alibi, multi
dicēt in illa die: ideſt in die Iudicij Dñe *Matth. 7.*
nonne in nomine tuo profetauimus, &

virtutes multas facimus, & ego dicam illis, numquã noui vos. Rursus ille dici poteſt,& verè quidem ex ſermone iudicare quempiam,cum ſcilicet permittit ſe moneri,aut ſuaderi argutis quibuſdã rõnibus, quibus ſolent perſępè aſtuti homines,& callidi circumuenire iudicẽ, & eum ꝓtrahere ꝑ fas , & nefas in ſuã ſententiam,qua rõne plerũq; multi pauperes, & pupilli,& quicunq; ſunt auxilio deſtituti opprimũtur. Dñus aũt, qui corde hominũ intuetur nullo pacto poterit ſeduci, qñquidem non ex opinione iudicabit,neq; ex ſermone redarguet. 7o. ſic legunt non ſm̃ gloriam iudicabit; ideſt nõ iudicabit principes, & potentes pro faſtu, & gloria , vt plerique faciunt, neq; iuxtà ſermonem arguet , quia videbit occulta cordium. Nicolaus de Lira ſuperiora verba ſecus exponit,cum inquit.Non ſm̃ viſionem oculorum iudicabit, neq; ſm̃ auditum aurium arguet; i. non habebit notitiã rerum per inuẽtionem à ſenſibilibus deductam,neq; per doctrinam aliundè acceptam, ſed ſolum per ſcientiã ei ratione qua homo,diuinitus infuſam: aut per ſcientiam increatã, quæ eidem ſuppoſito qua eſt Deus conuenire dr̃. Sed breuius , & planius abſq; tot gloſis , & limitationibus, Iudex iſte rectiſsimus, & integerrimus non ſm̃ viſionem oculorum iudicabit:i non ſm̃ id , quod exterius apparet de actionibus hominum iudicium proferet,atq; ſententiam:neq; ſm̃ auditum aurium arguet,neq; ex relatu quorumcunq; contra quempiam, vel arguendo, vel condemnando procedet, cum ſatis nouerit omnem hominẽ eſſe mendacem, nec opporteat,ut quis ei teſtimonium perhibeat de homine. Nõ ſic agũt pleriq; Iudices,qui ſępenumero ex ſimplici quorũdã relatu impiũ iuſtificãt,& cõdemnant iuſtum,id quod in me ipſo aliqñ ſum expertus,non paruo mei nominis ꝺdecore,& ignominia, nec modico mei ordinis detrimento,& ſumma bonorum omnium diſplicentia,ac deteſtatione. Non ergo oportet ſm̃ viſionem oculorum quẽquã iudicare,neq; ſolo aurium auditu eundem arguere,& increpare, ſed imitari oportet iuſtum Iudicem Deũ, qui non ſecundũ viſionẽ oculorũ iudicabit in quouis iudicio,ſed ꝑſertim dũ ſumus in hoc ſeculo, neq; ſm̃ auditũ auriũ arguet. At quo nã modo ; vide quid ſequitur. Sed iudicabit in Iuſtitia pauperes,& arguet in ęquitate ꝓ mãſuetis Terræ. Iudicabit inq̃ in Iuſtitia pauperes;i. nõ ꝑmittet pauperes, & abiectos, & oĩ humano auxilio deſtitutos opprimi,et grauari à potẽtioribus, & arguet in ęquitate pro mãſuetis Terræ,hoc eſt ſuſcipiet tutelã,et ꝓtectionẽ in ęquitate,hoc eſt abſq; vllo perſonarũ delectu eos arguendo , & increpando,qui contra legem , & Iuſtitiã mites,et manſuetos perſequũtur. Vel arguet in ęquitate pro manſuetis Terræ:i. caſtigabit manſuetos , ſi et ipſi qñq; deliquerint in vtilitatẽ eorũ,iuxtà illud pſal.Caſtigãs,caſtigauit me Dñus, & morti nõ tradidit me. Caſtigatio.n. et increpatio Domini liberat nos à morte peccati,hoc eſt ab ea morte, quę per peccatum inducitur , qua anima ſeparatur à Deo,et detruditur ad perpetuas pœnas inferorũ, Arguet igitur manſuetos terrę, ideſt humiles,et abiectos,iuxtà illud, Pauperis non miſereberis in iudicio. Exod. 23. Quid ultra faciet iſte Iudex Iuſtus ? et percutiet Terrã virga oris ſui, et ſpiritu labiorũ ſuorũ interficiet impiũ : quibus ſanè verbis declaratur virtus, maieſtas, et robur ipſius venturi Meſsię,quem iuxtà veritatem iam olim Dei benignitate veniſſe fatemur. Percutiet inquam Terram; i. homines terrenos , et terrenis cupiditatibus addictos potentia oris ſui,et ui præceptorũ ſuorum, aut uirga oris ſui;i. uerbis efficacibus,et poteſtatem habentibus,quę ex ore ſuo nimirũ diuino ueritate conſpicuo à quo non niſi diuina et ſalutaria uerba promanant. Ex ore namquè eius procedunt fulgura , voces, et tonitrua;ſpiritu labrorũ ſuorũ interficiet impium,i.Anti Xpum et ſatellites eius,atq; miniſtros,iuxtà illud pſal. Increpaſti gentes,et perijt impius;et uerè, ac proprie dicimus impium interfici cũ deprehenſus,et conuictus in malo,nec loqui , nec mutire audet , et uelut mortuus in Terram proſtratus ſuccumbit, et iacet . Viuus eſt enim ſermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio

Ioan. 2.

Qualis ſhet eſſe bonus Iudex.

Pſal. 9.

gladio ancipiti D.Cyrillus ait,quòd De
us percusſit Terram virga oris ſui, cũ
maledixit eam dicens Adamo, Terra
Gen.cap.3. es, & in Terram ibis Maledixit etiam
mundo,cũ cũ aquis diluuij ſubmerſit,
maledixit Iudeæ cũ dixit Hieruſalem
Hieruſalẽ q̃ occidis Prophetas,& lapi
das eos, qui ad te miſsi ſunt. Ecce re
linquetur ũobis domus veſtra deſerta.
Poſtremò percutiet terram Virga oris
Matth. 3. ſui,ideſt terribili denunciatione,& cõ
minatione futuri iudicij,cũ d·Pœniten
tiam agite, appropinquauit enim re
gnum Cœlorum. Omnis arbor, quæ
non facit fructum bonum excidetur,
& in ignem mittetur, Verba quidem
efficaciter dicta à iudice recto, & tre
mendo verberant,flagellant, & percu
tiunt, ideò cõparantur virgę. Percutiet
terram virga oris ſui, ideſt Chriſto do
mino,qui ex ore altiſsimi prodijt: qui
Ies 9. què aliquando lixit in iudicium in hũc
mundum veni ut qui vident ceci fiant
Poſtmodũ ſequitur. *Et erit iuſtitia cin*
Tex.3. *gulum lumborum eius, & fides* ideſt ve
ritas,et fidelitas, ſeu cõſtãtia verborũ,
cinctorium renum eius, locutio eſt meta
phorica,& vult innuere,quod uſq; adeò
apprehendet Iuſtitiam, & fidem, & ita
cohærebit ei, vti cingulum lumbis,
& cinctorium renibus, itaquè fortiter
adhærebit ei Iuſtitia,& totum cinget ſi
cut cingulum lumbos. Nequè id mi
rum quoniã veritas,fides,& iuſtitia vni
ta eſt humanitati Chriſti ſicut ignis fer
ro cãdenti, Et quod dicimus de Chri
ſto, de corpore eius miſtico poteſt intel
ligi, ideſt de his qui imitãtur eum, &
ſunt ex parte eius,& verè ſunt membra
eius. D.Cyrillus exponit, quod iuſtitia
erit cingulum lumborum eius,quia in
hoc manifeſtabitur eius poteſtas, & do
minium, qui iuſtitiam, & veritatem fa
cit in vniuerſa terra. Cingulum enim
vel Zona ſecundum ipſum dicitur eſſe
ſignum principatus: vult etiam per Iu
ſtitiam hoc loco intelligamus legem
Euangelicam. Ex his omnibus, quę
nos hucuſq; vidimus, hoc vnum tandẽ
nobis colligendum eſt, quod quemad
modum in Chriſto fuerunt omnia illa
dona ſpiritus, quæ ſuperius annotaui
mus ſecundum excellentiam, & ſum
mam perfectionem,ita enitendum om
nibus eſt, qui aliorum curam gerere,
& alijs præeſſe contendunt illis virtuti
bus, ac donis ſint præditi, quæ ſup
premos Iudices, & aliorum præfectos
decent, ſecundum quamdam partici
pationem, vt quoad fieri poteſt imiten
tur Dominum Gubernatorem omniũ:
Poſt hæc prædicit, ac pronuntiat Pro
pheta, officia, & beneficia, & mirabi
les operationes, & fructus qui proue
nient ex illo puriſsimo, & ſuauiſsimo
flore, qui de radice Ieſſe aſcendet, *cum*
percuſſerit terrã Virga oris ſui,& ſpiritu la
biorũ ſuorũ interfecerit impium. Hoc eſt
cũ prædicatũ fuerit Dei Euangeliũ,&
reiecta fuerit, & procul abacta impie
tas, & hominum ſtultitia. Tunc enim in
quit. *Habitabit lupus cum Agno, & Par*
dus cum hædo accubabit, Vitulus, & Leo, Tex. 4.
& ouis ſimul morabuntur, & puer paruu
lus minabit eos. Totus iſte tex. eſt meta
phoricus, nec poteſt ad literam intelli
gi, vt quidam rudes hebræi imaginan
tur, ſed ſenſus eſt, quod tanta erit vir
tus, & efficacia prædicationis Euange
lij, quæ eſt prędicatio mitis, & ſuauis,
& verę pacis, & trãquilitatis inductrix,
quòd ab hominum cordibus omnis fe
ritas, & ſęuitia facilè tolletur, & faciet
nos in pace, & charitate mutua conuer
ſari. Aut planius dicas, & ſecundum
omnium veterum patrum ſententiam,
quòd cum venerit filius hominis in mũ
dum,, & veritatem patefecerit tunc gẽ
tes Idolorum Cultrices nullam Dei co
gnitionem habentes, agreſtes, ac ra
paces,auaritię deditę ad voluptates eaſ
què turpiſsimas valdè procliues, atq;
ad omnia ſcelera præcipites, Lupis;Par
dis, ac Leonibus per ſimiles miſeram,
& ignominioſam eorum conditionem
edocti vnientur, & conuiuent cum Iu
dęis ad Chriſtum conuerſis, legis inſtru
ctione, quodammodo manſuefactis,&
Iuſtitiæ conformatione nonnihil per
domitis: aut etiam dicamus, quod ho
mines quidam ſuaptè natura feroces,
& alta ſapientes nec hominibus cõſen
tientes, cum fuerint veram Dei cogni
tionem adepti, deponent eorum fero
ciam, atquè immanitatem, nec vere
buntur cum pauperibus, & obſcurè,

vel

vel etiam ignotę conditionis hominibus societatem habere. Et sic habitabit Lupus cum Agno, & Pardus cum Hædo accubabit. Id quod facilè est videre in religiosorum domibus, vbi diuersę ætatis, & conditionis homines nec non sub diuersis climatibus exorti vnanimiter, & conformiter uiuunt, eodemq; cibo, & potu uescuntur, quæ res proculdubio Dei beneficio peragitur iuxtà illud psal 67. Qui habitare facis vnanimes in domo, & alibi. Ecce quam bonum, & quam iocundum habitare fratres in vnum, & D Aug. in Regula. Vos estis in vnum congregati, vt vnanimes habitetis in domo, & sit uobis anima vna, & cor vnum in Deo. Et hanc vnionem siue consociationem, et coadunationem diuersorum animalium, vidit etiã D. Petrus in eo lintheo quod fuit ei ab Angelo præmostratum vt habetur Act. x. Vbi etiam uidere licet quod varijs nominibus spiritus sanctus appellat eos, qui sunt sui, atquè etiam peccatores. Hos enim lupos, Vrsos, Pardos, Leones, Aspides, & Regulos suis quæq; proprietatibus illis animalibus congentis alios verò Agnos, Hædos, non qui solebant offerri p peccato, sed q immolabantur in paschate, Vitulos, Boues, & paruulos nuncupari consueuit, nec sine ratione, ut dictum est; quia scilicet, propter innocentiam, puritatem, simplicitatem, & alias conditiones, quæ in prefatis animalibus reperiuntur. Cum verò dicit. Et paruulus minabit eos, ostendit Propheta ingens miraculum quod eo tempore prẽter omnem opinionem apparebit, quòd videlicet puer paruulus imbecillis, & teneræætatis ducet, gubernabit; & reget eos, qui prius erãt velut Leones, Vrsi, & Pardi, hoc est homines feroces, inhumanos, nihil Deum timentes, omnia paruifacientes, & se se super omnia extollentes. Hos deniq; puer paruulus, hoc est, sancti Apostoli, viri ignobiles, & indocti, ducent eos, & in eorum sententiam trahent, cunctis populis, & gentibus admirantibus. Non placet hæc eorum opinio, qui per hunc puerum paruulũ volunt intelligere Christum Dominũ

A Non enim consequitur ijs quę hoc loco proponunt. Si per hoc verbum (minabit) velimus intelligere, reijcere, abijcere, (Quod sanè est valdè exoticum, & improprium) dicere poterimus, quòd absq; dubio puer paruulus, idest homines simplicissimi, & omni calliditate, & astutia vacui minabũt, idest abigent, et explodent ab aliorum consortio, qui velut Leones, aut Vrsi voluerint obsistere Dei ministris, quemadmodum legimus de B. Ambrosio, qui expulit ab ingressu Ecclesiæ Theodosium Imperatorem, nec voluit eum ad percipienda Ecclesiæ sacramenta admittere, nisi iniunctam pœnitentiam expleuisset, id quod videmus frequenter in diuersis Ecclesijs contingere, vbi qui præsunt, veri pastoris officium exercent, non mercennarij. Dicit postmodum, vt clarius ostendat Esaias, hanc vnionem, & familiaritatem. Vitulus, & Vrsus pascentur. Vide quæso, quæ potest esse societas, & concordia inter hęc duo animalia, inter Vitulũ, & Vrsũ: Vitulus enim est animal satis familiare, & domesticum. Vrsus verò animal ferox, vorax, & atrox, & humani consortij pœnitus expers. Sic etiam contingat in hominibus qui cum aliquandò fuerint voraces, et tyranni, et Christiani nominis, & officij hostes infensissimi cognita veritate, & ad se reuersi, & in melius commutati Ecclesias adeunt, & cũ Sacerdotibus, & ministris Ecclesię, tametsi fuerint viles, et abiecti ac õnò plebei, societatem inire et conuiuare non dedignantur; nec solum hi, sed filij filiorum hoc vitę genus prosequuntur. Et nos quotidie videmus plerosquè laicos delitijs, et voluptatibus deditos, plurimum dissolutos, lites, & cõtentiones ambientes, et amplexantes aliquandò spiritu Dei commotos, atq; incensos arctissimam vitam auspicari, religiones ingredi, et sęculi pompis, et commoditatibus omninò renuncia re, et dicere uale. *Et Leo quasi Bos pale as comedet.* Nonnè hoc erit pulchrũ et spectabile, et admiratione dignum, quòd Leo, qui consueuit comedere carnes, idest homines graues, et aliqua dignitate insignes, diuitijs et opibus

psal 67. *psal. 132.* *Act. x.* *Puer paruulus minabit eos.* *Homines feroces, tyrannis similes vrlijs filiorum hoc vitę genus prosequuntur.* *Leones quasi Boues.* *Leonẽ quasi bonem pacarnes comedere quid.*

bus affluentes, qui deliciatis epulis, et cibis uesci consueuere, ad comedendas paleas, velut homines rudes, et simplices, et bonorum omnium inopiam, et caritatem habentes, comedant paleas ideſt cibos viliſsimos, et digeſtu longè difficiles. Huius autem rei figura eſt quòd antequàm gentes Chriſti fidem apprehenderent improbos, et verè ignaros habuere magiſtros: At vbi ad cognitionem Dei peruenere, à priſtino e rore, et doctrina, qua fuerant imbuti, deſciuerunt; et cibum hominibus placidis moribus inſignitis præberi ſolitum, prægustare cæperunt. Sic enim Paulus ſecunda thim. 2. cap. monet ſic debere eſſe ſeruos domini, videlicet non litigare, ſed manſuetos eſſe ad omnes velut oues, dociles, patientes cum modeſtia corripientes, eos qui reſiſtunt veritati, nec velut Vrſos aut Leones gerere ſe cum fratribus, et ſic qui prius erant Leones, quaſi Boues paleas comedent. Deindè ſequitur, *& delectabitur infans ab vbere ſuper foramina aſpidis, & in cauerna reguli, qui ablactatus fuerit mittet manum ſuam.* hoc idem ſub aliis Metaphoris explicare proſequitur quòd ſcilicet pueruli, et infantes qui ab vberibus matrum receſſerunt, mittent manum in locò occulta, et ſubterranea in quibus degunt aſpides, et reguli, ideſt homines idiotæ, et nullius extimationis, ac ponderis aggrediuntur, et tentabũt eos qui habent impietatem occultam, et hęreſim in uiſceribus delitescentem, et eam educere, et extrahere Dei ſpiritu muniti, non verebuntur. Dicitur etiam iſte infans qui delectabitur ab ubere fore Chriſtus Dominus noſter, ad quem cum adhuc eſſet in vbere, acceſſerũt magi vt adorarent eum, et tunc cepit eijcere demonium, cum miſit manũ in cauernam reguli, hoc eſt in corde peccatorum, et in poteſtate Diaboli. Vide Greg. 17. mor. cap. 18. Deinde ſequitur. *Non nocebunt, neq; occident in uniuerſo monte ſancto meo* Senſus eſt. Quòd iſta animalia ideſt aſpides, et reguli, et quæcunſquè alia peſtifera, et venenoſa, et quantacumq; rabiæ oppleta, non nocebunt, neque occident iſtos miniſtros, et ſeruos meos fideles, vtcumq; ſint paruuli, ideſt humiles, et abiecti, nequè aliqua dignitate inſigniti. Cuius rei teſtimonium ſunt glorioſi martyres Vitus, Modeſtus, et Creſcentia qui cum iuſſu Diocletiani fuiſſent obiecti cuidam Leoni, ipſe Leo proſternens ſe eorum pedes lambebat. Sic Primus, et Fœlicianus martyres decorati, cum vnà cum duobus leonibus fuerint in Theatrum immiſsi, nihil læſionis ab eis pertulerunt, ſed potius ad eorũ genua proſtrati, capite et pedibus blãdiebantur, ex quo mirabili ſpectaculo quingenti homines Chriſti fidem ſuſceperunt; sic etiam legimus de Daniele in lacu leonum detruſo, et pleriſq; aliis martyribus, quorum corpora nequaquam fuerũt a Leonibus, et beſtijs ullo pacto moleſtata. Hoc idem de duobus ſanctis martyribus Abdon; et Sennen. quos Vrſis, ac Leonibus obiectos, ferę, illæ feroces non audebant attingere: vide etiam de Beato Ianuario, et ſociis eius. Id quod etiam pollicitus eſt Saluator diſcipulis ſuis, cum dixit Demonia eiicient, linguis loquentur nouis, Serpentes tollent, & ſi mortiferũ quid biberint non eis nocebit, ſuper ęgros manũ imponẽt, & bene habebut, Nec mireris, quòd homines, uocentur & ſortiantur nomina belluarum ob aliquam ſignificationem, ſiuè ſimilitudinem alicuius conditionis, vel proprietatis, ſic Beniamin Lupus Rapax, Iudas Leo, Herodes Vulpes, Scribę, & Phariſei progenies Viperarum, & Chriſtus ouis, leo, petra, & ſic de aliis &c. *Et hoc erit in vniuerſo ſancto meo*, ideſt dum fuerint, & perſtiterint in Eccleſia mea quæ appellatur Mons ſanctus, quia in alto glorię faſtigio eſt collocata, & propter dogmatum, ac præceptorum, & conſiliorum altitudinem, & ſublimitatem iure optimo appellatur mons, in quem nullus, qui confugiat poteſt quicquam mali ſuſtinere, De hoc monte loquebatur Dauid Propheta pſ. 110. Altiſsimum poſuiſti refugium tuum, non accedet ad te malum, & flagellum nõ appropinquabit tabernaculo tuo. Quòd ſi dixeris, multi homines pii & fideles vexantur, & occiduntur ab impijs,

Pau. 2. thi 2.

Tex. 5.

Martyres iã illeſi à feris animalibus.

Mar. vlti.

Eccleſia Dei Mons ſanctus. pſal. 110.

Greg. 17. mor. cap 18

Tex. 6.

Digitized by Google

impiis;& infidelibus;Respondebo hos vtiq; quantum ad corpus, non quo ad animam quicquam pati. Propterea dicebat illis Christus Io: 10. in mundo pressuram habebitis, sed confidite, ego vici mundum, & apud Matth. Beati estis cum maledixerint uobis &c, & dixit *In vniuerso monte sancto meo*, vt ostendat quod vbicumq; erit vera Ecclesia Dei, non magis hic quam ibi, sed vbiq; terrarū ministri Dei erūt īmunes ab oī malo. Et hoc erit, ꝙa terra erit repleta sciētia Dñi, i. p̄dicatione Euāgelij, & manifestatione veritatis, dum ſ3. prædicabitur, & manifestabitur īmensa Dei benignitas erga hominum genus, & erit repleta Terra scientia Domini, sicut aquæ Maris operientes. Nā què sicut mare operit magnam partem Terrę; & si Mare extra limites suos exiret, facilius cognoſceremus, quam maximam Terrę partem operiret, sic erit de scientia Dei, quoniam vt ait Propheta psal. 8. In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terrę verba eorum: per quę verba facilè quisq; videre potest, quam sit vtilis prædicatio verbi Dei, ad reformandos mores, ad componendas lites, & ad vnitatem in Ecclesia Dei constituendam, & conseruandam, & quam magnam partem totius orbis occupabit, & sit occupatura semper quousq; fiat vnum ouile, & vnus pastor. Post hęc sequitur Propheta prędicendo, & plenius ac planius explicando, quid futurum est post Christi mortem, & resurrectionem. Inquit enim D. Hieronymus, quod post quam loquutus est Propheta in hoc eodem capite de Christi Natiuitate, & de effectu prædicationis eius, nunc venit ad mortem & ad ea, quæ mirabiliter, & summo omnium stupore, & gaudio contingent. Et inquit.

Ecc. Dei velut mare operiens terram.

psal. 8.

D. Hieron.

Tex. 7. *In die illa radix Iesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur, & Sepulchrum eius erit gloriosum.* Inquit ergo in die illa, quando scilicet lupus cum Agno habitabit, & Pardus cum Hedo accubabit, aut cum fuerit prædicatum Euangelium & repleta Terra scientia Domini, radix Iesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur, sed vide, quod non respondet illud relatiuum, qui sub genere masculino illi subst ātiuo nomini generis fœminini, idest radix, Verum de industria hoc factum est, ut ostendat non radicem fore in signum populorū sed qui de radice procedit, qualis fuit ipse Christus de quo super dictum est. Et conuenienter dicit, qui stat in signū populorum. Stat inquam firmiter, & immobiliter, & stat erectus, vt ab omnibus conspiciatur, quem omnes intueantur, & in quem facilè omnes oculos coniciant: stare enim multifariam sumitur, nam quandoquè significat rectum esse, & super pedes consistere, quandoq; significat permanere, & nullo loco moueri. Item sumitur pro durare, stat, idest durat, supponit etiā quā doquè pro decreto, & statuto immobili, vt stat sua cuiquè dies, stare etiam significat ministrare & inseruire, vt inquit Apoc. stetit Angelus iuxtā aram tē pli. & 1. Reg. 16. cum venisset Dauid ad Saulem stetit coram eo, & quandoquè stare sic acceptum notat reuerentiam, & obsequium, sicut videmus nobiles aliquandò stare coram principe, & esse primos apud eum. Tandem stare significat sua ui, & grauitate subsistere, quo modo existimo accipi hoc loco cum dicit Propheta. Radix Iesse stat in signum populorum. Erit inquam positus in signum populorum cum fuerit exaltatus à Terra per Crucem, & passionem, positus erit in signum, ꝙ omnes admirentur, & in quem populi omnes spem suam, & fiduciam collocent. Sed, & positus erit in signum, cui ab omnibus contradiceretur, tametsi futurum est tempus, quod ipsum gentes deprecabuntur. Nam cum intellexerint, qua cura, quouè studio, quàm maximis laboribus, & quanta cum dilectione, & charitate fuerit prosequutus ipsum mundum, & pro eo reparando tandem mortem subierit, fieri non poterit, quo minus ipsum sequantur, in ipsum credant, ei toti adhereant, & se suaquè omnia eidem committant. Et hoc est, quod ī psal. 71. prędictum fuit. Adorabunt eum omnes Reges Terrę, omnes gentes seruient ei. Alius tex.

Christus positus est in signum.

psal. 71.

habet

habet. *In ipso gentes sperabunt*, cuius sẽ sus non est multum dissimilis à priori Textu. Non enim gentes deprecarentur eum, nisi spem concepissent se auxilium ab eo accepturas. Sic, et alius textus, qui habet, in illum gentes inquirent, quod propè nihil aliud vult innuere, nisi quòd gentes promptè, alacriter, et expeditè magno cum studio, ac diligentia ad ipsum properabunt pro cõsilio, et auxilio ab eo obtinendo. *Et erit sepulchrum eius gloriosum*, quia diximus ipsũ quandoq; istãdum in signum populorum, quod maximè futurum est cũ fuerit adactus in Crucem, et erectum fuerit illud uexillum et in medio uniuersę Terrę plantatum, et fixum; consequens erat, quid post passionem, et mortem sit futurum Propheta ediceret et inquit. *Et sepulchrum eius erit gloriosum*. Nulli dubium, si respiciamus hęc nostra tempora, ne longius petamus exempla, multi summa cum pietate, et deuotione, multa vitæ pericula sub eũtes currunt ad ipsũ uidendũ, adorandum, & colendum. Aut dicas, quòd sepulcrum eius erit gloriosum, idest mors eius, per quam fuit positus in sepulchro, erit gloriosa, quia per eius mortẽ fuit exaltatus super omne nomẽ ut in eius nomine omne genuflectatur, cœlestium, terrestriũ et infernorũ: vbi nos habemus sepulchrum eius erit gloriosum 70 Interpr. legunt. Erit requies eius honor: et D Hieronymus commendat hunc loquendi modum, quia re uera mors Christi non potuit appellari mors, cum sit perpetua vita, sed cõueniẽtius requies est dicta, et hæc eius mors, siuè requies fuit honor, quia per resurrectionem fuit maximè glorificatus, vt mox diximus. Quidam mistícè per sepulchrum intelligunt Ecclesiam, quando in ea Christus spiritualiter requiescit, ac residet, nec solũ spirituali ter verum etiam corporaliter, sub speci bus panis, et vini. Et sepulchrum .i. Ecclesia semper est, et erit gloriosa, nõ habens in se, neque secundùm se maculam, et rugam, aut aliquid huiusmodi. Sed vt melius pateat, quam gloriosum fuerit, et sit eius sepulchrum, idest mors, et resurrectio; nota quæso

sepulchrum Christi gloriosum.

Ecclesia Dei potest dici sepulchrum.

A quòd ait D. Chrisost. Namquè Reges positis diadematis crucem suspiciunt suæ mortis simbolũ, in purpuris crux, in diademate crux, in armis, in rebus omnibus toto orbe crux super solem fulget, et splendet, et nostro hoc seculo conspicimus, ope, et opera iussu ac diligentia, nec non pietate Sixti V. Pontificis Max. multos obeliscos iam diu per multa tempora humi prostratos et confractos, nunc per Vrbem B erectos et super unumquemq; sanctissimam Christi Crucem auro contectã summo omnium gaudio, et alacritate constitutã. De hoc sanctusimo Crucis signo in nationes elenato, digressium-culam quãdam fecimus in calce huius operis. *Et erit in die illa*, hoc est quando fuerit prædicatum Euangelium, et veritas ipsa patefacta, id quod non nisi post Christi mortem futurum est, et paullo ante post Christi aduentum *adij* C *cet Dominus secundo*, hoc est altera vice *manum suam, & virtutem suam ad possidendum residuum populi sui, quod relinquetur ab Assyrijs, & ab Egypto, & à Phetres, hoc est ab Arabia finibus, vel à Parthis & ab Ethiopia, & ab AElam, & à Senaar, & ab AEmath, & ab insulis maris*, hoc est ab Italia, et cęteris locis, quæ sunt intra Mare Oceanum. Hæc omnia loca hic enumerata, sunt ea, quæ aduersabantur Iudæis, et post modum nobis D quoquè fidelibus, quò minus veram Dei cognitionem haberemus. Quantum ad id, quod secundo Deum manum apposuisse dicitur variè expositum inuenio. Quidam enim volunt sic intelligi, quod primo Deus manum apposuit ad possidendum polum suum, cum liberauit à captiuitate Babilonica, secundo cum ab obsidione Assyriorum. Alij, et longè melius, ad tempora Christi referri volũt, quòd E scilicet primò apposuit Deus manum suam, quando dedit legem Moysi, qua sciret ille populus, quid esset facturus, vt Deo placeret. Secundò, cum dedit nouam legem, vt possideret residuum populi sui, cum scilicet optimè persuxisset veteram legem parum, aut nihil profuisse ad salutem consequendam, quia lex neminem ad perfectũ adduxit.

D Chrisost.

Sixtus V. Pont.

Tex. 8.

Alij

Alij exponunt, quod primò adiuciet manum suam ad possidendum populum suum, quando Christus Iesus per semetipsum prædicauit Regnum Dei, & signis, ac prodigijs curauit attrahere populum ad veritatis cognitionem. Secundò adiiciet manum, cum per Apostolos, & eorum successores laborauit, vt saluaret reliquias populi sui Vel 3. apposuit primò manum, ut possideret, & saluaret ex reliquiis Israel sanctos Apostolos, & nonnullos, qui cum ipsis erant ex omnibus tribubus Israel. secundò apposuit manum ad possidendum, & saluandum reliquas gentes ex omni natione quæ sub Cœlo est. Quid vultra? *Et leuabit signum in nationes* i. vexillũ Crucis, quòd erit salus, & protectio cunctis gentibus, *& congregabit profugos Israel* i. dispersos ex omni tribu Israel secundum carnem, aut melius congregabit profugos Israel, idest filios Dei, qui erant dispersi, & sunt ex semine Israel secundum spiritum, & congregabit eos, & colliget à quatuor plagis Terræ, idest ex omnibus partibus Terræ habitabilis, vt Oriente, Occidente, Meridie, & Septentrione, & fuit facta primum ista collectio, & coadunatio in die sancto Pentecostes, quando ex omni natione, quæ sub Cœlo est illùc confluxerat, & præterea singulis quoquè temporibus aliqui ad fidem adducuntur, vt nostra hac tempestate, Dei beneficio nos cuncti videmus de nouo Orbe, & multis insulis ad Christum cõuersis: nonnulli per profugos intelligũt eos, qui cum prius essent fidem professi ab ea defecerunt, sed tandem Dei clementia ad eum redierunt. *Et auferetur Zelus Ephraim*, idest odium, & emulatio quæ erat inter populos Israelis, & hostes Iuda peribunt. Id quod secundum historiam dicitur fuisse tempore Machabeorum. Sed verius dicamus hostes Iuda periisse quando per fidem ablatæ sunt omnes æmulationes, rixæ, & contentiones, quæ erant inter illas tribus quandoquidem in Christo Iesu non est distinctio tribuum, neque sexuum, sed omnes in Christo fratres sumus, & filii Dei. et hoc est, quod repetit. Ephraim non emulabit Iudam, & Iudas non pugnabit contra Ephraim.

Christi Iesu labor & diligentia, ad reducendos dispersos Israel.

Tex. 9.

Insula maris recepere fidem.

Nouus Orbis accessit ad Christũ.

Tex. 10.

Per fidem Christi inimicitiæ reconciliantur, & fiunt vnum

Et volabunt in humeros philistiim super mare. Quomodo volabunt in humeros philistiim super mare, idest prædicatores Apostoli verbi Dei cum tanta celeritate erunt in Terra philistinorum, & Alienigenarum, siue Orientis, siue Occidentis, vt volasse videantur super Mare. Nam cum acceperint naues, quibus onera portantur, uelut humeris, & Mare transitur, sic Dominus volasse super mare prædicatur. Aut metaphoricè loquẽdo dicamus, quòd quis volat in humeros, cum ex improuiso, & velut à tergo, quasi non visus, aut expectatus, quis insilit super humeros alicuius, & tangit ipsum, aut sistit, sic ferè fecisse videntur Apostoli cum multis aliarum gentium, & nationum. Aut dicas discipulos Christi volasse in humeros Philistiim, quia ita suis prædicationibus & verbis diuinis eos apprehenderunt, & captiuarunt, vt non secus, quàm Leones, aut Vrsi capiunt, & apprehendunt aliquod animal, quòd sub pedibus tenent, conuincunt, laniant, atque discerpunt, sic & Apostoli quos suis prædicationibus apprehendebant ita captabant, & tenebant, vt corpus, & animam pro arbitrio disponerent, ac facerent, quòd vellent Se enim, & sua omnia comprehensi tribuebant Apostolis, & ad pedes eorum proiiciebant & si oportuisset, etiam suos oculos eruissent, vt dicit Apostolus. Simul prædabunt filios Orientis, hoc est è potestate Diaboli auferent homines Orientales *Idumea, & Moab præceptũ manus eorũ & filij Ammon obedient: erunt.* Idumea, & Moab qui ante erant inimici, & deniq; omnes gentes, & tota latitudo Terrę, quæ prius Idolis dedita erat, implebunt præceptum, manus eorum, idest præceptum quòd ex manibus, & potestate, ac uirtute eorum procedit, vel præceptum manus eorum, idest præceptũ quod ipsi prius quàm alios docerent, exemplo Domini opere complebant, qui cæpit facere, & docere. Et filii Ammon obedientes erunt supplè præceptis eorum. Obedientes inquam & obaudientes prius enim audire, & fidem adhibere oportet, & postea obedire, fides

Tex. 11.

Quo facto Apost. comprehẽdebãt & rapiebãt homines.

Rom. 10. des enim ex auditu, auditus autem per verbum Christi. *Et desolabit Dominus*

Tex. 18. *linguam Maris Egypti, & leuabit manum suam super flumen in fortitudine spiritus sui, et percutiet eum in septem riuis, ita ut transeant per ipsum calciati.* Non est dubium, quin hoc loco Prophera sub Typo, & figura diuisionis fluminum, velit prædicere facilitatem, quam habituri sunt Apostoli, ad prædicandam Christi fidem per omnes partes orbis: ista autem facilitas haberi nō potest nisi amo B ueantur impedimenta, quibus detineri potuissent, aut difficultate itinerum, aut fortitudine, seu potentia principū obsistentium. Dicit ergo primo quòd dominus desolabit, destruet, exterminabit linguam maris Egypti, ideſt illam partem maris, quæ lingit Egyptū Lingua maris hoc loco vocatur pars

Lingua Maris Maris, hoc est illa pars, quę lingit, aut terminat Regionem Egypti, & est cōmunis modus loquendi: & quomodo desolabit, hoc est, ad eum statum reducet, ut non possit esse impedimento itinerantibus, aut progredi, vel transmeare volentibus. Et leuabit manum super flumen. Aliqui uolunt, istam particulam esse expositiuam præcedentis, quoniā linguam Maris Egypti, dicūt esse Nilum. Aliqui per flumen intelligunt Euphratem, Sed mihi magis videtur, vt sit remotio alterius impedimenti, quod erat ratione Nili, qui ob D magnitudinem, latitudinem, & abundantiam aquæ in vnum collectę, difficile admodum poterat pertranſiri, & præsertim quando innundabat. Dicit ergo,

Deus auferet à suis fidelibus quæ impediunt ad salutem. quod leuabit manum suam ideſt exeret potentiam suam super flumen in fortitudine, & vehementia spiritus sui, ideſt roboris, & virtutis suę. Et percutiet A eum in septem riuis, ideſt diuidet eum in tot partes, & meatus, vt non sit adeò copiosus, & multus, ita ut homines trā sire possint per eum calciati, ideſt cum calceis, & non nudis pedibus, quemadmodum fieri ſolet, quando in fluminibus, sit tantum aquæ, quòd oportet trā seuntes discalceari. Vult ergo breuiter innuere, quod vsquè adeò erit imminuta potentia regnorum, & vsq; adeò pacatæ erunt mentes populorum, qui assimilantur aquis. Nā aquę multę, populi multi quòd discipuli, & ministri Christi poterunt cum maiori facilitate annunciare verbum salutis. Vndè tandē subdit. *Et erit via residuo populo meo.* ideſt electis meis. & qui mihi fidem adhibebunt, qui scilicet relinquetur ab Assyriis, ideſt a Demonibus, & persecutoribus meis, sicut fuit Israel, in die, qua ascendit de Terra Egypti. Nota est historia, quæ legitur Exo. 14. Quanta C cum facilitate, & cæleritate liberauerit Dñs populum suum. de manu Egyptiorum, quando transierunt per mare rubrum, quia posuit mare rubrum in diuisiones aquarum. Sic etiam liberaturus est reliquias populi sui, nec permissurus ut à flumine absorbeātur. Nota hoc loco, quomodò scriptura ubi què sibi ipsi constet, dicitur enim hic, quòd Dominus leuabit manum suam super flumē in fortitudine spiritus sui; & Exo. 14 pariter dicitur, quòd Moyses extendebat manum suam super mare, & aquæ ibant, & reuertebantē, sic legitur Eccle. 36 innoua signa, & immuta mirabilia, glorifica manum &c Supra hoc cap. præsertim post medium nulla potest haberi clarior expositio, quam illa D. Hyeronimi.

Septem riui sunt septem dona Spiritus sancti de quibus supra vel septem sacramenta Ecclesiæ, ut qui non potest transire per vnum riuum transeat per alterum.

Exod. 14.

Notandum

Eccle. 36.

CAPVT DVODECIMVM.

1. ET dices in die illa: cõfitebor tibi Domine, quoniã iratus es mihi: conuersus est furor tuus, & consolatus es
2. me. Ecce Deus saluator meus; fiducialiter agã & nõ
3. timebo: Quia fortitudo mea & laus mea Dominus, &
4. factus est mihi in salutẽ. Haurietis aquas in gaudio
5. de fontibus saluatoris; Et dicetis in die illa: Confitemini Domino, & inuocate nomen eius: notas facite adinuentiones eius: mementote quoniam excelsum est nomen eius. Cantate Domino quoniam magnificè fecit: annunciate hoc in vniuersa terra
6. Exulta, & lauda habitatio Sion: quia magnus in medio
7. tui sanctus Israel.

EXPLANATIO IN DVODECIMVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

ET dices in die illa, confitebor tibi domine quoniam iratus es mihi: conuersus est furor tuus, & consolatus es me.

PRAEDICIT Propheta quid sit futurum post liberationem factam per Christum: aut melius quid facere teneantur illi, qui sunt redempti, & liberati per Christum, quod si volumus persistere in figura, & signo, dicemus quid facturi sunt qui fuerint per manum domini liberati ab Assyriis, & alijs populis qui persequebantur populum Dei. Et certe nihil aliud quã laudare, & gratias agere Deo, qui post iram, & furorem conuersus est in misericordiã, & mansuetu linem, & consolatus est populum suum, Sic ergo dicit, & dicet in die illa quando scilicet ò Popole Dei, ò tribus Iuda, & tribus Israel liberatus fueris à tot hostibus, A qui quærebant delere te, & prorsus extinguere nomen tuum. Illa dictio, & non superfluit q.d. Deus, cum videris, & expertus fueris misericordiam Dei quòd fueris liberatus ab Assyriis, ideſt à potestate Demonis, quid facies? quid retribues Deo? pro tot beneficiis tibi collatis? quid facies? quid dices in die illa? sequitur, Confitebor tibi domine &c. Dices ergo. Confitebor tibi domine, laudem dicam tibi, & celebrabo B nomen tuum, & gratias agam, quoniam scilicet iustè iratus es mihi, quia multipliciter peccaui, & offendi nomen sanctum tuum, & prouocaui maiestatem tuam ad indignationem; sed his non obstantibus conuersus est furor tuus in misericordiam, & mansuetudinem, et consolatus es me, redimendo

me,

me,& liberando à tot malis, & periculis. Hunc in modum fecit populus Israel cum submersis Egyptijs in mari rubro securus,& liber aufugit,& euasit inimicorum manus: Sic & nos,& vniuersa Ecclesia postquam destructum fuit regnum diaboli hymnum cantare debet domino Deo: Sed quãdo iratus fuit Dominus nobiscum? à principio quidem, cũ ſ3. Apoſtatauit ab eo in paradiſo terreſtri Adam, & potius Demoni q̃ Deo creatori ſuo voluit obtemperare. Quando conſolatus eſt nos Deus? Tũc quidem quando reuelauit conſilium ſuum promittens vnicum filium ſuum Saluatorem noſtrum mittere,ut ſatisfaceret pro totius generis humani delictis,& præuaricationibus, cuius rei pro miſsio facta fuit Adę,& Euæ, ut ſcilicet ſemen illius uel illorum contereret caput Serpentis Gen. 3. Promiſit etiam Abrahæ ſe benedicturũ omnes gentes: illud idẽ fuit promiſſum Iſaac;Gen.26. & ipſi quoq; Iacob Gen: 28. Gen. 49. p̃dictum fuit Iudæ ex eo naſciturum qui fit futurus expectatio gentium. Et prę terea dum quiſq; noſtrum agnoſcit ſe mole peccatorum fore oppreſſum, & propterea perciperet Deum iratum, & ad eius miſericordiam, & pietatem cõtritum accedere, mox Deo reconciliabitur, & ab eo conſolationem accipiet: tunc poſtea aſſurgemus in laudẽ Dei, & cantabimus canticum laudis, et gratiarum actionis ſub his uerbis. *Ecce Deus Saluator Meus*, Quaſi uideat Deũ præſentem ſibi opem,et auxilium præbentem, præ gaudio, et ſecuritate dicit. Ecce adeſt Saluator meus, hoc eſt Ieſus Chriſtus quippęqui dicitur Ieſus, quia ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorum,dicitur quidem Saluator non ſolum quia Saluatorem, ſed quia opem, et auxilium ad eam conſequendã nobis confert: fiducialiter agam (Domini mei uiribus innixus),et non timebo; quandoquidem ad fiduciã ſequitur ſecuritas quædam,et audacia iuxtà illud pſal. Dominus mihi adiutor,nõ timebo,quid faciat mihi homo; quia fortitudo mea,et laus mea Dominus Deus fiducialiter agam, quia indutus armaturã Dei,p fidẽ,et Sacramẽta potero reſiſtere aduerſus inſidias diaboli. Dicitur Chriſtus, et Deus fortitudo noſtra,quia ipſe eſt in quo nos fortes, & robuſti efficimur: nec timendũ eſt illũ poſſe umquam expugnari. Dicitur ẽt laus noſtra, quia nihil niſi Deum laudare, et celebrare debemus, et ipſe eſt per quem ſi quid laudis, et honoris obtinemus, uerè habemus, iuxtà illud quid habes, quod non accepiſti? Et factus eſt mihi in ſalutem, factus eſt inq̃ nobis in ſalutem, cum carnem aſſumpſit, tunc enim operatus eſt ſalutem in medio terræ, cum ſcilicet crucem aſcẽdit, et pro nobis peccatoribus Deũ orauit. Dicitur etiam Saluator meus nõ ita quidem ut ſit peculiariter unius tantum dominus, et Saluator, ſicut V.g. equs aut ueſtis ita eſt mea quòd nõ tua, ſed Deus eſt Dñus, et Saluator oĩum, q̃ ad eũ cõfugiũt, et eius opẽ implorant, nec p̃ter ipſum alium Deũ cognoſcunt. *Haurietis aquas in gaudio de fontib⁹ Saluatoris &c.* Prędicit his uerbis Proph. beneficiũ futurũ. et mutuã cõſolationẽ et exhortationẽ populorũ ad diuinã laudẽ; aut promittit eximiã, et incõparabilẽ remunerationẽ ijs,qui agnoſcũt p fidẽ Deũ,& ipſum glorificãt. Ecce Deus Saluator meus fiducialiſ agã, et nõ timebo: q̃ eſt ergo hæc remuneratio? Hauritis, inquit aquas de fontibus Saluatoris. Cõſidera quęſo q̃ benignus,et liberalis ſit Deus,qui nõ ſolũ antea iuſtè nobis indignatus,poſtea pepercit, ſalutẽ dedit, ſed et fontes ſalutis ſcaturire facit, ad quos fontes cuiq; properare licebit, uel ad hauriẽdã ſalutẽ,& gratiã,uel ad recuperandã amiſſam,uel ad cõſeruãdã acquiſitã,uel ẽt ad augẽdã, q̃ habemus,q̃ fontes dubio procul ſunt ſacramenta Eccl. ad q̃ ſuſcipiẽda accedere oportet, nõ cũ aĩi triſtitia,neq; aliqua trepidatione mẽtis,ſed cũ maxima iocũditate, et hilaritate:dat.n.oĩbus affluẽtur, et non improperat. D.Cyrillus Epiſs Alexãdrinus p aquas hoc loco intelligit uiuificũ Dei uerbũ, fontes aũt, ſanctos Apoſt. & Euang. et alios illius uerbi miniſtros.et p̃cones;nec erit abſurdum ut et Proph. inter iſtos annumerentur. Nõ.n. fas erat, ut qui ex ignorãtia gẽtium ad agnitionem ueri Dei uocati erant non eſſent

Deus quando maius eſt nobis.

Quandõ cõſolatus eſt nos Deus Gen. 3.

Gen. 26.

Gen. 28.

Gen. 49

Promiſſiones dei factæ patribus antiquis.

Tex. 2.

Tex 3.

Inexplicabilis Dei mia erga nos.

Ad tria capita Xpiana fidei regula reducit, ad fidẽ articulorũ: ad ꝑceptionẽ ſacramẽtorũ, et ad obſeruatiõ præceptorum.

pſ. 117.

essent participes doctrinę verbi Dei q̃ exhilarat,& ī officio cõtinet eos:qñquid de scriptũ est. Nõ in solo pane viuit homo,sed in õni verbo,q̃ procedit ex ore Dei. Vndè D. Hier. exponẽs. Hauritis aquas in gaudio.i.in Euangelio inquit. Et de fontibus Saluatoris,nõ de fluuiis Egypti,qui percussi sũt.& iurè,& ratione dicit de fontibus Saluatoris, vt noscamus quòd hic est ille idẽ, quẽ sup̃ nominauit Emanuel. Spolia detrahe, & q ab Angelo Gabriele fuit vocatus Iesus .i. Saluator,quia ipse est,qui saluũ faciet populũ suũ à peccatis eorũ. Quidã per aquas intellgũt dona spirit⁹ sancti,q̃ de fõtib⁹ Saluatoris.i.de sacramẽtis nouę legis exhauriũtur. *Et dicetis in die illa* in tẽpore illo,quo ista futura sunt sũ præscientiã Dei patris. Dicetis inquã. Cõfiteminí Dño,& inuocate nomẽ eius. Præ dicit Proph. exhortationẽ, & acclamationẽ,quã facturi sũt qui ei⁹ beneficia gustarũt,ut alios ad eadẽ beneficia, & gratias cõsequẽdas inducãt. Nõ potest .n. se cõtinere qui Deo plenus est quin maximè cupiat,& curet, vt alij eisdẽ bonis pfruãtur,neq; sibi satisfeciſſe videt nisi viderit alios pro acceptis beneficijs Deo pariter gratias agere. Qui ergo prius pceperunt Dei dona dicturi sunt a-lijs. Cõfitemini Dño,& inuocate nomẽ eius. O rẽ admirabilẽ,& incredibilẽ dicit Cyrillus. Qui modo sacris misterijs est initiatus, deĩdè adsalutis fõtes accessit, vitalesq; hausit scatebras tãtã videtur adiecisse accessionẽ, ad hoc inquã, ut fidus, et germanus existat, ut statim Apostolicũ ministeriũ ostẽdat, & exerat & nõ solum gloria ebucinãda ferueat, sed iã õnibus alijs hoc factitãdũ mandat,dicẽs. Cõfitemini &c. Hęc autẽ exhortatio,& acclamatio aliorũ ad diuinã laudẽ multa cõplectitur,primo cõfusionẽ,& agnitionẽ donorũ Dei,& mirabiliũ operũ eius,secũdo inuocationẽ sui nominis,vt s3 in angustiis,& necessitatibus nostris ad eũ recurramus, nõ ad magos,& incãtatores,aut phitones, vt liberet nos,et saluet nos;nec quomodocũq; debet à nobis inuocari,sed ī spiritu,& veritate,quodest inuocaui in spiritu pleno fidei,vt nulla sit ī nobis hæsitatio. Tertiò debemus ãnũciare, et p̃dicare,ac notũ facere bonitatẽ suã,magnificẽtiã suã et misericordiã, q̃ erga hõies cõtinuè exercet,et mirabiles vias,ac rationes. quib⁹ nostrã salutẽ operat. Hoc est,q̃ dicit Proph. *Notas facite* in populis ad inuentiones eius.i. modos, et rationes,quas adinuenit diuina sapiẽtia, vt nos saluari possimus,quales sunt incarnatio, passio,& resurrectio filii Dei præter alios modos,quos qnotidie præter humanum captum,et morem in saluandis hominibus cõspicimus, miramur,et cõtẽplamur quã potius obstupescimus. Quartodebemus meminisse beneficiorũ Dei,et iugẽ memoriã in viscęribus nostris retinere suę sãctitatis,bonitatis, et magnificentiæ. Et hoc est, q̃ dicit. Mementoteq̃ excelsũ est nomẽ eius,et usq; adeò excelsũ,q̃ est supra omne nomẽ. Et nõ est aliud nomẽ præter ipsũ ī quo oporteat nos saluos fieri Postremò inquit *Cãtate Domino* psalmis et cãticis Deũ celebrate,laudes illi dicite q̃m magnificè fęcit mortẽ vincẽdo, nos à potestate demonis liberãdo, et carnẽ in Cælos vehẽdo. Quibus verbis vult D. Thom. vt Proph. ꝓuocet nos ad gratiarũ actionẽ. D. Cyrillus egregiè declarat,et deducit,quomodo magnificè fecit,saluauit.n.nos,nec cũ pœniter, cũ nobis benefecerit. Sustulit inexpugnabilẽ dæmonis tyrãnidẽ, redemit deceptos,in libertatẽ asseruit,in captiuitate cõstitutos, fausta et læta nũciauit cæcis,vt s3 visũ reciperẽt, iustificauit p fidẽ,sãctificauit p spiritũ, filios effecit,quondã fugitiuos,et ignobilẽ degẽtes vitã,et execrabilẽ. Re ipsa certò fidẽ fecit,se natura,et verè Deũ esse, Excitauit mortuos,leprosos mũdauit,infirmitatibus laborãtes nutu sanauit,spiritũ malorũ impetus præcidit,mare sæuũ vultu cõpescuit. Quo circa ãnuncia te hoc in vniuersa Terra. Excelsa.n. fecit,sũt nãq; hęc verè supra hominis.manũ,immo vltra omnẽ admirationẽ abeo facta. Proinde sequitur in tex. *Exulta & laudа habitatio Syon.* O Eccle. Sãta Dei & Eccle. Catholica & præsertim tu,q̃ primitiua es exulta,iubila,cõgaude, gratias age,quia magnus ī medio tui sãctus Israel,ideſt qui sanctificat Israel & pro sancto habetur in Israel. Quod si ad verbo

Matth 4.

Fontes Dei.

Tex. 4.

Cyrillus

Vocate alios ad laudem Dei quantũ conferat.

Tex. 5.

6.

so incarnato volum⁹ intelligere, verē q̄dem est q̄ in medio tui, quia in terris visus est, et cū hominibus cōuersatus. At si de Deo, et vnigenito ei⁹ filio sm̄ diuinitatē loquamur, in medio nostri est hoc est, in uisceribus nostris latet, intima nostra penetrat, quinimò intimior est ipse nobis, quā nos nobis ipsis. Et potest etiam dici, quod in medio tui est. i. in medio populi Israelitici, quia notus in Iudæa Deus, in Israel magnum nomen eius. D. autem Thom. optimè declarat, quomodo Christus in quātū homo sit in medio nostri. Est. n. in medio nostri, quasi lux ad illuminādū. Eccle. 50. quasi stella matutina ī medio nebulę. Est in medio nostri tāquā mediator ad recōciliādū Luc. vlt. stetit Iesus in medio discipulorū suorū. Est etiā ī medio nostri, quasi minister ad distribuendū. Luc. 22. ego ī medio vestrū sū, sicut q̄ ministrat. Cōgrue igitur. d. Prop. et iubilat credētes. d. exulta, & lauda habitatio Syō quia magnus ī mediotui sāct⁹ Israel, D. Aug. tō. 9. de ouī. c. 12 Egregiè admodū declarat, quomodo Deus sit in medio nostri, primū q̄dēquia verbū caro factū est & habitauit ī nobis, utiā iā est dictū. Deindè dicitur ī medio nostri, qa mediator Dei, et hominū, qa Deus cū patre, qa homo cū hominib⁹. Nō mediator homo præter deitatē, nō mediator Deus præter humanitatē. Ecce mediator. Diuinitas sine humanitate nō est mediatrix, humanitas sine diuinitate, nō est mediatrix, sed inter diuinitatē solā, et humanitatē solā, mediatrix est humana diuinitas, et diuina humanitas Christi. Hūc mediū, et hāc mediatricē, siuè mediatricē præuidit Ezech. cap. 34. dicēs seruus meus Dauid, princeps in medio eorū ego Dñs locutus sū; sūt aliæ aut horitates in sacris literis quibus probatur, et ostēditur Deū esse in medio nostri. Propterea optimè locutus est hoc loco Esa. loquēs ad Ecclesiā Iudæorū sub forma et figura Ecclesiæ fideliū Cum dicit, Exulta, et lauda habitatio Syon, quia magnus in medio tui Sanctus Israel.

Ecc. 50.

Christus in medio nostri

Aug. tom. 9. Lomb. cas. 2

CAPVT TERTIVMDECIMVM.

ONVS Babylonis quod uidit Isaias filius Amos. Super montē caliginosū leuate signū, exaltate vocē, leuate manū, & ingrediātur portas duces. Ego mādaui sanctificatis meis, & vocaui fortes meos in ira mea, exultātes in gloria mea. Vox multitudinis ī mōtibus quasi populorū frequētiū: vox sonitus regū, gentiū congregatarū: dominus exercituū p̄cepit militiæ belli, veniētibus de terra procul à sūmitate cœli Dominus, & vasa furoris eius, vt disperdat omnē terrā. Vllulate, quia propè est dies Domini: quasi uastitas à Domino veniet. propter hoc ōes manus dissoluētur, & ōne cor hominis cōtabescet, & cōteretur. Torsiones, & dolores tenebūt, quasi parturiēs dolebūt, vnusquisq; ad proximū suū stupebit, facies cōbustæ vultus eorū. Ecce dies Domini veniet crudelis & īdignationis plenus, & iræ, furorisq; ad ponēdā terrā in solitudinē, & peccatores eius cōterēdos de ea. Quoniā stellæ Cæli, & splēdor earū nō expādēt lumē suū: obtenebratus est sol ī ortu suo, & luna nō splēdebit in lumine suo Et visitabo sup orbis mala, & cōtra īpios iniquitatē eorū, & quiescere

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7.

ſcere faciã ſuperbiã infidelium,et arrogãtiã fortiũ humiliabo: pretiosi or *erit vir auro,& homo mũdo obrizo.Sup hoc cælũ turbabo:et mo uebitur terra de loco ſuo pp indignationẽ domini exercituũ,& pp diẽ iræ furoris ei⁹,* Et erit *quasi Damula fugiẽs,& quasi ouis:& nõ erit qui cõgreget:vnuſquiſq; ad populũ ſuũ cõuertetur, & ſinguli ad terrã ſuã fugient.Omnis,qui inuentus fuerit, occidetur: & oĩs qui ſuperuenerit,cadet in gladio.Infantes eorũ allidẽtur in oculis eorũ:diripiẽtur domus eorũ,et uxores eorũ violabũtur* Ecce *ego ſu ſcitabo ſup eos Medos,qui argẽtũ nõ quærant,nec aurũ velint:Sed ſagittis paruulos interficiẽt,& lactãtibus uteris non miſerebũtur & ſuper filios nõ parcet oculus eorũ.* Et *erit Babylõ illa glorioſa in regnis,inclyta inſuperbia Chaldæorũ:ſicut ſubuertit Dominus Sodomã,& Gomorrhã.Nõ habitabitur uſq; in finẽ, & nõ ſudabitur uſq; ad generationẽ,et generationẽ:nec põet ibi tẽtoria Arabs,nec paſtores requieſcẽt ibi:Sed requieſcẽt ibi beſtiæ,& replebũtur dom⁹ eorũ draconibus: & habitabũt ibi ſtrutiones, & pilosi ſaltabũt ibi:& reſpõdebũt ibi Vlulaĩ ædib⁹ ei⁹,& Syrenes in delubris voluptatis.*

8. 9. 10. 11.

EXPLANATIO IN CAPVT TERTIVMDECIMVM.

ESAIAE PROPHETAE.

ONVS Babylonis,quod uidit Eſaias filius Amos.

Text.1.

IN iſto capitulo, & multis aliis,quæ ſequuntur prædicit Eſa.præſſuras,calamitates,& grauamina,quin potius extremas ruinas,& excidia quarũdã Ciuitatũ,& Regnorũ, eorũ pſertim.quæ Iudeorũ populo fuerũt magis infeſta.Hoc autẽ facit nõ ſolũ ob veritatẽ poſterioribus ſeculis ꝓpalãdã, verũ ẽt pp adũbrãda Xpi Dñi noſtri miſteria,vt ſ3 redẽptio, & liberatio Iudæorũ ex captiuitate Babylonica eſſet typus, & figura redẽptionis per Xpm futuræ ex ſeruitute diaboli atq; ẽt,ut facilius homines fidẽ adhiberẽt iis,quę de Xpo prædicebãtur,cũ viderẽt alia q̃ antea prędicta erãt ſtatutis tẽporibus eſſe cõpleta.Sic.n.hoc in loco A ꝓdicit excidiũ Babylonicũ, & aliorũ quorũdã locorũ,ut cũ viderit certò euenire,ꝙ ꝓdictũ erat,pro indubitatis, & ꝓ manifeſtis ea õnia,quę dẽ Xpo ꝓdicta erãt,eſſẽt habituri.Hoc etiã cõſulto factũ é,vt nõ ſolũ Iudæi,ſed nos õnes agnoſceremus Iuſtitiã Dei,qui õnium gẽtiũ,ac nationũ habet rationẽ, & nullius hominis pſonã accipit,ſed quicũq; peccauerit,ſuo tẽpore puniẽt iuxta illud pſ.Cũ accepero tẽpus,ego Iuſtitias Iudicabo;& ꝓter hæc eruditi nos oportuit, nequaquã rebus proſperis ita fidẽ dũ,ut nõ putemus aliqñ rerũ mutationẽ fieri debere,prudẽter.n.comicus ille dixit,omniũ rerũ viciſſitudines eſſe, id ꝙ ego miſer homũcio ĩter alios ſatis sũ exꝑtus,ſed in õnib⁹ ſit benedict⁹ Deus.Nã ſiuè viuim⁹ ſiuè morimur, Domini ſumus. Deſcribit ergo Prophe-

Intentio prophe. in hoc capitulo.

B

Psa. 74

Terent.in Eunuch.ſcen. 4.

onus, & præſſuram Ciuitatis magnæ & prępotentis Babylonis, qua nulla erat in toto orbe opulentior, inſignior, & omnibus in rebus anterior. Huius itaq; preſſurá, & grauamen multò ante tempore, quàm re ipſa contigerit, vidit Eſaias filius Amos. Et hac ratione 70. interpretes eiuſmodi prędictiones vocant viſiones, non onera. Sed quo pacto illud videre potuit tanta loci, & temporis diſtantia ab ea diſſectus, dicendum quòd re vera oculis corporeis videre non potuit, cum nondum eſſet, ſed vidit oculis mentis ſpiritu Dei, quaſi digito commoſtrante, quę ſe vidiſſe dicit, vt videri hoc loco dicamus, ac ſi reuelari, quis arbitretur, vt ipſa viſio propèmodũ nihil ſit aliud, quã Dei reuelatio, aut reuelatio facta à Deo, & luce quidem eiuſmodi cognitio, ſeu reuelatio viſio nuncupatur, quia longè certior eſt, & euidentior, quàm ſint quæ propriis oculis conſpicimus. Et cur excidium iſtud, de quo locuturi ſumus, ab hoc vate vocatur onus? Reſpondeo, quòd non immeritò, nequè abſq; ratione huiuſmodi vaticinia, in quibus grauia, ac triſtia nunciantur, onera debent appellari, tum quia maximè præmunt, & grauant, quibus aduenium, tum quia ea audire graue admodũ eſt, luctuoſum, ac triſte, nec pœnes eos dumtaxat, qui audiunt, ſed et pœnes eos, qui referunt, & alijs denunciant, cuius rei argumentum eſt, quòd nullus vir probus, & ingenuus libenter aſſumit hoc munus, triſtia, dura, ac dira denunciaſſe, quiq; hoc facit, onus potius quàm munus dicendus eſt aſſumpſiſſe. Videamus nunc quale fuerit iſtud onus, quod vidit Eſaias, & quod nos omnes, omni ſtudio præcauere debemus, & euitare. Sequitur in Textu.

Super montem caliginoſum leuate ſignum exaltate vocem, leuate manum, & ingrediantur portas Duces. His paucis verbis Proph eta gerens perſonam Dei conuocat exercitus ad euertendam Babyloniam, quam vocat Montem caliginoſum; & oſtendit quàm vehemens, et ſtrenuus fuerit ille exercitus, vt ferè tẽporis momento Ciuitatem fortiſsimã, munitiſsimam, & populatiſsimam apprehenderit. Vocat autem eam mõtem caliginoſum, nõ quòd ipſa fuerit ſuper aliquem Montem conſtructa, ut Coſmographi illius temporis teſtantur, ſed ob ędificiorum, Turrium, ac murorum altitudinem, videretur quaſi quidam mons, et fortaſsis etiam hoc modo loquendi voluit Eſaias deſignare, et oſtendere magnam eius ſuperbiam, et elationem. Sed ego libẽter admitterem fuiſſe ſuper eam Ciuitatem aut propè, Montem aliquem nubibus oppletum, niſi textus 70. interpretũ me amoueret, qui ſic habet.

Babylonia mons caliginoſus.

Super Montem Cãpeſtrem exaltate ſignum, vbi videtur innuere Ciuitatem ſitam fuiſſe in planitie, et in eam peſtribus. Nec eos perturbat iſta locutio pœnitus ridicula ponere oppoſitũ in adiecto, licet hic modus loquendi apud ſcriptores nonnunquam reperiatur, et nos quandoque eo vti ſoleamus, dicimus enim doctam ignorantiam, et de aliquo ruſtico, dicimus eum fore ciuilem, et alia his ſimilia: at his omiſsis, nõ ab re putamus grauiſsimos illos interpretes appellaſſe Babyloniam Montem campeſtrem, vt oſtenderent ipſam re uera in planitie conſtitu tam, ſed propter immenſam ædificiorum altitudinem Montem nuncupatam. Dicitur autem Mons iſte caliginoſus vel quia re ipſa erat Vrbs obiecta nubibus, et caligini, vel quia tanta erat ſtructuræ altitudo, quod videbatur quaſi nubes attingere: Et ſi velimus ad allegoriam tranſire, dicemus, quòd vocabatur Ciuitas iſta Mons caliginoſus propter confuſionem, quæ per caliginem deſignatur, vel propter tenebras peccati, et ignorantiæ, aut propter imminentia mala, quę nomine tenebrarum vocari ſolent in ſcripturis. At omnes iſtę difficultates, et ambiguitates facilè tollerentur, ſi vbi nos legimus, ſuper Montem caliginoſum, legeremus ut aliqui videlicet ſuper Ciuitatem munitam. Quidam per montem caliginoſum non ipſam Ciuitatem, ſed montem aliquem propè ipſam, quem hoſtes conſcenderant quò facilius eam oppugnarent intelligunt, ego autem per ea quæ legun-

Babyloniã Mons campeſtres.

Viſio multis placet er ſumitur.

Onus quid

tur Gen. Cap. 11. non possum opinari Babyloniam sitam, et cōstructam fuisse in montibus sed in locis campestribus. Sic enim legitur loco iam citato, videlicet. Cum proficiscerentur de Oriente, qui habitabant in illa Regione, & plaga mundi, inuenerunt campū in terra Sennaar, & habitauerunt in eo. Cumquè mutuò colloquerentur, & inter sese disputarent, & conferrent, & locus ille satis illis complacuisset, quòd esset planus, latus, & amplus, & in quam cumque partem satis patens, & apertus & flumine Euphrate interfluente irriguus, & proinde fertilis, & amœnus, strauerunt, & decreuerunt facere ibi Ciuitatem, & Turrim, cuius culmen pertingeret ad Cœlum; vndè satis apparet meo quidem iudicio Babyloniā, ædificatam fuisse in locis campestribus, & non supra montem aliquem. Niti fortè dicamus (ut memini me legisse apud quosdā) duas extitisse Babylonias, vnā in Assyria, quæ & Seleucia nuncupatur, metropolis regni Caldeorum, altera in Aegypto aut saltim proxima Aegypto, in finibus Arabiæ iuxta Heliopolim, vndè non satis constat de qua loquatur hic Propheta, & cui minatur ruinam, non valdè procul imminentem, & fortassis aliqua ex his duabus dicebatur esse constructa super montem caliginosum; at ego non audeo quicquam super hac re affirmare. Scio equidem Plinium de eadem Ciuitate locutum lib. 5. nat. hist. cap. 26. quam dicit, quondàm fuisse caput ipsius Caldeæ: sed fusius de Babylonia, quæ erat in Assyria loquitur lib. 6. cap. 26. & alibi. Sed vtcumquè sit, Babylonia latinè dicitur cōfusio, vndè quicumquè fuerint, aut olim fuerunt huius Vrbis coloni, iurè dicuntur cōfusi, aut permixti, quippèqui nesciunt seipsos resoluere, aut explicare, cui scilicet debeant obtemperare, & morem gerere, an Christo, an mundo aut ipsi Diabolo, quique non sunt calidi, neque frigidi, sed tepidi semper: nec mirum quoniam qui hanc Ciuitatem construxerunt profecti sunt de Oriente, non autem de illo cui nomen Oriés de quo Zach 6. fit mentio; sed de alio Oriēte vndè prodijt quidā nomine Balac de quo legitur num. 33. qui ergo de tali Oriente prodierunt, extitere fatui, amentes, & insani quoniam Balac, latinè dicitur amens propterea homines eius genii & prauæ conditionis non poterant nisi velut amentes, & insani Babyloniam construere: & conuenienter quidè indè profecti habitauerūt in terra Sennaar, hoc est in terra q̄ hæbraicè dicitur excussio dentium, aut fætor eorum, quia scilicet eiusmodi genus hominum perdiderunt solitam loquendi facultatem, veluti nescientes loqui, aut balbutientes. & præ superbia, & inani gloria putridum fœtorem redolentes. Sed his omissis admittamus ciuitatem istam constructam fuisse super mōtem caliginosum, vt dicunt septuaginta interpretes, accipiendo, & intelligendo montem istum (ut dicebamus) super istum itaque montem clamat Propheta leuate signum, idest vexillum, insignia belli, exaltate vocem uos Medi, & Persæ accingimini, leuate manū, hoc est signis exteriorib⁹, demōstrate uos esse prēparatos ad eius ruinā, ac desolationē; Sic. n. D. Cyrillus videtur interpretari hāc particulā videlicet euocate manu. i. manibus, & nutib⁹ excitare milites ad bellum, quando in tanta armatorum multitudine nulla potest vox audiri aut leuate manum, i. accingimini ad pugnandū, neq; manus sub cingulo detentas habeatis, & demq; istæ sunt voces, quibus homines ad pugnā cito festinanter, & alacriter obeundā solent excitari, quibus secura, & infallibilis victoria promittitur. Vndè sequitur. *Et ingrediantur portæ duces*, q. d. nulla sit mora cū primū Vrbē expugnaueritis: Duces hoc est principes qui aliorū primi ad pugnandum sunt futuri, & cum hostib⁹ congressuri, portas ingrediātur, neq; cū aduersarijs aliquod fœdus, & pactum inire velint. Nonnulli iungunt illud no men Duces, cum præcedēti nomine v3portas, ut portę Duces uocētur, quę sūt primarię, & aliis celebriores, & augustiores in ipsa Ciuitate, quemadmodū nra in ciuitate quinq; sunt partæ duces, & primariæ. Vult ergo innuere Proph. q̄ posq̄ fuerit Ciuitas expugnata, Milites ingrediātur portas Duces, hoc est portas prin-

Terra Sennaar, fertilis & amœna.

Euphrates fluuius irrigabat Babylon.

Babylonia duæ.

Plin. lib. 5. & 6.

Babylonia confusio vt. Aug.

Christus Iesus dicitur Oriés. Zac. 6

Balac. Nū. 33.

Sennaar fætor.

D. Cyrillus.

principales in signũ potestatis, & domi nij, & obtentæ victoriæ, sed prior expositio videtur magis congruere presenti negocio, nihil.n. refert cũ fuerit aliquod oppidũ expugnatũ qua via illud ingrediantur, quin sæpenumero vsu venire solet, per muros potius, & per alia loci diuerticula ingrediantur, quã per portas, & ostia loci primaria. Quæ si ad allegoriam velimus referre, præcipitur nobis, & Apostolis, qui fuerũt nostri Duces, vt sup hãc Babylonã; i. super mũdũ hũc caliginosũ ignorãtiæ tenebris, & peccatorum caligine inuolutum leuemus signũ, .i. crucẽ ad expugnandũ, & euertẽdũ ipsum, carnẽ patiter, & demonem: exaltemus vocẽ. i. prædicãdo & annunciando immensa Dei beneficia & grauissimas pœnas, quas aliquandò sunt passuri qui Deum contempserint Leuemus manus i. bonis operibus insistendo, & alter alterius onera portando & inuicem cohortando, & admonẽdo, verbis, atq; exemplis excitando ad Dei præcepta iugiter exequenda: Et ingrediantur portas Duces, .i. ministri Dei, & sacerdotes, qui Apostolorum vices sustinentes, non iniuria nostri Duces appellantur, ingrediantur portas, .i. sacra mẽta nobis administrent, quippeque portæ sunt, & ianuæ, quibus regnũ cœlorum ingredimur, & ciuitatem S. Hierusalẽ. Vnde scriptum est à diebus Ioã Baptistæ regnũ cœlorũ vim patitur & violenti rapiunt illud, & Dñs noster apud. Matth. nos monebat d Intrate p angustam portam, quia arcta est via, q̃ ducit ad saluté. Sacramenta nimirum, et obseruatio mandatorũ Dei sunt portæ illæ satis arctæ, ac difficiles hominibus Terrenis, quæ nisi per Dei gratiam faciles reddantur per eas nequaquam sumus idonei ad ingressum Regni Cœlorum: Proindè dicebat Dauid psal. 118 Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum. Et sequitur in tex. *Ego mandaui sanctificatis meis, & vocaui fortes meos, siue gigantes meos in ira mea exultantes in gloria mea*, loquitur hic Propheta ut prius in persona Dei, vt ostendat euersionem Babilonicam iussu Dei, effectam ob scelera, & peccata illius gentis, quę absq; vlla misericordia, & longè supra, quàm eos decuisset vexarunt, & grauiter afflixerunt, atque oppressérunt populum Dei. Euertit ergo Babyloniam, & illum populum percussit per manus Medorum atque Persarum, per gentes quidem nihilominus Deo odibiles, atque peruersas, quas tamen Propheta hoc loco uocat sanctificatos. hoc est selectos, ac designatos ad exequendum Dei propositum. Non quòd ipsi ulla ratione sancti essent, ut pote idolorum cultores, & variis criminibus impliciti, & fortes Dei nuncupãtur, quia eos Deus elegit ad illud munus obeundum, & robur, ac fortitudinem, qua viriliter illud exequerentur, illis Deus impartiuit; propterea vocat illos fortes meos, siue gigantes meos, quasi nihil pertimescentes, *& vocaui* (inquit) *eos in ira mea*, ideſt cum iratus fuerim erga populum illum: uel in ira mea, ideſt explendam iram meam aduersus eiusmodi incredulos, & feros homines exultãtes in gloria mea, hoc est audacter, & lętanter facientes id quo gloria mea, uirtus, ac potentia mea manifestabitur, vel exultantes in gloria mea, quia scilicet victoriã, quam cõsequũtur, non sibi ipsis sed gloriæ, & mandato Dei attribuunt, Vti primo esdræ cap. 1 Inquit. Hæc dicit Cyrus Rex Persarum Omnia regna Terræ mihi Dominus dedit, sicut etiam hac tempestate faciunt plerique infideles, & hæretici, quemadmodum alias ostendimus, tametsi hæc eorum confessio, seu protestatio nihil eis valeat prodesse, quãdo quidẽ sine fide impossibile est placere Deo: & quicquid uõ est ex fide peccatũ est. tex. 70 interp. explodit õnes ista difficultates, quia vbi nos legimus exultãtes in gloria mea, ipsi legunt gaudentes, & superbientes q d. ipsi præsumunt sua se uirtute victoriam obtinuisse, & textum exponentes dicere possum ipsos forè gaudentes, & exultantes in gloria mea, hoc est in eo honore, fastu, & gloria quę mihi debetur. Post hęc describit Esaias conditionẽ, & proprietatem exercitus in vnum coeuntis d. *Vox multitudinis in Montibus, quasi populorũ frequentium. Vox sonitus Regum gentiũ congregatarum*, bene inquam dicit. Vox

sensus allegoricus.

Apostoli, & sacerdotes sunt duces portarũ Cœli.

Matth. 11.

Matth. 7.

Psal. 118.

Tex. 2.

Esa. cap. 1

sanctificati

Tex 3.

multitudinis,quia solent barbaræ nationes magnas imittere uoces, & clamores,vt terrorem incutiant & se inuicem ad pugnam exsciteat, ac prouocent. Vox sonitus Regum gentium congregatarum, quibus verbis innuitur, quòd multi erunt Reges, & gentes ad hanc Ciuitatem expugnandam congregatę, vbi ne cessum erat in gentem fieri sonitum, ac strepitum tubarũ,hominũ,& aliorũ instrumẽtorũ,quibus militesaccingũtur ad pugnã. Nec posſunt ista mea quidẽ sententia tribui vocibus obsessorum, & sequitur- *Dominus exercituum præcepit militiæ belli.* ideſt militibus huc adductis causa belli, venientibus de Terra procul, hoc est, ab extremis Terrę finibus, immò à summitate Cœli, quasi Dominus congregari fecerit tantam militum copiam, & tam grandem multitudinem, vt á summo Cœlo egressę, & prodiisse viderentur tamquam vasa furoris Dei, vt disperdat omnem Terram, scilicet terram habitabilem: vel per omnem terram aliqui volunt intelligi solum ipsam Babyloniam,quę erat vsquè adeò ampla, extensa, ac dilatata, vt videretur comprehendere vniuersam Terram habitabilem: vel per totam Terram intelligunt vniuersam regionem chaldeorum. Vndè Plin. lib.6, cap.26.d. quòd propter claritatem, & celebritatem huius Vrbis reliqua pars mesopotamię, & Assyrię Babylonia est appellata, cuius circuitũ eleganter ipse, & satis planè eo loco describit, & illud verbũ *a summitate cœli Dominus* sic exponunt q.d.Dominus præcepit militię belli,venientibus de Terra procul, vt scilicet libenter, ac intrepidè prœliatum venirent, neq;pertimescerent quicqu, quia à summitate Cœli hoc est à summo cœlo Dominus illis aderit eos adiuuando, uires, & animum illis addendo,quare &c. Sed hæc omnia, quæ hactenus de Babyloniis,ac de eorum punitione dicta fuere longè magis his,quæ futura sunt in extremo iudicii die aptari queunt:& primũ cum inquit *Vocauit fortes meos in ira mea,exultantes in gloria mea*, verba sunt Dei præcipiẽtis Angelicis virtutibus,ac potestatibus,vt uocent, & congregent omnes ãte tribunal Christi,vt referat vnusquisque,& recipiat prout gesit in corpore suo siue bonum,siue malum,quippequi exultabunt in gloria Dei,cum viderint ipsum in sede maiestatis suę,vnà cũ Apostolis,ac discipulis suis,iudicantibus duodecim tribus Israel. Possunt ẽt intelligi per istos fortes, seu gigantes ipsi demones, quos uocabit Deus, vt perdant impios, & eorum animas vnà cum corporibus ad inferos deducant & expleant iram & furorem Domini, quem sensum eo libentius amplector, quò verba Tex.difficilè admodum cõuenire possunt historiæ. Dicitur enim quòd tunc erit vox multitudinis in montibus quasi populorum frequentium. Si enim Babylonia non erat in Montibus constituta,quo pacto de eius præsura,ac oppugnatione loquendo, poterat audiri vox multitudinis in Montibus? Prætetea ad eam expugnandam, cur oportuit tot Reges conueniri, & tot gentes congregari, cum potuerit Deus paruæ manu, immò solo voluntatis nutu vniuersam terram destruere, & in nihilum redigere? postremò cum dixit, Deus vocabit à summitate cœli gentes procul distantes, ac remotissimas, vt disperdat omnem Terram, siuè totum Orbem Terræ, non nè manifeste satis innuitur Prophetam hic loqui de extremo futuri iudicii die? quoquidem reuera non vna tantum regio ipsius Terræ, uel Orbis, sed vniuersus Orbis disperdendus erit, et conflagrandus. Et quia tanta erit clades, et persecutio propterea Sequitur in textu.

Plin. lib. 6. cap. 26 Tota regio Mesopotamia & Assyria dicta Babylonia.

Angeli dicti gigantes.

Vlulate (inquit Propheta) *quia prope est Dies Domini quasi vastitas a Domino veniet.*

Iubet enim seu potius prædicit ipse vates, quid futurum est dum Ciuitas Babylon fuerit obsessa, & expugnata, aut potius cum totus orbis diuino iudicio subiacebit, talis enim et tanta est afflictio futura, quod habitantes in ea vlulabunt et præ angustia spiritus gement,et stridebũt non secus quãqui maximo frigore cõcutiunt, aut

Demones ẽt possunt appellari gigãtes.

febrici-

Vlulatus quid.

febricitant præ dolore, & passione, quàm sustinebunt. Vlulatus enim est clamor confusus, & inarticulatus, & magni timoris est inditium, quo prohibetur, formari vocem distinctam, & articulatam, & velut omnis spe sublata, & nulla re alia ipsis Babylonijs relicta, nisi vt lugeant, & ploreant, propterea dicit Propheta vlulate, q. d. nihil aliud potestis efficere, nihil aliud vobis est reliqui, nisi more Brutorum, & Canum vlulare, & varios clamores emittere, & affert rationem dicens; quia propè est dies Domini, quasi vastitas à Domino veniet, hoc est non est opus, vt cogitetis vos posse hanc ruinam euadere: propè est dies Domini, iam tempus aduenit, quo statuerat Deus de vobis iudicium ferre, & non est Deus, vt homo, qui mutetur. Vndè si vastitas hæc, & euersio venit à Deo ineuitabilis est, nec potest omitti. Nihil enim potest diuinæ voluntati resistere, & ideo subdit, Oēs manus dissoluentur, id q̄ designat excessiuū dolorē, seu timorem, quo nimirum vires franguntur, ac debilitantur, & qui sic timent, non audēt, nec possunt mouere manum, quia vt inquit Cyrillus, timor sic retrahit spiritum, et calorem à membris exterioribus, vt penè dissoluantur, & sic remanent frigida, ac trementia, & consequenter inualida; hoc idem prædictū fuit à Hieremia cap 4 cum dixit.

Hier. cap. 4

Plangite, & vlulate, quia non est auersa ira furoris Domini à vobis. Et erit in die illa, dicit Dominus. Peribit cor Regis, & cor principum, & obstupescent Sacerdotes, & Prophetæ consternabuntur. Sic etiam Ezechiel 30. c. hæc dicit Dominus Deus. Vlulate, væ væ diei quia iuxtà est dies, & appropinquat dies Domini. Proindè dicebat Propheta Esaias.

Ezech. 30. cap.

Tex. 4.

Omnes manus dissoluentur, & omne cor hominis tabescet, & conteretur.

Timoris tres effectus.

Quib⁹ verbis innuit Proph. tres effect⁹ timoris, & pauoris corda hominum occupantis: namq; primo liquefacit, & quodammodo dissoluit ipsum cor. Deinde cogit hominem, erumpat in gemitum, & planctum; postremò minuit vires, ne quicquam possimus; & subdit. Tor-

Timor & pauor.

siones, & dolores tenebunt, & quasi parturiens dolebunt, sicut etiam Regi⁹ Propheta dicebat, ibi dolores, vt parturientis; et tanta erit afflictio, & calamitas, quæ superueniet illis, dum in manus hostium deuenerint, quod vnusquisq; stupebit ad proximum suum, & eius miserebitur; facies eorum combustę, quia videlicet incensa Ciuitate & locis circum adiacentibus habebunt in colę facies, & vultus cumbustos, ac denigratos. Dicit enim Cyrillus quod vultus eorum qui sunt animo derecto, ac tristi solent denigrari, & macilentiores reddi, vt nihil aliud ferè hominum conspectui appareant, quàm fauillæ, et cineris consumptę reliquiæ. Alius textus habet sermonem longè diuersum à vulgato. *Turbabuntur legati, & dolores ipsos habebunt, sicut mulieris parturientis,* Vbi per legatos intelliguntur nuncij futuræ calamitatis; ideſt demones; quoniam, & ipsi magis cruciabuntur, cum dies Domini aduenerit: vel per huiusmodi legatos intelligere possum⁹ Angelos bonos, qui turbabuntur in illa die, quia hominum calamitati compatientur: vel tertio possumus intelligere prauos homines, qui noluerunt recipere Christum quorum sub quadam parabola meminit ipse Saluator apud Lucam cap. xviij. Et hæc quoquè quæ in hac particula exposuimus multo magis de futuro iudicio, & de pœnis damnatorum, quàm de euersione, et punitione Babyloniæ sunt intelligenda, vt quisquè potest per se ipsum facilè intueri, id quod magis apparebit per ea, quæ sequuntur. Inquit enim.

Angelis tam bonis, quàm malis fungi officio legationis.

Luc. cap. 19

Ecce Dies Domini veniet crudelis, & indignationis plenus, & ire furoriſquè ad ponendam Terram in ſolitudinem, & peccatores eius conterendos de ea: quoniam ſtellę Cæli & ſplendor earum non expandent lumen ſuum &c.

Tex. 5.

Nulli dubium ne multis verbis lectorem offundamus, quæ hic dicuntur vnà cum præmissis verissimè de extremo iudicio fore intelligenda; Verum quoniam sermo est de præsura, ac punitione Babyloniorum, exponamus. & aptemus ea

ipsis

ipsis Babyloniis, vt veritas historiæ ad vmbret ac designet, seu potius describat veritatem rei.

Dicit ergo Propheta. *Ecce dies Domini veniet*, q. d. Iam instat & est in manibus dies Domini, hoc est, tempus, quo Dominus sumet vltionem de improbis, & peccatoribus: Non enim loquitur Propheta de tempore illo, quo dissimulat peccata hominum propter pœnitentiã. Tempus enim illud, non dies Domini sed nox potius est appellandum, quãdo quidem in nocte consueuimus dormire, & somno detineri; hunc in modum & Deus aliquando cum peccata nostra dissimulat, neq; ea videre aut punire videt, dormire eũ dicimus, & somno detineri. Hinc Propheta exclamans, interdum inquit, exurge, quare obdormis Domine? vocatur autem dies iste crudelis, iniquus, & insanabilis, non quidem referendo eiusmodi iniquitiam in iustitiam Dei, quæ semper est commixta pietati, & misericordiæ, sed referendo ad iudicium, & existimationem eorum qui puniuntur, quemadmodum contingit, & his, qui per Iudices temporales aliquãdo corriguntur, qui quidem tametsi puniantur citra condignum, & multo minus, quam eorum facinora merentur, causant tamen. & dicunt Iudicem fuisse crudelem. Dicitur enim quis crudelis, quando in inferendo delinquentibus supplicia, sanctarum legum, regulam, & formam excedit, id quod nequaquã in Deo est putandum, ipse enim est iustus Iudex, longanimis, & multũ misericors. Dicitur quoq; iste dies Domini plenus indignationis, iræ, & furoris. Indignamur enim quando contemnimur, & aliquid citra rationem, & rectitudinem fieri conspicimus, & subirascimur: ira namq; est appetitus vindictę propter paruipensionem: in furorẽ verò perrahimur, & accendimur, cum huic appetitui vindictę nullus apponitur modus, sed illum excedimus, neq; vllam moram in puniendo, sed statim nulla temporis, aut loci habita ratione, manus in aliquẽ inijcimus. In isto ergo die Domini crudeli. indignationis, pleno iræ, & furoris, veniet Dominus ad ponendam Terram in solitudinem, vt nul-

Deus quandoq; dormire dicitur.

Dies domini crudelis et sanus.

Crudelis quis.

A lus eam inhabitet, & peccatores eius; de Terra conterendos. Iure quidem & non Iniuria ponenda erit Terra in solitudinem, quia intollerabili delictorũ pondere prægrauatur, quæ ea ratione delebitur, vt amotis, & expunctis sceleribus, Iustitia sola regnet in ea; cum autem subdit, & peccatores de terra cõterendos, non ita dictũ existimes, quasi futuri sint ibi quidam boni, quando omnes nequam fuerint, & idolatrę, ex quibus verbis hic appositis nonnulli prudenter eliciunt causam desolationis Vrbium, & Ciuitatum eam esse aliquando quòd peccatores, exules, ac sicarios homines perditissimos fouent, ac nutriũt. Vt autem propheta magis exprimat infœlicitatem, & calamitatem istius populi, & quòd omnia erunt illis aduersantia. Subdit. *Quoniam stellę Cæli, & splẽdor earum non expandent lumen suum;* Tex. 6.

C Quæ quidem comminatio, seu prænunciatio, citra controuersiam intelligi debeat de iudicio in fine temporum futuro, quando eadem prorsus verba ab euãgelista cum de consumatione seculi Dominus Noster sermonem habet referãtur. Matth. 13. At cum sermonem habeamus in præsenti de excidio Babylonis dicemus, quod eo tempore stellę Cœli non dabũt lumen suum, & sol, & luna obtenebrabuntur, quoniam his, qui sunt in maxima afflictione constituti omnia videntur tenebrosa, caliginosa, & obscura, et nihil est quod eis afferat lætitiam: qd aũt hæc in ipsa Dñi Nri passione, & morte contigerint, quis est, qui nesciat? Sed nota quod ait D. Hierony. stellas cœli ãmittere splendorem suum, solẽ, ẽt lunam obtenebrari, non solum id fore pro maiori perturbatione, & calamitate Babyloniorum, sed pro ratione, & præsentia diei domini, cuius comparatione omnia alia luminaria obtenebrantur, & obfuscantur. Prosequitur ipse vates loquens in persona Dei, diuino eius spiritu afflatus, & inquit.

Causa desolationis vrbium & locorum.

E *Et visitabo super Orbis mala, & contra impios iniquitatem eorum, & quiescere faciam superbiam infidelium, & arrogantiam fortium humiliabo.* Tex. 7.

Loquitur hic Deus aduersus Babyloniam, & comminatur se visitaturum super

per orbis mala, quoniam per Orbē hoc loco Babyloniam ipſam intelligit, quæ propter eius magnitudinem, & amplitudinem, & acceſſum, & frequentiam multorum populorum potuit appellari orbis. Vſitabit inquit ſuper orbis mala, inquiſitionem faciam ſuper orbis mala, vt in ea animaduertam, vt ea puniat, deleat, & prorſus exterminet; viſitatio nanq; vt aliàs diximus non ſemper in bonam partem aſſumitur, ſed quandoq; in malam, veluti hoc loco, & iuxtà illud pſal. Intende ad viſitandas omnes gentes, non miſerearis omnibus qui operantur iniquitatem. Quandoq; etiā nos viſitat, quanquam vehementer iratus, vt homines omnino intereant, vt Oſee 4. habetur. Reliqua quæ in hac comminatione recenſentur facilia ſunt neq; aliam poſtulant explicationem. Hoc vnum ex his quibuſdam placuit annotari, quod plerumq;. Ciuitates, & regna deſtruuntur non ob odia nationum, aut ambitionem, ſeu auaritiam principum, ſed ob multa facinora, & flagitia, quæ ibidem committuntur. Sic itaq; Babylonijs euenille manifeſtū eſt, qui ita delecti fuere, & conſternati vt poſt illam vaſtationem, & euerſionem rari admodum fuerint inuenti. Propterea ſubdit Propheta.

pſal. 58.

Tex. 8. *Quod præciosior erit vir auro, & homo mundo obrizo.*

Q. d tanta erit paucitas illius regionis hominum, quod longè præciosior erit vnus vir auro, quātumuis ſolido, & perfecto, nec ſolum vir quiſpiam nobilis, & clarus, ſed quicumq; homo ignobilis erit preciosior auro obrizo, quandoquidem omne rarum carum, & conſequenter præcioſum, atq; ita cum rari ſint illic homines futuri, erunt tunc longè præciosi. Aut dicas, homines illius regni futuros præciosiores auro electo, & mundo obrizo, quia Perſę, & Medi multo magis extimabūt habere ſe eos captiuos, & in ſuam ipſorum ditionem, & poteſtatem redigere, quam quantancumq; auri copiam, qua ipſi potuiſſent redimi, tamerſi grandis auri, vel argenti ſumma pro redemptione captiuorū fuerit illis propoſita. Vtraq; harum expoſitionum mihi ſatis arridet. At ſi vo lumus hoc vaticinium ad extremum iudicium referri, dicemus, quod in illa die, qua fiet ſegregatio bonorum à malis, fulgebunt iuſti, ſicut ſol in conſpectu Dei. Et tunc abſq; dubio præciosior erit vir auro: & homo quicumq; ſelectus, & ſegregatus, præciosior erit mundo obrizo; ideſt mundo purgato, & ab omni ſęce ſemoto. Hanc expoſitionem ex D. Baſilio aſſumunt, qui de ſanctis hominibus hunc locum interpretantur, quos dicit futuros omni auro præcioſo honorabiliores, & omni lapide præcioſiores, & deniq; confert ſtatū, & conditionem ſanctorum ad id, quod in natura optimum exiſtimamus. Deinde proſequitur eandem comminationem aduerſus Babylonios, & fortè magis aduerſus omnes peccatores, atq; diuini verbi contemptores, incredulos, & pertinaces, ſuper quos in hoc ſeculo, & in futuro, niſi reſipiſcant, vim habebit iſta comminatio, ne quiſquam ſibi perſuadeat eiuſmodi præſſuram, ac vaſtitatem ſolis Babylonijs euenturam, nanq; vt ait Tertullianus, ó ſpecialiter aliquando prænunciata videntur, generaliter ſunt interpretanda, v. g. cum Iſraelitas admonet, omnes admonet, cū Egypto comminatur, omni genti peccatrici comminatur, iuxtà illud Saluatoris qđ vni dico omnibus dico, Inquit ergo vt redeamus ad Babylonios, ſuper hoc, i. præter ea, quæ diximus, hoc etiam adijciam, *Turbabo Cœlum, & mouebitur Terra de loco ſuo propter indignationem Domini exercituum, & propter diem iræ furoris eius*, Quæ poſſunt ad literam facilli mè intelligi, Cœlum videlicet turbari dum tonitruis, fulguribus, ac cæteris ſignis prodigioſis, et horribilibus commoueri cernitur, ſimiliter & Terra dum ſuis motibus concutitur, & contremiſcit. Vel ſecundum D. Hieron. hæc debent intelligi per figuram metonimiè capiendo Cœlum, & Terram pro his, qui cœlum, & terram inhabitant. Sed melius eſt, dicamus vnà cum D. Cyrillo, & alijs interpretibus, quòd hæc locutio eſt hyperbolica, qua Prophera vult innuere, irato Deo aduerſus quēpiam, creaturam quoq; tamquam Dei amulam, & miniſtram ad iram commo-

Tertullian⁹

Commuratio facta Babylonijs extē dit ad quoſcūq; peccatores illis nō abſimiles.

Cœlum turbare.

Hieronym.

Cyrillus.

moueri, eodem ipso Deo tamquam ipsius creaturę Domino & auctore ad id eam excitante. Nouimus enim cum Deus esset iratus aduersus Egyptios, creatura nihil non fecit aduersus eosdē. Aqua conuersa est in sanguinem, Terra produxit ranas, Cœlum demisit grandinem, profundæ tenebræ vniuersam illam regionem trium dierum spatio vehementer occuparunt, quemadmodum in Exodo scriptum est; nec mirū, quoniam cūcta quidem creata cum suprema voluntate conspirant, & nihil est in rerum natura, quod diuino nutui, & consilio non statim obtemperet, & obsequatur. Tandem per conturbationem Cœli, & Terræ voluit indicare Propheta summam, et ingentem rerum omnium perturbationem, quæ maximè solet accidere, cum Deus nobis irascitur, et indignatur. Sequitur deindè Propheta, et ostendit, qualis eo tempore futura est conditio miserorum, et inquit. *Et erit quasi damula fugiens, & quasi ouis, & non erit, qui congreget,*

Mirabilia q̄ contigerunt in Egypto Exo. 7. & deinceps.

Creatura seruiens creatori: & instrumentū eius.

Cœlum conturbari.

Tex. 9.

Aduentantibus inquam persis, & medis, et instante eorum persequutione quisq; illius Vrbis, erit quasi damula, quæ est animal uelocissimum, fugiens Leonem aut quodcunq; animal sibi infestum, et quasi ouis fugiens lupum, sic itaq; quicunq; Babylonię degent maxima cum celeritate sibi ipsis fugam parabunt. Erunt enim animi tam abiecti, et vilis, eoq; timiditatis ac væcordię adducti, vt nihil aliud in votis habeant, neq; de re vlla magis cogitent, nisi ut fugam capiant: et non erit, qui congreget, quia scilicet nullum habebunt qui in ea fuga, et animi consternatione eos ī officio cōtineat, vel excipiat, custodiat, et seruet: vel nullum habebunt ducem, qui eos reducat in vnum, et cohortetur, ut se hostibus opponant, et pro uiribus obsistant; neq; uelint cum dedecore, et ignominia uitam āmittere: quid ultra? *Vnusquisq; (inquit) ad populum suum conuertetur, & singuli ad terram suam fugient, & omnis, qui inuentus fuerit, aut superuenerit, cadet in gladio,* nihil hoc loco refert Esaias insolitum, et inauditum, commune est enim his, qui apud alias nationes degunt, vt imminente bello reuertantur ad suos: Et omnis, qui inuentus fuerit occidetur, ex his inquam, qui fugere, et in tutum reduci nequiuerit, occidetur, non ut cūq; occidetur, sed iugulabitur, confodietur, et à latere in latus transuerberabitur, et absq; ulla pietate, et misericordia perforabitur, ut apud turchas truces fieri consueuerunt. Quòd si quis superuenerit auxilium forte laturus, cadet in gladio: ideſt mox trucidabitur.

Infantes illorum allidentur in oculis eorum ipsis conspicientibus, et spectātibus illorum paruuli in Terram, uel in parietes proijciendo confringentur, et direptientur domus, ut supellectilia, et quęcumq; hominum uitę sunt necessaria, et quòd multo peius, ac intollerabilius est, uxores eorum uiolabuntur, qua re, nihil potest esse molestius his, qui sensum aliquem habent et non carent prorsus iudicio. Nec uerè scio, quæ potest esse alia maior oppressio, quam quemquam offendi in persona, illi uitam auferendo, aut in bonis ea deripiendo, aut in honore ut puta uxores, et maritale connubium uiolando, et constuprando, hęc tria oppressionum genera recensēt, et prędicit ipse Propheta in his ultimis uerbis, quæ aut omnia, aut aliqua solent frequenter euenire his, qui Deum contemnunt, et eumdem ad iracundiam prouocāt, quēadmodum testatur Moyses deuteronō. cap. 32. et rursus hoc idem magis confirmat per ea, quæ sequuntur, loquens ititdem in persona Dei, dicens inquam Deus, non solum Cœlum turbabo, et mouebitur Terra de loco suo, sed.

Mala horribilia quæ vi ſis inferū- tur.

Tria oppressionum genera.

Deut. 32.

Ecce ego ſuſcitabo ſuper eos Medos, qui argentum non quęrant, neq; aurum uelint. *Tex. 10.*

Quibus uerbis mihi uidetur ipsum Prophetam apertius explicare, et declarare quod antea dictum erat, uidelicet Cœlum turbabo, et Terra mouebitur de loco suo. Dicit ergò ego suscitabo, ideſt meneem immittam super eos, ideſt Babylonios, Medis, qui sunt homines crudi, immites et feri, faciam eos expergiſci, ac deliberare, ut Babyloniam aggrediantur, et euertant, qui argentum non quęrant, nec aurum uelint, neq; ulla rei cupiditate moueantur,

tur, sed solum inimicorum sanguine A
satiari desiderent, & vsq; adeò crudelitate, & immanitate delectentur, quod sagittis paruulos interficiant, nec eos solum, qui ex matrum vtero prodierunt interficiant, sed & illorum, qui in vtero solum lacte matris nutriũtur, haud quiquam misereantur, & super filios iam adultos non parcat oculus illorum, qua in re, extrema, & inaudita crudelitas horum demonstratur. Sed si non pepercerunt pueris in vtero matris adhuc B
existentibus, nec paruulis nuper in lucẽ æditis, minus crudelitatis erit si neq; ẽt pepercerũt pueris iam adultis: explicat deindè non absq; commiseratione finẽ & exitum huius obsidionis, & expugnationis, cum inquit.

Et erit Babylon illa gloriosa in Regnis, hoc est, intra omnia alia regna, eminens, & præstans, in vita in superbia Caldeorum. Tex 11.

Propter cuius, videlicet pulchritudinem, magnitudinem, ac nobilitatem C
Caldei mirumimmodum gestiebant, intumescebant, & gloriabantur. Erit inquam Babylõ ipsa tam insignis, & magnifica in eum statum reducta & euersa sicut subuertit Dominus Sodomam, & Gomorram; hoc est penitus destructa, & in solitudinem redacta. Non habitabitur vsq; in finem, & non fundabitur vsq; ad generationem, & generationẽ, hoc est per tempus valdè multum desolata permanebit. *Nec ponet ibi tentoria Arabs, nec pastores requiescent ibi*, Vsquè adeò locus erit incultus, & vacuus, vt neq; ouium greges habeant vndè pascãtur; *Sed requiescent ibi bestiæ, & replebuntur domus eorum draconibus*; Per Arabes Cyrillus intelligit Saracenos, & qui sũt propè Assyriam, quiq; intimas, & inaccessibiles æremos inhabitant; & rursus habitabunt ibi strutiones, qui sunt aues corpore magno, & graui, & sunt animalia voracissima admirabiliq; naturæ, & E
quęcunq, sibi obuia, etiam ferrum, deuorare eos fama est; vt refert Plin 10. cap. 1. deindè pilosi saltabunt ibi, per q̃ animalia pilosa aliqui intelligunt vulpes, lupos, vrsos, & alia his similia.

Ego autem existimo per pilosos intelligi debere quosdam homines bruta lem vitam præferentes, vt Satiros, faunos, & præter hos Simias, & cattos quosdam siluestres; *Et respondebunt ibi vlulæ in ædibus*. Per quas vlulas absq; vlla cunctatione ego intelligerem aues quasdam quæ noctu vagari solent, & tristem ac lustuosam vocem emittere, præsertim in ædibus, & in agris, & multò magis vbi sunt ædificia diruta; *Et Syrenes erunt ibi quiescentes in delubris voluptatis*. Per Syrenes nonnulli intelligunt quædam animalia, quæ emittunt vocem satis ioeundam, ac delectabilẽ, nonnulli volunt eiusmodi Syrenes esse monstra quædam in aquis degentia partim ex piscium natura, partum hominis imaginem referentia, quæ vocem adeò suauem emittunt, vt nautæ ea delectati & allecti plerunq; naufragium patiuntur; istæ inquàm Syrenes, in delubris voluptatis requiescunt, hoc est, in templis, & locis quibus homines idolorum cultores omni voluptatum generi, & præsertim libidinibus operam dabant: Alij per delubra voluptatis intelligunt palatia regum, & principum, & aliorũ dominorum. Hic itaq; fuit finis, & exitus totius gloriæ, & splendoris Regni Babyloniæ, sed qui diligenter aduertit, & rerum humanarum conditionem, & quæ in hoc mũdo inferiori consueuerũt, intimè perpendet, agnoscet, nil nisi diuinum stabile esse; & quod mortalia omnia ruunt Verum non solum ipsis Babylonijs hoc malum contigit, sed prohdolor, multis alijs Ciuitatibus, & Regnis acciduisse nouimus. Neq; id propter rerum humanarum conditionem tantũ, sed quod maius est, & lachrimabilius, propter iniquitates nostras, vt Dauid psal. 106. sicut supra diximus. Posuit terram fructiferam, in salsuginem à malitia habitantium in ea. Et reuera non est putandum de Babylonijs tantũ prophetam esse locutum: neq; vt dicit Augustinus super Apoca: hom: 16. Cũ Babyloniam nominari audimus perpetuò intelligendam esse Ciuitatem illã terrestrem ex coctis lateribus confectam, sed Ciuitatem Diaboli, congregationem impiorum, & malorum hominum, quemadmodum per Hierusalem, quæ visio pacis interpretatur, homines sanctos, & ad Deum pertinentes intelli-

Arabes qui secundum Cyrillum.

Plin. lib. 10. cap. 1.

Animalia pilosa.

Homines pilosi qui sint.

Simia.

Vlula.

Syrenes.

Delubra Deorum.

Palatia regum delubra.

Sola Diuina sunt stabilia.

Psal. 106.

Aug. 3. Apo.

strum, tum à Deo recessetimus. Anima quidem nostra efficitur Babylonia, cum ceciderit à gratia Dei, & cum fuerit prævaricata legem Dei, & sequuta fuerit concupiscentias carnis. Tunc enim Arabs: ideſt Dominus non ponit tentoria in ea, neq; pastores, ideſt Angeli, qui sunt custodes aiarum nostrarum ibi requiescent. Sed erit spectaculum, & domus immundorum spirituũ; & ad infernum descendent, vbi nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat; sed qua ratione per Arabem possumus intelligere Christum Dominum; quia Arabes dicuntur pastores Egregij; & quia Christus est summus Pastor, & Princeps pastorum; ideò per figuram potest dici Arabs.

Christus dominus Arabs dictus metaphoricè.

Ad tertium dubium dico similiter p ista nomina diuersorum animalium intelligi debere ipsos Demones, qui sub diuersis figuris, & imaginibus nobis apparent, & sub varijs modis, ac suasionibus nos miserè seducunt, proprerea

psal. 73. Dauid rogabat Deum. d. Ne tradas bestijs, ideſt demonibus, animas confitentes tibi, & animas pauperum tuorum ne obliuiscaris in finem. Demon itaq; appellatur Draco iuxtà illud psal. Draco iste quem formasti ad illudendum ei.

Demon Draco. psal. 103. Vocatur strutio propter voracitatem, quia numquam satiatur, circuit enim semper quem deuoret. Pilosus dicitur, qui sepè sub figura Hirci, & capræ suis cultoribus apparet, & sic depingitur.

A Vlula similiter potest appellari, quia vt plurimum, noctu vagatur ambulans per loca arida, & inaquosa: postremo Syrena potest iure nuncupari, quia plerunq; delectabilia nobis suggerit, vt opes honores, gradus, & dignitates, & omnia carnis oblectamenta quibus impiam nos trahit sententiam, & suo dulci, & appetibili, sed mortifero cantu ducit in interitum. Nec dubium per ista diuersorum animalium genera designari et varia hominũ ingenia, seu potius monstra: sũt enim pleriq; homines qui brutalem magis quàm rationalem vitam ducunt; proindeq; bestiæ magis quam homines debent appellari: sunt enim quidam veluti dracones, qui proximis ac fratribus suis, nunquàm non insidias tendunt, & querunt in negocijs circumuenire fratrem suum. Sunt alij, velut structiones gulæ, & ventri dediti; nonnulli plusquam Syrenes qui licet aliquid humani quandoq; sapere videantur, voluptatibus tamen, & libidinibus sunt prorsus intẽti, & immersi. Nec desunt, qui pilosis animalibus cõgruè possint conferri, quia penitus sordidi, & auari esse demonstrantur, sunt, & aliqui, velut vlulæ qui semper noctu vagantur, et nil nisi tenebras, ac horrores disseminant cuiusmodi sunt pro maiori parte Hęretici. Quarè rogandus est Deus ab eiusmodi monstris nos subtrahere, & liberare dignetur. Et in hoc terminatur expositio Cap. xiij.

Strutio, vlula.

Diabolus pilosus.

Diabolus syrena.

CAPVT QVARTVM DECIMVM.

1. PRopè *est vt veniat tẽpus eius, & dies eius nõ elongabuntur. Miserebitur enim Dominus Iacob, & eliget adhuc de Israel, & requiescere eos faciet super humum suam: Adiungetur aduena ad eos,*
2. *& adhærebit domui Iacob. Et tenebunt eos populi, & adducent eos in locum suum: & possidebit eos domus Is-*
3. *rael super terram Domini in seruos, & ancillas; & erunt capientes eos, qui se ceperant, & subijcient exactores suos. Et erit*

tractaui sic eueniet: Vt conteram Assyrium in terra mea, & in montibus meis conculcem eum: & auferetur ab eis iugum eius & onus illius ab humero eorum tolletur. Hoc *consilium, quod co* 12.
gitaui super omnem terram, & hæc est manus extenta super vni 13.
uersas gentes. Dominus *enim exercituum decreuit: & quis po-* 14.
terit infirmare? & manus eius extenta, & quis auertet eam? In
anno, quo mortuus est Rex Achaz, factum est onus istud. Ne 15.
lateris Philistea omnis tu, quoniam comminuta est virga percus-
soris tui: de radice enim colubri egredietur regulus, & semen
eius absorbens volucrem. Et *pascentur primogeniti pauperum,* 16.
& pauperes fiducialiter requiescent: & interire faciam in fa-
me radicem tuam, & reliquias tuas interficiam. Vlula *porta,* 17.
Clama Ciuitas: prostrata est Philistea omnis: ab Aquilone enim
fumus veniet, & non est qui effugiet agmen eius. Et quid re-
spondebitur nuncijs gentis? Quia Dominus fundauit Syon, &
in ipsa sperabunt pauperes populi eius.

EXPLANATIO IN QVARTVMDECIMVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. *PRopè est, ut veniat tempus eius, & dies eius non elongabuntur.*

PRiusquam huius capituli expositionem aggrediar, occurrit dubitatio diluenda penes eius initium quando D. Hieronym⁹ vnà cũ pleriq; expositoribus, aliud facit principium huius capitis, ibi nempè. Et erit Babylon illa gloriosa in Regnis. Alij aliud faciunt initium, & tandẽ cõmunis, & vulgata omnium opinio est, vt assumpta verba sint præsentis capitis initium, & intentio est ipsius Prophetæ his verbis, & in sequẽtibus aliquid nobis proponere. V. G. de aduentu Christi verba facere, ideſt de tempore quo venturus est, iuxtà quam sententiã sic exponi debet, propè est, ut veniat tempus eius; ideſt ut Christus Dominus Dei filius, & verus Messias ad nos veniat, nobiscum sit, & humanam carnem suscipiat. Propè, inquam, est nõ diu morabitur, citò veniet, & non tardabit, quasi ante pedes est, et iam iam nobis apparebit: & dies eius non elõgabuntur, & rectè quidem dicitur ipsum venturum, quia ipse est, qui prædicabatur venturus in nomine Domini: Hic est ille benedictus, qui ab alio Prophetà venturus nominatur, vbi hic aut

Intentio præsentis capitis.

adhuc modicum, & veniens veniet & A non tardabit, qui item venit in nomine Dei, & patris sui. Quid postmodũ sit facturus cum venerit, paullo post videbimus, Hi autem, qui volunt verba

prædicitur Iudæos, captiuandos, et postea redimendos.

præassumpta, clausulam esse, et finem præcedentis capituli, opinantur, his prædici tempus, quo Iudæi erunt captiuandi, & postea redimẽdi, aut potius supponit iam dictum superius, Iudæos esse captiuandos, & in presenti capite eos esse liberandos, describens, et prę B nuncians Babyloniæ destructionem. d. Propè esse tempus, quo Iudæi sunt captiuandi, & non multo post ab ipsa captiuitate liberandi. Verum est tamen quod sub figura vastationis Babyloniæ intendit Sanctissimus iste Vates adumbrare futurum iudicium, quo omnes iudicabuntur, vt qui non commouentur ad benè agendum, ex promissionibus, & præmijs uitæ cœlestis moueantur timore futuri Iudicij. Dicit er C go propè est vt veniat tempus eius, & dies eius non elongabuntur. Nec mireris, quod multum temporis iterceſſerit ab eo, quo Esaias ista uaticinatus est vsq; ad ea tempora, quibus Iudæi fuere in captiuitatem adducti, aut ab ea liberati, & multum etiam temporis, si de Christi aduentu loquamur, quo quidem tempore fuimus & nos erepti à seruitute Diaboli, quoniam cum omnia sint præsentia ipsi Deo, atq; etiam D habita relatione, & collatione ad totũ tempus futurum, verissimè dictum fuit à Propheta propè est ut veniat tempus eius, & dies eius non elongabuntur. Si etiam de futuro iudicio loquamur, non longè distat ab vnoquoq; nostrum, sed propè est vt veniat tempus eius, iuxtà illud Ioan. in Apoc. cap. 11. Et quid tum faciet? Sequitur. *Miserebitur enim Dominus Iacob, & eliget adhuc de Israel & requiescere eos faciet super humum*

Isa. primo cap. primo.

suam. Sensus est, si hęc verba referas ad historiam, quæ habetur primo Esdrę cap. primo quòd ipsi Iudæi erunt redimendi, benè (inquit) quòd Deus miserebitur Iacob; ideſt non permittet Iudęos sub illa captiuitate diutius detineri, sed eorum miserebitur, & Israel sal-

psal. 102.

uabitur, iuxtà illud, psal. 102. Non in perpetuum irascetur, neq; in æternum comminabitur. Sed re uera hæc duo verba longè verius ad liberationem humani generis à seruitute diaboli, quàm Iudæorum è captiuitate Babylonica liberationem sunt referenda. Misertus est enim Deus humano generi, reuocãs ipsum è captiuitate demonis, & ignorantiæ tenebris, & ad lucem Euangelicã ipsum deducens; & non absq; causa habetur in textu hęc verborum variatio, scilicet miserebitur Deus Iacob, et eliget adhuc de Israel q. d. Non omnis Israel saluabitur, sed reliquiæ saluæ fient. Ex tota enim illa Israelitarum multitudine delegit aliquos cũ quibus tamquam delectis militibus, & socijs liberaturus esset, et saluum redditurus ipsum mundum, sicut Gedeon cum paucis delectis militibus profligauit Madianitas Iud. 7. Dicit autem Iacob miserebitur; et de Israel eliget, quia oportuit misereri Iacob, et eum adiuuare, qui semper est in lucta, et magno in discrimine constitutus. De Israel eliget, quia post victoriã cum Deo nomen accepit. Et requiescere eos faciet super humum suam. Quod attinet ad historiam. Sensus est, quod Deus sua potenti virtute reducet Israelitas in patriam suam, et ad proprios lares, *Et requiescere faciet super humum suam*; i. super domos suas, aut sicut vulgo dicimus in proprio cubili morientur, et in Terra sua, hoc est in sepulchro suorum maiorũ requiescent. Sed et hæc verius de nobis, qui in Christum credidimus possunt, ac debent intelligi. Deus. n facit nos requiescere nunc super humum propriam, ideſt super Ecclesiam in qua nos requiescimus, tuti, et trãquilli absq; vlla perturbatione manemus, et post hanc vitam super humum nostram; i. super Terram, et regionem viuorũ quiescere poterimus. E De quibus dicitur, quam dilecta tabernacula tua Domine virtutum concupiscit, et deficit anima mea in atria Domini, et post pauca Beati, qui habitant in domo tua Domine. Et sequitur.

Iud. 7.

Sepelirí in sepulchro patrum suo rum magna felicitas est.

psal. 83.

Adiungetur aduena ad eos, & adherebit domui Iacob. Quod hic dicit verum est, si spiritualiter intellexerimus, quãdoquidem gentes, quæ erant peregri-

næ,

næ,& aduenæ,& longè à Dei cognitione,& salute,accedẽt & adiungentur ad eos.i. ad Apostolos,& ad eos,qui de domo Iacob,& de domo Israel erant crediturí: & adhærebit domui Iacob fide, & affectu,vt dicit glosa interlinearis.

Tex-s. *Et tenebunt eos populi,& adducent eos in locũ suũ,& possidebit eos domus Israel super Terrã Domini in seruos,& ancillas,& erãt capientes eos, qui se ceperant & subijcient exactores suos.*

Propterea D. Paulus Ephesios 2. cap. alloquens eos qui ex gentibus crediderant in Christum, & adiuncti erant Apostolis tamq̃ veris Israelitis.d. iã nõ estis hospites,& aduenæ,sed ciues Sanctorũ,& domestici Dei. Inter cõmoda,& prosperitates,quas Deus pollicet filijs Israel,& Iuda;postea q̃ fuerint liberati à captiuitate Babylonica, ea sunt q̃ ꝓdiximus, ꝙ ſ3. requiescent super humũ suã,& ꝙ alienigenæ adiungẽt eis,& adhęrebunt domui Iacob, & ꝑter hæc populi eos tenebunt,hoc est amplectentur,& fouebũt, nec pmittent à quoquã lędi, aut impediri,quin ad proprios lares reuertantur, quin potius populi maioris authoritatis,& viriũ,adducent eos in locum suũ,hoc est in Patriã suã associabũt eos,& comitabuntur:& possidebit eos, hoc est filios Iuda è captiuitate eductos domus Israel,aut potius domꝰ Israel possidebit eos,ſ3. populos,qui cõmitabuntur Iudęos, & illis fauebunt aut melius dicamus, quòd domus Israel possidebit, hoc est suæ ditioni, & imperio, atquè dominio habebit eos populos,qui adiuncti fuerãt,vel adiungentẽ, & adhęrebunt domui Iacob,& nõ quacũq; rõne,sed ꝑtextu, ac iure dominij possidebunt eos sup Terram Dñi in seruos,& ancillas: & ꝑterea erunt capiẽtes eos,qui se cæperant, hoc est in eam prosperitatẽ deuenięt, & tanta sibi erit collata potestas, ꝙ capient, & captiuos ducent eos: qui ais se cæperãt,& postremò subijcient exactores suos, eos inq̃, qui suas opes,& facultates arripiebant, & nulla habita rõne neq; pietate,magna cũ vi,& potẽtia exigebant tributa àquscumq;, magna certe, & ferè incredibilis erit horũ ꝓsperitas, & admirabilis rerũ vicissitudo,vt qui prius erãt serui, eorũdẽ quibus seruiebant, & subiecti erant, Dñi fore ꝓdicãtur,at qm̃ ex nullis Annalibꝰ,neq; alicuius historia constat Iudæos in tantã aũctem,& potestatẽ euectos,vt habuerint,& possederint in seruos,& ancillas quosdã ex Babylonijs,& Assyrijs,neq: vnq̃ captiuos duxerint aliquos ex eis, ppea Sacri Doctores,& horũ verborũ sani et veri Interꝑtes, qcũq; hactenus ꝓdicta sunt,sm̃ rei veritatẽ ad Xꝑi tẽpora volunt oĩno referri. Nulli profectò dubiũ est,ꝙ pleriq; gẽtiles,qui erant peregrini,& aduenę à Testamẽto Dei,adiuncti sunt p Dei misericordiã,& pietatẽ ad Apostolos,& alios Dei ministros,immò ad eos oẽs,qui de domo Iacob,& de domo Israel erãt credituri in Xꝑm,& fide,ac deuotione adhęsẽrũt domui Iacob,hoc est ipsi Eccl. & cõgregationi fideliũ:& ipsi quidẽ Apostoli posse derũt in seruos,& ancillas pleroſq, gentiliũ,ac Iudæorũ,qnquidẽ hi ad fidẽ adducti seruierũt,& quotidie seruiũt Apostolis,& ministris verbi Dei,& obtẽperãt illis,& reuerẽtur,ac genua flectunt: & erũt capientes eos,qui se cęperãt. Et hoc indubie,& citra oẽm cõtrouersiã, effectũ esse cõspicimus. Prius.n.in exordio nascẽtis Ecclesiæ gentes ; & Iudæi, vbi poterãt,capiebant,& mactabãt Dei seruos,& Xꝑi fidẽ annũciãtes,qerãtveri Israelitæ,Israelitę qdẽ sm̃ carnẽ ꝑsębantur eos,qui erãt Israelitæ sm̃ spũm. Sed postea serut Dei cęperũt,& sibi subiectos reddiderunt eos, quos antea persequutores,& interfectores habuerũt, & quibusnã armis, qua virtute,quibus viribus? nempè prædicatione verbi Dei,magistratuũ operatione & bonorũ operum exẽplo. Possunt, & ad victoriã, q̃ habemus cũ demone referri. Gẽtes namq;, q̃ prius erãt Idolorũ seruitutı addictę, & affixæ,& qui summopere demonẽ colębãt,& cuius Imperiũ singulari cultu obseruabãt,Dei bñficio illustrati,cõfregerũt idola,abijecerũt oĩno eorũ cultũ, & ipsũ demonẽ sibi subiecerũt, & eos,qui iã seducti erãt,& iugo seruitutis oppressi, ministerio Apostolorũ fuerũt ĩtroducti in Terrã Dñi,hoc est ĩ Sãctã Eccl. & in seruos,& ancillas Dei euaserunt.

Christiani & ministri Dei subiecti sunt sibi magistratus & principes impiorum, & gentium.

Hæc oĩa,q̃ mox diximus licet verisi ma sint,& ab oĩ difficultate libera, & se

Gentes ad domũ Iacob accesserũt vt de quomodo.

mota,nõ inficior tñ, quin, & ſm̃ hiſtoriã modo quodã intelligi queant. Nihil.n.abſurdi aut multũ à veritate alienu exiſtimo, q̃ pleriq; ex Babylonijs & Aſſyrijs adiũcti fuerint ad Iudæos,dum redierunt in Hieruſalẽ,& q̃ fuerint ipſi Iudæi redeuntes multis fauoribus, ac muneribus auctι,ab his,qui coluer̃ Babyloniã. Vt pót haberi ex 1. lib. ipſius Eſdræ cap. 1. Neq; vllum arbitror fore incõueniẽs, ipſos Iudæos ſecũ adduxiſſe nõnullos ex Babylonijs, & Aſſyrijs, & alijs nationib⁹ peregrinis in ſeruos,& ancillas, & pſertι ex Babylonijs,cũ iam fuerint è proprijs domibus eiecti, & oĩbus bonis,ac facultatibus expoliati. Et q̃ ipſi Iudæi in ſuã propriã Terrã adducti,eos,quos ſecũ duxerãt,captiuos,hoc eſt legis iugo ſubiectos detinerẽt. Sic.n. ait Cyrillus; qui ẽt alio modo interp̃tatur ad lr̃am,qd v3. ipſi Babylonij,qui olim victoria ſunt potiti, & Iſraelẽ ex Iudæa captiuũ abduxerũt ſuoq;ſubiecerũt imperio,dominationi ſubijcienẽ, & ipſi ẽt captiuabuntur, Cyro nimirũ, et perſis,et Medis,eos ad vaſtitatẽ redigẽtib⁹. Hæc Cyrillus ad uerbũ. Sed prior eius expoſitio magis ad lr̃am. Vbι ẽt nota, Eſaiam vocare Iudæã Terrã Dñι, propterea q̃ fuit illis,hoc eſt Iudæis à Dño data,nõ vi,aut virtute horũ acquiſita. Et quoniam ibi præcipuè colebatur Deus.

Tex. 3. *Et erit in die,cum requiem dederit tibi Dominus à labore tuo,& à conceſſione tua, & à ſeruitute dura,qua ãte ſeruiſti,ſumes parabolã iſtã contra Regem Babylonis, & dices &c.*

Proſequitur Eſaias p̃dicere,et enũciare cõſultationẽ futurã in populo Iſrael poſt liberationẽ,ex captiuitate Babylonica,et vaticinatur ea,quæ dicturi ſunt, aut dicere poterũt ipſi Iſraelitæ aduerſus Babylonios,qui ſunt eos pſequuti, et tot annis in dura,et aſpera ſeruitute detinuerunt: ſatiſq;eleganter,et perſpicuè deſcribit miſeriã eorum,et calamitatẽ qui de aliquo eminẽti loco, et ſtatu ĩ terrã corruerũt. Propterea inquit. Et erit in die illa,eo ſ3. tẽpore,quo Deus miſerebitur Iacob, et reducere decreuerit de captiuitate,in qua manebat, populũ ſuum,et requiẽ dederit tibi Dñus à labore tuo,quo ſ3. p̃mebaris,et à cõcuſſione tua ꝑpetuo vexabaris,et à ſeruitute dura qua ante ſeruiſti, ſumes inquit parabolam iſtã contra Regem Babylonis, et dices. *Quomodo ceſſauit exactor, quieuit tributũ?* Quę,& qualis fuerit hæc parabola,poſt eius finem examinabimus quid ea ſignificet in p̃ti videam⁹, quid ea contineat. Inquit ergò. Quomodo ceſſauit exactor,quieuit tributum, ceſſauit inquam exactoris nõ eſt amplius; qui grauet nos,qui nr̃a ſurripiat,quiq; à nobis exigat,quod nõ debemus,q̃q; ẽt reddere,et p̃ſtare non valemus, ceſſauit inq̃ hoc eſt perijt,mortẽ obiuit,et deniq; dura, et importuna exactio finẽ habuit. Vſus eſt hoc verbo Eſaias (dicunt iſti) Ceſſauit, et non perijt, ut dictione molliorisnec tã aſpera,aut odioſa vterẽtur; ſed hoc parũ eſt,et nihil refert,quieuit tributum,nõ amplius infeſti erunt, qui illud repetebant, et ſingulo quoq; die,aurum ex nobis expoſcebant,et penè corporum nr̃orum viſcera extrahere nitebantur,et nihil ferè aliud paſsim vbiq; audiebatur niſi tributum. Quieuit ergo tributum *Præterea contriuit Dominus baculum impiorum,virgam dominantium, cædentem populos in indignatione plaga inſanabili: ſubijcientem in furore gentes, perſequentem crudeliter.* *Tex. 4.*

His duob⁹ verſiculis egregiè deſcribit Proph. mores,et vitia tyrãnorũ,qui poteſtate ſibi tradita, vel p̃miſſa, nequaq; vti didicerũtquadã dexteritate,aut clemẽtia,ſed tamq̃ baculo,et virga ad petiendũ ſubditos,et eos conterendos voluere illis dominari. Dicuntur cedere,et flagellare populos quibus dominantur in indignatione,i animo tam cõmoto, et in fæuitiam adducto,et nullo habito humanitatis reſpectu, cedunt inq̃,et petunt ſubditos,et afficiunt plaga inſa- *Plaga inſanabilis.*
ppetua nuq̃ curabilis, ac deſitura: alij p plagã ĩſanabilẽ intelligũt mortẽ æternã q̃ tñ Deus ob peccata infert ĩpoenitẽtibus. Cędũt itaq; populos ĩ indignatione, plaga inſanabili; poſtremò contriuit Dominus baculum impiorum, et virgam dominantium ſubijcientem in furore gentes, perſequentem crudeliter, ſubijciunt inquam in furore gentes, ideſt nulla manſuetudine, aut animi dexteritate vtuntur, dum

ali

Cyrillus.

3. Eſd. ca. 1.

aliquos subiicere, & ditionem aliquã sibi acquirere studeant ac laborant, sed cum impetu, minis, ac terroribus sub eorum dominatu pertrahere consueuerunt, & crudeliter more ferarum, ac bestiarum persequuntur eos, qui illis obsistunt, proindè cum fuerint isti tyranni, & impotentes ad Terram deiecti, & ferè ad nihilum reducti, sequitur, quod ait Propheta scilicet.

Tex. 4. *Conquieuit & siluit omnis Terra, gauisa est, & exultauit.* Conquieuit inquam, & siluit omnis Terra à fletu, murmure, lamentis, & perturbatione, nec non à metu, & terrore, quibus continuò erant affecti; gauisa inquam est omnis Terra, quæ pauebat ex dominatione illorum; & exultauit, vires & animum reassumpsit, cum liberata esset a subiectione eorum, & cum viderit eosdem iam deiectos, & in terrã prostratos. Lætatur enim Iustus, cum viderit vindictam manus suæ lauabit in sanguine peccatoris; nec solum Terra, sed abietes quoq; lętatæ sunt super te, ò Rex Babylonis & cedri Libani, hoc est principes, & reges, quibus ille vi dominabat, quosq; sub iugo, & virga ferrea detinebat, læta sunt eo mortuo, atq; defuncto. Et sequit sub eadẽ elegãti Methaphora. *Ex quo dormisti, ò, Rex insolens, ac tyrãne, Non ascẽdet amplius, qui succidat nos.* Loquunt quidã abietes & cedrini viri potẽtes, & magni, & quicũq; erũt aliquãtę auctoritatis; ex quo dormisti, i. ex quo ęcidisti, & vita functus es, non ascendes, quemadmodum faciunt, qui volunt ex arboribus ramos succidere, ascendunt in arborẽ, & ramos succidunt, mortuo itaq; ipso Rege Babylonis, i. eius potẽtia ad nihilũ redacta, nõ erit, qnos destruat aut viresimminuat, ac potestatẽ nostrã.

Psal. 57.

Lætatur populus cum dereli sunt tyranni.

Potest etiam dici hunc esse modum loquendi per hyperbolem, cum dicit, ꝙ Terra, & arbores lætatæ sunt interitu, ac destructione Babylonis iuxtà illud psa. Montes exultauerunt, vt arietes, & colles sicut agni ouium cum fuit liberatus Israel de ægypto, & domus Iacob de populo Barbaro, & alia huius generis sexcenta exẽpla. Notandũ ẽt est, ꝙ parabola illa contra Regẽ Babylonis assumpta, in exprobrationẽ illius capiẽda est, non in commendationem, quemadmodum Iudæi pariter & latro improperabant Xp̃o, dũ in Cruce penderet. d. si filius Dei es, descende de Cruce; salua te metipsum, & nos; deindè sequitur sub eadem parabola referre, & explicare, q̃ maneant mala post hanc vitam ipsi Regi Babylonis, dum inquit.

Terra & arbores lætantur.

Psal. 113.

Infernus subter te conturbatus est, in occursum aduẽtus tui, suscitauit gigantes: omnes Principes Terra surrexerunt de solijs suis, omnes Principes nationum &c. *Tex. 5.*

Infernus dicitur subter nos, quia scilicet in loco inferiori est situs, & constitutus; & quia omnia grauia tendunt deorsum, & facilis est descensus auerni, propterea cum tu grauitate peccatorum sis valdè onustus, facilè admodum inferni locum, qui te indubitanter expectat adibis & petes. Dicitur conturbatus in occursum tui aduentus, vel qd fuerit stupore commotus qui fieri potuit, vt viri tã potentes, tam fortes, ac formidabiles, alluc descendant? Vel dicitur Infernus conturbatus, quòd, qui illic detinebãtur forsan timebãt, ne sic mortuus eos lædere, sicut viuus eos lædere solebat, vel tertio dicit põt fuisse locus ille inferior conturbatus, & quodam pauore cõterritus pp occursum aduentus tui, ò Rex Babylonis, quia es adeo exosus, & despectus cunctis mortalibus tuam ob insolentiã, & multitudinẽ peccatorũ, vt ẽt infernus grauatè admodũ, & ægrè te excipiat ego aũt vereor ne infernus vehementer conturbetur, et magnopere exandescat dum ego (quod Deus auertat) & mei similes, & longè maiores, quorum munus est alijs præcludere uiã inferni, & ab illò nos subtrahere illuc properemus. Loquitur. n. Propheta de inferno tamquam de quodã homine viuo; quæ. n. hic dicuntur non quod ita sint, sed quod facilè potuerint esse aut fortè modo quodã extiterunt referunt. Propterea parabolicè, & sub quadã figura dicta sunt, & hunc in modum accipi debent, sicut, & ea, quæ sequuntur. Dicit. n *Infernus suscitauit gigantes*, Quid p gigantes hoc loco intelligat Propheta non satis constat. Quidam. n. intelligũt magnos demones, & manes inferorum, quia vt plurimum, dum nobis appa-

Infernus conturbatur in excipiendis maxime gnatibus.

Gigantes ab inferis suscitati, qui.

sub monstruosa mole conspiciuntur. Suscitabit ergo tibi gigantes, ideſt principes demoniorum, qui tibi assurgant, & tamquàm omnium malorum principem in suo sinu, & locis tenebrosis excipiant. Alij per gigantes intelligunt viros sublimes, qui illis detinentur, quiq; opibus, et potentia alios quondam oppresserunt, & in pauperes, & egenos, sęuam tyrannidem exercuerunt; nonnulli pgigãtes intelligũt quoscumq; mortuos, qui ideò gigantes nuncupantur, quia ppetuos cruciatus, et torméta substinent, et ea quidem grauissa. Deindè oés Prĩcipes Terrę surrexerũt de solijs suis, oés principes nationũ, vt ſ3. te irrideant, et admirentur, loquitur. n. hic Proph. de Inferno, pinde ac si sit aliquod regnũ, in quo multi sint principes, et duces, qui eant in occursum magno Regi. Quæ omnia dicta sunt per ironiã, vt illudãt Regi Babyloni, et cuicũq; eius imaginẽ, ac pſonã gerenti, q. d. Tu adeò malus, impius fuisti, et iniquus, ꝙ omnes mali, et omnes demones tibi dabunt manus, et prçcipuum locũ, ut multo plura, q̃ alij tormenta patiaris. Aut ea verba, omnes principes Terræ surrexerunt etc. debent referri ad Prĩcipes vinos, et existentes, qui præ lætitia, et iocunditate surgant de solijs suis, et insultent Regi Babyloniorum, eiq; dicant verba, quæ sequuntur, Sic. n. legimus. *Vniuersi respondebunt, & dicẽt tibi. & tu vulneratus es sicut & nos, nostri similis effectus es &c.* Vniuersi inquit respondebunt, et dicent tibi. At cui respondebunt? nullus adest interrogans, cui respondeant. Dicimus hanc particulam posse duobus modis exponi. Primo quidem, vt supponamus, et imaginemur istos Principes mutuò colloqui, et inuicem conferre maximam hanc, et inopinatam rerum vicissitudinem: eũ ſ3. qui alijs principibus dominabatur, neque quicquam sibi infensum verebatur, sic fore decretum, vt et ipse fuerit coactus ad infernum descendere: sic itaq; inter se se colloquentes, et admirantes vniuersi respondebunt, et alter alteri sic dicet. et tu vulneratus es et c. Secundo modo, sic põt exponi, et effingi aliquem respondere, et ferre sententiam, non solum dum ab aliquo interrogatur, uerum etiam, quando quis intra se ipsum loquitur, et supponit, quod aliquis interroget, vel ipse secum ipse disputat, et diligenter discutit, ac perpendit facinus aliquod nouum, et inusitatum, quemadmodum hoc in loco factum esse existimandum est, ac si Rex ipse Babylonis de se ipso conquestus, et de sui status mutatione vehementer admiratus in hæc verba proruperit. Ego ſ3. edificaui Babylonem magnã, in robore fortitudinis meæ, subieci principes, et duces meæ ditioni, et sui potens in potentia mea; quam ergo ob causam, ob quod meum facinus, et flagitium ad tantam calamitatem deueni? tunc respondebũt vniuersi Principes, et dicent tibi.

Nos putabamus præ imbecillitate nostrarum virium, nequaquam potuisse nos resistere tuæ potentiæ, et te solum eum esse, qui in tua sublimitate permaneres: Verum res ipsa manifestè nobis demonstrat oppositum, quandoquidem, et tu vulneratus es et captus, nostri què similis effectus, ita vt, quos dignitas, et potestas ac dominatus in Terra distinxit, et separauit, apud inferos pœna consociat; detracta est. n. ad inferos superbia tua, concidit Cadauer tuũ, subter te sternetur tinea loco tapeti, vel panni serici, et operimentum tuum erunt uermes. Hucusq; non dubito, quin ista verba non solum ad Regem Babylonis, verum ad omnes Principes, et potestates huius seculi, immò ad vnũ quemquè nostrum commodè referantur, qui dum sumus in aliquo statu, et gradu eminenti, vel Dei permissu, vel propria culpa, aut improborum nequitia ad aliquam miseriam, et calamitatem deuenire contigerit; et ne longius exempla petamus, de me ipso, et in me ipso, hæc omnia, vel maiori ex parte põt verificari. D. Cyrillus innuit hęc verba referri debere ad Principes, qui supersunt, sed hoc tantundem est, ad id, quod supra diximus. Quod autem dicitur, *Subter te sternetur tinea, & operimentum tuum erunt uermes*, Dubio procul indicat pœnas, quas propria ignit conscientia, vel suppliciorum materia, quæ ex propriis peccatis, et diuinæ

uinæ legis neglectu prodit, ac naſcitur; ut rectè inquit D. Hieronymus. Qui verò, hæc volunt referri iactata ab inferis
Hieron. demonibus contra Chriſtum Dominũ cum ad inferos deſcendit, mea quidem
Euſebius. ſententia, nequaquam ſunt audiendi, quamuis ſit ſententia veterum patrum, vt poſtea videbimus. Itidem ſequitur Propheta exprobans, et inſiliens aduerſus Regem Babylonis damnans, et increpans inſignem, et admirabilem eius arrogantiam, et ſuperbiam .d.

Tex. 6. *Quomodo cecidiſti de Cælo Lucifer, qui mane oriebaris? corruiſti in Terram, qui vulnerabas gentes? qui dicebas in corde tuo: in Cælum conſcendam, ſuper aſtra Dei exaltabo ſolium meum, & ſedebo in Monte teſtamenti, in lateribus Aquilonis. Aſcendam ſuper altitudinem nubium, ſimilis ero altiſſimo &c.*

Licet pleriq; omnes exiſtiment hoc loco fieri Apoſtrophen ad ipſum demonem, ſeu potius ad Principem demoniorum, qui appellatur Lucifer. Propterea quod, hic Angelus ſuæ naturæ ſplendore, ac pulchritudine omnes alios ſpiritus excedebat. Veruntamen volumus hæc omnia prius interpretari, ceu dicta aduerſus Regem Babylonis, et deindè ſecernemus, quę in demonem propriè ſunt referenda. Dicimus ergò, quod poterat abſq; vlla iniuria iſthęc exprobratio in ipſum Regem Babylonis iniici, poterat inquam ipſe Nabuchodonoſor iure Lucifer appellari, quia glorioſior, et magnificentior erat cunctis alijs Principibus, et de Cœlo excidiſſe dicitur, quia de ſolio potentię, et maieſtatis ſuæ, qua cæteris præeminebat, deſcendit, et in Terram corruit. Cœlum enim appellatur hoc loco ſedes, et ſolium, in quo ipſe reſidebat propeer altitudinem, ſplendorem, et maieſtatem ipſius. De mane dicebatur oriri, quia videbatur à principio ſuæ ętatis Regnum aſſequutus, et quaſi naturali quodam iure, et ſinè multo labore, tam amplum Regnum ſuper alios Principes ſuæ ditioni adiunxiſſe. Iſte ergò tam magnus Princeps, et totius ferè orbis abſolutus Imperator, qui vulnerabat gentes deprędando Vrbes, et regna, in Terram corruit, et in cinerem conuerſus eſt. Præterea dicebat in corde ſuo, tamquam ſibi non ſatis eſſet occupauiſſe vniuerſam Terrã. In Cœlum conſcendam, quaſi diceret, non ſatis eſt magnitudini animi mei, neq; ſpiritus, et deſideria cordis mei quieſcunt, quòd rebus terrenis dum taxat præſim, et ſuperſim, ſed altius, et ſublimius tendit animus meus, videlicet in Cœlum conſcendam, ſuper aſtra Dei exaltabo ſolium meum, et ſedebo in Monte teſtamenti, in eo ſcilicet loco, in quo fuit data lex, aut in Monte Teſtamenti, hoc eſt in templo, vbi ſolus Deus colitur, q. d. Volo omnibus illis prœeminentijs, et immunitatibus, quibus ipſe Deus colitur, et honoratur, et ipſe frui, et vti: et ſedebo, et perſiſtam in lateribus Aquilonis, quemadmodum, et ipſe Deus: per latera Aquilonis expoſitores intelligunt Ciuitatem Hieruſalẽ, de qua pſal. xxxxvij. *Pſal. 47.* Mons Syon, latera Aquilonis, Ciuitas Regis magni. Stellæ vocantur aſtra Dei, tum quia ſunt creatæ à Deo, tum quia omne magnum, et excellens dicitur eſſe Dei, et tribuit ipſi Deo. Dicebat etiam in corde ſuo iſte Rex nimis arrogans, et inflatus. Aſcendam ſuper altitudinem nubium, et deniq: exprimens præcipuum, et principale eius deſiderium inquit. Similis ero altiſſimo: non auſus eſt dicere ero Deus, quia nouerat id fore impoſsibile, ſed inquit ſimilis ero altiſſimo, ero tamquã Deus: ſic et dixit ipſe demon progenitoribus noſtris Gen: 3. Eritis ſicut Dij ſcientes *Gen. 3.* bonum, et malum, ſed vide quid ſequitur, et quæ ſit rerum vicisſitudo, et in quem modum fuerit iſte conſequutus, quę meditabatur in corde ſuo. Inquit ergo Propheta Verumtamen ad Infernum detraheris, et in profundum Laci. Non enim tua ſponte ibis, ſed detraheris, ui deductus eris, et vt vulgo dicitur. Ci ſarai ſtraſcinato; i. diſcerptus. in profundum Laci conueniens quippè erat, qui, nec Deum cognouit, neque homines eſt veritus, ſed ſibi tantum tribuit, vt ſimilis eſſe Deo quandoquè cogitaret, ad Infernum, et profundum Laci detraheretur. Nam impij, quaſi plumbum demerguntur in aquis

vehementibus, & descendunt in profundum quasi lapis. Quanto enim gradus est altior, tanto grauior est casus, Sic enim dicit Deus per Moisem Deuter. xxxij. Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsq; ad inferni nouissima. Neq; præter rationem Infernus assimilatur lacui, quoniam, quemadmodum Lacus excipit aquas, & detinet, ita Infernus impiorum animas suscipit, & detinet in perpetuum. *Infernus cõparatur lacui. 2. a. 7.*

Qui ergo illum viderint, & contemplati fuerint, & fixis oculis illum despicient, siue qui degunt inter viuos, siue animæ eorum, qui iacent in tenebris, ad eum inclinabuntur, vt perspicacius videant, & eius deiectionem considerent, & obstupescant. Inclinabuntur quidem, quemadmodum faciunt hi, qui vt videant aliquem in imo deiectum, & substratum inclinant caput, & demittunt, vt in profundo alicuius loci, siue putei iacentem, & demissum melius videant, & agnoscant, quorum quidem actio adeò curiosa, & nimis impudenter affectata, pœna est grauissima his, qui aliàs fuerunt in aliquo honore, & dignitate constituti, quin & ab omnibus summo in honore, & obseruantia habiti. Dicuntur etiam illi, qui hoc viderint ad eos inclinari, & mente consternari, considerantes & admirantes diuinam Iustitiam; & in se ipsis eiusmodi verba effabuntur. *Tex. 8.*

Nunquid iste est vir, qui conturbauit Terram, omnia susq; deq; mouens, qui concussit Regna, omnia litibus, & contentionibus inuoluens, & cuncta in dubium reuocans, qui posuit Orbem desertum, interfectis magna ex parte, vel in fugam positis incolis, & habitatoribus, & Vrbes eius destruxit? vt in exemplo est manifestissimo Ciuitas Hierosolima cum multis alijs Vrbibus, & oppidis ab eo destructis, & euersis, postremò vinctis eius siue ab eo, non aperuit carcerem, sed crudeliter cum eis egit, & cõtra communem Principum morem, nullum ijsdem benignitatis, & humanitatis signum commonstrauit, quandoquidem solent Principes dum occupant aliquem locum vinctos, & carceribus detenctos, liberos reddere, & si qui fuerint etiam ab eo obtenta Victoria, in vincula coniecti, post aliquod tempus; aut mera ipsius liberalitate, aut exposita pecunia illos tandem in libertatem asserere. Clementia namq; pietas, & misericordia, magis quàm iniquitia, & crudelitas vigere debet in Principe, q̃ quidem cum longè abessent ab hoc Rege Babylonio, minimè quidem moerebatur inter Principes, & Reges, sed potius inter sæuissimos, & rapacissimos tygros, & Leones annumerari. Propterea vide quæso maximum discrimen, & varios exitus inter vtrosq; hoc est inter bonos Principes, & impios Tyrannos, sic.n. discriminatur inter eos prudentissimus iste vates, subdit.n. *Omnes Reges gentiũ vniuersi* qui scilicet optimo principi digna peregerũt, *dormierunt, & quieuerunt*, extremumq; diem clauserunt in gloria, honore, & existimatione, & summa apud omnes opinione, & non solum Principes, & Reges, sed vnusquisq; vir priuatus, probo homine digna, qui egerit, quieuit in domo suo, mortuus est in cubili suo cum omni apparatu, & prouisione rerum necessariarum, summa cum pace, & tranquillitate ciuium, absq; iurgiis, & contentionibus: *Tu autem* ò Rex Babylonis *Proiectus es de sepulchro tuo quasi stirps inutilis, multi vsui proficua, pollutus, & obuolutus, atq; permixtus cũ his qui interfecti sunt gladio, & descenderunt ad fundamenta laci*, Hoc est ad infimas partes, & profundissimas ipsius Laci, vnde colligimus secundum D. Hierony. infernum esse sub terra *quasi cadauer putridum*. Solent.n. cadavera putrida, & pessimè olentia proijci in aliquem locum subterraneum valdè profundum, & excauatum, ne visum pariter, & olfatum prætereuntium, quouis pacto lædat. Notat hoc loco D. Cyrillus, quòd sicut vestis sanguine consperſa, & tincta non potest facilè mundari, ita, qui pertinax est in peccatis, non facilè potest ad semitam reduci ob id pollutu, & sanguine consperſus ipse Nabuchodonosor, veluti cadauer putridũ proiectus fuit in profũdum inferni, & reuera sic legitur de ipso, quod fuit exhumatus à filio, & in minutissimas partes dissectus, fuit tandem proiectus in agrum, quò volucres Cœli depascerent, *Cyrillus.*

pascerent, ac deglutiret ipsum quãquã A D. Hier. existimat hanc esse fabulam.

Particulam istam. *Quasi cadauer putredum* aliqui nectunt cum præcedenti versiculo, ut nos fecimus. Alii voluntse quentis particulæ fore principiũ, vt sic legatur. *Quasi cadauer putredum nõ habebis consortium neque cum eis in sepultura* q.d. non solum dum uiuis, & hac luce frueris non habebis consortium, aut etiã mortuus nõ moereberis inter alios Reges recenseri, sed neq. etiam pa B rem, aut similem cum eius sepulturæ locum obtinere. Verum tibi conueniet omninò, quod impræcatur Dauid tui similibus, descendant in infernum uiuẽtes. Ratio est *tu enim terrã tuam disperdidisti* omnia tributis, exactionibus, & aliis grauaminibus, innumerabilibus q; iniuriis, & violentiis perturbasti, & oppressisti, *in populum occidisti*, etiam tibi subiectum, tanta humani sanguinis auiditate laborabas. Sed hic est difficultas quo C niam in textu nostro sic legitur, tu terram tuam disperdidisti, tu populũ tuũ occidisti, quomodo terra luda erat ipsius Nabuchodonosor, nisi dicamus esse suam, quia data ei in correptionem. At si legamus, ut 70. interp. qui legunt terram meam, & populum meum, nulla est difficultas. Vel potius, permanentes in textu nostro, sic exponẽtes, tu terram tuam, & populum tuum, ideſt tibi subiectum, sic tollitur omnis scrupulus, & magis demonstratur, & declaratur illius Regis crudelitas, & extrema cupiditas: vndè benè subiicitur; tãta humani sanguinis auiditate laborabas. Et phęc & alia scelera multa, & peccata quibus Deum & homines offẽdisti, nõ vocabitur in æternum, neq; erit in hominum memoria *semen pessimorum*, hoc est non poterit diu durare, & persistere germen, & proles hominis tã pessimi. Id quod non solum accidit in p E genie ipsius Nabuchodonosor quæquidem modico post tempore fuit extincta, & ad nihilum redacta verum etiã nostra hac tempestate videmus obtigisse in Regem Anglorum, qui tanta fuit impietate, & crudelitate non solum in seruos Dei, sed etiam admodum impudẽter, & insolenter crassatus est in sanctam ecclesiam Catholicam, & in Romanos Pontifices qui suo tempore flõl ruerunt. Videmus enim, & propriis oculis perspicimus illius semen omninò defecisse, sed prosequamur, inquit enim *Præparate filius eius occisioni*, quasi ne dubio mactabuntur, nec poterunt cuiquam euadere mortem, quia in iniquitate patrum suorum persistunt, vel quòd punientur pro iniquitate patrum suorum, iuxta id quod dixit Dominus. Visitabo iniquitates patrum in filios, vsquè in tertiam, & quartam generationem. Non confurgent, ideſt postquam semel ceciderint, & quam prędixi ruinam passi fuerint, non sunt amplius surrecturi, neque caput eleuabunt, sed eorum memoria prorsus interibit, neque implebit faciem orbis Ciuitatum, hoc est, non est putandum neque ullo pacto suspicandum, quod sint occupaturi eius filii magnum spatium orbis, ac terræ habitabilis; & Ciuitates arces, & castra ędificaturi. Scriptum est enim Ecclesiast. x. cap. Sedes superborum destruxit Deus, & sedere fecit mites pro eis: & quod hic Propheta prædixit, indubitanter euenit, Balthassar nãque fuit interfectus, & vniuersa eius cognatio ita, ut eo occiso nullum postea de eius progenie regnasse compertum est. Sic etiam frequenter euenire conspicimus plerisq; hominum generibus D qui cum deiecti fuerint ab aliquo honoris, vel dignitatis gradu, numquam amplius resurgunt neque ad idem, vel aliquanto minus, promouentur, ut multorum exemplis facilè potest demostrari. Textus quem habet. D. Cyrillus, sic iacet, ut non impleant Terrã bellis, ubi exponit quòd numquam resurgent, ne paternam insolentiam imitantes, & auitæ impietatis æmuli, terrã impleant bellis, & aliis tumultibus. Quo autem hactenus dicta magis roborentur, introducit Propheta dominum loquentem, & ait. *Et consurgam super eos, dicit Dominus exercituum*, hoc est ipse Deus, qui est Dominus, dux, & caput militiæ Cœli & omnium exercitum quicumq; sint illi præter legiones Demoniorum, quorum fuit vtiq; & est creator, & Dominus non autem dux

Psal. 54.

70. interp.

Contra Regem Anglorum.

Exod. 40.

Eccl. x. cap.

Balthassar Rex Babyloniæ interfectus.

& caput, super Regem consurgam, dicit ipse, id est super Regem, & filios eius & super omnem eius familiam, & gentem. Et perdam Babylonis nomẽ vt numquam amplius nominetur, & reliquias, & germen, & progeniem dicit Dominus, & vt vno verbo dicamus, perdam inquit omnem eius progeniem, & posteritatem, & ita efficiet, quòd non possit vltra extendi, & propagari.

Et ponam eam in possessionem Hericij, & in paludes aquarum, & scopabo eam in scopa terens dicit Dominus exercituum. Quid sit Hericius clarum est apud nos, dicimus enim esse quoddam animal, vndequaque spinosum, delitescens vtpluri mum in cauernis Terræ, & foraminibus. Alij dicunt in tex. hæbreo haberi voculam, quæ significat testudinem, alij noctuam, alij aliud. Ego cum glosa interlineari existimo hoc genus animalis insinuare cętera monstra animalium, volens ipse Deus ostendere, Babyloniam fore possidendam, & incolendam, non amplius ab hominibus, sed à feris, & mõstris cuiuscumque generis, D. Hyeronimus asserit per hoc genus animalis designari eos homines qui gaudent, & conquiescunt in incerto diuitiarum. Dicit etiam Babyloniã uertendã esse, aut potius immittẽdam, & injciendam in paludes aquarum.

Hericius que

Hyeroni.

Nec mirum, quia iuxtà dictum quorũdam per mediam Ciuitatem percurrebat quidam riuus, qui nullum habẽs exitum constituit paludes aquarum, vel baratrum luti, hoc est in voragines luti. At ego Arbitror id futurum potius diuina virtute, quàm profluuio riui. In summa sensus Prophetę est, quod Ciuitas illa omnino destruatur cuius postremam desolationem his verbis ostendit. Et scopabo eam in scopa terens, q.d. non leuiter, & fortuitò eã scopabo, sed terens, vt nihil in ea remaneat sordium, aut potius quicquam boni. Dicebamus hæc verba, & exprobrationes aduersus Regem Babylonis commodè referri in ipsum Demonem, qui cum esset maximis honoribus, & gratuitis donis abundè insignitus, in superbiam elatus, ausus fuit insurgere aduersus Deum, & percupere

A fieri similis altissimo, ut copiosè admodum declaratur secundo sent. Verumtamen vt dicit D. Aug. ij. super Gen. ad lt. cap. 24. non solum ad ipsum Demonem qui est caput omnium malorum, verũ ad eius membra posse applicari. Potest enim per ipsum Luciferum intelligi genus apostatarum, vel caput eorum. Verum aliqua propriè tribuuntur membris quę non possunt dici de Diabolo qui est caput, vt egregiè ostendit Aug.

B lib. 3. de Doct. Chri. cap. vlt. *Iurauit Dominus exercituum dicens non vt putaui, ita erit: & quomodo mente tractaui, sic eueniet*, quasi dicat, si non ita erit, vt putaui, & quo modo mẽte tractaui, non sim *Tex. 18* Deus, non amplius mihi credatur, nulla meis dictis prębeatur fides. Dicit hęc Propheta Domini personam gerens, quia posset fortè quis imaginari, quæ Deus est comminatus nequaquam euẽtura, vel ob maximam, atq; formidabi

C lem Babylonis potentiam, aut propter immensam Dei benignitatem. Quarè ad consolandum, & consolidandum populum suum Israelem, & ad perscindendam Babyloniis omnem eorũ spẽ vanam; quę prædixit futura, iuramento confirmat. Est enim bonorum hominum consuetudo, & maximè Principum, & Dominorum, quę statuerint & decreuerint iuramento firmare. Quamquam non est necesse, quæcum

D que decreuit Deus iuramento firmari, sed more humano loquitur ipse Deus, verbum enim Domini manet in æternum. Sed videamus super quo iurauit Dominus exercituum. *Vt conteram Assyrium in terra mea & in montibus meis conculcem eum, & auferetur ab eis*, hoc est à populis meis iugũ eius, hoc est subiectio, & oppressio, qua populus meus, sub Assyriis opprimitur. & detinetur, *& onus illius hoc est Regis Assyriorum ab humero eorum id est Iudæorum tolletur.* Vocat autem terram Iudęorum, terrãm suam quia ei dicata, vel quia ibi vigebat diuinus cultus vti etiam paulò dictũ est, sic etiam vocat montes meos, quia fidei suæ, & suæ protectioni erãt commissi. Cum Iudæa montuosa esse dicatur propterea dicit, in montibus meis, innuens & intelligens regionem

E

Iudæ

Iudæx. Sed dubitatio est,cur hoc loci Propheta comminetur Assyriis, cum iam sermonem habuerit de Babyloniis & eorum vastationem, ac desolatione prædixerit. Dicunt aliqui, & satis rectè hoc ideò factum,vt proposito exemplo de clade Assyriorum facta sub Rege Ezechia, credibilior illis redderetur desolatio futura ipsius Babyloniæ. Et tandem cum viderent Iudæi vtrumq; vaticinium fuisse adimpletum,& prædictum finem assequutum,facilius posset adduci ad credendum quęcumque fuerunt à Prophetis prædicta de Christo Domino,& cum primis videntes vtriusque regni destructionem, & victoriam Domini super vtrumq;, futurum quoque aliquando intelligerent Christum esse habiturum per mortem, & passionem suam uictoriam, & potestatem aduersus omnes incredulos, & infideles,& præcipuè super demonem,& eius assecias, nec solum ipse, sed eius discipuli,ac ministri habebunt potestatem super omnes serpentes,& scorpiones,& super omnem virtutem inimici, velut etiam Paulus ad Rom.16.testatur d.Deus conteret Sathanam sub pedibus vestris velociter. Deindè sequitur *Hoc consilium, quod cogitaui, super omnem Terram, & hæc est manus extenta super vniuersas gentes,vel ad dispergendum,& conterendum incredulos,vel ad protegẽdũ & saluandum eos, qui crediderint*, quia non Iudæorum tantum Deus, sed & gentium. Vult enim Deus omnes saluos fieri, & ad agnitionem veritatis peruenire. *Dominus exercituum, decreuit. Et quis poterit infirmare? & manus eius extenta,& quis auertet eam?* Nec existimet quisquam hęc verba solum difficultatem innuere, sed testè D Hyer. impossibilitatem, & quia opus prædestinationis,& præscientię est opus sapiętiæ, & potentię, ideo attribuitur consilio & manui ipsius Dei.

In anno,quo mortuus est Rex Achaz,factum est onus istud. Hucusq; vaticinatus est Esaias sub Ozia, qui, & Azarias dicitur, & sub Ionathan eius filio, postremo sub Achaz Rege impiissimo Post hac vaticinatur sub Rege Ezechia & hoc est,quod dicit,in Anno,quo mortuus est Rex Achaz factum est istud onus, hoc est talis visio, & Prophetia qua prędictum fuit excidium Regis Assur, & Regis Babyloniæ,& nunc prędicit onus,& præsluram palestinorum & inquit *ne læteris tu philistæa omnis* q. d. nullus omninò sit cuiusvis gradus, & conditionis Philisteorum, qui debeat lætari,& securitatem sibi polliceri,quoniam comminuta est, & extenuata, siuè confracta uirga percussoris tui, quia scilicet mortuus est Rex Achaz, qui erat tibi valdè infensus, quoniam de radice,hoc est de stirpe,& semine colubri egredietur regulus, q & basilicus dicitur,de cuius pestiferis, et mortiferis conditionibus, vide Plinium lib,8. cap.21.propèfinẽ.Sensus ergo est quod Philistæi non debent ullopacto ob mortem ipsius Achaz congaudere,quia longè peior, et sæuior erit aduersus eos, qui in eius Regnum est successurus, quàm qui præcesit- Quidam volũt per colubrum intelligamus Oziam, et Ionatham, qui longè peiora, et grauiora damna intulerunt Philistæis, quam fecerit ipse Achaz, quippèqui potius accepit à Philistheis aliquot damna, quam intulerit Pro qua re vide lib. Reg.et secundũ Paralip. et semen eius absorbens uolucrem, explicat his verbis pestilentem ipsius regali conditionem,quippè qui ore,et afflatu absorbet volucrem, ideſt alias aues,pro quo vide D. Hier. Cyrillus autem existimat Philisteos potius ab Assyriis, et Babylonijs,quam à Regibus Iuda damna susceptisse,nec tibi videatur durum,quòd Reges Pij,ac Deo grati vocentur serpẽtes, & colubri,ac basilisci,quoniam aduersus hostes Dei,tales eos esse oportebat. Prædicit deindè, quales erunt Iudęi percussis Philisteis, id est è medio sublatis, et inquit. *Et pascentur primo gentis pauperum* ideſt ipsi Iudęi, qui dicebantur filij primogeniti ipsius Dei, et dicuntur primogeniti pauperum, quia eorum patres iam erant ad inopiam redacti tot bellis, cædibus, et rapinis depopulati. Isti ergò primogeniti pauperum, et pauperes pascentur, poterunt sùbstineri, & fiducialiter requiescere; Arque vt diuitias requiescant

Rom. 16.

Tex.12.

Tex. 13.

Tex. 14

Tex. 15.

Plin. lib. 8. cap. 21.

Hier.Cyril.

Tex. 16.

Iudæi primogeniti

subdit

CAPVT QVINTVMDECIMVM.

ONVS Moab. Quia nocte vastata est Ar, Moab cōticuit: quia nocte vastatus est murus, Moab conticuit. Ascendit domus, & Dibon ad excelsa inplāctum super Nabo, & super Medaba Moab vlulabit: In cunctis capitibus eius caluitium, & omnis barba radetur. Intriuiis eius accincti sunt sacco: super tecta eius, & in plateis eius omnis vlulatus descendit in fletum. Clamabit Hesebon, & Eleale, vsque iasa audita est vox eorum. Super hoc expediti Moab vlulabunt, anima eius vlulabit sibi. Cor meum ad Moab clamabit, vectes eius vsque ad Segor vitulam conternātem: per ascensum enim Luith, flens ascendet, & in via oronaim clamorem contritionis leuabunt. Aquę enim Nemrim desertæ erunt, quia aruit herba, defecit germen, viror omnis interijt. Secūdum magnitudinem operis, & visitatio eorum: ad torrentē salicum ducent eos. Quoniam circuiuit clamor terminum Moab vsq; ad Gallim vlulatus eius, & usque ad puteum Elim clamor eius. Quia aquæ Dibon repletæ sunt sanguine: ponam enim super Dibon additamenta: his, qui fugerint de Moab leonem, & reliquijs terræ. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7.

EXPLANATIO IN CAPVT QVINTVMDECIMVM, ESAIAE PROPHETAE.

ONVS Moab: quia nocte uastata est Ar, Moab conticuit: quia nocte vastatus est murus, Moab conticuit.

PRædicit hoc cap. Noster Esaias diuino spiritu afflatus destructionem Regni Moabitarum, qui præterquamquòd erant Idolatræ, & inimici Dei, fuere etiam vehementer infensi, & infesti populo Dei, vt habetur ex lib. numerorum cap. 22. quique etiam iuuabant eos, qui eumdē populum Dei uexabant, & Deum omnipotentem, tamquam minus potentem ad eum protegendum, ac saluandum, contemnebant, & aduersus eum extulerunt caput: quamobrem eò magis digni erant graui supplicio, quoniam cum originem ducerent à Loth, qui erat propinquus Abrahæ, à quo etiam multa acceperant beneficia, atq; ideo modo quodam pertinebant ad populū Israelem debebant potius eos protegere,

gere, & inuare, quàm hostibus prodere, & in manifestum, euidensq; periculum eos inducere. Prædicit etiam Esaias suorum destructionem, vt fidem faceret, & viam sterneret ad misteria Christi, facilius credenda. Nam cum vidissent Iudæi, & vniuersum hominũ genus, non multò post tempore Moabitas, vt prædictum erat ab Esaia, esse destructos, crederent facilius, ea quæ deinde ventura, quæ de Christo Domino ab eodem erant prædicta. Sic enim consueuit sacra scriptura in iis misteriis nostro intellectui firmiter imprimendis prius aliquid cito futurum proponere, & prædicere, vt quæ multo post tempore sunt futura, absque vlla hęsitatione credantur, vt iam dictum est: cũ enim Dominus prædixisset, & comminatus fuisset se peruersurum domum, & posteritatem omnem Heli sacerdotis, hoc illi signum illius mali, quòd venturum esse decreuerat, dedit. Hoc erit tibi signum, eius quod venturum est, duo filijs tuis Ophni, & Phinees indie vno morietur Ambo. Prædicit ergo vates onus Moab: ideſt ruinam, & defolationem illius Regionis, & populi, & inquit. Nocte vastata est Ar; quę (vt dicunt) erat Metropolis totius Regni; Moab conticuit ideſt nihil obstitit nullo pacto se mouit, continuo manũ dedit, & patienter primariæ Ciuitatis ruinam substinuit. Nocte vastatus est murus, ideſt omnia propugnacula, & munitiones Vrbis dirutæ & euersę. Moab conticuit, hoc est, nihil reparationis, aut præsidij tantæ ruinæ attulit vdque Dei virtute, ac potentia, qui vires ei subſtulit, atque animum, & hęc libenter Esaias repetit, & inculcat ad exprimendam ruinę certitudinem, & ad maiorem eorum infœlicitatem, & hæbetudinem ostendendam; nec non, vt monstraret, quàm grauis, & magna sit futura hæc ruina, id quoque facit Hieremias, & multo copiosius, & ardẽtius. cap. 48. & rectè quidem nocte vastata est Ciuitas Moab quia nocte etiã conceptus est Moab de incestu patris. Ascendit domus, videlicet vniuersi primatet, & Dybon Ciuitas prędara ad excelsa, vbi locatæ erant idola, & ego lebantur, aut ad magos, & diuinos, qui inter eos multi habebantur, accedebãt nõvt adorarent, sed vt plãgerent, & plãctu, ac vlulatu commouerent Deos suos ad commiserationem, & ad ferenda ei subsidia: Dibon, seu Dimon excelsi montes Moabitarum ubi colebantur idola: seu Ciuitas Maobitarum valdę insignis, Super Nabo, & super Medaba Moab vlulabit, q. d. non solum loca prius dicta vastabuntur, sed etiam Nabo, & Medaba, propterea Ciues, & incolę illius Regni vlulabunt, ideſt horribiles voces, & gemitus emittent, & stridoribus, seu potius rugitibus sui doloris vehementiam demonstrabunt. Hæ fuerè duę ciuitates satis nobiles, & prędarę illius regni. Medaba Vrbs Arabię in tribu Gad. Nabo similiter Ciuitas Moabitarum in tribu Ruben. aut nomen montis eiusdem nominis, sed iuxtà verba Hieremię non potest esse nomen montis hoc loco, sed Vrbis, quia inquit, uę super Nabo quoniam vastata est, & confusa. Tunc vltra. *In cũctis capitibus eius calustrum, & omnis barba radetur*, argumentum videlicet doloris, & tristitiæ; quandoquidem mos erat priscorum, in afflictionibus, & luctu, caput, & barbam radere, aliquando nos diximus Rasuram barbæ fieri in signum dedecoris, & ignominię; sed alicubi mos est, vt in signum lætitiæ, & prosperitatis barba radatur. Contrà verò in signum luctus, & mœroris barba deferatur. Sed D. Tho. dicit oppositum quòd tempore luctus viri nutriebant comam, mulieres autẽ deponebant. Hiere. 7. ubi sic dicit capillum tuum tonde, & proijcę, & sumẽ indirectum plantum. Pro maiori tamẽ dilucidatione huius rei vide infine huius cap. Alius textus habet. Erunt omnia brachia concisa. Sensus est, quod eo tempore Sacerdotes Idolorũ, quo suos Deos placarent, cultris brachia sua incidebant, quemadmodum, & nos facimus, dum virgis, & fustibus, & funiculis quibusdam nodosis percutimus spatulas, & totum corpus vsque ad sanguinem in pœnitentiam nostrorum delictorum. *In triuijs eius* ideſt in omnibus uiis publicis, & patentibus, *accin-*

Mos sacra scriptura in misterijs diuinis nobis enucleãdis.

Medaba, & Nabo Ciuitates Arabię.

Ar metropolis Moabitarum, quæ magis autore D. Hier. uocatur Aripolis.

Ob ignauiã uel impotentiam malis imminentibus, quando quę non occurunt.

Hier. ca. 48.

Tex. 2.

Tex. 3.

Hesebō Eleale, & Iasa vrbes Moabitarum.

Num. 32.

Ios. 21. & alibi.

Tex. 4.

Vectes.

ni sunt sacco; solemus, & nos in signum pœnitentiæ, et detestationis peccati in diu sacco. *Super tecta eius & in plateis eius omnis ululabit: descendit in fletum*, quem admodum enim ascenderunt in excelsa cum fletu, sic etiam videntes Deos suos nullam opem attulisse, descendebant cum fletu. *Clamabit Hesebon, & Eleale, Ciuitates, usque Iasa*, quæ erat in extrema parte Prouinciæ, audita est vox eorum. Næc solũ senes, & impotentes, sed etiam expediti. hoc est uiri fortes, & nullo impedimento detenti, & qui possent resistere, & se à cunctis hostibus tueri, aut uelut imbelles, & pauidi fugam capere, ululabunt: anima eius, ideſt cuiuscunque ibi degentis ululabit sibi, quisque enim suum onus portabit, & necesse erit cauere sibi ipsi. Hesebon Ciuitas in Galaad Moabitarum, in qua habitauit Sehon Rex Amorreorum, quám edificauerũt filij Ruben. Numeri 32. & 1. Paral. cap. 6. Qui edificarunt aliam Ciuitatem in Galaatidide regione, tribui Iudæ ascripta, quæ vocatur Eleale. Numeri 32. Iasa autem est nomen Ciuitatis, quæ de tribu Ruben, Merari Nepotibus data fuit, vt legitur numeri 21. & alibi. Sed clarius Iosue. cap. 21. D. Hieronymus. d. hanc Ciuitatem imminere mari mortuo, vbi est terminus prouintiæ Moabitarum. Et profectò per nominationes tot Vrbium, et locorum maximè distantium, Esaias, quemadmodum, & Hieremias volunt ostendere grauissimam fore, et prorsus communem, et generalem illius regionis destructionem, velut quondam fuit in uniuersa penè Italia: et nostra quoq; ætate, dum essemus paruuli, in expugnatione vel excidio Vrbis Romæ sub anno Domini 1527. 5. Maij. Vbi non solum vniuersum latium, et pleraq; loca finitima, et eidem Ciuitati propinqua multas subierunt ruinas, et deuastationes, verum etiam alię Ciuitates procul dissitæ non paruum damnum, et incommodum pertulerunt, vt facilè est videre, siquis legerit historias nostrorum temporum.

Propterea subdit *Cor meum ad Moab clamabit. Vectes eius vsq; ad segor vitu-*

lam conſternantem: per ascensum enim luith flens ascendet, & in via Oronaim clamorem contritionis leuabunt.

Verba hæc sunt satis obscura, et sub horum cortice latent magna misteria. Pro quorum intellectu præsertim anagogico vide D. Hieron. in sexto eius libo super Esaiam. Quod attinet ad sensum literalem, vox est Prophetę, vel commiserantis, cum etiam hostes Dei digni sint aliquando commiseratione, Dei enim sunt creaturę, vel vt alij dicunt, vox est Prophetæ non tamquam dolentis ex illorum vastatione, sed quasi innuens sibi in animo esse se carmen lugubre habiturum de afflictionibus Moab, vt videlicet pœniteat, priusquam ira Dei veniat super eum; & q̃ magna futura sit ista clades, & ruina, ostendit, dum ait: Vectes eius, hoc est termini, & fines illius Regionis protendunt vsq; ad segor vitulam conſternantem, q. d. Ciuitas, aut regio ipsius segor, est vsq; adeò pinguis, & affluens omnibus bonis, vt sit velut vitula, quę propter pinguedinem, & crassitiem apellatur conſternãs quasi humi iacẽs, & perpetuò succumbens. Alij dicunt, & legunt. Vectes eius vsq; ad segor vitulam conternantem, quod sic debet exponi, vectes eius, ideſt regiones Moab, fortes inquam, vsq; ad segor quæ est Ciuitas paruula, sed fortis, vt Vitula conternans, ideſt trium annorum: alij per vectes regni Moab intelligunt viros admodum potẽtes qui erãt in illo regno tamquam vectes ostij, quibus clauduntur ostia domus, ita vt domus sit tuta, & libera ab oĩ infestatione. Segor dicitur etiam vitula conternans quia tertio quodam terremotu prostrata est; sed melius est dicatur vitula conternans: alij per vitulam conternantem intelligunt locum magnum, fortem, & optimum. Alij dicunt locum illum comparatum Vitulæ trienni propter lasciuiam, & dissolutionem quandam, quam Vitulę huius ætatis, vt plurimũ habere consueuerunt. Dicit enim Cyrillus, quamdiu Vitulæ est iugi mexperta, lasciuiens, & inuencula, tenerum, ac nouitium cornu perferens exultans ex septis, & vestibulis, ac stabulis saltitat

citat identidem. Nam tertius annus animalibus ratione carentibus ad ętatis florem, et ad maturas vires efficiendas sufficit, quo etiam tempore domari solent. Talis erat Moab, siue segor, tunc insultans vicinis, & infirmiores negligens. Per ascensum enim luith, qui dicebatur esse mons quidam, adibant fugientes, flens Moabita ascendet, vel in Montem, vel incelsitudinē ipsorum montium, vbi colebantur Idola, & in via Oronaim clamorem contritionis leuabunt. Oronaī dicunt esse Vrbem excelsam, et tritam, ac popularem, quæ quotquot ex aliis Vrbibus, aut Regionibus illuc aduentabāt solebat excipere; qui ergò illāc ituri pertransibāt, ingentes clamores dolore, & mœtu plenos emittebant. *Demdè aquæ Nemrim desertę erunt.* Nemrim secundum Liranum est ager quidam, seu territorium abundans aquis, & fontibus. Cyrillus dicit esse vrbem positā in extrema ora Regionis rubro Mari satis propinquam, adeoque aquosam, et feracem, ut qui in ea degunt, multos habeant equos, et homines pugnacissimos, aquę igitur illius loci desertæ erunt, quia aruit herba, defecit germē nihil vltra ibi crescebat, aut exoriebatur. Viror omnis interiit, neque arbores, neq; plantæ, aut vites ibi conspiciebantur amplius D. Hieronymus inquit Nemrim esse oppidum quoddā situm super mare mortuum salsisaquis atque sterilibus oppletum. Et propter amaritudinem dęsertę erant. *Nāq; secundum magnitudinem operis*, scilicet peccati, *& malitię visitatio eorum.* Visitatio n. ut sæpe dictum est quandoque in bonam partem, quandoq; in malam accipi consueuit. Nos ergo iuxta qualitatem, et quantitatem delicti visitat Deus, infligens varia pœnarum genera. Ad torrentem salicum ducēt eos hoc est ipsi Assyrii ducent Moabitas captiuos ad torrentem salicum, ut ibi eos trucident, et summergant, quoniam circuibit clamor terminū Moab, vsquè ad gāllim vlulatus eius, et vsquè ad puteum Elim clamor eius q.d vndique & omni ex parte usque ad fines regni Moabitarum, audietur clamor, fletus, et vlulatus ipsorum occisorum. D. Hieronymus opinatur prophetam hoc loco innuere vastitatē inuectam à Caldeis, seu Babyloniis, & per torrentem Salicum intelligit flumina Babylonis, vel vallem Arabiæ qua itur ad Assyrios, sed de hac vastitate aliqui dicunt nihil haberi in sacris literis, quia aquæ Dibon repletę sunt sanguine: tanta enim erit occisorum sanguinis abundantia vt cum affluentia, et copia aquarum contendat. Dybon enim vel Dimon est nomen flummis in terra Moab. Gallim autē, et puteus Elim sunt in finibus Moabitarum. Vnde ad maioris doloris, et calamitatis augmentum inquit Deus, *ponam super Dybon additamenta*, quia scilicet non tantum ab Assyriis verum etiam ab aliis extraneis nationibus grauissima damna patentur: & his qui fugerint de Moab. & reliquiis Terrę his videlicet qui fuerint superstites, immittam Leones, idest feros, et crudeles homines, qui eos deuorent. Vide quę so, quàm dura, quàm misera, et aspera fuerit istorum sors, et conditio, ea præsertim ratione, quod et ipsi persequuti sunt populum Dei, dum ab aliis nationibus extraneis innumerabiles iniurias, et persequutiones paterentur, contra quos ait Propheta psal. 68. Domine quem tu percussisti, persequuti sunt, et super dolorem vulnerum eorum addiderunt. Appone iniquitatem super iniquitatem eorum, et non intrent in Iustitiam tuam, et deleantur de libro viuentium, et cum iustis non scribantur. Cæterum interprætationes diuersorū nominum, quæ in hoc cap. ponuntur, et intellectus eorum siue significatus iuxta sensum allegoricum, aut anagogicum, siue etiam tropologicum perquire à D. Hieronymo nobis enim non vacat omnia perscribere. Pro hoc vaticinio vide etiam 48. cap. Hyeremię, qui multo verius refert hanc visionem cōtra Moab. Hoc solum iuxtà sensum moralem mihi videtur annotandum; non sine causa dictum esse quod nocte vastata est Ar, siue Ariopolis, quæ interprætatur aduersaria, siue sapientia secularis. Hæc enim sapientia nocte perit, quia scilicet in tenebris ignorantiæ

Oronaim vrbs excelsa.

Tex. 5.

Tex. 6.

Tex. 7.

Psal. 86.

Dicunt alii qui hac additamenta, nihil aliud esse nisi super maroré causa belli conceptum addere maiorem pœnitentia.

rantiæ, & in errore actionum tandem corruit et deficit. Et in nocte pariter eius murus, hoc est tutela, & protectio dolis, & fraudibus confecta cecidit in nocte, ideſt præter ſpem, & opinionem cecidit inquam, & non potuit conſiſtere. Aut dicas, quod nocte uaſtata eſt Ar, ideſt aduerſarii, & inimici nominis Chriſti nocte deſtructi ſunt, hoc eſt ex improuiſo, & nihil tale ſuſpicantes periere, & nullus potuit eis auxilium ferre, quia non eſt ſapientia, non eſt conſilium, neque fortitudo contra Deum, Moab conticuit, hoc eſt mundus, demon, & quæcunq; creatura conticuit, quieuit, patienter tulit, & nulla ex parte obſtitit, Hæc enim omnia videlicet Mundus, caro, Demon, & creaturæ corporales dici poſſunt Pater: *Moab enim a patre interpretatur.* Nota interpretationẽ huius nominis Moab. Et reuera cum primum in lucem prodimus, priuſquam ex aqua de ſpiritu ſancto renaſcamur, velut ſpurii, & illigitimi habemus hos tres patres uidelicet Carnem, Mundum, & Demonem. Nota etiam pro documento, & conſolatione delinquentium, quod notat Nicholaus de Lira ſuper illam particulam. Vectes eius vſquè ad ſegor, qui appellatur uitula conternans, quòd allegoricè interpretando vult innuere, paruam pœnitentiam deſignatam per ſegor, quæ erat parua Ciuitas, & exigua, ſi perſeuerauerit, nos deducet ad perfectam ſalutem quę eſt vltimus finis noſter, præter hæc pauca quæ iuxta ſenſum miſtic im ſuper hoc caput adduxiſſe libuit, voluit quoque in gratiã quorundam afferre ſenſum tropologicum, ſeù moralem quo demonſtrentur peruerſi quorundam hominum mores, qui per nomina hic contempta deſignantur, ſumpta occaſione ab interpretatione, & ſignificato horum nomi- *Hieronym.* num. Et licet D. Hieronymus dicat, omnem prophetiæ huius ſenſum penè vnum eſſe, vt ſcilicet author per ea quæ hic de Moabitis referunt, voluerit innuere, ſubdolam ac peruerſam hæreticorum mentem, qui per falſa eorũ dogmata, putant, & nituntur ſubuertere Eccleſiam Dei, nos tamen non credimus inficiari, ſi ſecundum interpretationes diuerſorum nominum in dicemus varios mores diuerſorum hominum, qui non ſunt abſimiles ipſis Moabitis.

Primum quidem diximus, Moab interprætari Pater, vel à patre, & cum quiſque noſtrum ſit à patre, opere precium eſt videre, quem patrem habeamus, & à quo tamquam à patre ſimus à principio procreati. Conſtat enim noſtræ productionis, & generationis principium eſſe ſemen quod á genitore fluit, ac deciditur quod quidem eſt vſque adeò putridum, & infectum vt niſi per aquam ſacri baptiſmatis abluamur, & recreemur, ac rurſus generemur, eſſemus perpetuò polluti impuri, & filii carnis, & Diaboli: Nec refert homines quandoque naſci, & produci à patre iam purgato per Baptiſmum, & alia ſacramenta, quoniam cum primum naſcimur, & exorimur ab homine ſic purgato, non naſcimur ab eo, & ex eo ſecundum Spiritum ſed ſecundum carnem, & conſequenter cum vetuſtate peccati, ut dicit Diuus Auguſtinus contra Iulianum, & velut Moab fuit exortus à patre ex inceſtuoſo cõcubitu, ita dici poteſt de cũctis hominibus, qui ex concubitu viri, & mulieris oriuntur niſi fuerint in vtero ſanctificati, aut ſpeciali gratia à Deo pręſeruati, vti diximus de Beata Virgine. Sic ergò nos omnes qui naſcimur à patre hoc eſt à tali patre, quale eſt ſemen ipſius viri, & ſanguis menſtruus, nec tamen excludimus omnino ſemen mulieris, tamquam imperfectum quid in ratione ſeminis, quod quidem citra controuerſiam dicitur ad generationem concurrere paſsiuè, deſignamur per ipſum Moab qui dicitur, & interpretatur Idiomate latino, à patre, hoc eſt à patre ſic infecto, & commaculato. Deindè dicitur in principio huius capitis quòd nocte vaſtata eſt Ar, ſiuè Areopolis Ciuitas Moabitarum, quæ iuxtà Diuum Hyeronimum aduerſaria, vel aduerſarius exponitur, & dubio procul, hoc nomine deſignantur ſapientes huius ſeculi qui ſemper aduerſantur ſapientiæ

Semen generationis principium

cipium

D. Aug.

Dei, et extolluntur supra omne quod di A hominum cętu fore deturbandos.
citur Deus, qui tandem facilè ruunt, & omnia eorum tela, & propugnacula cito præter omnem eorum opinionem subuertuntur, & destruuntur iuxtà illud, perdam sapientiam sapientium, & prudentia prudentium reprobabo. Quòd autem dicitur Moab conticuisse, indicat eiusmodi sapientes huius seculi nihil se habere quo tueantur contra Deum, quia non est consilium, nec sapientia contra B ipsum, legimus enim de D. Stephano Actorum 6. quòd plerique de Synagoga disputabant cum Stephano, & non poterant resistere sapientiæ, & spiritui qui loquebatur in eo. Sic, & de Petro, & Paulò qui fuere glorioſi principes terræ & de cæteris Apostolis, & sanctis martiribus, qui audacter sunt loquuti contra sapientes huius seculi pro tutela veritatis, & pro defensione nominis Christi, quibus illi C non poterunt resistere, nec contradicere. Sed, & ex mulieribus nonnè legimus de Glorioſa Virgine Chaterina contra quam cum Auctore Maxentio fuissent adducti doctissimi homines vt eam conuincerent, & ad Christi fide ad idolorum cultum perduxissent non modo illam nequiuerunt ullis rationibus conuincere, sed quinquaginta Philosophi qui ad eam coarguendam conuenerant, vi ac sub D tilitate eius disputationis sunt conuersi, & tanto Christi Iesu amore sunt incensi, vt pró illo mori non dubitauerint. Sed non mirum quia Christum Dominum sunt imitati, qui vsque adeò sua singulari sapientia scribas, & Phariseos confundebat, quòd nemo poterat ei respondere verbum neque amplius interrogare eum, ut habetur Matth. 22. Sic etiam confusi sunt plerique hęreticorum, vt Arriani, Gymnosophistę, Sabelliani, & reliqua turba insanientium, queniam Deus spreuit eos. Sic pro certo tenendum est, & firmiter credendum reliquos omnes apostatas, & hęreticos, vt Luteranos, Caluinistas, & cunctos Atheistas, breui de medio tollendos, ac penitus ex aliorum

Esa 29.

Sequitur in textu, quòd ascendit domus, & Dibon ad excelsa in plantum, Dibon siue Dimon dicitur esse Ciuitas in tribu Gad, quę latinè præter alias interpretationes dicitur abundantia intellectus, quot quęso hominum sunt, qui ex hac Ciuitate originem ducunt, & fortasis perpetuò ibidem habitant, & sunt valdè consimiles iis que præcesserunt. Sunt enim hi, qui plurimum de se ipsis præsumunt, neque vlli cædunt, & Sapientes sunt vt faciant mala: Hęc est illa Ciuitas, & locus in quo filii Israel profecti de Oboth, fixere tentoria, vt habes Nume. 33. Quid ergo fecerunt isti? Ascenderunt ad excelsa, vbi scilicet colebantur Idola, non vt eos pęniteret malè actorum, minus vt conuerterentur, sed vt suas miserias, & calamitate deplorarent, vt faciant multi. Meminit Esaias hoc eodem loco de duobus locis, siuè Ciuitatibus videlicet Nabo sita in tribu Ruben, & alia pariter quæ vocatur Medaba vrbs Arabię, vt habetur Iosue 13. cap. Nabo interpretatur loquela, seu loquens, per quę designatur proprietas, & conditio eorum hominum, qui sunt valdè loquaces, quorum mea quidem sententia infinitus est numerus; & quàm sit noxia, & odibilis horum hominum conditio, nullus est qui nesciat. Dicebat enim Dominus, sit sermo vester est est, non non, quod his abundantius est, à malo est, & vt dicebat Sapiens Prou. x. in multiloquio non deest peccatum, imo si nos oremus, pręcipitur, ne multum loquamur. Sic enim legitur apud Matth. Orantes nolite multum loqui.

Nabo

Medaba, Iosue 13.

Matth. 5.

Matt. 6.

Medaba quę dicebatur Vrbs Arabiæ, latine dicitur aqua doloris, & verè bibunt aquam doloris qui sitientes diuitias,, honores, et dignitates huius seculi, in illis consequendis, & in eis possidendis toti insistunt, et funditus immerguntur, hi denique uelut Moabitæ potant aquam turbidam, quæ in eorum cordibus, et mente gignit perpetuos dolores, vt morbum

Quam grauis de malum sit lingua, ui de Prou. x. & Iacob. 3. & Aug. 15. de Trin. ca. vlt. & alibi.

bum Iliacum, & morbum calcularem, & alias ægritudines, quæ non facilè tolluntur: Propterea monebat quidam vir Sanctus. Si diuites esse cupitis veras diuitias amate, Si culmen veri honoris quæritis, ad cœleste regnum tendite. Si dignitates, in illa æterna gloria ascribi facite. Greg. Hom. 15. Super has duas Ciuitates dicit Esaias Moab vlulabit, Moab quidem, ideſt cuncti homines qui à semine velut à patre nondum purgati descendunt, vlulabunt Super Nabo, & Medaba, ideſt super eos qui sunt nimium loquaces, & vehementer cupidi rerum terrenarum, deflebunt eorum statum & miseriam. Post hæc loca, ponitur, & describitur ingens, & vehemens ac prolixus clamor duarum Ciuitatum, videlicet, Hesebon, & Eleale, vsq; Iasa, & iure quidem clamare necessum erat, primum quidem Hesebon, quæ erat sita in Galaad Moabitarum, vbi habitauit Seon Rex Amorreorum, constructa, et ædificata à filijs Ruben, vt habetur Nume: 32. Hæc inquam Ciuitas latinè dicitur numerus, siuè cogitatio, per quam quidem Ciuitatem possumus intelligere eos homines, qui sem per cogitant mala, & ducuntur, & reguntur ab illo omnium malorum principe, & capite quod est diabolus, qui immittit prauas cogitationes, & desideria in homnium mentes, qui &si habeant innumerabilem bonorum omnium copiam, numquam dicunt sufficit. Contra quos dicit Propheta psal. 93. Dominus scit cogitationes hominum quoniam vanæ sunt. Quos etiã redarguit Saluator noster Matth. 9. vt quid cogitatis mala in cordibus vestris? Deniq; sub hoc nomine comprehenditur illud genus Moabitarum qui semper cogitant mala, quiq; cum cæteris Moabitis aliquandò destruentur. Eleale interprætatur Dei Ascensio, & est Ciuitas Amorreorum in Galaaditide, per quam designantur, & prænotantur, qui velut lucifer tentant in cœlum conscendere, & fieri similes Deo, quippè qui ab illa radice prodeunt, quę & ipsa iuxtà suam rationem est radix

Hesebon.

omnium malorum, vt aliàs ex Sententia. D. Augustini declarasse meminimus; & clamor istorum duorum locorum vsq; Iasa dicitur peruenisse, quæ rixa vel contemptio interprætatur.

Nulli profectò dubium esse potest, quin vbi cupiditas, & animi elatio viget, necessariò sequatur rixa, & contemptio, quia nullus vult sibi quemquam præesse, aut quæ sua sunt ab alio surripi, aut per vim auferri, Ciuitas hæc fuit data nepotibus Merari, vt habetur Iosue 21. dicit ergo Esaias tantum fore clamorem planctum, & rugitum, quòd audita est vox gentis eorum locorum vsq; Iasa, quæ sita erat in finibus Moabitarum. Sequitur postea quòd vectes ipsius Moab procedent, aut terminabunt vsq; ad Segor vitulam conternantem. Dicitur Segor oppidum Sodomorum, vt habetur Gen: 19. & dicitur latinè vitula Conternans siuè lasciuiens, vt diximus in expositione textus, & facilè quisquè potest absquè ullo verborum circuitu auspicari quale genus hominum sub huius nominis interprætatione comprehendatur, & qualis sit radix, & principium horum homınum: quod certè nullum aliud est, nisi concupiscentia Carnis.

Dicit deindè propheta, quòd ipse Moab per ascensum Luith flens ascendet, & in via Oronaim clamorem contritionis leuabunt. Luith apud Hæbreos est nomen cuiusdam montis; Sed apud Eusebium Pamphylum, est quidam vicus inter Eliopolim, & Ioaram; & latinè dicitur tabulatum, vel tabula, aut viriditas, quibus nominibus designatur vigor, & cupido eorum qui libenter accipiunt præfecturas, & mirificè quærunt eas adipisci, & in tabulis eorum qui sunt ad hoc munus designati, describi, qui proprio nomine vocantur ambitiosi. Oronaim secundum quosdam sunt duo vici, aut duæ vrbes Moabitarum, vna superior, & altera inferior; & hæ dicuntur latinè ira uel furor. Syriacè uerò libertates; & ut potui conijcere per eiusmodi nomina sic interprætata, non alij præter

Luith.

Oronaim.

morem, & obseruantiam inuiolabiliter seruari, & retineri. Sunt enim (ut alios omittam) viri quàm maximè religiosi, & vitæ austeritate conspicui, qui nunquam deferunt barbam, ut Monachi Camaldulenses, & præcipui quidam viri ex variis ordinibus mendicantium, qui & ipsi numquam defe-

Fratres mẽdicantes, & Monachi nõ deferunt barbam.

runt barbam & pro graui piaculo habẽt, ſi eam deferrent. Sunt etiam Venerabiles Monachi ſub regula D. Bene. degentes, qui quidem nullo unquam tempore niſi forte in aliqua neceſsitate conſtituti aut de conſilio medicinæ fieri cogatur, ſolent deferre barbam, quinimò capillos, & crines eorum capitis crebro admodum abradi faciunt, adeò vt nullus ferè appareat, tenuẽ quandã & vix perceptibilem coronulam relinquentes. ſunt quoque & plerique clerici tum regulares tum ſeculares atque etiam canonicorum plurimi nobilitate inſignes, & quod longè maius eſt ſinceritate doctrinæ, & vitæ ſanctitate illuſtres, qui & ipſi nel numquam, vel ra-

lib. 3. de vita & honeſt. cleric.

rò admodum deferunt barbam & rectè quidem, quoniam ut habetur, de honeſtate, & vita clericorum lib. 3 ex conſilio Cartaginenſi ſtatuitur, & decernitur quòd clericus neque comam nutriat, neque barbam, id quod plerique ſtrictiſſimè exequuntur. Et ego quoq; memini, dum eſſem Iunior, pauciſsimos ex

Comitia Generalis noſtri ord. celebrata Neap. anno 1539.

titiſſe ex patribus, & ſocijs mei ordinis, & ſodalitij, qui barbam detulerint: At in comitijs generalibus Neapoli celebratis ſub Anno Domini 1539 die 28 Maij, fuit conceſſum, aut permiſſum ſolis Sacræ Theologiæ Magiſtris & quicunque prædicationis officio functi fuerint, eo tantum tempore, quo id muneris exercuerint, barbam deferre, aliorum verò nemini: verum poſtmodum, progreſſu temporis, eiuſmodi vſus aut mauis abuſus, ita nobis conniuentibus, inoleuit ut penè omnes cum primum adoleuerint, eo priuilegio vti ceperint. Sed omittamus, aut prætereamus loqui de uiris regularibus, nonnè Moniales ipſę radunt ſeu tondent capil-

1. Corin. xi.

los capitis, neque vlla ratione permittunt deferre capillos? Sed quid? nonnè Paulus prima ad Corinth. cap. xj. ha-

A bet expreſsè hæc verba; ſi uir comam nutriat ignominia eſt illi, quare ſinon conuenit ei comam nutrire multò minus barbam, quæ indiget multa cura, & ſtudio, conuenit ei deferre & eo præſertim quòd aliqui dicunt capillos Barbam, & totius corporis pilos eſſe membra corporis extraordinaria, quarè nõ multum abeſt à ratione, & honeſtate ſi præcidantur. Contra verò videtur magis dignum, laudabile, & honeſtum

B barbam deferre quã ipſam abradi, ſeu tonderi, primo quidem propter verba quæ habemus in preſenti cap. vbi vates indedecus, & ingnominiam Moabitarum, & in pœnam peccati eorum, prædicit incunctis capitibus, cuiuſque eo tum fore caluitium, & omnem barbam eſſe radendam, ſic etiam ſuperius cap. 7. prædicit, Deum quandoque raſurũ caput, & pilos pedum, & barbam vniuerſam in Rege Aſſyriorum, nõ niſi ob

C eundem propter multa eius ſcelera, & flagitia deturpandum. Deindè legitur 2. Regum xi. quòd Rex Ammonitarum iuſſit, ſeruis Dauid qui profecti erant ad conſolandum eum ſuper interitu patris eius, radi dimidiam partẽ barbæ eorum, & præſcindi veſtes eorum medias vſquè ad nates in ſymbolum, dedecoris, & ignominiæ, præterea præcepit Deus ei qui fuerit mundatus á lepra die ſeptimo, radat capillos

D capitis ſui, & barbam, & ſupercilia, vnde videtur inferri, raſuram barbæ dari conſueuiſſe in pœnam peccati, & maculæ iamdudum contractę, vt legitur Leuitici cap. 14. laudabilius ergo, & *Leui. cap. 14* honeſtius eſt, deferre barbam, quam ipſam radere, aut tondere. Poſtremò ſi reſpiciamus, & perſcrutemur actiones, & vitam quorumdam religioſorũ qui conſueuerunt deferre barbam, citra controuerſiam, fatebimur eos fore viros, plenos ſanctitate, Dei ſpiritu duc-

E tos, & perpetuò duci ac gubernari, cuiuſmodi ſunt Eremitæ Camaldulenſes fratres illi minores, qui Capuccini dicuntur, quorum vitæ probitas, & auſteritas ea eſt, ut omnes in ſtuporem, & admirationem, ſimulque in uenerationem inducant: cuius ordinis, & vitę rationis ſunt, & plerique alii regulares,

itaut non facilè discerni queat ac diffiniri, vtri horum sint meliores, Deo, & hominibus acceptiores, & magis dilectia an qui deferunt barbam uel qui eam abradunt, neque vllam illius curam habent. Sed ego vna cum D.Pau. Rom. 14 dicam, quòd regnum Dei non est esca, & potus, sed iustitia, & pax, & gaudium in spiritu sancto. Qui enim in hoc seruit Christo, & non in deferendo; vel in radendo, seù tondendo barbam placet Deo, & probatus est hominibus, modo in neutro horum adsit vanitas, & ambitio & maiorum contemptus, & regulæ, vel statuti Prætereo, quòd reperi apud quosdam modernos qui edunt commentaria quædam Symbolica, dicentes sacerdotibus fore prohibitum caput, & barbam radere, cum capilli capitis, & barba significent virilitatem, & virtutem hominis interioris. Cœlius lib.2. antiquarum lectionum cap. 24. dicit mirum esse quantum ratio barbæ conferat ad cognoscendam corporum maturitatem, & sexus discernicula, aut decorem etiam num virilitatis, aut roboris, & Ataliabas dicebat. Pulchritudinis, & ornamenti argumentum fuisse in barba potissimum. Et post pauca subdit ipse Cœlius. Si qua visatur barba insignis, hinc contingere quòd illi additum sit peculiarius aliquid roboris, et caloris Diuus etiam Augustinus super psal. 132. dicit barbam significare fortes, iuuenes, strenuos, impigros, et alacres: Ideò inquit. quando tales describimus, barbatus homo est, dicimus: vndè Apostolos; qui primi impetus seculi fortiter, et alacriter sustinuerunt, vocat barbam seù barbatos designatos per Dauid, cum in eo psalm.dixit sicut unguentum in capite, quod descendit in Barbam barbam Aaron; Hilarius etiam super eundem psal.dicit barbam significare virtutes, vt puta fortitudinem, sapientiam, iudicium, et discretionem boni, et mali, quę solent in homine reperiri, cum iam incipit adolescere, et ratione uti quemadmodum barba nascitur in homine, cum ratio in

Cælius li.2 cap.24.

Cõmendatio Barbę.

Augu.supra psal.132.

Apostoli barbati.

Hilarius

Rupertus

cipit in eo uim suam habere. Sic etiã Rupertus supra Leui lib.2.cap.4.

In proposito autem nostro si volumus ad sensum mysticum referre quod dicit hic Esaias in cunctis capitibus erit calumtium, et omnis barba radetur, dicemus quòd omnis virtus, decor, et, magnitudo deficiet, et finem habebit in Moabitis: quod idem possumus referre ad hæreticos, & Pseudo Propheras apud quos, et in quibus nihil est solidi, nihil stabilis, aut firmi, sed omnia eorum dogmata vires, & præsidia spiritus sancti virtute cessabunt, et ad nihilum redigentur.

Sed fortè quis dicet si barba est signum virilitatis, et fortitudinis, ac etiam roboris, cur ergo præcipitur clericis, et sacerdotibus, ne comam nutriant ac barbam; sed potius radantur, & tondeantur? Deindè, cur Deus Leui.cap. 14. præcepit quòd mundati à lepra, septimo die radant barbam, pilos capitis, et supercilia? Tertiò quis dubitat. Si Diuus Paulus monet, aut consulit mulieres vt nutriant comam, quoniam capilli pro uelamine dati sunt eis, cur præcipitur monialibus, vt radant capillos, siuè tondeantur, & non sit in eis capillatura?

Leui.ca.14

Postremò, mirum quoque est mulieribus seculi huius permitti comam vt nutriant, quoniam gloria est illis, hominibus verò nequaquam, quoniam si hoc fecerint ignominia est illis, et in cidimus in eãdé quæstionem quæ mox tacta est quòd mulieribus solutis, aut coniugatis permititur, siuè conceditur nutrire comam, monialibus autem prohibetur, et præterea si homines non possent nutrire comam, sed deferre eam incultam, seu deformem, longè melius, aut conducibilius foret eam numquam in eorum capita prosilire

Quare ad primum dubium facilè respondetur secundum D.Thomam, non eandem esse rationem de sacerdotibus et laicis, quoniam quemadmodum illi sunt segregati à mundo conuersatione, dignitate, et gradu, seù officio, ita summopere congruebat, vt

signo

signo aliquo exteriori discerneréntur ab aliis, et signo illo exteriori innoscerent eorum gradus, & officium.
Debent enim hi postquam mancipati sunt diuino obsequio, diuinis rebus esse intenti, & nihil prꝛter eas curare, perpetuò intendere, & assiduè contemplari. Propterea barbam radi faciunt, vt ostendant se diuina contemplari, caput autem tonderi, & capillos prꝛcidi faciunt, quòd se abiecisse temporalia omnes intelligant. Ad illud ex Leui. 14. dicimus insiguram nostri id factum esse, ut videlicet discceremus, postquàm mundati sumus à lepra ideſt à peccatis mortalibus, & eorum macula, insanitatem restituti, non amplius velut homines barbam deferamus, & ad pristinos huius seculi mores reuertamur sed quasi modo geniti infantes, rationabiles sine dolo lac Sꝛctæ matris Ecclesiæ concupiscamus, & eo iugiter nutriri, ac depasci studeamus.
Ad tertium dubium, siuè quæsitum, dicimus similiter vt prius non idem fieri debere iudicium de monialibus & reliquis mulieribus, quoniam moniales cum desponsantur Christo dominó & ei totæ se committunt, promouentur in dignitatẽ virilem, vt sicut viri non deferunt comam, ita nec ipsꝛ. Deindè cum assumant statum pœnitentiæ, & abdicationis ab hoc seculo debent etiam à se amouere quꝛcumque videbantur pertinere ad luxum, & pompam huius sꝛculi.
Ad vltimum non est, quo quis dubitet non conuenire, aut vllo pacto decere, homines nutrire comam, quia est actio omninò muliebris cum prꝛsertim non sit frequens, aut in vsu homines habere cꝛsariem satis prolixam, velut mulieres comuniter, & ex natura habere solent, & sic ignominia esset hominibus, si quam habent enutrirent, non autem sensus Apostoli est, quod nullo modo nutriatur, sed quod non satis multa diligentia, nec multum temporis in ea nutrienda insumatur, vt faciunt viri molles, & effœminati, vbi uidere est hac nostra tempestate aliquos Iuuenes non minus compsos & ornatos quod si essent mulierculꝛ quedam, aut puellæ desponsabiles, & mox nuptui tradendꝛ, id quod reuera est magnum dedecus, & ignominia illis.

CAPVT SEXTVMDECIMVM.

1. EMITTE agnum domine dominatorem terra, de pe-
2. tra deserti ad montem filiæ Syon. Et erit sicut a-
uis fugiens, & pulli de nido auolantes, sic erunt fi-
lia Moab in trascensu Arnon. Ini consilium, coge
concilium: pone quasi noctem umbram tuam in me-
ridie: Abscondefugientes, & vagos ne prodas. Habitabunt
3. apud te profugi mei: Moab esto latibulum eorum à facie vastato-
ris: finitus est enim puluis, consummatus est miser: defecit qui
conculcabat terram. Et preparabitur in misericordia solium, &
4. sedebit super illud in ueritate in tabernaculo Dauid, Iudicans,
& quarens iudicium, & velociter reddens quod iustum est. Au-
diuimus superbiam Moab, superbus est valdè: superbia eius, &
5. arrogantia eius, & indignatio eius plusquam fortitudo eius. Id-
circo vlulabit Moab ad Moab, vniuersus ululabit: his, qui la-
tantur super muros cocti lateris, loquimini plagas suas. Quo-
6. niam suburbana Hesebon deserta sunt, & vineam Sabama Domi-
ni gentium exciderunt: flagella eius vsq; ad Iazer peruenerunt:
errauerunt in deserto, propagines eius relictæ sunt, transierunt
mare. Super hoc plorabo in fletu Iazer, Vineam, Sabama: ine-
briabo te lachrima mea Hesebon, & Eleale: quoniam super vin-
demiam tuam & super messem tuam vox calcantium irruit.
7. Et auferetur latitia, & exultatio de Carmelo, & inuineis non
exultabit neque iubilabit. Vinum in torqulari non calcabit qui
8. calcare consueuerat: vocem calcantium abstulit. Super hoc uen-
ter meus ad Moab quasi cytara sonabit, & viscera mea ad mu-
9. rum cocti lateris. Et erit: Cum apparuerit quod laborauit Mo-
ab super excelsis suis ingredietur ad sancta sua, ut obsecret,
10. & non ualebit. Hoc verbum, quod loquutus est Dominus ad
Moab ex tunc; & nunc loquutus est Dominus, dicens: in tri-
bus annis quasi anni mercenarij auferetur gloria Moab super
omni populo multo, & relinquetur paruus, & modicus, ne-
quaquam multus.

EXPLA-

EXPLANATIO IN SEXTVMDECIMVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

1. *EMitte agnum Domine dominatorem terræ, de petra deserti ad montem filiæ Syon, & erit &c.*

VERA, & propria, atq; germana huius loci intelligentia est non solum prædicere, Christi Domini Natiuitatem, & eius aduentum in carnem, sed vehementer expetere, & instanter præcari Dominum Deum, vt quàm primùm illum ad nos mittat, propterea quòd totus Mundus in maligno positus est, omnia ruunt, neq; vllus est locus pacis, & quietis, id quod sub excidio, ac destructione Moabitarum de quibus antea est loquutus, indicare intendit. Et commodè quidem hoc loco præcatur futurum Domini aduentum, vt aliqua ex parte consoletur Moabitas de quorum gente ducturus est originem Christus Dominus, vniuersæ terræ dominator. Nec mireris, tàm festinè, & velut ex abrupto transierit Propheta ad huius ineffabilis mysterij contemplationē, quandoquidem præcipua, imò vniuersa ferè Prophetarum intentio, & præcipuus eorum scopus, est prædicere, & reuelare mysteria futuri Messiæ. Q; si quandoquè aliud agunt, & prosequuntur in hunc finem, & sub ea intentione omnia agunt, & cum primum tantilla se illis offert occasio, dimissa priori tractatione ad Christum redeunt; nequè quicquam illis videtur esse antiquius, quàm de Christi mysterijs, & actionibus aliqua pertractare. Et hoc re uera illud est, quod maximam affert difficultatem in Prophetarum scriptis intelligendis, & interprætandis; quia frequēter personarum in personas, & temporum in tempora transitiones fiunt, vndè A connexio dictorum pariter & sensus est plurimum asper, ac durus: nec facile intellectu perceptibilis. Et Diuus Hieronymus dicit hoc ideo fieri, ne si ordinem eorum scriptura conseruaret, non vaticinium, sed narratio diceretur. dicit ergo Propheta. *Hieronym⁹ in principio expositionis.*

Emitte agnum Domine Dominatorem terra, de petra deserti ad montem filiæ Syon.

Cui postulationi, & præcationi spiritus sanctus per Malachiam prophetā hūc B in modum satisfacere, & respondere videtur dum inquit, cap. 3. & statim veniet ad templum suum dominator quem vos quæritis, & Angelus testamenti quem vos vultis: præcatur ergò Propheta vt mittat agnum qui, & Angelus nuncupatur, non Leonem aut Vrsum vt Tygrim vel quēcumque hominem, sed Angelum, & hic ille est de quo loquebatur Ioannes dicens. Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mun C di; Hic est ille Agnus qui fuit occisus ab origine Mundi, de quo quidem loquutus est Ioannes Euangelista in suis reuelationibus; iste Agnus appellatur dominator terræ, quia ipse est, cui data est omnis potestas in cælo, & in terra. Iste Agnus mittendus est, & auocandus de petra deserti, hoc est ex regione Moabitarum, quæ sita est in Arabia petrea, & hoc ideo dicitur, quia Ruth de cuius progenie, seu stirpè natus est D Christus, erat de natione Moabitarum Nec mireris, quia cum Christus pro vtroq; populo venerit de vtroq; nasci voluit. quam & nationem, & gentem aliqui volunt nuncupari petram deserti, quia homines illi erant cultores Idolorum & proindè lapides venerabātur, *Malach c.3* *Io. 1.* *Matth. 28.* *Agnus Dei: Angelus & dominator terræ.*

Petra deserti.

Hyeron.

cuius rei causa erant omnino diserti, & derelicti à Deo. Quidam alij volunt petram deserti fuisse præcipuam ciuitatem Moabitarum, idquòd nescio profectò vnde habeat alij totam illam regionem. Diuus Hieronymus in secunda Expositione huius cap. dicit ipsam Ruth vocari petram deserti quia iuxtà præceptum Dei, Moabitæ, & Amonitæ vsquè ad decimam generationem, & vsquè in æternum non ingredientur Ecclesiam Dei; præcantur igitur sancti Patres, & vniuersa prædestinatorum Ecclesia, & rogant Deum Patrem de cœlis, vt mittat Agnum dominatorem terræ. i. Christum filium suum de petra deserti. i. de loco, Dei auxilio destituto & omni benedictione orbato, oh hoc est de gentilitate prophana, mittat (inquã) cum ad montem filiæ Syon, hoc est, ad Ciuitatem Hyerusalem quæ est sita, & constructa sub monte Syon, & verè quidem ad montem filiæ Syon, quia ibi fuit immo latus ille Agnus, dominator vniuersæ terræ; & appositè quidem, postquam in precedenti capite prædixerat ruinam Moabitarum, In principio huius capitis rogat ipse Propheta ipsum Deum, vt emittat agnum dominatorem terræ, vt consulat rebus caducis, id quod & nos facere debemus rogantes Deum, vt det nobis Præsulem iustum, & fidelem, vt reprimat malos, & foueat bonos. Sed præter omnes istas expositiones, non abhorreo opinionem illorum, qui per petram deserti intelligunt terrestrem Hyerusalem, in qua proculdubio natus est Christus, aut propè, & per montem filiæ Syon intelligũt, & rectè quidem, Ecclesiam Dei, & licet hic textus quem nos exponendum sumpsimus, sit verus, & proprius quem nos sequi, & perpetuò sustinere debemus; quia tamen alicubi legitur in numero pluraliꝫ Emittite Agnum dominatorẽ terræ etc. non est omnino reijciendus, iste textus, vt per hoc verbum pluralitatem significans, intelligamus Patrem, & spiritum Sanctum, pariter & filium, qui concorditer, & vnico decreto, & operatione mittunt filium, vt dominetur terræ, quemadmodum alibi legitur, faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram. Cum ergo dicitur Emittite Domine Agnum dominatorem terræ, per illud verbum emittitur innuitur Trinitas personarum, per illud nomẽ singulare Dñi designatẽ vnitas uirtutis, & essentiæ Reliq expositiones quæ afferuntur circa hunc locũ sunt penitus reijciendæ; quippèquę volunt Moabitas, qui erãt diuites ouium, & arietum, dona, siue tributa mittant ipsi Ezechię dominatori vniuersę terrę, vt eius gratiam conciliarent: & alij volunt, quòd ipsi Moabitę moneantur vt regnante Ezechia Rege potentissimo mittãt Arietem. i. exercitum fortẽ, & bellicosum; sed re vera hęc oĩa sunt nugę, & nihil ad rem: nulla namque occasio vel necessitas erat, vt Moabitę tributum penderent, aut obsequium aliquod afferrent Regi Israel, aut Regi Iuda, cum per id temporis nullus esset Rex, neq; Regnum in Israel, aut Iuda, cum iuxta sententiam aliquorum, vtrumq; Regnum esset ferè poenitus extinctum, dicamus ergo, & repetamus q̃ supra diximus, hoc in loco Esaiam fuisse vaticinatum de missione illius veri Agni immaculati, qui fuit missus à tota Trinitate, vt sua morte auferret peccata Mundi, & non est dicendum (vt quidam putant) hęc uerba fuerint dicta p. tyrannum aduersus Regem Moabitarum, quasi deludens, & obiurgans ipsius arrogantiam, quando uinctis Ammonitis uenerunt aduersus Iosaphat Regẽ Iuda cum nihil minus in ea causa facere potuerint. Sed quæ sequuntur, ego quidem existimo, ironicè dicta fuerint cum paulò post subdit Propheta, dicẽs: ini consilium, coge concilium &c. Hęc itaq; est primam pars huius cap. Sed p. curramus uniuersum textum à principio, cum ait. *Et Erit sicut auis fugiens, & sicut Pulli de nido auolantes, sic erunt fil a Moab in trãnscensu Arnon.* Quibus uerbis describit hic Propheta, calamitates Moabitarum, & inquit in hac secunda parte huius cap. quòd populus, & gens Moabitarum, cum super eos ingruerit tempestas, ac terror Assiriorũ, erit sicut auis fugiens quando, scilicet, uidet Accipitrem, uel Miluum, ipsum insequentem; & sicut pulli de nido auolantes

Vnitas & trinitas personarum in verbis præsentis tex.

Text.

lantes cum maxima celeritate, nulla interposita mora aufugiunt, ne (scilicet) à serpentibus deuorẽtur, aut à quo uis alio subripiantur: sic erunt filiæ Moab in transcensum Arnon. Per hoc nomen. Arnon diuus Cyrillus intelligit urbem quandam munitissimam, Moabitis conterminam. Alij uolunt quòd Arnon sit fluuius quidã in finibus Moabitarum, quod mihi uidetur uero similius. Sed nos in Ethruria habemus flumen famosissimum, qui eodem ferè nomine nuncupatur. Per arnon quidem D. Hieronymus dicit significari scientiam ueritatis, ad quam debet trãsire qui erat in errore. Alij uolunt fuisse terminum, quendam Moabitarum, & Amorreorum; per filias Moab nonnulli intelligunt urbes, & alia loca illius regionis: at mihi magis placet, per filias Moab intelligamus Populum cũcti generis illius Regni, quem sexu foemineno uoluit Esaias nuncupari, ut denotaret eius pusillanimitatem, & ingentẽ formidinem, ac pauorem. Meminit ẽt filiarum potius quàm filiorum, quoniã illę uelut imbecilliores, & infirmiores priores erant in capienda fuga, undè non immerito eos irridet, ac deludit. d. *Iuc consilium coge concilium, pone quasi nocte umbram tuam in meridie.* Opinio est quorundam expositorum, hæc uerba fuisse allata ab ipso Propheta, ut exprobraret Moabitas, & in memoriam reduceret eorum inhumanitatem, ac seruitiam erga Iudęos, dicunt enim q̃ dum fugerẽt Iudęi ab exercitu Assirio rum eos insequente, & ob uiciniratem ad Moabitas se contulissent, ipsi cõsultabant, & in dubium afferebant, numquid in eo casu essent accipiendi, ne forte displicerent Assirijs, cum tamen instante necessitate, non consilio, sed auxilio potius erat opus. Alij uolunt hãc particulam referri ad ipsos Moabitas, & in eorum beneficium eiusmodi uerba apponi ut scilicet non sint uerba exprobrantis, sed potius exhortantis, & admonentis, quasi dicat talis, ac tanta tibi ò populę Moab imminet calamitas, & ruina, quòd tibi necesse est eam ut effugias, inire consilium, i. inter uos ipsos consulere, decernere, ac deliberare quid facto sit opus; necesse, inquam est, cogere Concilium, id est aduocare primates, & seniores, & rerum experientia maximè claros, ut de rebus uestris optimè consulatis, ne in discrimine sint positę. Sed prior expositio est longè melior iudicio meo.

Arnon.

Consiliũ & Concilium quo differãt.

D. Thomas, distinguit inter consiliũ, & cõcilium, quoniam cõsilium est ipsa quæstio, siue discussio rerum agendarũ, quę inter Consiliarios, & prudentes uiros agitur, & uertit, Concilium autem est congregatio, & coadunatio ipsorum consiliariorum d. ergo ini consilium ò Moab, quoniam pacto possis effugere & euitare periculum, Coge concilium, considera, & diligenter expende quid & qua ratione de tua salute Consiliarij tui decernunt, pone quasi noctem umbram tuam in meridie. i. ita in die studeas delitescere, nequis te apprehẽdat, aut uideat uelut in nocte ne no te uidet ita ut umbra tua, quę solet in meridie ex corporibus causari, sit tibi ueluti nox. Alij uolunt ex his uerbis denotari quòd in meridie .i. in aperta, & manifesta persecutione dubio procul delitescere, & ab hominum conspectu se subtrahere necessũm est, adeò quod nullum aliud pręter absconsionem extat refugium dum apertam, & uehęmentem magnorum hostium persecutionem patimur. At ego uelut alijs minus sapiens, & intelligens existimo hũc esse sensum horum uerborum, quasi dicat, pone quasi noctem umbram tuam in meridie, id est facias ex die noctem, & ex nocte diem, id quod fieri solet, et dici, quando nobis aut grauissima negocia instant, ut nullum sit quietis et otii tempus, aut quando tot, & tanta imineẽt pericula ut singulis diei, ac noctis, horis, atque momentis cauere nos oporteat: deindè sequitur.

Absconde fugientes, & uagos ne prodas. *habitabunt apud te profugi mei, tu Moab esto latibulum eorum à facie uastatoris, & nihil timeas, finitus est enim puluis, consumatus ẽ miser, defecit qui cõculcabat terrã.* *Tex. 3.*

Sic itaq; ipse Propheta Spiritu sancto imbutus, & præuidens ruinam, ac desolationem Moabitarum hortatur, & monet Regem, & Populum, ut suis rebus

bus consulant, dicens, ini consilium, co ge concilium, absconde fugientes, & va
gos ne prodas: quasi dicat dum necessi
tas incumbet, vt quidam metu hostiũ
fugiant, & nonnulli hac, atq; illac ob
ambulent, ne prodas; ideſt ne manife
stes, & detegas hostibus persequentib⁹ ;
hæc verba possunt referri ad ipsos Moa
bitas, vt scilicet ipſe Propheta hortetur
Moabitas, vt si qui ex eis metu persecu
tionis, & gladij hostilis aufugerint, de
beant ipsi Moabitæ suos Conciues, &
Conterraneos absconderе, & ita eos ab
dere, & cũseruare, ne hostibus appare ãt:
hic est sensus, & expositio facilé consequens uerba immediatè præcẽtia. Quidã alij fortasse magi sad literã, sic expo
nũt, vt Proph. hortetur Moabitas, vt fu
gientes Iudæos & pfugos post destructio
nẽ Hyerusalẽ, eos recipiant, absondãt,
& tutos omninò seruare studeant: pro
inde sequitur. *Habitabunt apud te profu
gi mei.* Ideſt Iudæi, quos ego decreui
ob eorum demerita hac ipsa calamita
te premi, & grauari, ad te confugient
sed melius hæretici dñr profugi quia re
cesserũt a Christo Tu Moab esto latibu
lum eorum à facie vastatoris, ideſt cũ
vastator in eos irruperit, finitus est. n.
puluis, ideſt potentia, & virtus inimico
rum siue Assiriorum, vt pleriq; volũt,
siue Babyloniorum, vt alij; consumatus
est miser, ideſt Rex ille persequens, &
conterens eos, defecit qui conculcabat
terram, & cuncta sub eius pedibus redi
gebat, & opprimebat; vbi nota quòd
potentia huius Inundi conuenienter pu
lueri comparatur, propte[illegible]q; nullam
habet stabilitatem, & consolidationem:
vel dicas quod hac loquendi ratione sũ
pta similitudine à puluere quæ reseruatur in ampulla pro dinumerandis, &
distinguendis dici, horis, cum tota ce
ciderit, dicimus iam hora transacta est,
tempus iam expletum, finitus est pul
uis, non est quiquàm aliud expectan
dum: sic ergo dicebat Propheta, ne ti
meatis vos Moabitæ, præbere hospitiũ,
& gratiam præstare Iudæis, ob timorẽ
Caldeorum, aut Assiriorum, quia finit⁹
est puluis, hora iam præterijt qua ipsi
poterant vos opprimere, eorum vis, &
potentia paruo tempore durat, & vsquè
adeò fragilis est, & cito amouibilis, vt
iam præterijsse, & consumptam esse di
ci queat, & verè quidem finitus est pul
uis, qa Rex Assiriorũ occisus fuit à filijs.

Alij existimant hæc omnia, in fauo
rem Moabitarum dicta fore, vt scilicet
Propheta moneat Iudæos, vt instante
persecutione aduersus Moabitas, meãt
consilium, cogant concilium, abscondant fugientes, & vagos, & profugos
ne prodant, quandoquidem Moabitæ
profugi mei, quos ego meos appello,
quia de eorũ gente nasciturus est Chri
stus, habitabunt apud te ò Iuda. Pro
pterea tu Iuda esto latibulum eorum à
facie vastaturis &c. iuxtà hanc expositionem in his versiculis alia sunt puncta adhibenda, quàm in communi, &
vulgata editione adhibeãtur, ex quibus
verbis vtcunq. expositis, nonnulli hoc
documentum excipiunt, summopere
Deum approbare misericordiam, & pie
tatem erga proximos, quandoquidem
hortatur vt recipiantur, & hospitio sint
excepti, quos ipse aliquandò punit, &
suo iussu ab alijs etiam hostibus, & ad
uersarijs puniuntur, ipse enim qui iu
stus est, & iustitiam diligit diues est in
misericordia. Iuxtá primám expositio
nem vates hortatur moabitas vt suos
Conciues, & conterraneos iuuent, & fa
uoribus prosequantur. Iuxtà secundá
hortatur Propheta eosdem Moabitas
vt foueant Iudæos fugientes ab Assirijs
& Caldeis, & plerique expositores sunt
in hac sententia, & ego quoque aliquã
do. Tertia expositio est, è contra vt Iu
dæi foueant Moabitas; Nulla istarum
expositionum mihi probatur, sed ego
persisto in expositione prius adducta, vt
scilicet Propheta hironicè loquatur ad
uersum Moabitas, & exprobet illis eo
rum nequitiam aduersus Iudæos In
his paucis versibus Propheta, vt vides,
prædicit Natiuitatẽ Christi futuram,
prædicit euersionem Moabitarum, de
structionem Iudæorum, & extinctio
nem Assiriorum, pariter & Caldeorũ,
& hæc omnia iuxtà literam sint dicta,
at secundum intellectum misticum di
cimus, quòd per euersionem Moabita
rum, siue etiam aliarum nationum in
telligere possumus, ac debemus euer
sionem,

*Potẽtia mun
di velut pu
luis.*

sionē, & exinanitionē Diabolicæ pote A habituri tranquillitatem, quodquidem
statis q̄ p Xp̄i passionē, & mortē finē tempus sub imperio Regis Ezecchiæ
habuisse prædicitur, & confirmatur. ferunt Iudæi, futurum esse, & extitisse.
Io. 12. Quemadmodum apud Io: legitur. Nūc Verum iuxtà proprium, & germanum
Luc. 11. iudicium est mundi, nunc Princeps hui huius literæ sensum tempori quo Chri
us mundi eijcietur foras; & alibi legi stus Dei filius accipiet regnum, & dia
tur. Cum fortis armatus custodat a dema, & regnabit in maiestate sua, eius
trium suum, in pace sunt omnia quæ modi prædictiones & vaticinia sunt at
possidet, si autem fortior illo qualis est tribuenda. Ipse enim est cui à Deo Pa
Christus Dominus superueniens vice tre præparabitur solium sempiternum,
rit eum, vniuersa eius arma auferet in id quòd erit in priori eius aduentu, neq;
quibus confidebat, & spolia distribuet, B aliam ob causam, neq; ob vllum alicu
hoc ipsum testimonium ex Euangelio ius meritum, sed ob solius Dei miseri
Lucæ desumptum, sępè aliàs adductū cordiam, quandoquidem omnes pec
est, & opus erit sæpius illud ipsum in cauerunt, & indigebant gratia Dei: atq;
ferius repetere, quia plurimum confert id tunc profectò nobis eueniet, quando
ad veritatem rei comprobandam ex va consumptum erit Regnum Diaboli. Se
nis vaticiniis nobis præostensam; sed quitur. Et sedebit super eum in verita
mirum est cur ad insinuandam Satha te in tabernaculo Dauid iudicās, & quę
næ destructionem voluit hoc loco po rens iudiciū. Sedebit (inq̄) sup eū i. su
tius Moabitarum, quàm aliarum na per ipsum solium in veritate, quia non
tionum meminisse. Respondeo ob du ambitu, aut præsentatione, seu auari
plicem causam, primum quia ex eorum C tia, & cupiditate, vel vlla regnandi cupi
gente (vt supra dictum est) nasciturus ditate vel vsurpatione. Sed in veritatę
erat Christus; deindè quia iam ser idest serio, ac re vera non per figuras,
monem incoauerat de casu, & ruina & signa, vt in veteri lege, vel in veritate,
ipsorum. Vndè, & supra cum dixit quia tunc deleta erunt gentium menda
quòd filiæ Moab erūt sicut auis fugiēs, cia, quæ constituebant sibi Deos suos,
& velut pulli de nido auolantes pleriq; qui erant opera manuum suarum. Su
viri graues, interpretātur de ipsa Ruth per illud sedebit in tabernaculo Dauid
Moabitide, quæ velut auis maxima cū iudicans, & quęrens iudicium quando
Ruth. cap. 4 celeritate ex ea regione aufugit, & vnà quidem sic Deus post misericordiam in
cum Socru in Iudęam se contulit, vt ha dicat, & quæritiustitiam, vt reddat vni
betur in eo libello cap. 4: quo facto Spi D cuiq;, secundum opera sua, & velociter
ritus Sanctus voluit præmostrare no reddens quod iustum est; Non enim tar
bis, & significare, quòd filius Dei vti dat Deus, nec præstolatur, velut an
què ducturus erat originem secun ceps quid sit facturus, propterea quòd
dum carnem, ex gente Moabitide steri abstq; vllo labore, & negocio videt om
li, & inculta, sed non ibi permansurus; nia quæ est facturus secundum miseri
sic erunt omnes filiæ Moab in transeun cordiam, & iustitiam suam. Hoc autē
su Arnon, cum videlicet ad aquas bap fiet in tabernaculo Dauid, ideſt in ipsa *Eccl. tabet-*
tismales deuenerint, & ad eas perno Ecclesia quæ est verè domus, & taber- *naculū Dei*
ctarint, sicut aues à Demonis consor naculum, vbi Christus hospitatur & se
tio ad Christū auolabūt. Postea subdit. det, tabernaculum enim istud iam olim
Tex. 4 *Et præparabitur in misericordia solium, &* E corruerat & in secundo Christi aduentu
sedebit super eum in veritate, in taberna suscitatum est, & instauratum.
culo Dauid iudicans, & quærens iudicium,
& velociter reddens quòd iustum est.
Videtur mihi hoc loco Prophetā vel Ex his possumus elicere, & annotare
le Iudæos consolari post eorum deso quę sint futuræ conditiones perfecti iu
lationem, fugam, & dispersionem oste dicis, & Regni gubernacula obtinentis.
dens futurum esse tempus in quo sint re Debet enim cum veritate, & iudicio
gnaturi in pace, & quiete, & summā Reorum causas iudicare, & cunctas sub *Conditiones*
ditorum lites & controuersias iustè, ac *boni iudicis*
fideliter, & non ad aures, & placitum cu-
iusq;

iuſq; aut dolis, & fraudibus dirimere. Nec oportet ſolum in veritate iudicet, verum etiam vt non rogatus, neque vi, aut præcibus, aut etiam munuſculis attractus ferat iudicium, & poſtremò velociter reddat quòd iuſtum eſt, quandoquidem nimia moroſitas, & cunctatio in iure dicendo, & in cauſis, ac litibus decidendis, nõ parũ iniuſtitiæ cõtinet.

Quòd autem eiuſmodi fauores, & beneficia quę hoc loco præmittuntur, & prænunciantur, aptari nequeant, & cõuenire Regi Ezechię facilè poteſt demoſtrari: Non enim oportebat prępararari, ſeu renouari ſolium ipſi Ezechiæ, quandoquidem quo tempore hæc prędicebantur, iam Rex Ezechias obtinebat Regnũ quòd à maioribus acceperat, & illud idem velut hereditariũ ſuis poſteris tradidit; prętera non eſt putandum, quòd Moabitę delaturi eſſent tributum Regi Iſrael cum eo tempore quo hęc futura prędicuntur nullus eſſet Rex neq; Regnum in Iſrael, nec in Iuda; propterea in ea ſententia perſiſtendum eſt, quam affert D. Hieronymus, vt hęc omnia vaticinia ad Chriſtum referantur, cuius temporibus renouandũ, ſeu pręparandum, aut etiam inſtaurandum erat ſolium ipſius Dauid. Chriſtus enim dictus eſt inſtauraturus regnum Iſrael, & renouaturus ſoliũ Dauid, & in eiꝰ tabernaculo iudicãs, & q̃rẽs iudiciũ.

Tex. 5. Sequitur in textu. *Audiuimus ſuperbiam Moab, ſuperbus eſt valdè. ſuperbia eius, & arrogantia eius, & indignatio eius pluſquam fortitudo eius &c.*

ab hac parte vſq; in fine cap. refert miſeriã Moabitarũ. Mirum certè videtur, quo nam pacto prępoſita, & prędicta conſolatione, & gaudio futuro, tranſit Propheta ad funeſta, & miſerabilia, dum inquit, Audiuimus ſuperbiam Moab.

Hieron. Dicit D. Hieronymus hoc fieri, ne cũ proſpera, ac lęta nobis propoſuerit, negligentiores faciat, propterea vult nos terrere, & pauidos efficere comminatione pœnarũ, & hic videtur eſſe quaſi mos ſanctarum ſcripturarum, velut optimè oſtendit exemplo cuiuſdam pſalmi, dicit enim in eo, cuſtodit Dominus omnes diligentes ſe; & ne quis negligens reddatur Dei miſericordię plus debito confidens, mox infert, & oẽs pecca-

Pſal. 144.

tores diſperdet; ſed fortè dices, harum intentionem non conuenire pręſenti lectioni. Quoniam conſolatio ex bonorũ promiſsione futurorum prius appoſita, fuit adhibita populo Iſraelitico, qui ſcilicet poſt fugam, & diſperſionem, tãdem reſtituetur in priſtinum. Verumtamen, hoc non obſtante, poteſt etiam quod prædicitur aduerſus Moabitas, referri etiam & applicari ad quoſcunque. Sicut enim prænunciatis gratijs, & fauoribus populo Iſraelitico conferendis, confert ſe Eſaias ad explicandã & prędicędã cuerſionẽ Moabitarũ, id q̃ eſt luctuoſum, & flebile, ſic euenit quibuſcũq; vt poſteaq̃ iocunda, & delectabilia q̃q; præperit, triſtia quoq; nouerit ſe q̃q; præcepturos. Sed pręter hãc expoſitionẽ, dicamus quòd ipſe Propheta digreſsione à principio capitis uſquè in hunc locũ ad Chriſti uaticinia, nunc redit ad hiſtoriam & pronunciat urbes Moab diruendas; ut cum uiderint homines iſthęc iam prędicta fore completa, maior accedat fides, & auctoritas uaticinijs de Chriſto futuro. Ardiuimus ergò (inquit) ſuperbiam Moabitarum, quippè qui oẽs alios præ ſe contemnebant, exiſtimabant nullos alios illis reperiri fortiores, ac potentiores, nullos formidabant, imò nequè Deum ipſum uerebãtur, propterea deſtructi ſunt, & extincti, quandoquidem ſuperbis Deus reſiſtit. Superbus enim eſt ualdè. Dicitur enim ſuperbus ualdè quia eſt de numero eorum qui ſunt ualdè mali, ut dicit Auguſtinus; ſuperbia namque eſt uehemens, & indigna mentis elatio, qua quis non patitur quemquam ſibi pręferre, ſed uult inter alios ſemper primatũ gerere. Arrogantia uerò eſt uitiũ quo quis inſolenter ſibi ipſi tribuit quæ non habet & lõgè maiora, ut ex Ariſtot. colligimus. Liranus uult ſuperbiam conſiſtere in factis, arrogantiam in uerbis, Indignationem, in exterioribus ſignis. Et Moabitę pręter hęc tria gloriabantur in fortitudine, qua putabant ſe omnes alios excellere, namq; ſuperbia eius, & arrogantia eius, & indignatio eius pluſquam fortitudo eius: ob id nõ ſine cauſa dictum eſt Moab eſſe ſuperbum ualdè non fruſtra appoſitum eſt

aduer-

aduerbiũ illud. fuit enim superbus nõ modo quòd de se ipso nimium præsumebat, & sibi multomagis quàm par erat, tribuebat, verum etiam hunc eius fastum, ac tumorem verbis, & factis vbi vis locorum palàm ostendebat, vt habes Iere. cap. 48. vndè sequitur. *Ideo eo vlulabit Moab, ad Moab, vniuersus vlulabit*, hoc est, Mutuò clamabunt, alter ad alterum suas miserias, & calamitates enarrabit, inuicem dolebunt, & suas eorum aduersitates, & perniciem, cum luctu, ac gemitu referent. Aut sic exponendum, Moab vlulabit ad Moab, quia scilicet Moabitæ viui lugebunt, & vlulabunt, hoc est horribiles gemitus emittent, & enarrabunt ad Moabitas mortuos, & illis quodammodo mirum admodum inuidebunt; tandem vniuersus vlulabit, quia scilicet nullus erit in toto illo Regno, qui fuerit immunis, & liber à miseria, & calamitate. Possunt hęc omnia secundum intellectum tropicum aptari ad seditiones, quæ plerũque inter Ciues maxima cũ totius Reipublicæ iactura, ac detrimento oriuntur, nec non, & ad varias Hæreticorum dissensiones, quæ nulla ratione inter se se conueniunt: de his omnibus dici potest Moab vlulabit ad Moab, vniuersus vlulabit. Proindè vos qui super estis & aliorum sortem perspicitis, loquimini, & enarrate his qui lętantur, & confidunt super muros cocti lateris, ideſt super muros fortes, duros, & inexpugnabiles, loquimini (inquam) & ostendite eis suas plagas, suas clades, & suas captiuitates, direptiones & incendia et reliqua malorũ genera; deniq; per hæc verba vult innuere Sanctus hic Prophetа potẽtiam, & magnitudinem pristinę fœlicitatis, & plagas repentinę subuersionis, & inspicere & contemplari, quã maxima sit rerum omnium vicissitudo. Propterea inquit. his qui lætantur super muros cocti lateris loquimini plagas suas, et ad memoriam reducite eorum calamitates.

Moab vlulabit ad Moab.

Tex. 6. *Quoniam suburbana hesebon deserta sũt, & vineam sabama Domini gentium exciderunt &c.*

Vsque ad illam partem. Et auferetur lętitia, & exultatio de Carmelo. dicit ergo quòd suburbana, ideſt loca propinqua Hesebon, quę erat Ciuitas nobilis, deserta sunt, cum olim essent exculta, et egregiè consita, & extructa. Et vineam Sabama, quæ et ipsa erat Ciuitas valde insignis, Domini gentium, videlicet Caldei et Assirij exciderunt, & penitus euerterunt. flagella eius vsq; ad Iazer quę erat postrema Ciuitas Moabitarum, et in suis finibus collocata peruenere Errauerunt in deserto, et profugi, et vagabundi per loca inuia, et inaquosa obambulabant qui gladios, et hastas inimicorum euaserunt, nec tamẽ tuti fuere, quia non admodum fuit difficilè suis hostibus eos reperire Deo permittente, et suam ad eos manum extendente, Propagines eius relictæ sunt, mare transierunt; per flagella quidem, q̃ sunt vites, et capita sarmentorum, intelligi voluit Propheta Ciues, et Optimates, et per propagines, aut filios Moabitarum, aut reliquos de Populo; Est. n. familiare diuinę scripturę diuino spiritu conscriptę, vt filuis, lignis, et vitibus assimilet eos qui in singulis vrbibus, atque locis inter mortales vitam degũt. Et de Israele quidem manifestus est locus in sacris literis. Vinea Domini Sabaoth domus Israel est, et domus Iuda nouella plantatio. Hoc loco fas est videre, quonàm pacto describat Esaias, nec non irrideat florentem statum Moabitarum, qui etsi maximè super omnes alios essent inflati, et plurimum de se ipsis pręsumerent, nihilominus aduentantibus hostibus, et in eos irruentibus, hùc, atq; illùc dispersi, quidam ad vltimos fines Regni properarunt, quidam per deserta errantes, vbi latere potuissent, quidam uero mare mortuũ transiere, ut suę saluti possent consulere.

De hac ciuitate hesebõ locuti sumus in præcedenti cap.

Iazer: Sabama, Esebon, et Eleale Vrbes vastissima Moabitarũ.

Quid ẽ flagella & propagines.

Sacra scriptura comparat homines lignis & arboribus.

Quæ omnia si allegoricè velimus interpretari, dicemus vnà cum D. Hieronymo Suburbana Helebon, et vineam Sabama Domini gentium exciderunt; quia scilicet Apostoli; et viri Apostolici exciderunt omnem superbiam et omnem altitudinem deiecerũt extollentẽ se aduersus Deum, et Christum suum, nec solum vineam, et suburbana, ideſt Primarios hostes Dei exciderunt sed, et

flagella, et propagines, ne alij alios producerent, et instituerent, quod præsertim fieri oportuit in hæresibus extirpandis, et uiri quique fortissimi, et in fide constantissimi; non solum propagines exciderunt, sed usque ad Iazer peruenerunt, hoc est fortissima quæque dogmata philosophorum, et Hæreticorum dialetica arte constructa penitus euerterunt, ac dextruxerunt, Et sequitur, describendo miseriam, et calamitatem illius Regni, et inquit.

Vinea Sabama.

Super hoc plorabo in fletu Iazer vineam Sabama inebriabo te lacrima mea Hesebō, & Eleale: quoniam super vindemiam tuā, & super messem tuam vox calcantium irruit. Dicit hic Propheta se ploraturū, et abundatissimas lacrimas emissurū super euersione, ac perditione tot locorum, et rerū pulcherrimarum, idq; ideo se facturū tùm quia hostes, et ipsi sunt aliqua digni commiseratione, cum sint creaturę Dei, tùm quia ut iam diximus de gente Moabitarum nasciturus erat ille qui futurus erat Dominator uniuersę terrę, et sessurus super solium Dauid, tametsi debeat alioqui lętari iustus cum uiderit uindictā, et lauare manus in sanguine peccatoris; plorabo (inquit) in fletu Iazer, deflendo. s. huius loci destructionem, uineam Sabama: inebriabo te lachrima mea. hoc est. tot lacrimas emittam, et tamdiu plorabo quòd plerisimè satiari poteris, inebriabo (inquit) te Hesebō, & Eleale lachrima mea: Meminit horum quatuor locorum, cū essent præcipuę Moabitarum sedes: Plorabo (inquam) et uehementer contristabor, quia super uindemiam tuam, et super messem tuā uox calcantium irruit impetumq; fecit, et in maximam adduxit desolationem, quibus verbis vult innuere Propheta, quòd tempore messis, et tēpore vindemię quibus ea quæ sūt omnino ad vitam hanc sustentandā necessaria, hostes irruent, & omnia pessūdabunt: Nec mireris Prophetam cōferre Moabitas uitibus et vineis, quia vt dicunt aliqui tota illa Regio vineis abūdabat, et omnium bonorum erat feracissima, & congruè quidem quia de patre ebrio originem ducebant. hoc est. ab ipso Loth qui fuit Pater Moabitarū; proindè quemadmodum solebant ob copiam vini eo inebriari, quemadmodum, et eorum Pater & radix, sic Propheta alludens ad eorum consuetudinem, dicit velle se inebriare eos lachrimis, quia uidelicet tanta erit abundantia lachrimarum ob eorum clades, ac ruinas, quòd poterūt lachrimis immergi, et suffundi. Et sequitur textus.

Eleale quid sit, & quid significat in præcedenti cap.

Auferetur lętitia & exultatio de Carmelo & inuineis nō exultabit, neq; iubilabit, neq; uinum in torculari non calcabit, qui calcare consueuerat, uocem calcantium abstulit. Tex. 7.

Dubium est qua nam ratione prędicit Esaias lętitiam, et exultationem auferē dam esse de Carmelo, cum Carmelus mons sit Galileæ, et pro Iudea frequenter ponatur in scriptura, & hoc in loco de miserijs, et calamitatibus nō Iudæorum, sed Moabitarum agatur. Ob id quidam moderni Expositores dicunt hoc vaticinium referri ad euersionem Galileæ, et Iudeę quæ futura erat per Romanos, et non de terra Moabitarū. At hoc mihi videtur durum, in tā breui spatio locutionis fieri transitum à vastatione futura Moabitarum, ad vastationem tē poribus multo posterioribus futuram ipsorum Iudæorum per exercitum Romanorum; ppterea dicunt alij Prophetam hic locutum de Carmelo, vel tamquā de loco propinquo Moabitide Prouinciæ, seu regioni, quandoquidem mala, et damna quę inferuntur aliis locis, solent etiam frequenter, et propinquorum locorum esse communia, vel meminit ipsius Carmeli ob quandam similitudinem quæ inter vtrumq; locum reperitur: Nam sicut mons Carmelus dicitur mons pinguis, et feracissimus, et bonis omnibus abundās ita loca omnia Moabitarum optimè exculta, vineis frugibus, et alijs bonis referta aptè nuncupantur Carmelus, quemadmodū et nos Itali regiones aliquas fructiferas, et feraces dicimus esse Apuliam, aut aliud simile: dixit in uineis non exultabit, nequè iubilabit ille. s. qui prius tamquam Dominus et possessor exultare, et iubilare consueuerat, aduentante hostili gladio. Deinde cum dicit *uocem calcantiū abstulit* facilè est intelligere hic loqui de uindemiatoribus qui solebant calcare propriis uuas

Carmelus mons Galileę.

uas, cum vox hostium super eos exal-
cantium irruit, vocem, inquam, abstu-
lit ad insinuandum eos qui uuas suis
in uineis proprijs colligere, & deindè
calcare consueuerant, canere, iubilare, &
lętas voces emittere solebant.

Sequitur deindè. *Super hoc uenter*
Tex. 8. *meus ad Moab, quasi cithara sonabit, & uis-*
cera mea ad murum cocti lateris; Nulli
dubium per uentrem hoc loco Prophe-
tam intelligere sensum, & affectum a-
nimi uehementer afflictum, & contur-
batum ob imminentem Moabitarum
Hieremias. desolationem, quemadmodum etiam
4. Hieremias Propheta quærebatur di-
cens, uentrem meum, uentrem meũ
doleo, sentus cordis mei turbati sunt
Greg. 12. *Moral.* in me, quæ uerba declarans D. Grego-
rius 12. Moralium cap. vltimo dicit no
mine ventris rectè mentem intelligi,
quia sicut proles in vtero concipitur, sic
cogitatio in mente generatur: Et sicut
in ventre cibi, ita in mente cogitatio-
nes retinentur.

Dicit ergo Propheta *Venter meus ad*
Moab, Quasi dicat nihil aliud cogito,
nihil aliud mente versatur, nisi desola-
tioni Moab: quasi Cythara sonabit, mẽ
te atq; animo reuoluendo omnes pla-
gas, & omne malum quod aliquando
est passurus: quasi cythara sonabit, tan-
gendo, & ad memoriam reducendo a-
lias Cordas, ideſt multas, & varias, quas
attulit suæ ruinæ occasiones, & causas:
quasi cithara sonabit, plangendos. &
lugendo quemadmodum forte solebãt
Antiqui lugẽdo canere cantiones & car
mina lugubria; & viscera mea. i. intes-
tora, & penetralia cordis mei com-
mouebũtur. Ad murum cocti lateris. i.
ad lugendum & deplorandum fortitu-
dinem Ciuitatum, quę sunt constructæ
ex coctis lateribus cuiusmodi fortasis
erãt plereq; vrbes Moabitarũ, Quòd
attinet ad istum sonum citharæ de quo
loquitur hic Propheta, varij sunt sen-
sus. Qui. dam enim volunt hunc sonum
Cythara So- cytharę Prophetam egisse ad Moab tã
mare. quam ducturum ipsum ad pęnitentiã,
& resipiscentiam male actorum, quem
admodum nos varijs modis admonemur
homines quandoquè ad fletum, & sui
ipsius cognitionem allicere, ad quod sæ
A pissime mihi accidit, dum suauí cantu
aut cuiusuis instrumenti musici sono
ad fletum, & ad mei ipsius cognitionẽ
deducor, deus scit, quia non mentior
& denique ad cęlestis patriæ desiderĩ
vehementer commoueor: legimus etiã
de Saule quod dum Dauid Cytharam
pulsabat, Spiritus malus recedebat ab
eo, neq; amplius infestabat, & alia mul
ta habemus huius rei exempla. Alij di-
cunt quòd Propheta cythara sonabat
B vt iam dictum est, quando, videlicet, in
casib⁹ męstitię, & afflictionis solemus
carminibus, & sonis quibusdam luctuo
sis miseriam nostram explicare, *Salomon*
propterea dicit Salomon. Musica in *Eccl. ca. 22.*
luctu importuna narratio. Diuus
Hieronymus dicit hoc loco, quòd Pro-
pheta ex intimo cordis dolore, & pio
affectu lugebat euersionem vrbis potẽ-
tissimæ, quemadmodum re uera non
raro solet accidere, quòd homines pij
C vehementer dolent, ac tristantur, cum
vident quempiam alias fortunatum. &
bene se habentem ad supplicium duci,
aut ad aliquam miseriam, & calamita-
tem deuenire. Diuus Cyrillus sic habet *Cyrillus.*
textum. Cythara mea sonabit, & inte-
riora mea velut murus quem renoua-
sti. i. sicut murus per terremotum con
fractus, ac derectus, fuit renouatus inu-
tiliter, sic cantus, & sonus meus cum lu
ctu erit inutilis. Postremò quidã alij
D volunt hunc sonum cythare fieri po-
tius, aut prædici à Propheta ad explicã
dum, & manifestandum gaudium & lę
titiam quam viri Dei, & homines pij so
lent excipere cum viderint homines
prauos, & peruersos suorum scelerum
pœnas luere iuxtà illud psalmi prius ad- *Psl. 57.*
ducti, lętabitur iustus cum viderit vin-
dictam, manus suas lauabit in sangui-
ne peccatoris. Quę nam istarum expo
sitionũ sit verior, nõ satis possum discer
E nere, existimo tamen unamquamque
posse facilè defendi:

Et sequitur Tex. *Et erit, cum appa-* Tex 9.
ruerit, quòd laboraturus Moab super excelsis
suis ingrediens ad sancta sua, vt obsecret,
& non valebit. Sensus est. Cum ap-
parverit, ideſt cum euenerit quòd prę-
dictum est, hostes videlicet aggressuros
& impetum facturos in Regnum Moa-

bitarum, laborabit Moab super excel- A
sis suis, ideſt in montibus, & locis emi-
nentibus, in quibus colebant Deos
ſuos, & nihil proficient, ingredietur ad
Sancta ſua, vt obſeeret, & petat auxiliũ
eorum, & non valebit. Non valebit (in-
quam) aliquid impetrare quòd in eius
commodum, & ſalutem vergat, aut
quouis modo pertineat, cum lapidibus,
& ſaxis inanimis nulla poſsit uirtus in
eſſe, aut non valebit ipſe Moab præ laſ
ſitudine corporis, & defatigatione ad
excelſa, & ſublimia loca in ipſa totius
Regni perturbatione, & concuſsione
conſcedere. Ea autem verba, excel-
ſa, & ſancta, quidam expoſitores pro
eodem accipiunt, vt ſcilicet, pro excel-
ſis intelligamus loca eminentia, vbi
quos colebant deos, exiſtere arbitra-
bantur, vbi & ſacra faciebant, & per Sã-
cta, illud idem ſignificetur, ſed magis
expreſſè. Vel per loca Sancta intellige
bant loca ſeiuncta, & ſegregata, & mo- C
do quodam reſeruata pro diuino cultu,
vt nequaquam illuc hoſtes pertingere
poſſe ſuſpicarentur. Dicit Baſilius
ſuper his verbis pleroſque moerore
oppreſſos ſe ipſos in domuncula in-
cludere, omnemquè aditum obtura-
re ne qua lux appareat, & quandam de
ſe ipſis vltionem fiendo, & lachrimando
expetere, id quod mihi ſæpenu-
mero contigit. Diuus Cyrillus vo- *Cyrillus.*
luit, quòd cum Moabitæ fuerint ſu-
perſtitioſiſsimi augures, & auſpicijs ma
xime dediti, miraculorumq; vaniſsi-
mi iactatores, præſtigijs, noxijsq; plu-
rimum tribuerint, exiſtimarunt ſe ho-
ſtium manus euaſuros, non tam vſu
peritiaq; armorum quàm ſuorum Deo
rum adminiculis. Verum ſpe omni
fruſtrati, et hoc quidem euenit ijs qui
exiſtimant Deos, & quæ colunt numi-
na certo loco, & tempore affixa eſſe, &
conſtituta, quæ loca, & tempora cum E
non ſint eis opportunè obuia, non mi-
rum ſi præſidia & ſubſidia illis deſunt.
Nos verò qui ſcimus, & cognoſcimus
Deum vbiquè eſſe, per eſſentiam, præ-
ſentiam, & potentiam, & nullis locis,
aut temporibus circumſcribi, vbicun-
què eum deprecemur, poſſumus ab eo
facilè exaudiri. Summa ergo infœlici-

tas, & miſeria iſtorum miſerorum erat, A
ſe non ſolum non poſſe eminentia loca
præ corporis laſsitudine, aut alijs cau-
ſis præpediti, & detenti periculis, illuc
aſcendere, ſed quòd ab eiſdem ſuis nu-
minibus nullum poterant auxilium
expectare, Vbi notandum, & aduer- *Notandum*
tendum nobis eſt, quòd in nulla qua-
uis creatura, quęcunq; ſit illa, poſſumus,
aut debemus ſpem noſtram collocare,
niſi fortè pro nobis intercedant, aut in-
B terpellent. dixit enim Propheta nolite
confidere in Principibus, neq; in filijs *Pſal. 145.*
hominum in quibus non eſt ſalus; ſpe-
rate in Deo omnis congregatio popu-
li: effundite coram illo corda veſtra:
Deus adiutor noſter in æternum: quòd
ſi in hominibus nulla eſt ſpes nobis col
locanda multo minus in lapidibus, aut
alijs creaturis irrationabilibus. Non
ideo tamen negamus, quin maxime
expediat, bonorum, & iuſtorum vi ro-
C rum præcibus nos comendare, quò eo-
rum interceſsionibus adiuuemur, vt
qui ſola ſpe gratiæ cæleſtis innitimur,
Dei protectione adiuuemur; gratiam
tamen & gloriam dabit dominus.

Poſtremò dicit Eſaias. *Hoc verbum quod loquutus eſt ad Moab ex tunc, & nunc loquutus eſt dicens, in tribus annis quaſi* Ex. 10.
anni mercenarij.

Hoc verbum quod loquutus eſt Do-
minus ex tunc, ideſt ex quo creatus eſt
D Moab, vel ex tunc, ideſt ab æterno cum
Deus præuidit ea quæ futura ſunt, cum
videlicet dixit Moabitæ, & Amoni-
tæ non intrabunt in Eccleſiam meã:
& nunc ideſt vnum eſt verbum, &
vna ſententia, nec alia, et alia quã
ſcilicet olim dixerat, et nunc itidem
profert ſed quòd ibi cæperat, aut
prædixerat hoc loco completum eſt
Vel ex tunc quando ſcilicet incæpit
Propheta loqui verbum contrà Mo-
E ab. Dixit enim in principio cap. 15. ve-
lut præfatus Onus Moab quod ergo
ibi cæpit, nunc compleuit, & per
fecit, & quamuis Deus ab æterno,
vel in tempore præuiderit Moabitas
eſſe deſtruendos non ideo tamen fuit
cauſa eorum perditionis. Dicunt alij
quod ex tunc, ideſt eo tempore quo
Moabitę conduxerant Balaam ad ma-

ledi-

lodicendum populo Dei, tunc Deus disposuit hanc pœnam de illis sumendam esse, quippèqui fuerunt etiam infensi, & grauiter molesti populo Dei, cum exiret de Aegypto, cui noluit occurrere cum pane, et vino, sed magis illi resistere & impedimentum præbere ne perficerent quod illis Deus mandauerat. Quid ergo nunc loquitur Deus? *In tribus, inquit, annis quasi anni mercenarij*, Qui non possunt protrahi, neque diminui: In tribus annisquasi ani mercenarij, quasi dicat tres anni sunt quibus Moabitæ habebunt regionem, aut potius tres sunt anni quibus persecutionem patientur Quòd si quæras quo tempore fuit hæc Moabitarum euersio dicit Diuus Hieronymus eam fuisse postquam tribus Israel fuere captiuitati ab Assirijs, & Hierusalem oppressa à Caldeis. *Auferetur gloria*, Hoc est diuitiæ, nobilitas, et magnificentia *Ipsi Moab super omnis populo multo*. Idest super omnem multitudinem illius Regni, quamuis sit multa valdè, & copiosa, ita ut non videretur humanis viribus posse umquam extingui aut numerari et ita diminuetur, ac resecabitur quòd per indè erit in vniuerso Regno illo, sicut contigere solet in vineis diligenter, et summa cum diligentia, et cura vindemiatis, in quibus racemi quidam pauci, et valdè rari remanere dicuntur. Sed aduerte quod in quibusdam biblijs hæc similitudo non habetur, sed textus ita habet. Auferetur gloria Moab super omni populo multo, et relinquetur populus (suple) paruus, et modicus, et nequaquam multus, idest pauciſsimi remanebunt, et hi quidem inermes, et inutiles. Et nota quòd propterea Prophetæ describunt euersionem finitimarum regionum, ut Iudæi uidentes adimpleri quæ ipsi prædixerant facilius fidem adhiberent his quæ de futuro Messia illi idem prædixerant, ut sæpius notatum est. Plerique uolunt per Moabitas hoc loco intelligi Iudæos persequentes Christum, nonnulli Romanos et reliquas nationes iusto Dei iudicio persequentes Iudæos. Ego autem existimo intelligendos esse per Moabitas Turchas Hereticos, et scismaticos & quicunque uerbis, aut factis hoc est doctrina, uel armis opprimunt ueritatem, et Christianam fidem, è quorum manibus rogandus est Deus nos liberare dignetur.

Et sic est finis huius Capituli.

DECIMVMSEPTIMVM CAPVT.

1 ONus *Damasci. Ecce Damascus desinet esse ciuitas, & erit sicut aceruus lapidum in ruina. Derelicta ciuitates Aroer gregibus erunt, et requiescent ibi, & non erit qui exterreat. Et cessabit adiutorium ab Ephraim, & regnum à Damasco: & reliquiæ Syriæ sicut gloria filiorum Israel erunt: dicit Dominus exercituum.* 2 Et *erit in die illa: attennabitur gloria Iacob, & pinguedo carnis eius marcescet. Et erit sicut congregans in messe quod restiterit, et brachium eius spicas leget: et erit sicut quærens spicas in valle Raphaim. Et relinquetur in eo sicut racemus, et sicut excussio oleæ duarum, vel trium oliuarum in summitate rami, siue quatuor, aut quinquè in cacuminibus eius fructus eius: dicit Dominus Deus Israel.* 3 In *die illa inclinabitur homo ad factorem suum, et oculi eius ad Sanctum Israel respicient: et non inclinabitur ad altaria, quæ fecerunt manus eius: et quæ operati sunt digiti eius non respiciet lucos, et delubra.* 4 In *die illa erunt ciuitates fortitudinis eius derelictæ sicut aratra, et segetes quæ derelictæ sunt á facie filiorum Israel, & eris deserta.* 5 Quia *oblita es Dei Saluatori tui, & fortis adiutoris tui non es recordata: propterea plantabis plantationem fidelem, & germen alienum seminabis.* 6 In *die plantationis tuæ labrusca, & mane semen tuum florebit: ablata est messis in die hæreditatis, & dolebit grauiter.* 7 Væ *multitudini populorum multorum, vt multitudo maris sonantis: & tumultus turbarum, sicut sonitus aquarum multarum. Sonabunt populi sicut sonitus aquarum inundantium, & increpabit eum, & fugiet procul: & rapietur sicut puluis montium á facie venti, & sicut turbo coram tempestate.* 8 In *tempore uespere, & ecce turbatio: in matutino, & non subsistet: hæc est pars eorum, qui vastauerunt nos, & sors diripientium nos.*

EX-

EXPLANATIO IN DECIMVMSEPTIMVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. *ONus Damasci; ecce Damascus desinet esse ciuitas &c.*

RAEDICIT hoc loco Propheta ruinã, & desolationem Regni Syriæ, & cum primis ipsius Damasci quæ erat Ciuitas nobilissima, & metropolis totius Regni, quamuis aliqui velint totũ Regnum vocari Damascum, fortasis à nobilitate, & magnificentia præcipuæ Vrbis, cuius authorem, & conditorem volunt extitisse quendam Eliezar filium Procuratoris domus Abraæ qui vocatur Damascus Eliezar, in qua Ciuitate asserunt etiam nonnulli Cayn occidisse fratrem suum Abel; & enim hoc nomen Damascus, iuxtà D. Hieronymum, interprætatur sanguinem fundens, aut sanguinẽ bibens, sanguinem fugens aut osculum sanguinis. Comminatur ergo Propheta eius destructionem, dicens. Damascus desinet esse Ciuitas, quasi dicat, non vt cũq; in bellorum pericula, & damna inde nascentia deueniet, sed auferet potius, & ex albo Ciuitatum detrahetur, vt nõ amplius Ciuitas nuncupetur; sed erit sicut aceruus lapidum, quemadmodũ in ruina, ac destructione edificiorum contingit, vbi nihil est videre, nisi confusam, & inordinatam lapidum congeriem, & vestigia dumtaxat, vel minima quod prius erat ędificij hominibus apparent. Id autem illis contigit non modo ob eorum superbiam, & inanem iactantiam, nimiamq; de proprijs eorũ viribus præsumptionem, verum etiam quia præbebant auxilium decem tribubus, quæ à Domino Deo suo recesserant contra Iudam veri Dei cultorem, quibus etiam hac ratione præstabatur occasio vt in peccato infidelitatis, & rebellionis obstinatæ persisterent, nequè vnquam cogitarent reuerti ad Dominum Deum suum; ob quam causlam multo magis peccatum Syriæ graue coram Deo reddebatur. Etenim sępenumero contingit aliquos diutius in peccatis persistere, dum qui eos foueant, & faueant se habere confidunt, sed potẽs est Deus, & cogitationes hominum frequenter eludit, dissipat enim consilia gentium, & reprobat cogitationes eorum, scit quidem quoniam vanæ sunt, nec potest quispiam eius potentiæ, ac voluntati obsistere. Dicit ergo Propheta. *Ecce Damascus desinet esse Ciuitas*, Q. d. Ecce. 1. iam propè est, iam tempus aduenit, in ianuis est, quæ Damasco imminet pernicies, atq; id dubio procul euenit, quandoquidem Rex Assyriorũ venit Damascum cum exercitu, quamuis non multo, & nihilominus cæpit eã & transtulit ferè omnes in Cyrenem, interfecto illius Rege, vt narrant historiæ Regum lib. 4. 16. cap. & 2. Paralipomenon cap. 24. sed exercitus Syriæ prius aggressus est Ierusalem, & interfecit omnes principes populi, quamuis p modicus esset numerus Syrorum præterea. d. *Derelicta Ciuitates Aroer gregibus erunt, & requiescent ibi, & non erit qui exterreat*. Ciuitates Aroer quæ est quędam regio ipsius Syrię, derelictæ erunt, destitutæ erunt, & nullus erit qui eas inhabitet, ita vt deseruiant dumtaxat gregibus ouium, & requiescent ibi velut in pascuis tutissimis, vt nullus neq; homo, neq; fera eas impediat, nec erit qui exterreat, & foras eijciat; quibus verbis

Damascus Ciuitas Syriæ.

Cayn occidisse Damasci Abel fratrem suum.

4. Reg. cap. 16. 2 Paralip. cap. 24.

Propheta ostendit omnimodam illius Regni desolationem, & cum dicit. *Nō erit qui exterreat*, vult innuere propheta adeò loca illa desolari, & derelinqui, vt nullus Incolarum adsit. Et addit Cyrillus, quòd non solum nullus erit incola qui ibi supersit, sed quòd neq; aliò quisquam poterit se recipere, & commigrare, verum hostium gladijs confecti erunt omnes, & absumpti. Cum inquit, vel Non erit qui exterreat, nemo (inq̃) erit qui non solum greges extra abijciat, sed nemo erit qui increpet Pastores, quòd tam illustrem, & nobilem iã pridem Ciuitatem stabulum effecerint: Vel nō erit qui exterreat idest loca erũt adeò publica, & aperta, vt pascuis Gregum, quo nullus erit qui exterreat, vt si in aliquo loco nobili, & exculto animalia pascerent nullus auderet illa eijcere. Dubium quidem est de hoc nomine Aroer, nunquid sit nomen regionis solius, aut alicuius priuatæ Ciuitatis, Ex verbis huius textus apparet fuisse nomen alicuius regionis, & prouinciæ; at alibi vt ex libro Iosuæ cap. 12. & lib. Iudicum cap. 11. apparet fuisse vrbem in Moabitida regione constitutam sed hoc non obstante verius dicere possumus Aroer hic positum fuisse nomen alicuius regionis: quæ fuerit portio, & particula quærdam totius Regni Damascenorum, aut dicamus vno & eodẽ vocari ciuitatem, & regionem aliquã, Vt Parma est nomen Ciuitatis nobilissimæ & nomen fluuij, à quo forte ciuitas illa sumpsit nomen; sed vt inquit Lyra Aroer, vt nomen vnius ciuitatis, est in Iudæa. & sic potest præsens littera intelligi; qui plus sapit, meliorem sententiam ferat. Postmodum subdit. *Et cessabit adiutorium ab Ephraim, & regnum à Damasco: & reliquiæ Syriæ sicut gloria Filiorum Israel erunt: dicit Dominus exercituum*. Sensus est, quòd diruta, ac destructa Ciuitate Damasco, & reducto vniuerso eius regno in pascua gregum, & totalem desolationem, cessabit adiutorium ab Ephraim, q. d. Iudæi illi qui sunt de tribu Ephraim, cuiusmodi sunt qui habitant Samariam ex decem tribus, non poterunt amplius expetere, neq; expectare adiutorium à Damasco, cui tantopere cõfidebant, cum Damascus desierit esse Ciuitas, & Regnum eius desolatum, namq; non est credibile, post hanc ruinam Syros fore tam potentes, ac validos quòd possint vobis suffragari, vel auxiliũ quoddam præbere: & reliquiæ Syriæ .i. pauci illi qui post ruinam, ac desolationẽ Regni superstiterint, & euaserint, erũt, hoc est, in eam conditionem, & statum deuenient, qualis fuit gloria filiorum Israel, quippè qui fuerunt omnes destructi, & in captiuitatem adducti, ita vt eorum gloria fuerit magnum dedecus, & ignominia: talis profectò erit gloria reliquiarum Syriæ quæ insurrexerunt contra Deum: & nequis putet ea quæ dixi cõmentum fore, aut somniũ, subdit. *Dicit Dominus exercituum*, Quasi dicat. Hæc non sunt verba hominũ, quibus facilè fieri possit deceptio, aut in aliud commutatio, sed sunt verba Dei quę sunt firma stabilia; & inconcussa quandoquidem non est Deus, sicut homo qui mutetur. verba illa. *Et cessabit adiutorium ab Ephraim, & Regnum à Damasco*. D. Hieronymus hunc in modum exponit dicens, quòd ea non significant perpetuam vastitatem, sed quòd dominus aufert in præsens potentiam per quam in omni Syria ante regnabat. Verum ex verbis in principio positis videtur designari omnimoda euersio ipsius Damasci, cum inquit, *Quòd desinet esse ciuitas, & erit sicut aceruus lapidum in ruina*; Sed quicquid sit pro eo tẽpore quòd præuidit, & prædixit ipse Propheta, certum est eam postmodum sub Tolomeo Rege rursus extructam, & reedificatam. Nonnulli vero expositores, hęc omnia quę hic sunt proposita nequaquam de Damasco arbitrantur posse intelligi, cum præsertim septuaginta interprętes dicant ipsam futuram desertam, & vsq; in seculum inpascua gregum derelictam: id quod de vastitate inuecta ab Assyrijs non potest intelligi quando post uastitatem prædictam, Regnum Damasci & Damascus ipse viguisse, & floruisse tradat. Propterea volunt hęc omnia referri ad tempora, quibus uniuersa Iudęa fuit per Romanos ad summam uastitatem redacta, quòd ti-

Cyrillus.

Aroer.

tibi

tibi nideatur absurdum, & præter omnem sensum, Damascum peruenere ad Iudæam, memineris Paulum accepisse litteras à Principibus sacerdotum ut proficisceretur Damascum, & eò prehéderet omnes qui confitebantur Christũ, ex quibus facilè pòt intelligi plurimos Iudæorũ illic habitasse, & inter ruinas, & uastationes Iudeę comprehendi etiã ipsum Damascum Ciuitatem ipsam, & uniuersum Regnum, Hæc expositio quamuis sit grauissimorum uirorum, tum ueterum, tum modernorum mihi tamen uidetur satis extorta; nec moror quòd textus septuaginta Interpretum quibus haud dubiè maxima debet fides adhiberi dicat esse derelictam in seculum, potest enim intelligi in seculum, idest per multum tempus. Sat est quod in editione uulgata nuper approbata per Xistum V. Ea uerba non habentur, & maximam mihi fidem facit dictũ D. Hieronymi quòd cessare Regnum Damasci, & quiescere, non significat perpetuam uastitatem. Vndè longè melius secundum enudem, per Damascum allegoricè possumus intelligere multitudinem gentium, quæ ex diuersis urbibus, & locis ad Christi fidem sunt uocatę, quę gentes desinent esse infideles & sanguinariæ quemadmodum, & Damascus dicitur desinere esse Ciuitas. Damascus enim secundum. D. Hieronymum ut diximus interpretatur sanguinem bibens, aut sanguinem sitiens, uel sanguinis osculum. Et Ciuitates Aroer.i. gentes quæ erant à Domino Deo maledictę, figuratæ per eas urbes quę erant sitæ, & constructę in desertis locis, erunt greges ouiũ Christi; uel Ciuitates & loca in quibus prius gentes incredulæ & Idololatræ habitabant, erunt pascua gregum, & receptacula ouium Christi, quę utrò sub eius umbra requiescent, & non erit qui exterreat, quia Dominus custodit atriũ suum, ubi nec Diabolus insidiator, neq; Inimicus homo poterit eis quicquam facere: sed quomodo dicet quis, potest uocari onus Damasci.i. baculus, & uirga percutiens Damascum, si per ipsum interpretari uolumus uocationem gentium, uel gentes uocatas à Deo: Respõ-

ca.17.

A deo quod onus erit Damasco da litterã accepto, sed Damasco secundum spiritum erit gaudium & lætitia, possunt hęc omnia quę spiritualiter adduximꝰ, non modo ad gentes olim ad Deum conuersas cum prius essent falsorum Deorum cultrices; uerum ad unamquamq; Ciuitatem, & Regnum, imo, & ad unumquemq; nostrum conuenienter aptari: Quot.n. Ciuitates, & Regna nostra hac tempestate uidimus omnino destructas, ac desolatas, & longè peius quam in pascua ouium abductas qa receisserunt à Deo suo. Ego proprijs oculis uidi, et magnopere condolui, et unà cum Propheta lachrimis me inebriaui, dũ ingallijs, uidi multas Ciuitates multos uicos, etoppida pœnitẽ dextructa, et in aceruũ lapidũ reducta: Sic profecto unicuiq; nostrum usu uenire contingit, et re ipsa usu uenit, quando florere conspicimur et in maxima quadam existimatione, et hominum opinione haberi ob aliquod facinus, uel admissum, uel iniectu, iurè, aut iniuria, abeo statu, et expectatione decidimus, et hunc in modum Damascus desinet esse Ciuitas, Et qui prius habebatur, aut haberi putabatur inter glorioſos, et Magnates, desinit esse talis, et contemptui habetur, Ego noui hominem qui putabatur ob suas uirtutes et optimam de illo opinionem propediem in cœlum ascensurus, ueruntamen improborum nequitia, et aemulatione in terram decidit. Et ita Damascus desijt esse Ciuitas, Sed prosequamur textum.

Et erit in die illa; Attenuabitur gloria Iacob, & pinguedo carnis eius marcescet.

Tex. 3.

In die (inquam) illa qua Damascus desinet esse ciuitas, et Regnum eius cessabit, gloria et magnitudo filiorum Israel, hoc est decem tribuum attenuabitur hoc est non adeo efferentur, et extollentur, non erunt usq; adeo inflati et de se ipsis præsumentes, quemadmodum antea, dum ad Syros confugiebant, et in quibus plus debitò conquiescebant; et pinguedo carnis eius marcescet, hoc est nobiles, et potentes ac diuitijs affluẽtes humiliabuntur, et prorsus dijcientur, nec solum eorum gloria, sic attenuabitur quia cessabit adiutorium à Damasco,

masco, neq; eas uires habere se consp[i]
ciét, quibus populũ Dei, & suos cõtribu
les persequantur, & infestent, sed & ipsi
magnoperè erunt afflicti, & in extre
mas miserias, & calamitates adducti; &
præter id non habebunt amplius Pro
phetas, nec signa non potestates ac re
gnum, neq; etiam sacerdotium, quem
admodum fuit etiam prædictum per
Dauid Prophetam. Signa nostra non
non vidimus, iã non est Propheta, neq;
nos Deus cognoscet amplius. Et sequit.

Et erit sicut congregans in messe quod re-
stiterit; & brachiũ eius spicas leget: & erit
sicut quærens spicas in valle Raphaim.

Vaticinatur Esaias quid futurum erit
de Israelitis post illam obsidionẽ qua
fuerint obsessi, & circumuenti ab As
syrijs, & inquit tam paucos remansu
ros vt facile conferri possint spicis trit
tici quæ remanent in segete post mes
sem, quia pauciss[i]mæ admodum rema
nere solent si messores fuerint strenui,
at diligentes: Et brachium eius spicas
leget, qua loquendi formula vult innue
re tã paucas spicas remansuras, vt non
oporteat ambobus brachijs, vel amba
bus manibus, quæ forte fortuna reman
serint spicas colligere, sed sat erit v
num brachium, aut vna manus ad eas
colligendas, q. d. non erit opus multo
labore, sed paruo negocio poterũt col
ligere quod restiterit. Et erit. i. contin
get his q voluerint numerare quotquot
euaserint ex Israelitis post eorum obsi
dionem, quemadmodum contingit illi
qui vadit q̃rẽs spicas ĩ valle Raphaim,
q̃ cũ sit fertilissima, & maximè abũdãs
tritico, pleriq; inopes, & egeni summa
cũ diligentia illuc vadunt ad colligen
das spicas, & verè quidem sic accidit, si
prosequamur historiam, & litteram dũ
taxat expendamus.

At si rei veritatem interius spectemus
videbimus ea q̃ coscripsimus, non vsq;
adeo, vt p̃diximus, veritatẽ habere, pri
mũ quidẽ nõ est oĩnò verũ Damascũ
fuisse ita deletã, aut destructã, vt pror
sus deserit esse ciuitas, & perpetuò de
relicta, cum illud Regnũ vsq. ad tp̃ora
Apostolorũ fuerit potentissimum: sed
verius quæ hic dicuntur ad tẽpora, qui
bus Christus venit in mũdum sunt re

A ferẽda, neq; ẽt penitus verũ est delẽdos
esse Iudæos cum maxime fuerint pro
pagati post illorũ euersionẽ; sed vtiq; eo
rũ gloria fuit extícta, vt Sacerdotiũ, Re
gnũ, donũ ꝓphetiæ, & aliq; gratiæ illis
gratis collatæ. Quod ẽt dicit, ꝙ pauciss
simi admodũ ex illis remanebunt vult
innuere, & notare Propheta paucos ad
modũ ex illis saluandos, & fidẽ Xp̃i ap
prehensuros, & hoc idẽ est, ei quod su
pra diximus: quodq; ẽt adnotauit Apo
stolus, ꝙ reliquiæ sĩn electionẽ gratiæ
saluę fient, cũ postea dicit. ꝙ brachiũ
eius spicas leget, vult innuere Prophe
tam iuxtá sensum mistũ, ꝙ ille qui congre
gabit in messe qđ restiterit, nõ erit qui
cũq; sed brachiũ Dñi. i. virtus, & poten
tia eius qui ex tot millibus Iudæorũ se
cernet paucos quosdã, vt Apostolos, &
aliquot eorũ sequaces. Nec dubiũ ꝙ ꝓ
gressũ tẽporis pleriq; ex Iudæis, vbiq;
terrarũ dispersis postmodũ crediderũt
in Xp̃m, & hoc est ꝙ dñt septuagĩta In
terprẽtes in suo textu. Semẽ spicarũ me
tet. i. qđ ex illis spicis q̃ post messem re
stiterint, aliæ multæ renascẽtur, qđquid
dẽ cõferri põt cũ eo, quod idẽ Prophe
ta dixit in principio huius operis. Nisi
Dñus exercituũ reliquisset nobis semẽ,
quasi Sodoma fuissem⁹, & quasi Gomor
ra similes essemus. Quod postea subdit,
& erit sicut quærẽs spicas in valle Ra
phaĩ, & relinq̃tur ĩ eo, hoc est in toto po
pulo Israel, sicut racemus peracta vin
demia, vbi ꝓ Raphaĩ multa interpraẽ. D.
Hieronym⁹, significat. n. aliquid sanũ, &
ĩcolume, significat ẽt mortuos, signifi
cat Gigãtes, & uiros potẽtes, nec no ali
quid durũ, & inflexibile, hæc oĩa facilè
põt referri ad eã gẽtẽ siue populum, ex
quo selectę sũt spiculę q̃dã, Xp̃us. n. in
Valle redẽptorũ, & Sanatorũ elegit spi
cas. i. Apostolos, & Discipulos suos, qui
racemis cõparãtur, qui paracta vinde
mia colligũtur ĩ exceptione racemorũ,
deindẽ in Valle Raphaim, hoc est ĩ na
tione Iudæorũ, nec nõ & gẽtiũ q̃ oẽs e
rant velut mortui, Deus selegit paucu
los viuos: põt ẽt dici ꝙ in illa valle hoc
est ĩ illo populo, ex quo olim prodierũt
tot Prophetæ & uiri sãcti velut gigãtes
nũc pauci admodũ sunt dlecti filij Dei.
Neq; aberrat, aut multũ distat à vero sen

Damascus i. gens Iudæa: & pagani i. infideles euertũtur, i. conuertentur.

Raphaim multa significat.

Isa. 73.

Ps. 73.

su,

ſu, q̃ illa dictio Raphaim ſignificat aliquid durũ,& inflexibile,quia re vera populus Iudæorũ ex quo nonnulli crediderunt, durus admodum fuit & obſtinatus quemadmodum illi fuit ſæpius exprobratum,& præſertim Actorum 7. per D. Stephanum dicentem Dura ceruice, & incircumciſis cordibus & auribus, vos ſemper Spiritui ſancto reſtitiſtis &c. Nonnulli præter allatas interpretationes dicunt prę fatum nomẽ ſignificare etiam lapides prætioſos, vt ſic intelligamus, ex valle Raphaim, hoc eſt, ex loco in quo gemmę, & ſmaragdi ſolent reperiri, pauci quidam ſunt delecti, nec dubium, quod ſancti viri non ſolum lapides prætioſi nuncupatur, ſed multo prætioſiores auro,& lapidibus prætioſis ſolent extimari. Nec inconuenit ſuper vnico uerbo tot expoſitiones afferre, quoniam conſueuit ſcriptura ſacra in his nominibus multiuocis omnes illas ſignificationes accipere, & libenter amplecti modo fidei, & veritati non contradicant ut refert D. Auguſtinus.

Act. 7.

Cum poſuerit Eſaias exemplum penes meſſem tritici ad oſtendẽdũ quod ſic uſu veniet Iſraelitis, videlicet poſt ruinam ab Aſſyrijs illatam tam pauci ſupererunt quot ſunt ſpicæ quę remanent poſt exactam meſſem tritici,ponit idem exemplum penes vindemiam, & penes collectionem oliuarũ quod ſicut peracta vindemia remanet quandoque in vitibus aliquis racemus ob oſcitantiam ſeu negligentiam, aut incuriam vindemiantium, & quemadmodum dum excutiuntur oleę remanent duæ vel tres oliuæ in ſummitate rami,& vt plurimum quatuor,aut quinque in cacuminibus ſiue extremitatibus ramorum, ſic profectò continget Iſraelitis, poſteaquam fuerint vndequaque percuſſi, & in fugam acti, quia tunc pauci admodum remanebũt hoc eſt quod dicit Propheta. Et relinquetur in eo ſcilicet populo, ſicut racemus, & ſicut excuſsio oleæ duarum, vel trium oliuarum in ſummitate rami, ſiue quatuor, aut quinque in cacuminibus eius, quæ ſunt fructus eius, id eſt arboris. Sic ſuple eueniet domui Iacob: Dicit Dominus Deus Iſrael, hoc addit quemadmodum, & ſupra cum loquebatur de reliquijs Regni Syriaci, quòd gloria, & magnitudo illius erit velut gloria filiorum Iſrael, ſtatim ſubiecit. Dicit Dominus exercituum, ne videlicet quiſquam exiſtimet hæc verba fore futilia, & vana, quia ſunt verba Domini, cuius dicere eſt facere, ponit exemplum ipſe Propheta in vino, tritico, & oleo, & hoc quidem rationabiliter quoniam in his tribus fructuum generibus ſcilicet in abundantia frumenti vini, & olei, benedictio Iacob fundari, & conſiſtere videbatur, vt habetur Gene. 28. quemadmodum ergo in colligendis, vel excutiendis oleis, manibus, aut virgis remanent in ſummitate rami, quo manu, vel baculo, aut uirga non poſſunt attingi duæ, vel tres oliuæ, ſic erit de populo Iſrael, quia pauci admodum de tam copioſa multitudine remanebunt vt iam dictum eſt. Circa numerum oliuarum quæ in ſummitate rami, aut in cacuminibus eius remanere dicuntur quæ non fuerint excuſſæ cum aliis oliuis. D. Hieronymus vnà cum pleriſque aliis vult Propheram diuino ſpiritu afflatum, voluiſſe prænunciare, & prę ſignificare modicum illum numerum Apoſtolorum qui ex tot millibus Iudęorum ab aliis ſelecti Chriſto adheſerunt, & in eius fide perſtiterunt Petrus namque, Iacobus, & Ioannes fuerunt illæ tres præcipuę,& pingues oliuę quę in ſummitate, & ſublimitate ſupræmi rami non excuſſæ permanſerunt, quatuor, & quinque referunt alios nouem Apoſtolos in quibus, Iudæ proditoris locum Mathias obtinuit, qui quidem Apoſtoli nouem ut ait D. Hieronymus pro diuerſitate gratiarum quę nobis ignota eſt, in quatuor, & quinque oliuas ſecernuntur: aut dicas quòd iſtæ nouem oliuæ, quæ remanſerunt deſignant volumina quatuor Euangeliorum, & quinque volumina ueteris legis, vt hinc demonſtretur ipſos Apoſtolos futuros vtriuſque teſtamenti prædicatores. per duas autem oliuas intelligi volunt Paulum, &

Gen. 28.

Hieron.

Racemus dimittendus

Barna-

Barnabam, & alii Paulum, & Iacobum fratrem domini, & per tres oliuas Petrum, Iacobum, & Ioannem. Neque moreris quod in textu disiunctiuè legatur numerus istarũ oliuarum quæ remanserunt, quoniam Propheta voluit per hanc similitudinem explicare raritatem, seu paucitatem illorum fructuum, & voluit ad summum explicare maiorem numerũ, qui potuit in ista raritate describi. Veruntamẽ ad sensũ spiritualẽ parũ refert, an disiũctiuè an copulatiuè legantur, sed non solum hęc paucitas, seu raritas bonorum fuit reperta in populo Israelitarum, sed & inter gentes, & in quacunque communitate, & societate hominum id solet vt plurimum reperiri, stultorum namque infinitus est numerus, & vẽlut dixit ille Poeta; apparent rari nantes in gurgite uasto.

Eccl. 1 ca. 1 Enredos.

Tex. 3. *Sequitur textus. In die illa inclinabitur homo ad factorem suum, & oculi eius ad sanctum Israel respicient: & non inclinabitur ad altaria, quæ fecerunt manus eius. Et quæ operati sunt digiti eius non respiciet Lucos, & delubra.* In die illa (inquit) qua percussi erunt, & afflicti Iudęi ab Assyrijs, aut verius cum apparuerit in carne filius Dei, & cum manifestata fuerit eius virtus, & potentia, inclinabitur homo non Iudæus tantum, sed quicumque agnouerit effectum, & fructum Christi passionis, & præterea sui ipsius miseriam, & calamitatem, inclinabitur, inquam, iste homo ad factorem suum, & oculi eius ad sanctum Israel respicient. Hic quidem est effectus eorum qui patiuntur aliquod dãnum, & in aliquas graues calamitates inciderunt vt nisi fuerint plusquam insensati ad Dominum conuertantur, sic enim apud psalmographum legitur Imple facies eorum ignominia, & quærent nomen tuum Domine. Et alibi ad Dominum cum tribularer clamaui, & exaudiuit me. Et D Paulus ad Hęb. 12. dicit si disciplinam sustinetis, vt filiis vobis se offert Deus; quis enim est filius quem non corripit Pater? quod ipsum comprobat testimonio sapientis. Sic enim legis apud ipsum. Filijne contemnas disciplinam Domini, ne

psal. 72. *Hęb. 12.* *Prou.*

A que deficias ab eo, dum corriperis. Quem enim diligit Dominus castigat, flagellat autem omnem filium quem recipit. Quos autem correctiones, & beneficia non auertũt à malo afflictiones, & flagella sæpe numero conuertunt, iuxta id quod ait psa. in Camo, & freno maxillas eorum costringe, qui non approximant ad te, multa quidem sunt flagella peccatoris, at qui sperant in Domino misericordia circundabit. *psal. 31.*

B Sicut enim ait Cirillus qui pullos domare solent, ijque sapientes, equos maturiores ad cursum moderatum, frenis circumagunt, sic omnipotens Deus necessitate laboris, ac doloris nos frequenter agitat, & circumflectit, vt rebelles, & effrenes rectè uiuere addiscamus, et aliquandò eam rectè uiuendi rationem inchoemus, et prosequamur. Hoc ipsum contingit Iudęis qui Samariam incolebant, postquam enim uarias, et graues belli calamitates sustinuerant tandem suam ipsorum agnoscentes ingratitudinem, et auersionem

C à vero Deo spreto cultu Idolorum ad sanctum Israelis, hoc est, ad ipsum Deum, qui sanctificat Israelem et qui ab Israele tamquam sanctus verè colitur, oculum mentis transtulerunt, ab eo nimirum expectantes auxilium, et à periculis tàm præsentibus quàm futuris liberationem Et hoc est quòd

D dicit Esaias in litera præassũpta; quod etiam apparet ex libro 2. Paralip. cap, 30. Quando Ezechias Rex misit ad omnem Israel, et Iudam, ad tribum Ephraim, et Manassem, vt uenirent ad Domum Domini, in Hierusalem, et facerent phasæ Domino Deo Israel, et quamquam id quoque pacto sit uerum. pro eo tẽpore quo Ezechias fecit hoc edictum, multo uerius, et copiosius, atque salubrius, hanc conuersionem

2. Paralip. cap. 30.

E ad sanctum Israel contigisse fatendum est post Christi passionem, quando per aliquantam temporum successionem non ex Iudæis solum, uerum etiam, et ex gentibus multi, et ferè innumerabiles, relicta incredulitate conuersi sunt relictis huius lucis, et delubris, et Diis manufactis et post habitis, atque derelictis altaribus quæ fecerunt

Esaias per hęc verba non solum prædicit conuersionẽ gẽtium sed etiam Iudæorum.

manus

manus eorum, et quæ operati sunt digiti eorum, conuersi, inquam, sunt ad sanctum Israel · ita enim veteres Patres intellexerunt hunc locum, vt post vaticinia vastitatis Iudeę, & post Prophetias de reliquiis Israel; quæ ialuæ factę sunt, & post prefiguratum numerum duodecim Apostolorum, voluerit Esaias præsignificare, & prędicere conuersionem gentium. Ego autem existimo de utrisq;

Deindè rursus prædicit ruinam, & desolationem decem tribuum, & tandem vniuersæ nationis Iudaicæ dicēs. *In die illa erunt Ciuitates fortitudinis eius derelictæ sicut aratra, & segetes quæ derelictæ sunt a facie filiorum Israel, & erit deserta.*

In die (in quam) illa, quam decreuerit Dominus visitare populum suum, aut in die illa, qua Deus decreuerit iustitias iudicare, & vltimum supplicium sumere de his qui omninò fuerint auersi ab eo. Et nota quod ter in hoc capite prędicit Esaias, quòd futurum est in illa die, hoc est in tempore iam prefixo, & prestituto ab eo; primum quidem prædicit futurum diem, quo Deus vltionem sumet de Domo Iacob, sic tamen, quòd ex eius familia nonnulli saluabuntur; quamuis admodum rari & pauci, collati ad eos, qui desipuerint; Deinde prædicit illum diem, quo plerique tàm ex Iudęis, quam ex gentibus grauitate pœnarum perculsi reuertentur ad Deum suum, & respuent Idola, & quęcunque operati sunt manus ac digiti eorum. Postremò meminit Esaias, & vaticinatur de die illa, qua homines ingrati, & omninò à Deo auersi, extremas suę incredulitatis, & opprobriosæ ingratitudinis pœnas dabunt. Propterea dicit. In die illa, qua Deus decreuerit in populum suum extremo supplicio animaduertere erunt Ciuitates fortitudinis, ideſt Ciuitates fortes, & munitæ ad quas quidem solent homines bellorum tempore velut ad loca tuta se recipere, erunt (inquā) Ciuitates istæ derelictę sicut aratra, & & segetes, quæ omnia derelicta fuerūt ab Amorrhęis, & Ethęis quando filij Israel iussu, & ductu ipsius Dei ingrediebantur terram promissionis. Tunc enim illi populi à facie filiorum Israel exterriti, derelinquerunt aratra, & segetes, & aceruos frugum in agris, vbi metebant, & secabant triticum, sic nimirum eueniet decem tribubus quando hostes aduenerint eos debellaturi. Et eris deserta. O misera, & infelix natio, quia tunc nullum habebis adiutorium, neque defensorem. Sic enim legitur in editione vulgata, Quod dubio procul optimè conuenit cum sequenti uersu, vbi quædam quasi ratio affertur à Propheta cur fuerit deserta, & in alias calamitates inciderit, dum inquit. Quia oblita es Dei saluatoris tui, & fortis adiutoris tui non es recordata, & merito quidem ob id criminis desertam esse congruebat, propterea quod obliuio Dei est causa, & radix omniam malorum, quemàdmodū meminisse Dei, hominem conseruat in eius timore, & facit eum cauere à peccatis, vndè omnia cuiuscunque generis peccata, & scelera nomine obliuionis Dei, sępe intelliguntur. Quo circa hac fiducia animatus Dauid, prȩcabatur Deum, ne ipsum pęnitus abiceret, quamuis errantem dicens. Erraui sicut ouis quæ periit, quære seruum tuum, quia mandata tua non sum oblitus, & in eodem In iustificationibus tuis meditabor, & non obliuiscar sermones tuos · & alibi sæpe. Quòd autem populus Israel multa, & prope innumera à Deo susceperit beneficia, non est qui dubitet, quē admodum neque etiam erit cuiquam dubium ipsum fuisse ingratissimum & infestissimum Deo, cum præsertim non fuerit veritus mittere lignum in panem eius, & eundem radere de terra uiuentium. Nonnulli sub iis verbis tres rerum vicissitudines futuras in illa die ponunt qua Christus se manifestauit mundo: Prima qua Iudęi conuertentur ad ipsum: Secunda qua gentes relicto cultu Idolorum ad eundem conuertuntur. Tertia qua plerique fidelium relictis domibus, & agris Christum nudum nudi sequentur. Vnde sequitur. *Propterea plantabis plantationem fidelem & germen alienum seminabis.* Iste versus vnà cum sequenti difficillimus est, pro-

Tex. 4.

obliuio Dei est causa omnis mali.

psal. 118.

pter

pter varias, & eas quidem longè diuer A
sas huius loci interpretationes, siue trã
slationes.

At quia summi Pontificis decreto grauissimis pœnis, & censuris cautum est, ne alium textum exponere fas sit, præter eum qui nuper editus est, & approbatus, propterea dimissis aliis interprætationibus exponemus & prosequemur dumtaxat illum textum qui nobis nunc proponitur, nulla habita ratione aliorum textuum. Sic er B gò legimus in hoc loco. Propterea, tu domus Iacob, & vniuersa Synagoga, plantabis plantationem fidelem, & germen alienum seminabis, plantabis inquam ò Sinagoga, ò domus Israel, plantationem fidelem, te tamen inuita, & nolente: Plantabis inquam Ecclesiam sanctam Orthodoxam, quæ est planta tio fidelis, pulcra, nobilis, & iocunda, quæ prius fuit plantata in Patriarchis, & Prophetis, deinde in sanctis Apo C
Plantatio fidelis quæ sit stolis, & plerisque Dei ministris qui de stirpe tua prodierunt, & prodibunt vsque ad consumationem seculi, & germen seminabis alienum quidem non à fide Patrum, sed à cognatione secundum carnem, quia alterius gẽtis, & nationis, qualis est populus gentium qui olim alienus à fide tanquam oleaster inseretur oliuę, præcisis ramis infructuosis, & inutilibus, vt ait Apostolus. D. Hieronymus vult hæc uerba D dicta per ironiam, quasi dicat, quia oblita es Dei Saluatoris tui, propterea plantabis plantationem fidelem? nequaquam. Sed potius alienum semen seminabis, quod hostis eripiet, Notat hoc loco D. Thomas plantationem quã faciunt auari, superbi, et luxuriosi, quia nullum colligunt fructum ex ea, verè dici infidelem. Omitto alias expositiones.

In die plantationis tuæ labrusca, & mane semen tuum florebit, ablata est messis in die hereditatis, & dolebit grauiter. E

verba difficillima nam si per labruscam intelligimus amaritudinem, et acerbitatem, ac fœditatem optimè respondet particulæ præcedenti sicut antea legebatur, videlicet plantabis plantationem infidelem quoniam plantati infidelis, & non bene defossa, & aptata siue communita, producit fructus amaros, et insuaues cuiusmodi est labrusca. Cum ergo dicit in die plantationis tuæ ideſt cum primum cæpit synagoga foras prodire, inter initia non nisi labrusca, & amaritudo percæpta est; et mane semen tuum florebit, sed non diu perdurabit, & cum tẽpus erit maturos fructus percipere, ablata est messis. Ego in tanta verborum obscuritate, et interprætũ diuersitate in hanc sentẽtiam deuenio, vt referat hoc loco Propheta tres status, siuè tria tempora ipsius Synagogę Primum quando incæpit, et cum fuit principium suæ plantationis, in eo quidem, primordio suæ plantationis fuit labrusca, multæ quidem amaritudines afflictiones, et miseriæ, nunc ab Egyptiis, nunc ab aliis nationibus multas perrulere persecutiones, et erumnas, fuit aliud tempus congruè mane appellatum, quando subactis, et deiectis multis hostium cuneis, et exercitibus, magnopere floruerunt, & vniuerso orbi magnę fuere admirationi, atque eo tempore verum Deum colere, et cerimonias legis efficere studuerunt, tunc quippè semen ipsorum florebat. Postremum tempus meo quidem iudicio accipiendum est, cum debebat populus ille maiorum præcepta sectari Dei mãdata obseruare, et bonis operibus inde sinenter vacare, quo fructum laborum suorum possent iure quodam expetere cũ tamẽ ea neglexerint ablata est messis in die hereditatis, ideſt eo tempore cum scilicet iure quodam hæreditario deberent fructus colligere, illum præsertim tandiù optatum, et à sanctis patribus expectatum, illisque promissũ, qui est Christus Dominus; ablata est messis, non quidem messis temporalis, et terrena dumtaxat, sed messis illa spiritualis, et æterna. Vnde D. Paulus inquit. Quæ seminauerit homo hæc et metet, qui seminat in spiritu, de spiritu metet uitam ęternam. Qui autẽ seminat in carne, de carne metet corruptionem. tandem subdit. *Et grauiter dolebit*, suple tu, populus Iudęorum non solum exclusus ab hæreditate et *Gal. 6.*

Eccle-

Ecclesia, sed concisus cladibus ab exer A
citu Romanorum propter ingens facinus, quod perpetrauit aduersus Dominum, veruntamen eiusmodi dolor nihil eis profuit, quia in tempore quo fuerant vocati, non resipuerunt, nec solum populus ille Iudaicus grauiter doluit, & vehementer est contristatus ob amissam hæreditatem, verum, & plerique fideles ex eorum gente, sunt miserati infœlicissimam hanc eorum sortem, vndè, & Paulus Apostolus ad B
Rom. 9. Romanos 9. vt recte quidem aduertit D. Hieronymus in hæc verba prorupit dicens. Tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo, optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitæ &c. Nec solum ipse, sed & omnis vir probus, & sanctus habet hanc tristitiam, cupiens cum ramis oleastri, etiam radicem saluam esse: hunc eumC dem textum aliter secundum sensum allegoricum, siue anagogicum exponunt alii, vt per labrusca in die plantationis Iudaicæ exortam, intelligant gentes infideles insertas oleæ, & plantatas in Ecclesia, quo facta est exclusio Iudæorum ab Ecclesia. Cum verò dicit. Mane semen tuum florebit hoc refertur ad Christum Dominum, cum mane ideſt diluculo Christus resurrexit, nunc enim fides Christi quæ latebat in D
ipsa plantatione legis Iudaicæ florebit, & multum fructum afferet, quia multa hominum millia ad Christum accesserunt, vt verum fuerit, quòd Christus prædixit, videlicet. Nisi granum frumenti cadens in terrã mortuum fuerit
Ioan. 12. ipsum solum manet, si autem mortuũ fuerit, & indè resurrexerit multum fructum afferet. Cum posteà subdit. *Ab læta est messis in die hæreditatis*, innuit, quod in die passionis Christi, & resurrE
ctionis eius, quo die patefactus est aditus ad Cœlestem hæreditatem, cum populus Iudæorum noluerit fidem adhibere promissionibus patrum, & cœlestibus misteriis, exclusus est ab huiusmodi hæreditate, quę tandem ad gentes fuit translata; & iurè poterat uehementer dolere.

D. Cyrillus cum habeat textum nec a nihil diuersum ab eo quem exponendum sumpsimus, affert hoc documentum aduersus eos qui obliuiscuntur Deum, dicit enim quod qui conhdere voluerit multitudini populorum, & viribus propriis, plantabat plantationem infidelem, & germen ex ea prodiens neB quaquam stabile, & duraturum, at cum vni Deo inseruies, & in eo spem tuam collocabis, tunc mane seminabis, florebis in messem, & fructum afferes, & bonorum operum mercedem recipies. at filii Israel ob innumera beneficia quibus affecti fuerant cum Deo gratias agere oporteret ipsi Domino, malum rependere non curarunt, imò velut impunè, & sine vllo timore illum offenderũt nec vno tantummodo cruciare sunt ausi, sed legem etiam per Moysem descriptam pro nihilo habentes, diuinæ quoque religioni prorsus recalcitrantes, C
insensatis lapidibus diuinum honorẽ tribuere ob id moeruerunt omninò à cœlesti hæreditate excludi.

In calce huius capitis tandem Propheta comminatur multitudini populorum & iis omnibus qui persequuntur Christum „& seruos eius sub figura populi Israelitici, ex decem tribubus siue ex tribu Iuda, & inquit. *Væ multitudini populorum multorum, vt multitudo maTex. 5.*
ris fremantis: & tumultus turbarum sicut D
fremitus aquarum multarum. Dico maiorem partem sacrorum interpretum in hac fore sententia, hoc in loco Prophetam comminari Assyrijs regna Israel, & Syrię deuastatibus, nec non, & Iudeę Vrbes, & præsertim primariam Ciuitatem Hyerosolimorum obsidere, ac deprædari tentantibus, cuius sententiæ videtur esse D. Hieronymus, Quidam vero Moderni uolunt Prophetam hic sermonem dirigere aduersus Syros, & IsE
raelitas, Iudæorum regnum grauiter, & vehementer affligentes, quemadmodum cæpit à principio: At ego malo cum multis errare, & iis quidem viris clarissimis, quàm cum paucis bene sẽtire, cum præsertim videam D. Cirillum in suis commentarijs ad priorem sententiam accedere. Non desunt tamen quidam posteriores qui firmiter,

&

et incõcussè asserunt, eiusmodi commi
nationem, neque contra Syros, multo
minus contra Assyrios esse directam,
cum verba hic apposita multas patiantur difficultates, ut suo loco videbimus.

Volunt igitur hoc loco prædici destru
ctionem Hyerosolimorum factam à
Tito, & Vespasiano post passionem Domini. Sed ego, vt dixi, non audeo ob
sistere, & repugnare sententiæ tot cla-
rissimorum virorum, sed fortassis
citra cuiuscunque iniuriam poterimus sic dicere, quòd à principio textus, Propheta est locutus contra Damascum, & regnum Syriæ pariter, & con
tra Israelitas qui occupabant Samariã,
in fine autem eiusdem capituli loquitur aduersus Assyrios Veruntamen, &
hic, & ibi intendit sub umbra, & figura istorum populorum innuere, & vaticinari destructionem Ciuitatis Hyeru
salem, & vniuersę illius regionis per
exercitum Romanorum, & denique
ruinam, & extinctionem Romani imperii Dicit ergo primum. Vę multitudi
ni populorũ multorũ prænotans nume
rosum, & copiosum exercitũ ipsorũ As
syriorum qui dicebatur multitudo po
pulorum multorum, quia erat aggregatus ex populis diuersarum nationũ,
& secundum quosdam videtur Prophe
ta lugere ipsos Assyrios tamquam mi-
seros, & iam iam morituros, potiusquam eis comminari, illa enim dictio
Væ, quandoque est nota comminantis
quandoque nota condolentis, ac deplo
rantis, & secundum quosdam potest
etiam esse nota vocantis, seu clamantis, id quòd ego non probo, Comminatur ergò Deus his qui infestant, ac
perturbant populum suum, nec pertimescit, aut curat multitudinem populorum, neque minus eorum impetum
& furorem, nec mirum eiusmodi populos aliquando fore vexandos, quia Deus
numquam derelinquit populum suum,
licet quandoque cum spe bonorum cõ
misceat etiam aliquid metus, & pauoris, idque non sine causa, & maxima
vtilitate eorum qui vexantur, quòd &
ego non semel sum expertus, ut autem
ob oculos nobis proponat quandam

A quasi effigiem furoris, & iracundiæ,
animique nimium accensi ipsorum militum, cum ad debellandum properãt
his similitudinibus est vsus d. *Vt multitudo maris sonantis, & tumultus turbarũ sicut sonitus aquarum multarum.* Dum
enim mouetur exercitus valdè multus
& copiosus, & satis audax, & animosus
fit magnus tumultus ex collisione armorum, motu curruum, hinnitu equo
rum, & sonitu tubarum, & tympano-
B rum qualis erat exercitus Assyriorum
& multo verius exercitus Romanorũ,
& hunc strepitum, & rumorem gemium dum ad bella procedunt magis indicans subdit. *Sonabunt populi sicut sonitus aquarum inundantium*: qui est qui
dam sonus confusus, & incertus, & est
velut quidam murmur, & concentus
exhorrescens. Quid ergo facit ipse
Deus uniuersi, & verè Dominus exerci
tuũ d. Propheta, *& increpabit eũ*, hoc est
C ipse Deus, increpabit, & obiurgabit ipsũ
Regẽ, Ducẽ tã furibũdi ac tremebũdi
exercitus, increpare n. propriè signifi- *increpare*
cat verbis durioribus aliquẽ arguere,
et acriter in eũ inuehi, sic enim dicũt
Grãmatici, quod increpare aliquem
est cum crepitu quodam verborum, pe
dumuè strepitu, contra aliquem crepã
do, & strependo insurgere, quandoque
verò significat punire, seu castigare, ut
hoc loco accipitur. Nec solum Assy-
D rium Regem increpabit Deus, verum,
eius caput, et ductorem, videlicet Di a
bolum., ut notat D. Hieronymus, qui
hoc modo reprehensus, et obiurgatus
à *Deo fugiet procul, & rapietur sicut pulvis montium a facie venti: & vt sic turbo coram tempestate.* Nihil enim est adeò
leue, et facile mobile, ut puluis uento
rapido commotus et sicut is, qui in mõ
tibus abimpetu uentorum eleuatur, sic
quippe contigit Regi Assyriorum. cele
E riter enim et quasi raptus aufugit in
Niniuem, vbi tandem fuit occisus a fi-
liis suis, et uerum sit quod ei prædixit
Deus. Et iniciam retinaculum nari-
bus tuis, et frenum ori tuo, et uertam te
uia qua uen sti etc. Deinde sequitur.
In tempore uespere, & ecce turbatio in ma Tex. 6.
tutino, & non subsistet. Sensus est, in
priori parte noctis, qua Iudæi magno-

pere

Turbatio animæ.

pere timebant impetum exercitus Assyriorum turbatio erat in eorum mentibus: nam turbatio est quædam animi perculsio, & cordis commotio ex nimio terrore. *In matutino*, hoc est, circa diluculum, magna fuit iocunditas, et exultatio, & non subsistet, ideſt exercitus vnà cum Rege non poterit subsistere, & permanere Angelo ipsum percutiente, vt verum sit quod Propheta psal. 29. præcecinit dicens. ad vesperum demorabitur fletus, & ad matutinum lætitia. *Et dicent populi multi* qui viderint hæc, & Dei potentiã, ac prouidentiam fuerint contemplati, aut ipsemet Propheta in hæc verba erũpet, & eiusmodi conclusionem formabit. *Hæc est pars eorum qui vastauerunt nos, & sors diripientium nos*; Non permittit enim Deus nos tentari supra id quod possumus & velut dicit Propheta. Non relinquet Dominus virgam peccatorum super sortem iustorum, ut non extendant iusti ad iniquitatem manus suas, quo loco etiam notare oportet, & diligenter animaduertere, qualis sit finis impiorum, et improborum. Qui autem opinantur quæ hucusque dicta sunt de Romanis tantum intelligi, non de Assyrijs, hanc afferunt rationem, quòd in obsidione Ciuitatis Hyerusalẽ per Assyrios, nulla fuit turbatio, nullus fletus, aut planctus, quandoquidem nũquam Ciuitas fuit obsessa à Sennacherib, licet multa fuerit ei cõminatus. at una nocte, dicunt isti, fuit Vrbs capta, & deleta à Vespasiano quod si non vna tñ nocte, saltem exiguo admodum tempore. Verum non ita sentiunt omnes, & ego non existimo aliquod fore inconueniens, vt aduentante exercitu Assyriorum fuerit in Ciuitate multa perturbatio, tametsi fuerit conatus Ezechias excutere ab illis omnem timorem. At diluculo: & penes matutinum, totus penè exercitus fuit peremptus, & tunc cessauit omnis terror, ac perturbatio. Quæ hactenus circa præsens caput, & præsertim circa vltima verba sunt alla ta historiam potius, & allegoriam tetigerunt: vt verò applicemus ea ad praxim, & ad mores, & vitam hominum primum scire debes quod non solum Propheta insurgit, & notat Romanos qui expugnarunt Hyerusalem, & magnas ei clades intulerunt, nec solum arguit Iudæos qui fuerunt vsquè adeò mali gni, & crudeles aduersus Christum, neque solum instat aduersus Paganos, & Saracenos, qui, & ipsi crudeliter, & plusquam feraliter impugnauerunt Ecclesiam, verum etiam aduersus omnes improbos, & cum primis aduersus Demonem, & aduersarias potestates quę velut aquæ violenter influunt aduersus animam, uel externis tentationibus, uel insitis quibusdam, & quasi innatis motibus carnis, mentem rit è constitutã obsidere aggrediuntur, sic & plerique homines improbi, ac nefarii, probis hominibus, & animo pacatis bellum semper intentant, & pacem ex animo excipere conantur. At si Deum adiutorẽ habuerimus non erit cur animo angamur, nouit enim Dominus pios eripere ex tentationibus. & psal. 33. Immittet, inquit Dauid, Angelus Domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos. Sunt etiam plerique ignari sacrorum dogmatum, qui se scire præsumentes cuiusmodi sunt hæretici qui sua fræti audacia consurgunt contra veritatem, vel bellum excitando, uel persecutiones, & afflictiones nobis ingerendo, & plerumque etiam mortis ac interitus mætum immittendo. Nihilominus si Deus nobiscum erit, & acriter eos increpabit, procul dubio rapientur, & fugient procul. Nobis autem, & vnicuique nostrum, licet quandoque insit animi perturbatio, cum tamen fuerimus erepti ab illo timore, aut insidias, & tẽtationes hostium, tum uisibilium, tum inuisibilium superare contigerit, erit in nobis iucunditas, & exultatio.

psal. 29.

psal. 124.

psal 33.

CAPVT DECIMVMOCTAVVM

1. VAE terrae cymbalo alarum, quae est trans Flumi
na Aethiopiae, qui mittit in mare legatos, & in
2. vasis papyri super aquas. Ite angeli veloces ad
gentem conuulsam, & dilaceratam: ad populum
terribilem, post quem non est alius: ad gentem
3. expectantem, & conculcatam, cuius diripuerunt flumina ter-
ram eius: omnes habitatores orbis, qui moramini in terra, cum
eleuatum fuerit signum in montibus uidebitis, & clangorem tu-
bae audietis, quia haec dicit Dominus ad me: Quiescam, & con
siderabo in loco meo sicut meridiana lux clara est, & sicut nubes
roris in die messis. Ante messem enim totus effloruit, & imma
tura perfectio germinabit, & praecidentur ramusculi eius falci
4. bus, & quae derelicta fuerint, abscindentur, & excutientur. Et
relinquentur simul auibus montium, & bestijs terrae, & estate per
petua erunt super eum uolucres, & omnes bestiae terrae super illũ
5. hiemabunt. In tempore illo deferetur munus Domino exercitu-
um à populo diuulso, & dilacerato, à populo terribili, post quem
non fuit alius, à gente expectante, expetante & conculcata, cuius
diripuerunt flumina terram eius, ad locum nominis Domini
exercituum montem Syon,

EXPLANATIO IN CAPVT DECIMVMOCTAVVM. ESAIAE PROPHETAE.

VAE terrae cymbalo alarum, quae est trans flumina Aethio
piae, qui mittit in mare legatos, & in uasis papyri super a-
quas &c.

CONTEXTVS praesentis capitis est valde obscurus, & difficilis, adeò ut ego non audeam ex meipso pro eius expositione, & clara declaratione quicquam afferre sed aliorũ dicta explanando conabor ea quoad fieri potest, clariora reddere. Dicit ergo Propheta. vę terrę, quam circumloquitur his dictionibus, Cymbalo alarum, quę scilicet terra est trans flumina Aetyopię, vbi sententia ferè communis omnium interpretum intelligit Propheta vniuersam regionem Aegypti

Aegypti, cui minetur perniciem, ac desolationem; quoniam ausi sunt illius regionis populi prębere auxilium contra Dei voluntatem duabus tribubus populi Dei aduersus Assyrios qui dei iussu, ac ordinatione præmebant & infestabant duas illas tribus, & iure quidem Deus aduersus Aegyptios mouebatur, quoniam nolebat qui eius voluntatem exequebantur quales erant Assyrii, impedire, deinde volebat populum suum, si quando vllam molestiam patiebatur, in nullis hominum viribus, & præsidiis; sed in eo solum fiduciam omnem constituere, & in eum solum oculos coniicere, Volebat quippe Deus tribus Iuda ob scelera multa quæ passim, & velut impune perpetrabant grauiter puniri, vt à peccatis resipiscerent, & verum Deum colerent: ob id mouit Assyrios, ut illis bellum inferrent; Atqui dum Aegiptij annuente Deo pro Iudęis arma suscipiunt aduersus eos, voluit Deus contra Aegyptios suam virtutem exercere: hoc perinde contingit, quemadmodum si Pater quispiam filium aberrantem, & delinquentem corrigere uolens, ab aliquo uiro improbo, & extraneo fuerit impeditus ille aduersus eum virgam, & brachium audacter operetur. Hoc ipsum frequenter obseruatum esse scimꝰ quando Iustissimus Deus voluit aliquod Regnum, seu Ciuitatem, ob aliqua perpetrata flagitia, vel ob seditiones excitatas affligere, & punire, nō solū in ea, verum & quoscunque qui velint illis opem ferre, grauiter animaduertit. Dicit ergo Væ terræ, vbi illa interiectio, Vę, cominantis potius, ac prędicentis futurum malum nota est, quā vocantis, & excitantis, vt nonnulli volunt. Vocatur autem Aegyptus, seu terra Agypti Cymbalum alarum, vel propter multitudinem exercitus equitum, & peditum, vnde ob strepitum armorum, & hominum, & vexillorum, sonitus quidam perstrepebat, ac si esset cymbalum quoddam arte, & industria manu percussum, aut vocatur cymbalum alarum propter multitudinem nauium quibus vtebantur; quę que propter uela impetu ventorum commota

Aegyptus Cymbalum alarum,

A quendam sonum velut cymbalum cau sare videbantur, Quidam alii dicunt Aegyptum vocari cymbalum alarum propter Nilum qui per Aegyptum fluens, & per montana descendens facit sonitum instar cymbali. Diuus *D.Hieron.* Hieronymus, imaginatur Aegyptum hic appellari cymbalum alarum propter velocitatem volatus auium quando velox, & concitus auiū volatus redit sonitum cymbali. Glosa referens
B verba D.Hieron. inquit Aegyptū uocari cymbalum alarum, quia sicut auis cito transuolat, sic cito Nilus fruges generat: verum pace omnium dixerim omnes ferè istę expositiones mihi videtur ascititiæ, & extraneæ, Ego existimo Aegyptum vocari hoc loco à Propheta cymbalum alarum, ad circumscribendam, siue circumloquendam vanitatem illius Populi: Quemadmodum enim cymbalum nihil aliud potest effi
C cere nisi dum percutitur sonitum quendam, & illum quidem leuem, et nullius dulcedinis, ac suauitatis si præsertim fuerit percussus ab alio: sic etiam, & Aegyptii paruum rumorem, & modicum damnum efficere poterunt: sed solum voces, & comminationes. Quid quæso prohiberet si per terram cymbalū alarū intelligeremus Romanū Imperiū? quod iam olim extēdit alas suas super vniuersum orbem, & nunc tandem ad
D nihilum ferè redactū est; nisi uelimus Romanū Imperium fuisse figuram Romani Pontificis cuius potestas citra omnem cōtrouersiam est super omnē terram? Et quo ad literam Aegyptij possunt verè dici cymbalum alarum, quia solum vento, & fumo pascuntur, & nutriuntur. De quorum leuitate vide Cyryllum super hunc locum. Quidā tropologicè appellant cymbalum alarum Hęreticos, Philosophos, & quoscunq;
E Christi fidem profitentes, qui & si habent alias virtutes, nisi habeant charitatem sunt velut cymbalum alarum. sed pro hoc vide D.Gregoriū 13. Mor. Cap. 7.

Qui melius sapit, melius afferat. Verum si sectari velimus aliorum interpretationes, qui dictionem hæbream hoc loco positam, non cym-

balum, sed vmbram intelligunt, facilis & congrua erit huius dicti explanatio, vt dicamus. Væ terræ quæ est velut umbra, præsidium, & protectio duarum tribuum, quoniam dum ipsa nititur afferre auxilium populo Dei, quem ipse iam decreuerat ob eius flagitia percutere, & castigare, ipse inquam, Populus Aegypti grauiter affligetur, & meritas suę audaciæ pœnas dabit: Describit locum ipsius terrę Aegypti, dum inquit quæ terra scilicet est trans flumina Aethiopię p quę verba, existimāt nōnulli significari interiorē Aegyptum, & partem illam Aethiopiæ quę nunc à Christicolis incolitur sub eo Rege quem vulgo presterm Ioannem vocant, qui imperium habet iuxta Nilū, & vsque ad mare Rubrum: vel per descriptionem huius loci intelligi possunt, quæcunque orbis partes etiam remotissimæ quas non nisi per mare licet adire.

Præter illas expositiones ad literam, & ad mores, non est præterenda silentio quędam alia expositio nuper in lucem prodita, quòd per terram cymbalarum intelligamus regionem quandam valde ab oculis, & sensibus nostris remotā, de qua per somnium, & imaginationem tantum loqui contingit, in qua ope, & opera magni Alexandri recepti sunt, et quodammodo intercluſi multi Iudæorum: & hæc regio dicitur cymbali alarum quia de ea nullam habem⁹ notitiam, seu famam nisi per aerem, & notitiam satis leuem, et vix perceptibilem, sicut est sonus vel strepitus ipsius cymbali, quando est percussus ab alis, uel à leui manu, siue baculis tenuioribus. Hęc ergo terra vocatur cymbalum alarum, quę mittit legatos suos in uasis papireis, ut noui aliquid percipiant de Messia venturo, & mittunt adgentem conuulsam, & dilaceratam, et expectantem expectanté .i. cum maximo desiderio expectanté, ut psal. Expectans, expectaui Dominū, vel expectāté, expectātem idest inutiliter, perpeperam, & absque causa expectantem, Hęc expositio non mihi uidetur contemnenda nisi quòd est satis noua, nec uidetur ullo pacto consona expositionibus ueterum patrum. Quo uero ad sensum moralem, si uolumus intueri per terram cymbali alarum quid sit intelligendum, dicimus quod licet multa significare possit, nobis tamen videtur congruentius significare, et denotare eos qui in huius seculi fluctibus perpetuo nauigare dicuntur, ideſt qui semper negociantur, laborant, & numquam quiescunt, singulis horis, et momentis procurātes honores, opes, ac dignitates, et quotidie mittunt nuncios epistolas, et munera modo huic, modo illi, vt aliquid aucupentur, multis sæpe desiderijs, et cupiditatibus estuantes, nullam unquam requiem habentes, et sicut nos vulgariter dicimus, *sempre fāno Castelli in aria*, et quia sunt magna miseratione digni, ideo propheta quasi compatiēs, et condolēs eorū cōditionibus ideircò Esaias dicit Væ terræ, sed cū nemo possit duob⁹ dominis seruire Deo, et māmone. Proinde nō solū cōpati, et cōdolere prophetā putādū est, uerū etiā illis minari, & prędicere, nō solum inquietudinem, et mentis perturbationem, verum etiam grauem pœnā in hoc seculo, et in futuro. D Hieronymus per cymbalum intelligit hęreticos ut pauloante dictum est. Et hac in re taxat D Hieronymus satis acriter segnitiem, et socordiam, aut negligētiam Ecclesiasticorum, quia ut inquit ipse, nullus eorum tantum habet studii in bono, quantum hęretici in malo, quippe qui se multum lucrari existimant, si alios decipiant, et ipsi perditi, ceteros etiam perdant: Veruntamen contingit hęreticis velut his qui se tuto nauigare iactitāt, aut etiam alas habere ad volandum, hęrent tamen sępenumero in falsis fluctibus, et in medio cursu patiuntur naufragium, aut in terram decidunt; minatur ergo propheta subillis verbis hominibus vanis, et stultis, et hæreticis neque Dei Zelum, neque charitatem habentibus, et sunt ex numero eorum qui diuinę bonitati contrariantur, et eius prouidentię parum fidunt.

Per flumina Aethiopiæ D. Cyrillus intelligit septem ostia per quæ magnus & amplus Aegypti fluuius mari cōfluit, Terram, ultra hunc fluuium dicit eam esse

Alia opinio & terra cymbalis alarum

Ambitiosi sunt cymbalum alarum

Hæretici sunt cymbalum alarum

Hæretici sūt multo deteriores ca tholicis.

Psal. 39.

esse quę nũc Alexãdria, olim Nom, siuè No uocabatur. Deindè subdit *q̃ mittit in mare legatos in uasis papyri sup aquas* Per legatos nulli dubium prophetã intelligere Nuntios, & eos per quos negocia eminus tractari solent : quibus uult iunuere. multa negocia tractatus, & commercia fieri per hunc populum. Peruasapapyri nonnulli intelligunt genus aliquod nauis, quo celeriter, & expedite mittuntur de loco ad locum super aquas Nuncii, vel epistolæ pro aliquo negocio graui, properè, & celeriter exequendo, & fortasse non absque ratione putant aliqui eiusmodi uasa papyri fore nauiculas quasdã leuissimas quæ in superficie aquæ velocissimè moueri quæunt, quas nos uulgo vocamus tregatas, aut feluculas, siue quouis alio nomine eiusmodi significatum exprimente. Per papyrum quidã intelligũt iuncum ex quo conficiebantur istę nauiculæ, quæ etiam non absurdè imò cõmuniter, vulgo vasa dicuntur, quemadmodum omnia instrumenta deputata ad quasdam operationes uasa dicuntur, iuxta illud psal 70. Confitebor tibi in uasis psalmi ueritatem tuam Deus &c. Pro declarandis istis vasis papyri Cirillus narrat quandam fabulam cuius etiam meminit Ezec. cap. 8. Vide etiã Greg. 13. moral. ca. 7. quid per vasa papiri moraliter intelligat. Postmodũ explicat hoc loco quid nam Aegiptii dixerint, & præceperint illis legatis, & inquit. *Ite Angeli ueloces ad gentẽ conuulsam, & dilaceratam: ad populum terribilẽ, postquem non est alius ad gentẽ expectantem, & conculcatam, cuius diripuerunt flumina terram eius &c.* Ite Angeli veloces ideſt Nuncii celeriter & expedite nulla data mora ad gentem conuulsam partim à Deo, & partim a terra sua, & dilaceratam, ab Assyriis, fupple. Ad populum terribilem ideſt ad populum Iudaicum, qui certe terribilis erat, & formidabilis, quando scilicet habebat Deum protectorem, postquem non est alius qui ei valeat comparari, ad gentem expectantem et conculcatam, expectantem scilicet auxilium nostrum, potiusquam Dei, & conculcatam ab hostibus eam opprimenti bus; & in quibusdam textibus reperitur expectantem, expectantem quasi dicat, magno cum desiderio, & magna cum anxietate expectantem, auxilium & præsidium aliorum.

Papyrus

Psal. 70.

Tex. 2.

A

At hæc uerba in æditione vulgata nuper accepta non reperiuntur in hoc loco, sed paulo infra, & ibi illa fusius exponemus. Et sequitur. *cuius diripuerunt flumina terram eius*, ideſt Principes & Reges diripuerunt terram ipsorum ideſt omnia mala super eos induxerunt, superius enim cap. 8. comparat Propheta Regem Assyriorum, & eius exercitum aquis fluminis, cum d. Ecce Dominus adducet super eos aquas fluminis fortes, & multas.

B

Sic quidem exponunt istam particulam plerique expositores uidelicet Ite Angeli ueloces ad gentem conuulsam & dilaceratam, ut sint verba Aegyptiorum, Iudæorum saluti prospicientium qui summa cura, ac ingenti desiderio præcipiunt, & mandant suis legatis, ut quam celeriter fieri potest accedant ad populum Iudæorum & illis certissimũ & præsentaneum polliceantur auxiliũ Sed alii quidam volunt hæc uerba dicta ab eodem propheta per ironiam ludẽs & subsãnans Aegyptios qui maxima cũ festinatione miserunt legatos ad populum Iudaicum cum tamen nihil pfecerit D. aũt Cirillus aliud opinatur. opinatur inquã, ea uerba fore Iudæorũ qui certiores facti de incursione Assyriorum in eorum regionem non longe abfuturam, miserunt legatos & nuncios ad populum Aegyptum dicentes. Ite Angeli veloces ad gentem conuulsam, & dilaceratam, quam in textu suo Cyrillus habet gentem excelsam, ad populum peregrinum, ac durum, ubi nominat Aegyptios gentem excelsam & elatam ideſt superbam uel leuem, & agilem, & nulli vulneri, aut ictui expositam, peregrinam autem & duram, velut rara quadam scuitia ac inusitata immanitate suffultam, quæ non habet Superiorem. Et hoc omnino uerum est quòd populus Aegyptiacus est maxime leuis, rudis, & imperitus, quippe cum nullus alius sit ita facilis, & pronus ad Idolatriam uelut iste, quem pro

C

D

E

Cyrill. quid opinatur de Aegyptiis.

terea uocat ipse Cyrillus populum despectum, & concucatum. Quia ergo Aegiptii voluerunt prębere auxilium ipsis Iudæis aduersus Assyrios, propterea iratus fuit Deus aduersus Aegyptios, & per Regem Babylonis expugnauit eos, ut habes apud Ezechielem cap. 29. a principio vsque ad finem

Verum quamquam ego existimem sententiam eorum qui textum istum, uel de Aegyptiis pro Iudęis, uel de Iudæis ad Aegyptios, nuncios mittentibus exposuere non esse reiiciendam nihilominus satis probabilę puto, & nō à vero alienam sententiam illorum qui asserunt superbis uerbis tamquam sub figuris & enigmatibus designari, & prænunciari ingentem perfidiam Iudęorum, & summam diligentiam, seu potius uersutiam, & astutiam Diabolicam qua usi fuere post Christi passionem, & perpetuo temporis decursu cōtra Christum, & contra professores nominis Christi.

Quare cum ait Esaias. Vę terræ cymbalo alarum, quę est transflumina Aethiopiæ &c. ad uult significare videlicet. Væ terræ Iudeæ ob naues alatas, quæ percussæ uentis, cymbali sonum reddunt: Væ (inquam) populo Iudæorum qui mittis in omnes, & singulas partes orbis terrarum, etiā ad eas quæ sunt uobis remotissimæ, qui mittis, inquam epistolas, Nuncios, et Scrutatores, ut homines abducāt Iudæos, et singulas nationes à Christo, & doceant quoscunque blasphemare nomen Christi. Nec mireris quod hoc loco fiat mentio tantummodo de illis regionibus, quę sunt transflumina Aethiopiæ, quoniam accipitur hic pars pro toto, hoc est Aethiopia pro omnibus terminis ac locis orbis terrarum,.

Alia expositio quare Christus miserit Apostolos.

Cum uerò subditur. *Ite Angeli veloces ad gentem conuulsam, & dilaceratā ad populum terribilem &c.* sunt etiā uerba Christi Domini mittentis Apostolos et Discipulos suos in uniuersum orbē terrarum dicens illis. Euntes docete omnes gentes bāptizante eos etc. *Matth. vlt.* præcipit aut eos proficisci ad gentem conuulsam, et nominat eos veloces, vel ut velociter vadant: uel dicuntur veloces, quiam breuissimo temporis spatio ferè totum orbem perlustrarunt; dicuntur etiam veloces hoc est celeres *Matth. 28.* & expediti, quia sine vllo impedimento iubetur suum incœpragredi, ita ut non ferant sauulum, neque peram, neque plures uestes inducantur, neque calceamenta, et præterea ne à cepto itinere retardentur, et detineantur uel tantillum in uia; præcipitur eis ut neminem per uia salutent præcipitur, vadant ad gentem conuulsam, et dilaceratam, quæ quidem omnibus eu iuscunque generis pœnis, & supplicii erat obnoxia At Apostoli et serui Dei per eos scilicet per Aegyptios, Iudeos fuere conuulsi, et lacerati quandoquidem alii lapidati, alii bestiis obiecti, & alii gladio perempti, & denique omnibus bonis spoliati, & à quibuscunque gentibus conuulsi & delacerati, & eadem gens sic conuulsa, et dilacerata vocatur à Propheta populus terribilis postquem nō est altius, quandoquidem ad Deum illustrandum, et spectabilem omnibus faciendum, multa facta sunt miracula, et prodigia, et signa magna vbique terrarum, et supra quem populum nullus est alius, propter quem Deus Optimus maximus tot fecerit miracula; de hoc populo et de hac natione, vere dici potest quòd aliquando fuit dictum de Iudæis, sed typice quidem, et figuratè. Non est alia natio tam grandis quæ habeat Deos appropinquantes sibi, sicut Deus noster adest nobis, vel sicut Deus adest cunctis nostris obsecrationibus Deut. 4. quippequi caro nostra et frater noster est.

Hæc eadem gens dicitur expectans, et conculcata, expectans quidem æternam uitam, et perfectam salutem, et conculcata (ut iam diximus) à cunctis infidelibus, et hostibus nominis Christiani, de quibus scriptum est. Quod ibant gaudentes à conspectu concilij, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati.

De quorum contumeliis, opprobriis, & per-

et persecutionibus, uide Heb. 11 Deniq; per gentem conuulsam, et dilaceratã ad quã Christus mittit legatos suos nõ possunt hoc loco intelligi Apostoli, ut quidam exponunt, sed gens dedita Idolis, & superstitionibus, vt ab eis recedant, & liberentur. Possunt etiam intelligi Iudæi qui vere dici possunt gens cõuulsa; & dilacerata. Possunt quin etiã intelligi Christi fideles, qui sunt cõuulsi, et dilacerati ab Hæreticis, infidelibus & pseudo christianis, hortãtibus eos Apostoli vt sint fortes in bello &c. sequitur deinde. *Omnes habitatores orbis, qui moramini in terra cum eleuatum fuerit signũ in montibus, uidebitis, & clangorem tubæ audietis, quia hæc dicit Dominus ad me: Quiescam, &c.*

Hoc in loco Propheta in persona Dei alloquitur omnes gentes, et iuxta expositionem D Thomæ prædicit Aegyptiis pœnam quam ob eorũ audaciam sunt perpessuri, quę quidem pœna ineo cõsistit quod certissimum interitum & uniuersi Regni desolationem uidebunt, & per orbem secundum Glosam intelligit hic uniuersam regionem Aegypti, & Aethiopiæ, contra quas Propheta insurgit, & inuehitur. propter earũ amplitudinem, & uastitatem, & inquit. Cum eleuatum fuerit signum in montibus, videbitis supple, quæ prædixerim uobis, re ipsa euenire, signum inquam, idest uexillum in quod bellatores inspicere solent, & quod dum ad pugnã properant sequi, & dum clangorẽ tubę audieritis, id quod est signũ exercitus aduentantis, & appropinquantis tũc supple scietis, & uidebitis quia hęc dicit Dominus ad me. *Ego quiescam, & considerabo in loco meo*: Quiescam inquit D. Hieronymus donec ueniãt quæ præcepi, & considerabo in loco meo quis rerum finis sit futurus q. d. nihil agam in eorum subsidium, & ut materna lingua dicimus, stabo à uedere, quẽ admodum Deut. 32. dicit etiam Deus, considerabo nouissima eorum, generatio enim peruersa est, & infideles filii. Alii exponunt. Ego quiescam idest quiescere faciam gentes ne vlterius infestent populum meum, id quod optime conuenit Deo, qui non in perpetuum

Deut. 32.

A irascitur neque continet in ira misericordias suas, posteaquam sumpserit pœnam de suis transgressoribus, & considerabo in loco meo idest conuertam oculos meos, & respiciam calamitatem populi mei, considerabo inquam in loco meo, dicunt exponentes, in loco meo, idest in Ecclesia, quę est sedes, & locus Dei, basis, firmamentum, & columna ueritatis. Iudæi dicunt considerabo in loco meo idest in templo Hie-

in loco meo

B rosolymitano. Ego fortè melius dico; considerabo in loco meo idest in me ipso. locus Dei est essentia sua, & nihil Dei est extra ipsũ, neq Deus dicitur extra se, ipse namq: immobilis manens dat cuncta moueri. Alii longè secus exponunt quòd eiusmodi uerba referãtur ad ipsum Propheram, quod ipse videlicet, se quieturum, & consideraturum affirmet, quæ Deus illi reuelauerit. Sed hęc eorum expositio mihi certe parum adlubet, quoniam textui uim

C quandam inferre uidetur, propter ea quę immediate sequuntur. inquit enim considerabo in loco meo, sicut meridiana lux clara est, & sicut nubes roris in die messis, quæ similitudines difficilè admodum aptari possunt hominibus quicunque sint illi. Dicit ergò Deus, ut priori expositioni acquiescam, Considerabo in loco meo sicut me-

D rediana lux clara est, hoc est. quæ ego prædixi, ita certo euenient, & ita manifesta erunt absq; ulla ambiguitate, & rerum inuolutione & ab omni obscuritate aliena, sicut lux in meridie clara est, & manifesta. & nullam secum admittit obscuritatem, & quæ ego prædixi in tempore, & appositè euenient, quemadmodum nubes roris in die messis, quando uidelicet Rustici messores præ ardore solis ferè combusti maxime refrigerantur, & spiritum, ac uires, dum nubes, autoros illis aduenit resument. Dicunt alii quod Deus erit uelut lux meridiana hostibus oppugnaturis Aegyptios, quia manifeste, & non sub umbra insinuabit illis, quid sit agendum, & erit uelut nubes roris in die messis eisdem hostibus, quia scilicet in laboribus; & erumnis illos fouebit, et subleuabit, iuxtà

Ps. 88. illud psal. 88. Exaltasti dexteram depri mentium eum, lętificasti omnes inimicos eius hæ quas hucusq; adduxi expositiones ad literam possunt vtcunquè admitti; sed longè melior, & verior expositio, iuxtà spiritualem sensum, hinc habetur, quòd .s. mittuntur legati ex omnibus Orbis terræ partibus ad quascunq; gentes, & cum primis ad gentem Israeliticam, velut ad eam ex qua facilius veritas doctrinæ poterat haberi (quoniam talus ex Iudæis est) quod cũ eleuatum fuerit signum, ideſt sanctissimum Crucis vexillum, & clangor tubæ fuerit exauditus, ideſt cum prædicatum fuerit Euangelium, & annunciatum gentibus, Christum filium Dei pro humani generis redemptione cruci affixum, tunc omnes habitatores orbis, qui morantur in terra; & rebus terrenis fuere hucusq; addicti; tunc videbunt, & cognoscent quòd Dominus iam quieuit, & se à motu, & perturbatione animi compescuit, neq; sic afflixit, vt nos penitus deseruisse videatur; sed ait Dominus ad me, ad me (inquã) ideſt ad omnes credentes, & intelligentes: Quiescam, ideſt non amplius vos affligam, neq; obliuiscar misereri vestri, & tunc velut lux meridiana vobis adero, & mentes vestras lumine spiritus Sancti illustrabo, & clarificabo, & eiusdem spiritus Sancti rore corda vestra ardore ficcitatis exusta, refrigerabo. His dictis redit Esaias ad Historiam, sub qua tamen latet intellectus spiritualis, tamquam verus cibus animarum: Describit igitur in sequentibus verbis, Aegypti superbiam, & populi illius vastitatem, & cadauera per vniuersam prouinciam dispersa, ac reliqua, quæ à bestijs, & volucribus venièt deuoranda. Dicit ergò vtens vel vsus metaphora messis, & agricolarum, dũ inquit. *Ante messem enim totus effloruit, & immatura perfectio germinabit, & præcidentur ramusculi eius falcibus: & quæ derelicta fuerint abscindentur, & excutientur.* Sensus est quòd quemadmodum sępenumero contingit, quòd antequam veniat tempus messis, totus ager efflorescit, & videtur indicare vbertatem fructuum; & immaturæ perfectio, hoc est, priusquam fructus matureſcant, videtur arbor germinare, veruntamen contigit aliquandò ante perfectionẽ fructuum, arboris ramusculos præcidi, & quæ fuerint derelicta in eius arboris sublimitate abscondi, & excuti; ita propemodum contigit populo Aegypti, qui quasi à principio florere, & de se aliquid magnum polliceri videbatur, verum cum maximè de se ipsis præsumerent, & nihil vnquam mali sibi imminere existimarent, confestim à sua spe excidere coacti fuere, quando superuenere Assyrij, & oppugnare cæperunt, ac deuastare eorum vrbes, & arua, quoscunq; sibi obuios tàm magnos, quàm paruos perimentes, & quicquid poterat Aegyptijs aliquam spem afferre magnitudinis, & augumenti sublatum erit. Id autem Propheta declarat similitudine sumpta ab arboribus, et agris, vt optimè exponit. D. Hieronymus dicens. Sicut enim ante maturitatem segetes erumpentes cito pereũt, quemadmodum hoc anno M D. XC. in tota ferè Italia, incredibili omnium ferè incolarum detrimento euenisse cõspicimus, & quemadmodum prinsquã congruum tempus adueniat, arbores germinantes redduntur inutiles, sic populi Aegyptij quasi rami inutiles falcibus præcidentur, & cunctæ propagines euanescent. D. autem Thomas colligens quæ hic dicit Esaias, inquit. tribus ex causis fructus arborum solere deperdi: aut quando flores decidunt, quòd vt plurimum contingit dùm arbores aut agri ante tempus emittunt flores, aut folia; aut quando fructus sunt præcoces, & immaturi: uel quando ventus turbinis eos deijcit: tertio quando rami quibus insunt fructus abscinduntur, vel exiccantur. Hoc est quod dicit Propheta ante messem, ideſt ante tempus debitum, & conueniens, totus effloruit, & immatura perfectio germinabit; sed nondum perfectum, & maturum fructum produxit. Et præcidentur ramusculi eius. i. minimi quiq; ne rursus possint germinare, & alios producere fructus. i. vires resumere, cornua erigere, & res suas firmius stabilire, & quæ derelicta fuerint post

occisio-

occisionē,&vastationē,abscindētur,sup
ple à Caldeis,& alijs nationibus,&excu
tiētur.i.ammouebuntur de terra sua,ita
vt nō amplius possint efflorescere. Cū
postea subdit, *& relinquentur simul auis-
bus montium,& bestijs terræ: & æstate per-
petua erunt super eum.* Idest populū Ae-
gyptium volucres, & oēs bestiæ terræ
sup illū hiemabunt. omissa metaphora
trāsit Propheta ad veritatē historiæ,vo-
lēs innuere ꝙ cadauera hominū occi-
sorū,q̄ erunt derelicta in agris,& insepulta, erunt perpetuo tēpore,hoc est tā
in æstate, q̄ in hieme cibus volucrum,
& bestiarū: aut dicas ꝙ p uolucres,& be
stias terræ intelligit Propheta ipsos As
syrios,& quoscunq; alios,qui de longin
quis partibus aduolabunt, ad cōsumē-
das & deuorandas gentes, q̄ post vasta-
tionē Aegypti reliquæ erūt, nec eas so
lū, sed quæcunq; erūt illis finitimæ, &
cōterminæ. Aliqui ex nostris referunt
hæc oīa ad tēpora nouæ legis; permes-
sem intelligentes Ecclesiam Dei, q̄ an-
teq̄ fructus,purus pfectus, et maturus,
qui est Xp̄s Dñs mundo appareret, cēpit florere,& iam tā paratus erat orbis
ad fructū producendū, quippèquī flo-
ruit qñ prophetiæ de ipso passim ede-
bantur,& legebātur, et multa vbiq; mi
racula cernebātur:dū postea veni: ple-
nitudo tēporis,natus est Xp̄s,qui est fru
ctus ille bn̄dictus productus ex utero
Virginis Matris: de hac eadē messe lo-
quutus est hic Propheta cū dixit; lætabūtur corā te,sicut qui lætātur in mes-
se:er Dñus Io: 4. Leuate(inquit) ad Di-
scipulos suos,oculos vestros,& videte re
giones,qa albæ iā sunt ad messem. Se d
melius infra textus iste declarabitur.
Cum postea subdit, *& præcidentur rami
eius falcibus*, volūt hæc referri ad
destructionem Iudeæ inuectā à Ro-
manis post passionē Dñi,qñquidē in il
la euersione Iudæorū infantes,& illorū
patres,veluti sarmēta fuere p̄cisa,et be
stijs agri,hoc est gētibus infidelibus,et
Idolorū cultricibus relicta,et in earum
potestatē penitus redacta, Tandē in fi-
ne huius capitis describit, ac p̄dicit Esa
ias qd futurū est post illas clades, et rui
nas tū Aegyptiorū tū Iudęorū,et īquit.

Tex. *In tempore illo deferetur munus Domino*

A *exercituū à Populo diuul'so, & dilacerato:
à popu'o terribili, post quē nō fuit alius, a gē
te expectāte,e⁹ pectāte,& cōculcata,cuius di-
ripuerūt flumina terrā eius,ad locū nomi-
nis Domini exercituum montem Syon.*
Horum verborum sensus ad literā est.
Quod postq̄ viderint Iudæi hāc desola-
tionē,et ꝙ nequaq̄ potuerūt Aegyptij il
lis ferre suppetias, et res eorū in maxi-
mo discrimine fore cōstitutos,cōuertē
B tur,et reuertētur ad Dñm Deū suum,
et tūc deferet munᵉ,& oblatio Dño Deo
exercituū. Deferetur(inq̄) munus à Po
pulo diuulso,et dilacerato á varijs,et di
uersis nationibus:à populo(inq̄) illo ter
ribili p quē,et cuiᵉ causa tot magnalia,
et mirabilia operatus est Deus:à popu-
lo(inq̄) illo terribili, postquē nō fuit a-
lius,neq; unq̄ erit.ab eo populo offereť
munus Deo à gēte expectāte,expectan
te;expectante .s. auxilium ab alienis,
et ab eisdem,à quibus expectabat auxi-
C lium conculcata et prostrata, et q̄ expe
ctabat,et sperabat auxiliū, et fuit dece
pta,cuius terrā flumina.i.inūdationes,
et multitudines hostium diripuerūt: ve
niet tandem ad locū nominis Domini
exercituum videlicet ad montē Syon.

Præter hanc expositionē, q̄ cōmuni-
ter solet adduci, est alia expositio fortas
se magis ad intētionē ipsius Prophetæ,
vt v3. dicamus,ꝙ eo tēpore quo populᵉ
D Iudæus fuerit vndequaq; conuulsus,et
dilaceratus,et cū fuerit allata cognitio
veritatis,et Sāctæ fidei,deferetur munᵉ
Dño exercituū à populo diuulso, et di-
lacerato.i.ab ipsis Apostolis, et Xp̄i fide
libᵉ, qui iurè quidē pōt appellari popu-
lus diuulsus,et dilaceratus,vt paulò an-
te dicebamus: sed p̄ter rē qm̄ in princi
pio nascētis Ecclesiæ, et multo postea
Xp̄i fideles innumeras p̄secutiones pas
si fuere,et p̄sertim ob multas hęreses q̄
singulis ferè tribus vsq; in p̄sentē diē
E cōuulserūt,et dilacerarūt Ecclesiā Dei,
neq; vllū erat mortis genus, ꝙ ipsi non
fuerint patiēter exp⁹,nec solū ipsi se ip
sos obtulerūt Deo ōblationē et hostiā,
verū,et plurimos tā ex Iudæis q̄ exgēti
bᵉ ad Xp̄i fidē adduxerūt,et verē qdē po
terat dici populᵉ iste terribilis,postq̄ nō
fuit alius tā maximū terrorē qui popu-
lis īcusserit suis magnificis,et mirificis,

actionibus dū cōminãte Petro Ananias, et Zaffiras vxor eius, cęciderūt mortui ad pedes eius, vbi factꝰ est timor magnus in vniuersa Ecclesia; Act. cap. 5. similiter cū Petrꝰ, et Ioannes ascenderẽt in tẽplū, cōfestim sanū, et incolumẽ reddiderūt quẽdã qui erat claudus ex utero Matris suę. Quid plura? Nonnè pleriq; sanabãtur ad vmbrã tãtū ipsius Petri eos obūbrãtẽ? Quarè cū per manus A Apost. fierẽt prodigia, et signa magna ī populo, nõ ī merito chorus Apost. terribilis poterat nũcupari, dicebatur etiã expectãs, et expectãs, quoniam sũma cū patientia, et spe incredibili semel, atque iterū expectabat æternã salutẽ, q̃ et nos Christi fideles nõ secus atq; ipã sũmo cū desiderio, et animi deuotione ac puritate fidei expectare debemus, et præcari.

CAPVT DECIMVMNONVM

1. ONVS Aegypti. Ecce Dominus ascẽdet super nubẽ leuẽ, & ingredietur Aegyptũ, & commouebũtur simulachra Aegypti à facie eius, & cor Aegypti tabescet
2. in medio eius: Et cõcurrere faciã Aegyptios aduersus Aegyptios: & pugnabit uir cõtra fratrẽ suũ, & uir cõtra amicũ suũ, ciuitas aduersus Ciuitatem, regnũ aduersus re-
3. gnũ. Et dirũpetur spiritus Aegypti in visceribus eius, & cõsiliũ eius præcipitabo: & interrogabũt simulachra sua, & diuinos suos, & pythones, & ariolos. Et tradã Aegyptũ ī manu Dominorũ cru-
4. deliũ, & rex fortis dominabitur eorũ, ait Dominus Deus exercituũ. Et arescet aqua de mari, & fluuius desolabitur, atque siccabi-
5. tur, Et deficient flumina, attenuabuntur, & siccabũtur riui aggerũ. Calamus, & iuncus marcescet, nudabitur alueus riui à fonte
suo, & omnis sementis ĩrrigua siccabitur, arescet, & nõ erit. Et
6. mœrebunt piscatores, & lugebunt omnes mittentes in fluminẽ hamũ, & expãdẽtes rete super faciẽ aquarũ emarcescent. Cõfundẽtur q̃ operabãtur linũ, pectẽtes, et texẽtes subtilia. Et erũt irrigua
eius flaccẽtia: omnes qui faciebãt lacunas ad capiẽdos pisces. Stul-
7. ti principes Taneos, sapientes consiliarij Pharaonis dederũt cõsilium insipiens: Quomodo dicetis Pharaoni: filius sapiẽtiũ ego, filius regum Antiquorũ? Vbi nũc sunt sapiẽtes tui? annuncient
tibi, & indicẽt quid cogitauerit Dominus exercituũ super Aegyptũ. Stulti facti sunt principes Taneos, & marcuerũt prĩcipes
Mẽpheos, deceperũt Aegyptũ, ãgulũ populorũ eius, Dominus misuit in medio eius spiritũ Vertiginis: & errare fecerũt Aegyptũ ī
8. õni opere suo, sicut errat ebrius, & vomẽs Et nõ erit Aegypto opus, q̃ faciat caput, & caudam incuruantem, & refrenantem. In die
9. illa erit Aegyptus quasi mulieres, & Stupebũt, & timebũt à facie cõ-

motionis

motionis manꝰ Domini exercituũ, quã ipſe mouebit ſup eã. Et erit terra Iuda Aegypto ĩ pauorẽ : oẽs q illius fuerit recordatus pauebit à facie cõſilii domini exercituũ, quod ipſe cogitauit ſuper eã 10.
In *die illa erunt quinque ciuitatis in Terra Aegypti, loquentes lingua Chanaan, & iurantes per dominum exercituum : Ciuitas ſolis vocabitur vna.* 11 12
In *die illa erit altare Domini in medio terra Aegypti, & titulus Domini iuxta terminum eius erit in ſignum, & in teſtimonium Domino exercituum in terra Aegypti. Clamabunt enim ad Dominum à facie tribulantis, & mittet eis Saluatorem, et propugnatorem, qui liberet eos.* 13
Et *cognoſcetur Dominus ab Aegypto, & cognoſcent Aegyptij Dominum in die illa, et colent eum, in hoſtijs, et in muneribus; et uota uouebunt domino, et ſoluent.* 14
Et *percutiet Dominus Aegyptum plaga, et ſanabit eam, et reuertentur ad Dominum, et placabitur eis, et ſanabit eos.* 15
In *die illa erit uia de Aegypto in Aſſyrios, et intrabit Aſſyrius Aegyptum, & Aegyptius in Aſſyrios, et ſeruient Aegyptii Aſſur.* 16
In *die illa erit Iſrael tertius Aegyptio, et Aſſyrio, benedictio in medio terræ cui benedixit Dominus exercituũ, dicens: Benedictus populus meus Aegypti, & opus manuũ mearũ Aſſyrio: hereditas aũt mea Iſrael.*

EXPLANATIO IN DECIMVMNONVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. *ONus Aegypti: Ecce Dominus aſcendet ſuper nubem leuem, et ingredietur Aegyptum, et commouebuntur ſimulachra Aegypti à facie eius, et cor Aegypti tabeſcet in medio eius.*

Euſeb. lib. 2. cap. 5. & lib. 3. cap. 2.

PRæſens caput multas habet interpretationes velut pleraquè alia in ſcriptis Prophetarum. Verum quòd attinet ad eius intentionem ex primis verbis appareat, Prophetã hoc loco p̃dicere onus, grauamen, ruinas, & calamitates Aegyptiorum ſermone longe clariore q̃ in præcedenti capite, vbi vocibus maximè obſcuris & inuſitatis eſt vſus.

Diuiſio cap.

Diuiditur autem iſtud capitulum prima ſui diuiſione in duas partes. In priori deſcribit ipſam calamitatem; & vaſtationem quæ certè maxima fuit, atq; id vſq; ad quintam huius capituli particulam incluſiue: in poſteriori eos cõſolatur, & prædicit eos ad ueram fidem tandem acceſſuros. Dicit ergo. Onus Aegypti. Alij dicunt. Viſio Aegypti: ſeu Verbum quod fecit Dominus cõtra Aegyptum. Sed meo iudicio nulla

est melior, & conuenientior inscriptio quàm ista, videlicet, Onus Aegypti. q.d. iactura, pondus, & grauamen, tribulatio pariter et afflictio ipsius Aegypti; quemadmodum dicit Apostolus. Vnusquisq; onus suum portabit: omnes. n. communiter loquendo, suam habent in hoc mundo iacturam, suas quisquè afflictiones, ac tribulationes, & nemo ferè est, qui suam in hoc mundo non congatur deferre fortunam aliqui magis, aliqui verò minus. Verum nota, quèadmodum alij obseruarunt, quòd licet Propheta in hoc capite proponat agere contra Aegyptum, & describere eius erumnas, & calamitates, non omnia tamen hic prædicta de ipso adamussim verificantur, præter quam quòd per Aegyptum allegoricè debemus intelligere mundum quem Christus sua passione, & resurrectione subiecit, & ad suam fidem traduxit, ut postea loco suo videbimus. Posito titulo, & huius capitis prmisso, vel potiùs insinuato, breui argumẽto expendamus singula verba tex. Dicit. *Ecce Dominus ascendet super nubem leuem: & ingredietur Aegyptũ.* Communiter solet exponi particula ista iuxtà sensum literalem, quòd Dominus, qui est vniuersorum Dominus, & Deus vltionum præter omnium opinionem, aut citrà omnem spem, & contra omnium consilia, & iudicia, nullo, quid tale cogitante, tanquam aliquid noui facturus ascendit, tunc cum ipse decreuerit ascendet super nubem leuem: & ingredietur Aegyptũ: que fuerit ista nubes leuis, multi multa dicunt. Nõnulli existimant hanc nubem leuem fore Assyrios quorum mentes, & corda mouit Deus, & instigauit, ut confestim, & absq; vlla mora caperent arma aduersus Aegyptios, qui videbantur quasi cum Deo congressuri, & eius voluntatem velle impedire, aut illi pertinaciter obsistere; Dum ipse iam statuerat Iudæos ob crimen Idololatriæ, & ob alia quàm plurima eorum scelera, & flagitia diuina exigente iustitia grauiter affligere, vel punire: dicitur autem exercitus Assyriorum esse velut nubes, propterea quod velut ex nube grauida, & densa horribiles tempestates solent oriri; ita vbicunq; exercitus Assyriorum pedem fixerit, vel quocunq; diuerterit, non secus atq. horribilis tempestas illuc accèss fisse videatur. Dicitur autem leuis, tum propter eius velocitatem, tùm quia leui, & facili motu, neq; multo cum labore aut negocio arma sumpserunt contra Aegyptios. Ego autem dico, quòd Dominus dicitur ascendisse super nubem leuem tamquam super currum quẽdam leuissimum & expeditissimũ, qua loquendi formula apud imperitos ostenditur potentia, & maiestas Dei, q̃ in ictu oculi absque vlla temporis dilatione præsto est ad puniendos reprobos, & peruicaces, quæ celeritas, et extemporanea diuinæ virtutis executio describitur per leuitatem nubium. Vnde Propheta nubes, & caligo in circuitu eius. Vel exercitus Assyriorum super quem Dominus ascendit in Aegyptum comparatus ad potentiam Dei vocatur nubes leuis, Eusebius dicit nubem leuem hic dici corpus Christi de spiritus Sancto conceptum quòd aliqui dicunt crassitudinem leuem. At si uolumus verum, & præcipuum huius uatis intellectum explicare, dicemus quòd Dominus Deus ascendet super nubem leuem, quia cum venerit tempus præfinitum à Patre, susciet humanã carnem nullo pondere peccatorum grauatãm, quæ dicitur nubes, quia Spiritus Sancti virtute fuit formata nullo hominis auxilio quemadmodum nubes generantur sursum in aere virtute solis, & dicitur leuis ob causam iam dictam. Aut dicamus, quòd per nubem leuem per quam Dominus ascendet potest intelligi sacratissimum, & prorsus immaculatum Beatæ Virginis corpus, quod pariter dici potest nubes leuis, quia dũ Christus in eius vtero, & ex purissimis eius sanguinibus carnem susscepit, nullo eius uenter quouis genere peccati grauabatur. D. Cyrillus inquit nubem leuem esse carnem Christi purissimam, quam sumpsit ex Maria Virgine, quam nubem leuem nominat, quòd typus esset, & figura pluuiæ spiritalis: adeò q̃ per nubem leuem hoc in loco spiritualiter non solum Christi caro desumpta ex Virginis Vtero; uerum & corpus, ac

uenter

Aegyptus, Mundus.

Nubes leuis qua.

uenter Sacratę Virginis nuncupatur quia nullo peccati pondere grauabatur. Vndę et D. Ambrosius in libello de institucione Virginis inquit. Virgo Maria tamquam nubes pluuit in terras gratiam Christi, quæ dicitur leuis, quia coniugij onera nesciuit, quæq; mundum leuauit de graui foenore peccatorum, quibus uerbis manifestè ostenditur per nubem leuem intelligi carnem Christi, & corpus. B. Virginis. *Et ingredietur* (inquit) *Aegyptum*, ideſt mundum, dum Virgo peperit ipsum. Et tunc profectò dicitur etiam ascendisse nubem leuem, quando nesciente Herode, & nullis eiusdę satellitibus quię quàm tale cogitantibus, fugit in Aegyptum, admonito Ioseph ab Angelis in somno: ut adimpleretur uaticinium. Ex Aegypto uocaui filium meum: sed ut ad literam redeamus. Dicit tex. Quod ingrediente Domino Aegyptũ. *Commouebuntur simulachra à facie eius.* Quamquam enim non constet ex sacris literis, cum Dominus infans ingressus est Aegyptum, commota esse simulachra & ad terram deiecta, certũ est tamen, & prorsus indubitatum, qđ adueniente Christo in mundum, & publicato Euangelio, commota sunt, imo confracta simulacra Aegypti à facie, & præsentia uirtutis, et potentiæ Christi, neq; quicquam dubito, imo firmiter, et constanter teneo commota fuisse simulachra Aegypti, ideſt suam uim amisisse, dum primum Christus adhuc puer ingressus fuit Aegyptum. Nec puto me ire inficias si dixerim, tunc fuisse Aegypti simulachra commota, cum Assyrij, aut potius Romani (Deo iubente) expugnarunt Aegyptum, & ea ratione dicuntur commota, quia non in ea opinione, seu existimatione apud eorum cultores extiterunt, quemadmodum prius, cum neq; potuerint eis opem ferre in tanta necessitate, et rerum perturbatione. Vel dicendum quòd aduenięte exercitu Assyriorum commota sunt simulachra Aegypti, ideſt demones qui in eis latitabant, et dabant responsa, qui tunc amiserunt uirtutem suam. Et multa etiam in impetu belli, et armorum strepitu fuere confracta.

Huius loci meminit Eusebius in fine lib. 8. & cap 1 lib. 9. Et lib. 6. cap. 20.

Mat. cap. 2.

Sed uerius dicuntur fuisse commota, et confracta, cũ Christus adhuc fuit puer in Aegyptum deductus; sed longe clarius cum fuerit predicatum Euangeliũ. tunc enim non solum simulachra lignea, et lapidea; sed praua, et peruersa dogmata penitus corruerunt, et absumpta sunt. Et cor Aegypti tabescet in medio eius, ideſt cor populi liquefiet, et animo cõsternabitur in medio eius, ideſt in intimis eius pręcordijs cum uiderit hostes aduenisse, et rerum potiri, et simulachra quib⁹ fidebant fore commota, ideſt non illud, quo tunc maximè indigebant auxilium illis prębere. Non enim possumus non maximè turbari, et commoueri, cum omnia præsidia, quibus nitimur, irrita, et uana esse conspicimus.

Vt autem res hęc perspicuè declaretur nunquid scilicet simulachra Aegypti fuerint cõmota cum Dominus ingressus est Aegyptum, imo non solum commota uerum etiam confracta nonnulli ueteres affirmarunt, et primo quidem Eusebius lib. 6. demon. Euang. cap. 20. Et apertius lib. 8. in fine et alibi. Et Procopius apertè dicit. cum Dominus puerili ętate in Aegyptum deuectus est, ineffabili potentia confregit Idola. Et quidam alius inquit. Non descendit dominus in Aegyptum, ut mortem euitaret sed ut mortifera idola dissiparet, et Theodoretus. Error (inquit) Deorum deletus est in Aegypto, et ille qui rectus est in nube leui, ab Aegyptijs est adoratus. Et tunc uerum etiam fuit quòd prędixit Esaias hoc in loco dicens. Et cor Aegypti tabescet, ideſt liquefiet in medio eius, ideſt igne Spiritus Sancti inflammabitur, et hoc modo commolietur, et liquabitur cor illius populi cognita ueritate, et spręto uanissimo Idolorum cultu, dũ aperte nouerint ijdem populi eorum deos nullam re uera potestatem habere, nec eis posse suffragari, si tamen uolumus sustinere simulachra Aegypti fuisse cõmota, et confracta, dum accesserunt Assyrij, non erit absurdum ut mox annotauimus sed litera habet, quòd commouebuntur à facie eius, ideſt Christi hoc pacto salutem intelligendo, quo supra

pra diximus, fuisse commota, ideſt vim A men D. Hieronymus dicit oppoſitum
ſuam amiſiſſe, & ſi non fuerint omni- & multis Scripturæ authoritatib⁹ cõfir
nò confracta. Sequitur aliud incom- mat. vide ipsũ ſup hunc locũ. Cũ vero
modum, & infoelicitas futura aduerſus dicitur regnum pugnabit aduerſus Re-
Aegyptios; Et inquit. *Et concurrere fa-* gnum, cum in præſentia loquamur de
Tex. 2. *ciam Aegyptios aduerſus Aegyptios: &* vno Regno Aegypti, non exiſtimes plu
pugnabit contra Fratrem ſuum, & vir ra ibi fuiſſe regna, ſed per regnum hoc
contra amicum ſuum, ciuitas aduerſus ci- loco intelligamus diuerſas eiuſdem
uitatem, regnum aduerſus regnum. regni pronuncias, ſunt regiones, quẽ-
admodum nos itali diceremus Aethru
riam pugnare aduerſus Apuliam, ſeu
Quicquid fuerit penes Aegyptios ex his quæ hoc loco prædicit Eſaias; B Romandiolam, aut Flaminiam, quæ
certum eſt tamen in aduentu Chriſti in ſunt prouinciæ in eodem regno, ſiue
hunc mundum hęc omnia contigiſſe, orbis parte exiſtentes, & ſic uerum eſt
quemadmodum ipſe apud Ma- quòd ait Propheta. Prædicit Eſaias a-
theum inquit. Si quis uenit ad me & liam Aegyptiorum calamitatẽ dicẽs.
Matt. 10. Luc. 14. non odit Patrem & Matrem &c. *Et dirumpetur ſpiritus Aegypti, in uiſce-*
non poteſt meus eſſe Diſcipulus. & *ribus eius, & conſilium eius præcipitabo: & in-*
Mar. cap. 13. clarius apud Marcum. 13. cap. dum *terrogabunt ſimulacra ſua, & diuinos ſuos*
inquit. Tradet frater fratrem in mortẽ *& pythones, & ariolos &c.*
& Pater filium, & conſurgent filij in Dirumpetur (inquit) Spiritus Aegypti.
parentes, & morte afficient eos: Nec hoc eſt, ita confundetur, & labefacta-
tamen dubium eſſe poteſt hoc idem ac C bitur, quòd prorſus ignorabunt quid
cidiſſe Aegyptijs dum aliqui ex his vo agere debeant. Et ſi fortaſsis aliquod
lebant cedere, aut fœdus inire cum Aſ- rectum cõſilij apprehenderint; ignora
ſyrijs, quidam alij volebant omnino bunt modum, & rationem, qua illud exe
obſiſtere, & vſq; ad Sanguinem rem ſuã quantur. Vel dirumpetur Spiritus Ae-
tueri; id quod etiam videmus in pleriſ- gypti in viſceribus eius, hoc eſt, in ſuis *Spiritus quò poteſt dirũpi.*
quê Regnis, ac Ciuitatibus reperiri, & primatibus, & cõſiliarijs, qui protinus
plerunq: etiam in vna, & eadem domo, amittent robur, fortitudinem, & con-
& præſertim hac noſtra tempeſtate in- ſtantiam. Certum eſt enim Primates,
credibili omnium bonorum dolore & Conſiliarios fore viſcera ipſius Rei-
contingit in ampliſsimo regno ipſius publicæ. Aut tertio dicas. dirumpe-
Galliæ, dum vna prouincia aduerſus D tur Spiritus Aegypti in viſceribus eius,
aliam, vna Ciuitas aduerſus aliam, & ideſt tam extremo, & incredibili dolo
in eadem ciuitate aliqui Ciues oppu- re ſpiritus, & anima totius populi com
gnant alios, & tandem in eadem domo mouebitur, et concutietur, vt eorum
ſunt variæ ſciſsiones, & ſectæ. Aliqui viſcera diſrumpi, et confringi videan-
dicũt hãc pugnã fuiſſe inter Aegyptios, tur. ſed melius, diſrumpetur ſpiritus
non quidem quòd aliqui ex eis vellent Aegypti in uiſceribus eius, quia tunc
ſe iungere Aſſyrijs aliqui uerò non ſed erunt ſeditiones, et odia inteſtina in
quòd variæ erant in eis voluntates, va- intimis viſceribus. hanc calamitatẽ
ria conſilia, & quiſq; volebat alijs præ- ad Chriſti tempora referentes, dicunt
ferri: ſicq; mutuis inter ſe ſe odijs con- Spiritum Aegypti in aduentu Domini
flictabant, & adeò ſe inuoluebant, & im- E diſrumpi et commoueri, quia omnem
pediebant, quemadmodum vepres quæ lapidem mouebunt, quò Chriſtianos
ſibi inuicem cohærentes mutuo ſe pun ab eorum conuerſatione ſummoueant,
gunt. Non tamen deſunt qui hæc om- nec poterunt quicquam efficere; Vndè
nia ad Chriſti tempora volunt referre conuenienter ſequitur. *Et conſilium*
cum nuſquàm ſecundum eos legatur *eius præcipitabo.* Tunc enim præcipita- *Præcipitare conſilium.*
Aegyptios ceſsiſſe Aſſyrijs, aut Babilo ri dicitur aliquod conſilium, cum quis
nijs, ſed varia fortuna belli inter eos pu piam repente, temerè, et inconſultò ef-
gnatum: neq. legitur vnquam ſeditio- ficitur. Debet enim conſilium eſſe per-
nibus inter ſe fuiſſe diſſectos verumta fectum,

fectum, maturum, ac diu præmeditatum, cum præsertim res arduæ ac difficiles nos perurgent, & nos vulgo dicere consueuimus; Deum cum vult aliquem ob male acta punire, auferre ei cerebrum, & mentem, vt quæ sunt opportuna nequeat inspicere; quo nempe modo Deus optimus Max. egit aduersus Aegyptios, dum ab Assyrijs erât oppugnandi subtrahens illis iudicium, & rectum consilium. Quo etiam pacto egit aduersus eosdem, dum à suis sedibus nitebantur pellere ipsum Christũ. Ipsi enim interrogabũt simulachra sua, Deos suos fictiles, & lapidos. Et diuinos suos, & pithones, & ariolos Diuini dicuntur ab archano seu secreto, quod. s. eiusmodi hominum genus archanis, & secretis verbis vti soleat, & plerumq; ijs vocibus, seu clamoribus quæ nullũ habent sensum, vt virtutem ad aliquid operandum. Pythones dicuntur quidã homines Demoniaci, qui animas ab inferis euocare dicuntur, per quas interrogantibus futura prædicunt, dicti à Pintanoine verbo Græco, quod latine significat interrogo, quòd interrogati respondebant quid futurum esset. Arioli dñr, & ipsi qui futura diuinant, dicti Arioli quasi fatioli à faris, vel à fando, quia. s. fantur, & loquuntur quæ plerũq; nesciunt: sed de his hominum monstris vide alia quæ supra notauimus cap. 8. huius operis. & propterea sequitur; *Et tradam Aegyptum in manus dominorum crudelium, & Rex fortis dominabitur eorũ: ait Dominus Deus exercituum.* Domini crudeles hoc loco veniunt intelligendi Babilones, & Assyrij, qui maxima ira, & furore perciti, expugnaturi venerant, & penitus euersuri vniuersam Aegyptũ: appellantur Domini crudeles & nullum habent pietatis affectum, nullis mouentur præcibus, aut officijs, sed duri, & asperi sunt contra quoscunquè, & præsertim cõtra eos quos euicerũt. Rex fortis dominabitur eorum, ideſt qui nullis commouetur supplicationibus, imò quo magis exoratur redditur obstinatior, & hoc hominum genus est instar quorundam lapidum, aut lignorum, qui quò magis alicui elemento vt aquę vel igni opponuntur, eo magis obdurescunt, & consolidantur; sed milius quidem meo iudicio, per Regem fortem intelligendus est Rex inuictus, & constans, quales erant Romanorum Imperatores, in quorum manus circa tempora aduentus Christi deuenerunt Aegyptij, qui prius suos habebant Reges. Atqui Domini crudeles, & Reges fortes sunt reuera Principes gentium, qui suis tantum commodis, & voluptatib⁹ inseruiunt, nequè vllam habent curam subditorum. Domini crudeles, & Reges fortes sunt Demones, qui nos inceſſanter oppugnant, iuxtá illud Euang. Cum fortis armatus. i. Diabolus custodit atrium suum. Et deniquè Domini crudeles, & fortes sunt ipsæ hominum voluntates corruptæ, & peruersæ, quibus in passiones ignominiæ, & in reprobum sensum deducimur, & tradimur. Dicuntur etiam crudeles domini, qui parcunt iniquitati, & ad omnia scelerũ genera solent conniuere. Contra uerò Deus cum sit misericors, dicitur aliqñ crudelis apud Hieremiam, quia nõ parcit iniquitatis ut refert. D. Augustinus Epi: 54 inquit tandem. Ait Dominus Deus exercituum. Timeant Aegyptij, timeat vnusquisque, qui vult repugnare iussionibus Domini, & repellere seruos, & ministros suos; quoniam eiusmodi comminationes, et prædictiones non sunt hominũ uerba, sed eius qui solus est potens, & Dominus exercituum, qui potest mutare regna, & Imperia, et ea dẽstruere, et restaurare, sicut ei placitum est. Aliud incommodum Aegyptijs futurum prædicit ipse Propheta. d. *Et arescet aqua de mari, & fluuius desolabitur, atq; siccabitur.* Et rursus. *deficient flumina: attenuabuntur, & siccabuntur riui aggerum.* Commodè quidem, et opportunè postquàm expressit Aegypti calamitates futuras pene hominum subiectionem, prædicẽs eos sub maxime tirannide, et sub dura seruitute crudelium Dominorum quãdoq; futuros; nunc prædicit eorum miseriam quò ad terræ desolationem, et sterilitatem, quæ tunc dicitur desolari, quòd priuatus aquis, quarum beneficio tota regio irrigata fouebatur. Propterea inquit. et arescet aqua de mari

sine

Consilium quale debet esse.

Diuini

Pythones

Arioli.

Tex. 3.

Domini crudeles Domini fortes qui

siue mediterraneo quod attingebat, & alluebat oras quasdam Aegypti, vel intelligit lacum quendam satis amplum, & copiosum, quem D. Hieronymus uocat lacum Marcoten siue Mareotidem. & dicitur arescere, quia non tãtum fructus, & beneficij afferet Aegyptijs vti solebat, & est locutio hyperbolica, siue similitudinaria; sic cum dicit: & fluuius desolabitur, atq; siccabitur. Et idem repetit, vt magis terreat, & rem ipsam clarius demostret, & corroboret, cum inquit. *Et deficient flumina, & attenuabuntur, & siccabuntur riui aggerum.* Aggeres dicuntur veluti munitiones fluuiorum quibus impediuntur flumina ne foras prodeant, & agros inundent. Quarè cum .d. siccabuntur riui aggerũ vult innuere nullam amplius futuram necessitatem conficiendi aggeres, ob excessum, & superessluentiam riuorũ, qui à principali flumine dimanant. Appellat Nilum flumina cum inquit. deficient flumina, quia per septem latera aut ostia intrabant in mare. Sic etiam cũ .d. nudabitur alueus riui à fonte suo, & omnis sementis irrigua siccabitur, arescet, & non erit: hæc omnia dicta hyperbolicè, sic etiam cum dicit. *Calamus, & iuncus qui oriuntur in paludibus, et conseruantur, marcescent, & putrescent,* Quia deficiente aqua non habebunt humorem: per alueum riui quidam intelligunt littus fluminis aut ripam. Ego autem potius intelligerem lectum, vt dicunt, fluminis. Per sementem irriguam intelligunt ea quæ sunt seminata, & posita iuxtà riuos aquarum, quibus necessario quę indigent seruntur vt fructum producant, cum in ea regione, iuxtà sententiam ferè omnium, nõ sint pluuię. Proinde arefactis aquis, & desiccatis fluminibus necesse est quæ sunt iuxtà ea, hoc est, iuxtà flumina, & riuos ab illis dimanantes desiccari, & in nihilum redigi.

Aggeres.

In Aegypto non sunt pluuię.

Cum postea subdit. *Et moerebunt piscatores, & lugebunt omnes mittentes in flumen hamum, & expandentes rete super faciem aquarum emarcescent; Confundentur qui operabantur linum pectentes & texentes subtilia: Et erunt irrigua eius flaccentia: omnes qui faciebant lacunas ad capiendos pisces.* Supple moerebunt, & gement. & ratio est, quia piscatione parabant sibi victum, & alia necessaria ad vsum humanum, sic etiam qui Conficiebant retia, vnde sibi quæstum, & victum parabant, cum nulli essent amplius vsui mœrebant, & dolore conficiebantur, sic & illi qui operabantur linum, id quod non potest fieri absq; vsu aquarum, confundentur (inquam) .i. perplexi erunt, & animo consternati, quia ignorabunt, cum nullam aliam artem, aut opificium didicerint qua ratione possent se, & familiam sustentare; pectentes, & texentes subtilia, idest bissum, linum candidissimum, vestes ex serico cõfectas, sagenas, & alia eleganter, & operosè laborata: & non ab re de ijs qui conficiunt linum vtitur Propheta nomine operis, dicens. qui operantur linum; quando nihil sit ex his quæ ex terra nascuntur, quòd tantam operam, & industriam requirat, quantam linũ, vt experientia testatur, quantum temporis, laboris, & studij insumant Pauperculæ Mulieres in conficiendo lino, & vestibus quæ indè consuuntur. Postremo non parum dolebunt, & gemẽt, ac male habebunt, qui faciebant lacunas, idest viuaria, stagna, lacus, & piscinas ad conseruandos, & capiendos pisces quorum incredibilem copiam producere solet fluuius Nili, quia irrigua istius fluuij erunt flaccentia, hoc est, modica admodum, & ea quidem corrupta, & lutuosa aqua erunt oppleta, & magna ex parte arefacta, & exsiccata. Hæc autem omnia non ea ratione sunt allata, quasi reuera voluerit innuere Propheta aquam Nili, vel etiam ipsius maris desiccandam esse, & penitus arefieri, quamquam & id facillimum sit ipsi Deo, sed voluit innuere, quòd post captiuitatem tanta erit inopia, & omnium bonorum caritas, quòd videbitur mare desiccatum, & fluuium Nili vsq; adeò amplissimum, & copiosissimum aquis omnino destitutum, & reuera nescio, quo maiori artificio, quib' similitudinibus, tropis, & figuris uti potuisset Sanctissimus, pariter, & eruditissimus iste vates, ad describendam summam, & incredibilem illius regni

deso-

desolationem ac destructionem : sed multo maior erit destructio, & desolatio, quæ erit alterius Aegypti, hoc est, ipsius mundi in die iudicij.

Dubium Propter ea quę hic dñr, merito quis posset ambigere. cur Dominus Iesus, cum primum fuit in lucem editus, fuerit destinatus in Aegyptum proficisci? huic dubitationi respondet Eusebius Cesariensis libro 6. demonstrationis Euangelicæ cap. 20. & lib. 9. cap. 2. vbi perbellè satis, & egregiè hanc affert causam. d. quòd Aegyptij primi omnium fuerunt qui cęperunt colere multos Deos, ac Demonibus offerre sacrificia; & proindè vniuersis mortalibus superstitionis, authores exstiterunt, & præ omnibus alijs Demoniacis artibus, & curiositatibus operam dedere, & ob id diuina scriptura præcipuos populi Dei hostes fuisse testata est, quinimo non erubuit antiquus eorum Rex fateri se non nosse Dominum, neque cum eo commune quicquam habere; sic enim respondit ipsi Moysi roganti, vt Dei populum dimitteret; non noui dominũ, & Israel non dimittam. Volens ergo misericors, & clemens Deus insigne quoddam suæ virtutis specimen nobis exibere, præmisit filium suum in illud Regnum; cuius aduentu non leuis, & exigua illius regni futura erat mutatio, quia videlicet referente scriptura in hoc eodem cap. cognoscent Aegypti Dominum qui videlicet non cognoscebant illum prius, & vouebunt Domino uota, & soluent; & colent eum in hostijs, & muneribus, & quæcunq; alia in hoc eodem capite referuntur quod cõmouebuntur simulachra Aegypti à facie eius, & cor Aegypti tabescet in medio eius: quodq; maximæ sint futurę dissẽsiones, & dissidia inter Aegyptios, cum Christus ad eos accesserit, & cum postea fuerit prædicatum Euangelium, omnia hæc profecto verissima extitisse

Solutio *lib. 6. cap. 20* demostrat idem Eusebius. Et quamquam non dubitem verum fuisse, quòd ingrediente Domino Aegyptum fuerint commota eius simulachra, quòd ferre non possent suæ virtutis præsentiam, fatearq; multo magis non solius Aegypti, verum totius orbis terrarum commota esse consilia, naturas hominum, & ingenia, qui agnotis dolis, & fraudibus Sathanæ sunt conuersi ad Christum Dominum: & ob id eius piscatores, & qui olim conficiebant retia & suis rebus eorum præsidio optimè consulebant detecta Demonis astutia; moereant, ac tristentur, nihilominus verisimile etiam existimo conuenienter posse intelligi, cum Dominus fuit ingressus Aegyptum, hoc est, hunc mũdum, & cum cæpit prædicari Euangelium, et Christi fides, commota esse simulachra, ideſt varia dogmata, multas hæreses, et opiniones, et stultiq; sapientiã huius mundi, de qua maxime olim homines gloriabãtur exoleuisse, & arefactã esse ita ut Spiritus qui tunc vigebat in hoc mũdo dirũperetur ĩ viscera eius, & diuideretur, quòd factũ est, vt multæ exortæ fuerĩt sectæ, & scismata et aquę fluuij sint arefactæ, ga nulla, vel modica fides ĩ aquis. i. in Populis fuerit reperta, iuxta illud Lucæ 18. d. Putas ne cũ filius hominis venerit in mundum, inueniet fidem in terram? Hinc factum est, ut piscatores, et tendentes rete in mare, hoc est Apostoli, qui cõstituti fuerant piscatores hominum, ut scilicet, caperent pisces, ideſt animas, et traherent ad salutem, et qui reficiebant retia. i. emendabãt, et corrigebant mores hominum, et ad vnitatem, et concordiam quoscunq; redigere conabantur, illi (inquam) piscatores nunc tristentur, ac lugeant quia nullum charitatis uestigium, et rectę intentionis propositum in mundo inueniunt, et præsertim his nostris temporibus, in quibus multæ, et variæ hæreses inualuerunt, et re vera contingit pugnas, et concertationes várias, non solum inter extraneos, et inter cognatos, et notos, uerum et inter eos, qui sunt sanguine coniuncti sæpe reperiri, et propterea turè moerent piscatores, et lugent et c. Et ne omnino recedamus à litera dicamus quòd occupato regno ab Assyrijs piscatores etiã moerebunt, quia sublata erit eius facultas piscandi ob inopiam aquæ, et ob insolentiam militum, qui etiam solebãt suis dolis, et fraudibus seducere mentes pusillorum, et moerebunt, et tristabun-

Luc. 18.

Exo. 5.

stabuntur, quia Christus manifestas, et notas faciet in populis adinuentiones eorum.

Præterea subdit Esaias tamquam deridens, & subsannans Principes, & sapientes ipsius Aegypti. d. *Stulti Principes Taneos Sapientes consiliarij Pharaonis dederunt consilium insipiens* : et nũc videtur conuersus ad eiusmodi Sapiẽtes et Cõsiliarios deridere eos, et increpare quẽadmodũ sũt ausi, nec puduit eos decipere Faraonẽ, et vniuersũ regnũ in perditionẽ conijcere. d. Quomodo dicitis Pharaoni. Filius sapientiũ ego filius Regum antiquorum? Dicebantur stulti Principes, & Consiliarij Pharaonis, quia persuaserunt ei arma capere aduersus Regem Assyriorum pro defensione Populi Iuda, qua in re, vt euentus rei comprobauit, dedere consilium insipiens. vt benè dixit ille Exitus acta probat. Cum ergo eos increpat. d. Quomodo dicitis Pharaoni: Filius sapientiũ ego, filius antiquorum Regum: duplicem habet sensum, aut quod de se ipsis loquerentur. q. d. Nostra est sapientia, nostrum est consilium, nostri progenitores, & antenati fuere sapientes, & iure consulti, nos non sumus ab illis degeneres, sumus filij Regum antiquorum; propterea quòd nullus erat apud eos Rex, nisi sapiens: & proinde non possumus errare, nec decipi: hunc in modum miseri se ipsos iactabant, & de sapientia plurimum gloriabantur: aut illa verba ad ipsum Regem possunt referri, hunc in modum, quòd illi sapientes, & Regni primates, qui adhęrebant Regi, & circumstabant ipsum applaudebant ei, & adulabantur dicentes. Quid times Rex potentissime? nonnè Regnum tuum antiquissimum est, & potentissimum? neq; Regem vllum vnquam pertimuit, sed quotquot ausi fuerunt aduersus ipsum consurgere, fuerunt ab eo deuicti, & in èius dictionem redacti, nec mirum quòd Regnũ istud fuit ritè, & prudenter erectum, & summa cum sapientia firmatum, stabilitum, & administratum; quare non est quòd timeas. Et quoniam quale fuerit eorum consilium, quantumuis eorũ adulatio profecerit res ipsa comprobauit, inuehitur nunc Propheta aduersus Regem, & inquit. *Vbi nunc sunt sapientes tui? ò Rex Pharao: annuncient tibi, & nodicent quid cogitauerit Dominus exercituũ super Aegyptum. Quis enim eorum cognouit sensum Domini? aut quis Consiliarius eius fuit?* Scriptum est enim filij hominum mendaces in stateris, vt decipiant de vanitate in idipsum. Et alibi. d. Propheta filij hominum vsq; quo graui corde, vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? Et tandem repetit Esaias, quod dictum est; & concludit. *Stulti facti sunt Principes Taneos, emarcuerunt Principes Memphes*, Ideſt decepti sunt, & à sua existimatione cæciderunt; *deceperunt Aegyptum, angulum populorum eius*. i. Aegyptus erat angulus populorũ eius, hoc est, erat nexus, & iũctura robur, ac stabilimẽtũ populorũ, vt p angulũ populorũ Aegypti possumus itelligere Prĩcipes, & Optimates ipsius Regni. Sed ego potius per angulũ populorũ intelligerem ipsum Regem quem deceperunt ipsi Sapientes, & Primates Regni; & verè quidem Rex potest vocari angulus Populorum, quia in eius virtute, sapientia, ac potestate populi consistunt, & vniuntur, & corroborantur, velut distincti parietes in uno, & eodẽ lapide coniunguntur Taneos, & Memphis sunt duę principales, & nobiliores illius Regni Ciuitates. Taneos n. est Ciuitas illa in qua Moyses multa signa fecit, iuxta illud psal. 77 posuit in Aegypto signa sua, & prodigia sua in campo Taneos. Memphis autem est Ciuitas, iuxtà D. Thomam, vbi vigebat studium, & exercitium bonarum artiũ & literarum, & vbi florebat sapientia secularis, & secundum quosdam, erat Ciuitas maximè dedita magicis artibus: et quemadmodum scribit Iosephus lib. 8. cap. 6. de antiquitatibus, ista Ciuitas fuit constructa, & edificata à Mineo Rege Aegyptiorum multo ante quàm fuerit ipse Abraham. Quoniam ergo istæ duæ Ciuitates erant illustriores in toto illo Regio, ideo earum dumtaxat meminit Esaias.

Tex. 4

Psl. 61.

Psl. 4

Aegyptus angulus populorum.

De Tanais vt. Plin. lib. 6. cap. 7

Taneos Mẽphis.

Psl 77

De Mẽphis Plin. lib. 2. cap. 85.

Iosephlib. 8 antiq. cap. 6.

Cur autem, et quid causę fuerit, quòd sapientes, & consiliarij Regis Aegypti tantopere aberrarint, & in eiusmodi gra-

grauissimas calamitates inciderint, docet Esaias hoc versiculo, cum inquit. *Dominus miscuit in medio eius spiritum vertiginis: & errare fecerunt Aegyptum in omni opere suo, sicut erat ebrius, & vomens; & non erit Aegypto opus, quod faciat caput, & caudam incuruantem, & refrenantem.* Miscuit (inquam) Deus ideſt permisit commisceri, aut infundi inter ipsos primates, & sapientes Spiritum vertiginis, hoc est, spiritum erroris, spiritum inconstantiæ & instabilitatis, aut etiam spiritum promptitudinis, ac temeritatis, & hoc ideo fuit; quoniam, vt inquit D. Paulus ad Rom. primo non probauerunt Deum habere in notitia, ideo tradidit illos in reprobum sensum, & 2. ad Thes. cap. 2. dicit idem Paulus, de eiusmodi hominibus: pro eo quòd charitatem veritatis non susceperunt, vt saluarentur, mittet eis Deus operationem erroris, vt credant mendacio; sic & in hoc loco Deus misit, vel commiscuit, inter eos, vel in medio eorum, hoc est, in cordibus, & mentibus ipsorum spiritum vertiginis: & errare fecerunt Aegyptum in omni opere suo, videlicet, in his quæ spectant ad cultum Dei; deinde in his quæ spectant ad regimen populorum, & ipsius Regni conseruationem. Nec te perturbet prius dixisse prophetam quòd dominus miscuit in medio populi spiritum erroris, & postea dixisse primates, & duces populi fecisse Aegyptum errare, quoniam prius ipsi errauerunt, & postea alios errare fecerunt. Postremo in his quæ spectant ad præparandum, & conficiendum bellum, tum pro defensione, tum etiam, si occurrerit, pro offensione eorum, qui nobis aduersantur, & errare fecit, sicut errat ebrius, & vomens, ideſt qui est perfectè ebrius aut crapulosus, ille enim non à se ipso, sed aliunde regitur; hic vero cum exerit, ebrietatem, nullam habet, neq; honesti, neq; decoris rationem.

Porrò nota, quòd spiritus vertiginis non ab re istis imputatur, quoniam qui laborant hoc morbo, omnia sibi videntur circum volui, & instar rotæ commoueri, & tandem in se ipsis mobiles, & inconstantes ruunt in terram; vndè psal. 82. contra istos hunc in modum deprecatur. d. Deus meus pone illos vt rotam, & sicut stipulam ante faciem venti. In summa qui spiritu vertiginis laborant, sibi ipsis sunt tædio, sunt inconstantes, nec sciunt quid agere debeãt. Vertigo. n. secundũ medicos nascitur ex humore frigido, & glutinoso, occupãte cerebrum, aut exvaporibus calidis, & acribus delatis ad caput, & spiritum animalem in cerebro vertentibus, & veluti in gyrum agentibus: alij ferè idem. d. esse morbum capitis qui ex frigidis, & lentis humoribus sursum ex ventriculo commeantibus oritur: vt sic affecti parua occasione succidant, quia omnia sibi videntur circumferri & circum volui, sic propemodum contingit his quibus Deus hunc spiritum imittit vt quid sint facturi nihil omnino persentiant. Eiusmodi erant Aegyptij, & cum primis optimates, & sapientes consiliarij: & explicans Propheta maiorem illius populi miseriam, inquit; Et non erit Aegypto opus, quod faciat, caput, & caudam, incuruantem, & refrenantẽ. Horum verborum sensus est, quod Regnum Aegypti vsquè adeo vile, & abiectum erit, quòd non erit opus, vt studeat, ac laboret ad constituendum caput, ideſt præpositos, Duces, ac præfectos; neque erit opus constituere caudam, ideſt satellites, & sequaces; neq; erit opus instituere quempiam incuruantem, & refrenantem, ideſt ministros qui regant populum, & ne vlli fiat iniuria, in officio contineant; & pœnis luuenum petulantiam coerceant, ac refrenent; quia expugnata, & capta Aegypto, ad alios deuoluetur imperium, & aliorum erit munus. & officium gubernandi. Alij exponunt, quòd Aegypto non erit opus, vt faciat caput, & caudam, ideſt non habebunt sui Duces, ac Rectores tantam vim, nec tantum animi robur, vt rem aliquam magni, vel parui momenti facere quæant; neque habebunt incuruantem, & refrenantem, hoc est, nec Senes, nec Adolescentes, quorum opera vtantur. Alibi per caput, videtur

intelligere ipse Propheta longæuum, & honorabilem; per caudam verò Prophetam docentem mendacium; sic enim legit supra cap. 9. Disperdet Dominus ab Israel caput, & caudam, incuruantem, & refrenantem die vna. q. d. simul & eodem temporis momento, & subdit ibidem. Longæuus, & honorabilis ipse est caput: & Propheta docens mendacium, ipse est cauda. Vbi D. Hieronymus per Prophetã docentem mendacium intelligit Hæreticos, qui velut iumenta sua cauda, ideſt falsa doctrina desumptis quibusdam sacræ scripturæ locis perperam intellectis, suas, fęditates operiunt, & eadem cauda frequenter mota, & agitata arcent eos qui ad ueritatem anhelant, ficut moris est quorundam animalium motu caudæ arcere, & amouere à se muscas, & quædam alia huius generis animantia. Alij quidam posteriores hunc in modum exponunt: non erit opus Aegypto, vt faciat caput et caudam, ideſt non oportet eum laborare, & quicquam operis facere ad resistendum hostibus; quòd habeat principium & finem, ideſt nihil efficient, quod illis sit profuturum; neque ipsum laborare oportet, vt habeat incuruantem, & refrenantem, ideſt quòd præparet exercitum, qui incurrare possit, ideſt in fugam mittere militares hostium copias, aut saltem refrenare, quia tandem omnia eorum opera erũt imperfecta, ac tumultuaria; nec bonum habebunt principium; neq; etiã sunt bonum habitura finem; neq; etiã tanti erunt vt nouerint separare senes à Iuuenibus, & petulantes, ac lasciuientes Iuuenes reprimere, ac refrenare; quibus verbis dubio procul incredibilis Aegyptiorum stupor ac lues prædicitur, ac designatur. D. Hieronymus clarioribus verbis exponit hanc partem cuius expositio mihi summopere placet. Sic enim dicit. Aegyptus nullum habebit opus, siue consilium, quòd aut caput habeat, aut finem, quemadmodum nos vernacula lingua diceremus, non farà cosa, che stia bene, ne cosa ch'habbi garbo, & l'attione sue non hauno ne capo, ne coda; neque facient rem quæ senibus conueniat, aut Pueris, quorum alij. i. Senes per nimiam ætatem desipiunt, ac delirant: alij hoc est, Iuuenes, & Pueri, per lasciuiam, & infantiam, & modicam rerum experientiam ignorant quid agant. Hæc autem omnia quæ mox dicta sunt verius contigerunt, non modo Aegyptijs verùm, & vniuerso orbi qui per Aegyptum figuratur, sed multo magis Iudæis post Christi passionem; Tantus enim stupor ex prædicatione Euangelij, & miraculis Saluatoris nostri inuasit mentes hominum, vt nihil omnino scirent quid facto esset opus pro extinguenda, & penitus abolenda fide passionis Christi. Quòd etiam in his locis fuerit elusa, & penitus reiecta stulta sapientia Aegyptiorum manifestum est signum, & inditium sapientię huius mundi, quæ dubio procul apud Deum, manifesta est stultitia, & præsertim cum audeat, aut tentet se erigere contra Deum, cum satis constet nullam esse prudentiam, nullam sapientiam, consilium nullum contra Deum, vt dicit Hieremias. Nec mirum quòd aliqui huius Mundi Sapientes, qui minimum suæ sapientiæ tribuebant, & nihil uerum, nihil vè solidum, præter id, quod ipsi imaginabantur, fore existimabant, tantopere à ueritatis uia recesserint, & aberrarint; quando Dominus uolens reprimere, & detegere, manifestamquè facere vanissimam eorum ia ctantiam, in uisceribus eorum cerebri miscuit spiritum uertiginis, & eosdem reddidit uelut ebrios, atq; furentes. Ebrios quidem, non quia uinum potauerint, sed quia uitiis, & prauis opinionibus erant oppleti, contra quos ebrios loquæbatur Propheta .d. Væ qui ebrii estis absquè uino, & non solum ebrij sed et uomentes furorem draconum, et furorem aspidum insanabilem.

Sequitur deinceps ipse Propheta, ostendens imbecillitatem, & pusillanimitatem ipsorum Aegyptiorum, quod est aliud genus non paruum infœlicitatis, et miseriæ, dum inquit.

In Die illa erit Aegyptus quasi mulieres & stupebunt, & timebunt à facie com-

Tex. 5.

cap. 9.

Hieron.

Hæretici cauda.

Hieron.

Hieremias aliàs addatus.

motionis

motionis manus Domini exercituum, quam ipse mouebit super eam &c.

Cum mox ostenderit quantum Aegyptij defecerint in prudentia, & sapientia, de qua tantopere gloriabantur, cum suis consilijs, & actionibus maximam præse tulerint insipientiam, id quod rei euentus comprobauit, nunc fugillat eos, & demostrat quemadmodum in fortitudine, et animi magnitudine excelluerint, cum in tanta rerum necessitate effecti fuerint, velut mulieres, imbecilli scilicet, et pusillanimes, quoniã aduentante exercitu Assyriorum, non modo illis se opponere, et quantum res ferebat illis obsistere non curarũt, sed stupore, et timore perculsi hostibus manum dedere, hoc est quod habemus in præsenti litera, inquit enim Prophe ta quod ipsi stupebunt, & timebunt à præsentia, & manifestatione, quæ per faciem designatur commotionis manus Domini exercituum, quam ipse Deus mouebit super eam, hoc est, super Aegyptum: Videbunt enim et considerabunt manũ Domini, ideſt virtutẽ, et potentiam ipsius Dei esse commotam, et iam præparatam, ac resolutam ad puniendum Aegyptios. Vndè conuenienter sequitur, quòd habetur in hoc eodem capite, videlicet.

Et erit Terra Iuda Aegypto in pauorem: omnis, qui illius fuerit recordatus, pauebit à facie consilij Domini exercituum, quod ipse cogitauit super eam. Textus iste cum vario modo legatur à diuersis Interpretibus non est vsq; adeò clarus, & perspicuus, vt prima facie nobis apparet. Si enim legatur quemadmodum in pluribus biblijs, & præsertim in ea quæ nuper est correcta, & approbata per Sixtum quintum & nouissime per Clementem viij. hunc in modum exponetur, quod Terra Iuda erit Aegypto in pauorem, quia cum nouerint Aegyptij Dominum exercituum præ alijs regionibus eam protegere, & custodire, pauebunt & contremiscent, neq; vnquam audebunt contra eam arma suscipere, aut dicendum quod cum Aegyptij fuerint recordati quòd propter auxilium ipsis Iudæis collatum tam grauia damna sunt passi, erit Terra Iuda Aegypto in pauoré, quod melius exponit cum dicit, omnis qui illius fuerit recordatus pauebit à facie, ideſt à consideratione consilij Domini exercituum, quòd consilium ipse Dominus cogitauit super eam. Solet enim quisque vehementer contristari dum recordatur loci, vel hominis inquo, vel à quo passus est aliquid mali iuxtà illud Virgilii. *Infandum regina iubes renouare dolorem.* *Virgil. Aeneid. 2*

Et præsertim cum recordati fuerint in obsidione ipsius Hyerusalem Dominum vna nocte per Angelum interfecisse. 185. millia virorum, Dicunt alii erit Terra Iuda Aegypto in pauorem, quia veniet aliquando dies, quòd sine tremore non poterunt audire nomen Iuda, cum in ea terra hoc Domini consilium de puniendis Aegyptiis longè antè fuerit reuelatum. Nec est credendum, Terra Iuda fuerit Aegypto in pauorem quasi fuerit tempus vllum, vt Iudæi potuerint, præter ea tempora in quibus eorum Ductor fuit Moyses, inferre malũ aliquod Aegyptiis, cum ipsi fuerint potentissimi, & fortissimi, quorum auxilium summopere Iudæi expetebant, & petebant, nisi dicamus, vt mox diximus, quod agnoscentes Aegyptii, & memoria repetentes quanta fecit Dominus in Populo Israel, & propter ipsum, non solum in pauorem quendam deuenirent; sed in reuerentiam quandam, & obseruantiam illius populi adducerentur. Sed ego longè altius erecta mente, & sursum corde eleuato, illis assentior qui existimant hic latere misterium, quod scilicet, Terra Iuda erit quandoq; Aegypto in pauorem, & quicunq; recordatus fuerit illius, pauebit à facie consilij Domini exercituũ, quod ipse cogitauit super eam, ideſt super Iudæam, & quodnam fuit hoc consilium? Consilium (inquam) Domini fuit, vt gens Iudæa spreto Idolorum cultu, & cognitis innumerabilibus Dei erga ipsam beneficijs conuerteretur ad ipsum, & legem, & mandata illis præscripta custodiret, & venientem Dei filium in hũc

Mundum, vt cœlestis vitæ nobis additum aperiret, omnis vlnis exciperent, & toti in eum sese proiicerent; At cum id minime effeciſſent, sed totis viribus, & obnixe ei obstitiſſent, & denique eundem cruci affixiſſent, omnes eorum vrbes delerentur, & funditus euerterentur, cum itaq; Aegyptus, & vniuersus orbis per Aegyptum designatus, fuerit contemplatus hęc omnia misteria, & quoniam modo populus ille, qui adeò erat gratus, & acceptus Deo fuerit ob eius demerita tam mirabiliter consumptus & ad exterminium redactus, non poterit non pauere, & totus contremiscere, memoria repetens quæ fecit Deus in populo illo, & quantum ille fuerit infensus, & ingratus diuinæ bonitati, & quæ Deus tandem decreuerit ob eius flagitia efficere, non poterit non maxime pauere, & admirari consilium Domini.

At quoniam in quibusdam bibliis aliàs approbatis, & in lucem editis, habetur. Quòd Iudęa erit Aegypto non in pauorem, sed in festiuitatem, ad abundantiam doctrinæ, & vt studiosis aliqua ex parte faciamus satis; dicemus secundum opinionem quorundam, quod terra Iuda erit quandoq; in festiuitatem gaudium, & consolationem Aegypti, cum viderit Iudæos aliquando oppressos, & in calamitate constitutos, iuxtà illud vulgare dictum. Solatium est miseris socios habere pœnates; sed hęc opinio est inanis, & ridicula; non enim verba sequentia indicant huiusmodi vanitatem: Alii dicũt quod festiuitas hoc loco sumitur pro quadam cerimonia, qua solebant uti ipsi Iudæi, dum cupiebant placare ipsum Deum. Quare cũ Aegyptii præmerentur ab Assyriis, & meminiſſent illius cerimoniæ & actionis, quæ erat solemnis, & velut quædam festiuitas Hæbreis, ipsi etiam ea cerimonia uterentur. Sed ego persistens in consideratione, & contemplatione misterii iam præsignati, & tantisper explicati, dico, quòd terra Iuda erit Aegypto in festiuitatem, ideſt in gaudium & exultationem quoniam cum Aegyptii receperint fidem Christi cum gaudio, & exultatione, introibunt portas Domini, ideſt venient in Iudæam alacres, & festiui ad Sanctiſsimũ Christi sepulchrum, et ad ea loca, quæ pedes Domini calcauerunt: Et omnis qui fuerit recordatus ipsius Iudeæ, in qua Dominus peregit negocium redemptionis humanæ, pauebit, ideſt in se ipso contremiscet, & stupebit considerans admirabile, & secretum Domini consilium, de quo paulo infra loquitur Propheta cum inquit. Et faciet Dominus exercituum omnibus populis in monte hoc cõuiuium pinguium, conuiuium vindemiæ, pinguium medullatorum vindemiæ defecatæ; & præcipitabit Dominus in mõte isto faciem vinculi colligati super omnes populos etc. Hæc festiuitas erit Aegypto, omitto alias expositiones quæ à variis expositoribus dari consueuerunt huic particulæ, sed prosequamur textum.

In die illa erunt quinquè ciuitates in Terra Aegypti, loquentes lingua Chanaan, & iurantes per Dominum exercituum. Ciuitas solis vocabitur una. Tex. 6. & est 2. pars principalis.

In postrema parte huius capituli (diuidebatur enim caput istud in duas partes principales) et hæc est posterior pars in qua Propheta prædicit consolationem, quam tandem sunt habituri Aegyptii postquam fuerint dei permissu acriter percussi ab Assyriis vel etiam à Romanis vt dicunt alii, vt hinc agnoscamus Deum non obliuiſci generis humani in æternum, neq; ira continere miser cordias suas, et quòd ipse est qui mortificat, & viuificat, deducit ad inferos, et reducit vt frequenter diximus et dicemus: fit enim sępe repetitio ne sub repa obliuio. Et Iob. 5. ipse est qui vulnerat, et medetur, percutit et manus eius sanabunt. Dicit ergo quòd in die illa iam præfixa, et præordinata à Deo in die inquam illa gloriosa, et benedicta tãdiu expectata, et desiderata. Habet qd ℰ Emphasim hic modus loquendi, In die illa quãdo scilicet, venerit plenitudo temporis et prædicatum fuerit Euangelium in vniuerso mundo, erunt quinq; Ciuitates in terra Aegypti loquentes lingua Chanaan,

ideſt

ideſt lingua Sancta, lingua Hæbrea (ſic enim omnes exponunt) uoluit autem Propheta nominare potius linguam Chanaan, quam linguam Hæbream, vel ut propheta eſſet obſcurior, uel ad tollendam iactantiam, et inanem gloriam Hæbreorum, quaſi lingua eorum eſſet præſtantior, et communior, et maior in præcio à cunctis habita: aut dicamus, propterea dixiſſe Prophetam, in illis quinque Ciuitatibus linguam Chanaan haberi, quia per longum tẽpus fuit terra illa, à cananeis exculta, et habitata: Nonnulli aiunt (ne quid prætermittam) multos Aegyptuos, qui cum Aſſyrijs uenerant ad expugnandã Hyeruſalem, miſſos fuiſſe ſaluos in patriam ſuam, vt narrarent magnalia Dei Iſrael, & erectis aris (colerent ipſum Deum) et ſacrificijs venerarentur, et hoc vult innuere Propheta, cum inquit: quinq; Ciuitates Aegyptiorum loqui lingua Chanaan, ideſt lingua Hæbrea, qua vtebantur fideles, laudaturi Dominum, quamquã lingua Chanaã non ſit omnino eadem cum hebrea; ſed mirum eſt, quomodo quinq; tantũ Ciuitates in terra Aegypti fuerint hoc beneficium conſequutæ, et non alteræ, aut non plures, aut pauciores: ego certe non intelligo: et exiſtimo ſub his verbis, et ſub hoc numero determinato profundum aliquod latere miſterium. Dicunt aliqui quòd poſuit numerum determinatum pro indeterminato: vel quòd noluit recenſere vrbes celebriores, et illuſtriores. Alii dicunt quòd iſtæ quinq; Ciuitates in uniuerſum, et ſecundum quamlibet eius partem ſuſceperunt linguam Chanaan, adeò quod in nulla iſtarum erat aliqua ſciſſura ſiuè diuiſio, vt una pars Ciuitatis loqueretur lingua Aegyptiaca, reliqua uerò lingua Chanaan; quemadmodum ego uidi Tridenti, et in quibuſdam aliis locis, et Ciuitatibus, quod pars una, ſeu vicus illius ciuſdẽ urbis loquebatur lĩgua germanica, reliqua verò pars lĩgua Italica. Quælibet iſtarũ expoſitionũ ſecundũ literã in hi ſatisfacit, ſed re vera arbitror non abſq; miſterio ſic loquutum eſſe Prophetam: niſi fortè dicamus qd re ipſa Propheta præuidit ſic fore à principio prædicationis Euangelicæ tot, et non plures fuiſſe ad Deum Ciuitates conuertendas, ſic enim ſuauis diſpoſitio qua Deus omnia diſponit, uidebatur exigere. At ſi uolumus ad tropos, et figuras deuenire, dicemus quòd per quinquè Ciuitates debemus intelligere, iuxtà Procopium uaria ordinum genera, qui perpetuo loquuntur lingua Chanaã ideſt laudant, et confitentur Deum, qualia ſunt Heremitæ, Anachoritæ, Monachi, Coenobitæ, et alia religioſorum genera, et ſi liceret in Sacris literis nõnunquam ludere, dicere poſſemus, ꝙ p quinq; Ciuitates, deſignantur quinque ordines Mendicantium, ſed quia non ſunt prætermittendi Monachi, qui primi omnium poſt Apoſtolos fuerunt in Eccleſia; ideo inter ea quę per iſtas Ciuitates figurantur, connumeremus etiã uaria Monachorum genera: Nec mireris per quinq; Ciuitates uarias Religioſorum claſſes intelligamus, quando nonnulli Sacri Interprætes uelint numerum quinarium religionem inſinuare. D. Hieronymus lib. 6. ſuper Eſa: uult per quinque Ciuitates præſignari quinque ordines qui ſunt in Eccleſia, v3. præsbiteratus, diaconatus, Epiſcopatus, Fideles, et Catecumeni, et hęc ſunt quinque uerba quę. D. Paulus cupiebat loqui in Eccleſia potius, quam decẽ millia. Alii exiſtimant numerum quinarium, eſſe notam, et ſignum uirorum Sanctorum, quandoquidem ſancti, quinq; corporis ſenſus in obſequium ſui Creatoris exercent. v. g. oculos habent erectos, et eleuatos ad Dominum Deum, audire deſiderant uocem Angelorum, qui narrant mirabilia eius, Currunt in odorem unguẽtorum eius, et inexplicabilem guſtum percipiunt in perceptione Sacramẽtorũ iuxtà illud Prophetę. Guſtate et uidete quàm ſuauis eſt dominus pſ 33. et ſacra tractare cupiunt, abhorrentes uana, et prophana; ſic etiam docet B. Auguſtinus ſermone 23. de quinq; uirginibus fatuis, et quinquè prudentibus, ubi uult quinq; Virgines fatuas referre quaſcunq; animas damnatorum, qui quinq. ſenſuum illecebris deliniti æternam uitam amiſerunt: per Virgines autem quinquè pru-

Quinq; ciuitates Aegypti.

Lingua Chanaan.

pſ. 33.

actionibus dū cōminãte Petro Anani
as,et Zaffiras vxor eius,cęciderūtmor
tui ad pedes eius,vbi factꝰ est timor ma
Act.cap. 5. gnus in vniuersa Ecclesia,Act,cap.5. si-
militer cū Petrꝰ,et Ioannes ascenderẽt
in tẽplū,cōfestim sanū , et incolumẽ
reddiderūt quẽdã qui erat claudus ex
utero Matris suę.Quid plura?Nonnè ple
riq;sanabãtur ad vmbrã tãtū ipsius Pe
tri eos obūbrãtẽ? Quarè cū per manus

A Apost.fierẽt prodigia,et signa magna ¶
populo,nō ĩ merito chorus Apost.terri
bilis poterat nūcupari, dicebatur etiã
expectãs,et expectãs, quoniam sūma
cū patientia,et spe incredibili semel,at-
que iterū expectabat æternã salutẽ, q̃
et nos Christi fideles nō secus atq; ipū
sūmo cū desiderio,et animi deuotione
ac puritate fidei expectare debemus,
et præcari.

CAPVT DECIMVMNONVM

1. ONVS Aegypti. Ecce Dominus ascẽdet super nubẽ le
uẽ,& ingredietur Aegyptũ, & commouebũtur simu
lachra Aegypti à facie eius,& cor Aegypti tabescet
2. in medio eius: Et cõcurrere faciã Aegyptios aduer-
sus Aegyptios:& pugnabit uir cõtra fratrẽ suũ,& uir
cõtra amicũ suũ,ciuitas aduersus Ciuitatem,regnũ aduersus re-
3. gnũ. Et dirũpetur spiritus Aegypti in visceribus eius, & cõsiliũ
eius præcipitabo:& interrogabũt simulachra sua,& diuinos suos,
& pythones,& ariolos. Et tradã Aegyptũ ĩ manu Dominorũ cru
4. deliũ,& rex fortis dominabitur eorũ, ait Dominus Deus exerci-
5. tuũ. Et arescet aqua de mari,& fluuius desolabitur,atque siccabi
tur, Et deficient flumina,attenuabuntur,& siccabũtur riui agge-
rũ. Calamus,& iuncus marcescet, nudabitur alueus riui à fonte
suo,& omnis sementis ĩrrigua siccabitur , arescet,& nō erit. Et
6. mœrebunt piscatores, & lugebunt omnes mittentes in flumẽ ha
mũ,& expãdẽtes rete super faciẽ aquarũ emarcescent. Cõfundẽ-
tur q̃ operabãtur linũ,pectẽtes,et texẽtes subtilia. Et erũt irrigua
eius flaccẽtia:omnes qui faciebãt lacunas ad capiẽdos pisces. Stul
7. ti principes Taneos,sapientes consiliarij Pharaonis dederũt cõsili
um insipiens: Quomodo dicetis Pharaoni: filius sapiẽtiũ ego, fi-
lius regum Antiquorũ?Vbi nũc sunt sapiẽtes tui? annuncient
tibi,& indicẽt quid cogitauerit Dominus exercituũ super Ae-
gyptũ. Stulti facti sunt principes Taneos, & marcuerũt prĩcipes
Mẽpheos,deceperũt Aegyptũ,ãgulũ populorũ eius, Dominus mis
cuit in medio eius spiritũ Vertiginis:& errare fecerũt Aegyptũ ĩ
8. õni opere suo,sicut errat ebrius,& vomẽs Et nõ erit Aegypto opus,
q̃ faciat caput, & caudam incuruantem, & refrenantem. In die
9. illa erit Agyptus quasi mulieres,& Stupebũt,& timebũt à facie cõ

motionis

motionis manꝰ Domini exercituũ, quã ipse mouebit sup eã. Et erit terra Iuda Aegypto ĩ pauorẽ : oẽs q illius fuerit recordatus pauebit à facie cõsilii domini exercituũ, quod ipse cogitauit super eã 10.
In *die illa erunt quinque ciuitatis in Terra Aegypti, loquentes lingua Chanaan, & iurantes per dominum exercituum : Ciuitas solis vocabitur vna.* 11 12
In *die illa erit altare Domini in medio terrae Aegypti, & titulus Domini iuxta terminum eius erit in signum, & in testimonium Domino exercituum in terra Aegypti. Clamabunt enim ad Dominum à facie tribulantis, & mittet eis Saluatorem, et propugnatorem, qui liberet eos.* 13
Et *cognoscetur Dominus ab Aegypto, & cognoscent Aegyptij Dominum in die illa, et colent eum, in hostijs, et in muneribus; et uota uouebunt domino, et soluent.* 14
Et *percutiet Dominus Aegyptum plaga, et sanabit eam, et reuertentur ad Dominum, et placabitur eis, et sanabit eos.* 15
In *die illa erit uia de Aegypto in Assyrios, et intrabit Assyrius Aegyptum, & Aegyptius in Assyrios, et seruient Aegyptii Assur.* 16
In *die illa erit Israel tertius Aegyptio, et Assyrio, benedictio in medio terrae cui benedixit Dominus exercituũ, dicens: Benedictus populus meus Aegypti, & opus manuũ mearũ Assyrio: hereditas aũt mea Israel.*

EXPLANATIO IN DECIMVMNONVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. *ONus Aegypti: Ecce Dominus ascendet super nubem leuem, et ingredietur Aegyptum, et commouebuntur simulachra Aegypti à facie eius, et cor Aegypti tabescet in medio eius.*

Euseb. lib. 2. cap. 5. & lib. 3. cap. 2.

PRaesens caput multas habet interpretationes velut pleraquè alia in scriptis Prophetarum. Verum quòd attinet ad eius intentionem ex primis verbis appareat, Prophetã hoc loco p̃dicere onus, grauamen, ruinas, & calamitates Aegyptiorum sermone longe clariore q̃ in præcedenti capite, vbi vocibus maximè obscuris & inusitatis est vsus. Diuiditur autem istud capitulum prima sui diuisione in duas partes. In priori describit ipsam calamitatem; & vastationem quæ certè maxima fuit, atq; id vsq; ad quintam huius capituli particulam inclusiue: in posteriori eos cõsolatur, & prædicit eos ad ueram fidem tandem accessuros. Dicit ergo. Onus Aegypti. Alij dicunt. Visio Aegypti: seu Verbum quod fecit Dominus cõtra Aegyptum. Sed meo iudicio nulla est

Diuisio cap.

est melior, & conuenientior inscriptio quàm ista, videlicet, Onus Aegypti. q.d. iactura, pondus, & grauamen, tribulatio pariter et afflictio ipsius Aegypti; quemadmodum dicit Apostolus. Vnusquisq; onus suum portabit: omnes. n. communiter loquendo, suam habent in hoc mundo iacturam, suas quisquè afflictiones, ac tribulationes, & nemo ferè est, qui suam in hoc mundo non cogatur deferre fortunam aliqui magis, aliqui verò minus. Verum nota, quèadmodum alij obseruarunt, quòd licet Propheta in hoc capite proponat agere contra Aegyptum, & describere eius erumnas, & calamitates, non omnia tamen hic prædicta de ipso adamussim verificantur, præter quam quòd per Aegyptum allegoricè debemus intelligere mundum quem Christus sua passione, & resurrectione subiecit, & ad suam fidem traduxit, ut postea loco suo videbimus. Posito titulo, & huius capitis p̃missо, vel potiꝰ insinuato, breui argumẽto expendamus singula verba tex. Dicit. *Ecce Dominus ascendet super nubem leuem: & ingredietur Aegyptũ.* Communiter solet exponi particula ista iuxtà sensum literalem, quòd Dominus, qui est vniuersorum Dominus, & Deus vltionum præter omnium opinionem, aut citrà omnem spem, & contra omnium consilia, & iudicia, nullo, quid tale cogitante, tanquam aliquid noui facturus ascendit, time cum ipse decreuerit ascendet super nubem leuem: & ingredietur Aegyptũ: que fuerit ista nubes leuis, multi multa dicunt. Nõnulli existimant hanc nubem leuem fore Assyrios quorum mentes, & corda mouit Deus, & instigauit, ut confestim, & absq; vlla mora caperent arma aduersus Aegyptios, qui videbantur quasi cum Deo congressuri, & eius voluntatem velle impedire, aut illi pertinaciter obsistere; Dum ipse iam statuerat Iudæos ob crimen Idololatriæ, & ob alia quàm plurima eorum scelera, & flagitia diuina exigente iustitia grauiter affligere, vel punire: dicitur autem exercitus Assyriorum esse velut nubes, propterea quod velut ex nube grauida, & densa horribiles tempestates solent oriri; ità vbicunq; exercitus Assyriorum pedem fixerit, vel quocunq; diuerterit, non secus atq. horribilis tempestas illuc accèssisse videatur. Dicitur autem leuis, tum propter eius velocitatem, tùm quia leui, & facili motu, neq; multo cum labore aut negocio arma sumpserunt contra Aegyptios. Ego autem dico, quòd Dominus dicitur ascendisse super nubem leuem tamquam super currum quẽdam leuissimum & expeditissimũ, qua loquendi formula apud imperitos ostenditur potentia, & maiestas Dei, q̃ in ictu oculi absque vlla temporis dilatione præsto est ad puniendos reprobos, & peruicaces, quæ celeritas, et extemporanea diuinæ virtutis executio describitur per leuitatem nubium. Vnde Propheta nubes, & caligo in circuitu eius. Vel exercitus Assyriorum super quem Dominus ascendit in Aegyptum comparatus ad potentiam Dei vocatur nubes leuis, Eusebius dicit nubem leuem hic dici corpus Christi de spiritus Sancto conceptum quòd aliqui dicunt crassitudinem leuem. At si uolumus verum, & præcipuum huius uatis intellectum explicare, dicemus quòd Dominus Deus ascendet super nubem leuem, quia cum venerit tempus præfinitum à Patre, suscipiet humanã carnem nullo pondere peccatorum grauatam, quæ dicitur nubes, quia Spiritus Sancti virtute fuit formata nullo hominis auxilio quemadmodum nubes generantur sursum in aere virtute solis, & dicitur leuis ob causam iam dictam. Aut dicamus, quòd per nubem leuem per quam Dominus ascendet potest intelligi sacratissimum, & prorsus immaculatum Beatæ Virginis corpus, quod pariter dici potest nubes leuis, quia dũ Christus in eius vtero, & ex purissimis eius sanguinibus carnem suscepit, nullo eius uenter quouis genere peccati grauabatur. D. Cyrillus inquit nubem leuem esse carnem Christi purissimam, quam sumpsit ex Maria Virgine, quam nubem leuem nominat, quòd typus esset, & figura pluuiæ spiritalis: adeò q̃ per nubem leuem hoc in loco spiritualiter non solum Christi caro desumpta ex Virginis Vtero, uerum & corpus, ac

uenter

Aegyptus, Mundus.

Nubes leuis qua.

nenter Sacratę Virginis nuncupatur quia nullo peccati pondere grauabatur. Vnde, et D. Ambrosius in libello de institutione Virginis inquit. Virgo Maria tamquam nubes pluuit in terras gratiam Christi, quæ dicitur leuis, quia coniugij onera nesciuit, quæq; mundum leuauit de graui foenore peccatorum, quibus uerbis manifestè ostenditur per nubem leuem intelligi carnem Christi, & corpus. B. Virginis. *Et ingredietur* (inquit) *Aegyptum*, ideſt mundum, dum Virgo peperit ipsum. Et tunc profectò dicitur etiam ascendisse nubem leuem, quando nesciente Herode, & nullis eiusdē satellitibus quic quàm tale cogitantibus, fugit in Aegyptum, admonito Ioseph ab Angelis in somno: ut adimpleretur uaticinium. Ex Aegypto uocaui filium meum: sed ut ad literam redeamus. Dicit tex. Quod ingrediente Domino Aegyptū. *Commouebuntur simulachra à facie eius.* Quamquam enim non constet ex sacris literis, cum Dominus infans ingressus est Aegyptum, commota esse simulachra & ad terram deiecta, certū est tamen, & prorsus indubitatum, qđ adueniente Christo in mundum, & publicato Euangelio, commota sunt, imo confracta simulacra Aegypti à facie, & præsentia uirtutis, et potentiæ Christi, neq; quicquam dubito, imo firmiter, et constanter teneo commota fuisse simulachra Aegypti, ideſt suam uim amisisse, dum primum Christus adhuc puer ingressus fuit Aegyptum. Nec puto me ire inficias si dixerim, tunc fuisse Aegypti simulachra commota, cum Assyrij, aut potius Romani (Deo iubente) expugnarunt Aegyptum, & ea ratione dicuntur commota, quia non in ea opinione, seu existimatione apud eorum cultores exiterunt, quemadmodum prius, cum neq; potuerint eis opem ferre in tanta necessitate, et rerum perturbatione. Vel dicendum quòd adueniente exercitu Assyriorum commota sunt simulachra Aegypti, ideſt demones qui in eis latitabant, et dabant responsa, qui tunc amiserunt uirtutem suam. Et multa etiam in impetu belli, et armorum strepitu fuere confracta.

Huius loci meminit Eusebius in fine lib. 8. & cap 2 lib. 9. Et lib. 6. cap. 20.

Mat. cap. 2.

A Sed uerius dicuntur fuisse commota, et confracta, cū Christus adhuc fuit puer in Aegyptum deductus; sed longe clarius cum fuerit predicatum Euangelio. tunc enim non solum simulachra lignea, et lapidea; sed praua, et peruersa dogmata penitus corruerunt, et absumpta sunt. Et cor Aegypti tabescet in medio eius, ideſt cor populi liquefiet, et animo cōsternabitur in medio eius, ideſt in intimis eius precordijs cum uiderit hostes aduenisse, et rerum potiri, B et simulachra quib⁹ fidebant fore commota, ideſt non illud, quo tunc maximè indigebant auxilium illis prębere. Non enim possumus non maximè turbari, et commoueri, cum omnia præsidia, quibus nitimur, irrita, et uana esse conspicimus.

Vt autem res hęc perspicuè declaretur nunquid scilicet simulachra Aegypti fuerint cōmota cum Dominus ingressus est Aegyptum, imo non solum commota uerum etiam confracta nonnulli ueteres affirmarunt, et primo quidem Eusebius lib. 6. demon. Euang. cap. 20. Et apertius lib. 8. in fine et alibi. Et Procopius apertè dicit. cum Dominus puerili ętate in Aegyptum deuectus est, ineffabili potentia confregit Idola. Et quidam alius inquit. Non descendit dominus in Aegyptum, ut mortem euitaret sed ut mortifera idola dissiparet, et Theodoretus. Error (inquit) Deorum deletus est in Aegypto, et ille qui rectus est in nube leui, ab Aegyptijs est adoratus. Et tunc uerum etiam fuit quòd prędixit Esaias hoc in loco dicens. Et cor Aegypti tabescet, ideſt liquefiet in medio eius, ideſt igne Spiritus Sancti inflammabitur, et hoc modo commolietur, et liquabitur cor illius populi cognita ueritate, et spręto uanissimo Idolorum cultu, dū aperte nouerint ijdem populi eorum deos nullam re uera potestatem habere, nec eis posse suffragari, si tamen uolumus sustinere simulachra Aegypti fuisse cōmota, et confracta, dum accesserunt Assyrij, non erit absurdum ut mox annotauimus sed litera habet, quòd commouebuntur à facie eius, ideſt Christi hoc pacto saltim intelligendo, quo supra

pra diximus, fuisse commota, ideſt vim A men D. Hieronymus dicit oppoſitum
ſuam amiſiſſe, & ſi non fuerint omni- & multis Scripturæ authoritatib⁹ cõfir
nò confracta. Sequitur aliud incom- mat. vide ipsũ ſup hunc locũ. Cũ vero
modum, & infoelicitas futura aduerſus dicitur regnum pugnabit aduerſus Re
Aegyptios; Et inquit. *Et concurrere fa-* gnum, cum in præſentia loquamur de
Tex. 2. *ciam Aegyptios aduerſus Aegyptios: & vno Regno Aegypti, non exiſtimes plu*
pugnabit contra Fratrem ſuum, & vir ra ibi fuiſſe regna, ſed per regnum hoc
contra amicum ſuum, ciuitas aduerſus ci loco intelligamus diuerſas eiuſdem
uitatem, regnum aduerſus regnum. regni pronuncias, ſunt regiones, quę-
admodum nos itali diceremus Aethru
Quicquid fuerit penes Aegyptios riam pugnare aduerſus Apuliam, ſeu
ex his quæ hoc loco prædicit Eſaias; B Romandiolam, aut Flaminiam, quæ
certum eſt tamen in aduentu Chriſti in ſunt prouinciæ in eodem regno, ſiue
hunc mundum hęc omnia contigiſ- orbis parte exiſtentes, & ſic uerum eſt
ſe, quemadmodum ipſe apud Ma- quòd ait Propheta. Prædicit Eſaias a-
theum inquit. Si quis uenit ad me & liam Aegyptiorum calamitatẽ dicẽs.
Matt. 10. non odit Patrem & Matrem &c. *Et dirumpetur ſpiritus Aegypti, in uiſceri-*
Luc. 14. non poteſt meus eſſe Diſcipulus. & *bus eius, & conſilium eius præcipitabo: & in-*
Mar. cap. clarius apud Marcum. 13. cap. dum *terrogabunt ſimulacra ſua, & dæmones ſuos*
13. inquit. Tradet frater fratrem in mortẽ *& pythones, & ariolos &c.*
& Pater filium, & conſurgent filij in Dirumpetur (inquit) Spiritus Aegypti
parentes, & morte afficient eos: Nec hoc eſt, ita confundetur, & labefacta-
tamen dubium eſſe poteſt hoc idem ac C bitur, quòd prorſus ignorabunt quid
cidiſſe Aegyptijs dum aliqui ex his vo agere debeant. Et ſi fortaſsis aliquod
lebant cedere, aut fœdus inire cum Aſ- rectum cõſilium apprehenderint; ignora
ſyrijs, quidam alij volebant omnino bunt modum, & rationem, qua illud exe
obſiſtere, & vſq; ad Sanguinem rem ſuã quantur. Vel dirumpetur Spiritus Ae-
tueri; id quod etiam videmus in pleriſ- gypti in viſceribus eius, hoc eſt, in ſuis *Spiritus quò*
quê Regnis, ac Ciuitatibus reperiri, & primatibus, & cõſiliarijs, qui protinus *poteſt diri-*
plerunq: etiam in vna, & eadem domo, amittent robur, fortitudinem, & con- *pi.*
& præſertim hac noſtra tempeſtate in- ſtantiam. Certum eſt enim Primates,
credibili omnium bonorum dolore & Conſiliarios fore viſcera ipſius Rei-
contingit in ampliſsimo regno ipſius publicæ. Aut tertio dicas. dirumpe-
Galliæ, dum vna prouincia aduerſus D tur Spiritus Aegypti in viſceribus eius,
aliam, vna Ciuitas aduerſus aliam, & ideſt tam extremo, & incredibili dolo
in eadem ciuitate aliqui Ciues oppu- re ſpiritus, & anima totius populi com
gnant alios, & tandem in eadem domo mouebitur, et concutietur, vt eorum
ſunt variæ ſciſsiones, & ſectæ. Aliqui viſcera diſrumpi, et confringi videan-
dicũt hãc pugnã fuiſſe inter Aegyptios, tur. ſed melius, diſrumpetur ſpiritus
non quidem quòd aliqui ex eis vellent Aegypti in uiſceribus eius, quia tunc
ſe iungere Aſſyrijs aliqui uerò non ſed erunt ſeditiones, et odia inteſtina in
quòd variæ erant in eis voluntates, va- intimis viſceribus. hanc calamitatẽ
ria conſilia, & quiſq; volebat alijs præ- ad Chriſti tempora referentes, dicunt
ferri: ſicq; mutuis inter ſe ſe odijs con- Spiritum Aegypti in aduentu Domini
flictabant, & adeò ſe inuoluebant, & im E diſrumpi et commoueri, quia omnem
pediebant, quemadmodum vepres quæ lapidem mouebunt, quò Chriſtianos
ſibi inuicem cohærentes mutuo ſe pun ab eorum conuerſatione ſummoueant,
gunt. Non tamen deſunt qui hæc om- nec poterunt quicquam efficere; Vndè
nia ad Chriſti tempora volunt referre conuenienter ſequitur. *Et conſilium*
cum nuſquàm ſecundum eos legatur *eius præcipitabo.* Tunc enim præcipita- *Præcipitare*
Aegyptios ceſsiſſe Aſſyrijs, aut Babilo ri dicitur aliquod conſilium, cum quip *conſilium.*
nijs, ſed varia fortuna belli inter eos pu piam repente, temerè, et inconſultò ef-
gnatum: neq; legitur vnquam ſeditio- ficitur. Debet enim conſilium eſſe per-
nibus inter ſe fuiſſe diſſectos verumta fectum,

fectum, maturum, ac diu præmeditatum, cum præsertim res arduæ ac difficiles nos perurgent, & nos vulgo dicere consueuimus; Deum cum vult aliquem ob male acta punire, auferre ei cerebrum, & mentem, vt quæ sunt opportuna nequeat inspicere; quo nempe modo Deus optimus Max. egit aduersus Aegyptios, dum ab Assyrijs erãt oppugnandi subtrahens illis iudicium, & rectum consilium. Quo etiam pacto egit aduersus eosdem, dum à suis sedibus nitebantur pellere ipsum Christũ. Ipsi enim interrogabũt simulachra sua, Deos suos fictiles, & lapidos. Et diuinos suos, & pithones, & ariolos Diuini dicuntur ab archano seu secreto, quod. s. eiusmodi hominum genus archanis, & secretis verbis vti soleat, & plerumq; ijs vocibus, seu clamoribus quæ nullũ habent sensum, vt virtutem ad aliquid operandum. Pythones dicuntur quidã homines Demoniaci, qui animas ab inferis euocare dicuntur, per quas interrogantibus futura prædicunt, dicti à Pintanome verbo Græco, quod latine significat interrogo, quòd interrogati respondebant quid futurum esset. Arioli dñr, & ipsi qui futura diuinant, dicti Arioli quasi farioli à faris, vel à fando, quia. s. fantur, & loquuntur quæ plerũq; nesciunt: sed de his hominum monstris vide alia quæ supra notauimus cap. 8. huius operis. & propterea sequitur; *Et tradam Aegyptum in manus dominorum crudelium, & Rex fortis dominabitur eorũ: ait Dominus Deus exercituum.* Domini crudeles hoc loco veniunt intelligendi Babilones, & Assyrij, qui maxima ira, & furore perciti, expugnaturi venerant, & penitus euersuri vniuersam Aegyptũ: appellantur Domini crudeles & nullum habent pietatis affectum, nullis mouentur præcibus, aut officijs, sed duri, & asperi sunt contra quoscunquè, & præsertim cõtra eos quos euicerũt. Rex fortis dominabitur eorum, ideſt qui nullis commouetur supplicationibus, imò quo magis exoratur redditur obstinatior, & hoc hominum genus est instar quorundam lapidum, aut lignorum, qui quò magis alicui elemento vt aquę vel igni opponuntur, eo magis obdurescunt, & consolidantur; sed milius qui dem meo iudicio, per Regem fortem intelligendus est Rex inuictus, & constans, quales erant Romanorum Imperatores, in quorum manus circa tempora aduentus Christi deuenerunt Aegyptij, qui prius suos habebant Reges. Atqui Domini crudeles, & Reges fortes sunt reuera Principes gentium, qui suis tantum commodis, & voluptatib⁹ inseruiunt, nequè vllam habent curam subditorum. Domini crudeles, & Reges fortes sunt Demones, qui nos inceſſanter oppugnant, iuxtà illud Euang. Cum fortis armatus. i. Diabolus custodit atrium suum. Et deniquè Domini crudeles, & fortes sunt ipsæ hominum voluntates corruptæ, & peruersæ, quibus in passiones ignominiæ, & in reprobum sensum deducimur, & tradimur. Dicuntur etiam crudeles domini, qui pareunt iniquitati, & ad omnia scelerũ genera solent conniuere. Contra uerò Deus cum sit misericors, dicitur aliqñ crudelis apud Hieremiam, quia nõ parcit iniquitatis ut refert. D. Augustinus Epi: 54 inquit tandem. Ait Dominus Deus exercituum. Timeant Aegyptij, timeat vnusquisque, qui vult repugnare iussionibus Domini, & repellere seruos, & ministros suos; quoniam eiusmodi comminationes, et prædictiones non sunt hominũ uerba, sed eius qui solus est potens, & Dominus exercituum, qui potest mutare regna, & Imperia, et ea destruere, et restaurare, sicut et placitum est. Aliud incommodum Aegyptijs futurum prædicit ipse Propheta. d. *Et arescet aqua de mari, & fluuius desolabitur, atq; siccabitur.* Et rursus. *deficient flumina: attenuabuntur, & siccabuntur riui aggerum.* Commodè quidem, et opportunè postquàm expressit Aegypti calamitates futuras penes hominum subiectionem, prædicés eos sub maxime tirannide, et sub dura seruitute crudelium Dominorum quãdoq; futuros: nunc prædicit eorum miseriam quò ad terræ desolationem, et sterilitatem, quæ tunc dicitur desolari, quòd priuatus aquis, quarum beneficio tota regio irrigata fouebatur. Propterea inquit. et arescet aqua de mari

Consilium quale debet esse.

Diuini

Pythones

Arioli.

Text.

Domini crudeles Domini fortes qui

fiue

siue mediterraneo quod attingebat, & alluebat oras quasdam Aegypti, vel intelligit lacum quendam satis amplum, & copiosum, quem D. Hieronymus uocat lacum Marcotem siue Marcotidem. & dicitur arescere, quia non tãtum fructus, & beneficij afferet Aegyptijs vti solebat, & est locutio hyperbolica, siuè similitudinaria; sic cum dicit: & fluuius desolabitur, atq; siccabitur. Et idem repetit, vt magis terreat, & rem ipsam clarius demostret, & corroboret, cum inquit. *Et deficient flumina, & attenuabuntur, & siccabuntur riui aggerum.* Ageres dicuntur veluti munitiones fluuiorum quibus impediuntur flumina ne foras prodeant, & agros inundent. Quarè cum .d. siccabuntur riui aggerũ vult innuere nullam amplius futuram necessitatem conficiendi aggeres, ob excessum, & superessluentiam riuorũ, qui à principali flumine dimanant. Appellat Nilum flumina cum inquit. deficient flumina, quia per septem latera aut ostia intrabant in mare. Sic etiam cũ d. nudabitur alueus riui à fonte suo, & omnis sementis irrigua siccabitur, arescet, & non erit: hæc omnia dicta hyperbolicè, sic etiam cum dicit. *Calamus, & iuncus qui oriuntur in paludibus, et consetuantur, marcescent, & putrescient,* Quia deficiente aqua non habebunt humorem: per alueum riui quidam intelligunt littus fluminis aut ripam. Ego autem potius intelligerem lectum, vt dicunt, fluminis. Per sementem irriguam intelligunt ea quæ sunt seminata, & posita iuxtà riuos aquarum, quibus necessario quę indigent seruntur vt fructum producant, cum in ea regione, iuxtá sententiam ferè omnium, nõ sint pluuię. Proinde arefactis aquis, & desiccatis fluminibus necesse est quæ sunt iuxtà ea, hoc est, iuxtà flumina, & riuos ab illis dimanantes desiccari, & in nihilum redigi.

Aggeres.

In Aegypto non sunt pluuię.

Cum postea subdit. *Et moerebunt piscatores, & lugebunt omnes mittentes in flumen hamum, & expandentes rete super faciem aquarum emarcescent; Confundentur qui operabantur linum pectentes & texentes subtilia: Et erunt irrigua eius flaccentia: omnes qui faciebant lacunas ad ea*

A *piendos pisces.* Supple moerebunt, & gement: & ratio est, quia piscatione parabant sibi victum, & alia necessaria ad vsum humanum, sic etiãm qui Conficiebant retia, vndè sibi quæstum, & victum parabant, cum nulli essent amplius vsui mœrebant, & dolore conficiebantur, sic & illi qui operabantur linum, id quod non potest fieri absq; vsu aquarum, confundentur (inquam) .i. p plexi erunt, & animo consternati, quia B ignorabunt, cum nullam aliam artem, aut opificium didicerint qua ratione possent se, & familiam sustentare; pectentes, & texentes subtilia, idest bissum, linum candidissimum, vestes ex se rico cõfectas, sagenas, & alia eleganter, & operose laborata: & non ab re de ijs qui conficiunt linum vtitur Propheta nomine operis, dicens. qui operantur linum; quando nihil sit ex his quæ ex terra nascuntur, quòd tantam operam, C & industriam requirat, quantam linũ, vt experientia testatur, quantum temporis, laboris, & studij insumant Pauperculæ Mulieres in conficiendo lino, & vestibus quæ indè consuuntur. Postremo non parum dolebunt, & gemẽt, ac male habebunt, qui faciebant lacunas, idest viuaria, stagna, lacus, & piscinas ad conseruandos, & capiendos pisces quorum incredibilem copiam producere solet fluuius Nili, quia irrigua D istius fluuij erunt flaccentia, hoc est, modica admodum, & ea quidem corrupta, & lutuosa aqua erunt oppleta, & magna ex parte arefacta, & exsiccata. Hæc autem omnia non ea ratione sunt allata, quasi reuera voluerit innuere Propheta aquam Nili, vel etiam ipsius maris desiccandam esse, & penitus arefieri, quamquam & id facillimum sit ipsi Deo, sed voluit innuere, quòd post captiuitatem tanta erit inopia, & omE nium bonorum caritas, quòd videbitur mare desiccatum, & fluuium Nili vsq; adeò amplissimum, & copiosissimum aquis omnino destitutum, & reuera nescio, quo maiori artificio, quib⁹ similitudinibus, tropis, & figuris uti potuisset Sanctissimus, pariter, & eruditissimus iste vates, ad describendam summam, & incredibilem illius regni

deso-

desolationem ac destructionem : sed multo maior erit destructio, & desolatio, quæ erit alterius Aegypti, hoc est, ipsius mundi in die iudicij.

Dubium Propter ea quę hic dñr, merito quis posset ambigere. cur Dominus Iesus, cum primum fuit in lucem ędítus, fuerit destinatus in Aegyptum proficisci? huic dubitationi respondet Eusebius Cesariensis libro 6. demonstrationis Euangelicæ cap. 20. & lib. 9. cap. 2. vbi perbellè satis, & egregiè hanc affert causam. d. quòd Aegyptij primi omnium fuerunt qui cęperunt colere multos Deos, ac Demonibus offerre sacrificia; & proindè vniuersis mortalibus superstitionis, authores exstiterunt, & præ omnibus alijs Demoniacis artibus, & curiositatibus operam dedere, & ob id diuina scriptura præcipuos populi Dei hostes fuisse testata est, quinimo non erubuit antiquus eorum Rex fateri se non nosse Dominum, neque cum eo commune quicquam habere; sic enim respondit ipsi Moysi roganti, vt Dei populum dimitteret; non noui dominũ, & Israel non dimittam. Volens ergo misericors, & clemens Deus insigne quoddam suæ virtutis specimen nobis exibere, præmisit filium suum in illud Regnum; cuius aduentu non leuis, & exigua illius regni futura erat mutatio; quia videlicet referente scriptura in hoc eodem cap. cognoscent Aegypti Dominum qui videlicet non cognoscebant illum prius, & vouebunt Domino uota, & soluent; & colent eum in hostijs, & muneribus, & quæcunq; alia in hoc eodem capite referuntur quod cõmouebuntur simulachra Aegypti à facie eius, & cor Aegypti tabescet in medio eius: quodq; maximæ sint futurę dissēsiones, & dissidia inter Aegyptios, cum Christus ad eos accesserit, & cum postea fuerit prædicatum Euangelium, omnia hæc profecto verissima extitisse demostrat idem Eusebius. Et quamquam non dubitẽm verum fuisse, quòd ingrediente Domino Aegyptum fuerint commota eius simulachra, quòd ferre non possent suæ virtutis præsentiam, fatearq; multo magis non solius Aegypti, verum totius orbis terrarum commota esse consilia, naturas hominum, & ingenia, qui agnotis dolis, & fraudibus Sathanæ sunt conuersi ad Christum Dominum: & ob id eius piscatores, & qui olim conficiebant retia & suis rebus eorum præsidio optimè consulebant detecta Demonis astutia; moereant, ac tristentur, nihilominus versa uice etiam existimo conuenienter posse intelligi, cum Dominus fuit ingressus Aegyptum, hoc est, hunc mũdum, & cum cæpit prædicari Euangelium, et Christi fides, commota esse simulachra, id est varia dogmata, multas hæreses, et opiniones, et ēniq; sapiẽtiã huius mundi, de qua maxime olim homines gloriabãtur exoleuisse, & arefactã esse ita ut Spiritus qui tunc vigebat in hoc mũdo dirũperetur ĩuiscerib⁹ eius, & diuideretur, quò factũ est, vt multæ exortæ fuerĩt sectæ, & scismata et aquę fluuij sint arefactæ, qa nulla, vel modica fides ĩ aquis. i. in Populis fuerit reperta, iuxta illud Lucæ 18. d. Putas ne cũ filius hominis venerit in mundum, inueniet fidem in terram? Hinc factum est, ut piscatores, et tendentes rete in mare, hoc est Apostoli, qui cõstituti fuerant piscatores hominum, ut scilicet, caperent pisces, id est animas, et traherent ad salutem, et qui reficiebant retia. i. emendabãt, et corrigebant mores hominum, et ad vnitatem, et concordiam quoscunq; redigere conabantur, isti (inquam) piscatores nunc tristentur. ac lugeant quia nullum charitatis uestigium, et rectę intentionis propositum in mundo inueniunt, et præsertim his nostris temporibus, in quibus multæ, et variæ hæreses inualuerunt, et re vera contingit pugnas, et concertationes várias, non solum inter extraneos, et inter cognatos, et notos, uerum et inter eos, qui sunt sanguine coniuncti sæpe reperiri, et propterea turè moerent piscatores, et lugent etc. Et ne omnino recedamus à literæ dicamus quòd occupato regno ab Assyrijs piscatores etiã moerebunt, quia sublata erit eius facultas piscandi ob inopiam aquæ, et ob insolentiam militum, qui etiam solebãt suis dolis, et fraudibus seducere mentes pusillorum, et moerebunt, et tristaban-

Soluitur

Exo. 5.

Luc. 18.

lib. 6. cap. 20

stabuntur, quia Christus manifestas, et notas faciet in populis adinuentiones eorum.

Præterea subdit Esaias tamquam deridens, & subsannans Principes, & sapientes ipsius Aegypti. d. *Stulti Principes Taneos Sapientes consiliarij Pharaonis dederunt consilium insipiens* : et nũc videtur conuersus ad eiusmodi Sapiẽtes et Cõsiliarios deridere eos, et increpare quẽadmodũ sũt ausi, nec puduit eos decipere Faraonẽ, et vniuersũ regnũ in perditionẽ conijcere. d. Quomodo dicitis Pharaoni. Filius sapientiũ ego filius Regum antiquorum? Dicebantur stulti Principes, & Consiliarij Pharaonis, quia persuaserunt ei arma capere aduersus Regem Assyriorum pro defensione Populi Iuda, qua in re, vt euentus rei comprobauit, dedere consilium insipiens. vt benè dixit ille Exitus acta probat. Cum ergo eos increpat. d. Quomodo dicitis Pharaoni: Filius sapientiũ ego, filius antiquorum Regum: duplicem habet sensum, aut quod de se ipsis loquerentur. q. d. Nostra est sapientia, nostrum est consilium, nostri progenitores, & antenati fuere sapientes, & iure consulti, nos non sumus ab illis degeneres, sumus filij Regum antiquorum; propterea quòd nullus erat apud eos Rex, nisi sapiens: & proinde non possumus errare, nec decipi: hunc in modum miseri se ipsos iactabant, & de sapientia plurimum gloriabantur: aut illa verba ad ipsum Regem possunt referri, hunc in modum, quòd illi sapientes, & Regni primates, qui adherebant Regi, & circumstabant ipsum applaudebant ei, & adulabantur dicentes. Quid times Rex potentissime? nonnè Regnum tuum antiquissimum est, & potentissimum? neq; Regem vllum vnquam pertimuit, sed quotquot ausũ fuerunt aduersus ipsum consurgere, fuerunt ab eo deuicti, & in eius dictionem redacti, nec mirum quòd Regnũ istud fuit ritè, & prudenter erectum, & summa cum sapientia firmatum, stabilitum, & administratum: quare non est quòd timeas. Et quoniam quale fuerit eorum consilium, quantumuis eorũ adulatio profecerit res ipsa comprobauit,

Tex. 4

A inuehitur nunc Propheta aduersus Regem, & inquit. *Vbi nunc sunt sapientes tui? ò Rex Pharao: annuncient tibi, & videcent quid cogitauerit Dominus exercituũ super Aegyptum. Quis enim eorum cognouit sensum Domini? aut quis Consiliarius eius fuit?* Scriptum est enim filij hominum mendaces in stateris, vt decipiant de vanitate in idipsum. Et alibi. d. Prophetа filij hominum vsq; quo graui corde, vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? Et tandem repetit Esaias, quod dictum est; & concludit. *Stulti facti sunt Principes Taneos, emarcuerunt Principes Memphees*, Ideſt decepti sunt, & à sua existimatione cæciderunt: *deceperunt Aegyptum, angulum populorum eius*. i. Aegyptus erat angulus populorũ eius, hoc est, erat nexus, & itũctura robur, ac stabilimẽtũ populorũ, vt p angulũ populorũ Aegypti possumus ĩtelligere Prĩcipes, & Optimates ipsius Regni. Sed ego potius per angulũ populorũ intelligerem ipsum Regem quem deceperunt ipsi Sapientes, & Primates Regui; & verè quidem Rex potest vocari angulus Populorum, quia in eius virtute, sapientia, ac potestate populi consistunt, & vniuntur, & corroborantur, velut distincti parietes in uno, & eodẽ lapide coniunguntur Taneos, & Memphis sunt duę principales, & nobiliores illius Regni Ciuitates. Taneos n. est Ciuitas illa in qua Moyses multa signa fecit, iuxta illud psal. 77 posuit in Aegypto signa sua, & prodigia sua in campo Taneos. Memphis autem est Ciuitas, iuxtà D. Thomam, vbi vigebat studium, & exercitium bonarum artiũ & literarum, & vbi florebat sapientia secularis, & secundum quosdam, erat Ciuitas maximè dedita magicis artibus: et quemadmodum scribit Iosephus lib. 8. cap. 6. de antiquitatibus, ista Ciuitas fuit constructa, & edificata à Mineo Rege Aegyptiorum multo ante quàm fuerit ipse Abraham. Quoniam ergo istæ duæ Ciuitates erant illustriores in toto illo Regio, ideo earum dumtaxat meminit Esaias.

Psl. 61.

Psl. 4.

Aegyptus angulus populorum.

De Tanais vt. Plin. lib. 6 cap. 7

Taneos Memphis.

Psl 77

De Memphis Plin lib. 2. cap. 88.

Ioseph. lib. 8 antiq. cap. 6.

Cur autem, et quid causę fuerit, quòd sapientes, & consiliarij Regis Aegypti tantopere aberrarint, & in eiusmodi

gra-

grauissimas calamitates inciderint, docet Esaias hoc versiculo, cum inquit. *Dominus miscuit in medio eius spiritum vertiginis: & errare fecerunt Aegyptum in omni opere suo, sicut erat ebrius, & vomens; & non erit Aegypto opus, quod faciat caput, & caudam incuruantem, & refrenantem.* Miscuit (inquam) Deus ideſt permisit commisceri, aut infundi inter ipsos primates, & sapientes Spiritum vertiginis, hoc est, spiritum erroris, spiritum inconstantiæ & instabilitatis, aut etiam spiritum promptitudinis, ac temeritatis, & hoc ideo fuit; quoniam, vt inquit D. Paulus ad Rom. primo non probauerunt Deum habere in notitia, ideo tradidit illos in reprobum sensum, & 2. ad Thes. cap. 2. dicit idem Paulus, de eiusmodi hominibus; pro eo quòd charitatem veritatis non susceperunt, vt saluarentur, mittet eis Deus operationem erroris, vt credant mendacio; sic & in hoc loco Deus misit, vel commisceuit, inter eos, vel in medio eorum, hoc est, in cordibus, & mentibus ipsorum spiritum vertiginis: & errare fecerunt Aegyptum in omni opere suo, videlicet, in his quæ spectant ad cultum Dei; deinde in his quæ spectant ad regimen populorum, & ipsius Regni conseruationem. Nec te perturbet prius dixisse prophetam quòd dominus miscuit in medio populi spiritum erroris, & postea dixisse primates, & duces populi fecisse Aegyptum errare, quoniam prius ipsi errauerunt, & postea alios errare fecerunt. Postremo in his quæ spectant ad præparandum, & conficiendum bellum, tum pro defensione, tum etiam, si occurrerit, pro offensione eorum, qui nobis aduersantur, & errare fecit, sicut errat ebrius, & vomens, ideſt qui est perfectè ebrius aut crapulosus, ille enim non à se ipso, sed aliunde regitur; hic vero cum exerit, ebrietatem, nullam habet, neq; honesti, neq; decoris rationem.

Porrò nota, quòd spiritus vertiginis non ab re istis imputatur, quoniam qui laborant hoc morbo, omnia sibi videntur circum volui, & instar rotæ commoueri, & tandem in se ipsis mobiles, & inconstantes ruunt in terram; vndè psal. 82. contra istos hunc in modum deprecatur. d. Deus meus pone illos vt rotam, & sicut stipulam ante faciem venti. In summa qui spiritu vertiginis laborant, sibi ipsis sunt tædio, sunt inconstantes, nec sciunt quid agere debeãt. Vertigo. n. secundũ medicos nascitur ex humore frigido, & glutinoso, occupãte cerebrum, aut ex vaporibus calidis, & acribus delatis ad caput, & spiritum animalem in cerebro vertentibus, & veluti in gyrum agentibus: alij ferè idem. d. esse morbum capitis qui ex frigidis, & lentis humoribus sursum ex ventriculo commeantibus oritur: vt sic affecti parua occasione succidant, quia omnia sibi videntur circumferri & circum volui, sic propemodum contingit his quibus Deus hunc spiritum imittit vt quid sint facturi nihil omnino persentiant. Eiusmodi erant Aegyptij, & cum primis optimates, & sapientes consiliarij: & explicans Propheta maiorem illius populi miseriam, inquit: Et non erit Aegypto opus, quod faciat, caput, & caudam, incuruantem, & refrenantẽ. Horum verborum sensus est, quod Regnum Aegypti vsquè adeo vile, & abiectum erit, quòd non erit opus, vt studeat, ac laboret ad constituendum caput, ideſt præpositos, Duces, ac præfectos; nequè erit opus constituere caudam, ideſt satellites, & sequaces; neq; erit opus instituere quempiam incuruantem, & refrenantem, ideſt ministros qui regant populum, & ne vlli fiat iniuria, in officio contineant; & pœnis luuenum petulantiam coerceant, ac refrenent; quia expugnata, & capta Aegypto, ad alios deuoluetur imperium, & aliorum erit munus, & officium gubernandi. Alij exponunt, quòd Aegypto non erit opus, vt faciat caput, & caudam, ideſt non habebunt sui Duces, ac Rectores tantam vim, nec tantum animi robur, vt rem aliquam magni, vel parui momenti facere quæant; nequè habebunt incuruantem, & refrenantem, hoc est, nec Senes, nec Adolescentes, quorum operæ vtantur. Alibi per caput, videtur

intelligere ipſe Propheta longæuum, & honorabilem; per caudam verò Prophetam docentem mendacium; ſic.n. legit ſupra cap. 9. Diſperdet Dominus ab Iſrael caput, & caudam, incuruantem, & refrenantem die vna. q. d. ſimul & eodem temporis momento, & ſubdit ibidem. Longæuus, & honorabilis ipſe eſt caput: & Propheta docens mendacium, ipſe eſt cauda. Vbi D. Hieronymus per Prophetã docentem mendacium intelligit Hæreticos, qui velut iumenta ſua cauda, ideſt falſa doctrina deſumptis quibuſdam ſacræ ſcripturæ locis perperam intellectis, ſuas, ſęditates operiunt, & eadem cauda frequenter mota, & agitata arcent eos qui ad ueritatem anhelant, ſicut moris eſt quorundam animalium motu caudæ arcere, & amouere à ſe muſcas, & quædam alia huius generis animantia. Alij quidam poſteriores hunc in modum exponunt: non erit opus Aegypto, vt faciat caput et caudam, ideſt non oportet eum laborare, & quicquam operis facere ad reſiſtendum hoſtibus; quòd habeat principium & finem, ideſt nihil efficient, quod illis ſit profuturum; neque ipſum laborare oportet, vt habeat incuruantem, & refrenantem, ideſt quòd præparet exercitum, qui incurare poſsit, ideſt in fugam mittere militares hoſtium copias, aut ſaltem refrenare, quia tandem omnia eorum opera erũt imperfecta, ac tumultuaria; nec bonum habebunt principium; neq; etiã ſunt bonum habitura finem; neq; etiã tanti erunt vt nouerint ſeparare ſenes à Iuuenibus, & petulantes, ac laſciuientes Iuuenes reprimere, ac refrenare; quibus verbis dubio procul incredibilis Aegyptiorum ſtupor ac lues prædicatur, ac deſignatur. D. Hieronymus clarioribus verbis exponit hanc partem cuius expoſitio mihi ſummopere placet. Sic enim dicit. Aegyptus nullum habebit opus, ſiue conſilium, quòd aut caput habeat, aut finem, quemadmodum nos vernacula lingua diceremus, non farà coſa, che ſtia bene, ne coſa ch'habbi garbo, & l'attione ſue non hanno ne capo, ne coda; neque facient rem quæ ſenibus conueniat, aut Pueris, quorum alij. Senes per nimiam ætatem deſipiunt, ac delirant: alij hoc eſt, Iuuenes, & Pueri, per laſciuiam, & infantiam, & modicam rerum experientiam ignorant quid agant. Hæc autem omnia quæ mox dicta ſunt verius contigerunt, non modo Aegyptijs verùm, & vniuerſo orbi qui per Aegyptum figuratur, ſed multo magis Iudæis poſt Chriſti paſsionem; Tantus enim ſtupor ex prædicatione Euangelij, & miraculis Saluatoris noſtri inuaſit mentes hominum, vt nihil omnino ſcirent quid facto eſſet opus prò extinguenda, & penitus abolenda fide paſsionis Chriſti. Quòd etiam in his locis fuerit eluſa, & penitus reiecta ſtulta ſapientia Aegyptiorum manifeſtum eſt ſignum, & inditium ſapientię huius mundi, quæ dubio procul apud Deum, manifeſta eſt ſtultitia, & præſertim cum audeat, aut tentet ſe erigere contra Deum, cum ſatis conſtet nullam eſſe prudentiam, nullam ſapientiam, conſilium nullum contra Deum, vt dicit Hieremias. Nec mirum quòd aliqui huius Mundi Sapientes, qui ui mium ſuæ ſapientiæ tribuebant, & nihil uerum, nihil vè ſolidum, præter id, quod ipſi imaginabantur, fore exiſtimabant, tantopere à ueritatis uia receciderint, & aberrarint; quando Dominus uolens reprimere, & detegere, manifeſtamquè facere vaniſsimam eorum ia ctantiam, in uiſceribus eorum cerebri miſcuit ſpiritum uertiginis, & eoſdem reddidit uelut ebrios, atq; furentes. Ebrios quidem, non quia uinum potauerint, ſed quia uitiis, & prauis opinionibus erant oppleti, contra quos ebrios loquæbatur Propheta .d. Væ qui ebrii eſtis abſquè uino, & non ſolum ebrij ſed et uomentes furorem draconum, et furorem aſpidum inſanabilem.

cap. 9.

Hieronym.

Hæretici cauda.

Hieremias alias addu-ctus.

Hieronym.

Sequitur deinceps ipſe Propheta, oſtendens imbecillitatem, & puſillanimitatem ipſorum Aegyptiorum, quod eſt aliud genus non paruum infœlicitatis, et miſeriæ, dum inquit.

In Die illa erit Aegyptus quaſi mulieres & ſtupebunt, & timebunt à facie com-

Ter. 5. *motionis*

motionis manus Domini exercituum, quam ipse mouebit super eam &c.

Cum mox ostenderit quantum Aegyptij defecerint in prudentia, & sapientia, de qua tantopere gloriabantur, cum suis consilijs, & actionibus maximam præse tulerint insipientiam, id quod rei euentus comprobauit, nunc sugillat eos, & demostrat quemadmodum in fortitudine, et animi magnitudine excelluerint, cum in tanta rerum necessitate effecti fuerint, velut mulieres, imbecilli scilicet, et pusillanimes, quoniã aduentante exercitu Assyriorum, non modo illis se opponere, et quantum res ferebat illis obsistere non curarũt, sed stupore, et timore perculsi hostibus manum dedere, hoc est quod habemus in præsenti litera, inquit enim Prophe ta quod ipsi stupebunt, & timebunt à præsentia, & manifestatione, quæ per faciem designatur commotionis manus Domini exercituum, quam ipse Deus mouebit super eam, hoc est, super Aegyptum: Videbunt enim et considerabunt manũ Domini, ideſt virtutẽ, et potentiam ipsius Dei esse commotam, et iam præparatam, ac resolutam ad puniendum Aegyptios. Vndè conuenienter sequitur, quòd habetur in hoc eodem capite, videlicet.

Et erit Terra Iuda Aegypto in pauorem: omnis, qui illius fuerit recordatus, pauebit à facie consilij Domini exercituum, quod ipse cogitauit super eam. Textus iste cum vario modo legatur à diuersis Interpretibus non est vsq; adeò clarus, & perspicuus, vt prima facie nobis apparet. Si enim legatur quemadmodum in pluribus biblijs, & præsertim in ea quæ nuper est correcta, & approbata per Sixtum quintum & nouissime per Clementem viij. hunc in modum exponetur, quod Terra Iuda erit Aegypto in pauorem, quia cum nouerint Aegyptij Dominum exercituum præ alijs regionibus eam protegere, & custodire, pauebunt & contremiscent, neq; vnquam audebunt contra eam arma susc ipere, aut dicendum quod cum Aegyptij fuerint recordati quòd propter auxilium ipsis Iudæis collatum tam grauia damna sunt passi, erit Terra Iuda Aegypto in pauorẽ, quod melius exponit cum dicit, omnis qui illius fuerit recordatus pauebit à facie, ideſt à consideratione consilij Domini exercituum, quòd consilium ipse Dominus cogitauit super eam. Solet enim quisque vehementer contristari dum recordatur loci, vel hominis inquo, vel à quo passus est aliquid mali iuxtà illud Virgilii. *Infandum regina iubes renouare dolorem.* *Virg. Aeneid. 2*

Et præsertim cum recordari fuerint in obsidione ipsius Hyerusalem Dominum vna nocte per Angelum interfeciſſe. 185. millia virorum, Dicunt alii erit Terra Iuda Aegypto in pauorem, quia veniet aliquando dies, quòd sine tremore non poterunt audire nomen Iuda, cum in ea terra hoc Domini consilium de puniendis Aegyptiis longè antè fuerit reuelatum. Nec est credendum, Terra Iuda fuerit Aegypto in pauorem quasi fuerit tempus vllum, vt Iudæi potuerint, præter ea tempora in quibus eorum Ductor fuit Moyses, inferre malũ aliquod Aegyptiis, cum ipsi fuerint potentissimi, & fortissimi, quorum auxilium summopere Iudæi expetebant, & petebant, nisi dicamus, vt mox diximus, quod agnoscentes Aegyptii, & memoria repetentes quanta fecit Dominus in Populo Israel, & propter ipsum, non solum in pauorem quendam deuenirent; sed in reuerentiam quandam, & obseruantiam illius populi adducerentur. Sed ego longè altius erecta mente, & sursum corde eleuato, illis assentior qui existimant hic latere misterium, quod scilicet, Terra Iuda erit quandoq; Aegypto in pauorem, & quicunq; recordatus fuerit illius, pauebit à facie consilij Domini exercituũ, quod ipse cogitauit super eam, ideſt super Iudæam, & quodnam fuit hoc consilium? Consilium (inquam) Domini fuit, vt gens Iudæa spreto Idolorum cultu, & cognitis innumerabilibus Dei erga ipsam beneficijs conuerteretur ad ipsum, & legem, & mandata illius præscripta custodiret, & venientem Dei filium in hũc

ideſt lingua Sancta, lingua Hæbrea (ſic enim omnes exponunt) uoluit autem Propheta nominare potius linguam Chanaan, quam linguam Hæbream, vel ut prophetia eſſet obſcurior, uel ad tollendam iactantiam, et inanem gloriam Hæbreorum, quaſi lingua eorum eſſet præſtantior, et communior, et maior in præcio à cunctis habita: aut dicamus, propterea dixiſſe Prophetam, in illis quinque Ciuitatibus linguam Chanaan haberi, quia per longum tẽpus fuit terra illa, à cananeis exculta, et habitata: Nonnulli aiunt (ne quid prætermittam) multos Aegyptuos, qui cum Aſſyrijs uenerant ad expugnandã Hyeruſalem, miſſos fuiſſe ſaluos in patriam ſuam, vt narrarent magnalia Dei Iſrael, & erectis aris (colerent ipſum Deum) et ſacrificijs venerarentur, et hoc uult innuere Propheta, cum inquit: quinq; Ciuitates Aegyptiorum loqui lingua Chanaan, ideſt lingua Hæbrea, qua vtebantur fideles, laudaturi Dominum, quamquã lingua Chanaã non ſit omnino eadem cum hębrea; ſed mirum eſt, quomodo quinq; tantũ Ciuitates in terra Aegypti fuerint hoc beneficium conſequutæ, et non alię, aut non plures, aut pauciores: ego certe non intelligo: et exiſtimo ſub his verbis, et ſub hoc numero determinato profundum aliquod latere miſteriũ. Dicunt aliqui quòd poſuit numerum determinatum pro indeterminato: vel quòd uoluit recenſere vrbes celebriores, et illuſtriores. Alii dicunt quòd iſtæ quinq; Ciuitates in uniuerſum, et ſecundum quamlibet eius partem ſuſceperunt linguam Chanaan, adeò quod in nulla iſtarum erat aliqua ſciſſura ſiuè diuiſio, vt una pars Ciuitatis loqueretur lingua Aegyptiaca, reliqua uerò lingua Chanaan; quemadmodum ego uidi Tridenti, et in quibuſdam aliis locis, et Ciuitatibus, quod pars una, ſeu uicus illius eiuſdẽ urbis loquebatur lĩgua germanica, reliqua verò pars lĩgua Italica. Quælibet iſtarũ expoſitionũ ſecundũ literã mihi ſatisfacit, ſed re vera arbitror non abſq; miſterio ſic loquutum eſſe Prophetam: niſi fortè dicamus qđ re ipſa Propheta præuidit ſic fore à principio prædicationis Euangelicæ tot, et non plures fuiſſe ad Deum Ciuitates conuertendas, ſic enim ſuauis diſpoſitio qua Deus omnia diſponit, uidebatur exigere. At ſi uolumus ad tropos, et figuras deuenire, dicemus quòd per quinquè Ciuitates debemus intelligere, iuxtà Procopium uaria ordinum genera, qui perpetuo loquuntur lingua Chanaã ideſt laudant, et confitentur Deum, qualia ſunt Heremitæ, Anachoritæ, Monachi, Coenobitæ, et alia religioſorum genera. et ſi liceret in Sacris literis nõnunquam ludere, dicere poſſemus, ꝙ per quinq; Ciuitates, deſignantur quinque ordines Mendicantium, ſed quia non ſunt prætermittendi Monachi, qui primi omnium poſt Apoſtolos fuerunt in Eccleſia; ideo inter ea quę per iſtas Ciuitates figurantur, connumeremus etiã uaria Monachorum genera: Nec mireris per quinq; Ciuitates uarias Religiosorum claſſes intelligamus, quando nonnulli Sacri Interprętes uelint numerum quinarium religionem inſinuare. D. Hieronymus lib. 6. ſuper Eſa: uult per quinque Ciuitates præſignari quinque ordines qui ſunt in Eccleſia, v3. præsbiteratus, diaconatus, Epiſcopatus, Fideles, et Catecumeni, et hęc ſunt quinque uerba quę. D. Paulus cupiebat loqui in Eccleſia potius, quam decẽ millia. Alii exiſtimant numerum quinarium, eſſe notam, et ſignum uirorum Sanctorum, quandoquidem ſancti, quinq; corporis ſenſus in obſequium ſui Creatoris exercent. v. g. oculos habent erectos, et eleuatos ad Dominum Deum, audire deſiderant uocem Angelorum, qui narrant mirabilia eius, Currunt in odorem unguẽtorum eius, et inexplicabilem guſtum percipiunt in perceptione Sacramẽtorũ iuxtà illud Propheę. Guſtate et uidete quàm ſuauis eſt dominus pſ. 33. et ſacra tractare cupiunt, abhorrentes uana, et prophana; ſic etiam docet B. Auguſtinus ſermone 23. de quinq; uirginibus fatuis, et quinquè prudentibus, ubi uult quinq; Virgines fatuas referre quaſcunq; animas damnatorum, qui quinq. ſenſuum illecebris deliniti æternam uitam amiſerunt: per Virgines autem quinquè pru-

Quinq; ciuitates Aegypti.

Lingua Chanaan.

dentes, nulli referri, et designari beatorum omnium vitam, quæ à sensibus allici non potuerunt, neq; à virtute abduci. Sic & D. Ambrosius videtur affirmare multis in locis, inter quas Sanctorum virorum sententias, & assertiones, posset & ego afferre sententiã meam: quòd per quinq; Ciuitates Aegypti, quę loquebantur lingua Chanaan intelligamus non immerito præsignatas fore quinquè plagas, & vulnera Christo Domino allata; ex quorum Sanguine fuit plantata, & erecta Christi Ecclesia, quæ doctrina quatuor Euangelistarum, & scriptis aliorum Apostolorum, & præsertim D. Pauli Apostoli instruitur, regitur, & perpetuo in sincera fide roboratur.

D. Hieronymus egregie per quinq; Ciuitates quæ loquuntur lingua Chananea tropologice intelligens quinq; sensus ostendit, qui loquuntur lingua Aegyptiaca, & qui loquuntur lingua Chanaan, cuius sententiam prætereo, ne tædio lectores afficiam. Hoc vnum aduertito quod qui vsi fuerint his sensibus in obsequium Dei, & in salutem animæ dicũtur loqui lingua Chananea: qui verò secus dicuntur loqui lingua Aegyptiaca. Hoc vnum nolo prætermittere, quòd non abre dictum fuit à Propheta in Terra Aegypti futuras quinq; Ciuitates loquentes lingua Chanaan, vt ostenderet aliquando futurum, quòd omnes in Ecclesia eadem dicent, eadem loquentur, & sentient, & non erit distinctio apud Deum Iudæi, & Græci, id quòd profectò eueniet, cum fiet vnum ouile, & unus Pastor: Nec solum in Terra Aegypti erunt istæ quinquè Ciuitates, quæ loquentur lingua Chanaan, sed inquit Propheta, quod erunt iurantes per Dominum exercituum. Hoc enim est potissimum signum absolutæ fidei, & conuersionis ad Deum, quia iurare per Deum, nil aliud est, quam agnoscere, & fateri eũ esse uerum Deum, ac Dominum, et Patronum, vindicem, ac tutorem veritatis; sieq; ei manus & fidem dare, vt ab eius præcepto, obsequio, ac deuotione nunquam recedamus: appellat ipsum Deum Dominum exercituum; & plerunq;, præsertim in hoc eodem capite appellat eum Dominum exercituum, quo intelligamus eum esse Dominum, & principem militiæ cœli, & omnium Regnorum, quæ vnquam fuerunt, & quæ nunc sunt, & quæ post hæc sunt futura, ut timeamus eum, & uereamur, ne quid agere putemus aduersus ipsum; dicit etiam Propheta ꝙ vna ex his quinq; Ciuitatibus, quæ loquuntur lingua Chanaan, dicitur Ciuitas Solis, quæ secundum aliquos dicitur nunc Alexandria, quòd ibi primũ cæpit apparere sol. 1. lumen veritatis, & Christus Dominus per prædicationẽ B. Simonis Apostoli, qui primus ibi Christum annunciauit, et nonnulli aiũt etiam Marcum Euangelistam, ibidem Christi fidem annunciasse; pleriq; tum veteres tum Moderni non recedentes à significatione vocabuli, dicunt hanc ciuitatem Græco vocabulo nuncupatã Heliopolim, quod idem est quod ciuitas solis. Hanc ferunt fuisse Ciuitatem insignem, & præcipuam totius Regni vrbem in qua uigebant studia diuersarũ facultatum, præsertim Philosophiæ, & Astronomiæ, & ibidem viguisse, & floruisse uiros sapientes, & præsertim Sacerdotes, qui mordicus suam opinionem sectabantur, & proinde præter alias causas, non abre sapientissimus vates noster duxit oportunũ hanc speciatim, inter alias, vrbem nominare, quò demonstraret maximam vim, & efficaciã verbi Dei, ꝙ eius prædicatione non solũ quæcunq; loca q̃cunq; Ciuitates, spreta falsitate, veritatem apprehenderunt, verum etiam Ciuitas illa primaria, multis sapientibus referta, & maximè viris religiosis, & suorũ Deorum cultui præ cæteris addicta, quos nulli dubiũ, difficilius est à suis opinionibus & culta amoueri, vtebat'ea lingua.

Heliopolis ciuitas solis.

Et sequitur textus. *In die illa erit altare Domini in medio Terra Aegypti, & titulus Domini iuxta terminum eius erit in signum, & in testimonium Domino exercituum in Terra Aegypti.* *Tex. 7.*

Ponit hic Esaias signum aliud longè manifestum conuersionis Aegyptiorum, quòd videlicet, in die illa, quando sup. venerit Dominus, & manifesta-

Altare erectum in medio Aegypti

status fuerit gentibus, & lumen fidei fue A rit infusum, erit altare Domini in medio Terræ Aegypti, hoc est, non in angulis, aut vico aliquo Regionis illius modico, & obscuro; nec solum in quinquè Ciuitatibus: sed in medio Terræ Aegypti, hoc est, in visceribus eius, & intra ipsam terram, et per omnem partem illius erit altare, ideſt locus in quo Sacerdotes faciant Sacra, et offerant sacrificia munda, & immaculata, non sanguine conspersa, vt erant prius, B immundorum animalium; vbi per altare erectum in medio Aegypti, vel eri gendum intelligere possumus verę religionis cultum ibi institutum; nec solum in medio Aegypti, sed in medio Mundi, qui (ut alias diximus) per Aegyptum figuratur, & per illud altare erectum ītelligas innumerabiles aras, quæ sunt erectæ in toto mundo ad honorem Dei, & Saluatoris nostri Iesu Christi; nequè mireris quod vnum tan- C tum dicat altare erigendum, quia re vera, licet multa, vt diximus, sint vbiquè locorum altaria, omnia tamen sunt vnum, quia vna tantum est fides, vnica oblatio, vnicum sacrificium, sicut vnus est Deus, et vnum baptisma. Cum postea subdit; *Et titulus Domini iuxta terminum eius erit in signum, & in testimonium Domino exercituum &c.* Per titulum Domini positum iuxta terminum eius, nonnulli intelligunt D titulum illum, & superscriptionem positam in sublimitate Crucis, qui

Titulus domini.

titulus, et inscriptio erat scripta literis Græcis, Latinis, et Hębraicis. Alij per titulum istum intelligunt ipsammet crucem, quæ fuit erecta in signum, & in testimonium Domino exercituum, quod scilicet ipse solus est, qui potest, & potuit saluare Aegyptum, & vniuersum Mundum, omitto quòd ipsam Crucem, in qua, & su- E pra quam fuit eleuatus, & exaltatus summus Sacerdos Christus, opinantur esse altare illud de quo loquitur hic Propheta, adeoquod crux non titulus, sed altare constitutum in medio terræ dicitur. Nonnulli posteriores opinantur titulum Domini positum iuxta terminum ipsius Aegypti fore quoddam præsidium, & propugnaculum positum iuxta terminum Aegypti ne quis audeat perturbare limites, & inuadere loca illius Regni, qua sententia volunt innuere, quòd fides ibi, ideſt in Aegypto vsquè adeò fixa permanebit, vt non sit timendum unquam inde recessuram.

Sed hoc falsum est, quoniam iam vidimus regnum Aegypti possessum à Barbaris, et Maumetucę superstitioni addictum, tametsi multi adhuc Christi fidem profitentes, & multa eorum tępla existant; verum in fine temporum verum erit omnino quod hic Propheta *Cyrillus.* testatur. D. autem Cyrillus inter cęteros opinatur titulū de quo hic loquitur Esaias positum iuxtà terminum in terra Aegypti hunc esse videlicet Sacrosanctum Euangelium. Inter has autem opiniones iudicet quisq: vir prudens, & intelligens quid optimum, quidue rectissimum, et magis oportunum esse videatur. Nota etiam, et aduerte quòd non sine emphasi, et miro quodam artificio d. Propheta, Altare Domini fore in illa die erigendum in Aegypto, qui enim quondam alijs omnibus gentibus superstitiores fuere, & laxatis habenis impudenter proruere, in illa die, ideſt cum salutaris prędicatio cęperit illucescere, uerum Deum colere, & amplecti non grauabuntur, sed alacriter ad ipsum accurrent. Propterea nō sine admiratione d. Propheta, in die illa erit altare Domini in medio terrę Aegypti. Quis unq̄ istud prędixisset? Quis crederet? Quis putaret? Nonnè præter opinionem, ac fidem quorumcumq; et plānè paradoxum est in ipsa regione Aegyptiorum altare Domini constitutum? Verum quis merito dubitaret. Qui fieri potuit, ut prędicta Ciuitatem Hierusalem, & extra templum in ea constructum altare quodpiam strueretur Domino exercituum? cum lege cautum esset, nullibi, neq; altare, nequè sacrificia fieri debere, nisi in sola Iudęa, et in una tantum eius ciuitate Hierosolyma? Respōdet hoc facto indicari iā Moysi legem esse euacuandam similiter, et Sacerdotium esse commutandum, et

uero Deo, non amplius Moysi neq; cuiquam ex Prophetis esse obtemperandum; quę uero de leuitis, & Sacerdotibus, nec non et Sacrificijs fuere à Moyse constituta nulli amplius usui, neque Aegyptijs, neq; cuiquam omnino gentium sunt futura, conuenienter ergo, et uerè fuit prędictum à Propheta, quod erit altare Domini in die illa, et titulus Domini iuxtà terminum eius in signũ, et in testimonium Domino exercituũ in Terra Aegypti. Vbi sequitur. *Clamabunt enim ad Dominum à facie tribulantis, & mittet eis Salvatorem, & propugnatorem, qui liberet eos.* Signum, et testimonium Domino exercituum istud erit, quod erectio altaris, titulus appositus, sunt signa euidentia, & testimonia nos colere Deum, eius fidem profiteri, & protestari coram Domino exercituum nos esse filios eius, & ab eo redemptos, & liberatos, id quod ex eo probatur, quòd cum fuerimus oppressi ab aliquo, clamabimus ad Dominum, cuius auxilium interpellare nemo quidem auderet, niti sciret aut crederet se in filium Dei assertum, & ascriptum, quemadmodum faciebant Aegyptij dum fuerint oppressi ab inimicis, et hoc est quod habemus in litera. *Clamabunt ad Dominum à facie tribulantis, & mittet eis Salvatorem, & propugnatorem* videlicet, Christum Dominum, *qui liberet eos*; & statim sequitur.

Et cognoscetur Dominus ab Aegypto, & cognoscent Aegyptij Dominum in die illa, & colent eum in hostijs, & in muneribus; & uota uouebunt Domino, & soluent. Ver. 8.

Videtur in hoc loco Propheta superfluus esse, cum toties idem repetat. d. n. primo cognoscetur Dominus ab Aegypto, & statim subdit, & cognoscent Aegyptii Dominum. Huic dubitationi facilè satisfacio ex sententia veterum patrum quandoquidem, hac repetitione quanta sit erga nos Domini indulgentia facile designatur, parriterq; videre est quanto cum gaudio lætetur, & exultet ipse Prophæta, dum contemplatur ineffabilem indulgentissimi Domini benignitatem, quòd Aegyptum præter cęteras nationes uitijs turpissimis inquinatam, & fędissima Idolatria superstitione conspurcatam sua misericordia sit prosequuturus, & vocatur ad fidem; propterea præ lętitia, & admiratione more gestientium, & lętantiũ, & præ gaudio triumphantium eandem rem centies repetit, dixerat enim prius quòd iurabunt Aegyptii per Deum Israel, quòd erit altare dedicatum Domino exercituum in medio Terrę Aegypti, & quòd Deus mittet eis saluatorem, & propugnatorem, qui liberet eos à facie tribulantis; & postmodum subdit. & cognoscetur Dominus ab Aegypto, & cognosent Aegyptii Dominum; & quæ sequuntur. Et re uera quemadmodum ait D. Cyrillus, causa efficiens, & concilians omnia bona ipsi homini est hæc una, agnoscere verum Deum, Dominum & Creatorem omniũ; sed ipsemet Cyrillus circa præsentem textum mouet hanc dubitationem, quomodo potuere Aegyptij clamare ad Dominum cum tribularentur, cum nondum ipsum cognouerint? Respõdet quòd ipsa natura à Diabolo grauata, & oppressa non valens eius violentiã sustinere cogit aduersus eius tirannidem vociferari; tametsi non perfectè cognoscatur Deus, quemadmodum legimus sanguinem Abel clamasse ad Deum quamquam ipse propriam vocem non haberet, sed hoc nobis plurimum confert, quòd ipse Deus ipsam quasi rei indignitatem odio habet, ac detestatur. Sic ergo, illi quamuis nondum perfectè Deum cognoscerent ab ipsa tamen necessitate coacti clamauerunt ad Dominum. Sed reuertamur ad textum mox propositum. *Et cognoscetur Dominus ab Aegypto, & cognoscent Aegyptij Dominum*, quibus verbis, præter ea quæ dicta sunt, arbitror Prophetam innuere quòd prius Deus lumine gratię præuenientis excitat nos, ut à nobis cognoscatur proponendo nobis quasdã uias, & rationes, quibus eius cognitionẽ auspicari curemus, & ipsi demũ excitati, & moti, clarius, & perspicacius ipsum cognoscamus, & cognitum colere, & venerari studeamus in hostiis, & in muneribus, & uota nouere ipsi Domino, & soluere, et de uniuersis beneficiis

Dubium.

Solutio.

Sanguis Abel clamasse ad Deũ.

ficijs gratias agere, quo loco obseruare oportet cultum externum nulla ratione esse damnandum, vt quo testamur nos esse filios Dei, ab eo redemptos, & multis alijs beneficijs cumulatos; præterquam quòd his ceremonijs externis protestamur nos nullum aliũ Deum præter ipsum cognoscere, & fateri: adde quòd per hæc signa exteriora, & actiones corporeas nos cũ simus sensibiles & sensuales facilè excitemur & quocamur ad laudẽ Dei, ac deuotio

Vouere, bonum est. nem. Aliud præcipuè nobis considerandum, magnopere nobis prodesse Deo quandoq; aliquid vouere, & multo magis vota soluere; iuxta illud ps. Redde altissimo vota tua, & ps. 50. vouete, & reddite Domino Deo vestro omnes, qui in circuitu eius affertis munera.

ex 9. Post hæc sequitur. *Percutiet Dominus Aegyptum plaga, & sanabit eam, & reuertentur ad Dominum, & placabitur eis, & sanabit eos.* Mirum certè est quo-

Dubium modo Deus, iuxtà verbum Esaiæ tot variationes, & circuitiones circa Populum Aegypti agere videatur, nunc quidem asserit Dominum fore illis propitium, nunc eos percutere; & postmodum Sanare; & rursus ipsis placabilem reddi, et denuo eosdem Sanare. Item poßet quis ãbigere qui fieri potest vt homines Aegyptij infideles, et incircumcisi tot beneficijs à Deo cumulentur.

Solutio Ad primum Respondeo secundũ quosdam quòd ista percussio de qua textus loquitur in præsenti est perennis parcennis, non percussio perdentis, et exterminantis, quæ quidem per plagam pœnitentiæ animam perducit ad salutem, et propterea subdit. Percutiet

Percussio Dei duplex. Dominus Aegyptum plaga, et sanabit eam, et reuertentur ad Dominum, etc. Alij dicunt quod Deus percutiet Aegyptum ob eius scelera, et præuaricationes, quibus Deum contempsit, et sanabit eos, ideſt Aegyptios, et cum fuerit sanatus, ideſt per gratiam illuminatus, et cognouerit, et confessus fuerit errorem suum reuertetur ad Dominũ. Sed quoniam sæpenumero contingit illuminatos, et conuersos ad Deum in animi quadam fiducia elatos ad vomitum reuerti, et longè peiora delinquere, vt plerisquè frequenter contigit rursus Deus eos percutit, et non quacunq; percussione, sed longe grauiori, et acriori, et hac graui læsione percussi ardentius reuertuntur ad Dominum, et placatur eis, et sanabit eos; quæ autem fuerit ista plaga qua Dominus percussit Aegyptum, dicunt nõnulli fuisse ablationem regni, quòd tandem voluit Dominus vna cum cæteris nationibus fore subiectum Romano Imperio, vt facilius possent Apostoli per omnia loca prædicare verbum Dei: et quonam pacto sanauit Aegyptum? eo nimirum, quia tandem ex impietate ad pietatem adduxit.

Solutio. Ad aliud quæsitum, cur videlicet, Aegyptij homines impij, et incircuncisi tot gratijs, et beneficijs fuere ditati. Respõdeo ob immensam, et inexplicabilem Dei largitatem, qui cum primũ graui animaduersione eos percussisset, atq; ipsi suam infirmitatem, et impotẽtiam agnouissent, et quòd nullibi poterant expectare auxilium, confugerũt ad Dominum Deum, qui placatus fuit eis, et sanauit eos.

Ex qua conuersione', seu resipiscentia, hoc deindè beneficium maximum prodiisse compertum est quod futurum omnifariam prædixit Esaias, cũ subdit. *In die illa*, qua (. fuerit cõuersus populus Aegypti, et verũ Deum cognouerit, *erit via, & transitus de Aegypto in Assyrios, et introibit Assyrius Aegyptum, & Aegyptius Assyrios: & seruient Aegyptij Assur.* *Tex. 10.* Quasi velit dicere quòd tanta erit communio, confidentia, Societas, et consuetudo inter Aegyptios, et Assyrios, quòd cum omni securitate, et fiducia, et absq; vllo timore, et suspicione, mutuo conuersabuntur, negocia tractabunt, commercijs addicentur; et sibi inuicem seruient; seruient (inquam) non seruitute coacta, dura, ac violenta, sed seruitute Christiana, qua etiam D Paulus seruum se fore omnium fatebatur. Vide quæso quàm magnum, et singulare beneficium nobis attuleris Christi fides, et cognitio, quòd ea quæ prius inter se maximè distabant, et dissidebant, post Christi aduentum omnia videntur in vnum

vnum coacta, & non ſolum homines cum Angelis, ſed etiam gentes, cum gentibus coniungentur.

Et præterea *In Die illa* quando ſcilicet, fuerit prædicatum Euangelium, & fuerit facta iſta communicatio, & familiaritas inter Aegyptum, & Aſſyrium d. Propheta *Erit Iſrael tertius ab Aegypto, & Aſſyrio, benedictio in medio terræ cui benedixit Dominus exercituum.* d. *Benedictus populus meus Aegypti, & opus manuum mearum Aſſyrio, hæreditas autem mea Iſrael.* O mirum & præclarum uaticinium. O incredibilem, & immensâ Dei potentiâ ac bonitatẽ, qui prius inter ſe erant infenſiſsimi hoſtes, & inimici, per Chriſti fidẽ, & uirtutẽ ſe inuicẽ diligunt ſe inuicẽ complectuntur, & ſibi mutuo ſeruiunt. Et cum nulla eſſet affinitas, & neceſsitudo inter Aegyptios, & Aſſyrios multo minus vtrorumq; ad Iudæos; nunc poſt Chriſti aduentum omnia hæc regna, omnes hi populi erunt inuicem uniti in una fide, in una ſpe, & mutua dilectione, & Iſrael ideſt populus Iſraeliticus qui nihil habebat commune cũ iſtis, erit quaſi medius inter vtroſq; & vtriq; participabunt naturam, & conditiones, hoc eſt, beneficia, gratias, & præmia promiſſa Iudæis, ideſt ueris Iſraelitis. Vel dicas quòd Iſrael erit tertius poſt Aſſyrios, & Aegyptios, quia tertio loco vocatus ad fidem, cuius figuram habemus Num. 2. quòd qui erant primi uidelicet, ſecundum carnem, ſecundo loco mouebantur, & incedebant, & quemadmodum d. ipſe Dominus apud Mathæum. Erunt primi nouiſsimi, & nouiſsimi primi. Sed melius eſt vt dicamus Iſrael fore tertium inter Aegyptium, & Aſſyrium, quemadmodum ſolet eſſe unus amicus duorum, qui cum prius inter ſe maxime diſſiderent, poſtea facti ſunt amici, & omnes idem ſentiunt, idem dicunt, idem volunt, neque vlla eſt inter eos diſſenſio, atque diſtinctio, cui vnioni, & coniunctioni benedixit Dominus exercituum d. Benedictus populus meus Aegypti tamquam priòr vocatus ad fidem, & opus manuum mearum Aſſyrio, vel Aſſyrius quem ego diu ſuſtinui, & ad me tandem conuerti. Hæreditas autem mea Iſrael tamquam ea gens in qua natus, educatus, & multa ſum operatus. O profunda miſteria quis unquam poterit iſta comprehendere? Deus nobis gratiam largiatur, vt ea quandoque tantiſper apprehendamus.

Tex 11.

Mat. ca. 20.

Expoſitio Tropologica ſuper Caput XIX.

IN hoc itaque 19. capitulo quod nũc expoſuimus aduertere oportet, & memoria repetere Prophetam in eo predicere onus, grauitatem, & pondus quod imminet regno Aegypti, quemadmodum & predixerat onus Babilonis, & Damaſci. Vbi ſciendum hæc tria ciuitatum, & regionum nomina non carere miſterio. Damaſcum enim, dicunt quidam ſpeculatores iſtorum nominum, ſignificare carnem; Babyloniam verò Diabolum, Aegiptum verò mundum, ſeù tenebram, & alias denominationes quas refert Auguſtinus ſuper pſal. 113. Hæc tria, cum primum in lucem ædimur, nos oppugnant v3. Caro, Demon, & hic mundus fallax, & inſatiabilis, qui totus in maligno poſitus eſt. quemadmodum Babylonii, Syrij, & Aegyptij infeſtabant, & affligebant populum Dei, ſed præter miſsis oneribus Babylonis, & Damaſci, loquamur de onere Aegypti, quod eſt preſentis ſpeculationis qui quidem dicit Auguſtinus loco mox adducto interpretatur afflictio, uel affligens, uel comprimens, & ſæpe etiam ponitur in imagine huius ſeculi, à quo ſpiritualiter recedendum eſt, ne ſimus iugum ducentes cum infidelibus: & quẽ admodum populus Iſrael in terram p miſsionis deduci non potuit, niſi prius ab Aegypto diſcederet, ita nemo noſtrũ poterit ingredi ſanctã Ciuitatem niſi prius recedamus ab hoc ſeculo, & abrenunciemus ei, & pompis eius, & ſicut ille videlicet populus Iſrael non in de diſceſsit, niſi diuino liberatus auxilio, ſic nemo corde ab hoc ſeculo auertetur, niſi diuinę miſericordiæ munere

Aug. super Psal. 113.

re adiuuetur. Hoc ille super psal 113 super primã partẽ psal. Et quoniã per hũc Aegyptũ diximus etiã significari tenebras, propterea per ipsũ, & sub ipso dicemus contineri quęcumq; sunt in tenebris, in tenebris in quã, ignorãtiæ & peccatorũ, quippe qui nolũt intelligere, ut bene agãt, quibus quoq; loquitur

Ose. cap. 4.

Oseas Propheta, cap. 4. cum dicit quia tu scientiam repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi. Et oblita es legis Dei tui obliuiscar filiorum tuorum & ego, Et multa alia dicit in eodem capitulo aduersus eos qui repulerunt scientiam. Hi ergo qui ignorant Deum, & nolunt acquiescere sermonibus veritatis, sunt ex eorum numero qui Ecclesię Dei sunt infensi, & abhominantur, & execrantur doctores ve- A ritatis, et pastores ouium Christi. Et quoniam per Aegyptum designantur etiam secundum Augustinum tribulãtes, et affligentes, et angústiantes, uel angustiam ferentes, aut alios ad angustiam redigentes, ad circo rationabiliter uel iure optimo; Deus per Prophetam minatur illis, onus, & supplicium qui perturbant, affligunt. & ad angustiam redigere conantur seruos Dei, & ministros Ecclesiæ, et ecclesiam ipsã, B qui nisi quando q; resipuerint, et ad Ecclesiã sanctam redierint, et deuotis prę cibus Deum placere studuerint, ijs oneribus quę propheta minatur subiacebunt, à quibus nos subtrahere, & subleuare dignetur. Dominus noster Iesus Christus cui sit laus, et honor per infinita secula.

CAPVT VIGESIMVM.

IN anno, quo ingressus est Tharthan in Azotum, cũ misisset eum Sargon rex Assyriorũ, & pugnasset contra Azotum, & cepisset eam: in tempore illo locutus est Dominus in manu Isaiæ filij Amos, dicens: Vade, & solue saccũ de lũbis tuis, & calceamenta tua tolle de pedibus tuis. Et fecit sic vadens nudus, & discalceatus. Et dixit Dominus: sicut ambulauit Seruus meus Isaias nudus, & discalceatus, trium annorum signum, & portentum erit super Aegyptum, & super Aethiopiam, sic minabit Rex Assyriorum captiuitatem Aegypti & transmigrationem Aethiopiae, iuuenum, & senum, nudam, & discalceatam discoopertis natibus ad ignominiam Aegypti. Et timebunt, & cõfundentur ab Aethiopia spe sua; & ab Aegypto gloria sua. Et dicet habitator insulæ huius in die illa; Ecce haec erat spes nostra, ad quos confugimus in auxilium, ut liberarent nos á facie regis Assyriorum: & quo modo effugere poterimus nos?

1. 2. 3. 4.

EX-

EXPLANATIO IN VIGESIMVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

IN anno quo ingressus est Tharthan in Azotum, cum misisset eum Sargon Rex Assyriorum, & pugnasset contra Azotum,
Tex. 1. *& cepisset eam. In tempore illo loquutus est Dominus in manu Isaiæ filii Amos dicens: Vade, & solue saccum de lumbis tuis, & calceamenta tua tolle de pedibus tuis, & fecit sic uadens nudus, & discalceatus &c.*

IN hoc capite manifestũ est quid agat. Prius n. describitur & p̃dicitur punitio Aethiopum, & Aegyptiorum facta per manum Regis Assyriorum ista iubente Deo, ac disponente, seù mauis permittente vnà cũ ceteris conditionibus ad perfectam rei descriptionem requisitis loci, videlicet temporis, & personarum. Deinde ponitur stupor, & confusio Iudæorum, qui in Aegyptijs, & Aethiopibus spem suã collocarunt. Dicunt enim quidã scriptores, quòd Rege Assyriorum debellante, & depopulante Iudæã, & indies ad eius deuastationem progrediente, Rex Aegypti & Rex Aetiopiæ surrexerunt aduersus illum, qui id persentiens mouit castra aduersus eos, debellauit, & captiuos duxit. Describit ergo tempus Esaias, quo hæc dei reuelatio facta fuit. Et inquit. In anno quo Tharthã Dux, & præfectus militiæ Regis Assyriorum ingressus est Azotum, & expugnauit eam, missus inquam à Sargon Rege Assyriorum quem dicunt fuisse ipsum Senacherib, qui secũdum D. Hieronymum in hoc eodem loco septem nominibus fuit appellatus, licet alii dicant hoc falsum esse, & nequaquam ipsum Senacherib vastasse neq; Aegyptum, neque Aetiopiam; vt etiam testatur Ioseph lib: 10. antiqui: cap. 1. & 2. Sed ego tutius existimo assentiri. D. Hieronymo, fortasis enim aliis temporibus Senacherib vastauit Aegyptum, vel quod probabilius est per Senacherib, vel per Sargon Regem Assyriorum qui vastauit Aegyptum, & Aethiopiam quicquam aliud voluit in misterio Esaias intelligere, aut per hæc duo regna aliud indicauit. Azotus autem, qui, & Asdod dicebatur erat oppidum Iudeę munitissimum in cõfinio, scilicet Iudeæ, & versus Aegyptum, ac prope ipsum mare, Scopus autem & intentio huius visionis est ostendere, quam temerè & imprudenter Iudæi confidebant in auxilio Aegyptiorum, & Aethiopum. Dicit ergo Prophetа in eo tempore, dum scilicet Tharthan expugnaret Azotũ, vel paulo post quam cæpit ipsum, ut ex textu Hæbreo potest elici, loquutus est Dominus per manum, uel in manu Esaiæ filii Amos cuius in hac re prædicenda, & patefacienda voluit uti ministerio, utq. non solum verbis, uerum signo aliquo exteriori, quod facturus aduersus Aegyptios, & Aethiopas præmostraret, dixit ei præcipiens. *Vade, & solue saccum de lumbis tuis*, id est exue te, et detrahe saccũ de lumbis tuis, *& calceamenta tua tolle de pedibus tuis, & fecit sic, uadens nudus & discalceatus.*

Ioseph. lib. 10 antiq.

Azotus urbs.

Munitissima.

Senacherib multis nominibus.

Mira certè obedientia non enim veritus

ritus est uir nobilis, & excellens incedere nudus, & discalceatus, nihil magis decorum, & honestum, quam Deo obedire, futurum esse existimans, sicut e contrà, nihil turpius quam Deo repugnare. Saccum quidē dicūt omnes fuisse cilicium, quod ex pilis Hircorū & Caprarū cōficiebatur, & ipsā carnē immediatè præcingebat, & operiebat super quod aliæ postmodū vestes, & indumenta ponebantur, quemadmodū hac quoque nostra tempestate plerique viri sancti solent pro carnis maceratione deferre, & nudis pedibus incedere, vt Esdras qui cum audisset, peccata populi scidit vestem, caput barbamque contumelioſe dilacerauit sese prostrauit in teram. Et non nulli dicunt, hoc genus indumenti fuisse Prophetis ingenuum, & peculiare, uel dum populi peccata plangebant vel eum miseriam, & calamitatem aliquam ipsius populi præuidebant, aut prospiciebant, quo tempore, pro luctu & tristitia saccum illum deferebant, aut etiam in exemplum aliorum, ne qui cæteros ad pœnitentiam, & mundi contemptum hortabantur, sectari delicias viderentur quemadmodum hodie quoque quidam religiosi viri, & præsertim qui mendicantes nuncupantur, & præceteris Capuccini, & alii quidam aliorum ordinum saccos quosdam deferunt, quos Hæretici, & omnes Profani saccos mendicitatis per ignominiā appellare consueuerunt, & quemadmodum dicit Ambrosius epi. 36. quidam non uerentur capita, & supercilia sua radere, ut ueneri sacra faciant, & si quis Dei obsequio magis addictus mutauerit vestem, aut nudus incesserit, indignum facinus appellant, non considerantes vocem Christi; dicentis qui me erubuerit coram hominibus, erubescā & ego eum coram patre meo, qui est in cœlis, non est confusus Dauid qui ante arcam testimonii coram omni populo saltabat, imo dicebat, & profitebatur se futurum uilem, & ignobilem in oculis suis coram Deo, ut habetur secundo regum ca. 6. dum Michol filia Saul eundem deridebat, & reprehendebat quòd nudus fuisset progressus ante ancillas seruorum suorum, non igitur arguendus est Esaias qui nudus, & discalceatus ibat per populos oracula clamās cœlestia, sed non est adeò nouum, & insolitū nudis pedibus incedere, quoniā ut scribit Cœlius lib. 8. cap. 27. quidam ex antiquis vocabantur nudipedales, quia nudis pedibus incedebant, & sacra faciebant. Quin, & D. Hieronymus ad Paulam scribit Phariseos vetustissimo more sacra fecisse, & nudis pedibus ambulasse, Sacco incubantes, volutati in cinere. Et Ioseph de bello Iudaico lib. 2. scribit Reginam Bernicē ut Deo uota uoueret pro salute Hierusalem uenisse, & pro amore patrio, hostiis cæsis capillisq: abrasis nudipedem ante tribunal stetisse. Eusebius quoq; refert nudipedalia apud Lacedemonios primum acta: Pithagoras quoque in Symbulis notauit adorandum pedibus nudis, ac sacrificandum, sed hac in re de Esaia variæ sunt sententiæ, quidam enim putant hæc in uisione tantū imaginaria fuisse peracta, sed ego nō probo hanc opinionem, neque uidetur ullo pacto congrua ipsi textui. Quidā alii nolunt affirmare Esaiam omnino nudum incessisse, quia nimis turpe, & indecorum extitisset, utrum tam celebrem, & præclarum palàm hominum conspectibus obiici, sed satis erat (inquiunt) ad istam nuditatem prætectā dam pedes esse discalceatos, & crura, atque tibias fore denudatas, quoniam apud Hæbreos, ut aiunt non hi solum nudi dicuntur, qui nihil habent uestiū, sed qui superiores tantum deponunt, & apud nos quoque inoleuit iste modus loquendi, vt si quis interiores uestes deponeret, & pallio tantum foret amictus nudus incedere diceretur, & apud D. Marcum cap. 14. legitur de eo adolescēte, qui sequebatur Christū amictus syndone supernudo, qui relicta Syndone, nudus profugit ab eis, quāquam is potius uestem superiorem, quam interiorem deposuisse credatur: sic etiam contra, si quis interiores vestes uelut induſium aut quicquam aliud retinens, pallium, & suppremas vestes deponeret, nudus quodammodo nobis videretur; solemus enim deridere homines, qui absque pallio, & infula, seù chlamide in publicum

Saccus quid

Lib. 1 antiq. cap 5.

Ambrosius Epist. 36.

2. Reg. ca 6.

Num. Esaias incesserit per urbē nudus et discalceatus.

Cœlius lib 8 cap. 27.

Ioseph de bello Iudaico lib. 2.

Matre. 14.

licum prodire conſpiciuntur, Horum quidem ſententiæ libenter ſubſcribo, neque enim video qua ratione debeat refelli, itidem etiam nolunt trium annorum ſpatio nudũ inceſsiſſe Prophetam, ſed accipiunt annos pro diebus, ut alibi de Ezechia legitur, ſed ego non ita facilè huic opinioni aſſentior, modicum enim ſignum, & portentũ fuiſſet, ſi per tres dies tantum Propheta eo modo nudus inceſsiſſet. Propterea unusquiſq; in ſuo ſenſu abundet. Sed videamus quid hoc facto, ſiue ſigno voluit ſignare, uel indicare Dominus, *& dixit Dominus ſicut ambulauit ſeruus meus Iſaias nudus, & diſcalceatus, trium annorum ſignum, & portentum erit ſuper Aegyptum, & ſuper Aethiopiam, ſic trahet Rex Aſſyriorum captiuitatem Aegypti, & tranſmigrationem Aethiopiæ, Iuuenum, & Senum, nudam, & diſcalceatam, diſcoopertis natibus ad ignominiam Aegypti &c.*

Tex. 8.

Fortaſſe quis poſſet quærere ſi Deus volebat oſtendere quid facturus erat de Aegyptiis, cur nõ premoſtrauit potius ipſis Iudæis per os Prophetæ quæ progreſſũ temporis erant euentura Aegyptiis, & non præcipere, ac iubere hominem tam celebrem, & inſignem Prophetam nudum, & diſcalceatum per vrbem incedere omni decenti cultu nudato? Reſponderi poteſt Deum hæc ideo præcipiſſe quia optimè norat ipſos Iudæos Prophetarum ſermonibus non obtemperare, nec fidem adhibere, imò cum futura prædicerent eos increpare, dicentes alia nobis loquimini & annunciate nobis, quæ ſunt placentia. Quod autem diſcoopertis natibus ducti fuerint Aegyptii per ignominiam, quidam non admittunt, ut literã iacet, ſed latius accipiunt hanc nuditatem pro quacumque ignominia, quod non facilè eſt admittendum, niſi dicamus pudenda tantum fuiſſe obtecta, reliquum totius corporis nudum prorſus extitiſſe, quoniam licet Aſſyrii fuiſſent Barbari, & omnis honeſtatis, & clementiæ expertes. Nihilominus etiam & ipſi vſq; adeò fortaſsis inſitum habebant pudenda velare, vt quidam Barbari teſte D. Aug. illas corporis partes nec in balneis nudas haberent, ſed cum earum tegumentis lauabãt, imo refert in quibuſdam opacis indię ſolitudinibus cum quidam nudi philoſophentur adhibent tamen genitalibus tegumenta, quibus per cætera membrorum carent. Herodotus inquit magno fuiſſe probro apud Iydos, cæteroſque barbaros hominem conſpici nudum. Contra verò legitur apud Diodorum lib. 4. aliquos Aethiopum nudos prorsũ incedere, alios verò vulpinis caudis pudenda uelare, aut quandoque foliis, & arborum corticibus pudenda contegere: Antonius quoquoque Poſsouinus quem ego obegregias ſui animi dotes vehementer colo, in ſua Bibliotheca ſelecta par. prima refert in quibuſdam indorum regionibus reperire homines ſilueſtres, ſeuos, immanes, qui humana carne veſcuntur, nulla veſte uix virilia tegentes, imo quidam nudi prorſus, & timidi fœdiſsimæ veneri, aut etiam Adonidi vulgo dediti, & Plinius lib. 5. cap. 8. d. Gamphaſantes eſſe nudos, præliorum expertes nullo externo congregari, & lib. 8. cap. 30. d. Gymnites ſemper nudos exiſtere. Verum enimvero putandum eſt, Aſſyrios de quibus nobis eſt ſermo, ob implacabile odiũ aduerſus Aegyptios, & Aethiopas nihil quo eos confunderet, & probro afficerent ullatenus amiſiſſe erga Iuuenes, & Senes, et quoſcũq; cuius uis ſexus, & ętatis id q̃ permiſit Dominus quo oſtenderet, õnes in vnũ declinaſſe, ſenes ut qui rã perfectam ętatem erant adepti, iuuenes ut qui ad maturam ætatem peruenerint, ſunt iam in malitia roborati, id ipſum nobis quoq; qui non ſumus multo aliis meliores, & ſanctiores aliquando contigiſſe ſcimus, dum victi ab immaniſsimis turcis, & aliis infidelibus in captiuitatem adducti fuerimus nullũ ignominiæ, & opprobrii genus fuit prętermiſſum, vt uerè beati illi, qui ſincera fide muniti ſumma cum patientia eiusmodi pro Chriſto opprobria ſuſtinuere ſint omnino habendi.

Ant. Poſſ.

dug. lib. 14. Ac Civica. 17.

Sed aliquis dicet, cur turpe, & ignominioſum fore putabatur, nudum, & diſcalceatum incedere, nonné priusquam

mi noſtri parentes, cum primum fuerunt in lucem editi, & procreati nudi erant, & nudis pedibus incedebant, et hęc eorum nuditas non erat illis incognita; quamuis textus dicat, quòd facta tranſgreſsione aperti ſunt oculi amborum, et cognouerunt, ſe eſſe nudos Gen: cap. 3. Verum nec dum erubeſcebant, neq; vllo pudore afficiebantur. Dico ad primũ ſecundũ Auguſtinum lib. 14. de Ciuitate Dei cap. 17. quòd non eſt eadem ratio de primis parentibus, dum erant in ſtatu innocentiæ, et de nobis omnibus, qui ſumus in ſtatu naturæ corruptæ, immò neq; ipſorum eadem eſt ratio, antequã peccarent, et cum primum per inobedientiam deliquerunt, et ab eo fœliciſſimo ſtatu ceciderunt: nam antequã peccarent, nullus erat pudor, quamuis nudi eſſent; at poſteaq̃ peccauerũt, cęperunt erubeſcere, quia tunc libido cæpit membra corporis præter arbitrium commouere, quod antea non faciebat, quia nondum libido membra illa præter arbitrium commouebat, quia tunc erat compreſſa, et ſubacta ab originali iuſtitia; Sed poſteaquam progenitores noſtri ſuo demerito iuſtitiam illam amiſerunt, ad homines delictum, et inobedientiam eius redarguendum cępit libido ſuam vim in illa corporis membra exerere. Sed rurſum quæres, cur genitalia corporis membra potius quam brachia, pedes, et crura ſunt pudenda, et erubeſcimus ea detegere? Dicunt aliqui hoc eſſe propter obſcenos eorum motus, quibus animus ad res turpes, et flagitioſas facilè cõmouetur, et incitatur; et propter inobedientiam earundem partium ergà rationem: minus enim quam cæteræ obediunt rationi, neque eius imperio quaſi freno coerceri, et reprimi poſſunt; et hoc iuſto Dei iudicio factum eſt, ut quæ ratio nolit obedire Deo; neq; etiã inferiores hominis partes obediant ei, ſed potius eidem rebelles, et repugnãtes exiſtant hæc. D. Auguſtinus in cal ce cap: vigesimi eiuſdem lib. á qua rebellione nullus eruitur, niſi id quod in comunem pernicíem perpetratum eſt, et Dei iuſtitia vindicatum

Ad primũ. Gen. cap. 3.

Auguſt. lib. 14. de ciu. cap. 17.

A Dei gratia inſingulis expietur. Hic nota duo, primum quidem quod illud factum, ſiue actio, præcepta ipſi Prophetæ, vt nudus, et diſcalceatus incederet, dicitur fuiſſe ſignum, et portentum ſuper Aegyptum, quod ſignum, & portentum non ſunt nomina ſynonima, quia ſignum dicitur reſpectu omnium quorum eſt ſignum, & quæ per ipſum nobis innoteſcunt, & ſignificantur; portentum verò ſuper id quod ſignificat, & portendit, addit aliquid horrendum, ac terribile; quemadmodum Ireneus alibi docet; quòd Prophetæ nõ ſolum viſionibus, aut reuelationibus, ſed aliquando conuerſatione, & actionibus quibuſdam, quas Dei ſpiritu permoti peragebant, aliquid futurũ ſignificabãt & portendebant. Aliud hic notandum, quod trium annorum dicitur futurum ſignum, & portentum ſuper Aegyptũ; hæc deſcriptio, & limitatio temporis trium annorum multifariam exponitur. Quidam volunt hoc tempus trium annorum fore præfixum, ac deſignatũ ipſi Prophetæ, quo nudus, & diſcalceatus incederet pro ſigno, & portento ſuper Aegyptum, quorum ſententiam non penitus reijcio, neq; admitto, quãuis nimis graue onus tanto Prophetæ videatur impoſitum, veruntamen veriſimile eſt Deum quandoq; ſuos ſeruos, ac Miniſtros tam paruifacere, vt contemptibiles omnibus reddantur, & quodammodo velut fatui, & inſani habeantur, tametſi inſanus non ſit habendus qui Dei nulla exequitur, inſani ſunt illi qui vana, & inutilia, atq; etiam pernicioſa ſequuntur, & amant, de quibus Regius Propheta pſ. 39. ita loquitur: Beatus qui non reſpexit in vanitates, & inſanias falſas; vbi notat D. Ambroſius reperiri ĩ hominũ cõſuetudine inſanias veras, & inſanias falſas, exiſtimans, inſanias veras eas eſſe quæ tales exiſtimantur ab hominibus vanis, quæ tamen ſunt multo ſapientiores, & prudentiores quacunq; ſapientia huius mundi; vt quæ prophetæ in exceſſu mentis dicunt, & faciunt, ſicut Iſaias nudus, & excalceatus currebat per Ciuitatem, prædicentes non quæ ipſi populi vellent, ſed quæ à Deo præcepta

Nota. 1.

Signum & Portentum quo diſſerunt.

Ireneus.

Nota. 2.

pſ. 39.

Ambroſius

Inſania duplex.

erant

chium ideſt robur et potentiam ſuam quare in ſolo Deo confidendum. Nulli dubium, quod Aegyptii, nudi erant, & diſcalceati. quia bonis omnibus tàm internis, quam externis deſtituti, & velut ignominioſi habiti, quales ſumus, & nos omnes cum virtutē amiſerimus & nihil niſi res futiles, & inanes āplexatifuerimus licet incedere nudum, & diſcalceatum propter Deum ſit valde laudabile iuxtà illud. Niſi quis renunciauerit omnibus quę poſsidet nōpoteſt meus eſſe diſcipulus. Et propterea nimis laborioſum eſt, pannis grauatum et ſuperfluis veſtibus indutū magnū iter, quale eſt ex hoc mūdo ad Patrē uelle p A ficere. Vnde interrogat' quidā ruſticus à quodam prædiuite, & viro potente nū crederet ſe poſt mortē in cœlū aſcēſurum. Reſpondit ruſticus, credo quod non, quoniam multa ueſtimenta, quæ defers impedient quò tam longum iter pficias, ideo dicebat illæ oportet Chriſtum nudum, nudi ſequamur. Conſidera etiam, quod tres annos nos oportet ire nudos, & diſcalceatos, t. uitijs, & ſceleribus deſtitutos, v3 in Adoloſcēria, in B luuēctute, & Senectute iuxta illud Eſa: Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animæ meæ: & illud, cogitaui dies antiquos, & annos ęternos in mente habui.

CAPVT VIGESIMVM PRIMVM.

ONus deſerti maris, Sicut turbines ab Aphrico ueniūt de deſerto venit, de terra horribili: Viſio dura nunciata eſt mihi: qui incredulus eſt, infideliter agit, et qui depopulator eſt, vaſtat. Aſcēde Aelā, obſide Me de: ōnem gemitū eius ceſſare feci. Propterea repleti ſūt lūbi mei dolore, āguſtia poſſedit me ſicut anguſtia parturiētis, corrui cū audirē, cōturbatus ſū cū viderē. Emarcuit cor meū, tenebræ ſtupefecerūt me: Babylō dilecta mea poſita ē mihi in miraculū Pone mensā, contēplare inſpecula comedentes, & bibētes: ſurgite principes, arripite clypeū. Hec. n. dixit mihi Dominus: Vade, & pone ſpeculatorē: & quodcūq; uiderit, annūciet. Et vidit currū duorū equitū, aſcenſorē aſini, & aſcenſorē cameli: & contēplatus eſt diligenter multo intuitu. Et clamauit Leo. Super ſpeculā Domini ego sū, ſtans iugiter per diē: & ſuper cuſtodiā meā ego ſum, ſtās tōtis noctibus. Ecce iſte uenit aſcenſor uir bigæ equitum et reſpōdit & dixit: Cecidit, cecidit Babylon, & omnia ſculptilia deorum eius contrita ſunt in terram. Tritura mea, & filia areæ meæ, quæ audiui à Domino exercituū Deo Iſrael, annunciaui nobis. Onus Duma ad me clamat ex Seir: Cuſtos quid de nocte, cuſtos quid de nocte? Dixit cuſtos: Venit mane, & nox: ſi quæritis, quæ rite: conuertimini, venite. Onus in Arabia, in ſaltu ad veſperam dormitatis, in Semitis Dedanim. Occurrentes ſitienti ferte aquam, qui habitatis terram Auſtri, cum panibus occurrite fugienti. A fa

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.

cie.n.gladiorũ fugerũt à facie gladii imminentis,à facie arcus extenti à facie grauis praelii : quoniam haec dicit Dominus ad me.

10. *Adhuc in uno anno,quasi in anno mercenarii, & auferetur ōnis gloria Cedar. Et reliquiae numeri sagittariorum fortium de filiis Cedar imminuentur: Dominus enim Deus Israel locutus est.*

EXPLANATIO IN VIGESIMVMPRIMVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

1. *ONVS deserti maris sicut turbines ab Aphrico veniunt,de deserto venit de terra horribili.*

OMnes expositores quos hactenus ego uideri super caput istud, opinãtẽ Esa.ĩ eo prædicere, & uaticinari grauissimã pſecutionẽ & afflictionẽ quã passura est à Medis,& Perſis Ciuitas Babylonia, urbs alioquĩ uetustissima,& potentissima, authoribus Cyro,& Dario Regibus Persarum qui eam expugnarũt, & D Hieronymꝰ ante alios,uenit in hãc sententiam,tum propter ea quæ apertè de Babylone referuntur in hoc cap.tum propterea quę apud Hieremiam cap.51.leguntur , & quidam uolunt aliqua ex parte tangi etiam Aegyptum, & totum istud cap.diuiditur in tres partes principales iuxta tria onera, quæ describit , & prædicit Esa.trium locorum uidelicet deserti maris , Dumæ , & Arabiæ,quorum singula suis quæq;locis tractabuntur:sed prius de deserto mare, aut de mare deserti,uel de deserto maris loqui intendit non enim hæ dictiones idem significant omnino,sed prius describit, aut circumloquitur onus deserti maris ꝓ quod Babylonia intelligitur,quam uocat mare aridum,inaquosum , piscibus destitutum , & nullam habens idoneitatem ad nauigandũ,quiaadmodũ dicemus syluam desertam omni genere lignorum destitutam,siue agrũ desertum nullis frugibus excultum,siue Ciuitatem desertam, aut derelictam nullis,uel paucis habitatoribus oppletam, Sic propemodum de Babilonia dicendum est,sed uerius de hoc seculo, ut infra dicemus. Verũ difficultas est cum supra in cap.13. & 14. prædixerit Esaias,& descripserit, quòd uiderat onus supra Babylonẽ,cur id ipsum in hoc etiã ea.uoluerit enarrare.Nõnulli dicerẽt fortasse,nõ semel,sedpluries Babyloniam eiusmodi onera sustulisse,proĩ de nõ inconuenit,ea quoque recensere et eorum monuisse.At ex sacris literis id nõ costat: propterea dicunt alii, nõ esse incõgruum apud Propheras de eadem re semel atq;iterum sermonem haberi,quandoquidem nõ semp quæcunq; fuerint eis reuelata mox literis mandare solent, sic Dei spiritu eos monente ,neq;omnia quæ ad unã,& eandẽ pſonã,seu locum spectant,unica tantum uisione, sed per interualla temporum quemadmodum expedire nouerit omnipotẽs Deus,illi patefiunt; dicunt quidam propterea hoc loco Prophetã rursus prædicere ruinam Babylonis, quoniã quæ supra 13.& 14.c dixerat, erant aliquantum obscura, et explicatu difficilia tametsi principium , et titulus præsentis cap.teste.D.Hieronymo , sit magis obscurus ,propterea apertius hoc in loco uoluit explicare ob eam causam ut ludęos ab omni spe,fiducia in illis constituta abduceret,& eosdem cõtristatos, et moerore confectos consolaretur,eadẽ semel atq;iterum ob oculos ponens, demonstrat se habituros Deum uindicem, modo ex præscripto legis

Babylonia mare desertum.

mare desertum pręsẽs seculum

Hiere.c.51

legit uiuere instituant, et Dei præcepta seruare conetur Dicit ergo Prophe
ta. *Onus deserti maris* q.d. Ecce ego vi
deo, prædico, ac prænuncio onus. i. affli
ctionem, destructionem, et euersionẽ
illius vrbis, quæ est uelut mare desertũ
vel potius mare deserti. Cõmuniter di-
cũt exponentes Babyloniã uocari ma
re propter amplitudinem situs, & pro-
pter multitudinem habitantium, quo-
rum frequentia, concursus, et conuer-
satio, & mutui ad se inuicem tractatus,
& colloquia, reddebat quasi quẽdam so
nitum velut mare dum à fluctibus qua
titur, et commouetur. quemadmodum
videre est in quibusdam Ciuitatibus,
vbi multa negocia, et commercia pera-
guntur, & quemadmodum in mari ple
rumq; solet esse turbatio, motus, & in
quietudo, sic propemodum erat in ea
Ciuitate, quæ multa regna complectebatur, velut etiam mare, multorum flu
minum aquas excipit, ac retinet. Sole-
mus. n. cum uidemus alicubi multas ge
tes in vnum coactas dicere, illic est ma
re gentium, mare populorum. Nec dis
plicet, eam vocari mare, propter aqua-
rum copiam quæ prope erant, scimus
enim congregationes aquarum appel-
lari maria. Præterea quòd aliqui di-
cunt ipsam vocari Mare deserti, quod
inter eam, et mare quod vergit ad oc-
cidentem erat amplum, & horridum
desertum, aut appellatur mare deserti,
quia in solitudinem erat quandoq; red
genda, et habenda velut desertum. Ly-
ranus vult dici mare desertum, propter
attenuationem Euphratis, quod pro-
pter amplitudinem et cõgregationem
aquarũ potuit appellari mare, q̃ erat, q̃
pe desertũ ut prædixit Hier. cap. 51. De
sertũ faciam mare eius, et siccabo uenã
eius. Ego autẽ (pace aliorũ dixerim). Ba-
byloniã uocari mare deserti, quia erat
Ciuitas orbata, & destituta õnib⁹ uirtu
tibus, & bonis õnib⁹, q̃ locũ aliquẽ solẽt
apud oẽs illustrẽ, nobilẽ, & spectabilẽ
reddere, & dicebat̃ mare deserti, ut cũ
dicimus mare absq; piscibus. q.d. mare
nullius pẽsi, atq. valoris. sic ego existimo
hac methaphora voluisse Prophetã nũ
cupare Ciuitatẽ illã vsq; adeo cõtẽpti-
bilẽ. Et describẽs Propheta initiũ suę p

A ditionis, inquit. *Sicut turbines ab Aphrico
nentium.* vnde .s. vẽti ĩpetuosissimi, pde
ũt, sic suple cũ homines illius regionis
sint agrestes, & inhumani, sic ego existi
mo vocatã esse terrã illã, vnde produc
vastitas illius Ciuitatis, desertũ, & ter-
rã horribilẽ. Venit autẽ deserto, hoc ẽ d lo
co ignobili, inculto, uepribus, & spinis
cõferto, de terra horribili, neque ũquã
habitabili quæ sola nominatione facit
horrorẽ, ac despicietiã, sed forte erat
B horribilis terra ista Babyloniis. Sunt q
existimãt pauca ista verba dicta ab ipso
propheta ĩ personã Babylonię, sed ego ar
bitror debere referri ad ipsũmet Pro
phetã, qui ex his verbis ĩcipit describe
re, & explicare onus ipsius Ciuitatis. q.
d. statĩ ex ĩprouiso, & pter oẽm opinio
nẽ, cũ maximoĩpetu, & armorũ ĩtrepitu
veniet pditio, & ruina supẽ Babyloné, q̃
admodũ ex ĩprouiso nobis qnq; nihil
tale cogitãtibus, veniũt turbines vento
C rũ, qui pluuerem ita cient, & cõmouent
utqñq; parũ absit, quĩ oculos astãtiũ, vel
deãbulãtiũ obcecare queãt. Nec dubiũ
q̃ iste vehemens, & repentinus turbo q
occupauit Ciuitatẽ Babyloniã, sit figura
vltimæ cõsumationis Mũdi, cũ nos co
medentes, & bibentes nubentes, & nup
tui tradentes, & nihil tale opinãtes su-
bito voce Dñi opprimemur, et ex hoc
mundo extrahemur sed quid ego eiusmodi cõmotionẽ ad mũdi cõsumatio
D nẽ refero? cũ nos sĩgulo quoq; die videa
mus propriis oculis nõnullos ex ĩpro-
so, & nihil tale cogitantes ex hac uita
absumi, propterea monemur diligẽtes
esse, & sẽp uigilare, quia nescimus diẽ
neq; horã. De hoc turbine, cõmoto, i &
exagitato à vẽto Australi, qui q̃nq; est a
deò vehemẽs, & multus q̃ quasi uideretur
obcecare hões ptereũtes: scribit Pli. li. *Plin. lib. 2.*
2 de natu. hist. p multa capita, & pserti *c. 45.*
ca. 45. ubi inquit q̃ ĩ Dalmatia sũt qui-
E dã specus q̃ fine sine generãt vẽtos, &
vasto in preceps hiatu, in quem deie-
cto leui pondere, quamuis tranquillo
die turbini similis emicat procella, &
in Cyrenica Prouincia dicitur esse quæ
dam rupes dedicata Austro, quam pro *Prouincia*
phanum sit attrectari hominis manu, *Cyrenaica*
confestim Austro voluente arenas, As-
serit etiam, in quibusdam domibus ma

Digitized by Google

nufacta incluſa opacitate cõceptacula, auras ſuas haberet: id ꝙ propè Vincẽtiã reperiri à teſtibus fide dignis audiui. Nõ ergo inconuenit turbines quoſdã, & tẽpeſtates ab Aphrico venire, & p deſertum ptrãſeũtes cõmouere vrbẽ, & ictura nõ modicã hoĩb⁹ ĩferre Auſter. n. vt dñt metheorologici eſt vẽt⁹ hauriẽs aquas, & quia eſt calidus, & humidus rõne locorũ p q trãſit, eſt cauſa harũ imbrium, fulgurũ & horribiliũ tẽpeſtatũ & habet duos collaterales, v3. Euro au ſtrum ex vno latere, & Auſtro affricum ex alio ideo &c. Hãc tẽpeſtatem à deſerto ꝓdeuntẽ. Teſtatur D. Hieronymus plerunq; nobis aduenire p q̃ dubio procul tentationes, & anguſtiæ, q̃ nos inceſſanter afficiunt, & opprimunt, deſignãtur, q̃ qdem tempeſtates ab eo loco veniunt, ut puta à deſerto ĩ quo tentat⁹ eſt Dñus, & reuera plurimum cauere debem⁹ ne noſ tentet Sathanas, aut ſi forte tentauerit, illi quoad fieri põt conemur obſiſtere, ꝑpetuo Deum orantes ne nos ĩducat in tẽtationẽ. Memores illi⁹ dicti. Beatus ur qui ſuffert tentationẽ, & profectò nõ debemus cedere tentationibus, qm̃ lõgè maior eſt adiutor, q̃ oppugnator. Qui verò huiuſmodi tẽtationib⁹ nõ reſiſtunt ſed cẽdunt, onere maris deſerti opprimunt. Dicit. n. D. Bernardus mare deſertum eſſe hoĩes derelictos à Deo, & à ſanctorũ numero ſegregatos, qui ſuo põdere & ꝓſecutione ſanctã p̃munt Eccleſiã, qui poſtmodũ grauĩ põdere poenarũ aliq̃n punientur. Mare deſertum, ac derelictũ, & maximè fluctuoſum ſunt illi, qui diuerſis paſſionũ, ac vitiorũ tumultibus quatuntur; iſti pope modum deſignãtur p mare deſerti, qui grauiſſimo oneri ſubijciunt, de quib⁹ hoc loco vaticinatur ipſe Propheta. Et cũ onus iſtud ſit maximè graue, & vehemẽter deteſtãdũ, & effugiendum ppea ſubdit Propheta. d. *Viſio dura nunciata eſt mihi*: & re vera aſpera, & acerba, q̃ vix capi, aut tolleraꝛi põt q̃ verba veriſsima ſunt, cõſiderata grauitate oneris ꝙ vidit ſup Babilonẽ, vt. ſ. Ciuitas adeò magna adeò potẽs, & tãta fortiſsimorũ hoĩũ multitudine cõſtipata, tã facilè, & quodã quaſi tp̃ris momẽto ſit ruitura. Hinc aliqui volunt onus dici viſionẽ, vt v3. on⁹ dicat⁹ viſio, ꝙ ego nõ probo. Aliud eſt. n. ꝑuidere aliquod onus, aliud ipſum ferre, niſi dicamus quod videre onus alicui imponendum, aliq̃n eſt ſatis graue, quia contriſtatur vidẽs, & moerore cõficitur. Poſt hæc ſubdit hęc axiomata Qui ĩcredulus eſt, infideliter agit, & qui *de populator* eſt vaſtat; quaſi velit dicere, qui malus eſt, nõ põt niſi mala facere iuxtà illud Saluatoris. Nõ põt arbor mala fructus bonos facere. Eadẽ ferè verba leguntur apud Abacuch cap. 2. vbi inquit. Ecce qui incredulus eſt, nõ eſt recta aĩa eius ĩ ſemetipſo Planus ergo ſenſus verborum eſt. Qui ſua natura eſt propenſus ad incredulitatẽ nec didicit eſſe cõſtãs in verbis ſuis, nõ põt niſi infideliter agere, & operari, q̃quidẽ actus neceſſario debet eſſe cõformis potẽtię, & habitui à quo prouenit. Similiter qui depopulator eſt. i qui conſueuit alijs nocere, & de alienis laborib⁹ victũ parare, & oĩa p fas & nefas ſurripere, & ſuũ incõmodum conferre, nõ põt ſecus facere, niſi ut vaſtet, & lædat, & quę cunq; ſibi obuia diſsipet, ac dep̃detur, & q̃ quis nouit artem, illã exerceat, & exequatur. Sed dubiũ eſt quò nã referãtur hęc verba? cur hęc ſubiecit Eſaias? Dicũt quidã hæc uerba referri ad Balthaſſarem Regẽ Babylonię, quippè qui pp Cyrũ Regem Perſarũ fertur hęc verba dixiſſe dũ lugeret vaſtitatem Babylonis, quaſi diceret, quid mirũ eſt, ſi perfidus Cyrus, aut Darius fidem nõ ſeruat aut ſi nos ſine cauſa depopulatur, & vaſtat: cũ vterque ſit incredulus, & infidelis? Ego aũt exiſtimo hęc verba dici à Prophera aduerſus v. trũq̃, v3, aduerſus Regem Babylonis, & aduerſus Reges Perſarũ, & Medorũ, qm̃ utriq; erant increduli, malæ fidęi, & hoĩes puerſi, vt, iſte ſit ſenſus. Qui incredul⁹ eſt, infideliter agit. i ſcelerat⁹ in ſceleratũ inijcit manus (vt vulgo dĩ) un Barbiere rade l'altro, & vn triſto gaſtiga l'altro. Verũ hæc expoſitio difficile admodũ põt aptari litęrę q̃ habemus. Propterea, melior forsã expoſitio eſt, ut dicam⁹ hæc uerba ab eo prolatam aduers⁹ Regem Babylonis, vt cũ dixerit: viſio dura nunciata eſt mihi. v3. ciuitatẽ Babylonicã eſſe dſtruẽdã, & ſolo ęquãdã, ĩferat poſt modum

Tex. 2.

modum non esse id mirum, neque præ ter rationem, quasi velit innuere quòd Rex Babylonis hęc, & longè grauiora promeretur, quia qui incredulus est infideliter agit, qualis fuit ipse, & qui depopulator est, quemadmodum, & ille qui omnia volebat suo subiici imperio, meritò hæc patitur; cui expositioni videtur assentiri D. Hieronymus dum inquit, non præuaricatur, nisi qui prę uaricator est, & non agit iniquè, nisi iniquus. Quòd igitur maris fluctibus obruamur, & opprimat nos sæua tempestas nostri uitii est, qui ante tempestatem præuaricatores fuimus, & iniqui quibus verbis uidetur innuì, quòd nisi Babylonii prius iniquè egissent, illi Reges non insurrexissent aduersus eos, neq; arma, cæpissent. Quidam sic exponũt hanc partem. Qui incredulus est infideliter agit. q. d. impii, & ĩfideles ac uiri nequam agant quam maximè possunt, & quidquid velint, quia tandẽ luent pœnas, & suorum criminum debitum exoluent, Deindè sequitur *Ascende Aelam, obside Mede, omnem gemitũ eius cessare feci &c.* loquitur hæc verba noster Propheta, uel in persona Dei prę cipientis Persas, & Medos ad obsidionem Babylonis in ultionem suorum scelerum, aut sunt verba ipsiusmet Prophetæ, ut qui propriis oculis, ac veluti de proximo conspiceret exercitus præparatos aduersus Babylonẽ, & ideo inquit. Ascende Aelam, idest vos Aelamitæ, & Persæ qui cunctamini, quid expectatis, & vos Medi cur non properatis, & cur non cito mouemini ad destruendam hanc Ciuitatẽ tam fastuosam, tã infestã, ac formidabilẽ cunctis nationibus? Neq; est quòd eius fortitudinem, & bellatorum multitudinẽ vereamini. Aelã dicunt fuisse filiũ Sẽ, à quo cõstructa fuit iuxtà opinionem quorundã in Regione Persarũ Ciuitas quã nomine suo appellauit Aelã vnde Ciues dicũtur Aelamitæ de cuius nominis interpretatione, vide D. Hieron. in tractatu de locis Hæbraicis, & ob id quidã volũt Aelamitas, & Persas idẽ esse, quod ego non probo, quemadmodũ neq; illorũ sententiã, qui pro eodẽ accipiũt Medos & Persas, In

Gen. cap. x.

Act. quidẽ Apostolorũ cap. 2. secernũtur nomina istorũ locorũ d. Parthi, & Medi, et Aelamitæ etc. Hęc eadẽ verba mox exposita dicta á Propheta, uel in persona Dei, uel ipsiusmet; iuxtà textũ 70. Interpretum dicta fuere ab ipso Baltassarre Rege Babyloniæ, tamquã miserante et deflente infortuniũ suum qui typus est hominis terreni, et auarì, quo nihil est in rerũ natura scelestius, et magis odiosum, similiter quę verba immediatè sequuntur, uidelicet omnẽ gemitum cessare feci, tribuũtur eidẽ, sub hac forma tamẽ. Nũc ingemiscã, et consolabor meipsũ, quę uerba licet nõ sint in textu nostro, verũtamẽ propter multa, quæ ex his elicitũtur sic interpręari libet. Inquit. n. D. Cyrillus quòd cõstitutis in vltimis erũnis, quoddã cõsolationis genus esse videtur flere, et plorare. extunditur. n. ex dolore lachryma et iusto dei iudicio efficitur, ut qui tam audaces, et animis supra quoscunq; homines tumidis existũt, et se ipsos aliis pręferunt, muliebriter fundant lachrymas, et antè belli periculum debilitatè fracti, et cõtusi, fletũ sibi ipsis cõscisciũt et eliciũt: Dicũt. n impleti sũt lũbi mei angustia, et dissolutione, et dolores apprehenderũt me etc. Sed exponamus hunc testũ iuxtà uulgatã editionẽ. Sic. n. habet textus noster. *Omnẽ gemitũ eius cessare feci, Propterea repleti sunt lumbi mei dolore &c.* Possũt hæc uerba referri, vel ad ipsũ Deũ, uel ad eũdẽ Prophetã in persona Dei loquẽtẽ, et bifariã possũt exponi Primũ, ut cessatio gemitus referatur ad eos, qui ob Assyriorũ seueritatẽ, et immanitatem bonorũ direptionẽ, gemere, ac deplorare cogebãtur, q. d. sic animaduertã in Babylonios, et sic eos flagellabo, et aduersũ eos agã, ut alios sinant uiuere, neq; illis ãplius molestiã ferant. Deinde sic exponunt, omnem gemitum eius cessare feci, q. d. ita eos terrebo, et tantũ illis timorẽ, et pauorẽ iniiciã, ut neq; gemere, aut quicquã hiscere audeãt. Alii iuxtà textũ Hæbręum aliter exponũt q. d omnẽ gemitũ eius reuerti faciã, aut reddã. q. d. omnes lachrymas, et gemitus, quibus Babylõ faciebat cõtabescere populum meũ, reddã illi, et faciã ad eũ reuerti, et

Act. cap. 2. Parthi, & Mads sunt populi dicti.

Omnẽ gemitum cessare feci

1. expos.

2. expositio:

3. expositio

Apoc.ca.18. volůt hoc vaticiniů ab ipso Ioanne fo-
re repetitum in suis reuelationibus ca.
18.cũ inquit:recordatus est Deus iniqui
tatũ Babylonis. Propterea reddite illi,
sicut,et ipsa reddidit vobis,et duplicate
duplicia sm̃ opera ei⁹. In poculo quo
comiscuit, miscete illi duplů. Prior ex
positio mihi magis arridet. Sed prose-
quamur textũ nostrũ: *Propterea repleti
sunt lũbi mei dolore,angustia possedit me,
sicut angustia parturientis: corrum cũ audi
rẽ,conturbatus sũ cũ viderẽ.* Quæ quidẽ
verba dicta fuisse à Propheta velut cõ
patiẽte,et cõmiserãte tãtæ vrbis deso-
lationi,rationi consonũ est:est.n.cõsue-
tudo bonorũ virorũ cõpati,et cõmise
reri his,qui grauiter affliguntẽ,et si alio
qui sint homines praui,et vita indigni,
quandoquidẽ,et ipsi creaturæ Dei sũt,
et homo de hominibus loquitur,et he-
ri nõ potest quĩ miser cordię motus af
fectu non doleat,præuidẽs tãtæ multi
tudinis sanguinẽ effũdi,nec minus do
lere soleat,et ingemiscere, quã Mulier
in partu stridere,et vlulare soleat. Prop
tereaĩquit Repleti sũt lũbi mei humo
re,hoc est,adeò sũt inflati,et quodãmo
do relaxati,ꝙ me deficere,et labi p̃sen-
tiam, ãgustia possedit me,et occupauit
cor meũ sicut ãgustia mulieris partu-
rientis quæ p̃dolore stare loco nescit,
et tota ãgitur, et cõmouetur. ꝙ litera
emẽdatior habet, lũbi mei repleti sũt
dolore,nõ humore,et sic debet exponi:
vtinã hęc uerba quãdoq; dicãtur ab his
qui similes sũt,aut fuere Babyloniis,ut
dicãt ob pęnitẽtiã suorũ delictorũ. lũ-
bi mei ꝛpleti sũt dolore,& nõ dicãt lũ-
bi mei impleti sũt illusionibus, vt ali-
quãdo resurgant. Corrui cũ audirẽ au-
ditu. s. interibri, conturbatus sũ cũ vide
rẽ visione. s. intellectuali, vel imagina-
ria, aut cũ ĩspiritu eleuatus præuidi tã
graue,& lacrimabile factum paulo post
futurũ. Emarcuit cor meũ, tenebrę stu
pefecerũt me, emarcuit ĩquã, hoc ẽ dfe
cit, et debilitatũ ẽ cor meũ nihil habet
viriũ ob tãgranẽ et admirabilẽ Dei vĩdi
ctã ĩ Babylonios, et tenebræ stupefece
rũt me, et me extra me dduxerũt, et qua
si nihil uidẽtẽ, aut penetrãtẽ me stupo-
re, etuelut sõno graui affecerũt dũ ma
ximũ Babylonis excidiũ ꝓuiderẽ, et ve
lut p̃sẽs oculis spectarẽ. Vnde prophe
ta cõmiseratione cõmotus, ac dolore,
et ĩ stupore positus, et cõstitutus ĩ hęc
verba prorũpit *Babylon dilecta mea, posi-
ta est mihi in miraculum*, hoc est in rẽ
præter omniũ opinionẽ, et expectatio
nẽ, et in maximũ horrorẽ, atq; stuporẽ
quasi uelit innuere, qui fieri potest, ut ci
uitas tã insignis tã admirabilis, et glo
riosa vno quasi tẽporis momẽto, sit re-
dacta in nihilũ? Vnde Hiere. 50. ca. di-
cit. Omnis qui trãsibit per Babylonem
stupebit, et silebit sup uniuersis plagis
eius. Quẽadmodũ ego dũ superioribus
annis trãsiui per Galliã uehemẽter ob
stupui uidens multas Ciuitates, et Op
pida penitus desolata. Sed dubium
est, et quidem rationabile, si hęc uerba
volumus tribui ipsi Prophetæ quomo
do vocat Babylonẽ dilectã meã? cũ fue
rit Idolis seruiens, et multis uitiis, ac
sceleribus referta? Quo nã pacto po-
tuit eidẽ esse dilecta? Dicũt aliqui dile-
ctã nũcupari quia tot beneficiis, & mu-
neribus fuit à Deo cohonestata, quot
nulli vnquã Ciuitati legimus fuisse col
lata, ut habetur Dan. ca. 6. qui uerò eius
modi verba dicta fore in p̃sona Regis
Babylonis affirmãt, nulla est in eo di-
cto difficultas, aut dubitatio, qñquidem
iure poterat ipse Rex Babylonis vocare
eã dilectã, & perterritus ex eo ꝙ præui
debat pręsentaneũ malũ, dicere potuit,
posita est mihi in miraculũ, & fortè et
loquebatur Isaias de illa Babylonia, q̃;
iure optimo vocat dilectã, de qua et lo
cutus est D. Petrus ĩ ep̃i. sua prima, quæ
ueré dilecta potest nũcupari, Roma in-
quã. Nec mireris Prophetã qñq; loqui ĩ
p̃sona sua, qñq; i p̃sona aliorũ, q̃a hoc ẽ
solẽne Prophetis, ꝙ ut d. D. Hiero. pluri
mæ p̃sonę ĩ his cõmutãtur, & ideo sũt
obscuri Similiter ea verba cũ ĩquit, *cor
rui cũ audirẽ, cõturbatus sũ cũ viderẽ* re-
ferri volůt ad ipsũ Regẽ Babylonis, q̃
70 Interp in p̃sona eiusdẽ Regis. sic
legũt. Iniquè egi quòd nõ audiui, labo
raui ne viderẽ: quæ quidẽ dicũtur esse
verba ipsius Balthassarris cõfitẽtis se
incurrisse huiusmodi calamitates, & mi-
rias ob suã culpã, & ĩ media ruina suos
errores cõfitẽtis cũ ĩquit. Iniquè egi ꝙ
nõ audiui, aut nõ aspexi ĩter tot miracu
la uerũ Deũ; laboraui ne viderẽ. i. oẽm

operam

Hier.ca.05

Dan.cap.6.

*Babylon di
lecta.*

*Esaias com
mutatur ex-
cidio Baby
lonia.*

operã adhibui ne viderẽ, quę uidere ne ceſſum erat, & idẽ ſenſus poteſt elici ex textu noſtro cũ inquit: corrui cũ audirẽ. i. expauicũ Dei mirabilia mihi referrẽtur, nõ ſuſtinebã ea auribus pcipere Cõturbatus ſum cum videre, dum vȝ. mihi eſſet propoſita ꝓmia, & beneficia ſi Prophetarũ dictis, & ſermonibus auſcultarẽ, nec ſolũ ciuſmodi lamẽtationes, & quærelę tribui poſsunt ipſi Balthaſſarri, qui q̃ dederat ipſi Daniel ſpreuerat cõſilia, verũ ẽt aptari queunt eiuſmodi uerba hominibꝰ ĩprobis, & á ſpe regni Dei excluſis, qui in mediis tormẽtis exiſtẽtes, de ſe ipſis cõquerũtur, ꝙ occluſerint oculos ne uiderẽt, & aures obturauerint, ne audirẽt Dñm, quẽadmodũ ẽt apud ſapiẽtẽ legitur de eiſdẽ reprobis, ac dãnatis, qui uidẽtes, & cõſiderãtes in quo ſtatu uiri iuſti exiſtãt, turbabuntur timore horribili, & mirabuntur inſubitatione inſperatæ ſalutis gemẽtes preſ ãguſtia ſpiritus, & dicẽtes Hi ſũt quos aliq̃n habuimus in deriſũ & in ſimilitudinẽ ĩproperii nos inſẽſati &c. perlege totum Quintum caput libri ſapiẽtiæ. Deinde ſequitur *Pone mẽſã cõtẽplare in ſpecula, comedẽtes, et bibẽtes ſurgite Principes arripite clypeũ.* Parti cula iſta ſm̃ D. Hierony. poteſt bifariã exponi, uno modo, vt Propheta perſiſtẽs in ea viſione dura, & horribili, quæ ſibi nunciata eſt alloquatur Medos, & Aelamitas, ut ſumãt cibum, reficiantur opti me, uires corroborent ad futurum prælium ſe præparẽt, ne dum tempus dimi cationis aduenerit laſſitudo eos retrahet aut debilitas retardet; ſic ergo ait, Tu ò Mede, & Aelamita, qui cogis exercitu pone menſã, & cũ cõmederitis, & biberitis ſurgite, arma ampite Babyloniã debellaturi, pergite atq; interim contẽplamini in ſpecula, hoc eſt diligẽter aduertite, & proſpicite quæ ſunt vẽtura, ne decipiamini. Quidam trahunt hæc uerba ad ſpirituale cuiuium, ut. ſ. ad ipſum cõcito greſſu properemus, nihil formidãtes, aut ãbigẽtes ſed pacta conuenienti preparatione ad illud feſtinãter accedamus. Alio modo exponitur ut Propheta ſpiritu Dei attractus uideat, & perſpiciat quæ uentura ſunt ſuper Regem Babylonis; pariterque nos moneat, ne in delicũs, & uanitatibus huius mundi citò perituris ullam ſpẽ collocemus, neq; de his rebus ſimꝰ nimiũ ſolliciti, in cuius figurã, & ſignũ alloquitur ipſum Regem Babylonis, dicẽs, Pone mẽſã contemplare in ſpecula comedentes, & bibentes, ſurgite prĩcipes, arripite clypeũ. O nos miſeros infelix, & nimium verè miſer Rex Babylonis, dum præparat cõuiuium, dũ epulis accumbit, viditin pariete manum ſcribentis, & pronunciãtis eius interitum, & regni diuiſionem, & ablationẽ, nec profuit quicquã illi ponere excubias, mittere exploratores, q̃ clamarẽt ad arma, ꝙ comedẽtes et bibẽtes, & deliciis, ac voluptatibus uacãtes ſubito fuerunt oppreſsi, & ab hoſtibus intempti. Propterea nihil iuuat ſollicitum eſſe ſpeculatores habere, qui vigilent, & proſpiciant, quæ neceſſaria ſunt ſeruandæ Ciuitati, neque qui cuſtodiant Ciuitatem milites, ac propugnatores habere, cum Dominus decreuerit eam perdere, ac deſtruere, iuxta illud pſ: 126. Niſi Dominus cuſtodierit Ciuitatem, fruſtra vigilat qui cuſtodit eã. Cauete igitur, ò miſeri comedẽtes & bibentes, dũ mero eſtuatis, dũ uos ipſos nimia ciborũ affluẽtia conſumitis, & uentrem expletis, cogimini plerunq; in mediis epulis exiſtentes, è menſa ſurgere, & clypeũ arripere, quo vos ipſos ꝓtegere, atq; tueri poſſitis ſed neq; iſtud ſatis erit: ſed oportet Deũ timere & mãdata eiꝰ obſeruare, hocẽ oĩs homo Hęc. n. dixit mihi Dñs. *Vade, et pone ſpeculatorẽ, & quodcũq; uiderit ãnunciet &c.* Pone inquit ſpeculatorẽ. i. tu ipſe ſis ſpeculator, te ipſum cõſtitue ſpeculatorẽ, hoc ſit tuum munus, nõ aliũ poſtules miniſtrum, et quodcunq; uideris ãnuncies. Eſt. n. cõſuetudo Prophetarũ cum diuina reuelatio fuerit eis immiſſa, quodãmodo ĩ ſe ipſis animũ cogere ſe ipſos colligere, et acerrima attẽtuſi maq; cogitatione res ſibi à Deo præmoſtratas expẽdere et põderare, et velut ĩ ſublimi, ac ſecreta ſpecula diuinis verbis aurẽ pbere. Sic. n dicebat Abacuch Propheta cap. 2. Sup cuſtodiã meã ſtabo, et figã gradu ſup munitionẽ, & cõtemplabor, vt videã quid dicatur mihi et quid reſpondeam ad arguentem me

Ipſi cũ ſuorũ crimiñ panas luũt de ſe ipſis conquerentur.

Seculi voluptates & cõmoda cont ẽnenda.

Pſal. 126.

Sap. cap. 5.

Eccl. vlt. Tex. 4.

Abac. ca. 2.

Et vidit curum duorum equitum ascẽ A et Iudęorum, aut hominũ, et Angelo-
foré Asini, et Ascensoré Cameli, vidit, rũ, et quemadmodum Cyrus interfe-
inquam, iste speculator. v.g. ego qui iuſ cto Rege Babylonię poſſedit illud Re-
ſu Dei cõſtitui me speculatoré, vidi cur gnũ, ita Xps Dñus electo Principe tene
rũ duorũ equitũ, hoc eſt, duorũ Princi- brarũ cepit poſt crucé declarari Rex ho
pũ, & Magnatũ, qui pro ſolitis eqs, aut minũ, et Angelorũ. Sed dubiũ eſt nunqd
mulis aſſuetis ad trahẽdũ currũ, aſino, vnus tm̃, uel duo eſſent aſcẽſores; et ui
& camelo, vtebant. Dicunt ferè oẽs ex- detur quidé ex textu duos fuiſſe aſcẽ-
ponentes: p aſcẽſoré Aſini intelligi Cy ſores: ſic. n. textus habet. Quod ipſe ſpe
rum Regé Perſarum, qñquidem Perſæ culator uidit currũ duorũ equitũ: equi-
erãt olim ignobiles, & craſsi ad ferẽdũ tes. n. ſunt homines qui in ſidẽt equo, nõ
iugum: per aſcensoré Cameli Darium B equi, et ꝓterea clarius inquit. aſcẽſoré
Regé Medorum; ppea quod Medi le- aſini, et aſcẽſoré camelı; in cõtrarium
guntur fuiſſe ſemper potentiſsimi. Aut verò eſt tentẽtia plurimorũ qui volunt
dicamus Prophetam vidiſſe currum tra phuiuſmodi aſcensoré intelligi Dariũ
ctum, atq; deductum ab Aſino, & Came tm̃, vel Cyrum, quorũ quiſque accipiẽ
lo tanq̃ ab his animalium generibus q̃ pro typo, et figura Xpi Dñi. Propterea
ad ferenda onera, & ſuſtinẽdos labores nõnulli dicũt, quod currus trahebatur
ſunt maximè idonea, & vult nihilomi- à duobus aĩalibus aſino, u3. et Camelo,
nus innuere Propheta p hęc duo gene- quorũ quedqdè ſuũ habebat aſcẽſoré,
ra, vel ſpecies aĩalium Perſas, & Medos at in curru vnus tm̃ uehebatur, qui pro
iã deſignatos ad debellãdã Babyloniã, tulit uerba q̃ ſequũtur. et hũc. D. Hiero
velut Milites indefeſſos, et cuiuſq; la- C nymꝰ opinatur eſſe cyrũ Regẽ Perſarũ,
boris patiẽtiſsimos. D. aũt Cyrillus p- et Medorũ. Alii rectius opinãtur q̃ u-
ſiſtens in ſenſu literali .d. q̃ Aelamitæ nus erat currus qui trahebaẽ ab his duo
gens Barbara eſt, et delectatur vehi ca- bus aĩalibus, Aſino u3. et Camelo, et v-
melis. Seſſor aũt, vel aſcensor Aſini ha- nus tm̃ erat aſcensor, qui qm̃ vtebatur
bebatur quiſq; eximius, et electus Per- Aſino, et camelo dicebatur aſcensor Aſi
ſarũ, qui mulis, et curribus Cameratis ni, et Cameli. Et q̃uis dicat textus, ſpe-
vtebatur dum ad pugnã procedebat, ne culatoré uidiſſe currũ duorũ equitũ: p
forte quis labor eum eneruaret. Qui tm̃ duos equites intelligas duo aĩalia ſub
cum ad locum pugnę deueniret è curru uno iugo iuncta, q̃ ſimul, et pariter tra-
deſiliẽs, equis lectiſsimis vtebatur. Aut hebãt ipſum currũ; et aduerte in his lo-
forte dicẽdum q̃ milites equis vteban D cutionibus, ne ullum capias erroré. cũ
tur, ſed muli, Aſini, et Cameli ad ve- Propheta mõ Regẽ Babylonis introdu
ctigalia deferenda inſeruiebant. Sed lon- cit loquẽtẽ, mõ quemuis alium, ut ui-
gè melius mihi dixiſſe videntur ij, qui dere eſt in hoc capite, q̃m frequẽter uti
per Camelum Iudaicum populum in- tur ea figura q̃ proſopopeia dicitur. ea
telligunt ob graue iugum legis quod enim vti ſolemus cum perſonam fingi-
portabat, et ob prauos, ac diſtortos mo- mus, aut quæ non eſt, aut quæ aliquan-
res, per Aſinum uerò quod eſt animal do fuit, et cum rebus inanimatis perſo-
immundum populum gentium, & ſic nam tribuimus, et loquelam.
Chriſtus Dominus, qui velut lapis an- Habemꝰ ergo ex hoc tex. quòd ſpecula
gularis cõiũxit vtrũq; populum uehe- tor uidit currũ duorum equitũ, aſcenſo
batur curru tracto, ac deducto ab illis E rẽ aſini, et aſcenſoré cameli, et cõtẽpla
duobus aĩalibus, id quod erat ſignũ, & tus eſt diligẽter multo intuitu, q̃ poſtre
figura horũ duorũ populorũ quos Xps ma uerba non ſunt ſicco pede ptranſeun
ſibi ſubingauit; & quemadmodum hęc da ſed diligenter expendenda, ꝺ̃meli-
duo aĩalia ſunt typus, et figura iſtorum us explicaẽ p ea quæ ſequuntur, dum in
duorũ Populorũ Iudaici, u3. et Genti- quit. *Et clamauit leo: ſuper ſpeculã Domi-* Tex 5.
lis, ita Darius Rex Perſarũ, et Medorũ, *nie go ſum, ſtans ingiter per dieꝫ: & ſuper cu-*
aut Cyrꝰ ſm̃ D. Hieronymũ fuit typus, *ſtodiã meã ego ſũ, ſtans totis noctibus &c.* Ex
et figura Xpi Dñi Noſtri Regis gẽtiũ, his, duo prima facie nobis apparẽt, vnũ
ipſum.

Aſini & Cameli trahentes currum.

Aelamita pro uehẽdis curribus vtebantur Camelis.

camelꝰ Signi ficat populũ Iudaicum Aſinus verò populum gentilem.

Chriſtus figuratus per Cyrum & Darium reges perſarũ.

Prophetarũ mos in codẽ cõtextu plures tranſitiones faciẽ.

Ipsúmet Prophetã eũ speculatorẽ fuisse, cui præceptum est vt quęcunq; viderit, annunciaret, & non Vriam Sacerdotẽ, neq; alium quemquam, etsi nonnulli viri huius loci interpretes existiment speculatorem illum fuisse Angelum Dei, à quorum sententia haud multũ dissentio. Et. 70. interpretes dicant illum fuisse Vriam. Alterum quàm diligenter, & attentè fuerit speculatus, & intuitus quæcunq; viderat ipse Propheta: percurramus textum. Contemplatus est (inquit) diligenter, i. summa aũi attentione, ac perspicuitate, & multo intuitu. i. non leuiter, et semel tantum; sed fortiter, atq; frequenter. *Et clamauit leo.* litera ista meo quidem iudicio est obscurissima, nec certe video præ exiguitate ingenij mei, qua ratione & via possim tutus ex huiusce textus cõperelationib⁹ expediri pro diuersitatem textuum, & interpretationum, in quibus multa est varietas: sed ijs omnibus prætermissis, exponamus literam iuxtà editionem nuper receptam, & approbatam. Sic habes. Et clamauit leo: quid per leonẽ (bone Deus) est hoc loco intelligendũ? Quidam existimant per leonem eum intelligi, qui erat in curru; sed quæ verba sequuntur non facile possunt illi conuenire. Propterea dicunt alij quòd per leonem intelligendus est ille Speculator, qui stabat super speculam Domini, qui non Vrias Sacerdos, vt dicunt alij, sed ipsemet Propheta qui iussus fuerat annunciare quodcunq; viderat; & huius sententiæ est. D. Hieronymus: Sed cur vocatur leo? Vocatus est leo propter virtutem, & animi robur ac magnitudinem, quandoquidem cum viderit visionem tam horribilem, ac duram non expauit, aut saltem non corruit, sed firmus, & constans in ipsa contemplatione perstitit, nec cito ab ea recessit, fuit quidem perterritus sed nõ ideo destitit perspicaciter intueri quod vidit, Quid tum protulit iste speculator? *Super speculam Domini* (inquit) *ego sum stans iugiter per diem, & super custodiam meam ego sum. Stans totis noctibus.* Vide quæso singularem istius viri constantiam, pariter, & obedientiam; stans iugiter per diem, id est nullum temporis spatium prętermittens, quo ego vos monerem, aduerterẽ, & quæ sunt futura pronunciarem; super custodiam mihi commissam, & super locum mihi cõmendatum, vt custodirem, vel super eos, qui in custodiam mihi sunt crediti; ego sum stans totis noctibus neq; vllo tœdio affectus, aut labore à statione mea recedo, & totis noctibus illic permaneo, cum ea potissimum temporis parte, propter hostium insidias vigilare oporteat, & vt breuiter dicam. Nihil omisi eorum quæ per me fieri poterant quo Ciuitas ista seruaretur. At cum nihil profecerim, vide quid sequitur *Et ecce iste venit ascensor, sirr biga equitũ, & respõdit et dixit: Cecidit, cecidit Babylõ, et omnia sculptilia Deorum eius cõtrita sunt in terrã.* Priusquàm præsentem particulam exponamus, nolo prætermittere documẽtum nobis valde necessarium: quòd videlicet vnusquisquè nostrum instar istius speculatoris debet stare super custodiam suam, id est super animam, & super sensus nostros, & nequaquam ab ea custodia recedere, neque cuiq; locũ dare: cauere (inquam) debemus, ne quicquam agamus, quo reuelationes Diuinas susc ipere nequeamus. Constat n. peccata, Dei reuelationes & inspirationes impedire: & vbi magis ab aspectu rerum sensibilium subtrahimur, summopere cauendum est ne immissiones fiant per Angelos malos: id quod potissimum contingit in nocte: proinde Regius Propheta Dauid pollicebatur ei, qui sub dei cœli protectione cõmorabitur nõ esse timẽdũ à timore nocturno, à sagitta volante per diem, à negocio perambulante in tenebris, ab incursu, & Demonio meridiano. A timore quidem nocturno, hoc est à tentationibus, & peccatis quæ per ignorantiam quandoq; committuntur. A sagitta volante per diem, hoc est ab his quæ scienter fiunt, licet non permaneant, sed cito transeant. A negocio perambulante in tenebris, & ab incursu & demonio meridiano, hoc est ab omnibus peccatis, siue tentationibus, siue per ignorantiam, siue per manifestam scientiam quę sunt longè grauiores prioribus perpetrantur,

Ecce Tex. 6.

ps 120.

tur, ab his omnibus liberet nos Deus. sic declarat Augustinus super psalmum nonagesimum.

Quod attinet ad expositionem literæ prçassumptę: ille vir bigę equitum .i. qui vehebatur curru deducto à duobus animalibus, videlicet, Camelo, & Asino, secundum plerosquè exponentes intelligebatur Darius; at secundum D. Hieronymum dicebatur esse Cyrus, qui conducebat exercitum duarum gẽtiũ, siue duorum populorum; quamquam apud Danielem. V, cap. legatur, Darium Medum interfecto Balthasarre Rege Caldeorum successisse in regnũ. Sed vter illorum fuerit, an ambo parum refert, hæc enim fuit visio imaginaria, non vera, ad aliud significandum adducta. At ego non facile possum adduci, per equites intelligamus ea duoanimalia quæ deferunt currum, seu bigam, cum manifeste contradicat textus vbi habetur qd vnus erat ascensor asini, alter verò cameli, vocabantur tamẽ equites improprie & abusiue, sed iuxtà communẽ modum locutionis operæpręcium est ergo per ea aliquod misticum designari, vt paulo post videbimus; & velut etiam aliquatenus superius visum est, hęc duo animalia inter se specie distincta, designari varias conditiones, & proprietates illarum gentium, quæ coactę fuerant, & coniunctę ad debellandam Babyloniam. Quid ergo fecit, aut dixit iste vir ascensor bigę equitum; dicit textus, & respõdit, & dixit. *Cecidit, cecidit Babylon, & omnia sculptilia Deorum eius contrita sunt in terram.* Sed cui respondit? Dicimus enim vt dicit quidam vir doctus, hoc verbum respondere non semper sumitur, cum ad interrogata respondemus, sed aliquando, cum nouum sermonem conteximus, aut dum contextum prosequimur. vel dum ad conceptus formatos in mente, aut ad aliquid nobis reuelatum, quicquam subijcimus, quemadmodum etiam apud Mathęum cap. 11. legitur, quòd Respondens Iesus dixit Confiteor tibi Pater Domine cœli, et terræ, quia abscondisti hęc à sapientibus, et prudentibus, et reuelasti ea paruulis, et cap. 17. habetur. Respondens Petrus dixit ad Iesum. Domine bonum est nos hic esse, cum nulla præcessisset interrogatio, sic, et in hoc loco respondit ille, qui dixit cecidit, cecidit Babylõ respondit, i. patefecit, et dixit quod illi fuerat reuelatum: vel respondit Prophetæ clamanti super speculam, et dicenti, Ecce venit ascensor vir bigę equitum.

Dixit autem cecidit, cecidit Babylon: repetit casum Babylonis, vt magis affirmet ac demostret illius ruinæ certitudinem, vel indicat duplicem casum, et desolationem illius, cum prius à Medis, et Persis, deindè fuerit à Domino deo euersa: aut propter duos suæ desolationis auctores, quorum alter fuit principalis auctor, videlicet, ipse Deus, reliquus verrò instrumentalis, vt exercitus Medorum, et persarum. Hanc eandem ruinam predixit Hieremias vt est videre cap. 51. præsertim cum post prĩcipium ait. Subito cecidit Babylon, et contrita est, vlulate super eam etc.

De eadem ruina locutus est Ioannes Euangelista in suis reuelationibus dũ cap. 24. refert eadem verba d. Cecidit, cecidit Babylon illa magna, quæ à vino iræ fornicationis suę potauit oẽs gentes. et cap. 18 idem repetit. d. cecidit, cecidit Babylon magna, et facta est habitatio Demoniorum; nec solum ipsa destructa est, ac desolata, sed omnia eius sculptilia, et Idola sunt contrita, et in terram proiecta; et præsertim templum illud magnificum, et tantopere ab ipsis Babylonijs excultum, et honoratum ipsi Belo dicatum. Exercitus. n. ille ferox, et acer, nequè etiam suis dijs pepercit. et ea ratione cum primis, quia sculptilia illa erant aurea et argẽtea, et præciosis lapidibus adornata; obid statim fuere confracta, et denastata, quò aurum, et argentum deprędarentur, quemadmodum nostra etiam tempestate contingit, qua Prophani milites vrbes ui aggressi, nullis Diuorum imaginibus, et sacris vasis, quo aurum, et argentum surripiant pepercerunt. Vt contigit Romę multis ab hinc annis, et nouissimè in Insula Cypri, et vbiq; locorum. Deinde sequitur.

Apoc. ca. 14

Tritura mea, & filia aree mea, quę audiui à De-

à Domino exercituum Deo Israel annunciani vobis. Hæc particula est non nihil obscura quia nescimus, quis loquatur, & de quibus loquatur. Pleriq; volũt hęc esse verba Prophetę, qui per apostrophen Babyloniam alloquatur & velut eam miseratus, in hęc verba lamentationis erumpat. Appellat Babyloniã trituram suam, quia Deus eam contriuit, & in puluerem redegit, vsus prætérito pro futuro more Prophetarum: appellat suam, quoniam de ea est uaticinatus, & ei maxime compassus. Alij volunt, & multo congruentius, hæc esse verba Prophetæ, Dei personam gerentis, & vocat eam Deus triturã suam, quia eam Deus conteret, & comminuet velut triticum in area. & quoniam mũdus, qui hoc loco per aream designatur, est creatura Dei, propterea vocat Babyloniam contritam, & comminutam, filiam areæ suę: & D. Cyrillus in eandem ferè sententiam deueniens, vult verba ista vnà cum superioribus dicta à Propheta in persona Dei viuentis. Verum alia expositio mihi magis satisfacit, & magis literæ concordat & nulla ei uis adhibetur, vt Propheta, dirigat sermonem ad Ciuitatem Hierusalem, & ad populum Dei, & modo quodam excusationem afferat, se omnia illi prędixisse quę ventura sunt, insinuando .s. Deum contriturum populum illum, & Ciuitatem illam, & excussurum ab eo omnem malitiam, & impietatem aliorum exemplo; quod si non aduerterint, idem de illis fore iudicium: & appellat populum illum triturã suam, & filium areę suę, quæ verba non facile videntur posse Babylonijs applicari. Nec mirum ipsum Prophetam appellare Hierusalem triturã suam, & filium areę suę, quandoquidẽ ipse erat vnus de populo; & area, hoc est de Ciuitate & Ecclesia qui triturandus erat, seu templum, aut lex, per quam populus excuti, & triturari solebat erat area sua, idest cuius, & ipse erat particeps, & consors, Dicit ergo Propheta. O tritura mea, ò Ciuitas Hierosolyma, ò Populę Dei, quę audiui à Domino exercituum Deo Israel, Deo vestro, creatore uestro, largitore omnium bonorum uestrorum annunciaui uobis. q. d. nullam potestis ignorationem prætendere.

Ex his possumus colligere dum Propheta diligenter, & multo intuitu contemplatur, quę sunt uentura super Babylonios pręscire etiam, & pręuidere Dei spiritu reuelante, non minora, aut pauciora, quandoq; euentura malà super populum suum: Idcirco quodam cõmiserationis affectu protulit ea uerba, quando propter eorum salutẽ Deus patefecit per eum illi populo hęc misteria, quò sibi ipsis cauerent, à peccatis abstinerent, neq; etiam externis auxilijs amplius confiderent; sed in uno Deo spem suam collocarent.

Cum autem teste. D. Paulo Apostolo. Quęcunq; scripta sunt ad nostram doctrinam scripta sint, nulli dubium, hanc Babylonis destructionem indicare totius orbis consumationem, et priẽ ciusdem orbis conuersionem, & commutationem: et uictoriam Christi de Mundo, Demone, & aljs hostibus nostrę saluti aduersantibus, tùm uisibilibus, tùm inuisibilibus. Per secundum aduentum possumus intelligere diem iudicii, uel diuulgationem Euangelii: in primo quidem Christi aduentu omnia sculptilia Deorum fuere contrita, & falsa dogmata reprobata penitus, & reiecta: in secundo postea aduentu edidit cęlum nouum, & terram nouam. Quare cum legimus Prophetam uidisse currum qui trahebatur ab asino, & camelo iuxtà sensum spiritualem, & allegoricum, designatur Christus Dominus, qui per humiles & indefessos Apostolos patefecit ueritatem, destruxit hęreses, & prophanas hominum opiniones: & annunciauit uerbum salutis. & hic est, qui ascendit super currum i. super cœlum cęli ad orientem, hoc est, super animas nostras, quas lumine gratię, et igne spiritus Sancti illuminat, & accendit. Et hoc est quód ille dicebat apud Ioannem cap. 16. & 17. quę audiui à Patre meo nota feci uobis. et spiritus ille paraclet⁹ docebit uos omnem ueritatem, non enim loquetur à semetipso, sed quæcunquè audiet, loquetur, & quę uentura sunt annunciabit vobis, *Ioan. 16. 17*

et item,

flagellum quod imminet ipsi Dumæ, & in postremi parte huius capituli describit onus futurum in Arabia. Hæc itaq; est 2. pars huius cap. 21. Duma à quo dicuntur Dumitæ, et à quo descendũt, fuit filius Ismael, & prophetatur contra eum malum de Seir venturum D. Hieronymus inquit, quod Duma non est nomen proprium alicuius uiri, neq; est Ciuitas vlla: sed Regio prouinciæ Idumęę quę vergit ad Austrum, & ab vrbe quadam Palestinæ dicta olim Eleutheropolis viginti millibus distans, & incolæ huius regionis sunt de stirpe, & progenie ipsius Esau, qui & Edom dicitur filius Isaac, quemadmodum, & Iacob Pater duodecim Patriarcharum. Iuxtá hanc regionem Duma, est Ciuitas quædam sita in montibus nomine Seir, & iuxtá opinionem huius sanctissimi Doctoris fuit expugnata ab Assyriis, & propterea Esaias prædicit onus duma, onus, s, & flagellum quod acceptur erant ab Assyrijs, quidam alij dicunt eam non fuisse expugnatam, neq; aliquid incõmodi passam, verum cum audissent Babyloniam vastatã à Dario Rege Persarum, & Medorum timuerunt ne & ipsi hanc ruinam paterentur; ob id nocte ac die, & multo magis in nocte vbi maius periculum imminebat excubias faciebãt, & ex summitate turrium, & moenium, quò hostes terrerẽt, nocte clamabant. Sed dices, si Dumitæ nullam sunt passi iacturam, cur Esaias proponit se dicturum onus Dumæ? Respondent hi, non ab re Prophetam appellasse onus Dumæ, quamquam nihil graue asserat ipsam subijsse, quia graue onus, & maxima potest appellari afflictio alicuius Reipublicæ quando imminẽtibus vndiq; malis, vel parum diligenter suæ saluti prospicit, & in quadã quasi securitate degere videtur. aut si curat & prospicit, non habet vndè tutum sibi auxilium polliceatur; aut tandem illorum fauores, & consilia spernit, qui possunt illi mirumimodum suffragari. Huic oneri pleriq; subduntur, quippe qui res suas & conditionem suã parui admodum faciunt proindè, quod nunquam verebantur accidit illis, ob id fortasis opinantur Iudæi hæc aduersus vrbem Romam fuisse prædicta cum Idumeæ nomine existiment Romam demonstrari quod non admittit D Hieronymus quamuis ego non sim longè ab eorum sententia.

Duma quid sit.

Seir expugnata ab Assyrijs.

Qui res suas parui faciũt in maximas afflictiones incidunt.

Sed licet hoc loco nihil asperum Esaias aduersus Dumam vaticinetur, nihilominus alij Prophetæ grauissima auspiscantur, & præuident mala super Idumæos futura, vt apud Amos Prophetam cap. 1. cum inquit. *Amos ca. 1.*

Super tribus sceleribus edom, & super quatuor non conuertam eum, eo quod persecutus sit in gladio fratrem suum, & violauerit misericordiã eius, & tenuerit vltra furorem suum, & indignationem suam seruauerit vsq; in finem. Abdias in toto suo vaticinio loquitur ex persona Dei aduersus Idumæos. Similiter Ezechiel cap. 25. & 35. Et apud Hieremiam leguntur comminationes, & vaticinia grauissima aduersus Idumæam, & inter cætera hoc futurum prædicit, erit Idumæa deserta, omnis qui transibit per eam, stupebit, & sibilabit super omnes plagas eius; sicut subuersa est Sodoma, & Gomorrha, & vicinæ eius. ait Dominus, non habitabit ibi vir, & non incolet eam filius hominis &c. & in ps. 59. In Idumæam extendam calciamentum meum, & psal. 137. Memor esto Domine filiorum Edom in die Hierusalem, qui dicunt exinanite, exinanite vsq; ad fundamentũ in ea. Ex his, & pleriſq; alij sacræ scripturæ sententijs facilè elicitur Idumęos non solum grauiter fuisse á Deo percussos, verum etiam rationes adductas quibus hæc flagella sunt passi, quia. s. fuerunt maximè Iudæis infensi, & præsertim quando ab Assyriorum infestationibus, & molestijs fugiebant. Veruntamen in eiusmodi eorum afflictionibus recordati se ex genere Abrahã, & Isaac originem duxisse, confidenter clamant ad Deum. & eius petunt auxilium. & Hoc est quod habemus in textu. *Ad me clamat ex Seir: custos quid de nocte custos quid de nocte?* Primum nota, quod illud verbum clamat, non habet à quo regatur, ob id oportet supplere, quod videlicet, Idumea, seu Duma clamat. Aut dicendum vt dicunt quidam,

Idumea grauiter uexata.

ps. 59.

ps. 137.

&

& satis argute, quòd hoc loco tertia per sona accipitur impersonaliter, ad me clamat, ideſt clamatur, vel mihi videtur audire vocem quãdam clamantem, & alta voce interrogantem quempiam. Alij dicunt illud verbum referri ad vniuersam Ciuitatem, vel ad vnumquęq; Ciuium, quoniam quisq; timebat sibi, & quisq; compellabat ipsum vigilem, qui in Vrbis custodia excubabat. Alij uolunt quod Rex Seir clamabat, vel qui præerat ciuitati'. Seir dicitur esse Ciuitas quædam (vt diximus) sita in quibusdam montibus valde asperis, & parum accessibilibus, & est (ut diximus) in regione Idumeę, & huius nominis interpretatio est hispidus, siue pilosus, & Esau legitur fuisse huius montis incola, & eo quod ipse Esau erat hirsutus, & pilosus, mons iste ab eo nomen accepit: dicitur esse etiam nomen viri cuiusdam Horrei, vt habetur Gen. 36. dicens. Isti sunt filii Seir Horrei habitatores terræ, Iotan & Sobal, & reliqui. Cum autem dicitur, ad me clamat, illud pronomen refertur ad ipsum Deum, vel ad ipsum Prophetam tamquam speculatorem, & custodem posi tum super Ciuitates Idumeæ, & fortassis super Ciuitatem constructam, & edificatam in montem Seir. et quid clamat ille. s. qui præsidet huic ciuitati, præsidet autẽ huic Ciuitati, vel Angelus Dei nomine, & loco ipsius Dei. Vel quis alius de populo, custos quid de nocte? quasi dicat: Nunquid hac nocte factum est quicquam aduersum nos? Nunquid hæc nox attulit quicquã mali? vel sic, quid facturi sumus nocturno tempore? quo pacto nos ipsos tuebimur, & euademus hostium insidias? quandoquidem in nocte longè facilius est eis nos aggredi, & opprimere? Qua ratione poterimus illis obsistere? In mane quidem, dum beneficio lucis frui contingit, & longè, lateq; possumus inspicere, qui, et quot nos oppugnatũ veniant, facilè admodum possumus illis opponi, & eorum vires infringere, & irritas reddere, at in nocte non ita; quare tu ò custos quid de nocte? quid de nocte fieri oportebit? Tua enim interest omnia prævidere, quę nos circun stãt mala cauere ne quis aduersum nos mali quicquam moliatur; Tua refert nos cautos reddere, ne in tã manifestis periculis hæreamus, & à spe tua decidamus. uel quid de nocte? ideſt non semper nocti succumbemus, nomè quandoq; finem est habitura ista nox, et uenturus dies? Tu Deus custos noster es; Tu nẽ Protector, nõnè poteris nos tã in aduersis, quàm in prosperis tueri, et iuuare? Dixit custos, venit mane, & nox. q.d. non solum uobis timẽda sunt quæ futura sunt, et quæ contigere possunt mala, et pericula in nocte, uerum, et quæ in mane possunt euenire, et uos debetis solliciti esse, et incuntancter uigilare non minus in mane quam in nocte, & quos Deus uelit flagellis cedere, & triturare nihil minus fieri potest in die quàm in nocte; sic etiam quos uelit tueri, & intactos seruare non magis in die, & mane, quam nocte potest efficere; Propterea si quæritis uos ipsos tueri, & hostium manus effugere, quærite non solũ in nocte, uerum & in die: rursum si quæritis uos ipsos tueri, quærite quemadmodum fieri debet, hoc est omnem conatum, & omnes uires adhibete ne depredemini, et si quandoq; uires non suppetunt, conuertimini, hoc est, simul in unum uos colligite, animum resumite, & uires augete, Venite, & fortiter oppugnate: Præterea si quæritis auxilium, et illud postulatis quærite summa cum fiducia, feruenti animo, nec desistite, uenite & opportunum uobis afferetur auxilium. Postremo si quæritis me nõ modo in nocte, hoc est in aduersitatibus, uerum etiam, et in prosperitatibus, ac secundis rebus quęrite me. Et tandem si quæritis me, toto corde quærite, et omni tempore. conuertimini ad me relinquentes Idola, et uana præsidia. Venite ad me, et ego uos exaudiam, et in his necessitatibus haud dubie uobis succurram. Hæc pro plano intellectu ipsius literæ sint dicta. At si allegoricè textum uelimus interpretari dicemus. Quod ex Seir multitudo gẽtium, et incircuncisorum clamant ad Deum creatorem omnium dum Iudæi *Sensus prosilent, et obmutescunt; et quid clamat? phetæ alle-*
custos quid de nocte? u. g. quandiu in *gorcus.*

Seir quæ.

Idumea. Hispida siue Pilosa.

Gen. 36.

hac

hac nocte ignorationis uersabimur? quando nobis Christus illucesceret? respondit custos, uenit mane, et nox. Christus oritur, et nobis gentibus apparebit, et datus erit. nox autem iudeos occupabit, ad præsentia nãq; Christi noua lux mundo inclaruit, & eamen in corde infidelium uetusta cæcitas remansit. Greg. 6. mor. cap. 14. Rursus venit mane, hoc est tempus quo filius Dei carnem assumpsit, nox erit dies ille terribilis iudicij: rursus ad me clamat ex Seir, hoc est Dominus alloquitur coetũ Apostolorum dicens. Vocate ad me qui sunt de Seir. i gentium multitudinem, & coetus ille Apostolicus, hoc est Ecclesia respondet, & inquit. venit mane, & nox, hoc est, non solum in. prosperis verum, & in aduersis, te Deum colemus, & tua præcepta seruabimus, & iterum Deus alloquitur Ecclesiam, & inquit. si quæritis, quærite non solum verbo, verum & opere, nec semel tantum quæsisse sufficiat, sed quem inueneris, ne desistas, etiam num inquirere, & perfecte retinere. Si verò moraliter hæc exponamus, primum nota quòd onus Duma hic nobis proponitur. Duma uero interpretatur silentium. Scire autem debetis, multos propter silentium, multa pertulisse, quia nõ reddunt quas debent laudes ipsi Deo: hinc dicebat Dauid laudationem domini loquetur os meum ps. 144. & præterea silentij, quòd ex pudore, & confusione procedit, confessionem obstruit peccatorum, & consequenter excludit remissionem illorum, & profecto qui tale silentium obseruant, sub graui pondere peccatorum præmuntur, & ingens pœna illos manet. præterea cum inquit Propheta, ad me clamat ex Seir, indicat omnes peccatores qui sunt moribus hispidi, atq; pilosi, quemadmodum Seir, clamant ad Deum dicentes, custos quid de nocte? q.d. tu es uere nobis custos, qui non dormis, vt protegas nos: ipse. n. custodit nos nocte ac die, iuxtà illud ps. non domitabit, neq; dormiet, qui custodit Israel: custos ergo quid de nocte? custos quid de nocte? q.d. quandiu uersabimur in tenebris ignorantiæ, & peccatorum? quandiu nox occupabit mentem nostram, ne discernere quæramus inter bonum, & malum? & tenebras lucem, & bonum malum eximemus? Dixit custos, venit mane, & nox, id est gratia vobis infundetur, vt dimittatis peccata. Nox remansit, dum noluistis recedere à peccato: venit mane. i. tempus bene operandi. Venit nox quando nemo potest operari. Rursus venit mane, & nox. i. quocunq; tempore vigilare oportet, neque vllum est temporis momentum in quo nos Deus nõ vocet. Proinde si quæritis (inquit) auxilium meum, & gratiam meam, quærite (inquit) semper, & non desistite, &, si quandoq; retrocedere libet, & aduomitum reuerti conuertimini, resipiscite, & reuertimini ad Deum vestrum, venite, & recipiam vos. Conuertimini corde, venite opere, conuertimini per pœnitentiam, venite cum operibus misericordiæ. D. Bernardus ita exponit hunc locum, si quæritis quærite, dest in simplicitate cordis quærite illum, non aliud tamquam illum, non aliud præter illum, non aliud post illum. In simplicitate cordis quærite illum. Deus enim cum sit natura simplex simplicitatem cordis requirite & cum simplicibus sermocinatio eius. Non potest quem quærimus inueniri ab his, qui ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt. Væ inquit peccatori ingredienti terram duabus viis; oportet ergo Deum quærere in simplicitate cordis, & toto, ac perfecto corde illum quærere, & cum Deus sit veritas, oportet in spiritu, & veritate eum quærere. Quare si nolumus frustra quærere Dominum, quæramus eum veraciter, quæramus frequenter, quæramus perseueranter. vt nec pro illo quæramus aliud, nec cum illo aliud, sed nec ab illo ad aliud conuertamur. facilius est enim cœlum, & terrã transire, quem vt sic quærens, non inueniat, sic petens non accipiat, & sic pulsans non aperiatur. Quæramus ergo Dominum, & confirmemur, quæramus faciem eius semper, vt monet Propheta ps. 104. Sed quærendus est per studium, conuertì debemus per desiderium, & ad eum venire per exercitium, & in quærendo persiscre,

Alius sensus anagogicus.

Sensus moralis.

Nota.

D. Bernardus.

Eccl. 2 cap.

Quot modis oport quærere Deum.

stere,& perseuerare. Deus enim est ille vigilantissimus custos qui clamat ex seir, quæ latinè dicitur tempestas, vel Demon. Clamat (inquam) ad gentes vt conuertantur, ad Ecclesiam, vt persistat in fide ad vnumquemq; nostrum vt sobrij simus, et vigilemus ne demon nos dormientes deuoret, aut inuadat. Sic ergo potest exponi præsens littera iuxtà Tex. 9. sēsū tropologicū, pariter & allegoricū.

Onus in Arabia. ian ea parte Arabię q̄ est magis propīqua ipsi Iudeę nota é. n. diuisio quā faciūt Geographi de hac parte Asię quā diuidunt in Arabiam fœlicem, Petreiam, et desertam, seu sterilē. Quidam volunt hic Prophetam fuisse vaticinatū aduersus Arabiā fœlicē. De Arabia fęlice Pli. uide lib. 5. ca. 11. & lib. 12. cap. 18. & alibi. Alij uerò secus, ratio autem qua Deus percussit hanc Prouintiam, quia noluit vti misericordia, & aliquo humanitatis officio erga Iudęos fugientes persecutionem ipsius Nabuchodonosor, quos fugiētes oportuit cōmorari nocte, ac die in siluis, & nemoribus, & ibi delitescere, neq; etiam ipsis fame, & siti pereuntibus, paulum panis, & aquę illis exibere, aut saltim offerre, qua in re minimum erat laboris, ac dispendij. Quare comminatur eis Prophe ta, quod venturum est tempus, nec multo post futurum, quod etiam indubitanter expectare possūt, nō secus atq; Mercēnarius expectat annum quo perficiat suum opus & sui laboris mercedem accipiat. Qui. n. in seruitute sudorem, ac laborem tollerat & se mercede alteri addixit, subtiliter, et accuratè rationem init semper suæ conductionis; et quid nam aliud īminebit istis crudelissimis Arabibus, à facie gladiorum fugerunt; à facie gladij imminentis, qui passim guturi eorum immittebatur, aut potius emittebatur, à facie arcus extenti quo maxime vtilius exercitio assueti ip si Arabes. à facie grauis prelij: graue (inquam) prelium appellatur, quod nō facilē, aut cito perficitur, aut in quo oē genus malorum perpetratur, quæ mala hactenus enarraui aduersus Arabes, pleriq; volunt ad ipsos Iraelitas referri, q. d. quodcum Israelitę omnia hæc mala, & hanc omnem iacturam, et persecutionem paterentur, nullum fuit eis allatum subsidium, atq; præsidium.

Propterea fertur sententia aduersus Tex. 10. Arabes ex parte Dei, dum inquit. *Quoniam hæc dixit Dominus ad me. Ad huc in vno anno quasi in anno Mercenarij, & auferetur omnis gloria Cedar.* Cedar est locus in Arabia, et fortasse locupletior, et opulentior quo loco uniuersa illa regio potest intelligi ea figura, qua non nūquam pars pro toto ponitur, quę grę cè appellatur Sinedochen.

Dicit ergo Propheta, ob hanc impietatem, et inhumanitatē, quam uos Arabes nō erubuistis exercere aduersus Populum Dei in tot præsturis, ac calamitatibus existentem, adhuc in uno anno, quasi in anno Mercenarij, qui suos habet limites, ac fines, nec potest minui aut prorogari, potestis quodammodo uestris bonis potiri, et velut securi, & oscitantes conquiescere; At expleto hoc anno, *auferetur omnis gloria cedar*, oīs altitudo, robur, & magnificētia ipsius Populi, *& reliqua numeri Sagittarorum fortium de filijs cedar imminuentur.* q.d. pauci illi qui post clades, et bella ex numero Sagittariorum fortium remanserint, etiam, et illi imminuentur, et adnihilum ferè redigentur, et ne quisquā existimet hoc vaticinium esse vanum, et comentitū, subdit Propheta. d. *Dominus enim Deus Israel loquutus est.* q.d. ille Deus, et Dominus quem colūt Israelitæ, et quorum ipse est peculiaris Deus, et Pater, sic loquutus est, sic instituit, ac, decreuit, neq; eius voluntatem, ac mentem poterit vlla uis, ulla uirtus, ac potentia quicquam immutare, sic mihi uidetur hic textus posse conuenienter exponi. licet alii aliter exponant. Cedar de quo hic fit mentio fuit Nepos Abrahę et filius Samuelis à quo dicti sunt Cedareni, siue Agareni, qui tamen impropriè appellant Saraceni, et fortasis vsurparunt sibi hoc nomen, ut à Sarra uxore libera, et non ab Agar eius Ancilla, se originem duxisse ostentent. Item. uerba illa superius adducta: *Occurrentes sitienti ferte aquam, qui habitatis terram Australem, cum panibus occurrite fugienti*; quidam existimant eiusmodi uerba per Ironiam dicta, quasi. d.

uos

Vos Iudæi Arabibus fugientibus à fa- A
cie gladii occurrite, et afferte panem, et aquam, quemadmodum, et ipsi erga uos se præstiterunt. q.d. reddite malum pro malo. Conuenit .n. quandoq; pro malis mala retribuere his, qui non agnouerunt Deum, ut qua mensura mensi fuerant, remetiatur eis, ut discãt non semper mala facere, quamuis Apostolus Rom: 12.d. nulli malum pro malo reddendum, priuata scilicet authoritate, et ex praua animi intentione. Se- B
cus autem licet, diuina iustitia exigente. Dicit enim Gregorius 23. mor: cap. 27. in hac uita necesse est quandoq. flagellis atteri, et aliquando uitiis tentari etc. Illi dicuntur habitare terram Austri, qui in Ecclesia potiti superno spiritu Charitate fulgent, hi fugientes à seculo debent actu Charitatis excipere, et cum panibus Sacrę doctrinæ illis occurrere.

Ex his omnibus hoc documentum C
libet elicere, quòd Dominus Deus nequaquã uult, ut quos ipse flagellat, et punit, nos quoquè eos percutere, et flagellare uelimus, sed potius omni humanitate, officio, ac pietate prosequi: Deinde nota, quòd per huiusmodi Arabes, et Idumeos possumus intelligere Turcas, et Paganos, pariter, et Iudæos, qui nunquam cessant persequi, et blasphemare nomen Christi, et multo quidem peius nobis officiunt Hæretici, quã D
quęcunque alię nationes quibus uis legibus addictę, quippequi sub titulo nominis Christiani, quotidie persequuntur Catholicam fidem, et sanctam Ecclesiam. Verum Deus patienter ad tempus eos tollerat Sed tandem eius iustitia flagitante non permittet illos diutius permanere.

Explanatio visionis propositæ in præsenti Cap. 21.

DIfficultas certè non modica est in illis uerbis quibus Esaias refert illam uisionem, ut ego re uera pro tenuitate ingenij mei non uiderim, qua ratione potuerim elabi, aut ex ea expediri: nec mirum quia (ut inquit D. Hie- A
ronymus) in ea personę plurimę computantur, ut non facilè quisquam possit intueri, quę nunc personę loquantur, & cum quibus, & de quo. In hoc enim colloquio seù potius multiloquio adest in primis Dominus Deus, deinde propheta Esaias Speculator. Leo. Currus duorum equitum quorum unus erat ascensor Asini, alter verò Cameli postremò extat alius uir, qui est ascensor bigę equitum, & quędam alia quæ B
non modicam afferunt dubitationem. Habetur ergo in hac uisione (quæ fuit imaginaria potius, quàm realis, & sensata) habetur inquam dominum dixisse & præcepisse Esaiæ prophetę, vt ponat speculatorem, qui annunciet quęcunquè viderit. Quæritur ergo in primis quis fuerit iste speculator, positus, & constitutus, à, propheta. Ex textu septuaginta duorum Interpretum habetur fuisse Vriam quendam Sacerdotem, C
de quo aliàs habetur sermo. videlicet super cap. 8. vel alium quempiam. Sed hoc admitti non potest, cumiipse haudquaquam potuerit videre, quod annunciandum erat, vndè nec Diuus Hieronymus admittit hanc opinionem, seù sententiam. Alii opinantur speculatorem hunc à propheta constitutum Angelum fuisse, quæ sententia quamuis non multum absit à vero, tamen ob ea quæ habentur in textu, non facilè potest sustineri. Neque etiam potest dici D
Abacuh fuisse hunc speculatorem quãuis de se ipso dicat cap. 2. super custodiam meam stabo. propterea dicunt alii ipsummet Esaiam prophetã fuisse hũc speculatorem, ut qui dixerit apud semetipsum, Suscipiamego hoc onus, hunc laborem, has ego met excubias faciam.

Prasens visio admodũ obscura.

Speculator quis

Dicitur autem Esaias prę aliis hoc o- *Esaias speculator.*
nus assumpsisse ex eo quòd ipse de se ipso loquens ait, ut habetur in hoc textu. E
Super speculam domini ego sum, stans iugiter per diem, & super custodiam meam, ego sum stans totis noctibus. Nec prętermore existimo si dixerimus hunc speculatorem Angelum quoque fuisse, quippequi arcana Dei, & prævisa abeo reuelaret ipsi Prophetæ, quinimò, si velimus ad spiritualem intellectum

Angelus speculator.

aliqua ratione pgredi, dicemus ipsum Deum, patrem, & dominum nostrum
Deus speculator. fuisse, & esse perpetuum speculatorem, qui quidem pro sua singulari prudentia, ac sapientia prouidet cuncta, quæ in rebus humanis nouerit esse necessaria, quin & nos ipsi per spiritum eius habitantem in nobis, ideſt in cordibus nostris, possumus aliquando, quæ sunt futura, & naturaliter nobis abscondita pspicere & intueri, Sed neque etiam sunt reprehendendi septuaginta duo interprętes, dicentes speculatorem illum fuisse Vriam, si iuxtà nominis interpretationem velimus intelligere Christum vt refert Diuus Hieronymus, at pro cõstanti iuxta sensum literæ accipiamus Esaiam fuisse hunc speculatorem.

Est alia difficultas penes hanc visio-
2 Dubitatio nem, quid per Leonem, cuius hic meminit Esaias, qui & ipse dicitur stare super speculam sit intelligendum. Hunc etiam volunt esse eundem Prophetam, qui non iniuria, neque præter rem vocatur hoc loco leo propter fortitudinẽ
Esaias leo. scilicet, & animi magnitudinem, quia quod viderat iuxta id, qnod fuerat ei demandatum manifestare non timuit, & præterea sicut leo, incutit terrorem pereuntibus ita eius prophetia incussit terrorem Babylonijs. Sunt etiam, & hi qui volunt hunc leonem fuisse Angelum, Leoni quidem simillimum propter ipsius animi constantiam, & curam de rebus humanis ei demandatam, nunquam deficientem, & ob obsequium pętuum erga ipsum Deum creatorem omnium. Nec desunt qui per leonem præter Christum nihil aliud volunt in-
Christus Leo. telligi, qui quidem stat super speculam continuè intendens in ea, quæ sunt pro salute humani generis, propter quod venit in hunc mundum vt saluos faceret credentes in eum. Et verè dictus est leo quia vicit omnes aduersarias potestates, quæ viam hominis ad salutem
3. Dub. præpedire nituntur. Extat porrò alia difficultas penes currum duorum equitum, qui scilicet fuerint isti equites. Dicit enim textus, quòd *speculator viderat currum duorum equitum, quorum vnus*
Currus. *erat ascensor Asini, alter verò Cameli.* Et post pauca dicit quasi digito demõstrãs, quòd *venit alius vir ascensor bigæ equitũ*; dubium itaque est, quo pacto dicit se uidisse currum duorum equitum, & postmodum dicit quòd venit vir ascensor bigæ equitum; nunquid scilicet vnus tantum erat currus, aut plures. Aliqui dicunt multos in ea visione currus fuisse perspectos, quorum quidam ab Asinis, quidam à Camelis trahebantur, non enim putant congruum, aut decẽs fore à duobus animalibus vsque adeo specie distinctis, & proprietatibus longè diuersis posse currum aliquem trahi, atquè deduci. Quidam alij multos secus ab aliorum sententia opinantur per duos equites nequaquàm duos vectores esse intelligendos. Sed biugos, ideſt duo animalia simul iuncta & sub vno iugo existentia debere intelligi (hoc enim indicat dictio hebræa) vt mihi à viris quibusdam eruditis dictũ est; & præterea cum hic Esaias loquatur de equitibꝰ, et iuxtà propriã nominis significationem, ascensor Asini, & ascensor Cameli non possunt dici equites, quia ij ab equitatione, & vsu equorum non Asini, aut Cameli equites nuncupantur nisi abutamur significationibus horum nominum. Præterea si litera habet ꝙ vir vnus erat ascensor bigę equitum, quo modo ergo volunt isti; duos fuisse ascensores, & si duo, quomodo vnus? Dicit Liranus re vera secundum literã duos fuisse ascensores, sed Propheta vsus est numero singulari, pro plurali cũ dixit, vir bigæ equitum ascendit. Nulla istarum positionum, siue imaginationum (pace horum dixerim) mihi videtur ad rem facere, pro sensu prętentis literæ. Sic enim legitur. Quòd speculator, & Leo, vidit currum duorum equitum, non currus, quorum equitũ, vnus erat ascensor Asini, alter ascensor Cameli, quæ duo animalia trahebant currum illum vnum, quem uidit speculator. Nec ad præsens estimemus, aut iudicemus, num fuerit durum, aut insuetũ duo animalia specie distincta trahere vnum currum; per sistamus nunc in explicatione visionis, quam vidit Propheta, ne quis in eius intellectu cõfundatur, Vidimus enim ex contextu literæ vnum dumtaxat fuisse currum, qui

fuit

fuit visus à speculatore, non duo, vel tres, (vt aiunt quidam) sed vnus tantũ cui insidebat, seù præsidebat, aut vehebatur vnus qui clamauit, iste (inquam) clamauit, qui erat ascensor bigæ equitum, non leo, aut speculator, & currus iste vbi iste clamans, & vociferans ferebatur, ducebatur ab illis duobus equitibus, quorum vnus Camelo, alter verò Asino supersedebat. Clamauit (inquã) & respondit, & dixit ceecidit, ceecidit Babilõ, & oĩa sculptilia Deorũ eius cõtrita sunt in terra, Duo hic aduertenda, Alterum cui respondit iste vector bigæ. Deinde cur clamauit, & bis idem repetiuit? Respondit quidem, cuiuis fortè p imaginationem interroganti: Vel respondit ei qui fingitur à Propheta, quẽpiam interrogasse, vel (vt ait Diuus Hieronymus) respondit ipsi Prophetę interroganti, & verba eius audire cupienti. Vel tamdẽ dic, vt in expositione dixi mus, non semper hoc verbum Respondeo, sumitur pro eo quod sciscitanti cui quam respondere solemus: sed quandoque ad conceptus iam formatos in mente, aut ad aliquid nobis reuelatum respondemus. Quemadmodum Matth. 11. legitur de Christo domino, quòd nullo prius interrogante respondens dixit. Cõfiteor tibi domine pater cœli, & terræ, quia abscondisti hęc à sapiẽtibus, & prudentibus, & reuelasti ea parvulis. Sic etiam Matth. 17. cap. cum dominus assumptis Petro, Iacobo, & Ioãne, & ductis in montem excelsum seorsum, & se transfiguraſset ante eos, dicit textus. Quod Petrus nullo eum interrogante respondens, dixit ad Iesum. Domine bonum est nos hic esse, &c. Sic itaquè, qui vehebatur biga, potest dici respondisse quamuis nullus interrogauisset. Ad aliud dubium propositum, cur toties dixit, *Cecidit, ceecidit Babylon &c.* & cur etiam clamauit? Dicimus eum clamasse, quò facilius, & amplius seù latius uox eius audiretur, & protenderetur. Repetiuit vt fortius imprimeret, ac Babyloneos perterrefaceret. Id quod dicimus iustã literam: Sed quo ad sensum misticum dicimus illam repetitionẽ fuisse inditium, & præsagium futurorum malorum, & signanter mali culpę, & mali pœnę. Sed obsecro quisnam fuit iste qui clamauit? quemquè diximus Currui, & bigę præsidere, & vehi? Dicimus quidem (& non absquè ratione, & fundamento) & grauissimorum virorum auctoritate eum (inquam) fuisse, iustitiam Dei, Deum ipsum, Iudicem iustum, Deum vindicem malorum, & eum ipsum qui in die Iudicij, & consummatione seculi proferet sententiam, & reddet vnicuique secundum opera sua. His paucis verbis constat, & absoluitur tota hæc visio, relata à Propheta secundum literam. Non ergo dicendum, neque Cyrum, nequè Darium fuisse illum vectorem qui clamauit, sed Cyrus vtique dicitur Ascensor Asini, denotantis Imperium Persarum, Darius verò ascensor Cameli, designantis Imperium Medorum, ob eas rationes, quas in expositione adduximus. Nec uerearis, aut tibi durum videatur Deum creatorem omnium, Regem Regum, & Dominum dominantium vehi, quoniam scriptum est. Abachuc cap. 3. d. Qui ascendes super equos tuos, & quadrigæ tuæ saluatio. Quæ uerba Nicolaus de Lyra trahit ad hãc visionem, quam habuit hoc loco Esaias quòd videlicet ipse Deus ascendit equos, videlicet Persarum, & Medorum ad euertendam Babyloniã, quos vocat suos, quoniam ad ministerium suum erant adducti, ob quod munus obeundum, data fuit eis à Deo uirtus, & potestas, & quamquam Esaias viderit non equos, qui trahebant currum vocat tamen equos, quia fungebantur officio, & ministerio equorum. Et quadrigæ tuæ saluatio, ideſt eiusmodi currus, & equitatio fuit saluatio ideſt salus, & liberatio populi Israelis. Deindè subdit. Suscitans, suscitabis arcum tuum, ideſt arcus, & arma Medorum, & Persarum, quę dicuntur tua, quia ad executionem iustitiæ tuę sunt prępparata, & extenta. Hæc Nicolaus de Lyra in huius loci expositione. Diuus etiam Hieronymus in epistola ad Chromatium Episcopum Aquilienſem, loquens de eadem prophetia Abacuch d: eam esse aduersus Babyloniam, & Nabuchodonosor, à quibus Iuda, & Hierusalem, Templumquè subuersa

Quis currus vndit propheta.

Respondes verbũ multiuocum.

Matth. 11.

Mat. 17. ca.

Clamor & repetitio non inutilis, & vana.

Abacuh. 3.

Lyranus.

Hieronym. in Epi. ad

ckrematiũ.

uersa fuere. Is itaquè qui iustà prophetiam Esaiæ vehebatur isto curru, seù biga dicebatur esse Deus, Modo velimus persistere in sensu literali ipsius visionis. At si volumus vlterius progredi, & secretiora misteria perscrutari, dicemus. Populum Gentilem & populum Iudaicum, referre Asinum & Camelu, vt Populus Iudaicus designetur per Asinum, Gentilis verò per Camelum. Ascensor Asini dicebatur esse Moises, Christus verò ascensor Cameli. Vel p Asinum, & Camelum, quidam intelligunt, literam, & spiritum, vt Moises dicatur itidem ascensor Asini, ideſt ipsius literæ, Christus verò Cameli, ideſt ipsius spiritus. Sed melius dicũt alij Mortem esse ascensorem literæ, vitam verò spiritus, quoniam litera occidit, spiritus autem viuificat. 2. Cor. 3. Secundum verò sensum tropologicum dicamus currum duorum equitum esse hũc mundum, qui verè currit (tranſit enim mundus, & concupiscentia eius) qui cõtemnit hunc mundum est ascensor Asini, quia deijcitur, & humiliatur, qui verò contemnit Deum, est ascensor Cameli, cuiusmodi est Demon, & satellites eius. Sed fortè melius dicendum scripturam sacram currum esse, quo currimus, & trahimur ad cœlum, qui Currus habet duas rotas, videlicet testamẽtum vetus, & testamentum nouum, habet quin etiam duos ascẽsores, & duos pariter animantes, qui eum trahunt, literam, videlicet, & spiritum; Ascensor literæ (vt diximus) est ipse Moyses, ascensor, verò spiritus, est verus, ac prius, & germanus literæ intellectus, & tandem (ut uno verbo dicam) ipse Christus dominus, qui de se ipso dixit. Scrutamini scripturas quia ipsæ testimonium perhibent de me, & vos putatis in ipsis uitam habere. In hominũ quoque vita, & huius mundi peregrinatione, sunt plures equites, & plura animalia; quidam quidem, qui diligunt mundum, & ea quæ sunt in hoc mundo, & hi dicunt ascensores Camelorũ, quia tendunt ad sublimia, & excelsa, & inhiant, & anhelant ad res magnas, & excelsas, qui tandem facilè decidunt, & franguntur. Quidam verò sunt humiles, & abiecti in se ipsis, qui contemnunt mundum, & ea quæ in mũdo sunt, quique super Asinum ascendunt, qui est Animal vile, humile, & abiectum. Perfecto autem cursu, & peragrato itinere, qui se humiliauerit exaltabitur, quẽadmodum è contra, qui se ipsum exaltauerit humiliabitur. Christus enim doctor, & doctor, ac exemplar eorum qui se humiliant, fuit ascensor huius animalis, vt habetur Math. 21: quo præberet formam & rationem viuendi ijs, qui sunt eius. Vsus etiam fuit pro diuulgatione Euangelii, & pro annunciatione veritatis, & fidei opera, & ministerio suorum discipulorum, quibus vti Camelis, & Asinis, animalibus (inquam) humilibus, & mansuetis, adeoque satis imbellibus voluit vti, & eosdem in hoc opus assumere, vt hac ratione fortia, & sublimia confunderet, Nec mireris ipsum, quamquàm seſe humilem, & abiectum, omnibus ostenderet, curru vectum esse dixerimus, quia sic eundẽ veluti moderatorem, & gubernatorem omnium, & tanquam iudicem quandoquè daturum sententiam, duci, ac demonstrari congruebat, vt ipse quiescens, & sedens, & immobilis manens faceret cuncta suo nutu moueri.

Hæc de illa Methaphora iuxta sensum tropologicũ dixisse sufficiat.

figura asini & Camelu.

2. Cor 3.

Psal. 5.

CAPVT

CAPVT VIGESIMVM SECVNDVM.

ONus vallis uisionis. Quidnam quoq; tibi est, quia ascendisti, & tu omnis in tecta? clamoris plena, urbs frequens, Ciuitas exultans: interfecti tui, nō interfecti gladio, nec mortui in bello. Cuncti principes tui fugerūt simul, dureq; ligati sunt: omnes, qui inuēti sunt, vincti sūt pariter, procul fugerūt. Propterea dixi: Recedite à me, amarè flebo: nolite incumbere, ut consolemini me super vastitate filiæ populi mei. Dies enim interfectionis, & conculcationis, & fletuum Domino Deo exercituum in valle visionis, scrutans murum, & magnificus super montem. Et Aelam sumpsit pharetram, currum hominis equitis, & parietem nudauit clypeus. Et erunt electæ ualles tuæ plenæ quadrigarum, & equites ponent sedes suas in porta. Et reuelabitur operimentum Iudæ, & videbis in die illa armamentarium domus saltus. Et scissuras ciuitatis Dauid videbitis, quia multiplicatæ sunt: & congregastis aquas piscinæ inferioris, & domos Ierusalē numerastis, & destruxistis domos ad muniendum murum. Et Lacum fecistis inter duos muros ad aquam piscinæ veteris: & non suspexistis ad eum qui fecerat eam, & operatorem eius de longè non vidistis. Et vocabit Dominus Deus exercituum in die illa ad fletum, & ad planctum, ad caluitium, & ad cingulum Sacci: & ecce gaudium, & lætitia, occidere vitulos, & iugulare arietes, comedere carnes, & bibere vinum: Comedamus, & bibamus: cras enim moriemur. Et reuelata est in auribus meis uox Domini exercituum: Si dimittetur iniquitas hæc uobis donec moriamini, dicit Dominus Deus exercituum. Hæc dicit Dominus Deus exercituū: Vade, ingredre ad eum, qui habitat in tabernaculo, ad Sobnam præpositum templi, et dices ad eum: Quid tu hic, aut quasi quis hic? quia excidisti tibi hic sepulchrum, excidisti in excelso memoriale diligenter, in petra tabernaculum tibi: Ecce Dominus asportari te faciat, sicut asportatur gallus gallinaceus, & quasi amictum, sic subleuabit te. Coronans coronauit te tribulatione, quasi pilam mittet te in terram latam, & spatiosam: ibi morieris, & ibi erit currus gloriæ tuæ, ignominia Domus Domini tui.

1 2 3 4 5 6 7

Et expellam te de statione tua, & de ministerio tuo deponam
te. 8. *Et erit in die illa: Vocabo seruum meum Eliachim filium Helchiæ, & induam illum tunica tua, & cingulo tuo confortabo eum, & potestatem tuam dabo in manu eius, & erit quasi pater habitantibus Ierusalem, & domui Iuda. Et dabo clauem Domus Dauid super humerum eius, & aperiet, & non erit qui claudat: & claudet, & non erit qui aperiat. Et figam illum paxillum in loco fideli, & erit in solium gloriæ domui patris eius. Et suspendent super eum omnem gloriam domus patris eius, vasorum diuersa genera, omne uas paruulum á uasis craterarum usq; ad omne uas*
9. *musicorum.* In *die illa dicit Dominus exercituum: Auferetur paxillus, qui fixus fuerat in loco fideli: & frangetur, & cadet, & peribit quod pependerat in eo, quia Dominus locutus est.*

EXPLANATIO IN VIGESIMVM SECVNDVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. *Onus vallis uisionis &c.*

OMnes quos ego viderim expositores in hoc capite, conueniunt Prophetam prædicere, & prænunciare onus, & grauamen super ciuitatem Hierusalem aliquando futurum per manus Chaldeorum. Et quærunt; cur Hierusalem, quæ sita erat super montem Syon, appellat Propheta vallem uisionis: qdam dicunt appellari vallem visionis, quia constructa erat, & ædificata ad radices montis Syon, vndè Cyrillus, & quicunquè sequuntur textum 70. interp: Sic legunt. Onus vallis Syon: quidam alij dicunt propterea Hierusalem vocari vallem visionis, quia sub ea erant valles quædam profundissimæ, vt Perusiæ quæ etiam sita est in montibus, inter quos sunt valles satis profundæ: & putant inter eas quæ sunt Hierusalem recenseri vallem Cedron, quæ ducit in montem oliuarum, & volunt intra hanc vallem, & extra illam multas valles reperiri: proqua re uide Ioseph. lib. 6. de bello Iudaico cap. 6. & alibi. Nec mirum videtur, quoniam plerumq; natura factum esse conspicimus, inter montes, et colles eminentissimos, valles quasdam infimas interiacere, quemadmodum, & virtuti quæ sublimis est, & excelsa, vitium illi cõtrarium propinquum est, quod quidem reddit homines maximè viles, & abiectos. Quidam verò à sensu literali ad mysticum transeuntes, dicunt Hierusalem propterea dici vallem uisionis, quia frequentes, & multæ erant ibi visiones Prophetarum undè prophetę dicuntur uidentes, & crebro Deus uidebatur, ut habetur psal. 83. Videbi-

Hierusalem Vallis visionis.

Cyrillus.

Ioseph lib. 6 de bell. ca. 6

psal. 83.

debitur Deus deorum in Syon; & quemadmodum ubi est magna alicuius rei ubertas & copia, ut tritici, olei, aut similium, dicimus ibi esse uallem tritici, aut olei, quemadmodum nos Perusiæ, locũ quendã propè Ciuitatem ualdè uberem fructiferũ, & spetiosum appellamus uallẽ Iani: hunc propè in modum Hierusalem ob frequentes Dei uisiones iurè meritò appellatur uallis uisionis. Præterea potest dici, & iurè quidem uallis uisionis, quia dum prius erat sublimis, & excelsa, post Christi mortem effecta est humilis, & abiecta adeò ut propter eius impietatem, & abhominationem, non meretur amplius nomine montis appellari, sed potius uallis, & locus omnium derectissimus: id quod prœuidens Propheta, uoluit eam non Hierusalem, sed uallem profundissimam, & turpissimam nuncupare, quòd Hierusalem Vrbs olim eminentissima deberet in uallem profundissimam reduci, prædixit etiam Hieremias Cap. 25. Cum accepit calicem uini, & dedit Hierusalem, ut bibat, & uomat, & insaniat. Prædixit etiam Ezechiel, Iohel, Michęas, & Sophonias, qui uidentes omnes nuncupantur, undè propterea dicta est Vallis uisionis, Vallis uisionis est etiã hic mundus interior, si conferatur ad superiores Orbes, & uerè potest dici uallis uisionis, quia singulis horis, & momentis innumerabiles rerum uicissitudines est uidere in eo, Sed quot quæso hominum dicuntur in ualle reperiri? primum quidem si inspiciamus statum, & conditionem hominum politicam, quicunq; ab eminenti dignitate iure, uel iniuria, demictuntur ad aliquem statum humilem, & abiectum, dicuntur in ualle reperiri, quod profectò non longè est ab unoquoq; nostrum. Si autem ad mores animum conuertamus, quicunq; à iustitia, & uirtute in malitiam, & iniquitatem deficit, dicitur iustè quidem in ualle reperiri, simili modo, si uelimus ad rem nostram, & quo magis refert propius accedere, dicimus, & sustinemus quoscunq; à catholica fide in hæreses, & falsa dogmata, & prauas opiniones decidunt, in ualle reperiri, & in locum turpissimum, & ignominiosum de trudi; quemadmodum Iudęi, Hęretici, & mali Christiani sępissimè deturbantur: per hęc pauca uidimus quamobrem ciuitas Hierusalem dicta sit uallis uisionis. Quo uiso, & declarato, dei spiritu uates iste permotus prosequitur; & ad ipsam Hierusalem, hunc in modum alloquitur.

Quidnam quæso tibi est, quia ascendisti, & tu omnis in tecta? clamoris plena, urbs frequens, Ciuitas exultans, interfecti tui non interfecti gladio, nec mortui in bello. Tex 8:

Habet profectò Emphasim eiusmodi locutio seu potius exprobratio. q. d. Aliæ urbes, & regna multa suut passa detrimenta ob eorum scelera, & flagitia ob quæ tu debebas integro iudicio existimare, ac intelligere omnes illas urbes non immerito concidisse, interituq; suo, scelerum, & flagitiorum suorum pœnas luisse; tu tamen Ciuitas Dei insignis, & præclara quę uocabaris ciuitas Sancti, putabas te liberam, & immunem fore a supplicijs, & pœnalitatibus, cum non minora scelera, nec pauciora, quàm illę, perpetraueris? hoc est quod dicit. Quidnam quoq; tibi est, quia ascendisti, & tu omnis in tecta? Alij sic exponunt, & fortè melius, quod Prophe ta in spiritu prœuidens, & cognoscens quod ciues Hierosolymitani quo tempore fuerint obsessi, ad Idola confugient; propterea increpat ipsam Ciuitatem sub illis uerbis, uelut admirans eius ineptiam, & insipientiam, quod ui delicet, in illis periculis constituta, in tecta domorum conscendere auderent, ut sacrificarent Idolis ut aliæ gentes; sic exponit D. Thomas.

Alij dicunt morem fuisse Priscorum cum magna pericula imminerent, & graues in republica tumultus undiquè audirentur, ascendere in tecta domorũ, tum ut melius perspicerent causas tumultuum, tum quoquè ut ibi forent tutiores: & quidam alii dicunt huiusmodi tecta esse quædam latibula ubi homines præ metu hostium aliquando latitabant. Nonnulli ueteres ad allegoriam hęc uerba transferentes, dicunt hoc loco Prophetam increpare eos, quos prœuidebat in Christi passione ascensuros tecta, & suggestus locorum, ut clama-

rent contra Christum, Crucifige, Crucifige eum. Propterea dicit Propheta, quidnam quoquè tibi est? quasi d. quæ causa uos mouit, quę uos dementia cepit, ut, et uos ederetis facinus istud tam stultum, et temeritatis plenum? ubi ly coniunctio quoquè, non solum ornatus causa, sed ad magnificandam, et amplificandam huius Ciuitatis stultitiam, et malignitatem est apposita, id quod facilè potest ostendi per ea quæ sequuntur, cum inquit, et tu omnis. q. d non sola tu ciuitas Hierosolyma in hãc amentiam incidisti, sed et plerequę alię ciuitates, et loca, ut puta gentes infidelium, et incircunciſæ, hoc facinus ad miserunt: Deindè illa dictio omnis (dũ inquit) et tu omnis. q. d. nullus fuit immunis ab hoc scelere, omnes quidem declinauerunt, et inutiles extiterunt omnes nullo penitus excepto, in hunc lapidem impegerunt, tu, omnis, inquã, ideſt cuiusquè sexus, uel ætatis, aut conditionis homines quandoquidem in tanto rerum discrimine ad tecta, hoc est ad Idolorum phana, ac domicilia cõfugerunt. Alii sic dicunt, et tu omnis. q. d. nemo fuit liber ab hoc metu, ac trepidatione: Tandem Ciuitas hoc loco reprehenditur, et increpatur. Vel qa propter metum quo obtorpuit ascendit in tecta domorum, cum hostis uultum non auderet aspicere: Vel ut ibi Deos suos coleret, quibus maximè confidebat, uel allegoricè dicitur tecta conscendisse, qa spreta simplicitate fidei, tecta, ideſt, altitudinem scientiarum secularium, & uarias hæresum opiniones libenter apprehendit, ideo conuenienter dicitur tecta, non tectum ascendisse; potest hęc exprobratio etiã uerè fieri aduersus eos, qui cum fuerint protestati se omnem curam huius seculi, gradus, et dignitates abiecisse, rursus in tecta domorum conscendere student, et annituntur.

Ciuitas clamoris plena, urbs frequés, Ciuitas exultans; Ciuitas quidem iuxtà ueritatem historię plena clamoris, quãdo ob multitudinem ciuium, et diuersitatem negociorum, et plurimorum comercium singulis horis percipiuntur uoces tumultus, cõtẽtiones, disceptatio nes, seu concertationes, litigantium, et clamores turbarum. Vrbs frequés, multitudine populorum, et uicinarum urbium, et multorum etiam extraneorũ, qui illuc aduẽtabant, non erat inuenire, et pertransire uiculum, et latus ullum ciuitatis, ubi non esset magnus hominum concursus. Ciuitas exultans, plena deliciis, opibus abundans, et bonis omnibus referta. At secundum spiritualem sensum, quem haud dubie primò intentum à Propheta existimo, dicitur hęc Ciuitas clamoris plena; dum in passione Christi magnis uocibus clamabant aduersus Christum. Erat ciuitas frequens, quia multitudo populorũ. Principes Sacerdotum, concio scribarum, et Pharisęorum conuit, et consensit in mortem Christi, uide quàm frequens erat ciuitas hæc sub eo tempore. Reges Hebręorum Principes sacerdotum, scribę, et Pharisęi, Præsides, ac duces militum, et deniq; cuiusq; generis turba conuenit aduersus Christum: qd præuidens Propheta Dauid ps. 2. uelut *Psal. 2.* stupens et admirans ait. Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terræ, et Principes conuenerunt in unum aduersus Dominum, et aduersum Christum eius. Dicebatur ciuitas exultans, quandoquidẽ lęti, et hilares uixere Christum, et traxere ad Pontifices, ad Pilatum, et ad Herodem sub hoc iniustę iustitię prętextu, si non esset hic malefactor non tibi tradidissemus eum. Et re uera ciusmodi laudes, et Encomya nullo unquam tempore tribui magis huic ciuitati potuere, quam cum Christus Dominus fuit à Iudęis traditus, et morti adiudicatus, quia tunc uere Ciuitas illa, hoc est primores, et maxima pars populi, plena erat clamoris, frequens ob concursum populorum, et diuersarum nationum, et plena gaudii et exultationis, tametsi aliqui dicant, ciusmodi laudes, et Encomya secundum historiam uerè tributa huic ciuitati, iis temporibus, quibus regnauere Salomon, et Dauid Pater eius sed postmodum rara fuere tempora, quibus eadem ciuitas non maximis fuerit calamitatibus obnoxia, et prosequens Esaias describere maxi-

mam,

mam, & penè incredibilem ipsius miseriam pariter, & ignominiam, inquit. *Interfectus, ô Ciuitas olim adeò insignis, & latabunda, non interfecti gladio, nec mortui in bello.* quemadmodum hi qui corporis, & animi uiribus præstant, sed fame, & siti, plagis, & carceribus, fuere ignominiosè necati. Neq; enim dubium, quòd mori in bello est longè melius, & gloriosius, quam mori fame, & siti, & aliis incommodis, quia sic mori est res diuturnior, & tristior. Vnde Mach. *Machab. p. c. 3.* dicebat Iudas, melius est mori in bello, quàm uidere mala gentis nostræ. *cap. 3.*

Sed clarius Trenorum 4. melius fuit occisis gladio, quàm interfectis fame, & Plautus in Mostel. actu. 3. inquit. Nisi ego illam anum interfecero siti, fame, atque algu; Quibus uerbis uidetur innuere horribile malum, fame, siti, atque frigore interfici, seu perire. Videtur autem subinde afferre causas huius ignominiæ; quia cuncti Principes tui fugerunt simul, uná cum bellatoribus, nec faciem, & uultum hostibus præbuere, & qui non potuere fugam capere, & ipsa fuga salutem quærere ligati sunt durè, ac uinculis arctissimis constricti, deindè omnes qui inuenti sunt ab hostibus, & sagittariis insequentibus, uincti sunt pariter, procul fugerũt. In quibus quidem uerbis est nonnulla difficultas, quia uidetur inibi manifesta esse contradictio. Primum quidem inquit. Interfecti tui non interfecti gladio, qui fieri potest, ut quis dicatur in bello uel obsidione locorum esse interfectus, & non gladio, aut ense uel saltem lapide, siue baculo aut etiam tormentis bellicis? & profectò facile poterunt hac ratione uerba Propheræ absq; ulla contradictione ueritatem habere, ut dixerit Propheta. Interfecti tui, non interfecti gladio, quia poterant esse interfecti, ut diximus, lapide, siue baculo Nisi quis dixerit, quod perempti lapide dicuntur lapidati, non interfecti. sic qui perimũtur baculo dicimus eos uerberatos, seu baculo aut fuste necatos, nõn interfectos: Dicunt alii quòd dictio Hebrea hoc loco posita, significat interfectos, & uulneratos. q. d. uulnerati tui, non uulnerati gladio, sed alio quodam instrumento. At hæc est leuis euasio: exponamus textum nostrũ nec uariemus significatum illius. Propterea dicerem nullam hic esse contradictionem, nam cum dicit. Interfecti tui, non interfecti gladio sup. tu, non omnes quoniam plerique interfecti, dubio procul interfecti fuere gladio, quidam uero & fortasis is maxima pars eorũ perierunt fame, peste, plagis, & carceribus & inter interfectos gladio fuerunt commixti, & cõnumerati. Sicut cõtingit sub anno 1595 in expeditione facta aduersus Regem Turcarum pro recuperandis plerisque locis. & Ciuitatibus in amplissimo Regno Pannoniæ ab eodem superioribus annis occupatis, ubi multi ex nostris interfecti fuere, non gladio, & mortui, non in bello. sed fame & aliis incommodis. Alia difficultas est dum inquit cuncti Principes tui fugerunt simul, & postea inquit, durè ligati sunt si enim fugerunt quo pacto fuere ligati? sic cum subdit, omnes qui inuenti sunt uincti sunt pariter, procul fugerunt. hæ duæ particulæ nullo modo cohærent, si. n. omnes, qui sunt inuenti ligati sunt, quomodo fugerunt? Dicendum quòd cuncti Principes simul cum reliquis armigeris & bellatoribus fugerunt. at qui in fuga intercepti fuere ab hostibus, & Sagittariis dure. & arcte ligati sunt, ita ut nulla fuerit spes se se ex illis uinculis eximendi. Similiter omnes, qui inuenti sunt, uel in Ciuitate, uel extra fugam capientes uincti sunt pariter nemine quidem excepto. *Procul fugerunt.* particula ista subobscura est, & non coheret cum particula precedenti; nam si omnes pariter uincti sunt, quomodo procul fugerunt? Dicunt aliqui exponentes, ex textu hebreo haberi, non quod fugerint, sed quod uincti. & ligati arctissimis uinculis transmissi sunt procul: Sed hæc expositio non conuenit textui nostro, & uim facit ipsis uerbis: aliud. n. est aliquem trasmitti procul, & in longinquas partes, aliud est quempiam fugere, & non aliò trasmitti. Dicere ego Prophetam hic repetere quod aliàs dictum est, uidelicet tantam fuisse illius

Popu

Populi formidinem, & timiditatẽ quòd omnes, aut mortui fame, aut durè ligati, aut procul fugientes, pauci admodum extiterunt qui fuerint gladio perempti. Nonnulli ex veteribus, vt ex his difficultatibus se expediant dicunt Prophetam hic loqui de expugnatione cuiusdam partis Hierosolimę Ciuitatis, facta per Senacherib Regem Assyriorum, in qua plurimi eorum nõ fuere interfecti gladio, nec mortui in bello, sed sola proditione in seruitutem adacti, alius ex vrbe fugientibus, alijs vinculis alligatis; quorum opinio non probatur ab omnibus immo videtur fieri non posse, vt aliqua vrbs in fidijs, & proditione capiatur, & res non geratur armis, proindequè non contingat multos gladio perire, propterea dicunt alij, hoc accidisse sub Nabuchodonosor Rege Babyloniæ, qui non pugna, nec armis, sed obsidione obtinuit Ciuitatem sub rege Sedechia, cui opinioni videtur nonnihil assentire D. Hieronymus. Sed neq; hæc videtur omnino excludere, & amouere omnem difficultatem quamquam ex sacris literis habeat aliquod fundamentum, vt est videre 4 Reg ultimos: & apud Hieremiam. 39. capite. Quandoquidem, & in illa obsidione, quæ duobus ferè annis permansit, fieri non potuit, quin multi fuerint gladio interfecti; quãuis dici posset, denominationem debere fieri semper à superabundanti · longè melius dixisse videntur ij, qui hęc omnia referunt ad tempora Romanorum, & primum quidem vniuersa illius Ciuitatis calamitas, illius clades, & ruina prius attribuenda est iustitiæ Dei, quæ voluit armis, & uiribus Romanorum punire inexplicabilem, & incredibilem insaniam. & furorem Iudæorum, qui ita in Christum redemptorem, & verũ Messiam conspurcare exerunt, & insanierunt, ut ipsũ cruci affigerent quãm ipsorum hostium virtuti ac potentię: & alij dicunt hanc destructionem fuisse figuram eius quę facta fuit tempore Guidonis regis per Saladinum. 1177. & vt magis ad uerum sensum, hoc est, ad allegoriam transeamus, dicimus, quod miseri Iudæi interfecti fuerunt non gladio, aut mortui in bello, sed corpore, & animo fuere defuncti, & vere inter mortuos connumerati, vt uere mortui, & ligati dicantur hi, qui animam perdiderunt, & corpus; & funibus peccatorum, & præsertim ipsa infidelitate detenti. Præterea, quicunque peccant peccato ad mortem, dicuntur interfecti non gladio aut ferro, sed contagione pestifera, & mortifera. Quiquè etiam non resistunt tentationibus, sed statim cædunt, & succumbunt, dicuntur mortui non in bello, sed socordia, & segnitie, ac detestabili ignauia, ob eandem causam principes Iudæorum fugerunt procul, sed de ratione et causa fugæ dicemus postea. Et si volumus per Hierusalem ciuitatem pacis, & visionis, intelligere Ecclesiam sanctam, dicemus quod Apostoli Christi, & Sancti Martyres fuerunt interfecti, & mortui non in bello, sed sola infidelium impietate.

D. Cyrillus quod attinet ad literam facilè se expedit ex illa verborum difficultate, quomodo quidam fuerint interfecti, aut vulnerati, & non interfecti nec vulnerati gladio, nec mortui in bello dicens, quòd priusquam susciperent bellum, & priusquam arriperent gladium, priusquam oppugnationem molirentur, Ciuitas fuit repleta cadaueribus, quandoquidem erant ubique, & vndiquè luctus, & lamenta fœminarum, & liberorum fame, & siti cõsectorum, id n. profectò vrbibus obsidione cinctis plerũq; euenire necessum est; & præterea ut diximus, interficere non semper significat quempiam gladio occidere, sed multis etiam alijs modis contingit quempiam interfici, quàm gladio vt mox diximus. Dicimus. n. aliquem interfici veneno; igne appositio, uariisq; suppliciorum tormentis adhibitis, & pessimis quòq; exemplis dicitur aliquando quis interfici. Vndè apud Plautum in Mostel. actu 3. legitur, Quod malum versatur domui meę vt Dij, Deæquè omnes me pessumis exemplis interficiant? sic itaq; nihil absonũ, aut inconcinnum dixit Propheta: interfecti tui non interfecti gladio. At ego parum exercitatus, opinor præsentem particulam sic debere intelligi, multos in

Hierem. ca. 38.

Ioseph lib. 7 de bello iudaico cap. primo.

Interficere contingit multiplicitèr.

inquam fuisse interfectos non gladio. s. hostili, pleroſque item mortuos non in bello, quandoquidem priusquam Ciuitas fuisset obsessa à Romanis, plena erat iurgiis & seditionibus: et passim à Zelotis Ciues trucidabantur & sic interfecti erant, & mortui, & non in bello. Vide Io. de bello Iud. lib. 5. cap. 2. & per totum. Sic etiam cum d. cuncti Principes tui fugerunt simul, durè ligati sunt, est accõmodata distributio, ut. s. intelligas aliquos fugisse aliquos verò detentos, & ligatos ut Virg: pars in frustra secant verubusq; trementia figunt.

Virg.

Vel dicas eosdem illos qui procul fugerunt fuisse tandem ab insequentibus sagittariis comprehensos, & arctissimis uinculis ligatos. Sic puto literam istam posse exponi. Cumquè prædixerit Esaias ipsius vrbis perniciẽ ac destructionem, quòd pleriq; fuerint interfecti, non gladio, nec mortui in bello, & quòd cuncti Principes, & Rectores vrbis arripuerunt fugam, & reliqui qui fuerunt inuenti arctissime ligati, fuere et in captiuitatem ducti, ipse Propheta in spiritu prudẽs futura, quę iam preteriisse more suo enarrat, tanta tristitia, & mœrore est confectus, ut nulla ratione potuerit, aut voluerit consolationem vllam admittere & hoc est quod dicit. *Propterea dixi. Recedite à me, amarè flebo: nolite incumbere ut consolemini me, super vastitate filiæ populi mei.*

Tex 3.

Dixi inquam, aut mecum ipse contuli, aut cunctis astantibus, uel reliquis collegis meis Prophetis. Dixi inquam, recedite à me amarè flebo, nolite incumbere, ut consolemini me, q d permittite, ut deplorem hanc ingentem calamitatem filię populi mei, hoc est Ciuitatis Hierusalem, fuit enim Ciuitas illa constructa à maioribus, et progenitoribus suis, sed vocat eam filiam, nõ filium, quia ob eius delicta perdidit dignitatem virilitatis, quemadmodum & nos dum committimus aliquod facinus indignum, et lubricum, non amplius viri, sed fœminæ dici mœremur: dicit ergo nolite incumbere, ac laborare, date operam, me ut consolemini super vastitate Ciuitatis meæ. Et certè grauissimus fuit iste dolor, qui noluit recipere consolationem. Neque mireris, aut quid inane suspiceris. Prophetã vsque adeò flere, ac deplorare ruinam illius Ciuitatis, quamquam optime sciret hanc vltionem ex Dei ira proficisci vt Ioseph. lib. 7. de bello Iudaico cap. 1. testatur, quia hęc est boni viri, pprietas & conditio condolere, et compati punitionibus malorum, quemadmodũ et Samuel nec non, et ipse Dauid, ut habes. 2. Reg. plangebat Saulem, et Christus Dominus videns Ciuitatem Hierusalem, fleuit super eam. et D. Paulus 2. ad Corinthios cap. 12. veretur, ne illi cõtingat lugere multos ex his qui ante peccauerunt, et non egerunt pœnitentiam. Nonnè, et supra legimus quàm vehementer fuerit tristatus, et angustia præssus ipsemet Propheta super vastitate ipsius Babylonis? D. Cyrillus disertissimis verbis explicat hanc nostri vatis afflictionem d. cum ipse Propheta prohibet præpotentes, et magnates quosq; consolationem admouere plagę magnitudinem declarat, quippè quæ medicinam reperire non possit, sed grauiter sit illi inflicta, cuius ictus sit acerrimus, et inexitabilis & huius doloris, ac mœstitię, rationem adducit d. *Dies enim interfectionis, & conculcationis, & fluctuum Domino Deo exercituum in valle uisionis scrutans murum, & magnificus super montem.*

cap. 5. *Luc. 19.* *2. Cori. 12.* *D. Cyrillus*

Ciuitas Hierusalem filia non filium dici meretur.

In editione vulgata nuper approbata sic legitur, ut notauimus; sed alicubi legitur cum præpositione à, idest dies interfectionis etc. est à Domino Deo exercituum, verum siue apponantur, siue non, parum refert. Sensus enim vtrobiq; idem est, vult enim Esaias demostrare huiusmodi afflictionem inflictam præfatæ Ciuitati esse à Deo, vel Deo ita volente, ac statuente, est enim Deus causa malipoenę, non culpæ. Vnde perbellè satis contemplatur D. Cyrillus d. si Deo non illis irato facta fuisset incursio, et impugnatio ab Assyriis, spes maxima foret fessis, et languentibus posse se, inuadente Deo omnium dominatore manum super illos conseruãtem porrigente, ac eorũ protectionem suscipiente, tandem aliquando superare. At cum is sit qui per cuncta

cutit,et à quo conculcatio, et destru-
ctio prouenit,quis euertet hoc aut la-
befactabit?quis manum Dei excelsam,
ac prepotentem auertet?si enim contra
hominem clauserit, quis aperiet? cõ-
tra vero si Deus pro nobis quis contra
nos? Dies ergo interfectionis qua sci-
licet multi erunt interfecti, dies con-
culcationis qua Ciuitas erit prostrata,
et conculcata, dies fletuũ constitutus
à Deo in valle visionis, hoc est in mise-
ra, et nunquam satis neglecta Ciuita-
te Hierusalem quæ,re uera,non amplius mons eminens, et sublimis,sed val-
lis horribilis,et obscura facta est. Dies,in
quam, in quo nonnisi clades,tumultus
fletus,et perturbationes, et quæ sub id
temporis consequuntur,mihi præscri-
ptus est,et reuelatus, fieri non potest
quin ego amarè fleam,et assiduè deplo
rem huius Vrbis uastitatem. Dies in-
quam erit,in quo miles scrutabitur mu
rum, et diligenter perquiret omnes Ci
uitatis munitiones, et propugnacula
perlustrabit undequaque, qua Ciuita-
tis parte possint hostes ingredi, quisue
locus possit eis impedimento, aut
difficultatem afferre, et dies iste pari
ter magnificus erit super montem,
quia scilicet expugnata Ciuitate mili
tes poterunt ascendere, et occupare
montem Syon super quo fundatum est
templum, et cui tota Ciuitas, est in-
nixa.

Alii exponunt præfata verba, scru-
tans murum,et magnificus super mon
tem, quod tempore quo fuerit expu-
gnata Ciuitas ab exercitu Romano sub
Tito, et Vespasiano, illo die scruta-
buntur murum, hoc est solo æquabũt, et diruent omnes muros illius,
et magnificus super montem, hoc est
ille dies erit quo Romanorũ Princeps
ascendet super montem Syon, magni-
ficus, et elatus, et velut superbus triũ
phator, et templum comburet, quo
etiam die, cum expugnaretur templũ,
et incenderetur,tantus fuit clamor to-
tius populi, vt non potuerint audiri vo
ces Imperatoris,qui iubebat suis mili-
tibus, ne templo uim vllam inferrent;
et profectò multi ex Patribus,et sacris
auctoribus sunt in hac sententia,ut Pro
pheta loquatur potius hoc in loco de
uastitate illata à Romanis, quam à Ba
byloniis. Cyrillus autem longè secus
exponit hunc textum d. quod hic dies
est scrutans murum,& errans in mon-
tibus,quia scilicet Populus Hæbreorũ
persentiens hanc calamitatem, confu-
git ad montes,ex loca excelsa, ubi
sunt delubra, & phana Idolorum con-
tra quos Hieremias inueitur cap. 2. vbi *Hiere. ca. 2.*
vehementer conqueritur de hoc Popu-
lo, quòd reliquerit ipsum Deum, & sec-
tatus fuerit Idola, quę expositio licet
penes textum quem habet possit admi
ti, nulla tamen ratione potest congru-
ere, si uelimus hoc loco Prophetam res
picere ad vastationẽ quę fieri debeba t
per exercituum Romanum, quoniam,
vt refert Iosephus lib. 5. de bello Iudai
co, milites Romani circum omnem ur
bem construxere murum extra quem
nemo poterat Iudęorum elabi, quod si
fortè quisquam exisset,& fuisset elapsus
statim veniebat in manus Romanorũ
& multis afficiebatur tormentis. Po-
tuit utiq; post ipsam vastationem quis-
quam elabi, et per montes errare pro-
fugus, & vagus, & sic potuit uideri
quisque Hębreus, aufugiens magnifi-
cus super montem, quia uidebitur ali-
quid magnum fecisse si ex vrbe unde-
quaque à militibus obsessa, & prę occu
pata liber exierit Sed hæc uerba reuera
potius debent referri ad principes Ro-
manos quam ad profugos Iudęorum.
D. Hieronymus ad allegoriam tran-
siens dicit eos esse magnificos super
montem qui cum sint in valle visionis,
hoc est ignobiles,& parum eruditi au
dent legere prophetas, Euangelia,& sa
cras scripturas,in quibus, in suo sensu
abũdantes, & parũ intelligentes grauí
ter errant: sequitur deinde, & *Aelam*
sumpsit pharetram currũ hominis equitis,
et parmã nudauit clypeus. Describit hoc
loco Esaias apparatum belli,et alacri-
tatem hostium ad pugnam ineundam,
et postmodum uaria incommoda bel-
li recenset. Vnde cum d. Aelam sum-
psit pharetram, accipit singulare pro
plurali, uelut etiam Virgilius qui di-
cit; armato milite, complent. et quo-
niam Aelamitę sunt maiori ex parte

Sagit-

Sagittarii, ipſi quoque venerunt vnà cũ Babyloniis ad debellandã Ciuitatem hierosolymam, & ſumpſerunt pharetram, currus, & equites aptauerunt aptos ad pugnam. Sed mirum eſt, quo pacto Ælamitę fuere ſocij Babyloniorum, cum fuerint valde infenſi, & inimici eorumdem & inter eos, qui inuaſerunt, & euerterunt regnum Babylonicum non poſtremum locum obtinuerint. Sed neque etiam poteſt hoc vaticinium referri ad tempora Chriſti, cũ Romanis tribuatur, non Aelamitis, vaſtitas, ac deſtructio Ciuitatis Hieroſolymę. Dicendum quòd licet Aelamitæ fuerint infenſi Babylonijs, & nulla inter utroſque fuerit vnquam amicitia, veruntamen hoc loco non accipiuntur Aelamitæ præciſè pro his hominibus, qui ex ea regione ducunt originem, ſed cum ipſi fuerint maxime aſſueti arcu, & exercitio emittendi ſagittas; quicumque fuerint in ea arte excellenter experti, nuncupari poſſunt Aelamitæ, ſic Aelamitæ hoc loco non accipiuntur pro iis qui verè ſunt Aelamitę, verum pro iis qui eos in hac arte magnopere æmulantur, ſi uero, quę hic prędicuntur ab Eſaia ad obſidionem factam per exercitum Romanorum referantur, nullum fore inconueniensimo neceſſarium Aelamitas recenſeri, quãdoquidem ſub Imperatore Romano eo tempore quo fuit capta Ciuitas Hieroſolymę omnes ferè nationes ſub Romanis ducibus militabant, nec ſolum Medi, & Perſę, ſed Alamitę et quicunq; alii. Cum poſtea ſubdit, *& parietem nudauit clypeus*, ſic poteſt intelligi, quia tantus erit concurſus militum, & apparatus, quod parietes domorum qui ſolent eſſe onuſti, & operti clypeis pendentibus & affixis ipſis parietibus erunt denudati, & ſpoliati ipſis, quos quidem milites ituri ad pugnam turmatim omnes accipient. Aut dicas quòd parietem nudauit clypeus, quia ſcilicet tanta erit multitudo hoſtium aduerſum Iudęos, & tot erunt telorũ & tormentorum genera, quod nihil in Ciuitate Hieruſalem integrum extiterit, quin ab hoſtibus diruatur, deſtruatur, ac euertatur. Mihi non diſplicet

A expoſitio Gloſæ interlinearis, quod parietem ſcilicet templi auro veſtitu, nudauit clypeus ideſt robur, & fortitudo Caldeorũ. D. Thoma ſinquit quod clypeus ideſt milites armati nudauerunt parietes templi auro opertos, & adornatos. Et vt vno uerbo dicere poſſimus quod paries, ideſt milites armati expoliant domos Eccleſias, & quæcunque loca ab eis expugnata. Deinde ſubdit. *Et erunt electa valles tua plena quadrigarum: & equites ponent ſedes ſuas in porta.* Hoc unum eſt ex incommodis ac iacturis bellorum, quod loca amena & delitiis, ac voluptatibus idonea, ſeu prępparata, receptacula ſunt curruum, & quadrigarum, necnon omnium inſtrumentorum bellicorum, & vectigalium & præter hæc hoſpicia ſunt ipſorum equitum, & receptacula equorum, & reliquorum animalium, quæ maximo ſunt vſui ipſis bellatoribus. Notat hoc loco D. Cyrillus, equites, & currus fore innumerabiles, quando valles, & cętera loca quæ circum adiacent urbi, erũt repleta curribus. Cum uerò ait. *ponẽt ſedes ſuas in porta*, aut innuit innumerabilem curruum, & equitum multitudinem, aut vult oſtendere equites habituros liberam, et abſolutam poteſtatẽ, et merum dominium ſuper ipſam Ciuitatem. Aut etiã vult oſtendere, q̃ ipſi milites ſiue Babylonii, ſiue Romani, ſedebunt in porta, hoc eſt, obtidebunt, & occupabunt eam ne obſeſſi poſſint euadere, et fugam capere. Aut qui ingredi uolunt multis pręmantur anguſtiis et difficultatibus, ſic enim legit Cyrillus equites oppilabunt portas tuas, & hoc eſt quod prædixit etiam Hieremias cum dixit. Vndecimo anno Sedechiæ, menſe quarto, quinta menſis aperta eſt Ciuitas, et ingreſſi ſunt ões Principes Regis Babylonis, et ſederunt in porta media: et paulo poſt, inquit, cũque vidiſſet eos Sedecchias Rex Iudæ & omnes viri bellatores, fugerunt, et egreſſi ſunt nocte de Ciuitate per viã horti Regis, et per portam quæ erat inter duos muros, et egreſſi ſunt aduiam deſerti dicas quod equites ſedebunt in porta tamquam domini, etiam liberi & abſoluti poſſeſſores Ciuitatis.

Et reuelabitur operimentum Iuda, & uide bis in die illa armamentarium domus saltus. Per operimentum Iudę nonnulli intelligunt ipsum templum quod sic erat opertum, et contectum, et penè absconditum, quod soli sacerdotes introire poterant. Alii per oprimentum intelligunt portas vrbium, quæ erant clausæ, et vectibus ferreis obstrictę, quæ tunc temporis fuerant apertæ, et patefactæ ingressu militum. Nonnulli per operimentum intelligunt thesaurum quod erat absconditum, et tempore obsidionis fuit reuelatum, et detectum, uel ab ipsismet Iudęis pro stipendiis militum, aut pro munitione Ciuitatis, et pro aliis belli necessitatibus, aut etiam fuit reuelatum ac detectum ab ipsis militibus post expugnationem vrbis. Nonnulli per oprimentum intelligunt, et accipiunt quędam loca abstrusa, et recondita, ubi res magis pręcioſæ recondi consueuerant. Ego autē vnico verbo existimo per operimentum Iudę, quod reuelandum esse prædicit, intelligat Esaias loca omnia secretiora, & quæcunque maiori in pręcio habebantur. vel pro tuenda, & conseruanda Ciuitate, vel pro refellendis hostibus, & aduersariis, vel pro præmiis conferendis iis, qui de Republica erant benemeriti quod iure potest uocari ærarium. *Videbis in die illa, armamentarium domus saltus.* Per domum saltus nonnulli intelligunt Hierusalem, quę tunc erit velut domus posita & constituta in aliqua solitudine, ubi nulla est hominum consuetudo: uel dicitur domus saltus de domo quadam quā à Salomone ex lignis libani erat cōstructa, pro quo vide 3. Reg. cap. 7. quā quam aliqui volunt eam vocari domū saltus, non quòd in monte libano fuerit sita, sed quia locus ille amenitate, & pulcritudine certabat cum monte libano. Alii per domum saltus intelligūt locum quendam, in quo repositi erant arma, vel quibus uti poterant in bello vel quibus Reges vti solebant in uenatione, qui ob densitatem, &, & multitudinem armorum videbat esse domus cuiusdam siluę, vel in cuius circuitu multæ arbores vtebantur.

operimentū Iuda,

Ærarium

Domus saltus.

A At ego existimo, saluo semper meliori iudicio, domum saltus fuisse locum quendam sepositum, atque semotum in aliquo eminentiori loco Ciuitatis, vbi recondebantur arma, & reliqua instrumenta bellica, quem nos Itali lingua vernacula vocamus (Arsenale) Sed quid per armentarium intelligat Esaias, non satis constat: dum quidam, volunt per ipsum intelligi vniuersitatem armorum quę grece vocatur panoplia.

B Alii volunt armamentariū esse locū in quo recondebantur arma cuncti generis, qui locus erat situs in domo saltus ideſt in quodam nemore, vel propè domum quam dicunt feciſſe Salomonem de lignis libani, vel propè eam erant multę arbores cōsitæ. Dicit itaq; Esaias vos Iudæi in die illa qua expugnata eri Ciuitas, videbitis armamentariū domus saltus destructum solo æquatum, & penitus expilatum, quod non

Armētarium

C nulli Veteres volunt omnino referri ad illud tempus quo Romani occupabunt istam Ciuitatem. Vel per domum saltus potest intelligi Arx quædā munitissima pro defensione et conseruatione Ciuitatis,

Videbitis etiam scissuras Ciuitatis Dauid, quia multiplicatę sunt. Eiusmodi scissuras quidam existimant fuisse quædam latibula sub terra existentia, ad quę per subterraneos meatus iri solebat. quæ vocant Criptas, siue caueas. Alii existimant, & forte melius, quod scissuræ istę de quibus loquitur hic Propheta dicantur quędam fracturæ, & sectiones Murorum quas hostes arietibus, & tormentis bellicis passim faciebant, ut facilius Ciuitatem occuparent. Dicta est autē hæc, vt sępe aliàs, Ciuitas Dauid, quia tametsi fuerit primum constructa ab alijs, vt à Noè, vel à Melchisedech, fuit tamen instaurata, & ad ampliorem

Tex. 4

Scissura Cōmurorum.

Hierusalē

Arx Dauid

E formam reducta ab ipso Dauid, quæ quia fuit etiam ab eo munita, & propugnaculis aucta, tota vocatur arx Dauid. De huius Ciuitatis obsidione, & occupatione prodixit etiam Hieremias cap. 21. d. Ecce ego conuocabo omnes, cognationes Regnorum Aquilonis, *Vide 2. Reg. cap. 5:* ait Dominus, & venient, & ponent vnus quisque solium suum in introitu portarum

tarum Hierusalem, & super omnes muros eius in circuitu, & super vniuersas vrbes Iuda. Hæc quidem fuerunt incommoda belli, sed minima, & infima pars eorum, siue fuerint illata à Babyloniis, vt dicunt aliqui, vel à Romanis, vt dicunt alij vnusquisque nostrum cauere debet ne acies cupiditatum, & carnalium voluptatum occupent mentem nostram, quia tunc ab ea omnem pietatem expellent, & præclaris virtutum actionibus eandem exuent, & spoliabunt. Propterea vigilare oportet allidere paruulos nostros ad petram.

Et congregastis aquas piscina inferioris, & domos Hierusalem numerastis, & destruxistis domos ad muniendum murũ. Et lacũ fecistis inter duos muros ad aquã piscinæ veteris, & non suspexistis ad eum qui fecerat eam, & operatorẽ eius de longe non vidistis. Posteaquam recensuit Esa. ex parte quæ incommoda ex bello populo Dei illato, erat ille suscepturus nunc enumerat prouisiones, & præparationes, quas pro tuenda Ciuitate primates illius necessarias fore arbitrabantur & inquit. Primum *congregastis aquas piscinę inferioris* ne Ciuitas aquis destitueretur, & forte etiam, ne hostes illis vterentur. Deinde inquit, *& domos Hierusalem numerastis*, ob hanc fortasse causam, vt iuxta numerum & proportionem loci quem occupabant, aut soluerent, aut destruerent, sed ego melius puto domos Hierusalẽ fuisse dinumeratas, vel vt esset prouisum cuique domui, pro uictu, uel pro his quæ necessaria erant ad propugnãdos hostes, aut etiam existimarunt operepræcium fore dinumerare domus ut nossent quæ & quot dirui poterant, quæue supereſſe oportebat, *& destruxistis domos ad muniendum murum.* Nulli quidem mirum videri debet prosarciendis tectis, & reficiendis moenibus, quæ forte aliqua ex parte corruerant, necessarium fore aliquas domos diruere, & moenia collapsa ex lapidibus amotis instaurare, seu potius murum antiquum constabilire, constat enim vrbem Hierusalem triplici muro cinctam, & præmunitam esse. Dicunt autem aliqui exponentes, id solum post Christi passionem fuisse factitatum id quod non libenter affirmo, sed longe ante, tot moenia ibi fuisse constructa memini me legisse apud Ioseph de bello Iudaico lib. 6. ca. 6. & præter has industrias quas pro tutela, & securitate vrbs, Iudæi sunt commenti, est & alia videlicet *& lacum fecistis inter duos muros ad aquam piscinæ veteris*, quam piscinam ueterem nonnulli existimant eam esse de qua loquitur D. Ioan. in quam qui primus ingrederetur sanus fiebat a quacunque detinebatur infirmitate. Ex plurimis uerò aquis, qui per uarios aqueductus fluebant constituerunt locum inter duos muros iuxtà uel penes aquam piscinæ ueteris. *Ioan. 5.*

Et non suspexistis ad eum, qui fecerat eam, & operatorem eius de longè non vidistis. In his paucis uerbis Propheta ostendit socordiam, & ineptitudinem, seu potius nequitiam, & malignitatem Iudæorũ qui cum in tanto rerum discrimine versarentur, & imminens sibi periculum fuerint conspicati, omnia alia auxilia, præsidia, & securitates tentabãt præterquam respicere, & deprecari diuinum auxilium: satis enim sibi se fecisse arbitrabantur, dum aquarum copiam congregarent, domos Hierusalem numerarent, & eas pro muniendis & reparandis moenibus, & obstruendis scissuris destruerent, atque etiam lacum inter duos muros construerent, & nunquam ad Deũ qui fecerat eam scilicet piscinam, oculos dirigerent. Propterea ostendit Propheta omnia eorum opera, omnes labores, & industrias inanes fuisse, & frustratorias, quia non aduertebant, neq; aspiciebant ad id, quod è re potissimum erat, nempè ad eum qui ciuitatem illam condiderat, & preseruauerat, sed oculos ad opera manuũ suarum conuertentes, Deũ posthabere & paruifacere, atq; in dies ad iracundiã prouocare satagebant. Putare quidem debuerunt id quod factum est longè facilius conseruari, quam de nouo construi aut erigi posse. Quare si Deus Opt. max. Hierusalem, & tẽplum condidisse legitur ut qui modum, & dispositionẽ qua fieri debuit præmonuit, poterat, & eandem iam perfectam, & constitutam,

tam absq; vllis viribus humanis pro egere,& conseruare.

Nolim tamen ob id existime,uiuitatem, arem,atque hominum industriam pror sus explosã iri,atq; prius,& magis Deo est confidendum: iuxta illud Prophetę.Nisi Dominus edificauerit domum, in uanum laborauerunt quid edificant eam.Sic etiam Nisi Dominus custodierit Ciuitatem frustra vigilat qui custodit eam. Iurè itaq; Propheta hos reprehendit cũ inquit & non suspexistis ad eum, qui fecerat eam,& operatorem eius de longe non vidistis.De longè inquam hoc est veterem,& antiquum dierum huius piscinę opificem,aut operatorem nõ respexistis.Vel de lõgè,quia erat valde procul à vobis, iuxtà illud Prophetæ,longè à peccatoribus salus. Aut de longe non vidistis,quia magna erat distantia loci inter uos, & ipsum Duabus enim ex causis nõ potest quis aliquando videri, aut ob temporis diuturnitatem,aut ob loci distantiam. Itẽ de longe non vidistis,quoniam quę de illo operatore Prophetæ prædixerant non attendistis. Et postremo de longè non vidistis, quia non consideraſtis quod licet sit tardus,nec satis propè ad puniendũ, quia dissimulat peccata hominum: veruntamen qua hora non putamus, irruet super nos calamitas,& perditio. Et certè debuerant Hæbrei plurimum de Dei bonitate,atq; potentia sibi ipsis polliceri, quando per aliũ Prophetã Deus dixerat ero ei (hoc est, ciuitati Hierusalem) murus igneus circumquaq; & in gloriam ero in medio eius. Hic etiam est notandum non absq; causa Prophetam vsque adeo indignari aduersus Hæbreos, qui lacum construxerint inter duos muros ad aquam piscinæ veteris,dicens, eos non suspexisse, neque rationem habuisse illius qui fecerat eam, quod pronomen volunt referri ad piscinam ueterem. Quia ut supra diximus existimant eam esse piscinam illam probaticam, quæ mota ab Angelo sanabat qui prius in eam descendebat à quacunq; infirmitate; arbitrantur.n. eiusmodi piscinam representare sacrosanctum Baptisma,qui virtute spiritus sancti sanat quicunq; ritè baptizatur à quocũq; peccato detineatur, et cum à sensu literali ad spiritualem transierimus, oportunium erit alia quoque in hunc sensum interpretari. Arguit ipse propheta ipsam Hierusalem, & prædicit eam quãdoque visuram scissuras ciuitatis, quia multiplicatæ sunt Si enim per Hierusalem intelligamus Ecclesiam sanctã, quemadmodum plerique omnes fidei catholicę sectatores,& D. Io.in Apocalipsi videtur intelligere, cum inquit. Vidi Ciuitatem sanctam Hierusalem nouam descendẽtem de cœlo &c. Nulli dubium hanc prophetiam nunc esse adimpletam, videt enim ecclesia, videmus omnes, & ingemiscimus, quot scissuręfiant in ecclesia, & quemadmodum fuerint multiplicatæ. Vix enim satis esset totus hic liber ad dinumerãdas, & recensendas singulatim omnes hæreses,scismata, sectas ac diuisiones quæ fuerunt ab initio nascentis ecclesiæ vsquè in hodiernum diem,& quam maxime fuerint his nostris temporibus multiplicatę. Vos autem Ecclesię Primates ad eas componendas, vel obstruendas, congregastis aquas piscinę inferioris,& domos Hierusalem numerastis,ideſt coegistis concilia,conuocastis natu maiores, fecistis synodos, & quæcumque opportuna remedia fore putauistis,nihilominus adhuc extant hæreses,uigent Schismata,& vnusquisque in suo sensu abundat; & ideò tam multæ sunt,domos Hierusalem numerastis, ideſt quot sint episcopatus, & primariæ dignitates in ecclesia,qui prouẽtus, vt quisq; norit quam partẽ queat accipere,& permendicata suffragia,aut varia munusculorum genera illam adipisci: *destruxistis domos ad muniendum murum*, dum pleraque beneficia, præfecturas,& monasteria suppressistis,ad muniendum murum,hoc est ad locupletandum eos,qui non sunt sua sorte contenti,& præter hæc scimus etiam non valde paucas ecclesias, & templa fuisse destructa ad muniendum murũ ad construendas arces, & propugnacula: alii referunt huiusmodi verba ad Iudęos,& ad hæreticos, qui vsurpatis scripturæ sacræ vocibus,et sententia,

Apoc. 21.

Domus destructæ

Lacus inter duos muros

ad

ad fouendas suas hæreses, & falsas opiniones abuntur, destruunt domos, & euertunt ut muniant murum: *fecistis lacum inter duos muros iuxta piscinam aquæ veteris*: id est multos canones, constitutiones, & decreta veteri ecclesiæ satis consona sanxistis, quę tamē cum parum executioni mandentur, parum admodum, vos profecisse dignoscitur. Quare operepræcium fore arbitror, ut si qui inoleuerint abusus, & aliquid per ignauiam fuerit prætermissum, vel prorsus euanuerit, restituatur in integrum & ad priorem normam redigatur, cuius rei causa coactum fuit superioribus annis Concilium Tridentinū. Sed præter hanc curam, & sollicitudinē quam nemo hominum non maxime fore necessariam exist' mabit, primum & præcipuum huius see reformationis re medium esto, auxilium diuinum, & spiritus sancti numen, & præsidium, quod assiduis præcibus nobis est imploran dum. Per lacum factum inter duros muros fortasis non inficiabor si allegoricè fuero interpretatus sacrum ius canonicum, & percelebrem scientiam quam vocant theologiam scholasticam, seu methodicam, quæ ex duobus testamentis conficitur, & roboratur. Sed prosequamur textum. *Et vocauit Dominus Deus exercituum in die illa ad fletum & ad planctum, ad calui tiū, & ad cingulum sacci, & ecce gaudium, & lætitia occidere vitulos, & iugulare arietes comedere carnes, & bibere vinum, comedamus & bibamus cras enim moriemur.*

In his duobus uersiculis primum ostēditur pietas, & clementia Dei ad nos: Deinde hallucinatio, pernicies, & obstinatio cuiuscunque peccatoris in malo pertinaciter constituti, exemplo Ciuitatis Hierusalem, & eius incolarum. d. enim propheta, quòd in die illa qua decreuerit Dominus Ciuitatē euertere. et ob scelera, & peccata sua, statuta supplicia irrogare, antea quàm exequatur iudicium, cum sit pius, & misericors, & præstabilis super malitia, vocat Iudæos ad fletum, & planctum, & calui tium hoc est radant capita sua in signum doloris, & mœstitiæ, & induantur sacco. i. pānō duro, & aspero, quo caro puncta & læsa mortificetur. Antiquitus enim in die luctus, & tristitiæ radebant caput, & barbam, sicut hodie plerique religiosi viri facere consueuerunt Vocabit Deus ad fletum & ad planctum non est usus vates synominis. Non enim est idem flere, & plangere Flemus quidem cum lachrimas emittimus: Plangimus autem dum lugentes pectus nostrum aliamue corporis partem cædimus, aut percutimus nec solum uiri religiosi; sed omnes Deum timentes dum casus aliquis atrox, & horribilis occurrit, facere consueuerunt, uidelicet indui ciliciis, saccos, & vestes horridas deferre. discalciatis pedibus incedere; abstinentes à cibis, & poculis, mulieres quoque amictæ nigris palliis dissoluta Cæsarie, & omnino incomptæ, ad præces, & suffragia poscenda turmatim occurrere conuenire solent. At hi de quibus loquitur Esaias nihil minus, quam quod prædictum est facere decreuerunt, nam dum lugere potius, & lachrimari, ieiuniisque, & vigiliis se ipsos affligere, misericordiam petere debuerant illud voce dauidis clamantes, vide humilitatem meam, & laborem meum, & dimitte uniuersa delicta mea; illi eamquam proterui, et pertinaces, & veluti cuiusque doloris expertes palam, et statim, absque ulla mora gaudium, et exultatio, seu lætitia occidere vitulos, iugulare arietes, comedere carnes, et bibere vinum, et tandem delicias omnes, et voluptates sunt prosequuti, et cunctas partes, et officia hylaritatis, et gaudii sunt complexati, quotidie epulis, et ebrietati indulgendo luxuriæque abundè satisfaciendo, deliberato, profligatoque animo sibi ipsis, et interse se vicissim acclamando d. Comedamus, et bibamus cras enim moriemur: neque enim misseri putabant eiusmodi nugas, & blasphemias Deum esse auditurum, et fortasis hi erant ex eorum numero, qui post hanc uitam nihil se boni, aut mali habituros arbitrantur. Cum uero dicit Propheta quod ipsi ad gaudium

Lacus inter duos muros.

Fletus et Planctus.

Tex. 5.

dium, & lætitiam se totos conuerterunt, non existimes has duas dictiones esse omonimas, gaudiũ enim dicitur illa animi affectio qua intrinsecus exhilaratur ex opinione concepta alicuius boni præsentis, ita tamen, ut ad exteriora non diffundatur vltra modum. Lætitia verò dicitur cum ita gliscit ipse animus vt ad exteriora egrediatur, & maxime in vultu. Sic enim habes à Marco Tullio 4. Tuscul. hi quidem illis verbis utebantur quę sapientiæ iecundo leguntur scilicet, venite fruamur bonis quæ sunt, & utamur creatura tamquam in iuuentute celeriter, vino pretioso, & vnguentis nos impleamus.

Gaudium lętitia.

4 Tuscullan. cap. 2.

Oportebat enim eosin diebus quibus à tentationibus mouebantur non torpere, & ignauia supinos esse, & omnino stertere, sed lugere potius, & lachrymari, & ad Deum qui est misericors, & præstabilis super malitia accedere, & se totos conuertere, ieiuniis, laboribus, & carnis macerationibus se affligere, & misericordiam querere, & non voluptatibus ac delitiis sese totos dedere, & Prophetarum voces, ac minas aspernari, sed imitari Niniuitas, qui ad prędicationem Ionę se protinus conuerterunt, & vestiti sunt sacco à maiore vsque ad minorem, nec solum ipsi de plebe, verum etiam & Rex ipse surrexit de solio suo, & indutus est sacco sedit in cinere, sic nimirum facere debuerunt & isti.

Verum hæc postrema verba volunt nonnulli ab his prolata, non quod sic re ipsa crediderint, quę illis imminebat ruinam præuidentes, sed ironicè potius velut illudentes, & repetentes verba, quę sępe solebant ipsi Prophetæ comminantes dicere, & inculcare, & sunt uerba, quæ ferè ab unoquoque peccatore, peccatis immerso, & de se plus nimium presumente dici solent, quæ etiam Diuus Paulus primo Corinth. 15, ex parte infidelium prolata voluit repetere dicens si mortui non resurgunt comedamus, & bibamus, cras moriemur: quæ verba d. B. Ambro. super hunc locum Pauli Apostoli sunt eorum qui quasi nihil sit futurum post mortem, ventri tamen studentsicut pecora, ex his locis tria colligimus, primum Deum numquam nos flagellis cædere, nisi prius ad pœnitentiam vocet. Deinde videre est quantopere luctus, & planctus abstinentia victus, & sordidę vestes conferant ad placandam iram Dei, & ad supplicia, & pœnas euitandas vide quæ scribit Ioel cap. 2. Postremo hinc colligitur plurimum Dei maiestatem offendi, cum quis in afflictionibus, & præsturis obliuiscitur eius & in se ipsum non reuertitur, Sed potius addit peccatum peccato. Vnde legitur Prouerb. 1. Vocaui, & renuistis, extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret, ego quoque in interitu vestro ridebo, & subsannabo cum vobis id quod timebatis aduenerit &c. Ego re uera lectores amantissimi: in expositione huius visionis diu multũq; laboraui, neque vnquam potuit ad plenum meus intellectus acquiescere. Quis enim fuerit scrutatus murum, quis scissuras Ciuitatis, quis nudauit clypeo parietem non facilè ex verborum contextu potui percipere. Quid item alia multa quæ ibi explicantur nobis significent, & videantur referre, nec mirum, quoniam Diuus Hieronymus omnium linguarum peritissimus & in huius prophetę vaticiniis interprætandis quàm maximè versatus testatur in eius verbis maximam obscuritatem reperiri, ego autem in eo explicando quòd à maioribus recepi illud uobis tradidi.

Ambrosius.

Prouerb. 1.

Post hæc subdit propheta. *Et retulata est in auribus meis uox Domini exercituum, si dimittetur iniquitas hac uobis donec moriamini. dicit Dominus exercituum.* Videtur quasi Propheta in spiritu Dei agnouisse Deum iratum, & sub his uerbis iurantem scilicet si dimittetur iniquitas hæc vobis, videlicet hæc blasphemia, hæc animi durities, atque obstinatio donec moriamini idest,

Tex. 6.

1 Cor. 15.

toto tempore vitę vestrę mihi non credatis. & me Deum esse non existimetis. Alii sic exponunt, numquam dimittetur vobis hæc iniquitas, hoc est contemptus verborum Dei, indicans eos sic fore affectos, quasi Deum non timeant, aut veracem, & constantem esse nequaquam opinentur, sed potius *in hoc peccato nostro nos vemini*. Placet etiam expositio illorum qui dicunt, quod illa dictio, si accipitur loco negationis hunc in modum, si dimittitur iniquitas hæc vobis donec moriamini, hoc est numquam dimittetur iniquitas hæc vobis donec moriamini, dicit Dominus exercituum. dicit inquã Dominus Deus exercituum, qui nec falli potest, nec fallere, &c. & immediatè rursus ait, *hæc dicit Dominus Deus exercituum*. nec ab re eadem verba, nunc repetit, quia aggreditur Esaias aliud vaticinium aduersus particularem hominem, & priusquam illud aggrediatur, exordium sumit, quo indubitata fides ei præbeatur, sub his verbis. Hęc dicit Dominus Deus exercituum, quasi d. non à me ipso loquor, sed verba sunt ipsius Dei, est enim Deus verax, omnis autem homo mendax, quare eius verba sunt certa, indubitata, & infallibilia, nec potest aliud esse, neque aliter esse, quam quod ille dicit, & facit. Sic enim dicit ipse cap. 46. consilium, meum stabit, & omnis voluntas mea fiet. Dicit ergo Propheta. *Vade ingredere ad eum, qui habitat in tabernaculo ad Sobnam præpositum templi, & dices ad eum. Quid tu hic aut quasi quis hic? quia excidisti tibi hic sepulchrum, excidisti in excelso, memoriale diligenter, in petra tabernaculum tibi, &c.* Dubium est apud exponentes quis fuerit iste Sobnas, & re uera ista dubitatio videtur inutilis, & superuacanea: quia iam ex litera habemus quòd erat Præpositus templi. Aliqui dicunt ipsum fuisse custodem ęrarii, siue Thesaurarius non cuiuscunque pecunię sed eius tantum, quæ solebat exigi, & conseruari, pariter & expendi, pro re-

Sobna præpositus templi.

A paratione templi, & pro quibuscunque ad eius commodum, uel ornatum spectantibus. Dicunt etiam ipsum ex sanguine leuitico duxisse originem, & Sacerdotii ornamentis insignitum, virum alioqui magni, & elati animi ob eius anaritiam, pariter, & iniquitiam aduersus eos, qui in aliquo deliquerant, populis vehementer exosum. Et præter id non Sacerdotem solùm, verùm & Pontificem eum fuisse quidem affirmant. B Alii non Pontificem, & Summum Sacerdotem, sed secundum a primo Prætereo opinionem eorum, qui putabant ipsum fuisse alienigenam, & nihil habere commune cum Hębræis immõ non desunt quidam sacrarum literarum scrutatores, qui asserunt *Sobna proditor.* eum fuisse quem Iudęi proditorem insimulant, a quorum sententia ego non valde dissentio, cum Esaias prævidẽs in spiritu hanc huius hoĩnis fraudem, & nequitiam prędicit eum esse deponendum, & alium in eius loco substituendum. C

Sed Diuus Hieronymus hoc non admittit, quia non habetur ex sacris literis sed quia hic Sobna erat tumidus, & superbus, & populis exosus idcirco Propheta vaticinatur cõtra ipsum. Est & alius, qui eodem nomine vocatur, de quo Esaias infra 36. cap. quem dicit fuisse Scribam Regis Ezechiæ, quem nõnulli putauerunt fuisse proditorem Ciuitatis, id quod nullo modo stare potest, neque ex sacris literis habetur. Propterea his omissis videamus, quæ huic Sobnę, de quo loquitur hic Propheta dici iubeat Deus. Inquit. n. Quid tu hic, aut quasi quis hic? quasi dicat, Cur hic manes? quid facis hic in domo Dei, indignus profecto tali domicilio? iuxta illud Hiere mię xi. *Hier. c. 11.* E

Quid est quod dilectus meus in domo mea facit scelera multa? Vel quid tu hic, id est, qua authoritate hic manes? Deinde quasi quis hic, ideſt, Tu hic manes veluti omnino tutus, & securus, & omni metu liber, uel quasi, quis hic, id est, tu hic manes, quasi multum tibi tribuas, & multa ti-

bi de te ipso possicearis, uel sic expo nas, quid tu hic quasi dicat, frustra hic manes, non deberes hac dignitate perfungi, & quasi, quis hic, quasi dicat, Tu non es verè, et legitimè prefectus huic templo, sed uelut ascitus, & per fraudem, ac dolum huc introductus, et non verè sed quasi hoc officio perfunctus. Et quod ita sit sequitur in textu, *quia excidisti tibi hic sepulchrum*, quasi dicat, tu manes hic quasi quis longo tempore sit hic permansurus, quia excidisti tibi hic sepulchrum, excidisti in excelso, ac sublimi loco, quo ab omnibus posses inspectari, excidisti in excelso memoriale diligenter in petra tabernaculum tibi, Memoriale inquam, ideest Ephitaphium ad perpetuam tui memoriam, vt ab omnibus posset lectitari, diligenter, ideest maxima cura, & opificio extructum, ac laboratum, præterea excidisti in petra, quo firmius, & diuturnius sit futurum tuum istud domicilium, uelut numquam morituros aut summum gradum habiturus, aut eo hucusque perfunctus. Et verè hic fastus, & ambitio huius præfati Sacerdotis designat aut representat Sacerdotes veteris legis, qui volebant, aut presumebant veterem legem perpetuò duraturam. Sed vide quid sequitur. *Ecce Dominus asportari te faciet sicut asportatur gallus gallinaceus, & quasi amictum sic sublevabit te.* O infelix Sobna tu struebas insigne sepulchrũ, tu parabas tibi per pulchrum domicilium, tu studebas, & anhelabas fieri immortalis, & futuris temporibus per ora omnium versari, & aliis immortalibus adequari, neque interim quę poterant euenire præuidisti, quàm fugax, et uana sit huius seculi prosperitas, nos quoque per scripturas & rerum experientia admoniti plusquam termigeri, ignoramus quid agimus, cum tantam pro nobis, & posteris nostris solicitudinem impendimus; ut eos equites, Duces, ac Primates relinquamus, & superbas domos & palatia construimus, et quo nihil omittimus bene fortunati reddantur, nec tamen aduertimus, quòd omnia velut umbra prætereunt. Quo circa vi deamus quid de nunciet ipse propheta iussu Dei, huic uiro tam insigni, et de so tam magna et speciosa cogitanti, et inquit. *Ecce Dominus asportari te faciet sicut asportatur gallus gallinaceus, & quasi amictum sublevabit te.* Gallus .n. gallinaceus dum fuerit pedes ligatus, facilè admodum, et sine ullo negocio manibus de loco ad locum asportatur, de foro, scilicet domum. similiter quisque potest quod gerit pallium, super humeros deferre, nec maiorẽ quidem negocio Deus per milites & ministros suos tollet te de hoc loco & aliò transferri, et asportari faciet, et tu miser, et stulte construebas tabernaculum in petra, vbi sperabas te diem tuum feliciter explere Gallus gallinaceus, secundum quosdam dicitur qui est nutritor filiorum gallinæ, qui quidem nutrit pullos, id quod ego non intelligo; iuxta sententiam Grãmaticorum gallus gallinaceus dicitur nocturnus vigil, quem pro excitandis ad opera, et negocia mortalibus, rumpendoque somno Deus procreasse videtur. Quidam gallum gallinaceum dicunt qui facit opera gallinę non galli vt qui non est uerus gallus: *Coronans coronabit te tribulatione quasi pilam mittet te in terram latam, & spaciosam. Ibi morieris, & ibi erit currus gloriæ tuæ ignominia domus Domini tui, et expellam te de statione tua, & de ministerio tuo deponam te.* Prædicit ipse vates omnes miserias, & infortunia istius Sobnæ præpositi templi, prima ergo miseria est quam primo loco explicuimus, videlicet, quod confestim, et sine vlla mora extrahetur de tabernaculo suo, et aliò asportabitur, Secunda miseria est, quod quem admodum ipse meditabatur, et ambiebat supremum aliquem magistratum, et super caput suum deferre aliquod insigne quo aliis præstare, et præesse videretur eius corona, et insigne fastus, et gloria erit tribulatio, et angustia. Deinde deiciendus est, et expellendus velut pila, quę cũ sit sphericæ figuræ, facile plicitur, et reuoluitur in terrã

Gallus gallinaceus.

latam

latam, & spacioſam, & rectè quidem A quia lata eſt uia dãnatorum, præſertim ſi ceciderit in aliquẽ locum decliuem. ibi ſiſtit, nec facilè indè amouetur, aut recedit, ita contingit miſeris quibuſdam hominibus, qui ſi fuerint in aliquem locum humilem deiecti, illic manent immobiles, neq; vnquam reſurgũt, etiam ſi quid recte fecerint ut quod nunquid conueniat, & laudabile ſit, Deus ipſe iudicet, qui non continet in ira miſericordias ſuas Nec parua, & B cõtẽnenda eſt ea captiuorũ infelicitas, cũ in terram latã, & ſpacioſam abducũtur, quoniam propter loci amplitudinẽ difficilius poſſunt redimi, quàm qui in loco propinquiori, & anguſtiori detinẽtur, nec prætereas oſcitanter aliud infortunium hic uno uerbo expreſſum, dum inquit, & ibi morieris, tùm quia ablata eſt omnis ſpes ad ſuos redeundi tùm quia non parum qui dum extra ſuos, & inter alienigenas, ubi nulla, ne C que ęgrotantis, neque iam mortui cura ſolet haberi, mortem obit. Vulgo enim dicitur, detrunca manus & pedes meos, & proiice me inter meos. Alia infelicitas, & miſeria, quod in regione lata, & ſpacioſa, in quam fueris deductus erit currus gloriæ tuę q.d. uice uerſa, & modo contrario, loco curruum, & quadrigarum quibus magnificè, & inſolenter utebaris, ligatis manibus, & pedibus inſepultus iacebis. Tunc ul- D tra, & erit ignominia domus domini tui ignominia certè erit, ut qui Præpoſitus erat templi, & prouidebat quęcũ quę erãt neceſſaria in tẽplo, & ſummo in prætio habebatur vilis, & abiectus ibi exiſtat. vel ipſe erit ignominia domus Domini ſui, quia ſcilicet Babylonii cũ intellexerint hunc hominem facinoroſum Præpoſitum fuiſſe domui Dei, maximè offendentur, uelut cum expro prando dicimus alicui tu es ignomi- E nia, & dedecus familiæ tuæ, tu magnã. infamiã labẽ intuliſti prĩcipi tuo, & certè ſummũ dedecus incidit cui uis principi, ſeu Dño improborũ hominũ fami liaritas, & cõſuetudo. Poſtrema calamitas, & miſeria ſubinfertur, cũ inquit. & expellam te de ſtatione tua, et de miniſterio tuo, quo loco ſit mutatio perſonæ, prius enim audiuimus Prophetam loquentem, & quæ ſunt huic miſero euentura prædicentem. Nunc uero loquitur ipſe Deus. Deponam te ĩquit de ſtatione tua, ideſt amouebo te a ſtatu in quo es. non habebis ampliusloc um & titulum tam inſignem neque ſic honorificè manebis in tabernaculo templi, uelut antea, et deniquè miniſterium hactenus per te exercitum nuſquàm amplius habebis; B quæ duo poſtrema mihi quoque iam olim contigerunt iurè ne, an iniuria uiderint ipſi qui fuerunt in cauſa. Ego quidem ſum in hac ſententia, neminem fore vſque adeò beatum, & fœlicem, neque fortunam adeò ſecundam, & ex uoto poſſidere, quin facilè poſſit in alium ſtatum permutari; quia nil niſi diuinum ſtabile eſt, reliqua omnia ſunt mutabilitati ſubiecta, & ſi quę diximus de Sobna volumus ad ſenſum allegoricum traducere, dicemus hoc loco. Prophetam manifeſtè ſatis prędixiſſe, quod futurum erat, ut ſcilicet Populus Hebręorum, vnà cum ſuis primatibus, Scribis, & Phariſeis fuerit de ſua ſtatione amotus, & ad aliam deteriorem, & imperfectiorem viuendi regulam deductus; ſimili ratione ſacerdotes illius temporis de miniſterio ſuo, de ceremonijs, ſacrificijs, D ac oblationibus olim aſſuetis, & in lege præceptis fuerunt abſoluti, hoc voluit innuere Propheta, cum dixit.

Expellam te de ſtatione tua, de miniſterio tuo deponam te, & alteri conferam. Vbi per Sobnam deſignatur Populus Iudæorum, deſignatur Scribæ, & Phariſei, & præcæteris Principes Sacerdotum, Nec citra miſterium præcipitur ipſi Prophetæ, vadat, & ingrediatur ad Sobnam præ E poſitum templi, & moneat ac excitet eum ad ſui ipſius conſiderationem, præuideat ſtatum rerum, & conſulat ſibi ipſi, quoniam hinc vult innuere Propheta diſcipulos Chriſti acceſſiſſe ad Pontifices, & Sacerdotes, qui ſub nomine Sobna intelliguntur, quique non credebant vaticinia de Chriſto vi la ratione futura, prout lequemultiarum

ad implendam, atque interim construe A bant magnificas domos, & erigebant sepulchra sumptuosissima, Apostoli inquam missi à Christo Domino, & Saluatore nostro, monebant eos, vt se auerterent ab ira Dei, neque diutius different resipiscentiam, & emendationem, sed quam primum conuerterentur ad Christum, qui cum noluissent acquiescere, nec Apostolorum dictis fidem adhibere in eas calamitates, & miserias numquam satis pro B rei qualitate explicandas, manu militum Romanorum miserabiliter inciderunt, atque ita uerum est, quod ait Propheta, expellam te Sobna hoc est gens Hæbrea de statione tua, de ministerio tuo deponam te. q. d. non erit opus, ut in his ceremonijs, & uictimis legalibus amplius occuperis, in alium quippe translatum est Sacerdotium, & eò translato facta est translatio legis. Vnde appositè consequitur. C *Et erit in die illa vocabo seruum meum Eliachim filium Elchia, & induam illum tunica tua, & cingulo tuo confortabo eum, & potestatem tuam dabo in manu eius, & erit quasi pater habitantium Hierusalem, & domui Iuda.* Et erit inquam in die illa qua scilicet fuerit præstitutum à Deo animaduertere in eos, qui præuaricati sunt, & transgressi sunt mandata eius, & præsertim in Sobna, qui erat Præpositus templi, quem Deus statuerat de sta D tione sua, & de ministerio suo deponere, & in eius locum alium sufficere, quem vocat Eliachim filium Elchiæ seruum, cui ipse Deus promittit hęc omnia se facturum v. g. *in duam illum tunica tuæo Sobnæ, & cingulo tuo confortabo eum & potestatem tuam dabo in manu eius &c.* Sed dubitatur qui fuerit iste Eliachim quem Deus suffecit iste in locum Sobnæ. Et quis fuerit iste Sobna De Eliachim loquitur Pro- E pheta inferius c. 36. & d. ipsũ fuisse maiorem domus Regię siue cubiculi, quidam verò, Magistrũ domus ꝙ parũ refert, licet apud nos sit nõnihil discrimi nis. De Sobna autẽ eodem loco legitur fuisse scribam i. secretarium Regis. Alij dicũt fuisse scriptorẽ annaliũ, seu acommentarijs. plurimum. n. differt à Sobna de quo paulo ante fumus locuti, ille enim dicebatur prepositus templi, siue custos erarii, hic verò posterior dicitur fuisse Scriba: sed ne confundamur, & recedamus à sentẽtia textus scito hunc Sobnam de quo est presens sermo multis titulis fuisse: nuncupatum nam præter id quod in textu legitur fuisse prepositum tẽpli aliqui nuncupant custodem templi, & custodem templi, & custodẽ vasorum templi, quidam appellant Thesaurarium, aut custodem hærari publici plerique verò Summum Sacerdotem, vel Secundum à primo, & summo Sacerdote in cuius locum ut diximus fuit suffectus Eliachim qui erat filius Elechiæ prepositus domum Regis Sobna autem de quo loquitur vates loco inferiori videlicet 37. cap. erat Scriba tantum. quidam Ioahe filius Asaph dicebatur esse acommentariis, vel cõpilator annalium. Quidã posteriores arbitrantur hunc Sobnam cuius hic meminit Esaias esse nomen fictitium id quod nos aliqua ex parte insinuauimus in præcedentibus verbis, sed quia nos sermonem sumus aggressi de titulis ac nominationibus istorum curialium aduartendum aliud esse, & dici quempiam prę fectum Domus Regis qualis erat Ioseph ut habetur Gen. 39. aliud esse prę fectum cubiculi Regis cuius ope & opera adducũtur aliqui, & secluduntur ab ipsius cubiculo, aliud esse magistrum familiæ ut scilicet peculiarem curam, & gubernationẽm gerat familię, quæ perpetuò deseruit, & famulatur personæ principis. Est etiam in more ferè omnium principum, & Magnatum, ut præter Magistratum Domus, & familię, & prefectum cubiculi sit etiam alius, qui dicitur, prefesse, vniuersae domui Principis & vocatur Maior domus, est & alius qui præter Regem, & principem est prefectus, & gubernator totius Regni: non sic erat Sobna, nec Eliachim de quibus hic agitur. Sed uidetur esse dubium quo tempore, & sub quo Rege fuit Eliachim substitutus a Deo in locum Sobnę, Sed quia huius dubij

Tituli eius lum & seruorum eorum accepta posteriorum.

bii decisio, ac dilutio non satis constat ex sacris literis, nec interprętes, & expositores non parum inter sese dissentiũt ideò dimittatur. Sed quisquis ille fuerit satis est, quòd Deus vocat illum seruum suum, quo indicat hunc virum fuisse animo tractabilem obsequentem, & Domini sui voluntati nequaquam reluctantem. Dicit eũ induendum tunica, veste quidem oblonga & talari, & Summis Sacerdotibus maximè propria & peculiari. Dicit, & *cingulo tuo confortabo eum*, idest fortem, & stabilem, & inuicti animi eũ reddam, his enim indumentis, & hoc genere vestium Pontifices, & Reges, quiqs insigni aliquo Magistratu erant honestati vti consueuerant, quibus, & à reliquis secernerentur, & dignoscerentur, & sui muneris potestatem demostrarent. Cingulo quidem præcingimur, vt firmiores, & robustiores simus, ac magis agiles ad negocia peragenda, ne scilicet latitudo, vel incompta vestis longitudo ad aliquid agendum nos impediat. Dicebat enim Saluator Discipulis suis. Sint lumbi vestri præcincti, & Paulus ad Ephesios 6. state succincti lumbos vestros in ueritate, & induti loricam iustitię, & calciati pedes in preparationem Euãgelij pacis. Deinde subdit, & *ponetam Solum ipsi, sed omnes* [illegible] *cuiusti Sobna, dabo in manu eius*. Vt scilicet ille exerceat, & exequatur. & *erit quasi pater habitantibus Hierusalem, & domui Iuda*. Erit, inquam, Pater, non Lupus, aut Vrsus erga Subditos quemadmodum erat sic profectò oportet esse Rectores populorum, ut non solum Iudices, & Domini, uerum & Patres eorum esse studeant: nota hic de Rectore populi secundum Grego. 20. Mor. cap. 2. quòd dum aliquis prę est alicui familię ea se circa subditos mensura metur, vt, & arridens timeatur, & iratus ametur, vt nec nimia lætitia se vilem reddat nec immoderata seueritas odiosum. Prętera subdit, & *dabo clauem domus Dauid super humerum eius, & aperiet, & non erit qui claudet, claudet & non erit qui aperiat*. Hęc promissio in nullum vnquam hominem legitur facta, atque etiam collata nisi in Christũ Dominũ summũ Sacerdotem, & inuictissimũ Regem: quẽ admodum D. Ioannes in suis reuelationibus explicat, & declarat, cum inquit cap. 3. Hęc dicit sanctus, & verus qui habet clauem Dauid, qui aperit & nemo claudit, claudit, & nemo aperit, quam quidem potestatem ipse Dominus, & Magister contulit ipsi Petro, & successoribus eius cũ dixit. Tibi dabo claues Regni cælorũ quæcunq; ligaueris super terrã erũt ligata in cęlo, & quecunq; solueris super terrã erũt soluta in cœlo quę. n. ligãtur dicũtur cludi, & que soluuntur dicimus ea aperiri. Et eiusmodi claues, & potestas ligandi, & soluendi, non solum Petro, & successoribus eius fuit collata, sed iis omnibus, qui in partem sollicitudinis fuere vocati. Nec quicquam dubito per ipsum Eliachim suffectum in locum Sobnę quicunq; ille fuerit prę figuratum esse Christum dominum, vere Sacerdotem summum, & eum Regem, cui data est omnis potestas in cœlo, & in terra quemadmodum per ipsũ Sobnam ab officio deturbatum facilè possumus intelligere Sacerdotes veteris legis, quippequi adueniente Christo Dei filio, vero & summo Sacerdote veteris legis Sacerdotes euanuerunt, & corruerunt. & hic nouus Sacerdos erit vere non quasi Pater habitantibus Hierusalem. i. in Ecclesia cui præest Rex pacificus, & habitantibus Domui Iudae. i. qui vere confitentur ipsum Christum Iudas. n. interpretatur confitẽs uel confessio. Deinde sequitur explicatio, & enumeratio aliorũ donorum quę sũt conferenda huic summo Sacerdoti, de signato per Eliachim, & inquit. *Et figam illum paxillum in loco fideli, & erit in solium gloriæ domus Patris sui*. Paxillus est quidem clauus, vel ex ligno aut ex ferro confectus, qui sit affixus in loco fideli, hoc est in pariete aut scamno stabili, & firmo, itaut, non facile possit inde extrahi, aut amoueri in quo suspenduntur uel affiguntur vtensilia domꝰ vel quãdoq; venaliaquasi d. Ita eius dominium ac potestatem constituam, ut nullus in posterũ valeat illũ extrahere aut amouere seu deponere de loco, &

Summi Sacerdotes uestes talares & cingulo utebantur nec solum ipsi, sed omnes uiri graues & aliqua dignitate pręditi fulgentes in amictu.

Paxillus quid

in quo erit positus & constitutus. Non erit vndequaq; amouibilis, sed firmus, & stabilis in æternum manebit; & erit in solium gloriæ domui patris sui, hoc est erit is super quem tamquàm super solium excelsum, & eleuatum considebit, & manifestabitur gloria domus Patris sui, ideſt dei, & maiestas, quæ viget in Ecclesia, quæ est domus Dei.

Et Subdit. *Et suspendent super eum omnem gloriam domus patris eius*. hoc est super hunc paxillum stabilem, & firmum, ideſt super Christum Dominũ suspendent omnem gloriam, quia ipse super eius humerum sustulit omnem gloriam electorum Dei, & Ecclesiæ fidelium, quæ est Domus Dei; aut paxillus est crux in qua affixa, & descripta sunt omnia omnium peccata, & postmodum in ea, & per eam abrasa omnia, & penitus deleta, quo tunc perinde apparebit gloria domus Dei, quemadmodum aliquando pollicitus est ei Deus dicens, & clarificaui & iterum clarificabo, paxillus iste fuit fixus in loco fideli. i. in Ecclesia Dei quando Christus Dominus fuit Cruci affixus, & consequenter ad eius similitudinem, & imitationem quando bonus, & innocens Prælatus, aut Rector præponitur, ac præficitur alicui Ecclesiæ, aut Reipublicæ: vndè rectè dictum est Eccl. 14. Beatus, qui requieſcit iuxtà Domum illius, & in parietibus eius figens paxillum, siuè palum. *Nec solum gloria Domus Dei, sed vasorum diuersa genera, omne uas paruulum à uasis Craterarum vsquè ad omne uas muſicorum*, Quasi velit dicere. Quòd quemadmodũ sunt varii ſtatus & gradus hominum in ecclesia, ſic etiam omnes cuiuſcumquè ſint ordinis, & gradus tam inferioris, quam ſuperioris pendebunt à Deo per ipſum Chriſtum Dei filium, & Dominum noſtrum: á vaſis craterarum vſquè ad omne uas muſicorum. Diuus Hieronymus. d. tam Apoſtoli, qui erant crateræ plenæ aquis vitalibus, quam illi cuius munus erat laudes perpetuo canere in eccleſia Dei. Dicerem ego quod per vaſa craterarum intelliguntur illi, qui habent miniſterium in eccleſia, ſiuè regendi, ſiuè docendi: per vaſa muſicorum intelligerem eos qui ſunt inferioris ordinis, quorum munus eſt laudare Deum hymnis, & cantibus, confiteri beneficia Dei, & ei perpetuas gratias agere. Et fortaſsis hoc voluit indicare Paulus 2. Thim. 2: cum dixit *2. Tim. 2.* In magna quidem domo non ſolum ſunt vaſa aurea, & argentea, ſed lignea, & fictilia, & alia quidem in honorem, quędam verò in contumeliam, aut etiam poſſunt intelligi plures gradus, aut ſtatus hominum, qui ſunt in vniuerſa domo ipſius Dei, videlicet eorum qui tantum contemplationi inſiſtunt, quidam verò, qui actiuam uitam eligunt, muſici verò, qui negociis mundi occupantur, aut fortè melius dicas per uas paruulum uoluit Propheta intelligere, qui minimis artibus, & exercitiis dant operam, per uas craterarum, qui maioribus curis, & negociis incumbunt, per uas muſicorum, qui res ad oblectationem animi pertinentes conſectantur, & denique magis ad Allegoriam, uult innuere Propheta, quòd ſuper paxillum ſuſpendentur diuerſa genera uaſorum, ideſt magna, & parua, & cuiuſcumquè generis extructa, & confecta, hoc eſt, quemadmodum ab uno excellenti Principe dependent filii, nepotes, & pronepotes, & quicumquè fuerint, ſiuè conſanguinitate ſiuè affinitate conuncti, ſiuè qui maximis, & pręcipuis artibus fuerint exculti, ſiuè minimis operibus operam dederint, ſic abipſo Deo ſummo omniũ Principe pendent, et pendebunt, quicumq; ſiuè paruis, & minimis rebus, ſiuè magnis fuerint intenti, & occupati, hoc eſt, ſiuè clerici, & Religioſi qui ſe totos cultui diuino mancipauerint, ſiuè qui regendis populis, & Ciuitatibus fuerint addicti, ſiuè qui operibus mechanicis, & filiorum generationi ſeſe dederint, hi omnes modo fideles ſint, nec à Deo apoſtatauerint, à Deo pendebunt, & ſuſtentabuntur tamquam gloria domus ipſius Dei. Poſtremo in calce huius cap. habet Eſaias verba ſatis luctuoſa iuxtà ſẽtentiã. D. Hieronymi. d.

Iuxta illa ſatis deploranda, & euitanda

Ioan. ca 12.

Eccl. 14.

Text. da *dicit Dominus exercituum*. i. Dominus sortis, & potens, Dominus potens in prælio. *Auferetur paxillus, qui fixus fuerat in loco fideli* i. loco firmo, & constante, *& frangetur, & cadet, & peribit quod pependerat in eo, quia Dominus locutus est*. destructo fundamento necesse est, quæ super eum sustentabantur omnia ruere, & pessum ire. Sed dubiũ est, quid intelligat Esaias per istum paxillum, qui auferetur? Plerique exposito res ad literam intelligunt ipsum Sobnam, qui erat præpositus templi fixus in loco fideli. i. in gradu stabili, & eminenti, & quia non est digne functus munere suo, amotus fuit ab officio, et alius in eius locum suffectus; et consequenter quisq; præsul alicuius collegii; & congregationis dum suo munere nimis abutitur, debet eo priuari iuxta illud Eccl siastes 10. cap: est malũ quod vidi sub sole, & quasi per errorem egrediens à facie principis, stultum positum in dignitate sublimi, et diuites sedere deorsum. Hoc quippè faciendum est, veruntamen non est credendum omni Spiritui, sed videre, & probare oportet an spiritus ex Deo sint. Deindè per ipsum Sobnam hoc loco intelligẽdus est ipse Moyses, qui adueniente Christo & eius Euangelio ablatus est, Moyses inquam, et lex eius pariter altare, dignitas, et sacrificium. D. autem Hieronymus per hunc paxillum, qui in die illa auferetur et cadet, intelligit Christum Dominum, qui in nouissimis temporibus, et quandoq; etiam, et quibusdam in locis, ac regionibus, longè ante hęc tempora frangetur, et cadet, non in se, nec secundum se, nec secundum totum, sed secundum partem, in his videlicet, qui erant sui, et postea recesserunt, vti videmus in multis regnis, et Prouincijs vniuersi orbis, & hoc præcipue verum erit, cum Antichristus venerit in hunc mundum tunc enim Christus auferetur à cordibus multorum, frangetur, ideſt non erit adeò virtus, et robur eius constans in animis fidelium, quia refrigescet Charitas multorum. Et cadet propter infidelitatem populorum, qui fuerint subuersi ab Antichristo, et peribit non in se, sed in multitudine peccatorum. Sed verius ipsi peribunt. ipse autem permanebit iuxtà illud ps. 101. et hoc est quod Dominus loquutus est per Zachariam cap. 11. d. Ecce ego suscitabo pastorem in terra, qui derelicta non visitabit, dispersa nõ quæret, et contrita non sanabit, et id quod stat non enutriet, carnes pinguium comedet, et vngulas eorum dissoluet. A cuius excidio nos liberet Christus Dominus cui sit laus, et honor in secula seculorum.

Eccl.ca 10.

D. Hieronymus.

ps. 101.

Zach.ca.11

CAPVT VIGESIMVM TERTIVM.

1 ONus Tyri Vlulate naues maris: quia vastata est
domus, vnde uenire consueuerant: de Terra Ce-
2 thim reuelatum est eis. Tacete qui habitatis in in
sula: negotiatio Sidonis, transfretantes mare, re-
pleuerunt te. In aquis multis semen Nili, messis
3 fluminis fruges eius: & facta est negociatio gentium: Erubesce
Sidon: ait enim mare: fortitudo maris dicens: Non parturiui, &
non peperi, & non enutriui iuuenes, nec ad incrementum perdu-
4 xi virgines. Cum auditum fuerit in Aegypto, dolebunt cum au
dierint de Tyro: Transite maria, vlulate qui habitatis in insula:
Nunquid non vestra haec est, quæ gloriabatur à diebus pristinis in
antiquitate sua? ducent eam pedes sui longé ad peregrinandū.
5 Quis cogitauit hoc super Tyrum quondam coronatam, cuius ne-
gotiatores principes, institores eius inclyti terræ? Dominus exer-
cituum cogitauit hoc, vt detraheret superbiam omnis gloriæ, &
ad ignominiam deduceret vniuersos inclytos terræ. Transi ter-
ram tuam quasi flumen filia maris, non est cingulum ultra tibi.
6 Manum suam extendit super mare, conturbauit regna: Dominus
mandauit ad uersus Chanaam, ut contereret fortes eius, & dixit:
Non adijcies ultra ut glorieris calumniam sustinens uirgo filia Si-
donis: In Cethim consurgens transfreta, ibi quoq; non erit re-
7 quies tibi. Ecce terra Chaldeorum, talis populus non fuit, Assur
fundauit eam; in captiuitatem traduxerunt robustos eius, suf
foderunt domos eius, posuerunt eam in ruinam. Vlulate naues
8 maris, quia deuastata est fortitudo vestra. Et erit in die illa: In
obliuione eris o Tyre septuaginta annis, sicut dies Regis unius:
post septuaginta autem annos eris Tyro quasi Canticum meretri
cis. Sume Citharam, circui ciuitatem meretrix obliuioni tradi
9 ta: bene cane, frequenta canticum, vt memoria tui sit. Et erit
post septuaginta annos: Visitabit Dominus Tyrum, & reducet
eam ad mercedes suas: & rursum fornicabitur cum uniuersis re-
10 gnis terræ super faciem terræ. Et erunt negotiationes eius, & mer
cedes eius sanctificatæ Domino; non condentur, neq; reponen-
tur: quia his, qui habitauerint coram Domino, erit negotiatio

eius

eius, ut manducent in saturitatem, & uestiantur usq; ad uetustatem.

EXPLANATIO IN VIGESIMVMTERTIVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. *ONus Tyri. Vlulate naues maris: quia uastata est domus, undè uenire consueuerant: de terra cethym reuelatum est eis.*

PRAEDICIT hoc loco Esaias onus, & graue men ipsius Tyri, qui locus secundum quosdam erat quædam insula Sydoniorum, aut Phœniciæ: secundum alios dicebatur Ciuitas, & Metropolis totius insulæ, & erat Ciuitas florentissima, & munitissima, & velut emporyum ipsius orbis. De his duobus locis hoc est, de Tyro, & Sydone loquitur Plinius lib. 5. Natur. hist. cap. 19. dicens, Tyrus quondam Insula prælto mari septingentis passibus diuisa, nunc verò Alexandri oppugnantis operibus continens, olim partu clara vrbibus genitis: lepti, Vtica, & alla Romani Imperij emula, terrarum orbis auida, Carthagine: & in calce capitis enumerat quædam alia loca interquę est Sydon artifex vitri. de Phoenice prouincia eodem libro cap. 12. & alibi sic dicit Iuxtà Syria littus occupat: quondam terrarum maxima, & pluribus distincta nominibus: namquè Palęstina vocabatur qua contingit Arabas, & Iudæa, & cœle, deinde Phœnice, & qua recedit in rus Damascena, & aliæ regiones, & vrbes de quibus ibi, volunt autem quidam Tyrum dictam à robore, & fortitudine, quod in petrà fuerit extructa, & siuè ciuitas, siue insula fuerit, omnes fatentur fuisse locum quasi inexpugnabilem, quòd abducta à terris in mari sita erat; A natura loci munitissima, & volunt eius vrbis conditorem fuisse Assur (ut inferius videbitur) qui ex Babylone veniens, Niniuem quoque Ciuitatem dicitur cõdidisse. Alij volunt à Chanaam filio Cham, filio Noe fuisse extructam, & post aliquod tẽpus instauratam à Tyro illius Rege, cui etiam nomẽ indidit. Iustinus asserit eam fuisse conditam à Sydonijs. Sydon etiam cuius hic meminit Esaias dicunt fuisse conditam à Sydone primogenito Cham cui & ipse nomen dedit: & ambę istę Ciuitates prędclarissimæ leguntur extitisse, & opulentissimæ. Sed de hoc infra. De his duobus locis locutus est Dominus apud Matthæum. 11. dicens, si in Tyro, & Sydone factæ fuissent virtutes quæ factæ sunt in uobis, olim in cilicio, & cinere pœnitentiam egissent. Super ergo has vrbes, & loca prædicit Esaias futuram maximã ruinam, & desolationem; hoc autem factum est à Deo ob multas causas; primum quidem eorum culpa, quoniam cum turpissima, & enormissima scelera perpetrarint, congruum & iustũ erat iustitia Dei exigente, vt luerent poenas. Deindè eos afflixit Deus, & castigauit, quemadmodum Babylonios, Palęstinos, & quosdam alios de quibus supra locuti sumus, quia insultauerant captiuitati populi Dei, & subuersioni Ciuitatis Hierusalem, quemadmodum testatur Amos Propheta cap. 1. cum in quit. super tribus sceleribus Tyri, & su-

Pli. lib. 5. Natur. hist. cap. 19 & cap. 12.

Pli. lib. 5. ca. 12.

Amos ca. 1.

per

per quatuor non conuertam eum, eo A quòd concluserint captiuitatem perfectam in Idumea, & non sunt recordati fœderis fratrum. Et mittam ignem in murum Tyri, & deuorabit ædes eius, & Dauid psal. 82. præcatur Deum dicens. *psal. 28.* Deus quis similis erit tibi, ne taceas neq; compescaris Deus; quoniam ecce inimici tui tumultuati sunt, & qui oderunt te extulerunt caput, super populum tuum malignati sunt consilium, & cogitauerunt aduersus sanctos tuos. Dixerunt venite & disperdamus eos de gente, & non memoretur nomen Israel vltra. Quoniam cogitauerunt vnanimiter simul aduersum te testamentum disposuerunt, tabernacula Idumeorum, & Ismahelitæ, Moab, & Agareni, Gebal, et Ammõ, & Amalech, Alienigenæ cũ habitantibus Tyrum. *Ezech. 26.* Et Ezechiel 26. fili hominis, inquit, pro eo quòd dixit Tyrus de Hierusalem euge confractæ sunt portæ populorum, cõuersa est ad me, implebor, deserta est, Propterea hæc dicit Dominus Deus. Ecce ego super te Tyre, & ascendere faciam, ad te gẽtes multas, sicut ascendit mare fluctuans, & dissipabo muros Tyri, & destruam turres eius, & radam puluerem eius de ea. D. Cyrillus ęgregiè C describit indignationem Dei aduersus Tyrios. tũ quod fuerint ausi diuinã maiestatem cum vitijs proscindere, iactabant enim Deum protectorem Iudęorum fuisse longè inferiorem manu Assiriorum, tum quia deprędati sunt gentem Iudaicam, partim insidiando, partim sacra uasa falso nuncupatis Diis consecrando. Tum tertio quòd captiuatos omni opera curabant a legis cultu abdicare, & Idolatras constituere. D est et alia causa pro Iudæorum beneficio, vt scilicet videntes aliorum vrbes, & regna potentissima, adeò facilè destrui, & funditus euerti resipiscerent, & suę saluti consulerent, nec de suis viribus, nec de aliorum auxilio quicquam præsumerent, sed omnem spem suam in Deo vno, viuo, & uero collocandam esse decernerent, & firmiter, ac inuiolabiliter collocarent. Postremo magno Dei consilio, et sapientia factum est, vt E non solum Insula Tyri, quæ erat satis propinqua Iudeæ, sed & alia Regna viciniora tam graues erumnas, & calamitates paterentur, ut dum Iudęi quorum saluti magnopere Deus prospiciebat, quæ aliis locis et temporibus à Prophetis prędicta, euenisse intuebantur, et manibus ferè contrectabant, fa-

cilius, quæ de aduentu Christi futuro in scripturis frequenter legebant, omnino euentura esse, omni procul dubio existimarent, cum præsertim in omnibus locis illis finitimis essent dispersi pleriq; Iudęorum, propter varias negociationes, & rerum omnium mercimonia obeunda. Ob has ergo causas putandum est Deum voluisse grauiter animaduertere in Tyrios, & Sydonios et gentes alias his affines, et consocias, et B certo quodam fœdere coniunctas. Videre nunc oportet a quibus nam fuerit ipsi Tyrii tam grauiter afflicti, ac deuastati; id nobis demostrat Ezechiel eodem cap. 26. Cum inquit. Hæc dicit Dominus Deus. Ecce ego adducam ad Tyrum Nabuchodonosor Regem Babylonis Rẽgem Regũ ab Aquilone cum equis, et curribus, et equitibus, et coetu, populoq; magno; et enarrat ibi omnia mala iacturas, et incommoda, quæ allaturus erat huic Ciuitati, nec solum ibi, sed tribus in capitulis sequentibus prænunciat, quę ventura sunt mala super hunc Tyrum; neq; quicquã obstat, quòd & Alexander Macedo occupauerit, et expugnauerit eandem ciuitatem, vt multis aliis urbibus constat euenisse non semel, sed iterum, atq; iterum fuisse obsessas, et expugnatas, quemadmodum Sacrę litterę testantur de celeberrima Ciuitate Hierosolyma, et à nostris, de vrbe Roma omnium famosissima. Præmisso (ut fieri solet) ab exordio, titulo præsentis capituli, aggreditur uaticinium aduersus hunc Tyrum, et inquit. *Vlulate Naues maris*, hoc est clamores emittite, stridete, et uoces ac ciulatus ad cœlum usq; porrigite. Naues maris. i. uos Nautę, uos Mercatores, et negociatores, qui p mare merces uestras, et uestra negocia facere solebatis. Totum istud caput in duas partes secatur primo destructionem, secundo reparationem demonstrat.

Alloquitur Propheta ipsas naues quę sunt corpora inanimata, et insensibilia ad explicandum, et exaggerandum inexplicabile damnum quod erant perpessuri qui maris beneficio sua negocia peragebãt, et explebant: et est usus. hoc loco quemadmodum in pleriſq; aliis,

Naues Tharsis dicuntur naues magnę quia peragrarint & permense sunt vniuersum mare mediterraneum, quod est amplissimũ, & diffusissimum. Hieronymus epi. 132.

Tharsis nomen equiuocum. Tarsũ ciuitas Ciliciæ, & Patria D. Paul.

his, quodam tropo, qui Prosopopeya appellatur, quasi velit innuere tempus aliquando futurum, quo naues requiescent, non amplius circumferentur, et agitabuntur, quamquam ista quies, & ocium redundet in detrimentum eorum qui opera nauium suis necessitatibus occurrebãt. Alicubi legitur, ululate naues maris: quorũ uerborũ sensus est. Vlulate naues Tharsis, hoc est, ululate uos Mercatores, et negociatores, qui cũ A
nauibus Tharsis, hoc est nauibus magnis, grandibus, et onerariis gratia luendi ad Tyrũ uenire cõsueueratis. Quid per Tharsis hoc loco sit intelligendum non idem omnes sentiunt. D. Hieron. epist. 132. ad Marcellam dicit hoc nomen Tharsis esse nomen equiuocum, quandoque enim significat idem quod mare, aliquando est nomen cuiusdam lapidis præciosi, ad cuius similitudinẽ, mare quia cęruleum sit, et sępè solis radiis percussum, prædictum colorem referre uidetur, et á colore nomen accepit, et uocatur Tharsis: perinde ergo est dicere naues Tharsis, ac naues maris. Tharsis etiam est quędam regio Indię, ut d. D. Hiero. et fortassis hoc loco sic accipitur, ululate naues Tharsis, quẽ admodum in psalmo, in spiritu uehementi conterens naues Tharsis, quæ quidem sunt naues magnæ, et magnis oneribus comportandis idoneæ, est etiã Tharsis nomen unius ex filiis Iauan, qui et ipse fuit Pronepos ipsius Noe uel etiã Abnepos. D. Augustinus super ps. 47. refert opinionem quorundam, qui opinantur ciliciam dictam esse Tharsis, eo quod Metropolis, et primaria Ciuitas illius prouinciæ Tharsis dicitur, de qua Ciuitate oriundus erat D Paulus. habes Actorum 21. Alii, ut refert B. Augustinus, existimant Tharsis fore ipsam Chartaginem, quæ fortassis antea sic uocabatur, et propterea ubi nos legimus, ululate naues maris. 70. Interprętes habent. ululate naues Charthaginis, Nã Dido fugiẽs fratrẽ delapsa é ad terras Aphricę, ubi Cartaginẽ cõdidisse fertur, ut ẽt eodem loco refert D. August. subdẽs eãdẽ assumpsisse naues quę paratæ erant admercationem, ad fugã &c. quod alii textꝰ habẽt Tharsis, B
C
D
E
nec multum est à ueritate dissonum, id quod legitur apud 70. quoniam primordia Regni Chartaginis nauibus floruerunt, et ita floruerunt, ut inter cęteras gentes excellerent negociationibus, et nauigationibus; hanc Ciuitatẽ inter cæteras illius regionis floruisse, et emicuisse testis est etiam Virgilius *1.* Aeneid. dum inquit. Vrbs antiqua fuit. Tyri tenuere coloni, (longè. *Aeneid. 1*
Chartago Italiã cõtra Tyberinaque *lib.*
Ostia, diues, opum studiisque asperrima belli.

Quare hoc nomen Tharsis multiplex est, et non idem significat.

Primum quidem est nomen unius filiorum Iauan, qui fuit nepos Noe, aut pronepos, uel etiam abnepos, quem dicunt fuisse auctorem illorum populorum qui uocantur Cilices, à regione Cilicię, in qua est Ciuitas una metropolis, et primaria quæ uocatur Tharsis, seu Tharsum mutata litterarũ, in t. tũ plex, et hæc Ciuitas fuit patria Diui Pauli Apostoli. Alii ut Ioseph lib. 8. Antiqui. Tharsis dicit esse regionem Indię; at D Hieronymus, et quidam alii pro Tharsis posuerunt Chartaginem, id quod uidetur accedere ad opinionem illorum, qui per Tharsis intelligunt Africam. Cum ergo dicitur in textu Vulate naues Tharsis. seu naues Chartaginis perinde est ac si dicas Vlulate naues maris, accipiendo partem pro toto, quasi uelit innuere naues Tharsis esse grandiores naues, et magis onerarias, quàm sint quęcunque alię naues, quę peragrant ipsum mare.

Dicit ergo Esaias. Vlulate naues maris; Quia uastata est domus undè uenire consueuerunt. Clarior planè esset textus si legeretur, ut quidam legunt, sic enim habent. Vastata est domus quò ideſt ad quam uenire consueuerant naues onustę mercibus, potius enim existimandum est ad Tyrum aliunde apportare naues, quam quòd ex Tyro, ut aliò proficiscantur sint soluendę. asserũt enim Tyrũ fuisse clarissimum totius orbis emporium, in quod undiq, mercatores onera conuehebant. Potest etiã dici uastata est domus quę erat commoda, et idonea excipiendis nauibus quæ

alium

aliundè venerant. Sed perſiſtentes in expoſitione literæ, vt iacet dicimus deplorandum eſse et ululandum nautis, et mercatoribus, quia vaſtata eſt domꝰ, deſtructa penitus, ac deleta, Vndè venire conſueuerant ipſæ naues onuſtæ mercibꝰ, et alijs bonis quæ inde aſportabantur, aut vlulandum eſt, ac deplorandum, quia uaſtata eſt domus undè venire conſueuerat gaudium, et exultatio ob ingens lucrum ibidem comparatum Aliqui nimis addicti lectioni hę breę ſic legunt. Vlulate naues, quia vaſtata eſt domus intrinſecus, et extrinſecus, et omni ex parte conſumpta, nihiluè quod ſit ſolidum, et inconcuſſum remanet. Alii ſic exponunt. Vlulate naues, etc. Quia uaſtata eſt domus unde uenire cõſueuerant omnia bona, et inde deferri, et aſportari ad uaria loca orbis terrarum. Quòd autem hęc oratio ſit adeò mutilꝰ, et manca, ut ſupplere oporteat, non mireris, quia ut inquit Glo. non potuit Propheta prę nimio dolore perficere, et complere ſermonem ſuum, inſtar eorum, qui graui moerore affecti, non id totum quod latet in corde exprimere queunt. Cum uerò ſubdit De terra Cethim reuelatum eſt eis, multifariam exponitur, quemadmodum et multifariam conſtruitur hęc particula. Nam ſi illæ duę dictiones de terra Cethim coniungantur cum particula pręcedenti; ſic uidelicet Vlulate naues quia uaſtata eſt domus undè uenire conſueuerant de terra Cethim; difficilis eſt expoſitio, niſi dicamus ut ſupra, quod ly undè deſignans terminum à quo accipiatur, et legatur quo, et non undè, ut indicet terminum ad quem ut iſte ſit ſenſus. Vaſtata eſt domus ad quam de terra Cethim ſolebant venire naues onuſtę mercibus, [illegible] dicunt alii. Vaſtata eſt domus, ideſt corruit, et perijt Tyrus, undè, ideſt cuius cauſa de Terra Cethim conſueuerunt uenire naues: Vel uaſtata eſt domus undè remeare, et ad propria reuerti ſolebant naues, et nautæ, qui de terra Cethim ſoluebantur. Iuxtà textum 70. Interpretum aliter debet exponi particula iſta, uidelicet ululate naues, quia periit, et captiua ducta eſt Ciuitas Tyri, ne ultrà ueniant naues, et Mercatores de terra Cethim. Reuelatum eſt eis, ideſt cognouerunt, et intellexerunt Cithu, et omnes nationes iam uaſtatam, et deſolatam eſse Tyrum iuſus ferè ubiq; uerbo temporis prꝰteriti pro futuro pro rei ceritudine inſinuanda Expoſitio Cyrilli conſona eſt plurimum huic expoſitioni. Si uerò iſta particula de terra cethim cõiungatur cũ ſequẽtibus uerbis, uelut puncta bibliorũ nuper correctorũ indicant ſic legẽdo de terra Cethim reuelatũ eſt eis, planior eſt ſẽſus, et facilis intellectu. Sic enim exponitur. De terra Cethi reuelatũ eſt eis, i. Tyrus, et Sydonius, ꝙ euenturũ erat ſuper eos, ita ut ipſi non poſſint ullo pacto excuſari, ꝙex tẽplo fuerint obſeſsi, et circumuẽti a Babyloniis, quia de terra Cethim, hoc eſt, ab Inſula Cypri, et ab aliis locis propinquioribus fuerunt moniti, et certiores facti de eo, quod aduerſus eos agebatur. Alii ſecus intelligunt hanc particulam. De Terra Cethim reuelatum eſt eis hoc malum, et afflictio, quia ſcilicet indè prodiit, et proceſsit, dum Alexander Macedo rurſus dirupit, et euertit eam ciuitatem; Nec inconuenit Prophetam, dum prius fuerit uiſus meminiſſe illius deſtructionis per Babylonios, confeſtim innuere, aut prædicere eiuſdem loci vaſtationem ſub alio Rege, vel Principe, Spiritu Sancto ei ſuggerente, modo unam modo aliam vaſtationem, vtraq; expoſitio poteſt admitti. Nec mireris, nos vſq; adeo laboraſſe, & perſtitiſſe in expoſitione huius loci, quoniam munus, & officium boni interpretis eſt ſic ſe gerere, ut quicquid ruminat ſic intelligat quod legit, quomodo ipſe exponens intelligit. Quid autem fuerit Cethim; variæ ſunt ſcriptorum ſententiæ. Quidam enim volunt eſſe Inſulam Cypri: Alii Macedoniam, quæ eſt pars Græciæ. Nonnulli Inſulas quaſdam Italię, uicinas Græcis. Et nota, vt benè aduertit quidam modernus, omnes illas regiones olim apud Hębreos Inſulas appellari, ad quas nõ niſi per mare poterat commigrari. Dicunt etiam Cethim eſſe filium Iauan, ut habetur Geneſ. cap. 10. à quo Iones

Cethim Inſula Cypri.

Cethim Macedonia.

di-

Gen. cap. 10

dicti sunt qui inter populos Græcos recenſentur, cuius fratres sunt Dodanim ex quo Rhodii prodierunt, & Tarſis ex quo Tarſenſes originem duxiſſe feruntur uti mox diximus. Nec uolo prætereire quòd notat D. Auguſt. ſuper his uerbis concernens uitam, & mores hominum, ut iure optimo iubeat Prophetas naues ululare, per quas nimirum ipſorum hominum ſuperbia denotatur; præſumēs in rebus incertis, ueluti Nauta in flatibus uentorum. Quare monet iſte Sanctus doctor, ne quis præſumat de uelificatione, & quaſi de proſperitate ſeculi huius, quod quidem eſt uelut mare: fundamentum noſtrū ſit in Syō, ibi ſtabilire debemus, non omni uento doctrinæ circumferri. Quicumq; ergo ex incerto huius uitæ intumeſcunt, euertantur, & ſubdantur Chriſto. D. ſt Ambroſius ſuper his uerbis. Vlulate naues Chartaginis, quia domus vaſtata eſt, merito, inquit, exclamat Propheta, propterea quod uidit ſub viſione Tyri vniuerſum ferè mundum luxuriæ ignibus comburi, & ideo aduerſus hoc vitium inuehitur, quòd luxuria ſeminarium, & origo uitiorum eſt, nec finem habet, neque vllius diſciplinæ obſeruātiam. Et quamuis Apoſtolus, 1. Tim. 6. dicat Auaritiam radicem eſſe vitiorum omnium, luxuria tamen mater eſt ipſius auaritiæ; Nam quandoquis luxuriando proprias facultates exhauſerit, quærit poſtea auara compendia. D. quòque Hieronymus occaſione huius loci, inſurgit aduerſus auaros, qui volentes diuites fieri incidunt in tentationes, & laqueos Diaboli, & deſideria multa, & noxia quæ detrahunt homines in profundum: & iure quidem præcipitur eis vlulare debeant, ſcientes omnes negociationes mundi huius eſſe perituras, & contemplationem gaudij, atq; lætitiæ in luctum, lacrymaſq; vertendam. Sequitur textus. *Tacete qui habitatis in Inſula, negociatores Sydonis, Tranſfretantes mare, repleuerūt te in aquis multis &c.* Alloquitur nunc Propheta ipſos Tyrios monens eos, ut taceant, ideſt ne cōquerantur, aut obmurmurent aduerſus Deum, aut quaſcūq; alias gentes quòd illis nullum in tanto rerum diſcrimine auxilium præſtiterint, cum ipſi ſua eorum culpa pariter, & ignauia fuerint deturbati, & ſuis à ſedibus auulſi: propterea inquit Eſa. vos Tyrii tacete, ideſt vocem ſtupore defixi, & grauiter oppreſſi, cōprimite; ne quis vltra audiat veſtros eiulatus. Alii ſic interpretātur, tacete, hoc eſt lugete, ac deplorate miſeriā veſtrā, & nolite grauiores turbas excitare, ſed cōquieſcite. Eſt, & alia interpretatio huius verbi, tacete, v3. vos qui habitatis in inſula, i. vos Tyrij tacete, i. nolite amplius gloriari ꝺ veſtrā gloria, de ueſtris opibus, & potētia, ꝙa iā cęcidiſtis, gloria veſtra, fuit inanis, diuitiæ veſtræ nihil ꝓfuerūt, finis venit, venit finis. oīum quidē rerū eſt viciſſitudo. Per habitatores Inſulæ intelligit ipſos Tyrios, quandoquidem Tyrus, vt dictum eſt Inſula vocabatur & erat, propterea quod circunclusa erat à mari, licēt poſtmodum fuerit ab Alexandro Macedone redacta vna ex parte incontinentem. Deinde ſequitur. Negociatores Sydonis; transfretantes mare, repleuerunt te, vaſtata namq; ipſa Tyro Mercatores non poterant amplius negociari, Similiter transfretantes mare, qui repleuerunt te tot mercibus, & omni genere bonorum, & in aquis multis, hoc eſt, per lōga maria ad te tāq; ad Emporyū orbis terrarū cōmeabant & onera cōuehebāt à nauigatione ceſſabunt.

Particula iſta poteſt bifariam exponi, namq; ſi conſtruatur cum verbis præcedentibus iam dictum eſt, quod tranſfretantes in aquis multis, ideſt per aquas multas, & per longa maria nō amplius apparebunt. Si vero coniungatur cum verbis ſequentibus hunc in modum, v3. *In aquis multis ſemen Nili, meſſis fluminis fruges eius, & facta eſt negotiatio gentium*, Vt habet textus nup correctus. Videtur Eſaias commendare, & laudibus efferre Prouinciam illam; illius felicitatem, & opulentiam non abſq; fletu, & ſuſpirijs in memoriam reuocare, vt inde facilius oſtendat eiuſdem miſeriam, & calamitatem. q. d. Nulla erat tam felix, tam frequens, & copioſa negotiatio, quam illa Sydonis, neque vllibi tanta erat bonorum omnium vbertas & affluentia ſicut in terra Sydonis, & præſertim in ipſa Tyro, quæ

Dodanim ſidus Iouem Rhodij vnde prodierunt.

De filijs Iauan & qui populi ab illis prodierit vt. Pererii. lib. 1 5. ſuper Gen.

D. Ambroſius.

1. Tim. 6.

D. Hieronymus.

Teſ. 3.

quæ erat illius Colonia, quam quidem transfretantes mare replebant cunctis bonis hominum vsui necessariis. Id autem eò procedebat, quia fluuius Nili, qui multis aquis abundabat porrigebat fruges & alia ipsis Tyrijs necessaria, adeò quod, quemadmodum in agris proiicitur semen, quo suo tempore colligantur fruges, sic fluuius Nili per diuersos riuulos ab eo defluenti expansus, erat velut ager in quo proijcitur semen. Vndè illius insulæ habitatores, triticũ, et reliqua ad victũ necessaria habebant, quasi ibi erat semẽ bñficio aquarũ multarũ q̃ ex fluuio Nili prodibãt, & messis q̃ ex semine colligitur beneficio eiusdẽ fluminis, erant fruges eius, hoc est prouentus cuiuscunq; anni, & hanc ob rem siuè oportunitatem, & subministrationem frugum facta est Insula illa, & ea regio negotiatio gentium, hoc est, locus ubi omnes ferè gentes, & nationes negociatum concurrebant, & velut iã diximus erat Emporyum totius orbis. Aliàs legisse meminimus fluuium Nili ob ingentem aquarum copiam, & ob commodam nauigationem erat ipsi Tyro velut semen, messis & fruges, tum quia à locis remotioribus per ipsum fluuium asportabantur frumenta, & aliæ res necessariæ: tum quia per riuulos abeo deductos irrigatis agris colligebantur fruges, & ob earum abundantiam facta erat Ciuitas illa negociatio gentium, quemadmodum in Hispania est portus Hispanensis, in Piceno portus Anconæ, & in Ethruria portus liburni. Quare lugere debuit Ciuitas illa, & habitatores illius, cum dum maxime floreret, & bonis omnibus magnopere abũdaret, & fortunatissima videretur, in eã incidisse miseriam, vt quę esset præda & rapina aliarum gentium, prius erat earum negociatio, & iuxtà textum 70. Interprætum dicemus habitantes in ea Insula, & mercatores illud mare peragrantes in eam deuenisse miseriam, & aduersam fortunam, vt similes facti essent his, qui præ fame, aut præ timore fugientes, hàc, atq; illàc diuersa maria peragrant, & varias; ac longinquas regiones perquirunt, deditos extitisse. Cõtra istos Negotiatores. D. Cyrillus

A hunc in mõdum loquitur d. Eorum gẽnus ignobile admodum esse, & ex mala stirpe natos, maioresq; ipsorum superiores anariciæ. Sed longè fusius aduersus istos negotiatores D. Ambrosius digreditur, dicens, Mercaturis, ac negotiationibus periculosa transfretatio maris. lucella, ideſt parua et exigua lucra querens sollicita uita hominum, inquieta conuersatio, & quodãm semper in turbine ventis ipsis mobilior, quibus uoluitur, huc, atq; illuc sæpè iactatur, et eos

B reprehẽdit qui de mare conqueruntur, et crebra naufragia accusant. Namq; ipsi, nõ mare, sunt ĩ culpa. Deus. n. ĩquit ipse fecit mare nõ ad nauigandum, sed propter elementi pulchritudinem, atq; ut freto includeret terras, ne longius vagos, & exules errare coringeret. Et si tempestatibus mare iactatur dolere non debes, nec de ipso conqueri. Elementum innocens nihil deliquit, teme

C ritas tua tibi ipsi est discrimini, et alia quædam ad hoc propositum refert D. Ambrosius. Postmodum aliam contẽtionem seu quæremoniam aggreditur Esaias dicens. *Erubesce Sydon ait enim mare, fortitudo maris dicens. Non parturiui: & non peperi & non enutriui Iuuenes;* Tex. 3. *nec ad incrementum perduxi Virgines &c.*

Omnes ferè istę orationes sunt ecliptice hoc est defectiuę, nullum. n. perfectum sensum in animo lectoris aggeD nerant, idq; profectò non aliam ob causam factum esse existimo. nisi ad insinuandum dolorem, ac tristitiam, quam ex inclytę huius vrbis uastatione homines excipere congruebat. Adducens ergo res inanimatas mutuo colloquentes, et conquerentes, siuè alteram, alteram coarguẽtem, & increpantem dicit mare, hoc est qui ipsum mare permeate, et adnatare solebant, nec mare solũ, sed ipsa maris fortitudo hoc est insula

E Tyrus, quæ olim erat fortitudo maris, protegebat ipsum mare, reddebat ipsum tutum ab omnibus inuadentibus, et perturbantibus; dicit (inquam) et alloquitur Sydon, hoc est, uniuersam Insulam, et regionem cuius caput erat ipsa Sydon. Erubesce (inquam) pudeat te ulterius inter alias urbes, et partes orbis recensęri, et annumerari, non

lib. de Helia & ieiunio cap. 18

omnem

omnem uim, & conatum te præstitisse, ne tam magnifica, & præclara ciuitas in Caldeorum manus deueniret. Erubesce (inquam) tu Sydon, & reliquæ Ciuitates quæ tanquam filiæ à Tyro pendebatis, & quodamodo ab ea genitæ, ut leti. Vtica, Gaddes, & Chartago, Nõ parturiui & non peperi, q. d. ipsa Tyrus mihi quidem summopere indulgendum est, & ignoscendum, tam facile me in hostium potestatem deuenisse, & penitus euersam, & depopulatam esse, *quia non parturiui neq; peperi, nec iuuenes enutrini, &c.* q. d. non habui uiros bellatores qui me tueri possent, quandoquidé omnes interfecti fuere, & mulieres fecere aborsum. Pueri, & Iuuenes periere antequam adoleuerint, & in eo statu fuere cum iis qui nunquam pepererunt, neque iuuenes educarunt cum me miseram ciuibus nudam, ac prorsus destitutam conspiciam. Alij aliter exponunt non parturiui, & non peperi. q. d. somnia, & uanitates erant quæ de nobis ipsis cogitabamus, ut de potentia, de opibus, de gloria, ac de Ciuium multitudine; nam nos neq; parturiuimus, nequè genuimus filios, aut filias, nequè Virgines eduximus, quæ parerent filios, nequè addoscentes, sed quorsum hęc non uideo, nisi dicamus hanc esse detestationem, aut exprobrationem suæ ipsorum ignauiæ, ac socordiæ, quasi indicare voluerint per hæc uerba, se ita in hac eorum angustia gessisse, ac si nullos unquam peperissent homines idoneos ad resistendum uel frustra laborasse in educationem iuuenum. Est & alia expositio quæ mihi nulla ex parte satisfacit, ut hæc uerba per modum interrogationis fuerint dicta. q. d. nonnè parturiui? nonnè peperi? nonnè Iuuenes enutriui? q. d. nonnè edidi Iuuenes, & filios Idoneos ad bellum? quippequi pro Patria pugnare deduxi? & potius ut lent mortem oppetere quàm in manus hostium diuenire? nonnè ad incrementum Virgines deduxi, quas uiri defendere ac tueri debuissent? Vbi per filios, & filias intelligi uolunt alias urbes quas diximus tamquam genitas à Tyro dependere, aut ciues, et habitatores illius, sed hæc expositio, præterquam, quod in ea multa supplere oportet non uidetur ullo pacto præfato textui cõuenire Nihil .n. per eã uidetur cõcludi posse. Deinde Cũ ait. Non parturiui, & nõ peperi uidet qdé inutilis repetitio. nisi dicamus, quòd pro parturire innuat, se habuisse uim, & uirtutẽ ad parendum, hoc est non fuisse sterilem, per parere autem uoluisse innuere, se actu peperisse filios, ac filias, & ad incrementum adduxisse; aut forte ista repetitio est facta ad amplificandum. Nisi dicamus q̃ parturio, siue parturire sumitur, p illo statu ĩ quo fœminę mox parituræ dolore anguntur, seu cruciatibus afficiuntur, parere autem, seu pario dicitur de eo temporis momento quo foetum è uulua educunt. Si ad mores uolumus hec referre, dicemus q̃ parturire est bene cogitare, parere bñ operari. enutrire in bono perseuerare. Præter eas expositiones quas adduximus ad præfata uerba quę, mare, & fortitudo maris dixisse fertur, ui delicet, *non parturiui, & non peperi &c.* est expositio Theodoreti dicentis, quòd Tyrus malis oppressa fatetur se non peperisse illam multitudinem ciuium, & opum, nec se sua potentia sibi comparasse imperium, sed Diuino beneficio; Deus ergo (inquit) largiebatur hęc dona, non ego parturiui, nec peperi, quare Dominus dedit, Dominus abstulit, nec putã dum est absquè causa Tyrum aggredi Sydon, & ipsum compellare, quo fortasis uoluit etiam innuere quòd quẽadmodum ipse, quamquam sit fortitudo maris fuerit euersus, atquè deletus non existimet se foẽ immunem ab huiusmodi calamitatibus, sed ipsum quoquè Sydon similia quandoquè passurum, nequè amplius glorietur, sed erubescat, & cõfundat, taceat, atquè deplo ret, uelut ipsa Tyrus, & habitatores eius.

Ciuites aTyro dependẽtes.

Partur io & Patio quo differunt.

D. Ambrosius super his uerbis. erubesce Sydon. sumit occasionem redarguendi immensam hominis cupiditatem, & fingit ipsum mare tanquam fatigatum, et nimis agitatum istam uocem emittere, uidelicet, erubesce Sydon hoc est, tu negociator, et cupide meos fluctus arguis, cum tu sis longè inquietior fluctibus, et erubesce quo-

niam periculo non moueris, Verecundiores uenti sunt, quam uestrę cupiditates. Illi habent otia sua, unquam uestra quærendi studia feriantur, & cum otiosa tempestas est, nunquam uestra otiosa sunt nauigia. Non parturiui (inquit) nec peperi, nec enutriui iuuenes, quid me inquietant? quos nescio, quos non agnosco? et libro de Elia, & ieiunio Cap. 19. lib. 4. Exam. cap. 4. sic ait: Erubescę Sydon ait mare, q.d. si pericula uos non mouent ò mercatores, uel pudor comprimat, uerecundia confundat, erubescę Sydon ubi nullus uirtuti locus, nulla salutis cura, nulla iuuentus pro excubiis Patriæ bello dedita, armisque exercitata, sed omnis solicitudo de quęstu, omne studium in mercatura, hoc est quod ait mare non parturiui, neque peperi. Alii sic exponunt erubescę Sydon hoc est tuę te temeritatis pudeat & amentię, qua olim inaniter exultabas, & propter opes quas tibi mare suppeditabat immoderatè gestiebas D. Gregorius ad mores corrigendos hęc uerba d. Erubescę Sydon ait mare, q.d. uita Gentilium plerumq; Sanctior, & purior est uita eorum qui sunt sub lege, et actiones secularium, quandoquè sunt laudabiliores uita religiosorũ, dũ isti promittendo non seruant quę in ꝑceptis audiunt, & isti rectè uiuendo ea custodiunt, quibus nequaquam astringuntur: Sic etiam unusquisquè nostrũ dicere tutò poterit ijs qui sunt in maiori dignitate constituti, & qui uerbo, & exemplo debent alios instruere, dum à recto tramite recesserint. erubescę Sydon: Sydon nanq; denotat stabilitatem, & immobilitatem eorum qui sunt in lege positi D. Hiero. alium affert sensum huic dicto, uide ipsum. Sequitur textus. *Cum auditum fuerit in Egypto dolebunt, cum audierint de Tyro*, Tyrũ, u3. fore destructũ, ac desolatũ, *dolebunt super eam*, quia timebunt ne idem eueniat ipsis, quòd prœuidens Propheta futurum sic est affatus *Transite maria, ululate qui habitatis in Insula*, Per insulã dubio procul intellige Tyrum D. Cyrillus est huius opinionis, obid Aegyptios dolore affici, non quòd Tyrus succumbat, sed quòd belli mala ad ipsos peruadant putabunt inquam qui excisa Tyro nihil sit impedimento quo minus ab eodem hoste eadem et forte peiora sint accepturi. Alij secus sentiũt dolere, & contristari, urbem adeo celebrem, & famosam, tam facile subuerti: Sed Cyrilli sententiam uerior esse existimo, nam uulgo dici solet, dũ propinqua domus comburitur, aquam præpara ne & tua comburatur. Nam tua res agitur paries cum proximus ardet. Transite (inquit) maria, ululate qui habitatis in Insula. His uerbis hortatur ipse Propheta Tyrios maria pertranseant, quin potius longè ulrà maria proficiscantur, neq; expectent hostium aduentum. aut potius prædicit quod eis est euenturum, quia scilicet, captiui ducti, transituri sunt maria, & abituri in regiones longinquas; aut etiam secundum D Hiero. prædictum à Propheta eosdem Tyrios cum fuerint obsessi, postquam nullam euadendi spẽ habuerint cõscensis nauibus aufugille. Cyrillus autem opinatur per hæc verba Propheta exprobrare, & in faciem obijcere Tyrijs ac Sydoniis hanc ignominiam, quod, v3. ipsi aufugerint, & terga hostibus verterint, neq; quicquã obstiterint, neq; item præcipit ipse propheta eos ululare, seu deplorare, quando hęc muliebria sunt, & adoloscentulis magis, ac ętate prouectis, & iam senio confectis conuenientia. Atqui bello denunciato oportebat eos qui in flore sunt ætatis, ac maturi, ac uiribus robusti ad pugnam instrui, & præparari; & disciplinam militarem exercere, & in hostium phalanges priusquam aduenerint impingere, & uim facere, prorsus què ab eorum finibus eos arcere, Deridet itaq; ipsos Deus aut Propheta Dei personam gerens uiros imbelles, ac parum masculos; & uiles Tyriorum animos, fugiunt enim & ululant, qui quondam denominabantur & superiores erant in pugnis. Quod si queras, obq̃ cãm tàm seuè, & crudeliter irruerunt Caldei in ꝑfatã Insulã, ut eã ferè ad terrã usq; deiicerẽt, & funditus euerterẽt. innuit D. Hiero. unà cum Cyrillo, hoc ideo factũ, quia nouerũt Caldei cõplures Tyrios, qui mercaturę studiũ sectabantur

D. Hiero.

Tyrij dediti luxuriæ.

Tex. 4.

Cyrillus.

Causa desolationis Tyri.

D. Hier. D. Cirillus

bantur, & nauigare solebant, ex Insula cum liberis simul & Mulieribus enatasse, & ad alias vrbes vnà cum opibus cõmigrasse, & nobiles quoq. (inquit D. Hieronymus, ciuitatem vacuam, & omnibus bonis expoliatam reliquisse, & audientes Babylonij expugnata vrbe, commorantes in ea trucidarunt, plerosq; ceperunt, & cætera quæ in more sunt victoribus deceptis, & sua spe fraudatis facitarunt. Vnde Propheta eos derideat, & ad memoriam illorum tumorem, & iactantiam reducens, & obiiciens inquit *Nunquid non uestra hæc est*, ℣3. *Ciuitas*, Et magnificentia *qua gloriabatur à diebus priſtinis in antiquitate ſua*; iure quidem poterat de antiquitate gloriari, quia secundum Berosum fuit condita anno post diluuium. 189. et secundum Iosephum anno 240. ante constructionem Templi Salomonis, vana tñ fuit eius gloriatio cũ iã fuerit ad nihilũ ferè redacta; et vt clarius, et manifestius suorũ ciuiũ declarat infortuniũ inquit. *Ducẽt eã pedes ſui lõge ad peregrinãdũ*, hoc est incolæ, et habitatores urbis istius fatigabunt pedes suos, quib⁹ antea vti solebãt in tripudijs, saltationibus, & choreis, ad peregre proficiscẽdũ extra fines suos, nõ solũ qui sua spõte p̃ nimio metu arripiẽt fugã, sed, & q captiui ducẽtur in Babilonia: et signanter dicit, pedibus eos lõgè cõmigraturos, qñ ſ. non hẽbunt currus et equites quib⁹ euehi, ac deduci cõsueuerãt quæ quidẽ magna est miseria, & infelicitas huius infelicitatis obliuio magna est felicitas, sicut ille dixit, rerũ irrecuperabiliũ summa felicitas est obliuio. Et hæc quidẽ q̃ Tyriis accidisse nouimus pleriſq; aliis ciuitatibus nostra ét tempestate accidisse compertum est.

Berosus Tyrus quando condita.

Salustius.

Sequitur textus videlicet. *Quis cogitauit hoc ſuper Tyrum quondam coronatam: cuius negotiatores Principes, inſtitores eius inclyti terræ?*

Tex. 5.

Cum hactenus Propheta, tam grauẽ, & inexpectatã, quin potius incredibilẽ futurã Tyrii destructionem prædixisset, & diuturnã suorum ciuium proscriptionem, velut admirans inquit, *Quis cogitauit hoc ſuper Tyrum vrbem quondam coronatam?* quis unquam credidisset, hoc de Tyro futurũ? aut quis tam potens ita fuisset ausus de Tyro statuere ac deliberare? cum esset vrbs florentiſsima, munitiſsima, & bonis omnibus referta? Ciuitas (inquam) coronata, hoc est Regiis insignibus exornata, & velut Regina aliarum vrbium? vel Ciuitas coronata, quia velut Rex in plurima hominum multitudinem ornatum diademate caput, solet erigere, & aliis palàm facere, ita Tyrus fulgens, et excelsa opibus, auroq; et gemmis serico, ac purpura nitens Regina in cũctis gentibus existimabatur. Cuius negotiatores, Principes; aut quia similes erant, aut forte maiores multitudine opum Principibus aliarum vrbium, aut quia Principes, et Magnates sui ita erant Mercaturis dediti, vt verè dici potuerint Mercatores, et negotiatores; quemadmodũ hodie quoq; vsu venit, quod pleriq; Duces, et Principes quò ditiores fiant, et suam expleãt cupiditatem, potius mercaturis quàm generosis, et ingenuis artibus occupantur. Inſtitores eius inclyti terræ, hoc est; Nobiles, & præcipui, ac illustres viri sunt qui præsunt, & instant negociis, quo circa dñr inſtitores, qa instãt negotiis gerẽdis, et sunt velut Mercenarii. Dicuntur homines inclyti, qui præclari nominis et famę gloria ac existimatione apud hoĩes resplẽdẽt. Tandem præmissę et propositæ dubitationi satisfacit Esaias dicens. Dominus exercituum cogitauit hoc, hoc suum fuit decretum ac deliberatio, vt detraheret ſuperbiam oĩs gloriæ, et adignominiam deduceret vniuerſos inclytos terrę. Non enim casu aut fortuna id contigisse putandum est, quemadmodum plerumquè imperiti homines arbitrantur.

Tyrus ciuitas coronata.

Cogitauit (inquam) Deus hoc, ſ. quod prędico, quòdq; futurum est, et quod iuri sunt oculi nostri, et experturi qui eo tpe supererunt. Id autem fecit Deus, quia suum cogitare est facere, nec ideo tantum, vt detraheret superbiam omnis gloriæ ipsius terræ. Verum quia putarunt Babylonij seu Tyrii Hierusalem sub manu hostium corruisse, non ob sua scellera, sed quod ille Deus qui illius susceperat protectionem debi-

lis, et languidus esset, et quod ij qui ui- A
cerant, et expugnauerant illam Diuina
manu essent fortiores, prætereo quod
iste gentes non destiterant insultare il-
li Ciuitati, quasi perditæ et penitus cō-
cisę, et in eam mouere capita sua. Deus
igitur vt vleiscereturhanc iniuriam co-
gitauit perdere Tyrum. Quarè mone-
mur, vt aliàs ostendimus, non exultare
cum Deus aliquem percutit, neq; exi-
stimare diuinam virtutem esse quouis
pacto imminutam, sed cogitare potius, B
quòd (Deo permittente, etiam boni vi
ri quandoq; in tentationes incidunt: fa-
stum ipsius Tyri vocat Propheta super-
biam omnis gloriæ, quoniam tota su-
perbia, tota animi inflatio, et præsump-
tio, quæ in omnium hominum cordi-
bus poterat considere, in mentes, et cor
da Tyriorum adducta esse videbatur,
quod quidem putabatur esse omnino
rationis absonum: Etenim cum pluri-
mi eorum negotiatores essent, et insti- C
tutum vitę adeò turpe, et abiectū inie
rint, eò gloriæ, et eminentiæ peruene-
runt, vt etiam principibus dignissimos
honores sibi tribuerēt, & corona nobili
tatis, atq; splendoris spectatissimi red-
debantur. Sed Dominus exercituum
hanc eorum temeritatem, et inanem
superbiam decreuit infringere, et labe-
factare, et ad ignominiam deducere,
qui se inclytos, et insignes haberi cupie
bant, et existimabant. Quo monemur D
ne dum in aliquo eminenti gradu con
stitimus, erigamus cornua, sed humilie-
mur semper sub potenti manu Dei.

Prosequitur Esaias sub hoc vaticinio
prædicere, et prænunciare, quanta cum
celeritate coacti erunt Tyrii fugam ar
ripere, et quasi spectator monet eos q̄
celerime recedant, et inquit. *Transi ter-
ram tuam, quasi flumen filia maris, non
est cingulum vltra tibi.* q.d. tu ò Tyre fi-
lia maris, quę uidebaris habere matrem E
ipsum mare, ita ut nulli videretur sup
petias ferre, nisi tibi et prēter te, et habi
tatores tuos nullius curam habere.
Transi nunc terram tuam, patriam
tuam, ipsumet mare velut flumen,
aut riuulum quendam, hoc est, tam
celeriter, et tam audācter te mari cōm-
mittas, et coneris illud transire,

nulla periculi habita ratione, et con-
sideratione non secus ac si riuulum
quendam sis transiturus, tantus erit
hostium impetus, et tanta animi fero-
cia ad uos debellandos ac trucidandos,
properabit. Nō est cingulum ultra tibi.
D. Hiero. sic exponit non habebis
amplius uires, nec lumbos accinctos,
et prēparatos ad pugnandum. Vel
non est cingulum ultra tibi, idest non
habes quò detineris, et quò minus
omni cura solutus aufugias. Alii sic
exponunt, non est cingulum ultra tibi,
idest non ultra uenient ad te naues, à
quibus ob eorum frequentiam, et mul-
titudinem uidebaris cincta, et circun-
data. Insulę dicuntur filiæ maris quod *Insulæ dicū
in eo conquiescunt, et considunt, et turfiliæ ma-
suas habeant stationes, atq; etiam ab ris.*
eo, et eius ope, ac ministerio nutriun-
tur. Plures aliæ expositiones afferun-
tur huic literę, sed hę ad præsens
sufficiant. Nota autem iuxtà senten-
tiam quorundam modernorum hanc
ruinam, quam prędicit hic Esaias
non eam esse, quę fuit sub Nabucho
donosor Rege Babylonię, sed de ea quę
fuit illata ab Alexandro Macedone,
quo tempore uastum, et amplum
mare traiiciendum fuit Tyriis capti-
uis, ductis in Macedoniam, sed de
hoc in calce huius capituli aliquid di-
cemus. Nota etiam nullum esse para-
doxon quod hic ait Esaias u. g. nego-
ciatores Tyri fore Principes, qm̄ urbi
Romana solet nuncupari Ciuitas Prę
latorum, et Ciuitas Neapolitana ap-
pellatur Ciuitas Principum, et Do-
minorum, et sic de aliis quibusdam;
sic etiam Tyrus iure poterat dici ci-
uitas negociatorum, qui quidem ha-
bebantur et erant principes opulen-
tissimi.

Deindè subdit, *Manum suam ex-
tendit super mare, conturbauit regna: Tex. 9.
Dominus mandauit aduersus Chanaan,
vt contereret fortes eius & dixit &c.*

In primis dubium est de quo hæc
uerba dicantur, et quis nam sit,
qui manum suam extendit super ma
re, et conturbauit regna, et quam-
quam paulo infra in hoc eodem
contextu litera aperte habeat, quod

Domi-

Dominus mandauit aduersus Chanaã, & ille idem videatur intelligi qui manum suam extendit super mare; D. tamẽ Cyrillus videtur innuere hęc verba intelligi de ipso Tyro, quæ ciuitas erat adeò potens, quòd extendit potentiam suam super mare, & super omnia regna quæ circùm erant: hæc sunt verba Cyrilli. Seua fuit olim Tyrus, & terribilis, tum remotissimis, & vicinis, tum gentium Ducibus. Alij dicunt hæc verba referri ad Nabuchodonosor, qui qdem dicitur extendisse manum suam, & potentiam suam super mare, idest super Tyrum, & conturbauit regna, quia scilicet expugnata, & capta Tyro, Aegyptiorum. & Moabitarum vicinarumq; prouinciarum loca legitur conturbasse, & expugnasse: quinimo legitur apud Ezechielem. Deum tradidisse regnum Aegypti in manu Regis Nabuchodonosor, quia suberterit ipsam Tyrum: Sed mihi quidem magis adlubet. D. Hieronymi sententia, qui tum ex verbis pcedentibus, tum ex his quæ sequuntur colligit de Deo hoc in loco Prophetam loqui. De quo statim sequitur. *Dominus mandauit aduersus Chanaam, vt contereret fortes eius*; mandauit (inquam) hoc est destinauit exercitum aduersus Chanaam, idest aduersus Tyrum, & Sydonem, & mandauit, & præcepit exercitui, vt contereret fortes eius, & hoc ea ratione qua Chananei opprobria, & cõtumelias iecere in Iudęã, & Israelitas omnes habuere exosos, nulliusq; pensi, ac existimationis, quin potius, & ipsum Deum quem Iudæi colebant, habuere derisui, & contemptui:

Et dixit supp. ipse Deus per Prophetam. *Non adijcies vltra, vt glorieris, calumniam sustinens Virgo filia Sydonis.* Nullam (inquam) occasionem arripies qua glorieris, quia deprælla eris, & vsquè adeò deiecta, quod neq; de diuitiis, neq; de potentia, ac nobilitate vlla se præbebit occasio, qua possis extolli, & supra alias vrbes eleuari; calumniam sustinens virgo filia Sydonis. calumniæ quidem, seu contumeliq fuit magis exposita, cum semper ab exteris nationibus de superbia, atq; iactantia fuerit fugillata, ac diffamata. Nunc vero magis calumniam sustinebis, hoc est; pœnam pro calumnia illata cõtra Deũ, & populum suum, oblantrans aduersus ipsum quòd tamquàm impotens, & inualidus sustinere nequiuerit, ac defendere populum suum à Babyloniis. Appellat Propheta ipsam Tyrum virginem, & filiam Sydonis: Vocatur virgo iuxtá textum nostrum, quia vsq; ad eum diem nulli Principi, nulli alii Ciuitati subiecta, à nullo adhuc Principe quauis proditione, vel ĩsidiis corrupta, & deprauata, sed in sua semper libertate constituta: nunc vero calumniam, sustinebis, quia subiectioni, ac depopulationi eris obnoxia, appellat eam filiam Sydonis propterea quod dicebatur colonia Sydoniorum; est enim opinio probabilior Sydonem quæ sita erat in continenti, hoc est Terra firma (vt aiũt) fuisse antiquiorem Tyro & à Sydoniis fuisse constructam, & ędificatam. *Tyrus filia Sydonis. Tyrus virgo*

Monet deindè ipse Propheta ipsos Tyrios, vt quam primum secedant, & aliò proficiscantur dicens. *In Cethym*, hoc est, in Insulam Cyprum (dicunt aliqui) *consurgens*, omnibus aliis rebus omissis, & post terga habitis, *Transfreta*, pergas vltrà mare, longè abeas; *Quamuis & ibi quoq; non erit tibi requies.* Vbiquè erit tibi dolor, & angustia (vt illa dicebat) angustiæ mihi sunt vndiquè. *Dan. 13*

Videtur hoc loco Propheta, iuxtá sẽtentiam quorundam, irridere ipsorum consilium & innuere fore omnifariam irritum, & nihil profuturum, nec ibi habituros requiem, quia Nabuchodonosor iubebit eiusmodi profugos ad ipsum remitti. D. Cyrillus ait hoc ideo futurum, quia Deo ad sudorem, & laborem impellente nemo potest vllã quietis spem accipere. & si manus Dei cuiquam aduersatur, & aliquem ledit, nullus poterit ea calamitate laborantes quicquam adiuuare. Semper enim diuinos impulsus rerum natura sequitur. & quod fieri velit, hoc semper, & omnino perficit. Hic D. Hieronymus notat, & fugillat eos qui quandoq; vt maiorẽ quietem inueniant, & fœlicius uitã degant, suæq; saluti melius consultum *D. Cyrillus.* *Hieronym.* *taxat incõstantiã quo* velint, de industria ab vno statu, ad aliũ *rundam.* transeunt, vel relicto priori quodam

exercitio aliud assumunt, qui tamen A Persę, & Medi in captiuitatem traduxerunt robustos eius hoc est uiros fortiores,& animosiores, suffoderunt domos eius,posuerunt eum in ruinam: hac ratione fortasis potuit eos propheta cõsolari, quia minus feriunt iacula quæ præuidentur. Certiores & eos reddit de futuro excidio,& amouet ab eis omnem spem,& inanem fiduciam, ac si dixisset. Non est necesse vos Tyrii confidatis munitionibus, & fortitudini Ciuitatis arte, vel natura hunc in modum constitutæ: Neq; multitudini, & robori ac virtuti bellatorum, quoniam ecce terra Caldeorum in promptu est, oculis,& auribus omnium obiecta potentissima, & fortissima, & talis Populus qualis numquam antea fuit, & tamen in eũ statum miserum, & plusquam infelicẽ redacta est; benè inquit, qualis nõ fuit, & non quasi non erit, quia Populus Romanus fuit eo potentior, & robustior. B

D Aug. Inquietũ est cor nostrũ Domine,donec requiescat in te. Etquidam alius. (Iutia. In mũdo spes nulla boni, spes nulla sa-

Ioan.61. Sola salus seruire Deo, sunt cætera fraudes. Et Iob.7. Militia est vita hominis super terram & Christus. Ioan.16. In mũdo pressurã habebitis. Sequit tex.

Tex 7. *Ecce terra Caldeorum: talis populus non fuit. Assur fundauit eam: in captiuitatem traduxerunt robustos eius, suffoderunt domos eius: posuerunt eam in ruinam.*

Difficilis profecto est intentio præsentis textus: non enim facilè apparet, cuius causa hic dicta apponantur. Aliqui sentiunt huic referri,quasi velit Propheta respondere tacitæ obiectioni,qua C potuissent Tyrij sic dicere. Si in cethim transfretantes, & manentes, nequè ibi habebimus requiem, tutum erit nobis in terram Caldeorum proficisci, quia fortasis ibi erit requies; propterea. d. Propheta. Ecce terra Caldeorum, vbi oportet subintelligere responsionem tacitam huius consilii, quemadmodum innuit Cyrillus, vbi inquit etiam si captiuus factus caldeam occupet, neq; sic à dolore requiescet, neq; tibi erit re- D spiratio,quoniam, & illa vastata est depopulantibus eam Persis, & Medis Cyro nimirum oppugnante. Verum hęc expositio meo iudicio parum conuenit ijs,quæ mox sequuntur, inquit enim talis populus non fuit. Assur fundauit eam. Propterea longè conuenientior est eorum sententia qui dicunt Prophetam hoc loco,aut tantisper Tyrios consolari, aut certiores reddere eos facilè destruendos, ac euertendos. Con- E solari quidem ne videlicet, impossibile, aut difficile illis videatur eorum regionem esse depopulandam, & eos in captiuitatem adducendos, quando cõstant,& manifestum est terram caldeorum, & populum illum talem fuisse,i. vsque adeo fortem,& potentem,ut talis numquam amplius extiterit, & tamen Cum interim ait. Assur fundauit eam; dubio procul iuxtà literæ coniunctionẽ per ly eam debemus intelligere terram caldeorum,& non ipsam Tyrum; quicquid dicat ipse Lyranus: magis placet sententia, et expositio. D. Hieronymi. Quòd si quis dixerit non potuit Assur fundare caldeam, cum legatur 10. Gen. de Caldea illum prodisse: potuit *Gen. c. 10.* enim ex ea regione duxisse originem, & tamen ibi construxisse aliquam Ciuitatem,quemadmodum de eodem legitur,quod ædificauit Niniuem,& plateas Ciuitatis,& Calè,et Resen quæ est Ciuitas magna.Hæc ciuitas magna secundũ Glos. dicitur Niniue supra Gen.cap.10. et Ionas cap. 3. sed quamquam hac in *Ion. cap. 3.* parte acquiescam sententiæ D.Hieron: in his tñ q̃ immediate sequuntur non ita facile: Vult.n.de Tyro dictũ esse v3. in captiuitatem traductos fuisse robustos eius, domos suffossas, & ꝓforatas etc. dicẽs duplicẽ fuisse populũ Tyri, et eorũ qui fugerãt et trãsfretauerãt in Cethim,et eorũ q in vrbe remãserãt, quos dicit in captiuitatem fuisse traductos. Ego autem existimo vnà cum plerisq; aliis, hæc omnia intelligi de exterminio Caldeorum per exercitum Persarũ, ac Medorum, ne tam facile, et absquè causa fiat trãsitio ꝺ Caldeis ad Tyrum.

Quidam

Quidam Moderni, ut se expediant à difficultate quæ consurgit ex verbis Gen. vbi videtur, Assur de caldea egressum, atq; ideo non potuisse eam fundare, dicunt eum haud quaquam simpliciter & absolutè fundasse, & à fundamentis, vel ab imo eam construxisse, sed fundasse eam, ideſt aptam, & idoneã reddidisse excipiendis nauibus & illis conseruandis, cum enim (dicunt) ingentibus, & amplis fluminibus vt Tygri, & Euphrate alluatur illa regio magnum numerum triremium caldeos habuisse creditur. Sicq; dicimus Assur fundasse Caldeam, & quamquam fortissima esset, ac potentissima, ita ut Babylonij nihil se aduersi passuros esse sperarent, sed quoscunq; Inimicorum impetus futuros esse irritos, & inanes; veruntamen Persæ, & Medi adventantes in captiuitatem traduxerunt robustos eius, suffoderunt domos eius, posuerũt eam in ruinam, vt ferè nihil prorsus perstitisset. Et uelut inquit Hieremias in persona Dei. Murus Babylonis ille latissimus suffossione suffodietur, & porrę eius excelsæ igne comburentur, & labores populorum ad nihilũ redigentur, & in ignem erunt, & disperibunt. Murus (inquam) ille erat latissimus, vt etiam si plaustra alternatim succederẽt via in eo lata, ac spaciosa videbatur, vt nihil difficultatis aut impedimenti videretur. Sed his dictis redit ad id quod supra dixerat, videlicet, vlulate naues maris, vlulate vos Mercatores, quia deuastata est, & abolita fortitudo uestra, refugium vestrum & locus ille in quo negocia vestra, & lucra vestra facere cõsueueratis, vbi nimirum per fortitudinem, intelligit ciuitatem ipsam, natura & arte egregiè munitam; aut etiam intelligit locum in quo tãquam in portu naues sistebant, & tutæ asseruabãtur. Et sequitur aliud vaticinium penes tempus quo futura est Ciuitas ista sub tyrannide, & supręma calamitate & inquit. *Et erit in die illa*; quãdo. s. destruenda, & excindẽda erit ciuitas ista: *in oblatione eris ò Tyre. 70. annis, sicut dies regis unius*; Immò sicut natura, vt plurimum, & pro maiori parte solet esse ætas vnius hominis post LXX. autem annos; hoc est expletis istis. LXX. annis, erit Tyro quasi canticum Meretricis, hoc est eueniet ipsi Tyro, quod solet euenire Meretricibus, non quibuscunquè; sed exoletis. Quod attinet ad ætatem LXX. annorum, extat sententia Dauid ps. 89. Verum aliqui dicunt hũc numerum annorum propemodum cõuenire Regibus, & aliis imperantibus. ne, videlicet, Regimen, & Imperium reddatur nimis onerosum & odiosum, quandoquidem diuturna imperia solẽt esse subditis admodum molesta. Aliqui dicunt tempus LXX. annorum præscribi ipsis Tyriis, vt eorum captiuitas æqualis reddatur captiuitati ludæorũ, quos ipsi deridebant, & subsannabant; quippe qui (vt diximus) causas suorum malorum non illorum socordiæ & impietatu, sed impotentiæ ac debilitati ipsius Dei, quem toties offenderunt, attribuere, & quidam alii dicunt, hoc spatium temporis illis pro misera seruitute consignari, quia totidem annis Rex Nabuchodonosor dicitur regnasse. O mitto quod nonnulli dicunt ex sententia Aristotelis. Ordinarium tempus uitæ hominis esse LXX. annorum, velut etiam asseruit Regius Propheta Dauid loco supra adducto. Dies annorum nostrorum in ipsis LXX. anni. & hoc ideo, quia tempus generationis, & corruptionis debet esse æquale, quandoquidem tempus generationis dicunt esse triginta quinq; annos, & quadraginta ad summum, tantundem etiam debet esse tempus declinationis, quo homo incipit labi declinare ac deficere, Ob id nõ absq; consilio, & graui misterio LXX. annorum spatium contulit ipse Deus ipsis Tyriis, quo miseri, profugi, & captiui in captiuitate permanerent. Et væ illis, qui cum peruenerint ad eam ætatem, hoc est, LXX. annorum, & non se totos ad Deum conuerterint, & omnino se ei dedíderint, & præsertim ii qui aliquibus malis, erumnis, & calamitatibus toto eo tempore fuerint obnoxii. Sed præcandus est Deus ut nostri misereatur, & cum Dauide Deum interpellare libeat dicentes, Ne proijcias me in tempore senectutis, cum defecerit virtus mea, ne derelinquas me. Dicebamus

Aetas septuagita annorum conueniens regibus: ita vt post 70. annos nulla ampliꝰ sit illorum memoria: quod tamen non est uniuersaliter verum.

ps. 89.

cap. 53.

Tex. 8.

CAPVT VIGESIMVM TERTIVM.

1 ONus Tyri. Vlulate naues maris: quia vastata est
domus, vnde uenire consueuerant: de Terra Ce-
2 thim reuelatum est eis. Tacete qui habitatis in in
sula: negotiatio Sidonis, transfretantes mare, re-
pleuerunt te. In aquis multis semen Nili, messis
3 fluminis fruges eius: & facta est negociatio gentium: Erubesce
Sidon: ait enim mare: fortitudo maris dicens: Non parturiui, &
4 non peperi, & non enutriui iuuenes, nec ad incrementum perdu-
xi virgines. Cum auditum fuerit in Aegypto, dolebunt cum au
dierint de Tyro: Transite maria, vlulate qui habitatis in insula:
Nunquid non vestra hæc est, quæ gloriabatur à diebus pristinis in
antiquitate sua? ducent eam pedes sui longè ad peregrinandũ.
5 Quis cogitauit hoc super Tyrum quondam coronatam, cuius ne-
gotiatores principes, institores eius inclyti terræ? Dominus exer-
cituum cogitauit hoc, vt detraheret superbiam omnis gloriæ, &
ad ignominiam deduceret vniuersos inclytos terræ. Transi ter-
ram tuam quasi flumen filia maris, non est cingulum ultra tibi.
6 Manum suam extendit super mare, conturbauit regna: Dominus
mandauit ad uersus Chanaam, ut contereret fortes eius, & dixit:
Non adijcies ultra ut glorieris calumniam sustinens uirgo filia Si-
donis: In Cethim consurgens transfreta, ibi quoq; non erit re-
7 quies tibi. Ecce terra Chaldeorum, talis populus non fuit, As-
sur fundauit eam, in captiuitatem traduxerunt robustos eius, suf
foderunt domos eius, posuerunt eam in ruinam. Vlulate naues
8 maris, quia deuastata est fortitudo vestra. Et erit in die illa: In
obliuione eris o Tyre septuaginta annis, sicut dies Regis unius:
post septuaginta autem annos eris Tyro quasi Canticum meretri
cis. Sume Citharam, circui ciuitatem meretrix obliuioni tradi
9 ta: bene cane, frequenta canticum, vt memoria tui sit. Et erit
post septuaginta annos: Visitabit Dominus Tyrum, & reducet
eam ad mercedes suas: & rursum fornicabitur cum uniuersis re-
10 gnis terræ super faciem terræ. Et erunt negotiationes eius, & mer
cedes eius sanctificatæ Domino; non condentur, neq; reponen-
tur: quia his, qui habitauerint coram Domino, erit negotiatio

eius

eius, ut manducent in saturitatem, & uestiantur usq; ad uetustatem.

EXPLANATIO IN VIGESIMVMTERTIVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. *ONus Tyri. Vlulate naues maris: quia uastata est domus, unde uenire consueuerant: de terra cethym reuelatum est eis.*

PRAEDICIT hoc loco Esaias onus, & grauamen ipsius Tyri, qui locus secundum quosdam erat quædam insula Sydoniorum, aut Phœniciæ: secundum alios dicebatur Ciuitas, & Metropolis totius insulæ, & erat Ciuitas floretissima, & munitissima, & velut emporyum ipsius orbis. De his duobus locis hoc est, de Tyro, & Sydone loquitur Plinius lib. 5. Natur. hist. cap. 19. dicens, Tyrus quondam Insula prælto mari septingentis passibus diuisa, nunc verò Alexandri oppugnantis operibus continens, olim partu clara vrbibus genitis: lepti, Vtica, & ella Romani Imperij emula, terrarum orbis auida, Carthagine: & in calce capitis enumerat quædam alia loca interquę est Sydon artifex vitri. de Phoenice prouincia eodé libro cap. 12. & alibi sic dicit Iuxtà Syria littus occupat: quondam terrarum maxima, & pluribus distincta nominibus: namquè Palęstina vocabatur qua contingit Arabas, & Iudæa, & cœle, deinde Phœnice, & qua recedit intus Damascena, & aliæ regiones, & vrbes de quibus ibi, volunt autem quidam Tyrum dictam à robore, & fortitudine, quod in petrà fuerit extructa, & siuè ciuitas, siue insula fuerit, omnes fatentur fuisse locum quasi inexpugnabilé, quòd abducta à terris in mari sita erat; A natura loci munitissima, & volunt eius vrbis conditorem fuisse Assur (ut inferius videbitur) qui ex Babylone veniés, Niniuem quoque Ciuitatem dicitur cõdidisse. Alij volunt à Chanaam filio Cham, filio Noe fuisse extructam, & post aliquod tẽpus instauratam à Tyro illius Rege, cui etiam nomẽ indidit. Iustinus asserit eam fuisse conditam à Sydonijs. Sydon etiam cuius hic meminit Esaias dicunt fuisse conditam à Sydone primogenito Chamcui & ipse nomen dedit: & ambę istę Ciuitates prędclarissimæ leguntur extitisse, & opulentissimæ. Sed de hoc infra. De his duobus locis locutꝰ est Dominus apud Matthæum. 11. dicens, si in Tyro, & Sydone factæ fuissent virtutes quæ factæ sunt in uobis, olim in cilicio, & cinere pœnitentiam egissent. Super ergo has vrbes, & loca prædicit Esaias futuram maximã ruinam, & desolationem; hoc autem factum est à Deo ob multas causas; primum quidem eorum culpa, quoniam cum turpissima, & enormissima scelera perpetrarint, congruum & iustũ erat iustitia Dei exigente, vt lueren t poenas. Deindè eos afflixit Deus, & castigauit, quemadmodum Babylonios, Palęstinos, & quosdam alios de quibus supra locuti sumus, quia insultauerant captiuitati populi Dei, & subuersioni Ciuitatis Hierusalem, quemad modum testatur Amos Propheta cap. 1. cum in quit. super tribus sceleribus Tyri, & super

Plin. lib. 5. Natur hist. cap. 19 & cap. 12.

Plin. lib. 5. ca. 12.

Amos ca. 1.

per quatuor non conuertam eum', eo A quòd concluserint captiuitatem perfectam in Idumea, & non sunt recordati fœderis fratrum. Et mittam ignem in murum Tyri, & deuorabit ędes eius, & Dauid ps. 82. præcatur Deum dicens.

psal. 28. Deus quis similis erit tibi, ne taceas neq; compescaris Deus; quoniam cogitauerunt vnanimiter simul aduersum te testamentum disposuerunt, tabernacula Idumeorum, & Ismahelitę, Moab, & Agareni, Gebal, et Ammō, & Amalech, Alienigenę cū habitantibus Tyrum.

Ezech. 26. Et Ezechiel 26. fili hominis, inquit, pro eo quòd dixit Tyrus de Hierusalem euge confractę sunt portę populorum, cō uersa est ad me, implebor, deserta est, Propterea hæc dicit Dominus Deus. Ecce ego super te Tyre, & ascendere faciam, ad.te gētes multas, sicut ascendit mare fluctuans, & dissipabo muros Tyri, & destruam turres eius, & radam puluerem eius de ea. D. Cyrillus egregiè C describit indignationem Dei aduersus Tyrios. tū quod fuerint ausi diuinā maiestatem cum vitijs proscindere, iactabant enim Deum protectorem Iudęorum fuisse longè inferiorem manu Assiriorum, tum quia deprędati sunt gentem Iudaicam, partim insidiando, partim sacra uasa falso nuncupatis Diis consecrando. Tum tertio quòd captiuatos omni opera curabant a legis cultu abdicare, & Idolatras constituere. D est et alia causa pro Iudæorum beneficio, vt scilicet videntes aliorum vrbes, & regna potentissima, adeò facilè destrui, & funditus euerti resipiscerent, & suę saluti consulerent, nec de suis viribus, nec de aliorum auxilio quicquam præsumerent, sed omnem spem suam in Deo vno, viuo, & uero collocandam esse decernerent, & firmiter, ac inuiolabiliter collocarent. Postremo magno Dei consilio, et sapientia factum est, vt E non solum Insula Tyri, quæ erat satis propinqua Iudeæ, sed & alia Regna viciniora tam graues erumnas, & calamitates paterentur, ut dum Iudęi quorum saluti magnopere Deus prospiciebat, quæ aliis locis, et temporibus à Prophetis prędicta, euenisse intuebantur, et manibus ferè contrectabant, fa- ta illius, quæ de aduentu Christi futuro in scripturis frequenter legebant, omnino euentura esse, omni procul dubio existimarent, cum præsertim in omnibus locis illis finitimis essent dispersi pleriq; Iudęorum, propter varias negociationes, & rerum omnium mercimonia obeunda. Ob has ergo causas putandum est Deum voluisse grauiter animaduertere in Tyrios, & Sydonios et gentes alias his affines, et consocias, et B certo quodam fœdere coniunctas. Videre nunc oportet a quibus nam fuerit ipsi Tyrii tam grauiter afflicti, ac deuastati; id nobis demostrat Ezechiel eodem cap. 26. Cum inquit. Hæc dicit Dominus Deus. Ecce ego adducam ad Tyrum Nabuchodonosor Regem Babylonis Regem Regū ab Aquilone cum equis, et curribus, et equitibus, et coetu, populoq; magno; et enarrat ibi omnia mala.iacturas, et incommoda, quæ allaturus erat huic Ciuitati, nec solum ibi, sed tribus in capitulis sequentibus prænunciat, quę ventura sunt mala super hunc Tyrum; neq; quicquā obstat, quòd & Alexander Macedo occupauerit, et expugnauerit eandem ciuitatem, vt multis aliis urbibus constat euenisse non semel, sed iterum, atq; iterum fuisse obsessas, et expugnatas, quemadmodum Sacrę litęræ testantur de celeberrima Ciuitate Hierosolyma, et à nostris, de vrbe Roma omnium famosissima. Præmisso (ut fieri solet) ab exordio, titulo pręsentis capituli, aggreditur uaticinium aduersus hunc Tyrum, et inquit. *Vlulate Naues maris*, hoc est clamores emittite, stridete, et uoces aciulatus ad cœlum usq; porrigite. Naues maris. i. uos Nautę, uos Mercatores, et negociatores, qui p mare merces uel tras, et uestra negocia facere solebatis. Totum istud caput in duas partes secatur primo destructionem, secundo reparationem demonstrt.

Alloquitur Propheta ipsas naues quę sunt corpora inanimata, et insensibilia ad explicandum, et exaggerandum inexplicabile damnum quod erant perpessuri qui maris beneficio sua negocia peragebāt, et explebant: et est usus hoc loco quemadmodum in pleriſq; aliis,

Ezech. 28

Naues Tharsis dicuntur naues magnæ quia peragrarint & permenſæ ſunt vniuerſum mare mediterraneum, quod eſt amplisſimũ, & ſinuoſiſſimum. Hieronymus ep. 132.

Tharsis nomen equiuocum. Tarsũ ciuitas Ciliciæ, & patria D. Paul.

his, quodam tropo, qui Proſopopeja appellatur, quaſi velit innuere tempus aliquando futurum, quo naues requieſcent, non amplius, circumferentur, et agitabuntur, quamquam iſta quies, & ocium redundet in detrimentum eorum qui opera nauium ſuæ neceſsitatibus occurrebãt. Alicubi legitur, ululate naues maris: quorũ uerborũ ſenſus eſt. Vlulate naues Tharſis, hoc eſt, ululare uos Mercatores, et negociatores, qui cũ nauibus Tharſis, hoc eſt nauibus magnis, grandibus, et onerariis gratia lucri ad Tyrũ uenire cõſueueratis. Quid per Tharſis hoc loco ſit intelligendum non idem omnes ſentiunt. D. Hieron. epiſt. 132. ad Marcellam dicit hoc nomen Tharſis eſſe nomen equiuocum, quandoque enim ſignificat idem quod mare, aliquando eſt nomen cuiuſdam lapidis præciosi, ad cuius ſimilitudinẽ, mare quia cæruleum ſit, et ſæpè ſolis radiis percuſſum, prædictum colorem refert uidetur, et á colore nomen accepit, et uocatur Tharſis: perinde ergo eſt dicere naues Tharſis, ac naues maris. Tharſis etiam eſt quędam regio Indię, ut d. D. Hiero. et fortaſsis hoc loco ſic accipitur, ululate naues Tharſis, quẽ admodum in pſalmo, in ſpiritu uehementi conterens naues Tharſis, quæ quidem ſunt naues magnæ, et magnis oneribus comportandis idoneæ, eſt etiã Tharſis nomen unius ex filiis Iauan, qui et ipſe fuit Pronepos ipſius Noe uel etiã Abnepos. D. Auguſtinus ſuper pſ. 47. refert opinionem quorundam, qui opinantur ciliciam dictam eſſe Tharſis, eo quod Metropolis, et primaria Ciuitas illius prouinciæ Tharſis dicitur, de qua Ciuitate oriundus erat D Paulus, ut habes Actorum 21. Alii, ut refert B. Auguſtinus, exiſtimant Tharſis fore ipſam Chartaginem, quæ fortaſsis antea ſic uocabatur, et propterea ubi nos legimus, ululate naues maris. 70. Interprętes habent. ululate naues Charthaginis, Nã Dido fugiẽs fratrẽ delapſa é ad terras Aphricę, ubi Cartaginẽ cõdidiſſe fertur, ut ét eodem loco refert D. Auguſt. ſubdẽs eãdẽ aſſumpſiſſe naues quę paratæ erant admercationem, ad fugã &c. quod alii textũ habẽt Tharſis, nec multum eſt à ueritate diſſonum, id quod legitur apud 70. quoniam primordia Regni Chartaginis nauibus floruerunt, et ita floruerunt, ut inter cęteras gentes excellerent negociationibus, et nauigationibus; hanc Ciuitatẽ inter cæteras illius regionis floruiſſe, et emicuiſſe teſtis eſt etiam Virgilius 1. Aeneid. dum inquit. Vrbs antiqua fuit. Tyri tenuere coloni, (longè. *Aeneid. 1 lib.*

Chartago Italiã cõtra Tyberinaque
Oſtia, diues, opum ſtudiiſque aſperrima belli.

Quare hoc nomen Tharſis multiplex eſt, et non idem ſignificat.

Primum quidem eſt nomen unius filiorum Iauan, qui fuit nepos Noe, aut pronepos, uel etiam abnepos, quem dicunt fuiſſe auctorem illorum populorum qui uocantur Cilices, à regione Cilicię, in qua eſt Ciuitas una metropolis, et primaria quæ uocatur Tharſis, ſeu Tharſum mutata litera th, in t. ſimplex, et hæc Ciuitas fuit patria Diui Pauli Apoſtoli. Alii ut Ioſeph lib. 8. Antiqui. Tharſis dicit eſſe regionem Indię; at D Hieronymus, et quidam alii pro Tharſis poſuerunt Chartaginem, id quod uidetur accedere ad opinionem illorum, qui per Tharſis intelligunt Africam. Cum ergo dicitur in textu Vlulate naues Tharſis, ſeu naues Chartaginis perinde eſt ac ſi dicas Vlulate naues maris, accipiendo partem pro toto, quaſi uelit innuere naues Tharſis eſſe grandiores naues, et magis onerarias, quàm ſint quęcunque aliæ naues, quę peragrant ipſum mare.

Dicit ergo Eſaias. Vlulate naues maris; Quia uaſtata eſt domus undè uenire conſueuerunt. Clarior planè eſſet textus ſi legeretur, ut quidam legunt, ſic enim habent. Vaſtata eſt domus quò ideſt ad quam uenire conſueuerant naues onuſtę mercibus, potius enim exiſtimandum eſt ad Tyrum aliunde apellere naues, quam quòd ex Tyro, ut aliò proficiſcantur ſint ſoluendę. aſſerũt enim Tyrũ fuiſſe clariſsimum totius orbis emporium, in quod undiq; mercatores onera conuehebant. Poteſt etiã dici uaſtata eſt domus quę erat commoda, et idonea excipiendis nauibus quæ

aliun

aliundè venerant. Sed persistentes in A expositione literæ, vt iacet dicimus deplorandum esse et ululandum nautis, et mercatoribus, quia vastata est domꝰ, destructa penitus, ac deleta, Vndè venire consueuerant ipsæ naues onustæ mercibꝰ, et alijs bonis quæ inde asportabantur, aut vlulandum est, ac deplorandum, quia vastata est domus undè venire consueuerat gaudium, et exultatio ob ingens lucrum ibidem comparatum Aliqui nimis addicti lectioni hę B breę sic legunt. Vlulate naues, quia vastata est domus intrinsecus, et extrinsecus, et omni ex parte consumpta, nihilùè quod sit solidum, et inconcussum remanet. Alii sic exponunt. Vlulate naues, etc. Quia vastata est domus unde uenire cõsueuerant omnia bona, et inde deferri, et asportari ad uaria loca orbis terrarum. Quòd autem hęc oratio sit adeò mutila, et manca, ut supplere oporteat, non mireris, quia ut inquit Glo. non potuit Propheta prę nimio dolore perficere, et complere sermonem suum, instar eorum, qui graui moerore affecti, non id totum quod latet in corde exprimere queunt. Cum uerò subdit De terra Cethim reuelatum est eis, multifariam exponitur, quemadmodum et multifariam construitur hęc particula. Nam si illæ duę dictiones de terra Cethim coniungantur cum particula pręcedenti; sic uidelicet Vlulate naues quia uastata est domus undè uenire consueuerant de terra Cethim; difficilis est expositio, nisi dicamus ut supra, quod ly undè designans terminum à quo accipiatur, et legatur quo, et non undè, ut indicet terminum ad quem ut iste sit sensus. Vastata est domus ad quam de terra Cethim solebant venire naues onustę mercibus, vel exponendo ut dicunt alii. Vastata est domus, ideſt corruit, et perijt Tyrus, undè, ideſt cuius causa de Terra Cethim consueuerunt uenire naues: Vel uastata est domus undè remeare, et ad propria reuerti solebant naues, et nautæ, qui de terra Cethim soluebantur. Iuxtà textum 70. Interpretum aliter debet exponi particula ista, uidelicet ululate naues, quia periit, et captiua ducta est Ciuitas Tyri, ne ultrà ueniant naues, et Mercatores de terra Cethim. Reuelatum est eis, ideſt cognouerunt, et intellexerunt Cithu, et omnes nationes iam uastatam, et desolatam esse Tyrum; usus ferè ubiq; uerbo temporis prę teriti pro futuro pro rei certitudine infinuanda Expositio Cyrilli consona est plurimum huic expositioni. Si uerò ista particula de terra cethim cõiungatur cũ sequẽtibus uerbis, uelut puncta bibliorũ nuper correctorũ indicant sic legẽdo de terra Cethim reuelatũ est eis, planior est sẽsus, et facilis intellectu. Sic .n. exponitur. De terra Cethĩ reuelatu est eis, i. Tyrus, et Sydonius, q̃ euenturũ erat sup eos, ita ut ipsi non posſint ullo pacto excusari, q̃ex tẽplo fuerint obsessi, et circumuẽti a Babyloniis, quia de terra Cethim, hoc est, ab Insula Cypri, et ab aliis locis propinquioribus fuerunt moniti, et certiores C facti de eo, quod aduersus eos agebatur. Alii secus intelligunt hanc particulam. De Terra Cethim reuelatum est eis hoc malum, et afflictio, quia scilicet indè prodiit, et processit, dum Alexander Macedo rursus dirupit, et euertit eam ciuitatem; Nec inconuenit Prophetam, dum prius fuerit uisus meminisse illius destructionis per Babylonios, confestim innuere, aut prædicere eiusdem loci uastationem sub alio Rege, vel Principe, Spiritu Sancto ei suggerente, modo unam modo aliam vastationem, vtraq; expositio potest admitti. Nec mireris, nos usq; adeo laborasse, & perstitisse in expositione huius loci, quoniam munus, & officium boni interpretis est sic se gerere, ut quoad ſectum rei sit intelligat quod legi- quomodo ipse exponens intelligat. Quid autem fuerit Cethim; variè sunt scriptorum sententiæ. Quidam enim volunt E esse Insulam Cypri: Alii Macedoniam, quæ est pars Græciæ. Nonnulli Insulas quasdam Italię, uicinas Græcis. Et nota, vt benè aduertit quidam modernus, omnes illas regiones olim apud Hębreos Insulas appellari, ad quas nõ nisi per mare poterat commigrari. Dicunt etiam Cethim esse filium Iauan, ut habetur Genes. cap. 10. à quo Iones di-

Cethim Insula Cypri.

Cethim Macedonia.

Gen. cap. 10

dicti sunt qui inter populos Græcos re-
censentur, cuius fratres sunt Dodanim
ex quo Rhodii prodierunt, & Tarsis
ex quo Tarsenses originem duxisse fer-
tur uti mox diximus. Nec uolo præte-
rire quòd notat D. August. super his
uerbis concernens uitam, & mores ho
minum, ut iure optimo iubeat Prophe
ta naues ululare, per quas nimirum ip
sorum hominum superbia denotatur,
præsumés in rebus incertis, ueluti Nau
ta in flatibus uentorum. Quare monet
iste Sanctus doctor, ne quis præsumat
de uelificatione, & quasi de prosperita-
te seculi huius, quod quidem est uelut
mare: fundamentum nostrũ sit in Syõ,
ibi stabilire debemus, non omni uento
doctrinæ circumferri. Quicumq; er-
go ex incerto huius uitæ intumescunt,
euertantur, & subdantur Christo. D. et
Ambrosius super his uerbis. Vlulate na
ues Chartaginis, quia domus uastata
est, merito, inquit, exclamat Propheta,
propterea quod uidit sub uisione Tyri
uniuersum ferè mundum luxuriæ igni
bus comburi, & ideo aduersus hoc vi-
tium inuehitur, quòd luxuria semina-
rium, & origo uitiorum est, nec finem
habet, neque ullius disciplinæ obseruã-
tiam. Et quamuis Apostolus, 1. Tim.
6. dicat Auaritiam radicem esse vitio-
rum omnium, luxuria tamen mater est
ipsius auaritiæ; Namquandoquis luxu-
riando proprias facultates exhauserit,
quærit postea auara compendia. D. quo-
què Hieronymus occasione huius loci,
insurgit aduersus auaros, qui uolentes
diuites fieri incidunt in tentationes, &
laqueos Diaboli, & desideria multa, &
noxia quæ detrahunt homines in pro-
fundum: & iure quidem præcipitur eis
ululare debeant, scientes omnes nego-
ciationes mundi huius esse perituras, &
contemplationem gaudij, atq; lætitiæ
in luctum, lacrymasq; uertendam. Se-
quitur textus. *Tacete qui habitatis in Insula, negociatores Sydonis, Transfretan-
tes mare, repleuerũt te in aquis multis &c.*
Alloquitur nunc Propheta ipsos Ty-
rios monens eos, ut taceant, ideſt ne cõ
querantur, aut obmurmurent aduersus
Deum, aut quasecũq; alias gentes quòd
illis nullum in tanto rerum discrimine
auxilium præstiterint, cum ipsi sua eo-
rum culpa pariter, & ignauia fuerint de-
turbati, & suis à sedibus auulsi: propte-
rea inquit Esa. vos Tyrũ tacete, ideſt vo
cem stupore defixi, & grauiter oppressi,
cõprimite; ne quis vltra audiat uestros
eiulatus. Aliſ sic interptatur, tacete, hoc
est lugete, ac deplorate miseriã uestrã,
& nolite grauiores turbas excitare, sed
cõquiescite. Est, & alia interptatio hui⁹
uerbi, tacete, v3. vos qui habitatis in in-
sula, i. vos Tyrij tacete, i. nolite amplius
gloriari ꝺ uestrã gloria, de uestris opib⁹,
& potẽtia, ꝙa iã cẽcidistis, gloria uestra
fut inanis, diuitiæ uestræ nihil ꝓfuerũt,
finis uenit, uenit finis. oĩum quidẽ rerũ
est uicissitudo. Per habitatores Insulæ
intelligit ipsos Tyrios, quandoquidem
Tyrus, ut dictum est Insula vocabatur
& erat, propterea quod circuncluſa erat
à mari, licèt postmodum fuerit ab Ale-
xandro Macedone redacta vna ex parte
in continentem. Deinde sequitur. Nego
ciatores Sydonis; transfretantes mare,
repleuerunt te, vastata namq; ipsa Tyro
Mercatores non poterant amplius ne-
gociari, Similiter transfretantes mare,
qui repleuerunt te tot mercibus, & om-
ni genere bonorum, & in aquis multis,
hoc est, per lõga maria ad te tãq; ad Em
porỹ orbis terrarũ cõmeabant & one
ra cõuehebãt à nauigatione cessabunt.
Particula ista potest bifariam exponi, namq; si constituatur cum uerbis præ-
cedentibus iam dictum est, quod trans-
fretantes in aquis multis, ideſt per a-
quas multas, & per longa maria nõ am-
plius apparebunt. Si uero coniungatur cum uerbis sequentibus hunc in mo
dum, v3. *In aquis multis semen Nili, messis fluminis fruges eius; & facta est negotiatio gentium*, Vt habet textus nup cor-
rectus. Videtur Esaias commendare, &
laudibus efferre Prouinciam illam; il-
lius felicitatem, & opulentiam non
absq; fletu, & suspiriis in memoriam re
nocare, ut inde facilius ostendat eiusdem miseriam, & calamitatem. q. d.
Nulla erat tam felix, tam frequens, &
copiosa negotiatio, quam illa Sydonis,
neque ullibi tanta erat bonorum om-
nium ubertas & affluentia sicut in terra
Sydonis, & præsertim in ipsa Tyro,

quæ

Dodanim filius Iauan Rhodij inde prodierunt.

De filijs Iauan & qui populi ab illis prodierit vi. Pererii. lib. 13. super Gen.

D. Ambrosius.

1. Tim. 6.

D. Hieronymus.

Tex. 2.

quæ erat illius Colonia, quam quidem transfretantes mare replebant cunctis bonis hominum vsui necessariis. Id autem eò procedebat, quia fluuius Nili, qui multis aquis abundabat porrigebat fruges & alia ipsis Tyriis necessaria, adeò quod, quemadmodum in agris proiicitur semen, quo suo tempore colligantur fruges, sic fluuius Nili per diuersos riuulos ab eo defluenti expansus, erat velut ager in quo proijcitur semen, Vndè illius insulæ habitatores, vtutcũ, et reliqua ad victũ necessaria habebant, quarè ibi erat semẽ bñficio aquarũ multarũ q̃ ex fluuio Nili prodibãt, & messis q̃ ex semine colligitur beneficio eiusdẽ fluminis, erant fruges eius, hoc est prouentus cuiuscunq; anni, & hanc ob rem siuè oportunitatem, & subministrationem frugum facta est Insula illa, & ea regio negotiatio gentium, hoc est, locus ubi omnes ferè gentes, & nationes negociatum concurrebant, & velut iã diximus erat Emporyum totius orbis. Aliàs legisse meminimus fluuium Nili ob ingentem aquarum copiam, & ob commodam nauigationem erat ipsi Tyro velut semen, messis & fruges, tum quia à locis remotioribus per ipsum fluuium asportabantur fromenta, & aliæ res necessariæ: tum quia per riuulos abeo deductos irrigatis agris colligebantur fruges, & ob earum abundantiam facta erat Ciuitas illa negociatio gentium, quemadmodum in Hispania est portus Hispanensis, in Piceno portus Anconæ, & in Ethruria portus Liburni. Quare lugere debuit Ciuitas illa, & habitatores illius, cum dum maxime floreret, & bonis omnibus magnopere abũdaret, & fortunatissima videretur, in eã incidisse miseriam, vt quę esset præda & rapina aliarum gentium, prius erat earum negociatio, & iuxtà textum 70. Interpretum dicemus habitantes in ea Insula, & mercatores illud mare peragrantes in eam deuenisse miseriam, & aduersam fortunam, vt similes facti essent his, qui præ fame, aut præ timore fugientes, hàc, atq; illàc diuersa maria peragrant, & varias; ac longinquas regiones perquirunt, deditos extitisse. Cõtra istos Negociatores. D. Cyrillus hunc in mõdum loquitur d. Eorum gẽnus ignobile admodum esse, & ex mala stirpe natos, maioresq; ipsorum superiores auaritiæ. Sed longè fusius aduersus istos negotiatores D Ambrosius digreditur, dicens, Mercaturis, ac negotiationibus periculosa transfretatio maris. lucella, idest parua et exigua lucra querens sollicita unta hominum, inquieta conuersatio, & quodam semper in turbine ventis ipsis mobilior, quibus uoluitur, huc, atq; illuc sępè iactatur, et eos reprehẽdit qui de mare conqueruntur, et crebra naufragia accusant. Namq; ipsi, nõ mare, sunt ĩ culpa. Deus n. ĩquit ipse fecit mare nõ ad nauigandum, sed propter elementi pulchritudinem, atq; ut freto includeret terras, ne longius vagos, & exules errare contingeret. Et si tempestatibus mare iactatur dolere non debes, nec de ipso conqueri. Elementum innocens nihil deliquit, temeritas tua tibi ipsi est discrimini, et alia quædam ad hoc propositum refert D. Ambrosius. Postmodum aliam contẽtionem seu quæremoniam aggreditur Esaias dicens. *Erubesce Sydon ait enim mare, fortitudo maris dicens. Non parturiui: & non peperi & non enutrini Iuuenes; nec ad incrementum perduxi Virgines &c.* Tex. 3.

lib. de Helia & ieiunio cap. 18

Omnes ferè istę orationes sunt ecclipticę hoc est defectiuę, nullum n. perfectum sensum in animo lectoris aggenerant, idq; profectò non aliam ob causam factum esse existimo, nisi ad insinuandum dolorem, ac tristitiam, quam ex inclytę huius vrbis uastatione homines excipere congruebat. Adducens ergo res inanimatas mutuo colloquentes, et conquerentes, siuè alteram, alteram coarguẽtem, & increpantem dicit mare, hoc est qui ipsum mare permeare, et adnatare solebant, nec mare solũ, sed ipsa maris fortitudo hoc est insula Tyrus, quæ olim erat fortitudo maris, protegebat ipsum mare, reddebat ipsum tutum ab omnibus inuadentibus, et perturbantibus; dicit (inquam) et alloquitur Sydon, hoc est, uniuersam Insulam, et regionem cuius caput erat ipsa Sydon. Erubesce (inquam) pudeat te ulterius inter aliàs urbes, et partes orbis recensęri, et annumerari, non

omnem

omnem uim, & conatum te præstitisse, ne tam magnifica,& præclara ciuitas in Caldeorum manus deueniret. Erubesce(inquam) tu Sydon, & reliquæ Ciuitates quæ tanquam filiæ à Tyro pendebatis,& quodamodo ab ea genitæ,ut leti. Vtica, Gaddes, & Chartago, Nõ parturiui & non peperi, q. d. ipsa Tyrus mihi quidem summopere indulgendum est, & ignoscendum, tam facile me in hostium potestatem deuenisse, & penitus euersam, & depopulatam esse, *quia non parturiui neq; peperi, nec iuuenes enutriui, &c.* q. d. non habui uiros bellatores qui me tueri possent, quandoquidẽ omnes interfecti fuere,& mulieres fecere aborsum,Pueri,& Iuuenes periere antequam adoleuerint, & in eo statu fuere cum iis qui nunquam pepererunt,neque iuuenes educarunt cum me miseram ciuibus nudam,ac prorsus destitutam conspiciam. Alij aliter exponunt non parturiui, & non peperi.q. d. somnia, & vanitates erant quæ de nobis ipsis cogitabamus, ut de potentia, de opibus, de gloria,ac de Ciuium multitudine; nam nos neq; parturiuimus, nequè genuimus filios,aut filias,nequè Virgines eduximus, quæ parerent filios, nequè addoscentes, sed quorsum hęc non uideo, nisi dicamus hanc esse detestationem, aut exprobrationem suæ ipsorum ignauiæ, ac socordiæ,quasi indicare voluerint per hæc verba, se ita in hac eorum angustia gessisse, ac si nullos unquam peperissent homines idoneos ad resistendum vel frustra laborasse in educationem iuuenum: Est & alia expositio quæ mihi nulla ex parte satisfacit, ut hæc uerba per modum interrogationis fuerint dicta. q. d. nonnè parturiui? nonnè peperi? nonnè Iuuenes enutriui? q. d. nonnè edidi Iuuenes, & filios Idoneos ad bellum? quippequi pro Patria pugnare deduxi? & potius ue lent mortem oppetere quàm in manus hostium diuenire? nonnè ad incrementum Virgines deduxi, quas uiri defendere ac tueri debuissent? Vbi per filios, & filias intelligi nolunt alias urbes quas diximus tamquam genitas à Tyro dependere, aut ciues, et habitatores illius, sed hæc expositio, præterquam, quod in ea multa supplere oportet non uidetur ullo pacto præfato textui cõuenire Nihil .n. per eã uidetur cõcludi posse. Deinde Cũ ait. Non parturiui,& nõ peperi uideꝯ qdẽ inutilis repetitio. nisi dicamus,quòd pro parturire innuat, se habuisse uim, & uirtutẽ ad pariendum,hoc est non fuisse sterilem, per parere autem uoluisse innuere, se actu peperisse filios,ac filias,& ad incrementum adduxisse; aut forte ista repetitio est facta ad amplificandum. Nisi dicamus ꝙ parturio, siue parturire sumitur,ꝑ illo statu ĩ quo fœminę mox parturæ dolore anguntur, seu cruciatibus afficiuntur, parere autem, seu pario dicitur de eo temporis momẽto quo foetum ẽ uulua educunt. Si ad mores uolumus hęc referre,dicemus ꝙ parturire est bene cogitare, parere bn operari. enutrire in bono perseuerare. Præter eas expositiones quas adduximus ad præfata uerba quę, mare, & fortitudo maris dixisse fertur, ui delicet, *non parturiui, & non peperi &c.* est expositio Theodoreti dicentis,quòd Tyrus malis oppressa fatetur se non peperisse illam multitudinem ciuium,& opum, nec se sua potentia sibi comparasse imperium, sed Diuino beneficio; Deus ergo(inquit) largiebatur hęc dona, non ego parturiui, nec peperi, quare Dominus dedit, Dominus abstulit, nec putã dum est absquè causa Tyrum aggredi Sydon, & ipsum compellare, quo fortassis uoluit etiam innuere quòd quẽadmodum ipse, quamquam sit fortitudo maris fuerit euersus, atquè deletus non existimet se foꝛ immunem ab huiusmodi calamitatibus, sed ipsum quoquè Sydon similia quandoquè passurum, nequè amplius glorietur, sed erubescat,& cõfundaꝯ,taceat,atquè deploret,uelut ipsa Tyrus,& habitatores eiꝰ.

D. Ambrosius super his uerbis. erubesce Sydon. sumit occasionem redarguendi immensam hominis cupiditatem,& fingit ipsum mare tanquam fatigatum, et nimis agitatum istam uocem emittere, uidelicet, erubesce Sydon hoc est, tu negociator, et cupidemeos fluctus arguis, cum tu sis longè inquietior fluctibus, et erubesce quo-

Ciuites aTyro dependẽtes.

Partus & Patio quo differunt.

niam periculo non mouerīs, Verecun diores uenti sunt, quam uestrę cupiditates. Illi habent ocia sua, unquam uestra quærendi studia feriantur, & cum ociosa tempestas est, nunquam uestra ociosa sunt nauigia. Non parturiui (inquit) nec peperi, nec enutriui iuuenes, quid me inquietant? quos nescio, quos non agnosco? et libro de Elia, & ieiunio Cap. 19. lib. 4. Exam. cap. 4. sic ait. Erubescę Sydon ait mare, q.d. si pericula uos non mouent ò mercatores, uel pudor comprimat, uerecundia confundat, erubescę Sydon ubi nullus uirtuti locus, nulla salutis cura, nulla iuuentus pro excubiis Patriæ bello dedita, armisquè exercitata, sed omnis solicitudo de quęstu, omne studium in mercatura, hoc est quod ait mare non parturiui, neque peperi. Alii sic exponunt erubescę Sydon hoc est tuę te temeritatis pudeat & amentię, qua olim inaniter exultabas, & propter opes quas tibi mare suppeditabat immoderatè gestiebas D. Gregorius ad mores corrigendos hęc uerba d. Erubescę Sydon ait mare, q.d. uita Gentilium plerumq; Sanctior, & purior est uita eorum qui sunt sub lege, et actiones secularium, quandoquè sunt laudabiliores uita religiosorū, dū isti promittendo non seruant quę in pręceptis audiunt, & isti rectè uiuendo ea custodiunt, quibus nequaquam astringuntur: Sic etiam unusquisquè nostrū dicere tutò poterit ijs qui sunt in maiori dignitate constituti, & qui uerbo, & exemplo debent alios instruere, dum à recto tramite recesserint. erubescę Sydon: Sydon nanq; denotat stabilitatem, & immobilitatem eorum qui sunt in lege positi D. Hiero. alium affert sensum huic dicto, unde ipsum. Sequitur textus. *Cum auditum fuerit in Egypto dolebunt, cum audierint de Tyro*, Tyrū, q.d. fore destructū, ac desolatū, *dolebunt nimium*, quia timebunt ne idem eueniat ipsis, quòd prouidens Propheta futurum sic est affatus *Transite maria, ululate qui habitatis in Insula*, Per insulā dubio procul intellige Tyrum D. Cyrillus est huius opinionis, obid Aegyptios dolore affici, non quòd Tyrus succumbat, sed quòd belli mala ad ipsos

Tyrū dediti luxurię.

Tex. 4.

Cyrillus.

A peruadant putabunt inquam qui excisa Tyro nihil sit impedimento quo minus ab eodem hoste eadem et forte peiora sint acceptiri. Alij secus sentiūt dolere, & contristari, urbem adeo celebrem, & famosam, tam facile subuerti: Sed Cyrilli sententiam uerioꝝ esse existimo, nam uulgo dici solet, dū propinqua domus comburitur, aquam præpara ne & tua comburatur. Nam B tua res agitur paries cum proximus ardet. Transite (inquit) maria, ululate qui habitatis in Insula. His uerbis hortatur ipse Propheta Tyrios maria pertranseant, quin potius longè ultrà maria proficiscantur, neq; expectent hostium aduentum. aut potius prædicit quod eis est euenturum, quia scilicet, ea tiui ducti, transituri sunt maria, & abituri in regiones longinquas; aut etiam secundum D Hiero. prædictum à Pro- *D. Hiero.* C pheta eosdem Tyrios cum fuerint obsessi, postquam nullam euadendi spē habuerint cōscensis nauibus aufugille. Cyrillus autem opinatur per hæc uerba Prophetam exprobrare, & in faciem obijcere Tyriis ac Sydoniis hanc ignominiam, quod, v3. ipsi aufugerint, & terga hostibus uerterint, neq; quicquā obstiterint, neq; item præcipit ipse propheta eos ululare, seu deplorare, quando hęc muliebria sunt, & adolescentulis magis, ac ętate prouectis, & iam se- D nio confectis conuenientia. Atqui bello denunciato oportebat eos qui in flore sunt ætatis, ac maturi, ac uiribus robusti ad pugnam instrui, & præparari, & disciplinam militarem exercere, & in hostium phalanges priusquam aduenerint impingere, & uim facere, prorsus què ab eorum finibus eos arcere, Deridet itaq; ipsos Deus aut Propheta Dei personam gerens uiros imbelles, E ac parum masculos; & uiles Tyriorum animos, fugiunt enim & ululant, qui quondam denominabantur & superiores erant in pugnis. Quod si queras, obq̄ cām tām seuè, & crudeliter irruerunt Caldei in pfatā Insulā, ut eā ferè ad terrā usq; deiicerēt, & funditus euerterēt. innuit D. Hiero. unà cum Cyrillo, hoc ideo factū, quia nouerūt Caldei cōplures Tyrios, qui mercaturę studiū sectabantur

Causa desolationis Tyri.

D. Hier. D. Cirilus

bantur, & nauigare solebant, ex Insula cum liberis simul & Mulieribus enatasse, & ad alias vrbes vnà cum opibus cõmigrasse, & nobiles quoq; (inquit D. Hieronymus, ciuitatem vacuam, & omnibus bonis expoliatam reliquisse, & audientes Babylonij expugnata vrbe, commorantes in ea trucidarunt, plerosq; ceperunt, & cætera quæ in more sunt victoribus deceptis, & sua spe fraudatis factitarunt. Vnde Propheta eos derideus, & ad memoriam illorum tumorem, & iactantiam reducens, & obiiciens inquit *Nunquid non ista hæc est*, 23. *Ciuitas*, Et magnificentia *qua gloriabatur à diebus priscis in antiquitate sua*; iure quidem poterat de antiquitate gloriari, quia secundum Berosum fuit condita anno post diluuium. 189. et secundum Iosephum anno 240. ante constructionem Templi Salomonis, vana tñ fuit eius gloriatio cũ iã fuerit ad nihilũ ferè redacta: et vt clarius, et manifestius suorũ ciuiũ declarat infortuniũ inquit. *Ducẽt eã pedes sui lõge ad peregrinãdũ*, hoc est incolæ, et habitatores urbis istius fatigabunt pedes suos, quib⁹ antea vti solebãt in tripudijs, saltationibus, & choreis, ad peregre proficiscẽdũ extra fines suos, nõ solũ qui sua spõte p̃ nimio metu arripiẽt fugã, sed, & q̃ captiui ducẽtur in Babiloniã et signanter dicit, pedibus eos lõgè cõmigraturos, qm̃ s. non hẽbunt currus et equites quib⁹ euehi, ac deduci cõsueuerãt quæ quidẽ magna est miseria, & infelicitas huius infelicitatis obliuio magna est felicitas, sicut ille dixit, rerũ irrecuperabiliũ summa felicitas est obliuio. Et hæc quidẽ q̃ Tyriis accidisse nouimus pleriſq; aliis ciuitatibus nostra ét tempestate accidisse compertum est.

Berosus Tyrus quando condita.

Salustius.

Sequitur textus videlicet. *Quis cogitauit hoc super Tyrum quondam coronatam: cuius negotiatores Principes, institores eius inclyti terræ?*

Tex. 5.

Cum hactenus Propheta, tam grauẽ, & inexpectatã, quin potius incredibilẽ futurã Tyrii destructionem prædixisset, & diuturnã suorum ciuium proscriptionem, velut admirans inquit, *Quis cogitauit hoc super Tyrum vrbem quondam coronatam?* quis unquam credidisset, hoc de Tyro futurũ? aut quis tam potens ita fuisset ausus de Tyro statuere ac deliberare? cum esset vrbs florentissima, munitissima, & bonis omnibus referta? Ciuitas (inquam) coronata, hoc est Regiis insignibus exornata, & velut Regina aliarum vrbium? vel Ciuitas coronata, quia velut Rex in plurima hominum multitudinem ornatum diademate caput, solet erigere, & aliis palàm facere, ita Tyrus fulgens, et excelsa opibus, auroq; et gemmis serico, ac purpura nitens Regina in cũctis gentibus existimabatur. Cuius negotiatores, Principes; aut quia similes erant, aut forte maiores multitudine opum Principibus aliarum vrbium, aut quia Principes, et Magnates sui ita erant Mercaturis dediti, vt verè dici potuerint Mercatores, et negotiatores: quemadmodũ hodie quoq; vsu venit, quod pleriq; Duces, et Principes quò ditiores fiant, et suam expleãt cupiditatem, potius mercaturis quàm generosis, et ingenuis artibus occupantur. Institores eius inclyti terræ, hoc est; Nobiles, & præcipui, ac illustres viri sunt qui præsunt, & instant negociis, quo circa dñr institores, qa instãt negociis gerẽdis, et sunt velut Mercenarii. Dicuntur homines inclyti, qui præclari nominis et famę gloria ac existimatione apud hoĩes resplẽdẽt. Tandem præmisse et propositæ dubitationi satisfacit Esaias dicens. Dominus exercituum cogitauit hoc, hoc suum fuit decretum ac deliberatio, vt detraheret superbiam oĩs gloriæ, et adignominiam deduceret vniuersos inclytos terrę. Non enim casu aut fortuna id contigisse putandum est, quemadmodum plerumquè imperiti homines arbitrantur.

Tyrus ciuitas coronata.

Cogitauit (inquam) Deus hoc, s. quod prędico, quòdq; futurum est, et quod uisuri sunt oculi nostri, et experturi qui eo tpe supererunt. Id autem fecit Deus, quia suum cogitare est facere, nec ideo tantum, vt detraheret superbiam omnis gloriæ ipsius terræ. Verum quia putarunt Babylonij seu Tyrii Hierusalem sub manu hostium corruisse, non ob sua scelera, sed quod ille Deus qui illius susceperat protectionem debi-

lis, et languidus esset, et quod ij qui uicerant, et expugnauerant illam Diuina manu essent fortiores, prætereo quod iste gentes non destiterant insultare illi Ciuitati, quasi perditæ et penitus cõcisę, et in eam mouere capita sua. Deus igitur vt vlcisceretur hanc iniuriam cogitauit perdere Tyrum. Quarè monemur, vt aliàs ostendimus, non exultare cum Deus aliquem percutit, neq; existimare diuinam virtutem esse quouis pacto imminutam, sed cogitare potius, quòd (Deo permittente, etiam boni viri quandoq; in tentationes incidunt: fastum ipsius Tyri vocat Propheta superbiam omnis gloriæ, quoniam tota superbia, tota animi inflatio, et præsumptio, quæ in omnium hominum cordibus poterat considere, in mentes, et corda Tyriorum adducta esse videbatur, quod quidem putabatur esse omnino rationis absonum: Etenim cum plurimi eorum negotiatores essent, et institutum vitę adeò turpe, et abiectũ inierint, cò gloriæ, et eminentiæ peruenerunt, vt etiam principibus dignissimos honores sibi tribuerẽt, & corona nobilitatis, atq; splendoris spectatissimi reddebantur. Sed Dominus exercituum hanc eorum temeritatem, et inanem superbiam decreuit infringere, et labefactare, et ad ignominiam deducere, qui se inclytos, et insignes haberi cupiebant, et existimabant. Quo monemur nedum in aliquo eminenti gradu consistimus, erigamus cornua, sed humiliemur semper sub potenti manu Dei.

A B C D

Prosequitur Esaias sub hoc vaticinio prædicere, et prænunciare, quanta cum celeritate coacti erunt Tyrii fugam arripere, et quasi spectator monet eos q̃ celerime recedant, et inquit. *Transi terram tuam, quasi flumen filia maris, non est cingulum vltra tibi.* q.d. tu ò Tyre filia maris, quę uidebaris habere matrem ipsum mare, ita ut nulli videretur suppetias ferre, nisi tibi et pręter te, et habitatores tuos nullius curam habere. Transi nunc terram tuam, patriam tuam, ipsumet mare velut flumen, aut riuulum quendam, hoc est, tam celeriter, et tam audàcter te mari cõmittas, et coneris illud transire, nulla periculi habita ratione, et cõsideratione non secus ac si riuulum quendam sis transiturus, tantus erit hostium impetus, et tanta animi ferocia ad uos debellandos ac trucidandos properabit. Nõ est cingulum ultra tibi. D. Hiero. sic exponit non habebis amplius uires, nec lumbos accinctos, et pręparatos ad pugnandum. Vel non est cingulum ultra tibi, ideſt non habes quò detinearis, et quò minus omni cura solutus aufugias. Alii sic exponunt, non est cingulum ultra tibi, ideſt non ultra uenient ad te naues, à quibus ob eorum frequentiam, et multitudinem uidebaris cincta, et circumdata. Insulę dicuntur filiæ maris quod in eo conquiescunt, et considunt, et suas habeant stationes, atq; etiam ab eo, et eius ope, ac ministerio nutriuntur. Plures aliæ expositiones afferuntur huic literę, sed hę ad præsens sufficiant. Nota autem iuxtà sententiam quorundam modernorum hanc ruinam, quam prędicit hic Esaias non eam esse, quę fuit sub Nabucho donosor Rege Babylonię, sed de ea quę fuit illata ab Alexandro Macedone, quo tempore uastum, et amplum mare traiiciendum fuit Tyriis captiuis, ductis in Macedoniam, sed de hoc in calce huius capituli aliquid dicemus. Nota etiam nullum esse paradoxon quod hic ait Esaias u. g. negociatores Tyri fore Principes, qm̃ urbs Romana solet nuncupari Ciuitas Prælatorum, et Ciuitas Neapolitana appellatur Ciuitas Principum, et Dominorum, et sic de aliis quibusdam; sic etiam Tyrus iure poterat dici ciuitas negociatorum, qui quidem habebantur et erant principes opulentissimi.

Insulæ dictæ sunt filiæ maris.

E

Deindè subdit, *Manum suam extendit super mare, conturbauit regna: Dominus mandauit aduersus Chanaan, vt contereret fortes eius & dixit &c.* *Tex. 9.*

In primis dubium est de quo hæc uerba dicantur, et quis nam sit, qui manum suam extendit super mare, et conturbauit regna, et quamquam paulo infra in hoc eodem contextu litera aperte habeat, quod

Domi-

Dominus mandauit aduersus Chanaã, & ille idem videatur intelligi qui manum suam extendit super mare: D. tamẽ Cyrillus videtur innuere hęc verba intelligi de ipso Tyro, quæ ciuitas erat adeò potens, quòd extendit potentiam suam super mare, & super omnia regna quæ circùm erant: hæc sunt verba Cyrilli. Seua fuit olim Tyrus, & terribilis, tum remotissimis, & vicinis, tum gentium Ducibus. Alij dicunt hæc verba referri ad Nabuchodonosor, qui quidem dicitur extendisse manum suam, & potentiam suam super mare, ideſt super Tyrum, & conturbauit regna, quia scilicet expugnata, & capta Tyro, Aegyptiorum. & Moabitarum vicinarumq; prouinciarum loca legitur conturbasse, & expugnasse: quinimo legitur apud Ezechielem. Deum tradidisse regnum Aegypti in manu Regis Nabuchodonosor, quia subuerterit ipsam Tyrum: Sed mihi quidem magis adlubet. D. Hieronymi sententia, qui tum ex verbis præcedentibus, tum ex his quæ sequuntur colligit de Deo hoc in loco Prophetam loqui. De quo statim sequitur. *Dominus mandauit aduersus Chanaam, vt contereret fortes eius*; mandauit (inquam) hoc est destinauit exercitum aduersus Chanaam, ideſt aduersus Tyrum, & Sydonem, & mandauit, & præcepit exercitui, vt contereret fortes eius, & hoc ea ratione qua Chananei opprobria, & cõtumelias iecere in Iudęã, & Israelitas omnes habuere exosos, nulliusq; pensi, ac existimationis, quin potius, & ipsum Deum quem Iudæi colebant, habuere derisui, & contemptui:

Et dixit supp. ipse Deus per Prophetam. *Non adijcies vltra, vt glorieris, calumniam sustinens Virgo filia Sydonis.* Nullam (inquam) occasionem arripies qua glorieris, quia deprælla eris, & vsquè adeò deiecta, quod neq; de diuitiis, neq; de potentia, ac nobilitate vlla se præbebit occasio, qua possis extolli, & supra alias vrbes eleuari; calumniam sustinens virgo filia Sydonis. calumniæ quidem, seu contumelię fuit magis exposita, cum semper ab exteris nationibus de superbia, atq; iactantia fuerit sugillata, ac diffamata. Nunc vero magis calumniam sustinebis, hoc est; pœnam pro calumnia illata cõtra Deũ, & populum suum, oblantrans aduersus ipsum quòd tamquàm impotens, & inualidus sustinere nequiuerit, ac defendere populum suum à Babyloniis: Appellat Propheta ipsam Tyrum virginem, & filiam Sydonis: Vocatur virgo iuxtá textum nostrum, quia vsq; ad eum diem nulli Principi, nulli alii Ciuitati subiecta, à nullo adhuc Principe quauis proditione, vel ĩsidiis corrupta, & deprauata, sed in sua semper libertate constituta: nunc vero calumniam, sustinebis, quia subiectioni, ac depopulationi eris obnoxia, appellat eam filiam Sydonis propterea quod dicebatur colonia Sydoniorum; est enim opinio probabilior Sydonem quæ sita erat in continenti, hoc est Terra firma (vt aiũt) fuisse antiquiorem Tyro & à Sydoniis fuisse constructam, & ędificatam. *Tyrus filia Sydonis.* *Tyrus virgo*

Monet deindè ipse Propheta ipsos Tyrios, vt quam primum secedant, & aliò proficiscantur dicens. *In Cethym*, hoc est, in Insulam Cyprum (dicunt aliqui) *consurgens*, omnibus aliis rebus omissis, & post terga habitis, *Transfreta*, pergas vltrà mare, longè abeas; *Quamuis & ibi quoq; non erit tibi requies.* Vbiquè erit tibi dolor, & angustia (vt illa dicebat) angustiæ mihi sunt vndiquè. *Dan. ca. 13*

Videtur hoc loco Propheta, iuxtá võtentiam quorundam, irridere ipsorum consilium & innuere fore omnifariam irritum, & nihil profuturum, nec ibi habituros requiem, quia Nabuchodonosor iubebit eiusmodi profugos ad ipsum remitti. D. Cyrillus ait hoc ideo futurum, quia Deo ad sudorem, & laborem impellente nemo potest vllã quietis spem accipere. & si manus Dei cuiquam aduersatur, & aliquem ledit, nullus poterit ea calamitate laborantes quicquam adiuuare. Semper enim diuinos impulsus rerum natura sequitur. & quod fieri velit, hoc semper, & omnino perficit. Hic D. Hieronymus notat, & sugillat eos qui quandoq; vt matoré quietem inueniant, & fœlicius uitã degant, suæq; saluti melius consultum *stantiã quo* velint, de industria ab vno statu, ad aliũ *rundam.* transeunt, vel relicto priori quodam *D. Cyrillus.* *Hieronym.* *taxat incõ-*

exercitio aliud assumunt, qui tamen nullibi requiem habent, quia sic permittit Deus, ne videlicet, in hoc mari procelloso possimus vnquam absq; commotione fluctuum enatare, vt sic per miserias coacti, non in se, sed in domino creatore confidant. Sic dicebat D. Aug. Inqetũ est cor nostrũ Domine, donec reuertatur ad te. Etquidam alius. (Iutia. Sola salus seruire Deo, sunt cætera fraudes. Et Iob. 7. Militia est vita hominis super terram & Christus. Ioan. 16. In mũdo pressurã habebitis. Sequit tex.

D Aug.

Ioan. 61.

Tex 7.

Ecce terra Caldeorum: talis populus non fuit. Assur fundauit eam: in captiuitatem tradiderunt robustos eius, suffoderunt domos eius: posuerunt eam in ruinam.

Difficilis profecto est intentio præsentis textus: non enim facilè apparet, cuius causa hic dicta apponantur. Aliqui sentiunt huic referri, quasi velit Propheta respondere tacitæ obiectioni, qua potuissent Tyrij sic dicere. Si in cethim transfretantes, & manentes, nequè ibi habebimus requiem, tutum erit nobis in terram Caldeorum proficisci, quia fortasis ibi erit requies; propterea. d. Propheta. Ecce terra Caldeorum, vbi oportet subintelligere responsionem tacitam huius consilii, quemadmodum innuit Cyrillus, vbi inquit etiam si captiuus factus caldeam occupes, nequè sic à dolore requiescès, neq; tibi erit respiratio, quoniam, & illa vastata est depopulantibus eam Persis, & Medis Cyro nimirum oppugnante. Verum hęc expositio meo iudicio parum conuenit ijs, quæ mox sequuntur, inquit enim talis populus non fuit. Assur fundauit eam. Propterea longè conuenientior est eorum sententia qui dicunt Prophetam hoc loco, aut tantisper Tyrios consolari, aut certiores reddere eos facilè destruendos, ac euertendos. Consolari quidem ne videlicet, impossibile, aut difficile illis videatur eorum regionem esse depopulandam, & eos in captiuitatem adducendos, quando cõstant, & manifestum est terram caldeorum, & populum illum talem fuisse, i. vsque adeo fortem, & potentem, ut talis numquam amplius extiterit, & tamen Persę, & Medi in captiuitatem traduxerunt robustos eius hoc est uiros fortiores, & animosiores, suffoderunt domos eius, posuerunt eum in ruinam: hac ratione fortasis potuit eos propheta cõsolari, quia minus feriunt iacula quæ præuidentur. Certiores ét eos reddit de futuro excidio, & amouet ab eis omnem spem, & inanem fiduciam, ac si dixisset. Non est necesse vos Tyrii confidatis munitionibus, & fortitudini Ciuitatis arte, vel natura hunc in modum consistenti: Neq; multitudini, & robori ac virtuti bellatorum, quoniam ecce terra Caldeorum in promptu est, oculis, & auribus omnium obiecta potentissima, & fortissima, & talis Populus qualis numquam antea fuit, & tamen in eũ statum miserum, & plusquam infęliceẽ redacta est; benè inquit, qualis nõ fuit, & non quasi non erit, quia Populus Romanus fuit eo potentior, & robustior. Cum interim ait. Assur fundauit eam: dubio procul iuxtà literæ coniunctionẽ per ly eam debemus intelligere terram caldeorum, & non ipsam Tyrum; quicquid dicat ipse Lyranus: magis placet sententia, et expositio. D. Hieronymi. Quòd si quis dixerit non potuit Assur fundare caldeam, cum legatur 10. Gen. de Caldea illum prodisse: potuit enim ex ea regione duxisse originem, & tamen ibi construxisse aliquam Ciuitatem, quemadmodum de eodem legitur, quod ædificauit Niniuem, & plateas Ciuitatis, & Calè, et Resen quæ est Ciuitas magna. Hæc ciuitas magna secundũ Glos. dicitur Niniue supra Gen. cap. 10. et Ionas cap. 3. sed quamquam hac in parte acquiescam sententiæ D. Hiero: in his tñ q̃ immediate sequuntur non ita facile: Vult. n. de Tyro dictũ esse v3. in captiuitatem traductos fuisse robustos eius, domos suffossas, & pforatas etc. dicẽs duplicẽ fuisse populũ Tyri, et eorũ qui fugerãt et trãsfretauerãt in Cethim, et eorũ q in vrbe remãserãt, quos dicit in captiuitatem fuisse traductos. Ego autem existimo vnà cum pleriſq; aliis, hæc omnia intelligi de exterminio Caldeorum per exercitum Persarũ, ac Medorum, ne tam facile, et absquè causa fiat trãsitio ꝺ Caldeis ad Tyrum.

Gen. c. 10.

Ion. cap. 3.

Quidam

Quidam Moderni, ut se expediant à difficultate quæ consurgit ex verbis Gen. vbi videtur, Assur de caldea egressum, atq; ideo non potuisse eam fundare, dicunt eum haud quaquam simpliciter & absolutè fundasse, & à fundamentis, vel ab imo eam construxisse, sed fundasse eam, idest aptam, & idoneã reddidisse excipiendis nauibus & illis conseruandis, cum enim (dicunt) ingentibus, & amplis fluminibus vt Tygri, & Euphrate alluatur illa regio magnum numerum triremium caldeos habuisse creditur. Sicq; dicimus Assur fundasse Caldeam, & quamquam fortissima esset, ac potentissima, ita ut Babylonij nihil se aduersi passuros esse sperarent, sed quoscunq; Inimicorum impetus futuros esse irritos, & inanes; veruntamen Persæ, & Medi adventantes in captiuitatem traduxerunt robustos eius, suffoderunt domos eius, posuerũt eam in ruinam, vt ferè nihil prorsus perstitisset. Et uelut inquit Hieremias in persona Dei. Murus Babylonis ille latissimus suffossione suffodietur, & porręeius excelsæ igne comburentur, & labores populorum ad nihilũ. redigentur, & in ignem erunt, & disperibunt. Murus (inquam) ille erat latissimus, vt etiam si plaustra alternatim succederẽt via in eo lata, ac spaciosa videbatur, vt nihil difficultatis aut impedimenti videretur. Sed his dictis redit ad id quod supra dixerat, videlicet, vlulate naues maris, vlulate vos Mercatores, quia deuastata est, & abolita fortitudo uestra, refugium vestrum & locus ille in quo negocia vestra, & lucra vestra facere cõsueueratis, vbi nimirum per fortitudinem, intelligit ciuitatem ipsam, natura & arte egregiè munitam: aut etiam intelligit locum in quo tãquam in portu naues sistebant, & tutæ asseruabãtur. Et sequitur aliud vaticinium penes tempus quo futura est Ciuitas ista sub tyrannide, & suprẽma calamitate & inquit. *Et erit in die illa*; quãdo. s. destruenda, & excindẽda erit ciuitas ista: *in ob lusione eris ò Tyre. 70. annis, sicut dies regis unius*; Immò sicut natura, vt plurimum, & pro maiori parte solet esse ætas vnius hominis post LXX. autem annos; hoc est expletis istis. LXX. annis, erit Tyro quasi canticum Meretricis, hoc est eueniet ipsi Tyro, quod solet euenire Meretricibus, non quibuscunquè; sed exoletis. Quod attinet ad ætatem LXX. annorum, extat sententia Dauid ps. 89. Verum aliqui dicunt hũc numerum annorum propemodum cõuenire Regibus, & aliis imperantibus. ne, videlicet, Regimen, & Imperium reddatur nimis onerosum & odiosum, quandoquidem diuturna imperia solẽt esse subditis admodum molesta. Aliqui dicunt tempus LXX. annorum præscribi ipsis Tyriis, vt eorum captiuitas æqualis reddatur captiuitati ludæorũ, quos ipsi deridebant, & subsannabant; quippe qui (vt diximus) causas suorum malorum non illorum socordiæ & impietati, sed impotentiæ ac debilitati ipsius Dei, quem toties offenderunt, attribuere, & quidam alii dicunt, hoc spatium temporis illis pro misera seruitute consignari, quia totidem annis Rex Nabuchodonosor dicitur regnasse. O mitto quod nonnulli dicunt ex sententia Aristotelis. Ordinarium tempus uitæ hominis esse LXX. annorum, velut etiam asseruit Regius Propheta Dauid loco supra adducto. Dies annorum nostrorum in ipsis LXX. anni. & hoc ideo, quia tempus generationis, & corruptionis debet esse æquale, quandoquidem tempus generationis dicunt esse triginta quinq; annos, & quadraginta ad summum, tantundem etiam debet esse tempus declinationis, quo homo incipit labi declinare ac deficere. Ob id nõ absq; consilio, & graui misterio LXX. annorum spatium contulit ipse Deus ipsis Tyriis, quo miseri, profugi, & captiui in captiuitate permanerent. Et væ illis, qui cum peruenerint ad eam ætatem, hoc est, LXX. annorum, & non se totos ad Deum conuerterint, & omnino se ei dedíderint, & præsertim ii qui aliquibus malis, erumnis, & calamitatibus toto eo tempore fuerint obnoxii. Sed præcandus est Deus ut nostri misereatur, & cum Dauide Deum interpellare libeat dicentes, Ne proijcias me in tempore senectutis, cum defecerit virtus mea, ne derelinquas me. Dicebamus

cap. 51.

Tex. 8.

Ætas septuagita annorum conueniens rebus: ita vt post 70. annos nulla ampl.- us sit illarum memoria: quod tamen non est uniuersaliter verum.

ps. 89.

ex ipso textu, *quòd expletis. 70. annis erit Tyro quasi canticum Meretricis.* D. Ambrosius videtur admirari Prophetã uti ijs verbis turpibus & obscenis, Sed nota, inquit ille, quòd talia verba quãdoq; exprimuntur, vt qui delicta non erubescunt, saltim erubescant ipsorum nomina. Non quod nobis quàm illis lingua sit castior, sed auctoritas inferior. Sed quo pacto prędicit Esaias, quòd ipsa Tyrus, erit velut canticum Meretricis. dicunt hac ratione, quoniam sicut Meretrices cantibus, & sonis suauibus, præter formam corporis, solent allicere ad se Adolescentes, sic facient homines Tyrii Mercimoniis diditi, frequentibus literis, & pollicitationibus lucri, & multarum facultatum conabuntur gentes ad se, vt pristinis negotiationibus incumbant, attrahere. Cyrillus etiã cõparat ipsam Tyrum post receptam libertatem, ideſt postquam imperium Caldeorum conciderit cantico meretricis exoletæ, quę non valens amplius spetiosa forma corporis gentes attrahere, cantibus, & Melodijs nititur eos allicere, Vel meretrix iam senio confecta præteritas delitias in sui consolationem solet commemorare. Dicũt alij, Mercaturam, lucri cupiditate facile homines apprehendunt, quemadmodum, & meretrices blanditus homines demulcent, & quemadmodum Meretrices, & fornicarii quo suas voluptates expleant, & re amata potiantur, nullos subterfugiunt labores, ita Mercatores quò aliquid lucri faciant, omnibus se exponunt periculis, & nullis parcunt laboribus: & præterea non immeritò comparat Esaias arti Meretriciæ ipsam Mercaturam, quoniam concupiscentia carnis, & concupiscentia oculorum maxima inter se se habent affinitatem. At ego non existimo mercaturæ exercitium, absque fuco, & mendacijs, & absque fraude & nimia cupiditate peractũ, esse vllo pacto damnandum, cum variis necessitatibus diuersorum locorum, & multorum hominum non parum conducere, esperientia ipsa testetur? pro qua re vide D. Thom. 2. 2. q. 77. & alios doctores, & p̃ cæteris Dñm Cae. in summa & alios etiam compendiarios auctores qui hac de re satis copiosè tractabunt. Et nos quoque post finem huius operis aliqua tangemus, non enim decet omnia simul complecti, ne lectori tædium, & nauseam ingeramus.

Amb. lib. de Helia & ieiunio ca. 20.

Mercatura non est omnino illicita.

Prosequitur deinde Propheta explicare modos, & artes, quibus meretricu læ solent homines aucupari, & laqueis irretire, dicens. O Tyre, quæ facta es velut meretrix obliuioni tradita, nulli amplius vsui, vel existimationi, aut hominum opinioni habita, sed prorsus contempta, & reiecta. *Sume Cytharã, circuy ciuitatem, bene cane, frequenta cãticum vt memoria sit tui.* Fac quantum uis, quantum potes, nihil efficies, oleũ, & operam perdes. Hac amplificatione, & repetitione verborum vult ĩnuere Propheta vtrumquè genus musicæ, cãticquè videlicet, et instrumentum musicum, ideſt sonum hominum aures demulcere, nec absque ratione fuit institutus, et receptus iste modus Dei laudandi in Eccl. non solùm veteri, verùm & in Eccl. Christi. Et huius ratio est, vt dicit Augustinus in prologo super libro psalmorum, vt modulatione quadam, et delectabili canore humanum animum ad pudicitiam prouocaret. Quoniam quidem Spiritus Sanctus uidens obnutantem, ac resistentem ad uirtutis uiam humani generis animum, et ad delectationes uitæ huius magis inclinari, quàm ad uirtutis rectum iter erigi, delectabilibus modulis cantilenæ uim suæ doctrinę permiscuit, vt dum suauitate carminis mulcetur auditus, diuini sermonis pariter vtilitas inferatur.

Aug. prologo ps.

Cantus cur institutus in Ecclesia.

Hac ratione Dauid, qui erat uir in canticis eruditus armoniam musicam nõ uulgari uoluptate, sed fideli uoluntate dilexit, eaquè Deo suo, qui uerus est Deus, mystica rei magnæ figuratione seruiebat. Diuersorum enim sonorũ rationabilis, moderatusquè concentus, concordi uarietate compactam, bene ordinatę ciuitatis insinuat unitatem. et ipse Augustinus 10. lib. confessionum testatur se magnum fructum recepisse, dum perciperet in Ecclesia aliquas laudes diuinas decantari. Sic enim ait, Cũ reminiscor lachrimas meas, quas fudi ad cantus Ecclesiæ in primordijs recuperatę

Aug. lib. 17 de ciuit cap. 14.

Aug. 10. lib. confes.

peratæ fidei meę, & nunc ipse commo A
ueor, non cantu, sed rebus, quæ can
tantur, dum liquida voce & conuenien
tissima modulatione cantantur, mag-
nam instituti huius' vtilitatem recog-
nosco, & lib.9.Confessionum cap.6.
habet ferè eadē verba dicens, Quātū
fleui in hymnis,& cāticis tuis suauè so
nantis Eccl.tuæ vocibus cōmotus acri
ter. Voces illæ influebant auribus me
is,& eliquabatur veritas tua in cor meū
um, & ex ea æstuabat affectus pietatis, B
& currebant lachrimæ, & bene mihi
D.Tho. 2 2. erat cum eis. Diuus Thomas 2. 2. q.
q.91. 91. art.2.ostendit necessitatem,siue con
gruentiam ipsius cātus, & soni in Ecc.
instituti,vel introducti,dicēs,quod laus
vocalis necessaria est ut affectus homi
nis prouocetur in Deum, & secundum
diuersas melodias sonorū animi homi
num diuersimodē disponuntur.Ideo sa
lubriter fuit institutū,ut in diuinas lau
des cantus assumerentur,ut animi infir C
morum magis prouocarentur ad deuo
Aug.lib. 10. tionem,Vnde Aug.in lib.x.Confessio-
num cap.33.Adducor(inquit) cantandi
consuetudinē approbare in Ecc. ut per
oblectamenta aurium infirmorum ani
mus in affectum pietatis assurgat. Et
quamuis D.Hier.videatur damnare can
D.Hie dam nat cantum in eccl. tum,nihilominus non simpliciter can-
tum damnat,sed reprehendit eos, qui
in Eccle.cantant more theatrico, non
propter deuotionem excitandam, sed D
propter ostentationem, vel delectatio-
nem prouocandam.

Cęterum qui cantus,& soni debeāt fre-
quentes haberi in Eccl.quæ est domus
Dei, & qui sint prorsus ab ea prohiben
di,memini me dixisse satis sufficienter
in tractatu de cultu Dei,nunc autem sit
satis adnotasse cātus non esse vsq;quaq;
ab Ec.amouēdos.Sed oportet(ut inquit
Aug.)cantum cum cythera coniunge-
re,& annectere,quod tunc fiet, cum be E
ne loqui,& bene facere,ac operari cura
uerimus.Cum ergo dicit Esaias,& hor-
tatur Tyrū,vt sumat Cytharam, bene
canat,& frequentet canticum,vult in-
nuere hortari,& monere Tyrios,vt quā
doque pęniteant,& hac ratione pœnas
& supplicia euadant,propterea cum di-
cit, ut sumat Cytharam, nihil aliud de
signat, nisi ut assumat sacramentum
pœnitentię,quæ velut cythara habet de
cem chordas,quibus redditur sonus sua
uis, & gratus, & expellit malos affec-
tus, & cogitationes, sicut Dauid sono
Cytharæ expellebat malum dæmo-
nem, qui vexabat Saulem Regem: dici
ergo Esaias, sume cytharam, frequen
ta canticum, bene cane, labora,
sollicitus esto, studium, & omnem ope
ram impende,quo reducaris in pristinū
& memoria tui sit,nec amplius ex ho-
minum mentibus excisa videaris.Sume
(inquam)cytheram decem chordarum
idest sacramentum pœnitentiæ,quo tā
gas,&diligenter percutias decem chor
das,idest consideres,& aduertas quomo
do,& quantum,& quoties decem præ-
cepta fueris trāsgressus,eiusmodi chor
dæ debent bene tensę,& exiccatæ repe
riri, ut scilicēt per ieiunium,&abstinen
tiam,ac vigilias, & orationes meminē-
ris affligere,& macerare corpus tuum:
circuire Ciuitatem,visitare pupillos,&
viduas in tribulatione ipsarum,frequē
tare Ecclesias,domos infirmorum, &
omnia loca pia aliquando perlustrare,&
frequentare canticum,idest orationibus
& suffragiis,& diuinis laudibus insiste-
re,iuxta illud Prophetæ,Septies in die
laudem dixi tibi,Et iterūm.Benedicam
Dominum in omni tempore, semper
laus eius in ore meo.Hæ decem chor-
dæ quibus oportet pulsare animam,&
suauem sonum in auribus Dei,& domi
ni nostri exhibere, designantur per de-
cem partes,seu conditiones,quibus ve-
ra,& salutaris pœnitentia conficitur, &
integratur,Quę sunt, voluntaria,aper-
ta, integra,accusatoria, non excusato-
ria, verecūda, discreta,deuota,frequēs,
necessaria, sua non aliena.& si quæ sūt
aliæ,poterit quisque pro arbitrio vide-
re, & intelligere apud Summistas,& va
riis in opusculis, quę nuper ædita fue
re pro instructione curatorum, & exa-
minandorum,eorum scilicet, qui sunt
promouendi ad confessiones audien-
das. Hucusque vidimus huius miserę
Ciuitatis calamitatem, quę per septua
ginta annorum spacium fuit detenta,
ubi videre licet immensam Dei miseri-
cordiam,quando ipsis Tyriis per mul-

ta se-

ta seculorum spatia à Deo auersis Deus ipse septuaginta annorum spatium dumtaxat præscribit, quo de eorum sceleribus pœnam luant, cum tantundem temporis fuerit etiam præfinitum captiuitati Iudæorum, ut hinc facilè coniicias, et pro comperto habeas eundem esse Iudæorum, et gentium dominum. *Et erit post 70 annos visitabit dominus Tyrum, & reducet eam ad mercedes suas: & rursum fornicabitur cum uniuersis regnis terræ super faciem terræ &c.* Nunc Propheta affert vaticiniũ quod lætissimũ, et faustissimũ est ipsis Tyriis nuncium allaturum, dicit enim *Visitabit Dominus Tyrum.* hęc est secunda pars principalis huius capituli, ubi contrario modo se habet Propheta ad ea, quæ sunt ante dicta, Ibi enim de pressura, & calamitate ipsius Tyri, nunc autem de instauratione, & reparatione ipsius & promotione, seu potius euectione ad longè meliorem statum. Visitabit, inquam. Dominus non ea visitatione, quę fertur in malum, quasi uelit animaduertere in ipsam Tyrum, & rursus de ea ultionem sumere, sed uisitabit in misericordia, & pietate, & reducet eam ad merces suas ideſt ad negocia eius priora, & rursum eadem Tyrus fornicabitur, ideſt variis modis, & artibus curabit lucrari, & magnopere ditari, non solùm suis cum ciuibus, propinquis, & affinibus, sed cum uniuersis regnis terræ palam, et in cõspectu omnium, ut uideant omnes, & perdiscant, ac doceantur quam accuratè, quam diligenter, et studiosè exercean artem suam, & suis negociationibus uacent. Nec mireris Prophetam comparare mercaturam fornicationi, quæ est turpis usus, seu mauis abusus, quoniam quemadmodum meretrices, & mulieres fornicariæ exponunt corpora sua indistinctim singulis hominibus ita etiam mercatores, & negociatores exponunt merces suas quibuscunque hominibus. Posset etiam dici (bona eorum venia) quod eiusmodi negociationes rarò fieri solent absque fornicatione, uel corporali, uel spirituali, ut habetur Eccl. 26. Duæ species difficiles, et periculosæ mihi apparuerunt. Difficilè exuitur negociator à negligentia et non iustificabitur caupo à peccatis labiorum, et præterea non habent quidam exponentes pro re omnino difficili, aut impossibili, quin Tyrij reducti ad pristinas negociationes, ob malam, & inueteratã consuetudinem rursus fornicari, & uelut canis ad vomitũ reuerti cogitauerint, quandoquidem habitus est difficile mobilis, et re uera nisi prius viriliter obsistatur tentationi bus efficitur quędam consuetudo in peccatis, et non potest facilè quis amoueri; frequenter enim irrepit terrena rum illecebra cupiditatum, et uanitatum offusio mentem occupat, ut quod studeas uitare, hoc cogites, animoq; voluas, quod cauere difficile est homini, exuere autem impossibile. Potest alio quodam modo negociator fornicari, & longè quidẽ peiore, aut deterio re, de quo paulo infra aliquid dicemus. *Et erunt negociationes eius, & merces eius sanctificata domino, non condẽtur neque reponentur, quia his, qui habitauerint coram domino, erit negociatio eius scilicet Tyri, ut manducent in saturitatem, & uestiantur usque ad uetustatem.* Hæc est alia Tyrus, alia ciuitas quam prior opulentior multò, atque celebrior. Dicit enim Propheta, et uaticinatur quę sit futura negociatio ipsius Tyri, quam maximum lucrum sit factura, quidque de suis mercibus, et mercaturis sit effectura, inquit enim quòd cum fuerit reducta ad suas merces, et negocia, non erit ut prius, quoniã iam olim omnes opes, et quicquid lucrabantur ipsius negociatores, recõdebatur, & absq; vllo proximorũ cõmodo sub terra fodiebatur et in proprios tantũ usus, aut potius abusus, impẽdebatur. postmodũ uerò ideſt dum fidem Christi recepissent, uel dum receperint, erunt merces et lucra sanctificata et dedicata ipsi Deo uiuo, et uero, et in suorum ministrorum, et seruorum commodum, et obsequium insumpta non amplius condentur, neque reponentur, sed his, qui habitauerint coram domino, et ministrabunt ei, erit negociatio eius, ut mãducent in saturitatem, ita ut nihil eis desit, & vestiantur usqüe ad vetustatem

ideſt

Ten 9.

2. pars principalis huius

Visitatio duplex

Mercatura fornicatio

Eccl. ca 26.

Amb. lib de fuga seculi

Tex. 10.

ideſt quandiu vixerint, quod ipſum cõ tigit, et factum fuit à filiis Iſrael, cum à captiuitate Babylonica in patriam redierunt. Alij dicunt eorum opes, ideſt Tyriorum non congregabuntur illis ita quòd ipſi futuri ſint earum poſſeſſores, ſed erunt illis omnia communia neque quiſquam eorum, quę poſſidebat, dicebat eſſe ſuum, iuxtà regulam viuendi ſub ſanctis Apoſtolis conſtitutam. Id autem non aſſerimus uniuerſaliter uerum, et re ipſa adimpletum ab vniuerſitate Tyriorum, niſi forte iuxta prępparationem animi: at ſi loquamur de pleriſque Tyriorum ciuibus, et populis non exiſtimamus fore inconueniens, aut impoſsibile, quòd elegerint uitam, quam diximus ſub ſanctis Apoſtolis conſtitutam. Et verò facilè potuit contingere, Deo ſua gratia præveniente, et mouente corda Tyriorum, et Sydoniorum, pleroſque ex his non ſolùm fidem, et veritatem catholicam apprehendiſſe, et palam fuiſſe profeſſos, verum ita ſe Chriſto Domino deuouiſſe, et dedicaſſe, ut omnia penitus propter eum reliquerint, iuxta regulam, et formam viuendi ſanctiſſimorum Apoſtolorum, legitur enim *Luc. cap. 6.* apud Lucam cap. 6 quod ſtans Ieſus in loco campeſtri, & turba diſcipulorum eius, et multitudo copioſa plebis abomni Iudęa, et Hieruſalem, et maritima Tyri, et Sidonis, qui venerant, ut audirent eum, et apud Matth. 15. legitur, *Matt. 15.* quòd egreſſus Ieſus in partes Tyri, et Sydonis uenit ad eũmulier Chananea à finibus illis egreſſa, Nec eſt ullo pacto credendum, quin dominus Ieſus dum peragraret illas partes multos ad ſe conuerteret, et ſpiritu ſancto ſuo ita viuificaret, vt eſſent cum eo, ſicut ipſe & pater vnum ſunt Præterea, quid ſibi vult dictum illud Regi, prophetæ, cum inquit, filiæ Tyrij in muneribus, vbi *Pſal. 44* D. Auguſtinus, multa pro loquitur *Auguſtinus.* in declaratione munerum ipſorum Tyriorum, licet per filias Tyri intelligat ipſas gentes. Sic etiam cum pſ. *Pſal. 86.* 86. dicit Deus per eundem prophetam Memor ero Raab, et Babylonis ſcientium me, ecce alienigenæ Tyrus, et populus Aethiopũ hi fuerunt illic. Super

A quibus verbis multa dicit Auguſtinus in commendationem gentium, quę ex infidelitate venerunt ad fidem. Sit ergò impletum, ſtat vaticinium Prophetæ, quòd aliquando Tyri reducentur ad merces ſuas, quæ tamen erunt ſanctificatæ Domino, & deſeruiẽt miniſtris Dei, vt habeant uictum, & veſtitum in ſaturitatem, quibus contenti eſſe poterunt, iuxtà illud Pauli Apoſto *Tim 6.* li, Et ſic exiſtimo intelligenda eſſe verba præſentis capituli.

B Sed ſuper his, quæ hactenus dicta ſunt, extant nonnullæ difficultates nõ vſq; quaq; prætereundæ. Primò quidẽ *1. Difficultas* dubitatur, quia ſcribit hoc loco Eſaias, quòd poſt 70. annos viſitabit Dominus Tyrum, & reducet eam ad merces ſuas. Verumtamen legimus apud Ezechielẽ *Ezech. 26.* cap. 26. quod dominus decreuit diſſipare muros Tyri, & dextruere Turres eius, & radere puluerem eius de ea, &

C dare eam in limpidiſsimam petram: & in fine huius cap. inquit, In nihilum redigam te, & non eris, & requiſita non inuenieris vltra in ſempiternùm, Et in calce cap. 27. inquit, Negociatores populorum ſibilauerunt ſuper te, ad nihilum deducta es, & non eris vſq; in perpetuum: dicendum quòd vtiq; Ciuitas Tyri, de qua loquitur Ezechiel, penitus fuit deſtructa, & euerſa, verùm poſt tempus iam deſcriptum fuit iterùm

D reædificata, at non eodem loco, neque tanta cum amplitudine & magnificentia, ſed neq; multum diſtans ab ea, quæ fuit prius, id quod accidiſſe legimus multis aliis oppidis, & ciuitatibus ipſius Orbis. D. Thomas dicit, Non eris in perpetuum, ideſt memoria unius hominis, cuius uita communiter eſt 70. annorum. Melius puto forſaſſe diceretur, vt ait Procopius, quòd licèt Deus videatur præfiçere tempus uitæ cuiuſ-

E què vel 70. annorum, vel 40. quemadmodum fuit Niniuitis, aut aliquid ſimile, non tamen ſemper adimpletur, cum Deus ſuæ prædictionis non ſubiaceat terminis. Bonus enim cum ſit, & miſericors, & tempora definit, & clades minitetur, & præſſuras, non tanquam illaturus re vera ea pronunciat, ſed vt timore ad vitæ pœnitentiam adigat. procuiuſq;

cuiusquè enim pœnitentia, vel pertinacitate decretis temporibus adiecit, vel addit, vt accidit Noè temporibus, cum vitam hominum centum viginti annorum futuram statuerit pro sua in homines liberalitate, & benevolentia breuiorem esse voluit, ut calamitates passim ingruentes auerteret, præsentesque temporis progressu maiores Deus prohiberet. A Ninuitis autem cum pœnitentiam egissent non alia ratione decretas certo dierum spatio minas remouit, quàm solet Medicus à significata, seù præmonstrata antè, vel sectione, vel vstione abstinere, cum facta est corporis in melius mutatio, quemadmodum mihi nuper accidit, quòd Medicus pharmacum, quod mihi dare statuerat, corpore in melius mutato exhiberi tandem vetuit: Sic etiam Deus agit nobiscum, vti mox diximus. Sic itaq; dicendum est de tempore, quo statuerat ipse Deus Tyrios fore exules, aut perpetuò ruituros, aut præfixo tempore septuaginta annorum ad suas merces redituros,

2. difficultas.

Sed rursus dubitatur à quo fuerit dextructa ciuitas Tyri, nam ex Sacris literis habetur haud quaquam à Nabuchodonosor fuisse dextructam, licèt cap. 26. Ezechielis legantur hęc verba, Hęc dicit dominus Deus, Ecce ego adducam ad Tyrum Nabuchodonosor Regem Babilonis: ab Aquilone Regem Regum cum equis, & curribus. Dicũt quidam expositores moderni ipsam Tyrum, & vniuersam Insulam fuisse absumptam, atq; dextructam inundatione maris, & fluctuum allisione, & oppugnatione quoquè Alexandri Regis Macedonum, quem ipsum Ezechielé (aiũt) indicasse per ea uerba dũ inquit, ab Aquilone, supple adducam Regem Regum cum equis, & curribus, & equitibus, & cætu populoquè magno, quos titulos, & encomia non nisi Alexandro Magno tribui debere uolunt, cum esset Rex multorum regnorum, & ferè totius orbis. Alij dicunt Nabuchodonor non expugnasse Tyrum, sed per aliquod tempus obsedisse, & metum incussisse, Alexandrum uerò Macedoné expugnasse, & euertisse. Nos autem A cum quibusdam non ueremur asserere fuisse prius à Nabuchodonor, deinde ab Alexandro captam, & destructam. Nota tandem quòd in hoc capitulo innuit Esaias sub paucis verbis destructionem, & euersionem quatuor regnorum, uidelicet Caldeorum Assyriorum, Iudæorum, & sub figura quadã etiam regnum Romanorum, & denique consumationem totius seculi, nec inconuenit uni specialiter dictum de B omnibus vniuersaliter, aut generaliter posse intelligi illud Saluatoris Marci 13. quod uni dico, omnibus dico. Vigilate.

3 difficultas.

Tertia difficultas est quo pacto, & qua ratione Tyrus potest dici fornicaria, post quam fuerit reducta ad merces suas, & ad negocia sua? Dicendum si volumus perfistere in propria significatione verborum, & secundum sensũ literalem, hanc Ciuitatem fuisse forni C cariam, quia fortè cum fuerint reducti ad proprios lares relictis propriis vxoribus, cum Alienigenis concubuerunt: aut melius dici potest fornicariam fuisse, quia redierunt ad pristinas negotiationes, & mercaturas, et expoſti fuerunt negotiationi omnium gentium, & exercuere mercaturam cum omnibus nationibus, & facta est Emporyum totius orbis. Tertio potest dici fornicaria, quia rediit ad vomitum, D ideſt ad infidelitatem. qua etiam ratione iure potest appellari meretrix, si forte in ea vastatione recognouerit Deũ, cum postmodum ab eo ad falsos Deos & creaturas defecerint. Sed planius dixerim Tyrũ redire ad fornicationem proprer malum habitum factũ in peccatis, qui habitus non satis facile tollitur per pœnitentiam, sed longe facilius per opera misericordiæ.

At verò si iuxta allegoriam, quemadE modum Prophetam loqui credendum est, loqui uelimus, dicemus per Tyrum intelligi debere Christi Ecclesiam, ex gentibus congregatam. quæ verè Meretrix, & fornicaria spiritualiter potest nuncupari, quia fornicata est cùm amatoribus multis & creaturę potius quàm creatori inseruire uoluit, quę tamen Ecclesia post septuaginta annit

norum ſpatium ideſt cum plenitudo
tẽporis à Deo inſtituti, & præfixi ad-
uenit, ad merces ſuas, hoc eſt ad ea o-
pera, quę vere Chriſti fidelibus con-
ueniunt ſe totam conuertet, quibus
poſsit mereari, & facere lucrum Re-
gni Cœlorum, quod quidem aſsimi-
latur negociatori quærenti bonas mar-
garitas, per Tyrum etiam poteſt intel-
ligi tropologice anima noſtra, quæ ip-
ſa eſt quandoque meretrix proſtituta:
quando ſcilicet variis huius ſeculi
vanitatibus commiſcetur, & nihil niſi
lucra, & commoditates huius mundi
quęrit, & obnixe amplectitur, quæ ta-
men Dei benignitate, & miſericordia
poſt ſpatiũ ſeptuaginta annorum, hoc
eſt peracta vera, & perfecta pœniten-
tia deſignata per numerum ſeptennar-
rium, qui decies repetitus conficit nu-
merum ſeptuaginta annorum, redit ad
ſuas merces, & negotia ideſt ad ope-
ra miſericordiæ pietatis, & iuſtitię.
Neque mireris tempus pœnitentię
preſcribi numero ſeptuagenario, quia
etiam Dominus noſter quærenti Petro
numquid peccanti fratri ſit ei culpa di
mittenda uſque ſepties, reſpondit, Nõ
dico tibi vſque, ſepties, ſed uſque ſep-
tuagies ſepties. Multipliciter quidẽ
poteſt homo fornicari, ſcilicet ſecun-
dum corpus, & ſecundum animam, &
quamuis corporis fornicatio ſit valde
execrabilis, ac deteſtanda, quia qui
fornicatur, violat templum Dei, & tol
lit membra Chriſti, & facit ea mem-
bra meretricis, multo tamen magis
eſt execrabilis fornicatio animæ, in
qua omne genus peccati pariter conti-
netur, & hęc generalis fornicatio per
petratur, cum anima, quæ in conſor-
tium verbi Dei eſt aſcita, & eius ma-
trimonio quodamodo copulata, ab alio
Chriſti veri uiri aduerſario corrumpi-
tur, & violatur. Vnde B. Auguſtinus
2. lib. Confeſſ. cap. 6. ita inquit fornica
tur anima cum auertitur abſte à Do-
mine Deus, & quęrit extra te quæ pu-
ra, & liquida non inuenit, niſi cum re-
dit ad te: quare quiſque conari debet,
vt ſi quandoque Dęmonio ſurggeren
te auertitur à Deo, oret, & quærat quã
citius ad eum reuerti, neque expectet
ſpatium ſeptuaginta annorum, neque
de die, indiem, quia neſcimus diem,
neque horam.

Poſtremo dubitatur quo pacto redu
ctis Tyriis, eorum merces, ac negotia
tio ſint eorum qui habitauerint coram
Domino vt fuerit impletum quod ha
betur pſal. 44. filiæ tyri in muneribus
ideſt eleemoſinis, & quo iure in eorum
manus deueniant cum fuerit præcep-
tum Dei miniſtris, ne uelint poſsidere
aurum, neque argentum &c. Reſpon
detur quod eiuſmodi merces, & negotiatio erunt eis uel eorum, in uſum tan
tum, & eum quidem, quantum ſit ſatis,
ita ut nullo indigeant, neque ullo tem
pore, etiam cum fuerint in Senectutem
adducti ſubminiſtrentur eis neceſſaria,
neque cogantur oſtiatim petere quibus
habent opus. Quidam verò aliter ſen-
tiunt, fortè non intelligentes verba
Prophetæ. Sed de hoc alias.

Poſt explicationem cap. 23. hæc ſunt notanda.

PRimum quidem quòd Eſaias de-
ſcripſit, aut prędixit decem, aut e-
tiam vndecim, iuxtà literam onera, ſi-
ue præſſuras, & calamitates obuentu-
ras Dei permiſſu, aut etiam iuſſione
certis quibuſdam, ac deſinatis vrbibus
ſeu regionibus, ut Babylonię, Mo-
ab, Damaſco, & quibuſdam aliis ſupra-
nominatis. Et certè mirum eſt Pro-
phetam fuiſſe vſquè adeo aridum, ma
cum, & diminutum, ut non aliis vrbi-
bus, ac regionibus prædixerit cadẽ &
graviora incõmoda ac dãna uentura.
Et vt prętereamus ruinã, ac deſtructio
nem multarum Ciuitatum, locorum,
& Oppidorum, quę in Aſia, & in Aphri-
ca, & in maxima parte Europæ conti-
gerunt ſatis ſuperque nobis eſt in hũc
numerum, & in eandem claſſem repo
nere, ac enumerare multas Ciuitates
quæ noſtris temporibus in Gallia, &
Italia deuaſtatæ fuerunt. Nolo inter
has Romanæ vrbis mentionem facere
quæ ſatis conſtat, quàm maximam fue
rit perpeſſa ruinam. primo quidem à
Gothis, deindè à Gallis, & noſtris quo
que

que temporibus ab Hyspanis, ac Theutonicis, & varii generis hominibus. Omitto alias Ciuitates, ne fortè quis dicat. Infandum Regina iubes renouare dolorem, Propterea videtur Prophęta, aut nescisse, aut noluisse totum prędicere, quod nouerat esse futurum. Sed (ut inquit Ruper. Abb. Tuitiensis) voluit propheta studens breuitati, sub nominibus prædictorum locorum manifestare omnes, & quoscunque locos qui sanctissimo Christi nomini, & sanctæ Ciuitati eius Hyerusalẽ coëssti, & sponsæ ipsius Ecclesiæ contrariãtur, quæ videlicet loca, siue partes orbis, sunt quasi quædam scissuræ, quæ catholicam ecclesiam impugnant. Et quia ipse tantummodo nouem onera recẽset, quę decimum onus impugnãt ideo cum per nouem multos intelligat, concludit, & determinat per nouẽ onera, siue per nouem loca quę à variis oneribus premuntur intelligere debeamus multa loca siue ea omnia quę Christo contrariantur. Nos autem accipientes, & animaduertentes interpretationem eorum locorum quibus onera imponenda prędicuntur, varia genera delinquentium significari uolumus quos Deus æquissimo iure condemnari decernit, & grauissimis oneribus præmi, ac detineri. Vt autem hoc singillatim ostendamus Babylonia quidem latinè confusiõ nuncupatur, dum ergo propheta prædicit onus Babylonis, aduersus eos vaticinatur, qui sunt mente confusi, seu permixti, quippe qui nesciunt se ipsos resoluere, ac determinare, cuiquidem debent obtemperare, & moremgerere, Christo uidelicet an Mammonę sunt quę ex eorum numero, qui non sunt calidi, neque frigidi, quibus inquam iure minatur Dominus, & per prophetam prædicit onera, præsturas, & calamitates.

Moab interprætatur de patre, uel à patre, cuius interprætationis ratio est, quia Moab fuit genitus à Loth ex filia sua maiore, ut habetur Gen. 19. et (ut dicit Diuus Hieronimus) de incestu & ebrietate fuit conceptus, per quem figurantur. quicumque adulterinos, & damnatos concubitus sectantur Prio- A res, qui scilicet per Babylonios significantur, sunt qui contra primum præceptum Decalogi impudenter delinquunt, et à Deo auertuntur. Se cundi grauiter, et flagitiosè delinquunt circa aliud præceptum secundę tabulæ. Primi grauiter offendunt Deum, et ipsos, reliqui verò ipsum proximũ, et consequenter se ipsos, et ipsum Deum, cuius genii, & prauitatis quot omnes (bene Deus) reperiantur in uniuer B so orbe terrarum non est opus demonstrare, res enim per se notissima est.

Damascus (secundum Diuus Hieronymy.) significat sanguinem bibens, aut sanguinis osculum, cuius nominis significatio refertur ad omnes qui sanguinem bibunt, et delectantur in occisione viuorum, et in perditione morientium quales sunt homicidę, sicarii, et humani sãguinis hostes, et sitibũdi. Hos Dominus, qui est pius, et miseri C cors quã maxime odit, et detestatur iuxta illud ps. Virum sanguinum et dolosum abhominabitur Dominus: et alibi uiri sanguinum declinate a me. Et item Viri sanguinum, et dolosi nondimidiabunt dies suos. *Tex. 30.*

Ponitur aliud onus, sed sub aliis uerbis, quibus idem uidetur innuere cum inquit. Væ terræ, quæ est uelut Cymbalum alarum: vel quæ est Cymbalũ alarum, ubi per illam dictionem, Væ D quæ est nota cõminationis, vel cõmiserationis, dubio procul indicat prophęta magnum aliquod flagellum, et grauissimum pondus imminere, uel superstare illi terrę. Sed videndum est quid per eam sit intelligendum. Quidam enim ex sententia Veterum patrum, ut Eusebii Cesarien. Iustini Martiris. et Oecumenii asserunt eiusmodi terram designare Ciuitatem Hierusalem, propterea quod exea mittebanE tur a Scribis, et Phariseis nuncii, et naues expeditissimę, primum quidem ad Aegyptios petentes ab eis auxilium aduersus Assyrios hostes suos: Deinde vero cum cœpit prædicari euangelium Dei, ad omnes partes orbis in quibus degebant Iudæi eosdem nuncios et naues cum incredibili celeritate miserunt, præcipientes eis, et cohortãtes

tes, ne vllo pacto, neque quauis causa, A uel occasione permitterent prædicari eiusmodi euangelium, sed modis omnibus, et cunctis artibus, ac viis conarétur eiusmodi prædicationē īpedire, Et ob conditionem istarum nauiū usq; adeò expeditarum, vocauit propheta ciuitatem Hyerusalem terram cymbali alarum. D. Hier. per terram cymbali alarum vult posse intelligi terram Aegypti, quoniam velox, & concitus aūū volatus, quarum ingens ibi est copia refert sonitum cymbali. Nonnulli non Aegyptum absolutè, sed interiorem partem Aegypti significari volunt v.g. partem illa Aethyopię, quam nunc incolunt Christiani sub dominio illius principis, quem uocant Prēsten Ioannem, seu presbiterum Ioannem, cuius opinionis est Franciscus Forerius lusitanus uir apprimè doctus, & eruditus. Sed pace tantorum virorum dixerim, nulla istarum opinionum mihi valde C probatur. Adhæreo potius illorum sententiæ, quos refert Diuus Hieronymus fuisse opinatos per huiusmodi cymbalum alarum intelligi exercitum Romanorum, sed quoniam horum sententia. D. Hieronymo minime satisfacit, non audeo, & ego illam prorsus admittere: verum quicquid intelligatur, nunc parum refert. Sed videamus, vt cēpimus, quid per hanc Metaphoram, seu circumlocutionem voluerit indicare D propheta. Dicimus enim quod licet terra cymbali alarum multa significare possit, nobis tamen congruentius videtur significare, & præfigurare eos qui huius mundi fluctibus perpetuo versantur, qui in hoc mundo tamquā velut in mari procelloso perpetuo dicuntur nauigare, qui semper negotiantur, die noctuq; laborant, & numquam quiescūt; nunc opes, nunc honores, ac dignitates, nūc Principū fauores p fas & nefas E procurantes; quotidie mittunt nuncios, epistolas; & munera modo huic, mō illi, vt aliquid aucupētur, multis sępè desiderijs, & cupiditatibus æstuantes. nullā vnquam requiem habentes & velut nos vulgo dicimus, (sempre fanno castelli in aria) & quoniam hoc hominum genus, & conditio magna commiseratione digna esse videtur, ideo prophēta quasi compatiens, & condolens huic eorum conditioni, væ terræ dicit, & nō onus; & ob id asserunt quidam, decem tantum onera expræssisse Esaiam, ait D. Hier: tropycē per eiusmodi terram Cymbali alarum vult designari eos qui nullam habent charitatem, vti dicebat Apostolus 1. ad Corinth. 13. Si charitatem non habeam factus sum velut æs sonans aut Cymbalū tinniens; & non solum cymbalum rauco concrepans sonitu, sed propter leuitatem sermonis cymbalum vocatur alarum, quales sunt Hæretici, qui sunt omni charitate destituti, & propter leuitatem sermonis in diuersas partes orbis velociter se, & sua dogmata protendunt. Et hac occasione. D. Hier, satis acriter ecclesiasticorum socordiam, siue negligentiam taxat, quia (vt inquit) nullus eorum tantum habet studij in bono, quantum hæretici in malo, quippequi se multū lucrari existimant si alios decipiant, & ipsi perditi alios perdant. Voruntamē contingit Hæreticis velut his qui se tuto nauigare iactitant, aut alas habere ad volandum, sępè tamen in falsis fluctibus hærent & in medio cursu patiuntur naufragium, vel in terram decidūt: minatur ergo propheta sub his verbis hominibus vanis, & stultis, & quoniam horum infinitus est numerus, ideo non vni particulari Ciuitati, seu regioni comminatur, sed vniuersæ terræ quæ est velut cymbalum alarum: minatur etiam hæreticis, & nullam charitatem habentibus, qūorum etiam longè maior est numerus, quam per nos existimari possit.

Sequitur deindè onus Aegypti per quem locum designantur quicunquè sunt conditionis adeò peruersæ, & male affectæ, quòd nolunt intelligere vt bene agant, & continue versantur in tenebris ignorantiæ, quandoquidem Aegyptus latinè, tenebra nuncupatur, profectò huic hominum generi iurè merito comminatur propheta, de quo dicit etiam Ptopheta Hier. c. 4. Quia tu scié Hiere. 4. nam sepulisti, & ego repellam te, nè sacrificio fungaris mihi, & oblita es legis Dei tui, obliuiscar, & ego filiorū tuorū,

Franciscus Forerius.

&

& Dauid præcatur Deum dicens, effunde iram tuam in gentes quæ te non nouerunt, & in regna quæ nomen tuum non inuocauerunt. et psal. 94. ipsi non cognouerunt vias meas, quibus iuraui in ira mea, si introibunt in requiem meam.

Et quoniam Aegyptii etiam tribulantes, siue angustiã patiẽtes, sint alios ad stiam redigentes sunt idcirco ratione minatur illis Esaias onus, & supplicium, velut his, qui perturbant, affligũt & ad angustiam redigunt Dei seruos, & ministros. Dicitur etiam Aegyptus significare hunc mundum, qui totus in maligno positus est. Vnde nihil boni potest expectari ab eo, sed miseria prorsus calamitas, & præssura.

Postmodum prædicit Esaias aliud onus quod futurum est deserti maris: dicebamus enim supra in expositionis huius loci, quòd mare desertum nihil propè aliud significat ad litteram, quàm mare aridum, inaquosum piscibus destitutum, & nullam ex se habens aptitudinem qua possit nauigari quemadmodum dicimus Ciuitatem desertam, ac desolatam nullis, uel paucis habitatoribus excultã, & quoniam mare significat hoc seculum, ob id dicitur mare desertũ, hoc est seculũ bonis õnibus destitutũ, iuxtà illud cuiusdam Poetæ. in mũdo spes nulla boni spes nulla salutis. Quod mare appellatur seculum, testatur D. Hie. ex psal. 106. dum Propheta inquit. Qui descendunt mare in nauibus facientes operationẽ in aquis multis, ipsi viderunt opera Domini, & mirabilia eius in profundo. Per desertũ ergo mare intelligẽdi sunt homines merè seculares. i. seculi voluptatibus dediti, & præter ea quæ sæculi sunt nihil vltra sapientes, quibus omni iure, & omni ex causa comminatur Deus per Prophetam. Sed quoniam in eo capitulo ipsemet propheta videtur explicare per mare deserti ipsum intellexisse Babyloniam, ut scilicet quæ superius nimis obscure prædixerat nunc apertius explicaret: propterea sciendum non sine causa voluit appellare Babyloniam mare, ratione scilicet multitudinis gentium, quæ illuc confluebat, & propter amplitudinem Ciuitatis, atque etiã propter aquarum copiam quę propè Ciuitatem extabãt. Dicit etiam, mare deserti, quoniam inter ipsam, & mare uerum, amplum, & satis horridum desertum visebatur. Afferuntur & aliæ rationes, quibus Babylon mare deserti appellabatur, sed nõ est opus eas omnes recensere, Nos in presẽtia expiscari conamur significationes quę sumuntur ab interprætationibus horum nominum. Nec satis probo prophetam voluisse hoc loco per mare deserti intelligere Bubyloniam, cum de ea superius fuerit locutus, sed ego nolo plus sapere, quam oportet sapere. constat enim quod D. Petrus nocat Babyloniam urbem Romam, dum prima epist. cap. 5. inquit. Salutat vos Ecclesia quæ est in Babylone collecta, vbi omnes per Babylonẽ ibi Romã intelligũt. Et fortassis de ipsa quoq; loquebatur Esaias, At quis dicet non inconuenit de eadẽ re pluries habere sermonem, quoniam ut inquit super cap. 29. Diuus Hieronymus moris est scripturarum obscuris manifesta subiungere. Est etiam onus Duma. Duma quidem interpretatur silentium, uel similitudo, per quam designantur homines, qui uelut iumenta nunquam loquuntur & exquorum ore numquam Dei laudes percipiuntur, aut referuntur, qui, præ pudore, & verecundia non audent confiteri peccata sua, sed illa potius celare, & abscondere omni studio, & arte nituntur, vt videantur boni corã hominibus, quippè qui ob hoc facinus perpetratum quotidie fiunt deteriores, vt dixit Dauid. Quoniã tacui inueterauerunt ossa mea, quibus tamen loquitur Deus. d. Conuertimini ad me filii conuertentes, & ego sanabo contritiones vestras. Qui ergo suam turpitudinem reuelare non eruibuerint facile sanabuntur, iuxtá illud psal. Delictum meum cognitum tibi feci, et iniustitiam meam non abscondi, et quæ sequuntur. Et alibi scriptum est Die tu prior iniquitates tuas, ut iustificeris.

D. Hier.

Sequitur post hæc onus in Arabia. Arabia quidem dicitur vespera, aut vespertina

pertina, & alias quoq; habet interpræ tationes. Sed hęc nobis satis erit: cum enim vespera, siue hora, vespertina sit principium noctis, ac tenebrarum, desi gnat eos, qui cum inceperint delinque re, & in peccatis delectari, de resipiscẽ tia numquam cogitant, & semper in tenebris uersantur, et in media nocte consistunt dum ad summum delicto- rum peruenerint, quo de sua ipsorum salute nulla ãplius potest haberi spes
Iuxta illud prophetę Impius cũ in pro fundum uenerit peccatorum contemni- Præterea sequitur aliud onus super uallẽ visionis, predictũ. Quid autẽ per uallem visionis propheta intellexe rit, non est satis perspicuum. D. Hier una cum pleriſque aliis per uallem vi- sionis intelligit Ciuitatem Hierusalẽ, & certe mirum est quo pacto Hierusa- lem possit appellari vallis cum fuerit constructa super montes: sed dicunt aliqui posse dici uallem, quia erant ua lissimæ valles, quę intercedebãt inter illos montes super quibus erat ædifica ta, & propterea nominat ipsam, vallem ab imo Ciuitatis: mystice uerò, et figuratiue dicebatur vallis ampliatiuè, pro eoquod est, uel erit, quia scilicet cõ plananda erat et in similitudinem val- lis redigenda. Dicitur vallis visionis, quia in ista Ciuitate multæ visiones, et prodigia cælitus fiebant. et ibi multi prophetę, hoc est videntes morabantur, qui passim multas visiones a Deo habuerunt. Per hanc ergo uallem uisio nis (teste D. Hier.) significantur, qui cum fuerint creati, et constituti a Deo in aliquo eminenti gradu, et dignitate instar brutorum animalium propter peccata sunt ad terrena depressi ut di- cebat Dauid. Homo cum in honore

Ieuer. 16.

Psal. 48.

A esset non intellexit. Quo loco sunt re ponendi, inquit ipse, omnes peruer- sorum dogmatum principes, qui cor- ruerunt de sublimitate sensus sancta- rum scripturarum, et ad humilia de- uoluti sunt. Potest etiam Hierusalem appellari vallis, quia inter cęteras gen tes Idolatras potest, et ipsa reponi, ut nequaquam mòs amplius appelletur. Postremò ponit Esaias inter prędicti- B pta onera, onus Tyri cuius deuastatio calamitas, et pressura superius fuit exposita. Et quoniam Tyrus significat angustiam, & tribulationem, designat eos qui malis cogitationibus perpetuò agitantur, & qui volentes diuites fieri, & dignitates aucupari, incidunt inten- tationes, & laqueos Diaboli, & desideria multa, & noxia, quæ detrahunt homi- nes in profundum. Sed quoniam post hęc decem onera Esaias cap. 30. prędi- C cit aliud onus, quod est onus iumento- rum Austri, dicimus per hæc iumenta Austri prefigurari eos, qui cum prius Christi fidem apprehenderint, velut iu- menta, & animalia quadrupedia retroce dunt, & reuoluuntur ad Aegypti Symu lachra, hoc est ad sęculi vanitates, & lu dibria, de quibus dicebat Saluator. Ne mo mittens manum ad aratrum, & as- piciens retro aptus est regno Dei. Et Paul. ad Heb. 6. Impossibile inquit est D eos qui semel sunt illuminatis gustaue runt etiam donum cęleste, & partici- pes facti sunt spiritus sancti, gustaue- runt nihilominus bonum Dei verbum virtutesq; sęculi venturi, & prolapsi sũt rursus renouari ad poenitentiã, rursũ crucifigentes sibimetipsis filium Dei, & ostentui habentes. Hęc de decem vel vn decim oneribus addere visum est.

Luc. 9.

Heb. 6.

CAPVT VIGESIMVM QVARTVM.

ECCE Dominus dissipabit terram,& nudabit,eam & affliget faciem eius,& disperget habitatores eius.Et erit sicut populus,sic Sacerdos, & sicut Seruus,sic dominus eius:sicut ancilla,sic domina eius: sicut emens,sic ille qui vendit,sicut foenerator,sic is qui mutuum accipit:sicut qui repetit,sic qui debet.Dissipatione dissipabitur terra, & direptione prædabitur. Dominus enim locutus est :verbum hoc luxit et defluxit , terra,et infirmata est : defluxit orbis,infirmata est altitudo populi terræ.Et terra infecta est ab habitatoribus suis:quia trãsgressi sunt leges;mutauerunt ius,& dissipauerunt fœdus sempiternũ.Propter hoc maledictio vorabit terrã,& peccabunt habitatores eius:ideoq;insanient cultores eius,& relinquẽtur homines pauci.Luxit vindemia, infirmata est uitis,ingemuerunt omnes qui lætabantur corde. Cessauit gaudium tympanorum,quieuit sonitus lætantium, conticuit dulcedo citharæ.Cũ cantico non bibent vinum. amara erit potio bibentibus illam.Attrita est Ciuitas vanitatis,clausa est omnis domus nullo introeunte.Clamor erit super vino in plateis : deserta est omnis lætitia,translatum est gaudiũ terræ.Relicta est in vrbe solitudo,& calamitas opprimet portas.Quia hæc erunt in medio terræ,inmedio populorum:quomodò si paucæ oliuæ, quæ remanserunt,excutiantur ex olea:& racemi cum fuerit finita vindemia. Hi leuabunt vocem suam,atque laudabunt:cum glorificatus fuerit Dominus,hinnient de mari Propter hoc in doctrinis glorificate Dominũ:in insulis maris nomẽ Domini Dei Israel.A finib⁹ terra laudes audiuimus,gloriam iusti.Et dixi:secretũ meũ mihi, secretũ meũ mihi væ mihi,prævaricantes prævaricati sunt,& prævaricatione transgressorũ prævaricati sunt.Formido,& fouea,& laqueus super te,qui habitator es terræ.Et erit. Qui fugerit a voce formidinis cadet in foueã & qui se explicauerit de fouea,tenebitur laqueo;quia catharactæ de excelsis apertæ sunt,& concutiẽtur fundamenta terræ.Confractione confringetur terra, contritione conteretur terra,commotione cammouebitur terra,agitatione agitabitur terra sicut ebrius & auferetur quasi tabernaculũ

unius

vnius noctis: & grauabit eã iniquitas sua, & corruet, & non adiiciet, ut resurgat. Et erit in die illa Visitabit Dominus super militiã cæli in excelso: & super Reges terræ, qui sunt super terrã. Et cõgregabuntur in congregatione unius fascis in lacũ, & claudentur ibi in carcere: & post multos dies uisitabuntur. Et erubescet luna, & confundetur sol, cum regnauerit Dominus exercituum in Monte Sion, & in Ierusalem, & in cospectu senum suorum fuerit glorificatus.

EXPLANATIO IN VIGESIMVMQVARTVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

ECCE Dominus dissipabit terram, & nudabit eam & affliget faciem eius, & dispergет habitatores eius &c.

QVAE fuerit intentio huius sanctissimi Vatis, in hoc capitulo non facilè est videre, cum præsertim expositores inter se (ut sæpè alibi) non conueniant. Quidam n. volunt Prophetam hic prædicere vastationem terræ Iudeę, & præsertim eã, quæ futura est postrema post passionem Christi per exercitum Romanorũ: apparetq; plerasque, fere omnia hic prædicta de illa postrema vastatione debere intelligi. Nec refert hoc loco nominari terram sic absolutè, vniuersam Iudęam, quoniam mos est scripturæ diuinę partem vnam ipsius Orbis, aut vniuersæ terræ habitabilis, appellare terram sine vlla additione. Quòd autem de ipsa terra Iudææ sermonem habeat Propheta, patet ex verbis paulò infra appositis, vbi habetur, quòd relinquetur homines paucissimi, id quod in præfata vastatione facta per Romanos contigisse manifestum est. Cyrillus Alexandrinus vna cũ pleriſq; aliis existimat Prophetam, postquam recensuit quæ pleriſq; gentibus grauamina ex ira diuina contigerunt, A nunc quasi repetendo, & recapitulando quæ dixerat, tandem arbitratur de vniuersali iudicio, & de consumatione sęculi sermonem hoc loco haberi, Cuius opinionis est etiam Diuus Hieronymus, vult. n. quæ dicta fuerunt de particularibus quibusdam gentibus, nunc de vniuerso Orbe terrarum prædici, & prænunciari. Alii volunt (iuxtà sententiam Hebreorum) Prophetam hic loqui de euersione terræ B Idumeę quandoquidem Idumæi fuerunt valde infesti, & molesti Iudęis dum fuerunt in captiuitatem adducti. Ego autem posteaquam super verba huius capituli diutius consideraui, in hanc tandem sententiam deueni, ut non supra Iudęam, neque supra Idumeam, neq; aduersus locum vllũ particulare; sed aduersus vniuersum Orbem terrarum Propheta fuerit vaticinatus. Et ratio est, quia absq; vlla causa fieret ista C repetitio. Dicit ergò Propheta, Ecce Dominus dissipabit terram, & nudabit eã Diuus Ambrosius considerans. Ecce, inquit, quasi manu sanctus Propheta demonstret, Et quasi oculis aduenientem videat iudicii diem, ita dicit' Ecce venit Dominus dispergere

terram, immò quia in spiritu, quæ futura sunt, tamquam præsentia Prophetis reuelantur, ideò quę videbant, nobis quoq; demonstrare cupiebant, vt nos ad conuersionem ab errore reuocarent. Dicit ergo, Ecce Dominus dissipabit terram, omnia euertet, ac destruet, & in multas partes, & quidèm minutissimas eam diuidet, & ad nihilum ferè ipsam deducet: nudabit eam, hoc est, omnibus bonis vacuam reddet, & nihil omnino boni reliquum erit: Vel nudabit terram, id est patefaciet impietatem, & iniquitatem, cuiusq; quæ prius latebat, & de illis pœnas exiget. Tunc patebunt simulationes hypocritarum, & eorum, qui sub prætextu alicuius boni apparentis volebant aliis præesse. & superesse. Dicit Cyrill. quòd tunc aliquis nudatur, quando iusto Dei iudicio, ac irreuocabili sententia ponitur. Quandiu enim Deus mala tollerat, & differt pœnas delinquentibus, latet quodammodo impiorum uita, & cuiusque vitæ facies, aut species modo quodam tegitur, & occultatur. Cum verò iram infligit, & de vno quoque dignum, ac debitum sumit supplicium, cuiusque supplicio affecti facies, ac persona denudatur. Qualis enim sit, & fuerit vnusquisque genus animaduersionis præmonstrat, siquidem verum est Deum redditurum vnicuique secundùm opera sua.

Affligere faciem luctus uertaphoricus.

Et affliget faciem eius non solùm ob pœnam, quam substinet, sed ob ignominiam, quam ex detectione suorum scelerum necessario patietur. Et hoc est quod habetur in textu 70 Interpretum, vbi legimus. Et affliget faciem eius, ipsi legunt, & reuelabit faciem eius. Quòd si hæc non ad homines, qui terram inhabitant, vt verius est, placeat referre, dicemus terram affligendam, cum arbores excinduntur, domus euertuntur, segetes comburuntur, & habitatores terræ dispergun tur per diuersas partes Orbis. Hæc quidem omnia tùm ad terram Iudææ, cum fuerit destructa, ac dissipata á Romanis tùm etiam ad vniuersum orbem, cum aduenerit tempus consumationis sęculi, & futuri iudicii, absque vllo negocio possunt aptari. Tametsi nonnulli posteriores ægre admodũ admittant, quę hoc loco dicuntur, ad vltimam Orbis consumationem debere referri, cum ibi nulla sit futura præda, nulla direptio, & nulla terræ dissipatio, aut hominum dispersio. Sed alii, quibus ego assentior, (vt iam dixi) contra volunt hęc eadem in die iudicii omnino esse futura, tunc enim habitatores terrę erunt dispersi, hoc est diuisi, & segregati, & ad varia loca, deputati pro qualitate premiorum, vel supplicíorum, quia tunc fiet separatio bonorum, & malorum. nudabit faciem terræ, quia tunc omnes stabimus ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque, pro vt gesserit in corpore suo, siue bonum, siue malum, testimonium reddente conscientia ipsorum, & cogitationibus interse inuicem accusantibus, aut etiam defendentibus in die cum iudicabit Deus occulta hominum.

Et erit (supp. in die illa) sicut populus sic sacerdos, & sicut seruus sic Dominus eius: sicut Ancilla sic Domina eius. Sicut emens, sic ille qui vendit, sicut fenerator, sic is qui mutuum accipit, sicut qui repetit, sic qui debet. Et vt vno verbo dicam, per hæc vult innuere Propheta quanta erit in consumatione sęculi vniuersi orbis rerũ confusio, & totius terræ perturbatio, nulla erit graduũ distinctio, aut personarũ acceptio, et eadẽ erit obseruãtia, & respectus Sacerdotis vt populi, Domini, vt Serui, pauperis ac diuitis, omnes æqua lance pendentur, nulla certe erit apud Deũ acceptio personarum, sed sola erit ratio meritorum. Nulla tunc auctoritatis eminentia, nec diuitiarum copia poterit quicquam prodesse, sed pari loco, & æquali statu omnes sistemus ante Iudicẽ, seu parui, seu magni, & cuiusuis sortis, ac conditionis: sola erit (vt dixi mus) meritorum discretio: Neque solũ penes Iudicem Deum erit eiusmodi æqualitas personarum, verùm & in Ecclesia Dei. Et cum primum Christus apparuerit in hunc mundum, hoc est pœnes acceptionem, aut collationem gratiæ nobis conferendæ.

Quo-

Quoniã in Christo Iesù, non est seruus neq; liber, neq; est distinctio Iudæi, & Græci sed est diues in ões qui inuocãt illum; & plerumque accidit ex domino quempiam fieri seruum, & ex diuite pauperem, quamadmodum apud Lucam legimus Dominam dixisse. Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes: plerumque etiam contingit ex Sacerdote fieri subditum, vt supra cap. 22. vidimus de Sobnaꝫ, qui ex Sũmo Sacerdote, & Preposito templi fuit de ministerio depositus, & abductus in captiuitatem. Sed quid aliorum exẽpla quærimus? cum id ipsum passim videre liceat in Curia Romana? Vbi plerique ex seruis, & famulis, & aliorum obsequio mancipatis, efficiuntur Domini, & quidem primari, ac summi Saderdotes, & è contra qui antea erant Domini, & aliorum Duces, & Patroni, efficiuntur Serui, & quandoque eorumdem, quibus aliquando fuerant dominati. Et ne longius uager, id mihi quidem (Deo sic volẽte) aliqua ex parte contigisse, nemo est qui nesciat. Quasi dictorum summam colligens Prophe ta repetit dicens. *dissipatione dissipabitur terra, et direptione prædabitur*. Dissipatione dissipabitur, hoc est verè, & realiter dissipabitur, & diuturna, aut etiam perpetua erit ista dissipatio, scilicet nũ quam amplius redibit in idem, aut dissipabitur quoad bona stabilia: et prædabitur penes res mobiles: vt notat D. Tho. Et ne credas quòd ait Propheta iritum fore, & inane & velut quid fictitium, subdit Propheta dicens. Dominꝰ enim loquutus est verbum hoc q.d. verbum omnino tremendum, neque ullo pacto contemptui habendum quia nõ est verbum hominum, non consiliũ hominis, ac deliberatio, sed est ipsius Dei, cuius dicere est facere. neque .n. Deus est uelut homo, qui mutetur, & mentiatur. Deinde sequitur Esaias describens magis specialiter effectus iræ Dei, & inquit, *Luxit, et defluxit terra, & infirmata est, defluxit orbis, infirmata est altitudo populi terræ*. Terra luxit quãdoquidẽ afflicta ẽ, & tristitia cõbusit cor suũ ĩ amaritudine posita est, neq; videtur ãplius exhilarescere neq; lętos & vagos reddit prætereũtes: defluxit, hoc est paulatim decidit, virtutem, & vigorẽ amisit, neq; amplius fructus, ac fruges emittere conspicitur, tristia enim & tetrica apparent omnia, dum belli gladio absumuntur homines, ædificia incenduntur, ac diruuntur, agri non nisi spinas, & tribulos emittunt, & reliqua belli detrimenta vndique conspiciuntur. & præterea infirmata est terra, hoc est, inutilis redB dita, neque solidi quicquam habet, defluxit orbis, hoc est tota mundi regio, quæ dissipatione dissipata fuerit, et à sua stabilitate, & diuturnitate ceciditi denique infirmata est altitudo, hoc est nobilitas, & excellentia, nec non elatio populi terræ q.d. cum vastitas alicui terræ fuerit iniecta, altitudo, idest nobilitas, & magnificentia Primatuum & excelsorum, infirmabitur, & ad nihilum paulatim recidet, & quæ anteaC fortia putebantur, infirma reddentur, ac debilia quoniam Deos superbis resistit, humilibus autem dat gratiam, Quęcunque autem hic de misero, & flebili statu ipsius terrę adducuntur, de Incolis, & habitatoribus eiusdem conuenienter intelligantur necesse est, quæ si velimus ad regiones Iudeæ, ut aliqui dicunt, referri, nulli dubium, ea omnia in destructione, ac euersione ipsius Hyerusalem, et vniuersæ illius terrę Iudeę D contigisse, vt verè dici possit, terram illam luxisse, & defluxisse, ac infirmatã esse et uidetur quasi orbis defluxisse, et altitudinem, ac nobilitatem populi illius terræ, fore infimatam, ac depressam. Altitudo quidem populi Iudęorũ valdè infirmata est, et declinata Populus .n. ille habebat legem, et prophetas, habebat multa dona spiritus sancti, et multis immunitatibus, et priuilegiis, erat honestata, qui tñ fuit in imaE dectus. Hoc idem multo magis de vniuersis populis, et gentibus vniuersæ terræ dicere possumus, et tamquã omnino futurum expectare; sic .n. scribit Iosep li. 7. de bel. Iudai. ca. 1. Erat inquit miserabilis terrę facies, nam quę antea arboribus, & paradisis ornata fuerat, ea tunc deserta, præcisis vndique arboribus cernebaẽ, nec vllus, qui pridẽ Iudęam viderat alienigena, et suburbana *Ioseph lib. 7 de bello iudaico*

pulcherrimæ Ciuitatis eum eius soli-
tudinem tunc violaret continere lacry
mas poterat. Omnia nãq; insignia pul-
chritudinis bellũ deleuerat, nec siquis
subito aduenisset, qui priꝰ locũ sciuerat
eũ cognosceret, sed præsens quæreret
Ciuitatẽ Vbi neq; antiquitas neq; ingen
tes diuitiæ, neq; per totũ orbẽ terræ di
fusa fama, nec magna religionis gloria
quicquam uiuit quo minus pariet, ut d.
Iosep. hoc eodem libro cap. 18. vbi etiã
ĩquit quòd õnibus ferè occisis, & facul
tatibus omnibus direptis iussit Cæsar
totã funditus dirui ciuitatẽ, ac tẽplum,
relictis tantũ quibusdã turribus, quæ
præter alias eminebãt, & parte quadã
muri qua cingebat ab occidente Ciuita
tem, Solida ac integra permanẽte. At si
volumus Prophetã hoc loco loqui de
conflagratione totius orbis ante, uel
propè diẽ iudicii quis dubitat eũ futu-
rum statũ. & conditionẽ tunc vniuersę
terræ, nec solũ terra tunc lugebit, & ef
fluet, & cætera quæ hic referuntur, sed
ea omnia multo verius in reprobis, ac
damnatis apparebũt; qui detrusi ad per
petuas inferorũ pœnas, turbabuntur ti
more horribili, & mirabuntur in subita
tione insperatæ salutis &c. hoc loco mi
hi prodest afferre dubiũ quoddã à D.
Amb. super his verbis nobis propositũ,
cum orbẽ defluxisse in hac mundi va-
statione dicimus. Dicit. n. ille, & si nos
grauia peccata cõmiserimus quid or-
bis deliquit? quid cœlum? quid terra?
vt & illã disperdat. & cur perit tam pul
cher ornatus? Angustia est animi (in
quit ille, isth æc opinio nãq; pro mun-
do est quòd aduersus mundum nos arbi
tramur namq; propterea orbis terrarũ
soluendus est aliquando, vt sit requies
fatigatis, non. n. decet semper laborare
quemadmodum neq; athletæ; in stadio
semper decertare cogũtur, defluendus
est igitur, & finiendus quãdoq; orbis, ut
boni optata quiete potiantur, Sed non
sistit hic gradum sanctissimus iste va-
tes sed vlterius progreditur. d. *Et terra
infecta est ab habitatoribus suis, quia trã-
gressi sunt leges mutauerunt ius, dissipaue
runt fœdus sempiternũ.* Infecta est quidẽ
terra Iudææ, & cõtaminata, & consequẽ
ter abominabilis effecta, in opprobriũ,
in ignominiã, redacta, et horrori vniuer
so orbi existens, & velut pestifera ab om
nibus euitata. Idq; et contigit ab habita
toribus suis, seu propter scelus, ac de lic-
tum suorũ habitatorũ. Velut dicunt
alii, sub habitatoribus suis, quòd perin
de est. ac si dicamus tales fore eius habi
tatores, & eas esse eorum actiones, & o-
pera, quòd sub eorũ pedibus nõ videa-
tur posse subsistere, sed totã dimoueri,
et contremiscere. quemadmodũ innuit-
tur Prou. 30. Quod autẽ terra dicatur
pollui, & contaminari obscelera habita
torum, testis est Dau. psl 105. Posuit ter-
rã fructiferã in salsuginẽ à malitia ha
bitãtiũ in ea, & quamq; reuera cõtigat
aliquã terram fore odibilẽ, & abhomi-
nabilẽ obmalitiã habitantrũ in ea, ve-
rũtñ, et ea sm̃ se dicitur pollui, et cõta-
minari, quãdo. s. in sterilitatẽ, et solitu-
dinẽ ac siccitatẽ redigitur, ita ut nullas
habeat fruges neq; ad aliquos fructus
producendos habilis esse cognoscatur
inquit. n. Cyril. terrã dici iniquã et im-
piã, ẽt si sensus expers puniri nesciat
quæst ipiorũ tutrix, ppea inquit Paul. ad
Rõ. ꝓ omnis creatura etiã nõ volẽs su
biecta est vanitati; sed futurũ est tẽpus
quo, & ipsa liberabit aseruitute corru
ptionis in libertatẽ gloriæ filiorũ Dei
qđmaximè erit in cõsumatione seculi,
tũc vere dicere poterimus vniuersã ter
rã alias ifectã, et corruptioni obnoxiã
suæ claritati restitutã. Cur autẽ nũc sit
huius qualitatis, et cõditionis miseræ,
affert rationẽ Esa. dicẽs. *Quia trãsgressi
sũt leges mutauerũt ius dissipauerũt fœdus
sempiternũ*, quo dicto apparet Deũ non
absq; causa nobis inferre pœnas, et sup
plicia, dicũtur ergo incolæ, habitatores
terræ fuisse trãsgressi leges nõ vnus tñ
uel alter sed ferè oẽs, vt dicit Dau, ps.
13 Dñs de Cęlo prospexit sup filios ho
minũ, vt videat si est intelligẽs aut req
rẽs Deũ, et tãdẽ uidit ꝓ oẽs declinaue-
rũt simul inutiles, facti sũt, nõ est qui fa
ciat bonũ nõ est vsq; ad vnũ. Quid ergo
p leges? Quid per iustet per fœdus sẽpi
ternũ, intelligi debet? dicit Nico. de Ly
ꝓ p leges intelligit Esa. leges diuinas
p ius leges positiuas, p fœdus sẽpiternũ
ius naturęqđ in mẽtibus humanis est ĩ
delebiliter inscriptũ. D. Hie. videtur in-
nuere

*Terra inpu-
ra ab habi
tatoribus*

Prou 30.

psal. 105.

Terra impia

Rom. 8.

psa. 13.

*Quid per le
ges, & mira.*

*& fœdus sẽ
pite num.*

Ly ranus.

*D. Amb. lib.
de Helia c a
21.*

nuere per legē accipi debere legem naturalem: per ius legem scriptam: per
Hieru 3: fœdus sempiternū intelligere debemus legē euangelicā sempiterno tēpore duraturā. Nōnulli expositores moderni pleges intelligūt legē, seu præcepta iudicialia, quibus uita humana, & trāquillitas in republica soletē cōseruari, piure ceremonias intelligunt quibus Dei cultus prouehitur ac retinetur: p fœdus sēpiternū inte lligunt legē Decalogi, & præcepta moralia. Nonnulli etiā exmodernis peccatū quo terra infecta est, ab habitatoribus suis, asserunt fuisse peccatū illud execrandū quo crucifixerunt, nec dubiū ꝙ propter illud grauissimū crimen in alia crimina facile proruerūt, quibus, & leges, & iura, & quęcunq; fœdera, & pacta inter eos, & Deū inita, peculerecesserūt, ac dissoluta fuere.

Nulla istarum expositionum est reiicienda, quia nulla recedit aliqua ex parte à uero, sed ego crederē illam magis ipsius uatis intellectū attingere, quę ponit legē naturalem, quæ naturaliter est nostris cordibus insculta: legē scriptā & postremò legē Euangelicā, quæ iurē optimo potest nuncupari fœdus sempi
Tex. 3. ternū, Ex his deducit Esaias hoc corollariū uidelicet *propter hoc quia scilicet habitatores terræ*, & cum primis Iudæi transgressi sunt leges &c. *maledictio vorabit terram, & peccabunt habitatores eius.* vorabit inquam terram, totam absorbebit hoc est reddet inutilem omnino, & infructiferam, neque ulla illius pars erit quæ alicui hominum beneficio esse possit, tota erit sterilis tota inculta, & omni benedictione dicti tuta, & hoc est dictu. malectio vorabit terram. i. tota erit maledicta, ut uera sit impræcatio facta à Deo populo Israel, si non seruauerit omnia quæ præcepta sunt ei, ut poteris videre Deutor. 28, & 29. cap. & alibi
Deut 28. 29. Deinde peccabunt habitatores eius, nō utcumq: peccabunt, sed in peccatis insordescent & quodāmodo immergentur & uelut alui tex. habēt, peribūt habitatores terræ, pessum ibūt, exterminabūtur qui fuerint maledicti: ybi dubitatur à quibusdā Nūquid peccatū sit causa maledictionis, aut è cōtra. Vide: D. Aug. Deinde insaniēt cultores eius, hoc

A est amittent iudiciū, & præ tristitiæ calamitate quā patientur erunt uelut canes rabidi, & ipsi extra se ipsos egressi fuisse uidebuntur, & reuera, si de ludis loquamur, profecto insaniisse cōpetum est, cum sæpius prouocauerint arma Romanorū, & nullas conditiones pacis quas optimas Romani offerebāt accipere uoluerunt & hanc insaniam, & fatuitatē, immisit illis Deus ob transgressionē suorū præceptorū, ut habes
B Deut. 28, ubi scriptum est; percutiet te Dominus amētia, & cæcitate, & furore mentis. id quod usu illis euenisse manifestum est. Deinde impræcatur illis Esaias dicens. Et relinquētur homines pauci. Si perstāmus in contemplatione destructionis Iudaicę, profectò pauci homines mānserūt, qm̄ maxima eorū pars fuit perēpta gladio, pleriq; ducti captiui, & multi etiā ut deuincti, fuerūt adducti pro triūpho Exercitus Roma-
C ni, uel etiā ut in spectaculis, & ludis cō ducerentur cū bestiis, & exponerentur feris laniendi et pleriq; fame perēpti ut supra. At si uolumus altius mentē erigere, dicem' omninò post excidiū Iudeæ paucos remansisse, quia scilicet ex Iudæis pauci admodum fuere, qui fidē Christi fuerint amplexati, ut iuxta dictum Apostoli, reliquię tantum saluarentur; nec solum ex tribus Iudæorum, uerum etiam ex uniuersis habitatori-
D bus terrę pauci quidē sint, qui salutē cō sequātur iuxtà illud Saluatoris. Math. 20. Multi sūt uocati, pauci uero electi. *Mat. h. 22.*
Prosequitur Esa. enarrare alia malaquę cōsequūtur ea quæ hactenus sunt prædicta. *Luxit vindemia, infirmata est vitis ingemuerunt omnes qui lętabantur corde.* *Vinea quo-*
In his uerbis utitur Propheta ut sepe alias, similitudinibus a rebus inanimatis desumptis. Vindemia. n. lugere nō potest, sed luctus est eorū, qui ex ea modi
E cū, aut nullū fructū perceperūt, infirma est uitis, neq; etiā, & ipsa quē alias solebat fructū protulit, cū nō haberet, qui eā coleret, & purgaret, atq; humi, pstratā surrigeret, & āputaret supflua, & uelut infirma, & omni ope destituta, nō reddi fructum, ut uerē dici potuerit, ui-
neā illā miseriā fuisse, & male fortunatā; sed cauęm' nos, & qcūq; curā gerit,

modo luget. Dicturluge re vindemia quia sicut i ea solet esse magnā gaudiū, ita in ea dei iudicii cius record in erit ma cruciatuum

animarum, ne vineæ noſtræ,& vindemiæ lugeant, ac deplorent. Eiuſmodi luctus,&eiulatus ad Patrisfamilias aures deueniant.Ingemuerũt omnes qui lætabantur corde,qui ſcilicet hilaritatem et iucunditatem præſeferebant in vultu : lætabantur corde qui,ex fructu vindemiæ inebriari ſolebant, quia vinum lætificat cor hominis. propterea vino deſtituti ingemuerũt omnes quorum corda vino lætificari ſolebant, et vltra ceſſauit gaudium tympanorum, quieuit ſonitus lætantium, conticuit dulcedo cytheræ,non amplius audiebatur ſuauis ſonitus, et melodia inſtrumentorum muſicorum, ſed omnia tetra, triſtia, funeſta omnia. præterea. Cum cantico non bibent uinum, nã ſi fortè potauerint, non cum hilaritate, gaudio, et feſtiuitate,ut pridem ſolebant : vel hoc dictum. *Cum cantico non bibent uinum*,velut olim cantantes, et exultantes dicebant,comedamus,et bibamus eras .n. moriemur, amara erit potio bibentibus illã,quia ut legit Proue.i4 Riſus dolore miſcebitur,et extrema gaudii,luctus occupabit,et cap.20. dicit Sapiens luxurioſa res vinum,et tumultuoſa ebrietas,quicunq; his delectatur non erit ſapiens. Proinde nulla debuit eſſe cauſa lætitiæ, et iubili bibentibus vinum, tantundem ergo erit dicere amara erit potio bibentibus illam, ac ſi dixiſſet,bibant,et manducent quantum velint, nihil illis proderit. Quoniam plena erunt omnia moeroris, et tædij. Deinde magis explicat incommoda,quę ſuperuenient vniuerſo orbi, cum venerit conſumatio, et cum primis regioni Iudeæ, deinde cunctis vrbibus, et locis,quæ non ſectata fuerint præcepta Dei quæcũq; fuerint illa d. ergo *Atrita eſt Ciuitas vanitatis clauſa eſt omnis domus nullo introeunte*, quòd Hyeruſalem poſt excidium Ciuitas vanitatis appelletur non eſt præterem,tunc n. fuit comminuta,et in pulueremredacta, propterea dicebatur ciuitas de ſolo titulo : ſic etiam vniuerſus orbis poteritadie qua fuerit iudicãdus nuncupari Ciuitas vanitatis, quòd vanitati ſubiecta eſt creatura omnis iſta terreſtris, et quicquid in ea reperitur vanum eſt,et inſtabile, nec diũ duraturũ; ipſi namq; cæli peribunt,& omnes ſicut veſtimẽtũ veteraſcent,&c. aut per uanitatem intelligere poſſumus in ordinationem, incompoſitionẽ, & omnimodam confuſionem; quandoquidẽ inſtante mundi conſumatione, omnia erunt incompoſita,inordinata, & confuſa,quẽadmodũ et Ciuitas, quę caret gubernatione,Iudicibus,Cõſiliariis,et Magiſtratibus,nec non legibus, & ſtatutis,inordinata,incompoſita et deniq; malis omnibus expoſita, et prorſus adiudicata.*Clauſa eſt omnis domus nullo introeunte*, quia ſcilicet extrinſecus eſt clauſa,et omnis aditus in ędes interclusus,nam ſi foret intrinſecus,facilè poſſet aliquis ibi deliteſcere,et cõ morari, et pro arbitrio referare;ſic paſsim videmus tempore bellorũ,et peſtis domos manere obtectas,vacuas, ac deſolatas, ita ut nullus in habitet.et præterea prohibitũ erat á Romanis Ducibus,ne quis Iudęus illius Regionis Vrbes ingrederetur.At ſi loquamur de toto orbe (ut par eſt) clauſa erit omnis Ciuitas,nullo introeunte, quia ſi omnes homines diſperſi erũt,nullus poterit ingredi vllam Ciuitatẽ.At ſi p domũ clausã volumus intelligere cœlum,nullus erit habitatorũ terræ,qui poſsit illuc ingredi. Vide Vgo.Dicit deinde.*clamor erit ſuper uino in plateis* ideſt tanta erit inopia vini, et reliquarum rerũ victui humano neceſſariarũ: per vinũ nãq;hoc loco intelligitur quodcũq; alimẽtũ,ut homines præcupiditate illius,ac neceſsitate interſe ſi vociferẽtur et clamẽt, et magnos ciant rumores,quẽadmodũ ego vidi Romę anno domini 1558.dũ Paulus 4.apoſtolicã ſedem teneret,propter annonæ caritatem,et ob penuriã panis,et vini q ſi hũc clamorem ob penuriã panis & vini in regione Iudeæ perceptũ vismelius,et clarius peripere,lege Ioſep.li. 7.de bello Iu.ca.7 qui ait.in ea obſidione nullũ erat genus cibi,q ipſi non comederent imo talia quę nullũ brutorũ animaliũ nõ horreret;deſecta eſt õnis lętitia,trãslatũ eſt gaudiũ terręq.d cõpletum eſt et finitum omne gaudium noſtrum,actum eſt de nobis,roci,ludi, cantus, et tripudia iam ſunt expleta,

non

prou.14.

Cap.20.

H ieruſal. Ciuitas vanitatis

nō est eis vltèrius vacandū trāslatū est gaudiū terrę. Perlætitiā et gaudiū nō penitus idē ītelligit vt etiā supᵈ dixim⁹ qa vnū ad interiorū animi inclūditate alterū vero ad exteriora refertur vel lęti tia: opponit̄ tristitię gaudiū vero dolori cythara nostra conuersa est in luctū, relicta est ī vrbe solitudo quæ.n. antea solebat esse frequēs, & pclara (vt supᵈ dicebam⁹) nūc est ōnib⁹ destituta & ab ōnibus derelicta, et maxima, imò potius horribilis solitudo: si de Ciuitate Hyerusalē loquamur, & deniq; in toto orbe, qui hoc loco vrbs appellatur, incredibilis erit cunctorum animantiū solitudo, & calamitas opprimet portas. Ea enim erit ciuitatis oppręssio, quòd nihil erit tutum, ac liberum, nec solū portæ, verū turres, & ꝓpugnacula erūt collapsa, & destructa, & munitiones ōnes in terram deiectæ, & cōminutæ. Et ne quis fortassis existimet hęc esse mendacia, aut hominum inuenta, subdit Propheta ea non esse in quodā terrę angulo peracta, verū. *In medio terræ & in medio populorū*, itaq; omnibus erunt ꝑspicua, nec poterunt quę quā latere: quòd si de Iudęa sermo habeat̄, dici potest facta in medio terræ, quia asserunt eam esse constitutam circa medium orbis habitabilis; neq; vnquam potuisset quispiam imaginari, eam quandoq; in solitudinem esse redigendam: velut si quis de vrbe Roma, Venetiis, ac similibus talia enarraret (quòd Deus auertat) Quòd si de mundi conflagratione eiusmodi vaticinia intelligantur vti indubitanter intelligenda sunt (velut etiam glo. interlin. intelligit) itidē fore existimandum est. Quo verò intelligas quę, & quanta sit futura ista solitudo, & quàm pauci sint futuri superstites, uel in ea mundi conflagratione, uel in postrema Iudaicæ regionis deuastatione, affert iste vates hanc similitudinem. perinde, inquam. erit quomodo si paucæ oliuæ, quę remanserūt excutiantur ex olea; & quomodo racemi excipiantur cum fuerit finita vindemia, Non enim iustos cum impijs perditurus est dominus, iuxtà illud Ezech. 14. De Noe, Daniel. & Iob. Nulli profectò dubium, quòd paucæ admodum oliuæ, postquam fuerint excussę oleæ, & pauci quoq; racemi remanent, quitibus appensi expleta uindemia. Hunc in modum qui post excidium supererint Iudęi, pauci admodum erunt, quoniam post euersionem factam per Tytum, & Vespasianum, qui ex Iudæis singulari beneficio, & hominum clementia relicti fuerint, postmodum per Hadrianum Imperatorem erūt & ipsi excisi, & de medio sublati: & per istos paucos homines, qui residui fuerunt, possumus ad huc eos intelligere, qui ex tanta Iudæorum multitudine Christi fidem appræhenderunt. Quòd si de conflagratione orbis loquamur, id omne uerissimum erit, & longè certius futurum, quàm in euersione iudęę. Quòd autem de his fuerit locutus, diuino spiritu afflatus ipse Esaias ex his quę immediate sequuntur facilè colligitur; cum subdit. *Hi leuabunt vocē suam, atque laudabunt; cum glorificatus fuerit Dominus, hinnient de mari.* hi profectò, qui remanserint, leuabunt uocē suā, cōtinere se nō poterūt, quin exclament, omnibus auditum faciant, quoniam excelsum est nomen Dei, & ipsū laudabunt, & magnificabunt, & gratias agent ei. Ex his uerbis applicatis ad eos qui sunt in regno cęlorū, quidā eliciunt in cęlis esse laudē uocalē, cūglorificatus fuerit Dñs. i. cum manifestata fuerit eius potentia, bonitas, & iustitia, id erit potissimum, cum in die iudicij apparebunt bonis præmia, improbis uerò ob eorum demerita pœnæ illatæ. At si de Iudæis, & reliquis Israel prophetā locutū ītelligas. Cūglorificatus fuerit Dominus, eius gloria tunc erit patefacta quando fuerit prædicatum Euangelium, & gentes iugo Christi colla subegerint. Hinnient (inquam) de mari, hoc est, de mundo, qui uelut mare plenus est fluctibus, periculis, ac difficultatibus, & hoc uocabulo hinnire, uoluit Propheta ītuere ignēs gaudium, quod habituri sunt pauci illi, qui per Dei misericordiam relicti fuerint, ita ut uelut equi gestientes, & signa lętitię ostendentes, hinnisse dicātur. Alii ꝑ mare plagā mūdi occidē talem accipi uolunt, ita ut valdè remo

4.

tierunt, à regionibus Iudeę, cuiusmodi sũt qui in parte occidẽtali cõmorãtur hinnient, & summopere lętabuntur, & laudabunt Deum. Dici etiam potest eos de mari hinniisse, quia scilicet et loco remoto ac satis tuto gaudium ostenderunt. Quidam alii ad allegoriam eminus accedentes, existimant per mare, hoc est, per occidens, intelligi
Luc. 21. posse diem illum quo occidente mũdo iustorum salus apparebit, iuxtà dictum Saluatoris. Cum incipient hęcfieri suspicite, & leuate capita uestra, quoniã ecce appropinquat redẽtio uestra.

5. *Propter hoc ĩ doctrinis glorificate Dominũ Insulis maris nomen Domini Dei Israel.* Propter hoc (inquit) in doctrinis glorificate Dominum. q. d. quia iam audistis, quod sit premium uestrum, & quale sit Reproborum supplicium, indoctrinis, hoc est, in scientia, & cognitione Dei nobis qui reliqui estis per reuelationem tradita glorificate Dominum, notas facite uias eius, iustitiam uidelicet bonitatem, & misericordiã eius aut in doctrinis, ideſt postquam docti estis et instructi. Quidam hębreis addicti leguut. In cauernis glorificate deum non in doctrinis. Vel in doctrinis, ideſt scriptis Euangelius, & nouũ testamenti dogmatibus, in quibus reuera Dei bonitas, & sapientia, abundè manifestatur, *glorificate Deum: In Insulis maris, nomen Domini Dei Israel*, hoc est non solum in toto orbe nobis peruio, & tractabili, verum, & in insulis maris, hoc est, in locis aditu difficillimis, & in partibus remotissimis. laudate, & magnificate nomen Domini dei Israel, velut nostris temporibus Dei benignitate contigit, varias mundi partes à nobis remotissimas nuper repertas. in quibus prædicatur Euangelium Christi, eius fidẽ libentissimè apprehendisse, nec à filijs Israel, hoc est à veris Christi fidelibus duntaxat glorificatus est filius Dei, sed Pater, & filius mutuo se ipsos glorificãt vt legimus Ioan. 17. Alii expositores, & ueteres, &
Io. 17. moderni per insulas maris intelligunt Ecclesias Dei, siue dicatas Deo, quæ quidem sunt in hoc mari, hoc est in mundo variis fluctibus agitato: Nec dubium Ecclesias Dei multas, & varias in hoc mundo subiisse hominum persecutiones: tametsi nunquam fuerint pœnitus deiectæ. Postremo sciendum, iuxta quorundam sententiam. Alium esse intellectum horum verborum, vt scilicet Propheta velit excitare quotquot christi fidem apprehenderint, siue contemplationi fuerint dediti, qui per eos qui versantur in doctrinis intelliguntur in doctrinis intelliguntur, siue in actione soleant versari, quos per eos qui insulis maris cohabitant voluit indicare: Omnes (inquam) istos monet ipse vates debeant glorificare Deum & laudare nomen Domini Israel: intendit ergo Propheta vtrosq; ad glorificandum Deum, & laudandum his verbis commouere & excitare. & velutiã voti compos fuerit effectus ipse Propheta, & hæc eius monita optatum fuerint sortita effectum, subdit. A finibus terræ laudes audiuimus gloriam iusti: Per fines terræ loca totius orbis remotissima intelligit; & iuxtà interpretationem quorundam, per fines terræ intelliguntur quatuor regiones orbis, quandoquidem in omnem terram exiuit sonus eorum, ideſt prædicantium, & in fines orbis terræ verba eorum, qui nimo dicunt aliqui etiam ab eis qui habitant in cauernis, & antris terræ, & locis abditissimis, & quibuscunq; sub sole existentibus etiam Barbaristimis nationibus Dei laudes emanarunt, & auditæ fuerunt iuxta illud ps. Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo in voce exultationis. Non nulli verò volunt hæc verba videlicet, à finibus terræ laudes audiuimus, esse electorum in die iudicii: sed quicquid sit, & a quocunq; dicantur sunt gloria iusti, i. cędunt in gloriam, laudem, & magnificentiam ipsius iusti, i. ipsius Christi qui solus est iustus, bonus, & intermortuos liber. *Et dixi secretum meum mihi secretum meum mihi*, dixi (inquam). Intra memetipsum in spiritu, & in intimis cordis mei penetralibus secretum meum mihi, q. d. nolo plura loqui, nolo quicquam aliud effari, tacere, inquam oportet prohibitus sum à spiritu meo, ne quid aliud dicam, hoc est,

quod

quod dicit, secretum meum mihi, & quò demostrat magnitudinem, & profunditatem mysterii quod silere visus erat, repetit, quę certè repetitio magna, habet emphasim; veruntamen sacrorum Interprętes opinantur hoc fore secretum, quod Esaias iudicabat fore occultandum, videlicet, reprobatio Iudeorum, & vocatio gentium; aut potius in aduentu Christi impios, è terra delendos, & reliquias salutem consecuturas, quæ duo oīfatiam euentura, sunt archana, & mysteria sacratissima, & humanis mētib⁹ prorsus imperceptibilia secretum meum mihi, q. d. hoc secretum est meum quia ego illud prædico, & prophetizo, & secretum mihi, ideſt mihi profuit non alijs qui non agnouerunt deum, & repætit, quia verbis & figuris mihi illud patefecit. quemadmodum etiam D. Paulus ad Ephesio 3. videtur innuere. d. sibi reuelatum esse sacramentum in misterio Christi quod aliis generationibus non est agnitum filiis hominum, sicuti nunc reuelatum est sanctis Apostolis eius, & Prophetis in spiritu videlicet gentes esse coheredes & comparticipes promissionis Diuinę in Christo Iesu per Euangelium, & paulò infra inquit. Mihi omnium Sanctorum minimo data est gratia hęc in gentibus euangelizzare inuestigabiles diuitias Christi, & illuminare omnes, quæ sit dispensatio sacramenti abscondita à seculis in Deo, &c. Nonnulli uolunt misteria quæ contienda esse putauit Esaias, fore Natiuitatem filii Dei: passionem, & mortem eius, quæ duo cum sint à se inuicem distincta, ob id existimant Prophetam repetisse, d. Secretum meum mihi, secretum meū mihi, prudenter enim credidit, & iudicauit nulli unquam hominum fore persuasum, Deum posse nasci, multo minus etiam mori: & verè quidem Deum posse nasci multo minus etiam mori: & verè quidem Deus, qua Deus & in eius diuinitate sola cō sistens neq; nasci, neq; mori poterat unquam: at qui vnitus est Deus homini, aut Deus assumpsit hominem ut pro hominum salute nasci posset, & mori, & cum homo naturaliter nunquam uellit mori, vnitus est Deo, ut uellet mori D. Christus: multa fecit vt homo, & multa quæ fieri non poterant nisi esset Deus. Christus enim ut homo esuriuit, ut Deus quinque millia hominum ex quinque panibus satiauit, quasi homo in Cruce pependit, velut Deus latronem in cœlum deduxit, Christus tandem ut homo iuquit: Pater maior me est, ut Deus ego & pater unum sumus. Cum verò in profundam tantorum misteriorum contemplationem Propheta traheretur, agnoscereq; humani intellectus imbecillitatem, noluit vltra progredi, sed inquit, secretum meum mihi, secretum meum mihi. q. d. non possum explicare cuncta quæ noui hæret lingua palato, & vox faucibus hæsit, sed interim nō possum inquit, quem percipito, & sentio continere dolorem, ob perditionem, ac reprobationem meæ gentis: Proinde subdit. Vę mihi qui fieri poterit, vt populus tam gratus, & dilectus Deo meo in tanta multitudine debeat deleri, & tot Dei promissionibus tantopere fraudari? vt pauci admodū ex eo sint salutem consecuturi? Postmodum in se ipsum reuersus, & cognito ob eorum culpam, & insignem peruicaciam id euenturum apponit hæc verba. *Preuaricantes, preuaricati sunt, & preuaricatione transgressorum preuaricatus est.* quo etiam loco frequenter repetit idem, vt eiusmodi repetitione tam frequenti insinuet multitudinem peccantium seu peccarorum, & grauitatem peccatorum, & præsertim grauitatem illius magni excessus, quo filium Dei cruci affixerunt. & D. Hieronymus existimat hanc esse causam luctus, & gemitus Prophetæ ob quam dixit his secretum meum mihi, quia intuebatur, & spiritu præuidebat, quàm maxime deliquerint Iudæi, & prævaricati fuerint legem Dei & non absq; misterio quater hic apponitur nomen siue dictio preuaricationis. Primo quidem innuitur peccatum blasphemię quo Christi humanitatem iniuriis lacessebant. d. Ecce homo uorax, potator vini, & amicus Publicanorum deinde detrahebāt Christi diuinitati, Demoni eius miracula tribuentes, cum dicebant in Beelzebub

D. Hiron.

Prauaricationes Iudæorum.

zebub Principe Demoniorum eiicit Demonia.

Prauaricationes Iudæorum.

Tertio sunt prævaricati, & quidem maximè ipsius necem procurantes, cũ magnis vocibus clamabant crucifige, crucifige eum. Postremò in discipulis, ac sectatoribus suis ipsum persequentes, edicto prohibentes, ne in nomine Christi prædicarent, & si quis confiteretur Christum, extra synagogam fieret. Non ergò ab re vsus est Propheta hoc modo loquendi; quippe qui non consueuit in eius uaticiniis quicquã absq; mysterio proloqui. Dici etiã potest nõ absquè mysterio quater locutum de prævaricatione, vt comprehendat peccata quæ corde, ore, & opere & consuetudine perpetrantur.

Cum graues culpas, & enormissima Iudæorum delicta, ea repetitione fuerint insinuata, predicit Esaias graues & pœnas; & suplicia, quæ eos manẽt.

Tex. 6.

Formido, & fouea & laqueus super te qui habitato res terra.

Tu videlicet qui corde, uiribus, & corpore terram colis, & in habitas, & nil nisi terrena sapis, & requiris. Enumerat autem hæc malorum diuersa genera, quo ostendat mala, pœnas & incommoda, & res aduersas se inuicem consequi, & contingit plerunque, qui vult effugere vnum incidat in aliud, quemadmodum vulgò dici solet. Infortunia non sola, sed vt plurimum associata, & unum post aliud euenire solent, & qui vult, aut enititur vnum effugere, incidit in aliud, & plerumq; acerbius, & intollerabilius. Vt vulgo dici solet. Incidit in Syllam cupiens vitare Carybdim. D. Cyrillus sic exponit, timor (inquit) fouea, & laqueus, ideſt omnia genera malorũ, super vos & á calamitate nullum erit suffugium, nec declinatio, sed si forte quis vnum malorum effugerit, capiet altero, & vbiquè ac semper aliquo malorum comprehendetur; hoc contigit Iudæis post crucem Domini, quandoquidem formido, fouea, & laqueus, & deniq; omnia mala illis aduenerunt, & præsertim cum obsessa fuit ciuitas Hierosolyma: formido quidem inerat eis, et ferè cordibus infixa ob exercitum Romanorum: fouea in quã passim proruebant, pestis, & fames quę dira, & incredibilis erat. Laqueus verò illis erat iniectus ob seditiones, & bellum domesticum, adeò ut si quis Romanorum arma euitaret, fame aut pestilentia mortem obibat, & si qui forte ex his malis euaderet, domesticis seditionibus erat irretitus; aut si ad Romanos confugeret, comprehensus occidebatur ab illis; bene ergo dicit hoc loco noster Esaias, qui fugerit à voce formidinis cadet in foueam, & qui se explicauerit de fouea, tenebitur laqueo, et consonant ea quæ hoc loco à Propheta dicuntur, his quæ exodi. 15 leguntur, v3. formido, & pauor in magnitudine brachii tui: Nec solum de Iudæa hęc prędicta esse quis arbitretur (vt quidam opinantur) verum, & de plerisq; aliis regionibus, et oppidis, in quibus aliquando hęc eadem, et multa alia contingunt infortunia, quemadmodum hoc ipso tempore quo hęc scribimus in plerisquè ciuitatibus, & oppidis Regni Galliæ, et prę cæteris omnibus, in amplissima, & nobilissima Lutetiorum Ciuitate, summo, & incredibili bonorum omnium dolore contigisse audiuimus, & deniq; in ipsa totius orbis conflagratione euentura esse, nemo est qui dubitet. Sed quid ad Iudeæ, et totius mundi euentura mala animum adiicimus? cũ vnicuiq; nostrum qui habitator est terrę, qui scilicet nihil nisi terrena cogitat, nihil aliud cupit, nihil loquitur, ac deniq; nihil nisi terrenum & fragile operatur, super quem accidit formido, laqueus, & fouea? Namq; si quis peccat, à formidine inuaditur; & si in peccato diutius persistit, in foueam cadit, quòd si ex fouea, & ex diuturna peccandi cõsuetudine non se explicat, laqueo iniicitur, i. obstinatione, & pertinacia peccandi, quo laqueo manebit irretitus. Dicit enim Aug: in trac. de Cath. cap. 1. ex sententia D. Cypriani, quòd si depresseris auaritiã, esuriet libido, si fuerit suppressa, succedit ãbitio, & si ãbitio fuerit deuicta, succedet ira, Zelus, & inuidia cum cæteris sui pestiferis sociis, & satellitibus in vnum coactis.

Quid per formidinem foueam & laqueum.

Aug. tract. de cath. ca. 1.

Huius autem animaduersionis in prę uaricatores causa nunc exponitur, ab

aui-

authore. d. Id nempè fiet quia catha-
ractæ de excelsis apertæ sunt,& concu-
tientur fundamenta terræ. catharactę
i.fenestræ, aut hostia cęli aperta sunt,
vt scilicet videat dominus quę infra cę
lum sunt,& quæ fiũt super terrã, qua-
lia scilicet sunt opera mortalium: et
concutientur fundamenta terræ, ideſt
omnia præsidia, et propugnacula qui-
bus terrem homines nitebantur, facilè
ruent, et pessumibunt, et quo aper-
tius hęc ruina declaretur, sequitur Pro-
pheta, et inquit.

Confractione confringetur terra, con-
tritione conteretur terra, commotione com-
mouebitur terra, agitatione agitabitur ter-
Ier .7. *ra, sicut ebrius.*

Enumerat ferè omnes modos qui-
bus aliquid corrumpi potest, ac de-
perdi, et nunquàm amplius in integrũ
restitui; vsus hoc modo loquendi, con-
fractione confringetur terra, hoc est,
in plures partes,ac frusta diuidetur ad
ostendendum uerè, et realiter, ac per-
fectè eam confringendam, et sic de a-
D. Thom. liis: dicit enim D. Thom. quòd q̃ ma-
gnæ sunt quantitatis, confringuntur;
quę uerò minoris,conteruntur; et quæ
stabilitate gaudent commouebuntur;
et quę motu interno,vel etiam externo
potiuntur, agitabuntur, non secus ac
D. Hieronymus. ebrius, qui (ut inquit D.Hieron:) ebrie
tatis vitio laborans, nescit quid agat,
Corpora pręsertim mixta quatuor modis dissoluuntur sed in quatuor modis respõdẽt quatuor modis quibꝰ deum offendimus. et neruis ebrietate hebescentibus, nec
pedes,nec caput,aut ulla pars corporis
suo in officio continetur. Sic propemo
dum omnis terra,ideſt quicunq; homi
nes versantur in terra, ac terram colũt,
& res terrenas affectant, malorum ma-
gnitudine,ac suppliciorum perpessio-
ne uelut ebrii erunt, et obstupescent
ad cuncta quę uident.

Alii referunt hos terrę motus, ac
perturbationes, ad illud tempus quo
Christus Dominus fuit in crucẽ actus,
tunc enim proculdubio contigerunt
hęc omnia, terra mota est, templum
concussum, velum templi scissum, re-
seratę valuæ, quę cum essent ferreę nõ
nisi à magna hominum multitudine
claudi, et recludi solebant: et paulò
post eędem uisę fuerunt in expugna-
tione ciuitatis Hierosolymę, & aliarũ
illius regionis vrbium exscipsis aper-
tę et patefactę. Tunc vltra: sed hæc om-
nia uerius et magis erunt in consuma-
tione sæculi, vt est uidere apud Lu-
cam 21.

Et auferetur quasi tabernaculum vnius
noctis, & grauabit eam iniquitas sua
& corruet, & non adijciet vt resurgat.

Hoc est postremum omnium quę
passura est Iudęa, et postmodum in die
Iudicij uniuersus orbis malorum, et
suppliciorum: Auferetur (inquam) seu
tolletur,et transferetur Regnum Iudai
cum, et unuersa eius pompa, & gloria,
quasi tabernaculum vnius noctis con-
fictum. s. et compactum pro requie tan
tum vnius noctis, hoc est, facilè, et ci-
to destruendum, aut aliò comportan-
dum, quemadmodum sunt tabernacu-
la,seu tuguria quibus vtuntur Pastores,
dum greges ouium de loco ad locũ sin
gulo quoq; die deducunt. Hac similitu-
dine nonnulli volunt describi tempus,
quo Sinagoga,& lex Moysis erat dura-
tura, quandoquidem cum ea esset vm-
bra legis nouæ, vna tantum nocte,quę
fuit vsquè ad tempora Euangelij, erat
duratura. quando igitur diei lux appa-
ruit & ueritas innotuit, vmbram rece-
dere necessum fuit. Quemadmodum
d. Paul. Nox præcessit, dies autem ap
propinquauit. Et ob quã causam oportuit
tàm citò amouere,& de medio tol-
lere Iudæam? d.Propheta,quia iniqui-
tas sua, peccatum suum grauabat eam,
quæ grauitas erat in causa quòd facilè,
& celeriter posset auferri: quia quanto
maius, & grauius est aliquod pondus,
eo celerius, ac facilius in terram deici
tur: & corruet, & non adijciet, vt resur
gat, sic quidem de Iudæa contigit, cu-
ius peccati, & iniquitatis tanta fuit gra
uitas, qua in Dei filium impegerunt,
quòd non poterant amplius resurgere,
neq; è terra subleuari; & horum sanè
malorum, & pœnarum id fuit in causa,
quia catharactæ cęli apertæ sunt, hoc
est, ipse Deus, postea quàm per aliquot
sęcula velut obdormiret, neq; agno-
scere videretur Iudæorũ peccata dissi-
mularit; tandem aperuit oculos,& cun
cta eorum opera uidit, & consideraui
nec voluit diutius differre, quin ea pu-
niret;

niret: propterea. d psal. 33. Vultus Domini super facientes mala, vt perderet de terra memoriam eorum: Neq; vlli dubium esse debet hęc de Iudęa, & Hyerusalem omninò esse futura; quia scilicet ita corruet, ut nunquam amplius debeat resurgere, ideſt nũquàm amplius instauranda, & ad pristinum splendorẽ, ac dignitatem restituenda. Sed quid prohibet hęc omnia dici de hoc sęculo ne quàm? vnde cum dicit non adiiciat vt resurgat, vult innuere Propheta q̃ iniquitas terræ erit adeò grauata, quòd non erit amplius apta habitationi hominum, & animalium. Aduertit hoc loco D. Hieronymus ne quis fortè in errorem labatur, existimans Prophetam negare resurrectionem hominum. Resurgent vtiq; omnes, tàm boni quàm mali, et animæ recipient quæ prius deposuerant corpora, & qui bona egerũt, ibunt in uitam æternam, qui verò mala in ignem æternum: & tandem circa finem huius capituli vaticinatur Esaias & prædicit nonnulla, quæ maximam sunt consolationem allatura iis, qui bene egerint, quemadmodum luctum, & moerorẽ immensum & interminabilem, et iis qui in malo pertinaces extiterint, vt hoc Dei iudicio perspecto, suæ saluti quàmprimum omnes prospiciant,

Et erit in die illa visitabit Dominus super militiam cœli in excelso, & super Reges terræ, qui sunt super terram. Et congregabuntur congregatione vnius fasciis in lacum, & claudentur ibi in carcere, & post multos dies visitabuntur, &c.

Verba tex. 8.

Inquit. Et erit in die illa, qua, s. fuerit statutum à Domino, & cum acceperit tempus. Visitabit Dominus super militiam Cœli in excelso; hęc particula multas habet expositiones, quas omnes (si Deo placet) volo recẽsere. Neue quis miretur nos afferre tot expositiones, quia ut inquit D. Hieronymus hic propheta tantis est obscuritatibus inuolutus, ut difficilè admodum sit paucis verbis eius sensum esplicare, nos illum imitati scribimus hęc vel potius excipimus in vtilitatem studiosorum, non in gratiam eorum, qui omnia fastidiũt, & fugillant. Prima est, quòd per militiam cœli intelligendi sint Angeli cœlestes, tùm qui diuinæ Maiestati semper assistunt, tùm qui ad alia pro hominibus ministeria peragenda sunt deputati. At qd ī huiusmodi visitatione dignũ efficietur? Dicunt quidam exnostris, multas ob causas fieri àb omnipotente Deo. Est enim quædam visitatio condemnationis, qua quis ob demerita condemnatur: alia, qua uisitati corrigũtur: tertia, est uisitatio consolationis.

Cœlestes ergo illos spiritus uisitabit Deus, tamquam eos, qui fuerunt administratorii ad eorum salutem procurandam, qui æternæ hęreditatis participes sunt futuri. Hi quidem quamquam sint in gratia confirmati, & Diuini amoris igne succensi, visitandi erunt tamquam hi, qui non sunt omninò liberi à quocunq; defectu, nõ priuatiuè, sed negatiue accepto. legimus enim ī Iob. quòd in Angelis suis Deus reperit prauitatem, Præterea dicunt aliqui, & longè melius decuit cœlestes Angelos uisitari, ut ex præsentia creatoris sui augeretur in eis gaudium, et consolatio. Secũda expositio est, quòd per militiam cœli intelligi debeant astra Cœli, ut sol, & luna, & quæcunq; Sydera producta à Deo, tum ad utilitatem hominum, tũ ad ornatum corporum cœlestiũ. Quod hæc expositio non sit incõcinna, ex 4. lib. Reg. 21. et alibi facilè coniicitur Vbi habetur quod Manasses adorauit omnem militiam Cœli, et coluit eam, per quam dubio procul intellexit solẽ, et lunam & sidera. Tertia expõ est, per militiam cœli intelligendos esse ministros, et præfectos Ecclesiæ, qui sunt uelut Angeli Dei in cœlo, uisitabit (inquam) hos deus, quia expoſcet ab eis rationẽ sui ministerii, & requiret, quẽadmodum pauerint gregem suum.

Iob. cap. 4.

Militia cœli quæ sit.

4. reg. 21.

Alii per militiam cœli intelligunt aereas potestates, et eorum principem, qui dictus est Lucifer: nam & si fuerit peccati pater, et author, quoniam propter antiquam eius gloriam, & venustatem priusquam, laberetur, lucifer dicebatur, ea ratione placuit Prophetæ eundem unà cum suis satellitibus militiam cęli appellare. et D. Hieronymus ab hac sententia non uidetur dissentire

scire, Alii in hac militia cœli præter Demones reponunt etiam Prophetas & prænuncios Anti-Xpi. Sed D. Cyrillus præter hanc expositionem imaginatur per militiam cœli, quam Prophe ta à Domino visitandam esse prædicit, non solum Angelos, aut Demones, aut quicquam aliud intelligere debeamus, Verum, eos qui adeò stulti erunt, & ignari, vt harum creaturarum siue cœlestium, siue terestrium pulchritudinem & excellentiam admirati, velut creatorem, & Dominatorem omnium fuerint veneratu, hos ergo visitabit Dominꝰ in die Iudicij: visitabit (inquã) non vt corrigat, aut consoletur, sed vt condemnet, & ad infernum detrudat. Propterea d. Prophetain die illa visitabit Dominus, non militiam Cœli, sed super militiam cœli, videlicet aduersus eos, qui adorant militiam cœli: visitabit etiam super Reges terræ, qui sũt super terram expoſcens ab eis, & requirens rationem sui regiminis & potestatis. Vbi nota si per militiam cœli capiamus ministros Ecclesiæ, videbis eos in excelso constitutos, hos autem qui sunt Reges terræ, in terra, & super terra, suam sedem habere: vnde facilè potes coniicere quantum Ecclesiæ mynistri, huius mundi Regibus debeant pferri. Sed quicũq; sint isti siue maiores siue miores cõgregabuntur oẽs (inquit Propheta) in congregatione vnius fascis, quemadmodum multi baculi, aut virgę, seu calami congregantur, & colligantur simul, & rediguntur in fascicu lum vt conciantur in ignem: sic omnes isti tàm magni, quam parui, tàm qui in excelso, & sublimi loco, quàm qui sunt in terra constituti, congrega buntur, & ligabuntur instar unius fascis, & proucientur in lacum, idest in locum circunclusum, & obsignatum; vnde non poterunt amplius egredi, & claudentur ibi in carcere, usquè ad diẽ Iudicii: *Et post multos dies uisitabuntur.* Sic etiam legimus apud Matthęum. Cum uenerit filius hominis in maiesta te sua, congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos ab inuicẽ, sicut Pastor segregat oues ab hędis, & statuet oues quidem à dextris suis, hædos aũt à sinistris, etpost multos dies uisitabũtur. sicut illa die congregabuntur omnes in congregatione vnius fascis, quomodo separati erũt ab inuicẽ, quidam a dextris quidam à sinistris, facilis est solutio reddendo singula singulis, qui uerò erunt tanquam zizania erunt alligati in fascicu los ad comburendum, Matth. capitu. 13. Si lacus iste intelligitur de lacu inferiori, hoc est, de loco inferni, non omnes Ecclesiæ ministri, & Principes terræ illic claudentur, & detinebuntur usq; ad diem iudicii, uerum de his dũtaxat qui non legitimè, nec rectè suis muneribus defuncti fuerũt, & absq; pœnitentiæ lauacro hinc recesserint, at si de loco, alio quemadmodum est locus ille, quẽ nos Purgatorium uocamus, aut ille in quo sancti Patres ante Christi passionem & priusquam ipse à mortuis resurexisset, detinebantur. Prophetam loqui putemus, nulli dubium quòd, & hi, & illi post aliquos dies uisitabuntur, uisitatione (inquam gaudii, & cõsolationis. Quidam ex Modernis existimant hanc congregationem ministrorum, & Regum terræ, & in carcere clausorum, intelligi debere de iis omnibus, qui sub peccato infidelitatis velut ĩ carcere teterrimo erunt detenti, quousq; plenitudo gẽtiũ ĩtrauerit, qñquidẽ omnes peccauerunt & egent gloria Dei, tunc uerò pleriquè saluabũtur. Sed omissis omnibus his, arbitror hanc esse ueram, & germanam huius loci intelligentiam, quòd post multos dies omnes uisitabuntur, tam boni quàm mali, & vnà cum corporibus iam olim depositis omnes resurgent, nonnulli quidẽ in resurrectionem uitæ, quidam uerò in resurrectionem iudicii. quemadmodum D. Paulus etiam atteſtatur. d. omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. Nec uerò per hęc uerba quis imaginetur ueram esse opinionem Iudæorum asserentium, eos quoquè post multos dies esse uisitandos & in priorem statum, ac dignitatem, & longè meliorem, ac excellentiorem esse restituendos, multò minus opinionem Origenis audeant approbare d. Post multos dies, idest post diẽ

Matth. 25

Matth. 13

In-

Iudicii tàm boni, quàm mali, & homines, & Angeli, quin & Demones ipſi uiſitabuntur, et ſaluabuntur iuxta illud pſal. Hominet, et iumenta ſaluabis Domine, cuius opinio nullo pacto eſt admittenda, nequè ullum ex uerbis Prophetæ habet robur, quandoquidem (ut ait D. Hieronymus) textus habet, poſt multos dies uiſitabuntur, non autem explicat à Deo, uel ab Angelis, ſed abſolutè duntaxat. Tandem in calce huius capitis uaticinatur Eſaias tunc gloriam Dei, et eius maieſtatem, ac fortitudinem omnibus patefaciendam, et inquit.

Tex. 2. *Et erubeſcet luna, & confundetur ſol cum regnauerit Dominus exercituum in monte Syon, & in Hieruſalem.*

Ideſt in Eccleſia cœleſti, tranquilla, et pacifica et ibi tanquam in ſpecula intuebitur, ac inſpiciet omnem creaturam, et *in conſpectu ſenum ſuorum fuerit glorificatus*, Ideſt glorioſus, terribilis, et magnus ſuper omnes exiſtens; apparebit, in conſpectu (inquam) ſenum ſuorum, hoc eſt, Abraham, Iſaac, et Iacob, et aliorum Patrum ueteris teſtamenti, nec non in conſpectu, et præſentia ſuorum Diſcipulorum, et quicunquè uirtute, ſapientia, ac bonitate fuerint decorati. Hi omnes iure optimo inter ſenes ſunt anumerandi, iuxtà illud Salomonis: Sap 4. ,Cani ſunt ſenſus hominis, et ætas ſenectutis uita immaculata qui igitur prudentia, et intelligentia fuerint exornati hi ſunt ſenes, de quibus loquebatur hic propheta cum ſupra cap. 3. d. Dominus ad iudicandum ueniet cum ſenibus populi ſui. In conſpectu (inquam) Dei, erubeſcet luna, et confundetur ſol, non quidem quòd ullum iſtorum Syderum deprimatur, et amittat ſplendorem ſuum, ſed in conſpectu Dei, et in comparatione eius, ſol, et luna erubeſcent, et confundentur, quia, uidelicet, non audebunt, pudefient ante Dei faciem ſiſtere, et uideri, quemadmodum etiam apud Ezechielem legimus, quòd animalia, quæ ſiſtebant ante thronum Dei, uelabant facies ſuas, Quòd ſi luna, et ſol quæ maximè ſplendeſcunt, & Angeli ipſi non ſunt mundi in conſpectu Dei, quid faciemus nos miſeri homunculi, qui tot maculis, et criminibus turpiſſime ſumus defedati? Rogemus Dominum Deum noſtrum, ut ſua benignitate, & miſericordia abſtergat maculas cordium noſtrorum, et ſuæ gratiæ nos faciat participes, ut una cum ſenibus, et electis ſuis, tuti poſſimus in die iudicii ante eius conſpectum induti ſtolis albis aſſiſtere, et comparere. Amen,

Et ſic eſt finis expoſitionis huius Capit. XXIIII.

CAPVT VIGESIMVM QVINTVM.

DOminus *Deus meus es tu, exaltabo te, & confitebor nomini tuo: quoniam fecisti mirabilia, cogitationes antiquas. fideles, amen,* Quia *posuisti* 1.
ciuitatem in tumulum, vrbem fortem in ruinam, domum alienorum: vt non sit ciuitas, & in sempiternum non ædificetur. Super hoc laudabit te populus fortis, ciuitas gentium robustarum timebit te. Quia factus es fortitudo pauperi, fortitudo egeno in tribulatione sua: spes á turbine, vmbraculum ab æstu. Spiritus enim robustorum quasi turbo pellens 2.
parietem. Sicut æstus in siti, tumultum alienorum humiliabis: & quasi calore sub nubi torrente propaginem fortium marcescere facies. Et *faciet Dominus exercituum omnibus populis in mõte* 3.
hoc conuiuium pinguium, conuiuium vindemiæ, pinguium medullatorum, vindemiæ defecatæ. Et præcipitabit in monte isto faciem uinculi colligati super omnes populos & telam quam orditus est super oẽs nationes. Præcipitabit mortem in sempiternum: Et *auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie, & op-* 4.
probrium populi sui auferet de vniuersa terra: quia Dominus locutus est. Et dicet in die illa: Ecce Deus noster iste, expectauimus eum, exultabimus, & lætabimur in salutari eius. Quia requiescet manus Domini in monte isto: & triturabitur sub eo, sicuti teruntur paleæ in plaustro. Et extendet manus suas sub eo, sicut extendit natãs ad natandum: humiliabit gloriã eius cum allisione manuũ eius. munimẽta sublimiũ murorũ tuorũ concident, & humiliabuntur, & detrahentur in terra vsq; ad puluerem.

EXPLANATIO IN VIGESIMVM QVINTVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. DOmine Deus meus es tu, exaltabo te, & cõfitebor nomini tuo, quoniã fecisti mirabilia, cogitationes antiquas fideles. Amẽ.

Summa præfentis cap.

MVLTA sunt, quę in præsẽti capitepertractãtur: sed ad duo summatim reducũtur: ad laudes, & gratiarum actiones: deĩde ad vaticinia qdã rerũ futurarũ, quibus nobis immensa Dei beneficia prædicuntur. Prius ergò Propheta velut ex abrupto incipit à laudibus, & gratiarũ actionibus ergà ipsum Deum, sed quã ob rem hoc loco id egerit, diuersi diuersa sentiunt. D. Hieron: quem velut ducem, & anteſignanum omni iure mihi proposui, existimat ipsum Prophetam agere gratias Deo Patri de iustissimo illo, ac seueriſsimo iudicio, qꝑ post cõsu-

mationē ſęculi facturus eſſe p̄dicitur,& de paſsione Ieſu Xp̄i Dñi Nr̄i. Euſebius Cæſar. arbitratur hoc loco Prophetā agere gr̄as ipſi Deo pro redēptione generis humani,& p̄ deſtructione regionis Iudęę,in q̄ fere ſm̄tiā Cyrillus cōcedere v̄f. At ſi q̄ras cur hoc loco potius, q̄ alibi? Ego exiſtimo ſnīam quorūdā modernorū eſſe lōgè cōgruā,vt ſi Propheta velit aliqua ex parte męderi malo,aut abolere culpā, ī q̄ incidiſſe videbat,cū oſtēderat ſe vehemēter affligi,& aīo cōmoueri ob Iudæorū iacturā, ac p̄ditionē; nunc aūt cū meminerit iudiciū, & iuſtitiā Dei,fueritq; recordatus, q̄ iudicia Dñi ſunt vera, iuſtificata in ſe metipſa:mox elenatus in ſpiritu cōuertit ſe ad laudādū Deū,& q̄ maximas potuit gr̄as ei reddendas,q̄. ſ. tā graue peccatū,& atrox delictū nequaquā reliquerit īpunitū;v̄ñ Propheta nō ſolùm eleuatus,ſed ēt aſſumptus à Spiritu ſancto in huius laudes p̄rupit. Dicit.n. Gregorius Homē: 10. ſupra Ezech. q̄ multi ſunt eleuati à ſpiritu,vt Balaā;qui tñ nō dñr aſſumpti ab eo , ſicut hic Propheta. Dicit ergò, Dñe Deus meus es tu, quia tu me creaſti,tu me plaſmaſti,tu me cōſeruas,nō habeo aliū Deū p̄ter te,tu mihi ſalus,& uita, exaltabo te , te magnificabo,te glorificabo, & q̄bus poſſum laudibus,& p̄conijs magnitudinē tuā annūciabo,& cōfitebor nomini tuo , gr̄as, & laudes p̄petuas tibi redditurus,Sed cur ò Propheta uocas Dñum Deū tuū? non ne ipſe eſt oīum Deus? quomō ergò dicis Deus meus ? meus (inquā) eſt,quia peculiari gratia, ſingulariq; priuilegio mecum agit , præ cæteris mihi fauet, intellectum meum ſuper alios illuminat,& ſecretiſsima eius cōſilia mihi patefacit. Explicat aūt ipſe Propheta proprias,& peculiares cauſas,quibus ad laudandū, & magnificandū Deū fuerit in p̄ſentiarū p̄motus,& inquit. *Quoniā fecīſti mirabilia,cogitationes antiquas, fideles,amen.* Feciſti(inq̄)ea, q̄ nullꝰ hoīum aut Angelorū credere vnq̄,vel excogitare potuiſſet,niſi diuino ſpiritu fuiſſet afflatus;feciſti quidē q̄ nulla rōne,vel arte,neq; ullis hoīum ſtudijs , aut artib⁹ fieri unq̄ potuiſſent. Et q̄ nā sūt iſta? Deſtruxiſti vrbes , & regna īpiorū hoīum;credimus,& ſperamus te citò cuerſurū, ac deſtructurū regnū Diaboli,& oēs ac reas poteſtates tenebrarū harū. Speramus te citò uēturum & vnicuiq; redditurū ſm̄ opera ſua,quemadmodū Apocalipſ. vlt. promittit ipſe Deus, dicens, Ecce uenio citò,& merces mea mecū ē, reddere vnicuiq; ſm̄ opera ſua. Et p̄terea ſubdit. Cogitationes ātiquas, & fideles, Amē. Cogitationes antiquę (dñr aliqui) eſt hoc ipſū,q̄d diximus,v̄. reddere vnicuiq; ſm̄ opera ſua,& hoc q̄dē nō recēs factū,aut nup̄ inſtitutū, ſed ab æterno, & ante tēpora ſecularia ,quemadmodū teſtat Apoſtol⁹ ad Ephes. 1 . elegit nos ī ipſo āte Mūdi cōſtitutionē,vt eſſem⁹ Sācti, & īmaculati in conſpectu eius in charitate,q̄ & ipſe Xp̄s apud Matt. 25. Cōfirmauit dicēs, Venite bñdicti P̄ris mei,poſsidete paratū uobis regnū à cōſtitutione Mundi.i. anteq̄ Mūd⁹ cōſtitueret,vel ēt q̄ñ fuit cōſtitutus. Nec in his dictis vlla eſt cōtradictio,qa cæleſtis patria antè cōſtitutionē Mūdi fuit p̄parata ſanctis ſm̄ p̄deſtinationē,à principio Mūdi fuit p̄parata p creationē , in Xp̄i paſsione,& aſcēſione quoad p̄mij cōſequutionē,& ianuę apertionē. Dñr iſtę cogitationes Dei,hoc ē deliberationes, & decreta facta à Deo nō ſolū antiqua, ut q̄ nullo in t̄pre,aut in eo,q̄d iā diu p̄terijt,ſed ab æterno fuerūt in mēte Dei. Dñr ēē fidelia,firma,& ſtabilia, nulliq; uanitati ſubiecta,& p̄ter id uerīſsima, et ab oī falſitate, aut fictione lōgè aliena, p̄pea ſubdit, Amē. quaſi d. ſicut decreuiſti, ita feciſti, ſic opere cōpleuiſti. Et qs nō affirmabit ualde admirabilia, & ſup̄ oēm fidē q̄ fecit ipſe Deus,ſ. Deū fieri hoīē, uerbū carnē, uirginē matrē, mortalē fieri īmortalē? Nōne ēt cogitationes antiq̄ uerè dici p̄nt,ſalus p̄deſtinatorū,re,p̄batio damnatorū,uniuerſale iudiciū futurorū,& totus deniq; mundus in aliā formā redigēdus? Vnde Iob Sapiēter,et egregiè dixit cap. 9. Præter multa,q̄ enarrauit,ſubdit. Qui fecit magna,et īcōprehēſibilia,et mirabilia,quorū nō eſt numerus. Cogitationes ēt diuinæ veriſsimæ ita ſunt fideles , ga non fuerūt fabulę,aut ſomnia,ut dicebam⁹, neq; hominū figmēta. Vñ conuenientēr adiecit Eſaias illā particulā, Amē, q̄m, (vt inqit Cyrillus) Propheta,loquebat

de

Euſ. Ceſ.

Apoc. vlt.

Ephe. 1.

Matth. 25.

Cogitationes antiquæ.

Iob. 9.

Greg. c. 10. ī Ezech.

de his,q̃ nõdũ erãt facta eo tẽpe,quo ip se dictabat,neq; ẽt tẽpus instabat,ut fie rẽt,ipse tñ usus est uerbo tẽis ꝓteriti,di cẽs, Confitebor nomini tuo,q̃m fecisti mirabilia,et postea subiecit hãc dictio nẽ,Amẽ.quasi dicat,fiat,fiat,quasi uolẽs ĩuere quòd maximè terebat,ingẽs desi deriũ,ut ea mirabilia,q̃ diximus, aliq̃ euenirẽt, quorũ ꝓcipua dubio procul erat incarnatio filij Dei,et redẽptio ge neris humani: q̃q̃ alia nõ multò min⁹ mirabilia explicat ipse Vates,de quibus infra dicemus. Nũc aũt satis cõueniẽs nobis in ꝑsenti vĩ,ut de hac dictione A mẽ in mediũ aliquid afferamus, ut ui deamus q̃ dictio est ista,qd significat, et q̃n fuerit in usu. Primũ quidẽ cõstat hãc dictionẽ ẽẽ hębreã nõ græcã aut latinã,aut cuiusuis alterius linguę, seu nationis.Dicit.n, Augusti. Epistо. 178. Amẽ,& Alleluia nec latino, nec barba ro licet in suã lĩguã trãsferre, Hæbreo cũctas gẽtes vocabulo decãtare, & lib. 2.de doctrina Christiana cap. 11. dicit, Amẽ,& Alleluia,Raca,& Osanna, Et q̃dã alia hæbrea verba nõ interp̃tata sæ pè inueniuntur ĩ aliis libris,Alii docto res veteres, & moderni atteſtantur hoc idẽ, quos poteris videre in lib. de riti bus Ecclesiasticis lib. 2. cap. 17. nuper edito ab eruditissimo viro D.Stephano Durãte. Si aũt q̃ris quid significat; dico sm̃ opinionẽ doctorũ plura signficare. q̃nquè.n.verũ,vel verè,aut sic est,vel sic factũfuit,vel sic erit Dicit.n.Augustin⁹ tract.41 supra Iohãnẽ Dñs dixit Amẽ Amẽ dico vobis perinde ẽ ac si dixisset, verũ,dico vobis,amẽ quippè ĩterpretatur verũ & tñ nõ est interpretatũ, nec Græcus interpretes ausus est hoc face rẽ. nec latinus. Sic ẽt cõtra Faustũ Ma nicheũ lib.13.cap.9.d, ꝓ Amen interp̃tatur verum, non vbicunquè, sed my stica religione.Alii volũt,Amẽ esse ad uerbiũ affirmandi vel optãdi vt diceba mus, sic est,verè est:sic accipit, D. Thomas in expositione huius loci.D.Bernar dus sermone 7.de cœna Dñi inquit, cũ dr̃ in fine orationũ, per oĩa secula seculorũ.& respõdet Amẽ,indicat nos opta re qd rogamus, vt hæc vox sit nota,& si gnaculũ orationũ, & cõclusionũ,& glo sa ordinaria supillud Paralip.16.li.1.d.

Augusti. tract. 6.

Amen.

Augusti.

A ꝓ Sacerdotibus orantibus populus oĩs dicit Amẽ,sit vt concordet in precibus pio Sacerdotũ silentio, & populi Sacra deuotio. Dicunt aũt Talmudici triplex esse Amen, v3. pupillũ, subreptitiũ, & sectile,seu bipartitũ.Pusillũ,cũquis pre catione tenẽ,nec intelligit qd respon det :Subreptitiũ cũ respõdet Amen an teq̃ absoluatur pcatio,id qd mihi sæpè cõtigit dũ celebrarẽ Sacram Synaxim, vbi puerulus respondit Amen,priusquã B esset cõpleta oratio.Sectile cõtingit cũ in duas partes secat responsum, ut puta oscitãter audiẽs, & aliud agẽs:patet ergo quid significat ista dictio Amẽ,& im primis, ꝙ est dictio hæbrea, non græca, nec latina, aut alterius nationis, qd nobis constet. Quęritur à plerisq; quę orationis pars sit,nũquid nomẽ,aut ver bũ, seu præpositio aut aduerbium.& cõ muniter quidẽ dicitur esse aduerbium, vel pro aduerbio, vtplurimùm accipi- C tur : quãquã nõnulli dicant sumi nomi naliter, vt Apoc.3. Hæc dicit testis fide- lis, Amẽ. Quãdoq; verbaliter,vt Deu.27. Dicat oĩs populus Amẽ, ut Aliq̃n tẽpo raliter, ut cũ dr̃, Deus,qui est benedict⁹ in secula Amen. Aliq̃n aduerbialiter, ut ex Iohanne cap.6. Amen Amen dico vobis. In hoc autem loco Esaiæ, quem exponimus, existimo sumi aduerbiali- ter,vt nota affirmantis,siuè optantis.

Apoc. 3.

Deut. 27.

Ioan. 6.

Quòd si quæras num vsus istius di- D ctionis sit recens, aut antiquus, facilè quidem ex dictis poteris intelligere, vę terem esse vsum, vt habes locis citatis ex lib: Deuter: lib. 1. Paral: Et est dic tio frequenter vsurpata apud Euange listas à Domino nostro, vt diximus. Et D. Paul. p. ad Corinth. cap. 14 de ea fe cit mentionem, cum dixit, si benedi xeris spiritu, qui supplet locum Idiotę, quomodo dicit Amen? & D. Augustĩ nus super Iohan. tract. 41. d. quòd ab E initio nascentis Ecclesiæ,populus, qui erat in Ecclesia, post recitatas precẽs respondebat, Amen. Sequitur textus.

Quia posuisti ciuitatem in tumulum, vrbem fortem in ruinam; domum alienorum ut nõ sit ciuitas,& i æternũ nõ ædificẽt.

Qui volunt hoc loco Prophetam ver ba facere de consumatione seculi in extremo iudicij die,per ciuitatem intel

ligunt vniuersum orbem quem asse- A
runt ea die in tumulum, velut in con-
geriem lapidum reduci, & omnia sus
què, deque, & maximè inordinata uide-
ri. Alij verò (ex quibus est D. Hierony
mus) asserunt hic sermonem haberi de
ciuitate Hyerusalé, q propediè ī tumu-
lū erat redigēda, iuxtà dictum saluato
ris, q futurū est tēpus in quo non relin-
quetur lapis sup lapidē, q nō destruaē.
Matth. 24. Matth: 24 Nec mireris. Prophetam ve
lut iam factum asserere, quòd post mul B
ta secula indubitanter est futurum, quo
niam (vt sæpè diximus) familiare est
Prophetis indifferenter vti quibuscun-
què temporibus: dicit ergò, Posuisti ci
uitatem in tumulum Vrbem fortem
in ruinam, domum alienorum, ideſt ci-
uitatem, in qua non propriī filij subditi,
sed alieni genè inhabitabunt, vt re ipsa
contigit, & nunc quoquè videmus: uel
per filios alienos intelligi debent ipsi
met Iudæi, qui qm̄ iam recesserant à C
Deo uero Patre dño, & creatore suo, nec
nō & ꝓtectore, uti dicebaē, & erat, & fal
sis diis, ac dęmonibus adhæserūt. Dici
poterant filij alieni iuxtà illud ps. 17.
Deut. 32. Deū aūt dictū ubiq; Patrē Iudæorū,
attestatur Moyses Deuter. 32. d. nōne ip
se est Pater tuus qui possedit te, & fecit,
& creauit te? & alibi sępè. Posuīti ergo,
i. aliqn̄ pones hāc vrbē in ru ā, vrbē,
scilicet quæ est domus alien , aut q̄
quandoq; est futura ciuitas a enorum: D
facies etiam vt non sit Ciuit s, in eam
formam reduces, vt nullum prorsus
habeat Ciuitatis vestigium, ut de ea di-
Virg. Aene id. ci queat. iàm seges est ubi Troia fuit,
resecandaq; falce. Dicitur etiam ciuitas
ista, i. mūdus positus in tumulū qa hic
mundus est uerè tumulus mortuorū, i.
peccatorū; & certè oīs domus, aut ciui
tas oppleta hominibus nefarijs, pōt ap
Mich. 3. pellari tumulus cadauerum ut habetur
mich. 3. & postremo subdit: Et in sempi E
ternū nō ædificeē: Neq; existimes sem
piternū hoc loco accipi pro diuturno,
aut longo tempore, sed iuxtà proprium
eius significatum. Quòd si dixeris ci-
uitatem Hyerusalem fuisse reædificatam,
quemadmodum hodie facilè est
uidere: Respondeo, non eo in loco ubi
antea erat fuisse reædificatam: & pro-
pterea non est nobis curæ de muris; & parietibus: hoc unum certo scimus post ultimū eius excidium nequaquam ad eū statum reductā, quo prius existebat, quin potius memini me legisse nonnul los Imperatores ethnicos in inuidiam nostræ religionis, quò Iudæis se fauo-rabiles demostrarent, pluries tentauis-se eam reędificare, & in priorem statū reducere, igne tñ cœli tus demisso, ædi-ficia consumpta, & ędificatores deterri-tos, & extinctos abscisisse; ubi non so-lum uirtus, & potentia Dei emicuit, sed impietas hominum, ac temeritas fuit humi ꝓstrata: & poterat dici uere Hye-rusalem non esse Ciuitas, quia numquā fuit reducta in pristinū statū, ut ibi es-set cultus Dei sicut prius: cuius causa, fuit ibi construetum templum adeò mirabile, & famosum: dicit.n. Arist. à principali debet fieri denominatio.

Sed D. Cyrillus per urbem destru-ctā, ac in tumulum redactam, n eq; lo-ca sensu percepta, neq; homines qui il-lic in habitant, sed Demonem, & eius exercitum nominari existimat: solet enim scriptura diuinitus inspirata, eos qui ualidissimi sunt, et potētissimi, tur-ribus & moenijs, ac etiam urbibus com parare cum itaq; Xps mundo illuxit, impiū agmen Demonū est depræssum, atquè funditus Sathanas deturbatus, at què deiectus. Prionde subdit. *Super hoc laudabit te populus fortis, Ciuitas gentium robustarum timebit te.* Super hoc (inq̄) .i. sup his facinoribus. et admirabilibus operibus, rebusq; præclarissimè gestis, aut gerēdis, laudabit te, summis laudi-bus extollet te populus fortis; populus (inq̄) magnanim', īfractus, et maximè constans; populus (inquam) qui non ti mebit à duobus caudis titionum fumi-gantium, nec propter minas, terrores, aut mortes deterrebitur, aut detrahe-tur à laudibus tuis, & à prædicatio-ne mirabilium tuorum. Per popu- *Tex. 2.* *populꝰ fortis*
lum fortem nonnulli intelligunt spi-ritus cœlestes, qui non cessant quo-tidie laudare nomen tuum. Super hoc (inquam) ideſt super hac uindicta quā de impijs Iudæis, & de aliis genti-bus incredulis susceptisti, Ciuitas gen tium robustarum timebit te. i. quęcūq;

homi-

hominum, aut etiam Demonum uis, et potestas timebit te, pauebit à facie tua, non audebit infirmare, nomen tuum. Vel Ciuitas gentium robustarum, ideſt Ecclesia collecta ex gentibus, et Iudæis, timebit te, hoc est reuerebitur, obseruabit, et singulari amore, ac deuotione prosequetur, tam iustam impiorum nindictam prospiciens: nec non ineffabilem bonitatem, et clemen tiam tuam dum eos qui tuis uocationibus aures præbent, deque suis uiribus nihil præsumunt, tam hilariter, et benigne susceipis, ac defendis: nec mirũ, neq; præter rationem, et iustam causam Deus nobis laudandus, et honorãdus est, atque etiam timendus. d Prophera laudandus et adorandus, quò Deus et creator, Timendus quò dominus et gubernator orbis. Honorandus quò pater et protector.

Tex. 2. *Quia factus es fortitudo pauperi, fortitudo egeno in tribulatione sua: spes à turbine, umbraculum ab æstu, spiritus enim robustorum quasi turbo impellens parietẽ.* Dicitur Deus esse factꝰ fortitudo pauperi, et fortitudõ egeno in tribulatione: per pauperem hoc loco, nonnulli intelligunt Christum Dominum, qui pauper, et egenus pro nobis factus est, ita ut non habeat ubi caput suum reclinet: factus est etiam eidem Christo robur, et fortitudo in tribulatione, dum scilicet penderet in patibulo, in cuius manus magna uoce clamans commendauit spiritum suum, dictus est etiam Christus pauper, quia spoliatus à Tyrannis: dictus est egenus, quia conculcatus à diuitibus, nec ipse solum in persona sua, uerum etiam in membris suis, pro quibus rogabat Deum. d. Deus, Deus meus respice in mẽ, hoc est in membra mea, ne derelinquas me, ob id alias referens Deo Patri gratias tamquam beneficij memor, inquit, Cum inuocarem exaudiuit me Deus iustitiæ meæ. in tribulatione dilatasti mihi. Eiusmodi præcationes, et gratiarum actiones dubio procul ad membra potius, quam ad ipsum Christum sunt referendæ: sic enim ipse ait apud Ioan: cap. ij. Pater gratias ago tibi quoniam audisti me: ego autem sciebam quia semper me audis, sed propter populum qui circunstat. dixi, ut credant quia tu me misisti. Factus est ergo Deus fortitudo pauperi, et egeno in tribulatione, hoc est, iis, qui per fidem, et charitatem ei cohærent, quippequi dũ prius essent pauperes, & egeni omni ope destituti, debiles, & claudi, per Christum effecti sunt diuites, & bonis omnibus affluentes, nec non contra omnes mundi, carnis ac Sathanæ tentationes valdè præpotentes, & magnanimi? sic què ijdem fortes, & debiles, pauperes, ac diuites possunt nũcupari: dixit enim in verbis præcedentibus, laudabit te populus fortis, & hunc eundem populum pauperem & egenum; pauperes quidem, & impotentes iuxtà proprias uires, & facultates; fortes autem, & diuites propter Christum, à quo omnem fortitudinem, omnem diuitiarum copiam receperunt: hinc D. Paulus optimè nos redarguit. d. qd habes ò homo quod non accepisti? & D. Iacobus omne datum optimum, & omne donum perfectum desursum est, descendens à patre luminum apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Et ad Rom. 8. qui proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiã cum illo omnia nobis donauit? Sic ergo vides quomodo Deus est factus fortitudo pauperi, fortitudo egeno in tribulatione, subministrat enim vires, auget robur, & constantiam, quadum tribulamur, & affligimur, perlistamus in fide, non deficiamus laborantes, non excidamus à gratia, sed fortiter obsistamus, quemadmodum glorioſi martyres effecere, quos neq; mors, nequè uita, nequè Angeli, nequè Principatus, nequè Potestates, nec deniquè creatura aliqua potuit separare à charitate Dei. Est etiam Deus suis fidelibus spes à turbine, & vmbraculum ab æstu. Dicitur primum fuisse spes à turbine ipsi Christo, dum Iudæi impetum fecerunt in ipsum, fuit vmbraculum eidem respectu passionis, & mortis, ne fortè in cruciatibus ratione humanitatis, & earnis deficeret, quam infirmam esse tristabatur, propterea venit Angelus de

Iac. cap. 1.

Rom. 8.

Ps. 21.

Ps. 4.

Dicitur eum umbraculũ suum fidelium.

Ioa. cap 11

cœlo confortans eum. Dicitur, & multò verius fuisse & esse spes, et confidentia suorum membrorum, propter rabiem superborum Principum. *Dicitur* vmbraculum ab æstu propter cupiditatem, & auaritiam Iniquorum hominũ. Nec minus ac multo magis dicitur Deus nobis fore spes, protectio & securitas magna à turbine, ideſt cum ventus, & impetus persecutionum nos inuadit, & vmbraculum ab æstu, cum.s. carnis & mundi tentationibus affligimiur, & cruciamur, misericors Deus sua gratia nos protegit, ac defendit, ne sub tam ardenti calore succumbamus, & verò summopere nobis in his casibus necessaria est Dei protectio, quandoquidem spiritus robustorum, quasi turbo impellens parietem nos aggreditur, sed Diuino auxilio protecti, & super firmam petram fundati, potest nos vtiq; impellere, & tantisper commouere, non autem subuertere. Per *Spiritus robustorum.* Spiritum robustorum existimo Prophetam eos homines intelligere, qui sunt nimis arrogantes, impetuosi, plus debito inflati, & vim cuiquè inferre præsumentes, quod quidem hominum genus non minus piis, & modestis obesse solet, quam ventus vehemens alicui parieti, & muro, quantumuis solido & bene fundato.

Vbi aduerte non eadem significatione accipi hoc loco, & priori textu, nomen robusti, cum dixit supra: Ciuitas gentium robustarum timebit te, & hic: spiritus robustorum est uelut turbo impellens parietem: ibi enim vocat gentes robustas, quæ resistunt tentationibus, et impugnationibus Demonum, et malorum hominum, et fortes in fide persistunt. Hic autem per robustos, vel per spiritũ robustorũ intelligit eos homines, qui nulla habita ratione iusti, vel iniusti, omnes infestant, nemini parcunt, et nullis cuiusquam præcibus flectuntur et quibus pñt iniuriosũ & cõtumelioſi existunt: q̃ oĩa nõ solũ ad Christum Dominum, non solum ad pios, & fideles homines, uerum ad vniuersam Ecclesiam possunt commodissime iuxtà allegoriam referri: spiritus enim robustorum, hoc est impiorũ hominum, nulli dubium quòd magnò impetu, velut uehemens turbo inuadũt Ecclesiam, & quęrunt eam subuertere; sed perperam id tentant, possunt enim quadam tenus impellere, & aliquod negocium facieesseré, nunquam tamen euertere; quia fundata est supra firmã petram. Demones etiam in albo robustorum, vel in capite possunt reponi: quippè qui nunquam cessant, aut opera Tirannorum, & infidelium Principum, aut ope, vel opera, pseudo Doctorum, aut pseudo Prophetarum: vel per Philosophos, Poetas, & oratores, quodq; deterius est, per varias Hereticorum sectas annituntur, & uim omnem faciunt quò destruant Ecclesiam, & parũ firmos, ac imbecilles in puteum interitus deijciant: opere ergo præcium est Deum nobis adesse, veluti spem à turbine & umbraculum ab æstu.

Sicut æstus in siti, tumultum alienorũ humiliabis: & quasi calore sub nube roremte, propaginẽ fortiũ marcescere facies, &c.

Ista particula est satis obscura, si uerba, (vt iacent) considerare velimus: potest enim prima similitudo hic posita connecti cum præcedentibus, & potest exponi velut initium præsentis textus. Nicolaus de lyra hunc in modum exponit hanc similitudinem, videlicet. Sicut æstus in siti vehementer hominem affligit, sic Pauper per impietatem iniquorum affligitur: & sicut æstus tandẽ transit, & recedit, sic & iniquorum impietas finem aliquando habebit: & hoc proposita verba indicant, sicut æstus in siti, tumultum alienorum humiliabis. Qui præsentem particulam superiori coniungunt, sic exponunt. Deus factus est spes bonorum à turbine, & vmbraculum ab æstu, & sicut æstus in siti, ideſt quemadmodum magna siti laborans, magnam percipit suauitatem tempore æstus, & magni caloris in potu, ita et boni dum sitiunt iustitiam atquè ad eam toto corde anhelant, maximam profectò iocunditatem percipiũt in æstu tribulationum, et persecutionũ, iuxtà illud quod Act. Apostolorum 5. legitur Ibant Apostoli gaudentes a cõspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati. *Act. cap. 5.*

Matth. 5. pati. Et Saluator noster apud Matth. Beati, qui esuriunt, & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur: & beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam quoniam ipsorum est regnum Cœlorum. Etiam Paulus Rom. 5. Gloriamur in tribulationibus, sciētes quòd tribulatio patientiam operatur &c.

Rom 5.

Posteà immediate subdit tumultum alienorum humiliabis, id est strepitum, & comminationes, & audaciam alienorum, hoc est eorum, qui sunt à cultu, ac obseruantia tui alieni, humiliabis, ac deiicies; nec facilè amplius resurgēt. De his loquitur etiā Propheta Regius, & uaticinatur ps. 17. d. Populum humilem saluum facies, & oculos superborum humiliabis.

ps. 17.

Est & alia expositio, qua particulariam exposita, & declarata ponitur principium sequentis litterę hunc in modū. Sicut æstus insiti reprimitur, & facilius tolleratur: sic tu Domine tua virtute, ac potentia absq; vlla difficultate, seu defatigatione tumultum, & furorem alienorum, & superborum humiliabis; & quemadmodum propagines frugū, aut herbarum sub nimio, et ardenti calore, dum, scilicet nubes in vnum cōdensantur, & reducuntur facilè marcescunt, & corrumpuntur; sic dextera manus tuæ marcescere facies, & exinanire propaginem fortium, id est rationes, & consilia prauorum hominum. Alij per propaginem fortium intelligunt filios populorum, qui uirtuti, & maiestati diuinæ contradicunt, vel ab eo deficiunt: & hæc omnia facilè possunt afferri aduersus omnes qui siue Iudęi sint, siue Græci vehementer impugnant Ecclesiam. Hæc secunda expositio ć longè conuenientior priori, & magis conformis & consona pñti verborum contextui. Post hæc subdit ipse Propheta & prædicit eximia, & præstantissima Dei erga omnes beneficia. d.

Tex. 3. *Et faciet Dominus exercituum omnibus populis*, omnibus (inquam) non Iudæis tantum velut præ aliis dilectis, & approbatis ob veterum patruum Sanctimoniam; sed electis ex omni populo: *in monte hoc videlicet in monte Sion.* Id est in Ecclesia. Ecclesia enim vocatur

A mons propter celsitudinem. & quia in sublime fertur, nec rebus terrenis & caducis inhæret; & quid faciet, pulcherrimum, & lautissimum conuiuium, *Conuiuium, pinguium conuiuium vindemiæ, pinguium medullatorum, vindemiæ defecatæ.* Non ab re conuiuium istud, quod prępparat Dominus erit conuiuū vindemiæ, hoc est conuiuium lætissimum, conuiuium plenum iubilo, & exultatione, quale solet esse tempus

Eccl. mons.

B vindemiæ; quo nulla comuniter solēt esse tempora lætiora, sicut videtur innuere Textus 70. interp: Conuiuium nempè, cuiusmodi solet fieri tempore messis vindemiæ, & collectionis fructuum; conuiuium pinguium medullatorum, prestantissimis. s. & exquisitissimis æpulis refertum. Conuiuium vindemiæ defecatæ in quo. s. lautissimo conuiuio, sint vina optima, & præciosa ab omni fæculentia depurata, & expur

C gata: vina, clara limpida, coloré optimū, pergratum oculis conuiuantium, odoré suauissimum redolentia, & qđ cunctis æpulis, ac delitiis præstat saporé iocundissimum; hæc enim duo potissimum in probatissimis, & laudatissimis conuiuijs expeti solent, & requiri: videlicet, carnes pingues, & medullatę, itemq; vina prætiosa. Conuiuium istud singulo quoquè die fieri solet in Sacrosancta vniuersali Ecclesia, in quo

D citrà omnem ambiguitatem, & contro uersiam pretiosissima caro, quæ est super omnem carnem, neq; vlli omninò carni vllo pacto conferenda in cibum proponitur, & hæc est mundissima, & sanctissima caro Christi: Vinum itidé optimum, suauissimum, salubre, & uiuificum, id est sanguis, qui emanat de Sanctissimo eius corpore, in eiusmodi conuiuio ab ipsius mensæ ministris seorsum sumitur, & potatur; & alijs sub

E altera tantum specie porrigitur, & ministratur, nullum potest, in tota rerum uniuersitate, & quibuscumq; sæculis isto salubrius reperiri conuiuium; de quo iurè optimo canit Ecclesia. d. ò sacrum conuiuium in quo Christus sumitur: Præter hoc legimus aliud Conuiuium celebrari frequenter in Ecclesia, dum. s. pleriq; ex Iudæis, & Gentibus

vocantur ad fidem, & ad perceptionem baptismi, inquo nimirum Conuiuio aliud genus ciborum solet in uitatis afferri, & præparari, videlicet prædicatio & doctrina Euangelii pura, & sincera ab omni errore depurgata; proponuntur etiam Sãctorum Patrum exempla, & saluberrima illa sacramenta, quibus grãtiam Christi promeremur, et uitæ æternę quoddam quasi pignus accipimus. Præter Conuiuium istud, & coenã ad quam, dum sumus in hac fragili uita uocamur, et inuitamur præparatum est nobis ante mundi constitutionem aliud conuiuium longè præstantius, & opulentius, in quo dubio procul omnem famem explebimus, & in eo tantum cuius epulæ perpetuo nobis aderunt saturari poterimus: de quo conuiuio loquebatur Christus cum dixit, Amodo non bibam de hoc genimine uitis donec bibam illud nouum in Regno Patris mei, & apud Lucam dispono vobis (dixit Christus discipulis suis) sicut disposuit mihi Pater meus Regnum vt edatis, & bibatis super mensam meam in Regno meo. In hoc quippè Conuiuio erunt carnes pinguissimę iuxtà illud psal. Sicut adipe, & pinguedine repleatur anima mea. Erunt carnes medullatæ quia, scilicet percipiemus omne gaudium interius; & exterius. Erit ibi vinum defecatum, idest gustus suauissimus omnium bonorum absq; vlla fecæ & immunditia, erit tandem plena satietas, vt inquit Prophe ta, Satiabor cum apparuerit gloria tua quæ tamen satietas non tollet desiderium, quò anima semper flagrabit uidere faciem Dei. iuxtà illud Eccles. 24. qui me edunt adhuc *esurient*, & *qui bibunt me adhuc sitient*. Et *præcipitabit in monte isto faciem vinculi colligati super omnes populos*, et telam quã orditus est sup oẽs nationes. Præcipitabit (inquã) in monte isto, nõ in monte Oliueti, vt dicunt Hębręi; sed in monte Syon, hoc est in Ecclesia sua Sancta, qñ cęperit præparare conuiuium, & uocare ad cænam, hoc est ad ipsam fidem, & ad cęlestis regni hæreditatem: præcipitabit (inquam) faciem vinculi colligati, hoc est fœdus quoddam initum inter peccatum & mortem, auctore Diabolo: sunt enim hæc duo, vel potius hęc tria vsquè adeò colligata, & inuicem deuincta, vt facilè se omnium conspectibus intuenda, colenda, & amplectenda præbeant. Diabolus namq; suggerit, et immittit prauas cogitationes: peccatum, subinde facilè perpetratur, quod tandem cum consumatum fuerit generat mortem. Præcipitabit ergo Dominus huiusmodi faciem, i. apparentiam, & fucatam imaginem ipsius vinculi, et sic præcipitabit ut non amplius audeat apparere, et sub simulata specie nos decipere.

Matth. 26. Mar. 14. Luc. 22. Psal. 62. Psal. 62. Psal. 15. Eccl. 24. Tex. 4.

Quidam per faciem vinculi colligati intelligunt Antichristum: Quidam verò Diabolum, mortem, et peccatũ, sicut nos quoquè diximus, et de hoc, vinculo colligato potest dici illud Eccl. 4. funiculus triplex difficilè rumpitur. Et verò uinculum colligatum potest peccatum ipsum nuncupari, quod quidem est colligatum, et implicatum, ut si soluatur, & explicetur plures videbitur habere facies, quoniã multa sunt peccatorum genera, & hoc vinculum est super omnes populos, quia omnes peccauerunt, & egent gloria Dei, & alibi, scriptum est, nemo mundus à sorde. quia scilicet nullus vnquam decõmuni lege fuit absquè peccato, sed non ita quod quisquè non possit aliquando esse sinè peccato, vt exponit. D. Ambrosius supra Luc. cap. 1. Præcipitabit et telam, quam ipse diligens, & expertus opifex Diabolus orditus est super omnes nationes; præcipitabit (inquam). i. succidet, & abscindet huiusmodi telã, quam cæpit ordiri ab initio sęculi cum primos Parentes callidus ista seserpẽs sub prętextu, et pollicitatione magni cuiusdam boni inuasit, ac decepit, cæcitatemquè & ignorantiam veri luminis eorum cordibus immisit, quo destituti ignorabant, quo ituri, & quid facturi essent, & (velut scriptura loquitur) cognouerunt se esse nudos, hoc est, bonis omnibus destitutos, & primo humani generis Parente desciscente, ac delinquente in eo omnes peccauerunt, aduersus quem potest adduci illud Esaię 38. Dum adhuc ordirer succidit me,

me, tamquàm ipse Demon deploret suum ipsius infortunium: sed quando, et quo nam pacto præcipitauit hanc telam Dominus Deus? præcipitauit (inquam) et conscidit, ac dirupit, primũ quidem quando fuit cruci affixus, quãdo Princeps huius mũdi fuit foras proiectus & chyrographũ delicti quod aduersum nos erat, fuit omnino deletum. præcipitauit, quando à mortuis resurrexit, quia tunc mors mortua fuit, præcipitauit tandem quando contulit spiritum sanctum Apostolis dicens illis, iã edoctis, & instructis euntes docete omnes gentes baptizantes eos in Nomine Patris, & Filii, & spiritus sancti. & *præcipitauit mortem in sempiternum, ne amplius uires haberet.* ex quibus patet ingens beneficium numquam satis laudãdum, & commendandum, quod nobis contulit ipse Deus, cum scilicet præcipitauit faciem vinculi colligati, idest ius, & potestatem ipsius Demonis ergã hominum genus: præcipitauit etiã telam idest peccatũ, & occationes peccati quam orditus est ab initio sæculi perpetuus humani generis hostis, præcipitauit etiam mortem in sempiternum (vt dixi) Nunc explicat aliud singulare beneficiũ quod nobis Deũ esse collaturũ vaticinatur ipse Propheta d. *Et auferet Dominus Deus lachrymam ab omni facie, & opprobrium populi sui, auferet de vniuersa terra quia Dominus locutus est &c.* Beneficium istud sumus accepturi, primum quidem in hoc statu, quando nobis contulerit gratiam, qua possimus peccatum euitare & liberi esse à morte æterna, factiq; participes vitæ cœlestis, tunc procul dubio erimus læti, & gaudentes, amota erit ab oculis nostris, & a facie nostra omnis lachryma, & causa fletus, auferet etiã opprobrium populi sui, idest infidelitatem, & cultum Idolorum, quo reddebamur infames et stulti coram Angelis Dei. Hoc ipsum plenius, & perfectius continget in die Iudicii, & in consumatione sæculi, cum resurgent corpora nostra, & corruptibile hoc induerit incorruptionem, tunc quidem, (vt testatur Ioannes in suis reuelationibus) Absterget Deus omnem lacrymam ab oculis nostris & mors vltrà non erit neq; luctus, neq; clamor, neq; dolor erit vltra. Auferet de vniuersa terra opprobrium populi sui, quia non amplius erit sub seruitute peccati, & obnoxius morti, quoniam Dominus abstulit vires ipsius mortis, vt scriptũ est. Absorpta est mors in victoria.

Matth. 28.

Et quoniam resurrectionionis mysterium humano intellectui non est ad modum perceptibile, & propter eius magnificentiam plerique existimant rem impossibilem, ob id necessario subdit Propheta. *Quia Dominus locutus est.* q. velit dicere, ne existimes me ex meo spiritu vel ingenio talia profari Hæc ego vobis propono atque denuncio quia Dominus locutus est. non ego sum auctor istius vaticinii, neque tã grandis promissionis fidem iubeo, sed Dominus locutus est, qui mẽturi non potest & q̃ prædictũ est & annunciatum omnino perficiet, cœlum.n. et terra trãsibunt, at Dei verba non præteribunt est.n. Deus verax, omnis autem homo mendax. Postremò refert Esaias quid futurum est, postquam eiusmodi vaticinia fuerint adimpleta, et prædicit gẽtes laudaturas Deum, & gratias reddituras de tam immensis gratiis, et fauoribus eis collatis: et infine huius capitis prædicit insignem victoriam Christi Domini nostri aduersus Demonem, et cunctas aduersarias potestates huius sæculi, et inquit.

Et dicent in die illa. Ecce Deus noster iste expectauimus eum, & saluabit nos, iste Dominus, sustinuimus eum, exultabimus & lætabimur in salutari eius &c. Most pro maiori parte ipsorum propheratũ postminas, acterrores miscere semper ali quid lætum, et iocũdum. In principio huius capitis vidimus Propheram. gratias habere ipsi Deo, quòd posuit Ciuitatẽ in tumulũ, vrbes fortes in ruinam et reliqua: nunc verò post explicata beneficia nobis conferenda, redit iterum ad gratiarum actionem, et laudis confessionem.

Dicit ergo *& dicent in die illa Ecce Deus noster iste, expectauimus eum* etc. Qui nam illi sunt qui in die illa qua fuerint completa vaticinia dicent

hæc

hæc uerba, et facient eiusmodi confes A sionem? dicit Cyrillus, hos fuisse populum Israeliticum, qui velut extensa manu, et protenso digito Deũ tamquã præsentem oculis intuitus profert ea verba, propterea quod plerique ex Patribus in spiritu viderunt ipsum Christum. Nonne Zacharias Pater Ioannis in hęc uerba prorupit. Benedictus Dominus Deus Israel quia visitauit, & fecit redemptionem plebis suæ? & erexit cornu salutis nobis? Nonne, & Simeon B spiritu sancto repletus ausus est hæc verba proferre, viderunt oculi mei salutare tuum? sic & alii, uerbis Moysi, & sanctorum Prophetarum admoniti idipsum dixerunt: Alii existimant incredulorum hominum, qui Christum, purum hominem putauerunt futuras esse eiusmodi voces, id quod dici nõ potest, nisi postquam crediderint. At ego existimo eiusmodi verba tribui posse C omnibus gentibus, qui aliqua ex parte cognouerũt hoc verbum incarnatum, vt per ora omnium versata fuerit, & decantata huiusmodi congratulatio, & gratiarum actio.

Propterea dicunt. *Ecce Deus noster iste expectauimus, eũ & saluabit nos*: Verè qui dẽ dixit alicubi Regius Propheta. Cõfitebuntur tibi cum benefeceris eis postea quam genes fuerunt egregiè & cibate, & potatæ cognouerunt verè Deum esse, & Dei filium natura, D non adoptione, quamquam in forma serui pro omnium salute apparuerit & per omnia nobis similis effectus præter peccatum: dicunt igitur, iste & non alius est Deus noster. expectauimus eum, & saluabit nos.

Iste Dominus non procul abest, quasi præsens adest propterea dicunt, iste, quod est pronomen demonstratiuum: iste (inquã) Dominus tamdiu desideratus, præstò aderit. Vnde alius Propheta E dicebat, expectãs expectaui Dominũ Sustinuimus eũ q.d. nulla tẽporis diuturnitas, et prorogatio nulla persuasio, nullus labor, neq; vlla quorũcunq; persecutio nos prohibuit aut retardauit, quin libenter, & summo cum desiderio, & patientia animique constantia sustinuerimus eum; & ideo cum uenerit

psal. 39.

supp. exultabimus, & lætabimur in salutari eius, hoc est, in eius aduentu, qui erit nobis salutare, hoc est, saluté nobis allaturus. quemadmodum dicebat bonus ille Senex. Viderunt oculi mei salutare tuum. quod parasti ante faciẽ omnium populorum. exultabimus (inquit) quia tanta erit animi lętitia, ut nõ gaudere solum, sed signis, & gestibus externis, omniq; motu corporis, præ nobis lœtitiam feramus. Sicut idem. *psal. 83.* Propheta Regius alibi dicebat; cor meum, & caro mea exultauerunt in Deum viuum. Quare hoc differunt exultare, & lætari: quòd exultare designat gaudium: quod exterius demonstratur, lętari verò quòd interius: exultabimus ergo, & lætabimur in salutari eius. & quia posset quis nobis obũcere haud quaquam eiusmodi immunitates, & prærogatiua nobis, qui in fines seculorum deuenimus, iure posse tribui. Idcirco Subdit Propheta, & inquit, Nos vtique poterimus videre ipsum Dominũ, exultare, & lætari, *quia requiescet manus Domini in monte isto, & conculcabitur Moab sub eo, sicuts conculcatur palea in plaustro. & extendent manus suas sub eo sicut extendit natans ad natandum, & humiliabit gloriam eius cum allisione manuum eius.*

Requiescet inquam, manus Domini auctoritas, & potentia eius, in monte isto, videlicet, in Syon per quem designatur Ecclesia Dei, in qua se perpetuò mansurum promisit cum dixit. ego vobiscum sum vsque ad consumationem sęculi: requiescere enim manus Domini super aliquem, uel in aliquo, nihil profectò est aliud, nisi perpetuò esse cum illo, aut in illo, & eius auxilium gratiam, & fauorem illi præbere: neque id solum, ut potegat, & foueat, uerum etiam hostes, & persecutores, vt deprimat, ac debellet. Quarè si nos nequimus videre Christum in carne, neque præsentia eius corporali aliquã do perfrui, contristari non debemus, neque inuidere aliis, sed neque iis multo inferiores existimari, aut minus ad consequendum beatitudinem idonei nos futuri: iuxtà illud Saluatoris. Beati *Ioan. 20.* qui non viderunt, & crediderunt. Christus

Iuxt. 70. sius ergo requieſceret in mõte iſto, hoc eſt in Eccleſia, ĩ qua licet ſpeculari Dei ma ieſtatem, ſapientiam & bonitatem, & reliqua eius attributa, nec non beneficia ingẽtia, & commoda, quæ nobis confert in, Eccleſia in qua non ſolum ipſe requieſcit, ac reſidet, ſed et nobis eius famulis requiem præſtat, tũ quòd liberat nos, à pondere peccatorum quibus præmebantur, & terroribus ſup pliciorum, quę noſtris ceruicibus imminebant: tùm etiam, quòd bonam ſpem attulit Regni cœlorum aliquando conſequendi; tum denique diuturnã uitam malorumque omnium abolitionem gratuito nobis elargitur, vt perpetuò lętari, & iubilare poſſimus: neque exiſtimes citrà rationem Eccleſiã & congregationem fidelium huic mõti comparari, quandoquidẽ Eccleſia eſt quid excelsũ, & ſublime, & quãmaxime illuſtre, velut ea quæ ſunt in mõte poſi ta: deinde nihil inea eſt reperire humile & abiectũ. Præterea meritò mons appel latur Eccleſia, ob ea quæ in ea continen tur, alta, ſublimia, vera, et ſancta dogmata, et inſtituta. Poſtremò quoniã Eccleſia domus eſt Dei, qui eſt õnia in omnibus, et ipſe eſt caput ſuper omnẽ principatum, et poteſtatem etc. Nec ſanè einſmodi requies, et reliqua dona conferuntur, niſi iis, qui erunt, et conſiſtent in monte, ideſt in Eccleſia, nec ab ea ulla cauſa defecerint, quia extra eam non eſt ſalus.

Cęterum, ne qui ſunt in Eccleſia perturbentur, et ab hoſtibus ſint perpetuo laceſsiti affert prudentiſsimus iſte vates iocundiſsimum nuncium, quo prædicit eiuſmodi hoſtes aliquando profligandos, et conterendos d.

Et triturabitur Moab ſub eo, ſicuti teruntur paleę in plauſtro. Ne fruſtra labores, per Moab non intelligitur ſolum, ipſe Moab, et regnum quod ab eo denominationem accepit, et quicunque illud incolebant, quippè qui erant impiſsimi, et Idolis dediti ſsimi, et veri Dei hoſtes infenſiſsimi: ſed per eum, primum quidem iuxtà opinionem quorundam intelligitur Antichriſtus, qui dicetur filius perditionis, et in die iudicii triturabitur, vt paleæ, quia ſcilicet

A eius potentia omnino auferetur: et iuxtà aliorum ſententiam per Moab intelliguntur omnes Impii inimici Dei, et cultores Idolorum ideſt ipſarum creaturarum. contempto vero Deo. ſpeciatim autẽ loquitur de Moab, quia fortaſsis tempore quo fuit hoc vaticiniũ, res erat cũ Moabitis, qui (ut diximus) erant inſignes Idolatræ, et cõtermini gẽtibus Iudaicis. d. ergo Propheta. Triturabitur Moab ſub eo, ideſt ſub Chri-
B ſto, ſub potenti manu eius, omnes impii patientur, affligentur, et peribunt. Deus autẽ permanebit.

per Moabitas intelliguntur omnes impij & inimici ipſius Dei.

Et extendet manus ſuas ſub eo, ſicut extẽdit natans, ad natandum, & humiliabit gloriam eius, cum allisione manuum eius Tex. 6.

Hic locus plures habet expoſitiones, vna eſt, quòd ipſe Moab, i. Antichriſtus vel ipſe Diabolus ipſius, Pater, & Ductor pariter, & omnes Idolatrę extendent manus ſuas ſicut natans ad natandum,
C ſicut illi, qui labuntur; aut melius quẽadmodum faciunt natantes, dum natãt totum corpus extendunt, & manus colliduntur, vel potius dilatant ad ſcindẽdã aquam & à ſe remouendam, nè ſummergantur: ant manus extendunt inſtar deprædantis, & hominis omnino ſubiecti, et flagellis expoſiti, et humiliabit gloriã eius, cum allisione manuũ uelut quando quis percutit inuicem manus inſignum maximi doloris, et af-
D flictionis. Triturabitur ergo Moab, quẽ admodum paleæ triturantur in plauſtro, quæ poſtea contritæ, et conciſæ, proiiciuntur in ſterquilinium, tamquã res omnino inutiles; et ſub eo, hoc eſt, ſub manu Dei triturantẽ, et cõminuẽte extẽdet manus ſuas ſicut natans (inſignis quidẽ Metaphora) Alia expoſitio eſt, quòd ipſe Deus ad puniẽdũ ipſius conceptores & cõterẽdũ extẽdet manus ſuas, hoc eſt tetur ambabus mani
E bus, oudabit, bracchia ſua. omnẽ uim adhibebit, quò delear, et exterminet oẽs eius aduerſarios, et humiliet, et proſternat omnẽ gloriam eorum & potentiã cum allisione manuũ ſuarũ. quaſi uelit innuere, quòd in puniendis his utetur omni potentiam neque illum laborem ac difficultatem ſubterfugiet. Cum. n. manus colliduntur aliquã iactură nos

ſubi-

subire videntur, et nonnihil laboris in eo opere faciundo. Nec te pertur bet nos tribuere Deo aliquē laborē, ac difficultatem dum quicquam operatur, cū de se ipso alibi loquatur, & laborans sustinens instar eorū, qui vere aliquid factitātes laborant ac fatigantur. Tertia expositio lōge diuersa àpræcedētibus quòd vȝ per ipsum Moab intelligamus quoscūq; rebelles, et Idolatras, qui tā de cognita veritate occurrent ad ipsum Deum, siue Christum, & eius Apostolos, ac ministros, sub quibus extendēt manus, & genua flectent, & humiliabūtur coram eis, quemadmodum quis incuruatur, & prosternitur, ut adoret quempiam, & triturabuntur sicut terunt ur, paleæ in plaustro, hoc est conterentur, & commuuentur præ pudore, ac dolore, quo Deum contempserunt, & creaturæ potiusquàm creatori cohæserunt: conterentur (inquam) & proscindentur aratro Apostolorum, ideſt prædicatione, & miraculis eorum, et contriti hunc in modum, ac proscisi recondentur in horreum Ecclesiæ, & agnitione suorum peccatorum, & allisione manuum, & genuflexione. profunda

A. què humilitate inter filios Dei censebuntur, & tunc subdit propheta, *& munimenta sublimium murorum tuorum ò Moab, ò Antichriſte, ò Sathanas & quicunque estis eius ministri, ac sectatores, concident, & humiliabuntur, & detrahentur in terram usque ad puluerem*, munimenta sublimiū murorū, sunt artes & figmenta, quibus Demon, velut Antistes omnis erroris, & prauitatis seducit, ac decipit hominum mentes, &
B. hæc est altitudo se extollens aduersus scientiam Dei, quam destruere, & demoliri oportet, & in terram deijcere, & ad puluerem vsque redigere, ne ullum vnquā illius vestigiū appareat, quę per Dei gratiā post Christi aduētū magna exparte euenisse nouimus. Cęciderūt namquè phana, & delubra Idolorū & quęcunque in adytis erant, velut à pedibus amota, & profligata, neque amplius inspiciuntur aræ, vel sacrificia, uel
C. qui erroris, & vanitatis ludibria exercebant, omnia per Christum cessarunt, quando hominibus ambulantibus in regione vmbrę mortis lux orta est eis.

CAPVT VIGESIMVM SEXTVM.

1. IN die illa cantabitur canticum istud in terra Iuda
Vrbs fortitudinis nostræ Sion Saluator ponetur in
2. ea murus, & antemurale.
Aperite portas, & ingrediatur gens iusta, custo-
diens veritatem.
3. Vetus error abijt: seruabis pacem, pacem quia in te sperauimus.
4. Speraſtis in Domino in seculis eternis, in Deo forti in perpetuum.
5. Quia incuruabit habitātes ī excelſo, ciuitatē ſublimē humiliabit
Humiliabit eam vſq; ad terram, detrahet eam uſq; ad puluerem.
6. Conculcabit eam pes, pedes pauperis, greſsus egenorum.
7. Semita iuſti recta eſt, rectus callis iuſti ad ambulandum.
8. Et in ſemita iudiciorum tuorum Domine ſuſtinuimus te: nomen

tuum

tuum, & memoriale tuum in desiderio animæ:
Anima mea desiderauit te in nocte: sed, & spiritu meo in præcordijs meis de mane uigilabo ad te. 9.
Cum feceris iudicia tua in terra, iustitiam discent habitatores orbis.
Misereamur impio, & non discet iustitiam: in terra sanctorum iniqua gessit, & non videbit gloriam Domini. 10.
Domine exaltetur manus tua, & non videant: videant & confundantur Zelantes populi: & ignis hostes tuos deuoret, 11.
Domine dabis pacem nobis: omnia enim opera nostra operatus es nobis. 12.
Domine Deus noster, possederunt nos domini absque te, tantum in te recordemur nominis tui. 13.
Morientes non viuant, gigantes non resurgant: propterea visitasti, & contriuisti eos, & perdidisti omnem memoriam eorum. 14.
Indulsisti genti Domine, indulsisti genti: numquid gloriaficatus es? elongasti omnes terminos terræ. 15.
Domine in angustia requisierunt te, in tribulatione murmuris doctrina tua eis. 16.
Sicut quæ concipit cum appropinquauerit ad partum dolens clamat in doloribus suis: Sic facti sumus à facie tua domine. 17.
Concepimus, & quasi parturiuimus, & peperimus spiritum: salutes, non fecimus in terra, ideo non ceciderunt habitatores terræ. 18.
Viuent mortui tui, interfecti mei resurgent, expergiscimini, & laudate qui habitatis in puluere: quia ros lucis ros tuus, & terram gigantum detrahes in ruinam. 19.
Vade populus meus, intra in cubicula tua, claude hostia tua super te, abscondere modicum ad momentum donec pertranseat indignatio. 20.
Ecce enim Dominus egredietur de loco suo, ut visitet iniquitatem habitatoris terræ contra eum: & reuelabit terra sanguinem suum, & non operiet ultra inter suos fectos. 21.

EXPLA-

EXPLANATIO IN VIGESIMVM SEXTVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. *IN die illa cantabitur canticum istud in terra Iuda. Vrbs fortitudinis nostrae Syon, Saluator, ponetur in ea murus & antemurale.*

PRAEDICIT hic noster Euãgelicus Propheta canticum, cãticum (in quam) nouum, quod aliqui uocant parabolam, et sunt laudes, et gratiarum actiones, quas sancti, et electi Dei, vel in hac militante Ecclesia pace iam et ocio constituto, uel in cœlesti patria sunt cantaturi: quia mirabilia fecit: deuicit quidem Demonẽ, & infidelitatem prorsus amouit: et opportunè hoc in loco facit id Propheta, quia iam narrauit quid futurũ est de Moab, hoc est, de omnibus, qui sunt incredduli, et Diuinæ maiestati rebelles. Primo ergo proponit dicens.

In illa die qua, scilicet fuerit, deuictus Moab, et infidelitas sublata et Dei gloria manifestata, cantabitur canticũ istud, quod modo subiiciam, in terra Iuda, ideſt in ea terra, vbi viget cognitio Dei, et aperta confessio ipsius veritatis, et non in terra aliena: quibus uerbis uidetur Propheta per terram Iudam intelligere Ecclesiam hanc nostram militantem, quæ semper versatur in pugna, et Ecclesiam illam, vbi est perpetua pax, quies, et tranquillitas: vtrobique enim laus, et confessio beneficiorum Dei exauditur.

Et cantabitur canticũ istud ab iis qui iam errore liberati ad ueritatis lucem peruenere, et apertis mentis oculis agnouerunt omnium opificem Deum, Dominum, ac Saluatorem nostrum, per quẽ omnia, et in quo omnia, qui propter nos omnes, & ad nos omnes saluandos voluit è cœlis descendere, & inclinari. Canticum ergo est istud. Quod duobus & vigĩti carminibus cõficitur, & decantatur; nec mihi displiceat quorũdam partitio, qui in quatuor partes diuidunt canticum istud: primo enim caniturgaudium saluandorum in die iudicii: deinde humiliatio malorũ tertio salus et pax bonorũ quarto & vltimo gloriosa resurrectio eorum.

Vrbs fortitudinis nostrę Syõn. Omnes quos ego viderim hanc particulam exponentes notant in codicibus emendatis non reperiri hanc dictionem Syon: At in codice bibliorum nuper emendato, & per Sixtum V. Et successorem eius Clementem VIII. omnibus aliis explosis recepto, et approbato legitur ista dictio Syon, quæ quidem non alia est Ciuitas nisi Ciuitas Hierusalem, quę appellatur Syon, vel propter mõtem sub quo est sita, et fũdata, vel propter significationem: quoniam Ciuitas illa diceba tur sublimis, & excelsa, quemadmodũ mons sub quo erat constructa, erat sub sublimis, et excelsus: ea ergo Ciuitas dicebatur vrbs fortitudinis nostrę, hoc ẽ Ciuitas, q̃ propter fortitudinẽ, et munitionẽ reddebat nos securos ita ut nihil nobis esset timendũ: sic. n. erat fortis, & munita, totque præsidiis vallata, ut nũquam posset ullis viribus, aut potentia expugnari: Id quod de Hierusalem terrestri, hauquaquã est asserẽdu, cum satis constet eam fuisse pluries expugnatã: at id verisimũ fore cõprobatur de Ciuitate spirituali, & intelligibi

Ecclesia Ciuitas fortis.

le

ſe quę eſt præſens Eccleſia, et multo ve-
rius de cœleſti Hyeruſalem, inqua ui-
dere eſt, & perpetuo frui æterna pace,
& tranquillitate. In ſenſu verò tropolo-
gico, & morali, per hanc vrbem forti-
tudinis intelligi poteſt anima noſtra
dum eſt ſuſtulta gratia Dei. Et hic quo
que eſt dubium penes verba quæ ſequ-
untur ſic enim legitur. Saluator pone
tur in ea murus, & ātemurale. Vbi nō-
nulli opinantur illam dictionem Sal-
nator, debere coniungi cum præceden
tibus, vt ſic legatur, Vrbs fortitudinis
noſtrę Syon Saluator, & hic erit ſenſus:
Vrbs illa fortitudinis noſtræ, ciuitas
illa adeò fortis, & munita quæ nam
eſt, & ubi nam gentium eſt? iuxta expo
ſitionem D. Hieronymi, dicitur quòd
eſt ipſe Saluator Chriſtus Dominus, ip-
ſe eſt fortitudo noſtra, ſecuritas noſtra
& protectio noſtra. Alii verò referunt
illam dictionem ad inferiora hunc in
modum. Saluator ponetur in ea mu-
rus, & antemurale, q.d. in quo conſiſtit
iſtius urbis fortitudo, & munimen, ut
inde nos ſecuri maneamus? quaſi reſ-
pondēs, inquit Saluator ponetur in ea,
idest Chriſtus Dominus Dei filius ibi
tamquam cuſtos, & propugnator aſsi-
debit, ita vt de huius vrbis fortitudi-
ne, ac ſecuritate nullus debeat eſſe ti-
mor, aut ſuſpicio, quia murus, & ante
murale ipſius, eſt ipſe Saluator. Per mu
rum intelligi conſueuit prima illa pa-
rietum conſtructio, quæ cingit Ciuita-
tem. Per antemurale intelligunt alium
murum, quo prior circundatur, & defē
ditur, qui quidē ob id vocatur ātemura
le. Alii pantemurale intelligi uolunt, p
pugnacula quædā, quę fieri ſolēt ad tuē
dos muros prīcipales aliquāto eminē
tiora, & graſsiora, & maxime idonea ad
eorum, qui vellēt priora vrbis moenia
diruere, latera offendenda: & huiuſ-
modi propugnacula lingua punica di-
cuntur barbacani, Italica verò lingua
vulgo dicuntur baſtioni, turrioni, & ſi-
milibus nominibus. Hęc pro intel-
lectu literę, ſed veniamus ad ſenſum
ſpiritualem, & allegoricum, videlicet
quid per murum, & antemurale velit
hoc loco Propheta.

Murus et antemurale quid.

Sitigitur per Ciuitatem iſtam fortem
A & munitam, cuius nimirum author,
& conditor eſt ipſe Deus, velimus ſigni
ficari, & deſignari animam cuiuſq; ho
minis Deo addicti: huius Vrbis murus
& antemurale ſunt fides, & opera, mu
rus enim quo defendimur ab hoſtibus
inuiſibilibus, atq; etiam uiſibilibus, eſt
exercituum bonorum operum: fides au
tem eſt antemurale, quæ præbet ſecuri-
tatem, & uirtutem bonis operibus;
B quandoquidem quicquid non eſt ex fi-
de peccatum eſt, quamquam et ipſa o-
pe a bona roborant, & ſuſtinent ipſam
fidem, cum ſine illis mortua ſit. Greg.
20. Mor. cap. 33. d. Chriſtum eſſe murū
animę noſtræ quia prohibet ne mali-
gni ſpiritus occupent cor noſtrum: fi-
dem autem dicit eſſe antemurale, quia
non ingrederetur Chriſtus animā no-
ſtram, niſi pius fide eum apprehendere
mus, & per eam habitaret in cordibus
C noſtris. Si verò vrbem fortitudinis no
ſtræ vocitemus ipſam Eccleſiam, mu-
rus & antemurale, quibus ipſa muni-
tur, & ſecura efficitur eſt ſancto um
Angelorum præſidium, & primum,
ac ſuppremum illorum præſidium, &
inexpugnabile propugnaculum ipſa
Dei protectio, contra quam, & inferō
rum portę nequaquam poſſunt aliquid
efficere, aut vſquam præualere. Sic di-
cit Zaccharias 2. ca. ero ei, inquit Domi
D nus murus ignis in circuitu eius, & in
gloria ero in medio eius: ſi verò vrbs
iſta fortitudinis capiatur pro cœleſti,
& ſublimi patria, murus, et antemura
le dicitur et ipſemet Chriſtus Domi-
nus, et Redemptor noſter, & ipſa viſio
pacis, qua beati fruuntur, et miſteria fu
turi ſæculi, quæ nobis tunc patefient,
neque tunc quicquam erit, quòd ab a-
more Dei nos queat amouere, ibi erit
ſempiternum gaudium, perpetua ſalus,
E et omnimoda ſecuritas, iuxtā illud pſ.
149 Exultabunt sācti in gloria, lętabu
tur in cubilibus ſuis. et alibi Eſa. lætī-
tia ſēpiterna ſuper capita eorū gaudiū,
et exultationem obtinebunt, et alibi
quoque Dauid ita canit. non commoue
bitur in ętternum qui habitat in Hyeru
ſalem. Hæc eſt fortitudo, robur, & ma
mimentum illius ſuperne Ciuitatis. Tē
dem (ut ſecuri loquamur) Chriſtus ubi

Gregor. 20. Mor. cap. 33

Zacch. 2.

pſal. 149.

Eſa 35.

pſ. 124

que

quę eſt Ciuitas fortis, Ciuitas munita, murus, et antemurale.

Sequitur textus, et fit commutatio perſonarum: in priori particula Propheta in perſona Beatorum, et Sanctorum Spirituum; et quorumcunq; Chriſti fidelium loquebatur; nunc autem cum dicitur. *Aperite portas et ingrediatur gens iuſta, cuſtodiens ueritatem.* Secundum Cyrillū loquitur Propheta, et rogat ſãctos Dei miniſtros, videlicet Apoſtolos, et Euangeliſtas, et quoſcunq; diuini uerbi præcones, ut aperiant portas, et his qui volunt per fidem, et ſacramẽta in Cęleſtem Hyeruſalem, aut viatorum conuentum, et communionem ingredi, aditum patefaciãt. Secũdum alios Interprætes hęc verba loquitur Propheta in perſona Dei, qui facit Angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis, et præcipit eis, cœli portas aperiant, quòd detur ingreſſus his, qui per fidem et operam Deum ſunt confeſsi, et eius mandata, ſunt exequuti. Dicit ergo. Aperite portas, eas, nimirũ, de quibus loquitur pſ 117. Aperite portas iuſtitiæ, et ingreſſus in eas confitebor Domino. Item Aperite portas vos Angeli Dei, et cuſtodes cœli, portas, inquam, paradiſi, per quas nõ ingrediuntur niſi viri iuſti, et vehementer approbati, et à ſuis ſordibus purgati, et mundati: de quibus portis loquitur ibidem Regius Propheta dicens. Hæc porta Domini iuſti intrabunt in eam; quemadmodum & hoc loco, *& ingrediatur gens iuſta cuſtodiens ueritatem*. Non ſunt aperindę portæ iſtę, ſed vectibus duriſsimis operiẽdę, tùm his qui noluerunt Deum agnoſcere, multo minus his, qui cũ cognouiſſent Deũ, nõ ſicuẽ Deum glorificauerunt, ſed euãuerunt in cogitationibus ſuis; minimè verò his, qui cum haberent legem, et Dei voluntatem iam dudum agnouerint, auerterunt faciem ſuam ab eo.

Tex. 2.

pſal. 117.

Porta Cœli quibus aperiendę.

Portæ igitur Cœli ijs dumtaxat, qui faciunt iuſtitiam. et cuſtodiunt veritatem ſunt reſerandæ, quique ſunt fideles, et cõſtantes in verbis, et promiſsionibus ſuis, quibus verbis taxat eos Propheta, qui cum ſe filios Abrahæ iactarent, putabant etiam ſe hæreditatem Abrahæ eſſe conſecuturos. Facere veritatem, aut veritatem cuſtodire, eſt ſecundum quoſdam nil aliud, quàm verum cultum retinere, non typicum aut fucatum, ſeu falſum. At ſecundum alios hi dicuntur facere veritatẽ, qui quod dicunt faciunt, et actiones verbis egregiè reſpondent, ſic D. Ioan. ep. 1. cap. 1. d. ſi dixerimus quoniam ſocietatem habemus cũ Deo, et in tenebris ambulamus, mentimur, et veritatem non facimus; quorũ ſententia coincidit cum prima. Eſt etiam præter ea, quæ hic dicuntur, annotandum, quòd plures in ſacris literis portarum ſpecies reperiuntur. ſunt enim quædam quę portę mortis nuncupantur, ſunt portæ Inferni, ſunt portæ iuſtitię, et ſunt portæ cœli, et paradiſi. De portis mortis, quæ verè dicũtur eę quibus ad inferiora deſcẽdimus et pquas illucuſq; introimus mortis loquitur pſ 106. cũ inquit Appropinquauerũt vſq; ad portas mortis (inquã) æternę cauẽdũ quippe eſt, et sũmis viribus annitẽdũ, ne ad huiuſmodi portas nos ipſos cõferamus. Sunt porte Inferni (de quibus ſupra diximus) quòd non pręualebunt aduerſus Eccleſiam, et eodẽ pſ. cõtriuit portas ęreas, et vectes ferreos confregit pſ 106. ſunt deinde portę iuſtitię, quibus electorum conſortio annectimur, & conſociamur, per quas quidem portas Dei tabernaculum ingredimur, et ibi commoramur, iuxta illud pſa quis habitabit in tabernaculo tuo? ſubdit, qui ingreditur ſine macula, et operatur iuſtitiã, qui loquitur veritatẽ etc. Et ne in hac portarũ deſcriptione cõfũdamur, re vera portæ iuſtitię, eę sũt appellandæ, quibus nobis prębetur aditus, et facilis acceſſus ad portas cęli, quas Propheta voluit appellare portas ęternales, cũ Dñs alloquẽs coeleſtes ſpiritus aiebat. Attollite portas principes veſtras, et eleuamini portę ęternales. et certè quòd hic dicit Eſaias *aperite portas, & ingredietur gens iuſta* deſumptum eſt ex pſ. 117. Aperite mihi portas iuſtitiæ, et ingreſſus in eas cõfitebor Domino. Deinde ſequitur in tex. *Vetus error abuit ſeruabis pacem, pacẽ quia in te ſperauimus.* Hæc verba ſunt proculdubio dicta à ſpiritu ſancto in perſona

Facere ueritatem quid. Ioan. epiſt. 1. cap. 1.

Portę in ſacris literis multiplices.

pſal. 14.

pſal. 117.

Tex. 3.

persona populi iã redempti, & ab infi-
delitate prorsus liberati: ideo sic expo-
nitur: vetus error abiit. i. cultus Idolo-
rum recessit, non sumus amplius de-
cepti, neque sub Diaboli potestate deti
nemur: vel sic intellige: vetus error abi
it. i. non sumus amplius illius opinio-
nis, & credulitatis, ut putemus per ce-
rimonias legis, & per opera quæcumq;
externa cęli portas aliquando nos in-
gressuros, uelut olim fuimus, nos, & pa
tres nostri, sed ea tantum ratione, uide-
licet. seruando iustitiã & corde, ac ope-
re veritatem custodiẽdo, credimus nos
aliquando fore dignos eas portas ingre
di Veritatẽ inquam uitæ iustitiæ, & do
ctrinæ. Quidam moderni expositores
hunc in modum interpretantur hanc
particulam. Vetus error abiit, ideſt nõ
sumus amplius in dubio, nec hæsita-
mus quid nos credere, aut facere opor
teat, sed credimus, & firmiter tenem⁹,
quòd tu Domine seruabis pacem, pacẽ
(inquam) ideſt quietem, & tranquillita-
tem corporis, & animi, pacem absq;
omni perturbatione, & contentione
tàm interna quã externa, pacẽ (inquã)
hic in uia, & pacẽ in patria, ubi est sum
ma, & sempiterna pax, & tranquillitas
absq; ulla ĩtermissione, & interpollatio
ne. Propterea repetit eandem vocem, pa
cem, pacem: aut ista repetitio fit ad ma
iorem confirmationẽ, vel vt ostendat De
um nobis pacem daturum, non quam-
cunque, sed pacem firmam, stabilem,
& solidam, & maximam conscientiæ
tranquillitatem, & denique pacem il-
lam de qua est locutus in capite præce
denti cum inquit. Auferet Dominus
Deus lachrymam ab omni facie, & op
probrium populi sui auferet de uniuer
sa terra; Et post pauca. Ecce Deus no-
ster iste, expectauimus eum, & salua-
bit nos, sustinuimus eum, & exultabi-
mus, & lętabimur in salutari eius. Ali
qui dicunt huiusmodi repetitionem fieri
ut cognoscamus securam fore retribu
tionem. Dicit ergo populus fidelis.
Vetus error abiit, nos credebamus,
siue putabamus in eo nos fiduciam cõ
stituisse, qui nunquam nobis esset affu-
turus, iam desiderium nostrum cõple-
tum est, spes nostra, vel falsa credulitas

A iam finem habet; propterea quòd iam
venit Christus quem nunq; putabamus
aduenturũ, aut sic: vetus error abiit. i. ru
mor, & opinio eorum, qui existimabant
nos, qui Christum venturum expectа-
mus, magnopere decipi, iam abiit, iã
cessauit, cum iam constet, & manifestũ
sit Christum uenisse; loquitur, n. Prophe
ta audacter de eo quod futurum est, pe
rinde atq; iam fuerit, quo ostendat infal
libilem rei euentum. Dicit ego, vetus
B error abiit, tu verò Deus seruabis pacẽ,
pacem (inquam) nobis optatissimam
quia ĩ te sperauimus, vbi vides meritũ
spei firmæ, & stabilis quod est, habere,
perpetuã, & integrã pacem, iuxtà illud
ps. 30. in te Dñe speraui, non confundar *ps. 30.*
in æternũ. Et nunc idẽ repetit dicẽs. *Spe-*
rastis in Dominum sęculis æternis in Domino *Tex. 4.*
Deo forti in perpetuũ, & propterea sup-
plę perpetua quies, & tranquillitas corporis,
& animi nũc, & sẽper vobis inerit. Spera
C stis (inquã) in Domino, vos Prophetæ,
vos Ciues cœli vos filii Dei in sæculis
æternis, nõ aliquando quidẽ sic, aliquã
do verò non, sed in omni tempore, &
vltrà omne tẽpus, & futurũ sęculũ, &
absq; vlla tẽporis intermissione, singu-
lisq; horis, & momentis, & præter quod
cunq; negociũ, iuxtà illud ps. 36. sperã ĩ *ps. 36.*
Domino, & fac, bonitatẽ & pasceris in *ps. 33.*
diuitiis eius &c. & alibi. d. Benedicã Do
minũ in omni tẽpore semper laus eius
D in ore meo. Sperastis in Dño Deo forti
in ppetuũ, sperastis (inquã) & prudẽter
quidẽ ac sapiẽter egistis sperãtes in eo
qui est verus Deus, & Dñs vniuersorũ, &
est fortis & costãs in suis, pmissionib⁹,
imo est ipsa uirtus, et fortitudo omniũ
sęculorũ, & p õia secula viuit & regnat
nec potest vnquã vobis deesse iuxtà il- *Matth. vlt.*
lud Matth. vlt. Ego vobiscũ sũ omnib⁹
diebus. Post hęc affert Esaias rationem
qua in Dño Deo forti sit nobis in per-
E petuũ sperãdũ, & quẽadmodũ etiã Deus fortis nuncupetur, & inquit *quia in-*
curuabit habitantes in excelso, Ciuitatem
sublimem humiliabit, humiliabit eam vsq; *Tex. 5.*
que ad terram, detrahet eam vsquad pul-
verem conculcabit eam pes, pes pauperis, *Tex. 9*
gressus egenorum. Præsens litera non
multa indiget explanatione, sat est
declarare quosdam terminos;

per eos qui habitant in excelso possumus intelligere Demones, qui licet in præsenti in inferioribus terræ, sint detenti, aliquando tamen fuerunt in excelso, vnde sua culpa ceciderunt, quiq; etiam dicuntur in excelso commorari, quia alta sapiunt, & intumescunt, ita vt contra potentissimam Dei manum audeant se quandoque efferre: uel per hos in excelso habitantes, debemus intelligere quoscunque superbos, & animo elatos, quique de se ipsis nimium præsumunt, quo loco videtur specialiter Esaias notare Iudeos, qui se aduersus Cdristum extollebant, et eius virtutes, ac miracula subsānabant, de quibus scriptum est Lucæ primo. Deposuit potentes de sede & exaltauit humiles. et alibi qui se exaltat humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur; sic etiam exponit Cyrillus hanc particulā, quòd videlicet sancti gratias agunt Deo, et laudant eum, pariterque in eo lętantur et præ gaudio gestiunt, cum vident Deum abiicere, et disperdere superbos atque sui magni nominis hostes, quem admodum d. Dauid lætabitur iustus cum viderit uindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris. humiliabit ciuitatem sublimem, humiliabit eam vsque ad terram, detrahet eam vsque ad puluerem; bis utitur hoc verbo humiliabit Ciuitatem sublimem, hoc est Ciuitatem Hyerusalem, quia duabus vicibus legimus eam fuisse humiliatam, & velut in puluerem redactam: primo quidem a Caldeis: deinde a Romanis, nec de ea Ciuitate solum Prophetam hic loqui putandum est, sed de quibuscunque vniuersi orbis Ciuitatibus, ac oppidis, quæ se aduersus Deum erigere attentarunt accipiendo singulare pro plurali (vt notat Lyranus) hęc igitur est causa, quare in Domino Deo forti perpetuo sit confidendum, atque sperandum. Dicit etiam quòd Ciuitatem sublimem in puluerem redactam conculcabit pes.

Luc. 18.

Psal. 57.

Et quis quęso pes? *pedes inquam, pauperis, gressus egenorum*, primo quidē intelligendi sunt pedes Christi Domini nostri, qui supradictus est pauper, & egenus, quemadmodum etiam multis in locis Regius Propheta vocat ipsum pauperem, & egēnum, cuius pedes Hyerusalem, & vniuersę Iudeæ, & ipsius Galileæ, & finitimorum locorum terram calcasse manifestum est omnibus, quippe qui perambulabat per vniuersam Iudęam prędicans regnum Dei sanans egrotos, Demones eiciēs, & variis morbis oppressos solo verbo, aut vestimentorum tactu confestim liberans: intelliguntur etiam pedes Apostolorum, qui cum prius essent ab omnibus reiecti tanquam viles, & nullius pensi homines & à finibus Iudæorum depulsi, postmodum vsque adeò fuerūt exaltati, ut parum abfuerit quin velut Dei essent habiti, & adorati. Horum certè pedes calcauerunt terram, quia missi sunt in ompem Ciuitatem & locum vniuersi orbis ut annunciarēt verbum Dei, nec terram solum viri sancti & electi Dei, suis pedibus calcarunt, verum & Demones, iuxtà illud Lucæ 10. Ecce dedi vobis potestatem (inquit Christus) calcandi super Serpentes, & Scorpiones, & super omnem virtutem inimici, & nihil vobis nocebit. Potest etiam dici, Dei seruos uere pauperes, & egenos, & cuiusuis abiectæ conditionis homines, suis pedibus calcare terram, quia re vera omnem mundi gloriam, omnes huius terę delitias, & commoditates alacriter contempserunt, & pro nihilo habuerunt terram hanc desiderabilem, iuxtà illud Paul. mihi mundus crucifixus est & ego mundo, & ad Philip. 3 inquit idē Apostolus. quæcunq; huius mundi cōmoda, & lucra arbitratus sum ut stercora, vt Christum lucrifaciam. ¶ Potest etiam simpliciter & ad litteram exponi præsens particula, quòd vs. Ciuitatem sublimem, Ciuitatem (inquā) Hyerosolymam iam olim nobilē, sublimē, & illustrē, humiliabit Deus, adeò quidē humiliabit, & vsq; ad terrā eā deducet, nec solū illūc deducet, sed vsq; ad puluerē eam detrahet, vt nullū ferè sit ex ea reperire vestigium, & cōculcabit eam pes, & nō quicumq; pes, neq; cuiuscumq; viri nobilis, & eximii, sed pedes pauperis, & egeni, & infimę sortis hominū. Conculcabunt terrestrem Hyerusalem

Luc. 10.

Gal. 6.

Philip. 3.

rusalem, quoniam post eius vastatio- A
nem, & excidiū, non aderit amplius ci-
uium frequentia, non amplitudo domo
rum: neq; concursus negociantiū, ita ut
omnes quicunq; illi sint, poterint pro ar
bitrio, & omni securitate absq; vllo im
pedimento illius vicos, plateas, & stra-
ta viarum perābulare. Deinde sequitur.
Semita iustorum recta est, rectum callis iustis ad
Tex. 7. *ambulandum, & in semita iudiciorum tuo*
Tex. 8. *rum domine sustinuimus te, nomen tuum,*
memoriale tuum in desiderio animæ. B

Existimant quidam exponentes Pro
phetam prosequi canticum, & laudes
de Christo Domino, qui solus, & vere
iustus, & iustitiā dilexit. et dicit, Quòd
semita iusti. i. via qua Christus ambula
uit, & qua nos ābulare docuit recta est,
nullam habens obliquitatē neq; ad dex
teram, neq; ad sinistram declinās, & quo
facilè, cito, & expedite conficiamus cur
sum; nullum habēs impedimentum, ne
què quicquam præcipiens iniustū, uel
parum honestum, quemadmodum alię
leges ab hominibus cōstitutæ: & hoc
magis confirmans inquit. *rectus callis iu-*
stis ad ambulandum.

Nec solum ipse Christus iustus tenuit
semitam rectam ad ambulandū, verū
(vt diximus) docuit & alios, ut ambula
rent in eamuxtà illud sap. iustū deduxit
Sap. 10. cap. Dñs per vias rectas, & ostēdit illi Re
gnū Dei. Et Dauid Deduc me in semitā
mandatorū tuorū, quia ipsam volui. Po- D
nunt autē discrimen inter semitā, & cal
psal. 118. lem, quòd semita est uia stricta, et an-
gusta, & satis arcta, propter consiliorū
arctitudinem, et difficultatem; callem
verò dicunt esse viā tritā, et amplā cur
Semita. & sui curruum, & quadrigarū idonea, ac
callis quo perapta. Aliqui alii oppositum sentiūt
callem cō muni vsu loquendi appellari
viā strictam, et arctam: semitam verò
dici de quacūq; via, quomodocūq; sit il
lā: hoc vtiq; scimus Dominū nostrū po E
fuisse discrimē inter has duas uiarū cō
ditiones, quòd via quę ducit ad uitā ar
cta est & valde angusta: lata autē est ea
quæ ducit ad perditionē; et secūdū om
Matth. 7. nes auctores semita, et via aliquando
confundūtur, propriè tamen callis dici
solet via callo cōplanata, et pedibus dē
bulantiū bene compressa, et consolida

ta: et semita dicitur uia angusta, et lon-
ge diuersa à via plaustrorum. Ego autē
existimo hoc in loco semitā, et callem
pro eodem accepta, et fore nomina Sy
nonima vt ēsis, et gladius, Et cū subdit.
Et in semita iudiciorū tuorū Domine sustinu-
imus te, nomen tuū, & memoriale tuum
desiderio animę. Videtur quibusdā Pro
phetā prosequi operū Dei, laudē, et cō
mēdationē tanquā ea quæ sunt omnisa
riā recta, ostendēdo id à minori ad ma
ius affirmatiuè hunc in modū. si semitę
et viæ iustorū, et opera eorū ōnia iusta
et recta sunt, et in semita iudiciorū tuo
rū sustinuimus te, multò magis iudicia
tua Dñe, quę libenter, et patiēter sustinu-
imus? recta sūt, & iusta, et hæc est uox
prophetę suscipiētis personā sāctorū
in die iudicii, aut est piorū hominū sūm
præsentis vitę statū; eorū (inquā) homi
nū qui pro Christi gloria. pp spē, et fi-
duciam quam habuerūt in eo, multas su
C stinuere calamitates, & cruciatus, & ob
id inquiunt, *in semita iudiciorū tuorū su-* 18.
stinuimus te, nomen tuum, & memoriale
tuum an desiderio animę. Sustinuimus (in
quū) in nomine tuo, vel ad recordationē no
minis tui in desiderio animę, quia. s. ani-
ma desiderat, et concupiscit tibi morē
gerere, tibi satisfacere, et propter te om
nia patienter sustinere, et libēti animo
diutius expectare: sic. n dicebat Dauid Psal. 82.
psa. 82. Anima nostra sustinet Dominū
D qm̄ adiutor, et protector noster est. et Psal. 129.
alibi ps. 129; Propter legem tuā sustī-
nui te Domine, et sustinuit anima mea in
verbo eius. vel dicas nomen tuū Do
mine, recordatio, et memoria nominis
tui, ac beneficiorū tuorū excitat in no-
bis desiderium tui: iuxtà illud ps. 118.
cōcupiuit anima mea desiderare iustifi
cationes tuas in omni tempore. et alibi
concupiscit, et deficit anima mea in
atria Domini. Eadem particula secus
E exponitur. In semita iudiciorū tuorum
Domine sustinuimus te, hoc est, in se-
mita iudiciorū tuorū in uia uia quā no-
bis præbet, ac demōstrat lex fidei, et do
ctrina Euangelica sustinuimus te, idest
patienter expectauimus quæcumq; no
bis in ea doctrina promiseras, quia iu-
stus es Domine, et rectum iudicium tu
um, et alibi. d. psal. Iudicia Domini vera

iustificata in semetipsa, desiderabilia su per aurum, et lapidem pręciosum mul tum, & dulciora sup mel & fauũ, & seru us tuus custodit ea, qaĩ custodiẽdis illis retributio multa. Quidã volũt p hęc duo v3 sustinuimus nomẽ tuũ, & in me moriale ĩdesiderio tuũ animę, indicari duo nomina Christi, vnũ qp signficat diuinã essẽtiã v3 tetragramatõ, alterũ qd ẽ Iesus significãs Saluatorẽ. Et uere hęc duo nomina sũt mel in ore, melosĩ au re, iubilus in corde Ber. *Deinde sequitur Anima mea desiderauit te in nocte, sed & spiritus meo in prȩcordiis meis de mane uigilabo adte &c.* Anima (inquti) mea desiderauit te ĩ nocte hoc est, in prȩsenti uita, inqua te solũ p speculu, & enigma uidere licet; aut in nocte hoc est cum tentationibus nos opprimimur, & uariis illusionibus affligimur. & ob id iure. d. Propheta. Anima mea desiderauit te in nocte, quia eo temporis spatio magis Dei auxilio indigemus. Dicunt aliqui, Anima mea desiderauit te in nocte, hoc est, antequam Dei filius nobis iam diù promissus ad nos ueniret. Etenim tunc in umbra, in tenebris, & figuris dumtaxat tui notitia fruebamur, tu (inquam) spes, & desiderium animæ nostræ eras, neque magis quicquam optabamus, nisi ut tui præsentia frueremur. Sed & spiritu meo in prȩcordiis meis de mane uigilabo ad te. Sensus est quãdiu uiuam, & quamdiu spiritu hos rẽget artus, & meis in uisceribus, atq; in imis cordis penetralibus residebit, de mane uigilabo ad te, nõ ero segnis aut piger, prȩueniã in maturitate, & clamabo, sũmo mane consurgã, & ad te de luce uigilabo. Vnde non iniuriad Proph. Mane ad te uigilabo, & antea dixit. Anima mea desiderauit te in nocte, quoniam nox, & diluculum orationi, & contemplationi magis huiusmodi tempora differẽtiæ uidentur idoneæ. Vnde psal. Media nocte surgebam ad confidum tibi. Nicolaus de lyra sic exponit. Mane adest ab exordio uitæ meę uigilabo ad te, aut noctis, & dici seorsum meminit, ut discamus tam in proximis, quàm in aduersis ad Deum confugiendum esse. Aliqui sic exponunt hanc particulam, spiritu meo in prȩcordiis vigilabo ad te, quia scilicet oportebit aliquando sic deum alloqui. De profundis clamaui ad Domine, Domine exaudi uocem meam. *Deinde sequitur cum feceris iudicia tua in terra, iustitiam discent habitatores orbis.* Tex. 10. Nam memoria peccatorum cum detestatione eorum, & uidere impios castigari à Deo, plurimum confert ad iustitiam acquirendam, at impii pertinaces discunt, & ipsi iustitiam Dei per experientiam flagelli, non ob id tamen corriguntur, & resipiscunt: constat enim quòd in die iudicii cũ Deus suum exercuerit iudicium, vt reddat vnicuique secundum opera sua, discent utique habitatores orbis iustitiam, uidebunt (inquam) & palam fatebuntur Deum esse iustum, neq; acceptatorem personarum. Volunt quidam exponentes hæc uerba dicta á Propheta ex persona sanctorum aduersus eos, qui iuxtà affectum mundi suam uitam degunt, & ambulant post suas concupiscentias irridentes, & contemnentes Dei iudicia, & pia hominum desideria sanctas actiones, carnis mortificationes, inutiles esse, & res pueriles fore existimant: isti igitur cum Deus fecerit iudicia sua, & demõstrabit, uirtutem, & potentiam brachii sui. iusti contemptores iustitiam discent. Quidam ex ueteribus longè secus exponunt hunc locum. Dicunt. cum feceris iudicia tua in terra, ideſt cũ prędicatum fuerit Euangelium & cum lux tuæ maiestatis affulserit, cumq; in effectum, qp iã olim pollicitus, es deduxeris, tunc discent habitatores orbis iustitiam, quòd scilicet est ex fide in Christum Iesum, & non ex operibus purè humanis, & ex hominũ sententia factitati & breuius dicunt aliqui quòd soluta Diaboli tirannide per aduentum Christi facilis erit ascensus ad culmen uirtutis, & ad ueram iustitiam consectandã. Ego autem per istos in priori expositione paulo ante adducta, quòd siue loquamur de extremo iudicii die, siue pro aliis quibuscumq; temporibus dum placuerit omnipotenti Deo iudicia sua super terram exercere, tunc omnes habitatores orbis, iustitiam Dei cognoscẽt, altero duorum modorũ, uel quod Deus

Tex. 9.

Psal. 118

est

est iustus, & quòd bonis bona, & malis mala retribuit, vel boni discent iustitiã, quia exercebũtur in bonis; mali vero, discẽt iusttiã, quia, p malis operibus recipiẽt poenã, & iustã suorũ scelerũ vltionem patientur. Sequitur deinde, & iuxtà sententiam. D. Hiero. videtur Prophetam hoc loco inducere persona Domini d *misereamur impio* q. d. condonemus illi suas culpas, ostendamus ei clementiã nostram, vt veniã consequatur, & discat benefacere, & videtur ista locutio esse totius trinitatis, aut cõmunicatio cõsilii ipsius Dei sãctis spiritibus, & beatis animabus, quo iudiciorũ Dei, & sũmę illius bonitatis cõscię reddãtur, cui respõdẽt. Si tu Domine misereris ĩpio nihil efficies, nõ. n. discet facere iustitiã, qa nunquã suorũ scelerũ pœnitebit, & quãquã sola vexatio dat ĩtellectũ & ob id aliquando contingat quosdam peccatores reperiri, qui quidem per flagella corrigũtur, & ad rectã semitã reuerti solent, aut sunt quidã ita obstinati in malo, quòd nulla correctio, & castigatio quãtumuis acris, & ardua, eos ad pœnitentiam reducit, velut de Pharaone, & pleriſq; aliis exempla cõmostrant, & alicubi legitur. Impius cum in profũdum venerit peccatorũ contemnit. Alii sic exponũt. misereamur impio, & nõ discet facere iustitiã. i. misericordia ostẽsa, & exhibita Iudęis, cõferendo eis tot gratias, & priuilegia non. n. frustratoria fuit, ob id didicerũt facere iustitiã. i. nõ sunt conuersi ad Christũ: vel gentes per misericordiã vocatæ ad fidẽ, nõ discẽt facere iustitiã. i nõ sunt assuetæ legibꝰ quę docẽt iustitiã cum semp Idola coluerint. Verũ hęc expositio (mea quidẽ sẽtẽtia) est valde extorta, neq; facilè potest literæ aptari melior ergo, & tutior est prima expositio, quę vulgari quodã prouerbio ita potest declarari, quòd an diẽs sapiens sapiẽtior erit argue irrisorẽ, & contemnet te. materna lingua sic dici solet. castiga il buono diuenta migliore, castiga il tristo diuẽta peggiore. D. Bern. in quodam sermone sic. d. misereamur impio, & nõ discet facere iustitiam, i nolo vt discat facere iustitiam, vt non inueniatur iniquitas eius ad odiũ. Postmodũ subdit *in terra sanctorũ iniqua*

Tex. 11.

Prouer. 18.

Prouer. 1.

Prouer. 9.

A *gesit, & nõ videbit gloriã Dei, alias* Domini Cõstat. n. ꝙ Iudæus in terra sãctorũ hoc est ĩ terra ubi erat erectũ tẽplũ Dei, ubi erãt sãcta sãctorũ, vbi erãt sacerdotes, & ministri Dei iniqua gesit, qa Christũ Dei filium cruci affixit. Et meo quidẽ iudicio non de se solis Iudęis hęc verba sunt intelligẽda, sed de quocunq; impio, qui vsq: adeò recessit à Deo, & in peccatis suis adeò obduruit, ut quãquã
B fuerit aliquãdo expertus Dei clemẽtia & misericordiã consecutus, nũquã tamẽ didicit iustitiã. i. benè, & iustè agere, De huiusmodi impiorũ genere meritò quidẽ conqueritur Propheta, *d. In terra sanctorũ iniqua gessit.* q. d. huiusmodi Impius vsq; adeò peruersus, & ad quęcũq; flagitia maximè propẽsus, nulla causa quãtumuis ardua, & graui retrahitur à peccato, vt neq; ex sãctitate loci, neq; ex tẽporũ obseruatione, sed neque etiã ex
C qualitate pſonæ aut ex pudore, & ignominia, vel ex cuiuscũq; turpitudine sceleris, & enormitate, quales ii sunt, qui in tẽplis diuino cultui dicatis, atq; vbi Sacramenta administrantur, quiq; etiã in sacris domibus cuiusmodi sũt Monasteria religiosorũ, & sãctimonialiũ, quę vocantur terra, & habitationes sanctorũ, praua, & iniqua agunt, & cũ istis turpiter, & flagitiosè cõmiscentur; de istis etiam cõquerebatur Deus per Hierm. *Hier. ca. 11.*
D d. quid est quod dilectus meus in domo mea fecit scelera multa ĩ terra sãctorũ iniqua gerit. Inquit. D. Ber. ꝙ in aliquo collegio clericorũ vel regularium, vel quorũcũq; magistratuũ nõ sint legitime instituti male operatur, non recte incedit & potius destruit quã edificat: vt preferatim qui aliorũ curã gerit, isti quippe nõ videbunt gloriã Dei; primo quidẽ in hac præsenti vita nõ gustabũt quicquã ex donis spiritualibus, quę cõsuevit Deus cõferre sanctis suis, & in cõsumatio
E ne sęculi, cũ Deus apparebit in sede maiestatis suæ nõ videbũt gloriã Dei. i. nõ videbũt Deũ ĩsua maiestate regnãte videbũt tñ inquit Aug. formã hoĩs, at Dei gloriã nõ videbũt vt cõtra. serm. Arrianorũ ca. 11. Nõ nulli per gloriã Dei intelligũt ꝓdicationẽ Euãgelii, quã gloriã certe, neq. Iudæi, neq. gẽtes incredulæ numquam vidębunt.

Deinde sequitur imprecatio aduersus istos impios, & rebelles Dei numini cũ precatione, ac desiderio exaltationis, & manifestationis Dei virtutis, & potentiæ. d. *Domine exaltetur manus tua* Ier. 12. *& non videant; Videant, & confundantur Zelantes populi: & ignis hostes tuos deuorer.*

Primum quidem nota (vt inquiunt Patres) Prophetas cum aliquid optare videntur, futura vaticinari, quarè cũ d. Propheta (ipse enim loquitur) Domine exaltetur manus tua, intellige potentia tua, uirtus tua, magnificentia tua per quam, & cum qua edidisti mirabilia, per quam manum pariter, et brachium solet etiam intelligi verbum Dei, quo firmati sunt Cœli, & omnis virtus eorum. De qua manu alibi d. scriptura Manus tua confregit inimicos, & dicitur fecisse Deus potentiam in brachio suo, idest filio suo, per qué omnia sunt facta, & sine quo factum est nihil. Dicit ergo exaltetur manus tua. i virtus, & potentia tua, vt non videant. i. ut non cognoscant neq; intelligãt quàm magna sit virtus, & potentia tua, neq; per tot miracula abste edita moueantur, & agnoscant maiestatem tuam: iuxtà illud Tollatur impius, nè videat gloriã Dei. qua in re verissimè quidem, & citrà omne dubiũ, exaltata est, & demõstrata potentia Dei, ut tot miraculis editis tũ in passione, tũ in resurrectione filii Dei, ludæi nõ fuerint corde cõpuncti, & agnouerint Christi diuinitatem, excęcauit enim eos malitia eorum. At statim quasi reuocat, & retractat ipse Propheta sententiam suam, et desiderium, quod nunc patefecerat, d. videant, & confundantur. q.d. pœnitet me hoc dixisse, & exoptasse, vt exaltetur manꝰ Dei. ut nõ videã, tquin potius pẽcor, & cupio, vt videant, & confundãtur zelantes populi, ideſt Iudæi qui vsque adeò videbantur æmulari honorem, & gloriam Dei, vt eius filium neci tradere non fuerint confusi: uideant ergo Christum à mortuis resurrexisse, in cęlum ascendisse, Apostolos suos spiritu sancti lumine repleuisse, & multa miracula edidisse; videant (inquam) tot signa, & tot prodigia, & confundantur, & multò magis cum videbunt venientem in gloria Patris sui, cum Angelis suis, erubescent, & confundentur. Cum verò Propheta, zelantes populos appellat Iudæos, præterquàm quòd ironia quadam videtur vti aduersus eos, nihilominus notandum est, quòd zelus multifariam sumitur. Primo quidem pro odio quodam implacabili, & profunda quadam inuidia qua persequebatur Christum, & ob id cruci affixerunt eum: sciebat enim Pilatus quòd per inuidiam tradidissent eum. Sumitur etiam zelus pro quadam æmulatione, qua æmulabantur gentes. quas neque superiores, neque pares sibi futuras esse cupiebant, neque vllo pacto fore participes promissionum Dei; quamobrem eas ad fidem Christi conuerti ferre nequaquam poterant. At ipse Deus secus decreuit vt habetur Deuterono. 32. cap. d. Ipsi me prouocauerunt in eo quod non erat Deus, & ego prouocabo eos in eo qui non est populus, & in gente stulta irritabo illos. Zelus etiam quandoque pro amore, & charitate ordinata accipitur, quomodo zelantes populi dici possunt ipsi Gentiles qui charitate succensi, zelabant, et cupiebãt apprehẽdere Christi fidem: verum de his non loquitur præsens textus, quamuis Diuus Ambrosius super psal. 118. aliter sentire uideatur. *Et ignis deuoret hostes tuos.*

Zelus multi plicitur.

Matth. 27.

Deut. 32.

Non videntur eiusmodi verba cum superioribus aliquo pacto respondere iuxtà expositionem Ambrosii; præcatur enim Propheta vt exaltetur manus Dei, ne inimici eius videant, & intelligant virtutem operum suorum, & quòd ignis deuoretos, et postmodum d. quòd zelantes populi, ideſt populi charitate accensi videant, & confundantur.

Nisi dicamus, quòd prius dictum, vt non videant, referatur ad Iudæos, & quoscumque incredulos pertinaces: cum postea dicit, videant, & confundantur zelantes populi, referatur ad gentes, & paucos illos Iudæos, qui in Christum crediderunt, videbunt, enim primi in quem pupugerunt, & con-

cõfundẽtur, ac pudefient, tã graue fce lus se aduesus Deum comisisse gentes quoque zelantes, & spiritus sancti ardore æstuantes, videbunt Dei bonitatem, & magnificentiã, & quàm suauis est Dominus, & confundentur, ac erubescent, se Demonibus, & creaturis cultum verò Deo debitum aliquando tribuisse; sed redeuntes ad priorem sententiam; dicimus Prophetam imprecari malum Ipsis Iudeis, & consequenter quibuscumque eorum gentium prosequentibus. dicit ergo *ignis deuoret hostes tuos Domine*, ignis quidem verus, & realis in excidio Hierosolymitano ex Iudeæis multos, qui potius voluerunt absumi incendio, quam cum gentibus Christi fidem apprehendere, deuorasse legitur; sed præter hunc, ignis pœnitentiæ excruciauit, & torsit eos, qui tale facinus perpetrarũt, & postremo ignis gehẽnæ deuorabit eos: deuorabit (inquam) non consumendo, sed affligendo conti

Greg. super Cant. ca. 8. nuè. Diuus Gregorius inquit super Can. c. 8. ignis deuoret tuos: ignis inquã in uidiæ cum viderint Christum exaltatũ nec solum ignis inuidiæ, sed sęua rabies tamquã ignis uos consumet. His dictis rogat Propheta. & suppliciter petit in persona eorum omnium, qui propter Christum multa sustinuerunt, & in fide semper costantes perstiterunt.

Et quid petit? *Domine, inquit, pacem dabis nobis: omnia enim opera nostra operatus es nobis.* Iuxtà expositionem D. Hieronymi Propheta quasi exultãs & gaudens post multa mala, & incõmoda, quę passus est fidelis populus, sperat quin potius, de se ipso sibi pol licetur Deum illi pacem daturum: & aliqui volunt eum ex persona Iudęorum, qui sunt ad fidem conuersi, ita loqui, & ipsam pacem confidenter expetere. Alii volunt ipsum Prophe tam posteaquam est precatus Deum ut ostendat potentiam suam. & cæte ra quæ sequuntur, nunc sperat Deum

Pax a Deo expetenda adeò fore misericordem, & benignum ut deuictis hostibus, & ab igne consumptis Deus det nobis pacem, ut per eam intelligamus quæcunque ad summam, & absolutam fœlicitatem. A pertinere noscuntur, et eam pacem, ut non sit nobis amplius formidandum, id quod rarò, aut nunquam in præsenti statu conferri consueuit. Vnde per pacem hoc loco nonnulli intelligunt, Christũ, qui est pax nostra, & fecit vtraq; vnũ. Alii intelligunt cõscientiæ tranquillitatẽ quam non nisi iustificatos ex fide habere contingit. Alii per pacẽ nobis dandã intelligunt spiritum sanctum qui nos reddat immunes, atq; B securos ab omnibus Demonum impugnationibus. Alii per pacem quam petit, et expetit iste uates, intelligunt gloriam immortalitatis, qua cum Deo viuimus in æternum: & omnes istæ expositiones ferè in idem redeunt. Postremo afferam expositionem quorundam, qui existimant hęc esse uerba Iudęorum, qui post multos ex eis perditos, ac damnatos perstiterunt. quasi dicerent, Domine posteaquam tot ex C nostris perditi, & consumpti fuere, nobis, qui reliqui sumus tua gratia & benignitate dabis nobis pacẽ, accipiẽdo pacẽ iuxtàomnẽ modũ, quẽ tetigimus.

Cum postea d. *omnia opera nostra operatus es nobis*, ideſt quicquid boni fecimus, quicquid passi sumus, & quæcumque mala sustinuimus, opus tuum, virtute tua, tuo potenti brachio sustinuimus, & tui causa perpessi sumus, nisi tu Domine adiuuisses nos paulominus D in inferno habitasset anima nostra, qui nimo ex toto cæcidissemus, & pẽnitus consũpti fuissemus: tu uires cõtra hostes visibiles, & inuisibiles attulisti, tu nos victores in huiusmodi certaminibus reddidisti: Denique opus tuum fuit quod operatus es in nobis, ex nobis ipsis nihil præstare poteramus, sed neque etiam quicquam cogitare, sed omnis nostra sufficientia ex te prodiit, & processit. Sed nota quòd licet E omnia opera nostra Deus operetur nobis, & in nobis, sic tamen ut nos quoque operemur, & propterea d. textus. opera nostra operatus es, quia nos quoque ea facimus, & apud Ioann. ipse- *Ioan. 6.* met Christus operamini inquit non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam ęternam: & alibi. Voca opera- *Matt. 20.* rios, & redde illis mercedem suam

Matth. 21. & quoniam in præsenti littera ponitur nota reddens causam prioris dicti, dū inquit omnia enim opera nostra operatus es nobis. Not. propterea homines iustos, & pios ex quorum persona loquitur Esaias cōfidenter petere, aut sperare sibi pacem dari: quoniā ex Dei munificēt iam: & liberalitatē sunt experti: quòd videlicet, fuerint à vinculis peccatu, & à Demonis tirannide erepti & liberati, factiq; participes bonorū cęlestiū; & quibus tandem Deus opt. max. donauit filium suum: & quoniam in more est & satis usitatum, ut his, qui aliquando magna accepit beneficia, plura etiam & maiora non vereatur postulare: Nam ut ait Cicero. Ingenui animi est cui multum debes, ei plurimum velle debere; quia igitur omnia opera nostra operatus est Deus in nobis, idcirco possumus audacter donum hoc vltimum, & summam expetere, vt scilicet pacem nobis conferre dignetur, sicut ipse aliàs promisit d. Ego vobiscū sum ōnibus, *Matth. 28.* diebus vsq; ad consumationem sęculi, & postmodum gloriā immortalitatis nullum vnquam finem habituram. Præterea rememorat Propheta Dei, seruorum ingentem miseriam, & calamitatem, quam prioribus temporibus miserabiliter sunt perpessi, vt hinc ipsius Dei erga illos benignitas, & humanitas magis appareret. d. *Domine Deus noster possederunt nos Domini absque te, tantum in te recordemur nominis tui.* Hæc vox nimirum eorum est, qui à peccati, & Demonis seruitute liberati cognoscunt in quo ad illud vsque tempus statu extiterint, & cuius imperio, ac potestati succubuerint, possederunt nos, (inquam) Domini violenter, & crudeliter absque te, ideſt te non iubente, nō consentiente, neque etiam annuente, sed permittente solum, qui tamen es solus verax Dominus: & qui nam fuerunt isti adeò præpotentes & insolentes Domini? Demones (inquā) lapidibus, & lignis assidentes, nec non diuersarum auctores sectarum, qui æternam salutem nobis miseris, & incultis hominibus pollicebantur, fuere (inquam) quam plures diuini nominis hostes, qui ui, & potentia nos solliciabant, & quot quot poterant modis, & artibus nos impellebant: At nos in te vno fiduciam, & spem nostram locauimus, soliusq; nominis tui memoria vigebat in nobis, de quibus poterat dici illud psal. 43. Hęc omnia venerunt super nos, *Psal. 43.* nec obliti sumus tui, neque inique egimus in testamento tuo, nec solum Iudæi, & quicunque ex gentibus olim: seducti à Demone, & pseudo Prophetis eiusmodi querimoniam, merito coram Deo possunt efficere, verum quicunq; Christi sanguine redempti, & sacri baptismatis lauacro regenerati, nouerint se variis peccatorum generibus fuisse possessos, eiusmodi voces ad Deum iugiter efferre tenentur. Domine Deus noster possederunt nos Domini absque te, id quod certe fuit ingens piaculum, & sęua tirannis, quandoquidem nos sumus hæreditas Dei & a nullo quouis Domino præterquam à Deo debemus possideri iuxta illud psal. 2. Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ; nos ergo sumus Dei hæreditas, & possessio, quam Deus pater filio reliquit & ipse filius sua morte mirabiliter acquisiuit, & media resurrectione possedit. Nec solum nos, & Ecclesia est hęreditas Dei, sed & ipse Dominus *psal. 15.* potest dici hęreditas nostra, iuxtà illud psal. Dominus pars hæreditatis meæ, & calicis mei tu es, qui restitues hæreditatem meam mihi. sunt ergo hæc duo inuicem connexa, Deus & Ecclesia. Deus (inquam) est hæreditas nostra, & nos quoque sumus hęredes quidem Dei cohæredes autem Christi. *Rom. 8.*

Psal. 2. *Christi hereditas.*

Tex. 14.

O quàm horrendum facinus, & turpe flagitium, velle nos, qui sumus hæreditas mei, possessi à Deo templū Dei, aliis potestatibus subesse, uel subiici, ab illis manu duci, uel subijci & gubernari, & à Deo viuo, & vero, & clementissimo Domino, ac patre ad creaturas fragiles, & caducas plenas falsitatis, & mendacii deficere, & illis manum dare? Ob id contra eiusmodi hominum genus Propheta insurgit, ac deprecatur d. *mortui non viuant*

uiuant, Gigantes non resurgant, etenim qui mortui sunt in peccato infidelitatis, & obstinationis, quiq: nos atrociter persequuntur,& incessanter oppugnant non viuent, hoc est Dei gratiam,& gloriam non consequentur, quia gratia Dei est uita æterna; & Gigantes non resurgent, Gigantes (inquam) qui de se ipsis multa sibi pollicebantur, neq; putabant se unquam defuturos,aut qui in sua iustitia satis multum confidebant. Et quoniam in quibusdam codicibus legitur. mortui non viuent,& Gigantes nō resurgent: nota secundum D Hierony. eiusmodi propositiones (vt sic iacēt) ridiculas apparere, quoniam certum est, quòd mortui quamdiu sunt mortui nō viuent, quemadmodum cæcus quamdiu est cæcus, lumen non videt: At si receperit sanitatem vtiq: videbit; sic & qui in peccato mortuus est,donec iustificetur,& à peccato resurgat per eum, qui dicit, ego sum uia veritas, & uita, viuere non poterit: sic Deus dicitur Deus viuorum, & non mortuorum, & in psal. 113. Non mortui laudabunt te Domine, neq; omnes, qui descendunt in infernum. Dicamus ergo,quòd mortui, siue morientes in peccato, & in eo vsq; ad uitæ finem persistentes, dubio procul non viuent, neq; in hoc sæculo vita spirituale, neq; in alio, uita beata & gloriosa. At si Deus sua ineffabili misericordia dum fuerint in hoc sæculo, ad vitam reuocabit, proculdubio & ipsi viuent, & mortem non videbunt in æternum, iuxtà illud Saluatoris apud Ioan. Ego sum resurrectio, & uita, qui credit in me,etiam si mortuus fuerit viuet, &c. Gigantes etiam (vt dixi) non resurgent, iuxtà illud ps. Non resurgent impij in iudicio, neque peccatores in concilio iustorum. Gigantes neq; (vt mox diximus) hi appellantur,qui ob excellentiā uirtutis,& potentiæ, ob diuitias. & honores nihil mali sibi vnquam euenturum existimant,sed magnitudine suæ virtutis arbitrantur se cœlos attingere, & quodam quasi modo eosdem penetrare, & si contigerit mortem oppetere, posse se suapte uirtute ad uitam reuocare nè ergo isti superbiant, & se ipsos fallant, inquit Propheta Gigantes non resurgent, D.etiā Greg. 17. Mor: cap. ij. exponens hanc partem; per mortuos intelligit peccatores,qui dicuntur non viuere,quia peccando vitam iustitiæ perdiderunt, Per gigantes uerò intelligit Angelos apostatas,aut homines superbos, qui post culpam suam inflati ad pœnitentię remedia non accedentes numquam resurgent, nisi scilicet in die Iudicij; de quibus bene dicitur Prou. 21. uir qui errauerit à uia doctrinæ,in cœtu gigantium commorabitur: & quoniam in biblijs nuper emendatis verba ista leguntur in optatiuo,uidelicet morientes non uiuant, Gigantes non resurgant: repete quod supra diximus,uerba modi optatiui,quibus aliquando utuntur Prophetæ indicant rem sit futuram.

Greg. 17. mor. c. 11.

Prouer. 21.

Quidam ex veteribus uolunt, ex hoc loco elicere apertum discrimen inter Christum Dominum Dei filium,& creaturas quascunquè rationales, propterea quòd nemo hominum quicunq; sint illi,& quantus quantus fuerit poterit unquam mortuus ex se ipso uiuere, aut alios uiuificare: Christus autem solus inter mortuos liber,quippequi potuit ex se ipso à mortuis resurgere & alios quoque iam uita functos,& iam iam corruptioni propinquos, solo uerbo suscitare,cum dixit uni. Adolescens tibi dico surgè,alteri uerò iam quatriduano. Lazare veni foras. quod quidem fuit maximum, & inuincibile suæ diuinitatis argumentum.

Luc. 7.

Ioan. 11.

Et sequitur textus. *Propterea uisitasti, & contriuisti eos, & perdidisti omnem memoriam eorum.*

Hic loquitur Propheta in persona iustorum, et Dei iudicia contemplantium, et admirantium; quia (inquit) morientes non sunt amplius uicturi, quia noluere in finem usquè uitæ in peccatis persistere, nequè Gigantes resurrecturi, quia noluere ad pœnitentiam redire, in eorum malitia obdurati, uisitasti eos, et contriuisti affligendo, et condemnādo, hoc est, ad perpetuos inferni carceres illos detrahendo, et quò ad eorum corpora in puluerem, et cineres redigēdo. Et perdidisti omnem memoriam

eorum

Psal. 113.

Ioan. 11.

Psal. 1.

eorum, ubi nos legimus, omnem memoriam eorum. 70. legunt omne masculinum, ideſt omnes uiros, ideſt principes, et magiſtratus. hæc enim ſunt Dei iudicia, ut qui noluerunt in ſtatu præſentis uitæ Deum agnoſcere, et uelut Dominum, et creatorem reuereri, perdat, ac deleat omnem eorum memoriam ita ut coram Deo non memorentur amplius, iuxta illud pſ. 9. Periit memoria eorũ cũ ſonitu: et alibi diſpreat de terra memoriam eorum, eò qđ non ſunt recordati facere miſericordiam, et perſecuti ſunt inopem, et mendicum, et compunctum corde mortificare. Et ſequitur. *Indulſiſti genti Domine, indulſiſti genti, nunquid glorificatus es? elongaſti omnes terminos terræ. Domine in anguſtia requiſierunt te.*

pſ. 9
pſ. 108.

Indulſiſti (inquit) Domine, indulſiſti (inquam) populo Iudaico: indulſiſti genti peccatrici, et obſtinatæ in malo: indulſiſti humano generi: et repetit, ut magis exprobet, et confirmet, ac denotet immenſam pietatem, & patientiam Dei. Nec ſolum ſuſtinuit in multa patientia vaſa ire apta in interitum, ſed multis proſequutus eſt beneficiis omnes prævaricatores; et quamquam eos tam diu ſuſtinuiſſet, ac beneficijs multis, & magnis cumulauiſſet, nunquam tamen glorificauerunt Deũ, ſed euanuerunt in cogitationibus ſuis: & hoc innuit Propheta cum inquit, velut obſtupeſcens, & velut rem incredibilem, & difficilem relatu manifeſtaturus. *nunquid glorificatus es?* nunquid agnouerunt, & confeſsi ſunt gloriam tuam? nunquid aliquando reſipuerunt? Ita vt ex eorum reſipiſcentia manifeſtaretur gloria tua? nequaquam Domine. haud unquam cogitarunt quòd benignitas tua ad pœnitentiam eos adducebat, minime quidem, ſed ſuis ſceleribus, et uarijs trãſgreſsionibus theſauri zauerunt ſibi iram in die reuelationis, & iuſti iudicij Dei. nec mirum, quia ſecuritas negligentiam, negligentia parit contemptum. Sed aliqui textus ſic habent. Addidiſti genti huic videlicet genti Iſraeliticæ alias gentes, & nationes, & quia ex his Deus magnificatus eſt, ideo ſubdit. Nunquid glorificatus es Domine? q. d. ſic. Textus 70. habet. Ad de eis mala domine, adde mala gloriosis terræ. Proinde ſequitur. *Elongaſti omnes terminos terræ.* Hæc particula duos habet ſenſus: alter eſt, ut tamquã pœna peccantium, & ingratorum hominum afferatur. q. d. quia multi quibus indulſiſti, & præſertim Iudæi non cognouerunt clementiam tuam, neq; te glorificauerunt quemadmodum debuerant; propterea elongaſti omnes terminos terræ, ideſt feciſti, vt fides tua, gloria tua, & tua maieſtas ſe diffunderet, ac dilataret in omnes terminos terræ, ideſt in vniuerſum orbem abiectis, & relictis Iudæis: ſic etiam exponit. D. Hieronymus non ſolum de Iudæis, verum de Gentibus, & de vniuerſis humani generis hominibus, qui qđ non cognouerunt incomparabilem Dei clementiam, neq; glorificauerunt nomen ſuum, ſed abierunt poſt Deos alienos elongaſti omnes terminos terræ, i. ſatis procul ab eis receſsiſti, iuxtà illud pſal 118. longè à peccatoribus ſalus, quia iuſtificationes tuas non exquiſierunt: & rectè quidem factum eſt, ut qui ſe lõgè fecerunt à Deo, Deus pariter elongaretur ab eis. Iuxtà illud 2 Paralip. 15. Si q̃ſieritis Deũ inuenietis, ſi aũt dereliqueritis eũ, derelinquet uos: id qđ noſtra hac tempeſtate, et multò antea in diuerſis mundi partibus contigiſſe uidemus: Cum enim in quibuſdam regnis, & prouincijs ipſius orbis nulla, uel modica diuini cultus, & obſequij ratio haberetur, iuſtus, & omnipotens Deus elongauit omnes terminos terræ, nec ſolum ad Indos, & alias remotiores mũdi plagas, fides, & prædicatio euangelij Chriſtianę què uitæ inſtitutio, et obſeruãtia dimanauit, uerũ in his regionib⁹, inquib⁹ maximè vigebat Chriſtiani nominis profeſsio, demonum cultus & peruerſa, atquè impia dogmata nunc viſuntur.

pſ. 118.
2 Paral. 15.

Alius ſenſus huius propoſitionis eſt; quòd Propheta inter alia beneficia quæ Iudæis collata recenſet, ſit etiam, & hoc, quod Deus elongauit omnes terminos terræ, i. dedit eis terram promiſſionis, & dilatauit fines eius, ſed nequè obſtiti fuere, ut colerent ipſum Deum,

Deum, et manifestarent gloriã eius, quare iustissime factum est, ut per vniuersum orbem disperderentur, iuxtà il
Ps. 72. lud ps. Perdidisti omnes, qui fornicantur abste. Sed quid tum postea factũ est, postquam fuerunt adeò afflicti, &
Text. 17. contriti? dicit Propheta.

Domine in angustia requisierunt te, in tribulatione murmuris, doctrina tua eis.

Id cõ est omnibus in afflictione, & angustia constitutis, recognoscant, & re-
Ps. 82. uertantur ad Deum, iuxtà illud psal. im
Oseę. 6. ple facies eorum ignominia, & quærẽt nomen tuum. & oseæ 6. In tribulatione sua mane consurgent ad me. & D. Greg. mala inquit, quæ nos hic præmunt, ad Deum ire compellunt; ex quorum numero fuere quandoq; Iudæi, qui in angustia, & tribulatione positi, Dei memi nisse videbantur. Verum quicunq; tantisper Dei notitia sunt prædiți, idipsum facere cogunter: quia solus Deus nostrum est refugium, & virtus, & adiutor in tribulationibus, quæ inuenerunt nos nimis. i. quæ valde nos occupant, & præ munt, Sed quid sibi vult sequens particula vbi dicitur. *In tribulatione murmuris doctrina tua eis?* sensus est, quòd tribulatio plerũque nos inducit ad mur mur, & querimoniam de Deo, vt sæpè Dauid, Vsquequo Domine obliuisceris me in finem, quandiu auertis faciẽ tuam à mè? Dicitur etiam tribulatio murmuris, qñ nõ palã, & apertè, sed tacitè, & submissa voce musitamus, & cõquerimur, & dolorem nostrum deglutimus: vel etiam quando alij obmurmurant de nobis, & obloquntur. Dicitur autẽ hæc tribulatio esse doctrina Dei, ijs, qui sunt in angustia constituti, quia scilicet tribulatio nos instruit, & docet, quid sit nobis in tribulatione agendũ: docuit enim Christus, & monuit nos dicens. Luc 12. Ne terreamini ab his qui occidunt corpus, post hæc non habent amplius quid faciant: docuit etiam, & prædixit quid nobis erat euẽturum, cũ dixit Ioan: 15. si me persecuti sunt, & nos persequentur. & cap. 16 in mundo pressuram habebitis, sed confidite ego vici mundum. Et breuius. In tribulatione murmuris .i. quando nos tribulamur, conquerimur, & lachrimas emittimus, doctrina tua nobis. i. tu eris documentum dux, & præceptor noster, & consolatio nostra, iuxtà illud Paul. 2. ad Corinth. 1. Dicitur etiam eiusmodi tribulatio esse doctrina afflictis, quoniam quando aduersis premimur, & grauibus in angustiis uersamur, tametsi non fortiter clamemus, nec facilè dolorem nostrum exprimamus, in nobis tamen ipsis, & in conscientia nostra, quę est testis verax et infallibilis nostrarũ cogitationum, & quaruncunquè actionum, agnoscimus, & fatemur ob culpas, & demerita nostra id euenisse: tunc profectò doctrinæ Dei, ac præceptis aures prębemus, & eius disciplinam libenter excipimus. Vnde Paul. Tribulatio (inquit) patientiam operatur, patientia uerò probationem, probatio verò spem. Et ego quidem liberè possum fateri, quòd in tribulatione murmuris doctrina tua domine mihi valdè profuit, memor illius sententiæ, quòd Deus flagellat omnem filium quem recipit. Huius rei aptissimam nobis affert similitudinem noster Esaias, dum inquit. *Sicut quę concipit cum appropinquauerit ad partum dolens clamat.* Vbi comparat dolores, & angustias, quas aliquando patimur mulieri, quæ concipit dum fuerit propinqua partui. Nec mireris Esaiam conferrẽ homines cuiuscunquè status, conditionis, & sexus mulieri grauidæ, & parturienti, quoniam (vt inquit) Orig: hom. 10 super 21. cap. Exod. Anima quæ concipit Dei verbum, dicitur mulier prẽgnans, sed anima, quæ statim parit, & foetum producit in opus, vocatur uir, & habet conditiones uiri, i. hominis perfecti, & absoluti; sicut vulgo dicimus de his, qui faciunt aliquod opus egregium, & insigne, isti sunt homines viriles, & virilitatem sapiunt: Qui verò concipiunt Dei verbum, etiam conceptum diutius in uentre retinent et non pariunt, nec producunt in opus, mulieres non uiri sunt appellandi, de quibus loquitur Esaias cap. 37. d. Dolores partus aduenerunt ei, et virtus pariendi non est in ea, Huius generis sunt, quicunquè frequenter animo concipiunt, ac deliberant abstinere se ab aliquo delicto,

Tribulatio murmuris doctrina Dei in nobis.

Luc. 12.

Ioan. 15. & 16.

Paul. 2. ad Cor. 1.

Rom. 5.

Esaiæ 37. 18.

Orig. hom. 10. sup. 21. Exod.

dicto, nunquam tamen abstinent; sed semper in deterius labuntur. Qui verò sibi ipsis uim faciunt, & quod iàm diu cõceperunt omninò exequi studẽt, dum caro, mundus, & demon illis obsistunt, sunt veluti mulier, quæ dum ap propinquauerit ad partum, dolens clamat in doloribus suis: hoc est quod ait propheta in his duobus versiculis: sed quia variè leguntur in diuersis codicibus & secundum quòd variæ sunt additiones, varij quoq; sunt illarum sensus & expositiones: nam (vt ait D. Hier. hoc in loco) diuersa interpretatio, diuersum quoq; postulat sensum. Nos autẽ, vt lectoribus, & studiosis aliqua ex parte faciamus satis (vt possumus) adducemus illustriores translationes, & eas pro virili nostra exponere curabimus. Postmodum verò eligemus unam ex istis traductionibus, & super eam aliquã tulum digrediemur. Biblia ergo impressa Antuerpiæ sub anno domini 1559. per Christophorum Plantinum, quæ nos in tota hac expositione (ut plurimum) secuti sumus sic habent.

Enf. Cef.

Biblia impressa Antuerpiæ & approbata a Clementẽ. viij.

Sic qua concepit cum appropinquauerit ad partum dolens clamat in doloribus suis: sic facti sumus à facie tua Domine. Concepimus, & quasi parturiuimus, & peperimus spiritum salutes non fecimus in terra, ideo non ceciderunt habitatores terra.

Tex. 19.

Textus, quem exponit. D. Thom. sic habet. *Sicut qua concepit cum appropinquauerit ad partum dolens clamat in doloribus suis facti sumus*, & sic est punctus: Deinde sequitur alius versiculus. *A facie tua Domine concepimus, & quasi parturiuimus Spiritum salutis. Iustitiam non fecimus in terra, ideo non ceciderunt habitatores terræ*, & sic etiam habet textus, quem exponit Glo. ord. ut textus præcedens. D. Hieronymus habet primum versiculum veluti is, quem exponit D. Thomas, sed differunt in postrema parte secundi versiculi, quia vbi præcedentes textus legunt. Iustitiam non fecimus in terra, D. Hier: legit Salutes non fecimus in terra. Septuagin ta Interpretes quos sequitur Orig: & ferè omnes veteres patres Theologi sic habent. Sicut parturiens cum appropinquat ad partũ in dolore suo clamat

D. Thom.

A sic facti sumus dilecto tuo, Propter timorem tuum domine in utero accepimus, & doluimus, & peperimus spiritum salutis tuæ quem fecimus super terram Alicubi verò, & communiter sic legitur.

A timore tuo domine concepimus, & peperimus spiritum, salutis, iustitiam non fecimus in terra; nam cum fecerimus omnia quæ præcepta sunt nobis dicere, debemus quòd serui inutiles sũ B mus, ideo non ceciderunt habitatores terræ; & super hac propositione, postquam reliquas vt cunq; exposuerimus, digrediemur. Propositionũ ergo, quę leguntur in bibliis Plantini, ex ponenda est ultima particula prioris versiculi, quæ sic habet. Sic facti sumus, nos, vȝ. (qui te sequimur) à facie tua domine, quemadmodum mulier propinqua partui dolens clamat in doloribus. Vult enim indicare propheta, quòd scilicet C homines probi, & uiri pij dum affligun tur, et persecutiones patiuntur à facie tua domine, ideſt coram te, te sciente, & vidente, et in conspectu tuo, et te velut connuiente, aut dissimulante, seu permittente hæc patimur.

Alij dicunt, à facie tua domine, hoc est, à recordatione nominis tui, et propter honorem nominis tui hæc patimur Sunt enim hæ voces, et querimo niæ, seu clamores eorum de quibus di- D xit Esaias in textu præcedenti. Domine in angustia requisierunt te, et in tribulatione murmuris perceperunt doctrinam tuam; Hæ profectò non sunt nisi voces piorum hominum, qui in maximis angustijs se esse comperiuntur. Quales autem et quot sint hæ angustiæ in quibus versantur, et consistunt, paulo post dicemus.

Neq; est mirum quòd Deo vidente, et spectante homines pij, et iusti aliqd E patiantur in hoc sæculo, quoniam (vt inquit D. Paul. ad Heb 12) omnis au- *Heb. 12.* tem disciplina in præsenti quidem videtur non esse gaudij, sed moeroris: postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet iustitiæ. Et quia sic etiam habet textus libri bibliorum nuper correcti, idcirco eadem expositione contenti erimus. Et quoniam in

se-

secundo versiculo est discrimen in multis codicibus, qñ sic legitur in quibusdã. *Cõcepimus, & quasi parturiuimus et peperimus spiritũ.* Propterea nescitur quid uelit Esaias p illud verbũ spiritũ, ideò dicunt aliqui à quibusdã Rabbinis edocti, quòd vbi legimus spiritum debet legi vẽtũ, q.d. Tandiu laborauimus, tãdiu passi sumus, et tot tribulationes tulimus, & tãdẽ nihil fecimus, vẽtũ peperimus, oẽs nostri conatus fuerũt inanes, et irriti; & proinde sequitur in eodem textu. *Salutes non fecimus in terra.* At quia istæ expositio est nimis dura, ideo meliusest. vt p spiritũ intelligamus spiritũ viuificũ, spiritũ, uires, et robur afferentem, vel (ut dicit. D. Hier) per spiritum intelligamus fidẽ, ac deuotionẽ in Deum, vt quem per beneficia non sensimus per tormenta discamus, et qđ longè melius, & clarius explicant illi codices, in quibus sic legitur. *Concepimus, & peperimus spiritum salutis:* qui spiritus dicitur verè spiritus viuificus, & spiritus salutis, qui nobis affert aliquando salutem. Nec reijcienda est illorum sententia, qui per spiritum salutis intelligunt prædicationem euangelij, quem spiritum salutis dubio procul super terram fecit Paulus Apostolus, qui ab Hyeruralem vsque ad Iyricum prædicauit euangelium, et cęteri Apostoli per uniuersum orbem terrarum eiusmodi spiritum peperierunt, et nos quoque possumus hoc efficere, si veram et sinceram doctrinam in cordibus hominum studuerimus inserere, et imprimere. Sequitur alia particula in secundo uersiculo, in qua est etiam non nihil discriminis, vbi dicitur. *Salutes non fecimus in terra*; et alicubi legitur. *Iustitiam non fecimus in terram, ideo &c.*

Sed priusquam hanc particulam exponamus, ne contingat idem repetere, notanda est etiam differentia, quæ est in priori versu, quoniam D. Thom. et Clos. sic legunt. Sicut quæ concepit et cæt. Sic facti sumus, et nihil ultra. sequitur postea secundus versiculus. *A facie tua domine concepimus.* Septuaginta Interprætes ita legunt.

Sic facti sumus dilecto tuo. Littera quã habet. D. Thom. & Gl. sic potest exponi facti sumus, nos, videlicet serui tui sectatores mandatorum tuorum: sic videlicet facti sumus sicut mulier quæ parturiens clamat, in doloribus suis. & alius textꝰ: sic facti sumus dilecto tuo, hoc est, propter dilectum tuũ, pp amorẽ nominis tui clamamus, & vociferamur aduersus eos, qui tibi non obediunt; vel sic: facti sumus dilecto tuo, idest mens nostra, & cor nostrum granidum est, & repletum semine dilecti tui, idest verbi Christi filii tui, quemadmodum mulier fit granida quandoquè & plena semine uiri. Cum postea sequitur secundum hos textus alius versiculus. *à facie tua Domine concepimus*, potest exponi pręter eã quam supra posuimus hunc in modum; à facie tua, i. à contemplatione nominis tui, & à reuerẽtia, & obseruatione maiestatis tuę, vel (ut etiam diximus) à recordatione nominis tui, aut à faciè formidinis tuę concepimus, & peperimus. Hæ duæ particulę superpositę videlicet. *Iustitiam, vel salutes non fecimus in terra*, facilè possunt exponi. Quidam existimant hæc verba dicta ab eisdem pijs hominibus, qui suam infirmitatem fateantur; quãuis enim post multos dolores, & labores fassi fuerint se spiritum salutis peperisse, dicunt hoc non obstante, salutes non fecimus, q. d. nihil inde profecimus, nulli profuimus, nemini salutẽ cõtulimꝰ etnos ipsi culpasquoq; nostras agnoscimus, errata nostra patefacimus, iustitiam non fecimus in terra, idest dũ rebus terrenis fuimus plus satis addicti, nihil boni fumus operati, ideo non cæciderunt habitatores terræ. Nec mirum boni quicquam, haud nos egisse, quandoquidem opera nostra sunt quasi pannus mulieris menstruatę. Quidam volunt Esaiam per hæc verba innuere prauitatem huius sæculi, quod non facilè excipiat verbum Dei, aut vult repellere ab eisdem pijs hominibus iactãtiam, & inanem gloriam. Quidam alij existimant hanc esse querimoniam iustorum, & eorum, scilicet, qui propter iustitiam persecutionem patiũtur, & dicunt. *Iustitiam non fecimus in terra.* q. d. Tametsi multos labores pertulerimus, & omnia propter te libenter sustinuerimus, nos, videlicet serui tui sectatores mandatorum tuorum: sic videlicet facti sumus sicut mulier quæ parturiens clamat, in doloribus suis. & alius textꝰ: sic facti sumus dilecto tuo, hoc est, propter dilectum tuũ, pp amorẽ nominis tui clamamus, & vociferamur aduersus eos, qui tibi non obediunt; vel sic: facti sumus dilecto tuo, idest mens nostra, & cor nostrum granidum est, & repletum semine dilecti tui, idest verbi Christi filii tui, quemadmodum mulier fit granida quandoquè & plena semine uiri. Cum postea sequitur secundum hos textus alius versiculus. *à facie tua Domine concepimus*, potest exponi pręter eã quam supra posuimus hunc in modum; à facie tua, i. à contemplatione nominis tui, & à reuerẽtia, & obseruatione maiestatis tuę, vel (ut etiam diximus) à recordatione nominis tui, aut à faciè formidinis tuę concepimus, & peperimus. Hæ duæ particulę superpositę videlicet. *Iustitiam, vel salutes non fecimus in terra*, facilè possunt exponi. Quidam existimant hæc verba dicta ab eisdem pijs hominibus, qui suam infirmitatem fateantur; quãuis enim post multos dolores, & labores fassi fuerint se spiritum salutis peperisse, dicunt hoc non obstante, salutes non fecimus, q. d. nihil inde profecimus, nulli profuimus, nemini salutẽ cõtulimꝰ etnos ipsi culpasquoq; nostras agnoscimus, errata nostra patefacimus, iustitiam non fecimus in terra, idest dũ rebus terrenis fuimus plus satis addicti, nihil boni fumus operati, ideo non cæciderunt habitatores terræ. Nec mirum boni quicquam, haud nos egisse, quandoquidem opera nostra sunt quasi pannus mulieris menstruatę. Quidam volunt Esaiam per hæc verba innuere prauitatem huius sæculi, quod non facilè excipiat verbum Dei, aut vult repellere ab eisdem pijs hominibus iactãtiam, & inanem gloriam. Quidam alij existimant hanc esse querimoniam iustorum, & eorum, scilicet, qui propter iustitiam persecutionem patiũtur, & dicunt. *Iustitiam non fecimus in terra.* q. d. Tametsi multos labores pertulerimus, & omnia propter te libenter sustinuerimus,

ſtinuerimus, nihil tamen tua maieſta-
te dignum ſumus exequuti quia non
ideo cæciderunt habitatores terræ, i.
impij, ſceleſti, et qui nihil ſapiunt niſi
terram, prævalent adhuc, & omnibus
dominantur. Aut poſtremo dicas eiuſ-
modi eſſe verba hominis, Dei patien-
tiam, & longanimitatem admirantis,
q. d. nos qui verſamur in terra, iuſtitiã
non fecimus, & tamen nos Deus patien
ter ſuſtinuit, ob cuius patientiam, & in-
credibilem tollerantiam factum eſt, vt
pleriq; etiam grauiter delinquentes ad
huc vigeant, & ſua pace fruantur: pro-
terea dicit Eſaias, Ideo non ceciderũt
habitatores terræ, ideſt qui terram in-
colunt, & terram amant, ut illa dictio,
ideo, conſecutiuè capiatur non cauſa-
liter, vel potius aggrauando perfidiam
Iudæorum, vel modicum aut nullum
profectum apoſtolorum. q. d. fecimus
quod potuimus, nõ ideo quicquam pro-
fecimus: ſunt et aliæ expoſitiones, ſed
has adduxiſſe ſufficiant. *A facie ergo
tua domine concepimus, & quaſi parturi-
mus, & peperimus ſpiritum ſalutis: Iuſti-
tiam non fecimus in terra, ideo non caci-
derunt habitatores terræ*; Nulli profectò
mirum eſſe debet, quòd habitatores ter
ræ adhuc perſiſtant, ſi iuſtitiam non fe-
cimus in terra: Aliqui nanq; concipiũt
ſpiritum ſalutis: aliqui concipiunt do-
lorem & pariunt iniquitatem. Expona-
mus ad præſens particulam iſtam iux-
tà alium textum, qui ſic habet. *A time
re tuo Domine concepimus, & peperimus
ſpiritum ſalutis*: vbi uidendum eſt, quis
ſit iſte timor, à quo mota cuiuſq; pec-
catoris anima parit quandoq; ſpiritum
ſalutis, et quæ ſint illę tribulationes, &
anguſtię pro quibus perferendis, anima
ſuſtinet dolores parturientis, de quib⁹
locutus eſt Dominus apud Ioan, 16. cap.
Ioann. 16. & Dauid pſal. 47. Maximas quidem an
cap. Dauid guſtias paſſa eſt Eccleſia propter nomẽ
pſ. 47. Chriſti, et nunc hodie quoq; patitur ab
hæreticis, & ab in fidelibus, & flagitio
ſis hominibus, quam tamen conſolatur
Saluator, quia venturus eſt dies quo
ſummopere gaudebit. Patitur angu-
ſtias homo fidelis in obſeruantia man
datorum Dei: patitur etiam homo pius,
ac deuotus propter difficultatem, &

A dilationem beatitudinis conſequendæ,
de qua triſtitia loquebatur Dauid cum
pſ 119. dicebat. Heu mihi quia incola- *Pſal 119*
tus meus prolongatus eſt, et Paul. ad *ad Rom. 8.*
Rom. 8. dum inquit. Si quod non vide-
mus ſperamus, per patientiam expecta-
mus, & ſpiritus adiuuat infirmitatem
noſtram, & poſtulat pro nobis gemiti-
bus inenarrabilibus: ſed re uera maior
eſt anguſtia quam ſuſtinet quiſquè pec
B cator ob metum, ac timorem ſuppli-
ciorum, quæ ob diuinæ maieſtatis of-
fenſam ſe promæreri cognoſcit dum
fuerit intenſè iudicia Dei contempla-
tus, & nouerit neminem poſſe effuge-
rè ultionem ſuorum delictorum. Hæc
igitur ſecum ipſe animo voluens, et ſe-
dulo mente conſiderans. d. A timore
tuo Dñe concepimus, & peperimus ſpi
ritũ ſalutis, ſpiritũ (inq̃) qui nos aliquan
do ſaluos faciet. Cum autem multiplex
ſit timor, quo nos aliquid efficere, aut
C ab aliquo retrahi aliquando compellimi-
mur, dicimus hunc timorem de quo lo
quitur propheta, eſſe timorem quem no
cant ſeruilem, quo quis refugit pecca-
re, et abſtinet ab aliquo delicto ob ma-
lum pœnę, uel quia pertimeſcit ali-
quod opprobrium, vel ignominiã, uel
pœnã aliquam temporalem, ſeu æternã.
Sed nota, quòd timor iſte ſeruilis poteſt
eſſe bifariam: vel pœnitus, & omnino
ſeruilis, dum .ſ. alicuius pœnæ timore
D ſolum coercetur nulla habita ratione
diuinę maieſtatis offenſionis: vel ti-
mor non omnino ſeruilis qui primo
quidẽ timore pœnę refugit peccatum,
verum etiam aliqua ex parte timet of-
fendere ipſum Deum, & facere quod
in oculis eius vehementer diſplicet à ti
more ſic accepto, inchoamus iuſtitiã
noſtram. Sed præter hunc timorem,
ſuccedit alius aliquanto perfectior, quo
quis cuitat peccatum, et propter ipſũ
E Deum, et etiam propter pœnam, ſed il
lud prĩcipaliter hoc ſecundario; et hoc
genus timoris nocant timorẽ initialẽ:
huic tandem ſuccedit alius perfectus,
et abſolutus timor, cum quis nullo ha
bito reſpectu ad quod uis cõmodum,
vel incomodum temporale, uel æter-
num, ſed propter Deum ſolum, qui
eſt ſummum bonum, et bonũ omnis

boni,

boni, & summè diligibile, & appetibile secundum se, euitat, ac detestatur quodcunq; peccatum, ne offendat ipsum Deũ tanquam patrem, & Dominum: & iure quidem optimo, timor iste filialis nuncupatur, quia boni, & perfecti filij ratio, & munus est summo studio, ac diligentia cauere, ne offendat ipsum patrẽ, & perpetuo ipsum reuereri. A timore igitur illo seruili concipimus, & subinde parimus spiritum salutis, & tunc filiali, siue casto & sincero timore versamur circa ipsum Deum, & quodammodo coniungimur ipsi Deo. De huiusmodi timore loquebatur Apostolus ad Rom. 8. cum dixit. Non enim accepistis spiritũ seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus Abba pater. Locutus est etiam satis clare, & copiosè Diuus pater Augustinus super cap. 4. primæ Ioannis. Locutus est. D. Thom 2. 2. q. 19. per totum, et alij Theologi, et cum primis Magr. sent. 3. sent. dist. 34. postremo extat decretum Conc. Trid. sess. 6 cap. 6. et extat canon. 8. vbi sic decernit. *Si quis dixerit gehennę metum per quem ad Dei misericordiam de peccatis dolendo cõfugimus, vel à peccando abstinemus, peccatum esse, aut peccatores peiores facere, anathema sit.* Confirmatur hoc decretum multis sacræ scripturæ auctoritatibus, ut Timor Domini expellit peccatum. Qui sine timore est non potest iustificari, et Dauid Initium sapientiæ est timor Domini; quamquam timor iste seruilis dicitur initium sapientiæ, non quòd sit primus gradus sapientiæ, sed quia præparat nos, et disponit ad sapientiam. Sed cum ibidem habeatur, quòd plenitudo sapientiæ est timere Deum et plenitudo à fructibus illi⁹; nulli dubium quòd longè diuerso modo accipitur hic timor: est enim aliquis timor qui est initium sapientiæ, ut ille de quo locuti iam sumus; est alius qui est primus effectus illius: et alius quoquè, qui est plenitudo fructus eiusdem sapientiæ; et est ille qui est omnino perfectus, et absolutus, et permanens in sæculum sęculi; hic quidem timor est gloria, et gloriatio, et lætitia, et corona exultationis. Hic timor (inquit sapiens) delectabit cor et dabit lætiam, et gaudium in longitudinem dierum, Sed fortè dices. Qui fieri potest ut timor possit remanere in longitudinem dierum, vel in sæculum sæculi, ut dicit Dauid psal. 18. Si perfecta charitas foras mittit timorẽ, ut Ioa. epist. 1. cap. 4 et affert rationem, quoniam timor pœnam habet, qui autem timet non est perfectus in charitate. Cui facilè est respondere quod D. Ioannes loquitur de timore, quem nos seruilem vocauimus aut initialem, non de timore casto filiali, et perfecto. hic est ille timor, qui stat cum charitate, et ab ea separari non potest. Dicitur autẽ, et appellatur timor, quia est vsque adeò coniunctus Deo, ꝙ numquam vellet separari ab eo, et hoc timore, qui potius amor, obsequium et reuerentia potest nuncupari quã timor, anima hominis pii, et iusti ita amat, et diligit ipsum Deum, quòd nihil pręter ipsum Deum diligere, vel amare, aut percupere videtur, neque id facit ob aliquod proprium, seu priuatum cõmodum, uel incõmodũ, sed ob vnius Dei dilectionẽ, et charitatẽ, & si dato, et nõ cõcesso, nulla esset retributio boni, aut inflictio mali, nihil minus perfecta, et sincera dilectione vnum, verum, et solum Deum prosequeretur: de hoc timore videbatur loqui Dauid psal. 2 cũ dixit. Seruite domino in timore, et exultate ei cũ tremore, Qui fieri potest vt aliquis cõtremiscẽs exultetur, lętetur, et gaudeat hic est ille tremor, q est a spiritu sãcto, donũ spiritus sãcti manet ī charitate, immo est ipsa charitas et ideo timet, ac tremit, quia intensissime amat, et quantum charitas, et amòr augetur, iste timor etiam crescit, et augetur Diuus Augustinus super hunc psal. dicit: quòd monemur seruire domino in timore ne obistam seruitutem extollamur, debemus exultare ei cum tremore; ne forte in vitium temeritatis laberemur. Timor autem seruilis, et initialis habent, et idsi nonnihil communicationis, et participationis cum spiritu sancto, et cum charitate, quę est precipuum donum aut virtus spiritus sancti

ad Rom. 8.

Aug super Ioan. cap. 4

Conc. Tridẽ.

Eccl. 1. Primer. 1. psal. 110.

psal. 2.

cti loquor autem de timore seruili, de eo.s. qui non est omnino,& simpliciter seruilis, quippe qui non ob timorem poenæ,solum priuatiue proprii commodi, verum etiam propter Deum à quo timet separari propter malum culpæ,licet secundario,iste (inquã) nõ est omnino malus, et est à spiritu sãcto,licet nõ ꝓprie inter eius dona possit annumerari, et quod secundum substantiam suam potest stare cum charitate, et nullo modo contrariatur ei, quamquam ratione qua seruilis cum charitate manere non possit. Timor autem initialis,quamuis et ipse nõnihil habeat de seruilitate, quia tamen plus habet libertatis,cum primo timeat malũ culpæ propter Deum,à quo nollet vnquam separari,quàm propter poenam priuatiuã proprii boni dicitur esse a spiritu sancto,& donũ spiritus sãcti,et manere cũ charitate,licet imperfecta qualis est incipientiũ, et proficiẽtiũ:cũ charitate autem perfectorum vt sic,nequaquam stare potest, & huiusmodi charitas perfectorum foras mittit hunc timorem,& quo magis charitas augetur tanto ille minuitur: Timor autem pure et simpliciter seruilis, qui timet malum pœnæ tamquam proprium obiectum, et ob illius timorem dumtaxat refugit malum culpæ, hic est simpliciter malus,mercenarius, meretricius, et non potest stare cum charitate, nec dicitur esse a spiritu sancto,nisi lato vocabulo,et valde impropriè, quatenus scilicet,habet hoc boni, quod per eum homines desistunt à peccato.Sũt & alii timores quos omnino cauere oportet, qualis est timor iste mercenarius et timor mundanus, et quidam a quibus difficile potest quispiam abstinere,cuiusmodi est timor,quem vocant naturalem.Hic enim timor naturalis est, quo homo timet proprii corporis detrimẽtum, ut frigus.infirmitates, et inopiam, et denique ipsam mortem , et hic non est malus,nisi pro his rebus consequendis, et ammittendis committat aliquod peccatum,quemadmodum dicebat Saluator Qui amat animam suã plusquam me,non est me dignus:contra uero. Qui perdiderit animam suã propter me inueniet eam. Timor autẽ mũdanus est semper malus,quia à mala radice procedit,idest ab amore huius sæculi, qui est malus: ideo dicebat Apostolus.Nolite diligere mundum, neque ea quę in mundo sunt. Ob hunc timorem Herodes occidit omnes Pueros,qui erant in Bethleem. Timor autem mercenarius est eorum qui abstinent ab aliquo peccato, et faciunt aliquod bonum non ob timorem poenæ, neq; propter amorem Dei,sed hac ratione tantum, ut consequantur aliquod bonum temporale,videlicet sanitatem diuitias,et aliquã dignitatem,atq; etiã gloriã et exiltimationem apud homines:cuiusmodi sunt hypocritæ;propterea dicebat Christus . Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, vt videamini ab eis. Omissis autem prædictis timoribus ; dicimus ꝙ timor ille , de quo loquitur hic noster Esaias cum dicit :

Ioan. 1. c. 2.

Matth. 6.

A timore tuo domine concepimus , et peperimus spiritum salutis est timor seruilis , utroque modo acceptus, sed non precise secundum eandem rationẽ, atq; etiã timor initialis,quiquidẽ timor initialis potest etiã dici de timore filiali ꝙ sit initiũ sapiẽtiæ tãq; primæ sapientiæ effectus.A timore igitur tuo domine concepimus quia scilicet timuimus te non solum quia bonus es, et dator omnis boni verum quia es iustus Iudex, qui facis iudicium , & iustitiam in terra, et non parcis delinquẽti, qui nec pepercisti unigenito filio tuo,sed pro nobis omnibus illum tradidisti, nec pepercisti Angelis peccantibus etc.quę D. Petrus secunda cap. 2. commemorat : timuimus etiam conscii magnitudinis peccatorum nostrorum cruciatus, et poenas inferni, et separationem perpetuam à conspectu diuinitatis ,tuæ scientes autem quod nullum respuis , sed quantumuis peccantibus per pœnitentiam pia miseratione placaris in nos reuersi , & ad te conuerti spiritum salutis iam pridem in mentis vtero conceptum parturiuimus , & peperimus quippè quem speramus perpetuam salutem nobis allaturum .

Spiritus

quem concipimus à facie domini: Secũ dum quosdam, nihil aliud est, nisi uehemens animi contritio, qua cum spe veniæ tristamur, et dolemus instar fœminę parturientis, Deum nos offendisse, et felix quidem anima potest dici concipere, parturire, et parere. Concipit quidem quando conteritur. Parturit cum ore delicta confitetur. Parit autem dũ bene operatur.

Isa. 26. Sequitur textus. Quasi respondens superioribus dictis d. *Viuent mortui tui, interfecti mei resurgent.* Loquitur Christus ad Ecclesiam de suis electis quos vocat suos, quia in filios, & fratres adoptauit: viuent (inquam) quia resurgent ad vitam. & gloriam sempiternam, iuxtà illud Ioannis cap. 5. dicentis quod venit hora, & nunc est quando mortui audient vocem filii Dei, & qui audierint viuent. Sic etiam interfecti mei, i. qui propter me. i. propter honorẽ, & defensionẽ honoris mei interfecti sunt, in occisione gladii mortui sunt: lidẽ ergo sunt mortui tui, & interfecti mei, Propterea dicit Christus. Expergiscimini, & videte seu audite, qui habitatis in puluere, hoc est in sepulchro, vbi defunctorum corpora delitescunt siue reconduntur. Expergiscimini, & rogate ipsum Deum, cuius ope, & opera resurgetis ad uitam, ad veram uitam, ad perpetuam, & sempiternam uitam; quandoquidem pręcio sa in conspectu domini mors sanctorum eius, quæ verè non mors, sed somnus, aut dormitio est uocitanda. Expergiscimini igitur, & laudate ipsũ Deũ, quia omnis qui viuit, et credit in eum non morietur in ęternum. Nęc laudare solum, sed lętari, & exultare nos decet, quia ros lucis ros vester erit. Erit enim ros, qui uiuificabit corpora tuorum mortuorum. O Ecclesia ipsa mea. Hic n. ros quid aliud est, quam misericordia domini, qua mortui, vel interfecti tui, pariter & mei rectè dicuntur expergisci? quoniam (vt diximus) iuxtá sententiã Hier. eorũ mors, est uelut somnus, & dormitio, & terrã gigantum, .i. potentium, & superborũ detrahes in ruinam potentes enim potenter tormenta patientur.

Isa. 5.

A Comparat ipse Propheta diuinam gratiam rori lucis, aut etiam rori qui, summo mane terram irrigat. Nam quẽ admodum ros in terram decidens recreat herbas, & olera languętia, quęq; desiccari cæperũt, aduenientę rore mutino resurgũt, & virescũt, sic aduenięte rore gratiæ, Dei, & virtute potentiæ eius mortui resurgent, & sequitur. *Tex. 21.*

Vade populus meus, intra cubicula tua, claude ostia tua super te, abscondere modicum

B *ad momentũ, donec pertranseat indignatio.* Verba hæc sunt proculdubio exhortationis, & consolationis refertissima, sunt clara, & manifesta, neque ulla indigent expositione. Vult enim ostendere Propheta, in afflictionibus, angustiis, & persecutionibus impiorum, aut etiam in tribulationibus, & rebus aduersis quas Deus immittit per Angelos malos, hoc est per Demones, & malos ministros eius voluntatis execu

C tores, aut etiam per Antichristum, & eius satellites non confundamur, non deiiciamur animo, aut spe cadamus, sed patienter omnia incommoda feramus, & sustineamus donec transeat indignatio, & eo magis quieti, patientes, ac taciturni esse debemus, quia ad modicum momentum perdurat eiusmodi tentatio, ut inquit D. Paulus 2 Cor. 4 *Pa 2.Co.*

Id enim quod in præsenti est momentaneum, & leue tribulationis nostræ supra modum in sublimitatẽ ęternum

D glorię pondus operatur in nobis:

Hortatur etiam ipse Propheta, uel ipse Christus per os Prophetę vnumquemque nostrum cubicula ingrediamur, ideſt secreta mentis nostræ perscrutemur, ostia claudamus, ideſt desideria illicita coerceamus Greg. 4. mor. cap. 26. & hoc idem habetur Matth. Postremo loquitur Propheta, uel in persona propria, vel totius Ecclesiæ respon-

E dens ad ea, quę supra dicta sunt propter eos qui de nimia Dei patientia aduersus improbos admirabantur. d:

Ecce enim Dominus egredietur de loco suo ut visitet iniquitatem habitatoris terrę contra eum, & reuelabit terra sanguinem suum, & non operiet vltrà interfectos suos. reuelabit (inquam) terra sanguinem suum, ideſt sanguinem eorum qui oc-

si sunt propter Christum, reuelabit etiam sanguinem Christi, quem innocentem effuderunt impij Iudęi, neque amplius terra operiet interfectos suos, ideſt eos quos impie, crudeliter, & improbè, ac prorsus iniustè occiderunt, ac trucidarunt. Apparebit (in quã) quàm impie & inique egerint habitatores terræ contra filios Dei, & cõtra eos qui faciebant iustitiam, & ueritatẽ in terra: huiusmodi autẽ exprobratio, & vaticiniũ non solũ aduersus Iudęos & aduersus Principes, & Tyrãnos, qui persecuti sunt Christũ, & seruos eius, sed contra, & aduersum omnes, & singulos, siue publicam, siue priuatam gererent personam, qui persecuntur uiros bonos: & probos, & eisdem omnẽ inferunt molesti am; quos Deus dispersit, cum aliis habitatoribus terrę .i. cum his qui nullam agnoscunt patriam neque bonum nisi terram, & res terrenas. Amen.

CAPVT VIGESIMVM SEPTIMVM.

1. IN die illa visitabit Dominus in gladio suo duro, & grandi, & forti, super Leuithan Serpentem uectẽ & super Leuiathan Serpentem tortuosum, & occi-
2. det cetum, qui in mari est. In die illa, vinea meri cantabit ei. Ego Dominus, qui seruo eam, uepente propinabo ei: nè forte visitetur contra eam, nocte, & die seruo
3. eam. Indignatio non est mihi: quis dabit me spinam, & reprẽ in prælio: gradiar super eam, succendam eam pariter. (An potius tenebit fortitudinem meam, faciet pacem mihi, pacem faciet
4. mihi. Qui ingrediuntur impetu ad Iacob, florebit, & germi-
5. nabit Israel, & implebunt faciem orbis semine. Numquid iuxtà plagam percutientis se percussit eum? aut sicut occidit interfectos eius, sic occisus est? In mensura contra mensuram, cum abiecta fuerit, indicabis eam: meditatus est in spiritu suo duro per
6. diem æstus. Idcirco super hoc dimittetur iniquitas domui Iacob & iste omnis fructus ut auferatur peccatum eius, cum posuerit omnes lapides altaris sicut lapides cineris allisos, non stabunt lu-
7. ci, & delubra. Ciuitas enim munita desolata erit, speciosa relinquetur, & dimittetur quasi desertum: ibi pascetur vitulus, & ibi accubabit, & consumet summitates eius. In siccitate messes
8. illius conterentur, mulieres venientes, & docentes eam, non est enim populus sapiens, propterea non miserebitur eius, qui fecit
9. eum: & qui formauit eum, non parcet ei. Et erit in die illa percutiet

cutiet Dominus ab alueo fluminis usq; ad torrentem Aegypti, & vos congregabini, vnus, & vnus filij Israel. Et *erit: in die illa clangetur in tuba magna, & uenient, qui perditi fuerant de terra Assyriorum, & qui eiecti erant in terra Aegypti, & adorabunt Dominum in monte sancto in Ierusalem.*

EXPLANATIO IN VIGESIMVM SEPTIMVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

IN die illa uisitabit dominus in gladio suo duro, & grandi, & forti super Leuiathan serpentem Vectem, & super Leuiathan serpentem tortuosum, & occidet Cetum, qui in mari est &c. Tex. 1.

EXpositorum, quos Ego viderim Maior & præcipua pars existimat, Prophetam in præsenti capitulo agere, & prædicere, seu uaticinari extremam demonis, & Antichristi dejectionem, & condemnationem in ex extremo die finalis iudicii. Et quanquam caput istud sit apprimè difficillimũ, & obscurissimũ, tum propter uaria & profunda mysteria, quę in eo continẽtur, tum ob varias, & diuersas interpretationes, ac expositiones tantorum uirorum, mihi tamen post multos labores, & diuturnum studium, frequentesq; cogitatus, & meditationes, visum est in quatuor partes, posse rationabiliter secari. In priori igitur parte, nõ est dubium Prophetã agere de ultima & extrema demonis, & Antichristi dejectione, peracta primum per prædicationem Euangelii, & consumanda in die illa, qua Deus rationem exposcet, ac requiret de omnibus creaturis rationabilibus, & intellectualibus. Et iuxtà D. Hieronymum, posteaquam à capite 24. vsq; ad hunc locum egerat Propheta de iudicio aduersus vniuersum Orbem in consumatione sęculi perageA do, atque etiam aduersus mortem, quę & ipsa nouissimè destruetur, conuenienter hoc loco de iudicio aduersus demonem obeundo erat peragendum, & consequenter nonnihil de vastitate Iudeę, & de humani generis redẽptione pertractabitur, adiectis, quibusdam aliis mysterijs, Christi mortem, ac resurrectionem concernẽtibus. Posteaquam igitur in priori huius capitis parB te, de potestate demonis abigenda, & ad nihilum redigenda fuerit prophetatum. Secundo loco agitur de mirabili, & nunquam satis laudata diuinę bonitatis clementia, qua Deus protegit plebem suam, quam vineam appellare libuit. Tertio loco prędicit Esaias in explicabilem, & omnimodam fere de solationem ciuitatis Hierusalem eadem illa die futuram, quanquam anteC illam extremã diem, nouimus ex multis scripturarum locis fuisse inchoatã, & peractam, sed non absolutè consumatam. Quarto & vltimo loco prędicit Esaias, quod futurũ erit in illa die ingens gaudium, & lętitiam, dum scilicet gentes incredulę, & à Dei cognitione plurimum distantes, ac disitę venient ad Christum, & Dominum De

um adorandum in monte sancto Hierusalem. Non in ea, quæ iam erit destructa, sed in Sancta Christi Ecclesia per Hierusalem terrestrem prefignata, quia tunc fiet vnum ouile & vnus pastor Quod autem ad primam huius capitu li particulam attinet, dicit Esaias. *In die illa uisitabit Dominus in gladio suo duro, & grandi, & forti super Leuiathan &c.* Notandum est imprimis hanc visitationem, qua demonem visitaturus est Deus, non esse visitationem quamcunq; sed visitationem cõdemnationis, (vt diximus in expositione ca. 24.) de qua visitatione condemnationis. loquitur *Soph. 1.* etiam Sophonias 1. cap. dicens, visitabo super uiros defixos in fæcibus suis, id est condemnabit eos, & detrudet in perpetuum ad pœnam ignis sustinendã. Sed fortè quis dubitaret, cur Deus conscius, & expertus nequitiam Demonis, et eius fraudes tam diu distulit illum condemnare, & prorsus de medio tol- *Procopius* lere? Respondet Procopius huic dubitationi, quod ipse Deus noluit in priori aduentu, ipsum penitus deiicere; sed adoriri tantùm, eiusq; vires infringere, & conculcare, sed interficiet tandem penitus in mundi consumatione. Dicit postmodum quòd uisitabit eum in gladio duro, grandi, & forti, visitabit inquã (vt diximus) condẽnando eũ in gladio suo, hoc est uirtute, et potentia. qui gladius dicitur, suus. i. ipsius Christi, cui data est potestas in Cœlo, et in terra, & pater omne iudicium dedit filio Iudicabit inquam in gladio duro, hoc est stabili, firmo & incõcusso, & nequaquã per quoscunque ictus, ac percussiones frangibili, seu reflexibili. Heb. 4. In gladio grandi, quia pertingit vsq; ad uisionem animæ, & spiritus, compagum quoque & medullarum. Nonnulli dicunt hunc gladium fore grandem, vel propter amplitudinem vel quia nullo pacto po- *Psal. 138.* test euitari iuxtà illud psal. Quo ibo à spiritu tuo, et quò a facie tua fugiam. In gladio quoque visitabit Dominus fortè, quia. s. grauiter, et efficaciter percutiet, & ad terram vsque deiiciet, ac profligabit.

De hoc eodem gladio loquebatur hic Prophetа cap 49. d. posuit me quasi gladium acutum, in umbra manus suæ protexit me, et alibi Moyses Deuter. 32. gladius meus deuorabit carnes. Diuus Thomas in hoc loco exponens uerba hæc, dicit gladium Domini nuncupari fortè ob acerbitatem pœnæ, magnum, ob uniuersalitatem punitorum, vel puniendorum. Dicitur quoque grandis, ob uirtutis potestatẽ, seu magnitudinem. Dicitur etiam acutus propter ipsius uirtutem penetratiuam, quia pertingit usq; ad animam, Sed rursus dubitabit, fortasse aliquis, cur Dominus uisitaturus, Leuiathan, et eundem confossurus, uti debuit gladio duro, forti, et grandi, nonne poterat id efficere solo nutu suę infinitę potestatis, et penitus ipsum conterere, et omnem eius potestatem ad nihilum redigere? Dicimus id profectò potuisse fieri, sed ut agnosceremus quàm maximas uires habeat Sathanas aduersus nos: uoluit propheta his uerbis ostẽdere de cuius potestate loquutus est Iob, dicens, non est potestas super terram, quæ possit ei comparari. Et Dominus noster apud Lucã appellat ipsum Demonem fortem, armatum, et summis uiribus, et ingenio præmunitum. Et uerè oportet ad eum superandum uti gladio duro, non facilè, flexibili, gladio grandi. qui non præsentia solũ, et exteriora, uerùm interiora, et quæ sunt uel de procul à sensibus amota, quæq; etiã præterire, et quæ sunt etiam futura, attingere, nosse, et penetrare queat. Et præterea dicitur grandis, quia uniuersalis, et amplus, et ad omnia, et super omnia potest, extẽdi, et exerceri. Gladio etiam forti, quo nihil fortius, aut incorruptibilius, qualis est potentia Dei, fuit opus. Dicit ergo Deus, filioli mei, et electi mei neq; Diabolum, neque fraudes, aut comminationes illius unquam timeatis, sed forti, et infracto animo resistite, quia mox fugiet *Iac. 4.* à uobis. vt dicit Iacobus. Nunc autẽ uidendũ est quid sit iste Leuiathan, super quem Esaias prædicit Deum facturum uisitationem, dicit. n. textus, Leuiathan esse serpentem uectem, et serpentẽ tortuosum, hoc est unum, ex nominibus

Deut. 32. *D. Thom.* *Gladius domini grãdis Dnus, & fortis.* *Diabolus fortis armatus* *Leuiathan*

bus, quibus nuncupatur Dæmon, seu Diabolus, qui grecè dicitur criminator. Leuiathan autem hebraicè dicitur additum, & iure quidem, quod & membra, et squamæ sibi cohæreant: Dicit etiã Gregorius lib. Moralium 33. cap. 12 dicit hoc nomen Leuiathan interpretari additamentum eorum, ipsorum scilicet hominum, quibus semel culpam preuaricationis intulit, & hanc culpam vsq; ad æternam mortem pessimis suggestionibus quotidie extendit. Potest quoq; Leuiathan per irrisionem vocari, primo quippe homini persuasione callida diuinitatem additurum se perhibuit, sed immortalitatem tulit. Additamentum ergo hominum per irrisionem dici potuit, dum quibus spopondit se addere, quod non erant, etiam hoc, quod erant fallendo subtraxit. Sed quid plura? verè dicitur additamentum, quia semper addit peccatum peccato, malum malo, suggestionem suggestioni. Sed iste Leuiathan fuit captus hamo, quia in Redemptore nostro, dum per satellites suos escam corporis momordit, diuinitatis illum aculeus perforauit. Vocatur etiam Sathan, ideſt aduersarius, ut habetur Zachariæ 3. Vocatur Belial, ideſt apostata, preuaricator, & absq; iugo iuxtà illud Apostoli 1. ad Corint. 6. Quæ conuentio Christi ad Belial? dicitur Aspis, Draco, & quandoq; etiam Leo, vt habetur ps. 90. Super Aspidem, & basiliscum ambulabis & conculcabis Leonem & draconem. Dicitur quidé Leo, vt testatur etiam Petrus in Episto. sua, cum inquit, Aduersarius vester Diabolus tanquam Leo rugiens circuit quærens quem deuoret: & ipse met Deum alloquens dixit, circuiui terram, & perambulaui eam. Iob. cap. 1. Dicitur etiã draco magnus & rufus. vt habetur Apoc. 12. & alibi. Dicitur quoq; Lucifer, iuxtà illud Esaiæ. cap. 14. d. quomodo cecidisti Lucifer, qui manè oriebaris vbi citrà controuersiã Propheta loquitur de Diabolo, & Sathana primo preuaricatore. Vocatur Cetus, cuius meminit hoc loco Esaias. d. de Christo domino, Et occidet Cetum, qui in mari est. At nota Deum occidere Cetum, qui in mari est, & iam frequenter & ab initio occidisse, non quidem occisione naturæ sed occisione pœnarum, & inflictione tormentorum, quæ perpetuò est obiturus. Istud autem animal, seu pisces, quod vocatur Cete, hebraicè autem Hatanim, nihil penè aliud est nisi Draco, & hac voce seu nomine vocantur Dracones terrestres, atq; marini: Isti enim Ceti, & quicunque alii pisces vastæ magnitudinis nihil aliud esse uidentur in aquis, quàm dracones in terris, quippè pisces sunt tam profundæ magnitudinis, quòd vnus ex illis deglutiuit Ionã in cuius ventre fuit tribus diebus, ac noctibus. Quòd autem huiusmodi pisces tam magni vocentur dracones, testis est Ezech. 32. cap. qui ait de Pharaone, Leoni gentium assimilatus es, & draconi, qui est in mari. Vnde Gregorius loco mox adducto d. In hac quippe aquarum abisso, ideſt in hac immensitate generis humani ad omnium mortem inhians vitam penè omnium vorans, huc, illuc; aperto ore Cetus iste ferebatur, Sed ad mortẽ ceti istius hamo inhac aquarũ profunditate caliginosa, mira est dispositione suspensus. Vnde Serpens ista Demonis natura, quæ etiam vocatur serpens, quia serpit, & passim incedit, in terra serpit, natat in mari, volat in aere, ita ut tria hæc elementa sua sub potestate modo quodam videatur sibi subiicere, ac detinere. Quòd autem Diabolus videatur occupare aerem testis est Diuus Paulus, Ephes. 2. d. secundum Principem potestatis aeris huius, qui nunc operatur in filiis diffidentiæ. Sed præter ea hic enarrata, habet hic Demon multa alia nomina, quibus sacris in litteris frequenter nuncupatur. Vocatur enim Beemot, Iob. 40. Potestas tenebrarum princeps mundi huius, & quandoque nominibus propriis aliquorum Principum, seu tyrannorum, et pessimorum hominum; vt Pharao Nabucchodonosor, Assur, Esaiæ cap. 10. & quædam alia eidem nomina tribuuntur. Hic enim est ille draco, qui volens. deuorare filium mulieris parituræ, ideſt extinguere nomen & fidem Christi, cæpit esse sanguinarius, carnifex, & occisor.

Greg. li. 33. mor. cap. 12

Leuiathan.

Sathan

Zacharias

Belial

1. Cor. 6.

Aspis.

Leo

Iob. cap. 41

Draco.

Lucifer.

Esa. 14.

Cetus

Ezech. 32.

Serpens

Ephes. 2.

Beemot. Iob. 40.

Apoc. 12

Abel iusti, hæbreorum masculorũ Exo. 1. Prophetarũ, infantũ innocentũ Mat. 2. tandẽ Christi carnifex, seductor & crudelis persequutor apostolorũ, & aliorum Christi fidelium. Nonincongruè iste Demon, & aduersarius noster, velut bestia quædã terram inhabitans cũ sociis, & satellitibus suis dictus est Beemot & Draco de quo ét ps. 103. Draco iste quẽformasti ad illudẽdũ ei. Hoc loco vocatur vectis, quod est genus instrumenti, quo ostia clauduntur, & portæ, qui & ipse est minister, & instrumentũ, quo plerisq; regni cælestis ianua clauditur, & obseratur. Et quandoq; hic Vectis adeò mentis nostræ ostia præstringit, & tenet occlusa, vt difficile admodum pateat aditus ad veritatis intelligentiam. Proinde legimus aliquando Saluatorem eiecisse Demonium, quod erat cæcum, surdum, & mutum, quia scilicet eius opera, & præsentia, seu assistẽtia miser, & infelix homo ab eo possessus, erat cæcus, surdus, & mutus. D. Hier. vocat hunc serpentem Vectem, quia nos in carcere suo sub peccato captiuos velut vectis concluserat. Dictus etiã tortuosus, quia in veritate nõ stetit neq; rectè incedat, & quoniã in se, ipso tantum, neque in alio quoque quiescere nouit, ideo vocatur aliquando orbicularis. Diuus Basilius opinatur hunc Serpentem dici tortuosum, quòd peccati dux sit, & varios habeat flexus ad varia vitiorum genera, quæ quãdoq; sunt inter se se pugnantia, & sibi inuicem contraria, vt prodigalitas, & auaritia, ebrietas & vitium aliud oppositum, quòd caret nomine. et quędã alia. Nec mireris tot nominibus, & vocibus nuncupari Sathanam, quoniam si varios eius effectus, & officia perspicias, nec non quot modis mortalium corda pariter, & corpora aggreditur, & vexat, nõ mirabere tot nominibus eundem vocitari. Iustissimè ergò, & sapientissimè factum erit, si Deus in die illa horribili, ac tremenda visitabit super hunc Serpentem, Vectem, veneficum, tortuosum, & quam maximè turbulentum, ac truculentum. Vnde non absq; misterio (inquit Athanasius) data fuit arundo ipsi Christo à perfidis Iudæis, dum ei illuderent, quoniam (vt inquit iste doctor) vim habet, & virtutem arundo ad tollendos serpentes, & confringendos, & signanter quidem fuit ei data potestas à Deo patre super omnes spiritus immundos.

Ve dis

Luc. 11.

D. Hier.

Athan.

Et sequitur tex. *In die illa vinea me Tex. & ricantabit ei. ego Dominus, qui seruo eam repente propinabo ei &c.* Hæc est secunda particula huius capitis, in qua Propheta refert, & enarrat beneficia multa, quæ olim contulit Deus Synagogę, nunc autem ecclesiæ collectæ ex gentibus, & Iudæis. Quam particulam, priusquam exponamus, ne vlla oriatur confusio, videndum est quid per vineã istam intelligat Propheta: quod merum: cui cantabit: quid cantabit, & *Vinea multiplicitur.* quando. De primo sciendum est, quòd vinea in sacris litteris multifariam, accipitur; non enim hoc loco de vinea materialiter sumpta dicendum est loqui propheta. quoniam vinea sic accepta, non cantat, sed facit alios cantare: nunc itaque sufficiat accipere hoc nomen vinea secundum tres significationes, vel pro vinea, quæ est cœlestis Patria, cuius vites & palmites sunt Angeli, Beati, & quicumque cœlestes ac diuini Spiritus, qui fruuntur diuina visione, & sempiterna quiete cum consortio beatorum: vel pro Synagoga, vel pro Ecclesia Christi militante. De vinea primo modo accepta, loqui videbatur Zacharias ca. 3. cum dixit: Vocabit vir amicum suum, subtus vineam suam, & Nabot, cum tertio Reg. cap. 21. dicebat. Non dabo tibi hæreditatem meam 3. Reg. 21. cum fuerit à Rege Achab postulata eius vinea, quandoquidem, qui hanc vineam ingrediuntur, idest cœlestem patriam; numquam ab ea amplius elongãtur, neq; recedunt: & de istis, qui fruuntur diuina fruitione, loquitur Salomon Can. 8. Comedi fauum cum melle meo, & bibi vinum meum cum lacte meo, & Cant. vlt. Dabo tibi poculum cum vino condito. De vinea sic accepta non est præsens sermo, de qua tamen tutò dicere possumus, quòd perpetuò, & sempiterno tempore, cantabit ei,

Zacch. ca. 3.

3. Reg. 21.

Cant. 8.

Cant. vlt.

hoc

hoc est ipsi Deo canticum summæ laudis, & gratiarum actionis, & infiniti gaudij, & exultationis, iuxtà illud Prophetæ Esaiæ, lætitia sempiterna super capita eorum, gaudium, & exultationem obtinebunt. Sumitur deinde uinea hoc loco pro Synagoga, & congregatione Iudæorum, qualis erat tempore Christi Iesu, & Apostolorum, & aliquanto antea tempore, quo vigebant Prophetæ. Cap. 51.

Vnde Christus Matth. 23. dicebat Hyerusalem, Hyerusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos, qui ad te missi sunt, &c. De hac vinea locutus est Ioel cap. 1. dicens, Vinea consumpta est, & ficus elanguit, & omnia ligna agri aruerunt. Et psal. 25. Deus occidit in grandine vineas eorum, & moros eorum in pruina. De hac eadem vinea loquutus est Esaias cap. 5. satis abundè. Et hoc opus, hic labor est, vt videamus quid cantabit ista vinea, & cui cantabit, & quid nam sit istud merum quod ipsa producit, & à quo eadem sumpsit denominationem. Postremo videbimus de vinea tertio modo accepta quæ est Ecclesia militans, de qua Cant. vltimo locutus est Sap. d. Vinea fuit pacifico, quæ habet populos multos. Datur etiam vinea malignantium, quæ comprehendit omnem congregationem malignorum spirituum, quorum conuentum, & societatem oportet cauere, & cum illis non sedere, idest non consentire malignis operibus eorum. Matth. 23. Ioel. cap. 1. psal. 25. Esa. cap. 5. Cant. vlt.

De hac vinea loquitur Dauid psal. 25. de qua nõ sumus tractaturi nisi forte cum altera dictarũ coincidat. Videamus ergo de hac vinea, quæ secundo loco posita est, idest de Synagoga, quam vineam vocari in sacris literis iam demonstratum est, Videamus inquam, quid ipsa cantabit, & cui: Et quoniam Propheta vocat ipsam vineam meri, operæ præcium est videamus quid sit merum, et quo pacto, hoc loco accipiatur, vnde Synagoga acceperit hanc denominationem, vt vocetur vinea meri. Dicunt ergo aliqui merum nil aliud esse, quam vinum purum non dilutum aqua, neque aliquo psal. 25. Merum

A vllo liquore permixtum sed huic opinioni uidetur aduersari Dauid psal. 75. qui dicit. Calix in manu Domini uini meri plenus mixto, quo pacto ergò possunt opinari uinum merum dici uinum purum, et simplex, et nullo alio liquore permixtum? Huic dubitationi respondet D. Pater Augustinus super hunc psalmum, quòd scilicet Propheta loquebatur mistice, non B de uino naturali, et vero, sed de uino sumpto allegoricè, idest pro lege Iuma, et Euangelica, cuius uirtus, et efficacia erat in manu Domini: quæ si referatur ad legem puram, et sinceram, dicitur esse uinum merũ, at si consideretur lex à Deo data cui sunt admixta corporalia sacramenta, quæ sunt tanquam fæces respectu spiritualium sacramentorum, dicitur esse ille calix plenus mixto. Quidam C alii dicunt penes eundem sensum, et fortasis à Propheta intentum, per calicem uini meri Prophetam intellexisse efficaciam diuinæ ultionis: per calicem plenum uino mixto intelligi, et significari horrorem diuinæ uindictę, ut sicut à uino turbido, et fæculento abhorremus, ita si consideraverimus, et expectauerimus tempus diuinæ ultionis, erimus in perpetuis pauoribus ac terroribus. Vel fortè dicitur uinum D mixtum, quia diuina ultio multas, et uarias infert peccatoribus calamitates, quibusdã quidẽ subtrahit opes, quibusdã honores, ac dignitates, quibusdam uitam ipsam aufert, et nõnullis hæc omnia, et multò plura. Quidam uerò simpliciter, et absolutè arbitrantur uinum merum esse uinum purum, fortasimũ tamen, et efficacissimum, atque etiam turbidum, præsertim cum nuper educitur aut extrahitur ex uase, aut dolio, & E præterea est etiam, nonnihil fæculentum. Potest etiam dici uinum merum quòd licet pluribus uini speciebus sit admixtum, nulla tamen aquæ portione, est dilutum. Cæterùm dicunt aliqui, et uiri quidem magnæ authoritatis, et famæ, per merum intelligendum esse uinum rubeum, quod prioribus aliis huius speciei liquoribus solet esse optimum, et valde preciosum. Postremò psal. 75. Aug. super psal. 75. Et merum

ne vlterius uagemur per vinum me-
rum à quo hæc vinea, ideſt Synago-
ga ſuſcepit denominationem, vt di-
catur vinea meri, intelligunt vinum il-
lud mirrhatum, aut vinum illud felle,
& aceto mixtum in cruce Domino no-
ſtro Ieſu Chriſto propinatum, quod, cũ
guſtaſſet, noluit bibere. Cum ergo dice
bamus ex verbis Prophetæ, quòd vinea
meri cantabit, videamus quod merum
fuerit id, à quo ipſa ſic denominatur: Di
cimus enim ex ſententia multorum in
terpretum, eam dici vineam meri, tum
propter cereſmonias, & ſacramenta le-
galia, quibus ipſa fœcundabatur: Tum
propter uinum rubeum, quod ipſa ex
traxit de corpore, & latere Chriſti Do-
mini noſtri, hoc eſt ipſum ſanguinem
purum, & immaculatum: aut etiam di
camus ipſum dici, & nuncupari vineã
meri propter vinum illud felle, & aceto
mixtum, quod ipſa propinauit, & porre
xit Saluatori noſtro dum in cruce
pendebat. Ab iſta ergo vinea, vel
propter iſtam vineam Chriſtus ipſe
fuit potatus tali mero. Videamus nu-
nc quid cantabit iſta vinea, & cui
cantabit? & in hoc quæſito præter
alias, tres inuenio opiniones, & ſenten
tias maximorum uirorum. Prima opi
nio eſt quòd vinea ideſt ſinagoga nihil
cantet, nihil in hac parte laboret, ſed ſo
lus Deus cantet, aut ipſi vineę, aut
ſibi ipſi: & Propheta in hoc loco
velut inſignis Poeta proponat Deum
ſecum ipſum diſſerere, percunctari, &
cum Synagoga decertare, vſus dialogy
ſmo, quo quis ſecũ ipſe diſputat, aut
proloquitur, quaſi cum altero; Dicit er
go Deus ipſi vineæ meri, uel de ipſa ui
nea meri tãquã de re ſubiecta huic lo-
quutioni. *Ego Dominus qui ſerno eam ſui
neam, repente propinabo ei, ne forte ui
ſitetur contra eam, nolite, ego de ſerno
eam indignatio nẽ eſt mihi* ego (inquam)
Dominus, & non alius præter me, qui
ſeruo, tueor, & cuſtodio vineam meam,
repente propinabo ei, ideſt non diffe-
ram, neque procraſtinabor porrige-
re ei calicem iræ, & indignationis, &
multas illi pœnas irrogare, quia turpis
& ingrata me abiecit, & ad idola ſe
conuertit efficiam poſt hac niſi le ré-

A cipiant in eccleſiam, & conuertantur,
& in me credant, ut ſint vagi, & pro
fugi omnes, ſine lege, ſine Rege, ſine
ſacerdotibus, & templo: Nunquid in
dignatio eſt mihi.
Hoc eſt canticum quod aliqui dicunt
Deum cecinisſe de ipſa vinea, aut ip-
ſi vineæ, aut etiam ſibi ipſi & quamuis
textus dicat. Vinea meri cantabit ei:
dicunt aliqui nullum eſſe diſcrimen
apud Hebreos in pronominibus de-
B monſtratiuis, ſiue ſint reciproca, ſiue
nonut tantúdem ſit dicere ego loquor
ei, ac ſi dixiſſet loquar mihi ipſi. Omit
to quod textus 70. interpret. ſic ha-
bet, *In die illa vinea pulchra, deſi-
derium cantare contra eam.* quaſi dicat 70 interp.
Deus, deſidero cantare contra vine-
am meam pulchram, ideſt contra Sy-
nagogam, quæ cap. 5. huius libri di
cebatur Vinea Domini Dei Sabaoth
Domus Iſrael. Hæc eſt prima expoſitio
C ſuper his verbis. Secunda, quòd vinea
meri cantet eadem verba, quæ dixi-
mus Deum ipſum cantare, vt videlic-
cet uinea referat, et recenſeat cuncta,
quæ olim acceperat à Deo beneficia,
quibus nunc ipſa videatur quodamo-
do deſtituta. Quæ expoſitio cum diſ-
ficile admodũ poſsit huic textui apta-
ri, idcirco dicunt alii vineam vtique eſ
ſe eam, quæ cantat, & cantat ei, hoc
eſt ipſi Deo, vel ei ideſt ſibi ipſi, et ſe
D cum ipſa, ſed contraria prioribus ver-
bis: Fingit enim ſic eam loqui.
Ego vinea alla dilecta, Ciuitas illa
munita præſidio Angelorum, et ſin
gulis momentis à Deo irrigata, Ciui
tas oppugnata: En nunc obſident, circũ
dant me inimici mei uallo, circumda
dant me, et coanguſtant undique, et
ad terram proſternunt me, et filios
meos, qui in me ſunt, etc. Vnde
iuxtà hanc expoſitionem, quia con-
E queritur vinea, ideſt Synagoga de ipſo
Deo, volunt ſimiliter quædam verba ſu
perius dicta à Deo in fauorem vineæ,
contrario modo eſſe capienda, vt verbi
gratia, cum dicebat ipſe Deus, Ego
Dominus ſeruo eam, repente propina-
bo ei. Ita legantur. Ego Dominus per
dam eam, & repente propinabo ei, pro
pinabo inquam calicem iræ, & furo-

ris

ris mei. Sed re uera cum nulla istarũ expositionum mihi parum satisfacere uideatur, pace omnium dicam quod sentio. Ego quidem sum in hac sententia, quod si per vineam meri intelligamus ipsam Synagogam (id quod non admitto) dicemus eam vocari vineam meri, quoniã porrexit ieiu Christo vinum merum, vinum inebrians, vinum fœtidum, vt potè fellis, & aceto mixtum. Aut dicatur vinea meri, ideſt vini rubei, quod fuit sanguis Christi, quo totum eius corpus, & Sanctissimæ vestes tinctæ, & coinquinatæ fuerunt. Ista ergo vinea sic dicti vinea meri cantabit ei, ideſt ipſi Deo, & Christo Saluatori nostro. Cantabit (inquam) canticũ luctus, & mœroris, & perpetuæ afflictionis. Et quando cantabit? In die quidẽ illa, qua fuerit gens, & vniuersus orbis ad Christum Dominum, quem ipſi flagellarunt, & occiderunt, conuersus. Aut cantabit canticum istud triste, ac luctuosum cum fuerit penitus vastata, ac desolata eiusmodi cruitas, aut vinea. Postremò cantabit in illa die finalis iudicij, quando ad perpetuos inferorum carceres fuerit condemnata. Non exprimit Propheta iã ſi illa futura dies, vtrùm vrboni vigilent, & studeant semper benefacere, mali verò perpetuò crucientur, ac mœreant. Quare ſi per vineam meri intelligamus Synagogam, ſic exponi debet iſta particula, vt nos expoſuimus. Aut ſi per vinum meri intelligamus Ecclesiam collectam ex gentibus, & Iudæis, cuiuſcunq; populis, et nationibus Orbis terrarum, vt Canticorum vltimo indicauit ſupiens, cùm dixerit hanc vineam habere populos multos, & non vnam ſolùm gentem de quibus populis loquitur pſal. 91. Plantati in domo domini in atriis Dei noſtri florebũt, quod quidem nos verius eſſe opinamur, & magis literæ præſentis textui congruere, dicemus Ecclesiã Dei iure optimo poſſe dici, ac debere vinea meri hoc eſt vineam producentem vinum meri, ſimplex, & purum, vinũ optimum, ſuaue, & precioſum, quod nonnulli appellant vinum rubeum, qđ in ea prouincia ſolebat eſſe præſtantiſſimum, (vt aiunt quidam Rabini) Hæc ergo vinea, ideſt Sancta Dei Eccleſia eſt vinea meri, quia producit ſaluberrimos fructus, & quàm maximè excellentes, & ſignanter producit vinum ſacræ ablutionis, ut habetur Numeri 15. Vinum adhibe, et libamenta fundenda eiuſdem mensuræ dabis in holocauſtum, ſiue victimam. Producit etiam vinum fructuoſæ prædicationis iuxtà illud pſal. 4. A fructu frumenti, vini, & olei multiplicati ſunt. Tertio producit vinum deuotæ confeſſionis, iuxtà illud Cant. 7. Guttur tuum ſicut vinum optimum. Hæc ex D. Thoma. Quòd ſi per merum, quod producit hæc vinea liberat accipere vinum rubeum, quod prioribus aliis aiunt eſſe optimum, & precioſum, faris erit congruum fidei noſtræ catholicæ ſacris, myſteriis, & rationibus: quandoquidem per vinum rubeum citrà omne dubium, poſſumus intelligere & figurare ſanguinem Christi, & Sanctorum martyrum, qui pro eius fide multa paſſi ſunt tormenta, ut ſecuri peruenirent ad palmam martyrij. Nec penitus carebit myſterio ſi per merum ab hac vinea productum, intellexerimus vinum turbidum, fœtidum, ac plenum mixto (ut ſupra dicebamus): quandoquidem per ipſum deſignantur incommoda, afflictiones, perſequutiones, & aſſidui labores, quos hæc vinea Dei electa, ideſt ipſa Eccleſia ſubſtinebabit, hoſtibus, ab Hæreticis, & depravatis hominibus, quorum cauſa nomen Dei blaſphematur inter gentes.

Cantabit ergo vinea iſta non ſolùm in illa die extremi iudicij, qua iuſti exaltabuntur, & reprobi confundentur, & (velut alibi diximus) Exultabunt ſancti in gloria, & lætabuntur in cubilibus ſuis, verùm antè illum diem boni palmites ſuæ vineæ proferent ſalutares fructus. Sed videamus quod ſequitur in hoc textu loquitur enim Deus in fauorẽm, laudem, & protectionem huius vineæ, et inquit,

Ego Dominus, qui ſeruo eam, repente propinabor, ne forte viſitetur contra eam, Tex. 3. noſter, & deſeruo eam.

Seruo (inquam) & tueor à nerſutia Dæmonum, à fraudulentia Hæreticorum

Vinum meri Eccleſia carnoſa. *Pſal. 4.*

Cant. 7.

Pſal. 91.

Pſal. 43.

tum, à violentia Tyrannorum, per me ipsum, per Angelos, per Prælatos; & ministros meos, ope, & opera doctorũ, & prędicatorum, & forti brachio Principum secularium, ne temporalium. Repente propinabo ei, ideſt non differam, neq; procraſtinabor gratias, & dona ei conferre, immò ſingulis momentis ero ei præſens: ne forte viſitetur contra eam, ideſt ne quis eam aggrediatur, demoliatur, ac vaſtet. Nocte, & die ſeruo eam, ideſt tam in proſperis, quàm in aduerſis curam illius habeo, ne forte veniat aper de Sylua, & exterminet eã, & ſingularis ferus. i. Aſinus eam depaſcat. Aſinus quidem nota eſt eorum, qui extremam rationis inopiam patiũtur. Aper verò typus eſt eorum, qui voluptariam uitam degunt. Hi profectò ſunt præ cęteris, qui facilè, & citò poterunt vineam demoliri. At cum dicit ſeruo eam, vſus uerbo temporis præſentis: & poſtea ſubdit. propinabo, vſus futuro tempore, vult innuere; & nobis indicare nullam eſſe temporis particulam, qua Deus nõ ſit nobis præſens, alioquin ſtatim laberemur, & in nihilum facilè redigeremur. Deus. n. (ut inquit beatus Gregorius 16. Mor. cap. 5.) ſic exteriora circundat, ut interiora impleat: ſic interiora implet, ut exteriora circundet: ſic ſumma regit, vt ima non deſerat; ſic imis præſens eſt, ut à ſuperioribus non recedat: ſic latet in ſua ſpecie, ut tamen cognoſcatur in operatione; ſic cognoſcitur in ſuo opere, ut tamen comprehendi non valeat à cognoſcentis æſtimatione; ſic adeſt, ut uideri nequeat: ſic videri non valet, ut tamen eius præſentiam ipſa ſua iudicia teſtentur; ſic ſe nobis intelligendũ præbet, ut tamen ipſum nobis radium ſui intellectus obnubilet, & rurſum ſic caligine nos ignorantiæ reprimit, ut tamen mentis noſtræ radiis ſuę claritatis intermicet; & quæ ſequuntur. Ex his uerbis declaratur qua ratione Deus eſt in nobis, & in cunctis creaturis per eſſentiam, præſentiam, & potentiam. Et propter hęc eſt etiam notandum, & aduertendum, quòd licet Deus per Angelos, & per miniſtros ſuos cuſtodiat hanc vineam, & tradiderit eam cuſtodibus, ut habetur Cant. vltimo nihilo tamen minus ſemper Deus nobiſcũ adeſt, præſens eſt, & cuſtodit, ut dicit ibidem ſapiens in figuram Chriſti, qui eſt Princeps pacis, & pater futuri ſeculi, ſicut & Salomon, qui dicebatur pacificus, dicit ibi, vinea mea coram me eſt: quibus uerbis indicatur Deum eſſe nobiſcum, (vt nunc dicebamus) per eſſentiam, præſentiam, et potentiam.

Pſal 79.

Greg. 16. mor. cap. 5.

Sed quandoq; occurrit dubitatio cur in ſacris literis càm eccleſia uera, et proprie dicta, quàm ipſa Synagoga comparetur vineæ. Dicunt aliqui conuenienter fieri hanc ſimilitudinem, quoniam quemadmodum in uinea congregantur multę uites, et inſeruntur; ita in Eccleſia pariter, et in Synagoga multi homines congregantur. Poteſt etiam anima cuiuſque appellari vinea, et ſi fuerit uinea rectè plantata, non alias uites habebit, quàm Chriſtum Dominum, quemadmodũ ipſe met dixit, Ego ſum uitis vera, et pater meus agricola eſt, nos autem ſumus palmites: et ſarmẽta iſtius vitis, et qui manſerit in ipſa uite proferet fructum multum. Dicitur etiam vinea meri nihil aliud eſſe niſi Eccleſia Chriſti ab omni peccato immunis, & puri, vnde hoc nomen uinea multis modis accipitur. Sed cum dixerimus tam Eccleſiam, quam Synagogam uocari uineam, et uineam domini Sabaoth merito quæri poteſt num ſit aliquod diſcrimen inter vtramq;. Reſpondemus, et dicimus quoad nominis ſignificationẽ nullam penè eſſe differentiam, quia ambo latinè accepta, ſignificant congregationem plurimorum ad inuicem coeũtium, vel vnitorum. Verum paulò accuratius horum nominum proprietates conſiderando, eſt inter ea nonnihil diſcriminis, ut refert Auguſtinus pſ. 81. dicit enim quòd Synagoga cum latinè dicatur congregatio, congregatio autem ſit tàm hominum, quàm beſtiarũ, Eccleſia verò dicat cõuentionẽ, ſeu cõuentũ multorũ aut cõuocationẽ, cõuocari autem magis conueniat rõnatibus, quàm beſtiis, et animalibus irrationalibus, dicimus (iuxta eius ſententiam) Synagogam dici de cõgregatione

Dubũ.

Reſp.

Dubium.

Reſp.

Aug. pſ. 88.

ne Iudeorum, Ecclesiam verò de congregatione fidelium. In cuius rei signũ dum Apostoli loquebantur de congregatione, vel unione fidelium, nunquam appellabant Synagogam, sed semper Ecclesiam. Quanquàm dum uetus ille Hæbreorum populus in unius ueri Dei fide permansit, eadem erat prorsus Synagoga, et Ecclesia, ut patet in multis sacrę scripturæ locis. At quando Iudæi defecerunt à cultu ueri Dei, et præsertim cum post aduentum Christi noluerunt ipsum agnoscere, et uenerari tanquam Messiam, et filium Dei, factum est magnum inter utramq; discrimen. Qui enim contempserunt, dicti sunt infideles, ethnici, et perditionis filii: qui uerò secus, siue Iudæi sint, siue Græci, siue serui, siue liberi, dicuntur esse de Ecclesia Dei, et palmites huius uineæ. Ecclesia enim sic accepta nihil est aliud quàm fideliũ collectio, et communio catholicorum: adeò qđ conuenticula, seù conuentiones hæreticorum non possunt dici Ecclesia, neque etiam uniuersitas prædestinatorũ, siue charitatem habentium potest dici ecclesia (vt nunc de ecclesia loquimur) quemadmodum opinantur quidam hæretici, quoniam talis ecclesia est inuisibilis cum nemo ex se ipso possit certitudinaliter cognoscere numquid odio, vel amore dignus sit, multo minus poterunt alii de extraneis eiusmodi certitudinem habere, quamquam dixit aliquando Saluator à fructibus eorum eos cognoscetis eos. Ecclesia ergo in qua plures homines congregantur, & conueniunt, sicut plures palmites in una uite, aut plures uites in una uinea, dicitur esse collectio, siue uniuersitas fidelium tàm bonorum, quàm malorum, uti Saluator docuit nos exemplo, & similitudine sagenæ missæ in mari, & agri, in quo una cum tritico reperiuntur etiam Zizania: & quemadmodum in Archa Noè dicebantur esse animalia munda, & immunda. Demũ si quis uelit uberius agnoscere, quæsit uera ecclesia, legat D. Ioannem de Turre Cremata in sua summa de ecclesia, & librum nuper editum à R. P. Magistro Gregorio Nunnio meiordinis professo, & uiro apprime erudito, & in sacris literis per quã diligenter uersato. Sed prosequamur textum.

Matth. 7.

Dicit postmodũ. *Indignatio non est mihi: quis dabit me spinam, & ueprem in prælio? gradiar super eam succendam eã pariter, an potius tenebit fortitudinẽ meã? faciet pacem mihi, pacem faciet mihi?* Tex. 4.

Indignatio non est mihi, q d. si contingat aliquando uineam hanc meam fructus parum suaues, & maturos producere, non irascar, non statim euellã, ac destruam, sed corrigam, & emendabo, iuxta illud psal. 88. uidelicet. Si dereliquerint filii mei legem meam, & mandata mea non custodierint, uisitabo in uirga iniquitates eorum, et in ueberibus peccata eorum: misericordiã autem meam non dispergam ab eo, neque nocebo in ueritate mea. Et quo plenius suam hanc erga nos benignitatẽ, & clementiam demõstret Deus subdit. Quis dabit me spinam, & ueprem in prælio? id est dũ anima fidelis, & Christo dicata erit in prælio, et conflictabitur cum Demone, & caro pugnabit aduersus spiritum, et spiritus aduersus carnem (hæc enim sibi inuicem aduersantur) similiter dum Ecclesia sponsa mea uexabitur, & affligetur ab Infidelibus, & Hæreticis, et atrocissimis mei nominis hostibus, quis unquam crederet aut cogitabit me esse spinam, et uepre: aut me in spinam & ueprem esse conuersum? hoc est, fieri me tam asperum, & sęuum aduersus animam, et ecclesiã meam, ut gradiar super eam, pedibus conculcem, ac deprimam, pariterq; succendam? An potius tenebit fortitudinem meam? Quis inquam erit, qui istud existimet, et de me, qui sum clemens, et misericors talia audeat excogitare? nullus profecto est futurus qui contra electos meos exasperare me queat, nulla enim est damnatio his, qui sunt in Christo Iesu, et qui non secundum carnem ambulant: an potius tenebit fortitudinem meam, id est existimabit me retenturum, et quodammodo repræssurum fortitudinem meam, ne, uidelicet, aduersus improbos, et peruicaces exardescat sicut ignis ira mea? Alii uolunt hęc uerba dici aduersus Synagogam

nagogam hanc in modum. Indignatio non est mihi, q. furor nō est apud me sum valdè patiens, & præstabilis super malitiam. Verum si vineæ dem mihi spinas, & uepres in prælio, gradiar super eam, & succendam eam pariter, hoc est commouebo bellum, & gentes aduersus eam, quæ gradientur super eā, & succendant; id quod manifestō contigit per exercitum Romanorum. 3. an potius tenebit fortitudinem meam, ideſt pro compercu habebit me validum esse, fortem, ac robustum prorsus uē inuincibilem, & cum noluerit se meæ potestati resistere, faciet pacem mihi? Vel sic dicas, populus iste durus, & uecors tenebit, hoc est, impedit, aut remorabitur fortitudinem meam? minimè quidem omnium, quin potius cum imbellem se, & impotentem viderit, faciet pacem mihi, pacem faciet mihi. D. Hieronymus hunc in modum exponit: an potius tenebit fortitudinem meam? faciet pacem mihi &c. Sensus est; postquā populus meus fuerit acriter succensus, et castigatus, tenebit fortitudinē meā, ideſt amplectetur Christum qui est fortitudo patris, & sic saluus fiet, hoc est, faciet pacem, et reconciliabitur Deo; quam particulam, v3. facere pacē iungit etiam. D. Hiero. cum particula immediatè sequenti, v3. qui egrediuntur impetu à Iacob. D. Cyrillus vult hæc omnia dici de populo gentium, qui cū Israel primogenitus recesserit à Deo, & impius fuerit in redemptorem suū, & tenebris ad lucem uenit, & à cultu Dæmonum ad ueri Dei cultum concedēs pacem, fecit cum ipso Deo, sublato nāque peccato infidelitatis, obedientes prædicationi euangelii iustificati ex fide pacem habuerunt apud Deum per Dominum nostrum Iesum Christum. Ego autem existimo (bona venia tot sanctorum patrum) hęc verba non solum de gentium populo, verum & de Iudæis & (ut vno uerbo dicam) de vniuerso genere humano prædicta fore, quandoquidem vnus est Deus, et una fides, et apud Christum nō est distincto Iudęi, et Græci: vult enim omnes homines saluos fieri, et ad agnitionem veritatis venire. Quare quicunq; siue Iudæi, siue Gentiles, et cuiuscunq; nationis homines non fuerint ad nos aduersi, Deoq; et uobis ad eum conuerti, neq; remiserint disciplinam Dei, requisierint què Christum Dominum; facient pacem cum eo, et reconciliabuntur ei. dicit Deus: *Indignatio non est mihi*, ideſt non usquadeò erga filios meos irascor, ut protectionem, et custodiam eorum derelinquam; sed si quandoque deliquerint, gradiar super eos. uisitabo eos, et ex eo quam ad purum scoriam eorum, cumq; noluerit grellus meos, et susceperit correptionem meam, faciet pacem mihi: pacem faciet mihi, ideſt reconciliabitur mecū, et iustificatus ex fide, mecū pacem habebit. Repetit nomen pacis, ut quàm grata et iucunda sit ei, quā apud Deum pacem habemus hac repetitione demōstret. Vel hic nomine pacem, ut pacem quæramus, et petamus in hac uita, et pacem post hanc uitam, vbi erit uera, perpetua, et sempiterna pax obtinere possimus. Aut etiam repetit pacem ut cum ingredimur ecclesiam, et societatem fidelium pacem ineamus, et cum egredimur ex hac uita in pace recedamus iuxtà illud psal. In pace in idipsum dormiā, et requiescā. et Dauid præcabatur. d. Dominus custodiet introitum tuum, et exitum tuū ex hoc nunc, et usquè in sęculum,

Vt et nos (quòd in nobis est) cum omnibus pacem habeamus: dicemus ergo in eo loco ubi agitur de spina, et uepribus et quòd in bello omnia succendentur, et disperdentur, sermonē haberi de vinea, hoc est, de Synagoga, et populo Iudeorum reiecto iam, et reprobato. At in illis uerbis faciet pacē mihi, pacem faciet mihi, dicemus Prophetam in persona Dei uaticinari de populo per baptismum regenerato, siue Iudæus sit, siue Gentilis, et fortasse nō ab re facta est ista repetitio pacem faciet mihi, mihi facet pacem, ut velit innuere quemquè istorum populorum pacem facturum cum Deo, et ei reconciliandum, faciet pacem mihi populus Iudaicus: faciet quoquè pacem mihi populus gentium. Et hi omnes egrediuntur à Iacob, ideſt ab eo originem trahunt, cuius initium siuè radix, aut trun-

Hieron.

D. Hieron, Cyrillus.

1. Tim. 2.

Psal. 4.

Psal. 118.

truncus fuit Iacob, et eo prior Abrahã, qui fuit pater multarum gentium. Sed redeamus ad expositionem textus quẽ vnum exponendum sumpsimus, qui sic habet.

Tex. 3. *Qui ingredientur impetu ad Lacob; florebit & germinabit Israel, & implebunt faciem orbis semine.*

Sic legitur in bibliis nuper emendatis. sensus est: Futurum est tempus, et in ianuis est, quòd multi impetu, ideſt subito, absquè multa temporis dilatione, magno conatu, et cunctis uiribus, ingentiq; animi ardore, et cupiditate ingrediũtur ad Iacob: ad Iacob (inquam) spiritualiter intellectum, ideſt ad Christum Dominum, qui de radice Iacob secundum carnem duxit originem, et

Luc. 3. hic impet⁹ de quo loquitur hic Esaias similis est illi. de quo loquit̃ Lucas cap. 3. factum est cum turbæ irruerent in Iesum ut audirent verbum Dei. Nec Apostoli solum (vt exponit D. Hiero.) sed innumerabiles populi, qui apprehenderunt fidem Christi dicuntur ingressi, et accessisse ad Iacob impetu, festinanter, et magno concursu; quandoquidem centum ferè annis post Christi passionem maxima pars orbis accessit ad ipsum, velut ex historijs, et actionibus sanctorum Apostolorum, et aliorum diuini uerbi ministrorum facilè est uidere, et hoc explicat Propheta cum dicit. *Florebit, & germinabit Israel, & implebunt faciem orbis*. Ideſt latitudinem totius mundi semine, *ideſt cognitione uerbi Dei, seu gratia iustificante*, quæ appellatur semen gloriæ, nequè is modus loquendi te perturbet cum dicit. Florebit, et germinabit Israel, cum dicere debuisset germinabit, et florebit Israel, sic etiam cum inquit Israel germinabit, et implebunt faciem orbis, vbi dissentit nomen à uerbo circa numerum, cum iuxtà regulas Grammatarum dicendum esset, germinabit Israel, et implebit faciem orbis: sed hęc parui referunt; priori quidem obiectioni dicendum est, Prophetam ueluti excellentissimum Poetam, ac oratorem

Anastrepha vsum fuisse figura dicta anastrophe, q̃ est, dum legitimus ordo uerborum inuertitur; arbores nanq; et uites prius germinare, quàm florere sunt dicendę germinabit (inquam) & florebit Israel, ideſt populus regeneratus per fidem, et baptismum, & prædicationis verbo eductus, quandoquidem non erit aridus, & putrescens, sed prosperè aget, fructusquè vberrimos, atquè salutares producet. Aut dicas cum D. Tho. Florebit fide scilicet, & bono animi proposito, & germinabit operis consumatione. Altera obiectio facile amouetur; nomina enim collectiua exigunt post se utrum què numerum, tam singularem quam pluralem, vt est illud Virg. pars in frustra secant verubusq; trementia figunt. sic itaq; dicere potuit iste vates; Israel, ideſt populus Israeliticus implebunt faciem orbis semine.

Sequitur textus, in quo Propheta in persona aliorum, siuè Prophetarum, siuè quoruncunq; Dei iudicia contemplantium, & admirantium, expostulat à Deo, & inquirit vnius dubii solutionem, dicens:

Tex. 6. *Nunquid iuxtà plagam percutientis se percussit eum? aut sicut occidit inter fectos eius, sic occisus est?*

Sensus est facilis, & planus; hic quęritur nunquid Deus ita crudeliter, & immaniter percussit Iudæos, sicut ipse, & Martyres eius crudeliter, & atrociter percussi sunt à Iudæis? aut sicut populus Iudæorum occidit interfectos eius, ideſt Sanctos martyres impiè, & crudeliter, ita & ipse hoc modo occisus est? vel clarius sic expone. Nunquid Deus sic percutiet Iudæos, ut omnino deleantur, & ex eis nihil sit reliqui, aut sic eos percutiet, ut Inimicus, & animo hostili sicut ipsi percusserunt ipsum Christum? D. Hiero. existimat D. Hiero. fieri eiusmodi quæsitum propter Apostolos, qui maximè fuerunt ab infidelibus vexati, qui tamen eorum salutem procurarunt, & studuerunt modis omnibus, ac uijs reconciliare eos Deo. Huic quęsito respondet Chorus Prophetarum, & beatorum spirituum hunc in modum.

In mensura contra mensuram cum abiecta fuerit, iudicabis eam.

Huius solutionis vnus est sensus, & uel-

intellectus, quòd cum fuerit abiecta, & repudiata Synagoga, per filij Dei Incarnationem; aut cum venerit ad extremum iudicium, iudicabit eam in mensura contra mensuram, ut scilicet secùndum mensuram culpæ sit futura mensura pœnæ, iuxtà illud Deut. iuxtà mẽsuram delicti erit plagarum modus. At hæc solutio primafronte videtur contra textum, vbi habetur quòd in mensura, contra mensuram iudicabit. Alij sic exponunt; in mensura contra mensuram percutientur hi, &c. In mensura, ideſt in certa quantitate & gradu pœnæ, sed contra mensuram, ideſt non erit qualitas, & quantitas pœnæ conferenda cum qualitate culpæ, propterea dicitur, punire in mensura contra mensuram, quia semper nos punit citrà condignũ. Hinc Dauid: Non secundum peccata nostra facies nobis, neq; secundum iniquitates nostras retribues nobis. Vnde Cyrillus ait, his verbis, Domini benignitatem, ac indulgentiam demonstrari, quem quamuis populus Iudæorum Regem gloriæ in crucem sustulerit, in Sanctos immanissimè sęuierit, Prophetas occiderit, ipse tamen in illos multò minus sęuierit, quin potius pro illis patrem rogauerit: & quidam alij Dominum sic loquentem introducũt, sperabatis (inquit) me pœnitus deleturum gentem Iudęorum? maior mea indulgentia est, & misericordia quàm eorũ iniquitas & uecordia: adhuc mea prouidentia dignos eos iudicabo, nec rationem habeo immanium peccatorum, quæ populus iste in me egerit, & per Oseam Prophetam hunc in modũ pie admodum loquitur Deus ad populum istum quomodo dabo te Ephraim, protegam te Israel? quomodo dabo te sicut Adama, ponam te ut Seboim? conuersum est in me cor meũ, pariter conturbata est plenitudo mea. Non faciã secundum furorem iræ meæ, non conuertar, ut disperdam Ephraim, quoniam Deus ego, & non homo: quæ uerba dubio procul de reliquiis, quæ secundum electionem gratiæ saluæ factæ sunt, intelligi debent, cęteri, qui in sua pertinacia perstiterunt, abiecti fuere, et eorum emissi; et eorum terra deserta relicta est. Quoties (inquit) Deus, volui congregare filios tuus, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alis, et noluisti: Ecce relinquetur domus vestra deserta. Idcirco) dicit textus, cum abiecta fuerit vinea hęc, ideſt cum Apostoli ad gentes transierint, vel cum venerit dies extremi Iudicij tunc iudicabit Deus in mensura, non contra, sed secundum mensuram. Vbi nota quòd illi quos pœnitet ex animo Deum offendisse, punirentur in hoc statu, siue in purgatorio in mensura contra mensuram: at quos nunquam pœnituit scelerum, punirentur in mensura secundum mensuram, si non intensiuè, saltem extensiuè, vt facilè probatur ab his, qui sunt in sacris litteris exercitati. non vererer tamen asserere nullum hominem damnatum, et reprobatum puniri omninò iuxtà qualitatem, & quantitatem culpę sed omnes puniri citrà condignum, quèad modũ electi coronant' vltrà condignũ.

Deinde sequitur. *Meditatus est in spiritu suo duro per diem æstus: idcirco super hoc dimittetur iniquitas domus Iacob: & iste omnis fructus ut auferatur peccatum eius &c.*

Difficilis admodum est hęc particula ob varias translationes, quoniam in Bbilijs antuerpiæ excusis legitur, meditata est. In his autem quę nuper approbata sunt per Clementem Octauum legitur meditatus est &, iuxta hanc literam particulam istam exponere decreuimus, ut expositio sit conformis literæ quamquam iam antea secus interpretati fuimus. Dicit ergo Esaias quòd omnipotens Deus, iustus, & misericors puniturus ob ingentia eorum delicta populum Iudęorum, meditatus est in spiritu suo duro, ideſt stabili, & firmo, nec facilè flexibili, Quid nam esset facturus; num. scilicet omnino esset perditurus gentem Iudaicam, aut aliqua ex parte dimissurus, & ueniam largiturus: hęc autem meditatio & quędam quasi diuinę mentis suspensio fuit per diem æstus iuxtà illud psal. 38. Concaluit cor meum intra me et in meditatione mea exardescet ignis aut eo tempore quo Synagoga persequebatur ecclesiam Dei, et maximo furore,

Dnt. 25.

Psal. 102.

Osee 11.

Matth. 23.

Tex. 7.

Psal. 38.

core, ac impietate nitebatur extingue A re nomen Christi, aut è contra, dies hu iusmodi æstus dici potest tunc fuisse, dum eadem Synagoga acerbissimè tractabatur ab Assyrijs, vel à Romanis. Tunc igitur Deus meditabatur in spiritu suo duro ac vehementi, num permitteret eos populos omninò deleri, vel quosdam ex his debere Saluari quã doquidem misericordia, & iudicium erant in cõspectu Domini. Is ergo æstus, & feruens calor potest referri, uel ĩ praB uum, & iniquum affectum Synagogæ aduersus Deum, & Prophetas, ac seruos suos, aut potest referri in acerbam rabiem, & sœuitiam aliarum gentium aduersus populum Iudæorum: aut etiam potest iste æstus, & feruor referri in ũã, & in idignationem Dei aduersus Synagogam; sed quoniam post hanc meditationem, misericordia superexaltatur iudicũ, idcirco d Esaias, super hoc, C idest post hanc meditationem dimittetur iniquitas domui Iacob, non enim Deus voluit omnino repellere plebem quam præscium iuxtà, ea quę habentur psal. 76 Meditatus sum nocte cum corPs. 76. de meo: & postea. Nunquid in æternum proiciet deus & cęt. Sic mihi (bona aliorum venia) videtur exponendus iste textus pęnes ea verba, quę ibi leguntur. Qui uerò volunt uerbum illud legi iuxta fœmineum genus, quod dicatur meditata, non autem meditatus, dicunt hũc D esse sensum quòd scilicet Synagoga in spiritu suo durõ, hoc est difficili, ac obstinato, difficilè admodum ad pœnitẽtiam reducta, per diem æstus, idest dũ maximis angustijs præmeretur, meditata est, secum ipsa cogitauit ad pœnitẽtiam reuerti, & ideirco subdit Propheta, super hoc, idest super hac contritione, & vehementi dolore ob perpetrata scelera, & præsertim ob Dei contemptum susceptò dimittetur iniquitas doE mui Iacob, non Apostolis (inquam) dũtaxat, qui ex eadem domo secundum carnẽ prodierunt, uerum & omnibus ex singulis, qui agnouerunt eorum errata, & diuinę manus ultionem diligenter, & interiectæ fuerint meditati: & Propterea Sequitur. Et iste omnis fructus, ut auferatur peccatum eius & certem non ob aliam causam neq; in alium finem Deus nos punit, & castigat, nisi ut peccatum auferatur, vndem quadã collecta dicit Ecclesia. Nulla nobis nocebit aduersitas, si nulla dominetur iniquitas. Constat enim hanc ob causam Dominum nostrum tam acerbã passionem, crucem & mortem sustulisse, nisi ut expiaretur peccatum, quo expiato, Genus humanũ redimeretur. Propterea dicit Propheta, iste omnis fructus, ut auferatur peccatum eius, ipsius inquam domus Iacob. Sensus ergo est (ut uno verbo dicam) Omnis fructus, qui prouenit ex Christi passione & cruciatu; et quicunq; ex flagellis, et afflictionibus quas immittit Deus, hic est, ut auferatur peccatum, quo Deum offendimus, & eum ad iracundiam prouocamus. *Fructus omnis flagellorum.*

Sed fortè quis dicet, num ex manu Dei, & Spiritus sui virtute non alius fructus exit, aut progreditur, nisi ut auferatur peccatum? nõne D. Paulus ad Galatas 5. enumerat plures gradus, aut uirtutes, aut etiam fructus, qui à spiritu Dei progrediuntur & fluunt? vt Charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, & cætera? Respondeo, non esse sensum Prophetæ ex præfatis uerbis vnum tantum esse fructum, qui prouenit ex benigna Dei manu erga nos, & salutem nostram, cùm multi (ut diximus) numerentur ab Apostolo loco iam adducto. Sed explicat Propheta vnum tantum tamquam genus, quod est auferre peccatum, qui fructus procedit à Spiritu sancto tamquàm, à semine vel à radice, qui etiam multiplicatur, & distinguitur secũdum diuersum processum quo procedit in nobis, & hac ratione diuersę sunt virtutes in nobis, secundum quas mens hominis primo disponitur in seipsa, & ordinatur ad bonum, deinde ad eaquæ sunt iuxtà se, vel infra se, ut d. Sanctus Doctor 12. q. 70 D. Aug. supra Epist. ad Galatas 5. d. non fuisse intentionem Apostoli ad amussim recensere numerum peccatorum, neq; fructus spiritus, sed solum indicare, quæ sunt euitanda, & quæ sunt magnopere expetenda: Non ergo verba Prophetæ ullo modo contradicunt verbis Apostoli. Dicit ergo Propheta omnis fructus, *Tho. 12. q. 70. art. 7.*

omnis

omnis labor, & quodcumque Christi impendium, huc tédit, ut auferatur peccatum, & de mundo tollatur demonũ cultus. Propterea sequitur in textu.

Cum posuerit omnes lapides altaris sicut lapides cineris allisos, non stabunt luci, & delubra. Tunc quippe facilè cognoscetur domum Iacob, & reliquos idolorũ, cultores percepisse Dei vltionẽ, & eius indignationem aduersus eos, cum eosdem pœnituerit tot prævaricationum, & abhominationum, & cum sustulerint, et diruerint lucos, & altaria, in quibus immolabant diis suis, et in cineres quodãmodo ea redigent. Et sic. non stabunt amplius luci, & delubra, in quibus Idola colebantur. Quo monemur, ad remissionem peccatorum obtinendam, & deniq; ad Salutem consequendam, non satis fore intus conteri, foris gemere, & suspirare, genua flectere, & pectus percutere, & alia pœnitentiæ signa quempiam secũ agere, aut præmonstrare, nisi etiam tollantur occasiones peccati & q̃cũq; diuinæ maiestatis oculos offẽdũt, iuxtà illud Euãgelij. Si oculus tuus scãdalizat te, erue eũ, & ꝓice abste: Nõ erat satis ipsi Chananeæ, de qua Matth. 15. accedere ad Matt. 15. Xp̃m, & rogare ꝓ filia sua, q̃ à Demone Mar. 9. vexabatur, nisi fuisset egressa à finibus. Matt. 5. Thyri & Sydonis, & Dauid ꝓcabatur Deum. d. Viam iniquitatis amoue à me, i. occasiones ad peccandum, & dei ꝓcepta transgrediendum psal. 118. psal. 118.

Rursus nulli dubium, his nominibꝰ lucorum, & delubrorum, lapidum, & sculptilium, volebat innuere Propheta, oportere Iudæos, et nos omnes amouere superbiam, auaritiam, quæ verè est Idolorum seruitus, & omnem arrogantiam, & cætera omnia vitiorum genera, quę nos Deò odibiles reddunt; odibilis est enim Deo impius & impietas Sap. 14. eius sap 14. Sequitur textus.

Ciuitas enim munita, desolata erit, speciosa relinquetur, & dimittetur quasi desertum. Ibi pascetur vitulus, & ibi accumbet, & consumet summitates eius &c. Tex. 8.

In toto huius cap. residuo Propheta multo clarius, & expressius vniuersæ Iudeę desolationem, prædicit, paucis quibusdam exceptis, de quibus alias dictum est, & gentium vocationem prę-
A fatur omnino futuram. Prædicens ergo ipsius Iudeę desolationem numero singulari vtitur, nominans Ciuitatẽ pro cunctis illius regionis, ac populi ciuitatibꝰ, pagis, & oppidis; neque id inconuenit, quandoquidem soler à nobiliori fieri denominatio; & quamquam hic Author nota rationis vtatur. d. Ciuitas munita, vbi illa dictio munita. est nota red-
B dens causam dictorum, mihi magis placeret notam esse aduersatiuam, ut quidam aduertit, ut sic diceremus. Ciuitas autem munita, desolata erit; neq; ulli dubium, intelligi de Ciuitate Hierusalem, quę olim non solum turribus, ac moenibus triplicatis, verum, & custodia Angelorum erat fortiter munita, & artificiosè constructa, quæ nimirum desolata erit; quia scilicet filium Dei occidit, neq; voluit unquam pœnitere; &
C speciosa relinquetur, (speciosa quidem) quemadmodum olim erat de qua Ezechi. 16. legit, vbi inquit inter alia. Simi- Ezech. 16.
lam, & oleum, & mel quibus nutriui te, posuisti in cõspectu eorum in odorem suauitatis (& speciosa facta es vehementer nimis) & in qua habitauit ille d quo scriptum est. Speciosus forma præ filiis hominum; ista (inquàm) speciosa relinquetur deserta, vel dimittet quasi desertum; locus inhabitabilis, & feris
D tantum obnius; propterea dicit, ibi pascetur vitulus, pro quo omnia quorcũq; genus animalia accipi debent, licet quidam intelligant ipsum Tycum, qui erat adolescens, aut vniuersum exercitum Romanorum, et ibi accubabit absq; ullo impedimento, & consumet summitates eius, ut magnates, & optimates vrbis, & populi, & quicquid ī eo, (ut dicit de serto) excelsum est, & magnificum. Vocat eam speciosam ampliatiuè (diçunt logici) ideò habita relatione ad id quod
E fuit, vel vocat eam speciosam ironicè, quia scilicet quę speciosa olim dicebatur, nunc autem turpis, & ignominiosa erit desertum. Vel simpliciter intellige ciuitas quę nunc munita, et speciosa apparet, relinquetur, & dimittetur quasi desertum. Deinde in siccitate, aut prę-
siccitate, messes illius contegentur, in terram deiicientur, & deperdentur, quia

quia non erit, qui colligat. Mulieres uenientes, & docentes eam, non est enim populus sapiens: Iuxtà historiam dicendum est: quòd mulieres venientes ex pagis, & oppidis, colligent grana tritici in terram proiecta, ac dispersa, & colligent ramusculos arborum, vites fractas, & sarmenta, quibus ignem succendant; & docentes eam .i. arguentes, & reprehendentes ciuitatem, & gentem Iudæorum, & seniores populi, qui superfuerant, quia nõ cognouerunt tempus visitationis suæ: qua in re designatur & alia non leuis illius populi ignominia, quòd in eam sortem fuerint adducti, ut à mulieribus docerentur, & reprehenderentur; & quemadmodum inquit. D. Hiero. Magna est populi infelicitas, & infamia à mulieribus reprehendi, & in his quæ agenda erant ab eisdem instrui, & doceri. Alii sic distinguunt literam. Vt in siccitate messis mulieres conterentur .i. affligentur, & disperdentur ob ingentem penuriam panis & oĩum rerũ; nã per siccitatẽ messis intelligitur oĩum bonorũ penuria.

At sĩm allegoriã, & sensum mysticũ, dicimus p mulieres venientes, & docẽtes eam, voluit Spiritus sanctus prædicere, & prænunciare, quod futurũ erat in ipsa Dñi nri resurrectione; qñquidẽ suscitato Dño, erant mulieres à longe venientes, quæ summo mane venere ad monumentum, vt vngerent Christũ Iesum. Sed cum vidissent eum surrexisse, accesserunt ad Apostolos, & docuerũt eos, annũciantes Christum Dñm iã surrexisse, nec mirũ, qm̃ (vt habes in hac lra) non est.n. populus sapiens ipsi nãq; Apostoli prius q̃ essent imbuti spiritu sancto, erant valde rudes, & insipiẽtes, & non facilè credebant. quæ dicebãtur à Prophetis; quemadmodũ illis improperat, & obiicit ipse Xps. d. O stulti, & tardi corde ad credendum in oĩbus his quę locuti sunt Prophetę; sic ergo mulieres venientes docuerunt ipsos Discipulos, qui tũc dicebãt populꝰ insipiẽs, (& velut. d. D Hiero.) istæ mulieres nõ venere nisi cũ viderẽt regiones iã albas ad messem. Sed si per populum insipiẽtem volumus hoc loco intelligere populum Iudæorum, nullus est labor, atq; difficultas, dictus est. n. populꝰ insipiẽs, quia non habuit scientiã Dei. Propterea sequitur in textu. *Non miserebitur eius ipse Deus, qui fecit eum, & qui formauit eum non parcet ei:* qm̃ eiusmodi insipientia processit ex malitia, quia noluit intelligere, vt bene ageret. & vt D. Paul. primo ad Corint. 14. d. ignorans ignorabitur. Et tãdẽ in calce huius cap. pdicit Esaias vocationes gẽtiũ, & inquit.

In die illa cũ. s. tempus captiuitatis aduenerit *percutiet Dominus ab alueo fluminis usq; ad torrentẽ Aegypti* terrã Iudæorũ, Ità vt in Iudæa quæ fuit olim terra promissionis, nullus erit sermo doctrinæ, aut scripturarũ: Proinde cauendũ est ne attendamus falsis Prophetis, fabulis Iudaicis, & hominũ mendaciis. Hæc est tertia particula huiꝰ capitis, iuxtà diuisionẽ, q̃ fecimus à prĩcipio vbi uniuersũ capitulũ partiti sumꝰ ĩ quatuor partes prĩcipales. *Et uos cõgregabimini vnꝰ, & vnus filij Israel:* q.d. ex populo Israelitico pauci admodũ, & q facilè possent enumerari, congregabũtur, & salui fiẽt: hoc indicat modus iste loquendi, unus, & vnus, quod est dictu vnus, & alter. Alij dicunt, vnus, & vnus, ideſt sigillatim vnus post alium, & inquit. Congregabini, vt verum appareat quod legitur Ioannis 11. quòd filius Dei moriturus erat, ut filios Dei qui erant dispersi cõgregaret in vnum. *Et erit in die illa, &c.* Hæc est quarta, & vltima pars principalis huius capituli, quod quidem diuisimus ĩ decem sectiones, quẽ admodum facere cępimus in præcedentibus capitulis, & in hac decima sectione terminat hoc capitulũ, *Et erit in die illa* quãdo Christus aduenerit, & genus humanũ fuerit redimendũ, *clangetur in tuba magna*, Quæ est prædicatio Euangelii adeò excellens, & sonora, quòd poterit facilè ab omnibus audiri, non in angulis, & parietibus, non in cauernis, & antris terræ, sed palàm in toto orbe, & apud omnes nationes prædicabitur Euangelium, & omnes gentes quoscunq; fecisti venient, adorabunt te Domine, & glorificabunt nomen tuum.

Et uenient, qui perditi fuerant de terra Assyriorũ, & qui eiecti erant de terra Aegypti.

Luc. 14.

Ioan. 11.

Tex. 9.

Tex. 10.

Idest gentes quæ perditæ erant in cultu Demonum, & falsorum Deorum, venient de vniuersis pagis ab ortu solis, vsq; ad occasum, venient (inquam) & adorabunt Dominum in Monte sancto in Hierusalem, non quidem in ea, quę iam destructa erit, & desolata, sed in Hierusalē. i. in Ecclesia Sācta, cuius fundamenta sunt constituta in montibus sanctis, & post hanc uitam, fragilem, & caducam adorabunt Dominum in monte sancto in Hierusalem, hoc est, in ciuitate sancta, et beatorum spirituum habitaculo, de qua Ciuitate, gloriosa admodum, et spectosa dicta sunt. Iuxtà illud psal. gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei. *psal. 86.*

A B

Breuis discussio sup his verbis presentis Capituli vbi dicit Esaias Mulieres venientes, & docentes eam.

DVbitatio quidem est, quoniam D. Paulus prima ad Corinth: 14. inquit, Mulieres in ecclesijs, i. in cōgregationibus multorum, (vt exponit Caietanus) taceant, non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut, et lex .d. si quid autem volunt discere, domi uiros suos interrogent. Turpe est. n. mulieri (inquit Apostolus) loqui in ecclesia, et prima ad Timoth: cap: 2. Docere, Mulieri non permitto, neq; dominari in uirum; sed esse in silētio: Qua ergo ratione, quo cōsilio, quoue spiritu dicit Esaias, quod Mulieres venientes, et docentes populum in illa die videbuntur?: Huic dubitationi fortè quis posset respondere, quòd ista prohibitio non erat tempore legis Naturæ, seù legis scriptę, sed tempore legis Euangelicæ, quo Paulus protulit ista verba. In cuius rei Argumētum legimus in ueteri testamento. Multas Mulieres fuisse loquutas in conspectu omnium, ut legitur de Iudith cap. 8. quæ cum audierit Oziam statuisse post quinq; dies in manus hostiū tradere Ciuitatē, palàm corā ipsis biteris, et Senioribus loquuta fuit, et redarguit eiusmodi Ozię deliberationē. Sic ét Delbora ut habet Iudic. 4. loquuta est corā filiis Israel, et iuit ad bellum cū Barach, et oēs currus Regis Cananeorum, uinersamq; multitudinem interfecit in ore gladii. Sic etiam legitur de Olda 4. Reg. 22. quę et ipsa loquuta est palàm mala contra populum Israel, et Regi Iuda prędixit eum citò morituru. De Athalia ét legit 4. Reg. 11. quę audito clamore populi plaudē tis, et clamantis, uiuat Rex, ingressa in templum in medio turbarum cępit clamare coniuratio, coniuratio; Quamquā huius suę temeritatis, et audacię cōfestī luerit pęnas. eiusmodi respōsio seù dictum nulla rōne pōt admitti, qñ quidem ét tēpore legis Euangelicę legimus pleraſq; mulieres fuisse locutas, et docuisse populos. Primo quidē legimus de illa muliere samaritana de qua loquitur Io. cap. 4. quę dum ex colloquio habito cū Xpo Dño agnouisset eū fore Messiā qui dr Xpus, confestim abiit in Ciuitatē, et dixit illis hominibus venite, et uidete hominē qui dixit mihi oīa quecunq; feci, numquid ipse est Xpus? Legitur ét 2. lucę de Anna filia Phanuel q̄ loquebat de Xpo oīb⁹, qui expectabāt redemptionē Israel. Idē pōt dici de illa Chananea Matth. 15. q̄ egressa à finibus Tyri, et Sidonis clamauit ad Xpm. Miserere mei fili Dauid, et tamdiu clamauit, q̄ Apostoli tedio, aut pudore affecti, aut ét fortasse pietate cómoti. Accedētes ad Xpm rogabāt eū dicētes. Dñe dimitte eā, quia clamat post nos. Ita legimus de mulieribus illis, q̄ sequebātur Xpum, præsertim Maria Magdalenæ Maria Iacobi, & Ioseph Mater, & Mater filiorū Zebedei, præmonitæ ab Angelo, Xpm Iesum iàm resurrexisse, cum timore, & gaudio magno currentes uenerūt in Ciuitatē, & nūciauerūt discipulis Xpm surrexisse. Insuper, vt efficacissimā rōnē adducamus cōtra solutionē mox datā. Legimus qd Beata virgo Catherina cū fidē Xpi cōstāter, & audacter corā Maxētio, seù uerius Maximino, profiteret, vnà cū quinquaginta philosophis uiris eruditissimis, in conspectu oīum disceptauit q̄ subtilitate eius disputatio

Gen. 3. *1. Cor. 14.* *1. Timot. 2.* *Mulieres vet: test. loquute in Ecclesia. Iudith. 8.* *Delbora Iud. 4.* *Olda 4. Reg. 22.* *Athalia 4. Reg. 11.* *Mulieres euang: locute in ecclesia.* *Samaritana Io. 4* *Chananea. Matth. 15.* *Matth. ult. Marc. ult.* *De Catherina Alexand.*

C D E

nis

nis conuicti, & confusi tanto Iesu Xpi amore sunt incensi, ut pro illo mori nō dubitauerīt. De beata Catherina quoq; Senensi præter alias virtutes, & dona quibus à Deo fuit mirabiliter honestata legitur apud Greg. 11. & Vrbanū sextū summos Ecclesiæ Romanę Pontifices peroraſſe, & ea tñ fęmina fuit: hoc idē legitur de multis aliis virginib⁹, & Deo dicatis fęminis q̄ se totas Deo vouerūt. Postremo extat authoritas huius Prophetę hoc in loco, vbi dicit. In illa die erunt mulieres venientes, & docentes eā vbi D. Hieronymus, et pleriq; alii doctores antiqui volūt p hęc verba Esaiā spiritu Sancto, edoctū, fuisse p̄locutū de illis mulieribus q̄ sequutę Xp̄m venerunt in Ciuitatem cum timore, & gaudio magno, & nunciauerunt discipulis Christum Dn̄m resurrexisse cum prius fuerint admonitę, et instructę, ab Angelo. Alii qdem volūt Prophetā p̄mōstrare insipientiā illius populi, dū mulieres venientes docebāt illū. i. arguebāt, & reprehendebāt scribas, & Pharisęos, et vniuersū populū, quia nō cognouerūt tēpus visitationis suę, & hoc, ut dixi, factū est à Propheta, ut cōfundatur insipientia populi Hebręorū, quemadmodū in eodē textu explicatur, cū. d. qd erat populus insipiens. Hinc docemur, qñ in aliqua plebe, vel vniuersitate nullus est virorū, qui sciat loqui, aut q̄ sunt necessaria, alios instruere, nullū esse in cōuenticulis, aut indecentiā fœminas loqui, aut docere: omitto qd alia pōt esse intētio Prophetę sub his verbis, qd. s. mulieres venientes, docentes. Venientes inq̄ ad spectaculū passionis Xp̄i docerēt, & vocarēt alias mulieres, vt relinquāt populū insensatū, & accedāt ad nouū testamentū. Aut magis ad literā, mulieres venientes, & docentes. i. ostendentes nudatis pectoribus, lacertos, & bracchia sanguinata; Sed perūstentes in priori expositione dicimus iam ostensum esse, & facile cōclusum nulla lege nulloue tempore fuisse umquā mulieribus prohibitum aut interdictum loqui i ecclesia. Quòd si dixeris ex testimonio D. Pauli sumpto ex cap. 3. gen. cum Deus dixit, Mulieri, sub viri potestate eris, legem veterem vetuisse mulieribus ne pubblicè docerent, aut in ecclesia loquerentur, potest facilè responderi, per ea verba Deum nequaquam fuisse locutum de doctrina, aut locutione mulierum, neque publica, neq; priuata; sed tantūmodo qua ratione se habere debeat ergo uirū, quod. s. mulier Dominū, & potestatem erga virum, nullam habere debeat. Propterea dixit Deus, tu mulier sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tui: non ergo videtur per hęc verba posse inferri Deum prohibuisse mulieribus, docere, aut in ecclesia loqui. Vult ne ergo. D. Paulus prohiberi mulieribus, quod neq; Deus, neq. lex vlla prohibuisse videtur? Atqui non sic esse credendum est; quare nos volumus pro uirili nostra, & quoad fieri poterit tueri Paulum Apostolum (si tamen credendus est nostra tutela quicquam indigere) & dicere, & asserere, & firmiter substinere, haud perperam, uel temere fuisse loquutum, tantum, & tam magnū Apostolum prædicatorem veritatis, & doctorem gentium. Quòd si queras qua ratione. D. Paulus tam simpliciter, & absolutè, ausus est dicere, docere in ecclesia mulieri non permitto? Dicimus non absq; ratione ea uerba dixisse quandoquidem multa solent esse prohibita, vel concessa de communi lege. quę non sunt prohibita, vel concessa secūdum particularem, aut specialem legem, seù gratiam, aut particulare mādatum. De lege inquam cōmuni cautū est, ne mulieres loquantur in ecclesia; at secundum particularē legē, aut speciale mandatum, & ob aliquem particularē effectū, seù diuinam dispositionē, & ordinationem, concessum est aliquādo mulieribus loqui in ecclesia, & in cōgregatione multorum, quemadmodū illis mulieribus de quibus hucusq; fumus loquuti; quando ergo D. Paulus dicebat mulieres non debere loqui in ecclesia, loquebatur de lege communi, non ex speciali mandato, seù priuilegio. Quòd si queras qua lege cautum est ne mulieres loquantur in ecclesia dicit D. Tho: in expositione cap. 14. prima ad Cor. super hunc locum, quòd ab authoritate ecclesiæ, eis interdicitur, seù non permittitur, sed officium earum

B. Catherina Senen.

prima Expositio.

Solutio dub.

Tho.

secunda Expositio.

tertia Expositio.

rum est, ut sint subditę uiris, & hoc ideo, quia verba mulieris sunt inflammantia vt habetur eccles. 9. Colloquium mu-
Eccl 9. lęris quasi ignis exardescet. D. autem Hier. super eundem locum. d. quòd est contra ordinem naturę, vel legis, vt in
Hieron. cōuentu uirorū fęminę loquantur; sed in sexu suo pmittitur eis loqui D. Ambro: super eundem locum. d. si imago
Ambrosius. Dei uir est, non fęmina, & uiro subiecta est legi naturę, quātomagis in Eccle sia debēt esse subiectę pp reuerētiā eiꝰ q illis legatꝰ est, qui ēt uiri caput est. Nō enim permittitur eis loqui, sed esse in silentio, sicut, et lex dicit. Quid dicit lex? ad uirum tuum conuersio tua, ipse dominabitur tui, lex enim spiritualis est. Hinc Sara Dominum uocabat uirum suum. Igitur lex Dei est, ut mulier in ecclesia taceat, et non audeat loqui: & quamuis uir, & mulier sint vna caro, duabus tamen causis mulier est subiecta uiro, tùm quia ex uiro est, tùm quia per ipsam intrauit peccatū in mundū. Cum uerò inquit Apostolus. Turpe est mulieri in ecclesia loqui, inquit Am-
Ambrosius. bro: Turpe est, quia contra disciplinam est, ut in domo Dei qui eas subiectas uiris suis præcepit, de lege loqui præsumant, cum sciant uirum super illis habere primatum & sibi magis competere ut in Domo Dei precibus uacent, linguam detinentes, aures aperiant, ut audiāt quomodo misericordia Dei mortem uicit per Christum quę per eas regnauit. Nam si ualerent in ecclesia loq, dedecus esset, quia idcirco velāt ut humiliatę appareāt illę autem se in verecundè ostendunt quod uiris opprobrium est. In mulierum enim insolētia etiam mariti notantur. Idem Ambrosius super cap. 2. primæ ad Timo: d. quòd Paulus præfert virum mulieri, quia primus creatus est, & vt mulier sit inferior, quia post ipsum, et ex virò creata est: est & aliud, quia Diabolus nō seduxit virum, sed mulierem; vir autem per mulierem deceptus, ac per hoc nulla illi concedenda est audacia, sed debet esse in humiliate, quia p illā mors intrauit in mūdū. Dicit Aug. lib.
Aug. de ciui li. 14 cap. 9. 14. de Ciui: Dei cap. 9. quòd olim mos erat apud Græcos, ut ēt fęminæ publi-

A cis consultationibus interessent ad ferenda suffragia: sed quia fęminę in quadam consultatione vbi agebatur quædam differentia inter Neptumnum, & Mineruam pręualuerunt, quia vna plus est inuenta fęminarum, Minerua vicit: vndè iratus Neptumnus obtinuit ne amplius vlla mulier in consultationibus ferret suffragium. Res profectò ridicula, sed aliquid confert ad rem nostram: vnde cautum est etiam in iure ciB uili quòd mulieribus interdicitur ius, & officium aduocandi, sic enim habet lex. ff. l. 54. neq; fęmina, neq; miles, *Ius ciuile.* neque qui reipublicę causa abfuturus est, aut morbo perpetuò tenetur, aut magistratum initurus est, aut inuitus in iudicium pati non potest, Idoneus defensor intelligitur Glo: fęminis pro parentibus agere interdum permittitur causa cognita, si fortè parentes morC bus, aut ætas impediat, nec quemquā habeāt qui agat. lex. 41. at ex lege communi nō erat licitum mulieribus quicquam agere in suorum patrocinium, nisi ut à iure conceditur. Id quod etiā obseruarunt Romani, quòd in legibus *lex positiua Romanorū.* condendis soli uiri, & non fęminæ vocarentur. Vnde Papinianus in lege pri- *Papinianus* ma digestorum de legibus: lex (inquit) est commune præceptum virorum prudentum consultum, & hoc, quia mulieD res sunt fragiles & eorum consilium in validum, ideò consilium propriè est uirorum non mulierum: quibus ita se habentibus uidetur Paulus Apostolus iure quidem optimo, & nulla penitus iniuria prohibuisse mulieribus in ecclesia loqui, neq; permisisse: ut ibi docerēt, cum hoc fuerit diuina lege cautum, & legibus humanis corroboratum, & firmatum. Vñ Chrysostomus sup. cap. 14. *Chrisost.* Epist. 1. ad Corint: d. qđ dum lex pcipit E mulieres debere esse subditas uiris, voluit innuere qđ multo magis pceptoribꝰ, patribꝰ, & Ecclesię ministris debeāt esse subiectę. Rectè ergo Paulus ex ea lege data Gen. 3. potuit excipere, mūlieribꝰ nō licere i ecclesia loq & sub aliorū doctrina, & cōsilio subiacere: vñ subdit idē Chrysostomus Paulū in his verbis nō cōsulere solum, aut monere, sed vehemēter, & velut potestatē habēs impe-

imperare mulieribꝫ ut ī ecclesia taceāt. Dices ergo si tot legibus, et mandatis præcipitur ne mulieres in ecclesia loquantur, quid ergo dicemus de tot mulieribus tam veteris, quam nouæ legis quæ palàm in congregatione multorum, in ecclesia, et apud summos Pontifices sermonem habuere? uti de Iudith, Delbora nouissimè verò de vtraque Cathersina paulò ante diximus. Dicimus enim hoc fuisse speciali quodā priuilegio, et peculiari dono spiritus sancti, cuius gratia non discernit inter virum, et mulierem, vt inquit Beatus Thomas. Quædam enim ex his partim ab Angelo motæ, partim feruore charitatis & fidei impulsę continere se nequaquam potuere, quin quod nouerint, aut didicerint, aliis non communicauerint, ut Samaritana illa mulier, et quędam alię: sic etiam dicere possumus de his quę diuinę bonitatis fiducia commotę diuinum auxilium audacter imploraruntꝫ ut Mulier illa Cananea cui Dominus dixit.

O Mulier magna est fides tua, fiat tibi sicut uis; sunt multę deniquè mulieres, quę sola temeritate, et inani fiducia, audent quandoquè in consilio multorum loqui, et sententiam ferre, et suam in potestatem omnia redigere, vt fecit Athalia, quę omnem turbam, et maiores natu commouit, et in magnam perniciem curauit inducere. d. coniuratio, coniuratio. Hanc mulierē nequissimam egregie satis fuit imitata Elisabeth Regina Anglorum, quę sua īsigni audacia ac temeritate regnū illud occupauit, et in maximū dedecus, ignominiā, et cunctarum feré illius regionis animarum extrema, et irreparabilis ruina, et detrimentum extitit. Concludamus ergo quod Paulus vas electionis, et doctor gentium optimè sanxit, et sanctissimè prohibuit, ne mulieres in ecclesia doceant, præter illos casus, aut causas, quas adduximus vt v. g. instinctu spiritus sancti aut etiā A qñq; ob penuriam, seu insipientiam populi, vt d. hic Esa. et si quid scire voluerint, domi viros suos interrogent; quia turpe est, et inuerecundum mulieres in ecclesia loqui. Non tamen excludimus, et prohibemus si quid scire voluerint etiam extra domum, et in ecclesia suos patres qui sunt secundum spiritum interrogare possint. quin et in ipsa ecclesia poterunt mulieres priuatim instruere, aut docere filios, et filias, ita ut non ab omnibus tamquam ex suggestu loquentes audiantur. Hac ratione putamus licere monialibus dū suis in monasteriis degunt alias docere, præsertim, quę præsunt aliis eas coram monere, et instruere. reliq; vero cum silentio discant: sed vereor ne frustra laboremus, dum ex testimonio, et authoritate legis, et D. Pauli conamur ostendere, et persuadere mulieribus ne loquantur in ecclesia, quandoquidem longè secus ab eis fieri propriis oculis perspicimus, namq; ingens vbiquè mulierum tumultus, maximus clamor, collocutio plurima, atq; confusa vbiquè percipiuntur, neque vsquam alibi tām in foro, quàm in plateis, aut spectaculis, vel etiam in cōspitis tantum loqui mulieres, quantum intra ecclesiam etiam dum sacra fiunt loqui videas, ut quandoquè nequaquam dum celebrarem me cōtinere potuerim, ne aduersus eas exclamarem, neque intelligunt miserę, et infælices fœminæ nihil se posse vtilius agere nisi modestia vti, et præsertim cum in publico hominum coetu consistunt et longè magis dum sunt in Ecclesia, quandoquidem Paulus Apostolus uas electionis quem ducem, et tutorem habemus hac in re discutienda manifestè dicat scribens ad Corint. vt uidistis, turpe est mulieribus in Ecclesia loqui.

Et hęc de hac breui discussione dicta sufficiant.

CAPVT VIGESIMVM OCTAVVM.

1. Ae corona ſuperbiæ, ebriÿs Ephraim, et flori decidẽti, gloriæ exultationis eius, qui erãt in vertice, vallis pinguiſſimæ, errãtes à vino. Ecce validus, & fortis
2. Dominus ſicut impetus grãdinis Turbo cõrigẽs sicut ĩpetus aquarũ multarũ inũdantiũ, & emiſſarũ ſup
3. terram ſpacioſam. Pedibus conculcabitur corona ſuperbiæ ebriorũ ephraim. Et erit flos decidens gloriæ exultationis eius, qui eſt ſup verticem vallis pinguium, quaſi temporaneum ante maturitatem autumni: quod cum aſpexerit videns, ſtatim vt manu tenue
4. rit, deuorabit illud. In die illa erit Dominus exercituum corona gloriæ, & ſertum exultationis reſiduo populi ſui: & ſpiritus iudicij ſedenti ſuper iudicium, & fortitudo reuertentibus
5. de bello ad portam. Verum hi quoq; præ uino neſcierunt, & præ ebrietate errauerunt ſacerdos, & Propheta neſcierunt præ ebrietate, abſorpti ſunt à vino, errauerunt in ebrietate, neſcierunt videntem, ignorauerunt iudicium. Omnes enim menſæ repleta
6. ſunt vomitu ſordiumq;, ita vt non eſſet vltrà locus. Quem docebit ſcientiam: & quem intelligere faciet auditum? ablactatos à lacte, avulſos ab vberibus. Quia manda remanda, manda remanda, expecta, reexpecta, expecta reexpecta, modicum ibi, modicum ibi. In loquela enim labij, & lingua altera
7. loquetur ad populum iſtum. Cui dixit: Hæc eſt requies mea, reficite laſſum, & hoc eſt meum refrigerium: & noluerunt audire. Et erit eis verbum Domini: Manda, remanda, manda, remanda, expecta, reexpecta, expecta reexpecta, modicum ibi, modicum ibi: vt vadant, & cadant retrorſum, & conterantur, &
8. illaqueentur, & capiantur. Propter hoc audite verbum Domini viri illuſores, qui dominamini ſuper populum meum, qui eſt in Ieruſalem. Dixiſtis enim Percuſſimus fœdus cum morte & cum inferno fecimus pactum. Flagellum inundans cum tranſierit, non veniet ſuper nos: quia poſuimus mendacium ſpem noſtram,
9. & mendacio protecti ſumus. Idcirco hæc dicit Dominus Deus: Eccè ego mittam in fundamentis Syon lapidem, lapidem probatum, angularem, prætioſum in fundamento fundatum, qui credi-

diderit

diderit, non festinet. Et ponam in pondere iudicium, & iustitiam in mensurâ: & subuertet grando spem mendacij: & protectionem aquæ inundabunt. Et delebitur fœdus vestrum cum morte & pactum vestrum cum inferno non stabit: flagellum inundãs cum transierit, eritis ei in conculcationem. Quandocunq; pertransierit, tollet uos: quoniam mane diluculo pertransibit in die, & in nocte & tantũmodo sola vexatio intellectum dabit auditui. 10.

Coangustatum est enim stratum, ita ut alter decidat: & pallium breue utrumq; operire non potest. Sicut enim in monte diuisionum stabit Dominus: sicut in ualle, quæ est in Gabaon, irascetur: vt faciat opus suum, alienum opus eius: ut operetur opus suum, peregrinum est opus eius ab eo. Et nunc nolite illudere, né forte constringantur uincula uestra. Consumationem enim, & abbreuiationem auditui à Domino Deo exercituum super uniuersam terram. 11.

Auribus percipite, & audite uocem meam, attendite, & audite eloquiũ meũ. Numquid tota die arabit arans ut serat, proscindet, & sarriet humum suam: Nonne cum adequauerit faciem eius, seret gith, & cyminum sparget, & ponet triticum per ordinem, & hordeum, & milium, & uiceam in finibus suis? Et erudiet illum in iudicio: Deus suus docebit illum. Non enim in serris triturabitur gith, nec rota plaustri super cyminum circuibit: sed in uirga excutietur gith, & cyminum in baculo. Panis autem comminuetur: uerum non in perpetuum triturans triturabit illum, neque uexabit eum rota plaustri, nec ungulis suis comminuet eum. Et hoc à Domino Deo exercituum exiuit, ut mirabile faceret consilium, & magnificaret iustitiam. 12. 13.

EXPLANATIO IN VIGESIMVM OCTAVVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. *VAE coronæ superbiæ, ebriis Ephraim, & flori decidenti, gloriæ exultationis eius, qui erant in vertice uallis pinguissimæ errantes à uino, &c.*

QVAE sit intentio huius uatis in hoc capite, & contra quos agat, videri potest, & apprehendi ex primis uerbis, & ex ipsa (ut ita dicam) capitis inscriptione: uidetur enim contra decem tribus Israelis negocium agere, quæ (ut sæpe aliàs diximus) se subtraxerant, & segregauerant à duabus tribubus quæ regnabant in Iudæa: Et quoniam qui huius segregationis fuerat auctor dicitur fuisse de tribu Ephraim, nempe 3. Reg. 12. Hieroboam (ut habetur. 3. Reg. cap. 12. Ideo videtur omnino Esaias aduersus has decem tribus uaticinari, & sic sentit D. Hieronymus, & plerique alii cum Hieronym. eo. Cyrillus autem existimat uerba huius Prophetæ aduersus Proceres, & Primates Iudæorum pronunciata fore, qui ob coronam spineam Domino impositam, et ob alias iniurias, & contumelias Christo Domino illatas, fuere à Romanis uastati, & à Regno cœlorũ penitus excluſi. Propterea Propheta præuidens illorum ruinam, & partim condolens, & compatiens eorum subuersioni, nec non illis comminatus, in hæc uerba prorumpit d. *Væ coronæ superbiæ, ebriis ephraim, & flori decidenti, gloriæ exultationis eius &c.* Et profectò caputulum istud est longè difficillimũ ob uarias interpretum expositiones, & uarijs metaphoris, & similitudinibus refertũ, & ut potuit excipere, mihi uidetur prophetam spiritu Dei afflatũ nunc minari, nunc uerè consolari; nec solis decem tribubus uerum quibuscunque fuerint pernicaces, & ostinati in peccatis: Solatur uero eos q relipuerint, & uerũ Deũ factorẽ suũ cognouerint. Dicit ergo væ coronę superbię. Vocat ipsos Indęos, siue Israelitas coronã superbię, quoniam tametsi aliæ gẽtes hoc uitio præmebantur, tñ istę decem tribus, quia p̃ aliis hoc morbo vehemẽter laborabãt, propterea appellat eos coronã i. celsitudinẽ, & excellentiã superbiæ. D. Hieron. eos appellari coronã superbię, quia Magistri, & doctores erant errorũ, quippẽ qui soli ausi fuerunt ponere in cœlũ os suũ, quod licet allegoricè accomodet Hereticis, & falsis doctoribꝰ, itelligi tñ põt ẽt de falsis Prophetis, qualer erãt scribę & Pharisei, & comparate hę decem tribus duabus tribubus, poterãt appellari corona superbię, quia superiores erant numero, & roborę. Dicebanẽ ẽt coronæ superbiæ, quia plurimũ suis utribus cõfidebant, aut quia totius Hebraeæ gentis erant uelut q̃dã corona, et gloria sacerdotij, insignibus excellẽties, & principatus auctoritatẽ fortitæ, et qui priꝰ dici poterãt corona superbię, facti sunt coronæ iniuriæ, et insolẽtiæ: sed ego unico uerbo explicarẽ sẽsũ huius propositionis, qđ tãtũdẽ est dicere corona superbiæ, ac si diceremus rex, & regina, caput ac regnũ superborũ hominũ Aliter exponunt. Væ uobis scribæ et Pharisei, quia uos manet grauissima poena. Vę uobis ebriis ephraim, qui deditis estis cõpotationibꝰ, delitiis, ac uoluptatibꝰ oĩs generis, et q debaccati estis in Xp̃o mĕt dñr ebrii qæ p superbiã supra seipsos, & extra seipsos eleuãtur. Væ flori decidenti i. uobis principibus, sacer-

sacerdotibus, & magistratibus ipsius populi, qui cito à vestro statu decidetis, & nihil vsquam vobis supererit, quo resurgere, & reuiuiscere valeatis. Væ gloriæ exultationis, væ vobis omnibus quibus tanta erat magnificentia, tanta gloria, tam ingens omnium penè gentium concursus, ut iure optimo exultare, gestire, & velut Dii omnũ Domini in terris haberi videbamini. Vę illis qui erant in vertice, in culmine, & in sublimitate vallis pinguissimæ, hoc est, in loco vbi habitatores illius, omnibus bonis affluebant: errãtes à uino ideſt propter vinũ: miseri (inquã) sũt omnes isti, qui adeò se uino ingurgitarũt, & potanibus deuouerunt, ut in amentiã, et fatuitatẽ deuenirẽt; nec dubiũ quin ob inordinatã vini potationẽ præter alia mala facile prorũpitur in lasciuiã. Propterea D. Paul. nolite (inquit) inebriari uino, in quo est luxuria, ad eph. 5. potest quis inebriari ita ut ebrietas afferat ei ingens commodum, quemadmodum ps. 35. d. Dauid. Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & psal. 22. Dominus (inquit) calix meus inebrians quàm præclarus est: ad quam ebrietatem sponsa nos in uitat Cantic. 4. d. comedite amici, & inebriamini. Sed ex dictis etiam est aduertendum, quòd non solum vino superfluè potato contingit aliquem inebriari, sed rationibus, & vijs longè diuersis. Vnde vbi nos legimus errantes à vino LXX. legunt ebrij sine vino, & hi sunt quicunque in amentiam, & stupiditatem quandam, vel furorem incidunt, qui dicuntur ebrii, & non à vino & hoc sanè modo dici poterant scribę, & Pharisei valde ebrii & ea. 51. dicit idẽ propheta carudi paupercula, & nõ ebria à vino. Sed nota quod aliqui Expositores, tã veteres, quã moderni, eiusmodi lamẽtationes, siue cõminationes, quãuis primo aspectu existimẽt adductas aduersus Iudęos, siuè Ephraitas, aut populum decem tribuum, misticè verò sic eas declarant, vt per coronam superbię intelligant coronam impositam capiti ipsius Christi in signum contumeliæ, & iniuriæ ab impijs, & superbis Iudeis: Sic etiam per florem decidentem intelligamus Christum Dominum, qui est flos ille candidissimus de radicè Iesse productus. sic quoque gloria exultationis dici potest Christus Dominus, qui uocatur, & est gloria splendor & magnificentia patris.

Psal. 35.
Psal. 22.
Isa. 51.

Quis ergo erit sensus horum verborũ secundum hanc applicationem? Væ coronę superbiæ; O quam calamito sa erit corona illa spinea impositaChristo à vobis Iudęis ebriis, & amentibus: ò flos ille pulcherrimus in terram a uobis deiectus, & crudelissimè verberibus, & flagris cæsus, & percussus: O gloria exultationis, quam vos Hebræi ob superbiam, & auaritiam obscurare tentauistis. O vos, qui in vertice uallis pinguissimę velut triũphatores, & dominatores orbis p inuidiam tradidistis Christum, & in crucem agere, non erubuistis. Væ igitur vobis omnibus, qui erraſtis a vino, & a furore uos duci permisistis. Sed vide ne fallaris, quoniã dum sacri interpretes per coronam superbiæ, interprætantur coronam impositam Christo domino nostro, non existimes eam fuisse coronam superbiæ, sed potius pileum calamitatis, & iniuriæ; sed dici potest corona superbiæ quia a superbis, & iniquis iudęorũ principibus fuit imposita, ut illuderẽt ei dicentes. Tu es Rex Iudęorum.

Et quoniam hic meminit Propheta vallis pinguissimæ, propterea dubitatur ubi nam fuerit constituta ista vallis pinguissima. Prima fronte dicendum esse videtur quòd fuerit sita in regione Ephraim, hoc est in regno Samariç, ubi degebant uiri decem tribuum: & hæc opinio videtur esse conformis presenti literæ, & ferè opinioni omnium expositorum, qui volunt Prophetam in hoc capite primaria quadam intentione vaticinari contra decem tribus, et in principio textus meminit ipsius Ephraim, per ipsum intelligens decem tribus, quę author Ieroboam, qui fuit de tribu Ephraim se à duabus tribubus segregauerant, & diuiserant: preterea dicunt regionem Samariç, & præsertim illius Metropolim fuisse fertilissimam, & omnibus bonis, quæ in ea producuntur abundantissimam. Et secundũ Lyranũ vallis illa vocabatur

Vallis pinguissima, ubi.

Ceneret

Tex. 1.

Ceneret. At D. Hierony. videtur innue re vallē istā pinguissimā de qua loqui tur. hic propheta esse vallē Getsemani de qua Matt. Luc. & Mar. fecere mentio nē & re vera dicebatur esse pīguissima tū pp vbertatem loci, & quòd erat pe nes mōtē Olivēti, cuius arbores, & fru ctus reddūt locū satis vberē & pinguē Etallegoricè dicitur illa regio pinguis propter Scribas, & Pharisēos, qui velut Thauri pingues eo in loco obsederunt Christum, & comprehenderunt. Nec relert. quòd hic meminerit Ephraim, quoniam secundum Euseb. Cæsar per Ephraim intelliguntur omnes Iudæi, sed præsertim, qui recesserunt à Christo, quorum figura fuerunt Ephraitæ, qui recesserunt, & se separauerunt ab aliis duabus tribubus Iudęorum Verū tamen qui sunt ex duabus tribubus po terunt cognationis ergo vocari ephrai te, sicut Lusitani apud plerosque dicuntur Hispani Cyrillus per Ephraim intel ligit Iudam Ischariothem, qui erat de Tribu Ephraim. Mercenarii dicuntur qui mercede illum conduxerunt, ut traderet Christum Sed in hoc loco non parua mihi difficultas occurrit propter D. Hieronymum, qui asserit hoc lamē tum, seu comminationem fieri aduersus decem tribus, & tamen per vallem pinguissimam intelligit vallem Getse mani, quæ non erat in regione decem tribuum, sed propè Ierusalem, quæ erat Ciuitas duarum tribuum. Huic dubitationi ignoro planè quid possit responderi pro D. Hier. nisi dicamus. Prophetam hic loqui de decem tribubus quę dū iūct æ erāt duabus tribubus adorabant Deum in templo Ierusalē, quod in vertice vallis pinguissimæ. i. in Getsemani, situm erat. Euseb. Cæsar etiam huius opinionis esse videtur. d. post reditum de Babylone non amplius diui sum esse populum in tribus, quemadmodum prius erat. Aut dicas apud Matthæum discrimen esse inter Gessemanim quod æst uallis pinguis, & Gethsemanim, quòd dicebatur torcular pinguedinis seu olei: quandoquidem eo in loco præmebantur olivę ad eliquandū oleum. Aut certè dicas (ut d. Lyranus) quòd vallis illa pinguissima, quæ erat in Samaria, vocabatur Ceneret.

Matth. Marc. Luc. 12.

Euseb. lib. 6 demo 17

A

Postea sequitur. *Ecce validus, & fortis Dominus sicut impetus grandinis: turbo confringens, sicut impetus aquarum multarum inundantium, & emissarium super terrā spatiosā.* Nunc describit ipse Esaias quēadmodū acturus sit Deus cōtra eius modi superbos, ebrios, ac temulentos & quàm parum, seu modicum tempus sint potituri sua gloria, & magnificentia, nec non suis voluptatibus, ac delitiis, qui & si florere videbantur, & omnium bonorum copia abundare, nihil ve illis deesse; quia tamen impiè egerunt, & vitæ huius commoditatibus pessimè admodum fuerunt abusi, ideir co funditus omninò, & præter omnem modum perditi fuerunt, atque deleti: Sic ergo inquit, vsus ipsis similitudinibus ad ostendendum quàm repente, quam velociter, & quàm fortiter super eos irruit uis, & potentia Dei. d. *Ecce validus, & fortis Dominus sicut impetus, grandinis, sicut turbo confringens sic ut impetus aquarū multarū inundantiū, & emissarium super terram spatiosam.* Ita suple veniet exercitus Assyriorum, aut aliorum hostium super decem tribus, aut super Iudam, & delebunt eos, & nihil omnino remanebit illesum Primo ergo comparat exercitum super has tribus superuenientem ipsi grandini, quā do uenit cum magno impetu, quemadmodum sæpissime solet accidere, quæ maximam iacturam, & calamitatem solet frugibus inferre, grana tritici una cum paleis in terram deicit, racemos vinearum, & palmites frangit, & rumpit, oleas, & quicquid in aliis arboribus fructuum sorte reperitur corrumpit, & omnia deperdi facit, sic planè erit furor hostium, qui super istos epulones, & Dei osores aduenient: comparat etiam horum impetum, & furorem turbini confringenti, constat .n. quòd turbo iactatus, & in aere diutius rotatus, cum in terram proiicitur, omnia, conterit & confringit, sic etiam impetus aquarum multarum inundantium ex aliquo loco eminētiori prorumpens & emissarum super terrā spatiosā, omnia quæ inuenit, perfundit, & secū rapit, sic propemodum erit exercitus

B

C

D

E

fortis

fortis, & copiosus dum irruet, & super ueniet super istas urbes Iudæorum, & populorum crapulæ, & ebrietati deditorum, constat enim quód exercitus Romanorum, qui expugnauit Ierusalé ita circumdedit illam, & superstetit, quòd nulli poterant ex eorum manibus effugere, & re uera his tribus similitudinibus, videlicet impetu grandinis super aliquem locum magna ui decidente, & turbine per vrbem diu rotato, & magno aquarum impetu superueniente super spatiosam terram, quæ nullum habet diuerticulũ, commodissimè explicatur ira Dei super hostes ipsius, ita ut aliis verbis vix clarius possit explicari, & textus LXX. Interpretum hoc idem satis lucidè videtur exprimere, quòd videlicet ira, & furor Domini aduersus impios Iudæos, qui Christum in crucem sustulere, nec vocati ad poenitentiam voluerunt resipiscere, erit tã ardens, tanto irruens impetu, quanto multa grandine nimbi, quando magno impetu in aliquem locum nullo vmbraculo obtectum deferuntur; quandoquidem miseri Iudæi, nec domi, nec foris erant tuti ab insidiis Inimicorum intus namquè seditionibus Tyrannorum præmebantur, & fame, & peste erãt cruciati: & foris ũdiq; vel vñ quaq; ab exercitu Romanorum necabantur.

Vnde sequitur. *Pedibus conculcabitur corona superbiæ ebriorum Ephraim, &* Tex. 3. *erit flos decidens gloria exultationis eius, qui est super verticem uallis pinguium quasi temporaneum ante maturitatem autumni, quòd cum aspexit videns statim ut manu tenuerit deuorabit illud.* O mirã rerũ uicissitudinẽ vide q̃so, & ppẽde, egregiã antithesim q̃ nobis ponit oculos iste sapientissimus vates. Prius enim dixit.

Vę coronę superbię, quę sci licet adeò gloriabaris in magnificentia tua, in altitudine primatum tuorum & in multitudine, ac robore tuorum populorum: nunc vero dicit ipsam pedibus conculcandam, id quod contingit Hębreis ĩexpugnatione ipsi⁹ vrbis: Hac etiam pæna puniri iussit magnus Dux Iosue, quinque Reges, qui venerant aduersus eum, in Gallim. Iussit enim, ut subiectorum ceruicibus pedibus calcarentur. Ibi dicebatur. Vę flori decidenti, & nũc aserit, & probat florem illum, quando què decisurũ: Ibi dicebatur, Væ gloriæ exultationis, nunc prędicit eiusmodi gloriam esse deprimendam, & omninò extinguendam: Ibi dicebatur quòd qui sedebant super verticem uallis pinguium, quique abundabant omnibus bonis esse absorbendos, & deuorãdos nũc dicit illos cõterendos. Quemadmodũ fic⁹, aut vuæ p̃coces, vel poma ĩmatura ante autumnum solent à famelicis cum primum apparuerint absumi, & deuorari, sic (inquam) eueniet Hæbreis & quibuscunq; in delitijs versantur. & qui Deum non cognouerũt, sic enim Dauid propheta impræcatur aduersus istos dicens: effunde iram tuam in gentes, quæ te non nouerunt, & in regna gna. quæ nomen tuum non inuocauerunt Ecce post coronam superbiæ qua Iudæi prętulgebant, uel post coronam iniuriæ qua Christum deridebant, data est illis corona, opprobrij, & damnationis æternę, ut dicebat hic Propheta 22. Cap. Coronans coronabit te tribulatione. Hic itaque erit sors & finis Iudęorum, qui velut ebrii hàc, atq; illac girare, & flecti se permittebãt neque vllum habere certum locum, & requiem, & velut amẽtes ignorare quid agere, aut pati debeant, sic & omnibus huius farinæ dubio procul contingit. *Psal. 78.* *Esa. 22.*

Deinde contraponit Esaias statum fœlicem, & gloriosũ eorum, qui fuerũt residui ex populo iudæorũ ob ei⁹ ebrietatem, & amantiam reiecto, & reprobato infœlicissimæ conditioni eorum quj perstiterunt in infidelitate & inquit *in die illa erit Dominus exercituum corona* Tex. 4. *gloriæ, & sertum exultationis residuo populi sui: & spiritus Iudicij sedenti super iudicium, & fortitudo reuertentibus de bello ad portã &c.* Manifestũ est ex his verbis prò posita contra positio, cõminatus fuerat Propheta coronæ superbiæ, flori decidenti, & sedenti super verticem uallis pinguium, nunc exaltat, & magnificit aliam coronam gloriæ, & florem exultationis his, qui relicti fuerint ex populo suo, qui non fuerint ab ebrietate absorpti, & inquit. *In die illa*, qua fuerit gloria domini manifestata & Synagoga

magoga fuerit abiecta: velut (dicunt alii) destructis, & reiectis decem tribubus, aut superueniente excidio Hierusalem per exercitum Romanorum. Et longè melius dicunt illi qui diem hunc accipiunt pro extremo die Iudicii, quoniam boni gloriâ immortalitatis consequentur. erit Deus reliquiis, quę saluæ factæ sunt corona gloriæ, quoniam Deus coronam illam spineã quę fuit eius capiti imposita, in signum contumeliæ commutauit in triumphũ gloriosissimum, & velut (inquit Cyrillus: Principium, & quasi primitiæ illius multitudinis quę reliqua fuit ex his quę seruatæ sunt extitit sanctorum Apostolorum chorus, & ipse Dominus exercituum coronabit credentes in se spe, & gloria, spe futurorum bonorum, gloria, quoniã una cum illo regnabũt & maximorum donorum facti participes admirabiles erunt, & illustres, nihil enim potest huic honori, ac dignitati sperantibus in Deum magis conferri, quàm se regni coronam in Christo quandoque esse accepturos: nec solum particeps erit huius gloriæ populus ille Iudæorum relictus, uerum, & quicumq; ex gentibus magna in Christum fiducia concepta orant, & clamãt ad patrem, & Deum Cœlestem. Domine vt scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos.

Hic ergo Dominus exercituum erit corona gloriæ, & sertum exultationis residuo populi Dei; iam diximus communiorem sententiam exponentium fore, quòd Propheta hic loquatur de fauore, gloria, quam sunt habituræ istæ duæ tribus, videlicet tribus Iuda, & tribus Beniamin atque id tempore Regis Ezechiæ. Nos autem magis approbamus aliorum sententiam, qui existimant hæc verba, & huiusmodi grandes promissiones dirigi ad eos, qui uel ex Iudæis, uel ex Gentibus crediderunt in Christum Dominum quibus profecto erit Deus corona gloriæ, ut supra innuimus, corona (inquam) ex auro, & gemmis confecta, erit sertum exultationis ex floribus, & liliis compactum quod nos Itali materna lingua vocamus ghirlanda, licet aliqui existiment sertum accipi pro flosculis, qui manibus deferuntur propter gratiam, & odorẽ. huiusmodi sertum aliqui uocant corollam, hoc est paruam coronã de qua Propertius. Me uiuat externis positum languere corollis: sic ergo decorabuntur illi, & honestabuntur, qui crediderint in Christum & in eo spem omnem collocauerint. his nempe Deus erit pro ornamento, pro gloria, & iocunditate protector, ac defensor in omnibus viis eorum, sicut Prouerb. 8. pollicitur Deus dicens. Qui me inuenerit, inueniet vitam, & hauriet salutem à Domino: Nec superfluè additur post coronã gloriæ sertum exultationis, ut ostendat eiusmodi coronam, seu triumphum esse omnino plenum, & absolutum, & absque cruore fœtido.

Erit etiam spiritus iudicii sedenti super iudicium, & fortitudo reuertentibus de bello ad portam. Erit (inquam) spiritus iudicii iis, qui sunt constituti Iudices, & Præfecti ad exercendam iustitiam, & alios gubernandos, ac moderandos. Erit spiritus iudicii inspirans, & inducens in his uel eos qui iudicant qualiter iudicare debeant: aut sedenti erit spiritus iudicii, ut scilicet nõ constituant iura, leges, & statuta, quæ non sint iuxtà normam legis diuinę. Vnde notandum quod ad ferendum iustum iudicium ita ut nullam patiatur calumniam tria potissimum requirun tur. primum quòd laturus iudicium sit legitime constitutus, et deputatus ad hoc munus obeundum, et propterea dicit tex quod Deus erit spiritus iudicii sedenti super iudicium, ideſt non cuicunque dabitur iste spiritus, et hoc donum iudicandi: uerum sedenti super iudicium ideſt constituto, et collocato super tribunal, et solium ad iudicandum Secundum necessum est, ut iudicaturus rectum iudicium, prius cognoscat quid sit rectum, et quid sit iustum. Postremo requiritur, ut quod nouerit, iustè exequatur. vt aljbi præceptum est. quod iustũ est iustè exequaris. Huiusmodi verò conditiones difficilè admodum habere possunt, qui non spiritu Dei aguntur, sed spiritu uindictæ, odio, vel amore ad iudicandum reducuntur

Cyrillus

Psal. 5.

Prouer. 8.

Requisita ad rectum iudicium.

cuntur, et ideo debet sedere qui iudicat, ideſt non facilè moueri, neque ſine Chriſto exiſtimet quis ſe futurum iuſtum iudicem, neque ſe poſſe quamuis hoſtem, vel aduerſarium uincere, niſi adiuuetur ab eo, et roboretur. *Et erit fortitudo reuertentibus de bello ad portam*. Hæc particula multifariam exponitur. Aliqui dicunt, quòd Deus affert fortitudinem, uel erit ipſa fortitudo his, qui auerterint, uel amouerint bellum à porta Ciuitatis ideſt ab ipſa B met ciuitate: per portam enim intelligitur tota Ciuitas, per figuram Synedochen, hoc eſt ita ſe geſſerint, ut Ciuitas numquam bello infeſtetur: ſed quia iſta expoſitio non uidetur eſſe cõſona uerbis textus. Non enim dicit, cuſtodientibus, aut defendentibus ciuitatem, ſed reuertentibus de bello ad portam.

Simpliciter, et abſque tot ambagibus dicere poſſumus quòd Deus erit fortiC tudo reuertẽtibus de bello ad portã ijs qui victores & incolumes deuictis hoſtibus redibunt de bello ad portam. i. ad proprios lares uel ad portam Ciuitatis, unde prodierunt. quòd certè ingentem præbet lętitiam, et conſolationem Ciuibus, et terrigenis. Vnde nonnulli tria colligunt beneficia ſuis credentibus à Deo collata; videlicet populis pacem, et conſolationem eximiam; principibus ſpiritum iudicii; militibus et decertantibus fortitudinem, et victoriam. D. autem Cyrillus quamuis habeat textũ nonnihil à noſtro diuerſum, ſic tamen exponit. Quòd Deus erit in ſpiritu iudicii ſedenti ſuper reuertentibus de bello ad portam: erit quidem in ſpiritu iudicii, quia conſtitutus Iudex, et Arbiter inter nos, et Sathanam, iudicauit nos violenter oppreſſos, et ipſum Demonem tamquam TyE ranum è mundo foras emittendum, et eijciendum; Et nos qui perditi eramus iuſtificandos, et ſaluandos; de quo iudicio loquitur Saluator Io. 12. Nunc iudicium eſt mundi, nunc princeps huius mundi eijcietur foras. et nos qui eramus ſub tirannide, aſſidue ad Deũ clamabamus dicentes. Exurge, & intende iudicio meo Domine Deus meus. Exurge Domine iudica cauſam meam; iudicio facto gratias agimus Deo. d. Confitebor tibi Domine in toto corde meo narrabo omnia mirabilia tua. lętabor inte, & pſallam nomini tuo altiſſime, quia feciſti iudicium meum, & cauſam meam; ſediſti ſuper thronũ qui iudicas iuſtitiam. &c. Fuit etiã noſtra fortitudo ipſe Deus aduerſus inſidias, & tentationes Diaboli, ſe pro nobis illius armis, & ſagittis opponẽs noſque inuulneratos, & ab eius malitia immunes, intactoſq; cuſtodiens. *Pſal. 9.*

Sed præter has expoſitiones aliam fortè longe meliorem, iuxtà ſenſum allegoricum, atque ut uinam, non ſit ſecundum uerum, & proprium, quem intendebat ipſe uates intellectum: quod uidelicet, Deus erit in ſpiritu iudicii, & fortitudo reuertentibus de bello ad portam, quando Apoſtoli, & Diſcipuli ipſius Chriſti miſſi fuerunt, aut mittentur ad prædicandum Euangeliũ, quod quidem aliquando à Prophetis miſticè vocatur iudicium, ſpiritus ſanctus illis tamquam iudicibus, & præfectis Eccleſiæ dabitur, vt pure, ſinceriter, & audacter illud annuncient. Et erit fortitudo reuertentibus de bello ad portam quoniam cum iidem Apoſtoli, & alij miniſtri, ac teſtes verborum Dei, uoluerint exercere miniſterium ſuum, multis controuerſijs ac certaminibus ſerunt D expoſiti, ut refert. D. Paul. epiſt. ad Hęb. 11. quẽ ad modũ fortes facti ſunt in bello, & caſtra verterunt exterorum, & ludibria, & verbera experti, inſuper & uincula, & carceres &c qui tamen de bello ac certamine martyrii, victores ad portam urbis reuerſi ſunt, velut rurſum in carcerem retruderentur, vel ut teſtimonium veritatis, & fidei ad cæteros Apoſtolos & præſides Eccleſiæ, referrent, & hoc eſt quod legitur in Act. Apoſtolorum. Quod ibant Apoſtoli gaudentes á conſpectu concilii, quoniam digni habiti ſunt pro nomine Ieſu contumeliam pati: et dubio procul hi non tot, & tanta ſuſtuliſſent tormentorum genera, neque eorũ verbo, ac doctrina tot gentes ad fidẽ Chriſti cõuerſuſſent, neque tot ſigna, & prodigia fuiſſent operati, niſi Deus opt. Max. contuliſſet illis ſpi-

Hab. 11.

Beneficia fidelibus, a Deo collata.

Chriſtus eiecit foras primũ hoſtem huius mundi non quidem, ex cordibus fidelium

spiritum iudicii pariter, & fortitudinem, iuxtà illud. Ego pro te rogaui Petre, vt non deficiat fides tua, & alibi Luc. 20. cap: Dabo vobis os, & sapientiam, cui non poterunt resistere, & contradicere omnes aduersarii vestri. Non uos estis qui loquimini sed spiritus patris vestri, qui loquitur in uobis, Et quæ de Apostolis, & aliis Dei ministris allegoricos exposuimus, ad vnum quemque nostrum iuxtà sensum tropologicum conuenientissimè possunt referri. Quicumque enim e tot vniuersi orbis populis & nationibus in Christũ Dominum crediderit, volueritque eius præcepta iugiter custodire, erit ei (dubio procul) Dominus exercituũ corona gloriæ, & sertum exultationis; primũ quidem in præsentis uitę decursu: deinde in cœlesti patria erit (inquã) corona glorię, quia gloriosũ eũ, spectabilem, & cũctis honorabilẽ reddet iuxtà illud ps. Gloria & honore coronasti eũ. Erit quoque sertum exultationis, quod coronam ex rosis, liliis, & floribus compactam circundabit capiti eius, ideſt omni virtutum genere redolere eum faciet, iuxtà illud Sapien. Flores mei fructus honoris, & honestatis. Erit etiam spiritus iudicii quicumque sedebit super iudicium qui scilicet nouerit discernere inter bonum, & malũ, & relicto, malo elegerit bonũ. Vnde Paulus. 1 ad Corinth. 11. si nos metipsos diudicaremus, non utique iudicaremur.

Deniq; erit fortitudo reuertentibus de bello ad portam. Quicunque enim uiriliter, & audacter fuerit præliatus cũ Demone nec ad primos illius impetus voluerit succũbere, Deus erit huic fortitudo. Iob. 7. Constat enim & re ipsa comperimus militiam esse uitam hominis super terram. Et sicut d. Apostolus. Ephe. 6. Non est nobis colluctatio aduersus carnem, & sanguinem, sed aduersus principes, & potestates tenebrarum harum Fidelis tamen est Deus, qui non patietur nos tentari supra id quod possumus Et D. Ioan. prima cap. 2. scribo vobis adolescentes, quoniam vicistis malignum, Et post pauca, scribo vobis iuuenes, quoniam fortes estis, et uicistis malignum. Nec parum negocii nobis efficit caro, et sanguis, propterea quicunque aduersus eiusmodi hostes victores extiterint, reuertentur ad portam, ideſt ad Christum, qui est porta per quam ingredimur aulam regni cœlestis. Et Deinde deducet eos ad porta paradisi, vt habetur Apoc. 3. qui uicerit dabo ei sedere mecum in throno meo sicut & ego vici, & sedi cum patre meo in throno eius, et paulo ante inquit, qui vicerit faciam illum columnam in templo Dei mei, & foras non egredietur amplius: et cap. 2, Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei mei. Vide ergo quam maxima sit futura fortitudo Christus Dominus reuertentibus de bello ad portam victoribus: Quarè pugnemus oportet, & uiriliter agamus, neque Demonis insidias timeamus, vt cum triumpho, Mũdi, Carnis, et Sathanę reuertamur ad portam, ideſt ad Christum, et per eum ianuas Cœli ingrediamur, *Verum hi quoque præ uino nescierunt, & præ ebrietate errauerunt: Sacerdos, & Propheta nescierunt præ ebrietate, nescierunt præ ebrietate, absorpti sunt à uino, errauerunt in ebrietate, nescierunt videntem, ignoraueruntiudicium &c.* Hic est locus, in quo multi insurgunt aduersus D Hyeronimum, vel potius hic est locus, vbi facilè se potest tueri aduersus oppugnantes. Opinatus est enim D. Hieronymus in hac parte Prophetam agere aduersus duas tribus, videlicet aduersus tribum Iuda, & tribum Beniamin, quia sic habet tex. erit rex corona gloriæ et residuo populi sui, quod quidem residuum sunt illę duæ tribus videlicet Iuda. & Beniamin. Sed prius quo eorum peccatum magis grauaretur enumerat gratias, fauores, et beneficia quæ præfatis duabus tribubus fuerãt ab eo gratiosè collata, qui tamẽ et ipsi fuerũt immemores beneficiorũ et parum grati diuinæ beneficentię et liberalitati, ostendens quod et ipsi supramodum, gulæ, et gemo indulxerunt, atq, id liquido per hæc verba, et locutionis formam uidetur indicari dum inquit. Verum hi quoque, quibus videlicet, tot munia Deus contulit præ uino nescierunt &c. At pace hu-

Tex. 5.

ius

ius sanctissimi viri, & precipui sancta rum scripturarum interpretis dicunt aliqui non videtur precedentibus, satis consona eius expositio. Qui enim fieri potest vt hi quibus Dominus est corona gloriæ, & quibus dederit spiritũ iudicij &alia bona fuerint absorpti à vino, & in tantam amentiam cæciderint? presertim si per istos tot gratiis, & muneribus ditatos, quique sunt residuum populi sui, sanctos Apostolos intelleximus: Proinde hoc in loco eorum sententiam admittunt qui asserunt, Prophetã redire ad id ꝙ supra incoauerat, ad ostendendum. s. ebrietatem, & amentiã aliarũ decem tribuum de quibus supra dictum est fuisse causã destructionis Iudeorũ. Quòd autem attinet ad illum modum loquendi, Verum hi quoque, iidem dicunt sic debere legi hi enim præ uino nescierunt. vt hic reddatur causa vastitatis Iudeorum, quemadmodum supra in principio huius capitis videtur tetigisse. Sed persistentes in textu vulgatæ editionis communiter approbato, dicemus hoc in loco Prophetam agere. quemadmodum à principio contra omnes Iudæos cuiuscumque tribus extiterint, quos omnes appellat ebrios Ephraim, ob rationem superius assignatam. In hac autem particula, vbi enumerat beneficia residuo populi sui collata vtitur cafigura qua intermissa priori oratione, proponitur aliquid ad mysterium prius ab ipso Propheta intentum, aliquo modo conferens quo explicato prosequitur quod cœpit iuxta historiã, quemadmodum .n. ait D. Basi. non intendit spiritus sãctus suis in oraculis sacra Prophetarũ vaticinia ad terrena sẽp debere referri. Si quis autẽ vellet tueri expositionẽ D. Hier. ꝙ in particula nup expo fita loquatur Propheta de duabus tribubus allegoricè verò de sãctis Apostolis nõ turbetur, ex eo quòd postea subdit videlicet; Verum hi quoq; præ uino nescierunt, qñ, & beati Apostoli prius quã fuerint induti virtũte ex alto, quã doq; errauerũt à vino i. ab aliquo affectu inordinato. Nonne dixit ipse Christus. Mundi estis, sed nõ ões, & vnus ex vobis Diabolus est? Non ne in ipsa passione relicto eo omnes fugerũt? Nõne Petrus aliorũ caput ter negauit ipsũ? Nõne discipuli ferè ões uidẽtes effusionẽ unguẽti sup caput eius, indignati dixerũt, Vt quid pditio hęc? poterat. n. vnguẽtũ istud venũdari multo, & dari pauperibus? Nonnè duo ex illis petierũt primatũ apud ipsum, ut vnus ad dexteram. alius ad sinistram sederẽt in regno suo? Patet ergo ex his, & plerisq; alijs similibus Apostolos, quoque errauisse à vino, hoc est à quibusdam affectibus terrenis, qui inebriant hominem, & trahunt ipsum extra se ipsum. Non ergò est omninò absurda D. Hiero. expositio, ob id reuertamur ad expositionem tex. Hi quidem, qui residui erant de gente Iudeorum, idest duę illę tribus, præ vino nescierũt, quã doquidem vinum subtraxit eis intelligentiam, & sapientiã, & præ ebrietate errauerunt, quoniã ita delectati ępulis & potationibus, & in illis diutius, versati, opus, erat à recto velut fatui, & stupiditate quadã affecti errauerint, & ne superfluus Propheta videatur non absque ratione dicit prius, eos præ vino nescisse; deinde præ ebrietate eosdẽ errauisse, namq; prius dicit eos nescisse, quæ sciri, & intellectu comprehẽdi oportebat, quemadmodũ sunt credẽda: Dicit eos errauisse penes ea, quę nos agere decet, atq. oportet. Errauerunt quidem in ratione, & voluntate, quia nõ potest esse error in volũtate, quin prius fuerit ĩ ratione, quomodo alias diximꝰ Aliqui dicũt eos errauisse pp ebrietatẽ, quoniã ita affecti fuerant Idolorũ uanitati, vt contempta religione, veri Dei simulacra demonum sint veneratꝰ. Nec solum homines gregarii, et infimæ sortis hoc vitio laborarũt, verũ Sacerdos, & Propheta, quorũ officiũ erat reliquos ab ebrietate detertere, & eorũ libidines, & cõcupiscẽtias exẽplo cõtinẽtię, & seueritate disciplinę in officio cõtinere, nescierũt præ ebrietate, absorpti sũtẽ vinò, errauerũtĩ ebrietate, & ab eorũ gradu õninò deiecti. Nec abrẽ, quod ẽ vitia toties repetit Propheta vt. s. magis eorũ iscitiã, & fatuitatẽ demõstret, & magnitudinẽ excessus ĩeiusmodi sordib⁹, & ĩmũditiis: Nec existimes

hoc

hoc loco taxari veros Prophetas, sed eos, q̃ falso nomine Prophetę dicebãt, & subdit. Nescierunt videntẽ, ignorauerũt iudicũ. Nescierũt inquã videntẽ, quia nõ crediderũt Prophetis, Prophetæ. n. videntes dicebãtur: vel nescierũt uidentẽ i. nõ cognouerũt Xp̃m, qui verè videns appellatur: ũ Propheta solus, & sũ mꝰ: nõ cognouerũt. i. cognoscere noluerũt. Nec solũ non credebãt, sed potius damnabant eos, & contemnebant. Alij dicunt nescierunt videntem. i. Dei uisiones, & reuelationes ab ebrietate absorpti nõ intellexerunt, sed iuxtà suũ genium, vel sensum interpretati fuere, non iuxtà voluntatem, & intentionẽ Dei, quod quidem est graue, & intolerandum facinus, & peccatum; quandoquidem Prophetæ, qui Dei Spiritum non habent, multa petulanter proficisci à Deo mentiuntur, quæ tamen ex Deo non sunt; quibus aliquando minatur Deus. d. Væ illis, qui prophetãt, & loquuntur nõ ex me, neq; misi eos.

Ezech. 23. De hoc eodem crimine loquitur Deus per Ezech: cap. 23. Sacerdotes contẽpserunt legem meam, & polluerunt sanctuaria mea: & Oseæ. 4. Vinum, & ebrietas apostatare faciunt à Deo, & non cognouerunt iudicium; quoniam de rebus, quas eos agere, & tractare oportebat, non sanum, & validum afferebant iudicium. Quod vt magis explicet, subdit. d. omnes mensæ eorum, sup. Sacerdotum, & Prophetarum, repletæ sunt uomitu, & sordium, ita ut non possit esse vltra locus, hoc est nullus reperiretur locus, qui vacuus esset à sordibus, & a turpitudinibus, quæ non statim injicerent prætereuntibus stomacum. Vel non erat vltra locus, quo Deus possit ibi aliquod habere domicilium. Vel non erat vltra locus, qui non scateret sordibus, & immunditijs, aut vbi quis posset præ fœtore consistere. Vel non erat vltra locus, in

Matth. 7. quo spem nostrã collocare possemus, quandoquidem si sal euanuerit, in quo salietur? Ibi namq; erant eructationes, uomitus, cibi sordidi; qui facilè mouẽt nauseam, quos græco vocabulo vocant dysadias, & præter hæc turpissima colloquia, cachinni, & irrisiones.

A Demùm turpissimæ actiones, & gesta, quæ quidem ad huiusmodi compotationes, & commessationes necessariò consequuntur. Vomitus namq; prouenit ex abundantia ciborum, quos cum calor naturalis digerere, absumereq; non possit, cogitur stomacus eos reijcere, quos etiam quandoq; ex putredine, vel sordidate reijcit. Neq; ulli poterit esse dubium quàm minimum deceat homines ratione præditos crapulis, & ebrietatibus operam dare, cũ B manifestè constet vinum citra necessitatem ebibitum, mentem stupidam, & minus idoneam ad quicquã probè intelligendum efficere: At minimè omnium decet hoc vitium Sacerdotes, ac Dei ministros, quorum munus est alios instruere, & iter rectum prębere, & commonstrare: verùm si cæcus cęco ducatum præstat, ambo in foueam cadunt. Neq; ego existimo eos ab Esaia C reprehendi, quòd uino tantum se inebriari permiserint, & prę ebrietate errauerint, ita vt neq; Deum, neq; Prophetas, audierint, & iudicium ignorauerint, sed existimo per uinum, omne quod inebriare potest, intelligi, quemadmodum nimia honoribus cupiditas, diuitiarum sitis, & huius sęculi cõmoditatum ingens desiderium, quo. p. citi, & detenti nihil non agunt, quò illud expleant, et uelut amentes, & furiosi omnem mouent lapidem, ut quod D concupiscunt quauis ratione, uel arte consequantur; quemadmodum olim de se ipso quidam gloriabatur. d. Quod desiderauerunt oculi mei non negaui eis, nec prohibui cor meum, quin omni uoluptate frueretur, Eccl: 2. & ob id *Eccl. 2.* subdit Propheta, nescierunt uidentẽ, ignorauerunt iudicium, & quoniam Esaias hoc in loco satis acriter insurgit aduersus ebrios, qui præ ebrietate erE rauerunt, neq; sciuerunt uidentem, & ignorauerunt iudicium, idcirco cum in sacris literis de ebrietate fiat sermo, & quandoq; commendetur, & efferãt, quandoq; uerò summopere damnetur, & improbetur; de qua ebrietate hic loquatur Propheta operę precium est uideamus, Et ut ab ouo principium sumamus sciendum, quòd ebrietas quo-

ad quid nominis nihil aliud notat, & A
designat, quàm repletionem, & superabundantiam. & communiter accipi solet pro repletione uini, aut cuiusuis alterius rei, qua potest quis inebriari. Et iuxtà D. Thomam potest sumi ebrietas pro defectu, quo quis uocatur ebrius uel potest sumi pro actu, ut pro ipsa potatione, qua quis in hunc defectum incidit, vt inebriari, et eiusmodi defectus potest cõtingere uel ex nimia fortitudine uini, uel ex immodica, vel inordinata aut superflua potatione vini; sed accepta ebrietate, vt solã nominat alicuius rei repletionem, & superabundantiam potest bifariam sumi, vel corporaliter (vti iam exemplum dedimus) seu secundum commune & vsitatũ eius significatum: vel secundum metaphoram, & similitudinem; & sic dicimus multiplicem esse ebrietatem

Ebrietas metaph. multiplex

Primo quidem dicitur quis ebrius iuxtà metaphoram, qui est repletus furore, vel insania, aut etiam malitia, vt faciat, quę non conueniunt. C

Psal. 106.

De qua ebrietate loquitur Dauid psal. 106. Turbati sunt, & moti sunt sicut ebrius, & omnis sapientia eorum deuorata est. Est. & alia ebrietas, quę cõ sequitur hanc, quam diximus, quæ est longè maior repletio, & excessus humore, quàm prior; & ea est, cum quis tàm ęterna, quàm temporali pœna afficitur, & affligitur, ut nulla sit D
spes requiei, & consolationis, sed continuus mœror, dolor, & tristitia. De qua loquebatur hic Propheta superiùs ca. 16. Esa. 16.
cũ d. Inebriabo te lachryma, quasid. vsq adeò flagellaberis, & cruciaberis ꝙ ex abũdantia, & profluio lachrymarũ poteris inebriari. Dantur aliæ ebrietates metaphoricè prędictis omnino contrariæ. Et hæc una est, quando quis Dei gratia prævenius loquitur, & facit quę sunt magnalia, quæquè minus fieri E
solent à communi hominum statu, & conditione, qua ebrietate legimus fuisse notatos sanctos Apostolos, dum spiritu sancto repleti loquebantur uariis linguis prout spiritus sanctus dabat eloqui illis, quod aliqui videntes irridebant, dicentes, quia musto pleni sunt, Vnde Petrus Apostolus eos coarguens dicebat. Non enim sicut vos æstimatis hi ebrii sunt, cum sit hora diei tertia; vnde & Ecclesia in laudibus serotinis, & matutinis canit. Act. 2
Linguis loquuntur omnium, turbæ pauent gentilium, musto madere deputant, quos spiritus repleuerat.

Hæc quidem ebrietas nihil est aliud, quam quædam spiritualis mentis alienatio, & spiritualibus donis repletio, qua homo ab humano sensu, & conuersatione abstrahitur, & separatur. De qua Salomon Cant. 5. loquitur dicens, Comedite amici mei, & bibite, & inebriamini charissimi, & Dauid psal. 22. Calix meus inebrians, quam præclarus est? Vbi inquit Diuus Ambrosius in expositione primi psalmi. Bona ebrietas, quę infundit lætitiam, non affert confusionem. Ambro. Cant. 5. psal 22.

Bona ebrietas, quæ sobriæ mentis stabilem reddit incessum. Bona ebrietas, quę vitę munus rigat æternæ: hunc ergo calicem bibe, de quo dicit Propheta, Calix meus inebrians, quam præclarus est. Post hanc succedit alia ebrietas multò excellentior, & optabilior præcedenti, quæ est repletio, & ingens affluentia omnium bonorum, gloriæ inquam, & beatitudinis æternæ, de qua psal. 35. Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos. Sunt & alia genera ebrietatum secundum similitudinem dicta, sed de nulla harum sumus ad præsens verba facturi nisi de ebrietate communiter dicta quæ est repletio, & redundantia vini in guttur, & corpus nostrum ex nimia delectatione potus, de qua loquitur hoc in loco noster Isaias; & prouerb. 20. Luxuriosa res est vinum, & tumultuosa ebrietas, & Oseæ 4. Vinum, fornicatio, & ebrietas auferunt cor. psal. 35. prouer. 20. Osee 4

Et quid plura? Plinius lib. 14. Naturalis historiæ cap. 22. inter alia dicit, proemium summum ebrietatis libido portentosa, ac iucundum nephas. Postera die ex ore halitus fœtidi, ac ferè rerum omnium obliuio, Plin. lib. 4 cap. 22.

morsque memoriæ. Rapere se ita ui-
tam prædicant, cum priorem diem
quotidie perdant, illi verò, & venien
tem. De hoc verò genere ebrieta-
tis, loquuturi, videbimus qua in re
propriè, & formaliter consistat, &
numquid sit peccatum, nec ne, & an
sit mortale, vel ueniale. Dicimus
ergò, quòd ebrietas propriè non con
sistit in potu uini, neque etiam in ui
no immodicè, & multum potato,
quandoquidem ex odore solùm uini
multi reperti sunt inebriari, nec ui-
num solùm, sed ceruisia, & quædam
alia tùm potabilia, tum etiam come-
stibilia, quandoque dicuntur inebria-
re, et Plinius loco iam citato enu-
merat multa, quæ interdum inebria-
re dicuntur, dicuntur, & non vere
tur asserere alicubi inuentum esse,
quemadmodum aqua quoque inebria
ret. Ebrietas ergò dicitur consiste-
re in hoc, quod propter delectatio-
nem in potu non curat quis sciens,
& volens priuare se usu rationis, ita
quod non priuatio usus rationis abso
lutè, nec delectatio in potu uini ab-
solutè culpam constituit, sed delecta
tio in potu uini inebriantis in scien-
te, & volente illam, idest dum quis
sciens, & uolens potum illum uini
inebriare, illud assumit, cum enim
actus ebrietatis, uel ebrietas ipsa sit
species intemperantiæ, dubio procul
est circa delectabile secundum sensum
tactus, quare est potus uini inebrian
tis. Sicut ergò dicebamus, ebrietas
non consistit in potu uini simpliciter,
neque etiam semper si quis multum
vinum epotet, quia potest quis modi
co vino vti, & propter imbecillitatem
naturę, aut propter fortitudinem vi-
ni poterit inebriari, sed ebrietas consi
stit dum quis ita delectatur in potu
uini qualecumque, & quantumcum-
que sit, modo priuet usu rationis, &
tamen sumit, & bibit sciens & vo-
lens. Et ex eo consurgit peccatum
mortale, quod non obstante priuatio
ne usus rationis iste delectatur in po
tu. Vnde dicit Chrysostomus, Non
est planta mala, neque uinum ma-
lum, sed illius abusus, quia non
propter uinum, sed propter peruer-
sam voluntatem nepharia scelera fi-
unt, & cum in uino sit utilitas, ut no
ceat, causa est intemperantia. Et pli
nius eodem libro cap. V. dicit, Neq;
uiribus corporis utilius aliud uino,
neque aliud voluptatibus pernicioſi
us, si modus absit, & cap. 20. post
initium sic ait, Vinum bibere tanto
opere, tanto labore, & impendio con
stat, quòd hominis mentem mutet,
ac furorem gignat millibus scelerum
huic deditis, tanta dulcedine, ut ma
gna pars non aliud vitæ præmium
intelligat: & profectò grauissimum
malum est ebrietas, inquit Chrysost
omus hom. 29. Super Genesim cap.
9. quod potest exacerare sensus, sub-
mergere mentem, & hominem ratio-
nale animal, qui super omnia domi-
nium suscipit, intectis vinculis in-
solubilibus, quasi mortuum & ope-
ratione carentē facere facit, immò de
terius habentem quàm mortuum.
Nam mortuus neque bona, neque
mala potest operari, ebrius autem ni
hil boni valet operari, ad malum ta
men faciendum plus potest, iacetque
ibi ridiculus omnibus, & vxori, &
pueris, & famulis, amici enim suam
ignominiam cogitantes sese abscon
dunt, & confunduntur, inimici au-
tem oblectantur, & irrident, & exe-
crantur, quasi hæc verba dicentes,
hunc nè oportebat viuere? Et hunc
oportebat spirare aerem? ò pecudem,
porcum, & adhuc grauiora loquun-
tur.

Chrysost. hom 29. super genesim cap 9.

Cyrill.

E post pauca subdit, Quid eo misē-
rius fuerit qui ebrietati quotidie va-
cat, & vinum profundit, & mentis
suæ iudicium corrumpit?

Et diuus Augustinus eadem ferè uer-
ba aduersus hunc morbum protulit
dicens; Ebrietas aufert mentem disi
pat sensum, confundit intellectum cō
citat libidinem, inuoluit linguam, cor
rumpit sanguinem, omnia bona debili
tat, uitam minuit, & omnem substātiā
exterminat, & vt sūmatim loquamur,
ad duo mala potissimùm ebrietas ho-

minem

minem deducit, quia scilicet aufert v-
sum rationis, & viam prebet, & occasio
nem alia mala perpetrandi, vnde Amb:
vitandam dicimus ebrietatẽ, per quam
vitia, cauere non possumus, verùm hęc
duo non inferuntur, aut saltim non cõ-
Dubitatio. stituunt mortale peccatum, nisi adsit
voluntas, & præscientia. At qui dicet
quispiam: cum eiusmodi sit vini meri
detrimentum, vt priuet vsu rationis,
quis quæso erit unquam tam vecors,
Responsio. & amens, vt velit priuari vsu rationis?
Ad hoc respondetur, re vera difficile
fore reperiri, qui velit vsu rationis pri-
uari, nisi sit omninò destitutus iudicio,
& velut animal irrationale, sed qui vult
principale, vult quoq; accessorium, &
quia ad ebrietatem, & superfluam vini
potationẽ necessario sequitur, vt pluri-
mùm rationis vsus destitutio, ideò qui
vult inebriari, vult etiam priuari vsu
rationis, & eo magis dicitur peccare,
quo sciens ad ebrietatem sequi eiusmo-
di priuationem, vult potius eo carere,
Dubitatio. quam illa delectatione priuari. Sed
nunquid si quis nimio potu delectetur,
nec tamen crediderit eo se posse ratio-
nis vsu priuari, nunquid iste peccabit
Solutio. mortaliter si forte inebrietur? Ad eius-
modi dubium respondetur inferius:
Nunc autem dicimus, quòd si ignoret
potum esse ĩmoderatum, & potentem
inebriare, talis ebrietas erit sine pecca-
to; at si quis immoderatè biberit, & sa
tis pluſquam decet, delectatus dulcedi-
ne, & suauitate vini, non tamen credide
rit ipsius potu posse inebriari, talis ebrie
tas erit sine peccato mortali, non tamẽ
absq; culpa veniali. Secùs erit, si quis
nouerit potum esse immoderatum, &
facilè posse inebriari, attamen noluerit abstinere; iste procul dubio pecca-
bit mortaliter, quia sciens, & volens,
& sola cupiditate ductus voluit inebria
ri. Sed quidam modernus satis diligẽ
ter, & accuratè aduertit ebrietatẽ sem-
per esse malam, & omninò euitandã,
& cũsine culpa contingit. Namq; si ali-
quandò caret crimine, aut ita videtur,
nunq̃ tñ vacat damno, vel corporis, vel
rei familiaris, aut opprobrio, ut paulò
antè diximus, & vt alia desint, nunquã

A abest confusio animi, perturbatio men-
tis, & quasi quędam breuis insania, ut
vere dixerit Chrisostomus: ebrietatem *Chrysost.*
esse voluntarium demonem, quinimo detestabiliorem, & odiosiorẽ quocunq; demone: sæpè enim (inquit ille) cum videmus hominem demoniacum miseratione afficimur, & condolemus, contra verò inuisos, & exosos habemus ebrios, indignamur illis, nec
B vlla misericordia, sed maximo potius
supplicio dignos iudicamus, Nec in
huius rei consideratione volo prætere-
re quę á Plinio eodẽ lib. & cap. superius
adducto, de istis temulentis afferuntur: *Plinius.*
dicit enim dùm reliqui homines parũ
prudentes, aut intelligentes, alij alias
committunt ineptias, & facinora refert
quosdam ebrios adeò fore mentis inopes, vt animi secreta, pferant, alij mor
tifera loquantur, redituraſq; per iugu-
C lum voces non contineant, q̃ mul-
tis ita interemptis, & alia multa de hoc
genere hominum, ferè irrationalium
loquitur Plinius in eodẽ cap. immò in
vniuerso penè eodẽ libro; quę omnia,
ne legentibus tędium afferatur, libẽter
prætermitto. Mihi satisfactum esse ui-
debitur si hanc pestẽ procul euitare
conabimur, siuè sit criminosa, siuè etiã
culpa vacet, & rectè quidem Horatius
Epistolarũ lib. 1. ad Torquatũ. 5.

Quid non ebrietas designat operta re- *Horatius.*
D *cludit. Spes iubet esse ratas, in prælia*
trudit inermem, Sollicitis animis onus
eximit, addocet artes. Fecundi calices quẽ
non fecere disertum, Contracta quem
non in paupertate solutum. Ego cer-
tè non existimo quenquam scriptorũ,
tàm ecclesiasticorũ, q̃ prophanorum, &
quauis alia ratione scribentiũ, qui non
maximè damnet hoc vitium, quod li-
cèt re vera (authore Chrysosthomo, sit
I grauissimum, et in Decretis distinct.
E 35. habeatur, oĩum vitiorum esse radi-
cem, & nutricẽ, sic tñ existimes vẽlim. *Decret.*
pleraq; alia fore multò grauiora, ac *dist. 35.*
deteriora quàm ebrietas vt puta, quæ
sunt directe contra Deum, ut hæresis,
blasphemia, infidelitas, et quędam simi
lia, quæ non solùm tollunt vsum ra-
tionis, qui potest esse quandoquè bo-

nus, & quandoque malus, verùm etiam tollunt quam maximè bonum virtutis, quod quis tollatur etiam per ebrietatem, nequaquam tamen ita obest ipsi homini, quemadmodum bonum illud virtutis, quod per alia peccata nobis aufertur. Et hoc est, quod dicebat Gregorius lib. Moral. 33. Vitia spiritualia esse longè maiora, quam carnalia. Sed ex aduerso probatur, imò magis defenditur ebrietas aduersus alia peccata, seu crimina, quandoquidem. primò probatur ipsam non esse peccatum, quoniam dicit Diuus Augustinus eam non esse culpandam, nisi sit assidua. Non ergò ebrietas, sed assiduitas ebrietatis dicitur esse peccatum. & si fortè velimus asserere peccatum esse, non nisi veniale dicetur, quoniam cum assiduitas sit quædam circumstantia peccati, non trahit ipsum in aliam speciem, vt uidelicet de veniali faciat mortale.

Gregor. *Contra 1 ar.* *Aug. serm. purgat.*

Et hoc expressè dicit ibidem Diuus Augustinus dum ebrietatem inter minuta peccata, quæ dicuntur uenialia, recensetⁿ.

Secundò Diuus Thomas, cuius doctrinæ vt par est, multum tribuimus in quæst. de malo quæst. 2. articu. 8. Ad tertium, & alibi dicit ebrietatem etiam multoties factam (per se loquendo) non esse peccatum, nisi veniale, per accidens tamen, & dispositiuè potest fieri peccatum mortale, quia propter consuetudinem potest quis contemnere Deum, & inebriari quandocunq. voluerit.

Tertiò omne peccatum, præsertim mortale, habet aliquod vitium sibi immediatè, & è diametro oppositum, at ebrietati nullum reperitur vitium immediatè oppositum, ergò ipsa non est peccatum.

Quartò: Delectatio, seu concupiscentia vini secundum se non est peccatum, nisi ibi constituatur ultimus finis, sed ebrietas nihil est aliud, nisi inordinata delectatio, seu concupiscentia uini, igitur non est peccatum mortale.

A Postremò quod conceditur aliquando ob sanitatem, & ob aliquas rationabiles causas, non debet recenseri inter peccata, ebrietas est huiusmodi, quoniam quandoque propter sanitatem tuendam, aut recuperandam ex consilio medicinæ solemus inebriari, ut ad prouocandum uomitum, aut quouis alio modo pectus, & stomacum euacuandum, ut

B memini me audiuisse de quodam Principe, qui semel in hebdomada immoderate admodum crapulabatur & inebriabatur, ut purgaret stomacũ & corpus vomitu, seu alio modo ebrietatis causa vehementer oppressum. Sunt etiam quidam, qui propter euitandam Tyranni alicuius iniquitatem, aut inebriantur, aut simulant se esse ebrios. Huius rei exemplum habemus ex Dauide primo Reg, 21.

C qui cum timeret á facie Hachis, regis Geth. immutauit os suum coràm gentibus, & collabebatur inter manus eorum, & impingebat in ostia portæ, defluebantque saliuæ eius in barbam. *1. Reg. 21.*

Et quoniam ideircò inter peccata mortalia computatur ebrietas, quia dicitur priuare vsu rationis, arguo, & probo id non sufficere ad constituendum peccatum mortale, quan

D doquidem multa sunt alia, quæ pariunt hunc effectum, seu defectum, vt somnus, & dormitio, quandoque etiam nimia lætitia, aut tristitia, & excessiuus dolor priuant hominem vsu rationis, & nullum horum est mortale peccatum, Namque si priuant vita, priuant etiam vsu rationis quarè igitur &c.

Quòd enim tristitia, & excessiuus dolor priuat uita, testis est Eccles. cap.

E 30. d. *Eccle: 30.*

Multos enim occidit tristitia, & non est utilitas in ea, & Plutarcus in Horatio refert Iugurtham Regem Numidarum cum in triumpho ductus esset captiuus magna ui doloris desipere cœpit ac delirare, vt in insaniam prorsus adactus esse videretur.

Quod

Quòd etiã lætitia priuet quãdoq; aliquẽ uita testest Plin.li.7,ca.53 de Dionisio Siciliæ Tyrãno, Sophocle,&testis é etiã Cic.1.Tusc quest.prope finẽ quare si hęc priuãt hominẽ uita a fortiori priuan t eum usu rationis,quod est minus

Plin. lib. 7. cap. 53.

Præterea dicebatur ebrietatem esse detestabilem, & omnino cauendam, quia est etiam causa aliorum peccatorum, vt supra dicebamus ex Decreto legis canonicæ, vbi dicitur; ante omnia Clericis vetatur ebrietas,quę omnium vitiorum radix, & nutrix est. At hoc non videtur,quoniam legimus de Noe,& de Loth filio fratris Abraham, qui inebriati fuerunt, & tamen non legitur illorum ebrietatem fuisse causã aliorum peccatorum.

Pro solutione istarum obiectionum,& pro declaratione.& dilucidatione istius difficultatis,dicimus primum,non omnẽ ebrietatem esse peccatum mortale immò quandoque nullũ,aliqua n.ebrietas est peccatum veniale, quędam propè mortale; aliqua verò simpliciter, & omninò mortale,aliqua uerò nullũ(vt diximus) vt puta, si quis ex potatione vini inebriatur ignorans uinum illud potens inebriare,iste (inquã) nullo modo peccat,& excusatur ab omni culpa: sic etiã si quis de consilio medicinæ tãtũ sumat de vino,ut debeat inebriari: iste etiã nõ videtur peccare ullo modo nisi adhibeat cõsensum ipsius inebriationis directè,uel indirectè aut sibi ipsi cõplaceat,aut delectetur hoc remediũ eidem á Medico fuisse allatũ.Si quis et aliquantulum immoderatè vino utatur ita ut inebrietur(modo non sit assidua ista inebriatio) dicitur peccare venialiter,hæc est sententia B Aug.ut arguendo,dicebamus,in sermone de Purg,tõ. x.Dicit.n.Aug.ser 41.de sanctis. Quæ autem sint minuta peccata, licèt omnibus nota sint, tamẽ quia longum est,vt omnia replicentur, opus est, ut ex eis aliqua nominemus, & subdit, Quoties aliquis in cibo, aut in potu plus accipit, quam necesse sit ad minuta peccata nouerit pertinere: peccata autem minuta dicuntur esse venialia. Ebrietas autem mortaliter culpabilis, ea est, qua quis sciens, & volens quærit & curat modis omnibus inebriari, & eò magis redditur culpabilis, quando ob aliquem finem ab eo pręuisum, & intentum,quod ex suo genere sit mortale, & flagitiosum quærit inebriari, ista quidem ebrietas est omninò culpabilis. Nota tamen, quod ista ebrietas dicitur culpabilis, & criminosa non vt refertur ad illud tempus, in quo quis verè,& totaliter est ebrius, & rationis usu omnino destitutus, sed referendo illã ebrietatẽ culpabilem ad illud tempus, in quo talis ebrius sciens, & volẽs fuit inebriatus, immò si post ebrietatem talis ebrius perpetrauerit aliquod peccatum,quod ex genere suo sit mortale, non omnino excusatur à peccato mortali,ratione defectus præcedentis, in quo voluntas aliqualiter interceserit,& multo magis (vt mox dicebam⁹) dicitur quis peccare mortaliter, & esse dignus graui supplicio,si de industria curauerit inebriari,ut liberius committat aliquod crimen,omnium verò maximè dignus erit supplicio,qui non existens ebrius simulauerit se ebrium fore, ut committat aliquod facinus immane.

Aug. serm. 4. de sanctis 7.

Ebrietas vero non omninò mortalis, sed propè, qua vocatur ebrietas non plena, quando quis ex potu vini nimis redditur lætus,& alacer,aut turbatur aliqualiter in phantasia, vt videatur ei domus circumuolui, aut lignum aliquod ex se ipso moueri, non tamen perdit vsum rationis, peccatum procul dubio graue est, nisi fiat causa medicinæ non tamen simpliciter mortale,quia immoderatus est potus secundum quantitatem,vel secundum qualitatẽ: Ita sentit Caieta. in sua summa,

Nunc ad rationes in contrarium adductas facilè erit respõdere,cum enim primum dicebatur ex sententia Diui Augustin.peccata minuta esse ebrietates Dico Augustinum non loqui de ebrietate, quæ formaliter, & completè est peccatum, quia ipse dicit, si quis in cibo, aut in potu plus accipit, quam necesse sit,non autẽ dicit, si quis adeò estuet vino, ut amittat vsum rationis: talis.n.ebrietas absq;dubio est peccatũ mortale,si fuerit uolita, & pręcognita

Ad 2. Ad aliud D. Thom. dicendũ, quod secũ dum ipsum ebrietas, qua quis amittit vsum rationis scienter, & libenter volens, est peccatum mortale, & quamuis in quæstionibus de malo secus dixerit, tamen in 2. secundæ q. 150. fuit alterius opinionis, vt rectè aduertit Domin⁹ Caietanus.

Ad 3. Ad tertium cum dicebatur, omne peccatum habet aliud vitium sibi è diametro oppositũ, ut prodigalitas, & auaritia, ebrietati autem nullum videtur vitiũ oppositum, sed bene virtus, vt sobrietas: Respondeo, vitium oppositũ ebrietati esse innominatum. sicut, & multa vitia, quæ opponuntur speciebus temperantiæ, carent nomine. Et rectè quidem factum est, vt non explicetur nomẽ oppositũ ebrietati, quia si sciretur & quis vellet in vitium oppositũ ebrietati declinare, quod non potest esse ni si abstinere à vino, qua abstinẽtia dubio procul natura quandoq; multum grauaretur, iste sic faciens, non esset imunis à culpa. Ad 4. Ad Quartum cum dicebatur, ebrietas nihil est aliud, quam nimia delectatio uini & potus, hæc autem nõ est peccatum mortale, nisi ibi constituatur vltimus finis, quarè nec ebrietas erit peccatum mortale; Ad hoc dicimus quod nimis delectari potu vini, potest intelligi dupliciter, vno quidem modo, vt illa nimietas excedat modum, & quis bibat plusquam oportet formaliter, & cõpletiuè ita ut verè constituat hominem ebrium, aut ista nimietas non excedat omnino modũ, & bibere plusquã oportet, sumatur materialiter, ita quod quis bibat aliquantulum plus, quã oportet, ut si satis erat ad prandium, vel in prandio bibere bis, aut ter, quis ob delectationẽ vini bibat quater, aut quinquies, & sic intelligebat Aug. cum dixit ebrietatem computandam inter peccata minuta. Dicit Tho. hoc loco loquitur de ebrietate formaliter, cum dicit ipsam esse peccatum mortale.

Ad 5. Ad quintũ argumentum, cum dicebatur ob sanitatem oportere quandoque aliquem inebriari, dicimus, quòd si de consilio medici, seu artis medicinæ concedatur ebrietas ad licui ob sanitatem recuperandam, aut tuendam. Non est quidẽ (meo iudicio) talis ebrietas, culpanda, siue detur ad procurandum vomitum, siue ob aliquem alium effectum, modò primò, & principaliter intendatur sanitas. Et si tunc fortè impediatur vsus rationis ad modicum tempus, quo sanitas acquiratur, aut recuperetur, non est grande malum, & si fortè ita tollatur usus rationis, vt numquam restituatur, ferendum est. Multa enim fiunt, & accidunt præter intentionem. Quòd etiam quandoque studeat quis inebriari, & velut amens, & vecors haberi, vt euitet æquitiam, & crudelitatem alicuius Tyranni, non habeo pro inconuenienti, quia sic legimus etiam Dauidem fecisse (ut dicebamus arguendo) qui ut fugeret impetũ, vel indignationem Regis Hachis, finxit se insanum, quamuis illa actio fuerit figura Domini nostri, qui tanquam stultus fuit illusus ab Herode, & indutus veste alba, ab eo dimissus, & remissus ad pilatum. Luc. 23. Luc. 23.

Aliqui verò, vt Caietanus nulla ratione volunt licitum esse quenquam inebriari, vt fugiat persecutionem alicuius principis, aut Tyranni, quia ut inquit ipse, non sunt facienda mala, ut veniant bona, quando multis aliis modis potest quis euitare persecutionem principis. At ego putarem posse fieri quandoq; minus malum, vt euitetur lõgè maius. Et quoniam loquuti sumus de furiosis, & amentibus, qualem se fecisse Dauidem ostendimus, idcircò videndum est, si isti committant aliquod peccatum, vel facinus sint magis excusandi à reatu peccati, quam ebrii: Dicendum iuxta sententiam Aristotelis in 3. Ethico, quod furia, & amentia sunt potiùs ægritudines, & pœnę, quam, culpæ; verùm si & isti voluntariè incidunt in eiusmodi pœnas; non sunt excusandi à culpa, neque à peccatis sequentibus, neque etiam a grauibus supplicijs, quibus sunt digni.

Ad Sextum, cum dicebatur non quicquid priuat usu rationis constituit peccatum mortale, ut somnus, & dormitio

mitiò, ergò, neq; etiam ebrietas, quam uis priuet vsu rationis debet esse peccatum mortale. Respondetur non esse similè, neque rectam fieri comparationem inter vtrumq; quia priuatio usus rationis per somnum, est naturalis, licet quandoque ex nimia corporis, vel animi defatigatione nobis aliud agentibus siue cogitantibus obueniat. Potest tamen iste somnus excitari cum voluerimus, aut deponi. Priuatio autem vsus rationis per ebrietatē est violenta, nec restituitur, cum volumus. præterea somnus, & dormitio fit in nobis mediante quiete sensuum, hęc verò priuatio vsus rationis per ebrietatem, fit perturbatione quadam ægritudinali, ut patet in ebriis vigilantibus: priuatio verò huius vsus, per lætitiam, aut tristitiam, cum sit de raro contingentibus, difficilè potest sciri qua ratione perdatur, aut restituatur

A dium, aeq; uini vsum, hoc tamen cauē dum, ne vtilitatem eius perdat intēperantia. sic ergo respondet D. Chrisost. pro excusatione ebrietatis ipsius Noe. Cum ergo ebrietas nō fuerit fortuitaliter & cōpletè peccatū, non est mirum si ea non fuit causa aliorum peccatorū.

B Quó verò ad ipsum Loth, cū quo filiæ cōcubuerūt, dicitur cōmuniter à Theologis, & à sanctis patribus, ipsum Loth futuræ legis gestasse personam. Dicit tamen D. Augustinus, non ideò tamen hoc factum, uel ipsius, uel eius filiarū iustificamus, aliud enim illæ, ut hoc facerent, intenderunt, aliud Deus qui hoc fieri permisit, unde inquit Augustinus, cum factum illud in sancta scriptura narratur prophetia est, cum verò in illorum uita, qui hoc commiserunt, consideratur, flagitium est. Quare ex dictis colligere possumus Loth, & filias, aliqua ratione peccasse,

C non tamen ita grauiter, ut existimant hęretici: namq; dicit scriptura Gen. 19 quòd filiæ inebriauerunt eum, & se nescienti miscuerunt, quā propter culpandus est quidem Loth, non tamen quantum ille incestus, sed quantum illa meretur ebrietas. In qua quidem re ratio iustitiæ non tantum quid factū sit, uerum etiam quare factum sit intuetur ut ex causis suis facta pendentia libramento æquitatis examinet. Et profectò

D si quis diligenter considerauerit unde fuerint motæ illæ mulieres, ut cum patre concubuerint? perspiciet eas humano quodam, & naturali affectu, ut rectè declarat Diuus Augustinus, fuisse motas.

Concludamus ergò ebrietatem Loth, & filiarum fuisse aliquale peccatum, sed non adeò scelus, & immane, ut quidam crediderunt: Quod autem dicitur ebrietatem esse causam aliorum peccatorū,

E nullū dubium, ut supra dicebamus, id facilè posse probari, et si quid aliud propositio illa ex Osex ca. 4. mox adducta satisostendit, ubi dicit, qđ uinū, et ebrietas faciunt apostatare a Deo, & ob hanc causam dicit Arist. in Ethi. quod ebrietus meretur duplices maledictiones, id quod fortè uoluit intelligi de his, qui non sunt uerè ebrij, sed ut expleant cu-

Ad 7.

D. Chrisost. hom. 29. ca. 9 super Gē.

D. Aug. lib. 22. contra faust. cap. 41. tom. 6.

Gen 19.

3. Eth. ca. 5

prouer. 31.

D. Thom. piditates suas, & facinora sua, fingũt se esse ebrios D. Tho. inquit, quod Aristoteles ita debet intelligi, quod ebrius meretur duplicem maledictionẽ propter duplex peccatum, & hoc est, quod nos dicimus, quod scilicet ebrietas est causa aliorum peccatorum, nãq; ipse primùm sciens, & volens inebriatur, & postquam fuerit inebriatus, aliquod aliud peccatum committit, aut saltem satis est ipsum esse ebrium, Dicit etiam D. Thomas ipsum Arist. fuisse loquutum secundum legem cuiusdam Pittaci, qui statuit ebrios plus debere puniri, quam sobrios delinquentes, id quod fortè factum fuit, ut cohiberẽtur iniuriæ, & temeritates quorundam & non ideò, quod ebrii mereantur, grauius puniri, quod non est faciendũ cum non sint sui iuris compotes. Ego autem putarem, qui scientes, & volentes inebriati committunt aliquod facinus, grauiùs puniri, & rectè loquutum esse Aristotelem.

Sed ne recedamus à communi sententia aliorum doctorum, dicemus ebrietatem propterea dici, & esse causam aliorum peccatorum, propter promitatem, & facilitatem, quã communiter habere videntur ebrii ad quodcunq; facinus perpetrandum.

Et hęc de uitio ebrietatis satis sint dicta. Sed veniamus ad expositionem textus sequentis, Cum enim noster Isaias dixerit pleroſq; de Tribu Iuda, & aliis Tribubus vnà cum sacerdotibus, & quibusdam ex his, qui de spiritu prophetiæ, seu titulo prophetarum perperam, & inaniter gloriabantur vino repletos esse, & prę ebrietate nequaquam scire Dominum:

Ostendit consequenter iuxta sententiã quorundam, quam inepta, & parum idonea fuerint instrumẽta ad Dei mysteria percipiẽda, & ꝙ pauci fuerint qui bene, ac rectè possint institui in legis diuinę præceptis, propterea non minus cõquerendo, quam interrogando hæc verba subnectit, d- *Quem docebit scientiã & quem intelligere faciet auditũ?* Q. d. si omnes ferè sunt ebrii, & luxui, ac voluptatibus dediti, quę ergò Dominus Deus, & spiritus suus, & ipse Prophe- A ta docebit scientiam? & quem intelligere faciet auditum, ideſt quo nam pacto poterit eos monere, & manu ducere, ut prebeant aures iis, quæ audiunt à Prophetis? Qua expostulatione facilè colligitur non esse diuinorum eloquiorum, & sacrorum mysteriorum capaces, qui sint compotationibus dediti, & peccatis nimium assueti, quandoquidẽ in maleuolam animam non introibit sapiẽtia, nec habitabit in corpore subdito peccatis, & ibi scriptum est. Spiritus disciplinæ effugiet fictum D. Cyrillus hunc in modum prefata verba exponit d. Quem docebit scientiã? q. d. qui fieri potest, vt homo indignus, si ue populus ingratus, & rebellis, & nullo modo moerens, qui neq; terrore suppliciorum à malo retrahitur, nec promissionibus bonorum quicquam melior efficitur, possit instrui, ac doceri scientiam Dei? Huic petitioni respondet Esaias dicens. Ablactatos à lacte, auulsos, ab vberibus. Hęc verba multas habent expositiones. Prior expositio est prioribus dictis satis respondens; Eos inquam docere scientiam pozerimus, qui sunt ablactati à lacte, & auulsi ab vberibus, ideſt qui sunt iam segregati, & seiuncti à voluptatibus, & delitiis huius sęculi, & hæc terrena prorsus contempserunt; Lac namq; sumitur quandoque pro caruali concupiscentia, veluti supra cap. 2. dictum est, In cauerna reguli, qui ablactatus fuerit, manum suam mittet; & fortassis hoc uoluit innuere Paulus Apostolus, cum hebreorum 5. d. omnis, qui lactis est particeps, expers est sermonis iustitię, paruulus enim est. Et sumitur lac pro rudi doctrina, de quo Paulus primo Corinth. 3. tanquam paruulis in Christo lac potum dedi uobis. Ponitur etiam quandoque lac pro sana, & perfecta doctrina propter dulcedinem, & suauitatem eius, ut Cant. 4. mel, & lac sub lingua eius. Est alia expositio, ut per ablactatos à lacte intelligamus, eos qui sunt tãquam paruuli, simplices, & puri, non coinquinati peccatis, quales non erant Iudæi quos Christus Dominus appellabat generationem prauam; & adulteram. Diuo

Sap. cap. 8

Heb. 5.

Cant. 4.

Tex. 6.

Ioanne

Ioanne Baptista, non est veritus eandem appellare progeniem, & genimina viperarum.

Hi profecto non erant quos docere expediret Dei scientiam. Erant enim verè illusores, & contenentes Deũ, & Prophetarum oracula irridentes, & subsannantes palàm; Non ergo eiusmodi homines docere oportet scientiam, sed hos de quibus loquitur, Matth. 11. Dominus noster. Confiteor tibi Domine, pater coeli, & terræ, quia abscõdisti hęc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis, paruulis (inq̃) nõ sensu, sed malitia: dicũt ablactatu à lacte, quia ijs similes ferè existunt, qui mox allactati sunt, & subtracti a lacte. Alij ferè cõtrario sensu, dicunt eos posse dici ablactatos à lacte, qui iam non indigent lacte sed solido cibo, qui perfectorum est cibus, eorum, s. qui pro consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni, & mali. Cyrillus in eandem ferè sentẽtiam, vult Prophetam hic loqui in persona Dei, qui suos sanctos alloquatur hunc in modum.

Matth. 11.

Cyrill.

Vos qui ablactati estis à lacte, & in lege instructi, cibo olim paruulis accomodato, & rudiori mente præditis, nunc homines effecti, & in virum perfectũ adducti in mensuram ætatis plenitudinis Christi. cibum perfectis idoneum debetis assumere, hoc est, præparare corda uestra, loquitur (inquam) ad eos qui sunt in statu gratiæ) vt nouam Euangelicæ conuersationis formam, ac doctrinam suscipiatis. Est alia expositio, ut rñsio sit neg. hunc in modum Quem docebit scientiam dominus? respondet neminem, quia (v3.) omnes sũt veluti Pueri, rudes & inhabiles ad percipiendam scientiam sanctarum scripturarum, & hanc profecto expositionem non poenitus reiiciendam esse arbitror, & eo magis quò sequentibus verbis videtur satis conformari, sed ea verba, volunt per interrogationem exprimi, q. d. quem docebit scientiam, aut auditum? quasi respondeatur; ablactatos à lacte, & auulsos ab uberibus? q. d. non: impose est enim ut huiusmodi genus adeo rude, & ineptũ possit adiscere scientiam Dei.

Sequitur enim quia *manda remanda, manda remanda, expecta reexpecta, expecta, reexpecta modicum ibi, modicum ibi.* Sensus horum est, quod mysteria, arcana non sunt quibuscunq; promiscue reuelãda, & præsertim ijs, qui illusores, & contemptores sunt Prophetarum, atq; eorum, qui eos admonent & instruunt, præcipiuntuè quid agendũ, quidquè sit fugiendum, & frequenter comminantur, ac terrent, quandoquè uerò consolantur, promittentes breui tẽpore futurum, ut ueniat, qui redimat eos a malis, & propterea illudentes Prophetarum dicta, repetunt, quæ ipsi Prophetę solent quandoq; illis effari, dicẽtes. Manda remanda, expecta reexpecta & c. Alij dicunt quod homines isti rudes & ignari, & præter hoc malitia repleti) similes sunt hominibus ablactatis a lacte, & paruulis, quibus multa succesiue & paulatim dantur præcepta: primo quidem minora, & faciliora quorum illa ætas est capax; deinde grandiora, & aliquanto subtiliora. Sic propemodum populus iste Hebraicus docendus, & instruendus est, & sensim ad Dei cognitionem deducẽdus, & propterea per hęc uerba toties repetita innuitur opus fuisse frequenter populo rudi, & obstinato monitionibus, & increpationibus toties repetitis. Cyrillus autem uult hęc uerba dicta ad consolationem iustorum, qui uarias persecutiones assidue patiuntur: uult enim per hæc uerba sic eos hortari Propheta q. d si alia, & alia succedat afflictio, & crebra uos infestet persecutio craslante in uos persequentium crudelitate, modicum ibi, modicum ibi, q. d. sustinete paululum, et paululum sustinete, ut spe diuites effecti quandoquè laborum uestrorum condigna prę mia suscipiatis. sed alij aliter exponũt.

Cyrill.

Sed mea quidem sententia prior expositio uidetur magis consona ueritati, et consequentibus optimè quadrat, cum propheta inferius exaggeret, contra quosdam, quos uocat illusores, quippe qui non erant alii, nisi qui illudebãt dicta prophetarum, et uelut histriones, aut Simiæ referebant eorum sententias,

tias, & uerba: not enim lingua uernacula dicimus (contrafare) ſicut faciũt mimi, vel agere ſamnionem. Namq; ſolebant vates, & viri à Deo miſsi, & inſpirati ad exhortationem, & inſtructionem populorum frequenter uti his uerbis. Deus mandauit hoc verbũ, Deus præcepit filijs Iſrael hoc fieri, vel illud: Hæc mandat Dominus. Factum eſt verbũ Domini ad me. d. Dicas filiis Iſrael hæc eſt voluntas Domini, & ſimilia: ſic etiam ſolent quandoq; vti hoc modo loquendi. Expecta Dominum, & cuſtodi uias eius. Expecta Dominũ, Suſtine Dominum, Expectauimus pacem, & non venit: Expectans expectaui Dominum: Eſt etiam in vſu apud prophetas hoc verbum, ſeu dictio, modicum: vt puta Adhuc modicum, & ego mouebo cœlum, & terram; Adhuc modicum & ego viſitabo ſanguinem. Cũ ergo eiuſmodi Epulones & ebrij audirent qñq; & legerent vaticinia prophetarũ vbi hortãtur, & ꝓcipiunt expectari Dñm, mandata eius ſecuruanda eſſe nec tantillum prætereunda: & quod expectandus eſt Dominus quia cito veniet, & non tardabit, & nihilominus eius aduentum prorogari, nec dum apparere cõſpiciebant deridebant eos ſdẽ propheras & repetentes eorum verba eos ſubsãnabant, quaſi dicẽtes; iſti prophetæ, ſeu potius diuinatores, & vani præcones nihil ſciunt. nihil habent in ore, nihil præterea dicunt, niſi manda remanda, expecta reexpecta, modicum ibi, modicum ibi, & eandem ſemper ciferam, ſeu cantilenam cantant. Sed vide, quæ vates noſter aduerſum eos proloquitur. & inquit.

In loquela enim labij, & lingua altera loquetur ad populum iſtum, cui dixit. Hæc eſt requies mea, reficite laſſum, & hoc eſt meum refrigerium, & noluerunt audire. Tex. 7.

Ego prius ad hæc verba afferam expoſitiones aliorum, & tandem eam, quę mihi magis arridet. Primum quidem Cyrillus ſic exponit.

In loquela labij, & lingua altera loquetur ad populum iſtum, ideſt, inter cæteras afflictiones, atq; tribulationes quas miniſtri Dei, & uiri ſancti ſunt habituri, vna & quidem præcipua erit afflictio, quòd percipient blaſphemari nomen Dei, & tunc quidem maximè cum audierint Apoſtolos loqui varijs linguis, quos non verebuntur dicere ebrios fore, & muſto plenos, quibus tamen non credentibus dixit. Hęc eſt requies mea, reficite laſſum, hoc dicebant Apoſtoli, et prędicauerunt Iudęis, docentes eos quę ſit vera requies, quę ſit contritio, quid vtile, et quid ſecus: nec voluerunt audire. Vel ſic quòd non credentibus Iudæis, et terga vertentibus dictis, & præceptis Chriſti, & apoſtolorum, & fortaſſe tædio affectis, ob multitudinem præceptorum dicebat Chriſtus: Non vos grauabo, non multa requiro, et exigo. Hæc eſt requies mea, id vnum à uobis expeto, hoc vnum prędipio, reficite laſſum Matth. 11. et tamen non audierunt. Alii dicunt quod in loquela labii et lingua altera loquetur, Dominus hoc modo enim hucuſq; dicit Deus, minatus ſum pœnas futuras et ſupplicia, nunc autẽ in lingua altera loquar vobis, mutabo ſermonem, non adhibeo de prędicti poenas, et ſupplicia, quæ nequaquàm euitare poteritis, q. d. noluiſtis intelligere linguam meam quando vos hortabar, et monebam, et aliquando comminabar, nunc feriam vos, et percutiam. et ſic loquar in loquela labii, hoc eſt apertè loquar, et lingua altera, quia ſcilicet prius locutus ſum per nutus, ac ſigna, et per dicta prophetarũ, nunc autem loquar lingua altera, ideſt per effectus, et opera. *Matth. 11.*

Tertia expoſitio. Loquetur illis in loquela labij & linguaaltera, qm̃ ſ3. poſtq̃ rebelles, et increduli Iudæi noluerunt audire linguam, qua locuti ſunt prophetæ, lingua ſcilicet eis propria, et cõnaturali, qua monebant eos, et prędicebant ut irent in uiam rectam, et noluerunt audire, ſed potius contempſerunt, et neglexerunt, atq; etiam irriſerunt: loquetur (inquam) in lingua altera, hoc eſt lingua extranea, et peregrina, nec ſatis intelligibili, ut lingua Romanorum, Aſſyriorum, et aliarũ gentium, quæ expugnatum venient vniuerſam regionem Iudæorum, vt habetur Deuter. 28. Sic. d. Adducet Dominus *Deut. 28.*

minus super te gentem de longiquo, et de extremis terræ finibus, in similitudinem aquilæ volantis cum impetu, cuius linguam intelligere non possis et c. Sic etiam habes Hier. 5. Ecce ego addu cam super uos gentem de longinquo (ait Dominus) gentem cuius ignorabis linguam, nec intelliges qd loquatur. & hoc quidem vaticinium, quod attinet ad historiam verissimum fuit, et plenè adimpletum.

Hier. 5.

4. Expositio

Quarta expositio est, et hęc (iudicio meo) uera et propria, et germana huius loci intelligentia nec multum differens ab ea Cyrilli. vbi per hæc verba vaticinatus est Esaias ingens illud miraculum, cuius meminit Lucas in actibus Apostolorum cap. 2. qñ s. spiritus sanctus cecidit super Apostolos in linguis igneis, seditq; supra singulos eorum, et ceperunt loqui varijs linguis, prout spiritus sanctus dabat eloqui illis. Cumq; ibi adessent Parthi, Medi, et Elamitę, et ex omni natione, quę sub cælo est, stupebant omnes, et mirabantur, et dicebant. Quomodo audiuimus vnusquisq; nostrum linquam nostram in qua nati sumus? Quidam alii irridentes dicebant, quia musto plem sunt: De hoc eodem vaticinio locutus est Paul: prima ad Corinth. 14. d. In lege scriptum est (accipit legem pro quocunque libro ueteris testamenti) Quoniam in aliis linguis, et labiis aliis loquar populo huic, et nec sic exaudient me dicit Dominus: sicut etiam hoc loco, dicit Esaias (et noluerunt audire) Vt autem particula ista diligenter à nobis exponatur tria seorsum sunt examinanda. Primum quid per loquelam labii, & per linguam alteram sit intelligendum. Deinde quis hic loqui proponitur. Postremo quid, et ob quam causam. Dicunt ergo aliqui per loquelam labii intelligendam esse eam per quam labia tantum videntur moueri, mihil tamen dearticulatū exprimi, cuiusmodi faciunt ij, qui vel natura impediti, vel de industria sic loquuntur, vt nolint intelligi. Alii per loquelam labii intelligunt linguam balbutientium, veluti est lingua puerorū, qui per ætatem nequeunt proprias voces exprimere, aut qui natura sunt tales, & huiusmodi loquelam septuaginta interpræt. vocant vitium labiorum. Per linguam alteram intelligunt linguam exoticam, & extraneam. Ego autem existimo per linguam labii, & linguam alteram idem prorsus intelligi, vt vnum sit expositiuum alterius. sic enim habet tex. In lingua labii & lingua altera, vt scilicet per vtrumq; intelligamus linguam imperceptibilem: Linguę ergo quibus loquebantur Apostoli in die sancto Pentecostes, dicebantur linguæ alteræ apud Iudæos, quippe qui quascunq; linguas, quoscūq; sermones præter eos, quibus uti solebant, Barbaros, & imperceptibiles arbitrabantur. De quo autem loquitur Propheta cum inquit cui dixit. Hæc est requies mea & c. Citra controuersiam loquitur propheta in persona Christi, qui vere fuit ille, qui dixit, hæc est requies mea reficite lassum, & hoc est meum refrigerium, & hęc fuerunt etiam dicta ab Apostolis, & viris Apostolicis, vt patet in plerisq; literis noui testamenti, & præsertim Matt. 11. Quid ergo dixit? Hęc est requies mea, reficite lassum, hoc est meum refrigerium. Et cui nam dixit? Nulli dubium fuisse locutum ad populum Iudæorum, ut habemus in textu. Et quid dixit? O vos Iudæi si post tot offensas, & errata cupitis mihi aliqua ex parte gratificari, & requiem ullam laboranti mihi diutius præbere, reficite lassum, idest facite ut aliquando in cordibus uestris requiescam, hoc est refrigerium meum, hæc mea ingens cōsolatio, ut mentes vestræ fiant hospitia, & domicilia diuinitatis meę, vt aliquādo in uobis conquiescam, & inhabitem. Aut sic expone. Hæc est requies mea q d si vultis vos Iudæi à laboribus, & afflictionibus quas hucusq; sustinuistis liberi esse, & immunes, date & vos quietem, & consolationem fratribus vestris, dum aliqua afflictione præmuntur, reficere lassum, subuenite oppresso, mdicate pupillo, defendite viduam, ut in primo capite huius dictum est, & quem admodum infra cap. 58. dicit idem propheta. Cum effuderis esurienti animam tuam, & animam afflictam repleueris

Luc. 2.

1. ad Corin. 14.

Matth. 11.

A

B

C

D

E

ueris, orietur in tenebris lux tua & requiem tibi dabit Dominus semper: sic
Matth. 7. etiam dominus apud Matth. 7 In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Sed longè melius hęc verba Dei exponenda, & interpretanda existimo. Hæc requies mea, hoc est, id vnum est quod vehementer expeto, in quo vno mihi solum complaceo, hoc est meum refrigeriũ, scilicet reficite lassum, quo vno præcepto clauduntur. & sub intelliguntur omnia charitatis, & pietatis officia erga proximos, quippequi dixit, quodcũq; uni ex minimis meis feceritis, mihi feceritis: hoc vno præcepto tota lex continetur, qui enim proximum diligit, legem adimpleuit: Hęc autem præcepta non sunt multa, non grauia, non intellectu, aut factu difficilia, quandoquidem ad ea seruanda ire quodam naturæ ducimur, ut illud
Matt. 5. Matth. 5. Quæcunq; vultis faciant vobis homines, & vos facite illis; & quod tibi non uis fieri, alteri ne feceris. Hęc est loquela labij, hæc est lingua altera, in qua locutus est Dominus, primum quidem ipsis Iudæis, quibus ante omnes oportebat predicari regnum Dei, qui tamen noluerunt audire, ut testatur Esaias hoc in loco. Gaetanus interpretatur verba Esaiæ iuxtà sententiã Pauli prima ad Cor. 14. qui videtur ponere discrimen inter donum linguarum, & donum prophetiæ, quòd donum prophetiæ fuerit datum Iudæis credentibus: donum verò linguarum Iudæis incredulis, et non credentibus.

Propterea quæritur quod postremo loco propositum fuerat; ob quam causam ipse Deus locutus est ad populum illum verba tam pia, tam suauia, tam dulcia, ac salutifera, cũ viderit Iudęos ea deridere, contemnere parui facere, nec minimum quidem eius dictis aures adhibere. Vnde fortasis motus fuit prothomartyr Stephanus ut habetur in
Act. 7. act. Apostolorum. 7. eos hunc in modum compellaret. d. Dura cervice, & incircuncisi corde vos semper spiritui sancto restituistis, sicut patres vestri, ita & uos. Deus ergo illorum sortem miseratus, & ab immensa sua ipsius benignitate commotus, cognoscens populum illum, quem præ cęteris elegerat, vehementer exacerbatur multitudine pęceptorum, eorum grauitate, & tot promissionibus Prophetarum, quemadmodum ipsi putabant fore deceptum. Voluit (inquam) Deus ipse instituere, & ordinare pręcepta numero pauciora, vtilitate maiora, & actu faciliora. Propterea hic dicit per Prophetam. Hæc est requies mea, hoc est meum refrigerium, in hoc ego quiescam, hæc erit animi mei tranquillitas, nihil ultra à uobis expetam, nisi ut proximum diligatis, in hoc enim vno verbo instauratur vniuersa lex, s. reficite lassum, diliges proximum tuum sicut te ipsum. q. d. si vultis vos Iudæi à tot laboribus, & afflictionibus quas hucusq; sustinuistis, liberi esse, & immunes, prębete & vos quietem, & consolationem proximis vestris, hoc est quod ait reficite lassum, & tamen his non obstantibus, vel non satis esse putantibus, credere noluerunt: Ob hanc etiam causam existimatur à quibusdam Deum hoc illis præceptum dedisse, tàm breue, tàm facile, & pręcisum, quoniam Iudęi singulis ferè diebus, velut pueri, erant grauati repetitione tot præceptorum, qđ innuitur per ea verba, manda remanda, expecta reexpecta; pro quorum præceptorum captu, & intelligentia, necesse erat subinde mutare vocem, idest submissius & planius loqui: sic enim D. Paulus ad Heb. 5. videtur eos redarguere dum inquit Cum locutus fuisse de sacerdotio secundum ordinem Melchisedec; de quo nobis grandis sermo, et ininterpretabilis ad dicendum, qm imbecilles facti estis ad audiendum; etenim cum deberetis esse magistri, propter tempus, rursum indigetis, vt uos doceamini, quę sint elementa exordii sermonis Dei, & facti estis quibus lacte opus sit non solido cibo. sic ergo patet ob quam causam clementissimus Deus protulit ea verba, videlicet hęc est requies mea, reficite lassum & c.

Heb. 5.

Circa pręsentem textum tria notare possumus mysteria magnopere spectanda, & consideranda, quę nobis ab hoc diuinissimo Vate insinuari videntur Primum, donum linguarum Sanctis

Reficere lassum quid sit.

ctis Apostolis in die sancto Pentecostes diuinitus, & summa omnium admiratione conferendum. Secundum: Doctrina euangelica qualis, & quanta sit futura per Apostolorum prædicationē, & in quo potissimum consistere videatur, vt potè in dilectione proximi, & consequenter in dilectione Dei, iuxtà illud Io: euang: Qui non diligit proximum, quem uidet, Deum, quem non uidet quomodo potest diligere? Tertium excæcatio Iudæorum, Nam subdit in textu & noluerunt audire, Vocaui enim uos (ait alibi Deus) & renuistis & cęt. Prou. primo. Diuus etiam Ambrosius colligit ex hoc loco quæ mox diximus, noluisse scilicet Prophetam nobis indicare, et prænunciare nouum testamentum, cum apud Hieremiam Dominus sub alijs uerbis idem ferè commōstrare uideatur cum inquit Consummabo domui Iuda testamentum nouum, non secundum quòd disposui Patribus eorum: nec voluit tūc uerbis claris, & apertis illud indicare, quia non satis congruebat Iudęis malę uolis, & pertinacibus euangelicam doctrinam sub claris verbis proponere, & reuelare, quoad usq; saltim resipiscerēt. At quia hoc loco dicit Propheta quòd ipsi noluerunt audire, quin potius pergrata passim habent verbum illud Domini cum derisione, & scommotis Mandatis remanda, expecta, reexpecta modicum ibi, modicum ibi, ideo subdit ut vadant, & cadant retrorsum, & conterantur, & illaqueentur, & capiantur. Vbi nota, quòd ly (vt) nō ponitur vt dicat causam, sed potius consecutionem, & sequelam q.d Quoniam isti cōtemnebant Verbum Domini, & deridebant eum, & pro risu, et cachinno habebant uelut in prouerbium, et dicterium quoddam, indè secutum est in eorum temeritatis, et impudentiæ pœnā, ut in omnia hęc incommoda, et infortunia incurrant, ut.s. primum uadant in ruinam, ut præcipites ruant, cadāt retrorsum, qui quidem casus, quàm cadere in faciem, quàm super faciem, est longe periculosior quia qui cadit in facie uidet locum, ubi cęcidit, et potest facile se se erigere, et subleuare, atqui

Prima. Ieā. cap. 4

Prou 1.

Cadere in faciem.

A cadit retrorsum, non ita, Sancti enim, et boni uiri cadunt in faciem, non retrorsum, ut Moises Num. 16. cęcidit pronus in faciem. Ezechiel, ut habes 2. et 44. cap. Cęcidi (inquit) super faciem meam, Christus dominus Matth. 26 procidit in faciem suam orans, & dicens & cæt. Discipuli Christi Matth. 17. exciderunt in faciem suam. Leprosus ille curatus, & mundatus à lepra Lucæ. 17. cæcidit in faciem suam, B & sic de alijs multis. Cadere verò retrouersum secundum Hieron. est subinde peccare, & in deterius semper progredi, & ad priorem seu meliorem statum nunquam reuerti; ideſt ad bona opera aliquando promoueri & nunquam proficere. Deinde, vt conterantur, hoc est usque adeò dissoluantur, & minuantur, vt nihil omnino ex eis superfit, & illaqueentur. Ita supplè implicentur, & inuoluantur, ut se ex laqueis expedire C nequaquam possint, & taddem capiantur, & capti ita detineantur, vt libertatem nullo vnquam tempore queāt obtinere. Quæ omnia mala vnicuiquè nostrum facilè admodū (quod Deus auertat) nisi eum timuerimus, & mandata eius seruaurimus, euenire poterunt. Ruere inquam possumus, cum non aduertimus inquæ mala peccantes collabamur, deindè conteremur, si peccando prosequemur, neq; de resipiscentia D vnquam cogitabimus, illaqueabimur, cum in Peccatis diucurna assiduitate persistemus, ut nihil omnino sciamus quid agere, quid pati, cui credere debeamus. Quamuis diuturnitas & assiduitas peccandi non faciat vnum peccatū grauius nisi adsit contemptus & inobedientia, sed est quędam dispositio idonea ad grauitatem peccati, & ad contemptum Dei. Capiemur cum ita fuerimꝰ peccatis assueti ut in nos omnimodam E exerceat potestatem ipse Demon, quidoquidem qui facit peccatum seruus est peccati, & mediante peccato nos ducit Demon, & trahit quò velit, & pulcherimo quodam exemplo peccatores in peccato persistentes quidam comparat auiculis, quæ sunt in manibus, puerorum, sic profectò contigit ipsis Iudæis, quoniam spræuerunt Deum & di-

Cadere retrorsum.

Num. 16.
Ezech. 44. 2.
Matth. 26.
Matth. 17.
Luc. 17.

Ioan. 8.

cta Prophetarum contempserunt, deridentes eorum verba manda remanda:, expecta & cæt. Quidam expositores (meo iudicio non cõtemnendi) & in sacris literis non vulgariter exercitati, hęc postrema uerba, v3. & erit eis verbum Domini Manda remanda, longè secus exponunt, volunt enim hęc verba repeti ab ipso Deo, & retorqueri aduersus Iudæos hunc in modum. Vos Iudęi dum estis malis obruti, fame, peste, & seditionibus vexati, confugitis ad me, expostulãtes opẽ, et auxiliũ, & liberari ab oĩbus his malis, & erit verbũ Domini eis. i aduersus eos, & ego dicã: Mãda remẽda, modicũ ibi modicũ ibi q.d. Si ego vobis auxiliũ pstо, si vos libero, & modicum post illud auxilium, vobis aduenier occasio, rursum peccatis, me contemnitis, neq; vllum peccandi finẽ facitis, & hæc quidem se Dominus dicturum ait, ut pœnas luant suorum facinorum, & præsertim illius magni, & incredibilis flagitij, quod perpetrarunt in Christum Dominum; quo factum est, ut irent in perniciem, retrorsum caderent, fuerint perpetuo contriti, et imminuti, per vniuersum Orbem dispersi, mille scelerum, & difficultatum laqueis impliciti, & deniq; plurimi eorum, et ferè omnes in captiuitatem ducti, undè subdit Propheta.

Propter hoc audite verbum Domini Viri illusores, qui dominamini super populum meum qui est in Hierusalem, dixistis enim Percussimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum.

Tex. 8.

Breuiter, & summariè hęc litera potest exponi; ex dictis enim manifeste constat, prophetam inuehi aduersus diuini uerbi contemptores, quibus licet ob eorum contemptum, ac derisiones grauiora supplicia illis cuentura pronunciari deberent, atquè etiam immitti; veruntamen tanta est Dei pietas, et misericordia, quod magnum, et inexplicabile illis pollicetur beneficium, si tamen credere uoluerint: Prius ergo refert mentem, et ingenium scribarũ; et Phariseorum, quos hoc loco principes, ac dominatores appellat dicens: Propter hoc, quia, scilicet, ita recipitis uerba prophetarum, Deinde explicat singulare beneficium illis conferendum: par. 16. cum inquit. Ecce ego mitto in fundamentis Syon lapidem. Dicitur ergo primum Audisse uerbum domini. audite uerbum Domini, percipite mentem, ac decretum illius, uiri illusores, qui dominamini super populum meum, qui est in Ierusalẽ, quem ego præcipue diligo, tueor, et protego: Dixistis enim non solum uerbo, sed opere, et effectu ita uos sentire, quęq; fuerit opinio uestra clare ostendistis. Percussimus (inquam) fœdus cum morte, et cum inferno fecimus pactum, i. iam optime scimus, et præuidemus quid de nobis futurum sit, imo de nobis omnino actum esse pro comperto habemus. Scimus nos quandoq; morituros, et ad infernum descensuros. Quid nobis ultrà minamini? Cur ultrà nos affligitis, et uestris ꝑdictionibus, ac vaticiniis terrere tẽtatis? neq; mortẽ neq; ĩfernũ timemus: quare nõ est opꝰ ut ea semper nobis ob oculos proponatis; quę verba maiori ex parte erant scribarum, & Phariseorum, quos vocat hoc loco Esaias dominatores populi quoniam eorum exemplo, ac doctrina alij dirigi debebãt, & admoneri: Hi prò priè dicebantur illusores; quia fortassis aliud verbo, aliud reipsa præmõstrabant, qui tamen potius derisi, & delusi, quàm illusores iure optimo dici poterant: quemadmodum Ezech. 22. cap. dicit Deus. Dedi te in opprobrium gentibus, & irrisionem vniuersis terris. Ezech. 22.

Flagellum inundans dicunt ipsi, non veniet super nos, quia posuimus mendacium spem nostram, & mendacio protecti sumus.

q.d. veniat quicquid malorum & calamitatum, vnquam aduenire poterit, nos nihil pertimescimus, quia posuimus mendacium spem nostram, & mẽdacio protecti sumus, nos ita tuebimur causam nostram, & ita malitiam nostram cooperiemus, & palliabimus, vt nihil nobis aduersi possit accidere. Plerique fidunt mendacio, hoc est fauoribus, & præsidiis hominum, qui sunt mendaces, & fidunt etiam quamplurimi suæ ipsorum temeritati, & audacię, negantes, & detrectantes omnem veritatem. Tu verò Deus perdes omnes qui

D. Tho. per mendacium intelligit idolum quo confidebant.

Paral. 16.

qui loquuntur mendacium.

Aliqui volunt, vt per mendacium Iudæi intelligant iustitiam legis absq; fide, quam prophetæ mendacium appellabant, ac si dixissent nos Iudæi nihil timemus, quia spem nostram in obseruantia legis constituimus, quam vos prophete putatis, & dicitis esse mendacium. Sed hęc expositio mihi non placet, quoniam propheta vocat ipsos sic dicentes, illusores, at non sic dici deberent si tamquam legis obseruatores fuissent habiti: proindè planior, & verior, & magis literæ conueniens videtur prior expositio. Vnde sequitur tex.

Tex 9. *Idcirco hæc dicit* Dominus Deus, *Ecce ego mittam in fundamentis Syon lapidem, lapidem probatum, angularem, pręciosum, in fundamento fundatum: qui crediderit non festinet:*

Spectanda est, & summoperè admiranda Dei benignitas, qui verè est benignus, & misericors, & miserator Dominus. Decebat enim eum grauiter indignari, & victricem manum suam in eiusmodi contemptores, & illusores exerere, & exercere; attamen illis proponit ac demostrat, cui fidere, in quo sperare, & cuius numine & fauore protegi debeãt ac valeant, quo perpetuò securi existant, & inquit. *Ecce ego Deus potens, & magnus, mittam, ponam in fundamentis Syon*, pro construenda Ecclesię, domo, ac tabernaculo meo, quod vocatur Syon. i. specula, locus altus, & sublimis, ponam (inquam) velut sapiẽs Architectus in fundamentis lapidem, lapidem, dico, non vtcunq; nec qualecũq., sed lapidem probatum, stabilem, & firmum, qui scilicet cuiuscũq; mallei pcussionibus, aut cuius venti irruẽtis impetui fortiter obsistat, & immobilis permaneat, lapidẽ angularem, qui duos angulos inter se maxime disiunctos, ac dissidentes, hoc est, gentes, & Iudęos, in vnum copulet, & coniungat. Dicitur etiam lapis pręciosus, quia est inestimabilis valoris, & pręcii qñquidem per eum, & in eo sit redemptus vniuersus orbis. Et licet iste lapis sit vsq; adeo nobilis, vtilis, & præciosus, *qui crediderit in eum non festinet*. i. non credat eum citò venturum, & in tempore momento in fundamento constituendum, vel superstruendum. Propterea dicit alius propheta Abac. 2. Si mo- *Abacuch. 2.*
ram fecerit expecta eum, quia non tardabit, ideo non oportet festinare, sed fide stabiliri, & sustinere eum. Alii dñt, qui crediderit non festinet. i. non faciat uelut illi qui metu trepidi huc, atq; illuc circumeunt, & circuncursant, et præsertim cum Deus venerit iudicare sęculum per ignem. Sed quoniam eadem verba à Diuo Paulo ad Rom. 9. & *Paul. Ro. 9.*
à D Petro Epist. prima cap. 2. & nos quoquè suprà habuimus cap. 8 nonnullis additis, ac mutatis, et præsertim in his verbis vltimis vbi nos legimus Qui crediderit non festinet, sic legitur. Qui crediderit in eum non confundetur, sic debet exponi pro conciliatione dictorum. Qui crediderit, et se adherebit, ac innitetur, huic lapidi non festinet videre quod promittitur, quia fides est argumentum non apparentium, sed expectet tempus constitutum, et non cõfundetur. i. non erubescet, neq; pudefiet, si credidit quod nondum videt, qđ ènim quis videt non sperat. Quare idẽ *Heb. 10.*
Apostolus ad Heb. 10. nos hortatẽ dicẽs. Nolite amittere confidentiam uestrã quæ magnam habet remunerationem. Patientia enim uobis necessaria est ut voluntatem Dei facientes reportetis promissionem, et confirmans prius dictum, *qui crediderit non festinet*, subdit. *Adhuc enim modicum, aliquantulumquè qui venturus est veniet, & non tardabit; iustus autem meus ex fide uiuit &c.*

Aliqui exponunt prefatam orationẽ hũc in modum, v3. qui crediderit non festinet. i, tamquam confusus, aut deceptus non se abscondat, aut se propipiat, vel se in fugam mittat, et auferat se ab hominum conspectu, quia dubio procul eueniet quod promissum est; est autem Deus verax, omnis autem homo mendax. Solemus enim quando alicui promissioni fidem adhibentes de fraudamur, ac decipimus erubescere, abscõdi, ab hominum conspectu semoueri, propterea dicit. tex. omnis qui credit in illum non confundetur, et iuxtà nostrum textum qui crediderit non festinet i non credat se deceptum iri si non sta- *Abac. 2.*

statum quod expectat nõ consequatur. & aliqui referunt hoc ad generale iudicium, videlicet, qui crediderit non festinet ſ. Christum cito ad iudicium venturum, nec quærat quo tempore sit venturus; imo Saluator ipse reprehendit discipulos quærentes, et interrogantes, quo tempore esset restituturus regnũ Israel, dicens; non est vestrum nosse tempora vel momenta quæ pater posuit in sua potestate; & idẽ habetur Matth. 24. th. 24. vbi dicit. de die illa, et hora nemo scit, neq; Angeli de cœlo, neq; filius hominis, Sed expositiones prius allatę magis præsenti loco cõueniunt. *D. Aug. Hom. 11.* Secundum D. Augustinum Hom. 11. illi dicuntur festinare, qui volunt à Deo quod promittit in tempestiuè exigere. Si enim Deus substinet te quousque mutaueris uitam tuam malam, substine tu illum vt coronet uitam tuam bonam. Alij dicunt qui crediderit non festinabit, quia non tam cito crediderunt christum esse uenturum. Vnde dicebat Apostolis. O stulti, et tardi corde ad credendum. Præter hęc diligentius notanda sunt uerba uidelicet, quomodo idem lapis dicatur reprobatus, et probatus: deinde uidendum à quo fuerit reprobatus, atq; item probatus, & electus. Tertio quomodo, & quamobrẽ uocetur lapis angularis, qui tamen à beato Apostolo uocatur lapis summ- *Eph. 2.* angularis; sic enim scribit ad Eph. 2. Ipso summo angulari lapide Iesu Christo, in quo omnis ędificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino. lxx. Interprætes etiam; & D. Augustinus vocant hunc lapidem symmangularem. De primo itaq; sciendum, quòd lapis iste de quo loquitur prophęta figurat sub methaphora, ac pśignat Christum Dominum Deifilium hominem factum, qui apud Matth. 21. & a- *Matth. 21. Luc. 20.* pud Luc. 20. de se ipso intelligi præmõstrauit, cum Scribis, & Pharisęis secum disceptantibus, & de agricolis, & filio familias occisis contendentibus, dixit. Numquam legistis in scripturis, lapidem quem reprobauerunt ædificantes hic factus est in caput anguli? subdit, ideo dico vobis quia auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius: sic etiam D. Petrus in Act. Apostolorũ; imo ipse Dauid psal. 117. de Christo hoc vaticinium intelligi palàm affirmat. Christus ergo lapis ille est, de quo loquitur hic Esaias dum in persona Dei inquit. Ecce ego mittam infundamentis Syon lapidem probatum, & electum. Sed Dauid psal. suprà citato dicit eum lapidem reprobatum, *Psal. 117.* sic & ipse Dominus Matth. 20. fuit quidem reprobatus, sed ab ædificantibus, *Matth. 20.* sic enim. d. psal. lapidem quem reprobauerunt ædificantes. Dicunt enim quidam in ædificatione templi Salomonis lapidem quendam ad manus ædificantium uenisse inutilem omnino ædificio construendo existimatum, qui tandem ad illius consumationem duorumq; angulorum compactionem fuisse admodum idoneum adiudicatum, quamquã id ex scripturis non satis constet, sed quo ad præsentem locum sufficere potest nobis, nulli dubium id aliquando contingere ędificantibus, vt qui ante, nulli loco dum ædificium peragitur uidetur lapis idoneus, tandem ad summam eius perficiet utilitatem, quemadmodum lapides angulares ædificio maxime præ omnibus conferunt, quandoquidem non solum suum implent locum, ut cęteri lapides, sed duos parietes in vnum congiungunt, & continẽt; sic itaq; hic lapis, qui fuit olim reprobatus à Scribis & Phariseis, & à communi coetu, ac turba ludæorum dum ipsum respuerunt, & non solum pro rege Cæsarem, & pro reo potius Barabam quam ipsum gratificandum elegerunt, sed Pilato tradiderunt, & in crucem agere non erubuerunt; sic quidem fuit reprobatus ab eis, sed à Deo probatus, & electus inter omnes lapides viuos, & præciosos, fuit inquam probatus. i. firmus, & solidus, & saxo durissimo comparatus, probatus, & in experimentum assumptus, & tentatus per omnia, sed absq; peccato (vt inquit Apostolus)

Dicitur deinde lapis angularis, nec angularis solum, sed summè angularis, & velut dicit Dauid. Factus in caput anguli.

Est autem caput anguli summitas, & culmen duorum parietum in unum con-

conuenientium seu conuntium, nam vbi duo parietes conueniunt illic angulus est & in horum angulorum summitate locari solent lapides magni & graues, per quos duo parietes ad inuicem iungantur, & actu contineantur, qui duo parietes significant duos populos Iudaicum scilicet & Gentilem, quos in vnam fidem, in vnam legem, & in vnam & eandem mentem, & sententiam adducens, & reconcilians, soluens inimicitias quæ erant inter hos duos populos in semetipso, vniens eos in vno corpore, ipsi Deo. Sed dubium est, quomodo dicitur lapis iste in fundamento fundatus, si ipse Christus est caput anguli, & summitas duorum parietum, & alibi appellatur fundamẽtum iuxtà illud Apostoli fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id quod positũ est, quod est Christus Iesus: Nam posset aliquis dicere, Christum potius super Prophetas & Apostolos incumbere. & fundatum esse; quam illi super ipsum, si illi sunt in fundamento ipse verò in angulo. Sed adhoc respondet D. Aug. d. Christum esse, angulum, & esse in fundamento fundatum, & esse fundamentũ, Est enim fundamẽtum quo inferius nihil est; & Apostoli sunt fundamenta, & quomodo Christus dicitur Sanctus Sanctorum, ita dicitur fundamentum fundamentorum; & alia est ratio in ædificijs materialibus & in ædificio spiritali, in illis enim non potest unus & idẽ lapis esse in imo, & in summo, at in ædificio spirituali idem potest esse lapis angularis respectu partium, quæ sunt in imo, & pariter erit lapis angularis imò caput anguli respectu summitatis edificii; non ergo inconuenit eum dici lapidem in fundamento fundatũ quasi firmum, & stabile & nunquam ruiturũ fundamentum, & vocari etiam caput anguli, vel summangularem. Huius autem diuersitatis ratio est quia omnia pẽ nè corpora patiuntur angustias, nec vbi què esse possiunt nec semper. Diuinitas autem quæ vbiq; præsto est undiq; potest ad eam duci similitudo, & eorum potest esse in similitudinibus quia nihil eorum est in proprietatibus, potest etiam dici secundum Augustinum quòd

A non oportet quęrere in diuinis, & spiritualibus actionibus rationem fundamẽti in imo, sicut in rebus corporalibus, quia origo fundamẽti huius est in summo, & propterea potest dici fundamentum, & caput anguli. Deinde sequitur in textu.

Et ponam in pondere iudicium, & iustitiam in mensura, & subuertet grando spem mendacij, & protectionem aquæ inundabunt. Tex. 16.

B Priusquam exponamus hunc textũ meminisse opportet, quæ fuerit pietas, & misericordia Dei nostri, qui quamuis terrere debuerit, & exanimare eos, qui se mendacio tutos esse asserebant, non tamen eos perterruit sed adhortatur, & monet vt præfato lapidi infundamentis Syon collocato, lapidi, inquã, probato, lapidi angulari, & præcioso cohereant, & connitantur, quòd si facile detrectauerint prędicit illis futurũ C graue iudicium. Ponam inquit in pondere, ideſt iusto examine, & exacta discussione iudicium quod aliquando fiet per filium meum, quandoquidem pater nou iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit filio: ponet iustitiã in mensura, quia scilicet rectam, & exquisitam rationem faciet nostrarum actionum, & recte quidem (inquit) *in pondere & mensura*, non in ponderibus, & mensuris quia põdus, & pondus mẽ D sura, & mensura vtrumq; est abominabile apud Deum, quia scilicet in ponderibus, & mensuris debemus omnimodam qualitatem seruare, & nullam habere acceptionem personarum. E subuertet grando spem mendacii, et protectionem quàm in mendacio, et dolis, ac fraudib⁹ vestris habere videbamini aquę inundabũt, & omnia occupabũt, et spes vestra statim euanescet, et in fumum conuertetur. *Et delebitur fœdus* E *vestrum cum morte, & pactum vestrum cum inferno non stabit, flagellum inundans cum transierit, eritis et in conculcationem*, conculcabit, inquam, vos, affliget, ac deprimet vos, illud, inquam, flagellum de quo dixistis, non veniet super nos, siue locuti fuerint de flagello exercituum, siue Assyriorum, siue Romanorum, qui destinati, ac deputati in

Aug. sup. *Io. cap. 4.*

perniciem, et ruinam Iudæorum, siue loquãtur de flagello mortis, ac damnationis, et cuiuscunque opprobrii, ac dedecoris, quoniam (inquam) huius generis flagellum velut aqua inundans, et irrumpens pertransierit, eritis ei in cõculcationem. nec solum semel, aut in die tñ, vel in nocte, sed erit semper, in mane, diluculo in die, et in nocte. i quocunq; tẽpore & quacũq; hora, et sola vexatio inte lectũ dabit auditui, etc. qm̃ hic quoq; meminit ꝓpheta foederis q̃ egerunt cum morte, et pacti cum inferno prẽter ea quę supra diximus. hanc etiam putamus fore intelligantiam huius dicti, quòd. s. isti nebulones fecerũt pactum cum morte, et cum inferno quod. s. secum animo cogitauerunt, aut firmiter fore putauerunt, prius quàm flagellum istud aduenire, eos omnino morituros, et ex hoc mundo recessuros, aut fortasis putauerunt eos tamdiu acturos vitam, quoadusquè flagellum istud pertransiisset, et cessauisset, neq; mortem aut infernũ interim quicquam illis obfuturos. Alji secus exponunt. vnusquisq; in suo sensu abundet. Flagellum inundans fuit temporibus nostris, videlicet anno 1590. et sequentibus, dum flagellum caritatis, et contagii inundauit per totam Italiam, et vltrà. Circa illam particulam. sola vexatio dabit intellectum auditui; communiter hæc affertur interpretatio, qd̃ scilicet castigationes, & flagella excitant mentem nostram, & monent, ut peccatis valere iussis, Dei præceptis indesinenter obtemperemus, iuxtà illud Dauidis qd̃ frequenter adduximꝰ. Imple facies eorum ignominia, & quærent nomen tuum Domine. D. Hyeronymus breuius exponit hanc particulam. d. Cum vexati fueritis tunc scietis Prophetas meos verum dixisse, & consequenter his quę audistis ab eis fidem adhibebitis. Deinde procedit Esaias ostendens oportere vnumquemq; sibi ipsi consulere, & animo firmiter statuere aa deliberare, quid pro obtinenda salute facto sit opus. & inquit.

Tex 11. *Coangustatum est enim stratum, ita ut alter decidat, & pallium breue ut vtrunque operire non possit,*

A Insignis profecto, & elegans est metha phora, qua vult innuere vt quisq; se expediat, an Deum vnum, & verum, an Demonem sequi velit ac ei obtemperare: quia impossibile est vtrunq; sequi, aut enim vnum diliget, & alterum odio habebit, aut vnum sustinebit, & alterum contemnet,. Non potestis inquã Deo seruire & mammonæ. Matth 6. & quò nos Deus excitet ad alterum horũ prosequendum, duobus exemplis à duabꝰ reb⁹ olĩ ꝑclare, & mirabiliter gestis demonstrat ipse propheta, quid deniq; futurum est, quæ ve pœna his immineat, qui contempto, & spreto verbo Dei per suos prophetas declarato, falsos Deos voluerunt amplecti; *Matth. 6.*

B Primum exemplum est de victoria, quam habuit (Dei auxilio protectus) aduersus Philistæos, ipse Dauid in monte diuisionum, de qua victoria habetur

C 2. Reg. cap. 5. Alterum est de victoria quam magnus Dux Iosue habuit contra quinq; Reges, qui venerant cum oppugnaturi, de qua dissuse legitur Iosue. 10. cap. Sequitur textus. *Sicut enim in monte diuisionum stabit dominus. Sicut in valle quæ est in gabaon irascetur: ut faciat opus suum, alienum opus eius, ut operetur opus suum, peregrinum est opus eius.* *2. Reg. c. 5.*

Per montem diuisionum in quo stabit dominus figuratur primus aduentus

D Christi nostri Redemptoris, figuratus per victoriam habitam in eo monte cõtra Philistæos, ut habetur 2. Reg. cap. 5. Et per vallem gaboon vbi irascet Deus figuratur tempus secundi Aduentus Christi, in quo omnes impij tradentur ad Inferos, de qua Historia habetur Iosue. 10. & cur ita faciet Dominus, ita se

Ios. cap. 10

geret, & quamobrem hunc in modum iracundiæ aduersus populum suum? dicit Propheta. Hoc faciet Deus, vt faciat

E opus suum, vt faciat quod ipse iam instituit, & quod ad eius iustitiam spectare nouit, quodq; merita nostra exposcunt, ut. s. puniat delinquẽtes, & eos qui potius mendacio quàm veritati acquiescunt. Hoc tñ opus quod ipse facit, est alienum ab eo, quippequi non venit in hunc mundum ut iudicet mundũ, sed ut saluetur mundus per ipsum. Et rursum; hoc facit Deus ut operetur opus

suum,

suum,quod quidem opus est non sinere A
ullum peccatū fore impunitum, quod
tñ opus est peregrinum ab eo,ei magis
proprium est misereri & parcere,quam
vindictam delictorum expetere. Alii
dicūt opus suum est iustificare,& salua-
re non perdere,& condemnare, & tamē
hoc opus quod est iustificare & saluare
est opus peregrinum ab eo, qñquidem
iustificare,ignoscere,& saluare nō Chri
sti hominis ; sed Dei est opus unde ali-
bi dicit pater in me manens ipse facit B
opera quare ut hęc opera faceret, alie-
na opera fecit sua Sed prior expositio
meo iudicio est lōgè melior,& planior.
qñquidem opera Trinitatis ad extra
sunt indiuisa, neq; ita Pris sunt opera,
quin etiam, & filii iuxtà illud. Quæ-
cunq; facit Pater hęc & filius similiter
facit,non ergo eiusmodi opera dici pos
sunt omnino peregrina ab eo. Alij dicūt
Deum perdendo Iudæos fecisse opus
alienum ab eo,qui quidem solebat quō C
dam illis fauere, & perdere quos nouc
rat eis aduersarios:sed & hęc expositio
patitur calumniam, quoniam proprium
est Dei Iudicium,& iustitiam facere ad-
uersus omnes peccatores. Dicit Bern.
serm.in ramis palmarum, Recōciliare
mundū est opus Christi,quia dedit ei pa
ter in manus;sed erat alienū ab eo,quia
non diceba[illegible]ut tot,& talia op,pbria sub
stineret cū nullū peccatū ppetrauerit.

Quo circa monet propheta nō solū D
eos quos nūc alloquit, sed vniquemq;
nostrū,et inquit. *Et nūc nolite illudere ne*
forte cōstringātur uincula uestra. q.d.re-
bus ita se habētibus postq̄, v3. paratus
est Deus ad sūmēdā vindictā de his, q
errāt,& sunt incredili dictis prophetā-
rū,nolite illudere ipsos prophetas,neq;
Dei nūcios,& ministros,ne forte cōstrī
gātur vincula vra: atq; ita coarctemini
vt nequaq̄ euadere possitis , vincula q-
dē sunt afflictiones,& pœnę,quas De⁹
īmittit,& dñr uincula,uel q; eis,v3,poe-
nis,uelut quibusdā cōpedibus astringi-
mur,et torquemur,uel q; p ea,ita uinci-
mur,ne in peiora labamur,cōtīgit.n.sę
pè numero ut pp aliqd erratum,nōnul
li carceriḃ⁹ mācipētur, ne.s.peiora cō-
mittāt. Hoc aūt loco minat uincula de
bere cōstringi,qa nō resipiscāt,peiora,
& grauiora inferentur supplicia: appo-
nit aūt aduerbium dubitandi dum in-
quit,nę forte cōstringantur uincula ue
stra,uel ut innuat libertatem arbitrij,si,
u3. permāserint in eo errore,ut illudāt
prophetis; uel melius ut innuat Dei be
nignitatē,qm̄ plerūq; usu uenit, ut et si
qñq; nos in peccatis persistamus, Deus
tñ est vsq; adeo patiens,& misericors,ut
videatur adhuc connuere,& ea pecca-
ta dessimulare: Verum nequis hac opi-
nione decipiatur . & de Dei benignita-
te,& patientia plusq̄ deceat,securus exi
stēs perseueret in prauitate cordis sui,
neq; de resipiscentia cogitet unq̄, pro-
pheta excitat dormientes, ne sibi ipsis
de dilatione vltionis longiore persua-
deant. inquit. *Consumationem .n. & ab-*
breuiationem audiui à Domino Deo exer-
cituum super uniuersam terram. q. d. ne
quisq̄ amplius errore fallatur, neq; sibi
ipsi persuadeat Deum, aut nequaq̄ nos
punitorū,& nostrorum operum ratio-
nē ullā habiturum, aut vltionē,& uindi
ctam tādiu prorogādam, vt facile nos
possimus euadere. Enim.i.quia consu-
mationem, & abbreuiationem audiui à
Dño Deo super vniuersam terrā .i. sup
vniuersum orbem. q. d. non amplius,
nō diutius prorogabit Deus vltionem
q̄ est facturus : quare caueamus omnes
vt effugiamus iram Dei,tū propter nos
oēs i die iudicij,tū ppludęos,& alias gē
tes tpe obsidionis,& aliarū afflictionū.

Eandem pro positionem hēs 1. cap x. sed in aliū sensum ibi

Auribus percipite,& audite uocem meā,
attendite,& audite eloquium meum. Num
qui tota die arabit arans ut seret, proscin
det,& sarriet humum suam ; Nonne cum
adequauerit faciem eius,seret gith,& cymi-
num,sinè comminuit sparget , & ponet trit-
cum per ordinem,& hordeum, & milium,
& viciam in finibus suis . & erudiet illum
in iudicio , Deus suus docebit illum. Non
enim i serris triturabitur gith,nec rota plau-
stri super Cyminum circuibit, sed in uirga
excutietur gith,& cyminum in baculo Pa-
nis autem comminuetur : uerum nō in per-
petuum triturans triturabit illum, rota, ve-
xabit eum rota plaustri, nec unquā suis
comminuet eum ; Et hoc à Domino Deo
exercituum exiit , vt mirabile faceret cō-
silium,& magnificaret iustitiam. *Tex. 12.*

Totus iste verborum contextus in

tres precipuas partes secatur, in Prima Propheta Zelans, & magnopere exoptans cõuersionem suorum Iudæorũ, & præter eos omnium gentium, excitat omnes ad attentionem, nec semel tantum, sed iterum atq; iterum nos hortatur ad audiendum vocem suam, & ad percipiendum suum eloquium. Propterea inquit, auribus percipite, audite vocem meam attendite eloquium meum. Et uidetur Propheta eosdem monere, & ad eos uerba facere, quibus sup. dixerat, audite uerbum Domini uiri illusores. At ego existimo (ut dixi) ad omnes indistinctim eiusmodi sermonem dirigi, sed præ ceteris ad gentem suã, ad eos qui sunt in sua cognatione, hoc est ad ipsos Iudæos. Ima. Parte Pulcherrima, & aptissima similitudine, & metaphora sumpta à natura, & gẽnio agricolarum ostendit, quod Deus sapientissimus, gubernator, & rector totiꝰ orbis non semper idem opus exercet, aut operatur, non enim semper nostri miseretur, sed quandoq; nos punit, hos quidem leuius, illos uerò grauius, & eũdem quandoq; leuius punit, quandoq; verò grauius. Verum nullos in perpetuum punit, nisi fuerint peruicaces, & animo inflexibiles, quiq; neq; uelint vnquam respicere, & veteris uitæ pœnitere, quod vt planius percipiamus, sumit exemplum ab agricola, quippè qui non semper arat, sed quandoq; arabit arans, quandoq; seret, & aliquando Sementem colliget; neq; eadem actione, uel eodem instrumẽto seret gith, & cyminum sparget. Sic etiam non vbiq; Seminabit triticum, sed ponet triticum per ordinem, idest in eo loco, & eo tempore, quo possit ferre fructum, neq; in ea humo, vbi seminabit triticum, seret hordeum, & milium, & viciam, & quod cumq; aliud ex frugibus ferere velint, omnia suis finibus, & locis seminabũt, quandoquidem non eadem terræ conditio est idonea, ad quodcumq; Semen recipiendum, & fructum ex eo proferẽdum, Sic enim agricola facit, non tota die arat. Sic etiam Deus non semper facit dispositiones suarum creaturarũ, sed tantum vsq; ad tẽpus futurum vel ab eo præfixum. *In tertia, et Vltima* A parte ostendit Propheta, Vnde proueniat istè pulcherrimus ordo quo ad cuturam agrorum, & ad excipiẽdum quos Deus creauit in vtilitatem hominum fructus, & alia terræ bona & inquit.

Et hoc à Domino Deo exercituũ exiuit, vt mirabile faceret consilium, & magnificaret iustitiam. Quod quidem cõsilium multo admirabilius, & magnificentius fuit ostensum penes directionem, & gubernationem hominum, tũ B ad uitam ꝗternam consequendam, tum etiam ad perpetuam impiorum damnationem, quibus quidem actionibus magnificata est, & manifestata in sęculum sęculi iustitia sua qua inreprehensibiliter aliquos punit, & damnat, aliquos verò corripit, & seruat: & quemadmodũ triturans non semper triturat, neq; arãs sẽp arat, sic Deꝰ nõ sẽper punit, neq; sẽp ignoscit, sed iuxtà qualitatẽ operũ nostrorũ. Sic Deꝰ nobiscũ agit. Porrò qꝑ C tinet ad sẽsũ verborũ, Notaq; adequare facie cãpi nihil aliud est niũ pspicere, & discernere in qua parte agri sit seren dũ triticũ, aut hordeũ aut miliũ. Deĩde quid pgith & p cyminũ intelligit hic Esaias, videre est apud eos auctores, qui de his terræ frugibꝰ meminerũt. Cõmuniter. n. dr̃ hęc esse genus leguminis, sẽ clarius uis hæc nosse, lege Pliniũ lib. 20. Naturalis historiæ. cap 17. & columellã lib. 7. nec nõ & Dioscoridẽ. Glos. D Inter. d. Gith esse genus legumenis simile cymino in q̃titate, sed nigri coloris, & in pane dulcurãdo spargi solet. D. Hier. allegorice vult p gith & cyminũ intelligi oẽs gẽtes, q̃ nõ habuerũt Dei notitiã, p frumẽtũ aũt siue panẽ qui efficit ex frumẽto ĩtelligit populũ Iudęorũ. Alij p gith, & cyminũ ĩtelligũt populũ Iudæorũ, & in doctũ vulgus eorũ: p triticũ verò siue panẽ Scribas, & Pharisęos, nec nõ, & sacerdotes. Vtriq; tã gẽtes q̃ vulgus in doctũ Iudęorũ punient virga, & baculo, hoc est leuioribꝰ pœnis, Iudæi aũt primores, & ꝑcipui ad gẽtes cõparati pariter, & Sacerdotes punient grauioribꝰ pœnis, hoc est nota plaustri, & vngulis brutorũ. Nec mireris p eadẽ semina ĩtelligi iustos & peccatores, qa hoc fit pp idẽtitatem naturę in ipsis 13. sint diuersi in meritis, ac demeritis. Ità

Tex. 13.

Plinius lib. 20. nãl. Hip. cap. 17.

Gith.

Hieron y.

Cyminum.

Nicol.

Nicol. de lyra. Præterea dicit in textu, ꝙ Deus edocet agricolam in iudicio, & docebit illum, erudiet inquam in iudicio, naturali quodam instinctu, ut videlicet agricola iustè, & rationabiliter agat, non in tempestiuè, sed consultò excolat agrum suum, nec perperā, & citrà tempus quicquam agat, quod si Deus hoc pacto erudit, & docet agricolam, quanto magis credendum est Deū vniuersi orbis conditorem, & creatorē nihil agere præter rationē, & absq; causa: dicit etiam quod prudēs agricola ponet triticum, & hordeum, & huiusmodi genera frumentorum per ordinem, hoc inquam modo, ut scilicet aduertat quantum debeat quod seritur telluris occupare, & certę cuidam portioni telluris certam tritici quantitatem superserere. Animaduertere etiam sub qua luna, ut faciendum, et cętera huiusmodi, quæ expertis terræ colonis debent, esse notissima: sed hęc nos A B sęparum, aut nihil ad nos attinet, nostra plurimum refert cognoscere iudicia Dei, quæq; nos efficere teneamur, neq; nobis ipsis ꝑsuaderi sinamus Deū semper nostri misereri, quia cum sępè sępius nos per uarias afflictiones, et tribulationes, quas subinde nobis immittat, nequaquam emendemur, nequè à peccato resurgamus, ipse tandem nos relinquit in manu consilij nostri, et quēadmodum triturans non semper triturat, sed aliquando quiescit: sic Deus non semper ignoscit, et pęnam condonat, et sicut triturans, non semper triturat, sic Deus non semper punit, sed quandoquè dissimulat, sed post hanc vitam nisi antea fuerimus emendati, & triturans triturabit, ideſt in ęternum puniet. Quare debemus omni conatu, et totis viribus enīti, ut peccatis, et criminibus omnino relictis in uia mandatorum Dei currere festinemus Amen.

CAPVT VIGESIMVM NONVM.

VAe *Ariel, Ariel Ciuitas, quam expugnauit Dauid: additus est annus ad annum: sollemnitates euolutæ, sunt.* Et *circunuallabo Ariel, & erit tristis, & mœrens, & erit mihi quasi Ariel.* Et *circundabo quasi ſpheram in circuitu tuo, & iaciam contra te aggerem, & munimenta ponam in obsidionē tuā. Humiliaberis, de terra loqueris, & de humo audietur eloquium tuum: & erit quasi pythonis de terra vox tua, & de humo eloquiū tuum mussitabit.* Et *erit sicut puluis tenuis multitudo uentilantiū te: & sicut fauilla ꝑtrāsiēs multitudo eorū, qui cōtra te prœualuerunt: eritq; repentè confestim.* A Domino *exercituum visitabitur in tonitruo, & commotione terræ, & voce magna turbinis & tempestatis, & flammæ ignis deuorantis.* Et *erit sicut somnium visionis nocturnæ multitudo oīum gentiū, quæ dimicauerūt contra Ariel, & oēs qui militauerunt, & obsederūt, & pręcu-*

1.
2.
3.
4.
5.
6.

7. *Iuerunt aduersus eam.* Et *sicut somniat esuriens, & cõmedit, cũ autem fuerit, expergefactus vacua est anima eius: & sicut somniat sitiens, & bibit, & postquam fuerit expergefactus lassus adhuc sitit, & anima eius vacua est: sic erit multitudo omnium*
8. *gentium, quae dimicauerunt contra montem Syon.* Obstupescite, *& admiramini, fluctuate, & vacillate: inebriamini, & non à vino: mouemini, & non ab ebrietate. Quoniam miscuit vobis Dominus spiritum soporis, claudet oculos vestros, prophe-*
9. *tas, & principes vestros, qui vident visiones operiet.* Et *erit vobis visio omnium sicut verba libri signati, quem cum dederint scienti litteras, dicent: lege istum: & respondebit: Non possum, signatus est enim: & dabitur liber nescienti litteras, di-*
10. *ceturq; ei: lege: & respondebit: Nescio litteras.* Et *dixit Dominus: eo quòd appropinquat populus iste ore suo, & labijs suis glorificat me, cor autem eius longe est à me, & timuerunt me mã-*
11. *dato hominum, & doctrinis.* Ideò *ecce ego addam vt admirationem faciam populo huic miraculo grandi, & stupendo: peribit enim sapientia à sapientibus eius, & intellectus prudentium*
12. *eius abscondetur.* Væ, *qui profundi estis corde, vt à Domino abscondatis consilium: quorum sunt in tenebris opera, & dicunt: Quis videt nos, & quis nouit nos? Peruersa est haec vestra cogitatio: quasi si lutum contra figulum cogitet, & dicat opus factori suo: Non fecisti me: & figmentum dicat fictori suo: Non intel-*
13. *ligis.* Nonne *ad huc in modico, & in breui conuertetur Libanus*
14. *in Charmel, & Charmel in saltum reputabitur?* Et *audient in die illa surdi verba libri, & de tenebris, & caligine oculi caecorum uidebunt. Et addent mites in Domino laetitiam, & pauperes homines in sancto Israel exultabunt: quoniam defecit qui praeualebat, consumatus est illusor, & succisi sunt omnes qui vigilabant super iniquitatem: qui peccare faciebant homines in verbo, & arguentem in porta supplantabant, & declinauerunt*
15. *frustrà à iusto.* Propter *hoc haec dicit Dominus ad domum Iacob, qui redemit Abraham: Non modo confundetur Iacob, nec modo vultus eius erubescet: sed cum uiderit filios suos, opera manuum mearum in medio sui Sanctificantes nomen meum Sanctificabunt Sanctum Iacob, & Deum Israel praedicabunt, & scient errantes spiritu intellectum, & mussitatores discent legem.*

EX-

EXPLANATIO IN VIGESIMVM NONVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. *VAe Ariel, Ariel ciuitas quam expugnauit Dauid: additus est annus ad annum, solennitates euolutae sunt &c.*

Capitulũ istud est oblongum satis & difficile. Tractamen (vt potui percipere) complectitur. Primum quidẽ desolationem, & excidium Ciuitatis Hierusalem & ipsorum magnatum: Deinde modicũ, & inane lucrum ipsorum hostium. Tertium felicitas, & gaudium, qui ex Iacob, vel secundum carnem, vel secundum spiritum descenderunt. Prædicit iterum propheta destructionem Ciuitatis Ietusalem, quam hoc loco appellat Ariel; & profectò non possum non vehementer admirari hunc nobilissimũ aũt toties eandẽ materiam, & idem argumentum inculcare, & toties repetere: Vatẽ quia putandũ non est eum diuino spiritu afflatum perperam, & absq; causa id peragere; propterea credendum est duas ob causas id factũ esse; vel, vt ad veram Dei notitiam, & legis obseruantiam celerius Israelitæ traducerentur; vel, vt per repetitionem, & reiterationem eiusdem argumenti, quod potissimum in euersione Iudaicæ gentis videtur consistere, plures eius clades. & euersiones vellet insinuare: scribit enim Iosephus lib. 7. de bello Iudaico cap 18. Quinquies captam fuisse, & euersam ciuitatem Ieru Salem priusquam ab exercitu Romano sub Tito, & Vespasiano fuisset omnino deleta, quæ postmodum non multis transactis ac decursis lustris, seu olimpiadibus in Turcharum tirannidem, ac potestatem deuenit, sub qua adhuc manet. D. ergo Propheta. *Va Ariel.* Ista nota vel aduerbium (*va*) quamuis sit aduerbium dolentis, & commiserantis (vt aliqui accipiunt) hoc loco potius accipio, vt notat comminationem, aut prænunciationem futurorum malorũ, quàm velit indicare dolorem, vel cõmiserationem; quamquam D. Hieronymus pro planctu accipi debere affirmet, Væ quõ accipiatur. Dictũ est alias sed percipuè aut est nota condolentis, aut comminantis aut etiam nota quod futurum est prædicentis, vt infra, væ qui profundi estis corde. Porrò hæc dictio, Ariel, interpretatur Leo Dei, quasi velit innuere ciuitatem Hyerosolimitanam ratione principatus, fortitudinis, & potentiæ qua super alias urbes, & orbis nationes pollebat, velut Leonem, & virtutem, ac fortitudinẽ Dei extitisse: Vnde Hieremias Trenorum primo, *Facta est* inquit *quasi domina gentium princeps prouinciarum facta est sub tributo.* Vocatur etiam Leo Dei, quia illam fundauit, construxit, et erexit, illam stabiliuit, & denique per multa sæculorum spacia custodiuit, protexit, & ab hostibus defendit: vocata fuit etiam leo, quia pauorem, & timorem injiciebat aliis ciuitatibus, neq; absq; ratione adnectitur illa dictio Dei, vt appelletur leo Dei, non solum, vt diximus propter magnitudinem, & fortitudinem illius, verum quoniam Deo attribuuntur quæcunque sunt magna illustria, & præ cæteris excelsa: quamquam per essentiam solus Deus magnus, fortis, ac terribilis sit appellandus. Dicunt quidam moderni templum Hierosolymitanum quod per

Ariel quid quid sit, de quo etiam infra.

Hier. inter primo.

Hyerusalẽ quinquies capta Ioseph. lib. 7. de bel. Iud. cap. 18.

hoc nomen Ariel designatur à fronte fuisse latum, et amplum à fine verò angustum, cuiusmodi est forma leonis, & ob id Ariel siue templum Salomonis fuisse appellatum leonem Deum: sed hæc videntur nimis arbitraria, & sine multa ratione adducta. Dicit deinde *Ariel Ciuitas quam expugnauit Dauid.* legitur enim. 2. Reg. cap. 5. Dauid Regem eā cepisse Iebusæis, quæ antea vocabatur Iebus; dicit autem D. Hieronymus, hoc debere referri ad illud tēpus, quo Dauid arcem Syon cepit repugnantibꝰ cœcis, et claudis, et primus Ioab domatum excelsa conscendit, id quod Cyrillus egregie admodum describit. Quidam per Ariel non ciuitatem Hierusalem, sed Arcem Syon munitissimam intelligi volunt, quam non modo Dauid expugnasse nequaquam asseritur, sed potius valido, et forti præsidio cinxisse summisquè opibus vndequè septisse perhibetur: Quorum sententiæ nō libenter subscribo. Sed ad allegoriam cuncta referens ostendit, ea penitus accidisse Dauid in ea expugnatione, quæ contigerunt Christo Domino in eius prædicatione, quemadmodū enim Iebusæi, et cœci, et claudi restiterunt ipsi Dauidi ne ingrederetur ciuitatem dicentes, & ostinato animo acclamantes, non ingredietur huc; ita habitatores Ierusalem restiterunt Christo Domino, & Saluatori, ne ingrederetur Ierusalem, ideſt ne in mundum suam illam salutarem doctrinam introduceret, & prædicaret, nec solum ipsi Christo, sed & Apostolis eius acerrime restiterunt, & quemadmodum hostes, & aduersarij Dauidis erant cœci, & claudi, ita qui restiterunt ipsi Christo, Scribæ (v3.) & Pharisei erant cœci, & claudi; Non enim recto pede incedere, nec diuinam lucem comprehēdere potuerunt. Qua propter D. Paul ad Hebr. 12. huic eorum imbecillitati, ac indispositioni compatiens eos hunc in modum cohortatur. d. *Remissas manus, & soluta genua erigite, & gressus rectos facite pedibus vestris, ut non claudicans quis* Mat. 13. *erret, magis autem sanetur*: & Dominus ipse Matth. 13. *In iudicium, in hūc mundum veni, vt qui non vident, videant, & qui vident cœci fiant.* & de claudis, siue claudicantibus loquitur Deus per prophetam ps. 17. *Filij alieni mentiti sunt mihi, filij alieni inueterati sunt, & claudicauerunt à semitis suis.* Ps. 17.

Hæc ergo est ciuitas Ariel quam expugnauit Dauid, quamuis iuxta sententia quorundam potius instauraſſe, atq; munisse, quam expugnasse dicatur. Sed litera nostra habet eam expugnasse. Sequitur deinde. *Additus est annus ad annum, sollemnitates euoluta sūt.* Hæc particula multas habet expositiones. Aliqui sic exponunt. Additus est annus ad annum, ideſt non post multos annos, vel pauci subsequentur anni, quibus Ciuitas ista Ariel patietur excidium, & hoc est quemadmodū si quis aliquid prolixius locuturus dicat duo tantum verba volo tecum loqui, ideſt non multa, ita hic. Vel per additionē anni ad annum voluit Propheta innuere quod ait Abacuch. cap. 3. in medio annorum notum facies, quod scilicet in medio duorum annorum, ideſt in medio duorum temporum cognoscetur Dominus: Nam vt ait D. Hier. per tria pascha Dominus venit in Ierusalem quæ duos annos efficiunt. Alij sic dicunt: Additus est annus ad annum, hoc est. singulo quoq; anno mihi sacrificia offertis et oblationes, veruntamen nihil vobis profuit, neq; vnquam proderit. Ego autem sic intelligo Additus est annus ad annum, ideſt per multum annorum spatium sibi inuicem succedentium expectaui, ut ciuitas ista resipisceret, & de anno in annum plurimæ factæ sunt monitiones, comminationes, vaticinia; nunquam tamen visum est illam ad meliorem frugem reduci: sic etiam sollemnitates euolutæ sunt, quibus (v3.) aliquando sperabant ciuitatem esse conuertendam, & in meliorē formam redigendam, nihil tamen huc usq; factum est. Dicitur etiam annus ad annum additus, dum ad annum cuiuspæ additur annus pœnę, siuè temporalis, siuè æternæ. At si ad annum cuiuspæ additur annus salutaris pœnitentiæ postmodum addentur anni immobiles, & perpetui qui sunt anni sempiternæ gloriæ, Aliqui secus exponunt. Abacuch. 3 Heb. 12.

Sun

sollemnitates euolutæ sunt, ideſt iam A gatur vbiq; eſse anguſtia moerorem,
præterierunt, finitæ sunt, ac ceſſaue ac triſtitiã, et cũ ſubdit *Et erit mihi quaſi Ariel* hoc vltimũ dictum huius parti
runt, & quamquam propheta loquatur culæ eſt valde obſcurum. Primo quidẽ
de re velut iam facta, & præterita pp ſic exponitur vt pronomen illud demo
rei certitudinẽ futura tñ sunt poſt Chri ſtratiuũ referat ipſum Deum ſic loquẽ
ſti paſsionẽ, & reſurrectionẽ quæ ita tem Ciuitas Hyeruſalem erit mihi qua
certa sunt habẽda, acſi iã olim facta fuiſ ſi Ariel, ſuppoſito quòd Ariel hoc loco
ſẽt; vultergo propheta breuiter oſtẽde accipiatur pro templo, vel altari holo
re, ꝙ ſacrificia veteris legis feſtiuitates, cauſtorum, vt quẽadmodum ipſum al
& cęremoniæ in aduẽtu Chriſti pẽni tare totũ madet ſanguine et cadaueri
tus euaueſcent, ac finem habebũt Et ut bus animaliũ, quępro ſacrificiis mactã
inquit D. Hierony. ſubuerſo namque B da offeruntur, ita Ciuitas Ieruſalem eſt
templo, & Iudaica religione ſublata futura quandoque Glo. Inter. ſic expo
omnis eorum feſtiuitas periit, ſic dici nit. Ciuitas Hyeruſalem erit mihi qua
mus & nos ſingulis annis celebratur ſi Ariel ideſt vmbra. quędam & ſimilitu
paſcha, Natiuitas Domini & aliæ prę do antiquæ dignitatis id quod fuit ſub
cipuæ ſolemnitates; & tamen ſemper Ieſu Sacerdote magno. Alii ſic exponũt
in eodem ſtatu peccati permanemus, *Et erit mihi quaſi Ariel*, hoc eſt ego Deus
& numquam reſipiſcimus, Dicimus. n. fortis et potẽs faciam de iſta Ciuitate
hoc anno, ſeu paſchate futuro volo cor Hyeruſalẽ, quemadmodũ Ariel, hoc eſt
rigere vitam meam volo dimittere con Leo fortis, faciebat de aliis, vrbib' quas
cubinam, volo relinquere negociatio- C vexabat, infeſtabat, laniabat, ac diſcer
nes, & additur annus ad annũ. & feſtiui pebat. velut dicunt alii erit mihi quaſi
tates euoluũtur, & nihil vnquã efficitur Ariel ideſt ero, velut Leo rabidus, et fe
Sequitur deinde. *Et circumuallabo Ariel* rox aduerſus Hyeruſalem quod idem
& erit triſtis, & moerens. & erit mihi quaſi eſt. Eſt alia expoſitio, quæ mihi profe
Ariel. Nunc incipit Eſaias Dei perſo fecto magnopere placet, vt hoc loco
nam gerens oſtendere cauſam luctus, cõqueratur Deus, et prædicat quod fu
& lamentationis ſuper Ciuitatem Hye turũ eſt aduerſus ipsũ per ipsã Ciuita
ruſalem, prædicẽs quòd futurum eſt, vi tẽ Hyeroſolymã, ut. ſ. oſtẽdat Hyeruſa
delicet, Circũuallabo Ariel. Hic notan lẽ aduerſus Deũ quaſi Leonẽ ſe habituã
dũ primũ ꝙ licet Babylonis, ve letiam q. ſ. Ariel q ſignificat, et denotat ipsã Ci
Romani fuerint illi, qui circũ, ciuitatẽ uitatẽ aut populũ Iudęorũ ſit futurus
vallis, & foſsis obſederũt Ciuitatẽ dici D velut Leo fortis, feroxet aduerſus ipsũ
tur tamen Deus eam circumvallaſſe Xp̃m, vt quẽadmodũ Leo ſęuit ĩquoſcũ
tamquã ipſe ſit qui obſederit Ciuitatẽ q; ſiue ſint homines, ſiue aliud genus ani
quoniam hoſtes qui eam obſidebãt per mãtiũ, ſic ꝓpemodũ erat populus Iudę⁹
Deum hoc fiebat, & iuſſu vel permiſ aduerſus Chriſtũ, nãq; nõ ſolũ Xpo Do
ſu Dei erant immiſsi, & hoc eſt quod minototis viribus reſtitere veru etiã
legitur apud Matth. 24. Quòd videns in crucẽ ſuſtulere, et legatos in omnẽ
Ieſus Ciuitatem fleuit ſuper illam d. parte miſerũt, vt perſequerentur Apo
Matt. 24. Quia ſi cognouiſſes & tu, & quidem ſtolos, et quoſcũq; fideles, de qua ꝓſecu
Luca 19. in hac die tua quæ ad pacem tibi, nunc tione ſub hac figura locutus eſt Hyer.
autem abſcondita ſunt ab oculis tuis. cap. ii cũ dixit facta eſt hęreditas mea
Quia venient dies in te & circumdabũt E mihi ſicut leo ĩ ſilua, quã ſentẽtiã inter
te inimici tui vallo, & circumdabunt te pretãs lactã Fir. li. 4. ca. 20. inquit. Quia
& coangũſtabunt te vndique, & ad ter preda, et deuoratio factus sũ inquit Deus hęredibus meis ut Leonibus qui me
ram proſternent te; filios tuos qui in te imolauerũt ſicut pecus, at voces dede
ſunt etc. Et erit triſtis, et moerens. Cũ rũt ſup me ſuas mortis et crucis idem
triſtitia & moerore ſignificẽt idem nõ bene dixit Hier. facta eſt hæreditas mea
tamen ſunt accipienda hæc nomina, mihi ſicut Leo in Silua, et erit mihi qua-
tamquam omnino Synonima, ſed eiuſ
modi geminatio ſignificat magnitudi
nem moeroris, et varietatẽ, vt ſ. intelli

ſi

si Ariel. Deinde prosequitur quod iam cepcrat vaticinio de vastatione Hyerusalem d. Et circumdabo quasi spheram in circuitu tuo,et iaciam contra te aggerem,& munimenta ponam in obsidionem tuam. Circundabo inquit quasi spherā in circuitu tuo, hoc est Ciuitas erit abhostibus obsessa adeò,&circundata ut nullus possit egredi,neque inuectas hostibus subintrare, & iaciam contra te aggerem,& munimenta ponā in obsidionem tuam, idest propugnacula construam, & castra erigam quo te diruam,& ad terram prosternam, ut quod prædixit olim Deus verissimum esse comprobetur, videlicet, ad terram prosternent te. Proinde subdit. *Humiliaberis, de terra loqueris, & de humo audietur eloquium tuum, & erit quasi pythonis de terra vox tua, & de humo eloquium tuum mussitabit.* Humiliaberis quidem, quia vsque adeò eris deiecta. O misera ciuitas,quòd nulla amplius caput erigendi, & super alios te extollendi præbebitur occasio:quo loco humilitas nō pro ea quæ est virtus,sed pro miserrima ipsius conditione accipitur, & verè quidem humiliata potest dici,& ad terram prostrata,quoniam non solum mœnia, turres, ac palatia erunt in terram deiecta , sed Iudæi, quam plurimi iacentes per vias,strati humo,fame necati, peste moribundi, & miseriis omnibus oppleti de terra gement, & de terra loquuntur:vnde verissimum fuit vaticinium cum de ea dictum fuerit, humiliaberis, & iustissimè quidem factū est ut qui ausi sunt ponere os in cœlum dicentes deChristo filio Dei,quòd Demonium habet, & quod nesciebant quis sit, & vnde sit humilientur, & in terram deiciantur. De terra loqueris hoc est,terrena tantum sapies, cœlestium nihil. Qui de terra est,de terra loquitur, Ioā.3. vel de terra loqueris,hoc est,ad eam corporis exinanitionem, & animi cōsternationem deuenies quòd similis eris iis, qui tam submisse,& exiliter loquuntur, vt videantur, de terra vel sub terra loqui:quēadmodū contingit eis qui sub terra in aliqua fouea latitant, uel in putei alicuius profundo.& velut aliqui dicūt de terra loqui,est velut vox,& locutio,quā vulnerati in terrā cadētes solēt emittere,vt cū gemūt aut cōquerūtur,& quēadmodū faciunt qui sunt ægri,& corpore,& animo: & hoc magis explicans inquit. *De humo audietur eloquium tuum* quo dicto vult innuere in ea regione futuros aliqnando magos,& phythones,quod per uerba quę sequuntur videtur confirmari, cum inquit: *& erit quasi phythonis de terra vox tua, & de humo eloquium tuum mussitabit*, Alii dicunt non hanc fuisse intentionem prophetę sed voluit innuere,quòd homines illius Ciuitatis obsessæ,erunt ita arefacti & extenuati,quòd ita exiliter & submisse loquentur, vt de humo eorum vox prodire videatur:nō enim inquit textus, quòd erit pythonis vox tua, sed quasi pythonis, quia.s. similis erit ei: quandoquidem pythones,& Negromantes,dū euocatis mortuis fundunt nonullas voces,& fingunt se animam è corporibus educere subtile quid ac tenue, & stridolum quidā vix musitant,quasi ipsa anima leniter, & è terra loquente,sic ait Cyrillus: aut postremo dicas, hunc voluisse innuere prophetam sensum,quòd tanta erit illius ciuitatis demissio,& abiectio, vt nè semel quidem hisceere audeat,aut vocē emittere,sed si quid effari voluerit potius mussitare cogatur.

Tex 3:

Ioan.3.

Circa hoc nomen Ariel tria sunt annotanda,primum quid nominis huius dictionis: deinde quid rei · postremo cur ea fuerit vsus propheta hoc loco, cum potuisset explicatius nominare rem de qua est locuturus, nempe Ciuitatem Ierusalem, cuius excidium (vt diximus) prēnunciare intendit.

Primum ergo quoad quid nominis huius dictionis, omnes quos ego vidi rim dicunt, hoc nomen esse compositum ex duabus dictionibus videlicet ex Ari, quod latinè interpretatur Leo, & ex (el) quòd interpretatur Deus siue fortis,ut idem sit dictu Ariel, quod leo Dei, siue leo fortis, aut fortitudo Dei. Quid autem secundum rem importet hoc nomen, sciendum aliud esse quod significat, & aliud esse quod denominat (ut scolastico more loquamur:) significat,enim primo altare holocaustorum

storum vt habes apud Ezech ca.43.ubi sic habet. *ipse autē Ariel quatuor cubitorū* & ab Ariel vsq. ad sursum, cornua quatuor, & Ariel duodecim cubitorum ni longitudine per duodecim cubitos latitudinis quadrangulatum æquis lateribus. vbi Nico. de Lyra. d. Superiorem partem altaris vocari Ariel eo quod in superficie est locus crematorius holocaustorum. Et sic pars illa deuorat illas carnes, siue adipes, sicut Leo fortis deuorat carnes, cum Ariel sit idē quod Leo fortis. Significat etiam homines bellicosos, ut habes 2. Reg. 23. vbi legitur Banaiam filium Ioiadē percussisse duos leones Moab, quod in Hebreo sic legitur, percussit duos Ariel Moab, ideſt duos ex præcipuis aulicis siue robustissimis seruis Moab est etiā Ariel cuiusdam viri Israelitæ ut habetur num. 26. Verumtamen hoc loco sumitur Ariel pro ciuitate Ierusalem, quē admodum clarē in principio huius capitis habetur, videlicet væ Ariel, Ariel Ciuitas quam expugnauit Dauid, vt sic posimus exponere particulam illam. Ariel erit mihi quasi Ariel, ideſt Ciuitas Ierusalem quę appellatur Ariel, vt supra declarauimus, erit mihi quasi Ariel, ideſt velut altare holocaustorum in quo mactantur animalia pro sacrificio, quod quidem repletur sanguine, & cadāueribus mortuorum, sic penè reducam ciuitatem meam Hyerosolymam q.d. Ego etiam ero mactatus, ideſt crucifixus in Ariel, ideſt in cruce tamquam in altare holocaustorum, & sic erit mihi quasi Ariel.

2 Reg. 23.

secūdū do

Postremò quęrebatur ob quam causam vocat Esaias hisce nominibus impropriis, & parum assuetis Ciuitatem Hyerusalem: superius etiam volens eius onus & grauamen describere, nominabat vallem visionis. Ego re uera huic dubio planè ignoro quid respondeam nisi dicamus hoc factum ab eo, vel ut lectoribus tædium amoueret diuersis appellationibus vt eus, vel fortasis vt ostenderet eius magnificentiam, & amplitudinem, quandoquidem tot egregiis titulis, & nominibus dignaretur Sed alii, alias fortè poterunt afferre rationes; nos autem hucusque nihil melius afferre potuimus, textum prosequamur. Inquit enim. *Tex. 4.*

Et erit sicut pulvis tenuis multitudo eorum tantum te, & sicut faucilla pertransiens, multitudo eorum, qui contra te prævaluerunt: erit que repente confestim. Non dubito hæc fore prædicta de his qui obsederunt Hyerusalem iuxtà literalem sensum quę postea secundum allegoriam alio referentur; nunc itaque propheta ciuitatis Hyerusalem futuram mox ruinam prædicit quòd indicauit cum dixit. Annus additus ad annum q.d. non multi anni præteribunt; citius quā iudicatis est futurū vestrū hoc excidium. Erit sicut pulvis tenuis, multitudo ventilantium tot innumerabilem fore multitudinem hostium, qui ad eius euersionem conuenient, & accurrent, quę pulueri tenui, & contritæ comparatur, quæ nullo modo potest numerari, quæq; etiam facilè dissipabitur, & perdetur.

Nec dubito quin hęc similitudo nobis deseruiet ad ostendendam, & describendam huius sæculi Principum consimilem quasi conditionem, quippe qui sunt veluti pulvis, quę facilè euanescit ac dispergitur, & in aerem quouis debili vento proiicitur, & eleuatur: dicuntur ventilātes, quia vexilla deferūt, quę facilè vento agitantur, & ipsiquoq; velut uentos circumaguntur, & cire ū agūt genē illā, & cribrare videntur. Et erit exercitus iste, uel multitudo eorum, qui contra te prævaluerunt, uelut faucilla transiens, quemadmodum enim faucilla tranſiens non potest numerari, neque ullo pacto detineri, sic & multitudo exercituum, & multo magis status, ac dominium ipsorum Principum quod quidem modicum durat. egregia quidem similitudo.

Et ne fortasis Iudæi putarent hoc excidium, vel numquam aut tarde admodum euenturum, subdit propheta & inquit, Eritque repente confestim. Vide quàm belle explicat propheta istius excidii propinquitatem, & celeritatem vsus duobus aduerbiis nulla penitus copula interiacente iidem prorsus significantibus, quo innuit hostium aduectum fore tam repentinum,

vt

ne nulla ferè interposita mora in eos ir A ne Vrbis. Fuit quoque terremotus in
uisse conspicatur et perinde est ac si die passionis Domini, quo concussum
dicamus admodum repente, uel citissi est templum. & Ianuę eius, quæ vix po
me, et sicut Paulus dicit 1 Thes terant claudi, vel aperiri à magna ho
Dies Domini sicut fur in nocte ita ue minum, multitudine, ex se ipsis fuerũt
niet: Cum enim dixerint pax, & secu apertæ. Fuere etiam auditę magnæ, &
ritas tunc repentinus superueniet inte horribiles voces Angeloru, & spirituũ
ritus, & sic erit inuasio Ciuitatis Hyeru dicentes. Migremus hinc. Apparuit
salem, sicut etiam in die iudicii 1 Thes quoque flamma ignis deuorans, & com
5. D. Hyero. dicit horum hostium exer burens Turres, domos, & Palatia, &
citum repẽte cõfessum ad euersionem multos quoque homines, qui circum
Ierusalem concessisse, quia in media pa B aderant. Vt narrat Iosep. de bello Iuda.
ce, subita sub Nerone bella consurre Qua re nobis demostratur non solum
xerunt, ita ut ludęi ex templo, & præ Deum qui est vltionum Dominus ex
ter omnem opinionem fuerint inuasi, ardescere, & commoueri aduersus
& uariis modis afflicti, & quemdmodũ impios verum, & elementa aucto
subditur. rem suum vindicabũt. iuxta illud plu
A Domino exercituum uisitabitur, ries à nobis adductum. Pugnabit orbis
in tonitruo, & commotione terræ, & terrarũ cõtra infestatos & alibi, armabit
Tex. 5. *uoce magna turbinis, & tempestatis, &* Deus creaturam ad ultionẽ impiorũ,
flamma ignis deuorantis. Per hæc verba Verum omnes istę persecutiones, & fla
ostendit propheta multitudinem, forti gella quę describit Esaias inuecta ad-
tudinem & crudelitatem exercitus ad- C uersus Iudæos euenient vnicuique no
uentantis aduersus Hyerusalem, id strum in die iudicii, nisi pœnitentiam
quod maxime contigit in obsidione fa egerimus, & præuenerimus Deum in
cta sub Tito, & Vespasiano, sub quibus confessione & aliis bonis operibus, pri
fuit certè visitata Ciuitas illa ea visita usquam ferat aduersus nos sententiam.
tione, quæ in malam partẽ accipi solet, Propterea sunt hæc à nobis diligenter
quatuor namq; modis fuit eiusmodi vi expendenda, & die, noctuq; mente
sitatio à Domino profecta. In tonitruo reuoluenda, scientes quod quæcunque
scilicet: in cõmotione terrę: Tertio in scripta sunt ad nostram doctrinam scri
voce magna turbinis, & tẽpestatis: quar pta sunt.
to & vltimo in flãma ignis. In tonitruo Sequitur Propheta qualis erit status,
quidem quoniam exercitus Romano- D & conditio eorum qui pugnabunt ad- Tex. 6.
rum irruens ex improuiso in ciuitatem uersus Ciuitatem Hyerusalem d. u.
& impetum faciens, fuit velut quod- *Et erit sicut somnium uisionis nocturnæ, multitudo omnium gentium, quæ dimicauerũt contra Ariel, & omnes qui molestauerunt & obsederunt, & praualuerunt aduersus eam &c.* Verè quidem scriptum Eccle. Eccl: 34.
dam tonitruum perterrefaciens omnes illius vrbis habitatores; similiter 34. Vana est spes & mendacium viro in
fuit similis eorum aduentus commo sensato, & somnia extollunt imprudẽ
tioni terræ, quia visa est quodammodo tes. Quidam existimant hoc vaticiniũ
nemine prorsus tale quid expectante. fore adductum contra eos, qui pugna
terra tota commoueri. Apparuit in uo uerunt contra ciuitatem Hyerusalem,
ce magna turbinis, & tempestatis, quo E & hoc allatum ad consolationem Iu
niam velut turbo è terra consurgens, dæorum, quorum verborum hic est sẽ
& tempestas desursum aduenies ma sus secundum horum existimationem;
gnam vocem id est strepitum, & sonũ quod videlicet hostes, quamquam ma
quendam horribilem emittunt, sic pe gno cum impetu sint accessuri, & con
nè fuit aduentus ipsorum hostium Po sumpturi omnia, nihil tamen efficient,
stremo in flamma ignis visitabitur hæc id quod de Assyriis iure quidem dici
Ciuitas, non quomodocunq; sed ignis posset, at de aliis exercitibus non ita;
deuorantis, & absumentis homines, &
cuncta quę offenderit. Dicunt aliqui
vera fuisse, tonitrua in expugnatio

Sed

hoc autem aliquibus contigisse opinâ
tur,quod scilicet nihil essent assecuti ,
quia sibi, & suis Dijs,ac Demonibus,&
non Deo victoriam omnem tribuerunt
Sed hæc eorum existimatio litteræ nõ
quadrat;hoc inquã vaticiniũ fit contra
eos , qui pugnauerunt aduersus Hyeru
salẽ,nisi hunc in modum,quod quãquã
hostes Iudæorum sint habituri victoriã
contra Iudæos,& cunctis eorum bonis
potituri,id tamen erit velut somnium
visionis nocturnæ,quoniã scilicet prin B
cipatus,& dominium eorum tandem
euanescet,nec diu durabit,et hac ratio
ne poterit aliqua Iudæis afferri consola
tio,quia solatium est miseris socios
habere pœnates. Dicunt alij;hæc ne
quaquam fore allata ad Iudæorum so
lamen, sed ad ostẽdendam potius inex
plebilem hostium cupiditatem aduer
sus eos, qui neque iacturæ ac detrimen
ti tantum poterant illis inferre, quod
nou fuerit uelut somnium ab eisdem C
hostibus existimatum,

Sed prior expositio mihi, re vera ma
gis satisfacit, ut scilicet dicamus om
nem victoriam , omne dominium,quã
tamcumque susceperint prædam , et
quàm maxima fuerint vsi crudelitate
aduersus Iudæos , vel Babylonii ,
aut quicunque alij, et postremò Ro
mani, ac deinde sequisimi Turcæ fuit
eis velut somnium in visione noctur
na : quomodo autem contingat dor
mientibus somnium, & quid conferat
duobus patentibus exemplis in cibo,
et potu ostendit hic Esaias.

Et sicut somniat esuriens , & comedit cum autem fuerit expergefactus vacua est anima eius: & sicut somniat sitiens , & bibit Tex.7.
& postquam fuerit expergefactus lassus ad huc sitit . & anima eius vacua est , sic erit multitudo omnium gentium quæ dimicauerunt contra montem Syon. Similitudo
ista somniantis facilé potest ad litterã
intelligi, quód sicut somnians expleta dormitione nihil reperit ex his quæ
dormiens somniabat se habere ,et pos
ri , sic quicumque militarunt contra
Hyerusalem,nihil tandem firmi, et sta
bilis habuere absoluta expugnatione,
præter quędam iocalia facilé consump
tibilia .Alij volunt eos ita modice fuis
se saturos. et contentos,vt rursus impu
gnare,et expugnare , ac absorbere uel
lent hanc ciuitatem. Verum hæc simi
litudo siue referatur ad cupiditatem mi
litum, siue ad solamen, et refrigerium
Ciuitatis Hyerusalem parum refert.
Hoc tamen uelim scias,quæcumque di
ximus euenisse his , qui dimicauerunt
contra Ariel,omninò euentura, et fre
quenter etiam euenisse aduersus eos,
qui militarunt contra Ecclesiam Chri
sti . Sic enim prædixit Esaias in fine
textus nuper expositi ; ita enim ait .
Quòd quemadmodum quis in somno
dicitur esurire,et comedere , sic etiam
sitire , et bibere:sed postquam fuerit ex
pergefactus adhuc sitit, et bibit,et ani
ma eius ideſt uita eius vacua est , nihil
inquàm habens eorum quæ in somnis
habere videbatur,sed ut uulgo dicitur,
si trouaua con le mani piene di Mosche
sic inquám erit multitudo omnium gẽ
tium, quæ dimicauerunt, et quæ post
hac dimicabunt contra montem Syon
ideſt contra Ecclesiam quæ (ut millies
dictum est) designatur per Syon. Quare
non audeant infideles,non audeant
Hæretici,neque homines maligni, et
animis peruersi infestare Ecclesiã Dei,
quoniam siquid aliquando fecisse uide
buntur,erit tandem uelut somnium .
Sequitur in Textu. *Obstupescite , & admiramini : fluctuate , et nascillate , inebriamini , & non à uino , mouemini , & non ebrietate* . D
Ita profectò habet textus noster : quã
quam alij aliorum interpretationem
sequuti , legant pro tempore futuro ui
delicet obstupescetis,& admirabimini,
fluctuabitis &c. Sed hoc mihi non est
curę, tametsi sensus esset lõge facilior
ut scilicet Propheta non præciperet.
quod ex se malum est uerum potius
quod futurum est prædiceret. At quo
niam ipse Dei spiritu aflatus. optimè præuidit quod futurum erat in Hę
breorum populo,& in eorum primatibus quod scilicet nequaquam erant credituri vaticiniis Prophetarum , neque
etiam intellecturi, tamquam Zelo ad
indignationem commotus, alloquitur Scribas, & Pharisęos , & quoscumque alios illius factionis homines
& inquit

& inquit Obstupescite, & admiramini. fluctuate, & vacillate, eo sanè modo quo nos indignati diceremus alicui viro cõtumaci, & incorrigibili, abi in malam crucem, recede à me sicut dixit Christus ipsi Petro, vade post me Sathana. *Matt. 16.*

Obstupescite igitur, ubi tamquam præsentes & velut res iam existeret, qua commotus eucit illos à se. d. obstupescite nunc, & velut confusi abite, prorsus ignari eorum, quę videtis, & auditis, extra vos ipsos exite, & ob tam mirabile factum suspensi ac dolentes estote (ob stupescere est attonitum fieri, & quodã modo insensibilem reddi) admiramini tamquam ignari tam grandis effectus, & mirabilium operum, quæ fecit ipse Deus in oculis vestris, ignari inquam estis & credere non vultis, & quamuis stupor sit admiratione longe grauior, & deterior hoc tamen loco admiratio notat aliquid maius: potest enim quis ex aliqua re nuper accidẽte satis obstupescere, & inde quærere causam Rei: At si quis post stuporem susceptum negligat causam effectus inquirere, & in ea ignoratione velit persistere admirari, dubio procul est multo magis culpãdus, quam qui tantum obstupescit. Sic etiam cum inquit. Fluctuate, & vacillate, i li nempe qui sunt inopes consilii, & oportuno remedio destituti fluctuare dicuntur, & vacillare, nunc quidem hunc, nunc illuc eorum cogitationes, & consilia dirigunt, sed frustra semper & perperam; Illi enim fluctuare dicuntur qui multitudine, & varietate negociorum, seu cogitationum ita perturbãtur, & agitantur, vt quid fieri expediat nequaquam percipiant, & qui sunt, vacillantes grandi laborant inconstantia et modo huc, modo illuc animum flectunt. *Inebriamini, inquit & non a vino mouemini, & non ebrietate.* Supra etiam si memores estis. diximus à pluribus causis aliquem inebriari præterquam à vino. Quidam enim vsque adeò suas opiniones, & fantasias diligunt, & sibi ipsis adiungunt, & quodam quasi modo copulant, vt nulla ratione, nullo consilio velint ab eis recedere: nec non & quidam ita honoris, & dignitatis obeundę cupiditatibus anhelant, vt nihil vnquam cogitent, nihil affectent, dere nulla alia loqui audiantur, nisi de modo, & ratione iusta, vel iniusta, qua illas assequi, vel auspicari valeant: isti ergo inebriantur, & non à vino, sed ab ingenti desiderio, & cupiditate rerũ, quæ animo versantur, mouentur, & non ab ebrietate, sed à multitudine, & confusione rerum, quæ illis occurrunt, & velut ebrii, & insensati, huc, atque illuc rapiuntur, & pertrahuntur, & hoc ideo quia *misceat vobis Dominus spiritum soporis, claudet oculos vestros, prophetas, & principes vestros, qui vident visiones operiet* Spiritum soporis illum esse existimo quo quis ita graui somno opprimitur, vt vix queat excitari, & cum fuerit excitatus, vel expergefactus velut attonitus, & penè mortuus appareat, sed quoniam aliqui textus legunt spiritum compunctionis. Et D Paulus Rom 11. sic etiam legit dicens dedit illis Deus spiritum compunctionis, oculos, ut non videant, & aures vt non audiant vsque in hodiernum diem, idcirco dicunt hũc spiritũ eũ esse, quia ita compungit cor conscientia male actorum, vt ferè exanimem reddat, et quandoque agnoscentes malum suum qui ita compunguntur ut agant pœnitentiam. dicantq; cum propheta. Conuersus sum in erumna mea dum configitur spina. *Rom. 11.*

Obstupescere quid.

Fluctuare & vacillare quomodo dicãtur

Quidam alii dicunt hunc spiritum compunctionis eum esse, quo quis, ita peccatis assuefit, & in eis inueterascit, vt quasi non possit nisi malũ operari instar eorum, qui puncti, & affixi vinculis, & clauis, ut nullo pacto se quæant dimoueri: sed quoniam D. Paulus in eum sensum qui mox dictus est accipit spiritum compunctionis, ideo omittantur aliorum sententiæ. Neque cuiquam mirum videatur nos tam accurate verba prophetarum expendere, & considerare, quoniam ut inquit D. Basilius, non solũ verba, & orationes, sed nulla est littera, aut Syllaba in sacris litteris quę careat mysterio. Claudet oculos vestros prophetas, & principes vestros qui vident visiones operiet. Volunt aliqui exponentes hanc secundam particulã dictam esse per appositionem, hoc est *D. Basilius.*

Domi-

Dominus claudet oculos vestros, qui sunt prophetę, et principes vestri, qui re uera sunt oculi, et duces populorum qui si forte fuerint cæci, una cum suis populis etiam cœcis infoueam cadent. Sed ego seorsum accipio istas particulas, quòd uidelicet Dominus claudet oculos vestros vt nequaquā uideatis, nec intelligatis quæ vestra referunt: et item operiet prophetas, et principes vestros qui vident visiones, quod si p prophetas, et principes Propheta intelligat veros prophetas, et principes probos, et approbatos operiet quidem Deus eos non ut ipsi nō uideant, sed quod eorum visiones ita uelabit, et tenebris, ac difficultatibus inuoluet, ne alij eas intelligant, et percipiant. At si per prophetas, et principes intelligat quoscunque sanctarum scripturarum interpretes, qui se mentiūtur esse prophetas, Deus illos operiet, ideſt excecabit ob eorum impietatem ne intelligant scriptūram, et ne Christum agnoscāt, sic et principes sacerdotum, qui gloriabantur se quęcunq; prophetarum uaticinia exquisite intelligere: sic exponit D. Cyrillus. Neq; fortasis est absonum, ut per principes intelligamus duces ac rectores populorum, quibus etiam quandoque cōcessum erat uisiones, et reuelationes à Deo habere. Sicut ergo qui opertum habent caput usq; ad humeros et collū nihil vident, sic uelamen positum ante oculos prophetarum et principum impedit, ne quicquam supernorum mysteriorum intelligāt, quamuis alioqui, nō sint extorres, aut expertos horum donorum, sed quandoque propter peccata populi principes, ac duces populorū præpediuntur, ac detinentur à spiritu Dei, neque subditorum utilitati expediunt agnoscere queant.

Sequitur. *Et erit uobis visio omnium sicut* Tex 9.
verba libri signati, quem cum dederint scientis litteras, dicēt legere istum: & ille respondebit non possum, Signatus est. enim Et dabitur liber nescienti litteras dicentur ei, lege: et respondebit nescio litteras. Et erit inquā uobis, uobis quidem scribis et pharisęis non tamen omnibus, et quibuscumque prophetis, ac doctoribus, uisio omnium sicut uerba libri signati, et clausi

In his duobus uersiculis hoc unum habetur, quòd liber. i. cognitio mysteriorum, et eorum quę sunt futura de Messia uenturo, de euersione, ac desolatione Iudæorum, nec non de uocatione gentium, et de suprema gloria Beatorum, tam his qui litteras sciunt, quàm qui ne sciunt, tam rudibus, quā eruditis erūt uelut libri signati, ideſt libri clausi, et sigillati, qui neque à doctis neque ab indoctis potest ullo pacto legi; Quibus uerbis tacitæ cuidam obiectioni Scribarum occurit propheta, qui quidē dicere potuisset, nihil eos morari, quòd eorum oculos claudat, et ꝓhibeat prophetis, et ducibus, ne Dei reuelationes habeāt quādoquidē habētē cōtinuè præmanib⁹ libros legis et oracula prophetarū, unde poterunt pro arbitrio, quæ illorū saluti cōueniant facilè perspicere, dicit itaq; propheta libros ōnes legis, et ꝓphetarum esse unum tātū. Vnus. n. liber (inquit Cyrillus) est tota scriptura diuinitus afflata, et ab uno sancto spiritu prodita; dicitur obsignata, quia nec sciens litteras, neq; etiā nesciens, nimirum borū, & sententiarū poterit adipisci, cum scriptum sit, et decantatum obscurentur oculi eorum ne uideant, et dorsum eorum semper incurua. Verū *Psal. 68.*
hic liber ita obsignatus, et clausus aperiri non poterit, neque legi nisi uenerit Leo de Tribu Iuda radix Dauid, qui aperiet librum, et soluet septem signacula eius: qui tandē uenit, et accepit de dextera sedentis in throno librum, & qui astabant cantabant canticum nouum dicentes. Dignus es Domine accipere librum, et aperire signacula eius. De hoc libro signato loquitur Euseb. Cæsar lib. 8. demon. Euang. cap. 2. d Quòd *Apoc. cap. 5.*
iste liber erat clausus et signatus, vbi claudebatur uisio, et propheria, sed Dominus noster uenit in hunc mundum, ut uaticinia quæ antea erant obscura, & quasi signo impresso clausa aperiret, et latius explicaret, quo tēpore suis discipulis aperuit sensū, ut intelligerēt scripturas, hoc est ꝓ d. Io. in Ap. Ecce uicit Leo de Tribu Iuda, et ipse aperuit sigilla libro apposita quæ sigilla, nihil aliud erāt nisi obscuritates ꝓphetarū quas cū bene notas haberet Esaias dixit fie *Euseb. Cesar. de demon. 8 ca 2.*

erunt

erũt verba hæc tàmquam verba libri si A gnati. Potest etiam dici iuxta aliorum interpretationem Christum venisse, non solum vt explicaret legem, & prophetas, verum vt eas adimpleret, & cõsumationem afferret. finis.n legis est Christus: Et ideo Signatus erat liber, quousq, ea quæ ibi scripta erant, & demandata, opere complerentur. Christus ergo aperuit librum: quia coepit facere, & docere. Christus Iesus non solum aperuit hunc librum Signatũ, sed B & ipse fuit eiusmodi liber, septem sigillis signatus, videlicet. Natiuitate; Circũcisione, Baptismi susceptione, miraculorum operatione, morte & sepultura, Resurrectione & in coelum ascẽsione. Et. D. Hiero. hoc loco notat quòd cũ magistri Iudæorum vsq; in hunc diem, neq. legere, & aperire signacula: & mysteria scripturarum pandere queãt, neq; Et populus indoctus, & ignarus legere possit, longe tñ leuius est imperitiam C fateri, quàm iactare prudentiam, & non posse scire quod dicitur; Scribæ ergo & Pharisei non intelligebant scripta prophetarum, quia noluerunt credere ipsi Christo, vt supra dictum est, nisi *Esa 7.* credideritis non intelligetis: Causa uero, qua duri erant ad credendum, primum erat eorum iactantia, & inanis gloria, qua de se magna presumentes *Iudæorum duritiei vn de processit.* impudenter dixerunt: Nos Moysi discipuli sumus. Nos scimus quia Moysi D locutus est Deus, hunc autem nescimꝰ vnde sit. Et quamquàm dixerit aliquã *Io: 8. cap.* do Deus. Ego sum lux mundi; dum lucem habetis ambulate in luce, ut non tenebræ vos comprehendant, nihilominus non crediderunt, neq; vlla ratione sunt facti meliores, neq. se ipsis sapientiores, sed duri magis, & præfra- *De qualitate & numero horũ lib.* cti postea effecti sunt. Taceo post hæc multa eorum scelera, & flagitia quibus impune scatebant, quippè quæ E *vide infra 3. ca. 34. huius operis.* intelligentiam Sanctarum scripturarum impediebant. Sequitur postea in textu.

Et dixit Dominus, eo quod appropinquat populus iste ore suo, & labijs suis glorificat *Tex. 10.* *me, cor autem eius longe est à me, & timuerunt me mandato hominum, & doctrinis.*

Nescio planè quorsum apponat hæc verba ipse propheta, nisi forte quò ostendat veram, & propriam causam euersionis, ac destructionis vniuersæ gentis Iudaicæ, præter pauca illas reliquias, quæ secundum electionem gratiæ, & per Dei misericordiã saluæ sunt factæ: Iudei nãq; mandatorum legis scientiã, ac profunditatẽ tenere se profitentes, in ore, ac lingua dumtaxat mãdata olim patrib⁹ descripta habẽtes hac una re se colere Deum, & timere existimabant, eorum autem que, præcipua Dei ore tradita erant, nihil omnino præseferebant, ac sequenbatur.

Et quamquam littera præsens uideatur, huius hypocrisis, aut temeritatis populum arguere, verũtñ existimandũ est Sacerdotes, & ministros templi priores. in eo diliquisse, & in causa quòd alii ĩteriores deliquerint omnino exitis se; qm̃ appropinquare Deo, & cultum exhibere, ei peculiare videtur esse ministrorũ templi: sic.n. habetur Leuit. 8. Ap *Leuit. 8.* propinquare fecit filios Aaron. Quod si timorem vllum, aut cultũ. siue religionis signũ erga me inquit Deus prę- setulerunt, non nisi mandato hominũ, & doctrinis pstiterunt, nõ ad prescriptum diuinæ legis, & ipsius Dei volũtatẽ: sic.n. dicit hoc loco Esaias, cuius testimonio vtitur Et Dñs nr̃ aduersus eos Matth. 15. d, Hipocrite, bene prophetauit de vobis Esaias. d. Populus hic la- *Matth. 15.* biis me honorat, cor autem eorũ lõge *Mar. 7.* est à me. Sine causa, hoc est absq; aliquo profectu colunt me, docentes doctrinas, & mandata hominum. Sed mirum quod D. Hyeronymus Exponens hanc auctoritatem dicit, Dominũ abusum esse hoc testimonio contra Phariseos in Euangelio Matthei, quasi verò perperam, & impropriæ; seu præter rationẽ testimoniũ illud Dñs adduxerit: abuti enim aliquo est impropriè, & male uti: Dicunt alıqui D. Hieronymũ per hoc, vocabulũ abusum, intellexisse rectè usũ, sicut qñq Cicero usus est Et hoc vocabulo abuti. i. præclare, & cõmode uti per figuram dictã chatacresim. Melius puto dicẽdũ D. Hieronymũ voluisse uti hoc vocabulo (abusus) q.d. accipere, uel trahere aliq̃ vocẽ, seu oronẽ in rẽ suã,

& ad

& ad propositū suum. Sic dicit dominū abusū esse verbis Esaię. Sed hoc omisso uideamus quid aliis senserīt sup his uerbis d.n. Aug. d. Dominū obcecasse Iudęos, ne res diuinas intelligerēt, quia colebāt eū labiis, corde autē nolebāt, p̄misi ergo inquit Deus, vt non saluarentur, permisi, ut qui non per errorem sed per malęuolentiam verum vocarēt falsum, permisi (inquam) ut qui intelligentes bonum fingebant se nō intelligere vt facerent quod est malum. vt uere neque intelligerent bonum: & quēadmodum d. Cyrillus non erat consentaneū

Cyrillus. cognitione scripturæ diuinitus inspirata eos ditari qui illam contemnebant.

Ireneus super eodem textu sic inquit. Verba legis enunciabāt Iudęi, sed erant sine charitate, & cōsequēter iniusti in Deū, & in proximos: docebāt doctrinas hominū i. traditiones p̄sbyterorū, quas ipsi finxerāt vt fruſtrarētur legē Dei, ne essent ei subiecti. id quod d. Paul. Ignorātes iustitiā Dei, & suā volentes statuere, iustitię Dei nō erāt subiecti Vnde subdit. *Ideo ecce ego addā vt admirationē factā populo huic miraculo grādi et stupēdo. Peribit sapientia a sapientibus eius*

Tex. 11. *et intellectus prudentiū eius abscōdetur.* Vbi nota q̄mō dicit tex. peribit sapiętia à sapiētibus ōnibus, sed à sapiētibus eius. i. à sapiētib⁹ istius gētis, & nationis stupidę, & peccatis inuolutę. & obtenebratę & hāc illis grauē iactură cōtingere dicit Paul. 1. ad Cor. ex ipso Deo vbi dicit. Perdā sapiētiā sapiētiū &c. vnde postea

1. Cor. 1. quęrit. Nōne stultā fecit Deus sapiētiā huius mūdi? cui q̄sito respōdēs inquit Quia in Dei sapiētia nō cognouit mundus per sapiētiā Deū, placuit Deo p stultitiā prædicationis saluos facere credētes: hoc est n. grande miraculū s. homines eminētis doctrinæ, ac sapientię tenui homines rudes. & indoctos, sic & ex hominibus indoctis, et rudibus fieri homines sapiētissimos. Nec mirū quia iā Xp̄s ipse apud Ioā. 9. dixit ī iudicū

Ioan. cap. 9. veni ī hūc mūdū, ut q̄ nō vidēt videāt & qvidēt cęci fiāt. Gētes nāq; visū receperūt, Israel autē est obcęcat⁹. Aduertēdum, autem (vt inquit D. Hyer.) q̄ De⁹

D. Hyero. nō est inimicus sapiētiæ, cū eius pater sit, & per quē est omnis in hominibus

A sapientia: sed Deus est inimicus sapientiæ populi, & prudentię Iudæorū. Aliquādo tamē vt Clemēs Alex. & Euseb. Cesar. vna cū D. Paul arbitrātur hic loqui Prophetā nō d sapiētia tm̄ quā p̄sumebāt Iudæi, sed de sapiētia hui⁹ mudi. Sed ut de nobis ipsis loquamur, cauēdū

B é ne eodē vitio laborem⁹ et nos, vt. s. labiis tm̄ honoremus Deū, corde verò lōgè sim⁹ ab eo. D. n. Chrysos. dicit. Quidā putāt sibi satis esse, si duos aut tres psa. *Chrysost.* d more recitēt de corde verò nō extuberare, aut delere cogitēt auaritiā, superbiā, ambitū, & cætera huiusmodi vitia, quę coinquimāt hominē. Sūt pleriq; ex nostris, q horarias p̄ces nūquā omittunt, sacrā Synaxim singulo quoq; die celebrāt, nec p̄termittūt quouis negocio frequētare Ecclesias, & alia piorūhominū exercere officia, animo tm̄ & corde retinēt pastiones, & odia, & difficiles admodū sūt in remittēdis iniuriis.

C Propterea cauēam⁹ ne de nobis cōqueratur Deus, nosq; veraciter incusēt, & dicat. Populus hic labiis me honorat, cor autē eius lōge est à me. Deinde uidēdū est quomodo, & quā ob causā Deus perdat sapiētiā sapientū, ut hoc loco dictū é. Cui dubio facilè potest respōderi p ea quæ dicta sūt, q̄nquidē Deus nō absolute perdit hominū sapiētiā cum oīs

D sapia à Dño Deo sit, sed eā tm̄ pdit sapiētiā, q̄rigit se, & extollit cōtra sapientiā Dei, q iuxtà doctrinā Paul. Apo) stultitia est apud mundū: quēadmodū, & sapiētia huius mūdi stultitia est apud Deū: nec dubiū quòd sapiētia qua gloriabātur Iudæi, & cui confidebāt, stultitia erat apud Deum. Postremo dubiū est de traditionibus, & mādatis hominū. nūquid omnia sint īdifferēctim reprobāda & reuicēda. Dicendū est q̄ nō, sed

E ea tm̄ quę nihil ī se diuinū habēt, neq, ex lege & institutis Dei pēdēt, quæq: nec pietatē, nec publicū bonū, & vtilitatē cōtinēt; sed d his seorsū infra tractabimus. Sequitur tex. *Va, qui profūdis estis corde, ut à Domino abscōdatis cōsiliū, quorū sūt in tenebris opera, & dicūt Quis uidet nos, & quis nouit nos?* Litera est plana vult. n propheta explicare causas suppliciorū, quæ sūt ventura super populū Iudaicū, quo Deus appareat iustus in om-

mibus operibus suis. & inquit in psona Domini loquens. Væ, qui profundi estis corde, homines qui putatis neminem scire, aut penetrare cogitationes vestras & putatis Deum latere consiliũ vestrũ, consiliũ, s, quo decreuistis tradere hominé iustũ, operire, & celare uirtutes & mirabilia eius attribuẽtes ea principi Demoniorũ & abscondere, ac obtegere resurrectioné filii Dei, corrũpere quærẽtes pecunia qui custodiebãt sepulchrũ; putabatis (īquã) hęc vestra cõsilia fore semper occulta, & nũquam in lucẽ proditura: cõsilia ergo vestra quæ abscondita fore putabatis a domino, & opera quæcunque uestra mala in tenebris erant, ideſt in obscuritate posita, aut potius ī tenebris, quia digna erãt tali præmio, & tali hospitio. Et dicunt. Quis videt nos, & quis nouit nos? O miseri infiẽtes, & cæci, q̃ finxit oculũ nõ cõsiderat, & qui plantauit aurem nõ audiet? *ps. 92.* forte putabatis, q̃ nullus hominũ uidet neq; vos nouit, propterea Deum nõ videre? & si nullus hominũ videat, Deus autem quem latere nihil potest, omnia videt, & omnia sunt nuda, & aperta oculis eius. Nouit ergo Deus cogitationes vestras, consilia vestra, & quicquid aduersus eum molimini, propterea subdit. *Peruersa est hęc uestra cogitatio quasi si lutum contra figulum cogitet, & dicat opus factori suo, non feciſti me, & figmentum dicat fictori suo, non intelligis.* q.d. quemadmodum nõ potest scamnũ aut lapis reductus ī aliquod opificiũ, vel opus, dicere factori suo, nõ feciſti me, nihil habes cõmune mecum, à te non pẽdeo, sic nos haudquaquã dicere possum⁹ ipsi Deo, nõ sũ opus tuũ, nõ sum factura tua, & cõsequẽter nos, & omnia nostra pẽdẽt á Deo, nec potest quicquã eius potẽtiã, atq; voluntatẽ subterfugere, neuè quicquã latere eius intellectũ, & sapiẽtiã, nã neq; figmẽtũ potest dicere fictori suo, nõ ītelligis. q.d. nõ sapis non me cognoscis, nihil abste habeo, & cõsequenter nihil eorũ quæ sunt in me tua refert, nec ad te spectat. quẽadmodũ ergo in rebus istis inanimatis credẽdũ est nullũ opus, aut nullũ effectum opponi posse, et contradicere factori suo, ita profectò sentiẽdũ est de quacũque creatura rationali respectu Dei: id, quod clarius declarat Apost. ad Rõ. ca. 9. cũ inquit. O homo, tu quis es, qui respondeas Deo? nũquid dicit figmentũ ei qui se finxit quid me feciſti? sic an nõ habet potestatẽ figulus luti ex eadẽ massa, facere aliquod vas ī honoré, aliud verò in cõtumeliã? Vnde & hic idẽ proph. ca. 45. videtur ī sinuare. d. Nũquid dicet lutũ figulo suo quid facis? & opus tuũ absq; manibus est? sensus ergo horũ verborũ est, q̃ ludæi, & quicũq; homines lõgissime fallũtur, & toto cęlo aberrãt, si existimãt se qcquã agere cõtra cõsilium Dei, & eius quoquo pacto volũtatẽ subducere & quẽadmodũ nõ potest vas ab artifice rationẽ expetere, cur se sic finxerit, sic nec ludæi, neq; quisq̃ hominũ potest cõqueri de Deo, neq; rationẽ exigere, cur sic me finxerit, & creauerit, cur. s. me uas ī honoré, illud verò ī cõtumeliam: ni si dicamus q̃ siquẽ reprobauerit, & dãnauerit suo id merito effecerit, siue rò saluũ, & ptiosũ reddiderit sua gratia id feciſſe credẽdũ ẽ. Vnde Aug. plurib⁹ ī locis sic dicit. Quos Deus castigat iustitia castigat, quos verò liberat, sua gratia liberat; q̃ nõ liberatur agnoscit debitũ, qui liberatur gratias agit; sic qui dãnatur nõ habet quid reprehẽdat, quia suo merito dãnatur. & Ambr. sic & ipse hũc locum interpretatur; Nã quẽadmodũ in potestate figuli est quale velit ex luto opus cõficere, vel honorificum, aut vile vel abiectũ, sic Deus ex massa, qua hominẽ creat, potest aliquẽ edere seruũ, aliquẽ verò liberũ, & magnũ. Vasa in oĩa vnius sũt substãtiæ, sed uolũtate auctoris differunt honore; sic & apud Deũ, sed hoc differunt figulus, & Deus, quia in figulo, vel opifice est sola voluntas & cõplacẽtia, in Deo vero uolũtas cum iustitia. Deinde ponit Esa. aliud signum, & stupẽdum quoddã miraculũ cõmutationis populorum, q̃. s. gẽtes ad lucẽ pueniẽt, siue deducẽtur, & ludæi qui erãt populi Dei, & qui soli sapiẽtes habebãt, in tenebris manebunt, & reiecti erunt a gratia Dei. id autẽ quibusdã methaphoricis locutionibus ostẽdit dicẽs. *Nõne adhuc in modico, & ẽn breue cõuertetur Libanus i Charmel, & Charmel in saltũ reputabitur?* Pro huius ītellectu breuiter scire debe-

Rom. cap 9.

Amb.

Tex. 11.

Libanus Charmel

debetis, Libanũ (sm̃ Cyrillũ) esse mõtẽ Phœnicię, cuius incolę erãt homines superstitiosissimi, dediti Idololatrię. Charmel autẽ erat mõs Iudeæ, & erat locus (ut superius quoq; dixisse meminimus) delitiosissim⁹, & significat hũc populũ Iudęorũ: dicit ergo. q̃ ī modico & ī breui. i. quã citissime, & multo prius quam putatis, fiet istacõ mutatio, siue cõuersio aut trãspositio q̃ Libanus qui est mons siluestris, & locus inaccessibilis, & receptaculũ ferarũ, ī Charmel, qui est locus fertilis, ac delitiosus cõuertetur, & è cõtra. quẽadmodũ si dicamus locũ aliquẽ vbi pulcherrimũ sit pomeriũ; pulcherrimis arboribus cõsitũ in locũ aliquẽ sterilẽ, & immundũ cõuertatur, quẽadmodũ facilè est reperire in variis locis, et ego pleraq; vidi eiusmodi sortẽ ptulisse & hoc est q̃ gentes quæ erãt steriles, & ĩmundæ appẽdẽt lucẽ, & veritatẽ euãgelicam, & Iudęi qui erant populus Dei & in lege enutriti, efficientur mancipia Diaboli, & forte multo peiores quã fuerint Idolatrę atq; id est in causa, q̃ q̃nq; Libanus, & cedri Libani cõmẽdãtur in scripturis, & accipiũtur p̃ Ciuitate Hyerusalẽ, & pro Israelitis, qñ .s. Charmel fuerit conuersus in Libanũ: hic tãdẽ videt miraculũ grãde & stupendum, qd admirationẽ, & stuporẽ addet, nõ solũ populo huic Iudaico, sed vniuerso orbi, & in sęculis omnibus superuenturis, de quo supra dixit ipse Deus, quia populus iste labiis tãtum me honorat, & corde, ac spiritu lõge abest à me, ideo subdidit. *Ecce ego Addã &c.* Primũ ergo miraculum fuit. perdã sapientiã sapiẽtum & prudentiã prudẽtiũ abscõdã; ita vȝ qui soli p̃ aliis sapiẽtes habebãtur, sint destituti õni rerũ cęlestiũ cognitione Alterũ q̃ uasa, quæ erãt cõfecta ī honorẽ, cõmutẽt in uasa contumeliæ. Tertiũ quoq; miraculũ est, Libanũ mutatũ in Charmelũ, Charmel in Libanũ; hoc est, populꝰ gẽtũ erit populꝰ Dei, populꝰ Deo gratus ac dilectus, populus autem Iudęorum reputabit̃ in saltũ .i. in locũ desertum opprobriosum, ac despectũ. Et hoc est q̃ paucis uerbis ĩnuebat propheta iuxtã tex. 70. Iterp qui sic habet. Ecce ego addã vt cõmutẽ populum istũ, & commutabo eos, mutatus est ergo populus Iudaicus & factus est cibus vulpium & immundorum spirituum. Mutatus est à recto sensu in mentẽ reprobã, à gloria in ignominiã, à fortitudine in infirmitatẽ, a sapiẽtia in stultitiã. Nec ibi tãtum hãc mirabilẽ rerum mutationẽ estuidere: sed frequẽterĩquo eũq; sęculo, & apud quascumq; gẽtes, et precipue in Vrbe Roma, qui prius erat alicuius seruus, eius domin⁹ efficit̃. & è cõtra. et qui uidit ac expertus fuit, testimonium phibuit, & testimonium eius est uerum. Sequitur tex. *Et audient in die illa surdi uerba libri, & de tenebris & caligine oculi cęcorũ uidebũt. Et addẽt mites in Domino lætitiã, & pauperes homines in sancto Israel exultabunt &c* Hoc certe est aliud ingens miraculum, præter ea quę mox enarrata sunt: Et hoc est illud q̃ Dominus iussit referri ad Io. Bap. cum audiisset in uinculis opera Christi. d. cæci uident, claudi ambulant, & surdi audiunt etc. Id profecto eueniet, et manifestum erit cunctis gentibus posteaquã fuerit facta ista cõuersio, seu permutatio de qua nunc dictum est. Audiẽt surdi uerba libri, qui olim erat clausus, et signatus, nec poterat legi, neque aperiri, audient inquã, surdi, quibus nondum prædicatum erat Euangelium, neque cœli misteria patefacta; audient quidem et intelligent, et dicto obedient. Et de tenebris peccatorum, et densa caligine ignorantię oculi cæcorum eruti, ac liberati videbunt. De tenebris inquit et caligine quo ostendat in quã profunda, et tetra ignorantia uersabantur Gentiles, cum tamen Iudęi lucem aliquã, quamuis perexiguam haberent, erant inquam gentes in tenebris, et caligine, quia ignorabãt propter peccata esse damnatum humanum genus, mortalitatẽ, corruptionem, omnẽq; uitę huius miseriã putabãt non esse supplicia culpę, sed cõditiones naturæ. at quãdo Christus uenit in hunc mundum, de tenebris nos vocauit in admirabile lumẽ suum, verumtamẽ dum in propria .i. in peculiarẽ gentẽ venit, non receperunt eum. d autẽ textus. et audient in die illa gloriosa, et tamdiu cum ingenti desiderio expectata, addent mites in Domino lætitiam, hoc est multipliciter lætabuntur

Matth. c ii.

bũtur,& gaudiũ sup gaudiũ habebunt, A
uoq; vnquã lętari desinent, aut desistẽt
obtãtã & tã magnã gratiã eis collatã
quã.s.digni erũt possidere terrã uiuen
tiũ:uxtã illud Matth.5.beati mites qm̃
ipsi possidebũt terrã, Mites illi dicunt
q̃ de se ipsis non præsumũt, nó extollũ
tur, humiliter colla submittũt,& Dei vo
lũtati libẽter obediũt & sm̃ Aug.li.2.d *Aug.li.2. de*
ser.Dom.in mõte Mites sũt qui cædũt *de ser.Dom.*
im̃pbitatibus,& nõ resistũt malo, sed
vincunt in bono malũ. *Et pauperes hom-* B
nes in sancto Israel exultabunt,exultabũt
inquã, in Domino in Christo Iesu lętã
buntur in cubilibus suis,hoc est in suis
mãsionibus,& nõ in alia re quapiã. Di-
cũtur isti pauperes pauperes inq̃ spiri-
tu,q nõ superbe sapiunt,neq; de suis me
ritis gloriantur,quorum tutelam, & p
fectionem præcipuam Deus perpetuo
habere videtur, & suæ pauptatis,& mo
piæ præmium est regnum cœlorũ, iux
tã illud Matth.5. Beati pauperes spiritu *Matth.5.*
qm̃ ipsorum est regnum cœlorũ:d.pa C
peres spiritu, nõ pauperes sũ corpus,
& de his qui diuitijs corporalibus indi-
gent,&rerum necessariarum patiuntur
inopiam, sed de pauperibus spiritu, &
de his omnibus,qui propter iustitiam,
ab aliis sunt oppressi. Possunt.n.quidã
sm̃ corpus pauperes esse, & nihil habe-
re, mentis tamen affectu diuites,et su-
perbi: quorum quidem nequaquam
est regnum cœlorum. Et potest quispi D
am multis opibus abundare, & tamen
esse pauper spiritu.i.humilis ac timẽs
Deum, & consequenter capax Regni
cœlorum. Dicuntur etiam Christi fide-
les pauperes,& egeni,quia reliquerunt
omnia propter Christum, & patiẽter fe
rũt omnia pp ipsum,de quibus nunc lo
quitur propheta ostendens eorum lęti
tiæ,& exultationis causam.d. *Quoniã de-* E
fecit qui prævalebat,consumatus est illusor
& vigilavit omnes, qui vigilabant
super iniquitatem, qui peccare faciebant
homines in verbo,& arguẽtem in porta sup
plantabant,& declinaverunt frustra justos.
Quoniam inquam defecit, qui mul-
tum prævalebat,propter eruos mites,
& pauperes potestis in Dño gaudere,et
exultare:quia re uera magna est lętitię
ratio,quando quis diu à potentiori op-
pressus eo tandem mortuo,aut uiribus
debilitato subleuatur. Nos.n.valde eru
ciamur à principe huius mundi, cuius
potestas multi super terram potest com
parari. At cum fuerit foras erectus,et ar
ma eius ablata,et spolia quibus confide
bat,destributa,nos erecti sumus,et libe
rati. Nec solum de principe tenebrarum
isthęc intelligi possunt,verumetiam de
ipsimet principibus sacerdotum,Scri-
barum,et Phariseorum qui suis lenoci
nijs ac blandimentis à vero Dei cultu
populum auertebant, quin vniuersus
populus Iudæorum olim prævalebat
aduersus Christum,et suos fideles:quan
doquidẽ vbiq; locorum eos insectabãt
cõuitijs lacessebant,et ut eos omninò
deprimerent,et opprimerent,nihil non
agebant: Defecit autem cum Christus
surrexit,et ascendit in cœlum,et cæpit
eius nomen diuulgari per orbem,tunc
.n.Christus omnium magister,et iudex
illorum uersutiam detexit,et eius,q an
tea prævalebat,magnopere ĩminuta est
potẽtia,et cõsumptus est illusor,hoc ẽ
ipse Demõ,qui Iludit mẽtes hominũ,
ac demẽrat. Aliq rex habent cõsumat⁹
esteq; ꝓualebat.i.munus suum finem ha
buit,iam pfectum est, cõsumatum est,
nihil ãplius iuris habet in nos, ipsi quo
q;prĩcipes sacerdotũ,et legisdoctores
q miseris hominib⁹ illudebant,et impo
nebant,uerũ legis sensũ puertentes,suc
cisi sunt oẽs,q vigilabãt sup iniquitatẽ,
deleti sũt oẽs,obtrũcatq; eorũ vires,q di
ligẽtes erãt sagaces,et studiosi ꝓpterã
dis iniqtatib⁹, neque suis satisfacerẽs
cupiditatibus quicq̃ operis omittebãt,
q ẽt peccare faciebãt homines ĩ verbo,
cũ sillud puertebãt,et aliud,palio sug
gerebant:nã cũ lex præcepisset honorã
dos esse parentes, illi sic docebant. Mu-
nus quodcũq; est ex me,tibi ꝓderit.pec
care faciebãt ĩ uerbo,quia.scũ blasphe
mabãt,et eos q credebãt verbũ esse Dei
filiũ,lesę maiestatis reos accusabãt,quĩ
mo arguebant ipsũ verbũ cũ diceret se
esse filiũ Dei,et tẽplũ esse destruẽdũ et
ĩ triduo reędificãdũ: Vel peccare facie
bãt ĩ verbo,quia cogebãt homines ad
ferendũ falsum testimoniũ cõtra Chri
stum cogebant quoq; iudices adferẽdã
sẽtẽtiã cõtra ipsum,et arguentem in

quo q;

quoque Iudices ad ferendam ſententiã contra ipſum, et arguẽtem in porta ſupplantabant, eum videlicet, qui publicè delinquentes arguebat, & uitia damnabat ipſi ſupplantabant, et ferè pedibus conculcabant, & pro nihilo eum haberi hominibus ſuadebant, contra quos Amos propheta teſtimonium affert. d. Odio habuerũt corripientem in porta, & delinquentem perfectè abominati ſunt. Chriſtus. n. Dominus noſter, & eius Apoſtoli fuerunt ii, qui in porta. i. palàm, in templo, in Synagoga, in uicis & plateis uitia reprehendebãt ſcribas, & Phariſeos arguebant. Sic. n. dicit Chriſtus apud Ioan, 18. ego palàm locutus ſum in mundo, ego ſemper docui in Synagoga et in tẽplo, quo omnes Iudæi conueniunt, et in occulto locutus ſum nihil: fuerunt. n. mille modis irriſi, ſupplantati, et deniq; crudeliter necati. Et tandem declinauerũt fruſtra à iuſto. i. in iuſtitiã, iniquitatem, & impietatẽ deflexerunt, & hoc quidem fruſtra. i. abſq; cauſa, abſq; ullo fructu, et utilitate quin potius cũ irreparabili eorũ detrimẽto putabant n. ſe aliquid premij fortaſsis cõſequuturos, ſi pp Ceſarẽ declinabant à iuſto. i. à Chriſto hoc eſt. n. nomẽ quod vocabunt eum. dominus iuſtus noſter, declinabant ergo ab eo, cum dicebant ei, noli dicere Rex ſum Iudeorum, nos. n. non habemus Regem niſi Ceſarem Sed miſeri, & pluſquã omnes infœlicis D fimi ſua ſpe ſunt fruſtrati. Et uide, ac enumera, quot mala, et incommoda ſunt humano generi allata, poſtquam defecit. qui prævalebat, primum quidẽ conſumatus eſt illuſor: Deinde ſuccisi ſunt omnes qui vigilabant ſuper iniquitatem, & qui peccare faciebant homines in verbo negantes verbum Dei etin cœlo ponentes os tuum. Poſtremo abraſi qui arguentem in porta ſupplantabant. Vnde ſequitur. *Propter hoc hæc dicit Dominus ad domum Iacob qui redemit Abraham, non modo confundetur Iacob, nec modo vultus eius erubeſcet, ſed cum uiderit filios ſuos opera manuũ mearũ i medio ſui ſanctificantes nomen meũ, & ſanctificabũt ſanctũ Iacob, et Deũ Iſrael prædicabunt, et ſcient errantes ſpiritu intellectum, et muſitatores diſcent legem.* Mihi

Amos. 5.

Tex. 14.

A hi videtur hoc loco Prophetam Dei tu telam aduerſus Iudæos conquerentes de diuinis promiſsionibus, factis ad Abraham et domui Iacob quod. ſ. eorum ſoboles perpetuo ſit duratura, et eorũ ſemen futurum ſicut arena maris, quæ præ multitudine numerari non poteſt. Cum tamẽ ex prophetarum vaticiniis proſpexerint gentes earũ promiſsionũ hæredes futuras. d. ergo Propheta. Ille Deus qui redemit Abrahã ab Idolatris B et eduxit eum de ur caldeorũ, is ille inquã faciet, et prouidebit, ne Iacob confundatur, nec vultus eius erubeſcat, quaſi fuerint Dei promiſsiones irritæ, et vanæ & ipſe populus Iacob fuerit à Deo deluſus, atq; deceptus; ſed tunc non modo. i. nõ eo tempore quo vaticinabatur Etaias, ſed poſtea cũ. ſ. affuerit ipſe Meſſias: tunc, inquã cum Iacob viderit filios ſuos non ſecundum carnẽ tantũ, ſed ſecundum ſpiritum opera manuũ Dei, C hoc eſt eius virtute in medio ſui, hoc eſt coram ipſis Iſraelitis. ſanctificantes nomen meum, et ſanctificabunt ſanctũ Iacob. i. Deũ ipſum qui ſanctificat domũ Iacob, et dicent et prædicabũt, ac indefeſſe laudabunt Deum Iſrael: quod. n Diſcipuli Chriſti, qui ex Iudæis ſecundũ carnẽ deſcendũt in medio nationis Iudeæ miracula edent, audacter prædicabunt euangeliũ, nulli dubium quod pleriq; Iudæorũ ſanctificabunt nomẽ D Dei, iuxta illud. Pater noſter qui es in cælis, ſanctificetur nomen tuũ, et prædicabũt Deũ Iſrael, ita quod qui prius ex Iudæis impie loquebantur de Chriſto temporis progreſsu videtes opera Chriſti, et Apoſtolorum qui Apoſtoli, et quorum miracula ſunt opera manuum Dei, cum videbunt orbẽ conuersũ, Idola cõtrita, gentium errorem ablatum, ſua peccata cognoſcent, ſuam impietatem fatebũtur, et deniq; ſanctificabunt E nomen Dei, et Deum Iſrael prædicabũt errantes ſpiritu hoc eſt gentes quę nullum certum numen habebant, ſed ſpiritu vagabãt, ciruibant, et errabãt, et ſcient intellectum, hoc eſt acquirent veram intelligentiam, et notitiam ueritatis: ut Muſitatores, hoc eſt, nebulones et Irriſores, qui omnia prophetarum vaticinia contemnebant diſcent legem,

& acquirent notitiam veritatis, ita ferè omnes exponunt hanc partem. vt .s. in his vltimis verbis quæ postremo loco selegimus, propheta primum loquatur de reliquiis Iudęorum, quæ aliquando saluabũtur; in fine autem huius particulæ sermo habeatur de conuersione gentium, imo nonnulli veteres totam hanc partem ad vocationem gentium volunt referri, cum in principio huius particulæ dicat, hæc dicit Dominus ad domum Iacob, qui redemit Abraham ideſt qui redemit populum gentium, qui benedictus est in semine Abraham qui est Christus, vnde Abraham est nominatus pater multarum gentium, pater nationum non vnius tãtum gentis, Ego autem non sum tanti, vt valeam redarguere, aut reiicere expositiones tantorum virorum. Sed quoniam vnicuiq; licet illud explicare, quod sentit, modo non sit contra fidem, et sanctę Ecclesię absolutam determinationem, Ego sũ A in hac sententia, ut hoc loco propheta vaticinetur primum de conuersione Iudæorum propter uerba quæ hic dicuntur, et sub his etiam subintelligere velit, & inferri vocationem gentium. Nec dubium quòd quidam ex Iudæis sunt, et fuerunt filij ipsius Abraham, et secũdum carnem, et secundum spiritum, & egressi pariter de domo Iacob: isti quidem prius errabant corde, in corde. n. et corde locuti sunt: at cum intrabit plenitudo gentium, tunc omnis Israel saluus erit, quod autem Iudæi pariter, et gentiles fuerint aliquando mussitatores, detractores nihil approbantes. quicquid audiunt vel legunt sugillantes, et murmuratores, ac illusores prophetarum, testis est Paul. epist. ad Titum cap. 2. d. Sunt enim multi inobedientes, naniloqui, et seductores, et maxime qui sunt ex circumcisione, ubi manifeste loquitur non solum de Gentibus uerum et de Iudæis. *Tit. cap. 2.*

CAPVT TRIGESIMVM

1. VAE filij desertores, dicit Dominus, ut faceretis cõsilium, et non ex me: & ordinemini telã, & non per spiritum meum, ut adderetis peccatum super peccatum qui ambulatis, ut descendatis in Aegyptum, & os meum non interrogastis, sperantes auxilium in fortitudine Pharaonis, & habentes fiduciam in vmbra Aegypti. Et erit vobis fortitudo Pharaonis in confusionẽ;
2. & fiducia vmbrae Aegypti in ignominiam. Erant enim in Tanis principes tui, & nuncij tui usque ad Hanes peruenerunt. Omnes confusi sunt super populo, qui eis prodesse non potuit: non fuerũ in auxilium, & in aliquam vtilitatem sed in confusionem, &
3. in opprobrium. Onus iumentorum Austri. In terra tribulationis, & angustia leaena, & Leo ex eis, nipera, & regulus volans portantes super humeros iumentorum diuitias suas, & super gibbum Camelorum Thesauros suos ad populum qui eis prodes-

se

se non poterit. Aegyptus enim frustra, & vane auxiliabitur:
ideo clamauit super hoc: superbia tantum est, quiescite. Nunc er
gò ingressus scribe ei super buxum, & in libro diligenter exara 4.
illud, & erit in die nouissimo in testimonium vsque in aeternum
Populus *n. ad iracundiā prouocans est, & filii mendaces, filij nolē*
tes audire legē Dei. Qui dicunt videntibus: Nolite videre & aspi 5.
cientibus nolite aspicere nobis ea, quae recta sunt: loquimini nobis
placentia, videte nobis errores. Auferte à meviā, declinate à me se
mitā, cesset à facie nostra sanctus Israel. Propterea *haec dicit sā*
ctus Israel: pro eo quod reprobastis verbum hoc, & speraſtis in 6.
calumnia, & in tumultu, & innixi estis super eo; propterea
erit vobis iniquitas haec sicut interruptio cadens, & requisi-
ta in muro excelso, quoniam subito dum non speratur, veniet
contritio eius. Et comminuetur sicut conteritur lagena, figuli
contritione perualida; & non inuenietur de fragmentis eius
testa in qua portetur igniculus de incendio, aut hauriatur pa
rum aquae de fouea. Quia *haec Dicit Dominus Deus sanctus Is-*
rael: si reuertamini, & quiescatis, salui eritis; in silentio, & 7.
in spe erit fortitudo vestra. Et noluistis: dixistis: Nequaquam
sed ad equos fugiemus: ideò fugietis. Et super veloces ascen- 8.
demus: ideò velociores erunt, qui persequentur vos. Millæ
homines à facie terroris vnius: & à facie terroris quinque fugie
tis, donec relinquamini quasi malus nauis in vertice montis,
& quasi signum super collem. Propterea *expectat Dominus, ut* 9.
misereatur vestri: & ideò exaltabitur parcens vobis: quia De
us iudicii Dominus: beati omnes qui expectant eum. Popolus
enim Syon habitabit in Hierusalem: plorās, nequaquā plorabis
miserās miserebitur tui: & ad vocem clamoris tui statim, ut au
dierit, respondebit tibi: Et dabit vobis Dominus panem ar-
ctum, & aquam breuem: & non faciet auolare à te vltra
doctorem tuum: & erunt oculi tui videntes praeceptorem tuum.
Et aures tuae audient verbum post tergum monentis: Haec est
uia, ambulate in ea: & non declinetis neq; ad dexterā neq; ad si
nistram. Et contaminabis laminas sculptilium argenti tui, &
vestimentum coflatilis auri tui, & dispergis ea sicut immun-
ditiam menstruatae. Egredere *dices ei, Et dabitur pluuia semi-*
ni tuo vbicumque seminaueris in terra; & panis frugum terrae 01.

erit vberrimus, & pinguis. pascetur in possessione tua in
11. die illo agnus spatiose; & tauri tui & pulli asinorum, qui ope
rantur terram commistum migma comedent sicut in area
12. ventilatum est. Et erunt super omnem montem excelsum,
& super omnem collem eleuatum riui currentium aquarum
in die interfectionis multorum cum ceciderint turres. Et
erit lux lunae sicut lux solis, & lux solis erit septempliciter
sicut lux septem dierum in die qua alligauerit Dominus vulnus
populi sui, & percussarum plagae eius sanauerit. Ecce nomen Do
13. mini uenit de lõginquo, ardens furor eius, & grauis ad portãdũ
labia eius repleta sunt indignatione, & lĩgua eius quasi ignis de
norãs, spiritus eius velut torrens inundans vsq; ad mediũ colli ad
perdẽdas gẽtes in nihilũ, & frenũ erroris, quod erat in maxillis
populorum. Canticum erit uobis sicut nox sanctificatae sollemni
tatis, & laetitia cordis, sicut qui pergit cum tibia ut intret in mõ
tem Domini ad fortẽ Israel. Et auditam faciet Dominus gloriã
uocis suae, & terrorem brachij sui, ostendet in comminatio
ne furoris, & flamma ignis deuorantis, allidet in turbine, & in
tapide grandinis. A uoce enim Domini pauebit Assur
14. uirga percussus. Et erit transitus virgae fundatus
quam requiescere faciet Dominus super eum in
tympanis, & cytharis; & in bellis praeci
puis expugnabit eos. Præparata est
15. enim ab heri Tophet, á rege
praeparata, profunda,
& dilatata Nu-
trimenta ei
us, ignis,
& lingua multa; fla-
tus Dominus sicut
torrens sulphu
ris succen-
dens eã.

EXPLA-

EXPLANATIO IN TRIGESIMVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Tex.1. *VAe filij desertores, dicit dominus, ut faceretis consilium, & non ex me, & ordiremini telam, & non per spiritum meum.*

INTENTIO pro A phetę in præsenti capite pspicua est, et satis manifesta quod attinet ad primam partem. In 2. verò consolatur: Et multa prædicit ac pollicetur. Prius ergo minatur et prædicit graues iacturas, & magnas calamitates ijs omnibus euenturas, qui spræto Dei consilio, & fauore in ullis creaturis fiduciam con- B stituunt: Et quoniam sensus iste spiritualis, et verus alicui rei iam factæ, aut aliquando efficiendæ innititur; propterea sciendum varias in hoc fore opiniones expositorum: Constat enim explano literæ intellectu Prophetam contra Iudæos hoc in loco acriter inuehi, qui negletto, et post habito prophetarum consilio in maximis periculis constituti ad Aegyptios confugerunt. Sed quo tempore, et ob quã causſam C istud contigerit variæ sunt opiniones.

D. Hieronymus. D Hieronymus opinatur Esaiam loqui aduersus paucos illos quipost captiuitatem Babyloniçam interfecto Godolia, qui fuit à rege Nabuchodonosor suffectus in regem super his qui remanserunt in Iudæa, pro securitate Caldeorum, nec & ipsi propter illud facinus essent trucidati, aut in captiuitatem adducti, in Aegyptum confugere decreuerunt, & quod hoc loco prædicit Esaiaſ, contigit post centum quinquaginta annos, quo tempore fuit Ieremias, qui hoc ipsum fuit vaticinatus, vt facile est videre à cap. 41. inclusiuè usq; ad 46. itidem inclusiuè. Quidam alij existimant prophetam aduersus Oseam regem Israel verba facere; quippequi fertur misisse nuncios ad regem Aegypti, vt ferret ei suppetias aduersus regem Assyriorum, cui singulo quoq; anno tributum præbere cogebatur, à quo magnopere liberari cupiebat, & hac ratione mouentur; quia nuncij quorum meminit in hoc cap. missi à rege Israel, absq; vllo impedimento peruenerunt vsq; ad Hanes. Qui autem metu Caldeorum, ne.s. ab eis mali quicquam paterentur exules & effugitiui recesserunt, non tamquam tuti; & pacifici ibi moraturi sunt eò profecti cuius rei historia habetur 4. Reg. 17. Verum hæc ratio non cogit hanc opinionem esse omnino veram. Non enim cogimur ex hoc textu hos nuncios de quo hic loquitur Esaias, asserere eos fuisse quos legimus fuisse missos ab Osea ad Sua regem Aegypti. Propterea dicunt alij, Esaiam loqui, & vehementer indignari aduersus eos, qui sub rege Sedechia voluerunt rebellare aduersus regẽ Nabuchodonosor, nixi auxilio, & subsidio regis Aegypti, de quare habes historiam apud Hierem. cap. 37. Cyrillus *Cyrillus.* autem putat hoc dictum à propheta, quoniam denunciato bello, & pugna; & Rege Assyriorum contra Iudæos arma mouente, ipsi confugerunt ad Ae- D gyptios, eorumq; opem imploraruntcum longè melius illis cõtulisset, Deũ placare, & à sceleribus quibus Deum offenderant abstinere, & protinus ad meliora se conuertere: bona quidem,

&

& recta est huius opinio, sed non liquet de quo bello Assyriorum propheta fuerit locutus, neuè quo tempore istud contigerit: Idcirco, vt tutius procedamus à sententia D. Hier. existimo non esse recedendum. Hoc tamen supposito, quod de quocunq; Iudæorum errato, seu defectione loquatur Esaias, suú hoc vaticinium referatur ad illud tempus, quo peruersi, & pertinaces Iudæi à Christo domino defecerunt, & aduersus ipsum consilium attulerunt dicentes. Quid facimus quia hic homo multa signa facit. Si dimittimus eum sic; venient Romani, & tollent locum nostrum, & gentem. Vbi quidam ex his qui erat Pōtifex anni illius sententiam tulit d. Expedit vnum hominem mori pro populo, et non tota gens pereat; hoc est illud consilium, de quo loquebatur Deus Gen cap. 49, d. In consilium eorum non veniat anima mea. Hoc est cōsilium de quo loquitur Ezechiel. 11. cap. d. fili hominis hi sunt viri, qui cogitant iniquitatem, & tractant consilium pessimum in vrbe ista dicentes &c. non igitur sine causa dicit Esaias aduersus eos expersona domini d Væ filii defertores (hoc est) filii rebelles, apostatę, ac perduelles, & domini, & creatoris vestri proditores. Væ igitur uobis ut faceretis consilium & non ex me i. non exuoluntate mea aut me sciente, seu consulto, vel accersito, aut præter, & contra edictum meum, & in quo nullam partem habeo: feciſtis inquam cōsilium in quo decreuiſtis occidere virum, & vestra in voluntate murum suffodiſtis; & ordiremini telam & non per spiritum meum, quod nihil est aliud, quam ex vobis ipsis, & ex genio vestro aliquid moliri, & pertractare & non per spiritum meum, sed iuxtà spiritum & voluntatem propriam: priuata commoda tantum præ oculis habētes, & de Dei bonitate ac potentia, nihil omnino præsumentes: id quod agentes euenit *ut adderetis peccatum super peccatum* Vbi nota quod illa dictio, vt, non est (vt reor) capienda quasi notet causam, sed potius vt rei effectum, & consecutionem dicit; namq; uero non est simile, ut Iudæi, Domini consilium præterirent ob eam causam, ut adderent peccatum super peccatum, sed ex eo quod non ex Deo consilium inibant, peccatum super peccatum additum fuit. Potest etiam dici quoniā frequenter vnum peccatum est causa, & origo alterius, quòd Dei cōtemptus causa esset, ut aliud peccatum perpetrarent & peccatis peccata adderent. Super quo quidam exponentes dicūt, hac ratione eos peccatum super peccatum addidiſſe, quia .ſ. primo peccarunt de Deo diffidentes, deinde in humano auxilio collocantes fiduciam, Alii, peccatum super peccatum addiderunt, quoniam multa scelera antea pepetrarunt per quæ Deo permittente ad idolatriā se contulerunt, & ij sunt qui blanditiis peccatorū attracti, se conuertunt ad fabulas & doctrinas hęreticorum. Sed melius est ad Christi tempora eiusmodi vaticinium referendo, quòd peccatum supra peccatum addidere, quia primum interfecerunt Sāctos prophetas, qui vt aliquos fructus ex eis colligerēt missi erant: Deinde in ipsum patrem familias, & hæredem manus iniecerūt; neq: solum peccatum supra hoc peccatum occidendo Christum addidere; verum etiam pactum cum custodibus pecunia corruptios iniere, vt dicerēt Christum noctu ab Apostolis fuisse suffuratum: neq; id solum, sed et Apostolos eius, & quoscūq; fideles sunt prosecuti, sic itaq; patet quo nā pactopeccatū sup peccatū addidere. Deinde sequitur, & explicat illud, in quo maxime conquerebatur Deus, & diuinæ eius maiestati summopere displicebat. d. *Vos qui ambulatis ut descendatis in Aegyptum, & os meum non interrogastis, sperantes auxiliū in fortitudine Pharaonis, & habentes fiduciam in umbra Aegypti.* Vos qui ambulatis qui iam aggressi estis iter, qui properatis ut descendatis in Aegyptum, & vates, & prophetas meos per quorū ora mentem meam aperio, & notifico non interrogastis, neq. consuluistis: & quāquam aliquem ex prophetis meis consulueritis vtpotè Hieremiam proph: longe tamen secus atq; ipse præceperit voluistis efficere, sperantes auxilium in fortitudine Pharaonis, existimantes

Gen. 49. Ezech. cap. 11.

Filij defectores: per quos nonnulli intelligūt clandestinales qui ob leuē causam, & inanem fiduciā recedunt à cl. nostro, & sic proprie dicuntur defectores, & apostatæ.

Peccatū addere peccato

mantes, & pro comperto habentes illius uirtutem, & potentiam vobis omnino suffragaturam, quod cum multo aliter fuerit euenturum, propterea dicit. Habentes fiduciam in vmbra Egypti. Id quod clarius declarat per verba sequentia, cum inquit. *Et erit uobis confundo Pharaonis in confusionem, & fiducia umbra egyptiæ in ignominiam*: quandoquidem Aegyptii non solum eos nó iuuarunt, sed deriserunt potius, & velut timidos, & imbelles iudicarunt. Præterea quod & ipsi Aegyptij fuerũt ab Assyrijs, atq; etiam a Caldeis postea deuicti, & spoliati; melius ergo erat Iudæis sperare in domino, quàm confidere in homine, & ponere carnem brachium suum. Notat hic D. Hier. q̃ Esaias bis meminit fortitudinis Pharaonis, ut scilicet per hanc repetitionem voluerit innuere maximam, & formidabilem ipsius virtutem, & potentiam vt sic magis ostenderet nullam esse tã grandem fortitudinem, quæ possit resistere diuinæ voluntati. iuxta illud psa. Quis similis tui in fortibus Domine terribilis &c.

A B C

Digressio de vmbra super caput 30. Esaiae.

CVm in hoc capite 30. insurgat propheta, & coarguat Iudæos, quia spreto Dei consilio omnem spem suam in fortitudine, & potentia Regis Aegypti constituerunt, dicens ex persona Dei: vos os meum non interrogastis, habentes fiduciam in Vmbra Aegypti, & in fortitudine Pharaonis. Mihi satis congruum esse videtur, ut de ratione, & qualitate, multiplicique significatione ipsius vmbræ latius aliquid dicamus, quandoquidem hæc uox (umbra) non semper in malam, sed in bonam quandoque partem sumatur. Præscire itaque oportet quid sit vmbra quid conferat, quos effectus producat, & quam uarias habeat significationes.

D E

De primo dicimus vmbram non esse corpus aliquod solidum, per manens, aut stabile, neque ullam habere existentiam; sed (vt dicunt quidam) est fluxus quidam tenebricosus, non autem tenebra, quia hæc differt ab umbra, quoniam vmbra requirit alicuius luminis, super aliquod corpus opacum incidentis præsentiam, tenebra verò nequaquam, sed omnem luminis carẽtiam poscit, & significat. Quandoque verò pro eodem accipiuntur tenebra, & vmbra, sed cum additione, ut dicatur vmbra mortis. Sicut habemus in Cant. Zach. Lucæ primo, et ps. 87. posuerunt me in lacu inferiori, in tenebrobs, & umbra mortis. Vbi quid per vmbram mortis propriè, et verè intelligatur paulo post dicemus. Vmbra igitur, cum causetur à lumine solis, et Lunæ, & vterque istorum Planetarũ semper moueatur et sit in continuo motu; vmbra quoque non eodem in loco perpetuò manet, sed ad motum illorum, corporum transit et ipsa, ac mouetur, Beatus Aug. super psal. 62. d. et ipse vmbram causari á corpore opaco, et lumine: unde quandiu corpus illud manet circunfusum lumine solis, aut lunę. ipsa quoque manet. Philosophi tamen, vt Auerroes in libro destructionum. disp. 3. in solutione 2. dubii aduersus Algazelem, negat umbram causari à corpore, nisi impropriè, et abusiuè, quoniam corpus non est separatũ ab ea, agens verò separatur ab eo cuius est agens, hoc est ab effectu, vel à re acta. Homo uerò, et quodcunque aliud corpus opacũ, nõ separatur ab umbra. Sed ego existimarẽ posse dici corpª nõ agẽs propriũ, et immediatũ ipsius vmbrę, sed potiª esse cãm sine qua nõ: ita quod posito corpore, necessario fluat, et emanet ipsa umbra. Verũ quæ propriè fuerit mens Auer. non potest facilè percipi, quoniam (ut rectè inquit Suessanus) in expositione illius loci, locutiones Arabicæ sunt adeò difficiles, et obscurę, ut uix intelligi possint. Sed quicquid sit de hac Auer. sententia, satis constat à corporibus opacis, lumine circumfusis, vmbras emanare, quę quidem umbræ, quid conferant, vel quos effectus producant, non est difficilè perspicere. Constat enim umbrã quandoque protegere, & defendere corpora animata, & quandoque etiam

Auer. in libro destructionum.

Vmbra quid.

inanima-

inanimata ab æstu solis, & nimio calore concussa. Solet etiam quandoque refrigerare, & consolari, dum quis est ab itinere fessus, & defatigatus: non nunquam verò infrigidat, & tepefacit. Reperitur etiam quandoque umbra quidquam aliud referre, ac representare, seù designare, quamquam nihil ultra videatur vtilitatis afferre corporibus adiacentibus.

Dicitur etiam vmbra quandoque decipere, & pretereuntes fallere, dum videntes vmbrā aliquam existimamus ibi aliquid subesse, vel substitere, & tamen nihil horum est: & quemadmodū affirmāt aliqui plerumque videtur umbra alicuius corporis, non tamen videtur corpus, cuius est vmbra. Vnde nō ab re dixit Ar. 5. meth. tex. 34. Vmbras (videlicet) picturas, & somnia esse admodum falsa, quatenus non subsunt res, quarum habent similitudinem. Est & alius effectus ipsius vmbrę nequaquā silentio prætereundus. quòd scilicet nū solum protegit, & defendit ab æstu solis, & refrigerat: sed quandoque ita fouet, & reficit adeuntes, ut nunquam inde cupiant amoueri, sed perpetuò sub ea degere, & quiescere. Et quemadmodum tot varios habet effectus, ita etiā varias habet significationes. Quod quidem vmbra protegat, & defendat non solum ab æstu solis, verum ab æruinis, et laboribus, quæ vehementer hominem exruciant testis est Elias 3. Reg. 19. qui fugiens minas Iezabelis perrexit in desertum iter vnius diei: cumque veniſſet, & sederet subter vnā Iuniperum, petiuit animæ suæ ut moreretur. Similiter legimus de Iona, cap. 3. cum fugeret à facie domini fecit sibi met vmbraculum, et sedebat subter illud in vmbra, donec uideret, quid accideret Ciuitati: et post pauca legitur q̄ Deus præparauit hederam, quæ ascenderet super caput Ionæ, ut esset umbra super caput eius, et protegeret eum.

Cum igitur umbra producat hunc effectum, et conferat hoc bonum, cōuenienter significat etiam protectionē, fauorem, et subsidium, quòd quisquam in alio cōstituit, vel in se ipso; qui enim bonum omne in se ipso cōstituit, ut refert Esaias de Assur. cap. 10. aut in quauis creatura plurimum quidem fallitur, et decipit, contra quos loquitur Salomon Sap. 5. d. Quid nobis profuit superbia, aut diuitiarum iactantia? transierunt omnia sicut vmbra. De hac eadem vmbra loquitur hoc loco Esaias cum inquit, reprehendens iudæos, ex persona Dei. Os meum non interrogastis, habentes fiduciam in vmbra Aegypti. Et Dauid psal. 145. Nolite confidere in principibus, neque in filijs hominum, in quibus non est salus. Ergo in solo Deo nobis omnibus est confidendum: propterea dicebat etiā Dauid. Sub umbra alarum tuarum protege me, à facie impiorum qui me afflixerunt. Et alibi. In vmbra alarum tuarum sperabo, donec transeat iniquitas. Hoc est verum tutamen, hoc est nostrum refugium, sub hac vmbra nos quiescere, et dormitare debemus. Qui verò sub umbra huius mundi delitescunt, et conquiescere cupiunt, sunt homines crimi nosi, impudentes, elati, et multis sceleribus obnoxij. De quibus loquebatur Salomon sap. 15. Sic in errorem induxit nos mala artis cogitatio, et umbra picturæ. Vita etiam hæc mortalis, et mundana, est etiam vmbra, in qua non est confidendum: De qua Dauid. Homo vanitati similis factus est, dies eius sicut umbra prætereunt 143. et alibi. Dies mei sicut umbra declinauerunt, et ego sicut fœnum arui. 101. Prętereamus hanc vmbram, et accedamus ad eam, sub qua uerè protegi, et defendi poterimus ab omnibus angustiis, et afflictionib⁹, ab his qui nos oppugnāt. Vmbra ergo dū significat protectionē, qualis est protectio; talis est umbra, et eo modo est capienda, ut si queramus et prœcemur esse, et viuere sub Dei protectione vmbra in bonam partem sumitur, si secus in malam. Quemadmodum ergo vmbra dicitur protegere ab æstu, et calore solis, et ab angustijs, et afflictionibus, quę quādoque nostris corporibus grauem afferunt molestiā, et passionem; sic etiam nos interdum ab itinere et labore fessos, et fatigatos, refrigerare solet, et ab æstu, et calore

Aristot. 5. meth. tex. 34.

3. Reg. 19.

Dauid psal. 145.

psal. 16.

psal. 56.

solis

solis corporei recreare. Hęc quidem A vmbra quæ nos refrigerat ab æstu caloris interni, & tentationum mundi, carnis, & Diaboli, nihil est aliud nisi gratia, & fauor spiritus sancti, qui nos tuetur ab huiusmodi caloribus. De qua vmbra loquitur Esaias cap. 32. dum inquit. Et erit vir, qui absconditur à vento, & celat se à tempestate, sicut ri ut aquarum in situ, & vmbra petræ pro minentis in terra deserta. Hæc vmbra
Aug. ps. 67. iuxta D. Aug. ps. 67 fuit spiritus sanctus, qui obumbrauit Beatam Virginem, ut non carnaliter concupiscendo, sed spiritualiter credendo conciperet filium Dei, & quoniam vmbra causatur à lumine, & corpore, homo accessit Deo, tanquam corporis lumini, & credentes in eum umbra protectionis operuit. Et quia diximus vmbram quandoque corpora nostra tepefacere, & infrigidare, quod quidem contingit dum quis degit sub vmbra arborum, pe C nes aquas existentium, & præsertim vbi sunt paludes aquarum; sic etiam mystice loquendo datur vmbra qua remittimus calorem charitatis, & frigescimus, & variis peccatorum generibus inquinamur. Sicut etiam dixit sal
Matth. 24. uator noster Matth. 24. quòd abundabit iniquitas, & refrigesceet charitas multorum. De hac umbra locutus est
Iob. 40. Iob. cap. 40. cum dixit, de ipso Beemoth, qui dormit sub vmbra ī secreto D calami, & in locis humentibus. Quę
Greg. 33. mor. cap. 3. omnia D. Gregorius libro Moral. 33. cap. 3. refert ad ipsum Demenem, & ad eos qui sunt membra eius. Dicit enim quòd dormit sub vmbra in secreto calami, ideſt in illorum cordibus, qui intus ut calami sunt charitate, & pietate vacui, foris autem per quandā uirtutis speciem apparere niruntur: quiescit etiam in locis humētibus quoniam loca humida (inquit ipse cap. 5. E eiusdem libri) sunt mentes hominum terrenorum, quas humor carnalis concupiscentiæ replet, & fluidas reddit. Vnde duo sunt uitia quę humanogene ri immaniter dominantur, unum spiritus, aliud carnis. Elatio namque ut hypocrisis, & superbia spiritum erigit, Luxuria carnem corrumpit. Sub hac vmbra delituit Adam, & quieuit quando post peccatum perpetratum inter ar bores paradisi ad auram post meridiē absconsus iacebat, ut habetur Gen. 3. *Gen. 3.* Aura enim illa dicit Greg. frigida potius, quam calida erat, quia post meridiem. Vmbra igitur quandoque infrigidat, & hac ratione fugienda potius, quam appræhendenda esse videtur.

Dicitur etiam communiter umbrā aliquid repræsentare, seù indicare. Certum est enim, & omnibus manifestum dum aliquanto eminus inspicimus aliquam vmbram, mox conijcimus ibi, vel propè esse aliquod corpus, siuè hominis, siuè cuiusuis alterius animalis, quod deinceps nihil esse quod putabamus. Hac ratione dicimus legem veterem umbram fuisse futurorū bonorum, ut dicit Apostolus ad Hæbreos, 10. videlicet. Vmbram habet *Hęb. 10.* lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum; vbi notat D. Aug: quòd licet vmbræ transeant, non tamen ea quæ figurant, & repræsentant transire dicuntur. Est ergo lex uetus vmbra quædam nouę legis. Est & alius effectus quem facere vmbrā nos quandoque perspeximus, quòd scilicet nonnumquam decipit, & fallit. Videmus enim quandoque aliquam vmbram penes quā existimamus aliquid esse, rerumtamen non id quod credimus, & imaginamur, sed longè quid aliud, ac diuersum existit. Huius rei exemplum habemus libro Iudicū cap. 9. vbi dixit quidam. Vmbras mō *Iud. 9.* tium uides, quasi capita hominum, & hoc errore deceperis. Videbat enim umbras è montibus deductas, & existimabat eas referre capita hominum. Sic etiam diximus supra ex sententia Arist: 5. Meth. Vmbras, picturas, & Somnia esse falsa. Et fortassis Arist: per vmbras intelligebat spiritus quosdam, qui sub quadam umbra loquebantur, & dabant responsa; quæ velut sacri lega sacramenta detestabatur Aug: ut ut ipse dicit libro 10. confessionum cap 35. Per eiusmodi genus vmbrarū designantur, & referūtur homines fraudulenti, mendaces, & hypochritę. qui habent speciē quandam pietatis, fidei,

&re-

& religionis, at reuera sunt subdoli, fal A laces, & impii, speciem tantum huma nitatis, & sanctitatis habentes. Veritatem autem omnem abnegãtes, & sũt ex eorum numero, qui dormiunt in secreto calami.

Postremo loco (ut memoriæ tenacius infigatur) volumus hic apponere vltimum, & præstantissimum quem facit vmbra effectum, quòd scilicet nos tandem fouet, & reficit, & plenè recreat, consolidat, & confortat: sub qua B perpetuo manere, & ad quam celeriter confugere, & properare nitendum est. Et hęc umbra nulla est alia præstãtior, & excellentior, atq; optabilior nisi gloria cęlestis patrię, & paradisi; sub qua certissimè quiescere, foueri, et a quacũque molestia perpetuò liberi, im munesque erimus. De qua umbra tor tè loquebatur sapiens Cantic. 2. in per *Cant. 2.* sona Ecclesiæ, aut electorum d. sub umbra illius, quem desideraueram se- C di, et fructus eius dulcis gutturi meo: Hic quidam locus, seù mansio vbi per petuò sumus quieturi Deo duce, et auspice, satis impropriè dicitur umbra, sed quatenus ibi tuti quiescimus, et ab omni pertũrbatione liberi sumus, modo quodam appellata est umbra.

Sed uideamus quò differt ab umbra mortis. Frequenter enim legimus in sacris literis umbram mortis distinctam ab umbra seorsum accepta: quę- D admodum Esaiæ. 9. Ambulantibus in *Esai. 9.* Regione umbrę mortis lux orta est *Luc. 1.* eis. Et in Cant. Zach. Lucæ primo. Illuminare his qui in tenebris, & umbra mortis sedent. Dico igitur breuiter, quòd mors ipsa potest appellari vmbra mortis, vt sit constructio intransitiua, idest vmbra mortis, umbra quę est mors, quoniam mors transit, quemadmodum & umbra cito transit: iuxtà illud Sap. 5. Transierunt omnia tanquã E *Sap. 5.* vmbra. Dicitur secundò vmbra mortis ignorantia, & carentia cognitionis Dei. De umbra mortis sic accepta lo- *psal. 87.* quebatur Dauid d. Posuerunt me in lacu inferiori in tenebrosis, & umbra mortis. Vbi secundum Aug. loquitur de his, qui erant in tenebris ignorantiæ cognitionis, diuinæ. Sic etiam Esaias.

Tertio dicitur umbra mortis, separatio animæ à Deo per peccatum, de qua vmbra mortis loquebatur Iob. cap. 28. *Iob. 28.* d. lapidem caliginis, & umbram mortis diuidit torrens à populo peregrinante.

Postremò dicitur umbra mortis, tribulatio huius mundi, quia est præsagiũ mortis subsequentis. De qua umbra loquebatur Dauid ps. 22. Si ambulauero *psal. 22.* in medio vmbræ mortis, non timebo & c. Dicitur etiam secundum D. Tho. doctrina, & facta Hęreticorum umbra mortis, quia portant secum imaginẽ mortis, & Diaboli. Sed redeuntes ad id quod dicebamus, propheta insurgit aduersus Iudæos, qui confidebant in umbra Aegypti, propterea diligenter nò bis precauendum est, ne telam vnquã ordiamur, neuè quicquã moliamur, aut agere præsumamus quod non sit p spiritum Dei, aut saltim non sit, neque tractetur contra eius præscriptum, & voluntatem ex sacris literis, vel patrũ traditionibus nobis abunde pręmostratam, certi, quòd quicquid faciemus, modico admodum tempore persistet, atque durabit, atque ideo ipsis telæ comparat ipse propheta, quecunque p industriam nostram absque Dei numine, seù ductu nobis comparamus. Vnde Iob. cap. 8. legitur. Nunquid viue *Iob. cap. 8.* re potest scirpus absque humore, aut crescere carectum sine aquã? sic uię omnium qui obliuiscuntur Deum, & spes Hypochritæ peribit. Et postmodum subdit. Sicut tela aranearum fiducia eius, & verè quidem, velut tela aranearum est hominum uita, quia sicut ille pendent in aere, & facile scinduntur, ac proiectę in terram pedibus conculcantur, ita propemodum nostra est uita; sic sunt cogitationes, & opera, quæ citra Deum, & secluso eius numine, ab uno pendent homine. Hi sunt veri desertores, & apostatæ qui neglecto Deo in angustijs, & tribulationibus constituti, ad humana præsidia confugiunt. Hi sunt similes Iudæis, qui præ timore hostium volebant in Aegyptum descendere, & illic detineri, quos propterea increpat ipse propheta d. Os meum nõ interrogastis, sperantes auxilium in

forti-

fortitudine Pharaonis, & habentes fidu
ciam in umbra Aegypti: vbi fauores,
robur, ac potentiam Pharaonis appel-
lat umbram. Hęc est umbra illa de
qua hactenus locuti sumus, quæ sci-
licet est ex eo genere vmbrarũ ad quas,
haudquaquam est confugiendum.
Dubium ex textu. At ob ea quæ diximus nõ absque causa
dubitatur. Num semper oporteat in
his quæ sumus facturi os domini inter
rogare, & eius voluntatem consulere?
cui dubitationi facile (ut puto) potest re
sponderi. Quoniam si quid cõtra eius
legem & proximi vtilitatem agere de-
cernimus, profectò Deus non est con-
sulendus, neque eius voluntas perqui
renda, quia non est Deus iniquitatem
volens, & iustus est dominus, & iusti-
tiam dilexit. Verùm si quis aggrediatur, & tentet quicquam agere, quod
vel in Dei honorem, & gloriam cedat,
vel in commodum, ac vtilitatem pro-
ximi, & in his præsertim quæ aliquam
secum difficultatem ferunt, debemus
omnino Dei voluntatem exquirere cõ
sulendo viros probos, Dei seruos, & a-
micos orationibus, ac suffragijs causã
nostram, & nos ipsos Deo commenda-
re. v. g. Si quis velit arctiorem uitæ ra-
tionem auspicari, aut sacros ad ordi-
nes promoueri, vel arduum aliquod
opus inchoare, veluti conciones ad po
pulum habere, libros sacros interpre-
tari. aut publicè docendi munus obi-
re, debet cum primis Deum præcibus
adire, & supplex eum precari inspiret
eius mentem, ac illuminet, vtiq; sibi
vires conferantur, onus sibi commis-
sum diligenter, & vtiliter exequendi:
Mos. D. Th. penes sacra rum scriptu- rarũ studia. Quemadmodum de D Thoma Aqui-
nate legitur, quòd nunquam se lectio-
ni, aut scriptioni dedit nisi post oratio-
nem, & in difficultatibus locorum sa-
cræ scripturæ enodandis, ad orationẽ
ieiunium adhibebat. Si quis etiam ve
lit uxorem capere, aut uxorem ducere, uel
ad aliquas dignitates, seu ministeriũ
aliquod assumi, debet in primis Deum
implorare, vt legimus vndecim Apo-
stolos effecisse, dum in locum Iudæ pro
ditoris alium eligere decreuerunt, quo
cõpleretur numerus duodenarius. Itẽ
si quis princeps velit indicere bellum,
& arma mouere aduersus improbos, &
rebelles populos, aut se ab hostibus tue
ri, debet itidem Deum consulere & pre-
cibus interpellare, ut in veteri testamẽ
to multorum extant exempla quemad
modum legitur 2. Reg. cap. 5. fecisse 2. Reg. ca 5
Dauid, qui præliaturus cõ Philisteos,
aut potius eorum armis resistiturus ro-
gauit Deum, & consuluit, nunquid es
set pugnaturus aduersus eos. Nec mi
nus etiam post Christi aduentum apud
christianæ fidei professores factum le-
gimus, videmus, & audiuimus, sic &
in priuatis quibusq; causis factitare de-
bemus, quemadmodum Dauid præca
ri solebat d. Dirige gressus meos in se-
mitis tuis, vt non moueantur vestigia
mea.

Neq; illorum sententiæ acquiescas,
qui ex hoc loco perperam intellecto,
eliciunt homini Christiano nihil esse
præcipiendum, aut faciendum, nisi ex
sacris literis habeatur, quoniam quã-
uis textus ita habeat; væ his, qui faciunt *Nũ quæcum que facim⁹ ex sacris lo- teris sint pe- tenda.*
consilium et non ex me, aut os meum
non interrogant, non ideo sequitur, ni
hil omnino fieri debere, aut credi, qđ
in sacris literis non exprimatur, quan-
do multa nos facere, & credere opor-
tet ad salutem necessaria, quæ in sacris
literis non continentur. Credimus. n-
tres personas in diuinis a se inuicem
realiter distinctas; nullibi tamen in sa-
cris literis euidenter exprimitur. Sic
etiã dicimus, & prædicamus spiritum
sanctum à patre, & filio non tanquam
à duobus principijs, vel authoribus,
sed velut ab vno procedere: nusquam
tamen id habes in sacris literis aper-
tè demostratum. Quod Christus post
mortem ad inferos descenderit, & inde
Sanctos Patres eduxerit, ex scriptura di
uinitus inspirata non habemus. quam-
quam sacra eloquia non contradicant.
Præterea nos vbiq; dicimus, & prædi-
camus glorioſam Dei Matrem, & spõ
sam perpetuò mansisse incorruptam;
id tamen non aperte legimus apud sa-
cros authores, quando non deuerint,
qui hanc certissimam veritatem nega-
re ausi fuerint. Sunt pleraq; alia huius
generis dogmata, quæ firma fide credi-
mus, & amplectimur, quorum tamen

Sacrę

Sacrę literę nullum afferunt euidẽs te
Basil. lib. de spiritu sancto cap. 27. stimoniũ. Cœterũ inquit Basilius. Quis nobis ex sanctis uiris reliquit scripta verba inuocationis illius, quæ fit in designatione panis Eucharistiæ, & benedictionis calicis, quibus tamen ecclesia a multis annis reuerenter, & sanctè uti consueuit? Præterea, quis nos docuit in sacrosancta synaxi pro uita sanctis offerre sacrificium? Quis instituit, dum sacrificium missæ peragitur, nunc erectis, nunc flexis genibus coram altari decenter assistere? Quis itẽ docuit, cum domo egredimur, aut cum aliquid sinistrum offendimus signo crucis nos muniri, & signari? Nullus quidem codex Sanctarum scripturarum, sed sola traditione ueterum patrum, & uniuersalis ecclesiæ hoc facimus, & ritè facimus. Multa quidem nos docuere Apostoli, non solum verbo, verum
Paul. 2. Thessal. cap. 2. etiam scripto, ut D. Paul. 2. Thessal. cap. 2. ait. Tenete fratres mei traditiones quas didicistis siuè per sermonem, siue per epistolam nostram: quin & ipse Christus Dominus, & præceptor noster multa docuit uerbo, quę non sunt literis mandata, ut habetur Ioan. 20. & 16.
Ioa. 20. & 16. Multa inquit habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo, propterea dicit. Cum uenerit ille spiritus ueritatis, docebit uos omnem ueritatem. Præterea si Christus post passionem suam præbuit se ipsum uiuum discipulis suis in multis argumentis per dies quadraginta apparens eis, & loquens
Act. 1. de regno Dei, ut habetur Act. 1. Nonne putandum est multa eum docuisse, quę in sacris bibliorum scriptis non sunt exarata? Neq; etiam credendum est eadem ipsos Apostolos apud se tantum continuisse, neq; ulli unquam patefeciſſe, cum ipse idem Christus, & Dominus præceperit eis dicens Matth. 11.
Matth. 11. Quod dico vobis in tenebris, i. in parabolis, & enigmatibus, & sub obscuritate verborum, dicite in lumine, & quod in aure auditis, i. seorsũ ab alijs, & clan culum, prędicate super tecta. Quod D. Paul: pertimescens 1 ad Corint. 9.
1. ad Cor. 9 inquit. Væ mihi si non euangelizauero, necessitas enim mihi incumbit. Sed fortè dices. Quo pacto Christus fate-

A tur se in aure locutum esse, cum alibi ipse idem dicat? Ego palam locutus sum in mundo, & in occulto locutus sum nihil? Sed scio, nihil esse locutum Christum in tenebris, & in aure quod voluerit omnino fore occultum, sed uoluit omnia patefieri post resurrectionem suam; hoc autem omisso concludamus nõ solum ea à nobis fieri oportere, si salui esse volumus, atq; etiam firmiter credere quę in sacris literis ex
B primuntur, verum & ea quæ nobis per traditionem fuerint exposita, seu proposita. Sed notandum non quãcunq; traditionem nobis esse seruandam, qñquidem sunt quędam prorsus inutiles, & vanæ, quædam vero nimis onerosę, quales erant traditiones Iudæorum, & sunt etiam nõnullæ diuinę legi repugnantes, cuiusmodi est uirum repellere, & pellem pro pelle & oculum pro oculo inimicis reddere. Traditiones
C autem de quibus hic loquimur, sunt lõgè alterius generis, intelligimus enim per eas, doctrinas quasdam, archanas, atq; olim reconditas, fidelium vsum roboratas, & per manus à maioribus in posteros, interueniente verbo, transfusas, atq; deductas, & quamuis doctrinę scripturis traditę possint quoquo pacto traditiones, & ipsę nuncupari, propriè tamen loquendo traditio uocatur doctrina non scripta, quæ ab uno co-
D municatur alteri, & cum dicimus traditionem uocari doctrinam non scriptam, nolim intelligas eam à nullo penitus fore scriptam, sed quæ à primo authore scripta non reperitur, sed per manus tradita, quę postmodum fuit à multis authoribus, seu doctoribus literis demandata. Et recte quidem hoc genus traditionis partitur à quibusdam Neotericis valdè admodum eruditis,
Traditio duplex vel ex parte authorum, vel ex parte materiæ. & in sacris literis mirumimmodum exercitatis in duas partes, hoc est penès authores, & pœnès materiam ex parte authorum quidam trifariam diuidunt, hoc est in diuinas, apostolicas, & ecclesiasticas. Diuinę dicuntur,
Ex parte eorum. quæ sunt acceptæ ab ipso Christo Apostolos docente, quæ nusquam in literis literis inueniuntur, velut ea quæ ad materiam, & formam sacramentorũ

per

pertinent: veruntamen Paulus Apostolus de Sacramento Eucharistiæ loquēs 1.ad Corint. 11. d. Ego accepi à Dño quod & tradidi vobis. Apostolicæ traditiones dicuntur quę ab Apostolis sūt institutæ: spiritu sancto tamen afflatis, & imbutis, quæ ēt in eorum scriptis nō reperiuntur, quale est ieiuniū quadragesimæ, & quædam alia, quæ communiter absq; vllo verbo scripto ab eis, facere consueuimus. Traditiones verò Ecclesiasticæ appellantur consuetudines quędam antiquę à prælatis introductæ, quę paulatim tacito consensu populorum, uim legis obtinuerunt; de quo gñe traditionū loquebatur Apostolus 1. ad Corint. 11. d. Si quis videtur contentiosus esse nos talem consuetudinē non habemus, neq; ecclesia Dei; Neq; existimo quēq; inficias ire, si eiusmodi traditiones ab Apostolis, & ecclesia Dei vniuersali emanatas, & perpetuo usu detentas à verbo Dei parum abesse crediderit. Iuxtà illud Saluatoris. Qui vos audit me audit, & qui vos spernit me spernit. Et alibi. Qui Ecclesiam nō audierit sit tibi sicut Ethnicus & Publicanus. Et Beatus Leo primus sermone. 6. quadragesimæ sic habet. Dubitandum non est omnem observantiam Christianam traditionis esse diuinæ, & quicquid ab Ecclesia in cōsuetudinem est deuotionis receptum, de traditione apostolica, & de sancti spiritus prodire doctrina. & B. Aug. q̄uis (inquit) non omnia quæ facta sunt, ab Apostolis scripta inueniantur, uerūtamē facta esse certis documentis probantur. Quare cū non minoris authoritatis fuissent apostoli, cū aliquid scriptis mandarent, quā cū aliquid oretenꝰ docerent, & posteris committerēt. quippequi eodem spiritu, & fideles docebāt ac instruebant, sequitur traditiones vnà cum scriptura veluti magisteriū diuinū debere recipi, & non minoris authoritatis haberi, respectiue tamen & singula singulis conferendo. Et quoniā inter ecclesiasticas traditiones computantur decreta, & constitutiones Ecclesiæ in iure canonico descriptæ, & propalatę existimant has non multo maiorem authoritatem habere, quā præfatæ traditiones veteri usu à Prælatis in Ecclesiam introductæ habent.

1.Cor.11.

1.Cor.11.

A

Proinde solent partiri traditiones penes materiam quod aliquæ sunt de fide, quędam uero de moribus, ut de fide, Beatam Mariam semper fuisse virginem, & quod quatuor tantum sint euangelia. De moribus verò ut flectere genua ante crucem Christi, & aliquid simile, & utrunq; genus traditionum solent etiā diuidere in perpetuas, ac temporales. Perpetuę quæ usq; ad mundi consumationem debent obseruari, velut ieiunium quadragesimę, & aliquod simile: temporales verò quæ vsq; ad certū tempus debent in usum retineri; quemadmodum superioribus annis fuerunt institutæ solemnes processiones ferè per omnes Ecclesias, usquè ad certum tempus pro sedandis Gallicis tumultibus. Item eiusmodi traditiones diuiduntur etiam in vniuersales, & particulares: vniuersales inquā sunt, ut quę in uniuersa ecclesia seruādæ præcipiuntur, ut festum Paschatis, Pentecostes, & omnium sanctorum, & particulares quę uni tantum Ecclesiæ seruandæ præcipiuntur cuiusmodi est festum Portiunculæ quod cęlebrari solet die 2. Augusti à fratribus tantum minoribus. Item eiusmodi traditionū, quędam sunt necessariæ, quedam verò liberæ, & voluntarię. Coelebratio quidem Paschę post decimam quartam lunam quę traditur in forma pręcepti, & propterea necessariò obseruanda. Libera verò est, quæ traditur in forma consilij, ut ingredi in aliquam societatem, seu confraternitatem, aut etiam Sacris ordinibus initiari.

B

C

D

Traditio ex parte materia.

Sed p̄termissis tot huius generis traditionibus, loquamur de diuinis, & apostolicis, ac ecclesiasticis, q̄ maximā inter se habēt permixtionē; q̄nquidē diuinę ut potè ab ipso Christo emanatę possunt vocari apostolicę, pariter & ecclesiasticę, & è contra. Ecclesiasticę traditiones, & apostolicæ, diuinę possunt appellari, quia à Dei spiritu emanatę, & eo suggerentꝰ nobis traditę. In huius doctrinę confirmationem solet communiter adduci pręceptum illud Moysi Deut. 32. d. Interroga patrem tuum, & an-

E

Deut. 32.

& annunciabit tibi, maiores tuos,& di
cēt tibi: ergo nō ad scripturā vult popu
lum reduci, sed ad patres, & maiores
suos,& non ad quoscunq; patres, & ma
iores,sed ad tuos inquit, ad eos inquā,
qui sunt patres,& maiores tui non ex
tranei,non ficti,& simulati, qui loquun
tur placentia,neq, sunt magistri prurié
tes auribus,& à veritate auditum auer
tentes, sed Patres, & maiores, qui ver
bo,& exemplo uos eruditant. Extat etiā
Hiere.ca.6. sententia Hieremiæ cap. 6. vbi inquit.
State super uias,& videte, & interroga
te de semitis antiquis, quę sit uia bona,
& ambulate in ea,& inuenietis requié
animabus vestris, hoc ipsum legitur
Eccles. 8. Non te prętereat(inquit)nar
ratio seniorum, ipsi enim didicerunt à
patribus suis, quoniam ab ipsis disces
intellectum, & in tempore necessitā
psal. 43. tis dabis responsum Dauid psal.43. in
quit. Deus auribus nostris audiuimus
patres nostri annunciauerunt nobis. Et
psal 77. Quanta mandauit patribus
nostris nota facere ea filijs suis, ut co
gnoscat generatio altera. filij qui na
scentur,& exurgent, & narrabunt filiis
Prou. 22. suis. Et filius eius Salomon Prouerb.
22. Non transgrediaris inquit termi
nos quos posuerunt patres tui D. Paul.
loco iam citato. laudo (inquit) uos fra
tres mei quod per omnia mei memo
res estis, et sicut tradidi vobis prięcepta
mea tenetis. et 2. ad Tessal. 1 ut super
Concilium Trident. deniq; Sacrum Concilium Tridentinū
in quo nos quoq; poma natauimus,hoc
est exiguos quosdam, ac tenues labo
res impendimus, Sess. 4. ita decernit.
Sacrosancta Oecumenica, et generalis
Triden. Synod. et c. ut sublatis erro
ribus puritas ipsa euangelii in Ecclesia
conseruetur et c. perspicienśq; hanc
veritatem, et disciplinam contineri in
libris scriptis et sine scripto traditioni
bꝰ,q̄ ipsius Xpi ore ab Apostolis spiritu
Sācto dictāte quasi p manꝰ traditę, ad
nos usq; puenerūt, orthodoxorū patrū
exępla secuta oēs libros tā veteris quā
noui testamenti cū vtriusq; unus Deus
sit author, nec non traditiones ipsas,
tum ad fidem, tum ad mores pertinen
tes tāquam vel oretenus à Christo, vel
à spiritu Sancto dictatas, et continua
successione in Ecclesia catholica con
seruatas pari pietatis affectu, ac reue
rentia suscipit, et veneratur etc.

Verum non obstantibus tot sanctō
rum patrum, ac vtriusq; testamenti sen
tentijs, et authoritatibus plurimi sunt,
qui nunc, et olim ausi fuerunt hanc ve
ritatem catholicam, et tot retro secu
lis obuijs manibꝰ exceptā impugnare.

Et primo quidem ex eo quod scri- *prima.*
ptum est Deut. 12. dictum à Moyse ip
si Populo. Quod pręcipio tibi hoc tan- *secunda.*
tū facito domino, nec addas quicquā,
nec minuas. et ibidem cap 4. Non ad- *tertia.*
detis ad uerbum quod uobis loquor,
nec auferetis ex eo. et Esaia. 8. ad le- *quarta.*
gem magis, et testimonium. Et si nō
dixerint iuxtā verbum hoc non erit eis
lux matutina, igitur et c. Et Ezechie
lis 20. in pręceptis patrum uestrorum
nolite incedere, nec iudicia eorum
custodiatis. Deinde in fine libri reue
lationum dicit Ioannes. Si quis appo
suerit ad hęc,apponet Deus super illū
plagas scriptas in libro isto etc. D. Paul.
Gal. Si quis Euangelizauerit vobis prę
terquam quod euangelizauimus uobis
anathema sit. Postremo 2 Thimo.3. di *2. Thim. 3.*
cit idem Apostolus. Omnis doctrina
diuinitus inspirata utilis est ad doce
dum, ad arguendum, ad corrigendum,
ad erudiendum in iustitia, vt perfectus
sit homo Dei ad omne opus bonum in
structus,igitur nō est necessaria alia do
ctrina, siue scripta, siue non scripta ad
faciendum hominem perfectum,et in
structum ad omne opus bonum. Qua
tuor enim sunt necessaria homini Dei,
et pręsertim doctori Christiano; pri
mo ut possit docere doctrinam fidei;
deinde, ut possit refellere errores con
tra fidem. 3. ut possit docere doctri
nam morum: postremo ut sciat,et pos
sit corrigere, qui errant circa mores.
hęc enim omnia sufficiunt ad redden
dū hominē scripturis instructū esse p
fectū,et aptum ad omne opus bonum:
igitur non sunt necessarię alię traditio
nes. Ad prędictas obiectiones facile
responderur. Et primo, Ad illud ex *Ad 1.*
Deut:12 dicitur quòd Moyses nolebat
quicquam addi uel minui ad ea quę prę
cepit,alterando, scilicet et deprauando
sensum

sensum suorum verborum, alioquin Apostoli, & Prophetæ aberrassent, vel hoc dixit, ut auerteret Iudæos à cultu Idolorum, ut quæ sequuntur, verba indicant. Ad aliud eodem modo respondetur. Ad illud Esaiæ cap. 8. vbi vult omnia esse referenda ad legem, & testimonium. Dicendum ad presens q̃ Esaias volebat innuere, quòd consilia actionum nostrarum sunt petenda magis ex lege, & testimonijs Dei, quam ex Phythonibus & Ariolis, alioquin stulti habebuntur homines qui secus faciũt, & non ponit comparationem inter legem, & traditiones, quare argumentũ nullum. Ad illud Ezechielis. 20. respondetur, authoritatẽ illam nihil agere contra nos, prohibet enim Deus, ne sequantur eorũ vestigia, ideſt quod polluantur in idolis eorum. Ad illud ex Apoc. Ioannis respondetur, nihil addẽ dũ esse ad eas quas ipse dixit visiones, & reuelationes, ne. s. qs tã foret audax, qd ex ꝓprio cerebro uellet addere, vel apponere aliqd aliud præter ea, q̃ dñr.

Ad illud Pauli Gal. 1. potest facile respondeti, quod siquis euangelizauerit præterquam quod ipse euangelizauit i. contrarium ei, quod ipse docuit, anathema sit. Ad illud Paul. 2. Thim. 3. in quo hæretici maximam uim faciũt, & nos quoq; aliqñ nonnihil hęsimus, Multifariã põt respõderi, q̃ 1ª. omnis doctrina diuinitus inspirata hæc omnia, quæ exprimuntur beneficia nobis cõferat, nõ tñ ea sola hæc nobis præstat, sed p̃ter eã, multæ aliæ doctrinæ tùm scripę, tũ nõ scriptæ maximo sunt nobis adiumento, & ut uno verbo dicã maximè sunt necessarię. Quòd aũt dicũt Hęretici, q̃ illa dictio, vtilis, capiatur arctiori vocabulo q̃ cõiter accipi soleat, vt. s. capiatur pro necessario, quemadmodum nos dicimus cibũ esse utilem ad nutriendũ hominẽ, ut potè q̃ sine cibo homo viuere nõ possit, nos tamen vtiq; concedimus hac rõne scripturam posse dici vtilem ipsi homini Christiano, verũ nõ solam sufficere ad eius salutem, quemadmodum nec homini, ꝓ conseruatione uitæ corporalis sufficit cibus, sed requiritur etiam calor naturalis, aut aliquid aliud ad nutritionem, & cõseruationẽ ipsius uitæ corporalis. Pro ītellectu illi⁹ propositionis ex 2. Timoth. egregie philosophatur D. Tho. supra illũ locum. vide ip̃m ī exp. illius capituli. Patet igitur ex omnibus his, quòd præter scripturã sacrã diuinitus inspiratam, quæ continetur in omnibus, & singulis vtriusq; testamẽti libris necessarię sunt traditiones oẽs, quas supra expræximus, nõ obstãtibus obiectionibus, & argumentis aduersariorũ, qui præter authoritates desumptas ex sacris literis, adducunt ẽt in suę hęresis defensionẽ, sententias, & authoritates quorũdã patrũ, pro quarũ solutione uidere poteris Martinũ Peresiũ, Magistrũ Didacũ de Stunica confratrẽ, & amicũ nostrũ, quẽ authoritate pontificia ob egregias eius virtutes, ac doctrinã promouimus ad gradũ magisterij, extãt ẽt scripta Dñi Ruberti Belarmini sup hac materia satis copiosa, & erudita. In calce huius discussionis cõcludimus traditiones p̃dictas fore ad modũ in republica Xp̃iana necessarias, cum ex his vt plurimũ gubernetur Ecclesia, nec tñ supuacua vllatenus existimanda est sacra scriptura, ita vt altera alterã iuuaret, & fulciret; sedq̃ maxime necessaria: traditio nãq; simul cum scriptura fuit relicta in Ecclesia qua scriptura à corruptoribus posset conseruari, & ab aduersarijs secerni. Scriptura uerò fuit quo què necessaria vt p q̃ traditiones apparentur, & esset veluti norma ad quam cetera nõ scripta, sed per manus tradita, dirigi possent. quare &c.

Sequitur Textus. *Erant n. in Tani principes tui, & nuncij tui usq; ad Hanes pertenerunt*. Prosequitur Esaias ostendendo ipsorũ Iudæorũ perfidiã pariter ac fatuitatẽ: Perfidi, inq̃, qñ iã statuerãt qd̃ ceperant cõsiliũ in actũ deducere: fatui quoq; & insipientes, quia p̃uidere nesciebãt qd de illis futurũ erat. Tani. erat in regione Aegypti, & quidã existimant esse Metropolim illius Regni. Hanes aũt est alia Ciuitas ẽt illius regni, & quidã volunt eã esse sitã in estrema parte eiusdẽ Regni. Constat ergo ex verbis ipsius Prophetæ, quòd iam ipsi Iudæi profecti erãt in Aegyptum, & principes, ac primarij illius gentis

Tex. 2. *Tani.* *Hanes.*

eò usq; peruenerant: similiter & nuncij eorum non nihil vlterius progressi erant: nulli dubium ut auxilium a Rege peterent, vel ut saltim eos ibi consistere pro eorum tutela & securitate permitterent: veruntamen isti nuncij, qui venerant, ut aliquid ab Aegyptijs obtinerent, nihil vltra sunt lucrati, nisi opprobrium, & ignominiam, & in opinione longe deteriori quam prius seipsos apud eos reddiderunt, & hoc est quod habemus in textu. *Omnes confusi sunt super populo, qui eis prodesse non potuit, non fuerunt in auxilium, & in aliquam vtilitatem sed in confusionem, & in opprobrium.* Vnde palam constat frustra eos laborasse dum ad Regem, & populum accurrunt, qui nullo modo potuit illis subuenire: non potuit, inquã, Rex Aegyptius ab imminentibus malis eos liberare, ne dum ipsis potuerit opitulari, quin potius fuit illis in dedecus, & opprobrium, sic profecto euenit his, q sunt recedentes à Deo, & in alio spem collocãtes in quo nullum potest esse subsidium. Vbi notat D. Hier. verba illa. erãt in Tani principes tui &c. dicta esse per irrisionem. q.d. principes Iudæorum adeo confisi fuere in Aegyptijs, quòd vsq; ad extremas partes Egypti peruenerunt; nullis itineris difficultatibus, nullis expensis ac laboribus parcentes; qui tamen omnia perperam, & sine fructu pertulerunt.

Tex. 3. Deinde sequitur. *Onus iumentorum Austri.* Præsens particula unà cum precedenti multas habet expositiones, prius eas afferemus quę secundum literam tangunt historiam; deinde quæ secretum, & arcanum, & fortasis uerum literę intellectum continent. Dicunt ergo aliqui quod propheta postquam enarrauit profectionem, aut potius fugam Iudæorum in Aegyptũ, narrat etiam quod iumenta quę deferebant opes, supellectilem, ac diuitias ipsorum Iudæorum, erant benè grauata, & magnopere onusta; proinde non satis fuit Esaiæ enarrare onus Moab; onus Damasci; & onera reliquarum vrbium, ac ciuitatum quę passe sunt aliquas ruinas, ac desolationes, sed voluit etiam enarrare onus, pondus, & cruciatus iumentorum, & bestiarum: propterea dicit onus iumentorum Austri. d. Austri, quia iumenta de quibus loquitur erant pro commodo populorum de tribu Iuda, cui sorte contigerat pars Australis ipsius Palestinæ. d. enim Cyrillus quod Iesus Naue filius, diuidens terram promissionis his, qui erant ex sanguine Israel, tribui Iuda contigit ea pars quę ad Orientem, & ad Austrum spectat adiacente illis, & imminente deserto, ut posset, qui velit in Aegyptum transire. Nec volo prętereire, quod aliqui hoc loco imaginantur: dicunt enim Esaiam quasi per Ironiam, & velut deludens describat onera iumentorum, quę sunt in parte Australi, postea quã prędixit onera locorum, vrbium, & regnorum, q. d. ea sunt peccata, & transgressiones huius prauę nationis Iudaicæ, quòd non solum homines, ciuitates, & regna passura sunt multas clades, ac detrimenta, uerum etiam & ipsa animalia irrationalia, quę idonea sunt, & apta ad ferenda onera, et sarcinas grauissimas multa incommoda patientur.

Iesus Naue Cyrillus.

Postquam proposuit Esaias de quibus est nunc dicturus, hoc est de onere iumentorum Austri, describit uiam per quam sunt itura. d. *In terra tribulationis et angustia, Leena & Leoex eis, super a, & regulus volans portantes super humeros iumentorum diuitias suas, & super gibbum camelorum thesauros suos ad populum qui eis prodesse non poterit. Aegyptus enim frustra, & vane auxiliabitur, ideo clamaui super hoc. superbia tantum est, quiescite &c.*

Præsens particula iuxtà literam planissima est, nequè vlla indiget expositione: namque secundum aliquos (vt iam dixi) describit uiam, & discrimen ac difficultatem eius per quam eiusmodi iumenta onusta debent pertransire. d. quod, in, idest per (sic exponunt aliqui) dicentes quòd ista dictio Beth aliquando significat per, quod idem est, ac si dicat quod eiusmodi animalia transibunt per terram plenam tribulationis, et angustiæ, hoc est, per deser-

desertum, in quo degunt feræ silA
uestres, & bestiæ ferocissimæ, ac venenatæ, ut leones, leenę, viperæ, serpentes, & reguli volantes, quorum occursus metum ingerit, & pauorem nō modicum prætereuntibus: Vel exponeS. loca per
literam ut tacet, supplendo. quæ, & homines, & iumenta, quæ progrediuntur ex Iudæa, in Aegyptum reperiri, vbi quandoquè oportebit in terra tribulationis, & angustiæ immorari. Vbi scilicet leena, & leo, & cętera
B animalia iam dicta consistunt, & uagā turbi etiam uidere continget talia iumenta, & Camelos præcipue portantes super gibbum thesauros ipsorum Iudæorum ad populum uidelicet Aegyptium, qui eis prodesse non poterit, & hoc magis declarat per verba quæ sequuntur. Vnde subdit Esaias. *Ideo clamauit super hoc*, & monui ne vltrius progrederentur, nequè etiam antea ex
C eorum regione recederent d. illis. *Super hoc tantum est*. ne inquam uiribus & præsidio Aegyptiorum confidatis, quia in eis nihil est amplius, quam tumor, & superbia, & quicquid illi promittunt vanum est, et inane. *Quiescite igitur*, siste gradum, nec è finib⁹ tuis egredere; neq; accedas ad Aegyptios: sic etia Hie-
Hiere. 14. rem. 14. habetur. Hęc dicit Dominus populo huic, qui dilexit mouere pedem suum, & non quieuit, & Domino non
D placuit; & uidere mihi videor simile huic, quod mihi in Galliam proficiscenti contigit, vbi toto quasi itinere multos habui obuios homines, & paupe-res ferè innumeros, qui unà cum suis vxoribus deferebant super humeros suos, & super humeros iumentorum non solum res, & bona quę asportari poterant, uerum paruulos, & infantes qui ex tumultibus Gallicis recedentes se in Hispanias conferebant. Hæc quidem est expositio aliquorum iuxtà literam. Verum D. Hiero. & plerique; alii
E tùm veteres, tùm moderni volunt hęc per methaphoram dicta, sed verum, et germanū prophetæ intellectū illū extitisse, ut per iumenta, nō intelligamus bestias. q̄ deferebāt onera, neq; p̄ leonē, & leenā, et reliqua animalium genera, intelligamus ueros leones, & c. sed intelligam⁹ ipsosmet Iudęos, qui uerè dicebātur esse velut iumenta, iuxtà illud
Psal. 72. psal. Homo cū in honore esset nō intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis. et alibi. d. de se ipso propheta Daud. Vt iumentum factus sum apud te. et Num.
Num. 23. 23. loquens de Iudęis dicitur. Ecce populus ut leena consurget, et quasi leo erigetur, non accubabit donec deuoret prędam, et occisorum sanguinem
Ezech. 19. bibat. Idem ferè Ezech. 19. Quare mater tua leena inter leones cubauit, in medio leunculorum enutriuit catulos suos? Et meritò quidem vocandi erant iumenta, quoniam deserto creatore, sęculi erroribus fuere implicati, hi. n. qui spręto Dei mandato, et consilio sibi ipsis, suisq. consilijs, et cupiditatibus volunt adherere, non solum ipsi sibi sunt valde oneroſi, verum et aliis grauissima imponunt onera, nō secus quā iumentis. Leones fortassis appellat eos, qui inter Iudęos principatum obtinebant, quiq; præ alus erant potentiores. Per leenam intelligit eos qui velut matres falsis doctrinis, et prauis exemplis alios tanquam filios instruebant, & educabant. Per viperam, et regulum volantem dubio procul intelligit eos qui sunt maxime pestilentes, et noxij, suaq; improbitate, tamquam ueneno mortifero alios corrumpunt, et perdunt, et rectius per uiperam quę cum primum fuerit in lucem educta, interficit matrem, intelligendi sunt qui calumniis, et impostoris deiiciunt eos à quibus fuerunt geniti, vel educati.

Regulus uolans.

Per regulum volantem intelligas eos, qui sunt festini, et celeri cursu ad omnia flagitia citissime tendunt: Isti ergo super Asinos, et Camelos relictas sibi diuitias asportarunt ad gentem, quę non poterat illis ferre subsidium. Sed mirum est quo nam pacto. d. Esaias ut habes in hoc textu, quod uipera, et regulus volans, ex leena, et leone oriantur, ac descendant, cum sint animalia diuersarum specierum. Proinde ex hac loquendi formula potest quis agnoscere ut diximus. non de leonibus, et leenis, nequè de viperis, et regulis hunc sermonem haberi, verum

de ipsis hominibus. quorum proprietates, & conditiones referunt eiusmodi animalium species; & hoc præclarè satis ostendit Io: Baptista dum apud Matth. cap. 3. uidens multos Pharisęorum, & Saduceorum venientes ad baptismum suum vocauit eos progenies viperarum. Aliud est hic notandum super id quod.d. *Superbia tantum est quiescere*. vt non solum Aegyptiorũ fastus hoc loco taxetur, verum etiam potest referri ad ipsos Iudæos, qui vana quadam de se ipsis opinione inflati, non facilè dictis prophetarum aures præbebant, sed sapientes erant in oculis suis; propterea sugillans eos propheta, & arguens dicit. Quod vos descendatis in Aegyptum, superbia tantum est, quia vos vobis ipsis fidem adhibetis, & longe potiora Dei consilio vestras opiniones arbitramini. Quiescę igitur, non progrediaris vltra, & mihi uera suadenti morem gere: & plurimum certè refert, quiescamus, non vltra sapiamus, de nobis non præsumamus, non plura quam decet expetamus. Hucusquè exposuimus hunc textum iuxtà sensum literalem, & sensum allegoricum, ut per animalia quæ deferunt sarcinas, & pondera intelligamus homines. Est & alius sensus tropologicus, vel anagogicus forte conuenientior. Primum quidem quamuis Thani, siue Thanis sint nomina cuiusdam vrbis in regno Aegypti existentis de qua loquebatur Dauid. d. Qui fecit signa, & prodigia in campo Taneos: in sacris tamen literis non constat illuc principes Iudæorum concessisse, neq; etiam in Hanes eorum nuncios peruenisse, cum nulla se præbuerit occasio huius legationis obeundæ. Præterea non videtur consonum Iudæos petentes Aegyptum, secum duxisse eas bestias, quas hic propheta enumerat; primo quia nullam de his Hierem. facit mentionem; deinde quia Iudæi cum primum audierunt milites, & exercitum Caldeorum Aegypti fines inuadere, retrocesserunt. Postremo non constat regionem illam per quam homines, & iumenta transire oportebat esse terrã tribulationis, & angustiæ (hoc est) terram incultam, & horribilem, & plenam bestijs, & feris animantibus, & volucribus venenatis, atquè serpentibus; quin potius legitur transiturn, & commæatum ex Iudæa in Aegyptum esse facilem, ac tutum; nec legitur illuc pergentibus, aut inde recedentibus vllum fore impedimentum, ut oporteat peragrare desertum, & loca horrida, ut manifestum est ex Gen. 40. & aliis scriptoribus.

Propterea dicunt aliqui, quòd nuncii, quos dicit Esaias in Hanes peruenisse iuxtà sensum anagogicum non alii fuerunt nisi Demones mali, qui dicuntur uenisse in Hanes, hoc est, occupasse vniuersam illam regionem, & in mentibus hominum immisisse cogitationes prauas, & peruersas aduersus Dominum, & creatorem omnium; erant quidem nuncij, sed Sathanæ principis, & dominatoris eorum: similiter per iumenta intelliguntur acies Demonum, & bestiæ quadrupedes, quæ pariter obsident, & occupant omnia illa loca, & super dorsum, & gibbum deferunt animas miserorum, & infaustorum hominum, de quarum genere bestiarum loquebatur propheta Dauid. d. ne tradas bestijs animas confitentes tibi. Terra illa verisimè vocatur terra tribulationis, & angustię, quòd Demonum tirrannide perpetuo erat obsessa. Ibi leena & leo pro diuinis numinibus colebantur, & uipera, & regulus volans ex eis prodiuit. quia scilicet cum Aegyptij cæperunt pro Diis colere feras, cęperunt ex eis uipera, & regulus haberi pro Diis. Vnde origenes dicit. Existimas ne hæc de corporalibꝰ bestiis aliquo mõ posse dici? Quomodo enim Leo, & catulus leonis, vel aspides volantes possunt super Camelos, & Asinos portare diuitias suas? Sed euidenter constat propheta Spiritu sancto repletum hoc loco enumerare potestates Demonum pessimorum, eosquè collocare diuitias, & opes deceptionum suarum super animas stolidas, peruersasquè, quas Camelis, & Asinis per figuram comparat: adeo quod animæ nostræ peccatis onustæ, & grauatæ, sunt As-

Origenes.

ni, & Cameli, quæ' deferunt sarcinas A peccatorum. Hinc dicebat Dauid. Ini-
Psal. 37. quitates meę supergressę sunt caput meum, & sicut onus graue, grauate
Psal. 128. sunt super me. & alibi. d. idem, & cõquerebatur. super dorsum meum fabricauerunt peccatores, prolongauerunt iniquitatem suam. Deinde propheta in persona Domini, vel ad Hierem. prophetam secundum aliquos, qui nondum erat, aut ad ipsummet prophetam Esaiam loquitur. d.

Tex. 4. *Nunc ergo ingressus scribe ei super buxum, & in libro diligenter exara illud, & erit in die nouissimo in testimonium usq; in æternum.*

Videtur per hęc verba quasi commotus ipse Deus, & ad iracundiam prouocatus, ut mox dicet, quod populus iste fuerit usquè adeo pertinax, & constans in consiliis suis. dicit ergo. Tu ò propheta nunc, non oportet amplius differre, non aliud tempus expe C ctandum; Tu inquam ingressus domum, vel sanctuarium, aut tuum interius cubiculum, aut etiam ingressus adȩos qui verba mea contemnunt, scribe ei, hoc est huic populo, vel in dete stationem huius populi, super buxum, quæ est lignum satis durum, & firmum, nec facile putrescens, scribe inquam super tabulam ex hoc ligno confectam, & diligenter exara illud quod prędico tibi, & denuncio. Prę- D cepit enim deus hęc scribi, quia quæ ore dicuntur, non adeo vrgẽt, velut ea quæ literis mandantur: & voluit hæc scribi super buxum, ut eorum quæ scribuntur inopiam & sterilitatem notaret. Buxus enim sterilitatẽ notat. *& erit in die nouissimo in testimonium usquè in æternum* hoc est, ad perpetuam rei memoriam: profectò emphasim habet, & magnam vim hęc locutio, qua uoluit ostendere propheta quan E tum referat hęc aduertere, & memoria tenere, vt sint in testimonium meę bonitatis, et patientię, qui nunquam destiti per ora prophetarum eos monere quo ab impietatibus desisterent, et spem omnem in me uno collocarent. Vt sint etiam in testimoniũ obstinationis, et pertinacitatis populi istius, q nullis, neq; minis, neq; terroribus, sed lõgè prius innumeris beneficiis voluit à malo resilire: secundum Ambrosium iubet Dominus hunc prophetam mandare literis, in scripta redigere has prophetias, et cartis prodere summa cura et diligentia, et seruari vsque ad diem nouissimum, hoc est usquè ad illum diem quo prophetia est complenda, ut Iudæi tunc cognoscant verum prophetas dixisse.

B Aliqui dicunt. *In die nouissimo*, Idest quo die Christus orbi illuceret; et nonnulli in nouissimo, hoc est vsquè ad consumationem sęculi. hoc inquã quod ego prędixi, et super buxum, et in libro exarari iussi, erit in testimonium ipsi Domino, et Apostolis eius, qui prophetarum testimoniis utentur ad comprobandam veritatem, ad conuertendas gentes, et ad confundendos Iudęos, et quoscunquè infideles, et Dei aduersarios. Et sequitur text.

Populus enim ad iracundiam prouocans est, & filij mendaces, filij nolentes audire legem Dei; *Tex. 5.*

His verbis redditur causa reprobationis Iudęorum, vel est confirmatio eorum quę sunt dicta, quòd scilicet Iudęi ruent, et perdentur, quoniam nolunt esse dicto obedientes, sed potius modis omnibus Deum prouocant ad iracundiam: Dicunt exponentes, quia noluerunt accipere Hieremię consilium, persuadens eis ne mouerentur è suis regionibus, et in Aegyptum descenderent; et dicuntur filii mendaces, et filii nolentes audire legem Dei. dicit hic. D. Thomas duo genera peccatorũ hic innuere propheta, uidelicet *D. Thom.* peccatum c ōmissionis quod est mẽdaciũ, & peccatũ ommissionis, quod est *Peccatorum duo genera.* nolle audire legem Dei. D. Cyrillus *Cyrillus.* vult Iudęos hoc loco appellari mendaces, quia germanam pietatem in Deum, religionemquè minimè conseruarunt, nequè etiam fidem quam olim Deo per Moysem pręstiterunt, seruare voluerunt: quandoquidem Deo eis prescribente leges, responderunt omnia quęcumquè præcipit Dominus faciemus, qui tamen cum præceperit Deum adorandum, & ei so-

li seruiendum, neque sculptilia unquã facienda, ipsi tamen hoc præceptum cõtempserunt, & idolis seruierunt, fuerũt itaque mendaces eximi, neque inter exiguos recensendi: noluerunt etiam audire legem Dei, qui dicunt videntibus, ideſt prophetis, qui olim vocabantur vidẽtes, nolite videre. Et aſpicientibus nolite aſpicere nobis, quę recta sũt loquimini nobis placentia, uidete nobis errores. Iſti profecto loquũtur quẽ admodum hi, quorum morbus iam eſt confirmatus, & inueteratus, & qui sũt pœnitus de ſalute deſperati. ſed nulli profecto poſſunt verius appellari filii mendaces quã hęretici, qui dicuntur filii, quia prodierunt ex nobis, ſed non erant ex nobis 1. Ioan. 2 cap. Sed quę eſt horum verborum conſtructio? .d. Nolite aſpicere nobis, videte nobis errores, nempe iuxta ueram, & propriam Grammaticorum artem, ueldoctrinam, nullus poteſt ex his verbis eruì ſenſus. Verum ſic exponenda ſunt hæc verba, ſeu orationes. Dicunt aſpicientibus .i. ipſis eiſdem prophetis, qui dicuntur videntes, & procul aſpicientes, & quæ futura ſunt eminus intuentes. Nolite aſpicere nobis. i. nolite prædicere, & vaticinari, & quodammodo pronoſticare nobis ea quę recta ſunt, aut etiam prænonſtrate nobis quæ recta ſunt, loquimini nobis placentia, nihil.n. re uera prænõſtratur cuiquam aliquid faciendum ſine bonũ, ſiue malũ, niſi prius cognoſcatur. Cũ ęt dicit. Videte nobis errores. Senſus eſt, permittite nos aliquando errare, & tãtiſper genio indulgere, & voluptatibus operã dare, pmittite inquã ut expleamus noſtras cupiditates, & mutuo cõſolemur, nec ſemper aſpera, & luctuoſa proponatis, quod ſi malum contigerit nobis, nos eminus in culpa, noſtra erit iactura, noſtrum erit incommodum & detrimentum. Et ſequitur. *Auferte à me uiam quam uos demoſtratis, declinate à me ſemitam.* Dictum eſt ſupra quale ſit diſcrimen inter ſemitam, & uiam. *Ceſſet à facie noſtra ſanctus Iſrael.* hoc eſt non ſemper eadem repetatis, non quacunq; occaſione oblata ſiuè opportunè ſiue importune ſanctum Iſrael, vel ſanctum Iſraelis in ore verſetur, & nobis auribus ad tædiũ uſque inculcetis. Iſti ſunt de quibus loquitur Prouerb. 28. Qui obturat aurem ſuam ne audiat legem Dei, oratio eius erit execrabilis. Sunt quoq; ex eorum numero de quibus legitur Iob. 21. qui volunt ducere in bonis dies ſuos, & in puncto ad inferna deſcendere. Qui dicunt Deo recede à nobis, & ſcientiarum tuarum nolumus; & cap. 22. Recede inquiunt à nobis, & quaſi nihil poſsit facere omnipotens extimabant eum: et profectò quę hic dicit prophęta magis ad hereticos, quã ad quoſcũque alios ſunt referenda. *Iob. 21. 22.*

Propterea hęc dicit Sanctus Iſrael, pro eo quod reprobaſtis verbum hoc, ideſt conſilium quod per Hieremiam ſeruum meum vobis innotuit, aut uerbum hoc ideſt filium meum per quem omnia facta ſunt, & ſine quo factum eſt nihil, & *quia ſperaſtis in calumnia, & in tumultu, & innixi eſtis ſuper eo, propterea erit vobis iniquitas hęc ſicut interruptio cadens, & requiſita in muro excelſo, quoniam ſubito dum non ſperatur uenient contritio eius, & conmouebitur ſicut conteritur lagena figuli contritione prædicta, & non inuenietur de fragmentis eius teſta in qua portetur igniculus de incendio, aut hauriatur parũ aqua de fouea.* *Tex. 6.*

Litera hæc eſt ſatis plana, ſunt tantum aliqua uerba interprætanda. Per calumniam hoc loco, & tumultum poſſumus intelligere vanas prohniſiones & magna præſidia, quæ Aegyptij altamente pollicebantur Iudæis. Et quidẽ per calumniam intelligunt occaſionẽ quam quærebant Iudæi, deficiendi à Rege Babiloniæ: per tumultũ intelligunt pompam, et fragorem armorum quam oſtentabant Aegyptij. Vbi etiam eſt non abſimile vero, ut quidam ex Iudęis ſuaderent nequaquam eſſe credendum prophetis, neq; Deum eſſe eos de relicturum: ſperabant ergo in calumnia, & in tumultu, & contentione Aegyptiorum, et ſuper his innitebantur: deinde per interruptionem cadentem, et requiſitam intelligitur ſecundum D. Hieronymum caſus, et ruina alicuius muri excelſi, et prealti, qui cum ceciderit, et corruerit non poteſt facilè *Interruptio cadens quæ.*

lè reparari, et pristinum decorem recipere. Et præsertim cum non habet fũdamentum satis oportunum, et idoneũ ad sustinendam tantam ipsius muri altitudinem, quales erant Iudæi, qui nixi erant fundamento satis debili: per interruptionem cadentẽ existimo prophetam intelligere murũ, uel parietẽ, qui propter scissuras iam minabatur ruinam: cuiusmodi erat populus Iudaicus. Alij dicunt quod per interruptionem cadẽtem debemus intelligere nõ eum murum, qui vetustate collabitur, et cadit, sed interruptionem requisitam ut.d. textus. idest iniectam et procuratam à Deo, i. Deo volente, et iubente. Aliqui per interruptionem requisitam, intelligunt murum aliquem, aut parietem satis eminentem, qui quãdoq; ppter eius altitudinẽ intumescit, & sensim lapides à seinuicem segregantur, & fiunt scissuræ, ad quarum tandẽ multitudinem, & magnitudinem consequitur illius casus, ac destructio, & tanta existit illius muri contritio, ut neq; etiam tantum eius constitat, ut possit alicui operi inseruire, & huius rei hoc affert exemplum satis notum, & familiare, quod tanta erit contritio, & comminutio istius populi ob grauissimam eius iniquitatem, quemadmodum contingit lagenæ figuli grauiter, & vehementer, & magno cum impetu in terram proiectæ, & contritæ, ut nõ ex ea, vel ex eius fragmentis reperiatur testa, in qua portetur modicus ignis de incendio, aut possit exauriri pauxillum aquæ exnosæ, & luctuosæ de aliqua fouea, ne dum ex puteo alto, aut fonte aliquo eminenti. Sic inquã eueniet populo huic ob eius iniquitatem. Vbi uides prophetam comparare Iudæorum uanam fiduciam muro seu parieti ruinam minanti, qui ob præeminẽtem tumorem & grauedinem, diu subsistere non potest: sic profecto euenisse huic populo nemo est qui non uideat, cum non sit dare locũ aliquem in quo habeant propriam sedem, & vbi iuxta suas leges. & statuta uiuere queant, & reuera ad eam ignominiam iam olim deuenerunt, vt longe abiectiores sint fragmento aliquo testaceo, quo paruus ignis deferri, aut eo parum aquæ possit hauriri. Hæc quidem de Iudæis, et præsertim de his, qui ex captiuitate Babilonica reliqui fuerunt prędicta volũt ferè omnes. Sed ego uereor, ne de nobis ipsis ea uerè dici possint, quando quidem præter fidem quandam informeũ, et exiguam non multo minus simus illis deteriores, quippequi sæpe numero longè magis hominum præsidiis, et fauoribus quam Dei bonitati, ac potentiæ confidimus, & quot quæso ex his, qui Christo iam olim nomen dederunt, & præ alijs Christianam uitam profitentur non solum odio prosequuntur intestino, qui recta consulunt & suadent, uerum et quibus possunt calumnijs, & impostoris eos fugillare nituntur, et in ea verba prorumpunt, neq; ea effutire erubescunt, quæ Iudæos dixisse aduersus eorum vates mox audiuimus, uidelicet loquimini nobis placentia, nequè velitis adamussim cuncta quæ facimus perscrutari, cum scilicet dicebant videntibus nolite uidere, et aspicientibus nolite aspicere. At hæc multo verius contigisse nouimus Apostolorum temporibus, quando scilicet principes Iudæorum precipiebãt Apostolis sub interminatione ne prædicarent euangelium, neq; volebant audire legem Domini, cum Stephano illis prędicante, et explicante Dei uirtutem, obturauerunt aures suas, et impetum fecerunt vnanimiter in eum, et ut legitur Actorum 4. et 5. uocantes eos. denunciauerunt ne omnino loquerentur, nec docerent in nomine Iesu: En uides qui fuerint illi qui palam, et aperte dicebant, videntibus nolite uidere, et aspicientibus nolite aspicere, et proponere nobis ea, quæ recta sunt, sed loquimini nobis placentia: sic etiam dicebant quod hic scriptum legimus: Auferte à nobis uiam, cum asserebant hãc religionem apud omnes male audire, nec libenter excipiend. Actorum vltimo ipsi Paulo. Notum est nobis de hac secta, quam tu profiteris, quia vbiq; ei contradicitur. Dicuntur etiam Iudæi qui tunc erant, in calumnia, et tumultu suam spem constituisse, in calumnia quidem, quando supprimere conabantur

Act. 4 & 5.

Act. vlt.

tur altissimum resurrectionis mis-
terium, dicentes Christum à Discipulis
suffuratum. In tumultis quoq; sunt cõ
fisi quandoquidem in armis, et poten-
tia Romanorum usq; adeo spem suã,
et omne auxilium constituerant, ut au
dacter dicerent, non habemus Regem
nisi Cæsarem. Et tandem si singula uer
ba hic posita velis expendere, et diligen
ter considerare, nec non cum his quæ
temporibus Apostolorum contigerũt
libeat conferre, inuenies nihil prope-
modũ contra reliquias Babylonis ad-
ductum, quod non multo uerius cum
reliquis Indęis, qui post passionem
Christi, et Apostolorum temporibus ex
titerunt, et cum plurimis eorum qui
Christianam fidem profitentur; et faci
le est videre quot muri, et parietes prę
alti ob scissuras ceciderunt in Italia, et
vniuerso orbe Christiano. Sed prose-
quamur textum. *Quia hæc dicit Domi-*
nus Deus Israel. Si reuertamini, & quie-
scatis, salui eritis: in silentio & in spe erit
fortitudo uestra &c.

Tex. 7.

Prima hæc verba huius particulæ pos-
sunt coniungi cum præcedentibus hũc
in modum, quod scilicet gens Israeli-
tarum sit ventura ad tãtam perniciem,
et ruinam, ut possit conferri parieti
usq; adeo destructo, et contrito, ut nõ
remaneat ex eo tantum lapidis, quan
tum ex lagena figuli vehementer fra-
cta et contrita, non potest haberi testa
ad hauriendum parum aquę: nulli mi
rum videatur, quia hęc dicit Dominus
Deus Israel, et possunt etiam accipi tã
quam principium huius literę quam
modo exponendam sumpsimus, uideli
cet, si reuertamini, et quiescatis salui
eritis et c.

Vt hac protestatione, et pollicita-
tione excitet Iudęos ad resipiscentiam,
et ut nulla ex parte, aut ulla ratione
occasionem habeant de diuinis promis
sionibus per os prophetę eis propositis
dubitandi, sed constanter teneantur il-
lis fidem adhibere, præponit auctorita-
tem illius in cuius uerbo hęc promit-
tuntur, et inquit. Quia hęc dicit Do-
minus Deus Israel. Hęc inquam, quę
uobis polliceor ipsius verba sunt, ipse
est qui promittit, qui potens est, et ea
facere, et seruare, quiq; nec falli, nec
fallere potest. Propterea D. Paul. ad
Heb. 10. hortatur nos d. Teneamus
spei nostrę confessionem indeclinabi-
lem, quia fidelis est qui repromisit, un-
denõ immerito Ecclesia præcatur Deũ
his verbis. Deus qui diligentibus te,
bona inuisibilia præparasti, infunde
cordibus nostris tui amoris affectum,
vt te in omnibus, et super omnia dili-
gentes, promissiones tuas, quę omne
desiderium superant, consequamur.
Dicit ergo. Si reuertamini et quiesca-
tis, salui eritis, in silentio, et in spe erit
fortitudo vestra. Si reuertamini dicũt
hi, qui adherent literę, ideſt si recedа-
tis ab instituto uestro, neq; in Aegy-
ptum proficiscamini, et quiescatis in
domo uestra, Dei auxilio innixi, et in
eo solo habentes fiduciam, salui eritis
ab hoc infortunio, et ab ea quę uobis
imminet calamitate, sed nos ulterius
procedentes dicimus hęc verba non ad
Iudęos solum, sed ad omnem popu-
lum aberrantem, et præsertim ad po-
pulum fidelem factam esse huiusmodi
promissionem; hæc est illa propositio
communis, & trita, quæ passim à fide-
libus adducitur. In quacunq; hora pec
cator ingemuerit, omnium iniquitatũ
eius, quas fecerat non recordabor. Ex
hoc loco D. Augustinus colligit hoc *Augustin⁹.*
suauissimum dictum nullum esse cri-
men cui non detur locus veniæ. & D. *Ambrosius.*
Ambrosius lib. 1 de poenit. cap. 4. elicit
& ipse hanc conclusionem. Cum con-
uersus ingemueris, saluus eris, expe-
ctat Dominus gemitus nostros tempo
rales, ut remittat perpetuos. Alii sic
dicunt, si reuertamini & quiescatis, ideſt
si ad Deum toto corde reuertamini, &
quiescatis, ideſt cessetis à peccatis, & fi-
nem peccandi aliquando faciatis salui
eritis, & profectò idem dicunt omnes,
& re uera sic est: unde facilè potest quis
agnoscere quam bonus est Deus his, q
recto sũt corde, & qui post errata ad eũ
voluerint conuerti. Et subdit. *In silẽ*
tio, & in spe erit fortitudo uestra. Iuxtà
hæc uerba, & proprium eorum signifi-
catum hic erit sensus. In silentio, &
spe erit fortitudo uestra. q.d. non opor
tet uos commoueri, non oportet rumo

res,

res, aut tumultus excitare, sed quiescite, & silete, & in Domino fiduciam habetote, & hic erit fortitudo vestra. sic Exod. 14. Moyses Exodi. 14. hortabatur Hebreos dicens: state, & uidete magnalia, quæ Dominus facturus est hodie, Dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis. Aliqui hebreæ dictionis non ignari dicunt per eam non solum quietem, sed etiam tranquillitatem designari; vult ergo dicere Propheta. *In silentio, & spe erit fortitudo nostra*, hoc est tranquilli estote, nō turbetur cor vestrū, trāquilla sit cōscientia vestra, & spes, ac fiducia cōstituatur in Deo, & nihil erit vobis pertimescēdū. Præteristas expositiones magis adsignificatū illius vocis iuxta idioma latinū sic exponimus. Quod in silentio, & in spe erit fortitudo nostra, si uidelicet, fiduciam nostram prius in Deo statuerimus, & bonis operibus insistamus, nulla tamen inde gloriatio, aut iactantia occupet mentem nostram, sed in silentio, & taciturnitate operemur bonum, Matth. 6. iuxtā illud Saluatoris Matth. 6. Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis, nam qui secus faciunt, perdunt omnem mercedem. Summa ergo est, quod si volumus uincere Sathanam, & eius insidias euitare operepretium est bonis operibus intendere, & silere, idest expectare cum patientia diem aduentus Domini, quod scilicet nobis dum velit opituletur. Sic etiam si facturi sumus aliquid arduum, & difficile, in spe, & silentio illud aggredi necesse est. In spe (inquam) ut prius interpelletur Deus, & in eo spes tota collocetur. Deinde cum silentio, absque tumultu, & uaniloquio illud aggrediamur, quia in multiloquio non deest peccatum.

Et noluistis, supple silere quiescere, & meis promissionibus fidere, & dixistis nequaq; (scilicet) faciemus quod nobis faciēdum præcipis, sed ad equos fugiemus, ideo fugietis, imo potius fugabimini, & non dabitur uobis ociū neque facultas ad equos confugere, tā repentinus erit hostium aduentus. Quę deinde sequuntur usque ad illam particulam. Mille homines a facie terroris unius &c. clara sunt. Cum autem dicit.

Text. A *Mille homines a facie terroris unius, & a facie terroris quinque fugietis donec relinquamini quasi malus nauis in uertice montis, & quasi signū super collē.* Sensus horū uerborum est, quod tantus erit timor, & formido ipsorum Iudęor, ū & hostes erunt adeo feroces, & terribiles, quod si unus ex his uociferetur, omnes in fugam vertentur. iuxta illud Deuter. Quomodo Deut. 32. persequebatur unus mille, & duo fugarent decem millia. Nonne ideo quia B Dominus suus vendidit eos, & Dominus conclusit illos? Deinde dicit quòd usque adeo omnes præ nimio metu, & pauore in fugam vertentur, quòd vix unus ex eis erit super, & perinde erit de his, quasi malus nauis in uertice mōtis, & quasi signum super collem. Constat. n. quod naui confracta, & diruta, superest quandoque arbor, quę proiecta super uerticem alicuius montis, monet cęteros nautas caueant ab eo loco in C quo nauis passa est naufragium. Sic etiam continget Iudęis per uniuersum orbem dispersis, quod hęc eorum dispersio erit signum omnibus quod ipsi ob sui creatoris contemptū, & inobedientiam sunt veluti signum super collem positum. Aut comparantur ipsi Iudęi in fugam uersi arbori nauis iam proiectę uelut aliquid derelictum, & ad nihil amplius utile, nisi ad cōbustionem, sic & populus Iudæorum est futurus. Di- D cunt alii, hanc comparationem, siue similitudinem eò tendere, ut quemadmodum malus nauis seorsum positus, est quasi omnium iniuriis expositus, sic dubio procul de Iudęorum gente est aliquando futurum. Quidam alii dicunt hunc in modum sumi debere hanc similitudinem, quòd sicut in montis vertice, una tantum arbor existens valde conspicua est, & insignū prætereuntibus, omnium prætereuntium oculos E ad se conuertit, sic vos pauci ex infinitis pene huius nationis hominibus relicti estis ita ut toto orbe vestra mala sint notabilissima: quidam alii non incongrue comparant malum nauis confractæ reliquiis Hebręorum, quæ saluę factę sunt, quæ veluti signum super collem ita illi sunt conspicui omnibus propter raram, insignemque, fi-

dem

dem,ac patientiam. Hæc autem quæ de Iudæis propheta Esaias vaticinatur difficile admodum aptari possunt pauci illis,qui post captiuitatem Babylonię secesserunt in Aegyptum,quando quidem illi cum essent pauperrimi, & omnibus ferè bonis destituti,non poterant habere equos, aut equites,ut tãta cum velocitate possent aufugere, & euadere manus Caldeorum, sed multo verius dici possunt de Iudæis,qui inter passionem Christi et postremam illã Iudaicę regionis vastationem intercesserunt,quos adeò repente exercitus Romanus inuasit, ut pauci admodum potuerint fugam capere, propterea non erit ullo modo præter rem,ut de istis maiori ex parte vaticinia hæc intelligãtur, & sic dicere possumus quod residui Iudæorum fuere sicut malus nauis,quia scilicet pauci admodum remãserunt, qui crediderunt in Christum, & de his postea subdit. *propterea expectat Dominus ut misereatur vestri* illorũ.s.q fuerint residui,& quorum miserebitur Deus: expectat ergo ut misereatur uestri,& ideo exaltabitur parcens uobis: exaltabitur inquam.i magnificabitur, & glorificabitur,& cõmẽdabitur,eiusq; bonitas,& clemẽtia ubiq; prędicabitur iuxta illud psal. 50. Vt iustificeris in sermonibus tuis,& uincas cum iudicaris.

Tex 3.

psal. 50.

Mouet super his verbis Cyrillus pulcherrimam obiectionem. Cur scilicet ipse Deus tandiu dissimulat peccata nostra, expectat nos ad pœnitentiam, & non continuo infert nobis supplicium. Respondetur Deum esse benignũ & iudicem, at iudicis officium est rectè, & incorruptè pro ratione cuiusque delicti pœnas inferre: Verum boni principis officium est aliquamdiu deliquentes expectare quo resipiscant, & cum fuerint puniti, placido nutu in melius transformare; idquod innuitur in hac litera, cum dicit, & ideo exaltabitur parcens uobis, quia Deus iudicii Dominus. Dicitur enim Dominus iudicii, aut accipiẽs iudicium pro rectitudine,qua omnes iudicat,& cũcta disponit, ut in quo nullus potest esse error & fallacia, siue iudiciũ,accipies iustitiã quã Deus exercet dũ punit peccatores, & gratiã præstat his,qui diligũt illũ. Vnde sequitur. Beati omnes qui expectant eum. Vnde Dauid. Expectans expectaui Dominum,& intendit mihi,& alibi nos hortatur dicens. Viriliter age, confortetur cor tuum,& sustine Dominũ. Vnde D. Aug. Hom 11. super his verbis d. Quid est, sustine dominum,vt scilicet tunc accipias quando dabit,non exigas quando vis. Tempus dandi nondũ est,sustinuit te.sustine tu illum. Nam si ille non sustineret, non esset cui daret. Sustine ergo tu,qui prius sustẽtatus es. Nec certe est præter rationem, imo maxime decet, ut nos summa cum patientia,atque ingenti desiderio expectemus Deum,quando ipse nos tandiu expectat,et laborat sustinens, & propterea d. Propheta psal. 24. Vniuersi qui te expectant non confundentur. Non ergo grauemur tantisper expectare diuinum auxilium, quod si quandoque differt nec tam cito nobis elargitur,veniet tandem nec fraudati erimus à desiderio nostro. Deinde subdit. *Populus enim Syon habitabit in Hierusalem: plorans nequaquam plorabis. Miserans miserebitur tui,ad uocem clamoris tui statim ut audierit respondebit tibi.* Commendat hoc loco propheta inexplicabilem Dei bonitatem, cum nobis pollicetur habituros domicilium in Syon,idest in Ecclesia, & congregatione fidelium, aut tandem confidebit in cœlesti patria, vbi est sempiterna pax, quies, & tranquillitas,nec quisquam dubitare debet quin in Ecclesia militanti sit futura Demonis impugnatio, iuxtà promissum illud. Quòd aduersus eam portæ Inferi non prœualebunt,et multo minus uires, & robur infidelium,et Hereticorũ. Nec dubium, quod filii Dei dum uigent in hoc statu,plorant, et gemunt, quia scilicet variis aduersitatibus præmuntur,futurum est tamen quod in patria cœlesti cessabit omnis fletus, et planctus, quia tunc absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum,& Beati qui lugent quoniam ipsi consolabuntur: sed nota quod apostoli,et martyres non plorabant, quamuis multas afflictiones paterentur, quia iam habebant redemptorem

Deus Dominus iudicij

Matt. 5.

in æstu: patres autem veteris testamenti plorabant liberatorem Christum in spe tantum, & in potentia.

Miserans miserabitur tui, hoc est tuis afflictionibus, & angustiis compatietur Deus; uerumtamen non patietur uos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione prouentum ut possitis sustinere. *Ad vocē clamoris tui statim ut audierit respondebit tibi* ideſt exaudiet te, subueniet tibi, modo clamaueris ad eum in toto corde tuo, *psal.76.* iuxtà illud psal.76. Voce mea ad Dominum clamaui, & intendit mihi, in die tribulationis meę Deū exquisiui, & nō sum deceptus: & alibi scriptum est, cū clamauerint ad me exaudiam illos, & ero illorum Dominus in perpetuum. sed forte dicet quis. In his paucis uerbis quę nunc exharauimus uidetur esse nonnihil oppositionis: diximus enim Deum quandoque differre auxilium quod petimus, & proinde nos monet propheta ut patienter expectemus: hic autem dictum est statim nos exaudiri. Dicimus hęc duo posse facile conciliari, statim quidem nos exaudiri, vel posteaquam à peccatis recesserimus, & fructus dignos pœnitentię egerimus, aut statim nos exaudit habita relatione, vel ad id quod mœremur, vel ad futurum tempus, quod est æternum. Differt autem quandoque nos exaudire, & gratiam cōferre, ut experiatur, vel doceat nos experiri patientiam, vel animi cōstantiam, & sinceritatem, & de hoc satis pro nunc.

Deus cur differat quando quos exaudiat.

Et dabit vobis Dominus panem arctum & aquam breuem, & non faciet auolare a te doctorem tuum: & erunt oculi tui uidentes præceptorem tuum; Quidam non recedentes ab historia volunt hoc loco prophetā habere sermonem de populo Iudæorum egressuro de captiuitate Babylonica, quod scilicet eo tempore magnam patietur inopiam panis & uini, & aliorum quę ad victum sunt necessaria. Quidam alii existimant de eisdem haberi sermonem, quod scilicet dabit eis panem arctum, & aquam breuem, quòd non satis abunde, & liberaliter illos ēnutriet, sed quantum fuerit satis dumtaxat, ne forte ob affluentiam effluant in uanitates, & insanias falsas.

Panis arctus, & aqua breuis.

Alii uolunt per panem arctum, & aquā breuem intelligi panem angustię, & tribulationis; de quo genere panis Rex Israel uoluit sustentari Micheam prophetam, ut habes 3.Reg.vlt. cap. Vbi dicitur & præcepit Rex ministris suis. Mittite uirum istum in carcerem, & sustentate eum pane tribulationis, & angustiæ. Et re uera sæpenumero contingit Deum tametsi nostri curam habeat, permittere nos egestate, & inopia præmi, & multis angustiis detineri, ut experimento comprobetur eorum patientia, quandoque uero propter peccata quibus Deum grauiter offendimus permittit nos egere, & penuriam pati, ut habes in psal 33: Diuites eguerunt, *psal.33.* & exurierunt inquirentes autem Dominum non deficient omni bono. *3. Reg. vlt.*

Quamquam istę expositiones non sint ullo pacto reiiciendę, mihi tamen uidentur aliquam pati calumniam, Incepit enim propheta ex uerbo Domini recensere beneficia, quę populo suo est largiturus, quod scilicet habitabit in Hyerusalem, quòd plorans quandoque lætabitur, & quòd miserans misebitur eius, & quòd statim exaudiet eum ad uocem clamoris sui, & mox sequitur. *Et dabit vobis Dominus panem arctum, & aquam breuem.* Quod mea quidem sententia, uidetur & hoc inter beneficia, & promissiones bonorum esse collocandum, sed nō adeo faustas, & augustas, ut priores. Quid ergo per panem arctum, & aquam breuem? Haud dubie cum D. Hiero. intelligenda est lex Euangelica, quo quidem dono ac beneficio excellentius, ac salubrius conferri poterat nullum. Lex enim Euangelica uocatur panis arctus, panis (inquam) quia nos pascit, & reficit interius, & quoad animam; dicitur arctus hoc est breuis; quia in duobus tantum mandatis coarctatur, hoc est in lege Dei, & proximi. Hoc est uerbum illud abreuiatum quod supra diximus Dominum esse facturum. Dicitur aqua breuis ob eandem rationem, sed aqua, quoniam doctrina Euangelica est clara, &

Lex Euangelica panis arctus & aqua breuis. sic & Christus Dominus

per

perſpicua, præſertim penes ea quę ſcire oportet, & credere, quò ſalutem cõ ſequamur, hoc eſt fides, & opera. Quo loco nota quod licet paulo ante dixerit hic propheta in ſilentio, & ſpe conſiſtere robur, & fortitudinem noſtram, non tamen aliæ uirtutes ſunt excludendę, & ſapiens aliquando dixit. Cibauit nos Deus pane vitę, & intellectus, & aqua ſapientię ſalutaris nos potauit.

Et Dominus apud Io. Qui biberit ex q aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquę ſalientis in vitam æternam. Neque renuo eorum ſententiam, qui per hunc panem arctum, & aquam breuẽ intelligunt Chriſtum Dominum qui de ſe ipſo dixit. Ego ſum panis uitæ. Et apud Dauidem. Apud te eſt fons vitę. Qui quidem Chriſtus Dominus dicitur panis arctus, & aqua breuis, quia ſcilicet cum ſudore, & labore inuenitur, & poſsidetur, iuxta id quod dictum fuit ipſi Adę. In ſudore vultus tui, veſceris pane tuo. Gen. 3. Quem panẽ, & quã aquam dum ſuſceperimus, ſecuri erimꝰ ab omnibus inſidiis inimicorum omnium, neq; periculi quicquam erit, ut precipites in errorẽ proripiamur, neq; uerbis decipientiũ vnquã reducamur: dicitur & panis arctus & aqua breuis, quia in carnẽ, & ſanguinem ſuum quorum aliud eſt cibus, & aliud eſt potus tamquam in quoddam compendium reducta ſunt omnia ſacrificia veteris legis. Quamquam allegorice per panem arctum, & aquam breuem intelligi poſſunt que mox adducta ſunt, tamen vt perſiſtamus in contextu ſermonis, dico per panem arctum, & aquam breuem intelligi anguſtias, & tribulationes, quas paſſuri ſunt Electi Dei, tamẽtſi interim multis à Deo cohoneſtẽtur beneficiis, & muneribus vt patet in textu.

Subdit, & non faciet auolare à te ultra doctorem tuum, & erunt oculi tui uidentes præceptorem tuum. Quis fuerit iſte præceptor, & iſte doctor ego neſcio, niſi illum fore intelligamus, de quo locutus eſt primum ipſe Moyſes, quem præcepit populo ſuo omnino eſſe audiendum Gen. & de quo locutus eſt ipſe Deus apud Matth. cap. 3. d. Hic eſt filius meus dilectus in quo mihi bene complacui ipſum audite, & de quo locutus eſt ipſemet Chriſtus apud eundem d. Ne vocemini magiſtri, quia Magiſter veſter unus eſt Chriſtus, hunc doctorem, qui nos paſcat, & nutriat verbo Dei, non faciet Deus auolare à nobis vltra. Quemadmodum fortaſsis antea fuit plerumque ſublatus; non faciet in quam auolare, hoc eſt celeriter, & repente à nobis recedere, aut furtim ſurripi; *Et oculi tui erunt uidentes præceptorem tuum, & aures audient verbum poſt tergum monentis.* Qui ſectantur literam dicunt populum Iſraelis, qui relictus fuerit poſt captiuitatem Bebylonicam uiſurũ eſſe præceptorem ſuum hoc eſt ipſum Deum, aut ipſum Prophetam Eſdram, ſub quo renouata eſt lex, & rurſus conſcripta. Sed hæ ſunt nugæ. Vaticinatur Eſaias de eo quod futurum eſt poſt Chriſti paſsionem, cnius Apoſtolorum oculi uidebunt utique præceptorem ſuum. ideſt Chriſtum Dominũ, & aures eorum audient uerbum ex ore ſuo, de ipſis quidem Apoſtolis hoc verum eſt, quamquam Dominus dixerit ipſi Thomę, cuius hodie vigiliam facimus. Beati qui non viderunt, & crediderunt, quamquam ipſe aliud vidit, & aliud credidit, uidit inquam hominem, & credidit Deum; At nos qui Apoſtolis longo poſt tempore ſucceſsimus, propriis oculis videre non poſsumus, nec auribus percipere verbum ex ore ſuo ſed ſolum poſt tergum monentis · videmus inquam in ſpiritu, & audimus miniſtros eius, & hoc eſt audire poſt tergum monentis, quia videlicet ſequimur ipſum monentem, & nos ducẽtem per Diſcipulos, & Apoſtolos ſuos, atque eorum ſucceſſores: Nec ſolum audimus eius vocẽ, & monita, ſed eius veſtigia ſequimur, & hoc eſt audire verbum poſt tergum monentis. D. Greg. 3. par. poſt. cap. 29. moraliter loquendo d. nos tunc uocem poſt tergum monẽtis audire cum ad inuitantem dominũ ſaltem poſt peccata reuertimur. videmus etiam eundem nobis preſentem oculis fidei ſub ſpeciebus panis, & uini,

Gen. 3.

A B C D E

&

& rursus datur nobis nunc eum vi- A ea atq; dispergés, nõ secus ac dispergere-
dere per speculum in enigmate, ui- res, & procul abiceres immũditiã mẽ
suri eum tandem facie ad faciem, & struatę, quę quidem menstrua, siue fint
sicuti est. commista sanguine, siue aqua, sunt
Deus olim allocutus est in faciem pri- adeò foetida, & putrida, ut faciant nau
mis parentibus cum dixit. Crescite, & seam, & inijciant stomacũ. Et verè qui-
multiplicamini, & replete terram, sed dem Idolatria inter fœdissima omniũ
post peccatum (dicunt aliqui) locutus crimina est reponenda, & homo idola
est à tergo cum dixit. Maledicta ter- tra, & grauiore aliquo crimine inqui-
ra in opere tuo: Sed quam doctrinam nato similis est homini humano ster-
nobis præbet iste præceptor? quid nos core à capite vsque ad pedes obtecto ac
docet? hæc tria tantum nobis tradit B deturpato. Verũ enimuerò nolim per *Lamina sculptilium.*
documenta. *Hac est via, ambulate in ea:* laminas sculptilium auri & argenti in
Doctrina Christi in quo cõsistit. *& non declinetis neque ad dexteram, neque ad sinistram.* Nulli dubium hanc telligeres dumtaxat statuas illas aureas, & argenteas, aut etiam lapideas quas gentes adorabant, sed quicquid à vero Dei cultu, & religione nos abducit, & doctrinam, & hæc documenta, his qui præsertim uanam, & inanem philoso-
videns, & audiunt verbum ipsius dum- phiam cum nonnulla elegantia coniũ
taxat exhiberi: proinde cum dicit. Hęc ctam, qua pagani pollebant, & Idolatrę
est uia, de se ipso loquitur, qui alias di- quam eandem nunc, & ante hoc tem-
xit, ego sum via, ueritas, & uita. Ambu pus profitentur Hæretici. hic vide, nul-
late in ea quoniam beati immaculati lum nobis affuturum præsidium à deo
in via, qui ambulant in lege Domini. C nisi prius aboleuerimus, & confregeri-
Non declinetis ad dexteram, neque mus õnia sculptilia. i. pestiferas doctri-
ad sinistram, noli. s. (secundum D. Hie.) nas, & uitia turpia, & nefanda abieceri-
esse enim iustum, quicquid. n. supra mus. Nunc spiritus excitat, prophetam
modum est, in vitio est, sed uia regia dicens. *Egredere dices ei.* egredere in-
præcedendum, virtus enim consistit in quam ò Esaia. & dices ei, hoc est popu-
medio, neque est in malum declinan- lo redempto, & ad fidem conuerso di-
dum. Non declinandum ad dexteram, ces inquam idquod sequitur. *Et dabitur* *Tex. 10.*
quia non est nimis confidendum de *pluuia semini tuo ubicunque seminaueris*
Eccl. 5. propria iustitia; Iuxtà illud sapientis. *in terra, & panis frugum terrę, erit abertri-*
De propitiato peccato noli esse sine me *mus, & pinguis.* Egredere igitur ò Pro-
tu. Neq; etiam ad sinistram accedendũ D pheta, eia, agè, apagè quid moraris?
ideſt non est satis diffidendum, sed ut quid cunctaris? festina. & da bonum
dicit Paul. ad Heb. 10. Nolite ammitte- nuncium huic populo, & dices. *Et da-*
re confidentiam vestram quę magnam *bitur pluuia semini tuo*, q. d. postquam
habet rẽmunerationem, ut voluntatem idola confregeris, et omninò aboleue
Dei facientes reportetis promissionẽ, ris dabitur tibi cumulus, et abundan-
Postmodũ subdit. *Et contemnabis lami-* tia bonorum omnium dabitur inquã
nas sculptilium argenteus tuus, & ornamentum conflatilis auratus, & disperges ea sicuti immunditiam menstruata. Constat pluuia semini tuo *ubicunque seminaue-*
quidem argumentum efficax, & signũ *ris in terra, & panis frugum terrę erit ube-*
aduentus Christi fuisse destructionem *rrimus et pinguis*, non absq; causa promit
Idolorum, quoniam experientia te- E tit pluuiam pro frugibus abundan-
ste, abrasis sculptilibus, & omnino reie- ter colligendis, quia dubio procul
ctis, apparuit Christus in mundum: pro plurimum confert ipsa pluuia ad fru
pterea. d. hic propheta cum conuersus ges producendas, et ad earum incre
fueris à uia tua pristina, & an iqua, & am mentum, quemadmodum nos con-
bulaueris in uia quam tibi ostendi, & tinue experimur. Vnde cum uoluit
præmonstraui, contaminabis, ideſt pro Dominus immittere sterilitatẽ in ter
contaminatis, & pro immundis habe ra p. phetã sic ait. Mãdabo nubib⁹ ne
bis Idola, & abucies, & detestaberis

pluant

pluant ſuper terram imbrem, ſicut è A
conuerſo dum nobis gratificari eum
cupimus petimus ab eo pluuiam volũ-
tariam, hoc eſt nobis commodam, &
temporaneam, de qua pluuia loqueba
Pſal. 67. tur Dauid dicens. Pluuiam voluntá-
riam ſegregabis Deus hæreditati tuę.

Sed neq; in his tantum beneficijs huic populo conferendis conquieſcit Deus, ſed vlterius ſequitur. d. *Paſcetur in poſſeßione tua in die illo agnus ſpatioſe*, Ideſt tute, & abſq; vllo impedimento, B nullus erit latro, neq; beſtia illum eijciens, aut impediens; *Et thauri tui, & pulli aſinorum, qui operantur terram, cum mixtum migma comedent, ſicut in area ventilatum eſt*. Vbi vides quàm maxima ſit futura proſperitas huic populo, namquè non ſolum ipſe bonis omnibus è terra producibilibus abunde potietur, verum & animantia quequè in hominis vſum, & beneficium producta, & creata, paſcua, & pabulũ C commodiſsimum opportunis tempo-
Migma quid ſit. ribus habebunt. Migma, dicunt aliqui eſt ordeum à paleis ſecretum, & excuſſum. Alij volunt migma eſſe farraginem quæ conficitur ex mixtura frumentorum diuerſi generis, & maximè deſeruit in pabulum pecudum. Nonnulli verò dicunt hoc migma eſſe auenã. Glo. Int. dicit migma eſſe ordeum cum palea.

Hæc quidem omnia ſunt per metha D phoram dicta, & eorum miror oſcitantiam, & inſignem impudentiam qui putant ea ad literam intelligi. Quam quæſo foelicitatem, & iocũditatem prę cęteris nationibus haberent Iudæi, ſi ſolum rerum temporalium abundantia illi potirentur? Nonne & aliæ multæ nationes ſunt his longe ditiores? prætereo quod poſt paſsionem Chriſti, & poſt Hierotolymæ excidium nulla fuit natio tam infœlix, & miſera, & bo E nis omnibus deſtituta tàm ſpiritualibus q̃ temporalibus, quemadmodum Iudæorum natio. Proinde ſunt hæc ſecundum ſpiritum capienda. Quare vbertas, & copia panis, & aliarum frugum deſignat abundantiam uirtutum, gratiarum, & donorũ ſpiritualium, quę poſt prædicationem euangelij in vniuerſo orbe cõſpecta fuerunt, cum ſumma omnium admiratione. Per agnũ qui paſceretur in poſſeſsione tua in die illa, in qua ſcilicet fuerit prædicata fides, & lux veritatis mundo apparuerit, & tenebræ foras fuerint expulſæ, alius intelligi non poteſt, niſi qui ſolus inuentus eſt dignus aperire librum. & ſoluere ſignacula eius. paſcentur agni in loco ſpatioſiſſimo, hoc eſt uiri omnes, qui ſequuntur agnum quocunq; ierit, vel quicunq; digni erunt collocari ad dexteram. Aut per agnum, ſiue per agnos ſpecialius intelligas homines ſimplices ſine fraude, & dolo, mites, & manſuetos: hi nimirum ſpatioſe paſcentur, ideſt latiſsima habebunt paſcua in Eccleſia Dei. iuxta illud pſal. Mansueti hęreditabunt terram, & delectabuntur in multitudine pacis; & apud Io. cap. 10. per me ſi quis introierit ſaluabitur, egredietur & ingredietur, & paſcua inuenier. Per tauros intelliguntur Apoſtoli, & prædicatores verbi Dei, de quibus loquebatur Apoſtolus primo ad Corinth. 9. Non alligabis os boui trituranti. Per pullos Aſinorum intelligitur populus Gentium, qui unà cum thauris, & bobus commedunt migma, ſicut in area ventilatum eſt, ideſt Sacrã doctrinam ex veteri, & nouo teſtamento compactam, pure, & ſincerit[illegible] excerptam, & tractatam. *Pſal. 36.* 1. *Cor. 9.*

Aut dicas per thauros, & boues Prophetam intelligere Primates in Eccleſia, & anteſignanos; per pullos Aſinorum eos qui ſunt minoris facultatis, & doctrinæ, qui magis indigent ab alijs doceri quàm ſint idonei ad docẽdum. Per locum latum, & ſpatioſum, in quo agni paſcentur & boues, ſcriptura ſacra poteſt intelligi, de qua dicit pſal. 118. latum mandatum tuum nimis. Per migma in area ventilatum intelligitur (ut diximus) ſacra ſcriptura ex veteri, & nouo teſtamento confecta, aut ſcriptura habens ſenſum literalem & ſpiritualem. Iſti ergo, hoc eſt boues, & agni, & pulli Aſinorum videlicet, Eccleſię doctores, & miniſtri verbi Dei, & qui ſunt craſsioris intelligentiæ eibabuntur ex eiuſmodi ſcriptura, ſicut in area ventilata *Pſal. 118.*

eſt

est ideſt quemadmodum in Eccleſia diſcuſſa, & determinata eſt a ſacris conciliis, & ſanctis Patribus in ſpiritu ſancto congregatis, & diuino ſpiritu aſlatis, cum olim dictum fuerit à Chriſto. Vbi duo uel tres fuerint congregati in Tex. 18. nomine meo, ibi ego in medio eorum ſum. Sequitur textus. *Et erunt ſuper omnem montem excelſum, & ſuper omnem collem elevatum: tus currentium aquarum in die interfectionis multorum cũ ceciderint turres.* Proſequitur hoc loco Eſaias recenſere alios fauores, & beneficia, quæ conferet Deus ſuis fidelibus: quamquam ali qui interpretentur, & connitantur ea aptare ad populũ Iudæorum, quo tempore fuerũt erecti de captiuitate Babylonica ſub Zorobabel filio Salathiel. Prætermiſſa igitur hac vana eorum opinione dicimus prophetam uelle innuere, ſeu potius prædicere quod in aduentu Domini noſtri, & præſertim poſt emiſſionẽ ſpiritus ſancti ſuper Apoſtolos in linguis igneis prodibunt in lucẽ ſãcti Apoſtoli, & præcones Diuini uerbiqui eleuati erunt ſuper omnẽ montẽ excelſum & ſuper omnem collem elevatum, qui videlicet nihil terreni ſapient, & in altũ, hoc eſt in cœlũ eorũ mẽtes erũt erectę iuxtà illud pſ. 46. Prĩcipes populorũ cõgregati ſunt cũ Deo Abrahã qm̃ Dii fortes terræ vehementer eleuati ſunt. Ab his inquã, et ex his montibus, & collibus, hoc eſt Apoſtolis & Dei verbi miniſtris prodibunt riui aquarum currentium i. larga, & copioſa gratia, & doctrina ſpiritus ſancti: ex eorum quidem mente, & ore tamquam è fonte abundantiſsimo dulces & vberrimi riui aquarum fluent. Si autẽ volumus per hos riuos aquarum intelligere Chriſtum, qui eſt fluuius ille, cuius impetus lætificat ciuitatem Dei, non abnuo. Id autem erit in die interfectionis multorum, ideſt cum Iudæi erunt interfecti, & deleti a Romanis, & cũ ceciderint turres, ideſt cum primates, & fautores Iudæorum erunt abſorpti, ſic enim exponit Cyrillus quòd turres deſignant præceptores Iudæorum Scribas, & Phariſeos: poſſumus etiam & per turres intelligere legiones, & agmina malorum ſpirituum, nec non, & pſeudo prophetarum, & phalanges

A Hæreticorum, qui totis uiribus conantur perdere, & ex mentibus fidelium delere nomen Chriſti, in quorum numero ſunt etiam ſapientes huius ſæculi, qui cum ſuis doctrinis, ac dogmatibus videbantur immobiles, & perpetui

His ergo in ea die, qua Dominus decreuerit ob eorũ impietatem, & incredulitatem ruentibus, alii ſurgent credendo, qui prius videbantur infirmi, & B ęgri per negligentiam Plerique referunt hæc omnia ad diem iudicii.

Sed hoc non obſtat huic noſtræ expoſitioni. Deinde ſequitur. *Et erit* Tex. 19. *lux lunæ, ſicut lux ſolis: & lux ſolis erit ſeptemplicitèr, ſicut lux ſeptem dierum in die qua alligauerit Dominus vulnus populi ſui & percuſſuram plagæ eius ſanauerit.* Vti iam diximus plerique volunt has omnes nouitates fore in die iudicii quod mihi videtur difficile, quoniam Luca 23. Ioel 2. C Lucæ 21. habetur ſol obſcurabitur, & et luna non dabit lumen ſuum: et Ioel In his diebus ſol conuerteretur in tenebras, et luna in ſanguinem priuſquã veniat dies Domini magnus, et manifeſtus. Sed ego perſiſtens in priori expoſitione, dico nouitatem iſtam in ſole, et luna, & tantam luminis, et claritatis frequentiam nihil aliud prefigurare niſi magnam, et ſuperabundantem lætitiam, qua fideles fruentur cum vi- D derint ſuorum peccatorum vulnera, et plagas, per filium Dei fuiſſe alligatas, atque ſanitate donatas: Nam quemadmodum calamitates, et triſtia omnia ſolis obſcuritate figurantur, ita claritate lucis lunæ, et ſolis ingens lætitia deſignatur. Alii per lucem lunę, eos qui modicam habent notitiã de Deo, et ſolo naturali lumine in ipſa creatione illis indito reguntur, et ducuntur, intellexiſſe videntur: Qui E verò ad maiorem Dei cognitionem acceſſerint, nõ amplius lumine lunę velut in nocte illuminantur, ſed paulo clarius Dei notitiam nanciſcuntur. At cum acceſſerit maius lumen, quale eſt lumen fidei, tunc ſeptuplo maiorem de Deo, et de cæleſti beatitudine habebunt cognitionem. Nonnulli de prædictis expoſitionibus parum contenti aliam afferunt expoſitionem,

ut per lumen lunæ quidam intelligunt ipsos Apostolos, qui post crucem Domini, & post emissionem spiritus sancti fulgebunt sicut sol in conspectu Dei: propterea dicit propheta, quòd tunc lux Lunę erit sicut lux solis: per Christum vero intelligunt ipsum solem, qui est verus sol, qui lumine suo inaccessibili, & infinito illustrat vniuersalem Ecclesiam: neq; timendum est, ut aliquando occidat.

Hucusque propheta recensuit maxima quæ conferet ipse Deus beneficia populo suo hoc est populo grato, morigero, & fideli: Nunc explicat grauissima supplicia quæ manēt incredulos, & quicunque ab eo recesserint: & inquit.

Ecce nomen Domini venit de longinquo ardens furore eius, & grauis ad portandum, labia eius repleta sunt indignatione, & lingua eius quasi ignis deuorans. Spiritus eius velut torrens inundans vsq; ad medium colli ad perdendas gentes in nihilum, & frenum erroris, quod erat in maxillis populorum. Diuus Cyrillus introducit hanc partem, quemadmodum nos diximus, quæ scilicet insurgit Dominus contra Sathanā, & contra satellites, & mēbra eius. Sed quidā volunt hunc furorem, & hanc indignationem exercendam esse in secundo eius aduentu, hoc est in die iudicii, quæ sententia hoc loco magis uidetur conuenire, quam superiori textui. Alii existimant hic loqui prophetam de primo eius aduentu, & vterque dicitur esse de longinquo, idest post multum tempus. Et ut bene aduertit Diuus Hieronymus, bene dicit tex. Ecce nomen Domini uenit, & non Dominus venit, vt scilicet per nomen Domini intelligamus virtutem, et potentiam ipsius, quæ quidem in vtroque aduentu fuit abundè demonstrata; quòd accipiat propheta hic nomen Domini pro potentia, ostendit propheta psal. 19. Protegat te nomen Dei Iacob. Dicit ergo, ardens furor eius, quia re uera (sicut alibi scriptum est) vehemens, et implacabilis est furor Dei in vindicando eos qui eum contempserunt, est grauis *vi grauis* & ad portandum, quia difficile admodū

Tex. — *Cyrillus.* — *Hieron.* — *psal. 19.* — *Furor Dei*

potest, cum irascitur sustineri iuxta illud psal. Si iniquitates obseruaueris Domine, Domine quis sustinebit? labia eius repleta sunt indignatione; vsque adeo Deus indignatur. quòd uix potest proferre verbum absque multa cōmotione: lingua eius quasi ignis deuorans; quòd palam ostendit cum his qui à sinistris erunt, dicet Ite maledicti in ignem æternum. et alio in loco d. psal. Exardescet sicut ignis ira tua. Præterea spiritus eius velut torrés inundans, qui propter impetum quem facit, & quo vndequaque se diffundit, nemini parcens, necesse est eos demergi in quos impingit vsque ad medium colli, vbi tunc nulla est spes salutis. Postremo erit ipse Deus dissipans, & perdens frenum erroris, quod erat in maxillis populorum; aut erit ipse frenum erroris. i. reprimet ipsum Diabolum, & infrenabit, qui prius constringebat maxillas, idest corda populorum, quocunque uolebat trahebat: potest aliter exponi, sed hoc sufficiat.

implacabilis. — *psal. 129.* — *psal. 88*

Et tunc supple. *Canticum erit nobis sicut nox sanctificatę solennitatis, & lętitia cordis, sicut qui tergit cum tybia, ut intret in montem Domini ad fortem Israel.* Cū hactenus descripserit Esaias iudicium Dei aduersus impios futurum, tùm in hoc sæculo, tùm etiam (vt plerisque videtur) in futuro: nunc describit qualis erit status, & conditio bonorum hominum, cum viderint impios castigari, & bonis maxima præmia conferri seu retribui. iuxta illud psal. millies adductum. Lætabitur iustus cū viderit uindictā, & lauabit manus suas in sāguine peccatoris. Nō ignoro quī pleriq; expositores veteres, & moderni, quæ hic dicit Esaias de punitione malorum, & de præmio, & gaudio bonorū, exponant, & intelligant de causa, et negocio quod olim verterat inter Iudæos et Assyrios, aut etiam Babylonios, qua si velit innuere propheta, quod summopere lætabuntur Iudæi dum viderint Assyrios partim trucidatos, partim in fugam versos, et Babylonios pariter destructos, ac deletos, et in miseram seruitutem abductos. At ego, qui nolo plus sapere, quam oportet sapere

psal. 57.

haud

haud nego quin hæc scriptura possit in huius argumẽti genere vtcumq; uer fari. Sed neminẽ credo mihi negaturũ si dixerim longè vlterius prophetę intẽtionẽ dirigi, ut. s. hoc loco, & in multis aliis huius operis nobis ob oculos proponat suppliciũ, & poenas impiorũ, gaudiũ pariter & exultationem, quam per Christũ Dominũ, & in eius aduentu habituri sunt illi, qui secundum electionẽ gratiæ, saluti consequentur. Dicamus ergo sic. *Cãticũ erit nobis* uidelicet Israelitis secũdũ spiritum, & quibuscumque ex gentibus in Christũ crediturís, *sicut uox sanctificata solemnitatis*: ita scilicet plaudebitis manibus & uoce exultationis Deo iubilabitis, quemadmodum facere consueuistis in sanctificatis solẽnitatibus, quibus Deum corde, uoce, & opere laudare soletis. D. Thomas refert in tribus solẽnitatibus consueuisse ludęos Hyerusalẽ adire cum lętitia, & iubilo, ut habetur Leuit. 33. *Et erit nobis lętitia cordis, sicut et qui pergit cum tybia ut intret in montem Domini ad fortem Israel.* Magna profecto, & incredibilis fuit Hebræorum lætitia cum fuerunt liberati ab Assyriis, aut etiam à captiuitate Babylonis, sed multo maior, & incomparabiliter iocundior, & uberior fuit lætitia illorum, qui fuerunt liberati à peccato, & a seruitute Demonis per Iesum Christum, sed nulla potest imaginatione, aut locutione concipi, vel explicari, nec ulla potest adhiberi similitudo ad describendam, uel saltim insinuandam quam sumus habituri animi lętitiam, cum Dei gratia, & benignitate ingrediemur in montem Domini, hoc est in sanctam Ciuitatem Hyerusalem cœlestem, vbi regnat fortis Israel, scilicet Deus, qui est fortis, & potẽs, quiq; omnia quęcũq; uoluit fecit.

Leui. 33.

Sed non omnes ingrediuntur in hũc montem, sed (ut ait propheta) interrogans, quis ascendet in montem Domini, aut quis stabit in monte sancto eius? uide quid sequitur. Nec uolo omittere, quam afferunt quidam huius gaudii similitudinem, quòd ludæi præferebant quando templum ingrediebantur cum sonis, & canticis. Dicunt enim posse facile comparari gaudio, & festiuitatibus rusticorum, qui ab omnibus curis, & negocijs aliquandiu liberati sese totos lætitię dedunt, qua certe nulla est maior, cum toto corde, sincero affectu, hilari vultu absque vllis ceremonijs, et prætensionibus eiusmodi lætitiam perdunt. Videtur etiam persimilis eiusmodi festum, et lætitia, quando quidam magnates ingrediuntur templum, aut quando alicuius urbis, uel loci assumunt dominium, et potestatem, tale proculdubio, et longe maius debet esse gaudium, et lętitia cuiuscumque nostrum, dum fuerimus absoluti à peccato, et existimamus nos per aliqua signa gratiã Dei cõsequutos, cuius figura, et typus est lætitia de qua nunc loquitur propheta. In aliis codicibus ubi nos habemus. Cãticum erit vobis sicut uox, legitur nox, sic etiã legitur in bibliis nuper correctis. Noxet sic legit. D. Hier. et pleriq; alii, vbi dicunt, quòd quãdo prępărabãtur hostiæ, et sacrificia mane offerenda in templo, noctu parabãtur, in memoriã illius noctis, qua mortui fuerunt Aegyptii, et populus Dei liberatus ab Aegypto, quæ præparatio fiebat in nocte cum maxima lætitia, et populo, et quemadmodum nos facere solemus in nocte Natiuitatis Domini, et uelut ebrii facere solent nocte præcedente diem cinerum.

Sequamur textum. *Et auditam faciet Dominus gloriam uocis suæ, & terrorem brachij sui ostendet in commmatione furoris, & flamma ignis deuorantis allidet in turbine, & in lapide grandinis.* In hac particula læta, et tristia prędicuntur, auditam faciet Dominus gloriam vocis suæ, quando scilicet prædicari fecit euangelium quod audiri fecit abuniuersa creatura, et per ipsũ apparuit gloria maiestatis suę. Ista uox est ea de qua loquitur Dauid ps. 28. cũ inquit. Vox Domini in virtute vox Domini in magnificentia, et quæ sequuntur. De hac uoce loquebatur propheta psal. 25. conformiter huic loco Esaię, Vt audiã uocem laudis, et enarrem uniuersa mirabilia tua, & psal. 105. Auditas faciet omnes laudes eius. Nec dubium, quòd gloria huius vocis potest

psal. 28.

psal. 25.

psal. 105.

teſt etiam aptari, & intelligi per uocem illam, quam auditam faciet Deus in die iudicij, apud electos quidem. Venite benedicti patris mei &c.

Terrorem brachij ſui oſtendit quoad reprobos cum d. Ite maledicti in ignem æternum. Et talis erit terror brachij ſui, quem oſtendet in comminatione furoris, & in flãmam ignis deuorantis quòd *allidet, & conſumet, ac delebit omnes in turbine, & in lapide grandinis*, vt ſupra ex Dauide pſal. 49. adduximus. Ignis in conſpectu eius ardeſcet, & in circuitu eius tempeſtas valida: ſic enim grando, & lapides offendent, quemadmodum lapides de ſummo cadentes confringunt, & conterunt eos, ſuper quos cadunt, vt pſal. 148. Ignis et ſulphur et ſpiritus procellarum pars calicis eorum. pſal. 148. Tex. 14.

A voce enim Domini pauebit Aſſur uirga percuſſus &c. Hic eſt locus, ubi lætantur Iudæi, et damnant, ac deridet nos, quòd omnia quæ hic dicuntur ad legem noſtram, ad effectus, et opera Chriſti trahimus et ducimus. Non nego quin de clade Aſſyriorum loquatur hic propheta; ſed quorſum? in quẽ finem? ut ſcilicet hinc agnoſcamus, quam Deus per Chriſtum obtinuit erga quoſcunq; impios, et poteſtates tenebrarum victoriam. Vnde poſteaq; Eſaias oſtendit, quo furore, quo impetu Dominus Deus inſiliet aduerſus eos, qui non credunt, hoc exemplo cõfirmat illius principis, qui ſuper omnes eleuabatur, et nullam exiſtimabat fortitudinem, ac potentiam eo ſuperiorem, cuiuſmodi fuit Aſſur, vel Semacherib Rex Aſſyriorom; dixit ergo ſupra ipſe Eſaias, Dominus auditã faciet gloriam, hoc eſt magnificentiam vocis ſuę, & terrorem brachij ſui in commination furoris etc Vt ergo cognoſcas, et intelligas, quæ, et quanta fuerit iſta uox Domini, his nũc verbis oſtendit dicens. *A uoce enim Domini pauebit Aſſur uerga percuſſus.* A uoce inquam comminationis ſuæ, ex qua non ſolum pauit ac tremuit, ſed uniuerſus ferè exercitus eius corruit, et in terram cęcidit. Et nos quoq; nõ ſolum in die iudicij, dum conſcientię noſtrę contra nos ipſos teſtimonium ferent, ſed cum aliquo peccatorum põdere nos grauamur, pauere, ac tremere neceſſum eſt. Quinimo Demon ipſe figuratus per Aſſur, & membra eius ab horribili ſententia quę cõtra eos proferetur in die iudicij pauebunt, et contremiſcent: pauebit inquam Aſſur virga percuſſus, cum uidelicet uirga oris ſui videbit Sathanam in tenebras exteriores deduci: per Aſſur etiam põt intelligi Romanus Imperator, vel quia dominabatur Aſſyrijs, vel quia erat fortis, et potens ut Rom. Imperator. ſicut ait Virg. Alius latio iam partus Achilles. *Et erit tranſitus uirga fundatus, quam requieſcere faciet Dominus ſuper eum.* Trã ſitus uirgę dicitur fundatus, i. ſtabilis et manens et impreſsionem faciens ſuper eum, dum ſ. quis uirga percutiens aliquem, premit manum quo ictus ſit grauior, et vehementius calcet, et dolorem incutiat, uel dicitur tranſitus uirgę fundatus, quam requieſcere faciet ſuper eum, quia non ſtatim cum ſemel percuſſerit eleuabit uirgã, et proijciet in ignem, ut facere cõſueuit dum filios corripit et caſtigat, ſed requieſcere faciet uirgam ſuper eum, ita ut uirga ex dura, et vehementi percuſsione infigatur carni: Id quod ſi de damnatis loquamur, nulli dubium hanc uirgam nũquã ab eis amouendam, quia apud eos nulla eſt redemptio At ſi de Aſſyrijs loquamur hęc uirga, hoc eſt, furor, et caſtigatio ipſius Domini requieuit ſuper eos, qñquidem, qui in ea clade fuerunt occiſi, nunq; in priſtinum ſtatum ſunt reſtituti. Nec minus de Iudæis hoc fateri neceſſum eſt, qñquidem exceptis paucis illis reliquijs, quę per Dei miſericordiã ſaluatę ſunt, uirga et baculus Dei, ita requieuit ſuper eos, quia uſq; in hodiernum diem videmus eos ſine Rege, ſine lege, et ſine ſacerdotio per uniuerſum orbem uagari, et diſperſos eſſe. Neq; id circo mireris, quia uirga furoris Domini eius eſt proprietatis, ut cum fuerit iacta ſuper aliquem cum furore, et impetu producit hos effectus; furor namquè nihil deſignat aliud niſi vehementem iram, et indignationem, qua quis ſęuit in aliquem, et nulla

ratione

ratione parcit.sic prope modum metha
phorice loquendo, se habet Deus ad-
uersus impios, reprobos,& pertinaces
dicit etiam hic propheta, *Quod in tym-
panis, & in Cytharis, & in bellis præci-
puis expugnabit eos.* Dicitur Deus ho-
stes populi sui expugnare in tympanis
& cytharis, & in bellis præcipuis: in
tympanis inquam, & cytharis, hoc est
magno gaudio, & lętitia exultantibus
seruis suis,ac ipsum, qui de tantis pe-
ricuĺis eos eripuit,magnis uocibus col
laudantibus,iuxtà illud ps.laudate Deũ
omnes gentes,& omnes populi,quoni
am confirmata est super nos misericor
dia eius.

Psal. 116.

Alii dicunt quòd Deus in tympanis &
Cytharis expugnabit eos,quia scilicet
absq; vllo negocio,& labore,& quasi a-
liud agens eos deuincet. Nonnulli di-
cunt Deum in tympanis, & Citharis
expugnaturum hostes.v.g. ipsos Assy-
rios.quoniam eosdem velut exultantes
et iubilantes,choreas ducentes, & tri-
pudia facientes, & nihil tale expectan
tes Deus prosternet, ac disperdet.Nũc
in modum fortasse plerisque eueniet
quemadmodum in diebus Noe quòd
homines erunt comedentes, et bibentes
, ludentes, et nubentes, atque nu-
ptui tradentes, & mors ipsos rapiet,et
ad infernum descendent. In bellis
etiam pręcipuis expugnabit eos: bel-
la prædpua inquit Diuus Thomas ea
sunt,quæ sola diuina uirtute peragun-
tur. Aliqui dixere bella prędpua Iu-
dęorum extitisse,dum oblationibus,et
sacrificiis non armis, et clypeis vic-
toriam obtinebant, vt dicere potuissent.
hi in curribus, et in equis nos autem
in nomine Dei nostri inuocabimus.
Ego magis adhereo illorum senten-
tię,qui dicunt ea bella esse, et vocari
prędpua quibus hostes, adeò premun-
tur,et concutiuntur,ut nullus omnino
ex eis remaneat,aut saltim ij non sint,
qui possint rursus bellum resarcire.
Aliqui dicũt nulla bella esse maiora,&
grauiora quã bella Ciuilia,et bella do
mestica,ut q̃ sunt ĩter eos,qui sunt eius
dem domus, et familię qualia erant
Hyerosolimis,et in plerisque Ciuitati-
bus Italię, et presertim Perusiæ, ubi
propter eiusmodi seditiones, et dissi-
dia, quę olim vigebant inter Ciues,ea
Ciuitas incredibile passa est incommo
dum,ac detrimentum, et aliquæ fami-
liæ Illustres, ac pernobiles sunt penè
prorsus extinctę, et ad nihilum reda-
ctę, vt facilè poterit videri ex historiis
nuper excudẽdis,et in lucem prodeun-
dis. In fine tandem huius capituli de-
scribit Esaias qualitatem loci qui iam
multo ante tempore hoc est ab initio
mundi fuit præparatus à Deo ꝓ repro
bis, et damnatis,dum inquit. *Prepara
ta est ab heri tophet a Rege preparata pro-
funda, & dilatata.* Preparata est inquã
à Rege idest à Deo,qui est verus, et so-
lus Rex Regum;Præparata est quidem
Tophet idest locus ille infamis, Sordi
dus,et immundus, in quem propè Hye-
rusalem dicebantur proiici corpora dã
natorum,qui locus turpis,et horrẽdus
designat ipsã gehennã, hoc est locũ ꝓ
fectò turpẽ infernalẽ locũ detestabilẽ,
et abhominandũ. Alii dicunt Tophet es
se syluam quandam propè Hyerusalẽ
vbi interfecti fuerũt Assyrii. Et hoc qui
dem,idest ipse locus fuit prępparatus ab
heri,idest à principio quòd Deus crea-
uit cœlum,et terram. Cœlum inquam
Empireum pro electis, terram autem
idest infernum pro reprobis. Sequitur
textus-*huius loci nutrimenta sunt ignis
ligna multa flatus Domini sicut torrens
sulphuris succendens ea.* Ea sunt hu-
ius ignis nutrimenta, ita ut non sit ti-
mendum ignem illum posse umquam
extingui penuria lignorum,et si quan-
do videretur imminui aut extingui,
aderit flatus Domini sicut torrens sul-
phuris succendens eam,scilicet gehen
nam,dicitur iste locus profundus,quia
maxime capax,dilatatus, quia recipit
omnes cuiuscumque gradus, sexus, et
ętatis,et quod omnium est pessimum,
est perpetuus,ac sempiternus,quia fla-
tus Domini numquam deficit, ac fati-
gatur. Deus opt. max.sua gratia, et mi
sericordia liberet nos ab hoc igne per-
petuo.Amen. hic est finis XXX. cap.

Tex.15.

Tophet.

CAPVT TRIGESIMVM PRIMVM.

1. VAE qui descendunt in Aegyptum ad auxilium, in equis sperantes, & habentes fiduciam super quadrigis, quia multæ sunt: & super equitibus quia præualidi nimis: & non sunt confisi super sanctũ Israel, & Dominum non requisierunt. 2. Ipse autem sapiens adduxit malum, & uerba sua non abstulit: & consurget contra domum pessimorum, & contra auxilium operantium iniquitatem. 3. Aegyptus, homo, non Deus: & equi eorum caro, & non spiritus, & Dominus inclinabit manum suam, & corruet auxiliator, & cadet cui præstatur auxilium, simulq; omnes consumentur. 4. Quia hæc dicit Dominus ad me: Quomodo si rugiat Leo, & catulus Leonis super prædam suam, & cum occurrerit ei multitudo pastorum, á voce eorum non formidabit, & á multitudine eorum non pauebit: sic descendet Dominus exercituum, ut prælietur super montem Syon, & super collem eius. Sicut aues volantes, sic proteget Dominus exercituum Hyerusalem, protegens, & liberans, transiens, & saluans. 5. Conuertimini sicut in profundum receßeratis filij Israel. In die enim illa abiiciet uir idola argenti sui, & Idola auri sui, quæ fecerunt vobis manus vestra in peccatũ. 6. Et cadet Assur in gladio non viri, & gladius nõ hominis vorabit eũ, & fugiet nõ à facie gladij: & iuuenes eius vectigales erũt & fortitudo eius à terrore transibit, & pauebunt fugientes principes eius: Dixit Dominus: cuius ignis est in Syon, & caminus eius in Hyerusalem.

EXPLA-

EXPLANATIO IN TRIGESIMVM PRIMVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. *VAE qui descendunt in Aegyptum ad auxilium, in equis sperantes, & habentes fiduciam super quadrigis, quia multæ sunt: & super equitibus, quia prævalidi nimis: & non sunt confisi super sanctum Israel, & Dominum non requisierunt.*

SATIS eleganter, et copiosè Diuus Cyrillus exponit intentionem huius capituli: vult enim prophetam in eo commemorare inobedientiam Israelitarum: namque Rex Babyloniæ capta Iudæa, et sancta Ciuitate Hyerusalé, abductisq; Israelitis in Babyloniam captiuis, iis qui remanserant in Iudæa magnam Deus exhibuit misericordiã. Verum cũ illi ad Aegyptios deficere voluerint, veriti ne rursus in manus Assyriorum deuenirent, quamquam per Hieremiam prophetam fuerit illis à Deo præceptum, ne illùc vlla ratione proficiscerẽtur. Id circo Deus per Prophetam illis prædicit, et comminatur ingens exitium. Sed forte dices id superius actum fuit, non ergo necessum erat hoc in loco idem repetere. Dicunt aliqui superius prophetam hoc vnum egisse, vt scilicet prohiberet Israelitis, ne in Aegyptum descenderent, hic autem coarguit eos, & comminatur, quia iam præuidet eos defecisse, et ad Aegyptuos transijsse; sed hæc conciliatio ridicula est.

Proinde dicamus unà cum Diuuo A Hieronymo eandem esse intentionem in vtroque capitulo: nam cum post initium præcedentis capitis propheta fuerit locutus de onere iumentorum Austri, & eorum qui portabant opes et diuitias in Aegyptum, et cætera quę ibi recensentur: nunc reuertitur ad eosdem ad quos supra locutus fuerat. Dicit ergo, Væ his, supple, qui descendunt in Aegyptum ad auxilium supple quærendum, et postulandum, quique etiam sunt sperantes in equis et habentes fiduciam, super quadrigis, quia multæ sunt, et super equitibus, quia prævalidi nimis: miseri profectò, & valde insipientes, ut reiecto Deo in multitudine, et robore creaturarum spem suam collocauerint, quasi nulla sit multitudo tam magna, nulla sit uirtus, et potentia tam fortis, et valida, ut non in momento temporis Dei uirtute possit immi C nui, debilitari, ac penitus aboleri; propterea dicebat Dauid, hi in curribus, et in equis, nos autem in nomine Dei nostri inuocabimus: ipsi obligati sunt, et cæciderunt, nos autem surreximus, et erecti sumus: et alibi. fallax equs ad salutem, in abundantia uirtutis suæ non saluabitur. *psal. 19.* *psal. 32.*

Hoc est ergo in quo propheta coar-

arguit Iudæos, & eorum ruinam prædicit. quia scilicet habebant fiduciam in equis, & quadrigis. & non sunt confisi super sanctum Israel, hoc est super eum, qui præcipue colebatur ab Israel, super eum, quo duce, & cuius uirtute multas est consecutus victorias populus Israel: vnde & non iniuria vocatus est in scripturis sanctus Israel. & quid vltra? Et Dominum non requisierunt, eius auxilium contempserunt, aut pro nihilo habuerunt, nulla fuit eis cura ad eum confugere, eius opem implorare; Verum solis causas considere, & earum uirtuti, ac potentiæ dumtaxat adherere.

Sed forte quis dixerit. Numquid auxilia hominum, & secundarum causarum sunt omnino reiicienda. vt Deus tantopere nobis indignetur, cum ad humana præsidia confugimus, & properamus? minime quidem.

Verum rectus, & conueniens ordo est perpetuo seruandus, ut scilicet Deo primas demus, in eo ante omnes, & aute omnia spem nostram collocemus, & demum ad secundas creaturas, velut instrumenta Dei, & cooperatrices diuinæ voluntatis accedamus. Et si quid earum ope, aut opera consequimur, soli Deo gratias agamus, & honorem omnē, & gloriam ei vni tribuamus: sic .n. tuti esse poterimus. *Ipse autē sapiens adduxit malum, & uerba sua non abstulit, & consurget contra domum pessimorum, & contra auxilium operantium iniquitatem.* Quem admodum prædecentia verba uidelicet. Et non sunt confisi super sanctum Israel, & Dominum non requisierunt, prolata sunt, & producta à Propheta cum maxima emphasi, & indignatione, ita hæc, quæ mox exponenda sumpsimus, quadam cum ironia videntur ab eodem aduersus Iudæos prolata. Dicit enim *Ipse autem* scilicet Deus *sapiens adduxit malum & uerba sua non abstulit*, q. d. vos homunculi putabatis, vos solios esse sapientes, industrios & sagaces: Deum verò nihil sapere, omnia eum latere, expertem esse consiliorum uestrorum, nec eorum quicquam apprehendere, quæ contra ipsum molimini, at ipse sapiens est, nec sapiens solum, uerum ipsa sapientia, & quando vos non putabatis, adduxit malum, malum inquam, poenæ, & cæcitatem cordis, adduxit malum, hoc est ruinam, & perditionem gentium vestrarum; verba sua non abstulit, non retractauit, ab eis non defecit, quicquid decreuerat in opus deduxit, non est inquam Deus ut homo, qui mutetur.

Et consurget contra domum pessimorum, hoc est ipsorum Iudæorum qui pessimi sunt, non ea solum ratione quod multa mala perpetrarunt, quòd Dei verbo obstiterunt, sed eo maxime quòd in malitia sunt obfirmati, & obstinati. Et reuera Iudæorum familia est verè domus pessimorum propter horrendum illud, & nefandum facinus quòd perpetrarunt occidendo Christum Regem suum, & Dei filium. Consurget etiam ipse Deus fortis, & potens contra auxilium operantium iniquitatem, quæ uerba opinantur quidam aduersus Aegyptios dicta fore, quippequi auxilium prębebant domui pessimorum.

Et quamquam aduersus Aegyptios ob eam rationem dicta existimentur, possumus tamen aduersus quoscumque qui fauent, & suffragantur his qui operantur iniquitatem, congruè ea referre. Dicitur autem Deus aduersus vtrosque consurgere, idest maximo cum impetu, & indignatione aduersus eos commoueri, non leuiter ac blandè, sed fortiter, & magna cum deliberatione eos ut deprimat, & prorsus ad terram deiiciat; id quod sæpissime euenire conspicimus. Deinde sequitur, ad conuincendam stultitiam, & insipientiam, non dico Iudæorum, sed quorumcumq; hominum, qui propriæ uirtuti, aut aliorum consilio, seu fauori magis quam diuinæ bonitati confidunt d. *Aegyptus, homo, & non Deus equi eorum: caro, & non spiritus, & Dominus inclinabit manum suam, & corruet auxiliator, & cadet cui præstatur auxilium, simulq; omnes consumentur:* quid se quatur ex his. Aegyptus, homo, & non Deus &c. tu ipse considera,

Tex. 2.

Tex. 3.

non

non est opus hæc verba melius explanare; bene dixit Hierem. Maledictus qui confidit in homine, & ponit carnẽ brachium suum, & recedit à Deo cor eius. His qui hæc fecerint.

Dicitur Aegyptus homo & non deus, quia nõ potest facere quicquid velit.

Equi sunt caro, non spiritus, caro enim cito corrũpitur, et putrescit, non sic spiritus.

Deus inclinat manũ.

Dominus inclinabit manum suam. Hoc est illam demittet, ut tangat & percutiat; prius enim eleuatur manus, & postea demittitur, ut fortius rem subiectam percutiat. Vel dicitur Deus inclinare manum, ideſt relaxare frenũ, & habenas instar aurigæ; ut equi absq; vllo impedimento facilius currant, & quoscunq; obuios offendant, sic itaq; corruet uterq; ideſt auxiliator, et qui præbet manum; & cadet cui præstat auxilium, simulq; omnes consumentur, simul inquam, ob simultatem poenę, quia scilicet eãdem poenam vtriq; subibunt, vel simul simultate temporis, quia eodem tempore sui criminis poenas dabunt.

Tex. 4.

Deinde sequitur. *Quia hęc dicit Dominus ad me. Quomodo si rugiat leo, & catulus leonis super prædam suam, cum occurrerit ei multitudo pastorum, à voce eorum non formidabit, & à multitudine eorum non pauebit, sic descendet Dominus exercituum ut prælietur super montem Syon, & super collem eius.*

Cum proximis verbis fuerit ostensũ Deum esse consumpturum Aegyptios, pariter et Iudæos; & qui pollicentur auxilium, et eos quoq; qui illud expetunt et requirunt: nunc propositis verbis videtur sibi propheta cõtradicere, dum ostendit Deum fortiter, et constãter pugnaturum pro Iudæis, atq; a qui buscunq; aduersarijs eos defensurum, non minus quàm leo, et catulus Leonis prędam quam cęperunt tenaciter retinent; et aues volantes tuentur pullos suos. Vnde necessum est dicamus de Iudæis, atq; Aegyptijs penes variũ. ac diuersum statum, et conditionem ip forum in pręsenti capite sermonem haberi. Nanq; si loquamur de Iudęis, ac de Aegyptijs, et quibuscunq; aliis nationibus, quæ obsistere diuinæ uocationi audebant, et deinceps quoque audebunt, Deus omnifariam, et dubio procul præcipites eas dabit, et simul omens consumentur. At si de Iudęis pariter, & cæteris nationibus q̃ Christo adherescent loquamur, certissime Deus erit earum tutor, protector, ac defensor, et ne de hac Dei pollicitatione dubitare cuiquam unquam liceat, præmittit Esaias hęc verba. d. *Quia hæc dicit Dominus ad me.* q. d. hęc mihi credite, nulla ratione dubitetis, neq; in his verbis hęsitare presumatis, nam Dominus locutus est ad me, cuius sermo non potest esse vanus, et fallax, et cuius dicere facere est: quoniam .s. sic Dominus proteget populum suum super montem Syon, et super collẽ eius, sicut leo rugiens super prędam suam, ad quam extrahendam, et rapiendam nullum quamuis fortem, et audacem appropinquare permittit: Vnde Cyrillus exponens hanc similitudinem inquit. Quòd leo fame percitus, ac commotus rugitu perterret alia animalia, et impetum facit in pastores eorum ne illuc accedant: sic profectò Dominus cum res postulabit descendet ut prælietur super montem Syon, et super collem eius .i. super sanctam Ciuitatem fundatam super montem Syon, ideſt super sanctam Ecclesiam, cuius ipse est author fundator, et rector. Nonnulli ad historiam hęc reducentes, dicunt Dominum exercituum protecturum Ierusalem, et ab hostibus erepturum, ac seruaturum, quod quidem contigit dum vastata Babylonia, et Cyro persarum Rege relaxante populum Israeliticum, et ad propria redeunte, et sub Zorobabel filio Salatiel Regnum administrante eodem populo uitam degẽte, populi finitimi adorti fuere ciuitatem Ierusalem volentes impedire eius instaurationem. Tunc Deus affuit super montem Syon, et super Ciuitatem Ierusalem, et eandem ab hostibus defendit: sed longe verius isthęc ad tempora Christi sunt referenda: constat.n. quod Deus velut leo quidam, seu catulus leonis nobis astitit, et uerbo, ac virtute potentię suæ eiecit, et aboleuit Demonem, qui nos sub peccato captuos detinebat, & pręliatus est super mõtem Syon, ideſt pro Ecclesia Dei vinen-

tis

tis, & velut proprium nidum suum fortiter seruauit, & custodiuit. Nec abre comparat propheta Dominum exercituum leoni rugienti, quo nullum est aliud animal magis audax, & truculentum, quia Iudæi pariter, & Gentes erant adeò truces, ac immanes, vt ad eas subigendas, ac domandas magna, & inuincibilis poña foret necessaria: sic etiam quèque comparat ipsum Deum fulguri, quandoq; grandini, & nonnunq; igni consumenti: comparat etiam hoc in loco ipsum Deum auibus volantibus, quoniam sic protegit ipse Dominus, & liberat transiens, & saluans ipsam Ierusalem, hoc est Ecclesiam suam, & filios suos, sicut aues volantes protegũt pullos suos.

Christus Iesus Leo, fulgur, & grando.

Christus auis.

Apostoli aues.

Nonnulli verò per leonem, & aues volantes intelligunt Angelos Dei, qui leoni propter fortitudinem, & constãtiam, & auibus propter velocitatem cõparantur. Quemadmodum ergo leo non dimittit prædam timore pastorũ occurrentium, & vociferantium, neq; aues volantes pertimescunt arcum sagittantis, sed volitando circum, & propè nidum vbi sunt pulli, abijciunt alios volucres rapaces à nido: sic Angeli constãter, & intrepide, sũma cura, ac diligẽtia tuentur Ecclesiã, & habitantes in ea modo constituant spem suam in Deo.

Notandum. Sed nota quòd non abre propheta hoc loco contulit ipsum Deum cum Leone, cum aliàs in scriptura nominetur Leo de tribu Iuda; quippequi velut leo prædam tenet tam fortiter, ac tenaciter vt nemo possit rapere de manu sua: nec timet multitudinem pastorum ei occurrentium, nec voces, & iacula aduersariorum ullo pacto formidat. At qui nã sunt isti pastores, qui tã audacter huic forti leoni occurrunt?

Illi quidem sunt, qui præsumunt dominici gregis curam, & regimen impudenter assumere, aut per fas, & nefas in suam redigere potestatem. Pastores occurrentes, & acclamantes sunt Principes, & Reges qui conuenerunt in unum aduersus Dominum, & aduersus Christum eius: tunc quippe fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania, sed vicit leo de tribu Iuda Conuenienter etiam auibus comparatur ipse Deus, cum de se ipso dicat, quòd plures voluit congregare filios Ierusalem, sicut gallina cõgregat pullos suos sub alas. Hæc est illa auis, quæ expandit alas suas, & assumpsit filios Iacob, & Israel, & portauit in humeris suis. Aues dicuntur etiam per metaphoram Apostoli, & Discipuli Christi Domini, qui in altum volitant, & ad coelestia conscendunt, suosq; pullos, & filios eruditunt, ac docent coelestia sapere, ea eõ cupiscere, & ad ea tandem peruenire, quos procul dubio Dominus protegit, tuetur, & conseruat. Dicit autem in hoc loco Esaias: quòd sicut aues volantes, sic proteget Dominus exercituum Ierusalem, protegens, & liberans, transiens, & saluans. Vide quæso, & expẽde quot modis, quibus verbis nobis indicant Esaias singularem curam, & protectionem quã de nobis suscipit Deus? vtitur enim his quatuor participijs, protegens (inquam) ne vllus offendat, liberans si forte quis offenderit, aut obsederit, transiens, siue trãsiliens, hoc est, circumspiciens, & quæcunq; possunt euenire molesta procul amouens; & tandem saluãs, ne quis ruat ac destruatur. Sic nimirum operatur Deus erga eos, qui in eo confidunt, iuxtà illud ps. Qui confidunt in Domino sicut mons Syon non commouebitur in æternum, qui habitat in Ierusalem: & paulo pòst. Nõ relinquet Dominus virgam peccatorũ super sortem iustorum, vt non extendant iusti ad iniquitatem manus suas. Et fortassis per illud verbum trãsiens, voluit alludere propheta ad transitum illum, quem dicitur fecisse Angelus dũ percussis primogenitis Aegyptiorum liberauit populum Dei da manu Pharaonis. Vnde cognitis, & perspectis eiusmodi grandibus beneficijs, sequitur propheta, & inquit. *Conuertimini sicut in profundum recesserunt filij Israel. conuertimini ingruem*, qui grauissime peccauissus, longissime quidem aberrastis, et alienati estis á Deo, cuius rei causa tot flagellis vos Deus corripuit, & castigauit. Vel in profundum recesse-

psal. 124.

ceſſeratis.i. profunda, alta, & ſecreta A re uera hęc omnia multo uerius, et euidentius contigerunt tempore Chriſti, tunc enim Deo duce, et auſpice cæcidit Aſſur, ideſt uniuerſus orbis in gladio non uiri, ideſt non armis, et potentia bellandi, non enim gens leuauit cõtra gentem gladium, ſed gladio patris æterni, et gladio uerbi Dei cęcidit Aſſur, ideſt colla ſubiecit diuinæ ueritati, et prędicationi fidei. Et iuuenet eius vectigales erunt, ideſt cuncti homines, qui videbantur attracti, et illecti á concupiſcentiis, & uoluptatibus huius ſæculi, erunt vectigales, ideſt tributarii, et ſubditi ipſi Chriſto, et propter Chriſtum ſe, et bona omnia pauperibus diſtribuent, et fortitudo eius, i. cuiuſcunq; principis, aut hominis potentis, et robuſti, vel propter opes, et diuitias, vel propter ſapientiã huius ſęculi à terrore, hoc eſt à virtute, et magnitudine operum, et miraculorum Chriſti, et Apoſtolorum tranſibit ab eo ſtatu, in quo prius Diabolo, et huic mundo inſeruiebat, ad ſtatum fidelium et ſeruorum Chriſti, cui ſeruire regnare eſt, et ob eandam rationem pauebunt Principes eius fugientes .i. abiurantes, et deteſtantes omnia huius mũdi lucra, aut propter magnitudinem miraculorum, aut propter graues, et horribiles comminationes, quas ex ore Dei audituri ſunt, et experturi, qui noluerint obedire verbo Dei. Et ne quis credat quę diximus commentitia eſſe, inquit propheta. Dixit dominus, cuius ignis eſt in Syon, et caminus eius in Ieruſalem .i. Spiritus ſanctus habitat in cordibus fidelium, qui eſt velut ignis comburens, et flammans, et caminus in Ieruſalem, quo camino conflantur, et purgantur corda hominum. Aliqui per ignem in Syon intelligunt lumen auxilii Dei erga ſuos: caminus uero in Ieruſalem, ignis qui de populatur, et vaſtat Dei aduerſarios. Alii per ignem in Syon intelligunt dilectionem, quam habemus in uia. per caminum verò dilectionem quam Dei ſumus habituri in patria.

Et in hoc terminatur expoſitio Capitis xxxi.

CAPVT

Tex. 5. *In die illa abiiciet uir idola argẽti ſui, & idola auri ſui, quę fecerunt vobis manus veſtręin peccatum.* Prædicit Eſaias admirabilem & inſignem ſæculi mutationem, ac reformationem futuram in die illa. In ea.ſ. quando fuerint conuerſi ad Deum Iſrael, vel quando (iuxta ſententiam aliorum) fuerint reuerſi, & erepti ex captiuitate Babylonica, ſed B longe verius in die illa qua.ſ. Chriſtus ob Dei miſericordiam aduenerit, & cęperit euangelij veritas nobis illucęſcere. Tunc enim verè, & non antea niſi p modicum tempus abiiciet uir Idola argenti ſui, & idola auri ſui, quæ fecerũt vobis, ideſt in obſequium, ſeu complacentiam, aut inanem ſapiẽtiam veſtrã, manus veſtræ in peccatum, hoc eſt, vt non in beneficium, et ſalutem veſtram efficerentur, ſed in peccatum, ut perpe C tuo velut crimen capiti veſtro immineret, et vos Deo odibiles, ac deteſtabiles redderet, aut in peccatum facta ſunt, hoc eſt, in poenam peccati, ut poſteaquam Dei legem contempliſtis, multis vos criminibus implicaremini, et ſic traderet vos Deus in paſſione iguominiæ. Nec difficile vobis erit hęc auri, et argenti idola corrumpere, et deuaſtare, quando hęc ſunt opera manuũ veſtrarum, vos enim illa feciſtis, et cõ. D pegiſtis: et ĩ illa die nõ modo abiiciet uir, ideſt homo cordatus, ac prudens idola auri, et argenti, quæ fecerunt manus ueſtrę, verum etiam. *Et cadet Aſſur in gladio non uiri, & gladius non hominis uorabit eum, & fugiet non à facie gladij, & iuuenes eius vectigales erunt: & fortitudo eius à terrore tranſibit, & pauebunt fugientes principes eius.* Vniuersã hanc orationculam pleriq; omnes ad tempus illud referri volunt, quo tot Aſ E ſyriorum millia ſub rege Senacherib vna nocte fuerunt ab Angelo trucidata. Manifeſtum eſt enim tunc Aſſyrios non armis Iudæorum, ſed virtute, & potentia Dei occubuiſſe, et gladius nõ hominis, ſed Angeli deuorauit eos, ita ut nihil feré ex eorum congerie remaneret integrum. et quę ſequuntur. Sed

Tex. 6.

CAPVT TRIGESIMVM SECVNDVM.

1. ECce *in iustitia regnabit rex, & principes in iudicio praerunt. Et erit vir sicut qui absconditur à vento, & celat se à tempestate, sicut riui aquarũ in siti, & vmbra petræ prominentis in terra deserta.* 2. Non *caligabunt oculi videntium, & aures audientium diligenter auscultabunt. Et cor stultorum intelliget Scientiam, & lingua balborum velociter loquetur, & plane.* 3. Non *vocabitur vltra is, qui insipiens est princeps: neq; fraudulentus appellabitur maior: stultus enim fatua loquetur, & cor eius faciet iniquitatem, vt perficiat simulationem, & loquatur ad Dominum fraudulenter, & vacuam faciat animam esurientis, & potum sitienti auferat.* 4. Fraudulenti *vasa pessima sunt: ipse enim cogitationes concinnauit ad perdendos mites in sermone mendacy, cum loqueretur pauper iudicium. Princeps verò ea, quæ digna sunt principe cogitabit, & ipse super duces stabit.* 5. Mulieres *opulentæ surgite, & audite uocem meam: filiæ confidentes percipite auribus eloquium meum. Post dies enim, & annum vos conturbamini confidentes: consumata est enim vindemia, collectio vltra non veniet.* 6. Obstupescite *opulentæ, conturbamini confidentes: exuite vos, & confundimini, accingite lumbos vestros. Super vbera plangite, super regione desiderabili, super vinea fertili. Super humum populi mei spinæ, & vepres ascendent: quanto magis super omnes domos gaudij ciuitatis exultantis? Domus enim dimissa est, multitudo vrbis relicta est, tenebræ, & palpatio factæ sunt super speluncas vsq; in æternum.* 7. Gaudium *onagrorum, pascua gregum, donec effundatur super nos spiritus de excelso, & erit desertum in Charmel, & Charmel in saltum reputabitur. Et habitabit in solitudine iudicium, & iustitia in Charmel sedebit. Et erit opus iustitiæ pax, & cultus iustitiæ silentium, & securitas vsq; in sempiternum. Et sedebit populus meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulenta. Grando autem in descensione saltus, & humilitate humiliabitur Ciuitas.* 8. Beati *qui seminatis super omnes aquas, immittentes pedem bouis, & asini.*

EX-

EXPLANATIO IN TRIGESIMVM SECVNDVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Ecce in iustitia regnabit rex, & principes in iudicio præ erunt.

Tex. 1.

NICOLAVS de Lyra cum pleriſq; alijs interpretibus opinatur prophetã in hoc loco deſcribere, & prædicere fęlicitatẽ futurã in populoDei ſub regno,& imperio Ezechię Regis Iuda, q poſt deletos Aſſyrios foeliciter regnauit per quindecim annos, cui ſuc ceſſit Manaſſes, qui fuit impiiſſimus, & cauſa nouæ euerſionis, & deſtructio nis ciuitatis Ieruſalem. At ego una cum his, qui forte melius ſapiunt,& interius ſpeculantur,exiſtimo prophetã hoc in loco nullam, aut valde tenuem intentionem habuiſſe deſcribendi quic quam ad regnum Ezechiæ relatum.cũ non fuerit tanta, & tãm diuturna illius regni fęlicitas,ut tam præclarum,& illuſtre vaticinium de ea fieri debuerit; ſed multo verius ad regnum Chriſti, q̃ hic recenſentur ſpectare dicendum eſt: vbi non modo de fœlicitate exiſtentiũ ſub Chriſti regno,ac tutela, ſed & de calamitate,& infoelicitate futura malis principibus, & opulentis mulieribus non abſq; ratione prędicitur. Dicit ergo primum. Ecce, q. d. breui admodũ tempore non longe erit,non diù differetur,citò futurum eſt,quod.ſ.Rex quidam aduenier,qui ſolus,& abſq; alio titulo, ac limitatione abſolutè Rex dicendus eſt; qui regnabit in iuſtitia,q q- dẽ in iudicãdo nõ accipit perſonã hominis,neq. ullius vultũ conſiderat, qui verè nuncupatur iuſtus pariter, & iuſtitia:neq. regnare põt,niſi in iuſtitia,hoc eſt,niſi faciens iudicium, & iuſtitiã:dicitur enim Chriſtus dominus iuſtus, & iuſtitia;nam quà Deus, iuſtitia poteſt nuncupari,quà homo,iuſtus conuenien ter appellatur. Propterea quod totus eſt purus,ſanctus,& immaculatus. Vnde pſal. vt alias Iuſtus Dominus, & iuſtitiam dilexit æquitatem vidit vultus eius pſal. 10. *pſal. 10.*

Et principes eius,i. Apoſtoli *in iudicio præ runt*. q. d. & ipſi quoq; iuſte iudicabunt: principes enim ſunt, iuxtà illud pſ. 44. Conſtitues eos principes ſuper *pſal. 44.* omnem terram. Ipſi(inquam) præerũt in iudicio,i.in rectitudine & iuxtà regulam,& doctrinam euangelij quod à quibuſdam ,non ncongrue appellatur iudicium:neq; videtur mirum, principes eius pręfuturos in iudicio, cum qualis eſt rex, tales ſoleant eſſe Principes, & Duces,qui ſub ipſo degũt velut ſi Rex ſit impius, atrox, & tyrannus, tales ut plurimum eſſe conſueuerunt, qui ſub eo iuſtitiam adminiſtrant, & rectè quidem inquit Eſaias quod Principes præerunt iudicio, quandoquidem non ſolum adeſſe, aut reſidere,rectores populi tenentur, verum, & præeſſe, & præuidere, ac prouidere quę populo, cui pręſunt neceſſaria fore cognouerint. Poteſt etiam locus iſte de iudicio futuro in conſumatione ſæculi rectius intelligi, in quo quidem iudicio ipſi Apoſtoli pręerunt, iuxtà illud Euang. Vos *Matth. 19.* qui ſecuti eſtis me, ſedebitis ſuper ſedes duodecim iudicantes duodecim tribus Iſrael. Deinde ſequitur.

Et erit uir ſicut qui abſcondatur à vento, & celat ſe à tempeſtate, ſicut riui aquarum in ſiti, & umbra petræ prominentis in terra deſerta Particula iſta iucundiſsima eſt, & plena gaudij, & conſolationis quocunq; modo exponatur. Prior expoſitio eſt, tantam futuram illius tem-

poris

poris fœlicitatem, quo regnabit rex, A
idest, Christus Dominus in iustitia, &
uir erit sicut qui absconditur á uento,
hoc é, quiuis de populo secure, & absq;
vlla animi perturbatione uitam deget,
neq; vllus erit, qui eum molestet, aut ne
gocium facessat: quemadmodum con-
tingit homini, dum ventus irruit habē-
tu locum, vbi lateat, ne offendatur à vē-
to, aut quando imbres exundant, ac de-
fluunt, habet vbi se abscōdat, & tempe
statem euadat, tanta erit securitas, & fœ g
licitas hominis existentis subumbracu
psal. 9. lo, & protectione Dei: sicut alibi legit. Scapulis suis obumbrabit tibi, & sub pennis eius sperabis.

Aut is erit sicut riui aquarum in siti, & vmbra petrę prominentis in terra deserta, quemadmodum, scilicet riui aquarum uiuarū sunt maximè dulces, & appetibiles homini magna siti laboranti, & quemadmodum vmbra alicuius petrę, aut rupis prominentis, & ex- C
tensę, aut elevatæ est vehementer grata, ac delectabilis homini existenti in terra deserta, vbi non sunt arbores, neq; tuguria ad effugiendum solis ardorem, sic erit ipse Deus cuicunq: ad eum confugienti, et sub eius vmbra cupienti, & quærenti delitescere, et requiescere: ego quidem sum frequenter expertus, dum peragrarem Hispaniam, cum maximè solis æstus ferueret, vbi nulla erat arbor, aut tugurium sub quo D
tantisper potuissem recreari, quàm grata, & quàm expetibilis esset umbra alicuius arboris, aut domum, culę seu petrę prominentis. Qua metaphora notare oportet quàm improbi, et molesti sint homines, qui alios lędunt, aut quouis modo perturbant; hi quidem comparantur vento impetuoso, et imbribus magno cum impetu deorsum fluentibus, quin et siccitati, ac æstui hominibus molestissimo dicuntur assimilari. E
Est et alia expositio quòd per uirum, qui absconditur à vento, et celat se à tempestate intelligitur ipse Christus, qui aliquando abscondit se à uento s. non palam prodit, et in ventum proi-
ps. 77 cit sermones suos, et sacra diuinitatis misteria, ut quondam dixit. Aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones ab initio. Et celat se à tempestate, i. à tumultu, & strepitu turbarum, eo præsertim tempore, quo volebant ipsum lapidare, aut præcipitem dare, tunc enim abscondit se, & exiuit de templo. & item. Transiens per medium illorum ibat. luc. 4. quia nondum venerat hora eius. Alij sic exponunt, quòd Rex ille iustus apparebit in Syon. i. in Ecclesia, ut riui aquarum in siti, quando videlicet, quis ardore sitis consumitur, & sicut umbra petræ prominentis in terra deserta, cuiusmodi erant gentiles ante aduentum Christi: tunc enim Christus apparuit, & aduenit illis præ siti, i. ingenti desiderio salutis laborantibus, velut aqua suauis, & iucūda, iuxtá illud. Qui biberit ex hac aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in uitam æternam. Et re uera, cum populus fidelis erit liber, & immunis à vento, & à tempestate, idest ab insidijs Demonū, & ab huiusmodi fluctibus, quibus hoc mare magnum agitatur: in Ecclesia erunt riui aquarum .i. irrigatio doctrinæ, & vmbra petræ, i. gratia Christi præeminens, & prominens, ac excedens, & superans omnia huius mundi, ac Demonis tentamenta, tunc erit vere foelix & beatus. iuxtà illud psal. Si cōsurgant aduersum me castra, non timebit cor meum, & si exurgat aduersum me prælium in hoc ego sperabo .i. in Deo. & psal. 88. nihil proficiet inimicus in eo, & filius iniquitatis non apponet nocere ei. quæ quidem pollicitatio non solum de Christo Domino, uerum & de his, qui sub umbra, aut protectione eius requieseunt, est intelligenda. Deinde sequitur.

Io 4.
psal. 26.
psal. 88.

Non caligabunt oculi uidentium, & aures audientium diligenter auscultabunt, & cor stultorum intelliget scientiam, & lingua balborum velociter loquetur, & planè. Tex. 8.

Describit propheta aliud genus foelicitatis, quæ futura est dum Christus aduenerit, & innotuerit orbi; non caligabūt (inquit) oculi videntium .i. non erunt homines perplexi, ac dubij ad intuendam, quæ illis apparebit lucem, & gratiam, sed libenter, ac libere intellectū adhibebunt ad veritatem intelligendā, & aures diligenter auscultabunt, i. noa erunt

erunt tardi, aut tepidi ad percipiendam euangelij prædicationem, nec solum huiusmodi fœlicitate, qui uocati sunt ex gentibus, verum & qui ex Israele ducunt originem potientur. nam vtriq; prius erant omnifariam cæci, & surdi, Gentes enim falso nominatis Dijs inseruiebant, & eos solos existimabant illis opem laturos. Iudæi uerò existimabant nihil esse bonum, nihil uè Deo gratum aut populo percommodum, nisi quòd scribæ & Pharisei illis proponebant. At postmodum commutato regno, accedente iustitia, & iudicio: qui prius erant cæci, aut caligantibus oculis parum admodum intueri potentes, palàm videbunt, & clarè, & aures audiẽtium, quæ prius erant plurimum impeditæ, & obtusę diligenter auscultabunt; & cor stultorum intelliget scientiam, hoc est Iudæi, & Gentiles, qui prius erãt stulti, & insipientes nec nisi sensibilia apprehendebant, intelligent scientiã, hoc est, veram notitiam, & disciplinam addiscent, & probabunt. Nec mireris, aut existimes, in his dictis aliquam fore oppositionem, dum inquit. Cor stultorum intelliget scientiam; quoniam qui prius erãt stulti, & insipiẽtes apud Deũ, tametsi in seipsis sapientes haberẽtur, accedente gratia, & lumine ipsius fidei, effecti sunt vere sapientes, & cœlestis disciplinæ capaces. Et lingua balborum ideſt eorum, qui linguam, & sensum promptum, & idoneum ad laudandum, Deum, & ingentia beneficia nobis collata commendanda, & recensenda disponere, & aptare uix poterant, vel non audebant: accedente gratia velociter, i. prompte, celeriter, ac expedite, & magna animi hilaritate ac securitate loquentur, & prædicabunt: Et planè, i. lucide, & aperte, non sub verborum ambagibus, ac inuolutis sermonibus Dei laudes enarrabunt, ita ut ab alijs facile admodum percipi queant. Ex his omnibus colligere licet, ad Christianę fœlicitatis cumulum, et perfectionẽ hoc accessisse, quòd nullo unquam tempore defuit in ecclesia, qui nos instrueret, ac moneret, quę credenda, ac speranda, quęue agenda, et cuitanda nobis forẽt: quemadmodum D. Paulus ad Eph. 4. inquit. Ipse. s. Christus dedit quosdam quidẽ Apostolos, quosdã aũt ꝓphetas, alios verò Euangelistas, alios autem pastores, & doctores, ad consumationem sanctorum, in opus ministerij, in ædificationẽ corporis Christi: et cętera quæ sequuntur usq; in finem capitis. Cyrillus autem affert discrimen inter balbutiem linguæ gentium, & balbutiem linguæ Iudęorum: lingua namq; Gentium balba erat, quod nihil in Dei gloriã proferre, sed oẽs laudes, et encomia in gloriã et honorẽ falsorũ Deorum efferebant. At lingua Israelitarum balbutiens erat, quia et ipsi ferre non poterant, ac sustinere Christi misteria, sed in ore perpetuo habebant ipsam legẽ, et de ea, et super eam garrire, et colloqui didicerant, et quæ in ea sunt vmbras, et prȩcepta hominum atq; doctrinas extollebant, et magnificabant. At postquã notitiã veritatis vtraq; lingua tam Gentium, quam Iudæorum, quę prius haud nouerat recte loqui de misterijs Christi hominis et Dei, velociter loquetur, et planè. Propterea aliud erit fœlicitatis genus circa tempora futuri Messiæ, videlicet. *Non vocabitur vltra is, qui insipiens est princeps neq; fraudulentus appellabitur maior.* Non parua certe et cõtemnẽda fęlicitas est, ut producatu, et regimine vrbiũ, et populorũ eligatur, et constituatur uir sapiens, et prudens, non stultus et insipiens, quoniam vbi stultitia, et insipientia est, nullum potest bonum reperiri, qnandoquidem teste Arist. Omnis ignorans malus. et prȩsertim si per stultum, et insipientem (velut aliqui) intelligamus hominem, qui præcipitanter, et inconsultò quicquam agit: etsi (ut quidam alij) intelligamus eum, qui prȩter insipientiam est etiam impius, et uecors: Dicit ergo Propheta circa tempora futuri Messiæ, quando scilicet Christus aduenerit, et eius doctrina cęperit invulgari, non vocabitur vltra is qui insipiens est princeps, ideſt non eligetur, neq; designabitur ad instruendum, & gubernandum populum. Vel non vocabitur, ideſt nullo ī precio habebitur, neq; ulla de eo amplius apud homines habebitur existimatio, neq; fraudulen-

Tex. 3.

Eph. 4.

tus

tus appellabitur maior. Hoc est non A vtrunq; stultus enim inquit fatua loque
ei amplius deferent homines quic- tur, hoc est, verba quę nullam habent
quam honoris, aut tituli, neq; si quid soliditatem, neq. rei apparentiam, nec
boni fecerint, aut perdiderint eidem ab eius ore quicquam potest progredi,
ferent acceptum, quandoquidem eius quod auditu, aut obseruatione quapiã
fraudes, doli, ac simulationes facile de sit dignum. qualia sunt inquit Cyrillus
tectæ erunt, ac propalatæ. Sed dubium argumenta Græcorum concinnata, &
Fraudulentus qui propè decatur. est hoc loco, quid per fraudulentum ue cõfecta ad corrumpendos animos esu-
lit Esaias intelligere. Quidam enim in rientes, & ad animos sitientes euacuan-
telligunt per fraudulentum hominem dos. sunt enim quidam discendi studio
auarum, et maxime percupidum atq; fragrantes, qui ad eiusmodi fatuos im
id non iniuria, quandoquicem auarorũ B prudenter accedentes nihil omnino uti
peculiare est officium fraudes, & dolos litatis percipiunt, licet quam maxime
committere, quibus sibi ipsis opes mul esuriant, & sitiant addiscere quod eis
tas accumulent, & suas expleant cupi- necessarium, & utile, & ad animę salu-
ditattes. Alij per fraudulentum intel- tem expediat: & prȩter id quod stultus
ligunt eum, qui legis verba non iuxta facit iniquitatem, quia videlicet iniqua
verum sensum, sed iuxtà proprium in- cogitabit, vt iniustis, & falsis sermoni-
genium, & cogitatum interprætantur bus miseros homines corrumpat, ut
quales erãt Principes Sacerdotum, Scri perficiat simulationem, & loquatur ad
bæ, & Pharisei, qui re vera fraudulenter Dominum fraudulenter, & vacuam fa-
Dei legem interprætabantur, ut hac ra ciat animam pane uitę & intellectus, &
tione populos seducerent, & ad se tra- C ue lut exponunt aliqui, cor fatui faciet
herent, atq; ea ratione Magistratus, & iniquitatem, ut perficiat simulationem,
dignitates obtinerent, iuxtà illud salua quia nonnunquam videbitur aliquod
toris apud Matthę. Qui fecerit, & do- bonum operari; nihilominus nihil ni si
cuerit hic maior vocabitur in regno malum operabitur, ac efficiet. Sed di
cœlorum. Alij secus accipiunt hoc no ces qui fieri potest, ut quis fatuus, & in-
men fraudulentum. verum hęc dicta sipiens ad principatum admittatur? Di
sufficiant. & vtinam non multi inter citur quod re uera nullus est populus
Christianę religionis ꝓfessores, & ma- vsq; adeo ingenio, & ratione destitutus,
gni nominis uiros eiusmodi crimine ut hominem verè fatuum eligat in prĩ
laborent, qui quidem malis artibus, & cipem: propterea dicunt aliqui, quod
obsequijs maiores fieri apud homines D per fatuum, & stultum hoc loco homi-
annituntur, quanquam Dominus, & sal nem ignauum, nullius roboris, & pensi,
uator noster dixerit. qui voluerit inter & quem nos lingua materna vocamus
vos maior fieri, fiat sicut minor. *Hæc di* hominem (dapoco) debemus intellige
ctis sequitur in textu, & clarius aperit re: sic ii 2. lib. Reg. cap 3. Nũquid ut mo
quis sit stultus, & quæ videatur differen ritur ignauus moritur abner? & Prouer.
tia inter stultum, & fraudulentum. d. 17. Nõ cõpetit ignauo labiũ excellẽtię,
Stultus enim fatua loquetur, & cor eius fa multo minus principi verba fallaciæ.
ciet iniquitatem, ut perficiat simulationem Ego autem non recedendo ab his, quę
& loquatur ad Dominum fraudulenter, dicta sunt arbitror hominem stultum,
& vacuam faciat animam esurientis, & ac fatuum eum dici, qui verè insipiens
potum sitienti auferat. Fraudulenti uasa E est, idest qui non habet ueram Dei no-
pessima sunt &c. Hoc idem sapiens pro- titiam, & cognitionem, et rerum probe
uerb. 24. videtur asserere. Dicit enim agendarum certam experientiam, &
quod qui cogitat mala facere, stultus vo qui coniunctum habet secum aliquid
catur, ita ut non solum loqui, sed etiam impietatis, & malitiæ; hic enim facit
facere mala stulti proprũ sit. Vĩ in his iniquitatem, non ideo solũ quòd mul
verbis propheta cõfundere significati ta scelera perpetrare fuerit assuetus,
onẽ horum duorum nominũ: verũ mi- verum quod plerisq; etiam occasionem
hi nonnullum apparet discrimen inter prębet, & quodamodo licentiam male

faciẽ-

faciendi: hi quidem sunt sapientes, ut A
faciãt mala, & benefacere nesciãt: sunt
enim quidam, quorum si verba consideres, simplices, rudes, et inepti apparẽt, at si actiones, & opera eorum inspicias, nihil inde inuenies boni, aut honesti, sed omnia ficta, & simulata, quique habent mel in ore, fel in corde: quorumuè os loquitur iniquitatem; & dextera eorum dextera iniquitatis.

Vnde fatuus secundum Grammaticos à fando dicitur, & est is qui ineB pta loquitur, & quamuis idem quodãmodo sit esse fatuum, & insulsum, vel insipientem, nihilominus apud quosdam intercedit non nihil discrimis: quia fatui dicuntur qui verbis, & dictis stulti sunt, & proinde fatua loquũtur: insulsi verò dicuntur qui corde, & ãio fatuitatẽ, & insaniam ostendunt,
Matt. 27. stulti inq̃ fuisse dñr q̃ dicebant de Xpo. Alios saluos fecit, se ipsum non potuit saluũ facere: & itẽ nõnè hic est faber et C
filius fabri? & præterea si hic homo esset à Deo non solueret Sabbatum. Hi quoq: perfectè simulabant, & loquebãtur ad Dominum fraudulenter, & cum
Matth. 22. dolo, ac malitia, cum Matth: cap. 22. dicebant. Magister scimus quia uerax es, & uiam Dei in veritate doces.

Fraudulenti uasa pessima sunt. Ipse in.
Tex. 4. *cogitationes concinnauit ad perdendos mites in sermone mendacij, cum loqueretur pauper iudicium.* Prima huius textus D
particula potest bifariam construi, ut primum illa dictio fraudulenti, sit obliqui casus in genitiuo, ut sic exponamus. *Fraudulenti* i. hominis qui fraudulenter agit, vasa pessima sunt .i. omnes eius actiones & opera, & quęcunq; agit, aut cogitat, seu loquitur pessima sunt, hoc est, omnem excedunt malitiam, & nihil in se rectitudinis habent, ac boni, quemamodum dicebant quidam. Ioan. 7. ad Nicodemum. E
Ioan. 7. Scrutare scripturas, quia à Galilea propheta non surgit. & alibi. Nunquis ex
Ioan. 8. principibus credidit in eum? & alibi. Scimus quia hic homo peccator est, Deus autem peccatores non exaudit, & hunc in modum concinnabant, & congerebant multa verba, & multas aliorũ sententias, & opiniones ut perderent mites, et humiles in sermone mendacii, afferentes et in medium adducentes verba falsitatis, et mendacii plena, cum loqueretur pauper. i. Christus iudicium, et eius prædicaret euangelium. De eisdem loquebatur Paulus ad Rom. vltimo. Rogo uos fratres ut obseruetis eos, qui dissensiones, et offendicula præter doctrinam, quam uos didicistis faciunt, et declinate ab illis. Huiusce modi enim Christo Domino nostro non seruiunt, sed suo ventri, et per dulces sermones, et benedictiones seducunt corda innocentium. Pauper autem loquitur iudicium, non solum (inquam) Christus, qui pro nobis factus est pauper, et egenus, sed quicunq; pauper, et humilis, qui loquitur veritatem, et q̃ nobis sunt agenda proponit, deluditur, ac irridetur. Potest etiam particula illa sic exponi, vt dicamus. Fraudulenti. i. homines huius naturę, et conditionis, C
vasa pessima sunt, qñquidẽ affectus, cogitationes, et opera eorũ pessima sunt, nullam omnino in se bonitatis, ac probitatis umbram habentia: nec solum ipsi, verum satellites, et sequaces eorũ eiusdem omnino conditionis esse censentur. De his pessimis vasis legitur Gen. 49. Vasa iniquitatis bellantia, hoc est Consilia pessima, et iniqua, quę cogi- *Gen. 49.*
tant aduersus dominum, et aduersus Christum eius. Sed cur huiusmodi homines vasa appellantur? quia sicut uasa sunt res quędam, quibus aliquid reconditur, sic isti dicuntur uasa, et quidẽ pessima, quia malignę cogitationes, et fraudes in eorum cordibus reconduntur, et pręseruantur. Quidam per uasa fraudulenti intelligunt prauas quasdam actiones, et malignas, quib⁹ ille studet in negocio decipere, et circumuenire simplices, et pauperes. Ego tandem post multa quæ diximus, hanc mihi (salua maiorum auctoritate) ponere licet differentiam inter stultum, et fraudulentum, tamesi non parum inter se conueniant: vt stultus ille censeatur, qui imprudenter et inconsultò nulla, aut modica rerum, aut personarum, seu locorum ratione habita, quippiam operatur. Fraudulentus uerò ille dicatur qui sub prętextu alicuius boni, malum

aliquod operatur, et sit ex eorum numero, q ut inquit psal. in corde, et corde loquũtur: et q cogitãt iniquitates in corde, psal. 139. Huius ingenii extant hipocritæ qui quod corde concipiunt occultare uel obtegere nituntur, quo libe-
Psal. 11.
Ps. 139.
rius, et facilius quod iam secum ipsi concepere exequantur. Hi quidem ad Dominum fraudulenter loquuntur qa aliud dicunt, et aliud faciunt, quemadmodum hodie quoq; multi extant Hęretici, qui ut aliquorum Principũ gratiam, et fauorem extorqueant, aliqua bona opera secundum speciem faciũt, ut v.g. audire missam, et aliquid simile, iuxtã ritum catholicorum, ore tamen viperino, et Sathanico falsam doctrinã circumeuntes domos Viduarum, et simplicium disseminant. *Principes uerò ea quæ digna sunt principe cogitabit, & ipse super duces stabit.* Posteaquam descripsit Esaias, ac depinxit conditiones hominis stulti, et insipientis, qui prius uocabatur princeps, et in principem eligi consueuerat; cunq; fraudulenti, qui appelabatur maior, proprietates etiam nobis explicauerit, nunc ueri, iusti, & legitimi principis naturã depingit. Inquit ergo, q bonus, & verus Princeps digna Prĩcipe cogitabit, hoc est, ea q̃ sunt alta, magnifica, & verè excelsa, non fatuitates, ac futilia, nõ fraudes, & mẽdacia, qñ quidem, ut diximus non decent principem verba fallaciæ. *Et super duces stabit: hoc est*, in quibuscunquè actionibus magnificis, & egregiis super duces hoc est sup ministros, & prĩcipes suos stabit, hoc est illis astiſtet, sup eos inuigilabit, cũ illis erit, neq; pmittet, vel tãtillũ eos á recto secedere, sed die, noctuq; in eo meditari, eadẽ requirere, & ꝓcurare, & cum res ipsa postulabit cuncta executioni mandare. Hic princeps citra cõtrouersiam, & procul omni dubio est Christus dominus noster, qui est princeps pacis, & pater futuri sæculi, eius duces sunt Apostoli, & ministri eius, & quicũq; recto ordine, ac uia illis succedunt. In hoc magno duce, & glorioso principe præter singulares animi dotes tres præsertim egregiæ partes uero principe dignę conspiciuntur, videlicet, liberalitas, pietas, & iustitia, non-

A ne super omnem captum liberalissimus extitit, & quasi ꝓdigus hic noster princeps, dum nullo nostro merito, sed sola eius benignitate redempti sumus gratis, id quod & Apostolis mandatum fuit, uidelicet. Gratis accepistis, gratis date: fuit etiam maxime pius, imo pietas ipsa cum dixit. Non dico tibi septies, sed septuagies septies peccatum in nos commissum esse condonandum. Quòd fuerit maxime iustus,
B quin & iustitia ipsa, patuit ex eo, quod dixit Pharisęis. Reddite quæ sunt Cęsaris Cæsari, & quę sunt Dei Deo; nec de eo est ulterius tamquam per se noto aliud verbum faciendum. Sed prosequamur textum.

Mulieres opulentę surgite, ac audite uocẽ meam: filię confidentes percipite auribus eloquium meum. *Tex. 5.*

Enarratis quibusdam fęlicitatibus post Christi aduentum nobis affuturis:
C nũc describit multas calamitates, quas passuri erant Iudęi per Assyrios et alios populi Dei aduersarios, sed postremo per Titum & Vespasianum. Quas etiã calamitates passa est noua Ierusalem, & uniuersa Christi familia post Christi mortem, et propter eius nominis cõfessionem, et nondum finis, cum nostris quoq; temporibus Dei Ecclesia multis sit obnoxia persecutionibus, et afflictionibus: nunc ab infidelibus, nũc
D ab iis, qui uerbo tenus Christianam fidẽ profitentur. Inquit ergo propheta. *Mulieres opulẽtę surgite*, nõ amplius sterite excitamini, non amplius obdormite, uelut ab omni molestia liberæ, et alienæ; et audite uocem meam, et uos quoq; filię perperam confidentes in uobis ipsis, aut in aliorum uiribus et consiliis percipite auribus, hoc est diligenter attẽdite, et intra uos ipsas penitius, et intimius expenditæ eloquium meũ,
E quę. s. uobis ex abundantia cordis eloquor. Per Mulieres hoc loco plerique intelligunt primarias Iudæorum urbes, quas uocat opulentas, ut quæ omnium bonorum copia affluebant, nullusq; rei indigere putabantur; atq; in summa pace, et tranquillitate degebãt; per filias uerò intelligunt villas, et oppida, quę sub illis primariis urbibus

Mulieres opulentę filia confidentes

existe-

existebant, atquè ab illis sustentabantur, & seruabantur. Alij per mulieres intelligunt ipsos eosdem Iudæos, qui tamquam mulieres erant molles, ac timidi, & propterea vocat propheta eos mulieres. Sed D Hierony. non veretur hoc loco per mulieres intelligere matrones quasdam Iudæorũ, quæ dicebãtur esse pingues, et opulẽtę, & multis opibus refertę, ac ditatę, ad hos igit̃, vel ad has quo uis modo intelligas, dirigit sermonem Esaias, & iuxtà expositionem quorundam, quãquã verbum sit per modum imperantis, potest tamen pro uerbo adhortantis, & commonentis accipi, ut cum dicit, *Mulieres opulenta surgite, &c.* sic dicas, mulieres opulentę surgatis, excitamini, & audiatis vocem meam; et quidnam est istud quod sumus audituręʔ id nempe, *Post dies.n.& annũ uos cõturbabimini cõfidẽtes supple*, in vanis præsidijs, ac opibus uestris; quoniam, *Consumata est enim vindemia, collectio ultra non veniet.* Post dies enim & annum, ideſt post tempus iam à Deo præstitutum: vel post dies, & annum, hoc est, non post multum tempus, sed connumerando, et recensendo diem, et annum ab hoc meo uaticinio usq; ad postremum excidium per Romanos futurum, vos ò Iudęi, uos o Mulieres opulentę, uos vrbes, et oppida conturbabimini, iam tempus aduenit, quo consumata est uindemia; collectio fructuum ultra non veniet, quia omnia sunt diruta et penitus consumpta. Quidam expositores non inferioris classis longe secus præposita verba interpretantur, ut scilicet Esaias in persona Christi alloquatur Mulieres diuites, et opulentas, quæ ipsum sequebantur, quęquè de facultatibus suis eidem largiter ministrabant; hortatur ergo eas sic dicens. Mulieres opulentę surgite, et audite vocem meam, et filię confidentes auribus percipite eloquium meum, quæ ob fiduciam futurę felicitatis me sequimini, auribus percipite eloquium meum, quia post prędordinatum tempus ideſt quando venerit tempus persecutionis meę, & tempus retributionis, quo retribuet dominus incredulis meritas poenas, conturbabimini, et contristabimini, iuxtà illud, quòd dixit ipse saluator cum duceretur ad crucem. Filię Ierusalem nolite flere super me, sed super uos ipsas flete, etcetera, q̃ ibi legũtur. At illæ mulieres, et viduę magis contristabuntur, et mœrebunt, quę post Christi passionem non receperint euãgelium. D. Cyrillus in hanc ferè sententiam venit, ut prędicat mulieres opulentas, quas vocat ciuitates Iudeę, iuxtà illud ps. Audiuit, et lętata est Syõ *psal. 96.* et exultauerunt filię Iudę, esse cõturbãdas, et conterendas nisi obedierint ipsi Deo, et admiserint, ac receperint euangelicam, et salutarem prędicationem; hortatur igitur ipse Deus eiusmodi Ciuitates, et uillas, ut auribus percipiant eloquium suum: auribus (inquã) ideſt non leuiter, aut remisse, sed omni studio, et diligentia: sic.n. recte perficiuntur bona: et sequitur eadem adhortatio secundum ipsum, aut potius comminatio secundum alios, et inquit.

Obstupescite opulentę, conturbamini confidentes, exuite uos, & confundimini, ac- *Tex. 6.*
cingite lumbos uestros: super ubera plangite, super regione desiderabili, super uinea fertili, &c.

Præsens particula est adeo facilis, et plana, ut nulla indigeat explicatione: deplorat enim ac detestatur Esaias ruinam Ierusalem, non eam quidem quę fuit ab Assyrijs, aut Caldeis, sed nequè eam quę fuit inuecta per exercitum Romanorum, sed eam potius, et uerius, quę fuit eis merito illata per contemptum prędicationis Euangelicę; tunc uere dici potest ciuitas Ierusalem destructa uniuersa Iudęa, in captiuitatem redacta: quando noluerunt agnoscere, et recipere fidem Christi: dicit ergo. Obstupescite opulentę, i. vos Iudęi quibus fuit primum prędicatum, et promissum regnum Dei, et renuistis illud: obstupescite inquã .i. extra uos ipsos prosilite, et stupore, ac extasi animum uestrum replete, ex tam profunda ignauia, et obstinatione, quę uos cępit, et tandiu detinuit, et adhuc retinet. Exuite uos, et dimittatis omnem fiduciam, et spem boni illius ulterius consequendi: accingite lumbos vestros, et

cito expedimini, quoniam tribulatio proxima est, & non est qui adiuuet: instat enim tempus, quo peruicaciæ vestræ dignam vltionem suscipiatis: super ubera plangite.i. super filios uestros, & filias uestras, et super regione desiderabili, nō super regionē illam, quę ob sertilitatem agrorum, & copiam fructuum erat desiderabilis sed ,ppter regnū coeleste, qđ est longē desiderabilius, & optabilius quocunq; bono desiderabili.

Et super vineā fertili.i. super vineā, cuius uitis suauissimos fructus, & verè salutares producere solet, quæ uitis est Christus Dominus, quemadmodum ipse de se ipso dicebat. Ego sum uitis, & vos palmites, qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum. Quare his qui succiderunt hanc uitem, iure propheta eiusce modi verba proloquit. d. Obstupescite, conturbamini, exuite nos.i. nihil vltra speretis, cōfundimini, Accingite lūbos vestros i. saccis vos induite, plangite super vbera vestra i. manibus vos percutite, & lugete calamitatē uestram. Quòd si in veritate historiæ velimus persistere, nulli dubiū, q; hæc omnia commodissimè possunt referri ad illud tps, quo Ciuitas Ierusalem, & vniuersa Iudæa fuit à Romanis deuastata: tunc.n. vehementer stupefacti sunt Iudæi cum nihil tale opinantes subitò se uiderent à Romanis obsessos: tūc.n. oportuit eos conturbari, lumbos accingere, se ipsos exuere, & super vbera plāgere, cum tps instaret, quo nihil aliud videbatur, nisi conturbatio, commotio, expoliatio, clades, & occisio: & cum d. Exuite vos, & confundimini (iuxtà quorundam expōnem) volebat propheta fortassis innuere, quod ipsi erant denudādi, sed voluit uti honestiori vocabulo, quando in scripturis denudatio denotare solet, cum res turpes, & uerendas, seu pudendas reuelamus, ac detegimus, innuens futurū esse tps, quo exuēdi, spoliandi, ac denudandi essent ab hostibus. at si ab historia volumus rantisp secedere, nulli dubium qđ hæc calamitas, & acerba rerum mutatio euenit illis quia dereliquerunt Christum. Deinde sequitur hæc eadem lamentatio, dum loquitur in persona Christi. d.

A *Super humum populi mei spina, & uepres ascendent: quanto magis super omnes domos gaudij ciuitatis exultantis?*

Super humum inquit, hoc est, super agros, vineas, & pomeria quæ dedi populo meo, ut eis potiretur, & gauderet in eis. Spinæ & uepres ascendent quandoquidem non erit, qui ea custodiat, serat, aut colat, & quidem necessarium est ipsam terrā proferre uepres, & spinas, quando non colitur, quemadmodum & mens nostra dum non eruditur, ac exercetur studio bonarum artium, & bonorum operum, nullus potest producere fructus, nisi fraudes, dolos, & insanias.

Nec solū (inquit) super humū populi mei spinæ, & uepres ascendent, sed multo magis super oēs domos gaudij ciuitatis exultantis. Per domos gaudij nōnulli intelligunt domos, & palatia diuitum, ac nobilium, in quibus continua gaudia, ludi, cantiones, & tripudia fieri solebāt: vel per domos gaudij possumus accipere quas in suburbiis, & pagis animi causa ciues Ierosolymitani habebant, quæ loca omnia ab hostibus deuastata fuere. Sed in his uerbis est aliqua difficultas, dum propheta à maiori ad minus affirmatiue contra rōgulas Dialecticorum videtur arguere. constat.n. difficilius esse, & magis irrōnabile spinas, & uepres ascēdere super domos, & ibi adolescere q̄ super humū; et tñ hunc in modū procedit Esaias referendo, et amplificando huius regionis vastitatē, ac desolationem: d.n. super humum popul. mei spinæ, et uepres ascendent, id quod nō est quid rarum, insuetum, ac difficile, et postea subdit. Quanto magis super omnes domos gaudii ciuitatis exultantis: debuisset sic arguere. Si de quo min⁹ videt inesse et inest, ergo de quo magis. Sed minus vt domos repleri, et occupari repribus, et spinis, et tamen occupantur: ergo à fortiori, terra illis occupabitur, et replebitur. At ille è cōtrio videtur arguere: humus repletur vepribus, et spinis: ergò multo magis domus. Ad hoc tripliciter Resp. Primo legēdo textū ut aliqui legūt hūc in modū, v3. super humū populi mei spinę et uepres ascēdēt

quinimo

quinimo ſuper omnes domos gaudij. q.d. tanta erit deſolatio quod non ſolũ ſpinæ, aſcendent & c. verum, & ſuper domos. Alii ſic. Spinæ aſcendent ſuper humum, quanto magis ſuper domos? quia ſcilicet non debet eſſe mirũ, nec durum quod ſpinæ aſcendent ſuper humũ, quia etiam ſuper palatia, & altiſſimas domos diuitũ aſcẽdent. Tertio ſic exponitur, vos Iudei vehementer dolebitis, & triſtabimini cũ uideritis agros veſtros, & vineta ſpinis & vepribus oppreſſa, ſed multo magis dolendum erit. cum ſpinæ, & vepres aſcendent omnes domos gaudij ciuitatis exultantis, immo & ſuper ipſum templum. Vnde quidam ſic dicunt. ſi domus mea, hoc eſt templum ipſum erit vepribus, & ſpinis oppletum, quanto magis alia loca ciuitatis? & D. Hieron. ſic arguit. ſi terrã Iudææ quæ terra promiſsionis eſt ſpine repleuerũt, quãto magis alias vrbes, & oppida quę sũt dedita voluptatibus, atq; delitijs. Moraliter verò D. Greg. 17. mor. cap. 9. ſic exponit, per humum populi Dei intelligens mentem ſuorum electorum, & per domos gaudii mẽtes hominum peruerſorum. Dicit ergo ſi ſpinæ .i. uitia occupant quandoq; mentes electorum, quanto magis occupabunt mentes hominum prauorum, qui dum ventura ſupplicia conſiderare negligunt in carnis voluptatibus, ac deſiderijs immerſi inaniter hilareſcunt. hanc eandem expoſitionem habet Gloſ. ſuper hunc locum. Quibus ſic expoſitis nullus apparet error in progreſſu præſentis literæ. Dicitur ergo Ciuitas Ieruſalem eſſe ciuitas gaudii, & ciuitas exultans: nulli dubiũ quod olim ciuitas hæc erat ciuitas gaudii, & ciuitas exultationis, quoniam, (vt ſuperius dictum eſt) bonis omnib⁹ affluebat, frequens erat populis, & eorũ regio erat maxime fertilis, & vberrima: quã regionẽ uidens Iſacar iudicauit illam eſſe terram optimam, & propterea ſcripſum eſt eum libenter ſuppoſuiſſe humeros ad portandum, erat etiam ciuitas illa plena gaudii, & exultationis, quando Chriſtum in necẽ tradiderũt, exiſtimantes nullum amplius ſupereſſe, qui eorum uitia coargueret, & in faciem illis ea obijceret, & preſertim cum viderent aliquo poſt tempore crucifiſſo Domino nullum ſibi incommodum acceſsiſſe, ſed bonis omnibus auctos eſſe, & locupletatos: veruntamen non ſolum in eorum agros, verũ & ſupra eorum domos, & palatia ſpinę & vepres aſcenderunt in vindictam, & poenam eorum qui Domini caput ſpinis confixerunt, & lacerarunt. fuit ergo in ſignum, & teſtimonium eorum crudelitatis, & ſeuitiæ quòd omnia eorum bona eſſent vepribus, & ſpinis referta, & penitus deuaſtata, ac deſolata. Sequitur textus.

Hyeruſalẽ ciuitas gaudij.

Domus.n. dimiſſa eſt, multitudo vrbis relicta eſt, tenebræ, & palpatio factæ ſunt ſuper ſpeluncas uſq; in æternum & c. Nulli dubium eſt, & ſatis conſtat intuentibus de eadem Iudæorum vaſtitate hoc eodem loco ſermonem haberi, nec oportet in eius explanatione diutius laborare, ſed nomina quędã duntaxat ſunt declaranda. v.g. quid intelligat per domum, quam dicit eſſe dimiſſam. Dicũt enim pleriq; intelligi templũ Dei, quod verè & proprie dicebatur domus Dei, quodq; tempore obſidionis fuit dimiſſum ac derelictum. multitudo vrbis relicta eſt, hoc eſt populorum frequentia & multorum ciuium, ac primatum numerus eſt imminutus, ac penè extinctus, & deniq; celebritas, & magnificentia totius ciuitatis ferè ad nihilum reducta. Tenebræ, & palpatio factæ sũt ſuper ſpeluncas uſq; in æternum. Quid per tenebras, & palpationem intelligi debeat planè difficillimum eſt. Qui volunt conſectari dictiones hæbreas dicunt per hæc intelligi debere duas turres famoſiſsimas, & munitiſsimas, quæ conſtructæ erant in Ieruſalem, quarũ altera latino vocabulo vocabatur nubilum, teſte D. Hieronymo, propterea quod videbatur vſq; ad nubes erigi. Altera verò vocabatur firmitas, aut inquiſitio, propterea quod in contemplãdo, & in inſpiciendo eius culmine, oculi fallere dicebantur. Qui vero lectionem lxx. Interpretum conſectantur dicunt per has duas dictiones intelligi villas, quæ ſitæ erant propè Ieruſalem. At ſignificationes horum nominum nulla

Palpatio quid.

ratione congruunt cum significato horum. Propterea dicamus per tenebras, & palpationem intelligi debere loca quædam secretiora ipsius templi, quę tenebræ,& palpatio,i. tenebræ palpabiles, & desissimæ possederunt: quæ omnia tandem reducta sunt in speluncas, & cauernas,quas nemo hominum incolere unquam audebit, & commode quidem eiusmodi loca reducta sunt in speluncas, vt omnino verum comprobetur quod dixit aliquando saluator, exprobrans Iudęorum impietatem, & sacrilegium,cum dixit.Matt.21.cap. Domus mea domus orationis vocabitur, vos autem fecistis illam speluncam latronum; huiusmodi autem tenebræ & palpatio factæ sunt super spelũcas usq; in ęternum.i longo admodum tempore perdurabunt, hoc autem dicit ut se præsernet ab eo tempore quo aliqui ex Iudęis accedent ad Christum,tandiu.n. tenebrę,& obscuritas apud quosdam p manebit,quousq; resipiscant:his autem qui in sua pertinacia,& incredulitate uoluerint persistere tenebrę istę,& obscuritates inerunt usq; in ęternum.i.semper. Deinde sequitur, eundem scopum respiciens,,& prosequens ipse propheta inquit. *Gaudium onagrorum pascua gregum,donec effundatur super nos spiritus de excelso.*

Matth. 21.

Tex. 7.

Gaudium inquit onagrorum.i. festiuitas, & lętitia hominum siluestrium, idest hominum velut animalia brutaratione carentium;erit pascua gregũ, idest ibi pascentur,ibi manebunt, & cũ illis versabuntur, qui prius erant de numero ouium Onager.n.est Asinus siluestris,& per hoc genus animalis vult innuere propheta omne genus brutorum,quæ ibi tuto pascent,vbi erant pascua gregum mistice, & allegorice denotando,quòd gentes, quę erant velut onagri, & bestię non amplius in syluis, ac solitudinibus,hoc est in locis in quibus nulla habetur veri Dei cognitio, quibusnè sunt omnino alienati à Deo, commorabuntur inter oues, quę sunt animalia obsequentia,& suapte naturasatis mansueta, quales debent esse, & sunt homines veritatis capaces. id autem erit donec effundatur super nos spiritus de excelso, idest Spiritus sanctus, qui repleat corda ipsarum gentium,& faciat ea veritatem agnoscere, & falsos Deos detestari & abominari. Iuxtà literam sic exponitur aliud incõmodum. Loca inquam quæ prius erãt pascua gregum,erũt gaudium onagrorum: ubi scilicet onagri,hoc est homines siluestres,& absque Dei cognitione poterunt absque difficultate, & impedimento depasci, & saturari. Sed secus erit quãdo fuerit receptum Euangeliũ. *Et tunc erit desertum in Carmel,et Carmelus saltum reputabitur.*i gentes quæ prius erant destitutæ ueri Dei cognitione,& Spiritu Dei conuertentur in Carmel .i.in locum & gentem amenissimam, ac tractabilem; & Carmel .i. qui prius erant gens electa,populus Dei,& populus acquisitionis in saltum reputabitur .i.in syluas, & solitudines, ac deserta transferetur; & habitabit in solitudine.i.in ea gente, quę prius erat solitudo ac deserta,habitabit iudicium .i.recta veri cognitio, & iustitia sedebit in Carmel.i.in eo qui prius erat Carmel, quę ut plane,& simplici verbo dicamus gentes,quę erant alienę à Deo vocabũtur in sortem filiorũ Dei, & Iudæi qui prius erant (vt diximus) populus Dei, reducentur ad solitudinem .i. erunt abeo deserti,& beneficijs omnibus, quibus antea ditati erant omnino propter eorum incredulitatem,& finalem impoenitentiam destituti: Nec dubium, quòd populus Iudæorum poterat olim dici Carmel uel Carmelus, qui erat mons in Iudæa amęnissimus, propterea qđ florebat olim sanctis patribus, iustis uiris,prophetis,et magnis sacerdotibus. quare etc.

Onager.

Nec velim existimes, quod Carmelus omni ex parte in saltum sit reputãdus, et iustitia tantum in deserto, hoc est in gentibus sit confessura, quandoquidem non in totum excidit Israel à coniunctione cum Deo, sed (ut frequẽter diximus) reliquię saluæ sunt,et cõgregantur cum gentibus, qui ex illis crediderunt,et Christus qui est uerum, et rectum iudicium,et summa iustitia, tàm in his, quàm in illis habitabit. In illo enim iusti sumus, et iusto, et recto

iudicio

iudicio sumus donati abolito peccato, et sublato Sathana: Sed ne videamur nostram tantum expositionem admittere, et alias silentio prætereamus, dicimus eam propositionem. *Gaudium Onagrorum pascua gregum.* Sic etiam exponi, quòd tanta erit vastitas, et desolatio ciuitatis Ierusalem, et vniuersa Iudæa quòd ubi nunc sunt Ciuitates, domus, et palatia hominum, erunt pascua gregum, et latibula bestiarum: adeò qd loca illa quę prius erant gaudia, consolationes, ac refrigeria incolarum erunt gaudium onagrorum, et pascua gregũ, et alludit propheta ad id quod antea dixerat, quòd vepres ascendent super domos gaudij ciuitatis exultantis; nec sic eo pede transeundum est quòd subdit ibidem propheta, quòd videlicet gaudium onagrorum, pascua gregum erũt supp. Ciuitates, et loca Iudeę dum præscribit tempus inquiens. Donec effundatur super nos spiritus de excelso, sic videlicet intelligendo tandiu durabit ista uastitas, et secundum allegoriam ignorantia, et neglectus diuinorum mandatorum, quousq; effundatur super nos spiritus de excelso, hoc est de summis coelorũ et ex sapientia, et bonitate Dei patris: hic est enim spiritus ille, qui omnia viuificat, et conseruat, et deperdita, ac deuastata recuperat et instaurat. Vnde propheta regius. d. Emitte Spiritum tuum Domine, et creabuntur, et renouabis faciem terrę: spiritualis ergo desolatio de qua propheta primaria intentione quamquam sub umbra loqui videtur, tandiu durabit, quamdiu miserit omnipotens et misericors Deus in nos spiritum suum, quam missionem ob copiam, et abundantiam donorum appellat effusionẽ, de qua effusione loquitur etiam Apostolus. d. quem effudit in nos abunde.

Spiritus sancti missio dicitur effusio.

Sed quoniam audio plerosq; Iudęos nobis obijcere, et modo quodam insultare, quòd licet spiritus Sanctus iam olim secũdum nos sit effusus, ac de cœlo missus, nulla tamen apparet ipsius Ierusalem instauratio, nec desertum in Carmelum commutatum. Potest facile responderi hæc quidem omnia ex parte contigisse: at non secundum sensum carnalem, sed iuxta spualem intellectum. Noua quidem Ierusalem de cœlo descendens constructa est, et reparata, quę est Ecclesia Dei uiuentis, in qua dubio procul iustitia, et iudicium uiget, et unus est constitutus Carmel, in quo gentes, et Iudęi conquiescunt, et cuius amœnitate utriq; fruuntur: futurum autem est tps in quo penitus tolletur dissidium, et fiet unum ouile, et vnus pastor; neq; erit amplius distinctio inter desertum, et carmelum ut dictum est. et quoniam iam dictum est, quòd in solitudine, hoc est in ea gẽte, quę prius erat solitaria, deserta, et destituta habitabit iudicium, et iustitia in Carmel sedebit. i. in ea gente, quæ versa est in Carmelum, aut potius in ea gente, quæ prius habitabat in Carmelo materialiter, nunc autem in carmelo spiritualiter, & secundum intellectum. sequitur propheta enarrando, & prædicendo alias fælicitates, & bona quæ inerunt his, in quibus iudicium, & iustitia habitabit, & inquit. *Et erit opus iustitiæ pax, & cultus iustitiæ silentiũ, & securitas usq; in sempiternum.* Quouis modo accipiatur pax modo sit vera constans, & sancta, uerum est quod dicitur; quamquam minus congrue huic proposito sit loqui de iustitia ciuili; uerũtamen certum est ubi est iustitia, qua vnicuiq; suum ius reddi consueuit, dubio procul erit pax, & concordia inter eos, qui simul cohabitant, & aliquam inter se societatem ineunt quandoquidem ibi sunt perturbationes, ac dissidia, dum quisq; quod aliorum est, rapere vult, & vsurpare, at contra si quisq; sua sorte fruatur, neq; vlli faciat iniuriam, tunc pax erit in terris. D. Thomas 2.2.q.180. ar.2.d. pacem esse opus iustitiæ, quatenus qui ab iniurijs aliorum abstinet, subtrahit litigiorum, & tumultuum occasiones; vbi concludit uirtutes morales cuiusmodi est iustitia, disponere ad uitam contemplatiuam, si verò per pacem intelligamus pacem, & quietem conscientiæ quæ profecto solum est dum mens reconciliata est Deo, neq; quicquam habet in quo reprehendatur, tunc nimirũ dici potest quis habere pacẽ, & iustitię iustificãtis, quæ

D. Thom. 2.2. q 180. ar. 2.

est per fidem,& alias uirtutes annexas, tunc illius opus,& effectus erit pax illa de qua loquimur,de qua pace loquebatur apostolus cum dicebat. Iustificati ex fide pacem habeamus erga Deum per Dominum nostrum Iesum Christum ; id quod confirmat per ea quæ mox sequuntur d. *Et cultus iustitiæ silentium*. Qui enim vult colere & conseruare iustitiam iam per fidem adeptam, & declarare se iustum apud Deum & homines, silere debet, patiens esse,nulla ratione perturbari, si res interdum aduersæ obueniant,neq; extra se prosilire,& gloriari, si quid etiam quandoq; prosperum quid illi concedatur. Cyrillus inquit opus iustitiæ pax, hoc est, effectus, & operatio, qua Christus qui est uera iustitia operatur ī nobis est pax quemadmodum D Paul.ad Eph. 2. inquit, quòd ipse veniens euangelizauit pacem vobis, qui longe fuistis, & pacē ijs qui prope. & paulo supra inquit. Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtraq; unum:adeo quod ipse est iustitia,& pax nostra ; sed præter eum, qui est iustitia nostra, datur etiam & illa iustitia de qua iumus locuti,quę est formaliter,& intrinsece ea qua iusti dicimur,& sum⁹, & hanc nonnulli distingunt in duplicē iustitiā,quarum altera appellatur iustitia fidei,quæ datur sine alicuius operis merito,& per quam ex impijs, & iniustis efficimur pij & iusti; altera uerò operum iustitia uocatur,qua quidem nō efficimur iusti, sed augetur iustitia in nobis,& iustitiam nostram alijs patefacimus ; quamquam non ut inde glorieмur,& ut iusti videamur, sed ut videntes opera nostra bona ad bene, & iuste operandum prouocentur, & glorificēt patrem nostrum qui in cęlis est.D.autē Hierony. breuibus se expedit de intellectu istius propositionis,uidelicet,cultus iustitiæ est silentium,quoniā inquit iustitia nostra non consistit in multiloquio Iudæorum, sed in breuitate fidei qua solemus adorare Dominum. D. Greg. lib.7. mor. cap.25. moraliter sic exponit, cultus iustitiæ silentium;quia mentis iustitia desolatur quando ab immoderata locutione non abstinetur.vñ D. Iacobus inquit. si quis putat se religiosum esse non refrenans linguam suam sed seducens cor suum, huius uana est religio : proinde hortatur in eodem loco, sit omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendū. Ego autem (pace aliorum) breuissime dixerim, cultus iustitiæ silentium, hoc est si quis fuerit obediens legi diuinæ, et fecerit opera iustitiæ, non ut videatur ab hominibus, sed vt glorificetur deus, facile requiescet in Christo, & poterit habere maximam fiduciam, quemadmodum immediate sequitur. *Et erit securitas usq; in sempiternum*. Quemadmodum & D. Ioan. Epist. 1. cap. 3. inquit. Carissimi si cor nostrum non reprehenderit nos,fiduciam habemus ad Deum, & quicquid petierimus accipiemus ab eo, quoniam mandata eius custodimus, & ea quæ sunt placita coram eo facimus. Sed nota, & aduerte, quòd securitas ista perpetua non habetur in hac uita, nisi fuerimus omnino confirmati in gratia quandoquidem septies in die peccat iustus, & nemo mundus à sorde, et quamquam fuerit aliquando dimissum peccatum, monet tamen sapiens, & dicit, de propitiato peccato noli esse securus. tunc autem poterimus de securitate nobis aliquid polliceri, cum nos nostraq; omnia soli Deo committimus, illi solū confidere, & ei uni obtemperare studuerimus, neq; quicquam facere, quo de eo diffidere demostremus.Cuius rei exēplum licidissimum nobis præbuit B. Agnes,cuius hodie festum celebramus, quę dicere solebat. Nullum habeo amatorem, præter Christum, cui soli seruo fidem, cui me tota deuotione committo;tunc enim pacem, securitatem, & tranquillitatem omnem assequemur, & præter id subdit textus. *Et sedebit populus meus in pulchritudine pacis,& in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulenta*. In pulchritudine inquā pacis, in domibus, & prædiis ecclesię catholicæ, cuius tabernacula sunt pulcherrima, & amabilissima; de quibus dicebat Dauid psal. 83. Quam dilecta tabernacula tua Domine virtutum.cōcupiscit,& deficit aīa mea in atria Dñi. hęc īq̄ sūt tabernacula pacis,& fiducię. *psal.83.*

Iustitia fidei.

& vbi est requies opulenta, de qua re-
quie opulenta, & diuitiarum copia lo-
1.Cor.1. quebatur Apostolus 1 ad Corinth. 1. dum inquit. Gratias ago Deo meo sẽ
per pro vobis in gratia Dei quæ data
est vobis in Christo Iesu, quod in om-
nibus diuites facti estis in illo, in om-
ni verbo, & in omni scientia. Et quam
quam eiusmodi beneficia credentes in
Christum magna ex parte experiantur
multo magis absq; vlla comparatione
in coelesti gloria experiẽtur, & ppetuo
posidebunt, vbi quidem summa pax,
quies, & tranquillitas habebitur. Dicit
D.Thom. hoc loco S. Thomas, quod pax sãctorũ
in patria erit vere pulchra, suauis, et
amena, quia nulli erit commixta tur-
pitudinem ac falsitati, nullum habẽs
finem, et modis omnibus absoluta:
At iis qui Christum filium Dei verum
Messiam non susceperint erit grando,
tempestas, et turbo in descensione sal
tus, quando scilicet decreuerit ipse De
us visitare Syluam, et Carmelum an-
tiquum iam conuersum, & mutatum
in siluam, hoc est, Synagogam, et gen-
tem Iudaicam, redactam in solitudi-
nem, hoc est omnino desertã, relictã.
& humilitate humiliabitur Ciuitas idest.
Hyerusalem, quæ erat Ciuitas adeò
cælebris, et famosa, humilitate humi
liabitur, hoc est plurimum humiliabi-
tur, et deiicietur. Sic quidem prima
facie exponitur iste textus, ut in eo prę
dicat Esaias calamitatem regionis Iu-
deę, et Ciuitatis Hyerusalem. Alii ve
rò secus, vt potius vaticinetur excellẽ
tiam, et nobilitatem ipsius Ecclesię, ex
gentibus constitutę, quę scilicet humi
liabitur Deo; humilitate, quæ est uir-
tus, aut etiam sui ipsius abiectio; est
et deducetur, aut descendet ex monti-
bus, hoc est ex vita inculta, et maxime
rudi ad loca plana, et humilia.

Sic etiam Procopius, et quidam alii
declarant hanc partem, quòd homi-
nes qui olim erant inculti, et loca de-
serta appellabantur, quia nullo coelesti
aratro erant proscissi, erunt postea ex
culti, et coelesti imbre irrigati, ut inde
Luce 3. fructus maximos et saluberrimos que
ant proferre, quemadmodum scriptum
est: erunt praua in directa, et aspera in
uias planas, et omnis caro uidebit sa-
lutare Dei.

Postremo Esaias spiritu sancto af-
flatus prævidens quàm maximum fru
ctum agricolę Dei ministri sint laturi
super omnem populum, tam Iudæum
quam Gentilem, se nequaquam potuit
continere, quin sermonem hunc tot
misteriis refertum, hac admirabili, &
quam suaui acclamatione conclude
ret dicens. *Beati qui seminatis super om-*
nes aquas immittentes pedẽ bouis, & asini.
q.d. ò vos Apostoli, & cæteri prȩcones
verbi Dei, ò fœlices agriculę, qui in
tam vberi, & fertili solo labores vestros
collocatis, seminatis inquam super om
nes aquas, idest super omnem populũ:
(Aquę enim multę sunt populi multi)
semen quod est uerbum Dei. dixi super
omnem populum, quia in Christo Iesu
non est seruus & liber, non est distin-
ctio Iudęi, & Græci. Vsi estis boue, &
asino non quidem adarãdum cum scri
ptum sit, non arabis cum boue, & asino Deut. 22.
Deuter. 22. Sed vsi estis boue, & asino
seorsum, aliquando quidem cum bo-
bus, aliquando cum asinis, quoniam
quandoque vsi estis doctrina, & modo
facilitori, & præceptis etiam leuioribus
id quod per bouem designatur; quando
quidem bos est animal magis docile, &
facilius domabile. Asinus verò est ani
mal magis durum, & tardum in obse-
quium Domini sui. Id quod per eum
præfigurantur homines, qui sunt du-
riores, & tardiores ad credendum, &
multis uerberibus, & castigationibus
promouentur ad bonorũ operum exer
citium, & ad euitandum malum. cæte
ri ferè omnes per bouem, & asinum in
telligunt populum Iudęum, et popu-
lum Gentilem; et quidam per Bouem
intelligũt populum Iudæum, qui dice-
batur populus Dei, & victima Deo gra
ta, & consequenter magis munda, quẽ-
admodũ bos est animal mundum. Per
Asinum verò intelligunt populum Gẽ
tilem, qui ante aduentum Christi erant
rudes, & immundi quemadmodum est
asinus animal rude, & immundum D.
Bernardus serm. 1. de Annunc. d. Quòd
seminare super omnes aquas, est ubiq;
& super omnes creaturas extollere, &

Text. 8.

magni-

minium, quod ipse habebat in toto Orbe, cum autem Augusto succedant reliqui imperatores, igitur quicunq; est imperator legitimé constitutus, est dominus uniuersi Orbis. Septimo Aristoteles 12. Metaphisicæ inquit, non esse bonam multitudinem Principatuum ad gubernationem vniuersi, quare concludit bonum esse vnum fore principem.

Septimo.

Octauo sunt plerique iureconsulti, quo mordicus hanc opinionem substinere videntur, vnde tit. de maioritate, & obedientia cap. Solitę, sic habetur. Duo sunt luminaria magna in hoc mundo Papa videlicet, & Imperator, vnde sicut Papa habet spiritualem potestatem in totum Orbem, & omnia regna mundi; ita Imperator temporalem. Et confirmatur per dictum Antonii Imperatoris in l. deprecatio. Ego mundi dominus. Et in extrauaganti ad reprimendum, dicit Henricus septimus.

Octauo.

Nono;

In tranquillitate Romani Imperii totius orbis regularitatem conquiescere. Postremo Bartholus, & Baldus iuris lumina multa tribuunt Imperatoribus, quæ excedunt omnem existimationem. Bartholus enim videtur hoc sentire, eam esse Imperatoris excellentiam, & potestatem, ut qui fuerit ausus aduersus ipsum aliquid committere, incidat in hæresim, & sit habendus in fide suspectus. Baldus vero in rubr. de ior. aure. anu l. dicit Imperatorem esse vicarium Dei in temporalibus, & habere potestatem, & dominium super omnes res temporales: & alii appellant ipsum legem animatam, & patrem legis, & alicubi apellatur Pontifex Maximus, quemadmodum legimus etiam Imperatores Romanorum fuisse quandoq; nuncupatos Pontifices Maximos, & propterea dicunt isti, iure meritò in terris adoratur quo ad omnem reuerentiam, quæ potest exhiberi creaturæ. Nec absque forti ratione triplici corona solet coronari, ut habetur in Clem. lib. 2. de iureiur. Glo. Corona inquam prius ferrea, quæ designat fortitudinem, et constantiam quę debet esse in Imperatore ad reprimendos rebelles, et improbos, & conculcandos infideles. Secunda debet esse argentea ad designandam Claritatẽ et puritatem fidei, quæ maximè decet Christianum Principem. Tertia debet esse de auro puro, ad designandum excellentiam, et præstantiam omnium virtutum, quę vigere debent in eo super omnes alios principes. Dicunt alii debent imponi capiti suo tres coronę, argentea quidem ad designandã continentiam, ferrea ad designandam virtutem, et constantiam iuxta illud Eccles. 7. Noli fieri iudex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates. Tertia quę est aurea, notat scientiam, et prudentiam, qua possit Imperator discernere inter bonum, et malum. Primã dicunt imponi Aquisgrani ab Archiepiscopo Colonienſi, Secundã in Oppido Modienſi ab Archiepiscopo Mediolanenſi. Tertiam, quę est de auro puro, Romæ in Ecclesia Sancti Petri per summum Pontificem. Et non absque causa datur tertia de auro puro, ut petit Salomon dicens, Da seruo tuo cor docile, ut sciat discernere inter bonum et malũ, vti mox diximus 3. reg. 3. cap. sed nõ obstãtibus tot authoritatib⁹ & rationib⁹ doctissimorũ virorũ vtriusq; iuris, pariter, et quorundam sanctorũ patrum experientia docet, ac testatur, nullum vnquam eorum, qui Imperatoris nomine sunt insigniti totius orbis dominium habuisse: solus. n. Deus dicitur verè, realiter, et propriè dominus vniuersi orbis, et omnium creaturarum iuxta illud psal. 23. Domini est terra et plenitudo eius, orbis terrarũ, et vniuersi qui habitant in eo. Et alibi, Meus est orbis terræ, et plenitudo eius etc. Præterea si percurramus, et inspiciamus qualitatem singulorum temporum, facilè quod diximus, apparebit. Quatuor enim legunatur fuisse imperia maiora, ampliora, et præstantiora, et aliquanto etiam diutur niora. vt imperium Assiriorum, quod quidem fuit primum, et uocabatur monarchia, seu imperium Babilonicũ sub Rege Nino, aut sub Belo primo introductum. Secundum fuit imperium Persarum sub Rege Caro, et Dario, ut habetur Danielis 5.

Decimo

Ecclesi. 7.

psal. 23.

quatuor imperia olim primaria.

Tertium

Tertium fuit imperium Grecorum sub Alexandro Macedone. Quartum, & vltimum fuit Imperium Romanum.

Et hæc quidem omnia imperia adueniente Christo Domino singulatim corruerunt: Id quod fuit præfiguratum à Daniele per similitudinem, seu figuram illius lapidis, qui sine manibus abscissus percussit statuam, & contriuit: Qua statua præfatæ quatuor monarchiæ fuere præsignatę. Constat autem horum temporum historias percurrenti nullum ex his quatuor Imperatoribus fuisse Dominum totius vniuersi: ut manifestè præ cæteris demonstrat Cassaneus in libro de gloria mundi: parte quinta, cõsideratione 28. et sequentibus. Sed ne longius exempla petamus Iulius Cæsar, qui primus apud Romanos fuit nũcupatus Imperator, & præcessit aduentũ Christi annis fermè 51. nequaquam subiecit totum orbem, quinimmo nonnulli affirmant eũ solius Europę obtinuisse imperium, & dominium: Cui in imperio successit Octauianus Augustus, qui dicitur regnasse annis 56. & mensibus 6. quo tẽpore dubio procul erãt per vniuersum Orbem plerique Reges, & principes multa etiam dominia, & principatus, non erant subiecta Imperio Romano, vt refert Cassaneus loco iam prędallegato. immo manifestè testatur eo tempore Marcum Antonium possedisse, & suo sub dominio habuisse Asiam, Pontum, & Orientem, quamquam ego nõ libenter admitto de vniuersa Asia, cum regio Palæstinę, quæ & ipsa est pars Asiæ sub id tẽporis vigeret, sub potestate Romani Imperii. Multò veriùs hęc possunt affirmari de cæteris Imperatoribus, qui post aduentum Christi, & eius mortem, ac passionem, ordine ac seriatim successerunt. Verùm his omnibus omissis, seu prętermissis intueamur, & perspiciamus, hac nostra tempestate quale sit, & iam olim fuerit imperium Turcarum, quod quidem citra omnẽ controuersiam est valde latum, amplũ, & extensum, ut non vereatur illorum princeps, & dominus appellare se Regem Regum, & dominum dominantium. Quem tamen satis constat non occupare vniuersum orbem, neq; etiam maiorem ipsius Orbis partem, quamuis maximam. Quod si de Romanorum Imperatore, qui nunc est, & paulo ante fuit, quique futurus aliquando est, (nisi nos Deus adiuuet, & manum suã extendat) verbum aliquod hic velimus apponere, constat, & notum est apud omnes quam sit angustum, humile, & abiectum. Verum his non obstantibus nihil minus de eo sentiendũ est, quam de summis, & maximis illis Regibus, & Imperatoribus, qui iure, siue iniuria iam dudum fuerunt, & hæc nostra tempora præcesserunt, si huius gradus & dignitatis excellentia, & pręstantia consideretur: nemo enim reuera dubitare potest, ac debet Imperatoriam maiestatem, secluſa Pontificia dignitate, & authoritate, longè priorẽ, & præstantiorem fore cæteris dignitatibus, & præeminentiis secularibus, & temporalibus. Vnde non iniuria cum primùm fuerint electi tribus coronis, ut supra diximus, dicuntur insigniri, & coronari. Quòd autẽ verè dicatur, & sit dominus, & imperator totius Orbis, hoc profecto falsissimum est, & manifesta rei experientia reprobatum.

At forte quis dixerit, verum est quidem nullum Imperatorem esse, aut fuisse dominum totius Orbis, si videlicet loquamur de facto: verum si de iure loquamur hoc fortè poterit esse, & concedi. Sed ego ostendo neque de iure, neque de facto quemquam eiusmodi habuisse imperium siue loquamur de dominio proprietatis, quod nulli concedi tur, siue de dominio iurisdictionis, de quo ad præsens disputatur. Quòd quidem nullus Imperator, aut quiuis Princeps terrenus habeat supra subditos dominium, & ius proprietatis manifestũ est, quĩ si sic esset nõ possent homines suis opibus subsistentari, & eiusmodi dominium esset maximè noxium ipsis subditis, et aduersus eum finem, propter quem Principes eliguntur. Solus enim Turcarũ Imperator dicitur hoc vti dominio, seu potius tyrannide, ut cunctas subditorum substantias tamquam suas proprias sic possideat, ut arbitrio uniuersa sibi dicatur posse tri

buere

buere, & usurpare. Et licet contra afferatur dictum Hostiensis in tit; de præscript: vbi affert dictum Zenonis Imperatoris dicentis omnia esse Principis. Et aliud in authen: vbi habetur, quod Imperator potest aliquando aliquid accipere venerabilium domorum cũ uoluerit. Nihilominus ista non concludunt, quoniam cum dicitur omnia esse principis, intelligitur de his, quæ fisco, aut publico ærario ipsi domino consueuerunt afferri; Sic etiam cum dicitur Imperatorem posse aliquid accipere uenerabilium domorum, intelligitur in casibus quidem occurrentibus, dum videlicet necessitas postulauerit subenire Reipublicæ, seu conservationi, aut defensioni ipsius Principis, seu reparationi locorum, quæ aliqua indigent instauratione, ut pontes, flumina, strata uiarum, propugnacula, & alia his similia. Quòd autem nullus Imperator, ut diximus ullum habeat ius, seu dominium iurisdictionis in totum orbem, iam ostendimus: quia nullo unquam seculo repertus fuit quisquam eorum, qui hoc munere, & utulo fuerũt insigniti, qui habuerit iurisdictionem, & potestatem super vniuersas, & singulas orbis partes. Quo autem iure quidam obtinuerint aliquem principatũ, siue dominium super aliquas urbes, & loca, videbimus infra, ne omnia simul recensendo confundamus. Nunc autem nobis satisfaciendum est rationibus à principio in contrarium adductis. Cum ergo prius dicebatur Imperatorem esse dominum totius Orbis per ea quæ leguntur Lucæ 2. videlicet. Exijt edictum à Cæsare Augusto, ut describeretur vniuersus orbis; dicunt aliqui per totum Orbem eo loco intelligi eam dumtaxat partem, quę tunc Romano imperio subiacebat, quæ propter suam latitudinem, & magnã prouinciarum copiam, quæ Romano Imperio subiacebat, vocabatur uniuersus Orbis, vbi notandum per Orbem intelligendum esse totum hunc globum, & ambitum, qui complet, & continet totam terram, & quamcunq; aquarũ multitudinem, iuxtà illud psal. Orbẽ terræ, & plenitudinem eius fundastu: & Orbis hoc modo sumptus propriè accipitur. Accipitur etiam orbis aliquando pro aliqua designata parte ipsius mundi, quo modo hoc loco apud Lucam sumitur totus orbis; sic etiam dicuntur in mundo superiori esse plures Orbes, vt Orbis lunæ, orbis Saturni, & cęterorum.

Luc. 2.

Sic etiam dicimus orbẽ Christianũ, nouum orbem, orbem Italicum sic ẽt dicebat quidam, ut Lucanus in tertio. Ignotum vobis Arabes venistis in orbem. Non ergo inconuenit, ut Lucas eo loco acceperit totũ orbem pro una parte mundi. Aut postremo dicendũ Lucam fuisse loquutum more aliorũ, qui sic loqui consueuerant.

Ad Secundum cum dicimus Lucæ vigesimo, Dominum dixisse. Reddite quæ sunt Cæsaris Cęsari, & quæ sunt Dei Deo, noluisse inferre æquam fore potestatẽ ipsius Cæsaris, & ipsius Dei, & ut inquit Dominicus Soto, nõ approbauit Christus per ea verba Cæsaris dominatum, sed eximere se volens ab illo iudicio, tus tantùm naturæ retulit, quasi diceret; Si quid Cæsari debetis, soluite, sed in primis Deo, quod illi debitum est.

Ad Tertium. Cum apud Danielem 2. cap. vocatur Nabuchodonosor Rex Regum, respondetur, non ob id existimãdum esse eum habuisse dominium, vel iurisdictionẽ in vniuersum Orbẽ, sed dicitur Deum tribuisse illi imperiũ, quia permisit, ut bello, vel iure hæreditario eò potentiæ peruenisset. Verũ, ut reperi apud virum apprimè eruditũ, & versatum in historijs, hic Nabuchodonosor fuit maximus princeps, ut nõ ab re dixerit ei Daniel. Tu es Rex Regum, & sub ditione tua vniuersa constituit Deus: dicunt enim scriptores antiqui hunc Regem præter orientis prouincias Aegyptum quoq; et Africam, Hispaniam quoq; subiugasse; & asserũt animi virtute, & rerum gestarum præstantia Herculem superasse; Et Tertullianus aduersus Iudæos, ait hunc Regẽ imperij sui terminos habuisse ab India vsq. Aethiopiam. Sed ut breuiter dicamus, quamuis Daniel dicat Deum constituisse

ſtituiſſe vniuerſa ſub eius ditione, poſ-
ſumus dicere in his verbis. eum fuiſſe
vſum hyperbole, quæ eſt figura ſatis
frequens in ſacris literis ad exprimen-
dam rei magnitudinem.

Ad quartũ. Ex ſententia ſumpta ab
his verbis 7.q.1.in apib⁹, vbi ad ſimilitu
dinem apum, & gruum, infertur u-
num debere eſſe Principem in toto Or
be, dicimus non id ſequi, ſed hoc ſo-
lum, quemadmodum in examine a-
pum debet eſſe vnus dux aliorum, ſic
in quacunq; Republica debere eſſe vnũ
principem, & ducem, vt habetur Hie-
remiæ. 12.cap. Paſtores multi demoli-
ti ſunt vineam meam. Non tamen ex
hac ſimilitudine ſequitur vnicum de-
bere eſſe regem, & caput in toto orbe,
ſicut neq; omnia examina apum uni ſu
bijciuntur Duci, ſic etiam dicendum
de gruibus.

Hier. 12.

Ad quintum: cum diuus Auguſtinus
dicit Deum contuliſſe Romanis totius
orbis imperium, iam diximus quomo-
do capiatur Orbis, maximam quidem
orbis partem ſubiectam habebant, &
re uera ego exiſtimo, ut etiam aliqui di
cunt, Romanum Imperium fuiſſe lon-
gè maius, quam cætera imperia.

Ad ſextum: ex diuo Thoma, dicim⁹
id idem, quòd ſcilicet dicebatur Augu
ſtus habere dominium in toto orbe, in
toto orbe inquam Romano, quaſi in
optima parte orbis; ſic etiam reliqui
Imperatores, qui illi legitimè conſtitu
ti ſucceſſerunt. Imperium autem, qd
habuerunt poſt aduentum Chriſti, &
poſt eius fidei diuulgationem Perſæ,
Medi, & Turcæ, fuit per uim, & rapinã,
& armorum violentiam.

Ad ſeptimum cũ dicebamus ex Ari-
ſtotele non eſſe bonam multitudinem
Principatuum ad gubernationem vni-
uerſi, verum eſt quidem, ſed non ideò
ſequitur, vnum tantum debere eſſe prin
cipem in vniuerſo: quia non poſſet u-
nus tantùm ſingulis partibus vniuerſi
ſuis in anguſtijs, & neceſsitatibus pro-
uidere. Qui enim fieri poteſt, ut un⁹
tantùm homo prouideret partibus re
motiſsimis Indorum, Antipodum, &
multarum Inſularum, ad quas difficil-
limus eſt omnino acceſſus, ſeu per lite
ras, aut per nuncios? minimè verò om
niũ, ut quiuis Imperator ad tot uarias,
ac diuerſas, & maximè diſtantes regio
nes accederet. At in quacunq; Repu-
blica, ſeu regno multò magis confert
vnius Principis, quam multorum regi
men, & gubernatio.

Ad octauum, penes opinionem quo-
rundam iuriſtarum, qui mordicus hãc
opinionem tuentur, hac ſimilitudine
moti, quòd quemadmodum ſunt duo
luminaria magna in cælo, videlicet
ſol, & luna, ſic etiam in hoc mundo
Summus Pontifex, & Imperator: quo
rum alter ſpiritualem poteſtatem in to
tum orbem, vt ſummus Pontifex, tem-
poralem verò Imperator habere dicun
tur. Reſpondetur non eſſe eandem rõ
nem de vtroq;, vt quemadmodum in
vno, verbi gratia, ſummo Pontifice
datur ſuprema poteſtas ſpiritualis, ita
detur ſuprema temporalis in vno tan
tum reſidens Imperatore, & hoc
duplici ratione. Primò quia pote-
ſtas ſpiritualis eſt immediatè à Chri-
ſto Domino inſtituta, & beato Petro
tradita, & cunctis his, qui legitimè ei
ſuccedunt. Imperialis verò poteſtas,
regalis, quamuis & ipſa ſit à Deo, im-
mediatè tamen eſt à Republica, & ab
ipſa in Principẽ, quem ipſa ſibi elege-
rit, tranſfertur. Prætereo quoſdam
Reges, & Principes, quos ſacræ literæ
tradunt immediatè conſtitutos à Deo.
Alia ratio eſt, quia ſummus Pontifex
eſt cuſtos, & magiſter fidei, & Chri-
ſtianę religionis, ac legis euangelicæ,
unde ſicut una tantùm eſt fides, una
eſt Chriſtiana religio, vna ſola lex e-
uangelica, & eadem ſunt fidei ſacramẽ
ta; ita quoq; vnum tantùm debuit eſſe
in ſpiritualibus caput, & princeps, in
quo ſup̃ma poteſtas reſideat, ad alios-
què deriuet, & referatur. In tempo-
ralibus verò cum Reſpublicę ſint adeò
diſtinctę, mores gentium adeò diuer-
ſi, leges quibus gubernari debent di-
uerſas quoq; eſſe oportet, hinc quoquè
oportuit diuerſos eſſe principes, & unã
quamq; Rempub. priuatum ſibi regẽ
conſtituere, in quo ſuprema poteſtas
ſingularis illius regni reſideat.

Sed fortè quis dicet melius foret

vnum

vnum esse in toto orbe principem, & Imperatorem, quam plures, ut nunc dicebamus penes spiritualia, quoniam legimus a principio vnum fuisse in Regimine Paradisi, vt Adam, in regimine Arcæ vnum tantùm, ut Noe, in ducatu filiorum Israel, ut Moyses, & post eũ vnus Iosue, & posteaquam filij Israel diuiserunt regnum suum in Roboam, & Ieroboam, facilè postmodum utriquè cecidêrunt, & hoc fuit peccatum eorum; hoc est ipsa diuisio, vt habetur 3. Reg. 12. cap. Sed dicamus id quoq; cõtingere temporibus nostris, quòd vbi est diuisio, ibi est desolatio, quemadmodum Saluator apud Lucam. Omne regnũ in se ipsum diuisum desolabitur. Propterea ne orbis Christianus usq; quaquè dissoluatur, dicimus summum Pontificem Christi Domini Vicarium habere omnem potestatem, & omne dominium tam spirituale, quam temporale, iuxtà illud Math. vlt. Data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra. & Hieremiæ p. Ecce constitui te hodie sup gentes, & regna, ut euellas, & destruas, ædifices, & plantes. Quòd si dixeris Christus dominus Iohannis 18. d. Regnum meum non est de hoc mundo, dici potest hoc ideò dictum, ut demonstraret aliud regnum longe præstantius, & eminentius sibi fore ab æterno præparatum; Nec ideo tamen negauit in hoc regnum temporale se quoq; habere ius legitimũ. Deinde, regnum meum (inquit) non est de hoc mundo, quo ad usum, & administrationem, non autem negauit, quin in eum haberet ius, & legitimam potestatem, quod confirmauit per id quod habetur Lucæ 22. cum Apostoli dixerũt Christo dicenti, qui non habet gladiũ vendat tunicam, & emat eũ. Ecce duo gladii hic, Christus respondit sufficit, & non tamquam superfluum vllum reiecit. Vtraq; ergò potestas, & dominiũ residet in Christo, & consequenter in eius vicario. Si verò quis dixerit Christum reprehendisse Petrum dum percussit seruum Pontificis, & abscidit eius auriculam, & præcepit dicens. Conuerte gladium tuum in vaginam, respõdemus Christum non precepisse Petro, vt abijceret gladium, sed ut in vaginam conuerteret, quasi prohibens exercitium, non auferens imperium. Potestas ergò, & dominium rerum temporalium principaliter, & authoritatiuè est penes Deum, & Christum filium eius dominum nostrum. In summo verò Pontifice, & suis successoribus est supremum ius administrandi, seu dispensandi; subalternum verò, & quasi immediatum est ipsorum hominum, quibus iure eiusmodi bona conferuntur, non ui, aut rapina, aut armorum violentia illa surripiunt, & possident, velut tiranni, raptores, & ficarij. Sic ergò respondemus ad id argumentum de duobus luminarijs. Sed ut quod rei veritas est in medium afferamus, unus profectò non potest imperare uniuerso Orbi, et singulis eius partibus, ut rerum experientia testatur. Et quamquã hoc fortè posset admitti, non conueniret; primò quidem quia post multiplicationem generis humani id non fuit vnquam perspectum, deinde, quia nullo videtur iure istud permissum, ut paulò post uidebitur. Postremo quia hoc non videtur cõgruere, aut deseruire paci totius orbis, cum id maximè pariat ódium, atq; inuidiam, unde Augustinus 4. de ciuitate Dei. Melius (inquit) idest magis pacificè Respublica gubernabatur, qñ vni⁹ cuiusq; Regnũ suæ patriæ terminis finiebatur. Dicamus ergo, quòd vnus tantùm non potest præesse, hoc est habere ius regendi in toto orbe, neq; etiam, & multo minus debet obesse habendo, seu fruendo propriis bonis aliorum, nisi in casu, ut diximus supra, publicæ necessitatis, aut utilitatis principis, vel Reipublicæ.

Ad nonum argumentum fundatum ex dictis Imperatorum, non oportet respondere, quia se ipsos iactant, & aliis præferunt, quo ostendunt se habuisse malos vicinos, et paucos tutores.

Ad vltimum Bartholi, et Baldi, qui asserunt Imperatorem esse vicarium Dei in temporalibus et Hæresim committere qui secus opinantur vbertim, vel nimis abundè sunt loquuti (et in commendando Imperatoris gradum) et dignitatem nimis, vt reor excesserunt,

Luc. 22.

Mat. vlt. Hier. 1.

runt, nec Catonis documentum memi-
nerunt dicentis, parcè laudato. Sed
rogo mihi parcant velut ego libenter
illis parco. Et hæc pauca de presenti
quæsito; hoc tamen certissimè, & cō
stantissimè teneo, & subsistineo Impe-
ratorem gradu, & dignitate præcelle-
re quoscunque alios principes, reges,
ac duces, & quoscunque temporaliter
dominantes: tametsi non omnes sint
eis subiecti quoad ius, et dominium, ut
Reges Franciæ, Reges Hispanię, quidā
alii Reges, & Veneti. Quamuis nonnul
li existimeut Reges Franciæ, Hispania
rum, Britannię, et omnes principes
esse sub Imperatore, ut refert Lancel-
lottus Corradus in opusculo suo, quod
appellatur templum omnium Iudicū:
verum hoc non admittitur, et experien
tia testatur contrarium. Concedimus
quidem omnes reges, & principes esse
sub Imperatore, idest precedi ab eo quo
ad locum, & dignitatem. Dubium au-
tem est de Rege Romanorum electo in
Imperatorem, nūquid ipse debeat præ-
cedere omnes alios reges, an non? & in
hac quæstione, seu dubitatione sunt va
riæ authorum sententię, et adhuc sub
Iudice lis est: verùm si uis hac in
re aliquid notionis acquirere, vide
Cassaneum in Catalogo Glorię mun-
di. par. 5. 29. consideratione. vbi pro cō
stanti videtur asserere, quod sic elec-
tus in Regem Romanorum, & post
modum futurus Imperator non potest
priusquam fuerit approbatus per Ro-
manum Pontificem exercere iura im
perii, nec eadē est ratio de eo, & de sum
mo Pontifice, qui quam primùm est
electus, quamuis non consecratus, om
nem habet iurisdictionem, ut refert
Salicetus extra de elect. cap. licet. 23. di
stinct. cap. In nomine domini, & alibi.

Post imperatoriam maiestatem, atq;
regalem sunt multæ alię dignitates, &
viri titulares, quibus regitur, & guber
natur mūdus. Sunt inquam Duces, Mar
chiones, Comites, principes, & quidā
qui vocantur maiores, de quibus etiam
loquitur Isaias in hoc ca. 32. vbi inquit.
Non vocabitur vltra is, qui insipiens est
Princeps, neque fraudulentus appella
bitur maior. Ducis appellatio apud Iu

A reconsultos re vera multiplex est, pri-
mùm quidem latiori vocabulo Duces
appellantur ductores exercituum, & no
stri Cives Perusię cum primum obti-
nuerint officium ducendi, seu conduc-
endi aliquam quantitatē militum, siue
armatorum, communi vocabulo voca-
tur duces militum. Vide l. 2. cap. de offi.
præf. prætor. Secundo appellantur Du
ces, qui iam functi fuere aliqua admi
nistratione, neque amplius ea fungun-
tur, & huiusmodi appellatio nō multū
B differt à priori l. Vnica C. de Comit. &
Archid. lib. 12.

Tertio sumitur hęc uox, et hæc signifi
catio longè frequentior, & verior pro
iis, quibus à summo Pōtifice, vel Impera
tore est concessum merum imperium
et status, ut uocant, qui dicitur Duca-
tus, atque ex istis Ducibus quidam sūt
temporales, quidam perpetui: tem-
porales sunt qui habent ducatum in
C vita, neque illum ad posteros, et hære
des possunt deducere, seu transmit-
tere: de quibus Ducibus loquitur titu-
lus de feud. Marchiæ, vel Ducat⁹ in lib.
Feudorum. Perpetui sunt qui transmit-
tunt Ducatum ad liberos, et eiusmodi
Duces ppetuos dicunt ōnia posse ī suo
statu, q̄ Imperator in ea parte Orbis, q̄
ei subiicitur, ita Alex. Imol. consi. 2.
vol. 1. Marchio dicitur qui de Marchia
D à principe inuestitus est. Dicitur autē
Marchia quę ut plurimū iuxta mare sit
posita, ut in prędicto titulo quis dicatur
Dux ad Marchiā. Qui vult plura scire
de appellatione huius nominis, videat
precęteris Corradū l. 1. ca. 5. Comes di
citur qui inuestitus est de aliquo comi-
tatu, vt Imperator tradit loco cita-
to, et istos Marchiones, et Comites
habere, et transferre etiam posse me-
rum imperium, tradidit Speculat. in
tit. de iurisd. omn. iudi. vers. quæ au
E tem. Et de his etiam potest fieri
distinctio suprapositā de Ducibus,
quòd alii sint perpetui, alii tempora-
les. Principis appellatio latissima est,
et comprehendit quemcunque haben
tem dominium, uel potestatem in po-
pulū, ut tradit glo. singularis in clem.
1. de baptismo, sed propriè loquendo,
et strictè accipitur pro summo Princi-

cipe

elpe, qui non recognoscit superiorẽ, ut est Imperator, ut cũ dicimus Principẽ esse solutum legibus l. princeps. ff. de legibus, & ut dicit Lancellotus Corradus cum solum nominatur Princeps, & nihil ultra additur, intelligitur Imperator: nos autem Itali, & presertim qui sumus propè Vrbẽ, per Principem absolutè dictum intelligimus Pontificẽ. A

Tertio Principis appellatio refertur ad quasdam dignitates seculares speciali titulo sic vocatas, ut Princeps Salerni. Princeps Bisiniani, & de aliis. Vltimò hęc vox Princeps solet referri ad Regum filios primogenitos, qui proximè sint in Regno successuri, sicut Imperatorum filii dicuntur Cæsares, filius primus Regis Hispaniarũ uocatur Prĩceps Hispaniarũ: & Glovult vt dicatur princeps quasi primũ locum capiat, quodq; sit nomen ordinis & dignitatis. Sunt etiam quidam tituli, seu voces dignitatum, quibus vocantur aliqui maiores, ut supra diximus, qui sola dignitate, et prœminẽtia alias præcellunt, quamuis natu, & ętate sint lõgè minores: dicimus enim hac in re, me refero ad maiores, ideſt ad Prælatos, & gubernatores: sic apud Camaldulẽses Eremi qui prœest aliis, vocatur maior &c. De quo gradu, ac dignitate loquutus est Esaias hoc loco, cũ inquit, quòd qui insipiens est non vocabitur Princeps, neq; fraudulentus appellabitur maior. Sunt præter istos gradus, ac dignitates alii quidam longè inferiores, vti sunt Barones, cum non habent omnimodam potestatem Principis, sed solùm inter nobiles computantur; præcellunt tamen alicubi simplices nobiles, quia scilicet ratione Baroniæ habent vasallos, cuius rei gratia magis honorantur, immò secundùm quosdam dicuntur habere maiestatem adeò, ut eorum subditi in eosdem conspirantes dicantur crimine lęsę maiestatis teneri, Sic Iohan. Fabri in prohem. instit. princ. Et quidam alij doctores. Et per Barones quidam intelligunt viros fortes Calep. Reperiũtur quidam alii alijs titulis decorati, de quibus non est nobis curæ per singula discurrere, satis sit occasione dictorũ Isaiæ Prophetę hæc pauca tetigisse. Inter hos autem Titulares à nobis enarratos, cõgruũest ordinẽ pscribere, qa sic innuit Prophetа vbi dicit. Princeps ea quæ digna sunt Principe cogitabit, & ipse super duces stabit. Primũ quidẽ, nõ est in dubiũ reuocandum Imperiali titulo insignitum & præfulgentem præcedere Reges, & quoscunque alios principes, & dominatus: tametsi Reges, siue dignitas regalis fuerit prius introducta à Deo, quàm dignitas imperialis, cum eo tempore, quo in sacris literis, atque etiam profanis fit mentio de Regibus, & quo reges vigebant, nulla fiat mentio de dignitate imperiali: legitur enim apud Sapientem prouerb. 9. Per me Reges regnant: & psal. 71. Deus Iudicium tuum Regi da, & iustitiam tuã filio regis: et in quatuor libris Regum vbiq; fit mentio de regibus, de imperatoribus autem nunquã, & in literis noui testamenti pariter fit mentio de regibus, de imperatoribus verò nusquam: prima Petri cap. 2 præcipitur, Deum colite, regẽ honorificate: & ibidem, subditi estote in omni timore Dominis, non tantum bonis & modestis, sed etiam discolis. Et paulò supra magis ad rem nostram. d. Apostol⁹: subiecti estote omni humanę creaturę propter Deum, siue regi tanquam præcellenti, siue ducibus tanquam à Deo missis. Post reges verò dicuntur esse principes tertio modo accepta prĩcipis appellatione. quarto loco sunt Duces, sequuntur Marchiones: post hos adsunt Comites, & Barones, & si qui alij alicuius insignis nominis titulares. Vbi manifestè patet iuxtà literam presentis textus, principes prœferri, & anteire duces. At quidam hoc loco hæsitant, & nescio quam partem veriorem existiment, & magis tueantur, quia. s. dantur Archiduces, ut Archidux Austriæ, dantur magni Duces, ut est magnus Dux Ethruriæ, quos ego existimo citra omnem controuersiam præcedere quoscunq: principes, quamuis magni sint, & opulenti, modo non sint primogeniti regum, aut Imperatorũ: Verũ huius rei absolutio, & determi- B C D E *Prouerb. 9. psal. 71. 1. Pet. ca. 2.*

tio sit apud iure consultos, & in his negotijs, & curis secularibus magis versatos. Sed ne quis forte principum per hęc verba Isaiæ prophetę existimet se iure diuino quoscunq; duces excellere, & præcedere nouerit hunc textum alios secum intellectus præferre, ut. s. cum dicitur Princeps super Duces stabit, non accipias ad literam duces pro his, qui ducatu funguntur; sed duces pro rebus magnis, præclaris, & verè dignis principibus, & uiris magni nominis. Princeps ergo ea, quæ sunt digna principe cogitabit, & super Duces stabit. i. magnifica semper, & honorabilia cogitabit, ac perficiet, neq; ab ijs unquã desistet, ita ut dictionem illam, duces, Hębrei secus accipiant, non pro nomine substantiuo, ideſt pro ducibus; sed pro nomine quodam adiectiuo significante res, & actiones magnas, præclaras & longè commendabiles. Sic exponit Franciscus Ferrerius hæbraicis literis apprimè eruditus. At si volumus ea verba ad sensum allegoricum deducere, dicemus vnà cum diuo Hieronymo principé, de quo hic loquitur propheta, referre, & prænõstrare Christum Dominum: duces vero super quibus stabit, Apostolos ipsos designat, de quorum uno multo ab aliis dissimili loquitur ipse Christus per Prophetã dicens. Tu verò homo vnanimis, dux meus, & notus meus, qui simul mecum dulces capiebas cibos. Vbi Iudam proditorem vocat ducem suum, quantò magis alios discipulos? Quare textus ille sic intellectus non ita fauet causæ principum, ut putabamus. Nunc superest uidere quomodo, & quando cæperunt istæ dominationes, & imperia, & quomodo aliqui dominati sunt alijs, ij quidem pluribus, ij verò paucioribus. Et primùm quidem patet cum primum à principio creatus fuit Adã, & postmodum ex eius costa formata Eua, dixit eis Deus; Crescite, & multiplicamini, & replete terram, & subiicite eam, & dominamini piscibus maris, & volatilibus cœli, et vniuersis animantibus, quæ mouentur super terram. Genesis primo. Post diluuium quoquè idem præcepit Noe, dicens. Crescite, et multiplicamini, et c. Genesis 9. Et quemadmodum illi priores dominari cæperunt ipsi terræ, et cunctis animantibus, quæ sunt in terra, sic vicissim variis temporum vicissitudinibus alij alijs sunt dominati: neq; enim unus tantùm posset tantam hominum multiplicationem gubernare, & regere, sed plures oportuit dari, qui dominarentur per vniuersam terram: quemadmodum etiam testatur Dauid psal. 113. Cęlum cęli domino, terram autem dedit filijs hominum; & alibi legitur apud eundem, quòd ipse Deus diuisit terrã filijs Israel in funiculo distributionis. Sed videamus seorsùm, quando, & quo modo fuit constituta hęc prima dignitas Imperatoria, & quando cępit. Scribit enim Corradus lib. 1. cap. 1. de Imperatore, primum cæpisse hoc nomen, & hanc appellationem ab exercitu, honoris causa; Cum enim Imperator dicatur ab imperando, & regendo, qui olim belli indicendi, gerendiq; aut fœderis ineundi gratia deligebatur, & rẽ bene gereret, & aliquot millia hostium profterneret, vel prostrauisset, primũ à senatu, deinde ab exercitu Imperator diceretur. Verùm Marcus Antonius Sabellicus Aenede. 6. lib. 7. de more eum Imperatorem appellatum dixit, cuius ductu decem millia hostium cæsa essent. Alij volunt Iulium Cæsarem fuisse primum, qui sibi asciuit hoc nomen, siue titulum Imperatoris: cum enim ipsi à cæde hostium reuertenti plebs Romana occurrens Regis titulum gratulanter offerret, ipse versutè admodum, ut opinari licet, Cæsarem se, non Regem esse respondit: propterea quòd regium nomen apud Romanos exacto Tarquinio odiosum remansit: verum est tamen, quòd postmodum apud Romanos permansit huius dignitatis appellatio, & Imperatores Christiani iusto titulo retinent hoc nomen, & hanc appellationem, & iure possident imperium, quia Respublica Romana post Iulium Cæsarem consensit in Augustum Cæsarem, cui deinde Imperatores Christiani succedunt, vel saltim, ut verius loquamur, dicamus Rempub. Romanam consensisse in Constantinũ ma-

Psal. 54.

Gen. 8.

Gen. 9.

Psal. 113.

Psal. 77.

Aenede. 6. lib. 7.

magnum, et reliquos subinde, qui ei A
succesſerunt, & eliguntur ab his, qui
legitimum habent ius illos eligendi,
in primis quidem fuit imperium apud
Græcos, deinde apud Germanos, ut ha
betur in cap. Venerabilem, de elect.
Post imperatoriam dignitatem recto
ordine conſtituimus Reges, qui quidé
fuerunt primùm conſtituti ab ipso
Deo, qui (vt ſupra diximus) præfecit
Saulem Regem in populo Iſrael, dein
de Dauidem, poſtea Salomonem, quo- B
uſquè regnum Iſrael fuit diuiſum in
duas partes, ideſt in regnum Iſrael, &
& regnum Iuda, & quodq; eorum ha
buit diuerſos reges: qui tamen omnes
ſubiecti erant Imperio Romano paulò
antè aduentum Chriſti, & multo ma
gis poſt eius aduentum, & cum deſtru
cta fuit Hieruſalem, & quanquam an
tea Iudæi habuerint Reges ex ſuis tri
bubus, quandoquidem fuit eis præce-
Deut. 17. ptum, ut habetur Deuteronomio. 17. C
Ne faciant Regé alienigenam: verum
tamen ob eorum delicta permiſit Deus,
vt haberent reges alienigenas, ut Hero
dem, & quoſdam alios. Tradidit enim
Deus ſæpè populum Iſraeliticum in
manus Philiſtinorum, & Caldæorum,
& aliarum quarundam nationum, ut
manifeſtè habetur in libris Regum, &
apud ſanctos Prophetas. Dicimus ergò
quòd Imperatores Romanorum, pari
ter, & Reges multarum nationum inſti D
tuti fuerunt à Deo vel iubente, vel ſal
tem permittente, quemadmodum ba-
Prou. cap. 8. betur prouerb. cap. 8. Per me reges re
Rom. 13. gnant, & legum conditores iuſta decer
nunt; & ad Rom: 13. dicit Apoſtolus,
Omnis anima poteſtatibus ſublimiori
bus ſubdita ſit: non eſt enim poteſtas
niſi à Deo, & qui poteſtati reſiſtit, Dei
Ioan. 19. ordinationi reſiſtit, & Chriſtus ad Pila
tum dixit, Non haberes poteſtatem
aduerſus me vllam, niſi tibi datum eſ-
Petrus 1. cap. 2. ſet deſuper. Et diuus Petrus 1. cap 2.
Subiecti eſtote omni humanæ creaturę E
propter Dominum, ſiuè regi quaſi præ
cellenti, ſiuè ducibus, tanquam ab eo
miſsis, & paulò infra. Serui ſubditi eſ
tote in omni timore Dominis, non ſo
lùm bonis, & modeſtis, ſed etiam diſco
lis. Hoc autem fuit monitum, & præ-

ceptum à Petro non abſq; forti ratione: quoniam in principio naſcentis Ecclesię omnes fermè principes infidelitate laborabant. Et quanquam, vt diximus, fuerint aliqui Principes infideles, quia tamen erant inſtituti, vt populos coercerent, & in officio continerẽt, Deus permiſit illos regnare, & voluit illis obedientiam præſtari. Sunt tamen quidem Principes, et Reges quos tollerat Deus, & permittit in pœnam ſubditorum plus nimio à recto diſcedentium, quemadmodum de Nembroth, & pleriſq; alijs poteſt afferri exemplũ, qui quidem, vt dicebamus, non ſunt à Deo præcipiente, ſed ab eo ob cauſam iam dictam permittente, & hi ſunt, de quibus per Oſeam loquitur Deus cap. *Oſe. cap. 4.* 4. Regnauerunt, & non ex me, principes extiterunt, & non cognoui eos, & *Iob. 34.* Iob. 34. Deus regnare facit hominem hipocritam propter peccata populi. Et *Prouerb. 3* prouerb 28. propter peccata terræ multi Principes eius. Dicimus ergo, quòd Imperatores, & Reges à Deo ſunt, vel iubente, vel permittente, aut etiam diſſimulante, quo etiam modo dicendum eſt alios Principes, & Dominos, Duces, comites, Vicecomites, Barones, & quoſcunq; præfectos, aut præpoſitos a Deo pendere. Sed rogo qua ratione, & ob quam cauſam voluit eos dominari, & ſupereſſe, aut præeſſe alijs hominibus? Cui quęſito dicimus iuxtá ſententiam multorum doctorum quòd Deus per naturam ſingulis rebus dedit quandam inclinationem (vt ita dicamus) & conſequenter facultatem, & animi promptitudinem ſe ipſos conſeruandi, atq; à cõtrarijs (quòad fieri poteſt) ſe ipſos tuẽdi: cum autem id non ſatis commodè fieri poſſet, ut ſinguli diſperſi huc, atq; illuc vagarentur, adiecit illis Deus ſpiritum quendam in vnum coeundi & cõuenendi, vt ſic facilius vitam degerẽt, & ſe inuicẽ iuuarent, ſuiſq; neceſsitatibus prouiderent, & alter alteri opem ferret: ſic autem congregati non facilè poterant ſe ipſos gubernare, hoſtes propulſare, & malorum hominum audaciam compeſcere, niſi haberent qui hoc onus ſubiret, & omnes in officio contineret, & quæcunq; ſunt neceſſaria

pro sua authoritate prouideret. Et hac ratione selecti fuerunt Consules, magistratus, duces, & consequenter alij prætores, vt necessitas, & vtilitas multorum populorũ exigebat, & hac ratione constituti sunt reges, Imperatores, & quæcunq; dominationes, principatus, & potestates. Vnde habetur Sapientiæ 14. loquens ad Deum. Tua Pater prouidentia ab initio cuncta gubernas. Quare si quæras quo iure sint instituta ista dominia, dicimus omnino, & citrà controuersiam instituta fuisse à Deo mediatè, vel immediatè, tacitè, uel expressè, vel eo iubente, vel eo permittente, vt toties diximus. Postremò si fortè quæras quando inchoarunt ista dominia, dico quòd à principio creationis mundi habuere initium, & primus quidem omnipotens Deus cum primum creauit cœlum, & terram, angelos, & homines, & cæteras creaturas, ipse inquam primus omnium cæpit esse dominus, vel vocari Dominus, in cuius rei signum, vt refert diuus Augustinus, & pleriq; alij, cum Moyses scribit in principio Geneſis Mundi creationem, nunquam Deum vocat dominum, nisi postea quam retulit creationem hominis, & aliarum creaturarum, & hoc est quod dñt Theologi in primo. dist. 30. deus nõ dicitur dominus vel creator nisi ex tempore: preterquam ipsius tẽporis cuius cẽpit esse Dominus, sed non ex tempore. Homo deinde fuit à principio suæ conditionis, factus dominus suarum actionum, honoris, & famę, & quęcunq; ab eius libera voluntate pendebant, nec rerum exterarum tunc habuisse dicitur vllum dominium ante peccatum. Post peccatũ verò fuit facta diuisio iure gentiũ, vt quisquis in sui commodum, & vtilitatem quod volebat acciperet, & inter ipsos duos fratres prior diuisio facta esse perspicitur, dum vnus Agricola, & cultum agrorum; alius verò pastor ouium, & curam gregum esse uoluit. Postmodum verò per successionem temporum, & multiplicationem populorum facta fuit manifestior diuisio locorum, terrarum, & Vrbium: Cain etenim (ut habetur Geneſis 4.) constituxit, & ædificauit ciuitatem, & alij fortè similiter. Triplex ergò hinc perspicitur facta diuisio, & consequenter dominium: primum quidem ante peccatum, dum unusquisque fuit dominus suarum actionum, & hoc dominium dicunt iure naturali fuisse constitutum: secunda diuisio, atq; dominum coeptum fuit immediatè post peccatum, quod dicunt fuisse peractum iure gentium. Postremũ verò dominium cum diuisione latiori terrarum, iure ciuili fuit concessum. Quid aũt sit ius naturale, ius gẽtiũ, ius ciuile in principio decretorũ declarat; & præterea à multis doctoribus, hęc dicuntur excerpta, & presertim

à Dominico Soto ordinis prędicatorij, & à Michaele Salon, qui est meus consors iamdudum familiaris, & amicorum optimus, nec plura. De his satis.

Sap. 14

Gene. 4

9. dist. 30.

CAPVT TRIGESIMVM TERTIVM.

VAE qui prædaris, nonnè, & ipse prædaberis? & qui spernis, nonné & ipse sperneris? cum consumaueris depredationem, depredaberis: cum fatigatus desieris cõtemnere, contemneris, Domine miserere nostri: te enim expectauimus, esto brachium nostrum in mane, & salus nostra in tẽpore tribulationis. A voce Angeli fugerunt populi, & ab exaltatione tua dispersæ sunt gentes. Et congregabuntur spolia uestra, sicut colligitur bruchus, uelut cũ fossæ plenæ fuerint de eo Magnificatus est dominus, quoniam habitauit in excelso: impleuit Sion iudicio, & iustitia. Et erit fides in temporibus tuis: diuitiæ salutis sapientia, & scientia: timor Domini ipse est thesaurus eius. Ecce videntes clamabunt foris, angeli pacis amarè flebunt. Dissipatæ sunt uiæ, cessauit transiens per semitam, irritum factum est pactum, proiecit Ciuitates, non reputauit homines. Luxit, & elanguit terra: confusus est libanus, et obsurduit, et factus est Saron sicut desertum: et concussa est Basan, et Carmelus. Nunc consurgam, Dicit Dominus: nunc exaltabor, nunc subleuabor. Concipietis ardorem, parietis stipulã: spiritus uester ut ignis uorabit uos. Et erunt populi quasi de incẽdio cinis, spinae congregatae igni coburentur. Audite qui longé estis quae fecerim, et cognoscite uicini fortitudinem meam. Conterriti sunt in Sion peccatores, possedit tremor hypocritas. Quis poterit habitare de uobis cum igne deuorante? quis habitabit ex uobis cum ardoribus sempiternis? Qui ambulat in iustitiis, et loquitur veritatem, qui proiicit auaritiã ex calumnia, & excutit manus suas ab omni munere, qui obturat aures suas, ne audiat sanguinẽ & claudit oculos suos ne uideat malum. Iste in excelsis habitabit, munimenta saxorũ sublimitas eius, panis ei datus, est aquae eius fideles sunt. Regem in decore suo uidebunt oculi eius, cernent terram de longe. Cor tuum meditabitur timorem: ubi est literatus? ubi legis uerba ponderans? ubi doctor paruulorum? Populum impudentem non uidebis, populum alti sermonis: ita ut non possis intelligere desertitudinem linguae eius in quo nulla est sapiẽtia. Respice Sion Ciuitatem Sollemnitatis nostrae: oculi tui uidebunt

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10.

bunt Hyerusalem, habitationem opulentam, tabernaculum, quod nequaquã transferri poterit: nec auferentur claui eius in sempiternũ, & ómnes funiculi eius non rumpentur. quia solũmodo ibi magnificus est Dominus noster: locus fluuiorum riui latissimi, & patentes: non transibit per eum nauis remigum, neque trieris
11. *magna transgredietur eum.* Dominus *enim iudex noster Dominus legifer noster, Dominus Rex noster: ipse saluabit nos. Laxati sunt funiculi tui, sed nõ preualebunt: sic erit malus tuus ut dilatare signum non queas. Tunc diuidentur spolia prædarum multarum: claudi diripient rapinam. Nec dicet vicinus: Elanguit populus qui habitat in ea, auferetur ab eo iniquitas.*

EXPLANATIO IN TRIGESIMVM TERTIVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

VAE qui praedaris, nonné & ipse praedaberis? & qui spernis, nonné & ipse spernéris? cum consumaueris depraedationem, depraedaberis, cum fatigatus desieris contemnere, contemnèris &c.

CONueniunt ferè omnes quos hactenus mihi uidere licuit prophetam hoc in loco prædicere Assyriorum maximã cladem futuram, & comminari eis, ne velint tam atrociter persequi, & molestare eos à quibus nullam acceperunt iniuriam. Verumtamen sub typo, & figura huius cladis, & occisionis, vult innuere, & prædicere Demonis, & eorum qui persequuntur Christum, & Apostolos, ac ministros eius maximam deiectionem, ac destructionem: & quæcũque de Rege Assyriorum hoc in presenti capite interpretari videbimur, ad huius mundi Principem Sathanam, videlicet, ac satellites eius referentur. Dicit ergo. Væ tibi qui prædaris, omnia surripis, nihil intactum relinquis, quæcunq; sub tuam venerint cogitationem, tuam in potestatem, ac ditionem, cupis redigere, nonnè & ipse quandoq; prędaberis? & qui quoscumq; alios spernis, nonnè & ipse aliquando spernèris? putas nè tibi semper omnia licere? fieri ne potest, ut tu semper sis immunis ab iniuria tunè semper es victoria potiturus? neque vnquam è solio sis deijciendus & in terram prosternendus? ita fiet certè, ut cum consumaueris deprædationem, sis & tu deprędandus, tibi quoque tuum manet supplicium, & retributio, cum defatigatus fueris, et desierit alios contemnere

temnere,& tu etiam contemnèris. His dictis,& facta hac prædictione, ac impræcatione,propheta,uelut impatiens moræ, & tam diuturnę dilationis, eleuat mentem suam, & dirigit oratio nem ad Deum,supplex rogans illũ in ter tot pericula,terrores,& minas,quæ suis inferũtur a Sathana,& ministris su is,pręstò sit illis,id quod ꝓphetis solẽ ne est,dũ volunt ostẽdere,quàm celeri ter,&velociter his,q magnis afflictioni bus uersantur,Deusafferat opẽ ut etiã Dauid ps. 6. precatur Deũ d. Erubescãt, *Psal. 6.* & cõturbentur vehementer omnes ini mici mei, conuertantur,et erubescant ualdè velociter,sic itaque precatur Esa. *Tex. 2.* *Domine miserere nostri,te enim expectauimus,esto brachium nostrum in mane, & salus nostra in tempore tribulationis.* Tu vere es brachium nostrum, quo cõ diti sumus, quo recreati, & confirmati, & quo tandem sustentamur, tu es brachium nostrum, hoc est fortitudo, & præsidium nostrum, quo Demoni, & persecutoribus nostris, non modo uiriliter obsistimus,sed fortiter superamus,ac deiicimus, tu es refugium nostrum,& uirtus,& adiutor in tribulatio nibus, quæ inuenerunt nos nimis: tu esto brachium nostrum in mane,idest non vno tantum ac semel, sed singulo quoque mane, & semper, & singulis diebus, quibus lux aderit,uel adesse cõ sueuit, hoc est,numquam exoriatur lux neque vllum sit tempus,in quo tuam in gratiam nos non recipias,& nostri curam geras, quo magis in aliqua tribulatione versamur, & tu sis salus nostra in tempore tribulationis: summa est quòd tàm in prosperis,quã in aduersis nos iuuat,& pręsens nobis adest. Quod si feceris,non timebimus dum turbabitur terra;& trãsferentur montes in cor maris. Hac oratione,velut quadam parentesi opportunè admodum hic adiecta prosequitur historiam,& sub quodam quasi compendio,tamquam prætéritum quod in obsidione Ciuitatis Hyerusalem aduersus Assyrios erat futurum enarrat.d. *A uoce Angeli fugerunt populi, & ab exaltatione tua dispersę sũt gẽtes,* Gentes (inquam) iuxtà historiam, *4. Reg. 19.* ipsorum Assyriorum, & eorum,qui cũ illis erant.sic enim scriptum est.4.Reg. 19. Factum est in nocte illa,qua decreuit Dominus liberare populum suum, venit Angelus Domini & percussit in *Clades Assyriorum.* Castris Assyriorum centum octoginta quinque millia: non legimus tamen ibidẽ vocem aliquam Angelos emisisse,verum per vocem Angeli possumus intelligere strepitum, & fulgorem armorũ& voces,eorum,qui occidebãtur, & se inuicem fugientes cõprimebant. fulgura etiam, & tonitrua,quę ea nocte contigerunt, conuenienter voces Dei perterrefacientis, & per Angelos suos eosdem concutientis, & percutientis intelligi possunt.

Si autem volumus hoc factum referre ad tempus, quo Ciuitas Hyerusalem obsidebatur à Romanis,dicemus id etiam contigisse,quòd à voce Angeli fugerunt populi,quando Angelorũ voces auditæ fuerunt in templo dicentes. migremus hinc,& relinquamus hãc vrbẽ & has sedes: qua uoce Iudæi fuere mirumimmodum exanimati, atque perterrefacti,& ab exaltatione tua,ò Deus dispersę sunt gentes,idest posteaquam in crucem fuisti exaltatus,atque eleuatus,obstupescere gentes, & Iudęi dispersi fuere in omnes partes orbis terrarum. Porrò ea verba quę nunc exponimus iuxtà quorundam sententiam dicuntur prioribus còniuncta & sunt voces Apostolorum quibus agunt gratias Deo quòd Iudæi desertores, & increduli,qui eos persequebantur fuerint de medio sublati, quæ autem sequuntur videlicet. *Et congregabuntur spolia nostra sicut colligitur bruchus uelut cum fossę plent fuerint de eo.* Ad Assyrios facilè possunt referri, quos tanta facilitate,& tã paruo negotio esse vincẽdos asserit propheta, & spolia eorum congreganda,& coadunanda, quanta cum facilitate congregantur bruchi,& locustę, & in fossas proiiciuntur: & quemadmodum habet textus lxx. quemadmodum pueri ludentes,& inuicem iocantes colligunt locustas,& bruchos.&illa in fossas proiiciunt, sic fiet & de Assyriis,cũ ira Dei,et furor venerit super eos. Et quemadmodum eiusmodi animalcula uim maximam ad nocendum habere

videtur, nullę tñ sunt illis vires ad resi A stendum: sic et de his putandum est, et quæ de Assyriis recensentur, multo verius tribui possunt Iudęis cũ fuerunt obsessi à Romanis, et hæc verba congregabuntur spolia vestra etc. uolunt nonnulli in persona Dei dicta esse à propheta, dum per ea loqui intendit vastationem Hierosolymorum. Et lõgè conuenientius de expugnatione Iudęorum à Romanis illata quam de clade Assyriorum intelligi debent. quan- B doquidem Assyrii non expugnarunt Hyerusalẽ quemadmodum Romani; quod si (ut à principio diximus, de principe tenebrarum, qui de imperio fuit deiectus hæc dicta uelis, nemo erit, qui non facilè assentiat. Similiter ex tot Assyriis instar locustarum captis, occisis cogitandum est, & firmiter tenendũ tot hominum phalanges per Apostolos, homines imbelles, & parum eruditos Deum ad fidem pertraxisse, multisque spoliis insignibus, et opimis Ecclesiam suam ditasse: vnde non iniuria subdit immediate propheta. *d. Magnificatus est Dominus quoniam habitauit in excelso, implebit Sion iudicio, & iustitia. Et erit fides in temporibus tuis: diuitiæ salutis, sapientia, & scientia, timor Domini ipse est Thesaurus eius.* Magnificatus quidem est Dominus quoniam magnalia fecit, et quemadmodum Regius propheta eadem contemplans, et vocem D extollens dicebat. Quam magnificata sunt opera tua Domine? nimis profundę factę sunt cogitationes tuę. et alibi. Dextera tua magnificata est in fortitudine. Coactę sunt omnes gentes eum timere, laudibus efferre, et mirabilia eius, opera, commendare, Quoniam habitauit in excelso, et excelsus est Dominus, et in excelsis habitans humilia respicit in cœlo, et in terra. Impleuit Syõ, idest Ecclesiam suam in iudicio, et E iustitia, idest fecit ut populi sui, et fideles sui quo iustè iudicãt gentes agnoscerent iudicium, et cum uiderint Dei potentiam, quemadmodum de suis hostibus iustam sumit vltionem, iustitiã agnoscent, et prędicabunt: nec solum incomparabilem hanc Dei potentiam, et rectissimum iudicium, et iustitiam agnoscent, sed et erit fides in temporibus tuis: namque cum Christus Dei filius Rex iustus aduenerit, fides erit tẽporibus tuis: tuis inquam summè Deus pietatis, et clementię: erit inquam fides non modo qua firmiter, et constanter in eum omnem nostram cogitationem reiicere nouerimus, verum et fides, idest cõstantia in promissis, ac sermonibus nostris, aut etiam erit fides in temporibus tuis, quoniã securi erimus, quòd nobis seruis tuis olim fueras pollicitus te omnino seruaturum. Erunt etiã temporibus tuis diuitiæ salutis, hoc est diuitiæ salutares, firmę, et stabiles, quę certam nobis, & affluentem sunt salutem allaturæ, cuiusmodi sunt sapientia, quæ est agnitio diuinorum, et secretorum cœlestium, et scięntia quę quędãest notitia rerũhumanarũ ad salutem nostram pertinentiũ.

Et hæc erunt vice spoliorum, opum, C et diuitiarum, quibus ditanda erat Hyerusalem post cladem Assyriorum, quibus nunc vera Hyerusalem ideſt Ecclesia est ditata, et exornata, quòd si quęras diuitię istæ salutares, ut fides, sapientia, et scientia, vbi nam reconduntur et conseruantur? Respondetur timor Domini ipse est Thesaurus eius, ipse est locus, armarium, et penu ubi reconduntur opes istę pręstantissimę, et optatissimę. Sed aduerte ne forte confundaris, hoc D nomen, Thesaurus, accipi quãdoq; pro loco vbi reconduntur Thesauri, vt aurũ argentum. et lapides pretiosi, ut habetur 2. Paralip. cap. 32. fecerat sibi thesauros pro auro, et argento: quandoq; verò sumitur pro ipsismet rebus, quę in loco recondi consuescunt: et deniq; Christus ipse est thesaurus omnium bonorũ, in ipso quidẽ sunt omnes thesauri scięntiæ et sapientię absconditi, quamquam in textu habeatur. Quòd timor Domini E ipse est Thesaurus eius. i. loc⁹ in quo requieſcit spiritus Christi. Vndenõ immerito scriptũ est. Habebis multa bona si timueris Deum; et alibi. Qui timet Deum faciet bona. Et propheta regius. Nihil deest timentibus Deum. et rursum. Initium sapientię timor Domini. Deinde sequitur. *Ecce videntes clamabunt foris, Angeli pacis amarè flebunt.*

Tex. 3.

Eccl. 15.

psal. 110.

Qui

Qui de clade Assyriorum uolunt hic loqui prophetam,& Iudæorum perturbationem,ac metum præscribere,dicũt hunc esse verborum sensum. Quod Iudæi videntes exercitum Assyriorum,& imminentem ciuitati aïo ruinã perpendentes, & in eminentibus locis consistentes, cum videbunt multitudinem exercitus,clamabunt foris .i. palàm, & coram omnibus sui timoris causam exponent,tùm, vt omnes se ad bellum ppararent,tùm ut reliquos minus ad arma idoneos cohortentur, aut prouocent ad orationes, & sacrificia pro omnium salute obtinenda. Et Angeli pacis amarè flebunt, hoc est, legati missi ab Hierosolymis vt de pace agerent, dum pertinaces viderint hostes ad eorum excidium,amarè flebunt .i. vehementer contristabuntur, & fletibus,ac suspiriis conceptum dolorem explicabunt,& cum fuerint reuersi in Ciuitatẽ, & responsa Regis Assyriorum Regi, et Primatibus Iudęorum retulerint, narrabunt etiam quęcunq; tristia, acerba, et incommoda in eorum legatione cõpererint: Dicunt enim.

Dissipata sunt uię, cessauit transiens per semitam, irritum factum est pactum, proiecit ciuitates,non reputauit homines. Luxit & elanguit terra: confusus est Libanus, & obsurduit: & factus est Saron sicut desertum,& cõcussa est Basan,& Carmelus. Tex. 4.

Dissipatę sunt uię,hoc est,ea est multitudo militum prætereuntium,et cõcurrẽtium quòd nullus est, qui audeat per eas transire, quemadmodum fieri solet vbiq; locorum,cum latrunculi,et sicarii alicubi circumfluunt : dicimus enim uias esse dissipatas,ac fractas:aut ubi prius erant plana et aperta strata uiarum,tunc omnia erant confusa,neq; poterant discerni, quæ esset uia, et qui essent agri,et loca seorsum posita : cessauit transiens per semitam,neq; est vllus, qui audeat transire per semitam, hoc est per uiam aliquanto angustiorẽ, sed breuiorẽ, adeò quòd neq; per uias, neq; per semitas ullus appareat trãsiẽs: irritum factum est pactũ : (pactum inquam) et foedus quòd aliquando cum Rege Assyriorum inierunt Reges Iuda, ut habetur. 4. Reg. 16. Aliqui uero dicunt pactum irritum factum esse, q .s. pepigit Deus cũ Abraham,et cum semine suo. Proiecit ciuitates,i. Rex Assyrius nõ reputauit homines, hoc est eos pro nihilo habuit, et Ezechiam regem contempsit. Vnde consequenter dicit Esaias luxit,et elanguit terra, terra inquam Iudæorum cum fuerit deuastata, et penè desolata. Confusus est Libanus, qui dicebatur locus ualde sublimis, et amenus, et obsurduit,hoc est secundũ quosdam successus est, et in quoddam quasi desertum redactus. et factus est saron sicut desertũ, et concussa est Basam,et Carmelus,per has regionum, et locorum appellationes, vult innuere ,ppheta Iudææ regionem omni ex parte dirutam,uastatam, ac desolatam, secundum omnes plagas terræ habitabilis : Libanus enim uertit ad septentrionem. saron ad occidentem. Basam tendit ad orientem. Et carmelus ad Meridiem iuxtà Ptolemaidam,et est mons ingens in Iudęa situs, et densissia sylua compactus,ut inquit Cyrillus,et secundum omnes erat locus fertilissimus,et per amenus:qui vult melius horum locorũ positionem nosse, et illorum conditiones,et qualitates attigisse.legat D.Hieron. et alios Cosmographos, siue Geographos. sat sit nobis eorum appellatione indicari uniuersam circunquaq; regionem prædę direptioni, ac uastitati fuisse obnoxiam ; et cum postea sequitur.

Nunc exurgã dicit Dñs, nunc exaltabor nũc sublemabor,cõcipietis ardorẽ parietis stipulam, spiritus uester vt ignis uorabit uos. Tex. 5. *& erunt populi quasi de incendio cinis spinę congregatę igni comburentur &c.*

In tota hac litera mox proposita qui sectantur historiam, et volunt omnino de Assyriis sermonem haberi,dicunt ex illis uerbis indicari Dominum Dei Ezechiæ Regis præcibus, et totius populi commotum, in hæc uerba prorupisse. Nunc consurgam, non diutius feram,neq; expectabo, ut populus meus hanc ruinam suis ab hostibus patiatur. satis(inquã sustinui)nolo amplius differre,nunc exaltabor, nunc magnificabor,et quis sim ego facile omnes intelligent,et unà cum seruo meo prophe-

ta Dauid dicent. Domine quis est qui resistet tibi? ex tunc ira tua. Quare propter miseriam inopum, & gemitum pauperum nunc exurgam: nunc subleuabor, nunc ostendam me non adeò fore impotentem, & imbecillem, quemadmodum hostes nominis mei fabulãtur: vos enim Assyrij concipietis ardorem, parietis stipulam q.d. Vos etenim cogitatis, & decernitis aduersus populum meum, multa commoliri, vos existimatis vestrum imperium protendere, ac dilatare, & omnia vestrę ditioni subijcere; nihil tamen efficietis, parietis stipulã, & proinde erit vobis id idẽ, quod dici solet. Parturient montes nascetur ridiculus mus. Spiritus vester ut ignis vorabit uos, hoc est ingens desiderium, concepta cupiditas, & profundus fastus & superbia vt ignis deuorabit vos ideſt vos consumet, vos corradet, & in nihilum vestras has machinationes adducet. & forte voluit innuere quòd futurum erat, quia. s. omnes Assyrij, qui illic erant obsidentes Ierusalem, combusti fuere, & in cineres eorum corpora redacta: & erunt inquit populi quasi de incendio cinis, qui quidem præ multitudine vniuersum orbẽ videbantur comprehendere, & occupare, nihil erunt, in cinerem omnes redigentur. Spinæ congregatæ igni velut fasciculus sarmentorum comburẽtur. Proinde dicit Deus, vel Propheta ex persona Dei, cum ea quæ prędixi, fuerint in executionem reducta, & sola Dei omnipotentis manu ea cõtigisse, aduocat ipse Propheta omnes tàm qui longè, quàm qui propè adsunt, tam familiares, & domesticos, quam extraneos: & sic omnes alloquitur in persona Dei.

Tex. 6. *Audite, qui longè estis, quæ fecerim, & cognoscite uos uicini fortitudinem meam.*

Cui quidem nulla est similis, nulla potest æquari: & quam ego infęlix homũculus quàmoptime cognoui, & perbelle sum expertus. Nunquid omnes (ut par est) eam cognoscunt? minime quidem omnium. Nam sequitur in textu. *Conterriti sunt in Syon peccatores* cũ. s. viderint una nocte tot millia hominum nullis eorum armis fuisse consumpta, *Possedit timor hipocritas dicentes intra se.*

quis poterit habitare de vobis cum igne deuorante? quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis? Deus enim est ignis consumens, deuorans peccata, & peccatores: non est opus cum eo ipso illudere, quia Deus non irridetur, nec oportet quicquam facere: aut cogitare quod eum tantisper lædat? quæ verba dicunt nonnulli passim prodita, & dictata fuisse à quibusdam ex primatibus Iudæorum, qui dum ob illam insignem victoriam in eorum subsidium, & gratiam collatam ad laudandum, & commendandum Deum, filialiq; timore reuerendum, atq; suspiciendum promoueri debuerant, & alijs consulere, & persuadere, hortabantur potius, & monebant quo à Deo velut à re execrabili, & prorsus euitanda cauerent. & hæc quidem quo ad historiam.

Quo verò attinet ad verum sensum, quodq; ad rem nostram spectat, dicimus negocium agi aduersus Demonẽ, & ministros eius, cuiusmodi sunt Iudęi, Gentes, & quicunq; pertinaciter Dei voluntati aduersantur ac obsistunt & seruos suos crudeliter pęquũtur. Cũ primum (inquit) quòd obsessa Ierusalẽ à voce Angeli fugerũt populi, diximus id omnino contigisse, dum ab exercitu Romano sub Tito, & Vespasiano fuit obsessa ciuitas illa: tunc enim constat ex historia quòd Angelorum voces auditæ fuere dicentes, cõmigremus hĩc, & quòd spolia, vestes, ac thesauri facillime fuerunt arrepti à militibus Romanis, quemadmodum bruci, & locustæ minimo negocio colliguntur, & asportantur. Qua in re magnificatus est Dominus, & eius virtus, & potentia omnibus facile cognita, & perspecta, & quod post illã cladem, & paulo post eius crucem, & mortem sancta, & venerabilis eius Ecclesia velut legitima sponsa repleta fuit diuitijs salutaribus, sapientia, & scientia, & timore Domini, qui profecto est thesaurus eius, hoc est in quo reconditur, & continetur ipse dominus. Dum postea habemus in textu, quòd ipsi videntes clamabunt foris, id profecto de nulla hominum sorte, & conditione, præterquam de Apostolis, & Christi Iesu ministris intelligi potest: ipsi qui-

quidem videntes, & agnoscentes Christum Dominum à mortuis surrexisse, *Clamabunt foris* .i. publicè, & palám cunctis audientibus prædicabunt, & manifestabunt Christi resurrectionem. Paulus enim Apostolus audacter prædicabat, & docebat Christum Dominum resurrexisse: unde 1. ad Thess. cap. 2. d. fiduciam habuimus in Deo nostro loqui ad vos Euangelium Dei, & quomodo existens Damasci fiducialiter prædicabat in nomine Domini, nihil extimescens. At cum inquit. *Angeli pacis amare flebunt*. dicunt nonnulli id significare tristitiam, atq; dolorem quem Angeli videntes Christum Dominum in eius passione à Iudæis tam crudeliter agi, seu tractari habebant, vel eos habuisse cogitandum est. Sed longè melius est dicamus. Angelos pacis .i. Apostolos, & prædicatores euangelij amare, ac dolenter affligi atq; flere, qui pacé annunciãtes ciuitati Ierusalem, & cunctis Israelitis, & videntes eorum prædicationem nihil omnino profeciss̃e, amare flebant, & magnopere compatiebantur, & condolebant, non solum materiali eorum desolationi, sed multo magis spirituali, & sempiternæ eorundem damnationi, quemadmodum D. Paul. vt ipsemet refert. Optabat esse anathema pro fratribus suis, qui erant cognati sui secundum carnem. & Ierem. Thren. 1. d. Viæ Syon lugent, eo quod non sint, qui veniant ad solemnitatem. Et propterea inquit propheta Esaias. Dissipatæ sunt viæ, cessauit transiens per semitas. Dicendum etiam angelos pacis amarè flere, i. præmostrare quã maximè nos debere tristari dũ non habemus pacem cũ Deo. Et cũ dicitur in textu. Cessauit transiens per semitas, hoc est, prædicato Euangelio, & recepta fide quasi per vniuersum orbem, cessauit transiens per semitas, q. d. nullus est amplius, neq; Gentilis, neq; Iudæus, qui vobis vltrà insidietur, ac uos eorum immanitatem fugiẽtes in sequatur. & hoc est quod à principio huius capitis dicebatur. *Væ qui prædaris, nonne & ipse prædaberis?* hoc est uos Iudæi, & Gentiles, qui prius Apostolos & seruos persequebamini, quiq; illis terrores, & minas per

1. Thess. c. 2.

Angeli pacis amare flebunt.

Thren. 1.

A petuò incutiebatis, non amplius persequemini, sed eos potius timebitis, ne uos persequantur, & offendant. Irritũ factum est pactum, pactum inquam cum vobis Iudæis, quia alieni facti estis à consortio Dei, & extranei facti á suis promissionibus. Proiecit ciuitates, hoc est, repudiauit Dominus vrbes Iudeę, vel quia noluerunt ipsę recipere Christum. iuxtà illud Ioan. 1. cap. In propria venit, & sui eum non receperunt: & quemadmodum dixerunt Apostoli vobis oportebat primum loqui regnum Dei, sed quia repellitis illud, conuersi sumus ad gentes, vel quia non erat lex fidei, & doctrina Euangelij in solis Iudeę vr bibus restringenda, sed totius orbis finibus, & plagis concludenda. Non reputauit Iudæos homines: certum est enim quòd in ea obsidione, & expugnatione ciuitatis Ierusalem nulli Iudæorum, qui tunc aderant reputati sunt homines, sed potius ut viles fœminę, aut animãtia bruta, adeò crudeliter, & atrociter fuere ab hostibus tractati. Sed mistícè dicas, quòd ipsi Apostoli, & generosi Dei ministri non reputant homines, apostatas, & incredulos, & ipsissimos Dei contemptores homines, nullo prætio, ac existimatione dignos. De luctu, & languore illius terrę, & de cõfusione libani, & aliorum locorum, non est ut plura dicamus; satis enim constat quod quæ prius erat amæniss̃ima, per quam florida, & cunctis bonis spiritualibus, & temporalibus referta, tristis, deformis, ac nuda, & priori pulchritudine destituta, nõ solum pp obsidionẽ, ac deuastationem exercitus Romani, sed propter eius incredulitatem, & obstinationem in maximam turpitudinem, & sœditatem est reducta, quę totius Asiæ olim erat nobiliss̃ima. Verum in eius locum successit Ecclesia ex Iudęis, & Gentibus constituta, non enim vniuersus Israel periit, & exclusus est á Dei gratia, & hanc Ecclesiam veteres quidam exponentes iuxtà textum. lxx. comparant, seu conferunt cum Carmelo, qui mons est, ut alias diximus, mons sublimis, & densus: solet enim scriptura diuinitus inspirata frequenter Ecclesiam montibus Comparare. Proinde quem-

Ioã. ca. 1.

admo-

admodum mons iſte carmelus, mons eſt denſus, & excelſus, talis eſt quodãmodo Eccleſia Chriſti: cõplures enim in ea floruerunt piam mentem habentes, plenam omni bono inaltum erectã, & à rebus hiſce terrenis omnino ſeiunctam. Et quemadmodum dicit Prophe ta. Dij fortes terrę vehementer eleuati ſunt. Cum poſtea ſubdit. Nunc conſurgam dicit Dominus. iuxtà ſenſum allegoricum, id voluit inferre, uidelicet. Nunc accipiam omnem poteſtatem à Patre, & uindicabo me de inimicis meis, iuxtà illud. Deuter. 32. reddam vltionẽ hoſtib⁹ meis, & his qui oderũt me retribuam. patientiam tantiſper qua tãdiu impietatem Iudęorum ſuſtuli, remittere cogar: Inebriabo quidem ſagittas meas ſanguine, & gladius meus deuorabit carnes. Aut vult innuere ſuã ab inferis ſuſcitationem, cum inquit.

Deute. 32.

Nunc, ideſt cito poſt tres dies mane conſurgam, & uiuens cunctis apparebo: vel ut inquit D. Hier. dicit ſe cõſurrecturum in cõſumatione ſęculi, cũ poſtremum facturus eſt iudicium. Quocunq; horum modorum hanc ſuam cõſurrectionem volueris intelligere, quæ conſequuntur omnino patebunt; nunc inquam exaltabor, & nunc ſubleuabor, & uerè quidem dictum erat ab eo. Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo, & in terra, & eſt conſtitutus caput ſuper omnem Eccleſiam; & Magnificaſtis ſuper omne nomen ſanctum tuum. pſal. 137. & apud Ioan. Cum exaltatus fuero à terra omnia traham ad me ipſum. & Paulus ad Philip. Deus propter illius obedientiam exaltauit illum, & dedit illi nomen quod eſt ſuper omne nomen. Quæ autem ſequuntur uidelicet. *Concipietis ardorem, parietis ſtipulam*, & quę ibidem ſequuntur, nil aliud ſpiritualiter voluit innuere, niſi quòd Iudęi contra Chriſtum, et eius Diſcipulos maximas iras, et odia concipient, multaq; mala aduerſus eos molientur: verum nihil parient niſi ſtipulam, hoc eſt eorum conatus nihil erunt, nihil poterunt efficere, aut mauis officere, et erunt ipſi populo velut cinis, qui ſupereſt de incendio, cum aliqua domus cõburitur, et combuſtione tota ruit, ac deſtruitur, ſic propemodum de Iudęis eſt futurum, ut uelut ſpinę ſimul coniunctę igne comburentur. Nec dubium, quod omnes hęreſes, dogmata perditorum hominum, leges, et ſtatuta contra legem Dei, tandem omnia abſumẽtur, et unà cum ſuis auctoribus igne eremabuntur. Sic etiam cum propheta ex perſona Dei hortatur eos, qui lõgè ſunt, et qui propè, audiant, & cognoſcant fortitudinem ſuam: nulli dubiũ per eos qui erant longè intellexiſſe gẽtes, quę valde longè à Dei cognitione aberant, & per eos qui ſunt uicini, & magis propinqui, proindeq; magis habiles, & idonei ad cognoſcẽdam Dei fortitudinem, intelliguntur Iudęi, quorũ erant promiſsiones, leges, & pacta, & quorum patres, ad quos etiam miſſus fuit Dominus noſter tamq; oues perditas, quibuſq; ſe manifeſtauit partim doctrina ſupra legem vſus, partim diuinis ſignis ſupra omnem rationem, & naturam ſe ipſum admirabilem demoſtrans: At inutile fuit prorſus hoc beneficium, & mirabilium operum exercitium ipſis Iudęis ob incredibilẽ mentis eorum pertinanciã, ac peruerſitatẽ. Chriſtus docebat, at illi dicebant. Demonium habet, & inſanit. Quid auditis illum? Demones è corporibus eijciebat, & illi dicebant in Beelzebub principe Demoniorũ eijcit Demonia. Propterea illis abiectis, & quide rectiſſimè, aduocauit eos qui erant longè, hoc eſt ipſas gentes ad ſalutarẽ, & Euãgelicam prædicationem; & quoniam nonnulli ex Iſraelitis, qui iam in lege inſtituti fuerant, tanquam vicini, & propinqui Dei fortitudinem cognouerũt, & ita tàm eos qui longè, quàm eos qui propè, monet, quo audiãt, & cognoſcãt, eius potentiam: illi autem ex Iudæis qui credere noluerunt cum viderunt Chriſtum reſuſcitatum, & Apoſtolos cum fiducia prædicantes Dei verbum, conterriti ſunt, & obſtupefacti, quãquã fuerint in Syon, ideſt in eo loco quem peculiarem ſibi Dominus elegit: *Demde timor poſſedit hipocritas*. Hipocritæ hoc loco nuncupãtur (ut puto) qui ſub prætextu legis, & doctrinæ Moſaicæ damnabant Chriſti doctrinam, & conuitijs

pſ. 137.

Hypocrita

uitijs incessebant, dum viderent quotidie illam augeri, et approbari, & multitudinem credentium indies crescere. Verum non solũ in Syonã in Synagoga facile erat inuenire peccatores, & hipocritas, qui Christi doctrinam contemnebant, sed & in Ecclesia Christi fidelium est videre plerosq; qui sub prætextu cuiusdã apparẽtis bonitatis, & falsę pietatis deridẽt aliqñ veros Xp̃i discipulos, & Dei ministros appellãtes eos Papistas, scenicos, & adulatores. Sed & hi quãdoq; perterrefiẽt, & timor humanæ pariter, & diuinę iustitiæ eos tandẽ possidebit. Et hi fortasse, ij sunt contra quos, vel de quibus loquitur prophe ta cum subdit. *Quis poterit habitare de vobis cum igne deuorante? aut quis poterit ex uobis habitare cum ardoribus sempiternis?* q. d. estis ne vos tam securi, ut ab igne deuorante neutiq̃ absumi, & deuorari possitis? aut vos estis tam liberi, & immunes ab omni culpa, vt cum ardoribus sempiternis, tanquam in proprio domicilio non sit uobis habitandum? respondeant illi si quid habent tuti, & securi. Alij aliter exponunt. Quis poterit habitare de vobis cum igne deuorante? quibus verbis vult propheta nos monere, ut uitemus irã Dei, quo pacto euitare poterimus etiã ignẽ deuorantem, & ardores sempiternos: id quod fiet per fidem, & charitatem, & alia iustitiæ, & pietatis opera: sic enim. d. ipse Christus apud Ioan. cap. 3. Qui credit in filium Dei, habet uitam æternã, qui autem incredulus est filio, non videbit uitam, sed ira Dei manet super eũ. Propterea cauendum nobis est, ne eiusmodi domiciliũ unq̃ habeamus: nullus enim est hominũ, qui possit habitare, aut sustinere illum ignẽ, & illos ardores sẽpiternos: qui sunt tot, & tanti, tamq; horribiles, & acerbi, ut nullus q̃is robustus, & ferox sit illis sustinendo. Hieron. sic exponit. *Quis de vobis poterit habitare cum igne deuorante?* Idest cum Deo, qui est ignis deuorans? aut quis poterit de vobis annunciare qualia sint futura supplicia? Et sequitur. *Qui ambulat in iustitijs.* Alij alias dant expositiones quę non sunt omnino irrationabiles, quas Nicolaus de Lyra, & quidam recentiores admittunt. Sic enim ille exponit. quis poterit habitare de vobis cum igne deuorante? i. quis ex vobis Scribis, & Pharisęis, qui hucusq; altari administrare solebatis, vbi uiget sempiternꝰ ignis, habitare poterit? quis erit tam idoneus minister, ut habitet cum ardoribus sempiternis? nam ut inquit ille, cum defecerit sobna, qui tamquam Pontifex ministrabat altari, quisnam poterit in eius locum substitui, qui ministret altari, & sustineat ibi ardores sempiternos? Videtur responderi in his quæ sequuntur, dum inquit. Qui ambulat in iustitiis. Hæc quidem expositio quamuis (vt diximus) videatur habere aliquam rationem, parum tamen significationi verborum potest aptari. Alii referunt hæc ad potentiã, & valorem exercitus Assyriorum, & ponuntur, tamquam dicta ab incredulis Iudæis, qui diffidentes de auxilio Domini ad sęinuicem dicebant. Quis ex nobis superstes manebit ab exercitu Assyriorum, qui omnia loca nostra in faucillas rediget? quibus respondet Propheta, & inquit. *Qui ambulat in iustitijs, & loquitur veritatem.* Hæc expositio tametsi magis textui iuxtà literalẽ respondeat, ad intellectum verò mysticum difficile admodum potest referri. Multo melius potest admitti iuxtà sẽsum literalem expositio, quam à principio ferè adduximus, ut eiusmodi verba sint eorum, qui male affecti erga Deum ad se inuicem dicebant. Quis poterit habitare cum igne deuorante? q. d. quis vult se miscere cum Deo? cum eo quicquam agere, & secum habere commercium vllum, cum sit ignis deuorãs, cum sit maxime vindex, & qui sibi aduersantur, & obsistunt penitus absorbeat? Quibus nempè verbis facilè eorum impietas detegitur, qui perspecta Dei potentia in sui ipsorum gratã, & beneficium exerta, potius tamen videntur innuere, vt caueamus à Deo, tamq̃ ab igne deuorante, quam ad eum sit nobis confugiendum, & in eo potius virtutem, & potentiam vlciscendi, quàm misericordiam in condonando intuendam nobis proponunt, ut sic Deo potius odium, & inuidiam, quàm obsequium

Ioan. cap. 3.

Hieron.

Text. 7.

quium velint astruere : Veruntamen iuxtà sensum nostrum allegoricum, quem nunc prosequimur, dicerem, sustinendo: et conseruando seriem verborum, nullum commodiorẽ hic posse sensum afferri, nisi dicamus : postquam Esaias dixit conterritos esse peccatores et hipocritas à tremore possessos, interrogat propheta dicens, rebus ita se habentibus. Quis poterit de vobis ò scribe, et Pharisei, ò vos hipocritę, quis (in quam) de uobis poterit habitare, hospitem secũ habere, et coniungi cũ igne deuorante? hoc est, cũ Deo, qui est ignis deuorãs ipsos peccatores & peccata absumens? quiq; peccata suo spũ delet, et consumit? Quis pariter ex vobis habitabit cum ardoribus sempiternis? hoc est, habebit secum in corde, et in mente spiritum sanctum, qui perpetuo nos inflammat, nos adurit, et incendit amore Dei? Hic enim spiritus adiuuat infirmitatem nostram, et postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Rom. 8. Et videtur eiusmodi prophatæ percũctatio similis ei quã facit regius propheta. psal. 14. Domine quis habitabit in tabernaculo tuo. Huic interrogationi quæ fit per Prophetãm ex persona Dei respondit idem propheta, et inquit. *Qui ambulat in iustitijs, & loquitur veritatem, qui proijcit auaritiam ex calumnia, & excutit manus suas ab omni munere, qui obturat aures suas, ne audiat sanguinem, & claudit oculos suos ne videat malum. Iste in excelsis habitabit munimenta saxorum sublimitas eius : anis ei datus est, aqua eius fidelis sũt &c.*

Rom. 8.

Hæc oĩa sunt plena misterijs, & sãctis moribus ac documentis referta, nequè hic datur locus historię: sic enim consueuerunt isti sanctissimi vates, vt posteaquam de historia nonnihil tetigerunt ad misteria pariter, et mores reformandos nos traducant. Dicit ergo. Qui ambulat in iustitiis. i. qui exercet omne genus iustitię, et nullã suis in actionibus iniquitatem admittit. et qui loquitur veritatem non semel, sed semper, ut etiam dixit Regius propheta, qui loquitur veritatem in corde suo, et non egit dolum in lingua sua: ambulare in iustitiis est non semel tantum facere iustitiam, sed progredi, et ambulare de uirtute in uirtutem. Loqui veritatem est abhorrere mendacium et detestari falsum, et qui proiicit auaritiam ex calumnia, vel rapiendo aliena, uel contra iustitiam loco muneris quicquam accipiendo d. Glos. Auaritia ex calumnia dicitur, quando ex unius damno, ac detrimento, pecuniæ cumulatur. Proiicere auaritiam ex calumnia est amouere à se omnem appetitum bonorum temporalium, quę nõ nisi ex calumnia, et ingenti dedecore possunt obtineri, ut sic per innocentiã uitę homo proiiciat auaritiam. Glos. interl. et qui excutit manus suas ab omni munere ꝙ dicit quia tria sunt genera munerum: ueru ad intelligitur de munere à Iudicibus susceptо, et non à quibuscunquè. Qui obturat aures suas, ne audiat sanguinem. i. iudicium sanguinis. d. D. Hier. omnis enim iniquitas, et oppressio et iniustitia iudicium sanguinis est, et hic et gladio non occidat, voluntate tamen interficit. et propheta psal. 5. Virum sanguinum, et dolosum abominatur Dominus. et alibi viri sanguinum et dolosi non dimidiabunt dies suos.

Auaritia et calumnia quę.

Psal. 5.

Psal. 14.

Quamquam per sanguinem hoc loco intelligit sanguinem innoxium, qui quandoq; à sicariis, et homicidis emittitur: aut etiam per sanguinem intelligit quodcunq; peccatũ iuxtà illud prophetę, libera me de sanguinibus. et q claudit oculos suos ne videat malum, ne aliquid concupiscat, quod sit malũ, uel afferat malum iuxta illud psa. Auerte oculos meos ne uideant uanitatem, foelix ille nimirum est qui nec uidet, nec audit malum, ille scilicet qui non delectatur in malo proximi, ille obturat aures suas ne audiat sanguinem, qui quidem hęc fecerit habitabit in excelsis, et securus erit ab omni iniuria, neq; verebitur ab igne consumi, ac deuorari: quia sublimitas eius erit monimenta saxorum, hoc est altissimum erit refugium suum, et eo in loco cõstitutus, ut nullos impetus, tum uentorum, tum imbrium timere unquam possit, quę admodum, qui in altissimis, & abruptissimis rupibus, aut locis munitissimis sunt

Psal. 50.

Ps. 118.

sũt collocati, cũ pſertim nõ deſit eis cibus, et potus. Per eos, qui obturãt aures ne audiant ſanguinem, et claudunt oculos, ne videãt malũ, nõnulli intelligũt eos, qui cauent, ne audiãt turpiloquiũ, neq; uideant, aut intelligant quod malum eſt, ne forte, et ipſi quouis modo offendantur, et cadant. D. Greg. 31. mor. Satis diffuſè hanc partẽ declarat. Vult enim per hæc verba Eſaiam exprimere quaſcunq; uirtutes ad actiuam uitã ſpectantes. Quamquam Nonnulli recentiores exiſtimant in his uerbis noluiſſe prophetam explicare quamcũq; uirtutem, ſed ſummum, et præcipuum uirtutis ſtudium, & uitiorum odium perfectiſsimum, ita ſcilicet ut nihil iuſtitiæ noſtris in actionibus prætermittatur et in uerbis pariter nihil æquitatis, aut ſinceri: auaritiam porrò penitus odiſſe, et iuſtitiam ita colere, ut omnes iniuſtitiæ, et iniquitatis origines, et occaſiones pariter abſcindãtur. At cũ huius actiuę uitę gradus utcũq; enarrauit ad contemplationis culmina gradatim aſcendens dixit. *Iſte in excelſis habitabit*, et quę ſequuntur. In excelſis nãq; habitare inquit Greg. eſt cor in cœleſtibus conſtituere. *Munimenta ſaxorũ ſublimitas noſtra eſt*, cum maiorũ præcepta, et exempla reſpicimus, atq; ab infima cogitatione ſeparamur, cumq; corde, et animo choris cœleſtibus adiungimur, et inſidiantes malignos ſpiritus ſtantes in arce cordis quaſi ſubter poſitos expugnamus. Tunc nobis panis datur, quia in ſupernis erecta intentio æternitatis contemplatione reficitur. Dantur etiam ei aquę fideles, quia, quòd nobis hic per ſpem Deus promittit, illic omnino innumeras nobis exhibet. Datur etiam ei panis, et aqua, ut per panem, et aquam omne quod requiritur ad uictum hominis intelligatur. ſed miſticè poſſumus intelligere ſacram ſcripturam, et Dei uerbum, de quo genere panis, et aquę loquebatur ſapiens cum dicebat. Cibauit illum Dominus pane uitę et intellectus, et aqua ſapientię ſalutaris potauit illum. Eiuſmodi aqua uocatur aqua fidelis, et ſalutaris, quia uitam nobis affert, et ſalutem. Aquę uero huius mundi ſunt in fideles, & mortiferæ, & cito putreſcũt: panis etiam, quo cibatur iuſtus, dicitur eſſe ipſe Chriſtus, qui nobis ſe ipſum porrigit ſub ſpecie panis, q̃q̃ non ſit verè panis, & aqua fidelis eſt ſacroſanctum baptiſma, quòd fideles, & ſtabiles efficit, quicunq; eo digni habentur. De hoc eodem pane loquebatur ipſemet Chriſtus cũ dicebat apud Ioã. Panis quem ego dabo caro mea eſt pro mundi uita. Panis ergo ſubminiſtratus eſt iuſto, et præparatus, ut ſingulis temporibus, cum neceſſe fuerit ei præbeatur, vnde merito d. Dauid, & gloriabatur. Dominus regit me, & nihil mihi deerit, ſuper aquam refectionis educauit me animam meam conuertit. & præter hæc dicit textus. *Regem in decore ſuo videbunt oculi eius*. i. ipſius iuſti, *cernẽs terram de longe*. Præter alias immunitates & priuilegia quibus pij, & iuſti fruuntur in hoc ſæculo, hoc etiam adijcitur, quod regem in decore ſuo videbunt oculi eius. Poſtpoſitis nugis, ac deliramentis Iudæorum, & eorum, qui de Rege Ezechia prophetam loqui mordicus tuentur. Dicamus hic re uera prophetam non de alio rege, quàm de Chriſto Domino regum omnium rege, ac principe fuiſſe locutum. Dicit ergo. Quòd veri Iſraelitæ. i. homines pij, & iuſti videbunt regem in decore ſuo. i. agnoſcent Chriſtum eſſe verum Dei filium, & pro nobis hominem factum, cuius rei ſcala illa, quam uidit Iacob typus, et figura extitit, ſuperq̃ ſcalã uidit Angelos aſcendẽtes, & deſcẽdẽtes & iſti idem cernent terram a longe, terram utiq; viuentium, non terram hanc lutuoſam, vbi degunt mortui, morientes, & moribundi. cernent (inquam) à longe, quandoquidem videbunt eam in ſpe, uiſuri poſtmodum in re, cum videlicet ſoluta erit anima ab hoc carcere corporeo. Et nota, quòd licet hæc omnia priuſquam extremus dies aduenial ſint omnino futura, & veriſsima eſſe cõprobentur; veruntamen veriora eſſe exiſtimantur poſt conſumationem ſæculi: quoniam in iudicio quod tunc fiet, oculi noſtri in decore ſuo conſpicient regem, quia redemptor noſter in eo iudicio, & a reprobis ſeu dannatis homo vide-

Greg. 31. mor.

Habitare in excelſis.

Aquæ fideles.

pſ. 22.

videbitur, sed ad diuinitatis eius intuẽdam celsitudinem, soli qui sunt electi subleuabuntur, qui quamdiu sunt in hac vita, quia illam viuẽtium patriam, sicut est, videre non possunt, idcirco rectè adiungitur. cernent terram de longè. Hęc. D. Greg. Nec pudet quosdã ex veteribus asserere quæcunq; hactenus dicta sunt, & tributa hominibus pijs, & iustis, tribuere Christo Domino, & Apostolis, quod .s. ipse ambulauit in iustitijs, locutus est veritatem, cum ipse met diceret. Si veritatem dico vobis, quare non creditis mihi? obturauit aurem suam, ne audiret sanguinem. i. cuiusuis hominis interitum, cum pro muliere adultera dixit. Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat. & cætera pijs hominibus conuenientia, quæ, & Apostolos fecisse nullidubium esse debet: At ego, pace aliorum dixerim) non arbitror eiusmodi proprietates, & munia debere attribui Christo, vel dicta fuisse pro eo, cum constet, ipsum ab instanti conceptionis suę fuisse purum, & immaculatum, & ab omni labe peccati penitus immunem. Sequitur textus,

Greg.

Tex. 8. *Regem id decore suo videbunt, oculi eius cernent terram de longè, Cor tuum meditabitur timorem*, & quæret supple, *vbi est literatus? vbi legis uerba ponderãs? vbi doctor paruulorum?*

Hoc loco fit variatio personæ quòd frequens est in scripturis, præsertim apud prophetas: prius enim alloquiebatur homines in tertia persona quos ob rei magnitudinẽ ostendendam monuit, vt audirent, tàm qui longè, quàm qui propè erant: nunc verò alloquitur quẽdam, hoc est hominem iustum in secunda persona, d. *Cor tuum meditabitur timorem.*

Horum verborum sensus est. quòd quando quis in se ipso discurrit, & cogitat, quid fieri oporteat, ne amittat gratiam, & fauorem principis, neue eius indignationem incurrat, ob quã multa mala, & incommoda facilè possunt eidem contingere. dicitur tunc meditari timorem, timorem, inquam quẽ nostri filialem appetant, cum quis abstinet a peccato, ne Deum offendat, aut ei quouis pacto displiceat, propterea dictum est supra. Initium sapientiæ timor Domini: & qui timet Deum faciet bona, & Dauid. Beatus uir qui in lege Domini meditatur die, ac nocte. Itidẽ. Beatus uir qui timet Dominum. Aliqui ex modernis sic intelligunt hanc particulam. Cor tuum meditabitur timorem, i. tu præ metu, ac formidine, tu ipse quæres, & tecum ipse discuties quo pacto tam subito, & insperato cessauerint exactiones, q̃a scribis. & Pharisęis tempore obsidionis exigebantur a populo. sed longè melius exponunt illi, qui hanc admirationem referunt nõ ad cessationem exactionum, & vectigalium, sed magis ad subitam, & repentinam ipsius vrbis liberationem, sic itaque hanc particulam ad literam exponunt, dicentes. Cor tuum ò Israel, ò populę Dei meditabitur timorem. i. frequenter, & impensę memineris timoris, quem hactenus habuit memor magnitudinis periculi, in quo obsessa urbe vexabaris, & miraculum istud tam grãde, quòd diuinitus accidit de industria, ac studiosè meminisse curabis, ut ex inde discas me timere, & gratias agere: volunt enim quidam, meditari, nihil aliud significare, nisi vehementer, & studiosè alicui rei intendere, vel intellectum, ac mẽtem adhibere, quemadmodum legitur in Prouerb 8. Mens iusti meditabitur sapientiam, et Dauid de malignis & iniquis hominibus (inquit) Dolos tota die meditabantur. Alias habet significationes hoc nomen, pro quibus uide apud Grammaticos, sed nihil ad nos: Hoc enim credimus, & tenemus nobis perpetuò esse meditandum, ne quicquam faciamus quo diuina Maiestas fraudetur, & de beneficijs acceptis, summa cum laude, & admiratione ei gratias agamus. pro qua meditatione perpetuò habenda, lege ps. 76. & alibi sæpe apud Prophetas, & multum certe nostrę saluti confert, si meditemur ut columba: quemadmodum Esaias infra dicit: columba enim gemendo, & suspirando meditatur, ita nos facere oportet dum sumus in via, quia tũc nescimus quod & quale sit futurum nostrum habitaculum, donec simus plenè

Prouerb. 8.

Psal. 37.

Psal. 76.

Meditari timorem.

plenè iuſtificati, ſed quoniam non ab re poſuit hæc verba Eſaias. d. cor tuum meditabitur timorem, ideſt tecum ipſe cogitabis, & cum timore (vt ſupra diximus) qui notat etiam reuerentiã, & admirationem, ſic tecum ipſe diſceptabis, & quæres. *Vbi eſt literatus? vbi legis verba ponderans? vbi doctor paruulorum?* Quæ omnia aptare poſſumus ad ſcribas, & Phariſeos, & ad quaſcunq; gẽtes, & nationes: quorum omnium fuit ingens admiratio, & nunc quoq; nullus poteſt ſatis admirari quo nam modo, qua ratione, quibus artibus fieri potuerit, vt vniuerſum genus humanum, in expectato, & præter omnium opinionem, & contra omnem ſcientiam, & potentiam huius mundi fuerit à tam longa, & dura demonis poteſtate ereptum; ſumpta occaſione ab ea liberatione, qua Ciuitas Ieruſalem fuit ab Aſſyriis erepta, ac liberata. d. ergo vbi eſt literatus? ideſt vbi ſunt illi, qui literarũ notitia multum temporis conſumpſerunt, & in ea profeſſione magnum ſibi nomen conquiſierunt? vbi legis verba ponderans? hoc eſt, vbi ſunt illi, qui uſquè adeo legis erãt obſeruatores, quòd ſingula eius verba ponderabant, & ne apicem quidem perperam appoſitum eſſe contendebant? vbi doctor paruulorum? hoc eſt vbi eſt ille, qui profitebatur ſe erudire, & educare paruulos, & inſipientes, & veritatis uiam eiſdem velut digito patefacere, ac demonſtrare? accedant iſti, & compareant coram omnibus, nobiſq; inſinuent, atq; oſtendãt quo pacto tam ingens, & incredibile opus fuerit effectum, vt Chriſtus primũ pauper, & egenus, quippequi neq; habuit, vbi reclinaret caput ſuum, & Apoſtoli eius, pariter ac diſcipuli ſimplices, & incompti, neq; ulla ſapientia ſeculari eruditi vniuerſum orbem ad ſe pertraxerint, & adduxerint, quod quidem miſterium perpendens D Paul. 1. ad Corinth. 1. cap. inquit, ſumens ex Eſaia hoc in loco. d. Verbum crucis pereuntibus ſtultitia eſt, nobis autem qui ſalui fimus dei virtus eſt, & inquit pdã ſapientiam ſapientium, et prudentiam prudentium reprobabo, quemadmodum ſupra cap. 29. ſcriptum eſt. et nũc

1. Cor. 1.

A aſſumit in ſenſu eadem verba, quę mox propoſui, videlicet. Vbi ſapiens? vbi ſcriba? vbi conquiſitor huius ſæculi? laborant exponentes, quid hoc loco propheta intelligat per literatum, per eum, qui verba legis ponderat, per doctorem paruulorum; vt per litera- *Literatus quis.*
tum intelligamus eum, qui multarum rerum notitia, ac experientia eſt prędi-
tus: per eum qui legis verba ponderat,
qui ſummo ſtudio, ac diligentia verba
B legis interpretatur. Sed ego nolo horũ verborũ præter D. Paulũ interpretem alium habere. Dicant ergo Moſayce legis doctores, et qui accuratè eius uerba perſcrutantur. dicant huius mundi ſapientes, vt Plato, et Ariſt: et quicunq; alij huius generis et farinę homines: dicant quicunq; in eruditione, et ſapiẽtia ſeculari, et quauis eloquentia floruerunt, ſi huius rei cauſam ullam nacti fuere. Hic ergo mentem tuam ad-
C hibe, in hoc meditare, et quę meditando fueris adeptus time Deum, et admirare potentiam, et bonitatem Dei. quę *pſal. 148.*
admodum ait propheta. Meditabor in omnibus operibus tuis, et in factis manuum tuarum medi tabor. et memor eſſe curabis mirabilium eius, quę fecit, prodigia eius, et iudicia oris eius: huc certe referuntur verba prophetę, hęc eſt uera eorum intelligentia et non ad obſidionem Ciuitatis Ieruſalem, et
D ad eius mirabilem liberationem.

Sequitur textus. *Populum imprudentem non videbis, populum alti ſermonis ita ut non poſsis intelligere diſertitudinem linguæ eius in quo nulla eſt ſapientia.*

Et in hoc etiam textu alloquitur propheta, vel ex perſona Dei, aut ex ſe ipſo permotus à ſpiritu ſancto, et alloquitur non Ciuitatem Ieruſalem terrenam, ut pleriq; autumant, ſed ciuitatem ſpiritualem, atq; cœleſtem id-
E eſt eccleſiam ſanctam ex populis fidelibus coactam, et congregatam, et inquit. Populum imprudentem poſt hac non videbis, te cuius cor meditatur timorem, non uidebis populum alti ſermonis, qui ita profundè, et abſtruſe loquitur, ita ut non poſsis intelligere diſertitudinem linguę eius, quãdoquidem eſt in eo ſolus quidam uer-

borum ornatus, in quo nulla est sapiē A tia. Sed nota, quod vbi nos legimus populum imprudentem, aliqui legunt populum imprudentem, et præsertim biblia nunc denuo correcta, et in lucem edita, hoc est populum perfrictæ frontis, quiq; non erubescit quicquid in hac cam venerit effutire, et dicunt nonnulli hoc loco propheram taxare, et sugillare philosophos quosdā, et oratores, qui dicuntur impudentes, quia non erubescunt falsa veris admiscere. Per B populum alti sermonis (iam dictum est) intelligendum esse qui obscure loquitur aut forte barbarice, cuius verba difficile admodum possunt explicari ne dum intelligi. Populus disertæ linguæ iam diximus qui sit.

Cæterum conuertit se Esaias ad ipsum hominem iustum, quem iampridem monuit, ut corde suo meditaretur timorem, cui etiam maximam affert consolationem, et iocundissima C quædam gaudia pollicetur, et inquit.

Tex. 5. *Respice Syon ciuitatem solemnitatis nostræ*: Syon inquam per quam designatur ciuitas illa alta, et sublimis, in qua consueuimus festos dies, et solemnitates nostras celebrare: quæ Ciuitas dubio procul est Ecclesia militans, Christi sponsa ex Iudæis, et Gentibus in Christum credentibus congregata: aut etiam Ciuitas Cœlestis, quam nec oculus vidit, nec auris audiuit, et c. *Oculi* D *tui videbunt Ierusalem habitationem opulentam*. Vere beati oculi, qui non videbunt amplius populum impudentē, sed visuri sunt Ierusalem, quę est habitatio opulenta, in qua nihil omnino veri, et permanentis boni poterit deesse. Hic erit cumulus, et aceruus omnium donorum, et larga benedictio et infusio omnium charismatum. Nec mirū quia Christus in ea est, in ea præsidet ibi supereminet in quo est omnis the- E saurus sapientię, et scientiæ:

Tabernaculum quod nequaquam transferri poterit, nec auferentur claui eius in sempiternum, & omnes funiculi eius non rumpentur: quia sōmodo ibi magnificus est Dominus noster.

His omnibus verbis vult ostendere ppheta Ecclesiam catholicam fore stabilē, immobilem, et incōcussam; contra quam portæ inferi nequaquam prę ualebunt. et hoc est quod dicit. Quòd hoc tabernaculum nequaquam transferri poterit de loco ad locum. Ex Aegypto in terram chanaam, et ex ea in Babyloniam, et in alias quasdam regiones, ut sępe dictum est. Vel etiam hoc ait sumpta similitudine à tabernaculis, quibus vtebantur Iudæi, dum peragrarent vastum illud desertum: aut etiā forte sumpta metaphora a tentoriis militum, quę sępe de loco ad locū mutari consuescunt; nec auferentur claui eius in sempiternum, & omnes funiculi eius non rumpentur, quibus domus hæc, idest Ecclesia Catholica confixa, colligata & arctissime dicitur constricta. Stabilitur enim & firmatur irrefragabili Christi poīa, & authoritate, nec non doctrina Apostolorum, & præceptis, ac decretis Sacrorum conciliorum, & sanctorum Patrum.

Ita ut nulla hæresum moles, nulla philosophorum dogmata, nec quantæcūq; demonis artes, & hominum ingenia poterunt illam conuellere, demoliri, aut è loco mouere. cuius firmitatis, & stabilitatis ratio est, *Quia solummodo magnificus est ibi* regens, & imperans, & omnia palmo continens, & concludens *est Dominus noster*. Sed nota non ea ratione dici solummodo ibi reperiri Dominum nostrum, & ibi duntaxat se magnificū fore demostret, cum sit vbique & semper magnificus, potens, ac excelsus; sed ita quod per speciālē gratiam, & fauorem solum in isto tabernaculo reperitur; vt quicunq; illuc beneficia petiturus ingreditur, cuncta se impetrasse lætetur, atq; extra ipsum nulla potest esse vera salus, & gratia. *Ipse est locus fluuiorum, vnde rius latissimi, & patentes emanant*. Christus namq; Dñs *Christus Dominus fluuius.* noster est fluuius ille, cuius impetus lætificat ciuitatem Dei, à quo riui latissimi, & spatiosissimi, et patentes, ac manifesti emanant. quales sunt Apostoli, & Euangelistæ, & primi prædicatores euangelij, & quicunq. illis in eodem opere, & ministerio legitime succedunt de quibus. d. propheta ps. 97. flu- *ps. 97.* mina plaudent manu; et alibi eleuauerunt

runt flumina vocem suam, & eleuauerunt flumina fluctus suos à vocibus aquarum multarum. *Non transibit super eum nauis remigum, neque trieris*. i. neque naues paruæ, neque naues magnæ, quæ dicuntur naues onerariæ .i. nulla poterstas, siue parua siue magna, & quantuncunq; valida poterit, vel Christum, vel eius Ecclesiam summergere, aut quicquam incommodi, aut detrimenti afferre. Sic textus habet neque trieris magna transgredietur eum, & huius constantiæ ac firmitatis ratione affert propheta dicens. *Dominus enim iudex noster, Dominus legifer noster, Dominus Rex noster, ipse saluabit nos.* Sub eius tutela degimus, suo tãtum tribunali sistere cogimur, ipse Dominus, rex noster. dicitur quidem iudex quia in iudicio ferendo vindicat bonos à malis, & à malignorum iniuria nos eripit, ac defendit. Dicitur legifer noster, quã doquidem ipse solus viuendi formulã nobis præscribit: dicitur tandem Dominus & Rex noster qui solus nos regit, & gubernat; et pẽnes quosdam, iudex noster dicitur habita ratione ad legem quam naturaliter nostris cordibus inscripsit, & dicitur legifer respectu legis Mosayçe: & Dominus atq; Rex noster habita relatione ad legem Euangelicam, quæquidem sunt magis ex ingenio, quam iuxtà rationem aliquam dicta. Iste ergo est Dominus et Rex noster, ipse saluabit nos, hoc est, ipsi est cura de nobis. nihil est quod timeamus, modo ab eo regi patiamur. Et pẽ hęc verba seu titulos quos propheta tribuit Christo, stabilitur, & corroboratur doctrina concilij Tridenti Sessi. 6. can. 21. si quis dixerit Christũ Iesum datũ hominibus vt redemptorem cui fidãt, et non vt legislatorem cui omnes obediant, anathema sit. Cum his paucis verbis explicauerit propheta excellentiam Ciuitatis Syon, ideſt Spiritualis Ierusalem, ideſt catholicæ ecclesiæ, et prosperitates eorũ, qui admissi erunt intra hanc Ciuitatem spiritualem, et allegoricam, et sub hoc tabernaculo fouebuntur, et quiescent, nunc idem propheta alium sonum edit, et conuersus ad Ierusalem terrestrem, et materialem hunc in modum quasi tristis, et dolens alloquitur, et inquit. *O Ciuitas Ierusalem.* O diù fœlix olim synagoga, ò uis, et magnificentia tua Israel. *Laxati sunt funiculi tui*, facile dissoluentur, ac decident, et facias quicquid velis, nihil efficies, *sed non prævalebunt*, sustinere non poterunt quin summergatur, et uadat in interitum vestra nauis, et irreparabile naufragium patiatur. contra id, quod de nauicula nostra dictum est. *Sic erit malus nauis*, i. tam debilis, ac tenuis erit arbor huius uestrę nauis, quòd *dilatare signum*, hoc est uelum, et extendere, *non queas*. aliàs textꝰ habet, sic erit malus tuus: qua metaphora, et locutione typica vult innuere propheta tã leuem, et exiguam fore potestatẽ principis Demoniorum, et ipsorum Iudęorum, et quorumcunq; Ecclesiæ Christi hostium, ut nequaquam possit effugere, quin seuum, atq; perpetuum ipsi patiantur naufragium: tunc ideſt fracta nauis. i. potẽ demonis, et Iudæorum. *diuidẽtur spolia multarum prædarum*, non dico Assyriorum ut opinantur qui sectantur historiam tantum) sed diuidentur spolia Iudęorum ab ipsis Romanis, *& Claudi dripient rapinam*: Claudi ideſt Gentiles, qui velut Idolatrę utroq; pede claudicabant, qui postea recepta fide, et uerbo veritatis, *non dicet vicinus*. i qui est mihi proximus saltim p̃ creationem, aut potius per fidei susceptionem, *elangui*, q.d. infirmus sum, et impotens, quia iniquitas auferetur ab eo qui habitat in ipsa Ecclesia, aut intra Ecclesiam, et hoc est quod dicit textus. *Populus qui habitat in ea, auferetur ab eo iniquitas.*

Christus Iudex. & legifer.

In bibliis correctis, non potuit ista copulatiue, &, v3. Dominus & rex noster: sed ẽxplicatiue Dominus rex noster. sed hoc parum refert.

Tex. 10.

Et sic est finis huius cap: 33.
Esaiæ prophetæ.

CAP. TRIGESIMVMQVARTVM.

1. ACcedite *gentes, & audite, & populi attendite: audiat terra, & plenitudo eius, orbis, & omne ger*
2. *men eius.* Quia *indignatio Domini super omnes gentes, & furor super vniuersam militiam eorũ: interfecit eos, & dedit eos in occisionem. Interfecti eorum proïcientur, & de cadaueribus eorum ascendet fœtor; tabescent montes á sanguine eorum. Et tabescet omnis militia cœlorum, & complicabuntur sicut liber coeli: & omnis malitia*
3. *eorum defluet sicut defluit folium de vinea, & de ficu.* Quoniã
4. *inebriatus est in cœlo gladius meus.* Ecce *super Idumæam descendet, & super populum interfectionis meæ ad iudicium. Gladius Domini repletus est sanguine, incrassatus est adipe de sanguine agnorum, & hircorum, de sanguine medullatorum arietum victima enim Domini in Bosra, & interfectio magna in terra Edom:*
5. Et *descendent vnicornes cum eis, & tauri cum potentibus: inebriabitur terra eorum sanguine, & humus eorum adipe pinguiũ:*
6. *quia dies vltionis Domini, annus retributionum iudicij Syon.* Et *conuertentur torrentes eius in picem, & humus eius in sulphur: & erit terra eius in picem ardentem, nocte, & die non extinguetur, in sempiternum ascendet fumus eius: a generatione, in generationem desolabitur, in sæcula sæculorum non erit transiens per eam. Et possidebunt illam Onocrotalus & Hericius: Ibis, & Coruus habitabunt in ea, & extendetur super eam mensura, ut redigatur ad nihilum, & perpendiculum in desolationem. Nobiles eius non erunt ibi: regem potius inuocabunt, & omnes principes eius erunt in nihilum. Exorientur in domibus eius spinæ, & urticae, & paliurus in munitionibus eius: & erit cubile draconum, et pascua Struthionum. Et occurrent demonia Onocentauris, & pilosus clamabit alter ad alterum: ibi cubauit Lamia, & inuenit sibi requiem. Ibi habuit foueam Hericius, & enutriuit catulos, et circumfodit, et fouit in umbra eius: illuc congregati sunt Milui,*
7. *alter ad alterum.* Requirite *diligenter in libro domini, & legi-*
8. *te: vnum ex eis non defuit, alter alterum non quæsiuit.* Quia *quod ore meo procedit, ille mandauit, & spiritus ipse congregauit ea. Et ipse misit eis sortem, & manus eius diuisit eam illis in mensuram, vsq; in æternum possidebunt eam, in generationem, & generationem habitabunt in ea.*

EXPLANATIO IN TRIGESIMVMQVARTVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. *ACcedite gentes, & audite, & populi attendite: audiat terra, & plenitudo eius, orbis, & omne germen eius. Quia indignatio Domini super omnes gentes, & furor super vniuersam militiam eorum: Interfecit eos, & dedit eos in occisionem &c.*

QVID velit Esaias, & quis fuerit eius scopus in præsenti capite non facile cõstat, neque omnes idẽ sentiunt. Clarum est & indubitatum, magnũ aliquid, & præter communem expectationem velle prophetam hoc in loco proponere, ac pronunciare, dum vniuersum mundum, & omne germen eius, hoc est, quicquid in mũdo oritur, & continetur conuocat, & inuitat ad notitiam eorum quæ est dicturus. Quidam enim ex quibus est Nicol: de lyra. existimant vaticinium fore de ruina ac desolatione Idumeæ cũ expressa mentio de ea hic habeatur. Sed pleriſq; non videtur simile vero, neq; ratione congruum, tam ingentem apparatum pro sola vnius gentis incircuncisę, & reprobatæ iactura fieri debuisse: proinde alij dicunt prophetam hic respicere ad uastationem totius Iudeæ, quæ post occisum Dominum erat futura per exercitum Romanorum: nec mirum tam excellens fieri præconiũ, & vniuersi orbis attentionem desiderari quòd ea destructio, ac desolatio inter omnes omnium regnorum, quę unquã desolationes contigerunt fuit maximè insignis ac digna memoratu. At ego magis cum. D. Hiero. quàm cum alijs incedens existimo aduersus omnes gẽtes, & quascunq; nationes vniuersi orbis Esaiæ verba in huius capitis exordio esse pronunciata: sic enim habet textus. *Accedite gentes, audiat terra, & plenitudo eius, orbis terra, & omne germen eius.* Quod autem super omnes Gentes, & plenitudinem terrę, & vniuersum orbẽ voluerit propheta intelligere solam Iudęam, videtur mihi nimis durum, & insolens: propterea dicendum indignationem Domini nequaquam fore super vnam gentem tantum, sed super & cõtra omnes gentes, & super vniuersam terram, quia omnes peccauerunt, & nõ est qui faciat bonum, nec vsq; ad vnum: & nemo mundus à sorde, neq; infans vnius diei: & ideo est Deus acriter incensus, & incitatus aduersus omnes gẽtes. Proponit ergo propheta, & prædicit cũ primis irã & furorẽ Dei, dũ sum' in hac vita vertẽdũ, & exercẽdũ aduersus omnes Gentes, sed præcipue contra Iudæos qui in Christum Dominũ, & creatorem nostrum manus iniicere fuerunt ausi, postremo eiusmodi furor & ira consumabitur in fine sæculi, dum oportebit omnes sistant ante tribunal Christi, ut referat vnusquisq. pro ut gesit in corpore suo, siue bonum, siue malum. Et quoniam res tanta, tam grandis, & parum credita scitu, tamen quàm maxime necessaria nobis in hoc capite est proponenda: idcirco tot verbis, & tam magna emphasi, & verborum amplificatione cunctos excitat ad audiendum. d. Accedite Gentes, & audite, & populi attendite, rursus audiat terra, & plenitudo eius, orbis, & omne germen

eius; audi tu Thaddæe,& quicunq; estis cum eo, neq; quisquam audeat suas aures obturare,ne audiat qđ hic ꝓponit.d. D. Thom.his verbis,prophetam excitare attentionem & attentionis ordinẽ, vt.ſ. accedentes appropinquent,propinqui audiant,audientes attendant, & intelligant. Cyrillus etiam exponens primum illud verbum accedite gentes: accedite inquit, ideſt appropinquate, nam quamdiù eſtis in errore, & creaturę potius quàm creatori obſequium præſtatis, longè eſtis à Deo, quia longè à peccatoribus ſalus, at ſublata cauſa, qua longè dicũtur eſſe à Deo facilè poſſunt ad ipsũ accedere, & participes fieri bonorum eius. Sed meo iudicio non eſt neceſſaria hæc huius verbi interpretatio, ſed ſimpliciter intelligendum: vbi propheta aduocat vt diximus omnes gentes,vt non ſtertant neq; amplius obdormiant.& velut oſciantes, & omnino ſecuri ſibi ipſis tantum incumbant: ſed vt parum ſemotæ ſuis à voluptatibus,& commodis & peculiaribus negocijs, ſe ſe conferant ad pręconem, prætiſorem,& magiſtrum,& aures adhibeant, & diligenter attendant quicquid eis dictum fuerit, & cum omni mentis tremore illud percipiãt,& ſecũ ipſi pluſquam ſemel diſcutere ac rumi nare non detrectent.Audiat terra,& plenitudo eius,terra(inquam)non quæ eſt purum elementum, ſed ipſum elemẽtatum hoc eſt habitantes in ea,& plenitudo eius quod idem eſt, quodq; repetit,vt magis excitet & prouocet ad audiendum:& conſiderandum id quod dicendum eſt. Audiat orbis,& omne germen eius.i. quicquid oritur in eo,et cõtinetur in eo. d. D.Hier. *Audiat orbis & omne germen eius.* i. cuncta genimina eius, tàm loca quæ habitantur, quàm quæ vix ſunt habitabilia,vel ob nimietatem frigoris,vel ob exceſſiuũ ardorem caloris: iubentur enim audire, et quæcunq; ſunt, et quæcunq; ſunt futura: non enim ſolum ad nos qui ſumus præſentes, et qui nunc vitam degimus in hoc mundo, ſed ad quoſcũq; qui sũt per diuerſa ſæcula futuri, prædicitur, ac prænunciatur hoc Dei decretum.et quodnam eſt decretum iſtud?

Quia indignatio Domini ſuper omnes gentes, & furor ſuper vniuerſam militiã eorum. Tex. 2.

Non enim ſuper Aſſyrios tantum atq; Caldeos, non ſuper Aegyptios, et Moabitas,et Ammonitas,ac Philiſtęos neq; etiam ſuper Iudæos tantum, ſed vt diximus contra omnes gentes,et ſuper omnem militiam earum. Vnde ſatis apparet,quòd non de Idumæis ſpecialiter loquitur, quia ſi ſic eſſet,nequaquam diceret ſuper omnes gẽtes, neq; de Iudæis ſolum,quamquam aliqui opinentur poſſe cõgruè fieri hanc locutionem,cum ſermo eſſet de ea regione in qua degimus, et cuius negocium tractamus. neq; minus accipienda eſt opinio Nicolai de lyra, ſed furor,et indignatio,ut palàm et aperte d. textus ſuper omnes gentes et ſuper omnem militiam earum indignationem Domini, et furorem futurum; et ſuper omnem militiam,ideſt ſuper omnem vim,et potentiam earum, ſiue in cœlo ſiue in terra fuerit conſtituta: conſtat enim et ex prophanis auctoribus facilè eſt uidere quòd pleręq; gentes ante Chriſti aduẽtum, et priuſquam euangelica luce fuerint illuſtratæ non modo in huius ſæculi principibus, ac poteſtatibns plurimum confidebant, verum etiam ſuper militiam cœli,ideſt ſuper virtutem, et influxum ipſorum ſyderum et aliorũ numinum,quę pro Dijs ipſæ colebant, et venerabantur;ſed dicunt quidam moderni ſatis eruditi, hanc comminationem non poſſe intelligi de ea,quæ eſt in die iudicij,quia tunc nullus erit rex quem oporteat inuocare: et tamen in hoc capitulo poſt medium dicitur Regem potius innocabunt, unde nolunt hanc comminationem fieri aduerſus ſynagogam. quod non diſplicet. Dicũt quidam iram Dei futuram ſuper militiam ipſarum gentium, quoniam ipſe Deus ſubtrahet omnem uim, ac poteſtatem ipſis ſyderibus, et corporibus cœleſtibus, ne quicquam influãt roboris,ac virtutis ſuper creaturas inferiores:Id quod frequenter experimur cum ob nimios et exceſſiuos ſolis ardores; vel ob aſſiduos imbres et grandines, nunc humana corpora langueſcent, et

infir-

mfirmantur; nunc terra magnam ſteri litatem patitur. Cuius rei cauſa plerũq; fiunt ſupplicationes ad placãdã iram dei. Et ſequitur. *Interfecit eos*, hoc eſt interficiet, more prophetarum vtentes præterito pro futuro, *& dedit eos in occiſionem*. i. maledixit eos, anathematizauit, et verè in occiſionem dedit, hoc eſt, ut quicunq; eos inuenerit occidat, ac interimat. *Interfecti eorum proiicientur*, quemadmodum corpora putrida, et contagioſa, *& de cadaueribus eorum* B *aſcendit fetor, & tabeſcent montes à ſanguine eorum*, hoc eſt corpora eorum erũt uſq; adeò infecta, & omnis terra ſanguine occiſorum madefacta, quòd mõtes ipſi tabeſcent. Dicunt quidam, hæc omnia ad cladem Iudæorum referentes quod in obſidione, et expugnatione Ieruſalem innumera corpora Iudæorum erant ſtrata per omnes, vias et inhumata permanebunt, et omnia loca ipſius Iudeæ, ita vt colles Ieruſalem, et C montes ipſius Regionis quæ montuoſa eſt madebant ſanguine. id quod nos conuenientius aptare poſſumus ad tempora Antichriſti. Gloſ. Inter. inquit. tabeſcent montes. i. Tyranni vel principes mundi, aut etiam Angeli qui ſingulis gentibus præſidebant. Alij dicunt tabeſcent montes ſanguine eorũ, quia ſcilicet tantus erit fluxus, et effuſio ſanguinis, vt non homines ſolum, ſed mõtes deficere, et liquefieri videantur; id D quod deſignat maximam tribulationẽ illis diebus futuram, uſus propheta in hac oratione eleganti Hyperbole.

Et tabeſcet omnis militia cælorum, & cõplicabuntur ſicut liber cæli; & omnis militia eorum defluet, ſicut defluit folium de vinea, & de ficu. quoniam inebriatus eſt in cælo gladius meus. Super his verbis duo ſunt explicanda primum quomodo militia cęli tabeſcet. deinde quomodo cęli complicabuntur vt liber: re E liqua ſunt clara. Dicitur, quòd militia cœli tabeſcet, ſiue defluet, quia videlicet in die iudicij, & in conſumatione ſęculi, cœli ardentes ſoluentur, & elementa ignis ardore tabeſcent, quia præter eorum naturam alterationes aliquas ſubibunt, vel (vt alibi dictum eſt) ſtellę cœli non dabunt lumen ſuum, & ut habetur Matth. 24. Sol obſcurabitur, & luna non dabit lumen ſuum, & ſtellæ *Matth. 24.* cadent de cœlo, & uirtutes cœlorum commouebuntur, quod quidem non ita debet intelligi, quaſi ſtellæ ſint caſuræ; ſed non ita lucebunt ut prius, vel militia cœli tabeſcet, ideſt demones aerei amittent vigorem ſuum, cum defecerint eorum membra. Allegoricè verò ſic intelligitur, quia omnis militia tabeſcet, ſeu defluet, quoniam aduenientę vera luce, quæ eſt Chriſtus, ſol & luna videbantur obſcurari, & ſpiritus mali amiſſa poteſtate in ĩferno recludentur. Tropologice verò ſic exponitur, & talis expoſitio ſummopere mihi placet, et arridet, quod militia cœli tabeſcet, et quotidie tabeſcit, quoniam redditur frequenter inanis et friuola, quandoquidem multi hominum, ſunt, qui plurimum confidunt fatis, et conſtellationi, et influentiæ cœli, et ſperant ſe futuros magnos, et habituros magnos honores, ac dignitates, iuxtà illud Virgili. *Virg.* *Sic te fata vocant, alterno viribus vltis. Vincere nec duo poteris conuellere ferro*; Qui tandem ſe falſos ac deceptos eſſe experiuntur: apud hos militia cœlitabuit, & defluxit, quoniam nullũ produxit, quem indicare videbatur effectum, et pulchertima quidem ſimilitudine oſtendit Eſaias iſtius militiæ cœlicæ debilitatem, ac impotentiam, cum dicit ipſam effluere, ſicut defluit folium de vinea peracta vindemia, et deficu aduenięte autumno, breuius quidem, et clarius dicitur militia cœli tabeſcere quando eius virtus et influentia non reſpondet opinioni hominum, qui maxime illi confidunt: et dicitur moraliter tabeſcere quando quis profeſſus rectã viuendi regulam ab ea facile decidit, et ruit. Cur autem ira et furor Dei debeat vſq; adeo in omnes gentes, et populos commoueri, et tantam rebus ab eo productis perniciem afferre, adducitur in textu. *Quoniam* inquit Deus, *inebriatus eſt in cælo gladius meus*. *Text. 3.* Dicitur autem metaphorice gladius Dei inebriatus ſanguine in cœlo, ideſt apud ipſum *Gladius inebriatus.* Deum, quoniam ſicut qui inebriantur vino, nihil niſi vino madent, et vini ſaporem, aut etiam fetorem emittunt, ſic

ad præfigurandam sanguinis redundan
tiam in illa maxima totius mundi va-
statione peculiari alicuius loci desola-
tionem dicitur Dei gladius inebriatus
sanguine. Alii secus exponunt quòd
tanta erit in consumatione sæculi pec-
catorum vltio, et tam horribilis occi-
sio, et sanguinis effusio, quòd vsq; ad cœ
los pertingere uidebitur. D. Hiero. lon
ge secus exponit, quòd gladius Dei di-
cetur inebriatus in cœlo. i. in aere, qui
quandoq; vocatur cœlum, ut apud lu-
cam. Volucres cœli habent nidos, qa
scilicet potestas Dei maxime vigebit,
et proferetur contra potestates tenebra
rum harum, quarum sedes est in cœlo,
ideſt in aere. Sed prior expositio mihi
videtur satis cõueniens. Moraliter sic
exponit D. Greg. inebriatus est in cęlo
gladius meus, ideſt non peperci pec-
cantibus in me, qui erant à me tam mi
rabiliter conditi, et creati in cęlo, mul
to minus parcam hominibus elatis de
terra formatis Mor. lib. 32. cap. 10.
exponenda est etiam alia similitudo po
sita in hoc eodem textu: vbi. d. Esaias
*Quod eo die complicabuntur cæli sicut li-
ber*. Quorum uerborum hic est intel-
lectus. Quod sicut liber complicatus,
et conuolutus non potest legi, quia li-
teræ, et caracteres intus absconditæ
non apparent; sic erunt luminaria cœ-
li, quando Christus est uenturus ad iu-
dicium. D. Augustinus videtur innue-
re quòd in consumatione sæculi cœli
complicabuntur sicut liber, quoniam
tunc nullum erit opus illis, quia beati
videbunt faciem Dei, et sine literis et
syllabis uidebunt totum, et pariter in-
telligent, unus tantum erit liber, qui
nunquam plicabitur, qui est ipse Deus.
Datur & alius sensus quòd cœli quan-
doq; ideſt ante consumationem sæculi,
et in ipso aduentu Domini complica-
buntur, et omnis eorum militia, exer-
citus, ac multitudo tabescet, quia non
amplius erunt homines Idolatriæ dedi
ti, neq; sydera colent pro numinibus,
neq; pronosticari, aut quicquam ex re-
spectu, uel situ stellarum diuinare au-
debunt.

Sed ad literã. Hęc est melior, et uerior
horũ uerborum intellectus, quòd cœ
li complicabuntur sicut liber, quia præ
tristitia, et moerore tot perditorum ho
minum uidebuntur quodam modo cru
ciari, et affligi, et in se ipsos redacti, et
conuoluti sicut liber, ita ut nullam ui-
deantur habere uirtutem. Sic enim
scribit D Petrus Epist. 2. cap. 3. Adue *Petr. 2. ca. 3.*
niet dies Domini ut fur in quo cœli ma
gno impetu transient: elementa uerò
calore soluentur, terra autem et quæ
in ipsa sunt opera exurentur, et hæc
quidem maxime sunt futura in genera
li mundi destructione, postquam cœ-
los nouos, et terram nouam sumus ha-
bituri, et partim uerò maxima pars ho
rum continget in pleriſq; huius terræ
uastationibus longe prius ante consu-
mationem sæculi.

Sed non uerentur quidam asserere
hanc Domini indignationẽ super om-
nes gentes ad terrorem potius quàm
ad futuræ rei euentum nobis esse pro-
positã: dicunt enim Deum frequenter
comminari impiis, et peccatoribus sup
plicium et interitum, non ut eos per-
dat, sed quo ad pœnitentiam uocet: nõ
enim uult mortem peccatoris, sed ma-
gis ut viuat et conuertatur. quòd faxit
Deus ut sic reuera nobis contingat, &
uidelicet ex huiusmodi minis, ac terro-
ribus à peccatis retrahamur, et de com
missis nos ex corde pœniteat, iuxtà il *Eccles. 18.*
lud. Fili peccasti? ne adiicias iterum, *21.*
sed de præteritis precare, ut tibi dimit-
tantur. et sequitur textus.

Ecce super Idumeam descendet supp.
gladius meus. *& super populum interfectionis meæ ad iudicium. Gladius Do-* *Text. 4*
*mini repletus est sanguine, incrassatus est
adipe, de sanguine agnorum, & hircorum
de sanguine medullatorum arietum, victi-
ma enim Domini in Bosra, & interfectio
magna in terra Edom, &c.*

Hic est locus, quo pleriq; exponen-
tium putauerunt in hoc capitulo pro-
phetam agere, et uaticinari aduersus
Idumæam; sed reuera sunt maxime
decepti, quia nullum erat opus hic age-
re aduersus eos. neq; tanti refert huius
regionis euersio. ut pro eius uaticinio
oporteret tam solemne prohemium
nobis præponi (ut supra diximus). Hoc
eodem loco quidam alii sunt opinati

pro-

prophetam agere aduersus Iudæos, neque impedit, eosdem appellare Idumæos, tum quia ab eisdem progenitoribus utriq; descendunt, hoc est ab ipso Isaac, tum quia paru absimiles erãt Idumæis, et fortasse longe peiores illis: quemadmodum nos Christicolæ, dum de Hæreticis, aut certis hominibus dissolutis loquimur, dicere solem' isti homines sunt Turcæ, et quandoq; peiores Turcis; sic et hoc in loco sub nomine regionis Idumeæ uoluit ex arte Esaias denotare, et plignare Iudæos, quibus, hoc est peculiare, agnos, et hircos, arietes, et huiusmodi animãlium genera pro sacrificiis offerre Domino, et hæc certe non est mala expositio, ut per Idumeam intelligamus uniuersam iudæam siue synagogam. propterea habetur in textu. *Gladius Domini repletus est sanguine, incrassatus est adipe, de sanguine agnorum, & hircorũ, &c.* Dicit ergo gladius meus sup Idumeã descẽdet, et super populũ interfectionis meæ ad iudiciũ. Sed ego (pace horum dixerim) persistens in priori intentione quam attuli, sustineo qd .s. non super Idumeã tantum, neq; dumtaxat super Iudæam, sed super omnes gentes, et super omnes populos, qui Deum non agnouerit, siue in hoc sæculo, siue in eius extrema, et generali desolatione gladius Domini sit descensurus, & super populum interfectionis suæ, quem scilicet ipse interfici mandauerit, atq. decreuerit nãq; hoc nomen Idumæa iuxtã propriam eius interpretationem significat terrã, siue rem terrenam, & Idumæi, homines habitantes in terra, quibus loan. in Apoc. cap. 8. minatur. d Væ. Væ, Væ habitantibus in terra. idest væ illis, qui corde, ore, & opere terræ inhiant, terram sapiunt, & terrena sequuntur. quemadmodum sunt omnes peccatores, & præsertim ii, qui usq; adeò humi decumbunt, et iacent, ut ab ea subleuari ac erigi nequaquam possint. Rub. Abb hunc locum exponit de triplici flagello, qđ pertulerunt Iudæi unã cum sempiterna damnatione. sup 8. cap. Apoc.

Idumea quid significat.

Alii dicunt hanc repetitionẽ fieri solere à prophetis ad ampliorẽ exaggerationem, & mentis suæ clariorem expositionem, qua instante magno periculo vocem doloris significatiuam exprimere consueuerunt. Gladius ergò Domini super populum huius miserę conditionis existentem descendet ad iudicium, hoc est destinatum, siue deputatum iusto Dei iudicio ad perpetuam condemnationem. Vbi nota id quod ab aliis opportunè admodum fuit consideratum, quod quemadmodum pii, & iusti homines dicuntur filii Dei, et electi, ac digni æterna uita, ita è contra peccatores, & impii dicũtur filii interfectionis, ac perditionis. Si verò per Idumæam uelimus intelligere Iudæam, ut pleriq; omnes dicunt, iurè quidem poterunt Iudæi filii interfectionis nuncupari, siue populus interfectionis; quia ausi fuere interficere me Christum Dominum, creatorem omnium: Aut etiam populus interfectionis meę .d. Deus. i. quem ego sum interfecturus ad iudicium faciendum, & iustitiam exercendam. Cum verò .d. Gladium Domini esse repletum sanguine, nulli dubium, si de clade Iudæorum facta sub Romanis sermo habeatur, gladius Domini, qui in manibus Romanorum fuit constitutus, eorum sanguine fuit madefactus, & per sanguinem agnorum, & hircorum, & medullatorum Arietum intelliguntur cuiusq; conditionis, videlicet, maioris, minoris, & mediocris fortunę hoẽs. Quod si de quacũq; gente indistinctim loquamur (ut diximus) neq; in hoc seculo, neque post illud cuiquam qui .s. fuerit Dei legem preuaricatus, nisi resipuerit, indulgebitur. *Victima enim Domini est in Bosra & interfectio magna in Edom.* Victima quidem Domini est, quoniam interfectio, & extinctio impiorum, est velut sacrificium, quod offertur ipsi Deo. gratum admodum, & acceptum, ut scilicet impii, & peccatores, & Dei conteptores iusto Dei iudicio exterminentur, ac deperdantur. Meminit loci in quo fieri debet hoc sacrificium, & hæc insignis interfectio, hoc est, Bosra, quę est Ciuitas Idumeæ, & Edom, quod est nomen ipsius Esau, à quo originem trahunt Idumęi ut supra dictum est, ita ut perpetuò per Idumæam, Edom, & Idu-

Idumæos, intelligas designare quascũquè gentes Deo odibiles super quas indignatio Domini sit futura. Sequitur textus.

Tex. 5. *Et descendent Vnicornes cum eis, & tauri cum potentibus, inebriabitur terra eorum sanguine, & humus eorum adipe pinguũ quia dies vltionis Domini*, dies inquam in qua sumere poenas de peccatoribus statuit Deus iuxtà illud ps. sepius adductum. Cum accepero tempus ego iusti- B tias iudicabo, *& annus retributionum iudicij Syon*. Annus inquam & tempus quo Deus secundum iustum iudicium suum retribuet, prout quisq; gessit, hoc est, his qui bona egerint, vitam æternam, qui vero mala ignem æternum, & in hoc quidem sæculo ignominiam, contemptum, & necem crudelissimã, & post huius uitæ exitum animæ cruciatum perpetuum, & iudicii extremi die peracto, vná cum corporibus animarum tormenta perpetuo duratura, hic est annus perfectę, & absolutę retributionis. Vocatur retributio iudicii Syon, non solum quod super Syon fiet istud iudicium, sed ab ipso Syon, hoc est ab eo qui habitat in Syon fiet istud iudicium, hoc est ab ipso Deo, qui dicitur habitare in Syon, & edificauit Syon. D. autem Hier. annum retributionis iudicii Syon arbitratur eum esse de quo loquitur ipse Saluator per Esaiam cap. 61. dum inquit Spiritus Domini super me, &c. cuius sententia non multum abest a ea quam diximus, quia tunc incipiet fieri ista retributio. Per unicornes, Phinocerotes, & Monocerotes, & tauros intelligere debemus quoscumquè potentes, viros fortes, homines magnanimos, & qui multis opibus sũt affluentes omnes ad vnum, & sine vlla personarum acceptione omnes inquãpariter trucidabuntur, & terra erit san- E guine repleta, iuxtà illud Deuteron. 32. Inebriabo sagittas meas sanguine &c.

Annus retributionis.

Deut 32.

Tex. 6. *Et conuertentur torrentes eius in picem, & humus eius in sulphur, et erit terra eius in picem ardentem &c.*

In toto hoc contextu propheta ostendit qualis sit futura ipsius orbis desolatio, cum extrema dies aduenerit, & A secundum alios, qualis sit futura desolatio ac destructio vniuersæ regionis Iudeæ, aut ipsius Sinagogæ quod. s. tã magna erit, adeò horribilis, quod tota redigetur in solitudinem neq; erit amplius hominum habitatio, sed volucrum, & bestiarum, quin potius ipsorum Demoniorum, quæ nobis describuntur per nomina istarum ferarum, & brutorum animantium: quamquam non pudet quosdam hebræorum magistros, ac doctores hanc desolationem, & solitudinem referendam esse ad Ciuitatem Romanam, & ipsius imperiũ; sed maxime falluntur, cum ipsius vrbis primatus, & imperium numquam fuerit tam latum, atq; amplum uti nũc est ob Dei virtutem, ac potentiam, vt est videre apud Albertum pighium de Ecclesiastica. Hier. lib. 5. cap. 14. Deinde subdit.

C *Nocte, & die non extinguetur, in sempiternũ ascendet fumus eius, à generatione in generationẽ desolabitur, in secula seculorũ, nõ erit transiens per eam.* prosequitur Esaias describere ruinam, & desolationem totius orbis, & presertim ipsius Idumeæ, hoc est synagogę; et inquit (quòd ignis) quo ardebit terra, ita accẽdetur, & exardescet quod non extinguetur in sempiternum. Namq; si loquamur de igne inferni, dubio procul numquam D extinguetur, si loquamur postmodum de combustione ipsius sinagogæ, quandoq; extinguetur, sed per multum tempus perdurabit. Aliqui per torrentes intelligunt doctrinam Ecclesiæ quam dicunt tempore Antichristi, & longè antea, opera, & occasione prauorum hominum deducendam esse in contemptum, & vilitatem. Spero autem futurum quòd scientiæ, & inuentiones Demonum, & peruersorum hominũ cõuertentur in picem, & facile ardebunt, & postmodum extinguentur, & euanescent, & quamuis Esaias dicat quod nocte & die nõ extinguetur in sempiternum, vult innuere quod fetor, & putredo falsorum dogmatum non extinguetur quoniam in sempiternum cognoscetur, & conculcabitur eorum falsitas, & mendacium. Ascendet fumus eius à generatione in generationem, hoc est

sem-

semper illius peruersitatis, & insaniæ perdurabit memoria, & a generatione in generationem, hoc est ab una ætate in aliam, ab vno seculo in aliud deuenient, & transferetur vanitas istarum opinionum, siue hæresum ut patet exemplo Arrianorum Anabaptistarum, Saduceorum, & nouissime luteranorum quorum hæreses, & blasphemiæ adhuc vigent, & versantur per ora hominum cum imprecationibus, & maledictionibus. Si volumus per torrentes conuertendos in picem, &c. vt uidetur litera textus innuere, nulli dubium quod penę, & flagella flagitiosorum hominum conuertentur in picem, & ignem ardentem, & reliquą quæ sequuntur incommoda. Cum postea iuddit. *Quod non erit transiens per eam, hoc est* per illam terram, quæ conuertetur in sulphur, & in picem ardentem, multas habet interpretationes, quoniam si loquamur de combustione vniuersę terræ in consumatione seculi nullus haud dubiè erit transiens per eam, quoniam flagrabat igne perpetuo. Et si loquamur de loco damnatorum, neq. etiam vllus nisi violenter attractus transibit per eam, quia nullus comparietur damnatis, sed videbunt iusti, & lętabuntur, & super eum ridebunt, & dicent. Ecce homo qui nó posuit Deum adiutorem suum. Et prætereà inter illos, & beatos magnum chaos firmatum est, ut neuter posśit ad alterius regionem transire, si propheta intelligat de vniuersa regione Iudeæ nullus erit transiens per eam, quia desolata erit, & spoliata habitatoribus; Aut dicas tam magnus & intollerabilis foetor erit regionis illius, qđ nemo per illam, audebit facere iter id quod nobis omnibus documento esse deberet, ut per ea loca nequaquam transire aut quouis pacto adire deberemus, vbi est foetor, & conuersatio malorum hominum, & gętis putridę, & infamis, cuiusmodi sunt formices, & lupanaria, & conuentus, seù conciones hęreticorum, & malignorum spirituum. Possunt hęc verba referri ad Ciuitatẽ Hierusalem, quod. s. nullus transiens erit p eam, quia Romani decreuerunt ne quisquam ex Iudęis reuerterẽtur in patriã suam, & hac ratione vaticinium prędco intelligi debet nullum Iudęorum esse transiturum per eam, ideśt per Ciuitatem Hierusalem, neq; ad illam accessurum, postquam fuerit omnino desolata post passionem Christi, hoc est, qđ dicit propheta in his paucis, videlicet *nocte, & die non extinguetur in sempiternum, &c. & non erit transiens per eam.*

Deinde subdit. *Et possidebunt illam Onocrotalus, & hericius, & Ibis, & Cornus habitabunt in ea, & extendetur super eam mensura, vt redigatur ad nihilum & perpendiculum in desolationem. Nobiles eius non erunt ibi, regem possis inuocabunt, & omnes principes eius erunt in nihilum, & orientur in domibus eius spinę & Vtricę, & Palmarum in munitionibus eius: & erit cubile Draconum, & pascua Struthionum, et occurrent Demonia, Onocentaurus, & pilosus clamabit alter ad alterum: ibi cubauit Lamia, & inuenerit sibi requiẽ. Ibi habitat fouea hericius, & nutriunt catulos, & circunfodit, & fouit in umbra eius: Illuc congregati sunt milus alter ad alterum.*

Quid sit Onocrotalus, & Hericius & cetera quę hic ennumerantur animalia decreuimus primum exarare, & breuiter explicare, ne in reliquis residui huius textus partibus exponendis ulla subortatur confusio, et post modum exponemus iuxtà sensum literalem, & sẽsum tropologicum, seu moralem. Onocrotalum quidem nonnulli existimãt esse pellicanum, quidam monedulam, alii fingunt esse auem quandam cigno simile, quę soleat rudere, ut Asinus, & loca solitaria habitare: & nonnulli opinantur esse quandam auem in maritimis locis solitam ut plurimum degere, & reperiri. Hębrei dicunt esse noctuam, quę noctu volitat. de hoc animali habetur leuit. vndecimo. Deuter. 14. hoc loco Esaię 34. & Sophonię cap. 2. de hoc animali loquitur Plinius lib. 10. de naturali histo. cap. 47 & dicit habere similitudinem oloris nec distare ab eo nisi quod faucibus ipsis inest alterius veteri genus, et quę sequuntur. Sequitur postea. Hericius siue herinacius quod est alterum animal hoc loco enumeratum, & est animal quadrupes spinis

ps. 51.

Onocrotalus quis.

Deute 14.

Arist de hist. animalũ. cap. 34.

Hericij qs.

spinis armatum quas ĩstar pilorum habet: de hoc etiam loquitur Plinius libro
Plí. lib. 8. cap. 37. 8. cap. 37. vbi sic ait. Herinacei preparant hieme cibos, ac volutati supra iacentia poma affixos spinis, vnum non amplius tenentes ore, portant in cauas arbores, & cetera quæ ibi videre poteris, habitat iuxtà paludes, & in paludi-
Arist. lib. 9. de hist. animalium. bus: de quo Arist. etiam nono de historia animalium cap. 6. loquitur: loquitur etiam Dauid psal. 103. cum inquit.
psal. 103. Petra refugium herinaceis, et D. Gregorius tertia parte pastoralis cap. 12. describit formam, & figuram huius animalis iuxtà significationem quam habet penes proprietates, & ingenia quorundam hominum de quibus inferius loquemur.

Ibis quis. Ibis est auis ciconię ualde similis, qui volucres pascuntur á serpentibus, & de hoc animali loquitur etiam Plinius libro 10. cap. 28. Sed prius cap. 12. Me-
Corui quis. minit etiam hoc loco Esaias ipsius Cor ui, qui est auis nigra habens rostrum robustum, & prędurum, quę solet pugnare cum miluo, quiquidem accipit ab eo quidquid tenet, quia unguibus, et uolatu est prestantior coruo, & est auis quę maximè odit prolem suam, et natam non educat, ut etiam refert Arist. lib. 9. de hist. animalium cap. 31. propterea
psal. 146. dicit Propheta psal. 146. quod Deus dat escam pullis coruorum inuocantibus eum; de hoc animali pręter Esaiã habetur etiam Leuitic. 11. Sophonię. 2. & alibi: & ipse Plinius loquitur de eodem animali pluribus in locis, sed pręcipue lib 10. cap. 12. In hoc eodẽ cap.
Onocentaurus quis. loquitur Esaias de Onocentauro quiquidem est animal satis mostruosum dictum ab Asino, & tauro quod à parte superiori videtur habere speciem hominis, à parte uerò inferiori refert speciem Asini. Meminit etiam prophęta hoc eodem loco cuiusdam animalis
Pilosus quis. quem uocat Pilosum quod iuxtà nominis interpretationẽ dr esse animal maxime pilis abũdãs, & oppletũ, quos non solum in capite, & barba, uerum etiam per totum corpus, et quaſcunq; eius partes gestare dicitur. Nominat etiam Esaias quandam Lamiam, quam
Lamię quid dicit cubare, uel cubauisse in illis locis adeò desertis, & desolatis quam dicunt esse animal quoddã facie muliebrem, pedes uero equinos. Alii dicunt esse mulieres quasdam, quę uelut strigę, seù striges puerorum, et infantium sanguinem sugere dum possunt enituntur. Sunt etiam Lamiæ secundum Chrisostomum ferę quędam, seù animantes quę vt diximus habẽt formam muliebrem; sed longè melius puto eos dixisse qui Lamias phantasmata demonũ esse affirmant, quę Laruę appellantur, & lemures, & à nonnullis dicuntur Empuse; de qua re uide Cœlium lib. 19. ca. 5. & D. Gregorium 33. Mor. cap. 32. Meminit etiam hoc eodem cap. Esaias de Draconibus, & Struthionibus lib. 29. cap. 4. & alibi pluries, & Arist. lib. de hist. animalium lib. 9. cap. 6. vbi plurima de natura, & proprietate animalis loquitur.

Struthio quid. De Struthione etiam loquitur hic Esaias cuius natutam describit Plinius libro 10. cap. 1. & D. Gregorius 7. Mora. cap. 15. dicit hoc animal habere speciem volandi, sed usum non habet, & designat naturam, & ingenium hipochritarum ut suo loco dicemus.

Descripta utcumq; natura horum animalium de quibus hic loquitur Esaias ne studiosis inferatur necessitas in hisce rebus immorandi, videre nunc oportet quorsum horum meminit Esaias, idcirco dicendum primum per hęc voluisse prophetam ostendere ea loca usq; adeò fore deserta, seù deserenda, ut bestiarum potius, et ferarum, quam hominum futura essent habitacula, nequè hominum tantum, sed potius demonum, & malignorum spirituum, & hic sensus est ualdè congruus penes intelligentiam nudam, & puram ipsius literę. At si hęc ad quorundam hominum proprietates, & consuetudines trahere uelimus, dicemus omnifariam uerum esse quod prædicit Esaias, quòd uidelicet euersa Hierusalem, & ea regione desolata per exercitum Romanorũ, habitabunt ibi Onocentauri, Onocrotali, Struthiones, & Corui, hoc est, expulso populo Iudæorum, habitabunt ibi Idololatrę, homines mundani, et uarijs superstitionibus seruientes, uti nũc

vide-

videmus Arabes, Mauros, & Turcas, homines quidem beſtiales, et Chriſtiani nominis contemptores, et perſecutores indefeſſos eam regionem incolere, et habitare, et loco ſanctarum ſcripturarum magno in precio habebuntur fabulę gentilium, et mendacia poetarum. Sed etſi uelimus ad quemquè noſtrũ p̃dictorũ animantiũ ſignificationes abducere, dicemus pleroſq; ſecũ ferre imaginem Onocrotali, Onocentauri, Ibis, et Corui namq; iuxtà D. Gregorium Onocentauri ſunt, qui ex una parte ſapiunt aliquid humani, ex alia uerò carnis uoluptatibus inmerguntur, ſeù qui ob aliquas uirtutes eriguntur, et demum ita ſuperbiunt ut nullum hominem uereantur, unde humiliari debuerant: his animantibus demonia occurrunt ut habemus in textu, quia maligni ſpiritus ualde eis ad uotum deſeruiunt, quos de his gaudere conſpiciunt, quę plurimum flere debuerant. Onocrotalus, qui eſt animal ualde rapax, et cupidus, deſignat hominem auarum, qui ſemper eget, homini enim auaro tam deeſt, quod habet, quam quod non habet, et quoniam dicitur iſtud animal habere ruditum Aſininum deſignat hominem Idolatram, aut hominem hipochritam, qui ſuis in ſacrificijs, et præcationibus rudere, et ſtridere dicitur. Ibis autem, quem diximus ſolere depaſci à ſerpentibus, deſignat inuidos, et qui terrena affectant, et de rebus terrennis ſunt nimium ſolliciti, quare non iniuria iſta auis computatur inter aues inmundas. Coruus, qui eſt animal odio habens prolem ſuam, et natam non educat, ac nutrit, ſignificat eos hoés q adeo ſui ipſius, et propriorum cõmodorũ curã habẽt, filiorum et ſubditorum ſuorum parum admodum uideantur eſſe ſolliciti. D Greg. lib. 30. Mora. cap. 15. uult per hanc proprietatem coruorum, qua editis pullis eſcam prebere diſsimulat priuſquam nigreſcant, deſignari egregium prędicatorẽ, qui magna uoce clamat, dum peccatorũ ſuorum memoriam, et proprię infirmitatis cognitionem, quaſi quandam coloris nigredinem portat, nec uidetur affici cura erga ſuos diſcipulos, niſi prius uiderit eos à peccatis p̃teritis fuiſſe auerſos: et pullis coruorum tunc eſca preparatur cum predicantibus Apoſtolis verbum Deũ ãnunciatur. Greg. c. 14. Sed nigredo in Coruo ſi fuerit accepta in malam partem, infidelitatem gentium pariter, et ludęorum deſignat, et animã deniq; cuiuſq; hoīs peccatorũ caligine ſeù turpitudine offuſcatam. Quòd ſi in bonam ſuſceperis, humiliationem, et hominis uerè contriti dolorem, et pœnitentiam demoſtrat. Sed proſequamur textum. *Et extendetur ſuper ea menſura, ut redigatur ad nihilum & perpendiculum in deſolationem*, Talis erit inquam ipſius regionis, aut urbis deſolatio, ut quemadmodum menſura fuit opus, et perpendiculo ad eius conſtructionem, ut. ſ. perfectè, et rite conſtrueretur, et nihil in eius ędificio appareret incomptum, ita nunc extendetur menſura, ut omnino ad nihilum redigatur, et ſolo æquetur: et iuxtà Gloſ. huiuſmodi menſura, et perpendiculum ſignificat, ſeù repreſentat diuinam iuſtitiam, quę non poteſt immutari, neq; uariari in indirectum: Propterea dicunt quidam prophetam hoc loco uſum fuiſſe ironia, quaſi dicat in deſtructione, ac euerſione huius urbis. ſeù regionis menſura adhibebitur, nõ in conſtruendo ędificio, ut ad rectam normam redigatur, ſed potius, ut euertatur, et penitus deſtruatur, et quidam uolunt per menſuram, et perpendiculum hic extendendum ſuper eam, intelligamus Deum pro qualitate peccatorum pœnas irrogaturum, iuxtá illud, qua menſura menſi fueritis, remetietur uobis. Dicit Deinde.

Nobiles eius nõ erunt ibi, regem potius inuocabunt. Vna eſt expoſitio horum uerborum maxime conſona his, quę dicta ſunt, quod. i. in deſtructione, ac euerſione Ciuitatis, non erunt nobiles. i non agnoſcentur, non ſeipſos oſtentabunt; prę alijs honorari, et ſuſpici haud quaquam curabunt, cum apud hoſtes longè peius, quam ceterorum hominum uulgus tractari eos contigerit, et uſq; adeò ſeipſos deſpicient, quod nullus regnum ambibit ſeq; Regem fieri, et

appellari

Onocrotal⁹.

Ibis.

Coruus.

appellari concupiſcet, ſed omnes Regē A inuocabunt, ideſt appetent, & percipient aliquem ſibi aſciſcere in Regem, ac Principem, nullus erit qui ad vllum dignitatis gradum ſtudeat euocari, ſed omnes Principes eius erunt in nihilū, quòd ſi de Iudæis loquimur, Scribę & Phariſei penitus eiicientur, ac delebuntur, & ſuorum ſceleru & impietatis in Chriſtum Dominum acerbiſsimas poenas luent: aut dicas nobiles ibi non futuros, quia ablatum erit à Iudæis ſceptrum, quippequi dicebant non habemus Regem niſi Cæſarem. Vel nobiles non erunt ibi, quia ſcilicet omnes erūt interfecti. D. Hier. longè ſecus arbitratur per nobiles hoc loco intelligi debere Apoſtolos, atq; credentes, qui profectò non erunt ibi, hoc eſt non erunt recenſendi; & annumerandi, in horum perditorum hominum colluuie, tum venerit tempus deſolationis, ac de C ſtructionis eorum. Sed ipſi potius regem inuocabunt, hoc eſt Chriſtum Dominum; Reliqui verò qui primates ui debantur inter eos, erunt in nihilum, ideſt ita habebuntur quaſi nihil ſint, qui quondam non ſolum videbantur eſſe aliquid, ſed id totum, & id omne, quod apud eos eſſe poterant ſe eſſe, & futuras eſſe exiſtimabant. Sequitur deinde aliud ſignum ſeū portentum maximę deſolationis, ac deſtructionis, ſeū Ciuitatis Hieruſalem, aut verius, totius orbis; cum inquit, erunt ſpinæ & urticę, & paliurus in munitionibus eius, vt ſupra ex textu vidimus. Mirum certe quod in illis domibus, vbi prius degebant homines cū omni apparatu, ſplendore, & magnificentia, quęq; ad horum conuictum erāt neceſſaria abundè ſuppetebant, erunt ſpinę, & urticę. Vbi per ſpinas, & vrticas Greg. lib. 7. mor. cap. 15. intelligit prurigines cogitationū, E quæ occupant mentes reproborum, & per ſpinas, vitiorum punitiones, & per paliurum qui vndiquè circundatus eſt ſpinis deſignantur defenſores vitiorum, & vitioſorum, de qua herba vide Plinium lib. 24. c. 13. qui ait Paliurus ſpinę genus eſt, & ſemen eius contra ſcorpiones eſt efficaciſsimum: tem cal culoſis et tuſsi, & multa alia de hoc fructice proloquitur.

Qui uerè ſint nobiles, & undè dicatur nobilitas uidebitur fortè in calce huius operis. D. Hier.

Greg. lib. 7. mor. cap. 15.

Plinius lib 24. c. 13.

Quòd etiam domus, & habitacula hominum, & uirorum ſint futura cubilia draconum, & paſcua ſtructionum loco ſupra ad ductō fatis diffuſè declarat ipſe. D Greg. Quidue per lamiam, et Hericium, et c. huiuſmodi animalium genera tropologice ſit intelligendum abundè nobis oſtendit, quidue per miluum debeamus intelligere per eundem ſatis conſtat. Cum verò ſubdit. In textu.

Greg. 7. mo. cap. 15.

Clamabit alter ad alterum. hoc eſt huiuſmodi monſtra ita mutuo connectentur, & conſortia ineunt, quòd illùc ferè omnia concurrent, quaſi dicat. Vnū poſt aliud, quod videlicet vbi nunc fuit Lamia, illuc poſtea aduenient Hericij. Id ęſtima loci habitabilis, hoc eſt ipſius Ciuitatis ſolitudinē ſubinnuit: erunt n. domus illæ velut loca communia, et indiſtinctim ſingulis iſtis animalium monſtris accommodata. Allegoricè verò ſic intelligas, quòd impij facile ad ſeinuicem vniuntur, et alter alterum ad ſe trahit, et quemadmodum dicit Comicus ille ſuauiſsimus. Pares cum paribus facillimè congregantur. et velut dicit Ariſt. omne ſimile appetit ſuum ſimile. Sic etiam aues ſua naturali proprietate rapaces clamabit alter ad alterum uti nos frequenter videmus multa eiuſdem ſpeciei animalia ad idem cadauer ablumendum, ac deuorandum ſimul conuenire, hoc eſt quod dicit. Illuc congregati ſunt milui alter ad alterum. Et quoniam præuidebat Eſaias hęc eius vaticinia difficile admodum fore poſteris credibilia, clamabit alter ad alterum, ideſt Iudas Scarioth interfector Chriſti capitis clamabit ad Antichriſtum, qui interficiet membra capitis huius.

Greg. 7 mo. cap. 15.

Primum quidem ſuper id quod ait propheta, et erit cubile draconū, et paſcua ſtruthionum et occurrent Demonia Onocētauris, et pilоſus clamabit alter ad alterum. Ne hi, qui laborant inopia librorum ſint deſtituti fructu eorum quę notat D. Greg. in lib. mor. iux tà moralitatem, dicimus per dracones malitiam, per ſtruthiones verò nihil aliud, niſi hipocriſim deſignari: ſtruthio qui-

Expoſitio Tropologica.

D. Greg.

quidē volādi specie habet, sed volandi vsū nō habet: sic, & hypocrisis de sesā ctitatis imaginem designat, sed tenere vitam sanctitatis ignorat. in peruersa igitur mente draco cubat, & sub thio pa scitu, quia latens malitia callidè tegitur, & intuentiu oculis simulatio bonitatis antefertur. De Onocentauris etiā loquitur Greg. quo nomine lubrici hgurantur, & elati: hi ergo sunt, qui subiecti luxuriæ vitijs, inde cernicem erigunt, vnde humiliari debuerant, ut supra diximus. De Hericijs etiam loquitur hic sanctissimus Doctor, qui designat peccatorem, qui satis videtur quo inittio, & qua occasione ad culpam accedit, & quibus vestigijs (tamquam pedibus hæricij) nequitia illius perpetrata cognoscitur, & tamen adductis repete excusationib⁹ impura mens itrorsus pedes colligit, quia cuncta iniquitatis suæ vestigia abscondit, & hæc sufficiant de significatione huius animalis, qui dicitur hericius. At Beatus Augustinus super psal. 103. dicit hericios, hinc herinacios designare peccatores. qui licet sint cooperti minutis, quotidianisq; peccatis, non tamen eis deest petra, idest Christus, quæ docuit illos dicere, dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris; & sic petra dicitur esse refugium herinaceis: optima quidem interpretatio, sed nō sic intellexit Esaias, quare, &c.

Greg.

Aug. sup. psal. 103.

Requirite diligenter in libro domini & legite vos, qui post me futuri estis, vos qui in futuris saeculis, quæ ego ipse scripsi audietis, ne miremini, neq; diffidatis.

Tex. 7.

Requirite diligenter in libro domini, & legite. Requirite inquā in libro Domini, hoc est in hoc libro quem dictante spū Domini, ego conscripsi, uel in libro Dñi, hoc est in eo libro, vbi opera, & gesta Dñi conscribuntur, & legite, & cūcta perpendite: vel per librum Dñi intelligamus decretū & voluntatē Dñi. Vnū ex eis nō defuit, quæ, s. ego proposui. alter alterū nō quæsiuit, quia cuicunq; legenti sunt peruia, & nota.

Quia quod ex ore meo procedit, ille mandauit, & spūs eius ipse congregauit ea, & in unum volumen reduxit. *Et ipse misit eis*

Tex. 8.

A *sortem, & manus eius diuisit eam illis in mensura. usq; in sempiternum. possidebunt eam in generatione, & generationem habitabunt in ea, &c.*

Horum verborum sensus ad literam est. Alter alterum non quæsiuit, quia videlicet non casu, aut fortuna, sed Dei ordinatione factum est, ut in eiusmodi locis talia mōstra accubarent, *& quæ ex ore meo procedunt ille .s.* Deus *mandauit, & scio quid locutus est in*

B *me Deus, & spūs eius:* nō ego ista somnio, nec ex me ipso cogitò, Deus (inquam) mandauit ea mihi scribenda, & posteris patefacienda. Idem Spūs congregauit ea, hoc est in vnū adduxit animalia hæc mōstruosa, & pernicioſa: & misit eis sortem, & diuisit singulis in mensurā, hoc est singulis loca distribuit iuxtà qualitatē, & quātitatē eorū. Animalibus magnæ molis, & quantitatis amplıora loca, paruis autem tenuimus angC gustiora: & usq; in æternum possidebūt ea in generatione, & generationē habitabunt in ea. Talia quidem mōstra nō aīalia rationem habentia, queq, rationis ductu viuūt, & gubernātur. iuxtà illud psal. fiat habitatio eorū deserta, & in tabernaculis eorū nō sit qui in habitet. Quæ quidem hactenus dicta si de hūi brutis animalibus ac monstris accipiantur, haud quaquā putandū est ea in eiusmodi locis ppetuo mansura. Si verò p hūi mōstra & aīalia bruta intellexerimus (vt iam dictū est) homines pranos, atq; peruersos, et in moribus & actionibus eiusmodi mōstris pfimiles, cuiusmodi sunt Turcę, Saraceni, & hūi pestes infideliū; neq; ēt credendū est in generationē, & generationē habitaturos in pfatis locis: quū futurū est ut et ipsi qnq; dilpereant, ac depdātur. At si de Demonibus isthęc dicta sumātur, et de damnatis, nulli dubiū quod in æE ternū, et à gnatione, in gnationē habitabūt, nō in istis locis tluestribus, ac nemorosis; verū sua habebunt receptacula, et domicilia sempiterna, in locis cauernosis, et in summis terrę profunditatibus cuiusmodi est locus proprius ipsorū Demonū, et quorūcūq; damnatorū. Verūtñ qm̄ existimādū est nō tā accurate ac diligēter oportuisse scribi

psal. 68.

loca

loca dānatorū,& pditorū hominū; quē admodum hoc in loco videmus hunc prophetam deſcripſiſſe,atq; etiā voluiſſe proteſtari hæc ab eo dicta Dei ſpiritu mandante fuiſſe literis mandata;Idcirco ego libenter ſubſcribo opinioni eorum, qui volunt hæc non ad literam ſed ad altiorem ſenſum omnino eſſe referenda. Et primum quidem cum haberur in textu.Poſteaquam enumerauit varias animalium ſpecies, ſubdit in fine. *Illic congregati ſunt Milui alter, ad alterum*; quibus verbis nonnulli expoſitores volunt prophetam prædicere,ac vaticinari cætum & congregationem Apoſtolorum, qui quidem exploſis Iudæis, & ſynagoga poſt habita, congregati ſunt Apoſtoli Hieroſolymis,alter alterum ad ſe vocans, & ad conſtruēdā aliam ſynagogam longe meliorem,i. Eccleſiam ſanctam mutuo ſe adhortantes; quemadmodum legimus apud Euangeliſtas, quòd aliqui ex eis primū vocati à Chriſto vocauerunt alios,& adduxerunt ad ipſum.d. Inuenimus Meſſiam, qui dicitur Chriſtus,venite, & videte. Nec te perturbet eos Miluis iuxtà aliquas proprietates comparari. Miluus enim eſt auis rapaciſſima,& famelica, & numquam(vt aliqui dicūt)eiuſmodi aues mortuorum carnibus veſcū tur, iis conditionibus in ſpiritualem ſēſum deſumptis fuerūt diſcipuli Chriſti ſuperinduti: fuere quidem rapaciſſimi,quoniam ſummopere humani generis ſalutem percupientes vniuerſum orbem rapuere, & pertraxere ad fidem Chriſti; & uſq;adeo famelici quòd nullo unquam temporis momento neq; vllis minis aut terroribus fuere detenti,quin modo hanc, modo illam regionem ad Chriſtum conuertere conarentur: ipſi etiam cognouerunt Chriſti aduentum & ipſum eſſe filium Dei; quēadmodum Milui dicuntur præcognoſcere veris aduentum,vt Hier.cap 8. Miluus in cœlo cognouit tempus ſuum, quod reuera ſanctis Apoſtolis & Chriſti diſcipulis poteſt conuenienter tribui: dicuntur etiam hoc genus aīalia, ſeu volucres unq̄ veſci carnib⁹ mortuorū: ſic & Apoſtoli, & veri Xp̄i diſcipuli abſtinent ab omni peccato mortali, & veſcuntur carnibus viuorum, & non mortuorum: propterea dictum fuit ipſi Petro.Occide, & manduca,non quidem corpora ſed ipſas animas At quia fortaſſis videbitur alicui nimis durum atq; abſurdum ipſos Chriſti diſcipulos animalibus tam ſordidis, ac turpibus cōparare. D. Hier. imitatus textum lxx. Interpretum comparat eos Ceruis, quæ ſunt animalia nobiliora, & præſtantiora, de quibus loquebatur pſal. d. Vox domini præparantis Ceruos; & pleriq; ſancti Patres, ac veteres doctores non verētur per Ceruos in ſacris literis frequenter nominatos,intelligere ſanctos Apoſtolos: quandoquidem (teſte Cyrillo) Ceruus hoc habet proprietatis, interficere ſerpentes, & ſpiritu narium extrahere eos de cauernis, & eos mactare & occidere: ſic propemodum faciebant Apoſtoli, ſpiritu verbi Dei eiiciebant Demones, & de corporibus mortalium eos extrahebant, & peccata dimittebant. Iſti ergo Cerui congregati fuerunt alter ad alterum i. mutuoſe cōſpexerunt & Ieroſolymis pariter conuenere ad eligendum alterum loco eius, qui cæciderat,ut numerus Apoſtolorum duodenarius integer omnino permaneret; hoc eſt quod innuit propheta ſub his uerbis.d. *Requirite diligenter in libro Domini*, hoc eſt in hoc eodē libro iuſſu domini conſcripto,uel alios libros ueteris teſtamenti,in quibus omnia de Chriſto futura miſteria deſcribuntur: aut etiam per librum domini poſſumus intelligere quamcunq; ſcripturam Dei ſpiritu,ac uoluntate nobis relictam: ſed præſertim ne uideatur Eſaias inania prophetare inquit. *Requirite diligenter in libro Domini, & legite* quæ uobis ſubindico de concilio Apoſtolorum Hieroſolymis coacto pro eligendo Matthia, cum in libro Domini multa reperiantur quibus poterit quicunq; ſtudioſus, & erga Deum bene affectus intelligere duodecim debere cōſtitui Apoſtolos Chriſti, qui per uniuerſum orbem ipſum annunciarent. Extat enim figura de duodecim fontibus Helim,de duodecim gemmis in tunica ſacerdotali ipſius Aaron appenſis,& de duodecim lapidibus ex fluuio Iordanis deſum-

Ioan 1.

Apoſtoli Chriſti velut Milui.

Hieremias. cap. 8.

Act. 10.

Pſal. 28.

Liber domini ne quis & qualis: & quotuplex.

vt. infra.

desumptis, super quos construenda, & stabilienda erat Christi Ecclesia.

Vnum ex eis non defuit: ad constituendum scilicet numerum duodenarium non defuit quicquam, neq; etiam vnũ, cum loco vnius alius fuerit suffectus, vt diximus, vt sermo Christi apud Ioã. 18. verus esse comprobaretur cum dixit. Quos dedisti mihi non perdidi ex eis quemquam: namq; licet Iudas Iscariot defecerit à Christo & Episcopatũ eius alter susceperit; dicimus tamen illum non fuisse à Deo datum, & præterea duodecim Apostolos, nec plures, neq; pauciores Christus sibi ascuerat, & præ alijs selegerat; propterea dicit, & verum dicit. Quos dedisti mihi non perdidi ex eis quemquam: quamquam alibi postmodũ apponitur exceptio .d. Nisi filius perditionis; hoc est ergo qđ ait. *Alter alterum non quæsiuit*. i. non oportuit quærere quempiam absentẽ, aut deficientem, quin duodenarius Apostolorum numerus esset perfectus, & completus, quia nullus defuit, & idcirco, alter alterum non quæsiuit. Cæterum pro stabilienda certitudine huius vaticinij, inquit, hæc indubitanter probo, & confirmo, *quia quod ex ore meo procedit*, ille scilicet Deus verax & potens *mandauit, & spiritus eius*, videlicet Spiritus sanctus, *ipse congregauit ea*: vel omnia hæc vaticinia & cuncta hęc mysteria, quæ vobis edixero, vel congregauit ea, ideſt præcepit fieri ea quæ ipse docuit, scilicet, vt docerent omnes gentes, & baptizarent eos in nomine patris, & filij, & Spiritus sancti, aut planius congregauit ea, ideſt omnia concilia quibus Apostoli, & eorum successores de rebus fidei tractaturi conueniunt. Et cum .d. *Et ipse misit eis sortem*: clarum est quòd in electione Matthię duo fuerunt propositi in locum Iudæ, Ioseph qui vocabatur Barsabas, qui cognominatus est iustus, & Matthias, & dederunt sortes eis, & cęcidit sors super Matthiam. hoc est qđ, ait. & ipse misit eis sortem, ipse inquam spiritus Domini, quẽ prius vnanimes Apostoli rogauerunt .d. Tu Domine qui corda nosti omnium &c. *Et manus eus diuisit eam illis in mensuram*, hoc est spiritus Dei diuisit eam .i. congregationem, & numerum hunc Apostolorum in mensuram, hoc est iuxtà necessitatem, et qualitatem loci, & personarum in diuersas prouincias, quia vnus ad Indos, alius ad Hispaniam, & sic de alijs, vel secundum mensuram donationis Christi, vt ait Apostolis ad Eph. 4. vel sicut mensuram fidei secundum quam vnicuiquè Deus diuisit & contulit dona sua. Rom. 12. soli enim Christo datus est spiritus non ad mensuram. Iohan. 3. *vsq; in æternum possidebunt eam*, hoc est ipsam Ecclesiam quam fundabunt suis prædicationibus & miraculis; *in generationem, & generationem habitabunt in ea*, quia scilicet nũquam deficiet fides à Petro, & ab Alijs Apostolis prædicata, & cordibus fidelium impressa. Amen.

Ioan. 18.

Act. 1.

Eph. 4.

Rom. 12.

Ioan. 3.

Discussio de libro Domini super caput xxxiiij. Esaiæ.

QVONIAM Esaias Propheta in cap. xxxiiij. monet unumquẽquè requirat diligenter in libro Domini, & legat quæcunq; mandauit Dominus, & spiritus eius congregauit, neq; satis constat quis, & qualis sit iste liber Domini: consentaneum duxi super hac re paulisper discutere, & in mediũ aliquid afferre.

Primùm itaq; ut rem ab ouo inchoemus, videndum est quid sit liber in cõmuni, & vnde dicatur, & quot modis accipiatur, ne per æquiuocationem quis aliquando fallatur. Sciendum ergo librum, de quo loqui intendimus, nihil aliud esse, nisi corpusculum quoddam, confectum, & compactum ex pluribus folijs, seu pagellis, in quibus, vel in quo mens nostra, & conceptus noster prius in mente formatus, per quosdam characteres, ceu per quędam signa exprimitur, & manifestatur, & hoc ideò, quia quicquid concipimus, & in mente formamus, vel

Liber vnde dictus.

aliunde excipimus, facilè perit, ac delè A tur, cum memoria nostra sit suapte natura valde labilis: idcirco oportuit quæ concipimus, aut ab alijs percipimus; si volumus memoria tenere, aut alijs patefacere, literis uteremur. Librum aût sic acceptum dicunt olim fuisse genus corticis, satis tenue, quod in plures phylirias, seu membranas diuidi poterat, eiusmodi erant quæ papiris in Aegypto detrahebantur, chartæq; vsum præbebant. Vnde Cicero B primo de natura Deorum dixit. Trunci obducuntur libro, aut cortice, quo sint a caloribus, & frigoribus tutiores, & Plinius lib. 13. de naturali historia cap. 12. Palmarum folijs (inquit) cap. 12. primo scriptitatum, deinde quarundam arborum libris, indifferenter tamen pro quouis cortice positum inuetur, & quoniam libri (hoc est) tenuiores arborum cortices chartæ olim usum præbebant; codices quoq; qui ex C his compaginari solet, libri dicti sunt, obtinuitq; vsus, ut quamuis mutata re, alijsquè inuentis cartarum generibus, pristinũ tñ nomẽ remanserit, libriquè dicantur, qui ex pluribus concinnati sunt chartis ex quacunq; materia præparatis. Alias habet significationes hoc nomen, pro quibus vide Calepinum, & alios authores, á quibus ille detraxit. Quis porrò fuerit inuentor literarum non facile potest sciri. Plinius in 7. naturalis historiæ cap. 56. refert multorum sententias, quarum ipse sensérit ab Assirijs, fuisse inuentas. Sed alii putant à Mercurio, alij à Cadmo, & alij alios putant fuisse inuentores, quos refert ibi Plinius. Eusebius de præparatione Euangelica lib. 10. cap 2. videtur sentire Moysem primùm Hebræis literas dedisse. Philo vtà cum quibusdam sentit fuisse Abraham, qui est longè antiquior Moyse. E Sed nonnulli à filijs Seth inuentas fuisse literas putauerunt. Sed de inuentoribus literarum si vis aliquid copiosius edisceré, lege Polidorum lib. 1. cap. 6. vbi etiam reperies apud Aegyptios loco literarum, seu caractherum desumptas fuisse imagines aliquorum animantium, quibus quicquid mente conceperant exteriùs prodebant. Verùm, vt scitè magis, & verè de inuentoribus literarum aliquid noscas, lege librum de Bibliotheca vaticana iam pridem editum per Reuerendissimum Patrem, ac doctorem in sacris, & prophanis literis optimè versatum Magistrum Angelum à Rocca Camertem nuper sacrario domini nostri Papæ, & palatii Apostolici incredibili omnium lætitia prefectum. Sed vtcunq;, vel vndecunq; dicatur liber, nos in præsenti accipimus hanc vocem, pro eo, quod communiter accipi consueuit pro fasciculo multarum chartarum, seu foliorum, in quo aliquid scribitur, seu notatur: & liber sic acceptus multiplex est, & varius, ac diuersus, secundum varias ac diuersas rerum, & materierum, quæ scribi solent tractationes. Nonnulli multo latius accipiunt huiusmodi significationem, vt videlicet quo nos possumus doceri, & aliquid addiscere, appelletur liber, & sic aliqui distinguũt librũ in librum naturę, seu creaturæ, in librum scripturæ, in librum diuinum, qui quandoquè appellatur liber domini, seu liber uitæ, & in librum humanum, qui est liber conscientiæ, qui est peculiaris, & particularis cuiuscunq; hominis: & penes istas huius nominis acceptiones dicemus; quòd solus liber scriD pturæ dicitur propriè liber, reliqui uerò dicuntur libri metaphoricè, & similitudinariè. Liber naturæ, seu creaturæ dicitur qui potest nos reducere in cognitionem Dei; & mirabilium operum eius, uti Paulus ad Rom. cap. 1. inquit. Inuisibilia Dei à creatura mũdi per ea, quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoq; eius virtus, & diuinitas, ita ut sint inexcusabiles quicunq; supple, non cognouerunt Deum. Et sap. 13. cap hoc idem habetur, uidelicet. A magnitudine speciei, & creaturæ cognoscibiliter poterit creator horum uideri. Quare ni si simus omnino uecordes, & mente capti per hæc creata, & per uniuersum ipsum, cognoscere possumus potentiam, sapientiam, & bonitatem Dei, & admirabilem eius prudentiam, ac

Angelus Camers author libri Biblio. Vatic.

Liber multiplex.

pro-

Greg. 26. mor. cap. 8.

prouidentiam de rebus ab eo productis. Et D. Greg. 26. mor. cap. 8. clarius hoc dicit. Suspice cœlum, & intuere, & contemplare etherea, quòd altior te sit, ipsis enim rebus creatis, atq; corporeis agnoscimus quãtum à Creatoris nostri sublimitate distamus, vt quasi quædam sit lectio mentis nostræ species considerata creaturæ. De hoc libro creaturæ volunt aliqui hunc Prophetam fuisse loquutum, cum cap. 29.

cap. 29.

dixit vaticinando. Erit vobis visio omnium. 5. creaturarum, sicut verba libri signati, quem cum dederit scienti literas, dicunt non possum legere, & nescienti literas pariter dicet, nescio literas, & re vera liber creaturarum potest dici liber signatus. 1. clausus, & sigillis obstrictus, quia sub exteriorum rerum euidentia latent profunda naturæ secreta, & diuina misteria, quorum operibus si homines attenderent, cognoscerent quis, & qualis, aut quantus esset eorum artifex, vt innuitur Sapient. 13.

Sap. 13.

Sed neuter. neq; sciens literas, neq; nescions ideſt neq. doctus, neq; ignarus potuit hunc librum legere; docti quidem, ideſt multi sapientes nequaquam quia cum cognouissent Deum non sicut Deum glorificauerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis, dicentes. n. se esse sapientes stulti facti sunt. nescientes verò non potuerunt intelligere, neque pertingere ad cognitionem secretorum, quia terrenis potius, quam cælestibus fuerunt rebus addicti, & commutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentum. Hoc autem illis obtigisse opinantur aliqui ob eorum peccata, ex quibus veluti nubes quædam processit, quæ ne Dei prouidentiam in creatione rerum, & gubernatione earum intelligerent, impediuit, & hoc est quod dicit Prophetа, quod uisio harum creaturarum fuit & scientibus & nescientibus quasi verba libri signati. Sed profectò vaticinium istud longè melius debet referri ad librum sacrarum scripturarum, de quo libro loqui, est principale nostrum institutum.

Secũda pars textus huius digressionis.

A Vnde cum inquit Propheta loco iam adducto, & erit vobis visio omnium, debet intelligi omnium, ideſt Prophetarum, sicut verba libri signati, qui quidem liber dicitur esse vnus tantùm; videlicet tota scriptura sacra. Vnus quidem, quia ab vno sancto spiritu prodita, & inspirata, quę ideò dicitur obsignata, quia nec qui legere poterant, & literas norant, quicquam in ea poterant intelligere, quia

B ut inquit beatus Augustinus, mentis humanæ acies in tam excellenti luce figi non potest, nisi periustitiam fidei emundetur multò minus poterant legere qui nesciunt literas, quia (ut diximus) rebus terrenis potius, quàm diuinis addicti literas nescierunt, & consequẽter legere non potuerunt. Propterea rectissimè quidem dixit Angelus apud. Io. cap. 5. Apocalip. quòd hunc librum signatum nullus, neq; in cœlo, neq; in

Ioan. 5.

C terra, neq. subtus terram fuit dignus aperire, & soluere signacula eius, sed nec illum respiceret, nec uidere, nisi leo de tribu Iuda. s. Christus dominus radix Dauid. Vnde bene inquit Lyranus, fuit tandem apertus iste liber prędicatione Christi, & Apostolorũ, sicut etiam diximus supra in expositione huius tex. cap. 29. forrasse voluit Propheta hoc

cap. 29.

loco redarguere, ac sugillare tam sapientes, quam insipientes huius seculi, vel

D quosdam callidos, & sagaces, quosdam etiam rudes, & ignaros. Hi quidem nescierunt, neq; intellexerũt, in tenebris ambulant, nec voluerunt intelligere, ut bene agerent. Illi verò cum in sapientia huius mundi sibi ipsis videantur excellere, & alijs præstare, dedignantur in ijs scriptis metaphoricis, & parabolicis Prophetarum tempus insumere, tanq; prauo eorum iudicio in grauioribus studijs occupati. Propterea si quis rogetur ut legat hunc librum, dicit. Non

E possum, quia maiora me manent negocia: ille verò nescio literas, vtputa familiaribus curis intentus? Sed quid ait Propheta. Ecce ego addam, ut admirationem faciam populo huic miraculo grandi, et stupendo, peribit enim sapientia à sapientibus eius, & intellectus prudentũ eius abscondetur. Et post pauca,

Audient in die illa surdi verba libri, & de tenebris, et caligine oculi cęcorũ uidebunt. De hoc libro scripturæ loquitur etiam Esaias hoc cap. 34. cuius causa hoc onus suscepimus, dum inquit, Requirite diligenter in libro Domini, et legite, vnum ex eis non defuit; alter alterum non quæsiuit. Id nulli dubiũ rationabiliter est inquit endum, quid sei licet per hunc librum, in quo præcipit nobis esse requirendum, propheta intelligat. Nonnulli volunt eum intellexisse hunc suum librum, in quo sua vaticinia describuntur, vbi de Christo Dei filio, de vocatione gentium, de perditionibus Iudęorum, et multa alia facrę fidei mysteria, et sacramenta vaticinatur. De libro huic non absimili, sed valdè conformi loquutus est etiã Moyses Deuter. 31. cum dixit Ieuitis, Tollite librum, et ponite eum in latere arcę fœderis domini. In Esaia fit etiam mentio cap. 8. de quodam alio libro, qui vocatur grandis, de quo præcepit ei Dominus dicens, Sume tibi librum grandem, et scribe in eo stylo hominis. Dubium inquam est, quid per hunc librum grandem intelligi voluit ipse dominus. Plerique dicunt hunc librum fore hunc eundem, in quo ipse fuit vaticinatus magnum illud, et ineffabile mysterium incarnationis dominicæ: et re vera magnum, et mirabile fuit istud mysterium, in quo innouantur naturę, & deus homo factus est, non commixtionem passus, neq; diuisionem, et virgo sine semine viri dicitur concepisse filium et peperisse. Et profectò grandem oportebat esse hunc librũ, in quo tam grandia, et tam excelsa scribenda erant mysteria. Quo pacto autem scribenda erant stylo hominis, dictum est in expositione huius loci. Alij, ut Epiphanius lib. 1. Tom. 2. ait per hunc librum grandem, in quo scripturus erat Esaias stilo hominis, intelligit verum beatæ virginis, qui summo iure dictus est grandis, quia concepit, et comprehendit incomprehensibilem, hic accipit librum pro eo, de quo fit vaticiniũ, prior autem expositio accipit librum pro eo, in quo describitur vaticinium. De libro, in quo scribuntur mysteria diuina, et quæcunq; maximè spectant ad fidem catholicam, loquutus est etiam Propheta Dauid psal. 39. dum inquit in persona Christi: In capite libri scriptũ est de me, vbi nulli dubium, quòd locus est intelligẽdus de Christo Dei filio, de quo in capite libri, hoc est in libro psal. statim à principio loquitur de Christo Dei filio, cũ inquit. Beatus uir qui nõ abiit in consilio impiorum, & in uia peccatorum non steti, et quæ sequuntur. Diuus autem Hierony. per librum hoc loco intelligit vniuersam sacram scripturam, quæ iure optimo appellatur liber in singulari, tanquam vnus, quia ab vno tantùm authore, vz. spiritu sancto est dictata, et inspirata. Legitur etiam apud Hieremiam cap. 32. de quodam libro, in quo scribentur agri empti pecunia, et imprimetur signum, hic liber secundum Diuum Hierony. vocatur is liber, qui in sacris literis appellatur liber viuentium, de quo psal. 68. dicit Propheta, Deleantur de libro viuentium, et cum iustis non scribantur. Super quibus verbis dicit Augustinus, aliquos esse scriptos in hoc libro, vel dici, non secundum rei veritatem, sed sin opinionem, et spem, seu inanem fiduciam eorum. Non.n (inquit) credendum est, qui verè sunt scripti esse unq̃ deleudos, quãdoquidẽ Deus nõ est minus imutabilis, et inuariabilis, q̃ fuerit Pilatus, q̃ dixit, qđ scripsi scripsi: Deus aũt est cõstãs, et firmus, ac fidelis in oĩbus verbis suis, qđ scripsit credẽdũ est illud oĩno, et citra oẽ dubiũ velit in opus deduci. Cæterũ apud Iohãnẽ Apocalips. 10. legitur de quodã alio libro, qui fuit ei datus ab Angelo, ut illum deuoraret, quem cum deuorasset, erat in ore suo tanquam mel dulce, sed amaricatus est venter suus. Per hunc librum dicit Augustinus super ps. 43. Debemus intelligere vĩ, et cõditionẽ, q̃ apud varias hominũ proprietates hñt Dei p̃cepta, quia p̃cepta sũma, q̃ accipiũt spirituales, mœrore afficiũt carnales, verbi gratia; liber iste, ĩ quo scriptũ est, vẽde oĩa, quę habes, et da pauperibus, maximè dulcis est in ore Ecclesię, et eorũ qui uerè spirituales sũt, at homini carnali, liber iste est valdè amar⁹; mel hẽt ĩ ore,

Deut. 31.

Esa. cap. 8.

Epiphanius.

Hieron.

Hieron.

Hieron.

Aug. ĩ. psal.

Hieron.

Hieron.

Hieron.

Aug.

Aug. ĩ. psal. 43.

Duplicitet quis dicitur scriptus in lib. vita.

Apoc. 10.

Dei precepta sunt dulcia & amara.

fel

fel in corde, vel in ventre. Aut breuiter dicas. Eloquia domini cum audiuntur, & percipiuntur, sunt valde dulcia, cum autem volumus in opus ea deducere, sunt valde amara, propter repugnantiam spiritus, & carnis. Hie remias etiã vbi supra loquitur de quodam libro signato, & posito in vase fictili, sed re vera per hunc librum nihil magis potest intelligi. quàm verbum Dei repositum in vase fictili, idest in vtero beatæ virginis, vt posset permanere diebus multis, idest in æternum. Potest etiam dici, & fortè melius librum positum in vase fictili esse verbum Dei. i. sacram scripturam positam in mentibus nostris, vt permaneat diebus multis, i. toto tempore vitæ nostræ, eam deuoremus, contemplemur, & eius præcepta, & monita perficere studeamus. Mens enim nostra, quanquam sit suapte natura spiritalis, & incorruptibilis, facilè tamen obliuiscitur, nisi frequenter idem repetatur. Loquitur etiam spiritus sanctus per Iohannem cap. 5. Apocalyps. de quodam libro signato intus, & foris, quiq; habet sigilla septẽ. Hic liber signatus intꝰ, & foris, dubio procul est sacra scriptura, quæ habet literã, & spiritum. & sic dicitur scriptus intus, & foris, vel dicit scriptus intus, & foris, quia verbum dei habet diuinitatem, & humanitatem, aut sic dicitur, quia cõtinet, & recenset præterita, præsentia, & futura. Habet sigilla septem, idest septem sacramenta, quæ sunt clausa, i. signata, & contenta in sacris literis, scripta intus, & foris. Per septem sigilla possunt etiam intelligi, & designari septem præcipua Christi mysteria, videlicet, Incarnatio, passio, resurrectio, ascẽsio, missio Spiritus sancti in die Penthecostes, vocatio gentium, & aduentus Christi ad iudicium.

Hieremias cap. 32.

Petrus Berchorius in suo Dictionario.

Ioan. cap 5.

Liber signatus intus & foris.

Septem Sigilla.

Præterea Genesis. 5. fit mentio de quodam libro, qui appellatur liber generationis Adam, in quo citra controuersiam agitur de productione primorum parentum, & omnium creaturarum rationabilium, quę ab eo descenderunt, quarum omnium ideæ, & speciales rationes præextiterunt in Deo ab æterno. Fit etiam mentio de quodam libro, seu volumine, quod appellatur volumen fœderis, in quo scriptũ est fœdus quod iniuit Deus cum humano genere. Quod quidem volumen, seu liber erat clausus, & inuolutus, seu complicatus, qui quidem præter vetus testamentum nullus alius potest intelligi, quod absq; lumine fidei, & ductu Spiritus sancti non potest ab vllo intellectu creato perfecte intelligi, vt verũ sit quod prædixit Spiritus sanctus per hunc Prophetam cap. 6. vt videntes nõ videant, & intelligentes non intelligãt. Meminit Ezechiel cap. 2. de quodam libro, qui & ipse erat scriptus intus, & foris, & scriptæ erant in eo lamentationes, carmen, & Væ. Super quibus uerbis dicit Gregorius lib 26. Moralium. cap. 11. Quid enim hoc libro nisi diuina eloquia figurantur? quę quia nobis lachrimas, luctusq; præcipiunt, lamentationes in eo scriptę referuntur. Carmen quoq; & Vę continent, quia etsi illic dulcia appetimus, prius necesse est, ut hic amara toleremus. Carmen, & Vę discipulis prędicabat dominus cum dicebat Iohannis. 16. discipulis suis. Hæc loquutus sum vobis, vt in me pacem habeatis, in mundo autem pressuram habebitis. Deinde super Ezechielem Homilia. 9. dicit idem Gregorius, quòd liber iste datus Ezechieli erat scriptus intus, & foris, intus quidem per allegoriam, foris per historiam. Intus per spiritualem intellectum, foris per simplicem literę sensum adhuc infirmantibus congruentem. Intus quia inuisibilia promittit; foris quia visibilia præceptorum suorum rectitudine disponit. Intus quia cęlestia pollicetur, foris, quia terrena corruptibilia qualiter sint, vel in vsu habenda, vel ex desiderio fugienda præcepit. Alia namq. de secretis cęlestibus loquitur, alia vero in exterioribus actionibus iubet. In hoc libro scripto intus, & foris erant scriptę lamentationes, carmen, & Vę. Lamentationes inquam, quia in eo scripta est pœnitentia peccatorum. Carmen vero, quia ibi pronunciantur gaudia iustorum. Væ autem, quia illic habetur expressè damnatio reproborum.

Volumen fœderis.

Ioan. cap. 9.

Rom. ca. 11.

Ezech. c. 2.

Greg. lib. 26 mor.

Ioan. 16.

Hom. 9.

Gen. 5.

Vt ergo peccata punias, lege quæ in hoc uolumine scripta sunt lamenta, vt Iohelis cap. 2. scindite corda vestra, & non vestimenta vestra. Vt de promissione gaudij consequaris lætitiam lege quę in libro psalmorum ps. 83. habentur. Beati qui habitant in domo tua domine, in secula seculorum laudabunt te. Vis in hoc volumine cognoscere Vę, quod in eo scriptum est, lege quod habes Matthei. 22. vbi Veritas dicit de illo, qui ausus est intrare ad nuptias non habens vestem nuptialem, idest non habens fidem, & charitatem. Ligatis pedibus eius, & manibus mittite eum in tenebras exteriores, vbi erit fletus, & stridor dentium, & Matth. 15. Discedite á me maledicti in ignem æternum, qui paratus est Diabolo, & Angelis eius. Et Etaiæ vltimo. Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur. In hoc itaquè libro reperies cuncta quę ędificant, omnia quę etudiunt, & cuncta quę ad peccata vitanda nos admonent. Rupertus etiam super Apocalipsim cap. 18. fè idem dicit. quare diligenter intuendum est. Notanda sunt etiam verba Ezechielis, & non sicco pede pertranseunda, dum inquit. Et vidi, & ecce manus missa ad me, in qua erat inuolutus liber, & expandit illum coram me, qui erat scriptus intus, & foris, et scripta erant quę iam nos diximus. Hunc qui dem librum inuolutum veritas expandit, cum discipulis aperuit sensum, vt intelligerent scripturas, quem & nobis quoq; singulis diebus expandit, modo aures prębeamus. Post hunc librum inuolutum ad Ezechielem manu domini missum extant quidam alij libri, qui & ipsi appellantur libri domini, ut Numeri vigesimo primo fit mentio de libro Bellorum Domini, quem librum diuus Augustinus dicit apud Aegyptios, siue Chaldeos reperiri. Alij dicunt hunc librum ad manus nostras non peruenisse. vel nondum fore trāslatum Dicitur autem liber bellorum domini, quia scilicet iussu, & virtute Dei fuere peracta. De hoc libro loquutus est Moyses Exodi. 17. vbi apertè bellum contra Amalech uocat bellum domini. Secundo Regum cap. 1. fit mentio de quodam alio libro, qui vocatur liber iustorum, neq; hic fortasse ad nos hucusq; peruenit; sed aliqui dicunt hunc esse librum Geneseos, vbi pertractatur, & habetur sermo de iustis hominibus, & de rebus ab eis supra fidem omnium mirabiliter gestis, vt Abraam, Isaac, & Iacob, Ioseph, & quidam alij Alij dicunt hunc esse librum Regum, vbi fit mentio de Prophetis, qui verè iusti, & sancti fuere, vt Samuel, Nathan, Dauid, & quidam alij.

Post hos libros, de quibus hucusquè loquuti sumus, qui appropriatè possūt vocari libri domini, velut hi, in quibus de domino creatore, et saluatore nostro multa ad salutem necessaria possumus addiscere. Datur quidam alius liber, qui peculiari quodam nomine appellatur liber Dei, velut ille, de quo loquitur Dauid psalmo 138. videlicet In libro tuo omnes scribentur, dies formabuntur, & nemo in eis. Et exodi 32. dixit Moyses ad Deum. Obsecro Domine, populus iste peccauit peccatum maximum, aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo, quem scripsisti. Cui respondit Dominus. Qui peccauerit mihi, delebo eum de libro meo. Datur et alius liber, qui appellatur liber vitę, de quo loquitur Daniel cap. 12 vbi inqt, In tempore illo saluabitur populus tuus, omnis qui inuentus fuerit scriptus in libro, addunt aliqui in libro uitę. Vidēdum est igitur quis sit iste liber Dei, & quis liber uitę. Primùm quidem nolim hoc modo loquēdi existimes, Deū, aut Christum eius filium, librum vllū unquam scripsisse, ut ostendit Diuus Augustinus lib. 1 de consensu Euangelistarum cap. 7. qui dicit per librū Dei, quicquam aliud debere intelligi, quam librum scriptum, & signatum manu Dei literis, & caracteribus, quamuis legatur apud Iohannem aliquando digito scripsisse in terra, dum voluit saluare Adulteram. Dicebat enim Augustinus aduersus Papanos, qui profitebantur se libenter in Christum credituros, si quę nobis præcepit, et docuit, ipsemet scripsisset, et non Apostoli. Di-

Liber in Hebræum.

Tertia particula præsentis disquisitionis.

Liber Dominus.

Daniel. cap. 12.

Liber vitæ Eccl. 24.

Christus nullum librum scripsit Aug. de consen. Euangelist.

Ioan. 8.

Psal. 83.

Matth. 22.

Matth. 15.

Rupert. Tuitien. cap. 18.

Liber bellorum Domini.

Exodi. 17. 2. Regu. 1.

cit

eit ergò Augustinus aduersus hanc eorum sententiam, seu desiderium, non fuisse minoris authoritatis, aut excellentiæ Christum dominum, quem ipsi met fatebantur sapientissimum fuisse, & sanctissimum, quam fuerit Pythagoras, aut Socrates, & quidam alij, quos patet nihil unquam scripsisse, eorum tamen dictis indubitata fides fuit adhibita. Quarè si Christus, aut Deus nihil scripsisse dicuntur, quid ergo per librũ Dei intelligendum est? Huic quęsito respondemus multifariam. Primùm quidem liber Dei potest appellari quęcunq; nutu, virtute, vel dei mandato fuere in lucem edita, & nobis in nostrarũ animarum salutem, et euidentissimam vtilitatem proposita, et commendata: Deinde dicendum est librum Dei iure optimo posse nuncupari quicquid firmiter, et inuiolabiliter fuit ab ęterno in eius diuina mente pręfixum, ac determinatum, id quod postmodum per effectus, et opera nobis aperitur ac declaratur. Hic liber in sacris literis appellatur liber uitę, quem etiam diuinam prędestinationem, seu mentem diuinam, in qua sunt conscripti, seu designati quicunq; sunt re uera saluandi nuncupare solent. Notitia etiam, quam Deus habet de prędestinandis potest dici liber vitę, quę prædestinandorum notitia differt ab ipsa prędestinatione solùm secundum rationem. Alij volunt librum uitę dici notitiam, seu mauis instructionem eorum, quę ut consequamur uitam ęternam nosse oportet, et fieri, quę notitia, et instructio perfectè habetur per doctrinam traditam in vtroq; testamento, et ex aliis libris, qui inde proficiscuntur, approbati ab Ecclesia Catholica, iuxtà illud Apostoli 2. ad Timoth 3. cap. oĩs scriptura diuinitus inspirata, &c. et Ecclesiast. 24. habetur. Hęc oĩa liber vitę, et testamentum altissimi. Et liber uitę sic acceptus est ille idem liber Domini, seu liber scripturę, de quo supra diximus. Quidam putarunt librum vitę nuncupari librum illum, seu uitã illam glorioſam, qua Deus semper uiuit. Id quod non libenter admittitur, quia uita illa, qua Deus viuit, cum sit ei naturalis, et per essentiam, non oportet per aliquem librum describi, seu nominari. Cum ergo dicebat Moyses Exodi. 32. ipsi Deo, Dele me de libro, quem scripsisti: & ipse Deus pariter dicebat, qui mihi peccauerit, delebo eum de libro meo: per hunc librum, in quo scripti erant, qui ex eo poterant aliquando amoueri, & deleri, dubio procul intelligenda est mens diuina, sed in ea scripti erant non solùm qui erant ordinati, & prædestinati ad gloriam, & uitam æternam, verùm etiam qui quãdoq; sunt participes gratiæ, & percipiunt aliqua dona ab ipso Deo, non sũt tamen ordinati ad vitam æternam: primi quidem sunt scripti in libro vitę irreuocabiliter; alij verò secundum tempus, & secundum quid. Sic docet diuus Thomas in 1. parte. q. 24. artic. 3. & Euthimius super psal. 68. & 138. dicit triplicem in sacra scriptura librum reperiri, vnus quidem satis vniuersalis, in quo omnes tam iusti quam peccatores scribuntur ut ait Dauid psal. 138. tàm perfecti, quàm imperfecti. Alius est liber magis particularis; & priuatus, in quo solum iusti scribuntur, de quo. d. Dauid. psal. 1. noui Dominus uiam iustorũ & iter impiorum peribit: & de hoc libro loquitur etiam Dauid psal. 68. Deleantur de libro viuentium, & cum iustis non scribantur. Tertius liber est in quo soli peccatores scribuntur de quo libro loquitur Daniel cap 7. Sed nota, (vt inquit Caietanus super hunc locum) quòd huiusmodi deletio non designat scripturę cassationem, sed mutationem de scriptis in non scriptos, vt v.g. qui heri numeratus erat inter scriptos, lapsus hodie in peccatum, mutatus est de scripto in non scriptũ, & hac ratione dicitur deleri de libro uitæ nõ ex parte Dei, sed ex parte sui, quia scilicet in veritate non stetit. Sed quoniã hęc responsio est valde difficilis, & non facile perceptibilis, idcirco mihi videtur sentia Diui Augustini super psal. 68. & psal. 38. satis probabilis & intellectus longè facilior. dicit. n. q̃ in eo libro, qui nihil aliud est, quam mens diuina, omnes scribentur tàm perfecti, quàm imperfecti: perfecti quidem, ut

Exodi. 32.

psal. 68. & 138.

psal. 138.

psal. 1.

psal. 68.

Daniel. cap. 7.

Aug. super ps. 68. & ps. 38.

Timoth. 3.

Ecclesiast. 24.

perſiſtant, & perſeuerent in gratia, quã acceperunt: imperfecti verò, ut proficiant, adeò quòd quorumcumq; Deus habuit perfectam notitiam, & quantũ ſit ex ſe ipſo, & ex eius voluntate primaria, vult omnes homines ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Et huic ſcientiæ videtur modo quodã reſpondere dictum Danielis 12. quòd in tẽpore illo ſaluabitur populus tuus, omnis qui inuentus fuerit ſcriptus in libro. Et multi de his, qui dormiunt in terræ puluere, euigilabunt, alij in vitam æternam, alij in opprobrium, ut sẽ per videant. Ad ea verba Exodi. 32. Nicolaus de lyra dat alias reſponſiones ſed hę ſufficiãt. Diximus à prĩcipio huius digreſſionis quòd de pluribus libris generibus in ſacris ſcripturis frequenter fit mentio. 1. de libro creaturarum, de libro ſcripturæ, qui propriè dicitur liber, de libro Domini, ſeu diuino, qui appellatur quandoq; liber uitę, quo nomine appellantur etiam alicubi libri Sanctarum ſcripturarum. Poſtremò diximus reperiri librum quendam humanum, vnicuiquè proprium, & peculiarem, qui quidem liber humanus dicitur eſſe liber cõſcientię, de quo lib. Daniel. 7. & Apoc 20 fit mentio, qui apud Ezech. cap. 5. vocatur volumen volans, & apud Malachiam cap. 3. hic liber appellatur liber monumenti, ſic enim .d. Et attendit dominus, & audiuit, & ſcriptus eſt liber monumenti coram eo, timentibus dominum, et cogitantibus nomen eius. Per volumen volans, & per librum monumenti D Hieronymus intelligit librũ conſcientię, vt eſt videre in locis prædallegatis, Hic eſt ille liber de quo canit Eccl̃a. in exequijs defunctorum. Liber ſcriptus proferetur, in quo totum continetur, vnde mundus iudicetur. Sicut etiam per libros apertos, de quibus loquitur Daniel cap. 7. & Iohan. Apoc. 20. cum inquit, & uidi mortuos magnos, & puſillos ſtantes in conſpectu throni, & libri aperti ſunt. Et alius liber apertus eſt, qui eſt uitæ, ideſt ſecundum Auguſtinum, uitæ vniuſcuiuſq; & iudicati ſunt mortui ex his, quæ ſcripta erant in libris ſecundum opera ipſorum: qui libri dicit Auguſtinus lib. 20. de ciuit. Dei cap. 14. nihil aliud ſunt niſi quędã uis diuina, qua fit vt cuiq; opera ſua bona, & mala in memoriam cuncta reuocentur, et mentis intuitu mira celeritate cernantur, vt accuſet, vel excuſet ſcientia conſcientiam, atquè ita ſimul omnes, et ſinguli iudicentur, et hæc uis diuina accepit nomen libri, quia in ea quodãmodo legitur quicquid à facięte recolitur. Quidam breuiter hanc rem diffiniunt quod quemadmodum liber militię tribus modis intelligitur, vel in quo deſcribuntur milites delecti ad pugnam, vel in quo traduntur precepta diſciplinę militaris, vel in quo deſcripta ſunt militum tam bona, quam mala facinora atq; geſta. ita liber uitę, ſeu liber Dei tribus modis accipitur. Sed nota quòd hi libri cum fuerint aperti coram Deo non erant omnes eiuſdem caractheris, ſed aliqui habebant caractherem beſtię, ut habetur Apoc. ca. 16. aliqui verò libri caractherem hominis, ſed longè varium, ac diuerſum, quidam enim libri habebant caractherem ita lacerum, & obſcurum, ut uix legi poſſit: quidam verò habebant caracthere̅, et literas adeò corruptas, ut neque etiam commodè legi poſſint. Erunt poſtea quidam alij libri, qui licet prius fuerint aliquibus erroribus, & mendis conſperſi, vt et ipſi difficilè admodum potuerint legi, ſed poſtmodũ adeò fuerunt excuſi, et expurgati, ut puriſſimi, et pulcherrimi appareant. Poſtremo libri quidam coram iuſtiſſimo iudice videbuntur in illo extremo die iudicij vſq; adeò diligenter, et fideliter impreſſi, vt nulla omnino macula appareat, ac videatur. Priores libri, q uix, aut nullaten⁹ legi poterũt, sũt libri in quibus nihil fidei, neq; vllius legis eſt inſcriptum, quales ſunt libri infidelĩũ, penes quos diſcutiẽdos, et examinãdos, nõ oportet quicquã laborare, qm̃ qui non credit iam iudicatus eſt. Iohan. 3. Et Paulus ad Rom. 2. qui ſine lege peccauerunt, ſine lege peribunt. Alius liber eſt eorum, qui quamuis fidem fuerint profeſſi, opera tamen fidei, pietatis, & miſericordię nequaquam habuerunt. Et hos libros oportebit diſcutere,

Daniel. 12.

4 particula huius digreſſionis.

Liber conſcientiæ.

Daniel. 7.

Apoc. 20.

Malachias cap 3.

Volumẽ volens.

D. Hieronym.

Daniel ca. 7. & Iohan. Apoc. 20.

Auguſtinus de ciuit Dei lib. 20. cap. 14.

Apoc. cap. 16.

Iohan. 3.

Rom. 2.

discutere, & secundum opera eorum A eosdem iudicare. Tertij generis libros, qui etsi quandoq; fuerint corrupti, & uarijs erroribus inquinati, quia tamen fuerunt expurgati, & emundati, non oportebit iudicare, & censuris corrigere, & emendare, sed velut optimè correctos approbare, & iuxtà illorum puritatè, & excellentiam, conuenientem eis locum præbere: libri vltimo loco à nobis adducti, in quibus ne iota vnum, aut apex perperam fuerit inscriptus, B nequaquam discutientur, & examinabuntur, quia sunt absq; vlla macula, & tutò ac securè sunt ante thronum Dei. libri autem primę, vel secundæ classis, quales sunt libri, i. conscientiæ malorum Christianorum ligati erunt ad lapidem, & proiecti in medium Euphraten, quo ibi penitus demergantur, vt habetur Hierem. 51. & hoc est quod d. Iohan. in Apoc. quòd mors, & infernus dederunt mortuos suos, qui in ipsis erant, & iudicatũ est de singulis sm̃ opera ipsorũ. Reliqui verò libri tertij, et quarti generis recondentur, et seruabũtur in bibliotheca auro, et lapidibus p̃ciosis exculpta, et exornata, quanũ aliqui, in gradu quodam superiori, alij verò in loco inferiori, vnum quidem, et eundem locum habebunt in perpetuũ, sed aliqui præter primum, et essentialem locũ, habebunt aliquid magis, qui dã verò aliquid minus. Hoc est quod D dicebat Saluator noster. In domo Patris mei mansiones multæ sunt. Id qđ diximus penes distinctionem, et diuersitatem horum librorũ desumpsimus ex diuo Greg. 26. moral. cap. 24. et 25. et ex alijs doctoribus, quod scilicet in in extremo iudicio omnes stabimus ante tribunal Christi, vt referat vnusquisquè prout gessit in corpore suo, siue bonũ siue malũ. Sed aliqui sistent, nõ ut iudicentur, sed ut pereãt, aut condẽ E nentur, et hi sunt infideles, ut diximus. Alij verò sistent, ut iudicẽtur, et pereãt, velut mali Christiani, quibus dicet ipse Xp̃s. Discedite à me maledicti in ignẽ æternũ, qui paratus est Diabolo, et Angelis eius, exutiui. n. et nõ dedistis mihi manducare, etc. Vtriq; peribunt tam primi, q̃ secũdi, sed isti iudicis verba audiẽt, quia eius fidei saltẽ verba tenuerunt; illi verò in damnatione sua æterni iudicis, nec verba iure percipiũt, aut p̃cipere mærẽtur, quia eius reuerentiã nec verbotenus seruare voluerunt: et si Paulus .d. Omnes qui in monumentis sunt audituros vocẽ filij Dei. Tertij generis sunt qui iudicãtur et regnãt, qa. s. vitæ maculas lachrimis tergere studuerũt iudicãtur qdẽ nõ ut cõdẽnẽtur, sed ut approbẽtur, et admittãtur, sic. n. ait Xp̃us Iohan. 5. qui verbũ meũ audit, et credit ei, qui misit me hẽt vitã æternã, et in iudiciũ nõ venit, sed trãsiet à morte in uitã. Sed dices nõ vt hoĩes dãnatos, et peccatores resurrecturos in iudicio cũ Dauid ps. 1 dicat. Nõ resurgẽt impij in iudicio, neq; peccatores in cõsilio iustorũ. Dicimus ipios ẽẽ resurrecturos, ut iudicẽtur iudicio cõdẽnationis, nõ iudicio discussionis. Nec solùm peccatores adulti, uerũ ẽt infantes, qui C cũ peccato originali discesserũt, resurgẽt in iudicio, nec solũ hi verũ ẽt infantes, qui in maternis uteris moriunt, et ẽt qui in abortuis fœtibus ex hac luce trãsferũtur, q̃ probat p̃ verba Iohan. 5. Oẽs qui in monumẽtis sũt, audiẽt vocẽ filij Dei. Et Paul. 1. ad Corinth. 15. sicut in Adã oẽs moriunt, ita et in Xp̃o oẽs viuificabunt, vel uita corporali, vel spirituali. Sed dices qđ cã est, q̃ in illo extremo die iudicij hoẽs sint rursus iudicãdi, cũ vnusquisq; post mortẽ iudicet. et deputet ad vitã æternã, vel ad ignem inferni? et per Prophetã Naũ scriptũ sit. Deus non iudicat bis in idipsum vel non consurget duplex tribulatio. Dicendũ q̃ post mortẽ vniuscuiusq; fit iudiciũ quoad ea, q̃ sũt aĩæ, ut vel cõdẽnet ad pœnas æternas, vel ordinet ad uitã æternã, et sic nõ oportet facere aliud iudiciũ, qa tũc aĩa fortita est quẽda immutabilẽ statũ (q̃q̃ aĩa, q̃ ordinat ad uitã æternã nõ statim ut separat à corpore fruat illo statu ĩmutabili, qa qñq; ipe dist ista fruitia p̃ purgationẽ aliquorum delictorũ ĩ locopurgatorij. Quę fruitio nõ differt, ut tollat, sed ut suo tp̃e possideat. Quãtũ aũt ad ea, q̃ sũt corporis oportet iterũ facere iudiciũ, ut pfectè, et cõplete reddat vnicuiq; sm̃ opus suũ, vel bene, vel male. Et hęc sufficiant.

Hieremi. 51.

Greg. 26. Moral. cap. 24

2. Cor. 5.

Ioan. 5.

Dauid. ps 1

Ioan. 5.

Paul. 1. ad Cor. 15.

cap. 1.

CAP.

CAPVT TRIGESIMVM QVINTVM.

1. LAetabitur *deserta, & inuia, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium; Germinans germinabit, & exultabit lætabunda, & laudans: gloria libani data est ei: decor Carmeli, & Saron, ipsi videbunt gloriam Domini, & decorem Dei nostri.* 2. Confortate *manus dissolutas, & genua debilia roborate. Dicite pusillanimis: Confortamini, & nolite timere: ecce Deus vester vltionem adducet retributionis: Deus* 3. *ipse veniet, & saluabit uos.* Tunc *aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt. Tunc saliet sicut cervus claudus, & aperta erit lingua mutorum: quia scissæ sunt in deserto aquæ, & torrentes in solitudine. Et quæ erat arida, erit in stagnum, &* 4. *sitiens in fontes aquarum.* In *cubilibus, in quibus prius dracones habitabant, orietur viror calami, & iunci; Et erit ibi semita, & via sancta vocabitur: non transibit per eam pollutus, & hæc erit* 5. *vobis directa via, ita ut stulti non errent per eam.* Non *erit ibi leo, & mala bestia non ascendet per eam nec inuenietur ibi: & ambulabunt qui liberati fuerint. Et redempti à Domino conuertentur, & venient in Syon cum laude: & lætitia sempiterna super caput eorum: gaudium, & lætitiam obtinebunt, & fugiet dolor & gemitus.*

EX-

EXPLANATIO IN TRIGESIMVMQVINTVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. *Lætabitur deserta & inuia, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium.*

PRAEDICIT E-
saias multo apertius quam antea vocationem gētiū & summam fœlicitatem spiritualis Ieruſalem, posteaquam prædixit reprobationem Iudęorum. & desolationem, ac destructionē terrestris Ieruſalem, & vniuersæ Iudeę. & totum hoc capitulum præsefert gaudium, iubilum, & exultationem maximam, hortaturq; omnes, qui ad hanc sanctam Ciuitatem sunt habituri aditum, & quouis modo pertinere, forti animo futuros esse, & ab ipsorum cordibus omnem depellant metum. atq; tristitiam in secunda particula huius tex. ibi. Confortate manus dissolutas. Inquit ergo. *Lætabitur deserta & inuia.* hoc est futurum est tempus, ventura est dies, quando scilicet aduenerit Christus, & cælestis illa, ac diuina lux mundo illuxerit, quo ciuitas illa, gens, aut regio quæ nunc est deserta, derelicta, ac destituta, neq; vlli spectabilis, & pervia, sed prorsus inuia, quia. s. nullus per eam graditur, *Lętabitur & exultabit solitudo*, locus inquam qui olim erat incultus, & inhabitabilis, & quæ prius erat arida, & sicca nullum habens humorem, florebit quasi lilium: Huiusmodi erat profecto ante Christi aduentum proprietas, & conditio ipsarum gentium, erant inquam ipsi homines deserti, ac destituti, nullum habentes decorem, neq; morum honestatem nisi secundum speciem & apparentiam, & erat gens illa verè quidem deserta, & inuia, quia nec dominus, neq; spiritus eius gradiebatur per eam, & lucem vllam afferebat. Dubitant hic nostri de sensu istorum verborum, nunquid sit literalis tantum, vel allegoricus. sed dubitatio est nulla, quoniam stultum esset intelligere, per desertum florere quasi lilium, velle prophetā innuere verè sic esse, quòd desertum quasi lilium debeat florescere nisi intelligas secundum varietates temporum. vt quod prius erat desertum. nunc floreſcat quasi lilium, sed quicquam aliud magis proprium sub his verbis intelligitur, quod poterit dici secundum literam intelligi, & poterit etiam lato quodam vocabulo, & secundum allegoriam accipi. Veteres exponentes, moti ex textu lxx Interpretum, existimant dum propheta loquitur de deserto, quod florebit, & exultabit, intentionem iuxta literam habuisse ad desertum illud, quod erat prope Iordanem, quia sic habet textus eorum. Florebunt & exultabunt deserta Iordanis, & tunc coepit exultare, & florere cum cœpit Ioannes Baptista prædicare, & annunciare Christum verum Messiam, & apud Iordanem fluuium ad se venientes baptizare: sic. n. habet textus, Venit Io. baptista pdicans in desertum Iudeæ & d poenitentiam agite, &c. & post pauca ait. Tūc venit Iesus à Galilea in Iordanem ad Ioannem ut baptizaretur ab eo, & in calce eiusdem capitis inquit. Baptizatus autem Iesus confestim ascendit de aqua, et ecce aperti cœli; et vidit spiritum

Intentio prę sentis capitulo.

Matth. 3.

tam

tum Dei descendentem sicut columbã, et venientem super se, et ecce vox de cœlo dicens. Hic est filius meus dilectus in quo mihi bene cõplacui: super quibus verbis d. Eusebius Cesar. lib. 9. cap. 6. hanc solitudinẽ de qua loquitur propheta in hoc loco arbitror signum fore eius solitudinis quæ quondam ab omnibus bonis deserta erat, vt puta Ecclesia ex gentibus collecta, ipsum verò fluuium prope solitudinem purgantẽ omnes qui in ipso abluebantur, imaginem gerere veræ purgationis quæ secũdum spiritum futura erat, de quo flumine loquitur ps. d. fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei. *Et florebit* (inquit) *ipsa solitudo* in qua nulla uirebat arbor, nulla frutex delectabilis, et amena videbatur, sed erat aspera tota et inspectabilis, *florebit sicut lilium*. Florebit inquam non ea tãtum ratione, quia in ipsa solitudine, hoc est in ecclesia degentibus collecta apparebit Christus qui est flos campi, et lilium conuallium, verum etiam apparebit flos humilitatis flos innocentiæ, et flos sanctitatis, et denique flos, & splendor omnium uirtutum, quibus non Christus solus sed omnes eius Discipuli, et credentes in eum redolebunt; ut uerum sit quod ait Apostolus 2. ad Corinth. Christi bonus odor sumus Deo in his, qui salui fiunt. Populus ergo, qui olim ob eius turpitudinem fœtebat coram Deo, & Angelis, nec nisi spinas, & tribulos, hoc est, infinita scelera perpetrabat, accepta cognitione veritatis, & perspecta nequitia, ac turpitudine peccatorum, cœpit producere, & emittere flores odoriferos, & fructus suauissimos bonorum operum, & hoc est quod subdit propheta. *Germinans germinabit, & exultabit, lætabunda, & laudans*. Germinans germinabit, non (inquam) vt prius fructus, & opera malecõtia, sed fructus (ut dixi) vberrimos, & salutares, nec quidem semel aut aliquando, sed semper, & indies magis, ac magis, iuxtà illud ps. Benedicã dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo. *Exultabit lætabũda, & laudans*, lætabunda quidem intus in corde, & animo, laudans verò ore penitus, & opere, iuxtà illud ps. 15.

Eusebius lib. 9. cap. 6. *ps. 45* *2. Cor. 2.* *ps. 33.* *ps. 15.*

A lætatum est cor meum, & exultauit lingua mea, & caro mea requiescet in spe: Hic ergo serui domini lętantur, & gaudent, & de gaudio, & exultatione in laudes domini prorumpunt, ac diffunduntur. Rursus hoc idem prosequitur dominus. Item. Germinans germinabit: & exultabit lętabunda & laudans, i. primò passim disponetur ad fidem & gratiã suscipiendam, & demum re ipsa apprehendet vtrunq; *Gloria Libani data est ei;* B *decor Carmeli, & Saron. Ipsi videbunt gloriam domini, & decorem Dei nostri.* q. d. omnes immunitates, omnes prærogatiuæ, gratiæ, & perfectiones, ac donaq; populo Iudæorum fuerant iam olim concessa, subtrahentur ab eo, qui erat velut Libanus et Carmelus, huic sanctæ Ciuitati, hoc est, Ecclesiæ, et communitati credentium plenissime conferentur. d. autem Eusebius, quæ nam est hæc gloria Carmeli? certè non alia, C nisi quæ ex lege Moysi per sacrificia cęlebrabatur. i. ritus, quem posteaquam Deus repudiauit, in solitudinem lordanis, transtulit gloriam Ierusalem, hoc est, posteaquam ratio pie uiuendi, ac religiosè non in Ierusalem, sed in deserto, hoc est in gentibus consummari cepta est, id quod fuit post Ioannis tempora, etiam honor legis, et eorum quæ in lege corporaliter sancita sunt, huic solitudini datus est. Et alibi d. idem D Eusebius Carmelus, et locus qui vocatur Saron, externarum gentium loca erãt, licet alij sentiant oppositum, sed per hæc ipse interprætatur quod hi, qui prius animis excecati erant adeò ut ligna, lapides, et reliquam animæ expertem materiam, nec non et Demones circum terram versantes, aliosq; spiritus deprauatos loco summi Dei colerent, quiq; auribus intelligentiæ obsurduerant, et claudicantes, solutiq; omni E vita erant, his oĩbus malis, alijsq; et perturbationum, et ægritudinum generibus per saluatoris nostri Iesu Christi doctrinam sint liberati, et salutem, opemque sint cõsequuti. Alij dicunt, quòd Carmelus mons est amœnissimus, vt pluries diximus, et tota pariter, Galilea cuius campus est Saron totus consitus arboribus, vinetis, et luciis amœniss-

lib. 6. cap. 21. *Gloria Carmeli.*

amœnissimis totus vernans; mons quo què Libanus est valdè amœnus, ac delectabilis. Dicere ergo gloriam Libani datam esse huic solitudini, nec non decorem Carmeli, & Saron esse eidem tributam, nil aliud vult innuere, ac denotare nisi (vt supra diximus) qd omnia bona, fauores, & priuilegia, aut potius beneficia, vt iustitia, sanctitas, cognitio dei, & reliqua huiusmodi, quę prius erant in eo populo, qui florebat apud omnes gentes, & magno erat in precio cunctis nationibus commutata sunt, & attributa Ecclesiæ Christi, quæ non ex gentibus solum; sed & ex omnibus populis, & nationibus, quæ sub cœlo sūt, collecta est, & congregata, & omnes isti qui credunt, & credituri sunt in Christum Dominum, videbunt gloriā Domini, & decorem Dei nostri. Videbunt (inquam gloriam Domini) & salutaris nostri cum ipse ascendit de aqua, & aperti sunt ei cœli, & viderunt spiritum Dei descendentem quasi columbam manentem super eum: & c. Postremo videbunt gloriam Dei quicunq; ad lauacri mysteriū legitimè, ac deuotè aut saltem non fictè accesserint, & notitiam de Christo veram, & salutarem acceperint, qui cum Paulo apostolo dicere possint. etsi cognouimus secundum carnem Christum, sed nunc iam non nouimus. Videbunt ét gloriam Dei quicunq viderint, & considerauerint multitudinem, & magnitudinem miraculorum, quemadmodum denunciatum fuit Io: Baptistæ. Ite, & nunciate Ioanni, quę vidistis, cęci vident, claudi ambulant, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes euangelizantur: quibus tandem miraculis, signis, & operibus, agnitus est Christus verus Deus, & is, cui data est omnis potestas in cœlo & in terra: propterea .d. ipse Pharisęis Si mihi non vultis credere, operibus credite, vt credatis, quia ego in pře, & pr̄ in me est. qui ergo sic crediderint, videbunt gloriam Domini, & decorem, hoc est, magnificentiam, sublimitatem, & excellentiam Dei nostri, sic etiam D. Io. lætabatur .d. Verbum caro factum est, & habitauit in nobis, & vidimus gloriā eius etc.

Penes horū nominū interpretationes sat est videre. D. Hiere. post finem bibliorum, vbi de his omnibus veteris habere notitiam.

2. Cor. 5.

Matth. 11.

A Sequitur deinde. *Confortate manus dissolutas, & genua debilia roborate: dicite pusillanimis, confortamini & nolite timere. Ecce Deus noster vltionem adducet retributionis, Deus ipse veniet, & saluabit nos.* *Tex.*

Hortatur propheta ipsos credentes ad sumendum vires, quæ potissimum in brachijs, manibus, & cruribus, side viribus corporis non metaphoricè loquamur, potissimum consistunt, quæ quidem ob mœrum remitti, ac dissolui conspiciuntur. Hęc eadem verba susćepit Apostolus ad Hæbreos loquens, posteaq̄ enumerauit multa nobis à Deo collata beneficia, propter qđ inquit, Remissas manus, & soluta genua erigite, & gressus rectos facite pedibus vestris, vt non claudicans quis erret magis aūt sanetur: pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniā, sine qua nemo videbit Deum: fusius autem, & latius exponitur ista pars, v3, manus dissolutas & remissas corroborate, non solū sm̄ spiritū, verum ét sm̄ corpus: sic .n. pleriq; ex ueteribꝰ exponūt, q̄ aduenięte Xp̄o, & pagrāte ludęā, eiusmodi signa manifestissimè sunt visa, tum qm̄ fuit oblatus ei paraliticus ī lecto iacēs, quę statim vnico suo verbo suæ pristinæ sanitati restituit, tū ét dś innumerabiles cęci, & à Demonibus oppśsi; nec nō varijs egritudinibus, & lāguoribus affecti pariter & afflicti illius maximę, & saluberrimę virtutis b̄ficio ab oībꝰ morbis fuere liberati. Prętereo tāq̄ rę planè cognitā, & manifestā oībus, plures suo īperio à morte susćitatos, q̄ qđę omnia circa corpus duntaxat effecta quis posset cogitare? Verum nō solum corporibꝰ medelā, & sanitatę adhibuit, sed innumerabilę hominum multitudinem, variis malitię generibus implicitam, & cum primis ignoratione supremi Dei refertam admirabiliter, et supra omnem rationę doctrinæ suę medicamentis curat, & sanat. Hoc est ergo quod ait *Confortate manus dissolutas, & genua debilia roborate*. Dubium est quos alloquatur Esaias sub his verbis: vbi duplex est expositio, una est, ipsum loqui, & adhortari quoscunque qui hucusq; manus dissolutas, & genua debi-

Hebr. 12.

debilia. ſuſtulere: nunc igitur aduenien A
te medico, & eo, qui poteſt vos erige-
re uires adhibete, & animos veſtros cor
roborate; confortate (inquit) manus diſ
ſolutas, curate manus veſtras reſtringi,
in ſeipſas reduci, & robur aſſumere qd
quidem fiet ſi Chriſto nomen dederitis
& in eo ſpem veſtram conſtitueritis:
ſpiritus enim Domini tenebras peccā-
torum diſpellet, cœleſte lumen vobis
infundet manibuſquè & pedibus uires
adiiciet, quò actus uitæ euangelicę eō B
formes perficere, & huius itineris cur-
ſum fęliciter conſumare poſsitis. Alte
ra expoſitio eſt, ſpiritum propheticū
inclamare, & verba dirigere ad ipſos
Apoſtolos, & Euangeliſtas, ut .ſ. ipſi
tamquam miniſtri, & inſtrumenta Dei
confortent manus diſſoluras, & genua
debilia ſtudeant roborare, ut .ſ. ex-
citent gentes, & in primis Iudæos ad
euangelicam uitæ inſtitutionem ſuſci-
piendam, & amplexandam; Ad Iudæos C
quidem quorum manus, & pedes ex lō
go ſecundum legem Moſaicam circuitu elanguere, debiliorelq; fieri iàm o
lim cæperant. Ad gentes verò tamquā
ad eos, qui prius erant ignari, & exper-
tes qua uia eos gradi oporteret Præci-
pit ergo Eſaias ipſis Apoſtolis, ſuis ut
monitis ac documentis prębeant illis
viam, qua ſuos greſſus debeant dirige
re: ſic enim Dauid pſal. 77. Narrantes
laudes Domini, & virtutes eius & mira D
bilia eius quæ fecit. Subdit poſtmodū
filii, qui naſcentur, & exurgent, & nar-
rabunt filiis ſuis, ut ponant in Deo ſpē
ſuam & c. Et hoc eſt quod clarius dicit.
Dicite vos, diſcipuli, ſcilicet puſillā-
nimis, hoc eſt, Iudęis & Gentibus,
confortamini, & nolite timere, reſumi
te vires, fortes eſtote, ſumite robur,
audaces eſtote uos qui prius eratis pu-
ſillo animo, nullus deinceps vos ca-
piat timore, quamquam ſint multi, qui E
euangelicæ prędicationi reſiſtunt: con
fidite ergo, & nolite timere.

pſal. 77.

Ecce Deus veſter vltionem adducet retribu tionis, qui enim vobis aſtat, qui vobi-
ſcum eſt, Deus eſt, et dei verbum, nō
autem quiſpiam Moyſi ſimilis, et ne
vllus quidam prophetarum huic eſt cō
ferendus, qui non ſolum miracula mu
ſitata conſuevit edere, verum uobis ip-
ſis, omnis fortitudinis, ac conſtantiæ
auctor erit. Alii codices, & forte, nō
adeò correpti habent, non in caſu da-
tiuo, ſed in nominatiuo uidelicet di-
cite puſillanimes. ſic conſtruendum, (ut
ait Gloſ. Int.) Dicite ſupple ò uos Do
ctores, et magiſtri Gentium puſillanimes. Magiſtri gentium dicuntur puſil-
lanimes quia non poterant credere ni-
ſi quæ ſenſu duce percipiebantur. ideſt
uos miſeri, et ſtulti homines, qui adeò
puſillo, et modico animo olim eratis,
et quęcunq; uobis aduerſantia pertime
ſcere ſolebatis, confortamini, uires aſſu
mite, conualeſcite, nolite amplius time
re: Huius ratio eſt, quia ſcilicet
*Ecce Deus veſter vltionem adducet retri-
butionis, Deus ipſe veniet, & ſaluabit nos*:
hoc idem capite prędicti nobis eſt
pollicitus ipſe propheta cū dixit. Dies
ultionis Domini, annus retributionis
iudicii ſion in proximo eſt. Sed hęc
promiſsio potius ad Apoſtolos et cre-
dentes quàm ad gentes refertur. Sic
propemodum his uerbis. Ecce Deus
veſter ultionem adducet. q.d. non lon-
ge abeſt, non eſt impotens, neq; im-
memor, neq; parum gnarus quęcunq;
eſt facturus: duo (inquam) potiſsimū
expectari licet ab eo, unum quòd ultio
nem adducet retributionis. Vltionem
adducet, quia puniet, ac delebit eos qui
uos perſequuntur, quiq; non receperint prædicationem Euangelii, et pro-
hibuerint alios, ac detinuerint. ne et ip
ſi recipiant. Et ita erit ultio retributio-
nis, quia ſcilicet retribuet eis pro malis
quæ geſſerunt pœnas, et ſupplicia quę
ipſi. et patres eorum meruerunt, ut ue
niat ſuper illos omnis ſanguis quem
fuderunt á ſanguine Abel iuſti uſquè
ad ſanguinem Chriſti filii Dei, quem
impudentiſsime, et crudeliſsime effu-
derunt: adducet quoq; retributionem,
hoc eſt remunerationem, quietem, et
conſolationem ipſis fidelibus: quam-
quam difficile admodum meo iudicio
iſta poſsint coniungi, ut remuneratio
ultio nuncupetur. Propterea perſiſte-
rem in ea ſententia quòd Deus aliquan
do adducet ultionem retributionis, qa
uã. pro malis, mala retribuet, id quod

erit

cap. 93. erit per ultionem male actorum, quem admodum in psal. legimus. Deus vltionum Dominus, Deus vltionum libere egit. Exaltare qui iudicas terram, redde retributionem superbis, & quæ sequuntur, vbi planè omnia indicant hanc eandem sententiam.

Alterum, quod in his verbis peroportune nobis considerandum occurrit cum dicit. Deus ipse veniet, & saluabit vos, quasi velit innuere non est vobis vlla ex parte timendum vnius.n Dei metus vniuersi erroris timores expellit: magno, & forti animo vos esse decet quia non soli estis ad proeliãdũ, & ad pugnas, & verbera, & cruciatus obeundos, neque erit vobis perpetuũ bellum, quia Deus ipse veniet, & saluabit vos: & quis nam erit iste, qui venturus est? erit inquam Deus, magna quidem securitas est, habere Deu protectorem Quare cum expectetur Christus in carnem venturus, signa, & mira cula prorsus humano captui imperceptibilia, facturus, ipse est omnino, & realiter Deus. super quibus verbis .d. Euseb. Cesar. siuuquam aliàs, nunc maxime conuenit ipsum Christum constanter, & pertinaciter Deum confiteri, qñ & diuinæ, & re vera virtutis deum cõplexæ opera edidit; si quidem vnius Dei, nec alterius cuiuspiam munus potuit esse corroborare dissolutos, vitæ reddere mortuos, prębere salutem ægrorantibus, cæcorum aperire oculos, aureisq; sanare surdorum, & erigere claudos, & linguam impeditam habentibus facultatẽ loquendi restituere; q̃ his verbis ꝓpheta nobis manifestat. d.

Euseb. Cesariens.

Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt, Tunc saliet sicut cervus claudus, & aperta erit lingua mutorum.

Tex. 3.

Hæc quidem (vt paulo ante diximus) in corporis beneficium factitata nullus est qui iure debeat in dubium reuocare, quippequæ multorum testimonio, qui illa oculis viderunt, & scriptis mãdarunt, & per varia tormentorum genera confirmarunt, & ad mortem usq; certandi perseuerantia perstiterunt, indubitatam fidem susceperc. Sed quod spiritualiter etiam eiusmodi miracula contigerint, ut.s. qui corpore sanati fuerint etiam spiritu, & mente ad meliorem frugem reuocati non est ulla tenus ambigendum; constat enim per prædicationem hlij Dei, & Apostolorũ, ac ministrorum eius, pleroſq; non agnoscentes veritatem, neq; illam audire sustinentes, sed neq; vllum opus vere bonum exercentes, mentis oculos aperire, veritatis lumen intueri, & opera vere bona exercere cæpisse; Propterea Christus de seipso loquens dicebat. Ego sum lux mundi, qui sequitur me non ambulat in tenebris sed habebit lumen uitę. Hoc est ergo quod ait: tunc aperientur oculi cæcorum &c. Quod autem subdit. tunc saliet sicut cervus claudus. Sic intellige, quod ij qui ad bona opera peragenda videbantur omnino debiles, & infirmi, qui.s. difficiles se præbebant ad eleemosinas erogandas, & remissionem iniuriarum, & ad alia pietatis opera exercẽda ita per Dei verbum ac Spiritus sancti donum erũt dispositi, vt velut Cerui. 1. cum omni celeritate, festinatione, & iocunditate ad eadem facienda dispositi esse videantur tamquam Cerui. 1. nõ minus quàm Apostoli, & primarij Christi discipuli, quos supra metaphoricè, & figuratiuè Apostolos dictos esse demonstrauim⁹: Aperta erit lingua mutorum, ideſt eorum qui prius erant muti, quemadmodum de multis legimus, & præsertim apud Lucam cap. 11. Erat Iesus ejciẽs Demonium & illud erat mutum. Aperta erit lingua mutorum, ideſt eorum qui uix loqui poterant cuiusmodi erant pueri, qui in templo occurrentes Domino acclamabant .d. Osanna filio Dauid: de quibus antea Dauid fuerat uaticinatus .d. Ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem. Aperta erit lingua mutorum, ideſt eorum qui habebant linguam balbutientem, & blæsam, qui videlicet non audebant loqui sed sub gutture loquebantur verbum Dei ob mætum Iudæorum, & ob impiam, ac sęuam Tyrannorum persecutionem, repleti dono Spiritus sancti cum fiducia loquebantur, & annunciabant verbum Dei, non solum Apostoli, quibus peculiari quodam modo infusa

Ioann. 8.

Luc. 11.

psal. 8.

erat

erat gratia Spiritus sancti. Verum, & mulierculę quędam, ut Lucia uirgo, & beata Agata audacter, & intrepidè confitebantur fidem Christi, neq; ullum genus tormentorum perhorrebant. Dicebat una ex his, Cum lanianda foret à satellitibus cuiusdam Tiranni. ò dire, & crudelis Tyranne non te pudet amputare in fęmina quod in matre luxisti; & paulo ante ausa est dicere et respondere Tyranno, multo pręstantiorem esse Christianam humilitatem, ac seruitutem omnium Regum opibus ac superbiam. Vos ergo pusillanimes, confortamini, nolite timere, Deus ipse veniet vobis propitius, & adiutor, et saluabit uos, ideſt opem et salutem uobis adducet, et pro malis et tormętis, quę hactenus pertulistis, retribuet pręmium, hoc est uitam æternam: qua deinde uia, qua ratione, quo pacto tot mirabilia ediderint Apostoli, uidelicet, eę eos illuminare, leprosos mundare, affert, et monstrat Esaias sub his verbis. *Quia scissa sunt in deserto aqua, & torrentes in solitudine*, iuxtà illud psal. percussit petram, et fluxerunt aquę, et torrentes inundauerunt, *& qua erat arida, erit in stagnum & sitiens in fontes aquarum*, in deserto, hoc est in Ecclesia quę prius erat uelut desertum, exuberabunt aquę, ideſt dona Spiritus sancti, et complebunt fontibus, et riuulis uniuersam Ecclesiam, ut fideles qui sũt in ea producant fructus salutares.

psal. 77.

Aut sic dicas. Scissę sunt ĩ deserto aquę, et torrentes in solitudine, hoc est, aquę, quę prius erant in angustum locũ collectę, et modicam tantum regionis particulam innũdabant, scissę sunt, hoc est discoopertæ, ac locupletatę sunt, et uniuersam regionem inundant, et loca prius arida, et sicca huiusmodi aquarũ copia redundantia herbas uirides producunt, et flores, ac fructus germinãt; sic et torrentes in solitudine consistentes: et quę erat arida in stagnum, ideſt in congregationem, et collectionem aquę, & terra sitiens in fontes aquarum: quemadmodum psal. 106. d. Dauid posuit desertum in stagna aquarum, et terrã sine aqua in exitus aquarum; quibus locutionibus dubio procul uoluit

psal. 106.

A prędigurare sanctissimus hic uates abundantiam doctrinę euangelicę, et donorum spiritualium, quę futura erat post Christi aduentum, et quoniam in hac expositione dictum est, non nihil aquarum prius extitisse in deserto, hoc est in uniuersitate gentium, quę postea scissę in fontes, et fluuios redundarunt, ea ratione dictum putes, quoniam apud gentes uigebat aliqua ex parte lumen rationis, sed erat ualdè modicum, et satis tenuè ad percipiendam doctrinam fidei, sed huiusmodi lumen fuit auctũ, et irradiatũ lumine supernaturali, hoc est dono fidei, quod fuit ei desuper infusum: sic quoq; Iudęi prędigurare sanctissimus hic uates abundantiam doctrinę euangelicę, et donorum Cœlestium, ipsi quoquè participes reddi, sed ob id non existimes ante lumen fidei, nullam de Deo gentes habuisse cognitionem, quia per se notum est deum esse, sed non eam habebant cognitionem quæ satis esset ad salutem. Propterea diximus ex uerbis prophetę quòd aquę, q̃ erant in deserto sunt scissę, et uniuersũ desertum abluerunt, qua ablutione designatur infusio donorum Spiritus sancti, et gratia super omnes diffusa, modo uocationi diuinę non restiterint. Deinde sequitur consequenter his quæ dicta sunt.

In cubilibus in quibus prius dracones habitabant orietur uiror calami, & iunci. Ter. 4.

Sensus est, loca illa, quę prius erant latibula, et pascua ferarum, ita purgabuntur, quod ibi orietur uiror calami, et iunci, hoc est, regiones illę, in quibus olim degebant homines feri, et immanes nullam honesti, et æqui rationem habentes, ad eam formam reducentur, ut in eis, oriatur uiror iunci, et calami, hoc est, uigebit doctrina spiritus sancti, et bonorum operum exercitatio, et quę erant pascua, et nutrimẽta bestiarum, hoc est, eorum, qui solum delitijs, et uoluptatibus nauabant omnem operam, erunt pascua sanctorum, et iustorum hominum. Diuus

Greg.

Gregor. 29. mor. cap. 18. Greg. p calamum, tropologice intelligit prędicatores, per iuncum, quod genus herbæ iuxtá humorem aquę semper nascitur, intelligit pusillos, & teneros sacri eloquij auditores. In cubilibus ergo draconum, hoc est in mente eorum populorum, quos antiqui hostis malitia possidebat doctorum scientiá, & auditorum obedientia coacervatur. Et rectè quidem dicit, quod ista, quæ generaliter de gentilitate sunt dicta, si solerter inspiciamus, intra sinum sanctæ Ecclesiæ in singulis agi videm⁹. D. Hier. inquit quod calamo nos vtemur ad Dei beneficia, & opera eius mirabilia conscribenda, ut memores simus mirabilium eius quæ fecit. Iuncí verò erunt nobis necessarij, vt in eis defessa membra quiescant. Rogandus est intimis cordis, & animi suspirijs, & vocibus clementissimus Deus, ut ex animis nostris procul abijciat, ac dipellat eiusmodi dracones, hoc est prauas cupiditates, & inexaustos appetitus rerum terrenarum, qui numquam dicũt sufficit, & eorum loco producat in nobis herbas virentes, ideſt sancta desideria, salutaris doctrinæ scientiam, & bonarum operationum exercitium, ne dicatur de nobis illud psal. Iniquitatẽ meditatus est incubili suo, quod erat cu
2[35. bile draconum, astitit omni uiæ non bonæ, malitiam autem non odiuit.

Quemadmodum ergo misericors, & misserator dominus operatus est in gentibus, & in reliquijs Israel purgando mentes eorum, quæ prius existentes cubilia draconum, & ferarum immaniũ, hoc est ipsorum Demoniorum, effecit templa Spiritus sancti, ita nobiscum efficere dignetur qui fortè non multo sumus illis meliores. Tunc ergo *erit ibi semita, & uia, & uia sancta vocabitur, non transibit per eam pollutus, & hæc erit vobis directa uia, ita ut stulti non errent per eam*; Vide ergo, & diligenter expende, quale sit futurum istud desertũ, & hæc terra, quæ prius erat arida, & sitiens. i. ob aquæ penuriam magna siti laborans dum fuerit conuersa in fontes aquarum: erit (inquam) ibi semita, & uia, non erunt loca fragrosa, spinis, & vepribus oppleta, neq; saxis, & lapidibus obtecta, quòd prætereuntib⁹ difficilis, & angusta reddatur. Sed potius via lata, & plana luto, & lapidibus ac cæteris offendiculis expurgata, ita vt facile transiri possit per eam, nec vllo pacto aberrare, & aliorsum flecti, ac declinare. D. Tho. artificiosè satis di- *D. Tho. sup. hunc locum* stinguit occasione sumpta ab hac oratione, varia quæ Deus pollicetur suis credentibus bonorum genera: primo quidem aquarum abundantiam, vndè sequitur fertilitas, & copia frugum. Secundo loco pollicetur loca, quæ prius erant cubilia, & receptacula ferarũ futura culta, domestica, & habitacula hominum. Tertio promittit restaurationem, & accomodationem viarum vt facile transeuntes quò tendunt pertingere queant: erit quinetiam rectitudo viarum, ita vt stulti, & simplices per eam transeuntes errare non possint. Postremo promittit securitatem uiæ, quia scilicet non erit ibi neq; leo, neq; mala bestia, quæ impediat iter, aut metum incutiat prætereuntibus. Quibus promissionibus iuxtà sensum spiritualem respondent promissiones, & beneficia nostro intellectui difficile admodum perceptibilia, sed maximè necessaria: qd. nobis præmonstret aquarum copia satis abunde dictum est. Sic & de cubilibus draconum, & receptaculis ferarũ. Superest nunc expendere, & scrutari quid per semitam, & uiam & per eius rectitudinem, ac sanctitatem sit nobis præostentum. Prius quidem notandũ est prophetam hic loqui, & proponere duo genera itinerum, seu viarum: inquit enim, & erit ibi, ideſt in eo loco, vbi prius erat desertum, & terra sitiens semita, & uia, & uia sancta vocabitur, *Semita & uia.* vbi per semitam intelligit illud genus viæ quod est arctius, & difficilius commeatu, per quam dicuntur commeare & incedere qui arctiorem viuendi formulam complectuntur, cuiusmodi sunt cœlibes, & uiri, qui vltra præcepta etiam consilia perpetuò sibi obseruanda arripiunt: per uiam progrediuntur qui latiorem viuendi rationem suscipiunt, & obseruatione dumtaxat præceptorum sunt contenti.

Dubium ergo est quid Esaias per hãc

semitam, & uiam quam sanctam, & A directam hic appellat, & his titulis, ac nominibus circumscribit. Dicunt alii qui hanc uiam tot egregijs nominibus circumscriptam, aliam non esse quam Christum dominum: quippequi de se
Ioan. 14. ipso dixit. Ego sũ uia, veritas, & uita, nemo venit ad patrem nisi per me. Io 14. Alij, eiusmodi uiam legem euangelicam putauerunt esse, ut quæ nobis tutum & facilem ad cœlum prębuat aditum, de qua via nobis à Christo præ B monstrata, loquitur Paulus ad Heb.
Heb. 10. 10.d. Habentes itaq; fratres fiduciam in introitu sanctorum, in sanguine Christi, quem initiauit nobis viam nouam, & videntem per velamen, ideſt p carnem suam. Quidam alij etiam magni nominis uiri, crediderunt per hanc semitam, & uiam sanctam, & rectam subintellexisse prophetam Ecclesiam pñtem ex varijs nationibus collectam, à Deo sanctificatam, & anulo fidei, C suæ subarratam, quæ quidem vocatur via sancta, hoc est, selecta & segregata ab alijs, cætibus & congregationib⁹: vel dicitur sancta, hoc est sanctificata per verbum Dei, & per quam ducimur ad Sanctam Ciuitatem, & prius sacri baptismatis aqua purificamur, & mundamur. Hæc est uia recta, & sancta, extra quam nulla potest esse salus, & redemptio; sed huic opinioni obijcitur, per id quod subditur. quòd v3.

Non transibit per eam pollutus, & stulti per eam non errabunt. Cum tamen constet ex dictis Saluatoris eiusmodi viam, ideſt Sanctam Ecclesiam, similẽ esse sagenę missę ī mare ex omni genere piscium congreganti. Propterea alij dixerunt hanc uiam sanctam, & rectam denotare, & præfigurare Ecclesiã triumphantem, per quam non transibit pollutus, quia nihil inquinatum ingreditur in eam, neq; etiam quis potest errare existens, & quiescens in ea. At hęc opinio nullo pacto iudicio meo potest admitti, quoniam qui sunt in Ecclesia triumphante, non sunt amplius in via, nec transeunt per viam, sed sunt iam in termino illis ab origine mundi constituto. D. Hier. inquit pollutus non trãsibit per eam, ideſt per Christum. Di- D. Hier.

cunt alij quòd hęc uia de qua loquitur Esaias, sancta, & recta dicitur esse fides, & misterium Sanctissimę trinitatis, per quam uiam, hoc est per quam fidem, quicunq; incedunt securè admodum & rectè incedunt, neq; ullum est periculũ ꝙ in sirtes, & scopulos ĩcidãt & tãtillũ aberrẽt, erit ibi uia alta, plana, uia sancta, via recta, nullam habẽs obliquitatẽ. Mouetur aũt ad hãc ferendã sẽtentiam, quoniam ter repetit Esaias in hac particula hanc eandem dictionem, via, Cum enim dicit, erit ibi semita, & uia, deinde .d. Et uia sancta vocabitur. Tertio.d. & hęc erit uobis directa uia ita vt stulti non errent per eam, & quoniam non absq; ratione talis repetitio ꝓsumitur facta ab ipso propheta, quia nihil temere in sacris literis positum esse credendum est, & quemadmodum supra diximus ex. D. Chrysostomo, omnia in sacris literis posita, etiam ipsos apices, esse diligenter inuestiganda: Idcirco prænominati doctores existimant per hanc vocem ter repetitam intelligi Sãctissimam Trinitatem: & quoniam de ea loquitur in numero singulari, per hoc designatur vnitas essentię. Dicitur ergo eiusmodi fides sanctę Trinitatis esse uia plana, tuta, & directa per quam inedentes errare in reliquis fidei dogmatibus non facile poterimus, de qua fide D. Atha. loquens. Athan.
D d. Hęc est fides Catholica, quàm, nisi quisq; fideliter, firmiterq; crediderit, saluus esse non poterit. Sed quoniam per hanc viam, quam ex sententia veterum patrum constituimus, non excludũtur alię, quas prępossuimus, quin potius omnes coeunt, & recidunt in vnam, idcirco tutò poterimus dicere unam tantum esse uiam primam, & pręcipuam qua rectè possimus tendere ad sanctã Syon. ideſt ad Ecclesiam, locum et sedem Beatorum, alię demum sunt uię E nos deducentes ad illam primam. Pro inde. d. Dauid. Vias tuas domine demõstra mihi, & semitas tuas edoce me, forte respiciens ad eas uias, quas mox recensuimus, cuiusmodi est Ecclesia, prędicatio Euangelij, doctrina ueritatis, sancta, & laudabilis conuersatio, et denique firma fides, et certa cognitio artiPſ. 24

cul-

eulorum fidei, atquè Deus est auctor, A dux, et comes noster p huiusmodi uias qui dixit, sine me nihil potestis facere. Esaias respondet ipsi dd. cap. 2. d. eamus ad montem domini, et docebit nos vias suas: et ambulabimus in semitis suis. At dices quo pacto hęc uia sancta uocabitur, et directa ut per eam non transeat pollutus, et stulti non errent per eam, cum pleriq; circa misterium Trinitatis, et alios fidei articulos longissimè aberrarint, ac fœdissimè? B

Dub. 1.

Dub. 2.

Propterea dicebamus hanc uiam esse planam, facilem, et rectam, et ab omnibus offendiculis, et scandalis semotam, et abiunctam: cum tamen Saluator noster apud Matth. palàm dixerit. Arcta est uia quę ducit ad uitam, et pauci sunt qui inueniunt eã, cõtra verò: spatiosa, et lata é uia, q̃ ducit ad pditionẽ.

His obiectionibus facilè potest responderi aliud esse loqui de Ecclesia absolutè accepta, hoc est de coetu fide- C lium quorumcunq; tám bonorum, quá malorum, et aliud esse loqui de Ecclesia dumtaxat electorum, hoc est, de ijs qui sunt boni, et electi à Deo. Sic quoquè aliud est loqui de homine in desideriis carnis curam faciente, et post suas concupiscentias ambulante, et aliud est loqui de hõie q̃ dei spiritu gubernat, & ducit: dicimus ergo, q̃ via, et conuersatio iuxtá Euangelica præcepta, dura et difficilis, ac strictissima est D cuicũq; desideria carnis insequenti. At qui voluerit ea diuino spiritu adiutus reprimere, et quoad fieri potest abijcere, erit plana, facilis ac lata. iuxtá illud Saluatoris. Iugum meum suaue est et onus meum leue: Sic etiam potest responderi ad alia obiecta, quòd pollutus non transibit per eam, idest per Ecclesiam electorum, quoniam Beati immaculati in uia; neq; potest quis in huius Ecclesię albo uel indice conscribi, nisi E purgatus per baptismum, et per spiritum Dei ab omni macula mortali. Secus deinceps erit in cœlesti patria, quò nihil omnino inquinatum introibit. Dicit ergo propheta. Et erit ibi semita et uias et uia sancta uocabitur, non transibit per eam pollutus uti diximus: aut saltim non transibit per eam sacri baptismatis unda nondum ablutus; et hęc erit vobis directa uia, non obliqua, neq; tortuosa neq; etiam fallax, ita ut stulti non errent per eam, quę particula poterit sic ad literam intelligi, q. d. hęc uia erit usq; adeo directa, ita ut stulti, cæcutientes, & ebrij, seu mente capti non habeant vnde errent. Potest etiam sic dici. stulti non errabunt per eam, quia scilicet numquam licebit eis transire per eam: quemadmodum v. g. dicere solemus iste homo, ut quis timidus, & nequam nunq̃ morietur in bello, quia nunquam ibit ad bellum, vel ad locum certaminis. At D. Hier. multo melius hanc partem exponit, quod videlicet stulti atq; vecordes non errent per eam, de quibus loquitur sapiens in Prouerb. cap. 9. *Si quis est paruulus ueniat ad me, et insipientibus locuta est* ipsa scilicet sapientia. Venite comedite panem meum, et bibite vinum, quod miscui vobis, relinquite infantẽ, & uiuite, et ambulate per vias prudentiæ, et prœterea stulta mundi elegit Deus, quorum stultorum princeps loquitur in psal. d. Deus tu scis *insipientiam* meam. et stultum Dei sapientius est hominibus, hoc est, quod homines mundi stultum iudicant, probatur à Deo, et quod homines sapiẽtius vocãt, apud Deum stultum est. Vnde dicebat Apostolis. Nos prędicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scãdalum, Gentibus stultitiam, nobis verò vocatis uirtutem Dei, et sapientiam, qui ergo apud homines stulti reputantur, sapientes autem apud Deum, non errabunt per eam i. per hanc uiam quę sancta, et directa nobis à Deo proponitur. Et præter id, *Non erit ibi leo, & mala bestia non ascendet per eam, nec inuenietur ibi.* Nulli dubium per leonẽ nobis intelligendus est aduersarius noster Diabolus, qui tamquam leo rugiẽs circuit quærens quem deuoret. Malæ bestię sunt satellites eius, neq; ascẽdent per eam, nec inuenientur ibi: non enim ibi Demon requiem inueniet. Vnde coactus erit redire in domum unde exiuit. D Gregorius. 6. Mor. cap. 21. attestatur hoc idem; quandoquidem merito bestia nuncupatur Sathanas,

Solutio.

Prou. cap. 9.

psl. 68.

1. Cor. 1.

Matth. 11.

Tex. 5.

Greg. 6. mor. cap. 21.

quia ad rapiendas tempore mortis pec A catorum animas violentia crudelitatis effertur: Quos enim viuentes, blandiens decipit, morientes multos seuius rapit: quare non ab re dicit Propheta de Ecclesia electorum sermonem habens, mala bestia non transibit per eam Sequitur deinde propheta, & inquit. *Et ambulabunt, qui liberati fuerint* à morsibus, hoc est, & persecutione Demonum. ambulabunt, scilicet, de virtute in uirtutem, & absquè vllo B impedimento per hanc uiam directã, & expeditam, securi peruenient ad patriam. *& redempti à Domino conuertentur, & uenient in Syon cum laude*, & redempti (inquam) à Domino, & erepti de tiramnide ipsius Sathanę, quem iam Christus sua uirtute proiecit, ut canit Ecclesia. Calcauit hostem fortiter superbum, ac satellitem; liberati pariter, ac erepti à timore mortis ab ipso Domino, qui morti mortem attulit: iux C tá illud oseę. O mors, ero mors tua; liberati sumus, & erepti à mundi falla cijs, & blandimentis. iuxtá illud Saluatoris. Confidite ego vici mundum. Eripimur tandem, & liberamur à concupiscentijs carnis, quia sicut ait Apostolus. Qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum uitijs, & concupiscentijs. Sic itaquè redempti à Domino conuertentur, in se ipsos redibunt, & vanitatibus reiectis, & profligatis ui- D tijs conuertentur ad Deum, & venient in Syon, hoc est, pertingent ad cœlestem ciuitatem, hoc est Ecclesiam triũphantem. *Et ibi erit latitia sempiterna super caput eorum. Gaudium inextima-* *bile, & lætitiam cordis, & animi obtinebunt. & fugiet dolor, & gemitus*: procul enim ibi euanescet omnis tristitia, & quæcunquè dolorem inijciunt, quæ quidem in spe obtinebunt, dum sunt in Ecclesia præsenti, perfectè autem, & absquè ullo metu obtenturi in futura patria, de qua loquebatur Paul. ad Hęb 12. Accessistis ad montem Syon, *Hebr. 12.* & ad Ciuitatem Dei viuentis cœlestem Ierusalem. D. Augustinus super his uerbis. Aufugiet ibi dolor, & tristitia, & gemitus hunc in modum perbelle di- *Ser. 85. de* greditur. Nihil inquit ea uita beatius *diuersis.* vbi non est paupertatis metus, non egritudinis imbecillitas, nemo lędit, irascitur nemo, nemo inuidet; cupiditas nulla exardescit, nullum cibi desiderium, nulla honoris pulsatio, aut potestatis ambitio, nullus ibi Diaboli metus, insidię Demonum nullæ, terror gehennę procul, mors ibi nequè corporis, nequè animæ, sed immortalitatis munere, uita iucunda. Ibi ergo lętitia sempiterna super caput eorum, &c. quę sequuntur. Vide ibi. Dicitur lętitia sempiterna super caput eorũ, quia .s. eiusmodi lętitia occupabit totum hominem, & non partem corporis tantum.

Et in hoc terminatur expositio cap. 35. Esaię prophetæ.

CAP.

CAPVT TRIGESIMVM SEXTVM.

ET factum est in quartodecimo anno Regis Ezechiæ, ascendit Sennacherib Rex Assyriorum super omnes Ciuitates Iuda munitas, & cepit eas. Et misit Rex Assyriorum Rabsacen de lachis in Ierusalem ad Regem Ezechiam in manu graui, & stetit in aquæductu piscinæ superioris in via agri fullonis. Et egressus est ad eum Eliachim filius Helchiæ, qui erat super domũ, et Sobna Scriba, & Ioahe filius Asaph à commentarijs. Et dixit ad eos Rabsaces: Dicite Ezechiæ. Hæc dicit Rex magnus, Rex Assyriorum: Quæ est ista fiducia, qua confidis? aut quo consilio, vel fortitudine rebellare disponis? super quem habes fiduciam, quia receßisti á me? Ecce confidis super baculum arundineum confractum istum super Aegyptum cui si innixus fuerit homo intrabit in manum eius, & perforabit eam. Sic Pharao Rex Aegypti omnibus, qui confidunt in eo. Quod si responderis mihi In Domino Deo nostro confidimus: nonné ipse est cuius abstulit Ezechias excelsa, & altaria, & dixit Iudæ, & Ierusalem coram altari isto adorabitis? & nunc trade te Domino meo Regi Assyriorum, & dabo tibi duo millia equorum, nec poteris ex te præbere ascensores eorum. Et quomodo substinebis faciem Iudicis vnius loci ex seruis Domini mei minoribus? Quod si confidis in Aegypto in quadrigis, & in equitibus, & nunc numquid sine Domino ascendi ad terram istam, ut disperderem eam? Dominus dixit ad me. Ascende super terram istam, & disperde eam. Et dixit Eliachim, & Sobna & Ioahe ad Rabsacen, loquere ad seruos tuos Syra lingua intelligimus enim, ne loquaris ad nos Iudaicè in auribus populi, qui est super murum. Et dixit ad eos Rabsaces. Numquid ad Dominum tuum, & ad te misit me Dominus meus, ut loquerer omnia verba ista, & non potius ad viros, qui sedent in muro, vt comedant stercora sua, & bibant vrinam pedum suorum vobiscum? Et stetit Rabsaces, & clamauit voce magna Iudaicè, & dixit. Audite verba Regis magni Regis Assyriorum. Hæc dicit Rex: non seducat vos Ezechias, quia non poterit eruere vos.

1. 2. 3. 4.

Et non vobis tribuat fiduciam Ezechias super Domino, dicens: Eruens liberabit nos Dominus, non dabitur Ciuitas ista in manu Regis Assyriorum. Nolite audire Ezechiam. hæc enim dicit Rex Assyriorum: facite mecum benedictionem, & egredimini ad me, & comedite vnusquisq; vineam suam, & vnusquisq; ficū suā, & bibite vnusquisq; quā cisternæ suæ, donec veniā, & tollā uos ad terrā, quæ est, vt terra uestra terrā frumēti, & uini, terrā panum, & vinearum. Nec conturbet vos Ezechias, dicens. Dominus liberabit nos. Numquid liberauerunt dij gentium vnusquisq; terram suam de manu Regis Assyriorum? Vbi est Deus Emath, & Arphad? Vbi est Deus Sepharuaim? numquid liberauerunt Samariam de manu mea? Quis est ex omnibus dijs terrarum istarum, qui eruerit terram suam de manu mea, vt eruat Dominus Ierusalem de manu mea? Et siluerunt, & non responderunt ei verbum. Mandauerat enim Rex, dicens. Ne respondeatis ei. 5. *Et ingressus est Eliachim, filius Helchiæ, qui erat super domum, & Sobna scriba, & Ioahe filius Asaph à commentarijs ad Ezechiam scissis vestibus, & nunciauerunt ei verba Rabsacis.*

EXPLANATIO IN TRIGESIMVMSEXTVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. *ET factum est in quartodecimo anno Regis Ezechiæ ascendit Senacherib rex Assyriorum super omnes ciuitates Iuda munitas, & cepit eas, & misit rex Assyriorum Rabsacem de lachis in Ierusalem ad Regem Ezechiam in manu graui, & stetit in aquæductu piscinæ superioris in via agri fullonis &c.*

CAPITVLVM istud A loco istud factum, et hanc rem gestā sub hoc Rege Assyriorum, et uaticinatur; id quod post aliquod tempus erat futurum, ut Iudæi fidem adhiberent vaticinijs de Christo venturo prædictis: quoniam ratio ipsa postulabat, ut si q ante Christum prædicta euenire perspicerent, ea etiam dubio procul quæ de

4. Reg. 18.

de Christo pronunciata erant, ventura esse nequaquam dubitarent. Alia ratio, quæ fortasse potuit mouere Esaiã ad conscribendum hoc miraculum ea fuit vt palàm demonstraret, quæ ab eo dicta erant de obsidione Ciuitatis Ierosolymæ, & eius liberatione in cap. 33. non fuisse somnia, & commenta, sed vera, & diuina vaticinia, quemadmodũ postea rei exitus comprobauit. Exitus inquam acta probat: fuit etiam hoc in causa, vt ostẽderet deum non deesse ijs, qui tota mente illi confidunt. Huius autem obsidionis id fuit in causa (quemadmodũ explicatur 4. Reg. cap. adducto) quia Rex Iuda rebellauit contra regem Assyriorum, & non seruiuit ei: & ob id posset aliquis opinari non iniuria, sed meritò Regem Assyriorũ coepisse arma aduersus Ezechiã, cum recusserit a fœdere, & conuentionibus initis inter Achaz patrem suum, & Regem Assyriorum: Veruntamen si quis diligentius consideret conditiones belli, & rei exitum, iudicabit omnino bellum istud fuisse iniustum: nam què licet Achaz pater Ezechię in maxima necessitate constitutus, inierit foedus cum rege Assyriorum, miseritquè ad eum argentum, & aurum, non tamen singulo quoq; anno cogebatur ex pacto persoluere hoc tributum. Quare non est dicendum à conditionibus pacis Ezechiam recessisse, quòd si belli exitum intuearis, constat (Dei prouidentia satis ostensum) bellum illud Assyriorũ aduersus Ezechiã fuisse illicitum. Quoties autem & quando fuerit expugnata Hierusalem pariter & Samaria ab Assyrijs me refero ad ea quæ dicit. D. Hier. lib. 11 super Esaiam.

4 Reg.

D. Hier. lib. 11.

Præterea notãdum q̃ ad tractanda & conficienda magni ponderis negocia adhibendi sunt viri graues, & experti, quiquè summa rerum prudentia, ac dexteritate polleant: quemadmodũ hoc in loco, & in hac expeditione vtrunque regem fecisse legimus. Assyrius enim misit Rabsacem Ducem, & præfectum militiæ suæ, uirum strenuum, & in re militari satis expertũ in Ierusalẽ ad regem Ezechiã in manu graui .i. magna cũ authoritate, & põpa: Ezechias verò misit tres alios viros suę domus præfectos gradu, atq; dignitate p̃insignes, vt Eliachim, qui erat supra domũ regis, & Sobnã, qui erat scriba, & Ioahe filius Asaph à Cõmẽtarijs, qui .s. scribebat acta, vel historias sui temporis, aut quæcũq; pertinebant ad Regnum; vel ut alij dicunt, qui referebat regi, vel suggerebat quæcunq; regem scire oportebat. Aexistimo hunc fuisse Consiliarium regis, aut à secretis deputatum: Sobna autem, qui hic recensetur missus ab Ezechia rege nõ est ille Sobna de quo scriptum est supra. 22. capite qui fuit prępositus tẽpli, & ob eius scelera, fuit amotus à loco, quoniam qui nunc recẽsetur, dicitur scriba; neq; is est quem dicunt aliqui perterritum minis ipsius Rabsacis prodidisse Ciuitatẽ Ierusalẽ. Hunc autem Rabsacen, nonnulli existimant fuisse filium ipsius Esaiæ, & tanquam profugum, & patris, ac patriæ proditorem commigrasse ad Assyrios, & ad eius expugnationem ira, & indignatione commotum concesisse. sicut etiam apud nostrates, hoc est fidei Christianæ professores aliquando contingit nonnullos aliqua occasione data, vel accepta ad turchas deficere, vel ad Hereticos, & aduersum nos arma suscipere. Alij putant ipsum fuisse de tribu Israel iam olim captiuatum ab Assyrijs, sed re uera nullum habet fundamentum stabile, & firmum eiusmodi opinio, & fortasis non esset à vero valde aberrãs ipsum fuisse natione Iudęum. At Esaię filiũ nequaquã crediderim. Dicit tex.

Et dixit ad eos Rabsaces dicite Ezechiæ. Hæc dicit rex magnus, rex Assyriorum, quæ est ista fiducia in qua confidis? aut quo consilio vel fortitudine rebellare disponis? Super quem habes fiduciam? quia recessisti a me? Notanda est in his verbis astutia, fastus, & superbia istius impij Rabsacis, qui ut ciues Hierosolymitanos in suam traheret sententiam atq; ad deditionem induceret. multis vsus est cauillis, & rationibus: Primo quidem velut illudens, & deridens morem prophetarum qui cum aliquid prædicunt, ac præcipiunt, quo suis dictis præbeatur fides, et authoritas hęc primũ verba afferre solent, v3. Hæc dicit Domi-

Tex. 2.

Mos Prophetarum.

nus Deus. factum est verbum domini ad me. Hæc locutus est Deus, sic & iste imitatus eorum consuetudinem, sic est exorsus. Hæc d. Rex magnus, rex Assyriorum tanquam vellet impudens homo regem Assyriorum conferre cũ Deo verè maximo, & regum omnium & totius orbis dominatore. Cum verò subdit, *quæ est ista fiducia qua confidis?* q.d. nulla sese tibi ò Rex Ezechias offert occasio, nulla est causa qua recedas à me, cum nullæ tibi sint uires, quibus regi potentissimo valeas umquam obsistere, quæ verba dixit ipse Rabsaces, vt eluderet ea quæ dixerat Ezechias bellatoribus suis in platea portę Ciuitatis, vbi conuocauit vniuersos & locutus est ad cor eorum d. Viriliter agite, & confortamini, noli te timere, nec paueatis regem Assyriorum, & vniuersam multitudinem quę est cum eo: Multo enim plures nobiscum sunt q̃ cum illo. Cum illo enim est brachium carneum, nobiscum verò est dominus Deus noster qui auxiliator est noster, pugnatq. pro nobis. Confortatusquè est populus huiusce modi verbis Ezechię regis Iuda. Deinde cum d. ipse Rabsaces. *Super quem habes fiduciam quia recessisti à me? Ecce tu forsitan confidis super baculum arundineum confractum*, hoc est *super Regem Aegypti?* Volebat in his verbis auferre, vel extrahere ab eo, aut potius subtrahere nunquid à Rege Aegypti, vel à quocũq; alio peteret, aut expectaret aliquod auxilium. Quã doquidem falsum & à veritate alienũ prorsus erat Ezechiam regem à Pharaone auxilium petijsse. Sed quod ille dixerat, fuspitio eius erat vel temeritas, aut etiam tentandi occasio: Dicebat ergo, & suadebat ne Aegyptiorũ viribus niteretur, quod perinde erat, ac si quis arundineo baculo confracto, aut scipioni contuso niteretur, quando non solum ipsum haudquaquam sustinere sit potés, sed manum potius ipsius perforare, & vulnerare facile poterit: & re vera stultus hic homo & diuinorũ secretorum omnino ignarus non est locutus verba, neq; sententiam futilem & vanam; quandoquidem nullæ uires humanæ quantęcunq; sint (secluso Dei A oĩpotentis auxilio) poterũt nobis in quibusuis actionib⁹, nedũ in magnis angustijs & calamitatib⁹ aliquas terre suppetias. Cæterũ quia nouerat ipse Rabsaces Ezechiam regẽ (vt iam diximus) suam constituisse fiduciam in domino Deo suo, eludit, et euertit, aut euertere nititur, & penitus amouere suã hanc fiduciam. d. *Nonne ipse est cuius abstulit Ezechias excelsa & altaria? & dixit Iudæ, & Ierusalem coram altare isto adorabitis?* Sensus est qua ratione, quo sub prętextu dixit callidus iste serpens. potestis uos in domino Deo vestro spem vllam constituere, quem tantopere ad iracundiam prouocastis? & infensum maxime, & subiratum vobis reddidistis; Nonne deus vester ille ipse est, cuius excelsa, & altaria, loca sacra demoliti estis? & ad unus solius loci angustiam eius numen reduxistis? facto edicto Iudę & Ierusalem, coram altare isto adorabitis, & non alibi? Quod quidem verum fuit, et rite factum, et ab ipso Deo iam olim pręceptum, ne in lucis, et montibus, et quibusuis alijs locis prętерquam in templo, eius ipsius Dei iussu constructo, et eius numini dicato liceret cuiquam sacra facere. Vnde manifeste colligitur falsum protulisse hunc Rabsacem Deum scilicet subiratum, et ad iracundiam prouocatũ, quòd Rex Ezechias rustus, ac pius et verus Dei zelator abstulerit excelsa, et euerterit altaria, quæ superstitiosi homines contra legem, et Dei mandata perperam erexerant. At qui verũ quoquè est, et ne utiquam improbandum, quod ex verbis illius hominis impuri colligitur, quod scilicet si Deus aduersus Ezechiam, et populum Iudæorũ esset aliqua indignatione cõmotus, frustra, et sine causa eius numen implorarent suoq; auxilio niterentur; id quod sępenumero nos miseri magno nostro malo experimur, quàm grauia damna, et detrimenta ab irato Deo ob scelera nostra patimur, ac subimus: Neq; mireris ab homine peccatore, et Deo odibili quandoq; veritas proferatur, cum scriptum sit. Veritas à quocunq; dicatur à Spiritu sancto est. Verum est. & sæpe repetendum impossibile fore

Deum

Deum habere propitium, si velimus in peccatis,& criminibus persistere & Dei maiestatem contemnere. iuxta illud Ioan: 9. scimus quia peccatores Deus
Ioan.9. non exaudit, sed si quis cultor est Dei, & veritatem facit, hunc Deus exaudit. Nec solum ex sacris literis hoc salubre documentum, seu doctrinam excipimus, verum ex auctoribus quibusdam prophanis, qui christianam veritatem magna ex parte emulati esse videntur,
Seneca. hoc idem elicitur. Dicit enim Seneca. Deũ in prosperis rebus fore obsequio conciliandum non criminibus irritandum; & in aduersis cum fiducia, & alacritate ad eundem confugiendum,quo nobis præsto esse velit. Dum his rationibus, seu potius fallacijs sibi ipsi persuasus esset callidus Rabsaces, tantusper animos eorum qui missi erant ab Ezechia rege permouisse, tanquam re omnino confecta subdit.d *Et nunc trade te domino meo regi Assyriorum, & dabo tibi duo millia equorũ nec poteris ex*
4.Reg.3. *te præbere ascensores eorum. & quomodo sustinebis faciem iudicis vnius loci ex seruis domini mei minoribus?* Quasi diceret qd ergo facitis? quid cunctamini? cum has vobis rationes,& causas tam graues, & potentes adduxerim, ne amplius moremini, neq; ancipites, & perplexi quid vos facere oporteat cogitetis, sed omni cura postposita, omnimodè cunctatione abiecta, trade te ò Rex Ezechias domino meo regi Assyriorum, cum præsertim nõ sit vobis is numerus bellatorum,quo possitis vllo pacto resistere tam numeroso exercitui regis Assyriorum,id quod facile re ipsa cõprobabitur, quia si dabo vobis duo millia equorum,non poteritis ex vobis præbere ascensores eorum.q d.non tot equites,aut uiros strenuos inter vos ipsos reperire poteritis,aut eligere,qui possint ascendere hunc numerum equorum,& sic equites armati & phalerati aggredi exercitum nostrum: Proindè non est quo amplius differatis, sed quantocius tradite uos domino meo regi Assyriorũ, vel tradite vos domino meo, scilicet adiungite vos illi, & miscemini nobiscum. Quidam expositores existimant hæc duo millia equorum obla-

ta regi Ezechiæ, eam ob causam dum taxat fuisse eidem oblata,quo ipse Rex daret obsides,& pignora regi Assyriorum cui ipse vicissim ea duo millia equorum tradidissent,ad ineundum foedus, & amicitiam inter utrunque: sed prior expositio mihi videtur longe melior: Cum præsertim ex verbis immediate sequentibus illa confirmetur,quibus enititur Rabsaces ipsius regis Ezechiæ impotentiam, & imbecillitatem patefacere dum inquit. Et quomodo sustinebis faciem iudicis vnius loci ex minoribus seruis domini mei? q. d. si non habes in vniuerso tuo exercitu & uiris bellatoribus tot homines,qui nouerint ascendere duo millia equorum, & consequenter sustinere faciem, idest præsentiam, & potentiam iudicis vnius loci. v. g. comitis vnius oppidi, aut alicuius paruulę regionis Ducis, aut principis,qui sunt ex minoribus seruis tanti regis, quo pacto, quibus armis, qua virtute poteris sustinere exercitũ tam magni regis? & quomodo nouerat iste ipsum Rẽgem Ezechiam non habere tot homines,qui possint ascendere, & urgere,ac agitare duo millia equorũ? fortasis (ut inquit D. Hier.) nouerat hoc ex lege quam per Moysem præcepit *D. Hier.* ipse Deus ipsi Israeli. Deut.17. d. Non *Deut.17.* multiplicabis tibi equos, nec reduces populum in Aegyptum equitatus numero subleuatus,præsertim cum dominus præceperit vobis ut nequaquã amplius per eandem uiam reuertamini. Dicitur autem quis sustinere faciem alicuius,cum.s.illum expectat, non timet aut retrocedit, seu fugam parat; sed sustinet viriliter impetum illius, siue Rex,aut princeps, & quiuis alius hostis,& quoad fieri potest obsistit, & illi negocium facit: & quoniam suspicabatur ipse Rabsaces, Iudæos ei responsuros, quamuis multos equites ad bellũ instructos nequaquam habeamus, speramus tamen quàm citissime currus, & equites Aegyptios ad nos venturos, hanc eorum fiduciam remouet. d. Qđ si confidis in Aegypto in quadrigis, & in equitibus. & nunc dicit ipse. *Nunquid sine domino ascendi ad terram istã, vt disperderem eam? Dominus dixit ad*

me.

me. Ascende super terram istam, & disperde eam. Vide quam vaser, & callidus fuerit iste homo edoctus, & instructus à Demone, quòd quamuis (vt dictum est supra) hæc fuerit eius imaginatio, aut suspitio, Ezechiam innixum fuisse presidio Regis Aegyptiorum, hoc tamen aliud diuerticulum sumit mendacissimum, ut perterreret miseros Iudæos, atq; omnino nulla temporis dilatione se traderent regi Assyriorum. d. se missum esse à Deo ad expugnandam Ciuitatem Ierusalem, & disperdendum eam.

Tex. 3. *Et dixit Eliachim, & Sobna & Ioahe Nuncij Regis, & præfecti ad Rabsacem. loquere ad seruos tuos Syra lingua, intelligimus n. ne loquaris ad nos Iudaice in auribus populi, qui est super murum, ne forte audiat verba quæ dicis.*

Id autem dicunt, quia timebant ne populus qui erat super murum Ciuitatis audiens sermones Rabsacis partim cõminatoria, partim hortatoria, & multis pollicitationibus redundantia mouere tur ad deditionem, & defectionem, dũ præsertim id fieri nutu, & voluntate Dei, ab eo dicebatur, quandoquidem.

Virgilius Cyrillus. Sciuditur incertum studia in contraria vulgus & velut ait Cyrillus, vehementer tepidum est, ut plurimum, vulgus & procliue admodum ad contemptum maxime ingruente bello, & cede expectata, aut vrbis incendio. Quare latis prudenter rogabant ipsum Rabsacem, ne loqueretur eis lingua satis nota, & populis intelligibili, & preterea rationabile est, ut. d. Lyranus, quod ofs tractat⁹ foederis aut pacis sit secretus quo usq; fuerit perfectus & conclusus. At ipse Rabsaces optime intellexit, nec ignorauit causam, cur prohiberetur loqui iudaicè; propterea inquit. *Numquid ad Dominum tuum, & ad te.* v. g. princeps, aut orator *misit me dominus ut loquerer omnia verba ista, & non potius ad viros qui sedent in muro, ut comedant ster cora sua, & bibant vrinam pedum suorum vobiscum.* Sensus horum verborũ est, quę & ipsa plena erant insigni audacia, & temeritate, se .s. potius missum esse ad populũ, qui maxima præmebantur egestate, & multo magis præmendi, & affligendi erant, si diutius sub imperio Regis Ezechię persistere decreuissent; quandoquidem miseri, & infoelices Iudæi (dicebat ille) nisi ab illo infœlici dominatu subtraxerint se, comedent ster cora sua, & bibent vrinam pedum suorum, ideſt vrinam quæ cadit sub pedes eorum, & hoc est quod vult innuere cũ dicit. Sum missus potius ad viros, qui sedent in muro, ut comedant stercora sua, scilicet ut sciant se comesturos ster cora sua si in hac obstinatione perstiterint; aut missus sum ad uiros qui sedẽt in muro, ut sciant tanta se laboraturos inopia famis, et sitis, ut comedãt ster cora sua, & bibant vrinam pedum suorum si non receſſerint à fide, & obedientia regis Ezechiæ. Vide quęso quã contumelioſus fuerit homo iste, & quos ex impuro corde sermones eructet, dictitans & palam asserens propterea ipsũ loqui velle iudaicè, ut qui sedent in propugnaculis ad custodiendam Ciuitatẽ eò necessitatis cogerentur adduci, ut propter inopiam panis, et aquæ faciãt sibi cibum et potum ex his quæ sunt omnino canibus inuisa, et mirum immodum molesta. Rabsaces autem ita loquębatur ut seditionem quãdam popularem concitaret qua multitudo & metu perturbata, et spe salutis allecta repente conuerteretur. Sed in hac locutione, duo nobis ocurrunt annotanda, ne quid aliqua ex parte scitu dignũ omittatur: ex eo namq; quòd iste Rabsaces dux Assyriorum exercitus iudaice loquebatur, colligunt nonnulli ipsũ fuisse Iudęum, et quòd deterius est, seu potius admirabilius existimant Esaiæ filium fuisse, quod quidem ego non admitto, vt paulòantè dixit nullum uideo incommodum, nequè insuetum quemquam pluribus in locis versatum, pluraq; ac diuersa negotia versantem plurium nationum linguis commode posse loqui, et easdem intelligere cuius rei occasione eliciunt nonnulli, nihil fore admirationis, si plerunq; videmus aliquos à catholica religione maximè alienos, loqui verba catholica, et catholicæ veritati consona, quemadmodum nostra hac tempestate, et prioribus ęt sæculis, legimus multos Hęreticos in

suis dogmatibus Christianorum auribus inserendis, sententias sanctorum patrum tamquam proprias adduxisse: propterea monebat ipse saluator Discipulos suos dicens. Attendite à falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces; & alibi. Cauete à fermento Phariseorum quod est hipocrisis: & quemadmodum mala, & impertinens consecutio erat, si dixeris. Rabsaces loquitur lingua Iudaica, ergo est Iudæus, tu loqueris lingua Hispanica, ergo es hispanus, sic non valet consecutio. Iste loquitur verba euangelij, vtitur auctoritatibus sacræ scripturæ, vtitur testimonio sanctorum patrum ergo, est catholicus, & verè Christianus, negatur cõsequẽtia: sed is ẽst verè Christianꝰ dicit Chꝝs. Matth. 7. qui audit verba mea, & facit ea. Aliud hic notandũ numquã in conspectu hostium quicquam timoris, aut formidinis ostendendum esse, sed forti, & constanti animo oportet hominem esse, nihiluè omnino pertimescere, sed neq; ab eo aliquid expetere, quo ipse potentiorem se, & animosiorẽ fore sibi ipsi persuadeat, vnde Christus. Nolite timere eos qui occidũt corpus, animam autem non possunt occidere, sed potius eum timete & c.

Matth. 7.

Matth. 10.

Præter eas quas hucusq; adduxit rationes ipse Rabsaces, quo spem omnẽ Iudæis tollat & fiduciam omnem resecet, aliam rationem, quamuis mendacissimam, non modo ad persuadendum, quin potius ad compellendum quo se se Assyrijs dedant Iudæorum animos in medium adducit, satis impro bè, & impudenter, affirmans se non sine Domino, imo ipsius iussu, & mandato, cum tam graui manu ascendisse ad Ciuitatem Ierusalem expugnandã, & disperdendam sic dicẽs. *Et nunc numquid sine domino ascendi ad terram istã, vt disperderem eam: dominus* (inquam) *dixit ad me. Ascende super terram istã, & disperde eam.* Et nunc quasi. præterco, & omitto & tanquam silentio pterire volebam me. s. ex voluntate Domini vestri, & eius præcepto ascendisse ad terram istam; putatis ne quòd Rex meus, quamuis magnus, & præpotens fuerit, hoc negocium aggressus, tot sumptibus, ac vitæ discriminibus, nisi Deus vester hoc illi mandasset? Certe hoc eius argumẽtum est multo, quàm cætera validius, & efficacius ad commouendos, ac perterrendos animos Iudæorum. Vnde quidam dicunt, Sobnam scribam ex nuncijs regis, & è Ciuibus primarijs Ierusalem ea ratione perterritum magnam partem ciuitatis proditione in Assyriorum manus tradidisse; sed vt supra diximus hoc nõ oĩno probatur Cum itaq; prohibitus esset Rabsaces, aut potius rogatus, ne talia uerba Hebraica lingua, sed Syriacè vellet effutire, ipse improbus, & effrenis magna voce clamauit Iudaicè & dixit.

Audite verba Regis magni Assyriorũ. Hæc dixit Rex. Non seducat vos Ezechias, quia non poterit eruere vos, & non vobis tribuat fiduciam Ezechias super Dominum dicens. Eruens liberabit nos dominus, non dabitur ciuitas ista in manu Regis Assyriorum nolite audire Ezechiam &c.

Tex.

Frequenter in hoc capitulo detegitur improbitas, & mala educatio ipsius Rabsacis: loquitur quidem de Ezechia rege satis impudẽter, simplici dũtaxat appellatione, nõ addito Regis titulo, nec alia re quapiã uiris ea dignitate ꝓditis decẽtissima; sed regẽ Assyriorũ non hoc ipso cõtẽtus nõne simpliciter vocat, sed magnum ẽt appellat: Et re uera nõ leuis est iniuria, dũ quis aliqua dignitate insignitus, vel virtute ꝓditus nõ eo titulo ac nomine quid eius personę conueniat, vocitetur: is quidem abusus ęgrè admodũ fertur, quoniam sic videtur paruipendi. Quare & cet. Deinde cum inquit. Non decipiat vos Ezechias super domino. d. Eruens liberabit nos dominus, quandoquidem bellum non prębibus, aut verbis, sed armis conficitur, & ꝓpea nisi aliud consiliũ vobis dederit Ezechias actũ est de vobis. Ideirco subdit. *Hæc dicit Rex Assyriorum. Facite mecum benedictionem, & egredimini ad me ut comedatis vnusquisque vineam suam &c.* vsq; ad illam partem. Nec conturbet vos Ezechias, dicens, dominus liberabit nos. *Facite inquit mecum benedictionem.* sensus horũ verborum est. Benedicite mihi, com-

men

in opus ponere statuisti.hæc mihi ab æterno fuerunt notissima: Noui quidem egressum tuum, introitum tuum, initium,et finem operum tuorum, et deniquè insaniam tuam contra me, dum.s. verè insanus, et mẽte captus audebas pugnare contra me,& cum fureres more bestiarum aduersum me, superbia tua ascendit, et penetrauit ad aures meas,quæ omnia aliquandiu substuli, at nunc non est amplius differendum, & tua hęc insania, et iugens furor sustinendus. *Ponam ergo circulum in naribus tuis, & frenum in labijs tuis, & reducam te in viam per quam venisti.* Ponam inquam circulum in naribus tuis, quemadmodum reprimuntur, et in officio continentur ipsę bestiæ furentes, et in domitę, quo pacto boues quamuis indomiti circulo naribus appositio trahũtur quò volumus,et circumferuntur,et frenum quoq; in labijs et penè in fauci bus equorum solet apponi, quo equi agitantur,et conducuntur quocunq; volumus,sic pariter, et muli,et huius generis animantia, quemadmodum etiã Dauid precabatur Deum.d.In camo,et freno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te. Camus enim genus quoddam freni est, habens circulum ferreum,quo premit nares,nec solum ora premit lupatis D. Greg. 33. mor.cap.10. trahendo hanc sententiã ad mores sic ait. Tantundem est naribus nostris frenum apponere, seu circulum, ac si dicamus Deum ne insidias, et quę mala agere decernimus explere valeamus sua virtute prohibere,ac impedire,v.g.Cum bonorum mortem ardentius anhelas,ab eorum uita vacuus redeas, et dum quid cogitando suspiras,illud opere complere non valeas: et subdit,quòd hic propheta circulum vocat. Ioan. in Apoc. cap. 14. falcem vocat.

psal.31.

D.Greg.33. mor.cap.10.

His dictis pro confusione, ignominia,ac digna poena ipsius Sennacherib, nunc conuertit sermonem ad Ezechiã, et populum suum, ne.s.desperet de salute, et conseruatione Ciuitatis, ne.s. ob agros desolatos, et terram vndiquè dissipatam timerent inopiam, & penuriam segetis, et fructuum prorsus deficere,et interire.d.ergo Deus ad Ezechiã,vel potiis ipse propheta Dei spiritu admonitus, atq; edoctus, *This ò Rex Ezechias hoc erit signum*,quòd.s cõprimendus est Rex Assyriorum,& cito reducendus in viam per quam venerat. *comede hoc anno,quæ sponte nascuntur,& & in anno secundo pomis vescere, in anno autem tertio seminate,& metite,& plantate vineas,& commedite fructum earum*, hoc quidem signum ad duo maxime opportuna,& necessaria dseruit:primũ quidẽ,vt certo sibi persuadeant, & absquè vlla hæsitatione credant quòd prædixit Esaias futurum, ut.s. Rex Sennacherib intra modicum tempus, sit rediturus in patriam, soluta obsidione, & exercitu penitus extincto. deindè ad maximam eius,& vniuersæ plebis consolationem suscipiendam, quòd scilicet fame,& siti non peribunt. Cum his verbis polliceatur Deum peculiarem curam de suo populo habiturum, qui propter obsidionem serere agros, & uineas colere nequaquam potuit, cui nõ defuit misericors Deus eam prębere ipsi terræ vbertatem, & fertilitatem, ꝙ sine vlla cultura haberent ex his, quæ sponte nascuntur è terra, quibus possent sufficienter sustentari,nec penuriã pati. Tertio autem anno seminate, & metite, & plantate vineas, & comedite fructum earum,libera enim,& secura erit vniuersa regio á quibuscunq; hostibus,ut nullum sit habitura impedimentum, quò minus terra queat producere quem olim consueuit fructum suum.

Tex. 7.

Et mittet id quod saluatum fueris de domo Iuda, & quod reliquum est radicem deorsum, & faciet fructum sursum, quia de Ierusalem exibunt reliquiæ, & saluatio de monte Syon. Zelus Domini exercituũ faciet istud.

Tex. 8.

Ad literam sensus est, quòd Iudæi, qui post obsidionem superstites fuerint radicem deorsum mittent, hoc est alios parturient Iudæos, veluti plantæ quæ quanto profundiores radices habuerint,tanto vberiores fructus producent,vt est videre in hortulo meo, vbi nullus est fructus quoniam plantæ nõ habent radicem satis profundam:& sic

arbores Illę sunt in fructuoſę, bis mortuę, ſic Iudęi, qui fuerunt adeò humiles, & abiecti ob multa, quę paſsi sunt incommoda, nihilominus multos ſurſum fructus producent. Sed re vera eiuſmodi verba aliò & longè congruẽtius ſunt referenda: vult enim prophetą, vt egregiè declarat Euſeb. 2. lib. demo. Euang. cap. 48. prędignificare id quod ſępenumero dictum eſt, quòd v3. ex multis Iudęis, qui ob incredulitatem perierę, pauci quidem remanſerunt, qui mittent radicem deorſum, hoc eſt, Euangelicam fidem, hic in terra prędicabunt, & multos ad Chriſtum conuertent, & eorum doctrina, miraculis, & ſanctis operibus quamplurimos ad Chriſtum conuertent, & participes erunt regni cœlorum, hoc eſt quod dicit. *Faciet fructum ſurſum*, quia de Ieruſalem exibunt reliquię, hoc eſt ſancti Apoſtoli, *& ſaluatio de monte Syon.* hoc eſt de ipſa Eccleſia, quę eſt fundata ſuper montem Syon, ideſt ſuper Chriſtum, & Apoſtolos, de quo fundamento, ſiue fundamentis loquebatur prophęta Dauid. cum dixit. Fundamenta eius, ideſt Eccleſię, in montibus ſanctis, diligit dominus portas Syon, de qua loquitur hoc loco Subdit. zelus domini exercituum faciet iſtud, hoc eſt nulla poterat eſſe alia virtus, & potentia, quę poſſet ſuſtinere, & continere populum Iſrael ne penitus rueret, & conciderent niſi dominus exercituum, neq; etiam poterat eſſe alia virtus, & poteſtas, quæ contereret Aſſyrium, & conculcaret Demonem, niſi dominus exercituũ dux, et caput hominũ, & Angelorũ. Deinde ſequitur. *Propterea hæc dicit Dominus de Rege Aſſyriorum, non intrabit Ciuitatem hanc, & non iacet ibi ſagittam, & non occupabit eam clypeus, & c.* vſq; ad illud. *Et protegam Ciuitatem iſtam, ut ſaluem eam propter me, & propter Dauid ſeruum meum & c.*

Pſal. 86.

Ixe. 9.

Quibus verbis palàm innuitur Deũ propter ſe. i. propter manifeſtandam gloriam ſuam, atq; ut iuſtificetur in ſermonibus ſuis, & vincat cum iudicatur, multas nobis gratias elargiri, & a multis malis nos eripere, nec non, & propter electos ſuos, tùm propter eos, qui vitam hanc mortalem degunt, tum ob eorum merita, qui olim ex hac vita receſſerunt, noſtris in neceſsitatibus opportuno tempore nobis occurrit. Conuenit enim memorię ſanctorum hoc beneficiũ pręſtare, ut obliuiſcantur malorum, quę poſteri quandoq; admittũt. Aſſerunt nonnulli hanc declarationẽ, ſeu limitationem adieciſſe prophetam, vel ne Rex Ezechias tam ſingulare beneficium nunquam ſatis admirandum ſuis tribueret viribus, aut etiam ad oſtendendum ipſum haud quaq; tantam gratiã fuiſſe promeritũ: quippequi trecenta talenta auri, & totidem argenti demolitis templi valuis miſit ad regẽ Sennacherib impium, & prophanum, vel etiam, ut oſtendat inexpugnabilem eſſe pugnam iuſtorum poſt huius vitę conſummationem: dum homo mortuus patrocinatur viuis.

Deniq; pro complemento huius vaticinij, & totius hiſtoriæ inquit prophęta, & refert hoc mirabile factum, quod in pleriſq; ſacrę ſcripturę locis ob varias cauſas voluit Deus recenſeri, & mentionem fieri. Inquit ergo.

Egreſſus eſt autem Angelus Domini, & percuſſit in caſtris Aſſyriorum centum octoginta quinq; millia bellatorum, & virorum fortium, quos peſte interemptos, aiunt nonnulli. Dicit Lyranus ex ſententia cuiuſdã Rabini, quod exercitus ille nondũ appropinquauerat Hieruſalẽ, ſed fuit interfectus in Nobe, quę non multum diſtabat à Hieruſalem. *Et ſurrexerunt mane, v3. Rex vnà cum paucis quibuſdam relictis, aut plerq; ex Iudæis*, ut multi opinantur, *& Ecce omnes, qui pridie erant viri fortes, & magnanimi, eſſẽtis erant cadauera mortuorum, & egreſſus eſt Rex, & abijt, & reuerſus eſt Sennacherib Rex Aſſyriorum, & habitauit in Niniue ſua regni Metropoli, & primaria Ciuitate, & tandẽ cũ adoraret in tẽplo ſuũ, eius à filijs gladio, & regnauit quida eius filius eius pro eo.* Voluit aũt Deus iuſtus, et ſapiẽs, ut ipſe poſt alios ſup fuerit quo videret potẽtiã Dei, et admirabilẽ eius maieſtatẽ cognoſceret, & pdicaret, quẽ ãtea tã ipudẽter blaſphemauerat, et hic fuit finis, et exitus uitę eius. Et preſentis capituli. Amen.

Tex. 10.

De hac eadẽ hyſtoria vide 4. Reg. 18. & 19.

CAP.

CAPVT TRIGESIMVM OCTAVVM.

IN diebus illis ægrotauit Ezechias usq; ad mortē: & introiuit ad eum Esaias filius Amos propheta, & dixit ei: Hæc dicit Dominus: Dispone domui tuæ, quia morieris tu, & non uiues Et conuertit Ezechias faciem suam ad parietem, & orauit ad Dominum, & dixit, obsecro Domine, memento quaso quomodo ambulauerim coram te in veritate, & in corde perfecto, & quod bonum est in oculis tuis fecerim. Et flevit Ezechias fletu magno. Et factum est verbum Domini ad Esaiam dicens: Vade, & dic Ezechiæ. Hæc dicit Dominus Deus Dauid patris tui: Audiui orationem tuam, & vidi lachrymas tuas: ecce ego adyciam super dies tuos quindecim annos, & de manu Regis Assyriorum eruam te, & ciuitatem istam, & protegam eam. Hoc autem erit tibi signum à Domino, quia faciet Dominus verbum hoc, quod locutus est: ecce ego reuerti faciam vmbram linearum, per quas descenderat in horologio Achaz in sole retrorsum decem lineis. Et reuersus est sol decem lineis per gradus, quos descenderat. Scriptura Ezechiæ regis Iuda cum ægrotasset, & conualuisset de infirmitate sua. Ego dixi: In dimidio dierum meorum vadam ad portas inferi.

1. 2. 3. 4. 5.

Quæsiui residuum annorum meorum, dixi non videbo Dominum Deum in terra viuentium.

Non aspiciam hominem vltra, & habitatorem quietis.

Generatio mea ablata est, & conuoluta est a me, quasi tabernaculum pastorum.

Præcisa est velut à texente vita mea, dum adhuc ordirer, succidit me: de mane usq; ad vesperam finies me.

Sperabam usq; ad mane, quasi leo, sic contriuit omnia ossa mea.

De mane usq; ad vesperam finies me: sicut pullus hirundinis sic clamabo, meditabor ut columba.

Attenuati sunt oculi mei, suspicientes in excelsum.

Domine vim patior, respondepro me; Quid dicam, aut quid respon-

respondebit mihi, cum ipse fecerit?

Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animæ meæ.

Domine si sic viuitur, & in talibus vita spiritus mei, corripies me, & viuificabis me Ecce in pace amaritudo mea amarissima.

Tu autem eruisti animam meam, vt non periret, proiecisti post tergum tuum omnia peccata mea.

Quia non infernus confitebitur tibi, neq; mors laudabit te, non expectabunt, qui descendunt in lacum, veritatem tuam.

Viuens viuens ipse confitebitur tibi, sicut & ego hodie, pater filijs notam faciet veritatem tuam.

Domine saluum me fac, & psalmos nostros cantabimus cunctis diebus uitæ nostræ in Domo Domini.

6. Et *iussit Esaias vt tollerent massam de ficis, & cataplasmarent super vulnus, & sanaretur.*

7. Et *dixit Ezechias: Quod erit signum, quia ascendam in Domum Domini.*

EXPLANATIO IN TRIGESIMVMOCTAVVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. *IN diebus illis ægrotauit Ezechias vsq; ad mortem, & introiuit ad eum Esaias filius amos Propheta, & dixit ei. Hæc dicit Dominus. Dispone domui tuæ, quia morieris tu, & non viues, & c.*

NOTA est intentio ipsius Prophetæ in presenti cap. quæ est explicare, & manifestare summam, & incomparabilẽ Dei virtutem, & clementiam, quam demonstrauit erga Ezechiam Regem Iuda, conferendo ei à sanitatem, qui periculoso, atq; mortifero morbo vexabatur, & prorogauit eius vitam, quæ iuxtà causas secundas, & ordinem, ac dispositionem naturæ iam iam erat fermè absumpta. Dicit ergò Propheta. *In diebus illis ægrotauit Ezechias vsq; ad mortem*, vbi tria compendio facit Esaias, primum refert suã indispositionem, & uitæ periculum: dein-

Ioahe filius Asaph à Commentarijs ad Ezechiam scisis vestibus, id quod signum erat doloris, ac tristitiæ, quæ eorum animos obsederat ob graues blasphemias in Deum, & in Regem suum ipsius Rabsacis, vel ob timorem, ne A forte ciuitas ab hostibus quam primũ expugnaretur qui tandem sic affecti, nunciauerunt ei verba Rabsacis plena animositatis, & audaciæ.

Et in hoc terminatur expositio huius cap. 36. Esaiæ prophetæ. Laus Deo.

CAPVT TRIGESIMVM SEPTIMVM.

ET *factum est, cum audisset Rex Ezechias, scidit* 1.
vestimenta sua, & obuolutus est sacco, & intrauit in domum Domini: Et misit Eliachim, qui erat super domum, & Sobnam Scribam, & Seniores de Sacerdotibus opertos saccis ad Esaiam filiũ Amos Prophetam, & dixerunt ad eũ: Hæc dicit Ezechias: Dies tribulationis, & correptionis, & blasphemiæ dies hæc, quia venerunt filij vsq; ad partum, & virtus non est pariendi. Si quo modo audiat Dominus Deus tuus verba Rabsacis, quem misit rex Assyriorum Dominus suus ad blasphemandum Deum viuentem, & exprobrandum sermonibus, quos audiuit Dominus deus tuus: leua ergo orationem pro reliquijs quæ repertæ sunt. Et *venerunt* 2.
serui Regis Ezechiæ ad Esaiam, & dixit ad eos Esaias. Hæc dicetis domino vestro. Hæc dicit Dominus, ne timeas à facie verborum, quæ audisti, quibus blasphemauerunt pueri regis Assyriorum me. Ecce ego dabo ei spiritum, & audiet nuncium, & reuertetur ad terram suam, & corruere eum faciam gladio in terra sua. Reuersus *est autem Rabsaces, & inuenit Regem Assyrio-* 3.
rum preliantem aduersus Iobnam. Audierat enim quia profectus esset de Iachis, & audiuit de Tharaca Rege Aethiopiæ, dicentes: egressus est, vt pugnet contra te. Quod cum audisset, misit nuncios ad Ezechiam, dicens. Hæc dicetis Ezechiæ regi Iudæ loquentes. Non te decipiat Deus tuus, in quo tu confidis, dicens. Non dabitur Ierusalem in manu Regis Assyriorum. Ecce tu audisti omnia, & quæ fecerunt Reges Assyriorum omnibus terris, quas subuerterunt, & tu poteris liberari. Nunquid eruerunt eos dij gentium quos subuerterunt patres mei Goram, & Haram,

& Re-

& Reseph & filios Eden, qui erant in Talassar? Vbi est rex Emath & Rex Arphad, & Rex urbis sepharuaim, Ana, & Auà,

4. Et *tulit Ezechias libros de manu nunciorum, & legit eos, & ascendit in domum Domini, & expandit eos Ezechias coram Domino. Et orauit Ezechias ad Dominum .d. Domine exercituum Deus Israel, qui sedes super cherubim tu es Deus solus omnium regnorum terrae, tu fecisti cœlum, & terram. Inclina Domine aurem tuam, & audi: Aperi Domine oculos tuos & vide, audi omnia verba Sennacherib, quae misit ad blasphemãdũ Deũ viuentem. Vere enim Domine desertas fecerunt reges Assyriorum terras, & regiones earum, & dederunt Deos earum igni: non enim erant dij sed opera manuum hominum, lignum, & lapis, & cõminuerunt eos. Et nunc Domine Deus noster salua nos de manu eius, & cognoscant omnia regna terrae, quia tu es Dominus solus.*

5. Et *misit Esaias filius Amos ad Ezechiam dicens. Hæc dicit Dominus Deus Israel: Pro quibus rogasti me de Sennacherib rege Assyriorum hoc est verbum quod locutus est Dominus super eum, despexit te, & Subsannauit te Virgo filia Syon, post te caput mouit filia Ierusalem. Cui exprobrasti, & quem blasphemasti, & super quem exaltasti vocem, & leuasti altitudinem oculorum tuorum? Ad Sanctum Israel. In manu seruorum tuorum exprobrasti Domino & dixisti. In multitudine quatrigarum mearum ego ascendi altitudinem montium, iuga libani, & succidam excelsa cedrorum eius, & electas abietes illius, & introibo altitudinem summitatis eius, saltum Carmeli eius. Ego fodi, & bibi aquam, & exiccaui vestigio pedis mei omnes riuos aggerum.*

6. Nunquid *non audisti quæ olim fecerim ei? ex diebus antiquis ego plasmaui illud, & nunc adduxi: & factum est in eradicationem collium compugnantium, & Ciuitatum munitarum. Habitatores earum breuiata manu contremuerunt, & confusi sunt: facti sunt sicut fœnum agri, & gramen pascuæ, & herba tectorum, quæ exaruit antequam matureſceret: Habitationem tuã, & egressum tuum, & introitum tuum cognoui, & in saniam tuam contra me. Cum fureres aduersum me, superbia tua ascendit in aures meas: ponam ergò circulum in naribus tuis, & frenum in labijs tuis, & reducam te in uiam per quam venisti.*

7. Tibi *autem hoc erit signum. Comede hoc anno quæ sponte nascuntur, & in anno secundo pomis vescere: in anno autem tertio seminate, &*

te, & metite, & plantate vineas, & comedite fructum earum. Et 8.
mittet id quod saluatum fuerit de Domo Iuda, & quod reliquum est radicem deorsum, & faciet fructum sursum, quia de Ierusalem exibunt reliquiæ, & saluatio de monte Syon: Zelus domini exercituum faciet istud. Propterea *hæc dicit Dominus de Rege Assyriorum: Non intrabit Ciuitatem hanc, & non iaciet ibi sagittam, & non occupabit eam clypeus, & non mittet in circuitu eius aggerem. In via, qua venit, per eam reuertetur, & Ciuitatem hanc non ingredietur, dicit Dominus, & protegam ciuitatem istam, vt saluem eam propter me, & propter Dauid seruum meum.* Egressus est au- 9. 10. 11.
tem Angelus Domini, & percussit in castris Assyriorum, centum octoginta quinque millia. & surrexerunt mane, & ecce omnes cadauera mortuorum. Et egressus est, & abijt & reuersus est Sennacherib rex Assyriorum, & habitauit in Niniue. Et factum est, cum adoraret in templo Nesroch Deum suum, Adramelech, & Sarasar filij eius percusserunt eum gladio, fugeruntque in terram Ararath, & regnauit Asaraddon filius eius pro eo.

EX-

EXPLANATIO IN TRIGESIMVMSEPTIMVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. *ET factum est, cum audisset Rex Ezechias, scidit uestimenta sua, & obuolutus est sacco, & intrauit in domum Domini &c.*

CAPVT istud est satis prolixum, non ideo tamē longam & nimis accuratam postulat expositionem, solum verba quędam, & dicta ali quanto obscuriora duximus annotanda esse, ac consideranda, quæ quamquam ab alijs interpretibus fuerit diligenter exposita; nos tamen absq; ulla ui, & extorsione eadem explicare conabimur, & fortasse magis ad literam. Dicit ergo. *cum audisset rex Ezechias eiusmodi nuncios quos miserat ad Rabsacen scidit uestimenta sua.* Et hoc quidem prę nimio dolore, & tristitia, quæ inuasit cor suum, & uehementer afflixit, quēadmodum & nos facere consueuimus, dum aliquod triste, & afflictiuum ad aures nostras ex tempore, & præter expectationem affertur. Solemus, inquā in eo casu proijcere pileum, infulam, & quicquid aliud manu, uel in capite eo tempore gestierimus. & obuolutus est sacco, id quod erat uestitus ignobilis, & contemptibilis, mæroriſq; ac tristitiæ signum manifestum; nec non argumentum satis euidens pœnitentiæ, & hominis contriti. Hęc autem fecit Ezechias tùm quia ferre non poterat animo pacato blasphemias Rabsacis erga Deum suum, tùm quia ex Nuncijs eundem nequaquam mitiorem effectum audierat, quin potius animo obfirmato, ac deliberato expugnare Ciuitatē, & eam prorsus euertere, aut tandem, quia existimabat ob sua, uel ipsius populi peccata, Deum illi fore infensum, & iratum, quod quidem fieri maximè necessum est, dum. s. cuique persuasum est sua ob peccata, ac preuaricationes Deum ad iracundiam prouocatum iri, & ideo quandoq; flagella nobis immittere: tunc enim uitæ emendatione, & delictorum ablutione placandus est Deus, ut suā nobis opem misericorditer largiatur; quòd si secus fecerimus & pertinaces, ac obstinati esse voluerimus, nullus erit finis malorū, quousq; præcipites in tartarū deijciamur. Quare prudenter admodum, et religiosè cum nullum in humanis viribus auxilium Rex preuideret, opere prętium fore duxit ad Deum supplex pręcibus confugere, eumq; de suis meritis nihil, aut parum admodum præsumeret, misit priores legatos, & quam plures alios Seniores, & uiros graues ad Esaiam filium Amos prophetam. Cuius consilio, præcibus, & suffragijs sperabat cū primis Deum placari, & fore ei propitium, tum res suas melius disponi. Vbi uidere licet quanta sit bonorum uirorum dignitas & existimatio, dum ad eos, quamuis aliquando pauperes, & abiectos rogatum mittunt. Id quod cunctis ferè temporibus apud probos, et cordatos viros, principes, & Magistratus hisce occasionibus factitatum esse comperimus, et hi quoq; nuncij, et legati ab eo missi, saccis obuoluti, seu potius circumamicti, quemadmodum apud nos fieri solet ab ijs, qui in societatibus, et sodalitijs quibusdam cōfratres dicuntur: id autem fecere ad

ostēn-

ostendendū quo maxime præmebātur dolorem,& afflictionem,atq; ut prophetam ad cōmiserationem facilius commouerent. Nos quoq; instar horum cū timore belli,pestis,aut penuriæ, aut alijs p̄mimur angustijs publicas orationes,& suffragia agere cōsueimus quibus Deum ob scelera nostra grauiter offensum placare nitimur,& habere p̄pitium, quādoquidem in his difficultatibus nullum potest haberi p̄sentius, & efficacius remedium. quod autem in quibusdam codicibus legitur Esaiā filiū Amos prophetæ nō est satis probādum,licet nōnulli asserāt patres p̄phetarum,& ipsos quoq; dictos fuisse prophetas. litera à nobis exposita, omnē excludit difficultatē,q̄us aliqui dicant Esaiam humilitatis ergo,& causa iactationis vitādæ,noluisse se hoc loco appellare prophetā. Verum in codicibus nuper emendatis sic legitur. Ad Esaiā filium Amos prophetam. & dixerūt ad eū. Hęc dicit Ezechias,nō appellant eū titulo regis,tum pp humilitatem,& de iectionē,q̄ volebant obstēdere ipsius regis,qua s. nō audebat se regem appellare coram propheta,tum quia in eo statu erant res ipsius,& ferè in eam conditionē adductę,ut non amplius Rex,sed priuatus homo uideri potuisset,& ingt ipse Ezechias. exponunt .s. ipsi Nuncij verba ipsius. Hæc dicit Ezechias. *Dies tribulationis,& correptionis et blasphemiæ, dies hæc quia venerunt filij usq; ad partū, & virtus non est pariendi.* Iurè quidem dies hæc uocat dies tribulationis, qua Ciuitas Ierusalem,& vniuersa Iudæa p̄mitur,& conflictatur,quia vndiq; obsidetur,& magna uis & potētia est Assyriorum equorū manibus,nisi Deus adsit,uix elabi poterimus:dies ergo tribulationis dies correptionis, quo Deus iā nos corrigit,& flagellat ob multitudinem peccatorum nostrorum: Hęc dies blasphemiæ, qua impij, & infideles Assyrij Dei maiestatem impudenter & impunè blasphemant. Dies,inquam,blasphemiæ, qua diem hunc, quo tot malis efficimur,& tot in discriminibus versamur, blasphemare cogimur, & execrari, quia venerunt filij usq. ad partū, & virtus non est pariendi.q.d. eius conditionis nos sumus,cuius matres emissuræ, & producturæ partum maximis p̄muntur angustijs,& doloribus,dum fœtus ad vuluam, seu ad orificium matricis peruenerit, vbi propter angustiā loci violenter oportet cedere,in quo casu nō alius plerunq; expectatur exitus, nisi ipsa mors, uelut contigit pauperculæ nepti meæ, cius filia quam pariebat dum egressura esset ex uterò,deficiente virtute pariendi,in foelix mater dolēs, ac lugens mortem obiuit. qua similitudine uult innuere p̄pheta maximas, & penè incredibiles angustias, quibus ille populus tenebatur. Hanc similitudinē pleriq; ad mores referentes dicūt. Quòd peccatores, dū tribulationes, & angustię, p̄munt̄ p̄parāt se,ac disponūt ad uitę resipiscentiā,sed peccatis assueti, p̄ceptis delitijs, ac voluptatib⁹ addicti, q̄d cogitauerunt nō exequūtur. Id q̄d p̄optimè notauit Lactan: fir: lib.2.cap. 1. Quod siqua necessitas grauis pressit: rit,si belli terror infremuerit,si morborum pestifera uis incubuerit,si alimēta frugibus longa sicccitas denegauerit, &c. mox ad Deum confugiunt, ab eo petent auxilium,ut subueniat, oratur &c. Postquā pericula recesserunt, Deū non recordantur,& ad priora redeūt. Vndè non solum spiritu consilij, verū, & spiritu fortitudinis nos muniri oportet,quia nec fortitudo sine consilio, neq; consilium absq; fortitudine quicquam valet. Filij ergo, ideſt conceptus nostri, & animi cogitatus veniunt usq; ad partum,q̄n cupimus efficere, quod cogitauimus,sed virtutem nō habemus eā faciendi,dum carnis illecebris multo plusquam decet acquiescimus. & ne fortassis importuna, & difficilis videretur illorū seniorū petitio, subdat,si quo modo audiat Dñs Deus tuus verba Rabsacis,quē misit Rex Assyriorū dñs suus ad blasphemandum Deum uiuentē, & exprobrandum sermonibus,quos audiuit Dñs deus tuus.q.d.ventimus ad te, & missi sumus à Rege te rogantes, ut deprecetis Dominū deū tuū,si quomodo audiat &c. Nunquid.s. velit ob tot blasphemias,quas efutiuit Rex Assyriorum contra dominum viuentem de eo vltionem sumere; Vocatur deus viuens

nulli morti, aut mutationi subiectus: quo circa poterit cum sit viuens, & perpetuò viuens vlciſci de blaſphemijs ad uerſus eum illatis. Vocant homines iſti vbiq; Deum dñm ipſius Eſaiæ cum dñt. ſi quomodo audiat Dñs Deus tu⁹ verba Rabſacis, tum quia Deus præcipuè, & peculiari quadam rõne iuſtorũ, & bonorũ virorũ videtur eſſe dñs, & p̃terea quamquam Deus re uera ſit dñs, & creator vniuerſorũ, verũtamẽ cuiuſcũq; particularis hominis iurè optimo põt vocari dñ⁹, quemadmodũ Dauid. d. Deus, deus meus ad te de luce vigilo. Poteſt etiã dici uiros illos illũſtres miſſos ad Eſaiam dixiſſe dñm Deum eſſe deũ ſuũ, non noſtrum, quia fortaſsis exiſtimãtes Deũ aduerſus eos indignatũ, non audebant, & verebantur vocare eũ dñm ſuũ: Id quod ẽt facilè potuit eos mouere, vt ſub cõditione de Deo loquerentur, cũ dixerunt. ſi quomodo audiat Dñs Deus tuus verba Rabſacis, quibus blaſphemauit Deũ viuẽtẽ, & exprobrauit ſermonibus eius. Petunt ergo ab Eſaia eiuſcemodi ſubſidiũ. leua inquiũt orationem pro reliquijs, quæ repertæ ſunt, hoc eſt, præcare Deũ, & ſummis præcibus eum interpella pro reliquijs quæ ex Iudæis poſt tot clades, & poſt tam longam obſidionem repertæ ſunt. Conuenienter autem vſus eſt hac loquendi formula. leua orationem, hoc eſt inchoa orationem, non dormias, ne què dormites in hac magna tui populi neceſsitate. Subleua te, & ardẽter ad Deũ effunde oſonẽ, vt & ipſe Deus leuet, & tollat in altũ p̃ces tuas; vel, vt inquit D. Hiero. Leua orationẽ tanq̃ ſ. rẽ iacẽtẽ debilem, & tepidã, & efficaciter ora, & importunis p̃cibus ad Dei aures pulſa. Pro reliquijs quæ repertæ ſunt: cõuenienter, inquit, quæ repertæ ſunt, qm̃ dum alicuius loci magna pars multitudinis eſt diſperſa, & diſſipata, quod ſupereſt, & remãſit, verè põt dici repertũ eſſe. Quarè cũ tota Iudæa eſſet penè deſtructa, & magna pars Ciuitatis Ieruſalẽ in hoſtiũ poteſtatẽ iã deuenerit, qui ex tot cladibus iã peractis remã ſerũt, reliquiæ repertæ dici põt, & eiuſmodi oratio ſic cõpoſita, ad cõmouẽdũ ipſius Prophetæ animũ, ad cõmiſeratio

Deus Dominus Eſaiæ.

Leuare orationem quid ſit.

A nẽ erat maxime idonea, tanq̃ vellent ſ. nuere rẽ fore indignã, ac maximè indecẽtẽ, què Deus ſuper arenã maris, & ſicut ſtellas cœli multiplicãdũ populũ, ad tã exiguũ numerũ fuiſſe redactũ, ut reliquię dicerẽtur: Dicere quidẽ poſſumus huius prophetę p̃ces, ac ſuffragia manifeſta, & aperta vaticinia extitiſſe paucorũ illorũ, qui poſt paſsionẽ Chriſti ex Iudæis credituri erãt, & cõſequẽter ſalutẽ adepturi, de quibus (vt ſæpe

B diximus) loquebatur Apoſtolus dicẽs. Reliquiæ ſm̃ electionẽ gratiæ ſaluæ factæ ſunt. *Et venerunt ſerui Regis Ezechiæ ad Eſaiam, & dixit ad eos Eſaias. Hæc dicetis domino veſtro*, hoc eſt ipſi Ezechiæ, qui eſt Rex, & dñs ueſter. Duo hic notare mihi licet. Primũ q̃ Eſaias quos antea vocauerat ſeniores, uiros graues, & primos apud Regẽ, nunc vocat ſeruos; & quidẽ nõ iniuria. Qm̃ quicunq; alicui ſeruiunt, & eius mãdatis obſequũtur, ſerui dici põt. Vnde, & dñs uſ,

C qui venerat facere volũtatẽ patris ſui, & q̃cunq; placita erãt ei facere sẽper, non eſt dedignatus aliq̃n in ſacris lr̃is ſeruus appellari. Nec obſtat, quin & amici dicantur aliq̃n ſerui, dũ adeò ſunt propinqui apud Regẽ, vt ei⁹ ſecreta nouerit, & cõſiliorũ participes efficiãtur. Velut Xp̃s Dñs dixit ad Diſcipulos ſuos. Iã nõ dicã vos ſeruos, ſed amicos, quia q̃cũq; audiui à Patre meo nota feci

D vobis. Alterũ notãdũ eſt quia ſic loquitur Eſaias. Hæc dicetis Dño v̄ro, hoc eſt regi. Cur (inq̃) nõ dixit. Hæc dicetis domino noſtro Regi? Id fortaſſe fuit ĩ cauſa, quia iſti erãt nũcij miſſi ſpeciatim ab Ezechia rege ad illud negotiũ peragẽdũ; & ppea vos tanq̃ eius miniſtri, & legati, p̃cipuã, imo ſolã vobis curã habendã Regiũ mãdatũ exequẽdi, iurè, & peculiari quodã affectu ipſũ Regẽ veſtræ fidei cõcreditũ, põt quis appella

E re Dñm veſtrũ, quia à vobis coſtodiendus, à vobis inſeruiẽdus, & idẽ à vobis oĩbus. p̃ alijs obſeruãdus: & defendendus. Alij dñt ꝓpheta ſic locutũ, vt eos magis aĩaret ad Regis mãdatũ exequẽdũ, q̃quidẽ ipſe eſt Dñs veſter, p̃ceps veſter, & cui ſoli debetis morẽ gerere, eiq; in oĩbus p̃ſto eſſe. Hæc itaq; dicetis ei nõie, & iuſſu dei mei. Ne timeas à

Ioan. ca. 8.

Ioan. ca. 15.

facie

facie verborũ q̃ audisti quibus blasphemauerunt pueri, hoc est serui, & verè pueri, hoc est lactẽtes, & ignari proprię salutis regis Assyriorũ. Ecce. Ego dabo ei spiritũ, & audiet nũtiũ, & reuertetur ad terrã suã, & corruere eũ faciam gladio in terra sua. Ego dabo, inquit, ei spiritũ nõ meũ, sed aduersarium, dabo spiritum nõ bonũ, sed malũ, dabo spiritum ifensum, & pnicto sum, & audiet nuncũ & c. Vel dabo ei spiritũ. i. volũtatẽ discedẽdi & fortasse horũ verborũ sensus est qualẽ vernacula lingua dicere solemus (*io li farò pensare ad altro che dar fastidio à me*) quia. s. audiet nũciũ quo maximè tristabitur, & aliud mẽte voluet. Hic verò nuncius is fuit, quo nũciatũ fuit regẽ Aethiopię, è suis finibus egressum, ut pugnet cõtra ipsum; qui nũcius dubio procul nõ parũ ipsius animũ pturbauit. & fortasis ea mẽtis, & animi pturbatio, fuit ille spũs, quẽ sibi se daturum Deus pollicet. Et nõnulli p Nunciũ, quẽ audiet ipse Sẽnacherib est is, qui statĩ explicat q̃. s. reuertet ad terrã suã, & corruere eũ faciã gladio ĩ terra sua. quo respõso duos satis lætos, & gratos nuncios excepit Ezechias, q̃. s. Rex Assyrius reuertet in terrã suam; & q̃ ipse corruet gladio in terra sua. Hinc vide, & diligẽter expẽde, q̃ maxima ipsius Esaiæ pfuerit, & pfecerit oratio qui cùm primũ cæpit Deũ rogare, tũ Deũ oĩpotẽs, & misericors cępit cõcutere mẽtẽ ipsius regis, & demũ cõficere, ac destruere vniuersũ exercitũ. Vnde D. Iacobus cap. vlt. Epistolæ suæ catholicæ inquit. Multum valet depcatio iusti assidua. Elias homo erat similis nobis passibilis, & oratione orauit, ne plueret super terrã, & non pluit annos tres, & mẽses sex. & rursũ orauit, & cęlũ dedit pluuiã, & terra dedit fructũ suum. Nicolaus de lyra notat hoc loco Regẽ Assyriorũ postq̃ cępit obsidere Ierusalẽ, bis in terrã suã fuisse reuersum, semel quidẽ cũ audiuit exercitum regis Aethyopiæ aduersus ipsum aduentantẽ, ut. s. eã defenderet, & ab illo exercitu liberaret; & rursum cum interfecto toto eius exercitu, coactus fuit, arrepta fuga, in terrã suã reuerti, vbi tandem à filijs fuit interfectus. Sic nõnulli historiæ sacrę

Dabo spiritum.

A scriptores videntur asserere, v3. primũ omniũ, hunc regẽ Assyriorum processisse cum exercitu pugnatum Aegyptios, à quorum infestatione religionis cã discedẽs, qd Reges Aegyptij dicebãtur Sacerdotes Vulcani patriã reuersus, cæpit deinceps aggredi Iudæorum Ciuitates, quibus expugnatis, accessit cum exercitu expugnaturus Ierusalẽ: & dum in ea obsidione psisteret, simul & eodem tpe occurrit Regi Aethyopũ B aduersus eum venienti, & misit literas ad Ezechiã, quibus cõminatur, ac denunciat se nullam ob causam Ciuitatis Hierosolymæ relicturum obsidionem, & hoc est q̃ habemus ex hoc tex.

Reuersus est autem Rabsaces, & inuenit Regem Assyriorum praliantẽ aduersus lobnã; Audierat n. quia profectus esset de Tex. 3.
Lachis, & audiuit de Tharaca rege Aethyopia dicentes. Egressus est iste rex Aethyopia, ut pugnet contra te. Quod cum audisC set Sennacherib, misit nuncios ad Ezechiã, dicens. Hæc dicetis Ezechiæ regi Iudæ loquentes. Non te decipiat Deus tuus in quo tu confidis dicens &c.

Videtur D. Hier. in ea esse sententia, qd Rex Assyriorũ, quãquam audiuisset Regem Aethyopiæ aduersus eum præliaturum cõuenire, nihil, vt apparet, ex eo nũcio perterrefactus misit eos nuncios ad regem Ezechiam, existimans se sermone terrere, quos non potuit uiribus D superare. Atego existimo voluisse his verbis ostendere, q̃q̃ fortè ab exercitu recessisset, quo regi Aethyopum se se opponeret, nolle ullo pacto, quod iam susceperat negotiũ, omnino infectum relinquere, & regi Ezechiæ omnẽ, quã ex hoc suo recessu poterat susceptisse scuritatem, auferre, dicit ergo. *Non te decipiat Deus tuus, in quo tu confidis. d. Nõ dabitur Ierusalem in manu Assyriorum.* Et statim cępit enarrare uictorias suas, & res præclarè gestas ab eo. & impudẽter gloriari, & iactare magnitudinẽ, & E uirtutem imperij sui, cui neq; etiã Dij, quarumcunq; gentium potuerunt obsistere. quare nec Deus Israel poterit efficere, ne capiat Ierusalem, & euertatur. Homo impudentissimus, & malè conscius diuinorum secretorum; nec non differentiam, & incomparabilem quæ

est inter hos Deos, ac Deū nostrum diuersitatē, & distinctionē, ignorabat. n. aut potius ignorare volebat, aut dissimulabat infinitum esse discrimen inter Deum nostrum, & reliquos Deos Gentium, qa illi sūt lapides, & ligna, nr̄ autē Deus, est Deus viuēs, & verus, ꝙ si qñq; Deus nr̄ nō liberet nos. & pmittit infidelium Reges, nō solum quoscunq; populos à Dei cognitione alienos, suos ēt seruos, & fideles affligi, & molestari, id fieri credēdū est, quo puniat, & aīaduertat in nos pp scelera nr̄a. & si Rex Assyriorum tot urbes, et populos quot ipse gloriat expugnauit, & uicit, Dei voluntate, ac pmissione factū esse dubitandū nō est. cōstat. n. Aphricā, & magnā partē Asię, & nr̄is, quoq; tēporibus nō modicas aut paruas Europę regiones, & ꝓuincias ab Infidelibus, & Hęreticis fuisse expugnatas, ac deuastatas; atq; id qdē nō nisi ob scelera nr̄a, & flagitia multa.

Tex. 4 *Et tulit Ezechias libros de manu nuncioru, & legit eos, & ascendit in domū domini, & expandit eos coram Domino, & orauit Ezechias ad Dominū. d. Domine exercituū &c.*

Libri Regis Assyriorum

vsq; ad illā partē. & misit Esaias filius Amos ad Ezechiā, Qui fuerint isti libri quos accepit Ezechias de manu nuncio rum, nō satis cōstat; quidā. n. existimāt eos fuisse, lras, quas misit ad eum Rex Sēnacherib. Quidā verò fuisse lras, seu pagellas ī qbus descriptæ erāt blasphemiæ, & exprobrationes ipsius Regis Assyriorum aduersus Deum, quia 2. Paralip. cap 32. legitur ꝙ Sēnacherib misit Epīas plenas blasphemię cōtra Dūm ad ipsū Ezechiā. Nec desunt, qui existimāt huiusmodi libros esse q̄dā volumina paruula, in quibus erāt orationes, & suffragia, q̄ principes, ac Reges Iudæorum solebant in huiusmodi angustijs, & tribulationibus proferre, & recitare corā Deo. Sed quodcunq; sit, sat est ꝙ ac ceptis his libellis, īgressus est in tēplū, & expādit eos corā Dño, aperuit eiusmodi libros protulit, & proposuit corā Deo; In quibus si blasphemię, & cōtumelię aduersus Deum continebantur ꝓposuit corā Deo, ut vindicet se de huiusmodi iniuria aduersū se illata. Haud quaquā ueritus cum Dijs Gentium eundem conferre, & multo inferiorem homine mortali ipsum efficere, cū tñ sō ipse sit Oīpotēs, inuisibilis, īmortali, & immēsu, neuè quicquā possit eius voluntati resistere, & effugere manus eius. Reliqui Dij à mortalibus facti, non solum, & ipsi dici pñt quodamodo mortales, cum frangi possint, cōteri ac penitus deleri. Verum qd lōgè peius est, nihil oīno sunt, ut ait Apostolus. Idolum nihil est. Idē fieri opere ꝓtium existimauit, si in huiusmodi libellis descriptę erāt cōminationes eiusdē Regis Assyriorum, aut quemadmodum fieri assolet cōditiones, quas ab eo exigebat, ut libenter, & absq; ullo metu, se & Ciuitatē ipsi dederet, & sub eius ditione statuisset ppetuis tēporibus suā uitā ducere. Multò cōueniētius erat eiusmodi libros pādere, & coram Deo proponere, ac totos recēsere, qñ pētiones, & suffragia pro sua, et totius populi salute haberentur. Præcatur itaq; Deū ut liberet populū suū de manu Assyriorū, ut cognoscāt oīa Regna, qa tu es Dñs Deus solus omnium regnorum terræ, & tu fecisti cœlū & terrā, &c. quæ ex se facilè patent, Sicut etiam præcabatur Dauid d. libera Deus Israel ex omnibus tribulationibus suis.

Sequitur. *Et misit Esaias filius Amos ad Ezechiam. d. Hæc dicit Dominus Deus Israel pro quibus rogasti me de Sennacherib Rege Assyriorum, hoc est verbū qđ locutus est Dominus super eum. Despexit te, et subsānauit te virgo filia Syon, post te caput mouit filia Ierusalem.* *Tex. 5.* Ēn duabus vicibus cōsolatus est Esaias Ezechiā regē suum, prius quidem cum dixit, ne timeas à facie verborum quę audisti &c. quia ecce ego dabo ei spiritum, *& reuertetur ad terram suam*, Reuertetur, inquam deo precipiente, qui huc venit deo permittente, & corruere eum faciam gladio in terra sua, nunc uerò ait. Hæc dicit dñs deus Israel super ipsum Regem Assyriorum. Despexit te, & subsānauit te filia Syon virgo, post te caput mouit &c. Sensus est, ò Sennacherib uide, et considera miseriam tuam, et profunditatem tuæ maiestatis abiectionē, q̄ filia Syon, i. Ciuitas Ierusalem, quæ est virgo, nullis, v3. Idolorum cultibus corrupta, & contaminata, sed uni, & soli

Deo

Deo vido,& vero coniuncta, & copulata,quæ neq; usq; in hunc diem alium Deum cognouit,& coluit, præter Deũ viuum, & uerum. hæc itaq; virgo filia Syon,quam tu ò sennacherib prostituere,& summis opprobrijs conaris afficere,ipsa inquam despexit te,& subsannauit,quando.s.nuncij Regis Ezechiæ nõ responderunt nunciis tuis,sed eos contempserunt, & vacuos abire permiserunt, aut despexit te & subsãnauit te, quando totus penè Assyriorum exercitus concidit,& Rex in fugam versus in terram suam redijt, tunc protectò te despexit,& subsannauit, post te mouit caput,aut saltim mouebit quando quæ prædixi suum sortientur effectum. Vnde Iob. cap. 12. Videbunt iusti, & lætabuntur,& innocens subsannabit eos. Sed vide hanc subsannationem, quam Glos. Interli: & quidam alij dicunt fieri ab ipsa filia Syon aduersus Regem Assyriorum. Alij dicunt fieri ab ipso Rege contra Virginem filiam Syon, quã reuera despexit, subsannauit, & mouit caput, & exprobrauit per manum seruorum suorum, sicut Iudæi fecerũt contra Christum ut hic habes. Cui exprobrasti,et quem blasphemasti, et super quem exaltasti uocem,eleuasti altitudinem oculorum tuorum ? in manu seruorum tuorum exprobrasti Domino, & dixisti in multitudine quadrigarum mearum ego &c. vsq;ad illam partem . Nunquid non audisti &c. Dicit ergo Deus, vel Esaias in persona Deo.O infœlix,& plusquam stulte Sẽnacherib cui exprobrasti ? quem blasphemasti ? et super quem exaltasti uocem tuam ? quod est proprium hominum insolentium, et superborum . Ad sanctum Israel, ideſt ad Deum,quem populus Israel pro sancto haber,pro sancto colit, et velut Deum veneratur: ad ipsum (inquam) leuasti altitudinem oculorum tuorum, et super ipsum te extollere,et exaltare præsumpsisti. Possunt hæc omnia,quæ aduersus Sennacherib asseruntur,aptari, et referri ad principes Iudeorum, qui exulerunt caput contra Deum Israel , ideſt contra Christum Deum, Dei filium, et verum dominum Israel secundum spiritum, et contra sã

A ctam Ciuitatem Ierusalem,contra Ecclesiam sanctam illius sponsam , quæ verè post acceptam fidem , potest appellari virgo pura, virgo intacta, et virgo immaculata,quamuis antea diceretur meretrix, et fornicaria. Huic sancto Israel exprobrauerunt Iudæi , et blasphemauerunt dicentes coram Pilato. Si hic non esset malefactor , non tibi tradidissemus eum. Super hunc exaltarunt uocem suam , quando alta voce

B clamabant dicentes. Crucifige, Crucifige eum. Leuauerunt altitudinem oculorum suorum , cum dixerunt. Nos discipuli Moysi sumus, hunc autem ne scimus vnde sit . et sequere,quæ in hoc textu subduntur.v3. In manu seruorũ tuorum exprobrasti Domino , et reliqua,quę non minus in principes Iudęorum, in scribas , et Pharisęos, quam in Sennacherib Regem Assyriorum possunt referri commodissime . Sed reuer

C tamur ad Dominum Deum nostrum. Posteaquam Esaias recensuit iactationes,quas impudentissimus iste homo de se ipso efutiebat,referens et commorans multas res præclaras , et admirabiles,quas operatus est strenuè,quibus videbatur ostentare se super hominem esse,et tantum non super Deum : nunc Esaias in persona Domini respondit,et inquit. O ignare et insulse homuncio; tu gloriaris, et superbis ob ea,quæ hactenus egisti ? et quòd vestigio pedũ

D tuorum siccasti omnes riuos aggerum. inquit.

Nunquid non audisti, quæ olim fecerum ei, hoc est vniuersa terra , vel generi humano , quod idem est , ex diebus antiquis ego plasmaui illud, hoc est ipsum vniuersum , & nunc adduxi , & factum est in eradicationem collium cõpugnantium , & ciuitatum munitarum.

Quibus verbis exprobrat ipse Deus,

E ac detegit regis insaniam , et inanem iactantiam,ostendens breuiter, et insinuans, quęcunq. facta fuere per ipsum Regem Assyriorum ab ęterno, ab ipso Deo pręuisa, et prædognita extitisse, et quandoquè etiam ab eodem ordinata, nec absquè eius numine , et auctoritate fuisse in effectum perducta : et hoc innuit per ea verba, *Nunquid non au-*

deinde refert ſanitatem mirabiliter ei collatam : Poſtremò ponit canticum eiuſdem Regis Ezechiæ,quo gratias refert ipſi Deo ob ſanitatem ei reſtitutã. Sed quoniam in principio huius capitis Eſaias habet hæc verba, videlicet. In diebus illis ægrotauit Ezechias uſq; ad mortem, & non explicat, qui fuerint illi dies,quibus ægrotauit,ideſt nunquid fuerit priuſquam obſideretur à Rege Aſſyriorum, vel in ipſamet obſidione, dum ſcilicet haberetur, aut poſtea quã fuit penitus ſoluta. Qua quidem in re non idem ſentiunt omnes. Pleriq; opinantur ipſum ægrotauiſſe antequã obſideretur, quando .ſ. Aſſyrij cæperunt mouere arma,& copias inferre aduerſus alias vrbes Iudeæ, & cæperunt eas expugnare, & preſertim cum expugnata,& deuicta ciuitate Lachis profecti ſunt lobnam. Tunc enim Ezechias timore correptus cæpit ægrotare,& eo preſertim, cum audiuit Rabſacem ad eum acceſsiſſe, & multa illi commina tum, vt habuimus in textu. 36. Tunc enim vt habemus in tex.37. cum audiuiſſet Ezechias verba Rabſacis, ſcidit veſtimenta ſua prę nimio dolore,ac metu, qui innaſit cor eius,& obuolutus eſt ſacco,& intrauit in domũ Dñi,hoc eſt in tẽplũ:ſcidit & veſtimenta ſua, inquit D.Hier. quia peccatorũ ſuorũ,& populi credebat futurã eſſe illã ruinã. Fieri ergò potuit,& factũ eſt, (vt aliqui opinãtur)ut eo tẽpe cęperit ęgrotare:alij verò ſecus opinãtur,imaginantur .n. in ipſamet obſidione,& illis p̃ciſis diebus,quibus ciuitas erat obſeſſa,q̃ toto integro biẽnio fuiſſe obſeſſã aſſeuerãt,ipsũ Regem ægrotaſſe: Quippequi ex nimio mærore,& afflictione animi, qua per totum illud tempus fuit affectus,& ex metu, ac pauore tam ingentis exercitus perculſus, facile quidem potuit infirmari. Hoc autem probatur ex eo, quod hoc eodem cap. pollicetur ipſe Propheta ex verbo Dei ſe, & ciuitatem eruendam eſſe de manu Regis Aſſyriorum,& à Deo magnopere protegendã. Qui ſic opinantur, ſectantur opinionẽ quorundam Rabinorum, qui aſſerunt Regem Ezechiam non ſolum ægrotauiſſe priusquam Rex Aſſyriorum fuerit extinctus,verùm etiam priuſquam fuiſſet ab eo obſeſſus, & hoc Dei miraculo,quia nolebat vxorem ducere, vti tenebatur,quo linea Dauid in regno Iudeæ per ipſum continuaretur. Alij verò videntur longè alterius opinionis eſſe. Et primùm quidem D. Auguſtinus lib. de mirabilibus Sacræ Scripturæ lib. 2.cap 28 habet hæc verba, Qđ Rex Aſſyriorum fugatus de terra Iuda cum paucis ad Niniuẽ Vrbem ſuam fugiens,vix euaſit, vbi in idolorum phano repertus, ab vno filiorum ſuorum, quos ipſe genuit,vulnere corruit. Sic etiam habetur. 4. Regum. 19. Deinde ſequitur Auguſtinus,& inquit. Paruo.ſ. tempore interiecto Ezechias Rex Iuda,ne de tanta victoria eſſet eleuatus,& forſitan etiam gratiarum actione exiguus, in grauiſsimi languoris morbũ incidit. ſic etiam ſentit. D. Hier.vt eſt videre in eius expoſitione. Huius etiã opinionis videtur eſſe Nicolaus de Lyra, gloſ. interlinearis, cuius hæc ſunt verba. In diebus,ideſt quibus mortuꝰ eſt Senacherib, ægrotauit Ezechias uſq; ad mortem. Suffragatur huic ſententiæ quartus Regum, locis iam citatis, vbi priùs deſcribitur mors, & extinctio regis Aſſyriorum, & totius exercitus, & poſtmodum infirmitas, & ægrotatio regis Ezechiæ. Sic etiam in hoc eodẽ libro, Eſaias priùs deſcribit extinctionem, & occiſionem illius exercitus, poſtmodũ verò ipſius Regis Ezechiæ ægrotationem, Et hanc re vera ego exiſtimo veriorem eſſe opinionem,verùm huic opinioni aduerſatur, quòd in hoc eodem cap: vbi Propheta loquitur de hoc morbo letali ipſius regis Ezechiæ, ei pollicetur non modo ſanitatem obtinendam; verũm etiam eundem de manu regis Aſſyriorum eruendum, & ciuitatem ipſam eſſe protegendam. Qui tuentur hanc poſtremam opinionem, ſeu ſententiam, dicunt pollicitationem factã ab Eſaia Propheta de liberatione ipſius Regis, & ciuitatis ab exercitu Aſſyriorum, non intelligi de ea liberatione, quæ iam facta fuit, antequam ægrotaret, ſed de ea quæ futuris temporibus fieri potuiſſet, ut.ſ. ciuitas Hieruſalem,& reges Iudeæ futu-

D. Hier.

D. Auguſt. lib.2 ca.28.

4. Reg. 19.

D. Hier.

ris

ris temporibus sint futuri liberi, & immunes ab impugnatione, & infestatione Assyriorum. Quòd autem in hoc cap: Propheta meminerit sanitatis restituendæ, & uitæ prorogandæ ipsi Ezechiæ, pariter, & ipsum eruendi de manu Regis Assyriorum hoc ideò factũ esse putandum est, ut uno & eodem cõtextu plura à Deo recepta beneficia recensere voluerit. Quòd autem dicunt aliqui Ezechiam tertia die antequam exercitus percuteretur, fuisse sanitati restitutum, & tertia die sequenti, qua fuit facta illa percussio, iam sanatum ascendisse in domum domini, vt elicitur ex 4. Reg. cap. 20. non facile intelligo, cum manifestè aduersetur opinioni, q̃ tuemur, nisi dicamus eundè Regẽ ante percussionẽ exercitꝰ aliqd ęgritudinis ptulisse, & post percussionẽ exercitꝰ rursus grauius ægrotasse, quemadmodũ ostẽdimus ex sentẽtia tot Authorũ.

4. Reg. cap. 20.

At quia hoc non constat ex sacris literis, haud quaquam est admittendum. Manifestum est enim ex serie, & ordine rerum, quæ hoc loco, & 4. Reg. habentur, & ex consensu ferè omnium doctorum Ezechiam in ægritudinem incidisse, posteaquam fuit exercitus Assyriorũ omnino extinctus & absumptus, & hoc ideo quia nimium in superbiam elatus, vel facilè poterat efferri, & quoniam non quas debuit Deo gratias egit. Quòd autem 4. Rreg. 20. legitur Esaiam ad eundem Ezechiam dixisse. Ecce sanaui te die. 3. ascendes templũ Domini, nihil facit contra superius dicta. Hæc omnia contigerunt post extinctionem exercitus. i. ægrotatio Regis, illius pristinæ sanitati restitutio, & ascensus in templum. Sic etiam q̃ dicit Esaias hoc eodem loco. De manu Regis Assyriorum eruam te; dictum est supra quo pacto sit intelligendum, velut dicunt alij, quia nondum à metu Assyriorum Iudæi erant omnino liberati, vel fortè quia post illam maximã stragem adhuc aliqui supererant, quòd ægrè admodum percipio.

4. Reg. 20.

Sequitur textus qui supra. *Et misit ad eum Esaias filius Amos Propheta, & dixit ei: Hæc dicit dominus: Dispone domui tuæ, quia morieris tu, & non vives.*

Tex. 2.

Propheta quidem Isaias siue à Deo monitus, siue genuina pietate motus, & agnoscens ægrotationem Regis Ezechiæ esse lęthalem monuit eum, dicẽs, *Hæc dicit Dominus*. Quasi vellet innuere non à se tanquam temerè pręsumente, & eidem pręcipiente. seu consulente quę sequuntur verba protulerit; sed iussu Dei, Deo pręcipiente, ac mandante, inquit. *Dispone domui tuæ, quia morieris tu, & non vives.* 4. Regum 20. sic habetur. Præcipe domui tuæ, hoc est, prospicias rebus tuis, consule familiæ tuæ, dispone de regno tibi credito, ne te uita functo omnia ruant, dissidijs, & contentionibus cuncta agantur, & ut uno verbo dicam, Conde testamentum, accommoda res tuas, ne post tui ex hac uita decessum inter affines, & consanguineos, ac regni primates exurgant bella, & seditiones. sic profectò heri debet ab ijs omnibus, qui sunt sui iuris, & qui alijs pręsunt, ut cum fuerint valetudinarij, aut corpore imbecilli, suis rebus prouideant, quò tollantur è medio occasiones, & causæ litium, & contentionum, quarum quidem rarus, aut nullus est aliquando finis. Dicit ergo Isaias. Dispone ò Rex domui tuę, quia morieris tu, tu inquam, qui existimabas te, aut nunquam moriturum, aut saltem diutius, quam debueras, victurum. Tu inquam rex, quamquam opulentus, & diues, & florentis adhuc ætatis, morieris, & non vives. Propterea dispone domui tuæ, domui inquã, quæ est pręcipua sedes tua, vnicum tuũ domicilium, vbi perpetuò tibi manendum, & quiescendum, cuiusmodi est anima vniuscuiusq; cui profectò inprimis, & ante omnia est perpetuò, & intentissimè consulendum, & prouidendum. Hęc est illa domus, de qua dicebat Propheta ps. 114. Conuertere anima mea in requiem tuam, quia dominus benefecit tibi. Debet quoquè quicunq: se videt propinquum morti, consulere quieti, paci, & incolumitati familiæ suę, quoniam, (vt inquit Apostolus) qui suorum curam non habet, & maximè domesticorum, hic fidem abnegauit, & est infideli deterior. Tertio loco debet homo disponere de

ps. 114

1. Tim. 5.

domo

domo sua, hoc est de cœlesti patria quę quamuis propriè, & peculiariter dicatur domus Dei, nostra etiam quando cunquè voluerimus, esse, & dici poterit. De qua dicebat Dauid, Vnam petij à Domino hanc requiram ut inhabitem in domo Domini omnibus vitę meę, vel in longitudine dierum. Et re uera quicunq; habent curam animarum, cum primùm nouerint aliquem laborare ad mortem, priusquam destituatur sensu, ratione, & consilio, debent eum monere, consulere, atquè etiam quandoquè præcipere, ut disponant domui suę, i. prouideant primùm saluti animę suę, & si quam in ea labem, aut maculam cognouerint, ope, & opera Sacramentorum Ecclesiæ, & aliorum ministerio enitantur illam expurgare, prorsus emũdare, vt in eo recessu tuta, blandiens, & & hilaris possit accedere ante conspectum Dei. Monendus est etiam quisq; ægrotus documento huius Prophetæ, vt disponat domui suæ, hoc est familię suæ, subditis suis, ut post eius discessũ regnet inter eos pax, & concordia. Sed videamus quid ex hoc præcepto fecerit Ezechias, inquit enim. *Et conuertit Ezechias faciem suam ad parietem, & orauit ad Dominum, & dixit. Obsecro Domine memento quaeso quomodo ambulauerim coram te in veritate, & in corde perfecto, & quod bonum est in oculis tuis fecerim, &c.* Conuertit inquit, faciem suam ad parietem, hoc est ad parietem domus, vel ad parietem templi. Cur autem hoc? Multi multa dñt, ego aũt existimo hoc fecisse, vt posset seorsum, & ex se ipso, non spectantibus alijs, deplorare statum suum, aut hoc factum, vt mentẽ magis liberam, & solutam, qua in Deum tendere, & ipsum precari, & lachrimas effundere liberius posset, haberet, quemadmodum contingit pijs hominibus, & mihi frequenter accidit, ne profluxu lachrimarum vllos testes habeã, atq; etiam cum orare voluero, sensu ob circunstantes, & mutuo loquentes distrahi queam; Et fortasis voluit iste Rex conuertere faciem ad parietem, ne lachrimans videretur satis leuis, ac modicæ virtutis & constantiæ, verum verba huius textus satis indicant, cuius rei causa fecerit hunc motum: inquit, quòd conuertit faciem suam ad parietem, & orauit dominum, id quod fieri debet ab vno quoq; nostrum, dum versamur in angustijs, & afflictionibus huius seculi, & inquit, *Obsecro Domine memẽto quæso quomodo ambulauerim coram te in veritate, corde perfecto, & quòd bonum est in oculis tuis fecerim.*

psal. 25.

Dicitur aũt quis ambulare in veritate, & in corde perfecto, dum quod nouerit displicere Deo, procul effugiet, & quicquid boni fecerit iubenti animo refert in Deum, vel in veritate ambulare, est eidem ex animo inseruire, neq; præter ipsum Deum, & eius gloriam quicquam aliud expetere: vel ambulare cum Deo in veritate est, quod quis ore profitetur re ipsa perficere. Dicitur ergo Ezechias ambulasse coram Deo in veritate, quia non claudicauit, neq; contorto pede visus est corã Deo incedere, vt. s. externè Deum viuũ colere videretur, corde verò, vel animo veneraretur idola, & fiduciam vllam in illis constitueret. Rex itaq; Ezechias obsecrat Dominũ, & supplex rogat, velit meminisse, quomodo ambulauerit coram eo in veritate, & in corde perfecto. Et certè fœlix est, & iucunda eius conscientia potest nuncupari, qui in tempore malorum potest recordari bonorum, quemadmodũ etiam Dauid Propheta dicebat. Iudica me Domine, quoniam ego in innocentia mea ingressus sum, & in Domino sperans non infirmabor. Memento inquam Domine, ne memoria excidat, neq; obliuiscaris mei, quippe qui nullum bonum relinquis irremuneratum. Memineris quæso quomodo ambulauerim coram te in veritate, & quod bonum est in oculis tuis, ideſt te videntẽ, te agnoscente, & approbante fecerĩ, nullum genus sceleris admittens. At qui forte miraberis hunc regem tam pium, tam bonum, ac diuini nominis zelatorem, in hæc verba prorupisse, tũ quia nõ conuenire videtur, vt quis quã tum vis bonus se ipsum extollat, & cõmendet, tum quia referente scriptura, nemo est, qui se gloriari possit habere cor mundum, vt legitur Iob. 14. Nemo mundus à sorde, nec infans, cuius est

Ambulare in veritate quid.

psal. 25.

Iob. 14.

vnius

vnius diei uita super terram, quin & ipse Dauid apertè protulit, omnem hominem esse mendacem, propterea dicebat Apostolus. Qui gloriatur in Domino glorietur. Non enim qui se ipsum commendat, ille probatus est, sed quis fortè tueri posset Ezechiam per ea verba, quæ habet Gregorius. 12. Mor. cap. 16. vbi habet, quòd plerumq; iusti aliquibus necessitatibus afflicti, sua opera coguntur fateri, & sicut grauis culpæ est sibi arrogare quod non est, sic nulla culpa est, si quis humiliter dicat bonum quod est. Vnde hanc Ezechiæ perfectionis confessionem, Dominus non despexit, quem mox in suis præcibus audiuit. Et 22. Mor. cap. 7. habet (inquit) sancti viri proprium, vt bona, quæ agunt videant, ab eorum tñ memoria oculos auertant. Ezechias ergo non existimatur ea verba dixisse, quo laudaret se se, sed vt ostenderet se in Deo bonorum operum remuneratore spem suam locauisse: id quod plerosq; sanctorum egisse manifestum est, neq, tamen inde præsumuntur se ipsos de se ipsis fuisse gloriatos. Vnde Paulus Apostolus 2. Thimo. 4. Bonum inquit certamen certaui, cursum consumaui, fidem seruaui, qui tamen de corona sibi parata præsumens, subdit, de reliquo reposita ℰ mihi corona iustitiæ quã reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex, reddet, inquit, Dominus, ergo debet, non enim opere in spectο potest negare mercedem, qui opus inspicit. Bonum certamen certaui opus est, cursũ consumaui, opus est, fidem seruaui, op⁹ est, superest mihi corona iustitiæ, mer ces est. Sed inquit Augustinus hom. 14. cap. 2. In mercede tu nihil agis, in opere non solus agis. Corona tibi est ab ipso, opus autem, ab ste, sed non nisi ipso adiuuante; possunt ergo viri sancti de bonis operibus gloriari, verum gloriam, & laudem boni operis Deo acceptam ferre, & eo adiuuante quidquid boni egerint, se fecisse profiteri, quemadmodum ille dicebat, omnia opera nostra operatus es in nobis Domine.

Greg. 12. mor. cap. 16

22. mor. c. 7

2. Tim. 4

Augustinus hom. 14

Nemo igitur suam agnoscens infirmitatem, audebit dicere se mundum habere cor, & consequenter non poterit, ac debebit in se ipso gloriari, hinc dicebat Beatus Ioannes. si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est, & Iob. cap. 25. inquit. Nũquid potest homo comparatus Deo iustificari, aut apparere mundus, natus de muliere; & Dauid psal. 142. non iustificabitur in cõspectu tuo omnis uiuens. Ambrosius tamen super Lucam cap. 1. dicit ea verba Iob, quòd nemo mundus à sorde, quia teste Diuo Paulo, omnes peccauerunt, & egent gloria Dei, sic debere intelligi, quod. s. Nemo nascitur sine peccato; sed potest vtiq; contingere, vt cum quis se correxerit, & se in aliam vitę rationem transformauerit, tutò dicere possit, se mundum habere cor, & immunem esse à peccato. D. autem Hieronymus dicit in eo forsam potuisse gloriari Regem Ezzechiam, ℘ idola destruxerit, templum Baal peruerterit, & cætera quæ scriptura 4. Reg. 18 c. refert, non tamen inde sequitur eum fuisse omnino sine peccato, quamuis gloriari potuerit sine vllo peccato.

Ioan. 1. cap. 1.

Iob. 25. ca.

Psal. 142.

Ambrosius s. Luc. cap. 1.

Post hæc statim subdit Esaias dicẽs. *Et fleuit Ezechias fletu magno*, vsq; adeò quidem, vt ex illo nuncio fuerit perterritus Ezechias, & obstupuerit, ut in maximas lachrimas se totum profuderit; sed hoc loco expositores velut mirabũ di quęrunt, cur tam abundè fleuerit Ezechias, & tot lachrimas emiserit, si nullius peccati cõscius erat? Multi multa dicunt. D. Hieronymus opinatur eum vsq; adeò fleuisse, quia sibi nimis asperum, & acerbum videbatur in ipso robore florentissimæ ętatis extingui. Et presertim quod videbat se moriente non posse adimpleri promissionem Domini ad Dauid, quod de semine suo Messias esset prouenturus, quando eo tempore nullos adhuc filios habuisset. Poterat etiam ea ratione fleuisse, quia nondum ad normam Reipublicę bene instituendę reuocauerat, seù reuocauerat, quę vel impetu belli diruta, atq; prostrata erant, vel nondum ritè inchoata. Nec dubium sibi maximè fuisse cordi cultum Religionis, & Dei gloriam, quam metuebat

bat ob intempestiuam illius mortem impuris hominum conatibus fore imminuendam, ac penitus eleuandam. Possumus etiam imaginari, & rationabiliter credere ipsum tam abundanter fleuisse, quia noluisset mori eo cum primis tempore, quo post tot labores, & angustias aliquanto quietius viuere arbitrabatur, iuxta id, quod ait Apostolus. Nolumus spoliari, sed superuestri, quādoquidem timere mortem, & illā quo ad fieri potest euitare, non est malum, sed propter eius timorem recedere à iustitia, hoc est malum, vt ait Thom. 2.2. q. 15. art. 3. Nam Christus, etiam ut homo timuit mortem, cum dixit. Tristis est anima mea vsq; ad mortem. Matth. 26. Sed reuera sancti uiri haud quaquam mortem horrere, aut pertimescere deberent, cū nouerint se post mortem cum Christo regnaturos. Sed D. Hierony. inquit eiusmodi uiros probos, ac sanctos quandoq; morte terreri propter incertum iudicij diem, & ignorationem sententiæ Dei, & quam sedē sint habituri, sicut etiam quandoq; dicere solebat nobilis quędam matrona Perusiæ se libenter morituram, neq; vllo pacto eam timere, modo sciret, quē post hunc finem, & soluto corpore, locum esset habitura, quandoquidem D. Hierony. attestatur diem mortis nulli fore præstitutam, quamquam nonnullis aliquando reuelatam, sed voluntate Dei quemcunq; viuere, aut mori, iuxtà illud. In manu Dei uita, & mors, & quemadmodum dicūt aliqui homines probi, ante Christi aduentum non optabant mori, sed diu viuere, quousq; adueniret tempus, quo diuina uisione possent frui, at nunc longè diuersa est ratio, cupiunt enim dissolui, & esse cum Christo. Vnde D. Aug. dum meminit martyrij celeberrimi septem fratrum, quorum hodie festum colimus, inquit. Omnes homines potius uiuere, quàm mori cupiunt, hi uero desinebant uiuere, ubi quandoq; fuerant morituri, & incipiebant uiuere sine fine uicturi. Et Basilius dicebat, talis est uita nostra, neq; enim ea quæ grata sunt, neq; tristia perseuerant, sed omnia finem habent, uita autem cęlestis patriæ, semper est dura-

Tho. 2.2.q. 15.

Matth. 26

D. Hiero.

D. Hier.

D. August.

A tura, neq; ullum unquam habebit finē: propterea sancti, meo quidem iudicio, nō possunt, nec debēt horrere mortem, sed potius appetere, modò sciant se mūdum habere cor, & immunes esse à peccato, aut saltem nihil sibi sint conscij, quámuis in hoc non sciant se iustificatos esse, iuxtá illud Pau. 1. Cor. 4. Paul. 1. Cor. 4.

Et sequitur. *Et factum est verbum Domini ad Esaiam dicens. Vade, & dic Ezechiæ. Hæc dicit Dominus Deus Dauid patris tui. Audiui orationem tuam, & vidi lachrimas tuas. Ecce ego adijciam super dies tuos quindecim annos &c.*

Videndum est prius, ut ritè percipiamus gratiam, & beneficium collatum ipsi Ezechię, primum inquam oportet, uel expedit inquirere, & perscrutari, quo tempore factum est uerbum istud ipsi Prophetę: legitur enim 4. Reg. 20. priusquam Esaias exiret mediam partē atrij ipsius domus regis factum esse C uerbum istud ipsi Esaię; ubi notanda est, & considerandā inexplicabilis Dei benignitas, & misericordia, & mente semel, ac iterum meditandum quanta sit Dei uirtus, & clementia. Vix enim compleuerat Ezechias breuem illum sermonem, quo precabatur Deum sui meminisset, & quod bonum est in oculis suis facere non dimiserit, priusquā recederet Esaias ex atrio, remittit eum Deus ad ipsum Regem orantem, dolen D tem, & lachrimantem, lectoq; decumbentem, cui affert lætissimum, & iucundissimum, & fortasis non expectatū nuncium, sicut est illud Dauidis ps. 31. Dixi, confitebor aduersum me iniustitiam meam Domino, & tu remisisti impietatem peccati mei: inquit ergo Propheta. *Hæc dicit Dominus Deus Dauid patris tui.* Ezechias enim, ut constat, descendebat ex progenie, & semine Dauid; propterea uocat illum patrem suū. E Quid ergo dicit? Audiui orationem tuam, & uidi lachrimas tuas, Ecce ego adijciam super dies tuos 15. annos, & subdit, & de manu Regis Assyriorum eruam te, & ciuitatem istam, & protegā eam. Hic est locus, & hęc sunt uerba, quibus aliqui moti fuere, ut dicerent Ezechiam fuisse infirmatum antequam exercitus Assyriorum foret extinctus.

ps. 31.

Quos

Quos pluribus teſtimonijs ſanctarum ſcripturarum,& authoritatibus ſanctorum reprobauimus, declarantes quo pacto eiuſmodi verba Prophetæ eſſent intelligenda. Subdit in tex. *Hoc autẽ tibi erit ſignum à Domino, quia faciet Dominus verbum hoc, quod loquutus eſt.* Dubitat à quibuſdam quisnã modus ſit iſte loquutionis, quòd videlicet, faciet Dominus verbum, quod loquutus eſt, quandoquidem verba loqui ſolemus, non facere, & hoc modo loquẽdi videtur poni oppoſitum in adiecto, ideſt facere verbum, quod loquutus eſt; ſed re vera facere verbum, nihil aliud eſſe putandum eſt, quàm quod qs pollicitus eſt, re ipſa præſtare,& in effectum deducere, & vt planius dicam, non aliud loqui, & aliud efficere. Et quod nam eſt hoc uerbum? Hoc inquam. *Ecce ego reuerti faciam vmbram linearum, per quas deſcenderat in horologio Achaz in ſole retrorſum decem lineis. Et reuerſus ſol decem lineis per gradus, quos deſcenderat*, Ita ut oportuerit conſtituere illum diem per horas.32. quẽadmodum aliqui diſcurrentes, & ſingulas horas ſupputantes,citra controuerſiam affirmant. Sed pleriq; negant iſtam ſolis retrocesſionem per eoſdem gradus,quibus iam aſcenderat, hoc eſt ad decimum gradum, et ibi tam diu ſtetiſſe,quo progreſſus fieret p tot gradus, quos priùs aſcenderat,quemadmodum legimus Ioſue 10. Deum feciſſe, dum ipſe Ioſue pugnaret contra quinq; reges, qui venerant pugnaturi contra Gabaonitas. Sed hæc opinio nullo pacto poteſt ſtare,quoniam Eccleſiaſtici. 48. Scriptum eſt, In diebus ipſius Ezechiæ retro redijt ſol, et addidit regi uitam,ergo ſol non perſtitit in eo gradu, quo aſcẽderat, ſed retrocesſit. Quidã alij opinantur quinque gradus tantum retrocesſiſſe, et rurſus ad decimam lineam, ſiue gradum ſolem redijſſe,et ſic dies ille creuit Dei beneficio decem horas,et fuit viginti horarum, præter eas, quas communiter dies naturalis ſolet complere. Atquoniam 4. Reg. 20. legitur. Eſaiam petijſſe á Rege; Nunquid uellet potius umbram decem lineis aſcendere, an potius totidem retroceedere, ipſum reſpondiſſe; facilè eſſe umbrã creſcere decem lineis, nec hoc volo ut fiat, ſed potiùs reuertatur deorſum tot gradibus, quot aſcendit, ideirco melius, et tutius mihi uidetur dicendum, vt mox diximus ex ſententia Nicolai de Lyra, ut.ſ. ſol priùs aſcenderit decem lineas, quandoquidem unaquæq; linea facit unam horã, et poſt modum retroceſſerit totidem lineis, et quò dies artificialis poſtmodum compleretur, et perficeretur, dicimus ipſũ ſolem mouerí ſuper duodecim lineas tanquam ſuper duodecim puncta, ſuper quibus dicimus fundari unam quã què horam, et hoc pacto dies ille perficietur ſpacio, ſiue decurſu. 32. horarũ. Nec deſunt,qui exiſtimant hanc ſolis retroceſſionem in temporis momento factam,neq; per vniuerſum Orbem peragatam, ſeu perſpectam,ſed in horologio tantum ipſius Achaz, quod erat in palatio regis conſtructum. Sed hoc non poteſt admitti quia iam cõſtat ex 2. lib. Paralipomenon hanc ſolis progreſſionem, et nouitatem ad Babilonios peruenisſe, cum Rex ille miſiſſet nuncios ad Ezechiam, ut interrogaret de portento, quod acciderat ſuper terram. Et mirum eſt, et ſummoperè notandum, quod legitur Ioſue cap. 10. ubi habetur quòd ſtetit Sol, et non feſtinauit occumbere ſpacio unius diei, et hoc quidem obediente Domino uoci hominis, et pugnãte pro Iſrael. Hoc idem procul omni dubio dicere poſſumus de hoc mirabili facto ſuper Ezechiam.

2. paralip. 32.

Ioſue 10.

Ioſ. cap. 10

4. Reg. 20.

Quidam Hebrei, (ut refert Iſidorus Clarius) fabulantur hos decem gradus, quib⁹ retrocesſit ſol propter Ezechiã, appoſitos fuiſſe, & ſuperadditos alijs decem gradibus ſiue horis, qui fuere ſubtracti tẽpore mortis Achaz Regis impijſſimi, ne quis multum tempus in ſumeret in lugenda, ac deplorãda eius morte, cum fuerit impijſſimus, et maximè Deo exoſus; et ne temporum fiat confuſio, reſtituti ſunt illi decem gradus: ſed hæc eſt fabula & ſomnium Hebreorum.

In 4. libro Reg. cap. 20. poſteaquã Eſaias, pollicitus fuit verbo Domini adde-

addere regi Ezechiæ diebus uitæ suæ. 15. annos, & eundem liberare de manu Regis Assyriorum, apposuit quoddam medicamentum vlceri, quo maximè cruciabatur Ezechias, & sanatus fuit: at quoniam de hoc fit mentio in calce huius capituli, ideò ea de re tractabitur ibi, nunc prosequamur declarationem illius miraculi tam grandis, de quo loquitur hic Propheta, quòd. s. sol retrocessit totidem lineis, seu gradibus, quibus antea fuit progressus. Quòd si quæras quo in loco constitutum erat illud horologium, vbi effectum fuit miraculum istud; dicunt ferè omnes vt supra in palatio Regis Achaz fuisse arte constructum, & in certo quodam lapide diligenter insculptum, vbi descriptæ erant lineæ iuxta pluralitatem, & distinctionem horarum, & lapis ille, in quo descriptæ erant, vel insculptæ istæ lineæ, erat ita situs, & collocatus, vt radij solis ad ipsum pertingerent, & iuxta motum, siue tactum radiorum solis super eiusmodi lineas agnoscebatur distinctio, & notitia, quota erat hora diei: cuius horologij formæ, aut speciei, multas vbiq; terrarum est videre consimiles. Quomodo autem fieret ista solis retrocessio, iam dictum est: non enim putandum est vlla hominis arte factam, seu confectam sed sola Dei virtute, & potentia: sic enim scriptum est psal. 60. Dies super dies Regis adijcies. & ps. 118. Ordinatione tua perseuerant dies, quoniam omnia seruiunt tibi, & is est, cui soli mare, & venti obediunt, & omnia quæcunq; voluit fecit in cœlo, & in terra. Et profectò hoc signum, seu prodigium valde fuit conforme rei, quam facturus erat ipse Deus: nam velut sol prima vice, qua incæpit moueri, non perfecit integrum diem, sed iuxta imperium Dei relictis duabus horis, inde retrocessit, & rursus eundem diem à principio inchoauit; sic nempe Rex Ezechias ægrotauit usq; ad mortem, & parum abfuit, quia habita ratione ad secundas causas, suæ uitæ cursum perfecerit, cuius postmodum, fauore diuino, vitæ additi sunt alij dies, quò suis rebus commode posset consulere, & prouidere. Sed dicet quis, nunquid Propheta Esaias venit arguendus, quòd fuerit mentitus, aut falso dixisset, dum Regi ægrotanti ausus fuit dicere, Dispone domui tuæ, quia morieris tu, & non viues? quo nixus fundamento, qua arte, quo consilio, vel iudicio id tam liberè, ac promptè dixit ipsi Regi. Morieris, & non viues? cum teste D. Hieronymo præcisa dies mortis nulli hominum sit præstituta, sed à sola Dei voluntate dependeat. Et Iob 14. constituisti terminos eius, qui præteriri non poterunt. & hic idem Propheta dicit, Vitam nostram esse velut quandam telam, cuius textor, seu texens dicitur esse ipse Deus, quam dum velit, potest succidere, & longiorem conficere, vbi Bern. inquit, profectus vitæ meę, non in mea, sed in manu omnipotentis sicut tela in manu texentis consistit. Cui dubio pro tutela ipsius Prophetæ possumus firmiter, & audacter respondere, nihil eũ fuisse mentitum, neque eius vaticinio subesse aliquid falsum: sed dicimus quòd habita notitia, siue ratione causarum naturalium, ipse verum potuit prędixisse, & nos possumus frequenter iuxtà signa quędam naturalia prędicere aliquem esse moriturum, quemadmodum Medici, & alij astrologię scientiam profitentes, qui tamen iuxtà Dei voluntatem nequaquam morietur. Inquit D. Thomas quòd cum omnium, quę fiunt in toto decursu temporis rationes fuerint ab æterno in Deo, quędam tamen fuerunt inditę rebus, quę explicantur per opus naturę, & voluntatis: quędam verò quas apud se tantùm retinuit. Esaias itaquè loquutus fuit secundum rationes inditas rebus, & hoc pacto verum dixit, dicens Regem moriturum. Sed quia ignota erat ei diuina voluntas, ac præscientia, propterea si secus euenit, excusatur à mendacio, nec ob id potest dici suę prophetię fallum inesse, multò minus dicendum est ipsum fuisse mentitum. quoniam, ut inquit Beatus Augustinus. Quicunquè sic credit,

Iob. 14.

D. Tho.

dit, vt loqtur, et si nõ uera loquat, fideli A
ter tñ loquitur. Sed fortè quis opponeret huic decisioni, qua dicitur Ezechiã loquutum esse iuxtà rationes inditas rebus, aut secundum ordinem naturæ, quoniam, cum ipse accesisset ad Ezechiam ægrotantem, & in lecto decumbentem prædicens eum morituru constat eum hæc verba protulisse, videlicet. Hæc dicit Dominus, Dispone domui tuæ. Igitur non iuxta ordinem naturæ fuit loquutus, sed ex B
D. Greg. verbo Dei, dicendum iuxta doctrinam D. Gregorij, quòd vtiq; loquutus est Esaias verbo Dei, sed ipse Deus mutat sententiã, sed non consilium, sententiam quidem, idest sensum verborum, consilium vero quod ab æterno dispositum est, & plerunq; Deus comminatur se aliquid facturum, quod tamen nunquam fiet, id quod agit, vt eiusmodi comminationibus terrorem C
populis incutiat. & ad pœnitentiã conuertat. Quemadmodum legimus accidisse Niniuitis. Et si rursus obijcias dicens. Prophetas nihil ex se ipsis prædicere, sed ea tantùm, quę in libro vitę ipsi pręuiderunt. Dicendum secundum eundem, quòd aliqua ipsi prænoscunt, & prękegerunt in libro uitę, quæ tamen ipse Deus futura esse definiuit, qñ, & quomõ ipse voluerit, neq; propterea dicẽdum est prophetiæ subesse, aut subijci aliquod falsum, sicut D
ij, qui ex quibusdam motibus astrorum volunt prędicere aliquid futurum sępè falluntur & errant.

Vt autem quę prędicta sunt testimonio patrum confirmemus, occurrit
Aug. lib. 6. de Gen. ad literã c. 17. locus D. Augustini lib. 6. de Genesi ad literam cap. 17. vbi dicit de Ezechia, qui secundum quasdam futurorum causas erat moriturus, cui Deus addidit. 15. annos ad vitam, id utiquè faciens, quod antè constitutionem mundi se facturum esse pręsciebat, & in E
sua voluntate seruabat. Non ergò id fecit quod futurum non erat, hoc magis erat futurum, quod se facturum esse prescibat, secundum aliquas igitur causas, vtputa inferiores, iam vitam finierat, secundum illas autem quæ sunt in voluntate præscientię Dei, tunc erat finiturus uitam, quando uitam finiuit. Idem super ps. 50. super illud. Incerta, & occulta sapientię tuę manifestasti mihi. Nihil tam occultum, & tam incertum, quàm quod latet in voluntate Dei. Ad hoc incertum Niniuitę pœnitentiam egerunt: quamuis enim Propheta dixisset, Triduo Ninive subuerteretur, dixerunt apud se pœnitentiam agendam, & petendam esse misericordiam. De incerto pœnitentiam egerunt, certam misericordiam meruerunt, aliter videbatur hominibus, aliter uisum est Deo: Et *D.* Gregorius 12. Moral. cap. 1 in-
quit, Quomodo dixit Esaias *Ezechiæ*, Dispone domui tuæ, quia morieris tu, & non viues? Dico per Prophetam dominum dixisse quo tempore mori moerebatur ipse Ezechias, per largitatem verò misericordiæ illo eum tempore ad mortem distulit, quod antè secula ipse præsciuit. Nec propheta dicitur fallax, quia tempus mortis innotuit, quo vir ille mori moerebatur, nec dominica statuta conuulsa sunt. quia, vt ex largitate Dei anni uitę crescẽt, hoc quoq; ante secula præfixum fuit, atq. spatium vitæ, quod inopinatè foris est additum sine augumento in prę scientia fuit intus statutum, vnde bene dicitur, Constituisti terminos eius, qui præteriri non poterunt. sic ergo patet Prophetiæ ipsius Esaiæ nullum subesse falsum, nec eundem ullo modo fuisse mentitum, adeò ut vera sit illa sententia, nihil certius morte, ni-
Aug. Hom. hil incertius hora mortis. Et Augusti-
11. & 13. nus homil. 11. & 13. dixit. Promisit nobis Dominus quacunq; die conuersi fuerimus obliuisci præterita nostra delicta, at nunquam vitam crastinæ diei nobis promisit, tacetur vltimus dies, vt obseruentur omnes dies. Quid clarius, quid manifestius eo, quod pro-
Matth. 25. prio ore Saluator noster dixit? Vigilate (inq̃) quia nescitis diẽ, neque horam.

Post hæc Sequitur textus, vbi describitur canticum Regis Ezechiæ cuius titulus hic est. *Scriptura Ezechiæ Regis Iuda, cum ægrotasset, & conualuisset de infirmitate sua. ego dixi &c.*

Per scripturam quidem ferè omnes intelli-

intelligũt carmẽ, aut cãticũ, seù oratio nem, qua Ezechias beneficium illud, quo fuit à mortis faucibus ereptus voluit comemorare: vel vt inquit D. Hieronymus voluit gratias agere. Sed priusquã exponamus istud canticum congruum mihi visum est non nihil spectans ad sensum misticum coram affere ex his quę hactenus dicta sunt: & primum quidem penes allegoriam mihi videtur posse dici, quod Sol iste retrocedens, dum Ezechias ægrotaret, facile potest representare Christum dominũ, qui pro reparanda nostrarum animarũ incolumitate, & pro nobis liberandis, & eruendis ab Inferni faucibus, & morte æterna retrocessit decem gradibus, idest nouem Angelorum ordinibus, & assumpsit naturam humanã, in qua omnem infirmitatem, qua detinebatur humanũ genus, suscepit in se ipso, ut nos ab ea liberaret præter peccata. Quod vero attinet ad personam Regis Ezechię, certè mirandum est cum scriptura testetur eum fuisse pium, veri Dei cultorem, & Idolorum, & Idolatrarum hostem acerrimũ, cui non fuit ex Regibꝰ Iuda quisquam similis ante ipsum, neq; post ipsum, mirãdũ inq̃ est, qua ratione Deus permiserit tam graui, & periculosa infirmitate eũ detineri. Hinc puto facilè posse elici, & prędiscі, seù doceri Deum non solum homines impios & iniquos, verùm & homines probos, ac pios quandoque flagris cędere, ac verberare, vel ne extollantur, uel ut per patientiam, & tribulationem exerceãtur, ut innuit Apostolꝰ ad Hebręos 12 Quẽ diligit dominus castigat, flagellat aũt oẽm filiũ quẽ recipit. Porrò quid per Esaiã cõsulẽtẽ, seu mauis p̃cipiẽtẽ Regi, ut cũ propediem sit moriturus, disponat domui suæ nobis indicẽ, nihil certè aliud præter id qd supra monuimus ut quicũque aliorũ curã gerũt, siue corporis, siue aĩæ, aut rerũ suarũ, quacũque occasione postposita, hoc genus officij nunq̃ p̃termittant, id p̃ p̃cipuè ministris Dei curã animarũ habentibus maximè cõuenire necessum est. At quid aio? dico unicuique modo facultas adsit, id officij citra cõtrouersiã cõpetere, cũ scriptũ sit, Deũ mãdasse unicuiq; de proximo suo. Deinde illa cõuersio Regis ad parietẽ, illud nobis indicat, p̃ saluator noster aliqñ p̃cepit, ut cũ orauerimus intra cubiculũ cordis nostri intrare meminerimus, atq; ibi cũ flætu, et lachrimis socordiã, & iniquitatẽ nostrã deploremus, ut unà cũ Regio Propheta uerè dicere possimus. Exitus aquarũ deduxerũt oculi mei, quia nõ custodierunt legẽ tuã. Neque oĩno frustratoria fuit, & improbanda illa comemoratio bonorũ operũ, q̃ tã audacter, & libere fecit Ezechias. ea quidem nos docemur ut ita uitã nostrã studeamus componere, ut aliqñ cũ fiducia, dum uersamur in angustijs, ante cõspectũ Dei cõparere possimus, iuxtá illud p̃ d. B. Ioannes in epistola sua. Si cor nostrũ nõ reprehẽderit nos, fiduciã habemus ad Deũ, ut quicquid petierimus accipiamus ab eo. Postremo retrocessio solis, & p̃rogatio uitæ nobis mõstrat, ut cum post peccata quibus procul à Deo recessimꝰ ad eũ reuertemur, uita q̃ p̃ppemodum erat extincta diutius progredietur. ut uerè dici possit de eo iuxta illud Ezechielis cap 33. Vita uiuet, & Dauid itidẽ. 33. Quis est homo qui uult uitã, & diligit dies uidere bonos? diuerte à malo, & fac bonũ, inquire pacem, & pseqúere eã Quę eadẽ uerba refert D. Petrus epist. 1. cap. 3. Hæc ergo erat scriptura, q̃ p̃tulit Ezechias, dũ ęgrotaret, & postea cõualuisset de ĩfirmitate sua 13. *Ego dixi in dimidio dierũ meorũ, vadã ad portas inferi, &c.* Omnes deberent habere hãc scripturam, ut scilicet essẽt memores bñficiorũ Dei, ne ꝺ nobis dicatẽ illud ps. 77. Nõ sunt recordati manus eius in die, qua redemit eos de manu tribulãtis. Hęc (inq̃) scriptura duas uẽ cõtinere particulas à se inuicẽ abrũctas, altera quidẽ in qua refert, ac enarrat corporis molestiã, & animi afflictionẽ, q̃ dũ ęgrotaret, p̃tulit: altera recẽset bñficia, q̃ cõtulit ipsi Deus, & de eisdẽ gratias agit. Reuera cãticũ istud licet sit satis tritũ, & uulgatũ ĩ Ecclesia tãq̃ eorpore misticо, ubi ppetuò diuina officia celebrãtur, quo Ecclesia orat p̃ salute fideliũ, tã eorũ qui sunt in p̃sẽti seculo, q̃ eorũ qui sunt in purgatorio, uerũtñ, ut uideo, nõ est satis facile, & ego (q̃us

Matth. cap 6

Ioã. 1. cap 3

Hebręos. 12

ps. 77.

pertenui fim ingenio) in quibuſdã eius particulis ritè, & perſpicuè enucleandis, haud parũ, ſed ſatis multũ me laborasſe ſcio. Dicit ergo Rex, iuxta cõmunẽ expoſitionẽ. Ego dũ ęgrotarẽ, lecto que decũberẽ, & uarijs cruciatibus affligerer, dixi i. mecum ipſe cogitaui, hęc uerba mẽte cõcepi, & in corde meo dolẽs, ac lugẽs protuli. O me miſerum, & infoelicẽ, dũ putabã meis laboribus, & uarijs aĩi, & corporis pturbationibus qñq; locũ dare, tãtiſper qeſcere, & bonorũ meorũ, aliqua ex parte potiri. *In dimidio dierũ meorũ*, hoc eſt in ipſo ætatis flore, & ꝑualido iuuẽtutis robore decidã, peribo, & vadã ad portas ĩferi, hoc eſt, eũ ad locum proficiſcar, quo animæ corporibus ſolutæ ire coguntẽ, aut ſaltẽ ad Sinum Abrahę, quẽ ante Xꝑi aduentũ apud iſcros cõſtitutũ. oẽs affirmãt, Deo annuẽte deducar. Vel ad portas inferi, hoc eſt ad ſepulchrũ patrũ meorũ deſcẽdere neceſſum erit, qui quidẽ infernꝰ ĩ ſacris literis aliqñ nuncupatur. In dimidio (inquit) dierũ meorum, qñquidẽ media pars ętatis vnicuique ſm̃ naturã vr̃ eſſe ꝑſtituta, q̃madmodum legimus apud *Dauidẽ*. Viri ſanguinum, & doloſi, nõ dimidiabunt dies ſuos. Nõ nulli aſſerunt hęc uerba dicta ab Ezechia cũ ira, & indignatione, ꝙ nõ debet admitti pp. uerba q̃ ſequuntẽ, Quidam alij ſic legunt. ego dixi in altitudine, ſiue in excelſo dierum meorum, q. d. dũ in maxima ętate, & fęlicitate putarã me fore cõſtitutũ, & ſũmo *Dei* bñficio uiderer bonis oĩbꝰ eſſe locupletatꝰ, uadã ad portas ĩferi, hoc eſt ex tã ĩſigni loco decidã, & occũbã. Theodoretus p altitudinẽ dierũ ĩtelligit tactãtiã, & inanẽ gloriã. q̃ occupabat mẽtẽ eius, & à qua maximè detinebatẽ, & ferebatẽ, ut nunq̃ ſperaret ſe diutiꝰ uicturũ, neq; ẽt in terra viuẽtiũ ſalutare *Dei* uiſurũ, id ꝓpemodũ, uſ ei cõtigiſſe, ꝙ pleriſq; ſolet ĩterdũ euenire, ut dũ quippiã maximè peroptãt, aut ſe obtinere cupiũt, ſẽper illis tẽpus deeſſe uideatẽ; ut nunq̃ putẽt, ſe eũ diẽ uiſuros, quo eis bonis, ad q̃ eorum mẽs mirũ modũ inhiabat, & anhelabat ꝑfruantẽ. At ego exiſtimo priorẽ expoſitionẽ eſſe meliorẽ, & uulgatæ editioni magis cõformẽ, ut ſ3. ꝙ dimidiũ dierũ ĩtelligam⁹ dimidiũ ętatis cõiter unicuiq; obueniẽs, & nõ altitudinẽ mẽtis, ueluti tactãtiã, & inanẽ appetitũ rerũ mũdãnarũ &c. Seq. tex. *Quæſiui reſiduũ annorũ meorũ*, hoc eſt cõcupiui, vt ſe rẽ oẽs cõcupiſcũt explere reliquũ uitę meę ſpatiũ: nõdũ. n pueni ad pfectã ætatẽ, desũt mihi adhuc totidẽ anni, quot hucuſq; ſupuixi. Dies. n. annorum noſtrorũ ſunt, vt plurimũ ſeptuaginta anni. At ego miſer uix expleui trigeſimũ nonũ. ppea nõ immerito cõquerebar, & dolebã me tã cito iturũ ad portas inferi. Quęſiui ergo reſiduũ annorũ meorũ, optabã qd mihi vitæ ſpatiũ deerat, illud attingere, & cõplere. Rurſus dixi. ſ. mecũ ipſe cogitaui, diſcuſſi, diſceptaui, & cõdolui, magnopere fui cõtriſtatus, ꝙ ſi moriar, *nõ videbo amplius Dominum Deũ in terra viuẽtiũ*; non erit ãplius mihi facultas tẽplũ ſanctũ adeũdi, ibi ſacra facere, Deo gr̃as agere, & sũmis ac debitis ipsũ laudibus excolere, quibus in rebus vehemẽter gestiebã, & magnopere oblectabar. Vel ſi per terrã viuẽtiũ velimus intelligere cœleſtẽ patriã, q̃ vere eſt locus & habitatio viuẽtiũ, iurè quidẽ & meritò triſtari poterat Ezechias, quia nõ tã cito erat viſurus Dñm Deũ in terra viuẽtiũ, quia nõdũ erat ſolutũ ꝑciũ, q̃q̃ neq. & ſi diutiꝰ vixiſſet, illum uidere potuiſſet. Propterea dñt aliq ꝙ Pſes Veteris teſtamẽti, nõ optabant mori, ſed diutius hic viuere, quia habebãt opportunitatẽ laudandi Deũ, & eidẽ toto uitæ eorũ tpe inſeruiẽdi. nũc aũt lõgè diuerſa eſt rõ. quia Pſes noui teſtamẽti cupiũt diſſolui, & eſſe cũ Xꝑo, ꝙ multo meliꝰ ſore iudicãt, q̃ viuere in hoc ſæculo. Alij exponunt. *Non videbo Dominũ Deũ in terra viuẽtiũ*. ideſt non amplius de ſemine meo Xꝑs naſcetur, ut fuit olim promiſſum.

Tex. 4.

Terra viuẽtium quæ ſit.

Nota.

Vbi per terrã viuentium poteſt intelligi hic vniuerſus orbis, in quo degunt homines dum viuũt, & ſm̃ aliquos tota Iudęa regio, in qua primum Chriſtus carne aſſumpta oculis omniũ cõſpiciẽdus erat, quę collatione ad alias mundi regiones, & oras iurè meritò dici poterat terra viuentium, cum in ea ſola coleretur Deus viuus, & verus. iuxtà illud pſal. Notus In Iudæa *pſ 75*

Deus

Deus,in Israel magnum nomen eius. A Item subdit. *Non aspiciam hominem vltrà,& habitatorem quietis.* primũ quidẽ ad literam. qui re uera sunt mortui, & qui presertim apud inferos detinentur non aspiciunt hominem vltra, quia nihil habent commune nobiscum; inter nos,& illos magnum chaos firmatum est. Vel dicas non aspiciam hominem vltra,i. non potero cuiquam amplius benefacere,mores hominum, iustitia, & æquitate ad normam dirigere, corda B hominum beneficijs deuincire,& miserorum inopiam subleuare. Non aspiciam hominem ultra, & habitatorem quietis.i. non potero meorum hominũ presentia frui,qui posteaquam fuerunt hostes deuicti,poterunt habitare, & possidere quietem,neq; amplius timere insidias & vires inimicorum. Profundius verò, & spiritualius sic possumus hanc particulam exponere, velut confirmationem præcedentis. Non aspiciam C hominem vltra, & habitatorem quietis, i. Christum verum Deum & hominem, qui est vere habitator quietis, qui solus quietem, & pacem desiderat, & qui ĩ solis cordibus quietis, & pacificis habitare dicitur,qui iuxtà prophetam

Psal. 131. Dauidem.d. ps. 131. Hæc requies mea in sæculum sæculi, hic habitabo quoniam elegi eam. & alibi. Factus est in pace locus eius,& habitatio eius ĩ Syõ.

Ps. 75. De hoc ergo tristabatur,& vehementer D cruciabatur Ezechias, quoniam si tunc mortem obijsset,non erat vltrà aspectu rus habitatorem quietis, i. Christum Dominum, qui post aliquot annos ex suo semine venturus erat, vt habitaret in nobis. vt Io cap. 1. testatur. Verbũ caro factum est, & habitauit in nobis. D. Bern: sic distinguit. Non videbo dominum, i. Deum patrem. Non aspiciã hominem vltra.i. Christum Deum & hominem. Non aspiciam habitatorem E quietis.i. Spiritum sanctum, Nam esa.

Esa. 66. 66. super quem requiescet spiritus meus. Sequitur deinde.

Generatio mea ablata est, & conuoluta est à me quasi tabernacula pastorum. Pretiosa est velut à texente uita mea dum adhuc ordirer succidit me, de mane vsq; ad vesperam finies me, sperabam vsq; ad mane &c.

Tex. 5.

Hæc erat alia tristitiæ,& doloris occasio,quia,ut ipse inquit, si forte perijssem, generatio mea.i. progenies mea, & familia mea extincta erat,iam planè cessauerat,quia sine aliqua prole decedebam,& consequenter vacua erat, & vana Dei promissio,v3, ex semine Dauid oriturum esse Christum secundum carnem: *Erit* (*inquam*) *generatio mea ablata, & conuoluta*, sicut conuoluuntur,& complicantur tabernacula Pastorum,dum mutant locum dicuntur conuolui & complicari, vt commodius de loco ad locum transferantur, sic propemodum mihi accidisset, quòd promissio facta semini meo, & posteris meis deuoluta esset,et trãslata ad alios; et hanc eandem querimoniam sequitur dicens.

Præcisa est velut à texente uita mea: sic enim fieri solet cum vehementer angimur, sæpius idem repetendo, et verba illud idem significantia adducendo: Sic ergo inquit. Præcisa est, & detruncata vita mea, quemadmodũ tela priusquam perficiatur,& ad finem usq; deducatur,à texente præscinditur,ac detrũcatur: quòd plenius declarans inquit. *Dum adhuc ordirer succidit me.* i. cum adhuc essem iuuenis,& satis feruens,multaq; meditarer,& multa me facturum decreuissem, succidit me,i. manus Dei, si cecidissem, me abripuisset; id quod mihi omnium sociorum meorum ferè miserrimo contigisse nemo est qui nesciat,& mihi non magnopere compatiatur, dum enim ordirer, ideſt multa auspicarer, & pararẽ,manus dei succidit me. Sed ita pater quoniam sic fuit placitum ante te. Hęc verò absq; causa placuit Spiritui sancto per os istius prudentissimi Regis conferre uitam, & generationem hanc temporalem tabernaculis pastorum; quandoquidem sicut pastores nullum habent locum stabilem, & firmum, sed tabernaculis utũtur, quę de loco ad locum deferunt, & uelut tabernacula cito dissoluuntur, & complicantur, ita corpus nostrum qđ D. Paulus appellat tabernaculum facile dissoluitur separata anima, sic & nos non habemus hic Ciuitatem permanẽ-

tem, sed futuram inquirimus. *Sperabam vsq; ad mane, quasi leo sic contriuit omnia ossa mea, de mane vsq; ad vesperã finies me.* Affert, seu refert aliam doloris causam, & eam quidem grauissimam, quia scilicet, nulla vnquam parte diei securus erat de salute; si mane, aut diluculo dolore corporis augebat, non sperabat usq; ad vesperam se uitã transacturum, & si vespera cruciabatur, tam sæuus erat dolor, quòd mane se iam mortuum fore suspicabatur; qñ quidem quasi leo sic contriuit omnia ossa mea. quasi leo dicebatur esse dolor mortis, aut potius timor eiusdem, vel corporis cruciatus, aut animi afflictio: & propterea inquit: quodcũq; istorum, vel omnia simul contriuerant omnia ossa sua. Et quemadmodum eleganter exponit D. Cyrillus tota nocte, & & die traditus sum (inquit) quodammodo cuidam leoni, qui ossa mea contерit, & istud à mane vsq; ad vesperam, & rursum à vespera vsquè ad mane me uitam finiturum sperabam: perinde est, acsi dicamus vernacula lingua.

(*Tenena la morte con li denti*) Sed quomodo sperabat, id quod tantum exhorrebat? Dicunt aliqui sperare hoc loco accipi pro mente reuoluere, anxium esse inter spem & metũ dubiũ esse. Alij dicũt quòd sperabat singulo quoq; temporis momento mortem oppetere, quoniam, cum morte sperabat etiam languoris finem habiturum, vel dicebatur sperare vsq; mane, quia s. tũc sperabat penes diluculum tantisper à morbo subleuari, ut frequenter contingit ægrotantibus. Adducit aliam similitudinem satis idoneam huic proposito. *Sicut pullus hirundinis sic clamabo, meditabor vt columba. Attenuati sunt oculi mei suspicientes in excelsum.*

Sicut pullus hirundinis sic clamabo. Quidam sic exponunt, tantus est huius morbi cruciatus quòd cito finies me, ex hac vita post modicum tempus demigrabo, & ad inferos descendam. & sicut pullus hirundinis expectans cibũ à Matre semper clamat, & quousq; mater pastura filium aduenerit, clamare nunquam desistit: sic ego clamabo per diem, & in nocte præ animio dolore vlce ris mei, nequè donec veniat mors, aut morbus recedat, à clamore cessabo. Meditabor vt columba. vtrobiq; pro futuro præteritum saltem imperfectum accipias hoc loco. Meditabor inquit vt columba, i. meditabar, nam quando columba gemit, & conqueritur expetendo cibum, non emittit vocem, sed velut in gutture videtur loqui, vt potius meditari, & secum ipsa colloqui, quàm ingemiscere videatur: sic & ego faciam nimio dolore oppressus.

Alij longe secus hanc similitudinem exponunt, v3. sicut pullus hirundinis sic clamabo. q.d. cũ fuero ab hoc morbo liberatus, & sanitati restitutus, imitabor hirundines, & hoc genus auium, quæ frequenter canere solent, & hilaritatem quandam commõstrare; sic & ego laudes perpetuo tibi decantabo, & gratias agam: & quemadmodũ hirundines sunt prænunciæ ipsius veris, & obseruant tempus eius, & modo quodam præcognoscunt: sic & ego sicut pullus hirundinis obseruabo. & expectabo tempus aduentus Christi: & meditabor ut colũba intra me ipsum, considerans vaticinia. & obseruans, ac expectans tempora, quibus illa sunt in actum deducenda.

Clamor hirundinis sm̃ D. Bern. repsentat eos qui versantur circa actiones: vt docere ignorantes: & pascere esurientes: Meditatio võ columbæ representat eos, qui contemplationi diuinorum incumbunt. Aut hirundo eos qui in Ecclesia publice orant, columba verò eos qui priuatim; vtriusquè figuram gerebat Ezechias ęgrotans.

Deinde sequitur. *Attenuati sunt oculi mei suspicientes in excelsum.*

Sensus horum verborum duplex est: prior, eo vsq; s. leuo oculos in cęlum rogans, & expectans auxilium de cœlo, hoc est huius morbi liberationem, aut saltem aliquam relaxationem, seu mitigationem, quòd iam sunt attenuati ac debilitati oculi mei vsq; adeò, vt vix amplius horum beneficio vti possim. Alius sensus est. Attenuati sunt oculi mei suspicientes in excelsum. i. ne aspicerent in excelsum. i. ne spem ullam habere queam, Christum de mea stirpe

sirpe nasciturum. Sed hic sensus re vera non satis videtur consonare uerbis propositis. Prior ergo est longe melior quoniam per ea verba demonstratur ingens desiderium quo tenebatur diutius uiuere. Alij dicunt : attenuati sunt oculi mei suspicientes in excelsum, i. in deum gratiam agens qui me eripuit, & abstulit dolorē aīę meę. D. aūt Bern. hāc attenuationem oculorum refert ad cōteplationem, quia. s. dicuntur oculi mētis attenuari, vel quia nimis intense cōtemplantur; uel quia cōtemplando ita reuerberantur, & offenduntur diuinoſplendore, ut uideant imminui iuxta illud : defecerunt oculi mei in eloquiū tuum. psal. 118. Sequitur deinde.

Domine vim patior respondе pro me, quid dicam? aut quid respondebit mihi cum ipse fecerit.

Adductis, & ennarratis causis, quibus ipse uidebatur iure torqueri, & lamentari, tum ob grauitatem morbi, tū ob nuncium instantis mortis ei allatū, nec non, & propter eā q̄ prolis habēdę spem perdiderat. Nunc respiscens, & beneficia Dei sibi collata intimius cōsiderans alloquitur Dominum. d. *Domine vim patior.* hic petit auxilium q. d. difficile admodum sustinere potero tot calamitates. Verum quidem est, quod scribitur Eccles. 31. 03. Infirmitas gravis sobriam facit animam, quare, inquit ille, cum non sim satis ad ferendas tot miserias, neq. ullas habeam uires quibus possim potenti Dei manui quicquam resistere, propterea uim patior, uires meæ non sufficiunt ad tam graue pondus sustinendum. Tu igitur Domine respondе pro me. i. me excusatū habe, suscipe quæso defensionem meā, sis protector, & aduocatus meus, susci. pe partes meas; & quoniam alicubi legitur. *Spondе pro me.* i. Sis meus fideiussor, & promitte pro me quòd si non potero tot calamitates sustinere, non ex impatientia, sed ex impotentia; & imbecillitate id fore cognoscas, quia. s. morbus est supra uires. Quare quid dicam? aut quid respondebit mihi cum ipse fecerit? q. d si uoluero Deum arguere, aut de eo conqueri, quid dicam? quid pro mea causa afferre unquam potero? & ipse quid respondebit mihi: cum ipse fecerit, idest cum ipse hunc morbum in meum corpus iniici permiserit? Vnde si uoluero contendere cum eo non potero respondere unū pro mille. Si uerò legatur ut pleriq; legunt. Cum ipse fecerim. Sic intellige. cum ego. s. Ezechias occasionem dederim qua in huiusmodi calamitates incideremus. Non enim potero de Deo conqueri, & meę huius infoelicitatis causam in eum referre. Sed quid ego faciam? ut eundem mihi propitium ac defensorem adhibeam? *Recogitabo inquit omnes annos meos in amaritudine animæ meæ*, recordabor omnium malorum quæ gessi, percurram animo omnes transgressiones meas, & omnia peccata mea, quibus eum ad iracundiā prouocaui, & huiusmodi recogitatio, & discussio, ac rememoratio ānorū meorū erit cū amaritudine, & cum dolore, & compūctione aīæ meæ, qua ratione & uia dubio procul Deum mihi fore propitium sperabo, & quoniam in quibusdam codicibus legitur. Domini uim patior. Aliqui uolunt hoc referri ad Sanctissimam Trinitatem. s. patrem, filium, & Spiritū Sanctum, quia licet nō sint tres Domini, sed unus Dominus, ratione tamen trium personarum appellantur Domini, quos aliqui iuxta hębraicam dictionem maluit appellari Dominantes quam Dominos, & opinantur his uerbis Ezechiam petere auxilium, non ut mortem euadat, quasi ipsam horreret, sed ut uitæ tempus ei concederetur, quo prolem gignere, de qua Christus eius semini promissus ipſ. tituto tempore nasceretur. Et hoc est quod dicit. Recogitabo tibi omnes annos meos, in amaritudine animæ meę. Vbi notandum poenitentiam, ac dolorem male actorum non semel, aut aliquando nobis suscipiendam, sed toto uitæ nostræ tempore firmiter retinendam. Quoniam ut. d. D. Chrisostomus, quemadmodum delictorum memoria una. s. cum pœniteutia rite susceptа iustificat, ita memoria bonorum operum cum iactantia destruit, ac tollit præmium D Ber. recogitabo inquit, idest

ps. 118.

Eccles. 31.

iterum cogitabo, ne aliquid fortè oblitus sim, neuè aliquid inuidicatum, & indiscussum remaneat. & D. Aug. 2. libro confess. cap. 1. inquit. Recordari volo, transactas fœritates meas, & carnales corruptiones animæ meæ, non qđ eas amem, sed vt amem te Deus meus amore amoris tui facio istud, recolens vias meas nequissimas in amaritudine animæ meæ. Postmodum sese præparat Ezechias ad explicandum Dei beneficium, & quam est consecutus ab eo misericordiam, & quasi se ipsum consolatur dicens.

D. Aug. 2. lib. cap. 1.

Domine si sic viuitur, & in talibus uita spiritꝰ mei, corripies me, & viuificabis me.

D. Hier.

Dicit hoc loco. D. Hier. quod ipse Ezechias tanquam securus de pręmio, & de salute quam expectebat incipit philosophari, & discutere de humano statu, & de conditione hominum in præsenti vita, & ideo inquit.

Domine si sic viuitur. q d. si vita nostra consistit, aut perficitur in tot angustijs, & calamitatibus, & in talibus. i. non secus quàm mihi euenit, vita peragitur, corripies me, & viuificabis me. i. dabis mihi, hoc est, vitæ Spiritus mei ad correptionem, & probationem virtũ mearum, seu cordis mei, & patientiæ meæ tantum angustiarum, & afflictionum, quantum sit satis ad meam emendationem, & viuificabis me; spero enim te mihi daturum gratiam, qua possim sustinere, & pręterea vitam concedes, & corporis, & animi salutem perfectam; & vt breuius dicam, sic intellige. ò Domine si sic viuitur. i. si hæc vita humana absq; miserijs, & afflictionibus transigi non potest, & in talibus, hoc est, in huiusmodi viuendi rationibus vitam spiritus mei trãsigi oportuit, corripies me, & viuificabis. Ezechias tandem fuit figura, & exemplar eorum qui crebris vicissitudinibus nunc per gratiæ collationem visitãtur ne deficiant, nũc tentantur per carnis suggestionem ne superbiant. Vel melius. Si sic viuitur. i. si non possumus vitam obtinere, & sanitatem spiritualem nisi mediantibus afflictionibus, & tribulationibus, quoniã per multas tribulationes oportet intrare in regnum cœlorum, corripies me & viuificabis me. i. lubẽti, & prõpter eiusmodi tribulationes susciptã, & postea viuificabis me, & erit ī pace, & quete, ac securitate amaritudo mea amarissima. Aliqui exponunt hãc partẽ magis ad literam, sic dicentes. Domine si sic viuitur. i. si communiter hominũ uita præterit hoc tempus, quod tu mihi præscribis v3. triginta nouem annorũ, fac ut vita spiritus mei, hoc est ego ipse quoq; possim inter eos annumerari, qui uitã longiorem traducunt. Corripies me. i dabis mihi hanc ægritudinẽ ita. s. ut postea me viuifices. s: longiorẽ vitam concedas. Verum hæc expositio meo quidem iudicio est nimis dura, & difficile admodum cum textu concordat. Alij alias dant expositiones, sed has adduxisse sufficiat. Cum deinde subdit. Ecce in pace amaritudo mea amarissima. D. Hiero. sic exponit Ecce in pace amaritudo mea amarissima, i. quamuis nunc sit reddita pax, & securitas mihi, & vniuerso populo, ista tamen pax est coniuncta cum amaritudine amarissima, quia crucior, & in eo sum mętu, ac timore, vt dies mei mox sint finem habituri. quæ expositio locum habet penes illos, qui asserunt Ezechiam ægrotasse post solutam obsidionem, id quod verius puto, sed qui secus opinantur possunt admittere hanc expositionem, quasi ipse Ezechias referat tædium quo maxime vexabatur, quia & si sanitas ei fuerit restituta, & longioris vitæ facta pollicitatio ob quæ quandam habebat corporis, & animi pacem & quietem; quia tamen Ciuitas erat obsessa ab Assyrijs timore concutiebatur animus eius, & cõflictabatur, ne forte Ciuitas expugnaretur ab hostibus. & propterea dicit. Ecce in pace amaritudo mea amarissima: dicitur quidem hæc eius amaritudo amarissima, tum quia nouerat se in multis deliquisse, qq̃ sup̃ dixerit se, quod bonum est in oculis Dei effecisse: Nam piarum mẽtium est agnoscere culpam, vbi nõ est culpa; vel amaritudo erat amarissima ob ingruens bellum Assyriorum, cuius causa mirum immodum vexabatur, sed hæc opinio iã est reprobata. Quod si huiusmodi amaritudinem ad

morbum

morbum quo laborabat referamus, dicebatur quidem amarissima, quia, (ut supra diximus) sicut leo discerpebat, & conterebat carnes, & ossa eius. Aut verius dicamus. Ecce in pace amaritudo mea amarissima. Ecce.i. præter omne meritum, & præter, & supra omnes facultates virium mearum: amaritudo mea amarissima.i. incredibilis animi afflictio dolor, & contritio ex perpetratis sceleribus proueniens, & grauans aiam meã in pace iã est, & in pacem conuersa, quandoquidem nulla potest esse maior, & iocundior conscientiæ pax, & trãquillitas quam cum quis nouerit, aut rationabiliter coniecerit se immunem esse à peccato, & veniam esse consequutum: quæ verba D. Bern. trahens ad nostra tempora, dicit amaritudinem Ecclesiæ fuisse in pace amarã in nece martirum: amariorem in conflictu hæreticorum, amarissimam in moribus & cõuersatione domesticorũ, & profecto quam sit amarissima vita hominum pñs, nulli est ignotũ ut optime notat hoc loco Iacobus de valetia.

Proinde sequitur. *Tu autem eruisti animam meam ut non periret, proiecisti post tergum tuum omnia peccata mea.* Tex. 8.

Hæc profecto maxima sunt, & inexplicabilia Dei beneficia, neq; ea verba profert Ezechias tanquam aliquid sibi ipsi arroganter persuadens, sed potius quo laudes, & gratias de tam singulari beneficio referat ipsi Deo. Ego quoq; miser & infelix peccator, ac indignus Sacerdos, & Dei administer, nihil aliud quæro, nihil expostulo, nisi ut misericors Deus proijciat post tergum suũ omnia peccata mea, neq; illa amplius aduertat, sed mei misereatur, ne contingat animam meam perire. Alij secus exponunt, v3. Tu eruisti animam meam supple, à morte, ne periret spes promissa mihi, & progenitoribus meis de Messia ex semine meo nascituro.

Subinde sequitur. *Quia non infernus cõfitebitur tibi, neque mors laudabit te, non expectabunt qui descendunt in lacum veritatem tuam.*

Videtur hoc loco Ezechias Dei misericordiam commendare, & hoc eius opus summis rationibus efferre, quod ſ. iure quodam Deus proiecerit omnia eius peccata post tergum suum, quia, inquit, non infernus confitebitur tibi neq; mors laudabit te: certum est enim qui latent in sepulchris omniq; spiritu uitæ, & intelligentia carent, non confessuros, hoc est, laudaturos nomen tuum multo minus qui degunt in inferno, & sunt mortui. Per mortem quidem hoc loco, & infernum. Glos. ordinaria cũ D. Thoma intelligunt homines damnatos, iuxtà illud In inferno quis confitebitur tibi? & alibi. Non mortui laudabunt te Domine, neq; omnes qui descendunt in infernum. Et rursus. Nunquid aliquis in sepulchro narrabit misericordiam tuam, & veritatem tuã in perditionem? Nunquid cognoscentur in tenebris mirabilia tua, & iustitia tua in terra obliuionis? Quibus quidẽ locis dubio procul per mortem, & per infernum, & per locum tenebrarum, intelligendus est locus damnatorum; nec non tumuli defunctorum, qui qua ratione mortui sunt, & vita destituti, neq; confiteri, neq; laudare possunt nomen Dei. Sic etiam per lacum intelligitur locus dãnatorum, at lacus de quo educti fuerunt sancti patres in sanguine testamenti, ut Zach: 9. erat limbus, in quo dormitabant quousque aduenire redemptor; qui educeret eos de tenebris & umbra mortis. Non autem per mortuos, et per infernum intelligẽdus est locus ubi degebant animæ sanctorum patrum; neq; animæ illorum, qui cum fide, & gratia decedentes expleto purgationis tempore ad cœlestes aulas transferuntur. Sic ergo intelligendus est iste locus. Non infernus cõfitebitur tibi, neq. mors laudabit te, non expectabunt qui descendunt in Lacum 1. in locum damnatorum, nõ expectabunt. i. non curabunt, & paruifacient ueritatem tuam. i. iustitiam, & misericordiam, & consequenter non prorumpent in laudem mirabilium operum tuorum. Viuens, viuens ipse cõfitebitur tibi, sicut & ego hodie qui adhuc dei beneficio sum uiuens: ego inquam viuens confitebor tibi, & laudabo nomen tuum. Repetit eandem vocẽ bis, quo demostret duplici vita uiuentes

A B C D E

pſ. 6. D. Thom. pſ. 113. pſ. 87. Luc. 1.

tes esse qui confitebuntur tibi, vel dupli ci uita eos oportet ad confitendum Deo, & ad iugiter eum laudandũ .s. uita præsenti, quæ est uita corporis, & uita gratiæ, quæ est uita spiritualis, quia non est spetiosa laus in ore peccatoris: vel duplex vita requiritur ad digne, & salubriter Dei laudes recensendas u3. uita quæ est per fidem. Quia iustus ex fide uiuit, et uita operum, q. s. quis uirtuose operetur. quandoquidem fides sine operibus mortua est. & Leuit. 18, custodite leges meas atq; iudicia q̃ faciens homo uiuet in eis. Propterea quicunq; in fide operibus circumsepta, et uiuificata, quamquam corpore sint mortui, uiuentes tamen censentur, et sunt. Dicimus enim Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob, qui quidẽ mortui sunt corpore, propterea quod eorum animæ sunt iam diu á corporibus seiunctæ. dicuntur tamen uiuẽtes, et uiui, quia Deus est Deus uiuorum et non mortuorum. Et Iap. 5. Iusti in perpetuum uiuent et apud Dominum est merces eorũ. Aliqui dñt fieri hãc repetitionẽ uiuens uiuens confitebitur tibi: ad maiorem declarationem et expressionem animi, qua Ezechias exprimere cupiebat affectum suum, et quo magis diuinam bonitatem ad miserendum, et conferendum ei longiorem uitam prouocaret, et quidem pro tot beneficijs animæ, et corporis nobis passim à Deo collatis, nil gratius nos facturos existimandum est ipsi Deo, quàm perpetuo eundem laudare, et gratias ei referre; quemadmodum se fecisse dicit Ezechias. d. *Sicut & ego hodie.* qui. s. post quam conualui, confestim ascendi in templum ad laudandum Deum. Nos autem non semel tantum, aut aliquando, sed semper id efficere curabimus: quemadmodum. d. Dauid psal. 33. Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo.

Abacuh. cap. 2.

Iap. 5.

psal. 33.

Et ut magis ostendat, quàm oportunum fuerit quòd præter sanitatem, et longiorem vitam, fuerit ei data facultas procreandi prolem, his verbis ostẽdit cum inquit. *Pater filijs notam faciet veritatem tuam* .i. hoc adijcietur commodi, quòd diutius viuens, & prolem

9.

A educens, faciet notam filijs veritatem tuam, i. iustitiam, sanctitatem, & misericordiam; & præter hæc viam præbebit agnoscendi veritatem, & verum Dei cultum exercere, iuxtá illud psal. 50. Redde mihi lætitiam salutaris tui, *psal. 50.* & spiritu principali cõfirma me, & ego docebo iniquos vias tuas. & psal. 77. *psal. 77.* Quanta mandauit patribus nostris nota facere ea filijs suis, vt cognoscat generatio altera. & Deuter. 32. Interro *Deu. 32.*
B ga patres tuos & annunciabunt tibi.

Tandem concludens canticum, & finem imponens actioni gratiarum, petit diuinæ benedictionis complementum. d. Domine saluum me fac, & psalmos nostros cõtabimus. i. laudes, hymnos & cantica cunctis diebus vitæ nostræ in domo Domini: hoc est in templo, quia hęc domus est verè locus ille, in quo nos orare oportet, & quisquis hoc tẽplum beneficia petiturus ingre-
C ditur, cuncta se impetrasse lætetur. & hoc est templum illud, in quo omnis qui petit accipit, quamquam verius, & & securius, quicquid petimus obtinebimus, si corde & mente pura quicquam petierimus: mens enim nostra dum fuerit purgata peccatis, est templũ Dei, multo pulchrius, & spetiosius quàm domus fabricata lignis, & lapidibus, iuxtà illud Apostoli. Templum Dei
D sanctum est, quod estis vos. Pro sensu morali totius huius cantici, uide D. Bernard. sermone proprio super illud.

Postremo in calce huius capituli ponitur medela, quam iusit Esaias apponi super vulnus ipsius Ezechiæ, quamq̃ id quod ponitur hoc loco, fuit antequà daretur lignum ipsi Ezechiæ recuperãdæ sanitatis, uitæ protelandæ & occi-
De hac medela uid: 4. Reg. cap 20
sionis exercitus Assyriorum, sed quia Esaias primaria intentione non inten
E dit describere historiam, sed prophetiã, propterea priore loco posuit quod ad prophetiam pertinet. De qualitate morbi, & eius remedio non curo quicquam dicere, satis enim superq; de his alij scripserunt. sed duo tantum mihi notare libuit. Primùm quod solo verbo poterat curare ipsum Regem Esaias; voluit tamen adhibere medicamentum, vt sciamus quòd oĩs creatura

Dei

Dei bona est, & nihil reijciendum, qđ cum gratiarum actione percipitur, & consequenter nulla remedia iure nobis pro sanitate tuenda, aut recuperanda à Deo præstita, sunt negligenda, inter quæ præcipuum est ars medicinæ, quáquam in hoc morbo Regis Ezechiæ tollendo dicũt aliqui vt supra diximus remedium ab Esaia allatum potius cõtrarium, quàm præsentaneum extitisse, qua in re suam quoq; voluit Deus ostendere uirtutem, & potentiam.

Aliud hic notandum est quod cũ Rex Ezechias tot à Deo beneficia impetrasset nullum aliud signum petit, nisi vt posset ascendere in domum Domini, hoc est, in templum ad laudandum Deum, quod fecit tertia die postquam conualuit 4. reg. 20 id quod facere debent omnes pij & viri timorati, sicut & ego quamquam omnibus deterior absit uerbo iactantia, aliquando me egisse recordor, quippe qui non aliam ob causam corporis sanitatem vehementer expetebam, nisi quo possem adire templum Domini, sacra facere, & quod reliquum est temporis in studia sanctarum scripturarum die noctuq; totis viribus incumbere. Quidam moderni volunt hęc postrema verba dicta ab Ezechia, non vt interroget & petat; sed vt admiretur: vt illud ps. Quam dilecta tabernacula tua domine virtutum? Ita hic. Quod erit signum. i. quam admirabile, vt ascendam in domum Domini? sed prior expositio est communior.

Et in hoc terminatur expositio cap. 38. Laus Deo.

CAPVT TRIGESIMVM NONVM.

IN *tempore illo misit Merodach Baladan filius Baladan rex Babylonis libros, & munera ad Ezechiam: audierat enim quod aegrotasset & conualuisset* Lætatus *est autem super eis Ezechias, & ostendit eis cellam aromatum, & argenti, & auri, & odoramentorum, & vnguenti optimi, & omnes apothecas supellectilis suæ, & vniuersa quæ inuenta sunt in thesauris eius. Non fuit verbum, quod non ostenderet eis Ezechias in domo sua, & in omni potestate sua.* Introiuit *autem Esaias propheta ad Ezechiam Regem, & dixit ei: Quid dixerunt viri isti, & vnde venerunt ad te? & dixit Ezechias: De terra longinqua venerũt ad me de Babylone. Et dixit. Quid viderunt in domo tua?* Et *dixit Ezechias. Omnia quæ in domo mea sunt, viderunt: non fuit res, quam non ostenderim eis in thesauris meis. Et dixit Esaias ad Ezechiam. Audi verbum Domini exercituum. Ecce dies venient, & auferentur omnia, quæ in domo tua sunt, & quæ*

1. 2. 3. 4.

thesaurizauerunt patres tui vsq; ad diem hanc in Babylonem: non relinquetur quidquam dicit Dominus. & de filys tuis, qui exibunt de te, quos genueris tollent, & erunt eunuchi in palatio Regis Babylonis. Et *dixit Ezechias ad Isaiam: Bonum verbum Domini quod loquutus est. Et dixit: fiat tantum pax, & veritas in diebus meis.* 5.

EXPLANATIO IN TRIGESIMVMNONVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. *IN tempore illo misit Merodach Baladan filius Baladan rex Babylonis libros, et munera ad Ezechiam, audierat enim quod agrotasset, & conualuisset &c. vsq; in finem.*

CAPITVLVM istud est adeo clarum & perspicuum, ut nulla prorsus indigeat explanatione. propterea exactã, & peculiarem cuiusq; particulæ expositionem dimittemus, & verba quædam duntaxat annotabimus; & quædam ad nostram instructionem, & vtilitatem documenta non parum conferentia subijciemus. Quo ad verba, primùm nota, quòd tempus illud quo rex Babylonis misit libros, hoc est literas, & epistolas, ac munera ad Ezechiam regem, fuit post mortem regis Assyriorum, & destructionem vniuersi eius exercitus, & posteaquã vt habes in litera, conualuit ab infirmitate tua. Nunquid autẽ rex ille Babylonis, fuerit tributarius regis Assyrij, aut è contra, mihi parum conducit, nec meo quidem iudicio, ad rem quam intendimus multum confert. Deinde nota, communiter in sacris literis, 4 Reg. 20. ut habẽs 4. Reg. 20. & apertius 2. Paralip. 32. Ezechiam regem fuisse reprehensum, & non leui nota sugillatum, 32. cum ipse fuerit magnopere lætatus ob hanc legationem, et honorem illi delatum a Rege Babyloniorum. sic enim habes in textu. 2. Paralip.

Lætatus est autem super eis Ezechias, & ostendit eis cellam aromatum & argẽti, & auri, & omnes apotechas, & vniuersa quæ inuẽta sunt in thesauris suis. Apotecha. ñ. licet secundum veteres, dicatur cella vinaria vbi vinum conseruatur, et venditur, tamen ut habes 2. Paralip. loco citato Apotecha illa dicebatur locus vbi conseruabatur frumentum, vinum, et oleum, et ut vno verbo dicamus, apotecha dicitur locus siue statio ĩ qua res venales exponuntur, et crediderim ego apotecham dici id quod vulgo appellatur Magazino, sed non iuxtà hoc significatum sumitur hoc loco. Dicit deinde textus. Non fuit verbum quod non ostenderet eis Ezechias in domo sua, et ĩ oĩ potestate sua. Vbi nota dictionẽ illam (verbum) summi hoc loco pro re, et non quacunq; sed pro rebus præcio-

Res & verbum quò se habent inter se.

cioſſis,& dignis laudibus, & viſu, Nec A
miteris quod hęc dictio verbum ſignificetrem, quoniam hæ duæ dictiones res, & verbum mutuò ſibi inuicem cõmunicant ſua ſignificata, quia res cui proprium eſt eſſe, aut fieri quandoquè, dicitur,vt habes 4. Reg. Si rem grandẽ dixiſſem tibi &c. & hæc dictio verbum cui conuenit dici, aut proferri, dicitur quandoq; res,vt illud Amos Prophetæ. Non faciet dominus verbum,niſi reuelauerit ſecretum ſuum ad ſeruos ſuos B
prophetas. Et ſecundum D. Tho verbum dicitur res,quia id quod eſt, eſt diuinum verbo,i. vt dicatur,& ſciatur.

Præterea eſt notandum, quod alia nota fuit ſugillatus Ezech. quoniam introiuit Eſaias propheta ad eum, & dixit ei. *Quid dixerunt viri iſti,& unde venerunt ad te?* At ille ad vnam tantum petitionem reſpondit,ad eam.ſ. qua maximè videbatur poſſe gloriari, & ſe ipſum extollere d. *Nuncios veniſſe ad eum* C
de terra longinqua, hoc eſt de Babylone, quo reſponſo haud diſſimulanter præſe tulit maximam iactantiam, & leuitatem animi ſeque eum eſſe principem tanti nominis, & exiſtimationis, vt nationes remotiſsimæ, ad eum uidendum, & colendum, cum literis, & muneribus acceſſerint, & non dederit laudẽ Deo. Cumq; retuliſſet ipſi Eſaiæ ſe illis oſtendiſſe quicquid erat in theſauris ſuis prædixit illi Eſaias. *Audi verbum domini exercituum. Ecce dies venient,* D
& auferentur omnia quæ in domo tua ſunt. & quòd lõgè deterius eſt,& valde ignominioſum, *filij tui,& qui exibunt de te, & quos genueris tu, & poſſeſſores tollentur, & erunt eunuchi in palatio Regis Babylonis*. Vbi nota non eſſe ſenſum prophetæ iſtos fore ſpadones,quemadmodum illi,quibus dicuntur præciſa ſe virilia,ſed dicuntur eunuchi aulici principum, & præſertim cubicularij, ſiue cuſtodes cubilis ipſius principis,ac regis. & breuiter D. Th. dicuntur iſti eunuchi mente,& officio,non autem corpore. Cum hunc malum nuncium,& triſte vaticinium audiſſet Ezech. hæc tantum verba reſpondit. *Bonum verbum domini quòd locutus eſt*: id quod ſecunque ſdam ironicè dictum fuit, q. d. Bo-

Eunuchi multiplices.

nus eſt nuncius, bona ſunt verba,per antiphraſim,quæ dominus locutus eſt. Veruntamen & dixit. *Fiat tantum pax, & veritas in diebus meis*, q. d. & veniat quicquid velit modo diebus meis, & quoad vixero, & huius regni gubernacula habere concedetur. Fiat pax, & veritas i.quæ mihi hactenus ſunt promiſſa conferantur, & fiant. Hæc expoſitio mihi certè multum arridet, ſed nolo plus ſapere,quàm oportet ſapere. Gloſ. enim ſecus immaginatur, vult enim hoc eſſe dictum approbando, & laudãdo ſententiam domini, tanquam iuſtam,& rationabilem q d. verè, & iuſtè locutus eſt dominus,i.quòd mea temeritas,& inſipientia commerut.patiẽtiam ergo me habere oportet, qu aim prudenter egi. Sed longè melius quidam moderni hanc particulam expoſuiſſe uidentur,quod ſ. Ezech: nihil magis habebat in votis, neq; quicquam fuit ei antiquius, quam quod promiſſa ſibi ſoboles naſceretur, & tantum temporis fuiſſet ei conceſſum, quo poſſet impubertatem prouehere ſobolem ſuã ex qua Chriſtus naſceretur, & hoc eſt verbum quod d. Bonum verbum domini, quod locutus eſt, fiat tantum pax, & veritas in diebus meis. Prior expoſitio mihi ſummopere placet. ex his inſtruimur, & monemur, ne in proſperis nimium extollamur, quandoquidem facilè eſt in his periclitari, vt experimẽto comprobatur,quemadmodum proſperitas vt plurimũ plus officit, quàm proficit, iuxtà illud pſ. Cadent à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis,& ideo dicit alibi pſ.15. Prouidebã dominum in conſpectu meo ſemper, quoniam à dextris eſt mihi ne commouear. Vnde lact. inquit: ex proſperitate luxuria,ex luxuria verò,vt uitia omnia, ſic impietas aduerſus Deum naſcitur. E
Deinde aduertendum ne ob iactantiã & aũi elationẽ opes noſtræ,& theſauri noſtri, & quicquid diuino munere obtinemus,cuicunq; pateant, & palam fiãt, iuxta illud. Eccl.11. Non inducas omnem hominem in domum tuam,quod ſi de bonis iſtis tẽporalibus,& caducis faciundum eſſe monet ſcriptura: multò magis id fieri debet de bonis ſpiritualibus,

Pſal. 90.

Pſal. 15.

Lactant.

Theſauri recondendi.

tualibus, de iustitia, de sanctitate, & de A quibuscunq; operibus, quibus nos credimus placere Deo, quemadmodum monet ipse saluator. Math. 6. d. Attendite, ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus vt videamini ab eis. Finis & intentio quoruncunq; bonorum operum ea una esse debet ut placeam ipsi Deo, & honorem tantum, & gloriã ipsius quęramus, nec velimus fieri sicut hipocritę tristes, qui exterminant facies suas, vt appereant hominibus B ieiunantes &c.

Math. 6.

Postremo nota prudenter admodum sãctissimum hunc vatem Esaiam fecisse, dum de hac leuitate seu iactantia reprehensurus regem Ezechiam, accessit ad eum: quemadmodum etiam ei attulit nuncium mortis, vt cognoscamus, & addiscamus in rebus tristibus, & funestis, qui quidem, non satis libenter audimus necessariam esse præsentiam alicuius viri boni atq; prudentis, qui nos fulciat, ac sustineat, ne prorsus animo consternemur, quemadmodum hoc loco factum esse perspicimus.

Et hæc pauca de capite 39. dicta sufficiant.

CAPVT QVADRAGESIMVM.

COnsolamini, *consolamini populę meus, dicit Deus vester. Loquimini ad cor Ierusalem, & aduocate eam: quoniam completa est malitia eius, dimissa est iniquitas illius: suscepit de manu Domini duplicia pro omnibus peccatis suis.* Vox *clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri. Omnis uallis exaltabitur & omnis mons, & collis humiliabitur, & erunt prauа in directa, & aspera in vias planas. Et reuelabitur gloria Domini, & videbit omnis caro pariter quòd os Domini locutum est.* Vox *dicentis: Clama. Et dixi: Quid clamabo? Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos agri. Exiccatum est fœnum, & cecidit flos, quia spiritus Domini sufflauit in eo. Vere fœnum est populus: exiccatum est fœnum, & cecidit flos: Verbũ autem Domini nostri manet in æternum.* Super *montem excelsum ascende tu qui euangelizas Syon: exalta in fortitudine vocem tuam, qui euangelizas Hierusalem, exalta noli timere, dic ciuitatibus Iuda: ecce Deus vester: Ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium eius dominabitur: ecce merces eius cum eo, & opus illius coram illo.* Sicut *pastor gregem suum pascet: in bracchio suo congregabit agnos, & in sinu suo leuabit, fœtas ipse portabit.* Quis *mensus est pugillo aquas, & cœ-*

1.
2.
3.
4.
5.

los

los palmo ponderauit? quis appendit tribus digitis molem terræ & librauit in pondere montes, & colles instatera? Quis audiuit spiritum Domini? aut quis consiliarius eius fuit, & ostendit illi? Cum quo iniit consilium, & instruxit eum, & docuit eum semitam iustitiæ, & eruditiuit eum scientiam, & viam prudentiæ ostendit illi? Ecce *gentes quasi stilla situlæ, & quasi momentum stateræ reputatæ sunt: ecce insulæ quasi puluis exiguus. Et libanus non sufficiet ad succendendum, & animalia eius non sufficient ad holocaustum. Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo, & quasi nihilum, & inane reputatæ sunt ei. Cui ergo similem feciſtis Deum? aut quam immaginem ponetis ei? Numquid sculptile conflauit faber? aut aurifex auro figurauit illud, & laminis argenteis argentarius? Forte lignum, & imputribile elegit: artifex sapiẽs quærit quomodo statuat simulachrũ, quod non moueatur. Nunquid non scitis? numqud non audiſtis? numquid non annunciatum est vobis ab initio? numquid non intellexiſtis fundamenta terræ? Qui sedet super gyrum terræ, & habitatores eius sunt quasi locustæ: qui extendit velut nihilum cælos, & expandit eos sicut tabernaculum ad inhabitandum. Qui dat secretorum scrutatores quasi non sint, iudices terræ, velut inane fecit: & quidem neq; plantatus, neq; satus, neq; radicatus in terra truncus eorum: repente flauit in eos, & aruerunt, & turbo quasi stipulam auferet eos. Et cui assimilaſtis me, & adæquaſtis, dicit sanctus.* Leuate *in excelsum oculos vestros, & videte quis creauit hæc: qui educit in numero militiam eorum, & omnes ex nomine vocat: præ multitudine fortitudinis, & roboris virtutisq; eius, neq; vnũ reliquum fuit. Quare dicis Iacob, & loqueris Israel?* Abscondita *est via mea à Domino, & à Deo meo iudicium meum transiuit? Numquid nescis, aut non audiſti? Deus sempiternus Dominus, qui creauit terminos terræ: non deficiet, neq; laborabit, nec est inuestigatio sapientiæ eius. Qui dat lasso virtutem: & his qui non sunt, fortitudinem, & robur multiplicat. Deficient pueri, & laborabunt, & Iuuenes in infirmitate cadent.* Qui *autem sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ, current, & non laborabunt, ambulabunt, & non deficient.*

7. 8. 9. 10.

EX-

EXPLANATIO IN QVADRAGESIMVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. *Consolamini, consolamini populo meus: dicit Deus vester. loquimini ad cor Ierusalem, & aduocate eam, quoniam completa est malitia eius, dimissa est iniquitas illius: suscepit de manu Domini duplicia pro omnibus peccatis suis &c.*

IN quibusdã codicibus legitur, cõsolamini cõsolamini populũ meũ, sic habet textus. Lxx. Interpretum, & plerique exponunt illũ, vt. s. verba fiant ad prophetas, & ministros verbi dei, vt. s. consolentur populum Dei. sed quia in meum iam induxi animum in hac mea elucidatione sequi vulgatam editionem, & ab ea ne latũ quidem vnguem discedere: Idcirco exponam sicut iam communiter in Ecclesia legi solet. Consolamini inquam, consolamini populo meus: Glosa introducens hoc capitulum, in quo lætissimi nunci nobis proponuntur, vt potè manifesta, & satis aperta de redemptione facta per Christum oracula, dicit. Prophetam Esaiam cum agnouerit regem Ezechiam non satis perpetrati criminis pœnituisse, nihil ultra ei respondisse, sed conuersum ad populum in hæc verba prorupisse. Consolamini, consolamini populo meus. q.d. Populo meus, populo fidelis, & salutis æternæ vehementer anxie, consolamini. i. accipite consolationem, ne demittatis animum, nolite prorsus fiduciam deponere. dicit Deus vester. Hæc enim sicut verba Dei non hominis, ipse præcipit vos consolari, neq; vllus præter eum potest securius hoc præcipere, & vobis indicere D. Cyrillus introducẽs, *D. Cyrillus.* & ipse, & afferens intentionem huius capituli. d. Clarum, & apertum in eo proponi vaticinium, & non tanquam propheta, sed verius vt Euangelista videtur illud aperire: quẽ ad modum. s. per gratiam Christi sumus liberati ab ergastulo legis, & peccati, & à seua tirannide, & captiuitate Demonis, & inferni; hoc autem oportunè factum est in hoc loco, postquam prædixit vltimam Iudaicæ terræ captiuitatem ante Christi aduentum; vt igitur post hæc aliquam afferret consolationem, hæc verba subiũgit. Consolamini, consolamini populo meus; quibus verbis innuitur cum populum fuisse olim in maxima tristitia, & mœrore, animiq; perturbatione constitutum. Cum autem nobis proponuntur, aut veniunt quibus tristitia, & mœror expellitur, ac propulsatur, & aliquid gratum, & perjocundum affertur, vndecunq; venerit, tunc proprie dicimur consolari, quando v3 animi affectus ab aliqua tristi passione ad aliquam augustiorem, & optabiliorem dispositionem transmutatur. Bis eandẽ vocem repetit. d. consolamini, consolamini, vel propter duos Christi aduentus, quorum vtroq; maximam consolationem populus fidelis dubio procul accepisse creditur; vel reperit eandem vocem, vt magis pium, erga nos Christi Domini affectum explicaret: Nosquè item magis animaret ac excitaret, vt consolemur, vel vt inqueret cõsolationem

nem corporis, & animæ, quia liberati A quicquam bene, aut hilariter agendum
erimus à culpa, & pœna tam tempora- moueatur. Nam sermo mollis frangit
li quam æterna, & tandem propter irã, sermo durus excitat furorem: pro-
spẽ consequendæ gratiæ pariter, & glo uer. 15. Quidam alij exponunt loqui *Prouer. 15.*
riæ. Aut tertio dicamus eiusmodi vocẽ ad cor, est ea quæ placent, quæq; dele-
æpetitam, vt ostenderet propheta con ctant, & grata esse præsumuntur ho-
solationem fore propositam, atq; pro- mini fore proponenda. Iuxtà illud
missam vtriq; populo, Gentili, videli- Esa. 30 loquimini nobis placentia. *Esa. 30.*
cet. & Iudaico, propterea inquit. conso- Ego autem (saluis aliorum opinio-
lamini, consolamini, &c. Prima enim nibus) simpliciter, & purè huiusmodi
consolatio fuit potissimum Israelitis propositionem exponens, dicerẽ loqui
Matth. 10. proposita, cum Christus ipse dixerit B ad cor nihil aliud esse, nisi ea loqui quæ
Matth. 10. Non sum missus nisi ad o- verè sunt proficua, & nobis salutaria,
ues quæ perierunt domus Israel. Po- sed ita ea loqui, & proponere, & tali
stea verò fuit data consolatio his, qui verborum formula, vt penetrent, &
ex gentibus venerunt ad fidem, cuius pertingant ad cor. 1. vt re vera mo-
rei datur exemplum de veste aurea pro ueant, & excitent, & afficiant cor eius
missa nobili, postmodum verò data vi- ad quem loquimur, & hoc facile po-
ro ignobili, sic & consolatio de qua lo- test contingere, quia vt inquit apostolus, viuus est sermo dei, & efficax, &
quitur Propheta in hoc loco promissa penetrabilior omni gladio ancipiti
primitus Iudæis, data verò gentibus. Hæb. 4. dicit igitur propheta. loquimi-
Dicit postmodum, loquimini ad cor C ni ad cor Ierusalem, hoc est ad Eccle- *Hæb. 4.*
Ierusalem, & aduocate eam. Loquimi siam collectam, & coactam ex Iudæis,
ni, inquam, vos prophetæ, vos Sacerdo & Gentibus, & aduocate eam. i. partici-
tes, & ministri Domini, loquimini in- pem faciatis sermonum vestrorum;
timius vos Angeli Dei ad cor Ieruſa- non eam excludatis à vestra concione,
D. Cyrillus. lem. d D. Cyrillus loquimini vos præ- aduocate ipsam, & si fieri potest pertra-
cones, & ministri noui testamenti ad hatis, & compellatis, & conueniatis om
cor Ierusalem, lex enim vetus, & mini- nes in vnum, idest omnes vnà congre-
stri illius non loquebantur ad cor, quia gemini, idipsum dicatis omnes, non
non immittebant in animum eorum sint in vobis schismata. 1. Cor. 1. con- *1. Cor. 1.*
quos monebant quicquam quod re ue- uentum facite omnes qui diligitis illã,
ra multum operepræcium conferret, D nunciando, & indicando ei quæ sequ
neq; rem ipsam attingebant, sed solas *Loqui ad cor.* untur: & quæ nam sunt ista? hæc
vmbras, & figuras: At euangelica pdi tria nimirum. *Quoniam completa est*
catio attingit propensissimas quasq; ho- *malitia eius. Dimissa est iniquitas illius.*
minis cogitationes, & meditationes, & *Suscepit de manu Domini duplicia pro*
penitissima animi penetralia accedit, *psl. 118.* *omnibus peccatis suis.*
& inflammat, sicut dicebat Dauid. In O bone Deus, ò clementissime
corde meo abscondi eloquia tua, vt nõ Deus, ò singularem, & inexplicabilem
peccem tibi. De hac locutione ad cor Dei benignitatem: qui quæso) & qua-
Hier. 31. loquebatur Hier. 31. cap. Ecce dies ve les poterant gratiores, & iocundiores
nient. Dicit dominus, quibus dabo le- huic ecclesiæ nuncij afferri, quemad-
gem meam in visceribus eorum, & in E modum isti tres? Ego quidem fateor
corde eorum scribam eam &c. & Pau- me nullum habere sensum, neque
2. Cor. ca. 3. lus 2. ad Corinth. cap. 3. á principio. intellectum, quo isthæc possim, vel
Epistola inquit nostra uos estis, scripta tantillum meditari, neque vllum ge-
non in tabulis lapideis, sed in tabulis nus verborum, quibus aliqua ex parte,
cordis carnalibus. Alij per loqui ad cor, vel etiam minima possim explicare.
nihil aliud esse volunt, nisi loqui suauiter, & blandè, non acriter aut acerbè, Completam. s. esse malitiam nostram
quo quidem modo magis exasperatur, idest non amplius afflictiones, animi
& irritatur hominis affectus, quàm ad perturbationes, & inquietudines nos-

esse passuros: deinde dimissam esse iniquitatem nostram .i. nobis peccata esse remissa, Deum non amplius nobis irasci, & peccatum nostrum esse penitus absumptũ. Postremo duplicia suscepimus de manu Domini pro omnibus peccatis nostris, hoc est vice, loco & præmio, seu compensatione peccatorum nostrorum: duplicia inq̃ accepimus beneficia. s. collationem gratiæ, & apertionem gloriæ, tanta .n. fuit benignitas, & clementia Dei ergà populũ suum, de quo supra locuti sumus, quod vbi propter eius peccata, & scelera multa, multas, & perpetuas mærebatur pœnas, & supplicia, de misericordissima manu Domini innumerabilia suscepit beneficia: atq; id quidem non merito suo, sed, vt diximus, ex immensa Dei misericordia. D. Hieronymus longè secus exponit hanc particulam: Vult enim hoc addiectiuũ (duplicia) adiacere huic substantiuo v3. supplicia, adeo quod ꝓ omnibus peccatis suis præfatus populus Iudaicus de manu Domini susceperit duplicia, hoc est duo supplicia, vel bina supplicia; alterum à Babyloniis, reliquum à Romanis, & hoc quidem verum est, quod attinet ad historiam. At secundum spiritum alius est populus, qui præcipitur consolari per apostolos, & dei ministros figuratus, & designatus per hunc populum Iudaicum, & hic est populus collectus ex Iudæis, & Gentibus; quippèqui de manu domini susceperit duplicia, vt mox videbimus, & de hoc populo loquitur Zacch. cap. 2. d. Gaude, & lætare filia Syon, quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, ait Dominus, & applicabuntur gentes multæ ad dominum in die illa, & erunt mihi in populum: & hic populus tuscepit de manu Domini duplicia, i. multa, & præsertim populus Iudaicus, quia qui scit voluntatem Domini (qualis erat populus ille) & quales sumus etiã nos, & non facit, plagis vapulabit multis: de hac duplici pœna loquitur etiam infra Esa. cap. 61. D. item Ambro: per duplicia subintelligit peccata .i. pœnas pro peccatis, & ea quidem non duplicia solum, sed multa, ut maius appareret reconciliationis augmentum cuius hæc sunt verba super psal. 118 ser. 19. Maius est reconciliationis insigne, quo numerosior fuerit pœna quam culpa. Iob (Inquit) tot grauatus incommodorum acerbitatibus, pio spem cumulabat affectu. Alij ex veteribus dicunt tum populum duplicem pœnam subijsse, v3. prauas animi cupiditates, & præterea pœnas, & supplicia, quę iustè pro illis nobis irrogantur. Nec debet vlli mirum videri prauas animi cupiditates inter supplicia computari, quia longe grauior est pœna, qua punimur, cũ Deus nos derelinquit, & in maximos errores nos labi permittit. q̃, dũ re ipsa nos punimur. Ob id. d. Dauid psal. 50. Ne auertas faciẽ tuã á me, & spiritũ sanctum tuũ ne auferas à me. tunc .n. deus auertit faciem suam à nobis, cum peccatũ non delet, delet autem cum auertit faciem à peccatis. Aug. super psal. 50

Amb. super psal. 118.

psal. 50.

Plures aliæ dãtur expositiones huic particulæ si per duplicia, duplicem penam, aut duplicem castigationem velimus ĩtelligere, quòd licet quis pro omnibus peccatis suis nõ solum duplicia, sed multo plura de manu Domini suscepisset cũ re uera mereatur, & in hoc seculo, & in futuro acriter castigari, & puniri, tamen hæc dicuntur, ut ostendatur quam suauis, & mitis sit misericors Deus omnibus eum inuocantibus, ita vt uideatur quasi ipse Deus more amantissimi Patris compati, & condolore, si populus suus pro quibuscunquè peccatis etiam grauissimis, & enormibus, sustinuerit poenam vllam quamtumuis leuem, & exiguam. Videtur.n. deus ipse longè maiorem quàm fuerit eam existimare, id quod per hæc verba insinuatur, cum per Propheta. d. Suscepit populus meus duplicia pro omnibus peccatis suis i. maiorem pœnam quàm debuerit, non quidem ꝓ ita sit, quia Deus semper nos punit citra condignum, sed quod ita existimare videbatur ob immensum quo peccatorem ad se reuersum prosequitur amorẽ. Sed longè melius illos dixisse arbitror, qui per eum, qui suscepit duplicia de manu Dñi, Xpm Dñm Dei filium hominem factum intelligunt, quippèqui pro suis fidelibus, & in eum credentibus satisfactu-

D. Hieron.

Zach. ca. 2.

Esa. ca. 61.

facturus, & pro omnibus eorum peccatis in corpore suo pœnam subiturus, suscepit de manu Domini duplicia. i. multo plura, & maiora quàm nos umq̃ mereremur, sustinuit supplicia, tãta erat, & tam efficax eius passio, & satisfactio, ut non solum quæcũq; scelera iam ppetrata æquaret, sed quecũq; & quotcumq; poterunt ab uniuersis gentibus usq; ad consumationem seculi perpetrari, non solum æquare uerum lõgè superari, eiꝰ namq; passio fuit longè maius præciũ, quàm quęcũq; malitia, & grauitas peccatorum. Alij dicunt, nos susc̃ipere de manu Domini duplicia, quòd longè maior fuit gratia nobis à Deo per Christum collata, quàm fuerit pœna, quam peccatum merebamur, iuxtá illud pauli. Vbi abundauit delictum superabundauit & gratia, non enim sicut delictũ, ita, & donum, & sicut dicit Origenes, iusti non solum habebunt quod non regnabit in eis mors, quod ipsum summa est gratia, sed & alia duo conferuntur, unum quod pro morte regnabit in eis Christus, qui est uera uita: alterum quod regnabunt in alia uita per unum Iesum Christum: sed nota quod inqt. D. Hiero. Aliud esse solui peccatum, aliud dimitti, quod n. dimittitur, gratis, & absq; ulla pœna uidetur auferri, quomodo loquebatur Dauid cũ dixit; Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata: & Beatus uir cui non imputauit Dominus peccatum; soluitur autem peccatum, cum ppœnitentiam, & aliquod afflictiuum purgatur, & reijcitur; hac ratione deleuit peccata nostra Christus pro nobis eorum purgationem faciens.

Tria igitur dona, & precipuos fauores, & inexpectata beneficia iubet Esaias loqui ad cor Ieruſalem, quod. s. cõpleta est malitia eius, dimissa est iniquitas illius, et quod susc̃epit de manu domini duplicia pro omnibus peccatis suis: sed quoniam ubi nos legimus cõpleta est malitia eius, aliqui textus habent, militia eius, ideò supra hoc uerbo egregia quędam non prætereunda duxi in medium afferre. Militia ergo hoc loco potest multifariam sumi. Quidam enim purè, simpliciter, & absolute accipiunt hoc nomen, pro continuo bello, & conflictu quem toto uitæ nostrę tempore subire cogimur, uel in nobis ipsis in quibus carnalia desideria militant aduersus animam, & uelut inquit Apostolus. Caro concupiscit aduersus spiritum, et spiritus aduersus carnem, quæ quidem sibi inuicem aduersantur, uel huiusmodi conflictus, & concertatio est unius aduersus alterum, quia inimici hominis domestici eius. & Christus apud Mattheum. Aliud interius, aliud exterius nos passuros esse denunciat; est præterea & aliud bellum numquam terminabile aduersus principes, & potestates tenebrarum harum. Propterea non immerito dixit patientissimus ille Iob. illud axioma satis p uulgatum. Militia est uita homiuis super terram; sed quonam pacto uerum est quod ait ꝓpheta iuxtà hunc textũ; completa est militia eius, cũ sit continua lucta inter nos, & demonem, sic quidem, quoniam aduenientę Christo, & spiritu eius paraclyto nos facile poterimus euincere, et ab omni prefata lucta, & contentione liberari, & de eo uictoriam reportare. Sic enim pollicitus est Saluator Ioan. 14. Rogabo patrem, & alium paracletum, siue consolatorem, quemadmodum sum ego, dabit uobis, ut sit uobiscum in æternum spiritum ueritatis. & D. Paulus 2. ad Chorinth. 1. Benedictus Deus, & pater Domini nostri Iesu Christi, pater misericordiarum, & Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra, ut possimus, & nos consolari eos, qui in omni tribulatione sunt. Et alibi idem Apostolus, inquit, fidelis est *Deus*, qui non patietur nos tentari super id quod possumus, sed faciet cum tentatione prouentum, ut possimus sustinere. Et item. Si Deus pro nobis quis contra nos?

Militia completa.

De hoc cõflictu uide Ber. in ser. Malach.

Militia multiplex.

Matth. 21.

Iob. 7.

Ioan. 14.

2. Cor. 1.

1. Cor. 10.

Rom. 8.

Alio modo sumunt aliqui militiam hoc loco pro singulis prophetarum uaticinijs. q. d completa est militia eius, ideſt completę sunt omnes prophetię quę de Christo erant. Non erit amplius opus ut prophetę laborent in diuinando ac prædicendo quod uenturum est. & præsertim dum multa patet-

rentur ab impijs, & profanis hominibus, vtitur præterito, pro futuro, more prophetico, completæ sunt omnes prophetiæ, ideſt complebuntur: nam non erit amplius propheta in Israel, postquam venerit Christus qui est finis, & complementum omnium prophetarum, non erit amplius rex, neq; sacerdos, multo minus illa Iudæorum congregatio, quam appellant synagogã, & nonnulli apud eos Ecclesiã militantem, vnde factum est, vt relicta & abiecta Synagoga, neq; amplius actu existente, dixerit propheta. Completã esse militiam eius. i. Ierusalem. i. eam cessasse, & finem habuisse omnem illius decorem, ornatum, pompam, & splendorem. Tertio modo sumitur militia in hoc loco pro illo exercitio, studio, & labore, quo præmebantur miseri Iudæi, velut eorum primores operibus duris luti, & lateris, omniq; famulatu, hoc est. operibus legis, & sacrificiorum, tabernaculorum, & aliorũ huiusmodi ministeriorum, quibus magnopere vexabantur, vt vere dixerit Apostolorum princeps. Quid tentatis imponere iugũ cervicibus nostris, quod neq; nos, neq: patres nostri portare potuerunt? Eiusmodi ergo labor, & exercitium quod erat sub lege consumatum est, & perfectum; & non incongrue appellatur militia, tanquam opus cui erant addicti, & obligati, quẽ admodum milites ad custodiam, ac defensionem alicuius vrbis, vel castri, sunt positi, & constituti, sicut etiam. D. Paulus 1. ad Timot. 1. inquit. Hoc pceptum commendo tibi Timotheę iuxtà prophetias quæ de te præcesserunt, vt milites in eis bonam militiam. Tãtundem est ergo dicere completa est militia eius. i. ipsius populi Iudaici, ac si dicamus, non amplius militandum est in tabernaculo velut prius, neq; amplius vexandus iste populus in tot ritibus, & ceremonijs legalibus velut antea; quia satis hucusq; passus est, & defatigatus, non est opus facere vlterius excubias, aut vigilias in templo, neq; ipsam custodire; ruet enim templum, & vniuersa Ciuitas cum omni populo. His ergo modis est exponenda particula illa, si sic legatur vt diximus.

Paul. 1. Timot. 1.

Sequitur deinde. *Vox clamantis in deserto, parate viam domini, rectas facite in solitudine semitas dei nostri &c.* *Tex. 2.*

Prædicit in his verbis Esaias aliud opus, & negocium futurum ante Christi aduentum, per quod implendum erat, & executioni mandandum quod á principio dictum est. Videlicet, Cõsolamini, consolamini populo meus: Nanq; potuisset quis vice populi scitsci tari prophetã qua via, & qua rõne, & cã possumus consolari? ideſt consolationem accipere? Propterea quasi respondens, & satisfaciens propheta huic petitioni subdit. d. Vox clamantis in deserto q. d. En nunc, iàm, iàm videbitis, & audietis qua ratione valeatis consolationem susc ipere; audite hanc vocem clamantis in deserto, & facile poteritis consolari. Alij subtilius introducunt hanc partem dicentes. Prophetam tanquam interroganti responsurum, quis tam magna, & præclara beneficia nobis affutura significabit? quis nos tutos reddet, ac certiores talia esse consequuturos? Proinde sic respondens, & omnem dubitationem euacuans, inquit. *Vox clamantis in deserto, parate viam domini &c.* Aut fingit propheta se audiuisse præclara quãdam vocem suis auribus insonantem, & explicat quæ sit ista vox. Quis autem fuerit iste clamans, aut sit aliquando futurus, atquè vbi clamaret, & quibus, aliqua ex parte hoc loco explicatur. Quod enim fuerit Ioannes baptista, qui in hoc deserto clamare asseritur, dubium non est ei, qui sanctorum Euangelistarum dictis fidem aliquam adhibuerit: omnes enim testantur eum fuisse, de quo scribit hoc loco Esaias, ut patet Matth. 3. Marc. primo. Luc. 3. Ioann. primo: & quamquam quibusdam in verbis sit inter eos nonnulla varietas; sensus tamen, & sententia eorumdem vna & eadem est. Et licet in hoc textu sic legatur. Vox clamantis in deserto, nemo tamen existimet se Ioannem vocem aliquam esse, dixisse; sed vtiquè se cum esse, de

Matth. 3. Marc. 1. Luc. 3. Ioann. 1.

de quo locutus est Esaias cum dicebat. Vox clamantis in deserto.q.d.ego sum illa vox clamantis, de qua loquebatur Esaias;& secūdū expositionem quorundam antiquorum,ea vox dicitur fuisse Ioannes,quæ solet esse præconis,ut tibicinis, qui monet audientes vt audiāt, & dicenti, siue dicturo, attētè præbeāt aures,dum.s. Princeps, aut moderator est verba facturus: talis (inquiūt) vox fuit illa Ioannis quæ mundo silentium indixit,vt verbum patris æterni audiret,& diligenter attenderet:præmittitur itaq; beatus Ioannes tāquam lucerna ante solem,seruus ante dominum, & vox ante verbum. Et quamuis verbum corde conceptum præcedat ipsam vocem,vt verbum tamen iam corde cōceptum foris producatur, & proferatur, necessaria est vox. quæ est quasi quoddam verbi vehiculum: fuit ergo Ioannes præco diuini verbi,& fuit etiā vox.per quam declaratum est verbum caro factum,cum dixit. Ecce agnus Dei,ecce qui tollit peccata mundi. Hic autem uir fuit tantæ virtutis, & sanctitatis,quod à quibusdam suæ illius virtutis opinione commotis,putabatur esse Angelus Dei; & ille idem de quo loquitur propheta cum dicit. Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem meam,qui præparabit uiam tuam ante te: à quibusdam verò incredulis,& male affectis habebatur tanquam homo à Demone obsessus: quemadmodum Saluator noster, & ipse affirmauit.d. Venit Ioannes ad vos neq; manducans,neque bibens, & dicitis, quia demonium habet; credibile quidem est inquit Euseb. propter illud quo vtebatur vitę genus quosdam insanos talia in illum probra iactasse, sicut è contrario, qui illius virtutis sensu erant affecti,Angelum esse existimabant,imo refert Ioseph. lib. 18 antiq. Nonnullos existimasse ideo Iudæos perijsse, quod Deus voluit iustissime vlcisci mortem ipsius quem occidit Herodes propter Herodiadem, quam tulerat fratri suo viuenti vxorem. Sed quid plura? Vis vnico verbo scire quis fuerit iste Ioannes? Saluator noster explicat his verbis. Inter natos mulierum eo non surrexisse maiorem,Et hic ille est de quo Zaccharias pater prolocutus fuerat.d. Et tu puer propheta altissimi vocaberis. præibis enim ante faciem domini parare uias eius. Quòd si quæras, vbi nam locorum prædicabat? dicit textus, in deserto,& in solitudine; huius autem rei causa,quòd.s.non in vrbibus, aut oppidis, sed neq; in ipsa Ciuitate Ierusalem, sed in deserto,& in loco gentium concursu destituto,& loco magis idoneo ad ferarum & bestiarum, quàm ad hominū habitaculum sibi ad prædicandum sugestum elegerit ea fuit, vt.s.ostenderet vniuersum ferè orbem desertum fuisse, ac destitutum lumine fidei,& cognitionis veri Dei,neq; Gentes solum, sed & Iudæi quamuis olim populus Dei, erāt retrorsum alienati, & extorres facti á consortio regni cœlorum. Præterea dicit Euseb. hoc ideo fecisse Ioannem ad designandum, & pronunciandum Ierusalem,templum, & altare quod in ipso erat,fore cito euertendum,& ritus omnes qui secundum Mosaycam legem seruabantur penitus abolendos, quando non amplius per legitima sacrificia sed per purgationem lauacri remissio peccatorū erat ei conferenda. Cum autem dicit. *Parate uiam domini,rectas facite in solitudine semitas Dei nostri.*

Euse. cessat

Quamquam per solitudinem nonnulli intelligant Gentes, quòd v3. ipse Ioannes clamabat his, qui erant in solitudine i.Gentibus, quæ vt diximus erant destitutæ,ac orbatæ omni beneficio spirituali,possum⁹ ēt dicere hoc verbum esse additum ad maiorem rei expressionem, vt sic dicamus. Parate viam Domini, vos qui estis in deserto; & rectas facite semitas Dei nostri,vos q estis in solitudine,hoc est ergo quod ipse prædicabat, & clamabat. Parate inquit viam Domini. Clarior esset sensus,si sic haberet.Parate viam domino, quandoquidem rationi est cōsentaneū, vt quemadmodum alicui principi nuper accedenti, vel de longè veniēti uię, & semitæ rediguntur in ordinem, & præparantur,ita nempè,Christo regi,& principi super omnes Reges, & principi pes,& tandiu ab omnibus expectato ad nos iám iám accessuro via omnino est

Parare uiā domini quōnos iám iám

intelligēdū.

Matth. 11.

Marc. 6.

Luc. 7.

præparanda; Si verò legas vt habet prę A
ſens textus. Parate viam domini. ſic de-
bet exponi, parate .ſ. & facilem, ac ido-
neam efficite viam, per quam tranſitu-
rus eſt Dominus, & ad nos venturus;
ad nos, inquam, viſitandos, & liberan-
dos à ſeruitute peccati, & ad illumina
dos eos, qui erant in tenebris, & in vm-
bra mortis, ſicut ille dixit. Viſitauit nos
oriens ex alto. Illuminare his qui &c.

Alia eſt ratio qua nos monemur
a Ioanne baptiſta parare viam domi- B
ni, & rectas facere ſemitas eius, vt po-
natur diſcrimen inter legem, & euan-
gelium, & inter vetus, & nouum teſta
mentum: Nam cum Dominus eduxit
Iſrael de Aegypto non recta uia, ſed
per ambages, & circuitu uiarum illum
deduxit, hoc eſt per legem, quæ veluti
pedagogus erat, per vmbras, & ceremo
nias, & per prophetarum vaticinia, quę
uix poterant intelligi: At Chriſtus ve-
niens, & volens nos deducere ad opimã C
& fæcundam, atq; omnibus bonis affluẽ
tem promiſsionis terram, cęleſtem vȝ.
Ieruſalem, non per ambages, & decli-
uia legis, & ceremoniarum, ſed per ve
ritatem euangelicam relictis figuris,
& tropis nos deducit, quæ uia recta eſt,
& plana: & rurſus parare nos oportet
viam domini, & rectas facere ſemitas
eius, vt .ſ. uitijs compreſsis, & reiecta in
fidelitate, & peccatis omnino reiectis, D
conuertamur ad dominum.

Quomodo autem hęc uia, & eiuſmodi
ſemitæ ſint in ordinem redigendæ, &
coaptandæ, demoſtrat ipſe propheta,
cũm inquit. *Omnis vallis exaltabitur & omnis mons, & collis humiliabitur, & erũt prauа in directa, & aſperа in uias planas.* q.d. omnia ad æqualitatem reducentur, nihil erit inuenire eminens, aut depreſ-
ſum: nihil aſperum, vel tortuoſum, E
ſed ommia plana. & æqua, ut potè quæ
nullum impediant iter, aut difficile red
dant: ſunt enim quædam publicæ uiæ,
& ſemitæ minime peruiæ, ſed aſperę,
difficiles, & obliquæ, vt aliquando aſ-
ſurgere oporteat ad montes, & colles;
aliquando per eoſdem deſcendere, nũc
in prȩcipitijs tãq; ruiturus pẽdeas, nunc
in colles. & valles ſatis imas, & profun-
das deferaris: At ſi contingat ut hæc
eminentia, & prærupta loca ſubſidant,
& quæ in cauo, & profundo loco, com-
pleantur, tunc tunc, yndequaque re-
cta erunt, quæ pridem obliqua erant,
& quæ quondam erant aſpera, & abru-
pta, erunt uiæ campeſtres planæ, & uię
prorſus expeditæ. Hæc quidem om-
nia ſua metaphoris, ac ſimilitudinibus
deſumpta ad ſpiritualem intellectum
deducta, nihil fermè aliud innuere vo-
lunt, niſi quod puſillanimitas vertetur
in ſecuritatem, ſuperbia in humilitatẽ,
nequitia in rectitudinem, crudelitas, &
ſeuitia in manſuetudinem, vt bene col
ligit D. Thomas. & quidam ſatis elę-
ganter dicunt, quod homines fracti, &
abiecti ſumma ſpe ſalutis erigentur, &
homines nimis elati & confidentis ani-
mi deprimentur: & iniqui ac fraudulẽ
ti ſeſe ad ſtudium æquitatis applica-
bunt. Hæc ſunt dicta iuxtà ſenſum
tropologicum. Et quemadmodum
exponit D. Cyrillus manifeſtum eſt
quidem, omnibus, vt ita dixerim, ho-
minibus inacceſſa erat uia ante Chriſti
aduentum, quæ ducit ad uitam, quòd
mens ferè omnium mundanis, & terre
nis eſſet detenta cupiditatibus, ac ſu-
biecta carnis iſque foedis motibus: At
poſtquam Deus homo factus aboluiſ-
ſet peccatum, & principatus, ac poteſta
tes, rectoreſq; mundi huius eſſet demo
litus æquabilem nobis, & ad curren-
dum aptiſsimam uiam pietatis effecit.
nihil habentem acceliue, vel in altum
ſublatum, nihil profundum. aut deor-
ſum, ſed in campos latos, & amplos
ſtratam magis complanatam. Id ex-
petebat regius propheta dicens. Lege *pſ. 118.*
pone mihi domine uiam iuſtificationũ
tuarum, & exquiram eam ſemper. Et
poſt pauca ſubdit. Viam mandatorum
tuorum cucurri, cum dilataſti cor meu-
um. Sed uide ne forte fallaris, quoniã
ſi iuxtà allegoriam montes, & colles,
ideſt ſuperbi, & arrogantes humiliabũ-
tur, ac deprimentur, quòd propterea
ualles, ideſt humiles, & abiecti debeant
exaltari, ideſt in elationem, & ſuper-
biam proſilire, ſic nulla eſſet uiæ domi
ni preparatio, neq; ulla rectitudo ſemi-
tarum: uerum intellige (ut diximus)
omnia ad rectitudinem, iuſtitiam, &

æquitatem esse reducenda. iuxtá illud psal. Virga directionis, virga regni tui. Aliqui per montes,& colles humiliandos intelligunt populum Iudæorum qui erat in sublimi constitutus, ut pote populus,qui postea fuit humiliatus, & dejectus, & p ualles exaltandas & implédas ipsas gétes;q̃ erant in profundo miseriarũ tãq̃ destitutę à Deo, nullam illius cognitionem habentes secundum allegoriam. Vidimus hucusq; quis erat ille,cuius uox clamabat in deserto; uidimus etiam quid clamabat,& quo in loco clamabat:dictum est enim quod in deserto, & in solitudine clamabat,cuius rõné quoq; adduximus. Superest nunc uidere quibus prædicabat,& ad quos suam hãc uocé dirigebat:Dñt.n.nõnulli exponẽtes q̃ p̃dicabat,& clamabat his,q̃ erãt ĩ solitudine. propterea quòd textus ita habet. Vox clamantis in deserto, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri. q. d. uos qui estis in solitudine, ideſt uos Idolatræ qui in solitudine degitis, & immoramini, quique estis orbati, ac destituti omni cælesti præsidio, ac omni ueritatis agnitione,rectas facite semitas Dei nostri: At ego existimo non solum Gentibus quę dubio procul erãt in solitudine, sed ad quoscunq; ad eum in deserto prædicantem, & clamantẽ accedentes,tam Gentium,quam Iudæorum,qui omnes tanquam reptilia in deserto commorantia exibant, ut ab ipso baptizarentur, id quod habetur ex. D. Matth. cap.3. dum inquit. Tunc exibat ad eum Ierosolyma, & omnis Iudæa, & omnis regio circa Iordanem, & baptizabantur ab eo in Iordane confitentes peccata sua, uidens autem multos Pharisæorum & Saduceorum,tanquam reptilia deserti uenientes ad baptismũ suum dixit eis. Progenies uiperarum quis demonstrauit uobis fugere à uentura ira? hi ergo omnes erant quibus prædicabat Ioannes. Sed iure quidem oritur hic dubitatio,quid nam quęso erat in Ioanne, quo capta multitudo illa admiraretur illum, & prædicanti baptismа pœnitentię fidem haberet,quid ue in eo dignum erat, quod ducti omnes, rebus propriis relictis, undiq; ad eum confluerent in desertum, cum præsertim nulla illius gesta fuerint perspecta,nec memoriæ prodita,vel quòd mortuos suscitauerit, aut aliqua miracula fecerit,quid igitur erat, q̃ oẽs admirabũdos redderet? Id forte p̃ter diuinã prouidẽtiã fuit in eã,q̃ illud uitæ genus à cõi hominũ usu maxime abhorreret.Procedebat.n.ex deserto inusitatũ indutus habitum, omnemq; comunẽ consuetudinem, & conuictum hominum declinans, nullum in uicum,aut oppidum, sed neq; in urbem,uel in cõmunem aliquem uirorum cętum commeabat, sed ne uictu quidem comuni uescebatur, quiq. etiam uestimentum gerebat, ex pilis camelorum confectum, & cibus ei erant locustę, & mel siluestre, quiq; post prædicationem rursus in solitudinem,& in latebras secedens, sine potu, sine cibo, abhorrens à multitudine solus perpetuo uitam degebat: ob id merito obstupebant,& ne hominem quidem illum esse arbitrabantur. Sed rursum dubitatur, quamquam ipse prædicaturus pœnitentiam, & annunciaturus regnum Dei fuerit missus à Deo: cur ergo clamabat. nonne satis erat eam uocem emittere quę facile posset ab omnibus audiri?

Respondetur primo ipsum clamauisse,& sic quidem fieri oportebat, quoniam cum desertum, & solitudo ubi p̃dicabat, esset satis ampla, & spatiosa,& multa turba, & gentium multitudo cõfluereet, necesse erat extollere uocem, & clamare quo ab omnibus illuc accedentibus posset audiri:

Deinde clamauit quo ostenderet gratiam euangelij fore dilatandam, & ad omnes partes orbis terrę communicãdam, & quia magnus ualdè, & latus est orbis uniuersus, ideo oportebat exaltare uocem,et clamare fortiter, ut posset ab omnibus mundi partibus percipi,& audiri. Tertio clamabat & quàm maximè fieri poterat uocem extollebat,ut qui in tenebris erant,& in sepulchris latitabant,quiq. profundo somno dormitabant,uehementius excitaret & regni cœlorum participatione dignos efficeret. Sed quemadmodum ipse Ioã, alios hortaturus ad pœnitentiam clamabat

Asperitas uitæ Io. Bapt.

mabat in deserto, hoc est in Gentium populo, ita uereor ne idem frequenter eueniat his, qui nostra hac tempestate utcunq; clamantes, in deserto predicare dicantur, hoc est, ubi nullus sit auditor, in loco. s. qui sit desertus, & destitutus cũctis habitatoribus, quod ut expressius dicamus, predicare Dei uerbum his, qui non obaudiunt neq; quę dicuntur exequi student, sed potius, alpernantur & contemnunt, nihil sit aliud quam predicare, & clamare in deserto, ut nullo dicit consueuerit, dum uerbi Dei precones nullum suę predicationis fructum uel effectum inspiciunt, eos in deserto, uel ad desertum uerba fecisse. Sed non hi solum, qui non exequuntur uocem clamantis, appellari solent desertum, uel in deserto commorari, sed operepręcium est, ut ipsimet precones instar Ioannis baptistę in deserto prędicaturi existant, ut s. sint remoti ab omni cura, & conuersatione seculari, sint omni cupiditate, & ambitione uacui, & expoliati, & nihil nisi laudẽ, honorem, & gloriam Dei studeant præ oculis habere, non opes, non gradus aut dignitates, neq; mundi gloriam sint appetentes, & præter hæc animarum salutem totis uiribus procurent.

A B C D E

Et reuelabitur gloria Domini, & uidebit omnis caro pariter, quòd os domini locutum est. Ex uoce clamante in deserto parate uiam domini &c. eumq. omnis uallis exaltabitur, & omnis mons, & collis humiliabitur, &c. quę dicta sunt cum inquam id factum fuerit, reuelabitur gloria Domini: uel dicas quòd ea ratione iubebat uox illa clamantis in deserto præparandas esse uias Domini, quia. s. confestim, & in proximo manifestabitur uirtus, potestas, & magnificentia domini, alludens ad illud tempus, quo gloria eius non nisi in nebula, uel in caligine uidebatur. iuxtà illud ps. Nubes, & caligo in circuitu eius. tunc enim reuelata fuit gloria Domini, quãdo filius eius carnem accepit, quando per eum reconciliatus est mundus ipsi Deo, & ea opera, & miracula fuit operatus, quæ nemo unquam alius fecit. Et uidebit omnis caro. i. omnis homo, qui uidere uoluerit, qui faciem non auerterit, et diuinę gratiæ oculos non clauserit; uidebit inquam omnis caro sic accepta salutare Dei. i. pharmacum illud præciosissimum, quod solum affert salutem, & per quod, et in quo uno Deus attulit salutem mundo. Quod si quidã uideantur huius bñficij expertes, nõ est ex defectu uocantis, sed ex nequitia uocatorum, & hoc ꝓculdubio fiet, et iam factum fuit, nec potuit aliter esse, quia os domini locutum est, quia. s. hoc dixit, hoc reuelauit, & prędicare iussit per prophetas suos, qui solus uerax, quiq. mentiri non potest, et iustus est in promissionibus suis. Nec prætereunda est consideratio illius dictionis, pariter, cum dicit. Videbit omnis caro pariter quòd os domini locutum est, ad differentiam illius tẽporis, quo Deus loquebatur cum Moyse, quandoquidem solus ipse aderat, cum eo dũ taxat loquebatur, reliquum uulgus semotum erat, & seiunctum á Moyse, cum autem reuelabitur Christus, cum Deus fuerit factus homo, omnes indistinctĩ eum uidebunt quod autem supra dictum est, uidebit omnis caro salutare Dei, desumptum est ex textu. lxx Interpretum, & adducitur à D. Luca cap 1.

ps. 96.

Sequitur textus. *Vox dicentis*: clama: *& dixi quid clamabo? Omis caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos agri &c.* Tex. 3.

Vt præparet homines ad ueram Dei cognitionem, & ad eius beneficia suscipienda, & quo possint facilius ad quam hortabatur consolationem recipere, fingit propheta se audisse uocem clamantis, & præcipientis ei ut clamet, non amplius obdormiat, excitetur, & clamet, & fortasis nõ fingit propheta, sed uere fuit uox ista prędicipiens ut clamet, inspiratio diuina interna Dei commotio, fuit denique uox spiritus sancti excitantis interius, & commonentis eundem ut clamaret, hominesue docerent quid credere quid sperare, & in quo fiduciam constituere debuissent, ostendens quamcunq; aliam præterquam in Deo hominis fiduciam uanam, et futilem esse, nulliusq; momenti, sed quicquid boni unquam haberi licet, à solo Deo proficisci: quare cum propheta percepisset uocem dicentis, clama. statim respon-

respondi,& me confestim obtuli,et paratum fore me ostendi dicens. Quid clamabo? Quid noui? quid magni sum dicturus? quid rei nunquam auditæ? D. Hierony. d.ipsum petijsse quid esset clamaturus,ne velut antea increpans populum suum, & prædicans eius excitatem duriora pateretur. Veruntamen qui sunt predicaturi verbum Dei, & eius voluntatem alijs patefacere,prius rogare Deum, & præcibus expetere, quod sunt dicturi quocunq; metu sepositò eos oportet adhibita cautela quam docet Greg. 13. mor.cap.4. Et velut respõsum accepisset á spiritu sancto, quidnè clamare debuisset edoctus, & admonitus,in hanc sententiam prorupit.d. *Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos agri. Exaccatum est fœnum*, propter calorem. et ardorem solis, aut etiã propter vetustatem, & cecidit flos,quia spiritus Domini, ideſt ventus quidam vehemens sufflauit in eo, vel in eum,& ne fortè crederes prophetam hic loqui de fœno,& herba,& floribus,qui sua spõte nascuntur in campis, ipse propheta se ipsum declarans, ostendit eiusmodi locutiones,& verba dicta metaphoricè Vnde inquit. *Verè fœnum est populus. exaccatum est fœnum,& cecidit flos, verbum autem domini manet in æternum*: Sed spiritus furoris Dei,atq, sententiæ sufflauit in ipsum fœnum,hoc est in carnẽ ipsam fragilem, & terrenam, et uti js deditam. Sed quomodo talis locutio potest dici metaphorica si ipsemet propheta dicit. Verè fœnum est populus. si verè ergo non metaphoricè. & similitudinariè, sed dicitur verè, hoc est apposite,& conuenienter facta est ista cõparatio, quandoquidem secundum ea, quæ iam sunt proposita,possunt quicunquè homines fœno comparari, quoniã quemadmodum fœnum exto, & facile deficcatur,& flos eius cecidit sic & omnis creatura, quæ vanitati subiecta est, facile,& cito cadit,& perit. Dicebat.n. ille Homo natus de muliere brevi vinés tempore repletur multis miseri;s, qui quasi flos egreditur & conteritur,& fugit velut vmbra,& nunquam in eodẽ statu permanet: verbum autem domini manet in æternum, & quomodo verè fœnum sit populus,satis egregiè declarat D. Hieronymus quia siquis fragilitatem carnis intueatur, & quonam modo per horarum momenta crescere,& decrescere videatur,mox agnoscet quòd omnis caro fœnum, caro inq̃ quæ habet imaginem terreni: at quæ habet imaginem cœlestis,ea est,quæ videbit salutare Dei.

Quidam exponentes, per verbũ,hoc loco,quod manet in æternum, non illud uerbum accipi volunt, quod erat in principio apud Deum, sed verbum domini, i. decretum suum, voluntatem suam, præscientiam,ac prædestinationem intelligunt, quæ omnia manent in æternum,quia firma sunt, & stabilia, & nullam vnquam mutationem admittunt quemadmodum sæpissime dictũ est. Ego Deus,& non mutor Quidam alij per verbum de quo hic est sermo, intelligunt Euangelium, quia in ipso sunt promissiones, pacta, & decreta ipsius Dei,quæ non sunt vana,& mutabilia quemadmodum nos, de quo verbo,videbatur loqui Petrus apostolus, cum dixit: hoc est verbum,quod euangelizatũ est vobis. Vbi paulo ante hãc eandem sententiam adduci, iquia omnis caro ut fœnum,& omnis gloria eius tanquam flos fœni, exaruit fœnum, & flos eius decidit At ego nullum existimo inconueniens per verbum Domini, quod manet in æternum, intelligere id,quod est vere Dei verbum,hoc est Iesum Christum *Dei* filium,qui fuit ab æterno vnum cum patre, & cum eo manebit in æternum, apud quem nulla est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio; quin ob hanc rationem potest quis audacter homines cohortari, ne in ulla re creta spem suam constituere velint,& ab ea boni quicquam obtinere,quoniam est mutabilis,& vana,vt diximus: sed in solo Dei verbo sperandum, & conquiescendum, quia hoc solum verbum est,quod manet in æternum, & quod solum nos conservat,& viuificat Sed vide quam maximum,& ingens beneficium sit humano generi collatum, quod cum simus & nos tanquam fœnum, quod cito decidit,facti sumus tamen participes æternita-

Greg. 13. mor. cap. 4.

Verbum domini multiplex.

Pet. ep. 1. ca. 1.

nitatis, quia verbum caro factum, fuit ipsum prius particeps nostræ mortalitatis. Sed nonnulli expositorum volunt quicquid hucusq; dictum est, propter solum populum Israeliticum dictum esse, velut ipse solus, & cunctæ actiones, & omnia eius opera, quæ ex præscripto legis fiebant, essent veluti foenum, & stipula, & omnis eorum gloria, omnis fastus, & magnificentia haberet nescio quid viriditatis, & splendoris; at demum nihil soliditatis, & permanētię, quia, ut ait Apostolus ad Hęb. 10. lex illa vmbram tamen habebat futurorum bonorum non ipsam imaginem rerum. Adueniente autem sole qui est Christus Dominus, recessit umbra, exaruit foenum, & cecidit flos; quā doquidem patefacta, ac detecta per prędicationem Euangelij imbecillitate, ac tenuitate illarum obseruationum legalium, cecidit flos, i. omnis illorum decor, & apparentia uenustatis, & si ita p foenum intelligamus u3. populum Israeliticum: uere dicendum est spiritum domini sufflasse in eum, quia uniuersum eius decorem, & sanctitatem abstulit, & euacuauit. Quidam alij per foenum exiccatum, & florem decisum, impios tantum, & peccatores intelligi *Greg. 17. mor. cap. 5.* uolunt, quemadmodum D. Greg. 17. mor. cap. 5. uidetur innuere. Inquit. n. iniquorum potentiam fœni floribus cō parari, quia nimirum carnis gloria dū nitet, cadit; dum apud se extollitur repentino intercepta fine terminatur: sic namq; aurarum flatu in altum stipula rapitur, sed casu concito, ad ima reuocatur. Sed quid plura? nonne Dauid *ps. 36.* ps. 36. inquit. Vidi impium superexaltatum, & eleuatum super cedros libani, transiui, & ecce non erat. & paulo ante inquit. Noli æmulari in malignantibus, neq; zelaueris facientes iniquitatem: quoniam tanquam fœnum uelociter arescent, et quemadmodum olera herbarum cito decident. et post pauca in eodem psalmo inquit. et adhuc pusillum, et non erit peccator: et quæres locum eius, & non inuenies. De iniquis ergō temporalis gloriæ elatione tumētibus, sed tamen nullam soliditatem habentibus, eiusmodi similitudinem à propheta adducta, volunt specialiter intelligi. Ego autem minimus quorumcunq; exponentium arbitror propositam similitudinem non de populo Israelitico tantum, neque de solis impijs, et peccatoribus, sed de quocunq; homine, imò de quacunq; creatura iuxtà sui naturam considerata posse ueraciter intelligi. Quæso, quænam est illa adeò excellens, et magnifica creatura sensibilis, et corporea, quæ non possit iurè meritò foeno, et floribus agri q statim decidunt comparari? Cuius est hominis conditio, cuius est ætas tam diuturna, quę tandem suo queq; tempore non deficiat? Propterea. d. prophe ta psal. 102. Misertus est dominus timentibus se, quoniam ipse cognouit *ps. 102.* figmentum nostrum, recordatus est quoniam puluis sumus, homo sicut foenum, dies eius tanquam flos agri sic efflorebit. et D. Iacobus cap. 4. Quæ est, *Iacob. c. 4.* inquit, uita nostra? uapor est ad modicum parēs, et deinceps exterminabitur. Quare concludamus, nos oēs sīn carnē & secundū corpulentam materiam esse uelut foenum, at secūdum animam secus dicendum, quia cum sit immortalis nulli est corruptioni obnoxia, quāquam sit mutationi subiecta, cum sæpissime de una dispositione ad aliam, de uno affectu in alium transferatur, sed huic fœno, quod arescit, et siccatur, uerbū domini, quod manet in ęternū, dat aliquando immortalitatem.

Sequitur deinde. *Super montem excelsum ascende tu qui euangelizas Sion: exalta in fortitudine uocem tuam qui euangelizas Ierusalem, exalta nolite timere, dic ciuitatibus Iuda. Ecce Deus uester.* *Tex. 4.*

Compellat hoc loco propheta dei ministros, et præcones, et quicunq; habent curam animarum, aut fortassis dirigit sermonem ad ipsum Ioannem baptistam, et post ipsum sanctis Apostolis, et Euangelistis præcipit ex persona Dei ut annuncient omnibus consolatorem uenturum: quemadmodum de ipso Ioanne legitur apud Matth. 3. Quod exibat ad eum Hierosolyma, et omnis Iudæa, et omnis regio circa Iordanem, et baptizabantur ab eo, etc. Et quòd ipse prædicabat pœnitentiam, et

remis-

remissionem peccatorum : imò apud alium Euangelistam legitur quòd ipse prædicabat, et digito ostendebat agnũ illum uenturum, iam aduenisse, qui tollit peccata mundi. Iubetur ergo ipsi Ioanni baptistæ, et omnibus dei ministris, qui fuerunt post illum, ut ascendant super montem excelsum, hoc est prædicent non in angulis platearum, neq; in cauernis petrarum, sed neq; in locis abditis, et à communi hominum cœtu longe semotis, ut faciunt hæretici, sed super mõtem excelsum, non ita ut pergant ad montem Tetium, neque ad montem quem nos Perusini uocamus montem, Amabilem, sed in locum eminentem, locum perspicuum, et maximè patentem, et clarã, facileq; ab omnibus uoce perceptibili euangelizet: et quid euãgelizandum? quid annũciandum? quidue prædicandum? nihil profecto aliud nisi consolatorem aduenisse, nisi eum ad nos accessisse, qui remittat peccata nostra, et reconciliet nos Deo patri

Matth. 10. propterea dixit Christus, quod in aure auditis, pdicate super tecta. Matt 10. Et nota quòd non solum oportet eos qui euangelizant ascendere in montẽ excelsum, hoc est in locum altum supereminentem, et omnibus conspicuũ, uerum oportet eos ascendere in montem excelsum, hoc est, uirtutibus, sanctitate, et religione fore illustres, et perinsignes. Dicit enim D. Greg. quod prædicator qui non facit quod prędicat, serit, et alius manducat: neq; debet propter contemplationis studium agẽda omittere, neq; propter actiones a cõtemplatione cessare. Vel ascende super montem excelsum hoc est imitare sanctos prophetas, sanctos Apostolos, sanctos Dei martires, et confessores, qui omnes omni iure montibus conferuntur, et montium nomine nuncupãtur, iuxta illud psal. 124. Montes in circuitu eius, et dñs in circuitu populi sui.

ps. 124

Sed hic D. Hiero. dubitat quomodo præcipitur Apostolis, aut cuius alij qui euangelizat Syon, super montem excelsum ascendere, cum et ipse Syon sit mons quidam, iuxtà illud ps. 73. Mõs Syon in quo habitasti in eo. Respondet id nullum fore incõueniens, quandoquidem datur alius mons, quem iubentur ascendere Apostoli, longe altior, et eminentior monte Syon, qui quidem est doctrina Christi, et apostolorum, per quam deiectus est in tartarum princeps huius mundi, et idola, quibus colendis totus ferè mũdus erat subditus, & obnoxius, sunt abolita. Deinde subdit. *Exalta in fortitudine uocẽ tuam, qui euangelizas Ierusalem,* & multum quidem necessaria erat ista cohortatio; quoniam dõctrinæ Christi, & apostolorum multa futura erant contraria: debebant enim duci ante præsides, & tribunalia principum, & multis minis & terroribus prohiberi, ne euangelizarent Dei verbum: propterea inquit. *Exalta in fortitudine uocem tuam*: exalta, noli timere; exalta, hoc est, palàm, & fortiter Dei verbum annuncia, ne submissè loquaris: & usq; adeo clama, & exalta uocem tuam, ut te cuncti audiant, omnes agnoscant immensum quod illis confertur beneficium: Noli timere, audacter prædica, dominus. n. tecum est: non enim decet eos qui prędicant euangelium, & Dei gloriam, & laudem quærunt, quicquam timere, quod Apostoli Dei cognoscentes præcabantur eum dicentes. Domine vide minas eorum, hoc est ipsorum Iudæorum, & da seruis tuis cum fiducia loqui uerbum Dei. Vnde dei Spiritu animati loquebãtur cum fiducia verbum illud, nec expauescebant minas illorum, hoc est quod ait. exalta in fortitudine uocẽ tuã qui euãgelizas Ierusalẽ: vbi quidã volunt ad Syon & ad hierusalẽ præfatam admonitionem dirigi, vt sit sensus. O Syon, qui euangelizas, & ò Ierusalem quæ etiam euangelizas, exalta in fortitudine vocem tuam &c. Sed mihi non placet ista expositio, licet, in textu hæbreo præponatur illis dictionibus relatiuum generis fœminini. Sed interprætemur, ut diximus, ut pleriq; omnes interprætantur, supponentes hoc loco prophetam Dei spiritum admonitum, & præmonitum præcipere, vt diximus in principio, Sanctis Apostolis, ac cæteris Dei ministris euangelizarent ipsi Syon, & ipsi Ierusalem,

ps. 73.

qui-

quibus, vt inquit apostolus, primum oportebat loqui regnum Dei, deinde alijs. Sequitur textus. *Dic Ciuitatibus Iuda. Ecce Deus uester: ecce dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium eius dominabitur.* Volunt omnino quidam exponentes tum veteres tum moderni hæc verba referri, ut mox diximus, ad Io: baptistam, qui verè solus fuit, & primus qui dixit Ciuitatibus Iudæ. Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi, qui quidem non pertimuit hanc vocem exaltare, & vbiq; locorum illam expromere, & qui vere fuit executus præceptum domini, aut ipsius Ecclesiæ, qua dictum est noli timere, quando nullius, neq; etiam ipsius Herodis minas expauit.

Sed nolo verba prophetæ ad huiusmodi angustias reducere: persistamus in priori sententia, quod s. hoc præceptum, v3. dic Ciuitatibus Iudæ. Ecce Deus uester, fuerit datum antea prophetis, deinde, singulis apostolis, ac Dei ministris, & præconibus, ut annunciarent domini aduentum, non tanquam de longinquo venientis, sed iam iam in propinquo, & coram existentis. Vbi nota (vt bene aduertunt aliqui) præcipi Ciuitatibus Iudæ prædicari cum primis doctrinam Euangelij, & in his, ciuitati Ierusalem ante alias, tanquam primeuæ, & principali illius regionis vrbi. cui prædicationi in illa ciuitate peracta, debeant omnes aliæ vrbes, & oppida assentiri, & omni ex parte obedientiam præbere: sic omnes aliæ Ecclesiæ, & fidelium conuentus ab vna ecclesia romana pendere, & illius monitis, & iussionibus debent omnifariam obtemperare. Nec mirum quòd ciuitatibus Iudæ iubetur primum prædicari, & annunciari Christi aduentũ, quoniam, vt supra dicebamus, ex sententia Apostoli, vobis inquit, oportebat primum prædicare regnum Dei: & Dominus noster dicebat. Non sum missus nisi ad oues, quæ perierunt domus Israel, principaliter s. Præterea quòd iuxta allegoriã per Ciuitates Iuda intelligũtur cuncta oca, & vniuersæ nationes, quæ apprehendent euangelium Christi, & confitebũtur Deum vnum, & verum: Iudas nãquè confessio, vel confitens interpretatur. Deinde sequitur.

Ecce Deus uester, ecce dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium eius dominabitur, Ecce merces eius cum eo, & opus illius coram illo. Dixerat enim ecce deus vester, q.d. non longe abest, qui vos consolabitur, in ianuis est quem vos expectatis, opere quidem præciũ est vt cognoscatis deum vestrum, & venientem amplexemini, & firmiter tenere studeatis. est enim Deus noster, qui pro nobis venit, nos creauit, nos redemit, & pro nobis omnibus mortem suscepit: nec existimetis eum fore inermen, debilem, ac impotentem: veniet quidem in fortitudine, & brachiũ eius dominabitur, & quem olim in humilitate venientem contempsistis, nunc fortem, & potentem, & vigorosum videbitis, si de primo eius aduentu loquamur, quamquam semetipsum exinaniuisset formam serui accipiens: fuit tamen adeo fortis & potens, vt omnem penitus difficultatem euicerit: veniet quidem in fortitudine, hoc est in magna virtute, & potentia, & non sicut prophetæ, qui venerunt ante ipsum. Multa qui dem miracula, & opera stupenda nunquam aliàs audita facturus. Quòd si prophetæ, & ipsi quædam miracula patrarunt, & opera mirum in modum insignia non virtute propria, sed virtute & potentia Christi ediderunt: Christus enim Saluator, & dominus noster non precario quicquam accepit, aut dedit, sed vt vere filius, hæres, & vnigenitus paterna bona credentibus in se pro dignitate filijs conuenienti distribuit, cũctaq; potestate, & arbitrio suo est operatus: Si verò de secundo eius aduentu eiusmodi verba intellexerimus, nulli dubium quòd in fortitudine veniet, & brachium eius dominabitur: in primo quidem aduentu præliaturus cum Demone, & ipsum foras eiecturus, venit inermis, & seruili forma indutus.

At quando veniet petiturus rationẽ [illegible] mortalibus de singulis eorũ operibus, & redditurus mercedem vnicuiq; pro vt quisq; gesserit in corpore suo, siue bonum, siue malum, veniet in maiestate sua, & omnes Angeli eius cũ eo:

eo:&utriusq;huiꝰ rei,& actionis diuinę fuit typus,& figura ipse Dauid, qui primo pliaturus aduersus Goliá virũ fortem, & magnanimum, & sex cubitorum altitudinis, fusq. armis vndequaquè munitum, ipse autem solum deferens baculum, quem semper habebat in manu, cum quinq. lapidibus aduersus eum procedens,eundem percussit & interfecit : & ipse idem Dauid indignatus aliquando aduersus Nabal Carmeli,qui erat pastor ouium,& agricola processit aduersus eum armatus, cum quadringentis viris : ita propemodum Dominus & Saluator noster se gessit præliaturus cum Demone in primo eius aduentu, & cum nobis vilissimæ sortis, hominibus , vtputà de limo terræ formatis ;in secundo autẽ eius aduentu veniet magnificus,& potens,comitatus ab Angelis , & cunctis cœlestibus spiritibus. Cum dixit. *Brachium eius dominabitur*, quamquam pC brachium Dei Christi humanitas possit intelligi tanquam id in quo, vel per quod ostendit Deus potentiam suam , vt egregie satis & propheticè in cantico suo canit beata virgo.d.de Deo patre . Fecit potentiam in brachio suo, & quæ sequuntur : mihi tamen videtur hoc loco per brachium intelligi debere virtutem, & potentiam, quæ Deo tribuitur. Et quoniam absq; dubio, & sine vllis ambagibus in hac particula loD quitur Esaias de Christo Deo, & homine , quippequi solus dicitur venisse, & carnem suscepisse. dicit postea. *Ecce merces eius cum eo, & opus illius coram illo* Posset quis dicere quid nobis vtilitatis , & commodi afferet eiusmodi Christi aduentus? Rꝭ. Propheta.

Brachium domini quale.

Ecce merces eius cum eo. q. d. ipse secum adducet retributionem , non erit opus alium expetere,neq; expectare,qui nos consoletur , qui nos adiuuet , & præE mium aliquod sit allaturus : quoniam ipsemet erit merces nostra , sicut olim legitur dixisse ad Abraham. Noli timere Abraham, ego ero protector tuus, & merces tua magna nimis; & opus illius coram illo , hoc est ipsa merces , aut opera quibus eam consequimur, erunt coram illo, quia mediante ipso,& vnà cum ipso illa facimus, & moeremur, quia Deus operatur in nobis velle,& perficere pro bona voluntate .

Hic notant aliqui propterea dixisse. prophetam. & merces eius cum illo, ut innueret quo studio, vigilantia,& labore Christus dominus noster in opus. redemptionis intenderet, & quàm maxime illud appeteret: nam qui præmiũ præsens,& certum habent, diligentius, & auidius pro eo consequendo laborant : vnde D. Hiero. cum plerisq; sentit mercedem Christi aduentus, & passionis eius, & fructum fuisse redemptionem humani generis , & gloriam , & exaltationem nominis eius. iuxta id quod scriptum est Ioan. 12. Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit ipsum solum manet ; si autem mortuum fuerit,multum fructum affert. & ibidem. Si exaltatus fuero à terra omnia traham ad me ipsum. Et D. Paul. Philip. 2. Deus exaltauit illum,& dedit illi nomen , quod est super omne nomẽ, &c.& Dauid. Omnes gẽtes quas cunquè fecisti venient , & adorabunt te domine. Quare non inutilis & absquè fructu fuit hæc domini dispensatio. Super eadem verba ponit Origenes pulcherimum discrimen inter Moysem , & Christum dominum,quoniam (vt inquit)non poterat Moyses dicere cuiuis homini. Vade , & vende omnia quæ habes, & dà pauperibus,& habebis thesaurum in cœlo , quia non erat dispensator,& dominus ipsius thesauri,nequè ipsius aulæ cœlestis : at Christus dominus noster poterat vtiq; dicere hæc verba, & polliceri hanc mercedem , quia merces erat cum illo , tum quia ipse erat merces,vt diximus) tum quia ei incumbebat conferre hanc mercedem: dicebat enim.Pater volo ut ubi ego sũ, ibi sit & minister meus . Deinde cum subdit.

Ioan. 12. *Philip. 2.* *psl. 85.* *Orig.* *Ioan. 13.* *Ioan. 17.*

sicut Pastor gregem suum pascet, in brachio suo congregabit agnos , & in sinu suo leuabit , foetas ipse portabit . *Tex. 5.*

Ex his verbis facile potest colligi Christum dominum non solum esse mercedem operum ac laborum nostrorum,sed quod ipse facit , ut nos laboremus , & laborat cuam cum nobis ;

sicut

ficut Pastor gregem suum pascit, sic facit deus nobiscum; pascit enim pabulo verbi sui, confert gratiam suam, dat in labore profectum, auget in infirmitate virtutem, & velut agnos rudes, & ineptos congregat in brachio suo, & in sinu suo leuat, & oues grauidas, & pregnantes, nec per se ipsas potentes ad pascua proficisci ipse portat.

Certe non potuit conuenientior simi litudo adduci ad explicandam nobis Christi domini erga homines proprietatem, & conditionem seu perpetuam curam, quàm conferre ipsum Pastori, sed non cuicunq; sed pastori bono, vt ipsemet inquit Ioan. 10. Ego sum pastor bonus; quandoquidem multi sunt pastores, sed non boni; habent vtiq; nomen pastoris, sed sunt velut lupi, Leones, aut Vrsi, pascunt quidem non oues, sed se ipsos. Sunt enim permulti parum fideles, & aliqui segnes, et morosi, nonnulli rapaces, & cupidi, boni autem pastores in brachio suo congregant agnos; & quicũq; hàc, atq; illàc, hoc est in hãc, vel illam hæresim, aut sectam seu quamuis turpitudinem labũtur, vel cadunt, neq; sciunt quid loquantur, nec de quibus loquantur. Iste bonus pastor sua immensa pietate, & singulari studio ac diligentia ad se uocat, congregat, et reducit ad caulas. In sinu suo leuabit, et defert, hoc est, curam et protectionem particularẽ habebit, non exasperabit, non percutiet, aut procul abijciet, Fœtas ipse portabit, hoc est homines infirmos, imbecilles, et peccatis onustos patienter sustinebit, neq; statĩ a se proijciet, vt habemus Luc. 15. Vbi similitudine sumpta ab eo qui ex centum ouibus vnam perdiderit, illam requirit donec inueniat, et inuentam imponit in humeros suos gaudens, et iubilans. Aliqui legunt fœtus, non fœtas, et est sensus, quod bonus iste pastor portat fœtus ouium, idest agnos tenellos, debiles, et viribus destitutos: quemadmodum Paulus admonebat ad Rom. cap. 14. Infirmum in fide assumite, non in disceptationibus cogitationũ. Quòd si legi debeat fœtas, et non fœtus præter expositionem iam allatam, possumus etiam intelligere Apostolos, et viros apostolicos, oésq; Ecclesiæ Doctores, et diuini verbi pcones, qui repleti gratia Spiritus sancti, et doctrina ueritatis, alios docent, eruditunt, et Christo parturiunt, uelut dicebat Apostolus Paul. ad Gal. 4. filioli mei quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis. Sed nota quod aduertit D. Hier. quòd Propheta dicit Dominum in brachio suo, et in virtute sua congregaturum agnos, et oues, sed non Tauros, et Arietes, et Hircos, et oues grandes, quibus per Ezechielem cap. 34. commina tur quòd lacte vescantur etc. Conuenienter itaq; dominus Christus confertur hoc loco, et comparatur pastori, nõ cuicunq; sed bono; non comparat ipsum Principi, aut Regi, quia non venit ministrari, sed ministrare; neq; Iudici comparatur; quandoquidem non venit cum primum mundo apparuit, ut iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum: neq; comparatur alicui uiro potenti, aut sanguinario, quia est de pacis, et non dissensionis; sed nec potest dici Mercenarius, quia Mercenarius cum vidit lupum venientem fugit, et dimittit oues. Et ut bene D. Thom. ex his particulis elicit, multæ nobis innotescunt Christi ad nos venturi conditiones, quàm maximè vtiles, et necessariæ. Dicit enim uenturum eum esse in fortitudine, vt. s. humani generis hostes debellet, ac depellat: deinde ad remunerandum eos qui laborant, et bene operantur: Insuper veniet ad pascendum famelicos et exurientes. Iuxtà illud Ezech. 34. In pascuis uberrimis pascam eos: præterea eius aduentus maxime conducet ad congregandum, et conciliandum eos qui à se inuicem dissentiunt, sicut ille pollicetur Ioan. 10. Alias oues habeo, quæ non sunt de hoc ouili, et illas oportet me adducere, et fiet unum ouile, et unus pastor. Postmodum venjet salus erit, et refugium eorum, qui deficiunt, quos ille in brachio suo deferet, ac sustinebit, et portabit in humeris suis: hæc quidem omnia et multo plura sunt boni pastoris officia. Et quoniam quis fortasis posset secum ipse ambigere, quonam pacto iste consolator tot, et tanta nobis com-

Luc. 15.

Rom. c. 14.

Ezech. 34.

Ezech. 34.

Ioan. 10.

commoda præstare potuerit, sequentibus particulis hic noster propheta ostendit.d.

Tex. 6. *Quis mensus est pugillo aquas? & cœlos palmo ponderauit? quis appendit tribus digitis molem terræ? & librauit in pondere montes, & colles in statera? quis adiuuit spiritum domini, aut quis consiliarius eius fuit, & ostendit illi? & cætera,* quæ sequuntur vsquè ad finem capituli. quorum omnium summam exponemus: & si quæ erunt verba, aut propositiones, seu locutiones dubiæ, vel aliquantulum obscuræ, iuxtà Sanctorum patrum sententias explicare conabimur. Quamquam reliqui exponétes varias afferant causas sequentis tractationis: mihi tamen sententiam D. Hieronymi videtur omnibus esse pręponenda, vt.s. nemo putaret difficilem fore vocationem gentium, conuersionem Iudæorum, curam, & protectionem suorum, & cætera, quæ sub quadã breuitate, & obscuritate suprius indicauit, voluit sequentibus verbis seu locutionibus metaphoricis demonstrare eius .s. omnipotentiam, sapientiam, bonitatem & misericordiam: qui vero existimant per hæc verba responderi tacitæ obiectioni, præsertim in illis verbis. Quis adiuuit Spiritum domini, aut quis consiliarius eius fuit? cur, v3. si Deus est tam potens, quòd mensus est pugillo aquas, & cœlos palmo ponderauit, voluerit homo fieri, crucem subire, & alijs mortalium conditionibus subijci, non sunt omnino repbandi: modò, hęc omnia primum referantur ad dei omnipotentiam. Sm. Deus est omnipotens, fortis, & sapiens, vt nihil penitus in tota rerum vniuersitate possit ei tantillum obsistere, vel quouis pacto æquari, qua nam ratione, quo prætextu poterit quis in dubiũ reuocare qui equid ille fecerit, quasi vel necessitate compulsus. vel male cõsultus, aut insipientia ductus carnem susceperit, crucem subierit, mori voluerit, quo nos à morte redimeret, qua si cum sit Deus non id efficere potuisset commodissime, absq; eo quo tantopere se ipsum exinaniret. Imprudẽs ergo, & valde insipiens, & mente captus est quicunq; voluerit his difficultatibus circumuolui, & de Deo sic cogitare, & diuinis, & inscrutabilibus eius operibus legem afferre. Cum ergo dicit. Qui mensus est pugillo aquas, & cœlos palmo ponderauit, & quæ sequũtur, demostrat ipse propheta immensam eius potentiam; quod quemadmodum nos homunculi pugillo manus continemus modicum aquæ, ita ipse Deus metaphoricè loquendo omnes aquas maris, & quorumcunq; fluminũ paruula quidem mensura, quæ .ç. minimum loci occupat, i. suo intellectu omnia comprehendente mensurat, & cognoscit distinctissime, & particulatim quot guttæ aquę sunt in omni aquarũ congregatione, & concursu. Similiter etiam tribus digitis molem terræ appendit, & librat in pondere .i. ponderat montes, & colles in intellectu, & sapientia sua, quemadmodum nos ĩ statera ponderamus, & libramus ea quæ habent aliquid ponderis. Dicit specialiter tribus digitis appendere molem terrę. Vbi per tres digitos, vel intelligere possumus tres personas, quarum opera ad extra (ut dicunt Theologi) sunt indiuisa, & non minus filius quã spiritus Sanctus, nec minus hæ duæ personæ, quàm Pater, neq; magis ipse Pater quàm reliqui duo crearunt mundum, eundem conseruant, ac administrant. Vel per tres digitos quibus Deus appendit molem terræ, intelligere possumus tres conditiones, aut proprietates, quæ requiruntur ad aliquod opus perficiendum, vt potentia, sapientia, & voluntas, quæ omnes superexcellẽter, & incomprehensibiliter in Deo reperiuntur, neq; re ipsa sunt aliud quàm ipse *Deus*. Tribus ergo digitis Deus appendit molem terræ, & creauit vniuersum mundum. Vbi notant aliqui ex sententia Salomonis, Deum omnia fecisse in numero, pondere, & mensura; in numero quidem quo ad multitudinem productorum; in mensura, quo ad determinationem, & constitutionẽ in proprio esse, quia, aliud est esse vni⁹, & aliud alterius, vt u.g. alia est claritas solis, alia est claritas lunæ: Similiter alia est natura hominis, & alia

bouis:

bouis: In pondere verò quoad propriasinclinationes in finem, quoniam alius est finis in quem tendunt creaturæ rationales, alius in quem tendunt creaturæ irrationales, & insensibiles, quæ sæpe ducuntur ab intelligentia non errante. Itaq; in his primis verbis cum nota interrogationis appositis, voluit Esaias nobis proponere, & ob oculos obijcere, summam Dei potentiam diligenter, & impensè considerandam. Cum postea subdit. Quis adiuuit spiritum domini? & quæ mox sequuntur: vult propheta innuere dei sapientiam fore imperscrutabilem, & ostendere Deum nulla cuiusuis creaturæ ope, aut opera ad quicquam faciendum indigere: neq; quemquam esse, quamuis profundi cordis, & alti ingenij, qui perspicere possit, aut penetrare Dei voluntatem: quæ verba desumpsit. D. Paulus ad Rom. cap. 11. d. Quis cognouit sensum domini? aut quis consiliarius eius fuit? &c. Sed vbi ipse dicit, quis cognouit, Esaias ait quis adiuuit. q.d. quis præmõstrauit ei. s. Deo spiritum domini? hoc est quis adiuuit eum tanquam impotentem ad creationem, & gubernationẽ vniuersi? q.d. nullus. Cum postea subdit. cum quo iniit consilium, & instruxit eum? ostendit Esaias Deum (vt dixi mus) nullo consultore, aut doctore unquam indigere, sed omnium habere perfectam notitiam, & cognitionem vlem, & particularem, tam practicam quam speculatiuam, omnem habere virtutem, omnia prospicere, & cuncta prudenter agere, & quæcunquè ad præfixum finem nullius adminiculo sapienter deducere, quæ quidem omnia cum cuiq;, vel leui ratione prædito sint perspicua, & maximè nota, non oportet quibusuis argumentationibus præmõstrare, aut de his vllatenus ambigere. Eiusdem generis, & farinę sunt, quæ sequuntur, dum inquit.

Tex. 7. *Ecce gentes quasi stilla situla, & quasi momentum statera reputatæ sunt. ecce insulæ quasi puluis exiguus &c.*

In quibus verbis ostendit propheta gentes omnes quæcunq; fiat ad Deum collatas nihil esse propemodum, neq; vllam cum eo habere proportionem, nisi forte quæ vocatur ordinis, imo reperi apud quosdã expositores Hębraicã phrasim, & locutionẽ attendẽtes, affirmare creaturas ões quęcũq;& quomodocũq; fiat, nõ solũ ferè nihil, deo cõparatas, sed plusquam nihil existimandas esse, & sic esse: vnde Hierem. 4. Aspexi terrã, & ecce vacua erat, & nihil. *Hierem. 4.* *Stilla Situla* Per stillã situlæ sic intelligas, vt ipsæ creaturæ Deo comparatæ, sint velut parua guttula, quæ aliquando decidit, & prodit ex aliquo vase aqua repleto, & velut aliquid minimum, & nullius ferè ponderis positum in altera parte stateræ: quibus dictis, & similitudinibus inspicere licet quàm ingens, quàm magna, & incomprehensibilis sit summi Dei maiestas, & ea quidem est tanta, vt omnia ligna libani, & cuncta animalia quæ sunt in quacunquè parte vniuersi, hæc quidem ad holocaustum, illa verò ad succendendum pro sacrificijs, & oblationibus, pro eo, & coram eo habendis nequaquam sufficiunt. Cum etiam subdit. *Cui ergo similem fecistis Deum, aut quam imaginem ponetis ei?* Re vera his verbis refellitur, & reprobatur hominum temeritas, & insania pariter & insciția, qui audent effingere Deum, aut aliquam ei similitudinem adhibere, cũ inuisibilis sit, & incomprehensibilis Dei maiestas, et essentia. *Nunquid sculptile conflauit faber, aut aurifex signauit illud? &c.* quorum verborum sensus est, quòd non debet quis sibi ipsi vllatenus persuadere, quod neq; auro, neq; argento, nec quauis re longe prætiosiori possit conflari, aut formari quicquam quod, vel minimum possit referre ipsum Deum, neq; suscipere lignum aliquod forte, durum, et imputribile, et sempiterno tempore duraturũ, quod possit aliqua ex parte similitudinem gerere ipsius Dei, cum ipse sit opifex cœli, et terræ, et omnium quæ nascuntur, et mouentur in terra, neq; ea dicta quis putet ad refellendas sacras imagines dei, et sanctorum, sed hæc dicta sunt ad insinuandam dei maiestatem, quippèqui est tam sublimis, et excelsus, ut nulli cuicunq; rei possit comparari, vel quauis arte effingi: sed de hoc aliàs videbitur.

Nunquid

Nunquid non scitis? nunquid non audistis? nunquid non annunctatum est vobis ab initio? nunquid non intellexistis fundamenta terræ. Increpat acriter Esaias hoc loco insciti am, & stoliditatem eorum omnium, qui de Deo quæcunq; eius potentia, sapientia, & maiestate parũ digna sunt commenti,& presertim,eorum nequitiam, & impietatem qui idola colebant cum natura deus sit notus, illa verò nequaquam, Neq; poterunt facile reperiri causæ quibus valeant excusari. Nanq; ab initio creationis mũdi, & formationis hominum naturali lege nos docuit, & postea per Moysen scripta lege testatus est Deus, idola esse nihil: & quod creator mundi esset ipse Deus,qui tam magnam molem terræ fundasset super maria, & super flumina statuisset eamata vt elementum grauissimum super tenues aquas Dei penderet arbitrio,psal. 135. Qui firmauit terram super aquas. Sed quis dixerit hæc referri ad Iudæos, vt qui certe nihil habebant excusationis, at cæteras gentes forte quis opinabitur posse non nihil excusari, sed neq; ipse; Poterant enim cognoscere creatorẽ per ea, quę facta sunt,quandoquidem ex se ipsis esse &fieri, & à se ipsis dependere nequaquam posse, facilè poterant intelligere, sic.n.dicebat Sapiens. A magnitudine speciei,& creaturæ visibiliter poterat horum creator agnosci.& D.Paulus cap.primo ad Rom. Inuisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur. Poterant etiam ex lectione, vel auditu quorundam sapientũ id ipsum intelligere,quando & ipse Aristoteles philosophorum princeps hanc protulit sẽtentiã. A primo quidem ente communicatũ est oĩbus esse,his quidẽ clarius, his verò obscurius.& alibi. á primo ente pendet cœlum, & natura. Poterant etiam quicunq; mundum hunc inferiorem incolũt, ex traditionibus antiquorũ (vt mox diximus) percipere Deum fore inuisibilem,ineõ prehensibilem & nulli rei comparabilem. Propterea sequitur. *Qui sedet super gyrum terræ,& habitatores eius sunt quasi locusta,qui extendit velut nihilum cœlos, & expandit eos sicut tabernaculum ad inhabitandum.*

Psal. 135.

Rom. 1.

Arist. 12. Meth.

Insignis equidem fuit ignauia eorum qui non cognouerunt Deum, neq; eius maiestatem cõspexerunt: quippequi sedet super gyrum terrę velut omnia continens,& cunctis terræ partibus vndequaq; præeminens, & supereminens; quieq; in altis habitat,& humilia respicit in cœlo, & in terra, & habitatores eius relati ad magnitudinem,& immensitatẽ eius,atq; altitudinem,& sublimitatẽ sunt velut locustæ, & animalcula nullius terè magnitudinis, & quantitatis,& ea facilit ite extendit cœlos tanq̃ nihil sint, & eos expandit, quemadmodum pastores expandunt taberuacula, hoc est tentoria ad inhabitãdũ quasi cõfestim sint amouenda,ac destruenda; & Dauid psl. 103. inquit de ipso Deo. qui extendit cœlum sicut pellem, qui tegit aquis superiora eius,& ponit nubem ascẽsum suum, hoc est scalam, & gradꝰ, quibus ipse cœlum ascendit. D.Ambrosius inquit quòd Deus extendit cœlum sicut tabernaculum, vel cameram ad inhabitandum,quia intra cœli ambitũ vniuersa clauduntur, quæ uel in mari, vel in terris geruntur, & continentur. Tunc vltra vt cognoscas omnipotentiam suam,& infinitam sapientiam. Inquit. *Quis dat secretorum scrutatores quæ si non sint, deridet eos Deus, & contemnit. Iudices terræ velut inane fecit*: desperit, inquam,& non solum parui, sed nihili fecit ac æstimauit: vbi per scrutatores secretorum pleriq; intelligunt principes, & reges terræ, qui sibi ipsis persuasum habent,omnia sibi subesse, & cuncta eorum imperio fieri, ac gubernari, qui tamen vnico flatu,& solo nutu diuinæ voluntatis decidunt, atq; pereunt. Iuxtá illud psal. Perijt memoria eorũ cum sonitu, hoc est, ita deficiunt quasi nihil unquam fuerint.iuxtá illud:vt nõ memoretur nomen eorum vltra: Nam vt inquit.D.Hier quantos reges,& græca, & barbara,Romanaq. narrat historia? Vbi Xerxis innumerabilis ille exercitus? Vbi Israelitica in eremo multitudo? Vbi regum incredibilis potẽtia? sed ut ipse ait,prætermissis veteribus, præsentia exempla nos docent, principes esse quasi nihil, imo verè nihil: & Iudices terrę velut inane fecit. Decuit enim

Psal. 103.

S. rutatores secretorum.

enim locatum esse equale loco: Terra A
eam dicebatur inanis, & vacua, sic &
eam inhabitantes inanes, & vacuas esse
Iudices terræ. oportuit. Per Iudices terræ intelligit
eos, qui cæteros moderantur, qui aliis
præsunt, & sub ferula tanquam subdi-
tos, & sibi subiectos regulare consue-
scunt. Alij per scrutatores secretorũ
intelligunt eos, qui de rebus futuris di-
uinare præsumunt, & ex motu stellarũ,
aut auium volatu, aut quibusuis alijs si-
gnis, & operibus, quæ naturaliter fiunt B
volunt augurari, & auspicari quę sunt
euentura. Ego autem, (pace aliorum
dixerim) intelligerem eos qui volunt
scrutari causas rerum naturalium, qua-
les sunt Philosophi & huius mundi sa-
pientes, quorum stultam fecit Deus sa
pientiam, quiq; omnem laborem insu-
munt, & omne adhibent studium, ut eo
rum expiscentur notitiam, quæ sibi so
li nota voluit ipse Deus. Hos ergo om
nes Deus confundit, hos destruit, et in C
nihilum redigit, nec secus illos exter-
minat, ac pendit quàm arbores, aut fru
ges quæ nunquam satæ, vel plantatæ
seu radices emiserint, ideſt tam facilè
eos excellit, & in ventum proijcit, ac si
truncus nullam habuerit radicem, aut
fundamentum stabile: qua in re mani-
festissimè, & absq; vllo negocio demõ
stratur incomprehẽsibilis dei omnipo-
tentia: quemadmodum etiam sequen-
tibus verbis indicat, cum inquit. *Re-* D
pente flauit in eos, quemadmodum ven
tus vrens, & aruerunt, desiccati sunt,
& vsq; adeò leues & inanes, vt quemad-
modum turbo eleuat stipulã, ita Deus
auferet eos, vt omninò cogaris cogno-
scere, & fateri eam, & tantam esse Dei
potentiam, vt omnia quæcunq; volue-
rit fecerit, & facturus sit quotidie, & q̃
nequaquam esse velit, aut iam effecta
mox corruere statim desinant. Nos au-
tem, & cæteræ creaturæ facimus ali- E
quando quę possumus, non autem quę-
cunq; volumus. Solus autem deus fa-
cit, quæcunq; voluit in cœlo, & in ter-
D. Hier. ra, in mari, & in omnibus abissis. D:
Hier. (iuxtà opinionem quorundam)
per Iudices terræ intelligit cœlos, qui
nec sati sunt, nec plantati, nec firma ra-
dice solidati, & tamen sola Dei iussio-
ne ita repente auferuntur, & pereunt;
quasi stipula, q̃ à turbine, & tẽpestate ra
ptatur. Iuxtà illud cœlũ & terra transi
bũt, verba aũt mea nõ pteribũt. Textꝰ
emendatiores sic legunt: Iudices terræ
uelut inane fecit, & qdẽ neq; plantatus,
neq; satus, neq; radicatus in terra trun-
cus eorũ, repẽte flauit in eos & aruerũt.
quorũ verborũ sensus est, qꝺ Principes,
& Iudices terræ facti sunt velut ina-
ne, tanquam aliquid nullam habens so
liditatem, neq; stabilitatem; & sunt ve-
luti truncus qui neq; plantatus, neq; sa
tus, nequè radicatus in terra modico
flatu statim arescit & dispergitur. sic fa
cit Deus de illis sicut turbo de stipula,
qui repentina Dei sententia, aufert eos
& prolem suam, & quicquid erat sub eo
rum ditione ab hoc mundo. & sequitur.
Et cui assimilastis me, & adequastis dicit
sanctus? optime quidem connecti se-
quentia verba dictis, hunc in modum.
Cum tanta sit potentia creatoris, atq;
maiestas, cui nulla unquam possit æ-
quari, aut vllo modo conferri: cui ergo
O viri insipiẽtes, & impudẽtes assimi-
lastis me & adęquastis dicit sanctus? i.
Deus qui solus vere est sanctus, quiq; sã
ctificat oẽs quicunq; vere sancti sunt.
Quã similitudinem ponetis ei? & psal.
Deus quis similis tibi? potens es Dñe, *Psal. 82.*
& veritas tua ĩ circuitu tuo, tu domina-
ris potestati maris, motũ aũt fluctuũ ei⁹
tu mitigas, & q̃ sequũtur. *Leuate igitur ò* Tex. &
miseri tu circuitu oculos uestros, & circum
quaq; diligẽter aspicite, & videte quis crea
uit hæc, Vbi excitat oẽs ad cõsiderãdã
immẽsã Dei potẽtiã, uirtutẽ & efficaciam, profectò non alius opifex, non
alius author, non alius Deus præter il-
lum vnum, qui est verus, & unus & sem
piternus. Cæteri quos impudenter,
stulte, & impiè vocamus Deos, nõ sunt
Dij, sed simulachra, fictiones, & homi
num inuenta. Quòd si quidã ex his ali-
quod insigne aliq̃ fecisse prędicantur,
si fuerint simulachra Deorum, quæ ido
la vocant, virtute Demonis. & Dei per-
missu istud fecerunt: At si fuerint Dei
serui, & eius voluntatis ministri, dubio
procul Dei uirtute id efficere sunt di-
cendi. Iuxtà illud quod scriptum est
Qui credit in me. Io. 14. opera quæ

ego

ego facio, & ipse faciet, & maiora horum Deinde sequitur Esaias ostendens omnipotentiã pariter et excellentiam ipsius Dei creatoris, & domini nostri d. *Qui educit in numero militiam eorum, & omnes ex nomine vocat, pra multitudine fortitudinis, & roboris, virtutisque eius, neq; unum reliquum fuit.*

Per militiam cœli communiter intelliguntur spiritus cœlestes, & potestates cœlorum, ut Angeli. Archãgeli, & quæ sequuntur. Qui milites re vera sunt innumerabiles. Iuxtà illud Daniel. 7. *Daniel. 7.* Millia millium ministrabant ei, & decies centena millia assistebant ei: nec solum Deus omnipotens eas vnico suę mentis nutu. ideſt quia sic voluit, eduxit, & creauit in tam ingenti, & penè infinito numero, & (vt ita dicam) numero innumerabili, sed nomina propria singulis indidit, & proprio quemq; nomine vocat, & huius ratio est, quia determinans vnicuiq; rei propriam, & specificam naturam, debuit etiam vnicuique propria, ac designata nomina tribuere. Alij per militiam cœli, vt supra quoq. diximus, intelligunt solem, lunam, & stellas, quas ut legitur sapien. 12. ex materia inuisibili Deus in actũ deduxit; & de his ps. 146 d. Propheta. qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat. Quidam alij non incongrue, neq; absq; ratione per militiam cœlorum intelligunt viros iustos, qui quidem sunt in Ecclesia, pariter & in toto orbe, velut stellæ & luminaria cœli, ideſt, ipsius Ecclesiæ militantis, quorum nomina scripta sunt in cœlo, iuxtà illud Lucæ. 6. Gaudete & exultate, quoniam nomina vestra scripta sunt in cælo Cum verò subdit. *Pra multitudine fortitudinis, & roboris, aut tutisq; eius neq. vnum reliquum fuit.* Ideſt tanta est fortitudo, tantum robur, & virtus Dei, quòd nihil ex eis nequè vnum supereſt, quòd abeo non fuerit productum, non fuerit ante præcognitum, & consequenter in sua natura, & in suo esse consequatum: nihil tandem est, quod effugiat Dei potẽtiã, atq; sapiẽtiam, vel in tanto numero cœlestium spirituum, neq; vnum reliquum fuit. i. superabundant & otiosum. Ego non

Militia cœlorum.

Sapien. 12. psal. 146.

Luc. 6.

A satis abhorreo ab eorum sententia, qui putant hoc loco per militiam eorum, Esaiam nõ intellexisse exercitum cœlestium spirituũ, neq; multitudinẽ stellarum, neq; etiam cœtum sanctorum hominũ, sed militiã, & multitudinem principum, & regum terrę, atq. ẽt multitudinem malorũ spirituum, hoc est ipsorum Demonum, quos omnes Deus eduxit ex aula paradisi. & proculdubio vocat eos nominatim, quia exactissimè B cognoscit vnumquemq;, nec põt quisquam ipse latere, & quamuis sint multi tàm principes terræ, quàm principes tenebram harum, tanta tñ est virtus, robur, & fortitudo ipsius Dei, quod omnes ad vnum abstulit ab hoc mundo, & foras eiecit, neq; vnus tñ reliquus fuit, Iuxtà hanc expositionem præsens textus nullam videtur habere difficultatẽ. Nec existimes hæc tria nomina fore synonima. qiñ tñ D. Thomam. fortitudo *Fortitudo, robur, & virtus.* C est homini necessaria ad expugnandũ aliquid: robur vero valet ad resistendũ: at uirtus ad bene operandum: virtus n. est operatio boni. Nicolaus de lyra d. Fortitudinẽ respicere magnitudinem, & correspondentiã membrorũ: robur fortitudinẽ ossiũ, & neruorũ; virtutem verò magnitudinẽ effectuũ. Sed quia nec membra, nec ossa neq; ẽt nerui reperiuntur in Deo vere, & realiter, sed tñ metaphoricè, ac similitudinariè: idcirco talis distinctio parũ cõfert huic D negocio. Quanta sit dñi fortitudo præter opera quæ quotidie cernũtur in hoc mundo sublunari. Moyses satis demonstrauit cum dixit. Quis similis tui in fortibus dñe? &c & alibi. Deus fortis & potens. & alibi sæpe ĩ sacris literis demõstratur virtus & potentia Dei.

Postmodum compellat ipse prophẽta, & sermonẽ vertit ad Iacob, & Israel, *Quare dicis Iacob, & loqueris Israel?* re- *Tex. 9.* E darguẽs eos. & cõtincens infidelitatis ac diffidentiæ, qñquidem eorũ posteri, sic dicebant, aut saltim cogitabant. *Abscondita est via mea à domino, & à Deo meo iudicium meum transiit*, quasi dicerent. Deus nõ cognoscit, neq; intelligit res nras, & cogitationes nras, neq; ei ulla est cura de nobis, vel nostrarũ actionũ, neq; iudicat, seu discernit inter bo-

num & malum, neque si quid iniuste, vel contra rationem, & æquitatem patimur ipse aduertit, id quod tantùdē est ac si dixisset Deum nullā habere rerū humanarū cognitionē, ꝙ quā grauis, & intollerabilis sit blasphemia, facilè est eo ipso cognoscere, p ea q̄ subdit dū ītq. *Numquid nescisti aut nō audisti?* v3. ò miser, & infelix homūcio, nonne inq̄ scis ꝙ Deus est dñs sempiternus? qui creauit terminos terræ, qui nec tempore, nec loco mensuratur? *Non deficiet, neq; laborabit, neque est inuestigatio sapientiæ eius.* Non deficiet inq̄, quia licet ab initio mūdi fuerit operatus, & continue operetur, nunq̄ tñ deficit, nunq̄ defatigatur, neq; vlla ex parte virtus eius minuitur. Nō deficiet ergo q̄q̄ nunq̄ ferietur, neq; cesset ī operando, *Neq; laborabit*, virtus .n. eius est indeficiēs, & īcorrupta, *neq; est inuestigatio sapientiæ eius*, hoc est, ne putetis ob diuturnū tēpus, quo Deus habet esse. & viuere amiserit sapiētiā suā, vt temporis progressu minus sciat, & cognoscat quàm ab initio cognouerit, qa eius sapientia est infinita, & est idem, ꝙ sua essentia, & ea tanta est, & tam profunda, quod nullus est qui possit eam inuestigare, nedum apprehendere: propterea Paulus ad Rom. d. O altitudo diuitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles uiæ eius. *Rom. 11.*

Præterea hic est qui non solum nunq̄ defatigatur, & labascit, *Sed qui dat lasso virtutem, & his qui non sunt, fortitudinem, & robur multiplicat, deficient pueri, & laborabunt*, hoc est qui sunt viridioris ætatis, & lōgioris uitæ, & plus satis laboris patiētes, deficient, & laborabunt, & iuuenes in infirmitate succumbent. *Qui autem sperant in domino mutabunt fortitudinem*, hoc est robustiores euadēt, *assument pēnas ut aquilæ, current & nō laborabūt, ambulabūt, & non deficient.* Quamquam postrema verba huius capitis sīt ex se satis manifesta, & à D Hie. tā luculēter, & egregiè sint exposita, ut superfluū sit aliquid addere, vel minuere, tñ vt & nos satisfaciamus negocio q̄d suscepimus, & nostrā intētionē exequamur, dicemus aliquid nō ingratū lectoribus. Cū ergò d. Esaias, ꝙ Deus cū sit sēpiternus, & creator oīū, & nūq̄ ferietur, neq; cesset ab opere, nunq̄ tñ in labor ādo deficit ac defatigatur, quē admodū nobis cōtingit, quib⁹ vel speculantibus, uel quicq̄ operantibus, tandē sensio cōfectis uires oīno deficiunt, nec quæ iuniores ꝑstabamus, possumus in grādeua ætate vllatenus efficere. Deinde sequitur qd nō solū ipse Deus in operādo nō laborat, ac deficit, sed dat lasso virtutē, & hīs, q nō sūt, supplet potētes, & idonei ad laborādū, vel tenues hñt vires, dat fortitudinē, & robur multiplicat. Per lassū hoc loco. Quidā expositores intelligūt gētes, q erāt lassę, & velut fame laborātes rerū spiritualiū: dedit ergo Deus illis virtutē, hoc est gratiā, qua vocati fuerūt ad fidē, & ne pp ꝑsecutiones principū, & ob alias difficultates deficerēt in fide, aut hæsitarent, robur multiplicauit, & auxit virtutē & maiorē gratiā cōtulit. Ego aūt non ad gentes solum hoc beneficium volo referri, sed ad quoscunquè homines qui confidunt in domino. Hi enim dicuntur lassi, hoc est pręsi uarijs tentationibus tum internis, tum externis: quandoquidem (teste D Paulo) qui volunt pie viuere in Christo persecutiones patiuntur. Non ergo dubium ꝙ eiusmodi, mulcis præmūtur passionibus, ob quas facilè laberentur, nisi Deus virtutē illis largiretur, quemadmodum Christus Dominus ipsi Paulo ter dominum roganti, vt stimulus carnis ab eo amoueretur, dixit. Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur. Propterea Dauid eiusmodi homines, et vosipsos frequenter hortatur .d. viriliter agite, et confortetur cor vestrum, qui speratis in domino spes .n. non confundit. *Deficient pueri, & laborabunt, & iuuenes in infirmitate cadent.* *Lassus quis.* *2 Thim 3.* *2.Cor 12.* *psal. 30.*

Quid quæso, his verbis vult innuere propheta? Purus sensus, et literalis est, quòd nulli vlla debet esse confidentia propter viriditatem ætatis, et robur virium, et prosperam valetudinem se perpetuo victurum, neque Dei auxilio quicquam egere: quandoquidem et isti, qui florent ætate, et putant pueritiā pariter et adolescentiā esse

esse perpetua, cito concidunt, & cor- A pora robusta marcescunt: quare nulla debet esse confidentia in uiribus proprijs, neq; in aliquo hominum præsidio, sed neq; aliarum creaturarum. Quidam verò trahentes hæc ad spirituale sensum dicunt, prophetam his uerbis prædicere reprobationem Iudæorum, q.d. Iudæi qui propter peculiarem Dei cognitionem, & dona quædam supercœlestia illis collata, pueri, aut iuuenes uidebantur ætate florere, & nunquam B posse deficere, neq; aliquod incommodum, & ruinam subire, deficient, & laborabunt, & in infirmitate cadent. hoc est. omne robur spirituale admittent: *Qui autem sperant in domino*, cuiusmodi gétes fuere, *mutabunt fortitudinem*, & præcipua Dei beneficia percipient, & gustabunt, vt uerum sit quod. d. Anna in Cantico suo. Dominus mortificat, & uiuificat, humiliat, & sublenat; & Beata Virgo. Esurientes im- C pleuit bonis, & diuites dimisit inanes: dicamus ergo, & concludamus de omnibus indistinctim tam de Iudæis quã de Gentibus, quia apud Deum non est distinctio Iudæi, & Græci, diues est in omnes qui inuocant illum, hoc esse discrimen inter eos qui uiribus proprijs, aut cuiusuis creaturæ confidunt, & eos qui sperant in domino, quoniam illi deficient, & laborabunt, & in infirmitate cadent, hi uero mutabunt fortitudinẽ, D fi fuerint aliquanto debiles, & imbecilli fient fortes, & robusti, assument pennas sicut aquilæ, ut facilè cito perueniant ad locum ad quem anhelant, & ubi perpetuo inhabitare cupiunt. Current, & non laborabunt, hoc est cum maxima alacritate, gaudio, & celeritate ingredientur uiam domini, & in ea current sicut. d Regius propheta Dauid. Viam mandatorum tuorum cucurri, & non laborabunt, ideſt non defatigabuntur, non laxabuntur, ambulabunt, & non deficient, quia pane spirituali sustentabuntur, quem qui manducat, uiuet in æternum. Sed quomodo inquit Propheta, quòd isti non laborabunt neq; deficient, cum Saluator apud Matth. dicat. Venite ad me omnes

Tex. 10.

1. reg. cap. 2
Luc. 1.

qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam uos, & inuenietis requiem animabus uestris? Dicitur eos qui sequũtur Christum, & uitam mandatorum eius currunt non laborare, non quia re uera non laborent, defatigentur, & sudent, sed quoniam sperant se requiem, & itineris præmium, qui est Christus dominus se aliquando consequuturos: ideirco dicuntur non laborare, neq; labor quicquam eis uidetur, nec alioqui durus, aut asper: id quod sæpenumero solet euenire his, qui pro aliquo, uel pmio, uel amico, aut quouis dilecto negocium aliquod laboriosum & arduũ suscipiunt: consueuerunt enim dicere, iste labor mihi usus est nullus, uel nõ uideor quicquam laborasse, adeo cum delectatione, & cum gaudio, ac libenti animo illud suscepi, ac pertuli.

Est etiam considerandum quòd propheta comparat Dei seruos, ac sectatores ipsi aquilæ, quòd. sipsi assument pennas, ut aquilæ: namq; sicut aquila celeri volatu pertingit ad summitatem aeris, ita qui sperant in domino, et ei obnixe confidunt, spræto aut neglecto quocunq; alterius auxilio tuxtà illud carmen. Alterius non sit, qui meus esse uelit: et Deus per Moysen. non habebis deos alienos coram me. Isti ergo sic confidentes uolabunt sicut aquilæ. i. perficient cursum præsentis uitæ in dei gratia semper permanentes, neq; unquam ab eius regula, et mandato secedentes: uolabunt etiam, et peruenient absq; ullo impedimento ad gaudia cœli, et ad perpetuam requiem, et consortium beatorum: sed si quis fuerit antea ullis criminibus obtectus, et in uetustate uitæ fuerit progressus renouabit ut aquila, deponens pristinam conuersationem, et ueterem hominẽ, qui corrumpitur secundum desideria erroris, et induet nouum hominem qui renouatur in agnitionem Dei, se- E cundum imaginem eius qui creauit eum, et hac ratione renouabitur, ut aquilæ iuuentus nostra: id quod Deus nobis concedat per gratiam suam. Amen.

Discussio super caput 40. Esaiæ Prophetæ.

Certè mirum est quomodo hoc loco, & alibi quoque detestetur, & damnet Esaias, qui ponunt imaginem ei, ideſt ipſi Deo, cum constet filiũ Dei esse imaginem eius. Dicitur enim ad
Collos. primo Collos. primo. Christus imago Dei inuisibilis, primogenitus omnis Creatu-
Hab. primo. re. & ad Hæbreos primo. Figura substantiæ eius: & Homo quoque dicitur
Genes. primo. imago Dei, & factus ad imaginẽ Dei, quo titulo etiam & Angeli describuntur, & decorantur, velut postea dicem⁹. Præterea *Deus* uisus est quandoque in
Gen. 3. specie corporea, sicut habetur Gene. 3. quòd deambulabat in Paradiſo ad au-
Genes. 28. ram post meridiem: & Gen. 28. legitur Iacob vidisse Deum innixum summi-
Exod. 33. tati scalæ: & Exodi. 33. dixit ipſemet Deus Moisi; Posteriora mea videbis, faciem autem meam videre non poteris.
Esa. 6. & Esaias. 6. cap. huius operis, dixit, se vidisse Dominũ sedẽtẽ super soliũ excelsum, & eleuatum. Item describitur Deus à Daniele cap. 7. Senex, &
Dan. 7. antiquus dierum. Quarè non videtur vllum inconueniens Deum posse depingi, & aliquam imaginem ei poni, cum omnes ferè actiones, & membra ipsius corporis animati sacra scriptura in plerisq; locis ei tribuere videatur. Sic nimirum de filio, & spiritu sancto dicendum est. Quod enim filius carne humana indutus & homo factus possit depingi, lapide, vel ligno insculpi, & eius imaginem fieri, nulla est difficultas, & controuersia, quandò ipse in ter-
Baruch. 3. ris visus est, & cum hominibus est conuersatus, vt habetur Baruch 3. & notũ est apud omnes; quin & postquam ascẽ-
Act. 7. dit in cœlum legitur Stephanus vidisse eum stantem à dextris virtutis Dei. De spiritu sancto autem quòd & eius fieri possit aliqua imago non est in dubium
Matth. 3. reuocandum, cum Matth. 3. legatur ipsum descendisse super Christum in specie columbæ, & in linguis igneis su-
Act. 2. per Apostolos in die Pentecostes Acto. 2. Sed dubium est an & ipse spiritus sanctus possit dici imago patris, quemadmodum & filius, & num dato quòd dicatur imago patris, possit dici imago filij. Sed re vera quãmuis Damascenus dicat spiritum sanctum esse imaginem filij, propriè tamen loquendo spiritus sanctus non potest dici imago, neque patris, neque filij, quia licèt sit eiusdem naturæ cum patre, & filio, sit etiã similis vtrique, hanc tamen similitudinem non habet ex ui, & ratione suę processionis, qua procedit ab vtroque, vt amor, sed habet hanc similitudinem ratione qua procedit, vt amor diuinus, & sic non potest verè, & propriè dici nec imago patris, nec imago filij, cum & Damascenus dicit spiritum sanctum esse imaginme filij, accepit imaginem perfecta similitudine, quàm habet spiritus sanctus ad filium, & patrem, in natura deitatis, & in essentialibus, nõ autem in notionalibus. Quòd etiam nõ dedeceat ipsi Deo poni aliquã imaginẽ probatur ex eo, quòd Angeli, quamuis sint inuisibiles, & incorporei, in veteri tamen testamento, pariter & in nouo depinguntur, & sculpuntur, & apparent quandoque in vestibus albis, & quandoque sub alijs vestibus, & speciebus; quarè &c. Sed fortè dices. Esaias non negat omnino Dei esse aliquam imaginem, sed negat fieri debere imagines in ligno, vel lapide, quæ repræsentent ipsum Deum, id quod esse non potest, cum Deus sit natura inuisibilis, & incorporeus, sed vtiq; (dicet ipse) possunt esse Dei imagines naturales, quæ aliqua ex parte repræsentant, ac exprimunt ipsum Deum, vt à principio dicebamus. est enim ipse Christus imago, & figura substantiæ Dei: & Angelus ẽt, pariter & homo dicũtur imagines *Dei*, & ad eius imaginem creati. Sunt etiã, & creaturæ irrationales aliqua ex parte imagines Dei; sed inter has imaginum species, magna est differentia. Filius inquam Dei, Christus dominus est imago Dei perfecta, non ad imaginem Dei effecta, velut Angelus. & homo (namque fieri ad imaginem dicit quandam imperfectionem, vt puta accessum ad id quod non est, seù non habet) filius inquam Dei est vsqueadeo perfecta imago, quòd ibi est æqualitas, & simi-

Quo differat esse imaginem, & ad imaginem declarat. Aug. 7. de trin. cap. vlt.

& similitudo omnimoda inter ipsum, & Deum, cuius est imago.

Angelus autē & homo sunt imagines Dei imperfectę, quia satis tenuiter, & exiguè repræsentant ipsum Deum, quanquam Angelus aliquanto expręssius, quàm homo, & inter Angelos, quanto quis est maior, & superior, tanto efficacius, & expræsius repræsentat ipsum Deum. Homo verò dicitur & ipse imago Dei, sed magis ad imaginē eius, & longe minus quàm Angelus, quanquam *D.* August: ser. 63. de verbis domini d: Deum nulli alij creaturæ dedisse quod sit ad imaginem suam, nisi homini, propter quod dictum D. Thomas p: par. q. 93. ar. 3. d. hominem tecundum quandam rationem. & pęnes quendam respectum, seù habitudinē dicitur esse magis ad similitudinē Dei, quam Angelus, quia scilicet homo est de homine, sicut Deus de Deo, & quemadmodum vnus et idem *Deus*, se habet ad vniuersum mundum, sic anima hominis est tota in toto, & tota in qualibet parte hominis, at secundum rationē imaginis dicitur magis propriè angelus quam homo imago Dei. Dicitur etiam & mulier esse imago Dei, quamuis Apostolus dicat p: ad Cor. 11. Vir est imago Dei, mulier autem imago viri. Nam cum ratio imaginis accipiatur in homine, quantum ad intellectualem naturam, & mulier etiam sit prędita intellectu, sicut & homo, potest & ipsa dici imago Dei, quanquàm secundario, & post hominem. August nus enim super Gen: ad literam libro 3. cap. 22. d. quod scriptura postquam dixerat ad imaginem Dei creauit illum, mox addidit, masculum, & fęminam creauit eos, non ut imago Dei secundum distinctiones sexuum attendatur, sed quia imago Dei vtrique sexui est communis, cum sit secundum mentē, in qua nō est distinctio sexuum, & quoniam diximus in Angelis esse gradus, quia vnus est perfectior altero, & expræsius repræsentat Deum, quàm alter, sic inter homines quoque dicendū est, & si quisque sit imago Dei, quatenus unusquisque à principio suæ creationis habet mentem, & intellectum, quibus potest naturaliter cognoscere, & amare creatorem suum, iuxtā illud psalmi. 4. Signatum est super nos lumen vultus tui domine: inter eos tamen, scilicet homines, dantur gradus, quia aliqui sunt imagines Dei ex creatione tantum, naturalem solum habētes aptitudinem ad representandum Deum: quidam alij, non solum ex naturali mentis aptitudine sortiūtur hoc donum, quod sunt ad imaginem Dei, verum vlterius progrediuntur, quia actu, vel habitu Deum cognoscunt, & amant, atque ad id summopere annitū tur, ac tendunt, sed cum sint in uia, non omnino perfectè feruntur in Deum. at qui perpetuò in ipsa Dei cognitione, & dilectione persistunt, ac residunt, hi perfectè sunt imagines Dei, & ipsum *Deum* representant, exprimunt, ac fruuntur, quales sunt beati, qui celæstē gloriam sunt adepti, non tamen ita pfectè fruuntur ipso Deo & sunt imagines Dei, quemadmodum Christus Iesus est filius Dei, & imago Patris Diximus etiam creaturas irrationales aliquo modo fore ad imaginem Dei, quo scilicet quęlibet creatura proficiscitur, & producitur ab idæa, in mente diuina existente. Vnde Boetius, referēte Tho. secundo sententiarū. d 16. q. p. art. 2 d: formęque sunt in materia pnt dici imagines, propterea quod ab illis formis prouenium quæ sunt sine materia, impropriè tamen, et valdè abusiuè irrationales creaturæ dici possunt imagines Dei sic enim dicit D. Tho: p: par. q. 93. Creaturas irrationales dici posse imagines diuinæ bonitatis, quoniam quælibet creatura est imago rationis exemplaris, quæ est in mente diuina. & educitur ab ea, et quædam conueniūt cum Deo, et assimilantur ei in essentia, quia sunt, quædam verò assimilantur ei quia viuunt, nonnullæ verò quia sentiunt, sed quæ præter hęc tria etiā intelliguns, propriè loquendo sunt magis ad imaginem Dei.

At si quis iterum instaret, nolens admittere ullam Creaturam, quæcunquæ sit illa, esse, vel dici imaginem Dei, cū inter Deum, et creaturam nulla possit esse æqualitas, quæ necessaria est ad

D. Aug. ser. 63.

D. Tho. p: par. q. 93. ar. 3.

p: ad Cor. 11.

Gen: lib. 3. cap. 22.

psal. 4

Tho: secundo sententiarum. d. 16. q. p. art. 2:

Th p: par. q. 93 ar. 2.

perfectam rationem imaginis, concedimus vtique nullam creaturam esse, uel dici perfectam imaginem Dei, quia solus filius dictus est esse perfecta imago Dei: uerum ut saluetur aliqua ratio imaginis inter Deum, & creaturam dicimus inter eos esse æqualitatem quandam analogicam, quia scilicet unaquæque creatura iuxtà rationem suam habet quandam proportionem ad Deum, ut nunc nunc diximus, uel in esse, aut uiuere et c. uel habet proportionem quandam ordinis, uel imitationis, quoniam unaquæque creatura ordinatur ad Deum, imitatur eum, et dependet ab eo, iuxtà modum suum. Nostra autem intentio erat ostendere non solum Dei filium, et quamcunque creaturam rationalem, uel intellectualem posse dici imaginem Dei, sed quæ arte, aut opera, uel studio hominis peraguntur posse dici, et fieri imagines Dei, et repræsentare ipsum, quamquàm sit natura, et essentia sua inuisibilis, et incorporeus, quemadmodum supra dicebamus *Deum* quandoque in specie corporea, quibusdam apparuisse, et alicubi uocatum senem, et antiquum dierum: immò Dionisius Areopagita cap. 10. de diuinis nominibus uocat eum antiquum dierum, et iuuenem, seù iuniorem. Diximus etiam spiritum sanctũ in specie columbæ descendisse super Christum, dum baptizaretur à Ioanne baptista. Math. 3. et in linguis igneis super Apostolos in die Penthecostes, quin et Angelos in effigie hominũ frequenter apparuisse: si ergo Deus, et Angeli in rebus, et signis corporeis sese hominibus demostrarunt, cur prohibemur eos depingere in parietibus, statuas, in lapide, uel ligno, auro, uel argento effingere, et efformare? cum præsertim uideamus ubique receptas imagines Dei & sanctorũ in Ecclesijs, sin cera Christi fide imbutis, et resplendentibus. Id quod et concilium Tridentinum, nostra hac ætate celebratum uideatur eas approbare? Non ergo debuit Esaias insurgere, ac detestari, et arguere eos, qui uolunt ponere ipsi Deo maginem, cum inquit. Cui similem fecistis Deum? aut quam imaginem ponetis ei?

Dionisius Areopagita. cap. 10.

Math. 3.

Nulli profectò dubium, quòd si quis uellet ponere imaginem Deo, et imaginari quòd illa imago, siue in pariete depicta, siue ligno, aut lapide insculpta, et quomodocunque formata exprimeret perfectè naturam Dei, aut esset Deus, iste proculdubio maximè falleretur, et toto aberraret cœlo, et dignus foret, ut ex hominum cœtu prorsus tolleretur, et funditus periret: at si quis istis imaginibus uellet aliquo modo insinuare, et præmonstrare aliquas Dei proprietates, ut excellentiã, uetustatem, robur, ac magnitudinem, hic (meà quidem sententia) non aberraret. Si quis etiam depingeret, uel effingeret Deum aliquid efficere aduersus hominem, ut cum arguebat Adam, qui transgressus fuit præceptum suum, de non edendo de ligno scientiæ boni, et mali, ut habetur Gen. cap. 3. et dum etiam expulit ipsum de Paradiso, et cætera huiusmodi, quibus alicuius rei historiam insipientibus saltim commõstraret, hunc profectò non existimo forè arguendum. Dicit enim D. Tho. p: parte q. 3. ar. 1. quòd ipsi Deo scriptura sacra attribuit quandoque partes corporis, et membra ipsius, ut manus, brachium, oculos et c. tribuit etiam differentias situs, ut sedere, stare; attribuit item quandoquè omnes partes dimensionis, ut longitudinem, latitudinem, et profunditatem. ut Iob. 2. excelsior cœlo est, profundior inferno, longior terra, et latior mari etc. Vide ipsum loco citato. Hæc autem dicit ipse, deo tribuuntur, non ut quis putet, eiusmodi situs, et qualitates re ipsa in Deo reperiri, uerum id quod per eas significatur, et indicatur: similiter cum dicebatur spiritum sanctum in specie columbæ super Christum descendisse, non existimes, quòd illa columba diceretur substantia spiritus sancti, neq. quod foret assumpta in unitate personæ spiritus sancti. non enim spiritus sanctus dici poterat columba, quemadmodum filius Dei, dum assumpsit naturã humanam dictus, et factus est homo. neq; etiam sic spiritus sanctus uisus est in specie columbæ, sicut Ioannes dicit

Gen. cap. 3.

D. Tho. p. parte q. 3. ar. 1.

Iob. 2.

Apoc.

Apoc. 2. Apoc. 2. se uidisse Agnum occisum, quia re vera nunquam Ioannis vidit Agnum occisum, quia uisio illa facta fuit in spiritu, per spirituales imagines eorum: ac illa columba in cuius specie descendit spiritus sanctus, fuit vera columba, & verum animal, quod statim ex nihilo formauit ipse Deus. & peracto ministerio propter quod formata fuerat, statim euanuit. Cur autem spiritus sanctus in specie columbæ voluerit super Christum apparere, non est nostrum scire, verùm docteres, plures adducunt causas, & præ cæteris D. Tho. 3. p. q. 39. ar. 6. ad 4. tres videtur assignare causas, quas videre poteris apud eũ. Sic etiam dicimus de linguis igneis, in quibus apparuit super discipulos in die Penthecostes, vt habetur Actorum 2.

Deus quò dicatur antiquus dierũ Dicebamus apud Danielẽ cap. 7. Deũ appellari antiquũ dierum, cuius etiam describit vestimenta, & capillos; quarè si Daniel ita figurat ipsum Deum, tur & nos non poterimus ipsum tãquã senem, & summè veterem. & antiquũ

Dion. c. 10. depingere, & figurare? & Dionisius libro de diuinis nominibus cap. 10. sic ait. Hora autem est, sermone multiuocum Deum, vt omnipotentem, & antiquum dierum laudare: & paulò post inquit in sacris theophanijs, & vetus, & nouus formatur Deus, seniore quidem antiquum & existentem à principio. Iuniore verò non senescentem significante: q. d. dicitur antiquus dierum, & senior, quia ante oẽs dies fuit; dr̃ iunior quia nunq̃ senescit. & ineodẽ capite dicit idem Dionisius ꝙ Deus laudatur antiquꝰ dierũ ꝙ oĩum ipse sit, & æternũ, & tempꝰ, & ante dies, & ante æternũ, & ante tẽpus, et infra dicit Deũ esse seniorẽ, quod primum in tempore, iuniorem verò quod secundum numerum est antiquius habẽte. Quidam moderni dicunt hoc nomen posse tribui *Deo*, uel accipiendo simpliciter, quatenus ipse est unus, & trinus, vel propriè, ut supponat tantum pro Deo patre, & Deum sic acceptum magis congruere huic uisioni *Danielis* existimant. Hoc autem ideo putant, quia paulo infra habetur, quemdam quasi filium hominis uenisse vsque ad antiquum dierum, & regnum ab eo accepisse. Bona quidem, & rationabilis opinio. Verùm si intelligatur antiquus dierum Deus ipse simpliciter acceptus, verè quidem dicitur antiquus dierum, quia videlicet est ante omnes dies, & præcedit omne æuum, multoquè magis omnia tempora, cum sint posteriora æuo: vel dicitur antiquꝰ dierum, quia re vera Deus est author, & conditor omnis antiquitatis, & vetustatis dierum, & temporum, vel eminẽter, atque excellenter in se ipso continens omnem, et quamcũque temporis antiquitatem. Quòd si uis hæc subtilius videre, perlege D. Tho. p. par. q. 10. *Tho. p. par. q. 10.* vbi per multos articulos declarat ac demostrat quid sit æternum, et quomodo et qualiter Deus sit æternus. Quòd autem Deus simpliciter acceptus dicatur etiam iunior, quia scilicet nunquã senescit demostrat ipse Dauid, dum ait. Ipsi peribunt, tu autem permanebis, et omnes sicut vestimentum veterascent. *psal. 101.* et sicut operatorium mutabis eos, et mutabuntur, tu autem semper idem ipse es, et anni tui non deficient. Si uerò Deus hoc loco, qui nuncupatur antiquus dierum accipiatur solum pro persona patris; potest etiam conuenienter dici Deus pater, antiquus dierum, uel habita ratione ad natiuitatem filij temporalem, dum in plenitudine temporis assumpsit naturam humanam, uel relatus ad eundem, quatenus originẽ ducit, & procedit ab eo, per modum naturæ, et intellectus, concomitante uoluntate; sic enim dicit D. Tho. p. par. q. 41. ar. 1. ad primum, quod scilicet *Tho. p. par q. 41. ar. 1.* duplex ordo originis potest attribui Deo, unus quidem secundum quod creatura ab eo progreditur, et hoc est commune tribus personis, et alius ordo originis ibi attenditur secundum quod vna persona procedit ab alia: et quia filius ęternaliter procedit à patre, sic dici potest, pater antiquus dierum. Alij dicũt nullam esse inter personas diuinas prioritatem, nisi secundum modum intelligendi, sed bene ordinẽ, nõ quo unus est prior altero, sed quo unꝰ est ex altero, et hæc opinio non differt à præcedenti. Sed hæc opinio quibusdam non placet, ut sit ibi prioritas tantum

tum secundum modum intelligẽdi, qñ nullo intellectu considerante processio filij adhuc esset prior processione spiritus sancti, secundum hanc prioritatem originis. Quod autem pater origine sit prior filio, probant per Augustinum, in libro de triplici habitaculo
Aug. cap. 6. cap. 6. vbi dicit. Quid interest inter nasci quod ad filium pertinet, & procedere quòd ad spiritum sanctum? excepto quod vnus ex vno natus sit, alter ex duobus processit. & quomodo pater non præcesserit filium tempore, sed origine, nec spiritum sanctum.

Scotistæ autem ponunt quatuor signa originis, siuè naturæ quemadmodum sunt quatuor generationes, duæ internæ, & duæ externæ, in primo signo prẽ producit filium, in secundo spiritum sanctum; in tertio creaturam in esse cognito, in quarto signo creaturã in esse reali. Si verò capiatur ordo inter personas originantes habet duo signa, vnum in essendo, quod est inter patrem, & filium, in quorum primo est pater, in secundo est filius. in tertio est spiritus sanctus Datur aliud signum in obijciendo, quod quicquid sit non
Tho. p. par. q. 41. ar. 1. est mihi curæ: satis sit illud accepisse, quod sumpsimus ex D. Tho. de ordine originis p. par. q. 41. ar. 1. Posteaquam vidimus quopacto, & qua ratione Deus dicatur antiquus dierum, vt non sit inconueniens, aut absurdum eum depingere aliquando maximè senem, & canum. Videamus nunc qua ratione dicebatur deambulare post meridiem in
Aug. li. 7. Gen. ca. 33. Paradiso; D. Aug: lib. 11 de Genesi ad literam cap 33. d. hoc factum, quòd scilicet Adam, & Eua audierunt vocem Dei deambulantis in Paradiso, non fuit nisi per creaturam visibiliter factũ, ne substantia illa inuisibilis, & vbique tota, quæ est patris, & filij, & spiritus sancti, corporalibus eorum sensibus locali, & temporali motu aparuisse credatur. At si volumus intueri misteria q̃ in his verbis, & in hac dei actione cõtinentur, multis verbis esset opus, sed hoc erit præter nostrum institutũ. sic etiam dicere possumus de illa visione qua dicitur Gen. 28. Iacob vidisse
Gen. 28. Deum innixum scalæ. Nec secus illud quod habetur Exodi 33. quòd dixit ipse Deus Moysi. Posteriora mea videbis, faciem autem meam uidere non poteris; cuius dicti sensum aliás nos declarasse meminimus. Quòd autem Esaias dixerit aliquando in hoc eodem libro, se vidisse dominum sedentem, præter ea, quæ diximus in expositione illius loci, dicimus nunc vnà cũ D Tho. q. 3. p. par. ar. 1. quòd sessio tribuitur ipsi Deo methaphoricè, & secundum quandam similitudinem, vt scilicet demõstretur immobilitas, & authoritas incomprehensibilis tantæ maiestatis. Quòd etiam D. Stephanus dixerit, se vidisse Iesum stantem à dextris Dei, non est adeò mirum, ac difficile, cùm Christus corpore glorificato ascenderit in cœlum; & præterea stare demõstrat, vel designat eius fortitudinem, & se esse præparatum, & probè accinctũ ad custodiendum, & defendendum, qui pro eius nomine persecutionem patiuntur. Sic propemodum intelligendę sunt actiones, quæ fiunt à nobis per diuersa corporis membra, ut videre, audire, olfacere, & cætera huiusmodi tribuuntur ipsi Deo, non verè ac propriè, ut scilicet Deus habeat nares, oculos, & aures, sed habet superexcellenter, & supereminenter actus similes his quæ fiunt per corporis membra, & sensus illius. Quòd etiam Angeli uisi fuerit aliquando in vestibus albis, & corporali effigie non est satis mirandum, quoniam ad eiusmodi actiones peragendas assumunt corpora, & in corporibus assumptis exercent opera vitæ, & diuersorum membrorum. Quarè non videtur esse aliquod incõuentens quòd & ipsi quandoque depingantur; Quando legitur ipsum Deum præcepisse depingi Cherubim, & fieri imagines eorum super arcam. Exodi 25. & Nume
Exod. 25. Nũm. 21. ri 21. præcepit fieri serpentem Aeneũ, & aliorum animalium statuas, & simulacra. Sed dices. Exodi 21. scriptum est,
Exo. 21. & præceptum à Deo. Non facias tibi sculptile, nec simulacra, & non adorabis ea, neque coles. Diximus supra nõ esse faciendas imagines, & simulacra Dei, & sanctorum, ut quis existimet illa esse vera corpora eorum, quæ repræsen-
Exod. 33.

sentant, sed esse tantum figuras, & similitudines eorum, quos verè colere, & adorare debemus. Gentiles autem, & infideles duplici nota inurebantur; primum quia faciebant simulacra, & imagines eorum, qui non erant Dij, nec unquam fuerunt; deinde quia venerabantur illas imagines, ac si Dij essẽt; ad quod vanissimum erat & stultum quandoquidem teste D. Paulo Idolum, nihil sit. Nequè ego in hac parte necessariam puto distinctionem illam, quã faciunt aliqui satis eruditi inter Idolũ, simulacrum, & imaginem, quia si facias imaginem alicuius, vt adoretur, vel ipsam imaginem adores, re vera hac ratione ea imago nihil est. Non quidẽ quod omnino nihil sit, quia est lignũ, vel lapis, aut paries coloratus: nequè dicitur nihil, quia nihil representet, sed dicitur nihil, quia non est Deus, & quia nihil potest afferre subsidij. Quod autem expediat imagines facere in Ecclesijs ad erudiendum, & instruendum ignaros, & insipientes, qui nesciunt legere, atque etiam ad excitandum mentes, & animos eorum, qui sunt tardi corde ad credendum, vel etiam vt inflamentur ad amorem Dei, & eorum, qui multa passi sunt tormenta, vt securi peruenirent ad palmam martyrij, non est meo quidem iudicio in dubium reuocandum. Dicit enim D. Augustinus: libro 2. de visitatione infirmorum cap. 3. quòd licet fides, ac memoria passionis, & resurrectionis Christi, atque etiam futuri iudicij sufficere valeant ad salutem, tamen sunt quædam exteriora signa pigritantis etiam fidei aliquando excitatoria, & quasi quandam compũctionem, cordis penetralibus efficientia, quæ & Christiana Religio vult obseruari, & deuotio gaudet adimpleri: vbi profectò loquitur Aug. de imagine crucis Christi, & aliorum sanctorum, & apponit quædam carmina, quibus demõstratur quàm sint vtiles, & proficuæ eiusmodi sanctorum imagines, & loquitur in his carminibus signanter de Cruce, & imagine Christi, & sunt hæc.

Aug. lib. 2. de visit. in firmorum.

A *Nec Deus est, nec homo, præsens quam cernis figura.*
Sed Deus est, & homo, quem signat Sacra figura.
Verus homo, verusque Deus, tamen vnus vterque
Probra Crucis passus, mortem subit, & sepelitur.
Viuit idem, crucis hæc per signa triumphat ab hoste.
Id notum vobis Cuius huius littera reddit.
B *Scilicet ipsius nota, sunt Crux, & Crucifixus.*
Hæc & ego veneror, Iesum quoque semper adoro.

Diximus aliàs de sanctę Crucis imagine, qua ratione coli debeat, & honorari: alia namque ratione, & ritu debet adorari crux illa cui fuit affixus dominus noster, & alio aliæ cruces, quæ sũt C imagines & figuræ illius sanctissimæ crucis. qua de re scripsimus alibi non nihil copiosius, sed de imagine crucis Christi, & ipsius crucifixi, non est quod dubitemus, sicut, & de imaginibus martyrum, & aliorum sanctorum, quod s. fieri expediat ipsas imagines. At de hisce non est nostra intentio præcipuè loqui; sed numquid ipsi Deo possit poni aliqua imago, ne insipientiæ, & impietatis nota possimus inuri. Diximus. n. D & hoc nunc quoq; repetimus, ipsi Deo secundum se, & propriam eius naturã considerato nullam posse fieri imaginem, & qui secus opinatur, insipiẽs est, & mente captus; at ipsi Deo possunt fieri imagines, iuxtà illas figuras, quibus eum describit Sacra scriptura; Et quoniam Dan. 7. describitur, & nominatur antiquus dierum, ideò potest figurari, & depingi tamquam senex, et plenus dierum. Atqui, si quandoq; oriatur suspicio erroris, uel idololatriæ, erudiendus est populus; imagines verò debere prorsus aboleri non iudico, sed aliorsũ esto iudicium, & sententia. Sed quid ad Moysem, & Esaiam prohibentes fieri sculptilia, & imagines? iam dictum est, non debere fieri imagines eorum, qui non sunt dij, neq; umquam fuerũt, neq; esse possunt, quoniam vnus tantum

Dan 7.

tum est Deus, non dij multi; multo minus imagines ipse habendæ sunt pro Dijs; quòd autem fiant, non prohibet Esaias, neq; ulla scriptura, sed ita, vt non adorentur, neq; pro Dijs habeantur. Quo autem cultu, seù ritu, imagines Christi, et sanctorum atq; imprimis ipsius Dei, venerari debeamus, videbitur infrà in expositione Cap. 44. Nunc autem dictum sit in tantum; ipsi Deo scilicet imagines fieri posse, nec vltra quare, &c.

CAPVT QVADRAGESIMVM PRIMVM.

1. TAceant *ad me insulæ, & gentes mutent fortitudinem: accedant, & tunc loquantur, simul ad iu-*
2. *dicium propinquemus.* Quis *suscitauit ab oriente iustum vocauit eum, vt sequeretur se? dabit in conspectu eius gentes, & Reges obtinebit: dabit quasi puluerem gladio eius sicut stipulam vento raptam arcui eius. Persequetur eos, transibit in pace, semita in pedibus eius non apparebit. Quis hæc operatus est, & fecit vocans generationes ab exordio? Ego Dominus, primus, & nouissimus ego sum. Viderunt insulæ, & timuerunt, extrema terræ obstupuerunt, appropinquauerunt, & accesserunt.* Vnusquisq; *proximo*
3. *suo auxiliabitur, & fratri suo dicet: Confortare. Confortauit faber ærarius percutiens malleo eum, qui cudebat tunc temporis dicens; Glutino bonum est: & confortauit eum clauis, vt*
4. *non moueretur.* Et *tu Israel serue meus Iacob quem elegi, semen Abraham amici mei: in quo apprehendi te ab extremis terræ, & à longinquis eius vocaui te, & dixi tibi. Seruus meus es tu, elegi te, & non abiecite. Ne timeas, quia ego tecum sum, ne declines quia ego Deus tuus: Confortauite, & auxiliatus sum tibi, & suscepit te dextera iusti mei; Ecce confundentur, & erubescent omnes, qui pugnant aduersum te: erunt quasi non sint, & peribunt uiri, qui contradicunt tibi. Quares eos, & non inuenies viros rebellos tuos: erunt quasi non sint, & velut consumptio homines bellantes aduersum te; Quia ego Dominus Deus tuus apprehendens manum tuam dicēs; tibi. Ne timeas, ego adiuui te. Noli timere vermis Iacob, qui mortui estis ex Israel: ego*

auxi-

auxiliatus sum tibi, dicit Dominus. Et redemptor tuus Sanctus Israel. Ego posui te quasi plaustrum triturans nouum, habens rostra serrantia: triturabis montes, & comminues: & colles quasi pulueremponeS. Ventilabis eos, & ventus tollet, & turbo dispergetcos, & tu exultabis in Domino in Sancto Israel lætaberis: Egeni, & pauperes quærunt aquas, & non sunt. lingua eorum 5.
sitt aruit. Ego Dominus exaudiam eos, Deus Israel non derelinquam eos. Aperiam in supinis collibus flumina, & in medio 6.
camporum fontes: ponam desertum in stagna aquarum & terram inuiam in riuos aquarum. Dabo in solitudinem cedrum & spinam, & myrtum, & lignum oliuæ: ponam in deserto abietem, vlmum, & buxum simul, vt videant, & sciant, & recogitent, & intelligant pariter, quia manus Domini fecit hoc, & sanctus Israel creauit illud. Propè facite indicium vestrum dicit Do- 7.
minus, afferte si quid forte habetis dixit Rex Iacob. Accedant, & nuntient nobis quæcunq; ventura sunt: priora quæ fuerunt nuntiate, & ponemus cor nostrum, & sciemus nouissima eorum, & quæ ventura sunt indicate nobis. Annunciate quæ ventura sunt in futurum, & sciemus quia dij estis vos, benè quoq; aut malè si potestis, facite, & loquamur, & videamus simul. Ecce vos estis ex nihilo, & opus vestrum ex eo quod non est, abominatio est qui elegit vos. Suscitaui ab Aquilone, & veniet ab 8.
ortu Solis. vocabit nomen meum, & adducet magistratus quasi lutum, & velut plastes conculcans humum. Quis annunciauit ab exordio, vt sciamus: & à principio, vt dicamus, Iustus es? non est neq; annuncians, neq; prædicens, neq; audiens sermones vestros. Primus ad Syon dicet. Ecce adsunt, & Ierusalem euangelistam dabo. Et vidi & non erat neq; ex
istis quisquam, qui iniret consilium, & interroga-
tus responderet verbum. Ecce omnes iniu- 10.
sti, & vana opera eorum ventus,
& inane simula-
chra eo-
rum.

EX-

EXPLANATIO IN QVADRAGESIMVM PRIMVM CAPVT ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. *TAceant ad me insulæ, & gentes mutent fortitudinem: accedant, & tunc loquantur, simul ad iudicium propinquemus, &c.*

DVM ego percurro quæ in hoc habentur capitulo, & diligẽter postmodum mecum ipse considero quæ sit præcipua ipsius prophetæ intentio, non alia certè mihi esse videtur, nisi quòd dominus Deus noster vult cum quibuscunq; populis, & nationibus discutere, & suæ potestatis magnificẽtiæ, ac bonitatis rõnẽ reddere, & cõsequẽter eos cõuincere, & de insigni, atq; inexcusabili ingratitudine eos dẽ arguere, & increpare. Propterea petit à principio singularem attentionem, rogatq; vt patienter audiant, atq; interim dum ipse loquitur, & suas affert rationes, taceant, neuè suis ipsi responsionibus, & interlocutionibus sermonem suum interrumpere velint, aut impedire. Dicit ergo primum. Taceãt ad me insulæ, & gentes mutent fortitudinem: Insulæ, ideſt Insularum habitatores, & quicunq; in locis á terra semotis, & qui magis à communi hominum consortio sunt segregati taceant, ideſt tacitè, silenter, & quietè me loquẽtem audiant: Vel hic erit sensus. Taceant ad me insulæ, i. nullus audeat coram me loqui, & in conspectu meo, & me præsente, sed omnes taceant, cũ nihil habeant quod afferre possint aduersum me: & gentes, quæ. s. terrã firmam incolunt, & facilem cum cæteris hominibus societatem inire quæunt, mutent fortitudinem, ideſt, si hactenus fuerunt aliquanto imbecilles resumant uires, & fortiores reddantur; aut mutent fortitudinem. ideſt præter eas vires, quas hucusq; habuere, alias, & nouas, & quidem maiores studeant recipere. Vbi per gentes nonnulli intelligut ipsã gentem Iudæorum, quos hortatur propheta, vt audiant, & ne per imbecillitatem pristinam Dei non possint audire sermonem, mutent fortitudinẽ. ideſt. fortiores, & firmiores reddantur. Per Insulas verò volunt gẽtes. i. Idololatras intelligi; quoniam quemadmodũ insulæ sunt semotæ à terra, & Sursum eleuatæ ab aquis, ita gentes, & Idololatræ sunt semoti, & segregati à Iudęorũ consortio, & ab eorumdem moribus ac institutis; maiorem in modum seiuncti, ac alieni. D. autem Hier. per Insulas, intelligit quascunq; gentes, quæ in hoc sublunari mundo viram degũt. Nam sicut insulæ, quę sunt in mari cõtinuè ferè maris fluctibus concutiuntur; ita gentes, & terræ huius habitatores, siue terram firmam, siue insulas propriè dictas inhabitent, salsis, & peramaris huius mundi fluctibus perpetuò agitantur. Ne autem huius nominis equiuocatione fallamur, est sciẽdum (iuxtà expositionem. D. Cyrilli) hoc nomen insula multa significare. Primo quidem nulli dubium quod insulæ ea loca appellantur, quæ sunt intra ipsum mare constituta, vel à natura, vel ab arte. quæ verò sunt propè mare, & ex parte ipsius maris aquis abluũtur, vocantur Peninsulæ, quia non tota eorum moles, & constitutio sita est in mari, sed pars, id quod etiam contingit

Quid per gẽtes.

Quid per insulas.

Insula multiplicater.

git in pleriſq; fluminibus: Dicuntur ét A
inſulę ipſæ Ciuitates, oppida, et villæ,
quæ habent circumcirca terram am-
plam inaratam, et incultam, quales di-
cunt eſſe Ciuitates Idumæorũ, et Moa-
bitarum ut putà in deſerto ſitas, et ędi-
ficatas: nec ciuitates, et oppida dunta-
xat eo in loco conſtituta dici poſſunt
Inſulæ, ſed et in una, et eadem ciuita-
te, uel oppido, ſi ullæ domus, et præ-
dia à reliquis domibus, ædificijſq; cir-
cum circa ſeiuncta, ac expedita reperiã B
tur, ut plurima facilè eſt reperiri, in-
ſulæ quoq; dici conſueuerunt. Allego
ricè uerò, et ſpiritualiter loquendo In-
ſularum nomine ſignificantur Eccle-
ſiæ: non hæ tantum quæ propriore uo-
cabulo ſunt ex Iudæis, & gentibus col
lectæ; ſed et Synagogę Iudæorum po
terant aliquandò inſulę nuncupari, ſed
omiſſo iſto exotico, et non iam amplꝰ
uſitato ſignificatu, dicamus magis ue-
rè, et propriè per inſulas hic, et alibi C
ſæpè in ſacris literis Eccleſiam ex va-
rijs gentibus collectam deſignari. Iux-
Dauid. 96. tà illud Dauid. pſal. 96. Dominus re-
gnauit exultet terra, lætentur inſulæ
multę, hoc eſt regnante domino per v-
niuerſum mundum, Eccleſiæ iam diſ-
poſitæ, & erectæ lætentur, quæ, quia
mundi fluctibus ambitæ circum latrã-
tium pſecutionum numeroſitate tun-
duntur, iurè merito Inſulis comparan
tur. Et quemadmodum inſulæ ſunt D
in mari ſęuientibus fluctibus neſciunt
lædi, ita nec ſanctæ eccleſiæ perturba-
tionibus Aduerſariorum probantur im
minui, quin potius illos ſuis cautibus
frangunt, qui in eas undoſis culmini-
bus irrueruut. Sed licet eccleſiæ no-
men de Synagoga Iudæorum quando-
què in ſacris literis ſumptum legatur,
verius tamen & conuenientius de Ec-
cleſia ex gentibus congregata quę mũ
di huius varias, & multas ſuſtinet tem- E
Eſa. 49. peſtates, & timet dominum, intelligi de
bet. Vnde ſuper illud Eſaię. 49. infe-
rius exponendũ vbi dicitur. Auditę
Inſulę, & attendite populi de longe.
D. Hier. D. Hier. vult per inſulas eo loco intel-
ligi Eccleſias de gẽtibus congregatas,
nulla ratione de Synagoga populi Iu-
dęorum, cum dicat. attendite populi

de longe. & cap. 60. inquit idem pro-
pheta gerens Dei perſonam. Me inſu
lę expectant. i. Eccleſię gentium, quę
iuxtà vaticinium prophetarum expe-
ctabant dominum Ieſum. Poſtremò
hoc nomen inſula poteſt etiam accipi
ad ſignificandum animas noſtras, quę
ut dicit D. Hier. varijs cogitationibus,
quaſi varijs hinc inde tunduntur fluc-
tibus, et ubi in hoc eodem capite habebi
mus, dicit idem propheta in perſona
domini, conuertentur ad me inſulę
multę. i. multę aĩę, quę prius erant ſub
poteſtate diaboli: Dicit ergo. Taceant
ad me inſulę. i. eccleſię Chriſti ſangui-
ne conſtructę, & ędificatę: taceant ad
me. i. patienter, & attente me audiant,
vel taceant ad me. i. ſi mihi cõferantur,
ſi vllam mei rationem habeant, taceãt,
obſequantur, & quieſcant. Eccleſię in
quam quę ſingulis diebus excipiunt pſ-
ecutiones, & tempeſtates, & mundi
huius difficultatibus, & anguſtijs obſi-
dentur, & præmuntur: veruntamen nõ
collidũtur, ſed firmę & immotę per-
manent, quoniam fundatę ſunt ſupra
firmam petram, quæ eſt Chriſtus do-
minus. Cum verò ſubdit, & gentes
mutent fortitudinem; ſi loquamur ad
Iudęos, hortemur eos, ut de imbecilli-
tate, & tenuitate legis Moſayę tranſ-
ferantur, & tranſeant in legem Euange
licam, & accipiant robur ſpiritus: ſilo
quamur ad Gentes redemptas ſanguiꝰ
nem Chriſti, mutent & ipſę fortitudi-
nem. i. ſe prępareut ad maiores hoſtiũ
impetus, & congreſſus, & ad maiora cer
tamina & pręſertim cum principe te-
nebrarum congreſſuri; quemadmodũ
fuit dictum de Apoſtolis. eſtote fortes
in bello, & pugnate cum antiquo ſer-
pente. & verè de Apoſtolis, & de alijs
Chriſti fidelibus conuenienter intelli-
genda eſt hęc huius vatis adhortatio, qꝰ
vꝫ neceſſarium eſt mutent fortitudi-
nem, hoc eſt optimè ſe muniant, vt
Demonis tentationibus, & tyrannoꝰ
rum perſecutionibus, & infeſtationibꝰ
viriliter obſiſtant. At ſi velimus hunc
locum exponere penes eam quã à prin
cipio poſuimus intentionem, dicẽdum
eſt Deum monere gentes, & inſulas, &
quoſcũq; Dei contemptores, ut attẽte

audiant

audiant dominum loquentem, & suam
met ipsius causam tuentem, velint mu
tare fortitudinem, si velint secum di
sceptare, & simul cum eo ad iudiciũ, et
ante iudicem aduersus eum pariter sub
sistere, si velint suam impietatem, &
stultitiam, & detestabilem pariter in
gratitudinem tueri. propterea subdit.
*Accedant, & tunc loquantur simul ad iu
dicium appropinquemus.* q d. simul con
grediamur, & discutiamus uter nostrũ
vllam habeat causam querimoniæ. O
benignum, & clementem Deum no
strum. Cum ipse quidem sit verus om
nium pater, & dominus, cum ipse pro
pter nos sit omnia operatus cumq; nul
li unquàm debeat, neq; sit bonorum no
strorum indigus, dignatur tamen pro
nostra omnium salute, & emendatione
nobiscum in iudicio contendere, & suã
nobis bonitatem ostendere, quemad
modum etiam à principio cum dixit.
Venite, & arguite me. At si hæc refera
mus ad Christum, & ad eius apostolos
ac sui verbi ministros, sic dicamus. Ac
cedant, & tunc loquantur, ideſt, veni
ad fidem gentes, & loquantur simul, au
diant apostolos, & Dei verbi ministros,
eandem fidem prædicent, eandem ve
ritatem fateantur, conueniant nobiscũ,
idem sentiamus, idem dicamus, nec
sint in nobis scismata, simul ad iudiciũ
propinquemus, legem Euangelicam,
quæ hoc loco uocatur iudicium ample
ctamur. Vel (iuxtà priorem intel
lectum) simul ad iudicium propinque
mus i. conferamus nos ipsos ad iudi
cium, vt absoluta fiat discussio, & abso
lutio quidnam credere, aut sentire de
beamus. Et sequitur ipse propheta pro
ponens dubia, et exquirens eorum so
lutionem, et interrogatione (dicit. D.
D. Hier. Hier.) doceat quod ignorant. Primo
ergo quærit, *Tex. 2.* *quis suscitauit ab oriente iu
stum? vocauit enim ut sequeretur se?*
Incipit hoc loco proponere, & enarra
re, quæ contulit omnibus gentibus be
neficia, & præsertim populo quẽ elegit,
& quæcunq; per istum Iustũ quem su
scitauit ab oriente mirabilia fecit, per
Iustus suscitatus ab oriente quis quem iustum pleriq; exponentes intel
ligunt ipsum Abraham, qui dictus est
iustus, quia re vera sic fuit, ut sacræ li

A terræ attestantur, ut habetur Gen. 15. *Gen. 15.*
Credidit Abraham Deo, & reputatum
est illi ad iustitiam: hic profecto secu
tus est Deum, quia dicenti egredere de
terra tua, & de cognatione tua, & veni
in terram quam monstrauero tibi, non *Rom. 4.*
est cunctatus quicquam, neq; hæsitauit
diffidentia: dedit in conspectu eius gẽ
tes, & obtinuit reges, contra quos bel
la gesit, & de quibus triumphauit: De
B dit quasi puluerem gladio eius, hoc est,
tantam contulit ei Deus fortitudinem,
ut gladio suo ad terram deijceret, non
secus atq; pulueres, atq. stipulam uẽto
raptatam, hostes suos gladio, & arcu
suo. Persecutus est eos. s. reges; eos in
quam qui inuaserant fratrem suũ Ioth,
seu filium fratris sui, & persecutus est
eos usq; Dan, cumq; fuerit persecutus
eos transiuit in terram Chanaam in pa
ce absq; ullo impedimento et molestia;
C nec semita in pedibus eius apparuit,
uel quia non potuit multum temporis
insumere in profligandis hostibus: uel
non apparuit semita in pedibus, quia
non ambulauit per semitas, & per di
uerticula, sed plana, & regia uia ambu
lauit: hęc quidem omnia dicta uolunt
de Abraham patre gentium; aliqui ue
rò de Cyro Rege Persarum. Sed pro
fectò eadem longe melius tribuuntur
Christo Dei filio; hic enim est ille iu
D stus, quem suscitauit Deus, ideſt quẽ
Deus pater misit in mundum propter
iustificationem nostram, ipse inquam
est ille iustus, imo ipsa iustitia, qui ut
inquit Apostolus, factus est iustitia, re- *1. Cor. 1.*
demptio, & sanctificatio nostra, & cum
hæc iustitia fuerit uocata, & iussa sequi
Deum uocantem, oportuit eam fore a
nimatam: non poterat enim uocata
non ambulare, nec sequi ipsum uocan
tem, nisi fuerit animata: Christum itaq;
E uere iustum, & uerius ipsam iustitiam
uocauit pater, ut ob nostram salutem
ad nos iter faceret, & ad nos de cœlo
descenderet. Nemo enim ascendit in *Io. 3.*
cœlum, nisi qui descendit de cœlo, filius
hominis qui est in cœlo: uocauit ergo
Deus, aut suscitauit iustum. i. Christum
ab Oriente. ideſt à Deo, á se ipso unde
oritur sol iustitiæ: uocauit eum ut se
queretur se i. ut faceret uoluntatem pa

tris

uis fui, quemadmodum ipse dixit, nõ A
ueni ut facerem voluntatem meam,
sed voluntatem eius qui misit me: vo-
cauit ut sequeretur se. ut sequeretur
Iuxta cap. 9. vestigia eius. iuxtà illud Ioan. 9. Me
oportet operari opera eius qui misit
Iuxta cap. 5. me. & alibi: à me non facio quicquam
sed quæcunq; facit pater, hæc filius simi
liter facit. *Dabit i cõspectu eius gẽtes* vt. s.
adorent eum, & eum timeant iuxtà il-
Esa. 49. lud Esaiæ Dedi te in lucem gentium, ut
sis salus mea usq; ad extremum terræ. B
Psal. 97. & psal. 97. Notum fecit dominus salu-
tare suum, & in conspectu gentium re
uelauit iustitiam suam. Deinde *reges*
obtinebit, quia. s. sub imperio, & ditio-
ne sua habebit, & quicquid de eis effice
re voluerit absq; vllo negocio dubio
procul efficiet. *dabis quasi pulverem gla-*
dio eius, & sicut stipulam vento raptam
arcui eius, hoc est. amouebit è solio, &
nomen eorum delebit, ac si nunquam
aliàs extitissent. *Persequetur eos*, qui. s. C
fuerint eum persequuti, & senes eius:
transibit in pace, hoc est euangelij præ-
dicatio per vniuersum orbem diffunde
tur; in pace. i. absq; armis, & bellorum
strepitu: *semita in pedibus eius non appa-*
rebit: nemo quidem poterit unquam
satis admirari quo pacto Apostoli qui
dicuntur Christi pedes, de quibus ipse
loquitur psal. 17. Perfecit pedes meos
tanquam Ceruorum, per vniuersum or
bem profecti Dei verbum annuncian-
tes. At dicas semitam in pedibus eius
non apparuisse, quia scilicet nunquam
laborem viæ sentit, nec tædium aliqd
aufugit, perambulans vniuersam Iu-
dæam, Samariam, & Galileam, an-
nuncians verbum *Dei*, & exortans om
nes ad pœnitentiam. Dicitur etiam in
pedibus Christi nõ apparuisse semitã,
quoniam si de ipso loquamur, celeri-
ter; & veloci gressu exultauit ad cur-
rendam uiam, & fuit uia eius, sicut E
uia colubri super terram: sic & Apos-
toli nunquam cessauerunt ab officio præ-
dicationis, & à ministerio eis deman-
dato. Nouimus enim, quanta fuerit
passus D. Paulus dum euangelizaret
regnum Dei, & cæteri Apostoli auxi-
lio Dei, qui docuit manus eorum ad
prælium, & digitos suos ad bellum.

& cum his omnibus semita in pedibus
eorum non apparuit, multo minus ip-
sius Christi, quia corpore, & anima ele
uatus est in cælum, & nubes suscepit
eum ab oculis eorum. &c. Et sequitur
textus vbi Deus velut expostulans, &
quærens quis fuerit operatus hæc, & fe
cerit, quæ mox enarrauit, neq; ad sit
quis possit, aut sciat conuenienter re-
spondere, ipse met suæ ipsius petitioni
satisfacit: & quemadmodum aliqui o-
pinantur non absq; aliqua animi indi-
gnatione perpendens eorum ingratitu B
dinem, respondisse videtur, & qui exi
stimant eum superius de beneficijs col-
latis Abraham fuisse locutum, volunt
& hoc loco per illud pronomen demõ-
stratiuum, hæc eadem intellexisse. q. d.
quis fuit ille qui suscitauit ab oriẽte iu-
stum? quis fuit ille qui dedit ĩ cõspectu
suo gentes, & reges illi subiecit, quodq;
ipse licet nunquam fuerit præliatus, in
columis tamen, & victor euasit ex præ- C
lio, & alia sibi fuere collata beneficia?
Quis inquã hæc fecit? *quis est operatus?*
quis ei cõtulit gratias & immunitates?
quis est vocans generationes ab exordio?
quis præuidit res antequam fiant, &
est causa, & principium omnium quæ
fiunt? quiq; vniuersorum prouidentiã
habet? Respondet. *Ego Dominus pri-*
mus, & noniissimus: primus, ante quem
nullus, nouissimus postquem nullus, D
& deniq; ego sum. qui sum, quippequi
nullam temporis differentiam concre-
tam, & limitatam habeo. Non ea ra-
tione sum, ut antea non fuerim. neq; ita
fui, vt nondum sim, neq; post hec ero
quin, & mox non sim. sum inquam is
cui nomen est esse: ego itaq; primus, &
nouissimus. ⁂. & ω. quæ duæ literæ
vniuersum alphabetum Græcum con-
tinent, & claudunt, quemadmodum er
go Deus suscitauit ab oriente iustum,
sic etiam fecit quæcunq; postea narran F
tur. *Viderunt insulæ, & timuerunt* ob
rei magnitudinem, & difficultatem, *ex-*
trema terræ obstupuerunt, & velut de re
dubia volentes homines fieri certio-
res, *appropinquauerunt, & accesserunt*,
ad eas regiones, vbi tot mirabilia con-
tigerunt, nihilominus *vnusquisq; proxi-*
mum suum hortabatur, ut in veteri cul

tu, & in Idololatria persisteret, non obstantibus quibuscunq; : sic quidé exponunt hanc partem qui de Abraham propheta opinantur eum esse locutum, & hæc eorum opinio mihi certe non videtur à vero sensu quicq̃ aberrare, modo intelligamus sub huius historiæ veritate latere ministerium de his quæ contigerunt tempore legis euangelicæ, quemadmodum pleriq; veterũ exponũt: *Dicamus ergo, & repetamus* quæ superius dicta sunt. *quis inquam fecit & operatus est ab exordio vocans generationes ab exordio?* .i. quis vidit, & præuidit, atq; etiam prædixit Dei filium esse incarnandum? quis nam misit filium suum in mundũ in similitudinem carnis peccati? quis misit illum in mundum, ut omnis qui credit in illum habeat uitam æternam? quis operatus est hæc, & fecit quæcũq; de Christo domino futura erant opera, & mirabilia? ego inq̃ dicit Dñs primus, & nouissimus. Viderunt quidem insulæ .i. gẽtes quęcũq; à nobis remotissimæ, & eę ad quas non facilis ac tutus datur accessus: viderunt inq̃ gentes, & timuerunt non timore quidem qualis est seruorum, sed eo, quo aliqui ob reuerentiã, & maiestatẽ alicuius eundẽ obseruant, ac reuerentur, quamq̃ D. Hier. existimet eum fuisse timorem seruilẽ, & facile potest esse vt gẽtes illæ timuerint, ne .s. offenderent, ne & ipsę grauiter læderentur. *Extrema terræ*, qui sunt in vltimis habitabilis terræ finibus obstupuerũt, audiẽtes mirabilia quæ fecit dominus per Christum filium suũ hominem factum, & per Apostolos suos *appropinquauerunt* quo magis in fide firmarentur, *& accesserunt*, quò magis instruerentur in his, quæ fieri eos oportebat, vt saluarentur.

Tex. 3. *Vnusquisq; proximo suo auxiliabitur, & fratri suo dicet confortare.*

Particula ista re vera satis obscura est ac difficilis, & variè exponitur ab interprætibus, sed ego duas tantum affero expositiones, quæ mihi magis ad elucidationem textus videntur accedere. Prior expositio est vt Esaias refe-

A rat hoc loco studium, zelum, & diligentiam, quam se habere ostendebant habitatores insularum penes cultum idolorum. Inquit enim textus quòd huiusmodi Insulani videntes, & considerantes mirabilia quæ fecit Deus per ipsum Abraham, & propter ipsum, timuerunt, & obstupuerunt, & velut certiores fieri cupientes, nec tam facilè enarrantibus fidem adhibentes, appropinquauerunt, & accesserunt: vel vt inquit D. Thom. accesserunt quo facilio obsisterent ijs, qui fortasis eorum cultum explodere voluissent: sic etiam legimus psl. 76 Viderunt te aquę Deus, & timuerunt. & c. Vel dicas, & forte melius, quòd eiusmodi Insulani appropinquauerunt, & accesserunt. idest sibi inuicem coniunxerunt, congregati sunt, & simul conuenerunt, non quidé quo de virtutibus & operibus Abrahę discerent, & certiores redderentur, sed quo de manu tenendo, & conseruando veteri idolorum cultu consultarent, & aliquid decernerent. quemadmodũ, vt quidam rectè aiunt) contigit Phylisteis, dum archa fœderis delata fuisset in exercitum Israelis: tunc enim ipsi Phylistei timuerunt, & mutuo colloquentes, dicebant: Venit Deus in castra, & ingemuerunt dicentes, vę nobis, quis non seruabit de manu Deorũ sublimium istorum, qui percusserunt Aegyptum omni plaga in deserto? nihilominus confortamini, & estote uiri ò Phylistijm ne seruiatis Hębreis, sicut et illi seruierunt nobis, confortamini et bellate. vide 1. Reg. 4. Sic propemodum et isti appropinquauerunt, ac accesserunt dicentes alter ad alterum, et unusquisq; proximo suo opem ferens, et auxilium dicet. *Confortare, confortabit faber ararius percutiens malleo eum, qui cudebat tunc temporis* .i. ea hora qua conficiebant imagines, et simulachra Deorum tuorum. d. *Glutino bonũ est*, q. d. bonum est, conuenit quidem, et opere prætium est vti glutino, hoc est, vt partes, et membra conglutinentur, et cohereant, et conuenienter aptentur, et lamina aurea, vel argentea rite, et diligenter extendatur, et suoqueq; loco superponatur, et ut idolũ,

1. Reg. 4

psl. 76.

fixè

siuè simulachrum immobile fiſtat, et fixum clauos afferri oportet, et illud eis configere, aut firmiter compingere vt non moueatur: sicq; huiusmodi opifices alter alterum fouebat, & confortabat, ac hortabatur ad simulachrum diligenter, et artificioſe conficiendum: quibus dictis propheta Dei personam gerens, sermonem vertit ad populum Israel, ad populum suum fidelem, seruum, et amicum ut eundem ad emulationem prouocaret, et ad obsequium veri Dei promoueret. Alia expoſitio est sed non multum diuersa, Esaiam hic enarrare conuersionē Gentium, et præsertim earum, quę præter omnem spē videbantur ad verum Dei cultum acceſsisse, et se inuicem confortasse, et iures addidisse, vt relicta Idololatria ad Deum conuerterentur: viderunt inquam omnes gentes oculis mentis ipsum Christum, et gloriam ipsius, & appropinquauerunt, et accesserunt per hidem et baptisma, et expiationem peccatorum ad ipsum Christum. Et unusquisq. proximo suo auxiliabitur, et dicet. confortare, et statim subdit. Confortauit faber ærarius percutiens malleo eum qui cudebat et commendabat artificem, et approbabat, nec non commendabat, et venerabatur illud simulachrum clauis affixum, vt nec ambulare, nec moueri quicq̄ potuisset; et nos qui vidimus gloriam Christi quasi vnigeniti à patre plenum gratię et veritatis, erimus deteriores, et tardiores istis Idololatris, et idolorum confictoribus, quorum alter alterum fouet, adiuuat, et commendat. vult igitur Esaias per ea verba nos qui sumus veri Israelitę conferre ad gentes, quę. vel mutuo se iuuant et confortant ad perſistendū in idololatria. vel diuerso modo, quę se mouent, et excitant alter alterum ad apphendendā fidem, id quod facere debebant Iudei: et nos multo magis. Hęc reuera mihi videtur planior, et verior horum verborum expoſitio. Quare debet vnusquisq; Christi fidē adeptus, et eius gratiam, benignitatem, et misericordiam expertus, auxiliari fratri suo; et adhortari proximum suum ad amplectendam fidem, et veritatem,

A hoc est enim pręcipuum charitatis munus, et officium, vt Apoſtolus docet 2. ad Corint. 13. vbi inquit. Charitas non æmulatur, non agit perperam, non inflatur etc. quibus habes charitatis proprium esse alios fieri participes bonorum spiritualium, quę quidem charitatis officia fieri debent aduersus quemcunq; sed multo magis erga eos quos in fide debiles, ac infirmos, et nonnihil hęsitantes agnouerimus, vt monet
B Paulus ad Rom. 14 et alibi, et hoc quidem munus quamuis spectet ad vnumquemq;, quia vnicuiq; mandauit Deus de proximo suo, multo tamen magis ad eos qui alijs præsunt, et curam habent animarum. Sequitur textus. *Rom. 14.*

Et Tu Israel serue meus. Iacob quem elegi, semen Abraham amici mei, in quo apprehendi te ab extremis terræ, & à longinquis eius vocauit te, & non abieci te. Ne timeas &c. Vsquè ad illud punctum Tex. 4.
C *egens & pauperes quærent aquas.* In his autem particulis, nulla (mehercle) videtur inesse difficultas, sed verba tantum nonnulla ponderare oportet, et perlibrare, et primum dubium est ad quos loquatur ipse Deus; et pleriq; nihil vltra, preter ipsa verba expendentes, dicunt eundem loqui ad populum Israeliticum quem nunc seruum, nunc electum, siue dilectum, et deniq; amicū appellat; et profectò hęc omnia de pó-
D pulo Israel palàm dicta in sacris literis facile est videre. Sed nota (vt inquit Diuus Paulus) populum Dei, siue Israel, aut Iacob, vel semen Abrahe bifariam dici, vel secundum carnem vel secundum spiritum: ego quidem existimo, et subscribo eorum sententię, qui asserunt prophetam hic loqui de Israel secundum spiritum: vocat. n. eum, et nos omnes qui Christi Domini fidem suscepimus, seruos, quia prius
E spiritum seruitutis in timore accepimus: sed nota vt aliàs diximus, quod duplex est timor seruilis, alius quidem pure seruilis, qui remouet tantum effectus prauos, non autem purgat affectum, alius est timor seruilis aliquando permixtus, qui purgat vtrumq; sed satis leuiter, et imperfectè: deinde vocat electos quia ab alijs nationibus iam

secreti,& seiuncti amici Dei sumus effecti. Quod autem de Israele sm spiritum hic loquatur propheta, et non de Iudeis, nisi de his, qui secundum electionem gratiæ saluati fuere, hinc conijcitur quoniam habemus in hoc textu. *Ego apprehendi te ab extremis terræ, & à longinquis eius uocaui te.* Cõstat enim Iudæos non fuisse apprehensos, et vocatos ad fidem, et ad Dei consortium ab extremis terræ, nisi dicamus cum á principio de Aegypto, et in terram promissionis fuerunt adducti: præterea dicit. Seruus meus es tu, elegi te, et non abieci te. Id autem quis non videt valde alienum à veritate? cum palam constet uniuerso orbi, Iudæorum gentem prorsus à Deo abiectam, et eius gratia omnino destitutam; propterea dicendum hic sermonem haberi de Israele secundum spiritum. Posthæc dicit Deus. confortaui te, et auxiliatus sum tui, et suscepit te dextera iusti mei, et paulo ante hortatur et monet. d. Ne timeas, quia ego tecum sum, ne declines. i. solidus esto, nec permittas te decipi, et male suaderi, quia ego Deus tuus. Quis (inquam) tam vesanus unquam dubitaret per iustum Dei quicquam aliud præter Christum intelligi? diximus enim supra, quòd Christus est verè iustus, imo ipsamet iustitia. Huius iustitiæ uel iusti dextera susceptí sumus, et protecti, atq; etiam sustentati: uocatur enim Christus dextera Dei patris, iuxtá illud psal. 117. Dextera domini fecit virtutem, dextera Domini exaltauit me. Dextera ergo Dei, quę dextera est iustus suus, qui est Christus Dominus, suscepit te, cuius effectus, et opus est quod absq; vlla temporis dilatione, et fine aliqua difficultate aduersarij nostri, et omnes qui pugnant aduersum nos, confundentur, et erubescent, et peribunt quasi non sint, ideſt nulla eorum perstabit memoria, neque eorum nomen vltra recordabitur; hoc est quod dicit. Ecce ideſt cito, non post multum tempus; vel ecce, ideſt manifestum erit, omnes hoc uidebunt, nullius notitiam præterebit.

Dextera in ſt. pſal. 117.

Quarens eos &c. Post hæc dicit. *Quia ego Dominus Deus tuus apprehendens manum tuam.* Q. d. ne timeas, quia ego apprehendi manum tuam. Securus enim et tutus esse potes te non casurum, non ruiturum, neque mali quicquam habiturum, quia apprehendi manum tuam, id quod fieri solet, cum quempiam volumus iuuare ne cadat, apprehendit ergo manum Deus cum certum præbet auxilium, ideſt gratiam confert ne in aliquod peccatum labamur. Deinde sequitur. *Noli timere vermis Iacob, & qui mortui estis ex Israel, ego auxiliatus sum tibi. dicit Dominus, & redemptor tuus sanctus Israel.* Dixit enim prius quòd Dominus Deus apprehendet manum suam, dicitque ipsi Israeli. Noli timere, seu ne timeas, ego adiuui te. Certè non poterat melius exprimi, & explicari modus, quo Deus nobis auxiliatur quam his verbis. v. g. *Ego Dominus Deus tuus apprehendi manum tuã.* nanquè dum volumus alicui ferre auxilium, vel ne labatur, aut quia iam est lapsus, & in aliquã foueam ecidit, manũ ei porrigere, & eo discrimine seu periculo, in quo versatur, eundem subleuare, Et ne de diuinis pollicitationibus contingeret vnquam dubitare quòd pauci & inermes, ac viribus destituti essent filij Dei, & multa esset hostium virtus, & potentia, ideo subdit in persona Domini idem propheta dicens. *Nolo timere vermis Iacob,*

Qui es tamquam vermis, vilis & exiguus, & quicunq; ex Israel spirituali ducitis originem, *quique mortui estis*, hoc est, velut mortui, nullas habentes vires, neque potentiam. Noli inquam timere, securus esto; & qua ratione? *Quia scilicet ego auxiliatus sum tibi, dicit Dominus, & redemptor tuus sanctus Israel.* Sanctus (inquam) Israel, quia sic dictus est, quia sanctificat Israel, & velut sanctus colitur, & adoratur in Israel. Nec mirum filios Dei, & sanctos Apostolos, & quicunque sunt vere filij Dei vermes appellari, quoniam Dominus & præceptor eorum de se ipso dixit. Ego sum uermis & non homo, opprobrium hominum, & abiectio plebis. & reuersa

Sancti Dei vermes.

pſal. 21.

A conferamus Christi seruos, & præsertim sanctos apostolos, & quotcunquè in illa primeua Ecclesia versabantur cæteris nationibus, erant quo ad numerum, & vulgi opinionem tanquam vermis: quemadmodum & Dauid cõparatus Sauli se nominat pulicem unũ. & Iob comparatus Deo stipulam siccã, & longe minus se vocari non veretur: neq; absq; misterio dominus noster voluit se vermem vocari pariter & Apostoli, quoniam (ut inquit D. Hiero.) si- B cut vermis terram penetrat, & lignum corrodit, sic sermo Dei penetrauit gentium Ciuitates, & ingressus est, & quotidie ingreditur corda durissima, & stimulo conscientiæ ea corrodit, & impuras cogitationes studet euellere. Dicit etiam Christus *Dominus* vermis, ratione suæ natiuitatis, aut conceptionis: quoniam sicut vermis absque mixtione seminum nascitur, ex pluuia solum, & terra, ita Christus Dominus, ex Vir- C gine quæ est terra benedicta, & ex pluuia, hoc est ex rore spiritus sancti, qui dicitur pluuia, dicitur esse natus. Eutimius. *Eutimius.* Dicuntur etiam mortui, quia re vera sunt mortui huic mundo, nec ea solum ratione quia passim internitioni erant subiecti, et erant sicut oues occisionis: verum quo ad mores, et actiones huius sæculi mortui dici poterant; *Gal. 1.* quemadmodum Paul. ad Gal 1. inquit Viuo ego, iam non ego, uiuit verò D in me Christus: et ad Colloss. 3 mortui *Colles 3.* estis, inquit, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Deinde cum dicit:

Ego posiui te ò Israel quasi plaustrum triturans nouum habens rostra ferrantia triturabis montes, & comminues, & colles quasi pulueren ponces. Facilis est intellectus, quemadmodum enim plaustrum denatum dentibus ferreis, & ferratis, siue in modum ferræ confectis, tritice nouum potest triturare. & paleas ab eo subtrahere, et seligere; ita Apostolorum prædicatio, et diuini uerbi audax, et prompta denunciatio, conteret mõtes, et comminuet colles, et eos quasi in puluerem rediget: montes, iquam. i. diabolicas potestates, reges, ac duces poterit subigere, et è terra penitus abolere, et præter hæc *ventilabis eos, & ventus tollet*: ventus inquàm non superbiæ et elationis, sed spiritus diuinę uirtutis, ac maiestatis; *& turbo*, hoc est ventus seu tẽpestas irruens dissperget eos, ita ut nullus ex eis ultrà appareat. *Tu verò Iacob*, tu populę mi fidelis, et cõstans in fide, *exultabis in domino, & lætaberis in sancto Israel*. Præterea *agens*, *& pauperes quærunt aquas, & non sunt: lingua eorum siti aruit*. Hic locus habet plures sensus. D. Cyrillus per ægenos, et pauperes qui quærunt aquas, et non sunt et præ nimia siccitate arescunt, et nullum inueniunt refrigerium, intelligit philosophos, et alios sapientes, qui querebant aquas sapientiæ, et non erat qui eos doceret. Aquæ, quas inuenerunt, erant aquæ putridæ non viuificæ, quę nequaquam poterant eorum sitim extinguere, hoc est implere eorum desiderium. D. etiam Hieron. hanc expositionem videtur admittere; quippequi per ægenos, et pauperes intelligit populos nationum, qui non habebant scientiam veritatis, et pdiuersos magistros, ac præceptores, et per varia philosophorum dogmata aquas salubres exquirentes non inuenerunt, quia non sunt; lingua eorum siti aruit, ut putà sine lege, ac prophetis uitam degebant, et huiusmodi populus designatus erat per illam mulierem quæ duodecim annis sanguinis fluxu oppressa erogauit in medicos omnem substantiam suam; nec ab vllo potuit curari, sic et iste populus à eruore idololatriæ, et sanguine uictimarum non poterat liberari; uerum tamen clementissimus Deus non est passus illum omnino perire. Alij per ægenos, et pauperes intelligunt filios Israel, qui cum per desertum commearent, nihil habere dicebantur, quo refrigerari, et sitim extinguere potuissẽt. E Verum horum sententia facile refellitur, quia non defuerunt illis aquæ, neq; panis de cœlo, et loco arborum quę eos ab æstu tuerentur, aderat columna nubis, quæ à solis ardore eos protegebat. unde nonnulli eliciunt quod desertum illud non fuit illi populo desertũ, sed tanquam paradisus deliciarum: Propterea melius dicunt illi, qui per

Tex. 5.

egenos, & pauperes intelligunt prio- A re loco sub quodam typo Christum dominum, qui uere dicebatur pauper, & egenus, iuxtà illud Lucæ. filius hominis non habet vbi recliner caput suum: & non immeritò dicebat Dauid de eo, & propter eum. Beatus vir, qui intelligit super egenum. & pauperem, in die mala liberabit eum Dominus, & vere beatus habendus est ille, qui intelligit, & cor suum apponit, & in nullo alio spem suam collocat, quam super hunc B egenum, & pauperem. Posteriori loco egeni, & pauperes dicendi sunt Apostoli; quippequi nihil habebant, quod suum esse diceretur; Quærebant aquas & non sunt, hoc est, quærebant fidem, & virtutem in populis & non sunt, Nihil a principio nascentis Ecclesiæ reperierunt, & lingua eorum siti aruit, summopere tristabantur, se non inuenire fidem, & mentes dispositas ad suscipien C dum dei verbum; Veruntamen Deus magnus, & laudabilis nimis, nihil illis deesse permisit: quemadmodum apud Lucam interrogati à Christo domino dicente. Quando misi vos sine sacculo & pera, nunquid aliquid defuit vobis? Ipsi concordes responderunt nihil, qd quidem quis poterit intelligere de his, quæ ad eorum uitæ subsidium pertinebant. Sed loquamur de supercœlestibus donis, & egregijs uirtutibus, quibus erant abunde suffulti, ac decorati; ita ut oēs mirarētur ī respōsis eorū, & sapiētia & signis q̄ faciebāt. Propterea quamquā meritò quidē subdit prophe ta. d. discipuli, & serui ac ministri mei pauperes essent, & egeni, & lingua eorū siti aruerit; uerumtñ. *Ego Dominus exaudiam eos, deboeus es, & sapientiam, cui non poterunt resistere omnes eorum aduersarij*, & cum fuerint tribulati, & uarijs persecutionibus vexati, *ego Deus Israel non derelinquam eos*. Sed dices quo pacto verum est eiusmodi seruos, et Dei ministros fuisse ,ptectos à Deo, & nequaquam derelictos? cum tot milia martyrum fuerint occisa, et in profundum maris proiecta, aut in puluerem redacta? facilè respondetur eos re vera multa tuisse passos ab hostibus fidei, et quotidie aliquos pati, sed hæc omnia cedūt eis ad perpetuam gloriā, & immortale triumphum. et propterea subdit.

Aperiam in supinis collibus flumina, *Tex. 6.*
& in medio camporum fontes, ponam desertum in stagna aquarum, & terram inuiam in riuos aquarum. Dauid aū tem (inquit) terram sine aqua in exitus *psl. 106.*
aquarū, vt. s. dei sectatores, et eius bonitati, atq; potentiæ plurimum confidentes ne pertimescant, aut vereantur prę- D siti arescere, pollicetur illis Deus aperire flumina in supinis collibus, hoc est in locis aridis, & inaccessis; et in medio camporum fontes aquarum et e. quasi dicat nihil enim difficile, aut impossibile apud Deum, tantum abest, ut vobis aquæ sint defuturæ, et siti unquā perire debeatis, quod quidem contigit se populo Israelitico, dum per desertū commearet (vt supra diximus) nemo est qui dubitet: Verum hoc ipsum verius accidisse post Christi aduentum. i. cum apparuit gratia Dei, & Saluatoris nostri erudiens nos, et hoc voluisse prophetam innuere testis est vniuersus orbis, et quicunq; non habent oculos lippos, & lusciosos, et mentē omnino depraua tam. Aperta sunt quidem in mōtibus flumina, quando uiri sancti diuino et superno spiritu ditati instar fluuialiū riuorū, fidei doctrinam sitientibus abunde effundēbant: per desertū conuersum in stagna aquarum intelligūtur etiam gentes, quæ iam pridem omni gratia spirituali destitutæ, confestim sunt postea abundantiam donorum cœlestium. Et quoniam ambulā tibus per loca arida, et arboribus destituta, intollerabilem solis calor prębet molestiam; prœuidit etiam summa Dei prouidentia, ut sicut in eo deserto arbores frondosæ, et uirides succrescerent; sic hominibus in noua lege pro- E gredientibus protulit arbores pulcherrimas, et optime, et suauiter olentes, quęq; nunquam putrefiant. cuiusmodi sunt *cedri, sethim, myrthus, & lignum olivæ, ponam in deserto abietem, vlmum, & buxum simul*: arbores inquam diuersi generis, arbores densissimę frondibus, et opportune facientibus umbrā, vt videant et sciant, et recogitent, i.

semel atquè iterum quę Deus contulit beneficia mente reuoluant, et intelligant pariter, quia manus domini fuit eius, potentia eius, et eius bonitas, et clementia fecit hoc, et sanctus Israel creauit illud.

Nec te moueat, aut tedio afficiat tot uerborum inculcatio seu amplificatio: vult enim propheta ostendere debere homines rite, ac diligenter expendere, et totis animi uiribus opera domini ad mirabilia animaduertere, et singularem eius potentiam, ac bonitatem perpetuo summis laudibus commendare, et prędicare. Vide super hoc psalmos. 104. 105. 106 et in priori quidem nos hortatur propheta. d. Confitemini domino, et inuocate nomen eius, annunciate intergentes opera eius. cantate ei, et psallite ei, et narrate omnia mirabilia eius. et in altero Quis loquetur potentias domini, auditas faciet omnes laudes eius? In postremo; Dicant qui redempti sunt à Domino, quos redemit de manu inimici, et de regionibus cōgregauit eos. *Videant ergo & sciant & recogitent, & intelligant pariter quia manus domini fecit hoc.* et quid fecit? fecit inquam quod Iudęi olim populus Dei cœlestibus donis magnopere ditati, exaruerint: contra verò gentes, quę more pecudum uitam degebant quocunque spirituali munere destitutę, fuere. postmodum in dei filios coaptatę, et regni cœlestis participes effectę: Hāc tam magnam, & incredibilem duorum populorum mutationem nullus unquā imaginari, ne dùm facere potuisset nisi Deus. Quòd si uis postmodum clarius intelligere, & melius nosse quos fluuiorum riuos, quos fontes aquarū, quæ flumina in supinis collibus, & in medio camporum Deus aperuerit, arctollas fidei oculos in Petrum, Paulum & reliquos Apostolos, qui tanquam exuberantia flumina spiritus sancti gratiā mentibus hominum profuderunt & hi prius quam dono spiritus sancti essent imbuti, & prænoniti, erant veluti colles supini, aridi, & inaccessibiles. Sed cum hęc secum ipse Deus cogitauerit, aduocat, & citat ad iudicium quascunq; gētes incredulas, & pręsertim Iudęos, vt his omnibus diligenter expensis & probè consideratis, si quid rationis aduersus eum habeant, qua moti eum refugiant, & suis in erroribus pertinaciter velint consistere, & obfirmari, afferant: sic dicit Rex Iacob, qui solus vere potest nuncupari Rex Iacob, cum solus ipse regimen, ac prōtectionem ipsius Iacob & ab eo descendentium peculiariter habuerit. Dij verò gentium nequaquam, ut facile est videre, Nominat Deum, Rex Iacob, vt exprimat discrimen inter ipsum, & Deos gentium qui non possunt nominari reges.

Dicitur etiam Deus vocare ad iudicium ipsos Iudæos, vel iudicium eorū appropinquare, vt habet alius textus, vt debitam suæ incredulitatis, & pertinaciæ referant punitionem, vel saltem ruborem, pudorem, & ignominiam: Sancto enim calculo Dei, & iusto iudicio puniri possunt, ut potè qui orbem terrarum deceperint, & consilia non uera attulerint: vnde eorum consilia iàm appropinquauerunt, et ad finem vsquè peruenerunt exeutiente errorem, & ignorātiæ tenebras dissipante Deo. *Deo* inquam non ex illis falso nuncupatis Dijs, sed Domino, & Deo, vere, & rege Iacob, idest eorum rege, et duce, qui sunt ex sanguine Israel.

Quamquam per ea nomina diuersārum Arborum, & plantarum sacri interprætes communiter intelligant quales futuri essent Apostoli, & reliqui Dei ministri, qui in ea gentium, & Idololatrarum solitudine erant plantandi; nihilominus aliæ etiam possunt causæ adduci, cur arbores illę signatim, at nō aliæ fuerint in figuram adductæ. Cedrus enim quæ est prima arbor in hoc textu adducta, significat aliquando excellentiam gloriæ cœlestis, ut illud psal. Iustus vt palma florebit, sicut cedrus libani multiplicabitur: volēs innuere, quòd aliqui Dei gratia adiuti, erunt, vsq; adeò cęlebres, & clari, quòd velut cedri libani sublimabuntur ad regnum. Cedrus etiam, quæ est arbor imputribilis denotat spem resurrectionis, et incorruptionis futuræ, quales erunt quicunq perfectè crediderint in Christum. Spina secundum. *D.* Hie. *Spina*

Psal. 104. 105. 106.

Cedrus. psal. 91.

est genus arboris nascentis in eremo habens similitudinem spinæ albæ, ex qua arbore dicit confecta fuisse omnia ligna arcæ, & instrumenta tabernaculi, quod lignum imputribile dicitur, & leuissimum omnium lignorum tam in fortitudine, quam in nitore superat soliditatem, & pulchritudinem, quæ quidem conditiones quàm optime cõueniant cunctis Christi fidelibus, & p-fecte in eum credentibus nemo est qui non videat: Sed hic aliqui notant Diuũ Hieronymum, quia si spina est arbor, quæ nascitur in deserto, non oportebat illam Deus nouiter in deserto crea re. Dicitur quòd hic voluit spinam meminisse propter allegoriam, vt ostenderet diuersa genera virtutum, in homine iam reparato. posse reperiri Myrthus tertio loco hic positus arbor est præcipuę, & insignis virtutis dicitur enim esse naturæ & conditionis temperatiuæ, & iuxtà sententiam Medicorũ est vtilis valde, & idonea curandis infirmitatibus. Vnde nonnulli scriptores asserunt mirtheta nihil aliud significare nisi sanctas, & vere salubres legis, & prophetarum scripturas. Oliua 4.lo co enumerata quid significet in promptu est omnibus, significare.s. pietatẽ, & misericordiam: vnde. D. Hieronymus exponens illud Zachariæ.4. c. & ecce candelabrum aureum, post multa inquit. Quod per lucernas quæ erant posit̃ super ipsum candelabrum vult intelligi gr̃as spiritus sancti, p quas oleũ misericordiæ Dei, cũctarũ què virtutũ ecclesia susçipit, & sicut. d. D. Hier. lignũ oliuæ est nutrimẽtum lucis, & laborantium requies, est postmodum alia arbor, quæ vocatur abies per quam designantur qui inter sanctam Ecclesiam adhuc in terris positi iam cœlestia contemplantur; quicq; una cum Paulo Apostolo confidenter dicunt, nostra conuersatio in cœlis est: & quemadmodũ ista arbor valde crescendo ad aeris altitudinem subst̃ollitur, ità planè sunt hi, qui hoc loco per abietem signiheantur. Vlmus autem est arbor, quæ re vera, nullum ex se fructum producit, verũ & si fructum proprium non habet, portat tamen, & sustinet uitam cum fructu; sic propemodum sunt quidam in ecclesia uiri sæculares, qui quãuis spiritualiũ uirtutũ dona nõ habeãt, dũ tamen sanctos viros donis spiritualibus refertos, sua largitate sustentant, quid aliud quàm uitem cum botris portant? Quare nec isti sunt prorsus inutiles in ecclesia Dei, atq; ideo in ipsa solitudine, hoc est in Ecclesia Gentium olim deserta, & solitaria, voluit etiam hoc genus arborum reperiri. Post remo poni tur buxus, quę in altum non proficit, nec erigitur, quæ quamuis & ipsa fructum non habeat, viriditatem tamen perpetuo habet, per quam illi facilè designantur, qui intra sanctam ecclesiam ex ætatis infirmitate nondum bona opera ferre valent, sed tamen fidelium parentum fidem, ac deuotionem sectãtes perpetuæ viriditatis & ipsi, fidem tenent. Id aduertit. D. Greg. hom. 20. in Euangelia ex quibus omnibus hic enarratis quisq; potest agnoscere, pariter & admirari profundũ, ac propè diuinũ intellectũ huius sanctissimi vatis. Voluit.n. has oẽs arborum species in pfata solitudine pariter inserere, ne ulla virtus gratiarũ videretur ecclesiæ p hãc solitudinẽ denotatæ deesse: atq; ut oẽs intelligant, & mente cognoscant, q manus Dñi fecit hæc oĩa, & in ariditate gẽtiũ inuenirentur fluenta virtut. Tex. sic habet, *vt videant, & sciant, & recogitent, & intelligant*. Hac verborũ inculcatione voluit propheta ostendere q manus dñi fecit hæc oĩa, & sanctus Israel creauit illud, & nulla vnq̃ Creatura: Postquæ Esaias cõuertit sermonẽ suum in psona dñi loquẽs ad ipsa idola, q̃ insensibilia sunt, nec audiendi, nec respondendi possident facultatem, & sũt ea de quibus loquebatur Dauid dicens. Symulachra gentium argentum & aurum opera manuum hominum. Os quidem habent, & non loquentur. oculos habent, & non videbunt; aures habent, & non audient. &c. Probat ergo propheta, & ostendit nequaquam esse Deos, nec posse tali titulo, siue nomenclatura eos unquam dignos reddi, & inquit· *Accedant inquam, & coram nobis stent*, hæc idola siuè symulachra, quæ vos miseri homines, & insani pro

Buxus.

Myrtus.

Oliua.

Zach. 4.

D. Hier.

Abies.

Vlmus.

Greg. hom. 20. in Euãg.

Tex. 7.

Dijs

Dijt colitis. *enuncient nobis*, ac signifi- A cent, *quacunq; ventura sunt: priora quæ fuerunt nunciate, & ponemus cor nostrũ*, & cedemus, & quiescemus, nihil vltra quærentes, *& sciemus nouissima eorum*, & quæ ventura sunt indicate nobis. No uissima, inquam, ideſt quæ in fine sæculorum erunt, ac quomodocunq; fient. Et rursus repetit *annunciate, quæ ventura sunt in futurum*, benequoq; aut male ſi poteſtis; facite, & loquamur, & videamus simul ex quibus oĩbus duas ef B fingere possumus, & formare rationes: vna est, quòd illi sunt Dij, vel pro Dijs verè habendi, qui cognoſcunt res antequam fiant, & quæcunq; sunt præterita; imo etiam nihil eorum quæ præſentia sunt latere poteſt. & ut uno verbo dicamus, ille moeretur nomẽ Dei, & est verè Deus, cui nihil est abſconditũ, & cuius oculis oĩa sunt nuda & aperta. At Dij gentiũ nunq̃ potuere cognoſcere aduẽtũ filij Dei, nec fidẽ gentiũ, C neq; propriũ eorũ interitũ, igitur Dij nõ pñt dici: ꝓterea q sunt Dij pñt bene facere, aut male, bene quidem præmiãdo bonos, male autem, & bonis, & malis pœnam inferendo: is est enim mos & consuetudo dęmonis, non solum malis, verum & bonis vt plurimum, malum, & pœnam inferre: At Deus quia Deus est, seruat, beneficijs afficit, & omni uoluptate ſpirituali replet, qui ipſum colunt, metuunt, & bene operãD tur; mala autem, & ſupplicia attulit ijs qui eum contemnunt, & bene operari dedignantur, ac renuunt, et ſi quandoq; bonos malis affici pmittit, in eorũ cõmodũ ac vtilitatẽ agit. At lapides iſti exanimes nihil horũ pñt efficere, sed ab alijs accipiunt & qđ sint, & qđ ſtẽt, & quòd solum videantur, minime autẽ videant. Hoc est, quod dicit Eſa. *Annunciate quæ ventura sunt in futurum, & sciemus quia Dij estis vos*, Hoc est argumẽtũ, quod ego ſumo aduersus Gnoſticos, & diuinatores qui de rerum euẽtibus certo prędicere audent. Sed quiſpiam dicet. Nulli dubium quòd eiuſmodi idola cum ſint apidea, saxea, aut lignea, vel ex quo uis metallo confecta, non poſſunt nolle, nec præterita, nec præſentia, minimeq; omniũ ea quæ ſunt futura: At qui Dæmones, & mali ſpiritus, qui in illis conſident, vel aſsiſtunt, & per ea velut oracula, ſua reſponſa emittunt, poterunt vtiq; cognoſcere præterita, præſentia, atq; futura: quemadmodum quotidie ferẽ experimur in quibuſdam, qui futura ꝓdicunt, & vera prænunciant, quæ infallibiliter eueniunt, & præterea quæ difficultas poteſt ſpeciatim Dæmonibus ineſſe, ut & ipſi non poſsint quemadmodum & homines præterita cognouiſſe? Reſpõdeẽ primũ, nullũ inconueniens fore ipſos Dæmones aliquod futurum præſcire, & ea quandoq; Dei nutu, ac voluntate prędicere, sed plerũq; cum ex ſe ipſis loquuntur, vel falſum, vel aliquid anceps, aut dubium loquuntur, & hac ratione ferè ſemper miſeros homines decipiũt, & (vt inquit D Hier) quamuis multa ab idolis quandoquè fuerint prædicta, nihilominus mendacium ſemper fuit admixtum veritati, & cũ ſint maximè omnium vecordes, & callidi, ſuas ſententias ita contexũt, atq; confingunt, vt quicquid acciderit ſatui homines exiſtiment ab eis fore ꝓdictum, veruntamen duo ſunt certiſsima, quæ à Dæmonibus nunquam ſciri potuerunt, uz. nec ea quæ fuerunt ante mundi conſtitutionem, nec ea pariter quæ ſunt futura poſt mundi conſummationem. Origenes etiam dicit, rerum initia *Origenes.* à natura mortali inueniri non poſſe, ſed neq; ab his quæ quamuis diuiniores ſint factę, cum tamen ſint & ipſæ creatæ, nequè ab his natura poſſunt unquam ſciri. Quare optimè dixit Eſaias Quòd nec Idola, nec Dæmones illis aſsidentes poſſunt inter Deos recenſeri, cum nec benefacere, nec male, nec futura cognoſcere certitudinaliter poſsint, dico certitudinaliter, quoniam effectus, qui E procedunt à cauſis naturalibus poſſunt vtiquè non ſolum à Dæmonibus, & ab Angelis, verum & ab hominibus aliquando cognoſci: verum cum omnia ſubſint diuinæ uoluntati, & nihil abſq; eius nutu, & numine in effectum producatur, poſſunt quandoq; intercipi, aut impediri, & conſequenter non poſſunt ab intellectu creato certitudinaliter cognoſci.

vide T. his q dic. Lact. li. 2.

gnosci. Et tandem, si futura contingentia, quæ à libera hominis voluntate dependent, interdum, ut fuerunt á Dæmone prædicta, eueniant, hoc euenit, vel quia sic Deus uoluit, aut permisit: aut tandem quia sic accidit (ut supra diximus). Quare non est dicendũ Dæmones, & simulachra eorum præscia fore futurorum; neq; uires illas habere benè aut malè faciendi, quòd si possiunt, faciant, et nos idipsum dicamus, et uideamus simul: Vnde palàm sequitur eos non esse Deos. Quo circa his positis manifestè concludit Esaias uelut eos alloquens, et cum eis sermonem conferens inquit. Ecce rebus ita se habentibus, et rite constitutis, *vos Dij gentium estis ex nihilo*, quia et uos de nihilo creati estis, uel estis de nihilo, quoniam quamuis secundum naturam ex nihilo creati sitis à Deo, tamen secundum animi uestri prauitatem, et tanquam Dæmones, et inimici Dei, estis ex nihilo, quia estis ex peccato, quod est nihil, et peccatum, ac nequitia qua recessistis à Deo, pater uester est, *& opus vestrum ex eo quod non est*, quoniam quicquid facitis quicquid cogitatis, et quicquid operamini, *ex eo quod non est*, quia. s. ex malo procedit, et nullum est, quia ad nihil utile est: qui enim uos colunt, et uenerantur, et ipsi nihil sunt. et ex eo quod nõ est exoriuntur. uos enim ex patre Diabolo estis. *Abhominatio est*, *qui elegit vos*, habita semper relatione horum uerborum ad ipsos Dæmones, & ad cultores Idolorum: qui enim uos elegit, qui uos in hunc errorem induxit abhominatio est coram Domino: ipse enim Dæmon fuit primus idololatriæ inuentor, & uoluit primos parentes nostros efficere Idololatras, idest adoratores et cultores idolorum: uel ipsos fieri Deos, cum dixit. eritis similes Dijs scientes bonum et malum. Quin ét ausus fuit ipse Dæmon aggredi, & tentare Dominum nostrum, & curare ut & ipse Idololatriæ crimine macularetur, cum dixit, ostendens ei omnia regna mundi. Hæc omnia tibi dabo si cadens adoraueris me. Cum ergo Idola sint ex nihilo, & quemadmodum dicit D. Paulus. Idolum nihil sit, cõsequenter nihil habet numinis, sed sola fictione, aut stulta, & vana quorundam hominum imaginatione nomen & honor, & Dei cultus illis tribuatur; hoc dubio procul non solum est graue piaculum, sed abhominatio pessima, Cum deinde sequitur.

Suscitauit ab Aquilone, *& veniet ab Ortu solis*, *vocabit nomen meum*, *& adducet magistratus quasi lutum*, *& velut Tex. 8.*
plastes conculcans humum.

Ostendit propheta quis nam sit verus Deus, quisnam ille sit, cui fidere, quẽ suspicere, & quem iure optimo colere & venerari debeamus, asserens eum esse qui fuit vocatus ab Aquilone, quique veniet ab ortu solis. Hic citrá omnẽ controuersiam non Abraham, non Cyrus, non Zorobabel, vt nonnulli exponentium crediderunt, sed fuit Christus *Zach. 3.* Dominus, qui vocatus fuit à patre ab extremis regionib⁹, hoc est à sũmo cœlo, á summis Aedibus, & à sinu Dei, patris omnipotentis, fuit suscitatus, & veniet ab ortu solis; de quo scriptum est. Ecce vir, oriens nomen eius. Dicit ergo propheta Dei psonam gerẽs. *Ego Deus magnus excelsus*, *terribilis super omnes Deos*, *suscitauit ab Aquilone*, *suscitauit*, ideſt dedi ipsum in lucem gentium, vt qui prius erat ignotus, & absconditus, ab omnibus videretur, & coleretur. Nec tibi videatur absurdũ per eum qui suscitatus est ab Aquilone intelligamus Christum Dominum, cũ ab Aquilone pandatur omne malum: Dicitur enim vocatus ab Aquilone, i. á locis remotissimis, & asperrimis cognitus, & adoratus á gentibus vbi nulla fuit nominis erat cognitio. Vocabit nomen meum, ideſt nomen meum annunciabit in gentibus. mirtà illud psal. *Psal. 95.* Annunciate inter gentes gloriam eius, & in omnibus populis mirabilia eius, quoniam dominus excelsus, terribilis rex magnus super omnem terram, & quod omnes Dij gentium demonia solus autem dominus cœlos fecit. & alibi *psal. 21.* nunciabo nomen tuum fratribus meis in medio Ecclesiæ laudabo te. *Vel vocabit nomen meum* quia. s. vocabitur Deus, & idem in essentia: quemadmodum

Matth 4

dum ego sum Deus: *Et adducet magistratus*. i. principes, & magnates, & quicunque alijs præsunt, & pro Dijs haberi volunt. *quasi lutum: & erit velut platea, id est figulus conculcans lutum.*

ps. 17. Iuxtà illud psal. Vt lutũ platearũ delebo eos. & psal. 2. Tanquam vas figuli confringes eos: sic nempe factum est
psal. 2. in aduentu Christi, principes, & reges, & idolorum cultores, quin & ipsi Dæmones sunt in terram derecti, & utres, & cultus eorum ad nihilum redactus. Et rursus prosequitur Esaias deridens, ac deludens, & prorsus abijciens idolorum vanitatem, ostendens, seu confirmans quæ hactenus dicta sunt, ea. s. nihil omnino habere virium, præsertim si per ea intelligamus statuas, & imagines perperam & falso dictorum Deorum. dicens.

Tex. 9. *Quis annunciauit ab exordio ut sciamus, & à principio, ut dicamus iustus es? non est, neq; annuncians, neq; prædicens, neq. audiens sermones vestros.*

Q. d. quis nos docuit vt sciamus q̃ facta sunt? quemadmodum. s. in principio creauit Deus cœlum, & terram? quis nos docuit vt dicamus Deo, tu iustus es? imõ tu solus, non solum iustus, sed iustitia ipsa? tu vere Deus, tu es omnino verax; tu cui mare, & venti obediunt; tu cui tanquam vero Deo omnis honor, omnis laus & gloria pleno iure debetur? *Non est neq; annuncians, neq; prædicens, neq. audiens sermones vestros.* q. d. præter Deum nullus est, qui vel queat ãnunciare quæ facta sunt à principio neq; prædicere quæ futura sunt, nequè est quisquam, ò idola muta, & vana, audiens sermones vestros: quandoquidem os habent, & non loquuntur. Quod si hæc (vt quidam volunt) referantur non ad ea ipsa idola, sed ad Idolorum cultores, ipsi pariter deridentur, ac refelluntur, cum neq; inter eos sit qui, vel præterita scire, vel futura prædicere, aut eorum sermonibus fidem adhibere facilè possit inueniri: & volunt nonnulli hæc verba sic exponi. Nullum nos docuisse, & prẽmonstrasse, vt verè dicamus ipsi idolo, iustus es, quasi ipse, vel ipsum ab exordio nos docuerit, sit de eo sentiendum, ut iustum appellemus. Vnde consequitur maniter ac temerè falsos deos adorari, cum nullus annunciauerit, uel prædixerit, aut docuerit, illos esse deos, Aut per hæc uerba uolut innuere cultores idolorum iustos nequaquã appellandos, sed magis, & proprie iniustos, & impios dici debere, utpotè qui nos decipiunt, non eum qui uerè Deus est nobis proponentes, sed quem ipsi volunt, & confingunt. atq; ita sunt iniusti, quia non reddunt cui debent diuinum honorem. Postremo subdit amoenus à nostris cordibus, & auellens omnem difficultatem d. *Primus ad Syõ dicet. Ecce, adsum, & Ierusalem Euangelistam dabo*; nam cum mox dixerit, quòd non est neq; annuncians, neq; prædicens, neq; audiens sermones uestros, hoc est, non sit quisquam qui uos doceat, qui audiat uestras petitiones, & prõmonstret ea, quę sunt uobis ad salutem necessaria, primus ad Syon dicet, hoc est ipse Deus, qui est primus, & nouissimus dicet: Ecce adsum. Ego inquam docebo nos; ego uos erudiã; ego ostendam nobis, quid nos facere oporteat, non quisquam idolorum cultor, nec ullus eorum, qui falso *Dij* nũcupantur. Ecce adsum; prope est dominus omnibus inuocantibus eum, uoluntatem timentium se faciet, & deprecationem eorum exaudiet. *Et Ierusalem Euangelistam dabo*, hoc est, faciam, & constituam in Ierusalem. i. in ecclesia & cõgregatione bonorum Euãgelistam. i. uirum qui annunciet eis, ac demonstret uiam salutis, et uera, ac sempiterna prẽmia præparata his, qui per hanc uiam perambulant, non displicet eorum sententia qui iuxtà tex. hebreum legunt. Ecce adsunt, hoc est primus i. deus dicet. *Ecce adsunt*. s. filij tui. i. sancti Apostoli qui fidẽ meã, & salutis uiam, tibi prẽmonstrabunt, Et Euangelistam dabo, ipsi Hierusalẽ, ut re uera contigit. Vel Ierusalem dabo Euangelistam. i. faciam, ut Iernsalẽ, ideſt qui de ea proficiscuntur, annuncient nomen meum, et prędicent euangelium, iuxtà illud quod toties supra dictum est, De Syon exibit lex, & uerbum Domini de Ierusalem. et rursus

ps. 144 repentes,

reperés,& cõculcãs eorũ,qui Dijs alienis credũt & cõfidũt uanitaté,stultitiã, et deteſtabilem impietatem.d. et uidi, diligenter animaduerti, & undequaq; circumſpexi,& non erat, neq; ex iſtis quiſquam i.nullus omnino, neq; Idolorum, neq; ſuorum cultorum, qui ini rent conſilium, et interrogatus reſponderet uerbum, hoc eſt, aliquid afferret in eorum tutelam, & corroborationẽ? Cum itaq; nullus eſſet ex Dijs alienis, neq; ex his, qui eos uenerabantur,& adorabant quicquam pro eorum defenſione coram adduxiſſet, in hanc ſententiam, firmam, ſtabilem, aç abſolutam, A deliberationem ueni, & dixi. *Ecce omnes iniuſti, & uana opera eorum, ventus & inane ſimulachra eorum.* Hæc poſtrema uerba quamquam nõnulli tribuãt tanquam dicta ab ipſo Deo. ego tamẽ exiſtimo poſſe referri etiam ad ipſum Eſaiam. Vnde conuenienter admodũ una cum Lactantio poſſumus proclamare illud Perſianũ dictũ. O curas hominum, o quantum eſt in rebus inane, o curue in terris animę, & cęleſtium inanes lib. 2. cap. 2. B

Tex. 80.

Et hęc de 41. cap. dicta ſufficiant.

CAPVT QVADRAGESIMVM SECVNDVM.

1. ECce *ſeruus meus, ſuſcipiam eum: electus meus, complacuit ſibi in illo anima mea: dedi ſpiritum meum ſuper eum, iudicium gentibus proferet. Non clamabit, neq; accipiet perſonam, nec audietur vox eius foris. Calamum quaſſatum non conteret, & linum fumigans non extinguet: in veritate educet iudicium. Non erit triſtis, neq; turbulentus, donec ponat in*
2. *terra iudicium: & legem eius inſulæ expectabunt.* Hęc *dicit Dominus Deus, creans cælos, & extendens eos: firmans terram, & quæ germinant ex ea: dans flatum populo qui eſt ſuper eam,*
3. *& ſpiritum calcantibus eam.* Ego *Dominus vocaui te in iuſtitia, & apprehendi manum tuam, & ſeruaui te. Et dedi te in fœdus populi in lucem gentium: Vt aperires oculos cæcorum, & educeres de concluſione uinctum, de domo carceris ſedentes in te-*
4. *nebris.* Ego *Dominus, hoc eſt nomen meum: gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam ſculptilibus. Quæ prima fuerunt, ecce venerunt: noua quoq; ego annuncio: antequam orian-*
5. *tur, audita vobis faciam.* Cantate *Domino canticum nouum, laus eius ab extremis terræ, qui deſcenditis in mare, & plenitudo eius inſulæ, & habitatores earum. Subleuetur deſertum, & ciuitates eius; in domibus habitabit Cedar: laudate habitatores*

petra,

patre, de vertice montium clamabunt. Ponent Domino gloriã & laudem eius in insulis nunciabunt. Dominus sicut fortis egredietur, sicut uir prœliator suscitabit zelum: vociferabitur, & clamabit: super inimicos tuos confortabitur. Tacui, semper silui, patiens fui, sicut parturiens loquar: dissipabo, & absorbebo simul: Desertos faciam montes, & colles, & omne gramen eorum exiccabo: & ponam flumina in insulas, & stagna arefaciam. Et ducam cæcos in viam, quam nesciunt, & in semitis, quas ignorauerunt, ambulare eos faciam: ponam tenebras coram eis in lucem, & prauа in recta: hæc verba feci eis, & non dereliqui eos. Conuersi sunt retrorsum: confundantur confusione, qui confidunt insculptili, qui dicunt conflatili: vos Dij nostri. Surdi audite, & cæci intuemini ad videndum. Quis cæcus, nisi seruus meus? & surdus nisi ad quem nuncios meos misi? quis cæcus nisi qui venundatus est? & quis cæcus nisi seruus Domini? Qui vides multa, nonne custodies? qui apertas habes aures, nonnè audies? Et Dominus voluit, vt sanctificaret eum, & magnificaret legem, & extolleret. Ipse autem populus direptus, & vastatus laqueus iuuenum omnes, & in domibus carcerum absconditi sunt: facti sunt in rapinam, nec est qui eruat: in direptionem, nec est qui dicat. Redde. Quis est in vobis qui audiat hoc, attendat, & auscultet futura? Quis dedit in direptionem Iacob, & Israel vastantibus? nonne Dominus ipse, cui peccauimus? & noluerunt in vijs eius ambulare, & non audierunt legem eius. Et effudit super eum indignationem furoris sui, & forte bellum, & combussit eum in circuitu, & non cognouit, & succendit eum, & non intellexit, &c.

6. 7. 8.

EXPLANATIO IN QVADRAGESIMVM SECVNDVM CAP. ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. *ECce seruus meus suscipiam eum; electus meus, complacuit sibi in illo anima mea: dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet.*

POSTEAQVAM A in capite immediate præcedente reiecit Esaias ex doctrina sibi à Deo reuelata, falsos Deos, idola, & eorum cultores, obtundens neq; ea, neq; aliquod opus eorũ quicquam esse, & qui eligũt eos, & amplectuntur esse abhominabiles, & contemptibiles: nunc ostendit, & ob oculos ponit, quem colere, B cui fidere, & spem omnem in quò collocare debeamus, indicans, quòd is est seruus Dei electus iam diu nobis promissus, in quo sibi maximè cõplacuit ipse Deus. Dicit ergo in primis, introducens ipsum Deum patrem nobis proponentem, & quasi digito corã ostendentem hunc filium nobis promissum. d. Ecce seruus meus, suscipiã eum, electus meus. (Alicubi legitur) ecce puer meus, vt Matth. 12. Sed vtro- C biq; sermo est de Christo dei filio, qui tamen á propheta vocatur hoc loco seruus; primo quidem ratione humanitatis assumptæ, quippèqui semetipsum exinaniuit formam serui accipiens: Poteſt etiam dici seruus ratione cultus, venerationis, & obsequij quo Deum patrem prosequebatur, dicebat enim alicubi. Ego honorifico patrem meum, vos autem inhonorastis me. vocatur etiam seruus ob ministerium, ad quod D fuit missus á Deo, cum & ipse dixit ah quando. Filius hominis venit ministrare, & non ministrari: dictus est etiam puer velut is qui instar puerorum fuit subditus parentibus, vt legitur apud Lucam. & hic est ille puer de quo beata Virgo in cantico suo. d. Suscepit Israel puerum suum, recordatus misericordiæ suæ, & hic est ille puer de quo dicebat dd psal. 85. da imperium puero tuo. Et hic est ille puer qui habebat quinq; panes ordeaceos, & duos pisces. Ioan cap. 6. quamquam alias ego reiecerim hanc sententiam, de hoc ergo puero, & seruo dicit ipse Deus. *Ecce seruus meus suscipiam eum.* Et quoniã textus lxx Interp. sic habet. Ecce Iacob puer meus, Israel electus meus, quamquam, iuxtà sententiam omniũ veterum, & modernorum, per Iacob, & per Israel intelligi velint Christum Dominum, notat tamen D. Hier: vbi propheta de Apostolorum choro loquitur, Iacob, & Israel nominat: At cum de Christo aliquid pdicit, legitur absq; Iacob, & Israel, & absolutè uocat Dominum, filium, seruum, aut puerum. Suscipiam eum (inquit) ideſt traham apud me, & penes me tenebo eum, & nullo vnquam tempore dimittam eũ; & suscipiam eum in consortium meũ: loquitur. n. de eo solo tãquã de eo, qui solus ex diuinis personis carnẽ suscepit. Suscipiam quoq; eum ut in opus redemptionis sit mihi consors. coadiutor, & præcipuus minister, & cooperator. Alij sic exponunt. suscipiam eũ, ideſt seruãbo, & sustentabo, & exaudiam præces eius pro genere humano exhibitas, & oblatas; quemadmodum D. Paul. ad Hæb. 5. dixit. Qui in diebꝰ carnis suæ præces, supplicationesque

Luc. 2.

Christꝰ dei filius seruus

Ioan. 8.

Matth. 20.

ad eum, qui posſit illum ſaluum facere á morte, cum clamore valido, & lacrymis offerens exauditus eſt pro ſua reuerentia: Vel ſic. Suſcipiam eum, & á mortuis ſuſcitatum, è terris ad cœlum deducam. Præterea alio ſolemni, & præclaro titulo nũcupat ipſum Deꝰ. d. Electus meus, quia. ſ. præ alijs omnibus fuit non ſolum electus, verum ét magnopere dilectus, qui eſt ille verus ſponſus, qui electus eſt ex millibus, hoc eſt ex infinitis ſi qui ſunt tales: ex his facile colligimus quod Chriſtus in quã tum homo, fuerit ille ſpecioſus forma prę filijs hominum, in cuius labijs diffuſa eſt gratia, quiquè fuit plenus omni benedictione ſpirituali. Ipſe eſt de quo dixit Deus. *Complacuit sibi in illo anima mea:* quemadmodum teſtatus fuit ipſe Deus, dum baptizaretur à Ioãne, vbi audita fuit vox illa de cœlis. d. Hic eſt filius meus dilectus in quo mihi complacui. Dicunt aliqui quod complacuit ſibi in illo anima mea, inquit Deus, quia propter ipſum, & eius cauſa reconciliatus ſum hominibus: vel complacuit ſibi in illo anima mea qui hic ſolus perfectè plenequè ſatisfecit. Et rurſus exiſtens in monte excelſo cũ Moyſe; & Elia, vox pariter de nube audita fuit. d. Hic eſt filius meus dilectus in quo mihi bene complacui. Subdit. *Dedi ſpiritum meum ſuper eum*, & hoc fuit, quando miſſus eſt ſpiritus ſanctus in columbæ ſpecie ſuper ipſum: & aduerte non particularem aliquam gratiam, ſeu ſpeciale donum huic puero fuiſſe collatum, ſed totum ſpiritum ſuum dedit illi Deus, omne bonum, & cumulum omnium virtutum, non ſolum inquit Deus dedi, ſed effudi in eũ omnis gratiæ plenitudinem, perpetuũ mihi domicilium conſtruxi. Sic enim ſcribit Ioannes Euangeliſta. Vidimus gloriam eius gloriam quaſi vnigeniti à patre plenum gratiæ, et veritatis; de cuius plenitudine omnes nos accepimus, gratiam pro gratia. Et caue ne credas filium ob id eſſe minorem patre ſecundum diuinitatem; quamquã dicatur ipſum participem fuiſſe ſpiritus ſancti, et à patre eum accepiſſe, quando et ipſe quoq; ſpiritum dedit, et ſanctificet creaturam; ſicq; pro mẽſura humanitatis tempore quo fuit baptizatus ſpiritum ſanctũ recepit: neq; enim quo Deus eſt, ſanctificatus eſt dũ ſpiritũ accepit, ſed quatenꝰ apparuit homo, ob illam deſponſationem à tota diuinitate eo tempore peractam. His dictis propheta recenſet actiones, quæ proficiſcentur ab eo, dum fuerit adultus, & exercebit opera patris ſui, qui miſit eum, & ſuper quem dedit ſpiritum ſuum.

Ioan. 1.

Primum inquit. *Iudicium Gentibus proferet, Non clamabit neq; accipiet perſonam, nec audietur vox eius foris: Iudicium gentibus proferet*, hoc eſt, iudicabit omnes gentes, erit Rex, et Imperator ſuper omnes: pater enim dedit omne iudicium filio. Neq; vllus poteſt rite iudicium ferre, neq; iuſtitiam exercere, niſi in Chriſti legem prius oculos cõiiciat, quod tamen iudicium quotidie exercetur in Eccleſia p̃ miniſtros ſuos, qui nũquam poterunt iuſtum iudicium exercere, niſi in Chriſtum reſpexerint: ipſe enim iuſtum iudicium proferet, proponet, et declarabit. D. Hier. Iudicium, inquit. Gentibus proferet, quod antea neſciebant. q.d. nullus ante Chriſtum poterat iuſtum exercere iudiciũ, quia quale eſſet prorſus ignorabatur. Vnde pſal. 98. Tu paraſti directiones, iudicium, et iuſtitiam in Iacob tu feciſti. Euſebius. d. Iudicium protulit ipſe Chriſtus, qui ſe ipſum tacite in vitam hominum inſinuauit: atq; in terra iudicium poſuit. Aliqui per iudicium hoc loco intelligunt prædicationem euangelicam: tunc (inquam) iudicium proferet quando annunciabitur, et prędicabitur euangelium. Nec volo præterire opinionem illorum qui per iudicium intelligunt diem illum extremum, quo Deus iudicabit vniuerſum orbem, et ipſe eſt futurus iudex, qui reddet vnicuiq; ſecundum opera ſua, ſed huiuſmodi iudicium uſq; ad tempus illud erit omnino occultum. Nec erit penitus diſſonum, ſi per iudicium hoc loco intelligamus actionem qua Chriſtus eiecit diabolum ex hoc mundo, de hoc iudicio et iuſtitia dei quomodo fuerit facta inter gẽtes alibi dicemꝰ

Iudicium quale profert nobis Chriſtus.

pſal. 98.

De-

Deinde eum dicit. *Non clamabit, nec accipiet personam, nec audietur vox eius foris*: non clamabit (inquam) quia velut homo mitis, humilis, & mã suetus non erit contentiosus, neq; loquax, aut verbosus, vti sunt plerique iudices, qui præ tumore superbiæ, & quò terrorem incutiant audientibus, voces tollunt, rixantur, & clamant; quod genus clamoris amouet hoc loco Esaias à Christo Domino. At propheta non damnat eum clamorem, qui fit in B oratione, ad impetrandas gratias, & liberationem, à miserijs, angustijs, & calamitatibus nostris, aut quodcunque aliud bonum: sic enim Deus clamabat, *Psal. 76.* vt ait propheta. Voce mea ad Dominũ clamaui, & exaudiuit me: & Paulus ad *Hebr. 5.* Hebræos. 5. Cum clamore valido, & lachrimis ad Deum orauit ipse Christus, & exauditus est pro sua reuerentia, neque reijcit Esaias clamorem qui fieri solet ad excitandas gentes, quo Dei C verbum audiant, quemadmodum Chri- *Ioan. 7.* stus Dominus in die magno festiuitatis, clamabat in templo & dicebat. Si quis sitit veniat ad me, & bibat: & Esa- *Esa. cap. 40.* ias in præcedenti capite habet. Vox dicentis clama, & cap. 58. inquit. Cla- *Esa cap 58.* ma ne cesses, et exalta vocem tuam: aut dicas quòd non clamabit iste puer, & seruus meus, cum ducetur ad supplicium, non conqueretur, non emittet stridores, aut eiulatus, sed potius hor- D tabitur mulieres, quæ ipsum sequebantur dicens. Filiæ Hierusalem nolite *Luc. 23.* flere super me, sed super vos ipsas fle- *Esa. cap. 53.* te, non itaq; clamabat, aut vociferabatur, sed velut agnus coram tondente se, ad occisionem ducetur, sic non aperuit os suum: aut etiam dicas, non clamabit, ideſt non se iactabit, non de se ipso gloriabitur, vt ipse dicebat apud *Ioan. 8.* Ioannem. 8. Ego gloriam meam non quæro, nec permittet ut alij mirabilia E eius opera passim prodãt, ac diuulgẽt. *Matth. 17.* Legimus enim apud Math 17. eum præcepisse Apostolis, ne visionem quã viderunt, cuiquam dicere præsumerent donec filius hominis à mortuis resurgat, & cap. 12. cum curasset multos in- *Matth. 12.* firmos præcepit eis, ne manifestum eũ facerent, & ibidem adducit euangelista A vaticinium quod habetur hoc loco, vt mox dicemus: Neque etiam ex tot operibus mirabiliter, & præclarè gestis auram popularem captabit, sic etiam ait Text: nec audietur vox eius foris, vbi mira taciturnitas, humilitas, ac modestia denotatur. D. Hieronymus ita exponit. Non audietur vox eius foris, quia scilicet, non extra Galileam, atq; Iudæam suum euãgelium prædicabit, exceptis paucis quibusdam vrbib⁹ Gẽtilium, ut Tyro, & Sydone, et alicubi penes confinium Cesareæ philippi, ut vere dicere potuerit: non sum missus nisi ad oues, quę perierunt domus Israel. Allegoricè verò dicunt aliqui. Non audietur vox eius foris. i. non percipietur eius prędicatio, nisi ab his, qui sunt vocati ad nuptias, hoc est ad regnum cęlorum: id quòd cum grano salis capiendum est. Non audietur vox eius foris: ab ijs enim qui foris ab eius corpore sunt pręcisi non fuit auditus. August. 20 de ciui. vlt cap. Sed antequam vlterius progrediamur notanda est differentia inter hos textus, quos nũc exponimus, quoniam vbi nos legimus in principio capitis. Ecce seruus meus, suscipiam eum, electus meus &c. *D.* Matheus cap. 12. sic habet. Ecce puer meus, quem elegi, dilectus meus in quo bene complacuit animæ meæ. Textus septuaginta interpretum sic habet. Iacob puer meus, suscipiam eum; Israel electus meus assumpsit eum anima mea. In Textu aut Hębraico ut refert Eusebius Cesarienſis, non sunt ista nomina Iacob, atque Israel, & apud reliquos interpretes hęc ipsa nomina sunt silentio præterita. Huius autem ratio est ut scilicet intelligamus, et cognoscamus hoc Esaię vaticinium populo ad circunciſionem spectanti nequaquã posse accommodari, sed tantum vni Christo Dei filio, cui & ipsa euidentia, et euentus rerum, fidem indubitatã facit, ut videbimus. Post hęc subdit propheta, et proponit aliud opus sũmopere dignũ memoratu, et iugi meditatione ppẽdẽdũ, ubi ĩquit de hoc puero, siue seruo, quem Deus elegisse dicitur. Calamum quassatum, non conteret, et linũ fumigans non extinguet, in veritate

Matth. 15.

Sic fere August. 20. de ciui. Dei cap. vlt.

cdu-

ducet iudicium. Quæ verba multifariam exponũtur. Prior expositio est, quòd iste puer, aut seruus Dei electus, erit vsque adeo mãsuetus, & pius, quòd Iudæos, & si tanquam linum fumigãs posset extinguere, nõ tamẽ extinguet, id quod D. Hieronỹ. ad peccatores, qui possunt facilè deleri, & non delentur, videtur referre. D. Aug. libro quæstionũ Euangel. q. 3. d. per calamum, siue arundinem quassatam intelligi debere Iudæos, quia vnum sunt, hoc est vnus populus, & tamen magnopere ad inuicẽ dissentiunt, quique vocantur linum fumigans, quia cum linum esset desertũ, ac destitutũ lumine, putorẽ emittit, sic nimirũ Iudæi cũ sint destituti lumine fidei non nisi fœtorem, ac putorem possunt emittere. libro 20. de ciuitate Dei cap. vltimo. d. Iudæos esse velut calamum quassatum, quia perdiderunt integritatem. Dicuntur etiam linum fumigans quia amiserunt lumen; Deus autem non contriuit calamum, neq; extinxit linum, quia pepercit eis, nondũ enim venerat iudicare, sed iudicari, at cum venerit iudicare, in veritate proferet Iudicium. Refulgebit, & non cõfringetur, donec ponat in terra iudiciũ, & in nomine eius gẽtes sperabũt. Crediderunt enim Iudæi ipsum conterere, & penitus delere, vel extinguere cum dicebant ps. 40. Quando morietur, et peribit nomen eius? non est itaque confractus, neque contritus, quia neque in se, neque in ecclesia sua, vt esse desisteret, quod inimici eius dixerunt, vel dicunt. Hæc Aug. 20. de Ciui. cap. vltimo. Sunt qui hæc verba referunt ad Christum, quòd scilicet ipse calamum quassatum, non conteret, et linum fumigans, non extinguet, quia cum videret Iudæos velut calamum quassatum, iam exasperatos, in furorem adijcere, & omnino perdere; quod fecisset, si eum indignari eos videbat aduersus eum, in occasione persisteret, ut magis eos commoueret, neque inde abiret. Subtilis, & ingeniosa est hęc expositio, sed non facilè videtur posse huic literę accomodari. Facilius exponunt alij, qui dicunt calamum quassatum esse Iudæos, quos tamen, cum ob eorum demerita posset Deus conterere, & omnino extinguere, ob eius immensam humanitatem, & incredibilem mansuetudinem omnem illorum furorem, et iram accensam, quę sunt velut linum fumigans ob eandem causam non extinguet. Tandem Nicolaus de Lyra, sic interpretatur, Esaiam hoc loco describere misericordiam, & pietatem, qua vsus est Deus aduersus gentes, quę sunt velut calamus quassatus, ideſt fide vacuę, & varijs erroribus refertę, quas non contriuit, sed magis refarciuit: atque etiam erga Iudęos, qui sunt tanquam linum fumigans eandem mansuetudinem demonstrauit, quia non sunt omnino extincti, sed reliquię saluę fuerunt. Sed quid vltrà moror? fumus et nos, aliquando, velut calamus conquassatus, ideſt abruptus, ac delectus, tanquam is, qui nunquam esset amplius visurus Dominum in terra viuentium, neque aspecturus vltra habitatorem quietis, veruntamen Deus optimus max: sua immensa gratia, & benignitate noluit me penitus absumi, et omnino extingui, sed permisit me diutius viuere, et de mea fortitudine ac patientia, reliquis aliquod exemplum ac testimonium ferre, non ergo me contriuit, neque tanquam linum fumigans, penitus extinxit, quamuis in multis deliquerim, quemadmodum in multis offendimus omnes, quare etc *Iacob. 3.*

Euseb. refert hoc ad quascunq; nationes, in quibus si quæ fuerint infirmę, debiles, et suę ipsius curationis indigentes, non despiciet ipse Deus neque quos prioris vitę pœnituisset condemnabit, aut conteret. At si qui fuerint, qui in malis perseuerent, aut praui animi affectibus incendantur, neque etiam extinguet: vel ne proposito, suaque ipsorum libidine, vel arbitrio agant, prohibebit: neque uerò prę- ter tempus vnquam aliquem eorum supplicio afficiet, quippèqui talibus in peccatis obstinatè persistentes, debitas, pro meritis pœnas in tempus communis iudicij reseruat: hoc est, quod dicit Esaias, linum fumigans nõ extinguet. Quidam expositores moderni, iecus

Augusti. 20. vlt. cap.

intelligunt hanc Eusebij sententiam, A Sed ego ad verbum præscripsi ipsius sententiam; nunc quisquè intelligat vt velit. Sed D. Hier. hanc similitudinem paucioribus verbis explanat: dicit enim ostendi Deum esse placabilem cunctis, & veniam dare peccatoribus: quemadmodum legitur dixisse ad Mulierem. Matth. 9. Confide filia remittuntur tibi peccata tua. D. Greg 33. moralium exponens eadem verba, comparat regnum ludęorum ipsi calamo, et linũ B fumigans ipsis sacerdotibus, et inquit Calamum quassatum non confringet, et linum fumigans non extinguet. Vocatur quidem regnum ludęorum præsertim temporale, calamus, quia exterius uiresscere uidebatur, et interius erat vacuum: et quoniam regnum Iudęorum iam defecerat, et alienigena illud possidebat, propterea dicebatur calamus quassatus, et quia in aduentu Domini iam perdiderat charitatis ardorem, non ideo tamen aduenies Dominus in carnem, illud omnino confregit: Sacerdotes verò qui lineis uestibus utuntur, comparantur lino, et quoniam ipsi quoquè ignem fidei, et charitatis amiserat, et penè extincti uidebantur; Dominus tamen non omnino sustulit, sed patientię longanimitate tollerauit. Et hęc eadem uerba iuxtà hanc sententiam nonnulli morales prudenter quidem tribuunt, et referunt ad Iudices, qui in ferendo iudicium, et iustitiam cauere debent, ne sint nimium seueri, sed moderari iustitiam, et delinquentes homines, omnes præsertim, quos ad uitę emendationem tendere conijciunt, non penitus conterere, et confringere.

Ego quidem licet fortasis ab aliis dissentiens de nimia temeritate fugillabor, hunc sum arbitratus aliquando fore sensum horum uerborum, quod uidelicet in aliquo errore deprehensi, et aliquo spirituali morbo laborantes, aliqua tamen signa emendationis, uel poenitudinis præferentes non sunt confringendi, neq; minis aut terroribus in desperationem abducendi: sic quoquè qui longe difficilius ad pœnitentiam pertrahuntur, et sunt uelut linum nondum accensum, sed solum fumigans non sunt extinguendi, sed subleuandi potius, & confortandi. Hi sunt quidem velut hi, qui habent velleitatem in benefaciendo, illi verò habent voluntatem: & neutri pariter sunt deserendi, sed solum iuuandi.

Matth. 9. *D. Greg. 33. mor.*

Sequitur textus vt supra etiam dictum est. *In veritate educet iudicium*. hoc est vere, & non iuxtà cuiusuis hominis voluntatem, iudicabit: vel in veritate educet iudicium, quia scilicet faciet apparere diserimẽ inter iudicium Dei, & iudicium hominis; vel potius inter iudicium legis, & euangelij, quo quidem euangelio veritas, & non umbra omnibus innotescet: de huiusmodi iudiciorum genere loquebatur Dauid psal. 18. vbi inquit. Iudicia domini vera iustificata in semetipsa: Hęc enim iudicia prius abscondita, per diuini verbi prædicationem sunt omnibus patefacta. hoc est quod inquit.

psl. 18.

In veritate educet iudicium, Educet, idest foras emittet, è tenebris in lucem deducet. D. Augustinus vbi supra. In veritate, inquit, protulit iudicium prædicens iudęis quando puniendi essent, si in sua malignitate persisterent. Deinde apponit aliam proprietatem, seu conditionem huius pueri ac serui, in quo complacuit sibi ipse Deus.

D *Non erit inquit tristis, neqùe turbulentus, donec ponat in terra iudicium, & legem eius insulæ expectabunt*:

Non erit inquam tristis, hoc est horridus, & animo deiectus, vel obscurus, seu morosus: neqùe turbulentus, sed erit hilaris, lenis, & quietus, non velox, & præceps in iudicijs ferendis. donec ponat in terra iudicium, ideſt dum fuerit apud nos, & nobiscum fuerit conuersatus; & E legem eius insulæ expectabunt. Quid per Insulas intelligi queat supra dictum est in cap. præcedenti, nunc verò per insulas intelligo quascunquè gentes, etiam illas quæ sunt difficiles accessu, & vtcunquè à nobis semotæ, atquè distantes; expectabunt inquam & ingenti desiderio anhelabunt, vt suscipiant illam, ideſt euangelium,

le-

legem nouam, legem spiritus & vitæ, & libentissime complectentur: vel sic. Non erit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terra iudicium, ideſt patienter expectabit Christus Dominus omnes peccatores, & præcæteris Iudæos, donec ponat iudicium in terra, ideſt quousquè statuat, & stabiliat verum modum, ac rationem propriam. & formam quam homines dum morantur in terra, viuere debent: veniet enim nox in qua nemo poterit operari & Ioann. cap. 9. Quandiu sum in mundo lux sum mundi, dicebat Saluator: & ibidem ait. In iudicium in hunc mundum veni, vt qui non vident videant, & qui vident cæci fiant. Alij sic dicunt non erit tristis, neque turbulentus, ideſt non erit in eo tristitia quæ obnubilet, & perturbet rationem. Cum verò ex hoc mundo recesserimus, aliud iudicium fiet, & tunc fortasse Christus apparebit tristis, & turbulentus, videlicet, durus, & ferox, & quàm maximè tremendus ijs omnibus, qui eum contempserunt. Et nota quod in his paucis verbis tribus vicibus Esaias meminit iudicij. dicit enim primum. *Iudicium gentibus proferet*, & hoc accidit, cum veritatem gentibus manifestauit, quemadmodum ipse dixit. In hoc veni vt testimonium perhibeam veritati. Postmodum dicit. *In veritate educet iudicium*, quæ verba licet aliqui velint esse dicta ad confirmationem, & corroborationem priorum, possumus tamen opinari hoc dixisse prophetam, quo ostenderet non solum fieri iudicium gentibus. verum in veritate illud fieri, dum falsitas, & ignorantia è mentibus hominum depellatur. Postremo inquit, *Non erit tristis neque turbulentus donec ponat in terra iudicium*, Ideſt dum venerit ille dies quo Christus iudicet omnes, & deponat iudicium suum non amplius mundum iudicaturus. Verum est tamen quod Christus fuit etiam tristis, & lugens, ac mœrore affectus, dum ob nostra crimina instaret tempus suæ passionis, vt ostenderet se vere hominem fore, quo in

Ioan. 9.

A casu ratio præcipiebat sensui, vt tristaretur, tæderet, ac paueret. Dicunt alij ex sententia Hylarij 10. de tri. quod fuit vtique timor & tristitia in Christo, sed non ita vt mentè perturbaret, quia hæc omnia erant in Christo secundum arbitrium, & iudicium rationis de cernentis sic timendum esse. Et ne quis existimaret prophetam ex se locutum subdit d. *Hæc dicit Dominus Deus creans cœlos, & extendens eos, firmans terram*, Iuxtà illud psal. Qui extendis cœlos sicut pellem, qui tegis aquis superiora eius. quique firmat terram super aquas, & mari posuit terminum suum, & legem aquis, ne transirent fines suos. *Dans flatum populo qui est super eam, & spiritum calcantibus eam*. Hic ergo Deus est qui locutus est hæc. Qui est firmant terram, & quæ germinant ex ea, & ex illa producuntur. Qui dat flatum, ideſt spiritum, & animam hominibus è limo formatis, vnde flare possint, ac viuere, & respirare: dat etiam spiritum, & virtutem calcantibus eam, scilicet terram tanquam eius hæreditariam possessionem, quam etiam vsquè adeò firmauit super stabilitatem suam, ut non inclinetur in sæculum sæculi, ut nequè calcantibus eam sit timendum, ne deorsum cadant, aut in præceps ruant, ac si super aerem, & aquam deambularent. Sed viri probi meminisse debent eos habere vires, & facultatem conculcandi terram, & sub pedibus eam detinere, non autem versa vice permittere debent, ut ipsi a terra conculcentur, & sub ipsa terra subsistant, & proterantur; id quod dubio procul euenit his. qui adeo terrena sapiunt, & terrena sectantur, ut non homines, neque spiritus rationales, sed bestiæ, & terrestria animalia debeant nuncupari: quemadmodum conqrebatur ipse Dauid dicens. Adhæsit pauimento anima mea, uiuifica me domine secundum uerbum tuum: & alius propheta dicebat. Fili hominis sta super pedes tuos, ideſt ne permittas, ut tu. ideſt anima tua sternatur sub pedibus uis. Et Ouidius.

Tex. 2.

B

psal. 103.

C

D

E

psal. 118

1 Reg. 2.

egenos, & pauperes intelligunt prio- A re loco sub quodam typo Christum dominum, qui uere dicebatur pauper, & egenus, iuxtà illud Lucæ. filius hominis non habet vbi reclinet caput suum: & non immeritò dicebat Dauid de eo, & propter eum. Beatus vir, qui intelligit super egenum, & pauperem, in die mala liberabit eum Dominus, & vere beatus habendus est ille, qui intelligit, & cor suum apponit, & in nullo alio spem suam collocat, quam super hunc B egenum, & pauperem. Posteriori loco egeni, & pauperes dicendi sunt Apostoli: quippequi nihil habebant, quod suum esse diceretur; Quærebant aquas & non sunt, hoc est, quærebant fidem, & virtutem in populis & non sunt, Nihil à principio nascentis Ecclesiæ reperierunt, & lingua eorum siti aruit, summopere tristabantur, se non inuenire fidem, & mentes dispositas ad suscipiendum dei verbum; Veruntamen Deus C magnus, & laudabilis nimis, nihil illis deesse permisit: quemadmodum apud Lucam interrogati à Christo domino dicente. Quando misi vos sine sacculo & pera, nunquid aliquid defuit vobis? Ipsi concordes responderunt nihil, qd quidem quis poterit intelligere de his, quæ ad eorum uitæ subsidium pertinebant. Sed loquamur de supercœlestibus donis, & egregijs uirtutibus, quibus erant abunde suffulti, ac decorati; ita ut oēs mirarētur ī respōsis eorū, & sapiētia & signis q̄ faciebāt. Propterea quamquā meritò quidē subdit prophe ta. d. discipuli, & serui ac ministri mei pauperes essent, & egeni, & lingua eorū siti aruerit; uerumtn. *Ego Dominus exaudiam eos, dabo eis os, & sapientiam, cui non poterunt resistere omnes eorum aduersarij*, & cum fuerint tribulati, & uarijs persecutionibus vexati, *ego Deus Israel non derelinquam eos*. Sed dices quo pacto verum est eiusmodi seruos, et Dei ministros fuisse, prefectos à Deo, & nequaquam derelictos? cum tot milia martyrum fuerint occisa, et in profundum maris proiecta, aut in puluerem redacta? facilè respondetur eos re vera multa fuisse passos ab hostibus fidei, et quotidie aliquos pati, sed hęc omnia cedūt eis ad perpetuam gloriā, & immortale triumphum: et propterea subdit.

Aperiam in supinis collibus flumina, & in medio camporum fontes, ponam desertum in stagna aquarum, & terram inuiam in riuos aquarum. Dauid autem (inquit) terram sine aqua in exitus aquarū, vt. s. dei sectatores, et eius bonitati, atq; potentiæ plurimum confidentes ne pertimescant, aut vereantur prę- D fiti arescere, pollicetur illis Deus aperire flumina in supinis collibus, hoc est in locis aridis, & inaccessis; et in medio camporum fontes aquarum et q. quasi dicat nihil enim difficile, aut impossibile apud Deum, tantum abest, ut vobis aquæ sint defuturæ, et siti unquā perire debeatis, quod quidem contigit se populo Israelitico, dum per desertū commearet (vt supra diximus) nemo est qui dubitet: Verum hoc ipsum verius accidisse post Christi aduentum. i. cum apparuit gratia Dei, & Saluatoris nostri erudiens nos, et hoc voluisse prophetam innuere testis est vniuersus orbis, et quicunq; non habent oculos lippos, & lusciosos, et mentē omnino depraua tam. Aperta sunt quidem in mōtibus flumina, quando uiri sancti diuino et superno spiritu ditati instar fluuialtū riuorū, fidei doctrinam sitientibus abunde effundēbant: per desertū conuersum in stagna aquarum intelligunt uetiam gentes, quæ iam pridem omni gratia spirituali destitutæ, conse cutæ sunt postea abundantiam donorum cœlestium. Et quoniam ambulā tibus per loca arida, et arboribus destituta, intollerabilem solis calor prębet molestiam; pręuidit etiam summa Dei prouidentia, ut sicut in eo deserto arbores frondosæ, et uirides succrescerent; sic hominibus in noua lege pro- E gredientibus protulit arbores pulcherrimas, et optime, et suauiter olentes, quęq; nunquam putrefiant. cuiusmodi sunt *cedri, sena, myrthus, & lignum olina, ponam in deserto abietem, vlmum, & buxum simul*: arbores inquam diuersi generis, arbores denssissimę frondibus, et opportune facientibus umbrā, vt videant et sciant, et recogitent, a-

Tex. 6.

psl. 40.

psl. 106.

Luc. 22.

semel

semel atquè iterum quę Deus contu-
lit beneficia mente reuoluant, et intel
ligant pariter, quia manus domini fecit
tus eius, potentia eius, et eius boni-
tas, et clementia fecit hoc, et sanctus
Israel creauit illud.

Nec te moueat, aut tedio afficiat tot
uerborum inculcatio seu amplificatio:
vult enim propheta ostendere debere
homines rite, ac diligenter expendere,
et totis animi uiribus opera domini ad
mirabilia animaduertere, et singulare
eius potentiam, ac bonitatem perpe-
tuo summis laudibus commendare, et
prędicare. Vide super hoc psalmos.
Psal. 104. 105. 106 104. 105. 106 et in priori quidem nos
hortatur propheta. d. Confitemini do-
mino, et inuocate nomen eius, annun-
ciate intergentes opera eius. cantate ei,
et psallite ei, et narrate omnia mirabi-
lia eius. et in altero Quis loquetur po-
tentias domini, auditas faciet omnes
laudes eius? In postremo; Dicant qui re
dempti sunt à Domino, quos redemit
de manu inimici, et de regionibus cō-
gregauit eos. *Videant ergo & sciant & recogitent, & intelligant pariter quia manus domini fecit hoc.* et quid fecit?
fecit inquam quod iudęi olim populus
Dei cœlestibus donis magnopere dita-
ti, exaruerint: contra verò gentes, quę
more pecudum uitam degebant quo-
cunque spirituali munere destitutę, fue
re postmodum in dei filios coaptatę,
et regni cœlestis participes effectę: Hāc
tam magnam, & incredibilem duorum
populorum mutationem nullus unquā
imaginari, ne dùm facere potuisset
nisi Deus. Quòd si uis postmodum cla
rius intelligere, & melius nosse quos
fluuiorum riuos, quos fontes aquarū,
quæ flumina in supinis collibus, & in
medio camporum Deus aperuerit, at-
tollas fidei oculos in Petrum, Paulum
& reliquos Apostolos, qui tanquam exu
berantia flumina spiritus sancti gratiā
mentibus hominum profuderint & hi
prius quam dono spiritus sancti essent
imbuti, & prænoniti, erant veluti col-
les supini, aridi, & inaccessibiles. Sed
cum hęc secum ipse Deus cogitauerit,
aduocat, & citat ad iudicium quascunq;
gētes incredulas, & pręsertim Iudęos,
ut his omnibus diligenter expensis &
probè consideratis, si quid rationis ad-
uersus eum habeant, qua moti eum re-
fugiant, & suis in erroribus pertinaci-
ter velint consistere, & obfirmari, affe-
rant: sic dicit Rex Iacob, qui solus ve-
re potest nuncupari Rex Iacob, cum so
lus ipse regimen, ac protectionem ip-
sius Iacob & ab eo descendentium pe-
culiariter habuerit. Dij verò gentium
nequaquam, ut facile est videre, Nomi
nat Deum, Rex Iacob, vt exprimat di-
scrimen inter ipsum, & *Deos* gentium
qui non possunt nominari reges.

Dicitur etiam Deus vocare ad iudi-
cium ipsos Iudæos, vel iudicium eorū
appropinquare, vt habet alius textus,
vt debitam suæ incredulitatis, & pertinaciæ referant punitionem, vel saltem
ruborem, pudorem, & ignominiam:
Sancto enim calculo Dei, & iusto iudi-
cio puniri possunt, ut potè qui orbem
terrarum deceperint, & consilia non
uera attulerint: vnde eorum consilia
iàm appropinquauerunt, et ad finem vs
què peruenerunt exeutiente errorem,
& ignorātiæ tenebras dissipante Deo.
Deo inquam non ex illis falso nuncu-
patis Dijs, sed Domino, & Deo, vere,
& rege Iacob, id est eorum rege, et du-
ce, qui sunt ex sanguine Israel.

Quamquam per ea nomina diuersā-
rum Arborum, & plantarum sacri in-
terprætes communiter intelligant qua
les futuri essent Apostoli, & reliqui Dei
ministri, qui in ea gentium, & Idolola
trarum solitudine erant plantandi: ni-
hilominus aliæ etiam possunt causæ
adduci, cur arbores illę signatim, at nō
aliæ fuerint in figuram adductæ. Ce- *Cedrus*
drus enim quæ est prima arbor in hoc *psal. 91.*
textu adducta, significat aliquando ex-
cellentiam gloriæ cœlestis, ut illud
psal Iustus vt palma florebit, sicut ce-
drus libani multiplicabitur: volēs in-
nuere, quòd aliqui Dei gratia adiuti,
erunt, vsq; adeò cęlebres, & clari, quòd
velut cedri libani sublimabuntur ad re
gnum. Cedrus etiam, quæ est arbor
imputribilis denotat spem resurrectio
nis, et incorruptionis futuræ, qua-
les erunt quicunq perfectè crediderint
in Christum. Spina secundum. *D.* Hie. *Spina.*

est genus arboris nascentis in eremo A habens similitudinem spinæ albæ, ex qua arbore dicit confecta fuisse omnia ligna areæ, & instrumenta tabernaculi, quod lignum imputribile dicitur, & leuissimum omnium lignorum tam in fortitudine, quam in nitore superat soliditatem, & pulchritudinem, quæ quidem conditiones quàm optime cõueniant cunctis Christi fidelibus, & p fecte in eum credentibus nemo est qui non videat: Sed hic aliqui notant Diuũ B Hieronymum, quia si spina est arbor, quæ nascitur in deserto, non oportebat illam Deus nouiter in deserto crea re. Dicitur quòd hic voluit spinam meminisse propter allegoriam, vt ostenderet diuersa genera virtutum, in homine iam reparato, posse reperiri Myrthus tertio loco hic positus arbor est præcipuę, & insignis virtutis dicitur enim esse naturæ & conditionis temperatiuæ, & iuxtà sententiam Medicorũ C est vtilis valde, & idonea curandis infirmitatibus. Vnde nonnulli scriptores asserunt mirtheta nihil aliud significare nisi sanctas, & vere salubres legis, & prophetarum scripturas. Oliua 4. loco enumerata quid significet in promptu est omnibus, significare. s. pietatẽ, & misericordiam: vnde. D. Hieronymus exponens illud Zachariæ. 4. c. & ecce candelabrum aureum, post multa inquit. Quod per lucernas quæ erant po D sitæ super ipsum candelabrum vult intelligi gras spiritus sancti, p quas oleũ misericordiæ Dei, cũctarũ quę virtutũ ecclesia suscipit, & sicut. d. D. Hier. lignũ oliuæ est nutrimẽtum lucis, & laborantium requies, est postmodum alia arbor, quæ vocatur abies per quam designantur qui inter sanctam Ecclesiam adhuc in terris positi iam cœlestia contemplantur; quicq; una cum Paulo Apostolo confidenter dicunt, nostra con E uersatio in cœlis est; & quemadmodũ ista arbor valde crescendo ad aeris altitudinem subtollitur, ità planè sunt hi, qui hoc loco per abietem significantur. Vlmus autem est arbor, quæ re vera, nullum ex se fructum producit, verũ & si fructum proprium non habet, portat tamen, & sustinet uitam cum fructu; sic propemodum sunt quidam in ecclesia uiri sæculares, qui quãuis spiritualiũ uirtutũ dona nõ habeãt, dũ tamen sanctos viros donis spiritualibus refertos, sua largitate sustentant, quid aliud quàm uitem cum botris portant? Quare nec isti sunt prorsus inutiles in ecclesia Dei, atq; ideo in ipsa solitudine, hoc est in Ecclesia Gentium olim deserta, & solitaria, voluit etiam hoc genus arborum reperiri. Postremo poni tur buxus, quę in altum non proficit, *Buxus.* nec erigitur, quæ quamuis & ipsa fructum non habeat, viriditatem tamen perpetuo habet, per quam illi facilè designantur, qui intra sanctam ecclesiam ex ætatis infirmitate nondum bona opera ferre valent, sed tamen fidelium parentum fidem, ac deuotionem sectãtes perpetuæ viriditatis & ipsi, fidem tenent. Id aduertit. D. Greg. hom. 20. *Greg. Hom. 20. in Euãg.* in Euangelia ex quibus omnibus hic enarratis quisq; potest agnoscere, pariter & admirari profundũ, ac propè diuinũ intellectũ huius sanctissimi vatis. Voluit. n. has oẽs arborum species in ipsa solitudine pariter inserere, ne ulla virtus gratiarũ videretur ecclesiæ p hãc solitudinẽ denotatæ deesse: atq; ut oẽs intelligant, & mente cognoscant, q manus Dñi fecit hæc oĩa, & in ariditate gẽtiũ inuenirentur fluenta virtut. Tex. sic habet, *vt uideant, & sciant, & recogitent, & intelligant.* Hæc verborũ inculcatione voluit propheta ostendere q manus dñi fecit hæc oĩa, & sanctus Israel creauit illud, & nulla rnẽ Creatura: Postquæ Esaias cõuertit sermonẽ suum in psona dñi loquẽs ad ipsa idola, q insensibilia sunt, nec audiendi, nec respondendi possident facultatem, & sũt ea de quibus loquebatur *Dauid* dicens. Symulachra gentium argentum & aurum opera manuum hominum. Os quidem habent, & non loquentur. oculos habent, & non videbunt; aures habent, & non audient. &c. Probat ergo propheta, & ostendit nequaquam esse Deos, nec posse tali titulo, siue nomenclatura eos unquam dignos reddi, & inquit: *Accedant inquam, & coram nobis insteut*, hæc idola siue symulachra, quæ vos miseri homines, & insani pro *Tex. 7.*

Myrtus.

Oliua.

Zach. 4.

D. Hier.

Abies.

Vlmus.

Dijs

Dijs colitis. *annuncient nobis*, ac significent, *quæcunq; ventura sunt: prisca quæ fuerunt nunciate, & ponemus cor nostrũ*, & cedemus, & quiescemus, nihil vltra quærentes, *& scietemus nouissima eorum*, & quæ ventura sunt indicate nobis. No uissima, inquam, ideſt quæ in fine sæculorum erunt, ac quomodocunq; fient. Et rursus repetit *annunciate, quæ ventura sunt in futurum*, bene quoq; aut male si potestis, facite, & loquamur, & videamus simul ex quibus oĩbus duas effingere possumus, & formare rationes: vna est, quòd illi sunt Dij, vel pro Dijs verè habeudi, qui cognoscunt res antequam fiant, & quæcunq; sunt præterita; imo etiam nihil eorum quæ præsentia sunt latere potest. & ut uno verbo dicamus, ille moeretur nomẽ Dei, & est verè Deus, cui nihil est abscondituũ, & cuius oculis oĩa sunt nuda & aperta. At Dij gentiũ nunq̃ potuere cognoscere adue cũ filij Dei, nec fidẽ gentiũ, neq; propriũ eorũ interitũ, igitur Dij nõ pñt dici: ꝓterea q sunt Dij pñt bene facere, aut male, bene quidem præmiãdo bonos, male autem, & bonis, & malis pœnam inferendo: is est enim mos & consuetudo dęmonis, non solum malis, verum & bonis vt plurimum, malum, & pœnam inferre: At Deus quia Deus est, seruat, beneficijs afficit, & omni uoluptate spirituali replet, qui ipsum colunt, metuunt, & bene operãtur; mala autem, & supplicia attulit ijs qui eum contemnunt, & bene operari dedignantur, ac renuunt, et si quandoq; bonos malis affici pmittit, in eorũ cõmodũ ac vtilitatẽ agit. At lapides isti exanimes nihil horũ pñt efficere, sed ab alijs accipiunt & qđ sint, & qđ stẽt, & quòd solum videantur, minime autẽ videant. Hoc est, quod dicit Esa. *Annunciate quę ventura sunt in futurum, & scietemus quia Dij estis nos*, Hoc est argumẽtũ, quod ego sumo aduersus Gnosticos, & diuinatores qui de rerum euẽtibus certo prędicere audent. Sed quispiam dicet. Nulli dubium quòd eiusmodi idola cum sint lapidea, saxea, aut lignea, vel ex quo uis metallo confecta, non possunt nosse, nec præterita, nec præsentia, minimeq; omniũ ea quæ sunt futura: At qui Dæmones, & mali spiritus, qui in illis considẽt, vel assistunt, & per ea velut oracula, sua responsa emittunt, poterunt vtiq; cognoscere præterita, præsentia, atq; futura: quemadmodum quotidie ferè experimur in quibusdam, qui futura ꝓdicunt, & vera prænunciant, quæ infallibiliter eueniunt, & præterea quæ difficultas potest speciatim Dæmonibus inesse, ut & ipsi non possint quemadmodum & homines præterita cognouisse? Respõdeo primũ, nullũ incõueniens fore ipsos Dæmones aliquod futurum præscire, & ea quandoq; Dei nutu, ac voluntate prędicere, sed plerũq; cum ex se ipsis loquuntur, vel falsum, vel aliquid anceps, aut dubium loquuntur, & hac ratione ferè semper miseros homines decipiũt, & (vt inquit D Hier) quamuis multa ab idolis quandoquè fuerint prædicta, nihilominus mendacium semper fuit admixtum veritati, & cũ sint maximè omnium vecordes, & callidi, suas sententias ita contexũt, atq; confingunt, vt quicquid acciderit fatui homines existiment ab eis fore ꝓdictum, veruntamen duo sunt certissima, quæ à Dæmonibus nunquam sciri potuerunt, uz. nec ea quæ fuerunt ante mundi constitutionem, nec ea pariter quæ sunt futura post mundi consumationem. Origenes etiam dicit, rerum initia ꝓ natura mortali inueniri non posse, sed neq; ab his quæ quamuis diuiniores sint factę, cum tamen sint & ipsæ creatæ, nequè ab his natura possunt unquam sciri. Quare optimè dixit Esaias Quòd nec Idola, nec Dæmones illis assidentes possunt inter Deos recenseri, cum nec benefacere, nec male, nec futura cognoscere certitudinaliter possint, dico certitudinaliter, quoniam effectus, qui procedunt à causis naturalibus possunt vtiquè non solum à Dæmonibus, & ab Angelis, verum & ab hominibus aliquando cognosci: verum cum omnia subsint diuinæ uoluntati, & nihil absq; eius nutu, & numine in effectum producatur, possunt quandoq; intercipi, aut impediri, & consequenter non possunt ab intellectu creato certitudinaliter cognosci.

vide 3. his q̃ dic. Lact. li. 2.

Origenes.

gnosci. Et tandem, si futura contingentia, quæ à libera hominis voluntate dependent, interdum, ut fuerunt á Dæmone prædicta, eueniant, hoc euenit, vel quia sic Deus uoluit, aut permisit: aut tandem quia sic accidit (ut supra diximus). Quare non est dicendũ Dæmones, & simulachra eorum præscia fore futurorum; neq; uires illas habere benè aut malè faciendi, quòd si possunt, faciant, et nos idipsum dicamus, et uideamus simul: Vnde pa- B ràm sequitur eos non esse Deos. Quo circa his positis manifestè concludit Esaias uelut eos alloquens, et cum eis sermonem conferens inquit. Ecce rebus ita se habentibus, et rite constitutis, *vos Dij gentium estis ex nihilo*, quia et uos de nihilo creati estis, uel estis de nihilo, quoniam quamuis secundum naturam ex nihilo creati sitis à Deo, tamen secundum animi uestri prauitatem, et tanquam Dæmones, et inimici C *Dei*, estis ex nihilo, quia estis ex peccato, quod est nihil, et peccatum, ac nequitia qua recessistis à Deo, pater uester est, *& opus vestrum ex eo quod non est*, quoniam quicquid facitis quicquid cogitatis, et quicquid operamini, *ex eo quod non est*, quia.s. ex malo procedit, et nullum est, quia ad nihil utile est: qui enim uos colunt, et uenerantur, et ipsi nihil sunt. et ex eo quod nõ est exoriuntur. uos enim ex patre Dia- D bolo estis. *Abhominatio est, qui elegit vos*, habita semper relatione horum uerborum ad ipsos Dæmones, & ad cultores Idolorum: qui enim uos elegit, qui uos in hunc errorem induxit abhominatio est coram Domino: ipse enim Dæmon fuit primus idololatriæ inuentor, & uoluit primos parentes nostros efficere Idololatras, idest adoratores et cultores idolorum: uel ipsos fieri Deos, cum dixit. eritis similes Dijs E scientes bonum et malum. Quin et ausus fuit ipse Dæmon aggredi, & tentare Dominum nostrum, & curare ut & ipse Idololatriæ crimine macularetur, cum dixit, ostendens ei omnia regna mundi: Hæc omnia tibi dabo si ca- *Matth 4* dens adoraueris me. Cum ergo Idola sint ex nihilo, & quemadmodum A dicit D. Paulus. Idolum nihil sit, cõsequenter nihil habet numinis, sed sola fictione, aut stulta, & vana quorundam hominum imaginatione nomen & honor, & Dei cultus illis tribuatur; hoc dubio procul non solum est graue piaculum, sed abhominatio pessima, Cum deinde sequitur.

Suscitauit ab Aquilone, & veniet ab Oriente solis, vocabit nomen meum, & adducet magistratus quasi lutum, & velut *Tex. 8.* *plastes conculcans humum.*

Ostendit propheta quis nam sit uerus Deus, quisnam ille sit, cui fidere, quẽ suspicere, & quem iure optimo colere & venerari debeamus, asserens eum esse qui fuit vocatus ab Aquilone, quique veniet ab ortu solis. Hic citrá omnẽ controuersiam non Abraham, non Cyrus, non Zorobabel, vt nonnulli exponentium crediderunt, sed fuit Christus *Zach. 3.* Dominus, qui vocatus fuit à patre ab extremis regionib⁹, hoc est à sumo cęlo, á summis Aedibus, & à sinu Dei, patris omnipotentis, fuit suscitatus, & veniet ab ortu solis; de quo scriptum est. Ecce vir, oriens nomen eius. Dicit ergo propheta Dei psonam gerẽs. *Ego Deus magnus excelsus, terribilis super omnes Deos, suscitaui ab Aquilone, suscitatus*, ideſt dedi ipsum in lucem gentium, vt qui prius erat ignotus, & absconditus, ab omnibus videretur, & coleretur. Nec tibi videatur absurdũ per eum qui suscitatus est ab Aquilone intelligamus Christum Dominum, cũ ab Aquilone pandatur omne malum: Dicitur enim vocatus ab Aquilone, i. á locis remotissimis, & asperrimis cognitus, & adoratus á gentibus vbi nulla sui nominis erat cognitio. Vocabit nomen meum, ideſt nomen meum annunciabit in gentibus. iuxtà illud psal. *psal. 95.* Annunciate inter gentes gloriam eius, & in omnibus populis mirabilia eius, quoniam dominus excelsus, terribilis rex magnus super omnem terram, & quod omnes Dij gentium demonia solus autem dominus cœlos fecit. & alibi *psal. 21.* nunciabo nomen tuum fratribus meis in medio Ecclesiæ laudabo te. *Vel vocabit nomen meum* quia.s. vocabitur Deus, & idem in essentia: quemadmodum

dum ego sum Deus: *Et adducet magistratus*. i. principes, & magnates, & quicunque alijs præsunt, & pro Dijs haberi volunt. *quasi lutum: & erit velut plastes*, idest figulus *conculcans humum*.

ps. 17. Iuxtà illud psal. Vt lutũ platearũ delebo eos. & psal. 2. Tanquam vas figuli confringes eos: sic nempe factum est in aduentu Christi, principes, & reges, & idolorum cultores, quin & ipsi Dæmones sunt in terram derecti, & utres, & cultus eorum ad nihilum redactus. Et rursus prosequitur Esaias deridens, ac deludens, & prorsus abijciens idolorum vanitatem, ostendens, seu confirmans quæ hactenus dicta sunt, ea. s. nihil omnino habere viriũ, præsertim si per ea intelligamus statuas, & imagines perperam & falso dictorum Deorum. dicens.

Tex. 9. *Quis annunciauit ab exordio ut sciamus, & à principio, ut dicamus iustus es? non est, neq; annuncians, neq; prædicens, neq. audiens sermones vestros.*

Q. d. quis nos docuit vt sciamus q̃ facta sunt? quemadmodum .s. in principio creauit Deus cœlum, & terram? quis nos docuit vt dicamus Deo, tu iustus es? imò tu solus, non solum iustus, sed iustitia ipsa? tu vere Deus, tu es omnino verax; tu cui mare, & venti obediunt; tu cui tanquam vero Deo omnis honor, omnis laus & gloria pleno iure debetur? *Non est neq; annuncians, neq; prædicens, neq; audiens sermones vestros*. q. d. præter Deum nullus est, qui vel queat annunciare quæ facta sunt à principio neq; prædicere quæ futura sunt, neque est quisquam, ò idola muta, & vana, audiens sermones vestros: quandoquidem os habent, & non loquuntur. Quod si hæc (vt quidam volunt) referantur non ad ea ipsa idola, sed ad Idolorum cultores, ipsi pariter deridentur, ac refelluntur, cum neq; inter eos sit qui, vel præterita scire, vel futura prædicere, aut eorum sermonibus fidem adhibere facilè possit inueniri: & volunt nonnulli hæc verba sic exponi. Nullum nos docuisse, & prœmonstrasse, vt verè dicamus ipsi idolo, iustus es, quasi ipse, vel ipsum ab exordio nos docuerit, sic de eo sentire, ut iustum appellemus. Vnde consequitur inaniter ac temerè falsos deos adorari, cum nullus annunciauerit, uel prædixerit, aut docuerit, illos esse deos, Aut per hæc uerba uolut innuere cultores idolorum iustos nequaquã appellandos, sed magis, & proprie iniustos, & impios dici debere, utpotè qui nos decipiunt, non eum qui uerè Deus est nobis proponentes, sed quem ipsi volunt, & confingunt. atq; ita sunt iniusti, quia non reddunt cui debent diuinum honorem. Postremo subdit amoueus à nostris cordibus, & auellens omnem difficultatem d. *Primus ad Syõ dicet. Ecce, adsum, & Ierusalem Euangelistam dabo*; nam cum mox dixerit, quòd non est neq; annuncians, neq; p̃dicens, neq; audiens sermones uestros, hoc est, non sit quisquam qui uos doceat, qui audiat uestras petitiones, & p̃monstret ea, quę sunt uobis ad salutem necessaria, primus ad Syon dicet, hoc est ipse Deus, qui est primus, & nouissimus dicet: Ecce adsum. Ego inquam docebo nos; ego uos erudiã; ego ostendam uobis, quid uos facere oporteat, non quisquam idolorum cultor, nec ullus eorum, qui falso *Dij* nũcupantur. Ecce adsum; prope est dominus omnibus inuocantibus eum, uoluntatem timentium se faciet, & deprecationem eorum exaudiet. *Et Ierusalem Euangelistam dabo*, hoc est, faciam, & constituam in Ierusalem. i. in ecclesia & cõgregatione bonorum Euãgelistam. i. uirum qui annunciet eis, ac demonstret uiam salutis, et uera, ac sempiterna prœmia præparata his, qui per hanc uiam perambulant, non displicet eorum sententia qui iuxtà text. hebreum legunt. Ecce adsunt, hoc est primus i. deus dicet. *Ecce* adsunt .s. filij tui .i. sancti Apostoli qui fidẽ meã, & salutis uiam, tibi prœmonstrabunt, Et Euangelistam dabo, ipsi Hierusalẽ, ut re uera contigit. Vel Ierusalem dabo Euangelistam. i. faciam, ut Ierusalẽ, idest qui de ea proficiscuntur, annuncient nomen meum, et prędicent euangelium, iuxtà illud quod toties supra dictum est, De Syon exibit lex, & uerbum Domini de Ierusalem. et rursus

ps. 144

repentes,

repetés,& cõculcãs eorũ,qui Dijs alienis credũt & cõfidũt uanitaté,ſtultitiã, et deteſtabilem impietatem.d. et uidi, diligenter animaduerti, & undequaq; circumſpexi, & non erat, neq; ex iſtis quiſquam i.nullus omnino, neq; Idolorum, neq; ſuorum cultorum, qui ini ret conſilium, et interrogatus reſponderet uerbum, hoc eſt, aliquid afferret in eorum tutelam, & corroborationẽ. Cum itaq; nullus eſſet ex Dijs alienis, neq; ex his, qui eos uenerabantur,& adorabant quicquam pro eorum defenſione coram adduxiſſet, in hanc ſententiam, firmam, ſtabilem, ac abſolutam, A deliberationem ueni, & dixi. *Ecce omnes iniuſti, & uana opera eorum, ventus & inane ſimulachra eorum.* Hæc poſtrema uerba quamquam nõnulli tribuãt tanquam dicta ab ipſo Deo. ego tamẽ exiſtimo poſſe referri etiam ad ipſum Eſaiam. Vnde conuenienter admodũ una cum Lactantio poſſumus proclamare illud Perſianũ dictũ. O curas hominum, o quantum eſt in rebus inane, o curue in terris animę, & cęleſtium inanes lib. 2. cap. 2. B

Tex. 16.

Et hęc de 41. cap. dicta ſufficiant.

CAPVT QVADRAGESIMVM SECVNDVM.

1. ECce *ſeruus meus, ſuſcipiam eum: electus meus, complacuit ſibi in illo anima mea: dedi ſpiritum meum ſuper eum, iudicium gentibus proferet. Non clamabit, neq; accipiet perſonam, nec audietur vox eius foris. Calamum quaſſatum non conteret, & linum fumigans non extinguet: in veritate educet iudicium. Non erit triſtis, neq; turbulentus, donec ponat in*
2. *terra iudicium: & legem eius inſulæ expectabunt.* Hęc *dicit Dominus Deus, creans cælos, & extendens eos: firmans terram, & quæ germinant ex ea: dans flatum populo qui eſt ſuper eam,*
3. *& ſpiritum calcantibus eam.* Ego *Dominus vocaui te in iuſtitia, & apprehendi manum tuam, & ſeruaui te. Et dedi te in fœdus populi in lucem gentium: Vt aperires oculos cæcorum, & educeres de concluſione uinctum, de domo carceris ſedentes in te-*
4. *nebris.* Ego *Dominus, hoc eſt nomen meum: gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam ſculptilibus. Quæ prima fuerunt, ecce venerunt: noua quoq; ego annuncio: antequam oriantur, audita vobis faciam.* Cantate *Domino canticum nouum,*
5. *laus eius ab extremis terræ, qui deſcenditis in mare, & plenitudo eius inſulæ, & habitatores earum. Subleuetur deſertum, & ciuitates eius; in domibus habitabit Cedar: laudate habitatores*

petra.

patre, de vertice montium clamabunt. Ponent Domino gloriã & laudem eius in insulis nunciabunt. Dominus sicut fortis egredietur, sicut uir præliator suscitabit zelum: vociferabitur, & clamabit: super inimicos tuos confortabitur. Tacui, semper silui, patiens fui, sicut parturiens loquar: dissipabo, & absorbebo simul: Desertos faciam montes, & colles, & omne gramen eorum exiccabo: & ponam flumina in insulas, & stagna arefaciam. Et ducam cæcos in viam, quam nesciunt, & in semitis, quas ignorauerunt, ambulare eos faciam: ponam tenebras coram eis in lucem, & prauа in recta: hæc verba feci eis, & non dereliqui eos. Conuersi sunt retrorsum: confundantur confusione, qui confidunt insculptili, qui dicunt conflatili: vos Dij nostri. Surdi audite, & cæci intuemini ad videndum. Quis cæcus, nisi seruus meus? & surdus nisi ad quem nuncios meos misi? quis cæcus nisi qui venundatus est? & quis cæcus nisi seruus Domini? Qui vides multa, nonne custodies? qui apertas habes aures, nonnè audies? Et Dominus voluit, vt sanctificaret eum, & magnificaret legem, & extolleret. Ipse autem populus direptus, & vastatus laqueus iuuenum omnes, & in domibus carcerum absconditi sunt: facti sunt in rapinam, nec est qui eruat: in direptionem, nec est qui dicat. Redde. Quis est in vobis qui audiat hoc, attendat, & auscultet futura? Quis dedit in direptionem Iacob, & Israel vastantibus? nonne Dominus ipse, cui peccauimus? & noluerunt in vijs eius ambulare, & non audierunt legem eius. Et effudit super eum indignationem furoris sui, & forte bellum, & combussit eum in circuitu, & non cognouit, & succendit eum, & non intellexit, &c.

6. 7. 8.

EXPLANATIO IN QVADRAGESIMVM SECVNDVM CAP. ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. *ECce seruus meus suscipiam eum; electus meus, complacuit sibi in illo anima mea: dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet.*

POSTEAQVAM A in capite immediate præcedente reiecit Esaias ex doctrina sibi à Deo reuelata, falsos Deos, idola, & eorum cultores, ostendens neq; ea, neq; aliquod opus corũ quicquam esse, & qui eligũt eos, & amplectuntur esse abhominabiles, & contemptibiles: nunc ostendit, & ob oculos ponit, quem colere, B cui fidere, & spem omnem in quò collocare debeamus, indicans, quòd is est seruus Dei electus iam diu nobis promissus, in quo sibi maximè cõplacuit ipse Deus. Dicit ergo in primis, introducens ipsum Deum patrem nobis proponentem, & quasi digito corã ostendentem hunc filium nobis promissum. d. Ecce seruus meus, suscipiã eum, electus meus. (Alicubi legitur) ecce puer meus, vt Matth. 12. Sed vtro- C biq; sermo est de Christo dei filio, qui tamen á propheta vocatur hoc loco seruus; primo quidem ratione humanitatis assumptæ, quippèqui semetipsum exinaniuit formam serui accipiens. Potest etiam dici seruus ratione cultus, veneration is, & obsequij quo Deum patrem prosequebatur, dicebat enim alicubi. Ego honorifico patrem meum, vos autem inhonorastis me. vocatur etiam seruus ob ministerium, ad quod D fuit missus à Deo, cum & ipse dixit ab quando. Filius hominis venit ministrare, & non ministrari: dictus est etiam puer velut is qui instar puerorum fuit subditus parentibus, vt legitur apud Lucam. & hic est ille puer de quo beata Virgo in cantico suo. d. Suscepit Israel puerum suum, recordatus misericordiæ suæ, & hic est ille puer de quo dicebat dd psal. 85. da imperium puero tuo. Et hic est ille puer qui habebat quinq; panes ordeaceos, & duos pisces. Ioan cap. 6. quamquam alias ego reiecerim hanc sententiam, de hoc ergo puero, & seruo dicit ipse Deus. *Ecce seruus meus suscipiam eum.* Et quoniã textus lxx Interp. sic habet. Ecce Iacob puer meus, Israel electus meus, quamquam, iuxtà sententiam omniũ veterum, & modernorum, per Iacob, & per Israel intelligi velint Christum Dominum, notat tamen D. Hier: vbi propheta de Apostolorum choro loquitur, Iacob, & Israel nominat: At cum de Christo aliquid pdicit, legitur absq; Iacob, & Israel, & absolutè uocat Dominum, filium, seruum, aut puerum. Suscipiam eum (inquit) idest traham apud me, & penes me tenebo eum, & nullo vnquam tempore dimittam eũ; & susciplam eum in consortium meũ: loquitur n. de eo solo tãquã de eo, qui solus ex diuinis personis carnẽ suscepit. Suscipiam quoq; eum ut in opus redemptionis sit mihi consors. coadiutor, & præcipuus minister, & cooperator. Alij sic exponunt. suscipiam eũ, idest seruãbo, & sustentabo, & exaudiam præces eius pro genere humano exhibitas, & oblatas; quemadmodum D. Paul. ad Hæb. 5. dixit. Qui in diebº carnis suæ præces, supplicationesq; ad

Christus dei filius seruus

Ioan. 8.

Matth. 20.

Luc. 2.

ad eum, qui posit illum saluum facere á morte, cum clamore valido, & lacrymis offerens exauditus est pro sua reuerentia: Vel sic. Suscipiam eum, & á mortuis suscitatum, é terris ad cœlum deducam. Præterea alio solemni, & præclaro titulo nũcupat ipsum Deꝰ. d. Electus meus, quia. s. præ alijs omnibus fuit non solum electus, verum & magnopere dilectus, qui est ille verus sponsus, qui electus est ex millibus, hoc est ex infinitis si qui sunt tales: ex his facile colligimus quod Christus in quã tum homo, fuerit ille speciosus forma præ filijs hominum, in cuius labijs diffusa est gratia, quique fuit plenus omni benedictione spirituali. Ipse est de quo dixit Deus. *Complacuit sibi in illo anima mea:* quemadmodum testatus fuit ipse Deus, dum baptizaretur à Ioãne, vbi audita fuit vox illa de cœlis. d. Hic est filius meus dilectus in quo mihi complacui. Dicunt aliqui quod complacuit sibi in illo anima mea, inquit Deus, quia propter ipsum, & eius causa reconciliatus sum hominibus: vel complacuit sibi in illo anima mea qui hic solus perfectè pleneque satisfecit. Et rursus existens in monte excelso cũ Moyse, & Elia, vox pariter de nube audita fuit. d. Hic est filius meus dilectus in quo mihi bene complacui. Subdit. *Dedi spiritum meum super eum*, & hoc fuit, quando missus est spiritus sanctus in columbæ specie super ipsum: & aduerte non particularem aliquam gratiam, seu speciale donum huic puero fuisse collatum, sed totum spiritum suum dedit illi Deus, omne bonum, & cumulum omnium virtutum, non solum inquit Deus dedi, sed effudi in eũ omnis gratiæ plenitudinem, perpetuũ mihi domicilium constituxi. Sic enim scribit Ioannes Euangelista. Vidimus gloriam eius gloriam quasi vnigeniti à patre plenum gratiæ, et veritatis; de cuius plenitudine omnes nos accepimus, gratiam pro gratia. Et caue ne credas filium ob id esse minorem patre secundum diuinitatem; quamquã dicatur ipsum participem fuisse spiritus sancti, et á patre eum accepisse, quando et ipse quoq; spiritum dedit, et sanctificet creaturam; ficq; pro mẽsura humanitatis tempore quo fuit baptizatus spiritum sanctũ recepit: neq; enim quo Deus est, sanctificatus est dũ spiritũ accepit, sed quatenꝰ apparuit homo, ob illam desponsationem à tota diuinitate eo tempore peractam. His dictis propheta recenset actiones, quæ proficiscentur ab eo, dum fuerit adultus, & exercebit opera patris sui, qui misit eum, & super quem dedit spiritum suum.

Ioan. 1.

Primum inquit. *Iudicium Gentibus proferet, Non clamabit neq; accipiet personam, nec audietur vox eius foris: Iudicium gentibus proferet*, hoc est, iudicabit omnes gentes, erit Rex, et Imperator super omnes: pater enim dedit omne iudicium filio. Neq; vllus potest rite iudicium ferre, neq; iustitiam exercere, nisi in Christi legem prius oculos cõiiciat, quod tamen iudicium quotidie exercetur in Ecclesia p̃ ministros suos, qui nũquam poterunt iustum iudicium exercere, nisi in Christum respexerint: ipse enim iustum iudicium proferet, proponet, et declarabit. D. Hier. Iudicium, inquit. Gentibus proferet, quod antea nesciebant. q.d. nullus ante Christum poterat iustum exercere iudiciũ, quia quale esset prorsus ignorabatur. Vnde psal. 98. Tu parasti directiones, iudicium, et iustitiam in Iacob tu fecisti. Eusebius. d. Iudicium protulit ipse Christus, qui se ipsum tacite in vitam hominum insinuauit: atq; in terra iudicium posuit. Aliqui per iudicium hoc loco intelligunt prædicationem euangelicam: tunc (inquam) iudicium proferet quando annunciabitur, et prædicabitur euangelium. Nec volo præterire opinionem illorum qui per iudicium intelligunt diem illum extremum, quo Deus iudicabit vniuersum orbem, et ipse est futurus iudex, qui reddet vnicuiq; secundum opera sua, sed huiusmodi iudicium usq; ad tempus illud erit omnino occultum. Nec erit penitus dissonum, si per iudicium hoc loco intelligamus actionem qua Christus eiecit diabolum ex hoc mundo, de hoc iudicio et iustitia dei quomodo fuerit facta inter gẽtes alibi dicemꝰ

Iudicium quale profert nobis Christus.

psal. 98.

De-

Deinde eum dicit. *Non clamabit, nec accipiet personam, nec audietur vox eius foris*: non clamabit (inquam) quia velut homo mitis, humilis, & mã suetus non erit contentiosus, neq; loquax, aut verbosus, vti sunt pleriq; iudices, qui præ tumore superbiæ, & quò terrorem incutiant audientibus, voces tollunt, rixantur, & clamant; quod genus clamoris amouet hoc loco Esaias à Christo Domino. At propheta non damnat eum clamorem, qui fit in oratione, ad impetrandas gratias, & liberationem, à miserijs, angustijs, & calamitatibus nostris, aut quodcunque aliud bonum: sic enim Deus clamabat, vt ait propheta. Voce mea ad Dominũ clamaui, & exaudiuit me: & Paulus ad Hebræos. 5. Cum clamore valido, & lachrimis ad Deum orauit ipse Christus, & exauditus est pro sua reuerentia, neque reijcit Esaias clamorem qui fieri solet ad excitandas gentes, quo Dei Verbum audiant, quemadmodum Christus Dominus in die magno festiuitatis, clamabat in templo & dicebat. Si quis sitit veniat ad me, & bibat: & Esaias in præcedenti capite habet. Vox dicentis clama, & cap. 58. inquit. Clama ne cesses, et exalta vocem tuam: aut dicas quòd non clamabit iste puer, & seruus meus, cum ducetur ad supplicium, non conqueretur, non emittet stridores, aut eiulatus, sed potius horum tabitur mulieres, quæ ipsum sequebantur dicens. Filiæ Hierusalem nolite fiere super me, sed super vos ipsas flete, non itaq; clamabat, aut vociferabatur, sed velut agnus coram tondente se, ad occisionem ducetur, sic non aperuit os suum: aut etiam dicas, non clamabit, ideſt non se iactabit, non de se ipso gloriabitur, vt ipse dicebat apud Ioannem. 8. *Ego gloriam meam non quero*, nec permittet ut alij mirabilia eius opera passim prodãr, ac diuulgẽtur. Legimus enim apud Math. 17. eum præcepisse Apostolis, ne visionem quã viderunt, cuiquam dicere præsumerent donec filius hominis à mortuis resurgat, & cap. 12. cum curallet multos infirmos præcepit eis, ne manifestum eũ facerent, & ibidem adducit euangelista

Psal. 76.

Hebr. 5.

Ioan. 7.

Esa. cap. 40.

Esa cap 58.

Luc. 23.

Esa. cap. 53.

Ioan. 8.

Matth. 17.

Matth. 12.

A vaticinium quod habetur hoc loco, vt mox dicemus: Neque etiam ex tot operibus mirabiliter, & præclarè gestis auram popularem captabit, sic etiam ait Text: nec audietur vox eius foris, vbi mira taciturnitas, humilitas, ac modestia denotatur. D. Hieronymus ita exponit. Non audietur vox eius foris, quia scilicet, non extra Galileam, atq; Iudæam suum euãgelium prædicabit, exceptis paucis quibusdam vrbib' Gentilium, ut Tyro, & Sydone, et alicubi B penes confinium Cesareæ philippi, ut vere dicere potuerit; non sum missus nisi ad oues, quę perierunt domus Israel. Allegoricè verò dicunt aliqui. Non audietur vox eius foris. i. non percipietur eius prędicatio, nisi ab his, qui sunt vocati ad nuptias, hoc est ad regnum cęlorum: id quòd cum grano salis capiendum est. Non audietur vox eius foris: ab ijs enim qui foris abeius corC pore sunt pręciſi non fuit auditus. August. 20 de ciui. vlt cap. Sed antequam vlterius progrediamur notanda est differentia inter hos textus, quos nũc exponimus, quoniam vbi nos legimus in principio capitis. Ecce seruus meus, suscipiam eum, electus meus &c. *D.* Matheus cap. 12. sic habet. Ecce puer meus, quem elegi, dilectus meus in quo bene complacuit animæ meæ. Textus septuaginta interpretum sic habet. D Iacob puer meus, suscipiam eum; Israel electus meus assumpsit eum anima mea. In Textu aut Hębraico ut refert Eusebius Cesariensis, non sunt ista nomina Iacob, atque Israel, & apud reliquos interpretes hęc ipsa nomina sunt silentio præterita. Huius autem ratio est ut scilicet intelligamus, et cognoscamus hoc Esaię vaticinium populo ad circuncisionem spectanti nequaquã posse accommodari, sed tantum vni E Christo Dei filio, cui & ipsa euidentia, et euentus rerum, fidem indubitatã facit, ut videbimus. Post hęc subdit, pphera, et proponit aliud opus sũmopere dignũ memoratu, et iugi meditatione ppẽdẽdũ, ubi ĩquit de hoc puero, siue seruo, quem Deus elegisse dicitur. Calamum quassatum, non conteret, et linũ fumigans non extinguet, in veritate edu-

Matth. 15.

Sic fere August. 20. de ciui. Dei cap. vlt.

educet iudicium. Quæ verba multifariam exponũtur. Prior expositio est, quòd iste puer, aut seruus Dei electus, erit vsque adeo mãsuetus, & pius, quòd Iudæos, & si tanquam linum fumigãs posset extinguere, nõ tamẽ extinguet, id quod D. Hieronỹ. ad peccatores, qui pollunt facilè deleri, & non delentur, videtur referre. D. Aug. libro quæstionũ Euangel. q. 3. d. per calamum, siue arundinem quassatam intelligi debere Iudæos, quia vnum sunt, hoc est vnus populus, & tamen magnopere ad inuicẽ dissentiunt, quique vocantur linum fumigans, quia cum linum esset desertũ, ac destitutũ lumine, putorẽ emittit, sic nimirũ Iudæi cũ sint destituti lumine fidei non nisi fętorem, ac putorem possunt emittere. libro 20. de ciuitate Dei cap. vltimo. d. Iudæos esse velut calamum quassatum, quia perdiderunt integritatem. Dicuntur etiam linum fumigans quia amiserunt lumen; Deus autem non contriuit calamum, neq; extinxit linum, quia pepercit eis, nondũ enim venerat iudicare, sed iudicari, at cum venerit iudicare, in veritate proferet Iudicium. Refulgebit, & non cõfringetur, donec ponat in terra iudiciũ, & in nomine eius gẽtes sperabũt. Credi derunt enim Iudæi ipsum conterere, & penitus delere, vel extinguere cum dicebant ps. 40. Quando morietur, et peribit nomen eius? non est; itaque confractus, neque contritus, quia neque in se, neque in ecclesia sua, vt esse desisteret, quod inimici eius dixerunt, vel dicunt. Hæc Aug. 20. de Ciui. cap. vltimo. Sunt qui hæc verba referunt ad Christum, quòd scilicet ipse calamum quassatum, non conteret, et linum fumigans, non extinguet, quia cum videret Iudæos velut calamum quassatum, iam exasperatos, in furorem adijcere, & omnino perdere; quod fecisset, si eum indignari eos videbat aduersus eum, in occasione persisteret, ut magis eos commoueret, neque inde abiret. Subtilis, & ingeniosa est hęc expositio, sed non facilè videtur posse huic litерę accomodari. Facilius exponunt alij, qui dicunt calamum quassatum esse Iudæos, quos tamen, cum ob eorum demerita posset Deus conterere, & omnino extinguere, ob eius immensam humanitatem, & incredibilem mansuetudinem omnem illorum furorem, et iram accensam, quę sunt velut linum fumigans ob eandem causam non extinguet. Tandem Nicolaus de Lyra, sic interpretatur, Esaiam hoc loco describere misericordiam, & pietatem, qua vsus est Deus aduersus gentes, quę sunt velut calamus quassatus, ideſt fide vacuę, & varijs erroribus refertę, quas non contriuit, sed magis resarciuit; atque etiam erga Iudęos, qui sunt tanquam linum fumigans eandem mansuetudinem demonstrauit, quia non sunt omnino extincti, sed reliquię saluę fuerunt. Sed quid vltrà moror? fuimus et nos, aliquando, velut calamus conquassatus, ideſt abruptus, ac delectus, tanquam is, qui nunquam esset amplius visurus Dominum in terra viuentium, neque aspecturus vltra habitatorem quietis, veruntamen Deus optimus max: sua immensa gratia, & benignitate noluit me penitus absumi, et omnino extingui, sed permisit me diutius viuere, et de mea fortitudine ac patientia, reliquis aliquod exemplum ac testimonium ferre, non ergo me contriuit, neque tanquam linum fumigans, penitus extinxit, quamuis in multis deliquerim, quemadmodum in multis offendimus omnes, quare etc

Iacob. 3.

Euseb. refert hoc ad quascunq; nationes, in quibus si quæ fuerint infirmę, debiles, et sinę ipsius curationis indigentes, non despiciet ipse Deus neque quos prioris vitę pœnituisset condemnabit, aut conteret. At si qui fuerint, qui in malis perseuerent, aut prauis animi affectibus incendantur, neque etiam extinguet: vel ne proposito, suaque ipsorum libidine, vel arbitrio agant, prohibebit: neque verò pręter tempus vnquam aliquem eorum supplicio afficiet, quippè qui talibus in peccatis obstinatè persistentes, debitas, pro meritis pœnas in tempus communis iudicij reseruat: hoc est, quod dicit Esaias, linum fumigans nõ extinguet. Quidam expositores moderni, secus

Augus. 20. ciu. cap.

legem nouam, legem spiritus & vitæ, & libentissime complectentur: vel sic. Non erit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terra iudicium, ideſt patienter expectabit Christus Dominus omnes peccatores, & præcæteris Iudæos, donec ponat iudicium in terra, ideſt quousque statuat, & stabiliat verum modum, ac rationem propriam, & formam quam homines dum morantur in terra, viuere debent: veniet enim nox in qua nemo poterit operari & Ioann. cap. 9. Quandiu sum in mundo lux sum mundi, dicebat Saluator: & ibidem ait. In iudicium in hunc mundum veni, vt qui non vident videant, & qui vident cæci fiant: Alij sic dicunt non erit tristis, neque turbulentus, ideſt non erit in eo tristitia quæ obnubilet, & perturbet rationem. Cum verò ex hoc mundo recesserimus, aliud iudicium fiet, & tunc fortasse Christus apparebit tristis, & turbulentus, videlicet, durus, & ferox, & quàm maximè tremendus ijs omnibus, qui eum contempserunt. Et nota quod in his paucis verbis tribus vicibus Esaias meminit iudicij. dicit enim primum. *Iudicium gentibus proferet*, & hoc accidit, cum veritatem gentibus manifestauit, quemadmodum ipse dixit. In hoc veni vt testimonium perhibeam veritati. Postmodum dicit. *In veritate educet iudicium*, quæ verba licet aliqui velint esse dicta ad confirmationem, & corroborationem priorum, possumus tamen opinari hoc dixisse prophetam, quo ostenderet non solum fieri iudicium gentibus, verum in veritate illud fieri, dum falsitas, & ignorantia è mentibus hominum depellatur. Postremo inquit, *Non erit tristis neque turbulentus donec ponat in terra iudicium*, Ideſt dum venerit ille dies quo Christus iudicet omnes, & deponat iudicium suum non amplius mundum iudicaturus. Verum est tamen quod Christus fuit etiam tristis, & lugens, ac mœrore affectus, dum ob nostra crimina instaret tempus suæ passionis, vt ostenderet se vere hominem fore, quo in

A casu ratio præcipiebat sensui, vt tristaretur, tæderet, ac paueret. Dicunt alij ex sententia Hylarij 10. de tri. quod fuit vtique timor & tristitia in Christo, sed non ita vt mentè perturbaret, quia hæc omnia erant in Christo secundum arbitrium, & iudicium rationis decernentis sic timendum esse. Et ne quis existimaret prophetam ex se loquutum subdit d. *Hæc dicit Dominus Deus creans cælos, & extendens eos, firmans terram*, luxtà illud psal. Qui extendis cœlos sicut pellem, qui tegis aquis superiora eius. quique firmat terram super aquas, & mari posuit terminum suum, & legem aquis, ne transirent fines suos. *Dans flatum populo qui est super eam, & spiritum calcantibus eam*. Hic ergo Deus est qui locutus est hæc. Qui est firmans terram, & quæ germinant ex ea, & ex illa producuntur. Qui dat flatum, ideſt spiritum, & animam hominibus è limo formatis, vnde flare possint, ac viuere, & respirare: dat etiam spiritum, & virtutem calcantibus eam, scilicet terram tanquam eius hæreditariam possessionem, quam etiam vsque adeò firmauit super stabilitatem suam, ut non inclinetur in sæculum sæculi, ut nequè calcantibus eam sit timendum, ne deorsum cadant, aut in præceps ruant, ac si super aerem, & aquam deambularent. Sed uiri probi meminisse debent eos habere uires, & facultatem conculcandi terram, & sub pedibus eam detinere, non autem versa uice permittere debent, ut ipsi a terra conculcentur, & sub ipsa terra subsistant, & proterantur; id quod dubio procul euenit his, qui adeo terrena sapiunt, & terrena sectantur, ut non homines, neque spiritus rationales, sed bestiæ, & terrestria animalia debeant nuncupari: quemadmodum conqrebatur ipse Dauid dicens. Adhæsit pauimento anima mea, uiuifica me domine secundum uerbum tuum: & alius propheta dicebat. Filij hominis sta super pedes tuos, ideſt ne permittas, ut tu, ideſt anima tua sternatur sub pedibus uis. Et Ouidius.

Tex. 3.

psal. 103.

psal. 118

1 Reg. 2.

Pronaq; cũ ſpectẽt aĩalia cætera terrã. Os homini ſublime dedit. cœlũquè uidere iuſsit & erectos ad Sydera tollere uultus: ſic & Lactantius libro ſecũdo cap. 2. dum inquit. Nos terræ ſubmittimus humilioresq; efficimur, ipſi nos ultrò ad inferiora mergimus, ad mortemq; damnamur, qua nihil terra inferius, & humilius, niſi mors, & inferi, quæ ſi effugere uolumus, ſubiectam pedibus noſtris terram contemnere, & oculos, ac mentem cum eo, qui fecit eam conferre debemus. Dedit ergo Deus & firmauit terram ut populus eſſet ſuper eam, & calcaret eandem, & non ut ab ea calcaretur; ſic etiam dominus nos admonuit dicens. Nolite theſaurizare theſauros in terra, ubi fures effodiunt, et furantur, ſed theſaurizate theſauros in cœlo. ubi fur non appropriat et c. ubi enim eſt theſaurus tuus, ibi eſt cor tuum. et D. Auguſt. Si terram amas, terra es & c. Sed idem Aug libro de anima, et eius origine, per flatum hoc loco intelligit ſpiritum ſanctum, nec inconuenit idem ſæpius repetere, quia hic mos eſt in ſcripturis, ut ſententiæ fortius imprimantur.

Lact. 2. c. 2.

Rurſus introducit hic vates Deum Patrem loquentem. d. *Ego Dominus vocauiteam iuſtitia, & apprehendi manum tuam, & ſeruauite: & dediteam in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum, & c.*

Ycx. 3.

Hic quidem dubium eſt, quem alloquatur Dominus Deus dum inquit. *Ego uocaui te.* pleriquè omnes autumant hęc uerba fieri à Deo patre ad ipſum filium, qui pro humani generis redemptione miſſus eſt in mundum, quem dicit in iuſtitia uocatum, et abductum ut ſit in fœdus populi: dicit ergo uocaui te, ideſt conſtitui, et ab æterno decreui mittere te, uel tua opera uti in iuſtitia, qui iuſtus es, et ipſamet iuſtitia, ut iuſtitiam oſtenderes et exerceres in mundo, facereſq; iuſtos quicunq; in me credunt. *Et apprehendi manum tuam*, ut ſuſtinerem te, ac ſubleuarem, et auxiliarer tui. Nam pater in me manens ipſe facit opera. lo. 14. *& ſeruauite*, hoc eſt liberum te, et immunem feci à corruptione corporis. iuxtà illud pſal. Non dabis ſanctũ tuum videre corruptionem: ſeruaui inquam te, & eripui à mortis imperio, & redemi à calumnijs hominum, qui quidem auſi fuerant te nequaquam eſſe filium Dei, ſed parum hominem, legis tranſgreſſorem, affirmare, nequè etiam à mortuis reſurrexiſſe, ex his verbis, & alijs ſimilibus pleriquè iuniores exiſtimant Chriſtum dominum ſeruatorem potius, quàm ſaluatorem eſſe nuncupandum. ſed meo quidem iudicio vetus, & priſca conſuetudo eſt potius retinenda, cum et in pleriſquè locis ſacræ ſcripturæ legatur, Chriſtum ſaluum feciſſe populum ſuum: unde et ſaluator dici poteſt, et iuxtá hanc expoſitionem potius habetur filium Dei ſeruatum, quam ſeruatorem dici debere.

pſ. 15.

Ioan. 8.

Ioſ. 14.

Cum verò ſubdit *dediteam in fœdus populi, in lucem gentium, vt aperires oculos cæcorum, & educeres de concluſione vinctum, & de domo carceris ſedentes in tenebris*, Oſtendit hunc de quo loquebatur eſſe Dei filium, et Deum ipſum, nequaquam verò purum hominem. Quandoquidem nullus erat inter homines eius naturæ, uirtutis, & potentiæ, qui præter ipſum poſſet inire fœdus inter Deum, et hominem et hic eſt ille arcus quẽ promiſit Deus ſe poſiturum in nubibus cœli, hic nempè arcus eſt ſignum, quod datum fuit inter Deum et hominem. Porrò hic verè fuit datus in lucem gentium, vt videlicet, illuminaret omnem hominem venientem in hunc mundum, quiquè de ſe ipſo dicebat. Ego ſum lux mundi. Qui ſequitur me non ambulat in tenebris, ſed habebit lumen vitæ: fuit ergo lux gentium per quam homines in quibus, et quantis tenebris ipſi verſarentur facile agnoſcerent, quam vitę regulam, ne rurſus aberrarent, eſſent apprehenſuri: deniquè vt auxilium gratiæ illis impenderetur, quo bonum iam planè agnitum ſectarentur, nec ſinerent vnquam è manibus illud auelli, et deniquè æternam uitam aſſequerentur. Hae ſunt cauſae

ob quas

obquas Deus misit filium suum in mũ-
dum, vt omnis qui credit in illum non
pereat, sed habeat vitam æternam, vt. s.
aperiret oculos cæcorum, & educeret
de conclusione. i. de loco, vbi conclusi,
& vincti tenebantur homines, vel de
domicilio dæmonum, aut de limbo,
vbi tanquam in carcere patrés antiqui
tenebantur inclusi, & de domo carce-
ris sedentes in tenebris; quemadmodũ
Luc. 1. cap. dicebat Zacharias pater Io. baptistæ.
Quod uisitauit nos oriens ex alto. Il-
minare eos qui in tenebris, & vmbra
mortis sedent & ante Christi aduentũ,
et huius luminis infusionem sedebant
omnes, eramus inquam, cõclusi vinc-
lis peccatorum: propterea cum Deus
peccata quæ nos ligant delet, nos de cõ
clusione educit, et cum ignurantiæ te-
nebras, quæ impediunt, ne uideamus
quem finem sumus adepturi, sed neq;
uiã per quã possimus ad eum peruenire, depellit de domo carceris, vere qui-
dem dicere possumus nos esse liberatos. Cum postea subdit. *Ego dominus,*
Tex. 4. *hoc est nomen meum, gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam sculptilibus,* est diligenter aduertendum Primũ
nõ sine causa ĩtroducit Esaias dominũ
loquentem, & sic dicentem *Ego* domi-
nus. q. d. non sit vllus qui mea hæc ver-
ba contemnat, neq; sit vllus qui existi-
met ea quæ dixi, quæq; prædixi, & quę-
què prædixi, & quæ sum pollicitus mã-
nia esse, & nunquam futura: *Ego* qui-
dem dominus, & non est alius præter
me: ego occidam, & viuere faciam, pe-
cutiam, & ego sanabo, & non est qui
de manu mea possit eruere: Ego in-
quam sum ille, qui vocaui, & adduxi ho
Deut. 32. minem Deum in iustitia, vt aperiret o-
culos cæcorum, sensibiliter quidem, &
spiritualiter: & hoc est nomen meum
scilicet Adonay. Ego sum qui sum, &
hoc nomen nulli rei subsistenti immu-
tabili, & permanẽti præter me potest ve
re attribui, *Gloriã meam alteri non dabo, & laudem meam sculptilibus*. i. nullo
modo admittam, & perferam deitatis,
& essentiæ simplicis, & pure nomẽ, glo
riã & laudẽ cuĩ tribui, præterq̃ mihi,
& pĩsertim sculptilibus. i. lapidibus, &
lignis inanimatis, & quocunq; sensu re
ipsa & natura destitutis: Quòd si aliqui
sint, qui dicãtur Dij, siue in cœlo, siue in
terra: si quidem (vt inquit Paul. 1. ad Co
rinth. 8.) Sunt Dij multi & Dñi multi, *1. Cor. 8.*
nobis tñ vnus deus pater ex quo oĩa, &
nos in illum, & vnus dñs noster Iesus
Christus. Et vide q̃ sapienter fuerit lo-
cutus Deus per prophetam. Gloriam
meã alteri non dabo, & non dicit. glo-
riã meã nulli dabo, quia si hoc dixisset
(vt inquit D. Hier.) exclusisset ẽt ipsum
filum, cui tñ gloriã suã dedit, & quicqd
habet pter ipsam paternitatẽ, & quic-
quid relatiue dr. sic. n. legimus apud
Ioan. cap. 17 Cum filio dicẽti pater glo *Ioan. 17.*
rifica me gloria q̃ apud te habui priusq̃ *Clarifica*
mundus fieret, ipse respondit & glorifi- *me.*
cauí, & iterum glorificabo ppea d Glo- *Ioan. 12.*
riã meã alteri nõ dabo, nõ dicit alij, cũ
ipsã dederit filio qui est alius á patre,
nõ alter aut aliud. *Cum postea subdit.*
Quę prima fuerunt, ecce venerũt noua quę ego annuncio antequã oriantur audita vobis faciam. q d. uulla ratione vobis ẽ
ambigendum me verũ, solum & vnum
Deũ esse, neq; alium pręter me eum q̃-
cunq; à principio vobis præ dixerim iã
euenerint, & quæcunq; ẽt sunt futura,
& q̃ nuper ego faciã anteq̃ oriantur an-
nuncio; & hæc oĩa vobis audita faciã. p
prophetam. s & per Angelos, ac mini-
stros meos, qualia sunt prædicatio euã-
gelij. Iudæorum exclusio, subuersio Ie
rusalem, & tandẽ cõuersio Gentium.
Proinde quasi nouo exordio susceptо,
inquit. *Cantate domino canticum nouum,*
laus eius ab extremis terræ, qui descenditis *Tex. 5.*
in mare, & plenitudo eius, insulæ, & habi-
tatores earum. Existimant quidam ex-
ponentes, prophetam hoc loco inuita-
re omnes ad laudandum Deum, & gra
tias ei agendas, p eum antea creaturã
pro creatore coluerint, & tenebras mẽ
tis circumtulerint, & procul omnino à
Deo abfuerint, per fidẽ, quæ est in Chri
stum, sint vocati, & vniuersorum regẽ,
atq; Dominum tandẽ agnouerint. Qui
dam alii opinantur prophetam spiritu
Dei afflatũ, immensum *Dei* beneficiũ
nobis per Christi aduentum pręuiden-
tem prorupisse in laudẽ Dei, & quasi Lę
tabundus conuocet omnes gentes ad
eum laudandũ. Diuus autẽ Hiero. hãc

videtur in his verbis habuisse intentionem, q.d, cum prius dixerit prophetæ, quæ prima fuerunt, ecce venerunt, nonaquoq; fore annuncianda anteq̃ oriãtur, nũc velit ipse propheta referre quæ sint illa noua, quę promiserat se esse dicturũ d. *Cãtate domino cãticũ nouũ &c.* Cantate inq̃ dño creatori nro, & perpetuo totius orbis dominatori, canticum nouũ. & quodnam, vel quale debet esse istud canticum? dicunt aliqui nullũ certe maius, aut iucũdius intelligi potest, q̃ laus, & gratiarum actio, quòd liberati sumus a seruitute peccati, à vinculo mortis, & Diaboli tyrannide, per Christum *Dei* filium nobis ab æterno promissum. Quod genus cantici vere est nouum, quia non amplius auditum. nõ enim est velut illud canticũ, quo iam olim redempti ex Aegyptiorum tyrannide, & ex labore laterum, & seuitia operis præfectorum, canere solebãt filij Israel: & quemadmodum per medium mare transierunt, & comederunt manna in deserto, et biberunt aquam ex petra, et cęteris hũi beneficijs fuerunt ditati et affecti. Sed longe alterius generis sunt causę, et beneficia, quibus nos canere, & Dñm perpetuo laudare tenemur: nõ enim carnali, sed spirituali seruitute sumus liberati, neq; transiuimus per mare medium, sicut illi, sed transiuimus hoc mare magnum. i. huius mũdi, et præsentis uitę fluctus, aut tumultum, neq; mãna, è cœlo sensibiliter descendens, sed manna mentis, & intelligentię, et panem cœli, qui dat vitã mũdo, nos comedimus: & deniq; ob noua facinora nouum hymnũ cantari oportuit. Alij breuius istud cãticum nouũ, nouum testamentum intelligunt, et ne teris hominis innouatione, q̃ fit per fidẽ, et charitatẽ, et canticum verè nouũ põt appellari, quia in eo, ut dictum est, noua sunt oĩa, et ubi nã cãtari debet cãticũ istud? Laus eius ab extremis terrę: nullus inq̃ debet esse locus, nulla terrarum spatia, q̃us ab oculis nr̃is remotissima dñr esse vacua et destituta hũi cantico suauissimo. iuxtà illud psal. A solis ortu vsq; ad occasum laudabile nomen dñi; et non in sola Iudęorum regione: quamuis. n. olim notus erat in Iudęa Deus, et in solo Israel magnum nomen eius; verũtn̄ postq̃ vocatu sum̃ per Christum ad agnitionem veritatis plena est oĩs terra gloria eius: Sed rursus videndũ est, quibus nã præcipit ipse propheta, vt cantent canticum nouum? D. Hier. vĩ asserere Apostolis, et viris Apostolicis factum esse hoc præceptũ, ut canãt canticum nouum, v.s. prędicent nos haudquaq̃ vetustate lr̃æ, sed in nouitate spiritus: deinceps nos ambulare oportere. Cyrillus inquit eos debere canere canticum nouum, qui descendunt in mare, et plenitudo eius, et habitatores earum: q.d. qui descẽdunt in mare, et plenitudo eius, idest quicqd mare circuit, et ambit, insulę pariter, et habitatores earum, sunt qui iubentur cantare canticum nouum; sed cur potius, qui descendunt in marẽ? quia facilius est eis Dei potentiam et maiestatẽ cognoscere, et proinde illis potissimũ cõuenit Deum ppetuis laudibus efferre: insulę pariter, et habitatores earum, ad quos non tam facile potest attingere cognitio veritatis, et fidei. quemadmodum nos haud dubie testari possumus, et asserere: quantum, nęso, temporis fuit insumptum, priusquã insulæ orientales, et occidentales quę sunt apud Indos acciperent verbum Dei? et ad veritatis cognitionem deuenirent? verũtn̄ tanta fuit Dei prouidentia, benignitas, et clementia, ut proximis temporibus uiros quosdam industrios, et prępotentis animi Deus prouideret, q perlustrarent nouum orbem, nouas regiones ab orbe iam diu gentibus familiari, et domestico remotissimas, et penè olim prorsus incognitas: quę propterea generali vocabulo nuncupatur mundus nouus, quod nouiter productus et creatus. Neq; abest à uero per eos, qui descẽdũt in mare Apostolos intelligere, cum uidens eos Iesus in littore iuxtà mare Genezaret, reficientes retia sua uocauerit, et miserit in mare, hoc est in mundum ut de piscatoribus piscium, faceret piscatores hominum: qui de Ierusalem usq; ad Illyricum et Hyspanias euangelium prędicarent, capientes in breui tempore ipsam quoq; Romanę urbis potentiam; Possumus

Cãticum nouum quale

A

B

C

D

E

etiam per eos qui descendunt in mare, & nauigant illud, intelligere tempestates, & persecutiones huius sæculi sustinentes. Per insulas verò & habitatores earum, vel diuersitas gentium vel multitudo ecclesiarum potest conuenienter intelligi: ecclesiæ nãq; hoc mare spiritualiter intellectum non solum cingunt, & malorum spirituum fluctibus iactatos recipiunt, verum etiam multos Dei ministros, & cultores complectuntur. Nec tibi videatur quid nouũ, & insolitũ ecclesias vocari insulas, qñ non solum, quæ in medio mari sunt sita loca & promõtoria insulæ dñr; verũ ét villę, seu vrbes quæcunq; magnæ, & latæ in medio alicuius solitudinis positę. & sñ probatos authores insulæ dñr ét domus in vrbe consistentes ab alijs separatæ, & vicos. seu angiportus vndiq; habentes. Quòd sicut insulæ sunt loca in mari vndiq; ambita, atq; vndis discreta, & seiuncta á continẽti, ita domus nollis connexæ ædificijs cohærentib⁹, insulæ nominantur, vti de hoc supra quoq; diximus. Sed reuera Insulę dñr hoc loco regiones difficile accessibiles, neq; tuto practicabiles. Deinde subdit. *Subleuetur desertum & Ciuitates eius: in domibus habitabit cedar.* Iam satis constat in omnibus ferè locis huius scripturæ, per desertum designari gentilitatem, & quoscunq; Dei cognitione apprimè destitutos. Cum ergo dicit. *Subleuetur desertum* hoc quidem significat, quòd gentilitas non amplius obdormiat vel fossa humi iaceat, sed exurgat ad fidei Christianæ statum: cum maximè mira oportunitas ei tribuatur, per eos qui in mare descendunt, hoc est per ipsos Apostolos, qui eos excitaturi, & veritatem ostensuri ad eos properabũt: hoc est ergo quod dicit. *Subleuetur desertum, & ciuitates eius: in domibus habitabit Cedar.* Cedar iuxtá D. Hiero. erat quõdã regio inhabitabilis trans Arabiam saracenorum, quæ cum prius inculta foret, et penitus deserta, habitabilis deinceps erit, & in ea domus construentur vbi erit habitatio hominum, & non amplius bestiarum. Cedar enim fuit filius Ismaelis vt habetur. Gen. cap. 25.

Insulę quę

Cedar quid

A qui fuit vir ferus & barbarus, & significat gentem illam barbaram & idololatram de qua gente loquebat Dauid Habitaui cum habitantibus cedar. Nisi dicamus præfatam regionem fuisse uti què cultam, & habitatam, at non ab hominibus, sed á feris, & bestijs. i. ab Idolatris, & Dei osoribus, qui non minoris erant quàm leones, & vrsi, & bestiæ: Syl uestres. Dicunt aliqui, quòd huiusmodi habitantes in domibus Cedar dicun

B tur Agareni, siue Saraceni, qui re ueuera, non habitabant in domibus aptè constructis, & ædificatis; quemadmodum communiter homines habitare solent: sed habitabant in tabernaculis, siue tentorijs de loco ad locum obambulãtes: vti faciunt hi quos vocamus Zingaros, nunc verò habita cognitione veritatis, & Euangelij habitant in domibus, hoc est in Ecclesijs fidelium collaudantes Deum: Duos autem sensus capit ista

C propositio, vel quòd Cedar, quæ erat antea regio inhabitabilis, & inculta locus duntaxat ferarum, & animalium syluestrium postagnitam veritatem, erit habitaculum & domus ipsorum hominũ, aut quòd ipsum Cedar, hoc est, homines syluestres, & agrestes, et paulominusquam bestiæ irrationales, habitabũt in domibus hoc est in ecclesijs, & locis fidelium qui sunt homines ratione vtẽtes. Primae expositio est ad literã: reliqua

D secundum allegoriam. Et cum sequit. *Laudate habitatores petra: de vertice mõtium clamabunt.* Per habitatores Petrę. D. Hiero: vnà cum D. Cyrillo intelligit eos, qui incolunt vrbem quandam sic dictam, sed. D. Hier. vult eam esse vrbem Palestinæ: Cyrillus autem sitam esse in Arabia, & fortasis ea est, quæ vocatur Arabia Petrea, de qua etiam supra diximus. Vult ergo propheta, qui in more habet dum sermonem saluatoris nostri contexit, plerunquè mentionem facere uocationis gentium, cum Christus sit earum expectatio. Vult inquam innuere, quòd tàm qui habitant in domibus Cedar, quàm qui habitant in ea urbe, quæ uocatur Petra, *De uertice montium clamabunt, & laudabunt Deum*: de uertice mon-

Petra quę

tium, ideſt de locis excelſis, & de cacu minibus terræ uoces tollent ad cœlum uſquè, et gloriam eius in inſulis nunciabunt. Allegoricè uerò ſic dicas: de uertice montium clamabunt, ideſt de tam grandi, & excelſo cœleſtis doctrinæ beneficio laudes dabunt in Eccleſijs, et gratias agent Deo, id quod fecerunt Apoſtoli, quibus præceptum fuit ſuper cap. 40.

Super montem excelſum aſcende tu qui euangelizas Syon: exalta in fortitudine uocem tuam qui euangelizas Hieruſalem. De uertice ergo montium clamare dicuntur, qui prius incolebant prealtam, et excelſam regionem, ac ciuitatem, quiquè hymnos, & laudes congerebant Demonibus et Dijs falſo nominatis: uel iuxtá allegoriam dicuntur ſancti Apoſtoli, et diſcipuli Domini, qui profectò ſumma fiducia, et intrepido corde prædicabant, ne minemq; mortalium latere cupiebant, ſed erant ubi uis gentium omnibus cõſpicui, uelut Ciuitas in monte poſita, nec ſermo eorum abſconditè, et clanculum habebatur, ſed ſumma cum libertate, et fiducia: quemadmodum præcepit illis Deus. d. quod dico uobis in tenebris, dicite in lumine, et quod in aure auditis prædicate ſuper tecta. Nec omnino reprobanda eſt illorum opinio, qui per habitatores Petræ intelligunt eos, qui habitant in turribꝰ & caſtris munitis ex fortiſsimis lapidibus conſtructis, vſq; adeo uirtus, & potentia domini, & Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti erit per uniuerſum orbem, et quæcunq; loca abdita, ſeu inacceſſibilia inuulgata, & patefacta, quòd etiã hi de uertice montium clamabunt laudantes, & glorificantes Deum. vt immediate ſubdit. *Ponent domino gloriam, & laudem eius in inſulis nunciabunt*; Quaſi velit innuere quòd nulla erit pars orbis, aut plaga mundi in qua non laudetur Deus. Sed dicet quis, qua ratione propheta volens innuere, aut potius prædicere Gentium conuerſionem meminit ipſius Cedar, & Petræ? quaſi hæ ſolæ nationes ſint ad Chriſtum adducendę.

Matth. 10.

Reſpondet huic quæſito Cyrillus, quòd non erat ſatis commodum tam innuemerabilem multitudinem quæ orbem terræ implet adeò ſubtiliter, & minutim applicare, vt ominum nominatim, & ſigillatim faceret mentionem, ſed regiones illas duntaxat quæ Iudæę ſatis notæ erant, vt potè valde propinquæ, & Idololatrię deditiſsimæ; & nihilominus exparte totum voluit innuere; hi namq; populi Arabes, & Saraceni, aut hi qui ſecundum D. Hiero. ſunt in ea Ciuitate quę eſt vrbs Paleſtinæ ſuperſtitioſiſsimi erant, & in totum prolapſi in apoſtaſiam, & defectionem à Deo. vt potè qui impuros ſpiritus colebant. Cum autem propheta præuideret hos fore participes diuinæ vocationis, & ſalutis quæ eſt per fidem in Chriſtum, tanquam pulchros pedes habens euangelizat bona, & velut in altum eluans vocem præ nimio gaudio, & lætitia, inquit.

D. Hier.

Subleuetur deſertum, & ciuitates eius, laudate habitatores Petra, & de uertice montium clamabunt &c.

Poſt hæc ſequitur. *Dominus ſicut fortis egrepietur, ſicut uir præliator ſuſcitabit Zelum, uociferabitur, & clamabit, ſuper inimicos ſuos confortabitur.* *Ex. 9.*

Nonnulli expoſitores opinãtur hoc verſu, & paucis quibuſdam ſequentibus propheram exaltare canticum illud nouum quod cantari iubebat, quorum ſententia mihi profectò non diſplicet. Quidam alij volunt cauſam, qua debeat cantari canticum iſtud his verbis afferri, cui ſententiæ vꝰ ad herere. D. Cyrillus, qui dicit prophetam animare, & corroborare miniſtros Chriſti miſteriorum, & quicunq; erant prædicaturi eius virtutes, & mirabilia, & de his apud omnes, & vbiq; locorum verba facturi, qui quidem cogitare debebãt, & ſibi ipſis perſuadere vndecũq; vel vndequaq; habituros veritatis hoſtes, qui huic eorum ſtudio, & alacritati totis viribus reſiſtere conarentur. Vult ergo propheta ex eorum animis omnẽ amouere timorẽ, & fiduciã illis apponere, & cõfirmare idq; his verbis oſtẽdit à

Domi-

Dominus sicut fortis egredietur, sicut vir prælia
tor suscitabit Zelũ; propterea q; fore ut eius ministri haud caperentur ab hostibus neq; quemquã eos superaturũ Deo protegente. *Egredietur* inquam quãdocunq; necessitas incũbet suos ipsius seruos protegendi, & custodiendi, quandoquidẽ custodit dominus omnes diligentes se, & ões peccatores dispdet. Aliàs dicimus fuisse egressum Dei filiũ, quãdo .s. egressus fuit à Patre, & venit in mundũ quamquam neq; tunc ab eo discesserit, hoc de egressu loquatur Dauid
psal 18 ps. 18. d. à sũmo cęlo egressio eius, tunc quidẽ fuit egressus tamquam pręliator vt scilicet debellaret aereas potestates, & inferni phalanges. propterea prius dixit Exultauit ut Gigas ad currendam viam, atq; id eo dicitur fortis.

Alius erit eius egressus, quando veniet in maiestate sua ad iudicandũ uiuos, & mortuos, sed re uera loquit' hic prophe ta de primo egressu, quando scilicet sumit pœnas de his, qui obsistunt euangelio; quemadmodũ manifestum est eum fecisse, & tamquã prælia torem fortem, & robustũ sumpsisse pœnas de Iudæis post eius passionẽ ministerio Romanorum, & aliarũ gentium, quæ eiusmodi gentẽ penitus debellarunt, & auerterunt; nec solũ contra Iudęos iste prælia tor fuit egressus; at cõtra quoscunq; qui peruersi, & obstinato animo illi contradicunt, & eius maiestatẽ aspernantur. Sed & contra vnumquemq. nostrũ accerrimè prælia tur, & prælia bitur, nisi post multas vocationes, & inspirationes, ad eũ cõuertamur. *Dominꝰ ergo sicut fortis egredietur, & sicut vir prælia tor suscitabit zelũ*. id est zelo, & ęmulatione commouebitur. E xod. 15. legitur Dominus
Exod. 15 quasi vir pugnator, omnipotens nomẽ eius, currus Pharaonis, & exercitũ eius proiecit in mare. Vide quomodo suscitauit zelũ; & Deut. 32. loquens Moyses
Deut. 32 de Hębreis in pſona Dei inquit. Ipſi me prouocauerũt in eo qui non erat Deus; & irritauerunt in vanitatibus sui; & ego prouocabo eos in eo qui nõ est populus. Sed hic est notandum quemadmodum zelus multifariam sumitur, ita multipli citer dicendum est hunc fortem suscitasse zelum zelus enim (vt alibi ut dictum est, sumitur pro intenso amore quo quis aliũ prosequitur, qua ratione dicimus filium Dei zelo sic accepto à summo cœlo fuisse egressum: Deinde sumitur zelus pro ira, & indignatione, quæ nõnumquã ex amore nascitur, & hoc zelo commotus egredi tur quandoque aduersum nos iste uir pręliator, puniendo nos, & flagellis cedendo, ut ab eo auersi ad eundem tãdem reuertamur. Postremo sumitur zelus pro ira, & furore, qui oritur in aliquo ex contemptu, quia scilicet se videt contemni, & hoc zelo commotus dominus puniuit Iudęos, vsq; ad internitionem, & puniet quoscunq. in extremo iudicio, qui prius non se conuerterint, quàm veniet extrema dies, aut potius nox, quando nemo potest operari sic ergo dicit hoc loco quòd Deus sicut fortis egredietur, & sicut uir prælia tor suscitabit zelum id est æmulationem prouocabitur, & ad iustam indignationem: *Vociferabitur, & clamabit, super inimicos suos confortabitur*: vociferabitur inquam, & clamabit, palam faciens suam iustam indignationem, videlicet, vocaui, & renuistis, extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret &c. Item esuriui, & non dedistis mihi manducare; & quæ deinceps. Vociferabitur, et clamabit, hoc est ita fortiter, et acriter clamabit vt vox eius tremebunda ab omnibus audiatur, qui placidam, et suauem eius vocem audire contempserunt. dicens. Ite maledicti in ignem æternum, et tunc *Super inimicos suos confortabitur*. tunc enim quis super inimicos suos consolationem accipit, et refrigerium, quando aduersus eos obtinet victoriam aut quãdo uidet eos flagellare aut ũ quando per flagella eosdem ad se allicit, et conciliat: At cum id nequaquam potest obtineri, tunc animus principis exacerbatur: quem in modum Dominum exacerbatum aliquando fuisse ostendit Esaias Christi personam gerens cum inquit. *Tacui, semper silui, patiens fui sicut parturiens loquebar: dissipabo, & absorbebo simul*, et quæ sequuntur. Dicitur etiam quis confortari super inimicos quãdo opera, & ministerio suorum inimicorum

Zelus multipliciter.

rum vtitur ad puniẽdum alios eius inimicos, vt alibi dictum. Vindicabo me de inimicis meis cum inimicis meis, vti frequenter legimus egisse dominũ aduersus Iudæos & plerosq; alios Dei contemptores.

Vociferabitur, & clamabit; vociferabitur inquam, hoc est cum dolore & indignatione maxima, magnam vocem emittet: id quod potissimum solet accidere dum quis super hostes tam penè deuictos, ac debellatos furibundus irruit: Et quamquam hoc loco habeamus ipsum vociferaturum, & clamaturum nil tamen obstitit his quæ à principio legimus, quod scilicet nõ clamabit nec audietur vox eius foris: namq; dum fuerit Christus dominus oppugnatus, & flagellis cæsus, non clamabit, aut obsistet, vel conqueretur, sed humilis & patiens omnia substinebit, sicut & Paul. omnia inquit substineo propter electos, vt & ipsi salutem consequantur. At quando quis voluerit oppugnare Deũ, & eius mandata contemnere, tũc omnino vociferabitur, & clamabit quẽ admodum legimus Christum Dominum aduersus Scribas, & Pharisæos frequenter vociferatum esse, & horribiles voces emisisse, imo flagello de funiculis confecto eiecisse de templo ementes, & vendentes, & cathedras vendentium columbas euertisse, sic propemodum aduersus Iudæos hoc loco fecisse demostratur: suscepit inquam zelum, vel suscitauit quasi antea dormierit, vel quodammodo insensibilis extiterit: At posteaquam taciturnitas, silentium, seu potius conniuentia quædam, & patientia nihil profuerunt inquit, & re ctè quidem dicitur suscitasse zelũ, non suscitatus à Deo, quia eiusmodi passiones non afficiebãt eius animum, vel dicitur suscitasse zelum in aliis, ut contra eius desertores arma caperent aut dicitur susceraſſe zelum, quoniam uis inclusa, & studium, seú affectus, sui honoris, & æstimationis, qui vsque in eum diem, quasi reconditus, & ignotus existebat, fuit ab eodem excitatus, & ostensus, & ut vno verbo dicamus, voluit tandem ostendere quis esset, & quantus esset, & quantum posset. *Tacui semper, silui, patiens fui, nunc autem quasi parturiens loquar*, ut videlicet volens, nolens, & maximo in præcordiis dolore concepto loquar, ideſt indignationem meam, iustissime susceptam non amplius verbis, & terroribus, sed flagellis, & supplicijs eam proferam, & ostendam; & quid facies Domine mi rex, & conseruator omnium? *Dissipabo, & absorbebo simul*. i. nihil amplius ex eis reliquum erit, nullum amplius vestigium extabit. *Desertos faciam montes, & colles, & omne gramen eorum exiccabo, & ponam flumina in insulas, & stagna arefaciam*, spoliata inquam erit hęc terra omnibus bonis: super his verbis. Tacui, & semper silui. Dicit Aug. libro de ouibus cap. 3 quod tacet Deus, dum nos substinet, dum non iudicat, loquetur autem, & audiri se faciet cum nos iudicabit, & sententiam feret, loquitur autem nunc in præceptis, in sacramentis, & in scripturis, postmodum loquetur in sententijs: hoc idem dicit libro de decem cordis cap. 1 D. Grego. 10. mor. ca vltimo inquit. Quos diù cõuertendos expectat dominus, nõ cõuersos sine retractatione cruciat, & sicut parturiẽs cũ dolore eicit, qđ in intimis longo tempore gestauit, sic uenturus iudex, cũ fetuore examinis, quasi cum dolore mentis, animaduersionis sẽtentiã quamdiù intus seruauit, tãdẽ ostẽdit. *Et ducã cæcos in viam quam nesciunt & in semitis quas ignorauerunt, ambulare eos faciam; ponam tenebras coram eis in lucem, & prauas in rectã. Hæc verba feci eis & non dereliqui eos.* Hęc ipsa verba nõnulli uolunt referri ad Gentes quę colla submiserunt diuinę uocationi, & tandem ueritatem fidei apprehenderunt, quæ quidem omnibus prędictis beneficiis & fauoribus à Deo ditatę, & decoratę, quibus nescio planè quę maiora potuerint unquam conferri, ne dum desiderari. Hæc inquit feci eis ideſt hęc magna & inexplicabilia beneficia præstiti eis: uel hæc uerba feci, ea (dicunt aliqui) ideſt quę olim fui pollicitus, feci ea. i. in actum deduxi; iusus prę terito pro futuro pro certitudine rei. Quidam alii existimant hęc postrema verba ad Iudæos referri, & re uera

mihi

mihi magnopere satisfacit, ut scili cet postquam Deus omnia quæ con tulit in Iudæos beneficia recensuit, & eos tandem ob eorum pertinaciam dis sipauit, & absorbuit, & omnem eorum decorem, & magnificentiam substulit, pollicitus se desertos facturum mon tes, & colles, & omne gramen eorum & omnia eorum flumina arefacere, quę singula sunt spiritualiter intelligenda, atque etiam ex parte corporaliter, & sē sibiliter (vt sæpe diximus) nunc Do minus quasi se ipsum excusans, & apologiam faciens refert quæcunque alias beneficia illis concesserit cum inquit. *Ducam cæcos in uiam quam nescient*, & quę sequūtur. hoc est duxi, & sic de aliis & postmodum hæc verba feci eis, & nō dereliqui eos. quæ omnia certissima sunt, & verissima quamdiū nō penitus abscesserunt Huic autē expositioni con ueniunt verba quæ sequuntur videlicet *Conuersi sunt retrorsum*. ideſt quamquam *Tex. 7.* tot beneficia in eos contulerim, atq; dū mecum persistere, et mihi obtemperare debuissent: conuersi sunt retrorsum ad idola defecerunt, et obliti sunt domini creatoris sui. Propterea sequitur *Confundantur confusione, qui confidunt in sculptili, qui dicunt conflatili: vos Dij nostri* iure quidem, qui Deos suos vocant quæ digiti eorum fecerunt sunt confundendi. longè enim congruentius di ci possunt dij, vel simulacra Deorum, qui fecerunt ea, quam ipsa eadem quæ sunt facta, et velut inquit Lactantius. Homo potius qui sentit, et uidet, et multas habet actiones, simulacrum di ci potest quàm Idolum, quod ex ligno vel lapide cōficitur, et fabricatur, quod quidem non uidet, nec sentit, neq; mo ueri potest, quæ quidem simulacra, si quid sentirent, aut intelligerent potius adorarent homines, à quibus sunt formata, et exculpta, quàm ab illis se permitterent adorari. Vnde nonnulli posunt differentiam, inter Idolum, simulacrum, et imaginem, quod scilicet imago est vera rei similitudo vt cum pingimus hominem, aut equum. Idolum autem est falsa similitudo, cum scilicet representet id quod re vera non est. Simulacrum verò de troque dicitur. Quare *ò surdi audite, & cæci intuemini ad uidendum*. et quo magis explicet quibus imprecatur quos monet, ac hortatur, ut audiant, et videant interrogans iſci tatur. *Quis nam cæcus, quis nam Surdus?* et inquit. *Cæcus est seruus meus*, ideſt populus hæbreus, qui mihi soli, et nō Dus alienis se perpetuo seruitutem, et obedientiam præstiturū legibus astrinxit. *Quis surdus nisi ad quem nuncios meos misi*, ideſt tot prophetas, et ministros qui eosdem hortarentur admonerent, et variis comminationibus, pariter, et pollicitationib⁹ ad normā redigere, & pertrahere niterentur. *Et quis cæcus, & surdus nisi qui venundatus est? & quis cæcus nisi seruus domini?* Dicebatur (inquam) populus Hębreus venundatus, quia se ipsum tamquam seruum manci pauit idolis, ac demonibus, qui verè fuit primum venundatus, sed sub pec cato, & postmodum fuit in captiuitatem abductus, et venundatus à Romanis. Sed heu miser, fuit quidem venundatus a principio ideſt obligatus Deo, quem ipse sibi in peculiarem populum elegit Qui referunt hæc ad Christum dominum (mea quidem sententia) toto aberrant cœlo, et contorquent literam. Deinde sequitur. *Qui vides multa beneficia* pariter, et supplicia quæ immittuntur a Deo, *nonne custodies? quis apertas habes aures nonne audies? Et Do* *Tex. 8.* *minus voluit* hęc, supplle, facere, *ut sanctificaret eum, & magnificaret legem, & extolleret*: uoluit quidem Deus magnificare populum suum, et ipsum super omnes alias nationes extollere, et magnificum reddere. *Ipse autem populus direptus, & vastatus*. et quæ sequuntur usq; in finem, quæ omnia sunt plana, & millies repetita. Verba dumtaxatęq; dam sunt exponenda. Dicit enim *laqueus iuuenum omnes, & in domibus carcerum absconditi sunt*. Vna expōsitio est quod Scribę, et Phariſei, et Seniores populi fuerunt laqueus iuuenum, quia scilicet uerbo, et exemplo corruperunt omnes, & suam in sentē etiam, traxerūt et ne viderent lumen, in domibus carcerum absconditi sunt, quia in tenebris ignorantiæ, et peccatorum permanserunt, et suum diem obierunt, et

Diff rentia inter idol simulacrū & imaginē.

merito quidem poterant dici corruptores iuuentutis, non correctores. *Facti sunt in rapinam, nec est qui eruat, nec q: qui dicat redde quod rapuisti.* Alij per laqueum iuuenum dicunt, quod propter peccata populi, omnes iuuenes ad bella apti in captiuitatem ducti sunt, vel ducentur per exercitum Romanorum, & *ibunt omnes in direptionem.* Denique notanda sunt vltima ferè verba, & vnusquisque nostrum audiat, non solum Iudæi vel Græci, sed quicunq; fidem profitentur, & deniq; qui sunt aliquo sensu præditi: dicit enim Deus *Quis est in vobis qui audiat hoc? attendat & auscultet futura?* respondere possumus, pauciſsimi admodum. Deinde petit *quis dedit in direptionem Iacob, & Israel vastantibus?* nonne dominus ipse? cui peccauimus? Attende, & vide D. Thom. super hunc locum dicit Iudæos trifariam peccauisse, primo quia fuerunt ingrati Dei beneficijs: deinde fuerunt duri, ac difficiles ad obseruantium mandatorum: postremo fuerunt obstinati, & peruicaces quia non timuerũt flagella cõtra quos non immerito dicit propheta psal. 88. Effunde super eos iram tuam, & furor ire tuæ comprehendat eos.

Hic est finis 42. cap.

CAPVT QVADRAGESIMVM TERTIVM.

1. ET nunc hæc dicit Dominus creans, te Iacob, & formans te Israël: Noli timere quia redemi te, & vocaui te nomine tuo: meus es tu. Cum transieris per aquas tecum ero, & flumina non operient te: cum ambulaueris in igne, non combureris, & flamma non ardebit in te: Quia ego Dominus Deus tuus sanctus Israel saluator tuus dedi propitiationem tuam Aegyptũ Aethiopiam, & Saba pro te. Ex quo honorabilis factus es in oculis meis, & glorioſus: ego dilexi te, & dabo homines pro te, 2. & populos pro anima tua. Noli timere quia ego tecum sum. Ab Oriente adducam semen tuum, & ab Occidente congregabo te. Dicam Aquiloni: Da: & Austro: Noli prohibere: affer filios meos de longinquo, & filias meas ab extremis terræ. Et omnem qui inuocat nomen meum, in gloriam meam creaui eum, formaui eum, & feci eum. Educ foras populum cæcum, & oculos habentem: Surdum, & aures ei sunt. Omnes gentes congregatæ sunt simul, & collectæ sunt tribus, quis in vobis annuciet istud, & quæ prima sunt audire nos faciet: dent testes eorum, iustificentur, & audiant, & dicant: Vere. Vos testes mei dicit dominus & seruus meus, quem elegi: ut sciatis, & credatis mihi, & intelli

gatis

gatis, quia ego ipse sum. Ante me non est formatus Deus, & post me non erit. Ego sum, ego sum Dominus, & non est absq; me Saluator. Ego annunciaui, & saluaui: auditum feci, & non fuit in vobis alienus: vos testes mei dicit Dominus, & ego Deus. Et ab initio ego ipse, & non est qui de manu mea eruat, operabor, & quis auertet illud. Hæc dicit Dominus redemptor vester, Sanctus Israel: Propter vos emisi in Babylonē, & detraxi vectes vniuersos, & Chaldeos in nauibus suis gloriantes. Ego Dominus Sanctus vester creans Israel rex uester. Hæc dicit Dominus, qui dedit in mari viam, & in aquis torrentibus semitam. Qui eduxit quadrigam, & equum agmen, & robustum, simul obdormierunt, nec resurgent, contriti sunt quasi linum, & extincti sunt. Ne memineritis priorum, & antiqua ne intueamini: Ecce ego facio noua, & nunc orientur, vtique cognoscetis ea: ponam in deserto viam, & in inuio flumina. Glorificabit me bestia agri, dracones, & struthiones: quia dedi in deserto aquas, flumina in inuio, ut darem potum populo meo, electo meo. Populum istum formaui mihi, laudem meam narrabit. Non me in uocasti Iacob, nec laborasti in me Israel. Non obtulisti mihi arietem holocaustii tui, & victimis tuis non glorificasti me; non te seruire feci in oblatione, nec laborem tibi præbui in thure. Non emisti mihi argento calamum, & adipe victimarum tuarum non ebriasti me. Veruntamen seruire me fecisti in peccatis tuis, præbuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis. Ego sum, ego sum ipse, qui deleo iniquitates tuas propter me, & peccatorum tuorum non recordabor. Reduc me in memoriam & iudicemur simul: narra si quid habes, ut iustificeris. Pater tuus primus peccauit, & interpretes tui prauaricati sunt in me. Et contaminaui principes sanctos, dedi ad internicionē Iacob, & Israel in blasphemiam.

3. 4. 5. 6.

★

EXPLANATIO IN QVADRAGESIMVM TERTIVM CAP. ESAIAE PROPHETAE.

Text. *ET nunc haec dicit Dominus creans te Iacob, & formans te Israel. Noli timere quia redemi te, & vocaui te nomine tuo meus es tu &c.*

DIVVS Hieronym. vna cũ pleriſq; alijs expoſitoribus, volens aſsignare intẽtionem ipſius prophetæ in præſenti capitulo, & aperire verum, & proprium intellectum horũ verborum, diſtinguit populum Iſraelis, & Iacob in eum qui ſecundum carnem, & in eum qui ſecundum ſpiritum, & vult prophetam in præcedenti capitulo prædixiſſe ruinam, ac deſtructionem Iſraelis ſecundum carnem: in hoc verò prædicere, ac pronunciare fœlicitatem, gaudium, & exultationem Iſralis ſecundum ſpiritum.

Sed nec uelim exiſtimes per Iſraelem ſecundum ſpiritum, hos tantum qui ex Gentibus credidere, deſignari, uerũ & pleroſq. ex Iudæis, qui etſi ſecundũ carnem ex Hæbreis ſint, & ex eis ſecũdum carnem duxerint originem, quia tamen abiectis ſuperſtitionibus legis, & Phariſaicis traditionibus Chriſti fidem apprehenderunt, dicuntur & ipſi Iſraelitæ ſecundum ſpiritum. D. Thoperbellè ſatis, & egregiè ſecat capitulum iſtud in tres partes, in quarum prima, pollicetur Deus per prophetam multa ſuis fidelibus beneficia, quo ſuã ergà eos dilectionẽ facilè demoſtret: in ſecunda commemorat beneficia iã illis exhibita, quo eos tutos, & ſecuros faciat de aliis promiſsionibus iam olim allatis & cito complendis: in tertia, & vltima excludit merita ad tollendam præſũptionem & inanẽ gloriam. Hoc autem appoſitè quidem, & non abſquè ratione factum eſt, nam cum in præcedenti capitulo populi Iudaici ruinam prædixerit, ac deuaſtationem, nequis putaret Deum omnino repuliſſe populum ſuum, & plebem ſuam, quam præſciuit, prædicit hoc loco futuram illius proſperitatem, in quo quidem argumento comprehenduntur & Gentes, quæ crediderunt in Chriſtum tanquam ex quæ, & ipſæ pertineant ad ſemen Abrahæ, & inter veros Iſraelitas annumerentur, quandoquidẽ (teſte D Paul.) non qui in manifeſto Iudæus eſt, neq; quæ in carne circunciſio, ſed qui imitatur fidem Abrahæ, & habet ſpiritum Iſraelis verus Iſraelita eſt nuncupãdus. Primum itaq; propheta inducit Deum alloquentem Semen Iacob, & Iſrael, recolitq; præcipua quædam beneficia in eos collata. d. Creaui te Iacob, & formaui te Iſrael: primum ergo beneficium fuit creationis, quod quamquam omnibus aliis creaturis fuerit communicatum, peculiari tamen, & mirabiliori modo fuit communicatum Abrahæ & Iacob, vt patet legenti librum Geneſeos: & quemadmodum Deuter 32 legitur, Nonne ipſe ſcilicet Deus eſt pater tuus qui poſſedit te, fecit, & creauit te? Secundum beneficium fuit formationis, hoc eſt inſtructionis, et educationis, quia dedit illi populo legem, et præcepta in quibus ambularent. Tertium fuit beneficium redemptionis, quia ſcilicet à ſeruitute Pharaonis, & à pleriſq; aliis difficultatibus, et periculis eos redemit, et propriè quidem dicitur redemiſſe, quoniam iam videbantur eſſe detenti, et captiui, niſi Deus eos manu

Deut 32.

manu sua subtraxisset. Quartũ demũ fuit beneficiũ singularis dilectionis, quia vocauit eum nomine suo: dicunt enim hoc maximæ dilectionis fore argumentum, & egregiæ familiaritatis indicium cum quis vocat aliquem nomine suo, nomine inquam sibi à principio impositio.

Et propterea cum quis nominat aliquẽ nomine, quo consueuit ab alijs nominari, ostendit se illius memoriam, aut peculiarem curam habere: quemadmodum legimus apud Luc. 6. Nomina eorum, qui fuerint à Deo dilecti, et præelecti scripta esse in cœlo. Contra verò dum aliquem haudquamquam cognoscimus, aut cognoscere nolumus, vel minus cognoscere dissimulamus, vt qui sit nobis parum gratus, aut alioqui intensus vel obscuri nominis & conditionis, aut mali moris non vocamus eum nomine suo, sed nomine quodam communi vt quidam homo, iste homo, vel ò tu, aut similibus nũcupationibus, quibus re uera ostendimus nos illius, aut nullam, aut modicam cognitionẽ vel rationem habere, uel parum nos curare, seu referre quis nam sit, et quo uocetur nomine. Sic enim de impiis, et malis hominibus dicit. Non noui uos. At cum Deus opt. max. ostenderit se utiq; meminisse Iacob, et Israel atq; eos paterna dilectione prosequutũ vocauit eos nomine illis proprio, ut genesis scriptura multis ĩ locis patefacit. Et in hoc eodem libro non semel vidimus fieri mentionem de Iacob, et de Israel, ut legenti patet.

Dicit ergò à principio *Et nunc hæc dicit Dominus* q.d. commutemus sermonem, non amplius quæ iamdudum fumus prolocuti prosequamur, alia sit intentio nostra, aliud agamus, de negocio longè diuerso nunc pertractemus: post quam enim egimus de rebus funestis ac luctuosis, perge, uel age loquamur de rebus iocundis, & quam maxime festiuis quo mirari nũc oportet (inquit Cyrillus, quàm pius, et misericors sit Deus, qui cum quandoque quodammodo cogatur pro ablutione scelerum in iustam seueritatem incidere, transit tamen quàm citissimè ad misericordiam, & quem percussit etiam sanat, et aufert flagellum, et in pristinum statũ restituit: propterea uelut oblitus delictorum, et scelerum nostrorũ adiecto quasi alio principio temporis, et aliam nactus occasionem, qua correctos ad trãquillitatem adduceret, inquit. *Et nunc* quemadmodum in psal. 94. dicimus: hodie si uocem eius audieritis nolite obdurare corda uestra: et quemadmodum ponitur ibi illud aduerbium tamquam principium aliorum temporum, sic & hic cum dicit, & nunc q. d. omittamus ea quę hucusque diximus, & obliuioni tradamus, nunc aliud aggrediamur, & nouum instituamus principium aliarum rerum quæ à Deo futurę sunt: Et quamquam hæc verba uideantur referri ad eos tantum, qui ex semine Abrahę secundum carnem descenderunt, cum illis præcipue quæ hic recensentur beneficia collata esse nouerimus, nihil tamen minus (vt diximus à principio) ad quoscunq; se extendit, qui fuerint Israelitę secundum spiritum, figurati tamen & præsignati per Iudæos secundũ carnem: Israelitę quidem secundum spiritum hi sunt, qui non modo creati, ac formati; verum etiam redempti, & proprio nomine vocati esse dicuntur.

Sed cur usus est his duobus verbis, siue dictionibus creans, & formans, cum ferè nihil sit aliud formare, quàm aliquam formam imprimere, et id apud quosdam sit idem, quod creare. s. quod prius non erat, facere: non enim dicendum est qd prius creauerit, ideſt do nõ esse ad esse produxerit, & postea formã ideſt animam infuderit, quia creando infundit, et infundendo creat: dicimus ergo ut supra: quòd per creationem intelligit productionem rei secundum substantiam, per formationem uerò, aut peculiarem quendam & miraculosum modum creationis, uel instructionem, aut educationem iuxtà determinatam rationem uitę, & morum, ut sic dicamus, aliquos creari, quando de non esse producuntur ad esse: formaliter uerò, quando nouum quoddam uitæ genus auspicantur, quemadmodũ nos Christicolæ dicimur creari, siue generari quando nascimur: ducimur uerò re-

Luc. 6.

Cyrillus.

rò regenerari, quoniã baptiſmate abluimur, vel ſacris ordinibus initiamur. Et ob eãdem cauſam vſus eſt etiam his duobus nominibus videlicet, Iacob, & Iſrael, cum tamen fuerit vna & eadem perſona, ſed Iacob dictus in prima ſui productione ſecundum ſubſtantiam. Dictus poſtea Iſrael hoc eſt videns Deũ, dum particulari munere, & gratia fuit inſignitus à Deo: ſic Abraham prius fuit dictus Abram, deinde iuſſu Dei vocatus Abraham, ſic & Paulus Apoſtolus antea dictus Saulus poſt ſuſceptum baptiſma fuit vocatus Paulus: ſic & nos Religioſi dum regularem vitam aſſumimus, & veſtitum huic vitæ congruentẽ induimur haud nomine prius nobis impoſito nuncupamur, ſed aliud de more nobis inditur, ſic & Iacob prius creauit, ideſt hominem fecit, et poſtea formauit, i. ſpiritum intelligentiæ dedit, nec ſinè miſterio populum ſuum electum vocat Iacob & Iſrael, vt ſciant ſe non futuros vnquam Iſrael, i. deum. i. viſuros, niſi fuerint prius Iacob. i. niſi uitia ſuppreſſerint, & ſumplatauerint. Dicit ergo textus. *& nunc hæc dicit Dominus creans te Iacob*, ideſt qui creauit te Iacob, et continue manu tenet et cõſeruat, & formans te Iſrael. *Noli timere quia redimi te, & vocaui te nomine tuo, meus es tu*: quæ quidem oĩa ſunt efficaciſſima ſigna præcipuæ dilectionis, & curæ. quare nulla tibi debet eſſe anſietas, nulla te formido capere debet vel obſidere: *meus es tu* ego ſum te peculiariter elegi in filium. & ſeruum meũ, & quicunq; deſcendunt ex ſemine tuo; vel meus es tu, i. Chriſtianus es; nam qui Chriſti ſunt, Chriſtiani dicuntur, & ſunt: meus es tu quare alterius nõ ſis neq; habeas Deos alienos corã me; meus es, quia te creaui, te vocaui, te redemi. Quare tu es mei iuris, ſub mea poteſtate, ac ditione degis, cui tamen ſeruire regnare eſt: Si meus es nullus tibi negocium ullum poterit faceſſere, non te ipſum prodas, neque ad quemquam aliũ deficias: hoc verbo vel dicto quod cũ quadam emphaſi debuit proferri, denotat ſpiritualem coniunctionem, & cognationem cum Deo: Quare qui Dei ſunt nullam debent cum peccatis, et cum Demone habere ſocietatẽ, deturbat n et auellit à ſocietate, et coniũctione quę cum Deo, ad res malas propriuitas, & conſenſio. Poſt hęc explicat Eſaias promiſsiones quas optatiſsimas, et maxime expetibiles Deus facit populo ſuo dum inquit. *Si tranſieris per aquas, tecum ero, & flumina non operient te, cum ambulaueris in igne non combureris, & flamma non ardebit in te, quia ego Dominus Deus tuus ſanctus Iſrael Saluator tuus*. Vocatur aũt Deus, Dominus, Sãctus Iſrael, ſaluator noſter; Nec abſq; ratione tot nominibus voluit nuncupari, nec ſunt nomina ſynonima; quodq; illorum ſuam habet ſignificationẽ, et intelligentiam: uocatur Dominus, ut oſtendat ſe habere dominium, et poteſtatem ſuper omnia, ſanctus Iſrael, quia ſ. illum peculiariter amat. Deniq; ſaluator, quia non permittet ipſum ab aliquo ledi, et perditum iri; uel ego Dominus, quia poſſum. Ego Deus, quia ſcio, ego ſanctus, quia purus. Ego ſaluator, quia uos protego. Per aquas .n. et flumina, per ignem, et flãmam quidam interpretantur gladium, et per ſecutionem inuectã populo Hębreorũ per Aegyptios, p Babylonios, Macedones, et Romanos: vult ergo Eſaias innuere quod nullus harum gẽtiũ furor, nulla uis, aut potẽtia poterit illis multũ obeſſe et quicq̃ afferre detrimenti. Neq; mirum quia ego Dominus Deus tuus, ego inquam Saluator tuus cingã te, et protegam ne quicquã horum patiaris.

Quòd ſi uolumus perſiſtere in plano ſenſu literę pręter Iſraelitas, qui uirtute Dei ambulauerunt per ſiccum in medio mari, multa habemus exempla in noua lege, et in ſtatu gratię de multis pręclaris, et Deo gratis hominibus, qui tranſierunt per aquas, et nihil eis (protegente Deo) obfuerunt, ut Beatus Clemens, qui alligata ad eius collum ancora deiectus in mare, non fuit eo ſubmerſus: ſic etiam Beatus Appellinaris martir captus ab Idolorum ſacerdotibus præcipitatus in mare, inde erectus, liber euaſit: et nouiſsimis temporibus legitur de glorioſiſsimo, et nunquam ſatis laudato

B. Clemens

B Appellinaris.

B. Fraciſcꝰ de Paula.

Beato

D. Francis. de Paula. Beato Francisco de Paula, ordinis minimorum fundatore, qui volens pertrã sire Siciliæ fretum, cum nihil haberet, quod pro naulo solueret, strato fluctibus pallio suo, in eo quasi pedibus nixus, vnã cum socio transmeauit: vnde satis fuit adimpleta Dei promissio, facta ipsi Iacob, & suis hæredibus, cum dixit. Cum trãsieris per aquas, tecũ ero, & flumina non operient te. Adimpleta quoq; fuit sequẽs promissio cũ inquit. Cum ambulaueris in igne, non combureris, & flamma non ardebit in te. Hoc quidem fuit præter illos tres pueros, qui proiecti fuere in fornacem ignis ardentis impletum in Beatissimo *B. Laurẽt.* Laurẽtio Martire, de quo canit Ecclesia. Si transieris per ignem flamma nõ nocebit tibi, & odor ignis non erit in te. Cum enim fuerit positus in craticula, te Deum non negauit, & ad ignem applicatus te Dominum Iesum Christũ confessus est: quique dum vreretur, dicebat. Carbones hi nõ doloré, sed refrigeriũ mihi præstant, cuius corpus licet fuerit combustũ, anima tamen séper mansit *Ian: atius.* illesa. Quid dicem⁹ de B. Ianuario martire? q iussu Timothæi Cãpaniæ Præsidis in ardentem fornacem coniectus, ità illesus euasit, vt ne vestimentum quidem, aut capillum flamma violauerit. *Agap. Mar* Sic etiam contigit de Agapito Prænestino quindecim annos nato, cuius capiti cũ ardẽtes carbones fuerint impositi, & feruens aqua in eius ventrem infusa, nunquam tamen á fide confessione recesit, & indè vnus abscesit, qui postmodum securi percussus mortem obiuit. Nec volo prætereire aliud insigne miraculum, quod omnipotẽs Deus *B Francis. de Paula.* fuit operatus ĩ B. Frãcisco de Paula, paulo superius nominato, qui, & ipse cũ in fornacé Calcariam, flãmarum vi efferuescentem fuisset ingressus, ignem repressit, & inuiolatus euasit, manibusq; ardentes prunas, ac titiones attingens illesus abscesit. Sic itaque verum est quod Deus per prophetam dixit. Cum ambulaueris in igne, non combureris.

Sed longè tutius, et multo magis ad rem nostram per aquam et ignem, et reliqua huiusmodi nomina quę significãt res horribiles, et portentosas intelligimus omnia genera periculorum, tentationum, et persecutionum quas serui, et amici Dei continuè patiuntur in hoc seculo, et quamquã pleriq; et fere innumerabiles viri Dei, multa tormenta passi sint; nihil tamẽ se passos esse, neq; damnum ullum recepisse firmiter est credendum, quia fortes extiterunt, et permanserunt in fide: uti in Epist. ad Hæb. 11. D. Paul. ostendit. Etenim spes illorũ immortalitate plena est: Et quemadmodum dixit saluator noster Matth. cap 7. quod 23. ois qui audit verba mea, & facit, ea assimilatur uiro sapienti, qui ædificauit domũ suã supra petram: & descendit pluuia, venerũt flumina, flauerũt venti, & irruerũt in domũ illam, & non cæcidit, quia fũdata erat supra firmam petram: & bene quidem, ac iure optimo dicere possunt isti. Transiuimus per ignem, & aquam, & eduxisti nos in refrigerium.

Hæb r. 11

Matth. cap 7.

Psal. 65.

Dedi propitiationem tuam Aegyptum, Aethiopiam, & Saba pro te. vsq; ad illud pũctũ. *Ab oriente adducam semen tuum, & ab occidente congregabo te &c.* secundũ quosdã interpretes verba præsentis particulæ coniungũtur cum verbis immediatè præcedentibus vt sic dicamus Quia ego Dominus Deus tuus sanctus Israel, qui videlicet sanctificor Israel, quiq; me pro sancto colit, ac veneratur, saluator tuus q te ab omnibus malis, & periculis eripui, & saluaui. i. saluũ te, & incolumem reddidi, dedi propitiationem tuam Aegyptum, Aethiopiã, & Saba pro te, dedi inquã ista regna propitiationé tuam. i. ego puniui, & variis flagellis, et cędibus percussi, vt eorum exẽplo correctus, me propitium habere potuisses: vel potius Aegyptus, & Ethyopia fuerunt propitiatio populi Dei, quia per eos illum Deus puniuit, qua punitione meliores effecti, meruerunt habere Deum propitium: vel dedi ea propitiationé tuam, ut scilicet in ea sęuires, eorum populos occideres, & mactares, quo me propitium, fautorem, & benignum haberes: quemadmodum enim

ſacrificiis, & immolationibus animali
um expiantur peccata: & propitius red
ditur Deus nobis ſacrificantibus, ita
propemodum occiſione, & extinctione
impiorum fit gratum ſacrificium ipſi
Deo. etenim vulgo dum aliquis impro
bus, & malefactor, et præſertim homi
nes ſeditioſi perimuntur, dici ſolet pe-
ractum eſſe ſacrificium Deo: dum enim
impii tolluntur è medio, dubio procul
homines probi, et innocentes quietius
multo, et tranquillius vitam degunt.
Hæc eadem uerba dixit olim mihi
fœl. record. Pius V. cum ſemel ex offi-
cio cõmendarẽm illi quoſdam noxios
et delinquentes, vel etiam dicere poſlu-
mus. Dedi propitiationem tuam Ae-
gyptum etc. hoc eſt neci, occiſioni eos
tradidi, ut tu populo mi dilecte, fieres
mihi propitius, me coleres, me amares
et præter me aliũ ſequereris neminẽ,
neq; ullus tibi foret impedimento: po
teſt etiam dici ſi que olim peracta
fuere meminerimus, nulli dubium De
um multa intuliſſe damna Aegyptiis,
et vicinis eorum Aethyopibus, et Sabeis propter Iſraelitas: Percuſſit enim
Deus primigenita Aegypti ab homine
vſque ad pecus, et miſit ſigna et prodi
gia in Pharaonem, et in omnes ſeruos
eius, qui percuſſit gentes multas, et oc
cidit Reges fortes etc. Omnes hæ ex
poſitiones meo quidẽ iudicio ſunt per-
pulchræ, et ſatis rationabiles, et textui
vulgatæ èditionis plurimum conuenientes. At ſi conſideremus, et expenda-
mus textum LXX. Interprætum.
Alia et quidem facilis datur expoſi-
tio iuxtà allegoriam, ſic enim habet eo
rum textus, feci commutationem tuã
Aegyptum, et Aethiopiam, et Syenem
pro te q.d. non debes populo mi fidelis
ac dilecte conqueri, vel indignari, quo
niam quamuis pleriſq; ex genere tuo &
cognatione Abrahæ ceciderint ob im
pietatem, quam exercunt in filium me-
um Ieſum Chriſtum, cuius homicidæ
extiterunt, horum tamen loco, ac vice
dedi Aegyptum, Aethiopiam, et Sye-
nem: per quæ tria genera locorum, ſiue
nationum intelliguntur, et comprehẽ
duntur omnes aliæ nationes gentium.

Pſal. 71. 3. Reg. 10.

A Hoc etiam prædixit Dauid pſal. 71. Reges Tharſis, et Inſulæ munera offerent Reges Arabum, et Saba Domino Deo adducent. Saba fortaſsis eſt illa regio cuius Regina percelebri Salomonis fama commota perrexit ad eum videndum, colendum, et variis ſummiſq; muneribus afficiendum. Quod ſi ad futura tempora Chriſti, et Apoſtolorum (vt par eſt) ea conferamus, nullam prorſus habent ambiguitatem.

B Dedit enim Dominus Deus Eccleſiæ ſuæ ſponſę ex omnibus gentibus collectę, et congregatę, in propitiationem et expiationem præteritorum delictorum, et loco eorum qui deſciuerunt ab eo Aegyptum, Aethiopiam, et quaſcumque vniuerſi orbis regiones, et populos, quos omnes acquiſiuit præcio ſanguinis ſui, et ſuorum Apoſtolorum: qui quidem non prædicatione ſolum, et miraculis; ſed eorum

C Martyrio, cæteriſque rebus ab eiſdem mirifice geſtis quam plurimos ad fidem Chriſti pertraxerunt, ex quorum numero fuere Proceſſus, et Martinianus cum aliis quadraginta, qui (vt refert hiſtoria) Apoſtolorum prædicatione, et miraculis commoti, fidem Chriſti ſuſceperunt, et diriſ cruciatibus vexati, mortem obierunt nihil vnquam dicentes et in ore perpetuo habentes, niſi; Sit nomen Do-

D mini benedictum.
Alii ſic exponunt. Dedi propitiationem tuam. Aegyptum, et Aethiopiam etc. ideſt ero propitius Aegypto, et Aethiopię, et cęteris nationibus, quemadmodum et tibi, dum per veram fidem mihi fuerint incorporati. Aethiopia quidem per Matheum Euangeliſtam fuit Chriſto incorporata, Macedonia pariter et Iudæa, ut inquit Iſidorus lib. de vita, et obitu ſanctorum cap. 78. Metaphraſtes verò Syriam Superiorem iuxta Eufratem refert illi tributam. Et ne functiones et numina Apoſtolorum enarrantes primarios omiſiſſe videamur, dicimꝰ quod D. Petrus princeps Sanctorum Apoſtolorum poſt Epiſcopatum Antiochenſis Eccleſiæ, et prædicationem

Proceſſus & Martinian.

pſal. 134.

diſ-

disperſionis eorum, qui de circuncisione crediderunt in Ponto, Galatia, Cappadocia, Asia, & Bythinia, secũdo, Claudii anno pro expugnando Simone Mago Romam petiit, ibique viginti quinque annis Cathedram Sacerdotalem tenuit, & pro fidei Christianæ denunciatione, & defensione, tandem in crucem actus mortem obiuit. Ioannes Zebedęi filius frater Iacobi migrauit in Asiam minorem, eas que prouincias, in quibus etiam, & Petrus Euangelium prædicauit, Euangelicæ veritatis prædicationem exercuit. Andreas ad Scythas missus, de inde in Græciam, & Epirum veniſſe dicitur, & quidam alii referunt eundem in Cappadociam, Galatiam, & Bythiniam, & in pleraſque alias prouincias deueniſſe. quibus omnibus in locis longo tempore, prædicationibus, & miraculis intendens, tandem à proconſule Aegea in crucem eſt actus. Philippus Asiam ſuperiorem Euangelio traditur excoluiſſe, demum Hierapolim profectus annos natus octuagintaſeptem martyrium ſubiit. Thomas Apoſtolus, quamquis aliquando incredulus, & infidelis haberetur certior factus de filii Dei reſurrectione, & eius diuinitate, ad Parthos profectus, ad Indos penetrauit, in Aethiopiam quoque perrexit, & Perſas, Medos, Bracmanos, aliaſque nationes finitimas Chriſti Euangelium prędicando in locum Iudęorum, qui à Chriſto defecerunt, ſubſtituit, & ſuffecit. Bartholomeus in maiorem Armeniam profectus, Lycaonas eius prouinciæ populos ueritatem euangelicam docuit, & ad vitæ puritatem inſtituit, Albanos quoque fide Chriſtiana imbuit, ceterioremque Indiam penetrauit. Iacobus Alphei frater Domini, idemque iuſtus appellatus non legitur in externas Prouincias fuiſſe profectus, ſed cum creatus eſſet Epiſcopus Hieroſolymorum, tandem & ipſe ob confeſsionem veræ fidei è pinna templi præcipitatus cõfractis cruribus, & fullonis fuſte in cęrebro percuſſus interiit. Iacobus uero frater Ioãnis Baptiſtę ab Hærode Aggrippa cum fuerit necatus nuſquam gentium uidetur obiiſſe hoc munus prędicandi euangelium exteris nationibus: aliqui tamen dicunt eum in Hiſpania profectum, & illis, & occidentalium locorum populis euangelium prædicaſſe. Sed alii quidam hoc difficile admittunt, cum eius martyrium fuerit ante diuiſionem Apoſtolorum. Quod autem profectus fuerit in Hiſpanias, dicunt hoc forte potuit eſſe immediate poſt necẽ D. Steph.

Simon chananeus, qui, & Zelotes dicitur in Meſopotamiam profectus populis illis Euangelium nunciauit. In Perſidem quoque abiiſſe traditur: & quidam alii dicunt eundem Aegyptum, Affricam, & Britanniam petiiſſe, & ibidem Euangelium prædicaſſe, & quamquam inter Scriptores ueteres ſit aliqua contradictio penes Affricam, Diuus tamen Auguſtinus alicubi affirmat affricanos ab Apoſtolis Euangelium accepiſſe. Iudas verò qui Thadeus dicitur, ipſe quoq; ĩ Meſopotamia Euãgelium ptædicaſſe fertur, multaq; egiſſe in Arabia, & Idumæa, aliiſque regionibus conterminis, & adiacentibus. Matthias uero, qui in locum Iudæ proditoris fuit ſubrogatus in Aethiopiam poſteaquam primum in Iudea Euangelium prædicauit huius rei cauſa profectus eſſe traditur. De Paulo autem uaſe electionis, non eſt quod quicquam dicamus deficiet .n. tẽpus ſi uolumus ſingulatim enarrare quæcumq; loca quaſcũq; regiones, & vrbes, quas ipſe peragrauit, ut Chriſti fidem, & Euangelium prædicaret, non enim abſque cauſa Doctor gentium fuit nuncupatus. Marcus autem Euangeliſta primus Alexandrię Chriſtum nunciauit, ibique conſtituit Eccleſiam, qui etiam poſt prædicationem uerbi Dei martyrio fuit coronatus. ut Euſebius lib. 2. hiſtoriæ cap. 14 teſtatur, & Nicephorus lib. 2. cap. 43. De Luca verò Euangeliſta hoc ſcriptum inuenimus, quod poſteaquam Roma diſceſsit, quo cum Paulo uenerat, primum in Dalmatia, ac Gallia, & in Italia pariter ac Macedonia Euangelium prędicaſſe legitur, & aliqui uoluunt eundem Roma

Rom. ca. 8.

Tex. 5.

cum diſceſsiſſet in Orientem eſſe reuerſum, rurſumque Lybiam petiſſe, Thebanos Chriſtiana inſtituiſſe religione, atque in ultima ſenectute Deo reddidiſſe ſpiritum: nec deſunt, qui eum corona martyrii decoratum eſſe voluerunt.

Quare quàm maxime poteſt gloriari populus Dei electus, quòd in locum eorum, qui ceciderunt, dominus Deus dedit propitiationem, Aegyptum, Aethiopiam, & Saba, ideſt, vniuerſas terè totius orbis regiones: Sed vehementer admiror in tot variis, ac diuerſis, & maxime ſemotis, ac diſtantibus locis, & regionibus non habeatur quemquam diſcipulorum adiiſſe vllam ex his, quę in nouo orbe nuper reperto inueniuntur, cum aliquę legantur tam latæ, tam amplę et ſpatioſę, & bonis omnibus fœcundæ illic reperiri, ut eſt regio Synarum, & ea quam vocant Chinam, & eæ inſulæ quas uocant philippinas. Quamquam memini me legiſſe in quodam libello vbi agitur de ſitu, & moribus vnius regionis ex earum numero de quibus nunc loquimur, alicubi fuiſſe repertam, & perſpectam imaginem ſtatuariam cuiuſdam mulieris in ſinu, uel in græmio puerulum quendam geſtantis, id quod nonnulli interpretantur fuiſſe imaginem Beatiſsimę Dei Genetricis, & alii volunt quodam in loco prædictę regionis ſanctiſsimæ crucis ſignum reperiri, neque impoſsibile quicquam admittunt, aliquem ex diſcipulis Chriſti Ieſu ad eas regiones peruenisſe. At quia de re hac non habetur vllum efficax, aut apparens teſtimonium, Id circo non eſt ſimpliciter, & abſolutę admittendum. Verum nullus debet de hac re vehementer admirari, quandoquidem nondum eſt conſumatum ſeculum, neque extremum finem habuit prædicatio euangelii, quod quidem Dei gratia, & benignitate, & quorundam hominum ſtudio, ac diligentia multis in locis ante hęc tempora cœptum eſt prędicari, ac diuulgari, & notabile incrementum ſuſcipere.

A Sequitur textus. *Ex quo honorabilis factus es in oculis meis, & glorioſus, ego dilexi te, & dabo homines pro te, & populos pro anima tua &c.* q.d. tanti te faciam, & eo in præcio te, & res tuas habebo, ut reliquos omnes comprem nam, abiiciam, & nihili faciam, & quoſcumque homines tibi collatos pro nihilo habebo, et pro quiete ac tranquillitate tua diſperdam eos de terra, ut nomen eorum non memoretur amplius. Sic quidem exponunt ali qui, ubi uidere eſt quanti referat eſſe uirum bonum, & totis viribus ſtudere apud Deum gratiam promoereri.

Quidam alii ſecus exponunt, dabo (inquit Deus) pro te, & pro anianima tua, pro tui conſeruatione, & perpetua ſalute, dabo homines probos, ingenuos, & diuini verbi adminiſtros, ut te doceant, inſtruant, & manuducant, licet hic ponat dilectionem, tamquam effectum honorabilitatis, & exiſtimationis, ac gloriæ, reuera tamen eſt cauſa, niſi pro dilectione velis accipere effectus ipſos dilectionis. Dicitur populus ille factus honorabilis in oculis Dei, per honeſtam conuerſationem cum cæteris gentibus præbens exemplum bonorum operum, quod maxime decet, ne blaſphemetur nomen Dei. Factus eſt glorioſus in oculis Dei per conſcientiæ puritatem, unde de huiuſmodi dicitur. Glorioſus apparuiſti in conſpectu Domini.

Nec ſine myſterio primo Cant. Sponſus commendans ſponſam ſuam, & magnificans eam, ideſt animam iuſti. dicit ecce tu pulchra es amica mea, ecce tu pulchra, pulchra videlicet interius, & exterius. Dicitur etiam populus Dei factus honorabilis, & glorioſus in oculis Dei per fidem, & obſeruantiam mandatorum eius. Et quid rogo erit incommodum, & parum concinnum pauca hæc verba tot laudibus, & encomiis teferta in Chriſtum Dominum ratione humanitatis aſſumptæ referre? namque de Chriſto homine verè dici poteſt à Patre ex quo honorabilis factus es in oculis

meis

meis, & glorioſus coram Deo iuxtà il
Pſal.8. lud pſal. Gloria, & honore coronaſti eũ Domine, & alibi propterea decorem induit te dominus, ego dilexi te de quo ſupra dictum eſt. Hic eſt filius meus dilectus in quo mihi bene complacui.

Et dabo homines pro te, & populos pro anima tua, hoc eſt adimpletum cum dixit
Idem ipſum audite: et Propheta pſ. Conſtituiſti eum ſuper opera manuum tuarum, & alibi: Cum exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipſum, & plurima huius generis loca teſtantur omnia ſubiecta fore ſub pedibus eius, & eundem eſſe conſtitutum caput ſuper omnem Eccleſiam. *Dabo homines pro te, & populos*
Chriſtus dat homines pro Eccleſia. *pro anima tua*, dabo, inquam homines, & quidem primarios, ac per multos in occiſionem, ac internitionem, pro te, ideſt pro multiplicanda eccleſia, & fide catholica. i. nei pedrãt. Vel *dabo homines pro te*; i. qui tibi auxilientur, & faueant; *dabo homines pro te*; i. apoſtolos, & alios ſqui tibi prædicent, & annuncient veritatẽ. *Vel dabo homines pro te*, i. ſitu me adeò deſeueris, & abnegaueris velut iumentũ et animal rationis expers; dabo homines. i. gentẽ quæ magis erit capax rationis, & iuſtitiæ. *Nolite timere quia ego tecum*
Dabo homines pro te. *ſum, non te derelinquam.* Ego ero vobiſcum (dicebat ipſe) vſq; ad conſumationem ſeculi. ero inquam tecum, vt comes, vt ductor, & adiutor: & præter hoc explicat aliud ſingulare beneficium ip
Tex. 2. ſi eidem Chriſto, & ſponſæ eius eccleſiæ à cæleſti patre promiſſum. d. *Ab oriente adducam ſemen tuum, & ab occidente congregabo te, dicam Aquilonidæ, & Auſtro noli prohibere: affer filios meos de longinquo, & filias meas*, ideſt animas quas ego creaui, meas. i. in obſequium meum; fecit enim Deus rationalem creaturam. ut ſummum bonum intelligeret, intelligendo amaret, amando poſſideret, poſſidendo frueretur. Cur dicit Aquilonidæ, & Auſtro noli prohibere? quia facilius qui premũtur aduerſitatibus per Aquilonem deſignati á Deo cõuertuntur. Contra verò qui proſperitatibus affluunt per Auſtrum figurantur. Propterea inquit filios meos, & filias meas vt notaret qui ſunt filii adoptionis, & ſanctificationis, hi ſunt filii Dei

A effecti. Nota etiam conſidera in verbis, vniuerſi orbis partes hic enumerari, p̃cipiens vnicuiq; iſtarum partium, et quicumq; degunt in illis, et verſantur vt afferant, non prohibeant, non contradicant, aut detineant populos ſuos vtriuſq; ſexus conditionis, ac ętatis, quin poſſint accedere ad Chriſtum Dominũ nullo prorſus hominum genere ab hac vocatione, ſeu acceſſione excepto, ſeu detẽto ſiue ſit Iudæus, ſiue Græcus, quia
B nõ eſt acceptor perſonarum ipſe Deus; Nam quemadmodum ipſe Deus eſt indiſtinctim creator, & conſeruator omnium, ita eſt pater, & Dominus omniũ, & ſingulorum hominum: nam idem Dominus in omnes, qui inuocant illũ. *Rom.10.* Notant aliqui ſatis eruditi, & in Geographia tantiſper experti plagam Aquilonarem adduxiſſe in Eccleſiã Germanos, Gothos, Liuonios, & Moſcuitas, & nonnullos ex Scytis: Auſtralem regio-
C nem Aegyptios, & Aphros: Orientes quidem, & Occidens ſuos, & ipſi dedere ſe quaces. & famulos Chriſto Domino, & ipſi Eccleſiæ: ex Oriente iam patet quot homines prodierint, & prodeant quotidie, qui Chriſtum Dei filium confitẽtur & eius fidem apprehendunt. Sed heu miſeri, ò tempora calamitoſiſſima, ò regiones perpetuo deplorandas, maxima quidem pars vniuerſi orbis, et cuiuſcumque ipſius mundi plagæ a Chriſti fi
D de deſciuit, et per varias hæreſes nunc Arrianam, nunc Sabellianã, nouiſſimè uerò Lutheranã Caluinianam, Anabaptiſticam, & pleroſq; alias diabolicas nouitates gloriam et honorem iam pridem amiſerunt, et abhominabiles factę ſunt coram Deo Sed cur de Auſtro et Aquilone dicit Deus. Aquilonidæ, et Auſtro noli prohibere? ut ſcilicet oſtendat ſe nunquam permiſſurum feros, et malos ſpiritus ad ſe venientibus
E impedimentum fore allaturos. Dum poſtea ſubdit. *Et omnem qui inuocat nomẽ meũ*, vide etquæſo, & diligẽter cõſidera; dicit omnẽ, qui dicit omnẽ nullũ excludit: omnem igitur qui inuocat nomen meum qui ſcilicet ex corde inuocat *in gloriam meam creaui eum.* gloria enim patris eſt filius ſapiens, et prętereà ſũt creati, in gloriam Dei vt ſcilicet per

Digitized by

eos glorificetur Deus: creaui inquit eũ, formaui eum, & feci eum: quamquam inter ista uerba possit aliquid distinctionis admitti (ut supra diximus) verumtamen hic existimo ad maiorem expressionem, seu amplificationem diuinæ erga nos benignitatis posita esse. Sic enim Deus explicat in nos suã charitatem, & misericordiam, in eos inquam qui inuocant nomẽ suum, hi.n. sunt creati, formati, & facti, ideſt bonis omnibus ditati. qui verò contra, perpende quid dicat. *Educ foras populum cęcum, & oculos habentem, surdum, & aures ei sunt.* q-d. qui me videre, & intelligere detrectarunt, quiq; aures habẽt & me audire noluerunt, sed potius voci meę, & uocationi restiterunt, educ foras, ideſt eiice extra Ecclesiam, & societatem meam, & tandem á Beatorum consortio: habent enim oculos, & nolunt videre: iuxtà illud psal. 35. Noluit intelligere, vt bene ageret: sunt eis aures, & tamen nolunt audire.

Psal. 35.

Dicuntur quidem oculos, & aures habere, quia optime intelligunt, & norunt quid eis facto sit opus, sed malitia, & iniquitate correpti quod norunt facere detrectant: & ob id dicũtur habere oculos, & tamẽ cęci nuncupantur, quod quidem non sint oculis, hoc est intellectu destituti, manifestum est ex verbis Saluatoris apud Ioannem. d Si cæci esseris non haberetis peccatum, sed quia dicitis quia videtis, ideo peccatum vestrum manet. Hunc eandem particulam Diuus Hieronymus, & Cyrillus, & quidam alii longe secus exponunt. Dicunt enim. Educ foras, ideſt depelle errorem, & cæcitatem illorum, neque vlterius permittas eos in tenebris delitescere: ob id inquit: educ foras populum cęcum, & oculos habentem, hoc est gentes, quæ hactenus fuerunt orbatę ac destitutæ lumine fidei, & veritatis. Nec solum de gentibus, verum, & de Iudæis hoc præceptum fieri opinatur Diuus Hieronymus qui quidem vocati fuere per Apostolos: primique ex omnibus crediderunt, & ad eos primum veritatem ostendi prę

Io. 9.

Matth. 10.

cepit Christus Matth. 10. d. Ite ad oues perditas domus Israel. Sed cui nam sit hoc prœceptum, & á quo? Dicit Glos. quòd verba sunt Dei patris ad filium, & consequenter ad Apostolos Christi socios, atque discipulos, & quamquam ista expositio facile possit admitti, mihi tamen videtur parum commodè huic textui posse aptari, propterea dicunt aliqui Deum loqui ad humanum genus ex quoquicumq; prodierint primo sunt cæci et surdi ad ea que spectant ad verbum Dei, quamuis habeant nares, & oculos. Osorius.

Sequitur deinde. *Omnes gentes congregatæ sunt simul, & collectæ sunt tribus.* Qua particula, Diuus Cyrillus vult prophetam cuidam dubitationi obuiam ire. Dictum est enim ab Oriẽte & ab Occidente, & à quacumq; mundi plaga congregandas esse gentes, & ab extremis terræ accelluros homines cuiusque status, & conditionis ad ipsum Christum: nihilominus iure dubitari poterat de tempore quo vaticinium istud fuerat adimplendum. Respondet, & occurrit huic dubitationi propheta his verbis. *Omnes gentes congregatę sunt simul* q. d. non dum aduenit tempus illud quod vaticinium istud est implendum, sed futurum est quãdoque, vt omnes congregentur simul, & fiat vnum ouile, & vnus Pastor. Sed hoc erit in fine seculi, nunc verò congregatæ sunt omnes gentes, ideſt de omnibus gentibus aliqui accesserunt ad christum. Nec te perturbet prophetam vti verbo temporis præteriti, quoniam quæ penitus sunt futura, scriptura prophetarum, quasi iam sint facta nobis proponit: quemadmodum Esaias in persona Christi dicebat. Corpus meum dedi percutientibus, & genas meas vellentibus verumtamen nihil horum factum est, nisi tempore passionis, & cum ducebatur ad crucem. Tex. 3.

Omnes itaque Gentes congregatę sunt simul, ideſt tempore præstituto congregabuntur, & reducentur in vnum, hoc est in vnam fidem, & in vnam spem, in quam vocati fuerint, nec so

lum

lum Gentes quæcunque, & cuiuſcum A
que ſint conditionis, verum, & tribus,
ideſt duces, & capita aliorum: ſic enim
dicit Diuus Cyrillus. Congregabun-
tur inquit omnes gentes, nec id ſolum
verum & ex his principes, ac populi
duces, & miſteriorum antiſtites, & qui
olim errauerunt, & in profundis tene-
bris iacuerunt, diuinam lucem his qui
per ipſos miſteriis fuerint initiati præ-
ferent; cuiuſmodi eſt quod Eccleſiæ B
Pſal. 138 Gentium dixit pſal. 138. Sicut tene-
bræ eius, ita & lumen eius: Nam
quemadmodum in maximis, ac pro-
fundis tenebris verſati ſunt tempore
erroris, ſic earum Eccleſia eximiè reſ
plenduit, & ſupra naturam candida
facta eſt, & illuſtris, vt verum omni-
no fuerit, quod dixit Paul. ad Rom.
Rom. 5. quinto. vbi abundauit delictum, ſuper
abundauit & gratia.
Deinde ſequitur. *Quis in verbis auuntiet iſtud? & quæ prima ſunt audire nos faciet?* C
ideſt quæ olim, & abantiquo tempore præterierunt, & facta
ſunt? dent teſtes eorum, adducant te-
ſtes fide dignos, & iuſtificentur, et com
probetur eos eſſe prænios futurorum.
& veraces dictorum: *& audiant, & dicant.* q.d. ſi hoc fuerit euidenter oſten
ſum, ut ſcilicet Dii gentium noue-
rint quæ à principio facta ſunt ante-
quam fierent, præuiderint etiam cer- D
titudinaliter quæcunque ex contin-
gentibus futura ſunt, afferant teſtes
qui huius rei fidem faciant, & qui eos
audiunt et ſequuntur, iuſtificentur, id-
eſt iuſti, & veraces habeantur, & au-
diant eos, hoc eſt Dæmones, & culto
res idolorum, ſuoſque prophetas, atq;
diuinos, & dicant: vere hoc eſt, hęc Ido
la, hæc ſymulachra verè ſunt Dii, quod
ſi non viderint hoc, & pro certo com
pertoq; compererint, audiant, & dicant
verè: verè quidem ſumus decepti, ve E
re fuimus allucinati cum hæc hu-
cuſque in perſona Dei protulerit Eſa
ias. nunc idem Deus pater conuer-
ſus ad fideles, & in primis ad Chriſtum
ſeruum ſuum, et ad cæteros vates ab
eo miſſos, et eius ſpiritu, ac numi-
ne afflatos, dicit hæc verba. *Vos te-
ſtes mei* (dicit Dominus) vos inquam
quos elegi, vt eatis, & fructum af-
feratis: vos quos propoſui teſtes mi-
hi futuros in Hyeruſalem, & in omni Iudæa, et Samaria, vſque ad vltimum terrę, & ſeruus meus quem elegi, vt ſciatis, & credatis mihi, & intelligatis, *quia ego ipſe ſum, ante me non eſt formatus Deus, & poſt me non erit.*

Senſus horum verborum eſt, et prę
cipuus ſcopus ipſius prophetæ oſten-
dere Deos gentium eſſe Deos ficti-
tios, mendaces, nullam omnino quæ
verè, & proprie Deo tribuitur pro-
prietatem habere, & ea præſertim
quæ ſoli Deo conuenire probatur,
vt certitudinaliter futura præuideat
& prædicat: propterea introducit De
um patrem alloquentem prius eiuſ-
modi idolorum cultores, tam ex gẽ
tibus quam ex Iudęis: quandoqui-
dem (vt apud Hieremi. et Ezechie-
lem facile videri poteſt) populus Hæ
breorum non minus quam populus
Gentium uenerabatur idola, & illis
fidem adhibebat; quamquam mul-
to plures ex gentibus quam ex Iu-
dęis idola coluiſſent: propterea aduer-
ſus vtroſque eiuſmodi ſermo, ſeu po
tius querimonia per modum expoſtu
lationis dirigitur. d. *Quis unquam in nobis enunciet iſtud?* q.d. quis unquam
crediditſet, aut imaginari potuiſſet
hanc maximam rerum mutationem
ut ſcilicet Gentes quæ erant alienæ
à Deo, conuenerint, et acceſſerint ad
eum, et fuerint coaptati in populum
ſuum; et populus Iudæorum, qui erat
ſors Dei, et populus eius peculiaris de-
buerit aliquando eſſe abalienatus à
Deo. Quis (quæſo) ueſtrorum Deo-
rum potuit unquam eiuſmodi muta-
tionem præuidere: aut aliquando
prædicere: propterea ſi nullum eo-
rum tale quid prædixiſſe noueritis,
eos omnino abiicite, et eoſdem ne-
quaquam pro Diis ueneremini, ſed
ipſos, et eorum cultores. ac mini-
ſtros ueluti profanos, ſeductores et
ſcurras habetote. Eſt profectò inſi-
gnis fatuitas opinari ſimulachra Deo-
rum aliquid poſſe cum ille qui fe-
cit non habeat hoc poſſe, quique

nec illa quę habet, poteſt illis conferre, ut uidere, audire, loqui, et moueri, et conſequenter turpiſsimum eſt illa uenerari, genuflectere, uictimas cedere, gratias, et auxilium petere, et qui illa fecerunt contemnere, et aſpernari. Seneca in moral. ſed dicet quiſpiã, nõne et nos imagines diuorũ colimus, et veneramur, et corã illis genua flectimur? Sed diuerſa eſt ratio, qua de re aliàs dicturi ſumus. et conuertus poſtmodum ad fideles, profert ea verba quæ iam vos audiuiſtis, uidelicet. Vos teſtes mei etc. Et ſeruus meus quẽ elegi. vbi per ſeruũ diximus intelligi Chriſtũ Dominũ de quo aliás dixit. Ecce ſeruus meus quẽ elegi poſui ſuper eũ ſpiritũ meũ; et ca. 49. Magnũ eſt (inquit Deus ad filium) magnũ, inquã, tibi eſt vocari ſeruũ meũ licet nonnulli velint hoc loco intelligi ipsũ prophetã Eſaiã; cum poſtea dicit. *Vt ſcias, & credatis mihi, & intelligatis, quia ego ipſe ſum.* nõ abſq; ratione fit iſta uerborum inculcatio: nã vt dicit Cyrillus, per cognitionem habetur fides, & per fidem habetur cognitio, et intelligentia. iuxtà illud ex ſuperiori capite. Niſi crediderit is non intelligetis. quod autem per teſtes intelligendus ſit Chriſtus, et Apoſtoli, nulli debet eſſe dubiũ. Chriſtus n. apud Ioannẽ ita fatur. Ego teſtimoniũ phibeo de me ipſo, et teſtimoniũ perhibet de me qui miſit me, pater: dignus profectò eſt cui fides adhibeatur uox, et ſermo Dei, et eius teſtimonium citrà omnẽ cõtrouerſiã religioſè probandum, et ſuſcipiẽdum: prętera in rebus dubijs, ac difficillibus et noſtro intellectui reconditis Chriſto loquenti firmam, & indubitatam debemus fidẽ adhibere propterea. d. Vt ſcias, et credatis mihi, et intelligatis, quia ego re uera ipſe ſum. de quo locutus eſt idem Deus Exod. 3. Ego ſum qui ſum, et qui eſt miſit me ad uos quòd verò veri prophetę, & Apoſtoli fuerint teſtes electi et approbati à Deo ſatis notum eſt: dixit. n. Chriſtus apud Ioa. Vos teſtimoniũ perhibebitis quia ab initio mecũ eſtis. Cum poſtea ibidem ſubdit. *Ante me non eſt formatus Deus, & poſt me non erit* Equidẽ certũ eſt ante Deum viuum et æternum nullum eſſe formatum et

Exod. 7.

Ioan. 15.

A inſtitutum Deum, et poſt me neq; etiã erit. Sed quomodo congruus eſt iſte ſermo et præſens locutio, qua dicitur ante me nõ eſt formatus Deus, quaſi velit innuere Deum eſſe formatum, ſiue factũ, aut aliàs productũ, ſiue conſtitutũ? At ſciẽdum eſt primo hoc verbum, et hãc dictionem latius ſumi, q.d. Nullus fuit ante me, qui me formare, aut producere potuiſſet, neq; ullus ante me potuit formari, & produci, quia ego sũ primus et nouiſsimus: aut poſſumus hęc uerba B referre ad Chriſtum dominum, qui uidelicet ratione qua procedit à patre dicitur genitus, nõ factus neq; creatus, et ante ipſum nullus dicitur genitus a patre, et ſolus ipſe, ſecundum diuinam generationẽ, vel per modũ intellectus, et naturę dicitur ab æterno genitꝰ, et unã & eandẽ naturam cum patre habẽs, et eſſentiam, et quæcunq; ſunt in Deo, pręter ingenerationem, generationem, et C proceſsionem. At ſi Chriſtus Dominus conſideretur a nobis iuxta humanitatẽ aſſumptam, dici poteſt utiq; factus, ee formatus, quamquam non ea ratione qua cęteri homines formantur, et fiũt, ſed opera ſolum ac uirtute ſpiritus ſancti, qui tamen ſecundum naturam diuinam eſt idem quod Deus, et unus Deus: Et quoniam ante ipſum nullus eſt ea ratione factus, neq; productus, ut Deus homo fieret, et uerbum carnẽ aſsumeret, D neq; etiam ullis temporibus, et ſæculis alius eſt futurus q ſic formetur, ut Dei filius. propterea fide ipſo loquamur, ueriſsimum eſt quod dicitur ante me nõ eſt formatus Deus, et poſt me non erit. Deinde ſequitur idem ferè repetens, & confirmans.

Ego ſum et ego ſum Dominus, et non eſt abſq; me Saluator. Hæc eadem uerba de eodẽ Chriſto Dei filio ueriſsime dici poſſunt: quippequi eſt idem quod Deus E imo ille ipſe Deus, et vnus tantum Deꝰ et non eſt abſq; me ſaluans; quo dicto ſuam, et patris deitatem, et eſſentiam unã eſſe demõſtrat, alioqui pater et ſpiritus ſanctus nõ ſaluaret. et ſi ipſe quoq; non ſaluaret non eſſet Deus, quia ſaluare Dei proprium eſt. Et ſequitur.

Ego annunciaui, & ſaluaui, auditum feci abeſt iuſsi, et præcepi, aut potius

quo-

quorundam mentes,& animos disposui, vt audirent, dictis fidem adhiberent, & præstarent obedientiam, *& nō fuit in nobis alienus*, ideſt non fuit alius Deus, qui vobis annunciaret, & prædiceret quod futurum eſt, & ad uitam vocaret niſi ego: vel non fuit in uobis alienus. q.d. qui vobis veritatis, & salutis uiam præmōſtrauit, qui vos ſaluauit, qui vobis legem dedit, non fuit in vobis alienus, non fuit inquam Deus recens, & quiſquam, quem aliàs haud agnoueritis, & cuius verba nunquam audieritis, qui multifariam multis quèmodis locutus ſum vobis in patribus: nouiſsime verò locutus ſum in filio. loquitur hic Deus pater: At loquitur etiã & filius in quantum homo, & propriè quidem de ſe ipſo dicit: non fuit in vobis alienus, naturam veſtram aſſumpſi, & vobiſcum ſum conuerſatus, & veſtrarum paſsionum & infirmitatum, præter peccatum, particeps fui. Quare cũ non ſim in vobis alienus, libenter & facile reiectis idolis mihi poteſtis credere, & ſi mihi non vultis credere, operibus credite, vt credatis, & cognoſcatis quia ego in patre, & pater in me eſt: *vos teſtes mei dicit Dominus, & ego Deus, & ab initio ego ipſe*, videlicet ſum, *& nō eſt qui de manu mea eruat: operabor & quis auertet illud?* ab initio quidem, ideſt ante omnem diem, & poſt omnẽ diem ſum, & nulla temporis, aut loci differentia circumſcribor. Non eſt qui de manu mea eruat, quia ſcilicet ſi voluero quemquam perdere, & è medio tollere, ſi quem etiam voluero ſaluum facere, & de manibus impiorum eripere, nullus poterit quibuſcunquè iuribus, aut machinis impedire, aut auertere, quoniam omnia quæcunq; voluit dominus fecit in cœlo, & in terra, ut habetur in pſal. 113. Et rurſus eadem verba repetit, & quaſi conteſtatur Iudæos, & quoſcunq; rebelles, & incredulos, qui praua, & peruerſa opinione imbuti, exiſtimant præter vnum Deũ viuum, & verum alios eſſe Deos: Propterea. *Hæc dicit Dominus redẽptor veſter ſanctus Iſrael*, qui .ſ. ſanctificat populum Iſralem, & pro ſancto & pro numine ſacro olim habebatur a populo Iſrael. Vt autem facilius ab eorum opinione qua tandiu fuerunt detenti, & miſerabiliter ſeducti, quæant amoueri, cõmemorat ipſe Deus ſingulare quoddã iam pridem in eos collatum beneficiũ, vt eius recordatione confundantur, & in eorum peruicacia erubeſcant, & obſtinatione perſiſtere, & quam citius reuertantur ad Deum, ne tanquam perduelles, & ingrati ab eo ſeueriſsime puniantur: Dicit ergo, *Propter vos, o Indi emiſi in Babylonem, & detraxi veſtes vniuerſos, & Caldeos in nauibus ſuis gloriantes*. His verbis duo magna, & vehementer admiranda commemorat Deus beneficia: Primum quidem quo Babylonem euertit, & de illa dura captiuitate populum ſuum liberauit. Reliquum dum ſubmerſit Pharaonem, & exercitum eius in mari rubro, & adduxit populum ſuum per deſertum, vt iret in ciuitatẽ habitationis, pro quo ſuſcepto beneficio hortatur eos propheta. d. Confiteantur domino miſericordiæ eius, & mirabilia eius filijs hominum. & pſal. 135. vbi manifeſte ſatis, & ſine ullis ambagibus, explicat propheta immenſa, & inexplicabilia eius beneficia ob eius pietatem, & miſericordiam præfato populo toties collata, & demōſtrata: propterea monet ibi propheta. d. Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in æternum miſericordia eius; confitemini Deo Deorum, & Domino Dominorum, qui diuiſit mare rubrum in diuiſiones, & eduxit Iſrael per medium eius, & qui traduxit populum ſuum per deſertum, & quam plurimos eiuſmodi fauores, & beneficia appoſito ſemper hoc epiphonemate, quoniam in æternum miſericordia eius: Dicit hoc loco D. Thomas iuſ miraculũ, & multo mirabilius fuiſſe, de Aegypto populum extrahere, & eumdem per mare rubrum abſq; vllo incommodo, & uitæ periculo educere, quam eiuſdẽ liberationẽ de captiuitate Babylonica: minus tamen beneficium præponitur maiori, quoniam potentiores fuerunt ipſo Pharaone reges, de quorum poteſtate liberauit populũ ſuum: quemadmodum conſtat ex hiſtoria, quæ habetur in ſacris literis: excitauit

pſal. 113.

Tex. 3.

Pſ. 106.

Pſ. 135.

citauit n. regē Persarū, & Regē Medorum, vt obsiderent Babyloniam, quam ita expugnarunt, & euerterunt, vt principes omnes, & hi quibus maxime confidebant Babylonij, interierint. & quæ pro illius vrbis defensione munitiones, & propugnacula extructa fuere, ad terram deiecerunt: similiter, & Caldei qui in multitudine, & apparatu magno suarum nauium, & triremium gloriabantur, fuerunt è suis sedibus deiecti, & gladio perempti: hoc voluit innuere propheta in Dei persona loquens, cū inquit. Emisi in Babylonem, & Detraxi vectes vniuersos, et Caldeos in nauibus suis gloriantes: nam quemadmodum vectes muniunt, & claudunt portas, ne vllus domum ingrediatur: sic principes, et uiri fortes sunt quasi vectes, quibus muniuntur urbes, & in tuto statuūtur. Per caldeos in nauibus gloriantes iuxtà sensum allegoricum intelligit ipsos Dæmones, qui i nauibus gloriātur, hoc est in uolubilitate, et instabilitate hominum, qui facile hac, atq. illac à uarijs uentorum pulsibus impelluntur et se iactari, & tādē aliqñ ꝓsterni patiūtur Quæ oīa si referātur ad tēpora nouæ legis, qd qdē fieri debet, qm̄ oīa ī figura cōtingebāt illis, extimem⁹, et credamus Deū opt: max. alloqui Apostolos, & quoscūq; hoēs ī Xp̄m credituros, quasi dicat, pp uos ò Apostoli, et fideles mei emisi in Babylonē Medos, & Persas, & detraxi vectes vniuersos, hoc est fregi, & ad terrā deieci portas Babylonicas, & deleui Caldeos, qui potentissima classe, & magno imperio gloriabātur, i fregi, ac deuici dæmonū potētiā, ut qui erant ab eo in captiuitatē ducti, & subeius tyrānide detinebant mea virtute liberati, & vestris ꝓdicationibus, ac hortationibus admoniti ad Dominum suum conuertantur. *Ego Dominus, sanctus vester, creās Israel, rex vester*: ego. s. qui vos sanctifico, & creans Israel rex vester sum. Quòd si dicas Israel rex vester per Israel; vel intelligas ipsū Christum, qui de semine Israel descendit secundum carnem, vel quòd Israel dicitur rex populi Dei, non quidem ita quòd Israel, qui vocatus est Iacob fuerit unquam Rex populi Dei, sed quod ex his qui ab eo descenderunt aliqui regnauerunt in Israel: sed longe melius est per Israel hoc loco intelligere Christum Dominum, qui de se ipso dicit. Ego constitutus sum rex ab eo super Syon montem sanctum eius. Sed ualde mirum quòd toties propheta ex persona Dei repetit eadem verba, v 3. Ego sum Deus, ego sum *Dominus*, ego sū, non est alius ante me, neq. post me; & mox dixit. Ego dominus sanctus vester creans Israel &c. Dicunt quidam fuisse intentionem ipsius prophetę imprimere in mentibus quorumcumq. & præsertim Iudæorum nullum alium esse Deum præter ipsum, neq. in quouis alio numine, quodcunque sit illud confidēdum, & vtitur figura que vocatur diasaphasi, cum scilicet volumus non solum imprimere, sed modo quodam audientem cogere, vt velit nolit intelligat, & credat quæ dicuntur, neque possit vllo modo non credere, aut intellige re quæ sibi proponūtur, sic facit hoc loco noster Esaias. Et verē quidem magna, & valdè detestabilis est cordis nostri durities, & socordia, qui toties admoniti, & certiores facti nullum alium esse Deum, ac Dominum nostrum creatorē, et benefactorem nostrum, in aliis rebus vanis, & caducis spem nostrā collocamus, neque ipsum. vt par est veneramur, & colimus: Quare etiam hoc loco eandem protestationem addu cit, ne quis decipiatur, aut detrectet quę dicuntur credere: sic enim dicit. *Hæc dicit Dominus qui dedit in mari viam, & in aquis torrentibus semitam: qui eduxit quadrigam & equum, agmen, & robustum simul, dormierunt, nec resurgent, contriti sunt quasi linum, & extincti sunt.* Hęc recenset propheta, quo ostendat ipsis Iudęis ipsum Deum eum esse, qui tot mirabilia in eorum commodum fuit operatus, quique etiam longè maiora poterit operari q.d, non sum ex eo tempore quo hæc feci, factus quicquam impotens, nec minus ea præstare possum quam fecerim à principio, nec noua est hęc mea cura, qua vos seruem, & pro vestrum omnium salute meam vniuerso orbi virtutem, ac potentiam demōstrem. Et quamquam his temporibus

Psal. 2.

Tex. 4.

in

in mari viam, & in fluminibus, ac impe A tuosissimis torrentibus semitam videre non liceat, nec manna de cœlo nutriamini, neq; de petra aquam scaturire quis videt, alijs tamen rationibus longe potioribus suam nobis Deus virtutem, ac misericordiam ostendit, cum dicit. *Omnes simul obdormierunt*, Ideſt fluctibus maris immersi perierũt, *nec resurgent*: bifariam potest intelligi, vel quia perpetuo, & sempiterno somno defuncti non resurgent, ideſt erigi B non poterunt vt. ſ. possint amplius Israelitis negocium facere, vel non resurgent. v3. ad vitam cœlestem, & beatam, non autem, vt nunquam omnino resurgant, oẽs quidem resurgemus inquit Apost. Cum postea dicit. *Cuncti sunt, & extincti quasi linum*: in breui quidẽ temporis spatio, & in puncto, atq; tẽporis momento exciderunt: linum enim nec dum igne correptum pro leuitate substantiæ suæ statim extinctum in fa- C uillam dissoluitur Vbi nota omnem iram vel indignationem hominum, rabiem, & furorem apud Deum lino fumiganti comparari, quia tam facile hominum ardor extinguitur, quàm linũ fumigans modica aqua respersum, sic etiam omnis eorum prosperitas, & favor cito extinguitur, & truncatur velut linum; Vide vltimũ caput Iosue. Et ne quis (vt dixi) existimet Deum aliquanto post priora tempora impotentiorẽ, D aut imbecilliorem effectum: subdit, & inquit. *Ne memineritis priorum, & antiqua ne intuemini. Ecce ego facio noua, & nunc*. i. non diu, neq; longè post hoc tempus: citius multo quàm mens humana queat cogitare, quæ facio noua orientur, vtiq; cognoscetis ea: *ponam in deserto viam, & in inuio flumina*. Varias habet hæc particula expositiones, sed tandem omnes in idem recidunt. Prior ergo expositio est, qua fit comparatio mirabilium operum, & prodigiorum. quæ fecit in terra Aegypti, in terra Caldeorum, & aliorum potentatum ad ea quæ facturus est in nouo testamẽto, volens innuere, se nouas leges instituturum, & nouos ritus in Ecclesia gentium posiurum, quandoquidem lex, & prophetæ duntaxat usq; ad Ioannem. Sed cum ipse per se explicet quæ postmodum est facturus cum inquit. *Ponam in deserto viam, & in inuio flumina*, non est opus aliud quærere, & circa alios sẽsus perperam vagari, hoc est illud mirabile quod se nuper facturum pollicetur, quòd v3. ponet in deserto mãdatum cordib⁹, & mentib⁹ gentilũ qui sunt velut quoddã desertum oĩ vera bonitate ac virtute destituti, & in quibus nullus apparet transitus, nec expeditum iter ad veram patriam accedendi: ponam igitur inquit Deus viam, ideſt præbebo modum, & rationem, qua & ipsi possint salutem adipisci, iuxtá illud. pſ. 50. Docebo iniquos vias tuas, & impij ad te conuertentur: Hæ autem viq; sunt probitas, iustitia, & sui ipsius abnegatio, quas quidem vias non ex nobis ipsis, sed ex *Dei* gratia, & spiritus sancti ductu reperimus & ambulamus: *& ponam inquit in inuio flumina*, hoc est in regione arida, & inaquosa, soliſq; ardoribus aduſta fontes, & flumina prorumpent, & omnes agros inundabunt: quẽadmodum saluator dixit, & spopondit, v3. Qui credit in me (ſicut dicit scriptura) flumina de ventre eius iam pridem arido, & exiccato fluent aquæ viuæ, hoc autem interpretatur Euangelista dictũ de spiritu quem accepturi erant credentes in eum: sic quidem ista capiuntur, & non vt perfidi Iudæi falso imaginantur, cum pertinaciter asserunt hoc vaticinium fore adimpletum cum Dominꝰ Deus traduxit populum suum per desertum, & percussa petra fluxit aqua, & torrentes inundauerunt; quandoquidẽ hæc sunt beneficia antiqua, & priora, quorum non amplius meminisse, aç intueri monemur, quoniam multo maiora sunt, quæ postea futuris temporibus *Deus* nobis cõtulit beneficia; interquẽ primo omnium loco dominicæ incar- E nationis misterium est collocandum: quandoquidem per desertum, hoc est per locum insuſitatum, & itinere penitus deuio, Deus venit in terrã, vt. ſ. nasceretur de virgine. & nobiscum versari dignaretur: nec dicas, ò Iudæe prophetam fuisse mendacem, quoniam dixit quæ nuper est vaticinatus nunc oriri, & nunc esse futura, & quòd ipſi vtiq; cogno-

Ioan. 7.

cognoscent ea: sic enim habet textus, *Ecce ego facio nouã, & nunc orientur*, ideſt non multum temporis intercidet, & vos vtiq; cognoſcetis ea, quoniam tametſi poſt multum tempus debuiſſent oriri & in actum deduci, quia tamen mille anni apud Deum ſunt tanquam dies externa quę præterijt, & quæ prę dicit Deus ſunt omnino futura, nec aliter eſſe poteſt: dat enim Deus virtutem voci ſuę ideo uerè dixit propheta nunc orientur, & vos cognoſcetis ea. i. filij veſtri qui ex vobis naſcentur. Et vos quoq; præſentes cognoſcetis ea, ſi prophetarum vaticinijs attentiori animo, & puriori corde volue itis fidem adhibere. Aliqui ſecus exponunt, ſed hoc ſatis. Deinde prædicit Eſaias ex perſona Dei cætera quæ ſequuntur, v3. *Glorificabit me beſtia agri, dracones, & ſtructiones; quia dedi in deſerto aquas flumina in inuio, ut darem potum populo meo, electo meo &c.* Nulli dubium harum beſtiarum nomina metaphorice capi, ut per beſtiam agri intelligamus homines feros, & inhumanos, qui nullum habent pietatis, & humanitatis affectũ, velut exleges, & ſine Deo, & hi rectè beſtiis agri cõparantur velut hi, qui ſolitariè degũt, & nihil niſi fruges, & herbas depaſcũt, hoc eſt cibos inſalubres, & crudos, ideſt ſcientias, ac doctrinas nullum ſpiritualem fructum afferentes inſtruuntur, & erudiuntur. Per Dracones & ſtructiones intelligendi ſunt homines maligni, inſidiatores, & hipocritæ, qui ſunt ſemper ad mala proclives, & malorum inuentores. Alias habent hæc nomina ſimilitudines, & tranſumptiones, ſed hæ nobis in propoſito videntur eſſe ſatis. Verum enimuerò eiuſmodi homines, qui erant iamdudum velut beſtiæ agri, & quemadmodũ Dracones, & ſtructiones, per prædicationem Euangelij mirumimmodum aſſuefcent cibis ſpiritualibus, reiectis, & prorſus abnegãtis doctrinis Demoniorum, & manſueti reddentur, & delectabuntur in multitudine pacis. Dedit ĩ deſerto aquas, & flumina in inuio, quæ quidem non corpora, vt prius, ſed animas ſitientes reficient, & implebitur illud quod ſupra dictum eſt. Bibetis aquas de fontibus ſaluatoris: adimplebitur etiam, quod alibi alias dictum eſt. Aperiam in ſupinis collibus flumina, & in medio camporum fontes; ponam deſertum in ſtagna aquarum, & terram inuiã in riuos aquarum &c. quæ dicta ſunt capite 41. & pſ. 16. *pſ. 16.*

Si quis ſuũus, & apertius huius methaphoræ, & ſimilitudinis ſignificatum velit accipere, legat D. Greg. lib. 31. Mor. cap. 5. vbi lo quitur de ſtructione, de Draco ne, & cæteris animantibus, quibus planè erant in moribus valde ſimiles ipſi Gentiles ante receptam fidem.

Dedi inquam, *in deſerto aquas, flumina in inuio, ut darem potum populo meo electo meo*. dedi inq̃ potũ. i. abundantiã donorum ſpiritualium populo meo electo meo, ideſt populo quem elegi. iuxtà illud Ecc. Cibauit illum pane vitæ & intellectus, & aqua ſapientiæ ſalutaris potauit illum; & qui biberit ex hac aqua non ſitiet in æternum. Nec fallantur Iudæi, et quicunq; Iudęorum fanta ſijs arridենt: non ſunt enim populus ille electus, quia non ſunt omnes ipſius Dei neq; etiam populus gentium, ſed quicunq; fuerint ab eo iuſtificati, et ad æternam vitam electi, illi ſunt populus Dei, de quo populo loquitur nunc ipſe propheta (ſicut diximus ex perſona Dei) *populum tuſtum inquit, formaui mihi, laudem meam narrabit*: populum inquam iſtum, quem præ cæteris mihi formaui, ideſt erudiui, et coadoptaui, et iuxtà vetum, et voluntatẽ meam inſtitui, formaui inquam, hoc eſt ſimilitudinem virtutis meæ in eius mente impreſsi, eumq; deduxi in fidem et credulitatem omnium operum, et actionum earum quas ego in gloriam meam, et ipſius ſalutem ſum operatus, et iſte populus ſic electus diſpoſitus atq; inſtructus laudem meam narrabit, me glorificabit. iuxtà illud pſ. laudationem Domini loquetur os meum: hoc autem dicit Dominus vt excludat tacitam obiectionem, & murmur Iudæorum, quo conqueri poſſunt, et dicere nullum eſſe opus alias gentes ad Chriſtum afferre, et eidem coniungere, cum adſit populus ille, quem tu à principio elegeras, quem tu pro tua voluntate formaueras *Eccl. 10.* *pſ. 144*

maueras, cuiuè legem dediſti, et cuius tot ſunt promiſsiones factæ patribus antiquis ; cui murmuri obuiat ipſe Deus, et ſatisfacit. d.

Tex. 5. *Non me inuocaſti Iacob, nec laboraſti in me Iſrael*, q. d. etſi quandoq; me rogaueris depręcatus, & tuas orationes ad me direxeris, nihil tamen profuerunt, ne què me tantillum commouerunt. *Non obtuliſti mihi Arietem holocauſti tui, & victimis tuis non glorificaſti me*. i. quis hoſtias & oblationes afferres, nullum tamè honorè inde excepi, quia ſcilicet non erant facta in fide, neq; cum puritate et ſinceritate cordis. *Non te ſeruire feci in oblatione, nec laborem tibi prabui in thure; non emiſti mihi argento calamum, & adipe victimarum tuarum non ebriaſti me. Veruntamen ſeruire me feciſti in peccatis tuis, prabuiſti mihi laborem in iniquitatibus tuis.*

Pulcherrima certè, et iuſtiſsima eſt hęc quęrimonia, et exprobratio, quam facit hoc loco Deus aduerſus Iacob, et Iſrael ſecundum carnem. q d. ô populę Iſrael; non eſt quòd conquęraris, neque ſuſurres, quòd populum mihi formauerim, qui narret laudem meam, propterea quòd tu Iacob, et Iſrael nõ inuocaſti me, non collocaſti fiduciam tuam in me, ſed in ritibus, et ceremonijs legalibus, et plerũq; etiam in Idolis, et ſymulachris, et nonnunquam, imò ſępè, ac frequenter in vitibus, et virtutibus tuis, ac ſapientia tua, quòd ſi quandoq; inuocaſti me, non id ex fide, ac recta intentione, ſed ob tua commoda temporalia egiſti; neq; vt mihi inſeruires, aut me diligeres, et coleres, nequè magno in prętio haberes id feciſti: uel non inuocaſti me Iacob, ideſt me ſolũ et vnum, verumetiam mundum, et carnem, et quod his deterius eſt, Dæmonẽ ipſum in idolo latentem, id quod faciunt qui *Deo* ſimul, et mammonę inſeruire uolunt. Non ergo me inuocaſti Iacob, nec elaboraſti in me Iſrael, ideſt non multum es defatigatus, nec multũ opere prębuiſti in me colẽdo, mihi inſeruiendo, et precepta mea cuſtodiendo; hoc ipſum eſt quòd vulgo dici ſolet, dum alicui plus debito ſuum obſequium, et ſeruitutem inaniter iactanti in faciem volumus reſiſtere, ſic etiam dicit Deus per prophetam, quamuis hoſtias et oblationes offerres, nullum tamen honorem, ac ſuauitatis odorem inde excepimus, quia non erant factę in fide, et ſinceritate cordis et animi.

Quòd ſi ad altiora miſteria uolumus hæc uerba, et hanc Dei exprobrationẽ referre, ſic erunt exponenda. *Non me inuocaſti Iacob*, ideſt cum mihi beſtiæ agri benedicerent et nomen meum, laudarent. i. cum Gentes quę velut beſtię agri prius habebantur, ad me confugerent, et à me auxilium expeterent, tu non me inuocaſti, ſed potius me aufugiſti, et prorſus te alienare noluiſti. *Nec laboraſti in me Iſrael: Tu Iacob*, qui poſteaquam mecum luctatus fuiſti ab hoc te nomine nuncupaui, et non abſq; miſterio dictus es Iſrael, quaſi Deum uidens, non laboraſti in me, ideſt nolui ſti ob nominis mei defenſionem quicquam pati, et martirium ſubire, ſed potius contra me erexiſti faciem tuam, et uoces aduersũ me extuliſti, clamãs alta uoce. tolle, tolle crucifige eum: nõ igitur me inuocaſti, nec in me, ſiuè propter me quicquam laboraſti, uſus præterito pro futuro.

Deinde *non obtuliſti* inquit Deus *Arietem holocauſti tui* & cętera uſq; ad illud punctum: *Ego ſum ego ſum, qui deleo iniquitates tuas propter me.* His verbis, & hac oratione Deus exprobrando, & expoſtulando cum Iudæis, qui gloriabantur ſe eſſe populum Dei electum, & ſacrificijs & oblationibus diu inſeruiuiſſe in templo Dei, demõſtrat ipſe Deus non accepiſſe eorum victimas, & ſacrificia, quemadmodum primo cap. huius libri dictum eſt Quo mihi multitudinem victimarum veſtrarum? plenus ſum, holocauſta Arietũ, & adipem pinguium, & ſanguinem vitulorum, & agnorum, & hircorum nolui, &c. quæ in eo capite habentur, poteris huc in huius intelligentiam afferre, & alibi: ſacrificium, & oblationẽ noluiſti, aures autem perfeciſti mihi: holocauſtũ pro peccato non poſtulaſti, & pſ. 49. Nunquid manducabo carnes Thaurorum, aut ſanguinem hircorũ potabo?

pſ. 39.

pſ. 49.

potabo: immola Deo ſacrificiũ laudis, & redde altiſsimo uota tua. & pſ. 50. Si voluiſſes ſacrificium, dediſſem vtiquè, holocauſtis non delectaberis. ſacrificium Deo gratum eſt ſpiritus contribulatus, non ſpiritus tumens, & inflatus, & de ſuis meritis quicquam præſumẽs: neq; oportebat laborẽ, & operã ĩ thure mihi adolẽdo ĩſumere, quoniam incenſum abhominatio eſt mihi. Cum poſtea ſubdit. *Non emiſti mihi argento calamũ, & adipe victimarum tuarum non inebriaſti me*. .i. non fuere tot ſacrificia, neq; tot adipes pinguium, neq; multas pecunias inſumpſiſti, quo odores, & ſuffitus coram altari meo faceres, vt eorum fumo me inebriares, & ſatiares, ſed obedientiam quæ eſt ſupra ſacrificium, & humilitatem illa volui, illa quæſiui. Quid per calamũ hoc loco Eſaias intellexerit non ſatis conſtat. Quidam enim per calamum à parte totum intelligunt omne genus aromatis, quo vna cum thure, & ſtorace, & alijs huiuſmodi ſuffimentis in ſacrificijs vti ſolebãt: quidam verò pro tota illa cõmixtura olei, quæ deſeruiebat ad tabernaculũ, & archam foederis ĩungenda. Glo.' per calamum hoc loco intelligit ſurculũ, ſiue ramuſculum cuiuſdam arboris aromaticę, quo vtebantur in ſacrificijs. Lyranus opinatur calamum unam de quatuor ſpeciebus aromatis, quæ ponebantur in thymiamate prophetam intellexiſſe. Alij putarunt calamum eſſe illud genus aromatum, quòd nos vocamus, cãnella, aut etiam ſaccarum, cum calamus ſit ſpecies quædam arundinis, vel cannæ de quo ſumus loquuti in præcedenti capite, Miſtice tamẽ his loquitur Chriſtus & conqueritur, quòd ille populus olim electus non emerũt ex argento calamum, .i. non eius virtutem, gratiam, & benignitatẽ cognouerunt, & prędicarunt. Renuit ergo omne genus ſacrificij thuris, & incenſi, & cuiuſcunq; operis, & officij, quo ipſi utebantur ad placandum Deum · quoniam ob rationes iam dictas Deo non placebãt. Propterea d Deus Vos mecũ non egiſtis ea ratione, quam a uobis exposcebam veruntamen inquit ipſe, *ſeruire me feciſti* ò Iacob, ò populę Hæ-

Pſ. 50.

Calamus quid.

breorum *in peccatis tuis; prabuiſti mihi laborem in iniquitatibus tuis*. q. d. non ſolũ ego uos nõ coegi, nec inſtitui, vt mihi ſeruiretis in huiuſmodi ſacrificijs, ſed nec uos ea obtuliſtis, & perfeciſtis, quẽadmodum fieri opportebat. veruntamẽ me ſeruire feciſti in peccatis tuis. i. tantum & taliter, ac tam diù me offendiſtis, et peccata ſuper peccata addidiſtis, quòd velut ſeruum emptitium feciſtis me ſeruire, hoc eſt cum labore, et patientia magna illa ſufferre, et ſuſtinere, quouſq; ad uos ipſos reuerteremini, et nihilominus in eadem ſemper duritię, et mentis pertinacia permanſiſtis. De hoc eodem labore, et negocio, conqueratur Deus primo cap. d. Sacrificia veſtra facta ſunt mihi moleſta: laboraui ſuſtinens, ideſt magno cum labore, ac difficultate ſuſtinui tot ſcelera, et peccata ueſtra. Hæc quidem eſt expoſitio horum uerborum quo ad literam, ſed interius ſpeculantes, volunt hac exprobratione Deum, non ſolum aduerſus Iudęorum ingratitudinem grauiter inuehi, et indignationem oſtendere, ſed innuere veteris legis excluſionem, & legis nouę tempus affuturum: poſſumus etiam eadem verba interpretari, quòd non Iudęi ſolum, ſed et nos omnes, coegimus Dominum ſeruire in peccatis noſtris: quandoquidem ipſe vulneratus eſt propter peccata noſtra, et attritus eſt propter ſcelera noſtra, et hoc pacto prębuimus ei laborem in iniquitatibus noſtris penitus abolendis, et amouendis. Nec niſi de Chriſto Domino ſiñ carnem iſthęc ſunt intelligenda, qui quidem formam ſerui accepit, et in paſſione ſua ſuſtinuit laborẽ pro expiandis peccatis noſtris, et Hierem. Threnorum 4. inquit. Dominus captus eſt ĩ peccatis noſtris, hoc eſt deprehenſus eſt ita ut non potuerit effugere, aut ſe excuſare, quin pati debuerit, cum propter nos, et propter ſalutem noſtram, humanam carnem ſuſceperit, cuius imperiũ ſuper humerum eius, ideſt qui ſuper humerum ſuum ſuſcipere voluit ac ferre peccata populi. Poteſt etiam dici quòd Iacob, et Iſrael ideſt populus Iudęus ſecundum carnẽ ſeruire fecit Chriſtum in peccatis eorum,

Trem. 4.

rum, quia fuit affectus ab eo, et sublatus in crucem, quę pœna erat seruorum, et vilissimorum mancipiorum: vel dicitur seruiuisse in peccatis Iudęorum, quia sicut ouis ad occisionem ductus, et quemadmodũ seruus traditus Romanis se eorum potestati subiecit: quemadmodum ipse respondit Pilato. d. Nõ haberes in me hanc potestatem, nisi data tibi esset desuper: veruntamẽ hęc est hora vestra, et potestas tenebrarũ. Seruiuit ergo Christus Dominus ĩ peccatis nostris, et prębuimus ei laborem in iniquitatibus nostris, vt rectẽ dixerit per proph psal. Pauper sum ego, et in laboribus à iuuentute mea humiliatus sum & conturbatus: ipse inquam per tot annos, vsq; ad mortem patienter tolerauit tot labores, miserias, et afflictiones, et contradictiones, vt nos à morte liberaret. et ego vnus ex illis sum, qui cum Sacerdotio fungar, non ea veste sum indutus, quam Deus per prophetam nos indui aliquãdo pręcepit. d. Sacerdotes tui induantur iustitiam: at ego sum hac veste prorsus nudus, ac denudatus, et iniquitates meæ supergressę sunt caput meum, et sicut onus graue grauatę sunt sup me. Neq; me q̃so, quisquam reprehendat quod peccata mea tam libere confiteri audeam, quoniam ut inquit D Ambrosius lib. 2. de pen. cap. 6. Delictorum nostrorum memoriam recensere tanquam opprobrium, non erubescamus, nõ uelut quãdam gloriam prędicamus. sed tanta fiat conuersio, ut qui Deum non agnoscebamus ipsi eum aliis demostremus, et c. Propterea rogo te clementissime Deus, me quoq; patienter sustineas, & peccata mea deleas, nanq; si iniquitates obseruaueris, domine, quis sustinebit? quare prædor cor mundum crees in me Deus, & spiritum rectum innoues in visceribus meis; neque proijcias me à facie tua, neq; spiritum tuum auferas à me. Non enim est alius præter te: tu enim dixisti. Ego sum Dominus Deus tuus qui eduxi te de terra Aegypti, dilata os tuum, & implebo illud.

Propterea ad te confugio, & supplex rogo, posteaquam per Esaiam prophetam dixisti. *Ego sum. Ego sum ipse, & non alius præter me, qui deleo iniquitates tuas propter me, & peccatorum tuorum nõ recordabor.* Quare non est putandum quòd neq; Idola, neq; victimæ, & sacrificia neq; priscorum patrum sanctitas sufficere quęant ad expianda eorum peccata, sed sola Dei bonitas, & misericordia: & propterea repetit, & ĩculcat eadem verba. d. *Ego sum. ego sum ipse qui deleo iniquitates tuas &c.* ne quis fallatur, & existimet aliunde fore ablutionem peccatorum. dicit. ego deleo non simpliciter absoluo, & remitto, sed deleo, penitus aboleo, ut nullum prorsus remaneat vestigium: abolere namq; est id quod dicimus rudiori uocabulo, scancellare, abradere, nam qñ nos peccamus, & vel, cogitatione, verbo, aut opere contra legem Dei quicquam admittimus, nos facimus pagellam, seu Chirographum quo Demoni deuouemus animas nostras, & donec fuerit Chirographum istud deletum, semper obnoxi sumus, et obligati ipsi Demoni, et consequenter damnationi mortis æternę: Hoc autem Chirographum, et hanc pagellam seu instrumentum quo nos ipsos Demoni vẽdidim⁹, Deus, et Dominus noster sua passione deleuit cruci affixum. Vnde et Paulus Apostolus. ad Eph. 2. hoc singulare, et inexplicabile beneficium commemorans sic habet. Deus qui diues est in misericordia propter nimiam charitatem suam, non propter victimas, et sacrificia, qua dilexit nos cum essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos in Christo, cuius gratia saluati estis, et conresuscitauit, et consedere fecit in coelestibus in Christo Iesu. quibus verbis q̃dam arbitrantur ostendi gratiam nobis factam per Christum, ut à triplici morte liberemur. v3, à morte qua anima separatur à corpore, et qua anima separatur à Deo, et qua vtrumq; v3. corpus, et anima detruduntur in infernum. Et propterea inquit. Deleo, iniquitates tuas propter me. i. non ex operibus iustitię quę fecimus nos, sed ut. d Paul. propter nimiam charitatem suam, uel secundum suam misericordiam; vel propter me. i propter gloriam meam: quandoquidem videbatur valde indecorum

Tex. 6.

Digitiz

corum, et à diuina uirtute et maiestate satis alienum creaturam tam nobilem utpotè factam ad imaginem, et similitudinem suam sub seruitute Dæmonis fore constitutam · propterea dicit. Ego sum. Ego sum qui deleo iniquitates tuas propter me. ego sum. ego sum velut agens principale, et primum efficiens, et ex me ipso operans, qui deleo iniquitates tuas propter me, et non alius sub hoc titulo, et forma. Sacerdotes namq; delent, et ipsi iniquitates, & peccata nostra, sed non ut agentes principales, et primariam authoritatem habentes; sed velut ministri domini, quorum uerba in sacramentis tanquam instrumenta operantur in virtute diuina, quę ea est, quę interius operatur, in omnibus signis sacramentalibus, siue sint res, siue uerba, ut ex D. Tho. multis locis habetur, et præsertim tertia parte, q. 84. Deinde quis dicet. Si Deus est qui delet iniquitates nostras, quomodo ergo dicitur Apoc. 1. quod Christus lauit nos à peccatis nostris ĩ sãguine suo? Dicas quod Christus, secundum quòd homo, et ratione qua humanitas erat instrumentum diuinitatis, et unita diuinitati, habuit uirtutem dimittendi peccata. Cũ ergo fuerit deletum istud Chirographum quod erat contrarium nobis, conuertamur nos ab omnibus iniquitatibus nostris, ne rursus deprehendens in nobis Demon maculas peccatorum, expostulet aliud Chirographum, quando & securi sumus, eorum peccatorum quæ iam sunt deleta, Deum non amplius memoriam ullam habiturũ: sic.n. dicit. *Et peccatorũ tuorũ non recordabor*, quod quidem maximã nobis debet afferre consolationem: nõ enim Deus tantum delet iniquitates nostras, ut nos puros reddat, & immaculatos, quod omnium certè maximum exerat beneficium, sed diuinæ etiam naturæ nos facit esse participes.

D. Tho. 3 p. q 84.

Apoc. 1.

Deinde sequitur. *Deduc me in memoriã, & iudicemur simul: narra si quid habes ut iustificeris.* q.d. tu Iacob, vel Israel existimatis me uobis grauem iniuriam inferre, quòd uobis reiectis, & abscissis, Gẽtes ad me trahã, *reduc me in memoriã*, ideſt fac ut mihi suggeras, & in memoriam reuoces, si quid est quod facere potueram uobis & non feci, uel mihi efficaciter demonstres, si quis alius est, q tibi peccata cõdonare quæat, aut si qua alia est uia, qua præter me tu possis iustitiam adipisci, & iustificari, aut iustus haberi; iudicemur simul, ad iudicium conueniamus pariter, & *tu si quid habes ut iustificeris*, vt rationem videaris habere, narra, deprome, & in medium adducas; quæ uerba nonnulli opinantur dicta per Ironiam, ut s. propheta eos illudat, & ostendat eos nihil usquam habere quo causentur erga Deum: sed cũ vocẽtur ad iudicium, periculum est ne ipsi succumbant, graue quidem est Dominum ex se ipso, & de se postulare, & exquirere contra hominem iudicari. Quid enim respõdeas ei qui tibi vniuersa contulit? qui te creauit, & condidit, & te suo sanguine redemit, tu autẽ tradis te Demoni ut seruias, tui pariter et eius inimico? ille tibi omnia peccata dimisit, & tu grauiora committis? vocaui te in iudicium & veniens quid quę so, poteris respondere? Propterea rogandus est Deus ne intret in iudicium cum seruo suo, quia non iustificabitur in conspectu tuo oĩs uiuens. D. Greg. 25. mor. c. 6. sic habet, Narra si quid habes vt iustificeris, quia .s. debet unius cuiusq; mens, & causas suas apud Dominum, & causas domini contra se solicita iniquisitione discutere, & diligenter perspicere, vt quæ ab eo bona perceperit, vel quę mala bonis illius peruersè viuendo responderit. sed vbi noster textus habet reduc me in memoriam, satius esset dicere reduc te in memoriam, sicut habet alius textus. Tu .s. homo peccator, memor esto q̃ grauiter Deum offenderis, quot scelera perpetraueris, & dic tu prior iniquitates tuas, vt iustificeris, si tu memor eris peccatorum tuorum, & veniam petieris, Christus non recordabitur peccatorũ tuorum: soluit enim inquit D. Ambrosius, criminum nexus verecunda confessio peccatorum. Multa sunt quidẽ quorum nos meminisse debemus: primo quidem peccatorum quæ fecimus, vt corrigamur. Id enim̃ satis perutile ac necessarium fore inuenimus. Sic.n. dicit

D. Greg. 25 mor. c. 6.

lib. 2. de pœnit. cap. 6.

dicit Dauid. Iniquitatem meam ego A annunciabo, & cogitabo pro peccato meo. Meminisse ergo peccatorum oportet, & ea confiteri nec pudeat confiteri peccatum, sed illud sponte, et cum verecundia cõfiteri oportet, nõ sicut fecit ille Pharisæus. Luc. 18. deinde beneficiorum Dei, iuxtà illud Eccles, vlt. Memor ero misericordię tuę, & operationis tuę, q̃ a sęculo sunt, q̃n tu eruis sustinentes te, & liberas eos de manu angustiæ: tertio meminisse debemus mandatorum ipsius vt obseruemus ea, iuxta illud ps. 102. Memores sunt mandatorum ipsius ad faciendum ea. Postremo Memores esse debemus mirabiliũ eius quæ fecit: Mementote mirabiliũ eius quæ fecit. Tandem quoniam poterãt excusari hi qui descendunt de Iacob, & de Israel, quòd eorũ prędecessores fuere grati, & accepti coram Deo, propter ea debebat eorum aliqua ratio haberi vr. s. propter permissiones factas patri- C bus antiquis, vt Abraham, & semini eius, ipsi forent omnino seruandi & non penitus reijciendi, dicit Deus. Pater tuus primus v 3. Adam peccauit quamuis multis honoribus & donis à Deo cohonestatus, & interpretes tui præuaricati sunt in me. Interpretes tui i. scribæ, & Pharisei, qui interrogati ab Herode, vbi Christus nasceretur, interpretati sunt loca scripturarum. Alij per interpretes intelligunt Moysem, & Aar- D ron, qui irritauerunt Deum ad aquas contradictionis: Interpretes autẽ hoc loco non solum hi dicuntur, qui rectè & bene, sed qui perperam & sinistrè alterius dictum vel factum interpretantur. sic enim meliz hębraice dicitur. Et contaminaui principes sanctos. i. principes sacerdotum, & ministros. i. permisi eos cõtaminari, & delinquere, aut contaminaui. i. deleui principes sacerdotum, & ministros templi, E qui sancti habebantur: qui. n. ad ministerium electi erant, sapientes, & legisperiti, quiq; populum sibi commissum erudire debebant, principes, & duces appellari poterant; isti ergo qui in loco Patrum sunt positi, & qui alijs præfuerũt, impij fuerunt in me. & figuãter, inquit, in me, ostendens, quæ turpiter, & impie patrata fuere, non in unum aliquem nostræ sortis hominem facta fuisse, sed contra ipsam maiestatem Dei, qui est super omnia, puta cum quis proximum iniuria affecerit, vel auaritia, & insolentia, aut alio modo circumuenerit, peccat quidem verum in hominem suæ naturæ similem, & non in Deum. *Contaminaui iniquit principes sanctos, dedi ad internicionẽ Iacob, & Israel in blasphemiã*, fuerunt nanq; Iudæi, trucidati à Romanis, & Israel in blasphemiam, seù in opprobrium. i. omnibus ignominijs, & opprobrijs expositi, & mundus cognoscet eos, velut ingratos, & immemores beneficiorum Dei, & sic vniuersus mũ- *Israel datus in blasf.* dus damnabit, & blasphemabit eos: vel *phemiam.* dicitur datus in blasphemiam, quoniã, vt dicit D. Hieronymus, fuit electus de sua prouincia, & totius orbis exul, atquè peregrinus: vel dicitur datus ĩ blasphemiam, quia velut anathema fuit habitus ab vniuerso. Procopius autem *Procopius.* satis acutè, & ingeniosè exponens hũc textum d. Esaiam hoc loco ponere tres gradus, siuè ordines hominum quorũ cuiq; Deus pro demeritis diuersa intulit supplicia. Sunt. n quidam principes, & duces, quorum munus est imperandi. Sunt quidam alii, qui sunt doc- *Tres ordines hominũ* tores, & interpretes, quorum munus est alios docendi, & scripturas interpretandi. Sunt demum quidam alii seniores, & grandeui, qui sunt patres aliorum, & eos præcedunt ætate, & hi omnes errauerunt, & præuaricati sunt, & singuli horum pro diuersitate culparum, dederunt diuersas poenas, & supplicia. Principes enim ut Dauid, Ezechias, & quidam alii, quoniam aliqua scelera perpetrarunt, contaminati fuere Dei permissu, & conniuentia, quoniam fuerũt habiti, vt adulteri, Sacrilegi, raptores, & aliis criminibus contaminati. Interpretes verò cuiusmodi fuerunt scribę, & Pharisei, qui falso verba prophetarum interpretati fuere, & verba legis corrupere, ad internicionem, & occisionem, per Assyrios & Romanos fuerunt à Deo traditi. Seniores vero, ut Adam, cuius peccatum traductum fuit in posteros, fuit datus in blasphemiã, & in opprobrium, & hoc est quod dicit

cum diſceſsiſſet in Orientem eſſe reuerſum, rurſumque Lybiam petiiſſe, Thebanos Chriſtiana inſtituiſſe religione, atque in ultima ſenectute *Deo* reddidiſſe ſpiritum: nec deſunt, qui eum corona martyrii decoratum eſſe voluerunt.

Quare quàm maxime poteſt gloriari populus Dei electus, quòd in locum eorum, qui ceciderunt, dominus Deus dedit propitiationem, Aegyptum, Aethiopiam, & Saba, ideſt, vniuerſas ferè totius orbis regiones: Sed vehementer admiror in tot variis, ac diuerſis, & maxime ſemotis, ac diſtantibus locis, & regionibus non habeatur quemquam diſcipulorum adiiſſe vllam ex his, quę in nouo orbe nuper reperto inueniuntur, cum aliquę legantur tam latæ, tam amplę et ſpatioſę, & bonis omnibus fœcundæ illic reperiri, ut eſt regio Synarum, & ea quam vocant Chinam, & eæ inſulæ quas uocant philippinas. Quamquam memini me legiſſe in quodam libello vbi agitur de ſitu, & moribus vnius regionis ex earum numero de quibus nunc loquimur, alicubi fuiſſe repertam, & perſpectam imaginem ſtatuariam cuiuſdam mulieris in ſinu, uel in græmio puerulum quendam geſtantis, id quod nonnulli interpretantur fuiſſe imaginem Beatiſsimę Dei Genetricis, & alii volunt quodam in loco præfatę regionis ſanctiſsimæ crucis ſignum reperiri, neque impoſsibile quicquam admittunt, aliquem ex diſcipulis Chriſti Ieſu ad eas regiones peruenisſe. At quia de re hac non habetur vllum efficax, aut apparens teſtimonium, Idcirco non eſt ſimpliciter, & abſolutę admittendum. Verum nullus debet de hac re vehementer admirari, quandoquidem nondum eſt conſumatum ſæculum, neque extremum finem habuit prædicatio euangelii, quod quidem Dei gratia, & benignitate, & quorundam hominum ſtudio, ac diligentia multis in locis ante hęc tempora cæpcum eſt prędicari, ac diuulgari, & notabile incrementum ſuſcipere.

A Sequitur textus. *Ex quo honorabilis factus es in oculis meis, & glorioſus, ego dilexi te, & dabo homines pro te, & populos pro anima tua* &c. q. d. tanti te faciam, & eo in prætio te, & res tuas habebo, ut reliquos omnes comptem nam, abiiciam, & nihili faciam, & quoſcumque homines tibi collatos pro nihilo habebo, et pro quiete ac tranquillitate tua diſperdam eos de terra, ut nomen eorum non memoretur amplius. Sic quidem exponunt ali qui, ubi uidere eſt quanti referat eſſe uirum bonum, & totis viribus ſtudere apud Deum gratiam promoereri.

Quidam alii ſecus exponunt, dabo (inquit Deus) pro te, & pro anianima tua, pro tui conſeruatione, & perpetua ſalute, dabo homines probos, ingenuos, & diuini verbi adminiſtros, ut te doceant, inſtruant, & manuducant, licet hic ponat dilectionem, tamquam effectum honorabilitatis, & exiſtimationis, ac gloriæ, reuera tamen eſt cauſa, niſi pro dilectione velis accipere effectus ipſos dilectionis. Dicitur populus ille factus honorabilis in oculis Dei, per honeſtam conuerſationem cum cæteris gentibus præbens exemplum bonorum operum, quod maxime decet, ne blaſphemetur nomen Dei. Factus eſt glorioſus in oculis Dei per conſcientiæ puritatem, unde de huiuſmodi dicitur. Glorioſus apparuiſti in conſpectu Domini.

Nec ſine myſterio primo Cant. Sponſus commendans ſponſam ſuam, & magnificans eam, ideſt animam iuſti. d. ecce tu pulchra es amica mea, ecce tu pulchra, pulchra videlicet interius, & exterius. Dicitur etiam populus *Dei* factus honorabilis, & glorioſus in oculis Dei per fidem, & obſeruantiam mandatorum eius. Et quid rogo erit incommodum, & parum concinnum pauca hæc verba tot laudibus, & encomiis teferta in Chriſtum Dominum ratione humanitatis aſſumptæ referre? namque de Chriſto homine verè dici poteſt à Patre ex quo honorabilis factus es in oculis

meis

meis, & glorioſus coram Deo iuxtà il
Pſal.8. lud pſal. Gloria, & honore coronaſti eũ
Domine, & alibi propterea decorem
induit te dominus, ego dilexi te de quo
ſupra dictum eſt. Hic eſt filius meus di
lectus in quo mihi bene complacui.

Et dabo homines pro te, & populos pro ani
ma tua, hoc eſt adimpletum cum dixit
Ibidem ipſum audite: et Propheta pſ. Conſtituiſti
eum ſuper opera manuum tuarum, &
alibi: Cum exaltatus fuero à terra, om-
nia traham ad me ipſum, & plurima
huius generis loca teſtantur omnia ſu-
biecta fore ſub pedibus eius, & eundem
eſſe conſtitutum caput ſuper omnem
Eccleſiam. *Dabo homines proſe, & populos*
Chriſtus dedit homines pro Eccleſia. *pro anima tua*, dabo, inquam homines,
& quidem primarios, ac per multos in
occiſionem, ac internitionem, pro te,
ideſt pro multiplicanda eccleſia, & fide
catholica. i. ne pediãt. Vel *dabo homines*
pro te; i. qui tibi auxilientur, & faueant; *da-*
bo homines pro te; i. apoſtolos, & alios qui
tibi prædicent, & annuncient veritatẽ.
Vel dabo homines pro te, i. ſitu me adeò de
ſeruieris, & abnegaueris velut iumentũ
et animal rationis expers; dabo homi
nes. i. gentẽ quæ magis erit capax ratio
nis, & iuſtitiæ. *Nolitimere quia ego tecum*
Dabo homines pro te. *ſum, non te derelinquam.* Ego ero vobiſ
cum (dicebat ipſe) vſq; ad conſumatio
nem ſeculi. ero inquam tecum, vt co-
mes, vt ductor, & adiutor: & præter hoc
explicat aliud ſingulare beneficium ip
ſi eidem Chriſto, & ſponſæ eius eccleſiæ
à cæleſti patre promiſſum. d. *Ab oriente*
Tex. 2. *adducam ſemen tuum, & ab occidente*
congregabo te, dicam Aquilonida, & Au-
ſtro noli prohibere: affer filios meos de longin-
quo, & filias meas, ideſt animas quas
ego creaui, meas. i. in obſequium me
um: fecit enim Deus rationalem crea-
turam, ut ſummum bonum intelligeret, intelligendo amaret, amando poſſi
deret, poſſidendo frueretur. Cur dicit
Aquiloni da, & Auſtro noli prohibere?
quia facilius qui premũtur aduerſitati-
bus per Aquilonem deſignati à Deo cõ
uertuntur. Contra verò qui proſperitati
bus affluunt per Auſtrum figurantur.
Propterea inquit filios meos, & filias
meas vt notaret qui ſunt filii adoptio-
nis, & ſanctificationis, hi ſunt filii Dei
effecti. Nota etiam conſidera in verbis,
vniuerſi orbis partes hic enumerari, ꝑ
cipiens vnicuiq; iſtarum partium, et
quicumq; degunt in illis, et verſantur
vt afferant, non prohibeant, non contra
dicant, aut detineant populos ſuos vtri
uſq; ſexus conditionis, ac ętatis, quin
poſſint accedere ad Chriſtum Dominũ
nullo prorſus hominum genere ab hac
vocatione, ſeu acceſſione excepto, ſeu
detẽto ſiue ſit Iudæus, ſiue Græcus, quia
nõ eſt acceptor perſonarum ipſe Deus;
Nam quemadmodum ipſe Deus eſt in-
diſtinctim creator, & conſeruator om-
nium, ita eſt pater, & Dominus omniũ,
& ſingulorum hominum: nam idem
Dominus in omnes, qui inuocant illũ. *Rom.10.*
Notant aliqui ſatis eruditi, & in Geo-
graphia tantiſper experti plagam Aqui
lonarem adduxiſſe in Eccleſiã Germa
nos, Gothos, Liuonios, & Moſcuitas, &
nonnullos ex Scytis: Auſtralem regio-
nem Aegyptios, & Aphros: Orientem qui
dem, & Occidens ſuos, & ipſi dedere ſe
quaces. & famulos Chriſto Domino, &
ipſi Eccleſiæ: ex Oriente iam patet quot
homines prodierint, & prodeant quoti
die, qui Chriſtum Dei filium confitẽtur
& eius fidem apprehendunt. Sed heu
miſeri, ò tempora calamitoſiſſima, ò
regiones perpetuo deplorandas, maxi-
ma quidem pars vniuerſi orbis, et cuiuſ
cumque ipſius mundi plagæ a Chriſti fi
de deſciuit, et per varias hæreſes nunc
Arrianam, nunc Sabellianã, nouiſsimè
uerò Lutheranã Caluinianam, Anaba
ptiſticam, & pleroſq; alias diabolicas
nouitates gloriam et honorem iam pri
dem amiſerunt, et abhominabiles fa-
ctę ſunt coram Deo Sed cur de Auſtro
et Aquilone dicit Deus. Aquiloni da, et
Auſtro noli prohibere? ut ſcilicet
oſtendat ſe nunquam permiſſurum fe-
ros, et malos ſpiritus ad ſe venientibus
impedimentum fore allaturos. Dum
poſtea ſubdit. *Et omnem qui inuocat nomẽ*
meũ, vide etquæſo, & diligẽter cõſideras
dicit omnẽ, qui dicit omnẽ nullũ excludit: omnem igitur qui inuocat nomen
meum qui ſcilicet ex corde inuocat *in*
gloriam meam creaui eum. gloria enim
patris eſt filius ſapiens, et prętereà ſũt
creati, in gloriam Dei vt ſcilicet per

eos glorificetur Deus: creaui inquit eũ, A formaui eum, & feci eum; quamquam inter ista uerba possit aliquid distinctionis admitti (ut supra diximus) verumtamen hic existimo ad maiorem expressionem, seu amplificationem diuinæ erga nos benignitatis posita esse. Sic enim Deus explicat in nos suã charitatem, & misericordiam, in eos inquam qui inuocant nomẽ suum, hi. n. sunt creati, formati, & facti, ideſt bonis omnibus ditati. qui verò contra, per- B pende quid dicat. *Educ foras populum cęcum, & oculos habentem, surdum, & aures ei sunt.* q-d. qui me videre, & intelligere detrectarunt, quiq; aures habẽt & me audire noluerunt, sed potius voci meę, & uocationi restiterunt, educ foras, ideſt eiice extra Ecclesiam, & societatem meam, & tandem á Beatorum consortio: habent enim oculos, & nolunt videre: iuxtà illud *Psal. 35.* psal. 35. Noluit intelligere, vt bene ageret: sunt eis aures, & tamen nolunt audire. C

Dicuntur quidem oculos, & aures habere, quia optime intelligunt, & norunt quid eis facto sit opus, sed malitia, & iniquitate correpti quod norunt facere detrectant: & ob id dicũtur habere oculos, & tamẽ cęci nuncupantur, quod quidem non sint oculis, hoc est intellectu destituti, manifestum est ex verbis *Saluatoris apud* *Io. 9.* Ioannem. d Si cæci esſetis non haberetis peccatum, sed quia dicitis quia videtis, ideo peccatum vestrum manet. Hanc eandem particulam Diuus Hieronymus, & Cyrillus, & quidam alii longe secus exponunt. Dicunt enim. Educ foras, ideſt depelle errorem, & cæcitatem illorum, neque vlterius permittas eos in tenebris deliteſcere: ob id inquit: educ foras populum cęcum, & oculos habentem, hoc est gentes, quæ hactenus fuerunt orbatę ac destitutæ lumine fidei, & E veritatis. Nec solum de gentibus, verum, & de Iudæis hoc præceptum fieri opinatur Diuus Hieronymus qui quidem vocati fuere per Apostolos: primique ex omnibus crediderunt, & *Matth. 10.* ad eos primum veritatem ostendi prę cepit Christus Matth. 10. d. Ite ad oues perditas domus Israel. Sed cui nam fit hoc præceptum, & á quo? Dicit Glos. quòd verba sunt Dei patris ad filium, & consequenter ad Apostolos Christi socios, atque discipulos, & quamquam ista expositio facile possit admitti, mihi tamen videtur parum commodè huic textui posse aptari, propterea dicunt aliqui Deum loqui ad humanum genus ex quoquicumq; prodierint primo sunt cæci et surdi ad ea que spectant ad verbum Dei, quamuis habeant nares, Osorius. & oculos.

Sequitur deinde. *Omnes gentes con-* Tex. 3. *gregata sunt simul, & collecta sunt tribus.* Qua particula, Diuus Cyrillus vult prophetam cuidam dubitationi obuiam ire. Dictum est enim ab Oriẽte & ab Occidente, & á quacumq; mundi plaga congregandas esse gentes, & ab extremis terræ accelluros homines cuiusque status, & conditionis ad ipsum Christum: nihilominus iure dubitari poterat de tempore quo vaticinium istud fuerat adimplendum. Respondet, & occurrit huic dubitationi propheta his verbis. *Omnes gentes congregatę sunt simul* q. d. non dum aduenit tempus illud quod vaticinium istud est impiendum, sed futurum est quãdoque, vt omnes congre D gentur simul, & fiat vnum ouile, & vnus Pastor. Sed hoc erit in fine seculi, nunc verò congregatæ sunt omnes gentes, ideſt de omnibus gentibus aliqui accesserunt ad christum. Nec te perturbet prophetam vti verbo temporis præteriti, quoniam quæ penitus sunt futura, scriptura prophetarum, quasi iam sint facta nobis proponit: quemadmodum Esaias in persona Christi dicebat. Corpus meum dedi percutientibus, & genas meas vellentibus verumtamen nihil horum factum est, nisi tempore passionis, & cum ducebatur ad crucem.

Omnes itaque Gentes congregatę sunt simul, ideſt tempore præstituto congregabuntur, & reducentur in vnum, hoc est in vnam fidem, & in vnam spem, in quam vocati fuerint, nec solum

lum Gentes quæcunque, & cuiuſcum A
que ſint conditionis, verum, & tribus,
ideſt duces, & capita aliorum: ſic enim
dicit Diuus Cyrillus. Congregabuntur inquit omnes gentes, nec id ſolum verum & ex his principes, ac populi duces, & miſteriorum antiſtites, & qui olim errauerunt, & in profundis tenebris iacuerunt, diuinam lucem his qui per ipſos miſteriis fuerint initiati præferent; cuiuſmodi eſt quod Eccleſię B
pſal.138 Gentium dixit pſal. 138. Sicut tenebræ eius, ita & lumen eius: Nam quemadmodum in maximis, ac profundis tenebris verſati ſunt tempore erroris, ſic earum Eccleſia eximiè reſplenduit, & ſupra uaturam candida facta eſt, & illuſtris, vt verum omnino fuerit, quod dixit Paul. ad Rom.
Rom.5. quinto. vbi abundauit delictum, ſuper abundauit & gratia.

Deinde ſequitur. *Quis in verbis annun* C
ciet iſtud? & quæ prima ſunt audire nos faciet? ideſt quæ olim, & ab antiquo tempore præterierunt, & facta ſunt? dent teſtes eorum, adducant teſtes fide dignos, & iuſtificentur, et'com probetur eos eſſe prenuntios futurorum. & veraces dictorum; *& audiant, & dicant.* q.d. ſi hoc fuerit euidenter oſtenſum, ut ſcilicet Dii gentium nouerint quæ à principio facta ſunt antequam fierent, præuiderint etiam cer- D
titudinaliter quæcunque ex contingentibus futura ſunt, afferant teſtes qui huius rei fidem faciant, & qui eos audiunt et ſequuntur, iuſtificentur, ideſt iuſti, & veraces habeantur, & audiant eos, hoc eſt Dæmones, & cultores idolorum, ſuoſque prophetas, atq; diuinos, & dicant: vere. hoc eſt, hęc Idola, hæc ſymulachra verè ſunt Dii, quod ſi non viderint hoc, & pro certo compertoq; compererint, audiant, & dicant
E
verè: verè quidem ſumus decepti, verè fuimus allucinati cum hæc hucuſque in perſona Dei protulerit Eſaias. nunc idem Deus pater conuerſus ad fideles, & in primis ad Chriſtum ſeruum ſuum, et ad cæteros vates ab eo miſſos, et eius ſpiritu, ac numine afflatos, dicit hæc verba. *Vos teſtes mei* (dicit Dominus) vos inquam quos elegi, vt eatis, & fructum afferatis: vos quos propoſui teſtes mihi futuros in Hyeruſalem, & in omni Iudæa, et Samaria, vſque ad vltimum terrę, & ſeruus meus quem elegi, vt ſciatis, & credatis mihi, & intelligatis, *quia ego ipſe ſum, ante me non eſt formatus Deus, & poſt me non erit.*

Senſus horum verborum eſt, et prę
cipuus ſcopus ipſius prophetæ oſtendere Deos gentium eſſe Deos fictitios, mendaces, nullam omnino quæ verè, & proprie Deo tribuitur proprietatem habere, & ea præſertim quæ ſoli Deo conuenire probatur, vt certitudinaliter futura præuideat & prædicat: propterea introducit Deum patrem alloquentem prius eiuſmodi idolorum cultores, tam ex gentibus quam ex Iudęis: quandoquidem (vt apud Hieremi. et Ezechielem facile videri poteſt) populus Hæbreorum non minus quam populus Gentium uenerabatur idola, & illis fidem adhibebat; quamquam multo plures ex gentibus quam ex Iudęis idola coluiſſent: propterea aduerſus vtroſque eiuſmodi ſermo, ſeu potius querimonia per modum expoſtulationis dirigitur. d. *Quis unquam in nobis enunciet iſtud?* q.d. quis unquam crediduiſſet, aut imaginari potuiſſet hanc maximam rerum mutationem ut ſcilicet Gentes quæ erant alienæ à Deo, conuenerint, et acceſſerint ad eum, et fuerint coaptati in populum ſuum; et populus Iudæorum, qui erat ſors Dei, et populus eius peculiaris debuerit aliquando eſſe abalienatus à Deo. Quis (quæſo) ueſtrorum Deorum potuit unquam eiuſmodi motationem præuidere: aut aliquando prædicere: propterea ſi nullum eorum tale quid prædixiſſe noueritis, eos omnino abiicite, et coſdem nequaquam pro Diis ueneremini, ſed ipſos, et eorum cultores. ac miniſtros ueluti profanos, ſeductores et ſcurras habetote. Eſt profectò inſignis fatuitas opinari ſimulachra Deorum aliquid poſſe cum ille qui fecit non habeat hoc poſſe, quique

nec illa quę habet, poteſt illis conferre, ut uidere, audire, loqui, et moueri, et conſequenter turpiſsimum eſt illa uenerari, genuflectere, uictimas cedere, gratias, et auxilium petere, et qui illa fecerunt contemnere, et aſpernari. Seneca in moral. ſed dicet quiſpiã, nõne et nos imagines diuorũ colimus, et veneramur, et corã illis genua flectimur? Sed diuerſa eſt ratio, qua de re aliàs dicturi ſumus. et conuertus poſtmodum ad fideles, profert ea verba quæ iam vos audiuiſtis, uidelicet. Vos teſtes mei etc. Et ſeruus meus quẽ elegi. vbi per ſeruũ diximus intelligi Chriſtũ Dominũ de quo aliás dixit. Ecce ſeruus meus quẽ elegi poſui ſuper eũ ſpiritũ meũ; et ca. 49. Magnũ eſt (inquit Deus ad filium) magnũ, inquã, tibi eſt vocari ſeruũ meũ licet nonnulli velint hoc loco intelligi ipsũ prophetã Eſaiã; cum poſtea dicit. *Vt ſcias, & credatis mihi, & intelligatis, quia ego ipſe ſum.* nõ abſq; ratione fit iſta uerborum inculcatio: nã vt dicit Cyrillus, per cognitionem habetur fides, & per fidem habetur cognitio, et intelligentia. iuxtà illud ex ſuperiori capite. Niſi credideritis non intelligetis. quod autem per teſtes intelligendus ſit Chriſtus, et Apoſtoli, nulli debet eſſe dubiũ. Chriſtus n. apud Ioannẽ ita fatur. Ego teſtimoniũ phibeo de me ipſo, et teſtimoniũ perhibet de me qui miſit me, pater: dignus profectò eſt cui fides adhibeatur uox, et ſermo Dei, et eius teſtimonium citrà omnẽ cõtrouerſiã religioſè probandum, et ſuſcipiẽdum: prẽterea in rebus dubijs, ac difficillibus et noſtro intellectui reconditis Chriſto loquenti firmam, & indubitatam debemus fidẽ adhibere propterea. d. Vt ſcias, et credatis mihi, et intelligatis, quia ego re uera ipſe ſum. de quo locutus eſt idem Deus Exod. 3. Ego ſum qui ſum, et qui eſt miſit me ad uos quòd verò veri prophetę, & Apoſtoli fuerint tęſtes elęcti et approbati à Deo ſatis notum eſt: dixit. n. Chriſtus apud Ioa. Vos teſtimoniũ perhibebitis quia ab initio mecũ eſtis. Cum poſtea ibidem ſubdit. *Ante me non eſt formatus Deus, & poſt me non erit* Equidẽ certũ eſt ante Deum viuum et æternum nullum eſſe formatum et

Exod. 3.

Ioan. 15.

A inſtitutum Deum, et poſt me nęq; etiã erit. Sed quomodo congruus eſt iſte ſermo et præſens locutio, qua dicitur ante me nõ eſt formatus Deus, quaſi velit innuere Deum eſſe formatum, ſiue factũ, aut aliàs productũ, ſiue conſtitutũ? At ſciẽdum eſt primo hoc verbum, et hãc dictionem latius ſumi, q. d. Nullus fuit ante me, qui me formare, aut producere potuiſſet, neq; ullus ante me potuit formari, & produci, quia ego ſũ primus et nouiſsimus: aut poſſumus hęc uerba B referre ad Chriſtum dominum, qui uidelicet ratione qua procedit à patre dicitur genitus, nõ factus neq; creatus, et ante ipſum nullus dicitur genitus a patre, et ſolus ipſe, ſecundum diuinam generationẽ, vel per modũ intellectus, et naturę dicitur ab æterno genit⁹, et unã & eandẽ naturam cum patre habẽs, et eſſentiam, et quæcunq; ſunt in Deo, pręter ingenerationem, generationem, et C proceſsionem. At ſi Chriſtus Dominus conſideretur a nobis iuxta humanitatẽ aſſumptam, dici poteſt utiq; factus, et formatus, quamquam non ea ratione qua cęteri homines formantur, et fiũt, ſed opera ſolum ac uirtute ſpiritus ſancti, qui tamen ſecundum naturam diuinam eſt idem quod Deus, et unus Deus: Et quoniam ante ipſum nullus eſt ea ratione factus, neq; productus, ut Deus homo fieret, et uerbum carnẽ aſsumeret, D neq; etiam ullis temporibus, et ſæculis alius eſt futurus q fic formetur, ut Dei filius. propterea ſide ipſo loquamur, ueriſsimum eſt quod dicitur ante me nõ eſt formatus Deus, et poſt me non erit. Deinde ſequitur idem ferè repetens, & confirmans.

Ego ſum et ego ſum Dominus, et non eſt abſq; me Saluator. Hæc eadem uerba de eodẽ Chriſto Dei filio ueriſsime dici poſſunt: quippequi eſt idem quod Deus E imo ille ipſe Deus, et vnus tantum Deus et non eſt abſq; me ſaluans; quo dicto ſuam, et patris deitatem, et eſſentiam unã eſſe demõſtrat, alioqui pater et ſpiritus ſanctus nõ ſaluaret. et ſi ipſe quoq; non ſaluaret non eſſet Deus, quia ſaluare Dei proprium eſt. Et ſequitur. *Ego annunciaui, & ſaluaui, auditum feci* deſit iuſsi, et præcepi, aut potius

quo-

quorundam mentes, & animos disposui, vt audirent, dictis fidem adhiberent, & præstarent obedientiam, *& nō fuit in uobis alienus*, ideſt non fuit alius Deus, qui vobis annunciaret, & prædiceret quod futurum eſt, & ad uitam vocaret niſi ego: vel non fuit in uobis alienus. q.d. qui vobis veritatis, & ſalutis uiam præmōſtrauit, qui vos ſaluauit, qui vobis legem dedit, non fuit in vobis alienus, non fuit inquam Deus recens, & quiſquam, quem aliàs haud agnoueritis, & cuius verba nunquam audieritis, qui multifariam multis què modis locutus ſum vobis in patribus: nouiſsime verò locutus ſum in filio. loquitur hic Deus pater: At loquitur etiã & filius in quantum homo, & propriè quidem de ſe ipſo dicit: non fuit in vobis alienus, naturam veſtram aſſumpſi, & voluiſcum ſum conuerſatus, & veſtrarum paſsionum & infirmitatum, præter peccatum, particeps fui. Quare cũ non ſim in vobis alienus, libenter & facile reiectis idolis mihi poteſtis credere, & ſi mihi non vultis credere, operibus credite, vt credatis, & cognoſcatis quia ego in patre, & pater in me eſt: *vos teſtes mei dicit Dominus, & ego Deus, & ab initio ego ipſe*, videlicet ſum, *& nō eſt qui de manu mea eruat: operabor & quis auertet illud?* ab initio quidem, ideſt ante omnem diem, & poſt omnẽ diem ſum, & nulla temporis, aut loci differentia circumſcribor. Non eſt qui de manu mea eruat, quia ſcilicet ſi voluero quemquam perdere, & è medio tollere, ſi quem etiam voluero ſaluum facere, & de manibus impiorum eripere, nullus poterit quibuſcunquè iuribus, aut machinis impedire, aut auertere, quoniam omnia quæcunq; voluit dominus fecit in cœlo, & in terra, ut habetur in pſal. 113. Et rurſus eadem verba repetit, & quaſi conteſtatur Iudæos, & quoſcunq; rebelles, & incredulos, qui praua, & peruerſa opinione imbuti, exiſtimant præter vnum Deũ viuum, & verum alios eſſe Deos: Propterea. *Hæc dicit Dominus redẽptor veſter ſanctus Iſrael*, qui .ſ. ſanctificat populum Iſralem, & pro ſancto & pro numine ſacro olim habebatur a populo Iſrael. Vt autem facilius ab eorum opinione qua tanditu fuerunt detenti, & miſerabiliter ſeducti, quæant amoueri, cõmemorat ipſe Deus ſingulare quoddã iam pridem in eos collatum beneficiũ, ut eius recordatione confundantur, & in eorum peruicacia erubeſcant, & obſtinatione perſiſtere, & quam citius reuertantur ad Deum, ne tanquam perduelles, & ingrati ab eo ſeueriſsime puniantur: Dicit ergo, *Propter vos, ò Indei emiſi in Babylonem, & detraxi veſtes vniuerſos, & Caldeos in nauibus ſuis gloriantes*. His verbis duo magna, & vehementer admiranda commemorat Deus beneficia: Primum quidem quo Babylonem euertit, & de illa dura captiuitate populum ſuum liberauit. Reliquum dum ſubmerſit Pharaonem, & exercitum eius in mari rubro, & adduxit populum ſuum per deſertum, vt iret in ciuitatẽ habitationis, pro quo ſuſcepto beneficio hortatur eos propheta. d. Confiteantur domino miſericordiæ eius, & mirabilia eius filijs hominum. & pſal. 135. vbi manifeſte ſatis, & ſine ullis ambagibus, explicat propheta immenſa, & inexplicabilia eius beneficia ob eius pietatem, & miſericordiam præfato populo toties collata, & demõſtrata: propterea monet ibi propheta. d. Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in æternum miſericordia eius; confitemini Deo Deorum, & Domino Dominorum, qui diuiſit mare rubrum in diuiſiones, & eduxit Iſrael per medium eius, & qui traduxit populum ſuum per deſertum, & quam plurimos eiuſmodi fauores, & beneficia appoſito ſemper hoc epiphonemate, quoniam in æternum miſericordia eius: Dicit hoc loco D. Thomas iuſ miraculũ, & multo mirabilius fuiſſe, de Aegypto populum extrahere, & eumdem per mare rubrum abſq; vllo incommodo, & uitæ periculo educere, quam eiuſdẽ liberationẽ de captiuitate Babylonica: minus tamen beneficium præponitur maiori, quoniam potentiores fuerunt ipſo Pharaone reges, de quorum poteſtate liberauit populũ ſuum: quemadmodum conſtat ex hiſtoria, quæ habetur in ſacris literis: excitauit

pſal. 113.

Tex. 3.

citauit n. regē Persarū, & Regē Medorum, vt obsiderent Babyloniam, quam ita expugnarunt, & euerterunt, ut principes omnes, & hi quibus maxime confidebant Babylonij, interierint, & quæ pro illius vrbis defensione munitiones, & propugnacula extructa fuere, ad terram deiecerunt: similiter, & Caldei qui in multitudine, & apparatu magno suarum nauium, & triremium gloriabantur, fuerunt è suis sedibus deiecti, & gladio perempti: hoc voluit innuere propheta in Dei persona loquens, cū inquit. Emisi in Babylonem, & Detraxi vectes vniuersos, et Caldeos in nauibus suis gloriantes: nam quemadmodum vectes muniunt, & claudunt portas, ne vllus domum ingrediatur: sic principes, et viri fortes sunt quasi vectes, quibus muniuntur urbes, & in tuto statuūtur. Per caldeos in nauibus gloriantes iuxtà sensum allegoricum intelligit ipsos Dæmones, qui i nauibus gloriātur, hoc est in uolubilitate, et instabilitate hominum, qui facile hac, atq. illac à uarijs uentorum pulsibus impelluntur et se iactari, & tādē aliqñ ꝓsterni patiūtur Quæ oia si referātur ad tēpora nouæ legis, qd qdē fieri debet, qm̄ oīa i figura cōtingebāt illis, extimem⁹, et credamus Deū opt: max. alloqui Apostolos, & quoscūq: hoēs i Xp̄m credituros, quasi dicat, pp uos ò Apostoli, et fideles mei emisi in Babylonē Medos, & Persas, & detraxi vectes vniuersos, hoc est fregi, & ad terrā deieci portas Babylonicas, & deleui Caldeos, qui potentissima classe, & magno imperio gloriabātur, i fregi, ac deiici dæmonū potētiā, ut qui erant ab eo in captiuitatē ducti, & subeius tyrānide detinebant mea virtute liberati, & vestris ꝓdicationibus, ac hortationibus admoniti ad Dominum suum conuertantur. *Ego Dominus, sanctus vester, creās Israel, rex vester:* ego. s. qui vos sanctifico, & creans Israel rex vester sum: Quòd si dicas Israel rex vester per Israel; vel intelligas ipsū Christum, qui de semine Israel descendit secundum carnem, vel quòd Israel dicitur rex populi Dei, non quidem ita quòd Israel, qui vocatus est Iacob fuerit unquam Rex populi Dei, sed quod ex his qui ab eo descenderunt aliqui regnauerunt in Israel. Sed longe melius est per Israel hoc loco intelligere Christum Dominum, qui de se ipso dicit. Ego constitutus sum rex ab eo super Syon montem sanctum eius. Sed ualde mirum quòd toties propheta ex persona Dei repetit eadem verba, v 3. Ego sum Deus, ego sum Dominus, ego sū, non est alius ante me, neq. post me; & mox dixit. Ego dominus sanctus vester creans Israel &c. Dicunt quidam fuisse intentionem ipsius prophetę imprimere in mentibus quorumcumq. & præsertim Iudæorum nullum alium esse Deum præter ipsum, neq. in quouis alio numine, quodcunque sit illud confidēdum, & vtitur figura que vocatur diasaphasi, cum scilicet volumus non solum imprimere, sed modo quodam audientem cogere, vt velit nolit intelligat, & credat quæ dicuntur, neque possit vllo modo non credere, aut intelligere quæ sibi proponūtur, sic facit hoc loco noster Esaias. Et verè quidem magna, & valdè detestabilis est cordis nostri durities, & socordia, qui toties admoniti, & certiores facti nullum alium esse Deum, ac Dominum nostrum creatorē, et benefactorem nostrum, in aliis rebus vanis, & caducis spem nostrā collocamus, neque ipsum, vt par est veneramur, & colimus: Quare etiam hoc loco eandem protestationem addu cit, ne quis decipiatur, aut detrectet quę dicuntur credere: sic enim dicit. *Hæc dicit Dominus qui dedit in mari viam, & in aquis torrentibus semitam; qui eduxit quadrigam, & equum, agmen, & robustum simul, obdormierunt, nec resurgent, contriti sunt quasi linum, & extincti sunt.* Hęc recenset propheta, quo ostendat ipsis Iudęis ipsum Deum eum esse, qui tot mirabilia in eorum commodum fuit operatus, quique etiam longè maiora poterit operari q.d, non sum ex eo tempore quo hæc feci, factus quicquam impotens, nec minus ea præstare possum quam fecerim à principio, nec noua est hęc mea cura, qua vos seruem, & prò vestrum omnium salute meam vniuerso orbi virtutem, ac potentiam demōstrem. Et quamquam his temporibus

Psal. 2.

Tex. 4.

in

in mari viam, & in fluminibus, ac impe A tuosissimis torrentibus semitam videre non licebat, nec manna de cœlo nutriamini, neq; de petra aquam scaturire quis videt, aliis tamen rationibus longe potioribus suam nobis Deus virtutem, ac misericordiam ostendit, cum dicit. *Omnes simul obdormierunt*, Ideſt fluctibus maris immersi perierũt, *nec resurgent*: bifariam potest intelligi, vel quia perpetuo, & sempiterno somno defuncti non resurgent, ideſt erigi B non poterunt vt.ſ. possint amplius Israelitis negocium facere, vel non resurgent.v3. ad vitam cœlestem, & beatam, non autem, vt nunquam omnino resurgant, oẽs quidem resurgemus inquit Apost. Cum postea dicit. *Centriti sunt, & extincti quasi linum*: in breui quidẽ temporis spatio, & in puncto, atq; tẽporis momento exciderunt: linum enim nec dum igne correptum pro leuitate substantiæ suæ statim extinctum in fa- C uillam dissoluitur Vbi nota omnem iram vel indignationem hominum, rabiem, & furorem apud Deum lino fumiganti comparari, quia tam facile hominum ardor extinguitur, quàm linũ fumigans modica aqua resperſum, sic etiam omnis eorum prosperitas, & fauor cito extinguitur, & truncatur velut linum; Vide vitimũ caput Iosue. Et ne quis (vt dixi) existimet Deum aliquanto post priora tempora impotentioré, D aut imbecilliorem effectum: subdit, & inquit. *Ne meminerittis priorum, & antiqua ne intuemini. Ecce ego facio noua, & nunc*. i. non diu, neq; longè post hoc tempus: citius multo quàm mens humana queat cogitare, quæ facio noua orientur, vtiq; cognoscetis ea: *ponam in deserto uiam, & in inuio flumina*. Varias habet hæc particula expositiones, sed tandem omnes in idem recidunt. Prior ergo expositio est, qua fit compa- E ratio mirabilium operum, & prodigiorum, quæ fecit in terra Aegypti, in terra Caldeorum, & aliorum potentatum ad ea quæ facturus est in nouo testamẽto, volens innuere, se nouas leges instituturum, & nouos ritus in Ecclesia gentium positurum, quandoquidem lex, & prophetæ duntaxat usq; ad Ioannem. Sed cum ipse per se explicet quæ postmodum est facturus cum inquit. *Ponam in deserto uiam, & in inuio flumina*, non est opus aliud quærere, & circa alios sẽsus perperam vagari. hoc est illud mirabile quod se nuper facturum pollicetur, quòd v3. ponet in deserto uiã. i. in cordib⁹, & mentib⁹ gentilũ qui sunt velut quoddã desertum oĩ vera bonitate ac virtute destituti, & in quibus nullus apparet transitus, nec expeditum iter ad veram patriam accedendi: ponam igitur inquit Deus viam, ideſt præbebo modum, & rationem, qua & ipsi possint salutem adipisci, iuxtá illud. *pſ.* 50. Docebo iniquos vias tuas, & impij ad te conuertentur: Hæ autem uiæ sunt probitas, iustitia, & sui ipsius abnegatio, quas quidem vias non ex nobis ipsis, sed ex *Dei* gratia, & spiritus sancti ductu reperimus & ambulamus: & *ponam inquit in inuio flumina*, hoc est in regione arida, & inaquosa, soliſq; ardoribus adusta fontes, & flumina prorumpent, & omnes agros inundabunt. quẽadmodum saluator dixit, & spopondit, v3. Qui credit in me (sicut dicit scriptura flumina de ventre eius iam pridem arido, & exiccato fluent aquæ viuæ, hoc autem interpretatur Euangelista dictũ de spiritu quem accepturi erant credentes in eum: sic quidem ista capiuntur, & non vt perfidi Iudæi falso imaginantur, cum pertinaciter asserunt hoc vaticinium fore adimpletum cum Dominꝰ Deus traduxit populum suum per desertum, & percussa petra fluxit aqua, & torrentes inundauerunt: quandoquidẽ hæc sunt beneficia antiqua, & priora, quorum non amplius meminisse, ac intueri monemur, quoniam multo maiora sunt, quæ postea futuris temporibus *Deus* nobis cõtulit beneficia; interquẽ primo omnium loco dominicæ incarnationis misterium est collocandum: quandoquidem per desertum, hoc est per locum inusitatum, & itinere penitus deuio, Deus venit in terrã, vt.ſ. nasceretur de virgine, & nobiscum versari dignaretur: nec dicas, ò Iudæe prophetam fuisse mendacem, quoniam dixit quæ nuper est vaticinatus nunc oriri, & nunc esse futura, & quòd ipſi vtiq; *Ioan. 7.*

cogno-

cognoſcent ea; ſic enim habet textus, *Ecce ego facio noua, & nunc orientur*, ideſt non multum temporis intercidet, & vos vtiq; cognoſcetis ea, quoniam tametſi poſt multum tempus debuiſſent oriri & in actum deduci, quia tamen mille annt apud Deum ſunt tanquam dies externa quę præterijt, & quæ prę dicit Deus ſunt omnino futura, nec aliter eſſe poteſt: dat enim Deus virtutem voci ſuę ideo uerè dixit propheta nunc orientur, & vos cognoſcetis ea. i. filij veſtri qui ex vobis naſcentur. Et vos quoq; præſentes cognoſcetis ea, ſi prophetarum vaticinijs attentiori animo, & puriori corde voluerit is fidem adhibere. Aliqui ſecus exponunt, ſed hoc ſatis. Deinde prædicit Eſaias ex perſona Dei cæteta quæ ſequuntur, v3. *Glorificabit me beſtia agri, dracones, & ſtructiones; quia dedi in deſerto aquas, flumina in inuio, ut darem potum populo meo, electo meo &c.* Nulli dubium harum beſtiarum nomina metaphorice capi, ut per beſtiam agri intelligamus homines feros, & inhumanos, qui nullum habent pietatis, & humanitatis affectũ, velut exleges, & ſine Deo, & hi rectè beſtiis agri cõparantur velut hi, qui ſo litariè degũt, & nihil niſi fruges, & herbas depaſcũt, hoc eſt cibos inſalubres, & crudos, ideſt ſcientias, ac doctrinas nullum ſpiritualem fructum afferentes inſtruuntur, & erudiuntur. Per Dracones & ſtructiones intelligendi ſunt homines maligni, inſidiatores, & hipocritæ, qui ſunt ſemper ad mala proclines, & malorum inuentores. Alias habent hæc nomina ſimilitudines, & tranſumptiones, ſed hæ nobis in propoſito videntur eſſe ſatis. Verum enimuerò eiuſmodi homines, qui erant iamdudum velut beſtiæ agri, & quemadmodũ Dracones, & ſtructiones, per prædicationem Euangelij mirumimmodum aſſuefcent cibis ſpiritualibus, reiectis, & prorſus abnegatis doctrinis Demoniorum, & manſueti reddentur, & delectabuntur in multitudine pacis. Dedit ĩ deſerto aquas, & flumina in inuio, quæ quidem non corpora, vt prius, ſed animas ſitientes reficient, & implebitur illud quod ſupra dictum eſt. Bibetis aquas de fontibus ſaluatoris: adimplebitur etiam, quod alibi aliàs dictum eſt. Aperiam in ſupinis collibus flumina, & in medio camporum fontes; ponam deſertum in ſtagna aquarum, & terram inuiã in riuos aquarum &c. quæ dicta ſunt capite 41. & pſ. 16. *pſ. 16.*

Si quis futius, & apertius huius methaphoræ, & ſimilitudinis ſignificatum velit accipere, legat D. Greg. lib. 31. Mor. cap. 5. vbi loquitur de ſtructione, de Draccne, & cæteris animantibus, quibus planè erant in moribus valde ſimiles ipſi Gentiles ante receptam fidem.

Dedi inquam, *in deſerto aquas, flumina in inuio, ut darem potum populo meo electo meo*. dedi inq̃ potũ. i. abundantiã donorum ſpiritualium populo meo electo meo, ideſt populo quem elegi. iuxtà illud Ecc. Cibauit illum pane vitæ & intellectus, & aqua ſapientiæ ſaluatis potauit illum; & qui biberit ex hac aqua non ſitiet in æternum. Nec fallantur Iudæi, et quicunq; Iudęorum fanta ſijs arridet: non ſunt enim populus ille electus, quia non ſunt omnes ipſius Dei neq; etiam populus gentium, ſed quicunq; fuerint ab eo iuſtificati, et ad æternam vitam electi, illi ſunt populus Dei, de quo populo loquitur nunc ipſe propheta (ſicut diximus ex perſona Dei; *populum iuſtum inquit, formaui mihi, laudem meam narrabit*: populum inquam iſtum, quem præ cæteris mihi formaui, ideſt erudiui, et coadoptaui, et iuxtà votum, et voluntatẽ meam inſtituti, formaui inquam, hoc eſt ſimilitudinem virtutis meæ in eius mente impreſſi, ecce eum deduxi in fidem et credulitatem omnium operum, et actionum earum quas ego in gloriam meam, et ipſius ſalutem ſum operatus, et iſte populus ſic electus diſpoſitus atq; inſtructus laudem meam narrabit, me glorificabit. iuxtà illud pſ. laudationem Domini loquetur os meum: hoc autem dicit Dominus vt excludat tacitam obiectionem, & murmur Iudæorum, quo conqueri poſſunt, et dicere nullum eſſe opus alias gentes ad Chriſtum afferre, et eidem coniungere, cum adſit populus ille, quem tu à principio elegeras, quem tu pro tua voluntate formaueras *pſ. 144*

maueras

maueras, cuiuè legem dediſti, et cuius tot ſunt promiſsiones factæ patribus antiquis ; cui murmuri obuiat ipſe Deus, et ſatisfacit. d.

Tex. 5. *Non me inuocaſti Iacob, nec laboraſti in me Iſrael*, q. d. etſi quandoq; me fueris depręcatus, & tuas orationes ad me direxeris, nihil tamen profuerunt, ne què me tantullum commouerunt. *Non obtuliſti mihi Arietem holocauſti tui, & victimis tuis non glorificaſti me*. i. q̃ uis hoſtias & oblationes afferres, nullum tamẽ honorẽ inde excepi, quia ſcilicet non erant facta in fide, neq; cum puritate et ſinceritate cordis. *Non te ſeruire feci in oblatione, nec laborem tibi prabui in thure; non emiſti mihi argento calamum, & adipe victimarum tuarum non ebriaſti me. Veruntamen ſeruire me feciſti in peccatis tuis, prabuiſti mihi laborem in iniquitatibus tuis.*

Pulcherrima certè, et iuſtiſsima eſt hęc quęrimonia, et exprobratio, quam facit hoc loco Deus aduerſus Iacob, et Iſrael ſecundum carnem. q d. ó populę Iſrael; non eſt quòd conquęraris, neque ſuſurres, quòd populum mihi formauerim, qui narret laudem meam, propterea quòd tu Iacob, et Iſrael nõ inuocaſti me, non collocaſti fiduciam tuam in me, ſed in ritibus, et ceremonijs legalibus, et plerũq; etiam in Idolis, et ſymulachris, et nonnunquam, imò ſępè, ac frequenter in vitibus, et virtutibus tuis, ac ſapientia tua, quòd ſi quandoq; inuocaſti me, non id ex fide, ac recta intentione, ſed ob tua commoda temporalia egiſti: neq; vt mihi inſeruires, aut me diligeres, et coleres, nequè magno in prętio haberes id feciſti: uel non inuocaſti me Iacob, ideſt me ſolũ et vnum, verumetiam mundum, et carnem, et quod his deterius eſt, Dæmonẽ ipſum in idolo latentem, id quod faciunt qui *Deo* ſimul, et mammonę inſeruire uolunt. Non ergo me inuocaſti Iacob, nec elaboraſti in me Iſrael, ideſt non multum es defatigatus, nec multũ opere prębuiſti in me colẽdo, mihi inſeruiendo, et precepta mea cuſtodiendo; hoc ipſum eſt quòd vulgo dici ſolet, dum alicui plus debito ſuum obſequium, et ſeruitutem inaniter iactanti in faciem volumus reſiſtere, ſic etiam dicit Deus per prophetam, quamuis hoſtias et oblationes offerres, nullum tamen honorem, ac ſuauitatis odorem inde excepimus, quia non erant factę in fide, et ſinceritate cordis et animi.

Quòd ſi ad altiora miſteria uolumus hæc uerba, et hanc Dei exprobrationẽ referre, ſic erunt exponenda. *Non me inuocaſti Iacob*, ideſt cum mihi beſtiæ agri benedicerent et nomen meum, laudarent. i. cum Gentes quę velut beſtię agri prius habebantur, ad me confugerent, et à me auxilium expeterent, tu non me inuocaſti, ſed potius me aufugiſti, et prorſus te alienare noluiſti. *Nec laboraſti in me Iſrael: Tu Iacob*, qui poſteaquam mecum luctatus fuiſti a lio te nomine nuncupaui, et non abſq; miſterio dictus es Iſrael, quaſi Deum uidens, non laboraſti in me, ideſt nolui ſti ob nominis mei defenſionem quicquam pati, et martirium ſubire, ſed potius contra me erexiſti faciem tuam, et uoces aduersũ me extuliſti, clamãs alta uoce. tolle, tolle crucifige eum: nõ igitur me inuocaſti, nec in me, ſiuè propter me quicquam laboraſti, uſus præterito pro futuro.

Deinde *non obtuliſti* inquit Deus *Arietem holocauſti tui* & cętera uſq; ad illud punctum: *Ego ſum ego ſum, qui deleo iniquitates tuas propter me.* His verbis, & hac oratione Deus exprobrando, & expoſtulando cum Iudæis, qui gloriabantur ſe eſſe populum Dei electum, & ſacrificijs & oblationibus diu inſeruiuiſſe in templo Dei, demõſtrat ipſe Deus non accepiſſe eorum victimas, & ſacrificia, quemadmodum primo cap. huius libri dictum eſt Quo mihi multitudinem victimarum veſtrarum? plenus ſum, holocauſta Arietũ, & adipem pinguium, & ſanguinem vitulorum, & agnorum, & hircorum nolui, &c. quæ in eo capite habentur, poteris huc in huius intelligentiam aſſere, & alibi: ſacrificium, & oblationẽ noluiſti, aures autem perfeciſti mihi: holocauſtũ pro peccato non poſtulaſti, & pſ. 49. Nunquid manducabo carnes Thaurorum, aut ſanguinem hircorũ potabo?

pſ. 39.

pſ. 49.

potabo: immola Deo sacrificiũ laudis, & redde altissimo uota tua. & ps. 50. Si
ps. 50. voluisses sacrificium, dedissem vtiquè, holocaustis non delectaberis. sacrificium Deo gratum est spiritus contribulatus, non spiritus tumens, & inflatus, & de suis meritis quicquam præsumẽs: neq; oportebat laborẽ, & operã ĩ thure mihi adolẽdo ĩsumere, quoniam incensum abhominatio est mihi. Cum postea subdit. *Non emisti mihi argento calamũ, & adipe victimarum tuarum non inebriasti me.* i. non fuere tot sacrificia, neq; tot adipes pinguium, neq; multas pecunias insumpsisti, quo odores, & suffitus coram altari meo faceres, vt eorum fumo me inebriares, & satiares, sed obedientiam quæ est supra sacrificium, & humilitatem illa volui, illa quæsiui. Quid per calamũ hoc loco Esaias intellexerit non satis constat. Quidam
Calamus quid. enim per calamum à parte totum intelligunt omne genus aromatis, quo vna cum thure, & storace, & alijs huiusmodi suffimentis in sacrificijs vti solebãt: quidam verò pro tota illa cõmixtura olei, quæ deseruiebat ad tabernaculũ, & archam foederis ĩungenda. Glo. per calamum hoc loco intelligit surculũ, siue ramusculum cuiusdam arboris aromaticę, quo vtebantur in sacrificijs.
Lyranus opinatur calamum unam de quatuor speciebus aromatis, quæ ponebantur in thymiamate prophetam intellexisse. Alij putarunt calamum esse illud genus aromatum, quòd nos vocamus, cãnella, aut etiam saccarum, cum calamus sit species quædam arundinis, vel cannæ de quo sumus loquuti in præcedenti capite, Mistice tamẽ his loquitur Christus & conqueritur, quòd ille populus olim electus non emerũt ex argento calamum, i. non eius virtutem, gratiam, & benignitatẽ cognouerunt, & prędicarunt. Renuit ergo omne genus sacrificij thuris, & incensi. & cuiuscunq; operis, & officij, quo ipsi utebantur ad placandum Deum · quoniam ob rationes iam dictas Deo non placebãt. Propterea ad Deus Vos mecũ non egistis ea ratione, quam a uobis exposcebam veruntamen inquit ipse, *seruire me fecisti* ò Iacob, ò populę Hæ-

A breorum *in peccatis tuis: prębuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis.* q. d. non solũ ego uos nõ coegi, nec institui, vt mihi seruiretis in huiusmodi sacrificijs, sed nec uos ea obtulistis, & perfecistis, quẽadmodum fieri opportebat. veruntamẽ me seruire fecisti in peccatis tuis. i. tantum & taliter, ac tam diù me offendistis, et peccata super peccata addidistis, quòd velut seruum emptitium fecistis me seruire, hoc est cum labore, et pa-
B tientia magna illa sufferre, et sustinere, quousq; ad uos ipsos reuerteremini, et nihilo minus in eadem semper duritię, et mentis pertinacia permansistis. De hoc eodem labore, et negocio, conquerebatur Deus primo cap. d. Sacrificia vestra facta sunt mihi molesta: laboraui sustinens. ideſt magno cum labore, ac difficultate sustinui tot scelera, et peccata uestra. Hæc quidem est expositio horum uerborum quo ad literam, sed
C interius speculantes, volunt hac exprobratione Deum, non solum aduersus Iudęorum ingratitudinem grauiter inuehi, et indignationem ostendere, sed innuere veteris legis exclusionem, & legis nouę tempus affuturum: posiumus etiam eadem verba interpretari, quòd non Iudęi solum, sed et nos omnes, coegimus Dominum seruire in peccatis nostris: quandoquidem ipse vulneratus est propter peccata nostra,
D et attritus est propter scelera nostra, et hoc pacto prębuimus ei laborem in iniquitatibus nostris penitus abolendis, et amouendis. Nec nisi de Christo Domino siñ carnem isthęc sunt intelligenda, qui quidem formam serui accepit, et in passione sua sustinuit laborẽ pro expiandis peccatis nostris, et Hierem. Threnorum 4. inquit. Dominus *Trem. 4.* captus est ĩ peccatis nostris, hoc est deprehensus est ita ut non potuerit effu-
E gere, aut se excusare, quin pati debuerit, cum propter nos, et propter salutem nostram, humanam carnem susceperit, cuius imperiũ super humerum eius, ideſt qui super humerum suum susscipere voluit ac ferre peccata populi. Potest etiam dici quòd Iacob, et Israel ideſt populus Iudęus secundum carnẽ seruire fecit Christum in peccatis eorum,

rum, quia fuit affectus ab eo, et sublatus in crucem, quę pœna erat seruorum, et vilissimorum mancipiorum: vel dicitur seruiuisse in peccatis Iudęorum, quia sicut ouis ad occisionem ductus, et quemadmodũ seruus traditus Romanis se eorum potestati subiecit: quemadmodum ipse respondit Pilato. d. Nõ haberes in me hanc potestatem, nisi data tibi esset desuper: veruntamẽ hęc est hora vestra, et potestas tenebrarũ. Seruiuit ergo Christus Dominus ĩ peccatis nostris, et prębuimus ei laborem in iniquitatibus nostris, vt rectè dixerit per proph psal. Pauper sum ego, et in laboribus à iuuentute mea humiliatus sum & conturbatus: ipse inquam per tot annos, vsq; ad mortem patienter tolerauit tot labores, miserias, et afflictiones, et contradictiones, vt nos à morte liberaret. et ego vnus ex illis sum, qui cum Sacerdotio fungar, non ea veste sum indutus, quam Deus per prophetam nos indui aliquãdo prącepit. d. Sacerdotes tui induantur iustitiam: at ego sum hac veste prorsus nudus, ac denudatus, et iniquitates meæ supergressę sunt caput meum, et sicut onus graue grauatę sunt sup me. Neq; me q̃so, quisquam reprehendat quod peccata mea tam libere confiteri audeam, quoniam ut inquit D Ambrosius lib. 2. de pen. cap. 6. Delictorum nostrorum memoriam recensere tanquam opprobrium, non erubescamus, nõ uelut quãdam gloriam prędicamus. sed tanta fiat conuersio, ut qui Deum non agnoscebamus ipsi eum alijs demostremus, et c. Propterea rogo te clementissime Deus, me quoq; patienter sustineas, & peccata mea deleas, nanq; si iniquitates obseruaueris, domine, quis sustinebit? quare præcor cor mundum crees in me Deus, & spiritum rectum innoues in visceribus meis; nequè proijcias me à facie tua, neq; spiritum tuum auferas à me. Non enim est alius præter te: tu enim dixisti. Ego sum Dominus Deus tuus qui eduxi te de terra Aegypti, dilata os tuum, & implebo illud.

Propterea ad te confugio, & supplex rogo, posteaquam per Esaiam prophetam dixisti. *Ego sum. Ego sum ipse, & non alius praeter me, qui deleo iniquitates tuas propter me, & peccatorum tuorum nõ recordabor.* Quare non est putandum quòd neq; Idola, neq; victimæ, & sacrificia neq; priscorum patrum sanctitas sufficere queant ad expiandą eorum peccata, sed sola Dei bonitas, & misericordia: & propterea repetit, & inculcat eadem verba. d. *Ego sum. ego sum ipse qui deleo iniquitates tuas &c.* ne quis fallatur, & existimet aliunde fore ablutionem peccatorum. dicit. ego deleo non simpliciter absoluo, & remitto, sed deleo, penitus aboleo, ut nullum prorsus remaneat vestigium: abolere namq; est id quod dicimus rudiori uocabulo, scancellare, abradere, nam qñ nos peccamus, & vel, cogitatione, verbo, aut opere contra legem Dei quicquam admittimus, nos facimus pagellam, seu Chirographum quo Demoni deuouemus animas nostras, & donec fuerit Chirographum istud deletum, semper obnoxi sumus, et obligati ipsi Demoni, et consequenter damnationi mortis æternę: Hoc autem Chirographum, et hanc pagellam seu instrumentum quo nos ipsos Demoni vẽdidim⁹, Deus, et Dominus noster sua passione deleuit cruci affixum. Vnde et Paulus Apostolus. ad *Eph.* 2. hoc singulare, et inexplicabile beneficium commemorans sic habet. Deus qui dives est in misericordia propter nimiam charitatem suam, non propter victimas, et sacrificia, qua dilexit nos cum essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos in Christo, cuius gratia saluati estis, et conresuscitauit, et consedere fecit in cœlestibus in Christo Iesu. quibus verbis q-dam arbitrantur ostendi gratiam nobis factam per Christum, ut à triplici morte liberemur. v3, à morte qua anima separatur à corpore, et qua anima separatur à Deo, et qua vtrumq; v3. corpus, et anima detruduntur in infernum. Et propterea inquit. Deleo, iniquitates tuas propter me. i. non ex operibus iustitię quę fecimus nos, sed ut. d Paul. propter nimiam charitatem suam, uel secundum suam misericordiam; vel propter me. i propter gloriam meam: quandoquidem videbatur, valde indecorum

Tex. 6.

dicit Dauid. Iniquitatem meam ego A annunciabo, & cogitabo pro peccato meo. Meminisse ergo peccatorum oportet, & ea confiteri nec pudeat confiteri peccatum, sed illud sponte, et cum verecundia cõfiteri oportet, nõ sicut fecit ille Pharisæus. Luc. 18. deinde beneficiorum Dei, iuxtà illud Eccles, vlt. Memor ero misericordię tuę, & operationis tuę, q̃ a sęculo sunt, q̃ñ tu eruis fusti nentes te, & liberas eos de manu angustiæ: tertio meminisse debemus man B datorum ipsius vt obseruemus ea, iuxta illud ps. 102. Memores sunt mandatorum ipsius ad faciendum ea. Postremo Memores esse debemus mirabiliũ eius quæ fecit: Mementote mirabiliũ eius quæ fecit. Tandem quoniam poterãt excusari hi qui descendunt de Iacob, & de Israel, quòd eorũ prędecessores fuere grati, & accepti coram Deo, propter ea debebat eorum aliqua ratio haberi vt. s. propter permissiones factas patri- C bus antiquis, vt Abraham, & semini eius, ipsi forent omnino seruandi & non penitus reijciendi, dicit Deus. Pater tuus primus v 3. Adam peccauit quamuis multis honoribus & donis à Deo cohonestatus, & interpretes tui pręuaricati sunt in me. Interpretes tui i. scribæ, & Pharisei, qui interrogati ab Herode, vbi Christus nasceretur, interpretati sunt loca scripturarum. Alij per interpretes intelligunt Moysem, & Aar- D ron, qui irritauerunt Deum ad aquas contradictionis: Interpretes autẽ hoc loco non solum hi dicuntur, qui rectè & bene, sed qui perperam & sinistrè alterius dictum vel factum interpretantur. sic enim meliz hębraice dicitur. Et contaminaui principes sanctos. i. principes sacerdotum, & ministros. i. permisi eos cõtaminari, & delinquere, aut contaminaui. i. deleui principes sacerdotum, & ministros templi, E qui sancti habebantur: qui. n. ad ministerium electi erant, sapientes, & legisperiti, quiq; populum sibi commissum erudire debebant, principes, & duces appellari poterant; isti ergo qui in loco Patrum sunt positi, & qui alijs præfuerũt, impij fuerunt in me. & signãter, inquit, in me, ostendens, quæ turpiter, & impie patrata fuere, non in unum aliquem nostræ sortis hominem facta fuisse, sed contra ipsam maiestatem Dei, qui est super omnia, puta cum quis proximum iniuria affecerit, vel auaritia, & insolentia, aut alio modo circumuenerit, peccat quidem verum in hominem suæ naturæ similem, & non in Deum. *Contaminaui inquit principes sanctos, dedi ad internicionẽ Iacob, & Israel in blasphemiã*, fuerunt nanq; Iudæi, trucidati à Romanis, & Israel in blasphemiam, seù in opprobrium. i. omnibus ignominijs, & opprobriis expositi, & mundus cognoscet eos, velut ingratos, & immemores beneficiorum Dei, & sic vniuersus mũdus damnabit, & blasphemabit eos: vel dicitur datus in blasphemiam, quoniã, vt dicit D. Hieronymus, fuit electus de suà prouincia, & totius orbis exul, atquè peregrinus: vel dicitur datus ĩ blasphemiam, quia velut anathema fuit habitus ab vniuerso. Procopius autem satis acutè, & ingeniosè exponens hũc textum d. Esaiam hoc loco ponere tres gradus, siuè ordines hominum quorũ cuiq; Deus pro demeritis diuersa intulit supplicia. Sunt. n quidam principes, & duces, quorum munus est imperandi. Sunt quidam alii, qui sunt doctores, & interpretes, quorum munus est alios docendi, & scripturas interpretandi. Sunt demum quidam alii seniores, & grandeui, qui sunt patres aliorum, & eos præcedunt ætate, & hi omnes errauerunt, & præuaricati sunt, & singuli horum pro diuersitate culparum, dederunt diuersas poenas, & supplicia. Principes enim ut Dauid, Ezechias, & quidam alii, quoniam aliqua scelera perpetrarunt, contaminati fuere Dei permissu, & conniuentia, quoniam fuerũt habiti, vt adulteri, Sacrilegi, raptores, & aliis criminibus contaminati. Interpretes verò cuiusmodi fuerunt scribę, & Pharisei, qui falso verba prophetarum interpretati fuere, & verba legis corrupere, ad internicionem, & occisionem, per Assyrios & Romanos fuerunt à Deo traditi. Seniores vero, ut Adam, cuius peccatum traductum fuit in posteros, fuit datus in blasphemiã, & in opprobrium, & hoc est quod dicit

Israel datus in blasphemiam.

Procopius.

Tres ordines hominũ

Esaias, cum inquit. Pater tuus primus peccauit, & interpræres tui præuaricati sunt in me. Et contaminaui principes sanctos, dedi ad internicionem Iacob, & Israel in blasphemiam: & nota quod Iacob, & Israel vnum & idem est, sed vt diximus supra, vocati diuersis nominibus ob causas ibidē adductas. Sed D. Hier. aduertit quod simplici, & puro nomine eos vocat Deus: non .n. nominat seruos meos, aut electos meos, vt alibi fecisse legitur, vt. s. ostendat & arguat eos, qui descendunt ex Iacob aut Israel fuisse peccatores, & ideo &c.

Et in hoc terminatur Expositio 43. cap.

CAPVT QVADRAGESIMVM QVARTVM.

ET nunc audi Iacob serue meus, & Israel, quem elegi: Hac dicit Dominus, faciens, & formans te, ab vtero auxiliator tuus; noli timere serue meus Iacob, & rectissime quem elegi. Effundam enim aquas super sitientē, & fluenta super aridam; effundam spiritem meum super semen tuum, & benedictionē meā super stirpum tuam. Et germinabunt in te herbas, quasi salices iuxtà præterfluentes aquas: Iste dicit: Domini ego sum, & ille vocabit in nomine Iacob, & hic scribet manu sua: Domino: & in nomine Israel assimilabitur. Hæc dicit Dominus rex Israel, & redemptor eius, Dominus exercituum: Ego Primus, & ego nouissimus, & absq; me non est Deus. Quis similis mei: nocet, & annunciet, & ordinem exponat mihi, ex quo constitui populum antiquum, ventura, & quæ futura sunt annuncient eis. Nolite timere neq; conturbemini: ex tunc audire te feci, & annunciaui: vos estis testes mei: numquid est Deus absq; me, & formator, quem ego non nouerim? Plastæ idoli omnes nihil sunt & amantissima eorum non proderunt eis, ipsi sunt testes eorum. quia non vident, nec intelligunt vt confundantur. Quis formauit Deum, & sculptile conflauit ad nihil vtile? Ecce omnes participes eius confundentur: fabri enim sunt ex hominibus: cōueniunt omnes, stabunt, & pauebunt, & confundentur simul. Faber ferrarius lima operatus est: in prunis, & in malleis formauit illud, & operatus est in brachio fortitudinis suæ: esuriet, & deficiet, non bibet aquam, & lassescet. Artifex lignarius extendit normam, formauit illud in runcina: fecit illud in angu-

laribus

laribus,& in circino tornauit illud,& fecit imaginem viri quasi speciosum hominem habitantem in domo. Succidit cedros, tulit illicem, & quercum, quæ steterat inter ligna saltus: plantauit pinum, quam pluuia nutriuit. Et facta est hominibus in focum: sumpsit ex eis, & calefactus est, & succendit, & coxit panes: de reliquo autem operatus est Deum, & adorauit: fecit sculptile,& curuatus est ante illud. Medium eis combussit igni, & de medio eius carnes comedit: coxit pulmentum,& saturatus est, & calefactus est,& dixit, vah, calefactus sum,vidi focum; Reliquum autem eius,Deum fecit,& sculptile sibi: curuatur ante illud,& adorat illud, & obsecrat dicens. Libera me, quia Deus meus es tu.Nescierunt, neq; intellexerunt; obliti enim sunt, ne videant oculi eorum, & ne intelligant corde suo. Non recogitant in mente sua, neq, cognoscunt,neq; sentiunt, ut dicant: Medietatem eius combussi igni, & coxi super carbones eius panes; coxi carnes, & comedi,& de reliquo eius idolum faciam? ante truncum ligni procidam? Pars eius cinis est: cor insipiens adorauit illud,& non liberauit animam suam, neq, dicet: Forte mẽdacium est in dextera mea. Memento *horum Iacob, & Israel, quoniam seruus meus es tu. Formauit te seruus meus es tu Israel, ne obliuiscaris mei. Deleui vt nubem iniquitates tuas, & quasi nebulam peccata tua: reuertere ad me, quoniam redemi te.* Laudate *cœli,quoniam misericordiam fecit Dominus: iubilate extrema terræ,resonate mõtes laudationem,saltus, & omne lignũ eius, quoniam redemit Dominus Iacob,& Israel gloriabitur.* Hæc dicit *Dominus redemptor tuus,& formatur tuus ex utero. Ego sũ Dominus,faciens omnia,extendens cœlos, solus,stabiliens terrã, & nullus mecum. Irrita faciens signa diuinorum,& ariolos in furorem vertens.Conuertens sapientes retrorsum: & scientiam eorum stultam faciens. Suscitans verbum serui sui,& consilium nunciorum suorum complens.* Qui *dico Hierusalem: Habitaberis,& ciuitatibus Iuda: Aedificabimini, & deserta eius suscitabo. Qui dico profundo: desolare, & flumina tua arefaciam. Qui dico cyro: Pastor meus es,& omnem voluntatem meam complebis Qui dico Ierusalẽ: Aedificaberis,& templo fundaberis.*

5.

6.

7.

8.

EXPLANATIO IN QVADRAGESIMVMQVARTVM CAP. ESAIAE PROPHETAE.

ET nunc audi Iacob ſerue meus, & Iſrael quem elegi. Hæc dicit Dominus faciens, & formans te, ab vtero auxiliator tuus: noli timere ſerue meus Iacob, & rectiſſime quem elegi.

ALLOQVITVR A hoc loco. benignus, & miſericors Deus per prophetam ſuum Eſaiam veros Iſraelitas, qui credituri erant in Chriſtum, & conſolatur eos, tãquam ad quos non ſunt peruenturę, quas paulo ante prædixit, calamitates, & miſeriæ. Et inquit. Et nunc audi Iacob ſerue meus. q.d. Nolo proſequi, aut proferre, quos antea cępi ſermones aduerſum te, quibus merito perturbari, et dolore affici cogebaris. Alium ſermonem, aliud nouum, & iocundiſsimam cantionem ſum tibi præcinturus: & perinde eſt uti aduerbio illo nunc, quemadmodum pſ. alibi dicit. hodie ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra: quemadmodum obſeruauimus in precedenti cap. ex D. Cyrillo; nam tempore tam præterito grauiſsime in te ò Iſrael, et penè ſemper ob tua ingentia demerita, iuſte conclamatum eſt: nunc audi, auſculta, deprime ſupercilium, aguoſce Dominum deum tuum, obedientiæ iugum ſubeas, & cogites te meum eſſe puerum, et hoc titulo à me vocatum, et nominatum: tu inquam Iſrael quem ex omnibus gentibus, et populis, qui degunt in terra peculiariter elegi; audi inquam fauores, et beneficia, quæ in te contulit Deus; hoc modo, et hac forma locutionis, vt plurimum vti conſueuimus cum dolentes, et afflictos, animoq; vehementer perturbatos conſolari volumus: vt ſic dicamus. Audi fili mi, ſeu frater, aut quicunq; mihi beneuolentia ſeu affinitate coniuncte; audi inquam, quæ tibi denuncio, quę tibi ſignifico, noli triſtari, noli conſlictari, neq; velis ante tempus toto animo deijci, conſternari: et nota, ut ſupra quoq; diximus, quòd vocat Eſaias ex perſona Dei populum ſuum duplici nomine, v3, Iacob et Iſrael, quorum alterum eſt naturale. hoc eſt ipſa nativitate impoſitum reliquum verò ſupernaturale, ut putà ab Angelo eidem impoſitum. Vocat etiam Iacob, et Iſrael primum vſus priuilegio nominis. Deinde priuilegio dignitatis cum dicit ſerue meus, et notat D. Hieronymus quod quando Deus vult arguere, et demonſtrare impietatem, et incredulitatem Iudæorum vocat Iacob, & Iſrael ſimplici nomine. Cum autem vult innuere, fidem, et pietatem illorum. i. prophetarum, et Apoſtolorum uocat Iacob, et Iſrael ſeruos ſuos. Et vide quòd in precedenti capitulo alloquęs Iacob, et Iſrael ſecundum carnem, non appellat quemadmodum in hoc capitulo ſeruum, et electum; habet etiam illud aduerbium, nunc, peculiarem quandam vim penes reſpectum ad præcedentia, q.d. olim patres tui fecerunt quod fuit eis habitum, verum Deum non verebãtur, eius legem non cuſtodiebant, flagitia multa perpetrabãt, obquę iure optimo traditi ſunt in interitum, et opprobrium, ita ut dominentur eis nationes: nunc autem erit tempus, quos. ſ. erga Deum ſecus ambulabis, eius mandata cuſtodies, et quòd eum ad iracundiam prouoces nihil unquam efficere, aut tẽtare

tare erubis; propterea nunc audi, et auiculta (vt supra diximus) Hęc dicit Dominus faciens, et formans te ab vtero, auxiliator tuus: repetit quod supra dixerat faciens, et formans: fecit inq̃ nos de nihilo producens, et corporeã substantiam nobis afferens, et deinde animam corpori iam rectè disposito, et suis organis mirificè constructo coelitus infundit; ob id dicitur faciens, & formans. Aut etiam dicamus Deum non facere solum nos, et creare, verum etiam formare, hoc est instituere, et ordinare quales esse debeamus, et in quẽ finem creati simus: Dicit se fecisse Iacob, et formasse, et ab vtero auxiliatorem suum extitisse, ut agnoscamus nõ distuliisse Deum eidem ferre auxiliũ, nec expectasse aliquod eius meritum, quo eum produceret, daret illi esse, et foret auxiliator suus, sed ab utero, hoc est antequam nascerer, dum ausus fuit arripere plantam fratris ut habetur Gen. 25. et in lucem esset productus id quod indicauit etiam Paulus vsus testimonio Malachiæ, cum ad Rom. 9. inquit Cum nondum Iacob, et Esau nati fuissent, aut aliquid boni uel mali egissent, scriptum est, Iacob dilexi, Esau autem odio habui; loquitur autem hoc loco Dominus Deus Iacob, et uocat seruũ suum, et Israel electum suũ, quem etiam uocat rectissimum tamq̃ præferentem, et significantem sacratissimum chorum Apostolicum, uel sãctam Ecclesiam, quam iure omni uocat rectissimam, quippequę rectissima est, nullam habens rugam, neq; maculam, quęquè etiam sit columna, et firmamentum veritatis: etiam uocat Iacob rectissimum, ut qui ne transuersũ quidem unguem à recto discedit, sed iuxta fidem literarũ, Israel secundum Hier. dicitur, sed in sono uocis dicitur uidens Deum. lxx. uocant dilectissimum. Nota etiam (ut sepe etiam dixisse meminimus) uerissime, et prorissime Deum opt. max. uocari Dominum, quia ipse solus oĩa regit, omnia seruat, et nihil ab eius potestate et dominio secluditur; quemadmodum in psal. 118. legitur. Ordinatione tua perseuerant dies quoniam omnia seruiunt tibi: quare nos eidem uelut patri qui nos format, et creat ex debito, et officio omniq; obsequio, et dilectione debemus esse subiecti, et eidem tanquam Domino, nos uelut serui iugiter, et ex affectu omnem timorem, et reuerentiam debemus exhibere, et quamquam ipse dicat, noli timere seruus meus Iacob, uult excludere timorem illum seruilem, quo serui per uim, et metum alicui principi siue tyranno seruire coguntur; quamquam et nos hac ratione serui etiam dicimur ipsius Domini, cũ sit alioqui benignus, et misericors, quandoquidem dum nos peccamus sub iugo, et sub ferula eius nos fore, et uelimus, nolimus sistere ante eius tribunal optimum. Et sequitur.

Effundam enim aquas super sitientem, & fluenta super aridam: effundam spiritum meum super semen tuum, & benedictionem meam super stirpem tuam. Tex. 8.

Loquitur citra omnem controuersiã Dominus deus, Iacob, & Israel secundũ spiritum, & pollicetur eis copiose admodum, & superabundanter se daturum aquas super sitientem, & fluenta super aridam: Vult enim innuere, quòd super mentes, & corda discipulorum suorum, tantam spiritus sancti gratiã infundet, vt & ipsi omnem sitim sint expleturi, & ij pariter quibus verbum prędicationis ministrabunt eiusmodi gratia spirituali replebuntur; præsignificans, ac demonstrans q̃ gentes q̃ nunc sunt aridæ & omni gratia destitutę, ita spiritus sancti gratia molles reddentur, & dociles, ut facile recipiant verbum; propterea præposuit verbum illud. noli timere seruus meus Iacob. i. nolite timere vos Apostoli, & ministri mei euangelicum semen serere, & vndequaque diffundere; neque existimetis negocium vos habituros cum eis, quibus cum versabimini, & fidei veritatem annunciatum ibitis. nanq; vires, & fortitudinem vobis impendam quibus resistere possitis cuicunquè vobis obsistenti, & afferenti molestiam, non obstantibus præmissis. Per Iacob igitur, & Israel hoc loco non solum chorus Apostolorũ, & gentes quæ in Christum sunt credituręq; possunt designari,

Gen 25.

ps. 118

verum & Iacob, & Iſrael ſecundum car
nem, quandoquidem ex illis nonnulli
(vt ſupra dictum eſt) ſunt crediturivt
præter Apoſtolos, pleriq; etiam velut
quædam reliquiæ ſaluæ factæ fuerint,
vt quaſi videatur propheta eos quodam
modo ſubleuare, & ſignificet non om-
nino, & totaliter eos eſſe perdendos,
ne.ſ. quis eorum exiſtimet poſtquam
viderit vrbes Iudeæ deletas, Dominũ
penitus dereliquiſſe Iſraelem, ſed mul-
tò magis ipſi fore auxiliatorem, ipſi in-
quam qui fuerit imitatus Iſraelem ſe-
cundum ſpiritum, & non ſecũdum car-
nem: quod quidem re ipſa factum eſt,
cũ pro vna Iudæa reddidit Iſraeli vni-
uerſum orbem terrarum: namq. in om
nem terram prodiuit ſonus, & prædica-
tio Apoſtolorum, & in fines orbis terrę
verba eorum. Hoc eſt quod dicit. *Ef
fundam aquas ſuper ſitientem, & fluenta
ſuper aridam*: id quod manifeſtius de-
clarat cum inquit. *Effundam ſpiritum
meum ſuper ſemen tuum, & benedictionẽ
meam ſuper ſtirpem tuam*. Apoſtoli nã-
què domini vſq; adeo repleti erunt ſpi-
ritu ſancto, & vſquè adeo gratuitorum
donorum participatione ſuperabunda-
bunt, vt facile multos ſint parituri fi-
lios in eandem fidem, & veritatis agni-
tionem: poteſt etiam intelligi hanc di-
uinam promiſsionem de effuſione ſpi-
ritus ſuper ſemẽ Iacob, & Iſrael futurã
eſſe ſuper eos ipſos, qui deſcendent ex
Iſrael ſecundum carnem, qui tamen
vocati, & excitati à Deo, admittentur
ad conſortium aliorum fidelium. Et ſe
quitur dicens. *Et germinabunt inter
herbas quaſi ſalices iuxtà præter fluentes
aquas*. eleganti quidem, & perpulchra
vtitur Eſaias metaphora quos nam fru
ctus, quæuè dona, ſpiritus ſancti gratia
in his quibus confertur producere cõ-
ſueuerit. inquit n. quòd qui fuerint eo
dono imbuti, & ſuperinfuſi germina-
bunt inter herbas, hoc eſt inter gentes,
quæ hoc loco herbis comparãtur, quẽ-
admodum ſalices iuxtá aquas non mor
tuas, ſeu permanentes, ſed præterfluen
tes prope ſalices: Hæc enim arbor vi-
Salices herba. & reſcit ſemper, & fluminibus libenter
adnaſcitur, hunc in modum qui gratię
donis, ac muneribus fuerint ditati & in
illis perſtiterint nunquam emarceſcẽt,
neq; à bonis operibus unquam ceſſa-
bunt, ſed ſemper in officio continebũ-
tur. Hi Salices, hoc eſt uiri boni, & di-
uino ſpiritu repleti, ſunt illud lignum
quod plantatum eſt ſecus decurſus a-
quarum quod fructum ſuum dabit in
tempore ſuo, & folium eius nõ defluet,
& omnia quæcunq. faciet proſperabun
tur. Sed nota quòd per aquas hoc lo-
co non ſolum dona ſpiritus ſancti, ut
timor, fides, Charitas, robur, & iuſtitia
intelligi poſſunt, verum et nonnulli ſa-
cri baptiſmatis aquam volũt intelligi.
Nulli quidem dubium quòd gentes, pa
riter, & Iudæi erant maximè ſitientes
et aridi, vtpotè nullam habentes verã
virtutem, neq; rationẽ vllam qua Deũ
ſibi propitium habere potuiſſent, pro-
pterea vocabantur aridi, & ſiti conſũ-
pti: poſtquam igitur renati ſunt ex
aqua, & ſpiritu ſancto expleuerunt
omnem ſitim, & benedictionibus ſunt
repleti: vnde in Euangelio quòd hodie
prædicari audiuimus clamabat Ieſus in
templo, & dicebat. Qui ſitit veniat ad *Ioan.7.*
me, & bibat. flumina de vẽtre eius fluẽt
aquæ viuæ. Hoc autem inquit Ioan-
nes (dicebat de ſpiritu quem acceptu-
ri erant credentes in eum: certiſsimũ
eſt enim & ab omni dubitatione prorſus alienum, quòd his donis, & benedi-
ctionibus repleti germinabunt inter
herbas quaſi ſalices iuxtà præter fluen
tes aquas: hoc eſt de eorum ventre, de
eorum doctrina, ac conuerſatione pro-
cedent exempla bonorum operum, p-
lucebit caſtitas, pudicitia, fides, timor,
& obedientia, & quodcunq; aliud opus
bonum. Quidam (teſte D. Hier.) po-
nunt diſcrimen inter herbas, & ſalices,
ut per herbas intelligant populum Gẽ-
tilem, per ſalices vero eos, qui ex Iſrael
crediderunt. Verum hoc parum ad rẽ
ſpectat: pro intellectu morali horum
verborum vide. D. Greg. lib. 33. cap. 5.
vbi nomine ſalicum aliquando boni ra
tione viriditatis, aliquando reprobi pro
ſterilitate deſignantur. Dum poſtea
ſubdit. *Iſte dicet: Domini ego ſum, & ille
vocabit in nomine Iacob, & hic ſcribet
manu ſua domino, & in nomine Iſrael aſ
ſimilabitur*: vult oſtendere propheta nõ
ſolum

solum varietatem credentium, verum, & pluralitatem, seu multitudinem, qa non vna gens tantũ, sed plures, & variæ confitebuntur nomen Christi, vocabuntur Christiani, se & suas animas Christo domino commendabunt: vota vouent domino Deo, & filio eius Iesu Christo, quamquam nationes istæ longissime inter se se loco, & viuendi ratione discrepent, ac dissentiant. ut Aphri, Asiani, Itali, Galli, Germani, & quæcunq; aliæ nationes, ut verum sit quod prędixit ipse Dominus apud Matth. Multi ab oriente & occidente venient, et recumbent cum Abrahã, Isaac, & Iacob. Quidam ex Procopio notant his uerbis indicari multos Christianos in manib⁹, & brachijs signa crucis, sibi curauisse inuri, & infigi: sed uerius puto eos dixisse, qui dicũt aliquos manu sua, ideſt palàm, & aperte, fuisse professos fidem Christi: & forte etiam designant hæc uerba uarias hominum societates, quę sub uarijs regulis, ac rationibus uiuendi Christum Dñum sunt secuti. Aut dicas hic describi tres hominum status. u3. Laicorum, Clericorum, & Religiosorum. *Hæc dicit Dominus rex Israel, redemptor eius, & Dominus exercituum.* usq; ad illam partem. *Plastæ idoli omnes nihil sunt* &c. Nequis fortè putaret eas gentes quę relictis idolis ad uerum Deum confugiẽt fore deceptas, Esaias in confirmationẽ ueritatis, & corroborationem fidei, hęc addit. *Hęc dicit Dominus rex Israel, & redemptor eius Dominus exercituum:* Rex inquam Israel, non cuiuscunquè, sed Israel secundum spiritum, & redemptor eius, quia ipse tanquam frater & propinquus eius, redempturus uenerat eundẽ, & in libertatem uindicaturus: uocat Dominum exercituum, quia re uera est Dominus uirtutum. & totius militiæ cęli, ut sæpè alias dictum est. Qui ergo hęc dixit, atq; prædixit, hoc est prędicationem Apostolorum, uocationẽ gentium, saluatoris aduentum, & effusionem spiritus sancti, quem cũctis credentibus se daturum promisit, non est credendus se quemquàm decepturum, cum sit Dominus, rex, & redemptor; quibus utilis, & inscriptionibus ueritas, virtus, & potentia eius declaratur. Dicit ergo. *Ego primus, & ego nouissimus, & absq; me non est Deus*, & quãquam Christus dicatur puer, seruus & filius eius, tamen et ipse est Deus, & nõ est alius Deus, licet sit alia persona. Et per notam, siuè signum interrogantis quærit num sit alius Deus similis ei, qui si sit demonstretur, ac designetur, & ille vocet quæ nondum sunt, & annũciet quæ futura sunt, & ordinem exponat, ex quo constitui ego Deus populũ antiquum; ventura, & quæ futura sunt annuncient eis: eis inquam qui illos Deos tenent, colunt, venerantur, & credunt. dicit D. Hier hoc in loco prophetam insurgere, & inuehi contra idolatras, qui tempore quo ipse ventura populis nunciabat, magni habebantur, & prævalebant. Dicere Deum esse primũ, & nouissimum. vsq; adeo manifestum est, vt ridiculum sit illud comprobare. Cum inquit. ordinem exponat mihi, ex quo constitui populum antiquum. Dicunt aliqui. ordinem exponat mihi. i. sigillatim, & vnum post aliud eorum quæ facta sunt non confuse, aut præpostere, sed seriatim, ac distincte mihi declaret. Alij sic declarant hanc particulam. ordinem exponat mihi. i. modũ, conuenientiam, & connexionem partium totius mundi, qua eas deuinxi, & obligaui, & cuiusq; limites & terminos præfixi, & constitui, vt præteriri nõ possint. q. d. nullus poterit ex his qui fuerunt à principio constitutionis mundi vsq; in finem, qui possit annunciare vẽtura, & quæcunq; sunt futura, quiq; etiã vocet ea quæ non sunt, tanquam ea quę sunt. Per populũ antiquum á Deo constitutum, nonnulli intelligunt populum Israeliticum, sed longe melius eos dixisse opinor, qui per populum antiquum intelligunt gẽtes ab initio mũdi constitutas, vt Adam, & Euam, & reliquos, qui in primeua illa ætate in orbem fuerunt adducti. Nec prorsus renuo illorum sententiam, qui per populum antiquum intelligunt legiones Angelorũ in principio ipsius creationis, quod est principium temporis á Deo creatas. Nullus inquam potest exactè, & speciatim cognoscere, & exponere

Matth. 8.

Christus Dominus: Rex, & Redemptor, & gentium & Iudæorum.

D. Hier.

Populus antiquus quis?

Futura & uētura quo differunt.

quonam facto fuerint Angelicę phalāges à Deo productę. Dicit ventura, & futura. secundum Isidorum. Ventura dicuntur, quæ propius, & citius adueniunt: futura verò quæ post longum tempus. quare futura contingentia, de quibus supra diximus, non possunt ab aliquo pręterquam á Deo euidenter cognosci, & ab his quoq; , quibus Deus reuelari decreuerit. Proinde sequitur, cum hæc ita se habeant quod. s. sim primus, & nouissimus, & nullus sit similis mei, neq; quisquam possit annunciare quæ ventura sunt, & futura, *nolite timere, neq; conturbemini* si. s. vos videtis sub his tēporibꝰ regiones vestras perturbari, populum varijs flagitijs, & criminibus inquinari, omnia susq; deq; moueri, propterea quod hæc omnia prædixi, ex tunc audire te feci, i. antequam fierēt te commonui, & annunciaui: *vos estis testes mei*, non potestis decipi, neq; excusari, neq; ego videor mentiri. vos inquā, prophetę quibus quæ facturus eram reuelaui *Numquid est Deus absq; me, & formator quem ego non nouerim*? Certè nullus. neq; esse, neq; potest reperiri: cur autem hæc adiecerit ipse Deus, & repetierit, iam supra ex D. Hiero. explicuimus. Sequitur textus. *Plasta idoli omnes nihil sunt, & amantissima eorum non proderunt eis*, vsq; ad illam partem. *Memento horum, Iacob, & Israel*. In qua quidem præsenti particula mox ex ponenda insurgit propheta (vt diximꝰ) aduersus idolatras, & execratur eos, & grauiter condemnat, hoc autem ideo facit vt auertat populum suum à cultu Idolorum, & à uitijs quę eo tempore, vti diximus, magnopere vigebant, & ad agnitionem veritatis efficacius adducret. & summatim quatuor in hoc capitulo conclusiones, seu dogmata continentur, quæ omnia sigillatim explicabimus, & postmodum verba quęda nō nihil ambigua declarabimus

Tex. 4.

Prima conclusio.

Primaergo conclusio sit ista. v.ꝑ. quòd Neq; idola, neq; plastes, seu formatores Idolorum, neq; Dœmones illis assidētes & per ea dantes responsa, & homines decipientes, nec non, & idolorum cultores sunt vlla ratione quicquam, & sunt penitus inane quoddā, & vanitas.

A Hæc conclusio per ea, quę in priori capitulo sunt allata facile probatur. quia, uidelicet Deo comparata nihil sunt, & consequenter nihil agere, aut pati possunt: & quoniam uanum est cuius operatio nulla est, quare cum eiusmodi idola nihil operentur, aut possint, nihil omnino esse dicuntur. Dicuntur etiam esse nihil, quia nullius rei nomine digni sunt, qui sic desipiūt, ut sermonibus suis formare Deos B arbitrentur. Vnde Orig. Idolum inquit, nil aliud est, nisi figmentū merū, in quo nihil numinis, nihil honoris inest, & D. Paulus. 1. Cor. 8. scimus, quod idolum nihil est in mundo: & cap. 10. idē confirmat. d. Dico ne ꝙ idolis immolatum sit aliquid, aut idolum sit aliquid? Non quidem (supple) sed quæ gentes immolant, demonijs īmolant, non Deo.

Secunda cō clusio.

Secunda conclusio. Idololatræ sunt C fatui, & insipientes, quia colūt pro Deo, id quod ipsi manibus suis fingunt, formant, & efficiunt, & lignum, quo idolum conficiunt, si quid fuerit residui ad coquendos panes, & alia cibaria impudenter assumunt. & hoc quidem ex se manifestum est.

Tertia cō clusio.

Tertia conclusio. Idololatrę sunt uani admodum, & imprudentes, quia diuinos honores, ijs à quibus nec boni quicquam recipiunt, nec mali tribuere D non uerentur, Malum quidem eos recipere dicendum est, quia dūtaxat Deum offendunt, et sibi ipsis turpitudinem inurunt.

Quarta cō clusio.

Quarta conclusio Idololatrę sunt blasphemi, quando quidem mendacē faciunt Deum, quasi ipse fuerit mēdax, cum dixerit se liberasse populū de Aegypto, se manna de cœlo pluisse, et cętera quæ hoc in libro eum fecisse legimus. Nec ista conclusio cōtradicit pri- E mę, Idololatræ quidem sunt aliquid, et sunt nihil: sunt aliquid, quia sunt in rerum natura: sunt nihil, quia nullius sunt pręcij ac existimationis, sed uasiręe. Quod attinet ad uerba cum dicit. Amantissima eorum non proderūt eis. Quid per amantissima sit intelligē- *Amantissima Idola* dum uariè exponitur. Aliqui dicunt a *rarum quę* mātissima fore idola ipsa, quia magna

arte

arte elaborata, & subtili opere confecta, auro, & argento uermiculata; quæ saltem ratione ornatus, & materię ualde ab illis cara seu magno in prędio habebantur. D. Hier. per amantissima intelligit pulchra: quia quanto imago fuerit pulchrior, tanto putatur angustior. Alij per idola interpretantur desideria; quę uerè dicuntur amantissima, ut quę ab uno quoq; uehementer expetuntur, & desiderantur, & unusquisquè formabat Deum iuxtà suum desiderũ, dum aliqui ardenter cupiunt & exoptant honores: quidam uerò opes, & nonnulli uoluptates, quæ oĩa pro Dijs uenerantur, & colunt, quęq; huius mũdi homines magnopere expetunt, & amant: & cõgrue quidẽ uocãtur amãtissima, qa oẽ qđ est in mũdo, aut est cõcupiscẽtia carnis, aut cõcupiscẽtia oculorũ, aut superbia uitæ. 1. Ioan 2. cap. & hęc ea sunt, quę uocantur amantissima, quę tamen nihil proderũ eis, ut bene testatur Apostolus. d quem fructum tunc habuistis in illis in quibus nunc erubescitis? nã finis illorum mors est. *ipsi sunt testes eorum*, hoc est ipsi cultores uel ipsi formatores, aut plastæ idolorum sunt testes eorum, quia .s. bene cognoscunt & attestari possunt, ꝙ Dij eorum non uident, neq; intelligunt, ut cõfundantur, ut .s. iure debeant confundi ea adorãtes, cũ ipsi sciãt, ꝙ in eis nõ est uirtus uisiua, aut ulla uis sensitiua. Vel dicendum, quòd ipsi cultores idolorũ non uident, nequè intelligunt. i. nolunt uidere, aut intelligere, & huic ueritati fidem adhibere, ut hac ratione confundãtur, & idolorum cultum omnino reijciant, ac detestentur. Quidam alij satis rudem afferunt huic propositioni intelligentiam, dicentes, ipsi sunt testes eorum, quia non uident neq; intelligunt, ipsi v. 3. Dij falsi, & fictitij sunt testes eorum, sibi ipsis sunt testes, quia .s. non uident, neq; intelligunt, ut confundantur; quasi uelit dicere. Si idola uiderent aut intelligerent, utiquè cognoscerent quòd ipsi non sunt Dii, & hoc pacto pudore afficerentur, se uelut Deos haberi, cum nihil sint. Proinde non est data eis facultas ut uideant, aut intelligant, ut aliquando confundantur. *Fabri enim sunt ex hominibus, conuenite omnes stabunt, & pauebunt, & confundentur simul.* Demonstrat Esaias per hæc uerba insaniam, & insipientiã idololatrarum, quoniam adorant, & supplices uenerantur quod est eis deterius, & conditionis multo inferioris, nam fabri, & fictores idolorum sunt homines, et ex hominibus orti, & ducti, conueniunt omnes, possunt inquam mutuo conuenire, colloqui, & negocia inter se tractare, & perficere, stare, pauere, et huiusmodi passionibus commoueri, quibus nequaquam idola ab eis confecta possunt affici nec eorum misereri. Et proinde sunt longe deteriora hominibus, atquè ideo ualde absurdum est, & inopinabile ea ab hominibus tanquam Deos excipi, & honorari cum homines ea facientes & construentes sint ijs longè præstantiores, & potentiores. Aliter exponitur ista particula, ut illa dictio ex hominibus, cum sequenti particula coniũgatur in hunc modum. Ex hominibus conuenient, omnes stabunt, & pauebũt & confundentur simul q.d. futurum est ut qñq; homines facientes idola, simul conueniant, congregentur, et confundantur pariter, cum cognouerint se tã stultos, et stupidos fuisse ut lapides, & ligna tanquam Deos colerent, et uenerati fuerint, atquè mutuo colloquentes, et alter ad alterũ sub rubore dicet, O nos miseros, et fatuos, quid fecimus, quid putabamus, quam imprudentes et ignari fuimus? Verum planior horum uerborum sententia est, quòd .s. conuenient omnes, et congregabuntur, tam fabri, et fictores Deorum, quã qui eas colunt, et uenerantur, et facile pudefient cum nouerint se et iudicauerint ex hominibus esse, et Deum se fabricare conspiciant. Magna certè ignominia, et ingens pudor est ea non aduertere. Cum postea dicit. *Faber ferrarius operatus est in brachio fortitudinis sue, esuriet, & deficiet, non bibet aquã, & lacescet.* His uerbis alia ratione demonstrat insciriam horum hominum, qui colunt idola, et ea confingunt, quia artifex, qui in fortitudine brachii sui operatus est idolum, defatigatus est, et laborauit: proinde esuriet, et sitiet, et deficiet, et

non

non bibet aquam, et infirmabitur: Deꝰ autem ille pro quo laborat, et infirmatur nullum ei subsidium præbet. Quare vanus, & impotens est iste Deus. Aut dicas q̃ illi Dij esse non possunt, qui operẽ, & opera, ac arte humana conficiũtur, cum tñ *Deus* verus, & viuus nullius hominis arte, vel studio, quo fit & operetur indigeat. Vides ergo quales sunt isti Dij quos impuri homines, rationis tñ aliquanto participes venerantur, & colunt, cum tñ nec proprie lignũ aut lapidem, aurũ, & argentum, sed potius, opificium proprium, & artem suã venerentur & colãt: opus inq̃ manuum suarum, cuius vilitas necessitate famis & sitis ipsius artificis demonstratur. Et re vera magnum dedecus & infamia est quæ Deus condidit, & fieri iussit in vsum & beneficium hominum, vt lapides, & ligna quæ crescunt, & nutriunt pluuia de cœlo nobis immissa, pro falsis numinibus, & Dijs nunquam propitiatoribus excipere, & honorare, nec secus mehercle nobis etiam contingit, quibus dat Deus intellectũ, memoriã, industriam, ac fortitudinem, vt iis bonis in laudem, & gloriam ipsius, & in beneficium nostrum utamur, nos verò vtimur ad explendas cupiditates nostras, & ad seruiendum Diabolo, & pompis eius. Dicit deinde. *Artifex lignarius extendit normam, formauit illud i rũcina, fecit illud in angularibus.* Dubitant exponentes quid per runcinam intelligat Esias, neq; idem omnes sentiunt: fabrile quidem instrumentum esse omnes fatentur, quale verò sit non satis cõstat. dum alii existimant genus esse serræ maioris, qua fabri materia secent arbores moles subitectis canterijs. Alij vero, rustici ferramenti genus esse opinantur, ad dumeta excidenda accommodatum, quod nos lingua vernacula appellamus (il falcino): Alii verò putant runcinam eãdem esse, quam vulgus hodie planulam vocant, qua fabri asslamenta radunt, & leuigant: id quod Plinii testimonio lib. 18. cap. 42. potest cõprobari. Vbi sic habet. Firmissima ad tectum abies, eadem valuatum repagulis, & ad intestina opera aptissima cræmẽtorum crinibus pampinato, sem

Runcina quid.

Plinij lib 18. cap. 42.

per orbe se se voluens, ad incitatos rũcinarum raptus. Nota etiam super illud quod immediate dicit, *iste artifex lignarius fecit imaginem uiri quasi hominem speciosum habitantem in domo.* & ante illud lignũ, vel lapidẽ impuri homines se prosternebãt, & diuinũ cultũ exhibebant, & in domo collocabant tãquã aliquod præcios um & carum, vel in tẽplo tanquam aliquod numen; etsi nonnulli existiment hæc dicta esse per ironiam. Paulò infra habet hæc verba. *Nescierunt, neq; intellexerunt.* Esaias velut compatiens his miseris, & insanis hominibus qui ex eodem ligno conficientes idolum, et partim accendentes ignem, & coquentes pulmentum, ante illud lignum fabrefactum se curuantes, & adorantes obsecrabant illud dicẽtes. *Libera me quia Deus meꝰ es tu.* O fatuitatem stultissimam, & insaniam nunquam satis deplorandam ex vno, & eodem ligno partem capere ad formãdũ Deum iuxtà eorum beneplacitum, & voluntatem, reliquam verò partem super ignem apponentes, vt ex eo calefiant, & coquant carnes, & non erubescant lignum illud interpellare, & obsecrare, ut liberet eos, quia Deus eorum sit. Vnde Lactantius lib. 2. cap. 2. inquit aduersus huiusmodi simulachrorum cultores. Qui sentiunt, adorant insensibilia, qui sapiunt irrationabilia, qui viuũt exanima, terrena, qui habent ortum e cœlo: sed hæc proclamatio iusta est aduersus eos qui lapides & ligna adorant, non qui in ipsis imaginibus ipsarum prototypa contemplant. Idcirco inquit propheta *nescierunt neque intellexerunt*; & quemadmodum dixit Dauid. psl. 81. in tenebris ambulant, & in maxima obscuritate versantur. Nec mirum, obliti enim sunt, vel potius obliniti ne videãt oculi eorum, & ne intelligant corda sua, & cætera quæ sequuntur, quæ omnia de se patẽt, & magna ex parte sunt iam declarata. Qui enim fieri potest, vt quandoquè non se ipsos excitent, non aduertant, & non secum ipsi cogitent, quale nam sit idolum istud, qualis Deus, cuius virtutis, ac potẽtiæ possit esse illud numẽ, cuius pars cinis est; certe non nisi cor

Lactant. lib. 2. cap. 2.

psl. 81.

insi-

insipiens adorabit illud, & non liberabit animam suam. Postremo num possibile est, ne aliquando dicat iste faber. *forte mendacium est in dextera mea?* sunt ne homines isti usq; adeò vecordes, & capti, ut quandoq; non recolant, neq; in corde suo recogitent, quis scit si forte decipior? si frustra laboro? & si dextera mea, i. manus meæ perperam laborent & fatigentur? eisdem manibus. s. multoq; labore ac difficultate idolum conficiam, quòd nihil sit? ideſt nullam vtilitatem nobis afferat? Et re vera mirum est in mentes horum hominum eiusmodi cogitationes non aliquando irrepere: verum hanc particulam longe secus interprætantur alii, vt. s. per dexteram Dei, intelligant filium Dei, qui vere dicitur dextera, & brachium patris æterni, vti cœlestis pater. quasi mirabundus in se ipso dicat, forte mendacium est in dextera mea. q. d. ego dixi me liberasse populum meum de Aegypto, me eduxisse illum per mare rubrũ summerso Pharaone, cum exercitu eius mare, me de petra aquam eduxisse, & alia multa me fecisse: quis scit, quòd ea quæ dixi me fecisse in dextera mea, ideſt in Christo meo, qui locutus est in prophetis fuisse mendacia? & propterea fortasis isti in me non credunt, nec me sectantur, & colunt alios Deos.

A dax est, et pater mendacij, estq; perpetuus, et implacabilis humani generis hostis. Si verò cupis intelligere, vnde habuerit initium tam magnus, et frequens cultus idolorum. Scias ex Eusseb. Cesar. et plerisq; aliis doctoribus, non nisi à voluptatibus, et vitiis ac libertate viuendi originem traxisse, cum enim ferè à principio omne genus hominum quam maximè voluptati deditum esset, cepit colere *Deos* authores, et fautores libidinum, ut Venerem, Plutum, et quosdam alios, quos modestiæ et honestatis causa prætereo. Huius autem nostræ opinionis, ac sententiæ non alium volumus testem habere, q̃ D. Paul. Apostolum, qui in Epist. ad Rom. cap. 1. et alibi sæpè hoc aperte declarat. Sed reuera quæ. d. hic *Esaias* de fabris, et sculptoribus Idolorum melius dici possunt de principibus hæreticorum, qui dogmata sua, atq; mendacia, velut simulachra artifici corde componunt et venerantur ea, quę sciunt à se fuisse inuenta, et simulata? Nec solum ipsi errore labuntur, sed simplices quoq; ad eundem errorem trahere nituntur. *Memento horum Iacob, & Israel, quoniam seruus meus es tu, forma te, seruus meus es tu Israel, non obliuiscaris mei &c.* Ne quis tædio afficiatur, aut fortasis admiretur toties eadem à propheta esse repetita, usq; adeo quidẽ zelabatur Deus salutem populi sui, ut nullam unquam prætermiserit occasionem qua eos ad rectitudinem perduceret, et in officio contineret. Quare cum hactenus ostenderit idola hominum fore figmenta, et nullum alium esse Deum præter eum, qui creauit cœlum, et terram, et qui eduxit illum de Aegypto, et cui tot, et tanta contulit beneficia, monet igitur hoc loco et hortatur Deus prophetam vt meminerit, neque vnquam permittat è memoria excidere tam præcipuum, et singularem ipsius met Dei erga eundem populum amorem, zelum, et ineffabilem bonitatem, et misericordiam: propterea dicit ò Iacob, et Israel, memẽto horũ, horũ inq̃ q̃ mox prædicta sunt, Idola. s. nihil esse, hoc est ad nihil omnino

Rom. ca. 1.

Tex. 5.

At quia scio me non esse mendacem, imposibile est me falsum dixisse, quia solus Deus verax omnis autem homo mendax, potius credendum est istos homines ignaros, & turpissime à Demone captos, & illusos hoc aliquando fuisse opinatos mendacium fuisse in dextera mea, hoc est meos prophetas, et vates, qui ex ore meo sunt locuti, mẽdacia illis contexuisse, quod quidem est maxime omnium impossibile, & prorsus inexcogitabile. Sed re vera melior est hæc expositio. s. forte mendacium est in dextera, ut sint verba ipsius artificis, qui perpendens Idola fore ab eo plasmata, et ea non uidere, neque intelligere, neq; ullũ p̃bere ei auxilii dicat, in seipso fortè mendacium est in dextera mea, Lact: lib 1. cap. 15. Atqui non mireris dęmonem talia eorũ cordibus immisisse, quoniam ipse men-

Lact lib. 1. cap. 15.

con-

conferre, nequè vtilitatis quicquam,& commodi vobis allatura: Memento ét & memor esto beneficiorum Dei,& memor esto virtutis,& potentiæ suæ. Tu qui es seruus meus, & dilectus meus, quẽ ego formaui,in lucẽ deduxi,& legibus,ac præceptis instruxi,& erudiui,loquor ad te Iacob,& Israel,q̃ imitamini ipsum Israel sĩ fidem, & alias virtutes & dona quibus ille præditus erat,ac decoratus. Vide,non obliuiscaris mei dicit Deus. Turpissimum quidem scelus est diuinæ maiestatis obliuisci,& ad tã tam insaniam homines deduci,ut vero, ac viuo *Deo* mortuos,& lapides insensatos audeant præferre, terrenosque iã in terra sepultos eidem præponunt,qui fundator terrę fuit, & præterea parens ille noster, & creator cum fingeret hominem,ideſt animam intelligẽtẽ,& rationis capacẽ ex humo subleuauit,& ad eius contemplationem euexit. Non ergo debet ipse homo rursus ad terram deijci & in ea prosterni,ac Dei Saluatoris obliuisci. Lactan. lib 2.cap.1. quem admodum propheta Dauid conqueritur dicentes. Obliti sunt Deum, qui saluauit eos,qui fecit magnalia in Aegypto, mirabilia in terra Cam,terribilia in mari rubro. Qui quando fuerint Dei beneficiorum recordati, non ibũt post Deos alienos vt fecerunt gentes, q̃ ignorant Deum, contra quos imprecatur idem regius propheta ps. 9. Conuertantur peccatores in infernum, omnes gentes quæ obliuiscuntur Deum, Dei autem profecto obliuiscuntur, qui pietatem quæ erga Deum esse debet contemnunt, aut prorsus ab eo recedunt. Quòd autem penes hoc obliuio erga Deum facile demonstretur,ostendit idẽ ipse Esaias cap. 65. cum dicit. Vos qui dereliquistis Dominum, qui obliti estis montem sanctum meum, qui ponitis fortunæ mensam, & libatis super eam. Quare obliuio denotat,& significat defectionem quandam pariter & insignẽ ingratitudiuem: memoria uerò est fortitudo quędam & stabilitas dilectionis, & obsequij erga eum de quo quis bene moeretur.Quare & nos,qui sumus creati à Deo, & recreati, ac reformati, non secus quam Iacob, aut Israel per gratiam spiritus sancti, caueré oportet, ne unquam Dei obliuiscamur, ne quando rapiat,& non sit qui eripiat. Quibus aũt debeamus causis commoueri,ne unquã Deum obliuiscamur Esaias sic adducit continuè in persona Dei loquens.

Lact. lib. 2. cap. 1.

ps. 9.

Deleui (inquit) *vt nubem iniquitates tuas, & quasi nebulam peccata tua: reuertere ad me, quoniam redemi te* Delet inquam Deus peccata nostra tamquam nebulã, quoniam non solum peccata amouet à nostris animabus; verum pudorem, & turpitudinem quandam ipsorum peccatorum.deleui inquit iniquitates tuas, & redemi te: vsus quidem (vt moris est) præterito pro futuro ad insinuandum certitudinem, & constantiam promissionum; quarum rerum recordatione, & cõtemplatione ductus *Esaias*, & quodãmodo in spiritu raptus, & prælætitia inenarrabili gestiens, & iubilans in hęc verba prorumpit.

Laudate inquit cœli, quoniam misericor diam fecit dominus, iubilate extrema terra, resonate montes laudationem, saltus & omne lignum eius, quoniam redemit dominus Iacob, & Israel gloriabitur. Tex.6.

Quamquam creaturas insensibiles, & inanimatas alloquatur propheta,veruntamen ad summam lætitiam,& gratulationem prœmonstrandam, alloquitur eiusmodi creaturas: quasi velit dicere. Non solum ob tam singulare, & inexplicabile beneficium, quo sumus redempti à seruitute Demonis, & quo sunt nobis peccata remissa,& iniquitates deletæ, rationales creaturæ lætari debent, & exultare, verum & oĩs creatura quæcunq; sit illa usq; ad extrema terræ. Nec dubium quòd per cœlos quos laudare iubet, Angelos uoluit innuere,& alios cœlestes spiritus,quibus terrę fundamenta portantur,aut etiam Apostolos, & prophetas, qui dicuntur Ecclesiæ fundamenta; per montes,colles,& siluas varia hominum genera secundum varia spiritus sancti dona, qui omnes iubilare, & tuba canere præcipiuntur ob Dei beneficia humano generi collata: propterea inquit. *Quoniam redemit Dominus Iacob, & Israel gloriabitur, siue in Israel gloriabitur*, vt dicunt aliqui. Rursus eadem,quæ supra repetit,

ctt uidelicet. *Hæc dicit Dominus redemptor tuus & formator tuus ex utero*, ideſt dum adhuc eſſes in utero, *Dominus ſuſcepit te, & formauit te*, utramque tui peculiarem, & protectionem habuit, ut ſupra declaratum eſt. A

Ego ſum Dominus faciens omnia, extendens cælos ſolus ſtabiliens terram, & nullus mecum. Cum dicit ego ſolus, & nullus mecum, non intelligas, excludi filium, & ſpiritum ſanctum, quia opera Dei ad extra ſunt indiuiſa, & præterea filius, & ſpiritus ſanctus, non ſunt cum Deo patre, ſed ſunt in eo Quidam mirantur cur Eſaias frequenter eadem repetit. Hoc enim facit ſecundum Hieronymum ne ulla blaſphemandi Chriſtum hæreticis detur occaſio. Deinde ſequitur. *Conuertens ſapientes retrorſum, & ſcientiam eorum ſtultam faciens ſuſcitans uerbum ſerui ſui, & conſilium nuntiorum ſuorum complens.* Habemus per hæc uerba adducta, & confirmata a Paulo Apoſtolo. 1. ad Corinth. 1. Cũ poſtea inquit. *ſuſcitans uerbum ſerui ſui, & conſilium nunciorum ſuorum complens.* Per ſeruum ſuum plerique intelligunt Eſaiam prophetam, cuius ſpiritum ſuſcitauit, ut prædiceret, & pronunciaret ea quæ Deus eſt facturus, ut incarnationem filii ſui, & uocationem gentiũ. Alii uero per ſeruum ſuum hoc loco intelligunt Chriſtum Dominum, & per nuncios ſuos intelligunt Apoſtolos, & quoſcumque Dei miniſtros, qui uoluntatem Chriſti præceptoris ſui gentibus nunciabunt, At quidam iuniores male habent ut Chriſtus Dominus, cum ſit Dominus omnium, dicatur ſeruus, niſi cum adiectione, uide licet ut homo. Præterea breui, & conſequenti ſermone qui hactenus prædixit ſe tanta facturum, ſuam eius potentiam rurſus proponit, & inquit. B C D E

Trex. 8. *Qui dico Hyeruſalem habitaberis, & Ciuitatibus Iuda ædificabimini, & deſerta eius ſuſcitabo.* Ego inquam qui hoc dico iubeo, & præcipio, hæc omnia ſuis temporibus certiſsime complebo, quę qui dem iuxtà ſpiritualem intelligentiam non de rebus corporeis, ac ſenſibilibus ſed uerè, & proprie de Gentibus, & Iudeis conuerſis ad Chriſtum accipi debent. Itidem, *qui dico profundo*, per quod ferè omnes intelligunt Babyloniam, quæ appellatur profundum tum quia propter eius magnitudinem, eſt uelut mare profundum dicta profunda, uel quia ſita eſt pro maiori parte in uallibus, & prope flumina ubi eſt multitudo aquarum *dic igitur profundo deſolare* q. d. deſtruaris, nihil ſis amplius, euanesce, *& flumina tua arefaciam.* Et certe nulli dubium iuxta literam, et ueritatem hiſtoriæ Babyloniam, quæ tam magna, & potens erat, fuiſſe deſolatam, & flumina, quę ipsã ambiũt quodãmodo arefacta, & exiccata. Verũ hæc uerba altiorem poſtulãt intellectũ. Poſtremo aliud dictum, & mandatũ explicat ipſe Deus per prophetã d. *Qui dico Cyro Regi Perſarum, & Medorum. Paſtor meus es*, ideſt ouium mearum, & populi mei curam tibi committo, et omnem uoluntatem meam complebo, ſeu cõplebis, *& tandem qui dico Hieruſalem ædificaberis, & templo dico*, ſup. et predico *fundaberis*, Quæ omnio in ſequenti capite iuxtà ſenſum ſpiritualem explicabuntur.

Additio ad Quadrageſimum Quartum Caput.

SED per ea quæ dici in hoc capitulo Eſaias, uereor ne forte eadem nobis obiiciantur, et iure de nobis conqueratur Deus, quod ſculptilia imagines, et ſimulachra hominũ Deorũq; ſtruere faciamus, atque eadem ueneremur, et colamus, quandoquidem nõ deſunt apud nos ſculptores Idolorum Artifices lignorum, ac Pictores, qui de pingunt imagines diuerſorum hominũ quas et nos collocamus in templis in domibus, et locis, tùm publicis, tùm priuatis, et diuinos honores illis quandoque tribuimus.

Extat et apud nos faber ferrarius, qui lima operatur, quique in prunis et malleis format ſtatuam, et operatur in bracchio fortitudinis ſuæ, ut dicit hic Eſaias eſt et Artifex Lignarius, qui extendit, et format ſtatuam in runci-

na. Faciunt imaginem uiri, aut mulieris non secus atq; hominis speciosi, habitantis in domo. & refert. D. Chrisost. in quadam oratione, quòd vnus sit legislator veteris, & noui testamenti, se fusilem ex cera picturam pietate plenam plurimum adamasse, ita vt verum esse appareat, quod dicit hoc loco Esaias, quod plastæ Idoli confecerunt idola, q̃ erant amãtissima ipsorũ idololatrarũ, quę tamen nihil proderunt eis. Nec dubium est, pleroſq; nostrorum artificiũ excidere lapides, succidere cedros, & quercum, & alia lignorum genera pro conficiendis statuis: & quod his omnibus fortè damnabilius est, & minus tolerabile, quod ex eodem ligno, vel lapide quispiam faber, aut sculptor, facit statuam alicuius beati, & viri sancti, ac glorioſi, & ex eiusdem lapidis, aut ligni parte aliqua decisa, ac subtracta, seu residua cõstruet latrinã, aut quic̃ aliud minus decorum: & si fuerit lignum ex residuo coquet pulmentum. Quid ergo dicemus ad hęc? nũne multo minoris sumus nos quam illi?

Dicendum ad hæc, quòd aliud est loq̃ de Idolis, quatenus Idola sũt, et aliud est loqui de imaginibus, ac statuis quarumcunq; rerum siue sensibilium, siue insensibiliũ, siue et rerũ imaginabiliũ. Itẽ aliud est loqui de hũi quarũcũq; rerũ indistinctim. & aliud est loqui de statuis, et imaginibus dei, et beatorum hominum, & q̃ est frequentius de imagine sanctissimæ crucis, & de imagine Christi Iesu Domini nostri. Postremo aliud est colere, & venerari aliquem hominem, aut eius imaginem, siue eorum qui in cœlis, siue eorũ qui in terris sũt, aliud est eosdẽ, vel eorũ imagines pro Dijs habere, & eosdẽ colere, & adorare.

Dicimus ergo quòd imagines, & simulachra Martis, & Veneris, & falsorũ Deorum quæ miseri, & plusquam insani olim homines incolebant, & nunc quoq. pleriq; sub eadẽ ferula à Demonie detenti venerantur, & colunt, nullo pacto sunt pro sacris numinibus habẽda, aut pro Dijs ulla ratione colenda, vel adoranda. quoniam vt inquit Apostolus 1. ad Corint. 8. & 10. Idolum nihil est in mundo, & si quid est, nihil est aliud, nisi figmentum quoddam, & inane. Vnde quidam veteres, & magni nominis Auctores ponunt discrimen inter idolum, & imaginem siue similitudinem; nam quæ designant aliqd̃ existens, ut hominem, serpẽtem, aues, & quæcunq; re vera in rerum natura sunt, ac reperiuntur, similitudines, & imagines dici quæunt. Quæ verò in rerum nãa non sunt, & nunquam fuerunt, vt Mars, & Venus, & similes, eorum imagines idola nuncupantur. Quare idolum vt ait Paul. nihil est in mundo; & velut ait Orig. nihil est aliud, quam merum figmentum, in quo nihil numinis, & dignitatis ineſt. Sed dices. Quomodo idolum nihil est, cũ constet ex materia, & forma, vt lapide, vel ligno, & lineamentis corporis, distinctionibus membrorum, & cæteris accidentibus. Præterea dicit Apostolus loco superius citato, quòd participantes de sacrificijs idolorum participes sunt demoniorũ, & comunicant idolis, seu Demoniis, ergo idolum est aliquid, & non est omnino nihil. Dicitur quod idolum Veneris, aut Iouis, quatenus est Deũ representans, dicitur omnino nihil, quia nullus est Dues nisi vnus, & hic per simulacrum illud non representatur, & propterea idolum qua ratione talem Deũ representat, nihil omnino est. Ad illã obiectionem de participantibus eorũ quæ sunt immolata Demoniis. Respõdit Gaiet. subtiliter, & docte, quòd ex parte rei, & secundum se participantes de sacrificiis idolorum, nullius rei vel bonæ vel malæ sunt participes, quia in illis sacrificijs nihil est eius quod participant. i. nihil est ipsius Dei, viui & veri, nisi quatenus Deus est vbiq; secundũ essentiam, præsentiam, & potentiam; sed ex parte ipsorum participantium, siue immolantium est aliquid, quia ipsi imaginantur, & credunt illic esse Deũ, & est Demonium. Quarè dicendum idolum esse aliquid in mundo, & esse nihil. est quidem aliquid ex parte ipsorũ imolantium. & est nihil ex parte rei, qa representat id, quod ibi non est, nequè vsquam est, licet ipsi secus opinantur.

Procopius

Supra cap. 43.

Origenes.

Paul. 1. ad Cor. 8. & 10.

Est ergo satis magnum discrimen inter nos, qui verum Deum colimus, & ſi

cras

eras beatorum imagines veneramur,& A inter eas gentes, quæ tanquam Deum Martem, aut Venerem, vel eorũ simulachra venerantur,& adorant. Contra quas iure optimo insurgit Isaias cap. 43. & 44. & alibi sepe. fatemur utiquè apud nos quoq; sculptores, pictores,& uarii generis fabros reperiri, qui extra hunt, & faciunt imagines diuersorum hominum,& mulierum, quorum, vel quarum animę in manu Dei sunt,& inter sanctos sors illorũ est. Verum hũi B statuę,& imagines nõ sunt dicenda idola,quia aliquid quod est, vel fuit in rerum natura,dubio procul representant: Neq; eas veneramur,vt Deos, sed bene colimus,& veneramur quatenus ij,quorum sunt imagines dum viuerent, templa fuere spiritus sancti, & præterea tãquam membra Christi, filios Dei, amicos ipsius,& nostros intercessores veneramur: similiter nõ solũ imagines eorum,verum multo magis corpora,ossa, C & quæcunq. ad eos attinet venerari debemus.& præcipue dicimus eorum corpora,inquit D.Tho. q.25. 3.p ar.6.tùm quia(vt diximus)fuerunt templum spiritus sancti,habitantis in eis, & organa eiusdem,per quæ fuit operatus signa,& prodigia,& quotidie operatur. tum tertio quia sunt configurata corpori Christi; & postremo si Deus illorum corpora,reliquias,& ossa honore prosequitur, in illis,& per ea miracula faciendo,cur D non & nos eadẽ,vel easdam honorare, & iugiter venerari debemus? Ad quorum tumulum membra languentum modo sanitati quolibet morbo fuerit grauati restituuntur. Quod verò attinet ad statuas, & imagines beatorum, quas nos venerari tenemur. Nullus existimet perperam eas fuisse institutas,quamquam nonnulli hæretici, nos calumniati fuerunt, & easdem debere pænitus è medio tolli existimauerint. E Fuerunt inquam institutæ sanctorum imagines,multas ob causas,sed præsertim vt eorum uitæ sanctæ, & feliciter peractæ perpetua in nobis vigeret memoria, atquè etiam vt per eas idiotæ instruerentur,et subinde animi nostri ad pietatem,ac deuotionem excitentur,atquè inflammentur. fuit enim decretũ in 2. Synodo Nicena act. 4. parietes tẽ pli hinc inde repleri,picturis, & imaginibus ex historiis vtriusq; testamẽti, ut hi qui literas non norunt, neq; sacram scripturam legere quæunt,contemplatione picturæ in memoriam reducant quàm constanter Deo maiores nostri per fortiora facta seruierint; et in eadẽ synodo vbiq; passiones, Christi misteria depingi statutum fuit,quo continuo contemplantibus nobis. hæc in mentẽ ueniant, et non obliuiscamur Domini Dei nostri,& Damasc. lib.4.Orth. fid: c. 17.monet,ut conspecta Christi crucifixi imagine,in salutiferæ passionis memoriam redeamus,ac prostrati non materiam,sed eum cuius imago effingitur adoremꝰ,de qua adoratione paulo post aliqua dicemus. et Greg. Niss. testatur de se ipso,cũ videret inscriptiones imaginum,frequenter fuisse lacrimatus, id quod et mihi sæpenumero contigit. non ergo sine causa fuerunt institutæ et receptæ huiusmodi imagines in Ecclesia:sed aduertendum (vt salubriter statuit sancta synodus Tridẽtina Sess. 25. nemini licere vllo in loco, uel eccle sia etiam quomodolibet exempta,ullã insolitam ponere, vel ponendam curare,aut iubere imaginem,nisi ab episcopo fuerit approbata,nulla etiam admittenda esse noua miracula,nec nouas reliquias recipiendas (multo minus honorandas) nisi eodem Episcopo recognoscente, et approbante etc. vide ibi. De statuis autẽ,et imaginibus hæc pauca sint sũmatim annotanda. Primum quidem nulli dubium quòd imaginem Christi Domini nostri crucifixi, atq; et in alia forma, vel situ vt stantis, uel sedẽtis depicti adorare tenemur; similiter et crucem, non eam duntaxat, in qua ipse pependit, uerum et quamcunquè eam repræsentare videtur. Verũ, clauos,lanceam, uestes, et præsepe in quo iacuit dum nasceretur, nec non et sepulchrum in quo mortuus quiit,nobis adoranda præcipiuntur: at non imaginem istorum, quemadmodum adorare iubemur imaginem crucis in quacũquè materia, uel ex quocunquè fuerit confecta:cauendum est tamen (vt aliquando fuit prohibitum) ne in pulue-

D. Tho. 3. q 25.

Conc. Nic.

Greg Nyss.

Conc. Trid. Sess. 25.

Crux adorãda.

re, aut

uere aut pauimentis defigatur. Reperi
tur etiam imago Angelorum, qui ala
ti consueuerunt depingi, & non absque
causa, ut plerique Doctores adnota-
runt, consueuit etiam spiritui sancto
aliqua effigies, vel imago ascribi, puta
in specie columbæ, in qua specie desce-
dit supra Christum dominum nostrum
Matt.c.3. vt habetur Matt.c.3. atque id ob varias
causas, quas affert. D. Thom. 3 p.q.39.
art.6. Hoc dubitarunt aliqui Deo patri
omnipotenti aliquam similitudinem
impingere, verum non ita liberè, atq;
securè quemadmodum aliis duabus
personis sanctissimę Trinitatis: dicit
lib.4. Orto. namque Damascenus, extremæ impie
dox fid.ca tatis, atque clementiæ fore diuinum
17. numen fingere & figurare. Et D. Aug.
lib. de fide & symbolo cap 7. d. simula-
chrum hominis Deo nefas est in templo
collocare, multo magis in corde nefa
rium est, vbi vere est templum Dei, si a
terrena cupiditate atq; terrore munde
tur. Sed de his omnibus supra fusius
locuti sumus. De statuis verò, ac ima-
ginibus Beatę, Virginis Dei genetricis
& Sanctorum, non est quod quicquam
dubitemus. Nec timendum est nos eas
venerãtes, & colẽtes inter Idololatras
recenseri, & ab Esaia tot uerbis sugil-
lari ac reprendi. Beatæ .n. virginis ima
ginem quodam maiore cultu, quam
reliquorum sanctorum, & aliquanto
minore quam sanctissimam Dei cru-
cem, & eius imaginem venerari iube-
mur. Sanctorum autem imagines vene
rari tantum, & honorare debemus nul-
lo autem pacto adorare quatenus (vt
supra diximus) dum viuerent fuerunt
viua Christi membra, & templa spiri-
tus sancti, per quæ item multa benefi-
cia à Deo hominibus prestantur. Nec
refert quod aliquando ex eodem lapide
uel ligno fiat statua alicuius sancti, &
postmodum cum fuerit corruptum, aut
confractum ex illius fruitis, seu parti-
bus, vel dum conficitur ex parte ali-
qua à toto concisa, vel subtracta fiat

A aliquod vas, aut instrumentum ad pro
phanos vsus deputatum, similiter ex eo
dem metallo, auro, vel argento conficia
tur aliqua crux, & ex parte eiusdem
metalli, aut quandoque ex eodem con
fracto vel immutato, fiat anulus, aut
quicquam aliud parum decens, & hone
stum. Quod autem aliqui, ex eo quod
legitur Leuit 26 abhorrent, ac detestã
tur imagines, toto cœlo aberrant, non Leuit. 26.
enim facimus imagines, & statuas ut
B adoremus eas, & habeamus tamquam
Deum, scimus .n. & assueueranter fate-
mur vnum tantum esse Deum viuũ, &
verum, quem solum piè colere, & ado-
rare debemus. Statuas .n. & imagines,
atque etiam crucis imaginem non ado
ramus, neque ei genuaflectimus, quate
nus est lignum, vel lapis, sed quatenus
representat ipsam crucem in qua Chri-
stus verus Deus olim pependit, quin &
ipsãmet crucem in qua ipse pependit,
C non ut purum lignum veneramur, &
colimus, sed ratione qua tetigit Chri-
stum ipsum, cuius caro fuit unita diui-
nitati. Quod insuper aliqui dicunt Chri
stum Dominum præcepisse Ioan 4. Deu
esse adorandum in spiritu, & veri-
tate. Dicimus huiusmodi sententiam
nihil facere contra catholicam nostrã
determinationem, non enim illic pro-
hibet culturam imaginum (vt nos dixi
mus) sed ponit discrimen inter statum
D veteris legis, & noui testamenti, ut
facile est videre. Non ergo nos
reprehẽdit Esaias in præ
fato capitulo, sed re
prehẽdit eos, qui
idola colebãt,
& opinabã
tur esse
Deos.

Et hic est fi-
E nis additionis
trigesimi
quarti
cap.

CAPVT

CAPVT QVADRAGESIMVM QVINTVM.

HAEC dicit Dominus Christo meo Cyro, cuius apprehendi dexteram, vt subiiciam ante faciem eius Gentes, & dorsum regum vertam, & aperiam coram eo ianuas, & porta non claudentur. Ego ante te ibo: & gloriosos terra humiliabo: portas areas conteram, & vectes ferreos confringam. Et dabo tibi thesauros absconditos, & arcana secretorum, ut scias quia ego Dominus, qui voco nomen tuum Deus Israel. Propter seruum meum Iacob, & Israel electum meum, & vocaui te nomine tuo: assimilaui te, & non cognouisti me. Ego Dominus & non est amplius: extra me non est Deus: accinxi te, & non cognouisti me: Vt sciant hi, qui ab ortu solis, & qui ab occidente, quoniam absque me non est: Ego Dominus, & non est alter, formans lucem, & creans tenebras, faciens pacem, & creans malum: Ego Dominus faciens omnia hæc. Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum. aperiatur terra, & germinet saluatorem: & iustitia oriatur simul: ego Dominus creaui eum. Væ qui contradicit fictori suo, testa de samiis terræ: num quid dicet lutum figulo suo: Quid facis, & opus tuum absq; manibus est? Væ qui dicit patri: Quid generas? & mulieri Quid parturies? Hæc dicit Dominus sanctus Israel plastes eius: Ventura interrogate me super filios meos, & super opus manuum mearum mandate mihi. Ego feci terram, & hominem super eam creaui ego: manus meæ tetenderunt cœlos, & omni militiæ eorum mandaui. ego suscitaui eum ad iustitiam, & omnes vias eius dirigam: ipse ædificabit Ciuitatem meam, & captiuitatē meā dimittet, non in pretio, neq; in muneribus dicit Dominus Deus exercituum: Hæc dicit Dominus: Labor Aegypti, & negotiatio Aethiopiæ, & Sabaim viri sublimes ad te transibunt, & tui erunt: Post te ambulabunt, vincti manicis pergent: & te adorabunt, teq; deprecabuntur; Tan-

1.

2.

3.

4.

5.

ium in te est Deus, & non est absque te Deus. Vere tu es Deus
absconditus, Deus Israel Saluator. Confusi sunt, & erubuerunt 6.
omnes: simul abierunt in confusionem fabricatores errorum.
Israel saluatus est in Domino salute aterna: non confundemi-
ni, & non erubescetis vsque in seculum seculi. Quia hæc dicit
Dominus creans cœlos ipse Deus formans terram, & faciens
eam, ipse plastes eius: non in vanum creauit eam: ut habita
retur, formauit eam. Ego Dominus, & non est alius. Non in absco
dito locutus sum in loco terræ tenebroso: non dixi semini Iacob:
frustra quærite me. ego Dominus loquens iustitiam, annun- 7.
tians recta. Congregamini, & venite, & accedite simul, qui
saluati estis ex gentibus: nescierunt, qui leuant lignum scul-
pturæ suæ, & rogant Deum non saluantem. Annuntiate, &
venite, & consiliamini simul, quis auditum fecit hoc ab initio,
ex tunc prædixit illud? numquid non ego Dominus, & non
est vltra Deus absque me? Deus iustus, & saluans non est præ
ter me. Conuertimini ad me, & salui eritis omnes fines 8.
terræ: quia ego Deus, & non est alius. In memetipso iurauI
egredietur de ore meo iustitiæ verbum, & non reuerte-
tur, quia mihi curuabitur omne genu, & iurabit om
nis lingua. Ergo in Domino dicet mea sunt
iustitiæ, & imperium: ad eum venient, &
confundentur omnes qui repugnant
ei. In Domino iustificabitur,
& laudabitur omne
semen Israel.

EXPLANATIO IN QVADRAGESIMVMQVINTVM CAP. ESAIAE PROPHETAE.

Cap. 1. *HAEC dicit Dominus Christo meo Cyro, cuius apprehendi dexteram, ut subiiciam ante faciem eius gentes, & dorsa regum uertam, & aperiam coram eo ianuas, & porta non claudentur.*

MAXIMA certè controuersia penes intentionē præsētis capituli versatur inter sanctos, & veteres patres, ac expositores sanctaru scriptutarum. Et in primis quidem huius capituli verbis, ac dictionibus magnopere dissentiunt. dum quidam uolunt hic uaticinium fieri de Cyro Rege Persarum, & Medorum; de cuius uirtute & potentia, & imperii amplitudine Xenophon teste D. Hier. octo libros dicitur edidisse, in quibus præsens Esaiæ uaticiniū apparet omnino fuisse adimpletum: & huius opinionis, ac sententiæ præ cæteris est D. Hier & nulla ratione uult aliorum sententiam esse recipiendam. Ex aliis uerò quamplures uolunt hic de Christo Dei filio duntaxat sermonem haberi, & quæcumque hic dicuntur ad eum solū debere referri. Ego autem inter utrosq; constitutus post multam cogitationem, ac rei discussionem spiritu meo nequaquam rebelle ita me ducēte, ac mouente, in hāc sententiam deueni, vt re uera hic propheta spiritu Dei afflatus uaticinium ferat de Cyro futuro rege Persarum, cuius opera & ministerio prędicit usurum esse Deum ꝓ liberando populo Iudęorum de captiuitate Babylonica. Cumq; Esaias præcesserit eundem Cyrum per ducentos decem annos, facile poterant Iudæi, & ipse Cyrus credere Deū Israelis esse uerum Deum, neque alium esse præter eum; poterant etiam, & Iudæi rebelles, & incredoli, credere, & fidē adhibere uaticiniis prophetarum de Christo Domino in hunc mundum uenturo, & humanam carnem suscepturo posteaquam uiderunt, & manibus contrectauerunt a ia, quę ante Christū fuerant á Prophetis prędicta, fuisse in actum deducta, & apprimè completa.

Intētio præsentis particulę

Quamquam ego existimem de Cyro hic manifeste sermonem haberi, non arbitror tamen eos inficiari qui uolunt sub typo, & nomine ipsius Cyri, ipsum Christum Dei filium designari, & multa eius misteria seortum, & speciatim hic pertractari.

His positis conueniamus omnes, siue de Cyro siue de Christo Dei filio propheta hoc loco loquatur, illud tamen in primis asserēdum, beneficia summatim quæ contulit Deus in populum Israel hoc loco explicari, ut hinc pateat Dei bonitas, & patientia erga illum, et uicissim eiusdem erga eundem Dominum patrem, et protectorem suum detestabilis ingratitudo. dicit ergo propheta. *Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro, cuius apprehendi dexteram ut subiiciam ante faciem eius gentes.* Hic primum lis, et contentio inter præfatos authores, ac Doctores exortur; quoniam aliqui uolunt ita debere legi conformiter hębreo textui. Hæc dicit Do-

minus Christo meo Domino; ubi communis textus habet. Christo meo Cyro, alii legunt, Christo meo Domino, ut hæc littera sit conformis, et ferè eadem cum ea quę legitur in psal. 109. ui delicet. Dixit Dominus domino meo: et cum hic habetur, *cuius apprehendi dexteram*, consonum esse illis uerbis quæ sequuntur, sede à dextris meis. psal. 109.

At Diuus Aug. uult hanc literam legi Κυρῳ, ideſt Cyrum, Κυριῳ ideſt dominum. Sed ego in hoc non multum insisterem, quoniam ut diximus tametsi de Cyro iuxtà nomen proprium loquatur, sub hoc nomine possumus intelligere Christum, qui verè dicebatur vnctus, quales dicebantur Reges. iuxtà illud. Nolite tangere Christos meos, & in prophetis meis nolite malignari. Christum autem Dominum fuisse tamquam regem omnium spiritualiter vnctum, testatur propheta cũ inquit. Propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis. Quare & Cyrus cum fuerit a Deo designatus Rex, & pastor populi sui, qui scilicet curam esset habiturus ouium suarum. poterat & ipse nuncupari Christus. Vocat autem Dominus Deus ipsum Cyrum Christum meum, hoc est regem, & ministrum meum, qui etsi non uere ob vnctionem Christus esset appellandus, dignitate tamen, qua pollebat regia, poterat ei hoc nomen attribui, & dicit meus, quia videlicet futurus erat minister, & seruus Dei, instrumentum iustitiæ eius, & quicunque nobis fauent, & curant res nostras, sit modo quodam appellari solent, iuxtà illud Virg. psal. 44

Ille mihi deus semper illius aram:
Sæpe tener nostris ab ouilibus imbuet agnus.

Nec est quid nouum, & insolitum in sacris literis appellari seruos dei quicumque sunt ministri maiestatis eius ad ulciscendum, & puniendum eos qui illi aduersantur, quamquam, & ipsi fuerint homines impii, & infideles: quem admodum supra legimus de Assur, quem dominus appellabat virgam furoris sui. & de Attila rege Gothorum qui etiam fuit nuncupatus flagellum Dei: non ergo inconuenit ut hoc loco Cyrus fuerit appellatus à Deo Christus meus et in caice prędictis capitulis, dicit Deus. dico Cyro pastor meus es, & omnem uoluntatem meam complebis, de quo postea dicit. *Cuius apprehendi dexteram, ut subiiciam ante faciem eius gentes.* Apprehendere dexteram alicuius est eum suscipere, & manu tenere, et sustinere ne cadat, aut ab illo secedat. Aut sic eius manum apprehendere, ut nullus ei negocium ferat. Alii ex hac locutionis forma volũt ionui, quòd fœdus quoddam, & amicitia ineatur inter eos vt fieri solet in similibus quorum dexterę mutuo iunguntur *ut subiiciam ante faciem eius gentes*, hoc est, ita secum ero, ita me iungam ei, & prestò adero, ut subiiciã ante faciẽ eius gẽtes, & nullus ualeat ei manum obiicere; & dorsa Regũ uertam, ideſt efficiam ut quicumq; eius aduentum audierint, & aduersus eum arma capere presumpserint, arripiant fugam & nullo pacto uelint secum congredi. *Et apertam coram eo tamnas, & porta ante eum non claudentur.* q.d. omnes vrbes, quascumque arces, & loca munita absque ullo negocio in manus eius tradam, & sicubi portę Ciuitatis fuerint clausę, statim eas aperiri, & amoueri faciam, neque vltra claudentur donec ipse uelit, quo facilis, & tutus pateat sibi, & uniuerso exercitui ingressus, hoc autem facit frequenter Dominus Deus, dum uult aliquas urbes, & gentes corrigere, et punire, immittens illis pauorem, et terrorem, et omne auferens cõsilium: Propterea ne quicquam impedimenti, aut ministri casus obueniat, quo magis tutus, et audax ad expugnandas alias gentes progrediatur, hoc etiã pollicetur Deus. d. *Ego ante te ibo, & gloriosos terra humiliabo: portas aereas conteram, & uectes ferreos cõfringã.* Ego ante te ibo. i. dux tuus ero ò Cyre, ego prœueniam te, & curabo nequid tibi obstet quò minus liberum conducere possis, et reducere exercitum tuum. Glorioſos terræ humiliabo, ideſt deprimam, et conculcabo; ad terram prosternam quicũq; in fortitudine, & in multitudine equorũ, et curruũ, & in abundantia

opum

epum, & diuitiarum gloriantur, & fiduntvt verè tibi dicere possimus, in multitudine gloriæ tuæ depositi aduersarios tuos. exod. 15. *Portas æreas conteram, & vectes ferreos confringam.* Hoc etiam fuit prædictum à propheta Dauide psal. 106. Qui contriuit portas æreas, & vectes ferreos confregit, & propter iniustitias suas humiliati sunt. Præterea alium nihilominus quàm alii, fauorem, & auxilium pollicetur dominus, cum inquit, *& dabo tibi thesauros absconditos, & arcana secretorum ut scias quia ego Dominus, qui voco nomen tuum Deus Israel.* Thesauri absconditi, meo quidem iudicio vocantur opes, & præsertim nummi, gemmæ, & lapides pretiosi, vasaque aurea, & argentea, & reliqua his similia quę facilè possunt abscondi, & in locis abditis recondi, ne cuiquam innotescant, & facile possint surripi ac deprædari. Thesauros inquã istos quantumuis absconditos, ego patefaciam, & tuas in manus libere, ac libenter tradam, á quibus verò fuerint eiusmodi Thesauri absconditi, non est opus quęrere, siue à regibus ipsis, & præpositis regnorum, siue à priuatis hominibus, ne fortassis à Persis, & Medis asportarentur, siue etiam, ut plerumq; fieri solet, ab hominibus plus nimio auaritiæ, & cupiditati deditis, ne opulentiores videantur, præter ea quę ad communem usum sunt necessaria, quę cumque alia in fossis & cauernis terræ, aut locis abditis recondunt. Per arcana secretorum. Ego intelligo libellos, & pagellas in quibus sunt descripta, & notata ea omnia, quæ spectant ad gubernationem ipsius regni: quemadmodum sunt quæ in archiuijs asseruantur v. g. quot reditus, quot pedagia, quos foenudos rex ipse possideat. Existimo etiam per arcana secretorum intelligi debere conuentiones, siue conspirationes, & tractatus aliquorum principũ inter sese, & fœdera aduersus quemuis alium. Ista re uera mihi magis videntur arcana secretorum, quæ omnis Deus pollicetur se gratiosè daturum, & manifestaturum ipsi Cyro cuius gratiæ, fauoris, & beneficii mox adducit rationem d. *Hæc supple faciam, ut scias quia ego Dominus, qui voco nomen tuum Deus Israel* q. d. Hinc facilè poteris cognoscere, & intelligere me esse verum Deum, & Dominum vniuersi, qui voco nomen tuũ, antequam fueris eductus in lucem, imò neque etiam conceptus in vtero, & vix etiam in rationibus seminalibus contentus, potes inquam, facile suspicari, imò certissimè fatèri me esse Dominum vniuersæ terræ, cum videas me dominium illud tibi tradidisse, quod tua virtute, ac tuis opibus vel industria nequaquam potuisses obtinere: quandoquidem ita fuit Cyrus adiutus à Domino, & ita locupletatus, quod Cresũ regem potentissimum, & opulentissimum captiuum duxit, id quod nequaquam potuisset efficere, nisi Deus opt. max. eius dexteram apprehendisset, quem dicunt Hębrei, propterea suam ipsorum protectionem suscepisse: quia nouerat Dominum Deum de ipso nominatim fuisse locutum, & tot bona ei promisisse, quò facile poterat cognoscere Deum Israelis esse verum Deum, propterea d. vt scias quia ego Dominus, qui voco nomen tuum: ego inquam, qui hoc facio, sum Deus Israel: per arcana secretorum quidam intelligunt ipsos Babylonios & præsertim insignio res quosdam, & primores vrbis, qui post captam ciuitatem in speluncis, & locis tenebrosis absconditi ut mortem euaderent, postmodum facibus accensis ibidem reperti, atque inde extracti grauissimis supplicijs fuere affecti.

Thesaurus absconditi.

Archana secretorum.

Particula hæc, ut diximus à principio secundum quosdam tota refertur ad Christum dominum: secundum quosdam verò refertur ad Cyrum regem Persarum, qui ideo vocatus est Christus, quia fuit rex à Deo constitutus, & vnctione, & suffragio ad regnum euocatus: quandoquidem in more positum fuerat, vocatos à Deo ad regnum etiam si non fuerint sancti, & insigni aliqua virtute colendi, oleo inungere. Si ergo hęc, quę dicta sunt de Cyro intelligãtur, sic exponi possunt ea verba. O Cyre ego Deus vniuersi, qui sum Deus Israel voco nomen tuum, idest te assumo, te eligo, & magnifacio, ut scias quia ego sum Dominus: aut sic

dicat. O Cyre ego Deus omnipotens & omnia sciens multò antea quàm fiant, voco nomen tuum, quod quidem nomen est hoc, & hoc tibi impono Deus Israel, quia scilicet tu vocaberis, Deus Israel: quia meo numine, & auspicio liberabis Israelem de seruitute, qua captiua detinetur. Si verò præfata verba referantur ad Christum Dominum vt multi ex veteribus opinantur, sic debent exponi.

Ego inquam Deus dabo tibi thesauros absconditos, et arcana secretorum, vt scias, ideſt scire facias, & manifestes, quia ego Dominus qui uoco nomen tuum, cuius nomen est Deus Israel: de quo etiam superiora verba longè facilius intelligi possunt. v.g. cum dicit. Cuius apprehendi dexteram: quemadmodum etiam in libro psal. dixit Dauid inducens Christum loquentem ad patrem. *psal. 72.* Tenuisti manum dexteram meam, & in voluntate tua deduxisti me, & cum gloria suscepisti me. Apprehendisti (inquam) dexteram meam, ut mihi gentes auscultent, & subiiciantur mihi gentes, & regna, & dorsa regum vertam; & aperiam coram me ianuas, & corda hominum, & portæ non claudentur, & cætera quæ ibi dicta sunt, quæ omnium maxime Christo tribuuntur v.g. *Ego ante te ibo, gloriosos terræ humiliabo, portas æreas conteram, et vectes ferreos confringam.* Nemo existimet cum dicitur Christus sedere à dexteris quin & dextera patris nuncupari Deũ, quasi humana forma circumscriptum, dextrum, aut sinistrum habere; ut inquit Aug. cap. 7. de fid. & symb. *Et dabo tibi thesauros absconditos, et arcana secretorum.* Ego inquam ante te ibo, dicit Deus, quia pater qui est vnus & idem Deus cum filio, semper ipsum comitatur: Ego enim dicit filius, sum in patre & pater in me est. & alibi. Pater non reliquit me solum, quia quę placita sunt ei, facio semper. Dorsa regum vertam, & aperiam coram eo ianuam, & portæ non claudentur, quoniam ante ipsum omnium ciuitatum portæ sunt apertæ, & cui nullæ sunt clausę, quo volet ipse intrare, ante quem ferreæ seræ sunt comminutæ, & valuę ęreæ sunt apertæ, ideſt præcordia singulorum variis mõdis à Diabolo obsessa fide Christi sunt reserata. Dorsa regum vertit, quoniam manifestum est eos reges, qui antea persequebantur Christianos, nunc Christianos esse, et qui prius persequebantur Ecclesiam, nunc Ecclesiam ingredi, & eius protectionem, ac defensionem suscipere. Deinde quod dictum est dabo tibi thesauros absconditos, & arcana secretorum, nullo quidem negocio de Christo domino intelligi possunt. Christus enim thesauros absconditos, & arcana secretorum intelligere potuit, et alios reddere participes. Nõne de ipso legitur quòd Apostolis aperuit sensum ut intelligerẽt scripturas? *psf. 77.* Nonne, et per prophetam. d Aperiam in parabolis propositionem meam? Thesauri inquam absconditi, sunt misteria quæ latent in sacris literis, quæ nemo potest animo percipere, neque intellectu capere, nisi fuerint nobis reuelata: quemadmodum Christus Dominus *Deo* patri gratias egisse legitur apud Matth. cap. 11. Confiteor tibi Domine pater cœli, et terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus & reuelasti ea paruulis, et ibidem. Nemo nouit patrem nisi filius, et cui voluerit filius reuelare. Quæ deinde sequuntur possunt etiam absque ullis antea dictis Christo Domino Dei filio conuenienter attribui, dum inquit. *Propter seruum meum Iacob, et Israel electum meum.* sup. tu, ego Deus pater tibi Christo meo, et Domino meo secundum humanitatem, præfata dona, & cœlestes gratias cõtuli, et vocauite nomine tuo, nomine inquam proprio, quo vocari debueras, tu es enim qui prænunciatus ab Angelo antequam nascereris, vocatus es Iesus, vt saluum faceres populum tuum a peccatis eorum. *Assimilauite* multis prophetis meis, quibus ego prophetiæ donum contuli, et multis nominibus decoraui: uel vocauite nomine tuo. ideſt clarificauite, et iterum clarificabo, ut legimus apud Ioan. cap. 11, *Ioan. cap. 12.* *Propter seruum meum Iacob, et Israel electum meum*, ideſt propter Apostolos, & alios fideles, qui crediturí sunt in me, inter quos nequaquam excludi volumus

Quomodo Christus sit dextera patris,

mus quicunque fuerint ex domo Israel, siue Iacob secundum carnem, modo & ipsi sectentur fidem; quemadmodum & ipse, Cum autem dicit. *Et non cognouisti me*. hæc quidem particula nullo pacto potest Christo Domino nostro attribui, verum potius ad Iacob, & Israel secundum carnem, ad eos inquam qui noluerunt, aut contempserunt imitari Iacob, & Israel secundum spiritum, de illis equidem potest affirmari, quod dictum est, & non cognouisti me, hoc est tanta fuit ò hæbree tui cordis stupiditas, & hæbetudo, ut non cognoueris, aut cognoscere nolueris quam maxime fuerim tibi beneuolus, & beneficus: noluisti inquam credere me esse solum, & verum Deum: possunt etiam eiusmodi verba tribui christo ratione membrorum.

Tex. 2. *Ego inquam Dominus, & non est amplius, extra me non est Deus. Accinxi te, & non cognouisti me*: accinxi (inquam) te ò popule Israel, confortaui te, & occasiones plurimas præbui tibi, ut me cognosceres: accinxi te, id est te communiui, vires dedi, & aptaui, & nihil omnisi, quo te ad fidem amplectendam deduceres, & præparares. Misi quidem spiritum sanctum, vidisti filios tuos loquentes variis linguis, edentes tot miracula: & nihilominus quamquam res tam admirandas in nomine meo fieri vidisses, & tanta charysmatum dona eis conferri, non cognouisti me, *ut sciant hi, qui ab ortu solis & qui ab occidente*, hoc est ubiq; terrarum, *quoniam absq; me non est*: non est quidē aliquid absq; me, uel absq; me non est, idest nullum est aliud numen præter me. *Ego dominus & non est alter*: sum enim Deus exercituum, & omnis gentis ac nationis dominus, & quocumque voluero corda eorum, qui interris habitant, dirigo, & inclino, ut etiam si mei non sint, voluntates tamen meas exequi cogantur. *Ego inquam Dominus & non est alter, formans lucem, & creans tenebras, faciens pacem, & creans malum: Ego Dominus faciens omnia hæc*. formans lucem, & creans tenebras, idest qui facit diem, & noctem uel lucem redemptis, tenebras perditis: ego sum qui constituo pacem, & creo mala, non mala culpæ, sed mala pœnæ, & cum bellū sit quoddam malum, & quoddam afflictiuum, ideo dicit Deus faciens pacem, & creans malum. Simile huic habet Apost. Roma. xi. Vide bonitatem, & seueritatem Dei: bonitatem cum dicit, faciens pacem, seueritatem, cum inquit creans mala. Sic Aug. contra Adimantum cap. 27. & contra epi. fundamenti cap 39. & alibi Diuus Gregorius 3. mor. cap. 7, inquit, quod mala quæ nulla sua natura subsistunt, nequaquam à Domino creantur, sed dicitur creare mala, cum res bene conditas nobis male agentibus in flagellum formar, vt ea ipsa per dolorem quo feriunt, delinquentibus mala sint, & per naturam, qua existunt, bona sint.

Si verò de Cyro hæc ipsa, quæ exposuimus intelligantur, nulla mehercle est in illis difficultas, iam diximus illa verba videlicet *ut sciatis quia ego Dominus qui voco nomen tuum Deus Israel*, bifariam posse exponi, videlicet, Ego dominus qui sum Deus Israel voco nomen tuum, idest explico, & aperio nomen quo vocatus es, quamquam non dum sis natus: vel ego voco nomen tuum, & impono tibi hoc nomen Deus Israel, ob causam iam assignatam, quā manifestius adducit cum inquit: *propter seruum meum Iacob, & Israel electum meum, & vocaui te nomine tuo*, idest eo nomine, quo tu vocaberis dum fueris in lucem eductus; vel vocaui te nomine tuo .i. Christum, quia iam Rex es, & multorum regnorum Imperator; at reges vngi dicebantur. Assimilaui te Christo meo, vnigenito meo, cuius typum, & imaginem geris, vel assimilaui te multis aliis pueris, & seruis meis, quos ego vocaui prius nominibus, antequam nascerentur, & posteaquam nati fuere, ut Abraham, Isaac, & Iacob. Accinxi te, fortem atque robustum te reddidi, & multarum gentium victorem te constitui; & nihilominus *tu non cognouisti me*

Cyrus cui fuerit assimilatus

Dici potest Cyrus assimilatus Christo non solum quia fuit rex, idest vnctus dignitate, non vnctus ea vnctione, quia

Christus filius Dei, & sicut Christus fuit hæres paternę hæreditatis, ita Cyrus fuit hæres auunculi sui. Duabus vicibus hanc eandem orationem repetit, exprobrando, & exagerando huius hominis ingratitudinem, & impietatem. Non desunt tamen qui affirment ipsum Regem Persarum cognouisse Deum Israel, & per omnia regna sua edicto præcepisse, ut omnes colerent Deum Israelis, quippequi nouerit ipsum esse verum Deum: ob id ea verba cum dicit: tu autem nō cognouisti me, sic uolunt exponi, uidelicet. Dum ego uocaui nomen tuum, & designaui te principem, ac regem futurum tot regnorum, non cognouisti me, ideſt non dum eras: uel posteaquam fuisti in lucem productus, & priusquam potentiam meam, et uirtutem agnouisses, non cognouisti me, ideſt non me colebas ut Deum, sed uenerabaris Idola. Sed de hoc aliàs. Et propterea non absque ratione repetit ipse Deus per prophetam eadem verba, quæ toties dixit. *Ego Dominus, & non est alter formans lucem, & creans tenebras, faciens pacem, & creans malum*: q. d. ego idem ipse Deus qui tibi Cyro tot contuli beneficia, totidem etiam pœnas, & supplicia possum inferre. Et quamquam omnino verum sit Deum in principio creasse lucem et tenebras, dum creauit cœlum, & terram, uoluit tamen propheta meminisse lucis & tenebrarum, ut per has uoces indicaret omnia, siue prospera siue aduersa, calamitates, & beneficia ab eo prouenire uel iubente, uel permittente, aut etiam connuente, ut etiam mox diximus.

Tex. 3. Deinde sequitur. *Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum, aperiatur terra, & germinet saluatorem, & iustitia oriatur simul Ego Dominus creauit eũ.* In expositione huius uersiculi optarem profectò habere copiam sermonis, & grādem eloquentiam, cum eximia eruditione coniunctam, quo possem aliqua ex parte explicare tantum misterium, et ingens desiderium, quo unà cum cæteris patribus et prophetis, Esaias ferebatur, et uellem unà cum eo acclamare, et laudare benignitatem Dei, quemadmodum hoc loco propheta: posteaquam explicauit, quæ facturus erat Deus populo suo in Babylonica captiuitate detento per Cyrum regem Persarum ab ea liberando, raptus in spiritu in considerationem maioris illius beneficii, et numquam satis commendandi quo Deus omnipotens per Christum suum Cyrum uerum Dominum, et dominatorem omnium liberaturus erat hominum genus, erecto uultu, & eleuatis oculis ipsius mētis ad summam, et incomprehensibilem tria dem per cœlos hoc loco designatam in hæc uerba prorupit: *Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum*. Miror quosdam interpretes uiros religiosos, & maxime uenerandos, qui non erubescunt asserere eiusmodi precationem ad eos referendam, qui in captiuitate constituti, agnoscebant peccata sua, et rogabant Dominum, ut iustitiam, et libertatem illis conferre dignaretur. et per terram cuius apertionem se propheta plurimum desiderare ostendit, dicunt quod intelligit ipsos homines suscipientes iustitiam: nonne uniuersi ueteres, et moderni exponentes hunc locum, et communis Ecclesiæ consensus celebrant hunc locum, et referunt ad illud ingens misterium, quo Deus aliquando dignatus est mittere filium suum in mundum, et ex purissimis sanguinibus beatę, et incorruptæ semper Virginis formare, et creare hominem sanctum, iustum, et innocentem, qui nos a seruitute Demonis sua virtute liberaret, & iustos nos efficeret, et cœlestis regni participes?

Dicit ergo. Rorate cœli desuper, hoc est vos inclytæ, et summis laudibus excolendæ, et adorandæ unius, et eiusdem deitatis personæ, quæ super cœlos, hoc est cœlestes spiritus, et purgatissimas mentes consideris, queque uniuersum mundum, et quę cœli ambitu continentur uestro imperio regitis, et sustentatis, rorate, quæso desuper, hoc est emittite rorem illum candidissimum, qui nos tandem recreet, et refrigeret: et nubes

pluant

pluant iustum, hoc est eum qui verè iu-
stus est, & ipsamet iustitia, hoc est vni-
genitũ Dei filiũ: & iure quidem præ-
catur coelum, & nubes, vt emittãt hũc
iustum, & desuper ad nos venire, ac de-
scendere iubeant, quoniam ex ore altis-
simi prodijt iste primogenitus omniũ
creaturarum, quin potius factor, & pro
ductor omnium creaturarum, qui qui-
dem, quò de muliere natus, & ex puris-
simis eius sanguinibus compactus, ac
formatus est, dici potest primogenitus
omnium creaturarum, vt paulo post vi-
debimus, cum dicitur. *Ego Dominus
creauí eum.* Alij hunc in modum distĩ
gunt huius orationis particulas, vt cũ
dicitur. Rorate cęli desuper, & nubes
pluant iustum, denotetur descensus, &
emissio verbi æterni de sinu patris, &
virtus Spiritus sancti. Cum verò subdit. *Aperiatur terra, & germinet saluato-
rem*, demonstretur sola Virgo, quæ
obumbrata virtute spiritus sancti se a-
peruit incorrupta, & incorrupta pepe-
rit: & propterea dicit propheta, aperia-
tur terra, & non dixit á quo, vel quo-
modo, vt ostenderet se ipsam terram
aperuisse, & extra vterum produxisse fi
lium iam conceptum, quo etiam signi-
ficaretur ipsam Virginem fuisse inta-
ctam, & à nullo omnino corruptã. Qui
quandoque fuerunt opinati, quòd
in nativitate filii ex vtero Virginis ma
tris fuerint aperta claustra præfatę vir
ginis, facilè potuerunt ex hoc verbo fo
re decepti, cum dicitur. Aperiatur terra. Cum autem communiter teneatur
Dominũ Iesum ex vtero virginis clau-
so in lucem prodisse, propterea vana
& falsa est huiusmodi opinio, & prorsus
refellẽda: Neq; ob illud verbũ est vllo
pacto admittenda, sed piè interpretan
da. Dicit enim Gregorius quòd quẽ
admodum corpus Domini per nati-
vitatem suam exiit clauso vtero virgi-
nis, sic intrauit ad Discipulos ianuis
clausis. Proinde cum dicit textus. *Ape-
riatur terra, & germinet saluatorem*,
sensus non est ipsam genitricis vuluã
fuisse quouis modo apertam, sed vt ha-
betur Exech. 44. porta illa semper fuit
clausa, & nõ aperietur: sic enim legitur.
& dixit Dominus ad me. Porta hæc
clausa erit, non aperietur, & vir nõ trã-
siet per eam, quoniam Dominus Deus
Israel ingressus est per eam, & erit clau
sa principi. Cum ergo dicitur. *Ape-
riatur terra*: locutio est metaphorica, &
secundum aliquorum sententiam, vult
innuere qđ virgo mater, quæ fuit huc
usq; clausa, & constipata, nullum pro-
ferens extra se fructum salutiferum a-
periatur, id est humiliet se, & se ipsam
præparet, ac se se exhibeat, & promptã
reddat ad suscipiendum hunc rorem,
hoc est virtutem spiritus sancti sibi pol
licitam per Angelum Gabrielem dicen
tem ei. Spiritus sanctus superueniet in
te &c. Et quod ex te nascetur sanctum
vocabitur filius Dei. Id quod ipsa præ-
stit cum d. Ecce ancilla Domini fiat mi
hi secundum verbum tuum. Luc. 1. hoc
est quod dicit Esaias. *Aperiatur terra,
& germinet saluatorem*; & quoniam tex-
tus lxx. Interpretum sic habet. Lætę
tur cœlum desuper, & nubes spargant
iustitiam; quidam sic exponunt. Lætę-
tur cœlum sursum, i. cęlestes spiritus,
qui in supera ciuitate versantur, lętẽtur
& exultent, quoniam terra. i. habitato-
res illius, qui prius errabant, & auersi e-
rant á Deo, per Christum saluatorem
nostrum ad Deum conuertantur: nãq;
si gaudium est in cœlis super vno pec-
catore poenitentiam agente, quãto ma
gis fas erit eos gaudere, & lætari cum
orbem terrarum seruari conspicient.
Præterea sequitur, & inquit. *Et iustitia
oriatur simul*. sed mirum est quòd Esa.
volens prædicere incarnationem filii
Dei, vtaĉ hac metaphora de rore & plu
uia: sed vide quod ait Lyranus, quod qui
dem non approbo, nec reprobo, Si n.
desuper nubes pluant iustum, conse-
quens est vt simul, & eodem temporis
momento oriatur & iustitia: per nubes
autem hoc loco intelligimus angelicas
potestates, á quibus spirituales conso-
lationes instar pluuiæ demittuntur, &
fluunt, & in corda credentium distillãt,
& imprimuntur; vel per nubes intelli-
gẽdi sunt qui Dei verbum administrãt,
quorum primitiæ fuerunt sancti Apo-
stoli, & discipuli Christi, qui vniuersam
terram peragrantes, diuinum, & sacro-
sanctum sermonem vbiq; diffuderunt,
& di-

Luc. 1.

Nubes quæ

& diuinis præceptis, ac institutis orbẽ terrarum irrigarunt, quò velut ex bono semine fructus producerent salutares: vnde superius dictum est. Mandabo nubibus desuper, ne pluãt super eos imbrem, super eos (inquam) qui in Dominum ipsum datorem riuorum, & spiritualium donorum debaccati fuere. Ego autem per nubes, simpliciter expono nos, non cœlestes spiritus, non prophetas, aut Apostolos, sed solas diuinas personas, quę velut nubes demittũt aquã, sic dignentur mittere iustum.

Cum verò inquit. *Et iustitia oriatur simul*. Non ea tantum iustitia hoc loco intelligenda est, qua nos iusti efficimur: rationi enim cõsonum erat, vt posteaquam nubes pluerant iustum, & nostri causa fuerit ad nos demissus, quòd iustitia pariter fuerit in nobis, alioquin frustra, et perperam viderentur nubes hanc pluuiam demisisse; verum et per iustitiam ex terra nascentem, et prodeuntem, ipsum Dominum nostrum Iesum Christum debemus intelligere; quippequi factus est nobis a Deo patre iustitia, et sanctificatio: siquidem accepta remissione peccatorum, verum est nos in ipso, et per ipsum fore iustificatos, et ab illo iustitiam suscipere, quæ nos in sortem omnium bonorum potest adducere, et cœlestis gloriæ participes efficere. Ne autem videatur inutilis repetitio, per iustitiam hoc loco intelligere congruet, iustitiam, qua nos iusti sumus, non qua Christus iustitia dicitur. Cum postea subdit. *Ego Dominus creaui eum*. his verbis volunt nonnulli prophetam ex persona Dei respondere tacitæ petitioni: sancti enim summopere cupientes hunc iustum cito venturum, possent expetere, quis nã dabit nobis hunc iustum liberatorem, et saluatorem? respondet Deus. ego Dominus creaui eum. Aut dicas his verbis amoueri omnẽ dubitationem, qua quis posset ambigere. qui fieri potest vt nubes pluant hunc iustum, et terra germinet hunc saluatorem? respondet Deus. q.d. nemo dubitet, ne quis animo angatur, et quærat, vnde, et à quo fieri potest, vt è nubibus demittatur iustus, et terra germinet saluatorem, quia ego Dominus, qui sum verus, et viuus existens Deus, et in effectum producens omnia, et mortem non efficiens, sed ad incorruptionem omnia creans, vt exponit Cyrillus, et postremo hominis naturam honore afficiens, ego inquam Dominus adeo fortis, et potens, creaui eum; creaui, inquam, iuxtà humanitatem, quia eius corpus formaui in vtero uirginis ex purissimis eius sanguinibus. Dicit Hieronimus, nõ dedigna- A B tur filius dei creatura nuncupari, qui voluit uermis appellari. At si respicies eius esse diuinum, nũquam creatus, sed ab æterno à patre genitus. Cyrillus existimat præfatis verbis afferri causã, ob quam Deus cum sit natura filius. i. cum verbum patris sit natura Deus, et Dei filius se ipsum exinaniuerit, voluerit q; pro nobis pati, et animam suam in prætium redemptionis nostræ profundere, et summam gloriam humanæ C naturæ paruitate sustinuerit commutare. Dicit ergo. *Ego Dominus creaui eũ*. q.d. ego qui creaui hominem, nolo ipsũ deserere, qui vȝ. creaui hominem, nolo ipsum in aliorum potestatem redigi, et mea ope fore destitutum: sed prior expositio est longe melior ut. s. illud pronomen demonstret, et referat Christũ dei filium non hominem naturaliter productum. Sequitur deinde. *Væ qui contradicit fictori suo &c.* Quid uelit D per ea quæ sequuntur innuere prophe ta, difficile quidem potest excipi, et ut bene inquit Cyrillus, profundus est hic sermo, et multa obscuritate adumbratus: veruntamen nos afferemus multas expositiones, ut quisq, accipiat quã crediderit esse meliorem. Dicunt ergo quidam exponentes hæc uerba minatoria aduersus eos iactari, qui uidebantur arguere Deum, et eius actiones, atq; opera insolenter oppugnare, illud præ- E sertim, quod uelit suscitare nouum hominem, et tribuere ei regnum, et imperium quo reduceret populum Dei, de captiuitate Babylonica detractum, in patriam suam, quasi non possit aliunde ipse Deus, qui est uirtutis infinitæ, et immensæ potentiæ, vel ex se ipso, uel per alios præsides, et ministros istud agere. et impręcatur ipse propheta huiusmo-

iusmodi hominibus curiosis,& audacibus malum omen, & grande malũ, aut ét minatur incredulis, qui nõ credunt hæc fieri,nec posse fieri, ĩ quorũ numero sunt ét reponẽdi,qui criminãtur Deũ, vt qui longè melius egisset si populum iam olim in fidem receptum,& in peculiarem sibi delectum, non permisisset exulem vnquam fieri, aut multo citius ab exilio iussisset reuocari: neq; tot, & tantos ex eodem populo, in seruitute mori permisisset. Horum certè magna fuit temeritas, & audacia, & summa,ac detestabilis petulantia, seu maiuis arrogantia aduersus Omnipotentẽ Deum.propterea dicit propheta. *Væ qui cõtradicit fictori suo,qui nõ secus est,quã testa de samys terræ*: Aut dicas prophetam insurgere aduersus Iudæos,quos male habebat,Deum velle excludere ab eius consortio populum suum iam diu prę electum & dilectum, atq; in eius locũ gentes,& Idololatras fore surrogãdas, quibus minatur & prædicit multas tribulationes.& angustias affuturas, quibus quidem hunc,in modũ videtur se ipsũ opponere-q.d. Tu Iudæe,& quicũquę sis huius prauæ cõditionis,vt velis mihi obijcere, quòd susciterim gẽtes,& mihi in obsequium substituerim, nonne putare debueras,me esse Dominum,qui creaui te? nonne possum facere quæ volo? & quoniam videbantur Iudęi eiusmodi rõnibus conqueri,& moueri aduersus Deum quasi,dicerent. tu Domine finxisti tanquam figulus ex luto populum hunc, cur ergo destruis hoc tuum vas iam per te confictum, & formatum,vt aliud effingas? quibus è contra respondet Dominus. Nulla est hæc vestra quærela,nulla est causa,qua conqueri debeatis,et commoueri, quia vas luteum,quod ego iam olim effinxi, destruo vt melius reformem; quemadmodum. D Paul. ad Rom.9.tollit è medio hanc eandem quęrelam.d. Nonne habet potestatem figulus ex eadẽ massa facere aliud vas in honorem, aliud verò in contumeliam? sed clarius hoc habetur apud Hierem. cap. 18. vbi habet quod vidit in domum figuli dissipatũ esse vas,quod ipse faciebat è luto manibus suis,comersusq; fecit illud vas alterum, sicut placuerat in oculis eius vt faceret: & in textu lxx. Interpretum habetur, quod ipse Dominus creator fecit,et formauit melius. Et velut optime d.Cyril. quia grauatè nimis,et iracundè hoc tulerunt Iudæi, qui adhuc in figura,et vmbra consistentes,Christo se opponebant: Idcirco Deus illos deiecit ostendens se meliorem populũ formaturum quàm antea fecerit, propterea.d. Væ qui contradicit fictori suo; Alij textus habent factori suo: est adhuc & tertia opinio eorum,qui putant, hoc in loco prophetam taxare eos,et imminens periculum illis obiicere, et proponere, qui audent Dei consilium arguere,et illud infringere, et condemnare, quasi voluerit per mortem filij sui mundum saluare,et hominem redimere,cũ non deesset ei alius modus, quo id opportunè fieri potuisset: aut redarguit eos qui (iuxta D Hier.) putant Christũ non esse venturum: vel Deo patri contradicunt,quòd filium suum miserit in mundum factum ex muliere factũ sub lege: quibus hunc in modum respondet ipse Deus. si ego feci terram, vt habitaretur ab hominibus, et coelos extẽdi desuper,et eos astrorum varietate decoraui,vt Dei cultores in terra commorarentur, quid mirum si filium meum iustum regem miserim in mundum, siue ab inferis suscitauerim,cuius omnes viæ rectę sunt? et quæ sequuntur. D. autem Aug. præter ea, quæ dicit D.Hier. ad curiosorum hominum opinionem comprimendam,et exprobrandã,hanc rationem adiecit, quod quamquam diuinæ potentiæ, sapientiæ, ac bonitati non defuisset alius modus, quo nostræ reparationi consuleret, nullus tamen erat conuenientior:quemadmodum ille quondam non à semetipso dixit,sed cum esset pontifex anni illius prophetauit.d. Expedit vt vnus homo moriatur pro populo,et nõ tota gens pereat. Quamobrem miseros,et ter infoelices fore illos existimo, qui volunt factori suo contradicere,et stultè admodũ eorum quæ facit causas quærere, propterea nullus debet de sua eius prouidentia, sapientia, potentia,et optima voluntate quicquam dubitare, neq; in tantã

D. Hier.

D Aug.

Rom. 9.

audaciam,

audaciam, ac temeritatem prosilire, ut velit quaſcunq; eius actiones arguere. Nam ſicut teſta de ſamiis terræ non cõtendet cum fictoribus terrę, nec lutum dicet figulo ſuo, quid facis? aut ipſum reprehendere. d. Nonne vides, quòd nihil facis? opus tuum eſt ſine manibus, hoc eſt imperfectum, concuſum, et inutile: ſic etiam nemo dicet Patri, et matri. quid generas? et mulieri, quid parturis? et uæ illi qui audet hoc dicere, et ob id patrem et matrem increpare: ſic propemodum contingit cuicunq; homini, qui audet dicere Deo, cur ita facis? cur me tot afflictionibus cruciari, vel cur me ab inimicis meis affligi permittis, et moleſtari? cur me tot infirmitatib⁹ diu detineri, cur deniq; in hac recenti, et viuida ætate uis me mortem obire? et ſimilia: quandoquidem longe maior eſt proportio, et affinitas inter lutum, et figulum, quam ſit inter Deum, et quamcunq; creaturã. Homo enim cõpoſitus deo nulla ratione poteſt iuſtificari, Iob. 9. Vaſa ſamia, vel de ſamiis terrę dicebantur eſſe quędam vaſa facta ex luto inſulę ſami ualde delicata, ſpecioſa, et qualia ſunt quæ ex inſulis luſitanię quãdoq; ad nos deferuntur, et nos ipſi detulimus, et lingua vernacula puto eſſe, quę dicimus de porcellana, vel dicuntur vaſa ſamia, propterea q̃ in Ciuitate ſamos ars figuli dicitur fuiſſe reperta, ſuper hoc coarguitur ille, q dicit patri, quid generas? et mulieri qd parturis? exiſtimo poſſe meliori ratione illorum querimoniam fundari, qui ex illegitimo cõcubitu quandoq; oriũtur: poſſunt enim iure quodam ciuſmodi homines non de Deo, qui quandoq; permittit malum, vt ex eo eliciat aliquod bonum, ſed de eo, qui eos genuit, et de muliere, quę eos peperit, cum non fuerint iuſto, et legitimo matrimonio coniuncti, cum hoc hominum genus ſolo progenitorum culpa, et uitio multa patiantur incommoda, dum uiuunt in hoc ſęculo. Sed proſequamur textum. dicit ergo propheta *Hæc dicit Dominus ſanctus Iſrael Pelaſtes*, eius, hoc eſt ipſius hominis, *Ventura interrogate me ſuper filios meos, & ſuper opus manuum mearum mandate mihi.*

Iob. 9.

Tex. 4.

A Senſus eſt quemadmodum non conueniat, nec fieri poteſt, ut filius, qui eſt naſciturus interroget patrem, aut matrẽ cur me generas? etc. ſic non conuenit, quis interroget Deum, de his quę facturus eſt, et quę ventura ſunt ſuper filios ſuos, et ſuper opus manuum ſuarũ. v. g. quare ipſe ſit redempturus filios Iſrael, et quamobrem, et quomodo ſit excluſurus Iudæos ſecundum carnem

B à conſortio filiorum Iſrael ſecundum ſpiritum, et à participatione regni cœleſtis: propterea d. ventura interrogate me ſuper filios meos, et ſuper opus manuum mearum mandate mihi. i. præſcribite mihi leges, et ordinate quid ſim facturus: quæ omnia dicta ſunt ironicè, et cum indignatione quadam, quaſi Deus ſit inops conſilii etc.

Quamquam ego iã pridem ſtatuerim præter textum vulgatę editionis, qui

C nunc in Eccleſia communiter exponitur, nullum alium exponere, neq; aliud onus ſuſcipere, veruntamen quędam per Cyrillum in expoſitionem textus cuiuſdam lxx. hic adducta, ſummopere meo arrident intellectui, ea nequaquam ſilentio prętereunda iudicaui: ſic enim habet textus. *Numquid arans tota die arabit terram?* quę quidem bifariã videntur expoſita: primum quidem ſi ad Dominum referantur; deinde ſi ad ipſos Iudęos. *Dicitur* ergo primo. Nũ-

D quid arans arabit terram tota die? u g. dicit propheta. O ſtulti, et inſipientes corde, nonne agricola ſcindens aratro terram aliquando ab hoc opere ceſſat? nec totum colendi agri tempus in aratris conſumit; nam ſcindit terram, non ut patiatur hoc ſolum, ſed ut recipiendis ſeminibus quę iacta ſunt in ea, reddatur idonea, atq; ut tandem fructus producat. Sic, et Dominus dedit legem, non ut ſemper in ea ſiteremus, ſed ut

E ab ea non nihil admoniti, et eruditi, ad maiora, i. ad euangelica præcepta conederemus, et ſic ęternę ſalutis fructũ caperemus: Iidem ſi hæc ad Iudęos referes, dicere potes, nunquid arans tota die arabit terram? O uos Iudæi, cęci, imprudentes et ter miſeri, uultis ne deteriores haberi ipſis agricolis? pudet ne uos eos imitarii? ipſi enim arantes, non

ſemper

semper arant terram, sic et uos non uel- A
tis legem aratricẽ, et corda ueltra rudia, et crassa scindentem semper excolere, et in ea laborare: arauit .n. Deus corda uestra per legem, non ut perpetuo ibi acquiesceretis. nam quę inde esset uobis utilitas? sed hoc effecit, ut ueritatis fructus proferatis: sic ergo Christus Dominus alios ab errore gentiliũ ad ueritatis cognitionem, et ad sanctã legem, alios à circunci sione ad recipiẽdum instituta ac disciplinam euangeliam, et ad nouitatem cultus per Christum omnium nostrum saluatorem uoluit traducere. Non dicat ergo quispiam ipsi Deo, quid facis, et quid operaris? quemadmodum neq; lutum dicit figulo suo: quid facis, et quid operaris? et quibuscumq; ita audentibus, et co nantibus plus sapere quàm oportet sapere, comminatur propheta. d Væ qui contradicit fictori suo.

Postea subdit ipse propheta, uel ipse C
Deus per prophetam. d. *Ego fecterram, & hominem super eam creaui ego, manus meæ tetenderunt cœlos, & omni militiæ eorum mandaui*. Sub his uerbis reprehẽdit Dominus, meo quidem iudicio eos, qui dubitant de filiis suis, & de operibus manuum suarum, cum ipse ille sit, qui fecit cœlum, & terram: dubitabãt enim Iudæi (iuxtà vnũ sensum superius adductum de filiis suis, i. ipsius Dei, quos scilicet ipse Deus in filios adoptauit, de D
his inquam quos ipse est redempturus, quonam scilicet modo poterit eos redimere: quemadmodum dubitauit Nicodemus Ioan. 3. qui dicente domino nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei, dixit., Nunquid potest homo, cum sit senex in ventrem matris suæ iterum introire, & renasci? cui respondit Iesus. Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua, & spiritu sancto, nõ potest introire in regnum E
Dei, & quæ sequuntur. Nullus ergo debet curiosè perscrutari mirabilia opera Dei, neq; de his quæ fiunt, multo minus de his, quę sũt futura: iudicia enim Dei abyssus multa; neq; potest quis dignoscere sensum Domini, aut consiliarius eius fieri: quandoquidem nulla in re sua opus habet quouis homine omnium

Ioan. 3.

Ioan. 3.

architectatrix Dei sapientia, quamquã apud nos quippiam sit factu difficile aut etiam impossibile, quoniam apud ipsum nõ est impossibile omne uerbũ. Dicit ergo Deus. Ego feci terram nullius hominis adiutorio, & hominem super eam creaui ego, ego inquam solus, nulla mihi opem præbente creatura: Manus meæ tetenderunt cœlos. iuxta illud ps. *Tuus est dies, & tua est nox, tu* fabricasti auroram, & solem, tu fecisti omnes terminos terræ, æstatem, & ver tu plasmasti ea. Et recte inquit *manus meæ tetenderunt cœlos*, vt alibi dicit Psal tes: qui extendis cœlos sicut pellem, qui tegis aquis superiora eius: ac si dicat ea facilitate manus Dei tetenderunt cœlos, qua quis coriarius extendit pellẽ, & multo facilius quàm quicũq; opifex operatur deus: sed quæ sunt manus Dei patris, dubio procul, quæ nam alię nisi Dei filius? Per quem omnia, & in quo omnia, & ex quo omnia, & sine quo factum est nihil,

Luc. 1.

ps. 73.

ps. 103.

Et omni militiæ eorum mandaui. fecit enim lunam in tempore, & sol cognouit occasum suum, posuisti tenebras, & facta est nox, ortus est sol, & congregati sunt catuli Leonum, & in cubilibus suis collocabuntur. d. propheta ps. 103. qui postea admirabundus, & in spiritu eleuatus exclamat dicens. Quam magnificata sunt opera tua Domine? omnia in sapientia fecisti, impleta est terra possessione tua. Sed *D.* Hier. arbitratur aliquem fortasse posse moueri, & credere astra i solem, & stellas ac lunam rationalia fore, & animam, sensumq; habere, quia textus habet, dominum præcepisse militiæ cœli, quod quidem est erroneum, nisi forte per militiam cœli intelligamus exercitus Angelorũ, qui cum sint intellectu, ac voluntate prędi-
ti, possunt etiam percipere, & excipere mandatum *D*omini, sed hoc non est necesse. *D*icimus enim *D*eum præcipere stellis & cuicunq; creaturæ, quia cõstituit terminos eis, qui præteriri non possunt. Præcipit ergo stellis, & illæ obediunt, quoniam iuxtà legem sibi pręscriptam à *D*eo, suis temporum vicibus oriuntur, & cadunt; hoc enim illis mãdauit qui *D*eus est natura, & vniuersorum

ps. 103.

rum opifex, ac Dominus, cuiq; & venti, A
Matth. 8. & mare obediunt, ut apud Euangelistã legimus. *Dicit ergo Deus. Ego feci terram, & hominem super eam creauit*, q. d. vultis nè obstupescere, et admirari, qd ego Dominus, qui feci terram &c. vel suscitauerim hominem quendam, & fecerim eum glorioſum, et potentem, vt redimeret populum meum? vel creauerim ego Dominus hominem, qui sit redempturus hominum genus, & liberaturus de potestate Sathanę, & faucib' B mortis? non ita credatis, non ita suspicemini, nulla vos opinio fallat: sed ꝓsequamur vlterius: d. n. *Ego suscitauī eum ad iustitiam, & omnes vias eius dirigam, ipse ædificabit ciuitatem meam, & captiuitatem meam dimittet, non in pręcio, neq; muneribus, dicit Dominus Deus exercituum*. Hæc etiam verba duplicem habent intellectum. Quidam enim hæc referunt tamquam dicta de Rege Persarum, sed ita ut per hunc regem intel C ligatur Christus Dominus verus Rex, et dominator omnium. Alij verò de Christo tantum.

Sed quo nam pacto de Cyro, cum nõ fuerit usq; adeo perfectus, ut ad iustitiã promouendam suscitatus esse intelligatur; neq; etiam omnes uiæ eius fuerint directæ? Qui hanc expositionem tuentur dicunt Cyrum fuisse suscitatum ad iustitiam, hoc est ut exequeretur diuinum consilium, quod quidem est regu- D la omnium quæ iustè fiunt, et plenissimam continens æquitatem: vel dici potest excitauit eum ad iustitiam .i. ad exequenda ea, quę summa cum iustitia, & æquitatè fieri necessum erat, et quę fieri maximè referebat vt .s. populus hębreorum à tam longeua, ac dira seruitute redimeretur, & ciuitas, ac templũ hierosolymitanum instauraretur: Cyrus namq; vt constat ex historiis, iussit ædificari Hierosolymam, et templum E resarciri, sed tpe Assueri regis fuit in meliorem statum reducta.

Sed reuera hæc vtcunq; de Cyro possunt intelligi, citra tamen omnem cõtrouersiam, & communi omnium patrum consensu, de Christo Domino verius multo, & conuenientius dicuntur, quem Deus suscitauit primum, hoc est, misit in mundum ex Virgine carnem suscipientem; deinde suscitauit eum à mortuis solutis doloribus inferni, de quo loquitur Paul. d. Si spiritus excitantis Christum à mortuis habitat in vobis, qui Xpm à mortuis suscitauit, viuificabit mortalia corpora vestra: su- *Rom. 8.* scitauit eum ad iustitiam, vt .s. nobis iustitiam conferret, & iustos efficeret, nõ quacũq; iustitia, vt putà iustitia simula- *Christus do* ta, aut docendo percepta, sed iustitia ve *minus suscitatus ad iu* ra, atq; completa, qua nos tuto compa- *stitiam.* rere possimus ante conspectum Dei, & non sicut ea, quæ est scribarum, & Phariseorum, nec solum suscitauit eũ ad iustitiam, sed cum iustitia, vt ipse solus vere, & proprie dicatur iustus, & ipsa iustitia; quemadmodum alibi scriptum est de eo. Ecce Rex iustus regnabit, & sapiens erit. & principes cum iudicio venient, *omnes vias eius dirigam*, nihil, inquam erit in eo obliquum, & tortuosum, quandoquidem non est unquam inuentus dolus in ore eius. Præterea uiæ Christi dicuntur esse rectę ac directæ, cuoniam sunt euangelica oracula per quæ ad omnem virtutem, & pietatem, & ad supernæ vocationis brauium peruenimus: semita quidem legis aspera est, atq; difficilis. At via, quæ nobis per euangelium demonstratur, facilis est & plana, nihil confragrosũ habens, aut asperum. iuxtà illud Matth. *Matt. 11.* 11. *Iugum meũ suaue est, & onus meũ leue.* Porrò iste Rex, quem ego suscitaui ad iustitiam. & cuius vias omnes ego dirigam, ædificabit ciuitatem meã, ideſt ecclesiam sanctam, & catholicam ex viuis lapidibus, ac præciosis, in qua ipse Deus commoratur, & huius ciuitatis ipse Christus erit fundamentum, in quo & nos tamquam lapides pręciosi ædificamur in templum sanctum in Domino, in habitaculum Dei in spiritu sancto, vnde fortis, & inconcussa omnino est ecclesia quæ Christum habet fundamentum, & basim omnino immobilem, quemadmodum 1. Pet 2. Ecce po- *1. Pet 2. ca.* no in Sion lapidem summum, angularem, electum, pręciosum, & qui crediderit in eum non confundetur. Dicitur etiam ipsum Christi corpus ciuitas, & templum Dei, in quo, velut in templo san-

sanctissima, & incomprehensibilis diui nitas suum habet sempiternum domicilium: Dicuntur etiam Dei ecclesia mentes, & corda bonorum hominum, in quibus habitat ipse Deus, de quibus dicit Apostolus, templum Dei estis vos modo sint mundata ab omni errore & cupiditate. Postremo iste Rex quem suscitaui, captiuitatem meam dimittet, id est populum meum iam diù sub captiuitate detentum, à peccato. s. morte, & inferno liberum efficiet, non in prętio, neq; muneribus. d. Dominus exercituum, quemadmodum testatur etiam

1. Petr. 1. D. Petrus 1 cap. 1. d. Sciatis fratres q̃ non corruptilibus auro, vel argento redempti estis de vana vestra conuersatione paternæ traditionis, sed prętioso sãguine, quasi agni immaculati Christi, & incõtaminati: dedit enim Deus pro nobis proprium sanguinem, atq; ita non sumus nostri; sed eius qui nos emit, & seruauit, cui quidem seruire regnare est. *Dicit dominus Deus exercituum*, hoc est ille, qui omnia potest, & omnibus præest, & cunctis imperat, ac regit. Sed in expositione horum verborum videt D Hier. insufficienter arguere: vult. n. ex hoc textu hanc rationem colligi, q. d. Deus. si ego feci cęlum, & terram, nonne potui redimere per mortem filij mei genus hominum, & ipsum iustificare, & de impio pium facere? Non enim videtur sequi, cum multo sit facilius cęlũ & terrã creare, q; iustificare impium, sed ratio quam facit. D. Hiero. tenet considerata potentia Dei quę sẽper est eadem & infinita.

Dixit in fine præcedentis particulæ. *dicit Dominus Deus exercituum*: & rursus volens speciatim explicare quod supra innuerat, videlicet omnes nationes, omnia regna, quascunquè regiones, vtcunque barbaras, & exoticas conuertandas ad Dominum, ad eum concessuras, eius vestigia sectaturas, & in eius potestatem omnino redigendas, facit hoc exordium. *Hęc dicit Dominus.* Tex. 5. Non sunt verba hominis, non sunt verba alicuius creaturæ. Non potest in his, quæ dicentur subesse falsum, aut aliqđ mendacium: est enim Deus verax, omnis autem homo mendax.

A *Hæc ergo dicit Dominus. labor Aegypti, & negotiatio Aethyopię, & Sabaim, viri sublimes ad te transibunt, & tui erunt: post te ambulabunt, vinctis manicis pergent, & te adorabunt, teq; deprecabuntur. Tantum in te est Deus, & nõ est absq; te Deus &c.* Quamuis nonnulli velint hæc referri dicta à Deo propter regem Persarum, re vera tamen ad ipsum Christum Dominum nostrum verum Deum, & Dei B filium sunt referenda: non enim dici potest Aegyptios. & Aethyopes, ac Sabeos fuisse secutos regem Persarum, multò minus regem Assyriorum, vt quidam fautores Hębreorum cõminiscuntur: quandoquidem non potuit vnquã Rex Assyriorum expugnare Aegyptũ, quin potius inde aufugit eum audiuit regem Aethyopiæ cum magnis copijs, & exercitibus, accessisse ad defendendum regem Aegypti: manifestum est igitur re C pugnantibus quotcũq; Rabinis, & eorum assectis, prophetam hoc loco prædicere, & prophetare de victoria Christi Domini regis nostri: Sensus ergo horum verborum est, quòd labor, & industria, & omnis conatus Aegypti pro cumulandis opibus, pro augendo, & conseruando regno, pro sustinendo idolorum cultu in tuum commodum erit ò Christe Iesu fili Dei, sic negotiatio Aethyopiæ, & Sabaĩ: ipsi namq; laborauerunt. & nos Christi sectatores in labo- D res eorum introiuimus, quia omnes eorum facultates, omnia eorum studia quibus tantopere laborarunt, & insudarũt ad manus nostras peruenerunt: satis. n. constat quot opes, quot prædia, ciuitates, & oppida trãsierunt in obsequium Xpi, eorũ præsertim qui relictis omnibus sequuti sunt eum, ut monachi, cęnobitæ, & pleriq; alij qui se totos mancipauerunt in obsequium Dei, & curam E animarum. Viri sublimes; non enim solum qui sunt infimæ sortis, & conditionis, sed viri sublimes, & nobiles, principes, & reges, in quibus communiter maius consilium, & iudicium, perspicacius solet reperiri, quiq; non facile, vt cæteri hominum decipiuntur, & errãt, ad te transibunt, & tui erunt. Tu enim eris dux, dominus, & pater eorum. post te ambulabunt tamquam serui, & tua

vestigia

vestigia imitari contendent; & vincti manicis quibus captiui constringuntur ne resiliant, & fugam capiant, vel auertantur, pergent: non erunt, inquam, amplius iuxta uris, sed quicquid sunt, quicquid vnquam erunt, & quicquid habẽt, tua subditione, & potestate erunt, & te adorabunt tanquam *Deum* viuum, & verum, non amplius idolis, & fictis dijs adhærescent, in suisq; necessitatibus te vnum præcabuntur, & dicent, ac fate buntur. *Tantum in te ò Israel* qui, v3. fide intueris, vides, & agnoscis Deum, seu veritatem apprehendis: *Tantum in te*, inquam, *est Deus*, tu solus populc dilecte habes Deum, nulla alia natio, nullum regnum habet, & colit verum Deũ nisi tu, *& non est absq; te Deus*. i. non est quærendus alius Deus nisi ille vnus, & solus, qui est in te: possunt hæc eadem verba ad Christum Dominum referri, vt v.g. propheta spiritu edoctus, & affla tus alloquatur Christum Dominum, & has laudes, & encomia eidẽ tribuat. d. Tãtum in te ò Christe Iesu est Deus, & non est absq; te Deus, vt illud pronomen te, referatur ad Christum, non ad populum israeliticum, quod quidem verissimum est, quia Deus pater est in ipso, & ipse in patre vt apud D. Ioan. ipsemet attestatur. d. *Ego* in patre, & pater in me est. & alibi. Philippe qui videt me, videt & patrem meũ. & rursus ego, & pater vnum sumus, licet enim pater, filius, & spiritus sanctus sint tres personæ, non tamen sunt tres Dij, sed vnus tantum Deus. quocirca verum est qđ. d, propheta tantum in te est *Deus*, & non est absq; te Deus, quia licet sit etiam in patre, & spiritu sancto, non tamẽ est alius Deus, sed vnus & idem Deus. Et quamquam *Dei* verbum factum sit caro, nihil minus verum est quod dicitur *in te est Deus*. i. in humanitate de uirgine susceptа, tanquam in templo sacratissimo est Deus, ut unus in vtraquè natura, diuina. s. & humana subsistat Xps uerus Deus, & verus hõ, qui nõ sũt duo suppositа; sed vnum tantum, quod est filius Dei habens humanitatem sibi indiuisibiliter vnitam.

Diximus quis fuerit labor Aegypti, & negotiatio Aethiopię, quod. s. fuerit in cumulandis opibus, & in augendo, & conseruãdo regno, & pertinaciter manu tenendo, & sustinendo cultu Idolorum, Hilarius verò. 4 lib. de Trin. per laborem Aegypti, & negotiationẽ Aethyopiæ, intelligit laborem, quem Magi orientis Dominum adoraturi, & munera allaturi, sustulerunt veniendi usquè in Bethleem Iudeę. Metiamur, inquit, & consideremus tanti laborem itineris: cum ergo Magi ex mercatu Aethyopum, & Sabain auri, turis, & mirrhæ munera deferrent, cumq; etiam hi essent viri sublimes, factum est, quod hoc loco dicit propheta, v3. labor Aegypti &c. viri sublimes ad te transibunt, et adimpletum est alterius prophetę vaticinium: Coram illo procident Aethyopes, & inimici eius terrã lingent. Reges Tharsis, & Insulæ munera offerent, Reges Arabum, & Saba dona domino Deo adducent. Per viros ẽt sublimes qui ad Christum transibunt, & uincti post eum ibunt, intelligi possunt gloriosi *Dei* Apostoli qui optimo iure dici possunt, & nuncupari uiri sublimes propter excellentiam sanctitatis, constantiæ, & virtutis eorum, quiq; etiam sedebunt aliquando super thronos duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. Hi uincti secuti sunt Christum, quemadmodum dixit ipse Christus Petro. Cum esses iunior, ambulabas quo uolebas, cum autem senueris alius te cinget, & ducet quò tu nõ uis. & *D.* Paul. nonne etipse scribens Aephesijs dicit se vinctũ Christi Iesu: & in Act. Apost. 22. testimoniũ reddit, quod ipse olim pgebat in *Damascum* vt inde adduceret uinctos in Ieruslem quicunq; nomen Christi Iesu confiterentur. Præterea vincti, & ligati manicis, & compedibus astricti, dicuntur omnes, qui relicto sæculo, et pompis eius, soli se Christo totos addicunt, et dedunt: quemadmodũ fuere innumerabiles Monachi, qui in Aegypto, reiecto, & prostrato Idolorũ cultu, seruiebant Christo, sicut & nunc pleriq; uiri, qui uincti manicis. i. religati, et constricti, ac mancipati in perpetuã seruitutem ipsi *Domino*, illius tantum uestigia sequuntur, qui dicuntur religiosi, i. religati, atq; deuincti, qui non habent

Hylarius *Psal. 71.* *Ioa.*

bent uelle neq; nolle. D. Hier. per laborem Aegypti, nihil ultrà intelligit, nisi laborem, studium, & fatigationem quæ Aegyptii proferebant in cultu Idolorum, & q̃q̃ à parte totum i. per Aegyptum intelligi uelit quascunq; nationes Idola colẽtes, meminit tñ præceteris ipsius Aegypti, quia nulla gens ita fuit dedita idololatriæ, & tam innumerabilia portenta uenerata est, quemadmodum Aegyptus, vt supra cap. 19. visum est. Per uiros excelsos atq; sublimes uult innuere propheta, iuxtà expositionem. D. Hiero: principes, & reges Christo Domino obtemperaturos, quod nulli potest esse dubiũ, qui uideat mundum ei fore subiectũ, & ex paucarũ nomine nationũ quæ habitant in extremis finibus terræ, cunctos cęlorum cardines, & omnia terrę litora ipsi Christo manum dedisse, & fidem, ac obedientiam eidem præstitisse. Sed dices. si Saluator noster apud Matth. dixit se non esse missum nisi ad oues quæ perierunt domus Israel, cur ergo visus est appetere, & ad se trahere labores Aegypti, & negotiationem Aethiopũ? facilis est responsio ipsis quidem ludæis primum diuina lux, & euangelica salus prępositа fuit, sed posteaq̃ impinguati, & incrassati recalcitrarunt, translata est, et deducta lucis, & fidei prędicatio ad ipsas gentes: nec ab re, et sine summo spiritus Dei artificio nominat ipse propheta, velut etiam d. D. Hier. Gentes omnium superstitiosissimas, vt virtus, ac potentia vocantis ad poenitentiam, admirabilis ostendatur: quemadmodum n. illius medici virtus, & opificium maxime commendatur, cum desperatæ valetudinis, suis experimentis hominẽ liberare potest, ita ẽt Deus insignem gloriam suam illustriorẽ reddit, cum eorum aliquos, q̃ grauiter lapsi sunt, et in ipsum infimũ vitiositatis, et impietatis profundum fuerint detrusi, emergere facit, et egredi, ut. s. virtutem expetant, & mala auersentur, et res cum laude coniunctas excipiant: vt verum sit, quod Paul. scribit ad Rom. 5. Vbi abundauit delictum, superabundauit et gratia: laborauerunt itaq. Aegyptii, et Aethiopes bifariam inquit Cyrillus, vel (vt supra diximus) ex D. Hiero. quia intollerabiliter fuerunt afflicti, & defatigati seruientes Sathanę, et legioni demonum: vel dicuntur laborasse. s. non mansisse amplius sub illa dira, ac dura demonis seruitute, postquam v3. Christus illuxit: laborarunt quidem, quia cum aliqua difficultate, et sensus, et carnis repugnantia, et cõtentione se ex illa pessima, ac diutuna conuersatione, aut mauis seruitute se se extricarunt, victoriamq; ipsi euangelicæ prædicationi dederunt. hunc in modum exponit iste hunc Aegypti laborem. quod postea subdit; *Per te ambulabunt viri sublimes vinctis manicis, & te adorabunt*, Pulcherrime quidem istud exponit: nam per uiros sublimes intelligit istos Aegyptios, et Sabeos, qui erant viri conspicui omnibus notissimi, et nulli non cogniti, quod videlicet erant insigniter egregii demoniorum cultores, et Diabolicorum inuentorum propugnatores: hi quidem omnes (quod est incredibile dictu) ad te trãsibũt. i. primo errore relicto, et á fouea mortis, et iferni exilientes, ad te venient, ad te ꝓperabũt, et tui erũt, tibi (ĩq̃) seruient, et tuæ erunt uoluntatis administri. Post te ambulabunt vincti manicis. i. charitatis nexibus, et compedibus, inexplicabilis in Deũ pietatis Deo adhærescent, et post eum ibunt, vt uere dicere possint illud Apostoli ad Ro. 8. Quis nos separabit à charitate Christi? tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius? et tamen inquit, certus sum, quòd nulla creatura poterit nos separare á charitate Dei quę est in Christo Iesu domino nostro. Istę sunt manicę, isti sunt compedes, quibus, re vera, qui vere sunt dediti Christo vinciuntur, atque constringuntur, nec facile possunt inde explicari. Quidam alij moderni per uiros sublimes intelligunt Aegyptios, uelut hi qui sunt maximè laboribus dediti. Per Aethyopes uiros maximè industrios, et negociosos, ac inde diuites: Per Sabeos uiros proceres. Cum itaq; hęc omnia prędixisset Esaias quę sunt futura post Christum, quæ certe uidebantur maximè difficilia creditu, con-

Dubium.

Responsio.

Rom. 5.

Rom. 8.

uersus ad ipsum Deum, & in eum per quandam apostrophen sermonem dirigens inquit. *Vere tu es Deus absconditus, Deus Israel saluator*, cedo, quis unquam erit vsquè adeò impudens, & uanus interpres, vt velit eiusmodi verba ad Cyrum, vel ad quamuis maximam creaturarum omnium posse referri? Christus inquā filius Dei, & Deus ipse vere debet, & potest dici Deus absconditus, Deus inquam Israel, qui à populo Israelitico habitus est, & appellatus semper Deus; vel *Deus* Israel, qui eorum tantum est Deus, qui videt, & obnixè cupiunt videre Deum. Deus iste simpliciter, & absolute vocatur & est saluator omnium, qui vult omnes saluos fieri, & ad agnitionem veritatis peruenire: iste inquā Deus est etiam saluator Israel qui saluat, & saluabit populum Israeliticum dictū secundum spiritum. Sed quomodo potest dici Deus absconditus? dicitur inquam, Deus absconditus, quia non est visibilis. Deum enim nemo vidit unquam. Ioan. cap. 1. Vnigenitus filius, qui est in sinu patris, ipse enarrauit: vocatur Deus absconditus, qui à nullo intellectu creato potest conuenienter percipi, non est enim quemadmodum Dij Gentium, qui videntur, & palpantur. Vocatur Deus absconditus, qui videt in abscondito quęcūq; facimus, & cogitamus, & in abscondito facit quæcunquè velit, quorum rationem homines agnoscere, neq; etiam possunt omnino eadem attingere, & penetrare. Dicitur etiam Deus absconditus, quia misteria quæ de Deo dicuntur, & sunt, vsque adeo sunt recondita, & incomprehensibilia, vt vere dici possit Deus absconditus, verum quamuis Deus verè sit absconditus, & in abscondito faciat quæcunquè velit, nunquam tamen loquitur in abscondito, sed inspirationes internas, per voces, & signa rerum externarum; nec non, & per operationes ac ministeria secundarum causarum suam nobis mentem patefacit. Propterea d. psal. Audiam quid loquatur in me Dominus Deus, quoniam loquetur pacem in plebem suam, & Samuel d. loquere Domine, quia audit seruus tuus; & sępè in scripturis habetur quomodo nobis loquatur Dominus. *psal. 83.* *1. reg. 3.*

Deus cur dicatur absconditus.

Deinde sequitur. *Confusi sunt, & erubuerunt omnes*, omnes (inquam) qui auerterunt faciem suam a Deo: simul abierunt in confusionem fabricatores errorum, videntes (scilicet) labores eorum fuisse inanes, & frustratorios, & multo magis Idolorum cultores, & more prophetico accipit præteritum pro futuro. Et sicut olim fabricatores errorum (videlicet) sapientes mundi, & idolorum cultores & fautores in confusionem abierunt, ita nunc & futuris temporibus fabricatores hæresum & falsorum dogmatum abibunt in confusionem. Consequenter autem versa vice explicat quid populo fideli, & timenti Deum sit affuturum: d. enim. *Israel saluatus est in Domino salute æterna.* saluatus est inquam non solum ab hostibus, & à quibuscunquè periculis, sed saluatus est in Domino, ideſt virtute Domini, vel in Domino, cui est adiunctus, & addictus, & cum quo factum est vnum corpus, sed saluatus est in Domino salute æterna, non salute momentanea, aut breui duratura, sed salute æterna, nullum unquam finem habitura; & propterea. d. *Non confundemini, & non erubescetis vsquè in sæculum sæculi*, Ideſt vos qui secuti estis me, nulla vos confusio, pudor, aut ignominia apprehendet; nequè nunc, hoc est, dum inter homines versamini, & dum ab hostibus, & inimicis mei nominis persecutionem patimini, nequè in sæculum sęculi, dum, videlicet, in futuro iudicio sistere omnes debebunt ante tribunal meum, vt reddat vnusquisquè rationem pro eo quod gesit siue bonum, siue malum, & ne quis forte vereatur, aut quicquam dubitet meam hanc pollicitationem irritam fore, & inanem, subdit propheta hæc verba. *Quia hæc, d. Dominus Creans cœlos, ipse Deus formans terram, & faciens eam ipse plasmes eius*, ideſt fictor, & formator eius: *non in vanum creauit eam: vt habi-*

habitaretur formauit eam, ego Dominus, & non est alius. q.d. ipse propheta. credite, & firmiter tenete quæcunquè dixi, quia à me ipso locutus sum nihil, sed hæc dicit Dominus, qui per alium prophetam .d. Quæ procedunt
Psal. 88. de labijs meis non faciam irrita; &
Matth. 24 alibi: Cœlum & terra transibunt, verba autem mea non præteribunt; & quis nam est iste Dominus qui hæc dicit? est ne forte adeò leuis, & impotens, vt non possit ipse præstare, quod fuit pollicitus? nequaquam est enim ille qui creauit cœlos, & formauit terram &c.

Cum interim dicit. *Non in uanum creauit eam, sed vt habitaretur formauit eam.* Dubium est de qua terra loquatur. Secundum Hilarium loquitur de terra hac, quam nos pedibus calcamus, quæ cum sit creata, & non in uanum non est credendum ipsam penitus esse desolandam, sed potius innouandam, & reformandam. Potest etiam dici non in vanum creatam, sed vt habitetur, habitetur inquam, ab hominibus, cum omnia sint facta propter ipsum. *D.* Hier. inquit, Deus non frustra creauit terram, sed vt habitaretur ab hominibus, atquè vt hac uia ipsi cognoscerent, & adorarent creatorem cœli, & terræ, & uniuersa idola contemnerent, et respuerent, tamquam ea à quibus nec cœlum, nec terra, neq; quicquid est in ea habet esse, nec conseruatur in esse. Aliqui intelligunt de terra uiuentium, idest de cœlesti patria, quam Deus fecit, et creauit non in uanum, sed ut habitetur ab hominibus; ab hominibus quidem deificatis, & à cœlestibus spiritibus, quandoquidem nimium infœlix esset homo si propter solam huius terræ habitationem foret creatus, cum homo natus de muliere breui uiuat tempore, et multis interim repleatur miseriis; sed potius ut cœlum incoleret, et habitaret, atquè perpetuo Deum glorificaret creatum esse putandum est: Nam dum sumus in hoc sæculo peregrinamur à Domino
Cumq; Dauid agnosceret huius habitationis miseriam, et caducitatem, cum antea dixisset. Incola ego sum in terra, non abscondas á me mandata tua; deinceps conquerebatur. d. Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est, multum incola fuit anima mea. Quouis ergo modo hoc in loco terram accipias, constat non in uanum fore creatam, sed ut habitetur formauit eam. Et quis nam? *Ego Dominus, & non est alius*; qui postea de se ipso dicit. *Non in abscondito locutus sum, in loco terræ tenebroso.* et uerè si de lege data Moysi loquatur manifestum est non in abscondito, neque in loco terræ tenebroso, sed in montem Syna in excelsa eius uertice, audientibus cunctis locutus est Dominus. d. Exod. 20. Non erunt tibi dij alieni absquè me, nec facies tibi idolum et sculptile. Si uerò loquamur de lege euangelica, certum est non in abscondita quadam solitudine, sed in monte: nam uidens Iesus turbas ascendit in montem, neq; uni tantum populo, sed in omnem terram exiuit sonus Apostolicę prædicationis: quemadmodum et ipse Deus de se ipso testimoniũ tulit. d. Ego palàm locutus sum mundo, et semper docui in Synagoga, et in templo, et in occulto locutus sum nihil. Nequè in loco terrę tenebroso, ut in speluncis, et cauernis terræ; quemadmodum faciunt idolatræ, et demoniorum satellites, et ministri. Porrò ne unquam possent ludæi se excusare quòd eum quem uenturũ sperabant, postquam uenit, reiecerint, et cruci affixerint, qui nullum ab eo præmium, seu donum receperint, in memoriam reuocat pientissimus Christus prophetiam olim illis propositã, et propalatam, dum inquit. *Non dixi semini Iacob frustra quærite me.* i. me sequimini, me uobis ceu dominum præponite, et mihi obedientiam, honorẽ, et gloriam date, nullis unquam propositis præmiis, sed multis, et iis quidem inextimabilibus. *Ego Dominus loquens iustitiam*, idest uobis afferens legem, quæ est norma, et ratio percipiendæ iustitiæ, aut *Ego Dominus loquens iustitiam* .i. annuncians euangelium per

Hylarius.

Exod. 20.

Ioan. 18.

quod quidem vera confertur iuſtitia, ſa A
lus, & vita. Iuſtitia hoc loco poteſt acci
pi pro bonitate, & rectitudine vitę: po-
teſt etiam accipi pro beneficio nobis
collato, ſeu conferendo. Et 3. pro Chri
ſto Domino noſtro, qui eſt vera ſalus, &
iuſtitia: cum ergo dicitur, ego dominus
loquens iuſtitiam, annuncians recta.
Sic poteſt tripliciter intelligi. *Et annun
cians recta*, ideſt annuncians veritatem,
vt.ſ. legis imaginibus, & ceremonijs
derelictis ſequerentur euangelij verita- B
tem, quam Chriſtus veniens in mun-
dum ad eam manifeſtandam, & com-
probandam ſe veniſſe teſtatur: quem-
Ioan. 18. admodum apud Ioan. 18. ipſe dicit.
Ego in hoc natus ſum, & ad hoc veni
in mundum, vt teſtimonium perhibeã
veritati. omnis, qui eſt ex veritate au-
dit vocem meam,

Deinde ſequitur. *Congregamini &*
Tex. 7. *venite, & accedite ſimul, qui ſaluati eſtis
ex gentibus.* Cõmode quidem in hoc C
loco, poſtquam, qui ex Iſrael deſcen-
dunt credere noluerunt, & ſe ſalute
æterna minime dignos iudicauerunt,
conuertit Deus ſermonem per os Eſa-
iæ vatis ſanctiſsimi, ac fideliſsimi ad
omnes gentes dicens.

*Congregamini, & venite, & acce-
dite ſimul.* Vbi D. Hierony. aduer-
tit hinc patere non ſtatim omnes gen-
tes eſſe crediturας, ſed paulatim, &
per partes. Nec uacat miſterio quod D
inquit. *Congregamini, & venite, &
accedite ſimul*: non enim vult Deus ut
fideles ſuos eſſe abinuicẽ ſciũctos, & ſe
gregatos, vt aliquis dicat. Ego sũ Pauli,
alius uero ego ſum Cephæ, ſed oẽs idẽ
ſentiant, idem dicant, & non ſint in eis
ſciſmata, ſed vnus ſit oĩum Deus, vna fi-
des, & vnum baptiſma. Propterea
inquit. Congregamini, & ſimul acce-
dite. Vbi ly ſimul non dicit ſimulta-
tem temporis, vt res ipſa demonſtrat: E
namquè non omnes qui credunt in
Chriſtum, ſimul, hoc eſt in eodem
tempore, acceſſerunt ad ipſum, ſed
ſimultate fidei, ſenſus et intelli-
gentiæ, vt mox dictum eſt. Dein-
de cõgregamini (inquit) vos qui diſper
ſi eratis, ad hoc enim venit Chriſtus ut
Ioan. 11. filios Dei qui erant diſperſi, congrega-
ret in vnum. Ioan. 11. Venite inquit
ſponte, hilariter, ac liberè, non
coacte, & per vim, et metum cuiuſuis
hominis imperantis ad me properate:
quemadmodum alibi Saluator nos in-
uitat .d. Venite ad me omnes, qui
laboratis, & onerati eſtis; & alibi. Ac-
cedite ad Deum, et illuminamini, & *pſ. 33.*
facies veſtræ non confundentur. Vbi
etiam aduerte, quamquam nos dixeri-
mus ſponte, ac libere accedendum eſſe
ad Chriſtum, non violenter, aut coa-
cte; haud tamen damnandum eſſe
Eccleſiæ morem arbitramur, quæ, qui
ſemel fidei ſacramentis imbuti, ab ea
quouis modo deſciſcunt, ad eandem
redire, compellat. Dicit ergo textus.
*Congregamini, & venite, & accedite
ſimul, qui ſaluati eſtis ex gentibus.* Ve-
nite inquam, et uos qui longe eratis, ap-
propinquate Deo, et ipſe appropinqua-
bit uobis. Non admitto, neque vl
la ratione ſuſcipio illorum ſententiam,
qui volunt hæc uerba ad Babylonicos,
qui in euerſione, ac deſtructione ciui-
tatis ſaluati fuere ab interitu, & incen-
dio, eſſe referenda, verum ad quaſcun
què gentes, quæ per fidem, et veram
Dei notitiam ſaluati ſunt ab interitu
mortis æternæ, & igne inferni.

Vt verò priuſquam vlterius progre-
diamur, manifeſta ſit differentia inter
eos, qui ſaluati ſunt ex gentibus, et
reliquam hominum multitudinem,
ſubiicit hæc verba. *Neſcierunt qui le-
uant lignum ſculptura ſua, & rogant
Deum non ſaluantem*, Ideſt qui erigunt
idola confecta ex lignis, et lapidi-
bus, quæ ſunt opera manuum ſua-
rum, et interpellant illum Deum,
qui non poteſt, qui ad eos con-
fugiunt, et eorum uoces audire,
et ullo pacto ſaluare. ob id ait. *Deus non
ſaluans.*
Neſcierunt, ideſt ſcire noluerunt
homines Idolatræ, quæ ſint eis,
qui ad Chriſtum accedunt propoſi-
ta præmia, propterea uæ illis. In-
ter quos eſt etiam reperire non-
nullos, qui rogant Deum uiuum,
et uerum: ueruntamen eos non
ſaluantem, uel quod cum fiducia ad
eum non accedunt; uel quod onuſti
peccatis, et ſceleribus inquinati;

ante

ante Dei conſpectum comparere non erubeſcunt, contra quos maxima indignatione commotus, inſurgit Deus per prophetam .d.

Pſal. 49. Quare tu enarras iuſtitias meas, & aſſumis teſtamentum meum per os tuũ? etc. aut etiam pleriq; quod petunt nequaquam aſſequuntur, quia malè petunt, & indignè. quibus dicebat ipſe. Spiritus ſanctus per Apoſtolum ſuum Iacobum cap. 4 Petitis, & non accipitis, eo quod malè petatis: Iſti quidem rogant Deum non ſaluantem, nõ qui ſaluare nequeat, ſed qui ſaluare nolit, neq; etiam uſq; deceat. Poteſt etiam dici non ſaluat quia non poteſt: quandoquidem repugnat diuinæ potentiæ, ac maieſtati fieri quod nõ debet, & iniuſtum eſt: non poterat, inquit mar. cap. 6. Chriſtus dominus in Patria ſua virtutem vllã facere &c. niſi pp incredulitatẽ illorum. Cum ergo ita ſit, quod, v3. Idolatræ non habent quid aduerſus Deum poſsint afferre, nequè vlla rõne ſuos deos debeant vlterius ſuſtinere, ptegere, ac tueri, illisoĩno poſt habitis hortatur Deus eoſdẽ cultores. d. *Annunciate, & venite, & conſiliamini ſimul.* Annunciate inquam, & manifeſtum facite cunctis gentibus Deos veſtros nihil eſſe: Propterea illis reiectis venite ad me, & conſiliamini ſimul, qd ſcilicet vobis expediat: aut etiam dici poteſt hæc eadem verba fore coniungẽda, cum his quæ dicta ſunt à principio, v3. Congregamini, & venite, &c. vt illa confutatio interpoſita, v3. Neſcierũt qui leuant lignum ſculpturæ ſuæ, fuerit hic poſita velut quædam parentheſis. Dicit ergo Deus.

Vos qui ſaluati eſtis ex gentibus, annunciate Dei miſericordiam, & venite & conſiliamini ſimul. hoc eſt conſilia veſtra, ſtudia veſtra, ſpem, & fiduciam omnem veſtram in me reiicite, oculos veſtros, & corda veſtra in me, & ad me dirigite, & rebus veſtris ſapienter conſulite, *quia ego Deus, & non alius præter me.* Et quo facilius agnoſcatis me eſſe verum Deum, & non quos coluiſtis falſos & fictos Deos, rurſus annunciate, & venite, & conſiliamini ſimul, & mutuo inter vos conferte, diſcutite, & diligenter inquirite, *quis auditum fecit hoc ab initio, ex tunc prædixit illud,* q. d. quis unquam auribus hominum denunciauit, & audire fecit ab initio hoc, quod prædictum eſt v3. Chriſtum venturum, idola deſtruenda, & euertenda, Iudæos omnes diſpergendos, ac diſperdendos in omnem terram? vel quis auditum fecit hoc ab initio? .i. non eſſe habendos Deos alienos coram eo? q. d. nullus alius præter eum. *Nunquid non ego Dominus? & non eſt vltra Deus abſq. me?* Deus iuſtus *& ſaluans*, quæ ſaluari cõuenit, *non eſt præter me.* Quare, ſuple tu, conuertimini ad me, & ſalui eritis omnes fines terræ, quia ego Deus, et non eſt alius. Dicet forte quiſpiam; cur toties propheta ex ore Dei, et eius perſonam gerens repetit eandem ſententiam? Ego Deus, & nõ alius præter me. Ego Dominus, et non eſt vltra abſquè me. Ego ſum Deus iuſtus, et ſaluãs etc. *Dubium.*

Quibus dictis, et locutionibus plena ferè eſt uniuerſa huius libri ſcriptura: Dicendum quod cum Deus optimè nouerit, quam maxime ſit vera Dei cognitio ſaluti hominum neceſſaria, et tam longe quiſpiam diſtet à ſalute quantũ à Dei cognitione eſt ſemotus, propterea Deus opt. max. noſtræ ſalutis amãtiſsimus, eam frequenter ſtudet noſtris mentibus ingerere, et noſtris cordibus penitus infigere. Non ergo fit alicui mirum, ſi toties ea nobis inculcatur. *Solutio.*

Sed rurſus dices, non videt ſtatĩ conſequi, v.g. iſte non prædicit aliquod futurum. ergo non eſt Deus, vel iſte prædicit aliquid futvrum, ergo eſt Deꝰ. Poterant enim Dij Gentium omnia futura præſcire. v.g. Chriſtum futurum, idola deſtruenda etc. huiuſmodi, nolue runt tamen ea prædicere. Ad hoc reſpondendum, hoc difficulter poſſe dici, aut credi: veruntamen non omnino ſequitur, iſte prædicit aliquid futurum, ergo eſt Deus, quoniam prophetæ prædixerunt multa futura, et tamen nõ ſũt Dij, tametſi ſer quæcunq; prædixerunt fuerint eis reuelata à Deo. Debebant ſaltim ſi ſuæ eorum iacturæ fuere præſcii, illud prædicere, ne eorum cultores adueniente Chriſto aliquid incommodi paterentur: cum autem conſtet *Inſtantia.*

Solutio.

eos non illud prædixisse, facile consequitur, aut eos nequaquam esse Deos, sed falsa admodum numina extitisse, aut modicam admodum suorum cultorum curam habuisse: solus ergo Deꝰ creator cœli, et terræ est Deus iustus, et Saluator, et præter eum non est alius Deus. qui cum Patre, filio, et spiritu sancto, est unus tantum Deus. Proinde nõ absq; ratione hortatur omnes. d

Tex. 8. *Conuertimini ad me, & salui eritis omnes fines terræ, quia ego Deus, & non est alius*; non est alius in essentia, est alius in persona. signanter dicit omnes fines terræ; quibus verbis optimè licet perspicere gratiæ per Christum nobis collatæ magnitudinem, et affluẽtiã omnes qui sunt in terra peruadentem: salus. n. & gratia per Moysem data, contracta erat ad vnam tantum gentem Israelis progrediens; at gratia per Christũ extensa est, et porrecta usq; ad omnes fines terræ. Notanda est etiam illa frequens repetitio. Ego Dominus, et nõ alius. quę verba per modum cuiusdam protestationis allata, meo cordi nũquã non infixa, atq; impressa, in maximam me adducunt mearum actionum cogitationem, qua quidem moueor in nulla alia re quàm maxima, et excellens sit illa, spem et fiduciam esse collocãdam, non quidem in ingenio, atq; prudentia, et quadam quamuis leui, et exigua bonarum artium peritia, neq; etiam in laboribus quibusdam pro mei ordinis beneficio sublatis, non in quorundam clarissimorum virorum gratijs. et fauoribus quos mihi aliquando valde propitios fore arbitrabar, sed omnino persuasum habeo, et tamquam rem compertissimam sum expertus omnia esse vana, et adhoc quidem principium, adhoc idẽ axioma me totum conuerto, et dedico, vt certissime credam ipsum Deum, et non alium quempiam res nostras curaturum, et huic dicto, siuè protestationi fidem omnem esse adhibendam. quod v3. *Ego sum Deus, & præter me, & absq; me non est alius*.

Cum itaq; hãc ob causam Deus, huiusmodi veritatẽ in nras aures inijcere A satagisset, quo falsum Deorum cultum è medio prorsus tolleret, et tenebris depulsis lucem vndiq; emicari studuisset, suam nobis maiestatem declarat, et eorum quæ nobis est pollicitus veritatem iureiurando confirmat, et inquit, *In memetipso iuraui, egredietur de ore meo iustitię verbum, & non reuertetur, quia mihi curuabitur omne genu, & iurabit omnis lingua*. Quibus verbis vult innuere B Deus, omnes gentes ad se fore conuertendas, et sibi omnem cultum, honorẽ gloriam, et reuerentiam exhibituras: non enim amplius immundis spiritibus genua flectent, neq; velut Deos lingua vlla expromere, aut fateri dignabitur; neq; per aliquem ullum tanquam per Deum iurabunt, sed vnum naturaliter, et vere Deum esse prædicabunt, eius iugo ceruicem supponẽt, et genua flectent. Quod autem dicit. *In memetipso iuraui*: ideo dictum esse puta, quia C cum Deus nihil supra se, atq; eo prẽstantius, et excellentius habeat, non poterat nisi per semetipsum iurare, neq; vllum potest iuramentum firmius, et validius esse quàm per diuinitatem suã, in qua nulla potest esse fraus, et dolus, et á qua longe abest omne mẽdacium. *Egredietur de ore meo* inquit *iustitia verbum, & non reuertetur*. i. nunquam reuocabitur, quia mihi curuabitur omne genu, etc. Hoc erit uerbum iustitiæ quod D solus ipse tamquam Deus ab omnibus cognoscatur, et adoretur, neq; aliud erit unquam. In memetipso iuraui, et non reuertetur iustitię uerbum, quod salutẽ sit allaturũ omnibus in eum credentibus: et non reuertetur hoc uerbũ: quia iurauit dominus, et non pœnitebit eum. *Ergo in Domino dicet* quicunq; *meę sunt iustitię, & imperium*. Deus solus est iustus, et iustificãs eos qui in eũ credunt; solus ipse regit, et imperat, et per E ipsum quicunq; reges regnãt, et imperant, *Ad eum venient, & confundentur omnes qui repugnant ei, & omne semen Israel*, quod crediderit *in Domino iustificabitur, & laudabitur*. iuxtà illud. In Domino laudabitur anima mea. ps. 33. et in hoc terminatur expoũtio cap. *psal. 33.* 45.

Notula

Notula supra quadam verba præsentis Capituli 45.

DIcit Deus per Prophetam, et comminatur ei, qui dicit patri. Quid generas? et mulieri. Quid parturis? q̃ verba, et quam comminationem opinãtur aliqui posse fieri aduersus Hæreticos, et quicũq; audent impugnare generationem filij Dei ęternam, pariter, et temporalem; Aeternam quidem, qua Pater ab ęterno genuit filium sibi ęqualem. Temporalem verò, qua virgo mater genuit filium de Spiritu Sancto conceptum; quandoquidem, & ipsa cũ audisset ab Angelo Gabriele se parituram filium, dixit. Quomodo fiet istud quoniam virum non cognosco? Ita prorsus pemodum dicunt infideles, & hæretici: patri quid generas æqualem tibi filium? quasi dicat. Nulla tibi est necessitas, aut occasio qua debeas generare filium tibi ęqualem: Sic etiam dicũt mulieri, hoc est, virgini matri. Qui fieri potest, vt parturias, cum non habas virum, & perpetuo voueris virginitatem? & propterea videtur eis iure posse causari generationem Dei ęternã, ac temporalem, & eas in dubium reuocare, & consequenter negare primos articulos, & principia fidei nostræ. vj. trinitatem realem personarum, & filij Dei incarnationem, quasi non fuerit necesse, aut possibile, Deum generare filium, & virginem concipere, & parturire filium; quo circa Deus comminatur istis impijs, & seductoribus, & pestiferis hominibus d. Væ qui dicit Patri. s. Deo omnipotenti. Quid generas? & mulieri, hoc est Virgini Matri Quid parturis? Non enim debet esse vlla creatura ita audax, & temeraria, vt velit perscrutari opera Dei, & legem ei imponere. Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit? Quis enim videbit eum, & enarrabit? & cognoscet opera sua? Multa enim abscondita, sunt maiora his, & pauca admodum vidimus operum eius. Ecclesiastici 43. Sed in calce huius operis, hoc est 66. cap. Dominus per Prophetam respondebit huic eorum postulationi. Hæc quidem expositio est valde acuta, & ingeniosa, sed ego sum opinatus aliam forte non multo inferiorem, qua item Deus per Prophetam cõminatur ijs, qui cum non sint sua sorte contenti, volunt arguere opera *Dei*, & iudicia eius contemnere, & suam ipsorum animam propriæ eorum uitæ tedere, & vnà cum Iob dicunt. Pereat dies in qua natus sum, & nox in qua dictum est. Conceptus est homo, et prę alijs qui ortum ducunt ex illegitimo concubitu, videntur aliquando facere huiusmodi querimoniam aduersus Deum, & genitores suos, quandoquidem ea est horum sors, et conditio, ut multis commodis, et immunitatibus pro maiori parte priuentur, quemadmodum iura tam diuina quam humana testantur, et perpetuo vsu comprobantur, vt modo quodã de iis dici possit illud Mar. 14. bonum erat ei si natus non fuisset. Sed notandum inter huiusmodi sortis homines, aliquod esse discrimen, quoniam aliqui dicuntur illegitimi simpliciter, qui scilicet de legitimo matrimonio non sunt nati, nihil ultra addendo. Quidam verò dicuntur illegitimi, quia non solum ex illicito concubitu sunt nati, verum quia ex coitu communiter damnato, et quammaxime reprobato, ut est incestus, et sacrilegium, originem ducunt, qui quidem sunt longè deterioris conditionis, quam primi. Dicunt ergo iuris consulti, quòd illegitimi primo modo citra controuersiã sunt communiter deterioris conditionis, quam legitimi, primo, quo ad successiones ab intestato, nam si extant legitimi penitus excluduntur exceptis alimentis, quibus priuari non possunt. Si verò non extant legitimi, in duabus uncijs succedunt ab intestato. Ex testamento vero redduntur capaces omnium eorum bonorum, quæ fuerint eis relicta à parentibus, seù propinquis. Secundo non possunt succedere in rebus Emphitheoticis vllo modo, neque etiam in foeudis, etiam si legitimati fuerint per principis rescriptum; legitimati verò per subsequens matrimonium etiam ad foeuda, et Emphitheo

Luc. 1

Eccles. 43.

phitheoſes admittuntur: Tertio non habent facultatem afferre quærelam contra teſtamentum patris, ſicut legitimi, aut vllo iure de ipſo conqueri. Quarto non retinent iura agnationis, & familiæ. Quinto arma nequè in ſignia familię poſſunt deferre. Sexto ad ſacros ordines non poſſunt promoueri, nequè in numero nobilium, & inter nobiles annumerari, vel haberi, at ſi fuerint aliquam religionem profeſsi, poterunt ad Sacros ordines promoueri priuilegio ſummorum Pontificum. In veteri tamen lege Deuter. 23. prohibetur, ne quis ſpurius, aut illegitimus ingrediatur eccleſiam Domini, vſquè ad decimam generationem, ſic enim legitur ibi. Non ingredietur manſer, hoc eſt de ſcorto natus in eccleſiam Domini vſquè ad decimam generationem, vbi vides iure diuino illegitimos amoueri ab ingreſſu Eccleſiæ Dei.

Deut. 23.

Præterea. Sixtus V. Pont. Max. conſtituit, & decreuit, vt Cardinales creandi, legitimis, & honeſtis ſint exorti natalibus, nequè vlla prorſus labe, aut illegitimorum natalium ſuſpicione quo uis modo laborent, ſed omni macula, & impuritate careant, alioquin ad tam eminentem dignitatis gradum penitus inhabiles, & illius incapaces ſint & eſſe cenſeantur. Nec ſolum hi, verum, & qui per ſubſequens matrimonium ſolemniter in facie eccleſiæ contractum legitimi cenſentur, vel aliàs legitimati, & natalibus reſtituti ſunt, iuxta illius decretum dignitatis Cardinalatus prorſus incapaces, & ad eam obtinendam perpetuo ſint inhabiles. Quare videntur non iniuria poſſe conqueri de his à quibus ſunt geniti, qui habentur illegitimi, vt dicant patri. Quid generas? & mulieri quid parturis? quod attinet ad ſecundam ſpeciem illorum, ſcilicet qui ex damnato coitu oriuntur, dicunt doctores, & legum periti eſſe longe deterioris conditionis, quam legitimi in omnibus prædictis, & ijs, qui dicuntur illegitimi primo modo. Præterea non ſolum ignobiles, ſed à pleriſquè etiam infames habentur, nec poteſt eis à Patre quicquam relinqui, ſed prorſus incapaces ſũt bonorum patris exceptis alimentis quæ eis de æquitate canonica debentur. Præterea non ſunt capaces veræ legitimationis, ſed ſi legitimantur potius diſpenſati dicuntur, quàm legitimis natalibus reſtituti. In quorum fidem, & confirmationem Sixtus etiam V. decreuit ne illegitimi ex inceſtu, vel Sacrilegio procreati etiam legitimati in religionem eiuscunquè ordinis, aut ad habitum, & profeſsionem regularem recipi queant, ſed tantum ad habitum Conuerſorum, et laicorum. Veruntamen antiqua Ordinis priuilegia concedunt facultatem ſuperioribus ordinis noſtri pro tempore exiſtentibus diſpenſandi cum eiuſdem ordinis profeſsoribus de defectu natalium ex adulterio, Sacrilegio, inceſtu, & quouis alio nefario, & illicito coitu prouenientes patientibus, nec non cum his; qui ex quauis cauſa præterquam homicidii voluntarii, bigamię, & mutilationis membrorum irregulares forent, poſtquam ordinem ipſum profeſsi fuerint; & huiuſmodi irregularitate non obſtante ad quoſcumquè ſacros ordines promoueri, & in illis etiam in altaris miniſterio miniſtrare, & tam ipſi irregulares, quam defectum natalium patientes prædicti ad quaſcunquè adminiſtrationes, & officia dicti ordinis, eligi, recipi, & aſsumi, illaquè gerere, et exercere liberè, & licitè valeant, & hoc priuilegium, ſiuè indultum præceteris ſummis Pontificibus edidit Sixtus Quartus Pont. Max. cuius memoria in benedictione ſit. Quod autem attinet ad filios legitimatos, nũquid de iure communi excludantur à ſucceſsione hereditatis paternæ, & à feudis, ac ſimilibus bonis temporalibus, conſulendi ſunt iuris periti, quia in huius rei diſcuſsione video eos parum inter ſe conuenire, vt oſtendit Andreas Tiraquellus in eius libro de nobilitate cap. 23. Ego tamen exiſtimo ex ſpeciali indulto, aut etiam ex veteri conſuetudine & quandoquè etiam per uim, & metum non modo

Andreas Tiraquellus.

legitima-

legitimatos verum etiam ipsos eosdem illegitimos, & suis natalibus nondum restitutos, & habiles redditos succedere in bonis paternis, & cunctis immunitatibus suorum parentum, & etiam aliquid vltra. Qua propter non debent qui ex illegitimo concubitu oriuntur tam grauiter de suis progenitoribus conqueri, & dicere patri: Quid generas? cur laboras? cur me uis in lucem edere? vt perpetuis temporibus ignobilis, & miser inter alios versari, & haberi debeam. Sic & mulieri. Quid parturis? Nonne satius erat ut pro tui decore, & ne ego hac nota possem innuri, numquam peperisses, sed vere imprudentes homines, aut potius ignari iudiciorũ Dei. Nonne satius erat illis aduertere, & animo perpendere longè melius esse quã nõ esse ethac ratione participes fore diuinę bonitatis, & essentię, nec minus eosdem filios Dei, quam reliquos. Nãquę præter intellectũ, & voluntatẽ quibus donis, ac virtutibus fiunt equales angelis Dei, si fuerint per baptismũ postea regenerati, erunt aliquãdo hæredes Dei, coheredes autem Christi. Præterea quòd multi ex spuriis, & illegitimis virtute, prudentia, belli gloria, literarum studiis, & alus vitæ generibus clari longo interuallo excedunt legitimis natalibus ortos: Adeò quod plerique Summi Pontif. Principes, Imperatores, Duces, & viri per quam Illustres, omnique scientiarum genere prestantes ex illicito coitu prodierunt quorum magnam partem refert Illustrissimus Cardinalis Paleoctus in quodam suo opusculo satis copiose, & eleganter edito, immo nonnulli recensentur, qui vitę sanctitate inter beatos annumerantur, sed quid? nonne idem ex sententia D. Hier. refert Christũ Dominũ Saluatorẽ nostrum uel excogitari quo nil maius, aut diuinius dici potest, ex adulterino stipite originem ducere voluisse, ut inde ostenderet quam falleretur quicumque tale hominum genus ceu uile, & turpe auerteret, & recte quidem dicebat Euripides quòd arida satio quandoq; uicit profundam terram, & alibi his versibus hoc idem confirmat

Ex nobis spurios nasci non turpe putandum est.

Fac namque ingenio valeant, fac moribus ipsum.

Haud vsquam pœnit naturam inuertere nemo.

Et Menander aiebat nullum esse discrimen generis inter nothum, & legitimum, nisi quod legitimi dicuntur omnes boni, mali verò, qui sunt nothi: Quibus ita positis nulla apparet causa, vel occasio nisi valde perexigua, qua homo ex illegitimo concubitu natus debet conqueri de parentibus, & contra eos insurgere, ac eorum concubitum quãuis illicitum reprehendere, ac detestari. Quin potius eisdem gratias agere beneficiis afficere, et omnem illis honorem, ac obedientiam præbere. Quod si non fecerint, uæ illi qui dixerit patri. Quid generas? & mulieri. Quid parturis? Deus enim erit vindex de omnibus his quare &c. Hæc pauca de tali breui annotatione dixisse sufficiat.

Euripide.

Menander.

CAPVT

CAPVT QVADRAGESIMVM SEXTVM.

1. COnfractus est Bel, contritus est Nabo: facta sunt simulachra eorũ bestijs, & iumentis, onera vestra graui pondere vsq; ad lassitudinẽ. Contabuerunt, & contrita sunt simul: non potuerunt saluare portantem, & anima eorum in captiuitatem ibit. 2. Audite me domus Iacob, & omne residuum domus Israel qui portamini á meo vtero, qui gestamini à mea vulua. Vsque ad senectam ego ipse, & vsque ad canos ego portabo: ego feci, 3. & ego feram, ego portabo, & saluabo. Cui assimilastis me, & adequastis, & comparastis me, & fecistis similem? Qui confertis aurum de Sacculo, & argentum statera ponderatis: conducentes aurificem, vt faciat Deum: & procidunt & adorant. Portant illum in humeris gestantes, & ponentes in loco suo: & stabit, ac de loco suo non mouebitur; sed & cum clamauerint ad eũ, non audiet: de tribulatione non saluabit eos. 4. Mementote istud, & confundamini, redite prauaricatores ad cor. Recordamini prioris sæculi, quoniam ego sum Deus, & non est vltra Deus, & non est similis mei: Annuncians ab exordio nouissimum, & ab initio quæ nec dum facta sunt, dicens: Consilium meum stabit, & omnis voluntas mea fiet. Vocans ab oriente auem, & de terra longinqua virum voluntatis meæ. & locutus sum, & adducam illud: creaui, & faciam illud. Audite me duro corde, qui longe estis à iustitia. Prope feci iustitiam meam, non elogabitur, & salus mea 5. non morabitur. Dabo in Syon salutem, & Israeli gloriam meam.

EXPLA-

EXPLANATIO IN QVADRAGESIMVMSEXTVM CAP. ESAIAE PROPHETAE.

Confractus est Bel, contritus est Nabo: facta sunt simulachra eorum bestiis, & iumentis, onera vestra graui pondere vsque ad lassitudinem. Contabuerunt, & contrita sunt simul: non potuerunt saluare portantem, & anima eorum in captiuitatem ibit.

MAnifestum est post vocationẽ Gentiũ & electionẽ eorũ, qui credituri sunt ex Israel, Idola, & eorum cultores foreexcludendos, quare in hoc capitulo testatur propheta idola iam corruisse. Quidam verò volunt consequenter ꝓphetam deridere ipsorum idolorum cultores, ostendens imbecillitatem, impotentiam, imo potius vanitatem ipsam suorum *Deorum*, ut eo magis confundantur, & erubescant de insigni eorum stultitia, & impietate, quemadmodum in fine præcedentis textus præcinebat. Confundentur omnes qui repugnant ei, hoc est ipsi *Deo*. dicit ergo. *Cõfractus est Bel; contritus est Nabo*, quasi velit dicere ò miseri, & terq; quaterq; pudendi, quorum Deus iamdesiit esse: confractus est, nihil est ãplius, & Nabo pariter contritus. Deus autem verus sẽper est idem, & numquam desinit esse. Bel siue Belus aiunt esse saturnum, quem tanta religione colebant Palestini, & Babylonii, & quædam aliæ gentes, ut non solum bestias, & animalia, atq; etiam humana captiuorum, ignobiliumque mortalium corpora illi offerrent; verum tanta erat eorum amẽtia, ut & suos liberos immolarent. *De* hoc Belo vide quę scribit Cyrillus in hoc loco, qui ait vno die triginta homines coram hoc immanissimo, & sęuissimo Deo fuisse mactatos. Nabo autem, & ipsum idolum quoddam erat, quod (iuxtà D. Hier.) prophetia, seu diuinatio interpretatur, quod idolum iuxta LXX. Interpre. Dagon appellatur, quod quidem in pluribus Palestinæ locis summo honore colebatur & iuxtà opinionem quorundam, hæc duo idola erant pręcipui Dii, & patroni Babyloniorum, quos tamen, & plerique Iudęorum non erubescebant pro Diis, colere, & venerari. Et secundum Glos. pręcipuè inuehitur propheta, & redarguit eos, qui tempore Achaz, & Ezechiæ ea coluerunt in prædictis locis, & quamquam propheta nobis proponat hæc duo idola, intentio tamen est omnium in terra idolorum mentionẽ facere, sed ex parte voluit totũ innuere, & vniuersæ idololatriæ euersionẽ subindicare. dicit ergo. *Confractus est Bel, & contritus est Nabo*, quod perinde est ac si dixisset Demon, & vniuersa eius potentia deiecta est, ita ut deinceps peruersitatis iugo abiecto, & *Dem*onioruũ tirannide extincta, libera & spontanea mente, qui quondam Demonis malitia erant impediti, & retardati, facile, et recto itinere ad Christum properarent. Dicitur aũt Nabo, qui & dagon contritus, quia ut habetur 1. reg. cap. 5. cum arca Dei posita fuisset ĩ eius templo

Bel Idolũ. *Nabo Idolũ.*

templo, caput eius, & duę palmæ manuum abscisſę erant super limum vt autem cognoscas stultitiam, & impietatem hominum, dicit propheta. *Facta sunt simulachra eorũ bestiis, & iumentis, onera vestra graui pondere, vsq; ad lassitudinem.* Hęc particula duos habet sensus. Prior (& meo quidem iudicio longe facilior, vt tota hæc particula sit vna oratio, vbi ostenditur, & hominum insipientia, & idolorum vanitas. & impotentia: dicit enim quod simulachra eorum, ab eis facta, & confícta, sunt onera non solum hominum, verum etiam & bestiarum, & iumentorum graui pondere vsque ad lassitudinem. Sed quomodo erunt onera suis ipsorum cultoribus? hunc in modum (inquit D. Hier.) quia cum Ciuitas aliqua erat capta ab hostibus, pro præcio metallorũ, exquibus erant constructa ipsa simulachra, ideſt vt hostes obtinerent, & acquirerent metalla vȝ aurum, & argentum, ex quibus erant effícta ipsa simulachra, ea deferre cogebantur homines captiui, quę quidem graui pondere premebant, & defatigabant non solum homines ipsos deferentes, verum & bestias, ac iumenta. Alius sensus est vt diuidatur ista particula, & duas constituat orationes: prima est: facta sunt simulachra eorum bestiis, & iumentis. i. eiusmodi idola, & simulachra fiunt, & adorantur à bestiis, & iumentis, ideſt ab iis nimirum qui Bestiis & iumentis comparari, & assimilari dicuntur iuxtà illud prophetæ. Similes fiant illis qui facit ea, & omnes qui confidunt in eis. psal. 113.

Aut dicas (vt exponit D. Hier.) quod simulachra eorum, hoc est ipsorum Gentilium, quæ simulacra sunt species, & imagines bestiarum, & brutorum animantium facta sunt illis religio, cum in Aegypto præcæteris nationibus diuino cultui bestię fuerint consecratæ, quemadmodum inquit. Virg.

Omnigenumque Deum monstra, & latrator Anubis.

Alia propositio est onera vestra, seu opera vestra sunt graui pondere iumentis, & bestiis vsque ad lassitudinem: vel potius dicas, onera uestra, seu opera uestra hoc est idola; quæ sunt opera manuum vestrarum graui pondere vsque ad lassitudinem contabuerunt. Sed ut huius orationis nulla particula extet ambigua vel perperam intellecta, construe sic: onera vestra, ideſt simulachra quę vos feciſtis ex auro, & argento, & aliis metallis, adeò grauia, & pôderosa fuerunt graui pondere .i. fuerunt graue pondus & onus bestiis, & iumentis vestris vsque ad lassitudinem. Sed prior expositio planior est, ob id, psequamur, & quę de idolorum imbecilla conditione recenseat audiamus. *contabuerunt (inquit) & contrita sunt simul*: lapides enim & quæ ex illis conficiuntur facile possunt conteri, & confringi, ligna verò contabescere quãquam magis propriè de animantibus hoc dici consueuerit, & præter id, cum deferens super humeros aut super dorsũ eiusmodi simulachra magnopere grauetur, & aliquando succumbat, eiuscemodi Dii, quos uos miseri colitis, & veneramini, non potuerũt saluare portantem, uel ut minus grauetur, vel ne ab hostibus occidatur. v. g. ego defero super humeros meos statuã Iouis aut Beli: ratio exigeret, vt ille Deus eius defero simulachrum sua virtute redderet statuam leuiorem, aut me validiorem: vel saltem ab hostibus tueretur, vnde liquidò patet quã impotens & inanis fuerit horum Deorum conditio; vnde & irridentur, ac contemnuntur á propheta, sed multo magis atque decentius eorum cultores sunt irridendi. Et præter id *anima eorum in captiuitatem ibit*, vt inquit Esaias, quod si accipias de cultoribus idolorum, nulla est difficultas, seu cathacrisis: quãdoquidẽ satis constat horũ animas, prædas fore Diaboli principis tenebrarũ, at side ipsis simulachris istud dicatur, impropria quidem est locutio, & quædã quasi exaggeratio ad improbãdas eiusmodi statuas, ac imagines falsorũ Deorũ, propterea dicitur totũ id quod sunt, & quod habent ibit in captiuitatem, & tandem in nihilum redigetur. quid ergo proderit vnquã simulachrũ, si neque sibi ipsi, neque aliis vlla ratione subuenire valeat? vide quę so. studio se lector sextum caput ipsius Baruch, &

ibi

ibi copioſe admodum, & luculenter vi
debis, & intelliges extremam, & incre
dibilem vanitatem ſculptilium, qua
nunc detecta, vertit ſe propheta in
perſona Dei loquens ad domum Iacob,
& ad omne reſiduum domus Iſrael, &
inquit.

Audite me domus Iacob, & omne reſiduũ
domus Iſrael, qui portamini à meo utero, qui
geſtamini à mea vulua uſq; ad ſenectam
ego ipſe, & uſq; ad Canos ego portabo, ego fe
ci, & ego ferã, ego portabo, & ſaluabo. Sicut
Deut. 32 et Deut 32. legitur. Expandit alas ſuas,
& aſſumpſit eũ, & portauit in humeris
ſuis. In his verbis commemorat, &
recenſet ipſe Deus ſummam, & præci-
puam curam, quam de populo Hębreo
rum à principio conſtitutionis ſuę, vſq;
ad plenitudinem temporis, & prędica-
tionem Euangelii habuiſſe legitur, &
ad finem vſque mundi ſe habiturũ pol-
licetur, modo ipſe abiecta idolatria, &
ſui cordis peruicacia conuertatur ad
eum. Notat. D Hiero: hoc loco per do
mum Iacob, & Iſrael prophetam intel-
ligere eum, qui ſecundum carnem, non
quem ſupra vocabat ſeruũ, puerum, ac
dilectum; at ſi velimus hic ſermonem
fieri ad Iacob, & Iſrael ſecundum ſpi-
ritum, citra omnem controuerſiam fa-
tebimur ſuæ Eccleſiæ ab eo die,
quo plantata fuit, & conſtituta vſque ad
canos, & ad finem mundi Deum pecu
liarem curam habuiſſe, & proculdubio
habiturum, iuxtà verbum quod egreſ-
ſum eſt de ore ſuo, & nunquam reuer-
tetur. Deus itaq; non ſecus ac mater
geſtat puerum in vtero ſuo, & in vul-
ua ſua geſtauit, & protexit, ac proteget
vſq; in finem, ita ut nec portæ inferi
quicquam præualeant aduerſus eam:
veruntamen ad Iſrael, & Iacob ſecun-
dum carnem deteſtabilem eius ingra-
titudinem improbans, & improperans
Tex. 3 his verbis alloquitur; *Cui aſſimilaſtis*
me, & adequaſtis, & comparaſtis me, &
feciſtis me ſimilem? q.d. cui me compa-
raſtis, qui nulli ſum cõferendus, quippe
qui natura cũctos præcello, & incõpa
rabili præſtãtia in ſublime sũ euectus?
& omnibus mortalibus ſuperior vni
uerſorum opifex, rex pariter, & Domi
nus? Aut vult innuere maximam indi-

A gnitatem, & ignobilitatem, qua vide
bantur Deum optimum afficere, cum
nõ modo viris, & mulieribus ipſum cõ
pararent verum etiam animalibus, &
beſtiis rationis expertibus, & vtitur
quatuor ſynonimis idem referentibus
ad maiorẽ exꝓbationẽ, & exaggeratio
nẽ, *qui* inquit *conferis aurum de ſacculo*,
.i. aurũ à nobis ſeruatũ, & abſcõditũ, &
argentum ſtatera ponderatis, nouerint om
nes quantum quiſque contulerit ad cõ
B ficiendum Idolum *conducentes aurifici*
mercede vel precio, *ut faciat Deum, &*
coram illo procidunt, & adorant.
& præterea portant illum ſcilicet Deũ
factum ex auro, vel argento, & coràm
quo procidunt, et quem adorant, &
colunt, *portant* (*inquam*) *illum in humeris*
geſtantes tamquam aliquid ex ſe immo
tum, nullam habens aptitudinẽ ad greſ
ſum, & motum, *& ponentes in loco ſuo*,
ideſt in loco abeis conſtituto, *& ſtabit*,
C *ac de loco ſuo non mouebitur*, niſi forte ab
aliis moueatur, & de loco ad locũ trãſ-
feratur, et quod longè deterius, ac igno
miniosius videre eſt. *cum clamauerint ad*
eum iſte Deus non audiet, de tribulatione
non ſaluabit eos. Sed certè mirum, quod
Seneca in libris moral. hoc idem ridet,
ac deteſtatur. d. Simulachra Deorũ vene
rantur, illis ſupplicant, genu poſito illa
adorant, victimas cedunt, et fabros qui
illa fecere, contemnunt. Quid ma-
D gis contrarium quàm ſtatuarium deſ-
picere, ſtatuam adorare, & eum ne in-
conuictum quidem admittere, qui tibi
Deos faciat? Poſſet quiſpiam dicere no *Dubium*
ſtras imagines aut ſtatuas ſanctorum
non eſſe melioris condictionis quàm
ſimulachra idolorum, quia neque etiã
noſtrorum immagines ſanctorum au-
diunt & loquuntur. Dicendum quod
ſi non audiunt ſtatuę, audiunt illi quo- *Solutio*
rum ſunt, et quos illi deputant. Non
E ſic ſtatuæ, et imagines idolorũ; preterea
falſum eſt imagines ſanctorũ non audi
re nec loqui, quas cõſtat aliqñ fuiſſe lo
quutas legimus. n de D. Thoma Aquina
te, quod ipſe ante imaginem crucifixi
vehemẽtius orans, audiuit hanc vocem.
bene ſcripſiſti de me Thoma. quã ergo
mercedẽ accipies? fertur etiã imaginẽ
Beatæ Virginis apud Edeſſam fuiſſe lo

quutam

quutã Metaphraſtes in martirol.c.17. & Alexium glorioſiſsimũ Chriſti cõfeſſorem per vniuerſam vrbem inuulgaſſe; ſed de hoc paulo fuſius loquemur poſt hoc capitulum: ſiue expleto hoc priore tomo. Vide quæſo quam extrema, & planè incredibilis fuerit horum hominum inſcitia, ut cum ipſi ante ſuos Deos exiſtant honorent tamen qui poſt eos ſunt geniti, & quos ipſimet aurifices creant, qui quidem potius creatores, quam quos ipſi ꝓ Diis colebant dici debuiſſent, & cum illius materici, ſeu potius opificii Domini ſint ab ipſo opifice ſalutem petunt. Nec mireris prophetam in eodem verborum cõtextu variare perſonam, nunc quidem in ſecunda, nunc verò in tertia: hoc n. eſt mirum artificium: vult enim oſtendere tam grauem, & turpem eſſe errorem, tantam eſſe huius criminis indignitatẽ ante illum genua flectere, & ab eo ſalutem expetere, qui non intelligat neq; audiat, quòd de illis dici conſueuit, ac de rebus vanis, aut nihil exiſtentibus ſeu procul abſentibus. Dicit enim prius in ſecunda perſona. Cui aſsimilaſtis me, & adęquaſtis? &c. Deinde prociuunt & adorant, portant illum in humeris &c in tertia perſona. At clementiſsimus Deus eorum cęcitatem admodum miſeratus admonet eos, & alloquitur

tex 4 d. *Mementote iſtud, & confundamini, redite pręuaricatores ad cor.* iubet.n eos reſipiſcere, & mentis oculum diligenter ad facta referre, ut à malo ad meliora transferantur; nec ligna tantum ſimpliciter erroris pœnituiſſe oſtendant, ſed ipſo corde & ex animo ad ipſũ exequantur. *Mementote igitur inquit, & recogitate,* & ad memoriam reducite, quæ iã vobis ſunt efficaciter demonſtrata, videlicet eiuſmodi ſimulachra non poſſe vobis quicquam prodeſſe, ſed meos ſtipites, ac truncos dumtaxat eos fore, ac uideri. *Mementote itaq. & confundamini* erubeſcite, pudeat uos inter homines haberi, & cum eiſdem conuerſari.

Vide hæc pro Redite pręuaricatores ad cor, expergiſcimini quando. us in hiſce tenebris vosmet detineri patiamini, redite ad cor, excogitate quæ vobis ſunt utilia, quæ ſalutaria,

A & quæ deceꝫ hominẽ probũ, & cordatũ. *Redite (inquam) prauaricatores ad cor,* quò quęſo, proficiſcimini? quò itis? quò curritis? recedite à viis veſtris, & redite ad me, quia ego ſum via, veritas, & vita, via quidẽ ſm̃ humanitatẽ: veritas, & vita ſecũdũ diuinitatem. via per quã itur, veritas, et vita ad quam itur, et in qua ſtatur: quò curritis? nõne videtis quod non ſolum à *Deo*, ſed à uobis ipſis abſceditis? redite ad cor quemadmodum luculenter exponit D. Aug, in Euang. Ioan tract. 18. longo proceſſu; dicit enim, quid itis a vobis, et peritis à vobis? Quid itis ſolitudinis vias? vagando erratis, redite vagi, & profugi, et quò? ad Dominum Deum veſtrum, ſed primo redi ad cor tuum, tolle te a corpore, dimitte corpus tuum, et ſic facile redibis ad cor tuum. etc. quę ſequũ t. Redite ĩquã ad cor, facite gaudiũ, ex cõuerſione ueſtra, gaudẽt angeli in cœlo, corrigantur corda ueſtra, diſpliceant uobis opera ueſtra, eſtote fortes, tribulatio mundi non uos frangat. aut impediat, *Dominus* prope eſt, nihil ſolliciti ſitis. Recordamini prioris ſęculi, in quo ſcilicet nulla erat mentio uerbum de cultura Idolorũ nullũ. Scribit D. Lact. lib. 1. cap 13. Belum quod Babylonii et Aſſyrii colunt, fuiſſe antiquiorẽ bello Troiano 322. annis, et fuiſſe æqualẽ Saturno, et uno tempore adoleuiſſe, non igitur ante multum tẽpus fuit cultus idolorũ: propterea dicit Dominus. Recordamini prioris ſeculi. ſed ego ſolus eram Deus, neque ultra erat Deus, neque dari poterat, aut inueniri ſimilis mei, et etiam propheta. d. Deus quis ſimilis tibi? Ne taceas, neque compeſcaris Deus uel *Recordamini prioris ſæculi*, hoc eſt eorum quæ ſunt ab initio conſtituta, atq; ordinata, et uidebitis quod ego ſum Deus, et non eſt ultra Deus. *Recordamini prioris ſæculi*, ideſt creationis mundi. et uidebitis quoniã ego ſũ Deus, qui in principio creaui cœlum, et terrã *recordamini* uos Hæbrei *prioris ſæculi*, hoc eſt beneficiorum quæ uobis in priori ſæculo, hoc eſt dum urgebant patres ueſtri in hũcuſque diem uobis contuli & agnoſcetis, quũ ego ſum deus et non eſt ultra deus, nec eſt ſimilis mei

Aug. in Euãl eau. trac. 18.

ꝓſal 82.

Et

Et præterea. *Ego sum Deus annuncians ab exordio nouissimum*, ideſt quę poſtremo tempore ſunt futura, *& annuncians ab initio quæ nec dum sunt facta: dicens. Consilium meum stabit, & omnis uoluntas mea fiet*: uoluntas inquam beneplaciti non autẽ uolũtas ſigni (ut dicũt Theologi) *Consilium meum stabit*, quod uidelicet ſemen mulieris conteret caput ſerpentis, & alia multa, quæ ad humani generis redemptionem per Chriſtũ Dei filium fuere decreta, et prædicta, et deniq; futurum diem iudicii, et recte qui dẽ Paulus appellat tempus in quo nos ſumus nouiſſimum diem. d. Nos ſum⁹ in quos fines ſęculorum deuenerunt, & 1. cap. 2. 1. Ioan. Filioli nouiſſima hora eſt, & ſicut audiſtis quia Antichriſtus venit &c. his rationibus ut ſupra etiam dicebamus conabatur Eſaias oſtendere vnum eſſe Deum, neq; præter eum alium eſſe deum, quoniam is eſt *Deus*, qui omnia quæ nondum facta ſunt, ſed futura ſunt præſcit, prædicit, ac facit, cuius conſilium ac voluntas nuſquam, nequè vnquam poteſt à quoq; impediri. At ille quem colimus, & tanquam *Deum* veneramur. neq; alium *Deum* ſcimus præter eum, eſt is, qui annunciat futura, & hoc idem ab exordio, & ab initio antequam quicquam fit factum, & hæc omnia prędixit, ac fecit, & diſpoſuit, nequè vllus impediuit, aut impedire potuit, ac poteſt. igitur ſolus ipſe eſt *Deus*, & pręter ipſum non eſt alius Deus, nec quiſquam ſimilis ei dicit. n. D. Cyrill. quod homines quamquam ſummos honores conſequantur, & habeant, quandoq; ſummam poteſtatem, tamen non quicquid volunt efficiunt, neq; omnia pro voto illis ſuccedunt: plurima namq; obiter incidunt, & graues remoras, ac tarditates injiciunt, non ſic eſt vniuerſorum Deus qui omnia quæcunq; voluit fecit in cœlo, & in terra, in mari, et in omnibus abyſsis.

Vt autem re ipſa comprobetur nihil omnino Dei voluntatem præpedire. Sequitur in textu. *Vocans ab oriente auem, & de terra longinqua virum voluntatis meæ, & adducam illud, creaui, & faciam illud*. Pleriquè ad literam exponentes hanc particulam, per auem intelligunt ipſuũ Cyrum, qui iuſſu Dei cum maxima celeritate fuit cum exercitu ſuper agrum, & ditionem Babylonicam, & obſedit ciuitatem, ac expugnauit, & euertit: Alii per auem intelligũt Regẽ Babyloniorũ Nabuchodonoſor, qui & ipſe Dei nutu confeſtim, & abſq; multa temporis dilatione, obſedit, & expugnauit Hieroſolymam, & regem ipſum vnà cum filiis, & aliquot illuſtriores viros uinctos in terram caldeorum abduxit, quam auem Ezechiel propheta cui (ſuper hac re factum eſt uerbum Domini) cap. 17. vocat aquilam grandem magnarum alarum, plenam plumis, & varietate, quæ venit ad libanum, & tulit medullam cedri, per quæ facile eſt intelligere ciuitatem, & agrũ Hieroſolymitanum fuiſſe inuaſum. Ezech. c. 17

Alii per auem intelligunt ad literã turbam auium feralium, quæ more auium rapacium, vt miluus, ibis, & quædam alia eçleriter, et cum impetu mouentur ad cadauera, per quam auium turbam volunt prophetam ſubinnuere multitudinem exercitus Medorum, & Perſarũ aut etiam Caldeorum; per virum volũtatis meæ intelligit ipſum Cyrum iuxtá opinionem quorundam, aut ipſum Nabucdonoſor iuxtá aliorum ſententiam. Dicuntur autem iſti, aut uterquè iſtorum uir uoluntatis Dei, quia quiſq; eorum fuit executus dei voluntatem, ille quidem penes deſtructionem ciuitatis Babyloniæ, & liberationem populi ſui; hic autem circa deſtructionem ciuitatis Hieruſalem, & captiuitatis Hæbreorum ab eorum ſcelera, & illorum idolatrias: vſus eſt. n. deus unoquoq, illorum tamq̃ miniſtro ſuę uoluntatis, ac decreti. *Et locutus sum* (inquit) *Sic Statui, & decreui, & adducam illud*, quod per me ſtatutum eſt. i. in actum illud deducã, *Creaui*. i. mecum ipſe diſpoſui nullo adiuuante, aut conſulente, *& faciam illud* quod ſ. ſtatutum eſt nequè ullus erit qui impediat. Hęc omnia admittante ad literam pro intellectu, & ueritate hiſtorię, ſed longe aliũ requirũt intellectum: dicimus. n. de mente omnium patrũ, quód ab Oriente Deus vocauit non auem ut habet unus textus, ſed iuſtum, qui ſolus fuit Chriſtus, qui tamen

Cyrus & Nabuchodonoſor uiri uoluntatis Dei

Alius uocata a Deo uirtus.

Christus auis.

tamen secundum metaphoram potest auis nuncupari, qui velut auis cito, et celeri uolatu descendit è cœlis in vterum virginis, et per Apostolos suos totum mundum breui admodum temporis decursu sua fide repleuit, et ab Oriente vocatus, non solum, quia à summo cœlo egressio eius, verum quia oriens ipse appellatur, ut per quendã prophetam, et per hunc eundem dicitur. Et fuit iste vir voluntatis Dei, quia semper fecit voluntatem patris sui qui in cœlis est, et in quo pater sibi complacuit, ut per Psaltem ipsemet testatur

psal 39. d. facere voluntatem tuam Deus meus volui, et legem tuam in medio cordis

Ioan. 5. mei. et alibi: non ueni facere uoluntatem meam, sed voluntatem patris mei qui in cœlis est; quibus dictis, et præmonstratis, et satis superque declarata, *Dei* potentia ac diuinitate, conuertit sermonem ad Iudæos, ad Paganos, et multo magis ad pseudo-Christianos, increpans eos, et prouocans ad considerationem horum dictorum, ne scilicet velint amplius obdormire, et in eorum pertinacia diutius persistere: dicit ergo

Tex. 5. *audite me duro corde*, qui longe estis à iustitia: Nec dubium, quia cum peccatum et iustitia longissime inter sese distent et præsertim peccatum diuturnitate inueteratum, qui sunt duri corde nec facile possunt abduci à malo, longe sunt à iustitia: et ne quis valeat excusari se non posse iustitiam adipisci, quia longe est ab eo gratia, per quam consequitur iustitiam, subdit Deus, hanc excusationem repellens, et inquit. *Prope feci iustitiam meam, non elongabitur*, modo uelitis apprehendere, *& salus mea non morabitur.* Dicitur iustitia Christi iustitia mea et salus mea, quia per Christum, et à Christo eramus accepturi. Prope est ut ueniat tempus eius, et dies eius non elongabuntur. *Dabo in Syon salutem, & Israeli gloriam meam.* Dabo in Syon, idest in Ecclesia per me constituenda: salutem, quia ego, qui sum salus, iustitia, et sanctificatio manebo in Syon, hoc est in Ecclesia, et dabo Israeli non secundum carnem sed secundum spiritum gloriam meam, quoniã per me, quicumque in me perfecte crediderint, et tamquam verum Deum agnouerint, salutem, et gloriam sempiternam consequentur.

Et hic est finis cap. 46.

CAPVT

CAPVT QVADRAGESIMVM SEPTIMVM.

DESCENDE, sede in pulvere, Virgo filia Babylõ, sede in terra: non est solũ filia Chaldeorum, quia vltra non vocaberis mollis, & tenera. Tolle molam, & mole farinam: denuda turpitudinem tuam, discooperi humerum, reuela crura, transi flumina. Reuelabitur ignominia tua, & videbitur opprobrium tuum: Vltionẽ capiam, & nõ resistet mihi homo. Redemptor noster, Dominus exercituum nomen illius. Sanctus Israel, Sede tacens, & intra in tenebras filia Chaldæorum: quia non vocaberis ultra Domina Regnorum. Iratus sum super populum meum, contaminaui hæreditatem meam, & dedi eos in manu tua: non posuisti eis misericordias: super Senem aggrauasti iugum tuum valde. Et dixisti, in sempiternum ero Domina: non posuisti hæc super cor tuum, neq; recordata es nouissimi tui. Et nunc audi hæc delicata, & habitans confidenter; quæ dicis in corde tuo: Ego sum, & non est præter me amplius: non sedebo vidua, & ignorabo sterilitatem. Venient tibi duo hæc subito in die vna, sterilitas, & viduitas, vniuersa venerunt super te propter multitudinẽ maleficiorum tuorum, & propter duritiam incantatorum tuorum vehementem. Et fiduciam habuisti in malitia tua. Et dixisti, Non est qui videat me: Sapiẽtia tua, & sciẽtia tua hæc decepit te, Et dixisti in corde tuo ego sum, & præter me non est altera. Veniet super te malũ, & nescies ortum eius: & irruet super te calamitas, quam non poteris expiare: veniet super te repente miseria, quam nescies. Sta cum incãtatoribus tuis, & cum multitudine maleficiorum tuorum, in quibus laborasti ab adolescentia tua, si forte quid prosit tibi, aut si possis fieri fortior. Defecisti in multitudine consiliorum tuorum, stẽt & saluent te Augures cæli, qui contẽplabantur Sydera, & supputabant menses, ut ex eis annunciarent ventura tibi. Ecce facti sũt quasi stipula, ignis combusit eos, non liberabunt animam suam de manu flammæ: non sunt pruna, quibus calefaciant, nec focus, vt sedeãt ad eum. Sic facta sunt tibi in quibus cum q; laboraueras: negotiatores tui ab adolescentia tua, vnusquisque in uia sua errauerunt: non est qui saluet te.

1.

2.

3.

4.

5.

EXPLANATIO IN QVADRAGESIMVM SEPTIMVM CAP. ESAIAE PROPHETAE.

Tex. 1. *DEscẽde, sede in puluere virgo filia Babylõ, sede in terra: Nõ est ſoliũ filiæ Caldeorũ, qa vltra nõ vocaberis mollis, & tenera.*

NOTA eſt intẽtio huius prophetę in hoc capitulo, qui ſatis acriter aduerſus Babyloniam inuehitur duriſsimis uerbis, & infeſtis ſimilitudinibus aduerſus eam, exprobrans illi ſuum faſtum, ſuã arrogantiã, & inſignẽ ſuperbiã. d. Deſcẽde, tu quę eras in loco ſublimi, quę exiſtimabas te nunq̃ deſcẽ ſuã, et ab eo loco in deterirem ſtatũ fore deducendã: loquitur. n. Deus p prophetã maxime indignatus aduerſus Babyloniã. Sede (inquit) in puluere tamq̃ ſerua vilis, & abiecta, humiliare, non amplius ſedeas in excelſo throno, quaſi regina, & princeps aliorũ regnorũ. Virgo filia Babylon, appellat hoc loco Eſaias Babyloniã virginẽ, & filiam, ſed quo pacto? & quam ob cauſam? dicitur enim virgo fornaſsis, quia nondum fuit corrupta, & opprella, atq; ſubacta aliis nationibus: vel dicitus Virgo, quia nullum opus bonum eo vſque peperit: aut forte vocatur virgo, ſecundum D. Gre. tamquam infęcunda, quoniam, ut mox dicemus, tamquam ſterilis nullum bonum fructum edidit; aut etiam vocatur virgo per ironiam, quia multis pratis, & illicitis actionibus ſuam puritatẽ conſtupratam. Vocatur filia, quia & ipſa ſicut & nos alii, ſumus à Deo cõſtituti, & iure creationis dicimur filii dei. Aut ẽt qa multis gratiis, & ĩmunitatib⁹ fuit à Deo referta. Prẽterea quo magis eã humiliet, deiiciat, & eõfundat, ſubdit. *Sede in terra* ſic. n. fieri ſolet apud religioſos dum volunt aliquem diſcolum, imminorigerum, & parum obſequentem deiicere, & ignominia afficere, præcipiunt coram omnibus in terra ſedere dũ alii recumbunt: ſic facit Dominus Deus aduerſus hanc gentem incredulam, & rebellem: *Non eſt* inquit *ſolium, neq; ſe deremmentur filia Chaldeorum* cuiuſmodi erat Babyloniq̃ erat Metropolis & ſedes Chaldeorum; vel quia erat conſtructa, & ędificata à Chaldeis, vt dicũt alii. Quia vltra nõ vocaberis mollis, & tenera, & corpore delicata, & leues labores, & onera tuis humeris iponãtur, imõ potius tibi præcipitur, *tolle molã, et mole farinã*, quæ sũt actiones viliſsimorũ hominũ, & ſubcaptiuitate exiũ étiũ ultra. *denuda turpitudinẽ tuã, & diſcoopem humerũ, reuela vrura, trãſi fluuiũa, reuelabitur ignominia tua, & videbitur opprobriũ tuũ.* Hæc omnia referũtur, et adducũtur ad demõſtradũ ignobilitatẽ, miſeriã, & calamitatẽ futurã ipſis Babyloniis, quos mulieribus inuerecundis, infamibus, & proſtitutis eos cõparat, quodq; hęc õnia mala, exprobrationes, & iguominiæ eueniet ipſis Babyloniis iuſſu, ac ordinatione Dei, oſtẽdit ꝓpheta ſub his verbis cũ inquit in perſona Dei. *Vltimẽ capiã. ſ. de ea, & nõ reſiſtat mihi homo* quãdoquidẽ ſic futurũ omnino decreui, & ſtatui. Nõ reſiſtet, inquã, mihi homo, vel rogãdo, vel ĩterpellãdo, vel quouis alio modo impediẽdo. Quæ uerba uarii Interpretes uario modo exponũt. Sed hæc eſt planior. Poſtea ſubdit, & eſt quaſi quędã ſermonis interruptio. *Redẽptor noſter, Dominus exercituũ, nomẽ illius ſanctus Iſrael*: quę particula bifariã ſumitur, vel quod in gratiarũ actio ipſius populi, quem Deus ſtatuit ab ea captiuitate liberãdũ, atq; ideo vocãt eũ redẽptorẽ &c. vel quod ipſemet propheta in exceſſu mẽtis ereptus, & cõſiderãs Dei benignitatẽ ac clemẽtiã in hæc verba plena laudis, & cõmendationis eruperit: quo facto ſtatĩ redit ipſe vates ad principale ĩtẽtũ, hoc eſt ad exprobrãdã, & humiliãdã verbis acribus, & odioſis ipſã

Babylõ vir go, & filia

Tex. 2.

Baby-

Babyloniã. d. *Sede tacens*, quiesce noli ã plius loqui, vel cõqueri, aut extolli, vel obmurmurare, *& intra in tenebras filia Chaldeorum*, absconde te, neq; audeas ultra prodire in publicũ *filia Chaldeorum* filia populi ignobilis, & ingrati. & Deo maximè omnium exosi; absconde te in quam *& intra in tenebras*, & profundas terræ latebras, *quia nõ uocaberis ultra Domina Regnorũ*. Quod si quæras cuius rei causa Dñs tã pius, & clemẽs fuerit vsq; adeò exacerbatus aduersus Babyloniã & eã ita vilẽ, & abiectã reddere decreuerit, his verbis assignatur cũ dicit. *Iratus sũ super populũ meũ, cõtaminaui hæreditatẽmeã*. i. cõtaminaui, & variis modis affligi, ac denigari permisi, tradẽdo eã, & exponẽdo iniuriis, & cõtumeliis immũdarũ gẽriũ. & dedi eos populos, inquã, meos, ĩ manu tua, ut tãtisper affligeres eos, & flagellares, sed vsq; ad aras, & nõ vltra mẽsurã. *tu uerò non posuisti eis misericordias*, sed crudeliter, & inhumaniter erga eos extẽdisti manũ tuã. *Super senẽ aggrauasti iugũ tuũ nalde*, qui. n. ob ætatẽ digni erãt miseratione quadã, et naturalis rationis dictamine, debuerãt a vobis nõnihil extimari, vltra modũ fuerũt à vobis durè tractati, *& iugũ uestrũ super eos nalde aggrauastis, & dixistis*, ita credidisti, & perpetuo futurũ esse putauisti, *in sempiternũ ero domina*, nulli ũquã ero subiecta, dominiũ meũ erit sẽpiternũ, nullus vnquã mihi dominabitur; sed vę miseræ, *nõ posuisti hæc super cor tuũ, neq; recordata es nouissimi tui*: nõ posuisti inquã hæc super cor tuũ, nõ cogitasti res mũdanas, labiles, et frustatorias esse, neq; vllã habere perpetuitatem, et firmitatẽ: neq; putasti, vel didicisti, quòd omniũ rerũ ẽ vicissitudo, neq; recordata es nouissimi tui, i. noluisti aduertere, et memoria qñq; voluere, ac recogitare quid posit afferre superuẽtura dies Propterea. d. Moyses *Deu.* 32. Gẽs absq; cõsilio & sine prudẽtia vtinã saperẽt, et intelligerẽt, ac nouissima, quiderẽt: debuerãt quidẽ misericorditer, et clemẽter erga Dei populũ agere, senes reuereri, et eorũ psonã veneratione, psequi. Sed dices si Dei volũtas erat ut eiusmodi populi ob eorũ scelera punirẽtur, cur ergo Deus aduersus hũc populũ irascitur? Iã dictũ est hoc fieri voluisse Deũ ĩ numero, põdere, et mẽsura, et sępenumero Deus graviter ĩ aliquos inuehit, et exardescit non tñ probat, nec sẽp admittit quẽ ille percussit, alii persequũtur, et sup dolorem vulnerum aliquid superaddunt. *Es nũc audi hæc delicata, & habnãs cõfidẽter quæ dicis in corde tuo. Ego eũ, & nõ est præter me amplius, nõ sedebo uidua, et ignorabo sterilitatẽ &c.* vsq; ad illã partẽ. *Veniet super te malum, & nescies ortũ eius.* In his õnibus verbis quæ prætermitto, improperat ipse Deus Babylonis eorũ vanitatẽ, stultitiã, et ĩpietatẽ, qui vsq; adeò suis viribus, suis ĩcãtationibus, Demonũ præstigiis, et diuinatoribus cõfidebant, ut nũquã ex eo statu in quo nimium tuti, et glorioši viuebant, se excidere posse existimarent; Propterea. d. *Dę Venient tibi duo hęc subito in die, vna ideſt* sterilitas, ac penuria õniũ rerũ, et viduitas quia priuati erũt regno, rege, et multitudine populorũ, quia omnes ferè, aut gladio cẽsi, et interfecti, aut in captiuitatẽ adducti; eiusmodi cõminationes, et lõge grauiores posũt indici, et pdici regno Anglię, et plerisq; aliis Regionibus, et Ciuitatibus, et fortasis eueniẽt lõgè prius q̃s putẽt, quę gloriãtę nanitatibus suis, quẽad modũ est Rex Turcarũ qui uocat se Regẽ Regũ, et dominũ dominãtiũm, et ea quæ nũc potiẽ, et dominatur inclito olim regno Angliæ, solet iactanter gloriari, et dicere, nõ sedebo vidua, et ignorabo sterilitatẽ: Sic. n. dicebat, et dicere cõsueuit ista impudẽs mulier, in sẽpiternum ero domina, et præter me nõ est altera, ausa est hæc temeraria supremi capitis dignitatẽ, et ãplitudinẽ sibi arrogare ĩ Anglicana Ecclesia, quod quidẽ est maximũ nefas, et incredibile dictu: dicebat etiã, nõ sedebo vidua, & ignorabo sterilitatẽ: et in hac iactãtia maximè fuit decepta. vt patet. ò infelix, & ebria, nõ à vino, sed ab indignatione domini; vel à maxima eius cupiditate, & arrogãtia; nõ posuisti hęc super cor tuũ, hoc est, nõ cogitasti quæ in corde tuo cogitare debueras, neq; es recordata nouissimi tui i. nõ cogitasti, neq; aduertisti nouissima tua, te inquã cito periturã, & omne robur, & iactantiã tuã finẽ habiturã: Propterea dicit Dę *Veniet sup te malũ, & nescies ortum eius*; *psal.* 124. *Tex.* 3. *Tex.* 4. *Deut.* 32.

ideſt, ignorabis vnde hæc ſuper te ca- A lamitas irruat, & cauſa propter quam ex inſperato & repente euenias, ita vt effugere non poſsis, aut impedire, vel terga verſari: hæc comminatio quam Eſaias prædicit venturam ſuper Babylonios commodè quidē, vt dixi, & fortè verius referri pōt ac tribui huic Reginę Anglorum nomine Eliſabeth, tam improbæ, tam audaci, ac temerariæ, cui etiam poſſunt conuenienter aptari uerba ſuperius dicta, u.g. deſcende, deſcen B de inquam de monte, i. à mente elata ad humilitatem, á gloria ad infamiam, à delitijs ad miſeriam, ab immē ſis opibus ad extremam mēdicitatem, à libertate in ſeruitutem. Non minus verè, & appoſite referri poſſunt ad animam noſtram, vt docet Gregorius 6. mor. cap. 9. Poteſt enim dici anima noſtra quando eſt deſtituta gratia Dei, virgo, non quia ſit incorrupta, ſed ſterilis, & infœcunda: Quod ſi velis appellari uirginem non propter ſterilitatem, ſed quia ſit incorrupta, hoc quidem erit uerum non pro eo quod nunc eſt, ita ut nunc ſit virgo, cum iam perdiderit ſtatū ſalutis, ſed pro eo quod fuit priuſquā illum amiſiſſet. Cui quidem tunc ēt poteſt dici. Sede in puluere, & ſede in terra, quia qui cęleſtia deſideria deſerit, terrenis cogitationibus aſperſus maximè uileſcit, & in terra proſtratus humiliatur: Neq; tunc anima noſtra poteſt vocari mollis, & tenera, cum in praui deſideriis obtinendis tota laborat, & conſumitur: præcipitur ei, *vt tollat molam, & molat farinam, denudet turpitudinem ſuam &c.* quæ eodem capite dicit Eſaias pro quorum intellectu moralī, loco iam adducto, vide Greg. 6. mo. cap 9 & 14 mor. cap. 9.

Greg. 6. mo.

Greg. 6. mo. cap. 9.

Sed proſequamur textum iuxtà literam. Dicit ergo Deus per prophetam deludens, ac ſubſannans eorum, ideſt Babyloniorum ſapientiam, & ſcientiā quæ eos decepit hæc uerba. *Sta cum incantatoribus tuis, & cum multitudine maleficiorum tuorum in quibus laborasti ab adoleſcentia tua.* Sta. i. confide nil aliud quæras, uide ſi forte quid profit tibi p iſtas incantantiones, & per prodigia diuinorum tuorum: uide etiam ſi illorū ope, & opera fieri poſsis fortior, & iuuari, & conſeruare rem tuam. Propterea cum conſtet eos nihil habere quod poſsit eis prodeſſe, aut quo fortiores, & robuſtiores fiant, dicit illi Deus, illi. ſ. babylon: Heu miſer tu *defeciſti in multitudine conſiliorum tuorum*, quia. ſ. iam uides quod conſilia tua, conſilia Augurum tuorum non tibi profuerunt, ſed fuerūt in cauſa in huiuſcemodi calamitatem, & miſeriam incideres. *Stent igitur* (hoc etiam dicit ironice) *& ſaluent te augures cœli, qui contemplabantur ſidera.* Ideſt aſsidua, & fixa oculorum acie inſpiciebant aſtra & eorum coniunctiones, & oppoſitiones, & ſitus, ac diſtantias inter aſtra meditabantur. *Supputabant menſes vt ex eis annuncient venturа tibi.* Supputabant inquit, menſes. i. quæ lunationes, & uariationes lunę ſint in ſingulis quibuſq; mentibus, ea tamē nihil profuerunt, inutilis fuit iſta uaticinatio, quia ex improuiſo, & nobis nihil tale ſuſpicantibus ſuperuenit calamitas, & repentina pernicies. Sed nota ne ex his fortè exiſtimes aſtrologiā omnem eſſe damnandam, & probro afficiendam: ea namq; quæ eſt penes qualitatem, & diuerſitatem temporum, cuiuſuè cognitio confert ad gubernationem, & conſeruationem corporum, iumentorum, frugum, & aliarum rerum conſimilium, non eſt reiicienda: quia manifeſtū eſt mūdū hunc inferiorem à ſuperioribꝰ gubernari lationibus, ut oīs eius uirtus inde gubernetur. Sed ea Aſtrologia, qua profitentur aliqui ſe omnia futura præuidere, & preſertim quæ á libera hominis voluntate proceduntomnino reijcienda, quia irrita eſt, & vana, & nullo pacto ſectanda, neq; approbanda. Proinde in calce huius capitis oſtendit Deus, & prædicit quæ imminent eis mala, & ſupplicia tot ſceleꝝ rum, & inquit. *Ecce facti ſunt quaſi ſtipula.* i. ipſi Aſtrologi, diuinatores, & incantatores, & qui eos ſequuntur, atquè illis adhereſcunt facti ſunt inquit, quaſi ſtipula, *ignis combuſſit eos, non liberabunt animam ſuam* iſti Augures de *manu flamma, non ſunt prunæ quibus calefiant, nec focus ut ſedeant ad eum*, quod dicit uel quia, ſunt adeò conſumpti vt

Arist. 2. me theor.

Tex. 5.

non

non amplius indigeant prunis, neque foco, vel quia omnia erunt reducta in fauillas, & nihil solidi amplius erit: aut etiam non indigebunt prunis, neq; foco, quia ille ignis non erit ad calefaciendum, sed ad consumendum, sic facta sunt tibi omnia opera tua, omnes industriæ tuæ, cuncta studia in quibuscumque laboraueras: negotiatores tui, idest mercatores, quibus maximè abūdabat Babylonia, & in quorum diuitiis, & facultatibus hęrebant Babylonii. Vnusquisq; tam magni, quam parui, iuuenes, & senes, nobiles, & ignobiles, & cuiuscunq; sexus, & conditionis homines vnusquisq; in uia, hoc est in opere suo, in studiis suis, & in eorum exercitio, ac ministerio errauerunt, & quod his omnibus deterius est, & summopere dolendum *non est qui saluet te*, non est qui manum adiutricem præbeat, & adiuuet. Tu vero Domine ignosce calamitatibus nostris, & auerte faciem tuam à peccatis nostris: has autem comminationes, pręssuras & mala, quæ prædixit *Deus* p *Prophetam* Babylonis, & quibuscumq; eorum vestigia sectantur, ob has causas quas mox sumus explicaturi, illis euentura scitote, quas omnes hac breui clausula volumus cōprehendi, & prior quidem fuit: seuitia, & immanitas qua vsi fuere in suos captiuos, & presertim in senes, qui ob ætatem non solum veneratione, verum & miseratione digni habebantur.

Secunda ob eorum superbiam, & iactantiam: quoniam dum opibus, ac deliciis maximè abundarent, non deo gratias, (vt par erat) egerunt, sed suis viribus, ingenio, ac virtuti omnia hæc bona, & commoda tribuebant.

Tertia propter multitudinem maleficiorum, incantationum, & diuinationum, quibus plurimum fidebant, & in illis multo magis, quam in *Dei* prouidētia spem locabant: id quod erat in causa, quod liberè, impudenter, & impunè peccabant. Si quis autē velit nosse quot modis isti Negromantici, seu (vt honestius loquamur) mathematici diuinatione vtuntur, & futura prædicere gloriantur, videat D. Tho. 2. 2. q. 95. ar. 3. qui modi omnes reducuntur ad tria genera, vel per expræssam Demonum inuocationem, vel per solam considerationem motus aliquarum rerum, vel dum per nos ipsos, vel aliorum opera nobis demonstratur aliquid occultum. At quoniam eadem causa semper eundem effectum producit nisi fuerit impedita: idcirco dicendum est ob eadem peccata, & fortasis maiora, Deum aduersus populum Iudaicum haud leuiter iratum, eundem euertisse, ac deleuisse, atq; eamdem causam existimare oportet fuisse disipationis, et euersionis tot Prouinciarum, & regnorum, in quibus degebant, qui olim Christo nomen dederunt, et quò maiora erant à Deo beneficia consequuti, quàm Iudæi, vel Babylonii, eò grauiora supplicia sunt perpessi. Et quoniam secundum Philosophum, eadem est ratio totius, & partis, & de similibus idem est iudicium, idcirco rationi consonum est, qđ si qui priuati homines quandoq; aliquã iacturam patiuntur, et de aliqua sublimi dignitate sunt deiecti, non nisi ob eadem, uel omnia, uel aliqua ex his, peccata id iurè patiantur, et ego fortasis aliquid sum passus ob eandem cãm, qui cum Dei benignitate in aliquo eminentiori mei ordinis loco forem constitutus, et non in infima apud omnes opinione versarer, ex eo descendere, et in puluere sedere, et sociorum meorum minister, et seruus fieri sum coactus: Deo in melius omnia disponente, hoc idem fuit contemplatus *D.* Greg. 6. mo. de anima cuiuscumq; hominis, quæ nimis in superbiam elata, deo opt. max. rebellare ausa fuit. quare unusquisquè cognoscat se ipsum, et fateatur culpã suam, et reuertatur ad *Dominum* deũ suum, et hoc est quod monet Esa. Denuda turpitudinem tuam, discooperi humerum, reuela crura, transi flumina, et hic est finis 47. Cap.

Discussio super caput 41. vsq; ad 47. inclusiue Esaiæ Prophetæ.

QVERITVR nunquid præter Deum possit quisquam alius præscire, et prædicere quæcunque futura sunt in posterum, nec ne? et videtur quidem quod non per uerba Esaię dicta in persona Domini cap. 41. uidelicet. Annunciatę quę uentura sunt in futurum, et dicemus quia Dii estis uos. Ecclesiastes cap. 8. Multa hominis afflictio, quia ignorat præterita, et futura nullo scire potest nũcio: et Christus Dominus act. 1. Non est uestrum nosse tempora uel momenta.

Contra uerò potest argui multis rationibus, et demonstrari Angelos, Demones, et cuiuscunque sortis homines, et animantia quędam bruta aliquando cognoscere futura.

Primum argumentum.

Et primo quidem arguitur de quocunque intellectu, quod potest cognoscere futura, quia quicũque Intellectus abstrahit ab hic, et nunc. igitur non determinatur ad aliquam temporis differentiam, sed potest cognoscere quamcunque.

Secundum argumẽtũ.

Secundo arguitur de Angelis, qui secundum D. Aug. cognitione meridiana cognoscunt omnia in uerbo, igitur possunt cognoscere quęcunque sunt uentura in futurum.

Tertium argumentum.

Tertio manifestum est Angelos prędixisse multa futura, et homini imperceptibilia. Angelus enim, ut habetur Lucæ 1. prædixit Zachariæ uxorem suam, adhuc sterilem parituram sibi filium, in cuius natiuitate multi gaudebunt. Sic etiam Angelus Gabriel prędixit Beatissimæ Virgini Mariæ se paritură filiũ, qui erit magnus, et filius altissimi uocabitur. Postremo Angelus Michael prędixit Ioanni Euãgelistæ se docturum illum, quę uentura sunt populo suo in nouissimis diebus, quoniã adhuc uisio in dies. Denique in ueteri testamento multa sunt loca, quibus demonstratur Angelos præscisse, et prędixisse multa quę erant futura post multum tempus, igitur non solus Deus potest scire quæ uentura sunt.

Quarto probatur etiam Demones multa futura prædixisse. Primo quidẽ Mathæi. 8. dixerunt ipsi Christo. Quid nobis, & tibi Iesu fili Dei, uenisti ante tempus torquere nos? sciebant ergo ipsi Demones futurum esse tempus, in quo torqueri deberent à Christo. Item de Mulier quædam Pythonissa coegit Demonem qui in forma Samuelis apparuit Sauli, ut prædiceret quæcunque essent ei uentura, ut habetur primo Regũ 28. & D. Aug. libro de diuinatione Demonum. 4. d. Demones non solũ quędam futura prædicere, uerum etiam, quædam mira facere pro ipsa sui corporis excellentia. igitur Demones quoque possunt futura cognoscere, quamquam ego non probem, quòd ipse dicit, eos habere corpora aerea. *4 Argum.* *1. Reg. 28.* *D Aug. lib. de Diuin. Dem. 4.*

Quinto probatur, tam Angelos, quam Demones futura præscire, quoniam si non cognoscerent nisi quæ habẽt causas determinatas, & à causa necessaria proueniunt, non differrent ab intellectu humano, hoc autem est inconueniens. ergo. *5 Argum.*

Sexto. Si intellectus Angeli pariter, & Demonis non cognoscerent futura nisi dum actu sunt, sequeretur eorum intellectũ deduci de potentia ad actũ. Hoc autem est falsum. igitur. *6. Argum.*

Septimo d. Aug. in libro 83. quęst: Nihil temerè contingit in hoc mundo, ergo omnia de necessitate euenient. Nihil igitur poterit esse occultum cuique intellectui, præsertim Ang. & Demonis. *7. Argum.*

Octauo probatur de hominibus, qđ & ipsi homines futura cognoscant, qm̃ quæ habent eandem ueritatem, eodem modo comparantur ad intellectum, ergo cum præsens, præteritum & futurum, habeant eandem ueritatem, eodẽ modo cognoscuntur ab intellectu. *8. Argum.*

Nono, qui potest appetere, aut uelle aliquid in futurum, necessario cognoscit illud, quia teste. D. Augustino. Inuisa diligere possumus, incognita nequaquam. igitur qui desiderat Episcopatũ, iam non obtentum, sed obtinendum, cognouit ipsum futurum. *9. Argum.*

Qui cognoscit necessarium, cognoscit *10. Argum.*

scit etiam contingens, sed homo cognoscit necessarium futurum, ergo etiam cognoscit contingenter futurum, quia cum oppositorum sit eadem scientia, & necessarium, & cõtingens sint oppositа, igitur.

11. argum. Quod non solum homines quicunque, sed etiam mali homines prædicant futura, probatur de Saule, & Balaam, qui fuerunt mali, & peruersi homines, præscierunt futura, & prophetarunt, vt habetur primo Regum de Saule; & Num: cap. 22. de Balaam, igitur.

cap. 10
cap. 22.

12. argum. Postremo probatur hominem præcognoscere futura, quoniam constat plerosque dum dormiunt, & dum sunt alienati à sensibus predicere futura, igitur multo melius, & certius possunt præscire futura, quando vigent intellectu, cuius est omnia fieri.

13 argum. Medici, Nautæ, & Agricolæ aliquando prædicunt futura, vt medici quempiam moriturum. Nautæ tempestatẽ futuram. Agricolæ frugum penuriam, & reliqua huiusmodi, ergo &c.

14 argum. Diximus animantia bruta etiam cognoscere aliquod futurum quod probatur ex Ieremia cap. 8. d. Miluus in cælo cognouit tempus suum, Turtur, hirundo, & Ciconia custodierunt tempus aduentus sui. Super quibus verbis dicit D. Hieronymus quod paruæ aues, suã norint tempora, & sciant quando ad calida festinantes loca rigorem hyemis debeant declinare, & rursus veris principio ad solitas venire regiones. Cum autem dicit, Miluus in cælo cognouit tempus suum, cælum pro aere accipiendum est.

Prou. 6. Sexto etiam prouerbiorum sapiens hortatur, à formica petamus exemplũ, quo prouideamus quæ futura sunt nobis ad victum necessaria. Inquit enim. Vade ad formicam, ô piger, & considera vias eius quæ parat in æstate cibum sibi, & congregat in messe, quod comedat in hieme futura: quibus videtur nõ solum Deum optimum maximum, verum & Creaturas, tam intellectu, quàm solo sensu vigentes aliquando futura præscire. Non ergo uidentur reprehendendi qui consulebant Idola, & Demones adibant, vt futura præscirent.

A Verumtamen his, & plerisque aliis rationibus nemo debet adduci, vt credat quicquã fore efficax cõtra verbũ Dei, quod manet in æternum. Cum alibi scriptum sit: est enim Deus verax, omnis autem homo mendax.

Vt autem rationibus adductis faciamus satis, distinguendum est de ipso futuro, de quo est presens quæstio; quoniam futurum potest sumi bifariam, vel secundum se, & in se ipso consideratũ, B vel vt in sua causa accipitur, & consideratur; & causa secundum quam consideratur, & à qua dependet, vel ad quam habet habitudinem potest esse multiplex, vel necessaria, seù necessariò producens effectum, vel ut in pluribus, aut etiam in paucioribus. Cognitio item futuri duplex, vel certa, & euidens, vel coniecturalis. His positis, ponimus hanc conclusionem. Futurum, vt futurum, & in se ipso consideratum non po C test secundum se ab vllo intellectu cognosci, preterquam ab Intellectu diuino: huius ratio est, quia futurum, vt futurum non habet esse in se ipso, esse autem, & verum conuertuntur, vnde cum omnis cognitio sit alicuius veri, tantundem est dicere ego scio Petrum currere, cum nondum currit, ac si diceret, id quod est falsum. Solutio ergo est. Futura prout referuntur ad causas, à quibus necessariò proueniunt, posse ab Intellectu creato cognosci, & præ D uideri, non autem in se, sed quatenus referuntur ad suas causas, & ab eis dependent. Ea uerò futura, vel illi effectus, qui vt in pluribus, non autem semper, à suis causis procedunt, possunt quandoque ab intellectu creato cognosci, non autem semper, & hæc non per certitudinem, sed per coniecturam cognoscuntur. Quæ verò vt in paucioribus, & rarò contingunt, à nullo possunt intellectu creato per se ipsa cognosci. At E ego opinor, salua pace aliorum, non posse vniuersaliter affirmari quæcunq; à causis quibusdam necessario proueniunt, posse ab intellectu creato cognosci. v. g Solem cras oriturum, aut quemque diem naturalem perfici, & constare viginti quatuor horis, quoniã legimus Ioſue 10. cap. Solem in me-

dio cęli stetisse,& non festinauit occumbere spatio vnius diei, adeo quod multo longior fuit illa dies, quàm esse consueuerit. Sic etiam tempore Ezechiæ Regis Iuda, triginta duarum horarũ fuit ille dies, quo sol retrocessit decem gradibus, vt habetur Esaiæ 38. igitur. Dici tamen potest, quòd de communi lege, & ex ordinatione diuina quisque dies naturalis debet esse 24. horarum Deus tamen, cuius potestati omnia sunt subiecta, ex rationabili causa, sibi tantum nota, tunc aliter disposuit, quemadmodum placuit suæ bonitati. Effectus ergo, qui à suis causis necessariò proueniunt, per certitudinem futuri cognoscuntur, iuxtá cõmunẽ ordinem à Deo optimo maximo præuisũ, & pfixũ: qui verò, à suis causis non certò, nequè semper, sed vt in pluribus proueniunt, per coniecturam fore cognoscuntur, vt qui medicus prægnoscit sanitatem infirmi, & nonnũquã prędicit eum cito moriturum, quandoque tamen secus accidit, & ita decipitur. Hoc modo cognoscendi futura tam Angeli, quam homines dicuntur ea prægnoscere, sed multo magis Angeli, quam homines, quo magis rerum causas vniuersalius, & efficacius cognoscunt quã homines. Quæ autem futura, à causis proueniunt raro admodum, & in paucioribus, dicunt omnes, à nullo intellectu creato posse cognosci, sed á solo Deo, qui videt omnia in sua æternitate, quæ cum sit simplex, & vna, toti tempori adest, & intuetur omnia quæcunque aguntur per quodcunque tempus, siuè præsens, siue præteritum, siue futurum: quique non solum uidet ea quę sunt, sed etiam ea quę non sunt, siue sint in potentia ipsius Dei, vel ipsius creaturę, siue potentia actiua, siue passiua, vel in potentia opinandi, vel imaginãdi, vel quocũq; modo significãdi.

Tho. p.p.q. 24.

Notandum est tamen qđ licet Deus suo incomprehẽsibili intellectu cognoscat ea quæ non sunt, velut ea quę sunt, differt tamen eius scientia, qua scit, & intelligit ea quæ sunt, quę fuerunt, & quę quandoque erunt, ab ea scientia, quę sunt in eius potentia, vel etiam creaturę, quę tamen nec sunt, neque erunt, neque etiam unquam fuerunt, quia hęc vocatur scientia simplicis intelligentię; seù nottię, ea verò vocatur scientia visionis. Hęc est doctrina D. Thomæ p.p.q. 14. ar. 9, Sed fortè quis diceret si Angeli cognoscunt aliqua futura per coniecturam, poterunt facile decipi, & ea prędicendo mentiri, hoc autem nõ est dicendum, ergo. Respondetur, eos non posse decipi, neq; mẽtiri, quia nõ sciũt neq; prędicunt ea certitudinaliter. *D.Tho p.p. q. 14.a.9.* *Ad 1.*

Respondeamus nunc (posteaquam vidimus, qua ratione, & à quibus, prętquam à Deo futura cognoscantur) ad rationes in contrarium adductas, & ad primum, cum dicebamus, quemcunque intellectum abstrahere ab hic, & nunc; dicimus quòd re vera intellectus, vel operationes eius non mensurantur tempore, neque determinantur ad tempus, quemadmodum actiones corporales, veruntamen aliter intellectus humanus abstrahit ab hic, & nunc. & aliter intellectus Angelicus, siue Demonis: quia intellectus humanus abstrahit ab hic, & nunc, & ratione ipsius subiecti, quia non cognoscit singularia, quę sunt determinata, & diffinita sub hoc loco, & sub hoc tempore, & quantum ad ipsas species intelligibiles, quę sunt à conditionibus materialibus abstractę, & separatę. Intellectus autem Angeli boni, vel mali abstrahit ab hic, & nunc, quoad ipsas species intelligibiles quę sunt immateriales, & vniuersales, non autem abstrahit quantum ad ipsa cognita, quandoquidem species intelligibiles, quę sunt in eodem intellectu, sunt adeo efficaces, quòd per eas non solum vniuersalia, sed etiam singularia, & particularia cognoscere possunt. Hęc est sententia D. Thomę in quęst. de malo, quęst. de Demonibus q. 16. ar. 7. Sed prima parte quęst. 57. art. 3. dicit quòd intellectus Angeli, licet sit supra tempus, & quodammodo coquetur quo, quia scilicet eius actiones non mensurantur tempore, quemadmodum mensurantur motus corporales, vt videlicet Angelus intelligat aliquid in spatio vnius horę, vel duarum horarum, sed mensurantur tempore secundum successionem, quia scilicet non simul

D. Aug. 8. sup. Gen. mul omnia intelligit, sed vnum post aliud, & hoc est quòd dicit D. Aug. 8. supra Genesim. quod Deus mouet spiritualem creaturam per tempus, & ob hãc rationẽ non potest cognoscere aliquando futura, sed 1.q. 57. art. 3. dicit non esse eãdem rationem de hic. i. de loco, et de nunc. i. de tempore, quoniam potest intelligere quæ sunt in diuersis locis, & non determinatur ad hunc locum, vel illum, quia quę sunt distantia secũdum locum, sunt in rerum natura, non sic continget de futuris.

Ad. 2. Ad secundum argumentum respondetur iuxtà opinionem quorundam qđ dubio procul, hac ratione dicuntur cognoscere omnia et pręterita, & pręsentia, et futura, et hęc omnia simul, nec est ibi pluralitas, vel successio cognitionum. Verum non mihi videretur aliquod incommodum si dicerem Angelos omnia cognoscere in verbo cognitione meridiana, nõ tamen usque adeo propriè et exactè, quemadmodum cognoscitur ipse Deus a se ipso.

Ad 3. Ad tertium argumentum dicimus, quod quęcunque cognouerunt Angeli, prędicta ipsi Zacharię, vel Beatę Virgini, aut Ioanni Euangelistę et omnibus prophętis, ac beatis quibusdam, et probatis hominibus, ipsi nouerunt per reuelationem, quia scilicet Deus illis reuelauit, quamquam, et alii sint modi, et rationes quibus Angeli, et Demones possunt cognoscere futura contingentia, ut mox dicemus.

Ad 4. Ad quartum. Cum dicebatur Demones, etiam multa futura prędixisse. exempli gratia cum dixerunt Christo

Matth. 8. Math. 8 Cur venisti ante tempus torquere nos? quo uidebatur innui eos scire tempus futurum, quo torqueri deberent. Rc. quod vtique hoc poterant scire, quoniam ex prophetis, et pręsertim ex Esaia propheta pręsertim cap. 14. et ex verbis palam dictis, a Domino Iesu Christo hoc poterant intellexisse. et pręter hoc dicit Isidorus Angelos et Demones multa pręscire non solum per reuelationem a Christo domino, et monitu aliorum spirituum, uerũ etiam aliqua eos scire experientia longi temporis, et subtilitate eorum naturę. Vnde Aug. libro de Diuinatione Demonum dicit, quòd Demones diuturna rerum experientia prænoscunt, et prænunciant multa futura: et cap. 3. eiusdem libri habet hęc verba: quod Demonum ea est natura ut aerei corporis sensu, terrenorum corporum sensum facile pręcedant, celeritate etiam propter eiusdem corporis aerei superiorẽ mobilitatem. nõ solũ cursus quorumlibet hominum, vel ferarum, verum etiã volatus auium incomparabiliter vincant. Quibus duabus rebus, hoc est acrimonia sensus, & celeritate motus multo ante cognita prænunciant, quæ homines pro sensus terreni tarditate mirentur. Accedit etiam Demonibus per tam longum tempus, quo eorum uita protenditur longe maior experientia, quàm potest hominibus propter breuitatem vitæ prouenire. Per has ergo duas efficacias, non solum multa futura prædicunt, verum etiam multa mira faciunt.

Hęc sententia patris Augustini, quãuis alioqui sit longe prestans & efficax, comuniter tamen non probatur, ut paulo ante diximus, Demones, vel Angelos habere corpus aereum, quandoquidem sunt puri. & simplices spiritus, nullam habentes materiæ crassitiem.

Deinde non videtur tutum dicere, quòd experientia longi temporis aliqua futura cognoscant, quoniam vbi non est sensus, non potest esse experientia, quoniam experientia fit ex pluribus memorijs, memoria verò fit ex sensu; Quare cum Angeli non habeant sensum, non possunt habere experientiam. Ad hoc respondetur non quamcunque memoriã fieri ex sensu, sed eam solam quæ est pars animę sensitiuæ, in Angelis verò, & Demonibus est memoria, intellectus, & voluntas absque vllo adminiculo sensuum. Sic igitur concludimus per reuelationem, aut naturę subtilitatem, seù per experientiam longi temporis Demones posse pręscire, aut etiam prędicere multa futura contingentia. Ad illud quod dicebatur de muliere Pythonissa, cuius opera Demon apparuit

Sauli

Sauli in forma Samuelis, & prędixit ei, quæ ventura erant ſupra eum, reſpondet egregiè D. Aug. libro. 2. ad Simplicianum q. 3. quam reſponſionem D. Tho. paucis verbis explicauit 2.2.q. 95.ar 4.adſecundum. vbi dicit potuiſſe aliqua diſpẽſatione diuina fieri, ut non dominante arte magica, aut aliqua alia potentia, ſed diſpenſatione occulta, ignota pythoniſſæ, & Sauli, ut ſpiritus Samuelis, aſpectui Saulis ſe oſtenderet, prędicens ei, quòd futurum erat. Aut dicendum non ſpiritum Samuelis, a requie ſua excitatum, ſed aliquod phantaſma, et illuſionem imaginariam Diaboli machinationibus factam, in effigie Samuelis ipſi Sauli apparentem, quod futurũ erat ipſi prędixiſſe. Quòd autem fuerit illuſio imaginaria, arte Diaboli conficta, patet ex eo quòd ipſa voluit decipere Saulem, cum ei dixit. Mecum eris; id quod fieri non poterat, quia Samuel erat in loco iuſtorum, Saul autem erat futurus in loco inferorum. Sic it aque reſponderi poteſt ad quartum argumentum.

Ad quintũ. Ad quintum. Cum dicebatur, quòd ſi Angeli, aut Dæmones non cognoſcerent futura, niſi quæ habent cauſas determinatas, non differrent ab intellectu humano. negatur ſequela, quoniam multoplura cognoſcunt Angeli, & Dæmones quàm homo, & longè melius, & efficacius illa cognoſcunt.

Ad ſextum Ad Sextum. Si Angeli non cognoſcerent futura, niſi dum actu ſunt, ſequeretur eorum intellectum educi de potentia ad actum. Reſpondetur hoc non ſequi, ſed propterea cognoſcunt futurum nunc, & non prius, quia ſingulare futurũ nondum participat formas ſpeciei, cuius ſimilitudo actu præexiſtit in intellectu Dæmonis, vel Angeli, & nõ ex eo quòd eorum intellectus fuerit prius in potentia, & poſtea in actu. Sed pro tutiori ſolutione huius arg. vi. Egid. q. 10. de cõgnit. angelorum.

Ad ſeptimũ Ad ſeptimum. Vbi dicit Aug. quòd nihil temerè contingit in hoc mundo, ergo omnia ex neceſsitate proueniunt. Reſpondetur. Nihil temere fieri in hoc mundo, ſi quæcunque fiunt, referantur ad Deum primam omnium cauſam: at ſi referãtur ad cauſas ſecundas, vel etiã ad arbitriũ, ſiue cõſiliũ noſtrũ, multa pro culdubio temerè fiunt, & cõtingunt.

Ad octauũ Ad octauum argumentum. Cum dicitur homines futura cognoſcere, quoniam habent eandem veritatem, & eodem modo comparantur ad intellectũ, quo preſens, præteritum, & futurum, igitur eodem modo cognoſcuntur ab intellectu. Reſpondet huic argumento Egidius noſter, in libro de cognitione Angelorum, ubi inquit. Licet ſit eadem veritas præſentiũ, preteritum, & futurorũ, nõ tamẽ eodem modo, quia in præſentibus, & preteritis eſt veritas determinata, in futuris autem minimè.

Ad nonum Ad nonum arg. Qui poteſt appetere aliquid in futurum, neceſsariò debet illud præcognoſcere, quia inuiſa diligere poſſumus, incognita nequaquam. Ad hoc reſpondetur quod poſſumus appetere, quæ ſcimus aliquo modo eſſe poſſibilia, licet neſciamus certitudinaliter eſſe futura, ut poteſt quis velle eſſe epiſcopus, licet neſciat certitudinaliter ſe futurum epiſcopum, & præterea poteſt quis optimè ſcire quid ſit eſſe Epiſcopum, & quid ſit epiſcopatus, & ſic appetere eſſe Epiſcopus, quamquam ne ſciat ſe futurum epiſcopum.

Ad decimũ Ad decimum argumentum. Qui cognoſcit neceſſarium futurum, cognoſcit etiam contingens, quoniam oppoſitorum eſt eadem ſcientia, facile reſpondetur. oppoſitorum eſſe eandem diſciplinam, uel ſcientiam, in vniuerſali, nõ autem in particulari, & ſecundum ſe: ut v g. Qui cognoſcit vnum oppoſitorum in vniuerſali, & ſecundum quidditatẽ, vt puta qui cognoſcit album, quòd eſt color diſgregatiuus, cognoſcit etiam nigrum quod eſt color congregatiuus. Sic etiam de neceſsario, & contingenti dicendum eſt:

Ad vndecimũ. Ad vndecimũ arg. quo probare nitebamur non ſolũ homines quoſcũq; verũ etiã malos poſſe hoc priuilegio quod cognoſcant futura, ut de Saule, & Balaã cõſtat, quiſuerũt homines peruerſi, & ñ prophetarunt. De Saule ut habetur primo Regum. & nu. 22. cap. de Balaã. Ad hoc reſpondetur non eſſe inconueniẽs homines prauos, ac peruerſos Dei permiſſu

missu quandoq; prophetare, & futura prædicere. Dicit enim D. Aug. lib 3. ad Simplicianum q. 1. quod ipse Saul reprobus, & sceleratus, atq; ingratus Sancto Dauid, persecutor etiam eius, cum seuissimæ inuidiæ facibus agitaretur, tamen adhuc Christus domini dicebatur.

Et his hominibus peruersis, & reprobatis ipsi Demones, ut eos decipiant aliquando futura denunciant.

Ad duodecimum. Ad duodecimum arg. vbi probatur plerosq; cum dormiūt, & dum sunt alienati a sensibus prædicere futura, respondetur hoc ideo cōtingere, quia in ipsa dormitione & alienatione à sensibus intellectus cū sit abstractus à corpore, magis recipit influctias corporū cœlestiū propter quas fiunt in imaginatione alia quasi signa futurorum euentuum. sic respondet D. Tho. ad hoc arg. p p.q. 86. ar 4. ad 2. Et est conformis hæc solutio verbis, & doctrinę D. Aug.

Ad tertium decimum Ad tertiumdecimum arg. respondetur secundum Aug. lib. de diuinatione Demonum, quòd medici, nautę, & Agricolæ, facile possunt aliquid præscire, & prænunciare de ualetudinibus, ut medici, nautæ uerò de tempestatibus, agricolę de arbustorum, frugumque generibus ob notitiam quam habent de his rebus, siue causis quibus talia eueniunt. Nec tamē quisquam debet opinari eos fore prophetas, aut diuinos, seù mauis diuinatores.

Ad quartūdecimum. Ad quartumdecimum arg. de animātibus brutis, quę præcognoscūt aliquid futurum, dicendum ut inquit. D. Tho. quòd eiusmodi animalia sequuntur impressionem cæleſtem, & ideo ex motibus huiusmodi animalium magis possunt cognosci quædam futura, ut pluuia, grando, siccitas, et quædam alia, quàm ex motibus hominum, qui mouentur per consiliū, & rationes. Sic itaq; responderi potest ad rationes, & argumenta quibus probare nitebamur, non solum Deum præscire futura, verum, & Angelos, & homines, & quandoq; etiam animalia bruta, quæ tamen rationes, & argumenta nullius sunt roboris, vt ostē sum est, adeoquod confidenter, et tutò possumus arguere, et reprehendere quoscunq; diuinos, et qui audent, et præ sumunt præscire quęcunque contingēter eueniunt, Quòd si forte præscirent, dicere possumus eos *Deos*, et ponere mus cor nostrū, et diceremus Dii estis vos. At quia ipsi non sunt tales, sed omnes iniusti, et uana opera eorum, ideo refellamus eorum vanitates, et insanias.

Et hæc pauca de præsenti quæstione.

Pro cuius doctrinę veritatis confirmatione, et perpetua obseruatione, ne scilicet quis audeat ob hanc inanem fiduciam demones inuocare, et ab eis futurorum euentuum notitiam expetere et curiosè perscrutari, libuit apponere constitutionem Sixti Quinti quæ sic incipit.

Constitutio Sixti Quinti

Cœli, et Terræ Creator *Deus*, quem vnum omnipotentem corde credimus ad iustitiam, et ore confitemur ad salutem, et si homini quem ad imaginē, & similitudinem suam creauit, mentem dederit, quæ non soluci diuino fidei lumine illustrata, mysteria illa cognoscerent, quæ humanam intelligentiam superant, sed etiam suæ naturæ ui, magno licet cum labore, præclara multa inuestigaret, atque intelligeret. Tamen ut superbum animal homo non altum saperet, sed timeret, et immensam conditionis sui maiestatem, humi stratus veneraretur, sibi soli eorum, quæ euentura sunt, scientiam, et futurarum rerū cognitionem reseruauit. Solus enim ipse cuius oculis omnia nuda, et aperta sunt, et ad intimas hominum cogitationes penetrat, et consequenter eorum actiones intuetur, solus ipse, qui vocat ea, quæ non sunt, tamquā ea quę sunt, omnia presentia, et ante oculos posita habet, solus denique omnia, et singula quęcumque totius temporis decursu, et seculorum ætatibus futura sunt ab omni æternitate nouit, et admirabili prouidentia disposuit, quæ non modo humanæ mentis imbecillitas ignorat, sed nec demones ipsi præsentire possūt. Quare Idolorum in futuris annuntiādis falsitatē, & imbecillitatem, et eorum qui eis cultum adhibebant, vanitatem irridet spiritus sanctus apud Esaiā illis verbis. Annuntiate quæ uentura sūt in futurum, et scie mus quia dii estis vos, & in nouo testamento Christus Dominus

nus discipulorum suorum de futuris euentis paulo cupidius inquirentium, interrogationem graui illa responsione retudit, qua etiam omnium fidelium suorum curiositatem coercuit. Non est vestrum scire tempora, uel momenta, quæ pater posuit in sua potestate. Deinde facta hac præfatione, & exordio, multis aliis rationibus, & sententiis ex sacra pagina adductis prohibet sub grauissimis pœnis, et censuris, ne quis audeat hac uanitate deceptus, quod scilicet demones, et quicumq; alii futuros euentus præter eos, quos diximus certitudinaliter præscire queant, eos consulere, illos inuocare, et illorum opera, arte, vel auxilio uti audeat, neq; eiusmodi libros legere, uel tenere. Quin et in Cõcilio Tridentino cautum fuit, et prohibitum ne eiusmodi tractatus, aut indices legantur, vel habeantur, et nuper ab Illustrissimis, et Reuerendissimis D.D. Cardinalibus supra Indicem librorum constitutis, ac deputatis eadem prohibitio est confirmata, ac restricta. Cuius diligentiam, ac probitatem non solum hac in re, sed in plerisq; aliis rebus ab eo cõstitutus nũquã satis laudare possumus. Nullus ergo existimet hac falsa, et vana fiducia deceptus cuiusuam creaturæ ope, uel opera se posse futuros euentus cognoscere, quia præter Deum, nulli creaturæ quęcumque sit illa, hoc priuilegiũ patet esse concessum.

Et sic est finis huius primæ partis huius operis: nunc Deo opitulante, & suam opem nobis afferente aggredimur expositionem alterius partis.

REGISTRVM.

ABCDEFGHIKLMNOPQRSTVXYZ.

Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt Vu Xx Yy Zz.

Aaa Bbb Ccc Ddd Eee Fff Ggg Hhh.

Et omnes sunt Quaterni.

PERVSIÆ.

Ex Thypographia Vincentij Columbarij, Andreæ Brixiani hæredis, Superiorum permissu, M. D. XCVI.

ERRATA PRIMI TOMI ESAIAE PROphetæ sic corrige.

ET in primis fol. tertio initio capitis primi, vbi legitur posquam, debet legi postquam vbi deficit littera t.

fol.42.c.Repempti	lege redempti
fol.94.c. fructibus,	lege fluctibus
f.97.c.cunctis	cuncti
f 43.b confrigetur	confringetur
f.49.b Nouissimus	nouissimis
f.49.a.eis	eius
f.50.a.ipsis	ipsi
f.52.d.præsidebitur	præsidebit
f.52.a.Aegentes	ad gentes
f.52.a.Hirrusalem	Hierusalem
f.53.c.conuincere	conuincere
f.53.c.Arripies	arripiet
f.53.c.glaudium	gladium
f.55.b.gladio,&	
f.55.b. sacerdotum amputuit,	lege amputauit
f.55.c.inpresta,& reuerata	lege impressa,& reuelata
f.56 c.Particulā quo	vitio quo
f.56.d.carminum	carnium
f.56.d qbus non facile,	quibus facile
f.60.c.futerint,	fuerint
f.61.c quorundam verborum	lege inutilis repetitio
f.61.e Phras	Phrasi
f.63.c.pulchrum	puberum
f.96.a.& veruc,	& eum
f.101.b.sicut ira,	sicut ignis
f.102.b.monts	montis
f.105.in tex. in tenebris	tenebis
f.106.b.cum	eum
f.106 c luituosum	luctuoso
f.106.b. esse	est
f.107.b pater	frater
f.107 b.statuisse cantare	statuisse,& cantare
f.108.a.decri	deferibit
f.108.c.perduceret,	produceret
f.211.b.pinguedidonis	pinguedinis
f.194 c aluum	malum
f 136 b fuium,	futura
f.140 d godu,	quod
f.158.c.plana,	plena
f.166 d.sacerdotum,	sacerdotem
f.176 d renotandis	tractandis
f 486.d diuoretos	deuoret eos
f.209.d.raticinij,	lege vaticinij,
f.233.b.da exercitiū	lege ad exercitiū
f.228.b.qui,	cuius
f 70.a.Babilonis	Babilonijs
f.71.a.Vtrumq.	vt cumq.
f.73 a.diecbat,	decebat
f.74 d quia,	qui a
f.75 c.Dei vo,	Dei nunc
f.75.d iurret	irruet
f.76 a.Idolatis	Idolatris
f.121.c.mœrebamur	merebantur
f.76.a.obsidionibus	obsidionibus
f 80 a.parricidium	fratricidium
f.80.a In fraganti	in fragranti
f 83 c.diuinitationibus	diuinationibus
f.83 d sennè	sententiæ
f.83.d.ate,	ante
f 83.c.ijs vendunt,	ij qui vendūt
f 84 c.vt	sed
f.85.c innite	initi
f 85 b.expellari,	expilari
f.86.b.animæ sunt,	animæ quæ sunt
f.91.a.quamquam accipit,	quandoq. accipit.
f.93.c maledixi	maledictioni
f.94.c.fructibus	fluctibus
f.133 a.longo fine	longo func
f.289.c.præterea	propterea
f.289.c.contritum accedere,	contritus accedet
f.289.d saluatorem	salutem
f 290.a.notum facere	notam
f 446.a bene	bone
f 446.a.reperiautur	reperiantur
f.459 d.peccarorum	peccatorum
f.456 a.inquantum	quam
f.459 b.percipito	præcipio
f 456 b cfitebor	confitebor
f.456 b dijctione	dictione
f.467.a.pupillum	pusillum
f.467.e.ciuitatem	ciuitatem
f.474 c gemes	grates
f 478 c.fertis,	fortis
f 480 a.sacere,	facere
f.487 b.cede iustum	Christum
f.487 e.gustus,	gressus
f 486 d.Mei,	Dei.

Alius error non dissimulandus habetur in margine cap. 9. fol. 224. littera c. vbi citatur Aristoteles primo Physicorum text 39.& debet legi primo topi cap.9.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

LABORATORIO L. GOTTSCHER
VIA DEL SOCHETTO 97 - ROMA
1988

Digitized by Google